De Tijdspiegel. Jaargang 9

bron
De Tijdspiegel. Jaargang 9. K. Fuhri, Den Haag 1852

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_tij008185201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

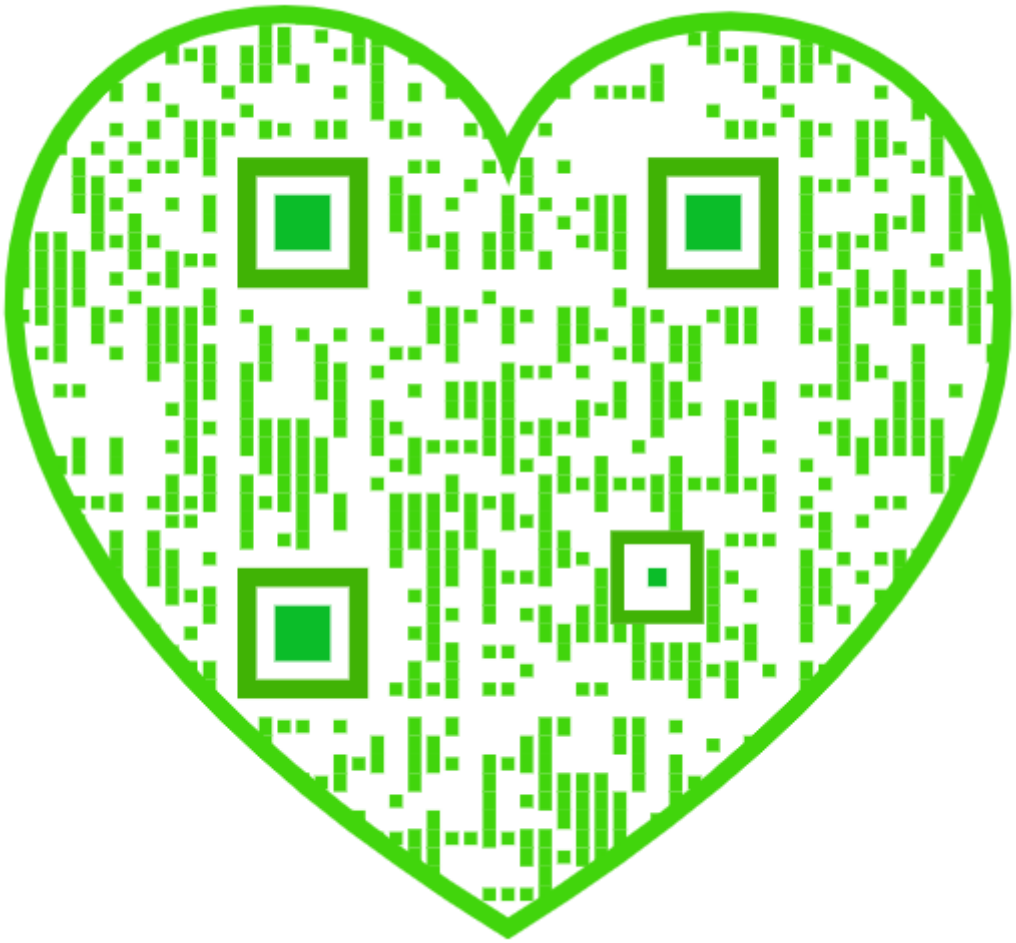

[Eerste deel]

STANDBEELD VAN REMBRANDT
te Amsterdam onthuld 27 Mei 1852

Inhoud.

Aan den lezer, op den eersten dag van het jaar 1852	blz. 1

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
Een-en-zeventig theses en spreuken, voor godgeleerden en geen godgeleerden. (Eerste afdeeling.)	4
De landbouwer-recensent, oordeel van een buitenman over de Bijdragen door Dr. A. Rutgers van der Loeff	10
De roepende aan en uit het graf. Twaalf nagelatene Leerredenen van J.R. de Bruine.	17
Kerkhervorming. Beknopte geschiedenis der Kerkhervorming, een lees- en leerboekje voor Protestantsche huisgezinnen, catechisatiën en zondagscholen	20
Kerk en kerkelijke belijdenisschriften	81
Vrijmoedige gedachten over een onlangs uitgekomen werkje, ten titel voerende: Overdrijft men ook de zendingzaak onder de Heidenen ten koste van eigene meer dringende belangen. (Briefsgewijze.)	96
Kanselredenen. Leerredenen van J.J.L. ten Kate	99
De censor aan de Redactie van de Tijdspiegel over: Theocratie en Grondwet, Historisch-Politische Voorlezingen door Dr. W.J.A. Jonckbloet.	102
Algemeene Christelijke vereeniging. De redevoeringen uitgesproken in de vergadering van het Evangelisch verbond te Londen in 1851. Naar het Engelsch door S. Hofmeyr, student enz. met eene voorrede van L.J. van Rhijn, predikant enz.	161
Viertal Leerredenen, door W. Franken, predikant te Rotterdam	167

De Christelijke Feestenkrans. Christelijk Feestboekje, door W. Franken Az., predikant te Rotterdam 170

Godsdienstig onderwijs. Handleiding tot Christelijk godsdienstonderwijs voor jongelingen uit den beschaafden stand, inzonderheid aan gymnasiën en andere inrigtingen van opvoeding en onderwijs, naar het Hoogduitsch van Professor K.R. Hagenbach. 173

Adres aan de Herstelde Evangelisch-Luthersche gemeente te Amsterdam, door H. Groenewegen, predikant te Harlingen 176

Eene exceptionele Leerrede. J. Steenmeijer te Arnhem, Leerrede bij de eerste prediking in de herbouwde St. Eusebius kerk, op den 14 December 1851 178

De Nederlandsche sprekers bij het Evangelisch Verbond te Londen, de heeren Capadose, da Costa en Elout. (Zie Tijdspiegel, 1852, 1, blz. 161.) 241

Iets over de onprotestantsche gereformeerden, en niet-gereformeerde protestanten,

	Blz.
bij de aankondiging van: De Strijd der Partijen in de Nederlandsche Hervormde Kerk van het kerkelijk standpunt beschouwd. Een woord van vrede, door Irenaeus Alethophilus, Evangeliedienaar in de Hervormde Gemeente	247
Doopsgezinde verdraagzaamheid	250
De eeuwigheid der straf op den predikstoel geloochend	251
Het Evangelie van Johannes, in deszelfs schoonheid beschouwd. Voor beschaafde Bijbellezers, door C.H. van Herwerden, Chz.	264
Van Sendens nagelatene leerredenen. Eerste, tweede en derde Aflevering. - 1851-1852	321
Een krijgsman op den kansel te Utrecht. L.J. van Rhijn, de Christen een krijgsman, predikatie over Eph. VI 10-18, naar tijdsbehoefte, inzonderheid van de Nederlandsche Hervormde kerk	334
Het verband van de wijsbegeerte met de wis- en naartuurkundige wetenschappen. John Stuart Mill. A system of logic ratiocinative and inductive etc. (Zie Tijdspiegel 1851, II, blz. 109-116, blz. 252-266	339
Christendom en staatkunde	401
De Gezindtescholen. Beschouwingen, vragen, bedenkingen	411
Het Luthersch Zendeling-genootschap te Amsterdam.	418
Christelijk openbaar onderwijs. Fantasie en werkelijkheid, met betrekking tot het openbaar onderwijs. - Openlijk schrijven aan Dr. H.J. Spijker, door N. Beets	426
Is beschaving zedelijke kracht?	431

Letterkunde.

Vergeet mij niet, Muzenalmanak voor 1852.	22
Bloem- en doornstukjes uit den vreemde, door Chonia	29
Een eenig kind, schets uit het dagelijksch leven, door Barneveldt	34
Bilderdijk in het ‘Voorgeborchte’ geproclameerd tot een getrouwen zoon der Moederkerk	114
Almanak voor het Schoone en Goede, 1852. Humoristische schetsen en portretten, door een Clair-voyant	126
Reizen en omzwervingen door het Oosten, door E.C. Döbel. Twee deelen, in een band	181
Bijbelsche Poëzij. Apostelen en Profeten, Dichterlijk Album, in afleveringen	182
Almanak voor de Jeugd voor 1852	185
Een vrager die een antwoord wenscht op zijn werk, getiteld: Zijn er zoo? Schetsen uit de portefeuille van Alexander V.-H.	187
Gedenkschriften van Lola Montes, gravin van Lansfeld. Uit het Fransch, door S.S. Eerste deel	190
Gedachten ‘over Staats-geneeskunde en geneeskundige Staatsinstellingen, vooral in betrekking tot de ontwerpen van wet, voorgesteld door de Staats-commissie, benoemd bij Koninklijke besluiten van 25 Julij en 4 Augustus 1848, n°. 64 en 50,’ door Dr. W.F.P. Kiehl; en Volksgeneeskuunde of ‘Eenvoudige middelen en raadgevingen tegen de kwalen en krankheden der menschen.’ Naar den tweeden druk uit het Hoogduitsch, van D.J.F. Osiander, Hoogleeraar in de geneeskunde aan de akademie te Göttingen, door J.A. van Oort, officier van gezondheid der tweede klasse bij de armée. (Briefsgewijze medegedeeld.)	192
Geen prachtbanden.	198

Nederlandsche Volks-Almanak voor 1852, onder redactie van A.J. de Bull en H.J. Schimmel.
Geldersche Volks-Almanak voor het schrikkeljaar 1852. Achttiende jaargang.

Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, voor het schrikkeljaar 1852. Nieuwe Serie, zesde jaargang, met platen.
Christelijke Volks-Almanak voor het schrikkeljaar 1852. Negende jaargang

Christendom en kunst. (Een gesprek.) 270

Apostelen en profeten, Dichterlijk Album met staalgravuren. (Zie Tijdspiegel 1852, I, bladz. 182, volgg. 275

Bloempjes mijner jeugd, door Lammert Berghuis 279

	Blz.
Vader Tollens, met eene bedelende pleegzuster aan de hand	281
Een oud liedeken in een nieuw Tijdschrift.	282
Nederland in 1672 en 1673. Krijgskundige beschouwingen, door W.J. Knoop, Kapitein der Infanterie, aan de Koninklijke militaire Akademie	283
Hero, geschiedkundig-romantisch verhaal uit den tachtigjarigen strijd tegen Spanje, door M. van der Slooten. 2 deelen	288
Bilderdijk in het buitenland beoordeeld	290
Oude wijsheid in een nieuw kleed. Duizend spreuken der oudheid, voor den zoon der negentiende eeuw. Staat-, zede- en huishoudkundige lessen en voorschriften van Pythagoras. 1851	356
Klassieke schrijvers van het buitenland. Nieuwe vertalingen, bij A.C. Kruseman, Haarlem. 1852. Tristram Shandy. - Ivanhoe. Een paar woorden over te onpas aangebragten tooi van redekunstig lof-, bloem- en beeldwerk	363
Bilderdijk in het buitenland beoordeeld. (Zie Tijdspiegel 1852, I, blz. 293.)	368
Legenden naar Joh. Gottfried von Herder, door R. Bennink Janssonius	436
Twee sprekers in het Instituut te Parijs, 5 Februarij 1852. Redevoeringen van de heeren de Montalembert en Guizot. - Naar het Fransch, door Mr. A. Kruseman.	439
Een harptoon van J.J.L. ten Kate. Christus remunerator	450
Media-noche, door Mevrouw Bosboom-Toussaint	453

Mengelwerk.

Proeven van Chinesche Poëzij. Medegedeeld door Mr. L.J.A. Tollens, te Batavia	39

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (Zie Tijdspiegel 1851, II, blz. 476.) 46

Iets uit en over ‘het Schotje,’ dichtstukje van P.A. de Génestet 54

De twee nichten. Een verhaal 56

Brievenbus.
I. Brief aan een Diaken over het Ontwerp van Armwet 69

II. Open antwoord op den open brief van den heer Q.N.N., omtrent eene onregtmatige aantijging, in betrekking tot de voorstelling van de Labadie en de Labadisten, door den heer H. van Berkum, en tot een verslag van dat werk in den Tijdspiegel gegeven 71

III. Brief aan mijn gewezen schoolkameraad, Gosewinus de Ruyker, te Rotterdam 73

Eenige tafereelen uit de jongste Fransche omwenteling. (*Met eene uitslaande plaat*.) 76

Splinters 80

Iets over de landverhuizing, inzonderheid die der Duitschers naar Noord-Amerika 129

Een Diaken 138

Eene Selbstschau van den Tijdspiegel 140

Een Hollandsch woord, over het Hollandsch woord aan zijne landgenooten, door J.A. Alberdingk Thijm 143

De kraankinders. Drama in drie bedrijven 146

Het verongelukken der Amazon. *Met eene plaat* 155

Een Hollandsch woord, naar aanleiding van een Hollandsch (?) woord. 156

Brievenbus.
IV. Antwoord aan mijn gewezen schoolmakker, Gerard van Schedelenbosch, Mr. Tinnegieter op de Noordermarkt te Amsterdam 156

Een jong damessaletje. (Grootendeels daguerreotype.) Dramatische voorstelling uit onzen tijd 206

Over de volstrekte behoefte aan de censuur in onzen leeftijd en in ons vaderland. Mijmeringen van een oud 213

serjant-geweldiger, en tevens echt behoudsman

Het heden en de toekomst van Europa. Profecij. MDCCCLI 216

De kraankinders. (Zie Tijdspiegel 1852, I, blz. 155.) 220

Brievenbus. 235
V. Brief over de vertaling der vertaling van een oorspronkelijk niet-oorspronkelijk Fransch-Hollandsch of Hollandsch-Fransch gedicht

VI. Alweêr nieuwe ergenis over eene oude Bagijn 237

	Blz.
VII. Over het preken van een Haagschen predikant te Leijden, dat vrij wat bedaarder is afgeloopen dan het preken van een Groninger professor te 's Hage	239
Martin Merino. (*Met eene plaat.*)	240
Lexicon Manuale, of Handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, I, blz. 53.)	294
De kraankinders. (Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel, 1852, I, bladz. 235.)	304
Brievenbus. VIII. Brief van een Tielerwaardschen Heerenboer aan de Redactie van den Tijdspiegel	315
Eenige bijzonderheden van den oorlog aan de Kaap de Goede Hoop. (*Met eene plaat.*)	319
Maar één gebrek	386
Het goud. Satyrisch-politisch-philantropische mijmering	390
Brievenbus. IX. Brieven uit Krähwinkel	394
X. Brief van eene Utrechtsche jonkvrouw over een ontmaskerden ketter	397
Splinters	399
Proeve in den smaak van Lucianus (C.....s droom	462
Objectieve levensbeschouwingen. Een Zondagvoormiddag in de hoofdstad	471
De schim van Rembrandt	476
Splinters	480

Aan den lezer, op den eersten dag van het jaar 1852.

> Wij verwachten, naar zijne belofte, nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, in welke geregtigheid woont.
> 2 Petr. III: 13.

In welk eene stemming begroet gij, lezer! den nieuwen tijdkring? Ziet gij met bittere teleurstelling terug op het jongst verstreken maandental der nog jeugdige tweede eeuwhelft, dat weder in menig land van het beschaafd en Christelijk Europa zóó rijk was aan ellende en jammer, aan tweedragt in Kerk en Staat, aan vergoten bloed, - te arm aan waarachtig volks- en menschenheil, aan levend Christendom, aan onderlinge liefde? Zijn uwe verwachtingen en uitzigten van de onbekende toekomst met een somber floers overtogen? Heeft de beangstigende twijfel der moedeloosheid uw hart geschokt, en wanhoopt gij, in den tijd, waarin zooveel van vooruitgang gesproken en met vooruitgang gedweept wordt, aan den *werkelijken* vooruitgang van het menschelijk geslacht op de baan der ontwikkeling, in de waarheid, in de vrijheid, in de liefde?

Voorzeker het is u, bij den aan vang van het pas ontsloten tijdperk, als treedt gij onder de breede, statige zuilenrij eens eerbied wekkenden tempels; gij ontbloot onwillekeurig het hoofd; gij gevoelt u gedrongen tot plegtigen ernst; gij herroept aan uw geheugen de duizend en nogmaals duizend proeven van menschelijke broosheid, vergankelijkheid, nietigheid, onregt en zonde, die het heengespoede tijdvak alweder heeft opgeleverd, - in den kleinen kring, waarin gij uwe plaats vindt, - in den ruimeren, dien gij met meer of minder helderen blik kunt overzien. Gij hoort het magtig bruisen, het geweldig klotsen van den rusteloos voortgedreven stroom, die het geslacht der menschen sedert zestig eeuwen medevoert, de klaterende echo der laatste golfslagen dreunt u nog in het oor, en gij vraagt: zullen de baren andermaal stijgen en tot eenen verdelgenden stortvloed aanwassen, of zal er liefelijke kalmte volgen na den fellen orkaan?

De mensch gevoelt zich eigenaardig opgewekt, bij het omslaan eener nieuwe

bladzijde van het levensboek (den eersten dag des jaars) zich tot profeet der toekomst te verheffen; hij wil, naar het woord des dichters, een woord, te vaak misbruikt, en misduid:

> In 't voorleden
> Ligt het heden
> In het NU wat worden zal.

reeds vooruit zich den waarschijnlijken of vermoedelijken inhoud van het nieuwe *hoofdstuk* (het geheele jaar) voorstellen?

En is het niet verkondigd, en ligt daar geen diepe zin en groote beteekenis in, mits het regt verstaan worde, dat de toekomst den Christen, den geloovigen, den vertrouwenden, den hopenden toebehoort?

Wèl hem, bij wien deze overtuiging vast geworteld is in de ziel.

Kind des stofs en des oogenbliks! Wilt gij nu reeds uw oordeel uitspreken over het afgesloten jaar, en den evenaar houden, of het der menschheid gewin dan verlies heeft aangebragt? Vermeet het u niet, waag het niet dat hooge standpunt in te nemen, dat beslissend vonnis u aan te matigen. De stift der geschiedenis zal de daden en de feiten opteekenen in hare gedenkrollen, de opgewonden geestdrift en de hartstogtelijke verguizing zullen verdwijnen, gelijk de neveldampen voor het zonlicht wegtrekken, waar de onpartijdige geschiedvorscher tot de roerselen van der menschen daden doordringt, en den schijn van het wezen leert onderscheiden; - een later geslacht zal regtvaardiger vierschaar spannen dan gij: - de geschiedenis der wereld is het oordeel der wereld.

Kind des stofs en des oogenbliks! Waagt gij thans reeds te voorspellen, wat de ingetreden tijdkring zal baren, nu gij naauwelijks de eerste shreden hebt gezet op de nieuwe baan? Som dan slechts ettelijke der hoofdgebeurtenissen en merkwaardigste verschijnselen op, die gij u aan den laatsten avond van het verstreken jaar kondet te binnen brengen, en vergelijk ze met de verwachtingen, die aan zijnen eersten morgen u de ziel vervulden. Bepaal wat er geworden is van de berekeningen des staatsmans, 't zij hij die gebouwd had op de lessen der geschiedenis, gerigt op het heil des volks, 't zij hij een doemwaardig verbond had gesloten met baat- en heerschzucht, en een juk van slavernij gesmeed voor den hals van vrije burgers. Bepaal wat er geworden is van de bespiegelingen des wijsgeers, die het kunstig opgetrokken gebouw zijner streng ineenpassende stellingen en gevolgtrekkingen niet als het ijdele spinneweb verbroken, maar getoetst, bewonderd en aangenomen zag. Bepaal wat er geworden is van de droomen van den menschenvriend, - den waren, en den schijnbaren, - die de armoede wilde wegnemen, de gevangenissen ontvolken, de straf afschaffen, de misdaad uitroeijen, de ongelijkheden gelijk maken, de menschheid hervormen, de wereld herscheppen, de aarde in een Eden verkeeren. Bepaal eindelijk wat er, bij de ginds en elders toenemende lichtschuwende en -uitblusschende magt des bijgeloofs, bij de mokerslagen van het ongeloof tegen de tempeldeuren der Christelijke waarheid, bij den afgrond door de ligtzinnigheid gedolven, bij de onchristelijke en tegenchristelijke rigting van veel, wat verderfelijk op den tijdgeest werkt, - bepaal wat er geworden is van het biddend uitzigt des Christens op de komst van zijnen Heer en de uitbreiding van Diens rijk?

Kind des stofs en des oogenbliks! Breek niet te spoedig en te ligtvaardig den staf over uwen tijd! Waan niet, dat

gij met juistheid zoudt kunnen voorzien, naar welke zijde de weegschaal zal overhellen.

Neen - niet slechts terug, of voorwaarts, kind van den Hemelschen Vader, door uwen Heer tot het burgerschap van den hemel bestemd en geroepen! omhoog uw blik en uw hart! Toen de doffe nagalm der laatste klokslagen van het weggespoede jaar in de plegtige, geheimzinnige stilte van den nacht wegstierven, hebt gij wel een' traan van aandoening gewischt van de wang: gij dacht aan uwe verijdelde verwachtingen, - aan uwe geliefde dooden, - aan uwe eigene scheidens- en stervensure. Toch waren u die laatste klokslagen geen doodengelui voor waarheid en vrijheid, geen kanongebulder van dwingelandij voor geest en geweten, geen sein der noodkreten van beangsten, die voor het verlies hunner oorspronkelijkste, heiligste en dierbaarste regten sidderden; - neen! wekstemmen waren het u, om den blik en het hart hemelwaarts te heffen; roepstemmen om u voortaan te scharen en te blijven scharen onder de strijders voor licht en waarheid, geregtigheid en vrijheid. Voorwaarts dan met opgerigten hoofde, in de overtuiging dat God met ons en Christus in ons zal zijn, en eens, gewisselijk, de tijd zal aanlichten, waarop alle wanklanken dezer wereld en dezes levens zich oplossen in het volmaakte akkoord der Christusbelijders, in de heilige en ondeelbare drieeenheid: geloof, hoop en liefde!

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een-en-zeventig theses en spreuken, voor godgeleerden en geen godgeleerden. (Eerste afdeeling.)

Non me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero.

1. Als de godgeleerden werkelijk van God - door Gods woord geleerd zijn - zullen ze beginnen met elkaâr God te leeren kennen, en eindigen met elkaâr, volgens die leer, te beoordeelen.

2. De uitlegging der Schrift staat tot de godgeleerde wetenschap, als de zon tot de aarde: zij geeft licht, leven en vruchten.

3. Geestelijke overheerschers - vleeschen en papieren pausen - ontwikkelen, even als in de Staatkunde, de diep gevoelde zucht naar vrijheid en emancipatie.

4. Als de letter doodt, maakt de geest in zooverre weder levend, als zij in betere en meer vrijere letter de waarheid herlevend aanbiedt, - want zonder letter, hier beneden, geen geest.

5. De vormen, waarin de godsvereering verschijnt, wisselen even als de jaargetijden; maar de zon, het licht der waarheid *blijft*, al staat ze ook in het teeken van den steenbok.

6. Men offert op het altaar der godsdienst onophoudelijk brand- en zoenoffers, en behoudt nog het offermes eenigen tijd in handen - om anderen te kwetsen en te moorden: - priesteraard.

7. Wie meer gelooft dan hij wil gelooven, weet niet wat hij gelooft, of weet niet eens dat hij gelooft; want hij gelooft niet meer, maar waant en meent.

8. Vrijheid van denken is den mensch gewaarborgd, omdat, zonder die vrijheid, zijne rede geene rede, maar eene onrede zoude zijn, hijzelf een redeloos wezen, dus een dier worden.

9. Verschil van geloof is even noodzakelijk, als het verschil van taal en spelling; waren allen aan Bilderdijk of Weiland volstrekt en blindelings getrouw, men zoude geene taalzuivering behoeven of beproeven.

10. Formulieren verbinden, zoolang men ze niet heeft onderzocht, evenzoo vast als het tijdelijk verband van een gewond ligchaamsdeel, - evenzoo innig als de vriendschap der grooten, en even zoo trouw, als Herodes en Pilatus eens verbonden waren.

11. Geloofsbelijdenissen zijn de uitspraken van vrome menschen in zekere *tijden* en in zekere *omstandigheden;* als juist diezelfde tijden en diezelfde omstandigheden niet bepaald terugkeeren met al de gevolgen van dien - en dat is

onmogelijk - verliezen ze hare verbindende waarde, en worden eigendom der geschiedenis.

12. De ijzeren band der geloofsbelijdenis wordt rekbaar, als men hem op het smeltend vuur van Gods Woord legt, en daar hervormt, - al wordt de band soms ook zwak, dun en dreigt te breken, is het ijzer goed, 't zal weder een goeden vorm aannemen in de groote smidse.

13. Christus *in* ons vooronderstelt eerst Christus *buiten* ons, Christus buiten ons Christus *met* ons, Christus met ons wederom Christus *nevens* ons, en niet slechts *boven* ons.

14. De liefde is aan de waarheid cijnsbaar, maar doet deze schuld meestal en liefst in het volgende leven eerst af; zij wil alleen regt hebben - en vraagt uitstel van betaling.

15. Het Woord Gods ontwikkelt den Geest Gods in den geest der menschen, opdat elke gedachte en elk woord rein en goddelijk worde - goddelijk-geestelijk worde.

16. Bewijzen voor goddelijke waarheden verheffen, versterken, veredelen de menschelijke rede in de hoogste mate en gelijkmatig - zulk een rationalismus kende de Apostel reeds als de ‘redelijke godsdienst.’

17. Leerstellingen zijn even als de gutta percha: men kan er alles of zeer veel van maken en ze verbazend uitrekken, naarmate er vraag en kooplust is.

18. De school is niet de kerk, maar de kerk is de school - voor groote kinderen. De kerk predikt en verkondigt Gods woord - de school maakt de kleine menschen vatbaar en oirbaar om die prediking eens, maar later, te ontvangen: in zooverre is de school eene kinderkerk.

19. Als men het kind dadelijk met de geheimzinnige leerstukken der Openbaring bekend maakt, handelt men evenzoo, alsof men eenen zwakken kranke gebiedt eenige centenaars op te ligten, of iemand, die gisteren van de staar is geligt, wil dwingen om heden het Onze Vader, op een stuivertje geschreven, te lezen.

20. Het godsdienstig verstand wil licht, het godsdienstig hart liefde, en hier tast men dikwerf mis, en dient het verstand de liefde, - het hart het licht toe, waardoor beide geheel van streek geraken.

21. Zoolang er godgeleerden zijn, zal er verwarring bestaan tusschen beeld en zaak, tusschen kleed en voorwerp. Men zal den goddelijken Verlosser zelven, wegens bloed, knuis en offer, uit het oog verliezen, terwijl Christus steeds gekruist wordt, zoekt men slechts naar den *mantel* die hem bedekte, en zal daarover strijden en het lot werpen, zoo als op Golgotha.

22. Teruggang is in het rijk Gods niet mogelijk, omdat men niet verder kan teruggaan dan tot - Christus en zijne jongeren, - en dáár juist - onwillekeurig - dadelijk voorwaarts gaat en gaan moet, met den Meester en de zijnen.

23. Vooruitgang is juist godsdienst - toenemen in deugd, vroomheid, aflegging van zonde, - wedergeboorte - is dat geene gestadige ontwikkeling? - derhalve vooruitgang - niets is zoo bepaald en onwederstaanbaar progressief als het Christendom.

24. Als men zeer vele, onbegrijpelijk vele dingen, stellingen en vormen voor het degelijk Christendom houdt, terwijl ze slechts voor-stellingen en in-stellingen der menschen zijn, verwondere men zich niet. - Wat zeggen onze kinderen, als ze voor de eerste maal in den schouwburg gebragt worden? Ze zouden er bijkans

op zweren, dat alles dáár op de planken - het ware, werkelijke leven is - en toch?

25. Als er licht in een verduisterdag komt, is het soms een pijnlijk gevoel, en men sluit het oog; niet anders de ongeloovige, of de dweeper, die overtuigd wordt, - ook die bewerking is voor de eigenliefde smartelijk, en men wil liefst - niets zien.

26. Eene goede daad is meer dan een artikel uit de geloofsbelijdenis; een traan van berouw meer dan de canones eener kerkvergadering; en een vertrouwend gebed om zondenvergiffenis meer dan een kerkelijk systeem met horens en tanden; - maar de zedelijkheid wordt dan al te naakt, - zij zoekt somtijds naar hare kerkelijke vijgebladen.

27. Wat *in* Gods Woord heilig en goddelijk is, blijkt alzoo te zijn, als het *uit* Gods woord, in de wereld, naar buiten treedt, en voor de tweede maal - maar nu proefhoudend - geopenbaard wordt.

28. Geloofsbelijdenissen zijn dikwerf groot-inquisiteuren - zoo als die in von Schillers Don Carlos - men zegt tot hem en tot hen:

> --Ich habe
> Das meinige gethan. Thun Sie das Ihre.

en dan volgt - de executie.

29. Uitlegging is meermalen inlegging - van onbestaanbare bestanddeelen - ook dikwerf aflegging van tijdelijken vorm en beeld - ook oplegging van mystiek vernis - of somtijds verlegging van den eersten grond, en dan wordt de uitlegging - eene graflegging.

30. Teksten zijn kleine mortieren - zoogenaamde kardinale teksten monstermortieren: als bewijsplaatsen worden ze hier en daar behendig uitgeligt, geschaafd, gerond, opgeknapt - om weder ergens anders - b.v. in het systeem - ingelascht te kunnen worden, zoodat de opene hoekjes gevuld worden,- een mozaïek werk uit den ouden tijd, dat hersteld wordt door levende kunstenaars.

31. Teksten zijn wederom voor sommigen, die lam en jichtig zijn, de krukken, - voor anderen, die strijdlustig zijn, zwaarden om te vechten, - voor anderen de ploegijzers, om den goeden grond te bearbeiden, voor anderen, de voetzoekers, het Bengaalsch vuur, aan het einde der leerrede, - voor anderen het eenige zout van een smakeloos geregt, de kluifjes in de watersoep, - voor anderen de bal, die men bij toeval vangt, of het vleugelpaar, dat ons werkelijk hooger en verder brengt, dan wij gewoonlijk komen!

32. De wedergeboorte heeft iets van de lente: ze komt wel eens eenige maanden later of vroeger dan de Bijbelsche Almanak haar voorspelt, - maar ze komt toch.

33. Eene gemeente *onder* het kruis, kan wel eens zóó laag bukken, dat ze van den Gekruiste niets meer ziet, dan alleenlijk de bloedige en doorboorde voetzool, en van de zegenende hand en het stervende hoofd niets meer ontdekt, maar alleenlijk een paar bloedige wonden behoudt.

34. Licht is het Christendom: - voor velen een noorderlicht, voor anderen een flaauw sterrenlicht, voor sommigen een kunstig gaslicht, voor menigeen een bekoorlijk avondlicht, voor de meesten een morgenlicht, voor allen eens, als het doel bereikt is, een volmaakt middaglicht.

35. Hetzwaard des Goddelijken Woords, dat ziel en geest scheidt, is dikwerf tot een bandieten-stilet in de hand van den Jezuïet en vrijgeest omgesmeed, en men heeft er nog wel een gouden of ijzeren

heft aangehecht, met pauselijk of koninklijk wapen en cijfer voorzien.

36. Wat meer liefde, en wat beter geloof, en wat meer gevestigde hoop, ware althans nu niet kwaad, waar men met deze apostel-drieëenheid de kerk tracht op te bouwen, die hier zeer getrouw - Athanasiaansch - blijft, en niet gaarne splitst.

37. De Madonna der kerk verschijnt somtijds als eene Athalia, - de moeder is eene echte stiefmoeder geworden, en heeft het kind Jezus even uit de armen gelegd, om den ketter met diezelfde armen te verworgen, en dan het heilige kind weder aan de borst te drukken.

38. Stelsels rusten dikwerf op drasgrond - als de verzakking komt, en het peil der eeuwen die aantoont, is het opvijzelen niet meer mogelijk, tenzij men het gansche stelsel, zoo als onze voormalige schepen op het Pampus op een kameel konde plaatsen, ergens anders heen brengen, b.v. in een drijvend dok - om gekalefaterd te worden.

39. Gods geest in aarden vaten! te regt, daarom breken ze zoo ligtelijk, of worden zoo moeijelijk zamengelijmd, - maar het aarden vat behoudt echter, volgens den dichter, den waren geur altijd

> Quo semel est imbuta recens servabit odorem
> Testa diu! -

40. De twijfel verzelt de Openbaring, zoo als Judas den Christus, en werkt toch mede om de opstanding, de verheerlijking der waarheid voor te bereiden en te verwezenlijken.

41. Christus, die de aren op den sabbat plukte, en de Christen, die op den sabbat, in de gesloten binnenkamer ledig zit te turen, terwijl aan de voordeur de bedelaar niet gezien en gehoord wordt, die om een sabbats-penning vraagt!!!

42. Een lach op het sterfbed is de beste Schriftuitlegger.

43. Geestelijke magt kan alleen in overtuiging haren laatsten regtsgrond vinden.- ‘Dwing ze om in te gaan’ luidt even anti-protestantsch, als: ‘werp ze buiten, die u niet blindelings volgen.’

44. Er bestaat altijd nog de oude strijd tegen de onzigtbare magten, die in de lucht zijn, die geen vleesch en bloed hebben, waarmede de Apostel kampte. Noem die magten: laster en nijd, of list en trouweloosheid, - gij zult ze ligtelijk ontdekken, zonder te weten van waar ze komen, maar niet zoo ligtelijk uitroeijen.

45. Ook onder godgeleerden geldt het spreekwoord: ‘elk meent zijn' uil een valk te zijn’ daarom bestaat er eene uilen- en eene valken-theologie, - zekerlijk dat de uilen beter in den nacht zien dan de valken, en bij voorkeur in oude bouwvallen, uit de middeneeuwen overgebleven, huizen, en daar te huis zijn en vooreerst blijven.

46. Er is geene godsvereering, die met minder offers en met meer inwendig trotsch zelfbehagen gekoesterd wordt, dan die, waar men het, gemakshalve, in alles, eens voor altoos, bepaalt, om ‘het verborgen leven in God’ als afsluitend godsdienstbeginsel aan te nemen, - somtijds verbergt men meteen, behendig, de goede en Christelijke werken, die evenwel uit deze verborgenheid moesten te voorschijn komen.

47. De puriteinen namen, ten tijde van Cromwell, gaarne hunne namen uit het Oude Verbond, sommige godgeleerden gaan nog verder, en zoeken de geheele Theologie en Christologie in het Oude Verbond, terwijl het Nieuwe Verbond slechts onder zeer bepaalde Oud-Testamentelijke clausulen wordt gelegitimeerd.

48. Een waar spreekwoord: - *de weg naar Rome gaat over Hernhut*, - men zoude er kunnen bijvoegen, in deze dagen, ook over *Oxford, Elberfeld, Berlijn*, - misschien ook over *Tubingen*!

49. Men moet krachtige spieren, goede longen, en dapperen moed hebben, om den hoogen bergrug te beklimmen, die ons *boven* alle kerktorenspitsen voert, en van waar wij op dezelven nederzien, zonder ons met krampachtigen geloofsijver aan één' der kerkweêrhanen vast te klemmen.

50. In menig kerkgenootschap is een zeker luchtledig - men heeft er de levenslucht uitgepompt, - gij zult er wel geregtvaardigd worden, mits ge eerst gestikt zijt in uwe zonden.

51. Kerkleuzen zijn ware strijdleuzen, gelijk aan de bonte schilden der ridders in de middeneeuwen; al loopt er een balk door het blazoen (het teeken van den *bastaard*) men wil en zal toch mede op het tornooiveld, en als er een lans gebroken is, zijn er meerdere bij de hand.

50. De Kerk heeft met de kinderen Gods niet anders gehandeld, dan vader Jakob met zijne zonen: Jozef en Benjamin zijn, ten koste der broederen, verheven, en dat hebben de broeders niet vergeten of vergeven, maar zich des te meer laten gelden.

53. In den aard eener Openbaring, NB. voor menschen geschikt en aan menschen gegeven, ligt de noodzakelijke voorwaarde en de voorwaardelijke noodzakelijkheid eener doorgaande hervorming - deze *kan* niet eindigen, voordat de Openbaring in het hemelrijk wordt voleindigd en alles definitief gesloten is.

54. Sommigen, die wat warm van bloed, en wat heerschzuchtig van aard zijn, kunnen de geweldige verzoeking niet weêrstaan, om toch eenmaal gedurende hun leven voor hervormers te spelen, - het streelt de eigenliefde niet weinig, om ook eens een Luthertje en Gregoriusje te vertoonen, al loopt het ook later glad mis.

55. De gemeente is voor menig leeraar de - boeman - om anderen mede te verschrikken, of de melkgevende koe, op vette, malsche weide, of het rijpaard dat gedresseerd wordt, of de echte vrouw, die, na de wittebroodsweken, niet veel meer in te brengen heeft.

56. Voor meer dan één' steilregtzinnigen, onhandelbaren godgeleerde, is het altijd - pinksteren: - geestverrukking en vreemde spraakgaven en hemelvuur; - maar pascha: - de opstanding ten leven - komt nooit; en de hemelvaart komt ten minste dagelijks.

57. Als er eene staatkundige, wetenschappelijke, letterkundige vrijheid is, zal er ook wel eene godgeleerde vrijheid moeten aangenomen worden; ten zij men den theologant, bij wijze van uitzondering, als den eenigen onmondigen erkent, en gedurende de hondsdagen muilbandt.

58. Een gebod om te gelooven, is een vierkante cirkel.

59. Onderzoek is voor den tragen van geest nog vreesselijker, dan de twijfel voor den ongeloovige.

60. Oude lappen op een nieuw kleed - ook dat kan smaak en mode worden, vooral als men u verzekert, dat het oude lapje, b.v. een verkleurd ridderlint, aan den nieuwen fijnen rok grootere waarde geeft, - menig kerkvader deelt, op die wijze, thans de decoratiën uit.

61. De Kerk voedt hare dienaren schraal genoeg (bij de Protestanten, wèl te verstaan): de boerenknecht moet vroeg in het veld en laat naar bed, eet spek en drinkt melk - maar hij wordt toch sterk, al is het enkel naar den geest, naar het

geheugen, naar de beproeving om veel te dragen.

62. ‘Men zal den dorschenden os niet muilbanden’ is dat een intrede- of een afscheids-tekst?

63. Er is eene gas-theologie, - zij ontvlamt op eenmaal, verduistert evenzoo spoedig, en verplaatst ons in een benaauwden dampkring - ook zie men toe, geene gevaarlijke ontploffing voor te bereiden.

64. Als Luther en Zwingli, Bellarmijn en Quenstedt, Gomaar en Armijn, Bossuet en Jurieu, te zamen aanzitten aan dezelfde tafel in het Koningrijk der hemelen, en nu vrede met elkaâr hebben, zullen ze zeker allen nog eene smartelijke aandoening gevoelen, deze: dat ze niet dadelijk al te zamen weder op de wereld onder de menschen kunnen terugkeeren, om hen te bewijzen en te berigten: hoedanig ze thans dáár boven over *die* dingen oordeelen, die ze beneden, eens, zoo allervreemdst beoordeeld en bedorven hebben.

65. Christus' Woord en Geest is en blijft toch wel niet besloten binnen oud parkementen band of nieuw zwart omslag - of binnen vier muren, die weder nevens andere vier muren staan; - als het geloovig gemoed niet vooraf ten tempel Gods is geworden, baten alle hooge, lage, vierkante of koepelvormige tempels, eigenlijk niets.

66. Een hard hoofd gaat bij menig godgeleerde gepaard met eene harde hand, waar dat hoofd met de horens stoot, en die hand slaat, komt eene wonde.

67. Vrede op aarde zal zoo lang een schoone droom blijven, totdat de menschen ontwaakt zijn, zich de oogen uitwrijven, en erkennen dat ze werkelijk geslapen hebben.

68. ‘Ik beveel en gij zult volgen’ dat is de tekst voor menig hedendaagsch kapitaal godsman, waarover hij honderdmaal beter preekt, dan over den tekst: ‘ik ben de goede herder en mijne schapen hooren mijne stem.’

69. De leerstellingen zijn ijzeren handschoenen, die men voor alle groote, kleine, zwakke, sterke handen gereed heeft, - daardoor staan iemand de handen meestal verkeerd, - wèl te verstaan in den beginne, - maar later gewent men aan alles.

70. Liever een leeuw dan een adder op weg ontmoet - 't gaat beter op leven of dood, of met een Knox, Luther, of wie ook van dien aard, dan met een wèl toegerust, wèl gedresseerd kind van Loyola - in robe courte of longue - de leeuw brult ten minste, de adder schuifelt soms niet eens.

71. Meermalen gaat het stelsel, even als de trekvogels, en de reizigers, op eens naar het Oosten, maar 't komt weder terug, en wordt weder Westersch, - niet voor alle leerstellingen der kerk ‘daagt het in het Oosten,’ maar 't wordt en blijft wel eens nacht in het Westen.

Spiritus Asper en *Lenis.*

De landbouwer-recensent,
Oordeel van een buitenman over de Bijdragen door Dr. A. Rutgers van der Loef.

In de maand Julij was ik eenige dagen in de stad Thiel. Op een schoonen morgen bewonderde ik op nieuw 't heerlijke watergezigt, dat men geniet op 't balkon van Bellevue. Als een groot meir vertoont zich de breede Waal, door schepen bedekt, terwijl zij in de verte geheel schijnt omsloten door groene oevers. Statig stuwde de stroom zijne golven voort. Ik heb hem gezien, den trotschen stroom, als hij de ijsboeijen brak, die hem lang hadden geboeid; hier stuwde hij ontzettende ijsvlakten tegen 't havenhoofd op, om tegen deze gladde helling weêr anderen op te dringen, die verder opgestegen, en den grondslag missende, in duizende brokken nederstortten. Daar schaafde hij langs de dijken, gelijk een wolf langs de muren der schaapskooi, terwijl hij hier en daar tegen de glooijing opklom, door eigene dikte den dijk verzwaarde en beschermde en hoopen van ijsbrokken binnendijks nederplofte. Hoe kalm was hij nu de geweldige stroom! 't Is een beeld, dacht ik, van 't volk, waarvan hij 't land doorklieft. Hoe rustig en kalm bleef dat volk als 't elders stormde, het was zich zijner vrijheid bewust. Maar als men 't nederdrukken wilde door ijskoude dwingelandij, dan rigtte het zich op als een eenig man, trotsch op zijne kracht, sterk door wat God gegeven had. Links zag ik de levendige kade, waar men druk bezig was met laden van wat de vruchtbare streek zoo overvloedig voortbrengt; over de Betuwe zag men in de verte de Veluwsche heuvelenrij. Voor mij lag aan den overkant 't lagere Maas en Waalsche met zijne vele dorpen. 't Kleppend geluid van een stoomboot trok mijn blik naar de regterzijde, waar de rivier, veel smaller, te sneller zich spoedt naar de vereeniging met de golven van de Maas. Een paar heeren verlieten de stoomboot en verschenen dra in de groote concertzaal van Bellevue. Ik zag met welgevallen 't schoone stoomschip zoo snel en vast tegen den forschen stroom opwerken, toen een der reizigers mij naderde en zeide:

- 't Doet mij genoegen u nog eens weêr te zien.

Ik herkende hem dadelijk. 't Was dezelfde, met wien ik vroeger op den Rhijn gereisd had en met wien ik zoo aangenaam gesproken had over een toen uitgekomen boek. Hij was bleeker nog geworden. Langdurige smart klieft voren in 't hoofd, bleekt de hairen, en drukt op 't gelaat een stempel, die niet weêr verdwijnt: zoo was 't bij hem. Een flaauwe glimlach plooide zijn ernstigen mond. Droevig was zijn blik, zoo zacht en innemend anders.

- Hoe gaat het u, vroeg ik, sedert ik u ontmoet heb? Zoo tamelijk wel, zeide hij; is uw verblijf in Thiel van langen duur?
- Ik denk nog eenige dagen hier te vertoeven.
- O, dan moest ge mij 't genoegen doen, om een paar dagen met mij mede te gaan.
- Waar woont gij?
- Ik woon in A.. een paar uren slechts van hier. Mijn wagen staat buiten de Buursche poort gereed. In een oogenblik zijn wij t' huis en zoodra gij 't verkiest zal ik u terug brengen.

Hij sprak 't op zoo vriendelijken toon, dat ik zijn aanbod aannam. Ik wilde ook wel gaarne een paar dagen buiten doorbrengen. Ik beloofde hem dus, dat ik tegen drie uren buiten de poort zoude zijn.

- 't Is regt goed, zeide hij. Ik zal nog een oogenblik in de stad vertoeven, gij behoeft u dus niet te haasten. - Op den bepaalden tijd was ik op de bestemde plaats. De wagen stond gereed. 't Was een van die ligte, min gemakkelijke maar snelle wagens, met lange smalle helder witte huiven, die de landlieden van deze streek gebruiken. Een paar sterke bruine paarden trokken den rammelenden wagen in snellen draf over den uitmuntenden zandweg. Ik zag 't statige kerkhof weêr, dat vroeger door zijn zonderling opschrift: ‘ter navolging,’ nu om andere redenen mijne aandacht trok. Daar rustte het stoffelijk overschot eener moeder, wier dood mijn jeugdig levensgenot zoo hevig knakte.

Wij reden weldra 't dorp A. binnen, tot voor 't huis van den landman. 't Was eene dier nette boerenwoningen, zoo vrolijk als doeltreffend, die den welgestelden Betuwschen boer huisvesten. De kamers waren netjes behangen; de vloeren met tapijten bedekt; moderne mahonyhouten meubelen, met smaak geplaatst, deden den welstand dezer landlieden kennen.

- Vergun mij, sprak hij, toen ik plaats genomen had, dat ik eens ga zien, wat mijn volk gedaan heeft, gedurende mijne afwezigheid.

Hij kwam spoedig terug, vergezeld van zijne dochter. Zie, zeide hij, dat is 't eenige wat ik nog over heb. Voor drie maanden nam de Hemelsche Vader mijne dierbare vrouw tot zich.

- En gij hadt reeds zooveel geleden!

- O ja; zuchtte hij, zeer veel. Ach, ik was als vernietigd. Ik kon zelfs niet bidden; mijn werk was mij verdrietig. Dagen lang heb ik in den hoek van den haard gezeten. Als verlaten was mijne eenzame woning. 't Was of God mij ook verliet. Mijn geloof boog zich voor den geweldigen slag. Gedurig kwamen de klaagwoorden van onzen Heer op mijne lippen: *Mijn God! mijn God! waarom verlaat ge mij!* Duister was 't daar binnen. Ik was als begraven onder de donkere puinhoopen van 't gebouw mijns geluks, dat door zoo fellen storm was omgeworpen. En binnen die puinhoopen gevoelde ik Gods nabijheid niet.

- Dat was de bedwelming van den plotselingen slag.

- Ja, maar die bedwelming duurde zoo lang. Gelukkig kreeg ik toen weêr een werkje in handen van de zoogenaamde Groninger school, zoo beschimpt en gesmaad alsof de antichrist daar in levenden lijve doceerde. Wee hen, die steenen werpen op mannen, die 't Godsbestuur ons doen kennen, als zoo liefderijk en goed, die worstelen en bidden om van de heilige leeringen van ons dierbaar geloof klare begrippen te hebben en te geven, die troosten wie treurt, opbeuren wie gevallen is, en dat doen in den naam van Christus den Heiland.

- 't Is waar, mijn vriend, ik heb ook nooit andere strekking in hunne geschriften gezien, dan den wensch om op te bouwen in Christelijk geloof en Christelijke liefde.

- Ze willen ons duidelijke begrippen geven van de Openbaring Gods. Hunne begrippen zijn zeker wel niet volledig, maar beter zeker dan formules, die men niet verstaat.

- Ja, zij beproeven om ons het Christendom duidelijk en aangenaam te maken. Ik heb 't bij ondervinding, hoe noodig 't is, dat wij duidelijke begrippen hebben. Als de godsdienst alleen in 't hart is, dan

is ze zoo zwak, als 't daar binnen donker wordt. O 't deed mij zoo goed, toen ik 't Godsbestuur beter leerde kennen.

En waaruit hebt gij dat geleerd?

Uit het tweede stuk van de Bijdragen van Rutgers van der Loef[1]. Hebt gij 't nog niet gelezen?

- Neen, ik zag 't nog niet.

- Morgen ochtend moet ik u eenigen tijd alleen laten; misschien zult gij 't dan wel eens willen inzien. Te beter kunnen wij er dan over praten.

- Dat zal ik gaarne doen. Ondertusschen kunnen we nu wel eens spreken over wat u zoo getroffen heeft.

Ik hoorde hem toch zoo gaarne praten; hij sprak met zoo veel gevoel en zooveel gezond verstand over de godsdienst. In zijne jeugd was hij opgeleid voor den stand van onderwijzer. Om bijzondere redenen had hij veel tijd besteed aan het onderzoek in 't godsdienstige. Hij was dus geen godgeleerde, maar een dier beschaafde en nadenkende Christenen, voor welke de Bijdragen van Rutgers van der Loef inzonderheid bestemd zijn.

't Was avond geworden. Door de opengeschoven ramen zag men de ondergaande zon hare laatste stralen werpen over onafzienbare tarwevelden of over groene weiden met dartel vee. De melkmeisjes kwamen terug. Groote, helder geele kannen waren op haren rug gebonden. Dartel en vrolijk schommelden zij de ledige blikken emmers heen en weêr. De boerenknapen vereenigden zich op 't plein voor de kerk.

Terwijl ik met welgevallen dit landelijk tooneel aanschouwde, verhaalde mijn gastheer wat hij gelezen had.

- 't Was vooral, zeide hij, 't derde der vertoogen dat mij zoo aangenaam was; het opschrift daarvan is: *Jezus Christus het beeld des onzienlijken Gods.* Op dat terrein schijnt de schrijver bijzonder t' huis te zijn. De gemakkelijkheid van zijne uitdrukking, het min gezochte van de opvolging zijner gedachten doet het zien.

- En hoe heeft de schrijver daarover gesproken?

- Hij beschouwde Johann. XI: 1-16. Hoe dikwijls heb ik dat gelezen! Hoe is 't mogelijk, dacht ik, dat ik niet zag, wat ik nu zoo duidelijk zie door de oogen van den schrijver. Is dat ook niet een bewijs voor 't eenvoudige van zijn betoog? De bedroefde zusters, diep getroffen door de gevaarlijke ziekte van Lazarus, zonden naar Jezus om Hem van die krankheid te onderrigten, zeker verwachtende dat de Heer onmiddellijk zou komen om te genezen, en de tranen zijner vriendinnen te droogen. En Jezus kwam niet. *Die krankheid is niet ten doode*, heeft de Heer gesproken, zoo berigtte de bode. En toch stierf Lazarus, en Jezus bleef nog twee dagen waar hij was. Hij wist wat de treurende zusters leden; hij wist hoe ze weenden omdat Hij niet kwam, en Jezus bleef twee dagen waar Hij was. En toch had Hij Martha en hare zuster en Lazarus lief. 't Bleek later zoo duidelijk. ‘'t Geloof bezwijkt ligt in den tijd van droefheid,’ zegt de schrijver. Ja sterk waant 't zich soms, als de zon van voorspoed haar helder licht op ons werpt, maar als 't donker om ons wordt, dan moest 't geloof licht blijven geven en helderder schitteren, gelijk de sterren zigtbaar worden als 't duister wordt.

De schrijver deed mij nu zien: ‘hoe een min voorspoedig lot geen bewijs oplevert dat God ons minder zou liefhebben; dat Zijne liefde zich juist in die

1) Bijdragen tot de kennis van onzen Heer en Zaligmaker Jezus Christus. 2e stuk door A. Rutgers van der Loef, Theol. Dr. en predikant te Leyden. 's Hertogenbosch bij Gebr. Muller 1851.

tegenspoeden betoont en door middel daarvan ons waarachtig heil bevorderen wil. Wij hebben Christus aanschouwd die het beeld van God is, te midden van den jammer en de teleurstelling der Zijnen, zich verheugende om *hunnent wil* en *om Zijns Vaders wil.* Nu weten wij hoe 't mogelijk zij dat God Zijne kinderen smarte kan aandoen. Daarom omdat Hij ze lief heeft, verheugt Hij zich ook dan als zij tranen storten enz.' Mij dacht dat des schrijvers werk veel zou gewonnen hebben, als hij 't nog meer aanschouwelijk had doen zien, dat Jezus' handelwijze hooger en edeler liefde openbaarde dan wanneer Hij dadelijk gekomen was. Waren er in Bethanie menschen die naar Zijne tegenwoordigheid verlangden, waar Hij nu was, zouden velen zich bedroeven over Zijn vertrek. En waar Hij nu was, kon Hij nog zoo noodig zijn. Hij wilde daarenboven een teeken geven voor Zijne discipelen tot steun, voor Zijne vijanden tot beschaming. Dan zouden de laatsten gebragt worden tot de onwillekeurige verklaring: *deze mensch doet vele teekenen.* De eersten zouden bij 't kruis Lazarus voor den geest hebben en 't fel geschokte geloof zou niet geheel wegzinken. 't Zou ook voor de zusters zoo goed zijn. Nog bitterder smart zouden ze ondervinden als Hij gekruisigd werd, nu zouden ze gesterkt worden, om die droefheid gelooviger te dragen. De liefde van Jezus voor velen op de plaats waar Hij nu was, de liefde voor Zijne discipelen, voor Zijn werk, Zijne bedoeling op aarde kwam nu zoo heerlijk overeen met het droogen van de tranen der bedroefde zusters. Te edeler, te hooger werd Zijne liefde naarmate ze meer omvatte, zie dat waren mijne gedachten bij 't lezen.

- En hoe was dat vertoog genoemd? vroeg ik.

- *Jezus het beeld des onzienlijken Gods.*

- Dat beloofde dus meer dan er gegeven werd. Wel heeft de schrijver aangetoond dat Jezus op dit bepaalde punt het beeld van God was, schoon Hij 't zeker ook in vele andere opzigten was. Het is slechts ééne zijde van dat heerlijke beeld.

Zoo spraken wij nog eenigen tijd, totdat het late avonduur ons ter ruste noodigde.

De woelige drukte in en om 't huis wekte mij des morgens reeds vroeg uit mijnen slaap. De landman was reeds naar zijne akkers toen ik 't woonvertrek binnentrad. Na eene korte wandeling door den netten, doch stijf aangelegden tuin, zette ik mij aan 't lezen van 't boek van Dr. Rutgers van der Loef.

De eerste bijdrage trok dadelijk mijne geheele opmerkzaamheid; ze handelde over Jezus Christus *het vleesch geworden woord van God*, naar aanleiding van Joh. I:1-5, 14.

'Het woord is, volgens den Schrijver, de Heer Jezus Christus. Hij was niet een woord Gods, zoo als de wereld b.v. maar het woord bij uitnemendheid. Dat woord was God, d.i. van Gods geslacht, van dezelfde natuur en van hetzelfde wezen als de Allerhoogste. En opdat men het woord niet verwarren zou met Hem bij wien 't was, herhaalt de Evangelist nog eens: dit was in den beginne bij de Godheid. Dat woord is vleesch geworden. Vleesch is echter iets anders dan een mensch of de menschheid. Het drukt doorgaans de menschelijke natuur uit, maar bepaaldelijk ook het zwak menschelijke en ligt verleidbare, waardoor zij nu gekenmerkt wordt enz. Het woord heeft onze menschelijke natuur aangenomen, zonder dat het daarom ophield het woord te zijn. Jezus is een wezen dat niet gelijk de schepping, maar op eene andere

wijze het leven uit God heeft en mitsdien ook in eene geheel andere betrekking tot God staat dan de wereld. Hij verdient den naam van Eengeboren, waarin God Zijn eigen wezen werkelijk heeft uitgedrukt, Zichzelven heeft uitgesproken.' Dan spreekt de Schrijver over de schepping door den Zoon, en hoe Hij het leven was en het licht vóór Zijne komst in het vleesch. 'Hij kwam in het vleesch, Hijzelf, het oorspronkelijke woord Gods. Hij kwam persoonlijk op aarde vol van genade en waarheid enz.'

Ik was nieuwsgierig wat mijn vriend hiervan zou zeggen, of hij nu wel goed begrepen had, wie de Christus was voor en na dat hij op aarde kwam. Maar ik had nog tijd om de volgende bijdrage te lezen.

Het opschrift daarvan was: *Jezus Christus de Middelaar Gods en der menschen*, naar aanleiding van 1 Tim. II: 5 en 6. Na eene verklaring van den tekst toont de schrijver aan dat de mensch van God verwijderd en ongelukkig was. Die gemeenschap met God moest hersteld worden. 'Wie zou den mensch daartoe leiden? Wie hem God leeren kennen? Wie hem vrijmoedigheid lust en kracht geven om op te staan? Wie hem waarborgen, dat hij in liefde zou aangenomen worden en voor nieuwen val behoed? Menschelijke wijsheid wist geen raad. Zelfkastijding en wettische naauwgezetheid baatten niet.'

'Jezus Christus was de Middelaar tusschen God en de menschen om de laatsten tot den Eersten te brengen. Hij was de Verlosser, want Hij heeft hen uit de slavernij der zonde vrijgemaakt door Zijne geboorte, door Zijn leven en door Zijn dood. -

Zijne geboorte was toch reeds eene daad van zelfopoffering voor de menschheid. Zijn leven was de spiegel eener volmaakte gemeenschap van den mensch met God en van God met den mensch. Die Hem zag moest naar gemeenschap verlangen Hij zocht allen aan zich te binden, alles deed Hij om hen tot zich te trekken. Hij gaf 't verstand om den Almagtigen te kennen, enz.'

'Maar inzonderheid was Jezus Christus de Middelaar in Zijn lijden en sterven. Daardoor kreeg de mensch de ware, niet ligtzinnige vrijmoedigheid tot God. Het eigenlijk Middelaarswerk bestaat daarin dat Hij de kroon gezet heeft op Zijn leven, door overwinnaar te zijn. Zijne gehoorzaamheid was een offer voor Zijne eigene en der Zijnen heiliging of volmaakte toewijding aan God. Hij bragt het ook voor zich, voor zoo ver Hij als mensch, die nog was in de dagen Zijns vleesches, het vleeschelijk beginsel van eigen zin en eere, waaraan Hij wel nooit had toegegeven, maar dat toch in Hem woonde geheel moest dooden en overwinnen. Zoo was Hij de voorganger enz.'

'Wat was nu volbragt? blz. 41. De volkomene vereeniging der menschheid met God in Hem, die nu in zich zelven het vleesch gedood had en der zonde gestorven was en nu waardig en bekwaam om vele kinderen tot den Vader te leiden enz. Dit hebben wij verkregen, dat wij den weg uit onzen zondigen staat tot God enz. nu kennen als gaande door het voorhangsel des vleesches, dat is niet des ligchaams maar der zelfzucht enz.'

't Was acht uren toen ik deze beide stukken gelezen had. Mijn gastheer kwam toen om te ontbijten.

- Heden morgen, sprak hij, heb ik eenige uren tijd; wij zullen straks wat rondwandelen en een mijner vrienden bezoeken, den avond zullen wij dan weêr genoegelijk doorbrengen.

De dag ging spoedig voorbij. De warmte in huis dreef ons naar buiten.

Tusschen het zoogenaamde melkhuis en 't roomhuis stond een oude breed getakte linde. Onder dien boom zetten wij ons neder, en nu vroeg hij al spoedig: zeg mij nu eens ronduit, hoe 't werk u bevallen is.

- Met genoegen heb ik 't gelezen, maar doe mij 't genoegen en zeg mij uw gevoelen.

- Welnu, wij spreken als vrienden, en dan mag ik wel zeggen wat ik denk, al schijnt 't ook wat stout een' Godgeleerde te beoordeelen. Maar dat doe ik ook niet. Ik wil alleen zeggen wat ik er aan gehad heb, omdat 't toch om ons te onderwijzen geschreven is. Om u de waarheid te zeggen heb ik 't eerste stuk niet begrepen. De vleeschwording des woords, dat moest vooral nog al duidelijk voorgesteld zijn, en zie daar vond ik zoo weinig van. 't Is mij zeer moeijelijk om mij een geheel te vormen van wat de Schrijver al gezegd heeft. 't Is, om opregt te spreken, mij niets duidelijker geworden. Ik had er meer van verwacht. 't Woord en de vleeschwording des woords zijn kapitale punten, waarvan velen de minst vaste begrippen hebben. Ik had verwacht daarover meer te zullen vinden.

- 't Is waar, mijn vriend, na alles wat er in den laatsten tijd over den logos en de vleeschwording van den logos geschreven is, was 't stuk wel wat schraal.

- Gij hebt nog niet alles gelezen, maarlater (blz. 97) spreekt de Schrijver nog met een woord over de menschwording van Gods Zoon. Laat ik 't u voorlezen wat hij daar ook zegt: ‘Konden wij ons voorstellen dat een volmaakt ontwikkelde eikenboom eikel werd en tot den staat der ontwikkeling afdaalde, wij zouden in zulk een wonderbaar natuurverschijnsel een beeld zien van hetgeen wij de menschwording van Gods Zoon noemen.’ Ik zou waarlijk eene donkere voorstelling hebben van de menschwording van Gods Zoon, als die zoo onmogelijk is als de voorstelling van een eikenboom die eikel wordt. En wat oordeelt gij van des Schrijvers gevoelen aangaande het woord *vleesch* in den tekst: *het woord is vleesch geworden* enz.

- Ja, dat is wel wat zonderling en volstrekt niet gemotiveerd. Men zou er haast van zeggen, als een wijsgeer plagt te spreken: dat staat daar als uit de pistool geschoten.

Na nog 't een en ander besproken te hebben, wat andere Schrijvers van den logos en zijne vleeschwording gezegd hadden, kwamen wij tot de tweede bijdrage: over den Middelaar.

- Dat zult ge toch zeker beter begrepen hebben, zeide ik. Ja, dat begreep ik goed, maar zou ik 't zoo geheel mis hebben, als ik meende dat dit vertoog wel 't een en ander van Christus' Middelaarswerk bevat, maar niet alles en niet in den diepen zin, waarin de H. Schrift onzen Heer den Middelaar noemt. Des Schrijvers begrippen zijn niet onchristelijk; ik beklaag hen die 'tzeggen, maar ze bevatten niet al 't Christelijke van dit leerstuk.

De Schrijver zegt b.v. ‘Jezus is de Middelaar tusschen God en de menschen, een persoon die zich als ware het in 't midden stelt tusschen deze twee partijen om de laatsten tot den eerste te brengen, niet den eerste tot de laatsten’ (blz. 29). Wordt God ons dan niet nader gebragt, als Hij zich openbaart? Wordt Hij ons niet nader gebragt als Hij ons vervult? Heeft de Heer niet gezegd: *Mijn Vader zal hem liefhebben en wij zullen tot hem komen en wij zullen woning bij hem maken* (Joh. XIV: 23)? Wordt Hij ons niet nader gebrast als Christus ons 't beeld van God aanschouwen doet? Wordt Hij ons niet nader gebragt als Zijne liefde

heerlijker zich betoont, als Hij door Christus en door wat Christus deed, meer voor de menschen zijn kan, dan zonder den Middelaar?

- Gij hebt gelijk, mijn vriend, God is ons door Christus nader gebragt, op de eenige wijze waarop het Opperwezen nader tot den mensch gebragt worden kan

- En dan protesteer ik er tegen dat Jezus ‘dezelfde zwakheden had’ (blz 35), dat Hij het vleeschelijk beginsel van eigen zin en eere geheel moest dooden en overwinnen (39). Ik begrijp niet hoe men dan nog aan de zondeloosheid van Jezus gelooven kan, want dit zal toch wel meer moeten beteekenen dan dat Hij aan 't beginsel van eigen zin en eere nooit toegegeven had.

- Ja, dat heeft mij ook verbaasd. 't Zijn de noodzakelijke gevolgen van des schrijvers ongegronde exegese van Johannes I: 14. *Het woord is vleesch geworden* enz.

Den volgenden morgen stond ik nog wat vroeger op om de andere bijdragen te kunnen lezen. Naar Johannes XI: 17-27 toonde de schrijver aan, dat Jezus Christus *is de opstanding en het leven.* Na de tekstverklaring leert hij: ‘wat leven is en hoe de mensch van 't geen waarlijk leven is, vervreemd geworden was. Zijn geest bestond wel maar leefde niet. Jezus had dat leven en was dat leven en deelde dat leven mede. De Evangelieprediking is dus de getuigenis van het leven van Christus, de uitstrooijing der zaden van geestelijke wedergeboorte’ enz.

Dan volgt: *Jezus het voorbeeld der volmaakte menschheid* Joh. XI: 28-37. De schrijver spreekt nog eens over het goddelijke en menschelijke, min duidelijk evenwel. Dat Jezus mensch was, wordt daarna aangetoond. De mensch weende, ook Jezus weende, maar niet op gelijke wijze. Ongestoord bleef altijd 't verstand, onbelemmerd de wil. Zoo was 't bij al Zijne aandoeningen. Hij was dus 't toonbeeld van de volmaakte menschheid, Hij weende om den doode, omdat de dood zelf betreurenswaardig was. Hij weende om het gerigt der Joden; Hij weende met de weenende. - Wij mogen dus weenen, maar op eene waardige wijze. De waarheid besture ons zoodat wij weenen om wat waarlijk betreurenswaardig is, wij mogen weenen maar op heilige wijze en de tranen der medelijdende liefde zijn de schoonste. -

Van de laatste eindelijk is het opschrift: *Jezus Christus tot heerlijkheid Gods.* Joh. XI: 38-44.

‘In de geschiedenis van Lazarus' opwekking vertoont zich de heerlijkheid van Jezus Christus als Gods Zoon in 't schoonste licht. Daardoor werd boven al de Vader verheerlijkt. Bekend als de oorsprong der stoffelijke wereld, als Schepper en Herschepper van het maatschappelijk leven der volken geeerbiedigd, werd Hij nu geopenbaard als de verwekker van geestelijk leven in de geestelijk doode menschheid. Men ziet nu de herscheppende magt der heilige liefde van den Vader der geesten enz.’ De schrijver eindigt met eene beschouwing van den grond, de wijze en het wezen van onze verheerlijking des Allerhoogsten.

Toen wij ook hierover spraken verzekerde mijn gastheer opregt, dat hij dat alles goed verstaan en met ingenomenheid gelezen had. Dat de stijl hem bevallen zou, levendig en aangenaam als die is, dacht ik wel.

Den volgenden dag bragt de goede landman mij op zijn snellen wagen naar Thiel terug.

D-L.

De roepende aan en uit het graf.
Twaalf nagelatene Leerredenen van J.R. de Bruine, laatst Predikant te Middelburg. Te Rotterdam, bij van der Meer en Verbruggen. 1850.

Het is steeds met zeer gemengd gevoel, dat wij werken ter hand nemen als het hierboven aangekondigde, - werken waarin een ontslapene nog tot het levende geslacht heeft willen spreken wanneer hij niet meer zou zijn. Het heeft voor ons iets ernstigs, iets weemoedwekkends, iets wat ons het: ‘treê zacht, ge zoudt hem zeer doen’ predikt, wat onze kritiek, ware die anders scherper geweest, zou ontwapenen. - De dooden mogen ons nog behooren, zij behooren niet meer zoo tot ons. - Is het anders onze pligt fouten aan te wijzen, komen wij onbeschroomd met onze verschillende of tegenovergestelde opinie voor den dag; - er is aan het werk van een' afgestorvene iets, wat ons de hand op den mond legt, welke wij dàn alleen daarvan konden wegstooten, als het woord van den doode heillooze dwaling predikte, als daarin de slechtheid werd voorgestaan. Doch dit is wel zelden het geval met wat de mensch nog als aan zijn graf wenscht te zeggen, te verkondigen, aan te prijzen aan en bij het geslacht dat na hem zal zijn. Kon men daar even gemakkelijk uit de wereld medenemen, wegwisschen; zeker velen hadden gaarne herroepen wat eens de weelderige, trotsche, ongeloof en godverachting verbreidende, zedenbedervende pen te onbedacht ten papiere stelde. - Wèl hem, die sprak en schreef wat hij gaarne aan de nakomelingschap vermaakt, gelijk dit hier het geval is. De schrijvers der voorrede - een woord van achting en vriendschap - mogten alzoo zeggen: ‘de Bruine heeft als met stervende hand op zijn predikwerk het zegel der waarheid en onbedriegelijkheid gedrukt.’

Zij hebben met de uitgave dezer leerredenen, welke de van hier weggenomene hun opdroeg, niet in zooverre hun zegel daaraan willen hechten, dat zij zijn werk wilden beschouwd hebben als van onvolmaaktheid en gebrek vrij, - ook niet alsof zij elke wijze van zien en ieder gevoelen daarin uitgesproken deelden; - en hoe kon dit ook? - Maar in de hoofdzaak stemmen zij voorzeker met hem in; - en hoe kon dit anders?

Referent staat hier vrijer, hij is aan het publiek zelfs meer schuldig. - En al kan hij nu mogelijk minder nog instemmen met elke dogmatische stelling hier te berde gebragt, gaarne doet hij hulde aan den echt Christelijken geest, aan de vaak heldere opvatting, steeds gemoedelijke, soms oorspronkelijke toepassing der heilige waarheid hier te vinden. Anders verraden die preken meer studie dan oorspronkelijkheid; - vernuft en schoonheidszin *non semper omne punctum tulere.* De bloedberg, blz. 60, eene bres in den muur van China geschoten blz. 179. - In de eerste (in onze schatting niet de best geslaagde) was, met eenige opoffering van wat teksttoelichting, meer gebruik te maken geweest van wat de blik naar boven, naar die vele woningen in 's Vader's huis óns kan leeren, opleidend tot geloof en hope. Eenige lievelingsideeën hebben zich hier wel wat op den voorgrond gedrongen, ten koste van hetgeen bij zulk eene stoffe behandeld worden kon en moest.

De tweede: ‘Het goede en het kwade,’ naar Job II: 10^{b} is rijker in aangrijpende gedachten, in wat den stempel draagt, dat het uit en met het hart werd gesteld; had ook het onderwerp meer bepaald en meer praegnant kunnen worden uitgedrukt door: ‘God de gever van het goede en het kwade,’ waarbij voor de stelling eenige bewijzen vooraf konden gaan.

Het plan voor de derde preek kon iets goeds geven, lag het ook, gelijk ergens (blz. 42) wordt erkend, minder in den tekst. - De heer de Bruine zag den winter met minder vriendelijk oog aan; en toch hij is ons goed, te goed, om daarvan een doorgaand beeld te maken van dat wat de schrijver als den toestand van ons natuurlijk hart voorstelt (blz. 44). Ligt het aan ons mogelijk? Doch wij meenen dat men met zulke typen hoogst voorzigtig moet zijn. De nadenkende zal stof vinden tot menige aanmerking en zelfs tegenwerping. - En toch, welke heerlijke denkbeelden, getuigende van waarheidszin en wetenschap, van een helder geloof en zaligende hoop in het derde gedeelte; hoe ruim, rijk en rein! Daar is kracht bij eenvoud, gloed bij bezadigdheid, leven en bezieling, - gedachten, die ankers mogen heeten, als de storm des doods giert, met vernieling dreigend, houdend als wij zonken.

Doch wij kunnen niet alles wat ons hier wordt gegeven achtereenvolgens beschouwen. - Eene enkele aanmerking op de vijfde leerrede, het verhoor van Jezus voor den Joodschen raad, zij ons geoorloofd. - Ondanks de aanhaling in den brief aan de Hebreën (men kent immers de wijze van argumenteren welke Paulus soms ook volgde, in die dagen in zwang) kunnen wij in den veertigsten Psalm geene Messiaansche voorspelling erkennen. - Men voere toch geene bewijzen aan, die geen streek houden; omdat men daardoor de zaak der waarheid veeleer verzwakt. Men leve er liever mede als Gideon met zijne schare aan de fontein van Harod, mogen ook de duizenden tot honderden worden. - Wij hadden over het geheel zulk een inleiding niet gewacht. - De Bruine sprak van inquisitieregtbanken, maar hoe na lag nu de aanwijzing, dat de schijnbaar natuurlijke vraag naar jongeren en leer' dáár gedaan, gelijk stond met de kunstgreep dierzelfde regtbank, om den aangeklaagde zichzelven te laten beschuldigen. - Het kwam ons blz. 81 minder gelukkig voor, en inderdaad niet waar; om te zeggen: ‘dat het volk vooral het geringere en *onkundige* met geestdrift voor Jezus bezield en hoogelijk met Hem ingenomen was -’ dat Zijne talrijke leerlingen, en openbare of meer verborgene aanhangers, vooral in het onbeschaafde en *meer oproerig gestemde* Galilea wijd en zijd verstrooid waren.’ - Eene juistere voorstelling had ook de paraenesis op blz: 90 en 91 meer kunnen aandringen. - Midden onder vruchtbare wenken en fiksche toepassingen kwam ons het Sanhedrin der negentiende eeuw toch een weinig vreemd voor. Dat is wel wat op den man af en toch bezijden.

Maar wilt ge, lezer, een juweel van het eerste water, dan bevelen wij u de negende leerrede ter herdenking der kerkhervorming aan, die ten tekst Rom: I: 17^{b}, de geloofsregtvaardiging (regtvaardiging uit het geloof) ten onderwerp heeft. Wij hadden de bekende preek van Reinhard niet ter hand om te kunnen vergelijken. - Doch hier is flink ingedrongen in den tekst, flink ingedrongen in de zaak. Een edel, een krachtig, een Christelijk woord, eene verdediging des protestantschen beginsels, als wij er zel-

den beter lazen. - En toch is het naauwelijks dit, wat ons het meest goed deed. - De Bruine was een meer regtzinnig theoloog, willen wij en mogen wij ook niet kerkelijk-regtzinnig zeggen (men zie blz. 198); - maar hoe laat hij Luther, zijn karakter, zijn werk geregtigheid wedervaren! Ziet, dat zijn teekenen des tijds, waarbij wij zeggen: wij zijn vooruitgegaan. De protestantsche kerken zijn elkanderen genaderd, broederlijk, beide wassend aan Dien die het Hoofd is, naar den geest meer één, naar de belijdenis meer één, vooral meer éénig in de liefde. Men bouwe verder op God en Christus en verwachte veel van den tijd, of liever van de pogingen der weldenkenden aan alle zijden!

Bij de preek over den heiligen vriendenrol, een lumineus idee, zou het tweede deel, had de Bruine daaruit slechts enkele gedachten behouden, kunnen worden gemist. - En naauwelijks minder oorspronkelijk mag het denkbeeld heeten om (was de prediker daartoe genoodzaakt?) op eenen algemeenen dankdag ter afscheidsrede eenen tekst te kiezen als 1 Corinth. III: 6^{b}. en de gedachte ‘God heeft den wasdom gegeven’ alzoo tweeledig toe te passen. - Hier als elders ontwaren wij, hoe dat nederig, dankbaar, afhankelijk en vertrouwend gemoedsbestaan, dat hij anderen toewenschte, de Bruine eigen was. En zoo kon hij te Balk, Vlissingen en Middelburg voor zich in gelukkige tevredenheid, anderen tot zegen, zijnen God en Heer ter eere werkzaam zijn, - viel ook van het zaad dat hij uitstrooide sommig aan den weg en onder doornen. - Er zal echter zeker veel in goed land zijn gevallen; mogten dat ook de woorden, welke hij nog aan den rand des grafs tot- en voor de gemeente wilde hebben!

Kleine aanmerkingen welke wij hadden houden wij gaarne terug, waar wat de hoofdzaak betreft zoo veel goeds is te vinden. - Hij kon zeggen: ‘Heer, ik geloof!’ Dat geloof zij thans aanschouwen geworden! - Waar men bij die betuiging nog een: ‘kom mijn ongeloof te hulp!’ heeft te bidden, de waarheid slechts gedeeltelijk gevonden, gedeeltelijk te zoeken, de denkende mensch niet zoo *auf's Reine* is, moge die bede worden verhoord! - Er sprak in menige betuiging van den ontslapene eene verzekerdheid, welke velen als hun deel zullen wenschen. - En toch, moed gehouden! ook bij het denken over - het vorschen naar de waarheid. Niet allen is hetzelfde pad tot haar gebaand. Zijn er punten, waarvan velen Paulus naspreken: ‘niet alsof ik het alreede gegrepen heb, maar ik jaag er naar, of ik het ook grijpen mogt;’ - wij willen bedenken dat er ook gesproken is: ‘zoekt en gij zult vinden, klopt aan en u zal worden opengedaan.’ - *Es wird eine Zeit kommen, wo das suchende Herz auch das gesuchte ist*, zegt Claus Harms. - Wij dachten deze gedachten, toen wij hier op menige plaats de borgtogtelijke voldoening indien al niet *nomine* toch *re* vonden, - bij de regtvaardiging uit geloof, *zonder eenig werk* van 's menschen zijde, - bij den Bijbel *geheel* dis Gods Openbaring, - bij meer dan eene overbrenging van Oostersche beeldspraak op onzen Westerschen bodem, bij soms minder aangenaam doch van zeer veel geloof getuigend beeld als eene bres in den muur van China, of wat krasse metaphers, b.v. de bloedberg. - Zou het niet ook van het geloof aan - mogen heeten: En hij gaf den eenen vijf, den anderen twee, den derden één talent?

CHON.

Kerkhervorming.
Beknopte geschiedenis der Kerkhervorming, een lees- en leerboekje voor Protestantsche huisgezinnen, catechisatien en Zondagsscholen, Te Amsterdam, bij C.L. Brinkman. 1851. 176 blz. Prijs 40 Cents.

De jeugd, de lieve jeugd moet geleerd, gecultiveerd, gedresseerd, - opvoeding! onderwijs! - Stoomploegen om het aankomend geslacht oirbaar te maken voor waarheid, deugd en alles wat - in deze onwelluidende wereld - welluidt; - maar de lieve jeugd moet vooral godsdienstig onderwezen: naast de teeken- de muzijkde dansles, - ook de katechizatie, de predikant of de meester. - Men weet dit in de aanzienlijke wereld thans zeer goed: - men moet het eene doen, en het andere toch niet laten, - danspassen en lieve teekeningen, - ja wel, - maar ook de belijdenis en de katechizatie. - Neemt, waarde lezers, deze kleine inleiding niet kwalijk, waar wij u op een uitmuntend boekje heenwijzen, dat bij de godsdienstige ontwikkeling der lieve jeugd, al is ze niet altijd juist even lief, zeer gewenscht is, voor ons Protestanten, wèl te verstaan. Als men, en 't is billijk, van de *andere* zijde ook zorgt, dat de geschiedkundige kennis des Christendoms niet wordt verwaarloosd, dan mag en moet de niet-Katholieke kerk van haar regt gebruik maken, om bepaaldelijk de geschiedenis der kerkhervorming in hare *geboorte, ontwikkeling, bloei*, aan de leerlingen mede te deelen, - ja, bij het godsdienstig onderwijs moest de geschiedkundige kennis der kerkzuivering eene voorname plaats beslaan. - Men heeft zich hier aan eene ergerlijke, onverantwoordelijke nalatigheid schuldig gemaakt, - wij gelooven zelfs, dat ijverige Katholieke godsdienstonderwijzers in onze dagen, bij de meer verlichte leden en leerlingen hunner gemeente, degelijk en krachtig, over de onheilen en de vreesselijke gevolgen der verwerpelijke kerkhervorming, allerlei zaken in het midden brengen, - en daartoe hebben ze het volmaaktste en grootste regt, mits dan ook de Protestanten, van hunne zijde, van hun goed regt evenzoo gebruik maken, en de kinderen en de jonge lieden *leeren* wat de kerkhervorming is, - waardoor ze ontstond, welke waarde men er aan hechten moet, en wat ze van ons, die in haren zegen deelen, onvoorwaardelijk eischt. - Als nu bepaaldelijk een eenvoudig leerboekje die vragen behandelt en beantwoordt, wordt daardoor aan eene zeer dringende behoefte voor de Protestantsche kerk voldaan. - Men kan toch, waarde heeren predikers en katechizeermeesters! niet meer volstaan, en aan zichzelve en aan de gemeente voldoen, door het godsdienstig onderwijs zaam te knijpen binnen den band van een vijftigtal gememoriseerde Bijbelteksten, of de tien geboden, het apostolisch geloof en het Onze Vader, of binnen de muurtjes van den braven katechismus, of binnen de ingeheide palen van het oude leerstelsel, - daarmede ook al te zijner tijd begonnen en voortgegaan. - Breng de kinderen eerst in de groote, verhevene beeldengalerij der helden des Ouden Verbonds, daar zullen ze hunne plaats weten te vinden, - breng ze dan tot den eenigen Heiland, opdat zij Zijne liefde, dat is: Zijne verlossing en genade, als voor de oogen

zien en gevoelen, - en neem dan uit uw Evangelie uw stelsel, als gij het kind ‘zoo iets’ vermeent te moeten geven, maar, als ze u dan vragen: wat er na Christus, en na de apostelen, van die groote en heerlijke kerk is *geworden*, zult ge hun moeten antwoorden, - gij zult hen op den worstelstrijd, toen deze kerk zich eindelijk loswrong uit de knellende boeijen, - moeten opmerkzaam maken. - Uwe leerlingen zullen toch ook moeten weten, *waarom*, en *waardoor* ze geene Roomsch-Katholieken, en bepaaldelijk Protestanten zijn en willen blijven, - dat zullen ze *moeten* begrijpen en verstaan, - en zonder die geschiedkundige kennis, behoudt ge halve Protestanten, en moogt ge u niet verwonderen, als ze eens bij gebrek aan kennis, vroeg of laat naar de Moederkerk heenneigen of teruggaan, - dat hebt gij op *uwe* rekening. - Daarom is deze beknopte geschiedenis der kerkhervorming, ‘wegens het gewigt der zaak in het algemeen’ reeds hoogst aanbevelenswaardig, - en nog te meer, omdat de bewerking bijzonder gelukkig en gepast is, - en aan twee groote vereischten beantwoordt: volledigheid en onpartijdigheid. - De ongenoemde schrijver dezer bladen heeft getoond, dat hij voor Christelijke kinderen en jongelieden schrijvende, niet eerst een bepaald gekleurd oogenglas of bril heeft opgezet, en de kerkhervorming uit een Gereformeerd, Luthersch, of confessioneel standpunt beschouwde. Hij heeft de geschiedenis, zoo als ze daar ligt, overgenomen, geëxcerpeerd, verhaald, de merkwaardigste feiten medegedeeld, zeer vele bijzonderheden hier en daar ingelascht, en daardoor een even nuttig als onderhoudend en ook partijloos handboekje geleverd. Gij kunt het op uwe Gereformeerde en Luthersche scholen gerustelijk invoeren, - ja zelfs zullen de kinderkens op de *gezindheids-* of *sectenscholen*, daar volstrekt geen afschuwelijke, hemeltergende ketterijen in vinden, die arme kinderen! - Gij zult de oude vrienden: Luther, Zwingli, Kalvijn, Arminius, Menno, enz., enz. allen begroeten, en wel - dat is een hoofdverdienste dezer geschiedenis - *zoo* als de geschiedenis hen begroet, en niet zoo als men hen en hunne leer heeft gekleurd, vernist, hier in het licht, daar in het donker geplaatst, - daarom maakt dit boekje op algemeene deelneming, op de gunst en recommandatie van verstandige menschen in de Protestantsche kerk, aanspraak. Gij vindt daar de voorbereidende inleiding, - de pogingen tot hervorming der kerk vóór de kerkhervorming, - de geschiedenis der hervorming in Duitschland, - de geschiedenis der hervorming in Zwitserland, - de hervorming in andere landen, - de dertigjarige oorlog, - en een zeer verdraagzaam - besluit. - Stelt gerustelijk deze handleiding naast die van Leipoldt en Leo, ja welligt daarboven, wegens de eenvoudige beknoptheid, de aaneenschakeling van merkwaardige feiten, en ziet eens of ge u dan uwe 40 centen beklaagt, - goedkooper kan het toch wel niet hier op aarde! - En daarmede wenschen we den ongenoemden schrijver geluk, dat hij het werk - niet zoo geheel gemakkelijk als het schijnt - op die wijze heeft voleindigd, en voor waarheid, licht en geloof, een geschiedkundig populair ‘Gutachten’ heeft gegeven, dat in onze dagen even noodig als nuttig was, en waarvan welligt meer vruchten zullen geplukt worden, dan hijzelf vermoedt of verwacht.

Spiritus Asper en *Lenis.*

Letterkunde.

Vergeet mij niet, Muzenalmanak voor 1852. Amsterdam, J.H. Laarman.

Alom, en 't is billijk, concurrentie! Zou de almanakkenwereld eene uitzondering maken? Als de Muzenbundel de Aurora naar de kroon steekt, is er niets kwaads aan de zaak; er moet op den weg der fashionabele letterkunde progressief voortgestoomd, en wij juichen den heeren uitgevers toe, die alle zeilen bijzetten, om, zoo niet elkaâr voorbij te komen, dan toch gelijk te blijven. - De Muzen-almanak, onder de voogdijschap van den dichter ten Kate, belooft altijd veel goeds, - de Nederlandsche muzen zullen, bij het klimmen der eeuw, niet op nonactiviteit geplaatst willen worden. - Vader Apollo kweekt zijne voedsterlingen, en geeft ze nog wel op den koop toe een plaatje met hun portret, zoo als we hier den heer Alberdingk Thijm, bijna ten voeten uit, begroeten; wij hopen, om kort te gaan, dat de Muzen-almanak zoolang jaarlijks verschijne, als er dichters gevonden worden, die hun gelaat aan het smaakvol publiek aanbieden, en ook, en profil of en face, voor het Muzenlievend vaderland, naar den uitwendigen mensch optreden, - dan zal het goed zijn!

Ons kort, beknopt verslag, dat zich eenigermate aan het voorgaande over de Aurora hecht, moge hier volgen, en met de noten en glossen der respectieve lezers worden aangevuld; wij geven slechts vingerwijzingen, en laten aan anderen het ontleedmes over.

Poëzij.

De heer Da Costa opent dezen jaargang met eene dichterlijke vertaling uit *Miltons Verloren paradijs*, de schepping, naar de Schrift, een uitstekende episode, of welligt een werkelijk integrerend deel van het meesterlijk dichtwerk, dat meer en meer onder den gezigteinder begint te verzinken, en voor velen slechts bekend is uit de handboeken der Engelsche letterkunde, en daarom is het zeer prijzenswaardig, om dergelijke keurpoëten weder, - wij gebruiken een woord dat de heer Da Costa *gaarne* bezigt - te *rehabiliteren.* - Deze vertolking in rijmelooze verzen is uitmuntend, en wij gelooven dat de jonger hier den meester, Bilderdijk, heeft geëvenaard. De heer Da Costa toont zijne taal geheel te beheerschen, en kneedt ze met magtige hand - hoe vreemd, dat deze begaafde man, die zulke zuivere Nederlandsche verzen kan scheppen, en voor der Britten kernachtige taal het goud van onze moederspraak gereed heeft, - bij zijne expectoratiën - met vreemde woorden, uit vreemde talen ontleend, om zich heen werpt, - daarvoor is de man toch te

Nederlandsch, te Bilderdijksch! - Hij vergeve ons deze uitboezeming; juist zijne meesterlijke overbrenging gaf ze ons in de pen - en daarom verzoeken wij hem vriendelijk, om toch niet weder zijne vertolking te ontsieren met een *abys* (blz. 4), en veel minder met een Hebreeuwsch *Tob Meod* (blz. 18), - dat is waarlijk te ver gezocht, - bij eene dergelijke keurige overgieting van een oorspronkelijk meesterstuk, zijn zulke abnormaliteiten niet fraai.

De Christen-beeldhouwers, door C.D. Viehoff, brengen ons in eenvoudige, zuivere poëzij, zonder veel sieraden en gezochte ornamenten, op het gebied der kerkelijke legende; edele martelaars, die wel eens mogen begroet worden in onze negentiende eeuw.

De zonsondergang van Nic. Beets, een ernstig epigram, in den oorspronkelijken zin des woords (geen puntdicht), behelst eene groote, goede, schoone gedachte, welluidend uitgeboezemd: - men gevoelt wat de dichter gevoelde, - en dat is reeds veel.

Tollens bezingt niet voor de eerste maal de *Mei*, eene vroege Mei - daarom is zijn schoon, liefelijk gedicht in den Muzen-almanak evenwel niet *hors de saison.* 't Is hier weder de eenvoudigheid der landelijke zangster, die, zelve eene meibloem, ons met eenen echten lentegeur als tegenademt. - Vader Tollens heeft en behoudt, zoo als de Zweedsche zanger Tegner zegt: ‘eene nachtegaal in de borst’ die heerlijk blijft slaan.

De Kanter heeft een plaatje geïllustreerd, en de *Nieuwsgierige vriendinnen*, - die guitjes! aardig geplaagd; 't is een los en vrolijk stukje; wij zouden intusschen de ‘Cythere’ en de ‘Nemesis’ wel willen missen - dat is nog wat Pootschheidensch voor onzen tijd, waar de Olymdus bijna ad pios usus is verlaagd.

De heer Mensing geeft *Dichterlijke nagalmen uit den vreemde* - ernstige stukken, niet om bij te glimlagchen, fiksch overgebragt; men zal ze zeer gaarne lezen en herlezen.

J.C. Gewin bespiegelt *iedere schrede*, en waarlijk teregt - het schoone gedicht maakt u eerst wat zwaarmoedig, - 't is somber elegiesch, maar toch de loutere waarheid; - het slotkoeplet brengt licht in den nacht, dat is hier zeer goed en wenschelijk.

Het *Spiegelbeeld*, met een plaatje, is ongemeen krachtig en vloeijend, de gedachte is juist en indrukwekkend - het sluit alles juist aan elkaâr, en toont den bekwamen dichter - die zich niet noemt.

Onze waarde van Dam van Isselt geeft eene taalkundige persiflage ten beste, - *Zamenspraak tusschen de ch en g*, - alweêr een vrucht van onze *leidige* letterkundige congressen. Gij zult het den man, die regt en waarheid vertegenwoordigt, niet euvel afnemen, als hij de partij van den naren keelklank - *g* - kiest, en voor deze letter stemt, - (hij is ook hier, buiten de kamer n°. 2, stemgeregtigde) - en als een regte olijkert, u met zijn: *weinich, hooch, genoech* - naar het hoofd werpt. Wij zullen eens zien, of de geestige g-man het pleit zal kunnen volhouden tegen de moedige ch-mannen, die ook niet voor de poes zijn, als ze beginnen.

Prudens van Duyse neemt de partij op, niet voor een letter, maar voor een held, en bezingt, *Prins Willem I* - naar zijn standbeeld - dat is braaf gedaan, vooral daar men thans den Zwijger, iet of wat op de wijs van Stephanus, den martelaar, behandelt, en naar steenen zoekt om hem te treffen, alhoewel men zelf niet zonder zonde is; - 't is een gespierd, hartig vers, warm en fiksch; -

gij vindt daar een koeplet van den Vlaemschen broeder, dat zeer zeker door *sommige* Nederlandsche broeders niet zal worden toegejuicht, het staat daar zoo rond en vierkant:

> Weg, godlijk recht ten stoel, door 't volk geheven!
> Oranjes godlijk recht was eigen heldenmoed.
> 't Verbindt den naneef aan zijn neven
> Wier glans ontsprankelde uit zijn gloed.

bar! bar! bar! - voor veler ooren - brrrrr!!! moet de heer Prudens niet eens even in den grooten staatkundigen ban??

De Bergen worden door den heer Wijsman bezongen. - Von Haller en Lord Byron hebben het ook gedaan, - welligt minder gemoedelijk, maar toch iets meer krachtig: het is een hoog en zwaar onderwerp, om er iets nieuws over te zeggen, toch is het gedicht diep gevoeld, en boeit.

Albertine Kehrer geeft ons een' zacht klinkenden harptoon, - eene hymne, zooals de vrouw haar denkt en gevoelt, de zusters zullen haar voor deze ‘lieve’ bijdrage danken, sommige broeders mede.

Geheel anders treedt de *Herostratus* van den heer Schimmel op het muzentooneeltje, en steekt den tempel in brand, - dat is hier, bij Apollo! een gespierd gedicht; 't is als van staal en ijzer, en toch ‘all harmony’ - maar wij missen hier toch eene soort van epilogus, eene zedelijke strekking, waartoe de brandstichter zulk eene *bijzondere* aanleiding geeft; waarom heeft de bekwame dichter zijn uitmuntend vers zoo op eens afgeknot, en nog niet iets meer gegeven?

Karmel, van Tatum Zubli, is al weder een echt Bijbelsch, schoon, vroom gedicht, - het einde is indrukmakend, - intusschen, wat beteekent de slotregel:

> Meer dan een Vader is ons God?

Kan God *meer* dan *Vader* zijn?

Van Lennep: *Vader en Zoon*, - een nationaal tafereeltje: - de vader, de zoon der Moederkerk, de zoon een verworpen geus! - de vader, ‘berecht,’ door zijn' koning geëerd, - de zoon slechts geroemd door Hollands faam, en *niet* ‘berecht’ - de tegenstelling is krachtig - het schoone lied behoort in *onzen* tijd, en vooral in een' Muzen-almanak voor 1852!

De heer Alberdingk Thijm heeft een breed gedicht geleverd: - *het Voorgeborchte.* - De dichter verplaatst ons ergens - waar toch? - nabij een strand, in een bouwval; daar ontmoet hij op eenmaal Bilderdijk, die hem rondleidt, en later met vele andere voorname personen in aanraking brengt: het gedicht is een visioen, en herinnert aan Virgilius en Dante.

Bilderdijk is in deze mysterieuse nawereld - *zeer* veranderd en onkenbaar geworden, - *zóó* hebben we hem hier nooit gekend, - maar - de geestenwereld kan veel veranderen, en is zeer elastiek voor den dichter. - Intusschen heeft de heer Alberdingk Thijm het op zijne rekening, dat hij Bilderdijk, daar boven of daar beneden, in den geheimzinnigen bouwval heeft gemaakt: *Roomsch- Katholiek!!* Wij gelooven niet, dat onze Maëstro, als hij terugkwam uit het graf, met *die* gedaanteverwisseling vrede zoude hebben. - Een enkele volzin, waar Bilderdijk zeer humaan over de Moederkerk oordeelt, geeft nog *geen* regt, om hem tot een proseliet te maken. - Hier staat A. tot B. in volstrekt geene evenredigheid meer; maar bij een dichterlijk visioen moet alles zoo naauw niet gewogen, en toch ook hier iets meer naauwkeurig toegezien. 't Is natuurlijk, dat prins Willem van Oranje hier bijster schraal - wordt

afgescheept, - ‘hij peinst aan d'offers, door het willig volk van Spanje voor 's Konings zaak gebracht.’ - Wat de held in den bouwval doet, blijve den dichter overgelaten om te beslissen, als hij dit waagt en weet, maar hier op aarde deed hij waarachtig MEER dan *peinzen!* - Arme Marnix, de man met den bijenkorf:

> Zijn spotziek oog staat mat!

dat is al! - Poor Yorick!

Prins Maurits met een reisflesch; Vondel, het kind der kerk, - en eindelijk de koningen,

> Hier staat de TWEEDE PHLIPS, het oog omhoog geslagen,
> De hand op 't hart.

en wat gaat er *nu* in *dat* quaestieuse hart om?? Wij weten het niet, - en 't wordt ons niet gemeld, - Bilderdijk had het moeten openbaren. Charlemagne - de held der helden (altoos in den bouwval) vervolgens de gouddorst gelaakt, - en eene lofrede op *der kloostren bloei*, op ‘*Aagte* en *Ursula*,’ - dan eene ontuchtige vrouw, een monster dat maagden verslindt, - ja, *wie* is ZIJ? - dat durven we maar zoo niet hardop te zeggen, - komt de Dordsche Synode almede, en wordt dapper uitgestreken,

> Zoo wordt de haat, de twist, de laster, 't kenmerk dan
> Van d'in mijn's Heeren Bloed gewasschen Christen man.

zegt Bilderdijk, want deze spreekt altijd voort - voorzeker, teregt. - Wij wilden er, volgens de *billijkheid* en voor de verandering, zoo gaarne eenige heeren *bloedraden*, Vargassen en consorten nevens gezien hebben, of heeren Groot-Inquisiteuren, met hunne foltertuigen; maar dezen zijn, 't is wonderbaar! in den bouwval *nergens* te vinden, wij hebben er naar gezocht, maar ze hier juist niet opgespoord, 't is vreemd! - maar wel later de vermaning, om tot de *Petruskerk* terug te keeren, dáár zullen eenmaal de ‘veege zielen’ worden heengeleid, dan is alles volmaakt.

> Maar 't bevel spreekt door de Kerk,
> Door die niet falen kan (?) - door 's Heeren schoonste Werk.’ (??)

Wij kunnen ten dezen opzigte de gevoelens en de verwachtingen van den zanger van het ‘Voorgeborchte’ - volstrekt *niet* deelen; niet slechts omdat we, als Protestanten, geene ‘bevelende, onfeilbare kerk’ erkennen of willen erkennen, al heet ze 's Heeren schoonste Werk, (waarvoor wij Gods Woord, niet de kerk, houden), maar omdat wij gelooven, dat er nog eene geheel *andere*, veel hoogere en reinere, veel minder pseudo-Bilderdijksche kerk te wachten is, dan deze, waarop de dichter ons zoo bepaald heenwijst, - en omdat we ook gelooven, dat er voor Nederland *heil* en redding te vinden is, *buiten* de ‘bevelende, onfeilbare kerk;’ maar dat alles blijft geheel en in allen deele voor rekening van den dichter, die in vrome geestverrukking ons inderdaad een allerzonderlingste wandeling door het mysterieuse ‘voorgeborchte’ heeft laten doen, wiens bedoeling wij welligt niet geheel kunnen doorgronden, daar wij, nog op vasten bodem staande, buiten den bouwval zijn, terwijl de dichter zich zeker voor zijne landgenooten en kunstbroeders zal kunnen verantwoorden, van vader Bilderdijk, zoo onzacht, op *zulk eene wijze* wakker te hebben geschud!

Zonde en vergeving vond een dichter in den heer van der Veen, - de gedachte is wel niet bijzonder nieuw, en de bewerking niet zoo geheel meesterlijk, maar het stukje is zeer goed en vroom gemeend,

en is in den goeden preektoon, op rijm, gehouden.

Wat een meisje droomen kan, beantwoordt een onbekende - om den wil van het zeer lieve plaatje - en wat droomt ze? zeker zeer veel; meer en minder dan dit handjevol regels ons te lezen geeft, - 't is toch wel aardig, niet waar? - eigenlijk een lang puntdicht.

Van den Bergh is weder nationaal in *'t Hoen*, weder een der oud-Hollandsche kornuiten uit de jaren 72 of 73. In een dergelijk gedicht (Tollens gaf eens den toon aan) weten we vooraf, dat de Spanjaarden er ongenadig langs krijgen, en dat de onzen kapitale stukken uitrigten, en dat eindelijk alles teregt komt, - zoo ook hier. - Het oude Spaansche thema mag intusschen wel gevarieerd worden, bovenal als de krachtige taal van onze vaderlandsche dichters, ons en velen, welluidend tegenstroomt. - Van den Bergh heeft eene goed besnaarde lier, al is hij ook, men heeft het eens gezegd, een dichter uit het volk - en *daarom* geen zier minder, welligt - meer!

D^{s}. Hasebroek bezingt het *verhuizen* - hij rolt de tente op, en zet ze weder neêr, - welkom t'huis, dominé! 't is de roeping Gods. - Als dit zeer vriendelijk en ernstig gestemd dichtstuk in bijzondere betrekking staat tot eene *predikanten-beroeping* - ook eene verhuizing, - alwaar, nevens de roeping Gods, somtijds meer aardsche beweegredenen - alles ten goede - kunnen medewerken, - dan hopen wij, dat alom zijne wenschen mogen vervuld worden:

> - - mijn tentenkluis,
> Dan is de arme zwerver thuis.

Een *dichtsnik bij eene schilderij*, en bij een zeer keurig plaatje - vivat het plaatje! - is geforceerd aardig, maar toch waar; een snuifje voor de pseudo-Koekkoeken, - die met ‘stapels spinazie’ morsen.

Verganklijkheid door O., geeft ons meer rijmklanken dan gedachten, - 't versje huppelt als een lammetje, en is evenzoo zacht en onschuldig.

Ten Kate neemt ook hier *Johannes op Patmos* voor zich, en hult de Openbaring andermaal in een poëtisch gewaad; wij hebben 't reeds aangemerkt, om een gewijd dichtstuk nog eens over te dichten is gewaagd, en kan mislukken, - men kan toch niet meer geven, dan de meest verhevene, krachtige poëzij reeds gaf, - en zij is reeds gegeven in de oorspronkelijke Apokalypse - intusschen verwachten we hier niets anders dan zuivere, schoone dichtregelen; een beeldendrom, die zich op de vleugelen der stoutste beeldspraak omhoog verheft - gewijde poëzij, in den besten zin des woords; dat alles is hier.

Gedachten bij de wereldtentoonstelling, door Lublink Weddik. De wereldtentoonstelling! Zekerlijk een der meest besproken onderwerpen, voordat de coup d'étatin de jongste dagen te Parijs het verdrong. Wie heeft het Londensche nieuws over de Exhibition of all Nations niet gelezen, hetzij in het Engelsch, of, gemakshalve, in het Hollandsch? Wie heeft geene dure of goedkoope afbeeldingen van het glazen paleis gekocht? Wij voor ons, die in het exceptioneel geval verkeeren van de wereldtentoonstelling niet bezocht te hebben, verlangden naar Lublink Weddik's poëtische gedachten daarover. Het ontsloten ‘Wonderhuis’ moet, volgens des dichters voorstelling, hooger doel hebben dan de vergoding van de stof, van den mensch, van de kunst. Het ‘vreêverbond der kunst, die de volken zamensnoert’ wordt door hem gehuldigd.

Inzonderheid en herhaaldelijk wijst hij op het ‘gevelschrift’ als een ‘luid getuigenis voor 't Christenhart, waarin de zilvren stem van d' ootmoed zich liet hooren’, en waardoor de hoogmoed verbroken, de zelfaanbidding van haren troon gebonsd wordt, terwijl, als alle pracht en praal verdwenen en verzonken zal zijn (en natuurlijk ook het kristallen huis lang ingestort is), het gevelschrift, naar Psalm XXIV: 1, onuitwischbaar blijft:

> Heel d' aard, met wat zij geeft, is eigen aan den Heer.

Deze gedachten bij de wereldtentoonstelling zijn verheven, kernachtig, poëtisch, Christelijk.

De moeder bij het ziekbed van haar kind, door de Jongh. Als de gevoelige dichter dat alles niet gezien en medegevoeld heeft, wat hij ons hier beschrijft, ware hij een - raadsel: - 't is een regt verteederend huiselijk vers, aan alle hardvochtige echtgenooten en moeders met kranke kinderen, eens en voor altijd opgedragen.

Romance muy doloroso over een Theetuin, - vivat andermaal het plaatje! eene reminiscenz uit den tijd der Werthers en Charlotten, geestig gehouden en met antiquarische kennis, - maar het slotkoeplet is extra flaauw en naar, en bederft schier alles.

Des krijgers vaarwel, door Steinmetz, is nog eens een vaarwel-vers, waar die afscheidsgroet: negentienmaal terugkeert, en dus zeker zeventienmaal te veel. - 't Is een tamelijk gevoelige strijder, die ons hier vasthoudt, - 't is alles lief en teêr, deugdzaam en zacht - daarom - vaarwel! voor de twintigste maal!

Aan Europa in Julij 1851, door D. Dorbeck. Ook een treurzang op het arme Europa, gelijk wij er dezer dagen meerdere mogten ontmoeten:

> Wie zal u redden, wie? o doodlijk-krank Europe!

antwoord: - terugkeer tot God! maar dat antwoord geldt eigenlijk alle werelddeelen, alle eeuwen, alle geslachten, alle menschen - al te zamen zondaren. - Wij vermeenen dat het doodlijk-kranke Europa nog wel zal kunnen genezen worden door Godsvrucht en Evangelie, - maar, principaal, door ondervinding en door schade wijs zal worden, en daarheen is de arme kranke reeds een goed eind op weg: - dit ter betamelijke bemoediging en geruststelling voor den dichter en zijne lezers.

Van Zeggelens *Vierspan* sluit den Muzen-bundel, geen brieschend, snuivend, trappelend vierspan, maar de kleine, lieve, tweebeenige kaboutermannekens, die den vriendelijken zanger - ook voorttrekken op 's levens baan. - Dat de *dichter* van Zeggelen, ook de *vader* van Zeggelen is, bewijst dit allerliefste lied, den redacteur toegezongen, - wij zouden hem bijna lief krijgen, alleenlijk om deze regels:

> Ons vierspan blijft voor alles
> Mijn hoogste poëzij.
> 'k Bid God ze mij te laten -
> Ten Kate! vriend, wat gij?

PROZA: Wanneer wij de stoutmoedigheid heid *zóó* verre dreven, om Mev. Bosboom-Toussaint van een weinigje romantische Anglomanie te beschuldigen, zouden alle redacteurs en lezers der jaarboekjes ons in den ban doen. - We zullen het daarom niet wagen. - *De zamenkomst te Greenwich*, kon ook ten titel voeren: - een staatkundig gesprek te Greenwich, - twee merkwaardige staatsmannen houden in het bijzijn eener verkleede dame, een gesprek, wat bijster politiek klinkt, - en waarin zeer veel vuur, waarheid en hartstogt doorblinkt; hier

en daar een keurige greep uit het leven, - wij mogen niet beslissen, in hoeverre mannen van *dat* allooi, over *dergelijke* kapitale-halszaken te zamen sprekend, - inderdaad eene derde getuige, eene dame, daarbij zouden hebben toegelaten, - buiten de historische *fantazij* - wèl te ver staan, - maar de ontknooping eischt deze getuige. Dit schoone prozastuk hecht zich zeer los en bevallig aan de concurrente in de Aurora, en gebiedt het Nederlandsch publiek - kategorisch, - de heeren uitgevers hebben er toch niets tegen? - om de *beide* almanakken te koopen. - Goed gezien!

Episode uit het leven des landverhuizers, door Lublink Weddik. Wanneer wij hier, op den trant van zeker tijdschrift van weleer, in alle deftigheid zeiden: deze episode laat zich met genoegen lezen, dan zouden wij zeker veel te weinig zeggen. Verklaarden wij: zij is gemakkelijk en onderhoudend verteld, dan zou onze hoeveelheid lofs karig genoeg zijn toegemeten. Inderdaad, wij hebben veel meer op het hart, om onzen lezers deze ‘episode’ aan te prijzen: het beschrijvende in dit verhaal is regt levendig, natuurlijk, en juist. Het leven, de geheele wijze van zijn, de gewaarwordingen des landverhuizers in de rijke koopstad zijn, in korte en fiksche trekken, met ware kleuren geschilderd. De godsdienstoefening aan boord is aandoenlijk, insgelijks het laatste blij-eindende tragische tooneel, waar de broeder uit Duitschland zijne broeders met hunne vrouwen en kinderen nog op het uiterste tipje van boord komt halen, en althans een punt van den geheimzinnigen sluijer opheft, die over zijne vroegere handelwijze jegens hen gespreid ligt. Wij danken den heer Lublink Weddik opregtelijk, dat hij ook het proza-gedeelte van den Muzen-almanak (bij diens nieuwe organisatie immers geene contradictie meer?) niet vergeten heeft. Zijne poëzij en zijn proza versieren het jaarboekje.

Elizabeth van Pallandt, door Mr. van de Poll, vult en vervult eene waardige plaats in den Muzenbundel - de karakters zijn niet te bont gekleurd; de gang der novelle, historieel en toch belangwekkend; de belangstelling wordt niet verzwakt gaande weg, en de edele jonkvrouw, die wat heel onvoorzigtig met de ringen handelde, verdient, volgens de voorstelling van den bekwamen schrijver, - lof en eer, - de herinnering aan een edelen voorzaat, bijkans vergeten, is weldadig, de nationale tint in deze bevallige bijdrage zal behagen, - en legt den schrijver de verpligting op, om ons weder met dergelijke schetsjes te verrijken.

Vaartwel, Aurora, Muzen-Almanak voor dit jaar! Gij zult in uw groen winterkleed ook nu weder den weg weten te vinden in de binnenkamers en salons der beschaafde wereld, tot zelfs op de planken der leesbibliotheek, later, als ge verjaard zijt, welligt nog ergens anders, - maar dat ontneemt u uwe waarde niet. - Wij zien zoo gaarne onze schrijvers en dichters nevens elkaâr in goede verstandhouding,[1)] als ontluikende winterbloemen, de verwarmde vertrekken versieren, en met hunne geuren, - zoover ze die bezitten - vervullen, - en de heeren Kruseman en Laarman zullen zich wel niet beklagen, om weder voor deze betamelijke winterprovisie gezorgd te hebben, zoowel wat de lezers als wat henzelven betreft.

CONVOLVULUS.

1) Vergelijk: Open brief van den heer van Dam van Isselt, Tijdspiegel Dec. 1851, blz. 477.

Bloem- en doornstukjes uit den vreemde, Door Chonia. Utrecht, W.H. van Heijningen.

Bij het aankondigen van dit boekske, beginnen we met historieel te zijn, - niet romantisch historieel, maar zuiver geschiedkundig. - Een paar jaren geleden, werden we, zooals men zegt, ‘toevalligerwijze’, onder andere kleinere Fransche werken, ook bekend met een in ons vaderland volstrekt onbekend geschrift: *Bluettes et Boutades*, door *Petit-Senn*, - opgeslagen, doorgebladerd, hier en daar even stil gestaan, weder gelezen, zooals het gaat, wanneer men met ‘gedrukte vreemdelingen’ de kennis op de boekenkamer aanknoopt. Maar Petit-Senn, een Zwitser, hield ons vast, zeer vast; wij vonden in zijne spreuken, in zijne karakterschetsen (monomaniën), in zijne korte hoofdstukken, zooveel waarheid, echte menschenkennis, geestige satire, en oorspronkelijken humor, dat het boekske ons gedurende langen tijd vergezelde, zelfs hier en daar buiten de stad, op het land, en weder mede naar huis keerde. Wij werden gemeenzaam met den genialen Zwitser, en als we maar tijd hadden gevonden, dan ware de vertaling door ons beproefd, beter dan om zulk een rijk werkje bij stukken en brokken in den altijd geopenden muil van een nooit verzadigd maandschrift - dezen Cerberus - te werpen. - Daar wist op een goeden dag Chonia zich van het boekske meester te maken, en met den heer van Heijningen gecombineerd, zal Petit-Senn, onze vriend, echt Hollandsch spreken, zoover zijn Zwitsersch dialekt dit toelaat; daarom behouden wij als eerste peten van deze Bluettes et Boutades onze oude regten op dezelve, en zouden immers gaarne eene korte voorrede hebben aangeboden, indien de heer van Heijningen ons niet met de nette uitgave zoo spoedig hadde verrast: - dat is onze historieele inleiding. - Wanneer gij ons vraagt, *waar* deze Bloem- en Doornstukjes uit den vreemde in uwe boekenkast, met of zonder deuren, behooren, - zoo raden we u, om ze dáár op die plank, nevens de gedachten van Jean Paul, door Weiland, nevens de gedachten van Jean Paul, door Chonia vertaald, te plaatsen in de buurt van uw' Pascal, Larochefoucauld, La Bruyère, of Lichtenberg, als gij hem hebt, ook niet al te ver van uw' Matthias Claudius - dáár behoort onze Zwitser. - Zijn vriend, Louis Reybaud, recommandeerde hem met deze weinige woorden: ‘il frappe juste, mais il frappe fort’ 't is hier in een zedelijken zin: ‘raak wat!’ Chonia heeft, zoo als we dit van hem verwachtten, al vertalende, om- over- bijgewerkt, hier en daar besnoeid, en er welligt ook hier en daar zelf een bloem- en doornstukje ingevlochten, dat moge hijzelf verantwoorden. - En wat geeft ons deze allergeurigste bloemenmand dan? vraagt ge. - Eerstelijk, korte en kernachtige, rijke en somtijds diepzinnige spreuken. - Chonia noemt ze: *Kijkjes in spiegel en spion.* - Vervolgens eenige *monomaniën!* Komaan, heeren of dames, die u nog al wat op uw Fransch laat voorstaan, vertaalt maar eens op! Nu, waar blijft ge? Wij zullen u uit den brand helpen: eigenaardige karakter-verscheidenheden, korte karakterschetsen van mannen en vrou-

wen: - Probus, Pronk, Grootmaker, Stadman, mevr. Commère, - en zie of ge uzelven ook hier terugvindt - 't kon wel mogelijk zijn - vervolgens korte hoofdstukken, eigenaardige levensbeschouwingen, grepen uit en in het leven, - daguerreotypen uit uw huis- en binnenkamer, - b.v. over de cigaar, over het flanel, eene brievenbus, de ridderkruisen, - weltoebereide schotels, alle met eene sance piquante voorzien. - Wij beweren, dat er zeldzaam op zoo weinige bladen zooveel levenswijsheid en menschenkennis, en onverniste waarheid is medegedeeld, dat niemand, die hart en hoofd op de regte plaats heeft, deze Bloem- en Doornstukjes onvoldaan uit de handen zal leggen, - neen - *hij* - of ook elke - *zij* - die meer doet dan kousen stoppen of romannetjes verslinden - zal het boekske telkens weder ter hand nemen, - 't zal niet zoo ligtelijk weder van uwe tafel verdwijnen, als het er eens op ligt, ge zult het lezen, voorlezen, uitleenen, en men zal er zelfs hier en daar een uittreksel uit maken, of wel den Zwitser bestelen, - en dat is zeker onder al de diefstallen de meest gepermitteerde. - Nu zegt de lezer van den Tijdspiegel intusschen (want hij is zoo ligtgeloovig niet, als hij er wel uitziet): - wat alles te bewijzen is! - Voet bij stuk alzoo - we moeten dat eerst onderzoeken, wie weet of Chonia met den heer van Heijningen, u, die het boekske zoo opvijzelt, niet door omkooping of belofte heeft... - Bravo! waarde lezers! dat is mannentaal: zooals de waard is vertrouwt hij zijne gasten - zooals de lezer is, denkt hij dat zijne voorproevers en aankondigers ook zijn. - Komaan, we zullen u daarom zelf behoorlijk laten proeven, en dan kunt ge oordeelen: zie eens, hoe u deze kost smaakt:

De lof van een vleijer is meer te duchten dan de bedreiging van een vijand.

Het *feuilleton* is tegenwoordig de *omnibus*, die de dienst doet tusschen... en den tempel van den roem. Zij vervoert te ieder uur en tot allen prijs, maar... hier doe ik als zij, en blijf onderweg steken.

Het geweten is als de vliet; om op beider bodem te zien, moeten zij kalm wezen.

Men veroorlooft zich alles met diegenen, van wie men niets verwacht.

Zij die ons eenig geld kunnen laten winnen, hebben zelden onze geheele achting verloren.

De hemel belast zich met de onerkentelijkheid der ondankbaren.

Voor den Christen grenst de eenzaamheid aan den hemel.

Men beschouwt de deugden van hen, welke men bemint, en de ondeugden dergenen, welke men haat, door een vergrootglas.

Eene deugd, die niet zuiver is in hare beginselen, is altijd overdreven in hare wijze van zich te uiten.

Men beklaagt anderen het diepst bij zoodanig leed als wij zelven ondergingen, en bijna even zoo diep bij leed dat ook ons bedreigt. Zoo speelt onze eigenliefde hare rol zelfs in het mededoogen met onze naasten.

Er is in het staatkundige geen eerloozer dan hij, die zich bij allen en tot alles kan voegen.

De vriendschap overleeft den dood beter dan het afzijn.

De ligtste beleediging is die welke men bereid is te vergeven.

Voor de geneesheeren in Japan is dit het ergste ziekte geval, dat de lijder geen geld heeft.

De rede verzwaart onze rampen en

onze zonden, omdat zij ons het gevaarlijke en harde der eerste toont, zonder ons daarvan te genezen, en de grootheid en zwaarte der andere, zonder ons de kracht te geven om die te vermijden.

Laat de vleijerij zich gerustelijk zoo groot maken als een berg; de eigenliefde slikt haar op als een mostaardzaadje.

Er zijn geneesmiddelen naar de mode, welke men ten spoedigste moet gebruiken, zoo lang zij nog baten; even als er werken uitkomen, welke men haastiglijk moet bewonderen, terwijl men er nog van spreekt.

De hoovaardigen die ons het meest van boven naar beneden bekijken en als meten, zijn gewoonlijk menschen, die eerst kort geleden fortuin hebben gemaakt en van beneden naar boven zijn gekomen.

Een geestig gezegde doet, naverteld, maar het halve effect; - het moet juist ter snede worden gegeven en genoten.

Wie geeft doet eene goede, wie leent eene slechte zaak.

De wijze houdt weldaden in gedachtenis en vergeet onregt. Zijn geheugen is eene zeef, die het slechte doorlaat, maar het goede bewaart.

Philautos omhelst in de vervoering zijner menschenliefde al de vijf werelddeelen, zichzelf daaronder begrepen. Hij denkt aan niets dan aan al de ellende die buitenaf wordt geleden. Hij vormt plannen voor de geestelijke wedergeboorte der blanken, ontwerpen tot bekeering der zwarten, hij denkt op middelen om de koperkleurigen te beschaven. Hij droomt van gasthuizen voor de oude Kaffers, van scholen voor de Chinesche jeugd, van *azyls* voor de Caraïben, van cellulaire gevangenissen voor de Tartaren. Al zijne gedachten zwerven op duizenden mijlen afstands, om daar de ellende te lenigen. Stoor hem niet, gij zoudt daarmede Amerika en Azië benadeelen, op wier heil hij van de hoogte zijner menschenliefde af het oog gevestigd houdt. Maar daardoor zweeft deze zoo hoog, dat zij zich weinig kan bekommeren om hetgeen er rond haar voorvalt. Zij heeft daar eene zoo beperkte ruimte, dat zij er schier verstikt. Hij acht het daarom ook verre beneden zich om iets te doen voor den arme die aan zijne deur ligt. - Hij zou een geheel volk willen beweldadigen, om den dank van millioenen in te oogsten; maar wat beteekent het *God loone 't U!* van eene enkele, flaauwe stem? Philautos volgt in dezen de natuur, die meer zorg draagt voor de geheele soort dan voor het enkele wezen. Had hij arme ouders, dezen hadden kans om door hem te worden opgenomen in de bedelaars-koloniën, welke hij zoo gaarne zou stichten aan gene zijde van den oceaan.

Schaap wacht, om te denken of te handelen, eerst op het woord van den eenen of anderen belhamel of voorganger. Hij is de slaaf van den indruk van anderen en kan zelf geenerlei besluit nemen. Hij is een menschelijke aap, die zich in zijne leefwijze naar den almanak, in zijn gedrag naar zijne bekenden, in zijne staatkundige denkwijs naar zijne vrienden, in zijne letterkundige meeningen naar eenig maandwerk rigt en regelt. Menschen van eenigen naam hebben terstond naam en gezag bij hem, en hij kan naauwelijks anders dan dezulken verhoogen en verheffen. Is eenig werk in een journaal goedgekeurd, dan durft hij er zooveel bijdoen, dat hij het voor meesterlijk verklaart; doch nooit zal hij met zijne meening desaangaande terstond voor den dag komen, Hij is de weêrklank van hetgeen hij hoort, de te-

rugkaatsing van hetgeen hij ziet doen, de spiegel van die hem omringen, het tegenbeeld van een oorspronkelijk, zelfdenkend mensch; met een woord een ledepop, waarvan Piet en Jan de draden in handen hebben. Deze berusten ook dikwerf in de hand zijner vrouw, die in dat geval een goed man aan hem heeft. Een fiksch besluit te nemen gaat de krachten van mijnheer Schaap te boven, en indien hij bij ongeluk moet beslissen tusschen de tegenovergestelde meeningen van twee personen, blijft hij daartusschen vastgeklemd en onbewegelijk tot dat de een of ander komt, die ten voordeele van eene der beide partijen beslist en hem uit den nood redt. De familie Schaap is zeer uitgebreid en talrijk. Men herkent haar aan het slaafsch volgen van mode en gebruik, aan haar slingeren tusschen de verschillende gevoelens van anderen en haar buigen onder het juk der zotste vooroordeelen.

De zakdoek.

Men heeft slechts een vlugtigen blik te werpen op de aangezigten der kinderen, om zich te overtuigen, dat de zakdoek een der eerste dingen is, waaraan een mensch behoefte heeft. Dit stuk van ons toilet is zeker een der belangrijkste, om de gewigtige werkzaamheden, tot welker vervulling het is geroepen. Het is die zakdoek, die dagelijks onze onmisbaarste zinswerktuigen te hulp komt, die in aanraking komt met ons aangezigt, die ons de onmisbaarste diensten bewijst Men kan zijne beurs, zijn horologie, zijn pennemes vergeten, zonder dat het blijkbaar hinderlijk is en onze verlegenheid zich verraadt, maar zijn zakdoek!... de belangrijkste gevolgen die daaraan zich knoopen, zij springen in het oog!

De zakdoek is door den weinigen omvang dien hij beslaat en de plaats hem telkens weder en weder aangewezen, in gevaar om verloren te raken of om ontfutseld te worden. Er zijn wel weinigen zoo gelukkig, dat zij op zulk eene wijze nooit een dozijn zagen schenden; enkelen zagen dat welligt meer dan eens getierceerd. Op die zakdoeken vooral beproeft de kleine gaauwdief eene handigheid die zich steeds gunstiger ontwikkelt. Die is het eerste veld voor zijne weldra stouter ondernemingen, daaraan plukt hij de eerstelingen van een weldra wassenden roem. Zakkerollen is onder de liefhebbers van het goed van anderen het *a, b, c,* van hun handwerk; het is de diefstal in zijn vroegst beginsel.

De zakdoek heeft in de handen onzer jonge dames en jeugdige schoonen de plaats des waaijers vervangen. Hij maakt een deel van hare uitrusting uit en helpt haar eene goede houding bewaren. Eene tooneelspeelster zonder zakdoek is schier als een ligchaam zonder ziel. Stelt zij zich woedend aan, zij verkreukelt haar zakdoek; verbijt zij zich, de zakdoek verbergt haar lach; is zij verteederd, die zakdoek bedekt hare oogen; spreekt zij, die lap batist maakt daarbij het gebaar. Die helpt haar smeeken, dreigen en zet aan het laatste iets vlammends bij, dat het effect verhoogt. - Doch keer in het werkelijk leven; en welke aandoenlijke rol is daar den zakdoek opgedragen! Verwijderen twee vrienden zich van elkander, verlaat een man zijne gade, een jongeling zijne ouders, een meisje het vaderlijk huis; wie is het die het afscheid langer maakt? Wie zwiert in de lucht en brengt op verren afstand de uitdrukking der smart, de teekens der droefheid over? - Het is weder de zakdoek, die in de lucht gezwaaid de telegraaf der toegenegenheid, de hieroglyphe van de

liefde, de tolk der ziel wordt. Elke kromte en boog, welke hij in de ruimte beschrijft, brengt eene betuiging van den wensch om weder te komen, van het verlangen om elkander weder te zien, van de pijn des scheidens over. Welk gevoelig hart beseft al de hooge waarde van deze pantomime met den zakdoek niet?

Maar ook is hij een hulp en steun des geheugens, hij wordt gewigtiger hulpmiddel tot belangrijk doel. Die knoop in den tip herinnert ons een te verrigten boodschap; het is in dien tip dat de arme de weinige stuivers, zijne gansche bezitting bewaart. In de plooijen van dien doek verbergt zich de huilende vreugde des erfgenaams, de geveinsde smart van meer dan eene ontroostbare weduw. Daarin vindt de ongelukkige plaats voor zijne tranen, de verkouden mensch voor zijnen lastigen neus.

In onze dagen is de mode ontstaan om in den zakdoek schoone gezigten, afbeeldingen van groote mannen, van veldslagen te drukken. Jammer schier, dat zoo fraaije gravures bestemd zijn tot het gebruik dat vaak naar heiligschennis zweemt. Of grenst het niet aan woeste barbaarschheid om te spuwen op het borstbeeld van een held, om te niezen in een bekoorlijk lustoord, om den neus te snuiten in eene heldhaftige daad? Zoo den neus in het groote en schoone te steken maakt bijna den mensch ten Vandaal. Mijn hart ten minste gloeit van verontwaardiging en het walgt mij als ik zie, hoe het hoofd van Napoleon een' fatteneus rein houdt en Washington's profiel het gezigt van een aristokraat streelt.

Doch hoe kan de batisten zakdoek van een lief vrouwtje het hart in beweging brengen, hoe spreekt hij tot de verbeelding van den jongen mensch, zoo smoorlijk op haar verliefd! Immers dat stuk weefsel, in hoe naauwe aanraking was het met het gelaat dat hem bekoorde, met die trekken welke hij bijna aanbidt. Die raakte de rozen der onschuld aan op de wangen, droogde de tranen der schoonheid, volgde de lijnen van dat bekoorlijk ovaal, peilde de diepte dier kuiltjes waar de liefde zetelt, was waar de minnaar zichzelven wenscht. Gevierde, benijde zakdoek, die uwe eer en uw heil niet beseft!

Doch zijn er alzoo bevoorregte onder die doeken; er zijn er ook daaronder minder benijdenswaard. Ik denk aan u, zakdoek van den snuiver, mijn blik, mijn woord, niet waard.

Aan den zakdoek knoopen zich herinneringen onzer vroegste kinderspelen, aan een tijd van onschuld en vreugd. Of wie uwer, mijne mannelijke lezers! maakte daarmede niet wel eens een muisje? Wien uwer diende hij niet wel bij het spelen van ‘Hans, mijn knecht?’ Wien strekte hij niet tot wapen in een jongens-tournooi, in eerlijken tweestrijd of bij de milieu?

In eene huishouding waar het vrouwelijke hoofd niet al te naauwlettend is, speelt de zakdoek u dikwerf een kwaden trek. Gij neemt een splinterschoonen en laat dien in de vouwen om hem netjes te houden. Het oogenblik komt om er gebruik van te maken en in het vol gezelschap slaat gij hem uiteen. Maar draden zijn gesleten, gaten er in gevallen. Wie weert de verdenking van u, dat gij slordig en kaal zijt? hoe verraadt hij de nalatigheid in uw huis, beschuldiging en *corpus delicti* tegen uwe wederhelft! En nog erger bijna, als gij dat gebrek niet zaagt, als uwe vingers het ontwaren en steken door de wonde, als zij in aanraking komen met den blooten, naakten neus, dien zij slechts welbeschermd en beveiligd poogden te grijpen.

Sommige dandy's, faquins, petits-maïtres, fatjes, modepoppen, laten met opzet een tipje van den zijden doek buiten den zak steken. Ik zou dat het tipje van het ezelsoor hunner ijdelheid willen noemen.

Eindelijk acht de sultan niets zoo streelend voor de vrouw aan welke hij de voorkeur geeft, als dat hij haar den zakdoek toewerpt. Ik heb meermalen nagespoord, wat de beteekenis kon zijn van die oostersche gewoonte, van dat gebruik in een land, waar beeldspraak en leenspreuk hun vaderland vinden en te huis zijn. Ik heb er niets anders op kunnen vinden, dan dat zulks mogelijk moest te kennen geven; dat eene schoone vrouw in Turkijë, als elders, de mannen dikwerf *bij den neus krijgt* en rondleidt. Dan zou zulk to ewerpen van den zakdoek kunnen beteekenen: *heb mij bij den neus!*

Spiritus Asper en *Lenis.*

Een eenig kind, schets uit het dagelijksch leven, door Barneveldt. Te Rotterdam, bij S. van Reijn Snoek. 1851.

Uit de grootste huishoudens komen de bruikbaarste menschen. Groote, heerlijke troost voor ouders, die met een talrijk gezin gezegend, onder vele en velerlei zorgen gebukt gaan, en voor die zorgen het grootste loon wegdragen, wanneer ze hunne kinderen tot nuttige en waardige leden der maatschappij zien opwassen. De schrijver van het door ons aangekondigde werk moet wel van deze waarheid doordrongen geweest zijn; hij koos tot onderwerp van zijne schets uit het dagelijksch leven, *een eenig kind;* hij stelde zich voor, de gebreken der opvoeding aanschouwelijk te maken, die helaas maar al te dikwijls uit de verblinde toegevendheid der met hun éénigen telg al te ingenomen ouders voortvloeijen; zijn Willem van Beukel is de beklagenswaardige type van zulk een éénling, die in zijne jeugd nooit geleerd heeft, zich naar broeders en zusters te schikken, die steeds gewoon is geweest in alles naar de oogen gezien te worden, die de oogappel van een zwak ouderenpaar was, en die, op meer gevorderden leeftijd, zich alleen door zijne nooit bedwongen hartstogten besturen laat. Tegenover dat éénig kind plaatst de schrijver, om de waarheid van bovenstaande stelling nog meer te doen uitkomen, een vrij talrijk gezin, waarvan alle leden ons zóó innemen en bekoren, dat we veel lust zouden hebben, hem dringend te verzoeken ons aan de lieve familie Eving voor te stellen, om in haar midden te leeren, hoe we de karakters onzer kleinen buigen en plooijen moeten, ten einde ook eens dat onvergelijkelijk geluk te smaken, waarmeê de eensgezindheid en onderlinge liefde van volwassen kinders de zorgvolle opvoeding der ouders loont.

De soldaat, die door eenen vermoeijenden krijgsmarsch afgemat, zijn ligchaam met moeite verder voortsleept en eensklaps de zielverheffende toonen der krijgsmuzijk verneemt, voelt zijne afmatting niet meer, maar beurt het hoofd op, neemt eene fiere houding aan en marscheert weêr trotsch en flink voort, terwijl hij uitroept: nog voor zes jaar! - De ouders van een talrijk gezin, die zich

door hunne menigvuldige zorgen soms laten neêrdrukken, zullen na kennismaking met de familie Eving hun pakje weêr lustig opnemen, hunne kleinen trouw verzorgen en liefderijk opkweeken, en hen voorgaan op den weg van deugdbetrachting en pligtvervulling; *misschien* roepen zij uit: nog zes kinders er bij!

We kunnen onzen lezers geen beter denkbeeld geven van de uitmuntende wijze, waarop de schrijver zich van zijne taak kwijt, dan door hemzelven te laten spreken, wanneer hij ons beschrijft welken invloed het bezit van broeders en zusters op 's menschen eerste vorming uitoefent. Op blz. 5 en volgg. lezen wij:

'Willem van Beukel was een hartstogtelijk mensch. Als eenige zoon van een welgesteld koopman was hem de onverdeelde liefde zijner ouderen te beurt gevallen, die helaas! met eene zwakheid gepaard ging, waarvan de droevige gevolgen maar al te duidelijk in zijn gedrag zigtbaar waren. Het kind, dat in zijne jeugd niet werd gebreideld, was man geworden van 28 jaren; maar de hartstogten eenmaal gewoon door eene zwakke toegevende hand bestierd te worden en den teugel te verbreken, die hen weêrhield, woelden met eene onstuimige kracht, en de man, die zich vrij gevoelde, kon den weêrstand niet dulden, niet wijken, niet bukken.

'Broeders en zusters te bezitten is een groote zegen, die niet opgewogen wordt door het erfdeel, dat zij verkleinen; och! wat baat een handvol goud! wat zou de afstand daarvan, ware hij vrijwillig, eene kleine verdienste zijn! Het is een zegen, een band te hebben, die door het geheele leven ons omknelt, ons vrienden schenkt en te allen tijde doet wedervinden, waar het zoo moeijelijk is een enkelen halven vriend zich te verwerven. Dien band vlecht de broeder- en zusterliefde. Maar broeders en zusters zijn ook nog op eene andere wijze ten zegen. Zij verligten hunnen ouders de taak der opvoeding; zij helpen daaraan mede, zij maken die opvoeding mogelijk. Men kan de opvoeding zoo min theoretisch leeren als scheiof sterrekunde, en hoe zal men het vraagstuk der opvoeding oplossen, als men zich maar op één enkel kind, op éénen wil, op één karakter oefenen kan? En hoe moeijelijk maakt de ouderliefde het vervullen van dien ouderpligt! Verblind door liefde, zwak door liefde, is de liefde hier zichzelve in den weg. Men is streng of zwak; hard of week; ruw of teeder; men blijft zich nooit gelijk. Geheel anders is het, waar meer kinderen de balans in evenwigt houden; het hart bedwelmt daar het verstand zoo niet; men wordt er op de dwaasheden gewezen, waarin men vervallen is of vervallen zou; men verdeelt zijne liefde en heeft toch alle kinderen even lief, maar de maat loopt niet over. Men ziet verschillende eigenschappen, eigenaardigheden, karakters, hoedanigheden; eene beminnelijkheid hier, doet een gebrek daar uitkomen; de kinderen wijzen elkanders fouten aan en maken die belagchelijk; de ouders leeren zien, dat niet iedere uil een valk is. Zoo vele kinders zoo vele karakters heeft men na te gaan en te leiden; dat maakt den blik scherp, het oog onbevangen, het hart kalm, en de vele zorgen door het groote gezin na zich gesleept, worden ruimschoots vergoed door den zegen, die hieruit voor de kinderen ontspruit.'

Dat is goed gezegd en warm gevoeld, mijnheer Barneveldt; we zijn bijna geneigd u ons voor te stellen als zelf aan het hoofd van een groot gezin geplaatst; alleen ondervinding kan zóó doen spreken, en indien we 't hier bij het regte

eind hebben, hopen wij, dat uwe praktische denkbeelden over de opvoeding goede vruchten voor uwe telgen mogen dragen.

Weinig verder worden wij door den schrijver, dien we reeds om zijne degelijke opmerkingen lief gekregen hebben, bij de familie Eving ingeleid, en ook hier willen we liefst hemzelven laten spreken. Het naschrijven zijner woorden doet ons het harte goed. Op blz. 7 en volgg. zegt hij:

'Reeds toen mevrouw Eving haren man met het tweede huwelijkspand verblijdde, rees de dierbare wensch in het hart der ouders op, om hunne kinderen niet alleen met elkander te doen opgroeijen, maar hen ook te verbinden, door dien band der liefde, die nergens beter dan in de ouderlijke woning, in den kring van het huisgezin gevlochten wordt. En zeker geen ouderpaar was daarvoor meer berekend dan dit. Goed en zachtzinnig, zonder dwaze toegevendheid, gelijkmatig van inborst en gewoon zich te beheerschen, bezaten zij voortreffelijke eigenschappen voor de moeijelijke taak die zij zich hadden gesteld. De uitbreiding van hun gezin bepaalde hen maar te sterker bij dit voornemen, en alles opofferende aan het welzijn hunner lievelingen, waren zij steeds om en bij hen, om hunnen zwakken gang te bestieren en hun onzekeren of verkeerden wil te leiden. Het was een lief gezigt voor hem, die dat huisgezin mogt bespieden. Een effen landschap, waarvan geen woeste storm of verzengende zon de teedere spruitjes komt deren. Schoon Eving als een bekwaam, ervaren en regtschapen regtsgeleerde te boek stond, eene drukke praktijk had, de algemeene vraagbaak was en groote geldelijke voordeelen trok, waardoor hij zich meer dan de gewone gemakken des levens had kunnen verschaffen, kwam het nooit in hen op, de vorming hunner liefdepanden aan vreemde handen toe te vertrouwen, zoo lang het hun daartoe niet aan krachten en gelegenheid ontbrak.' (Deze zin is wel wat duister, mijnheer Barneveldt; dat *daartoe* moet toch zeker niet slaan op het toevertrouwen aan vreemde handen?) 'Wel had mevrouw Eving eene zwakke gezondheid en was haar hoofd dikwerf te zwak voor de drukte der dartele jeugd, die zich nergens zoo vrij, los en ongedwongen gevoelde als in het bijzijn harer moeder; maar geene *bonne* mogt hare plaats innemen, zoo lang de krachten daartoe niet ten éénenmale ontoereikend waren.' (Alweêr dat *daartoe*!) 'Ach! die *bonnes* doen middellijk zooveel kwaad! Zij zijn het, die de stammetjes in den eersten lentetijd buigen en rigten, bij haar brengen de kinderen de eerste jaren door, als de teedere moederzorg van zoo heilzamen invloed kan zijn, en het is kwalijk, dat die lieve wezentjes, die met ingeschapen liefde aan hunne ouders hangen, een morgen- en avondgroet mogen brengen. Enkele malen verschijnen zij aan het dessert, zeldzamer aan het middagmaal, en dan zijn zij gekleed en getooid, onderwezen en afgerigt, en de ouders hebben hunne kinders weder eens gezien, maar zij hebben niet gezien wie zij zijn en wat er in hen omgaat. Gelukkig, driewerf gelukkig dat men zelden in Nederland hare hulp vraagt.

'Ook toen hare kinderen grooter werden en meer leiding noodig hadden, wilde mevrouw Eving haar moederlijken pligt met geen gouvernante deelen. Zij besefte al het gewigt van de indrukken in den kinderlijken leeftijd, en vroeg zich af, of de zorgvuldige opvoeding, haarzelve gegeven, geene edeler vruchten moest

dragen, dan luister en genoegen aan de kringen der groote wereld bij te zetten. Zonder stijf te zijn, of den schijn van vroomheid aan te nemen, gaf zij er de vermaken aan, die maar al te dikwijls zoo aanlokkelijk zijn, en wist daardoor den tijd te vinden om zich aan hare kinderen te wijden.' En verder:

'Het moet wel een zoet gevoel voor de ouders wezen, als hunne kinderen volwassen zijn, de overtuiging te hebben, dat zij niet vrijwillig in hun moeijelijken pligt zijn te kort geschoten. Zij mogen dan gedwaald hebben, het was menschelijke zwakheid, zij hebben het niet aan nalatigheid te wijten. En dáámede kunnen zij zich éénmaal verantwoorden.

'Rust dan zegen op hun werk en vinden zij vergelding in de teedere, aandoenlijke liefde hunner kinderen, nu hunne vrienden, dan is met regt hun oude dag gelukkig, dan dragen zij eene kroon den rimpels tot eere, der grijsheid het waardigste sieraad. En mogt de uitkomst helaas! hunne verwachtingen beschamen, zij buigen het hoofd ootmoedig in den schoot des Heeren, wiens wil zij eerbiedigen, maar het geweten is vrij, het zelfverwijt knaagt niet aan hunne rust.'

En al weêr verder; - doch waar zou het met onze aankondiging henen, indien we onder den verschen indruk van het door ons gelezen werk, onzen lezers wilden doen deelen in het genot, dat ons dit schonk; indien we al die gedeelten wilden afschrijven, die ons bijzonder boeiden? We behooren tot die klasse van lezers, die doorgaans meer ingenomen zijn met de zedelijke denkbeelden en menschkundige bespiegelingen in den roman, dan met de romantische toestanden der handelende personen. Dáárom schreven we het bovenstaande af. Evenwel valt het niet te ontkennen, dat ook de intrigue van het verhaal den lezer boeijen moet, en dat het geen we zoo even als hoofdvereischte stelden, *schijnbaar* nevenzaak moet blijven. Ook in dit opzigt bevredigde ons het hier beschouwde werk uitnemend, en indien we den lezers niet met die intrigue bekend maken, is het alleen om hun het genot der lezing niet te bederven.

Het is voor 't eerst, dat wij den heer Barneveldt (heet hij zoo, of is het slechts een geleende naam?) op het gebied onzer letterkunde ontmoeten. Die eerste proeve geeft ons een hoog denkbeeld van zijn talent: taal, stijl, vinding en smaak zijn onberispelijk, en, indien we om onze taak als recensent te vervullen, op gebreken wijzen moesten, zouden we alleen den wensch uiten, dat blz. 155-162 zijn degelijk werk niet waren komen ontsieren. We willen niet ontkennen, dat er van die bespottelijke figuren bestaan, als die daar opgevoerd worden en mevrouw Eving komen condoleren; doch we zouden gewenscht hebben, dat de waardige lieve huismoeder *zulke* kennissen niet had. Hun smakeloos onderhoud kwam eenigermate den indruk bederven, waaronder we verkeerden, en hun vervelend bezoek kan mevrouw Eving, in de stemming waarin zij was, niet meer gehinderd hebben dan ons, die door de voorafgegane schildering ons reeds geheel in haren toestand verplaatst hadden.

Doch wij herhalen het: op dit gebrek wijzen we alleen, omdat onze recensentenpligt ons voorzigtigheid oplegt in het toezwaaijen van onvoorwaardelijken lof aan een jong? (neen, dán kon hij niet reeds zoo diep in het menschelijk hart geblikt hebben) aan een *nieuw* schrijver, die met te veel bewijzen van talent en smaak opgetreden is, om door den al te

ligt bedwelmenden wierook van 't regte spoor gebragt te worden.

We tellen in Nederland veel leesgezelschappen, wier leden de zedelijke strekking van een boek op prijs stellen; wier leden niet enkel lezen om hunnen tijd te dooden, om zich eene verpoozing te verschaffen, maar vooral ook om uit het gelezene een aangenamen indruk te behouden, om door het gelezene beter te worden. En daarover verheugen wij ons voor het land onzer geboorte, want ontegenzeggelijk heeft de lectuur een grooten invloed op de vorming en beschaving der natie. Zulken leesgezelschappen durven wij het hier beschouwde werk gerust aan te bevelen. We hopen, dat de Schrijver van *Een eenig kind* het niet bij dit ééne kind laten moge, en ons weldra andere telgen zijner pen schenke. We raden den ouders van talrijke gezinnen, zich aan 't lezen der schildering van de familie Eving te verkwikken en te sterken, wanneer de moeijelijke zorgen voor hun kroost hen soms ontmoedigen: zij zullen er nieuwe krachten bij verzamelen, om met een vertrouwend opzien tot den besten Vader hunner kinderen, in 't waardig vervullen hunner taak te volharden. We verzoeken vooral de ouders, die met de nog veel moeijelijker opvoeding van een éénig kind belast zijn, en dat éénig kind zoo gaarne eene waardige plaats in de maatschappij zagen bekleeden, zich te spiegelen aan de rampzalige ouders van Willem van Beukel - en den Everards, die verloofd aan een innig geliefd meisje, reden hebben om de jalousie der aangebedene te duchten, zonder er ooit aanleiding toe te geven, raden wij, het boek te koopen om het hunner Elise aan te bieden. Het geschenk zal veel meer waarde hebben, en vooral veel meer nut stichten, dan een gouden armband of eene schitterende broche.

K.

Mengelwerk.

Proeven van Chinesche poëzij.
Medegedeeld door Mr. L.J.A. Tollens, te Batavia.

I.
Ni-kou-sse-fan.[1)]
(*Chinesche. Ballade.*)

1.

Bij de eerste nachtwake treedt eene jonge non in den tempel; zij heeft in hare hand een rozenkrans van witte parelen, en hare oogen zwemmen in tranen. ‘Arm meisje!’ zoo spreekt zij, ‘welk een ongeluk is het voor mij, de wereld verlaten te hebben! Ik ben in den bloei mijner jeugd, en ik heb geen echtgenoot....!’

2.

Eene klagt tegen haren vader en een verwijt tegen hare moeder ontsnappen haar. ‘Men had mij niet in een klooster moeten sleuren, waar men elken morgen Kouan-In en Fo[2)] aanbidt. Wanneer de avond gekomen is, denk ik er aan om een echtgenoot te nemen, een echtgenoot, die schoon is en verstand bezit.’

3.

Bij de tweede nachtwake beklaagt zich de jonge non zeer: ‘Ik denk aan mijne zusters, die ieder een lieftallig echtgenoot hebben, en die door hare kleeding en schoonheid schitteren. Zij klemmen in hare armen lieve kinderen, die hunne moeder met eene vleijende stem roepen.’

4.

‘Hoe meer ik aan haar geluk denk, hoe meer mijne ziel wordt gefolterd. Zij schikken hare raafzwarte hairen en toonen, wat de zucht tot behagen vermag. Pas geplukte bloemen omkransen hare hoofden en gouden ringen hangen in hare ooren.’

5.

Bij de derde nachtwake is de jonge non in gedachten verloren, en zucht: ‘Ik zie de ronde schijf der maan[1)], die zich naar het westen wendt, terwijl ik in den tempel ben,

1) *Ni-kou-sse-Fan*, beteekent woordelijk: de non, die aan de wereld denkt.
2) *Kouan-In* en *Fo* zijn bijnamen van Boeddha.
1) Bij de Chinezen bestiert de maan, onder den naam van *Tchang-Ngo*, de liefde en het huwelijk hare ronde schijf is het teeken van eene gelukkige verbindtenis.

verloren in stille mijmeringen.' Zij reinigt hare vingeren om wierook te branden, en spreekt: 'O-Mi![2)]

6.

'Nan-wou! Kouan-Chi-In! Beschermende Godheden! hebt medelijden met uwe dienstmaagd, en huwt haar spoedig aan een schoonen echtgenoot. Ik zal uwe tempelen weder doen opbouwen en u gouden standbeelden oprigten.'

2) *O-Mi* of *O-Mi-To-Fo* en *Nan wou*, zijn mede bijnamen van Boeddha. *Kouan-Chi-In* is de naam van eene Indiaansche godheid.

7.

Bij de vierde nachtwake was de jonge non in een diepen slaap verzonken. Zij ontwaakt. ‘Ik heb een jongen letterkundige ontdekt, die in mijne cel trad. Hij wenkt mij en drukt mij aan zijnen boezem. Hij leunt op mijne legerstede en overlaadt mij met liefkozingen.’

8.

‘In het midden van mijnen droom spreekt hij mij teedere en liefdevolle woorden toe. Wat hoor ik?... de wind loeit, mijne deur kraakt en de schelluidende klink doet zich in mijne ontstelde ziel hooren... Ik zie een ros in vollen galop... Ik word wakker en het beeld is verdwenen! Ik keer mij om op mijne legerstede, die van tranen doorweekt is, en ik verzink in eene wreede eenzaamheid.’

9.

Bij de vijfde nachtwake slaapt de jonge non tot aan het uur, dat de hemel zich met de eerste stralen der zon omkleedt. De vogel *Kin-hi* plaatst zich op den tak des booms, en kweelt den zang, die den ochtendstond verkondigt. ‘Ik prevel de heilige gebeden, maar mijne gloeijende ziel is ter prooi aan de wreedste folteringen. Ik koester slechts ééne gedachte, en deze is, om bergwaarts af te gaan en mij een echtgenoot te zoeken.’

10.

Eene klagt tegen haren vader en een verwijt tegen hare moeder ontsnappen haar. ‘Men had mij niet, neen! men had mij niet in een klooster moeten opsluiten. Eene zaak verwondert mij, het is het antwoord van hem, die mijn horoskoop getrokken heeft. Hij, die mijn horoskoop heeft getrokken, zeide: ‘dat ik bestemd was om eenzaam te leven, en dat ik der wereld moest vaarwel zeggen.’

11.

‘De vrouwen der wereld voeden zich met de uitgezochtste spijzen en de geuren der welriekendste specerijen vervullen hare paleizen. De arme non geniet geen ander voedsel, dan smakelooze rijst, en geen anderen drank, dan bittere thee. De vrouwen der wereld kleeden zich met donzen stoffen, met goud en zijde doorweven. Maar de arme non heeft slechts een wollen kleed, slordig aaneengehecht.’

12.

‘Dezen ochtend is de abdis afwezend; ik wil uit het klooster vlugten, en mij een echtgenoot zoeken. Ik vrees de onbeschaamdheid dergenen, die dit klooster dikwerf bezoeken, niet. Ik wil een echtgenoot hebben; een echtgenoot, die teeder en liefderijk is. Het volgende jaar zal ik moeder zijn! Het volgende jaar zal een lief kind aan mijnen boezem prijken.’

13.

‘Wanneer ik het twee jaar zal gevoed hebben, zal het mij zachtkens aan mijn kleed trekken, en met zijne kinderlijke stem zal het “Ma-Ma! (moeder)” roepen. Wanneer ik het tot zijn zevende jaar zal hebben opgevoed, zal ik het naar de school zenden: ik wil, dat hij geleerd worde.’

14.

‘Hij zal ijverig leeren; hij zal tot zijn achttiende jaar leeren. Reeds kent hij de vier zedekundige en de vijf kanonieke boeken van buiten. Hij verwacht slechts den oogenblik, waarop de keizer hem een ambt zal geven. Indien hij den eerste rang op de lijst der geleerden niet verkrijgt, zal hij ten minste den derde bekomen.’

15.

‘De renbode vertrekt snel als de bliksem, en kondigt mij de komst van mijn zoon aan. Eerst zal hij zijn vader, vervolgens zijne moeder groeten. En, mijne

wenschen zijn vervuld! Ik zal mijne golvende hairlokken rangschikken; ik zal zijn roem en zijn geluk genieten.'

16.

'Maar, helaas, arme jonge Maagd! welk ongeluk is het voor mij, de wereld verlaten te hebben! Ik ben in den bloei mijner jeugd, en heb geen echtgenoot!' Zij uit een verwijt tegen haren vader, en eene klagt tegen hare moeder. 'Men had mij niet in een klooster moeten opsluiten, waar men elken morgen Kouan-In en Fo aanbidt. Als de avond gekomen is, denk ik er aan om een echtgenoot te nemen, een echtgenoot, versierd met bevalligheid en verstand.'

II.
De dochter soldaat. (*Chinesche Ballade*)

1.

Tzs-hieu-hieu! en nogmaals: tzs-hieu![1)] Molan is voor de deur der hut gezeten en weeft.
Men hoort de zuchten, die de jeugdige maagd slaakt.

2.

Welke gedachten houden den geest van het meisje bezig?
Welke herinneringen bedroeven haar?
'Geene! o geene! Mijn geest herinnert zich niets droevigs.'

3.

Den vorigen avond hoorde zij de oproeping tot de krijgsdienst.
De Kho-han[2)] verzamelt een magtig leger.
Bij de namen van de opgeroepenen bevindt zich die van haren geliefden vader.

4.

Helaas! haar vader heeft geenen ouden zoon;
Noch voor den oorlog, noch voor den akkerbouw.
Molan wil sinds dezen oogenblik soldaat worden
En voor haren vader ten oorlog gaan.

1) Deze woorden, aan het oorspronkelijke stuk ontleend, bootsen het geluid van een zucht na.
2) *Kho-han* was in vroegere tijden een bij-naam van den Keizer van China.

5.

Dadelijk ijlt zij naar de markten van het Noorden en Zuiden;
Dadelijk ijlt zij naar de markten van het Oosten en Westen.
Hier koopt zij een vurigen strijdhengst,
Dààr een zadel, ginds een toom en elders een zwaard.

6.

Bij het krieken des dageraads zegt zij hare huisgenooten vaarwel.
Haar bed is, des avonds, bij de Gele Rivier.
De zoete nachtgroet van haren vader, de zoete nachtkus van hare moeder zijn voor haar verloren.
Slechts de klank van den murmelenden stroom treft haar oor.

7.

Bij haar ontwaken roept zij der rivier haar vaarwel toe en verwijdert zich.
Des avonds bereikt zij de bronnen van het Zwarte water.[1)]
De zoete nachtgroet van haren vader, de zoete nachtkus van hare moeder zijn voor haar verloren;
Zij hoort slechts het dof en treurig gebrul der wilde beesten op de bergen.

1) *Het Zwarte water* is een rivier in het Noord-Oosten van China.

8.

Na duizend Li[1)] rijdens, bereikt zij het leger.
Snel, als de vlugt der vogelen, trekt men over de bergen der grenzen.
Wanneer het weder duister is, betrekt Molan de wacht en herhaalt het wachtwoord.
Wanneer het weder helder is, blinken de stralen der zon op hare wapenrusting.

9.

Gevechten volgen op gevechten; de dood maait onder de benden.
De dapperen, die overblijven, keeren, na tien jaren dienst, terug.
Zij keeren terug, om aan den keizer te worden voorgesteld;
Aan den keizer, die op een schitterenden troon zetelt.

10.

Men verhaalt hunne uitstekende dienssten en teekent hunne wapenfeiten op.
Men deelt hun rijkelijk goud en eerambten uit.
De Kho-han, zich tot Molan keerende, vraagt wat zij verlangt.
Molan verlangt noch goud, noch eerambten;
Zij verzoekt om, zoo snel mogelijk, onder goed geleide, naar het dorp, waarin zij geboren is, te worden gebragt.

11.

De vader en de moeder, vernemende dat hunne dochter terugkeert,
Gaan uit het dorp, gearmd, haar te gemoet.
De jongste dochter, hoorende dat hare zuster wederkomt,
Schikt zich met hare rijkste kleederen op.
De jongste zoon, hoorende dat zijne zuster nadert,
Wet zijn mes en kiest het vetste schaap uit de kudde.

12.

‘Opent mijne kleederkist!
Plaatst mijn bed in mijne kamer!
Ontdoet mij van deze krijgsmanskleederen!
Geeft mij mijn vorig gewaad!’
Vervolgens brengt Molan hare hairen in orde;
Zij schikt voor den spiegel hare hoofdsieraden.[1)]

1) Een *Li* (Chinesche maat) heeft omstreeks het tiende gedeelte der lengte van een Duitsche mijl.
1) De Chinesche meisjes droegen vroeger een gouden blad, aan haar voorhoofd gehecht.

13.

Zij gaat uit, om hare dappere makkers te groeten.
Hare makkers zijn gansch verwonderd.
‘Hoe! tien jaren en langer met Molan zijnde,
Hebben wij tot nog toe niet geweten, dat zij eene vrouw was.’

14.

Zij lachte en antwoordde: ‘De houding van het mannelijke konijn
Gelijkt niet geheel aan die van het vrouwelijke;
Ook zijn beider gewoonten niet dezelfde.
Want *hij* betreedt met vasten tred de aarde met zijnen poot,
En *zij* ziet met een schuwen blik om zich heen;

15.

Maar, als beiden, aan elkanders zijde, door het veld snellen,
Hoe kan men dan het mannetje van het vrouwtje onderscheiden?’

III.
De terugkomst in het dorp. (*Chineesch Gedicht*)

(In de tweede helft der achtste eeuw begaf Tou-Fou, de vervaardiger van dit gedicht, zich naar het leger, om den troon van So-Tsang te helpen schragen. Kort na zijne aankomst werd hij door de oproerlingen gevangen genomen; doch na langen tijd gelukte het hem te ontvlugten en kwam hij aan het hof van Te-Sang, kleinzoon van So-Tsang. Hij werd er goed ontvangen en kreeg eene eervolle bediening. Gedurende dezen tijd was zijn huisgezin in diepe ellende vervallen, en dacht, daar men geene tijding van hem ontving, dat Tou-Fou, in handen der oproerlingen geraakt, zijne trouw met den dood had betaald. Eindelijk keerde hij, in het jaar 783 van onze tijdrekening, in zijn huis terug. Het is het tooneel zijner wederkomst, dat hij in dit gedicht beschrijft.)

1.

Roode wolken, aan vuurbergen gelijk en op elkander gestapeld, bezetten het Westen.

De zon daalt in de vlakte neder; reeds raakt hare schijf den gezigteinder aan. Ik bereik mijne getraliede deur: de vogelen, uit hunne nesten opgejaagd, vlugten piepende.

Uit verre landen wederkomende, keer ik als vreemdeling terug.

Mijne vrouw en mijn huisgezin verwonderen zich dat ik nog leef.

Hunne eerste verwondering opgehouden hebbende, wisschen zij hunne tranen af.

Gedurende verscheidene jaren roep ik uit: ben ik de speelbal der fortuin geweest;

Mijn behoud moet als een wonder aangemerkt worden; zie, ik ben behouden wedergekeerd!

De dorpelingen omringen mijne woning; zij zijn verwonderd en zuchten.

De avond naakt; men doet op nieuw olie in de lamp; mijn huisgezin en ik zien elkander wederkeerig aan: het schijnt ons toe alsof wij droomen.

2.

Zóó laat tot het leven wedergekeerd, adem ik heimelijk en gedwongen.

De terugkomst in mijn huis heeft voor mij weinig waarde: ik smaak geen reine vreugde!

Mijne dierbare kinderen verlaten mijne knieën niet, uit vrees dat ik op nieuw vertrekke.

Ik herroep het weleer, toen ik, onder de lommer der boomen, die den vijver omringen, de verkwikkende lucht inademde.

Nu loeit de noordewind.

Ik denk aan het tegenwoordige en aan het deel, dat ik er aan moet nemen. Duizend denkbeelden komen in mijnen geest op.

De gierst is gelukkig ingeoogst; van dien kant ben ik zonder bekommering.

Reeds riekt men den wijn;[1)] zijn geur verspreidt zich uit de vazen.

Ik kan ondertusschen mijne kruik vullen; alzóó verdrijf ik een weinig mijne droevige verveling.

1) Deze wijn wordt uit gierst gebrouwen.

Maar, helaas! mijne vreugde is voor immer verdwenen.

IV.
Het gelukkige voorteeken. (*Chineesch Gedicht.*)

1.

O wonder, daar in de verte, waar de

weg, zich om den berg kronkelende, aan het oog onttrokken wordt,

2.

Zie, mijn broeder, daar rijst een rookwolk als stofzand naar boven; en echter komt er tot nog toe niemand.

3.

De lucht is zwoel en de hemel helder; het is niet de wind, die het stof doet opgaan.

4.

Zie dien troep raven, die de nok van ons huis omringen. Hoe vliegen zij door elkander!

5.

Zij doorklieven naar alle zijden de lucht, en dartelend uiten zij duizendwerf duizend vrolijke kreten.

6.

De godheid bezielt haar: zij verkondigen een gelukkig voorteeken.

7.

Zal de heilige Gourou[1)] dezen avond voorbijkomen en bij ons zijnen intrek nemen?

8.

Ja, vele uitwendige voorteekenen kondigen het mij aan en de echoos uit het heiligdom[2)] mijner ziel herhalen het mij.

9.

1) Priester, geestelijke leidsman.
2) Woordelijk: de stemmen uit het ledige.

Ga, mijn broeder, zeg aan onze beminde echtgenoot,[3] dat zij de kamer, den geëerden gasten bestemd, in orde brenge.

10.

Dat de Gourou, aankomende, zich tot ons getrokken voele, onze vooruitzorgende gastvrijheid ziende.

11.

De heilige man kent alle geheimen; hij weet alle geesten te overheerschen. Hij zal voor ons bidden.

12.

Wie weet of niet de hemel, op zijn gebed, ons een kind zal toestaan!

13.

Het is reeds drie jaren, dat ons arm schaap alleen en verlaten gaat. Zij heeft nog geen lam aan hare zijde.

14.

Dat hij kome, de heilige man! Dat hij kome, en dat hij onze woning zegene!

V.
De gastvrijheid.

(*Eenige pelgrims rusten, tegen het vallen van den avond, voor de deur van een huis, uit.*)

Zijt ons welkom, gij pelgrims! treedt binnen en deelt in onze vreugde; men zal de *tcha*[1] onder u laten rondgaan.

Ach, hoe zijn uwe lippen door vermoeijenis en stof verdroogd!

Uw pad was zeker lang en moeijelijk; doch laat uwen moed niet zinken!

3) In China, maar vooral in het aangrenzende Thibet, is het zeer algemeen, dat broeders gemeenschappelijk slechts ééne vrouw huwen.

1) *Tcha* beteekent gewoonlijk thee; doch hier wordt er eene soort van versterkende soep door aangeduid.

Morgen zal uw pad kort zijn: gij zult de heilige plaatse bereiken.[2)]

Gij zult voor de heilige voeten nedervallen; gij zult worden gelaafd aan de eeuwige bron.

Even gelijk deze *tcha* de smet van uwe lippen afwischt, en uw verhemelte verkwikt,

2) Deze heilige plaats is een kleine berg, *Pontala* genaamd, met prachtige en hechte tempels en paleizen bebouwd. De aanbidders van Boeddha trekken er in menigte, even als vroeger de Christenen naar Rome, ter bedevaart heen.

Even gelijk zij den geest versterkt, en tot in uwe nieren doordringende, u met vreugde vervult,

Even zoo zal de werkelijke nabijheid en de aanraking van de goddelijke hand de smet, welke de aardsche beslommeringen op u geworpen hebben, wegnemen,

En in den doolhof uwer zielen eene heilige, reine en doordringende vreugde doen stroomen.

Treedt binnen, gelukkige pelgrims! en rust zorgeloos uit!

Dat eene zoete hoop, van boven nedergedaald, om u zweve en u de slapen kusse! Moge uwe rust zacht en verkwikkend zijn!

VI.
Elegie van Sou-Hioui, of klagt eener van haren echtgenoot verwijderde vrouw. (*Navolging van een Chineesch Gedicht, door Sou-Hioui zelve vervaardigd.*)

1.

Toen gij, mijn echtgenoot! door het besluit van zijne Majesteit over de grenzen verbannen werd, verzelde ik u tot aan de brug, waar wij van elkander scheidden; niet in staat zijnde om u, wegens mijne bittere droefheid, vaarwel te zeggen, verwijderde ik mij, ten einde u mijne tranen te verbergen: vergeet mijne bittere smart, gedurende uwe lange afwezigheid, niet.

2.

Waarom heb ik, sinds gij vertrokken zijt, geen brief van u ontvangen? Vergeet niet, dat uwe gade in stille eenzaamheid wegkwijnt. Tot vermeerdering van droefheid, zijn de paden van onzen tuin, door u aangelegd, uitgewischt, en de graspleinen zijn met stof overdekt.

3.

Mijne ziel werd gefolterd, toen ik u verliet, niet wetende aan wien mij toe te vertrouwen of wanneer ik u zoude wederzien. Dikwerf begeer ik de terugkaatsing der maan in de zee te zijn, terwijl ik op denzelfden oogenblik de wolk, die over de toppen der bergen heen trekt, begeer te wezen.

4.

De verhevene wolken zien dagelijks het gelaat van mijnen echtgenoot, gelijk de maan het ziet, wanneer zij haren maandelijkschen loop volbrengt. Zij is altijd bij u, hetzij gij u verwijdert, hetzij gij nadert; zij ziet u, hoezeer gij duizenden of tienduizenden *li's*[1] van haar afzijt.

1) *Li;* zie aanteekening [4] op de ballade: de Dochter soldaat.

5.

Op zulk eenen verren afstand, over beklimbare en onbeklimbare bergen, van mij gescheiden, zucht ik gedurig over de verlengde verbanning van mijnen echtgenoot. Sinds den tijd, dat wij gescheiden zijn, verdorden de groene biezen aan den oever der rivier. Wie had gedacht, dat de *méi*[2]) zoo dikwerf zoude gebloeid hebben, eer wij elkander wederzagen?

6.

Alle bloemen haasten zich, om, bij de nadering der lente, te ontluiken; het is de invloed der lente, die man en vrouw elkander nog teederder doet beminnen. De treurwilg aan onze deur, zich met mijne droefheid over uwe afwezigheid vereenigende, buigt zich dieper ter aarde, terwijl de nedervallende bloemen door niemand worden opgeraapt.

7.

Het grasperk voor onze woning is dit

2) *Mei* is een prachtige en heerlijk riekende Chinesche heester.

jaar met welriekend groen overdekt geweest. Ik heb uwe fluit in de Vereenigings-zaal geplaatst. Dewijl gij niet hier zijt om een welluidend lied voor mij te spelen, zoo zend ik u, in uwe ballingschap, deze verzen mijner vurige liefde.

8.

Sinds den tijd, dat gij over bergen en rivieren verbannen zijt, en dat geen brief uit die verwijderde streken tot mij gekomen is, zijn mijne gouden sieraden en mijn hoofdkussen met tranen bevochtigd, terwijl mijne bloemen en handwerken verlaten liggen.

9.

Want, gedurende drie lenten, hoor ik de wilde zwanen krijschen, terwijl zij de rivier doortrekken. De gedachte aan den verdwenen tijd verscheurt het harte uwer verlatene echtgenoote. Mijne ziel is, uit smart over uwe afwezigheid, verbroken, en, eer mijn zang voltooid is, zal deze droefheid haar toppunt bereikt hebben.

10.

Mijn echtgenoot! gedenk uwer gade, wier verkleefdheid en liefde aan een onwrikbaren berg gelijk zijn; zij gedenkt u steeds, en daarom stelt zij een verzoekschrift aan zijne Keizerlijke Majesteit op, hem smeekende om u eene spoedige wederkomst toe te staan.

(De treffende klagten der Chinesche vrouw werden door den keizer van China goedgunstig aangenomen, die daarop haren man uit zijne ballingschap terugriep.)

Lexicon manuale, of: Handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (*Zie Tijdspiegel* 1851, *II, bladz.* 476.)

VRIEND. - Wederom taalverwant met vrij - vrijen - vriedel, - in bloedverwantschap met het overoude - vro - vreugde, freude, - waarmede straks onze waarde ‘vrouwen’ zaamgeschakeld zullen verschijnen: - dus alles wat hier lief en wel luidt: vrede, vrienden, vrouwen, vrijheid, als kinderen van een' vader, aan den disch voor ons gezeten, en niet het minst - de vrienden - en toch is er in de gansche taal geen enkel woord, dat zoo impertinent wordt gemarteld en gehavend, en waarvan het edele grondbegrip zoo barbaarsch wordt verworpen. - Met de vrienden wordt de altoosdurende maskerade gespeeld - reeds deze opmerking: dat *alle* menschen zeggen vrienden te hebben of vrienden te zijn, bewijst, dat er velen zijn, die hier goddeloos liegen, en evenzoo goed konden zeggen, dat ze allen Croesussen of Newtons zijn. - Ieder is zijn eigen grootste en beste vriend; als men zich nu met dien eersten en magtigen vriend bevriendt, dan hebben we de vrienden naar de wereld,

en in dien zeer zelfzuchtigen zin is het wel degelijk waar: de vriend mijn *tweede Ik, - pars altera mei-* mits hij mij, Ik-

vriend, maar behoorlijk respecteert. - Gij vindt deze opmerking, welligt iets minder scherp en hartig uitgedrukt, getrouwelijk terug en geformuleerd in alle boeken, in alle clubs, genootschappen, op alle reizen, in alle societeiten, waar men al of niet ballotteert, - eigenlijk ballotteren wij gewoonlijk in het geheim onze vrienden, naarmate ze ons meer aanstaan, meer passen in onze huiselijke en aangenomene vormen, meer vooruitzigt geven op genot, geld, tijdverdrijf en een smakelijk couvert. Men ontkenne dit toch maar niet, al schijnt onze vriendschap zoo belangeloos, dat we er nooit aan zouden durven denken om onze vrienden de flesschen wijn, de sigaren, de maaltijden, of de toevallig benoodigde en uitgeschoten penningen in rekening te brengen, - ja, men stelt er eene zekere eerzucht en roem in, om stugge, stroeve, onhandelbare menschenkinderen onder zijne vertrouwde vrienden te tellen, en wil daardoor te kennen geven, welk eene groote gave van geduld, zelfopoffering en lijdzaamheid wij, boven anderen, bezitten. *Zoo verre* gaat de eerzucht (hier drie uitroepingsteekens, zetter!)!!! - Vrienden aan tafel, aan het schaakbord, op reis, of in de club, zullen er, wegens al de genoemde redenen, tot aan het einde der wereld te vinden zijn. Wij vermoeden, dat de twee laatste menschen op aarde, als vrienden zullen scheiden en sterven, of, als ze beide op een onbewoond eiland waren, het opperbest met elkander zouden vinden, omdat zij elkaâr in bijzondere mate noodig hebben. - De vriend in den nood - de Jonathan of Johannes - komt eenigzins den engelen nabij, is een voorwerp, dat men met billijke verbazing en ontzetting aanschouwt, eigenlijk volstrekt de beweegreden der vriendschap niet meer kan vinden, omdat de bekende vriendschapsmotieven hier ontbreken, en men van zulk een wonderlijk mensch volstrekt geene hoogte meer kan nemen. Eindelijk is het overbekend, dat *vele* vrienden te gelijk, even als bij de erfgenamen, de varkens, en de ambtenaren - de spoeling dun maken, en eene noodzakelijke verwatering te weeg brengen, die somtijds tot walging zoude kunnen overgaan.

VROUW - behoort volgens onze etymologen, waaronder ook Bilderdijk, aan den stam van vrij, vrolijk, vreugde - wijf zal een wortel en stam zelve zijn - waarover nader; - want tusschen vrouw en wijf moge physisch en taalkundig *geen* verschil zijn, in het dagelijksche spraakgebruik des te meer - welnu: het pronkstuk der schepping, in alle eeuwen, volgens Mozes, Vondel, en tallooze anderen: de schoone, betere, meer gevoelige helft van het geslacht der Adamskinderen - de heldere, volle maanzijde van ons geslacht - waarvoor wij even goed Eva's-kinderen kunnen lezen. - Over de eigenaardige bedoeling, bestemming van het vrouwelijk personeel op 's werelds tragikomisch schouwtoneel, is men het nog, tot heden toe, niet eens. De vrouwen schijnen geboren, en blijven na de geboorte in dien toon gezet, om geregeerd te worden, en bekennen dit altoos; evenwel grijpen zij niet minder gretig dan Adams zonen naar de teugels van het bestuur - staan dus met zichzelve in tegenspraak. - Als koninginnen beheerschen zij de rijken, en zijn niet in staat om een kanon te gieten of een vesting te mineren, of met de sappeursbijl om te gaan, en toch regeren zij: Staat, en verder huis en maatschappij. - Wie nu gelooft, dat dit, volgens den Griekschen bon-vivant Anacreon, alleenlijk door de schoonheid geschiedt, of de lieftalligheid, bedriegt zich grootelijks; want niet alle dochteren Eva's,

die evenwel Staat en huis oppermagtig regeerden, waren bijzonder schoon en lieftallig - daarom, oude waarheid: ‘de sterkte der vrouwen ligt in de zwakheid der heeren-mannen.’ Over dit punt zwijgende, beweren wij, dat waar de vrouwen, ook thans nog, misplaatst zijn, ze dubbel en drievoudig zijn misplaatst, en waar ze op hare juiste, ware plaats staan blijven, ongetwijfeld een veel beter figuur maken dan de heer der schepping, die met zichzelven, met zijne beginselen, luimen, wetenschappen, kunsten, stelsels, met zijne berekeningen en dwalingen, geloof en ongeloof, onophoudelijk tobt en wurmt en haspelt, alles eindelijk als eenen verwarden knoop uit de handen werpt, of loslaat, of aan zijne nakomelingen achterlaat: daarom zijn er onder de mannen meer zelfmoordenaars dan onder de vrouwen - daarom blijve de vrouw (de uitzonderingen breken den regel niet) nog zoo als voorheen, ten tijde van vader Cats, in haren bepaalden kring: het huis, bij de wieg, bij het kind, aan de wasch, in de keuken, en in de huiskamer - dáár bloeit de plant, elders wordt ze door kunstmest, door brandende guyanomest overvoed, overprikkeld, en geeft òf te veel op eens, òf in het geheel niet. - De emancipatie der vrouwen, waarover in scherts en ernst, in onzen tijd, zooveel is gehandeld, is reeds door het gecultiveerde, en intellectueel geëmancipeerde Westen, daadwerkelijk geschied. Als men de vrouwen nog meer regten toekent, zullen ze ten laatste niet meer weten wat haar regt is, en in den grond bedorven worden als de kinderen - want de vrouwen behouden steeds ongeloofelijk veel kinderlijks: de zwakkere ligchaamskrachten van het kind, de luimen van het kind, vooral de wispelturigheid, de kinderlijke, onschuldige, ontembare neiging, om zich met bonte kleuren, even als de wilde volken, op te schikken; den kinderlijken aard om onderworpen te zijn, als er niets aan te doen is, en de kinderlijke vreugde bij vertooningen, schouwspelen, bals en casino's! - dat is de zonzijde van het zwakke=sterke geslacht. - Zoodra zij zich ergens in te buiten gaan: - in drank, spel, verkwisting, ligtzinnigheid of despotismus, enz. - is het ook hier weder het kind, dat van geen ophouden weet, zoo als de ouders zeggen, en waar men dan bijvoegt: ‘we zullen ze maar laten begaan’; maar dat is niet goed, volstrekt niet goed; want de vrouw gaat gewoonlijk in liefde, drift, ijdelheid, dweepzucht dadelijk in den overtreffenden trap over - zij verbuigen bij voorkeur alles in den superlatievus, en spreken, zonderling genoeg! juist liefst met diminutieven, altijd verkleinend, zelfs tegen den forschen, gelaarsden, onhandelbaren man: mijn schatje, mijn hondje, mijn vriendje, mijn mannetje: ook dat zal zijne reden hebben. - Als de vrouw verschijnt, en dat geschiedt zeer dikwijls, als kruisdragende echtgenoot, als edele, opofferende moeder, als echte vrome menschenvriendin, als onbezweken lijderes, - neemt ze op het pedestal der humaniteit de geheele plaats in, en schuift den man zachtkens eerst op zijde of van het voetstuk af, en plaatst het mannenbeeld eindelijk beneden, of wel onder het voetstuk, en wordt zekerlijk, onder al de ons bekende zondige wezens hier op aarde, werkelijk den engelen het meest gelijk - en daarvoor, dit verhoogt hare waarde ongeloofelijk, eischt ze dan geen ridderkruis, geen adellijken titel, geen standbeeld - waar zijn de standbeelden voor de vrouwen? - geen lauwerkrans of eermetaal, geen lidmaatschap van geleerde genootschappen, - zij kent in

hare hoogste en heerlijkste ontwikkeling als vrouw, een hooger, en heerlijker, en beter loon - en laat die aanmoedigingen, die schoolprijzen, eerbewijzen, dat blinkend speelgoed over aan de heeren-tobbers, eerzuchtige raaskallers, woel- en plaaggeesten.

VRIJHEID. - Wat zijt ge, oude en nieuwe Sphinx: 'qui que tu sois, - bon ou fatal genie?' Wat u betreft, Proteus der negentiende eeuw, raken wij het spoor bijster. Als Wilhelm Tell, Arnold von Winkelried en een Parijsche barrikadenheld, beide voor de vrijheid strijden en sterven willen, is het toch niet *dezelfde* vrijheid? daarom schijnt de vrijheid een van die heroica te zijn, die als vergif, doodelijk, als geneeskracht heilzaam werkt: - derhalve - de regte dosis vrijheid - het ware goede recept naar oncen, greinen en scrupels - en door wien dan toegediend, door wien dan gereed gemaakt? Nieuwe belemmering! de vrijheid geproclameerd door Metternich of door Mirabeau, door Czaar Peter of William Penn? dezen allen waren immers geene vijanden der vrijheid! - De dosis, de dosis!! - zoude zij niet te vinden zijn in het *regt* - is het oorspronkelijk- het natuur- het menschen-regt, niet tevens de ware vrijheid of de voorwaarde daarvan? Wie mijn regt eerbiedigt, eerbiedigt mijne vrijheid, - wie mijn regt ontneemt, krenkt mijne vrijheid, - daarbij blijven wij, totdat men ons beter geleerd heeft. - Als nu het volk met vrijheids-boomen, vrijheids-linten, en vrijheidskreten begint, en voortgaat om te plunderen, troonen te verbranden, hoofden af te slaan, en in onzinnige woede elkaâr onderling te vermoorden, wreekt zich de vrijheid op eene eigenaardige, geschiedkundige wijze, en trekt zich voorzigtig terug, verlaat het ontembare volk, en maakt ruim baan voor een despoot of onderdrukker, die het vrije volk een stalen gebit in den mond wringt, en het steigerende ros eindelijk onder zijne zweepslagen en bloedige sporen doet stenen en in elkaâr zinken: - dat is de oude Nemesis, die met de verkrachte vrijheid zeer naauw vermaagschapt is. - Het regt, het regt alleen, bij Vorst en volk, is de vrijheid - en daarom is het eenige ware, het schoonste, het beste regt - het regt der vrijheid - of wilt ge andere woorden: - de bevoegdheid voor u, voor mij, voor u, koning! voor u, bedelaar! voor u, arme! voor u, rijke! om van uwe eigene krachten, naar ziel en ligchaam, zulk een onbelemmerd gebruik te maken, als waartoe u ziel en ligchaam geschonken zijn, zonder mij het gebruik mijner krachten te verhinderen of te beletten, - dat is vrijheid - en deze kan verkregen en behouden, zonder barrikaden, zonder opstand, zonder guillottine - mits de vorst, even goed als het volk, het noodige respect bezit voor die vrijheid, pro en contra.

Er is nog eene andere vrijheid, waarbij ook geene boomen, geene republieken, geene constitutiën, geene policiën, geene gewelddadigheden te pas komen, - de vrijheid der deugd en der liefde en dus ook der godsdienst - van daar de onuitputtelijke, de diepe, de nooit geheel doordachte, Evangeliesche waarheid: 'wien de Zoon vrijmaakt, is waarlijk vrij.' Zonder te kunnen of te willen bepalen, in hoeverre onze geneigde, verstandige lezer, in een Evangelieschen of kerkelijken - vrijzinnigen of meer onbepaalden geest - aan den Zoon gelooft (dat blijft voor zijne rekening) beweren we, dat de ware Christen, naar het toonbeeld van den Eenigen Waren en Heiligen gevormd, de eigenlijke mensch der vrijheid

is, de echte, benijdenswaardige liberaal, die niet gebukt gaat onder het despotismus van een bestuur, van een overheerscher, van een Napoleon, of wie er meer zijn, maar die zich krachtig onttrekt aan het despotisch dwangbevel van de zonde, van de drift, van de overprikkelde zinnelijkheid, van de wraak en den nijd - daar zien we, voor ons, den echten vrijheidsman, die zonder bajonet of zwaard, zonder oproer of bloedvaandel - zich, voor het oog van God en de menschen, dapper heeft - vrijgevochten!

WAAR - WAARHEID. - Wij nemen eerstelijk onzen vriend Jean Paul bij de hand, die gelieft te verzekeren, dat de waarheid, even als het standbeeld der Venus de Medicis, in dertig stukken en brokken op de nawereld is gekomen; bij welke opmerking dadelijk de vraag van den landvoogd behoort: 'Wat is waarheid?' Waarheid is zeker, dat de meeste lezers van dit handwoordenboekje niet weten, wat waarheid is, en er zich toch veel aan laten gelegen liggen; want, om onder louter schijn, logen en waan, naar het graf, en vervolgens naar het eigenlijke land der waarheid, heen te wandelen, te slaap-wandelen of te stoomen, is den mensch niet aangenaam. - Onze eeuw heeft op eene zeer zonderlinge wijze, tot heden toe, met de waarheid - omgesprongen. - Vooreerst heeft men, in den regel, de waarheid aan zijne privéwaarheid ten offer gebragt, en in stelsel en theorie, met geweldige stijfhoofdigheid, den individuelen waarheidszin, ten koste van dien der nevenmannen begunstigd; - elk heeft hier en daar in de wetenschappen en in de godgeleerdheid, zooveel waarheid toe- en binnengelaten, als dienstig en oirbaar scheen, in de gegevene omstandigheden, en wat niet dienstig was onbarmhartig als met de schaar afgesneden; daarom strijdt men altijd nog over de waarheid, juist omdat men zich niet vooraf onderling heeft duidelijk gemaakt, *wat* de waarheid is, en er is geen middel op, om de verwarde huishouding hier te beredderen, dan dat de waarheid zelve, verpersoonlijkt, uit den hemel, van Gods troon afdaalde, en als promoverende rector magnificus de hangende theses voor goed besliste. - Onder de wijsgeeren komen meest allen, als de koningen en vorsten met hunne paadjes en hofnarren, met de waarheid te voorschijn. - Begin slechts bij Aristoteles, en eindig bij Hegel: hoeveel verschillende, elkander bestrijdende en opheffende - waarheden! - Over de waarheid in de kunst is men het thans evenmin eens geworden. Velen is de natuur te waar - natuurlijk - daarom moet de kunst de oude grootmama, zestig eeuwen oud, wat voorthelpen; de lucht moet voor den schilder, blaauwer dan blaauw, het water en de boomen nog wat groener dan groen zijn, - en het menschenbeeld (ook in den roman) wat fatsoenlijk geïdealiseerd en opgeknapt, maar niet zoo natuurlijk-burgerlijk, natuurlijk-eenvoudig en waar als de - natuur: dat smaakt niet meer. - In hoeverre de staatkunde, b.v. die der Fransche republiek of der Engelsche aristokratie in eenig het minste verband met de waarheid staan of staan kunnen, is volstrekt onmogelijk te beslissen. Wij hebben vruchteloos naar het bijvoegelijk naamwoord 'waarheidlievend' bij het zelfstandig naamwoord 'staatsman' gezocht: 't ligt zekerlijk aan onze onkunde. We vonden wel overal: geslepene, omzigtige, welsprekende, getrouwe, vaderlandsgezinde, gedecoreerde - heeren - maar nog niet bepaaldelijk waarheidlievende diploma-

ten. Eilieve! waar mag dat toch van daan komen???

WAPEN. - 't Is een jammerlijk geschiedkundig feit, dat de derde aardbewoner, naar luid der gewijde oirkonde, reeds de eerste gewapende man was. - Kaïn met de knods. - Sedert dien tijd hebben de kinderen Adams, getrouw aan het eerste voorbeeld, de wapenen getrouwelijk gedragen, hoewel de Mennonieten en de Kwakers eene uitzondering op den regel wilden maken, en alles heeft gevochten: eerst met de wilde dieren, toen, voor de verandering, met de menschen, de bewoners op de wereld, met de burgers, met de land- en stadgenooten. De gewapende magt vindt ge alom, bij de menschen met pijl en boog, met lans en zwaard, en eindelijk met mortier en vuurroer. Ons geslacht staat daar als één gewapend man: ‘vechten is mijn lust en leven,’ zoo schrijft ge boven elk hoofdstuk der Assyrische, Hebreeuwsche, Chinesche, Grieksche, Romeinsche, middeneeuwsche, kerkelijke en moderne geschiedenis; - de menschen hebben eene verbazende neiging om elkaâr op alle mogelijke wijze dood te slaan, ter zee en te land, ook door de lucht met Congrevische vuurpijlen, inderdaad zeer zonderlinge: beelden Gods, en zeer eigenaardige belijders der liefdeleer van den grooten Vredevorst, die beweerde, dat Hij *geene* gewapende magt wenschte of zocht; daarom is de catalogus en de nomenclatuur der wapenen, van den vroegsten tijd af, van de vuur- en jagtbus van vader Nimrod, tot op den gepatenteerden mortier à la Paixhans onafzienbaar, en in den tegenwoordigen toestand der staten, kan men nevens de broodbakkerijen de geschutgieterijen, nevens de branderijen de geweerfabrieken volstrekt niet ontberen. Een ongewapend koning, die alleen voor het brood en het leven der onderdanen zorgt, zoude weldra het kind der rekening worden; men moet, al ware het maar om het volk wat om handen te geven, met binnen- en buitenlandsche vijanden een weinigje vechten, en voor de meeste vorsten van Europa ware, bovenal als het *ongelukkig* vrede dreigt te worden, een Algiers hier of daar eene allergelukkigste uitvinding. De menschen willen nu eens in den wapenhandel blijven - schutters worden. - Daar wij kinderen Gods van nature zoo vechtensgezind en strijdlustig zijn (vader van Alphen zegt het reeds in zijn kinderboekje), zoo laat het zich verwachten, dat men in alle betrekkingen, ook in de meest vredelievende, de menschen altijd welgewapend terug vindt. - De Godgeleerden b.v. als ge denkt aan de kerkvergaderingen en de wapenen die men dáár gebruikte, de trouwhartige, wel wat bloedroode inquisiteurs, die, om uwe ziel te redden, u eerst het vleesch lieten roosten en braden, dat het knapte; - ook de kooplieden, vreemd genoeg, die zich gewapend vertoonen, met valsche drukkende beursnoteringen, met onderkruiping, met duizenderlei zeer onschuldige boevenstreken; - ook de kunstenaars, de geleerden in massa, die zich wapenen met boosaardigen broodnijd, of met vreesselijke gehoornde recensiën, en de vrouwen mede, zwaar gewapend, tot aan de tanden, zegt men - *de pied en cap*, - met lonken en blikken, met tranen en beloften, met schoonheid en list, met één woord, onaangezien de leden van het vredescongres - allen zijn welgewapend - tot zelfs de apostel Paulus, wiens zeer exceptionele geestelijke wapenrusting wij u gerustelijk als de beste zouden durven aanbevelen, waarover de zendbrief aan de gemeente te Epheze nadere

inlichting aan de gegadigden kan geven.

WAS. - Zonder dit woord uit een industrieël of natuurkundig oogpunt te beschouwen, beklimmen wij eene hoogere staan- en kijkplaats in ons woordenboekje, en beweren dat talloos vele zaken, menschen en waarheden, juist de eigenaardige eigenschap van het was bezitten - en kneedbaar, smeltbaar, en voor alle mogelijke indrukselen vatbaar zijn, vandaar de triviale, zeer bekende spreekwijze: een wassen neus; - de elasticiteit is onder de menschen niet minder waarneembaar dan hunne electriciteit: de grootste kunst is dus de menschenknederij; iets dat onder den naam van staatkunde, philanthropie, wereldbeschaving en kosmopolitismus gevoegelijk doorgaat, en als nu eens vooral aangenomen... Vorsten, bekwame vorstendienaren, ook republiekeinsche quasi-vorsten, beginnen deze kunst- en handgreep, om de menschen, als den wasklomp, en de broodjes, en het St. Nikolaas-deeg te kneden, steeds beter en beter te leeren, mits men hen vooraf maar *warm* maakt en het eens is geworden over de *vormen*, waarin de sujetten moeten gekneed worden. Zoo ziet ge dat sommige godgeleerden u, en mij, en allen, dadelijk kneden tot ellendige wezens, eigenlijk menschelijke duiveltjes, die niets goeds hebben, dan alleenlijk hunne vatbaarheid om gezaligd te kunnen worden - want dat is toch nog iets goeds - of ons voorbeschikken, hier voor den hemel, dáá voor de hel. De wijsgeeren vormen ons dadelijk tot werktuigen, tot stoommachines in de groote wereldstoomboot - of tot geperfectioneerde heeren apen, bavianen, zonder staarten en met een beetje meer verstand, of tot gevallen engelen en zonder vleugelen. De staatkundigen kneden ons, in de fijne aristokratische handen, tot een zeer smakelijk deeg van getrouwe onderdanen, die de belasting opbrengen, de opcenten betalen, bij geboorte, huwelijk, dood, erfenis, den lande getrouwelijk bijstaan, en zelfs als ze dat alles getrouw volhielden, buiten dat onder de geniën behoorden na den dood, behalve den aanspreker, ook de kunstenaars nog voorthelpen en begunstigen en standbeelden laten - kneden. - Deze algemeene was-natuur der menschen is zoo merkbaar, dat men somtijds den waarden mensch, onzen stamgenoot, vleesch van ons vleesch, heden zoo geheel verschillend gevormd en gekneed ontdekt dat men hem volstrekt niet herkent, en zich billijkerwijze verbaast, op welke wijze iemand, die toch dezelfde iemand is, zoo vele tegenstrijdige iemanden kan verbergen, en vertegenwoordigen; maar dit is juist de menschelijke waarde om zich op het groote wereldtooneel in alle mogelijke vormen en modefatsoenen te kunnen vertoonen, de Jezuïeten de robe longue et courte. Daarom zullen in dezen zeer verstandige ouders en opvoeders de allernuttigste kneedmethode hier meer moeten - appliceren - zoo als immers het pasgeboren wicht door den assistent accoucheur de weeke schedel behoorlijk wordt gefatsoeneerd, als die wat plat gedrukt verschijnt; eene groote les voor alle assistenten, die het menschelijk geslacht - bij de geboorte eener nieuwe orde van - zaken - helpen verlossen!!

WATER.- Pindarus, de groote Grieksche lierdichter, verklaarde het water voor het beste element: ἄριϛον μὲν ὕδωρ - en daarom behoort hij met zijn lied in onze eeuw, en bij de vele artsen en de vele badplaatsen. - Ten minste eischen wij voor hem - een standbeeld, - als er op het oogenblik niets beters te vinden is. - Het oude, afgeschafte, op nonactivi-

teit geplaatste element n°. 2 der voormalige bekrompen natuurkundigen, komt in onzen tijd weder tot eer en roem terug. - Als alle mogelijke geneesmiddelen niet meer baten, en de geheele apotheek naar den regel van het ganzenbord is rondgewandeld - (de *dood* is er ook bij, en wel digt bij den *pot*), - dan komt het water, het getrouwe, zuivere of minerale water, den arts zoo vriendbroederlijk te hulp, - ja, hij keert het kerkelijk doopdogma geheel om: - daar heet het bij vader Luther in den katechismus: - 'het water *alleen* doet het voorwaar niet' - bij den arts: als mijn recepten, - 't is onbegrijpelijk! - niet meer helpen, - dan zal het water het *alleen* doen - en ziet, - Zandvoort, Scheveningen, Homburg, Wisbaden, of Baden-Baden, - nemen de taak op, om de geneeskunst iet of wat voort te helpen, - te sauveren. - Daarom is de badplaats althans niet minder waard, dan Californië, en de geheele ziekelijke wereld wordt eens, als al de paletots, hoeden en sneeuwschoenen, - waterproef - als we daarenboven gedenken, hoeveel waterdeelen wij menschen, de keizer, de koning en de koningin, de heer Rothschild, en de verbazend rijke Russische prins in hunne ligchamen ronddragen, denk maar alleenlijk aan de twee waterleidingen in uwe lieve of niet lieve, heldere of bijziende oogen, dan is het consequent om ook van buiten af, met het element, dat ons inwendig bevochtigt, in naauwe gemeenschap te staan, - daarom zwemmen de menschen zoo gaarne, - daarom drinken ze zoo gaarne zooveel, - alleen om het dik, drabbig bloed, het roastbeef- en portwijn-bloed te verdunnen, en niet te veel vleesch te behouden. Voor de matigheidsmannen, de tea-totallers, staat dus heden ten dage ons menschelijk geslacht in het zodiakteeken van den waterman, - en de waterkuur - (wij bedoelen niet die der heeren broeders inquisiteurs, die de ketters den buik tot barstens toe met water vulden, om de ziel boven water te houden) - is zoo algemeen, dat men de geneeskundige commissiën voortaan onder het praesidium ad vitam van Neptunus moest plaatsen. - Ook voor de arme menschen, die in groote steden betamelijk honger en dorst leeren te verdragen, - de menschen in de *groote vasten* des levens, - zullen de waterleidingen verschijnen, - het water zal goedkoop worden, - gelukkig dat men de levenslucht, al is ze ook bedorven, nog niet behoeft te koopen. - Welligt dat de Staat eens eene belasting legt op het water, zooals op den turf, steenkolen, het gemaal, - want de Staat moet als een boom, te zijner tijd, - gemest en be-waterd - dat is goed. Een zeker Romeinsch keizer is reeds voorgegaan; gij kunt in vader Suetonius lezen, hoedanig deze excellentie op zekere, zeer onreine menschelijke waterdeelen des menschelijken ligchaams, eene belasting had gelieven te leggen; - toen hem de cijnspenning werd aangetoond, hernam hij: - dat geld hier, heeft volstrekt geen kwaden of onaangenamen reuk. - Koningen hebben somtijds aardige bon mots. Hoe het zij, eens en vooral: - Vivat het water, alle geurige waters, - ook de Eau de Cologne in deze negentiende eeuw!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Het schotje.

Onder dezen titel staat een geestig vers van den heer P.A. de Génestet in den Amsterdamschen Studenten-Almanak voor 1851. Behoorende tot de verschijnselen, die de Tijdspiegel gewoon is te reflecteren, gaf het aanleiding tot nader onderzoek, waarvan de slotsom deze is, dat men vernam: ‘bij de verbetering van de gehoorzaal in het gebouw, *Athenaeum* genoemd, is voor de Hoogleeraren der Seminaria eene bank nevens die der Hoogleeraren van het Athenaeum ingerigt, en met een tamelijk hoog schot van de laatste gescheiden.’ De dichter beschrijft het aldus:

Dat Schotjen in de breede bank,
De bank der Hooggeleerden,
Die eenmaal allen (een voor een)
In diesem Halle oreerden!

Die nu met togaas of met roem
De breede bank bezetten,
Wanneer hun evenmensch oreert,
Naar oude saaije wetten!

Dat schotjen in de breede bank,
De bank der Hooggeleerden,
Die in dit hol zich - juist als ik,-
Soms gruwlijk embêteerden!

Dat schotjen, dat die bank verdeelt
Potsierlijk in twee hokken...-
Zou 't eene voor de schapen zijn,
En 't ander voor de bokken?

Dat weet ik niet, maar wat ik weet,
Bij elk oratie-jooltjen
Dan heb ik rust in voet noch vuist,
Ik zit - als op een kooltjen!

Maar wat ik weet, dat zeg ik luid.
Dat zeg ik zonder schroomen:
Kastanjes moeten eenmaal uit
Het smeulend vuur genomen!

Daarop gaat de dichter over tot de beschrijving van eene gebeurtenis, merkwaardig genoeg om door hem beschreven te worden.

't Is Feest: kijk op, daar naakt de rei
Der breede Professoren;
Zij nemen plaats in 't groote hok
En splitsen klassische ooren!

De orator klautert in de Broek
En soest er zeer genottelijk.
't Jus Pilei verblijdt zijn hart-
Al kleedt zoo'n steek bespottelijk!

Waar toeft ge o Seminarie-trits?
Ei, zet u bij de vrinden!

Hoe nu? de bank is opgepropt
Er is geen plaats te vinden?--

Men sluit hun 't deurtje voor den neus,
Men laat hen op marcheeren....
Adieu kollegaas! hier is 't uit
Met ons fraternizeeren!

Men sluit u 't deurtjen voor den neus,
Gij hoort niet bij de heeren!
Wat meent gij? die Illustre School
Zou zich -- enkanailleren?

O wee! o nonsense! o elend!
O tijden, menschen, zeden!
O schotje, dat de broedren scheidt!
O gruwlen van 't voorleden!

O schotjen, aaklig overschot
Van lang gestorven veten,
Van broedertwist, van broederhaat
Vervolging van 't geweten!

Gerechte hemel! ziet gij 't aan?
Daar sluit men ze op een plokjen
Als halve ketters bij elkaer,
Apart in 't kleine hokjen!

Een Lutheraan, een Remonstrant,
Twee eerlijke Mennisten,
Die worden achter 't schot gezet,
Als waren 't antichristen!

Den Lutheraan, den Remonstrant,
Bij zulk een feestgenotjen
Die schuift en dringt men op elkaêr
Als uitschot - achter 't schotjen!

De Lutheraan etcaeteri
Dat zijn toch brave kaerels,
En, Athenaeum! aan uw kroon
Zeer schitterende paerels!

De Remonstrant etcaeteri,
Die moeten u geneeren....
En hier alleen, hier durft, hier mag
Zoo'n schotjen hen negeeren!

Toch heeft onze eeuw zoo menig muur
Als Jericho zien vallen,
Zoo menig breeden dam geslecht
En ontoegankbre wallen!

Zoo menig hooge toren viel
Als Babylon in gruizelen,
Ik zag de wijzen overbluft
En starre hoofden duizelen!

Maar, trots de schokken onzes tijds,
Dat triomfante schotjen
Maakt met partijgeest en behoud
Een gruwelijk komplotjen!

Al is 't een gruwel in ons oog,
Wat namen wij nog dragen,
Al kan dat onverwrikbaar ding
Geen Christenziel behagen;

Al werd het zesmaal ridikuul
Sinds ééntjen - o die stoutert!
Met vluggen, vrijen, fieren moed
Er over is geklauterd:-

Het staat, het scheidt en scheurt, ten schand
Van waarheid en verlichting!
Dat schotjen is - een formulier,
Dat schotjen is - een richting!

Het heeft een kop, het heeft een ziel,

Staat, vrinden, niet verwonderd!
Ja, in dat schotjen huist een ziel,
De geest van zestienhonderd!

Een schalksche Dordsche grootpiepa
Zit in dat schot verstoken,
Die bij zijn leven tien uur ver
De ketters heeft geroken!

Hij klemt de rotte planken vast
Van 't waggelende muurtjen,
Dat haast bij 's mans papieren dam
Moog knettren op mijn vuurtjen!

Tot hiertoe en niet verder ‘grijnst’
Het zieltjen in die planken.
Gij Heeren hebt één geest misschien,
Maar ik heb hier - twee banken!

Bezoek te graauwen middernacht
Dat spokende gebouwtjen,
Dan hoort ge een bitsen hamerslag,
Dat is mijn timmrend ouwtjen!

Hij timmert losse spijkers vast
Met wee- en preektoon-galmen;
Hij bromt en blaast: verdragen!! wat?
En knarsetandt in psalmen!

O timmer onverzoenbre geest,
Ras brengt een vrolijk standtjen
U 's nachts een heuchelijk bezoek
En helpt - temet - een handtjen!

Wij komen ja! wij komen hoor!
Met fakkels en flambouwen,
Met feestwijn en triumfmuziek
En handen uit de mouwen!

Wij stroomen alle samen tot
Een monsterkonvokatie,
En trappen 't schotjen - krak! - in-een
Met vreesselijke staatsie!

Io vivat, io vivat,
Zal door 't gewelfjen schallen,
En krakend bij den laatsten toon
Zal 't laatste schotjen vallen!

Dan wordt die ‘ketter onzer eeuw,’
In vuur en vlam begraven,
En 't Athenaeum floreat!
Stroomt uit de borst der braven!

Of deze optogt heeft plaats gehad en 't schotje met vreesselijke staatsie ineengetrapt is, weten wij niet; maar bij gelegenheid der laatste oratie, in het Athenaeum uitgesproken, zag men geen schotje meer. Misschien is de raad van den dichter gevolgd:

Zoo nu wie 't aangaat, grijnzend lacht
En laakt die kromme sprongen....
Wel, dat men 't schotjen overgeev'
Aan d'eersten krullejongen!

Ja 'k raad u, laat met stille trom
Dat haatlijk schotjen sloopen,
En zet die laatste, lafste sluis
Voor liefde en eenheid open!

Maar is 't ook weêr een uitgaaf, die
Met moeite wordt bedropen....
Ik zal de ‘schoft’ betalen, ja,
En ik wil 't schotjen koopen.

Dat de heer de Génestet het waarlijk gekocht, of welligt voor zijne moeite ten geschenke ontvangen heeft, om het als *een rariteit* te bewaren, hebben wij nog niet gehoord; maar het schotje is weg. Zou de dankbaarheid het ook aan den dichter tot belooning geschonken hebben? Zou hij wederkeerig uit dankbaarheid in den volgenden almanak de uitvaart van het schotje bezingen? Dat staaltje van humanen geest na zoo veel honderd jaren!

Aan de Redactie van den Tijdspiegel wordt dit als bijdrage aangeboden door een aartsvijand van groote en kleine schotten en schotjes.

De twee nichten.

I.
De onbekenden.

Op den 30sten Maart 1817 meldden zich twee gesluijerde vrouwen aan de deur van het oude hôtel Pymodan, op de kaai van het eiland Saint-Louis gelegen, aan. Het zal ongeveer zeven ure in den avond geweest zijn. De portier opende de deur.

- Mijnheer Nathan?

Nadat de portier geantwoord had: ‘op de eerste verdieping,’ hielden zij op de aangewezen plaats stil; een van haar schelde aan de deur van het verblijf. De bediende, die kwam om haar te ontvangen, deed een stap terug op het zien dier in het zwart gehulde en in zwarte zijde gekleede figuren en zeide op ontstelden toon:

- Gesluijerde dames!

- Welnu, laat haar binnenkomen, - riep uit het tweede vertrek eene zware en te gelijk vrolijke stem.

Op deze uitnoodiging traden die beide personen, onder hare lange sluijers vermomd, dit tweede vertrek binnen, bleven op den drempel staan, en hadden het voorkomen als namen zij die genen, welke zich daar bevonden, naauwkeurig op. Het moet de eetzaal geweest zijn, want er stond een lange, gedekte tafel, en

bij het licht eener groote gouden lamp met zeven pitten, aan den zolder met eene ketting van het zelfde metaal opgehangen, weêrblonk die tafel van allerlei zilver- en glaswerk; daarenboven was zij overladen met suikergoed en gebak in allerhande vormen. Een man van omstreeks vijftig jaren was in het midden der tafel gezeten. Zijn vooruitstekende buik, die er hem op een zekeren afstand van hield, zijn frissche en roode gelaatskleur, zijne dikke lippen, zijn eenigzins groote neus en zijn weinige grijze haren die op zijn kaal voorhoofd in de hoogte rezen, verrieden zijn zucht voor eenen goeden maaltijd. Twee vrouwen waren nevens hem geplaatst, zij die aan zijne regter zijde zat was groot, mager, dor, en had het baatzuchtig en uitvorschend voorkomen eener huishoudster, die vreest dat men haar voorraad te spoedig opgebruiken zal. Dit was mevrouw Nathan.

De vrouw die aan de linker zijde van mijnheer Nathan zat, was klein en dik; op haar gelaat stond de goedheid te lezen, maar hare kleeding, die een weinig kloosterachtig was, en aan de tafel van een Jood niet scheen te passen, gaf aan haar gelaat iets achterhoudends en geheimzinnigs, dat op het geheele gezin invloed had. Tegenover deze drie personen bevonden zich twee jonge lieden, beide groot, schoon, bruin, met fraaije trekken, goed gevormde oogen, een weinig gebogen neus, hetgeen den Jood van het zuiden onderscheidt. Zoowel aan het onafhankelijk en open voorkomen van den een dezer twee, als aan de linksche verlegenheid des anderen, kon men raden dat de eerste de zoon des huizes en de andere slechts een kostganger was.

De twee nieuw aangekomene naderden de tafel. Uit de volmaakte bekoorlijkheid, uit de vlugheid harer bewegingen, uit ik weet niet wat liefelijks en aantrekkends maakte men op dat zij jong en bevallig waren.

- Een gelukkig feest - zeiden zij.

- Amen, antwoordden de aanwezigen.

Daarop nam een van haar zonder omslag twee stukken suikergoed van een bord af, gaf er een van aan hare gezellin, ligtte haar sluijer van onder op, en stak het andere in den mond.

De tweede, hare buurvrouw navolgende, nam van een ander bord twee koekjes, reikte een er van hare medgezellin toe en beide aten ze op. Op het zien der stuiptrekkende bewegingen, die de wenkbraauwen van mevrouw Nathan zamentrokken, van haar half geopenden mond en hare hand, die zij uitstrekte alsof zij de schending van hare geregt beletten wilde, barstten beide vrouwen in een luid gelach uit, - het was de ongedwongen vrolijke, spottende lach der kindschheid. Dit gelach deelde zich terstond aan den heer Nathan mede, daarna aan de beide jonge lieden en was zelfs voor de geestelijke aanstekelijk; maar mevrouw Nathan, kon het niet treffen. De heer Nathan, die daarop een groot zilveren blad met geconfijte vruchten voor zich nam en die aan de beide lachsters wilde aanbieden, werd hierin door zijne vrouw verhinderd, die op het gezigt er van hare hand op zijn arm legde met al het gezag eener gemelijke en heerschzuchtige huisvrouw, terwijl zij met hare scherpe en wanluidende stem riep:

- Denkt gij dan waarlijk, dat ik mij sedert acht dagen afgesloofd heb met het klaar maken van al dat lekkers, om het door de hemel weet wie te zien verslinden? - Ik zal u doen opmerken, kindlief, antwoordde haar zachtmoedige echtgenoot, dat deze dingen u geen moeite gekost hebben; want zij zijn ons heden

morgen door Gods genade geworden.

Mevrouw Nathan wilde antwoorden, maar een der twee jonge onbekenden strekte hare hand uit als om stilte te gebieden, en haar stem, die voor al de aanwezigen eene ongekende zachtheid had, liet zich van onder de plooijen haars sluijers hooren.

- Stil! - zeide de stem - en bijaldien de God Israëls vergund heeft dat wij tot u zijn gekomen, geloof dan vrij dat het niet enkel is om uwe lekkernijen op te eten, maar wel met een edeler en loffelijker doel.

- Zeg ons dan, zeide de heer Nathan, wie gij zijt.

- Ik wensch veeleer u te zeggen wie gij zijt, antwoordde zij die men had aangesproken.

- Welnu dan, zeide de heer Nathan, terwijl hij zich in den rug van zijn stoel wierp en zijne armen over elkander trachtte te leggen, want ondanks al zijn pogingen kon hij niet verder komen dan het tot elkander brengen zijner beide duimen, die hij in alle rigtingen bewoog; ga uw gang en begin dan met mij, schoon kind.

- Dit wil ik wel, en nog beter, ik zal beginnen met uw vader, een rijke bankier, die geen zoon had buiten u, maar daarentegen drie dochters, waarmede hij zeer verlegen was; gij hadt eene arme, maar goede nicht innig lief... doch uw vader dwong u mejufvrouw Dorothea Marini te trouwen. Daarna huwde hij uwe beide zusters aan twee broeders Fernandez te Madrid uit. Wat de derde, Rose genaamd, betreft, die de oudste der drie was, zij werd, daar ze nog een kind was, in een klooster te Parijs geplaatst. Dit geschiedde vóór de omwenteling. Toen zij tot jaren van onderscheid gekomen was, wilde zij het niet verlaten. Nadat onder de Conventie het volk de kloostergrendels verbroken had, stond zuster Rose op straat, en kwam zij eene schuilplaats vragen aan haar broeder, die haar met goedhartigheid ontving.

- Zonderling! zonderling! zeide de heer Nathan, terwijl hij zijne beide grijze oogen wijd openzette en zijne twee duimen met voorbeeldelooze snelheid ronddraaide.

- Laat ons tot de twee broeders Fernandez overgaan, zeide de tweede onbekende, op hare beurt het woord nemende.

De oudste deed slechte zaken en stierf, even als zijne vrouw, aan de zorg van zijnen oudsten broeder een klein meisje, Rebecca genaamd, achterlatende. Eenigen tijd later stierf de tweede mevrouw Fernandez; eindelijk overleed ook de heer Fernandez en beide lieten eene dochter na, die Abigaïl genaamd was. De twee nichten zijn op denzelfden dag geboren; men zegt dat zij beide bevallig zijn; maar er bestaat een groot verschil tusschen haar; de eene bezit drie millioen; de andere heeft niets. Gij zijt beider voogd en gij verwacht ze hier. Is dit alles niet de zuivere waarheid?

- Zonderling! zonderling! - herhaalde de heer Nathan, op zijne vrouw, zijne zuster, zijn zoon, zijn neef en de twee gemaskerde beurtelings een blik werpende.

De eerste vreemdelinge hervatte op hare beurt:

- Van het geld dat men u uit Spanje heeft doen toekomen, hebt gij dit hôtel gekocht, en het kostbaar gemeubileerd; voor de rijke Abigaïl hebt gij het voornaamste gedeelte van het huis ingerigt en voor de arme Rebecca hebt gij een afgelegen verblijf in dit hôtel bestemd. Daarenboven, en wel op raad van mevrouw uwe echtgenoote, hebt gij tot uw zoon Daniël gezegd:’ gij zult alleen de rijke Abigaïl aanzien en uwe aandacht

niet schenken aan de arme Rebecca.' Ook hebt gij tot uw neef daar, Joseph Marini, gezegd: 'gij zult noch de rijke Abigaïl, die te rijk voor u is, noch de arme Rebecca, die het niet genoeg is, aanzien'... Is dit alles niet de zuivere waarheid?

- Zonderling! zonderling! - zeide op nieuw de heer Nathan terwijl de oogen zijner vrouw van woede vlamden, de geestelijke glimlachte, en de twee jonge lieden van tusschen de zijden maskers de trekken der spreeksters zochten te raden.

- De God Israëls zal u door uwe zonden zelven straffen, - hervatte zij, die gedurende een oogenblik het stilzwijgen bewaard had. - Gij hebt van ochtend een kist met suikergoed ontvangen; zij was u goed en wel voorzien toegezonden, om, volgens het oud en plegtig gebruik er uitdeeling van te doen onder al de armen in Israël, die deze overtollige lekkernijen niet kunnen koopen;... en gij hebt het niet gedaan!

- Hoe weet gij dat? - mompelde mevrouw Nathan in stilte.

- Omdat, zoo gij die kist geheel geledigd hadt, - voegde haar medgezellin er bij, - gij op den bodem er van iets gevonden zoudt hebben dat u in eene verlegenheid zou hebben gebragt, welke op aller gelaat zigtbaar zou geweest zijn. Ik heb gezegd en bid den God van Israël dat Hij u allen in Zijne heilige en hooge bescherming neme.

Onder het uiten dezer woorden vatten de beide meisjes elkander bij de hand en verlieten het vertrek en het hôtel.

II.
De brief.

Het is noodig hier een paar woorden te zeggen omtrent de gebruiken die sedert eeuwen onder de Joden in zwang zijn, over hun Carnavalsfeest, dat niet langer dan een dag duurt en in de Hebreeuwsche taal Purim wordt geheeten. Op dezen dag zenden bloedverwanten en vrienden elkander geschenken in suikergoed en gebak. Daarentegen stellen de rijken er hun vermaak in aan de armen alle soorten van eetwaren te sturen. Reeds zeer vroeg in den morgen, eer nog iemand in het hôtel Pymodan was opgestaan, was er door een besteller aan den portier een groote witte houten kist afgegeven, op welker deksel met groote letters geschreven stond: *Breekbaar*, en daaronder een weinig lager: *Aan den heer Nathan.* De besteller had zich verwijderd, voordat de portier, die nog half slapende was, den tijd had hem eenige navraag te doen. Toen deze kist bij mevrouw Nathan boven was gebragt, was zij het voorwerp der overwegingen van de geheele familie. Men opende die; zij was opgepropt vol met geconfijte vruchten van allerlei aard; doch men zocht boven op in de kist te vergeefs, men ligtte zelfs verscheidene vruchten op; er was niets te vinden dat den naam des afzenders aanduidde.

- Wat zal ik mij hieraan vergasten! - riep de heer Nathan zich de handen wrijvende uit, terwijl hij bij voorraad zijn tong over zijn dikke lippen heen en weêr deed dwalen.

- Er is genoeg voor al onze vrienden en kennissen - waagde tante Rose te zeggen.

- Ik belast mij er mede ze hun te brengen, - voegde Daniël er bij.

- Gij zult bij de rijken gaan en ik bij de armen, - fluisterde Joseph in stilte.

- Stil, stil, stil! - graauwde me-

vrouw Nathan, en weerde van de opening der kist al de handen af, die reeds uitgestrekt waren om iets lekkers te nemen. - Wie geeft hier bevelen?

- Het zijn slechts raadgevingen, kindlief! - zeide de heer Nathan met vollen mond.

- Ik ontvang noch bevelen noch raadgevingen, - zeide mevrouw Nathan op een toon, die een einde maakte aan alle wederlegging.

De dag ging even als alle andere dagen voorbij. Mevrouw Nathan had vele lekkernijen ontvangen, die zij op een ongelijke en spaarzame wijze beantwoordde. Daarop naderde het uur van den maaltijd. Terstond na het kleine tooneel, dat wij hebben beschreven, ledigde mevrouw Nathan tot haar grooten spijt de bewuste kist. Op den bodem vond men een brief. De heer Nathan reikte dien aan zijnen zoon over. Deze opende hem en las het volgende.

Waarde Oom en Voogd!

Overeenkomstig de aanwijzingen, die gij zoo goed waart ons te geven, zullen wij beide Madrid verlaten, om ons tot u te vervoegen. Let wel op hetgeen volgt... Een van ons beide, mejufvrouw Fernandez, de rijke, de millionaire, Abigaïl genaamd, vermoeid door eerbewijzingen, die zij alleen kan en mag toeschrijven aan haar zeer groot vermogen, en die welligt ook toe te schrijven zijn aan haar romanesken en dweepachtigen aard, eigen aan vele jonge meisjes die een gevoelig en opregt hart hebben, heeft een zeer ernstig besluit genomen. Den dag na dien waarop het vertrek is bepaald geweest, heeft zij hare nicht Rebecca, de arme, naar het kerkhof geleid, en daar, in het gezigt der vier graven die de overblijfsels harer geliefde en betreurde ouders bevatten, heeft zij haar door een eed doen bevestigen om nimmer het vertrouwen, dat zij, Abigaïl, in haar, Rebecca, ging stellen, te zullen schenden. Deze laatste heeft gezworen en zie hier onze overeenkomst. Den dag na dien waarop gij dezen brief ontvangen hebt, zullen uwe beide nichten aankomen; zij zijn beide nagenoeg van dezelfde grootte, gelijken elkander in gelaatstrekken en kleur van haar. De eene zal Mirjam, de andere Pepita heeten. Zij zullen altijd eveneens gekleed zijn en zich in de wereld zoo wel als bij u vertoonen, zonder dat iemand zal kunnen raden wie van beide de rijke erfgename of de arme weeze is. Wij hebben onze bedienden weggezonden en zijn voornemens, als wij in Frankrijk aankomen, andere aan te nemen. Op deze wijze zullen de beide jufvrouwen Fernandez voor geen onbescheidenheid te vreezen hebben. Ontvang, waarde oom en tante, de verzekering der hoogachting uwer beide nichten, die zich, om redenen, niet anders teekenen, dan alleen met den naam van haar vader,

Fernandez - Fernandez.

Deze brief verwekte een uitroep van verontwaardiging bij mevrouw Nathan.

- Wat is dat pleizierig! - riep zij uit - niet te weten tegen wie ik beleefd of trotsch moet zijn; want men kan toch eene nicht die drie millioen heeft niet op dezelfde wijze behandelen als eene die niets bezit!

- Louise, Louise, kindlief, - zeide de heer Nathan, - gij weet dat ik slim ben: een uur na hare aankomst zal ik er wel achter wezen wie Abigaïl is.

Mevrouw Nathan wierp een blik vol koude verachting op haren echtgenoot en haalde de schouders op.

Daarop scheidde de familie en ieder begaf zich naar zijne kamer, terwijl mevrouw nog eerst zorgvuldig de overblijfselen van het geregt wegsloot, den overgeschoten wijn in een flesch bij elkander schonk, alles in orde bragt, in één woord, al de pligten vervulde, waartoe eene goede huishoudster zich verpligt rekent, alvorens zich ter rust te begeven.

III.
Abigaïl en Rebecca.

Voor dag en dauw waren al de lieden in het hotel, door mevrouw Nathan gewekt, reeds in beweging; men liep heen en weêr; in plaats van een bed, dat was opgemaakt in de voor de rijke Abigaïl bestemde kamer, plaatste men er twee, volgens den raad van tante Rose. Het kantoor van den heer Nathan was uit hoofde van het feest gesloten, zoodat de jonge lieden zich in de drukte die er in huis heerschte gewikkeld zagen. De dienstboden, door mevrouw Nathan voortgedreven, voldeden met tegenzin aan al de bevelen, die men hun gaf. De goede tante Rose trachtte gedurig meesters en dienstboden te doen overeenstemmen. Daniel en Joseph leenden goedwillig hunne hulp tot het plaatsen der groote meubelstukken, en wat den heer Nathan betreft, deze had zich op het balkon geplaatst, dat op de straat uitzag, en verliet het niet dan om zijne vrouw toe te roepen:

- Zij komen nog niet! O die kleine deugnieten; zij willen ons veel te doen geven, maar gelukkig dat ik slim ben... en ik wel dadelijk de rij ke Abigaïl van de arme Rebecca zal weten te onderscheiden.

Naauwelijks had hij dit voor de achtste maal gezegd, of er werd luid aan de deur van het hôtel geklopt.

- Zijn het onze nichten? - vroeg mevrouw Nathan, zich naar het balkon wendende.

- Neen, neen, antwoordde de heer Nathan, het ligchaam halverwege over de balustrade heen gebogen; - wees maar gerust, ik zal u wel waarschuwen als zij komen... Zij komen per postrijtuig met vier paarden bespannen; uit de verte zal men het geklap van den postillon en het geratel der wielen hooren... Het zijn twee kleine personen die kloppen; het lijkt niet veel bijzonders te zijn; waarschijnlijk een bezoek voor den portier.

Nadat de schel van het vertrek geklonken had, zag de heer Nathan met verwondering de twee jongelieden binnenkomen, die hij met de woorden: *niet veel bijzonders* had aangeduid, en inderdaad hare kleeding bestond in een zwart zijden kleed, een mantel van dezelfde stof, en een kleinen hoed van zwart krip; een zwarte kanten voile verborg hare trekken.

- Mijnheer Nathan? - vroegen zij hem groetende.

En toen zij hare voiles opligtten, zag men twee allerliefste aangezigten van eene schitterende blankheid, verlevendigd door bruine oogen, terwijl het heerlijkste bruine haar in lange krullen langs hare wangen golfde.

- Wat is er van uwe dienst? - vroeg de heer Nathan.

- Ik vraag u verschooning, mejufvrouwen, - zeide mevrouw Nathan terwijl zij zich tusschen haar man en de twee nieuw aangekomene plaatste, - maar wij hebben het zeer volhandig; wij verwachten onze twee nichten de jufvrouwen Fernandez van Madrid... een van welke voor het minst drie millioen bezit.

Deze woorden van mevrouw Nathan

werden eensklaps afgebroken door een dubbele uitbarsting van vrolijk gelach; daarop wierp een der beide meisjes zich in de armen van den heer Nathan, met den uitroep:

- Beste oom!

De andere viel mevrouw Nathan om den hals onder het uitroepen van: lieve tante!

En daar deze dubbele uitroep de geheele familie bijeengebragt had, hoorde men gedurende eenige oogenblkken niets dan de woorden; oom, tante, nichten en neven.

- Te voet! - vroeg mevrouw Nathan, nadat de verwondering haar vergunde een opmerking te maken.

- Niet van Madrid af! - dat verzoek ik u te gelooven, - hernam een der jufvrouwen Fernandez.

- Slechts van den overkant der rivier, - voegde de tweede er bij. En wie van u beide is nu Abigaïl? vroeg de heer Nathan, terwijl hij de beide jonge meisjes beurtelings aanzag.

- Er is hier geene Abigaïl, haastte zich de grootste der jufvrouwen Fernandez te zeggen; - ik heet Pepita en mijn nicht Mirjam.

- Heel goed!... Heel goed!... zeide de heer Nathan... als wij een uur verder zijn... ik ben slim weet gij... zal ik wel raden...

Een bediende kwam zeggen dat de goederen der dames waren aangekomen; mevrouw Nathan verzocht hare nichten haar naar haar vertrek te volgen.

- Ga met haar mede - zeide de heer Nathan tot zijne vrouw; bespied ze; merk op hoe zij tegen hare dienstbode spreken, en zij die de trotschte is, is stellig de rijkste... Ga!

Tegen etenstijd verschenen de beide jufvrouwen Fernandez in het zwart gekleed; want beide waren in den rouw, en men kon niet het minste onderscheid ontdekken, noch in hare kleeding, noch in hare houding.

- Zij spraken beide zeer beleefd tegen hare dienstbode, zeide mevrouw Nathan zacht aan het oor van haar man!

- Ja, - zeide deze op denzelfden toon, en opdat wij niets zouden raden, hebben deze beide plaagsters gisteren morgen hare bedienden, die haar tot hier vergezeld hadden, naar Spanje terug gezonden.

- Hoe weet gij dit alles? - vroeg zijne vrouw.

- Ha! Ha! Ha! - zeide de heer Nathan hartelijk lagchende, - men kan voor mij niets verbergen... gij weet hoe slim ik ben! De kamenier van haar, die men Mirjam noemt, heeft mij dit alles verhaald.

Gedurende deze zamenspraak onderhielden de jufvrouwen Fernandez zich met tante Rose en overlaadden haar met vriendschap en voorkomendheid. De beide nichten hielden zich op een eerbiedigen afstand van haren neef. Men kwam zeggen dat het diner gereed was, en hierdoor was er een eind aan al die gesprekken. Men zette zich aan tafel; de beide meisjes spraken met bescheidenheid; - en toch met die soort van vrijmoedigheid, het gevolg van het bewustzijn dat men onafhankelijk is. Een zweem van verlegenheid was tusschenbeiden in de houding van Mirjam te bespeuren. In al hare bewegingen straalde iets treurigs en nadenkends door. Wat Pepita betreft, schalk, levendig, dartel als zij was, scheen zij door hare opgewondenheid al de gasten te bezielen. Tegen het einde van den maaltijd wendde de heer Nathan zich tot zijne vrouw en fluisterde haar in het oor.

- Ik verwed er mijn hoofd onder dat Pepita Abigaïl is!

Mevrouw Nathan beantwoordde dit slechts met een schouderophalen, het gewone teeken waarmede zij de betuigingen van haar mans slimheid opnam.

Gedurende den avond werd de zaal van het hôtel niet leeg van al de buren, vrienden, bloedverwanten en kennissen, die bij gelegenheid van het Purimfeest hunne nieuwsgierigheid kwamen voldoen en kennis maken met de rijke Abigaïl. Iedere moeder verlangde haar voor haar zoon, en de zoons zelven wenschten te behagen aan eene erfgename van drie millioen, al ware zij ook krom of misvormd. Maar daar zij bevallig waren, zooals de beide Spaansche, zoo was dit nog beter naar hun smaak.

De woorden: *Wie is het?* werden dan ook uitgesproken door ieder, die de zaal binnentrad, terwijl zij een blik op de twee vreemdelingen wierpen.

De heer Nathan antwoordde op deze soort van ondervragingen: - doet als ik, en raad!

Het is onnoodig te zeggen, dat de teleurstelling der nieuwsgierigen hunne bezorgdheid evenaarde; zooals mevrouw Nathan zeer oordeelkundig had opgemerkt, groet men geen arme wees op dezelfde wijze als eene rijke erfgename. Wat de beide meisjes betreft, zij vermaakten zich ongemeen met de onrust welke dit geheim veroorzaakte, en beloofden zich die nog wel te doen toenemen.

De eerste dagen na de aankomst der beide vreemdelingen scheen in het hôtel Pymodan alles omgekeerd. De nieuw aangekomenen bragten er ieder oogenblik nieuwe verandering en te weeg. Eens vond Mirjam, die hare tante Rose wilde bezoeken, haar bijna onder het dak gehuisvest. Zij kwam zeer opgewonden beneden bij mevrouw Nathan, en zeide met een zeker gezag, dat zij dadelijk in het hôtel een vertrek moest aanwijzen, dat geschikter en niet zoo hoog gelegen was voor eene vrouw van tante Roses leeftijd.

- Ha! - zeide mevrouw Nathan, terwijl zij zich geheel naar het verlangen van Mirjam schikte, - als ik wist dat het Rebecca was, die zoo spreekt, ik zou haar onder het oog brengen, dat ik mij de wet niet laat voorschrijven, en haar de ooren wasschen; maar geduld; ik ben wel goed, doch men moet mij niet te na komen!

- Stil, kindlief,... - zeide haar man, die het slot van hare opmerking gehoord had: - ziet gij, ik heb niet meer noodig om u te kunnen zeggen, dat ik mijn hoofd er onder verwed als Mirjam niet de rijke Abigaïl is.

Denzelfden dag bemerkte Pepita, die het kantoor van den heer Nathan doorging, dat er een hangmat was, waarin een bed lag.

- Welke hond wordt hier zoo weelderig gelogeerd? - vroeg zij aan mevrouw Nathan, die haar vergezelde.

- Een hond! - riep deze, - hebt gij ooit gezien dat men een matras, lakens en een deken aan honden geeft? Joseph slaapt daar.

- Joseph! De zoon uwer zuster! Uw neef! - riep Pepita.

- Ja, zeker - zeide Mevrouw Nathan, - denkt gij dat, indien Joseph de zoon mijner zuster niet ware, ik hem zou hebben opgenomen, gehuisvest, gevoed en gekleed? En hem ontbreekt niets; hij heeft half zooveel linnen als mijn eigen zoon en ik. Ook kennen de menschen mij als goed en weldadig.

- Dit kan zijn, - zeide Pepita, - maar gij zult mij genoegen doen door mijn neef een andere kamer te geven in plaats van deze. Daniel heeft twee slaapkamers; eene is voor hem voldoende.

- De andere is een kamer om bij gelegenheid een vriend te logeren, - antwoordde mevrouw Nathan scherp.

- Welnu, kunt gij ze beter gebruiken dan door ze aan Joseph te geven? Maar behalve dat, mijn nicht en ik verlangen het.

Deze volzin, dien de beide nichten bij afwisseling bezigden, maakte even als altijd een einde aan het getwist.

- Ziet gij, kindlief, - zeide de heer Nathan tot zijne vrouw, die hem dit voorval verhaalde, - ik zeg u dat ik mijn hoofd er onder verwed, als Pepita de rijke erfgename niet is.

- Uw hoofd staat dan wel zeer los op uwe schouders, hernam zijne vrouw; want sedert dezen morgen hebt gij het tweemaal verbeurd voor Mirjam, en driemaal voor Pepita.

- Dit is ten minste zeker, bevestigde de heer Nathan plegtig, dat Pepita - Abigaïl is; wanneer, voegde hij er onnoozel bij, Mirjam het niet is.

IV.
Het boschje.

Een jaar lang dat de jufvrouwen Fernandez het hôtel Pymodan bewoonden bleef alles op denzelfden voet.

In weerwil van zijne buitengewone slimheid, had de heer Nathan nog niet kunnen ontdekken wie van zijne beide nichten de rijke Abigaïl was. Mevrouw Nathan, uitsluitend bezig met de zorgen voor haar huishouden, bekommerde zich er weinig over. Ik geloof wel dat tante Rose het vermoedde, maar zij zeide niets, en wij zullen hetzelfde doen. Wat de geheimzinnige weezen betreft, het geheim was door haar zoo wel bewaard, dat zij er zelfs niet aan schenen te denken dat er een bestond. Daniel en Joseph, aanhoudend werkzaam op het kantoor of buitenshuis, zagen hunne nichten allen gedurende de uren van den maaltijd, en altijd in tegenwoordigheid der familie, zoodat tusschen hen maar weinig woorden werden gewisseld. Op een zomeravond van het jaar 1818 begaven de beide meisjes zich in den tuin om de lucht te genieten; zij plaatsten zich op eene bank in een prieel van kamperfoelie en jasmijn. Na over hare bloedverwanten en de heerlijke Spaansche lucht gesproken te hebben, vervielen zij in eene zoete mijmering. Weldra hoorden zij het gekraak van voetstappen op het zand der laan, en stemmen, welke zij voor die harer neven herkenden. Zij wilden hen tot zich roepen, toen de naam van Abigaïl, door een hunner uitgesproken, haar deed stilzwijgen.

- Ja, - zeide de stem van Joseph, - ik heb terstond het plan van Abigaïl om haar groot vermogen te verbergen goed gekeurd; zij wil bemind zijn om hare persoonlijke hoedanigheden en niet om haar geld; en zij heeft gelijk. En toch hindert het mij, want ik begin zoetjes aan mijn zesentwintigste jaar te naderen.

- Welke overeenkomst bestaat er tusschen uw zesentwintigste jaar en Abigaïl? - vroeg Daniël.

- Ik verlang te trouwen, en zoo ik zeker ware dat Mirjam Rebecca is, zoude ik mijn oom verzoeken haar mij ten huwelijk te geven. Ik ben arm; zij bezit niets; maar ik heb moed, een goeden oom, een goeden neef, en ik ben zeker dat ik mijn huisgezin zou kunnen onderhouden.

- Laat mij u de hand drukken, - antwoordde Daniël; - ik was zeer bevreesd dat gij uwe oogen op Pepita hadt gevestigd; ik durfde haar dus niet aan mijn vader vragen, uit vreeze van u te zullen bedroeven; wat mij betreft, het is

mij om het even of zij Abigaïl of Rebecca is. Ik ben rijk genoeg om mij niet veel om het vermogen mijner vrouw te bekommeren, en kan dit wel ontberen. Overigens en om u mijn dank te betuigen voor het goede woord dat gij gesproken, voor het vertrouwen dat gij in mij gesteld hebt, moet ik u zeggen dat het nu een jaar geleden is sedert mijn vader mij vroeg, welk geschenk ik voor mijn verjaardag verlangde, en ik hem verzocht u met mij te doen associeeren. Heden heb ik de balans opgemaakt van hetgeen ons toekomt, en voor uw aandeel alleen kunt gij morgen drie en vijftig duizend twee honderd vijf en zestig francs, twaalf stuivers en zes penningen van de kas vorderen.

Uit de stilte die op deze woorden volgde, begrepen de twee weezen Josephs aandoening; zij traden uit het prieel te voorschijn.

- Zonder het te willen, neven, - zeide Mirjam, - hebben wij het door u gezegde gehoord. Pepita en ik keuren het aanzoek, dat gij om onze hand doen wilt, goed, en wij geven u volmagt dit te doen.

- Heden avond zonder uitstel, - zeide Joseph, - wilt gij dit, nicht?

- En dit nog te meer, - voegde Daniel er bij, - daar de familie bij een is, en mijne moeder heden regt vriendelijk gestemd is om van haar een goed woord te kunnen hopen. Geef mij uw arm, Pepita. Joseph, neem gij dien van Mirjam en laat ons in huis gaan.

Dit deden ze, maar het huis naderende, vroeg Pepita wie het woord zoude doen, en de vier jonge lieden bleven stil staan om te beraadslagen. Niemand nam het aan. Joseph wilde dat Daniel het deed, daar hij de gunsteling van mevrouw Nathan was. Aan den anderen kant maakte Daniel de opmerking, dat de heer Nathan nooit iets aan Joseph geweigerd had.

- Welnu, het zij zoo; - zeide deze laatste, - mij dunkt dat ik heden avond moed zal hebben voor vier.

Hij trad eerst binnen; de anderen volgden, maar groot was hun aller verwondering toen vijf personen binnentraden, terwijl zij gemeend hadden slechts met hun vieren te zijn. Tante Rose was in hun midden.

- Laat mij begaan, - zeide zij, - ik zal het woord voeren, te meer daar ik in uwe nabijheid was, en alles heb gehoord; - en de vier jonge lieden achter haar latende, trad zij op den heer Nathan en zijne echtgenoote toe.

De heer Nathan was bezig met het maken van berekeningen in een kleine agenda; twee stappen van hem af zat mevrouw Nathan grijze wollen sokken te breijen.

- Broeder en zuster, - zeide met zachte stem de goede geestelijke, - het voegt misschien niet aan mij, die van alle aardsche genoegens afstand heb gedaan om mij aan God te wijden, dat ik mij met aardsche zaken bemoei; maar het geluk dezer vier kinderen legt mij den pligt op mij er een weinig mede bezig te houden.

Terwijl de heer Nathan zijn agenda sloot en in zijn zak stak, zeide hij tot zijne vrouw: - Leg uw breiwerk op zijde; onze zuster Rose is heden avond zeer plegtig; dat vordert al onze aandacht.

- Wat is er te doen? Wat is er te doen? - zeide mevrouw Nathan, beurtelings haren man, de geestelijke, en de twee jonge lieden, die ieder een hunner nichten onder den arm hielden, aanziende.

- Ik zal het u zeggen: Daniel en Joseph zullen weldra hun zesentwintigste jaar bereikt hebben: het is tijd dat zij zich vestigen. Mirjam en Pepita zijn

negentien en schijnen mij geschikt om een huishouden te besturen. Daniel verlangt Pepita tot zijn vrouw te nemen, Mirjam weigert Joseph niet.

Zuster Rose werd eensklaps door mevrouw Nathan gestuit.

- Wat moet dit alles beteekenen? - zeide zij. - Wie denkt hier aan trouwen, zonder dat ik het beslist heb? Waartoe heeft God een vader en een moeder, een oom en een voogd aan deze kinderen gegeven, zoo het niet ware om hen naar hun beste weten uit te huwelijken? In waarheid, tegenwoordig willen de kinderen zich boven hunne ouders stellen.

Ik heb gezegd en ik ben besloten dat als ik weet wie mijner beide nichten Abigaïl is, ik die aan mijn zoon zal geven, en Rebecca zal wachten tot zich eene rijke partij voor haar opdoet. Wat Joseph betreft, die niets in de wereld heeft, voor hem is het niet noodig dat hij trouwt.

- Kindlief, - zeide de heer Nathan op dit oogenblik, - Joseph is zoo arm niet als gij denkt... maar dit is een geheim tusschen Daniel en mij... Overigens - haastte hij zich er bij te voegen, - ben ik het volkomen met u eens.

Pepita en Mirjam hadden den arm harer neven losgelaten, en elkander iets in het oor gefluisterd. Toen de heer Nathan uitgesproken had naderden zij hem.

- Beste oom, - zeiden zij, - gij en onze tante hebt het regt onze neven te verbieden ons te trouwen, en wij zullen ons zonder tegenwerping aan uwe uitspraak onderwerpen; maar wij verklaren u te gelijker tijd dat wanneer wij meerderjarig zijn wij de gebroeders Michel zullen trouwen die ons ten huwelijk hebben gevraagd, zonder te onderzoeken wie van ons beiden Abigaïl is

- Ik denk eveneens als Pepita daar zegt, - zeide Mirjam.

Nadat de beide jonge meisjes haar oom gegroet en tante Rose de hand gedrukt hadden verlieten zij het salon.

Indien een donderslag de tong van mevrouw Nathan getroffen had, zou hij haar niet beter hebben kunnen doen verstommen.

V.
Het contract.

Het is moeijelijk te bepalen hoe laat de heer en mevrouw Nathan den dag na dit voorval opstonden. Geloofwaardige getuigen hebben mij verzekerd, dat zij zelfs geheel niet ter ruste waren gegaan, en dat eene levendige woordenwisseling de buren van het hôtel Pymodan had wakker gehouden. Zeker is het dat ten negen ure des morgens de beraadslaging nog voortduurde.

- Ik zeg u, mevrouw, - schreeuwde de heer Nathan, die zooals men gewoonlijk zegt zeer op zijn paardje was, - dat de kleinen zullen doen zooals zij ons gisteren gedreigd hebben... dat zij de gebroeders Michel zullen trouwen, en dat wij dit onmetelijk vermogen voor den neus van onzen zoon zullen zien weg dragen.

- En ik zeg u, mijnheer, zeide mevrouw Nathan op haar bittersten toon, - dat ik nooit mijne toestemming zal geven tot een huwelijk van mijn zoon met Rebecca.

- En wie zegt u dat Pepita Rebecca is? - zeide de heer Nathan.

- Alles zegt het mij! Alles bevestigt het mij! zeide Daniels moeder.

- Als gij daar dan zoo zeker van zijt, stel dan Mirjam aan Daniel voor, - hervatte de bankier.

- En wie zegt mij dat Mirjam Rebecca niet is?

- Er kunnen nogtans geen twee Rebecca's en geen enkele Abigaïl zijn, - vervolgde de heer Nathan.

- Mijnheer Nathan, - zeide zijne vrouw tot hem op een statigen toon, - ik heb u altijd het bestuur der zaken buitens huis overgelaten; maar wat het inwendige betreft, dat gaat mij aan, en ik verklaar u plegtig dat uwe nichten mijn zoon of mijn neef niet zullen trouwen voor den dag dat ik haar waren naam zal kennen.

- En ik... - zeide de heer Nathan, wiens stem zich boven die zijner vrouw begon te verheffen, toen hij de geestelijke zag binnenkomen in het kleine vertrek, waar dit gesprek gehouden werd.

En daarop van toon veranderende, voegde hij er bij:

- Daar is uwe zuster Rose; ik neem haar tot scheidsregter.

- Ik ook, - zeide mevrouw Nathan, - maar onder voorwaarde dat zij mij gelijk geeft.

Zuster Rose glimlachte. De bedaardheid en waardigheid dezer uitmuntende jonkvrouw, hare berusting in de kleine moeijelijkheden die hare schoonzuster haar veroorzaakte, haar engelachtig geduld in het aanhooren der berekeningen die de bankier maakte om zijn vermogen te doen aangroeijen, en vooral de volmaakte goedheid die haar de onbedachtzaamheden en de kleine gebreken der beide kinderen des huizes deden bedekken, hadden haar bij allen bemind gemaakt.

- De wil van God geschiede, en gij mijn lieve broeder noch mijne lieve schoonzuster kunnen tegenwerken wat daar boven geschreven is. Uw zoon Daniel heeft Pepita gekozen, uw neef Joseph is bekoord door de uitmuntende hoedanigheden van Mirjam. Abigaïls groot vermogen zit in de zaak van mijn broeder. Laten de jonge lieden zich met elkander associeren. Op deze wijze zal dit uitstekend huwelijksgoed beiden voordeel aanbrengen.

- Gij spreekt zonder na re denken, - hervatte Dorothea; - mijn zoon bezit van zich zelven drie millioen: voeg hierbij de drie millioen die Abigaïl ten huwelijk brengt, dat maakt er zes... en Joseph heeft niets hoegenaamd.

- Mijn lieve Dorothea, - antwoordde de geestelijke met behoedzaamheid, - tot hiertoe bezit Daniel niets dan zijn drie millioen en het zou wel kunnen gebeuren dat de drie andere aan Joseph kwamen; dan zouden zij gelijk staan.

- Dat is de vraag niet, - voegde de heer Nathan er bij; - de kleinen hebben ons gedreigd de gebroeders Michel te zullen trouwen. Over twee jaar zijn zij meerderjarig, en ik zou mij verpligt zien niet alleen de drie millioen, welke ik ontvangen heb, uit mijn zaken terug te geven, maar ook de intrest tegen vijf per cent van de drie millioen gedurende drie jaar, hetgeen te zamen drie millioen vier honderd vijftig duizend francs bedraagt, die ik het hartzeer zou hebben van zelf in vreemde handen over te geven. Bedenk dit wel, kindlief, en roep drie millioen vier honderd vijftig duizend francs in fraaije kroonen van vijf francs voor uwe verbeelding.

Deze laatste bewijsgrond scheen onwederstaanbaar in de oogen der trotsche Dorothea.

- De wil van Israëls God geschiede, - zeide zij, zulk een diepen zucht slakende, dat men in den waan zou geweest zijn, alsof hare ingewanden er door verscheurd werden; - ik zal mijne toestemming geven.

- Ik ook... - zeide de heer Nathan.

Daarop de hand zijner vrouw nemende, drukte hij ze en voegde er bij:

- Kom, stel u gerust, kindlief; gij weet dat ik slim ben, en ik zou mijn hoofd laten afkappen als Pepita de rijke Abigaïl niet is.

Natuurlijk had dit woord op Dorothea niet dien invloed, dien het argument van het geld op haar uitoefende, want zij zuchtte lang nadat het huwelijk bepaald was. Men besloot dat de beide bruiloften op denzelfden dag zouden worden gevierd. De beide contracten moesten des morgens van denzelfden dag worden geteekend en, naar de bepaling der beide weezen, zou het niet voor de teekening der beide overeenkomsten blijken, wie van beide, Pepita of Mirjam, de rijke Abigaïl was. Nogtans na het ontbijt, dat *en familie* plaats had, naderde Pepita mevrouw Nathan en zeide haar iets aan het oor. De onrust, die uit Mirjams oogen sprak, gaf de aanwezenden te kennen dat zij niet in het geheim van hare nicht was. Mevrouw Nathan en Pepita verlieten de eetzaal en toen zij een half uur later terugkeerden, kon men bespeuren dat de verloofde van Daniel geweend had. Wat mevrouw Nathan betreft, hare trekken waren verzacht en in hare stem las men de uitdrukking eener beminnelijke welwillendheid, toen zij tot Pepita zeide:

- Welnu, met genoegen noem ik u mijne dochter.

Maar wat er gedurende dat laatste uur tusschen deze twee vrouwen was voorgevallen, heeft niemand ooit geweten, zelfs Mirjam niet, die te vergeefs hare nicht hierover ondervroeg. De heer Nathan bemerkende dat de toon zijner vrouw aanmerkelijk verzacht, en hare handelwijze omtrent hare aanstaande schoondochter enkel welwillendheid was, hield niet op haar te zeggen: - Beken dat ik slim ben en juist geraden heb... Pepita is Abigaïl. Is het niet zoo? - Waarop mevrouw Nathan glimlachte, zonder te antwoorden. De dag waarop het huwelijk zou worden voltrokken, naderde; het uitzet van beide was gelijk, het eene zoo kostbaar als het ander. De juweelen, door den heer Nathan gekocht, lieten voor beide niets te wenschen over. Het uur tot het teekenen van het contract sloeg eindelijk.... op het gelaat van al de genoodigden, zoowel als op dat van den heer Nathan, zelfs op de van ambtswege gevoellooze trekken van den notaris, kon men de grootste nieuwsgierigheid lezen op het oogenblik, dat iedere bruidegom zijner bruid de pen aanbood, om de wederzijdsche overeenkomst te onderteekenen.

- Wel nu! - zeide de heer Nathan aan het oor zijner vrouw, - komt gij niet zien wie van beide Abigaïl zal teekenen?

- Onnoodig, - antwoordde deze, - ik weet wat ik weet.

De heer Nathan kon zich op dit oogenblik niet weêrhouden een kreet van verwondering te slaken, terwijl zijne oogen zich beurtelings vestigden op het huwelijks- contract van Joseph en Mirjam (aan welks voet men: ABIGAÏL FERNANDEZ geschreven zag) en op zijne vrouw, die niet het minste blijk van ontevredenheid gaf.

Om dit wonder te verklaren, moeten wij den lezer doen weten wat er was voorgevallen tusschen mevrouw Nathan en de zoogenaamde Pepita. Den dag, waarop deze eerste gedwongen haar toestemming gaf, had het jonge meisje hare tante in eene aangrenzende kamer gebragt, hare beide handen gevat en met oogen vol tranen tot haar gezegd:

- Lieve tante, tusschen het verbreken

van een eed, afgevorderd in onervarenheid van de zaken des levens en eene daad van onkieschlieid, aarzel ik niet. Ik wil niet dat gij uwe toestemming tot een huwelijk van uw zoon met mij geven zult, zonder kennis der zaak. Gij ziet de arme weeze Rebecca voor u.

De eerste beweging van mevrouw Nathan was, hare nicht van zich te stooten, daarna zich herstellende, trok zij haar tot zich, en drukte haar aan haar hart.

- Wees gezegend als de Rebecca uit den Bijbel! - zeide zij tot haar, omdat gij uw vertrouwen hebt gesteld in God en in mij, mijne lieve dochter; ik had gaarne gezien dat gij rijk waart geweest; dat is waar; maar God heeft u schoonheid en goedheid geschonken, en ik dank Hem voor het geluk van mijnen zoon; wees onbezorgd, ik zal uw geheim bewaren.

En van dien dag af bespeurde men eene aanmerkelijke verandering in de manieren, den toon en de geheele persoon van Dorothea.

Wat den heer Nathan betreft, zoodra had hij niet den naam van Abigaïl onder het contract gelezen, of hij riep:

- Toen ik zeide, dat Mirjam de rijke Abigaïl was, heb ik mij niet bedrogen... Ik ben in alles slim.

Brievenbus.

I.
Brief aan een Diaken over het Ontwerp van Armwet.

Wat gij doen moet, vraagt ge mij in uw laatsten, vraagt dat nu nog! Ik zal u zeggen, wat gij hadt moeten doen, voorlang, met al uw broeders, met al de leden uwer gemeente, zoo er leven, zoo er geest in u was: niet petitioneren, niet bedelen, men bedelt om een gunst; waar regten miskend en geschonden worden, daar protesteert men: gij hadt moeten protesteren, als burger, als Christen, als diaken. Ik kan u geen goed burger meer achten, wanneer gij werkeloos toeziet, hoe artikel op artikel der Grondwet als niet beschreven beschouwd worden, en één enkel zoo verklaard, dat door die verklaring een menigte anderen worden vernietigd; geen goed burger meer, wanneer het u niet warm maakt, dat een revolutionair alvermogen van den Staat wil ingrijpen in wat buiten den kring van den Staat ligt; wanneer het u onverschillig is, dat het eigendomsregt vertrapt wordt, en de Staat als weerlooze prooi toegevoerd aan het Communismus, dat is aan de barbaarschheid, dat is aan de verdierlijking; geen goed burger, wanneer de roem van uw vaderland u niet meer ter harte gaat, en 't u goed is, wanneer onder de mom van vrijheid een dwingelandij wordt ingevoerd, waarvan de fransche despotie niet meer dan een schaduw was. Geen Christen zijt gij mij meer, wanneer gij koel blijft bij geformuleerde onzedelijkheid, bij in artikelen geredigeerde verzaking van Christelijke beginselen, bij verdraaijing der waarheid, bij verknoeijing van 't regt tot onregt. En diaken? 't Was uw eernaam tot heden,

het zal uw brandmerk zijn, dat gij in deze dagen dien naam gedragen hebt, zoo gij bij uw laauwheid volhardt, zoo gij met uw salieachtige jammerlijkheid blijft vragen: Wat zal ik er tegen doen? Wat gij er tegen doen zult, als men uw werkkring verstoort, uw liefdearbeid onmogelijk maakt, als men de Christelijke liefde gaat exploiteren, uitmergelen, uw armen ontchristenen, uw kerk in boeijen slaan?

't Zal zoover niet gaan, meent gij? Zijt gij ook van wie zich met een eerste oppervlakkige lezing van het ontwerp hebben tevreden gesteld? Weet gij wat de strekking is?

Om de diakenen tot dienaren van het alvermogende staatsgezag te maken.

Om het onregt bij meerderheid van stemmen tot regt te verklaren.

Om de gewaarborgde vrijheid der kerk tot een ijdelen klank te maken.

Om de Christelijke liefde tot misdaad te verklaren.

Om den grondslag der maatschappij: heiligheid van den eigendom, te ondermijnen.

Om met schendige hand den sluijer af te rukken aan de teederste geheimen, die der Christelijke liefde.

Dat ontwerp wet, en het communismus staat voor de deur.

Gij gelooft mij niet; lees van Herwerden's brochure,[1)] en gij móet mij gelooven. Lees wat hij onwederlegbaar betoogt, en gij zult wakker geschud zijn uit uw dommeling, gij zult zien, dat het ontwerp uw diakonie, uw Christelijke liefde vermoorden zal, zult zien, hoe burgerlijk wetboek en grondwet beide als niet meer geschreven zijn, wanneer dát wet kon worden; dat bijzondere fondsen niet meer heilig, uiterste wilsbeschikkingen niet meer geëerbiedigd, de autonomie der kerk een ijdel woord, en vermeend staatsbelang, niet meer staatsregt voortaan de grondslag der Nederlandsche wetten zal zijn; zult zien, dat er grond te over bestaat, om met den goeden burger, helderen denker en warmen Christen van Herwerden uit te roepen: ‘Dat is eene dwingelandij, waarvoor zelfs Napoleon terugbeefde.’

En dat alles 't is slechts voorbereiding, overgangswet, tot een geheele verbeurdverklaring van de diakonie-goederen en alle fondsen van liefdadigheid. Men wil eerst maar weten, hoeveel gij bezit.

De Hervormde kerk, - want op haar vooral is 't gemunt - had nog te veel behouden. Eerst het kerkelijk kantoor weg, toen de kerkvoogdijen aan de ketenen van provinciale collegiën van toezigt; nu, na menige voorbereiding, na de dubbelzinnige wet van 1818, na zijdelingsche pogingen, intimidatie, opdringen van subsidie, besluiten, decisiën, nu de groote, beslissende stap tot verbeurdverklaring der laatste bezittingen, waarover onze Kerk nog te beschikken heeft, te beschikken voor hare arme leden. Het huiszittenhuis was het voorspel: daar met den arm der wet, nu met de letter der wet.

Arm vaderland, neen, dát hadden wij niet vermoed, dat gij al zóó diep gezonken waart, dat u de smaad van zulk een ontwerp kon aangedaan worden. Er ontbreekt niet meer aan uwe schande dan de mogelijkheid, dat het aangenomen worde.

Aangenomen, wij vragen niet door Christenen, maar aangenomen door wie de Grondwet hebben bezworen? Zou het denkbaar zijn?

1) De kerkelijke en bijzondere instellingen van weldadigheid tegen de voorgedragene armwet verdedigd, door C.H. van Herwerden CHz. Groningen, 1851.

Wat van zoo eene aanneming de gevolgen zouden zijn, vraagt gij?

Dat geen achtingwaardig lid onzer Kerk meer den naam van diaken zou willen dragen.

Dat geene gemeente hare giften zou mogen toevertrouwen aan den man, die niet langer Christelijk arm verzorger was.

Dat het goed *voor armen van een bepaalde gemeente* werd goed *van de armen zonder onderscheid.*

Dat diakenen, en daarmede kerkeraad, en daarmede gemeente, aan den leidband zouden komen van het ongelukkigste ras van ambtenaren, de plattelandsburgemeesters, die, blind onderworpen aan hooger orders, de Kerk zouden slepen, waarheen 't een Commissaris des Konings of een minister van Binnenlandsche Zaken behaagde.

Dat inbraak in de woning van den liefdadigen Christen, aan Burgemeester en Wethouders zou voorgeschreven worden door een wet in 't eens beschaafde Nederland.

Dat de liefde uitgebluscht, de armoede tot een schrikbarende hoogte opgevoerd, de armen langs hoe meer verdierlijkt zouden worden.

Dat de armen zouden eischen, eerst onderstand, dan verdeeling van goederen.

Dat de Staat, eenmaal afgeweken van de bane des regts, geen kracht meer zou hebben om aan die eischen tegenstand te bieden.

Werd ooit die wet uitgevaardigd, haar eenige ware considerans zou zijn: *tel est notre bon plaisir*, en gelijk men thans de privaateigendommen van de diakoniën bij meerderheid van stemmen tot publiek eigendom verklaarde, zou men morgen in omvraag kunnen brengen, of 't niet in het belang van den Staat was, u of mij uit onze bezittingen te zetten.

Wordt die wet uitgevaardigd (maar wie den moed heeft, haar voor te staan, weêrlegge eerst van Herwerden's betoog, bewijze eerst, dat zij de Grondwet *niet* schendt, het Burgerlijk Wetboek *niet* verkracht, de vrijheid van godsdienst *niet* met voeten treedt), dan staat gij, die zweegt, mede schuldig voor de Kerk, voor het vaderland, voor God.

Bij zulk een wetsontwerp mag geen Nederlandsch burger zwijgen.

Bij zulk een wetsontwerp mag geen Christen stil zitten.

Tegen zulk een wetsontwerp moet gij en ik, moeten allen, die het met vaderland, regt, Christendom wèl meenen, *protesteren.*

Sta voor de goede zaak. Christus is meer dan hij.

Uw J.

Open antwoord op den open brief van den heer Q.N.N., omtrent eene onregtmatige aantijging, in betrekking tot de voorstelling van de Labadie en de Labadisten, door den heer H. van Berkum, en tot een verslag van dat werk in den Tijdspiegel gegeven.

't Zou onheusch zijn niet te antwoorden op een brief, vooral wanneer men de eer heeft, dien aan zich gerigt te zien door zulk een achtbaar en streng man, als gij, mijnheer Q.N.N., schijnt te wezen.

Ge begint met te zeggen, dat ik in het begin van mijn verslag over het werk des heeren van Berkum, ‘de Labadie en de Labadisten,’ eene teregtwijzing *beloofde* van uwe beoordeeling eener almanaksbijdrage van mev. Bosboom-Toussaint; spoedig daarop wordt ge warmer, en verklaart ge dat ik het publiek heb *toegezegd*

u teregt te wijzen en zoowel Labadie, als mej. van Schurman en mev. Bosboom-Toussaint, te rehabiliteren; daarna herhaalt ge nog eens, dat ik de

belofte deed u *grondig* teregt te wijzen en te wederleggen, en nog warmer en warmer wordende, spreekt ge van uwe ‘onjuiste, verwerpelijke meening,’ (alsof ik die zoo genoemd had) ‘van uw onkunde en blindheid en vooroordeel.’ Ge windt uzelven daardoor al meer en meer op, zoodat ge in 't midden van uw brief gewaagt van *mijne bedreiging* ‘om u, of den recensent onzer Nederlandsche muze (mevr. Bosboom-Toussaint), eens wat anders en wat beters te leeren.’

Eilieve, waar staan in mijn verslag al die beloften, toezeggingen en bedreigingen? - Waar heb ik gesproken van die onjuiste, verwerpelijke meening, van dat beter leeren, enz.?

Dat alles lost zich op in deze zinsnede: ‘We hebben met opzet al deze (de in *uwe* recensie voorkomende) punten van beschuldiging overgenomen, omdat de heer van Berkum die in zijn werk heeft wederlegd..... De slotsom’, zeg ik verder, ‘van de langdurige en moeijelijke studie des heeren van Berkum is *niet* geweest eene onbepaalde veroordeeling der secte, noch van haren stichter; integendeel, hij doet in verscheidene opzigten regt wedervaren aan de Labadie en zijne volgelingen en toont het goede aan, dat in hunne leer lag opgesloten’.

Mijnheer Q.N.N.! Gij noemt mij in uw open brief *opregt*, ik dank u daarvoor, en ik zal dadelijk toonen het te zijn door rondborstig te verklaren dat ik het niet mooi van u vind, dat ge mij in uw open brief zulke *pedante* gezegden in den mond legt, - dat gij mij laat spreken van eene ‘onjuiste, verwerpelijke meening;’ dat ge mij de bedreiging toeschrijft ‘om u eens wat anders en wat beters te leeren.’

Zie, ik zou ook warm kunnen worden, ik zou mij ook kunnen opwinden, wanneer ik bedenk dat ik mij daaraan volstrekt niet heb schuldig gemaakt en dat gij toch mij dit toeschrijft, gij, die in de beoordeeling van de Labadie, zijne volgelingen en leer zoo veel puriteinsche strengheid toont! En uwe woorden in omgekeerden zin tot de mijne makende, zeg ik: ‘dat is niet braaf en schoon gedaan van den heer Q.N.N.’

Ik houd vol, mijnheer Q.N.N., dat de heer van Berkum in zijn werk gedaan heeft, wat ik gezegd heb.

Doch ge vraagt mij, waar de wederlegging dan is van uwe scherpe beschuldigingen tegen Jean de Labadie? Ge vraagt dit, na uwe bekentenis, dat ge met aandacht in de drie afleveringen van den Tijdspiegel gezocht hebt naar de bewijzen, die u konden overtuigen dat ge in de beoordeeling van de Labadie werkelijk gedwaald hadt (*ik geef uwe eigene* woorden terug, mijnheer Q.N.N).

Weet ge welk effect die vraag op mij maakte? Hetzelfde effect als mij de vraag zou gemaakt hebben: ‘maar wat is nu de moraal?’ na het aanhooren eener fabel, die geene verklaring noodig had.

Ik wijs u, ter nadere opheldering, op hetgeen ik in mijn verslag heb overgenomen uit het werk des heeren van Berkum, op blz. 205, 279, 285 van den Tijdspiegel, en ik vraag u, of ge dan daarin, - natuurlijk wanneer ge het in verband met de geheele geschiedenis van de Labadie beschouwt, - of ge dan daarin geen de minste wederlegging (of althans poging tot wederlegging) ziet van uwe beschuldigingen tegen den Franschen boetprediker en renegaat, den overspannen en *gevaarlijken* dweep er, met zijn *ergerlijke* leer, den verwaten misdadiger, gevaarlijken prediker en scheurmaker, met zijn wanstaltig stelsel, zoo als gij (het zijn altijd uwe eigene woorden) de Labadie en zijne leer noemt?

Wanneer ik beloofd had u Jean de Labadie voor te zullen stellen als een *waardig* Evangeliedienaar en u zijne leer, zijn godsdienstig stelsel, te geven als een model, waardig om door alle tijden heen te worden nagevolgd, ik zou uw open brief kunnen begrijpen en de beschuldiging verdienen, dat ik mijne belofte volstrekt niet had nagekomen. Maar ik deed dit niet; want ik *dwep* niet met Jean de Labadie, noch met zijn stelsel, - dit is weêr in opregtheid gezegd, - en de heer van Berkum doet dit, blijkens zijn werk, ook niet; maar ik ben het met dien Schrijver volkomen eens, dat men onpartijdig moet zijn en dat de waarheid in het midden ligt tusschen verguizing en vergoding. Ik heb niet gezegd, *dat het werk van den heer van Berkum u zoude bewijzen dat gij Jean de Labadie en zijne leer gunstig moest beoordeelen*, maar *dat het werk uwe beschuldigingen wederlegde*,

De beschrijving van het ‘dansend en kussend avondmaal’ heeft u zeer gesterkt in uwe ergernis; noch de heer van Berkum, noch ik zullen zoo iets goedkeuren; maar toch zeg ik het dien Schrijver weder gaarne na: ‘de kenner van het menschelijk hart verwondert zich over zulke openbaringen van het overspannen gevoel niet, en hij vindt ze zielkundig meer natuurlijk, dan vreemd.’

Mijnheer Q.N.N., veroorloof mij nog eene opmerking te maken: ge zegt, dat ge jufvrouw van Schurman, de verblinde vriendin van Jean de Labadie, als een waarschuwend voorbeeld wilt aanwijzen voor de dweepende keurbenden des Heeren in onzen tijd. Zeer goed, ik verlang niets liever; maar in *onzen tijd*, - ge gelooft dit zeker met mij - overtuigt men niet meer door heftig uit te varen en allerlei afkeurende bijvoegelijke naamwoorden voor een naam of voor een stelsel te plaatsen; maar wel door de eenvoudige waarheid aan het licht te brengen, door de misslagen niet te verhelen, doch ook het goede niet voorbij te zien; dan toch kan men hopen te *overreden*, terwijl men, wanneer men uitvaart en schimpt, altijd verbittert.

Eindelijk moet ik verklaren dat het volstrekt niet in mijne bedoeling gelegen heeft, om de begaafde Schrijfster van: ‘eene herinnering aan eene beroemde vrouw’ te willen regtvaardigen, wat hare voorstelling van A.M. van Schurman en van Jean de Labadie betreft, - en dat het mij dus zeer verwonderde in het opschrift van den open brief den naam van mevrouw Bosboom-Toussaint genoemd te zien.

Ik dank den heer Q.N.N. ten slotte voor de welwillende bewoordingen, waarmede hij hier en daar van mijn verslag heeft gewaagd, maar ik achtte mij gehouden om de bovenstaande korte opmerkingen, in antwoord op zijn open brief, in het midden te brengen.

A.I.

III.
Brief aan mijn gewezen schoolkameraad, Gosewinus de Ruyker, te Rotterdam.

'k Heb het alweêr bij ondervinding, mijn vriend en makker! dat het spreekwoord: ‘Hoe meer haast hoe minder spoed,’ een waar woord is.

Daar wilde ik mij voor een paar weken geleden, per spoortrein, van Amsterdam naar Leyden begeven, en verkneukelde mij met het denkbeeld, dat tante Henneveld mij eerst op een warm kop koffij en later op een bittertje regaleren zou; maar daar blieft me de zoogenaamde ten-

der, nabij halfweg Haarlem, uit het spoor te marscheren, ten gevolge waarvan wij genoodzaakt waren drie uren in een staat van civiele detensie te verkeeren. Dat zat mij nog zoo versch in 't geheugen, dat ik, eergisteren te Haarlem moetende wezen, mij een ander spreekwoord: ‘Langzaam gaat zeker,’ in 't hoofd haalde en in de roef van 't schuitje stapte. Ge zegt mogelijk op dit alles: ‘Aangenomen voor kennisgeving, oudejongen!’ en gij hebt geen ongelijk, Gos! maar mijn verhaal is nog niet ten einde, en van die schuitreis wilde ik iets vertellen en daarna eenige informatie bij u inwinnen.

Ik zat dan, zooals geschreven staat, in de roef van het Leydsche schuitje en kreeg, even voor dat wij van wal staken, een bejaard heer tot gezelschap. Tot gezelschap, zeg ik, want mijn reisgenoot was een liefhebber van praten, en ik weet niet waarover wij het al gehad hebben! Maar waar ik nu eigenlijk bij u op komen wil, ook, het op sterven liggend, Instituut kwam aan de beurt. 'k Had juist dien ochtend het vers van Dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland, uit Brussel, ontvangen en ter lektuur bij mij. Ik las het voor, en ontveins niet, dat het nu en dan, vooral bij dat gedurig terugkeerend R.I.P., mijne lachspieren in beweging bragt; intusschen vertrok mijn reiskompagnon geen spier van zijn gelaat en toen ik, *con amore*, mijne goedkeuring betuigde, zag hij mij aan, keek, zoo mij dacht, een weinig gramstorig, en vroeg: - kent uwé dien mijnheer.

Ik. - Volstrekt niet. Ik heb geene relatiën in Belgie.

Hij. - Dat is ook niet noodig, want die mijnheer de Brauwere is geen Belg.

Ik. - Dan toch een Vlaminger, dunkt mij. Zijne spelling toont dit duidelijk.

Hij. - Ook geen Vlaminger. 't Is een Hollander; een geboren Rotterdammer.

Ik. - Dat wist ik niet.

Hij. - Ik des te beter. Voor meer dan vier- vijfendertig jaren woonde Jan Nolet, destijds nog een kleine jongen, te Rotterdam, op de wijnhaven. Zijn vader, een ronde vent, was Schiedammer en zijne moeder was juffer Blankenheim, van haver tot gort eene Rotterdamsche. Haar eigen broeder is thans president van onze Eerste Kamer. Het zoontje was rond-en-om een Hollandsche jongen, zooals Beets dat volkje heeft afgeteekend: *een knoop van de broek, knikkers in den zak en de pet scheef op 't hoofd.* Nu, dat mag ik wel. Vader Nolet komt jong te sterven en het welgesteld en bij lang na niet onknap weêuwtje komt tot een tweede huwelijk met mijnheer de Brauwere, een Belg, die zich te Rotterdam had neêrgezet, en directeur der toen opgerigte gasfabriek was geworden. 't Was een verfranschte Belg, maar overigens viel er op den man niets ten nadeele aan te merken. Wat gebeurt nu? In 1830 bedanken de Belgen ons voor de gunst en recommandatie, en evenzóó doet mijnheer de Brauwere. Hij gaat, met vrouw en voorzoon, naar zijn eigen land. In Belgie gearriveerd, wordt vriend Jan Nolet, die destijds zestien jaren of daaromtrent mag geteld hebben, student aan de Hoogeschool te Leuven, zich Nolet de Brauwere noemende. Later werd schoonpapa, bij erfenis, eigenaar van eene kleine heerlijkheid, en toen vriend Jan in de letteren was gepromoveerd, schreef hij zich Dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland. Zie, mijnheer! tegen dat alles heb ik volstrekt niets.

Maar déar heb ik magtig veel tegen, al laat ik ook de *ch*, in spijt van Da Costa uit *magtig* weg, dat een Hollandsche jongen - Huygens zou zeggen - zich

zijn moêrstaal en Hollandsche afkomst schijnt te schamen, en -*ziede ge* - van top tot teen, een Belg geworden is, niet zoo zeer wat zijn bierbuik betreft; want ook de mijne is niet van de minste, ofschoon ik het bier voor de afschaffers laat; maar wat zijne houding, kleeding, manieren, spraak, kortom wat zijn geheel wezen betreft. De voormalige Rotterdammer schrijft nu Vlaamsch in plaats van Hollandsch - denkt nu in 't Vlaamsch in plaats van in 't Hollandsch - en spelt Instituet in plaats van Instituut.

Die mommerij bragt intusschen onzen Jan vrij wat onderscheiding aan. Wij, Leydenaars, b.v. hielden hem wezenlijk voor een Belg, - een Belg, die, wel is waar, geen overvlieger was in letterkundige of dichterlijke sferen; maar dan toch een Belg, die, *voor een Belg*, den Nederduitschen stijl en perioderonding tamelijk wel wist te volgen; want met al zijne anti-natio naliteit had hij, in dat opzigt, de Hollandsche tint niet geheel kunnen afwasschen.

Ik. - Heb ik het wis of mis; maar is onze vriend ook niet benoemd tot lid van de Leydsche maatschappij van letterkunde, en van het provinciaal Utrechtsch genootschap?

Hij. - Wel zeker! maar er is nog meer. Koning Willem II gaf hem, *als Belg*, die de Nederduitsche letterkunde niet al te ongelukkig beoefende, de orde van de Eikenkroon, en de Vlaamsche zangvereenigingen, te Brussel, schonken hem eene serenade voor de eer, die hij daardoor aan de *Vlaamsche* letterkunde had toegebragt. Koning Leopold gaf hem daarentegen, als *Hollander*, zijn ridderkruis, tot belooning, dat hij een Belg had willen worden.

Ik. - Wel drommels! dat noemt men met twee pannen te bakken!

Hij. - Juist, mijnheer! Maar bij die laatste gelegenheid kwam, bij onzen vriend Jan, de aap uit de mouw kijken; en, om redenen, die gemakkelijk te gissen zijn, vroeg hij onzen koning verlof, om, als *Hollander*, het Belgische kruisje te mogen dragen.

Ik. - Ge schijnt den levensloop van dien heer nog al vrij naauwkeurig gevolgd te wezen.

Hij. - Zoo is 't, mijnheer! meermalen heb ik, bij al die benoemingen en eerbetooningen, op het punt gestaan, om er openlijk iets van te zeggen. Ik heb het echter niet gedaan; want zegt men, hier te lande, eens de *waarheid*, dan vindt men de meeste menschen in een hoogst inschikkelijk humeur; en dat waarheidspreken wordt alras voor iets anders gehouden. ‘Men moet niet zoo personeel zijn,’ is het eerste woord, dat men te hooren krijgt, en men begint te vermoeden, dat die inschikkelijke menschen, ons wel eens voor een kwaadspreker, lasteraar, of zulk slag van volkje, zouden kunnen beginnen te houden! Daarom zweeg ik; maar dat neemt niet weg, dat ik, om al het gezegde, dat *Requiescat in pace*, van *dien* man, niet mooi verkies te vinden. Wilt ge wat moois, over de opheffing van 't Instituut, lezen? neem dan den ‘Open brief’ aan den minister Thorbecke, van professor Mulder, in handen! Dat is andere waar, dan de rijmelarij van den *ci-devant* Jan Nolet!

Ik. - Gaarne zal ik dien brief inzien. Intusschen moet ik u doen opmerken, mijnheer! dat die dusgenoemde inschikkelijkheid wel eens ontstaat uit oorzaken, waarvoor men niet altijd rondborstig zou willen uitkomen. Geloof mij! persoonlijke sympathie of antipathie doen, in het beoordeelen van onze medemenschen en hunne handelingen, zeer veel af, en of

dit de weegschaal van ons oordeel niet wel eens naar de verkeerde zijde doet overhellen, valt, dunkt mij, niet te betwijfelen.

Mijn reisgenoot wilde hierop antwoorden; maar onze trekschuitreis was ten einde. Wij scheidden, elkander voor 't gezellig onderhoud dank zeggende.

En nu, mijn goede Gos! meld mij eens, bij gelegenheid, of het waarheid is, wat mijn *compagnon de voyage* mij, nopens dien heer van Steeland, heeft verteld! Mogelijk moet ik, in het aanstaande voorjaar, in Brussel eenigen tijd vertoeven en gaarne wilde ik van u, als een opregt en ruiterlijk Rotterdammer weten, of ik, wanneer ik dien R.I.P.-poëet, bij toeval, mogt ontmoeten, den hoed voor hem moet afnemen, al dan niet? Immers, ge weet het nog, uit de dagen van ouds, ik ben geen vriend van hen, die kool verkoopen. Salut!

T.T.

GERARD VAN SCHEDELENBOSCH.

Leyden, 8 Dec. 1851.[1)]

Eenige tafereelen uit de jongste Fransche omwenteling. Met eene plaat.[1)]

Kort geleden kregen wij het *Frazer's Magazine* voor December 1851 in handen, en in een uitgebreid artikel over den Engelschen staatsman Edmund Burke vonden wij eene plaats, die ons op dit oogenblik weder in de gedachten komt. Zij luidt aldus:

- Het voorwendsel van het algemeene welzijn is altijd gebruikt voor elke misdaad, welke de geschiedenis der wereld bevlekt. Het algemeene welzijn werd aangevoerd als eene regtvaardiging voor de verwoesting van Karthago, voor de wederzijdsche menschenslagtingen van Marius en Sylla, voor den moord van Socrates, voor de vervolging der Christenen, voor de uitroeijing der Albigenzen, voor den St. Bartholomeus nacht, voor de auto da fe's in Spanje, voor de brandstapels in Smithfield, voor de dragonnades van Lodewijk XIV. Al deze groote misdaden heeft Burke in zijne verschillende geschriften verfoeid; en hij lachte met bitteren spot over de verontschuldigingen, die hare verdedigers hadden aangeboden. Geen gruwel op eene groote schaal werd ooit gepleegd, dien het aan verdedigers ontbrak - zelfs verdedi-

1) De Redactie, hoezeer, blijkens hare gereede opname van het stukje des heeren Nolet de Brauwere van Steeland (waaraan hij overigens zelf geene hooge dichterlijke waarde zal toegekend hebben) niet deelende in de minder gunstige opinie van den waarden heer Schedelenbosch, heeft echter geene redenen gevonden om diens brief aan zijn Rotterdamschen schoolmakker niet bereidwillig te plaatsen, en hoopt, dat het antwoord van den heer de Ruyker, als Zijn Ed. gezind is zich daartoe te verledigen, regt geurig zal zijn.

1) De vignetten op nevensgaande plaat geven de volgorde der gebeurtenissen niet aan. De steenteekenaar heeft de noodzakelijkheid daarvan over 't hoofd gezien.

Volksvertegenwoordigers in hechtenis genomen.

Barricade der straat S^{t}. Antoine.

Generaal Changarnier in hechtenis genomen.

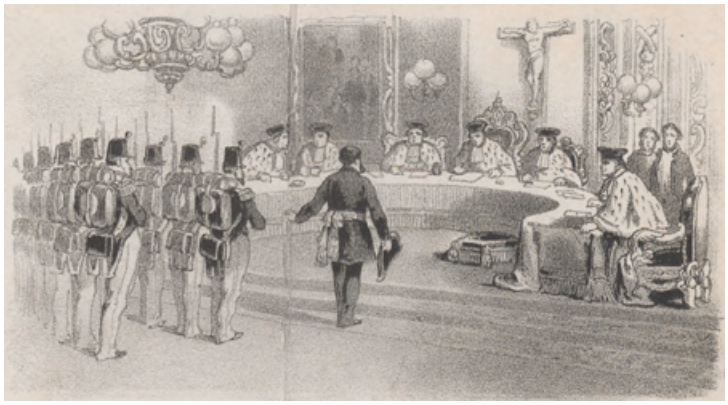

Laatste zitting van het hoogste geregtshof.

Het fusilleren van insurgenten.

De zaal der volksvertegenwoordigers gesloten.

gers van grooten naam. Seneca schreef ter verdediging van Nero. -- Het was onder het voorwendsel van het algemeene welzijn, het belang van den Staat, dat Hastings (de door zijne gruwelen bekende gouverneur-generaal van Indië) zich geregtigd achtte om alle natuurlijk gevoel en alle bijzondere regten te tarten, toen hij Cheyte Sing noodzaakte om alle kinderlijk gevoel te smoren, en zijn moeder een schandelijk onregt aan te doen. Het was onder hetzelfde ellendige voorwendsel dat de Septembermoorden in Parijs en al de vreeselijke misdaden der revolutionairen werden gepleegd. Burke veroordeelde de revolutionairen en hij veroordeelde Hastings.

Wanneer wij zeggen dat de aangehaalde plaats ons bij deze gelegenheid in de gedachten kwam, zullen wij niet omstandig behoeven te verklaren in welk licht wij Lodewijk Napoleon en zijnen *coup d'état* (dit is het mooije woord voor zoo iets uitgedacht) beschouwen. Is men genoodzaakt zijne daad bij den regten naam te noemen, dan is er geen twijfel aan welke naam dit wezen moet. Maar moet men verklaren, welk oordeel men bij zichzelven velt over den man, die dit bedrijf heeft gepleegd, dan wordt de uitspraak moeijelijker. Het algemeene welzijn, het heil van den Staat is het voorwendsel, waarmede zijne aanhangers en vrienden zijn bedrijf pogen te regtvaardigen; om hemzelven te beoordeelen, zou men moeten weten of hij zichzelven in zijne eigene oogen daarmede regtvaardigt. Zeker, de mensch kan zichzelven genoeg verblinden om tot het toppunt van eigenwaan te geraken, en zich te verbeelden dat het heil van zijn land, van de wereld afhankelijk is van zijn verstand, zijnen wil, zijne kracht - zijn persoon - zijn naam. Zulk een aan krankzinnigheid grenzende eigenwaan kan iemand in staat stellen om zich boven alle regt verheven te achten, om alle spoor van geweten uit te delgen, om zichzelven tot eene voorzienigheid, tot eenen God te willen maken. Lodewijk Napoleon kan zich verbeelden geroepen te zijn om de partijschappen die Frankrijk verscheuren te onderdrukken, om het land na jaren van woeling rust te geven, om de geknakte welvaart te herstellen, om het voor zijn bederf te bewaren. Hij kan het regt, dat hij daartoe moet vertrappen, het geweld dat hij moet plegen, het bloed dat hij moet doen storten, den eed dien hij moet breken, als beuzelingen beschouwen, die in geene vergelijking komen bij het groote doel. Wij zien geene andere wijs van beschouwing, die het mogelijk maakt, om niet met zijn bedrijf ook hemzelven te verfoeijen. Is het enkel persoonlijke eerzucht, die hem drijft, om den meester te spelen over een land, om titels en waardigheden uit te deelen, om gehuldigd en gediend, als een aardsche god aangebeden te worden, om van stap tot stap tot de keizerlijke kroon te geraken, om als Napoleon II de rol van Napoleon I, of misschien veeleer van Faustin I, te spelen, dan zou men hem bij den verdwaasden hoogmoed ook de boosheid van eenen Lucifer moeten toeschrijven.

Om naar hetgeen tot nog toe geschied is over zijne beweegredenen en zijn karakter te oordeelen - wij huiveren er voor. De aanslagen van Straatsburg en Boulogne doen hem in zijne jeugd kennen als in staat om uit louter persoonlijke eerzucht een land aan de rampen van een burgeroorlog te willen blootstellen. Heeft hij sedert zoo wel meer geweten als meer overleg en voorzigtigheid verkregen? Zijne latere loopbaan doet hem kennen als een man, die stil zijne

vrienden en aanhangers voor zich laat woelen en werken, en zich getroost met eenen tijd lang voor een onbeduidend wezen te worden gehouden, die zich later nu zelfstandig dan wankelmoedig, nu schrander dan, men zou bijna zeggen, onnoozel toont, die stoute woorden spreekt en ze beschroomd weder verbloemt, maar die met al die tegenstrijdigheden zijne vrienden genoegzaam wakker houdt en aanmoedigt, maar zijne vijanden niet al te zeer verontrust of waarschuwt, die juist daardoor zijne tegenstanders in gedurige onzekerheid houdt, verwarring en verdeeldheid onder hen zaait, die op het punt van den beslissenden slag te slaan, zich een meester toont in het veinzen van kalme gerustheid en flaauwe onverschilligheid, die stil zijne maatregelen vooruit berekent en bereidt, zich langzamerhand van zijne werktuigen verzekert, daartoe zich voor geene kunstgrepen schaamt, die plegtige verzekeringen geeft waarvan geen enkel woord gemeend is, en eindelijk, als hij zijn tijd gekomen acht, zonder eenige verschooning toeslaat en niets of niemand ontziet, om het gelukken van zijnen aanslag te verzekeren. Misschien kan men in dat alles de eigenschappen van een groot staatsman - een groot vorst vinden; maar vruchteloos zoeken wij naar eenig blijk van edelmoedigheid, van zielenadel, van eerlijkheid of geweten. Wij durven dus niet hopen dat het hem met de woorden van vrede, die hij nu spreekt, meer ernst zal zijn, dan het hem geweest is met die hij vroeger heeft gesproken. Wij vreezen dat hij, wanneer of zijne eer- en heerschzucht, of het algemeene welzijn, het heil van den Staat (dat ellendige voorwendsel, gelijk de Engelsche schrijver zegt) hem drijven, de regten van andere volken evenmin zal ontzien, als hij thans wet en regt heeft ontzien om tot zijn eerste doel te geraken. Wij vreezen dat zij die thans hunne stemmen voor hem hebben uitgebragt, alleen uit radeloozen angst voor nieuwe woelingen en onheilen, voor nog meer burgertwisten en bloedstortingen, alleen om vooreerst maar tot rust *quand même* te komen, eens bitter berouw zullen hebben, dat zij aldus het geweld eene soort van wettigheid hebben gegeven.

De jongste Fransche omwenteling is een stuitend onderwerp om aan te denken en over te spreken. De radelooze toestand van een land, dat geen uitweg meent te zien, dan om van geweld en dwingelandij de herstelling van orde en regt te hopen, is een schouwspel, waarvan men zich liever afkeert dan er zich in te verdiepen. De *Tijdspiegel* mogt echter de jongste Fransche omwenteling niet geheel onaangeroerd laten. Er moest als het ware nota worden genomen van eene gebeurtenis, welke misschien het uitgangspunt zal zijn van een voor geheel Europa gewigtig tijdperk. Maar het lust ons niet ons langer daarmede bezig te houden. Wij laten het voor de teekenpen over, de tafereel en te schetsen van eenige hoofdpunten uit de Decemberdagen, en zullen die tafereelen nog maar met enkele korte aanmerkingen vergezellen.

Het eerste is de vernietiging met eenen enkelen slag van de geheele bestaande staatsinstelling. De vergaderzaal der wetgevende magt is gesloten, en hare leden worden aan de deur afgewezen. Hoe die maatregel is voorbereid, schetst het tweede tafereel. In den nacht en den vroegen ochtend zijn allen, die de president gevaarlijk voor zich achtte - en diegenen die zich bij het Land meest verdienstelijk hadden gemaakt, mannen van bewezene trouw aan pligt en eed,

van onbaatzuchtigheid, grootmoedigheid en vaderlandsliefde, gelijk Cavaignac en Changarnier, waren hem het gevaarlijkst, - in hechtenis genomen en buiten toegang gesteld. Het derde tafereel teekent den voortgang van het geweld. De wetgevende magt vergadert evenwel, een wettig besluit stelt den president in staat van beschuldiging; maar de man, die het leger op zijne hand heeft, kan met zulk eene ijdele uitspraak den spot drijven; de gevangenissen hebben ruimte genoeg om nog een paarhonderd volksvertegenwoordigers te bergen. Het schijnt echter dat hunne manhaftige houding eenige bedenking inboezemt. Zij worden weder ontslagen. Het regt is op hunne zijde, en zij zijn onverzettelijk standvastig. Zou de president aarzelen? Indien hij aarzelt, is hij verloren. Hij herstelt dit begin van eenen misslag. Een aanvang van volksbeweging tegen het nieuw opgeworpene gezag, geeft gelegenheid om den bewoners van Parijs een heilzamen schrik in te boezemen. Van die gelegenheid wordt gebruik gemaakt - zonder verschooning, zonder geweten. Wij schromen de bijzonderheden over te nemen, die de Engelsche dagbladen in hunne particuliere correspondentie van dien barricadenstrijd hebben vermeld. Verkleede politieagenten, die ergens een paar brokken hout op de straat leggen, om den troepen een voorwendsel te geven tot het zenden eener hagelbui van kogels naar de toekijkers op het voetpad en naar de op hunnen eisch geopende vensters der huizen; dat aldus genoemde schoonvegen van straten, waar uit een huis een schot was gehoord, en men naderhand meende zich maar verbeeld te hebben dit te hooren, is te gruwelijk, om niet te wenschen dat die berigten overdreven zijn. Evenwel bij sommige barricaden is het ernst. Doch er is vooruit voor eene overstelpende magt van troepen gezorgd, en de kogels worden niet gespaard. Men heeft troepen genoeg beschikbaar om nog tegen een ander vijand af te zenden. Die vijand is niet het gepeupel op straat - voorheen tot het volk gerekend, waaraan de president zijne verkiezing dankte - maar het hoogste geregtshof des Lands Eene vergadering van mannen, wier namen algemeenen eerbied inboezemen, heeft in de uitoefening van haar wet ig gezag, den overweldiger vervallen verklaard van zijne misbruikte magt. Nogmaals toont Lodewijk Napoleon voor niets terug te deinzen. Tot nog toe is het aanzien der regterlijke magt in alle omwentelingen geëerbiedigd. Lodewijk Napoleon zal eerbied leeren voor den kogel. Zie het laatste tafereel, waar die eerbied wordt ingeprent. Een peloton soldaten is regtbank en beul te gelijk. Hoe velen aldus op en bij barricaden zijn gegrepenen op de plaats doodgeschoten, wordt verschillend opgegeven. Zeker is het getal niet gering geweest. Dat een aantal der aldus omgebragten geene schuldigen zullen zijn geweest (zelfs in den zin, waarin hunne beulen dit woord zullen gebruikt hebben) is nagenoeg even zeker.

Durft men voor de toekomst iets goeds verwachten van eenen staat van zaken, die op zulk eene wijs is gevestigd?

Splinters.

Al wat door menschen gedacht, en vervolgens, meer of minder overdacht en doordacht, geschreven ven en gedrukt wordt, dat alles eischt verbetering en herziening, correctie en revisie. De drukproeven, de reglementen van maatschappijen en genootschappen, de constitutiën: zelfs de herziene Grondwet is daarvan niet uitgesloten. Alleen de wet, die in 's menschen hart geschreven is, en datgeen, wat door den mond der Eeuwige Waarheid is verkondigd, behoeft geen verbetering of herziening van menschen, omdat het boven beide eindeloos verheven is. Indien enkele hoogwijzen hier nogtans willen - bijvoegen, afnemen, wijzigen; - zal het voorloopig 't best zijn hen van harte te beklagen, en voor hen te bidden!

In het beschaafde Frankrijk zijn er geheele dorpen, waar, behalve den pastoor en den maire, bijna niemand gevonden wordt, die lezen, schrijven of rekenen kan. Men ziet hieruit ten duidelijkste, dat de uitzonderingen den regel slechts - bevestigen.

Bedachtzame menschen, die gewoon zijn tusschen de uitersten door te zeilen, zeggen gewoonlijk: de waarheid ligt in het midden. Ligt zij dan ook tusschen het oude en het nieuwe? Zouden werkelijk sommigen ter goeder trouw zoo dweepen met de voortreffelijke middeneeuwen, dat zij ons, in de helft der negentiende, met alle magt derwaarts willen terugdrijven? Of zouden er andere redenen bestaan, die hen de loftrompet doen steken over dat tijdperk van - veel voortreffelijks - maar ook van veel duisternis - dwingelandij - bloed en tranen?

Men zegt dat Voltaire gewoon was, wanneer hij een schrijver of dichter, wiens werk hij las, op letterdieverij betrapte, beleefd den hoed af te ligten, tot een bewijs, dat hij oude bekenden ontmoette. Indien een grimmig recensent, of een letterkundige van professie, eveneens met sommige vaderlandsche prozaschrijvers of poëten wilde handelen, zou men mogen vragen, of dit onzer letterkunde meer tot nadeel, dan wel den hoedenmaker tot voordeel zou gedijen?

Er behoort eene meer dan gewone verheffing boven, en verachting van de publieke opinie toe, om het eigen leven voor zijne tijdgenooten te laten drukken, en den evenmensch de geheime geschiedenis van zichzelven en de verborgen roerselen zijner daden ter lezing te geven, 't Is de vraag, of het geen hooge mate van eigenliefde verraadt, om de eigenliefde in schijn zoo zeer te verzaken, dat men het lezend publiek deelgenoot maakt van zijne zwakheden, en erger dan dat soms. In hoever de Christen mag en kan wenschen, zijn innigst, verborgen leven aan zijne medemenschen te openbaren, verdiende wel een opzettelijk onderzoek. Deed hij het al, dan gewis niet in dezer voege: ‘Dat vrij de bazuin des laatsten oordeels schalle, wanneer zij wil, ik ben bereid mij met dit boek in de hand voor den Oppersten regter te vertoonen.’ enz. In zulk een brommenden aanhef ligt de tollenaarsootmoed zeker zeer diep verborgen!

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Kerk en kerkelijke belijdenisschriften.

> Een iegelijk rij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd.
> PAULUS.

In het derde stuk van het negende deel der Jaarboeken voor wetenschappelijke theologie, bl. 461-508, worden negen stellingen, als eerste reeks ter inleiding, over de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, voorgedragen en toegelicht door Dr. J.J. Doedes.

Die stellingen leveren, in ons oog, een nieuw blijk van dien geest onzes tijds, door welken bezield, ook geleerde en in de Hervormde kerk van Nederland invloed hebbende mannen, wel buiten twijfel ter goeder trouw, maar naar onze innige overtuiging tot groot nadeel der waarheid, medewerken tot anti-gereformeerde verheffing van menschelijk gezag op godsdienstig terrein, en dit wel in weerwil van eigene protestatien tegen zulk gezag.

Zonderlinge tegenstrijdigheid voorwaar, aan welker bestaan men moeijelijk zou kunnen gelooven, indien zij nog kon ontkend worden na de vergelijking van hetgeen de heer Doedes (bl. 465) schrijft: ‘Wat het regt betreft, dat ieder, die in den Heer Jezus Christus gelooft, tot het uitspreken zijner overtuiging aangaande de Christelijke waarheid heeft; dit kan hem alleen betwist worden door iemand, die het regt heeft, om hem het zwijgen te gebieden. Maar evenmin als de Joodsche Raad regt had, de Apostelen te verbieden in den naam des Heeren Jezus te prediken, heeft eenig mensch regt, eenen discipel des Heeren te verhinderen, dat hij duidelijk verklaart, wat hij voor Christelijke waarheid houdt;’ met hetgeen dezelfde Schrijver in eene aanmerking bij zijne eerste stelling (bl. 467) zegt betrekkelijk de verbindende kracht van kerkelijke belijdenisschriften: ‘die’ zoo leest men dáár ‘toetreedt (tot de kerk) is aan die belijdenis (in de belijdenisschriften vervat) gehouden; die er van afwijken of haar tegenspreken, worden met regt van het lidmaatschap ontzet.’

Kunnen wij deze voorstelling van *regt* en van *gehoudenheid* niet te zamen rijmen; zijn wij evenzeer tegenstanders dezer *gehoudenheid* als voorstanders van dat *regt*, en achten wij alle verpligte geloofsbelijdenis even ongegrond als heilloos, dan zal het niemand bevreemden kunnen, dat wij onderzoeken op welken grond de inleidende stellingen van den heer Doedes berusten, en dit zoo wel ter aanwijzing van de onhoudbaarheid en de tegenstrijdigheid dier stellingen, als tot staving van ons gevoelen. Zulk een onderzoek zal te eerder ons vergund zijn, daar de Schrijver zelf te kennen geeft het

te verlangen, als hij (bl. 462) zegt: ‘Wij geven in deze stellingen slechts eene proeve, indien zij de proef niet kan doorstaan, is er nog niets verloren. Eene stellin die niet te verdedigen is, zal in ons geen verdediger vinden. Wat wij wenschen te verdedigen is alleen de waarheid. Haar onder alles en boven alles.’ Ook wij voeren geene andere leus en wenschen niets vuriger dan haar in alles en altijd getrouw te blijven.

‘Door hare overtuiging’ zoo luidt de eerste stelling ‘aangaande de Christelijke waarheid in hare belijdenis-schriften uit te spreken, heeft de Nederlandsche Hervormde kerk voldaan aan eene behoefte, die zij moest gevoelen, en gebruik gemaakt van een regt, dat niemand haarkan ontnemen.’ - En ‘die geloofsbelijdenis der Nederlandsche Hervormde kerk’ zegt de tweede stelling ‘wordt gevonden in hare drie belijdenis-schriften, de Belijdenis des Geloofs van Guido de Bres, den Heidelbergschen Catechismus en de Dordsche leerregelen, naar welke zij ieder verwijst, die naar hare overtuiging aangaande de Christelijke waarheid vraagt, omdat zij met een beroep op den Bijbel, of op Gods woord in den Bijbel of op het Evangelie van Christus niet volstaan kan.’

Dewijl hier gesproken wordt van *behoefte*, van *regt*, van g*eloofsbelijdenis* en van *overtuiging* der KERK, behoort, om alle verwarring van begrippen te vermijden, allereerst te worden onderzocht wat hier door kerk kan verstaan worden, om dan te kunnen beoordeelen, wat die kerk kan verlangen, belijden, vorderen en doen.

Daar de heer Doedes zich op de geloofsbelijdenis van Guido de Bres beroept, zal hem zeker geen onregt worden aangedaan, wanneer wij de omschrijving van kerk, zooals die in het XXVIIste artikel dier belijdenis gelezen wordt, hier laten gelden: zij luidt: ‘Wy gelooven en belvden eene éénige Catholycke ofte algemeene kercke, dewelke is eene heylige vergaderinge der ware Christgeloovigen, alle hare saligheyt verwachtende in Jesu Christo, gewasschen zynde door Zyn bloet, geheyligt en versegelt door den Heyligen Geest. Deze kercke is geweest van den beginne der werelt af, ende zal zyn tot den eynde toe; als daar uyt blyckt, dat Christus een eeuwigh koningh is; dewelcke sonder onderdanen niet zyn en kan. Ende deze heylige kercke werd van Godt bewaert of staende gehouden, tegen het woeden der geheele werelt, hoewel zy somwylen een tyd lang seer kleyn en als tot niet schynt gekomen te zyn in de oogen der menschen. Gelyck hem de Heere, gedurende den gevaerlicken tijd onder Achab, seven duysent menschen behouden heeft, die hare kniën voor Baäl niet gebogen en hadden. Ook mede is deze heylige kercke niet gelegen, gebonden, of bepaelt in eene sekere plaetse, of aan sekere personen, maar zy is verspreydt en verstroyt door de geheele werelt: nochtans 't samengevoegt en vereenigt zynde met hert ende wille in eenen selven Geest, door de kracht des geloofs.’

Het is alzoo die kerk, welke, volgens de betuiging van Jezus Christus, gevonden wordt dáár, waar twee of drie in Zijnen naam vergaderd zijn, en Hij in het midden van hen is. (Matth. XVIII: 20.)

Dat *kerk*, op deze wijze, mede in den geest van den heer Doedes behoorlijk omschreven wordt, meenen wij te mogen vaststellen, omdat de Schrijver de geloofsbelijdenis der kerk (bladz. 463) opgeeft, te zijn: ‘de uitspraak der overtuiging aangaande

de Christelijke waarheid, van hen, die in denzelfden Heer geloovende, in dezelfde waarheid overeenstemmende, deze liefhebben, en die zich daarom juist aan elkander aansluiten en met elkander vereenigen.

Naar deze omschrijving der *kerk*, maken dan, ook volgens den heer Doedes, *personen*, in dezelfde waarheid overeenstemmende, eene *kerk* uit; en derhalve maken *Christenen*, wier overtuiging tot dezelfde uitspraak leidt van hetgeen voor *Christelijke* waarheid te houden is, te zamen eene *Christelijke* kerk uit.

De vraag blijft over: hoe komen die Christenen tot overeenstemming omtrent hetgeen voor Christelijke waarheid te houden is? - Naar onze meening niet anders, dan zooals ieder Christen-geloovige komt tot de aanneming als waarheid van den inhoud der Heilige Schriften, dat is, volgens het vijfde artikel van de reeds aangehaalde belijdenis des geloofs: ‘niet zoozeer omdat de kerk ze aanneemt en voor zoodanig houdt; maar inzonderheid omdat ons de Heilige Geest getuigenis geeft in onze harten, dat dezelve van God is, en het bewijs van dien in zichzelf heeft.’

Door *Christelijke kerk* kan dan naar het Gereformeerde leerbegrip wel geene andere verstaan worden, dan die, welke, zoo als de hoogleeraar J.H. Scholten het uitdrukt, bestaat uit: ‘de gezamenlijke belijders van het Christendom, die niet slechts door het gezag van leeraars of profeten weten wat waarheid is, maar die God zelven het “Abba” hooren uitspreken en zijne wetten en beloften verkondigen in het binnenste heiligdom hunner harten, omdat zij derzelfde zalving, deszelfden Geestes als Christus deelachtig geworden zijn, en gelijk Hij de Profeet is, zoo ook zij door Hem zijn opgeklommen tot de ware, vrije, zelfstandige godskennis’[1)]

Maar maken dan zulke in geest overeenstemmende Christenen de Christelijke Kerk uit, dan kan de *belijdenis* van zulk eene kerk in niets anders bestaan, dan in datgene, *wat* en *zóóals* zij met mond of in *schrift* hunne overtuiging uitspreken, of als uitgesproken of *beschreven* aanwijzen. Belijdenis-*schriften* zijn alzoo het *gevolg* van overtuiging en overeenstemming des geestes; het zijn de schriftelijke herkennings- teekenen er van; maar nimmer kunnen zulke geschriften de daarstellende *oorzaak*, of de vroeger bestaande bron van die geestes-overeenstemming zijn.

Uit de gegevene omschrijving van *kerk* volgt verder, dat zoo min er eene belijdenis uit overeenstemming des geestes ontstaan, kan gedacht worden zonder *menschen*, die zóó overeenstemmen en zóó belijden, er evenmin eene kerk denkbaar is zonder *levende* belijders. Kan Christus, als Koning in het rijk der waarheid, niet zonder onderdanen, belijders der waarheid, zijn, zoo is er ook geene kerk zonder leden der kerk, dat zijn weder menschen, die belijdenis van dezelfde waarheid afleggen, bestaanbaar.

Moeten wij alzoo, ook naar de meening van den heer Doedes door tegenwoordige Hervormde kerk verstaan, de gezamenlijke *thans nog levende* Christenen, die verklaren in denzelfden geest als de opstellers der belijdenisschriften te denken, en die deze aanwijzen, als inhoudende de uitdrukking hunner gezamenlijke overtuiging omtrent datgene, wat zij voor Christelijke waarheid houden, hoe dan, vragen wij, moet de volgende derde stelling verstaan worden: ‘De drie

1) Leer der Hervormde kerk, 1e uitgave, I D1. bl. 285.

belijdenisschriften der Nederlandsche Hervormde kerk zijn de eenige door de kerk zelve daarvoor erkende kenbron van hetgeen zij voor kerkleer wil gehouden hebben en derhalve ook de eenige toetssteen van hetgeen voor Hervormde kerkleer in Nederland mag gehouden worden.'

Volgens de gegevene omschrijving van kerk, zouden wij meenen dat deze stelling aldus behoorde te zijn uitgedrukt: 'De drie belijdenisschriften der Nederlandsche Hervormde *opstellers* zijn de eenige door die *opstellers* zelven daarvoor erkende kenbron van hetgeen ZIJ, *en later* ALLEN, *in denzelfden geest denkende Nederlandsche Hervormden, voor de uitspraken van* HUNNE *overtuiging aangaande dat, wat* ZIJ *voor Christelijke waarheid willen* gehouden hebben, en derhalve ook de eenige toetssteen van hetgeen voor *Christelijke waarheid naar de uitspraak van* HUNNE *overtuiging* mag gehouden worden.'

Maar zóó gelezen, moet noodwendig de gevolgtrekking vervallen door den heer Doedes in deze stelling uitgesproken, 'dat derhalve de drie belijdenis-schriften ook de eenige toetssteen zijn van hetgeen voor Hervormde kerkleer in Nederland mag gehouden worden,' omdat het niet twijfelachtig is, dat op verre na niet *alle* Hervormden in Nederland den inhoud dier belijdenis-schriften voor de uitspraak hunner overtuiging aangaande dat, wat zij voor *Christelijke waarheid* houden willen, erkend hebben.

Of zouden wij ons vergist hebben omtrent den zin, waarin de heer Doedes *kerk* en *kerkelijke belijdenisschriften* wil verstaan hebben? zou namelijk de Schrijver die schriften willen gehouden hebben als *op zich zelve* en buiten alle betrekking tot levende personen, *de kerk*, zoo wel vroegere als tegenwoordige, uit te maken? Dan zeker zou de vierde stelling meer in overeenstemming hiermede kunnen gelezen worden, luidende:

'De leer der Hervormers, die invloed gehad hebben op de Nederlandsche Hervormde kerkleer, moet even als de leer der Gereformeerde godgeleerden naauwkeurig onderscheiden worden van de leer der Nederlandsche Hervormde kerk.'

Mogt dat zóó de bedoeling van den heer Doedes zijn, dan zouden wij moeten vragen en op een bepaald antwoord moeten aandringen: wat of welke dan die gevoelende, erkennende, verwijzende, beroepende en van hare gemeenschap uitsluitende - dus niet lijdende maar handelende - kerk is, door den schrijver als op zichzelve, van alle belijders afgescheiden gedacht, en in de drie vorige stellingen bedoeld?

Volgens het onlangs door de Synode vastgesteld concept *Algemeen Reglement op het bestuur der Nederlandsche Hervormde kerk*, bestaat die *kerk* uit alle *personen*, welke behooren tot eene der Hervormde gemeenten in het koningrijk der Nederlanden. - Wij willen niet drukken op het hier gebezigde woord *kerk*, 't welk wel niet anders dan in den zin van kerk*genootschap*[1] kan worden opgevat; maar de godsdienstige belijdenis of de kerkleer van dat genootschap of die kerk, zal toch wel alleen bestaan in datgene, wat de *leden* belijden, dat is dus van levende menschen, namelijk de *personen*, welke behooren tot eene der Hervormde gemeenten in Nederland. Is dit zoo, en was het zoo altijd, dan mogen wij vragen, welk onderscheid er kan gedacht worden tusschen leer der Hervormers ten hunnen

1) Art. 1 van het nog bestaande Algemeen Reglement, bezigt het woord: *kerkgenootschap.*

tijde *e*n de toen bestaande Gereformeerde kerkleer, of tusschen leer van Gereformeerde godgeleerden ten huidigen dage *en* leer der thans bestaande Hervormde kerk? - Kan er eene leer der Nederlandsche Hervormde kerk op zichzelve, zonder de uiting te zijn van de nog levende leden van het kerkgenootschap, gedacht worden zóó, dat er eene kerkleer zou kunnen bestaan, die niemand belijdt; zóó, dat er een koning in het rijk der waarheid zou zijn, zonder onderdanen? - Zouden de, door den heer Doedes aangeduide belijdenisschriften nog kunnen geacht worden de Nederlandsche Hervormde kerkleer daar te stellen, schoon (men stelle dit eens) *al* de leden van dat kerkgenootschap geheel andere Christelijke begrippen koesterden en beleden? Het gevolg van een toestemmend antwoord zou noodwendig zijn, dat, in het gestelde geval, naar het gevoelen van den heer Doedes, al de leden het kerkgenootschap zouden moeten verlaten, al waren zij het omtrent datgene, wat zij voor Christelijke waarheid hielden, volmaakt eens, en dat wel, schoon geen hunner als aanklager wegens onregtzinnigheid optrad. - Zij zouden moeten kunnen gedacht worden eene kerk te verlaten, welke allen ontkenden dat bestaat!

De heer Doedes stemt toe, hetgeen trouwens niet te ontkennen valt, dat er thans meer dan vroeger gestreden en getwist wordt over wat al of niet leerstukken der kerk zijn, en stelt de vraag: hoe komt men te weten wat eigenlijk Gereformeerd is? Het antwoord wordt in de vijfde stelling dus gegeven: ‘Het antwoord op de vraag: wat Gereformeerd is, moet even als dat op de vraag wat wezen of hoofdzaak der Nederlandsche Hervormde kerkleer is, alleen langs den weg van een historisch onderzoek verkregen worden. Men heeft voor het eerste te onderzoeken wat de Nederlandsche Hervormde kerk als hare overtuiging in hare belijdenis- schriften uitgesproken, en voor het tweede, wat zij daarin zoo op den voorgrond gesteld heeft, dat het de ziel harer belijdenis heeten mag. Het onderzoek daarentegen naar hetgeen de Nederlandsche Hervormde kerk als hare overtuiging had behooren uit te spreken en als wezen en hoofdzaak harer belijdenis had behooren te beschouwen, moet hier nog buitengesloten worden.’

Wat de Kerk (zij die hunne overtuiging vinden uitgedrukt in de belijdenisschriften) zoo als hare overtuiging uitgesproken heeft, dat moet, meent de heer Doedes (blz. 480) *Gereformeerd* heeten, onverschillig of zij dit teregt of ten onregte, overeenkomstig of niet overeenkomstig de Schrift gedaan heeft; want ‘de Hervormde kerk (zij die hunne overtuiging in de belijdenis-schriften uitgedrukt vinden en naar deze verwijzen) heeft datgene, wat zij als Christelijke waarheid belijdt, door hare belijdenis niet tot Christelijke waarheid gemaakt, maar alleen als de *door haar* voor waarheid erkende waarheid voorgesteld. De waarheid, door de Hervormde kerk (als boven) beleden, wordt daardoor niet Christelijke waarheid, maar wel Gereformeerde. Niets is Gereformeerd in zichzelf, omdat deze naam alleen eene historische beteekenis heeft, en alleen aan datgene kan gegeven worden, wat de Hervormde kerk (als boven) voor de door haar beledene waarheid erkent, als haar gevoelen omtrent de Christelijke waarheid voorgedragen heeft.’

‘De Kerk (zij die in de belijdenis-schriften hunne overtuiging uitgedrukt achten) heeft’ zegt de heer Doedes (blz. 481) ‘die Gereformeerde belijdenis aangenomen

omdat zij in deze Geloofsbelijdenis de uitdrukking harer eigene overtuiging aangaande de Christelijke waarheid zag.'

'De Kerk (als voor) nu heeft,' zooals de heer Doedes reeds vroeger (blz. 471) opmerkte, 'nog niet verklaard de bedoelde drie belijdenis-schriften niet te houden voor hare geloofsbelijdenis.' - 'Die er van afwijken,' zegt de Schrijver (blz. 466), 'worden met regt van het lidmaatschap ontzet.'

Wij erkennen dat het moeijelijk valt hier het woord *kerk* op te vatten, als betrekking hebbende op de gezamenlijke nog levende leden der Nederlandsche Hervormde Kerk, want het is er, gelijk wij reeds opmerkten, verre van daan, dat deze alle hunne overtuiging uitgedrukt vinden in de belijdenisschriften. Wilde ook de heer Doedes door de *kerk* hier verstaan hebben alleen de nog levende leden, *die* nog naar de belijdenisschriften, als hunne overtuiging uitdrukkende, heenwijzen, dan kwam de herinnering dat de kerk er zich nog niet tegen verklaard had, niet te pas. En toch is het door den heer Doedes aan de kerk toegekend regt tot ontzetting van het lidmaatschap onafscheidelijk van levende en werkende leden, die de uitzetting regtmatig verklaren en voor de uitvoering zorg dragen.

Is misschien de bedoeling deze? De eerste Hervormers noemden zich Gereformeerden en stelden als hunne geloofsbelijdenis op de drie bedoelde belijdenisschriften; daarom zijn deze historisch Gereformeerd te noemen. Aan die belijdenisschriften sloten vervolgens anderen zich, uit overtuiging, aan; deze noemden zich mede Gercformeerden, en zoo is dan ook datgene wat die schriften inhouden, historisch Gereformeerd of Gereformeerde kerkleer te heeten. De verder volgende Gereformeerden en de Hervormden onzer dagen nu, hebben nimmer verklaard die belijdenisschriften niet te h ouden voor hunne geloofsbelijdenis inhoudende; integendeel zij moeten geacht worden stilzwijgend die belijdenisschriften steeds te hebben blijven beschouwen als de leer der kerk, en dus ook als hunne overtuiging uit te drukken; derhalve worden zij, die er van afwijken, met regt van hun lidmaatschap ontzet.

Zulk eene redenering echter zou, naar onze wijze van zien, bloot op eene *fictie* steunen. Wat men niet uitdrukkelijk verklaard heeft, behoeft niet uitdrukkelijk herroepen te worden, en eene uitdrukkelijke verklaring van overeenstemming met *den inhoud der belijdenisschriften*, door de leden der kerk afgelegd, zal wel niet kunnen worden aangewezen. De heer Doedes zal zich hier toch niet willen beroepen op de verklaring, die door ouders en getuigen bij den doop gedaan wordt, naar aanleiding der vraag in het bekende formulier vervat: 'of men niet erkent, de leer, die in de artikelen des Christelijken geloofs begrepen is, en in de Christelijke kerk alhier geleerd wordt, de waarachtige en volkomene leer der zaligheid te zijn?' Want, behalve het altijd onbepaalde dezer vraag, kan het den heer Doedes niet onbekend zijn, dat door vele leeraren in de kerk, deze verklaring niet meer wordt afgevergd. Een beroep hierop zou dus nimmer kunnen gelden als bewijs eener uitdrukkelijke verklaring van overeenstemming met den inhoud dier artikelen of der bedoelde kerkleer. Maar bovendien zou men daarbij het ware karakter, zoo wel van het Protestantisme in 't algemeen, als van die belijdenisschriften in 't bijzonder, geheel uit het oog verliezen.

Guido de Bres deed misschien wèl, misschien minder wèl *zijne* geloofsbelij-

denis, waarmede de hoofden der toenmalige Hervormers instemden, op te stellen, doch hij had in elk geval het regt, om wat hij voor Christelijke waarheid hield met mond en pen te belijden, doch het beginsel van waar hij, als Hervormer uitging, *ontkenning van alle menschelijk gezag in het godsdienstige*, benam hem allen grond en alle regt om te vorderen, dat in *zijne* overtuiging ook anderen zouden moeten deelen. - Dat hij dan ook zijne belijdenis niet opstelde om ze als *regel des geloofs* te doen dienen, is niet alleen een historisch feit, maar de man zelf heeft dit in dezelfde geloofsbelijdenis allerduidelijkst, voor ieder die het slechts zien wil, te kennen gegeven. Men leze behalve het VII^{de} artikel, dat geheelenal aan het betoog er van gewijd is, ook het XXXII^{ste}, waar hij, zelfs met betrekking tot de uitoefening der tucht, zegt: ‘dat hij verwerpt alle menschelijke vonden en alle wetten, die men zou willen invoeren om God te dienen en door dezelve de conscientiën te binden en te dwingen, in wat manieren het zoude mogen zijn.’[1)] Drukken zulke verklaringen het ware karakter der Hervorming uit, zij weêrspreken niet minder de bewering, dat men zich aan dit belijdenisschrift zou moeten houden, omdat men nog niet verklaard heeft er zich niet aan te houden. Naar den aard van het Protestantisme kon niemand aan eenig belijdenisschrift van een' ander gehouden zijn; eene verklaring dat men er zich niet aan verbonden achtte kwam dus niet te pas. Wilde men echter zoo iets noodig achten, dan zou men weder alle bekende feiten moeten voorbijzien om de stelling te kunnen volhouden, dat zulk eene verklaring van ongehoudenheid aan die geloofsbelijdenissen niet uitdrukkelijk heeft plaats gehad en nog dagelijks herhaald wordt. Waar toch zouden wij beproeven te beginnen, en waar zouden wij kunnen eindigen, indien wij alle opzettelijke verklaringen bij mond en in schrift van zoo groot aantal en van zoo algemeen geachte godgeleerden wilden opsommen, die allen als uit éénen mond hebben verklaard en nog dagelijks verklaren, dat zij zich aan geene belijdenisschriften op zichzelve, of verder dan deze volgens hunne overtuiging, met de Heilige Schrift overeenstemmen, gebonden achten en werkelijk - zich er niet aan houden. Trouwens geschiedde het tegenovergestelde, wij zouden vreezen ons te bevinden in de *valsche kercke*, welker kenmerk, volgens Guido de Bres in het XXIX^{ste} artikel van *zijne* geloofsbelijdenis, is: ‘dat zij zich en hare ordinantien meer macht toeschrijft, als den woorde Gods.’

Intusschen verzekert de heer Doedes, dat zij, ‘die van de geloofsbelijdenis in de drie belijdenisschriften vervat afwijken of haar tegenspreken, met regt van het lidmaatschap ('t zij dan der kerk of van het kerkgenootschap) ontzet worden.’

Maar, indien de heer Doedes hier regt mogt hebben, dan vragen wij: aan wie zal het oordeel over het al of niet regtmatige der uitzetting toekomen; aan wie zal de uitvoering er van worden toevertrouwd?

Moeten wij voor deze gevallen noodzakelijk aan werkzame personen denken, en wijst de heer Doedes ons op de drie belijdenisschriften, als den eenigen toetssteen, wat in deze voor al of niet regtmatig te

1) Grootere tegenstrijdigheid dan een zoo stellig *protest* tegen alles wat ieders overtuiging geweld zou kunnen aandoen, met de leer eener verpligte aanneming der geloofsbelijdenis van een ander, is wel niet denkbaar. - Zou Guido de Bres zich er aan schuldig hebben kunnen maken?

houden is, dan kunnen die werkende personen hier geene andere zijn dan zij, die beweren dat hunne geloofsovertuiging behoorlijk in die schriften wordt uitgesproken, en die hierom die belijdenisschriften als de verbindende wet en het eenig te volgen rigtsnoer erkennen; immers die belijdenisschriften spreken en oordeelen zelve niet, en geene andere dan die de wet als zoodanig erkennen kunnen haar doen spreken of haar in werking willen brengen en van toepassing maken.

Zie daar dan op eenmaal tot geloofsregters verheven hen, die beweren, dat de drie genoemde belijdenis-schriften hunne overtuiging uitspreken; dat zijn dan de zoogenaamde *orthodoxen* of *formulier-regtzinnigen.* Deze dan zullen uitspraak doen over de al of niet genoegzame regtzinnigheid (het al of niet behoorlijk vasthouden aan de drie belijdenisschriften) van allen, die leden zijn van het Nederlandsch Hervormd kerkgenootschap. Hun regterschap zal in eigene benoeming gegrond zijn; hunne regtspraak zal geschieden naar eenen regel, waarvan de wettigheid, de verbindbaarheid en de toepasselijkheid ontkend worden, maar die deze regters als behoorlijken maatstaf beschouwen, alleen omdat hunne overtuiging er mede instemt. Zóó dan gezeten op den regterstoel van God, zullen zij al diegenen, welke naar die overtuiging, dat is, naar hun *subjectief* gevoelen, te ligt bevonden worden,... UITZETTEN.

Voor wie daagt niet in het verschiet ketterjagt en inquisitie? Van het *expelleren* toch is het *compellere* slechts eene schrede verwijderd. Heerlijk vooruitzigt! Gelukkig dat de heer Doedes zelf ons leert: ‘dat niemand het regt heeft eerbiediging te eischen voor iets, dat het regt niet heeft van te bestaan.’[1)].

Met dit alles wordt in het slot der vijfde stelling gelezen: ‘Het onderzoek daarentegen naar hetgeen de Nederlandsche kerk (de formulier-regtzinnigen) als hare overtuiging had behooren uit te spreken, en als wezen en hoofdzaak harer belijdenis had behooren te beschouwen, moet hier nog buitengesloten worden.’

De mogelijkheid van dwaling bij de formulier-regtzinnigen (de Kerk) in het uitspreken hunner overtuiging bij de belijdenis- schriften, wordt dus erkend, en verbetering schijnt te worden toegestaan.

Maar wie zal hier mogen onderzoeken; wie verbeteren?

Dit mogen wij uit de zesde stelling leeren: ‘Het onderzoek naar hetgeen de Hervormde kerk (de formulier-regtzinnigen) in hare belijdenisschriften als hare geloofsbelijdenis had behooren uit te spreken is de taak eener Gereformeerde dogmatiek, die de Hervormde kerkleer (den inhoud der belijdenis-schriften) uiteenzet, beoordeelt en ontwikkelt. Zulk eene Gereformeerde dogmatiek in haar oordeel aan kerkelijke banden te willen leggen, is even ongeoorloofd als de Hervormde kerk (de formulier-regtzinnigen) te willen dwingen in de resultaten der Gereformeerde dogmatiek te berusten. Want de Hervormde kerk (de formulierregtzinnigen) is niet aan het gezag der Gereformeerde dogmatiek onderworpen, en de uitspraken der Gereformeerde dogmatiek zijn niet onfeilbaar.’

Door *dogmatiek* meenen wij, in 't algemeen te moeten verstaan eene stelselmatige geloofsleer. Door *dogmatici*, zullen dan aangeduid worden die godgeleerden, bij welke de kennis van eene stelselma-

1) 29ste der 75 stellingen voor den eersten 31sten October enz.

tige geloofsleer behoort voorondersteld te worden. - Maar wie zijn dan de hier *vijfmalen* zoo genoemde *Gereformeerde* dogmatici?

Dat tot vijfmaal toe herhaalde woord kan niet slaan op de *Hervormde* kerkleer, want dan zou er *tautologie* zijn, en daarenboven *dogmatiek* wordt *tegenover* kerkleer gesteld. Het woord *Gereformeerd* moet dus hier in betrekking gebragt worden tot de personen - de dogmatici - om eene hoedanigheid van deze aan te duiden. En welke zijn dan *Gereformeerde* dogmatici? - *Gereformeerd*, gelijk wij dit uit de tweede en vijfde stelling leerden en blz. 480 nader door den Schrijver wordt bepaald, is: 'wat de Gereformeerde kerk (de formulier-regtzinnigen) in hare geloofsbelijdenis als hare overtuiging uitgesproken heeft.' Volgens deze omschrijving kunnen geene andere dogmatici voor *Gereformeerde* gehouden worden dan die, wier overtuiging is uitgesproken in de drie geloofsbelijdenissen. De redenering is dus eigenlijk deze: *die* godgeleerden, wier overtuiging aangaande hetgeen zij voor Christelijke waarheid houden uitgedrukt wordt door den inhoud der drie belijdenis-schriften, zullen deze hunne overtuiging uiteenzetten, beoordeelen en ontwikkelen, om zoo onderzoek te doen naar hetgeen in die belijdenis- schriften als kerkleer (de overtuiging van de formulier-regtzinnigen, maar welke weder dezelfde is als van de bedoelde *Gereformeerde dogmatici*) had behooren uitgesproken te worden. In andere bewoording: de in schrift uitgedrukte overtuiging van de dogmatici zal door de bestaande overtuiging dier dogmatici worden onderzocht, om te weten of zij wel overtuigd zijn van datgene, waarvan zij de overtuiging hebben uitgesproken of in schrift gesteld; dat is: of hunne overtuiging wel hunne overtuiging is.

Wel mogt de heer Doedes (bl. 506) met Ds. Jentink uitroepen: 'dat de sprake onzer exegeten verward is, zoo dat een iegelijk zijnen naasten niet schijnt te verstaan.'

Wordt het aan de dogmatiek, op welke wijze dan ook, toegestaan om te onderzoeken en te beoordeelen, zij mag het echter niet doen in het hoogste *ressort*, want, zegt de heer Doedes (bl. 485) 'tegenover deze vrijheid der Gereformeerde dogmatiek stelt echter de Hervormde kerk (de formulier-regtzinnigen) hare eigene vrijheid, om de resultaten der wetenschap af te wijzen, indien zij meent, dat zij met de leer der Heilige Schrift in strijd zijn.' Dan, dewijl de bedoelde Gereformeerde dogmatici mede de kerk, welligt het groote beoordeelende gedeelte er van, uitmaken, zoo zullen zij, in geval van hooger beroep van zich zelven op zich zelven appelleren.

Het hier reeds even aangeroerd beginsel der kerk, dat zij hare leer aan de leer der Heilige Schrift wil getoetst hebben, wordt in de zevende stelling nader dus besproken: 'De leer der Nederlandsche Hervormde kerk (der formulier- regtzinnigen) is niet even als een systematisch geordend stelsel, uit ééne grondstelling consequent ontwikkeld. Zij wil als geloofsbelijdenis eener kerk (van formulier-regtzinnigen), welke zich geheel alleen aan de Heilige Schrift houdt, de getrouwe uitdrukking zijn van de leer der Heilige Schrift omtrent hetgeen men te gelooven en te doen heeft tot zaligheid. Daarvoor wordt zij gegeven door de kerk (de formulier-regtzinnigen) die bij deze hare geloofsbelijdenis bestuurd is door het beginsel, dat men de Heilige Schrift voor de eenige kenbron en toetssteen der Christelijke waarheid houden

moet. Al staat dan ook in deze geloofsbelijdenis *Gods onvoorwaardelijke vrije genade in Jezus Christus, als de eenige grond van des menschen zaligheid*, op den, voorgrond, zoo wordt deze waarheid toch ten onregte het beginsel der Hervormde kerkleer (leer der formulier-regtzinnigen) genoemd.'

Maar is het wel waar, dat de formulier- regtzinnigen (de Hervormde kerk van den heer Doedes) de Heilige Schrift houden voor de eenige kenbron en toetssteen der Christelijke waarheid? Wij moeten het betwijfelen, vooral ook om de volgende achtste stelling: 'Is het beginsel der Nederlandsche Hervormde kerk (der formulier-regtzinnigen) door hetwelk zij bij hare geloofsbelijdenis bestuurd is, de erkenning der Heilige Schrift als de eenige kenbron en toetssteen der Christelijke waarheid, dan is zij consequent, wanneer zij als Christelijke waarheid belijdt, wat naar hare overtuiging in de Heilige Schrift, als leer der zaligheid geleerd wordt. Inconsequent moet zij daarentegen worden, als zij iets heeft aangenomen of toegelaten, waarvan zij overtuigd was, dat het niet met de Heilige Schrift overeenkwam. Ontrouw aan het beginsel, dat de Heilige Schrift de eenige kenbron en toetssteen der Christelijke waarheid is, is de eenige inconsequentie, aan welke de Nederlandsche Hervormde kerk (de formulier-regtzinnige) zich schuldig maken kan.'

Wat wordt hier op den voorgrond gesteld als beginsel, waardoor de kerk (de formulier-regtzinnigen) bestuurd wordt? Is het de erkenning *in het algemeen en zonder nadere bepaling*, dat de Heilige Schrift de eenige kenbron en toetssteen is voor de Christelijke waarheid? - Neen! want, zoo leerde ons de tweede stelling, 'de kerk (de formulier-regtzinnigen) kan met een beroep op den Bijbel niet volstaan.' Een eenvoudig beroep op de Heilige Schrift wordt dan hier ook niet gedaan, maar wel een beroep op de *overtuiging* van de kerk (de formulier-regtzinnigen), uitgesproken in de belijdenis- schriften. Hierom wordt de kerk (de formulier-regtzinnigen) ook niet inconsequent genoemd, wanneer zij iets heeft aangenomen of toegelaten, wat misschien de wetenschap niet overeenkomstig de Heilige Schrift zou achten, maar alleen dan, wanneer zij iets in hare geloofsbelijdenis (de bedoelde belijdenisschriften) heeft uitgedrukt, wat met *hare overtuiging* in strijd was.

Wordt dan wel de kerk (de formulier-regtzinnigen) in hare geloofsbelijdenis bestuurd door het beginsel dat de Heilige Schrift de eenige kenbron en toetssteen der Christelijke waarheid is, dat beginsel geldt echter bij haar alleen voor zoover en niet anders, dan zooals de Christelijke waarheid uit die eenige bron geput wordt *naar hare overtuiging*, en uitgesproken in de belijdenisschriften, naar welke zij, als naar de eenige kenbron en toetssteen van Christelijke waarheid, naar hare overtuiging, ieder verwijst die er haar naar vraagt. (Zie derde stelling.)

Maar wat doet de kerk (de formulier-regtzinnige) zoo anders, dan ieder één doet, die, door hetzelfde beginsel geleid, de Christelijke waarheid naar *zijne overtuiging* uit de Heilige Schrift put en uitspreekt of in schrift stelt? - Doch wanneer nu de kerk (de formulier-regtzinnige) verder gaat en *in de eerste plaats* op *hare* overtuiging, in de belijdenisschriften uitgesproken, wijst als op den eenigen toetssteen van hetgeen *in Nederland* voor Hervormde kerkleer *mag* gehouden worden, matigt zij zich dan niet een regt aan, dat haar niet *kan* toekomen, en rigt

zij niet tevens zóó, eigenmagtig, eene kenbron en een' toetssteen op naast, of liever boven den Bijbel? Blijft zóó de Bijbel ook voor haar wel de *eenige* kenbron en toetssteen?

Kan men zulk eene redenering wel consequent heeten?

'Maar niemand,' wij zeggen het den heer Doedes (blz. 467) na, 'heeft het regt om inconsequent te zijn;' ook wij verlangen met hem (blz. 468 in de noot) slechts consequentie.

Soortgelijke inconsequentie meenen wij almede op te merken in de laatste of negende stelling dezer reeks.

'Daar het beginsel der Nederlandsche Hervormde kerk (der formulier-regtzinnigen) haar tot pligt maakt, hare belijdenis altijd te laten toetsen aan de Heilige Schrift als aan de eenige kenbron der Christelijke waarheid, zoo moet het wetenschappelijk onderzoek naar de overeenkomst der kerkleer (van den inhoud der belijdenisschriften) met de Heilige Schrift altijd blijven voortgaan. Door dit haar beginsel bevordert zij de exegetische studien evenzeer, als zij, om de resultaten daarvan groot belang heeft bij de vaststelling van juiste hermeneutische beginselen. Zonder nu het heil der vaderlandsche Hervormde kerk alleen of voornamelijk van hermeneutiek en exegese te verwachten, meenen wij toch te regt, dat er geen algemeen bevredigend antwoord gegeven worden kan op de vraag, wat de leer der Nederlandsche Hervormde kerk behoort te zijn, zoo lang het subjectivisme op hermeneutisch en exegetisch gebied heerschen blijft. In ieder geval behoort elke poging, welke tot zulk een bevredigend antwoord leiden wil, in haar goed regt erkend te worden.'

Volgens de zevende stelling, erkent de Kerk (de formulier-regtzinnigen) geene andere dogmatici om den inhoud harer belijdenis-schriften te onderzoeken en te beoordeelen dan *Gereformeerde*, dat zijn dezulke, welke, gelijk wij zagen, ook hunne overtuiging in die schriften vinden uitgedrukt en deze daarom erkennen als bevattende de Christelijke waarheid naar de Heilige Schrift. Andere hermeneutici of exegeten dan *Gereformeerde*, of dezulke, die aan het hooger oordeel der overtuiging van de kerk (de formulier- regtzinnigen) onderworpen zijn, kunnen zeker hier niet bedoeld worden. - Maar dan vragen wij, waartoe zal een toetsen door dezulken van den inhoud dier belijdenis- schriften, om te weten of die met de Heilige Schrift overeenstemt, dienen?

Van twee, één, *of* men is van die overeenstemming stellig en ontwijfelbaar zeker, en dan is alle verdere toetsing overbodig; *of* men kan en mag aan die overeenstemming twijfelen; maar dan zijn de bedoelde belijdenis-schriften zelve overtollig.

Is men verzekerd echt goud te bezitten, dan is het zeker onnoodig het nog verder aan goud te toetsen. Is de inhoud der belijdenis-schriften, buiten allen twijfel van het echt Christelijk gehalte, dan behoeft hij niet meer aan het goud der Heilige Schrift getoetst te worden. Hij staat dan in waarde daarmede gelijk en zelfs kunnen alle andere schriften er even goed als aan de Heilige Schrift zelve getoetst worden om te weten of zij Christelijke waarheid - echt goud - bevatten en niets anders.

Is men echter niet ontwijfelbaar zeker van de behoorlijke overeenstemming der belijdenis-schriften met de Heilige Schrift; is de inhoud dier schriften niet stellig en bepaald echt goud, en moet hij dus nog, om als zoodanig erkend en aangenomen te kunnen worden, aan goud van erkend

zuiver gehalte worden getoetst, dan moet er zulk bewezen zuiver goud voorhanden zijn om tot proef en toetssteen te kunnen dienen. - Welk zal dit goud zijn? De Heilige Schrift? - Neen, zegt de heer Doedes (tweede stelling); want de Kerk, kan met een beroep op den Bijbel of op Gods Woord in den Bijbel, of op het Evangelie van Christus, niet volstaan. - Wat dan? - Wel! antwoordt de heer Doedes (derde stelling): de drie belijdenisschriften, welke de overtuiging der kerk uitdrukken, en waarnaar zij ieder verwijst, die haar naar Christelijke waarheid vraagt.

Zoo zou dan de inhoud der belijdenisschriften moeten getoetst worden aan dien inhoud zelven!

Ja, maar, zegt de heer Doedes (bl. 480), ‘de inhoud der belijdenisschriften is wel *Gereformeerde*, maar daarom nog geene *Christelijke* waarheid.’ ‘De Hervormde kerk (formulier-regtzinnigen) heeft datgene, wat zij als Christelijke waarheid belijdt door hare belijdenis niet tot Christelijke waarheid gemaakt, maar alleen als de *door haar* voor waarheid erkende waarheid voorgesteld.’ ‘De kerk,’ zegt de Schrijver (bl. 481) heeft die Gereformeerde belijdenis aangenomen, omdat zij in deze de uitdrukking harer eigene overtuiging aangaande de Christelijke waarheid zag.’

Het schijnt wel alsof de Schrijver een hooger beginsel dan de overtuiging, die, met de belijdenis-schriften overeenstemmende, de zoogenaamde *Gereformeerde* waarheid doet kennen, tracht te vinden in de overtuiging, die, uit de erkenning van de overeenstemming der belijdenisschriften met de Heilige Schrift, voert tot de *Christelijke* waarheid; maar ook dan nog blijft *overtuiging* (en deze is toch steeds één en ondeelbaar) de eerste en laatste grond van beider waarheid. - De inhoud immers der belijdenis-schriften is, volgens den Schrijver, de uitgedrukte *overtuiging* der kerk. Hoe kwam zij aan die overtuiging? Door de erkenning der overeenstemming van dien inhoud met den inhoud der Heilige Schrift. - En welke was de grond of het gezag op welke die erkenning rust? - Welke andere grond zou hier kunnen worden aangewezen, dan weder de *overtuiging?* - Zoo blijft dan ook bij de Kerk (der formulier-regtzinnigen) de individuële overtuiging steeds de laatste grond waarop hier alles steunt, en de spil, waarom alles draait.

Maar al moest ook volgens de stellingen van den heer Doedes worden aangenomen, dat de Heilige Schrift de eenige kenbron en toetssteen is voor de *Christelijke* waarheid, door de kerk daaruit geput en overeenkomstig hare overtuiging uitgedrukt in de belijdenis-schriften - wat nut kunnen dan die schriften op zichzelve aanbrengen? - Volgens hare eigene erkentenis heeft dan de Kerk *zelve* (de formulier-regtzinnigen) de Christelijke waarheid uit de Heilige Schrift geput, en heeft zij *zelve* die waarheid uitgedrukt in hare belijdenis-schriften. Zij heeft derhalve reeds vóór dat zij die schriftelijke uiting in de belijdenis-schriften bewerkstelligde, de Christelijke waarheid, zooals die, volgens hare overtuiging, in de Heilige Schrift vervat is, leeren kennen, en dit wel buiten en afgezonderd van alle belijdenis-schriften. Maar kende de kerk de Christelijke waarheid op die wijze reeds vóór, buiten en afgezonderd van alle belijdenis-schriften, dan behoeft zij ook die belijdenis-schriften niet, *om* zich daarop te beroepen en te verwijzen *als* op de éénige kenbron en den éénigen toetssteen van iets, dat zij reeds buitendien in zijne volle waarde kende.

De heer Doedes zegt zelf dat de kerkleer uit de erkenning van het *formele* beginsel is *voortgekomen*, Dit nu bewijst juist, dat de belijdenis-schriften niet anders zijn kunnen zamengesteld worden, dan naar *die* opvatting der Heilige Schrift, welke de opstellers er van voor de waar- Christelijke hielden. Uit hetzelfde beginsel zijn zij werkzaam, die ook nu nog op die schriften, als de Christelijke waarheid inhoudende, wijzen. De door den heer Doedes aangedrongene verpligting, om die overtuiging steeds te toetsen aan de Heilige Schrift, komt dan eigenlijk op niets anders neêr, dan op de verpligting, door *alle* Christenen erkend, om de Heilige Schrift zelve gedurig te onderzoeken, ten einde deze in hare ware beteekenis allengs beter en beter te leeren verstaan.

De slotsom derhalve is: dat er noch voor de Hervormde kerk, noch voor de leden van het Hervormd kerkgenootschap evenmin als voor eenig Christen, *behoefte* bestond tot het opstellen van belijdenisschriften, *om* zich daardoor eerder en beter van de Christelijke waarheid verzekerd te houden.

Maar *kan* het uitspreken van eene geloofsbelijdenis in schrift niet gelden als algemeene wet en rigtsnoer voor alle leden van het Hervormd kerkgenootschap, ten waarborg voor duurzame rust en als onmisbaar vereischte voor ware en Christelijke kerkelijke gemeenschap? (blz. 463 en 464.)

De heer Doedes zelf noemt de belijdenisschriften ‘uitspraken der *overtuiging* van de kerk,’ dus van de opstellers en van hen, die haar even als de opstellers uit overtuiging erkennen voor de Christelijke waarheid te bevatten. Kan alzoo de erkenning van den inhoud dier belijdenisschriften als Christelijke waarheid, wel het eensluidend resultaat zijn der overtuiging van onderscheidene personen; zij moet het evenzeer zijn van de bepaald individuële overtuiging van ieder dier personen. Want overtuiging, welke meer personen niet ieder voor het geheel, maar elk slechts voor een zeker aandeel bezitten, is ondenkbaar. Zoo immer, dan moet er hier *solidariteit* plaats hebben. Overtuiging toch is het uitsluitend en ondeelbaar eigendom van ieder bijzonder persoon, en niemand kan eene andere overtuiging hebben of uitspreken dan de *zijne*, Geene overtuiging van anderen en van de mijne verschillende kan ooit *mijne* overtuiging zijn. Al houden millioenen menschen zich overtuigd van de onfeilbaarheid van den Roomschen paus, die overtuiging kan niet *daarom* de mijne zijn of worden, *omdat* zij die van zoo vele millioenen anderen *is.*

Op grond van dit regt tot eigene overtuiging, en op grond uitsluitend van hunne eigene overtuiging, spraken de opstellers der belijdenisschriften *hunne bijzondere* overtuiging, in die schriften, uit. Zij, wier overtuiging dezelfde uitspraak doet, wijzen met hetzelfde regt en op grond alleen van *hunne bijzondere* overtuiging op die schriften, als de Christelijke waarheid inhoudende; maar *daarom* kan en moet die inhoud voor *mij* nog geene waarheid zijn, indien en zoolang *mijne* overtuiging niet met dien inhoud overeenstemt.

De uitspraak der eerste Hervormers van hunne geloofsleer in de belijdenisschriften, was de uitspraak *hunner* bijzondere overtuiging tegenover de toen algemeen daarvan nog verschillende. Zij was hierom het meest bepaald *subjectivisme* wat men denken kan. Hetzelfde moet van ieder later, naar overtuiging uitgedrukt gevoelen, gezegd worden. Vooral op het gebied van godsdienstige belijdenis - het gebied van eigene overtui-

ging, - is de heerschappij van het *subjectivisme* van anderen evenzeer uitgesloten als zij voor ieder voor zich onvermijdelijk, ja noodzakelijk is.

Maar, zoo brengt de heer Doedes (blz. 464) hiertegen in: ‘de kerk moet overeenstemming willen, want heeft men zoo onder elkander in eene gemeenschappelijk afgelegde geloofsbelijdenis geen waarborg van eenstemmigheid, dan staan wantrouwen en verdeeldheid voor de deur.’

Wij merken al aanstonds aan, dat de heer Doedes hier als reeds verkregen op den voorgrond stelt, wat hij wenscht te verkrijgen; en dat anders ook niet verkrijgbaar is. Hij stelt namelijk als feit eene *gemeenschappelijk* afgelegde geloofsbelijdenis om tot waarborg te dienen van *eenstemmigheid.* Bestaat er evenwel waarachtige gemeenschappelijkheid, dat is hier: gezamenlijke, uit overtuiging afgelegde geloofsbelijdenis, dan bestaat reeds wat de Schrijver wenscht: *de eenstemmigheid*, en de verlangde waarborg is overbodig, dewijl die in de zaak zelve behoorlijk gevonden wordt. Was dit het geval niet, bestond er geene gemeenschappelijkheid uit overtuiging, dus verschil in plaats van overeenstemming, dan ontbrak deze eenstemmigheid van den aanvang af en de verlangde waarborg tegen wantrouwen on verdeeldheid werd te vergeefs gevraagd voor iets dat reeds voor geen waarborg meer vatbaar was. Wantrouwen en verdeeldheid stonden dan, niet slechts voor de deur, maar daadwerkelijk binnen 's huis, en geene in schrift gebragte geloofsbelijdenis zal, alleen door dit in schrift gebragt zijn, de eenstemmigheid bewerken.

De heer Doedes schijnt hier de begrippen van *kerk* en kerk*genootschap* te verwarren. - De kerk bestaat zoo als wij betoogden en de heer Doedes aanvankelijk scheen toe te staan, uit overeenstemmige personen; de kerk dus behoeft geene overeenstemming te *willen.* De kerk zelve is de verlangde overeenstemming volgens het: *ubi spiritus ibi ecclesia.* Zonder overeenstemming is de ware kerk niet denkbaar, en eene in schrift gebragte geloofsbelijdenis kan als zoodanig en op zich zelve die overeenstemming - de kerk - niet daarstellen. Het zou integendeel juist eene geschrevene belijdenis zijn, wanneer zij zich zulk eene magt aanmatigde, die tot wantrouwen en verdeeldheid zou aanleiding geven, omdat zij meer van ieders overtuiging zou vorderen, dan deze geven kan.

Met *kerkgenootschap* is het anders. Is de ware Christelijke *kerk:* ‘de geestelijke vereeniging der ware geloovigen,’ - een Christelijk kerk*genootschap* daarentegen is: ‘de vereeniging van Christenbelijders met eene maatschappelijke of *genootschap* pelijke inrigting.’ Christenen, die allen volgens hunne overtuiging wenschen te streven naar de kenmerken der ware kerk, maar overigens ten aanzien van verschillende bijzondere zienswijzen en gevoelens, elkander verdragen, vormen eene kerkgemeente, en vele van deze te zamen maken een kerkgenootschap uit, wier band ligt in de kerkelijke wetgeving, gelijk die der ware kerk, in geloof en liefde.[1)]

Bestaat op die wijze ook het Hervormd kerkgenootschap in Nederland, en wijzen de gezamenlijke leden van hetzelve op de Heilige Schrift, als het *formele* beginsel

1) Vergelijk Roijaards Hedend. kerkregt, le deel, blz. 33 en 34. - Ook Guido de Bres maakt, duidelijk genoeg, onderscheid tusschen het bestuur als uitwendige band der kerkgemeente en den geest van de belijders, die de eigenlijke kerk uitmaken. Zie de artt. XXVII en XXXII zijner geloofsbelijdenis.

hunner vereeniging; daaruit volgt niet, behoeft niet te volgen en kan niet volgen, dat al die leden, door eene zelfde opvatting en verstand der Heilige Schrift, uit overtuiging tot volledige overeenstemming in dezelfde waarheid zouden gekomen zijn, en dus de ware kerk van Christus onder hen reeds haren voltooiden bouw zou verkregen hebben. Neen! die voltooijing is nog verre, zeer verre verwijderd, en de vele verschillende ziens- en denkwijzen der leden van het kerkgenootschap kan alleenlijk bewijzen dat de ware kerk nog zeer klein is, of zoo als sommigen schijnen te meenen, thans naauwelijks merkbaar. Nooit echter kan uit het bestaan van verschil van overtuiging aanleiding genomen worden tot aanbeveling van uitwendig dwingend geloofsgezag, omdat juist zulk een dwang den opbouw der ware kerk het meest belet. Dit begrepen de eerste Hervormers, en van het beginsel van vrijheid uitgaande, spraken zij te regt in *hunne* geloofsbelijdenissen het als eenen, vóór en boven alles geldenden regel uit, dat in het godsdienstige alle menschelijk gezag is uitgesloten en dat ieder lid des genootschaps de uitspraak van zijne eigene overtuiging behoort te volgen, in wat hij, op grond van het aangenomen formele beginsel, voor Christelijke waarheid houdt.[1)]

Het eenige middel tot opheffing, zoo veel mogelijk, van de beklaagde oneensgezindheid en tot voorkoming van wantrouwen en verdere verdeeldheid kan alleen daarin gevonden worden, dat men, met de meest mogelijke verdraagzaamheid, omtrent de uiteenloopende opvattingen der Heilige Schrift, door redelijk betoog trachte duidelijk te maken, wat naar het Evangelie, als Christelijke waarheid, en leer der zaligheid, behoort erkend te worden. En dat men alzoo hulp verleene tot den langzamen opbouw dier algemeene Christelijke kerk, wanneer het zijn zal: één herder en ééne kudde, vereenigd door een en denzelfden geest; den geest van Jezus Christus; God alles in allen.

Maar *mogen* dan belijdenis-schriften niet in het Nederlandsch Hervormd kerkgenootschap worden aangenomen tot algemeene wet en rigtsnoer?

Wij zouden deze vraag welligt eenvoudig kunnen afwijzen met de opmerking, dat iets, wat niet met vrucht *kan* geschieden, ook niet *behoort* te geschieden. Wij meenen evenwel dat er bijzondere reden bestaat, om welke geene belijdenis-schriften, als algemeene wet en rigtsnoer *mogen* aangenomen worden. Het is namelijk omdat wij met den heer Doedes (blz. 505) van gevoelen zijn, dat er voortdurend behoort hervormd en steeds gevraagd te worden: ‘s'il n'y a rien à changer ou à amender?’ Ook naar onze beschouwing heeft het Christendom ten doel: *de zedelijke godsdienstige ontwikkeling der gemeenteleden.*[1)] Belijdenis-schriften nu drukken slechts de overtuiging uit van sommige geleerden en zóó als die, in den tijd, waarin zij leefden, bij hen bestond. Maar sommige geleerden, zeggen wij met den heer Doedes (blz. 487) zijn de (geheele) kerk niet, en uitspraken der wetenschap, zelfs der Gereformeerde dogmatiek zijn niet onfeilbaar (zesde stelling); dat alles en dus ook de belijdenis-schriften zijn voor verbetering vatbaar. Wil men nu vroegere of latere belijdenis-schriften tot wet en regel maken, en *stereotypeert* men

1) Vergelijk de artt. V en VII der berlijdenis des geloofs.
1) Roijaards. Ned. kerkregt enz. I deel, blz. 40.

haar daartoe, dan verhindert men de Christelijk godsdienstige ontwikkeling en handelt tegen het voorschrift van den Heer zelven: ‘wordt volmaakt.’

Belijdenisschriften kunnen er wezen zoo vele als er belijders zijn, maar als vertegenwoordigers alleen van dezen, kunnen noch mogen zij tot iets meer dienen, evenmin, als elk ander mondeling onderrigt, dan tot elkanders voorlichting, of ter proeving hoe ver er algemeene eenstemmige overtuiging bestaat, in hoeverre de kerk al of niet zigtbaar is. Zij kunnen alzoo nuttig zijn ter voorbereiding der bedoelde meer algemeene overeenstemming, en hiertoe kunnen en behooren hermeneutiek en exegese, zooveel mogelijk, mede te werken; maar zeker mogen deze niet worden aangewend, om de door haar verwekte overtuiging bij *sommigen* of *velen*, vast te stellen tot zoogenaamde kenmerkende grondwaarheden, verbindend voor *allen*, of om die te doen dienen tot maatstaf van toelating *in*, of van *uit*zetting buiten een kerkgenootschap, wiens leden zich allen beroepen op de Heilige Schrift, als op de eenige kenbron en toetssteen van Christelijke waarheid.

In plaats der negen stellingen door den heer Doedes voorgedragen, meenen wij dus, met vertrouwen deze éénige te mogen stellen:

‘Niemand heeft bevoegdheid noch regt om zijne overtuiging aangaande de Christelijke waarheid, tot wet en rigtsnoer te stellen voor alle Christenen en tijden.’

V.H.

Vrijmoedige gedachten over een onlangs uitgekomen werkje, ten titel voerende: Overdrijft men ook de zendingzaak onder de heidenen ten koste van eigene meer dringende belangen. (Briefsgewijze.)

Amice!

Gij hebt mijn oordeel gevraagd over het mij ter lezing toegezonden werkje: Overdrijft men enz. Ik had wel gewenscht, dat gij mij daarvan verschoond hadt; want nu moet ik als recensent optreden, waar ik altijd nog al tegen opzie. Gij hebt u onpartijdig genoeg gehouden door uw oordeel niet uit te spreken. Voorzeker wildet gij mij daardoor geheel vrij laten. In zoo verre ben ik u verpligt, want nu zijn mij de handen ruimer.

Te vergeefs zocht ik op den titel naar den naam des schrijvers, die de anonymiteit schijnt verkozen te hebben. Liever had ik zijn naam op den titel gezien, omdat ik in werkjes als het genoemde nog al aan autoriteit hecht. Dat wil niet zeggen, dat de zaken, die er in behandeld worden, daarom niet even goed kunnen zijn; maar als men zoo veel goeds en voortreffelijks aanprijst, dan weegt het altijd bij mij, als ik weet, of weten kan: de man, die voor dit of dat goede ijvert, doet het niet alleen op het papier, maar is daarvoor, zoo veel in hem is en hij vermag, werkzaam; hij kan zeggen: kom en zie!

Doch dit daargelaten. Ik heb het

werkje gelezen, altijd natuurlijk met de vraag des schrijvers, die hij zich ter beantwoording stelt, voor den geest; doch al heel spoedig en na geeindigde lektuur het meest twijfelde ik, of het antwoord, in het werkje ontwikkeld, wel op die vraag paste. Ik geef u in bedenking, of, wat de schrijver eigenlijk breedvoerig (genoeg?) betoogt niet beter als een antwoord op deze vraag zou passen: doet men ook te weinig aan de inwendige zending in al haren omvang? Hij had dan evenzeer van de zendingzaak kunnen spreken, maar de klip vermeden, waarop hij nu vervallen is, door het bewijs schuldig te blijven, dat de zendingzaak *ten koste van eigene meer dringende belangen*, overdreven wordt.

Wat noemt de ongenoemde schrijver *overdrijven* van de zendingzaak? Dat er berigten, die op de zendingzaak betrekking hebben, uitgegeven, bedestonden gehouden, jaarlijksche openbare verslagen gedaan worden, met dringende opwekking tot medewerking. Dat hoofdbestuurders en afgevaardigden telken jare bijeenkomen, om onderling te beraadslagen en te bepalen, wat er kan en moet gedaan worden. Dat daarbij eene plegtige godsdienstoefening plaats vindt, met dankzegging en gebed voor de uitbreiding van het Christendom onder de heidenen. Dat er in den laatsten tijd menige leerrede het licht zag, om de zendingzaak aan te prijzen. Dat er andere geschriften tot dat doel worden uitgegeven. Dat er zelfs voor de jeugd een tijdschrift bestaat, om vroeg de aandacht naar elders heen te wenden. Dat op de predikanten-vereenigingen deze aangelegenheid ter sprake gebragt wordt. Dat er op dringende aansporingen nieuwe afdeelingen van het zendeling-genootschap ontstaan zijn. Dat er zelfs op de ring-vergaderingen over gesproken wordt. Dat het zendeling-genootschap met giften en erfmakingen begunstigd wordt. Dat kinderen zelfs van het hunne bijdragen en boven dat alles nog openlijke kollekten aanbevolen worden! (blz.4-6).

Ik laat deze redenering natuurlijk voor rekening van den schrijver. Men kan vóór of tegen de zendingzaak zijn. Maar als men ‘de blaam van zich afwerpt, alsof men onverschillig is omtrent den treurigen toestand der heidenwereld of de verspreiding des Christendoms;’ als men ‘den naam van mensch en Christen’ niet geeft aan hem ‘op wie die blaam slechts eenigzins rust;’ als ‘het de eigenaardige strekking van de godsdienst des Christendoms is, vereenigd met een diep, weemoedig besef van den treurigen toestand, waarin de heidenwereld verkeert, die het allen ten heiligen pligt maakt, met de zendingzaak in haar midden hoog te zijn ingenomen, en hare bevordering niet slechts te wenschen, maar er ook voor werkzaam te zijn;’ als men eindelijk de verdenking van zich wil afweren, ‘alsof men haar eenigzins benadeelen wilde,’ (blz. 2 en 3) - dan zeg ik op mijne beurt moet er iets, neen, moet er veel voor gedaan worden.

Dit zal de schrijver wel moeten toestemmen; maar hij vraagt, of, wat daar straks opgenoemd werd, geen overdrijven is ten koste van eigene (?) meer dringende belangen? Noem mij geen woordenzifter, als ik de aanmerking maak, dat ik dien titel vaag en onbestemd vind. Uit den inhoud van het werkje kan men wel zien, wat de schrijver bedoelt, of men namelijk ook te veel aan de zendingzaak, te weinig aan andere instellingen doet, die eene zedelijke en stoffelijke verbetering onder onze landgenooten kunnen bevorderen, het Protestantismus

handhaven, het pauperismus weren kunnen. Maar als men van eigene meer dringende belangen spreekt, dan zijn er zoo vele belangen, die daaronder begrepen kunnen worden, als daar zijn, belangen die onze personen, onze familie, onze maatschappelijke betrekkingen, onze bezittingen enz. betreffen. Doch dit in het voorbijgaan. Laat ons, wat tot de uit- en inwendige zending behoort eens tegenover elkander plaatsen:

UITWENDIGE ZENDING.	INWENDIGE ZENDING.
Het Nederlandsche zendeling-genootschap. De zending in China.	Bijbel-genootschap. Tractaat-genootschap. Unitas. Bevordering van welstand. Christelijk hulpbetoon. Philactérion. Maatschappij van weldadigheid. Genootschap tot zedelijke verbetering van gevangenen. Genootschap tot belooning van eerlijke armoede. Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Werkinrigtingen. Verpleginggestichten te Montfoort. Nederlandsch Mettray. Thabita's. Bewaarscholen. Zondagsscholen. Diakonale inrigtingen. Patronaatschappen. Ontelbare bijdragen tot inrigtingen van bijzonderen aard, ter tegemoetkoming van ongelukkigen en behoeftigen, enz. enz.

Wordt er daarenboven een enkel geschrift uitgegeven ten behoeve van het Zendeling-genootschap, hoevele ter aanprijzing der Innere Mission. Ontvangt het zendeling-genootschap giften en legaten, hoevele worden aan andere inrigtingen vermaakt.

En konden hier cijfers spreken, welke uitkomst zouden wij dan verkrijgen! Uit het laatste verslag van het zendeling-genootschap zag ik, dat de inkomsten van het afgeloopen jaar door *bijzonder gunstige* omstandigheden waren geklommen tot de ‘aanmerkelijke som’ (woorden van den verslaggever) van *f* 89,980,93 ½. Konden we daar de tonnen schats tegenoverstellen, die aan de ‘eigene, meer dringende belangen’ (om des schrijvers eigen woorden te gebruiken) besteed worden, welk een *schlagend* antwoord zou het

zijn op des schrijvers vraag: ‘overdrijft men ook de zendingzaak onder de heidenen ten koste van eigene, meer dringende belangen?’

Er is nog iets, dat de schrijver niet schijnt bedacht te hebben. Hoevele der genoemde inrigtingen zijn niet ontstaan na de oprigtlng van het zendelinggenootschap? Wil hij het misschien niet toegeven, dat deze haar bestaan aan het zendelinggenootschap te danken hebben, ontkennen kan hij het niet, dat de meeste ijveraars voor de uitwendige zending tot de grootste voorstanders van de Innere Mission behooren, gedachtig aan het: dit moet men doen en het andere niet nalaten.

Meen daarom niet, dat ik niet veel goeds in het werkje gevonden heb. Er is veel in, dat, naar mijn inzien, der behartiging overwaardig is. Doch ik begrijp mij niet, hoe iemand, die, zooals hij zegt, met de zendingzaak zoo hoog is ingenomen, overdrijven noemt wat er voor gedaan wordt, en dat wel ten koste van belangen, die ons meer van nabij betreffen.

Ik zou hem wel eens willen vragen, hoe hij de zendingzaak, die hij niet tegenwerken of benadeelen wil, met minder middelen, dan haar ten dienste staan, in werking en gang zou kunnen houden?

Uit den warmen toon, waarop de schrijver spreekt, moet men vooronderstellen, dat hij, bij zijne ingenomenheid met de zendingzaak, niet alleen een voorstander, maar een werkzaam bevorderaar is van alles wat op de inwendige zending betrekking heeft. Het deed mij echter leed te ontdekken, dat de eerwaarde schrijver, die zulke belangrijke wenken aan de predikanten-vereenigingen geeft en gelooft, dat zij juist zooveel kunnen toebrengen tot de zedelijke en stoffelijke verbetering der gemeenten, geen lid dier vereeniging is. Het staat ons niet te onderzoeken, waarom hij het niet is; maar ik zou oordeelen, dat hij dáár op zijne plaats was, wetende er iets goeds te kunnen doen.

Mijn brief is uitgebreider geworden, dan ik gedacht had. Weldra hoop ik u te spreken, en wilt gij mij dan tegenspreken, ik zal het mij gaarne laten welgevallen, als slechts de goede zaak er bij wint.

T.T.

- O-

Kanselredenen.
Leerredenen van J.J.L. ten Kate, predikant te Middelburg.

Er zijn geene gewrochten van den menschelijken geest, waar zich de individualiteit zoo sterk en weder zoo zwak vertoont, dan bij kanselredenen, vooral in onzen tijd. Gaat de mensch die preken maakt en preken moet maken, en ze later uitgeeft, zijn eigen weg, blijft hij, ook al preken stellende, de wijsgeer, de logicus, de overdrijver, de stelseljager, of de dichter, gij vindt hem dadelijk terug, zoo als hij is, en noch het Woord Gods, noch de schets, noch de Bijbeltekst, ontnemen hem zijn eigenaardig kenmerk. Gaat de prekende man daaren-

tegen getrouwelijk den weg van anderen, den gebaanden, geplaveiden weg, welke het schetsenboek of de plank vol preekbundels hem baanden, dan vernemen wij den mensch niet meer, die preekt of denkt of dicht, maar den weêrgalm, de echo te Muiderberg. Of er velen van deze laatste soort in ons waard vaderland zijn, kunnen we niet beslissen. Hier en daar zal er zeker wel een te vinden zijn. Als wij even naar de klassificatie hierboven genoemd omzien, is het bewezen, dat de heer ten Kate behoort en moet behooren tot de dichterlijke predikers; hij kan zichzelven op den kansel, en met de preek voor zich op de studeerkamer, niet verloochenen, - dàt ware ook niet goed. - Zoowel de stijl als de gedachtenloop dragen een doorgaand hoog poëtisch kenmerk, en daarin ligt een voorregt, maar ook een gevaar. Het voorregt is, de levendigheid, de warmte van den stijl, die vonkt en vlamt, telkens met beeldrijke en overdragtelijke spraakwending gereed staat, eene legermagt van tropen, eene nooit geeindigde vlugt van dichterlijke voorstellingen! Buiten twijfel, dat daardoor de verbeelding opgewekt, het gemoed verwarmd wordt, en de hoorder bovenal in eene altoosdurende, wel eenigzins pijnlijke, gejaagdheid verkeert, om toch bij den aanwassenden vloed der dichterlijke voorstellingen niets te verliezen. Zelfs de meer gewone, de meer proza-hoorders, vernemen gaarne die taal, en al zien ze eerst wat vreemd rond in die bonte wereld van beelden en figuren, weldra worden ze daar meer en meer te huis, en hooren liever den warmen, levendigen, profetisch-apokalyptischen prediker, dan den slependen, temenden, voortkruipenden spreker, die altijd ontwikkelt, stelling aan stelling afwindt, en het kluwen nooit heeft afgewonden, terwijl de draad, die van den kansel den hoorders wordt aangeboden, somtijds ‘anderhalf uur’ lang is! - Van de andere zijde loopt de poëtiserende kanselredenaar - dàt is nu de schaduwzijde - gevaar, om door oppervlakkigheid in de *diepte* te verliezen, wat hij in de *hoogte* gewonnen heeft, - zijne fantazy sleept hem mede, als Mazeppa op het ros, over bergen en door stroomen. De gedachte ontglipt hem, het beeld blijft - de waarheid wordt in de poëtische kleedkamer van den eenen hoek naar den anderen gejaagd, en kan niet tot rust komen. Wilt ge eens de proef nemen, welnu, lees eerst een paar bladen uit de *latere* preken van van der Palm of van Hengel, en dan dadelijk een paar bladzijden uit de eerste of laatste leerrede van den dichterlijken ten Kate, gij zult een verbazend verschil zien; - maar het grootere gevaar ligt dààrin, dat men (altijd zeer ter goeder trouw) in een' poëtischen kanseltoon blijft, waar dikwijls de aard der gekozene stoffe wat meer bedaardheid en logica, gebiedend, voorschrijft. - Één voorbeeld zij voldoende: de heer ten Kate deelt ons eene preek mede over den *Avondhemel*, naar aanleiding van Psalm VIII, - een zeer heerlijk Oostersch dichtstuk, dat voor eene poëtische behandeling niets te wenschen overlaat; nu zal ons de avondhemel I. Gods grootheid verkondigen, II. der menschen nietigheid prediken, III. de verhevene bestemming herinneren, door den grooten God voor den nietigen mensch weggelegd: - dat gaat alles zeer goed: - ook het derde deel vindt grond en bewijs in deze woorden: ‘Gij hebt den mensch een weinig minder gemaakt dan de Engelen, en hebt hem met heerlijkheid en eere gekroond, gij doet hem heerschen over de werken uwer handen, gij hebt alles onder zijn voeten gezet’ - dáár ligt nu, naar

het tekstverband, en eene gezonde uitlegging, zeer duidelijk de wenk, om over de voortreffelijkheid van den mensch een krachtig woord te zeggen. Hoedanig behandelt de prediker dit derde of laatste gedeelte van zijne leerrede over den Avondhemel?

'Gods woord heilige ons den Avondhemel.

1. Zoo voere hij ons op tot den Verlosser, die boven het uitspansel throont; 2. zoo herinnere hij ons Zijne heerlijkheid, die den glans der starren verdooft; 3. zoo profeteere Hij ons, wat wij door Hem kunnen worden, als Hij wederkeert met de wolken.'

Zietdaar nu het gevaar, de klip, handtastelijk aangewezen! Hoe komt, bij het behandelen van dezen psalm, deze geforceerde Christologische toepassing hier te pas? Als ge herneemt: moet in elke leerrede op den Christelijken kansel Christus dan niet gepredikt? Welnu, neem dan geen psalm tot tekst, en grond uwe beschouwingen niet op uitspraken, waar niets van Christus gezegd wordt, - houdt voet bij stuk; - meermalen hebben groote - dat zijn: beroemde - kanselredenaars, hier bij sterrekundige preken schipbreuk geleden. Immers heeft Dr. van Oosterzee in eene gelijkluidende leerrede, denzelfden misgreep begaan. - Als ge den psalm leest, en dan de geweldige korte volzinnen, waarmede deze leerrede over den avondhemel sluit, zal het u moeite kosten om te gelooven, dat hier over een psalm gepredikt is geworden. - Wij gelooven, dat het tot heil onzer Christelijke gemeenten en tot heldere kennis der waarheid noodig zij, om, zelfs bij zeer begaafde sprekers, op dergelijke oneffenheden opmerkzaam te maken, ten einde jeugdige predikers, die in den eersten nood en angst des harten, in de eerste preekjaren, naar zoogenaamde modellen zoeken, zich niet bedriegen en niet verzeilen.

Het standpunt, waarop de heer ten Kate thans een vasten voet schijnt te zetten, is het dichterlijk-regtzinnige - het gevoelig- orthodoxe.- Hij drukt zich ten dezen opzigte bepaald genoeg uit. - blz. 23. - 'En toch was het niet voor de engelen, toch was het voor ons, doemwaardige en doodschuldige menschen, dat Hij (Christus) alzoo zichzelven vernietigde, want onze straf nam hij op zich.' - Wanneer wij nu de verdere ontwikkeling, de bewijsvoering of het practisch terugwerkend beginsel van dergelijke stelling zoeken, is het vreemd genoeg, om spoedig weder, in poëtisch proza, als van de aarde opgeheven te worden: b.v. blz. 25. 'Ja, een engel vliegt in het midden des hemels en heeft het eeuwig Evangelie, om te verkondigen dengenen die op aarde wonen. - De ijsvelden van Groenland smelten voor de zon Zijner heerlijkheid. - De Savannaas van Noord Amerika ruischen Hem verlangend tegen. - De negerbosschen van Afrika laten hunne takken plukken en tot meijen strooijen voor Zijn voet. - De muur van Azië buigt in en breekt door, waar Zijn banier aanrukt tegen haar duizend verfoeisels, die geen goden zijn - Hosanna! Hij komt, de Zoon Davids! De volheid der Heidenen gaat in. - De knie van Israël begint te knikken op den naam van Jezus van Nazareth. - Adel daalt - rijkdom slinkt, throonen storten in; alle hoogten worden geeffend, de heirweg der menschheid gebaand om den grooten koning te ontvangen, in wien de volheid der Godheid woont.'

Als dat nu geene poëzij is, waar is ze dan? - of dergelijke phraseologie tot overtuiging, heiliging, verbetering, en

- verzoening met God - werkelijk kan bijdragen, laten wij, voor heden, in het midden.

Over het algemeen zullen deze leerredenen, ook wegens de warmte en het vuur, waarmede ze gedacht, gevoeld en geschreven zijn - aan vele lezers behagen. - Aan de zoogenaamde verdeeling heeft de prediker zich veel moeite gegeven, is niet altijd even gelukkig, - of beter gezegd - logisch - hoewel men bij hem een zeer kennelijk streven ontdekt, om hier de methode van Dr. van Oosterzee te volgen, - die wederom bij groote voorregten, eigenaardige gevaren heeft, als de geniale homiletische heuristiek bij de behandeling van den tekst ontbreekt: men worstelt, werkt en zwoegt, om, het ga hoe het ga, de drie, zes of negen deelen te vinden, al wordt door de consequentie eene zeer merkbare recapitulatie geboren. - Ongemeen groote gaven heeft de heer ten Kate ontvangen, om op zinnelijk aanschouwelijke wijze menschelijke toestanden te schilderen, - Christus'lijden, - moedersmart, - zondaarsleed, - de zaligheid - hij bezielt alles, door stijl en taal en beeld - en blijft, zeker onwetend, in volzinnen altoos voort dichten. - Men hoopt daarom, dat de begaafde man, tot heil der vaderlandsche kerk, zich niet moge laten wegslepen, om nog meer te overdrijven; - dat zijne beeldrijke preekmethode, en warm Christelijk gevoel, aan de helderheid en bestemdheid zijner begrippen niet te veel afbreuk doe; dat hij niet mede aanheffe, in het koor der mystieke, zoetsappige, door overregtzinnigheid dikwerf onregtzinnige, jeugdige predikers, die jagt maken op roem en menschenlof boven het welbehagen Gods, en de waarachtige veredeling en heiliging der gemeente, die vooral gezond, degelijk, versterkend zielenvoedsel verlangt. - Dit is zeker, hoe meer de heer ten Kate, die met hoogen ernst naar Christelijke waarheid en licht streeft, en even als Paulus, alles nog niet zal gegrepen hebben, de Evangeliesche preekmethode van den Zaligmaker zelven tot model neemt, des te meer zal hij, voor zijne gemeente, voor zijne kerk, kostbare vruchten aanbrengen, èn door een opgehelderd hoofd, èn door een warm hart, èn door groote dichterlijke talenten.

SINCERUS.

De censor aan de redactie van de Tijdspiegel over: theocratie en grondwet.
Historisch-Politische Voorlezingen door Dr. W.J.A. Jonckbloet.

I.

Suum cuique.

Mijne Heeren!

Ik heb al meermalen in de vuist gelagchen, als ik dacht, hoe ge misschien reeds lang te vergeefs uitzaagt naar de recensie van Prof. Jonckbloet's Voorlezingen. Ik zal u uit den droom helpen M.H.! door u te vertellen, dat dat boek, zeker bij vergissing, niet in handen van den door u bedoelden recensent, maar in de mijne is gekomen en dat ik ondeu-

gend genoeg ben geweest, het, tot nog toe althans, te behouden. Nu onlangs evenwel heb ik zoo iets van gewetensknaging bespeurd en begrepen, dat ik u van uwe vergissing ten minste kennis moest geven en het boek op nieuw te uwer beschikking stellen. Hiermeê bereik ik een drieledig oogmerk: 1° stil ik mijn geweten: 2° verschuif ik den tijd, waarop ik mij van het boek zal moeten scheiden, iets dat altijd verbazend moeijelijk voor mij is en 3° win ik er tijd meê, om het nog te lezen, wat mij een buitengewone inspanning kost, omdat mijne politieke bemoeijing zich bepaalt tot het lezen der Haarlemsche courant. Opregt gesproken ben ik al met dat lezen begonnen, en ik wil u dat bewijzen, door u eenige opmerkingen meê te deelen, die mij zoo klakkeloos zijn ingevallen. Wilt gij ze in uw hooggeacht Tijdschrift opnemen, ik zal u dan het vervolg zenden; zoo niet, laat het mij ten spoedigste weten: ik houd ze dan verder voor mij. Maar het kon zijn nuttigheid hebben, een volslagen leek in 't vak, die noch Groen kent noch Jonckbloet, en veel minder nog behoort tot eenige coterie hoegenaamd, in zijn onnoozelheid zijn oordeel te hooren uitspreken over een politiek geschrift. De heeren Groen en Jonckbloet zullen er welligt een soort van standaard in vinden van de hoogte, waarop bij de stillen in den lande de politieke ontwikkeling staat. Doch ter zake!

Ik heb nooit goed geweten M.H.! of ik eigenlijk een behoudsman was dan wel een liberaal, maar dit is zeker, dat ik wel gaarne het laatste wenschte te zijn. Daarom was ik zoo blij, eens een boek te lezen te krijgen van een echt liberaal, denkende, dat ik het nu goedkoop kon worden. Maar M.H.! helpt mij toch, als ge kunt, een weinig op den weg, als 't u belieft, want ik ben waarlijk met Prof. Jonckbloet een weinig in de war. Die Prof, verschoont zich over de bonte aanhalingen, die hij onvertaald liet, vooreerst met het voorbeeld van den man, dien hij gaat bestrijden, dat mij voorkomt onedelmoedig, dus niet liberaal te zijn, maar ten tweede, en dit is vrij wat erger, met zijnen wensch, ‘om, bij de openbare voordracht slechts voor zoodanig publiek te spreken, waardoor hij kon verwachten, niet kwalijk begrepen te worden.’ (Voorber. blz. II) Hoe! een professor houdt voorlezingen over de *Democratie* en hij houdt die alleen voor eene soort van esoterici. Er zijn ongeveer 100,000 mondige kiezers, en daaronder mijn barbier, mijn schoenmaker en mijn melkboer, die afgevaardigden naar 's Hage zenden, zonder dat zij een woord Fransch of Engelsch of Duitsch verstaan, en voor hen bestemt de professor zijn onderrigt niet (aangenomen, dat zij het behoefden), maar hij verkwist het alleen aan hen, die zeker ten volle op de hoogte zijn? Van zoo iets kan ik mij volstrekt geen begrip maken. De Roomsch- Katholieke Kerk vergunt hare leeken, den Bijbel in eene andere dan de moedertaal te lezen; die dat niet kunnen, zijn wel van de vrijheid om te lezen, maar niet van de genademiddelen der Kerk verstoken. Wil de Prof, dat stelsel ook op de politiek hebben toegepast, zoodat hij wel ruimschoots vrijheden wil hebben toegekend, ook aan hen, die geen woord Fransch verstaan, maar dat hij niet wil, dat ze er een woord over hooren spreken? Men zou haast zeggen, dat dit werkelijk zijn stelsel was: want, men zou het in een democraat nog niet zoo vreemd vinden, dat hij voor een *fatsoenlijk* publiek wenscht te spreken, maar als hij nu zijn redevoeringen uitgeeft, waarom dan nog een soort van privilegie

geschapen ten behoeve van hen, die dat het minst noodig hebben? Is dat ook liberaal? Ik vind het vreemd, dat Prof. Jonckbloet de democratie wil regelen, zonder belanghebbenden daarbij toe te laten en later maar in 't algemeen verkiest te zeggen, welke vrijheden zij *moeten* hebben.

Er is nog meer, dat ik met de liberaliteit niet te rijmen weet. Blijkbaar is de Prof. een bewonderaar van den heer Groen. Zoo vermeldt hij de gekuischtheid van stijl van zijn geëerden tegenstander; bij herhaling en trouwhartig verklaart hij, hem de *hoogste* achting toe te dragen en niet gaarne zou hij den eerbied uit het oog verliezen, dien zijne buitengewone talenten en uitnemend fijne vormen ieder moeten afdwingen, die met zijne keurige schriften bekend is; ook ontzegt hij hem geen opregte vaderlandsliefde; elders wordt zijne lofspraak bijna eene dithyrambe; want aan het hoofd der Theocratische partij, zegt hij, staat een man, wiens ijver en zelfverloochening in de verkondiging van hare leer hem bijna recht geven op den naam van apostel; wiens uitgebreide kunde, wiens kernachtige en geestige voordragt, wiens scherpzinnigheid hem, ook al stond hij alleen, tot eene geduchte tegenpartij zouden maken, daar zijne zeldzame gaven de spreuk der oudheid op hem van toepassing deden zijn: ‘Lui seul vaut une armée,’ wanneer zijne zedigheid dien lauwer niet afwees; eindelijk verklaart hij, dat het achtenswaardig karakter van het bedoelde partijhoofd, en zijne ongemeen humane vormen hem hij voorkeur doen kiezen tot antagonist van wie in 't strijdperk treedt uit zucht naar waarheid. En toch schijnt er vrij wat af te dingen op die bekwaamheid en achtenswaardigheid van Groen. Bij voorbeeld Jonckbloet heeft den handschoen tegen hem opgenomen, schoon hij niet als deze bijna elken anderen arbeid kon ter zijde stellen, maar slechts eenige uren aan andere bezigheden kon ontwoekeren. Groen is dus zoo knap niet, of Jonckbloet is oneindig knapper. Ik houd het er ook voor, dat Jonckbloet wel degelijk de gekuischtheid van stijl van Groen heeft zoeken na te streven en die welligt niet ver beneden zijn partij stelt, ja welligt daarboven, omdat er zulk een fraaije spelling in voorkomt, ofschoon men het anders om uitdrukkingen als blz. 2: *Onkunde der beginselen van het staatsregt*, of om woorden, als *kemper*, blz. 19, haast op zijn woord zou gelooven. Maar wat wordt er van de achtenswaardigheid van Groen, als hij blz. 15 en elders wordt voorgesteld als met eeden te spelen, als men hem voorstelt op den weg tot eene taktiek, die beneden het karakter der partij in het algemeen en van haren aanvoerder in het bijzonder is. of als men betuigt, dat in ons het stevigst geloof aan persoonlijk karakter aan 't wankelen wordt gebragt, en dat men den aanval eener oppositie niet mag voorbijzien, die de beginsels van den Staat aantast en dus zijn zedelijk bestaan zoowel als de materiele welvaart zijner ingezetenen op het spel zet? - Ziet, M.H.! zoo iemand zou ik, die geen politicus ben, met geen mogelijkheid kunnen hoogachten en bewonderen, want ik voor mij vond het tot dus verre liberaal, ja wel, iemand hoog te achten en te bewonderen, die het verdient, al verschilt hij met ons in zienswijze, maar ik wist niet en kan er ook nog niet in komen, dat de liberaliteit zoo ver zou behoeven te gaan. Met verlof dus van den heer Jonckbloet houd ik die fraaije betuigingen voor niet veel beter van gehalte dan de hatelijkheden, waarmeê nog onlangs theologanten, natuurlijk altijd in den geest der liefde en der verzoenlijk-

heid, elkander ongemakkelijk de ooren waschten.

Een derde punt, dat mij ten aanzien van hetgeen toch dan eigenlijk wel echte liberaliteit mag zijn, niet weinig in het naauw heeft gebragt, is, geloof ik, geheel op het terrein der politiek. De heer Jonckbloet treedt als bestrijder op van den heer Groen. Daar heeft hij gelijk in; dat is fiks; wij hebben een voorgevoel, dat wij meer op zijne zijde zullen zijn. Maar mag hij nu, om hetgeen hijzelf voor liberaal houdt, behoudsman worden? Ik wed, dat de heer Jonckbloet, zooals hij daar zit in Overijssel, voor het woord schrikt, maar hij neme het mij in dank af, als ik het, tot zijne waarschuwing, zoek te bewijzen. Welnu, mijnheer! gij zegt, tot de liberale partij te behooren: immers, dat is toch wel de partij der Grondwet, die tevens de talrijkste is en de normale. Als liberaal roemt gij dan ook art. 8: 'Niemand heeft voorafgaand verlof noodig, om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren' en noemt gij *oppozitie* onder een konstitutionelen regeringsvorm eer een verblijdend dan een bedroevend verschijnsel. Maar nu moet ik u vragen: Waar voor houdt gij den heer Groen? voor het hoofd eener partij of een er *factie*. Gij *noemt* hem een partijhoofd en als gij dat meent, zal ik u toonen, dat gij niet liberaal, wat meer is, dat gij een behoudsman zijt; maar als gij dat niet meent en gij acht hem het hoofd eener factie, dan zijn, neem mij niet kwalijk, uwe betuigingen van hoogachting en bewondering gehuicheld: immers gij vereenigt u ten volle met Bolingbroke, als hij schreef: 'Wanneer eene partij het openbaar en algemeen belang niet meer behartigt, en zich alleen wijdt aan de persoonlijke belangen van hare leden of leiders, dan wordt zij faktie geheeten, en hare staatkunde wordt met den naam van landverraad bestempeld.' Inderdaad, mijnheer! als ik nog eens terugdenk aan de bijzonderheden, straks door mij aangehaald en die gansch niet tot eere van Groen zijn, dan kom ik in verzoeking, om te denken, dat gij ter qualificatie (neem mij mijn spelling niet kwalijk) van dien heer dol gaarne een middenterm zoudt vinden tusschen partij en factie.

Maar aangenomen, dat gij inderdaad Groen houdt voor het hoofd eener partij, dat gij hem wezenlijk de hoogste achting toedraagt, dan zal ik u bewijzen, dat gij illiberaal zijt. - Of waar komt nu ergens uwe blijdschap uit over zijne oppositie? Ik heb er, zoover ik gelezen heb, geen spoor van gevonden. Wel heb ik gezien, dat gij het karakter van Groen in een bedenkelijk licht zoekt te stellen, omdat hij den eed op de grondwet heeft durven zweren. Er is geen lid der kamers, professor! die niet meer of min bezwaren tegen die grondwet in zijn hart heeft, en waar zoudt ge nu de grens stellen, binnen welke men wel mogt zweren en buiten welke men niet mogt zweren? Zou iedere grenspaling niet eene erge soort van inquisitie meêbrengen en zoudt ge niet ieder kerkgenootschap schuwen, waar men de geloofsbelijdenis op dergelijke wijze aan banden wilde leggen? Wat zou mij verhinderen, nu, daar het lidmaatschap der kamers niet afhankelijk is gemaakt van eene politieke geloofsbelijdenis, maar ook zij worden toegelaten, die tot de minderheid behoorden, wat zou mij verhinderen, zeg ik, den eed in dien zin af te leggen, dat ik de grondwet geenszins willekeurig ter zijde zal stellen, maar, als een goed burger betaamt, zal eerbiedigen, doch dat ik mij het regt voorbehoud, om ook de stem der minderheid te laten hooren, of ze welligt meerderheid mogt wor-

den? Ik bid u, hoe was anders ooit eene herziening van grondwet mogelijk, als niemand van de minderheid zich mogt veroorloven, volksvertegenwoordiger te worden? Maar stel eens, dat, hetgeen de hemel verhoede, de zienswijze van Groen die der meerderheid werd: wat zou die meerderheid trachten te doen? Natuurlijk mannen naar 's Hage zenden, van wier gezindheid zij zeker was. Maar die gekozenen zouden volgens Jonckbloet nimmer mogen gaan. Wat was het resultaat? De heerschappij eener factie. Met welk oog zouden wij de leden der kamer van 1848 hebben te beschouwen? - Maar Groen beweert immers niet, dat de Grondwet iemand *beveelt*, goddeloos te zijn, maar hij gelooft, ‘dat men door de *toepassing* harer beginselen zich op eene baan begeeft, waarlangs men, bij stelselmatige getrouwheid aan het eenmaal erkende beginsel, tot de meest buitensporige ongerijmdheden en tot de ergste gruwelen geleid wordt.’ Het meerendeel zijner ambtgenooten ziet, te goeder trouw, in die toepassing dat groote bezwaar niet en houdt den heer Groen, ook te goeder trouw, voor een droomer. Maar, wat dunkt u, zou nu wel het karakter van den echten liberaal meêbrengen, te willen, dat ieder andersdenkende buiten 's Lands raadzaal werd geweerd, ook al vertegenwoordigde hij tienduizendtallen, of dat zijne stem juist daar werd gehoord, waar zij met klem tot zwijgen kon worden gebragt en des noods te schande gemaakt? Welke politiek zou beter voegen in het stelsel van prof. Jonckbloet en behoeft hij zich wel de moeite te geven, om zich te kwellen met de gewetensbezwaren van derden?

Waarlijk men kan de meening niet onderdrukken, dat eigenlijk prof. Jonckbloet slechts ééne partij in de kamers zou wenschen. Want hij heeft immers te gezonde denkbeelden van oppositie, om die te willen beperken bij het verschil over de vraag, of een minister van Buitenlandsche Zaken al of niet tafelgeld zal hebben? of over deze: zal men sommige directeuren van politie van Rijkswege bezoldigen? Hij weet ook wel, dat, waar het vraagstukken van eenig belang geldt, partijen elkander ongrondwettigheid verwijten, en dat zulks bijna niet anders kan bij de rekbaarheid in zin van vele artikelen, waarin wel degelijk beginselen zijn opgenomen. Nu zijn wij dan toch zoo vrij, om prof. Jonckbloet te vragen, of hij zich niet wat hoog zou plaatsen, door zijn eigen stelsel voor onverbeterlijk te houden, omdat hij dan toch erkent, dat aan de eene zijde de partij van Groen buitengewone bekwaamheden heeft en aan de andere zijde de groote menigte zijner partij eer tot staatkundig zelfbewustzijn dan staatkundige kennis gekomen is? Neen, maar inderdaad, men zou haast, ik weet niet, waar ik die uitdrukking gelezen heb, maar men zou haast zeggen, dat prof. Jonckbloet valt in de termen van *gewijzigd behoud.* Oordeelt zelve, als ge den man dus hoort spreken.

‘Ieder burger moet belang hebben bij volkswelvaart en materiëlen bloei des lands. Die zijn alleen denkbaar bij een toestand van *rust en vrede*: vrede niet alleen met het buitenland, maar ook en hoofdzakelijk binnen 's lands, onder de verschillende burgers van den Staat. Niets bevordertzoodanigen gelukkigen toestand meer, dan *het bevestigen der staatsvormen, der bestaande orde van zaken;* het vermeerderen van *beredeneerde* sympathie voor de beginselen, waarvan zij de uitdrukking is.’ blz. 14.

Is het niet, als men prof. Jonckbloet zoo, gemoedelijk over *bestaande orde van zaken*

hoort spreken, of men een behoudsman hoort van 1840; en, in verband met het fatsoenlijk gehoor, waarvoor hij het woord wenschte te voeren geloof ik, dat hij het meent ook, schoon zijne theorie welligt niet altijd volmaakt met deze betuigingen zal overeenkomen. Ik zeg, hij meent het stellig, hij is stellig een man van gewijzigd behoud, want in deze zelfde alinea, waarin hij gewaagt van het *bevestigen* der staatsvormen, erkent hij, dat de vorm het *veranderlijke* is. Inderdaad, dat bevestigen der staatsvormen, der bestaande orde van zaken is hem in zijne ingenomenheid met de gewijzigde Grondwet, ontsnapt; want op vele andere plaatsen, (zie blz. 55, 80, 95, 96) waar het hem te doen is, om den geleidelijken overgang der absolute monarchie tot de getemperde democratie te ontwikkelen, laat hij wel degelijk de veranderlijkheid der staatsvorm en uitkomen. Nu is het er ver af, dat ik het plan van prof. Jonckbloet niet zou toejuichen, want ik ben overtuigd, dat onze natie het nog wel een poos met de grondwet van 1848 in de hoofdzaken zal kunnen stellen, maar ik wilde alleen doen zien, dat hij in de bedoelde alinea juist hetzelfde standpunt heeft gekozen, dat de behoudsmannen voor hem hadden ingenomen. Zoo moeijelijk is het, om echt liberaal te zijn, zoo moeijelijk, bij zaken zich te bepalen, en personen buiten het spel te laten!

November, 1851.

II.

Gij meent misschien M.H! om het voorgaande, dat ik niet veel met het boek van Prof. Jonckbloet op heb. Integendeel: ik heb het nu geheel gelezen en ik ben er meê ingenomen; ik zeg er den Prof. mijn hartelijken dank voor. Wel is er geen merkwaardige verandering door in mijn politieke overtuiging te weeg gebragt, maar zij is er toch door versterkt. Doch liever dan van mijzelven te spreken, zal ik mijne les opzeggen en aan mijne medeleeken in 't vak vertellen, wat ze in 't boek al zoo kunnen vinden.

Er zijn zes redevoeringen in, uitgesproken en uitgegeven voor fatsoenlijke democraten, die, gelijk ik reeds in mijn vorigen zeide, ten minste Fransch, Engelsch en Duitsch verstaan. De eerste redevoering heet en is slechts eene *inleiding* tot de volgende. Natuurlijk geeft er zich de schrijver groote moeite in, het gewigt van zijne taak te doen uitkomen. Het bedroevend gebrek aan politieke kennis bij ons te lande, in verband met eene gevaarlijke oppositie, die het hoofd opsteekt, heeft er hem toe gebragt, om opzettelijk die punten van het Nederlandsch staatsregt te behandelen, die van het meest dadelijk en meest praktisch belang zijn. De schrijver erkent drie partijen, *die der Grondwet*, waartoe hij met lijf en ziel behoort, *die van reactie*, en *de theocratische.* Op de laatste heeft hij het gemunt. Wij hebben er vrede meê, maar moeten toch opmerken, dat zij niet het minst gevaarlijk is, omdat althans het aanzienlijkst deel van de partij der reactie zich met haar vereenzelvigt en gaarne bij uitbreiding het droit divin op zich zou willen zien toepassen, en omdat zij, bij wie het intérêt personnel in den wezenlijk slechten zin het droit divin vervangt, gaarne à la suite zouden medegaan. Wat eene vierde partij, de radicale, d.i. die der socialisten en communisten betreft, schrijver ontkent stoutweg haar bestaan te onzent, en in allen geval meent hij, dat het verband tusschen communismeen constitutionnele democratie onbewijsbaar is. Op deze laatste stelling komen

wij terug, maar hier reeds kunnen wij niet voorbij, op te merken, dat er, naar onze meening altijd en overal een aanhang bestaat van communisten, die onder zekere omstandigheden den deftigen naam van partij verwerven kan.

Maar, zoo als ik zeide, de heer Jonckbloet heeft nu eens de theocratische partij tot zijn mikpunt gemaakt en we hebben daar vrede meê, schoon we inderdaad die andere partijen niet zoo gering schatten. In overeenstemming met zijne zienswijze besteedt hij dan ook het grootste gedeelte zijner *inleiding* aan het betoog, dat hij eigenlijk de zich noemende anti-revolutionnaire of Christelijk-historische partij door het woord *theocratische* naar waarheid heeft geschetst; dat deze partij, omdat zij den geest onzer staatsinstellingen aantast, eene geheele omkeering van zaken voorbereidt, en dat zij, om onder 's volks vertegenwoordigers op te treden, te onregte den eed op de Grondwet durft afleggen. Ten bewijze, dat de gevaren, die ons van haar dreigen, niet ingebeeld zijn, haalt hij eene reeks van plaatsen aan, meerendeels uit de schriften van Groen, waaruit genoegzaam kan blijken, dat men met hem en de zijnen een strijd op leven en dood te kampen heeft. Ten slotte geeft hij in korte trekken den gang op, dien zijne bestrijding van de theocratische en zijne verdediging der democratische partij nemen zal.

Slechts in de eerste der vijf volgende redevoeringen treedt de heer Jonckbloet regtstreeks als bestrijder, in de vier overige als verdediger tegen den heer Groen op. De eerst bedoelde draagt ten opschrift: *Het onpraktikale der theocratische theorie.* Die indeeling is geleidelijk en rationeel. Het was natuurlijk, dat de heer Jonckbloet tegenover den heer Groen aldus redeneerde: ‘o Gij, die zoo dapper tegen onze Grondwet te velde trekt, ei lieve, laat ons zien, of gij wat beters hebt aan te bieden.’ Kon hij het tegendeel aantoonen, dan was reeds veel gewonnen, maar nog niet genoeg. Dan moest nog de Grondwet zegepralend tegen den heer Groen worden verdedigd, en hieraan zijn de vier volgende gewijd. Wat nu die eerste betreft, zij bevat een tweeledig betoog. Vooreerst doet zij zien, dat de heer Groen den invloed der revolutie op de staatsvormen werkelijk wil wegcijferen, en ten andere, dat hij ons, met geringe uitzondering, wil terugvoeren tot voor 1795 of eigenlijk tot op de tijden van Karel V. Wij zijn het met den heer Jonckbloet eens, dat zoo iets slechts behoeft aangewezen te worden, om er het ongerijmde, het onprakticale van te gevoelen. En zóó zou men nog een historischen staat bekomen; maar de heer Jonckbloet doet zien, dat, wanneer de zich noemende *Christelijkhistorische* school *alleen* eene Christelijke wordt in den zin van van der Kemp, de theocratische theorie dan meer revolutionnair wordt dan de revolutie zelve.

Het opschrift der derde redevoering is: *democratie en droit divin.* Zij is het theoretische gedeelte van de verdediging, waarvan in de vijfde en zesde het praktische gevonden wordt. De bestrijding van den heer Groen *kon* alleen op het gebied der theorie zijn, omdat deze nimmer een ideaal, of gelijk hijzelf het noemt, eene utopie van zijnen staat geschetst heeft, laat staan dan, dat zulk een ideaal of utopie ooit in toepassing zou zijn gebragt. Hoe dit zij, de heer Jonckbloet komt mij voor, nu eerst, daar hij zich regt op zijn eigen terrein gevoelde, *con amore* te hebben gewerkt. Wèl verre van Godverzaking tot grondslag te nemen, erkent ook hij God als souverein wèl verre van

tot driest ongeloof te vervallen, legt ook hij hier eene geloofsbelijdenis af. Den conventionnelen staat van Rousseau, door Bastiat zoo zegevierend bestreden, verwerpt ook hij; ook hij neemt, als Groen, een staat aan, uit behoefte aan gezelligheid, door God ons ingeplant, geboren. Maar ook de andere eigenschappen en vermogens van den mensch verliest hij geenszins uit het oog, en hij toont aan, dat deze, onder gedurig vallen en opstaan, onmiskenbaar tot ontwikkeling en vooruitgang geroepen is. Evenwel zoo heftig is, bij den nog niet ontwikkelden mensch, de magt der zinnelijkheid, dat hij aan de voorwaarden van zijn bestaan niet zou kunnen voldoen, indien niet het *gezag* tusschen beide trad. - Hoe dat gezag zich nu van tijd tot tijd openbaart, wordt in eene geleidelijke orde allerduidelijkst ontwikkeld. Het patriarchaal bestuur wordt door de absolute, deze door de getemperde monarchie vervangen, terwijl en omdat de mensch langzamerhand van slaaf vrij wordt. Weet nu de vorst, bij de toenemende beschaving, zijn eigen ongenoegzaamheid, den gedurigen vooruitgang zijner onderdanen niet te erkennen, hij loopt gevaar zijn troon te verliezen, en het gezag gaat over, niet op de massa, maar op hen alleen, die de regtmatige eischen en behoeften van hunnen tijd beseffen. Neemt de beschaving nog meer toe en ontaardt daarbij de aristocratie, die de monarchie verving, in eene baatzuchtige factie, dan is de weg tot de democratie, let wel tot de democratie, niet tot de ochlocratie gebaand. Al die opvolgende regenten regeren volgens het droit divin, omdat de goddelijke wijsheid, die het geluk der menschheid wil, zonder ooit hier of daar zijnen Samuel te zenden, blijkbaar het gezag daar wil hebben geplaatst, waar het aan de beste handen is toevertrouwd.

Heeft de heer Jonckbloet in zijne derde redevoering, zonder het licht der geschiedenis te versmaden, het staatsregt theoretisch ontwikkeld uit de wetten, volgens welke zich, naar den wil der Voorzienigheid, de menschheid meer en meer tot gevoel van eigenwaarde verheft, in de vijfde en zesde vinden wij het licht der historie bijna uitsluitend aangewend, om, uit de geschiedenis van ons vaderland, de resultaten van dat onderzoek als onbetwistbaar boven bedenking te stellen. Ook dit onderzoek was noodig, om de aanmatiging te wederleggen, alsof de theocratische school het monopolie der wetenschap had en alsof de dus genoemde revolutionnaire theorie een onwetenschappelijk zamenraapsel was. Dit gedeelte vooral van des heeren Jonckbloet's arbeid komt ons voor te zijn sans réplique en ik verheug mij, dat des heeren Groens monomanie hier zoo duidelijk in het licht werd gesteld. Men vindt hier zonneklaar aangewezen, dat de ontwikkeling van het staatsregt uit eene absolute monarchie tot de democratie en tot de regeling van deze laatste door de constitutionnele monarchie een natuurlijken gang heeft gehad en dat de onregelmatigheden der overgangen vooral niet het minst zijn te wijten aan het despotisme, het egoïsme en het onverstand van hen, die telkens met het gezag waren bekleed.

Eindelijk verdedigt nog de heer Jonckbloet opzettelijk in zijne vierde redevoering de democratie tegen de gruwzame beschuldiging, als was zij eene dochter der revolutie, gesproten uit ongeloof en als leidde zij noodzakelijk tot communisme. Hij tracht te betoogen, dat de revolutie verschillende elementen heeft, deels politieke, deels sociale en dat men de eerste kan aankleven, terwijl men de

laatste verwerpt; dat de communisten eene sociale omkeering op het oog hebben; dat, hetgeen de heer Groen ongeloof noemt, geen ongeloof is, maar slechts een afwijking van de kerkleer; dat hijzelf het beginsel van revolutie gehuldigd heeft, door zijne 'konservative-geschichtliche Entwicklung' daar te beginnen, waar reeds eene groote afwijking van den oorspronkelijken vorm, dat is, van de absolute monarchie heeft plaats gehad; dat in het Evangelie geen stellige voorschriften omtrent staatsregt en politiek te vinden zijn; eindelijk, dat de 18de eeuw, schoon de *rede* huldigende, daarom nog niet kan gezegd worden, in ongeloof te zijn verzonken geweest. De *rede* nu neemt de schrijver tegen het kerkelijk leerstuk van de verdorvenheid der zedelijke natuur van het menschelijk geslacht veelal met woorden uit professor Roorda's *Zielkunde* ontleend, in bescherming, aannemende, dat zij door gedurige ontwikkeling ook telkens aan minder dwalingen blootstaat.

Ziet daar, lezers! den korten inhoud van het zaakrijke boek van den heer Jonckbloet. Al was het minder moeijelijk, om dat te doen, ik zou er niet gaarne een uitvoeriger uittreksel van geven: want liefst heb ik, dat gij zelve het leest, al was het maar alleen tot meerdere waardering van de tegenwoordige orde van zaken, die noodwendig in onze schatting moet rijzen, als men haar gehandhaafd ziet op het terrein van wijsgeerig-geschiedkundig onderzoek. Het pleit is, dunkt ons, voldingend beslecht, de vijand uit zijne, laatste verschansingen verdreven, de geschied vorscher door de geschiedenis wederlegd, het gezond verstand ontheven van den loodzwaren last der mystiekerij. - En toch, wij hebben eene gewigtige bedenking tegen ééne hoofdstelling van, het boek, die de schrijver niet alleen in zijne vierde voorlezing, maar ook op vele andere plaatsen zoekt aannemelijk te maken, die namelijk, waarbij hij beweert, dat revolutie in geen verband hoegenaamd zou staan met ongeloof, dat democratie niets gemeens zou kunnen hebben met socialisme of communisme. De eerste fout, dunkt mij, zit in de eenzijdige opvatting van het woord revolutie. Voor den heer Groen is dat een nachtmerrie, alleen door het droit divin te bezweren. Voor den heer Jonckbloet is het een liefelijke dageraad, die eens slechts door den middagglans van het vote universel staat overtroffen te worden. Beide dwalen. Het woord beduidt *omwenteling* en kan dus zoowel iets goeds als iets kwaads beteekenen. Maar het is door de gruwelen van 1791-95 in miskrediet geraakt en nu vindt men vrij onnaauwkeurig de begrippen *revolutie* en DE *revolutie* door elkander gebruikt. Doch waarop komt eenvoudig de zaak neder? Daarop, dat men wete, of ongeloof al of niet een heerschend element in iedere revolutie zij geweest. Was het dit b.v. in den opstand der Zwitsers tegen Oostenrijk, in den opstand der Nederlanders tegen Spanje, in den opstand der Grieken tegen de Turken? Zal de heer Groen zelf dat van het eerste en laatste volk durven beweren? en zal hij niet van onze voorouders toestemmen, dat juist het geloof een element was van hunnen strijd? dat dit krachtig hunne revolutie bevorderd heeft? Maar men gaat inderdaad te ver, als men zou durven ontkennen, dat niet juist door het ongeloof de Fransche revolutie zoo vreesselijk is geworden. Zou de heer Jonckbloet breedvoerige aanhalingen uit tal van schrijvers noodig hebben, om tot de erkentenis te komen, dat door de jammerlijke verbastering

der Roomsch-Katholieke kerk, het Christelijk geloof ten eenemale was te niet gegaan en dat de rede, die hare krachten beproefde, zoo doende hare veilige noordstar miste? Zoo moest wel de vrucht aan den boom beantwoorden. En is het niet opmerkelijk, dat eene zonderlinge mengeling van geloof, ongeloof en dweeperij in het begin der Engelsche revolutie eene beduidende rol speelde en hare wrange vruchten droeg, terwijl op het eind het geloof tot eene weldadige uitkomst heeft geleid? Maar zoo ik in dit opzigt gaarne den heer Groen bijval, hij veroorlove mij toch op te merken, dat hij nog eenmaal eenzijdig is, door het ongeloof alleen in de schaal der vorsten te leggen. Welk ongeloof, denkt hij, werkt meer revolutie, dat van Lodewijk XIV en XV, of dat van Rousseau en Voltaire? Wie loochent krachtiger God en Christus, de despoot, die zijn roeping miskent of de zedelooze dagbladen tooneelspeler? Ik kan met geen mogelijkheid begrijpen, dat iets anders dan verfoeijelijke heerschzucht den atlas op zich zou willen laden van eene ondragelijke verantwoordelijkheid wegens zoo vele en zoo teedere belangen, die de best onderrigte vorst, ook met den besten wil, niet ten halve kan doorzien.

Maar wij zouden ligtelijk afdwalen, en wij wilden alleen doen zien, dat somtijds ongeloof een der elementen is van revolutie. Ware de Fransche natie voor het meerendeel niet in den poel van ongeloof gestort geweest, er zou, dunkt ons, zeer zeker toch een revolutie zijn uitgebroken, maar die gruwelen, die haar nu verzeld hebben, zouden wij niet te betreuren hebben. In dat opzigt heeft de Roomsch-Katholieke kerk eene ongeloofelijk zware verantwoording op zich geladen en gaat zij nog dagelijks voort, dit te doen. Maar ook de Protestantsche kerk is niet vrij van schuld, voor zoover zij zich, hoezeer dan ook gewijzigd, geplaatst heeft op den bodem der kerk van Rome, en het ware der moeite waardig, wijsgeerig en historisch te zien toegelicht, hoeveel afbreuk allerlei concordantien en formulieren van eenigheid aan de zaak des levendigen en opregten geloofs hebben gedaan. - Wilt gij nu, dat revolutie en ongeloof wezenlijk synoniem worden, er staan twee wegen voor open. De eerste is deze, dat gij eene kerkleer, b.v. die der Dordtsche synode, drijft en opdringt. Inderdaad, die dat doen, maken zich ook aan ongeloof schuldig, al willen zij het niet bekennen; zij meenen, dat hunne geloofs-artikelen beter en krachtiger op het gemoed zullen inwerken, dan het levend Woord van God. Verhoede de hemel, dat ooit zulk eene proeve worde genomen, althans hier te lande; want misschien gaan we een tijd te gemoet, waarin een naburig land ons zal leeren, dat het ongeloof, door het protestantisme gekweekt, vooral niet minder afschuwelijk is dan die dochter der Roomsch-Katholieke kerk. - En de tweede weg is deze. Maak uw onderwijs onzijdig, zoo ongeveer in den geest als onlangs te A. besproken werd, dat het toch vooral niemand kwetse. Ge kunt er zeker van zijn, dat ge binnen korten tijd uw doel zult hebben bereikt. Inderdaad! het is bedroevend, te bemerken, dat tot in 's lands vergaderzaal partijdige beschouwing den schijn doet aannemen, alsof geen ander *Christelijk* onderwijs denkbaar ware dan zulk een, waarvan dorre dogmen schering en inslag zijn; alsof men Christus niet kan leeren kennen, de vaderlandsche historie behandelen, zonder de leer te prediken der drieeenheid of der voorbeschikking of der

zedelijke onmagt. Ziet daar in ons oog een gevaarlijke klip, waarop de wetgever schipbreuk kan komen te lijden. Wij weten wel, dat het geloof daarbij niet behoeft te niet te gaan, dat de wetgever daar eigenlijk niets op vermag, maar wij kennen toch eenigzins den geest van velen in den lande, wij weten hoe erbarmelijk gering de evangelische kennis, hoe groot daarentegen de onverschilligheid is en als nu eenigermate de wet hare sanctie geeft aan eene zoogenaamd godsdienstige zedeleer, waaraan een onbewegelijk middelpunt ontbreekt, dan hecht ik niet veel aan eenige uren catechetisch onderwijs aan massa's gegeven en dat dan toch altijd nog daarenboven eenigzins dogmatisch is. Voorwaar, dit schijnt vastte staan, dat, zoo ge revoluties wilt voorkomen, of althans hare afzigtelijkheid daaraan ontnemen, de Christelijke godsdienst uw eenig plechtanker is, dat zij alleen onverwinnelijk maakt.

En wat nu de stelling betreft, dat democratie en communisme niets gemeens zouden hebben, het is waar, de eerste betreft den Staat, de tweede de maatschappij, de eerste kan geregeld worden en is het werkelijk, de tweede is niet te regelen, en in haar consequentiën toegepast, leidt zij, de schrijver heeft het zelf gezegd, tot volslagen anarchie. Maar is het niet zonneklaar, dat, gelijk ongeloof op den aard der revoluties inwerkt, zoo ook communisme de democratie tot haar voertuig kan maken? Neem eene absolute monarchie, eene aristocratie, gij hebt in dat opzigt niets regtstreeks van uwe staatsvormen te vreezen (want zijdelings kan hare verfoeijelijke baatzucht wel degelijk aan dat monster geboorte geven), maar kunt gij datzelfde verzekeren van de democratie? De schrijver ja verzekert ons, dat men bij ons met voorzigtigheid staatsburgerlijke regten heeft toegekend en dat de census tot bepaling daarvan nog zoo kwaad niet is, maar diezelfde schrijver klaagt toch over de geringe politieke ontwikkeling en kennis onder ons volk. Het is dus vrij zeker, dat onder de 100,000 kiezers, die den collectieven souverein helpen uitmaken, velen nog tamelijk weinig politisch ontwikkeld zijn. Maar nu vraag ik, of, indien eens de proef op de som kwam, bij velen zich niet eene tant soit peu communistische strekking zou openbaren? Wat dunkt u b.v. van denzelfden man, die beschermende koornwetten zou willen en eene belasting op de schuldbrieven? Zou in zoo iemand niet eene overhelling te bespeuren zijn tot een stelsel van berooving? Zou de zegepraal van zijne wenschen niet een stap nader wezen aan anarchie?

Wij willen niet dieper gaan in de ontwikkeling der communistische elementen, die bewust of onbewust ook onder ons verspreid zijn, maar eindigen met de opmerking, dat wij in zoo verre het met den heer Groen eens zijn, als hij beweert, dat communisme het noodwendig gevolg is van ongeloof, en dat dit laatste de moeder is, niet slechts van revolutie, maar van omkeering van Staat en maatschappij; maar dat wij er aan den anderen kant zoo ver af zijn, ongeloof met revolutie te vereenzelvigen, dat wij in tegendeel revoluties met weldadige onweders vergelijken, die den staatkundigen dampkring zuiveren en de menschheid harer bestemming nader brengen. Evenwel, wij achten die revoluties, terwijl zij woeden, rampen, rampen, die het pligtmatig is, te voorkomen. Die afleider kan niet zijn het staal van Franklin; hij moet hier aan den hemel zelven worden ontleend. Het is de godsdienst,

gekweekt in het hart der volken niet alleen, maar ook der vorsten, die die weldadige afleider zal zijn, en althans aan de revoluties, zoo zij al onvermijdelijk zijn, den prikkel van gruwzaamheid ontnemen, dien het ongeloof daaraan toevoegt. Het spreekt van zelf, dat in ons oog *ongeloof* iets geheel anders is dan in het oog van den heer Groen; maar aan de andere zijde wilde ik toch gaarne èn bij den heer Jonckbloet èn bij andere liberalen meer duidelijk de bekentenis hebben zien uitgesproken, dat zij ook met de meest mogelijke volmaking der staatsvormen verloren spel spelen, indien niet de Christelijke godsdienst meer en meer hare doordringende en zielvermeesterende kracht doet gevoelen in de harten harer belijders. De Kerk, meenen wij, heeft dus, vooral in onze dagen, eene schoone rol te vervullen; haar invloed bij uitstek kan de goede vruchten van revoluties, om zoo te zeggen, consolideren en wij achten het wenschelijk, dat èn staatsmannen èn staatkundigen zich van deze waarheid innig overtuigen.

December, 1851.

Letterkunde.

Bilderdijk in het ‘Voorgeborchte’
Geproclameerd tot een getrouwen zoon der moederkerk.

Dat de verdienstelijke taalkenner en dichter, de heer Alberdingk Thijm, meermalen de hulde van opregte hoogachting en innigen eerbied bragt aan den onvergelijkelijken, éénigen Bilderdijk, wien zou het bevreemden? dat hij zijn bundel gedichten uit de verschillende tijdperken der Noord- en Zuid-Nederlandsche literatuur, aan Bilderdijk's nagedachtenis wijdde, wie zou het hem euvel kunnen duiden, ware 't ook dat menigeen in den vorm der toewijding zelve enkele zonderling luidende uitdrukkingen opmerkte? maar dat hij ons Bilderdijk, een twintigtal jaren na diens dood, als een getrouwen zoon der Moederkerk wil schetsen, ja, hem de behoudenis van ons land in een terugkeer tot de Roomsche kerk doet stellen, en zulks op grond van een uit het verband gerukt deel eens volzins, en ettelijke geheel valsch toegepaste dichtregelen - dit is inderdaad wat te erg! Niettemin heeft hij dàt in zijn dichtstuk het ‘Voorgeborchte’ met alle vrijmoedigheid gedaan, tot verbazing van velen, tot ergernis van anderen, tot verontwaardiging van sommigen. Wat ons betreft, wij kunnen ons zeer wèl voorstellen, hoe uiterst aangenaam, hoogst verblijdend, ja, weldadig het voor den heer Alberdingk Thijm was, in de geschriften van een man, die, naar zijne overtuiging ‘der kunst in Nederland haren Christelijken en eenig vasten grondslag heeft teruggegeven[1)]’ uitdrukkingen te vinden als deze: Mijn hart heeft ten allen tijde warm voor de Moederkerk geslagen. Ja, wat meer zegt, wij zouden het kunnen begrijpen, dat hij bij het lezen van zoo iets den vurigen hartewensch niet kon onderdrukken, maar dien 't zij stil, 't zij luid uitboezemde: mogt toch de voortreffelijke, die zulk eene sympathie voor de Moederkerk in dit woord betoonde, werkelijk tot haar overgegaan zijn! - Maar, wij moeten het zeer ernstig vragen: is het dáárom geoorloofd iemand twintig jaar na zijn dood volslagen hef tegendeel te laten zeggen van hetgeen hij bedoeld heeft? Of, meent de heer Alberdingk Thijm welligt, dat de schriften van Bilderdijk reeds ontoegankelijk voor ons lezend publiek zijn geworden, en men zich door zijne aanhalingen uit 's mans werken in den waan zou laten brengen, dat de echt-oud-gereformeerde dichtervorst een krypto-katholiek was?

Het is opmerkelijk, dat, met uitzondering van ééne plaats uit de ‘Geschiedenis des Vaderlands,’ die ook allesbehalve in verband en zamenhang aangehaald wordt, geen enkele uit de proza-

1) Zie de opdragt van bovengenoemden bundel.

schriften van Bilderdijk wordt geciteerd, dan een achtste gedeelte van een volzin, uit: '"Een Protestant aan zijne medeprotestanten."' Kent de heer Alberdingk Thijm Bilderdijks antwoord op den openbaren brief van Le Sage ten Broek, waaruit hij zekerlijk minder gunstige aanhalingen voor zijn beweren zou gezocht hebben? Maar, wat vragen wij zulks? Gewis, er is geen twijfel aan, dat al, wat uit Bilderdijks pen gevloeid is, aan den heer Alberdingk Thijm niet vreemd zijn kan; maar het is van den anderen kant natuurlijk, dat zoodanige plaatsen, die minder geschikt waren voor het doel, dat hij zich had voorgesteld, hem ook minder aantrokken.

Wij wenschen, ten behoeve van onze lezers, die de schriften van Bilderdijk òf niet bij de hand hebben, òf genoegzamen beschikbaren tijd missen om ze na te slaan, enkele plaatsen daaruit op te geven, om hen te doen zien, hoe hij over de kerkhervorming, over het onfeilbaar gezag der Roomsche kerk, over hare heiligen enz. enz. dacht, en hen te overtuigen, dat de, in het geloof aan den Eénigen Verlosser en Zaligmaker ontslapen, Bilderdijk, al sloeg hem het hart warm voor de Moederkerk, niettemin getrouw aan zijne Protestantsche belijdenis heeft vastgehouden, en onmogelijk een terugkeer tot de Petruskerk, noch voor zichzelven, noch voor zijn vaderland heeft kunnen wenschen.

Het is ons oogmerk niet, en 't kan het hier niet zijn, over het dichtstuk zelve, waarvan wij de menigvuldige schoonheden geenszins miskennen, uit te wijden, noch ons in geleerde vergelijkingen van het 'Voorgeborchte,' met Virgilius en Dante te verdiepen, evenmin naar de meerdere of mindere juistheid van de voorstelling der historische personen te onderzoeken (ofschoon Bilderdijk voorzeker niet over allen bij levenden lijve eveneens zou geoordeeld hebben, als hij in het 'Voorgeborchte' onder de bezwering van den heer Alberdingk Thijm in diens visioen doen *moet*): wij wenschen alleen eenige *zeer duidelijke* plaatsen uit Bilderdijks werken op te geven, waaruit het den lezer zal mogen blijken, dat hij inderdaad even zoo ver was van de toetreding tot de Moederkerk, als wij vermeenen dat de heer Alberdingk Thijm zulks op dezen oogenblik van die tot de Protestantsche zijn zal.

Bilderdijk over de kerkhervorming.

Geheel de wareld erkende toen met eenstemmigheid het noodzaaklijke van eene Hervorming, die de gruwzame ongebondenheid van zeden, de vervalsching der leerstukken en 't priester- en monnikenbedrog, niet slechts palen mocht stellen, maar met kracht beteugelen en intoomen, en de snood bezoedelde waarheid in zuiverheid on in kracht van Godzaligheid voor het diep verdorven Europa te rug roepen. Dit erkenden de Algemeene Kerkvoogden op hunnen zetel, dit waardige Bisschoppen, dit alle verlichte mannen in de Kerk, die geheel de Kerk-zelve, door scheuringen van tegen elkander strijdige aanhangen van Geestelijke Ordes verdeeld, en op de verstgaande wijze geërgerd, in plaats van waarachtige troost, met oudwijfsche fabelen on leugenvonden gepaaid, en voor Christus verdiensten op eene overtolligheid van menschlijke goede werken gewezen zagen, waarover de Kerk of haar hoofd te beschikken had, en waarop men onder Munnikenkappen of kielen gerustelijk ten hemel meende in te gaan. Doch de

mooglijkheid was daar niet, dat in zulken toestand, daar geheel de Geestelijkheid en haar tallooze aanhang, van den hoogsten tot den laagsten graad, haar gezag, hare schatten, hare weelde en wellust, niet alle zoo onbeperkte voorrechten aan de algemeene verblinding verknocht zag, die zoo hooggewenschte hervorming in de kerk-zelve zou plaats grijpen. De Voorzienigheid wekte in het uiterste der ontheiliging van het Christendom door de afschuwlijke Aflaatkraam, eenen wederstand op tegen dezen gruwel, die van de zijde des Roomschen stoels gehandhaafd, tot volkomen opstand moest uitbarsten, en het Euangelie werd tegen het Pausdom overgesteld.

Aan de Roomsch-Katholijken dezer dagen. Blz. 2.

Naauwlijks was de gezegende Hervorming in ons dierbaar Vaderland door den Godgetrouwen Willem den Eerste gevestigd, of de Geest des verderfs sloeg er de klaauwen in. De Vader des Vaderlands viel door een herhaalden moord, en met hem lag alle uitzicht ter neder.

De bezwaren tegen den geest der eeuw, toegelicht. Blz. 5.

Ja zeker geeft de rechte beschouwing der Reformatie een alleraandoenlijksten indruk voor die haar wel inziet. Doch welke schrijver heeft dit recht gedaan? Bij den een is 't alleen een middel van tegenwerking tegen 't Bijgeloof, 't zedenverval enz. Bij den ander een middel van beschaving, van uitbreiding der wetenschappen. Bij den derde, het stellen van een partij tegen een overheersellende partij. Bij den vierde, een vrijmaking van het vorstengezag, en een onderwerping van de Kerk aan de aardsche Staatsmachten. - Ziet iemand er de voorbereiding van het Rijk Gods in? - Ach! ook hierin is de Geschiedenis altijd misbruikt geworden, en zij wordt het steeds. Gelukkig het land, waar zij eens openlijk, algemeen en goed geleerd wierd! Het verkeerd begrip van de Historie, en gebrek van de éénheid daarin te beschouwen, is de bron van duizend ongelukken.

Mengelingen en fragmenten enz.
Blz. 177.

Bilderdijk over de onfeilbaarheid van den paus en der Roomsche kerk.

Eens van haar doordrongen; eens den kerkvoogd in Christus plaats aangenomen; en alles is gezegd! Men mag Paus, men mag Patriarch, men mag Lama, of (als in Japan) Geestelijk keizer heeten, indien er zulk een onfeilbaar wezen op aarde is, daar is goed noch kwaad meer, dan wat hij beveelt of verbiedt. Geen Eed of verbond hecht dan voor zooverr' hij 't bekrachtigt, en geen gruwel kan zoo afschuwelijk zijn die geen plicht wordt, zoodra hij dien voorschrijft. Onfeilbaarheid van hem die gebiedt, zonden op zich neemt, zonden vergeeft, voor en nadat zij gepleegd zijn, en uit eene onuitputbare schatkist van overtollige goede werken eenige legioenen van Heiligen (want ook die schept hij), ieder toeëigenen kan zooveel hem ontbreekt of tot zaligheid noodig is, zou die ieders hart niet gerust stellen? Zeker zij maakt alle onderzoek in het geestelijke beide en zedelijke overbodig. Wat leert, of wat wil, die onfeilbare persoon of onfeilbare kerk, is de eenige vraag die ooit bij den gene die gerust en wroegingloos leven en zalig sterven wil, te pas komen kan.

Een protestant aan zijne mede-protestanten. Blz. 34 en 35.

Te vergeefs derhalve beroept zich het Katholicismus op eene onverbroken opvolging der Kerkhoofden, van den tijd der Apostelen af. Laat Petrus de eerste kerkvoogd in Rome en Linus zijn opvolger geweest zijn. Al ware dit zoo zeker en klaar, als het betwist en duister is, bij gebrek van genoegzame oorkonden en zekere narichten, dit kan nog die zich als zijne opvolgers aanmerken, geen recht op onfeilbaarheid geven.

Ald. Blz. 39.

Ik vraag, of het openbaar danken en lofzingen voor den Parijschen eedbreukigen gruwelmoord door een Paus, (en dit zelfs is een kleinigheid bij vele andere zaken) met onfeilbaarheid konden bestaan? Van den trotschen en heerschzuchtigen Hildebrand (Gregorius den VII) spreek ik niet; zijn gedrag hoe hatelijk en afschrik inboezemend, ware misschien vrij beter te verdedigen dan dus verre geschied is; maar of hij die hem in den Almanach plaatste (Paulus de V) daarin onfeilbaar was, mag God alleen oordeelen; aan ons sta het twijfelen vrij! Alleen, waar de boosheid-zelve regeert en het Rijk des Satans sticht, vrage ik wat Christus gemeen heeft met Belial? Of kunnen de Roomsch Katholijken de vlekken uitwissen, die zulke Opperkerkvoogden als zij-zelven veroordeelen, in de jaarboeken nalieten?

Ald. Blz. 61.

En kan men, als overspel, ontucht, Mammondienst, en heiligschennis aan het hoofd zitten, (zulke tijden toch heeft de Roomsch Katholijke kerk ten minste gehad,) Christus invloed erkennen of onderstellen? Kan of mag men Zijn afdalen in het midden van ons aannemen, waar men niet samenkomt in Zijn naam en tot Zijne eer en verheerlijking, maar om aardsche staatkunde, aardsche inzichten, aardsche ontwerpen, na voorafgegane kuiperijen, samenspanningen en samenzweeringen van heerschzucht of eigenbaat, door te drijven en tot stand te brengen?

Ald. Blz. 13.

Bilderdijk over de heiligen en plegtigheden der Roomsche kerk.

Immers, wie weet niet hoe men bij die kerk de Heiligen, of liever de door uw kerkelijk Overhoofd of Kerkvergaderingen voor heilig verklaarde en aangebeden verstorvenen aanmerkt? Hoe men inzonderheid Maria (als moeder Gods) aanbidt en vereert, op haar (als koninginne des hemels) vertrouwt, en welke fabeltjens men uitvent, ten bewijze en als voorbeeld, hoe zij (zelfs, als ware 't, ten spijt van haar Goddelijken Zoon), ook de genen die Hem verloochenden, wanneer zij haar slechts aanriepen of zich door een aantal van *Aves*, (uit den groet des Engels genomen en aldus misbruikt,) te vriend maakten, ondanks de onvergeeflijkste aller zonden, ten hemel bracht. Ik spreek noch van haren man (sint Jozef), noch van heel de gantsche kyrielle van Heiligen, die de Goddelijke genade bij mudden vol uitdeelen, en al is men Christus vijandig, toch op eigen gezag de Hemeldeur openen of door den Heiligen Petrus doen openen aan die één van hun slechts met aanroeping, mis, of rozenkransbede vereert.

Aan den heer Le Sage ten Broek. In andwoord op zijnen openbaren brief. Blz. 5.

En waartoe toch die aanroeping en vereering van alle die ware of ingebeelde of loos en onbeschaamd verdichte Heili-

gen, wier namen, zoo ze ieder een pond wogen, uw reuzige St. Christoffel zekerlijk niet op zijn gedrochtelijke schouders zou kunnen dragen? - Maar laten zij Heiligen zijn!- Zijn zij dit, zoo zijn zij, (en wie twijfelt hieraan?) zelven in den naam van Jezus Christus gestorven, maar niet *proprio Marte* ten hemel ingegaan. Wat dan zijn de verdiensten van menschen, in zonde ontfangen en geboren, waarvan de Heilige Schrift getuigt, dat er *geen* is *die goed doet, ook niet één*, en waarop gij echter betrouwt, schoon niemand van hunne goedheid kan oordeelen dan God die alleen het hart kent? Of hoe kunnen zij voorwerpen van aanbidding of (zoo gij 't liever genoemd wilt hebben) van eene vereering zijn die hun een verdienste bij God toe zou schrijven, en wel eene zulke als ook anderen ten hemel zou brengen? Doch wat gewage ik hiervan? Wat, van dien voorgewenden schat van voor anderen opgelegde *opera superrogatoria*, waar uw priesters elk die hun betalen wil een deel van toewijzen, en (meent men bij u) toedeelen, hetzij door hun welgemeende, ja, maar menschelijke ceremoniën, die ik niet behoef op te halen, of door uw gebeden. *Opera superrogatoria*, weldoen boven 't geen God van ons vorderen kan! Rampzalig toch en meer dan zinloos verwaand is de mensch die het zich verbeeldt.

Ald. Blz. 6.

Denk slechts aan uw 11000 maagden, uw straks genoemden reus die den Heiland door 't water droeg, en... Maar genoeg, denk ik, zijn 11001 valsche heiligen, om de oprechtheid uwer kerk in dit stuk te doen kennen. Gij-zelf immers zult onder ons en in 't geheim zulke ongerijmd- en valschheden erkennen voor 't geen zij zijn: maar echter erkent gij ze in het openbaar te gelooven, door godsdienstige feesten, waarin gij den Heiland uw offer opdraagt; en dankt of vereert Hem, hetzij hier of elders, (want niet overal gelijkt zich de prediking op de Feestdagen der Heiligen) voor het duivelbinden op 't bedkussen door Margareet, en dergelijke als voor Paulus bekeering. Of mogen dergelijke sprookjens niet meer in de kerken gepredikt worden, uwe Legenden waar zij uit genomen zijn, blijven bestaan.

Ald. Blz. 8.

Wie kan of wie durft beweeren, dat de Apostelen dagelijks mis lazen, dat zij bij den doop zalvingen, exorcismen gelijk men het noemt, het teeken van 't kruis enz. wie, dat zij wijwaterbesprengingen gebruikten of oefenden? wie, dat zij al de last en toestel van kerkplechtigheden instelden, welke in den tijd van Augustinus alreede zoo, verr' ging dat deze Oudvader, een der verstandigste mannen, en wiens schriften een onuitspreeklijken schat van wijsheid bevatten, het juk daarvan zwaarder verklaarde dan geheel de Joodsche eerdienst, door Paulus ondraaglijk genoemd? En immers weten wij, men ontveinze 't of niet, wat door vele Pausen, den een voor, den ander na, stuksgewijze aan de uiterlijke eerdienst is toegevoegd.

Een Protestant aan zijne medeprotestanten. Blz. 50.

Ontgroeven de Apostelen het gebeente van Stefanus en deden zij dat kussen en vereeren, of schreven zij daar wonderdadige krachten aan toe? Of dagteekent de razernij der Heilige Reliquien, van ruim zes eeuwen later; ingericht (of het ware) om bij de wonderdoende beelden als tot wedergâ te strekken, en van twee

zijden teffens het bijgeloof en de geestelijke inkomsten te stijven?

Kende men in de eerste Christenkerk beschermheiligen, als tusschenmachten, op wier voorbidding bij den Heiland men gerust inslapen kon, wier overbodige goede werken aan hunne aanroepers baten en de gruwelen, waaraan deze zich overgaven, opwegen of uitwissen konden? en

Leerde men hen eeren en de naar hen genoemde kerken of altaren begiftigen, ik wil hier niet zeggen om in de plaats van Jezus verzoening te strekken, maar ten minste, om hare toerekening te verkrijgen?

Leerden de Apostelen of hun eerste opvolgers afgestorvenen voor heilig verklaren, en met wierook, waschoffer, aanroeping om hun gunst, en dergelijke, vereeren? En wanneer in 't verloop van verscheidene jaarhonderden die kanonisatien ingeslopen waren, wierden zij niet in de 9de eeuw aan de Paus getrokken, en tot een Tooneelspel gemaakt, waarin de kandidaat tot het heiligschap en de Duivel, door Advokaten tegen elkander pleiten, en het Hooge Collegie onder 's Pausen voorzitting over de plaatsen en rangen in den hemel uitspraak doet?

Schreeuwde de Heilige Bernardus in de 12de eeuw niet even zoo luid over het verderf in de kerk als Luther in de 15de?

Ald. Blz. 51, 52.

Bilderdijk over de overlevering der Roomsche kerk.

Wanneer ik deze uw redeneering leze, hoe kan ik anders dan de schouders ophalen, dat gij eene late, en zoo onverstandige als nietige opzameling van valschheden, van niet beter allooi dan de Joodsche Talmud, (als uwe Legenden,) voor Gods heilig woord stelt, dat in onzen tijd in elks handen is. Of weet gij niet, dat de Apostelen, ja de Zaligmakerzelf zich op den Bijbel beriepen, zooverre die toen bestond. - En waar grondden toch uwe Kerkvergaderingen zich op? - Lees en word wijs!

Aan den heer Le Sage ten Broek enz. Blz. 17.

Wat ook heeft steeds de verwerping des Christendoms van ouds en nog thands, wat, het ongeloof meestal verwekt en zoo machtig veel veld doen winnen, dan uw Roomsche toevoegsels, die in geene Heilige Schrift gegrond, en deels zelfs, belachlijk waren?

Ald. Blz. 19.

Hoe toch kunt gij u op 't geloof der-Apostelen beroepen, om uw vagevuur, om uw misoffer, om uwe aanbidding van Engelen en Heiligen, (van meer dergelijke spreek ik hier niet) rechtstreeks en uitdrukkelijk door Gods woord verfoeid, te verdedigen, en op ons 't *anathema* te werpen, 't welk zij, door den Heiligen Geest geleid en gedreven, over uwe menschelijke en deels Godontëerende vonden uitspraken?

Ald. Blz. 21.

- ten minste verderft gij het reine brood van het Euangelie door een ons afschuwelijk zuurdeessem van menschenvonden.

Ald. Blz. 27.

De enkele zielzucht, *Heer, gedenk mijner*, behoudt ook in 't laatste oogenblik, zonder oliesel, zonder communie, zonder Priesterlijke kwijtschelding, wanneer Jezus haar opwekt. Vooral, wacht u, met overleveringen, wier oorsprong onzeker

en wier vervalsching te kennelijk is om door verstandige Roomschen ontkend te worden, de heilige bron die het Euangelie u opent, te vermengen, en menschelijk gezag met het goddelijke woord gelijk te stellen, of het laatste aan het eerste te onderwerpen.

Een Protestant aan zijne medeprotestanten. Blz. 69.

Wij laten hier nog ten overvloede enkele plaatsen uit Bilderdijks brieven aan zijne meest vertrouwde vrienden volgen, tot een bewijs hoe hij ook hen deelgenooten plagt te maken van de gevoelens en overtuigingen die hem zoo ten aanzien der Moederkerk, als van de Nederlandsche Gereformeerde Kerk, vervulden en bezielden.

Ja, daar is een bijzondere betrekking van ons vaderland tot God, welke zich in duizend gevallen van bezoekingen en van reddingen getoond heeft, sedert Prins Willem I verklaarde, ‘tot ons behoud een verbond, niet met aardsche Vorsten, maar met den Koning der Koningen, voor ons land en volk gemaakt te hebben,’ en wij mogen dit niet als een ijdele woordenpraal aanmerken. 't Was Prins Willem I om het zuivere Christendom te doen; hij was de grondlegger der ware gezuiverde kerk bij ons, en *de poorten der Helle zullen die*, ja aanvallen, bestelpen, verdrukken enz. enz, maar *niet overweldigen*.

Brieven van Mr. Willem Bilderdijk, IV. Blz. 42.

Zoo begon de Roomsche kerk, toen zij zich de wareldheerschappij aanmatigde en de Paus zijn gezag in de plaats van dat van Christus stelde en dus op Zijne komst en Rijk niet gesteld was, met de zoogenaamde Chiliasten als halve Joden te verketteren; enz.

Ald. Blz. 44.

Maar geven zij (onze daden of werken) de zaligheid, zoo zijn zij verdienstelijk; en die verdienstelijkheid hebben dan ook gemeene, gewone Christenmenschen in hunne gewone menschelijke deugden. Maar wat doen dan de Heiligen met dat meerdere dat zij boven het geen de zaligheid geeft, verdienden, waarvoor zij geen loon ontfangen kunnen, omdat de zaligheid met minder betaald wordt? Hiervan schenken zij hun recht, en doen 't over, aan die gebrekig in goede werken zijn en 't verlangen. Zie daar derhalve de aanroeping der Heiligen gegrond! 't Wordt een Grootboek van rekening, waarin St. Bavo of Ste Agatha bij God gecrediteerd staat met een batig saldo, waarover die Heilig ten behoeve van Kees of Klaas, die in goede werken te kort koomt, disponeert, en zoo de Rekening van dezen Kees of Klaas sluit. -

Ald. Blz. 58.

God had ons van de Zuidelijke gewesten afgezonderd, en dit wrocht onzen bloei en sterkte: waarom moesten wij door een heterogene verbinding grooter willen zijn? Waarom ons met de Paperij en Fransche denkwijze van die provincien vereenigen? Waarom.... (NB. 1830).

Ald. Blz. 337.

En zou de zoo weldenkende man (de oude heer Capadose), indien voor een anderhalf honderd jaren de ondraaglijke bijgeloovigheden en wezendlijke afgoderij in de Roomsche kerk ingeslopen en heerschende, en door vuur en zwaard opgedrongen het Christendom niet op de verschrikkelijkste wijze in Spanje had-

den doen ontaarden, en hij van ouder tot ouder in de waarachtige Evangelieleer opgevoed was, wel ooit een besluit hebben kunnen nemen, om Jezus te verloochenen? Immers neen.
Brieven V. Blz. 9.

't Bijgeloof der Roomsche kerk, die er een opus *operatum* van makende, een kind reeds voor zijne geboorte in moeilijke haringen doopt; en dit bij herhaling naarmate nu 't eene dan 't andere lid voorkomt, (met bijvoeging: 'voor zoo verr' gij nog niet gedoopt zijt'), en die dus ook nooddoop en plechtigen doop op elkander laat volgen: haar vrees dat het kind ongedoopt stervende den hemel zou missen, en in den *limbus* slechts eener onvolkomene zaligheid deelachtig worden; - dit heeft bij 't Hervormen der Kerk eene soort van laauwheid voor den Doop ingeboezemd, die steeds meer en meer toenemen moest, en welhaast.... de gezegende Heiland verhoede 't, wat ik daar uitdrukken wilde.
Ald. Blz. 41.

God stort Zijn geest in de harten, maar wil dienaars. Geen planmakers maar werkers in den wijngaard, ieder naar 't gene zijn hand te doen vindt en zijn meester hem ingeeft, en als *δοῦλος ἄχρειος*, die weet dat hij niets kan of vermag dan door eene bijzondere genade, maar zich niet met zijn mededienaars veroorlooft vooruit te werken, als ware 't om bij zijnen Heer (op zijn Roomsch) een soort van plaschdank te behalen.
Ald. Blz. 50.

Mij kan of wil men (naar 't schijnt) niet in rust laten.[1)] De woelige Le Sage ten Broek heeft openlijk een brief doen verschijnen, quasi aan mij gericht, schoon nooit aan mij toegezonden; en ik heb het mijn plicht geacht, mij dit niet te laten aanlenen, maar daar op gelijke manier een andwoord op te doen verschijnen; ik zend u dit antwoord hiernevens *μένων ἐν οἷς ἔμαθον*, als de Apostel zegt.
Ald. Blz. 311.

Wilt ge weten, lezers! hoe Bilderdijk gewoon was de moeite en zorg te erkennen dergenen, die hem de onderscheidende eer aandeden van hem rijp te verklaren voor den overgang tot de Moederkerk, of het hun pligt rekenden den, zoo zij meenden, reeds weifelende, tot dien stap aan te moedigen, - slaat wederom zijn antwoord aan den heer Le Sage ten Broek op, en hoort hem:
- In het *metier*, 't geen ik zoo vele jaren geoefend heb, kent men die Oratorische kunstgrepen, en men is er dus tegen gewapend.
Ald. Blz. 3.

Waar zijn de Roomschgezinden oprecht, als zij hunne kerk verdedigen? Men leze b.v. Bossuet. Zij geven, als hij, de algemeene gronden van 't Christendom op, en verzwijgen 't geen hun tot Onprotestanten maakt; want dit woord moet ik kiezen, om niet bitter te zijn. 'Koom in mijn stal, gij zult wel gevoederd worden,' zegt de molenaar tegen het paard, maar hij zwijgt van geblind in de molen te moeten loopen.
Ald. Blz. 8.

Neen, beklaaglijk moedwillige blinde, die ons met u-zelven in de gracht wilt dragen: protesteer tegen Dordrecht, gelijk wij tegen Trente; maar protesteer niet tegen 't Heilig woord, dat ge zonder

1) Had hij reeds eene 'dichterische Ahnung' van 't Voorgeborchte?

bijzondere vergunning van een Priester, die het misschien zelf niet gelezen heeft of niet geleerd heeft te verstaan, niet raadplegen moogt.
Ald. Blz. 25.

Uit al hetgeen wij met 's mans eigen woorden uit zijne schriften hebben aangehaald, zal het, naar wij vertrouwen, gebleken zijn, dat Bilderdijk geenszins een geheime Roomschgezinde was, en er volstrekt geen voornemen bij hem *be*stond, om zich in den schoot der Moederkerk te laten opnemen. Ligtelijk zouden wij, des gevorderd, nog tal van plaatsen kunnen aanvoeren, tot staving dat zoodanig voornemen, zonder geheele verandering van denk- en zienswijze, onmogelijk bij hem had kunnen *ont*staan. En toch, ijverig Protestant, opregt Gereformeerde, van ganscher harte de belijdenis der Vaderen toegedaan, vurig kampvechter voor zijne innige overtuiging, op zijnen eigenaardigen, kernachtigen, krachtigen trant, toch *kon, mogt, moest* hij zeggen: ‘Mijn hart heeft ten alle tijde warm voor de Moederkerk geslagen’; want, hij liet daar niet slechts op volgen, opdat wij zijne periode met de overige zeven achtste deelen volledig weêrgeven: ‘haar oprechte aanhangers geacht, hare uitmuntende schrijvers en voorstanders hoog gewaardeerd, en met mond en pen, waar het pas gaf, redelijkheid of Christenliefde het vorderde, de lichtzinnige verguizing des onverstands en haatlijke aanrandingen van den Sectegeest, waar zij er aan blootgesteld was, tegengekant en afgeweerd’ - (*Een Protestant aan zijne medeprotestanten*. Blz. 1); maar de reden waarom hem het hart ten allen tijde warm voor de Moederkerk sloeg, was deze, dat het bij hem immer en immer als leuze gold: ‘Verre van mij, iemand dergenen, die het groote en eenige fondament, Christus zoendood, erkennen, zij mogen daar goud of stoppels op bouwen, van het bloed des Verlossers uit te sluiten, waaraan ik wensch deel te hebben.’ (*Ald*. Blz. 1). Doch, bij de erkenning van het Christelijk element, bleef hij niettemin altijd even krachtig tegen menschelijk gezag en dwaling protesteren, als uit deze woorden onder anderen zonneklaar moge blijken!: - Hoezeer dit alles veroordeelende en verwerpende, moet er in der daad geen haat, maar mededogen voor deze verleide en bedrogen Medechristenen plaats hebben in een Christelijk hart; en zelfs wenschte ik dat bij plechtige gelegenheden in onze Kerk, geen bittere controvers-preek tegen de Roomschen, maar een verslag hunner dwalingen met aanwijzing van de fontes errorum (of liever de twee principia errorum) gehouden wierd, met een gemoedelijk gebed voor hunne verlichting en te rug keering tot de zuivere waarheid. Dit, dunkt mij, zou Roomschen en Protestanten baten kunnen. (*Brieven* V. Blz. 76). De grond zijner uitspraak, die den heer Alberdingk Thijm zoo zeer verrukte en boeide, maar ook verblindde, was dus deze, dat hij in de Roomsche kerk het Christelijk element niet miskende. - Dàt deed Bilderdijk niet, en God lof! dat velen hem hierin navolgen. Mogt dit Christelijk element in de Roomsche kerk ook in onze dagen door geene ultra-protestanten miskend, door geene hyper-orthodoxen geloochend worden, opdat bij den strijd, waartoe de protestant zich voortdurend geroepen ziet, de geest der liefde en verdraagzaamheid niet allengs bij velen geheel uitgebluscht, en de heillooze sectegeest aangewakkerd worde, die zich reeds hier en ginds maar al te zeer laat vernemen, een geest, dien immers ook de zóó humane, echt-Neder-

landsche, Alberdingk Thijm, wij vertrouwen het ten volle, niet bevorderd zou willen hebben, door den gemoedelijk-Gereformeerden Bilderdijk als een zoon der Moederkerk in het ‘Voorgeborchte’ te laten optreden, en hem twintig jaar na zijn dood nòg tot een afvallige van de leer zijner vaderen te maken!

Almanak voor het schoone en goede, 1852. Te Amsterdam bij A. Jager.

Deze bundel heeft in meer dan een opzigt aanspraak op de goedkeuring van het publiek. Het uiterlijk draagt het kenmerk van den tijd, dien wij beleven, en toont dat de uitgever stilstaan achteruitgaan rekent. Hij heeft gevoeld dat, bij de verfraaijing van den vorm der andere Almanakken, zijn jaarboekje niet stationair mogt blijven, maar naar verbetering te streven had, en het uitwendige eene aanbeveling te meer is voor werkjes van smaak als dit, hetwelk op het werktafeltje onzer jonkvrouwen niet mag ontbreken; hij begreep dat de band die zooveel schoons en goeds omvat, ook wezenlijk op schoonheid aanspraak moest kunnen maken. Papier en druk zijn uitstekend en het plaatwerk loffelijk gekozen, al zouden wij voor ons gaarne hebben gezien, dat men niet al de gravures aan ééne hand hadde toevertrouwd. Die naar Scheffers ‘Christus als weder vergelder,’ zou b.v. door Wehmeijer niet zoo houterig zijn bearbeid tot parodieerens toe, en de voortreffelijke ‘fantasie’ naar Kruseman, door diens graveernaald naïef en bevallig terug zijn gegeven, als het kunstgewrocht van den schilder-zelven, dat de Génestet begreep en gelukkig heeft geïllustreerd in die dertien regels, die wij hooger stellen dan V.d.P. ‘De dichter in Mei 1851’ en Schimmers ‘Arme Vader.’ V.d.P. toch varieert in zijn vers een oud thema op een nieuwe wijs, die door frischheid noch levendigheid behaagt, terwijl Schimmel's dichtstukje zich kenmerkt door een stroefheid die onaangenaam aandoet, en door een gemis aan helderheid, die we anders zelden bij hem aantreffen. Evenwel staan deze beide onnoemelijk hooger dan Tatum Zubli's ‘regenboog’ - gezocht en zonderling als dit produkt zich voordoet. Of wie heeft ooit, als deze, in de kerk bij het hooren van het orgel gedacht, dat de *regenboog een engel* zijn zou, die hem in het oor fluistert? Zeker geen nuchter prozamensch, die in den zomer, wanneer hij in het huis Gods de klanken van dat speeltuig hoort opwaarts rijzen, zich gewis voor valsch vernuft wachten zal als dat, hetwelk het anders niet onleesbare dichtstukje van den Assenschen predikant ontsiert, en waarvoor wij den laatsten ernstig waarschuwen op zijne hoede te zijn. Sedert eenigen tijd hebben de redacteuren onzer jaarboekjes, van Daphné en Christoterpe ook voor zijn arbeid hunne bladeren geopend, - maar hij zie toe, dat door die toegefelijkheid zijn vaak onpoëtische vorm niet onverstaanbaar worde door pseudo-dichterlijkheid. Er huist zeker in hem een dichterlijke ziel, maar de kracht om zich uit te drukken,

de heerschappij over het woord - dat talent is het zijne nog niet, om den naam van dichter waardig te dragen. Wie dien waardig draagt is Potgieter, dien wij hier met levendige vreugde ontmoeten, in zijn ‘Aan den in- en uitgang van het Haagsche Bosch.’ De voortreffelijke dichter heeft onze sympathie opgewekt, voor het gevangen .en vernederde woudhert - en voor den evenzeer beteugelden of miskenden Oranje, die tot werkeloosheid is gedoemd. Zonder de hem wel eens eigene duisterheid heeft hij zijn denkbeeld in een bevalligen vorm gekleed, die zoetvloeiendheid aan diepte paart. Waarom ontmoeten wij hem zoo zelden in onze jaarboekjes? Pessimist als hij is, moest hij vooral door, zijne medewerking het streven bevorderen van hen, die het middelmatige trachten te weren. Of verlangt hij ook als ter Haar, met betrekking tot de almanakken emeritus te worden verklaard? Wij wekken mevrouw Bosboom-Toussaint en hare mannelijke collegaas op hen niet in hunne werkeloosheid in deze te stijven. Ten Kate beschonk dezen Almanak met een aalmoes ‘Uit God en tot God,’ hetgeen van weinig courtoisie voor onze eerste romancière getuigt, en van die zijde hadden wij hem wat meer middeleeuwsch gewenscht, zoo ook Tollens, die een liedje afstond, naar Göthe vertaald en beneden Göthe gebleven. *Ein Veilchen auf der Wiese stand* is zeker bijna niet over te brengen; wij meenen dat ook Heije het vroeger beproefde, en evenzeer ongelukkig slaagde. Wat beleefdheid en blijken van achting aangaat - zeker gaven niemand hiervan beter bewijzen dan Beeloo, Van Lennep en van denBergh. De eerste beschonk het boekske met een kernachtig en vaderlandsch gedicht, ‘Kamperduin,’ dat gewis de goedkeuring van allen zal wegdragen, die in de eendragt des volks het cement waarderen van den Nederlandschen Staat. De warme vaderlander, die zulke toonen schenkt bij het lief en leed des lands, blijve het nog lang opwekken en schoren door zijn krachtig lied, en een sieraad van den Nederlandschen Zangberg. Wij onderschrijven met ons geheele hart het slot van zijn dichtstuk:

O zoo het nakroost voor den roem
Van 't heilig voorgeslacht
Ontgloei' en eerbiedvol hen noem',
Wier eendragt wies tot magt;

Dan zij 't van later tijd geleerd
Hoe tweedragt slecht tot puin;
En siddrend zij de blik gekeerd
Naar 't heilloos Kamperduin.

Van Lennep leerde ons den Engelschen dichter Tennyson kennen in zijne ballade ‘De gravin van Overston,’ die ons toeschijnt even gelukkig van keuze als van overbrenging te zijn, terwijl Van den Bergh een vaderlandschen zangtoon wijdde aan den Leidschen weesjongen van het jaar 1574 (niet 1572, zooals het onderschrift op het plaatje luidt in tegenoverstelling van het juiste jaartal door den dichter aangegeven). Van den Bergh schetst in een vorm, zoo als de vriend van 't schoone en goede in onze dagen de daden van een krachtig voorleden bezongen wenscht. Zijn Willem Aelbrechts Berkheij neemt een waardige plaats in onder de reeks zijner vaderlandsche romances, waarin hij de gezonde, echte vroomheid van de vaderen ons geeft te aanschouwen, terwijl hij het nageslacht met eerbied voor hun edelen vrijheidszin weet te vervullen. Wij hopen dat hij op het ingeslagen pad zal volharden. Aan poëzij als de zijne hebben wij behoefte. Na het opgenoemde hebben wij nog van vier dichterlijke bijdragen te spreken, daar zeker niemand met ons van de Jobses en de

Roosen en de Toorsen zou willen gewagen, daar zij beneden de kritiek zijn. De ‘liefste last’ van Van Zeggelen is een lieve *croquis* bij een niet gelukkig geslaagde gravure naar een schoon schilderij van Calisch. De ‘liefste’ van Heije gunt een blik in zijn hart, die den dichter ook door groote kinderen doet liefhebben, gelijk de kleine hem beminnen. Het ‘Vlaamsch pastoreel’ van Van Duyse verdient een goedkeurenden knik voor het slotcouplet, terwijl wij met de vernieuwing der sproke van Orphaen en de goede Lympiose vrede zouden hebben, indien Lympiose een Christelijke vrouw ware geweest en geen slavin, indien christelijke zelfverloochening uit die figuur sprak, en er in Orphaen nog niet vrij wat minder van te vinden ware. Daarenboven de vorm gaat steeds voort, en zeker zijn er weinigen te vinden die verzekeren zullen, dat de vorm der middeleeuwen aanbevelingswaardig is in onzen tijd. Dat de literatuur van dat tijdvak bewerkt wordt voor onze dagen - wie zal het niet billijken, wie zal het fraaije, dat ook eigenaardig tot dien tijd behoort, willen verwerpen? - en dwaas zou hij zijn die er zich tegen verklaarde, maar wij vergen dat het goede, hetwelk er onder het stof schuile, worde voor het oog gebragt in een nieuw gewaad. Wij behooren op verre na niet tot hen, die Alberdingk Thijm, omdat hij Alberdingk Thijm is, ongunstig beoordeelen, - maar wij kunnen ons niet neêrleggen bij hen, die bij al zijne restauratiën van middeleeuwsche kunst- of wankunst (als b.v. ‘Jezus en St. Jan’ in een vroegeren Katholijken Volksalmanak) uitroepen: welk een aanwinst! hoe degelijk! hoe schoon! en bekennen, dat wij van zijn smaak betere dingen mogen verwachten, waar hij alleen te rade gaat met zijn aesthetischen zin. Van dezen laatsten geeft de redactrice op nieuw een schitterend blijk in het ‘Leven van de Kantwerkster.’ Zij bewijst in deze novelle hoezeer zij tot in de diepste schuilhoeken van het hart weet door te, dringen, en hoe gelukkig zij steeds den knoop weet te leggen, waar zij werkelijk een novelle schrijft. Wij danken haar voor deze schets der hooggeboren jonkvrouw, wie in het vorstelijk 's Gravenhage een toevlugtsoord werd verschaft, toen Lodewijk XIV, op het aanraden van een fanatiek kerkvoogd, het Edict van Nantes had herroepen en zijne Protestantsche onderdanen prijs gegeven aan dragonnades en martelingen. Heldenmoed, geloofsovertuiging en zielekracht der vrouw, schildert zij u in een schoonen vorm in Cesarine de Blanchefort, wier nadere kennismaking een genot zal zijn - en bij zoovelen reeds geweest is, als wij vertrouwen. Fijn gevoeld, kenmerkt de novelle zich tevens door een wegslependen stijl, gelijk mevrouw Bosboom-Toussaint alleen eigen is.[1)] Van Westrheene's kunstbeschouwing laat zich allerprettigst lezen; zij bewijst hoe de jeugdige auteur boeijend en bevallig weet te vertellen, maar verraadt te gelijk, dat hij nog niet meester is in het schikken der gedeelten, waardoor de gang van 't verhaal wel een weinig strompelt. Wij begroeten den jeugdigen schilder - want schilder moet hij zijn die zoo eene kunstbeschouwing afteekende - echter gaarne als prozaschrijver, die bij studie en ontwikkeling van gedachten zijn levendigen

1) Onder het afdrukken dezes ontvangen wij het Leeskabinet, dat ook wil meê praten in 't kapittel der jaarboekjes en zijn onverstand erbarmelijk lucht in zijn vonnis, dat deze schitterende vertelling ‘even onbeduidend als lang is.’ Op deze wijze wordt dit weleer zoo degelijke Tijdschrift even logenachtig als onhandig.

stijl moge blijven aanwenden tot het malen van toestanden, die slechts het oog van den schilder weet op te merken. J.J. Cremer, ‘Eene gedachte op het Oude jaar,’ heeft eene goede strekking; maar bezit bij het gemis aan het nieuwe het gebrek van menige oude gedachte - dat van te hyperbolisch te zijn. Daarentegen verraadt ‘bij den Christus Remunerator van Scheffer’ door M. Cohen Stuart den man van smaak, den man van diep en veel gevoel, van warmte van ziel en van uitdrukking, van echt christelijken geest, zoo zeer te waarderen in dagen als de onze, waarin ‘de geest van het Evangelie niet de ziel der kunst’ wordt geschat; waarin het onchristendom vernielend om zich heen grijpt, en onder zoo vele vormen zoekt af te trekken van den eenigen Vergelder, den eenigen Verzoener, den eenigen Redder des menschdoms. Op Dezen en Zijnen wandel worden wij in dit jaarboekje teregt gewezen door mejufvrouw E. Hasebroek in hare ‘kersgedachten’, die op nieuw getuigen van haar edel hart, van haar kristalhelder en innig gevoelend gemoed, van hare ingenomenheid met den goddelijken meester, die arm werd opdat wij zouden rijk worden. Haar stijl en haar taal zijn even gekuischt als hare denkbeelden, die zeker altijd zullen medewerken tot verspreiding van al wat schoon is en goed. Gelijk het schoone goed moet zijn, zoo hebben ook alle parabels onderling veel gemeens. Wij hebben misschien in onze jeugd te veel van die van Krummacher, onder anderen, gelezen, om nog met het genre veel op te hebben, toch voldeed ‘Melodie en Harmonie’ van Ds. Van Koetsveld ons uitstekend, om het schoone denkbeeld, dat er in ligt opgesloten, al weerhouden ook wij onze meening niet, dat de novelle zijn domein per excellentiam is. Wij spreken, men versta ons wel, van den letterkundige, niet van den kansel-redenaar.

Zullen wij ook met een *Tot weerziens* aan mevr. Bosboom-Toussaint eindigen? Wie zou het niet met ons, en wij doen het zeker met meer regt, gelooven we, dan de recensent van eenige prachtbanden in den Gids het den vriend van fraaije letteren en beleefdheid uit den ‘Vergeet mij niet’ toeriep voor zijn Romance ‘Muy Doloroso’, welke romance den beoordeelaar zeker niet gebleken is een navolging te zijn eener dito dito op blz. 249 in den Huisvriend voor 1851 te vinden:

't Is niet om den Gids te dondren,
Want hij draagt voor 't oog geen klepje;
Maar wie nieuwe idéen plondren
Wachten zich voor 't: ‘kip, ik heb je!’

Humoristische schetsen en portretten, door een Clair-voyant. Amsterdam, J.M.E. Meyer.

Wij vinden het zeer beleefd van den Clair-voyant dat hij bij deze ‘schetsen en portretten’ het epitheton ‘humoristische’ gevoegd heeft, want nu weten wij waarvoor hij ze houdt. Wij toch bekennen gul niet helderziende genoeg te zijn om er den humor in te vinden, dien de schrijver ons reeds op het titelblad verzekert

dat er in huist. Wij willen echter den Clair-voyant niet al te hard vallen om dat woordeke ‘humoristische’; elk boek moet toch een titel hebben, en zooveel mogelijk een uitlokkenden titel, een die den kooplust opwekt, en in onze dagen doet humor nog al opgeld: waarschijnlijk omdat de echte waar zoo schaars aan de markt komt. Maar eerlijk is het toch nooit, den uitgever of het publiek door een niet toepasselijken titel om den tuin te leiden; wij zeggen den uitgever *of* het publiek, want met beiden heeft het nooit tegelijk plaats. Wordt het boek goed verkocht, de uitgever heeft er al ligt vrede mede dat de titel voor het boek niet past; laat het publiek zich door het fraaije uithangbord niet misleiden, de uitgever betaalt alleen tol.

Wij zullen nu alleen maar aannemen, dat het aangekondigde werk schetsen en portretten zijn, zonder eenige classificatie. Mogten wij ze classificeren, wij rangschikten ze onder die, welke zonder nadeel voor iemand, behalve voor den schrijver, geschreven *kunnen*, maar gedrukt *niet behoeven* te worden.

In de inleiding vertelt de Clair-voyant aan zijne lezers dat hij een kruidenier is. Wij gelooven dat niet, lezers, of liever wij durven u gerust verzekeren dat hij dat niet is, want zeker geen eenvoudig kruidenier leest Heemskerk's polemiek in den Gids, of weet iets van de ketterijen van het jonge Holland; veel min bedient hij zich hier en daar van Grieksch en Latijn. Maar is het ook soms humor, dat de schrijver zich uitgeeft voor iemand anders dan hij is, gelijk hij deze schetsen en portretten geeft voor hetgeen zij niet zijn?

't Zijn gedeeltelijk oorspronkelijke opstellen, gedeeltelijk navolgingen van Hoogduitsche en Engelsche schrijvers. De laatste zijn niet geschikt om onzen smaak voor de lettervruchten onzer naburen te verhoogen, of ons groot vertrouwen in te boezemen op den smaak van den ‘navolger’. Zeker er had veel beter kunnen gekozen worden. En of hetgeen bepaald als niet oorspronkelijk wordt aangegeven, ook niet met eenige andere schetsen en portretten vermeerderd moest worden, durven wij niet bevestigen. Sommige opstellen althans meenen wij wel eens in eene andere taal gelezen te hebben. 't Is evenwel mogelijk dat wij dwalen. Van een paar schetsen, iets meer.

Het stoomleven onzer eeuw (humoristische fantaisie). Wij hebben boven reeds den lezer gewaarschuwd niet te veel waarde te hechten aan het woordje humoristische, wanneer onze Clair-voyant zich daarvan bedient; nu raden wij hem aan er volstrekt geene waarde aan te hechten; want humor ontbreekt geheel aan deze phantaisie, en deze phantaisie is niets dan het voortbrengsel eener ziekelijke en ontstelde verbeelding. Dit alleen hopen wij, dat het humor (d.i. hier *geen* waarheid) zal zijn, als de schrijver ons verzekert dat hij deze bijdrage heeft voorgedragen in een letterkundigen kring, waar dames ook toegang hadden; want wij begrijpen niet hoe iemand, die zichzelven acht en het publiek waarvoor hij optreedt, op zulk eene plaats durft spreken van Wedeler's geheimen van den echt, en in figuurlijken zin gewagen ‘van het springen van locomotieven vóór zij het huwelijksstation bereiken.’ Fragmenten uit een onuitgegeven roman. Het hoofddoel van den schrijver met het openbaar maken dezer fragmenten, is hoogst waarschijnlijk eene proeve te geven van zijn talent, of liever aanleg tot plaatsbeschrijving, en wij moeten erkennen,

dat de schildering van Mulder's prachtig koffijhuis Au grand café restaurant de verdienste heeft van allernaauwkeurigst te zijn, maar beter hoorde dit stukje toch te huis in den een' of anderen ‘Gids voor reizigers door de Nederlanden’, want ‘De tooneelspeelster’ die voorafgaat en ‘Bebka’ die volgt zijn te weinig uitgewerkt om, al is het maar als fragmenten, belangstelling in te boezemen.

Wij willen echter den schrijver den lof niet onthouden, dat hij gemakkelijk verhaalt, en niet mank gaat aan 't gebrek van velen, die ook zonder dat de titel het vermeldt, op iedere bladzijde doen blijken uit welke taal zij hun werk hebben overgebragt: taal en stijl zijn beide zuiver, terwijl de typographische uitvoering de persen van den heer Andriessen eer aan doet.

E.T.

Mengelwerk.

Iets over de landverhuizing, inzonderheid die der Duitschers naar Noord-Amerika.

Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt, vervult de aarde en onderwerpt ze! (*Gen*. I: 28.) Dit is de zegen, dien de Godheid zelve over het menschdom uitsprak, in zijn eerste beginsel. *Vervult de aarde en onderiverpt ze!* dat is de roeping, die den mensch voortdrijft over bergen en zeeën, onder alle hemelstreken, tot aan de ijsbergen van het noorden en tot in de brandende zandwoestijn, ja! op de afgelegene eilanden en klippen der Zuidzee. En wanneer wij de geschiedenis van het menschdom naauwkeurig nagaan, dan is zij inderdaad niet ongelijk aan eenen stroom, die telkens door nieuwen toevoer uit de bron voortgestuwd, zich hoe langer hoe verder verspreidt en in velerlei armen verdeelt, tot eens het menschdom de geheele aarde zal vervuld en aan zich onderworpen hebben, en alzoo de zegen des Almagtigen geheel en al zijn einddoel zal hebben bereikt.

Gelijk dan ook in de natuur de aantrekking van het middelpunt, en te gelijk de kracht die daarvan verwijdert, de onophoudelijke beweging der ligchamen veroorzaken, zoo kampt in de bevolking der wereld steeds tweeërlei tegenstrijdig beginsel: de gehechtheid aan het land zijner geboorte en de graven der vaderen, aan de lucht, die men gewoon is in te ademen, en den kring, waarnaar zich het leven heeft gevoegd; en aan de andere zijde de behoefte aan uitbreiding aan voortgang over de aarde, aan ruimte, aan vrijheid: - kortom het *te huis* en het *in den vreemde!* En in dien kamp, die het leven der volken opwekt, zijn er inzonderheid twee drijfveren, die de gehechtheid aan den vaderlandschen grond het onderspit doen delven: de behoeften van dit leven, en de noghoogere behoefte voor de eeuwigheid.

De germaansche volken schijnen daarbij wel haast in de nieuwere geschiedenis bestemd, om het meest het bevel van den Schepper ten uitvoer te brengen, en aan alle landen en werelddeelen inwoners toe te zenden. Krachtige en arbeidzame volksstammen, eigenen zij zich tevens gemakkelijk den bijzon deren aard van ieder land en van iedere luchtstreek toe. De nieuwere geschiedenis begint met dezen volksstroom, die uit Midden-Azie het Romeinsche rijk overstroomde, en tegen welks aandrang noch beschaving, noch krijgstaktiek, noch staatkunde bestand was. Nadat zij zich in Europa hadden gevestigd, scheen, in de middeleeuwen en onder de magt eener overheerschende kerk, deze volksstroom tot geheelen stilstand gekomen te zijn. De godsdienstijver dreef er wel duizenden voor en na naar het heilige land, maar minder om zich

daar te vestigen, dan wel om er, zoo men meende, een duren pligt te vervullen. Het was eerst in de laatste eeuwen, bij de toenemende beschaving en de ontwikkeling van het Christendom in de kerkhervorming, dat zich de *volksverhuizing* va eene andere gedaante, in die van *landverhuizing* hernieuwde: - want de nieuwere maatschappij, meer gevestigd en door ontelbare banden aan den grond gehecht, liet niet zoo gemakkelijk de geheele verplaatsing van een volk in massa toe. Eerst van tijd tot tijd en met toenemenden aandrang, maakte zich een gedeelte der burgers van die banden los. Hetgeen vroeger aan eene geweldige aardbeving gelijk was, die landen en volken omkeerde, werd nu eene langzame, maar daardoor ook meer geregelde verplaatsing van overtollige, verdrukte of ontevredene bewoners. De landverhuizing is daardoor in het ligchaam der maatschappij geworden, wat het bloedverlies is in het menschelijke ligchaam: of een gevolg van hevige wonden, overspanning en ziekelijkheid van het gestel, - of wat men noemt overmaat van gezondheid, dat is: te sterke toevoer van voedende krachten. En hoe men haar ook beschouwe, zeker is de landverhuizing, die in de laatste jaren zich ook meer in ons land heeft ontwikkeld, een der merkwaardigste teekenen van onzen tijd; een verschijnsel, dat ons, veel te denken, veel te leeren, maar, - naar mijn gevoelen althans, - niet zoo veel te vreezen geeft, als sommigen schijnen te meenen.

Deze denkbeelden gingen mij door het hoofd, toen ik een overzigt voor mij kreeg van de meest kolossale verhuizingen der laatste tijden, die der Duitschers naar Noord-Amerika. Daarvan wil ik de hoofdzaak mededeelen. Mogt het anderen aansporen, om dit onderwerp volledіger en meer in het algemeen, of wel naauwkeuriger met betrekking tot ons vaderland te behandelen.

Het is eerst sedert tweehonderd jaren, dat de landverhuizing uit Duitschland naar Noord-Amerika belangrijk geworden is; en tot aan het begin der tegenwoordige eeuw, waren het hoofdzakelijk godsdienstige drijfveren, die de verhuizende menigte haardstede en vrienden deden verlaten. Als het begin daarvan, kan men den westfaalschen vrede beschouwen, in 1648. Ofschoon daardoor vrijheid van godsdienst voor de Evangelische Christenen in Duitschland verkregen werd, gevoelden zich toch velen, door de bepalingen daaraan verbonden, in hun vaderland niet meer veilig; en, gelijk van het begin af Holland een toevlugt voor de vrijheid van geweten was geweest, zoo zetten deze landverhuizers zich neder in de Hollandsche koloniën aan den Hudson, om daar ongestoord, naar hunne overtuiging, God te dienen. In het jaar 1682 volgden, onder hunnen predikant Pastorius, vele Mennonieten, die in den kwakerstaat Pensylvanië de stad Germantown stichtten, en wier nakomelingen nog onlangs, door het oprigten van een gedenkteeken te zijner eere, bewezen hebben, hoe het aandenken van hun eersten trouwen leeraar onder hen nog niet is verloren gegaan.

Dertig duizend van deze zelfde gemeente voldeden iets later aan eene uitnoodiging van koningin Anna van Engeland, om van daar uit de Engelsche koloniën in Noord-Amerika te bevolken. Maar een sprekend bewijs voor de onbezonnenheid en ruwheid, waarmede toenmaals de landverhuizing te kampen had, is, dat van dat groote aantal in de nabijheid van Londen ongeveer een derde ge-

deelte van honger en ellende omkwam; een ander derde, na velerlei vermoeijenis en lijden, naar Noorwegen werd gezonden; en slechts het laatste derde gedeelte werkelijk het land zijner bestemming bereikte. - In het jaar 1719 werd het voorbeeld der Mennonieten nagevolgd door eene andere secte, die uit Zwitserland en het zuid-westelijk gedeelte van Duitschland den grooten oceaan overtrok. Dertien jaren later verhuisden de eerste Hernhutters; weder tien jaar later gevolgd door vele Lutherschen en Hervormden uit Wurtemberg, die daar toenmaals in onderdrukking leefden. Over het geheel heeft dat gedeelte van Duitschland voortdurend het grootste getal dergenen opgeleverd, die in de nieuwe wereld een nieuw vaderland opzochten.

Deze toevoer werd eindelijk zoo groot, dat, tegen het einde der achttiende eeuw, de Engelschen, als oorspronkelijke bewoners der koloniën van Noord-Amerika, bevreesd werden, dat het Duitsche element geheel het overwigt verkrijgen zou, en hun daarom het verkrijgen van het burgerregt bemoeijelijkten.

De ongelukkige landverhuizers der twee vorige eeuwen, grootendeels door onverdraagzaamheid uitgedreven, moesten daarbij nog een gedeelte van hunne have achterlaten, dat hun, voor de vrijheid om zich aan hun ongelukkig lot te onttrekken, door de regering werd afgeperst; ja! niet zelden moesten zij alles verlaten voor de vrijheid van het geweten, die zij, als des menschen natuurlijke behoefte, in den vreemde hoopten te vinden; en daardoor werd het aantal dergenen, die hun doel niet bereikten, maar op den weg van kommer en ellende omkwamen, ontzettend groot. Zelfs werd door keizerlijk besluit, de landverhuizing uit het Duitsche rijk en de bevordering daarvan op zware straffen verboden; en nog in het jaar 1792 meende de senaat van Bremen het laatste dezer edicten (van 1768) den koopmansstand op nieuw te moeten inscherpen. Het toen nog veel bezwaarlijker reizen uit het binnenland naar de kusten, ontnam den ongelukkigen vlugtelingen dikwijls het weinige, dat hun nog was overgebleven; en Amsterdam, de plaats die toen ter inscheping het meest gezocht was, wemelde van duizenden zulke ongelukkigen, die door armoede noch voorwaarts noch rugwaarts konden, en voor een groot gedeelte, aan de diepste ellende ten prooi, jammerlijk omkwamen.

Gelijk de landverhuizing door staatswetten werd bemoeijelijkt en door godsdiensthaat gedrukt, zoo viel het ook niet in den geest der vorige eeuw, om haar door menschlievende bemoeijingen te hulp te komen. De scherpe bepaling en de harde ijver van het toenmalige christelijke geloof dwong er wel velen tot het verlaten van hun vaderland; maar de christelijke liefde strekte de hand nog niet uit, om den armen vlugteling, die toch reeds zoo veel verloor, hulp en ondersteuning toe te reiken. Vroeger dan in Europa, kwam in Amerika zelf, waar men zich nog zoo levendig de bezwaren der reis, en de velen, die in dien strijd gevallen waren, herinnerde, dit denkbeeld op. De eerste vereeniging, die het zich ten doel stelde, de nieuwe aankomelingen met raad en hulp bij te staan, werd reeds in 1754 te Philadelphia gesticht; en sedert zijn, in alle belangrijke havenplaatsen, dergelijke vereenigingen ontstaan.

Maar hoe veel had men door te worstelen, eer men zich die broederhand in den vreemde zag toereiken! Ook wanneer het den landverhuizer gelukte, zich naar de nieuwe wereld in te schepen,

hoe vele bezwaren leverde hem de reis nog op! Het kleine en lage tusschendek, waarin men als op één gedrongen werd, de ongevoelige eigenbaat der reeders, het groote onderscheid en daardoor gestadige geschillen tusschen hen, die zich op die wijze aan boord begaven, de slechte voeding tegen hoogen prijs: - dat alles riep gewoonlijk honger, ziekte en ellende als reisgenooten in.

In alle deze opzigten heeft onze eeuw menige verandering ten goede te weeg geb ragt. Gelijk de godsdienstige onverdraagzaamheid, als eene drijfveer tot landverhuizing, op den achtergrond is getreden, zoo is men ook teruggekomen van de bekrompene staathuishoudkunde der vroegere tijden, die hare zorgen binnen de enge grenzen van het vaderland bepaalde, en ieder verlies aan burgers of bezittingen, of te verhinderen of te wreken zocht. Deze gunstige verandering en de gaandeweg verleende vrijheid, heeft sedert de laatste veertig jaren, in Duitschland de drift tot landverhuizen dan ook niet weinig doen toenemen, ja nu en dan in de dwaaste zinsbegoocheling doen ontaarden. In het hongerjaar 1816 trok zulk eene menschemnassa den Rhijn af, dat uit Holland dertigduizend hunner, die op de reis en in de havenplaatsen hun laatsten penning verteerd hadden, al bedelende en onder onnoemelijke bezwaren, de verlaten woonsteden weder moesten opzoeken. In de beide volgende jaren verhuisden bij de zestigduizend personen. Bij de meerdere welvaart, die hierna weder heerschte, was dat getal wel minder groot; maar tusschen 1819 en 1830 wisselde toch het jaarlijksch aantal landverhuizers van zesduizend tot twaalfduizend af. Niet onnatuurlijk was het, dat men in Holland eene zoo groote menigte, meestal armen en ongelukkigen, en niet eens in staat, den overtogt naar de nieuwe wereld te betalen, meer als een last beschouwde, dan wel als eene nieuwe bron van vertier; zoodat in 1817 eene verordening werd vastgesteld, door welke den vreemden landverhuizers dan eerst de toegang vergund werd, wanneer een bekend inwoner voor hen borg sprak. Hierdoor reeds werd de toevloed naar Holland aanmerkelijk verminderd. Ook begonnen zich de Duitsche havensteden, inzonderheid Bremen en Hamburg, de zaak der landverhuizing aan te trekken. In den beginne echter verboden de reeders den scheepskapiteins het opnemen van zulke passagiers; en in plaats dat deze havensteden den ongelukkigen zwerveling hulp zouden geboden hebben, maakte men er veeleer, even als in Holland, slechts bepalingen om te zorgen, dat zij deze steden niet tot last werden. Maar nu eindelijk, in het jaar 1832, daar het getal landverhuizers ten minste ieder jaar tot tien duizend geklommen was, begon men opmerkzaam te worden op het beduidende voordeel, dat handel en scheepvaart daarvan, met overleg en menschenliefde, trekken konden. In Bremen werd nu jaarlijks het getal der vertrekkenden naauwkeurig nagegaan. Verordeningen op de handelingen der makelaars en expeditie-kantoren, die daartoe van wege de overheid moesten geregtigd zijn, beletteden den woeker, waarmede de doortrekkenden plegen bezwaard te worden. Eindelijk begon men ook de oogen te slaan op den ellendigen toestand der meeste transportschepen, en voor de goede overkomst der reizenden zorg te dragen. Hierdoor verkreeg de landverhuizing langzamerhand eene meer geregelde gedaante en grooteren bloei. Van de driemaal honderdduizend, die, volgens eene waarschijnlijke berekening, van 1832 tot

1840 Duitschland verlieten, scheepte een derde gedeelte zich te Bremen in. Hamburg, hierdoor tot naijver opgewekt, sloeg denzelfden weg in, maar heeft het tot nog toe, door den minderen omvang van zijne handelsvloot, slechts tot een vierde gedeelte van den uitvoer van Bremen gebragt.

Ook in het binnenland ontwaakte eene levendige deelneming in de landverhuizing. Onderscheidene ontwerpen tot kolonisatie, onder verschillende hemelstreken in Amerika, werden gemaakt; doch meestal weder opgegeven. Er vormden zich vereenigingen tot ondersteuning van arme landverhuizers, en de handelhuizen in de zeesteden stelden agenten in het binnenland, om daar den reislust te gemoet te komen of zelfs aan te moedigen. Altijd evenwel schenen nog de regeringen ongeneigd, om, door hare consuls of gezanten, zich hare voormalige onderdanen in den vreemde krachtig aan te trekken.

In de Vereenigde Staten zelve, het doel van ten minste negen tienden der Duitsche landverhuizers, ging men intusschen rustig voort. Behalve de vereenigingen in de zeeplaatsen, waarvan wij reeds gesproken hebben, begunstigden inzonderheid de regeringen der Staten in het binnenland de Duitsche landverhuizers, door hun allerlei inlichtingen te geven, en tot een billijken prijs landerijen te verkoop en; want de Duitsche kolonist was, door vlijt en volharding, reeds lang in een goeden naam gekomen. Om evenwel den sterken aandrang der armen te keeren, werd in de laatste jaren eene strenge wet op de schepen gemaakt, volgens welke voor iederen landverhuizer eene grootere ruimte in het tusschendek bepaald werd, en er een zekere voorraad van levensmiddelen moest worden medegenomen; terwijl alle schepen, die aan deze voorschriften niet voldeden, zouden worden verbeurd verklaard; en daardoor, zoowel de menschelijkheid omtrent de reizenden bevorderd, als de ellende bij de aankomst in Noord-Amerika tegengegaan.

Van 1840 tot 1846 is het gemiddeld aantal dergenen, die Duitschland jaarlijks verlieten, geklommen tot zestig duizend, waarvan Bremen alleen er twintig à dertig duizend uitzond. Meer en meer trok men zich daar de zaak der landverhuizing aan. Ieder jaar werden er nieuwe verordeningen gemaakt, om de reizenden te beschermen, en misdadigers, die op deze wijze wilden vlugten, door naauwkeurig toezigt te weren. De voorraad van levensmiddelen werd b.v. voor eene reis naar New-York op ongeveer 160 ponden bepaald; de Amerikaansche wet omtrent de scheepsruimte werd door eene nadere bepaling, aangaande de hoogte, het geregeld luchten en de verlichting van het tusschendek vollediger gemaakt; terwijl aan de reeders en expediteurs de verpligting tot verzekering of cautie tegen onheilen der reis werd opgelegd, en de woeker der scheepsmakelaars met gestrengheid beteugeld. Ook hierin volgde Hamburg het voorbeeld van Bremen na.

Onder de buitenlandsche havensteden was reeds lang Amsterdam door Rotterdam vervangen, terwijl deze plaats in Havre en Antwerpen hare mededingsters had. De onbillijkheid evenwel, waarmede daar de doortrekkende vreemden werden behandeld, of zelfs de kleingeestige eigenbaat en ook velerlei bedrog, waaraan zij waren blootgesteld, deed meer en meer de vaderlandsche zeehavens, vooral Bremen of Hamburg, verkiezen; zoodat b.v. de Duitsche landverhuizing over Antwerpen, in de laatste vijfjaren, meer dan de helft is afgenomen. De rivieren waren ook niet meer bij uitsluiting of bij voorkeur, de

gebaande wegen voor dezen reizenden stroom; de spoorwegen hebben haar voor een groot deel vervangen.[1)] - Zoo heeft in de laatste twintig jaren, meer dan een millioen Duitschers, telkens als het ware door duizenden opvolgers voortgedrongen, het vaderland verlaten!

De vereenigingen, hier en daar in Duitschland opgerigt, om de landverhuizing te bevorderen of ten minste te leiden, hebben meermalen schipbreuk geleden. In Frankfort aan de Main ontstond in 1848 de nationale vereeniging voor de landverhuizing uit Duitschland, en in alle Staten van het Zuiden vormden zich hiervan zijtakken; maar als eene vrucht der gebeurtenissen van dat jaar, verdween ook deze inrigting of werd althans van weinig beteekenis. Later (1849) ontstond eene dergelijke vereeniging in Berlijn, die betere uitkomsten schijnt te beloven. Zij stelt zich niet bepaaldelijk de bevordering der landverhuizing ten doel, maar meer het afweren van alle nadeelen en ellenden, tot nog toe daaraan verbonden. Kosteloos geeft zij aan iedereen mondelinge of schriftelijke narigten, en bevordert de belangen der landverhuizers met ijver en menschlievendheid, daar de vereeniging slechts uit menschenvrienden bestaat, die daaruit voor zichzelve geen voordeel of gewin verlangen. Op dit voorbeeld zijn zoowel te Bremen als te Hamburg kantoren opgerigt, waar dezelfde diensten den landverhuizers worden bewezen; en in de eerste plaats is het zoogenaamde *Schütting-Haus* (de vergaderplaats der Kamer van Koophandel) hiertoe afgestaan. Bovendien heeft Bremen, sedert twee jaren, op eene zeer groote schaal, een logement voor landverhuizers te Bremerhaven laten oprigten; alwaar zij voor den geringen prijs van 10 silbergroschen daags worden verpleegd, en dat voor twee duizend menschen is ingerigt. Eindelijk schijnen ook de regeringen dier Staten, waarin de volksverhuizing gaande weg toeneemt, meer en meer hunne opmerkzaamheid en zorg daaraan te wijden. De Pruissische regering is daarin voorgegaan. Nadat een ontwerp van wet tot beschermingen hulp der Duitsche landverhuizers in de Duitsche Unie, door de ontbinding van deze, in de geboorte gebleven is, worden thans nieuwe verordeningen daaromtrent beraamd. Ook zijn de Pruissische gezanten en consuls in de overzeesche landen voorzien van uitvoerige voorschriften, in betrekking tot die Duitschers, die hunne zorg en bescherming inroepen. - En zoo wordt meer en meer de landverhuizing voor Duitschland eene nationale zaak; en de band tusschen het oude en nieuwe vaderland bewaard, in plaats van jammerlijk verscheurd en verbroken te worden.

Bovenstaande bijzonderheden, die ik bij mijn Duitschen berigtgever vond, bragten mij op nieuw tot de slotsom, die vooral in onze dagen der herinnering wel waard is: dat onze eeuw boven de vorigen, hoe hoog ook geprezen, veel voor heeft. Het is gemakkelijk, hare gebreken op te merken, aan te wijzen, te vergrooten; wee en ach te roepen over het bederf der zeden, en het geheele verval van Staat en Kerk. Het is weinig moeijelijker,

1) Mijn berigtgever zegt: *So verödet die frühere Wasserstrasze mehr und mehr, und Rotterdam hat für die jämmerliche Fürsorge, die der kleinlich-egoistische Spekulationsgeist der Holländer den Auswanderem widmet, seine gerechte Strafe zu büszen.*- Ik geef deze woorden onvertaald aan de Rotterdammers ten geschenke. Is er waarheid in, dat zij er hun voordeel mede doen! 't Is nog niet te laat.

zich van vorige eeuwen idealen te maken, waarbij men datgene, waarin zij misschien boven de onze uitmuntten, vergroot en verheerlijkt, zonder de schaduwzijde op te merken, die daar tegenover staat. Maar ik zie weinig heil, weinig wijsheid, en, - wat alles afdoet, - weinig waarheid in al dat roepen, klagen en jammeren; waardoor wij het heden veroordeelen en misschien het morgen bederven, om op een gisteren, dat voorbij is, waarin wij niet geleefd hebben en niet zouden kunnen leven, treurend terug te zien. Hier althans zal gaarne iedere menschenvriend aan onzen tijd den voorrang toekennen. Vroeger toch werd de landverhuizing beschouwd: òf als eene straf, òf als eene misdaad. Als eene straf, wanneer staatkundige of nog meer godsdienstige vervolging rustige burgers als onwaardigen uitdreef; als eene misdaad, wanneer deze zelfde menschen in den vreemde naar meer vrijheid haakten, dan hun te huis werd toegestaan. En kwam al eene zachtere denkwijze daar in plaats, nog heugt het mij, hoe zelfs in ons vaderland, in de eerste jaren dezer eeuw, de landverhuizing niet anders beschouwd werd, dan òf als eene ramp, òf als eene dwaasheid; hoe de ongelukkige Duitschers, die hier bij honderden en duizenden doortrokken, met een oog van minachtend medelijden werden gadegeslagen: als ellendigen, die den honger ontvloden, om welligt nog spoediger den dood te vinden; of als dwazen, die naar het gedroomde goudland hunne reis jammerlijk zouden boeten. Langzamerhand evenwel is men eenigzins tot andere gedachten gekomen. Want de beschouwing kon de zaak niet veranderen, veel minder nog stuiten; en men heeft toch ten laatste begrepen, dat de landverhuizing niets anders is, dan de natuurlijke stroom des tijds, en een der sterkst sprekende karaktertrekken van onze eeuw.

Indien zij toch niet gedwongen en overspannen is door het oogenblik, hetzij door vervolging, hetzij door een droombeeld; dan is zij niets anders, dan een natuurlijk blijk van overbevolking, inzonderheid wanneer zij stelselmatig en geregeld voortgaat. Deze overbevolking zelve is weder het bewijs van maatschappelijke welvaart, dat is: van de natuurlijke verhouding der standen, en van het geregeld overwigt der geboorte over de sterfte, dat, naar het oogmerk des Scheppers, het eerste tweetal menschen tot meer dan duizend millioenen moest doen aangroeijen. Er is dus altijd eene natuurlijke verwantschap, en als 't ware eene afwisselende balans tusschen welvaart en armoede, vrede en volksverhuizing. Overal waar de verwoesting van den oorlog, waar barbaarsche zeden, waar onvruchtbaar bijgeloof het toenemen der bevolking stremt, daar is wel *armoede*, grootere armoede zelfs, dan in onze Christelijk beschaafde maatschappij, maar geen *pauperisme*, geen geregeld toenemen van den minderen, werkzamen stand; hetgeen, daar die werkzaamheden niet in dezelfde mate toenemen kunnen, een klimmend getal van armen veroorzaakt, en werkelijk het schrikbeeld geworden is van het hedendaagsch Europa. Een vlugtige blik over ons werelddeel zal ons dit bevestigen. De ellendige lazaroni te Napels de arme landbouwer in Spanje, de slavenboer in Rusland, genieten op verre na niet de welvaart, het gemak en de weelde, bij ons zelfs aan den kleinen burgerstand toegestaan; maar vinden dan ook het hoog noodige gemakkelijker, juist door de ruimte en woestheid van het land, waarin zij leven; terwijl het toenemen der bevolking in de streng Roomsch-Katholijke

landen, door de menigte kloosters en het groot getal der geestelijken, nog meer wordt tegengegaan. Het ongelukkigste van allen is wel het arme Ierland, waar de eene met de andere oorzaak zamenwerkt; waar men de armoede heeft, en het pauperisme tevens. De menigte werklieden brengen er hun zweet en bloed den eigenaar ten offer, die 't in Engeland in weelde verteert. De rampen en nadeelen der Roomsch-Kath olijke en die der Protestantsche maatschappelijke inrigting schijnen daarbij tevens over dat ongelukkige land te zijn uitgestort; en drijven de bewoners, die nog iets hebben, bij honderden en duizenden aan, om als het ware hun zinkend vaderland vóór den geheelen val te verlaten. Vandaar de opmerkelijke bijzonderheid, dat Duitschland, bij de gestadig voortgaande volksverhuizing, toch altijd in aantal van bewoners toeneemt, terwijl Ierland in de laatste jaren daarin aanmerkelijk is afgenomen.

Oneindig gelukkiger is de verhouding der maatschappij in ons vaderland. Tegenover het nadeel eener digt op één gedrongene bevolking, die nog gestadig toeneemt, staat de groote rijkdom van ons vaderlijk erfdeel, de ontzettende uitgebreidheid onzer buitenlandsche bezittingen, en, nog meer dan beiden, de Christelijke zin, die onzen landaard, onder alle wisselingen van geloof en regeringsvorm, onveranderlijk is bijgebleven. De gehechtheid aan dat duur gekochte vaderland, en aan die voorregtea, die zoovelen elders missen; de gewoonte om het te huis wèl te hebben, en de oude spreuk, waarmede de bewoners terugkeeren van ieder uitstapje: ‘Oost West, t' huis best!’ heeft dan ook lang de eigenlijke landverhuizing in ons vaderland velen tot een schrikbeeld gemaakt; tot eindelijk de duurte der levensmiddelen en de godsdienstige vervolgingen tevens den sterken band verbroken hebben, die den Hollander aan huis en haardstede hechten. Zoo heeft de dranOg der omstandigheden het scheppingswoord: *Vervult de aarde en onderwerpt ze!* ook als eene roeping voor onzen tijd en voor ons volk doen kennen; en wel verre van dit als eene vreesselijke ramp aan te zien, of het den henengaanden bijkans als eene misdaad toe te rekenen, vinden wij hierin weder niets anders, dan den natuurlijken loop van den tijdstroom; - die door geene menschelijke vooroordeelen of stellingen te weêrhouden is, en waarbij het beste is, den stroom te kennen en te berekenen, om hem te leiden, en de verwoesting, door zijne golven aangerigt, te herstellen ofte keeren. De toenemende bevolking ook in ons land is, mijns inziens, de eenige, althans de hoofdoorzaak van hetgeen men thans pauperisme noemt. Wie of het ongeloof, of de onzedelijkheid, of de staatswetten daarvan de schuld geeft, bedenkt niet, dat deze zelfde oorzaken dan elders, waar zij veel sterker werken, hetzelfde gevolg moesten hebben. Tot een klein terrein bepaald, zoeken wij nog wel gaande weg de bronnen onzer welvaart te verruimen, of nieuwe te openen en de vruchten daarvan beter te verdeelen; maar dit staat niet in verhouding met het overwigt, dat de geboorte gestadig over de sterfte heeft. Dat toenemen der bevolking is bij ons zeker wel begunstigd door eene niet altijd wijze weldadigheid, zoowel als door het bevorderen der huwelijken, ten behoeve der zedelijkheid. Hierin zullen, met behoedzaamheid, eenige schreden moeten worden achter uitgezet. Verder moet de landverhuizing, mijns inziens, ook ten onzent evenmin worden bevorderd als tegengegaan, evenmin be-

treurd als toegejuicht; maar heeft zij veeleer eene vaste en zachte hand noodig, die haar leidt, èn ten voordeele van het vaderland, èn ten behoeve van diegenen, die het verlaten. De vraag, of onze eigene overzeesche bezittingen ons daartoe den weg wijzen, zullen wij hier, als van te grooten om vang, niet aanroeren. Alleen het volgende wil ik er nog bijvoegen, opdat men niet betreure en beklaage, wat slechts ontwikkeling is van Gods heilig en weldadig raadsbesluit over de menschheid.

Het is niet alleen het regelmatig verspreiden van de bewoners der aarde, dat door zulk eene overstelpende volksmassa en door gemakkelijker gelegenheden tot reizen wordt bevorderd; het is ook de zedelijke propaganda, - om nu dat woord van onzen tijd eens te gebruiken,- die altijd in onafgebrokene werkzaamheid en een blijvende karaktertrek van de Christelijke kerk had moeten zijn. Heugt ons nog niet de tijd, dat alleen hetgeen verachtelijk, ontzenuwd, voor niets meer goed was, als het overgeloopen schuim der natie, de zeehavens werd uitgezonden? Dat dit ten minste zoo was in het oog van het grootste gedeelte der natie, helaas! ook maar al te veel in werkelijkheid. Dat de Europeanen, dat de Hollanders, die aan gene zijde van den oceaan onze maatschappij en onze kerk vertegenwoordigden, dáár in zeden en trouw door den inlander werden beschaamd? - Is het niet daaraan toe te schrijven, dat het Christendom, in vorige eeuwen, zoo weinig heidenen over de groote zee gewonnen heeft; omdat de Christenen zelven, die door hen toch als de vruchten van dien boom werden beschouwd, nog erger dan de heidenen waren? - Welnu, het is een voorregt van onzen tijd, door velen te weinig opgemerkt: niet enkel, dat er meer zendelingen kracht en leven aan de groote taak van de bekeering der volken toewijden; maar ook en vooral, dat een beter, een meer degelijk en zedelijk bestanddeel van onze natie zich in de overzeesche bezittingen toont of vestigt; dat zelfs de zee-soldaat en matroos zich zonder schaamte Hollanders noemen kunnen, in plaats van, ingedeeld bij het uitschot aller natiën van Europa, naauwelijks als burgers in het vaderland erkend te zijn. - Zoo heeft de nood tot datgene gedrongen, wat reeds veel vroeger de geloofsijver zou gedaan hebben, indien deze, in den geest b.v. der Moravische broeders, zijne kracht in de liefde gevonden had, en niet, gelijk helaas! in de meeste gevestigde kerken, in uitsluiting en haat. Zoo vloeit dan ook uit ons vaderland de menschenstroom, door beschaving en geloof meer en meer geleid op zijnen weg, al rustiger en kalmer voort, om ook de dorre woestijn te besproeijen en de afgelegenste oorden te vervullen. En terwijl wij den blik rondom slaan, over de geheele aarde en den loop der eeuwen, voelen wij ook de borst verruimd, die door het wee en ach over onzen tijd, en door de schrikbeelden en de bedreigingen zijner valsche profeten, bijna beangst en beklemd was. Moge hier en daar plaatselijk de bevolking overvloeijen; de geheele akker der aarde is nog ruim genoeg, en zelfs het grootste gedeelte daarvan nog onbebouwd. Moge zonde en dwaasheid steeds nog kampen tegen het waarachtige heil der menschheid; ook deze wekken het maatschappelijk en godsdienstig leven op, dat tot zelfbehoud dringt. Men zoeke slechts nooit in onveranderlijke vormen te dwingen, wat vrijheid behoeft; te keeren, wat slechts leiding vraagt; te straffen, wat de inspraak is der natuur, het woord en het doel des

Scheppers, het gevolg zoowel van de roeping, die de natuur, als van eene hoogere roeping, die de Schrift ons brengt. En al de rampen, aan onzen tijd, en al de bezwaren, aan onzen maatschappelijken toestand verbonden, zullen alleen zoovele sterke hefboomen zijn, die - in de hand der Voorzienigheid - eene betere toekomst bewerken.

K** S***

Een diaken.[1)]

Ik ken u, man in 't eenvoudig zwart, die mij daar vriendelijk toeknikt, als om mijn hart wat zachter te stemmen, opdat ik de hand niet gesloten zou houden. Gij komt een beroep doen op mijn mededoogen, maar voor u zelven niet, zelf offert gij tijd en rust en genot: van mij vraagt ge maar wat zilvers. Diaken, vertegenwoordiger van het hoogste beginsel: de liefde. Het Christendom riep u in 't leven. Waar is het, dat ook het heidendom zorg voor armen kende, maar liefde voor armen niet. Bij de spelen kreeg 't romeinsche gemeen ook brood; maar is het heidendom nooit gekomen tot de regte waardering van den mensch, het wist dan ook niet, wat het is, den mensch lief te hebben. De armen voeden kon het, ware 'took met de geplunderde schatten der verdrukte natiën, met het bloed der uitgezogen provinciën, de armen opvoeden, dát kon het niet. Gij zijt er toe geroepen door de keus uwer broederen, door den last van den Heer; gij, verpersoonlijking van der gemeente liefdezorg voor hare armen. Hen troosten, hen leiden, hen heiligen, en, - wijl de mensch ook zinnelijk is, en wijl de uitwendige toestand invloed oefent op den innerlijken mensch, - daarom ook aalmoezen geven, als doel niet, als middel. Zijt gij getrouw geweest, pleegvader der armen? Ik geloove u, gij hebt naakten gekleed, hongerigen gespijzigd, ten offer gebragt van het uwe zooveel gij vermogt; men geeft u den naam van een bekwaam administrateur. Zijt gij ook een bekwaam zieleherder geweest? Is de hoogere mensch niet hongerig en naakt van u gegaan? O, zoo gij waart wat gij zijn moest, zou er dan in steden en gehuchten een verdierlijkte massa zijn, in onkunde voortlevend, met die ongebreidelde togten, met dien ledigen geest en dat bedorven hart? Zoo gij als zendeling van uwen Heer eerst de ziel liadt verzorgd, dan 't ligcbaam, zou het niet beter zijn met het vaderland? Maar o, over u geen vonnis: veel hebt gij gedaan, veel hebt gij gepoogd. Maar kóndt gij getrouw zijn? Hoe, zouden de vleugelen der liefde niet verlamd zijn, als ze de ketens na zich slepen van staatsdwang en wetsartikelen! Men heeft u, den Christen, die Christenen heiligen moest, verstrikt in regtsgeleerde spitsvondigheden, overstelpt met besluiten, begraven onder decisiën, aan de ketens gelegd van dorpsdwingelanden, u gesleept voor regtbanken, bij vonnis veroordeeld - tot het betoonen van een liefde, die geen liefde

1) Fragment uit: Kijkjes in mijn spion, door J.P. de Keijser, met heusche toestemming der redactie van ‘Nederland’ uit dat Tijdschrift overgenomen.

meer was. Men heeft u gedwongen, daar te voeden, waar het toezigt van een opvoeder onmogelijk was; men heeft u afgerigt op listen en lagen, om het liefdewerk als een juk van uwe schouders te schudden, en u te verblijden, als gij een naakte naakt, een hongerende hongerig wegkondt zenden, zonder strafbaar te worden voor aardschen regter. Een materialistische staat, die in den arme niets dan een hongerig burger zag, heeft uw christelijk karakter nooit begrepen, nooit gewaardeerd, onkenbaar gemaakt. Hef u op, miskende dienaar der liefde, hef u op uit uw vernedering. Treed de hutten in, niet als agent van den openbaren onderstand om uitgevaste staatsburgers van den hongerdood te redden, van communistische razernij te weêrhouden, maar als de bode Gods, die het afgedwaalde kind tot den Vader komt leiden. Leer, niet den diermensch te voeden op bevel van een staatswet, maar den arme tot Christen te vormen op aandrang van de eeuwige liefdewet. Gij, gij moet, gij kunt een der krachtigste hefboomen zijn om het arme volk op te beuren uit zijn vernedering, orgaan als gij zijt van de liefde, van de vrijheid, van God.... Wat droom ik? Het zwaard van Damocles hangt u boven het hoofd: men zal in de sectiën van de wetgevende vergadering onderzoeken, wat uw roeping is. Israëlietische en Katholieke wetgevers zullen overwegen, wat van den christelijken, den protestantschen armverzorger gevergd mag worden. Men zal amendementen voorstellen over de zwaarte van den last, die op uwe schouders getast zal worden. Een burgerlijk bestuur zal over u de wacht houden, in de geheimen van uw liefdewerk met tal van vragen dringen, wier beantwoording het zich met den sterken arm zal weten te verschaffen, opdat er niets ontbreke aan de statistiek der christelijke liefde; - u voorschrijven, hoe gij 't u toevertrouwde beheeren zult, - en, arme dwaas, hadt gij tot heden u een dienaar van Christus gewaand, straks zijt gij de slaaf der armen; meendet gij, met christelijke naauwgezetheid de penningen te moeten verdeelen, die de gemeente u *voor haar* armen toevertrouwde, een andere wet dan die van het evangelie verklaart straks de offers der liefde tot goed *van de* armen, die morgen gelijkmatige verdeeling van u eischen, tot rekenschap u roepen. De overgangswet, uw ondergangswet zal ze zijn.

Ach, wat zult gij dan kunnen doen, miskende dienaar van Christus? Bij den omgehouwen boom weenen, dat hij geen vruchten meer draagt; weenen over de armen, die wel arbeid en brood, maar geen liefde en geen heiligenden invloed meer vinden; weenen over den staat, die zijn christelijk karakter verzaakt, om in het materialisme van het heidendom terug te zinken; weenen over u zelven, dat de gloed der liefde u te veel ontbrak en de moed der liefde u te ras ontzonk.

Hebt gij nu niet gedeeld in de spanning van Christus' strijd, gij zult dan ook niet deelen in de eer van Zijn smaad, ook niet in de heerlijkheid van Zijn triomf.

En wie zijt gij, wijzen dezer eeuw, dat gij de kunst meent te verstaan om den Geest van Christus aan uw letters te boeijen; wie zijt gij, magtigen der aarde, dat gij het Christelijk hart in 't keurslijf uwer wetsartikelen waant te knellen? Is dát dan uw vrijheid, o vrijheidsherauten, dat gij de godsdienst in de hartader tast, en de ziel der vrijheid, de liefde, wilt ketenen aan uw administratie-kar? Is uw magt dan uw regt, is uw wil dan wet, omdat gij de sterkste zijt? De sterkste! Christus heeft over magtiger vijanden gezegepraald dan gij Hem kunt

zijn. De gemeente van wie triomfeerde aan een kruis, zij zal haren Heer het kruis weten na te dragen, maar ook haar nederlaag zal haar zegepraal zijn; als zij zwak is, dan is zij sterk. Haar knevelen kunt gij, als haar Heer het gedoogt, haar overwinnen - nooit.

Eene selbstschau van den Tijdspiegel.

Misschien zullen straks enkele lezers met een weinig *air malin*, als ze weten, welk werk wij hier wenschen aan te prijzen, *Selbstlob* in plaats van *Selbstschau* willen lezen. - Toch zouden zij ons, wilden zij onze recensenten-eerlijkheid verdenken, onregt doen. Wij zeggen aán - hooren vin onze vrienden de waarheid dubbel gaarne; en liegen wil ik noch om - noch in - noch voor den Tijdspiegel, gelijk zoo min mogelijk daar buiten. - Een verslag van den inhoud des romans, die zijne plaats vond in de kolommen van dit Tijdschrift, zou hier nu wel zeer weinig op zijne plaats zijn. Immers, wij hebben reeds kennis gemaakt met vader en moeder Mispelboom, de eerste een vertegenwoordiger (altijd ongekozen en onafgevaardigd) van onze goede, stille, wat bekrompen misschien, maar in menig opzigt edelmoedige, dikwerf uitgelagchen, maar daarom geenszins belagchelijke eerzame burgers, - de laatste eene trouwe gade en huismoeder, diepgevoelig gelijk wij de vrouw gaarne zien, soms wat vrouwelijk heftig en hard. Wij hebben Pieterse, den makelaar en zijne dochter zien op-, den eerste ook áftreden; wij hebben kennis gemaakt met den doctor Bronaard, die beter recepten schrijft dan comparities belegt, beter zieken dan zaken behandelt. Wij hebben met D.D. Steltenhof en Bloemhart, met Klaas en zijn gezin (vooral niet te vergeten) omgang gehad, Lichtheid in het licht der opofferende liefde zien stralen. Wij hebben Jozef en Jodocus (volgens een vroegeren titel, de beide hoofdpersonen) zien - verschijnen. - Wij houden het er voor, dat oudoom Jakob het anders heeft willen maken dan Sterne in zijn' Tristram Shandy en Jean Paul in den Titan, en wij hier een polyproman krijgen.

En hoe vindt gij de familie Mispelboom met hare ap- en dependentiën? hoor ik van den lezer, die daarmede eene vraag herhaalt, mij meermalen gedaan. Is het wat interessants? Welk genre? Origineel of navolging?

Interessant, lezer? - Wat heeft UEd. zich daaronder gedacht? - zou een mijner voormalige professoren daartegen hebben gevraagd. - Als dit gezocht wordt in wonderbare, onverwachte incidenten, vreemde ontknoopingen, in horreurs waarbij men kippevel krijgt - leg dan gerustelijk (zie de Voorrede) het boek uit de handen. Dan adresseeren wij u aan Sue, of raden u om des noods lady Radchffe, nachtelijker, rammelender, stenender gedachtenis! uit den een en of anderen hoek op te schommelen. Zulke spokerijen vindt ge niet in de binnenkamer van een eerzaam kruidenier, die een weinig koopmanstrots, maar veel ongelukkige koopmansverlegenheid kent. - Maar is het u bekend dat in ieder menschenkind een hart en karakter zit,

houdt ge er van om in den mikrokosmus van onzen inwendigen mensch (nog wat anders en meer innerlijks dan onze maag) leergierige blikken te werpen, lust het u om het hart, zoo als het in rapport wordt gebragt met hetalledaagsche leven, krachtig te zien werken, om daar nog wat andere, kunstiger, magtiger roersels te zien arbeiden dan hefboom en stoomkracht, wilt gij de fijne vezels van dat hart zien trillen onder den invloed van heilige aandoeningen, van benaauwende omstandigheden, of ook van onedelen hartstogt, dan ziet ge hier

> .... ontsloten het gordijn,
> Waar de kunst het leven volgt in schijn.

Wilt ge deugden en gebreken in haar onderlingen verborgen zamenhang zien, wilt gij op de laatste, vooral waar die ter ondeugd worden, snerpende slagen hooren vallen - als ge daarin belang stelt; dan kunnen wij u dezen roman als zeer interessant aanprijzen.

Welk genre? - Hier komt de Schrijver ons te hulp, bevestigend met zijn woord hetgeen wij bereids met een enkelen wenk aanduidden. Hij noemt het een *hedendaagschen, burgerlijken, Nederlandschen* roman. - ‘Plat, geplet, verplet,’ zullen sommigen zeggen, ‘een multipliceerende klimax van antiromantisch,’ denkend aan onzen industrieelen, smousachtigen tijd, aan ons land, misschien vol burgerzin, maar vast vol burgerproza. ‘Hoe kan het in iemands hersenen opkomen, om daaruit de stof voor een roman te ontleenen?’ - Het zou een echt prozaïsch woord zijn, getuigend, dat hij die het sprak, niet had - en zelfs geen denkbeeld had van den *spiritus qui intus alit*. De stof kunne tillen, verheffen; de dichter is 't die dicht - even als het avondrood berg en zee, maar ook den zandheuvel, en ook de kleihut *kleurt*. En dan moge in den roman alles tamelijk alledaagsch blijven, de hoogere gloed is er veelal over uitgegoten. Wij misten dien niet in den kelder van Klaas, in Mispelboom's binnenkamer, en soms over diens bakken met rijst en pruimen en koffij, - was het ook een Titanenwerk om dáár straalbreking te weeg te brengen, - werk, soms zelfs voor Lublink Weddik's krachten zwaar genoeg. - Maar soms ook.... juweelen van beschrijving, gestolen lichtjes vol effect, trekken miniatuurtjes waardig, het leven gedaguerreotypeerd, het hart bespied en de fijnste vezeltrekkingen vastgehonden en overgebragt! In het individu de denkwijs van standen, hun manier van zijn en doen trouwelijk afgespiegeld; hier en daar ook satire tot sarcasme toe, borend, snijdend, zagend - mogt het wezen genezend! - De lippende makelaar, die zijne dochter beschouwt als een te plaatsen partijtje, - Stientje, de fijngevoelige, door lot en menschen met harde hand in de ziel gegrepene, - moeder Mispelboom met haar zamenspannen tegen den vader, met haar schat van verborgen liefde voor haren doodkranken zoon.... Wij hebben het een en ander opgesomd, wat wij hopen dat bij den lezer in heugenis en in 't hart is gebleven, even als de onderscheidene zijden en facetten aan vader Mispelboom. - Hoe komen ze aan één mensch? zou men vragen; als het leven ons niet dagelijks in aanraking bragt met wezens, welke men op Blumauer's voetspoor *Composita von allerhanden Thieren* zou willen noemen, al waren wijzelven het ook maar in eigen persoon. - Of wie zou anders des braven Mispelbooms koopmansgeduld kunnen rijmen met zijne warmte van gevoel, met zijne opvliegendheid tegen de zijnen? Wie moeder Saar-

tje's moederlijke teederheid, roerend en treffend ontleed, maar zoo dat haar liefde blijft leven, vooral aan het sterfbed des zoons, met zooveel hardheid tegen de verlatene vreemde? En toch noemen wij dezen roman hoogst natuurlijk, ook in die schijnbare inconsequentie en tegenspraak - een waren *roman de caractère*.

Is hij origineel of navolging? - Het zou ons niet verwonderen, indien men niet hier dézen, ginds génen auteur er in wilde proeven, - zooals men aan den ananas verschillenden vruchtensmaak wil onderscheiden. - Sterne, Jean Paul, Dickens, Conscience, - zij zullen genoemd zijn en worden. Wij houden het voor Weddik's *eigen* manier, mogen die schrijvers daarop ook niet zonder allen invloed zijn gebleven, voor zoo verre de heer Weddik hunne werken heeft gelezen, opgenomen in zijnen geest en verarbeid; doch zeker niet met het oog op de vervaardiging van zijnen roman, die bij uitnemendheid *Hollandsch* is. Wij durven gerustelijk, het oog op de werken van genoemde schrijvers rigtende, vragen: waar men, verdenkingbarende overeenstemming in plan, in situaties, en gedachten zou kunnen aanwijzen? Uncle Toby noch Siebenkas zullen hier hunne familie vinden. Het zijn des schrijvers eigen scheppingen, eigen gedachten en voorstellingen, geheel zijn eigen manier .....en ook *zijn eigen geest!* - Noch Sterne's schrijversmoedwil, noch Jean Paul's dweeperij of scherpheid, noch Dickens' wel eens wat eenzijdige overdrij ving van het goede of slechte in menschen is hier te vinden. - Maar wel een menschelijk meêgevoelig hart, dat het *homo sum* huldigt, wel een heldere, ontledende blik in wijze van denken en doen van Adam's zonen en Eva's dochters, door aanleg en leven in verschillende ‘Tonarten’ gezet, wel eene vaste hand in het schetsen van portretten naar 't leven - zóó helder die blik, zóó vast die hand, zóó trouw die trekken, dat men soortgelijke menschen moet hebben ontmoet, van soortgelijke omstandigheden getuige zijn geweest, om de waarheid en juistheid daarvan te erkennen.

Voor menschenkennis alzoo - niet de koude, dikwerf vieze, onkiesche, afkeerwekkende ontleding en voorstelling en verdediging van karakter en handelwijs van schurken en gezonkenen, waarin eene Fransche of Duitsche liederlijke, geblaseerde letterkunde zich vermeit, - maar voor de kennis van den echten, dagelijkschen mensch, is hier eene mijn en schatkamer geopend. - Wij vinden de menschen niet zoo engelachtig goed en edel, ook niet zoo verworpen gemeen voorgesteld, dat wij twijfelend vragen; ‘*Zijn er zoo?*’ - Wij zeggen veleer: ‘*Zoo zijn er!*’ kome er ook een' enkelen keer eene gedachte aan het *caricáre* (overladen) en misgreep bij ons op. Wij dachten daaraan bij sommige trekken in Stellenhof, zij diens pastorale aanmatiging en zijne presentenjagt fiksch te pronk gesteld en gegeeseld. Wij dachten aan misgreep, toen wij Bronaard, den klaren, helderzienden doctor op de door hem wat onhandig belegde comparitie zoo onnoozel goedgeloovig vonden. Wij dachten er aan bij woord en manier, soms wat al te *petit-bourgeois* voor iemand van Mispelboom's of zijner vrouw kaliber, bij eenige flaauwheden in de voorstelling van handels- of ook maar winkelzaken. - Maar anders .... nog eens! dan is die ‘binnenkamer van een kruidenier’ eene schatkamer van menschenkennis, een kabinet van genrestukjes *verg beautiful*, die ons meermalen tranen ontlokten.

En uwe verdere aanmerkingen? -

Vrij uit! Nu en dan is oudoom Jakob (ligt het aan onzen wat driftiger aard?) wel wat in 't zwak van ouden van dagen gevallen, en kan hij ('t zij met respect gezegd!) een weinig *zeuren*. Dan hadden wij meer gang en gloed gewenscht. - Doch daartegenover stellen wij al de *scènes*, waarin wij den hondsch-trouwen Klaas ontmoeten, Mispelboom's marteling bij de comparitie, de beelden van Bloemhart, van Bronaard, van Stientje! - en vooral het ziekbed van den zoon. Dat roert en treft waarachtig; daar werkte meesterhand! - Lichtgedachten, die verheffen en heiligen! De droom des jongelings mag een heldere tegenhanger heeten van Jean Paul's bekenden '*Oudejaarsnacht van een' ongelukkige*.'

Wij hebben het werk beoordeeld van een' vriend, maar alsof het van een' vreemde was, en vragen daarvoor geen verschooning.

De typographische uitvoering doet niet alleen de pers van den heer Fuhri, maar in het algemeen der Nederlandsche drukkerij eere aan. Het werk is *con amore* in het licht gegeven, smaakvol en solide. Op de teekening der platen (elf in getal benevens vignet), op ordonnantie, drapeering en kostuum is hier en daar iets aan te merken. Men zie b.v. de plaat tegenover den titel, waar ameublement en zelfs het werkpak van vader Mispelboom wat al te sober, zelfs gehavend is, tegen de plaat op bl. 44 gehouden. Evenwel zijn zij een wezenlijk sieraad voor een boek, dat wij veel liever tot een geschenk bestemden voor vrouw, beminde of dochter, dan sommige almanakken, hoe bont en verguld die uit- en inwendig mogten zijn. Tot zulk einde vooral bevelen wij het gaarne aan. Men zal daarmede een' papieren vriend in huis en kast, in hoofd en hart inleiden, die de hem daar gegunde plaats in ruimte waardig is. - Zal het fragment niet gecompleteerd worden? Wij hopen, ja!

CHONIA.

Een Hollandsch woord, over Het Hollandsch woord aan zijn landgenoten, door J.A. Alberdingk Thijm.

Je maintiendrai.

Als een Hollander voor Hollanders schrijft, hoopt en wenscht hij verstaan, ten minste gehoord te worden, en daarom willen wij beproeven, of het woord, door den heer Alberdingk Thijm geschreven, ook door ons, onder de duizenden aan wien het gerigt is, wèl is begrepen. - Zijn vlugschrift behelst grootendeels klagten, over miskenning, verguizing, en misverstand; eene herinnering aan de verdiensten, welke hem billijk als letterkundige moeten toegekend worden blz. 5, 6, - eene verdediging van zijn afkeurend oordeel over zaken en personen blz. 9, 10; - eene herinnering aan vele verdienstelijke Katholieke geleerden en schrijvers blz. 11-16, - en ook eene betuiging van zijne sympathie voor Nederland, Oranje, en Nederlandsche nationaliteit: - derhalve eene expectoratie, een beroep op zijne landgenooten, om hem van verschillende zijden in zijne waarde te erken-

nen - te rehabiliteren. - Tot zulk eene stemverheffing had de heer Alberdingk Thijm allezins regt. - Het doet hem eer aan, niet te zwijgen, waar hij van zoovele verschillende zijden is tegengesproken en aangevallen; wij kunnen, ons op zijn standpunt plaatsende, zeer goed begrijpen, dat hij de regten, ook de letterkundige regten, zijner geloofsgenooten voorstaat, en den aanval afweert - dat hij zichzelven van menige blaam tracht te zuiveren, en in zooverre is zijn woord een Hollandsch woord - maar, wij moeten intusschen met alle bescheidenheid en ernst hier de vraag in het midden brengen: - door *wien* die tegenspraak, die dikwerf te onbescheidene en grievende aanval, is *uitgelokt*? Ware de heer Alberdingk Thijm op zijn letterkundige baan, niet op de eene of andere wijze geinfluenceerd geworden, om de regten en de waarheden, die zijne Protestantsche landgenooten heilig en dierbaar blijven, aan te randen, zekerlijk zoude die tegenspraak niet vernomen zijn, ware er b.v. in die keur der gedichten uit de verschillende tijdperken der Noord- en Zuid-Nederlandsche literatuur, niet bepaaldelijk een hatelijk *lasterschrift* op den hervormer Luther, zeker niet bij toeval, geplaatst, - ware er van den heer Alberdingk Thijm, ter *gunste der Jezuïeten* geene brochure geschreven en gelezen, ware er door hem niet meermalen met een versmadenden glimlach op de Protestanten nedergezien, b.v. de persiflage der *Amsterdamsche aansprekers*, in een der vorige jaarboekjes - dan zoude men zeer zekerlijk den begaafden, zoo vlijtigen, letterkundige ongemoeid hebben gelaten, en hier en daar geen heirtogt tegen hem geopend hebben. - Wij zwijgen over de laatste zonderlinge producten, zoo als het *Voorgeborchte*, reeds al te zeer bekend. - Meende nu de heer Alberdingk Thijm in gemoede, en volgens zijne roeping als geleerde, als geschiedkundige, verpligt of gehouden te zijn, op *deze* wijze, zijne letterkundige baan te bewandelen, dan ligt het in den aard der zaak, dat de vrienden, die aan de andere zijde stonden, daar tegen opkwamen, bijna eenparig protesteerden, en zich zeer nadrukkelijk verzet hebben tegen deze aanranding. - Als de heer Alberdingk Thijm een billijk man is, en dàt vertrouwen wij, zal hijzelf de dringende noodzakelijkheid van zulk een verzet en tegenspraak moeten gevoelen en erkennen, en wij, - die overigens volstrekt onbekend zijn met den heer Alberdingk Thijm, - wenschen opregtelijk, dat er onder de *talrijke* protestantsche vrienden, welke hij, naar zijne eigene woorden, bezit, eenigen mogten gevonden worden, die hem eens bepaald en duidelijk op het zuivere protestantsche standpunt plaatsten en verhieven, die hem deden begrijpen dat de aanhanger der Hervorming in geen en deele verdragen wil of verdragen mag, om in zijne regten, zijdelings, met letterkundige behendigheid, of meer openbaar, aangetast te worden, en dat deze dan niet schroomt, om met den meesten klem zich te verdedigen, - evenzoo als de heer Alberdingk Thijm, als goed en opregt Katholiek, ook niet duldt, om in zijne kerk beleedigd te worden: - dat alles schijnt die Schrijver in zijn vlugschrift *vergeten* te hebben; hij spreekt, en niet zonder grond, van ‘grofheden en bloohartige vijanden, die hem den titel van Nederlander betwisten.’ - Wij vragen nogmaals: *wie* heeft daartoe aanleiding gegeven? wie aan den weg timmert moet aanmerkingen verwachten, en zich niet verwonderen, als men niet alijd in zijne opinie deelt: - daarover moet men zich intusschen niet boos maken of drei-

gen, maar op bedaarde, wetenschappelijke *gronden*, zijne verkrachte regten laten gelden. - Wij gelooven, dat, als de heer Alberdingk Thijm degelijke, onwederstaanbare, on tegensprekelijke *gronden*, voor zijne stellingen aanvoert, - niet slechts *visioenen*, of *middeneeuwsche legenden*, of *poëtische kunstvoorstellingen*, of *geschiedkundige excerpten*, het betere of verstandige deel der natie hem gaarne zal hooren, zijne gronden toetsen, onderzoeken, aannemen of verwerpen; - maar, kordaat gesproken, de beschermer der Jezuïeten, de man, die den eersten Willem zoo eenzijdig, partijdig beoordeelt en helpt verguizen, welligt uit overtuiging - dat wenschen wij! - kan niet de volksvriend, kan niet een volksorakel worden: - daarom beweren wij, dat de heer Alberdingk Thijm, ook in dit vlugschrift, op nieuw toont zijnen tijd *niet* te begrijpen, en iets te willen en te begeeren dat onmogelijk is. - Er is te veel gebeurd, te veel gezien, te veel gehoord, om aan een terugkeer, zoowel in staat- als letterkundige betrekking, - naarde middeneeuwen te kunnen denken. - De mededeeling der klassieke stukken uit dien tijd mag, uit een zuiver geschied- en letterkundig oogpunt beschouwd, belangrijk blijven, - verder, verder, zal het menschelijk geslacht niet terugkeeren, - ja, wij achten en erkennen de waarde der pogingen van onze oudheidkundigen, van een Alberdingk Thijm, van een hoogleeraar Jonckbloet, van eenen archivarius de Jonge, en Scheltema; indien deze laatsten, Protestanten, intusschen *hunne* onderzoekingen en geschriften dienstbaar wilden maken aan het *doel* om bepaaldelijk de Katholieke kerk te verguizen, en zich daarop - stileerden, - wij zouden hen openlijk voor de natie evenzoo gaarne beschuldigen, en als onwaardige literatoren, hoe verbazend geleerd en betiteld ook, brandmerken, als van de andere zijde den Katholiek, die zijne studiën als wapenen tegen het Protestantsch beginsel gebruikt. Waarom brengen de beminde kunstbroeders deze en dergelijke waarheden aan den heer Alberdingk Thijm niet zeer ernstig onder het oog, opdat die band van vriendschap, die hen, zoo als wij lazen, nog verbindt, niet vroeg of laat geheel worde opgelost; want de letterkundige vriendschap sluit de hoogere liefde voor de waarheid niet uit - en daarin laat de Protestantsche Christen zich niet ongestraft beleedigen, evenmin als hij eischen kan, dat de Katholiek in zijne kerk, onbillijke, onbewezene aanvallen verdraagt. Het ware te wenschen, dat de letterkunde hier zuivere letterkunde bleve, en zich niet bemoeide met kerkleer of twistvraag, en bovenal geen nieuwen Jezuïetenstreek beging, om op het gebied van wetenschap en kunst het zaad van onmin en twist te strooijen - gelijk de Booze in de gelijkenis.

Wij gelooven tot dus verre, in onze opmerkingen over ‘het Hollandsch woord’ van den heer Alberdingk Thijm geene onbillijkheid of onregtvaardigheid en geene grofheden te hebben gezegd, en laten hem in allen deele zijn goed regt, zoo als wij wenschen het onze te behouden. Waarom, vragen wij, zouden onze letterkundigen niet in rust en vrede nevens elkaâr kunnen voortwandelen, is het juist niet altijd hand aan hand, dan toch zonder elkaâr op de teenen te trappen, of te stompen, of te tergen? Als de heer Alberdingk Thijm de middeneeuw in al hare phasen, vormen, en het verleidelijk dekoratief, van alle zijden aanbeveelt en vergoodt, de legende met zorg, wij hopen, ook met smaak bewerkt, de oude Nederlandsche letterkunde weder

in eere brengt, - wie zoude zijne pogingen niet toejuichen? Maar indien ter zelfder gelegenheid de herborene en hervormde kerk wordt verguisd, en listig belasterd, de eer van waarachtig groote mannen bezwalkt, dan zal er tegenspraak en verzet zijn, - dan helpt geen klagend Hollandsch woord, - dan zullen de vrienden, zonder vijanden te worden, den letterkundigen antagonist zeer nadrukkelijk teregtwijzen, - en als zij dat niet doen, met waardigheid, bescheidenheid en kracht, verdienen zij den naam niet meer van vrienden der waarheid en Nederlanders, maar van bloohartige, lafhartige zwijgers! Wij voor ons, die deze woorden schrijven, zijn geen voorstanders van twist of veete, op welk gebied ook; wij voor ons gelooven, dat de letterkunde, noch Katholiek, noch Protesstantsch is, en bejammeren dien kleingeestigen waan, evenmin als de kunst, ja evenmin als de godsdienst, die eenmaal, boven alle partijen, hare laatste zegepraal zal behalen, wanneer de waarheid gevonden is, en aller oogen geopend zijn. Om die redenen zullen verstandige, weldenkende landgenooten, den heer Alberdingk Thijm gaarne hooren, als hij - *Hollandsch* - spreekt, hem niet afwijzen, als hij de waarheid met hen en met ons zoekt, zijne eigenaardige begrippen zooverre (dikwerf met een vriendelijken glimlach) laten rusten, als die waarheid er niet door aangerand wordt, en wel overtuigd zijn, dat er ook in het kerkelijk leven ‘binnen en buiten de muren van Ilium gezondigd wordt;’ maar eene flaauwhartige toegevendheid, op grond van letterkundig bentgenootschap, van de andere zijde - neen! deze zoude de heer Alberdingk Thijm evenmin verwachten als wenschen.

Wij eindigen ons kort Hollandsch woord, en bidden den bekwamen letterkundige dien vrede en dat heil toe, waardoor hij aan zijne roeping, van welken aard ook, in het vervolg naar pligt en geweten zal kunnen beantwoorden.

PHILALETHEIS.

De kraankinders. Drama in drie bedrijven.[1)]

Het nationaal tooneel is de hechtste steun der nationaliteit.

Voorwoord.

Alhoewel de schrijver durft vertrouwen, de meeste plaatselijke aangelegenheden, die in zijn stuk voorkomen, duidelijk genoeg te hebben uiteengezet, om ze den lezer of toeschouwer wel te doen opvatten, acht hij 't nogtans niet geheel ongeschikt, hier eenige bijzonderheden aan te stippen voor hem, wien de geschiedenis van Antwerpen volstrekt onbekend is.

1) Dit drama is een der stukken, ingekomen op de prijsvraag, door de Kunstkronijk in 1850 uitgeschreven. De commissie van beoordeeling heeft het eene loffelijke vermelding waardig gekeurd. Toen het den Uitgever der Kunstkronijk later bleek, dat de met roem bekende Belgische letterkundige, de heer Sleeckx, de schrijver was, heeft hij zich gehaast dien te verzoeken hem zijn stuk ter plaatsing in den Tijdspiegel af te staan. Hiertoe met heuschheid zijne toestemming verkregen hebbende, rekent de Uitgever van dit Tijdschrift zich gelukkig deze lettervrucht van een' onzer Zuid-Nederlandsche broeders het Noord-Nederlandsch publiek ter lektuur te kunnen aanbieden.

Oorspronkelijk gaf men den naam van *Natie* enkel aan eene vereeniging van kooplieden, die of tot denzelfden landaard behoorden, of met hetzelfde land handel dreven. Later strekte die benaming zich uit tot de vereenigingen van arbeiders, die zich gelastten met het lossen en laden van de schepen dier kooplieden. - *Kraankinders* noemde men de leden dier *natie*, die zich voor dien arbeid van de *Kraan* bedienden.

De *Schoutet* van Antwerpen, die ook den titel had van Markgraaf van het land van Rijen, was de voornaamste ambtenaar des hertogs te Antwerpen. Hij werd door den hertog genoemd; doch moest wezen, volgens de kostumen: *van wettige geboorte, Brabander en poorter van Antwerpen*. Hij maakte met burgemeester en schepenen *statuten of geboden*, kondigde dezelve af, en was vooral gelast met het aanhouden en betigten van groote misdadigen, en met de uitvoering van de vonnissen in criminele zaken gewezen.

De *Werf* heet men nu nog te Antwerpen niet alleen de scheepstimmerwerf, maar geheel den boord der Schelde, binnen de stad. - 't *Kranenhoofd* wordt nu nog dat uitspringend gedeelte van de *werf* genaamd, waar eertijds de *kraan* stond.

Anduit was de naam der Antwerpsche nachtwakers.

Kolfdragers en *korte roeden* waren geregtsdienaars, aldus genaamd, gelijk een ieder weet, naar de *kolf* of de *roede*, welke zij bij de uitoefening hunner functiën in de hand hielden.

Voor den vorm der regtspleging, de schikking van de vierschaar, de woorden zelfs, de regters in den mond gelegd, op het einde van het derde bedrijf, hebben wij nog aan te merken, dat wij het alles zoo historisch waar poogden te behouden, als eenigzins op het tooneel mogelijk was. Wij zullen er bijvoegen, dat wij, voor kleinere schouwburgen, de *balie*, die het tooneel in twee scheidt, niet als volstrekt noodzakelijk beschouwen.

De kraankinders.
Drama in drie bedrijven.

Personen.

De schoutet van Antwerpen.
PAUWELS, deken der kraankinders.
LIEVEN, zijn zoon. } Kraankinders.
BARTHELS. } Kraankinders.
DAENS. } Kraankinders.
De anduit.
MARTEN, waard uit *de St. Jakob*.
Een vreemdeling.
JOOST } Kraankinders.
FILIP } Kraankinders.
TOON } Kraankinders.
De Burgemeester.
Twee advokaten.
Twee schippers.
IDA, dochter van MARTEN.

Schepenen, Kraankinders, Griffiers, Advokaten, Burgers, Kolfdragers, Korteroeden en andere geregtsdienaars.
Het stuk speelt te Antwerpen, in het begin van de zestiende eeuw.

Eerste bedrijf.

Het tooneel verbeeldt *de werf* te Antwerpen, in de nabijheid van het *Kranenhoofd*. Op den voorgrond, links het huis van Barthels, regts de woning van den anduit. Op den achtergrond stapels koopwaren; verder de Schelde.

Bij 't opgaan der gordijn zijn de kraankinders aan het sjouwen. Daens en de anduit staan voor op het tooneel.

Tooneel I.

DAENS EN DE ANDUIT.

DAENS.

Onder voorwendsel, dat ik drie dagen van de kraan afwezig was, legt men mij eene boete op, weigert mij werk gedurende eene gansche week, en wil mij mijne plaats van kraankind ontnemen, om die aan een' kerel te geven, die nog nooit iets deed voor de *natie*.

DE ANDUIT.

De arme man heeft vrouw en kinderen, is arbeidzaam en braaf, en loopt sedert drie maanden zonder een' slag werk.

DAENS.

Ja, dat is het altoos: hij heeft vrouw en kinderen! even als of een vrijgezel maar goed ware, om van honger te sterven.

DE ANDUIT.

Waarom past gij ook niet beter op?

DAENS.

Ik ben zoo oppassend als de beste; doch mijn gevoelen is, dat de werkman zich niet tot eenen slaaf mag vernederen, gelijk sommige menschen het verlangen. Na den arbeid, de rust: zie daar mijne leus: en gelijk mijn vriend Barthels zegt....

DE ANDUIT.

Uw *vriend?* Zeg liever *vijand*. Zelf weinig op den arbeid gesteld, steekt hij u het hoofd vol dwaze gedachten, die allen daarop uitkomen, dat werken den mensch ongelukkig maakt. Gij zijt eenvoudig genoeg, om dat alles voor klinkende munt aan te nemen, en niet te zien, dat de afgunst alleen uw' makker doet spreken. En zoo komt het, dat gij soms, uit louter onverstand, uwe rust drie dagen verlengt, gelijk het nu weder het geval is.

DAENS.

Zwijg, Hans; gij kent Barthels niet. Hij is mijn vriend, daarvan ben ik overtuigd. Dat hij ons lot beklaagt, is zeer natuurlijk: zijn wij inderdaad niet de ongelukkigste schepsels onder de zon? Zoo hij veel spreekt van de verbetering van den stand der werklieden, dan is zulks enkel een bewijs, dat hij, meer dan anderen, over de zaak heeft nagedacht. Wat betreft mijne drie dagen rust....

DE ANDUIT.

Zeg uwe drie dagen straatslijpen, kroegloopen! Hoor, ik wil u eene laatste waarschuwing geven. Uw vader zaliger, de Heer hebbe zijne lieve ziel! was mijn beste vriend. Door noeste vlijt had hij, als kraankind, eenen kleinen schat weten te verzamelen, die later uwen broeder en u moest in staat stellen een goed ambacht te leeren, meesters in uw vak te worden, en, als eerlijke Antwerpsche poorters,

deftig uw brood te winnen. Uw broeder sloeg de eerste dit verstandig plan in duigen. Even als u, scheen hem het lot des arbeiders ongelukkig. Naauwelijks twintig jaren oud, liep hij de wijde wereld in, om in vreemde landen fortuin te gaan zoeken, en God weet waar hij thans arm en ellendig omdoolt. Zijn wangedrag kostte uw' vader het leven; doch gij.... In plaatse van u daaraan te spiegelen, in plaatse van te luisteren naar des stervenden laatste vermaningen, zijt gij bijna denzelfden weg, als uw broeder, ingegaan. Op korten tijd hebt gij uw erfdeel verspild, verbrast, en u weldra genoodzaakt gezien, de vroegere makkers uws vaders, de kraankinders, te bidden, u onder de leden der *Natie* op te nemen. Dank aan den eerbied voor zijne nagedachtenis, is uw verzoek u in-

gewilligd geworden. Dat die stand echter u niet veel bevalt, dat het u gemakkelijker dunkt, eenig goed ambacht uit te oefenen, dan hier aan de kaai voor de Antwerpsche kooplieden schepen te lossen en te laden, begrijp ik zeer wel; doch aan wien de schuld, zoo men u niet lang reeds meester Daens, den smid of den schrijnwerker, noemt? aan u zelven. Nu, ik wil er niet verder over spreken; het is nu eenmaal zoo, en: *gedane zaken hebben geen' keer*, gelijk het spreekwoord zegt. Gelukkig nog, zoo gij, tevreden met uw lot, u als een wakker kraankind gedroegt; maar neen, het verledene heeft u niets geleerd: gij zijt nog altoos dezelfde losbol, dezelfde luijaard.... (*Beweging van Daens*.) Erger nog; sedert dat gij met Barthels verkeert, wordt gij een dronkaard, een tuischer, een ligtmis, die veel over het ongeluk der werklieden praat; doch geene van de pligten des arbeiders schijnt te kennen. Zie, Daens, gij stort u zelven wetens en willens in het verderf, en, zoo gij niet van gedrag verandert, zie ik u, den zoon van mijnen ouden vriend, eerlang plaats nemen in de rij der booswichten.

(Af in zijne woning. De avond valt; de kraankinders staken den arbeid, en vertrekken in verschillende rigtingen).

Tooneel II.

DAENS,

alleen.

Dat heet ik *iemand de les lezen*, of ik ken het niet. Oppassen, werken, slaven, niet drinken, niet spelen, noem ik: niet leven. Hij wil mijn goed, zegt hij; ik geloof er niets van. Barthels mijn vijand! Een man, die mij zoo wel verstaat, die zoo juist weet uit te drukken, wat ik denk, wat ik gevoel... (*Naar den achtergrond ziende*.) Maar, daar is hij.

Tooneel III.

De vorige, BARTHELS, *langs den achtergrond.*

BARTHELS.

toornig.

Gevloekt zij de arbeid, en hij die hem heeft uitgevonden! Den geheelen dag als een lastdier slaven, wijl anderen zich enkel tot vermaak bewegen! Naauwelijks eenen beet broods hebben, om zijne afgesloofde krachten te herstellen; wijl anderen zich aan de kostelijkste spijzen en dranken verzadigen! Als een bedelaar gekleed gaan; wijl anderen in zijde en fluweel getooid zijn! Zich des avonds in eene armoedige woning op een slecht leger uitstrekken; wijl anderen in paleizen op prachtige donsen bedden rusten! *Altoos* werken; wijl anderen *altoos* in geneugten baden! Zich Godes evenbeeld, en den broeder hooren noemen van de rijken en gelukkigen der aarde,

en door dezen beschouwd worden, als iets, dat aan een' mensch gelijkt, en toch op verre na geen mensch is! Geen einde aan dat alles zien, en zijne kinderen niets kunnen nalaten dan dit erfdeel van ellende en vermaledijding! Ziedaar het lot des arbeiders!... (*Met kracht.*) Ja, vervloekt zij de arbeid, en hij die hem heeft uitgevonden!

DAENS,

ter zijde.

En zulk een man zoude mijn vijand wezen, zoude mijn verderf willen!...

(Op de woning des anduits wijzende.)

Onnoozele Hans!

(tot Barthels)

Waarde vriend, zoo gij wist hoezeer uwe woorden mij treffen, hoe waarheid vol zij in mijne ooren klinken....

BARTHELS,

bitter.

Ha! ze treffen u, ge vindt ze waar, gij! Welnu, daar zijn er onder onze broeders, onder onze medeslaven, die ze niet alleen overdreven noemen, maar ze

zelfs niet eens verstaan. Ja, zoo diep heeft het juk, dat hunne schouders drukt, hen vernederd, zoo ongevoelig heeft de slavernij hen gemaakt, dat zij, tevreden met hunne ellende, doof geworden zijn voor de raadgevingen, die niet uit den mond vloeijen van hunne meesters, hunne verdrukkers.

DAENS.

De ongelukkigen! Alsof het zoo moeijelijk te begrijpen ware, dat het gemakkelijker is weinig of in het geheel niet, dan veel te arbeiden.

BARTHELS.

Luister, ik zal u zeggen wat mij woedend maakt. De oude Pauwels, onze deken, geeft zijn ontslag. Hij doet wel, die grijze suffer! Lang genoeg reeds heeft hij de regten der *Natie* laten met voeten treden; lang genoeg reeds heeft hij onze makkers slaafsche onderwerping gepredikt aan hen, die zich liune meerderen noemen, en hun geleerd hunne vijanden naar de oogen te zien. Het werd tijd, dat er iemand aan het hoofd der vereeniging kwam, die beter onze belangen kon behartigen. Doch weet gij wie men in zijne plaats kiezen wil?

DAENS.

Wie?

BARTHELS.

Ik had altoos gehoopt in zulk geval de stemmen der Kraankinders op mij te vereenigen. Het dekenschap geeft groote voordeelen, en stelt hem, dien men er mede bekleedt, in staat, de krachten van zijnen geest te ontwikkelen, zonder dezelve door den slafelijken arbeid te verlammen. Doch het was daarom niet dat ik het verlangde. Voor onze natie al de voorregten verkrijgen, welke de meest begunstigde neringen genieten, het lot verzachten der werklieden van de kraan, beletten dat enkele hunner, zoo als gij, mijn arme vriend, door hunne makkers worden verdrukt, ziedaar het doel, welk ik beoogde; en gij weet, allen weten, dat het mij aan ondervinding noch aan krachtdadigheid ontbreekt, om datgene uit te voeren, wat mijn wil besloot,

(ter zijde)

Zonder te rekenen, dat het voor mij de eerste sport was van eene ladder, die mij weldra veel hooger zoude brengen.

DAENS.

Welnu?

BARTHELS.

Welnu, dit alles is niets in de oogen onzer broeders: aan eenen onverstandigen jongeling, aan den zoon van onzen deken willen zij den voorkeur op mij geven.

DAENS.

Aan Lieven Pauwels?

BARTHELS.

Aan Lieven, een kind, dat niets voor zich heeft, dan de onverdiende faam zijns vaders, en zijne huichelarij. Te vergeefs heb ik hun gesproken van mijne zucht tot verbetering van hunnen stand; te vergeefs heb ik hun de glansrijke rol getoond, welke de kraankinders in de rangen der Antwerpsche neringen, en misschien in het

stadsbestuur kunnen spelen. Men heeft mij toegeworpen, dat ik hersenschimmen voed; dat niemand er aan denkt de regten der kraankinders te miskennen; dat onze privilegiën groot genoeg zijn; dat derzelver vermeerdering ons niet gelukkiger maken zal; dat in ons land de arbeider zoo ellendig niet is, als ik het wil doen gelooven. Men heeft mij gezeid dat de oude Pauwels en zijn zoon meer doen voor hunne makkers dan ik; dat zij nooit hebben geweigerd een kraankind met raad en daad bij te staan;

(nijdig)

en mij ten slotte verweten, dat mijne wenschen slechts de bevordering van mijn eigen belang ten doel hebben.

DAENS.

Dat heeft men durven zeggen?

BARTHELS.

Men heeft mij doen verstaan, dat mijne voorgewende zucht tot verbetering van het lot der kraankinders, slechts een middel was, waarvan ik mij bediende, om invloed op de leden der Natie te verkrijgen, en mij boven mijne makkers te verheffen.

DAENS.

Welke onregtvaardigheid! Maar kondet gij hun dan niet doen begrijpen, dat...

BARTHELS.

Doen begrijpen, zegt gij! O ja, zoo ik in plaatse van een hunner te zijn, een edelman of een rijkaard ware, zoo ik goud in hunne oogen konde doen blinken, dan zouden zij mij spoedig hunnen meerdere gelooven, en mijne woorden als zoovele orakels aannemen. Doch ik bezit geen goud, en slaven, gelijk zij, kunnen zich niet inbeelden, dat iemand, die niet door de fortuin boven hen is verheven, van dezelfde stof gemaakt is als hunne overheerschers, en soms met meerder geestvermogens is begaafd, dan de edelen en rijken, die hen verachten en met den voet treden.

DAENS.

Het is waar, vriend, maar al te waar. Doch, in mij ten minste hebt gij den man gevonden, die u verstaat, u bewondert, en niet beter vraagt, dan u krachtdadig te ondersteunen.

BARTELS.

Maar wat zal ik met u aanvangen? Gij weet u zelven niet eens te helpen, en laat u door de Pauwelsen en hunnen aanhang verdrukken, verongelijken, als een weerloos kind. Van daag nog hebben zij u gestraft, gehoond.....

DAENS.

Dewijl zij mij kennen, en weten dat ik uw vriend ben, in uwe denkwijze deel.

BARTELS.

O zoo gij een man waart, zoo gij, van uwen kant eenige makkers op uwe zijde kondet trekken, wien gij hunne belangen deedt verstaan! Ik heb vrienden, die niet beter vragen, dan te handelen zoo als ik wil. Hoe gemakkelijk ware het ons niet, indien nog eenige wakkere kerels zich bij ons voegden, eene beduidende wending aan de kiezing te geven.

DAENS.

Ik doe genoeg mijn best; doch, gelijk gij zegt, de meesten hunner zijn te zeer verslaafd. Zij spotten met mij, wanneer ik hun door mijn voorbeeld wil toonen, hoe een kraankind leven moet. Nogtans kan ik u verzekeren, dat er onder hen brave jongens zijn, die naar mij beginnen te luisteren, en beseffen hoe het tijd voor ons wordt, niet langer voor de kooplieden gedwee den nek te buigen, plaats te nemen onder de meest bevoorregte neringen, en een' man aan ons hoofd te krijgen, die ons niet langer als lastdieren laat slaven.

BARTHELS.

Spraakt gij de waarheid! Hoor, ik heb u nog niet alles gezeid. Uw belang staat nog meerder op het spel dan het mijne,.... dan ons aller. Gij bemint Ida, de dochter van Marten, den waard uit de *St. Jakob*, niet waar?

DAENS.

Of ik ze bemin! ongelukkiglijk....

BARTHELS.

Bemint zij u niet. Welnu, indien ik het onderspit moet delven, indien Lieven Pauwels tot deken wordt gekozen, zeg dan uwe liefdedroomen vaarwel. Voor altijd is alsdan Ida voor u verloren.

DAENS.

Verloren.... Ida! Hoe zoo? spreek...

BARTELS,

langzaam.

Zoo de keus der kraankinders valt op

Lieven, die, gelijk gij weet, uw medeminnaar is,

(met nadruk)

en nog meer, uw begunstigde medeminnaar....

DAENS,

driftig.

Vervloekt! zeg dat niet.

BARTHELS,

vervolgende.

Dan vraagt de oude Pauwels de hand van het meisje voor zijnen zoon, en viert eerlang hunne bruiloft.

DAENS.

Hel en duivel! dat kan, dat zal niet gebeuren.

BARTHELS.

Arme jongen! Hoe zult gij zulks beletten? Gij kent den waard uit de *St. Jakob:* geldzucht en verwaandheid, ziedaar zijne hoofddeugden. Lieven zal zich bij hem met geld en de dekensplaats kunnen aanbieden; want de vader heeft zich met uw en mijn zweet verrijkt, en binnen drie dagen zal de zoon waarschijnlijk deken zijn; terwijl gij, integendeel, misschien van uwe plaats van kraankind zult beroofd wezen.

DAENS,

wanhopig.

En is er geen middel, om dat ongeluk te verhoeden?

BARTHELS.

Zoo gij vroeger zoo dom niet geweest waart uw erfdeel nutteloos te verspillen; zoo gij van den invloed, welken denaam uws vaders u gaf, hadt weten gebruik te maken, om aanhangers onder de kraankinders te winnen, dan hadt gij mogelijk de meerderheid ten mijnen voordeele kunnen doen stemmen.... Thans kunt gij niets, en blijft er ons slechts één middel, om de voornemens der Pauwelsen te verijdelen.

DAENS,

haastig.

En dit middel?

BARTHELS,

koel.

Hebt gij geld?

DAENS,

neêrslagtig.

Gij weet dat ik geen heb.

BARTHELS.

Ik weet het, en daarom zegge ik u: Binnen drie dagen komen wij in de *St. Jakob* voor de kiezing bijeen; binnen drie dagen is Lieven op dit uur deken der kraankinders, en de bruidegom van Ida!

DAENS,

woedend.

Vermaledijding! zeg mij dat niet meer; ik gevoel mij in staat hem te wurgen.

BARTHELS,

spottend.

Een schoone vond! Ja, ik rade u zulks te doen, zoo gij met mijnheer den schoutet van Antwerpen, en Dirk Henkers, den beul, wilt kennis maken. Nog eens: er blijft ons slechts één middel ter redding over, en dat is: mij te doen kiezen en Ida's vader voor u in te nemen. Daartoe hebben wij goud noodig: goud om een aantal makkers om te koopen; goud om de meerderheid aan mijne voortreffelijkheid te doen gelooven; goud eindelijk om den waard uit *de St. Jakob* de oogen te verblinden. Doch wij hebben er geen...

(geheimzinnig)

Hoor: gij kent den rijken Duitschen handelaar, Hochstetter, die zich onlangs, bij de nieuwe beurs, zulk een prachtig paleis deed bouwen. Ik ben bevriend met een' zijner meest vertrouwde bedienden. Die kan ons den ingang tot de woning vergemakkelijken, en ...

(in de schermen ziende).

Daar is Lieven. Ik vrees niet bedaard genoeg te blijven in zijne tegenwoordigheid. Volg mij, en zien wij wat ons te doen staat.

(Beiden af in de woning van Barthels).

Tooneel IV.

LIEVEN,

alleen, hen nastarende.

Die Barthels bevalt mij langs hoe minder. De haat, tegen al wat hij boven zich verheven waant, spreekt uit zijne wezenstrekken. Arme Daens! in welke handen zijt gij gevallen, gij eertijds zoo

goed, zoo edelmoedig! Doch ik heb mijnen pligt gedaan: ik heb den onvoorzigtige gewaarschuwd. Ook schijnt hij mij sedert eenigen tijd te vlieden. Ik wil wedden dat Barthels hem tegen mij opmaakt, en mij als zijnen vijand afschildert. Ik zijn vijand! ik, die dezen morgen nog mijnen vader smeekte den vriend mijner jeugd niet te straffen. Doch hij beweert dat de ongelukkige met schade of schande leeren moet, en dan eerst tot betere gevoelens zal wederkeeren, wanneer hij zal hebben ondervonden wat staat er te maken is op de schijnvrienden, die zijne ondeugden vleijen. Het is nogtans smartelijk een' jongeling, die bij dat al geen kwaad hart heeft, zulken slechten weg te zien inslaan, vooral wanneer die jongeling eens onze vriend was. Zoo ik nogmaals poogde hem zijne ware belangen onder het oog te brengen?... Kom, denken wij er niet meer aan; vader heeft gelijk: hij moet leeren. Denken wij liever aan iets anders.... aan Ida.

(Met gevoel)

Ida! Engel mijner droomen, vreugde mijns levens, hoe zeer bemin ik u! Hoe zeer verdient gij bemind te worden! Gij, zoo schoon, zoo deugdzaam, zoo zacht en zoo goed! Ik weet het niet, maar mij dunkt altoos dat mijne liefde voor u niet heilig genoeg is, dat ik uwer niet waardig ben, dat gij mij niet kunt beminnen. En nogtans hebt gij mij lief, ik kan, ik mag er niet aan twijfelen. O hoe gelukkig zullen wij te zamen de baan des levens bewandelen! En binnen weinige dagen reeds zult gij mij misschien voor eeuwig toebehooren. Misschien... Doch... zoo men eenen andere koos? zoo mijne jeugd een hinderpaal ware...!... Welnu, vader is zoo goed; hij zal niet willen dat ik lijde. En toch.... ik ben bijna zeker dat de achting voor den waardigen grijsaard, dat de erkentenis voor de diensten, welke hij zoo lange jaren der *natie* bewees, ten mijnen voordeele zullen pleiten. Hoe volijverig ga ik pogen het vertrouwen mijner makkers te regtvaardigen! Deken!... Een schoone titel, voorwaar, zoo schoon als die eens vorsten; want wat kan een vorst al meerder doen, dan voor de belangen zijner onderdanen waken, hun geluk bevorderen, zijne medemenschen voorthelpen? Hoe zal ik mij bevlijtigen de pligten, welke die titel mij oplegt, waardig te vervullen!

(Het wordt nacht).

Tooneel V.

De vorige, DE ANDUIT, *met piek, hoorn en lantaarn uit zijne woning komende.*

DE ANDUIT,

naar binnen.

Wees gerust, vrouw, vrees niets. Ik kom al spoedig langs hier terug; gij zult mij hooren.

(Terwijl hij naar het midden van het tooneel treedt).

De goede ziel is altoos bang, dat er mij iets kwaads zal overkomen.

(Lieven ziende)

Ha! jonge vriend! alreede op uwen post. Dat is braaf, regt braaf van u.

LIEVEN.

Het is enkel pligt, goede Hans.

DE ANDUIT.

Pligt, zoo veel als gij wilt; doch ik zeg, dat het schoon is van u, hier te komen waken in de plaats van eenen makker, om hem bij zijne zieke vrouw te laten. Ook zal de hemel het u loonen. Walter Deriks is een goed mensch; zijne vrouw, God wil haar min rampspoedige dagen geven! eene voortreffelijke huismoeder: zij verdienen dat gij hen helpt.

LIEVEN.

Maar is dat niet natuurlijk? Waarom zijn wij anders op de wereld, dan om elkander bij te staan?

DE ANDUIT.

Zeer wel; jammer maar, dat er zoo weinige menschen zijn, die zulks regt goed beseffen. Woorden, ja, die hebben de meesten genoeg in den mond: doch wanneer het er op aankomt, volgens die woorden te bandelen, dan is het wat anders, dan zijn zij verre te zoeken. Daar hebt gij, bij voorbeeld, dien Barthels: de kerel praat gedurig van broederliefde, en ik ben zeker dat hij lang zoude wachten, vooralleer de waak van een' zijner makkers over te nemen, al ware ook de vrouw van dien makker tienmaal zieker dan de vrouw van Walter Deriks.

LIEVEN.

Gij beoordeelt hem te streng, Hans. Gij weet dat ik geenszins in zijne denkwijze deel; doch ik geloof niet dat hij ongevoelig is. Hij dwaalt; doch meent het misschien zoo kwaad niet.

DE ANDUIT.

Hum! dat weet de Hemel. In allen gevalle boude ik niet veel van hem. Hij brengt den zwakken Daens het hoofd op hol.

(Het begint te weêrlichten.)

LIEVEN,

Ik betreur zulks met u; doch de schuld daarvan ligt veeleer in de verblindheid, de ligtgeloovigheid van Daens. Barthels heeft gereisd en landen gezien, waar de toestand der lagere klassen veel te wenschen laat. Hij beeldt zich in dat het met ons Brabanders en Vlamingen eveneens gesteld is, en wil niet zien dat bij ons de kleine burger, zoowel als de arbeider, zich tegenover den vorst en zijne edellieden in eene geheel andere stelling bevinden, dan die van andere min vrije streken. Van daar zijne ontevredenheid, zijn haat tegen de hoogere standen; van daar de verbittering, die hem zelven ongelukkig maakt, dewijl zij hem in de onmogelijkheid stelt, zich met het lot te bevredigen, dat de Alwijze hem beschikte.

(Eene boot op de Schelde.)

Wat Daens betreft, die zal hoop ik niet altoos blind blijven; die zal eindelijk begrijpen, zoo wel als Barthels dat in ons schoone, vrije vaderland, de geringste onderdaan des hertogs zoo gelukkig leven kan, als de rijken en edelen, (*omziende*) Nog zoo laat eene boot op de Schelde! Men roeit naar dezen kant van de kaai.

DE ANDUIT.

De lieden mogen blijde wezen aan land te komen; ik geloof dat wij al spoedig onweder gaan krijgen: de lucht is drukkend.

Tooneel VI.

De vorigen, een vreemdeling met eenen reiszak, twee schippers.
De vreemdeling, aan land tredende.

Gode zij dank! ik betreed weder den grond mijner geboortestad,

(tot de schippers, hun geld gevende)

Ziedaar, vrienden.

EERSTE SCHIPPER.
Ik dank u, heerschap.

TWEEDE SCHIPPER.
Vaarwel, heerschap.

DE VREEMDELING.
Vaarwel,

(de schippers varen weg met de boot.)

LIEVEN, TOT DEN ANDUIT.
Een vreemdeling.

DE ANDUIT.
Het schijnt zoo.

DE VREEMDELING,

naar voren tredende.

Na vijftien jaar zwervens, bevind ik mij eindelijk op de plaatse terug, alwaar ik mijne reizen begon. (*Lieven en den Anduit ziende.*) Ik herken deze plaats: Het KRANENHOOFD, zoo ik mij niet bedrieg?

LIEVEN.
Ja, heerschap, het *Kranenhoofd:* ginds voor u hebt gij de kraan, en hier is de plaats, waar de kraankinders gewoonlijk de geloste waren bijeenstapelen.

DE VREEMDELING.
De kraankinders! Ik kende er vroeger verscheidene.... vooral een' hunner, een' grijsaard .... Daens ....

DE ANDUIT.
Een braaf man: hij was mijn beste vriend.

DE VREEMDELING,

getroffen.

Was!.. Is hij 't niet meer?

DE ANDUIT.
Dood! al acht jaar dood!

DE VREEMDELING,

hevig ontroerd ter zijde.

Dood! Groote God!

LIEVEN.
Gij schijnt ontroerd, mijnheer?

DE VREEMDELING.
Het is niets, ik verzeker u.

(ter zijde)

dood!... misschien zonder mij vergiffenis te schenken,

(luid)

Had hij niet twee zonen?

DE ANDUIT,

bitter.

Ja, van welke de eene, een onverlaat, hem in zijnen ouden dag ontvlood, om de wijde wereld in te loopen; en de andere.....

LIEVEN,

hem onderbrekend.

Hans!

DE ANDUIT.
Gij hebt gelijk, Lieven: het is niet noodig dat *wij* den ongelukkige doen kennen,

(zijne lantaarn opnemende.)

Ik wensch u den goeden avond, heerschap: ik ga mijne ronde doen. Tot straks, Lieven.

(Hij vertrekt langs den regten kant.)

(Vervolg hierna.)

Het verongelukken der Amazon.

De Engelsche stoomboot Amazon, op den 3^{den} Januarij van Southampton naar Amerika vertrokken, is in den nacht van den 5^{den} op den 6^{den} Januarij in volle zee in brand geraakt, en geheel verongelukt; de schepelingen en passagiers ten getale van 156 zijn echter door op kosten der stoombootmaatschappij medegenomene reddingsbooten en zwemtoestellen, zoo lang drijvende gehouden, tot zij door andere schepen werden opgenomen en dus gelukkig allen gered - neen helaas! door het ontoereikende der voorzorgen, of liever door het volslagen gebrek daaraan, zijn, met uitzondering van 30 of 40, allen in de vlammen of golven omgekomen. De redactie van den Tijdspiegel hoopt het nog te beleven, dat zij, bij de herhaling van eene dergelijke ramp, naar waarheid het berigt zal kunnen geven, hetwelk zij thans met de ironie der verontwaardiging nederschreef. Zoo veel pracht, weelde en gemak in de kajuit van zulk een stoomschip, en bij gevaar van verbranden of verdrinken geene middelen tot redding!

Een Hollandsch woord, naar aanleiding van een Hollandsch (?) woord.

Ik heb een ongunstig oordeel uitgebracht over den Prins - *verguisd* heb ik hem nimmer.
ALBERDINGK THIJM, *Een Hollandsch woord aan zijn landgenoten*. Bladz. 7.

Gij hebt hem nooit verguisd!... dien gij '*den schrandren*' roemt,
Maar in denzelfden aâm 'HET HOOFD DES OPSTANDS' noemt,
'*Door Gerardts hand*, OP LAST ZIJNS SOUVEREINS, *doorschoten*.'[1)]
Als lag in dat verband der woorden niet besloten,
Dat *schranderheid* hier *list, verraad* en *snoodheid* hiet
Van 't hart, dat 's moorders hand, *met volle regt*, doorschiet. -
Gij hebt hem nooit verguisd!... die (zonder moedwil zeker!)
Hem brandmerkt met één woord als pligt- en trouwverbreker,[2)]
Waardoor 't bedachtloos volk tot haten wordt gestemd,
Schoon de aanklagt niets bewijst; uw Woord noch reden klemt,
Die... maar zulk flaauw geschrijf geen eer der wederlegging!
Genoeg, het Hollandsch oor verstaat den zin dier zegging
Loyola's school ontleend, (vlijm van fluweel omboord,)
Doch: - eerbied voor de Taal! noem dát geen Hollandsch woord! -
A. BEELOO.

Brievenbus.

IV.
Antwoord aan mijn gewezen schoolmakker, Gerard van Schedelenbosch, Mr. Tinnegieter op de Noordermarkt te Amsterdam.[1)]

Ik heb, mijn oude schoolmakker! uw brief van den 8sten December des vorigen jaars, uit Leyden geschreven, in goeden welstand ontvangen. Wat heeft het mij leed gedaan, dat ge, ruim halfweg zijnde, niet eens tot hier zijt voortgestoomd! Er waren nog versche Sint-Nikolaas-letters van twee dagen te voren in huis en nicht Gerritje had er u gaarne een kop poederchocolade bij klaar gemaakt. Later hadden wij een cigaar kunnen opsteken en een glas bitter laten aanrukken, waarvan ge, blijkens uw beklag over 't gemis daarvan bij tante Henneveld, nog altijd een liefhebber schijnt. Mij dunkt, wij zouden een paar aangename uurtjes, al keu-

1) Volks-almanak voor Nederlandsche Katholieken, in het jaar des Heeren 1852, bijeengebracht door Jos. Alb. Alberdingk Thijm en H.J.C. Nouhuis. Kalender 10 Juli.
2) Aldaar, Kalender 7 en 17 Februari.
1) De Redactie, anders weinig geneigd om te hechten aan schuitpraatjes, en bevestigingen of weêrleggingen daarvan, als waarbij ligtelijk meer op *personen* dan op *zaken* gelet wordt, mogt nogtans hare Brievenbus voor deze letteren, haar door eene hooggeschatte hand toegezonden, niet gesloten houden.

velende, hebben gesleten en ons menige grap uit onzen jongenstijd hebben herinnerd. Hoe heugt het mij nog, dat, toen ik te Amsterdam bij mijn voogd, den keurslijfmaker, inwoonde, wij beide op den Haarlemmerdijk schoolmakkers werden, en de ondeugendste snaken waren van den ganschen troep! Wat is er sedert al niet gebeurd! Van jongens zijn wij mannen geworden, gij tinnegieter op de Noordermarkt in de hoofdstad, ik blikslager op de Vlasmarkt in de stad der Y-8 club.

Maar ter zake! Ik ben boven verwachting geslaagd in het onderzoek, dat gij mij hebt opgedragen. Niet dat ik zelf den tijd zou kunnen uitbreken, om mij met verzenmakers af te geven of nasporingen ten hunnen aanzien te kunnen doen, - neen, vriend Gerard! daartoe is het in den winkel te drok, en ik ben de lessen van mijn goeden oom-voogd niet vergeten, die mij telkens voorhield, dat men de affaire niet om bijzaken mag verzuimen. Ik hou mij daarom evenmin met rijmers als met kolvers op. Blik snijden, smeden en solderen is mijn vak, en hebt ge in de keuken eens wat noodig en geen verpligting te Amsterdam, denk dan aan uw ouden vriend Gos. Kan ik, daarentegen, iets van uwe artikels gebruiken, al ware het dan ook maar een tinnen nachtspiegel met een deksel, ik zal u niet vergeten. - Maar ‘Ter zake!’ heb ik gezegd, en ik dwaal geheel van de hoofdzaak af.

Weet dan, dat ik, tot uw overgroot geluk in deze, mijn bovenhuis verhuurd heb aan een ouden paai, die een letterblokker van belang is. De man doet ter wereld niets dan lezen en schrijven. Ik geloof dat hij een schoolvos of zoo iets geweest is. Thans leeft hij van zijn renten, die trouwens niet groot zijn. Hij is lid van 't Nut van 't Algemeen, waarin hij zelfs wel eens eene voorlezing doet. Zijne vrouw is eene goede sukkel en heet Saartje. Kinderen hebben de menschen niet, 't geen altijd een gewenscht gemis voor den verhuurder is; maar de vrouw heeft een neef, die bij een boekwurm in de leer is en die den man van allerlei tijdschriften en maandwerken voorziet, van de magere Letteroefeningen af, zoo als hij die dingen noemt, tot den Tijdspiegel toe, waarin men, zegt hij, wel eens artikels aantreft, waarvoor men den hoed mag afnemen... Maar ik dwaal, dunkt mij, weêr van den weg: 't is mijn oud gebrek. Dus ‘Ter zake!’ op nieuw. - Ik stapte dan met uw brief de trappen op naar mijn bovenbuur. Zijn tafel lag vol met allerlei boekjes en blaadjes. Één had hij er in de hand, en een glimlach, half wrevelig, half vrolijk, lag op zijn kaken. Hij is een knorrepot en een spotvogel beide. Nog eer ik zitten of spreken kon, had hij mij beet. ‘Dat moet ge eens hooren, buurman de Ruyker!’ riep hij uit, nog vervuld van zijn verschillende gewaarwordingen. ‘Daar hebt ge - hier in dit kleine, nette boekje, een erbarmelijk rijmwerk, dat Orphaen en de goede Lympiose heet: 't is zonde van 't mooije papier! en daar hebt ge een allergeestigste bespotting van dat malle ding; het heet de heilige Sakramentsdag, een meesterstukje in zijn soort, van voren tot achter in dezelfde maat en op dezelfde eindrijmen als dat janhagelsch nest. En daar hebt ge eindelijk een recensie van beide, waarin de snuggere schrijver zegt, dat het eerste een onschuldig en niemand derend kunstproduct is en het andere een armzalige en laffe parodie!... En zulke smaak- en geestelooze beulingen verstouten zich beoordeelingen te schrijven over dichtkunst en gedich-

ten, waarvan zij geen greintje verstand hebben! Luister!...'

Maar ik luisterde niet; ik stond op heete kolen. Ik bad hem, te bedaren; ik drong hem uw brief in de hand; ik zei hem, dat ik wel zijn hulp noodig, maar volstrekt geen tijd had, om naar verzen of recensies te hooren. 'Wat is er dan?' vroeg hij. ''t Is een informatie, die ik behoef; een informatie naar den heer van Steeland.' - 'Van Steeland?' bromde hij voort: 'Jan van Steeland? Jan de Brauwere? Jan Nolet? Jan de doctor? de Bataafsche Belg? Laat zien! 'k Zal u gerieven, buurtje!'

Oordeel over mijne blijdschap, vriend Gerard! dat ik in eens aan zulk een goed kantoor was aangeland. Mijn rentenier las uwen brief, nu eens knikkende, dan eens hoofdschuddende, alsof hij nu eens toestemde, dan eens twijfelde. 'En wie is die mijnheer Schedelenbosch?' vroeg hij. ''t Is een tinnegieter,' was mijn antwoord. 'Wel zoo! (ging hij voort) 'Nu ja! men vindt thans staatkundige en letterkundige tinnegieters in menigte!'

Intusschen was hij wat bedaard. De brave man herhaalde en bevestigde mij, dat hij zich in staat rekende om u een voldoend antwoord op uwe vragen te geven. ''t Zou echter,' zeide hij, 'eenige dagen tijd en moeite kosten, want de aanvang der historie was misschien wel vijf-en-twintig jaren oud. Ik was toen nog druk aan 't les geven,' voegde hij er bij, 'en gij nog aan 't schoolgaan.' 't Is een spotter, dat is i!

Ik ging weêr aan 't hameren en solderen. Voor een paar dagen hompelde hij de trappen af en kwam mij noodigen om des avonds, als ik den winkel gesloten had, een pijp bij hem te komen rooken.

Hij was in zijne nasporingen boven wensch geslaagd en had meer gevonden, dan hij gezocht had. Langer dan een uur was hij aan de praat. Hij kan wijdloopig en uitvoerig zijn. Ik ken meer zulke menschen, vriend Gerard! en als u de schoen past, moogt gij hem aantrekken. - Hoe het zij, toen de babbelaar had uitgepraat, vroeg ik hem nog een dienst daarenboven, die ik wel wist dat hem genoegen deed. 't Was, dat hij zijne bevindingen op schrift wilde stellen, die ik alsdan letterlijk aan u overbrengen zou, wel wetende en overtuigd zijnde, voegde ik er vleijend bij, dat het berigt dan ordelijker en naauwkeuriger zou zijn, dan als het door mij werd geschreven. Des anderen daags reeds ontving ik het volgend relaas:

'De heer tinnegieter Schedelenbosch is door zijn reismakker in de Leydsche schuit over het algemeen goed onderrigt geworden. Of evenwel Jan Nolet ooit tot de Hollandsche jongens behoord heeft, zoo als Beets die beschrijft, valt te betwijfelen, omdat de familie van een te deftigen stand was, om den knaap zonder knoopen aan de broek te laten loopen en hij te wèl werd opgevoed, om knikkers in zijn zak te dragen, al hetwelk op de Wijnhaven te Rotterdam niet oirbaar of gebruikelijk is. Of onze Jan precies zoo oud was, als opgegeven wordt, toen de familie naar België vertrok, is niet met juistheid nagespoord kunnen worden. Of hij tot lid van het Utrechtsch Provinciaal genootschap is benoemd geworden, is mede aan twijfel onderhevig, ofschoon het tegendeel niet gebleken is; maar alle de overige narigten, door den heer in de Leydsche schuit medegedeeld, zijn conform de waarheid bevonden, en de overgang van onzen Jan van de Bataafsche tot de Belgische in- en uitwendige constructie, is van publique notorieteit.

’Welligt zal men mij willen vragen, hoe de Schiedamsche en Rotterdamsche familiën over zoodanig eene hervorming hebben gedacht? en mijn antwoord zal zijn, dat men meent, dat zij er zich over geschaamd hebben, want het zijn allen, van ouder tot ouder, echte en degelijke Hollandsche menschen. Doch de penning heeft een keerzijde! Er is een ander lid van de familie, waarop men des te trotscher mag zijn. Dat familielid is een geboren Belg, met een rond en regtschapen Hollandsch hart. Vraagt men al verder: Wie is dat? Ik antwoorde: de emeritus Professor Kesteloot, geboren te Nieuport, in West-Vlaanderen, en thans, zoo ik meen, te Brugge wonende.

’ Professor Kesteloot heeft, zoo ik wèl onderrigt ben geworden, te Leyden in de medicijnen gestudeerd. Hij vestigde zich te Rotterdam als doctor. Zijn afkomst, zijne manieren en bekwaamheden maakten hem gezien en geëerd. De schatrijke heer Jan Nolet Senior, te Schiedam, gaf hem zijne dochter tot vrouw, toen hij deze van een zorglijke ziekte genezen had. Deze dochter was de jongste zuster van den vader van onzen Jan, en doctor Kesteloot is alzoo zijn aangehuwde oom.

’Tijdens onze vereeniging met België werd doctor Kesteloot tot Professor in de Medicijnen aan de Gentsche Universiteit beroepen. - Tijdens onze afscheiding van België, bleef hij in zijne betrekking en in zijn vaderland; thans woont en leeft hij er nog; maar altijd bleef hij Hollander in zijn spreken en schrijven, in zijn denken en doen, in rondheid en regtschapenheid. - Voor vele jaren schreef hij, hier gevestigd zijnde, een uitmuntende lofrede op Boerhave, die door de voornaamste letterkundige maatschappij van het land met goud werd bekroond. Voor weinige maanden schreef hij, in België wonende, een belangrijk overzigt van de heerlijkheid Rodenrijs, nabij Schiedam gelegen, en eens het eigendom van Oldenbarnevelt. Het laatste stuk is, zoowel als het eerste, in duidelijk en deugdelijk Hollandsch gesteld en geschreven, en staat dus, in dit opzigt, lijnregt over tegen het gerijmd en ongerijmd geschrijf van onzen neef Jan.

’Men moet niet aanmerken, dat de oom alzoo even anti-nationaal is als de neef; dat, als de laatste een Bataafsche Belg is geworden, de eerste een Vlaamsche Hollander is gebleven. Op dergelijke aanmerking zou ik niet verkiezen te antwoorden; zij heeft met de gevraagde informatie niets gemeen. Zoo veel is zeker, dat ieder Hollandsch hart den degelijken oom niet slechts een Eikenkroontje, maar een Leeuwenorde zou waardig achten en dat geen Hollandsch hart den vervreemden neef het Leopoldskruisje noch het Eikenkroontje gunt. - Ik heb gezegd.’

Dat heeft mij heel wat tijd en moeite gekost, vriend Gerard! om al die letters voor u over te schrijven, te meer daar mijn geleerde bovenbuur een heel slecht scribent is, zoodat ik nu en dan een vergrootglas heb moeten gebruiken, om uit zijn gekrabbel wijs te worden. Komt gij ooit weêr te Leyden, zoo reis eens tot hier; gij kunt dan persoonlijk den goeden man voor zijne ijverige dienstvaardigheid bedanken. - 't Is een regt aardige vent; gij zult er schik in hebben, mits gij u maar getroost, dat hij meestal over boeken, gedichten en recensies praat. Wat kan hij zich dan opwinden en boos maken! niet zoo zeer over Lympiose, of Trui van Oosten, of het Voorgeborchte, of andere soortgelijke vodden, die hij in éénen adem achter elkander opnoemt;

neen! hij kan er om lagchen, dat hij schudt, en vermaakt er zich meê als met den berijmden nieuwjaarswensch van den aschman. Maar vuur en vlam kan hij spuwen tegen de kinkels (zoo als hij ze noemt), die zich met een aanmatiging en een gezag, waar men verstomd van staat, tot beoordeelaars opwerpen, de ergerlijkste prullen prijzen en meestal in een ellendig geblanket en geaffecteerd Hollandsch over een kunst durven spreken, waarvan zij de techniek niet eens kennen. Nog voor een paar dagen (zoo verhaalde mij zijne vrouw) was zij bevreesd geweest, dat hij eene beroerte zou hebben gekregen, toen in het eene tijdschrift Trui van Oosten een kunstproduct van hooge waarde werd genoemd; in 't andere werd verzekerd, dat men de gekke Lympiose met genoegen zou lezen, en in een derde uit het Voorgeborchte meesterlijke verzen werden aangehaald! Doch dergelijke zwakheden uitgezonderd, is mijn buurman zijn gezelschap wèl waard.

En hiermede, mijn waarde schoolmakker! eindig ik dezen langen brief. 't Is mij wèl wat ongelegen gekomen, zoo veel schrijfletters te pennen, waarbij niet één eenige cijfer voorkomt. 'k Heb met de nieuwejaar andere zaken te schrijven! Hoe gaat het bij u met de betaling? Hier te Rotterdam hebben wij geen klagen.

Nicht Gerritje groet u. Zij heeft laatst eene flesch poeder-chocolade present gekregen, waarvan zij u, zoo als boven gezegd is, gaarne eens een kop zou gereed maken. Gij kunt er een krentenbroodje bij krijgen, of, als gij van zoet bij zoet houdt, een sneedje peperkoek.

Uw vriend en schoolmakker,
GOSEWINUS DE RUYKER,
Mr. Blikslager.
Rotterdam, 6 Januarij, 1852.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Algemeene christelijke vereeniging.

De redevoeringen, uitgesproken in de vergadering van het Evangelisch verbond te Londen in 1851. Naar het Engelsch door S. Hofmeyr, student enz. met eene voorrede van L.J. van Rhijn, predikant enz. Te Utrecht, bij Kemink en zoon.

Eene belangwekkende verschijning in de Christelijke wereld is het Evangeliesch verbond - *Evangelical alliance* - reeds genoegzaam bekend uit enkele mededeelingen in den Tijdspiegel, en bovenal door een tweetal proeven, onlangs geleverd in dit tijdschrift (zie Nov. en Dec. 1851 blz. 321 en blz. 404) een verbond, dat welligt meer een verbond schijnt, dan het inderdaad is, maar altijd eene aanraking van zeer verschillende geestelijken onder de Protestanten, of, om in de taal van zekeren hedendaagschen redenaar te spreken: eene manifestatie van de centripetale kracht eener zich rehabiliterende Christenheid, - derhalve een teeken des tijds, en ook al eene poging van het verzwakte Protestantisme, om zich door eigene inwendige kracht te schoren en te schragen, en almede eene strijdende houding tegen de indringende Katholieke kerk - en welligt nog meer. - De wereldtentoonstelling oefende hare tooverkracht op de Protestantsche geestelijken, ook op het vaste land, uit; men werd van uit Londen opgeroepen, uitgenoodigd, aangemoedigd, en men is gekomen van het Oosten, Westen, Zuiden en Noorden, - de tafels werden vol, - de vergaderingen, de zamensprekingen zijn gehouden, de redevoeringen gehoord en zeer krachtiglijk toegejuicht - ieder bragt zijn scherfje aan - ook eenigen onzer landgenooten, waarover meer afzonderlijk later. - Het was eene goede gedachte, en nog iets meer, eene behoefte voor de godgeleerde wereld, om deze redevoeringen in de moedertaal over te brengen, en daaraan is reeds door de Redactie van dit tijdschrift gedacht, door de getrouwe en onverkorte vertaling van twee toespraken, die van de heeren Roussel en Hamilton - daarom is de uitgave van die redevoeringen zeer gewenscht, en wij beklagen het des te meer dat het werk in zulke handen gevallen is, als waaruit wij het ontvangen, - want eerstelijk, heeft men de onverantwoordelijke methode gevolgd, om hier en daar, naar willekeur de oorspronkelijke stukken te besnoeijen, te excerperen, te verminken: elke besnoeijing is hier verminking; vervolgens is de vertaling op verre na niet getrouw (straks het bewijs)

en zeer slordig, getuige de kapitale, huiveringverwekkende zondenlijst van drukfouten, of grove misstellingen, aan het einde van de stukken geplaatst, tot een bewijs, dat hier eene tamelijk ongeoefende hand werkzaam was. - Eindelijk, zijn niet *alle* redevoeringen opgenomen, zoo als wij ze voor ons zien, niet in de *Christian Times*, maar in het officiëele maandschrift, *Evangelical Christendom*, - Waarom heeft men een der schoonste, meest kernachtige, meest indrukmakende der redevoeringen, opzettelijk weggelaten: - wij bedoelen het voortreffelijke stuk van J. Hamilton: *on the final triumph of the Church of Christ?* (Zie Evangelical Christendom, vol. 5., n°. 10. October 1851, blz. 351 volgg.) Of was welligt de echt liberale, echt Christelijke strekking van dit stuk niet in alle opzigten naar den smaak der bewerkers? - Genoeg, die titel behelst eene onwaarheid, - men heeft hier niet de *geheele*, oorspronkelijke redevoeringen, zooals de titel laat vermoeden, maar, eene eigendunkelijke, willekeurige bewerking, - brokstukken - en daardoor verliest deze vertaling veel van hare waarde; inderdaad een werk van zulk eenen aard moest aan andere handen toevertrouwd worden. - Wij nemen echter, bij gebrek van beter, wat ons hier gegeven wordt, en blijven vooreerst stilstaan bij de voorrede van den heer van Rhijn.

De voorrede.

Deze geeft ons zeer geleidelijk de aanleiding, eenigzins geschiedkundig, op, waardoor het Evangeliesch verbond (1846) ontstaan is; de behoefte om eene eenheid der geesten onder de Protestanten - te openbaren - en zaam te werken; zij noemt ons tevens de basis der alliantie, en de vaststelling der grondwaarheden, die algemeen erkend moesten zijn, blz. VI. - 't Is merkwaardig, dat deze fundamentele artikelen, als ge ze zoo wilt noemen, later merkelijk zijn gewijzigd en verruimd, - dat de Kwakers, de Plymouthsche Broeders, de Zwitsers, op ruimere schaal wilden vereenigen - een bewijs, hoezeer de geest des menschen, zich *moeijelijk* aan eene ‘geformuleerde uitdrukking der geloofswaarheid hoe onmisbaar ook’ (zegt de heer van Rhijn) wil binden. - Men kent meer voorbeelden, b.v. eene zekere vereeniging van regtzinnige Hervormden te Amsterdam, waar het leerstuk der praedestinatie, als zeer ongeriefelijk en ongenoodigd is verschenen, en eene welbekende afscheiding onder de Broeders heeft voorbereid, en voor velen het struikelblok is geworden, dat nog altijd voor de voeten ligt. De heer van Rhijn geeft aan het einde der korte voorrede, ook zijne *eigene* begrippen over eene algemeene vereeniging ten beste; hij kan (zoo beweert de prediker) ‘gewetenshalve niet krachtig genoeg réageren tegen die soort van vereeniging, welke hier te lande sinds eene halve eeuw door de meerderheid wordt gezocht en bevorderd.’ - ‘Hij heeft het uit verre gewesten den broederen toegeroepen en hij herhaalt het nogmaals: het kerkelijk bewustzijn is bij onze Hollandsche theologanten verloren’ - Hij is zeer bang en benaauwd voor ‘een oppervlakkig, alles nivellerend, bedriegelijk, sapuitdroogend en krachtverlammend liberalisme’ (blz. 11.) - Braaf gezegd! De heer van Rhijn, die immers eens tot de liberale Remonstrantsch-gereformeerde broederschap behoorde, zal, tegenover zijne *tegenwoordige* geloofsbroederen eene dergelijke *amende honorable*, niet zonder grond, uitspreken, en heeft,

als wij wel onderrigt zijn, een soort van antiliberaal strijdschrift dezer dagen uitgegeven, waarin hij zijne theologische rigting verder verdedigt; - maar als de heer van Rhijn eenigzins dieper in den geest van de Britsche Evangelical alliance was ingedrongen, en beter bekend was met zoo menige echt vrijzinnige en Christelijke uitboezeming, aldaar gehoord, ook bij de laatste algemeene vergadering te Londen, konde hij zich ‘gewetenshalve’ zonder zeer bedroevende inconsequentie, niet laten zien, als een opregte voorstander van dergelijke vereeniging. Men draaije, keere en wende het onderwerp zoo behendig op en neder als men wil en kan, met een ‘kerkelijk standpunt’ komt men bij eene werkelijke vereeniging niet te regt, en blijft altijd exclusief, onaangezien alle luide en hartroerende en telkens herhaalde betuigingen van verdraagzaamheid, met gevolge van dien. Eene vereeniging b.v. die zich, op allerlei wijze, ook in een bepaald *tijd*- of *maandschrift* vereenigt, tegen elke meer ruime en minder kerkelijk-standpuntachtige, en-rijke, theologie, staat diametraal tegenover elke groote algemeene alliantie, waar men ver *boven* het kerkelijk, lafsluitend standpunt elkaâr de hand reikt, en wat hooger geplaatst is, dan de heer van Rhijn (altijd voor het tegenwoordige) zich schijnt te bevinden. - Deze inconsequentie is in de voorrede van den heer van Rhijn geweldig merkbaar, - hij draagt vuur en water in dezelfde hand, en als hij zich beklaagt, dat er in Nederland nog geene afdeeling der Britsch-Europesche alliantie bestaat, is die klagt zeer onbillijk en onverstandig: waar sommige lieden zoo barbaarsch en onbewegelijk op het gevierde kerkelijke standpunt staan - somtijds zijn ze van een geheel *ander* standpunt komen aanrukken - is het niet zeer wenschelijk, ook niet mogelijk, om daar eene vereeniging te vestigen, waar men terstond tegen de harde hoofden, hier en daar met hoornen voorzien, zoude stooten, en eindelijk blijde zoude zijn om maar heelshuids uit den nood en den brand te raken, met de waarde, altijd zeer welmeenende broeders ‘op hun kerkelijk standpunt.’ Wij hopen dat de heer van Rhijn, die evenzoo als Ulysses, vele landen en gewesten zag, veel ondervinding heeft opgedaan, en zoo nuttig werkte voor Christus' rijk onder de heidenen, op het kerkelijk standpunt dien vrede en dat licht moge vinden, welke wij ieder toewenschen, die met ons en met de meerderheid op een algemeen Christelijk standpunt trachten te staan, en derhalve de betamelijke vrijheid nemen, om van dáár, - de broederen nemen 't ons toch niet kwalijk? - de kerkelijke standpunten te beschouwen. Wij zijn het volmaakt eens met den heer van Rhijn, dat de ‘fusie der kerkgenootschappen’ niet deugt en tot eene eindelooze ‘confusie’ aanleiding geeft; wederom braaf gezegd! Intusschen mogen de vrienden, die op hunne verschillende kerkelijke standpunten als vastgemetseld staan, toezien, in hoeverre zij, met den besten wil en de uiterste behoedzaamheid tegenover de broeders, die zich op een ander respectief standpunt bevinden, regtvaardig, billijk, Christelijk, humaan kunnen blijven. - Genoeg over de voorrede, over den heer van Rhijn en over de standpunten; wij gaan over tot eene korte beschouwing van de:

Redevoeringen, uitgesproken in de vergadering van het evangeliesch verbond.

Wij vinden hier eene soort van land-

kaart bij de inhoudsopgave: - Engeland, Duitschland, Frankrijk, Zwitserland, België, Holland, Italië, Zweden, het Turksche rijk, Noord-Afrika, de Vereenigde Staten. - Inderdaad, eene parodie, in den goeden en ernstigen zin, van de eigenlijke stoffelijke tentoonstelling in het glazen paleis, dat mede verdwenen is, zooals de buitenlandsche geestelijke sprekers ook verdwenen zijn. - In hoeverre Holland, ook hier, *goed is vertegenwoordigd*, zullen we later, bij nadere beschouwing der drie toespraken van de heeren Capadose, Da Costa en Elout ontdekken. Over het algemeen zal men, na de lezing der verschillende redevoeringen, ons toestemmen, dat ook hier wederom, zonderling genoeg! Engeland en Frankrijk tamelijk goed zijn gerepresenteerd door de sprekers; zeker iets beter dan Duitschland: ook hebben de Zwitsers belangrijke bijdragen geleverd. De openingsrede van Rob. Buchanan, *on the causes of schism* - de vertaler laat het opschrift weg, en waarom toch? - is populair en helder gedacht; wat hier over de verdeeldheid der Kerk wordt gezegd, is zeer aannemelijk, en moest de talrijke vergadering op het regte standpunt - zekerlijk *niet* een kerkelijk - brengen en houden. - *Het ongeloof*, door Prof. W. Martin, - het opschrift is alweder vergeten: *On the aspects of infidelity, as affecting our own country* - is immers merkelijk besnoeid? Het stuk is ook abstract genoeg, en behelst voor de godgeleerden niet veel nieuws; men leert daar the infidelity der overburen aan gene zijde van het kanaal kennen, en moet haar ten minste beklagen. - *Het Pausdom*, door D. Cunningham, is eene doorgaande, juiste bestrijding van het Katholicisme, - niet malsch, b.v.: ‘het Protestantisme als de waarheid Gods, en het Pausdom als de leugen des satans.’ - In dien toon schijnen de Britsche godgeleerden gaarne te polemiseren, en zullen daar welligt goede redenen voor hebben. *De ontheiliging van den dag des Heeren*, van J. Jordan, komt dadelijk met de omineuse..... voorzien, als een verminkt stuk te voorschijn, - de pleizier-treinen, enz. worden teregtgesteld; bij veel waarheid, is hier veel overdrijving; 't is wel zooals de spreker zegt: ‘een onvolkomen verslag’ - en dan nog onder het snoeimes! - *De godsdienstvrijheid van Britsche Protestanten in Roomsch Catholijke landen*, door A. Thomson, is zeer lokaal-Engelsch, en herhaalt, breed genoeg, de onregtvaardige, onchristelijke behandeling der Protestanten in de Katholieke landen. - Onder andere stukken die men niet heeft meenen te moeten vertalen, vinden we: ‘*E.H. Bickersteth, Annual address on the practical resolutions. - D. King, on the progress of the Evangelical alliance*’ beide merkwaardige stukken, maar die men ontberen kan. - Wij bejammeren het nogmaals, dat de zoo warm en levendig gestelde redevoering van J. Hamilton, den ernstigen en welsprekenden man, ook bij ons wel bekend, hier ontbreekt, en verheugen ons, dat dit Tijdschrift juist deze bijdrage heeft opgenomen, voorzeker niet de minste onder de broederen, zooals eene onpartijdige lezing daarvan, terstond, en overtuigend zal kunnen bewijzen.

Duitschland werd vertegenwoordigd door de heeren Krummacher (uit Berlijn), Ebrard, Theod. Plitt, Tholück en Wichern. - Zij spraken in Germaanschen toon, en ook - vermoeden wij - tongval, inzonderheid, de propugnator

Krummacher. - Het ligt in den aard van dezen spreker, dat de toestand van Duitschland tamelijk eenzijdig is opgevat, en met zeer zwarte kleuren voorgesteld. Over Schleiermacher b.v. werden de Engelsche en de geallieerde broeders in dezer voege ingelicht: ‘Wel is waar Christus was voor hem’ (Schleiermacher) ‘niet wat Hij voor ons is, hij kende alleen dien Christus,’ die zooals Johannes zegt ‘kwam met water’ niet Hem die ook kwam met bloed, met den Heiligen Geest; hij kende alleen dien Christus, van wien morele kracht uitgaat, dien Christus, die in een moreel opzigt de wereld heeft verheerlijkt. Zijne Theologie is een gechristianiseerd Rationalisme.’ Gelukkig, dat later de kolossale Schleiermacher, onder de handen van den Berlijnschen scherpregter Krummacher niet geheel verbrijzeld wordt, en even genade verkrijgt wegens zijne voortreffelijke leerlingen: Lücke, Nitzsch, - Tholück. - Arme Schleiermacher!! - In het voorbijgaan worden de *Stunden der Andacht* (Uren aan de godsdienst gewijd, keurig vertaald door den predikant Roll), en zoozeer geliefd in ons vaderland, gehavend, als ‘een boek dat de natuurgodsdienst schildert met kleuren van Christelijke uitdrukkingen, meer geschikt om sentimenteele gemoederen te streelen, dan ware zielsbehoefte te bevredigen.’ Op *die* wijze wordt verder in meer algemeene trekken het ongeloof in Duitschland in de groote Londensche vergadering - afgewezen en bestraft!

In anderen en meer bezadigden toon, schetst prof. Ebrard *den invloed van het Pausdom in Duitschland*, bovenal geschiedkundig, een waar jammertafereel. *De ontheiliging van den dag des Heeren*, door Th. Plitt te Bonn, is meer bemoedigend, en sluit zich aan de reeds gemelde voorlezing aan van een der Engelsche sprekers over hetzelfde onderwerp, derhalve tamelijk lokaal Prof. Tholück laat een kort woord hooren over den *toestand van Duitschland's hoogescholen*, waarin ons het groote verval van het universiteitsleven bij onze naburen smartelijk trof, de geest der studenten in een zeer treurig licht verschijnt, maar tevens voor de toekomst verblijdende uitzigten worden geopend. Merkwaardiger is het stuk over *de binnenlandsche zending* (die Innere Mission) door D. Wichern, den bekenden vromen, praktikalen man, die zich hier op een grondgebied, door hemzelven ontgonnen, beweegt. - Volgt Frankrijk, eerst vertegenwoordigd door Napoleon Roussel, een hartig en indringend woord, waarvan dit Tijdschrift reeds voor de tijdige mededeeling zorgde. - Wij zullen hier, als bewijzen, eenige misslagen in de vertaling aantoonen: van de priesters sprekende, zegt het oorspronkelijke: ‘whether with or without cause, their manner of life is the frequent subject of suspicion:’ vertaald: ‘geldig of niet geldig, hunne levenswijze wordt dikwerf verdacht’: onduidelijk en flaauw teruggegeven - verder: ‘fear of revolutions, fear of *emeutes:* vertaald als: ‘vrees voor omwentelingen, vrees voor oploopen - ‘emeute’ is voorwaar geen - oploop! - verder: the priests fled, the churches were closed, the crosses rooted out - vertaald: - ‘de priesters vloden, de kerken werden gesloten, de kruispalen omvergehaald - *niet* de kruispalen - maar hier, de kruisbeelden, de groote crucifixen - eindelijk: ‘kindle a spark at Paris, and the electrical influence is feit every where’ vertaald: Daarenboven, ontsteekt eene vonk te Parijs, en de elektrieke schok wordt overal gevoeld - onverstaanbaar - en wel door eene slordige correctie. - Op deze wijze zou-

den we ligtelijk en zeer overtuigend kunnen aantoonen, dat de vertaler, bij wien naauwkeurigheid en juistheid, hier vooral niet ontbreken mogen, voor zijne taak niet is opgewassen - de zondenlijst achter het boek bewijst dit trouwens voldoende. *Het Pausdom* door de Pressensé, is bijzonder interessant, en rijk aan bijdragen, om den tegenwoordigen toestand der Katholieke kerk in Frankrijk te leeren kennen, - maar ook hier is weder een besnoeid en verminkt stuk geleverd, zooals de vertaler zelf bekent, die de *Evangelie al Christendom* 'te laat' heeft ontvangen; maar dan moet men wachten, en het publiek niet met een onvolledig, en daardoor onvoldoend stuk afschepen. - *Grandpierre* over de ontheiliging van den dag des Heeren, slaat denzelfden toon aan, als zijne twee voorgangers, - wederom een treurig tafereel der ongodsdienstigheid onzer woelzieke en levendige naburen. - *De zending onder de Heidenen* van denzelfden, deelt op weinige bladzijden belangrijke berigten mede aangaande de groote en goede zaak, reeds min of meer bekend. - *Het ongeloof in Zwitserland*, en het *Pausdom mede aldaar*, door Burnier en Vulliemin, komen grootendeels met de mededeeling uit Frankrijk overeen, 't Is dezelfde droevige treurtoon, ook dáár om, bij, en achter de Alpen - waaraan zich wederom zeer naauw aansluit de redevoering van Panchaud, over het *Pausdom in België*. Wij hebben dit breede, uitgewerkte stuk, met belangstelling gelezen, en niemand zal daar, zonder weemoed en huivering, den toestand van het Ultramontanisme in België erkennen; eene stemme ter waarschuwing.

Over de Nederlandsche sprekers later meer afzonderlijk een paar woorden. - De geleverde bijdragen, die nu volgen, en ons medegedeeld worden uit Italië: toespraken van signor Saffi, een der driemannen van het revolutie-bewind, nevens Mazzini: horribile dictu!! - van Achilli, en van Rével *over de Waldenzische kerk*, zijn zeer oppervlakkig, en beteekenen, als geschiedkundige stukken, weinig. Evenmin de noodkreet van den verjaagden prediker Nilsson uit Zweden, die een verbazend, schier ongelooflijk tafereel ophangt der Zweedsch-Luthersche onverdraagzaamheid. - *Het Evangelie onder de Turken*, door D. Bacon, - *de tegenwoordige toestand der Joden in het Heilige land*, door Ewald, en de toespraak van Habib Risk Allah Effendi, uit Syrie, behelzen ettelijke belangrijke specialiteiten, hoewel de korte toespraak van Habib hier zonderling de aardsche en hemelsche heelkunde aanbeveelt. - W. Monod *over het Christendom in Algiers*, en de ongemeen oppervlakkige en onvolledige *kerkelijke statistiek* van D. Baird (alweder en resumé) besluiten de redevoeringen, terwijl de afscheidsrede van J. Stratten, wat vorm en warmte betreft, zeer welsprekend de trits bekroont, en als een algemeene afscheidsgroet, hier, op hare regte plaats staat. - Wij laten het echter geheel voor rekening en verantwoording van dezen spreker, die, dichterlijk genoeg, aldus heeft gezegd: 'En Duitschland! Zijn Luther en Melanchton (Dr. Krummacher en prof. Tholück) uitdendoode opgestaan? Zijn sommigen van de oude profeten weder onder ons verschenen?' Als het spreekwoord waarheid beval: elke vergelijking gaat mank (omne simile claudicat), dan geldt dit hier zekerlijk in eene zeer groote mate.

Zietdaar een zeer beknopt overzigt van de redevoeringen, uitgesproken in

de vergadering van het Evangeliesch verbond, zoo als ze ons hier, in vele opzigten gebrekkig, worden aangeboden. - Van nabij beschouwd, staat slechts de eerste en de laatste der hier geleverde stukken, in een eigenlijk en dadelijk verband tot de Alliance; terwijl de overige, verschillende sprekers, elk uit hun eigen vaatje getapt hebben, en zich bij voorkeur bemoeiden om over hunne lokale belangen te handelen, deze op den voorgrond te stellen, daarover te klagen! en somtijds hulp in te roepen. -- Uit dit oogpunt beschouwd, moet men erkennen, dat, bij alle schoone en goede zaken, die hier gehoord zijn, het groote doel van een Christelijk verbond, van eene vereeniging, merkbaar op den achtergrond is getreden, en deze toespraken, zoowel de meer uitgebreide, als kortere, eene dergelijke vereeniging slechts zeer zijdelings kunnen begunstigen of bevestigen. Vele lezers zullen hier onze verwondering en teleurstelling deelen, en bij de optelling der bijzonderheden, over het ongeloof, het pausdom, de ontheiliging van den Zondag, steeds vragen: maar *daarom* was het *hier* toch niet te doen, men verwacht hier iets anders, eene krachtige poging der verzamelde en bekwame protestantsche sprekers, om de hoogere Christelijke eenheid bevorderd en gewaarborgd te zien. - Op *deze* wijze althans, zal het doel niet bereikt worden, en er moet meer, veel meer gedaan, als het Evangeliesch verbond, uit de denkbeelden en papieren in de werkelijke, stoffelijke wereld, zal overgaan. - Deze redevoeringen hebben, onaangezien de grieven, door ons genoemd, voor den ernstigen en gemoedelijken lezer, die het oordeel des onderscheids bezit, eene eigenaardige waarde, en mogen de aandacht onzer Nederlandsche Godgeleerden niet ontglippen. - Wij eindigen ons verslag met den wensch, om later over de Nederlandsche vertegenwoordigers, zoo als wij ze hier ontmoeten, een enkel woord in het midden te brengen.

PHILALETHES.

Viertal leerredenen, door W. Francken, predikant te Rotterdam. Te Rotterdam, bij W. Wenk.

Gij zijt ongelukkig, schrijft ge mij, waarde neef! Aandoenlijk als ge zijt, moest u de slag geweldig treffen, die u, zoo als gij Borger nazegt, ‘de kroon deed vallen van uw hoofd.’ Ge zijt van mijne innigste deelneming overtuigd. Maar als men gelooft, dan kan men niet geheel ongelukkig zijn. O kon ik slechts kinderlijk gelooven, zoo roept ge dan ook uit, en gij beklaagt u, dat gij God nog niet gevonden hebt. Ja, God gevonden te hebben dat is zaligheid! En gij hebt God gezocht en niet gevonden, en daarom zijt ge ongelukkig. Gij weet zeker dat een groot natuurkundige, wiens dagelijksch werk 't was de gewrochten van den Allerhoogsten te beschouwen, gezegd heeft: ‘ik heb den geheelen sterrenhemel beschouwd, 't heelal doorzocht, maar den Almagtigen vond ik niet.’ Wat had die ongeloovige van het heelal gezien? En al had hij als een komeet langs

eene ontzettend lange elliptische lijn 't heelal kunnen doorwandelen, met de beste teleskopen gewapend, hij zou God niet gevonden hebben met die oogen waarmede hij Hem zocht. Als men den Eeuwigen niet ziet in het gras dat aan onze voeten groeit, als men Zijne wijsheid niet opmerkt in plant en dier en mensch, als men Zijne goedheid niet verneemt in den zachten adem der lentekoelten, Zijne almagt niet hoort in den rollenden donder en den loeijenden orkaan, te vergeefs zou men dan naar den hemel opklimmen om Gode nabij te komen. Had die geleerde dan geen begrip van Gods alomtegenwoordigheid? Hij is niet ver van een iegelijk van ons; Hij voedt en beschermt en bemint ons; elken ademtogt geeft Hij op onze lippen. In de diepste diepte der aarde is niets dat Hij niet geformeerd heeft, daar is Hij dus tegenwoordig met Zijne kracht. En kan dan een geleerde zoo dwaas zijn om een teleskoop voor 't oog te plaatsen, met het doel om God te vinden?

Als ik 't u schrijven mag, dan hebt ook gij, mijn vriend! God nog niet op de regte wijze gezocht. 't Is u alsof gij Hem eerst zult kunnen vinden als de dood u meer in zijne nabijheid brengt. Dat God Zich heerlijker in den hemel openbaart, zoodat Hij wordt gezegd daar te wonen, is waar; maar 't is ook waar, dat Hij Zich hier op aarde heerlijk openbaart. En 't woord des Heeren is waarheid: heb ik u niet gezegd, dat gij, als gij gelooft, Gods heerlijkheid aanschouwen zult. Opgevoed als ge zijt in de school van het supranaturalisme, is uw begrip van God te weinig ontwikkeld nog, te weinig Evangeliesch, als ik 't zoo zeggen mag. Gij stelt u God voor als hoog in den hemel, niet alleen onderscheiden, maar ook afgescheiden van de wereld. De levendige betrekking van God tot de wereld, die Hij schiep en onderhoudt, moet dieper worden opgevat, inniger worden geloofd. Wanneer er een geestelijk wezen onzigtbaar in uwe kamer was, zoudt ge immers als die geleerde te vergeefs al de hoeken van uwe kamer doorzoeken, te vergeefs u met bril of vergrootglas wapenen. Maar als gij Hem leerdet kennen, hoe dan ook, Hem bemindet, als gij den invloed van Zijne persoonlijkheid ondervondt en de zekere bewustheid dus hadt van Zijne tegenwoordigheid, dan zoudt gij Hem gevonden hebben. En welke is dan de weg tot God? Ik weet het, hoewel gij 't dan ook niet stellig verklaart, dat Christus u niet alles is, omdat ge door eene valsch zich noemende wijsbegeerte tegen Hem vooringenomen zijt. Daarom durf ik u aanraden de preken te lezen, die D^{s}. Francken van Rotterdam in het licht gaf. Mij dunkt ik zie u groote oogen opzetten, als ge deze aanbeveling leest. Ik heb al zoo veel stichtelijks gelezen, zegt ge wis in uzelven, en ben nog niet gesticht geworden. En toch zult ge zeker deze preken met genoegen lezen, en om u daartoe aan te moedigen, zal ik hier overschrijven, wat D^{s}. Francken in zijne tweede leerrede gezegd heeft over den weg tot den Vader.

‘Velen meenen door zichzelven ten hemel te kunnen gaan. Maar hoe? Zal ons eigen hart, zijn natuurlijk begeeren en lusten, - zal dat de weg zijn tot God, zullen wij daaraan onszelven gerust toevertrouwen als aan een veilig pad, welks uitgang de hemel is?

‘Zou ons hart tot God leiden en zijn vaderhuis, - daar moest waarheid in wonen en heerschen, maar ach de grootste leugen heerscht er in. Want de zonde is leugen; leugen omtrent God, leugen

omtrent onszelven en onze bestemming, leugen omtrent 't ware blijvende geluk. Zou ons hart de weg zijn tot God - van uit zijn diepsten grond moest zich een leven van liefdevollen heiligen zin door geheel ons aanzijn en werken verbreiden. En ons hart wil 't niet juist onafhankelijk van God zijn, terwijl het *leven* is willig afhankelijk te zijn van God en Hem lief te hebben?

'Of zal de wereld ons tot God leiden, zij, in welke alleen een leven van zinnelijkheid en schijn gewaardeerd wordt? De geest van waarheid en liefde bezielt noch doordringt haar, en hoe zou zij tot God leiden, daar zij zichzelve aan ons opdringt, om als God gediend te worden, en wij door hare vriendschap tot vijanden Gods worden gesteld?

'Maar dan onze rede, dat oog van God zelven in ons binnenste geplant - zou haar licht ons niet tot God kunnen leiden? Wij verachten de menschelijke rede niet; wij ontkennen ook niet, dat zij buiten Christus tot op eene zekere hoogte tot God ons het spoor wijzen kan. Maar op zichzelve is zij de weg tot den Vader niet; door den nevel die opstijgt uit het zondige hart, en de onreine dampen der wereld is zij bezoedeld. Waarheid kan zij leeren, niet de waarheid; iets van God kennen, maar niet God zelven zoo als Hij is; iets van het leven voor en in God stamelen, maar 't hart ombuigen tot de liefde Gods, dat kan zij niet.

'Maar dan ons geweten, zoo als het binnen in ons Gods wet predikt, of als zijne stem versterkt wordt, wanneer die wet van buiten ons tegenkomt.... Als wij alleen Gods onveranderlijk streng bevel hebben, dan blijft er tusschen ons en den Vader, tusschen deze aarde en den hemel eene diepe klove en die klove is het vonnis der veroordeeling, gesproken over een ieder die de wet overtreedt.

'Jezus is de eenige weg tot den Vader, onze rede vindt in Hem het licht, en die uit de waarheid is vindt in Hem voor enkele sporen der waarheid, de waarheid zelve ontsluijerd. Hij zelf staat in onafgebroken betrekking tot God (blz. 43 enz). Al de stralen van Gods heerlijkheid komen in Hem te zamem Zijn leven is het hoogste leven, in de gemeenschap met God heeft het Zijn grond, in vertrouwen op Hem Zijne kracht, terwijl het zich openbaart in de meest vrije en willige gehoorzaamheid aan den Vader. Zijn denken plaatst alles in betrekking tot Zijnen Vader. Al de vrede en de zaligheid Zijns gemoeds is in Zijns Vaders nabijheid. Zijn willen is te willen als de Vader.

'En hoe geschikt is die weg voor onzen voet? Hoe geschikt voor ons *menschen*, daar de waarheid tot ons komt in menschelijken vorm. Hoe geschikt voor ons *zondaren?* Wij aanschouwen in Christus de goddelijke genade, den verzoener met God. Hoe geschikt voor *ons, die leven in het midden der zvereld*. Christus is Zelf de wereld doorgegaan,' enz.

Ik hoop dat dit u aanmoedigen zal om eens weêr preken, ten minste dit voortreffelijk viertal, te lezen.

De eerste schetst het leven van Paulus voor zijne bekeering, naar Hand. XII:3-5. Dat leven wordt ons geschilderd, terwijl de redenaar het oog vestigt: 'op zijne uitwendige levensomstandigheden, op zijn karakter en godsdienst en op zijne verhouding tot de gemeente van Christus.' Met genoegen zult ge vervolgens lezen, ik ben er zeker van, hoe dat leven van Paulus voor zijne bekeering: 'een toonbeeld is van 's menschen ellende buiten Christus, eene proeve van

Gods bestuur in de leiding zijner toekomstige dienaren, en een krachtig bewijs voor de waarheid van het Evangelie.' Eindelijk vraagt de Schrijver ons: 'of wij beneden den onbekeerden Paulus staan, hem gelijk zijn, of ons boven hem plaatsen.'

De tweede, waaruit ik u een en ander mededeelde, draagt het opschrift: *Jezus de weg ten hemel*, naar Johann. XIV: 6. De redenaar doet onderzoek naar 'de aanleiding bij welke, den zin waarin, den grond waarop, en de zekerheid waarmede Jezus zich den weg ten hemel noemt,' om vervolgens overtuigend aan te toonen, dat 'Hij de zekere, eenige, geschikte en heerlijke weg ten hemel is.'

Het aandoen van den Heer Christus is de inhoud van de derde leerrede, naar aanleiding van Rom. XIII: 14*a*. Dat is des Christens levenstaak, de groote roeping welke deze ure den jeugdigen leden der gemeente brengt - die bij die gelegenheid bevestigd werden - en als 't hoofddoel van het te vieren Avondmaal.

De laatste behandelt Jezus' afzondering in de woestijn, ons ten voorbeelde, naar aanleiding van Luc. IV: 1. 'De afzondering van Jezus in de woestijn,' zegt de Schrijver, 'zal in al hare waardij ons voor den geest rijzen, als wij bedenken, welke heerlijke ure achter hem ligt, en wat moeijelijke werkkring zich voor hem ontsluit, en wat hij in die veertig dagen deed.' In het tweede deel wijst hij ons op Jezus 'als 't wel passende, sterk sprekende, ernstig vermanende en bemoedigende voorbeeld.'

Inderdaad deze leerredenen zullen u bevallen. De vloeijende, duidelijke, levendige stijl zal u boeijen, en zelden las ik preken, die mij zoo aangenaam bezig hielden.

God gevonden te hebben dat is zaligheid, Hem te zoeken dus onze bestemming, dat woord, van Heinroth als ik mij wel herinner, was mij altijd een dierbaar woord, vooral omdat ik daardoor meer de noodzakelijkheid heb begrepen van 't geloof in Christus. Met dat geloof, mijn vriend, kan men niet geheel ongelukkig zijn, en God trooste u daardoor in uwe droefheid.

Uw
D-l.

De Christelijke feestenkrans. Christelijk Feestboekje, door W. Francken Az., Predikant te Rotterdam. Te Delft, bij H. Koster en N.J. Overvoorde. 1852.

Wij hebben reeds vroeger, bij geleheid van de aankondiging van eenige werken tot de zoogenoemd godsdienstige letterkunde behoorende, een woord of wat gezegd 'over de stichtelijke literatuur van onzen tijd' (Tijdspiegel, Junij 1851), en onze bezorgdheid uitgedrukt, dat de vloed van die werken, die hooger en hooger rijst, overstrooming zou worden. Onze uitgevers schijnen die vrees, getuige zulks aankondigingen van - uitnoodigingen ter mede-arbeidingen aan - prospectussen voor boeken en tijdschriften van dien aard in menigte, al ware het niet, dat onze tafel, waarop werken bij hoopen op aankondiging wach-

tende opeengestapeld liggen, ons dit schier schrikwekkend voor oogen hield - onze uitgevers schijnen die vrees, getuige dit alles, zeiden wij, niet te deelen.

Meer of minder net, soms slordiger naar het uiterlijk - althans voor onzen op elegance gestelden tijd, liggen zij daar, ons eene zorg, eene verontrusting, ge..... als wij ons zien om ze als eerlijk recensent, indien al niet ze ten naauwkeurigste te wegen en te wikken, toch ons daarmede genoegzaam bekend te maken om er een gemotieveerd oordeel over uit te brengen.

Wij hebben het Christelijk Feestboekje van den heer Francken te Rotterdam het eerst ter hand genomen. Minder om het nette en sierlijke van het boekske, een weinig omdat ons de spóedige aankondiging was verzocht; maar vooral, omdat het uitkwam vóórdat de rij der Christelijke feesten met den aanvang van 't kerkjaar werd geopend. - Daarmede toch treden wij een tijdperk in, waarin de Christelijke feesten elkander in digter drang volgen, even als in sommige streken des hemels de sterrenhoopen digt zijn gezaaid, terwijl ons elders plekken meer ledig voorkomen. Het is niet onze schuld dat we reeds een weinig te laat met onze aankondiging komen.

Het denkbeeld om eens meer louter stichtelijke beschouwingen van en op de Christelijke feesten te geven, die vroeger reeds meer uit geleerd kerkelijk oogpunt werden behandeld, lachte ons aan, even als wij eene Inleiding over de waardij der Christelijke feestdagen voor het Christelijk leven aan het hoofd van zulke beschouwingen, gelijk ieder zulks zeker zal, welgeplaatst rekenen en niet overbodig. Gelijk men de godsdienst en het godsdienstig leven - waarin sommige middeneeuwsche mystici de dwalenden reeds hadden kunnen teregtwijzen - meer als in enkele verschijnselen optredende beschouwde, en deze verschijnselen nog *isoleerde*. - zoo heeft men ook de Christelijke feesten te weinig in hun organisch verband beschouwd. Men heeft langen tijd zich vergenoegd met de enkele feiten te gedenken die de naaste aanleidingen waren tot dergelijke feestvieringen, en niet den *Christus totus* beschouwd, den *geheelen Christus* te weinig in het oog gehouden. Nog erger was het, dat men Christus dáár, waar eene koude, doodende *neologie* doordrong, geheel als vergat, en men nog ja een Kersfeest vierde, maar zonder dat daarop Christus geboren werd, - een Paaschfeest, maar zonder dat de Heer opstond, - een Pinksterfeest, maar zonder dat de levendmakende geest werd ontwaard, - terwijl elders alles wat velen van Christus wisten en weten wilden híerin bestond, dat Hij voor zondaren leed en stierf. - Veel is in dezen beter geworden, ook onder den volke; en dit goeddeels dank zij der stichtelijke literatuur! Men heeft Christus, den persoon des Heilands, meer naar waarheid leeren opvatten, Zijn verlossingswerk meer in zijn om vang en gewigt leeren beschouwen, vooral ook bij dieper inzigt der Bijbelsche waarheid, eene betere anthropologie en juistere voorstelling van de zonde.

En gaarne heeten wij welkom alles wat daartoe kan strekken en medewerken; hoe afkeerig wij anders ook mogen wezen van die soort van stichtelijke letterkunde, die als een gewiegel is van de eene godzalige uiting op de andere, als het wibbelen nu op het linkerbeen dan op het regter - en *vice versâ*, doch zonder dat men in kennis der waarheid iets vordert, of ook maar eenige nieuwe voor-

stelling daarvan vindt, zonder dat er eenige aan- en ingrijpende gedachte daaromtrent wordt geleverd. Dat is den menschen tijd en geld ontfutselen, - misschien onschuldig, althans onopzettelijk; dat is den dommelenden een wiegeliedje voordreunen. Ook de stichtelijke letterkunde heeft hare roeping, om wat de wetenschap dienstigs vond ter versterking onzer overtuiging, ter verheldering der godsdienstige begrippen, ter opbouwing van Christelijken zin, onder het bereik des volks te brengen en tot algemeen eigendom te maken. Het is hare roeping te dringender in eenen tijd, waarin wezenlijke vorderingen in andere wetenschappen, maar ook oppervlakkige uitbreiding des wetens, wereldzin en aanmatigende twijfelzucht het meer dan ooit noodig maakt, dat de Christen leert rekenschap te geven van zijn geloof, dat de gronden waarop het rust in hem worden bevestigd en verbreed. - Wij vragen ja warmte, maar ook licht!

En dan is het ons welkom dat ook aan de eischen der schoonheid worde voldaan in vorm en voorstelling; hebbe ook de hoogste waarheid - en waar meer dan in den Bijbel zelf? - haar eigen schoon. - Wij ontmoeten gaarne beeld, vergelijking, combinatie, waardoor ideeën worden opgewekt, soms nieuw, treffend en verrassend licht over bekende voorwerpen wordt gespreid, eene voorstelling die waardig het heilige mag worden geacht, waarin kracht en gloed zich vertoonen.

Aan die eischen heeft de heer Francken goeddeels voldaan. In zijn Feestboekje straalt overal hooge ingenomenheid door met den Heiland der menschen, dikwerf ja doorgaans ziet men het *pectus, quod disertum facit*. Wij hadden in de Inleiding, waarin veel goeds over het leven van Christus in ons wordt gezegd, wel nog iets bepaalder aangewezen willen zien, hóe de opneming van Christus in ons plaats kan vinden, die dan de overgave aan Christus naar het in- en uitwendige ten gevolge heeft. Op blz. VII hadden wij een woord meer verwacht over het ontstaan der Christelijke feesten, indien men zulke aanwijzing niet bij ieder fèest wilde geven om niet al te didaktisch en te koud te worden, waar men warmte en gloed verwacht. Daar had men kunnen aanwijzen, hoe het op den weg des Christendoms lag om aan het Paasch- en Pinksterfeest der Joden, die voor den Christen hun belang als zoodanig moesten verliezen, eene nog wel wat verwante, maar toch hooger, geestelijker strekking te geven, hoe de overige feesten uit het Christelijk bewustzijn, door de historie gewekt, voortgevloeid, waarschijnlijk eerst hier en daar in gebruik geraakt, steeds algemeener en eindelijk instelling der Kerk werden (Neander, Gesch. d. Pfl. u. Leit. d. Kirche S. 137. Kirchengesch. I, 2. S. 341). Zeer fiksch stelt Francken de waardij der Christelijke feesten in het licht, door hunne verhouding tot het Christelijk leven aan te wijzen.

Achtereenvolgende vinden wij nu overdenkingen op het Kersfeest, den goeden Vrijdag, Paschen, Hemelvaart, Pinkster, over den Zondag, den Oudejaarsavond, Nieuwjaarsmorgen, Avondmaal. Gaarne hadden wij Christelijke ouders hooren vóórdenken ook bij gelegenheid dat zij een kind lieten doopen - iets wat zeldzamer wordt behandeld, en in ons oog inderdaad nuttig en noodig is. Het is eene invallende gedachte. Over het geheel zijn die onderwerpen doeltreffend behandeld. Veel goeds wordt den nadenkende aan - en in het hart gelegd,

en ook óp het hart gedrukt en gebonden. Het praktische is niet vergeten. Er worden den geloovigen geene kussens onder de armen gebonden. Geen jeuzelen en beuzelen over eene lamme en verlammende genade, wordt dezer belang en onmisbaarheid voor den zondigen mensch ook in het oog gehouden. Wij prijzen het boekje volgaarne aan. Stichte en heilige het velen - niet enkel kranken en ouden, voor wie wij het als een geschenk dat welkom zal wezen in ruimte aanbevelen.

Tot een bewijs dat wij het ernstig, hartelijk, vriendelijk (dat mogen wij er immers van zeggen?) werkje hebben gelezen, ook..... onze aanmerkingen! - Waarom in de korte meditatie over het Kersfeest niet iets gezegd over de uitdrukking ‘Zoon Gods,’ als voor ons menschen aanduidende de naauwste, innigste levensgemeenschap, maar ondanks alle worstelingen der meest orthodoxe dogmatiek, geen volkomen denkbeeld gevende van de betrekking tusschen God en Hem, die kon getuigen: ‘Ik en de Vader zijn één!’

Drie feesten worden beurt om beurt het belangrijkste en gewigtigste genoemd. Zij zijn het alle.

Nu en dan stootten wij op wat vreemde, misschien onjuiste beelden, b.v. de kruiswoorden ‘kleinoodiën, geheiligd door Jezus bloed’ - mijlpalen en lichtbakens in den lijdensnacht - boven 't woest geweld der lijdenszee wordt mijne stemme bij God gehoord. - In de overdenking op het Paaschfeest, blz. 32: ‘Eer wentelde eene menschelijke hand eenen steen voor de oostpoorte des hemels, enz. - Of ligt het aan ons?

Hier en daar ook een germanisme. - Doch wat zie ik den splinter in 's broeders oog? - Den Zondag vonden wij uitstekend bewerkt, ook het Pinksterfeest. En toch liberaal in den besten zin van 't woord. Blz. 64-67 mogen zulks getuigen! - Het doet ons altijd goed, als hier en daar, - neen, als velerwege blijkt, dat eene ware, warme liefde jegens Jezus Christus, echte pieteit, minder hangt aan - maar soms wel gehangen wordt (en dit is doodelijk!) in - band en strop van een stijf en beklemmend dogmatismus eener benaauwende, toesnoerende orthodoxie der letter. Wij gunnen haar overigens aan ieder die haar wil en verkiest, mits men die orthodoxie maar niet aan anderen opdringe.

CHONIA.

Godsdienstig onderwijs.

Handleiding tot Christelijk godsdienstonderwijs voor jongelingen uit den beschaafden stand, inzonderheid aan gymnasiën en andere inrigtingen van opvoeding en onderwijs, naar het Hoogduitsch van Professor K.R. Hagenbach.

Er is welligt in den tegenwoordigen leeftijd geene zaak van zooveel belang voor de toekomst, dan het godsdienstig onderwijs: de grond van het welzijn van Staat en Kerk, de voorwaarde der humaniteit, ja het onderpand voor de rust en den vrede in de dagen, die komen zullen, - dat gevoelt en erkent men niet. - Dat

sommigen dit levendig erkennen en gevoelen, weten we, en zien we zeer duidelijk, waar het vrij of minder vrij godsdienstig onderwijs de twistappel is geworden, waarmede zelfs de Staat en zijne organen (sprekende en schrijvende) zich ernstig bemoeit. Handleidingen, handwijzers voor het godsdienstig onderwijs, zijn er dan ook in groot getal; de nieuwere verdringen - zoo als bij de mode in de kleederdragt - de oudere, - de bibliographie der grootere of kleinere katechizeerboeken is reeds zeer uitgebreid - ook hier verschil van vorm en stof. - Onder die eigenaardige en merkwaardige handleidingen, vriendelijke gidsen voor den onderwijzer of prediker, die minder zelfstandig van nature zijn, mogen wij het boeksken des bekwamen, bij ons welbekenden Zwitserschen hoogleeraars niet voorbijgaan. Als een zeer fatsoenlijk, geleerd en hoogst beschaafd man, die op eenmaal tusschen burgerlieden optreedt, verschijnt dit handboekje nevens de gedrukte confraters in het vak; hij spreekt de taal der theologen, werpt er nu en dan een paar Grieksche of Latijnsche woorden onder, en haalt meermalen de Fransche en Duitsche godgeleerde *bels* en *bons esprits* (Pascal, Herder, Haman) aan. Dat is niet gewoon in een katechizeerboek: naar het oordeel van velen, al te fashionabel, al te modern, ja, wij zouden deze handleiding reeds veroordeelen, als te veel aanbiedende voor de beschaafde, te weinig voor de geleerde, de studerende jeugd, - eene populaire, zaamgedrongene dogmatika, met bellettristisch vernis. - Zekerlijk, de bestaande katechismussen en leerboekjes zijn van geheel anderen aard, dan dit professoraal werk, waarin de geleerde man, de smaakvolle bewerker der godgeleerdheid zich niet verloochent; - maar als ge het bepaalde doel, voor ‘gymnasiën’ in het oog houdt, kan dit handboek uitstekende diensten bewijzen; ja, voor meer ontwikkelde jongelingen, die tot de ‘studie’ opgeleid worden, zoude deze eigenaardige leiding, als een privaat leesboek, ongemeen nuttig kunnen gelezen en herlezen worden. Professor Hagenbach staat op de hoogte van zijnen tijd, - in korte schetsen, wel wat zeer zaamgedrongen, worden *de godsdienst, de openbaring, de Heilige Schrift* (boek voor boek, zelfs antiquarisch-kritisch, behandeld), *de Kerk en hare belijdenis, de Christelijke geloofs- en zedeleer, de leer van God, de leer van den mensch, de leer van Christus en zijn heil, de heilsorde, de verwachting en beloften des Christendoms*. Als ge nu nog altijd het ideaal of niet ideaal van de u bekende leerboeken hier voor den geest hebt, en u verbeeldt dat al deze stukken hier afgehandeld worden, in vraag en antwoord, telkens met de bewijsplaatsen voorzien, en daarmede - basta! - vergist ge u in allen deele. - Deze handleiding is professoraal: telkens een paragraaf, waarin het hoofd- of grondbegrip wordt aangewezen, meestal taal- en oudheidkundig, dan volgen, genommerd, de opheldering en toelichtingen, die inderdaad een schat, een rijken schat van wetenswaardige zaken bevatten, aanhalingen uit oude en nieuwe en zeer nieuwe schrijvers, puntige, kernachtige gezegden, schoone beelden, waardoor de beschaafde jongeling, die op meer wetenschappelijken bodem staat, buiten twijfel grootelijks wordt aangetrokken, - en daarom is dit allerbelangrijkst handboek voor hen, die op een hooger standpunt staan van beschouwing, zeer aanbevelenswaardig. - De hoogleeraar verzwijgt de kritische moeijelijkheden niet, somtijds gaat hij

hier te ver; de geleerde schriftonderzoek ker kan zich hier wederom niet verloochenen, - maar juist om die reden zal deze leiding, door verstandige en zelfdenkende predikers, ook in ons vaderland, met zeer veel vrucht gebezigd kunnen worden; als wij zekere teedere ooren niet te zeer kwetsten, zouden we beweren, dat we hier eene elegante, moderne, fashionabele Theologie *in nuce* voor ons zien, - eene dame in het toilet der negentiende eeuw, die in de groote wereld behoort. Vele predikers zullen uit dit boekje van den hoogleeraar, altijd, 't zij met verlof gezegd, nog al wat kunnen leeren, of - als dit *te* beleedigend klonk voor de geleerde heeren - iets medenemen, dat ze onderweg vergeten en verloren hebben, - iets oprapen, dat hun - zij wisten het niet - op de heirbaan der geleerdheid is ontvallen,- en dat kan ieder Adamskind overkomen; - ja, het ware mogelijk, dat menige gedachte, menige stelling, menige ontwikkeling uit *dit* elementair boekske, in de respectieve preken der waarde broeders *sans façon* overvloeide, en daar ganschelijk niet misplaatst was, - men leze dus en onderzoeke. - Professor Hagenbach behoort voorts, en dat dient wel geweten en ad notam genomen te worden, evenmin tot de liberale, als tot de orthodoxe bewindsmannen in de godgeleerdheid. Hij tracht een godsdienstig gevoel met godsdienstige overtuiging te vereenigen, en is hier welligt eenigzins te schoomvallig, om bij *zekere* quaestieuse leerstellingen rondborstig voor den draad te komen; maar dit neemt den rijkdom, de veelzijdigheid zijner beschouwingen niet weg. - Een hoogleeraaris intusschen geen orakel, en geen onfeilbare gids, - evenmin als iemand, die ooit of ergens op deze planeet, handleidingen of katechizeerboekjes heeft geschreven, nageschreven of zaamgelapt. - Wij wenschten door onze korte aankondiging de opmerkzaamheid der gegadigden op *deze* handleiding te vestigen, - de heer Bouman heeft een zeer goed, en zeer moeijelijk werk volbragt, door de vertaling van des hooggeleerden populairen arbeid. - Zijne voorrede moet ge lezen - maar helaas! 't is al te waar, vreesselijk waar, wat er staat, blz. X: ‘Germanismen zullen in *menigte* worden aangetroffen, doch daarover verontschuldig ik mij niet. - Ik geloof niet, dat zij in een werkje als het onderhavige te vermijden zijn, en op theologisch gebied hebben de meeste toch reeds burgerregt bij ons verkregen.’ Met uw verlof, dat is eene gevaarlijke en valsche stelling. - Waarom zouden de germanismen niet te ontwijken zijn, zoodra men *weet* en *erkent* dat ze germanismen zijn? dan moeten ze juist vermeden. - De heer Bouman, die een verdienstelijk werk verrigtte, mag zulke stellingen nooit weder laten hooren, of hij zal voor een letterkundig congres teregt gesteld moeten worden, - maar zoo erg zal het vooreerst niet loopen; wij houden de naïeve zelfbeschuldiging van den vertaler, uit Christelijke liefde, voor eene - amende honorable.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Adres aan de herstelde Evangelisch-Luthersche gemeente te Amsterdam, Door H. Groenewegen, predikant te Harlingen, (gedaan den 3^{den} Januarij, 1852.)

Het bederf der Luthersche leer sedert 1786 in de Amsterdamsche Gemeente opgemerkt, en door de afscheiding van dat gedeelte, waaraan D^{s} Groenewegen zijn adres heeft gezonden, in 1791 ten minste met strenge bepalingen verboden, heeft volgens zijne getuigenis zich toch ingedrongen in het gezuiverde en sedert 10 jaren het zout smakeloos gemaakt. Wie zou dat verwacht hebben? - Zoo is het oogmerk der afscheiding slechts eene halve eeuw bereikt gebleven, en heeft de booze na dien tijd weder 'nieuwigheden en verbasteringen' doen insluipen, ofschoon art. 1 van het *reglement* had bepaald: *dat dezelve* (Luthersche) *leer* ONVERANDERD *zal blijven en als* ONVERANDERLIJK *zal gehandhaafd worden:* en art. 50 en 51 den predikanten verbieden, *zich van dubbelzinnige en onbepaalde uitdrukkingen te bedienen*: zelfs is de diepte des satans naauwelijks te peilen bij de herinnering der bepaling, dat bij eene vacature *eene nominatie* moet gemaakt worden *van drie regtzinnige, bekwame en onbesproken predikanten naar den zin en begeerte der gemeente*, daar toch de adressant, H. Groenewegen, predikant te Harlingen en schrijver van *Kern uit de leer der Evangelisch-Luthersche kerk*, viermalen, zegge viermalen, is voorbijgegaan, wanneer de Amsterdamsche kerkeraad nomineerde! Onbegrijpelijk is dit, volgens zijne getuigenis, voor zijne vrienden, en nog onbegrijpelijker vinden wij het voor hemzelven, die (blz. 18) 'sedert 22 jaren, onder opzien tot den HEERE, alle zelfverloochening, geduld en vlijt heeft aangewend, om bijeen te houden, en afgedwaalden teregt te brengen; God weet, hij hield zoo gaarne allen bijëen, maar ziet niets dan tegenwerking.'

De *natuurlijke* mensch heeft dan ook alleen 'om *bijeen te houden*' dit adres van 19 bladzijden laten drukken en algemeen verkrijgbaar doen stellen, want beweging bevordert de gezondheid en stilstaande wateren geven stank. En hoe voortreffelijk is de leeraar, van wien de beweging uitgaat! Hij belooft te zuiveren als een tweede Hamelau, wiens portret met dat van Luther op de consistorie-kamer hangt, en vergeet, hoe reeds de eerste zuivering heeft verzwakt en opgelost, wat den broederen, die buiten zijn, steeds welkom was! Daartoe, - altijd echter om *bijeen te houden*, - zegt hij in zijn adres aan de zoo geruste Herstelde gemeente: 10 dat 'de algemeene vergadering, zittende in Augustus ieder jaar (dus in de warmste maand, waarin ook de Groenianen hunne Odéon's zamenkomst hielden). NB. in art. 4 van haar reglement *de leer onzer op Gods woord gegronde Symbolische boeken* heeft veranderd in *leer, vervat in de op Gods woord gegronde geloofsbelijdenissen der Luthersche kerk*: 20 dat het Amsterdamsch consistorie zich in 1838 daartegen heeft verzet, maar dat de Algemeene kerkelijke Vergadering in 1840, 'het voorstel, om de leer volgens den grondslag der kerk te behouden, heeft *afgestemd*,' en zelfs dat een der leeraars van de Amsterdam-

sche gemeente tegen de leer, en een ander voor de helft, en een derde met verachting eerst er tegen, en eindelijk nog voor de helft heeft gestemd. En die drie zijn te Amsterdam ter nominatie gebragt, maar hij, H. Groenewegen, is voorbijgegaan: 30 dat diaken A aan B vroeg: ‘Symbolische boeken, wat zijn dat voor dingen? weet gij het?’ en B met minachting antwoordde: ‘Wat, weet ik het?’ waarop A hervatte: ‘Daar geeft Kirberger nu weêr zoo iets uit, wat zal dat voor een ding wezen?’ En dat iets was nog wel Groenewegen's *Kern uit de leer der Evangelisch-Luthersche kerk*: 40 dat in zes nominatiën, die uit zes buiten-predikanten gemaakt kunnen worden, één uitsluitend *altijd* is voorbijgegaan, zonder dat de kerkeraad zijne gronden van uitsluiting opgaf: 50 dat de *Herstelde* kerk ligt onder de *boeijen* der *vormen*, en 2500 zielen verloren heeft in de laatste tien jaren: en eindelijk 60, dat de kerkeraad der gemeente, waarvan zij zich in 1791 hebben afgezonderd, destijds heeft gedaan, wat regt was, en de kerkeraad der Herstelde gemeente nu heeft geweigerd: want de door de misnoegden ter nominatie begeerde predikant werd genomineerd, de ingediende klagten tegen de leer van sommige leeraars werden onderzocht, Hamelau was zelfs vrij naar zijn geweten de zuivere leer te verkondigen, en de kerk had nog meerdere regtzinnige leeraars overig. Bij de herstelden daarentegen is de begeerde predikant Groenewegen niet genomineerd, zijn de klagten tegen de genomineerde predikanten niet onderzocht, wordt de leeraar die aan zijn verbond getrouw blijft, bij een groot gedeelte des bestuurs veracht, en worden de leeraars, die tegen de leer stemmen, of slechts de helft erkennen, aan de gemeente opgedrongen. Op grond van deze zes punten protesteert dan de Dominé van Harlingen tegen de nominatie door den kerkeraad te Amsterdam gemaakt, en het beroep door de gemeenteleden zelven uit die nominatie gedaan, ‘omdat noch de genomineerden, noch de beroepene met een opregt geweten de leer, die geëischt wordt, kan onderteekenen en verkondigen.’ Zou de Kerkelijke Geschiedenis wel zulk een protest kennen? Zou het kerkelijk regt daarvan ooit een wederga gegeven hebben? Dat is eerst orthodox! Welk eene zelfopoffering voor de regtzinnige leer! Onder het schrijven van zijn adres dacht hij aan 31 October en Luther's werk. Niet alleen te Rotterdam, ook te Harlingen is dus nog een leeraar te vinden, die nederig genoeg is om een Luthertje te zijn, en zoo al geen stellingen gelijk de Rotterdamsche collega, dan ten minste een protest publiek te maken. Gezegend Vaderland! *Millioenen* letters, zegt Groenewegen (blz. 18), sedert elf jaren geschreven te hebben ‘om onze leer te verdedigen’, en het was te vergeefs. Gezegend Vaderland! vijfmalen, zegt Groenewegen, reeds geprotesteerd te hebben, en het was te vergeefs. Gezegend Vaderland! ‘Wat ik schrijf,’ betuigt Groenewegen, ‘onderteeken ik en ben bereid, het elk uur te verdedigen,’ en het is te vergeefs. - Gezegend Vaderland! het zesde en publieke protest van Groenewegen is alleen ‘*om bijeen te houden!*’ - Wat zijn die ijveraars toch opofferend voor de leer, - opdat in ons vaderland de Evangelische kerk tegenover de Roomsche bloeije, zoeken zij door publieke protesten en beschuldigingen van de beroepenen, die boven hen werden gesteld, de gemeenten te verstrooijen! En hoe regtvaardig oordeelt Groenewegen! - Niet voor het consistorie, niet

voor den kerkeraad, niet voor de kerkelijke commissie, niet voor de algemeene kerkelijke vergadering, maar alleen voor eenige, zeker door hem zei ven gekozene, ‘bedaarde, onpartijdige, met onze leer bekende (dus Luthersche leeraars?), godvreezende mannen’ wil hij als voor een kerkelijke regtbank ter verantwoording en verdediging van zijn adres verschijnen. Zou hij dan nog moeten bewijzen, dat hij berigtende hoe D^{s}. G.H. Sesbrugger reeds in 1849 (zie blz. 4) heeft gezegd: ‘*dat moeten daar in Harlingen wel zwakke broedertjes zijn*’ de waarheid heeft medegedeeld? Zou zijn adres zelf reeds genoeg bewijzen, dat D^{s}. Groenewegen van Harlingen, zich adresserende aan de leden der Amsterdamsche Hersteld Luthersche gemeente, niets anders beoogde dan hare rust en haren vrede? woorden van Petrus aan het einde: *Verootmoedigen wij ons voor den Heere, Hij zal* ONS VERHOOGEN, alle vermoeden op het tegendeel uit?

Eene exceptionele leerrede.
J. Steenmeijer, Predikant te Arnhem, Leerrede bij de eerste prediking in de herbouwde St. Eusebius kerk te Arnhem, op 14 December 1851. Arnhem, Nijhoff.

Beste vader Steenmeijer! wij beginnen onze vingerwijzing naar uwe kordate kanselrede, met eene grieve: ‘Voor de kritiek (schrijft ge) zij dit opstel te onbeduidend. Naamlooze beoordeelingen hebben op mij geen vat. Men zou mij al zeer in het ondenkbare moeten prijzen, zoo ik de geringste neiging tot hoovaardij in mij ontwaarde, en met Karthaagsche wreedaardigheid moest men mij kastijden, zoo ik de allerminste pijn gevoelde. In beide gevallen, zou ik aan elk, met deze maand Januarij een gelukzalig nieuwjaar toewenschen.’ - Hoe komt ge nu op eens aan zoodanige booze verwachting? Wie zal den begaafden, vrij- en daarom te meer regtzinnigen prediker, *sub furcam* op zijn Romeinsch laten bukken, en hem eenigzins hard vallen over deze leerrede? Neen, juist omdat ze zoo exceptioneel is, en in zekeren zin zoo anti-protestantsch en zoo lokaal, was het u boven anderen toevertrouwd, aan den hernieuwden Eusebius een welkomgroet toe te brengen, - en ge hebt dat fiksch, warm en helder - mogen wij het zeggen? - Evangelieschgeestig, in den goeden zin, gedaan, beter dan 15/16 uwer waarde broeders. Wij beschouwen met u: 1. Het kerkgebouw als eene afbeelding van de kerkgemeente, hebbende beide *onmiskenbare overeenkomst*. 2. Het kerkgebouw, als eene afbeelding der Christengemeente, waarbij niettemin de hoogere volkomenheid *der laatste luisterrijk uitblinkt*. - Dan volgen wij den gids gaarne, die ons aantoont: dat beide elkander gelijk zijn in *algemeene toegankelijkheid* (gemeente en gebouw), ook daarin overeenkomen, dat zij van tijd tot tijd *hervormingen eischen* en *ondergaan*, en ook daarin, dat in beiden *orde en regelmaat* de hoogste sieraden zijn, - nu het onderscheid: in

oorsprong, in *waardij*, en in *duurzaamheid van beiden*[1] - Ziedaar de schets, de juiste en krachtige greep eener geoefende hand. - Wij bejammeren het voor onze studenten en predikers, dat vader Broes deze dispositie van vader en vriend Steenmeijer niet in de ‘breede tekstenrol’ heeft kunnen opnemen; zekerlijk ware dat geschied. - In deze leerrede zijn bijna evenveel waarheden als lichtstralen verspreid en vereenigd. Hier spreekt de ware, de vrije protestant, die zich boven het kleingeestige afsluitings-princiep verheft, die den toegang voor ieder ‘vrij, onbelemmerd’ tot het rijk Gods wil geopend zien, en zich boven steenen muren en houten bindten plaatst om den waren geestelijken tempel, de ‘eene algemeene heilige kerk’ aan te toonen, waar niet meer de privaat-aangelegenheden van vader Luther, Kalvijn, Menno, of ook de besognes van vader Bogerman worden behandeld, verhandeld, en mishandeld; maar waar de eenige Heer en Meester alle tempels voor allen openzet. - Op eene kiesche, naïeve en welsprekende wijze wordt de stoffelijke herziening van den grijzen Eusebius nu en dan aangeroerd; er loopt wel eens een scherpe zet onder door, die den vrijmoedigen prediker eer aandoet, en wel verstaan en wel gevoeld zal zijn door degenen, die voor zulke schoenen voeten hebben, en weten waar het - wringt. - Bij dergelijke zeer bijzondere toespraken en beschouwingen, staat men aan het gevaar bloot, om òf te veel òf te weinig te zeggen, om te veel of te weinig pligtplegingen op den kansel te maken, vooral als de waarde gemeente en de bouwmeesters expresselijk komen om te hooren, wat de prediker in de gegevene omstandigheden nu eens zal gelieven te zeggen. - Op eene uitmuntende wijze weet vader Steenmeijer hier de stof (den oud-nieuwen Eusebius) met den geest, het ware, heiligende Christendom te vereenigen, en doet ons zien, dat hier volstrekt geen morganatisch huwelijk, of mesalliance bestaat; hij schakelt kerk en kerkgebouw met geoefende kunstige hand te zamen: wat hier meerder is, blijft hem meerder; hij weet het uitwendige aan het inwendige ondergeschikt te maken. O, hoe nuttig zoude de lezing van *deze* preek voor vele Katholieke broeders zijn, die in den regel altijd met leede oogen de oude steenen Santen en Santinnen, de Nikolaassen, de Katharijnen, de Petrussen, de Eusebiussen beschouwen, als een erfdeel dat hun is ontweldigd, als de arke des verbonds, die verloren en ontheiligd is in de handen der Gereformeerde Filistijnen! - De toespraken zijn, zoo als ze altijd moesten zijn, en zoo als de fiksche, krachtige leerrede ook is, - kort, bondig, rijk, en vooral geen vleitaal, geene overdrevene wierookwalmen. - Merkwaardig is het woord, waarmede de ambtsbroeder zijne mede-arbeiders aanspreekt: hij ziet in hen nog wel iets meer dan dorre, deftige, gemantelde en gebefte - *collega's* - (misschien een kerkeraads-, maar geen kansel woord) blz. 19: ‘Toch is mijn hart warm voor u, mijne broeders! in dezen oogenblik. Ziet, de werkplaats onzer prediking heeft men prachtig getooid. Of ook onze werkzaamheid zelve te dezer plaatse in aangenaamheid zal gewinnen, als de gedachten van veler harten meer en meer openbaar worden, daarvan zijn wij in geenen deele zeker. Maar wij worden ook niet geroepen, om alleen de rozen te plukken in 's Heeren hof, - de doornen zijn van den beginne mede ons toegedacht. Dat

1) Tekst: 1 Kor. III, v. 9^{b}.

slechts aan niemand onzer het hart ontvalle.' - Zoo spreekt de man van ondervinding, die tegenover waan en schijn en de theologie der nachtuilen en kreeften spreken mag en moet, en wel verstaan en begrepen wordt. Zeldzaam wordt een protestantschen prediker het voorregt, of beter gezegd, het bezwaar vergund, om hernieuwde en herbouwde kerken te begroeten, en aan de gunst en recommandatie van het publiek - hier de gemeente - aan te bevelen; maar als dat geschieden moet, ware het wenschelijk, dat het altoos *zoo* geschiedde, als vader Steenmeijer - Bartholoër gedachtenis! - hier is voorgegaan. Het slot der rede knalt en knapt niet met bengaalsch kansel-vuurwerk. Neen, dat slot treft en roert: 'Als *wij* eens afscheid nemen, geeft mij dan de getuigenis, dat ik zonder pluimstrijkende woorden in uw midden gewandeld heb. En dan vind ik ligt hier of elders zooveel aarde als ik voor zoo weinige mijner beenderen noodig heb. Amen.' Zoo zouden Claudius of Sterne hunne kanselredenen ook gesloten hebben. - Vader Steenmeijer! als wij dezen zomer ons goed en lief Gelderland weder begroeten, hopen wij niet aan uw graf te staan; maar u te zien, te hooren op den nieuwen kansel, in de opgetooide Eusebius-kerk, het woord der waarheid en der liefde aan allen verkondigende, die de waarheid en de liefde, en ook de Evangeliesche vrijheid - en daarom ook u - liefhebben, - en dan zult ge later ook wel eene goede plaats vinden voor uw gebeente, en, dit bidden we u toe, eene even goede, en *betere* plaats voor uwe ziel, daar boven, dáár, waar geene steenen gebouwen en Eusebiussen meer zijn, maar wel de eenige, de ware, de heilige, de zalige gemeente van Gods kinderen!

Spiritus Asper en *Lenis*.

Letterkunde

Reizen.
Reizen, en omzwervingen door het Oosten, door E.C. Döbel. Twee deelen, in een band. J.C. van Resteren. 1851.

Het Oosten gaf en geeft aan het Westen meer, dan het Westen aan het Oosten, en onder die tallooze geschenken en donatiën, ook reisbeschrijvingen, waarvan ge eene juiste opgave kunt vinden in een der laatste, welligt de laatste reisbeschrijving, door den bekenden, nu reeds zacht rustenden, verdienstelijken landgenoot van Senden. Er ligt in het Oosten voor den Westerling eene magnetische kracht; 't is of wij allen in ons koud, vochtig, mistig klimaat, onder die bedaarde, nadenkende menschen, die noordwestwaarts wonen, een zeker oud en geheiligd regt hebben op het warme Oosten. Immers alle geleerden, gevoeligen, en vromen, zijn hier contre coeur *vrijmetselaren*, die blik en hart wenden naar dat ‘groot-Oosten,’ van waar de beschaving, het Christendom, de oudheden, de specerijen, de koloniale baten, de echte shawls, de echte tapijten komen, waar de romantische fantazij uit den tijd der kruistogten manden vol schrikwekkende vertelsels heeft afgeleverd - onversaagde kruisvaarders, vreesselijke muzelmannen, Turksche schoenen, Christelijke deugnieten - met één woord: van Lamartine's ‘Indrukselen’ af tot op des wakkeren van Senden's helaas! half-Oosten, werpt ieder gaarne den blik daarheen, en in zoo verre zijn alle eenigzins beschaafde Europeanen - I met het boek in de hand - Oosterlingen geworden. - Deze opmerking is voldoende, om het reeds eenigzins bekende reisverhaal van Döbel hier als met den vinger aan te wijzen. Gij kunt des verkiezende den Duitschen ‘Handwerksbursch’ vergezellen op zijne togten naar Wallachye - Moldavië - Konstantinopel - Adrianopel - Smyrna - Alexandrië - Sinaï - Egypte - Palestina - Jeruzalem en zoo weder terug. - Meer vindt ge hier dan geleerde, en daarom eenigzins dorre, plaatsbeschrijving; meer dan een plundertogt naar vroegere geleerde schrijvers, met een zwaren legertros van noten en aanhalingen; - een zeer onderhoudend, naïef verhaal van reisavonturen - echte Germaansche ‘Abentheuer’ waarmede op ongekunstelde wijze land, stad, mensch, dier, gewoon te en gebruik, wordt voorgesteld, zoo als de heer Döbel (een patente wagenmaker) alles met zijne beide eigene oogen heeft gezien, en met zijne eigene vingers opgeteekend heeft. Wij gelooven derhalve, dat die omzwervingen ‘Streifzüge’ over het algemeen de waarheid behelzen, en er voor eene reize door het Oosten betrekkelijk zeer weinig leugentjes in te vinden

zijn; maar dat wordt ook gevaarlijker, naarmate er meer pelgrims daarheentrekken, die elkaâr op zekere poëtische vrijheden in het verhaal betrappen. - Welhaast hebben wij, wat Palestina en Jeruzalem en het Heilige graf betreft, voor 3/s waarheid. - De heer Döbel heeft de gave ontvangen, oift zeer eenvoudig en onderhoudend voor de tweede maal op het papier te reizen; hij vermoeit ons niet door geweldige declamatiën, verbaast ons niet door gedurige exclamatiën, of verveelt ons niet door uitgerekte beschrijvingen, maar neemt ons met zich mede door de onveilige bosschen, in de zeer onreine Oostersche steden, op de klassieke bergen, in de gastvrije kloosters, bij de merkwaardigheden van Egypte, en eindelijk zijn we blijde, dat de wakkere pelgrim, heelshuids, t'huis is gekomen, en bij de vorstelijke personaadjen zoo gratieus wordt ontvangen. - Dit boek is leerzaam, onderhoudend - uitmuntend geschikt en als geschapen voor leesgezelschappen, voor het stadspubliek en het platte land, voor school- en burgemeesters in onze provincie-steden, voor oude heeren, die gereisd hebben, en nu in den leuningstoel alle mogelijke reisboeken verslinden, voor zee- en landkapiteins, voor ieder die het Oosten op zijn gemak, zonder nood of gevaar, in den winter bij den haard wenscht te bezoeken, en om die reden kunnen wij van deze reize niet slechts zeggen: 't is geen kwaad boek, maar 't is een goed boek, dat men gaarne en gerustelijk kan uitleenen, en dan terug ontvangt, met dit billetje er in: ‘Ik dank u wel zeer vriendelijk voor de lezing, en recommandeer mij bij voorkomende gelegenheid voor dergelijke werken. Na vriendelijke morgengroete uw Dienaar N.N.’

De heer Döbel zal dus wel andermaal zijn weg vinden in ons lezend en weetgierig vaderland, zoo als hij dien eens vond onder en tusschen de Egyptische bouwvallen. - Wij wenschen hem ook onder ons eene goede, gezegende, voordeelige reize, en in dien wensch deelt wel in de eerste plaats, van ganscher harte en ziele, de uitgever van het werk: de heer van Kesteren, en dat is zeer billijk.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Bijbelsche poëzij.
Apostelen en Profeten, Dichterlijk Album, in afleveringen. Te 's Gravenhage, bij P.H. Noordendorp.

Apostelen en Profeten! in plaat en met bijschrift: - de onderneming is niet gering en niet gemakkelijk. - Wat de kunstplaten betreft, deze zijn ter bekwamer ure uit Albion's kunstschatkamer overgezonden, en derhalve in allen opzigte keurig; de kunstenaarsstift, bezield door het beeld der heilige bladen, geeft terug wat zij vindt. - Ziedaar den magtigen Paulus, met den eenen voet op een bergwand of terras, de hand krachtig omhoog geheven, het oog naar beneden gevestigd, alsof hij eene talrijke gemeente dáár met den apostolieschen vuurgloed overstort, - de andere hand op eene gewijde schriftrolle rustend. - Er ligt reeds poëzij - kunstzin in dat beeld, - 't is hier niet de woeste Saulus, 't is hier

reeds de magtige, de bezielde en bezielende Apostel der Heidenen. Nu wordt het aan den dichter, den uitverkorene, opgedragen, om bij de kunstplaat een uitvoerig dichterlijk bijschrift, eene poëtische toelichting te leveren, om den lezer, even als den beschouwer nog eens te bezielen: dat is buiten allen twijfel ongemeen moeijelijk. - Waarom? zoowel wegens de verschillende zijden, welke de geloofsheld ter behandeling aanbiedt, als wegens de juiste keuze, om de meest geschikte en de meest dichterlijke aan te grijpen en te beheerschen - dan, wegens den rijkdom van het beeld, of almede wegens de geschiedkundige stof, die hier meer, en daar minder steun, kracht en licht aanbiedt. - Bijschriften, grootere en kleinere, zijn, uit den aard der zaak, hoogst moeijelijk: - men moet geheelenal teruggeven wat het beeld eischt, en als dit nu geschieden zal in een meer uitvoerig gedicht, staat men bloot, om, òf door eenzijdigheid, òf door gerektheid, aan den persoon, dien men in een helder licht wil voorstellen, te kort te doen. - Zullen onze dichters het ons euvel duiden, als we beweren, dat dergelijke reuzen uit den bloeitijd des Christendoms, als Paulus, Petrus, of de geloofshelden des Ouden Verbonds, David, Salomo, of anderen, hen meer beheerschen, dan dat zij ze beheerschen? Is dat voorwerp niet als te groot, te magtig, te overweldigend, en gevoelt de dichter zijn zwakheid niet tegenover die heilige kolossen, die hij naauwelijks met het oog en de ziel durft nieten? - Die vragen mogen zijzelven met de hand op het hart beantwoorden. - De heer Schimmel heeft in de eerste aflevering Paulus - behandeld, neen, dat klinkt te prozaïsch voor het Album - bezongen? - ook dat niet - maar in een eigenaardig dichterlijk licht voorgesteld, - de taak was niet voor alle schouders geschikt. - 't Zal toch niet voldoende zijn, om alleenlijk naar luid van de Handelingen der Apostelen eenige phasen uit zijn Christenheldenleven los te maken, en dichterlijk om en over te werken, of alleenlijk de geschiedenis op rijm te commentariëren? - Wij willen den ganschen, den waren, den eigenlijken, den magtigen Paulus begroeten, hij moet ons telkens nu hier en daar in zijnen vollen luister als aan de zijde staan; wij willen niet slechts de bekeering van den Apostel, den bekeerden Saulus, maar den nooit geevenaarden grondlegger van Christus' kerk onder Jood en Heiden - en aan dezen eisch heeft de heer Schimmel in zijn dichtstuk niet voldaan, en welligt niet kunnen voldoen, mogelijk is de eisch te groot, te stout.

Wij treffen hier, bij den aanhef, misschien te veel beschrijvende poëzij aan het uitwendige, de Oostersche natuur, het gelaat en de uitrusting van dien man des bloeds, wordt ons ten nadeele van den inwendigen, eigenlijken Paulus, te breed voorgesteld; maar deze schildering is evenwel echt dichterlijk en verraadt den meester. - Intusschen blijft de dichter, in dien toon zingende, aan de nevenzaken te veel gehecht. - De natuur, welke den man van Damaskus omgeeft, is gloeijend en warm geschilderd; maar de psychologische Apostel komt daardoor op den achtergrond, - de wonderbare verschijning des Heeren wordt in korte, gespierde taal, aanschouwelijk verhaald; de zamenkomst met Ananias uitmuntend geschetst, eindelijk een hymne op des Apostels lippen gelegd, geheel in den geest der gewijde schriften. Zoo vloeijend en krachtig deze dichterlijke voorstelling is, en wat versbouw en stijl betreft niets te wenschen overlaat, zoo duidelijk is

het, dat hier eene zekere eenzijdigheid en onvolledigheid aanwezig is: - waarom ons niet den geheelen, den waren Paulus voor den geest geroepen? - hier te midden der synagoge, daar op den Areopagus, ginds met donderende kracht tegenover de grooten, de magtigen der aarde? daardoor zoude dit bijschrift aan rijkdom, aan veelzijdigheid, aan indruk gewonnen hebben. Welligt dat enkele natuurbeschrijvingen dan achterwege waren gebleven; maar het groote beeld stond meer levend, meer handelend, meer harmonisch, meer actief, en niet zoo passief, voor ons oog. Intusschen erkennen wij het bezwaar, om hier aan dergelijke eischen te voldoen, vooral als men aan bepaalde ruimte gebonden is. Als het schoone gedicht van den heer Schimmel met genoegen en stichting zal gelezen worden, kunnen wij evenwel onze bescheidene aanmerking niet terugnemen, en onderwerpen haar gaarne aan een juist en onpartijdig oordeel.

Aan den heer Da Costa is David toegewezen. Ziet hem daar, den grijzen vorst, de hand op de harp rustend, en het peinzend zwaarmoedig gelaat, het onbeschijfelijk sprekende oog van uit de hoogte benedenwaarts gerigt; alsof hem zijn gansche leven terugkeerde, alsof hij in stille mijmering de dagen zijner jeugd terugroept, en er straks een traan in dat oog zal opwellen: - de kunstplaat is een heerlijke, poëtische gedachte.

De heer Da Costa vat dadelijk het beeld op, en voert den vorst sprekende in; hij zingt, en wel geheel in den warmen psalmtoon, eene doorgaande herinnering aan zijn felbewogen leven; op die wijze vlecht de dichter het levensverhaal van zijn held te zamen, en geeft ons als in eenen getrouwen spiegel, de geschiedkundige stof, dichterlijk bewerkt, terug. - Daardoor ontstaat, 't is natuurlijk, iets kronijkmatigs in deze voorstelling, iets dat meer naar eene korte biografie gelijkt, dan naar een levend bezield beeld van David, - er is hier te veel zaamgeperst-, en daardoor enkele meer schitterende lichtpunten in het leven van den vorst in flaauwer licht gehuld - dit had vermeden kunnen worden. - Zoo als de heer Schimmel te eenzijdig zijn hoofdpersoon heeft opgevat, is de heer Da Costa te veelzijdig geworden, en vreesde iets te vergeten, terwijl enkele treffende levensperioden met meer kracht hadden voorgesteld kunnen worden. Het leven van een eenigen David is niet geschikt en berekend, om in zulk een kort bestek dichterlijk ontwikkeld en opgeluisterd te worden; - maar wat hier alzoo gegeven wordt, is met kracht en gloed en diep gevoel gegeven: - de voorstelling van den boeteling David is uitmuntend, en treft het doel. - Wij behoeven overigens de poëzij van den heer Da Costa niet te doen kennen; hij is voor zijn taak berekend, zoekt niet naar kunst- of hulpmidmiddelen om zijn stijl en taal te - releveren; - maar bindt de vloeijende, dikwerf stout gegrepene dichtregelen met de hand des meesters te zamen, - dit is wel zeker, hier heeft de dichter zijn held begrepen.

Arme van den Bergh! aan wien in de beeldengalerij de profeet Maleachi is toegevallen; want, hoe groot en waardig deze godsman in de rij der zieners des Ouden Verbonds staat, zoo is hij om die reden, voor eene moderne, poëtische bewerking toch niet geboren, geschikt of aan te bevelen. - Daarom zal onze wak-

kere vaderlandsche dichter, met de kunstplaat voor, en den Bijbel naast zich, zeker eenigzins benaauwd gekeken hebben, toen de profeet Maleachi evenwel moest - bezongen worden. - Intusschen heeft de heer van den Bergh gedaan wat hij kon en moest, en zooveel mogelijk de Bijbelsche stof dichterlijk bewerkt; de herbouwing van den Tempel, de offergave enz., alles moest bijdragen om het beeld des profeten meer te doen uitkomen. - Dat er nu wel eenige herhalingen - Homerus ging voor - aanwezig zijn in dit bijschrift, lag volstrekt in den aard der zaak; onze dichter heeft, blijkbaar in den goeden zin, met zijn held geworsteld, en zich moeite moeten geven, om het tamelijk uitvoerig gedicht in den eens aangeslagen profetischen toon vol te houden: - dit is hem bijzonder goed gelukt, - en toch lag hier de geest en de verbeelding aan ketenen. - Maleachi kon den dichter niet in die mate ontvonken, als een Paulus, David of anderen zouden gedaan hebben, juist om die reden verdient de bewerking van den heer van De Bergh eenegroote ondescheiding. - den afwisselende versmaat ontneemt ook hier het dikwerf eentoonige van den ouden getrouwen Alexandrijn. Wij zijn eigenlijk blijde, dat, in de gegevene omstandigheden, èn de profeet Maleachi, èn de dichter van den Bergh, er zoo goed zijn afgekomen.

Als ons, te zijner tijd, de volgende afleveringen worden gezonden, en wij de nog wachtende en in aantogt zijnde apostelen en profeten begroeten, zal dit kort verslag vervolgd worden.

Almanak voor de jeugd voor 1852. Te Amsterdam, bij H.J. van Kesteren.

Onze kleine menschenwereld wordt, den hemel zij dank, te midden van alle optredende presidenten, aftredende ministers en staatkundige aardschokken niet vergeten. - De ouders hebben veel te veel pleizier in hunne kinderen, en de kinderen wederkeerig in hunne ouders, en beide weder te veel behoefte aan elkaâr, om het leven ook niet door almanakken te veraangenamen - niets is onschuldiger. - Van de Aurora af tot aan den almanak voor de jeugd, ligt er een beginsel van humaniteit, van ware menschenliefde ten grond, bij het koopen en aanbieden: een lachje op het kinderengelaat, een: ‘bedankje, bedankje wel hartelijk!’ er bij, en nog wel, een bedankje bovendien van de zijde der humane heeren uitgevers, die voor het zoogenaamde ‘kindergoed’ (een leelijk bakerswoord) tegen het einde des jaars een onbegrijpelijk respect hebben, en allen op eenmaal geweldige kindervrienden worden, al hebben zezelven veel, weinig, of geen kinderen! Die brave, beste heeren uitgevers, wat hebben ze onze kinderen omstreeks St. Nikolaas en Nieuwjaar *opregtelijk* lief gekregen!!! Wat al nette boekjes, lieve plaatjes met bonte kleuren, juist zoo als de kinderen ze zelven zouden gekleurd hebben! alles vroom, goed, leerzaam, begrijpelijk, zelfs op rijm. - Wat zullen onze kinderen eens worden, als men hen, ook van

deze zijde, zoo krachtig cultiveert, en zelfs de uitspanning onderwijs wordt? Wij danken dus, uit naam van een groot deel der vaderlandsche kinderenwereld, de schrijvers voor dezen bundel, die allerlei bevat: een alleraardigst, zelfs aandoenlijk en leerzaam - *Speenvarken* - dat is de titel van een vertaald stukje naar Nieritz, door den bekwamen Koetsveld, - de allerliefste bont gekleurde *Cocagnemast*, vooral de arme brave Maria, en tante Jans met Maurits en Gustaaf aan de hand, en nog een allergeschiktst comediestuk, de *Hermitaadje in het bosch* enz. enz. Voeg daarnevens bij elke maand zeer betamelijke, leerzame, deftige natuurbeschouschouwing over het ijs, het licht, den hagel, enz. enz. Eenige kinderengedichtjes, die voor het kinderlijk hoofd en hart berekend zijn - dan de plaatjes - en gij zult uit naam der lieve jeugd, èn den verzamelaar, èn de bijdragers, èn den uitgever, danken voor de goede gave. - Men moge nu op dergelijke kinderboekjes uit de hoogte nederzien, vooral zij, die geene kinderen hebben, en in euvelen moede beweren, dat het profijt der heeren uitgevers, met de heilige liefde tot de kleinen in en buiten de broek - worstelt, - zoo beweren wij echter, dat zulk eenvoudig en versterkend voedsel, als deze Almanak ons weder aanbiedt, zeer te verkiezen is boven een honden- of apenspel, boven eene horribele wassen beeldenexpositie, of een zoutelooze poppenkastvertooning. - Als we met onze kleine afstammelingen, God dank! zoo verre gekomen zijn, dat ze beginnen te lezen, ons niet altijd op het lijf, of op de knie - het laken slijt er van - zitten of hangen; als ze ons des avonds na den schooltijd, braaf af- en door geleerd, toch nog wat willen voorlezen, - dan beginnen wij ouders onze kinderen op nieuw lief te hebben, en zegenen stil in den geest de waarde bewerkers van alle mogelijke vertroostende kinderenalmanakken; men moet zulke dingen door ondervinding kennen, om daarover te kunnen medespreken. - Alzoo wenschen wij, dat bij ieder nieuw jaar, zoolang er kinderen geboren worden en opgroeijen, - en daarvoor bestaat alle gegronde hoop, - lieve, zoete, kleinen gevonden worden, die door hunne papa's of mama's, of ook wel vaders en moeders, met den van ouds bekenden kinderenalmanak worden verrast; dat er altijd bereidvaardige medewerkers, - ook *gratis* - dat verstaat zich - zullen optreden, - alsdan, wij zijn er om de reeds bovenvermelde redenen stellig tot in de ziel van overtuigd, alsdan zullen er ook meer en meer uitgevers verschijnen, die tot heil onzer nakomelingen en stamgenooten, - het allerliefste - ‘kindergoed’ - aanbieden, en zelfs van jaar tot jaar blijven zorgen voor betere, en meer bedaard gekleurde plaatjes; - want ook hier zijn alle wereldsche dingen voor verbetering vatbaar.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Een vrager, die een antwoord wenscht
Op zijn werk, getiteld: Zijn er zoo? Schetsen uit de portefeuille van Alexander V.-H. Te Leiden en Amsterdam, bij J.H. Gebhard en Comp. 1ste en 2de aflevering.

Er was een tijd, toen men, ingenieus, als men wilde schijnen, jagt maakte op allerlei vreemde en zonderlinge titels. Het vruchtbaarst scheen de genie daarin te zijn, waar het godgeleerde of godsdienstige werken gold. Hadden we eene geschiedenis van titels voor ons, we zouden juister kunnen beoordeelen, of het wat nieuws was; zooveel echter is zeker dat deze nieuwe of vernieuwde manier (om haar geen kunstgreep te noemen), velen aanlokte, - inpakte, zouden we tegenwoordig zeggen - waarbij niemand destijds beter rekening vond, dan de uitgevers.

Men is - het moet tot roem onzer eeuw gezegd worden - ook in dat opzigt vooruitgegaan, - enkele pedante, kwezelachtige, veelbelovende, weinig gevende titels uitgezonderd. Vooral legt men zich toe op veelzeggende kortheid, die te prijzen is, als zij geen ineengedrongenheid wordt. Ja, de titelliefhebberij gaat zoover, dat men al ras geneigd is een boek dat men in handen neemt, naar den titel, dien het draagt, te beoordeelen. ‘Op den titel af’ is een spreekwoord geworden van beslissenden invloed op de keuze, of men een werk zich aanschaffen, of er den uitgever mede zal laten zitten.

Wij begroeten in de bovengenoemde, ons terbeoordeelinggezonden ‘Schetsen’ een auteur, - neen, dat is zijn kwaliteit maar ten halve uitgedrukt - een pikant schetsen-teekenaar-auteur (sit venia verbo) die er slag van heeft titels uit te vinden en voor zijne werken te plaatsen. Ze zijn te bekend om ze hier op te sommen. Maar zoo wij met een' om der bescheidenheid wille vrede hebben, het is met dien we aan het hoofd dezer aankondiging lezen: ‘Zijn er zoo?’

Als gij het zelf niet hadt gezegd, mijnheer Alexander V.-H.. zouden wij het gezegd hebben, dat gij vroeger stoutweg schreeft boven uwe schetsen uit het studentenleven: ‘Zoo zijn er.’ Wij gelooven het op uw woord, dat gij het studentenleven kendet en grondig bestudeerd hadt, maar het verwonderde ons niet, dat uwe ‘Schetsen’ bij toestemming, tegenspraak uitlokten, en men u in geschreven schetsen voor oogen hield: Zoo zijn er ook!

Mogen we den titel van dit uw jongste werk aan de voorzigtigheid van den rijperen leeftijd toeschrijven? Wij doen het gaarne, vooral nu gij u niet meer in beperkten kring beweegt, maar ‘de onafzienbare wereld intreedt met hare duizende wegen,’ en ‘het reusachtig ligchaam der maatschappij ter ontleding voor u uitgestrekt ligt.’ Wij doen het gaarne; want we zien liever voor ons een bescheiden vrager, die, na anderer oordeel ingewonnen te hebben, op een toestemmend antwoord hoopt, dan iemand, die zich op zekere hoogte plaatst, en ons dan bar en stout toevoegt: zoo is het!

En waar een auteur zijn werk begint met de erkenning, dat hij ligt kan dwalen, schenken wij hem gaarne ons vertrouwen, om de eenvoudige reden, dat we geen hoogen dunk hebben van wie zich boven dwaling verheven wanen.

‘Zijn er zoo?’ lezen we boven aan op den titel, die rijk genoeg gestoffeerd is, om er een tijd lang op te turen. En wij achten die woorden dáár juist geplaatst, alsof de teekenaar ons wilde herinneren, dat men het antwoord op zijne vraag niet kan geven, tenzij men zich eenigzins boven het gewone leven verheft en een meer vrijen blik kan slaan op wie met ons in de maatschappij leven. Wij willen dien titel niet beschrijven, ofschoon hij er stof genoeg toe oplevert; maar we vragen onszelven af, of wij, als we per diligence of stoomboot, te voet of te paard waren aangekomen, of in vrede onze pijp zaten te rooken voor het opengeschoven raam, of achter de valgordijnen, voor den teekenaar en recensent moesten verschijnen, vrijwillig ons zouden begeven hebben naar de fuik waar men één voor één slechts, en dat wel onder het bereik van een geniale teekenpen kan uitkomen? En ons antwoord? 't Luidt gunstig voor de titelplaat. Want wie hoort het gaarne, als bekenden of onbekenden, het oog slaande op ons portret-karikatuur, glimlagchend betuigen: Zoo zijn er?

Wij vinden het hupsch van u, mijnheer Alexander, dat gij meer zult trachten naar goedhartigen humor dan naar bijtende satyre; - wij vinden uw voornemen edel, om nimmer personeel te zijn. Eene andere vraag is het, of dat laatste zoo gemakkelijk is, als men de menschen van alle kanten bezien moet, en of gij altijd het verwijt zult kunnen ontgaan, dat gij aan uw voornemen ontrouw zijt geworden? ‘Op het ijs’ schreeft gij eens, en duidelijk hebt gij toen aangetoond, dat het glad is. Maar gij hebt verzekerd, dat, als iemand ooit denkt zijne eigene beeldtenis te aanschouwen, hij het mis heeft. Wij wenschen u het beste gevolg van die geruststelling!

Wij hebben geen uwer schetsen gezien, waar we niet het bevestigend antwoord op konden geven: Zoo zijn er! Wij hebben ons onze kinderjaren te binnen gebragt, onze eigene naïef en gekheden, onze stommiteiten voor den geest geroepen, wij hebben onzen studententijd herdacht, - anderen met ons vergeleken, en we herhaalden: Zoo zijn er! Maar daarom, en nog meer, omdat gij onder het *ridendo dicere verum* onze lachspieren in beweging gebragt, onze weemoedige toestemming verworven hebt, als we het oog sloegen op uwe voorstelling van de dwaasheid, de domheid, in verschillende nuances, de opgeblazenheid en inbeelding der menschen, omdat gij ons medelijden opgewekt, ons zelfs door verschrikkelijken ernst tot diep in de ziel geschokt hebt, - hadden we gewenscht, dat gij een hooger doel nog van uw werk liadt opgegeven, dan gij nu doet: ‘anderen er genoegen mee te geven, en er zelf genoegen van te hebben,’ door er bij te voegen: ‘en anderen nuttig te zijn, gelijk ik er zelf nut van hoop te trekken.’

Men kan te veel zeggen, maar ook te veel verzwijgen, en te schamen behoeft men zich niet, waar men onder scherts en luim wil leeren, onder het oog brengen en nadrukkelijk waarschuwen.

Doch wat behoef ik dit den genialen teekenaar van de ‘Vier boeken in het leven’ te herinneren? Zij liggen daar onder andere nuttige boeken meer - mijn Bijbel niet te vergeten - vóór mij op mijne schrijftafel, en er zijn tafereelen in: ‘Zijn er zoo?’ die ik met die ‘Vier boeken’ in verband breng.

Wij zullen ze met een paar woorden - prozaïsch, als we slechts kunnen - trachten te beschrijven; maar, al konden we onzen stijl ook tot poëzij verheffen, het is ons niet mogelijk den indruk weêr te

geven, dien de aanschouwing er van op ons maakte.

‘Wat is er van háár geworden?’ vraagt een officier, in de kracht zijns levens, maar met halven kalen schedel, terwijl hij één oester in den mond steekt en een ander in de hand heeft, aan een' jeugdiger' confrater in burgergewaad, naast wie een ander zit met al het air van een galanten gourmand, - ‘wat is er van háár geworden?’ wie zijn tafelgenoot onder schuimende bekers champagne hem had beschreven als een charmante meid, om wie hij in eene anders détestable buurt appartementen gehuurd had. ‘Wat is van háár geworden?’ 't lieve kind, dat hem en amitié opnam en hem confidences maakte, dat hij op een avond, dat haar vrijer onder de raam naar haar stond te loeren, ës dilicieus embrasseerde, met wie het, toen de kinkel haar liet zitten, van een leijen dakje ging, daar de meid hem adoreerde, met wie hij zoo lang parfaitement heureux was, totdat datgroote geluk hem begon te embêteren en hij op een goeijen dag stilletjes de stad uitsneed.

Wat wist de vrolijke, levenslustige jongman, wat er van háár was geworden? ‘Ma foi! je n'en sais rein’ is zijn antwoord, dat door het geroep om ‘nog 'n vijftig oesters!’ weldra even ligtzinnig vergeten wordt, als het gegeven werd.

Maar gij hadt het niet vergeten, zedeteekenaar naar het leven, wien we dank zeggen voor uweverschrikkelijk-afschrikkende voorstelling bij het omslaan van het blad. ‘Wat er van háár geworden is’ *zien* we, en wij huiveren. Wij denken aan uw ‘gesloten boek’ en beven, als wij het oog op den jongeling slaan, die medewerkte, de eerste aanleiding gaf tot wat er van háár is geworden. Al hadt gij bladzijden vol geschreven van de geschiedenis der ongelukkig verleide, zóó hadt gij ons niet kunnen treffen, als door ons haar te aanschouwen te geven met loshangende hairen, ontbloote armen, voeten en borst, in den hoek eener armoedige kamer neergestrekt, met den eenen arm tegen den ruwen muur geleund het hoofd ondersteunende, en den anderen krampachtig op hare knie latende rusten, terwijl een gedeelte van haar voormaligen tooi vóór haar op den grond ligt verspreid. Vreesselijk is die aanblik van wanhoop en razernij, en... schande over het hoofd van den verleider, - wroeging in zijn hart over dien zedelijken moord, zijn uitspraken, die wij, onzes ondanks, niet kunnen terughouden, terwijl we met eene bede in het hart voor háár op het huiveringwekkend slagtoffer van onbeteugelde driften medelijdend nederzien.

Ga voort, mijnheer Alexander V-H-, terwijl uw hand nog vast, uw oog nog juist is, het navorschende skalpel der maatschappij in de borst te drukken. Ga voort, de natuur tot leermeesteres, de waarheid als het eenig doel van uw streven beschouwende, de vruchten van de studie uwer eeuw te leveren. Worde daartoe uw geest in lang niet verdoofd, uwe scherpzinnigheid niet verstompt! Ga voort met te logenstraffen wat Bilderdijk, wel in een' anderen zin, maar toch met deze woorden uitdrukt:

> Maar die de wereld heeft doorkropen,
> Weet, hoe weinig ze bevat.

Gij geeft, zegt ge, den tekst (iets over Londen) op den koop toe met de houtsneden er bij, belovende, dat ge uw best zult doen, en hopende, dat alles met den tijd beter zal worden;-voorshands bedanken we u, maar we zeggen er nog niets van, belovende, dat wij de vervolgen met belangstelling zullen lezen, en hopende, dat wij er met den tijd gunstig verslag van zullen kunnen leveren.

H.

Gedenkschriften van Lola Montes, gravin van Landsfeld, Uit het Fransch, door S.S. Eerste deel. Deventer, J. de Lange. 1851.

> ‘Pfui!’ speit Ihr aus: ‘die Hure da!’
> GÖTHE.

Wij houden het daarvoor, dat zeker voor vele gevallene - konden wij de geschiedenis van haar leven en hart lezen - verontschuldigingen zouden zijn in te brengen. Voor sommige karakters zijn op enkele punten de wegen des goeds en des kwaads als door een hairbreedte gescheiden. Zelfs anders edele hoedanigheden kunnen mede als zamenspannen tot der ongelukkige verderf en noodlottig worden voor eer en deugd. Wat was er van ons geworden misschien, indien lust en gelegenheid elkander noodlottiger hadden ontmoet? Eén oogenblik van zwakheid, van zwijmel aan 's afgronds rand; en wiens oog peilt de laagte, waartoe de mensch, de vrouw kan zinken? Zoo was de struikeling dikwijls even gemakkelijk, als de val diep en de terugkeer moeijelijk was. - Het woord: ‘haar zal veel vergeven worden, want zij heeft veel lief gehad’, uit den mond van Hem die wist wat in den mensch was, zal, hopen wij, hoezeer van en tot ééne, niet maar vóór eene gesproken wezen. Van die zijde mag menig misdadig maar ook berouwd leven bereids in dit leven zijn geboet en uitgestraft. Wij hebben zulke gedachten gekoesterd, en het: ‘wie van zonde vrij is, die werpe den eersten steen op haar’, heeft ons voor den geest gestaan bij de lezing dezer Gedenkschriften; wij houden daarop het oog, nu wij de pen ter hand nemen om onze gedachten daarover mede te deelen.

Of zou zij geen medelijden, slechts harde veroordeeling vinden, zij, de hartstogtelijke, zinnelijke, vroeg verwaarloosde en losgelatene? - Wij hebben dat ontwaard, toen wij, na het doorworstelen van de met Fransche springerigheid geschreven voorrede, de levensgeschiedenis van het meisje gadesloegen, hier en daar den inwendigen mensch bespiedden. - Immers, hoe veel eerzucht in de openbaarmaking van hare gemeenheid! Die overdrijving in hare beschouwingen, - welke excentriciteit! Die levendigheid van geest! waarmede zij de gewigtigste zaken *effleureert*, - hoe na ligt daar de uiterste ligtzinnigheid! Hare verkeerde beschouwingen aangaande pligt en betamelijkheid, hare scheve opvatting van het heiligste dàn ook als zij ernstig wil wezen; - hoe was dit alles als een bodem waarin, bij een temperament als het hare, lust en zonde welig konden tieren, toen de verleiding daarin hare zaden wierp. Zij was eene dergene, die aan de steile helling werden gevoerd, waar het neêrstorten in schande en ellende gedeeltelijk misdaad blijft, maar ook gedeeltelijk ongeluk wordt. Zij was eene van die - nam zij ook hare plaats in aan de zijde eens konings en schitterde zij ook in de *salons* en onder de grootsten des lands (Voorr. blz. 19). - Vroeg viel zij, *bezoedeld door eenen eersten misstap, dien zij niet had geweten* (?), om dra haar verleider te bedriegen, verleidster te worden; de zelve geschondene schendt weldra de elders heilige banden. Dit een en ander deelt de *gravin* van Landsfeld (de prijs

des kwaads is hoog geweest) ons in deze gedenkschriften mede, waarin zij ons haar wel zeer avontuurlijken levensloop beschrijft. - Doch hoe doet zij zulks? - Is zij de in haar eigen oog verlaagde, die van verre staat en aan hare borst slaat? Is zij de diep getroffene, die nokkend en verplet achter den Heer komt, zijne voeten besproeijend met tranen? Zien wij haar onder wigt van schaamte gebogen, met het rouwkleed der verlorene onschuld op de kaken, op zichzelve wijzend, anderen terugwenken van de paden die niet tot reinheid en rust voeren? - Niets van dit alles! Daar is onverschilligheid: de onbeschaamdheid spreekt in deze Gedenkschriften. Zij *prôneert* op het lijkenblanketsel van hoogheid en glans, waartoe haar gemeenheid haar bragt. Zij herhaalt het Rousseausche: '*Ce livre dans ma main je me presenterai*,' - maar zij plaatst zich daarmede slechts voor de regtbank der publieke opinie. - Wat zal dezer oordeel zijn?

Wij schromen - een te verschoonend. Nog eens, wij hebben medelijden gevoeld met de ongelukkige, die geene moeder had, omdat deze haar zedelijk verwaarloosde, die schier geen God had, omdat zij Dien bij valsche godsdienstige begrippen bijna niet kende, - wie het ontbrak aan zedelijke gronden, omdat die bij haar niet werden ontwikkeld. Doch evenzeer hebben deze Gedenkschriften onze verontwaardiging opgewekt. Zij zegge vrijelijk, 'dat zelfs de onstuimigste hartstogten het godsdienstig gevoel nooit uit het hart van haar, de Spaansche, hebben kunnen rukken;' - het is er een gevoel en godsdienst naar. Het ellendig namaaksel eener godsdienst, die aan het Opperwezen en Jezus Christus galadagen en complimenten gunt, maar bij alle uiterlijkheid weinig meer wil doen dan God met de lippen eeren en van Jezus weinig meer wil hebben dan den naam - dat ellendig namaaksel van religie, zeggen wij, heeft dit godsdienstig gevoel niet tot leven laten komen, maar het veeleer gedoofd en gesmoord. Onmagtig ter opwekking was ook het formalismus der Engelsche kerk - had zij dit ook meer gekend en beter verstaan. - Wat kan ons hoeden en houden van menschelijke zijde dan heldere, vaste, met godsdienst naauw verbonden en daarin wortelende zedelijke begrippen, door de kracht des geloofs tot beginselen, door liefde tot God en Christus gesterkt en geheiligd?

En daarvan is Lola (Dolores) Montes verre, en verre wil zij daarvan wezen, naar 't schijnt. En daarom wordt God voor haar een betwijfeld onding, de pligt een spel, de liefde eene *farce*, de schaamte eene stuk geplukte, verflenste, weggeworpen bloem. - Daarom wordt die brillerende *Emporkömmling*, die blijken geeft van geestkracht en uitgerust werd met schitterende gaven naar lijf en ziel, - een schandvlek voor haar geslacht, - zie zij ook koningen aan hare voeten. Heil dan en eere der vrouw zelfs van den arme, die waakt en slooft, maar gade en moeder zich toont, der trouwe en edele, die in verborgen stilte tal van offers zich getroost, maar die aan de haren genoeg heeft en in de liefde zich zalig voelt, die hare levenstaak volbrengt.

Dat het werk op die wijze als het is opgesteld en bij den toon die daarin heerscht, eene treurige zedelijke strekking heeft, behoeft geen betoog. Het is niet genoeg dat men er les en leer en goeds uit kán halen; het een en ander moet daarin worden gegéven. En dit is in Lola Montes' geschiedenis geenszins het geval. Het zal zulks eens misschien wezen baars ondanks, - als de tegen-

woordige *danseuse* haar rol wat verder heeft uitgespeeld en zij ouder, armer, wat meer algemeen veracht en wijzer is, als zij sterft...., of als zij, de gevallene, maar dan van harte - eene Magdalena wordt.

Wij danken noch den Vertaler, noch den Uitgever van zulke werken. Moge ook de speculatie eene voordeelige wezen; hooger achten wij hen, die pen noch pers daartoe leen en. Ongaarne zouden wij het tweede deel en misschien nog het derde ontvangen. - Met het laatste stuk van hare levensbeschrijving zou men ons welligt genoegen en velen dienst kunnen doen. Wij hebben aangeduid, hoe. - Zij, de danseres op openbaar toopeel, de door Kossuth verwaarloosde, versmade *aventurière*, wier ligchamelijke danspassen reeds het voorwerp zijn van de kritiek der menigte, moge de kritiek ondergaan voor hare schreden op den levensweg en de mispassen onder deze. De Nemesis heeft zich reeds vlugger dan de vlugge getoond. Zij is vallende, de vroeger gevierde eerzuchtige, - wier val diep kan wezen. *Die Zeit ist eine strenge Buchhalterin*. Zij is geene vrouw, eene onreine, die heilige betrekkingen niet acht. Wat is haar geloof, hare godsvrucht? - Daar moeten haar aarde en menschen en hemel en God haar ontzinken, tenzij het genadig worde verhoed.

Des Lasters Bahn ist anfangs zwar....

Doch geven wij 't in zij het dan ook gebrekkiger Hollandsch:

Het pad des kwaads is in 't begin
Een weg, wel schoon getooid.
Maar vreeslijk dreigt er het gevaar.
Aan 't eind, - wie werd zulks niet ontwaar?
Is rust en heil vergooid.

CHONIA.

Gedachten

‘Over Staats-geneeskunde en geneeskundige Staatsinstellingen, vooral in betrekking tot de ontwerpen van wet, voorgesteld door de Staats-commissie, benoemd bij Koninklijke besluiten van 25 Julij en 4 Augustus 1848, n°. 64 en 50,’ door D^{r}. W.F.P. Kiehl. 's Gravenhage bij de erven Doorman. 1852; en
‘Volks-geneeskunde
of
‘Eenvoudige middelen en raadgevingen tegen de kwalen en krankheden der menschen.’ Naar den tweeden druk uit het Hoogduitsch, van D.J.F. Osiander, Hoogleeraar in de geneeskunde aan de akademie te Göttingen, door J.A. van Oort, officier van gezondheid der tweede klasse bij de armée.
(Briefsgewijze medegedeeld.)

Amicissime collega!

‘Wat laat die praktijk toch weinig tijds over om eens tot verhaal te komen’ zult gij welligt zeggen, als ge dezen ontvangen en aan mijne onderteekening, uwen, u altijd zoo getrouwen vriend, zult herkend hebben. Ja, amice! ik betuig u, dat ik dikwerf

nalatig was, maar altijd was 't eene wettige nalatigheid, welke gegrond op het gewigt onzer roeping in de maatschappij, steeds het *salus publica* ten doel

had. Immers de stand des geneesheers, naar mijn gevoelen, een zoo belangrijk gedeelte vertegenwoordigende der middelen, die 's volks welzijn kunnen bevorderen, moet noodwendig een deel uitmaken van het algemeen bestuur van den Staat; en dewijl dat bestuur 's volks belangen behoort voor te staan en zijn welzijn te behartigen, zoo verdiende ten minste de betrekking der artsen in eene goed geordende maatschappij, met meer onderscheiding en op een geheel ander standpunt beschouwd te worden, dan waarop zij thans nog geplaatst zijn. Of zoudt gij niet denken, dat wij eene plaats in de maatschappij bekleeden, op wien de Staat zijne oogen gevestigd heeft, of werkelijk diende gevestigd te houden?

Ik weet wel dat wij daaromtrent altijd in meening verschilden; ook dat gij mij doorgaans daarom pleegdet uit te lagchen en gewoonlijk mij, poëtisch doordrongen als ik was van het hooge gewigt des geneesheers, toevoegdet: ‘een doctor is een doctor en een kruidenier is een kruidenier! bij den eenen koopt men voor zijn geld hulp tot herstel van gezondheid en bij den laatsten rijst met pruimen! de praktijk is slechts een winkel enz.’, allen evenzoo vele denkbeelden, die u nog bij overerving aankleefden uit den ouden zuurdeesem der gilden, welke zich als *corpora moralia* doende gelden, geheel buiten den Staat hun eigen weg volgden. Bovendien herinner ik mij nog zeer wel, dat gij, ofschoon vlijtig studerende, en na uw kandidaats het ziekbed getrouw bezoekende, steeds denkbeelden koesterdet - die geenszins de mijnen waren - over den *individuelen zieke* en de *individuele ziekte*, over het algemeen ziektekarakter en de *constitutio stationaria* enz., dat gij alleenlijk epidemiën erkendet en een bepaald systeem van geneeswijze aankleefdet, iets waarin ik niet kon toestemmen, kortom evenzoo vele verschillen, waarover zelfs sommige hoogleeraren niet altijd eenstemmig dachten, vooral zij niet, die eenige neiging hadden, om ten voordeele van het een of ander stelsel in de geneeskunde vooringenomen te zijn.

En dit uiteenloopende gevoelen had nog merkwaardiger gevolgen voor onze zienswijze; namelijk dat gij meer waarde aan geneesmiddelen, ik daarentegen meer aan algemeene gezondheids-maatregelen, dieet enz., pleegde toe te kennen. Hoe veel gronden gij voor uwe, ik voor mijne meening mogt aanvoeren, zoo vergeleek ik de oorzaak van het verschil onzer opiniën in mijne verbeelding altijd bij de uitwerkselen der beide polen van de magneetkracht, wier opposite eigenschappen, in eenen maatschappelijken zin, mij nimmer zoo beeldrijk toeschenen, als juist over dit punt in quaestie. Herinnert gij u nog wel, hoe wij voor ons propaedeutisch daarover bij de collegien in de *physica* haspelden. Gij stoottet alles af wat gij meendet, dat niet direkt tot de kunst van genezen behoorde. Ik trok alles, zelfs de verwijderdste elementen naar mij toe, om de geneeskunde, als eene natuurkundige wetenschap, in den uitgebreidsten zin te leeren kennen. Dit laatste is mij, in mijnen verderen leeftijd, nog wel, naar veler oordeel, te veel bijgebleven, vooral wanneer ik eenige oogenblikken voor de hulpwetenschappen der geneeskunde afwoekerende, van sommigen hooren moest, dat ik te veel tijd aan andere zaken verloor, die ik beter aan het ziekbed had kunnen besteden, dat A B of C getrouwer hunne zieken bezochten dan ik, en een *savoir faire* hadden - den echten geneesheer onwaardig - maar voordeeliger voor de

auri sacra fames. Ik mogt hen wel overtuigen, dat ik den *genius morborum*, de *constitutio annua stationaria epidemica* enz. trachtte op te sporen, doch daaraan hechtten zij niet veel, het waren voor hen verlorene klanken. Ondertusschen doordrongen als ik was van de waarde des geneesheers, dweepte ik steeds met mijne bestemming, waagde ik mij zelfs, hoe gebrekkig somtijds de officiële opgaven waren, aan het opmaken van statistieke tabellen (voor mijn eigen gebruik en oefening), om daaruit de vorderingen of den achteruitgang van den alogemeenen gezondheidstoestand in de verschillende streken van ons vaderland te kunnen bepalen; maar niettemin streelde het mijne eigenliefde, als ik nu en dan, ofschoon naamloos, met algemeene wijsgeerige denkbeelden over Ogeneeskunde kon voor den dag komen, die de positive wetenschap ten grondslag hadden en welligt door dezen en genen beaamd werden.

Gij hebt mij, in later tijd, ook wel eens te kennen gegeven, dat de wetenschap, zoo als ik die bedoelde, weinig bijzonderen invloed had op uwe handelwijze aan het ziekbed, dat de waarneming van den zieke u meer lichts gaf dan de theoretische beschouwing over de ziekte, dat gij meer aan de praktijk en ondervinding verschuldigd waart, dan aan de nasporingen en proefnemingen in de natuuren ziektekunde, kortom dat uw praktische blik op uwen individuelen zieke u zelden deed falen. Ik huldig die kunst, maar zij is een van diegenen, welke noch op geschiedenis, noch op oordeelkunde gevestigd is en die - epidemiën uitgezonderd - meer geluk dan wijsheid verraadt.

Immers zegt Zimmerman: ‘Wien het om de ware ondervinding in de geneeskunde te doen is, moet eerst de ware geschiedenis der ziekten trachten te leeren, want dit is de ware en de onveranderlijke grondslag der kunst’, en daardoor wordt men steeds voor eenzijdigheid in het vak bewaard, een klip waarop zoo menig geneesheer gestooten heeft. Hoe velen waren er niet, die steeds op een algemeen ziekteverschijnsel afgingen, en dit of dat geneesmiddel in deze of gene gevallen roemden en daarmede zoo zeer dweepten, dat zij het bijna onvoorwaardelijk aan al hunne lijders voorschreven, hetgeen niet zelden de apothekers konden getuigen, die met de bereiding daarvan belast waren.

Gij liept bovendien met elk nieuw geneesmiddel hoog weg. Ik vertrouwde er geen een en kon het zelfs van mij niet verkrijgen om, wanneer ik den aard der ziekte wel meende nagespoord en gekend te hebben, van die middelen afstand te doen, die mij steeds zoo veel diensten bewezen hadden. Alleen dan kon ik daartoe besluiten, wanneer natuur- en scheikunde mij de affiniteit hadden aangetoond, tusschen de naaste oorzaak en het produkt der stoornis en de als geneesmiddel aanbevolene scheikundige bereiding; met andere woorden, als ik eenig verband zag tusschen de ziekte en het middel.

En dit brengt mij tot de beschouwing van datgene, waarop ik door dezen brief uwe aandacht vestigen wilde: namelijk op de voorloopige en korte beoordeeling der strekking van een paar geschriften, die dezer dagen in het licht gekomen of aangeprezen zijnde, veel nut stichten, of onbedenkelijk veel kwaad doen kunnen, en zulks nog te meer, wanneer zij in handen komen van onbevoegden, die òf het eene niet verstaan, omdat zij de voorbereidende kennis missen, òf het andere overal daar willen toepassen,

waar zij in hunne waanwijsheid, den doctor eens regt zullen loeren, welke, en hoevele middelen en welk eene verscheidenheid van bereidingen, hem in deze of gene ziekte ten dienste staan.

Vergun mij dus deze bedoeling met de oplossing der navolgende vragen, beter uit te drukken.

10. Is de geneeskunde eene zaak van openbaar belang? Is zij een tak van wetenschap, die voorziening of medewerking verdient van het algemeen Staatsbestuur?
20. Of is zij eene industrie, die men op ieder individu, onverschillig van welk eene gesteldheid, afkomst, opvoeding, leefwijze of beroep, zou kunnen en mogen exploiteren?

Aangaande het eerste denkbeeld geloof ik op grond mijner zienswijze, dat Dr. Kiehl gelijk heeft, als hij ten opzigte van den openbaren gezondheidstoestand zegt: ‘Tot de aangelegenheden welke aan den Staat zijn toevertrouwd, behoort de zorg voor het leven en de gezondheid der ingezetenen’, daarom worden er ‘jaarlijks van Staatswege, opgaven bekend gemaakt omtrent de bevolking en den openbaren gezondheidstoestand.’ Maar beantwoordt men hierdoor alleen aan de behoefte eener Staats-geneeskunde (Medicina Politica) die overigens zoo karig in ons vaderland behandeld wordt? Ziet men niet allerwege in onze beschaafde eeuw, waarin zoo vele instellingen veranderd zijn en nog gestadig eene nieuwe gedaante verkrijgen, de behoefte aan geneeskundige hulp toenemen en vermeerderen? Is het geen waarheid als Dr. Kiehl zegt: ‘dat in de natuur zelve de reden der sterfte *niet* te zoeken is - maar dat in het maatschappelijk leven de wortels van het kwaad woekeren; en de mensch, geroepen om door het zamenleven met zijne medemenschen het doel zijns aanzijns te bereiken, is èn dwaas èn zorgeloos genoeg om dit zamenleven in eene bron van onheilen te veranderen.’ Zou men door die betuiging niet tot de bewustheid komen van het beginsel, om met den Staat een verdrag aan te gaan, ten einde die wortels uit te roeijen, ten minste onschadelijk te maken; ja zelfs den Staat uit te noodigen zijne aandacht op dat onderwerp te vestigen, en alzoo met bewijzen te staven van hoe hoog belang de Staats-geneeskunde is, om het leven der menschen te verlengen, hun physiek te verbeteren, hunne levenswijze gezonder en aangenamer te maken. Inderdaad de heer Kiehl heeft zich voorwaar de aandacht des algemeenen bestuurs waardig gemaakt, met aan te toonen door welke schadelijke magten een aantal nadeelige gewrochten kunnen te weeg gebragt worden, die willens en wetens den levensduur moeten verkorten. Een iegelijk dit begrijpende, zal mij derhalve moeten toestemmen, dat dit veld van beschouwing en ervaring in ons vaderland noog zeer spaarzaam bearbeid zijnde, niette min de oplettendheid aller geneesheeren verdient. Doch hiertoe wordt in gelijke mate de medewerking van den Staat dringend gevorderd, wil deze, als zedelijk ligchaam, prijs stellen op uitbreiding van wetenschap en bevordering van volksgeluk.

En zou dan op die gronden en in dien geest, de Staat voor de opvoeding der geneesheeren niet moeten zorgen, alsmede datgene strengelijk weren, wat nadeelig op de openbare gezondheid werken moet, of de sterfte bevorderen kan, ‘want Staat en geneeskunde zijn, op het gebied der Staatsgeneeskunde, met elkander vereenigd. De Staat heeft

een wetenschappelijk doel. De geneeskunde bevordert door vervulling van den Staatspligt hare eigene wetenschap. De echte geneeskunstoefenaar zal tot vervulling van zulken pligt steeds bereidvaardig zijn.' (Dr. Kiehl).

Ziedaar mijn antwoord op de eerste vraag.

Intusschen zult gij mij wel toestaan eene aanmerking te maken op de rigting, welke de heer Kiehl in zijne brochure zich ten doel gesteld heeft, opzigtens het Rapport der Staats-Commissie benoemd bij de koninklijke besluiten van Julij en Augustus A0 1848. Het ligt namelijk geenszins in mijn plan dit laatstgenoemde punt aan te roeren, hetgeen, indien ik wel onderrigt mag zijn, geene verdere overwegingen zal behoeven uit te lokken. Ik zou zelfs van zijne brochure geene melding gemaakt hebben, ware het niet dat zijne algemeene beschouwingen over de Staats-geneeskunde te veel belangrijke elementen voor dezen brief hadden opgeleverd om die niet te behartigen, en daardoor u en al de zoodanigen van het vak te bekeeren, die uit eenzijdige beginselen of uit voorliefde voor systemen in de geneeskunde, voorzeker naar mijn begrip op een dwaalspoor verkeerden.

De tweede vraag: of de geneeskunde eene industrie is, moet naar aanleiding van hetgeen nu reeds is aangevoerd, geheel ontkennend beantwoord worden. Immers, indien ik u aantoonde, dat de Staat op de voorlichting der geneeskundigen alles moet trachten te weren, wat regtstreeks of zijdelings, nadeelig op de gezondheid der ingezetenen kan werken, dan geldt zulks een algemeen belang, waarvan men elders en voornamelijk in Frankrijk en in België reeds de vruchten te gemoet ziet. Maar geenszins kan zij eene individuele rigting bedoelen, die men voor sommige standen, of ten zijnen profijte zoo voordeelig mogelijk tracht te maken. Welke kunnen de gevolgen zijn, als ieder zijn eigen veld in de geneeskunde exploiteert, kan men de nadeelen voorkomen, als men zulks toelaat, of wat nog erger is, de wetenschap, zonder de noodige voorbereiding, onder het volk verspreidt?

Onder de oorzaken, die in de beschaafde maatschappij eene gewigtige schade jegens den openbaren gezondheidstoestand kunnen berokkenen, behooren al die zoogenaamde volksboekjes, die de geneeskunde, om zoo te spreken, brengen *à la portée de tout le monde*, waartoe dan almede het aangekondigde werk van Prof. Osiander, dat zoo sterk verkocht wordt, behoort gerangschikt te worden.

Zonder aan de bekwaamheden van dien hoogleeraar, of aan die van zijnen vertaler te kort te willen doen, zou ik zeer twijfelen, of zij wel den regten weg gekozen hebben, om het volk op die wijze omtrent zijne gezondheidsbelangen in te lichten; of zij wel overtuigd zijn van de hoogst nadeelige strekking, die zulk een volksboek kan te weeg brengen; of zij den minder geoefenden geneesheer, gesteld eens dat deze des hoogleeraars geschrift wilde raadplegen, niet op een dwaalspoor kunnen leiden en door de veelvuldige middelen, zoo doende, den weg voor hem afsluiten, om eene rationele kennis aan het ziekbed te verkrijgen; of zij 'de genie bij de beoefening der geneeskunde niet tegenwerken door met mislukte artsen en geneeskundige wijven tegelooven, dat deze kunst slechts bestaat in dekennis van eenige recepten.' (Zimmerman.)

Om nu eenige staaltjes van die volksgeneeskunde op te geven, moet ik u verder vragen, welke middelen gij uit de twintig of dertig opgegevene zoudt kie-

zen, die tegen zoogenaamde algemeene ziekten, als ontsteking, koorts, en hoofdpijn zijn aanbevolen; of door leeken te laten aanwenden, die van het nasporen der oorzaken, bij gebrek aan kennis van de ontleed-, natuur en ziektekunde, geen het minste begrip hebben; die voetstoots bij een bedorven maag, kramp in de maag, het zuur, den hik acht en veertig middelen ten dienste hebben en in staat zijn, om wanneer het eene geneesmiddel mislukt, het andere aan te wenden, genoeg om daardoor eene kunstmatige maagkramp, het zuur en den hik te kunnen veroorzaken?

Kan en mag men onder andere meer of minder schadelijke middelen bij buikloop, roode loop, spijsloop, rooden wijn met kaneel en suiker warm gedronken, rationeel achten, en zulks door geneesheeren zien aanprijzen, zonder op de oorzaken te letten, of de constitutie, den epidemischen toestand der ziekte enz. in acht te nemen?

Welke waarde moet men toekennen aan drie en tachtig soorten van hulpmiddelen tegen de tusschenpoozende koortsen, een onderwerp van zooveel gewigt in de geneeskunde, waarbij er zoo veel aankomt op de kennis van miasmatische, tellurische en atmospherische oorzaken, dewelke van den geneesheer eene ernstige nasporing eischen, om de rigting zijner handelwijze te bepalen; of zoudt gij niet denken, dat men hiermede op het terrein komt der staatsgeneeskunde, dewelke in zoodanigen toestand de aandacht des algemeenen Staatsbestuurs moet opwekken en tevens behoort aan te sporen tot het nemen van afdoende gezondheidsmaatregelen?

Maar gaan wij verder: welk verstandig man, hij behoeft niet eens geneesheer te wezen, zal den raad van Osiander opvolgen, om den kinderen, die niet slapen kunnen een lepel vol aftreksel van maankoppen toe te dienen, tot zoo lang er een regelmatige slaap volgt (een middel waartegen onze nog zoo gebrekkige wetten weten te waken), of uit 260 middelen eene keuze willen doen tegen de ziekten van kinderen, wier nasporing zooveel geduld, oordeel en kennis vorderen, eer men den aard der stoornis bepalen kan? Mag men voorts aan leeken de behandeling van kraamvrouwen toevertrouwen en de gewigtigste gevallen, waarbij dikwerf het leven op het spel staat, ongestraft aan bakers en onkundigen overlaten?

Kortom deze staaltjes zijn genoeg om u den inhoud van dit volksboek te doen kennen; het vloeit over van onkunde, vernedert in allen opzigte de wetenschap en verdient geene de minste aanprijzing, omdat het voor onkundigen geschreven is, die geene de minste voorbereiding of opvoeding in de geneeskunde genoten hebbende het daarom niet kunnen begrijpen.

Ik wil niet ontkennen, dat er sommige middelen in voorkomen, die eenige waarde hebben in velerlei gevallen, die aan de behandeling van eenen geneesheer zijn opgedragen; maar indien die niet met het oordeel des onderscheids worden toegediend, dan mag dit boek als een *pons asinorum* beschouwd worden, die het fundament is van eene slender-praktijk. Nogmaals, het boek is schadelijk en gevaarlijk, *schadelijk* voor de rationele wetenschap, *gevaarlijk* voor den leek, die eindelijk een of meer der opgegevene middelen vruchteloos hebbende aangewend, spoedig met de handen in het haar zit, als hij gevolgen ziet ontstaan die buiten de grenzen zijner kennis liggen. En zal hem dat niet in het geval van den onbevoegden zeeman kunnen

brengen, die niet tijdig genoeg den loods inroept, omdat hij in zijne verbeelding de kust goed meent te onderscheiden en de klippen te mijden, maar helaas, onverantwoordelijk genoeg, lading en manschappen aan eene waanwijsheid en inbeelding opoffert, die hem strafbaar maken voor de maatschappij.

Ziedaar het antwoord op mijne tweede vraag. Ondertusschen laat ik het aan uw oordeel over te beslissen, of gij nu in mijne zienswijze over deze beide aangekondigde werkjes deelen kunt, bovendien, of gij mijne inleiding aangaande het maatschappelijk standpunt des geneesheers gevat hebt, alsmede of gij het nuttig zoudt vinden deze gedachten aan uwe collegae te willen mededeelen? Er zijn onder de uwen ook vele wetenschappelijk gevormde geneesheeren, die genoeg belang hebben bij een geordend toezigt van den Staat op alles wat de geneeskunde als Staatsinstelling aangaat.

Wanneer ik u en welligt anderen door deze wenken heb kunnen overtuigen van het hooge belang der *Medicina politica* voor volksgeluk en volkswelvaren, dan vertrouw ik, dat ook velen onzer ontwijfelbaar zullen medewerken, om de geneeskunde, niet als een tak van industrie te drijven, maar als een der rigtsnoeren te beschouwen, waarvan de Staat zich ten voordeele der ingezetenen kan bedienen. Haar deswege op het juiste standpunt geplaatst ziende, wat haar billijkerwijze in de rij der Staatswetenschappen toekomt, zal zij aan hare bestemming kunnen beantwoorden. Geenszins zal zij daardoor tot een openbaar bedrijf van concurrentie worden vernederd. De achting voor den stand des geneesheers zal voorzeker in de oogen des publieks moeten rijzen, want in zijne roeping ziet men den handhaver der edelste volksbelangen vertegenwoordigd, en langs dien weg zal men de hoop mogen koesteren, de geneeskunde in ons vaderland tot dien trap van bloei gebragt te zien, welke haar door een aantal groote mannen, van Boerhave af tot aan Brugmans toe was toegewenscht. Doe hiermede uw voordeel en geloof mij,

t.t.

J.G.V.

Geen prachtbanden.

Nederlandsche Volks-Almanak voor 1852, onder redactie van A.J. de Bull en H.J. Schimmel. Te Schiedam, bij H.A.M. Roelants. 1851.
Geldersche Volks-Almanak voor het schrikkeljaar 1852. Achttiende jaargang. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff. 1852.
Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, voor het schrikkeljaar 1852. Nieuwe serie, zesde jaargang, met platen. Te Schoonhoven, bij S.E. van Nooten.
Christelijke Volks-Almanak voor het schrikkeljaar 1852. Negende jaargang. Te Amsterdam, bij P.N. van Kampen.

Wie onzer lezers mogt zeggen dat de bijeenvoeging van dit viertal boekjes heterogeen genoeg is - wij zullen het hem geenszins tegenspreken; alleen ze zijn ons door de redactie van den Tijdspiegel toegezonden en op het voetspoor van een vroegeren beoordeelaar voegen wij ook deze bij elkander. Wil zich nu iemand

daar aan ergeren - het zal wel de laatste ergernis niet zijn, die ons Tijdschrift veroorzaakt en met dien troost gaan we over tot het vlugtig bespreken van een en ander; vlugtig, zeggen we, daar een breede beoordeeling misschien de maand Maart, die wij tamelijk bar verwachten na zulk een zachtzinnigen winter, voor sommigen nog barder zou maken en deze en gene gewis nog wel eenige scherpe buijen en hagelvlagen van den Gids zal hebben door te staan. Wij voor ons - en misschien noemt men ons daarom stekeblind - wij voor ons zien het nuttige niet in van zooveel snerpende koude als ons ook weder deze laatste dagen uit den Gids tegenwaait, en begrijpen niet hoe hij zich niet op den omslag laat afbeelden, niet zooals eertijds met pretensie den weg wijzende, - nu toch weet hij zelf vaak niet of hij links of regts wil - maar met een geweldig grooten moker en het motto van den tweeden jaargang des Braga's, aan Bellamy's Kaïn ontleend, op de lippen: ‘zoo 'k al wat leeft vermoordde.’ Kaïn toch was geen grooter doodslager dan hij. Men zou dan ook vooraf gewaarschuwd zijn tegen wat hij in zijn mars voert en zich kunnen wachten voor zijn onvriendelijk geaai. Wij zouden bijna geneigd zijn te vragen: wat er in zijne oogen goed is in de literatuur en hoe de Volks-Almanak er af zou komen, indien hij dat boekje zou aankondigen, nu het reeds, naar onze meening, niet bij de twee vroegere jaargangen onder dezelfde redactie haalt. Maar onze eischen moeten noodwendig lager zijn gesteld, omdat wij geen heil zien in het op nieuw veldwinnend afbrekens systeem. Aan het betere hebben wij, we stemmen dit min of meer toe, gebrek, maar hoe het betere verkregen, als het vrij goede wordt vernederd - en als zij die het leveren ontmoedigd worden? Waarom ziet men toch altijd voorbij dat het beste de vijand is van het goede? Of is het aantal van hen die iets goeds leveren zoo overvloedig? En is het goede niet de vader van het betere, ook zonder zulke scherpe kritiek? De jaarboekjes zijn echter in het oog van den Gids altijd het *Carthago delenda* geweest, daar hij heeft vergeten te bedenken, dat daardoor onze schrijvers in menigen kring worden, opgenomen, waar anders de Fransche auteurs, of Da Costa, - de struikelende Bijbeluitlegger, niet de bezielde dichter - en de mystieke Boucher, au programme risible, bijna alleen den schep ter voeren. Dan de Volksalmanak vraagt onze meening. Wij zeiden 't reeds dat het boekske niet in de schaduw staan kan der beide vorige jaargangen. Wij deden ons meermalen de vraag: hoe het toch komt dat een werkje van dezen aard gewoonlijk de beide eerste jaren uitmunt door den inhoud, en het dan al minder en minder wordt. Is het omdat enkele redacties verflaauwen, of dat de medewerkers de wieken slap laten hangen, en zich maar afmaken van de aanvraag, zoo als van Lennep hier schijnt te hebben gedaan, door het afstaan van bijdragen even beteekenisloos als ze beneden zijn talent zijn? De waarheid van het feit is echter bij ons boven alle bedenking verheven en ook hier schijnt onze meening te pleiten voor onze eerste vraag. Of waarom onthield de Bull zijn proza aan zijn lievelingsboekje, en bedacht Schimmel het slechts met één verhaal? Wel is waar, de laatste gaf in plaats van een tweede novelle twee dichtstukjes, en dus één meer dan in 1851. Wij mogen hem derhalve niets verwijten, daar hij zich even actief als een vorig jaar betoonde en nu actiever dan zijn medeverzamelaar, die zeker door zijn levendig proza, - hoe had hij ons

het vorige jaar geboeid! - ons meer zou hebben aangelokt dan Boelen of Honig, Jz., Jr., welke nu de plaats beslaan die hij had behooren in te nemen met zijn arbeid. Met dit woord willen we nu niet gezegd hebben, dat het verhaal van den eersten, waarmede hij voor het eerst met zijn naam optreedt voor 't publiek, de plaatsing onwaardig is, evenmin als wij willen gerekend worden tot hen die het stuk van Honig uit de hoogte af keuren; maar in dit geval zijn we verklaarde pessimisten en zal ook hij die het meeste eischt of met weinig tevreden is, ons gevoelen, gelooven we, geheel en al bijstemmen, dat hij met meer liefde het werk van de Buil dan van genoemde auteurs begroet.

Toch verdient ‘Zes uren op het water’ van Boelen een genegen knikje - los verteld als het is, hoewel men te regt heeft aangemerkt, dat het idé, hetwelk aan 't verhaal ten grondslag ligt, op geen nieuwheid bogen mag. Toch komen er flinke opmerkingen in voor en toont Boelen zich beter thuis in 't proza dan in de poëzij, en achten wij dat zijn dialoog veel heeft aangewonnen. Zoo behooren wij ook niet tot hen die Honig's verhaal hier niet tehuis achten, al meenen wij het *geen* van den Recensent[1)] voor een drukfout te moeten houden, waarvoor trouwens geen valkenblik noodig is. Dat ‘Wat een luitenant admiraal van Zeeland in den Briel weêrvoer’ bevat nog menige les voor volk en volksgunstbejagers - beide tot waarschuwing, om zich niet aan den schijn te vergapen. Men leert er uit dat het volk ten allen tijde hetzelfde is en dat de eeuwen voorbijgaan, maar het hart der menschen even zwak en bedriegelijk in 't voorleden was als het heden is. Het prozaverhaal van Schimmel draagt ‘Oud en Jong’ tot opschrift en schetst den strijd des stilstands en des vooruitgangs, den strijd tusschen de routine en de onderneming, den strijd tusschen oude denkbeelden, waarin waarheid steekt, en nieuwe denkbeelden die zich kenmerken door begrip van den tijd; hij wordt gekarakterizeerd in Jansen en van Buren, de hoofdpersonen des verhaals en van wien we Schimmel nazeggen: ‘Goed vaderland! herbergt ge vele Jansens op uw grond, o ik wensch ieder een deelgenoot als Jan van Buren; beide vereenigd maken ze een goed geheel.’ Het verhaal is levendig en met karakterkennis geschetst en zonder de koude, die wel eens des auteurs overwigt van kritiek verraadt. Wij wenschen dat hij steeds zijn Almanak zoo goed blijve gedenken, al stellen wij de beide verzen, die hij dit jaar gaf, ook beneden zijn voortreffelijk ‘Prentjeskijken’ in 1851 ons geschonken. ‘Wel te vreê’ wint het evenwel van ‘Geen roosjen zonder doren,’ ook wat de dictie betreft, die verre van zangerig is, 't geen de daarvoor gekozen versmaat vooral eischt. ‘Wel te vreê,’ is een goed gevoelde schets van het landleven - in zijn arbeidzaamheid en kalmte. In korte trekken worden er morgen, middag en avond in geschilderd en de maat, schoon kort, is verre van zinledig, dat wel eens met lange bij anderen 't geval is. De Recensent haalde er een natuurschildering uit aan, die wij niet minder roemen. Wij doen hulde aan de greep, het niet zeer gelukkige plaatje in aanmerking genomen. De Bull's verzen verdienen lof. In de ‘Gemoedelijke toespraak aan een verontwaardigd paard’ schuilt geest, terwijl ‘Een heele lieve brief!’ van fijne opmerkingsgave getuigt. Het dichtstukje expliceert het plaatje naar eisch: de praatachtige oude komt goed uit tegenover den droogen en verstan-

1) Zie het nommer voor Februarij blz 110.

digen buurman. Onder de degelijke bijdragen die het jaarboekje opluisteren, tellen we daarenboven Tollens' ‘Ons vaderland,’ even waar als naïef gedicht en zeker in deze dagen dubbel te onderschrijven, waar elders de dwingelandij onder den schijn van de anarchie te bestrijden den éénhoofdigen kop verheft; De Kanters ‘Bij het beschouwen van het spiegelwapen des oorlogsschips The Royal Charles, door de Nederlanders in 1667 op den Theems veroverd’, dat het hart goed doet om den echt vaderlandschen geest, dien het ademt, en van den Bergh's niet minder echt Hollandsche ‘Jasper Leunszoon van Zoeteland’, waarvan we hulde doen aan regels als:

Één sprong - hij lacht met 's vijands lood;
Één kort geplasch - hij duikt naar hoven;
Één greep - hij kampt weêr op zijn boot;
Één zwaai - de Spaansche jubels dooven;
Maar op 't gezicht der rijke buit
Gilt elke Geus zijn blijdschap uit.

Ook van Zeggelen's ‘Van Streek’ is een aardige gedachte, goed uitgedrukt, even als Gewin's ‘De republikein schoenmaker’, terwijl de navolgingen van Da Costa meer getuigen van zijn zucht om het goede te schragen dan ze op hooge dichterlijke verdienste bogen kunnen. Maar van al de dichtstukken die de Almanak bevat, stellen we ‘Twijfelzucht’ van mejufvrouw S.M. Böeseken het hoogst; het is een geestige positie geestig teruggegeven. Wij laten ons niet weêrhouden het hier te doen volgen, overtuigd als we zijn, dat wie het las onze uitspraak zal bijstemmen.

Wat of toch Krelisbuur mag schelen,
Dat hij zoo schuin door 't venster ziet?
Zou hij mijn bloemen willen stelen?
Maar neen.... och! ik begrijp hem niet.

Hel is niet langer te verdragen;
Wist ik slechts wat ik heb misdaan!
En toch - ik durf het *hem* niet vragen,
Ik zal maar eens naar moeder gaan.

Misschien! - maar, foei! waar zijn mijn zinnen
Ik, nog geen achttien jaren oud,
Ik zou al denken aan het minnen!
Zij 'k op mijn *dertigste* eens getrouwd!

Maar moeder; - ja, die moet ik 't zeggen
Hoe Krelis door het venster tuurt;
Voor haar wil ik 't eens open leggen
Hoe hij ten spot strekt van de buurt.

In plaats als vroeger mij te groeten,
Wordt hij als een kalkoensche haan,
Eu maakt zich haastig uit de voeten
Als had hij 't grootste kwaad gedaan.

Hoe of een mensch toch om kan keeren!
Dat zag 'k op 't laatste kermisbal;
Hij moest van Door de Polka leeren,
Door! - die hem toch niet nemen zal.

En in den tuin na 't kersenplukken
Sloop hij als onze keeshond weg,
En - ja! wat heeft een mensch toch nukken!
't Wordt tijd, dat ik het moeder zeg.

Toen 'k laatst met Albert was aan 't hooijen
Keek hij mij zoo verdrietig aan,
Dat ik de hooivork weg moest gooijen,
En beefde als had ik kwaad gedaan.

Kan 'k wat ik wil niet vrij beschikken,
En ben 'k niet bijna achttien jaar?
Door al dat wegen en dat wikken
Wordt mij het hart zoo warm en raar!

'k Wil moeder -- doch, ik zal maar zwijgen,
En als 'k met hem ter markt moet gaan,
Dan zal ik het wel uit hem krijgen
Hoe tusschen ons de zaken staan.

Na de heeren Beets, ten Kate, Beeloo, Hofdijk, de Génestet, die vroeger dezen Almanak steunden, en anderen die het hadden kunnen doen, gevraagd te hebben of de opbouwing van het volk, ook door middel van een jaarboekje, niet tot de werkelijke roeping des dichters behoort, en den uitgever om druk en papier, al is het ook minder om de lithografiën geprezen te hebben, gaan we over tot het

bespreken van n_o. 2, waarvan we meenen te kunnen volstaan met het opgeven van een ietwat katalogusachtige opgave, daar zeker het toetsen van iedere bijdrage een even doelloos werk zijn zou, als het opsjouwen van Ixion's steenklomp tegen den hellenden berg.

Levensberigt van Gerlachvander Capellen, door I.A.N., met portret. - Zeer belangrijk en lezenswaardig omtrent een staatsman, die gedurende den tachtigjarigen oorlog zich vooral jegens Gelderland verdienstelijk maakte. - *De Vossen*, door E.W. van Dam van Isselt, - kenmerkt zich door den gewonen lossen trant van den auteur. - *De vijfentwintigjarige bruiloft van Teunis Oom*, door D^r. N.B. Donkersloot. -Een der uitstekendste bijdragen tot dit boekske, geestig en los, met waarheidsliefde en lokale kennis verhaald, geschreven in den volkstoon en met een behartigenswaardige strekking. Een stukje daarenboven, dat zoo het Instituut niet 'geript' ware zeker nota zou nemen van het dialekt. - *De twee Molenaars*, door J. Chr. Gewin. Flaauw als twee derde van den arbeid des dichters, die echter nu en dan goede grepen deed. - *Aanteekeningen omtrent de oude schietgilden op de Over-Veluwe*. Even schadeloos als zonder gehalte. - *Emerik van Druten, vermoord in de kerk te Leeuwen in* 1354, door M.A. Holsboer. - Verre van de minste der dichterlijke bijdragen, schoon daarom nog verre van poëtisch. - *Geschiedkundige Mededeelingen nopens Deil*, (derde brief), door R.C.H. Römer. - Even als de vorige brieven belangrijk, en vooral waar hij over de gemeenten tijdens de Hervorming handelt. - *Bij de ruïne van 't huis te Brakel*, door V.D.v.B. en *Een Gelderschman*. - Onbeduidend. - *De Ontrouw eener Bruid*, door W.C. Wansleven, Jr. - Een historisch romantisch verhaaltje, verre beneden vroegere proeven in dit genre van den auteur. - *De ware vrijheid*. - Vrij waar, schoon vrij naar. - *Pachter Kees*, door M.L. Quack en *Ons dorpje*. - Beide geschikte stukjes voor een Volks-Almanak in den goeden, degelijken toon. - *Schoonderbeek*, door M^r. J.A. de Meester. - Als oudheidkundige bijdrage geen der minste van den Almanak. Navolgenswaardig om de strekking - dat anderen zijn voetspoor drukken mogen! - *De Tabaksplanters*, door R.H. Graadt Jonckers. Miserere Dominé. - *Oom en nicht*. Zie de ware vrijheid. - *Oostende*, door G. Haasloop Werner. - Even wetenswaardig als karakteristiek. - *De Klingelbeek bij Arnhem*, door I.A.N. - Teregt door den auteur beschreven als niet voor iedereen - het Geldersche volk zal er weinig... de antiquaar zooveel te meer aan hebben. - *De ware leer*, door J. Chr. Gewin. - Gepast, duidelijk, en allerliefst gedicht. - *De Lochemsche koolhaas*. Eene geschiedkundige anecdote om - te doen lagchen. - *Ode aan den ouden lindeboom op het voormalig kerkhof te Voorst*, door G.F. Middelbeek. - Bewijst dat de auteur niet weet wat een ode is, en waarschijnlijk nooit Bilderdijk, Kinker of Boxman heeft gelezen - om van de jongere dichters niet te gewagen. - *Wat onze voorouders aten en dronken, van Karel den Groote tot op het einde der Kruistogten*, door J.C.K. (obus) en niet J.C. Kreukniet, als men soms zou kunnen vermoeden om de initialen). - Voor de liefhebbers en gastronomen. - *Complimenten*. Verdienen alles behalve een compliment. - - *Opmerkingen op eene wandeling van Huissen naar het kasteel Doornenburg*. - Goed geschreven en hier op zijne plaats. - *Nieuwjaarsdag*. - Oud, ouder, alleroudst. - *Druk en papier*.

Loffelijk. - *Plaatwerk*. Meer dan middelmatig.

De Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen onderscheidt zich inderdaad gunstig. Menige in gebonden stijl hier voorkomende bijdrage als die van Gewin, Van Weerden, Jantje van Amsterdam, Ten Kate, van den Bergh, Wijsman en van Zeggelen, en de ongenoemde dichter van ‘De Chinees op de Londensche Tentoonstelling’ en van het ‘Minnedicht’, welk laatste tot de geestigste parodiën behoort die ons in den laatsten tijd onder 't oog kwamen, - wij zijn het register gevolgd - zouden waarlijk duurder boekjes tot sieraad verstrekken. Tot staving dier uitspraak willen we er een van mededeelen, en wel Ten Kate's, aan de Braga herinnerend,

Proefjen van een onuitgegeven heldendicht uit de oude doos. Getiteld: De Jeremiade.

I.

't Staat vast, ik wil en ik zal dichter worden:
Bylo! daar helpt geen lieve moedren aan!
Zoo veel' die reeds ten hoogsten Pindus snorden,
Hun stoomkar vol van versche lauwerblaân.
Praat nog wie wil van roeping, hooger orden,
En gaav', slechts uitverkoornen toegestaan,
Geen monopolie! ik belach hem hartig:
De dichtkunst werd *publiek domein* sints 30.

II.

Waar schuilt nu nog de vreedzame ambachtsman,
De schoolmonarch, of krentenbollenbakker,
Die, als hij wil, geen dichter worden kan?
Geen land ter waereld, waar de dichtrenakker
Zoo rijk is. PIET zou zeggen: ‘voor de wan’,
Maar PIET is mal. Het zingen houdt ons wakker;
Benijdbaar oord, waar alles, alles dicht -
Slechts niet de staatsschuld, die te gapen ligt!

III.

'k Heb kennis aan een groot Pojcct: een jongen
Van JAN DE WIT. Ik zie hem elken dag!
Dan komt hij borrlen. Hij heeft veel gezongen:
Van de *Aan's* en *Bij's* heeft hij perfekt den slag.
Die heeft zqo dikwijls bij mij aangedrongen,
Dat ik zijn beê niet langer weigren mag.
Hij zou met lust mijn vruchtjes kastrigeeren:
'k Had aanleg, en - al doende moest men leeren.

IV.

Hij-zelf begon - zoo als een ieder meest:
Op Tantes naamdag, 't Nieuwejaar, de dooden
Der buurt; toen op zijn zusters bruiloftsfeest:
Zijn moeder huilde, en een der feestgenooden
Zeî in een toast, dat zulk een groote geest
Het nageslacht in druk moest aangeboden.

Kleêrmakersleerling, heeft hij sints dien tijd
Zich half der Naald, en half der Lier gewijd!

V.

Hij zond dan ook al menig lief ideetjen
Op avontuur ter wijde waereld in.
Vooral de klinkgedichtjens op zijn KEETJEN,
Zijn vol gevoel en hoog verheven zin.
't Is heerlijk toch, zoo'n zacht verguld-op-sneêtjen!..
En gaat het ook wat moeilijk in 't begin,
Hij zegt, daar zijn voor Febus' ingewijden
Wel middeltjens, die hulp biên onder 't strijden.

VI.

Daar heb je GEYSBEEK: wel bekend, niet waar?
Welnu, mijn vriend ontwoekerde aan de poten
Eens kruideniers een kostlijk exemplaar.
Dat heeft hij toen met wit papier doorschoten:
Hij schreef er alle rijmen bij elkaâr,
Vermeerderd, en verbeterd, en met noten...
Hij zegt, sints hij dat Tooverboek bezat,
Ging 't ééns zoo gaauw, en dichtte hij bij 't blad.

VII.

Hij drukt nu reeds zijn zeventiende bandtjen.
Ook is hij maats met heel het schrijversbont;
En, man! dat zegt wat in ons Vaderlandtjen,
Waar al wat leeft, zich graag onsterflijk pent!
Hij dicht alom - tot zelfs in 't Kamper-Krantjen;
Hij's bovendien een keurig recensent...
Kortom, 'k geniet de uitstekendste edukatie:
Wie weet!... HOMEER, pas op je reputatie!

Een boekje dat zulke bijdragen kan aantoonen, bevordert zeker den smaak, en wanneer zich daaraan paart eene vertelling als ‘De versmade liefde’ van Ising, die op nieuw zijn lossen stijl en geestige vinding kenmerkt; wanneer we daarbij Gerards ‘Boschnovelle’ aan treffen, waaruit behalve alleruitlokkendste schilderingen een gave van opmerking doorstraalt, die voor het vervolg nog meer doet verbeiden; als men een goede bijdrage van Donkersloot en een geestige ‘Stichtelijke en hoogst leerrijke redevoering over de ziekte der kooplieden’ door een zich noemenden John Natan daar nevens vindt, dan mag men voor een boekje des volks, dat goed is gedrukt, en een paar vrijwel gelukte steendrukjes aanbiedt, niets meer vergen - dan zeggen wij, zonder vooringenomenheid, dat het boekje, op zijn standpunt, allezins heeft voldaan aan wat er van redactie en uitgever kan geeischt worden, en daarom zeggen wij ook, dat we den zevenden jaargang der nieuwe serie dezes Almanaks een even gelukkig geheel toewenschen als dezen.

No. 4. Voldoet aan een wezenlijke behoefte. Het is een gulden boekske in menig huisgezin. Maar daarom juist zouden wij het over 't algemeen degelijker en het, behalve den fikschen kalender, die den ervaren redacteur eer aandoet meer bijdragen toewenschen, als b.v. die van deKeijser. Diens ‘geestelijke hoogmoed’ toch is een nieuw bewijs welk een waar menschenkenner hij is, en hoe alles wat zijne pen ons aanbiedt, degelijk en opbouwend is. Het is een spiegel aan velen, zoowel niet-afgescheidenen als afgescheidenen, voorgehouden ter hunner bekeering. Mogt hij maar niet voor niet hun schijnheilig gelaat hebben teruggekaatst! De groote Tentoonstelling te Londen van den verzamelaar is mede een woord op zijne plaats; terwijl Mina's waar verhaal ‘Anna’, met regt de meerdere bladzijden mogt vergen, die de redacteur van den uitgever er voor te vragen had, en de Nuts-voorlezing. ‘Is het waar, dat een leugentje om bestwil niet zondigt’? met veel kennis, waarheidsliefde en christenzin is geschreven. Daarentegen heeft de soort van apologie van Gützlaff, door W.C. van der Zwaag, weinig te beteekenen. Wij verwijzen ieder, die de waarheid lief heeft, - en wie dan de tegenstander van Christus en Zijn rijk, heeft ze niet lief? - naar de uitmuntende bladzijden door professor Hofstede de Groot in ‘Waarheid in Liefde’, jaargang 1852, n°. 1, over dien apostel der Chinezen geschreven. Hij heeft daarin de eer gehandhaafd van dezen zegen des menschdoms, wiens aandenken rein onder ons zal blijven, dewijl hij in Paulus' geest en met onwankelbare trouwe en heilige liefde arbeidde. Men heeft ergens van de verzen in den Gelderschen Volks-almanak gezegd, dat zij een kaakslag waren in het gelaat van de kunst - op de verzen van Meppen en van Vollenhoven na, zou die uitdrukking op de in dit boekske voorkomende dichterlijke bijdragen mede van toepassing zijn. ‘Petrus’ vooral is een mishandeling van den apostel, gelijk wij meermalen van den kansel een ter behandeling gekozen tekst, hoorden mishandelen. Waar we Bijbelsche vrouwen en apostelen en profeten bezitten van onze eerste dichters, hebben we geene behoefte aan bijbelstoffen en moet men hoogst behoedzaam zijn, de uitbreiding van het rijk des Wansmaaks niet in de hand te werken, daar men de uitbreiding van Christus' rijk er nog minder door bereiken zal. Het is een waarheid, waarvan we met de hier voorkomende vrije

navolging van de La Motte Fouqué kunnen zeggen:

> Dat werd reeds vaak gesproken,
> Toch spreekt men 't nooit te veel.

De uitvoering wat de druk en het papier aangaat, is, den prijs van het boekske in aanmerking genomen, vrij goed; maar ditmaal heeft de heer Blommers zijn collega Mieling niet willen toegeven in het leveren van misdruk-lithografiën, zoo als vorige jaargangen van den christelijken Volks-almanak bevatten. - En wat zullen wij verder tot deze dingen zeggen? Nog dit eene: De Drenthsche Volksalmanak heeft, naar wij vernemen, tot ons leedwezen, opgehouden te verschijnen. Wij wenschen dit lot niet toe aan een der hierboven genoemde boekjes, - maar dit vragen we ernstig, dat de uitgevers het aantal der bestaande jaarboekjes met geen nieuwe vermeerderen tot nadeel van hun beurs, en ter verdere voorkoming van versnippering van krachten.

Mengelwerk.

Een jonge dames saletje. (Grootendeels daguerreotype.) Dramatische voorstelling uit onzen tijd.

MISE EN SCÈNE: Eene ruime zaal, prachtig gemeubileerd, de theetafel met negen stoelen in het midden, en zilveren theeservies, eene Erard met brandend waslicht voorzien, meer op den achtergrond, daar nevens twee stapels moderne muzijk; de kanapé, met kostbare geborduurde presentkussens bedekt; de lustres met waskaarsen verlicht, de kroon boven de theetafel ad idem; aan den wand eenige levensgroote portretten door Pieneman en Kruseman; in den hoek der zaal, eene verbazend breede, met goud en zilver gestikte schellekoord, met vergulden trekker, in den vorm eener duif; de twee pendules slaan 8 ure, en het spel begint.

Amalia en Frederika, de twee dochters van den huize, in elegante kleeding, wachtende op de vriendinnen; zij zwijgen beide, de eerste ziet tot tijdverdrijf bij afwisseling in den grooten spiegel, tegenover de geladen theetafel, - eerste pauze.

AMALIA.

Zie, ik dacht het wel, Cornelia compromitteert zich al weder; altijd te laat! altijd met het toilet tot over den tijd bezig, - ik had haar zoo stellig geëngageerd, om een half uur vroeger te komen, voordat de andere, die lieve nufjes (zij glimlagcht), verschijnen - wat laat die bien aimée mij wachten.

FREDERIKA

(op vriendelijken toon).

Beter, zusje, dan een bien aimé, - als ge er maar een kondet vinden, en zoo gelukkig waart als Cornelia, die verleden week met dien langen, vrolijken kapitein is geëngageerd, nietwaar? - O! als ze komt, wat zult gij haar plagen, nu is ze voor den krans verloren; als er dat tusschen beide komt, hebben de vriendinnen afgedaan.

Amalia schijnt niet te hooren, en terwijl zij den rug toekeert naar hare zuster, vraagt ze op meesterachtigen toon: - Kleine, ma petite, ge zult u wel wat bezig houden met de andere dames, als ik met Cornelia een apartje heb, verstaatge? Speel dan maar die nieuwe quatre mains, met een der Lichtveertjes, die denkt dat ze eene virtuose is, en gij, haspel maar door, zoo als ge gewoon zijt; dat hindert niet, ze vinden het toch mooi, al zijt ge telkens een paar maten vooruit. - O! ge zijt nog altijd goed genoeg om ons voor te spelen, charmante zus (ze lagcht boosaardig), en ge ziet er toch wel lief uit, met uwe kostelijke nieuwe samaar, jammer dat Charles er niet bij is, - nu, kijk maar zoo vinnig niet, petite!

FREDERIKA

(met een traan in het oog).

Daar is mijn oude plaag weder, waarom moet ge mij altijd tergen, Amalia, wat

heb ik u dan gedaan, dat ge mij niet verdragen kunt; neen ik wil, ik wil niet langer door u zóó behandeld worden; ik ben even goed als gij, en al zijt ge een paar jaar ouder dan...

AMALIA

(met gemaakte deftigheid).

Zie dat kleine ding eens aan, ze wordt boos, omdat ik van mijnheer Charles en de nieuwe samaar sprak, - je vous demande pardon, adorabele zus; - als ge uwe vingertjes straks moe gespeeld hebt, dan zal het gezigtje wel wat beter staan, - we vervelen ons nu eigenlijk hier abominabel - altijd te laat! - Komaan Fritsje! fantaseer eens wat op papa's kostelijke Erard, - allons, mon enfant, - anders plaag ik u straks en turlupineer u, louter uit verveling (zij geeuwt en ziet in den spiegel) fi donc! wat heb ik van avond een leelijke roode kleur, - gij ziet er, Frederika! zoo voornaam-adellijkbleek uit; kom hier, mijn lief stout kind, laat ik u de wangen eens rood wrijven.

FREDERIKA

(wordt driftig).

Als ge nu niet ophoudt, zuster! loop ik heen en ga naar mama, die...

AMALIA.

O gij domme, brutale heks! weet ge dan niet dat mama met den Engelschen lord naar het bal is, en papatje lief naar de opera? Ach, arm schaap, toute desolée, waar zult ge nu troost vinden? - kom hier, dadelijk... of...

De knecht treedt binnen en annonceert: De dames van der Struyck! - Zij treden binnen - Amalia omhelst de twee jonge jufvrouwen en huppelt om haar heen, - Frederika blijft op een afstand.

AMALIA.

O mon Dieu' wat zijt ge allerliefst gekleed, - is dat nu uw nieuw costuum van verleden week, - om te stelen, - neen (zij beziet de stof), neen, dat hebt ge niet uit de stad, dat is te mooi; heeft papa dat niet uit Parijs laten komen? O, chère! 't staat u beelderig, honnig, - dat moet ik ook hebben - on die broche, met het coliseum er op - nu, als dat geen cadeau is van ... - ja, word maar niet zoo rood, Constance - dan weet ik het niet, - maar komaan, à l'ordre. - Zij schelt, de knecht verschijnt. - Pierre! hier, gaauw wat, waar blijft ge, hier het goed van de dames. - Dames, neemt plaats, - en men is gezeten.

PIERRE

(treedt weder binnen).

- De dames Lichtveer! - Amalia tot Frederika: - Ah, soeur! dat is voor u, - laat de jufvrouwen maar binnen komen. - Fritsje, zet ze maar naast u; ik zal de dames van der Struyck wel bezig houden, - nu, kunt ge niet opstaan? - Frederika ziet hare zuster even aan, bloost, daarop ontvangt ze hare vriendinnen, die zwijgend nevens haar plaats nemen, en stil fluisterend spreken.

PIERRE

(verschijnt, en roept, terwijl hij de deur wijd opent).

- Mejufvrouw Cornelia de la Charendolle! - Amalia springt op: - enfin! O, nu ben ik gelukkig! - Zij omhelst Cornelia, en werpt in de geestdrift de dames van der Struyck bijna op zijde. - Welkom, lieve, beste Cornelia, maar fi donc, waarom komt ge zoo laat, ik heb mij hier reeds zoo lang zitten te vervelen. - Zij herstelt zich: - neen, ik bedoel met de andere lieve vriendinnen op u gewacht; wij hebben zooveel te discussieeren, o zooveel - dames (tot de van der Struycks) mag ik Cornelia hier wel plaats nevens mij laten nemen? - zoo, nog een weinig op zijde. - Zij ziet op - Frederika, weêr aan het fluisteren! Komaan, ma soeur! neem gij de honneurs waar, en bedien ons eens, maar geen slappe kost, verstaat ge? dan kunt ge straks met uw buurtjes Lichtveer (zij knikt de burgerjufvrouwen genadiglijk toe) uw interessant discours voortzetten. (Frederika bloost, en wischt

een traan stil uit het oog) - de thee wordt gepresenteerd.

AMALIA.

Gij ziet, lieve dames! wij doen dat alles heden avond maar en petit bourgeois, ik laat Pierre daar buiten, om minder gegêneerd te zijn, - die dienstboden, altijd op de handen, zijn infaam onverdragelijk, akelig volk - horreur! - buiten dat, Frederika is zulk een perfecte Martlia, zij schenkt een precieus kopje thee, als ze maar niet al te distrait is, - och! 't is zulk een goed schaap. - De dames lagchen luide, en Frederika schenkt met bevende hand de geurige thee.

PIERRE

(verschijnt).

De dames (hij stottert even), de dames - uit de Sinte Pietersstraat. - De jonge dames barsten uit in een gillend gelach - Amalia springt op. - O stupiditeit, o domme gans! - Pierre! schaamt ge u niet? - mon Dieu - de dames de Saint-Pierre uit Parijs! kom, voort, butor! en leid de dames binnen.

Twee elegante, jeugdige personen treden binnen, alle rijzen op. - Amalia houdt eene fransche speech als welkomgroet, die wij onzen lezers schenken, en alle nemen hare plaats - pauze - Amalia bloost; want ze heeft driemalen tegen de fransche grammatika gezondigd, de fransche dames zien elkaâr even aan en glimlagchen, - de dames van der Struyck mompelen zacht, Amalia is verlegen, - Frederika neemt eindelijk het woord: - Lieve Amalia, ik hoop dat ge u allen nu naar uw wensch door mij bediend vindt; maar, waar blijven de dames Koutermans, 't wordt reeds laat, wilt ge Pierre ook eens naar haar heen zenden.

De knecht treedt binnen, en wacht een oogenblik. - AMALIA -: Wat is er, spreek op!

PIERRE.

Compliment van de dames Koutermans, dat ze op eens zulk eene zware hoofdpijn hebben gekregen, dat de dames onmogelijk bij de dames hier kunnen komen, en zich wel zeer laten verexcuseren.

AMALIA

(driftig opstaande).

- Dat is infaam, dat is indigne! niet eens een briefje, en zoo lomp, zonder educatie! - nu dat is ook voor de laatste maal. - Dames, ge ziet, ik ben geindigneerd, gedecontenanceerd! - zulk een boodschap - nu 't zijn ook de Koutermans, - die - die.... (zij wacht een oogenblik.)

Al de dames, uitgenomen de jufvrouwen Lichtveer, Frederika, en de Parijsche juffers, in koor: ja, dat is waar, die Koutermans! - 't zijn infame nuffen en nesten. - (Pauze.)

CORNELIA

(die onophoudelijk geeuwt en telkens op de pendule ziet).

- Komaan, mes chères, we moeten hier niet zoo stommetje spelen; wie weet er wat nieuws te vertellen? - weten de dames van der Struyck ook een nieuw engagement, sedert het laatste bal, waar wij het pleizier hadden elkaâr te ontmoeten? - ei,

Constance! denkt ge nog wel eens om dien langen blonden Seladon, ik geloof een agent van het groote bankiershuis uit Hamburg, - nu, die weet zijn wereld perfect, ik heb haast nog nooit zoo vlug en zoo gedégageerd zien dansen, en wat kende hij de vormen der groote wereld! - Gij kondet het nog al wèl met hem vinden, ma chère, 't heeft eclat gemaakt - ik weet waarlijk niet wat ik er van zeggen moet.

VAN DER STRUYCK

(met een zeer groot zelfbehagen).

En als ma chère Cornelia niet zoo ongemeen gelukkig was geweest op dien avond met haren waarden kapitein, ik benijd hem u niet - chacun sa part - dan zoudt gij ook wel eens aan de beurt gekomen zijn, - maar voor u,

- ils sont passés ces jours de fête - intusschen heeft papa hem gisteren op een groot diner bij ons geinviteerd, ik geloof dat hij zeer rijk is, maar hij is ook jong en knap, en was drie jaren in Amerika.

AMALIA.

Dat eerste is wel zoo goed als het laatste, mijn lieve verstandige papa zegt het ten minste: - un beau gendre is niet genoeg - er moeten pitten bij, veel pitten, - hoor eens, chères! ik wil nooit een bien aimé, die niet ten minste tien possessiën in Californië heeft, en mij een paar titels, en een paar equipages, en een paar buitenplaatsen aan de voeten legt. - Zij lagcht luide.

De dames aan hare zijde stemmen mede in, en zeggen in koor: - bravo Amalia! wat zijt ge toch curieus geestig, altijd een bon mot. - Zij lagchen nog eens.

AMALIA

(ziet Cornelia, die vrij zwart kijkt, even aan).

- Lieve Cornelia, gij moet nu niet denken, dat ik hier toespelingen maak op uw charmanten kapitein, die nog wat avanceren moet; houd maar moed, hij zal het wel ver brengen - als er eerst oorlog komt, is hij in één clin d'oeuil generaal, overwint landen en steden, legt al die lauweren aan uwe voeten; hij wordt baron, en gij baronesse en schatrijk; gij komt aan het hof, en dat is immers even goed als Californië? - Allen lagchen luide, uitgenomen Cornelia, die strak voor zich nederziet. - Pauze.

AMALIA

(met een boosaardig lachje om den mond).

- Komaan Frederika! wij hooren geen woord uit uw mond Wat denkt gij er van, en de dames Lichtveer? we zouden uwe opinie over dat sujet ook gaarne eens willen weten, et vous mesdemoiselles de Saint-Pierre, - hier poogde Amalia, in tamelijk miserabel Fransch, het aanhangige punt in quaestie voor de beide vreemdelingen duidelijk te maken, - deze glimlagchten genadig, en lieten de zaak met een fransche aardigheid berusten.

AMALIA

herademde, en kwam weder bij hare zuster aan boord: - Ma Frederique, laat ons eens hooren, mais je vous prie, niet in ons burgerlijk, naar, stijf hollandsch, - neen, zoo als ik daar even, dans la langue divine, waarin Sue en Victor Hugo de wereld boeijen, laat ons hooren, wat gij over een Seladon uit Californië denkt, en de dames Lichtveer, die heden avond niet zeer bespraakt zijn, zullen u wel wat voorthelpen. Komaan, mais allons donc...

FREDERIKA

(hoog blozend en bevend, ziet hare zuster ernstig en tevens weemoedig aan).

- Amalia! als gij het er op toelegt om mij weder in dit gezelschap te tergen, dan ga ik liever heen, naar mijne kamer, en wil u niet hinderen. Gij weet, ik spreek niet gaarne over die zaken met u; gij weet het, wij worden het daarover nooit, nooit eens: dat zoude ook niet goed wezen, - laat mij, ik bid u, met rust, en kwel mij niet; ik heb

u immers niets gedaan, Amalia, lieve Amalia, - nu ik ga liever heen. - Er rolden twee groote tranen over hare wangen.

AMALIA.

Zie dat kleine sentimentele ding eens aan! Mejuffrouw Lichtveer! ik verzoek dat ge uwe protegée met uw linnen zakdoekje die romantische tranen uit de schoone, blaauwe oogen wischt, ze zouden anders - avec votre permission, lieve dames - dáár in dat theekopje kunnen vallen. - Ik wil toch weten, wat gij denkt, zusjelief! van een rijken ridder, die u uit de huiselijke banden komt verlossen, en welke eigenschappen hij moet bezitten, - o we zullen ons zeker met uwe descriptie amuseren. - De dames van der Struyck en Cornelia knikten, en

wreven in de handen, Frederika zwijgt en bijt zich op de lippen.

Maar de lieve vriendinnen waren onmeêdoogend, en bij gebrek van behoorlijk discours, moest er iemand gevonden worden, die de aandacht wakker hield. - Gelukkig kwam een der dames van der Struyck op den lumineusen inval, om de sierlijke Erard te beproeven - tot groot genoegen der beide fransche mesdemoiselles, die als bij horten en stooten in de conversatie waren gesleept, en door de barmhartigheid van Amalia en Cornelia niet geheel op salet-nonactiviteit waren geplaatst. - De dames rijzen op, bezien met een wenk elkaâr's toilet, herstellen het een of ander misplooide gedeelte der kleeding, werpen allen, beurtelings, een blik, en nog een blik in den grooten breeden spiegel, daarop nadert men den getrouwen bondgenoot, die ten minste aan de arme Frederika eenige herademing belooft.

AMALIA

(heft weder aan).

Komaan, waarde zus! als ge uwe tranen gedroogd hebt, zult ge ons gelieven te onthalen op eene sonate van Döhler, of een quatre mains met uwe vriendin Sofia Lichtveer, maar met aplomb en gevoel, zoo als het behoort - komaan, we zullen u kritiseren. - Frederika plaatst zich voor het moderne en welluidende stuk, de Lichtveertjes nevens haar, gereed om de bladen om te slaan, en naauwelijks zijn de tien eerste maten gespeeld, toen de overige vriendinnen, paar aan paar, in een druk, tamelijk luid gesprek met elkaâr voortmurmelden, en men bij elke point d'orgue, of lang aangehouden trillers, de gesprekken eenigzins kon verstaan: de fransche demoiselles amuseren zich, om over de hollandsche dames, en modes, en taal, onophoudelijk de meest ergerlijke glossen te maken, en trachten, ten einde deze boosaardigheid te bedekken, telkens met hoofd en voet schijnbaar de maat mede te slaan, terwijl zij Frederika met voorname meewarigheid beschouwen. - ‘Ah, la pauvre petite, toujours l'éternel piano! O mon Dieu, quelle bourgeoisie! - enz.’ - De dames van der Struyck, Cornelia, en Amalia, hebben digt nevens elkaâr aan de theetafel de hoofdjes bijeen, en behelpen zich om de chronique scandaleuse der groote wereld, zoo als die haar bekend is, te vermelden en aan te vullen; tusschenbeide hoort men een gillenden, schaterenden lach, dan weder een zacht murmelend gefluister, dan een hoorbaar onafgebroken gesnap, tusschen de akkoorden en passages der altijd voortspelende zuster, aan wier zijde de stille, vriendelijke Lichtveertjes, met effene gezigten, en tamelijk stokstijf, ter regter en linker hand staan te luisteren, en altijd, altijd weêr het muzijkblad omkeeren. - De fransche dames zijn op het punt van uitgepraat te raken, en trippelen van ongeduld, terwijl de eene reeds tienmaal, na een fatsoenlijk bedekten geeuw, heeft gezegd: ‘mais, c'est ici insupportable, - quelle bêtise, - c'est pour crever d'ennui.’ Eindelijk heeft de goede, geduldige Frederika het zeer lange stuk ten einde gebragt, en ziet met een vriendelijk oog hare twee zwijgende gezellinnen aan. - Algemeen zwijgen.

AMALIA

(die even opstaat, en de zuster nadert).

Bravo, Frederika, dat kon niet beter. - Hier volgt eene aanspraak aan de twee Parijsche dames, die met een zeer humaan knikje antwoorden, en beide tegelijk naar de pendule zien, die met helderen slag tien ure slaat. - Bravo, ma soeur! wij hebben er wel volstrekt niet naar geluisterd, maar gelooven toch, dat gij het heel

goed hebt gemaakt. - De vriendinnen lagchen luidkeels, - nu straks met uwe waarde Sofia nog iets,

dan kunnen we weêr ongestoord praten, en hinderen u niet. - Andermaal algemeen gelach. - Frederika wendt zich af, en begint met hare twee vriendinnen, in een meer of min duisteren hoek, een stil, vertrouwelijk gesprek, dat we natuurlijk niet kunnen mededeelen.

AMALIA

neemt met hare bondgenooten de plaats weder in aan de tafel. - Pierre verschijnt, en presenteert ijs, taartjes, limonade; - niemand refuseert, de dames van der Struyck lepelen geweldig hard, en hebben reeds tweemaal genuttigd, terwijl de stille Lichtveertjes nog met het eerste modieuse vergulde ijsschulpje, dat ze met zeker ontzag en eerbied aanschouwen, maar half op weg zijn. - Amalia speelt met het gouden lepeltje in de hand, en Cornelia ziet zwaarmoedig. - Wederom pauze.

AMALIA

(vat het woord op).

-Cornelia, om nog eens op den kapitein terug te komen, zeg nu toch eens, hebt ge hem reeds lang gekend, en had hij toen die allerliefste moustaches reeds? vindt ge niet dat zijne uniform hem zulk een goed figuur geeft, zoo gedégageerd en toch zoo regt militair? - o! ik zie dat zoo graag. - Ben je nu niet heel gelukkig, schatlief? nu, je ziet zoo ernstig. - De van der Struycks vinden juist hetzelfde. - Cornelia zucht, en blikt even hemelwaarts, en met een eventjes in den spiegel. - O, lievertjes!- herneemt ze - ik vrees dat mijn August naar Breda of Maastricht moet verlegd worden, en dan, dan... - Amalia valt in: - dan, arme verlatene, dan adieu concerten en casino's, bals en partijen, et tout ce qui suit - hoe zal je dat uithouden? we zullen u troosten, en eindelijk, als het lang duurt, den Corydon verzoeken, om u eventjes te schaken, zooals laatst, niet waar, Constance? (eene der van der Struyck's knikt reeds in de voorbaat) zoo als laatst die waarde heer met de jonge dame is geéchappeerd... - Cornelia is op het punt om boos te worden: - Amalia, gij maakt het te bont, gij zijt even geestig als ondeugend; maar zulke dingen verdraag ik niet: gij weet, dat ik u nooit beleedig, ook niet, toen ge verleden jaar den armen neef zoo onmenschelijk hebt behandeld, en daarom, als ge niet wenscht dat er bisbilles tusschen ons ontstaan, verzoek ik u van dat chapitre te zwijgen.

AMALIA

(kleurde op eens en zweeg).

- Welnu, ma chère, als ge boos wilt worden, zullen we spoedig naar eene afleiding zoeken, en Frederika wat gaan plagen. - Zie, wat babbelt dat kleine ding daar in den hoek, met die drooge, stijve Lichtveertjes, - wacht, we zullen ze even wakker maken. - Frederika, riep ze luid genoeg, och kom eens even hier, wie heeft de laatste maal op het concert die sonate van Döhler zoo heerlijk gespeeld? och help mij toch op zijn naam. - Frederika nadert, op eenigen afstand door de twee beschroomde vriendinnen gevolgd, en zet zich naast Amalia neder. - Wie, Amalia? wel dat kan ik niet weten; ik bleef immers te huis, en gij waart daarheen. - Zie zoo, - sprak de oudere zuster, en greep haar bij de hand: - nu hebben we je vast; komaan zusje! biecht nu eens op, hier voor de vierschaar: waar en wanneer heb je Charles - neen, ik laat je niet los - Charles zeg ik, voor de laatste maal gezien; allons, het moet er uit. - De dames van der Struyck hadden geweldig pleizier, en keken de arme, stille maagd met groote, boosaardig vonkelende oogen aan. - Frederika! wil je wel eens

dadelijk spreken, - waar heb je Charles, den aanstaanden doctor, thans zeer geleerd, zeer stijf, zeer verliefd student, met zijn ouden, zwarten rok,

en leelijke zwarte oogen, en geen cent op zak, gezien? - en hoeveel vriendelijke woordjes hebt ge hem gezegd, en wanneer zullen papa en mama den waarden schoonzoon recipieren, als de trouwring gereed is, en de praktijk is begonnen, - komaan, we moeten dat nu eens weten? - De twee fransche dames haalden de schouders op, en fluisterden steeds voort, Cornelia kreeg medelijden met de arme geplaagde; maar de lievertjes van der Struyck moedigden Amalia aan, en riepen: - Nu zal ze er eindelijk eens voor uitkomen. - De beide stille juffers Lichtveer stonden, met hoogroode wangen, achter Frederika, en durfden niet spreken, maar zagen de booze oudere zuster met donkere blikken aan.

Eindelijk barstte Frederika los: - Neen, ik wil, ik kan mij niet langer laten martelen en beleedigen. - Zij stond op, en zag de zuster, die verlegen werd, met een van edelen toorn gloeijend oog in het gelaat: - Amalia, gij hebt mij hier in het bijzijn van anderen al te fel gehoond: ik zal trachten dat te vergeven, en wil mij niet op u wreken, maar langer ben ik niet de speelbal van uwe kwaadaardige luimen - ik zal daar een eind aan weten te maken, en als gij, dames van der Struyck, u hier in onze woning, ik zeg in onze woning, bevindt, met het oogmerk, om mij, de zuster uwer vriendin, op eenigerlei wijze te vernederen, zal ik u dadelijk van mijn lastig en onbeduidend gezelschap ontslaan, en aan Amalia de gelegenheid geven om hare aardigheden over mij, alleen, zonder mij, tot uwe Vreugde, te debiteren. - De ernst en kracht, waarmede de geplaagde en edele zuster sprak, hadden de aanvallende partij tot een eenparig zwijgen gebragt, en nog meer, toen zij eensklaps de twee Parijsche demoiselles, die deze scène met klimmende belangstelling hadden aangezien, en er niet veel van begrijpen konden, in vloeijende en krachtige fransche bewoordingen, hare grieven voorlegde, en verschooning vroeg voor de onwaardige behandeling der oudere zuster. - Dit deed eene ongemeene en onverwachte uitwerking. - De vreemdelingen zagen Amalia, die met nedergeslagen oogen voor zich heen zag en zich op de lippen beet, met eenen ernstigen blik, waarin verontwaardiging doorstraalde, even aan, en verzochten zeer vriendelijk, of Frederika haar nog eens op een der meesterstukken van Liszt of Thalberg wilde vergasten. - Aan dat verzoek werd gereedelijk voldaan. In opgewonden stemming, met gloeijend gelaat, speelde de arme jongere zuster de moeijelijke stukken zoo voortreffelijk, dat de fransche jonge dames haar elk een hartelijken kus op het voorhoofd drukten, en de goede Licht veertjes met verhelderde en blijde aangezigten elkaâr toefluisterden: - Goddank! nu wordt ze toch in hare waarde erkend, - en haar de hand wel tienmaal drukten.

Amalia zat met de vriendinnen in verkropte woede, en met duizend booze plannen vervuld, de gelukkige zuster met nijdige oogen aan te staren; maar zij sprak niet meer, en mompelde slechts tegen de van der Struycks, die telkens knikten en toestemden. Frederika met hare vriendinnen, vergat, onder het ruischen der heerlijke toonen, de vertoornde zuster geheel; de heilige engel der toonkunst omvleugelde haar meer en meer, - er was een hemel in haar hart geopend, terwijl Amalia in stilte wrokte en mokte, en in het lot der furiën deelde.

Zoo werd de avond doorgebragt.

Omstreeks middernacht annonceerde Pierre, dat de rijtuigen der dames voor

waren. - Toen zij wegreden, kwam de meid om de beide jufvrouwen Lichtveer te halen, want het was droog en goed weêr gebleven. - Men nam afscheid, - en toen Frederika zacht en gerust sliep, met een stil gebed voor hare zuster op de lippen en in het hart was ingesluimerd, omspookte de booze geest van den nijd de sponde van Amalia, en ze deed geen oog digt gedurende den geheelen nacht.

Einde van de dramatische voorstelling. - Zegt het voort!

Spiritus Asper en *Lenis*.

Over de volstrekte behoefte aan de censuur in onzen leeftijd en in ons vaderland.
Mijmeringen van een oud serjant-geweldiger, en tevens echt behoudsman.

De verschillende bijdragen van den Censor in dit Tijdschrift hebben mij aangemoedigd om mede de proef te wagen, en mijn staatkundig-philanthropische overdenkingen, betreffende de censuur, bekend te maken, in de vaste vooronderstelling dat alle politieke heeren in ons vaderland, van den minister af tot aan den nachtwacht, van den professor tot aan den student in de regten, mijne stellingen zullen aannemen, en de handen ineen slaan, om eindelijk de vrijheid der drukpers te beteugelen, en ons vaderland tot volmaakte rust en orde te brengen. - Ik ben er te meer toe aangespoord, omdat in de laatste bijdrage van den Censor over professor Jonckbloet's hoogst belangrijk werk, de mogelijkheid schijnt bewezen te worden, dat er ook op onzen vaderlandschen bodem communistisch onkruid opwast, en er dus krachtige armen noodig zijn, om dat uit te roeijen. - Men dient dus bij tijds de middelen te beramen, om het dreigend gevaar af te wenden, en in stille mijmering verzonken, ben ik als goed en opregt patriot verpligt, mijne overtuiging niet langer te verbergen.

Sedert ik de dienst verlaten heb, en in het burgerlijke leven ben teruggetreden, is het mij gebleken, dat er eigenlijk geene aardsche betrekking is, zoo gewigtig en noodzakelijk als die van serjant-geweldiger: - de leidsman, opvoeder der rekruten, de steun van het leger, de ware generaal, zonder epaulet of grootkruis. - Groot, onnoemelijk groot zijn de verpligtingen, welke stad en land, burgerij en vaderland, aan den serjantgeweldiger hebben: de ware kracht en ontwikkeling van ons leger is eigenlijk van ons, onderofficieren, afkomstig - in lateren leeftijd erkent de gevoelige en dankbare rekruut de groote diensten, welke wij hem bewezen, en schroomt niet om openlijk te zeggen, dat hij aan onszijne eerste, zijne noodzakelijke militaire educatie is verschuldigd, - derhalve - mijmer ik voort - derhalve is de vraag, of men bij de opvoeding van het menschelijk geslacht (ook een soort van rekruut, die altoos beter en beter moet leeren exerceren) niet dient over te gaan tot een meer gestrengen, meer bepaald bedwingenden maatregel, om den goeden vriend binnen de perken te houden, en

na rijpe overweging, heb ik de stellige overtuiging verkregen, dat alleen de censuur aan het voorgestelde doel kan beantwoorden, en dat dien ten gevolge de meeste en verstandigste vorsten van Europa op den regten weg zijn om den duurzamen vrede op aarde te bevorderen, sedert ze dezen heilzamen, onverbeterlijken, allesbeslissenden maatregel hebben ingevoerd, en zich niet langer laten verleiden door zoogenaamde liberale, afschuwelijke theoriën; want - ik mijmer met meer stoomkracht voort - altijd aan mijne waarde rekruten denkende, - want - om de menschen en volken behoorlijk te bedwingen, komt men niet meer te regt met den stok, met de spitsroê, met het zwaard, met de bagno's en galeijen, met de deportatiën en kolonisatiën naar een zeer ongezond doodelijk eiland, of met den strop, of met de cellulaire gevangenis, of met de tepronkstelling, of met een zwaard *boven*, niet *onder* en *door* het hoofd: - dat alles, hoe heerlijk en hoogst nuttig ook, helpt niet meer, sedert Je menschheid zich voor mondig heeft verklaard, en aan alle behoorlijke banden tracht te ontspringen. - Neen, ie *geesten*, de *gedachten* moeten in de eerste plaats gebreideld, gemuilband, en dus de zigtbare uitdrukking der gedachten - dat is: de letter, het geschrift, het dagblad, - deze algemeene tolken eener gistende menschheid moeten onder surveillance geplaatst; hier zullen de wijze vorsten en vorsten-dienaren, de echte politieke heeren, moeten toezien en toeschieten om den geest zooveel mogelijk te beperken, in de weldadige boeijen te knellen, - niet al te hard, maar toch eventjes, en stevig genoeg. - Wanneer eerst de stoffelijke krachten van menschen en volken behoorlijk zijn ingepalmd, en men met zwaard en bajonet land en stad regeert; - want *deze* zijn eigenlijk de beste en meest solide wetboeken, die hun eigen uitlegging dadelijk met zich medebrengen, - dan moet vervolgens de geest en de gedachte, en dat fatale ding, 't geen men de opinie, ook wel - ik gruw er van - de ‘politieke opinie’ noemt, onder het strenge toezigt van brave, onverschrokken serjant-geweldigers, - en daarmede is het doel bereikt: - de menschheid is dan van de twee zijden beveiligd, tot staan, tot zwijgen gebragt, - stof en geest zijn bedwongen, - de rekruut is op weg, om later een excellent soldaat, en welligt nog later zelfs een degelijk serjant-geweldiger te worden, - en dàt is nu de noodzakelijkheid der zoogenaamde censuur zonneklaar bewezen. Ik verwonder mij dus, hoe er, in en buiten ons vaderland, nog verstandige lieden kunnen gevonden worden, die de zoogenaamde vloekwaardige ‘vrijheid van drukpers’ durven voor te staan, en die niet met een zekeren innerlijken wellust zien, op welke wijze men thans, b.v. in Oostenrijk, Rusland, Oostenrijksch Italië, en zeer onlangs in het magtige Frankrijk, de censuur weder, den hemel zij dank! op de beenen helpt, en daardoor aan den gebiedenden eisch van onzen leeftijd voldoet; want, van nabij beschouwd (daarin den hoek staat mijn oude serjants-stok en schijnt mij aan te zien), wat is de censuur? Niets anders, dan de geheiligde oppermagt en de uitoefening der onbetwistbare souvereiniteit op het volk, dat - zoo heb ik onlangs gelezen, en 't zal wel waar zijn - den vorst of opperheer regtstreeks uit den hemel ontvangt, en dien ten gevolge aan den vorst of opperheer, die op goddelijk gezag regeert, onvoorwaardelijke gehoorzaamheid is verschuldigd. - Een goed of braaf onderdaan, wie hij ook zij,

b.v. een redacteur van een politiek dagblad, een staatkundige, die mag, regtens, zonder toestemming van zijn wettig opperhoofd, volstrekt geen gedachten en stellingen of opiniën wereldkundig maken, die niet vooraf behoorlijk door het hoofd van den Staat of zijne organen zijn getoetst, geijkt, of goedgekeurd. - Ik wilde wel eens hooren, dat iemand mij bewees, dat een onderdaan, die den wettigen vorst uit den hemel heeft ontvangen, met zijne eigene gedachten en meeningen op eenmaal mag optreden, en tot groote ergernis en schade, zonder voorkennis van het staatsbestuur, ook eens medespreken! Tot zulk eene vrijheid, of losbandigheid, helaas! is men in ons liberaal vaderland gekomen; wij hebben nog geen ware, heerlijke, eigenlijke censuur; want het schaduwbeeld, dat er hier in ons vaderland, volgens de bestaande Grondwet, bestaat - ach! 't beteekent zoo weinig! - Hoe wenschelijk ware het, dat sommigen onzer liberale diplomaten, of aanzienlijke staatkundigen, zich eenige maanden uit 's Hage naar het Russische of Oostenrijksche hof begaven, om dáár les te nemen in de hoogere politiek, om dáár de wijze en krachtige maatregelen te bestuderen en te bewonderen, welke men neemt, om 's volks heil en rust te bevestigen! O, welke gezegende vruchten zouden we daarvan in ons, zoo ergerlijk vrijzinnig, vaderland weldra plukken! - Inderdaad, men moet, zooals ik, eenige jaren een serjant-geweldiger - (hoe jammer dat die graad niet meer bestaat) -geweest zijn, en met rekruten, domme boerenkinkels hebben omgegaan, ten einde hier met eenig regt te kunnen medespreken. - Ik vergelijk de zoogenaamde geleerde, onhandige, vrijzinnige, staatkundige schrijvers, vooral in dagbladen, bij mijne voormalige rekruten: - als de militaire tucht ontbrak, als er geen provoost-straf was, en geen water en brood, - dan kwam er niet een enkel behoorlijk regiment tot stand; dan zoude die hoop kwade, dikwerf sterk gespierde jongens, ons officieren om de ooren slaan, - alle subordinatie ware dan verdwenen! - Daarom - zorgt de Staat voor de allernuttigste discipline bij het leger, waarom niet evenzoo bij de schrijvers, bij die gevaarlijke duivelsche menschen, bovenal advokaten, die niets te pleiten hebben, en het wagen om openlijk met hunne opinie voor den dag te komen, - die - ik zie weder naar den stok - daar op eenmaal, zonder behoorlijk verlof te vragen, over de daden en besluiten van het gouvernement oordeelen, en het wagen om af te keuren en te verwerpen, wat de magt, die van God gekomen is, eens heeft afgekondigd en besloten? - Gij ziet daaruit, waarde lezer! dat ik mij, al voortmijmerend, volstrekt niet vereenigen kan, ook uit eigene serjantsondervinding, met een vertegenwoordigend stelsel, zoo als wij dit bezitten, met eene soort van volksregering, waar het hoofd van den Staat, in zekeren zin, ook al onder eene censuur der twee zoogenoemde Kamers staat: gelooft mij, een knap, flink militair, zoo als ik, kan daar nooit geheel vrede mede hebben. - 't Gaat in het leger geheel anders toe: dáár heeft de korporaal, de luitenant, de kapitein niets in te brengen, als de orders van den veldmaarschalk niet zijn bekend gemaakt; dáár zal de rekruut geen lid of vinger verroeren, zoolang hem het bevel ontbreekt - dáár is nog de ware monarchie; - maar hier, hier!! ik wil liefst zwijgen, - en hoop, dat het eens beter zal worden. - Censuur is ons broodnoodig. - Wat gaat u, u burgerman, of ledigzittenden schrijver, of ontevreden

heer advokaat, wat gaat u het bestuur van land of stad aan? Gij zijt geboren om geregeerd te worden; uw vorst, uw hoofd is geboren om u te regeren; en als ge nu met de pen, in dagblad of geschrift, ook mede wilt regeren, - dan - ik zie weder naar mijn ouden stok in den hoek - dan moet de ondeugende knaap getuchtigd - ja, spreken en schrijven mag hij, mits zooveel spreken en schrijven, als een goed verstandig bestuur hem vergunt, - anders: - de pen er door! het blad er uit! we zullen u mores leeren! Komt, als ge toch over staatkunde wilt schrijven, komt als de rekruut tot ons, vraagt eerst verlof, of ge zoo en zooveel moogt laten drukken, en als alles wel nagezien, getoetst en gelouterd is, dan neemt in dankbaren ootmoed uw geschrift of opstel terug, en gevoelt dat ge zijt een gelukkige onderdaan, en u niet verzetten moogt tegen het goddelijk gezag der souvereine magt.

Ik ben zoo geheel doordrongen van de waarheid mijner stellingen, 't is mij, al voortmijmerende, alles zoo klaar en duidelijk geworden, dat ik alle verstandige menschen in ons vaderland, b.v. den Censor in den Tijdspiegel, Prof. Jonckbloet, den heer Groen, den heer de Bruijn Kops, en wie er meer zijn, durf uit te noodigen, en uitdaag, om mijne theorie, die van een braaf en kordaat serjant-geweldiger, te toetsen en nader toe te lichten. - Als de Redactie van den Tijdspiegel met mijn geschrijf tevreden is, hoop ik later een ander artikeltje, in denzelfden geest, aan te bieden, en het zal mij zeer streelen, als ik daardoor de goedkeuring mijner landgenooten, waaronder ook mijne voormalige rekruten behooren, verkrijg en behoud.

Uw Dienaar, BASTIAAN IJZERBAARD.

Het heden en de toekomst van Europa. Profecij. MDCCCLI.

De volgende dichtregelen vinden hunnen oorsprong in hetgeen de tegenwoordige toestand van Europa ons te aanschouwen en te verwachten geeft.

Men beschouwe ze niet als eene plotselinge opwelling van gevoel of verbeelding: zij zijn het gevolg van eene naauwgezette studie der geschiedenis en der beschaving.

In tegenstelling van hen, die schromen, de wonden te peilen, welke aan het maatschappelijk geluk zijn toegebragt; in tegenstelling van hen, die vreezen de waarachtige oorzaken van het kwaad met den vinger aan te wijzen; in tegenstelling van hen, die, schoon van beteren geest bezield, in het middel ter genezing falen en door verzachtende middelen de kwalen trachten te bestrijden, welker verderfelijke invloed al meer en meer aan het licht treedt; in tegenstelling van hen, die door een angstvallig en niet zelden misdadig vastklemmen aan het oude de rampen denken te lenigen, die alleen in dat oude hunnen grond vinden; in tegenstelling van zoo velen, wier

eigenbelang, in het overgangstijdperk dat wij beleven, hen tot stilzwijgen of leugen noopt, - heb ik gemeend, mijne overtuiging openlijk en krachtig te moeten uitdrukken, en ik heb daartoe den vorm gekozen, die het meest geschikt is om tot het hart der menschen te spreken: den dichterlijken vorm!

Moge mij eenmaal de getuigenis vereeren, dat ik de edelste der kunsten tot het waardigst doel heb aangewend: - de menschheid op hare eigene toekomst te doen vertrouwen!

De waarheid zal u vrijmaken.
CHRISTUS.

I.

Voorzegging! profecij! - O, in de toekomst lezen!....
't Doet menig ijdel hoofd vol bange siddring vreezen
Als op het drabbig vocht of 't vuile kaarteblad
De afzigtelijke heks, met dor-ontvleeschde handen,
Haar teekens vormt en uit de zwart gekleurde tanden
U hooren doet wat het bevat.

Voorzegging! profecij! - 't Is vreeslijk om te aanschouwen
Als, in het lang gewaad, met wijd geplooide mouwen,
Met grillig letterschrift en teekens overzaaid,
De toovnaar om zich heen den schrikbren cirkel teekent,
Waarbinnen hij uw lot met juisten blik berekent,
Wijl hij zijn staf door 't luchtruim zwaait.

't Is dwaas! - En toch zelfs hem, die rede en wijsheid huldigt,
Al is hij 't aan zichzelf, aan zijn verstand verschuldigd,
Dat hij minachtend spot met zulk een profecij,
Vaak, als hem op die wijs, met al die dwaze spelen,
De toekomst wordt ontvouwd, - hoe hij 't zich moog verhelen,-
Toch blijft hem zeekre huivring bij.

Waarom? - Omdat hij 't voelt: Men *kan* de toekomst weten!
Maar niet door 't vuile vocht, verachtlijk weggesmeten
Of door het grillig spel, hoe vaak dooreengemengd; -
Neen! wat er wezen zal - gij leert het uit het heden
Als gij met vasten blik de orakels van 't verleden
Om raad vraagt, hun uwe offers plengt.

Dan treedt ge als ziener op, als wijsgeer, als verlichter;
Onfeilbaar is uw woord, ontzaglijk zijt ge als rigter,
Waar 't oude nederstort en voor het nieuwe zwicht,
Wijl, in dien grooten strijd van maatschappij en wereld,
Uw hoofd, met glans gekroond, met heerlijkheid bepereld,
Omstraald wordt door het Eeuwig Licht!

Dan is uw profecij, almagtig door heur waarheid,
Ten schrik van allen, die, al duizlend voor heur klaarheid,
In magtelooze woede u dreigen met de vuist,
Als gij, in 't vol besef van wat uw woord beteekent,
Hun met dat enkle woord hun wissen val berekent,
Hun tempelen tot puin vergruist.

Dan treedt ge als heilgezant voor wie verlossing wachten:
Voor hen is uwe komst de vrijheid van gedachten,
De vrijheid van den mensch en heel de maatschappij;
U groet 't beschaafd Euroop met millioenen kreten:
'Wees welkom, heilprofeet! verbroken wordt de keten,
En waarheid wordt uw profecij!'

II.

Maar wee! wie in dien strijd, die davert door Europe,
Vergeefs de noordstar zoekt, de flikkerstar der hope,
Die op het woedend meir den scheepling strekt ten gids,
En, wanklend als het kind, niet wetend hoe te wenden,
Terwijl de noodstorm boeit en heerschappijen enden,
In wanhoop vraagt, wat waarheid is?[1)]

Hier -: priesterlijke trots, in Christus naam vervloekend,
Hier leeraars, niet Zijn Rijk, maar eigen grootheid zoekend,
Hier lage vorstendienst en vrome huichlarij. -
Ginds -: eedlen, die Zijn woord verkondigen door daden:
'Komt herwaarts allen, die vermoeid zijt en beladen:
Ik geef u rust, ik maak u vrij!'[2)]

Hier - troonen, slecht gesteund, wier fondamenten zinken,
Hier kroonen, drukkend zwaar, al doffer reeds in 't blinken,
Hier vorstlijk hermelijn, met 't edelst bloed bespat. -
Ginds -: volken, 't bukken moê, zich en de waarheid wrekend,
Ginds mannen, voor Euroop den ijzren kluister brekend,
Die eeuwen lang het hield omvat.

Wee hem, die vragen moet: 'Zal 'k hier of ginder kiezen?
Waar, in dien grooten strijd, zal 'k winnen of verliezen?
Verrees er een profeet: om voor mij uit te gaan!' -
Wee hem, voor wien het woord, den volkeren gegeven,
Niet reeds met vlammend schrift staat aan de trans geschreven:
'De tijd is vol en rijp het graan!'[3)]

Hij, wien 't historieblad niet feiten slechts doet weten,
Maar die door wetenschap 't gewigt kent van de kreten,
Die thans, ten spijt van vorst- en priesterheerschappij,
Der toegenepen keel van gansch Euroop ontwrongen,
Reeds eens de tirannij tot smeekgebeden dwongen, -
Hij is profeet, en hij is vrij!

1) Joann. XVIII: 38.
2) Matth. XI: 28.
3) Joann. IV: 35.

Wel hem, die vast omgord ter kampplaats kan verschijnen,
Die van geen wanklen weet, wat om hem moog verdwijnen,
Getroost, dat hij òf valt òf in 't verwinnen deelt:
Glimlachend ziet hij 't aan, hoe, bij de korte zegen,
Ten spijt van volkrenregt en vorstentrouw verkregen,
De dwingland met zijne eeden speelt.

Gaat voort, o Hassenpflugg's! gaat voort tronwlooze Gallen!
Ga voort, o Weener vorst, gesteund door uw vasallen,...
Al hoorde in Londens vest reeds Haynau 't wraakuur slaan.
Des eeuwkrings eerste helft moest *u* zien zegevieren;
Wien zal haar tweede deel als overwinnaar sieren?....
De tijd is vol en rijp het graan!

III.

Wat zien we? - Op Romes stoel een priestervorst gezeten,
Wiens wereldlijk gezag haast wordt ter neêr gesmeten,
Zoodra de vreemde hulp Itaaljes grond ontwijkt,
Wiens geestlijke oppermagt dra zal in 't niet verzinken,
Waar Rede en Wetenschap in vollen luister blinken,
De fakkel der Verlichting prijkt.

Een Protestantendom, wiens zending is voldongen,
Dat duim bij duim den grond heeft aan de Kerk ontwrongen,
Maar als zijn eigen werk niets dan ruïnen toont,
Dat in zijn eigenwaan zich roemt van God gekomen,
Maar de eerste en hechtsten steun den zetel heeft ontnomen,
Waarop de Heer des Hemels troont.

Daarnaast een' Wijsbegeert', die met nog feller slagen
Den grond heeft omgewoeld, de steunsels weggedragen,
Waarop Gods tempel rustte en de aardsche maatschappij,
Maar in haar ijdle vlugt, om zelf Gods zijn te kennen,
Verloor ze, als Icarus, de veel te zwakke pennen
En was haar ondergang nabij.

Zoo zonk de grondslag weg, waarop, in vroeger eeuwen,
De tempeltin verrees, het Sion der Hebreeuwen,
En 't Roomsche Kerkgevaart, geducht door 't schoon verband;
Thans, schoon 't gebouw de spits ten hemel nog moog heften,
Zijn glinstrend koepeldak nog 't oog des wandlaars treffen,
De grond, waarop het staat, is - zand!

IV.

Wat zien we? - Een Autocraat, die, trotsch op zijn kanonnen,
Waar Licht en Wetenschap hun zegepraal begonnen,
Alleen door ruwe kracht dien togt te stuiten poogt....
Haast wordt, in naam des Lichts, der Waarheid en der Dooden,

De laatste, zwaarste kamp der dwinglandij geboden,
Die 't slaaf zijn van Euroop beoogt.

't Grondwettig koningschap, waarin de koning zwichtte,
Nadat de wijsbegeert' *Gods gratie* overlichtte,
En in haar eersten toorn heur bliksemstralen schoot;
Men zocht in 't '*Staatsverdrag*' (!) het middel voor de rampen
Die de oude maatschappij sints eeuwen reeds bekampen,
En de uitkomst was.... ellende en nood!

Daarnaast een Republiek, die naauwlijks zoo mag heeten,
Die, na haar eerst ontstaan, haar roeping gansch vergeten,
Aan vijand en aan vriend het treurigst schouwspel biedt; -
Maar gij! rampzalig volk! dat in uw edel streven
Sints zestig jaar u zelf ten offer hebt gegeven, -
Wij wraken toch uw pogen niet!

Zoo zonk de troon ineen, waarop eens *Gods genade*[1)]
Het erflijk koningshuis met gunsten overlaadde,
Toen 't vorstlijk magtwoord klonk: 'De Staat ben *ik* alleen!'
Dra werd die oppermagt door 't '*Staatsverdrag*' bedwongen
Tot eindlijk kroon en staf den vorsten werd ontwrongen
En 't Revolutiejaar verscheen!

V.

Het wordingsjaar brak aan der nieuwere Historie,
Waarin de WETENSCHAP, het hoofd omstraald met glorie,
In grootschen zegetogt Europa hulde vraagt,
En, wijl ze vrijheid brengt en waarheid en verlichting,
Het afgeleefd voorheen, het duister, de verdichting
Voor 't regtsgestoelt der Menschheid daagt.

Zij wreekt de *duisternis* van duizenden van jaren,
Zij wreekt de *slavernij* van millioenen scharen,
Zij treedt als heilboô op waar zwarte *ellende* prangt;
Zie haar, het edel oog bezield omhoog geslagen,
In wanhoops wilde vlugt de aeloude trits verjagen
Die zich Euroop ten prooi verlangt.

Wees welkom, Schutsgodin! die in uw vroeger streven
Een nederiger plaats hebt aan u zelv' gegeven
Toen slechts een schemerlicht nog flikkerde in den nacht,
Maar thans, in breede vlugt uw vleuglenpaar ontplooijend
En met den diadeem der heerschappij u tooijend,
De huldiging der Volken wacht.

U siert een heldre glans, die uitstraalt van den hoogen,
De star van *vrede* en heil, die opging voor onze oogen
En als uw hemelboô aan 't firmament verscheen;[2)]
Zij brengt in 't jeugdig licht, dat in heur stralen schittert,
De blijde boodschap hun, wier leven is verbitterd
Door smart en strijd en bang geween.

1) Het goddelijk regt der koningen bestudere men uit de bron zelve. Zie 1 Samuel VIII.
2) Toespeling op de 21e planeet, die in Mei 11. door Hind en Gasparis gelijktijdig werd ontdekt, en aan welke de naam van *Irene* (vrede) werd gegeven.

Maar ach! al juicht ons hart, verrukt door uw verschijnen,
Gerust, dat ramp en wee zal door uw komst verdwijnen,

Al golft uw lichtgewaad in schitterenden zwier,
Zwaar zal de kamp nog zijn, dien in de jongste tijden
Voor Waarheid, Regt en Deugd uw jongren zullen strijden
Zich scharend om uw heilbanier.

Ja! voor uw' heilge zaak moet menig offer vallen,
Eer 't heerlijk jubellied Europa zal doorschallen,
Dat eens uw zegepraal verkondt van Zuid tot Noord;
O, menig bittre traan wordt om uw wil vergoten
Eer 't *heilige verbond* der Volken wordt gesloten,
Vereend i 't schoonste vrede-accoord.[1)]

In zulk een laatsten kamp, gevoerd voor 't heil van allen,
Is 't schoon, als kampioen voor 't heilig regt te vallen,
Of - met den zegepalm te keeren uit den strijd;
Heil hem, voor wien het lot dat roemrijk doelwit stelde,
Wee hem, die in de bres als laatste strijder snelde,
Verblind voor de eischen van den tijd!

Wij, wie Geloof en Hoop en Liefde blijft omzweven,
Wij, steunende op ons zelf, in 't heerlijkst voorwaarts streven,
Wij, strijders voor *uw'* zaak, voor wat *uw* Rijk belooft,
Wij, mannen, vol van kracht, vol moed en vol vertrouwen,
Wij blijven, WETENSCHAP! op uw beloften bouwen,
Wij wijden u ons hart, ons hoofd!

Zoo zal die schoone strijd, met heldenmoed gestreden,
Geheiligd en gewijd door de innige gebeden,
Die, in 't beslissend uur, al wat ons lief is slaakt,
Geleid door 't krijgsmuzijk, dat davert door de velden,
Ons voeren tot den dag, die aan Euroop zal melden,
Dat gij uw laatsten boei verbraakt!

Als Gij, geheel onthuld, ons al uw schoon zult schenken,
Als elk, vol edel vuur, zal handlen op uw wenken,
Als heil en vrede en vreugd ons uw beloften staaft,
Als zij, die thans, verblind, uw heerschappij bestrijden,
Vernederd en beschaamd, in 't stof geknield, belijden,
Dat Gij, o WETENSCHAP! wie *wij* ons leven wijden,
Der Gouden Eeuw het aanzijn gaaft!

VI.

Wat zien we? - Op nieuw die vraag, waar wij de toekomst meten; -
Wij zien de schakels reeds van de onverbreekbre keten,
Die eens het volkrental van gansch Euroop vereent,
Als vijandschap en haat voor liefde en vrede wijken,
En op de bondsbanier in gulden schrift zal prijken:
'Europa heeft genoeg gewreend!'

O, tref geen vloek den tijd, waarin wij 't daglicht zagen:
Zijn achttien eeuwen niets? - Waartoe dat ijdel vragen:

1) *La Sainte Alliance*.... des peuples.

Ik *juich* in 't wordingsuur, dat ik beleven mag;
En wie in dwazen waan van cirkelgang moog droomen
En tot het uitgangspunt weer denkt terug te komen,
Hem antwoord ik met - spotgelach!

Zijn achttien eeuwen niets? - Heeft ooit het grijs verleden,
Zelfs bij den hoogsten bloei van volkeren en steden,
Den schittergloed gekend, die thans Euroop omstraalt?
Kende ooit een vroeger eeuw dien rijkdom van gedachten,
Ontwikkeld en gerijpt door tijden en geslachten,
Die thans der volkren lot bepaalt?

Men zegt: 'Euroop wordt oud: - Aan de overzeesche stranden
Zoek dáár de jeugd en kracht in rijk bevolkte landen,
In steden, grootsch en schoon, in 't fier Amerika!
Maar hier! wat treft ons oog? ontbinding slechts en sterven,
Wij zien de maatschappij heur levenssappen derven
En haast dekt haar de doodenwâ!'

Gij dwazen! die den blik slechts rugwaarts houdt geslagen,
Die zweert bij wat er was, bij wat onze ouders zagen,
En toch geen denkbeeld hebt van wat hun tijd ons bragt;
Die *onzen* tijd miskent, waarin van uit 't verleden,
Als 't barenswee voleind, de noodstrijd is gestreden,
De Morgenster ons tegenlacht.

Gij dwazen, die, als 't kind tot jongling is ontwikkeld,
Als hem het edelst vuur, de zucht naar weten prikkelt,
Waardoor hij eens als man zijne eigen toekomst schept,
Ontzind om kluisters roept bij 't krachtig voorwaarts streven,
En aan een dwaas gezag den fiere wilt hergeven,
Dien ge eerst tot *mensch* geadeld hebt.

Gij dwazen.... neen! u past een andre naam.- Vermeetlen!
Die in den regterstoel der maatschappij wilt zeetlen,
En aan den vrijen geest de kerkerstraf bereidt;
Die door geweld en kracht een denkbeeld wilt bestrijden
En martelingen schept voor wie hun leven wijden
Aan Waarheid, Deugd en Menschlijkheid.

Zoo was in vroeger eeuw, toen Isrels heilzon daalde,
En Romes adelaar in Sion zegepraalde
Een kruis het loon van Hem, die de aarde een heilleer schonk;
Zoo was de martelkrans het loon van de geniën,
Voor wie in later tijd een wereld boog de kniën
En om wier hoofd de glorie blonk.

Zoo was een kerker 't loon voor Galilei's wijsheid,
Zoo was Columbus dank een kommervolle grijsheid,
Zoo stierf het stoomgevaart eens in Bicêtres muur;[1)]
Zoo was Spinosa's lot, zoo moet een Comte lijden,
Omdat hun heldre blik door 't nevelfloers der tijden
De dagtoorts zag van 't wordingsuur!

Maar ijdel is uw werk, voor niet uw kluisters-smeden;
Eéns is de beker vol, ééns is 't genoeg geleden,

1) Toespeling op Salomon de Caus, die in 1615 het eerst den stoom in toepassing trachtte te brengen bij een uitmalingswerktuig, en later als krankzinnig in Bicêtre werd opgesloten.

Haast breekt 't ontzettend uur, 't vergeldings-tijdstip aan,
Wanneer de Genius der Menschheid op zal dagen
En in haar heilgen naam u rekenschap zal vragen
Van 't geen ge op aarde hebt gedaan.

Wel hem, die onbevreesd dien wreker ziet genaken,
Als om zijn godlijk hoofd de stralenkroon zal blaken
Voor wiens gewijden glans uw valsche gloed verbleekt;
Wel hem, die dàn zich 't hart vol moed gevoelt en hope
Wanneer zijn heilge mond voor 't neergeknield Europe
De orakelen der toekomst spreekt.

Ontzaglijk oogenblik, dat *wij* met vreugd verbeiden,
Als zijn getrouwe hand zijn jongren in zal leiden
In 't grootsch en schoon gebouw, der wetenschap gesticht;
Als hij 't profetisch woord 't verbaasd heelal verkondigt:
‘Er is genoeg gedwaald, geleden en gezondigd:
Aanschouwt het eeuwig morgenlicht!’

Junij 1851.
T.

De Redactie acht het evenmin van hare roeping, als van hare rigting te zijn, om ingezonden stukken, waarin eene andere zienswijze dan de hare voorkomt, onbepaald af te wijzen. Wat dit dichtstuk betreft, kan zij zich geenszins vereenigen met de zeer eenzijdige, oppervlakkige beschouwing van het Protestantismus, immers nog verre van voltooid, en steeds voor volmaking vatbaar: maar hier als een absoluut geheel tegenover het Katholicismus gesteld, dat echter als verouderd wordt gekenschetst. Voor al hetgeen met hare Christelijk-Protestantsche beschouwing onvereenigbaar is en zijn moet, laat zij den inzender verantwoordelijk; maar meent door de plaatsing een bewijs te geven, in welken zin zij aanspraak maakt op liberaliteit.

Wij houden ons overtuigd, dat juist eene verregaande, ook in onzen tijd zoo zeer toenemende, miskenning van het Proteslantsch levens-beginsel, menig jeugdig mensch tot eene zeer beklagenswaardige oordeelvelling leidt, welke hij, bij rijper onderzoek, van ganscher harte afzweert.

En de toekomst?... Wij gelooven dat de geschiedenis van het menschengeslacht, dat met een paradijs aanving, met een paradijs zal eindigen. Wij verwachten niet alleen een vernieuwd Europa, maar eene nieuwe aarde, in welke geregtigheid woont: maar wij verwachten de vernieuwde, herboren, geheiligde menschheid niet van de Republiek, evenmin van de Wetenschap, alleen van Hem, die de Weg is en de Waarheid en het Leven.

De kraankinders.
(*Zie Tijdspiegel* 1852, I, *blz.* 155.)

Tooneel VII.

De vorigen, zonder den Anduit.

DE VREEMDELING.

Wat wil hij zeggen.... zoude inderdaad die tweede zoon van Daens ongelukkig wezen?

LIEVEN.

Ongelukkig?.... Ja. Hij leent het oor aan slechte raadgevingen.

DE VREEMDELING.

Gedraagt hij zich niet wel?

LIEVEN.

Verschoon mij, mijnheer: hij was eens mijn vriend.... Overigens zult gij, zoo gij hier eenigen tijd verblijft, hem spoedig genoeg leeren kennen.

DE VREEMDELING.

Gij hebt gelijk. Kunt gij mij in de nabijheid eene herberg aanwijzen, alwaar ik kan vernachten?

LIEVEN.

In de nabijheid ken ik er geene; gij zult u verder in de stad moeten begeven. Zelfs raad ik u niet lang te wachten, zoo gij niet door het onweder wilt overvallen worden.

DE VREEMDELING.

Ik dank u.

LIEVEN,

op de koopwaren wijzende.

Ik heb de waak bij die goederen; anders zoude ik met genoegen u ergens onder dak brengen.

DE VREEMDELING.

Ga uw' gang; bekommer u om mij

niet. Ik zal den weg wel vinden. Ik ken Antwerpen....

LIEVEN,

terwijl hij zich naar den achtergrond begeeft.

Goeden avond, heerschap.

DE VREEMDELING.

Goeden avond.

(Lieven verdwijnt op den achtergrond).

Tooneel VIII.

DE VREEMDELING,

alleen.

Mijn arme vader dood! En ik die er op rekende zijne laatste dagen gelukkig te maken, hem door de liefderijke zorgen van den teruggekeerden verdwaalde, de smart te doen vergeten, welke ik hem eens deed lijden. Dood! En ik die mij het geluk beloofde hem op nieuws het geluk te leeren kennen. Geluk!.... waar bevindt het zich op aarde? Vijftien jaar lang heb ik het vruchteloos onder de verschillende hemelstreken gezocht. Ik ben rijk geworden; doch gelukkig?.... Neen!.... De wroeging over mijn vroeger wangedrag, de gedachte aan de verlatenheid mijns grijzen vaders hebben mij het leven verbitterd, en deden mij eindelijk besluiten naar het vaderland terug te keeren, om zijne vergiffenis te komen afsmeeken en verdienen. En hij is niet meer!....

(Na eene poos stilzwijgend te hebben geweend)

Maar er blijft mij een broeder. De woorden van die menschen doen mij voorgevoelen, dat ook hij niet braaf is gebleven.... Nogmaals door mijne schuld, door mij; want ware ik geen onverlaat geweest, zoo als die man daar even zeide, dan hadde ik na den vader over hem kunnen waken; terwijl nu zijne jeugd zonder steun was, zonder leidsman. Edoch, ik zal pogen het kwaad te herstellen; ik zal trachten hem braaf te maken. Ik zal hem door mijn voorbeeld toonen, welke wroegingen men zich berokkent, wanneer men van het pad der deugd afdwaalt, wanneer men zijne pligten vergeet....

(Het dondert in de verte)

Tooneel IX.

De vorige, barthels en daens, uit de woning.

BARTHELS.

Zoo als gezegd is: van avond nog spreekt gij met eenigen uwer makkers, bereidt ze op alles voor, belooft hun geld, en morgen....

(Hij fluistert Daens iets in het oor.)

DAENS.

Ik begeef mij aanstonds naar de kroeg, waar wij ons gewoonlijk zien. Men blijft er laat op, trots de verordeningen van den magistraat: ik zal er welligt nog talrijk gezelschap vinden.

(Hij wordt den vreemdeling gewaar.)

Stil! iemand!....

DE VREEMDELING.

Ik steunde te veel op mijne herinneringen. De duisternis laat mij niet toe den weg te herkennen.

(Barthels en Daens ziende.)

Ha! menschen!

(hen naderende)

Wie uwer, vrienden, wil mij naar eene herberg geleiden?

BARTHELS.

Het is vrij laat, heerschap, en het weder dreigt zeer ongestuimig te worden.

DE VREEMDELING.

Ik kom zoo even aan wal, en zoude niet gaarne alleen in de straten der stad verdwalen.

BARTHELS,

tot DAENS.

Wilt gij medegaan?

DAENS.

Onmogelijk.

(Stil.)

Gij weet waar ik henen moet, wil ik nog iemand aantreffen.

BARTHELS.

Inderdaad,

(tot den vreemdeling.)

Zoo

ik u van hier den weg toonde, dien gij volgen moet?

DE VREEMDELING.
Ik zal mij daarmede wel moeten bevredigen; doch ik beken u volgaarne, dat ik, alles wel ingezien, redenen,

(op den reiszak wijzende)

bijzondere redenen heb, om het niet te wagen, op dit nachtelijk uur, alleen de stad te doorkruisen. Zoo gij mij wildet vergezellen, zoude ik u rijkelijk beloonen.

BARTHELS,

(na hem stilzwijgend te hebben beschouwd, ter zijde.)

Een vreemde... bijzondere redenen... rijkelijk beloonen!... Ik begrijp...

(vriendelijk tot den vreemdeling)

Zoo ik u mijne nederige woning dorst aanbieden? ik ben alleen; gij zult er niemand storen.

DE VREEMDELING.
Ik weet niet of....

BARTHELS.
Voor ons hoeft gij niet te vreezen: wij zijn Kraankinders.

DE VREEMDELING.
Kraankinders!

(ten zijde)

Misschien kan ik van hen iets meerders vernemen.

(luid)

Ik aanvaarde dankbaar uw aanbod, brave man. Ik volg u.

BARTHELS.
Treed binnen.

(Barthels en de vreemdeling in huis.

Tooneel X.

DAENS, alleen.
(Gedurende dit tooneel en het volgende neemt het omveder al meer en meer toe.)

Een diefstal bij den rijken Hochstetter!... Neen,... dat gaat niet. De oude vrek bewaart zijne schatten te wel. En dan... Een diefstal!... Ik weet wel dat Barthels het enkel eene leening noemt, en dat wij later het geroofde zullen wedergeven,... zoo wij

kunnen; maar... En toch moet ik eenigen onzer makkers op onze zijde trekken. Welaan, zien wij .. pogen wij... De duivel weet hoe ik het ga beginnen!... Bah!... Op dit uur zijn de hoofden warm, en, gelijk Barthels zegt, met eenige woorden van *verdrukking* en *slavernij!* met beloften vooral, en eenige stoopen gerstenbier... Ja, wat de beloften aangaat, dat is niets; doch om stoopen gerstenbier ten beste te geven, moet men geld hebben, en het weinige, dat ik bezit... En zeggen dat mijn broeder misschien op dit oogenblik een rijke sinjeur is, die in het geld zwemt! Nu, hij zal mogelijk wel eens wederkeeren, en dan... Ja, maar dan zal het te laat wezen; dan zal Ida allang... Doemnis! Ida de vrouw eens anderen! Ida in de armen van Lieven!... Mijn bloed kookt in mijne aderen, wanneer ik er aan denk. Neen, nog liever alles op het spel gezet! Nog liever den rijken Hochstetter bestolen!

Tooneel XI.

De vorige, BARTHELS.

BARTHELS.

Hij is nog hier! Welaan, de hel is met ons!

(ras tot Daens, hem bij den arm grijpende).

Daens!

DAENS.

Wat is het?

BARTHELS.

Daens!

DAENS.

In 's hemels naam! Wat wilt gij? uw blik doet mij ijzen.

BARTHELS.

De vreemde heeft geld!

DAENS.

Geld!

BARTHELS.
Veel geld!

DAENS.
Welnu?

BARTHELS,

(een mes uit zijnen boezem te voorschijn halende.)

Begrijpt gij?

DAENS.
Ik vrees u te begrijpen.

BARTHELS.
Zijt gij een man?

DAENS.
Maar bedenk, Barthels...

BARTHELS.
Hij heeft goud, zeg ik u.

DAENS,

terug deinzend.

Een moord!.... Een manslag!

BARTHELS,

ras.

Wij hebben geenen tijd te verliezen. Niemand zag hem bij mij binnengaan; niemand zal op dit uur en in zulk een weder mijne woning naderen. Het venster van zijne kamer ziet uit op de Schelde....

(hem nogmaals bij den arm grijpende)

Kom!

DAENS,

zich losrukkende.

Nimmer!.... In alle eeuwigheid niet!

BARTHELS.
Lafaard!

DAENS.
O vriend, ik bid, ik smeek u, laten wij onze handen niet bezoedelen met bloed.

BARTHELS,

hoonlachend.

Bid en smeek, wanneer Lieven zal deken zijn, en gij zult zien of Ida daarom minder hem zal toebehooren.

DAENS,

woedend.

Bij de hel!

BARTHELS.

Wat moesten wij hebben, wat ontbrak ons, om de plannen onzer vijanden te verijdelen? Goud! welnu, de fortuin levert het in onze handen, en gij kunt aarzelen?

DAENS,

besluiteloos.

In 's Hemels naam! Ik bezweer u....

BARTHELS.

Hebt gij liever dat Ida de prooi uws medeminnaars worde?

DAENS,

buiten zich zelven.

Ha, duivel! Gij kent mijne zwakke zijde!

BARTHELS.

Hebt gij uw mes?

DAENS.

Voort, voort! In huis, eer de moed mij ontschiet!

(Beide af in huis; het onweder woedt in volle kracht. Lieven verschijnt op den achtergrond).

Tooneel XII.

LIEVEN,

alleen, op den achtergrond.

Welk verschrikkelijk weder! De stroom staat als in laaijen gloed; de donder doet heel den omtrek daveren. De hemel behoede ons voor onheilen!

(Naar voren tredend.)

Ik weet niet of het de storm is, die op mij dit uitwerksel doet; maar ik gevoel mij zoo beangstigd, zoo ontsteld....

(rondziende)

De vreemde is weg! Hij mag zich gelukkig achten onder dak te wezen.

(Verdoofde kreten in het huis van Barthels.)

Ha! wat was dat? Mij dacht dat ik hoorde om hulp roepen.

(Hij nadert de zvoning. Men hoort in eene naburige straat den anduit den hoorn blazen, en daarna roepen: TWAALF URE HEEFT DE KLOK*!)*

Het is niets; het is Hans.

(Nogmaals kreten, gevolgd van een dof gerucht, als den val van een zwaar lichaam in het water.)

Maar neen! bij den hemel! ik bedrieg mij niet. Mijne ontroering. ... dit gerucht.... Ja, er heeft een ongeluk plaats in de nabijheid!

(Terwijl hij zich naar den boord der Schelde begeeft, verschijnt de anduit op den voorgrond, aan den linker kant van het tooneel).

DE ANDUIT.

Twaalf ure slaat de klok! Goede burgers slaapt gerust!

(De gordijn valt).
EINDE VAN HET EERSTE BEDRIJF.

Tweede bedrijf.

Het tooneel verbeeldt de herberg *de St. Jakob*. Deuren op den achtergrond, en op zijde, aan den linker kant.

Tooneel I.

BARTHELS, DAENS EN MARTEN, aan eene tafel ter regterzijde van het tooneel. Voor hen staan een stoop en bekers.

MARTEN

tot DAENS.

Gij hebt mij begrepen, nietwaar? Gij ziet dat ik niet anders kan handelen. Gij hebt geld, verzekert de vriend Barthels. Uw broeder, dien wij al lang dood en begraven waanden, heeft het verstand gehad in vreemde landen een rijk man te worden. Hij deelt u van zijne schatten mede, zendt u eene goede som, en belooft nog meer. Dat is braaf van hem: dat heet ik als een goede broeder handelen. Onder ons gezeid, vriend Daens, gij hadt het noodig. Gij schijnt, zoo min als uw broeder, veel van werken te houden; gij gelooft u niet in de wieg gelegd, om kraankind te blijven. Nu, dat is tot daar: ge hebt gelijk; want ge hebt geld, en voor mij is dat genoeg. Maar mijne dochter, vriendlief, schijnt van een ander gevoelen te wezen. Zij heeft zich nu eenmaal Lieven in het hoofd gestoken, en ik... Ik ben een goede vader, wat wilt gij! ik kan mijn eenig kind niet dwingen, wanneer haar keus verstandig is, en dat is hij; want de oude Pauwels zit er warmpjes in, en zal zeker zijn' zoon nog al wat medegeven. Daarbij heeft die zoon veel kans tot deken te worden gekozen...

BARTHELS.

Hij is het nog niet.

MARTEN.

Dat weet ik wel; doch hij zal het zeker al ras wezen; vermits gij straks hier bijeenkomt, om hem te kiezen.

BARTHELS.

Maar zoo hij 't nu niet werd?

DAENS.

Zoo men iemand anders koos?

MARTEN.

Dat zoude zeker de zaak veranderen.

(tot Barthels).

Zoo hij geen deken werd, en de keus viel op iemand anders, bij voorbeeld, op u, vriend Barthels...

(tot Daens)

zoo vooral uw brave broeder zijn woord hield,... dan zeg ik niet;... dan zouden wij kunnen zien. Want gij verstaat wel, dat ik vooral noodig heb met den deken der kraankinders wel te staan; dat geeft mij klanten, en...

(regtstaande)

In afwachting blijft het zooals ik u zeg: ik ben een goede vader; ik wil mijn kind niet dwingen. Gij hebt mij begrepen, niet waar?

(wijl hij naar de deur ter linlinkerzijde gaat.)

Ik ben een goede vader; ik wil mijn kind niet dwingen...

(af.)

Tooneel II.

BARTHELS EN DAENS.

DAENS.

Waar zijn thans al uwe schoon berekende plannen? Thans hebben wijgoud, om hem de oogen te verblinden.

(Huiverend)

Goud, dat wij verkregen ten

koste van... Ik durf het woord niet uitspreken. Mij dunkt altoos dat er iemand mij onophoudelijk bespiedt, gereed om mijne minste bewegingen gade te slaan.

BARTHELS.

Hoe staat gij met uw makkers?

DAENS.

Van dien kant koester ik niet veel meerder hoop. Naar mijne woorden luisteren zij niet veel en van het geld des... vreemdelings durf ik schier geen gebruik maken. Mij dunkt altoos dat er bloed aan kleeft, en dat zij zullen raden op welke schromelijke wijze liet in mijn bezit kwam.

BARTHELS.

Wat vreest gij? Wie zoude ons durven verdenken? Ben ik niet daar, om te getuigen dat uw broeder u werkelijk geld heeft gezonden, lang reeds heeft gezonden, en dat liet juist daarbij komt dat gij in den laatsten tijd zoo weinig lust liadt om te arbeiden? Toe, wij moeten tot welken prijs ook beletten dat Lieven worde gekozen! Bereiken wij dat doel, dan is het overige ligt te redden; want het is alleen op het dekenschap, dat Marten steunt. Op wie kunt gij rekenen?

DAENS.

Weet ik het zelf? Sedert dien verschrikkelijken nacht, is het mij, alsof elkeen mij vliedt, alsof al, wien ik aanspreek, op mijn aangezigt leest, dat ik een... moordenaar ben, schijnt het mij toe, dat ik het merk mijner euveldaad op mijn voorhoofd draag. Nog altoos klinken de laatste woorden van liet slagtoffer in mijne ooren, en wanneer iemand mijne toespraak beantwoordt, dan is het mij, alsof hij die woorden herhaalt.

BARTHELS.

Bloodaard!

DAENS,

met klimmenden angst.

Die blik, die ijslijke blik, welken de stervende mij toewierp, straalt mij tegen uit elk oog, dat zich op het mijne rigt. Bij dage volgt hij mij overal, en des nachts schiet hij uit de diepste duisternis op mij neder. De slaap, die mijne oogleden schuwt, bevangt mij slechts korte oogenblikken, om mij het ontwaken nog schrikkelijker te maken.

BARTHELS.

Welke hersenschimmen!

DAENS,

op eenen beker wijzende.

Dit bier, die anders geliefkoosde drank, die hier voor mij staat, komt mij voor als liadde hij eenen purperrooden schijn.

(Barthels strak in de oogen ziende)

Vindt gij niet, dat hij aan bloed, aan menschenbloed gelijkt?

BARTHELS,

de schouders ophalende.

Nog eens, Daens, gij zijt zwak als een kind, nog zwakker dan een kind.

(Drinkende)

Drink met mij, ban alle ontijdige vrees, en die ijdele droomerijen zullen u niet langer kwellen. Drink, zeg ik.

DAENS,

het glas opnemende, en het onaangeroerd terug op de tafel plaatsende.

Neen.... ik kan niet!

BARTHELS,

stampvoetend regtstaande.

Ongelukkige!

(ter zijde)

Er is niets met hem aan te vangen: in plaatse van mij aanhangers te winnen, ware hij in staat ons te verklappen. Welaan, het laatste middel beproefd!

(tot Daens)

Nog eens, wilt gij Ida bezitten of niet?

DAENS.

Ida!.... Zal zij eenen moordenaar willen? Zal een engel, als zij, zich met een duivel, als ik, vereenigen? Daarbij,.... gij hebt het gehoord: zij wil mij niet,.... zij bemint Lieven.

BARTHELS,

halfluid.

En zoo Lieven nu eens de moordenaar ware?

DAENS.

Lieven de moordenaar!... Wat zegt gij?

BARTHELS.

Nu ja, domoor, zoo wij hem den moordenaar maakten? - Gij weet dat volgens de kostumen der stad, hij die kennis heeft van eenen beganen manslag, verpligt is daarvan bij het geregt eene verklaring af te leggen. *Wij* zagen een' manslag begaan.... Begrijpt gij?

DAENS.

Hoe! gij zoudt durven?....

BARTHELS,

met eenen helschen lach.

Durven! wij moeten, zeg ik u: de wet zelve maakt het ons ten pligt.

(halfluid)

De moord is bekend.... men heeft het lijk opgevischt!

DAENS.

Wee ons!

BARTHELS.

Wij hebben niets te vreezen, zoo wij ons stout genoeg toonen. Daarbij noemen wij niemand; wij kennen den moordenaar niet, zoo min als het slagtoffer, hoort gij? Wij geven enkel tijd en plaats aan, zonder meer. Voor het overige zorgt mijnheer de Schoutet van Antwerpen, en....

(rondziende)

Maar neen; wij kunnen hier niet veilig spreken. Kom mede, ik wil u zeggen wat ons te doen blijft. Kom met mij; nog is alles niet verloren; nog kunnen wij alles redden. Kom!

(Beide af langs de deur op den achtergrond).

Tooneel III.

IDA,

alleen, langs de zijdeur.

Ze zijn weg! God zij geloofd! Die akelige Daens.... Hij, mijn echtgenoot! Ik Lieven ontrouw worden, Lieven, mijn' goeden, goeden Lieven! o dan kennen zij mij niet. Daens is rijk, zegt vader. Om het even: al bezat hij nog tienmaal meer, al beminde ik Lieven niet met hart en ziel, dan nog zoude ik hem niet willen. Maar ik bemin Lieven, en zoo ik de zijne niet worden kan,.... trouw ik van geheel mijn leven niet,

(wijl zij de bekers en de stoop van de tafel neemt)

Waar mag hij toch zoo lang blijven? Hij had mij beloofd al vroeg hier te wezen. Ik geloof het wel: ons geluk hangt van de kiezing af, en het is al zoo lang, dat wij naar den dag onzer bruiloft haken.... Ik niet; maar Lieven; want ik vind dat wij, zoo als w'ij nu zijn, zeer gelukkig leven. Maar dat is niet genoeg, zegt hij. Wat kan hij dan nog meer verlangen? Wij hebben elkander regt hartelijk lief; wij zien malkander vast alle dagen; en dat is niet genoeg?.... O ja, ik begrijp het al: hij zoude mij nog meer willen zien, mij altoos aan zijne zijde willen hebben. Dat moet inderdaad zeer aangenaam wezen: zich met niets anders bezig houden, dan met al wat hem aangaat; zich om niemand bekommeren, dan om hem alleen. Welnu, als het alles wel gaat, als de keus op Lieven valt, dan heeft vader mij beloofd zich tegen niets te zullen verzetten.

(Lieven treedt onbemerkt binnen, langs de deur op den achtergrond.)

Ik wensch het uit den grond mijns harten; want ik zoude hem niet gaarn bedroefd zien, en hij schijnt er zoo veel prijs op te stellen, dat wij al spoedig trouwen, dat het hem zeker pijn zoude doen, zoo wij nog langer moesten wachten. Wat mij betreft....

Tooneel IV.

De vorige, LIEVEN.

LIEVEN,

haren volzin eindigende.

..... Ik zoude ook gaarne spoedig zijne vrouw wezen.

IDA.

Lieven!.... Foei, dat is niet fraai van

u, iemand zoo verradersch af te luisteren!

LIEVEN.

Is het niet zoo? Zoudt gij niet, Ida?

IDA.

Ik zeg niet neen; doch *gij* moest dat niet zeggen. Men konde ligt u hooren, en wat zoude men van mij niet denken?

LIEVEN.

Wat zoude men van u kunnen denken, vriendinne? Zal niet de heiligste band ons weldra vereenigen, en aan heel de wereld doen zien, dat gij mijne vurige liefde met wederliefde vergeldt?

IDA.

Gij zijt dus zeker?... Gij hebt dus hoop?...

LIEVEN.

Veel hoop. De meeste leden der natie zijn voor mij, en zullen mij hunne stemmen geven. Voor de weinigen, die in mijne jeugd eenen hinderpaal zagen is de belofte mijns vaders, dat hij mij met zijnen raad zal bijstaan, voldoende geweest, om ze tot het gevoelen der meerderheid over te halen. Zoo als gij ziet, zal ik slechts, den titel van deken hebben, en zal mijn goede vader voortdurend de zaken der natie besturen; alleenlijk zal ik het regt hebben hem den arbeid te verligten, die inderdaad te zwaar werd voor zijnen hoog en ouderdom. Die stellinog bevredigt overigens mijne heerschzucht volkomen; daar het mij minder te doen is om het dekenschap zelf, dan om uwe hand, liefste, om uw bezit, zonder hetwelk ik niet langer Ineer kan leven, en geheel de wereld mij al meer en meer eene dorre woestenij begint toe te schijnen.

IDA.

Gij bemint mij dan nog altoos even opregt?

LIEVEN.

Ubeminnen, engel, ubeminnen? Neen, ik bemin u niet; ik aanbid u. Ja, Ida, zoo ik in de keus van heden het doel mijner wenschen zie, dan is het niet, omdat ik verlang mij boven mijne makkers te verheffen; dan is het alleen, dewijl ik gevoel dat ik zonder u, zonder den titel van uwen echtgenoot weldra van verlangen zoude verkwijnen.

IDA.

Waarde vriend!... Maar wat vindt gij toch in een arm, eenvoudig meisje, zoo als ik?

LIEVEN.

Wat ik in u vind? alles, mijne zielsbeminde. Zie, ik heb mijnen goeden vader zeer lief, ik acht en eerbiedig hem meer, dan ik het u zeggen kan; en nogtans vind ik, dat ik hem niet liefheb, wanneer ik datgene, wat ik voor hem gevoel, vergelijk met mijne liefde voor u. Gij alleen zijt het, die mijn leven liefelijk kleurt, en al wat mij omringt aangenaam maakt en schoon. Wanneer ik mij in den dag aan de kaai afsloof, en soms onder den zwaren last schier bezwijk, dan hoef ik slechts aan u te denken, om mijne vermoeijenis te vergeten, en met vernieuwden moed te arbeiden. Als de herinnering aan mijne teedere moeder, zaliger, mijne ziel vervult met weemoed, als de gedachte aan de gevorderde jaren mijns vaders, en zijnen welligt aanstaanden dood mij tranen storten doet, dan roep ik uw aanminnig wezen, uw bevallig beeld voor mijnen geest, en spoedig droogen mijne tranen, als van zelve, op. Dan vertoont

zich de toekomst voor mij zoo lagchend, zoo zalig; dan schijnt het mij toe, dat niets in de wereld ooit mijn geluk zal komen storen.

IDA.

Goede Lieven!

LIEVEN.

In mijne droomen zelfs speelt gij altoos de voornaamste rol. Daarin vervult

gij voor mij de plaatse van vader en moeder, van al wat mij ooit dierbaar was. Soms zijt gij niet alleen. Niet zelden zie ik u omringd van een' ganschen troep schoone, frissche knapen en meisjes, die zich vleijend en streelend om u verdringen, terwijl ik, van ter zijde, u te midden van dien kleinen lieven kring bewonder.

IDA,

met opgeheven vinger.

Stoutert!

LIEVEN.

Ei waarom? Beeldt gij u welligt in, dat wij na ons huwelijk zullen alleen blijven? Dat verhoede God! Neen, ik wensch niets vuriger, dan dat mijn droom waarheid worde, dat een geheele hoop allerliefste kleinen...

IDA,

(hem de hand op den mond leggende).

Zwijg, zeg ik u. Gij doet mij het bloed in het aangezigt stijgen,

(ernstig)

Gelooft gij aan droomen, Lieven?

LIEVEN,

(grimlachend).

Aan zulke droomen, ten minste; daar ik weet, dat die zich weldra zullen verwezenlijken.

IDA.

Vóór eenen nacht twee, drie had ik insgelijks een' droom; doch die was zoo vrolijk niet; integendeel...

LIEVEN.

Kwam ik er in voor?

IDA.

Zeker; maar op eene zoo droevige wijze, dat ik hem u niet durf vertellen.

LIEVEN,

al lachende.

Vertel maar; ik vrees niets van het oogenblik, dat ik er eene rol in speelde.

IDA,

Ik droomde dat ik mij met mijn' vader in eene wijde, onafzienbare vlakte bevond. Van verre, heel verre, zagen wij u en vader Pauwels aankomen. Wij spoedden ons naar u, en gij, van uwen kant, kwaamt naar ons toe, zoo snel als gij maar kondet. Zoo naderden wij elkander al ras. Weldra kon ik uwe wezenstrekken onderscheiden. Gij zaagt er blijde uit, zoo als nu, en wenktet mij liefderijk met de hand. Ik trok mijnen

vader voort, om te gaauwer bij u te wezen; en ik zag, hoe gij insgelijks uwen gang werkelijk verhaasttet. Eindelijk waren wij bij elkander; gij opendet de armen, en ik werd als door eene onweêrstaanbare kracht gedrongen, mij in dezelve te werpen. Op den eigen stond voelde ik eene rilling geheel mijn ligchaam doorloopen en een ijskoud beletsel zich tusschen ons beide plaatsen. Ik blikte op, en, groote God! ik ontwaarde... een lijk, een bebloed lijk, met gapende wonden. Verschrikt sprong ik terug, en zag een oogenblik later, hoe gij op nieuws verre, heel verre van mij stondt te weenen, wijl een ontzettend onweder boven onze hoofden was losgebroken... Hier eindigde mijn droom: ik ontwaakte, en bemerkte dat het wezenlijk donderde en bliksemde, alsof de wereld moest vergaan.

LIEVEN.

Arm kind! Ziedaar van die droomen, waaraan ik geen het minste geloof hecht; en nogtans wil ik u iets verhalen dat mij, zonderling genoeg, dien zelfden nacht wedervoer....

IDA.

Een oogenblik; ik heb u nog alles niet gezeid. Des morgens bij mijn ontwaken, had ik dien droom vergeten, en zoo geheel vergeten, dat ik er zelfs niet eens aan dacht er u van te spreken, en hem mij dan eerst herinnerde, toen ik hoorde dat Daens hier was, om mijne hand te vragen.

LIEVEN,

verwonderd.

Daens.... uwe hand vragen!

IDA.

Zijn broeder, gij weet wel, die voor

vele jaren weg liep, is thans zeer rijk, en heeft hem veel geld gezonden. Doch wees niet ongerust: ik heb vader stellig verklaard, dat ik niemand wil dan u, u alleen.... Denk er dus niet verder aan en verhaal mij, wat gij dien nacht....

LIEVEN.

Zie hier: ik had de waak, en bevond mij aan de *Werf*, terwijl het onweder zoo schrikkelijk woedde....

Tooneel V.

De vorigen, JOOST, FILIP, *en andere kraankinders langs de deur op den achtergrond.* MARTEN *langs de zijdeur. De kraankinders komen al sprekende binnen.*

JOOST.

En ik zeg u, dat hij in de stad moet zijn vermoord geworden. Het afloopende tij heeft alleen hem daar kunnen op het strand brengen.

FILIP.

Dat is juist. Zoo men het lijk buiten de stad in het water hadde geworpen, dan zoude het waarschijnlijk verder zijn afgedreven.

LIEVEN.

Heeft men een lijk gevonden?

MARTEN.

Waar dan?

JOOST.

Het lijk eens vermoorden... buiten de Slijkpoort, aan den Kattendijk.

FILIP.

Met vijf doodelijke wonden aan den hals en in de borst.

MARTEN

en de kraankinders.

Vijf wonden!

IDA.

God in den hoogen hemel!

LIEVEN.

En heeft men het niet herkend?

JOOST.

Ik geloof het niet. Ik weet het alles zeer juist. Jaak de visscher, mijns broeders schoonvader, die aan den Kattendijk woont, heeft het mij hairklein verteld. Hij was er bij; hij heeft zelfs de eerste van al het lijk zien komen aandrijven. Ziet hier hoe het alles zich heeft toegedragen. Jaak was gister van de vischvangst te huis gekomen, en wandelde al vroeg op den dijk, met andere visschers uit de buurt.

Terwijl zij al koutende over den dijk drentelden, van visschen en varen praatten, en van den storm, dien zij vóór drie dagen op zee hadden doorgestaan, werd Jaak van verre, op de hoogte van de Engelsche kaai, iets gewaar, dat op het water dreef. De rivier liep zeer hol, zoodat het voorwerp maar bij poozen zigtbaar was, nu eens boven op den top eener baar zich vertoonde, en een oogenblik later weêr in eene diepte verdween. Jaak vestigde daarop de aandacht zijner makkers. In den eerste konden zij niet wel onderscheiden, wat het eigentlijk was: daar waren er die beweerden, dat het niet anders zijn kon dan een stuk hout of een paal, ergens door den storm losgeslagen. Jaak echter, die, zoo als gij allen weet, een ervaren zeeman is, en mijlen ver op zee een schip weet te onderscheiden, zoo duidelijk als wij op tien passen, Jaak, daarentegen, hield staande, dat het een mensch moest wezen. Terwijl zij nog daarover aan het twisten waren, bragt eensklaps eene baar het voorwerp digt onder wal; en nu zagen zij 't allen, dat het een mensch was, en nog wel een manspersoon. Spoedig sprongen zij in de booten, die aan den kant lagen; doch eer zij met deze klaar waren, had reeds eene tweede golf hun alle verdere moeite gespaard. Thans zagen zij het allen, dat het lijk dat eens mans was, eens vermoorden mans.

Allen.
IJslijk.

Tooneel VI.

De vorigen, toon met andere Kraankinders.

LIEVEN,

tot JOOST.

En gij zegt dat men hem niet herkend heeft?

JOOST.
Zoo ten minste zeide Jaak.

MARTEN.
Het was misschien een vreemdeling.

TOON.
Juist, Marten, een vreemdeling. Ik zag het lijk naar het stadhuis voeren. Aan de bruine kleur van zijn wezen, zoude men gezworen hebben, dat het een zeeman was. De kleederen duidden eenen vreemdeling aan.

LIEVEN,

ter zijde.

Een vreemdelig!

(luid)

Nog jong?

TOON.
Vooraan in de dertig.

(De kraankinders nemen plaats aan verschillende tafels. Joost, Filip, Toon, Ida en Lieven, blijven in 't midden van het tooneel staan.)

LIEVEN,

ter zijde.

Hij is het!

IDA,

stil.

Wat hebt gij, Lieven?

LIEVEN.
Welnu, verneem, dat hetgene ik u daareven wilde zeggen....

Kraankinders,

aan eene tafel.

Te drinken, Marten, te drinken!

Marten,

met eene stoop en bekers.

Hier, jongens.

LIEVEN

tot IDA, wijl hij haar voor op het tooneel leidt.

Die vreemdeling,... die vermoorde... Ik heb hem dien nacht gezien, gesproken!

IDA.
Gij!

Andere Kraankinders.
Te drinken, Ida!... Bier!

IDA.
Ik kom bij u.

(In het heengaan)

Regtvaardige hemel!

(Zij bedient insgelijks de Kraankinders.)

JOOST,

tot TOON.

En weet gij niet of men de moordenaars reeds kent?

TOON.
Daarvan hoorde ik niets.

FILIP.
In allen gevalle, zullen die op hun gemak niet zijn.

(Tot Barthels en Daens, die middelerwijl met nog andere Kraankinders zijn binnengekomen, en het einde der zamenspraak hebben gehoord.)

Wat zegt gij er van?

Tooneel VII.

De vorigen, BARTHELS, DAENS *en Kraankinders.*

BARTHELS.

Ik zeg.... dat men den pligtigen reeds op het spoor is.

DAENS,

ter zijde.

Den pligtigen!

JOOST.

Zoude het waar zijn?

FILIP.

Is er maar één?

TOON.

Wie is het?

BARTHELS.

Ja, wie is het?.... Gijlieden meent, dat het zoo gemakkelijk is, zoo iets stellig te verzekeren. Wanneer ik zeg, dat men den pligtigen op het spoor is, dan beteekent zulks enkel, dat men vermoe-

dens heeft, zware vermoedens...., niet waar, Daens?

DAENS,

verward.

Ik!.... ik weet niets!

BARTHELS,

stil tot Daens.

Verman u!

(luid)

Hoe, gij weet niets? Hebt gij dan niet verstaan, wat Dirk de Kolfdrager ons zeide, dien wij daareven ontmoetten.

DAENS.
Inderdaad!...

JOOST.
Wat zeide hij?

BARTHELS.
Dat de moordenaar zich niet lang aan het geregt van mijnheer den Schoutet en van den Magistraat zoude kunnen onttrekken. Dat men, als den dader des moords verdenkt... Ziet, makkers, ik wil het u niet zeggen; ge zoudt het niet gelooven.

Allen
Spreek!.... Wien?

BARTHELS.
Een kraankind!

Allen
Onmogelijk!

TOON.
De Kraankinders waren ten allen tijde bevrijd voor dergelijke vermoedens.

FILIP.
Het is een hoon voor de natie.

MARTEN.
Daarvoor houde ik het ook.

BARTHELS.
Maar hoort toch: ik zeg niet, dat de pligtige een kraankind is; maar enkel dat men vermoedt....

FILIP.
Men mag zoo iets niet vermoeden.

TOON.

Neen, men mag niet.

LIEVEN,

met de overige Kraankinders.

Hij heeft gelijk.

BARTHELS.

Al gelijk gij wilt; doch wat de onmogelijkheid betreft, dat zich een booswicht onder ons bevinde, daaromtrent ben ik het met u niet eens. Mijn God, men laat zich niet zelden door den uiterlijken schijn bedriegen. (*Den blik op Lieven rigtende*.) Er zijn lieden, die, ondereen zeer eerlijk voorkomen, eene lage ziel verbergen! Er zijn huichelaars, die hunne rol zoo meesterlijk weten te spelen, dat het schier onmogelijk wordt hen te ontmaskeren!

LIEVEN,

getroffen.

Wien bedoelt gij?

BARTHELS,

spottend.

Wien ik bedoel?....

IDA.

In 's hemels naam, Lieven!....

LIEVEN,

tot BARTHELS.

Durft gij mij een' huichelaar noemen?

BARTHELS,

op denzelfden toon.

U....? den zoon van onzen alom geachten deken! Het troetelkind der natie! Zijt gij niet boven allen argwaan verheven? Wie zoude zich durven vermeten te zeggen, dat gij anders zijt, dan gij u vertoont?

LIEVEN,

toornig.

En ik durf zeggen, dat gij een vuige lasteraar zijt; dat de nijd alleen u zoo doet spreken, en dat ik u op den eigen stond uwe woorden wil doen herroepen.

BARTHELS.

Gij....?...

IDA, LIEVEN

terughoudend.

Mijn vriend!

(De kraankinders verdeelen zich in twee kampen: Toon, Filip en de meesten scharen zich rond Lieven; Joost en de overigen voegen zich bij Barthels en Daens. Ida en Marten zoeken Lieven te stillen).

BARTHELS,

nog altoos spottend.

Ei, hoe ligtgeraakt, jonge heer! Waar-

om trekt gij u eenige losse uitdrukkingen zoo zeer aan? Het is goed dat wij weten wie gij zijt; want anders.... Gij kent liet spreekwoord: *die niet schurft is*....

LIEVEN,

dreigend.

Ellendige!

(Hij wil op Barthels losgaan; zijne makkers, Ida en Marten houden hem tegen. Barthels blijft kalm en spottend te midden zijner aanhangers. Daens staat peinzend ter zijde).

Tooneel VIII.

De vorigen, PAUWELS, *langs de deur op den achtergrond.*

(De intrede van den Beken brengt allen tot bedaren. Lieven laat zich door Ida en Marten ter zijde trekken. Barthels voegt zich bij Daens en zoekt dezen moed in te spreken. De meeste kraankinders omringen Pauwels, die in het midden van het tooneel blijft staan).

PAUWELS.

Twisten! Krakeelen!.... Zijt gij brave werklieden? Zijt gij kraankinders? Is het daarom dat gij u lieden hebt vereenigd? - Schaamt u.

(Tot zijnen zoon)

Gij wilt anderen leiden; men wil u aan het hoofd uwer gezellen plaatsen. Weet gij waartoe die stelling u verpligt? Weet gij welke de eerste hoedanigheid is, die zij vereischt? - Het is de toegevendheid voor de zwakheden uwer broederen.

LIEVEN.

O vader, zoo gij wist....

PAUWELS.

Ik wil niets weten: gij twist; dus hebt gij ongelijk.

(Tot Barthels)

De zucht tot zelfverheffing moge schoon wezen, ze mag ons niet tot nijdigaards, tot verkleiners maken van eens anders verdiensten; en hij die zich aan zijne makkers als hunnen meerdere wil opdringen, die niet wachten kan totdat zijne makkers zijne meerderheid vrijwillig erkennen, is minder dan de minste onder hen.

BARTHELS.

Maar ik verzeker u, deken....

PAUWELS.

Genoeg! Ik herhaal het: ik wil zelfs niet weten, waarom gij krakeelt; wij hebben ons met meer ernstige zaken bezig te houden.

(Tot de gezamentlijke kraankinders)

Broeders, mijne kinderen, zal ik zeggen, want de meesten uwer zijn de zonen mijner vroegere makkers en vrienden, gij allen weet, welk doel de stichters van de Natie der kraankinders zich voorstelden. Ik zoude hun onregt doen, zoo ik

(den blik op Barthels rigtende)

, gelijk sommigen, beweerde, dat, ontevreden met hun lot, zij in de vereeniging hunner krachten het middel zagen, om zich boven hunnen stand te verheffen. Ik zoude hen lasteren, zoo ik zeide, dat zij de bevrediging eener heerschzucht beoogden, slechts geschikt om den werkman het leven nog zuurder te maken. Neen, broeders, hun doel was edeler, meer verheven. Wat is de gemeene mensch, wat is vooral de werkman alleen? een zwak en meestal onverstandig schepsel, den rijken, den magtigen te veel onderworpen, om tot iets anders dan tot werktuig van dezen te kunnen dienen. Slechts door de vereeniging, wijze en eendragtige vereeniging, kan de arbeider de magt verkrijgen, die hem ontbreekt, die hij noodig heeft, om in onze maatschappij de stelling in te nemen, hem door Gode voorbeschikt. Zulks begrepen onze voorzaten, en daarom wilden zij niet langer afzonderlijk voor de Antwerpsche kooplieden arbeiden, vereenigden zich, en werden sterk genoeg, om door de bevordering van het welzijn

hunner medemenschen, hunner broeders, de bevordering hunner persoonlijke welvaart te bewerken. Edoch weldra verstonden zij ook, dat daar, waar niemand meester is, allen meester zijn, en de orde, die grondslag van elke goede onderneming, onmogelijk wordt. Daarom verlangden zij aan hun hoofd een' overste, een' deken, die huns gelijke onder alle andere betrekkingen, nogtans in sommige gevallen de vorst der vereeniging zoude wezen; wiens meerderheid slechts daarin zoude bestaan, dat hij meerder pligten te vervullen, en de regten van allen met meerder zelfopoffering, met meerdere krachtsinspanning zoude hebben te verdedigen. De wijze magistraat, den voortreffelijken geest huldigende, die hen bezielde, schonk hun het voorregt dien hoofdman zelve te kiezen.

(Tot de oudste kraankinders)

Zoo noemdet gij mij, broeders;

(tot de jongere)

zoo vertrouwden uwe vaders mij dien gewigtigen post. Lange jaren torschte ik den last der zaken van de kraankinders; lange jaren zwoegde ik onverpoosd voor het gemeenebest.

(fier)

Wie uwer denkt, dat ik mij niet in geweten van mijne taak kweet? Wie uwer kan zeggen, dat ik de belangen der vereeniging verwaarloosde, dat ik een lid der Natie verongelijkte?

FILIP,

en de meeste Kraankinders.

Niemand, niemand van ons allen!

TOON,

met andere Kraankinders.

Gij waart allen een broeder, een vader!

PAUWELS.

Ik dank u, vrienden, ik dank u. Die belooning is de schoonste, welke ik durfde wenschen. Ik ga voort... Doch mijne dagen loopen ten einde; de meesten mijner vroegere makkers zijn mij lang reeds voorgegaan, daar waar ik hen weldra zal vervoegen. Aan moed ontbreekt het mij niet; maar de krachten beginnen mij te begeven. Ziedaar waarom ik u bad mij van de verpligtingen te ontslaan, welke het dekenschap oplegt, en die ik niet langer met de vereischte krachtdadigheid zoude kunnen vervullen. Voor de laatste maal dus heb ik u heden rond mij vergaderd, opdat gij in mijne plaatse iemand tot uwen deken kiezet, die jonger en sterker, meerder krachten ten dienste van de Natie kan wijden.

(Na eene korte poos)

Ik weet dat velen onder u het oog lieten vallen op mijn' zoon: zij meenen dat mijne raadgevingen, mijne ondervinding hem tot steun zullen verstrekken. Ik wil openhartig

tot u spreken, gelijk altoos. Mijne raadgevingen, mijnen bijstand heb ik nooit iemand geweigerd. Dit zegt u genoeg, dat ik ze nimmer mijnen zoon zoude onttrekken. Verre van mij echter de gedachte hierdoor op uwe keus eenigen invloed te willen uitoefenen. Integendeel, bezweer ik u wel te overwegen wat gij doet, vooraleer een besluit te nemen. Mijn zoon is jong, ik ben oud. Hij treedt pas de wereld in; en ik heb reeds den eenen voet in het graf. Zijne jeugd zal nog jaren duren; en morgen misschien zal de dood hem van mijne raadgevingen berooven. Nog eens dus: *verzint eer gij begint*. Is er een onder u, dien gij het dekenschap waardiger oordeelt, kiest hem vrij, kiest hem zonder dralen. Al wat ik wensche is, dat ik, vóór mijnen dood, niet moge betreuren, mijne taak in andere handen te hebben laten overgaan.

(De oudste kraankinders omringen Pauwels, en drukken hem de hand).

TOON,

tot eenigen zijner makkers.

Ik zeg dat we nimmer zoo'n deken weer zullen krijgen.

FILIP,

tot anderen.

De tranen komen mij in de oogen van louter aandoening.

TOON,

tot de overigen.

Welnu, gij hebt het gehoord: wien nemen wij?

FILIP.

Lieven.

De Kraankinders.

Wien anders?

JOOST, tot BARTHELS.

Wat besluit gij?

BARTHELS,

ter zijde.

Ik ging te verre; pogen wij onze onvoorzigtigheid te herstellen.

(Luid tot de kraankinders.)

Makkers, met regt hebt gij de woorden van onzen wijzen deken toegejuicht. *Verzint eer gij begint*, heeft hij gezeid. Toonen wij, dat, zelfs dan, wanneer hij ons hoofd niet blijven wil, wij bereid zijn zijnen raad te volgen. Kiezen wij, om hem te vervangen, den waardigste van ons allen; noemen wij tot onzen nieuwen deken.... zijn' zoon, Lieven Pauwels!

De Kraankinders,

aan den linker kant.

Ja, Lieven zij onze deken.

JOOST,

en de Kraankinders aan den regter kant, tot Barthels.

Wat doet gij?

BARTHELS,

stil tot Joost en zijne aanhangers.

Laat mij begaan: wij zijn nog niet sterk genoeg,

(ter zijde)

Ik voorbereid eene nieuwe kiezing.

(luid tot de overige kraankinders)

Wat wilt gij, vrienden? De woorden van den waardigen grijsaard hebben mij mijne heerschzucht verleerd. Ik geloof inderdaad dat zijn zoon beter dan ik berekend is, om de Natie te bestieren.

Al de Kraankinders.
Lieven moet ons hoofd wezen!

PAUWELS,

ter zijde.

Zoude ik mij in hem bedrogen hebben?

BARTHELS,

tot LIEVEN.

Gij ziet dat ik verre was van u te bedoelen.

LIEVEN.
Ik had misschien ongelijk,

(ter zijde)

Ik durf den kerel niet vertrouwen.

De Kraankinders.
Leve onze nieuwe Deken!

PAUWELS,

ter zijde.

Ik zal het oog op hem houden,

(luid)

Gij wilt het? Het zij zoo.

(tot zijn! zoon)

Lieven Pauwels, op uwe schouders leg ik den last der zaken van de Natie der kraankinders neder. Herinner u steeds, dat gij mijn zoon zijt, en dat het dekenschap van mij op u overging.

(Vrolijk tot Marten)

Aan u, vriend Marten, den ouden hospes van de kraankinders, heb ik thans een verzoek. De nieuwe Deken is jong en heeft, gelijk gij weet, hulp noodig. Ik beloofde, en ben bereid hem met raad en daad bij te staan; doch ik vrees, dat die steun niet toereikend zal wezen. Van u verwacht ik eene hulp, zonder welke, de mijne niet veel goed zoude doen.

(Ida bij de hand nemende)

Waard uit *de Sint Jakob*, wilt gij mij de hand van dit lieve kind toestaan voor mijnen zoon?

(Daens, die gedurende geheel het vorige tooneel ongevoelig is gebleven, schijnt op het punt uit te bersten; Barthels poogt hem te stillen).

MARTEN.

Ik ben een goede vader, heer Deken, en zoo gij uwen zoon eenen goeden uitzet geeft... Gij hebt mij begrepen, niet waar?

PAUWELS.

Ik geef mijnen zoon al wat ik bezit, en behoude niets voor mij, dan een plaatsje tusschen hem en zijne gade.

LIEVEN.

Goede vader!

PAUWELS,

tot IDA.

En wat zegt gij, mijn kind?

IDA,

Lieven de hand reikende.

Ik ben eene gehoorzame dochter.

De Kraankinders.
Leve het jonge paar!

DAENS,

wanhopig tot Barthels.

Gij ziet het!

(Gerucht op de straat).

BARTHELS,

luisterende.

Geduld! Nog een oogenblik geduld!

PAUWELS.
Makkers, binnen veertien dagen vieren wij bruiloft; ik hoop dat niemand uwer op het feest zal ontbreken.

(Groot gerucht aan de deur op den achtergrond).

(Vervolg hierna.)

Brievenbus.

V.
Brief over de vertaling der vertaling van een oorspronkelijk niet oorspronkelijk Fransch-Hollandsch of Hollandsch-Fransch gedicht.

Mijnheer de Redacteur!

Men heeft het Salomo al zoo vaak nagewauweld, dat er geen nieuws onder de zon is; maar nu wordt al die napraters eens terdege de mond gesnoerd. Het tijdschrift ‘Astrea’ geeft ons inderdaad wat nieuws te zien, dat tevens allercurieust is - en gij weet hoe prettig het is als men wat nieuws aan zijn lezers kan meêdeelen - nieuws, dat wijlen de ranselende Braga stoffe zou hebben gegeven om eens duchtig om zich heen te slaan en uit te varen, zooals hij eens deed tegen van Lennep, den literairen smokkelaar bij uitnemendheid. Wat dat nieuws is? Een dubbele bok - een bok van Dr. Wap en een bok van een vertaler, waarvan een ander vertaler voor een goed deel de schuld moet dragen. Verbeeld u, daar heeft ten Kate in een, ten jare 1842 bij Kruseman te Haarlem uitgegeven, dichtbundeltje een gedicht geplaatst, dat hij op zijne menigvuldige strooptogten op uitheemsch gebied had prijs verklaard. - Wie nu van tijd tot tijd ook eens buiten de grenzen van ons vaderland naspeurt wat er in de letterkunde omgaat, zag wel terstond, dat ‘De Martelaar’ behoorde tot die dingen, waarvan *la recherche de la paternité* nog niet bij de wet ontzegd is, hoewel men er geen openlijke melding van maakte - omdat, omdat.... ja, men het

gewis niet zeggen wilde, *par respect pour le poète*, of omdat men het niet zoo algemeen wist, ofschoon wij ons maar al te goed herinneren, dat in der tijd, bij de lezing van het boekje in zekeren club van onze hoofdstad, na het uitspreken der slotregels, de voordrager ze terstond aldus parodieerde tegen hem, die den diefstal reeds had opgemerkt:

> Want, die gappert heet - ten Kate,
> En die diender - .a..e..i..

Datzelfde gedicht nu, waarvan een Franschman de oorspronkelijke dichter is, komt toevallig onder de oogen van iemand, die genoegzaam Hollandsch en Fransch verstaat om het in de laatste taal over te brengen. Die overbrenging wordt den heer Wap uit den Haag toegezonden voor de ‘Astrea’ - en deze, ‘tot beter waardering der fraaije overzetting van dit schoone gedicht in een Fransch feuilleton, neemt den Hollandschen tekst van den geachten ten Kate over’, en levert dus het bewijs, dat het

een leugen is wat, geloof ik, Johannes Lublink de Jonge ergens in een puntdichtje aanraadde: - 'Vertaal niet, maar werk oorspronkelijk; anders wordt gij niet vertaald.' Toen ik het zag schudde ik eerst van den lach - maar toch, bij nader indenken, vond ik de grap verre van plaizierig, en allerminst voor ten Kate, die op nieuw als literaire kaper aan de kaak wordt gesteld, al is het de *notorité publique*, dat hij met adlaarsklaauw de gouden boomgaard vrucht en der vreemden plondert, waarvan onlangs zijne overzetting naar miss Hemans *De schatten der zee* in zijn Muzen-Almanak en een groot aantal bladzijden van zijn *In den bloemhof*, zooals vroeger verscheidene brokken in zijn *Zangen des tijds*, de getuigenis aflegden. Ik vond de ontdekking vervolgens niet plaizierig voor Dr. Wap, die er bitter is ingeloopen en door de opname getoond heeft, onbekend te zijn met een aanmerkelijk gedeelte der hedendaagsche literatuur, - die vooral hem niet had mogen ontgaan - namelijk de poëzij van Turquety, wiens Muze ons *Le martyr* reeds voor jaren schonk; en eindelijk vond ik de zaak allerongelukkigst voor ons, die nu van het buitenland bij den naam van Chinezen nog dien van Chinesche roovers op den koop zullen toekrijgen. Het is nu maar te hopen dat de vreemden dat Fransche feuilleton der 'Astrea' niet te drok lezen, of stel u voor dat Turquety op een goeden morgen, bij zijn ontbijt, er een oog in slaat - en leest:

> *Imitation de Poésies Hollandaises*.
> LE MARTYR,
> D'APRÈS TEN KATE,

is het dan niet voor den man om een aanval van beroerte te krijgen of to stikken van woede over Hollandsche kapers, die zijn eigendom aanranden, over Hollandsche lomperts en Hollandsche letterkunde, en Hollandsche vrijpostigheid? En hoe moet hij niet uit zulk eene proeve besluiten tot de diefachtigheid onzer natie? Ik voor mij wenschte wel dat de Vertaler n° 2 nooit de overzetting van den Vertaler n° 1 hadde gelezen - of nog beter, ik wed dat ten Kate zou wenschen nooit het 'naar Turquety' te hebben achterwege gelaten onder of boven zijne vertolking. In elk geval strekke het feit, dat nu geconstateerd is, tot een waarschuwing voor allen, die voortaan zouden willen insmokkelen zonder aangifte te doen van wat niet het hunne is; het is een reden om op hun *qui vive* te zijn voor allen, die iets van ten Kate willen vertolken, en een leer voor iedereen, die iets van onzen taalbeheerscher per excellentiam aantreft om eens na te gaan: is het denkbeeld of het gedicht wel degelijk van hem? Bij een meesterschap over den vorm, zooals hem alleen eigen is, is voor hem eene vertaling wat een onzer kennissen met den naam van een peulenschilletje zou bestempelen - terwijl ons vaderland hem hooger eischen doen mag, dan het debiteren van uitheemsche verzen, waar men het aan de Staten-Vertaling des Bijbels ontleende 'hetwelk overgeset synde' nevens schrijven moet. De Vertaler n° 2 heeft bewezen, Turquety niet te hebben gekend - en dit is bij al deze feiten een verblijdend verschijnsel, - en hem mag de ook door Dr. Wap geschonken welverdiende hulde niet ontgaan van een fraaije vertaling te hebben geleverd. Ik laat hier zijn laatste couplet, dat juist de door ten Kate gebezigde twaalf regels teruggeeft, benevens dat van ten Kate zelven en van het oorspronkelijk Fransche dichtstuk volgen.

N.D.

O Reine des cités, il te faut à ta fête
Un tigre des déserts, un tigre à l'ooel ardent:
Eh bien! rejouis-toi, Rome!.... pour toi s'apprête
Un tigre qui déjà rugit à l'Occident!
Mais peuple! modère ta joie!
Bientôt, bientót tu vas pleurer.
Car sais-tu bien quelle est la proie,
Que le monstre doit déchirer?
Tremble! ton ménaçant fantôme
Apparaît, se dresse, il est là!
Tremble, la victime, c'est Rome
Et le tigre, c'est Attila!

Ten Kate.

Gij vordert voor uw feest, o Koningin der steden.
Een tijger der woestijn in 't rookend worstelkrijt:
Dat is uw liefde en lust! Welnu dan, wees verblijd!
Ras zal u uit het West een Tijger tegentreden!
Maar, o Trotsche, weet gij wel,
Weet gij, wie de buit zal wezen,
Tot bestrijder uitgelezen,
Wien het ondier nedervell'?....
Dat de schrik u 't harte sla
En u 't bloed terug doe stroomen:
Want, die kampioen heet - Romen,
En die Tijger - Attila!

Turquety.

O Mère du grand peuple! il te faut pour ta fête,
Le tigre de Zara dans le cirque grondant;
Voilà ce qui te charme. - Eh bien! sois satisfaite,
Un tigre inaltendu te viendra d'Occident!
Mais o ville magnanime!
Sais-tu quel lutteur sublime
Doit combattre ce jour-là?
Ce sera toi-même, o Reine,
Et le tigre, à face humaine,
Aura le nom d'Attila!

Na den wensch te hebben uitgesproken, dat N.D. eens iets wezenlijks oorspronkelijks even schoon in het Fransch overbrengen moge, eindig ik, mijnheer de redacteur, met een

ZEG HET VOORT.

VI.
Alweèr nieuwe ergernis over eene oude Bagijn.

Mijnheer de Redacteur!

Het zij mij vergund een enkel blad in uwe brievenbus te werpen, met betrekking tot iets, dat mij voorkomt tot de teekenen des tijds te behooren, maar dat mij niet regt helder is. In de Aurora van 1852 komt voor een verhaal van den heer Alberdingk Thijm, getiteld: Geertruida van Oosten. 't Is een vertelsel van een maagdeken, dat in haar liefde teleurgesteld, bagijn wordt, al spoedig *heilig* wordt geheeten, wonderen en voorzeggingen doet, en eindelijk bloedvlekken op haar lijf krijgt, overeenkomende met de wonden in 's Heilands ligchaam. Dat stukje heeft mij veel stof tot nadenken gegeven. Ik vat namelijk de reden niet, waarom de redactie het heeft opgenomen. Zou de redactie der Aurora voor de eenige maal in het jaar dat zij dat boekje uitgeeft, zoo weinig gezonde stof bezitten, dat ze blij is 46 paginas te kunnen vullen met eene wonderhistorie van eene non? Dat kàn niet. Maar wat is dan het doel? *Protestantsche* redacteuren van een jaarboekje, dragen hun werkje op aan de Protestantsche Koningin der Nederlanden, en vinden voor H.M. eene geschikte amusante lectuur - eene legende van eene wonderdoende non. Of zegt gij: ‘de Koningin leest niet alles wat aan haar is opgedragen.’ 't Is wel mogelijk; maar dan treedt het publiek op als lezer, en met name het Protestantsch publiek, dat wel verreweg het grootste deel der Aurora-lezers zal uitmaken. In hun Jaarboekje dit verhaal! Moet dat beteekenen: ‘Roomsch en onroomsch daar is men hier overheen; 't is hier gelijk. Als

de smaak maar gestreeld wordt, leest men even gaarne een aanprijzing van de Roomsche godsdienst als een tafereel van huiselijk geluk.'

Nog eens: dat het Jaarboekje Aurora gebezigd wordt om legenden op te nemen, wier doel (zooals Kerkbode, N°. 2 zegt) is, aanprijzing van de Roomsch-Katholieke godsdienst en met name van het kloosterleven, dat vind ik een opmerkelijk teeken des tijds.

Nog treuriger vind ik dat verschijnsel als een teeken, waar men met onze natie heen wil met dat soort van literatuur, dat de heer Alberdingk Thijm cum suis debiteert. Men heeft de middeneeuwsche vormen bewonderd, nagevolgd. Dat antieke! o dat antieke! dat was alles! Zoo kregen we successivelijk oud porcelein en verouderde woorden, schilderijen, kasten, geloofsbelijdenissen, stoelen, woordvoeging, alles à la renaissance. Ik dacht dikwijls: waar moet dat heen, als men die dingen al ouder en nog al ouder begeert? Daar vinden we hier, meen ik, een treffenden wenk van. Wij moeten tot het ideaal van de middeneeuwen wederkeeren, en daartoe is noodig, dat wij de hervorming als eene moderne zaak aan een zij zetten, het door den Zwijger verrigte als een *hors d'oeuvre* ongedaan maken, en zoo na mogelijk alles schoeijen op de leest, waarop het vóór dien tijd was, in dien zaligen tijd, toen die ééne heilige moeder allen omvatte, toen de altaren der heiligen nog bestendig van wierook overvloeiden, toen de kloosters nog toevlugtsoorden der teleurgestelde liefde, en der gekrenkte of belaagde onschuld waren, en zetels der innigste vriendschap.

> Wie ganz anders, anders war es da!
> Da man deine Tempel noch bekränzte,
> Maria Madonna?

Dien zaligen tijd wil men ons wederbrengen. Men heeft toch gezien: wij zijn nog al te leiden. Aan de processies zijn we al half gewend door de optogten der boogschutterijen. De opgewekte zucht naar muzikaal genot heeft al menigen lieven en niet lieven Protestantschen mond met heerlijke! missen bekend gemaakt, en het opgewekt gevoel de naaktheid onzer tempelwanden, en het eentoonige onzer liturgie doen bejammeren, in vergelijking met de pracht van de Roomsche kerken en de variatie? die deze in haar plegtigheden biedt. - Dit jaar - zal men zijn intreê doen in onze jaarboekjes. Hoort toe. In 1852 verscheen voor 't eerst in Holland in Aurora eene aanprijzing van de Roomsche godsdienst en het kloosterleven, en trad alzoo het Roomsch-Katholicismus op in onze Protestantsche huisgezinnen, salons, binnenkameren, slaapvertrekken. Gij kunt denken dat er van het costuum bij die eerste optrede behoorlijk werk gemaakt is: hier behoeft gij niet, als bij de verzen van den heer Alberdingk Thym, naar den zin te raden: hij is duidelijk. De verwen der kunst zijn er mild aan besteed. Met redenen van gezond verstand - was zijn zaak spoedig verspeeld, - dus verplaatst hij ons op het terrein van 't gevoel: de verbeelding wordt opgewekt, en de zinnelijkheid niet minder, opdat men, in dien zwijmel geraakt - zich gewillig het hoogste en heiligste late ontrooven. Zijn bagijntje is een beeldetje van schoonheid, de conversatie tusschen die zusters is innigjes. In 't klooster is alles rein. Wij zijn ook rem en den reinen is alles rein - dus - terwijl wij pas werden bepaald bij de mollige leedjes van Truitje, en die voorstelling nog voor ons hebben, laat hij ons nu eens kijken op haar maagdelijk leger quasi om het wij waterbakje te zien - en reeds heeft hij ons

nopens onze schoone meêgedeeld dat ze in 't geheel niet ongevoelig is, zooals trouwens bleek, daar zij uit teleurgestelde liefde in 't klooster ging, zooals nog blijkt, daar ze bij voorkeur een ballade zingt die allerverliefdst is, en zij soms wel eens toevalletjes krijgt die van hare verliefde complexie onmiskenbaar getuigenis afleggen. Onder dat alles krijgen we nu een legende te lezen van een non, die (ja, 't is allemaal dezelfde Truitje) wonderen en voorzeggingen doet, heilig is enz. enz. Wat moet ik van mijn tijd denken? Heeft de heer Alberdingk Thijm zijn tijd goed begrepen? Is 't ijzer reeds heet genoeg om het te smeden? Zoo is het dan waar, dat een laffe heiligenlegende bij ons met genoegen wordt gelezen, alleen omdat het uiterlijk fraai is? Zoo zal men die aanprijzing van de Roomsche godsdienst en het kloosterleven den vrijen toegang geven tot zijne huisgenooten? Denk toch niet, dat de heer Alberdingk Thijm het u als een gekheid vertelt; integendeel, zijn katechetisch onderwijs nopens de altaren der heiligen toont dat hij ons als eerstbeginnende leerlingen beschouwt, die hij daarom dan ook voor kerkleer opdischt - wat hem goeddunkt - maar alles in heiligen ernst. Is het waar, dat onze Hollandsche huisgezinnen moeten geamuseerd worden door beschrijvingen zoo wulpsch, balladen zoo verliefd, een godsdienstpraal zoo geschikt om jeugdige hersens op den hol te brengen, en te kweeken een sentimentele onvruchtbare soort van godsdienstigheid? Is men zooverre dat de uitgevers zulker tafereelen op winstgevend debiet mogen rekenen van de zijde der Protestanten, dan - kardinaal Wiseman kom tot ons over - de velden zijn alreede wit om te oogsten!

N.N.

VII.
Over het preken van een Haagschen predikant te Leijden, dat vrij wat bedaarder is afgeloopen dan het preken van een Groninger professor te 's Hage.

WelEd. Heer!

Sinds verscheidene jaren ben ik een getrouw lezer van uw geacht Tijdschrift geweest, en in 't bijzonder van dat gedeelte in hetzelve dat gij ‘Brievenbus’ gedoopt hebt; maar nog nooit was het mij in de gedachte gekomen zelf eens een brief in die bus te steken, en echter, hetgeen ik nooit gedacht had, is nu gebeurd. Toen men mij den 24 Januarij het gewone kerkbriefje voor den volgenden Zondag bragt, zag ik daarop den naam van Ds. Molenaar, Pred. te 's Gravenhage, staan, en, hoewel ik niet kan zeggen het erg met dien man op te hebben, zoo ergerde het mij echter volstrekt niet dat hij preken zou; want ik denk altijd: ‘bevalt hij mij niet, hij behaagt aan honderd anderen’ en daarbij had vooral dien Zondag ieder bij ons zijne vrijheid, want in eene andere kerk preekte onze Ds. Rutgers van der Loeff, die, zoo als bekend is, alles behalve van de Molenaarskleur is; maar de zaak is, dat ik regt nieuwsgierig werd of Ds. Molenaar nu even zoo door onze liberale predikanten zou worden doorgehaald, als hij en zijne bondgenooten zulks voor eenigen tijd Prof. Hofstede de Groot hebben gedaan. Eene waarheid is het toch, dat, als toen de Groninger hoogleeraar kwalijk gehandeld heeft met zijn optreden voor de Haagsche gemeente, Molenaar zich thans evenzeer bezondigd heeft jegens de Leijdsche. Ik heb derhalve tot nu toe gewacht, of er ook iets tegen het preken van Ds. Molenaar in

een of ander dagblad of in eene brochure zou verschijnen, maar tot heden heb ik nergens van gehoord; denk niet, dat ik mij over dat stilzwijgen erger en het afkeur, neen, ik vind het juist een schoon bewijs van de liefde en verdraagzaamheid, die de zoo genoemde Groninger partij boven de orthodoxe bezielt, en ik vraag aan ieder, die onpartijdig wil oordeelen, of ook in dit opzigt de anti-Molenaars niet meer naar den geest des Evangelies handelen, dan zij, die, verkleefd als zij zijn aan der vaderen leer, anderen verketteren en hard vallen. ‘Toen ik exclusief werd, werd ik juist liberaal’ zeide de heer Mackay in eene zijner redevoeringen in de Tweede Kamer, ‘want ik begreep toen eerst, hoe een ieder zijne eigene en heilige overtuiging kan koesteren, en ik begon toen eerbied te krijgen voor ieders bijzondere begrippen en meeningen,’ maar als dat dien volksvertegenwoordiger ernst was, en als zijn woord van kracht is op geheel zijne partij, van waar dan dat gedurige hekelen en veroordeelen van leeraars, die toch ook verlossing prediken, alleen door het bloed des kruises? Het is al zoo dikwijls gezegd, maar het kan nooit te veel herhaald en bedacht worden dat de liefde alleen het kenmerk van Jezus' ware discipelen is, en dat, wie de liefde niet beoefent en niet verdraagzaam is jegens de broederen, jammerlijk dwaalt en verre is van het koningrijk der hemelen.

Ziedaar, mijnheer de Redacteur, wat ik te zeggen had, en wat mij drong een brief in de bus te werpen.

BALTHAZAR.

Leijden, Februarij 1852.

Martin Merino. (*Met eene plaat*).

De koningin van Spanje had besloten om zich op den 2den Februarij naar de kerk van Atocha te begeven, ten einde er den hemel te danken voor de geboorte van eene dochter en voor haar herstel. De koningin-moeder had er zich aanvankelijk tegen verzet en verlangd, dat de koningin de plegtigheid nog zou uitstellen. Ten 11 ure begaf de koningin, de prinses op den arm dragende, door den koning en het geheele hof vergezeld, zich naar de koninklijke kapel, om er de mis te hooren. Ten 1¼ ure verliet de koningin de kapel, om naar hare vertrekken weder te keeren, van waar zij zich eenige oogenblikken later naar de kerk van Atocha zou begeven. Bij het verlaten der kapel trad een man in geestelijk gewaad naar H.M., knielde en bood haar een verzoekschrift aan, en toen H.D. de hand uitstrekte, om dit aan te nemen, bragt hij haar een dolksteek in de zijde toe onder het uitroepen: *Toma, eres muerta* (zie daar, gij zijt dood). Hij wilde nog een tweeden steek toebrengen, doch werd daarin verhinderd door een hellebardier, die hem bij de keel greep, en door den majordomo, graaf de Pino Permosa, die zijne hand tegenhield en zelfs aan de hand eene ligte wonde bekwam. De koningin, die de beweging van den moordenaar had opgemerkt, gaf de prinses onder den uitroep van: *mi nina, mi nina!* (mijne dochter, mijne dochter) aan den koning over en wilde den moordenaar tegenhouden, waardoor zij eene ligte wonde aan de hand bekwam. De hellebardiers hebben den moordenaar onverwijld gegrepen en naar de gevangenis gebragt. Hij was geenszins ter nedergeslagen; op het vernemen dat de koningin niet dood was, riep hij: o, is zij nog niet dood, nu, zij zal toch sterven.

De moordenaar, Don Martin Merino y Gomez, oud 63 jaren, te Arnedo van behoeftige doch brave ouders geboren, werd reeds vroeg tot den geestelijken stand bestemd. In het begin dezer eeuw trad hij te San Domingo de la Calzado (op den regter oever van de Ebro) in het klooster van San Francisco; in 1808 nam hij dienst onder de bende cruzados te Sevilie opgerigt. Hij werd in 1813 te Cadix tot priester

geordend, en betrad in 1814 het klooster weder, waaruit hij was weggeloopen. In 1819 begaf hij, daar hij als liberaal vervolgd werd, zich naar Frankrijk, doch keerde in 1820 in Spanje terug. In 1821 werd hij wereldlijk priester, en nam deel aan de opschudding van 7 Julij 1822 tegen Ferdinand VII; te dier zake in 1823 gevangen gezet en in 1824 geamnestieerd, begaf hij zich andermaal naar Frankrijk en bediende tot 1830 eenige parochien in de omstreken van Bordeaux, waar hij in eene gemeente tot pastoor werd bevorderd. Elf jaren vervulde hij die betrekking en keerde in 1841 naar Madrid terug, waar hij tot heden bleef. Hij had in Frankrijk eenig geld opgezameld en 5000 douros (*f*12,500) in de loterij gewonnen, waarmede hij woeker dreef, en zelfs van opligting beschuldigd werd. Zijn karakter werd daardoor verbitterd en hij koesterde tegen alle regeringsvormen een hevigen haat. Sedert zijn terugkeer uit Frankrijk sprak hij nimmer over staatkunde, maar had hij zich een gezelschapskring uit priesters en oude femelaarsters gevormd.

Het vonnis volgde spoedig op zijn verhoor, waarbij hij veel onbeschaamdheid aan den dag legde. Hij werd reeds den 7den Februarij in het openbaar door verworging ter dood gebragt, na alvorens de priesterlijke ontwijding te hebben ondergaan. Nog dienzelfden middag werd zijn lijk verbrand. Nevensgaande plaat geeft een getrouw afbeeldsel van dat tooneel.

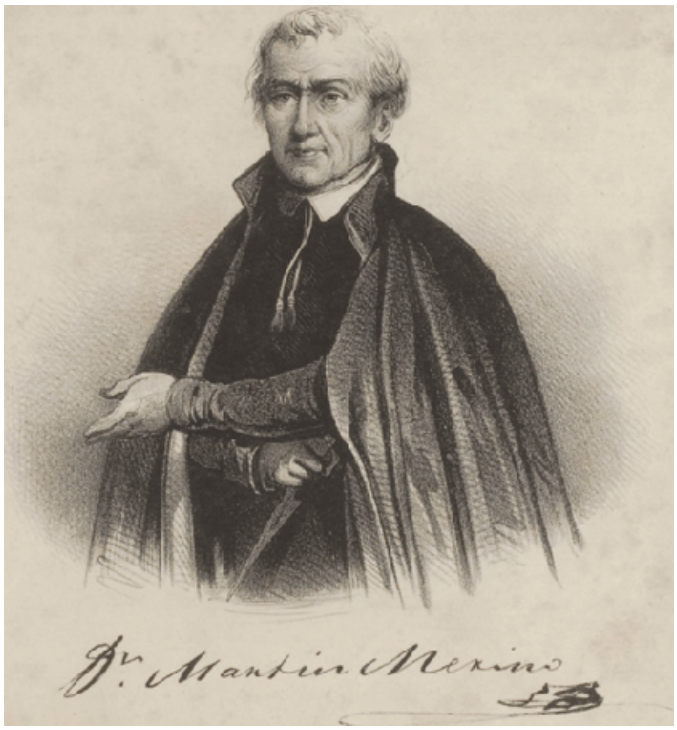

Ponjaard door Merino gebruikt

Verbranding van het lijk des moordenaars

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De Nederlandsche sprekers bij het Evangelisch verbond te Londen.

De heeren Capadose, Da Costa, en Elout. (*Zie Tijdspiegel* 1852, I, *blz*. 161.)

Wij hebben ons de taak voorbehouden, om de drie medegedeelde redevoeringen of toespraken van de heeren Capadose, Da Costa, en Elout, zoo als wij die in het reeds aangekondigde werk vonden, ter nadere kennis te brengen onzer belangstellende lezers; wij vinden daar in zekeren zin eene vertegenwoordiging - geliefkoosd woord en denkbeeld onzer eeuw! en hoewel ook in zeer bijzondere strekking, toch, dat spreekt van zelfs, niet onwaardig om gekend te worden. - Het was steeds een zeer merkwaardig verschijnsel, om den zoon van Israël tot het Christendom te zien naderen, en de twee tafelen der Wet met het Evangelie der behoudenis te zien verwisselen - of te verbinden. - De groote strijd, die zulk eene zegepraal moest voorafgaan, ontwikkelde vele en nog sluimerende krachten, - er behoorden reuzenkrachten toe, om de oude ketenen af te werpen, - de overgang van eene slavernij der wet tot de vrijheid des geestes is schier al te magtig - daarom duurde, zelfs na den gewenschten overgang, die strijd nog voort, en de overheerschende stem van Mozes, den profeet, ondersteund door de dreigende taal van den Rabbijn, klonk te midden der Evangelievrienden, met verontrustende klem, - 't was en bleef moeijelijk voor den ouden Joodschen mensch, om geheel en in waarheid den nieuwen mensch in Christus aan te trekken, - evenzoo als de gelaatstrekken van het kind Abrahams niet worden uitgewischt, door kunst en opzettelijk bedrog, evenzoo bleef de mensch der besnijdenis, ondanks zichzelven, gehecht aan de oudere leer, en verbeeldde zich dikwerf in aangename zelfbegoocheling en opgewekten waan, als de ware en betere Christen, den waren Christus, en veel, veel beter, dan de Christelijke broeder, die niet uit de besnijdenis was, te hebben aangegrepen. - Vandaar somtijds geestelijke hoogmoed, onverdraagzame ijver, ergerlijke overdrijving bij de bekeerde Israëlieten, die van het hun geschonken voorregt hetzelfde gebruik maakten, als de vijand, die onze kanonnen en batterijen overweldigde, om ze, eens bemagtigd - op ons los te branden. - Het ligt in den aard der zaak, dat de Israëliet, zelfs zeer ter goeder trouw, veel tijd, veel moed, en vooral veel heiligen ernst

behoeft, om het Christendom, bovenal in zijnen echten, heerlijken, on-joodschen luister te kunnen verdragen, te begrijpen, en zich als toe te eigenen. - Eene opgewekte geestdrift, eene dichterlijke geaardheid, of wel de magtige, overweldigende invloed van enkele groote, geniale mannen, die zoo ligtelijk, wat men met een veel en weinig beteekenend woord - eene school - noemt, vormen, is niet genoegzaam, om den Jood tot een eigenlijken waren Christen te stempelen, - evenzoo weinig is de Christelijke doopsbediening, als zoodanig, de borgtogt voor de waarachtige intrede in het Rijk Gods, door Christus geopenbaard, vooral niet bij den Israëliet, die het verband en de overeenkomst tusschen Besnijdenis en Doop niet zoo ligtelijk uit het hoofd zal zetten. - Hier wordt de eigenlijke wedergeboorte, niet uit water alleen, maar door den Geest (Joh. III), onvoorwaardelijk geeischt. - Ja, de moeijelijke en naauwkeurige scheiding der oudere Joodsche, Talmudische elementen, van de nieuwe grondstoffen des Evangelies, vereischt een scheikundig, een allernoodzakelijkst geestelijk - proces - waarbij wij aan iederen bekeerden zoon Israël's de geniale gaven van een' Berzelius en Mulder toewenschten, om het Oude en Nieuwe Verbond, in onderlinge doordringing, en voleinding te kennen, te waarderen, - te gelooven. - Bezwaarlijk, hoogst bezwaarlijk is deze emigratie uit de palmbosschen der profeten, uit de hooge muren der Mozaïesche wetgeving, en wel het meest uit de doolhoven der Rabbijnsch-Talmudische wijsheid en onwijsheid, naar het vrije bloeijende en heerlijke landschap der Christelijke kerk, waar Mozes en de profeten wel steeds aan den ploegstaart staan, en den akker der menschheid bewerken, maar alwaar Christus alleen de zaden in de voren werpt, en waakt dat de oogst rijp worde. - Als men de ondervinding raadpleegt, en deze pleitredenaar mag ook hier gehoord worden, is dit alles bevestigd. Men veroordeele in onzen tijd den verstandigen en bedachtzamen Christelijken wereldbeschouwer niet te spoedig, waar hij in de pogingen tot de Joden-bekeering groote en geweldige leemten en misslagen ontdekt, en men loochene het niet, dat er, ter bereiking van dat groote doel, nog wat meer noodig is dan bezoldigde zendelingen, dan aanhoudende bidstonden voor Israël, dan veel ophef en geweld van enkele meer openbare bekeeringen, die van zeer nabij beschouwd somtijds een allerongunstigst licht werpen op hen die bekeeren en bekeerd worden. - Men vergete niet, dat ook hier van vele zijden de menschelijkheid, de zonde, het eigenbelang, ja zelfs de eerzucht en geestelijke hoogmoed, hunne gewone rollen weder op zich nemen, en men somtijds met het arme onbekeerde Israël niet anders handelt, dan Napoleon met ons vaderland, - door het min of meer te vergelijken of te beschouwen als een aanhangsel of een aanslibsel van Christus' kerk. De Joden, als het uitverkoren volk Gods, - zoo willen ze immers, zelfs door de meest ijverige bekeerlingen uit hun midden, ook de heeren Da Costa en Capadose, genoemd worden, laten zich de oude regten en voorregten niet zoo gemakkelijk ontrukken, en wij durven het niet beslissen, of juist de bekeerde Joden de eigenlijke en ware hefboomen zullen blijken te zijn, om de verstokte broeders tot rede en verstand en geloof te brengen. Niet allen, die eens als Abrahams kroost, en later eene Christelijke zending op zich namen, en met preken en bidstonden het Jodendom van alle zijden belegeren en beschieten, niet

allen zijn Neanders, eigenlijke *nieuwe* Christelijke *mannen*, die het oude zuurdeeg geheel hebben uitgeworpen, - velen blijven er, met een Christelijk vernis overdekt, joodschgezind, joodsch handelend, we zouden ze bij de Palimpsesten kunnen vergelijken, - eindelijk komt het oude letterschrift weder aan het licht, als de latere schijfteekens zijn weggenomen. In het bijzonder moet bij den overtogt uit het oude land der beloften, in het nieuwe der vervulling, de aanleiding daartoe, wel in het oog gehouden: - de vraag: *waarom* de Jood Christen wordt, lost tevens de daarmede verwante vraag op: *hoedanig* een Christen hij geworden is, - hier zijn de antecedenten van een overwegend gewigt. Wij stellen b.v. op goede gronden vast, dat een kundig, echt regtsgeleerd en echt liberaal en beroemd *advokaat*, uit die van Israël, en een vurig ontgloeid, begaafd *dichter* en beroemd *letterkundige* uit Israël, elk een zeer afzonderlijk standpunt in de Christelijke gemeente zullen bestijgen of handhaven. Welligt, dat de eerste zich tot meer zinnelijke, oudkerkelijke vormen kan nederbuigen, en de laatste het dichterlijke-mystieke element des Christendoms meer aangrijpen, zoo iets is ten minste *mogelijk*. Dit is zeker, dat de broeders uit het Oosten, die het voorbeeld van den eersten broeder Saulus volgen, zonder eene wonderdadige bekeering, voor of binnen de poorten eener stad, zich eerst in het groote Christelijk gebouw zeer vreemd, zeer als - niet te huis - gevoelen: later als zij de liefde en het vertrouwen der Christen broeders hebben verworven, beginnen zij zich dáár meer - 't' huis' - te gevoelen, en nemen somtijds wel eens, als het lukt, de eerste en voornaamste plaats in, - dit ligt mede in den aard der zaak - de renegaat, ook in den meest edelen en waardigen zin, bezit meer vuur en godsdienstijver dan de gewone broeders in den geloove - hij moet, hij wil zijne bekeering eere aandoen, en, laat het ons bekennen, somtijds beschaamt hij de laauwe medestanders, en snelt hen een goed eind weegs vooruit, even als de Apostel der heidenen, die zich mede beroemde te zijn niet de minste onder de Apostelen, - als daarentegen op de eene of andere wijze de oude verjaarde en uitgebloeide, door Christus zelf geabrogeerde, Joodsche elementen min of meer behendig in het Christenrijk dreigen ingesmokkeld te worden, meermalen geheel ter goeder trouw, dan zorge de Christen, dat de leer ook hier zuiver blijve, en zooveel mogelijk aan de duidelijk uitgedrukte bedoelingen van den Eenigen en Goddelijken stichter beantwoorde, die geen plaats kan of wil of mag maken voor een Godsrijk, dat als terugtreedt in de schaduwen eener ver-Israëlietiseerde moderne Christenheid!

Wij nemen thans de rede des heeren Capadose, te Londen uitgesproken, voor ons, om haar, met korte woorden, eenigzins nader te leeren kennen: *Holland* - zoo lezen wij - en gedenken aan de great Exhibition - en daaronder *Rome en Jeruzalem*, door Dr. Capadose (zie de Redevoeringen enz. blz. 273-293). In het eerste gedeelte der redevoering wordt over *Rome* en het *ongeloof* gehandeld; wij vinden hier eene doorgaande, tamelijk hevige bestrijding van het Katholicisme, in de gewone termen en op de gewone gronden; hier staat helaas! al te veel waarheid, en wij moeten met den spreker bekennen, dat, onder anderen, 'Rome een wijde rok is, die aan alle gestalten past'

(biz. 279) later: ‘Geen rebellerende Adonia, maar de ware David alleen zij daar in ons binnenste Koning, en dan zullen wij over alle anti-christen van Rome of van het ongeloof kunnen - wat zeg ik? moeten zegevieren’ blz. 283). Wij laten dit eerste gedeelte als van meer bekenden en gewonen inhoud verder rusten, en werpen het oog op het tweede gedeelte der speech - *over Jeruzalem* en *Gods volk*. - Hier bepaalt de spreker zich bij drie punten: Israël in verband beschouwd 1. met Jeruzalem, 2. met de kerk van Christus; 3. met het ligchaam van Christus; - de heer Capadose heeft wel niet gedacht, dat hij door *deze* volgorde beurtelings van het jodendom naar het Christendom zoude worden heengeworpen, en dus nergens vasten voet verkrijgen. - Wat hebben we hier eigenlijk voor ons? was de vraag: eene *Joodsche* of eene *Christelijke* toespraak? en het antwoord daarop is inderdaad niet gemakkelijk te geven; want hier is eene vreemde, eene doorgaande verwarring van Israëlietische, zeer vleeschelijke en tijdelijke verwachting, met eenige Evangeliesche leerstellingen, alles bont en zelfs tegenstrijdig door elkaâr gewerkt. - Welke stelling, deze: ‘de geschiedenis van mijne broederen naar het vleesch is als het ware evenzoo te lezen, *boven* op de oppervlakte van den grond van Judea, als *onder* den grond - straf boven den grond - belofte onder den grond.’ - Wij vermoeden, dat de Engelsche en andere Broeders niet dadelijk de geheimzinnige beteekenis van deze boven- en onderaardsche geschiedenis zullen hebben begrepen. - Verder beweert de spreker, ‘dat het volk Israëls den gezegenden koning, den koning Israëls, wacht, die komen zal, om het lot van volk en land te veranderen.’ (blz. 285.) Het denkbeeld van den erfgrond en het erfdeel voor de kinderen Abrahams, zit dezen zoon van Israël nog diep in het hart en het bloed. - Ei lieve, *waar* toch zegt Christus, de Heer, dien de heer Capadose immers belijdt, zoo iets? Zegt juist de Heer niet het tegenovergestelde, om den trotschen waan van Israël van deze zijde geheelenal te vernietigen? - Israël in verband met de kerk van Christus, wordt ons daarop geschetst: Israël wordt telkens, met de kerk des Heeren - geparaboliseerd - en dat geeft tot zeer vreemde resultaten aanleiding. - Israël = de toekomstige onderdaan van den toekomenden koning der Joden, - de Kerk = de leden van het ligchaam, waarvan Christus het hoofd is. - Israël = een vreemdeling, - de Kerk - ook vreemdelinge, op de wereld, verwijderd van het waarachtige vaderland, (blz. 287.) Wat beteekent dat spelen en dartelen met woorden? waar is hier de zuivere Evangeliesche zin? en al verder worden de gebeden in de synagoge, - waarom toch? - gelijk gesteld met die der Christelijke gemeente - ‘want de gemeente Gods is het geestelijk Israël’ - nu moet, bij deze verwarring van Israël met de kerk, eindelijk, om toch eenig licht te verkrijgen, het verband, ‘het middelpunt der vereeniging van beiden’ (blz. 288) gevonden worden, - en dat ligt in ‘de ware erkenning van den persoon des Heilands,’ - en wel ten derde - *Israël* in verband met het *ligchaam* van Christus! - Hier ontdekken we nu, is het ergens merkbaar, den ouden Joodschen zuurdeesem, die zich niet verloochent - Jezus Christus - waarachtig God, - maar ook de menschelijke natuur - twee elementen. - ‘In de kerk is het geestelijk deel vertegenwoordigd’ - maar uit Israël (alzoo letterlijk) uit Abraham's ge-

slacht, nam Hij het vleesch aan, Zijn ligchaam, en *daarom* is Israël als volk onverderfelijk.' - Alzoo komen wij, door den heer Capadose voorgelicht, tot deze sluitrede: Christus nam het vleesch aan uit Abraham - *daarom* is hij uit het geslacht van Abraham: - *ergo*, is Israël als volk onverderfelijk! - Wanneer wij tegenover deze Joodsche Christologie, die niet wordt weggenomen door de voorafgaande woorden - 'waarachtig God' - de geheel geestelijke en zuivere voorstelling van den *Logos* bij Johannes plaatsen, - hoe zigtbaar en jammerlijk staat de heer Capadose nog altijd onder den overheerschenden invloed van zijn voormalig geloof!! - Nog vreemder luidt de consequentie - (Christus werd gekruisd, doorstoken) 'Maar evenzoo is het met *Zijn* vleesch, met Israël gegaan.' (blz. 289.) Dergelijke taal, al was ze aan Smijtegelt enz. niet onbehagelijk, is een wanklank voor den Christen, die zijn Heer ver boven, en ver buiten Israël, als Verlosser der geheele wereld erkent, en zich niet met Oudtestamentelijke woede aan den vleeschelijken Messias hecht, maar, met de eigene Apostelen des Heeren, den Eeniggeboren Zoon Gods erkent. - Als de heer Capadose, in zeer onbetamelijke allegorie, verder beweert, 'dat Israël, *dat is:* het ligchamelijk element van den mensch Jezus, eens mishandeld, ook even als de Heer, Zijn morgenstond der opstanding zal hebben' - en later, 'dat de herstelling van Israël in het bloeijend erfland - Palaestina? - den *duidelijksten en klaarsten bewijsgrond* vindt in de opstanding des Heeren, - dan blijve deze voorstelling voor zijne rekening. - Wij zien daar een al te wèl bekend spel met het Oude en Nieuwe Verbond; maar men vergunne ons, om eene dergelijke Theologie of Christologie, als zeer gevaarlijk, als zeer onbeduidend, als zeer onevangeliesch te kenmerken, en, om dáár onze overtuiging bevestigd te zien, dat in den bekeerden Christen een onbekeerde, aan letter en stof gebonden Israëliet, verborgen bleef, - die het loutere, heerlijke en geestelijke Christenevangelie niet heeft verstaan, en nog altijd dweept met Joodsche verwachtingen, nog altijd hangt aan den Messias *voor* en *uit* Israël, die zelfs Israël 'in zijn ligchaam' moet vertegenwoordigen! - Wij gelooven, dat bij de bestaande zucht om het Christendom weder in het Oude Verbond te doen versteenen, en met typen en allegoriën, bij gebrek van iets beters, een zielverdoovend spel te spelen, deze voorstellingen van den heer Capadose niet slechts dienen bekend gemaakt, maar ook zeer nadrukkelijk, tot heil van Christus' kerk, moeten worden bestreden en afgewezen.

De heer Da Costa deelde eene zeer beknopte toespraak mede: *over Gods bedoelingen met Israël* - wederom, volgens de noot, gewijzigd en verkort - en daarom, 't spreekt, van zelfs, zeer oppervlakkig. Wij laten het nog eenigzins gelden, dat de verzamelaars der redevoeringen de uitheemsche aanspraken hebben besnoeid, maar van onze landgenooten, die 'Holland' bij het Evangelisch verbond vertegenwoordigden, mogten we toch wel de onbesnoeide stukken verwachten. Onder de stellingen, die hier geopperd worden, behoort deze: 'de Joden gevoelen dat zij een volk zijn, dit onderscheid kan niet verdwijnen, ja, al namen de Joden het Christendom aan, men zou hen toch als een afzonderlijk volk kunnen beschouwen.' De heer Da Costa moet wel een zeer vreemd begrip hebben èn van - een volk - èn van de

Christelijke kerk, alsof dáár een eigenaardig Christelijk-joodsch volk, als een bijzonder, integrerend gedeelte, kan gedacht of geduld worden. Neen, de gemeente des Heeren bestaat niet meer uit twaalf of meer stammen, zoo als in Israël, - zij is een groote eenheid, waar juist het kenmerk van een afzonderlijk volk, geheel verdwijnt. - O Joodsche zuurdeesem!

Als de heer Da Costa zegt: ‘het Christendom verbreekt nooit de individualiteiten, maar heiligt ze’ - dan had hij er moeten bijvoegen: maar lost ze geheel op in het geloof, zonder aan Jood of Griek of heiden te denken, waarbij de treffende geschiedenis der Kanaänitische moeder, als wederlegging der stelling van den heer Da Costa, dadelijk voor de hand ligt. Het Christendom kent ‘den individu’ van den heer Da Costa volstrekt niet, - wel den geloovige, die éénen meester kent, en alom broeders ziet. - ‘Achttien eeuwen hebben de wraak van God tegenover de Joden verkondigd’ lezen wij, wij gelooven dat niet! - wij laten dien wrekenden God gedurende 18 eeuwen aan het Oude Verbond en den heer Da Costa over. Bij het hoogere standpunt van menschen- en wereldbeschouwing, tevens het Christelijke, waar de Almagtige het menschdom trapsgewijze loutert, vormt, ontwikkelt en opvoedt, - valt het begrip van wraak geheel ter zijde, en is een wanklank. - Wat er overigens gezegd wordt, dat de Christenen Israël moeten liefhebben, voor Israël moeten bidden, - stemmen wij van ganscher harte toe; maar nog iets meer dan bedestonden houden, en zendelingen laten prediken, of dergelijke middelen. - Wij eischen dat de Christenen zelve een waarachtig rein, daarom ontegensprekelijk Christendom openbaren en huldigen, - zoodat de zoon Israëls dáár de vervulling, der wet zie, en dat de bekeerlingen uit Israël, evenzoo, van hunne zijde, het oorspronkelijke Christendom begrijpen en waarderen, en krachtig genoeg zijn, om de Joodsche kluisters te verbreken, en nevens de Samaritaansche vrouw aan de bronput gaan zitten, en luisteren wat de Heer dáár zegt, waar Hij spreekt van *geest* en *waarheid*; wij eischen van hen, dat zij niet slechts de kerkelijke leerstellingen, verjoodscht, weder onder de menschen brengen, maar dat zij, als waardige Saulussen, het Christendom vergeestelijken, en het oude Israël niet invlechten in Christus' zaligmakend geloof. Wij eischen dat zij, zonder veel van Christus' ligchaam of het oude Israël te allegoriseren, de regtvaardiging door het geloof regt begrijpen, en dáár het middenpunt der vereeniging vinden: - die eischen zijn billijk, en als ze dat zijn, - dan hebben de heeren Da Costa en Capadose inderdaad, naar luid hunner medegedeelde toespraken, Holland, bij het Christelijk verbond, in geenen deele als een zuiver Christelijk Holland vertegenwoordigd, en wij betreuren het, om meer dan ééne reden, dat hier geen andere sprekers zijn opgetreden, om den Nederlandsch-Christelijken geest te doen kennen.

De toespraak van den heer Mr. P. Elout is bijna te onbeduidend, om er de aandacht op te vestigen. 't Is een vriendelijk verzoek, om Holland ook niet te vergeten, om Holland lief te hebben, ook al, omdat Holland niet begrepen en gekend wordt; want Nederland was, - zoo lezen wij ‘steeds een vriend der alliantiezaak - b.v. bij gelegenheid der *Synode van Dordrecht!*’ O wee, o wee! *welk* een be-

wijs is dat voor de alliantie!! - Eindelijk heeft Nederland, zegt de heer Elout, ook zijn Evangeliesche bijeenkomsten - elk half jaar te Amsterdam, - en ook wel elders, - er zijn Christelijke scholen opgerigt, zegt de heer Elout, te Amsterdam, 's Hage, Nijmegen, Utrecht en Rotterdam, - altemaal alliantie! - Wij zullen zien, waar het met dit Nederlandsch Evangelisch verbond heen moet, als wij tijd van leven hebben. - De heer Elout bedankt eindelijk de broeders voor het welwillend oor, en eindigt alzoo: hebt Holland lief, bidt voor Holland!

Op *deze* wijze is, volgens de gedrukte redevoeringen, te Londen bij de Evangelical Alliance - Holland vertegenwoordigd geworden.

PHILALETHES.

Iets over onprotestantsche gereformeerden, en niet-gereformeerde protestanten, bij de aankondiging van: De Strijd der Partijen in de Nederlandsche Hervormde kerk van het kerkelijk standpunt beschouwd. Een woord van vrede, door Irenaeus Alethophilus, Evangeliedienaar in de Hervormde Gemeente. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller. 1851.

- *Irenaeus Alethophilus!* - Wij achtten reeds terstond dien naam ons niet onbekend, en herinnerden ons weldra, dat die *pseudo* ook, hoezeer met eenige verandering, was gebezigd in de dagen der Remonstrantsche twisten, toen Irenaeus Philaletius zijn ‘Cleophas ofte Christelyck Ghespreck, waarin gehandeld wordt van het oogmerk dezer kerckelijke geschillen en van het middel om dezelve te stillen,’ in den jare 1617, in het licht gaf. - Een omineuze naam! - dachten wij, ons herinnerende, hoe, bij veel verschil, de strijd in onze dagen in de Hervormde kerk ontstaan, toch ook weder vele punten van overeenkomst heeft, ja - in zijn hoofdkarakter dezelfde is, worden ook sommige lijnen niet zoo strak gespannen. - Was toen de wensch der Remonstranten in de eerste plaats meer vrijheid des geestes van binnen, en meerder band met, ja, bijna onderwerping aan den Staat, terwijl hunne tegenpartij van binnen meer beperking, naar buiten, althans aanvankelijk meer onafhankelijkheid wilde; - wij zien daarin punten, waaromtrent de vrijzinniger partij en de meer behoudende in onze dagen nog verschillen.

Als zoodanig staat de behoudende partij niet enkel tegenover de Groninger godgeleerden, maar inderdaad tegen alle meer vrijzinnig denkende theologen - huldigen dezen ook niet de Groninger zienswijs. Toch heeft die behoudende partij het op die Groningers vooral geladen, omdat dezen bij hunne meer gemoedelijke, praktische rigting *von Haus aus* met de knechten (of heeren?) van de letter in tegenspraak zijn. Er loopt daaronder iets instinctmatigs. - Geen wonder dan - van dien kant beschouwd - dat de heer Groen van Prinsterer gestomacheerd was, dat men den hoogleeraar Hofstede de Groot had vergund den Haagschen kansel te beklimmen, ofschoon het, zot genoeg, een vreemde *hiatus* in zijne grieve was, dat hij Zijn

Hoog Geleerde aanviel, omdat hij daar zou spreken, niet om hetgeen hij daar gesproken had. Zoo lang professor de Groot niet van zijn ambt was ontzet immers, was hij in zijn goed regt om in 's Gravenhage eene predikbeurt te vervullen; kerkeraad of predikant aldaar waren in hun goed regt om hem zulks toe te staan. - Prof, de Groot andermaal verdacht gemaakt en in zijne eer getast, verdedigt zich in een blijkbaar minder *à loisir* geschreven 'Woord aan de Hervormde gemeente te 's Gravenhage,' waarop de heer Molenaar eene wat zoetsappig vinnige repliek laat volgen, waarin hij den staat des geschils zoo tamelijk miskent, - Dr. Doedes een bedaard kwaadaardig antwoord heeft, misschien een terugslag op wat Dr. van Oosterzee van Prof. Scholten (op wat vreemde wijze onder de Groningers gezet) had ondervonden.

Na al dit gebeurde (er kwam reeds meer), heeft Irenaeus Alethophilus in aan het hoofd dezes genoemde brochure zijn gevoelen uitgesproken, met blijkbaar voornemen om een woord van vrede te doen hooren in den strijd. - Wat verlangt gij in een' vredestichter? - Kalmte, onpartijdigheid en helderen blik? - Irenaeus Alethophilus mag dan spreken. Hij moest het, 'de breuke Sions willende heelen; werd hij soms ook door beide partijen miskend.' - Hij doet dit, ten regter stellende de schriften, die door de Groningers niet worden verworpen, die door hunne partij worden erkend - de Nederlandsche Geloofsbelijdenis en Katechismus - terugwijzend een' derden *arbiter*, naar eigen uitspraak *incompetent* - de *Canones* van Dordt (o Gruwel!). - Wij misten in de gronden voor die incompetentverklaring de helderheid en bewijskracht niet; maar zullen dit de heeren Molenaar en Groen? - Wij vinden het fiksch en waar gesproken, als de Schrijver blz. 13 er op wijst, hoe de Nederlandsche Geloofsbelijdenis van Art. 8-37 meer refereert dan statueert, en hij die belijdenis alzoo vrijwaart voor de beschuldiging van tegenspraak met zichzelve en inconsequentie, als hij vervolgens de gematigdheid, de vrijzinnigheid, die in deze Oorkonde van de Nederlandsche Hervormde kerk spreekt, in helder licht stelt.

Zóó, door die belijdenisschriften zelve naar den Bijbel verwezen, vraagt Irenaeus Alethophilus, wat de mensch, volgens de eischen van Jezus Christus en der Apostelen, schuldig is te gelooven om zalig te worden. En daar wordt als het eenige noodige, met terugslag op het motto: 'Een is uw Meester enz.,' opgegeven - geloof (niet geloofsleer) in Christus Jezus. - Mogen nu ook anderen meer willen vorderen, strenger formuleren; - de Nederlandsche Hervormde kerk doet zulks in geenen deele. Met hier verder te gaan wordt geene eendragt gevoed, maar wel verbroken. Wie de zaak *auf die Spitze wollen treiben*, verloochenen hun karakter als Protestanten. - Maar wie hebben dit gedaan? En nu spreekt Irenaeus woorden, waartegen bovengenoemde voor kerkelijke regtzinnigheid strijdende heeren, als onprotestantsche gereformeerden, stellig protest zullen inleggen. - Wij willen er onzen lezers iets van mededeelen: 'de partij die aldus buiten gezet werd, zou het zich niet behoeven te laten welgevallen. Wel heeft men het in 1619 de Remonstranten gedaan; maar daarvan behoeft niets meer gezegd te worden, dan dat *dezelfde* vergadering, die Art. 7 en 32 van de Nederlandsche geloofsbelijdenis na de voorlezing bekrachtigde,

eene rigting buiten de Kerk bande, die alleen van wederlegging uit Gods woord hooren wilde. Het geweld bewijst niets voor de deugdelijkheid eener zaak, en eene regtzinnigheid, die gehandhaafd moet worden door de gewapende magt en de wallen van Loevestein is zeer slecht beschut. Wat vóór 2½ eeuw mogelijk was, is nu burgerlijk onmogelijk, en behoorde het ook zedelijk te zijn. De Nederlandsche Geloofsbelijdenis stond op het regte standpunt: de Heilige Schrift en niets daarnevens - en op grond van de Formulieren van eenigheid heeft niemand regt om zijne bepaalde meening door te drijven of der Kerke op te dringen; Groningen zoo min als Dordrecht, Voetius zoomin als Coccejus.'

De schrijver gaat vervolgens over om de bedenkingen die hier konden oprijzen te wederleggen, alsof langs dien weg voor het subjectivisme en allerlei wind der leering de weg geopend ware, - waarna hij als gronden voor zijne beschouwing van de zaak opgeeft, 1° dat de Nederlandsche Hervormde kerk een deel van de Protestantsche is, die het formeele beginsel van vrij onderzoek tegenover Rome uitsprak, 2° dat die bedenking overdreven vrees toont, en 3° dat die vrees wordt weggenomen door den hoogsten geloofsgrond, dien de Nederlandsche Hervormde kerk in hare algemeen aangenomene Formulieren van eenigheid uitspreekt.

Bij de ontwikkeling dezer punten spreekt Irenaeus menig woord dat de behartiging van allen waardig is, waaruit wij alleen nog willen opgeven de *regten* en *pligten* voor beide partijen (en ook wel voor alle op het gebied des Christelijken levens en der Kerk).

Regt, om hare plaats in de kerk te handhaven, zoolang zij vasthoudt aan hetgeen de kerk verbindend rekent;

Regt, om met gezonde Bijbeluitlegging hare opvatting der afzonderlijke geloofspunten voor te dragen en te bevestigen;

Regt, om te vorderen, dat de vrijheid in Christus worde ontzien in ieder, die zich op dít standpunt in den boezem der Nederlandsche Hervormde kerk beweegt. Maar *pligt* ook:

Pligt, om bedachtzaam, onpartijdig het onderzoek voort te zetten naar de waarheid, zoo als zij in Christus Jezus is;

Pligt, om niets te leeren dat met den Bijbel in strijd is;

Pligt, om ieder' ander' eene vrijheid niet te misgunnen, die men voor zichzelv' begeert en de conscientiën niet te binden;

Pligt, om den vrede der kerk te ontzien.

Doch ook Irenaeus Alethophilus zal - hoe fiksch en nobel een woord ook, wel niet het láátste in den strijd hebben gesproken; hebbe hij ook voor het zijne onzen dank en bieden wij hem ook de broederhand, hoewel niet met hem op het gebied der Nederlandsche *Hervormde* kerk staande. - Wij verheugen ons, dat daarin ook mannen bij menigte zijn, die zulke woorden laten vernemen; schier meer, dan wanneer zij tot ons kerkgenootschap behoorden. - Bijna echter konden wij ons verblijden, dat zijn woord reeds nu niet het laatste in den strijd is geweest. Immers wij mogten er nog een hooren, en wij wijzen onze lezers daarop volgaarne, zoo velen als daarvan nog geen kennis dragen, op een fiksch, een open, een waardig en krachtig woord van Dr. Meyboom tegen Dr. Doedes, in de Gids, Februarij 1852. - Daar is de sterkere gekomen en heeft den sterke gebonden. Daarin is het beslotene met het verlatene, het openlijk gezegde met het meer verholene en soms maar ietwat verradene - beproefd... *ὡσεὶ διὰ πυρὸ*□! - Wij hopen dat daarvan eene afzon-

derlijke uitgave verkrijgbaar zal worden gesteld.[1)] Daarmede wint de waarheid; en wij denken, op den duur, ook de vrede. - Wie is Irenaeus Alethophilus?

CHON.

Doopsgezinde verdraagzaamheid.

Op den 3^{den} Maart 11. kwam de Recensent, Algemeen Letterlievend Maandschift voor den Tijdspiegel, en deze reflecteerde eene beoordeeling der vertaling van Prof Lange's boekje tegen den kinderdoop, overgezet door Ds. J. Visscher van Utrecht, aanbevolen door S. Blaupot ten Cate, en waarvan beoordeelaar is Ds. S. Hoekstra. Dit Doopsgezinde driemanschap draagt den Jenaschen hoogleeraar met zijn boekje als op de schouders, om hem in ons vaderland eene goede ontvangst te verzekeren, natuurlijk bij de Doopsgezinden; want anderen zullen deze aanbeveling, als getuigenis van partij in hare eigene zaak, niet vertrouwen, hoeveel reden zij ook hebben, om hare nederigheid te erkennen, hare fijne menschenkennis te bewonderen, en zich te verbazen over hare liberaliteit. Want wat de nederigheid betreft - zou zij grooter kunnen zijn dan die van den beoordeelaar, waar hij tegenover Dr. Doedes op de kerkelijke theologen het gezegde toepast: ik tart u, om mij onder die partij één knappen kerel te noemen? Wat de menschenkennis aangaat, - is er fijner uit te denken, om de voorstanders van den kinderdoop te genezen van hunne bezetenheid, dan hen toe te voegen: 'wie overtuigd is, dat geene zaligheid mogelijk is zonder heiligheid - hij moet wel den kinderdoop als vrucht des BIJGELOOFS verwerpen;' en: 'in een zuiver rationeel Christendom, van mystieke en orthodoxe inmengselen vrij, is kinderdoop een WANKLANK!' En eindelijk, welk eene voorbeeldige liberaliteit aan het slot! 'Is het hem (den steller der beoordeeling, S. Hoekstra) verhaald, of heeft hij het gedroomd?' (Ik denk het laatste, want als Doopsgezinde heeft hij immers een te rationeel Christendom om ligtGELOOVIG te zijn op het verhaal, dat hij niet rationeel heeft onderzocht of kunnen onderzoeken). 'Er zou ergens bij een heidensch volk een *paardendoop* bestaan. Eene oude godsdienstwet zou voorschrijven, dat men paarden, in de bosschen opgevangen, in zeker badwater moest brengen, waardoor zij van wild tam, en dus leerzaam en voor het gebruik geschikt zouden worden. Doch nu, daar de bosschen geene wilde paarden meer opleverden, was men gewoon de veulens van zijne eigene paarden, terstond na de geboorte, in dat water te werpen, opdat de wilde natuur, die men hun van wege de geboorte toeschreef, al aanstonds week, en zij des te eerder vatbaar werden, om te leeren en den mensch te dienen. Men wist wel niet regt, of de kracht in het water zat, of in de handeling der priesters, of in eene werking van hooger magt; maar men achtte toch het gebruik doelmatig, en bevond er zich wel bij!'

Het zou ons niet verwonderen, dat de

1) Tot onze blijdschap is die hoop reeds vervuld.
Red.

heer Hoekstra gedacht heeft: ‘Daarom spreke ik tot hen door gelijkenissen, omdat zij ziende niet zien en hoorende niet hooren noch ook verstaan.’ Hij kon zich echter ook hierin vergissen, en de discipelen, die hij voor zich en Ds. Visscher, en die Blaupot ten Cate voor Lange in ons vaderland wenscht, konden hem de verklaring der gelijkenis geven, op deze wijze:

De *paardendoop* is de doop der heidenen en Joden.

En de *oude godsdienstwet* is de instelling: *gaat heen, onderwijst alle volken, dezelve doopende*.

De *veulens* zijn de kinderen der Christenen.

Die niet weten, waarin de kracht zit, of in het water, of in de handeling, of in eene werking van hooger magt, zijn de verschillende theologische partijen in de ééne algemeene Christelijke kerk, die den doop erkennen.

En de *men, die toch het gebruik doelmatig achtte, en bevond er zich wel bij*, is de Gereformeerde kerk in ons vaderland.

En de geheele conclusie is: de kinderen van Christenen zijn geen heidenen en Joden; de instelling bedoelt dus hun doop niet. Daar hij echter doelmatig blijkt te zijn, en men er zich wel bij bevindt, wordt hij ook behouden. Kinderen tot jaren van onderscheid gekomen, opmerkende, dat zij niet zijn *tamme* veulens van vroeger wilde paarden, maar zelven *wilde paarden*, in bosschen opgevangen, laten zich doopen om van wild tam, en dus *leerzaam* en *voor het gebruik geschikt te worden*.

Is dat de bedoeling van den heer Hoekstra, dan danken wij hem voor zijne *gelijkenis*, wier kracht wij gevoelen, sedert hijzelf ons leerde, dat de Doopsgezinden niet *afgezonderd* van, en *nevens* de burgermaatschappij behoeven te leven, maar *wapenen dragen, overheidsambten* bedienen, dus ook *eed afnemen*, en alleen datgene behouden uit de stellingen der vaderen, waardoor zij in de burgermaatschappij geene eer missen en geene schade lijden. Zij moeten derhalve *leerzaam* en voor het *gebruik* geschikt zijn. Had de heer Hoekstra eene minder piquante bedoeling, zoo bedenke hij *het* woord van den Apostel: *verdraagt de zwakken*, vergevende, dat wij ziende niet zien en hoorende niet hooren noch ook verstaan: want het hart dezes volks is dik geworden, en daardoor durft het meenen: ware verdraagzaamheid berust op onderlinge *achting van* ELKANDERS *begrippen*.

De eeuwigheid der straf op den predikstoel geloochend.

Op den 17^{den} November van het jaar 1850 sprak de predikant A. Coquerel in Parijs eene leerrede uit over de eeuwigheid der straf en ontkende bepaald en beslissend de waarheid van dit leerstuk.[1)]

Dat 't Christelijk hart terugbeeft voor het schrikbeeld eener eeuwige verdoemenis, o wij kunnen het verstaan. Een

1) De tweede dood en de eeuwigheid der straffen, twee leerredenen over Openb. II: 11, uitgesproken 10 en 17 Nov. 1850 door Athanase Coquerel. Te Amsterdam bij L.F.J. Hassels, 1851.

hart dat de menschen lief heeft, bidt voor allen. De Zaligmaker bad voor zijne moordenaren. Zou de Christen niet mogen wenschen dat allen zalig konden worden? Maar men mag 't schrikkelijk lot der ongelukkigen niet zachter denken, dan als eene eeuwigheid van ontzettende, naamlooze smart, of men beschuldigt ons, dat wij oppervlakkige begrippen hebben van 't regtvaardig Godsbestuur, of te weinig vervuld zijn van den heiligen ernst der zedelijkheid. Als de gloed der innigste liefde 't hart doorstroomt, als 't gemoed het gelukkigste zich gevoelt in Gods nabijheid, als geen vijandig gevoel hoegenaamd het bezielt, als 't voor zijn bittersten hater zaligheid wenscht, zou dat gebrek zijn aan innig besef van den ernst der zedelijkheid? Zou de Christen dan 't minst ernstig over de zedelijkheid denken, als zijn geest veel lief heeft, 't hoogste zich verheft? Zou hij 't bestuur van Hem die de liefde is miskennen, als hij zalig zich gevoelt in de bewustheid van Gods liefde en zelf 't liefderijkste gestemd is? Dat zijn wensch niet vervuld worden zal is mogelijk, maar al weet gij dat de zonnestraal den blinden niet verlichten kan, zou 't dan miskenning zijn van 't heerlijk zonnelicht als men 't wenschte? Hoe meer de Christen zijnen hemelschen Vader bemint, des te kouder is hem de akelige nacht der verdoemenis, te donkerder de uiterste duisternis der hel, te zwarter de diepe kloof die 't paradijs der zaligen van de plaats der verwerping scheidt.

Verbeeld u dat uw vader het pad der deugd verliet en zonder berouw plotseling den dood in de armen viel, zou 't dan gebrek aan zedelijken ernst zijn, gebrek aan diepte van inzigt in het wezen der zonde, gebrek aan Christelijken zin, als gij terugdeinsdet voor 't vonnis der eeuwige verdoemenis over 't hoofd van den ongelukkigen, die u te midden van zijne overtredingen bemind had? Zoudt gij zoo veel minder ernstig gestemd zijn, dan duizenden die nooit een oogenblik hebben getwijfeld aan de eeuwigheid der straf?

't Is voorwaar wel ongelukkig dat zoo dikwerf de mensch veroordeeld wordt, die anders denkt ja dwaalt, alleen om den wille van zijne dwaling. Wel ongelukkig dat zoo onwisse weegschaal gebruikt wordt, waarop 't hart te ligt wordt bevonden, welks liefde 't verstand vooruitliep, en waarop zoo menig onrein en bezoedeld hart wigtig blijkt te wezen.

Rilt ge niet bij zoo schrikkelijke beschrijving als Brydaine eens gaf van de eeuwigheid der verdoemenis? De groote kathedraal waarin vader Brydaine over de eeuwigheid sprak, was zoo vol, dat de redenaar slechts eene ontelbare menigte hoofden voor zich zag. 't Was laat in den avond. De waskaarsen wierpen een flaauw licht door de hooge gewelven. Terwijl hij sprak, met zoo ontzettend eene stem, dat tienduizend menschen hem in de open lucht konden hooren, beefde de gansche vergadering van ontroering. Zijne rede spoedde ten einde. ‘De eeuwigheid,’ zeide hij, ‘heeft reeds op uw voorhoofd het noodlottig oogenblik geteekend, waarop zij voor u een aanvang neemt.’ De geheele vergadering lag aan zijne voeten, eene doodelijke stilte heerschte onder de opeengepakte menigte; men hoorde slechts onderdrukte zuchten en gevoelde die onbeschrijfelijke spanning, welke ontstaat als eene menigte van menschen over een punt nadenkt. Toen eindigde de redenaar met de vraag: ‘en weet gij wel wat de eeuwigheid is?’ Zij is een uurwerk, waarvan de slinger,

bij de stilte der graven, onophoudelijk deze twee woorden zegt en herhaalt: ‘altoos, nooit, nooit, altoos!’ Gedurende die verschrikkelijke omwentelingen roept een verdoemde, ‘Hoe laat is het?’ Een ander rampzalige brult hem toe ‘eeuwigheid’[1)]

Solvuntur frigore membra.

Niet te vreesselijk is deze voorstelling voorzeker!

Eene pijn, waarvan geene vermindering immer te hopen is, eene kankersmart die daar binnen scheurt en gloeit als een kool van vuur en nimmer eindigen zal, een eeuwig dorsten naar eene teug om de tong te verkoelen, eene eindelooze wanhoop, o! 't dringt door merg en gebeente.

En toch is 't een dogma der Kerk, aangenomen door hare synoden, verdedigd door hare geleerdste zonen, door duizenden geloofd onder alle kerkgenootschappen. Alsof ze 't afgesproken hadden, zeggen die allen: ‘Zoo als de boom valt blijft hij liggen.’

Als men 't leerstuk bestrijdt met de hoogst oppervlakkige meening, dat er algemeene vergiffenis zijn zal, om gerust te stellen 't geweten dat hen beschuldigt, dan nemen wij daarvan niet de minste kennis. 't Is de taal van den jeugdigen losbol, den ligtzinnigen dwaas, den man zonder God in de wereld:

> Ne tantos mihi finge metus.

‘God is te goed,’ zegt hij, ‘dan dat hij ons zou laten verloren gaan.’ Zoo zou ik in 't vuur mij kunnen werpen en zeggen, God is te goed, Hij zal mij niet laten verbranden, of in den afgrond springen en hopen, Hij zal Zijne engelen gebieden om op hunne armen ons op te vangen. Wij zouden voor hem slechts het woord des Heeren hebben: ‘*Gij zult den Heere uwen God niet verzoeken*.’

Maar 't diep gevoel kunnen wij beseffen, dat den Christen dringt om eene eindelijke zaligheid van allen te hopen. Wij eeren uwe hooge ingenomenheid met de kracht van het goede en met de almagt van God, die u bezielt, als gij niet gelooven kunt, dat een enkel schepsel den strijd tegen God zoude kunnen volhouden. We achten u, als ge uit ongeveinsde hartelijke liefde de zaligheid der menschen bidt. Wij hopen en bidden 't met u. Maar hebt gij volmagt om 't te prediken, dat zeker allen eens zullen zalig worden? Geeft de wijsbegeerte u een enkelen vasten grond, om te kunnen verzekeren: de straffen zijn niet eeuwig? Predikt gij Christus en wat Christus geleerd heeft, terwijl ge niet anders weten wilt dan Christus en dien gekruisigd? Waar is dan het fondament in het Evangelie, waarop gij eene stelling bouwt van zoo groote beteekenis als deze: ‘Eens worden alle redelijke schepselen zalig!’

Wij willen uwe gronden leeren kennen; zouden ze beslissend kunnen zijn?

Wij weten 't wel, de heer Coquerel is de eerste niet, die 't verkondigd heeft.

In de derde eeuw na de geboorte van onzen Heer, verwierp de beroemde kerkvader Origenes de eeuwigheid der straffen, waarschijnlijk omdat hij, in navolging van Plato, de straf als middel tot verbetering beschouwde. Hij geloofde dat alle redelijke schepselen, ook zelfs de booze engelen eindelijk heilig zouden worden en zalig. Hij verwachtte de teregtbrenging (*apokatastasis*) van daemonen en goddeloozen, omdat de straf der goddeloozen naar zijne meening slechts tijdelijk was. Eenige Grieksche vaders

1) Zie Fenelon, Gesprekken over de welsprekendheid, uitg. door Schrant, blz. der aant. 250.

waren van 't gevoelen van Origenes, die daarom Origenisten genoemd werden. Men zegt dat Gregorius van Nyssa ook tot dat gevoelen overhelde, en dat Hieronymus zeer genegen was, om te gelooven dat alle Christenen eens zouden zalig worden.

Prudentius schijnt ook gedacht te hebben aan de mogelijkheid van vergeving in de eeuwigheid, immers uit een paar verzen aan het einde van zijne Hamartigenia zou men dat opmaken. Daar zegt hij:

> Cavernoso, quia sic pro labe necessc est
> Corporea, tristis me sorbeat ignis Averno;
> Saltem mitificos incendia lena vapores
> Exhalent, aestuque calor languente tepescat.[1)]

Deze mannen werden daarover dan ook zeer hard gevallen. Men sprak het anathema uit over hunne leer, en het dogma der eeuwige verdoemenis werd door kerkvergaderingen vastgesteld. Toch vindt men ook nog in de middeneeuwen verdedigers van de eindelijke zaligheid van alle menschen, zoo als Scotus Erigena en Raynaldus. Er is ook nog eene oude legende, dat de H. Macarius, een kluizenaar, van God in een gezigt de belofte zou verkregen hebben, dat hij den vorst der booze engelen in genade aannemen zou, als hij zijne schuld wilde belijden. Maar de duivel zou den monnik op eene zonderlinge wijze afgewezen hebben. Men verhaalt ook nog van den Paus Gregorius, dat hij door zijne gebeden de ziel van den keizer Trajanus uit de hel zou verlost hebben. God zou den Paus verhoord hebben; hoewel met het uitdrukkelijk gebod om niet weêr zoo te bidden. Zelfs Augustinus oordeelde hier zeer zacht. Naar aanleiding van Psalm LXXVII: 10 zegt hij: ‘Het kan zijn dat de straffen der verdoemden eeuwig duren en evenwel verzacht worden.’ De leer van de eindigheid der straffen kwam vooral in minachting, omdat eenige fanatieke sectenhoofden, gehate Socinianen en ligtzinnige half-wijsgeeren haar voorstonden. In lateren tijd hebben Petersen, Lavater, Baumgarten en anderen de eeuwigheid der straf bestreden. Ook Leibnitz schijnt de zaligheid van allen verwacht te hebben, ofschoon hij in zijne Theodicee niet beslissend zijn gevoelen uitspreekt. In ons vaderland heeft de hoogleeraar Scholten, in zijn boek over de leer der Hervormde Kerk, de zaligheid van allen verdedigd, als de noodzakelijke consequentie van het Gereformeerde leerstelsel. Eindelijk hebben eenigen gemeend, dat de goddeloozen, die nimmer zalig zouden worden, vernietigd werden.

Maar zelden werd de eeuwigheid der straffen met zoo veel vuur bestreden, als door den predikant Coquerel. 't Ontbreekt in zijne rede aan krachtige woorden noch aan gepaste beelden, noch aan wat schitterende welsprekendheid vermag. Maar gelijk de vlam van elektriek vuur slechts een oogenblik flikkert, zoo kan 't vuur van eene welsprekendheid, die den vasten grond der waarheid mist, wel verblinden, maar verwarmen en verlichten doet 't niet. Krachtige woorden baten niet, als de waarheid zelve niet krachtig spreekt. Schitterende beelden kunnen daar alleen nuttig zijn, waar zij de ontwijfelbare waarheid ophelderen of aandringen. Zelfs de betooverende voordragt van Virgilius kan de gebreken van Aeneas niet bedekken. Waar 't om de waarheid te doen is, mogen wij door al de kunsten der welsprekendheid ons

1) Zie Bayle, Diction, hist, et crit. in voce, en Leibnitz, Theodic. I, pag. 151.

niet laten medeslepen. Gelijk een schoon en elegant gebouw is de preek van Coquerel; regelmatig en fraai zijn al de sieraden, maar broos is het fondament. Niet eens zijn de zwarigheden opgeruimd, die 't leggen van den grondslag verhinderden, en die 't huis met ondergang bedreigen, als zij zich begonnen te bewegen.

Maar laat ons zien, hoe de redenaar de eeuwigheid der straffen bestrijdt.

‘In de geschiedenis van een leerstuk, zoo vangt hij aan, zijn drie verschillende tijdperken. Gedurende het eerste hèerscht het en dringt zich op aan de overtuiging, het deinst voor geene gevolgtrekking terug. - Maar de opgewondenheid bedaart en een tweede tijdperk nadert, waarin men het openlijk bestrijdt, terwijl het slecht verdedigd wordt. Men beschouwt 't niet meer als voor de zaligheid noodig; zijne aanhangers verzachten het, het wordt al minder en minder gepredikt en zoo komt men tot een derde tijdperk, waarin het leerstuk meer en meer verzwakt, waarin het reeds ondergegaan is in dezelfde kerk, die het tot grondslag des geloofs gesteld had. Het is uit iedere overtuiging uitgewischt, uit alle boeken weggevaagd, het heeft den kansel verlaten.’ De Schrijver wijst daarbij op het dogma der voorbeschikking, ‘dat vastgesteld is op de synode van Dordrecht, die zichzelve de algemeene kerkvergadering van het Protestantisme heeft genoemd.’ (?)

Daarna worden wij gewezen op de Katholieke Kerk, ‘waar dezelfde wisseling van magt en verval wordt opgemerkt ten aanzien van het leerstuk: geene zaligheid buiten de Kerk.’ Daarover weidt hij nu uit. Daarna komt het verloren gaan van ongedoopte kinderen, welke dwaling ook Protestantsch zou geweest zijn. (?)

Het leerstuk van de eeuwigheid der straf zou zich bevinden tusschen het tweede en het derde tijdperk. ‘Men begint het op zijde te zetten,’ zegt de redenaar, ‘het wordt bij de Christenen meer en meer verdacht en verliest dagelijks van zijne aanhangers.’ De Schrijver zal aantoonen, dat 't leerstuk niet alleen met Gods natuur, maar ook met de menschelijke in strijd is. Wat zonderlinge en lange inleiding voor eene leerrede over de eeuwigheid der straffen. 't Is een hors d'oeuvre. Wij willen ons echter niet ophouden bij een onderzoek naar de waarheid van deze dogmen-historische beschouwing, die ons hoogst oppervlakkig voorkomt. Wij komen eindelijk op het terrein van het vraagstuk. De redenaar wil eerst twee zwarigheden uit den weg ruimen. ‘De eerste heeft betrekking op de woorden waarvan het Evangelie zich bedient, wanneer het handelt over de straffen in het toekomstige leven, de tweede, van meer gewigt, (?) meent de zedelijkheid in gevaar te zien door het verwerpen van het leerstuk der eeuwige straffen.’

‘Men zal mij vragen,’ zoo gaat de redenaar voort, ‘hoe verklaart gij den tekst: *de boozen zullen gaan in de eeuwige straffen, en de regtvaardigen in het eeuwige leven?* Het woord eeuwig drukt echter niet altijd uit het denkbeeld van altijddurend bestaan, van oneindigheid. Dikwijls duidt 't alleen het toekomende leven aan.’ ‘En nu’ zegt hij ‘vraag ik: wie gelooft dat de eeuwigheid der straffen, een leerstuk zoo verschrikkelijk, zou kunnen afhangen van eenige haarkloverijen der kritiek, of van eenig verschil van vertaling?’ Geene enkele plaats wordt er meer aangehaald. Hoe, was er dan onder 't gehoor des predikers geen enkele Christen, die nog andere plaatsen

zou aangevoerd hebben, als hij vrij had mogen spreken? Hoe, de minst bewijzende plaats wordt aangehaald, eene plaats waar reeds lang de onzekere beteekenis van 't woord eeuwig aangenomen is, zelfs door verdedigers van de eeuwigheid der straf? Wij hopen dat de Hollandsche lezers van die preek meer zwarigheden zouden weten te opperen uit het Evangelie. Men sta ons toe dat wij ze met een enkel woord herinneren.

Toen de Zaligmaker leerde, dat men de hand die ergerde afkappen zou, sprak hij van de hel als van het *onuitblusschelijk vuur, waar hun worm niet sterft en 't vuur niet uitgebluscht wordt*. Konden zijne toehoorders aan iets anders denken, dan aan het onophoudelijke der helsche straffen. Moesten zij in die meening niet bevestigd worden, als zij nog hoorden, *maar indien het zout onzout wordt, waarmede zal het gezouten worden*. (Marc. IX: 44 enz.). In de gelijkenis van den rijken man en Lazarus wordt Abraham sprekende ingevoerd. *Tusschen ons*, zegt hij, *en ulieden is eene groote klove gevestigd, zoodat degenen, die van hier tot u willen overgaan, niet zouden kunnen, noch ook die* (*daar zijn*), *van daar tot ons overkomen*. (Luc. XVI: 26) Nog meer. De Heiland zegt (Matth. XII: 31): '*Alle zonde en lastering zal den menschen vergeven worden, maar de lastering tegen den geest zal den mensch niet vergeven worden. En zoo wie eenig woord zal gesproken hebben tegen den zoon des menschen, het zal hem vergeven worden, maar zoo wie tegen den Heiligen geest zal gesproken hebben, het zal hem niet vergeven worden, noch in deze eeuw, noch in de toekomende*.' Wat nu ook de zonde tegen den Heiligen Geest moge wezen, duidelijk is 't, dat hier gesproken wordt van eene onvergeeflijke zonde. Staan vergeving en verbetering in 't naauwste verband, zoodat deze woorden soms 't zelfde begrip schijnen te hebben, dan wordt hier ook verzekerd, dat er onverbeterlijke menschen zijn. Er bestaat dus eene zonde die niet vergeven worden kan, noch in deze noch in de toekomende eeuw. Ook de Wette zegt bij deze plaats: 'Hiermit ist allerdings das "nimmermehr" absolut ausgedrückt.' En vergeten kunnen wij ook niet, wat treurig vonnis de Heer heeft uitgesproken over Judas: '*Het ware hem goed, zoo die mensch niet geboren was geweest*.'

Te ernstig voorwaar heeft de Christus gesproken, om ligtvaardig de eeuwigheid der straf te ontkennen. Heeft er ooit iemand geleefd, die menschen lief had en de zaligheid van allen wenschte, voorzeker was 't de Zaligmaker der wereld. Neen wij keuren 't af met de verdedigers van de eeuwigheid der straf, dat men 't zoogenaamde gezond verstand, dat zoovele nederlagen aan te wijzen heeft, tegenover 't gezag van Christus stelt, of dat 't hart, dat boos is, zoo maar als waarheid proclameert, wat 't uit liefde meent te mogen wenschen. Zoo kon eens de menschelijke liefde niet aannemen dat God juist uit liefde kastijdt. Den man kunnen wij slechts beklagen, die uit gebrek aan zedelijken ernst of uit liefde tot de zonde de eeuwigheid der straffen loochent.

De Apostelen spreken als de Heer. Zoo zegt Paulus, *dat de goddeloozen zullen tot straf lijden het eeuwig verderf* (2 Thess. I: 9) en Johannes verzekert in zijne Openbaring van den duivel, *dat hij geworpen werd in den poel des vuurs, waar het beest en de valsche propheet zijn. En zij zullen gepijnigd worden dag en nacht, tot in alle eeuwigheid*. (Openb. XX: 10.)

En dan vraagt de heer Coquerel nog:

‘Wie gelooft, dat de eeuwigheid der straffen, een leerstuk zoo verschrikkelijk, zou kunnen afhangen van eenige haarkloverijen der kritiek of van eenig verschil van vertaling?’ Hier komen noch haarkloverijen van kritiek, noch verschil van vertaling te pas. Geene kritiek loochent de ongeschondenheid van deze plaatsen, geene vertaling heeft ooit andere beteekenis aan deze uitspraken kunnen geven. Als men bij de woorden der Schrift, bij wier vertaling men 't algemeen eens is, op haarkloverijen van kritiek of verschil van vertaling zich beroept, dan zou elk Christelijk dogma zich spoedig bevinden in het derde tijdperk van des Schrijvers dogmen-historische beschouwing.

Nu komt de redenaar tot de tweede tegenwerping, die de zedelijkheid in gevaar meent te zien, door het verwerpen van het leerstuk der eeuwige verdoemenis. Wat antwoordt de redenaar daarop? Hij vraagt of het geloof aan de eeuwigheid der straf velen heeft afgeschrikt? Hoewel wij 't nu gaarne toestemmen, dat 't eene ongelukkige bekeering is, als men alleen voor de eeuwige verdoemenis bevreesd, 't een of ander kwaad nalaat, zoo gelooven wij toch zeker, dat menigeen nog dieper in de zonde zou gezonken zijn, als hij wist te eeniger tijd toch zalig te zullen worden, was 't dan ook ietwat later dan anderen. Hoort men niet menigmaal den ligtzinnigen wereldling op eene algemeene vergiffenis zich beroepen, ten bewijze van zijne vrees voor 't oordeel, terwijl er niets ongegronder is dan zulk eene hoop in zulk een hart. ‘Men zou kunnen volhouden,’ zegt de redenaar verder, ‘dat de menschen er onwillekeurig niet aan geloofden.’ Dat zou men kunnen zeggen ja, maar ieder weet, dat er vele menschen zijn die 't wel voor waar houden, dat de straffen eeuwig zijn. De reden waarom zij niet afgeschrikt worden van hunne zonden, ligt niet daarin dat zij aan de eeuwige verdoemenis niet gelooven, maar daarin dat zij geene bewustheid hebben van zonde en den toorn meenen te zullen ontvlieden, omdat zij te goed zich wanen voor zoo zwaar eene straf. ‘Maar bovendien,’ zegt de Schrijver, ‘is de waarheid ons genoeg, de gevolgen moeten wij aan God overlaten; geene godsdienstige waarheid is gevaarlijk. Als men dat ontkent, leidt 't tot tweederlei Christendom, tot het aannemen van het stelsel van geheime wetenschappen.’

De redenering van den spreker is dus deze. Geene godsdienstige waarheid is gevaarlijk. De eeuwige zaligheid van allen is eene godsdienstige waarheid. Dus is de prediking daarvan niet gevaarlijk. Wij ontkennen de waarheid van den major in deze syllogisme en den voldoenden grond voor den minor. Is eene godsdienstige waarheid nooit gevaarlijk? Waarom heeft Christus dan niet dadelijk 't Mozaïsme voor vervallen verklaard? Waarom heeft hij niet duidelijk uitgesproken wat Stephanus en Paulus later gepredikt hebben? Waarom proclameerden de Apostelen de vrijheid der slaven niet? Was er iets meer in strijd met de Christelijke waarheid dan de slavernij? Is de mededeeling der waarheid niet gevaarlijk, als men te voren weet, dat zij verkeerd verstaan worden zal, en tot grootere dwaling aanleiding geven kan? De waarheid moet zegepralen, ja, maar niet zoo zal zij heerschen, dat men haar slechts uitspreekt, onbekommerd, hoe zij opgevat worden zal. Kan eene waarheid voor onze jeugdige kinderen niet nadeelig zijn, die men aan oudere zeggen mag? Leidt het tot

tweederlei opvoeding, als een vader spreekt naar de wijsheid zijner kinderen en aan zijne volwassen zonen meer zegt dan aan de jongere kinderen? '*Waarom spreekt gij tot hen door gelijkenissen*,' vroegen de discipelen aan Jezus. En hij antwoordde: '*Omdat het u gegeven is de verborgenheden van het koningrijk der hemelen te weten, maar aan die is het niet gegeven. Daarom spreek ik tot hen door gelijkenissen, omdat zij ziende niet zien, en hoorende niet hooren, noch ook verstaan*. (Matth. XIII).

En dan, is 't waarheid dat allen zalig zullen worden? Waarop rust die waarheid? Op de wijsbegeerte? Zal een prediker van Christus haar gezag tegenover het woord van Christus plaatsen? Of op 't Evangelie, heeft dan het Evangelie een tweederlei Christendom geleerd?

Maar de Schrijver neemt den strijd aan, zegt hij, over het ware of het valsche van het geloofsartikel. Wij zijn nieuwsgierig naar de gronden van eene stelling, van welke de redenaar zoo overtuigd is, dat hij haar predikt en de gevolgen aan God overlaat.

'De mensch is onsterfelijk,' zoo gaat hij nu voort, 'd.i. dat zijne persoonlijkheid bewaard blijft. Men moet zeggen, ik ben het die besta en die bestaan zal. Ik met alles, waarnaar mijn geest streeft; ik met mijne hoedanigheden, mijne rede, mijn geweten, mijne vatbaarheid voor indrukken, mijne verbeeldingskracht, mijne liefde; ik met mijne ontwikkeling, mijne herinneringen; - ik met mijn persoonlijk streven naar geluk. - Uit het dubbele gezigtspunt der persoonlijkheid in het toekomende leven en der geestelijkheid zijner straffen, moet men tot de maat dier straffen besluiten.'

En nu komen de bewijzen. 'De mensch is een werkzaam wezen; stilstaan, ophouden te handelen, te denken, te oordeelen, te gevoelen, dat zou zijn de vernietiging. - Kunt gij u voorstellen, dat een wezen met zulk eene natuur begaafd, dat nooit stilstaat of rust, overgegeven zou zijn aan eeuwige straffen, die altijd dezelfde blijven? - Hij die zoo werkzaam is, zou in het toekomende leven, dat een vervolg van dit leven is, zoo werkeloos zijn? Hij, die nu met zoovele moeite zich voor eenige oogenblikken bepaalt bij eene gedachte, eene aandoening, zou gedurende de eeuwigheid slechts eene gedachte, eene aandoening kennen; hij, die vroeger altijd voortging, zou voor altijd stilstaan, enz.'

Tegen deze reeks van redeneringen, zou men zeer gemakkelijk eene andere kunnen overstellen. Zou men a priori kunnen denken, dat de mensch gedurende 70 jaren op aarde leven kon als in een droom, dat de ontelbare zegeningen van God hem ongevoelig zouden laten, en de kastijdingen vruchteloos zouden zijn? Schijnt dat ook niet in strijd met de menschelijke natuur, als men haar alleen uit theorien kent? Wij erkennen 't, niet zonder beteekenis is 't wat de redenaar zegt, maar 't geldt niets tegenover de uitspraken van den Heer der Kerk. Wie zegt ons ook of een Voltaire niet eeuwen lang zoude hebben kunnen volhouden in zijn strijd tegen het Christendom? Eeuwen lang kan een volk aan de waarheid tegenstand bieden. Ja, de ondervinding leert, dat de mensch, hoe voortreffelijk hij naar de beschrijving van den heer Coquerel ook wezen moge, in weerwil van alle redeneringen die 't onmogelijk zouden kunnen noemen, stilstaat niet alleen, maar teruggaan kan in kennis en deugd. *Wie niet heeft, van hem zal genomen worden ook wat hij heeft*. Zullen hier namaals dezelfde beweeg-

redenen tot de deugd gevonden worden, die hier den zondaar moeten roeren? Zullen ze sterker of zwakker, van meerderen of minderen invloed zijn? Alleen de toekomst zal het openbaren. Andere bewijzen vragen wij voor zoo belangrijk eene stelling, die met 's Heeren woorden zoo regtstreeks in strijd schijnt te wezen. De redenaar zal ze geven. ‘De verbetering,’ zegt hij, ‘is 't eenige doel der straffen.’ 't Is waar, in het algemeen kan men dat zeggen, maar is ook voor ieder individu de verbetering het eenige doel van de straf? Kan de Regter van hemel en aarde geene straf opleggen, zonder dat zij verbetering uitwerke? 't Is bekend dat reeds Plato de verbetering het doel der straffen noemde. ‘Niemand,’ zegt hij, ‘straft hen die onregt deden, hierop lettende en daarom dat hij onregt deed, als hij niet onredelijk als het dier straft; maar die met verstand wil straffen, straft niet om 't onregt dat gebeurd is (want hij kan het gebeurde niet ongedaan maken), maar om het vervolg, opdat hij niet weêr onregt doe, noch hijzelf noch een ander die hem gestraft ziet.’[1)]

Deze beschouwing is echter eenzijdig. De zonde wordt gestraft omdat 't niet anders kan. Het kwaad kan zijne straf niet ontgaan, zegt Martensen.[2)] De bittere gevolgen der zonde zijn met haar verbonden. Gelijk de dood volgt op 't gebruiken van arsenicum, pijn op de slangenbeet, smart als men zich in 't vuur werpt, zoo volgt de straf op de overtreding. Zou met de vervreemding van God daarom alleen onrust verbonden zijn, omdat de Allerhoogste die noodig acht tot des zondaars verbetering? 't Kan niet anders. Gelijk een driehoek geene vier hoeken hebben kan, zoo kan ook de van God afkeerige geene rust genieten.

Als een vader zijn kind bestraft, doet hij 't zeker tot verbetering, maar zou hij niet straffen, als hij wist dat 't niet baten zou? Zal hij dan 't kwaad ongestraft laten? Als een ondeugende zoon gedurig de rust en den vrede in 't gezin verstoort, en een verleider is voor de andere kinderen, zoodat men ernstige gevolgen vreezen moet voor het welzijn van het gezin, zal de vader dan zijn zoon ongestraft laten wonen en woelen in zijn huis, omdat hij bij ondervinding had, dat de kastijding vruchteloos bleef? De ondervinding leert ons, dat God ook den man kastijdt die door de straf niet verbeterd wordt, ja verergert. Zouden wij dan op zoo wankelbaar een grond de zaligheid van allen kunnen bouwen?

God straft zeker niet om te straffen. God straft omdat Hij het kwaad tegenstand biedt, dat zijne schepselen ongelukkig maakt. God strijdt tegen den mensch, die zijne bedoeling tegenwerkt, den hemel bestormen, de waarheid verraden wil, en met den vijand heult van zedelijkheid en geluk. *Gods toorn blijft op hem*, zegt de Heilige Schrift.

Als 't eenmaal vastgesteld werd, dat elke straf tot verbetering moet zijn, dan vervalt natuurlijk het denkbeeld van eeuwige straf. Maar 't bewijs daarvoor is niet gegeven. ‘Kan de mensch lijden zonder te weten waarom hij lijdt?’ zoo vraagt de redenaar, en zegt: ‘'t is onmogelijk dat deze inkeering tot zichzelven eeuwiglijk onvruchtbaar zoude zijn.’ Dat de zondaar de straf zijner zonde zeer lang kan lijden, zonder dat hij zich betert, bewijst de ondervinding. Zoo kan een volk eeuwen lang de gevolgen van zijne

1) Protagoras, Cap. 39.
2) Martensen, Grondschets voor een stelsel der zedelijke wijsbegeerte, blz. 43.

verkeerdheden dragen, zonder dat het beter wordt.

‘Hoe kunnen de regtvaardigen zalig zijn,’ vraagt de heer Coquerel vervolgens, ‘terwijl een groot aantal hunner medemenschen, onder welke misschien broeders zijn en vrienden, overgegeven is aan zoo groote folteringen?’ Wat wankelen grond heeft de redenaar hier onder zijne voeten!

Eindelijk komen de bewijzen uit het Evangelie. Eene plaats wordt aangehaald uit den brief aan de Ephesen: *God heeft ons het geheim van Zijnen wil doen kennen, dat Hij geheel het menschelijk geslacht in Christus zal vereenigen*, en de beroemde woorden van denzelfden Apostel 1 Cor. XV: 28. *Opdat God alles in allen zij.* Op deze laatste plaats komen wij straks terug. ‘Aan eene eeuwige hel te gelooven even als aan een eeuwigen hemel, dat is de magt van de zonde en van de leugen gelijk maken aan die van de deugd en van de waarheid; dat is loochenen, dat het goede eene innige en op den duur eene onweêrstaanbare kracht heeft.’ De redenering van den Schrijver is hier veel degelijker, 't is waar, maar zijn ook die laatste gronden zoo beslissend, dat men de zaligheid van allen prediken kan als eene waarheid, terwijl men de gevolgen aan God overlaat? Wij gelooven 't niet.

Wij werden dan teleurgesteld in onze hoop op vaste gronden voor eene zoo vast verkondigde waarheid, of liever wij hadden niet anders verwacht.

> Nec me mea cura fefellit.

Treurig resultaat, zal men zeggen, levert deze beoordeeling op. Tegenover het duidelijk ‘nimmer’ van den Zaligmaker der wereld kunnen dan slechts redeneringen worden gesteld, die ligt door andere omgeworpen worden, en een paar plaatsen der Heilige Schrift, gemakkelijk anders te verklaren. Wij zijn niet ongevoelig voor al de redenen door den heer Coquerel aangevoerd, maar wij ontkennen het dat de prediker van Christus volmagt heeft om de eindelijke zaligheid van allen te verkondigen. Wij kunnen het niet toegeven, dat 't alleen haarkloverijen van kritiek zouden zijn, als men 't woord des Heeren tegenover menschelijke redeneringen stelt. Wij hopen dat 't waarheid moge zijn, wat Coquerel gepredikt heeft, met onze geheele ziel hopen wij het. Daarom bidden wij voor allen, en dat is zeker wel naar den wil des Heeren, die ook geen lust heeft in den dood des zondaars, maar wel daarin dat hij zich bekeere en leve.

Beschuldigt men ons van te weinig zedelijken ernst, wij stemmen 't zoo gaarne toe dat ons daarin veel ontbreekt. Maar bouwt men die aanklagt op onze hoop en onze bede, dan werpen wij haar met verontwaardiging van ons af.

Maar waarop steunt die hoop, vraagt ge. Bouwt ge misschien op 't gezegde van Jezus: *Ik zal allen tot mij trekken* of *'t zal zijn ééne kudde en één herder*. (Johann. XII: 32. X: 16). Wat de eerste plaats betreft, bewijst ze zeker de bedoeling des Heeren om allen tot zich te trekken; of ze allen zich zullen laten trekken zegt Hij niet. Wat Johannes in 't vorige hoofdstuk schreef, begunstigt het gevoelen niet, dat de eindelijke zaligheid van allen zou bedoeld wezen. *Jezus zou sterven*, zegt hij, (hoofdstuk XI: 52) *niet alleen voor dat volk, maar opdat Hij ook de kinderen Gods, die verstrooid waren, tot een vergaderen zou*. Als Jezus dan spreekt van ééne kudde en één herder, zou 't niet beteekenen, dat Hij alle kinderen Gods onder Joden

en heidenen tot ééne kudde zou vergaderen, onder Zijne leiding?

Dat de wil des Heeren was, om op te zoeken en zalig te maken, wat verloren was, is ontwijfelbaar, en op Zijne groote kracht bouwen we onze hoop, niet op deze plaatsen.

Maar 's Heeren woorden sluiten ze niet alle redenering af; maakt Zijn 'nimmermeer' geen einde aan alle tegenspraak? Als onze Heer het duidelijk en bepaald uitgesproken had, dan zouden wij eerbiedig zwijgen en onze redenering gevangen geven. Maar de Heer spreekt in beelden, spreekwoordelijk schijnt zijne rede te zijn, als Hij sprak van den worm en het vuur. Zou men ook van het niet kunnen overgaan over de klove, die den rijken van Lazarus scheidde, tot eene eeuwige verdoemenis besluiten kunnen? 't Is waar, wij erkennen het, dat de Heer van onvergeeflijke zonden gesproken heeft, maar zou men bijv. ook naar de letter kunnen opnemen wat Jezus, Matth. XIX: 24 zegt: *Het is ligter dat een kemel ga door het oog van eene naald, dan dat een rijke inga in het koningrijk van God*. Zouden wij vergeten, dat reeds Chrysostomus 't woord des Heeren verstond van de moeijelijkheid der betering? Moeten wij 't naar de letter opvatten, dan zou men ten minste moeten toestemmen, vooreerst, dat er van vergeving in de toekomende eeuw kan gesproken worden. Want als Jezus zegt, dat de zonde tegen den Heiligen Geest noch in deze noch in de toekomende eeuw kan vergeven worden, dan volgt er immers uit, dat andere zonden dan nog kunnen vergeven worden. Dat stemde Augustinus reeds toe, want hij zeide: neque enim de quibusdam veraciter diceretur, quod non iis remittatur, neque in hoc seculo neque in futuro, nisi essent, quibus etsi non in isto tamen remittetur in futuro[1)]. Moeten wij 't naar de letter verstaan, dan wordt er ook verzekerd, dat alle zonde en lastering, behalve de zonde tegen den Heiligen Geest, den menschen vergeven worden zal. *Daarom zeg ik u: alle zonde en lastering zal den menschen vergeven worden*.

Als onze Heer vervolgens den rijken in de gelijkenis voorstelt, dan is het beeld van den ongelukkigen zoo geteekend, dat hij beter was dan op aarde. Hij is in de pijn, maar zijne broeders wil hij redden van 't lot hem opgelegd. Hij wenscht hunne bekeering, hij gevoelt dus hoe goed het is, dat de zondaar terugkeere tot God, en dat hijzelf ongelukkig is, omdat hij zich niet bekeerd had. Jezus vergelijkt ook nog het koningrijk der hemelen bij een zuurdeesem in eene meelmassa gelegd, die langzaam maar zeker 't geheele deeg doortrekken zou.

Maar dan 't schrikkelijk woord over den verrader. 't Ware dien mensche goed, zoo hij niet geboren geweest ware. Dat woord, wij erkennen het, werd niet in hartstogt of overijling uitgesproken, want Jezus was bedaard, maar toch diep ontroerd. Zou 't volstrekt beslissend wezen? Wij durven 't tegendeel niet uitspreken. 't Schrikkelijkst lot wachtte den rampzaligen. Schrikkelijk genoeg om de uitspraak des Heeren te wettigen, ook dan als hij 't niet verzekeren wilde, dat nimmer een enkele straal van hoop zijn hart verlichten zou.

De Apostel Paulus heeft in zijne brieven meermalen op eene hoogst merkwaardige wijze gesproken, ten opzigte van ons vraagstuk. Hij schreef Rom. XI: 32, *want God heeft hen allen onder de onge-*

1) Aang. o.a. bij Oosterzee Leven van Jezus II. 345.

hoorzaamheid besloten, opdat hij hun allen zou barmhartig zijn. Dat bewijst althans dat Paulus geen decretum reprobationis gekend heeft, dat de Almagtige de verdoemenis van geen schepsel wil. En wie denkt hier niet aan de belangrijke plaats, 1 Cor. XV: 28. *En wanneer hem alle dingen zullen onderworpen zijn, dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden Dien, Die hem alle, dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen*. Reeds oudere Bijbelverklaarders vonden daarin de eeuwige verdoemenis bestreden. Van Vloten verklaarde, ‘opdat zoo alle redelijke schepselen daar eindigen waar zij aanvang namen, in hunnen Schepper het hoogste doeleinde van hun geluk te ondervinden.’ Zoo hebben vele onder de latere uitleggers deze plaats ook verstaan, onder anderen ook de hoogleeraar Scholten in zijn boek over de leer der Hervormde Kerk. Professor van Hengel heeft in zijn Comment. perpet. in 1 Cor. XV deze verklaring bestreden, doch zoo als 't ons voorkomt, zonder genoegzamen grond. De plaatsen door hem aangehaald, die haar niet zouden begunstigen, bestrijden haar ook niet, terwijl wat Paulus zegt in den brief aan de Philip. (II: 10 en 11), die verklaring wezenlijk wel begunstigt. Daar zegt de Apostel, *opdat in den naam van Jezus zich zou buigen alle knie dergenen, die in den hemel en die op de aarde en die onder de aarde zijn, en alle tong zoude belijden dat Jezus Christus de Heer zij, tot heerlijkheid Gods, des Vaders*. Wij zouden ook hier niet gaarne beslissen, maar 't komt ons voor dat de Apostel zoo zich niet zou uitgedrukt hebben, als de eeuwige verdoemenis bij hem zoo vast en zeker geweest ware, en vooral niet als hij den twijfel daaraan, gebrek aan zedelijken ernst geoordeeld had te zijn.

En wat oordeelt de wijsbegeerte? 't Komt ons voor dat zij hier geen regt van stemming heeft; 't is geheel boven hare sfeer. Men beroept zich op Gods natuur, maar wij weten zoo weinig wat met Gods natuur overeenkomt of strijdt; op 's menschen natuur, maar die zou ons even goed kunnen doen denken, dat er onverbeterlijke menschen zijn, in welke het licht duisternis geworden is.

De redenering van den hoogleeraar Scholten heeft echter veel voor zich. ‘De zonde moet opgeheven worden,’ zegt hij. ‘God wil de zonde niet, in de idée der schepping heeft zij geene plaats; dus van tweeën een, God bereikt zijn oogmerk niet, Zijn eeuwig wereldplan wordt niet uitgevoerd en het Gereformeerde beginsel valt, of omdat God het goede wil zal de deugd eens zegepralen. Reeds heeft men op 't voetspoor van Zwinglius van de opvoeding der heidenen toegestemd, dat zij hier begonnen en ondanks hun niet gelooven, zal voortgezet worden in eene volgende periode der menschelijke ontwikkeling. Waarom dan de mogelijkheid aangenomen van eene toebrenging tot Christus ook nog aan de overzijde van het graf en van dit voorregt zoo velen uitgezonderd, die, ofschoon onder de Christenen levende, evenmin als de heidenen van God en zijn gebod iets houden. Zullen wij zalig worden, en wat wij zijn alleen zijn door Gods genade, en daarbij de hoop niet koesteren mogen, dat wat de Heer in zijne ondoorgrondelijke wijsheid aan velen hier op aarde of niet, of niet in dezelfde mate schonk, hun toch eens zal geschonken worden. Hier wordt dus dit dilemma geopend: of de ontwikkeling: der wereld heeft haren grond in God niet, en de tweespalt tusschen den Schepper en een groot deel zijner schepselen blijft eindeloos voort-

duren, zoodat het resultaat van alles eeuwige teleurstelling is en mislukking van Gods plan, of zoo de ontwikkeling der wereld in God gegrond is, dan kan het kwaad niet eeuwig zijn, enz.'[1)]

Niet ongegrond schijnt deze redenering te zijn, maar is zij nu ook zeker waar? Anderen als Julius Müller hebben weêr de mogelijkheid gesteld 'dat het schepsel uit kracht zijner vrijheid eeuwig tegenstand biede aan het werk der goddelijke liefde.'[2)]

Te vergeefs zochten wij dan naar een bepaald antwoord op de voorgestelde vraag. Nogmaals dringen wij daarom op 't vraagstuk aan, om een vast standpunt te bereiken voor onzen voet, is 't minder hoog ook in 't oog der wetenschap, en daarom de horizon beperkter, als 't slechts vaster mogt wezen.

Vooreerst vragen wij: wat bedoelt men met de uitdrukking eeuwigheid der straffen. Beteekent ze dat de gevolgen der zonde eeuwig zijn, of dat ook de objective straf, die door God den veroordeelden opgelegd wordt, b.v. de plaatsing in eene hel, eindeloos dezelfde zwaarte behouden zal?

De gevolgen der zonde nu zijn eeuwig. Onveranderlijk tot in eeuwigheid is de regtvaardigheid van God, die aan de zonde nimmer andere dan rampzalige gevolgen verbinden zal. Ook als de mensch zich betert, blijven de gevolgen der zonde. Toen David vergeving ontving voor zijn misdadig gedrag, zag hij toch gedurig in zijn gezin de ongelukkige gevolgen van zijne verkeerdheden. Wanneer men b.v. aan de hoogeschool den tijd heeft verbeuzeld door jongensligtzinnigheid, den geest verstompt door onmatig zingenot, dan is die tijd onherstelbaar verloren. Men kan in lateren tijd zoeken te herstellen wat verzuimd was, de geest kan weêr helderder worden, maar nimmer kan hij worden, wat hij had kunnen zijn, als hij van 't begin af aan met denzelfden geest bezield ware. Ook dan als Judas al vergeving ontving, bleef de bewustheid van de zwarte gruweldaad door hem gepleegd. 't Aardsche leven moet van 't hoogste belang zijn voor onze opvoeding voor de eeuwigheid. Hoe zou 't dan geen onherstelbaar verlies zijn, als wij 't verzuimd hebben? De bewustheid van overwinning in den soms bangen strijd des aardschen levens, van de rustige onderwerping onder 't lijden, van kinderlijk geloof, zal met groote blijmoedigheid 't hart des Christens vervullen. Eene kroon is hem daarom bereid. Die kroon kan hij ten minste nimmer dragen, die slechts nederlaag op nederlaag aan te wijzen heeft. En 't: *wee u* van den Zoon des menschen over hen die de opvoeding verwierpen, 't wee u over Judas bevestigt het, dat ontzettend groot 't verlies moet zijn, als men op aarde alleen voor de zonde geleefd heeft. Het groote offer door Christus gebragt, om de menschen op aarde nog te verlossen en te verzoenen, hoe is 't te verstaan, als zij na dit leven nog gemakkelijk voor 't Godsrijk konden gewonnen worden?

Maar of nu ook de objective straf eeuwig wezen zal, of de poorten der hel onherroepelijk gesloten zijn voor allen die zonder bekeering gestorven zijn, dat is eene andere vraag. Niet onherroepelijk zijn ze voor hen gesloten, we hebben 't geleerd uit het onderwijs des Heeren. Waren allen onherroepelijk verloren, die gestorven zijn, zonder met God verzoend en verlost te wezen, dan waren alle heidenen voor eeuwig verloren. - Maar of

1) Scholten, Leer der Hervormde Kerk, enz., II. 364 enz.
2) Aangehaald bij Scholten, 1.1. blz. 366.

er schepselen zullen zijn, die zich altijd tegen Gods liefde zullen blijven verzetten, of in welke het geestelijk leven geheel dood is, gelijk er hier op aarde zijn, die tegen alles zich verzetten wat ten goede werken moest, ja er tegen vergrammen, omdat zij onverbeterlijk willen zijn - wie zal 't beslissend uitspreken, vooral nadat de Heer zoo ernstig gesproken heeft en er geene plaats in de Heilige Schrift bestaat die 't duidelijk en bepaald beslist?

Zouden wij daarbij niet kunnen berusten? Zouden wij de toekomst niet gerust aan God kunnen overlaten en strijden om in te gaan. Zoo deden de Apostelen; ze beslissen 't vraagstuk niet, ze spreken er naauwelijks van; van Judas zeggen ze: hij is heengegaan naar zijne eigene plaats. Ze gelooven, wat God doet is welgedaan.

Wij gelooven aan God, en wij kennen God als de hoogste en zuiverste liefde, en die zal Hij eeuwig blijven. De toekomst geven wij aan Hem over, omdat wij vast gelooven aan Zijne eeuwige goedheid. En eens zullen wij 't aanschouwen, en ongetwijfeld met aanbidding toejuichen alles wat God doet en doen zal. Dat, dunkt ons, is het vaste standpunt des Christens. Het is ons niet gegeven de verborgenheden van Gods raad te beoordeelen, of te weten, bepaald en zeker, wat Hij tot in alle eeuwigheid doen zal, nog minder wat Hij volgens Zijne natuur zoude moeten doen. 't Wordt ons slechts gegeven te gelooven. Wij wagen 't niet te vragen: hoe de regtvaardigen zouden kunnen zalig zijn, als God niet handelt naar wat wij wijs meenen te zijn en goed.

Uw harte zij niet ontroerd, sprak de Heer, gij gelooft in God, gelooft ook in mij

> ..... ea sola voluptas
> Solamenque mali.

En dat zij onze waarschuwing, dat het lot der boozen onbeschrijfelijk rampzalig wezen zal.

Wij kunnen 't daarom niet goed keuren, dat de eeuwigheid der straf op den predikstoel zoo beslissend geloochend wordt. Waarom ten minste niet opmerkzaam gemaakt op de eeuwige gevolgen der zonde, zoo dachten wij. En 't meest verwonderden wij er ons over dat de prediker deze leerrede geheel geïmproviseerd had, zooals hij in de voorrede zegt Was dat voorzigtig, bedachtzaam...? Maar neen, wat er in 't openbaar gepredikt was, mogten wij bescheiden beoordeelen: de spreker zelf mag niet beoordeeld worden.

De eerste leerrede lazen wij met genoegen, zij handelt over den tweeden dood.

D-L.

Het Evangelie van Johannes, in deszelfs schoonheid beschouwd.

Voor beschaafde Bijbellezers, door C.H. van Herwerden, CHz., Groningen, bij W. van Boekeren.

In 't vorig jaar[1)] gaven wij eenig verslag van de beide eerste stukken van deze doorloopende verklaring van genoemd Evangelie. Dit derde stuk loopt van Hoofdstuk IX tot XII: 37-50, alwaar, in acht afdeelingen, de levensbijzonder-

1) Zie Tijdspiegel 1851, II, blz. 418-421.

heden des Heeren, door den geliefden discipel, te boek zijn gesteld; en ook daarvan wenschten wij onzen lezers eenig berigt te geven.

Getuigt Johannes zijn Evangelie geschreven te hebben met de bedoeling, *dat zijne lezers zouden gelooven, dat Jezus is de Christus en, geloovende, het leven zouden hebben in zijnen naam;* zoo mag men van den Eerw. v.H. getuigen, dat hij, in zijne doorloopende verklaring, dat doel, op de voortreffelijkste wijze, doet uitkomen, door de gedurige aanwijzing, hoe uitnemend de scherpziende en fijngevoelende Johannes zich van zijne taak heeft gekweten. Worden wij, bij iedere afdeeling, opmerkzaam gemaakt op de gadelooze grootheid, wijsheid en liefde des Verlossers, waar Hij ons als mensch, onder de menschen, of wel als de Christus Gods verschijnt; wij vinden ons daarbij tevens genoopt, in Johannes, den geschiedschrijver te bewonderen, die, met beminnelijken eenvoud en onkreukbare waarheidsliefde, *getuigenis geeft van hetgeen zijne oogen gezien en zijne ooren gehoord hadden van het Woord des Levens*.

Onder al de Apostelen des Heilands had wel geen zulke diepe blikken geslagen in de ziel van den geliefden Meester, dan de jonger, dien de Heer liefhad; maar ook evenzoo, doet ons de Schrijver van dit werk, als het ware, in het binnenste lezen van den voortreffelijken getuige der Evangeliesche waarheid, den beminnenswaardigen Johannes.

Wij bezigden daar de woorden: Evangeliesche waarheid. Gelijk in de beide eerste stukken, zoo toont ook de Schrijver in dit derde, dat het hem dáárom eeniglijk te doen is, geenszins, om, door deze of gene, buiten het verband der rede gerukte, uitdrukking of spreekwijze, dit of dat godgeleerd systema ter hulpe te komen. Als proeve daarvan leveren wij het geschrevene in de tweede afdeeling, waar sprake is van den *Vernieuw den strijd tegen Jezus zelven in den tempel, met herhaalde, mislukte poging van geweld tegen Hem*. - De Heer geeft daar o.a. aan de Joden eene krachtige verklaring, van het groote heil, aan de gemeenschap met Hem verbonden: *Hij geeft zijne schapen het eeuwige leven; zij zullen niet verloren gaan in eeuwigheid en niemand zal ze uit zijne hand rukken*. 'Hier' zegt de Schrijver, blz. 66, 'wordt dus volle bescherming, tegen wien ook, door den Verlosser toegezegd. Het spreekt van zelve, dat daarbij altijd de goede gezindheid der schapen jegens Hem voorondersteld blijft. Eene onmogelijkheid van door eigen schuld te kunnen vervallen uit het heil, dat de Heer schenkt, wordt hier door Hem niet gepredikt. Hij zegt slechts, wat *Hij aan Zijne schapen geeft*. En voorts: wat zij in allen deele van Hem kunnen hopen. Op de regte geaardheid, waardoor ze *Zijne schapen* zijn, komt het, om de kracht en zaligheid *des eeuwigen levens* te kunnen genieten, aan, en is het niet mogelijk, dat deze, bij volharding in die geaardheid, immer wijke. Maar de beveiligende en reddende *magt* des Heeren blijft hun bovendien duurzaam verzekerd. Zij kunnen, willen zij *Zijne schapen* blijven, op deze onafgebroken staat maken. En op haar niet alleen, maar ook op nog hooger magt. *Mijn Vader, die ze mij gegeven heeft, is grooter, dan allen, en niemand kan ze rukken uit de hand mijns Vaders*. Hij spreekt in den geest derzelfde ondergeschiktheid, die wij steeds uit Zijnen mond hooren, en die Hij immers ook niet verloochenen mogt, zouden we in Hem, als *den Zoon Gods* gelooven. Hier is het de

Vader, die Hem Zijne schapen *geeft*. Dat er in hen een trek naar Hem henen was, gelijk wij immers in dien zin vroeger dat *geven* meenden te moeten verklaren, dat ook leidde Hij van den Vader af en schreef het aan den Vader toe. Maar niet alleen dit. Hij zegt het uitdrukkelijk, met insluiting van zichzelven: *mijn Vader is grooter dan allen*. Immers boven zichzelven wil Hij hier Dien verheffen, in wiens hand Hij nu zegt, dat Zijne schapen ook zijn. Mogt het den Farizeën, die zoo laag op Hem nederzagen, toeschijnen weinig te zijn, dat Hijzelf Zijnen schapen Zijne bescherming toezeide, Hij vergewist dezen juist daarom van de bewaring van Dien, welken die snoodaards wel zouden toestemmen, dat *boven allen was*. Intusschen wil Hij daarmede toch zichzelven niet geheel in de schaduw plaatsen. In de bewustheid der magtvolkomenheid, welke Hij met den Vader bezat, zegt Hij: *Ik en de Vader zijn één*. Van Zijne goddelijke magtvolkomenheid spreekt hier de Heer. Zeker sluit deze de eenheid van gezindheid met den Vader niet buiten. Integendeel zal de laatste ongetwijfeld voor den grond der eerste te houden zijn. Ook in zoo verre is zij niet buiten te sluiten, als die magtvolkomenheid op zichzelve zonder die gezindheid niet veel zou beduinen. Het kwam hier toch vooral bij Vader en Zoon beide niet minder op den wil, om de schapen te beschermen, dan op de magt daartoe aan. Maar de laatste zal hier toch, in dit verband, door Jezus in de eerste plaats bedoeld zijn. Dat niemand de zijnen uit de hand zijns Vaders *kon* rukken, dit is hier de hoofdgedachte. En juist doordien de Heer in dezen zin het - *ik en de Vader zijn één* - uitsprak, brak nu ook vooral over Hem die storm van den kant der Joden los, die welhaast in een hagelbui van steenen zich zou hebben uitgestort, had Zijne verhevene kalmte het niet verhoed.

Ik en de Vader zijn één. Majestueus denkbeeld! godslasterlijk! alleen in dezen mond niet! In Hem openbaarde zich immers eene magtvolkomenheid, op eenheid van gezindheid met God gegrond en door deze bestuurd, die in Hem geheel en al den spiegel van het Goddelijk wezen gaf te aanschouwen. Aan de mogelijkheid, dat men Hem immer met den Vader verwisselen of verwarren zou, dacht Hij zeker niet. Hoe kon Hij dit ook? Hij was de Zoon op aarde, God de Vader in den hemel. Hijzelve scheidde, door dit zeggen, Vader en Zoon. Maar wel wilde Hij Vader en Zoon als zoo naauw verbonden weten, dat, wie op Hem vertrouwde, ook op den Vader vertrouwde, en omgekeerd. Wel wilde hij door deze verklaring uitlokken tot volkomen vertrouwen op Hem, buiten Wien toch niemand tot het regte vertrouwen op den Vader kon geraken. Neen, maar buiten Wien ook niemand zoo volkomen in 's Vaders bescherming deelen kon, als Hij en de Vader zelf dat wilde! Buiten wien niemand dat eeuwige leven zou deelachtig worden, hetwelk men bezitten moest, om op de behoedende trouw van Vader en Zoon beide staat te kunnen maken!'

Wij kunnen den Schrijven niet volgen, waar hij de verhevene grootheid des Heeren, tegenover de laaghartige snoodheid zijner vijanden, in het licht stelt; maar mogen niet nalaten te vermelden wat hij aanteekent bij 's Heeren merkwaardige woorden: *Zoo moogt gij erkennen en gelooven, dat de Vader in mij is en ik in hem ben*. Aldus schrijft hij: 'Eene heldere en levendige overtuiging, meende de Heer, konden zij dan, op

grond Zijner werken, nopens Zijne eenige en innige betrekking tot den Allerhoogste koesteren. Zij was eene wederkeerige, en de Zaligmaker drukt ze, als zoodanig, hier op eene nieuwe en eigenaardige wijze uit. *De Vader in Hem, Hij in den Vader*. Zoo naauw dus beide, naar den geest, vereenigd. Zoo geheel dus één. Zoo één in gezindheid, maar dan ook in magt. - Wij zien: nadat de Heer eerst het beweren van, *de Zoon van God* te zijn, onomstootbaar heeft vastgesteld, komt Hij nu nog eens, schoon met gewijzigde bewoordingen, tot dat *één met Hem* te wezen terug. En hij drukt het niet minder sterk en sprekend uit. Het lijdt wel geen twijfel, of hier is van eene vereeniging met God de rede, zoo als die, voor 't minst buiten Hem, bij eenigen anderen mensch niet denkbaar is.

Dit blijkt genoegzaam: ook hier wil de Zaligmaker niets, wat heeten kan, zichzelven *met God gelijk stellen*, zichzelven *tot God maken;* of hoe zijne vijanden ook anders zijne bewoordingen verkozen uit te leggen. Hij handhaaft eenvoudig zijne waardigheid als *Zoon van God;* de naauwe en geheel eenige betrekking, waarin Hij, als zoodanig, tot God stond. Maar die wil Hij ook zoo diep en innig mogelijk hebben opgevat. Doch ook niets meer verlangt Hij. Het is Hem er niet om te doen, zelve voor God gehouden te worden, of de Godheid voor zich te doen vergeten. Hij spreekt toch ook juist van Zijne *heiliging door* den Vader; zegt, dat de Vader Hem *in de wereld gezonden heeft;* stelt Zijne betrekking als eene voor, wier wederkeerigheid juist alle verwisseling en verwarring van beiden uitsluit. De Joden zelve hielden het er ook niet voor, dat Hij voor de Godheid wilde gehouden zijn. Dat kwam hen, die Hem als mensch op aarde zagen, gewis niet in de gedachten. Maar zij zagen duidelijk door, hoe de Heer dat alles zich toekende, wat zij als den Christus behoorende beschouwden. En dit juist was in hun oog de lastering. Had de Heiland, op hun begeeren, *zoo gij de Christus zijt, zeg het ons vrij uit!* zulks werkelijk gedaan, zij zouden Hem evenzoo van lastering beschuldigd en de steeniging waardig geacht hebben.'

Men ziet het in welk een helder en rein Evangeliesch licht de schrijver ons den persoon des Verlossers, op grond van Diens eigene, onbewimpelde verklaringen, voorstelt. Geheel stemt hij in met Johannes, die zijn Evangelie opstelde met de kennelijke bedoeling, dat men in Jezus als den Christus, den *Zoone Gods*, gelooven zou. Niets *minder*, maar ook niets *meer* geeft hij ons, dan hetgeen de Heer van zichzelven getuigde; terwijl de verklaring van die getuigenis overeenkomt met het redebeleid des Verlossers in het verband waarin dit voorkomt met de tijdsgelegenheid en de personen tot wien het gerigt werd. Het zij zoo, dat men hier te vergeefs zal zoeken naar hetgeen in de stelsels van sommigen onder de godgeleerden wordt gevonden; maar in de plaats van het vertoon van menschelijke wijsheid, doet hij ons, in Christus, den *eeniggeboren Zoon* des eeuwigen Vaders aanschouwen, gelijk Hij zichzelven te aanschonwen gegeven heeft. Zalig zij, wie in *dien Zoon* gelooven!

In dienzelfden zin en geest gewaagt de schrijver, in de achtste afdeeling, van 's Heeren betuiging: *en die Mij ziet, ziet Hem, die Mij gezonden heeft*, en voegt er ter opheldering nevens: 'Stelt Hij hierbij zichzelven hoog, Hij blijft toch

nederig. Hij wil, even als bij het vorige gezegde, maar de Gezant zijn van die Hem afvaardigde. Hoe naauw met dezen verwant, hoe innig met Hem vereenigd, zoodat men in den Eenen den Anderen aanschouwt, Hij treedt daarbij toch voor dien Zender geheel terug; men mag, men moet in Hem niet dan dezen laatsten aanschouwen. Wat Hij nu sprak werd vroeger, naar Johannes, zoo niet van Hem gehoord. 't Was een denkbeeld, waarvan men in menig gezegde een zweem had gevonden, maar dat zoo klaar, zoo bepaald, zoo stellig te voren niet door Jezus was geuit. Johannes had er ook in zijne inleiding wel op gedoeld, of althans eene nabijkomende, gedachte uitgesproken; maar 't was, zooals de Heer het nu uitriep, geheel nieuw voor Johannes' lezers, gelijk misschien ook voor Jezus' hoorders; later zou het in dit Evangelie, voor de ooren der jongeren uitgesproken, terugkeeren. De Heer doet dus in nadruk de schare, tot wie Hij hier het woord voert, indien zij er vatbaar voor mogt zijn, nog hooger opklimmen in de regte kennis van Zijnen persoon, en onthult de betrekking, waarin Hij tot God staat, nog naakter en onbewimpelder, indien wij het zoo noemen mogen, dan Hij dusverre, van deze zijde althans, deed. De uitdrukking is evenwel minder afgetrokken, dan wij er reeds aantroffen. Het *aanschouwen*, in Jezus' mond niet vreemd meer, doet aan een blik, maar een blik vol geest en leven, een blik des geloofs, op Hem gerigt, denken. Dat is dan een blik tevens op zijn onzienlijken Zender. Die staat daarbij in Hem voor het oog des geestes!'

Beknopter zamengevat is de straks volgende toelichting van 's Heilands woorden: '*ik ben als een licht in de wereld*, onder de door de zonde verduisterde menschen, *gekomen, opdat elk*, zonder onderscheid, Jood of Heiden, *die in mij gelooft, in de duisternis niet blijve*,' en even onbewimpeld als waarachtig is de uitbreiding van 's schrijvers denkbeelden, waar hij zegt: 'Duidelijk intusschen, gelijk ook vroeger, drukt de Heer het, tegenover alle verduisterende bekrompenheid en eigenlievende uitsluitingszucht van den toenmaligen tijd of van latere eeuwen, als het doel zijner komst in de wereld uit, dat elk in Hem geloove, en niemand daardoor in de duisternis blijve. Hoe heeft men toch, moeten wij weêr vragen, met deze en andere, sterksprekende verklaringen voor zich, kunnen twijfelen, of Hij allen ter behoudenis verschenen ware? Hoe heeft men iemand, iemand durven buitensluiten?'

Behoeven wij meer proeven te leveren, om den echt Evangelieschen zin en geest van dit werk van den Eerw. van Herwerden te staven? of ons verslag, ook van dit gedeelte van 's mans, tot hiertoe, zoo gelukkig volbragten arbeid, met eene lofspraak te besluiten? Wij achten dit geheel overbodig, gedachtig aan de bekende spreuk: goede wijn behoeft geen krans. Voorzeker zullen zij, die het kerkelijk leerbegrip en de, voor eens en voor altijd geldig verklaarde geloofsbelijdenissen en formulieren, uit vroeger eeuw afkomstig, *nevens*, ja, somtijds wel *boven* het woord van den eenigen Meester stellen, en wien Christus, de Heer zelf, niet regtzinnig genoeg toeschijnt, zich met de denkwijze des schrijvers niet kunnen vereenigen; maar, in ons oog, staat al wat de Heer verkondigde, Hij, die, zonder heiligschennis, zeggen kon: *Ik en de Vader zijn één! Die mij ziet, ziet Hem, die mij gezonden heeft!* oneindig hooger dan een kunstiglijk zamengevoegd stelsel van menschelijke begrippen, vreemd aan

het woord door Hem gesproken, *die de waarheid was en het licht en het leven der wereld*. Wij betreuren slechts de verblinding, waartoe menschelijke waanwijsheid en hoogmoed kunnen voeren; maar was het anders, toen de Heer zelve *de dingen verkondigde, die Hij van den Vader gehoord had?* Het heeft in de dagen zijner omwandeling op aarde tot op dezen stond nooit aan Farizëen en schriftgeleerden ontbroken, *die Gods geboden krachteloos maakten met hunne inzettingen*, en verre zijn wij nog verwijderd van dien schoonen en zaligen tijd waarin het wezen zal: *Ééne kudde en één Herder*. Geschriften als dat, wat wij voor ons hebben, kunnen echter, onder den zegen Gods, bevorderlijk wezen, om die dagen van geluk en heil meer en meer voor te bereiden.

Letterkunde.

Christendom en kunst. (Een gesprek.)

- Ik begrijp u niet, met uw Christendom in de poëzij.

- Werd ik algemeen begrepen, ik behoefde niet zoo luide te spreken. 't Zijn alleen miskende waarheden, die met nadruk gepredikt moeten worden. Het is niets nieuws, wat ik wil.

- Maar wel iets valsch. Gij verwart het schoone met het goede, dat wat behaagt aan het schoonheidsgevoel met hetgeen voldoet aan de eischen van het zedelijk gevoel. God gaf den mensch het waarheids-, het schoonheids- en het zedelijk gevoel. Zij werken dikwijls afgescheiden. Bij een kunstwerk hebt gij te vragen: beantwoordt het aan de eischen van het schoonheidsgevoel; maar gij brengt het voor een incompetenten regter, wanneer gij het toetst aan de eischen van uw zedelijk gevoel. Het is waar, dat tweemaal twee vier is, maar is dat ook schoon of goed?

- Vergun mij allereerst een opmerking omtrent uw voorbeeld. Ik weet niet, of het wel gelukkig gekozen is: gij noemt mij een waarheid, in zoo verre waarheid is dat wat niet schijnt, maar werkelijk is; maar wanneer wij van waarheid spreken en van waarheidsgevoel, - zouden wij dan toch niet aan wat hoogers, wat bovenzinnelijks denken, aan zaken, die men zoo niet toetsen en wegen en door een mathematische formule demonstreren kan, maar waarop het antwoord aan den Christen door de - miskende - Openbaring, aan den wijsgeer door de - evenzoo miskende - metaphysica gegeven wordt. Ik vrees, dat we elkander niet leeren verstaan, wanneer we ons verwarren in de stof. Laat mij uw meening hooren. Wilt gij het schoone en het zedelijke - om uw uitdrukkingen te gebruiken - geheel van elkander scheiden?

- Wel geef ik u toe, dat het zedelijk slechte niet schoon kan zijn, omdat het strijdt met het zedelijk gevoel, en dus de harmonie in ons verbreekt, waardoor wij juist aangenaam worden aangedaan.

- Waarlijk, gij geeft mij meer toe dan ik had durven verwachten. Gij zijt meer Christelijk dan gij wilt schijnen; ik bedoelde niets anders, toen ik schreef: ‘de Christen erkent geen schoon, tenzij het ook goed zij.’ Er is - dáárin stemmen wij overeen - verband tusschen zedelijkheid en schoonheid, zoo althans, dat de onzedelijkheid de schoonheid verstoort. Waar dus onzedelijkheid is, daar is schoonheid ondenkbaar. Als criticus, mag ik dus vragen: is het kunstprodukt ook onzedelijk? Ik mag het in de eerste plaats vragen; want moest het antwoord toestemmend zijn, dan was alle

verder onderzoek, of het welligt ook schoon was, verloren moeite: de *conditio sine quâ non* ontbrak.

- Zeker, het beeld van een onmatige, het beeld van een ontuchtige kan niet schoon zijn, de strijd, waarin beide zijn met de zedelijkheid, verstoort terstond het idée van harmonie, tenzij...

- Tenzij ze worden voorgesteld òf als afschuwelijk, òf als rampzalig: want dan wordt de harmonie hersteld door de voorstelling, hoe de zonde zichzelve vernietigt, en alzoo onwillig bijdraagt tot handhaving van de wet der harmonie. Echter alleen als schaduw kan ik die voorstellingen dulden; niet op den voorgrond, niet als licht. Daardoor zouden ze onwaar worden en onzedelijk en on-schoon. Als wij nu de zedelijkheid eens wat dieper opvatten, zouden wij dan niet wat nader tot elkander komen?

De onzedelijkheid, gij zult het mij toestemmen, is niet in de daad gelegen: het is de begeerte, de verkeerde rigting van den wil, die door wijsbegeerte en Christendom beide, ja nu zelfs al vrij algemeen door het gezond verstand, als het wezen der onzedelijkheid wordt erkend. De voorstellingen van toestanden van den mensch, in wien de neiging ten kwade heerscht, zullen dus - 't zoo even gemaakte voorbehoud gehandhaafd - niet schoon zijn, dunkt u niet?

- Ik gaf het reeds toe.

- Wat gij welligt niet zoo gaaf toestemmen zult, maar wat daarom niet minder waar is, - niet wijl ik het beweer, maar wijl het de leer is van Christus, bekrachtigd door geschiedenis en ervaring - is dit, dat alle menschen, die niet door den Geest van Christus zijn hervormd, een rigting tot het onzedelijke, een verkeerde rigting van den wil hebben, sterker bij den een dan bij den ander, bij allen verschillend gewijzigd, maar toch bij allen te vinden.

- Mysticismus.

- Vergeef mij, mysticismus is iets geheel anders. De mystiek laat zich leiden door een duister gevoel, hij zoekt een verband met de Godheid, waarvan hij het genot wil smaken zonder zich er helder van bewust te zijn. Ik beroep mij op stellige verklaringen uit den mond der waarheid. Maar de naam doet niets tot de zaak. Mystiek en Pieteit zijn sedert lang schimpnamen geweest ook voor den heldersten Christen in den mond van materialisten en pantheisten, wie alles dwaasheid is behalve hun eigen bij-ongeloof. Dien bitteren geest ken ik u niet toe. Ook acht ik u genoegzaam bekend met de uitspraken des Heeren, die mijn beweren staven. De waarheid dier uitspraken ontkennen kunt gij, maar daarmede toch niets anders bewijzen, dan dit, dat ik op Christelijk terrein sta, gij niet. Volgens het Christendom heerscht de zonde, dat wat gij onzedelijkheid noemt, in elken mensch zonder Christus, ofschoon de trekken van het Godsbeeld ook in den meest verontreinigde zijn overgebleven. Neemt gij nu den onchristelijken mensch, onchristelijke toestanden tot onderwerp van uw kunstbeoefening, zie, ik vreeze, dat het gevaar, om door het onzedelijke de harmonie in uw kunststuk te verstoren, groot zal zijn. Kiest gij een onchristelijk onderwerp, gij zult u moeten toeleggen om die zijden meest in het licht te stellen, welke 't minst door de zonde - uw onzedelijkheid - zijn bevlekt; maar de toestanden, die gij daar met een Diogenes-lantaarn zoeken moet, gij vindt ze overvloedig in de Christelijke wereld, te meer, naarmate het Christendom er reiner, veelzijdiger, krachtiger is opgevat. Ik meen dus van

den kunstenaar, alleen uit schoonheidsbelang, te mogen verwachten, dat hij ons bij voorkeur Christelijke toestanden schildert. Maar van hemzelven heb ik nog een' anderen eisch.

- Gij zult mij toch niet verder in de doolhoven der theologie rondvoeren?

- 't Is treurig genoeg, dat de hoofdinhoud van het Evangelie nog na achttien eeuwen een doolhof is voor wie naar den Christus zich noemen; treurig genoeg, dat nóg - laat mij billijk zijn, dat wéder - betoogd moet worden, wat sinds lang in merg en bloed moest zijn opgenomen... Wat ik van den kunstenaar eisch? Ook bij hem, is hij onchristen, is de hoogere mensch bedorven door de zonde...

- Die toch een kwaal is van zijn zedelijkheid?

- Ja, maar daarom ook van zijn waarheids-, van zijn schoonheidsgevoel, van den geheelen mensch. Of meent gij in waarheid, het schoonheidsgevoel zou niet verstompt, het waarheidsgevoel niet op een dwaalweg geleid worden door zedelijke oorzaken? Ziet den dronkaard, den wellusteling, ei, vinden zij geen behagen in tooneelen, die hun bekoorlijk schijnen, u en mij walgen? Is de kunstenaar een mensch, verstrikt in de netten der vulgaire Aphrodite, zeg, zal hij het ware schoon ons kunnen veraanschouwelijken, zal zijn blik niet beneveld, geheel zijn schoonheidsgevoel niet ziekelijk zijn en valsch? En wat van éénen vorm der zonde geldt, ik mag het toepassen op allen: Zelfzucht, in wat gedaante ze zich vertoone, geeft aan den mensch een verkeerde rigting, dus ook aan zijn schoonheidsgevoel. Naarmate de kunstenaar dus vrijer is van de zonde, naar die mate zal hij reiner idealen kunnen scheppen, in schooner vorm er leven en gedaante aan kunnen geven. Ik zeg *kunnen* geven; want hij moet kunstzin, hij moet genie, hij moet vormkracht bezitten. Die geeft het Christendom niet; maar waar ze zijn, worden ze door het Christendom verhoogd, gezuiverd, geadeld. Wat den mensch vrijmaakt van de zonde, 't is het Christendom alleen. De kunstenaar zij Christen, zoo hij waarachtig kunstwerk wil voortbrengen.

- Dat dan zeker wel wat prekerigs zal moeten hebben. Bij elk dichtstuk zal ik nu wel moeten vragen: wat leert gij hieruit?

- Gij miskent mijn bedoeling. De kunstenaar moet niet het ware zoeken, niet het nuttige beoogen, het schoone moet hij bedoelen; maar het hoogste schoon even als de hoogste waarheid en het hoogste goed wordt in Christus gevonden, en wie door den Geest van Christus wordt geleid, hij zal het meest oog en hart voor de schoonheid hebben. Het is tusschen u en mij niet de vraag, of de kunstenaar het schoone niet in de eerste plaats moet zoeken, maar dit: wie kent, wie gevoelt, wie waardeert meest het schoone, en dan is mijn antwoord: de Christen. En de tweede vraag is: Wat is het schoone? en daarop is mijn antwoord: het Christelijke, het vrije van de zonde, het goddelijke, waarvan de schoonheid de vorm is, als de waarheid de inhoud. Dat moet in de kunstwerken worden uitgedrukt, niet omdat het waar, niet omdat het goed, maar omdat het schoon is.

- De kunst leeft van de humaniteit.

- Zeker, de mensch is het hoogste voor den kunstenaar. Maar zeg mij, zou de schilder, de beeldhouwer wel op het kranke ligchaam de menschelijke vormen bestuderen, zou hij wel in een door ziekte ontsteld, verwoest gelaat zijn model zoeken?

- Wie zou hem dan nog kunstenaar noemen!

- Maar zou de dichter anders handelen, wanneer hij de humaniteit zocht in de kranke zielen, in de hoofden, door driften beneveld, in de harten, door togten beroerd? Juist omdat het Christendom in Christus zelven de volmaakte type van mensch geeft, en juist omdat die type, zij 't dan ook nog onvolkomen, toch nog het meest en het scherpst wedergevonden wordt in wie met Zijnen geest zijn vervuld, daarom wil ik Christelijke, d.i. humane toestanden geschilderd hebben.

- De kunstenaar streele alleen den kunstzin.

- Mag er gevraagd worden: welken kunstzin? Den kunstzin van de ruwe massa, die haar genot uitgilt bij de walgelijke kluchten van elken Clown? Den gezuiverden van den ontwikkelden mensch van smaak, zult gij mij antwoorden. Ei, vraag ik weder, en om den wille der zaak vergeeft gij mij 't aanhouden, vindt gij die ontwikkelden zoo vrij van zonden, zoo vrij van vooroordeelen? Hebben de kunstenaars zich over den wansmaak van het beschaafde plebs minder beklaagd dan over de smakeloosheid van het onbeschaafde? De kunstenaar zal er dan naar moeten streven om te voldoen aan de eischen van den kunstzin der edelsten, der meest vrijen, der meest verhevenen. Wederom wordt gij gebragt tot het Christendom en de Christenen. Maar vergun mij nog een vraag omtrent dien kunstzin. Moet de kunstenaar geen hooger doel kennen dan te behagen door verscheidenheid en harmonie, door... geen hooger in één woord, dan den kunstzin te streelen?

- Is dat dan niet zijn eenige roeping?

- Gij weet, dat Plato de kunstenaars uit zijne republiek wilde bannen?

- Hij kon de kunst haten!

- Hij had ze lief, en na eeuwen hebben wijzen en edelen van hem nog geleerd, wat kunst is; maar hij verafschuwde het gewone slag van kunstenaren, die slechts Polymnia dienden. Hij eischte wat hoogers van de kunst: ze moest het oog hebben op de Uranische Muze, op het zedelijk schoon.

- Begint gij met autoriteiten te strijden?

- Ik voer ze alleen in mijne achterhoede, en waarom ik ze niet geheel uit mijn leger verban, ik zal 't u zeggen: het is, omdat nu, als reeds vóór eeuwen, er onder de kunstenaars zijn, die met een medelijdenden glimlach nederzien op wie van nog iets anders dan van kunstzin durft gewagen. De stumper, hij weet niet beter, meenen ze. Ik wilde u herinneren, dat ik Plato en Christus op mijne zijde heb. Ik zou de edelsten der godgeleerden, diepzinnige, wijsgeerige denkers er bij kunnen voegen. Roep u van Heusde's *Socratische school* slechts voor den geest; denk aan het woord van Ahrens: ‘Het schoone en de fraaije kunsten, deelende in Gods onvoorwaardelijk wezen, bezielen ons ook met een onvoorwaardelijk, goddelijk, godsdienstig gevoel, verre verheven boven alle gedachte aan het nuttige. Zij verheffen den mensch in eene hoogere sfeer, en zijn bestemd om hem staande te houden en te versterken in het gevoel van het oneindige en onvoorwaardelijke, door hem God te doen kennen zelfs in eindige vormen. Intusschen moet men steeds bedenken, dat het schoone altijd overeen moet stemmen met het goede in het algemeen en het zedelijke in het bijzonder; want, daar alles in God wezenlijk har-

monisch is, kan er geen wanklank zijn tusschen het schoone en goede, noch de zedelijkheid: niets, dat kwaad en zedeloos is, kan schoon zijn.'

- Hebt gij nog meer hulptroepen?

- Scharen, den hemel zij dank! Maar nu wijs ik u nog alleen op een der eerste psychologen en zielgeneeskundigen van onze eeuw, Ideler; de geheele plaats kan ik u niet voorlezen, dit alleen om zijne denkwijze te karakteriseren: 'Besonders muss ich es als eine charakterische Erscheinung bezeichnen, dass die Mehrzahl der Litteratoren gar keine Ahnung von dem sittlichen Verderben zu haben scheint, welches täglich durch die Presse weiter verbreitet wird. Denn immerfort hört man von ihnen die Behauptung, die schöne Litteratur habe gar nichts mit der Moral zu schaffen, sondern solle den Menschen aus den Fesseln der Wirklichkeit befreien, und ihm auf dem Parnass ein Fest mit den Freuden der homerischen Götter bereiten..... Zur Widerlegung dieser Gemeinplätze....' Maar lees zelf de plaats na in zijn *Grundriss der Seelenheilkunde*, en zie daar eens wat hij meest in Shakespeare te roemen vindt.

- We zullen dan voortaan maar lusthuizen bouwen in spitsbogen-stijl, opdat ze vooral op kerken gelijken.

- Wie in den Geest is van den Verhevene, die sprak: 'Noch op Gerizim, noch te Jeruzalem. God is Geest,' - hij zal in den vorm zijner kerkgebouwen wel niet het wezen van het Christelijke zoeken. Ik wil een dichtstuk niet tot een preek maken; maar ik stel de kunst te hoog om haar tot een dienares der zinnelijkheid te verlagen; ik wil niet, dat zij alleen door de harmonie der deelen, door de verscheidenheid en eenheid, door het spreken van het idée - welk dan ook - uit elk der deelen, mij behage; ik wil, dat ze mij opvoere tot het hoogere, tot het eeuwige schoon: ik geef aan de schoonheid een objectief bestaan, acht haar niet maar iets bijkomstigs, niet maar een eigenschap van een ding, van een voorstelling.

- Maar gij wilt toch in elk geval, dat de kunst, dat de poëzij godsdienstig zij?

- Gij niet? Was zij 't niet bij de Grieken, bij Israël. Zelfs het oude heidendom eischte verband tusschen godsdienst en kunst. Alleen voor onze eeuw is 't bewaard, dien band te verscheuren, voor onze eeuw, die aesthetica wil leeren van wie - als Kinker - den persoonlijken God heeft afgezworen. De atheistische staat en de atheistische kunst, ze behooren bij elkander. Ik wil, dat beide godsdienstig zijn, omdat ik wil, dat geheel de mensch godsdienstig zij.

- Dat is zedelijk?

- Tegen het woord heb ik niet, wel tegen de verkeerde voorstelling, die gij er aan schijnt te hechten. Dat 's menschen zeden naar den algemeenen maatstaf niet te veroordeelen zijn, is u toch niet genoeg? Christus is u toch niet maar de zedeleeraar?

- Wat anders?

- De Chinezen hebben eene voortreffelijke zedeleer: paederastie en kindermoord zijn er aan de orde van den dag.

- Wat is Christus u dan?

- Mij is Hij de herschepper van het menschdom. Den mensch, die in eene verkeerde rigting was gekomen, brengt Hij weder in de ware, in de rigting tot God, dat is in de rigting tot de hoogste waarheid, tot het hoogste goed en ook het hoogste schoon.

- Maar de zoogenaamde onbezielde

natuur zal toch wel door uw zonde niet in een valsche rigting gekomen zijn?

- Maar het zal toch wel niet onverschillig zijn, met welk oog ze beschouwd wordt, ook niet onverschillig of ze geschilderd wordt door eene hand, die door een beneveld oog wordt geleid? 't Zal toch wel niet onverschillig zijn, of ze in 't ware licht wordt gezien, als schoone vorm van Gods gedachten, dan in het valsche der grove zinnelijkheid.
- De Erotische poëzij hebt ge zeker lang in den ban gedaan?
- De Catulliaansche

> '.... castum esse.....
> ..... versiculos nihil necesse est;
> Qui tum denique habent salem ac leporem,
> Si sunt molliculi ac parum pudici,
> Et, quod pruriat, incitare possunt;'

ja, die sedert zeer lang. Als gij onder Erotische poëzij verstaat schildering van bloot zinnelijke togten en verbindtenissen, ja, nooit heb ik het schoon kunnen gevoelen van 's menschen verlaging tot het dier. Maar spreekt uit den schoonen vorm, dien gij bezingt, een edele vrouwenziel, - is u de liefde zielenharmonie, en niet maar een branden en blusschen van onreine vlam, dan is ze mij lief, uw Erotische poëzij. De liefde van uw Sue is mij niet schoon, ook van uw Goethe niet, wel de liefde van Plato, van Vondel.

- Gij zult bestrijders genoeg vinden.
- Maar de overwinning ook. Die vindt altijd wie voor Christus strijdt.
- De middelmatigheid schaart zich aan uw zijde, 't heet immers: 'een handdruk, een verzekering van sympathie voor wie het goede wil, nog zoekt naar het schoone?'
- De middelmatigheid in de kunst is mij als u onverdragelijk. Maar ik eer den mensch, die het goede, het hoogere schoon waardeert, bezit, - zij hij ook nog niet meester in de schoonheid der vormen, terwijl ik den kunstenaar, die het onzedelijke hult in bekoorlijken vorm.....
- Welnu?
- Schuw als de slang, die achter haar schoon haar gif verbergt. Ik vermorzel 't ondier, als ik kan.
- Onze wegen loopen uiteen.
- Ze zijn lijnregt tegenovergesteld. Ons gesprek was een voorpostenschermutseling van de twee legerbenden, wier strijdleuzen zijn: 'Christus,' - 'Geen Christus.' Maar gij komt tot ons over.
- Ik?
- Gij! Gij zijt te Christelijk, om niet eens Christen te worden, te veel kunstenaar, om het waarachtig schoon te blijven miskennen. Tot weêrziens.

J.P.d.K.

Apostelen en profeten.
Dichterlijk album met staalgravuren. (*Zie Tijdspiegel* 1852, *I, bladz.* 182, *volgg.*)

Bij de bewerking van Bijbelsche *keurstoffen*, zoo als men in de vorige eeuw schreef, zijn - wij hebben dit reeds even aangemerkt - verschillende klippen te vermijden: - men is gebonden aan de letter der Heilige Schrift: te veel

vrijheid is hier eene zonde, te weinig vrijheid brengt dorheid en kronijkmatigheid te weeg, - ja, het zoude altijd de vraag zijn: in hoeverre het gepast en betamelijk ware, om Bijbelsche stoffen te bewerken, op te sieren, te poëtiseren, maar wij behooren niet tot degenen, die de kunst hand- en voetboeijen willen aanleggen, - terwijl we intusschen in den naam der kunst eischen, dat de Bijbelsche poëzij met meer dan gewone zorg en bijzondere omzigtigheid worde behandeld, en dezen eisch zullen we laten gelden in betrekking tot de afleveringen der Apostelen en Profeten, die ons tot heden zijn ter hand gekomen.

De Apostel (?) Lucas stelt zich ter beschouwing voor aan den heer van der Pot. Zoo gemakkelijk men, gelijk Jeremias de Decker en anderen deden, een vierregelig bijschrift op dezen Apostel kan vervaardigen, zoo moeijelijk is het, om een gedicht van omstreeks 500 regels zamen te stellen over den Evangelist, waar de poëtische kracht en de zuiverheid der voorstelling niet verflaauwen. - Wij begrijpen eigenlijk niet, waarom men in deze en dergelijke bijschriften van het Album, aan het *brevis esse laboro* van Horatius (in den goeden zin) niet heeft gedacht, en er zich op heeft toegelegd om vele bladzijden te vullen, zonder mede vele dichterlijke gedachten op die bladzijden te leveren. - De heer van der Pot grijpt den Apostel daarom dadelijk van eene bijzondere zijde aan, en kan zijne verlegenheid niet verbergen. Hij bekent, uit Lucas' naam, dat men niets weet van zijne wieg of afkomst: ‘Gij zwijgt!’ - Op eens lezen wij: ‘Gij waart een arts!’[1] - Eigenlijk doet deze zeer bijzondere bijzonderheid niets af of toe tot de waarde van den Evangelist, doch hier moest nu de overbrenging op den ‘geestelijken arts’ volgen, dat toch een weinig spelend is. Weldra wijkt de dichter van zijn onderwerp af, en staat even stil bij de harmonie der vier Evangelisten:

> ‘Daar klimmen langs verscheiden wegen.
> Vier wandlaars naar de bergkruin heen.’

Maar wij hebben hier geene vier noodig - slechts één. - Nu gaat de dichter over tot de Evangelische taal en stijl van den Apostel, hoewel velen dezer regels evenzoo op de drie andere Evangelisten konden slaan, en het toch niet-poëtisch - genoegzaam is, om Lucas van *deze* zijde te karakteriseren - men verwacht hier geene kritiek van den schrijftrant, - zoo beschrijft de beschrijver hier hoedanig de Evangelische beschrijver beschrijft, en deelt daardoor eigenlijk slechts een kort resumé over Lucas' Evangelie in zeer schoone verzen mede. Het tweede deel van het bijschrift gaat in denzelfden toon voort, en brengt ons tot de Handelingen der Apostelen:

> Van 't werk dat we uit uw hand ontvingen
> Is 't Evangelie 't eerste deel,
> 't Onschatbre boek der Handelingen
> Voltooit, als tweede, 't schoon geheel.

Dat is toch geene poëzij, en daalt wat al te laag, onder prozapeil zelfs. Men vindt eene schets van de Handelingen der Apostelen, - van de eerste Christengemeente, en een zeer breeden uitstap op het gebied der bespiegeling, wat betreft de toekomst van 's Heeren kerk.

1) Er bestaat eene overbekende kerkelijke legende, waar Lukas als *schilder* wordt voorgesteld, zooals ze in de Katholieke kerk dikwerf terugkeert, - de vooronderstelling dat de Evangelist *werkelijk* arts is geweest, berust slechts op eene enkele, door den dichter aangevoerde Bijbelplaats, maar die intusschen wel eens in twijfel is getrokken.

Eindelijk eene soort van lofzang op den Evangelist, die evenzoo goed, als wij uit deze laatste koepletten ‘Theophilus’ en ‘den arts Lukas’ uitligten, op elk der overige drie Evangelisten toepasselijk kan zijn. Wij zien dus na deze analyse van het gedicht, dat bij het plaatje behoort, waar de Evangelist (ideaal en schraal genoeg) staat, dat de stof ter bewerking den smaakvollen en kunstrijken dichter deerlijk en deerlijk tegenwerkte: eene doorgaande afwijking van het onderwerp - en waarin ligt de oorzaak? Immers hierin: de Evangelist Lukas, de getrouwe, waardige, verdienstelijke Apostel, is om die reden, dat hij Evangelist was, volstrekt *niet* geschikt voor eene dichterlijke bewerking, en kan daar nooit, zoolang zijn Evangelie gelezen wordt, voor geschikt gemaakt worden: - dat had men niet moeten vergeten, en daardoor een minder treffelijk werk leveren, dat als algemeene poëtische reflectie over de waardij der Evangeliën, zeer veel schoons bevat, maar toch, als een bijschrift bij den Apostel en Evangelist Lucas, de bedoeling mist. Onze brave Nederlandsche dichters hadden moeds genoeg moeten bezitten om in dergelijke gevallen en bij alle verzoekingen van dien aard, onaangezien de buitenlandsche gravure, onaangezien alle *andere* beweeggronden, ons onbekend, de taak heldhaftig van de hand te wijzen.

Salomon, door van Lennep. Gelukkige van Lennep! dachten we, toen we den Nederlandschen Muzenzoon met den wijzen Koning aan de hand als broeders zagen optreden, - en niets anders konden en durfden verwachten, dan een meesterlijk tafereel van den Israëlietischen Socrates onder de Vorsten, hier nu was de stof rijk genoeg, welligt al te rijk. - De dichter schetst ons Salomons *macht*, - Salomon's *rijkdom*, Salomon's *wijsheid*, - begint telkens met een lofzang - en werpt telkens in den tegenzang den lofzang een, twee, drie omver, of als u dat te bar klinkt, vernietigt telkens de magt, den rijkdom, de wijsheid van den Vorst, door een hooger Evangeliesch licht op het geschiedkundig tafereel te werpen: - deze greep is vernuftig, maakt een goed effect, en daarop was het blijkbaar mede gemunt: door deze behandeling komt er eene eigenaardige eenheid en verband in de trilogie; wij zien hier zes kampvechters, - Horatiërs en Curiatiërs - die elkaâr bestrijden: ook de afwisselende maat, de tienvoetige en de kortere voetmaat mist de uitwerking niet. - Intusschen sleept de beschrijving der magt, rijkdom en wijsheid hier en daar een weinig; wij hadden hier meer korte en kernachtige verzen verwacht. Even als in Prior's Salomon (een verbazend breed gedicht uit de vorige eeuw), blijft de dichter wat al te veel aan de beschrijving van den magtigen, wijzen, rijken Salomon hangen, en speelt een weinig al te veel met de descriptie: - daardoor wint echter, bij wijze van tegenstelling, de afbrekende en welluidende tegenzang, en vangt door schoone en echt poëtische koepletten de breede beschrijving weder in de geopende armen. - Wij keuren het ten sterkste af, dat de bekwame dichter, bij de voorstelling van Salomon's wijsheid, melding maakt van Salomon's fabelachtigen zegelring:

> ..... ‘dus althans vermeldt de faam.’ -

wij hebben hier in dit gedicht met de Rabbijnsche en dwaze faam van 's konings tooverkracht liefst *niets* te maken. - Wij zien Salomon hier zeer ongaarne, die het ‘heir der geesten onderwerpt aan zijne

kracht,' - waarom is de wakkere dichter op eens zoo abnormaal geworden?? - De laatste tegenzang is uitmuntend, - en alleenlijk een plaatje, zelfs uit Engeland, waard, en nog meer - er is hier een liefelijke wedstrijd van gevoel, Christenzin, en welluidende poëtische kracht.

'Ach! alle wetenschap wordt logen,
  En alle kennis gaat te niet;
Slechts hij vindt nooit zijn hoop bedrogen.
Die, bij het heillicht uit den Hoogen,
Zijn zondenschuld en onvermogen
  En Gods genade in Kristus ziet!'

Wij zouden wenschen dat de heer van Lennep, vooral als hij goed bij stem is, dit gedicht aan al de hoven der Europesche vorsten en autokraten kon gaan voorlezen, en al werd hem daarvoor geen rist van 'ridderteekenen' geschonken - (want dat zoude hier bezwaarlijk gaan), - hij stond daar als tolk der hoogere en onsterfelijke waarheid tegenover de pseudo-Salomons van onzen tijd.

Stefanus, door Bennink Janssonius. - Men veroorlove ons, om hier dadelijk aan te merken, dat de heer Janssonius bijna het hoogste lot heeft getrokken, althans de premie; - want geen held des Ouden en Nieuwen Verbonds is reeds uit en door zichzelven zoo krachtig poëtisch, als deze eerste martelaar. - De bewerkers van Maleachi en Lukas mogen gerustelijk den broeder dichter hier benijden, - hier lag de stof ter behandeling, de weinige woorden der Heilige Schrift gereed, en wachtte slechts, even als Pandora, op den bezielenden levensadem der kunst, - hier behoefde de dichter niet te zoeken; hij vond den held in de hoogste tragische kracht, en werd niet afgeleid door een geheel rijk of arm leven dat hem voor de voeten lag. - Het eenige, zoo echt poëtische feit der steeniging, en het stervensgebed, en de geopende hemel, als zaamgedrongen in weinige trekken, moet eene krachtige eenheid in de bewerking doen verwachten, en aan die verwachting heeft de treffelijke dichter uitstekend beantwoord. - Hij begint en eindigt met Stefanus, en is niet genoodzaakt om zich te redden of te verbreeden met gezochte sieraden, - daarom is dit bijschrift bijkans in allen deele keurig uitgewerkt, en wij nemen een gedeelte der verdienste daarvan weg door den persoon, die hier wordt bezongen. Als inleiding op den marteldood, wordt ons de ongelijkbaar schoone rede van Stefanus in korte omschrijving medegedeeld; 't is hier de Maestoso, waarop de Doloroso als van zelfs volgt. - Het tweede deel voert ons binnen de Joodsche pleitzaal; hier is langzame en kunstmatige opklimming in de behandeling, - de donderbui nadert, onheilvoorspellend. - Het derde deel bevat den marteldood, met de uitstekende en oneindig schoone zegenbede, en het stervenswoord - het slot werpt, zeer gepast, een paar lichtstralen op Saulus, nevens den vermoorden Christenheld, en eindigt aldus:

Ziet Paulus straks het wapen voeren
  Voor leven, vrijheid, licht en geest
En 't dankbaar lied wordt aangeheven:
  'Lof en aanbidding zij den Heer,
Hij geeft ons uit den dood - het leven, -
  En Stefanus in - Paulus weêr!'

dat is poëzij, - meesterlijk gegrepen! - De dichterlijke stijl en taal van den heer Janssonius is in deze korte, maar *daarom* niet minder uitmuntende bijdrage, zeer vloeijend en rijk, even natuurlijk als krachtig. - Waar andere dichters zich zeker eens

regt zouden gespitst en afgesloofd hebben, zoo rood, afgrijselijk en bloedig, en huiveringwekkend als moge-

lijk, breed en altijd breeder te schilderen, en dáár de kracht der taal te verspillen, - zien wij den dichter hier dat kunstvuurwerk versmaden, en alleenlijk met een paar krachtige en kernachtige regels - (penseelstreken à la Rembrandt) - het moordtooneel u voorstellen - maar het innerlijke, de mensch, de Christen, de martelaar Stefanus wordt u door hem ontsluijerd; hier is geen angstig zoeken naar poëtische schoonheden, die somtijds leelijk worden, maar de natuurlijke aandrift om de waarheid met kracht te dramatiseren, en niet af te wijken ter regter- of linkerhand, om in der haast den held nog wat op te knappen en op te sieren. - De heer Janssonius heeft op eene uitmuntende wijze zijn taak volbragt, omdat hij ze aanvaardde, toen hij haar regt begrepen, gevoeld, en in den geest doorwerkt had. - Wij wenschen hartelijk deze zelfde getuigenis te kunnen afleggen, tegenover al de andere medewerkers aan het Album; - maar twijfelen aan de vervulling van dien wensch.

Bloempjes mijner jeugd, door Lammert Berghuis. Te Groningen, bij W. van Boekeren, 1851.

De bloempjes, die hier het publiek worden aangeboden, werden reeds in een vrij lang vervlogen lente geplukt en eerst, na voor een gedeelte althans reeds twintig jaren te hebben gerust, in eenen band te zamen gewonden en aan het licht gebragt. De man, die hier optreedt als auteur, schreef althans in 1832 reeds het gedicht op den tweeden verjaardag van zijnen zoon en verzekert in het eerste zijner hier voorkomende verzen, dat ‘in tien jaren zijn lier geen zangtoon meer haalde.’ Men heeft wel eens geklaagd, dat menigeen in onzen tijd wat al te vroeg was bij het uitgeven van zijne verzen en zou gaarne onze letterkunde verschoond zien van de menigte versbundels, door aankomende jongelingen en jonge jufvrouwen bijeengebragt, waaruit men ten hoogste kon besluiten tot den aanleg des auteurs. Dat heeft Lammert Berghuis niet gedaan. Zijne nederigheid heeft hem hiervan teruggehouden en ons heugt geen vers, dat ooit met 's makers naam in het licht is gekomen. Verre van de luidruchtige genoegens, die zijne makkers zochten, was het zingen met het oog op God, de aangenaamste uitspanning voor den jongeling; maar zich bewust van het gebrekkige zijner zangen, zocht hij geenen naam als dichter buiten den beperkten kring, die hem was aangewezen. Eere hebbe zijn hart! Maar met dat alles zou het toch een zeer verkeerde toepassing van het *nonum prematur in annum* zijn, wanneer men meende, dat het voor de literatuur en den dichter voordeeliger was, de verzen in de jeugd gemaakt een reeks van jaren in de portefeuille te houden en dan toch in het licht te zenden. Wij erkennen het althans gaarne dat wij deze bloempjes liever voor een twintig jaren hadden gegroet dan heden. Misschien zouden toen toch coupletten op *het Gevoel* niet dien tegenzin heb-

ben gewekt, dien dat pseudo-didaktisch-lyrisch genre, dat aan den tijd van Verhandelingen en Betoogen behoort en daarmede haast geheel zal zijn ondergegaan, in onze dagen wekken moet. De verhalen en legenden van één tot twintig ellen lang, waren toen zeer, naar 't woord van den geestigen Goeverneur (wiens Gedichten en rijmen bij denzelfden Uitgever in nog smakeloozer vorm zijn uitgegeven dan deze *Bloempjes*) in zwang en de vertellingen uit den tijd der Friezen en Batavieren en romancen als Susanna uit de Apocryphen hadden misschien geduldiger lezers gevonden. Bij het schrijven van zulke verzen volgde onze auteur op zijne wijze het voorbeeld van mannen, die zelfs in dien tijd eenigen naam als dichter hadden en wanneer wij nu uit verzen van Berghuis vernemen, dat hij een ‘arme was, die zich niet kon bekwamen’ dan duiden wij het hem niet euvel, dat hij den vorm koos door 't voorbeeld van tijdgenooten van naam hem aanbevolen. Vraagt men dus waarom ons de verschijning van deze verzen voor twintig jaren meer lief ware geweest? Het is niet alleen omdat bijna al deze verzen te veel de kleur dragen van vroeger tijdperk. Het is ook omdat de kritiek toen den jongeling met meerdere vrijmoedigheid het gebrekkige zoude hebben kunnen aantoonen dan ons nu noodig voorkomt, omdat zij hem toen menig raad had kunnen geven, die nu, nu de auteur op vrijgevorderden leeftijd is, toch zeker te laat zou zijn. Dat het hem toch niet aan dichterlijken aanleg ontbreekt, dat hij, indien hij in andere omstandigheden geplaatst, zich beter had kunnen ontwikkelen, iets voortreffelijkers had kunnen leveren blijkt ons op meer dan eene bladzijde. De verzen hebben de verdienste bijna alle van zacht en vloeijend te zijn; het werktuigelijke is onze dorpskastelein (blz. 79) goed meester; waar hij zich op bekend terrein begeeft en zich niet laat vervoeren door de zucht om tijden en zeden te schetsen, die hem geheel vreemd zijn, noch onderwerpen kiest, die boven zijn bereik zijn, daar toont hij zich waarlijk dichter. Ten bewijze zouden wij een aantal regelen kunnen aanvoeren uit het vers *de vlinder*. Gij vindt hier een vrijaadje uit den tijd der Friezen, waarbij gij onder anderen *Wodan* vindt beschreven als de veld- en akkerliên oproepende tot een *oogstfeest*, waar eene Friesche *herderin* Sjoertje genaamd na 't houden van een alles behalve natuurlijk verliefd gesprek de bruid wordt van een landman, Harid genaamd. De vlinder, waarnaar 't vers (dat meer dan 18 bladzijden beslaat) genoemd is, komt eerst op de drie laatste bladzijden voor om... daar bij het verliefde paartje rond te fladderen en is - gij lacht om de onnoozelheid - niemand anders dan Cupido!!!

Waartoe zegt gij, bleef de man niet bij 't geen hij kende? Waarom niet liever rondgezien in de natuur, die hem omringt, in het dagelijksche leven en op het voetspoor van een ouden Noordhollandschen landman Cornelis Maertsz de poëtische zijde daarvan afgezien en geschetst met die keurigheid, waarmede Berghuis de galante handelwijze en de vleijerijen van Wouter jegens Sjoertje te beschrijven wist? Indien de zorgen, waardoor de vervaardiger dezer Bloempjes gedrukt werd, gedurende een groot deel van zijn leven, thans hem minder kwellen en de lust tot de poëzij nog weder is ontwaakt - wat bij het zien van een zes en twintig bladzijden lange lijst van inteekenaren het geval zou kunnen zijn, - dan hopen wij meerder proeven te vinden van een gezuiverden smaak, oorspron-

kelijkheid, gezond oordeel en dichterlijke opvatting van hetgeen onder zijn bereik ligt. Voor het tegenwoordige verheugen wij ons met hem in die zeker meer dan tweeduizend *vrienden*, die met de inteekening op dit bundeltje hem een groote weldaad hebben bewezen.

Vader Tollens, met eene bedelende pleegzuster aan de hand.

De vrede, die eens te Rijswijk gesloten is, heeft aan de nederige en vriendelijke plaats geschiedkundige beteekenis gegeven; in onze eeuw heeft Rijswijk door een enkel vredelievend man *letterkundige* beteekenis verkregen, en telkens als ons een blad of eenige bladeren van dáár worden aangeboden, grijpt de hand er gretig naar, en ieder verheugt zich, als de patriarch der dichters, in ons goed land, nog inter fratres zich bevindt, en niet is gegaan - ad patres. - Vader Tollens komt weder met eene waardige zeldzame pleegzuster tot ons, die een klein kollektezakje in de hand houdt voor een Rotterdamsche ziekenverpleging, en terwijl wij dit enkele woord schrijven, ligt er zeker reeds menige gift in de armbus. - Het onderwerp is eenvoudig behandeld, en doet daarom des te meer goed aan hart en ziel, - we zouden ook niet gaarne eene pleegzuster door Sue, Dumas, of consorten, ons zien aangeboden naast *deze* van den Rijswijkschen dichter. - De greep is reeds uit het leven, en keert daarom zoo gemakkelijk in en tot het leven terug, - de pleegzuster, onder de rijken en grooten der aarde - gevierd, aangebeden, schier vergood, - dan aan de legersponde van eene doodarme, omgeven van gebrek en behoefte, en dáár, dáár gevoelt zij zich te huis, dáár behoort zij, en na deze tegenstelling een enkele blik in het eigen hart, -

> Ik stond beschaamd van pijnlijk zelfgevoel,
> Onrustig, als beschuldigd van 't geweten;
> Die deugd mogt ik mijn deugd niet heeten;
> Mijn hart was bij haar hart zoo koel! -

dat is de toepassing - niet van de preek, maar van het zacht, welluidend, liefelijk lied, dat met oorspronkelijke kracht eene poëtische kalmte verbindt, welke wij en ieder met ons den waardigen grijsaard benijden. - Is vader Tollens gelukkig in de *bewerking* zijner kleinere stukken - (wij denken aan den Bedelbrief), - hij is het niet minder in de *keuze* der onderwerpen, welke hij bezingt: - daar ligt eene humaniteit, eene welwillendheid ten grond, - een gemoedelijk element, waardoor de volksdichter zich altijd vaster aan het volk aansluit, - wij bedoelen hiermede: - het meer beschaafde, letterkundige - volk - b.v. de schrijvers, de lezers van den Tijdspiegel, en confraters. - Wij hopen, dat er nog menig nachtegaalslag uit de boomen van Rijswijk zal gehoord worden, die, bij het uilengesteen, kraaijengekras, het krekelgepiep, het muggengegons, om en bij den Nederlandschen Parnas, zoo liefelijk luidt; - al komt vader Tollens, in de ééne hand - een liedje, - in de andere

een armbusje: - ‘och! geef wat als je 't hebt - ik zal wat voor je zingen, zoolang ik kan’ - dan is hem dit toegestaan, ja, wij zouden wenschen, dat onze brave Nederlanders telkens bij elke aanvraag zooveel offerden, dat vader Tollens telkens weder als uitgenoodigd en aangemoedigd werd, om altijd op nieuw te zingen!! - Ainsi soit-il!

Vreugde en vrede met den grijzen zanger!
Spiritus Asper en *Lenis*.

Een oud liedeken in een nieuw tijdschrift.

In den Recensent, Algemeen ‘letterlievend’ Maandschrift, hebben we aangetroffen, n°. 3, blz. 159, een *oud liedeken* van de ‘Avondster’ - ons medegedeeld door den heer D. - Daar oude liedekens, even als oude meubelen, en oude stellingen, weder iet of wat in den smaak komen, is elke bijdrage van dien aard op zijne plaats, ook in een Tijdschrift; - maar dit voortbrengsel van de Avondster is zoo merkwaardig, dat we onze kunsten letterlievende dichters daarop opmerkzaam moeten maken, - een wiegelied voor Christus - telkens met dit referein:

Susa ninne, susa noe,
Jezus' minne sprak Maria toe.

komt achtmaal, dus in elk koeplet terug. - Waarschijnlijk is dit oud liedeken, der vertolking en omwerking waardig gekeurd, uit een bestoven, Katholiek, geestelijk ‘Bloemhof’ of Maria boekje, tot den Recensent, in de maand Maart, gekomen, - en men zal er hier en daar veel poëtische schoonheden in moeten zoeken, die er zeker in verborgen liggen, - voor zekere oogen althans. - Er zullen er zijn, die door dergelijke poëzij wonderbaarlijk worden getroffen, ook als ze lezen:

Zij zette 't kindtjen op heur schoot,
En kuste 't voor zijn mondtjen-rood -
Zoo wel te moe! -
Susa ninne, susa noe,
Jezus' minne sprak Maria toe.

Intusschen dit oud liedeken, - eene dichtbloem, - deelt met de Oden van Horatius en anderen, naar de regelen der kunst, in een hooge, heerlijke eigenschap: dat het einde of het slot klimt, en zich oplost in eene verrukkelijk schoone, poëtische en krachtige ontknooping. - Gelief dus met aandacht de *drie laatste* koepletten van dit susa ninne-liedeken te lezen:

De moeder maakte 't kindtj' een bad.
Hoe lieflijk dat het daarin zat!
Zoo wel te moe!
Susa ninne, susa noe
Jezus' minne sprak Maria toe.

Het kindtjen pletterde met de hand,
Het water spatte langs den rand;
Zoo wel te moe!
Susa ninne, susa noe,
Jezus' minne sprak Maria toe.

De bonte stier, als de ezelijn
Aanbaden 't zoete kindekijn;

Zoo wel te moe!
Susa ninne, susa noe,
Jezus' minne sprak Maria toe.

Ziedaar de klimax. De slotverheffing in het oude liedeken, waarbij we inderdaad de poëtische vlugt moeten bewonderen! Over het badend en spattend kindeken

zullen we niet veel behoeven in het midden te brengen; 't is als aan de natuur ontstolen, hoewel wij voor ons, den persoon van Christus, naar onze Evangeliesch-Protestantsche bekrompenheid, liefst *niet* in *dezen* toestand - ‘aanbidden.’ - Wat de ‘pletterende hand’ beteekent, weten we niet, welligt eene taalkundige oudheid in het oude liedeken; - maar, voorbeeldeloos stout en dichterlijk is de greep, om den STIER en het *ezelijn*, het - badend en plassend kindekijn - te laten aanbidden! - Op *welk* eene wijze dit voor deze twee stomme, redelooze gedierten, naar de voorstelling van den ouden en nieuweren dichter, mogelijk is geweest en is geschied, hebben we vruchteloos pogen te ontraadselen. - Zulke geniale slotkoepletten moeten niet vergeten worden; onze Nederlandsche dichters, die bij voorkeur oude liedekens uit het stof oprakelen en rehabiliteren, mogen met dit juweel van het eerste water niet onbekend blijven, - onze Nederlandsche ‘letterlievende’ burgerij, zal zich met dergelijke zeer oude liedekens verrijkt gevoelen, en daardoor de flaauwe, de treurige, de niet Katholiek-Christelijke, de nieuwere verzen van Tollens, van den Bergh, en zoo er meer zijn, ter zijde werpen met een versmadenden glimlach, nu de tijd voor de oude liedekens is herboren. - Misschien, dat vroeg of laat, als de smaak hier meer gevestigd en gelouterd is, en men dergelijke geestelijke en stichtelijke chefs-d'oeuvre, - waaronder dit wiegelied vooral behoort, - met stijgende belangstelling leest, - onze kunstkeurige graveurs ook hier - illustreren: - in dat geval zal het laatste, zoo treffende en verrassende slotkoeplet - ‘de aanbiddende stier en het ezelijn’ - hoogst welkom zijn voor de kunst. - Wij hopen, dat bij deze kleine vingerwijzing, de vertaler of omwerker van dit oud liedeken ons niet in den baard vare, als wij zijn naam niet voluit hebben medegedeeld.

MASTIGOON.

Nederland in 1672 en 1673. Krijgskundige beschouwingen, door W.J. Knoop, Kapitein der Infanterie, aan de koninklijke militaire Akademie. Te 's Hertogenbosch, bij gebroeders Muller. 1851.

Wilt ge, geachte en waarschijnlijk zeer vredelievende lezer van den Tijdspiegel, u eens eene onschuldige, maar leerzame krijgskundige uitspanning gunnen; vindt ge u welligt te wel ingedommeld voor deze dagen van onvoorziene voorvallen, waarin, of ge 't u wilt verbloemen of niet, uwe eerlijke schuttersdiensten wel weder eens *nolens volens* opgeëischt konden worden; òf wilt ge u eens flink voelen wakker schudden, zoodat er weder eenige dier vaderlandslievende spranken van 1831 et seqq. in u ontgloeijen; - zoo neem het boek in handen, waarvan de Tijdspiegel u hier den titel voorhoudt. Gij zult het zeker niet onvoldaan ter zijde leggen, gij zult het gevoel van menschelijkheid bij het lezen niet behoeven te smoren, en, wat vooral veel zegt: het zal u achting en sympathie voor den Schrijver inboezemen; want die zóó schrijft, moet zóó voelen.

De Schrijver geeft u dan, wij zouden bijna durven zeggen, in romantischen stijl, een vlugtig maar bekoorlijk overzigt, van een der schoonste tijdperken onzer

vroegere geschiedenis; uwe heldendaden van 1831 daaronder begrepen.

Vrees niet dat hij u met langwijlige, eentoonige opgaven, of met geleerde bespiegelingen over marschen en tegenmarschen, over inundatiepeilen en rivierstanden, zal vermoeijen; u hairfijn alle bijzonderheden van dezen worstelstrijd zal uitmeten; integendeel, dit schijnt het doel van zijn schrijven niet te zijn; dit zoude de eenheid, de harmonie verstoord hebben van het schoone tafereel, dat hij u uit de jaren 1672-73 ontrolt: zoo menig grootsch gebouw toch heeft prozaïsche hoeken; zoo menig heldenfeit, zwakke oogenblikken. De vrees voor krijgskundige beschouwingen boven uwe schutters-spheer, weêrhoude u dus niet om dit werk ter hand te nemen. Verlangt ge u werkelijk met de gedachte in die jaren te verplaatsen en ‘de magt van het kleine zigtbaar in het groote’ na te vorschen, neem dan het werk ter hand van de heeren Sypestein en de Bordes: De verdediging van Nederland in 1672 en 1673, 's Gravenh. 1850; dat wat wij hier aankondigen zou eene ouverture tot dit werk kunnen genoemd worden. De Schrijver die zulke welluidende bladzijden schreef, en met zulke warme tinten schilderde, vergeeft ons zeker de hier gebezigde vergelijkingen aan toonen schilderkunst ontleend: van beiden toch moet hij, dunkt ons, een gelukkig beoefenaar zijn; zie b.v. maar, hoe gelukkig het jaar 1672 steeds het hoofdonderwerp blijvende, dit zich als een verrukkelijk vergezigt vertoont, doordien de voorgrond gestoffeerd is, met ingevlochtene vergelijkingen en afwisselende toespelingen en opmerkingen omtrent het tijdstip dat wij thans beleven; waardoor de lezer dan tevens met de edelaardige, menschlievende en ridderlijke denk- en zienswijzen van den Schrijver vertrouwd wordt, en onwillekeurig met ons, hem eenmaal hoopt te ontmoeten. In één woord dus: 1672-73 is de aanwinst van eenen Koh-i-noor voor de Nederlandsche militaire litteratuur.

Doch gij lezer, die u reeds aan de lectuur van 1672 vergastte, mij dunkt u ongeduldig te zien worden; want zeker toch wenscht ge geene ontleding van het genot dat gij reeds smaakte; maar gij verlangt aanmerkingen, blad voor blad, niet waar? kon het zijn, regel voor regel. Welnu dan, zoo zult ge u teleurgesteld vinden, want slechts weinige aanmerkingen zullen wij ons veroorloven: vooreerst omdat het werk zich door voortreffelijkheid van inhoud daaraan onttrekt, ten andere omdat dit tijdschrift slechts bij uitzondering aan militaire onderwerpen eene plaats inruimt. Een getrouwe Tijdspiegel moet immers wel de vrede ademende tooneelen wedergeven, die hem overal omringen.

De Schrijver is een ijverig vestingslooper, dit wisten wij trouwens uit andere geschriften, en ons tijdschrift toonde reeds vroeger niet van die partij te zijn. De zeer bepaalde toon waarin de Schrijver zijne denkbeelden als de ware opgeeft, doet ons vreezen dat wij hem, zelfs in het bestek van vele Tijdspiegels, niet tot andere denkbeelden zouden kunnen brengen, hij schijnt ons daartoe te zeer aan zijn geloof gehecht, wij eerbiedigen die overtuiging, en zouden haar zelfs kunnen prijzen, als de Schrijver maar eenigzins meer scheen te kunnen onderstellen, dat anderen voor hunne zienswijze ook welligt redenen zouden kunnen ophoopen, en wilden zij het, die insgelijks op afdoenden, geen tegenspraak lijdenden toon zouden kunnen aanprijzen. Wij willen echter hieromtrent in dit

Tijdschrift geene polemiek uitlokken, en achten het zelfs elders vrij onnut, te meer daar toch de algemeene opinie omtrent het vestingsloopen wel eenige wijziging schijnt te hebben ondergaan; zooals bijv. blijkt uit eenige naar het ons toescheen zeer goed gestelde stukken, die in den laatsten tijd in onze militaire tijdschriften opgenomen werden.[1)] Het dunkt ons verder voor 't minst gewaagd, om zoo bepaald de zelfs nog maar vermoedelijke verdedigingsplannen te be- en veroordeelen, vooral thans nu er een comité van defensie ter voorlichting van het Ministerie van Oorlog bestaat, dat de volledigste bescheiden ter zijner beschikking heeft, omtrent alles wat 's lands verdediging betreft, en waarin mannen zitten die zeker tot de kundigen en ondervindingrijken van het leger behooren; als nu zulk een ligchaam, naar het schijnt, de handen niet slaan wil aan alles wat nu en dan al zoo ter slooping voorgesteld werd, dan gelooven wij dat het niet zoo onvoorzigtig is daarin te berusten; even als het onnut en aanmatigend zijn zoude, om de denkbeelden die men gist dat in zulk een comité heerschen aan te prijzen. Welke geest immer in zulk een raadgevend ligchaam voorzit, zeker is het toch wel dat er altijd nog een legio bedillers zullen gevonden worden; want ook de sloopers zelven, die het ware geloof schijnen te bezitten, zijn het onderling nog niet eens. Liet men hen begaan, wat zoude er blijven bestaan; nu reeds verbeelden wij ons, dat zoo Frederik Hendrik kon herrijzen, hij meer dan tevreden zoude zijn, over het opvolgen van zijnen laatsten raad: ‘om eenige forteressen te demolieeren.’ blz. 190.

Doch nog eens, vroeger trok de Tijdspiegel het harnas aan, om eene lans te breken voor het lot onzer vestingen,[1)] toen scheen dit nuttig te kunnen zijn; wij echter gevoelen geene roeping dit insgelijks te doen, en schijnt het ons meer overeenkomstig de behoeften van het oogenblik, om vertrouwen en medewerking te prediken in het aangenomene verdedigingsplan, voor zoo ver zulk een plan vooraf te beramen is, al was het (dat wij en denkelijk niemand zeggen kan), dat de voorgenomene maatregelen bij het onverhoopt uitbarsten van een krijg, in de onvolkomenheid van alle menschelijke gewrochten deelden. Hij die zich in het bezit waant van voortreffelijke denkbeelden omtrent 's lands verdediging, onderwerpe ze aan het oordeel van het comité, vóórdat hij ze aan het ligt te overtuigen en niet zaakkundig publiek ten beste geve. Voor ons wij gelooven dat het reeds veel gewonnen is, dat er door een comité iets blijvends, iets bestendigs, en eene bepaalde rigting in welken zin dan ook besta. Hem, die gronden en tegengronden verlangt, verwijzen wij dus naar onze militaire tijdschriften.

De geachte Schrijver duide het ons niet ten kwade, dat wij het verschijnen van zijn werk te baat nemen, tot het maken van deze algemeene aanmerkingen; wij doen zulks niet zoo zeer met het oog op zijn keurig geschrift alleen, dan wel om voor eene strekking te waarschuwen waartoe dit en vorige geschriften, zoowel van hem als van andere schrijvers, welligt aanleiding hebben gegeven.

De Schrijver vangt aan met in korte trekken een duidelijk overzigt te geven der wederzijdsche strijdkrachten in 1672, hij doet vooral uitkomen hoe ongeëven-

1) Zie onder anderen Nieuwe Spectator, VIde Jaargang, n° 6, en Militaire Spectator, Januarij 1852.

1) Zie Tijdspiegel 1849, II, blz. 180.

redigd onze krachten met die van den vijand waren, en hoe zulks den roem onzer voorvaderen verhoogt. De voortreffelijkheid van het leger, door den vorst der eeuw aangevoerd, is door de geschiedenis geboekt, en door krachtiger getuigen gestaafd dan Voltaire door den Schrijver aangehaald. - Voltaire was het ook die van de *vesting* Tolhus zwetste.

Maar hoe geringer onze middelen, des te heerlijker komt daardoor het beeld uit van Willem III, die daarmede de schitterende vijandelijke benden paal en perk wist te stellen. Menige nutte les wordt uit de toenmalige verwaarlozing onzer strijdkrachten getrokken, en dat de vestingen daarbij niet vergeten worden, behoeft wel niet gezegd te worden. Het gebrekkige der maatregelen, van onze zijde genomen, wordt niet, verbloemd, doch ons bedunkens worden de zwarigheden, waarmede Willem III en diens voornaamste bevelhebbers te kampen hadden, niet genoeg in aanmerking genomen; zwarigheden, die vooral voortsproten uit onwil, onkunde, tegenkanting en gewestelijke verdeeldheid. Hier vooral gold het: '*Fais-ce que peux, non ce que veux*.' Om zich hier een juist denkbeeld van te maken, leze men het werk van de heeren Sypestein en de Bordes. Gemakkelijk valt het te zeggen: men moest het leger zoo sterk mogelijk gemaakt hebben; maar troepen die zich reeds in vestingen gedroegen als toen plaats had., hadden dunkt ons meer wanorde dan kracht aan het leger te velde bijgezet.

In het voorbijgaan trof ons de aanmerking, dat het bezetten van Maastricht toen niet af te keuren was (blz. 35), zelfs niet het sterk bezetten (blz. 38), dewijl men daar op Spaansche hulp kon hopen; dit deed bij ons de vraag ontstaan, of dit nog niet wel eens het geval konde zijn, en daarom Maastricht met het oog op bondgenootschappelijke hulp, voor ons niet van groot belang kan worden. De hulp van bondgenooten versmaadt de Schrijver toch niet. (Blz. 78.)

De aanval begint; tal van vestingen geven zich over, en hare laffe verdedigers of beter gezegd verraders, worden te regt door den Schrijver geschandvlekt; maar regtvaardig omtrent eigene zwakheid, worden ook 's vijands handelingen even regtvaardig beoordeeld, en het doorwaden van den Rijn, door de Franschen zoo hemelhoog verheven, op de juiste waarde, als een onbeduidend wapenfeit beschouwd, zooals zulks ook reeds vroeger in Bosscha's Heldendaden geschiedde.

Willem III verlaat den IJssel, ook hierover leze men vooral het werk van Sypestein en de Bordes, en trekt terug op Holland, terwijl het ons door het trage voortrukken van den vijand mogelijk wordt, om krachtige verdedigingsmaatregelen te nemen, vooral door het stellen van inundatiën; de stadhouder laat met onverbiddelijke gestrengheid de lafaards eene welverdiende straf ondergaan. Met klem toont de Schrijver hier aan, hoe een krachtig bestuur, vooral in gevaarvolle tijden, ook kracht bij het volk aankweekt.

Lodewijk XIV staakt den aanval, en houdt zijne troepen onledig met het veroveren van vestingen; de meesten verdedigen zich slecht, enkelen in het geheel niet, sommigen kunnen zich niet verdedigen, ja er zijn er wier eigene bezetting tot de overgave dwingt; - wat de Schrijver hieruit niettemin afleidt, omtrent den invloed van vestingen die zich wel en goed verdedigen, kan de lezer ligtelijk gissen.

Het beleg van Aardenburg steekt gelukkig af bij zooveel flaauwheid, en Beekman toont wat men met uiterst geringe middelen (aan artillerie b.v. 9 kleine stukken

en 1 kanonnier!) maar met geestkracht vermag; in gloeijenden stijl wijdt de Schrijver eenige schoone bladzijden aan dat beleg. Dit wijzigt gelukkig, eenigzins, de zoo breed uitgemetene bezwaren omtrent de verdediging eener sterkte. (blz. 84.)

Daarna wordt het oorlogstooneel op de oostelijke grenzen gadegeslagen; ook hier in den aanvang lafheid boven aan; door onkunde aangekweekt, en geholpen door verraad; doch ook hier weder eene schoone bladzijde in onze geschiedboeken: de verdediging van Groningen. Dat dit beleg slechts in algemeene bewoordingen beschreven wordt, was een gevolg van de geheele strekking van het werk; enkele goed gekozene bijzonderheden hadden echter het verhaal boeijender kunnen maken, dan thans door b.v. te vermelden onder de geschiktste maatregelen der belegeraars, ‘dat de burgerij meer naar het noordelijk gedeelte der stad trok, omdat het zuidelijk het meest van het geschut te lijden had.’ Van zulk beleid zijn meer voorbeelden.

Niet genoeg was het den vijand tot staan te hebben gebragt: Willem III gaat aanvallender wijze te werk. Ook die gebeurtenissen worden helder en juist door den Schrijver uitéengezet, en met gepaste verontwaardiging worden daarbij de schandelijke en onnutte wreedheden der Fransche roof- en plunderbenden in Holland, gebrandmerkt. Doch laat de Schrijver zich niet te zeer wegslepen door zijne edelaardige en menschlievende gevoelens, als hij de soms harde noodzakelijkheid van den oorlog, een vergrijp tegen de menschheid noemt, en wel bepaaldelijk het gebeurde bij de Dahra'sche bergholen? Verre van ons de wreedheid voor te staan; maar eilieve! wij zien niet in dat het wreeder is, een hoop Arabieren door rook te dwingen om zich gevangen te geven, dan het wreed is om eene sterkte door hongersnood tot de overgave te dwingen; en hoe denkt de Schrijver dan over hinderlagen waar men zijne tegenpartij bespringt, als hij van het gevaar zelfs onbewust is; is de rookdood wreeder dan de waterdood; en de mijnenoorlog dan? Nog eens, wij verdedigen der Franschen handelwijze bij Dahra niet; want, wat daartoe noopte, wat voorafging, welke voorwaarden er gesteld werden, wat de gevolgen waren geweest van het niet ten uitvoer brengen van dat verdelgingswerk, is ons te weinig met zekerheid bekend, of werd te eenzijdig bepleit, dan dat wij ons daarover een oordeel vermeten; doch wij kunnen ons zeer goed omstandigheden voorstellen, waarin men wel zóó zoude hebben moeten handelen; zeker althans stellen wij het gebeurde bij Dahra nimmer op ééne lijn met het onnut plunderen, branden en vermoorden, waardoor de Franschen zich hier en in de Palz onteerden.

De winter van 1672 ziet weder nieuwe pogingen van Luxembourg verijdelen, en geeft den Schrijver aanleiding om onze onderwaterzettingen ook des winters nog als een krachtig verdedigingsmiddel te doen beschouwen; die winter brengt ons in 1673.

Hier en vroeger doet de Schrijver ook met kracht uitkomen, hoe noodig het is dat land- en zeemagt vereenigd te zamen werken; hoewel men door de tegenwoordige verbetering van het artillerie-wezen ‘eene landing ook zonder vloot zoude kunnen tegengaan!’ Deze bewering te beoordeelen ligt buiten onze bevoegdheid, wij laten zulks aan het gevoelen van der zake kundige artilleristen over.

De belegering van Maastricht behan-

delende, wordt de spoedige overgave vooral geweten aan het voor het eerst gebruik maken van parallellen, iets dat door geene der ons bekende afbeeldingen gestaafd wordt, en waartegen ook sommige schrijvers (zie o.a. Bosscha), opkomen; voorts aan het gemis van eenig vooruitzigt op ontzet of ondersteuning; maar onze krijgsgeschiedenis is te regt grootsch op even zoo afgezonderde plaatsen, die veel krachtiger verdedigd werden, en is het niet reeds een prikkel genoeg, de bewegingen van een vijand door het bezet houden eener plaats te bemoeijelijken, of in het ongunstigste geval, den vaderlandschen wapenroem te verhoogen. Onder de redenen van de veel te spoedige overgave had men wel mogen opnoemen, het te zwak toegeven aan de vertoogen der burgerij, die door de geestelijkheid aangevoerd, herhaaldelijk op het sluiten eener capitulatie aandrong, of zoo als een oud schrijver daarvan zegt: ‘aan de Muytinatie van binnen.’ Gewaagd schijnt het ons dus voor 't minst, zoo maar voetstoots te voorspellen, dat van de verdediging van Maastricht thans geene betere uitkomsten te verwachten zouden zijn, en dat het daarom.....; maar genoeg: de lezer voorziet het besluit.

Na eene vlugtige vermelding der verdere krijgsbedrijven van het jaar 1673, besluit de Schrijver met eenige schoone bladzijden, waarin hij den held zijner keuze en ook der onze, nog eenmaal als in eene apotheose der bewondering van den landgenoot voorstelt, ja innig deelden wij in deze beschouwingen.

De bemoedigende woorden waarmede het werk besluit, moeten, zoo eenig gevaar onzen bodem mogt bedreigen, den flaauwhartigsten met geestdrift en zelfvertrouwen vervullen; dat is mannentaal en ware vaderlandsche welsprekendheid. Zij vinden meer weerklank bij ons dan de bewering dat: Napoleon steeds in al zijne handelingen het belang, de eer en de grootheid van zijn land voor oogen had, en daaraan alle zelfzucht, alle eigenbelang opofferde; - het kan zijn.

Moge de begaafde Schrijver voortgaan, met ons nog meerdere zulke goed geschrevene werken te schenken: overvloeijende van edele en vaderlandlievende gevoelens!

Hero, Geschiedkundig-romantisch verhaal uit den tachtigjarigen strijd tegen Spanje, door M. van der Slooten. 2 dln. Te Amsterdam, bij J.M.E. Meijer.

Oorspronkelijke romans zijn te zeldzame verschijnselen aan onzen letterkundigen hemel, dan dat wij hen niet met zekere ingenomenheid zouden begroeten. Wij zijn volstrekt niet tegen het vertalen van wat het buitenland goeds oplevert, en het verheugt ons steeds als wij het een of ander van daar ontvangen door mannen als Mensing of van Os in een Nederlandsch gewaad gedost; maar wordt der vertalingszucht al te zeer de teugel gevierd, dan staat het te vreezen, dat zij die eenigen aanleg bezitten om iets oorspronkelijks te leveren, afgeschrikt worden door het denkbeeld dat ons lezend publiek al te zeer verzot is

op vreemde lettervruchten, en de voortbrengselen van eigen bodem met zekere vooringenomenheid òf ongelezen ter zijde legt, òf verwend door Fransche, Engelsche of Hoogduitsche lektuur, ze min gunstig beoordeelt. Dat denkbeeld is in ons oog niet dan een schrikbeeld, want hetgeen goed en schoon *is*, is dat zoowel hier als elders, al wordt dat goede en schoone hier niet op dezelfde wijze gevoeld en uitgedrukt als bij onze naburen. De waarheid van deze opmerking moge onze jeugdige schrijvers troosten, wanneer zij hunne lettervruchten hooren vergelijken met de rijke voortbrengselen van het vernuft van sommige buitenlandsche romanciers. Wij bedoelen nu niet de dwaasheden welke een Alex. Dumas, en een Eug. Sue, of anderen van dien stempel ons opdisschen; maar eene Carlèn, een Dickens, eene Ellis, een Lewes, een Souvestre, een Berthet en zoo vele anderen, verdienen waarlijk dat de toegang tot onze thee- en ontbijttafels hun opensta. Wij bewonderen de rijke verbeeldingskracht van Alex. Dumas, den *aimable couteur;* wij bewonderen de onmiskenbare menschenkennis die Sue ten toon spreidt, maar de eerste schrijft zonder ander doel, dan om te voldoen aan de eischen van zijn vernuft, en mogelijk aan die van een weelderige en kostbare levenswijze; de andere beoogt, vooral in zijne laatste werken een doel, dat ja, oorspronkelijk edel mag zijn, maar dat door overdrijving tot de gruwelijkste uitkomsten leidt, en gebruikt daartoe òf menschelijke engelen, òf menschelijke duivels, en onder den schijn van tooneelen uit het dagelijksche leven te schetsen, vinden wij niets dan karakters en toestanden, die niet alleen niet bestaan, maar, wij schromen het niet te zeggen, geheelenal onbestaanbaar zijn.

Een der eerste vereischten van een geschiedkundigen roman is, dat de personen naar waarheid geteekend zijn, en in de verschillende toestanden, waarin de schrijver hen doet optreden, zóó handelen, als zij naar hun geschiedkundig karakter gehandeld zouden, moesten hebben. De hoofdpersonen dienen vooral eene historische waarde te hebben, tenzij men de pen voere als van Lennep of Toussaint, die ons belang kunnen doen stellen in hen, die geen merkbaren invloed uitoefenden op den loop der gebeurtenissen van den tijd waarin zij leefden. Tegen dezen regel komt het ons voor dat de heer van der Slooten gezondigd heeft. De geschiedenis althans spreekt niet van een bastaard-zoon van Hoorne, ofschoon wij niet willen beweren, dat deze of gene kronijk er niet van gewaagt, maar historische waarde heeft die zoon althans niet.

In onze jeugd hebben wij Philips van Spanje, Alva, de Vargas en zoo vele anderen leeren beschouwen als monsters van wreedheid en bloeddorst, maar niemand, die onpartijdig oordeelen wil, zal hen tegenwoordig, althans de beide eersten, gelijkstellen met een Nero of een Caligula, en zonder hen te willen vrijspreken van beschuldigingen, die zoo dikwerf tegen hen worden ingebragt, moet veel van hetgeen in die dagen van godsdienstige en staatkundige vervolging geschied is, geweten worden eensdeels aan den blinden en hartstogtelijken ijver hunner onderhoorigen, anderdeels aan den soms overdreven haat tegen al wat Spaansch was, en aan de zucht van velen om in troebel water te visschen. Was de haat tegen de godsdienst-hervormers groot, diezelfde hervormers gaven hunne tegenpartij niets toe, en misbruikten dikwerf Luther's edel doel als eene mom

om hunne staatszucht te bevredigen. Ook deze waarheid heeft de Schrijver uit het oog verloren, daar hij ons de Spanjaarden, en allen die hunne zijde hielden, zonder onderscheid, voorstelt als menschen zonder hart of geweten, zonder eenig gevoel voor regt en billijkheid.

Uit een en ander blijkt, dat ons oordeel over het voor ons liggend werk in het algemeen niet zeer gunstig is. Is het werk van den heer van der Slooten echter een eersteling, gelijk wij meenen, dan verdient hij aanmoediging. Sommige karakters zijn goed geschilderd; vooral bevielen ons Willem Daels en René de Calvard; ook van Spelle en Lopez leeren duidelijk wat domme wreedheid en hardnekkigheid, wat sluwe boosheid en laatdunkende overmoed vermogen. Maar intrigue die een verrassende ontknooping doet voorzien, missen wij geheel, en sommige bijomstandigheden zijn al te gezocht, zonder iets tot de waarde der handeling bij te dragen. Wij wijzen slechts op het bekende gevecht tusschen den leeuw en den stier aan het hof van den keurvorst van Keulen, die dien leeuw NB koopt van een reizenden beestentemmer, op de reis van Siegfried of Hero naar Spanje; blijkbaar alleen hiertusschen gevoegd om den held der historie werk te verschaffen, gedurende zijne gedwongene verwijdering uit Brussel. Maar ook hier mag men zich verwonderen, dat hij, die zulk een aanzienlijk deel neemt in de poging tot bevrijding van de Montigny, genade vindt bij den hier zoo wraakzuchtigen Philips, en slechts één der bewakers van den gevangene voor zijn verraad met het leven moet boeten: dat is al te onnatuurlijk! - Weinig, te weinig partij heeft onzes inziens de Schrijver getrokken van de betrekking waarin hij Rosa en Trébuchet den zoon plaatst. Hartstogtelijke, maar waarachtige tooneelen hadden hieruit kunnen gesponnen worden.

De stijl is, zonder zich zeer te verheffen, over het algemeen vrij zuiver en onderhoudend, en in het schilderen van plaatsen slaagt de schrijver niet ongelukkig; ook de taalkundige uitvoering, indien wij ons zoo mogen uitdrukken, is vrij goed, maar wij zouden er wel wat minder latijn, hetwelk de meeste lezers toch niet verstaan, en vooral geen *lézé*, voor *laesae majestatis* in gewenscht hebben. Zulk een schijn van geleerdheid moet men vermijden. Wij houden wel van motto's boven de hoofdstukken, mits die zijn à la Walter Scott, die ze zoo treffend wist te kiezen.

Druk en papier zijn goed, maar de plaatjes, vooral van het tweede deel, versieren het werk niet.

E.T.

Bilderdijk in het buitenland beoordeeld.

Was het voor menigen onzer lezers pijnlijk en smartelijk, den ontslapen' Bilderdijk, Nederlands dichter bij uitnemendheid, door iemand, die zich zijn' dankbaren leerling noemt, in een allerzonderlingst visioen geplaatst te zien in het ‘Voorgeborchte,’ en hem tot een getrouwen zoon der Moederkerk te hoo-

ren proclameren, welgevalliger en streelender zal het hun voorzeker zijn, eene stem uit het buitenland over Bilderdijk te vernemen, de stem van een Engelschen bard, die den Nederlandschen zanger persoonlijk gekend en hooggeschat heeft, en menige bijzonderheid uit zijn huiselijk leven op eigenaardige wijze mededeelt. Gaarne leenen wij het oor aan den vreemdeling, als hij tot ons spreekt over den man, wiens verschillende werken, ja, in veler handen zijn; maar gewis nog niet genoeg gekend, gewaardeerd en beoefend werden, en van wiens leven nog geene beschrijving het licht zag, als wij er eene naar de voorhanden bouwstoffen verwachten mogten. 't Heeft altijd iets aangenaams en verblijdends, als er ook buiten de enge grenzen onzes vaderlands een meer dan vlugtige blik wordt geworpen op de voortbrengselen onzer letterkunde, en het doet den Hollander goed aan het harte, als hij de namen zijner dichters en prozaschrijvers bij de vreemden met roem vermeld vindt, al worden die namen zelven een weinig gerâbraakt, gelijk men in het dagelijksch leven spreekt. Die blijdschap wordt intusschen niet zelden getemperd, als men het vaak scheef, somtijds partijdig, niet schaars hoogst oppervlakkig en eenzijdig oordeel der buitenlanders moet slikken. Wel is de tijd voorbij, waarop men ons min of meer als de Chinezen van Europa beschouwde, en ook op het gebied der letteren weinig anders bij de ‘Mijnheers’ met hunne ‘pijpen’ meende te zullen vinden, dan hetgeen eenigzins met hun klimaat strookte, dus - waterig, nevelig, somber, koud, doodsch! In de laatste jaren bestond er ook ten dien opzigte vooruitgang, en, mogt al de kennis en beoefening onzer taal en letterkunde in Engeland, Duitschland of Frankrijk onder de uitzonderingen blijven behooren, menigen onzer schrijvers genoten de eer, dat hunne werken door vertalingen in het buitenland bekend werden, hoezeer die vertalingen niet altijd even gelukkig geslaagd zijn. Desniettegenstaande zal men, naar wij meenen, eene naauwkeurige, meer volledige kennis onzer letterkunde vruchteloos bij onze reeds genoemde naburen zoeken. Het is inderdaad bevreemdend, welk eene zonderlinge wijsheid er in buitenlandsche Tijdschriften en Woordenboeken, ten aanzien der Hollandsche letterkunde, uitgekraamd en verkondigd wordt. Zoo zagen wij nog onlangs, in de tiende (zegge: tiende) uitgave van het Conversations-Lexicon ‘De Dieren’ van Bilderdijk, *mir nichts dir nichts*, een satirisch gedicht geheeten. Was er dan niet één enkele Duitscher, vroegen wij, toen wij deze dwaasheid lazen, die zich de voor hem zeker allerweldadigste moeite wilde getroosten, om b.v. eerst eene vertaling te maken, en dan weêr een uittreksel voor het Conversations-Lexicon van het artikel: Bilderdijk, door Da Costa geleverd in van der Aa's Nieuw Biographisch, Anthologisch en Critisch Woordenboek van Nederlandsche dichters? Of, kende men dit Woordenboek in Duitschland niet, dat misschien, als men 't genoemde artikel uitzondert, geen wonder en ook geen zonde zoude zijn, en miste men andere degelijke bouwstoffen, waarom dan niet de toevlugt genomen tot, en raad gevraagd bij de Hollandsche letterkundigen, die immers, waar het de eer onzer literatuur geldt, niet zouden weigeren aan de uitnoodiging te voldoen?

Het is deze weg, dien de ongenoemde Schrijver, wiens stem door de Revue Britannique van Januarij 11. tot ons kwam, heeft ingeslagen. Hetgeen hij omtrent

Bilderdijk mededeelt, wil hij geenszins als volledig aangemerkt hebben; maar verlangt integendeel, dat de Hollandsche critici en biographen het aanvullen. Laten wij de hoop voeden, dat zijne stem niet vruchteloos zij, en de redactie der Revue Britannique eerlang, als zij hare kolommen weder voor de beschouwing onzer letterkunde openstelt, geen andere zorg hebbe, dan *l'embarras du choix* onder het aantal ingezonden stukken!

Wij voor ons hebben den bescheiden man inderdaad lief gekregen, die niet alleen aan- en opmerkingen, aanvullingen en toelichtingen, maar ook tegenwerpingen verlangt, welke hij betuigt erkentelijk te zullen aannemen. Dit is niet alledaagsch bij een auteur, zelfs wanneer hij in een Tijdschrift optreedt, ja, hij mag hierin zonder twijfel als een loffelijk voorbeeld worden aangeprezen, en reeds dáárom smart het ons, dat wij hem, als ware hij een booze recensent, een *bestia apocalyptica*, slechts onder de veelweinig- of nietsbeteekenende letters N.N. kunnen aanduiden. Zijne bescheidenheid verbant, bestraft althans den glimlach, die, schier onwillekeurig, om onze lippen speelt, als hij ons de namen onzer landgenooten, tot onkenbaar wordens toe misvormd, weêrgeeft, en van de twee Barenden (de gebroeders Klijn, Barend, en Hendrik Harmen, van Kinder (Kinker), van Wildenbosch (Staring van den Wildenborch), Spendaw (Spandau), en Merschert (Messchert) gewaagt, en onzen archivarius als de Songe betitelt: - 't is altijd nog heilig bij de heeren Hoeks en Kabiljaauw, zooals eens een Fransche beschrijver onzer geschiedenis zijn zucht tot personificatie lucht wist te geven. Dan - laat onze N.N. de namen spellen, gelijk hij wil; - hij verklaart nogtans: dat onze tegenwoordige prozaschrijvers, geschiedkundigen en critici het bewijs opleveren, dat Holland zijn wetenschappelijken en letterkundigen roem steeds waardig blijft. Zulk een woord verzoet veel, en zoodanige getuigenis in een buitenlandsch tijdschrift is inderdaad niet te verachten, noch te verwerpen. Zoo iets moest beter en waardiger erkend worden, dan door de werken van Sue en Dumas tot huis- en handboeken te verheffen, en ze een plaats te laten op de werktafeltjes onzer jeugdige schoonen!

Onze schrijver verklaart zelf, dat hij slechts zeer onvolledige, vooral zeer tegenstrijdige berigten kan geven ten aanzien van het karakter en den genie eens mans, dien Southey als volmaakt afschildert, doch die in Holland, even als Southey in Engeland, maar al te zeer gewikkeld was in den vurigen en dikwijls hatelijken pennestrijd van het nieuwerwetsche liberalismus. Intusschen keuren wij hetgeen hij mededeelt hoogst belangrijk, vooral om de ingevlochten anecdoten (welk woord men hier niet in den almanakszin, maar in den waren van *onuitgegeven* bijzonderheden gelieve op te vatten). Southey's brieven doen ons menigen belangrijken blik werpen in het huiselijk leven van Bilderdijk, en van den Brit, die in zeer vriendschappelijke betrekking met hem stond, die naar Holland kwam om hem te zien en te leeren kennen, die in zijne woning vertoefde, hooren wij veel, wat wij nog niet, althans wat wij nog niet zóó wisten, of konden weten.

Wij wenschen in een later nommer onze lezers met den inhoud van het artikel uit de Revue Britannique bekend te maken, en besluiten ons inleidend berigt met de schoone dichtregelen der begaafde vertolkster van Southey's mees-

terstuk aan den oorspronkelijken dichter, uit hare opdragt:

U, wien in Albions gebied
Apolloos lauwer 't hoofd omstrengelt,
U, die in 't hartverheffend lied
Der Godsdienst heilge tonen mengelt;
Ja, tot die moedigen behoort
Die met den stroom des tijds niet drijven,
Maar 't eeuwig zaligmakend Woord
In 't Dichtrenlied getrouw durft blijven!

en later:

ô Wel hem, wien de Poezy
Uit de eenig zuivre sprank moog vlieten!
Die, boven 's warelds slaverny
Haar zelf geniet, en doet genieten!
Ja, wel den Bard wiens elpen Luit,
Niet klinkt van 't enkle stofgewemel;
Maar, die ons hooger kring ontsluit,
En met zich opvoert naar den Hemel!

en eindelijk:

Gy dan, die met zoo grootsch een zwier
De harp waar langs uw vingren zweven,
Bezield door 't hartenloutrend vier,
Doet klinken voor de laatste Neven;
Zie ook uw Nabuur op dit strand,
Van eerbied voor uw kunst doordrongen;
En klinke uw lof door Nederland,
Hoe flaauw uw lied zij nagezongen!

Is het wonder, dat Southey verlangde zijne vertolkster en haren echtgenoot van aangezigt tot aangezigt te aanschouwen?

Mengelwerk.

Lexicon manuale, of: handwoordenboek voor den Tijdspiegel. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *I, blz.* 53.)

WEERHAAN. - Het is meer dan bekend, dat de brave menschen hunne symbolen of zinnebeelden in de dierenwereld hebben gezocht: bij dit woord gaan zij nog iets verder, en nemen zelfs de kunstmatige *afbeelding* van een zeer nuttig gevleugeld huisdier tot hun kenmerkend en welgelijkend beeld - en te regt - de menschelijke hoogmoed buigt zich voor den altijd beweegbaren windwijzer, en vindt dáár het leven terug. Het is een wijze opmerker geweest, die het eerst naar de torenspits ziende uitriep: - ei! wat dáár boven geschiedt in de lucht, geschiedt ook op aarde - alle menschen, de braven en de kwaden, de koningen en ministers, de volksvertegenwoordigers, de geleerden en ongeleerden, de ouden en jeugdigen, de mannen en vrouwen, komen daarin overeen, dat zij somtijds draaijen, somtijds altijd draaijen, en merkwaardig! altijd met den wind mede, nooit tegen den wind. - Als weerhanen staan de menschen dus niet *op*, maar *in* de kerken, om de troonen, in de vergaderingen, - als de staatkundige windstreek verandert, gaan alle vlaggen, en windwijzers, en knarsende hanen, koperen schepen, en stijve wimpels op de staatsgebouwen: - regts of links om keert u! - en zelfs een kind kan zien, dat de wind veranderd is. - Zoude het niet dwaas of onverstandig zijn om hier eene uitzondering te willen maken, en hier singulier te willen schijnen? Als alle vlaggen-weerhanen bijv. zuidwaarts wijzen, zult gij, onbewegelijke menschelijke weerhaan! dan alleenlijk noord- of oostwaarts blijven heenwijzen, waar gij gisteren of eergisteren stondt? Men zoude u beschuldigen, dat gij den goeden wind niet weet, en gij alleen, met den rug naar alle andere omgedraaide weerhanen, zult ergernis en boosaardigheid, uw eigen nadeel, verwekken. - Vele weerhanen zijn zoo ongemeen bewegelijk, dat ze altijd, bij de minste windkoelte, zoo als men zegt, ‘het geheele kompas rondloopen,’ en dan naar *alle* streken heenwijzen, - als ze verroesten door ouderdom, keeren ze somtijds weder terug naar de eerste windstreek der jeugd, en beweren dat die wind het beste en voordeeligste is. - Men zoude een werk over den aard, de noodzakelijkheid, en het groote belang der menschelijke en staatkundige weerhanen kunnen schrijven, en ligtelijk bewijzen, dat, als de

mensch met zijnen tijd niet mede wil draaijen, alsdan het werktuig niet in orde is, en moet gerepareerd worden. - Welligt zijn er slechts onder de zuivere wiskundigen de minste weerhanen, zoolang ze niet buiten en boven de mathematische figuren en algebraïsche formules gaan: met de godgeleerden, geneeskundigen, natuurkundigen, wijsgeeren is het zeer bedroefd gesteld, - de windvlaag der systemen doet hen nog altijd de geheele kompasroos ronddraaijen; somtijds is de wind zoo sterk, dat het werktuig van boven naar beneden valt, als de spil breekt. - Als wij over weerhanen schrijven, mogen wij met hetzelfde regt ook over *weerhennen* handelen, die er zekerlijk, nevens de mannelijke leden, zullen gevonden worden; reeds de oude booze spreuk is bekend: - *varium et mutabile semper femina*, - dat is vrij vertaald: - men ziet ook op deze planeet - weerhennen. - Als de vrouwen geheel standvastig en onbewegelijk wierden, zouden de maatschappij en het socialismus der gezellige wereld op eenmaal versteenen, en de modewinkels ook. - Wij wenschen eindelijk, dat in alle huisgezinnen, als de wind daar opeens verandert - in 's hemels naam, om de eenheid te bevorderen en alle oneenigheid te beletten - alle weerhanen, weerhennen en weerkiekens, maar te gelijk naar dezelfde zijde omdraaijen, en zoo lang mogelijk bij elkaâr, in dezelfde windstreek blijven. - Over staatkundige weerhanen schrijven we in de helft der negentiende eeuw - geene enkele syllabe meer.

WELDAAD EN WELDOEN. - Het pleit voor de taal en voor de menschen, die de taal als middel van verkeer gebruiken, dat men de barmhartigheid eigenaardig als *wèl-doen* heeft gekenmerkt, en eene handvol goud of zilver of muntbilletten, als eene daad - die wèl - dat is volmaakt goed gedaan is - stempelt; maar daarom is het grondbegrip der weldadigheid, ook vooral in onzen tijd, zeer ruim, en menigeen, die tamelijk vast overtuigd is, wel te doen, doet eigenlijk kwaad, omdat hij de weldaad beter had kunnen en moeten verrigten. De weldadigheid der negentiende eeuw strompelt en hompelt dikwijls voort op de krukken van inteekeningslijsten, van couranten-advertentien, van onbeschaamde geldafpersing, - men staat als met een blinddoek voor de oogen, en werpt de ondersteuning: - geld en rijst, turf en kleederen, zilver en gort, vijfjes en wollen dekens - als in den blinde, links en regts om zich heen, en verheugt zich met de gedachte, dat alles wel *ergens* zal te regt komen, en dat, als de weldaad geschied is, dan ook - welgedaan is. - Daarin ligt een groot gebrek der barmhartige christelijke Samaritanen op de heeren- en keizersgrachten, in de groote steden, en op de pleinen in de residentie - het traagheids-principe, de *vis inertiae* der natuurkundigen, is zelfs tot de barmhartigheid doorgedrongen! en is daar niet te verwijderen; - welligt dat de verpletterende Briareus, de aanstaande armenwet, die den Staat tot de Kerk maakt, en den wakkeren minister tot universeel president-diaken van alle genootschappen, het kwaad stuit, - hoewel de legioenen adressen een zieldoordringend koor aanheffen, waarbij onze wakkere volksvertegenwoordigers, om niet geheel verdoofd te worden, de ooren met beide handen als digtstoppen, maar hier zal de tijd meer leeren. - Alle inrigtingen en bemoeijingen der weldadigheid moeten, in de eerste plaats, het doel beoogen,

om de armen, behoeftigen, ook naar den geest en het hart, inderdaad wel te doen, - niet om hen te kleeden, te voeden, van den eenen dag naar den volgenden te helpen, maar om de gegadigden, die ondersteund wenschen te worden, tevens te leeren, *waarom, hoedanig* en *hoelang* ze zullen gekleed, gevoed en van den eenen dag tot den volgenden voortgeholpen worden, - de weldaad is inderdaad nog iets anders, iets meer, dan eenige rijksdaalders of guldens, afgeteld en uitgereikt; dan een naamcijfer of N.N., met een *f* 5 of *f* 10, als zegelmerk er bij. De weldaad is geen doctors-recept, dat de arts, die vrij wat haast heeft, op de tafel van den patient werpt, zeggende: 'ziedaar, neem dat maar, ik kom morgen weer.' - Op die wijze worden de behoeftigen zekerlijk - niet wel - geholpen: - men dient nog iets meer te doen, - men dient te weten, te onderzoeken, of de dosis (geld, goed, rijst, turf, soep) goed heeft gewerkt, waarop ze gewerkt heeft, en of de beweldadigde ook wat beter, christelijker, en dus zelf - wel - is geworden - of de onwaardige ook in vergissing het deel van den waardigen heeft ontvangen, waarin juist een kwade, en geen goede daad ligt. Op die wijze wordt de weldadigheid, zeer zekerlijk, eenigzins lastig en omslagtig, en voor velen onzer een hors d'oeuvre. Want om eerst te geven, en dan nog te onderzoeken, aan wie, en met welk gevolg gegeven is, dat is van geen Christenmensch hier op aarde te vergen. Waar moet dat heen, dwaashoofd, zegt ge tegen den schrijver van dit artikel, als we nu buiten ons kostelijk geld, buiten onze talrijke N.N^{s}. en kleine courantengiften, - zelven ook nog als werkzame armverzorgers, de behoeftigen moeten - naloopen of narijden? - en evenwel zal zulk een soort van zeer natuurlijk en zeer christelijk armenpatronaat, vroeg of laat, moeten ingevoerd, wanneer men met den meesten ernst aan het lot der behoeftigen, niet alleen denkt - want dat is ook geen heksenwerk, - maar als men de weldadigheid zoo wel en verstandig beoefent, dat de arme broeders en zusters niet te veel, en niet te weinig, voor ligchaam en geest ontvangen, maar erkennen en gevoelen, dat ze nu verpligt zijn, om van hunne zijde, ook weltedoen, nadat men hun op duizenderlei wijzen had welgedaan. - Als nu de Staat bij magte is, om dat werk op zich te nemen, en onze waarde armverzorgers, eervol, *salvo* honore, maar sine stipendio, ontslagen zijn, als onze brave diaken in de gedaanteverwisseling van een rijks-administrateur verschijnt - als deze weldaad den lande is bewezen, komt er misschien een nieuw tijdperk voor de weldadigheid, - maar, als we dat alles niet met eigen oogen zien, gelooven we er nog niets, geen jota van, hoewel we bekennen, dat ook hier, zoo als bij den apostel, ons werk stukwerk is - en voor Nederland het volmaakte nog niet is gekomen.

WET. - Te voorschijn Etymologicon! bij zulk een woord - *νόμο□* - lex - Gesetz - loi - law - alom waar menschen zijn, die met elkaâr strijden en haspelen, over en weêr krakeelen, in het groote huisgezin van den Staat, en het kleinere der kerk, en het wederom kleinere van het gezin, alom - de Wet, - alzoo afgeleid van *weten*, datgeen wat men uit rede weet - in taalkundige bloedverwantschap met het geweten, - en verwant met wijt - wijten - wat iemand wordt geweten - en toegerekend - dus eene innerlijke overtuiging, bepaling van het regt dat men weet, erkent, gevoelt, - neem nu het Germaansche *Gesetz* -

als het gestelde, - dan hebben we liever datgeen, wat ieder voor waar, regt weet - dan datgeen wat men *stelt* - als zoodanig. - Leve de Wet, die ieder weet, - de zedewet, de natuurwet - (honger en dorst) - maar nu komen de andere minder positive wetten, de menschelijke, of koninklijke besluiten en bepalingen, die door velerlei kunstbewerkingen en gedaanteverwisselingen, - eindelijk als wetten verschijnen. - Wij zijn hier ten einde raad, waar wordt het besluit wet? waar wordt de wet weder besluit? wie maakt de wet tot wet, en wie vernietigt ze weder, of smijt ze om, of herroept ze, of herstelt ze, of ontwikkelt ze, ja *wie*? - iemand zeker! of veel iemanden, b.v. in eene Tweede of Eerste Kamer, of wel, - een geheel volk, dat gewoonlijk duizendmaal beter geschikt is, om wetten te verbranden, te vertrappen, te vernietigen, dan om ze te maken of na te zien. - Daarom moeten er in alle staten en rijken wetgeleerden, daarom nog geen Farizëen of Schriftgeleerden, zijn. - Het fabriekaat komt dikwerf als transito-goederen uit vorige eeuwen tot de onze, uit de eeuw van Mozes, van Solon, en Justinianus, of wel iets later, uit den Code-tijd van Napoleon. We zouden nu vermoeden, dat er eigenlijk geene wetten meer mogelijk of noodig waren, bij dien overvloed, gedurende vijf duizend jaren, tot ons gelukkige negentiende-eeuwers gekomen, maar dat is dwaasheid: - de volmaakbaarheid der kookkunst, der krijgskunst, der formulieren, gaat met de volmaakbaarheid der menschheid en der wetten geregeld voort, de Salische wet, en de Lynchwet, en de armenwet, en de jagtwet, en de censuurwet, zijn nederig genoeg, om altijd eenige ontwikkeling te willen ontvangen van de wetgeleerden, die met het jus in de maag, en op den schrijflessenaar, en voor de regtbank, of in de Kamers, waarlijk zich, zooals men zegt, - on-ledig houden, en dus waken dat het wetboek ook vol-ledig zij, en eindelijk alle leemten van Mozes tot op Napoleon, tot op onze wetgevende ministers en vertegenwoordigers worden weggenomen. - Moeijelijk wordt het, wegens de aangevoerde redenen, om eindelijk voor land of stad of provincie eene goede wet te vinden; want, dadelijk staat de nevenman achter de schermen, en kleedt zich aan, en zal verschijnen: - de betere wet, - zoodat zelfs de gemeentewet alweder zal verbeterd worden, als de tijd daar is. - Er moet dus wel een zeer groot verschil zijn tusschen goddelijke en menschelijke wetten, - en het is een heet hangijzer, om de menschelijke, de keizers- of koningswetten, tot goddelijke items te willen herscheppen, iets, dat toch noodzakelijk wordt, als men den souverein een goddelijk kenmerk, iets dat min of meer onfeilbaar, pauselijk is, toeschrijft; want de hooge waarde van den souverein zal juist dienen te blijken, in datgeen, wat hij als plaatsvervanger van den Oppersten Souverein gelieft te bepalen als wet. De zedewet is in allen gevalle nog beveiligd voor den tand des tijds, en de couponschaar der herziening, en het Procrustesbed eener nieuwe wetgeving, - dáár weet men wat men moet, en beroept zich op eene andere letter, dan op de geschrevene. - Wetboeken zijn dus menschelijke Bijbels, waar ook de Apokryphen zijn opgenomen, en de varianten bestaan, en de uitlegging zeer uiteenloopend is, en men moet ze wel zeer in eere houden. De wet beveelt, spreekt, - en als ze wat zacht of onduidelijk spreekt, of wat heesch is geworden, of in ongewonen toon spreekt, komen de wetgeleerden met de sabels, bajonetten en kanonnen, en ne-

men de vrijheid, om voor het luisterende volk de wet *uit te leggen*, dat somtijds hoorbaar genoeg geschiedt, onder den donder der kanonnen en het gejammer der gekwetsten, maar zoo iets behoort in onze eeuw bij eene goede wetgeving en wetuitlegging, - daartegen is niet veel te protesteren. - Het is gelukkig, dat de zedewet, de Christelijke wet, de liefdewet, dergelijke explicatiën en noten en aanteekeningen niet behoeft, - maar inwendig geweten wordt, wat er moet gedacht, gedaan, en geofferd, 'ne quid genus humanum detrimenti capiat' - d.i. opdat ons menschelijk geslacht (niet de republiek) geen groote schade lijde!

WIEG. - Indien het waar is, dat alles, met en nevens den mensch zelven, eerst in de wieg moet liggen, voordat het in de lange kleêren, in de broek, en weder uit de laatste broek in het graf gaat, mag dit rijke woord ons niet ontsnappen: - alles kent zijn wiegtijd - het menschelijk geslacht, de wetenschap, de kunst, de waarheid, de godsdienst, de verlichting. - Het stelsel, de theorie, de grondbeginselen zijn - allen ter zijner tijd gewiegd - en wij gelooven, dat eene alwijze hand de wiegenkoord heeft gehouden, totdat het kind iets grooter is geworden. - De herinnering aan onze wieg is zeer nuttig, eensdeels om de gelijkheid der menschen somtijds nog in aandenken te brengen; want een konings- en een bedelaarskind, in de eerste behuizing, zijn volstrekt in allen deele met elkaâr - au niveau - wat hunne eerste, onwelluidende taal, wat hunne vatbaarheden, wat hunne respectieve uitwerpselen betreft, - hier is de kleur *caca du Dauphin* nog niet 'koninklijk' gekleurd, - later wordt dat anders en beter. Men heeft ergens, vreemd genoeg, den troonzetel bij de wieg vergeleken, even alsof daar de getroonde ook nog moest opgekweekt, verzorgd worden, door vriendelijke en zachte handen, welke vergelijking eigenlijk niet te dulden is. - Als wij onze wieg verlaten, komt reeds het leven langzamerhand in zijne krachtige ontwikkeling nader, en neemt den kleinen diermensch in de school, waar hij zoolang vertoeft, totdat men hem zijne laatste, smalle, en dikwijls kostbare doodwieg aanbiedt, waar hij de moede leden uitstrekt, en voor het eerst na een drukken woeligen zestig- of zeventig-jarigen leeftijd, tot behoorlijke rust komt. - Het ware een schoon zinnebeeld, om den dooden in zijne lijkkist, eer deze in de groeve daalde, nog een paar malen heen en weêr te wiegen: - 'Suja, suja, mijn kindje!' De plaats, waar onze wieg stond, neemt in het volkslied eene goede en schoone plaats in, - vooral als het lied zuiver, en krachtig, en zonder tremblanten gezongen wordt; minder in de werkelijke wereld, want de arme, ellendige, die in een vochtig, duister keldertje is geboren, en dáár het eerst, onder verscheurde lappen, wordt gewiegd, zal die plek niet bij voorkeur bezingen of toejuichen: - men neme het dus hier in ruimeren zin. - De bijzonderheid, dat zoovele wiegen, armoedige en kostbare, de grafsteden der menschen in 18vo worden, bevreemde ons niet: - 't is met de kinderen hier als met de eijeren, zij moeten niet al te 'talloos' worden - en buitendat, de wieg is toch een zacht en een vriendelijk sterfbed, en nergens kunnen de dichters, schilders en graveurs met meer waarheid en zonder minder gevaar, den Engel Gods plaatsen, dan dáár, waar de even ontluikende mensch weder terugtreedt uit de rij der geschapene wezens, om ergens, hier boven, eene betere plaats te vinden, waar geene wieg, geen graf, en

ook wel geene zonde, en dus geen dood meer zijn zal.

WIND. - Vergelijk, waarde lezer, ons woord: WEERHAAN; - want hier is verband van oorzaak en uitwerking. - Over den wind, in natuurkundigen zin, mogen we in ons Woordenboekje niets melden, en verwijzen u naar alle geleerden, of naar de molenaars; - wat de scheepvaart betreft, zij heeft met den goeden of ongunstigen wind, definitief, zoo als men zegt - gebroken; - de stoomgod behandelt den ouden, gevreesden Aeool, als een kwaden jongen, en lagcht hem in het aangezigt uit. - Een Apostel leert ons reeds, dat men het woord in zinnebeeldigen zin kan opvatten, waar hij spreekt van 'wind van leering,' en daaraan houden we ons, ook nog in deze eeuw, en zien de stelsels, de verschillende wetenschappelijke gebouwen van ouden en nieuwen tijd, bewogen door allerlei ruk- en stormwinden. Als de zuidewind over ons werelddeel waait, komen de Spaansche vliegen, het ongedierte en zekere zwarte vliegen in zwermen aanvliegen, en verduisteren de zon der waarheid en der verlichting; - de noordwestewind brengt ons uit Amerika, over den oceaan, eenige vrijzinnige, republikeinsche buijen, die door de Europesche afleiders schadeloos worden, en ook eenige terugkeerende landverhuizers en het goud uit Californië. De noordoostewind zoude ons eenige Ukasen, eenige Kozakken en den knoet kunnen aanbrengen, als het noodig en nuttig ware, en de oostewind de luwte van Jeruzalem, en eenige reisbeschrijvingen van het heilige land voor de onheilige landen in het westen, en zoo al voort. Men vermeent buitendat eenige lieden met het kenmerk van den wind te moeten onderscheiden, als ze met zeker geraas gedruisch en getier zich vertoonen, zelfs op de spreekgestoelten, of aan de schrijftafels, of bij voorkeur in het gezelschap, waar dergelijke beweegbare geesten ons gedurig op den togt laten zitten, en met hunne denkbeelden en gesprekken letterlijk aan- en omverwaaijen. In hoeverre met deze gedurige winds-natuur het kenmerk van den weerhaan verbonden is, kunnen wij niet beslissen. - Men zoekt nog altijd naar de oorzaak, waarom geleerden, en zeer geleerden, somtijds dichters nog op den koop toe, deze eigenschap van de vier molenwieken bezitten, en zich daarmede vermaken, en anderen niet minder. Welligt is de geniale, de steeds brandende geest in het enge menschelijk ligchaam zoo benaauwd ingekerkerd en gekeurslijfd, dat de geestwind-kracht zich, bij elke beweging der ledematen, naar buiten moet ontladen, en de zamengeperste luchtstroom zich moet uitzetten, als de geestige mensch spreekt of verhandelt. - Als er niets meer vernomen wordt dan loutere rukwinden en vlagen, en er geen weldadig, koesterend licht op volgt, trooste men zich met de overtuiging, dat dergelijke wind-menschen, als ventilators in de maatschappij, zeer nuttig zijn, en eenigzins behulpzaam, om voor de bedaarde geesten meer togt en trekking, en een' meer gezuiverden dampkring voor te bereiden.

WIJN. - Vinum, *oἶvo□*, oud-Duitsch *win, wine* - volgens een der etymologen van een taalwortel, die *natheid* aanduidt; waarvan de lipletter voorkomt in het Sanskrit: - *pa, pi.* - Bilderdijk leidt het woord af van - *winnen*, telen, oogsten, - dat op zijne rekening blijft staan. - Er is geen taal, vermoeden wij, van die, welke Noach bezigde, tot op het neger-Engelsch, waar dit woord ont-

breekt, - geen land zonder het gegiste druivensap, in flesschen, in okshoofden, lederen zakken of waar ge wilt. - De wijn verheugt 's menschen hart, en onze arme broeders en zusters, die dagelijks, in de groote steden, voor de wijnkelders, de legerbenden ledige flesschen, pelotonsgewijze, aan den wal zien staan, kunnen zich vertroosten, dat hunne meer gezegende natuurgenooten ze hebben leêggedronken, en nog wel vijftigmaal zullen leêg drinken, - daarom nemen zij als surrogaat - den brande-wijn, of den jenever; om toch ook iets: sanskritisch - pa, pi - over de lippen te laten gaan, en erkennen helaas te laat, dat ook de jeneverbes, en hare helsche verschijning op aarde, in het jeneverglas, 's menschen hart verheugt - en om nu de menschen te overtuigen, dat dit *niet* zoo is, en de gegiste sterke drank eigenlijk 's menschen hart *bedroeft* - *dàt* moet de afschaffingsmaatschappij bewijzen, en zoo zonneklaar bewijzen, dat niemand er aan twijfelt - een kapitaal werk! - maar den wijn in eere! Dat het kostbaar vocht, rood, wit of geel - gezwaveld worde, is zeer noodzakelijk; maar om de verheuging van 's menschen hart - te *versnijden:* - is ongehoord, en moest mede voor de gecultiveerde menschheid in deze eeuw bewaard blijven - 't is een zonderling, geheimzinnig woord: den wijn versnijden, - juist het zoo geheel oneigenlijke, mysterieuse der beeldspraak, doet ons hier de grootste achterdocht koesteren, wij huiveren terug voor die gaauwdieven, welke den laafdrank van een zondig, bedroefd, en gebrekkig menschdom, onbarmhartig bederven, vervalschen, vergiftigen. Is hier het Mozaïsch gebod: ‘gij zult geen valsche getuigenis spreken tegen uwen naaste’ niet van dadelijke toepassing op de wijnbesnijders, die zich niet schamen, met den verwerpelijken melkboer op ééne lijn te staan - en ook wasschen - die onverlaten! - Voor koningen en de grooten der aarde, en de menschen die veel smaak in zout eten hebben, en voor de zwakken, en voor de geestelijken, die wegens het aanhoudend spreken droog in de keel worden, groeit en bloeit de wijnstok natuurlijk in de eerste plaats; zij hebben er een bijzonder regt op, dat niet verjaart, al verjaren zijzelven ook gestadig; - want voor den ouderdom is de uitvinding van Noach niet minder waard, dan de bril of de staf, en de warme gevoerde pantoffels. - Hoe sterk de wijn, en de wijngeest bovenal, de geesten der menschen, die in de verhitte ligchamen besloten zijn, te zamen tafelen, verbindt en verbroedert, weten allen, die somtijds een lief diner met hunne tegenwoordigheid vereeren, en den wijn, versneden of onversneden, in de maag en darmen bewaren, maar niet zoo lang als de kameel het water in den grooten maagzak. - Overigens is de wijnstok tot heil en zegen voor de menschheid geplant, en stellig te verkiezen boven den laadstok, den voormaligen lontstok, en den korporaalsstok. - Het fatsoen eischt thans de flesch en het sierlijk geslepen glas, waar voor jaar en dag de bierkruik en de tinnen kroes voldeed: - mede eene ontwikkeling van ons geslacht, die welligt nog eerst in den aanvang is, en veel belooft.

WIJS-WIJSHEID. - Het is eene hoofdvraag, die wij gaarne tot eene hoofdelijke vraag wilden maken, of de wijsheid ook met de tijden, de eeuwen, de geslachten, zoo als men zegt, voor en terug, op en neder gaat? Of b.v. de wijsheid van Pythagoras niet geheel anders is dan die van Hegel, of de wijsheid van Solon dan van lord Palmerston?

Door dergelijke netelige vragen zoude de wijsheid in miskrediet kunnen komen, en het eigenlijke kenmerk niet, als het watermerk op de banknoten, onschendbaar zijn. - Wijze menschen zijn er ten allen tijde geweest, daarom nog geene wijsgeeren, - intusschen is de grenslijn tusschen wijsheid en verstand zeer afwisselend, en moeijelijk te bepalen, even als weder de demarkatielijn tusschen verstand en list - hier is waarschijnlijk eene ineenvloeijing, zoo als bij de kleuren van den regenboog. Een wijs man, naar den eisch, naar den smaak van onzen tijd, en van ons Woordenboek, is iemand, die, in de eerste plaats, door anderen zich niet laat vangen, maar hen, als het noodig is, vangt; die van alles, wat hem voorkomt, partij weet te trekken, en eindelijk meester blijft van het spel, van het fonds, van de volksstemming, van het geschil, van de speculatie; die de kansen berekent, en als de kans tegenstaat, als Xenophon met de tienduizend, ter zijner tijd retireert, en zich onzigtbaar maakt, b.v. naar het buitenland, of gedurende eenigen tijd in zijne binnenkamer; dat alles is het kenmerk eener wijsheid, die derhalve volstrekt met de wijsbegeerte of de opregtheid in geen verband staat, maar eene eigenaardige eigenschap van onzen tijd schijnt te zijn, waarin slechts de uitverkorenen deelen. - Wij ontkennen intusschen niet, dat men, eens in eene goede school geplaatst, deze of soortgelijke wijsheid - wij zouden haar met een Germanisme - wereldwijsheid noemen, kan leeren, - en dat zelfs het kabinet, de beurs, het effectenkantoor, of een goed geadministreerd administratie-bureau, tot dat onderwijs in die wijsheid uitmuntende gelegenheid geeft. Als ge zoo dwaas en eenvoudig zijt, om hier aan de wijsheid van Socrates, Salomo, of anderen van *dien* stempel te denken, en u daarmede te gerieven, zult ge in onze negentiende eeuw, als de toren van Pisa, zeer scheef gesteld zijn, en met uwe beginselen, met uwe vastheid van karakter, en met uwe stille, bezadigde wereld- en menschen beschouwing, onder onze wijzen van zoo even, eene figuur maken als Klaas Klim in de onderwereld; - men zal u niet verstaan, men zal u zeer vriendelijk ter zijde schuiven, en de praktische wijsheid der menschen, die de wereld en het leven wat beter kennen, zal u overvleugelen, even als Napoleon in zijn gelukkig heldentijdvak de Pruissen en Oostenrijkers telkens insloot, zoodat ze het niet begrijpen konden. - Gij zult dus eenen aanvang moeten maken, met de wijsheid van onzen tijd, eerst goed, grondig, grammaticaal, en van alle zijden te begrijpen, te vatten, en u dan nevens de wijze = verstandige = listige lieden plaatsen, die, als gij hen niet in het vaarwater komt, u altijd wijzer zullen maken, zoodat ge eindelijk geld, eer, geluk met een, een goed leven, als een wijs man hebt gevonden, al zijn in de haast, en bij de drukte, uwe beginselen, uwe deugd, uwe goede trouw, ook één voor één over boord gevallen, - dat schaadt niet, - en *daar* vraagt de wereld niet naar: - niet wat ge verloren hebt, maar wat ge bezit, - en als ge nu waagt, om eene enkele sekonde onze onloochenbare beschouwing der wijsheid in twijfel te trekken, verzekeren we u, dat ge niet behoort in onze maatschappij, niet in onzen tijd, en dadelijk het best zult doen, om in een klooster te gaan, of u naar de Noordpool te begeven, of, om, zooals wij doen, een Woordenboek voor uwe tijdgenooten te schrijven, - alleen met het oogmerk, om hen wijzer te maken!

WONDER. - Wij ontdekken tot onze verbazing, dat dit woord vastwortelt in *waan*, met wanen, met meenen, met wenschen zamenhangend, - het onbegrijpelijke, gewaande - onzigtbare - naar vader Bilderdijk, van *wonde*, - dat wondt of treft; - maar dat gelooven we niet. - Hoe dit zij, de wereld is vervuld met wonderen, en weet er nog altijd geen weg mede, - de menschen zijn van dien aard, dat ze, evenals bij het gehemelte, somtijds een krachtigen prikkel verlangen, zij willen gaarne eens buiten of boven den gewonen kring der dagelijksche zaken opgetild, zij willen gaarne gechargeerd worden, - daarom moet er nu en dan een wonder gezien, of vertaald, of geloofd. - Men weet, op welk eene wijze - WIJZE (zie hier boven), verstandige personen, van een zekeren respectabelen stand, van deze kennelijk uitgedrukte neiging hebben gebruik gemaakt, en deze vervulling der behoefte onzer medemenschen is, van nabij beschouwd, een werk van loutere barmhartigheid; - want, - zoo redeneren die personen, en gij zult ze moeten toejuichen: - daar zien we nu die lieve menschen voor ons, onze menschen, onze schapen, onze vrienden, - en wat hebben ze nu voor bijzonders te doen? Wat hebben ze om te gelooven, om aan te grijpen, om eens tot hoogere inzigten te komen? Eigenlijk niets! het alledaagsche leven, de geboorte, het leven, het sterven, de rijkdom, de armoede, de voor- en tegenspoed! Altemaal bekende, en zeer bekende zaken! Welnu, wij moeten ze helpen, voort helpen, en wat verder brengen, een wonder hier of daar, een beeld dat de oogen verdraait, dat tranen stort, eene medaille, die van alle kwalen bevrijdt, eene bedevaart naar eene zoogenaamde heilige plek, - een mirakel, van welken aard ook, - daarmede is de menschheid voorshands weder en train - later, houdt dat alles op, maar men heeft toch eenig doel bereikt. - Van eene andere zijde beschouwd, is de zoon Adams, hoe wijs en geleerd, en zeer hoog en geleerd, niet altijd in staat, om het verband tusschen werking en oorzaak te doorzien, en helpt zich uit den nood door de natuur tot den grooten wonderdoctor te promoveren, zooals dit geschiedt bij het dierlijk magnetismus, en de gevolgen van dien, - men staat daar immers aan de uiterste grenslijn van niet- of al- wonder, en wil der nog onbekende natuurkracht niet gaarne het wonder-diploma ontnemen. - De liefhebbers der middeneeuwen, die ze ons gaarne weder wilden doen herbloeijen, en verzekeren dat we van de 15de en 16de eeuw slechts op *reces* gescheiden zijn, en eens weder met de Paracelsussen, de Böhme's, de Alchymisten, en de dikke, vette, abten zullen aanzitten, tegen wil en dank, vergeten, dat men dan tevens het oude wondergeloof, de ordalia, en de bijgeloovigheden van die eeuw zoude moeten rehabiliteren, en aan de menschheid, die zoo tamelijk daarover heen is, inenten; dat het duivelbannen, de heksenprocessen, enz. mede als integrerende gedeelten moeten verschijnen, dat vergeten ze; want een paar middeneeuwen, half gemoderniseerd, zonder dat allernoodzakelijkst dekoratief, - dat gaat niet - we moeten die tijden onbesnoeid in originali met huid en hair terug, en niet bij kleine of halve dosis, dan bedanken we voor de eer en het genoegen, - dat mogen de liefhebbers der middeneeuwen wèl bedenken, en ons goede echte waar leveren, anders blijven we met onzen leeftijd, faute de mieux, tevreden. - Intusschen geschieden er aanhoudend kleine wonderen op deze

wereld, die niemand begrijpt, en waar geene natuurkrachten bij werkzaam kunnen zijn, - onze lezers moeten er aan herinnerd worden: - als groote of kleine gaauwdieven toch als dood eerlijke menschen erkend worden, en zelven aan hunne eerlijkheid beginnen te gelooven, terwijl ze van top tot teen met Judasstreken opgevuld zijn; - als menschen, die elkaâr van hart en ziel vijandig zijn, op eens, aan den voet van een troon, bij een vacanten ministerspost, halsvrienden worden; - als zeer vrijzinnige jeugdige predikanten, bij eene hoogst voordeelige vacature, plotseling oudregtzinnig, Dordtsch worden, en de beroeping het stelsel en het geloof, als een handschoen, omkeert; - als oude, waardige vrijsters, die eenigzins vast aan de wereld, en wat de wereld geeft, gehecht waren, door eene enkele preek, tot heiligen in den lande bekeerd worden; - als kooplieden, die op eens ophielden te betalen, terwijl ze nog heel wat schuldig waren, op eene stille vreedzame plaats een lief buitentje, met een paardje en een wagentje, kunnen nahouden; als recensenten en uitgevers op eens verklappen wat ze niet mogen weten, en wat ze niet mogten zeggen, al wisten ze het ook - dat alles rangschikken wij onder het *groote begrip* der wonderen, en verzoeken u, om hier, met uwe scherpzinnigheid, de schakel te vinden, die oorzaak en uitwerking verbindt!

WOORD. - Vanwaar tot ons gekomen? antwoord: van den wortel - '*par*' - Sanskritisch, - die hoorbaarheid uitdrukt - het uitgesprokene - Angelsaksisch: - *word* - *wijrd*, enz., de klank, die door de longen gevormd, door de luchtpijp voortgestuwd, door het gehemelte en gebit gekneed, over de lippen gaat, en u alles telegrapheert, wat er door den nevenman gedacht of gevoeld, of niet gedacht en niet gevoeld wordt, - gij kent het woord van Talleyrand: 'la parole est l'art de déguiser la pensée,' dat is dan: la manière de dire, ce qu'on ne pense pas! - een heerlijk woord! - Het woord is onze vertegenwoordiger, waarbij wij het gevoel voor de Tweede Kamer, en het verstand voor de Eerste Kamer zullen houden; maar somtijds zijn de vertegenwoordigers hier volstrekt revolutionair, en rebelleren. - Onze woorden zijn over het algemeen zeer gebrekkige, ongelukkige tolken en dragomans van onze gedachten: zij geven te veel of te weinig, en wij zouden eerst bepaaldelijk moeten weten, wat de hoorder, van *zijne* zijde, bij onze woorden, van *onze* zijde denkt, gevoelt en waarneemt, - als wij wisten, dat men ons geheel en juist verstond: dat is verbazend moeijelijk. - Waarde sprekers! houdt dat in gedachtenis, en ge zult u niet zoo bedroeven, als ge verkeerd of in het geheel niet verstaan wordt. - Onze woorden zijn de aangekleede poppen, die onophoudelijk op het marionettentooneel verschijnen, - kent ge de draden wel, die ze in beweging brengen? en weet ge wel, dat men spreekt, zonder altijd te wenschen, dat men het spreken houdt voor eene doorgaande waarheid, eene fantasmagorie van gedachten en gevoelens, waar de beelden grooter en kleiner worden, naarmate de spreker met de tooverlantaren u min of meer behendig bedriegt, - en toch schakelt het woord den mensch met den mensch te zamen; hij moet zich naar buiten begeven, de zoon des stofs; hij moet het inwendig leven openbaren, dat is hem behoefte, nog meer dan behoefte; daarom spreekt hij, of hij schrijft, of hij maakt gebaren en geluiden, of teekent, of geeft zich

te kennen: - hij moet spreken, zelfs in eene trekschuit, te midden van een luid sprekend en gierend gezelschap, waar hij niet verstaan wordt, onder den zachten donder des spoorwagens, of zelfs - de vrouwen althans - onder de symfoniën of de obligaatpartij, of wel eenzaam voor en tot zichzelven, - het woord moet er ergens op de eene of andere wijze uit. - Woordenboeken te schrijven is daarom eene schoone, edele taak, - een bazar van denkbeelden, en de klankteekens, en de letters, naar orde en regel, van den overgrootvader, al is hij een Sanskritisch burger, tot den grootvader, een Angel-Saks, en den vader, een geboren Duitscher, zoo komt het familieregt in eere, - en hier geldt de wet waarlijk niet: 'la recherche de la paternité est interdite'. - Als nu eenige wakkere mannen zich vereenigen, om een woordenboek voor de nationale taal te vormen, zooals thans geschiedt, hebben ze vooreerst een geweldigen strijd met de taal-genealogiën, en zouden zich op leven en dood kunnen uitdagen, als men de geboorte-akte van den eersten stamvader niet kan vinden, en niet weet, vanwaar de overlooper in het woordenboek is gekomen, - welk een leger deserteurs in ons nieuw woordenboek uit de Grieksche, Angelsaksische, oud-Germaansche legertenten, die ten onzent genaturaliseerd zijn, en zich niet weder laten verdrijven! - Wij wenschen dat onze *werkzame* zamenstellers van het nieuwe woordenboek - (we zouden waarlijk des Zondags in de kerk voor de broederen kunnen laten bidden) - met de woorden evenzoo goed te regt komen, als met de beteekenis en de waarde van dezen; dat ze ons echt Nederlandsch leeren spreken en schrijven, - en wij eindelijk eene gefiltreerde, georganiseerde taal magtig worden, die geschikt zal zijn, om nog in de twintigste eeuw, voor onze nakomelingen verstaanbaar te blijven, zonder dat zij op ons woordenboek eenen blik werpen, - die ons thans reeds een letterkundigen angstkreet zoude afpersen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

De kraankinders.
(*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1852, *I, blz.* 235.)

Tooneel IX.

De vorigen, DE SCHOUTET *met kolfdragers en andere geregtsdienaars, burgers.*

DE SCHOUTET.

In name van onzen genadigen heer den hertog van Braband, Markgraaf van Antwerpen, en des Heiligen Roomschen rijks!

Allen.

De Schoutet!

(De kring der Kraankinders opent zich, de Schoutet en zijn gevolg treden vooruit in het midden van het tooneel.)

DE SCHOUTET.

Vóór drie dagen werd er, in het holst van den nacht, aan het kranenhoofd, een moord gepleegd.

PAUWELS.

Aan 't kranenhoofd!

DE SCHOUTET.

De moordenaar was.... een kraankind.

Allen.

Een kraankind!

PAUWELS.

Wie?

DE SCHOUTET.

Uw zoon! (

tot Lieven)

Lieven Pauwels, gij zijt mijn gevangene.

IDA,

Lieven in de armen snellend.

Lieven!

PAUWELS.

Mijn zoon!... Maar het is een droom!... Het is onmogelijk! Gij kunt, gij moogt hem niet aanhouden zonder de toestemming der heeren van den Magistraat!

DE SCHOUTET,

hem een schrift toonende.

Hier is zij.

(Pauwels valt bewusteloos in de armen der Kraankinders. De kolfdragers rukken de gelieven van elkander, en maken zich gereed om Lieven weg te voeren. Barthels blikt zegepralend rond; Daens durft naauwelijks opzien.

BARTHELS,

Daens voor op het tooneel leidende, terwijl men Lieven wegvoert.

Weldra... aan u het meisje! aan mij de dekensplaats!

(De gordijn valt).

EINDE VAN HET TWEEDE BEDRIJF.

Derde bedrijf.

Het tooneel verbeeldt de Vierschaar, in twee gescheiden door eene ijzeren balie, in welker midden zich een breede doorgang bevindt. Links de zitplaatsen der regters; regts de gehoorplaats voor het volk. Op den achtergrond twee deuren, waarvan de eene binnen en de andere buiten de balie opengaat. Aan de regterzijde van het

tooneel de uitkoomdeur voor het publiek. Alle drie de deuren worden door kolfdragers bewaakt.

Tooneel I.

DE SCHOUTET in eenen zetel aan den regterkant van het tooneel; de ANDUIT staat voor hem.

DE SCHOUTET.
Toen gij de *werf* verliet, bevonden dus de vreemde en Lieven zich nog te zamen.

DE ANDUIT.
Ik liet ze te zamen, toen ik mijne ronde begon.

DE SCHOUTET.
En later?

DE ANDUIT.
Toen ik later op de *werf* terugkwam, was de jongeling alleen.

DE SCHOUTET.
Aan welken kant bevond hij zich?

DE ANDUIT.
Hij kwam van den boord der rivier.

DE SCHOUTET.
Kondet gij niets buitengewoons aan hem bespeuren? Was hij ontroerd?

DE ANDUIT.
Geweldig ontroerd.

DE SCHOUTET.
Wat zeide hij u?

DE ANDUIT.
Zijne aandoening belette hem eerst te spreken. Toen hij een weinig tot bedaren was gekomen, vroeg hij mij, of ik niets had gehoord.

DE SCHOUTET.
En gij?

DE ANDUIT.
Ik zeide hem, gelijk het waar was, dat het onweder, toen juist in volle woede losgeborsten, mij niet had toegelaten het minste gerucht te vernemen, buiten het geratel des donders.

DE SCHOUTET.
Weet gij nog iets?

DE ANDUIT.

Lieven sprak verder niet meer met mij. Zijne ontroering, ofschoon zoo hevig niet meer, duurde nog altoos voort.

DE SCHOUTET.

Zeide hij u niets van den vreemdeling?

DE ANDUIT.

Ik vroeg naar dezen. Hij antwoordde mij stotterend dat hij hem had verlaten, toen de man gereed stond, om zich naar de stad te begeven. Korts daarop vertrok ik, om mijne ronde voort te zetten.

DE SCHOUTET.

Slechts een paar vragen wil ik u nog toestieren, en ik verzoek u dezelve even openhartig te beantwoorden. Kent gij den beschuldigde sedert lang?

DE ANDUIT.

Ik kende hem reeds, toen hij nog een kind was.

DE SCHOUTET.

Gelooft gij, dat hij den moord hebbe gepleegd, waarmede hij wordt betigt?

DE ANDUIT,

met nadruk.

Neen, duizendmaal neen! Als kind, als jongeling, als man heb ik hem beurtelings gekend, en nooit zag ik iets in hem, dat den minsten schijn van ondeugd verried. Het is mij zoo onmogelijk hem voor pligtig te houden, als het uur mijns doods te voorzeggen. Zie, heer Schoutet, ik ben maar een arme nachtwaker, en mijne overtuiging doet welligt zoo veel niet af als die van een voornaam edelman, gelijk gij; doch ik ben bereid voor God en geheel de wereld te zweren, dat Lieven onschuldig is, dat zelfs de gedachte aan eene dergelijke misdaad nooit in hem is kunnen opkomen.

DE SCHOUTET,

ter zijde.

Het is zonderling,

(luid)

Kent gij nog andere kraankinders?

DE ANDUIT.

Ik ken ze meest allen.

DE SCHOUTET.

Wat denkt gij van Barthels en Daens?

DE ANDUIT,

verbaasd.

Barthels....! Daens....! Ik weet niet...

DE SCHOUTET.

Gelooft gij ze in staat eene valsche getuigenis voor het geregt af te leggen?

DE ANDUIT.

Daarvoor beware mij de hemel! Daens is de zoon mijns ouden vriends; van Barthels kan noch mag ik u zeggen, dat ik hem tot iets zoo schromelijks bekwaam geloof; doch....

(met vuur)

Ik smeek, ik bezweer u, heer Schoutet, niet overijld te werk te gaan. Ik verzeker u, dat Lieven onpligtig is, en dat God misschien eerlang zijne onschuld in vollen luister zal doen schitteren.

DE SCHOUTET,

nadenkend.

Het is wel, Hans; gij kunt gaan. Binnen een uur komen de heeren burgemeester en schepenen ter vierschare. Zorg dat gij op uwen post zijt. Uwe verklaringen kunnen de regtbank van groot nut wezen.

DE ANDUIT,

terwijl hij vertrekt langs de regterdeur op den achtergrond.

Barthels en Daens!.... Ongelukkige Lieven!

Tooneel II.

DE SCHOUTET,

alleen.

Hans is een van de braafste menschen, die ik ken. Zijne deelneming in het lot des aangeklaagden bevreemdt mij niet, is zeer natuurlijk, indien het waar is, dat de jonge man tot hiertoe een voorbeeldig leven leidde. Maar zijne ontroering, toen ik hem naar Daens en Barthels vroeg! Zijne aarzeling om mij te zeggen, wat hij van hen dacht!.... Zoude hij ook meer vermoeden dan hij bekennen durft.

(Na

eene poos stilzwijgens)

Neen, hij heeft mij niet alles gezeid: hij moet straks voor de heeren zich nader verklaren; hij moet ons zeggen.... Ja, wat moet hij zeggen? Dat Lieven tot hiertoe de algemeene achting genoot? Dat Daens en Barthels daarentegen....? Maar de bewijzen, dat zij niet zagen, wat zij mij kwamen verklaren? Ik verlies mij in gissingen. En nogtans roept eene stem in mijn binnenste, dat de jonge man onschuldig is. Moge de Hemel ons verlichten, en ons de genade schenken, die wij noodig hebben, om den geheimnisvollen gruwel te doorgronden. In allen gevalle zal het geraadzaam wezen, den wenk van den goeden Hans in acht te nemen, en ons niet te overijlen.

Tooneel III.

De vorige, een kolfdrager langs de deur aan den regten kant.

De Kolfdrager.
Een grijsaard, vergezeld van eene jonge vrouw, laat om gehoor verzoeken.

DE SCHOUTET.
Wie zijn zij?

De Kolfdrager.
De deken der kraankinders, de oude Pauwels, en Ida, de dochter van den waard uit *de St. Jakob*.

DE SCHOUTET.
Dat zij komen.

(De kolfdrager leidt Pauwels en Ida binnen, en vertrekt).

Tooneel IV.

DE SCHOUTET, PAUWELS leunende op den arm van IDA. De grijze deken ziet er zeer moedeloos uit, en treedt langzaam voort. Ida weent.

PAUWELS.
Heer, vergeef den zwakken grijsaard, zoo hij zich verstout voor u te verschijnen, en u eenige woorden ter gunste van zijn ongelukkig kind te doen hooren.

DE SCHOUTET,

met goedheid.

Spreek, deken.

PAUWELS.

Mijne dagen zijn talrijk, heer, en dat nooit de minste schijn van onregt of misdaad ze bevlekte, kunnen mijne medeburgers getuigen.

DE SCHOUTET.

Uw levenswandel kan allen ten voorbeelde strekken.

PAUWELS.

Van kindsbeen af poogde ik mijn' zoon mijn voetspoor te doen drukken. Als knaap leerde ik hem de deugd, in elken stand, waarderen en vereeren; als man stelde ik hem het heil des vaderlands, het geluk zijner medeburgers voor, als het groote doel van het streven van elken edelaardige. Het zal genoeg zijn u te zeggen dat mijn zoon tot hiertoe mijn grootste vreugd op aarde uitmaakte; het zal genoeg zijn u te bekennen dat ik hem mijne achting schonk, en mij met fierheid in hem voelde herleven, om u te doen bevroeden, dat hij mijne raadgevingen in zijn hart bewaarde, dat hij mijne lessen getrouw bleef. (

Plegtig.)

Ik neem God tot getuige, dat ik zelfs om mijn kind van den dood te redden, geene onwaarheid zoude spreken; maar liefderijker zoon, ijveriger werkman, braver burger heb ik nooit gekend. Zijne deugd verzachtte mij de hardste beproevingen van het lot, zelfs dan, wanneer zij mijn hart deden bloeden; hij alleen vergoedde mij het verlies van een talrijk kroost, van eene deugdzame gade. Gave de Hemel, dat ik met hen ten grave ware gedaald, vooralleer de slag, die mij heden treft, mijne grijze hairen met schande had overladen! (

Hij weent.)

IDA.

Moed, moed, edele vader!

DE SCHOUTET.

Herstel u, brave man.

PAUWELS.

Kunt gij gelooven, heer, dat een edel mensch, dat een deugdzame, zoo als mijn zoon tot hiertoe voor mij, voor allen was, zich op eenmaal tot een' booswicht, tot een' moordenaar verlage? Kunt gij aannemen, dat hij die, van jongs af, slechts voor deugd en pligt leefde, op eens deugd en pligt vergete, en gelijk wordt aan den grootsten onverlaat? Kunt gij de mogelijkheid beseffen, dat hij, die onverpoosd arbeidde, om zijne medemenschen, om zijne broeders overal en altoos te helpen, waar zij zijne hulp noodig hadden, zich eensklaps aan het menschdom, op eene zoo schromelijke wijze, door eenen laffen moord vergrijpe? Zeg, heer, kunt gij dat?... Ik niet!... Men wordt niet in eens een wangedrocht. De ondeugd voert zelfs den min brave niet op eenmaal tot het schrikkelijke uiterste, zich met het bloed eens menschen te bevlekken. Is het dan mogelijk, dat de zoon, dien ik gisteren nog om zijne regtschapenheid hoogschattede, heden een gewetenlooze schurk zij? Is het mogelijk, dat hij, die zoo vele jaren onafgebroken deugd en pligt huldigde, op eens, en zonder dat iets mij in hem eenige verandering bespeuren liet, en deugd en pligt verzake? (

Na eene poos.)

Gij antwoordt niet, heer; gij gevoelt dat zulks niet mogelijk is. Gij zijt, even als wij, overtuigd dat mijn kind, dat mijn waardige zoon gelasterd, afgrijselijk gelasterd is geworden; gij gelooft aan zijne onschuld, aan zijne deugd even als wij: gij zult hem ons wederschenken!

DE SCHOUTET,

bewogen.

Uwe smart, uwe woorden treffen mij. Ik weet, ik ben overtuigd dat uw zoon tot hiertoe braaf was, en uwe achting verdiende. En nogtans moet ik hem voor der Heeren regt beschuldigen: mijn pligt, mijn geweten vergen dit offer van mij. Het gevoel mag den mensch beheerschen; de regter moet ongevoelig zijn. Ik ben mensch, en als zoodanig ben ik geneigd aan de onschuld van uw kind te gelooven; doch ik ben ook schoutet, ik bekleede de plaats van onzen genadigen heer hertog, en in die hoedanigheid is het mijn eerste pligt voor het leven en het heil der poorters van Antwerpen te waken. Stel u in mijne plaats, deken. Alles spreekt tegen uwen zoon; niets pleit voor zijne onschuld, dan het gevoel, en ik herhaal het u, de regter kent geen gevoel, mag geen gevoel kennen. De regter mag slechts feiten zien, en hoezeer het mij smart het u te moeten bekennen, de feiten klagen uwen zoon aan als den moordenaar. Wat is er gebeurd? Een vreemdeling komt des nachts aan wal. Uw zoon blijft met hem alleen. Des anderdaags is de vreemde spoorloos verdwenen. Drie dagen later wordt zijn lijk op het strand geworpen, en alles kondigt aan, dat hij het slagtoffer viel van eenen moord, vooralleer men zijn lijk in den schoot der golven zocht te verbergen. Ooggetuigen komen, ingevolge de voorschriften der wet, verklaren, dat zij op de *werf*, en wel ter plaatse waar de vreemde met uw' zoon werd alleen gelaten, eene worsteling zagen, die echter geëindigd moest zijn, vooralleer

zij den aangevallenen konden ter hulp snellen, daar, toen zij buiten kwamen, nog slechts één enkel persoon zigtbaar was. Die persoon was uw zoon: een oogenblik later, dat is, korts na den manslag, wordt hij, door een' anderen getuige ontroerd, hevig ontroerd gevon-

den, en weet op al wat men hem vraagt, slechts stamelende te antwoorden. Gij zult met mij bekennen, dat er in dit alles niets is, dat een' anderen dader laat vermoeden. Zoo men nu nog de getuigen als hem vijandig konde beschouwen; maar de voornaamste hebben tot hiertoe zijnen naam niet genoemd; zij wisten niet eens, dat hij een der twee worstelaars was, dat hij zich aan de werf bevond; daarbij zijn zij veeleer zijne vrienden....

IDA,

ontmoedigd.

Zijne vrienden, heer Schoutet! zij die hem van moord durven verdenken... o geloof het niet...

DE SCHOUTET.
Heeft hij vijanden?

PAUWELS.
Geene. Ik geloof niet dat hij ooit iemand iets misdeed; evenmin als ik meen dat iemand redenen had over hem te klagen... ten ware Barthels... misschien...

DE SCHOUTET.
Wie?... Barthels, zegt gij?

PAUWELS.
Die met hem naar het dekenschap stond.

IDA.
En Daens, die...

DE SCHOUTET,

ras.

Daens...? Ga voort.

IDA.
Daens, heer Schoutet, heeft sedert kort veel geld gekregen van eenen broeder die verre van hier woont. Zulks had hem verstout mijne hand te vragen...

DE SCHOUTET,

op denzelfden toon.

Die hem werd geweigerd?

IDA,

verlegen.

Dewijl ik Lieven beminde.

DE SCHOUTET,

ter zijde.

Ziedaar omstandigheden, die mij de oogen beginnen te openen; doch hoe uit dit alles wijs geworden?

(Luid.)

Nog eens: ik ben geneigd aan de onschuld van Lieven te gelooven; doch tot hiertoe is alles tegen hem. Ik zie mij dus genoodzaakt de beschuldiging door te zetten. Zijt echter verzekerd, dat ik niets zal verwaarloozen van al wat ik tot de kennis kan bijdragen der ware toedragt van geheel het gebeurde.

Tooneel V.

De vorigen, een kolfdrager, langs de regterdeur op den achtergrond.

De Kolfdrager.
De gezwoornen gelast met de schouwing van het lijk zijn terug. Zij wachten op den heer Schoutet en hebben hem zaken van het grootste gewigt mede te deelen.

DE SCHOUTET.
Ik ga hen vinden. - Is de gevangene reeds van den steen herwaarts gebragt?

De Kolfdrager.
Ja, heer.

(Naar de regterdeur op den achtergrond wijzende.)

Hij wordt in de kamer hiernevens bewaakt.

DE SCHOUTET.
Men geleide hem hier, en late dien ouderling en het meisje met hem spreken.

(De kolfdrager af. Tot Pauwels en Ida.)

Ziedaar al wat ik voor het oogenblik doen kan. Vertrouw op God: Hij alleen kan ons de waarheid doen kennen.

(In het heengaan.)

Ik durf hun geene hoop geven, die zich misschien niet zoude verwezenlijken; doch alles zegt mij dat de ongelukkige jongman de ware pligtige niet kan wezen.

(Af langs de regterdeur op den achtergrond.)

Tooneel VI.

PAUWELS en IDA.

PAUWELS.
Ja, mijne dochter, vertrouwen wij op

God, gelijk hij zegt. Een enkele wenk van Zijnen almogenden wil is genoeg, om de wereld om te keeren, en Hij zal niet gedoogen, dat de verdrukte onschuld bezwijke.

Tooneel VII.

De vorigen, LIEVEN geketend, Kolfdragers.

IDA,

Lieven tegemoet snellende.

Mijn welbeminde!

PAUWELS,

de handen naar hem uitstekende.

Mijn zoon! Mijn arm kind!

(De kolfdragers verwijderen zich.)

LIEVEN,

beiden omhelzende.

Vader...!... Ida...!... zie ik u nog weder!

IDA,

zijne ketens bevoelende.

Zij hebben hem met ketenen beladen!

PAUWELS.
Als een' booswicht behandeld!

LIEVEN.
Weent niet om mij, gij, al wat mij het dierbaarst is op aarde. Mijn geweten spreekt mij vrij en doet mij mijne veroordeeling moedig te gemoet zien.

PAUWELS.
Brave zoon!

IDA.
Maar nog is alles niet verloren.

LIEVEN,

treurig grimlagchend.

Goede Ida, gij wilt mij eene hoop geven, die gijzelve niet koestert. Doch ik verzeker u, dat ik ze niet noodig heb, om mij sterk te gevoelen. Gij en mijn vader, gij zijt van mijne onschuld overtuigd; God ziet mijn hart: Hij weet dat nooit de minste gedachte ter verongelijking van een' mijner broeders in mij oprees. Zulks is genoeg, om mij gelaten te doen sterven.

IDA.

Spreek toch zoo niet; gij verscheurt ons het hart.

LIEVEN.

O! ik bedrieg mij niet; ik weet welk lot mij is beschoren; en wat ik van het menschelijke geregt verwachten moet. Ik weet dat alles tegen mij getuigt, en dat niets mij redden kan van den smadelijken dood.

PAUWELS.

Neen, mijn zoon, gij zult dien dood niet ondergaan. Men zal zoo ligt èn mijnen vlekkeloozen wandel, èn uwen deugdzamen levensloop niet over het hoofd zien.

IDA.

Men zal u niet durven veroordeelen.

LIEVEN,

bitter.

Niet durven!

(Hoorngeschal op de straat.)

Luistert.

Eene stem op de straat.

De Schoutet van Antwerpen, Markgraaf van het land van Rijen, doet een' iegelijk kond, dat men heden vierschaar houden zal, om regt te spreken tegen Lieven Pauwels, beschuldigd van moord op den persoon eens onbekenden vreemdelings, en dat een ieder, die 't belieft, mag komen en aanhooren, het regt dat men aldaar doende is.

LIEVEN.

Hoort gij die woorden? Zij verkondigen u mijn vonnis. Zij maken op eens mijn' vroegeren levensloop te schande, zij doen in eens datgene, wat gij mijne deugd noemt, door mijne medeburgers vergeten, om niets te laten bestaan dan feiten, die mij verpletten, en eene beschuldiging die mij doemt tot de straf der moordenaars.

PAUWELS.

Eilaas! het is maar al te waar.

LIEVEN.

Dat die pijnlijke overtuiging u niet

ter neder sla, o mijne geliefden. De gedachte aan mijne onschuld zal u even als mij ten troost verstrekken, en u kracht geven, om de harde beproeving door te staan. Behoudt die gedachte wel; dat ze onwrikbaar blijve in uwe ziel,

(smeekend)

zelfs dan, wanneer de martelingen der pijnbank mij de bekentenis mogten afpersen eener misdaad, welke ik niet beging! o Belooft mij dat gij, ten minste, mij altoos onpligtig zult gelooven, wat ook mijn mond belijde; belooft mij, ik bezwere u, dat *gij*, ten minste, in mij geen moordenaar zult zien.

PAUWELS.

Nimmer, mijn kind, nimmermeer!

IDA,

snikkend.

o Waarom kan ik niet met u sterven! Doch weldra, hoop ik....

LIEVEN.

Sterven, Ida! Neen gij moet, gij zult leven. Leven om mijn aandenken te bewaren;

(op Pauwels wijzende, die, in smart verzonken, zich in den zetel heeft laten nedervallen)

leven, om dien edelen grijsaard tot steun te verstrekken. Ik ben al, wat hem van een vroeger zoo bloeijend gezin overbleef. Met mij verliest hij alles, wat hem nog aan het aardsche boeide. Hoe zal hij te moede wezen, wanneer ik er niet meer zal zijn? Hoe zal hij sidderen, bij de gedachte dat niemand op de wereld hem meer overblijft, dat niemand bij zijn verscheiden met een liefderijke hand hem de oogen zal sluiten! o Ida, gij, die eens door den hemel scheent geroepen, om zijne dochter te worden, om mij zijne laatste dagen eenige vreugd te helpen schenken, word hem inderdaad eene dochter. Poog mij bij hem te vervangen, beloof mij dat gij hem niet zult verlaten; en ik zal minder het leven betreuren, en het zal mij minder smartelijk vallen het geluk, de zalige toekomst vaarwel te zeggen, die mij aan uwe zijde tegenlagchten.

IDA.

o Lieven, wat vergt gij van mij?

LIEVEN.

De vervulling van eenen heiligen pligt, mijne hartsvriendinne. Herinner u steeds, zoo gij mij bemint, dat ik sterf het slagtoffer van mijnen pligt; dat ik den vreemdeling niet zoude ontmoet hebben, zoo ik het mij niet tot eenen *pligt* hadde gemaakt, de plaats van eenen ongelukkigen broeder in te nemen, zijne taak te vervullen, en zweer mij dat ook gij uwen pligt zult doen.

IDA,

in begeestering.

Welnu, ja, ik zweer u bij den grijsaard te vervangen, den kinderpligt, welken gij mij oplegt, te vervullen. Geve de Hemel dat mij de krachten niet ontbreken!

LIEVEN.

Ik dank u, engel, ik dank u! Thans kan ik gerust sterven.

(Met haar voor Pauwels nederknielend.)

Mijn vader, wilt gij uwe kinderen niet zegenen, vooralleer een hunner u voor eenigen tijd gaat verlaten.

PAUWELS,

als ontwakende.

Gij wilt mij verlaten? *(tot zichzelven komende)* Inderdaad, ik herinner mij de nare wezenlijkheid.

LIEVEN *en* IDA.

Uw zegen, vader!

PAUWELS,

de handen over hen uitstrekkende.

Ik zegen u, mijne kinderen, en bidde den God van alle geregtigheid, dat Hij weldra ons allen vereenige daar, waar menschelijke dwaling en menschelijk onregt onmogelijk zijn, waar de harten, die elkander hier op aarde verstonden, in alle eeuwigheid onscheidbaar zullen blijven!

(Lieven en Ida staan regt.)

LIEVEN.

En nu, nu mag men mij veroordeelen!

Tooneel VIII.

De vorigen, de SCHOUTET, *haastig opkomende langs de regterdeur op den achtergrond; hij houdt een schrift in de hand.*

DE SCHOUTET,

ter zijde.

Groote God! Hoe wonderbaar zijn Uwe wegen! Wie zoude ooit vermoed hebben dat die vreemdeling?... En Daens, die zegt geld van zijnen broeder te hebben ontvangen!... Neen, er is schier niet meer aan te twijfelen... Doch zijn wij voorzigtig...

(Luid.)

Daar even wilde ik u geene hoop geven, dewijl ik er zelf geene had. Thans zeg ik u: nog is alles niet verloren.

PAUWELS.
Hebt gij bewijzen van zijne onschuld, heer?

DE SCHOUTET.
Ik heb er geene, doch ik wanhoop niet meer er te vinden. Een schrift op het lijk des vermoorden gevonden, en dat men mij zoo even ter hand stelt, kan ons op het spoor van den waren dader brengen. Ik wil het beproeven. Meer mag ik u niet zeggen. Blijft rustig, hoe vreemd mijne handelwijze u, na deze verklaring, ook schijne, en bidt den Hemel, dat mijne pogingen wel slagen.

(Tot Pauwels alleen)

Ik wil u bij uwen zoon laten, totdat hij voor het geregt verschijnt; doch onthoud wel, dat ik u tot nog toe zijne redding niet kan verzekeren.

(Kolfdragers leiden Lieven, Pauwels en Ida langs de regterdeur op den achtergrond.)

Tooneel IX.

DE SCHOUTET,

alleen.

Ja, thans ben ik overtuigd, dat de jongeling onschuldig is, en dat slechts de verhardste boosaardigheid, de schandelijkste minnenijd hem hebben kunnen doen aanklagen. Maar wie is dan de moordenaar? Ik ijs bij de gedachte aan zulken gruwel.... En toch is het waarschijnlijk.... Gelukt mijne poging, dan is de dader bekend. Gelukt zij niet, welnu dan blijven ons andere middelen; maar in allen gevalle wil ik niets verzuimen, om des jongelings onschuld te bewijzen.

(Tot den kolfdrager, die langs de linkerdeur op den achtergrond binnentreedt.)

Zijn de heeren daar?

De Kolfdrager.

De heeren Burgemeester en Schepenen zijn daareven aangekomen.

DE SCHOUTET.

Men opene de deuren, opdat het volk binnentrede, om der heeren regtspleging bij te wonen. Ga.

(Hij vertrekt langs de linkerdeur op den achtergrond. De Kolfdragers openen de deur ter regterzijde van den aanschouwer. Toon, Filip, en Joost treden binnen, vergezeld van de overige Kraankinders en andere burgers, en vervullen den regterkant van het tooneel.)

Tooneel X.

TOON, FILIP, JOOST, Kraankinders, burgers en kolfdragers.

JOOST.

Hebt gij den stoet gezien, Filip?

FILIP.

Ik ben de heeren van het stadhuis tot hiertoe gevolgd. Vooraan traden de Korte roeden, de roede in de hand, dan volgde de heer burgemeester, met den onderschoutet, en dan de schepenen, naar den ouderdom van hunnen eed. Kolfdragers en andere geregtsdienaars sloten den stoet.

TOON.

Ik heb ze eerst aan de burgt ontmoet. Het was regt statig; doch iets wat mij

verwonderde, was, den heer Schoutet er niet bij te zien.

JOOST.
De Schoutet was lang reeds hier. Mijn buurman Jan Varens, de kolfdrager, zeide mij dat hij een onderhoud had gehad met den ouden Pauwels.

FILIP.
Arme Pauwels! op zijne jaren....

TOON.
Arme Lieven! Wie zoude gedacht hebben, dat hem zoo iets over het hoofd hing.

JOOST.
Ja, wat wilt gij? De mensch is zwak en....

TOON.
Wat! zoudt gij beweren, dat Lieven pligtig is?

FILIP.
Lieven kan niet pligtig wezen.

JOOST.
Ik zeg niet dat hij pligtig is; doch wie weet.... De mensch is een zwak schepsel en: *stille waters hebben diepe gronden*, gelijk Barthels zegt....

TOON.
Zwijg, Joost; gij zijt een ezel.... Maar van Barthels gesproken.... Waar zit hij? Is hij niet hier?

FILIP.
En Daens...?... Ik heb ze beiden sedert twee dagen niet meer gezien.

TOON.
Weet gij wat? Ziedaar, gij zult zeggen, dat ik droom; maar ik ben zeker, dat niemand anders, dan Barthels en Daens de aanklagt kan gedaan hebben.

FILIP.
Zij!.... onmogelijk. Wat! Barthels en Daens, kraankinders, zouden een ander kraankind....

TOON,

bedenkelijk het hoofd schuddend.

Zeg wat gij wilt; ik zoude mijn hoofd durven verwedden, dat het zoo is. Herinnert gij u niet, dat eergister, in de *St. Jakob*, juist vóórdat de oude Pauwels binnentrad, Barthels zekere zinspelingen maakte...?

FILIP.
Die Lieven zoo gram deden opschieten...

JOOST.
Wijl zijn geweten...

TOON,

kwaad.

Joost, gij zijt eene ellendige kwade tong!

JOOST.

Kwade tong!... Welnu, wij zullen zien.

FILIP.

Stil! daar zijn de heeren.

Tooneel XI.

De vorigen, de Schoutet, de roede in de hand, de burgemeester, de schepenen, advokaten, griffiers, Korteroeden, kolfdragers, en andere geregtsdienaars, langs de linkerdeur op den achtergrond. (De schoutet, de burgemeester, de schepenen, enz. nemen plaats in de voor hen bereide zetels. De geregtsdienaars blijven op den achtergrond staan.)

DE SCHOUTET,

tot den BURGEMEESTER.

Ik, Schoutet van Antwerpen en Markgraaf van het land van Rijen, vrage u, Burgemeester, of de dag zoo verre is, dat ik vierschaar bannen mag?

DE BURGEMEESTER

tot de Kolfdragers.

Is de hoorn omgeweest?

Een Kolfdrager.

Ja, heer Burgemeester.

DE BURGEMEESTER

tot den SCHOUTET.

Zoo verklare ik, dat de dag zoo verre is, dat gij vierschaar bannen moogt, om een' iegelijk regt te doen, zoo als behoort.

EEN *der* ADVOKATEN *van de regtbank*.

Ik banne de vierschaar van wege onzen genadigen heer den hertog van Braband, Markgraaf van Antwerpen en des Heiligen Roomschen Rijks, om een' iegelijk regt te doen, verbiedende dat iemand spreke zonder oorlof en regt. (

Tot het volk.)

Die regt van doen heeft, dat hij spreke.

DE SCHOUTET

tot de Kolfdragers.

Men brenge den beschuldigde hier.

Tooneel XII.

De vorigen, PAUWELS, IDA en LIEVEN, vergezeld van zijnen advokaat, en twee geregtsdienaars, langs de regterdeur op den achtergrond.

PAUWELS,

tot LIEVEN.

Moed, mijn kind!

LIEVEN,

naar den hemel wijzende.

Ik verlaat mij op God.

(Pauwels en Ida blijven buiten de Balie. Lieven, de twee geregtsdienaars, en de advokaat staan binnen de balie, tegenover den Schoutet.)

DE SCHOUTET,

met zijne roede op LIEVEN wijzende.

Ik vertoone mij tegens dien jongman.

DE ADVOKAAT *van* LIEVEN.

Heere Schoutet, hij houdt zich voor vertoond.

DE SCHOUTET.

Ik zegge hem op en aan, dat hij in den nacht van den zesentwintigsten Augusty jongstleden, terwijl hij, als Kraankind, de waak hield aan het Kranenhoofd, op eene verradersche wijze heeft vermoord eenen vreemden persoon, dien zelfden avond in de stad Antwerpen aangekomen, en zulks zonder door dezen daartoe tot lijfsbehoud genoodzaakt te zijn geworden. Ik eische dat hij zal hebben verbeurd lijf

en goed tot des hertogs behoef, en dat ik over hem zal mogen regten en doen regten, gelijk men over zulkdanige misdadigers schuldig is te doen.

DE BURGEMEESTER.

Lieven Pauwels, poorter van Antwerpen, en laatstgekozen deken der kraankinders, wat hebt gij op die aanklagt te antwoorden?

LIEVEN,

met eene vaste stem.

Ik ontkenne. Bij God, die mij hoort, en die den meineed weet te straffen, zweer ik onschuldig te wezen aan den mij telastgelegden moord.

DE BURGEMEESTER.

Heere Schoutet, zoo wijze ik u ten toon.

DE SCHOUTET.

Men leide de getuigen binnen.

Tooneel XIII.

De vorigen, BARTHELS, DAENS en de ANDUIT, begeleid van eenen Kolfdrager, langs de regterdeur op den achtergrond.

(Gefluister onder de toehoorders. Barthels blikt stout en spottend rond; Daens integendeel is bleek en ontsteld. Zij treden binnen de Balie en zooveel mogelijk op den voor grond. De anduit drukt Lieven in het voorbijgaan de hand.)

DAENS

stil tot BARTHELS.

Al mijne leden beven!

BARTHELS,

stil tot DAENS.

Moed! of alles is verloren.

TOON,

tot FILIP en JOOST.

Welnu? Wat heb ik u gezegd?

FILIP.

Het is schromelijk! Zoo iets is nog nooit in de natie gebeurd.

JOOST.

Stil! de Schoutet gaat spreken.

DE SCHOUTET.

Jan Barthels, lid van de eerzame natie der Kraankinders, en gij, Hein Daens, lid van dezelfde vereeniging, zweert gij bij God en uwe eeuwige zaligheid niets te verklaren dan de waarheid, en ook niets te verzwijgen van hetgene gij weet waarheid te zijn?

BARTHELS,

onbeschroomd.

Ik zweer het.

DAENS,

stotterend.

Ik zw.....

BARTHELS,

stil.

Gij stort ons beiden in het verderf!

DAENS,

zich vermannende.

Ik zweer het.

DE SCHOUTET,

plegtig tot Daens.

Vooralleer hier bij eede te herhalen, wat gij vroeger verklaard et, moet ik u eene bijzonderheid mededeelen, welke de lijkschouwing ons daareven eerst deed kennen.
(

Met nadruk.)

Hein Daens, de vermoorde.... was uw broeder!

DAENS,

met een gil.

Ha! mijn broeder!

DE SCHOUTET.

Uw lijfelijke broeder, Everaard Daens, die vóór vijftien jaren het ouderlijke huis verliet, en slechts den grond zijner geboortestad terug betrad, om er den dood te ontmoeten.

(Een schrift to onende)

Dit schrift, op zijn lijk gevonden, bewijst de waarheid van mijn zeggen.

(Hij reikt het schrift den burgemeester over).

DAENS

tot BARTHELS, *die, op zijne beurt bleek en ontsteld, hem poogt te overreden.*

Weg! Terug, satan! te lang reeds hieldt gij mij in de boeijen der misdaad gekluisterd! Is het niet genoeg dat ik, Kaïn gelijk, het bloed mijns broeders vergoot, zonder mij nog met meerder onschuldig bloed te bezoedelen?

(Tot de regtbank)

Ik zweer bij God (

op Lieven wijzende)

, dat die jongman onschuldig is, dat ik hem valschelijk aankloeg!.... De moordenaar was.... ik! (

op Barthels wijzende)

en ziedaar mijn' medepligtige!

PAUWELS *en* IDA,

de handen ten hemel.

Heb dank, o groote God!

(Op een teeken van den Schoutet worden Barthels en Daens vastgegrepen. Lieven, Pauwels en Ida storten in elkanders armen. De kraankinders verdringen zich rond hen. De gordijn valt.

EINDE VAN HET DERDE BEDRIJF.

Brievenbus.

VIII.
Brief van een Tielerwaardschen Heerenboer aan de Redactie van den Tijdspiegel.

WelEdele Heere van den Tijdspiegel.

Allewel ik de eer heb, nie bij UWelEdele bekend te zijn, neem ik toch de vrijheid en de pen op, om aan UWelEdele te schrijve, en U te verzoeke, mijnen brief uit uwen Brievenbus in den Tijdspiegel te drukke. Ge plaast, gelijk ik gezie heb, zoo vele brieve van Drentsche en Groninsche boere in hunne lompe Friesche delekte, ik dach, ge zauwt een Tielewartschen landbauwkundigen ok wel een pleksken wille gunne. Ik schrijf ten minste in goei Hollans, da een fersoendelik minsch verstaa kan. Me doch, 'k zauw hiendere van plezier, als ik deuze

mijne letters, die ik schrijf met mijne pen in den schonnen, duidelijken druk van den Tijdspiegel, dien mijn vrauws auwdste wal zonder bril leeze kan, mag terugvijnde. Twee dinge most ge mij ewèl nie kwellik neme, en da is, ik wel goei Hollans, mer nie geleerd zij, in boeke te schrijve; en dan, al hiete wij hier te lan heereboere, ik toch ien den grond een gemeenen boeremensch en een gullen Geldersman zij, die gèere den Heeren van den Tijdspiegel een goeijen flesch zal schenke, mer voerders hullie, zoo goe as één, al was 't den Heer van Dam van Isselt zelvers, de waarhait seet.

Ik most u dan ten eursten zegge WelEdele Heere van den Tijdspiegel! da gullie veuls te veul op hebt meê die Drenters of Groningers, of hoe die bovelaanders al meer hiete; wij zegge hier mer jimmer Frieze. Ze zijn toch allemaal meê ien sop overgote. We moste veur innige jare op ons derp een nijen Predikaant hebbe, en toe was er ien onder de kandidate, die prèkten wal 't best, da dient gezeed, - mer toe die mij vertelde, dattie drie groote reviere had motte overtrekke, om tot ons over te komme, en dattie den IJssel te Westervoort was getraansperteerd, toe had ik er derekt genoeg af. We kosten 'em nie gebruike. Nou, we hebbe ewèl een goeijen gekrege. Meê derps- of polderzake, nieuwes bemoeit 'ie zich meê, en toe 'k erremmeester was, liettie mij ok mer men vrije libertait. En da dient ok soo, zauw 'k meine. Want as den Domenée mer ielke keer zauw tussen baien komme en zegge, ‘ge most den dronken Giel of Driek den hauwen smit, gelijk we 'm hiete, nie mer bedeele, omdat ze 't al ien drank verdoe,’ ik vraag u, waar most 'et dan wel heen? 't Was geen erremmeester zijn met eere, en den Domenée zauw wel totaliter den baas spele. Hoor eens hier, ik hauw 't meê den menister van Thorbekke in deuzen, allewel ik 't anders nog al iens zij meê den nijen Domenée en den Heer Mackaij, die 't meê den Heer Groen van Prijnsterer hauwe. 't Is alleen mer om den baas te spele, da ze allemaal wille prèkke, ielke Domenée *naar zijne heilige overtuiging* gelijk as ze da noeme, da geloof ik vaast. Mer 'k geloof ook vaast, der is 't dien Heer Groen van Prijnsterer ok om te doe, om zullie da baas spele af te leere. Van Putte is nog zoo dom nie, hé? 't Zauw me ook wa schons zijn, as 'k den onzen op den prèkstoel zag staa, en 'k denke most: ‘Wa ge der zeet, da 's Evangelie, omdat GIJ 't hebt gezeed!’ Neen manneken! dertoe zijdde gij te mennichte keere bij mij achter den langhals gewest. - Mer den onzen is wal wijzer, da issie, en dèrom zeet 'ie ok zoo mennichte keer, dattie zen eegen an den Bijbel hauwt en an de Fermeliere, en assie der somtijds iens ter deeg op lostrekt, en ie dan op den Bijbel klopt, dattet dreunt en 'ie zeet: ‘Daar staat geschreve!’ ik verzeker 't ou WelEdele Heere van den Tijdspiegel! dat er een minsch wal schibberig van worde kan, tot ien de groote toone van de voete.

Doch, om weêr op men aprepos te komme, ik meinde er jullie mer goe wa af te zegge, da ge zoo tussen baie ou hauwt, gelijk as of ge 't meê die Groningers iens zijt, as twee baande op eenen buik, en da ge zoo vulle van die Drentsche en Groningsche brieve doet drukke. Men kan 't da Kalderwelsch, gelijk as den Doomenée zeet, wal anzie, dattet gien minschelikke, mer een kettersche spraake zij. En da 's nie volgens mijne eegene opinie, mer toe ik, 't is al een tijdjengelée, meê den *Ammeraal de Ruij-*

ter, waar 'k een andeel in heb, van Tiel naar Rotterdam zij gewest, toe zij 'k meê men zwager, - da een kruijenier is, en die, onder ons gezeed en gezwege, den man geworde is door mijne zuster, waarrie een schon kaptaaltjen meê betrauwde, - iens op een goeijen Zondag naar een derp, daar ien de buurt gerée. Me zuster was ook meêgegaa en 't jongste kijnd. Ik zal mer nie zegge, wo 't hiet, mer 't was een schon derp. 't Was vroeg ien den merge, toe we uitgerée zijn, want me zwager is wal geen fijn man, mer toch een minsch, die goe van leve is, al zeg ik 't zelvers, en die op den Sabbath-dag nie uit zauw rije voor gien honderd bale koffij, as het nie was, dattie ok zennen gosdienst kon waarneme. 't Was ewèl ok nie geheel uit weelde, want 'ie had er ok nog een laandpacht ien te vordere, waaraf de eene helft toekwamp an den Heer van 't Derp. Er was krekt ok een nijen Domenée gekomme, en die zauw bevestigd worde, dien dag. Der was 'k ewèl nie nij na. 't Heugde mij nog goe, da den onzen iengezegend was, en ik kan ou verzekere, da we 'm toe iengezegend ha'n ok in den rooijen. Ik en den bakker, we zate der 's nachs om twelf uur nog. Toch mogt ik 't nog wal iens hoore. 't Gieng krekt, as 't bij ons gegaa was. 't Was er propvol. Mer wij gingen, toe de kerk afgeloope was, nie naar de pastorij. Wij ware bij den Heer geïnviteerd, en der ha'n we 't goe. Den Heer was een heel gemeen minsch, da moe 'k zegge, allewel 'ie 't wal voele deê, dattie een Heer en men zwager mer een kruijenier was. Mer teuge mij wassie dan allemantjies vriendelik. ‘Niet waar, van Putte!’ zeeddie, ‘wij kunne met malkander spreke. Die burgerij uit de stad wete er nie af, mer 't boeren bedrijf is toch 't allereerste van 't land. De gansche wareld moet er van leve!’

Doch da 's nou ewèl nie wa 'k jullie wau vertelle van da Groninsche. Ge most et een gemeenen boeremins, gelijk as ik zij, mer nie kwellik afneme, dattie bij wijlen iens van den tekst gerakt.

Ze ha'n gemeind der ien da derp, ze een ortedoksen gekrege ha'n, en 'k doch ok bij den intreê, 's aftermiddags, da 't nog al wal was, want et was een schonnen prèkker, en de minsche wierde der anders af, altegaar. 'k Mag nie zegge da ze huilde, gelijk as bij den onzen, mer 't was een minsch toch wonderlik, zoo lang assie der stun te prèkke. Men kost 'em nie ankijke as meê vochtige ooge. 't Was er doodstil ien de kark. Men kost wal een stuiverken hoore valle. En ok nog, toe 't volk naar huis ging, sprak niemes schier een woord. Mer toe we op 't Huis kwamme, toe wasset er een konsternaasje van belang. Da heit man der af van die Groningers. Der lag me de Mevrouw veur mirakel. Men zauw zeggen, as men dien Domenée hoort dattie nies als uit den Bijbel prèkte, mer jawal! 'k Zij dien dag wel beter geinfermeerd. Ge most wete, WelEdele Heere van den Tijdspiegel! da de Mevrauw ien heele voorname is bij 't oprechte volk Gos. Ze is ien intieme van Mevrauw Groen, die nog godzaliger moet zijn as 'er man eegens. Ze is ok zelvers presidentsche van eene godvreezende vrouwen-vergadering, die elk op er beurt gebeeje doe ien een kleine kijnjerschool. Ze zeeje, da, as de Mevrauw bad, et soms wal drie kwartier dure kost. Ze kost da 't best van al de Dames. Mer ik zauw al weêr van men tekst gerakke. Ik wau ullie vertelle, da, toe we der in de receptie-kammer kwamme, dattet toe een heele konsternaasje was. Den Heer

en de kammenier stonde bij de Mevrauw, die op de kannappee lag, zoo lang as ze was meê der gemoed gansch en al open. Da ha'n ze losgetornd, den Heer en de kammenier, omda de Mevrauw een vappeur ha gehad. Nou 'k mag zeggen 't minsch mottet benaauwd genog gehad hebbe, want ze deê al heel raar, en wrong de haand en schreeuwde: ‘Och Heere! uw arm volk!’ 't Duurde een heele wijl, eer de Mevrauw weêr bij der posetieve kwamp. Mer toe was 't ok weêr alles gaauw geklaard, mer toe hoorde we met eemte, waar 't bij toe gekomme was. Geen minsch aârs, mer de Mevrauw haddet gemerkt, dattet mis was meê den nijen Doomenée, en toe ze da zoo uiteen deê, toe wau 'k me zelvers wal, zie! 'k weet nie wa gedaa hebbe, da 'k zoo stom was gewest, om mij door dien Groningschen bovenlaander te late ienpakke. Mer 'k getroostte mijzelvers, 'k was niet beter of slechter as de rest. Den Heer eegens hadder ok nies van gemerkt en onder de prèddekaasje zennen foular nie in den zak kunne hauwe. Mer 't zal me nie weêr gebeure. Nou weet ik, waarbij men die Groningsche wolve in de lammerenvachte kan leere kenne. Hullie sprake eegens, die verraaijt ze. Ze zulle jimmer een *n* uitspreke, waar wij die letter in goeij Hollans weglate. ‘*Da ent, en ent, en ent, maar zonder end!*’ zei de Mevrauw, ‘gelijk as ge een zwerrem bije hoort uitvliege en gonze.’ En 't was waar ok; Mevrauw had 'et an het afleze van den eurste psalm al vernomme, zeê ze, dat et de verkeerde sprake was. En toe zeê ze nog, dat de Groningsche leere pernicieuser was, as 't soosiejalismus, en da'n groote geleerde Heer ha gezeed, dattie nog liever een Turk zauw zijn as een Groningsche. En da zeê ze alles zoo mer los weg, krekt of 't er nies was, en terwijl ze mer zoo zwakjes over den vloer dribbelde. Den Heer hadder mer een knap frommes an, da mok zegge, mer toe 'k er mijn complement over makten (gelijk as 'k geleerd zij, toe 'k van me dartiende tot me veertiende jaar op 't kostschool te Elst zij gewest), toe zeeddie plegtstatig genog, om er hielemaal door van zijn stuk te komme: ‘Dankt God in alles! Maar de bevalligheid is bedrog en de schoonheid ijdelheid, doch eene vrouwe, die den Heere vreest, die sal geprese worde.’ En zoo gink et al voort, slag op slag. Den Heer schonk wel op zijn Gelders gulweg een goeijen flesch, en de Mevrauw ha wel gèrre, da ge der wa na die oogen keekt, en ze zoo in 't geniep somtijs een complementje maktet over der mooije ooge en haand, en der talent van spreke, mer, al ware 't dan zulke groote lui, ze schaamde zich toch, zooals ze zelvers zeeje, dat Evangelium Christi nie. Ik zal 't mijn leve lang nie vergete, daa ik nu geleerd zij, wat et teeke zij, waarbij men die Groningsche ketters kan onderkenne, krekt as men de klophengst kent an 't hiendere.

Ik ha gedoch, da 'k er ullie geene ondienst meê deë, as 'k jullie zeê, wa ik wijt en da ge gèrre, ok om aandere onnoozele bloeije eve as gullie en ik zelvers zij, zauwt waarschauwe. Ekskeseert de foute in mijn brief. In de hoop, da ik nou nooit weêr van me leve van die Drentsche of Groningsche brieve in dien schonnen druk van uwen Tijdspiegel zal leze, noem ik mij meê de meeste achting en respekt

WelEdele Heere van den Tijdspiegel,

UWelEdeler Geh. Dienaar,

ARNOLDUS VAN PUTTE.

Het oprijden van eenen heuvel in Natal.

Eenige bijzonderheden van den oorlog aan de Kaap de Goede Hoop. (*Met eene plaat.*)

De berigten, in het midden der maand Maart met de geregelde maandelijksche stoomboot ontvangen, bevestigen de vroegere tijding, dat de zaken zich op het tooneel des oorlogs beter laten aanzien. De dagteekening van het laatste berigt is 3 Maart, op welken tijd de operatiën der troepen tegen de Kaffers zoo gelukkig waren geweest, dat men in de Kaapstad alle hoop meende te mogen koesteren op een spoedig einde van den oorlog, en verwachtte dat Sir Harry Smith weinig voor zijnen opvolger generaal Catheart zou te doen laten, dan den zegepralenden afloop van den langdurigen en moeijelijken strijd te vieren.

Onder de bijzonderheden van de operatiën der vorige maand, wordt melding gemaakt van het nemen van talrijke kudden vee door de divisiën onder generaal Somerset en kolonel Eyze. Deze troepen kwamen tegen den 11^{den} Januarij naar het hoofdkwartier terug, en gelijktijdig verzochten Sandilli, Macomo, Mapassa en andere opperhoofden der Kaffers om vrede, waarop Sir Harry Smith hunnen raadslieden antwoordde dat hij hun verzoek wilde toestaan en hun leven sparen, indien zij zich onvoorwaardelijk overgaven. Zij aarzelden dit beding aan te nemen, waarop de gouverneur hun den 18^{den} berigtte dat hij hun nog zeven dagen tijd tot beraad zou laten, en indien zij dan niet toestemden, zijne geheele magt hun grondgebied zou binnenrukken. Deze tijd was den 25sten verloopen, en daar toen geen antwoord ontvangen werd, vormden op den 27sten Januarij, 6000 man van alle wapenen zich in zeven kolonnes, en trokken tegen hen op, met last om de stammen van ieder opperhoofd, die zich goedschiks overgaf, te sparen, maar den oogst te vernielen, het vee weg te nemen en alle vijanden te dooden, die in weêrspannige gewesten werden gevonden. De uitslag dezer maatregelen moet nog worden afgewacht; doch men twijfelde niet of zij zouden in zoo verre slagen, dat de Kaffers blijde zouden zijn zich aan alle voorwaarden te mogen onderwerpen, die men hun stelde. Zij hebben gebrek aan buskruid, en moeten hunnen oogst inzamelen, en verlangen daarom naar vrede, terwijl de magt, welke thans ter beschikking des opperbevelhebbers staat, geducht genoeg is om hen te overstelpen.

De bezwaren, welke de troepen gedurende dezen oorlog in de wildernis moeten doorstaan, zijn voorbeeldeloos. Somtijds hadden de soldaten verscheidene weken lang niet van kleederen kunnen verwisselen. Het had buitengemeen zwaar geregend, somtijds drie dagen achtereen zonder ophouden. Er waren geene tenten, en zoowel officieren als manschappen moesten op den grond slapen, zonder doorgaans iets anders tot beschutting te hebben dan eene deken. Kolonel Burns en zijne afdeeling, die den 14^{den} December met 50 ledige wagens van White Kei naar Whittlesea waren vertrokken, om levensmiddelen te halen, hadden dagen achtereen geweldige onweders en zware regens gehad, en de grond was zoo moerassig, dat somtijds tot vierentwintig ossen toe

voor elken wagen moesten gespannen worden. Op den 21, 22 en 23sten December konden zij slechts eene (Eng.) mijl daags vorderen; de Kaffers beloerden hen intusschen van de omliggende heuvelen, maar waagden het niet hen aan te vallen. Eindelijk volbragten zij hunnen marsch in negen dagen, terwijl die afstand gewoonlijk slechts drie dagen vereischt.

De Kaapsche wagens zijn geheel op deze moeijelijke togten berekend. Wat zij dikwijls te lijden hebben, zal men zich kunnen voorstellen bij eenen blik op de bijgevoegde plaat, eene afbeelding van het oprijden van Uncommoss Hill, boven de Uncommoss-River in de kolonie Natal, aan den weg naar den zendelingspost Morley. Een Afrikaansche wagen behoort buitengemeen sterk te zijn; gelukkig heeft men geen gebrek aan verschillende houtsoorten tot zulk een einde geschikt. De wegen in sommige streken van Natal zijn vervaarlijk slecht, en zouden voor Europesche voertuigen geheel onbruikbaar zijn; maar de Hollandsche boeren hebben het bouwen van sterke wagens tot hunne grootste studie gemaakt. Zij worden getrokken door een span van twaalf of veertien ossen, met jukken op den nek aan een langen ketting of touw gespannen, dat aan den disselboom van den wagen is bevestigd. Elke os heeft zijnen naam, waarnaar hij luistert, en wordt in gedurige vrees voor de zweep gehouden, waarvan de steel tien of twaalf voet lengte heeft, en die in de handen van een geoefend drijver een geducht straftuig is, dat dikwijls door de huid heensnijdt en het dier levenslang een teeken geeft. De ossen hebben riemen van ongelooide huiden om de horens, en een inboorling wordt vereischt om het voorste paar te leiden. De beste drijvers zijn Hottentotten, die langs het span gaan of zich voor op den wagen zetten, en de ossen aanroepen in eene taal, die voor oningewijden zoowel onuitsprekelijk als onverstaanbaar is. Zij leggen tusschen de dertig en veertig (Eng.) mijlen daags af, en kunnen dit, met behoorlijke verzorging, op tamelijk goede wegen maanden lang doen. Alle wagens hebben een linnen kap of tent, die geolied of van binnen gevoerd is, zoodat men bij koud of regenachtig weder daaronder droog en warm blijft.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Van Sendens nagelatene leerredenen. Eerste, tweede en derde Aflevering. - 1851-1852.

Have, pia anima!

Wanneer wij nu en dan van de boekenplanken nagelatene werken ter hand nemen, of hoofd- en hartvruchten van menschen, die niet meer onder de menschen zijn, maar in eene andere wereld dan deze menschenwereld, - alsdan grijpt ons, en ieder met ons, een zeker eigenaardig weemoedig gevoel aan, - zoo iets van het bezit eener erfenis of erflating, eene dankbare herinnering aan den testator, die zijne goederen aan allen vermaakte die er na hem overblijven. - Het beeld van den schrijver, of geleerde, of godgeleerde, behoeft juist niet aan den wand te hangen; zijn werk is zijn beeld, dáár leeft en herleeft hij, en heeft eene betrekkelijke onsterfelijkheid verkregen, - waar onze hand den bundel leerredenen van eenen Borger, van der Palm, Clarisse opneemt, wordt het oude testament (de erflating bedoelen we) telkens weder aanvaard, en meermalen heet het dan in den geest, in de stilte van het boekvertrek: ‘Have, pia anima!’ Wie deelt niet met ons dat eigenaardige gevoel van weemoedige en toch troostrijke herinnering, als de geesten nog tot ons spreken van het blad, uit de letter, en het afgebroken verkeer wordt aangeknoopt, de band vernieuwd en geheiligd, die eens den sterveling met zijnen broedersterveling zamensnoerde? De oude bekende komt dan terug, men ziet, men hoort hem, hij opent den mond weder: die kleine vergoeding misgunt Freund Hain ons niet; - zoo ergens, mag der Knochenmann hier het epitheton ornans: ‘Freund’ wel dragen; want hij houdt de vriendschap warm na den dood, en maakt het graf tot eene - spoorwegstation - waar men afscheid neemt, men de geheele reisbagaadje vertrouwelijk aan den voortstoomenden vriend achterlaat, die er niet aan denkt om die erflating - te repudieren. - Ook van Sendens leerredenen spreken voor hem tot zijne landgenooten, waar hij is afgeroepen van het woelig tooneel des levens, waar hij de algemeene levensreize en de daarin beslotene exceptionele kleinere reize naar Palestina had voleindigd - helaas! niet op het papier. - Zal nu, zooals ons ergens in een dagblad gemeld is, hier een geschikte plaatsvervanger hem opvolgen, - en *kunnen* reizen, zien, en mededeelen, zooals van Senden dit vermogt? dat hopen en wenschen wij om meer dan ééne reden. - In allen gevalle zullen de leerredenen van den nu, in hoogeren zin, geemeriteerden, Zwolschen kanselredenaar, en wat niet minder zegt, Nederlandschen

geleerde, aan het grooter publiek welkom zijn, - en ook voor velen zijne afbeelding, en voor velen zijn grafteeken. - Van Senden was een mensch in originali, geen duplikaat, geen repliek, geen kopij, - hij stond zelfstandig en zelfdenkend te midden van eene schaar menschen op krukken en stelten, en in de kunstmatige machines gebakerd om te kunnen blijven staan, hij had meer van eene vuur- dan van eene water-natuur, - en gaf zich bloot, en gaf zich lucht zoo als hij *was* - hij gevoelde even diep als hij scherp en helder dacht, - bij hem was hart en hoofd steeds op de marschroute: - voorwaarts! - hij heeft veel gedacht, gevoeld, gedaan, geschreven - ondervonden - en gereisd, - hier staat hij onder zijne nog levende ambtgenooten en vrienden in een bijzonder licht, en dat licht zult ge in zijne nagelatene leerredenen terugvinden, - de reis naar Palestina was de groote, en ook de laatste phase in zijn leven. - Wij hebben hem bij zijne terugkomst in het vaderland even de hand kunnen drukken; maar de man was te vol, te overgevuld, om ons geest en hart, zoo als meermalen, toen te kunnen openen, daarop is hij naar de Lares en Penates teruggekeerd, en thans overgegaan in de rijen der goede geesten hier boven in het vaderland, waar de reizigers wel aankomen, maar niet terugkeeren, en waarschijnlijk, als het hun vrij stond, ook niet op deze kleine aarde - Sterne noemt haar ‘the little dirty planet’ - zouden wenschen terug te keeren, - daar zal hij ook zijn ‘te huis’ gevonden hebben, en boven alle landen, grenzen, tijd- en plaats-berekeningen verre verheven, de aardsche reize in hoogeren zin voortzetten, en datgeen gevonden hebben wat wij nog wachten, - wat wij allen wachten, - zooals hij eenmaal met ons in geloof, hoop en liefde - het betere leven!

Have, pia anima!

De individualiteit van van Senden is niet te miskennen in zijn kanselarbeid, hij is daar zelf (all himself), en niet nagebootst of uit brokstukken van andere voor-prekers zamengesteld; welligt heeft hij, wat kern, kracht en beknoptheid betreft, met den bekenden Dräseke eenige overeenkomst. - Onder onze thans levende kanselmannen zouden we niemand weten, die nevens hem staat, - hij is al prekende te zelfstandig gebleven, om door eenige bijzondere vergelijking juist gekenmerkt te worden. - Men heeft wel eens aangevoerd dat van Senden, vooral in zijne lijdenspreken, den Germaanschen toon wat hard had aangeslagen: - 't kan zijn, wat den vorm hier en daar betreft, - en wie neemt niet somtijds, wetend of onwetend, schuldig of onschuldig, iets van den vreemden vorm aan, zonder deswege de oorspronkelijkheid te verliezen? - Er zullen weinigen zijn, die niet eens in de homiletische schatkamers der buurlieden hebben gegluurd, en dat er dan een stofje of vlekje blijft hangen, is geene doodzonde, anders zijn zekerlijk 15/16 deel onzer Protestantsche predikers - zondaren. - Van Senden gaat, als we zoo mogen spreken, in zijne leerredenen, gemakkelijk over den vorm heen. Zijn geest is te vurig en te krachtig, om bij voorkeur aan de partitien en subpartitien met eene angstvallige benaauwdheid te blijven, hangen, en zichzelven en zijne toehoorders in een keurslijf te rijgen, dat uit drie, tweemaal drie, of driemaal drie stuksken is gemaakt en zamengevoegd, en waar de *taille* der preek, zoo als men zegt, zeer voordeelig en sierlijk verschijnt. - Voor zoo iets

was de man te natuurlijk, te krachtig, te voortvarend, hoewel hij onwillekeurig die verdeeling meestal volgt, - de geheele preek zat hem in het hoofd en het hart, en moest er uit, - daar konden die bedaarde, voorbereidende werkzaamheden niet geduld, welke elders - als het werk der ingenieurs bij de belegering - zijn bepaald. - Van Senden heeft, in zekeren zin, zijne leerredenen telkens *gegoten*, en ze niet eerst *gesmeed* en gekunsteld, met velerlei versierselen opgepronkt, - dat sieraad van stijl en beeld kwam van zelfs, dikwerf schier te rijk, - hij behoefde er niet op te wachten: - zijne muze - in den edelen zin, zijne preek-muze - wachtte hem reeds, en zoo vloeide de kanseltaal hem eerst uit de pen, of liever uit hoofd en hart, en dan nog eens tot de gemeente. - Vandaar de eigenaardige losheid, somtijds de oppervlakkigheid, de beknoptheid in deze leerredenen, de warmte, die niets van de studeerlamp of van de studeerkaarsen (van Senden duldde geene studeerlamp) heeft overgehouden; vandaar die grepen, links en regts, die *onder*, niet *vóór* de bewerking, werden gedaan, en ons dikwerf meer den spreker, dan den schrijver doen terugvinden. - Het theologisch, dogmatisch standpunt van van Senden was in het algemeen positief-, niet negatief-liberaal, - blijkens zijne uitgegevene preken over de Hervorming en tegen de Dweepzucht; - hij heeft het niet zoo ver kunnen brengen, om met den tijdgeest te transigeren, en zich aan te sluiten aan de partij van den teruggang, die hij nadrukkelijk bestreed; welligt dat zijne geleerde, oudheidkundige studiën, eerst de apologetische, toen de geographische, hem meer en meer vreemd maakten van het leerstellig strijdperk, waar hij zekerlijk niet onder de minste matadores zoude gestreden hebben, en voor geen woedende stieren bevreesd was, als ze in dolle vaart op hem aanstormden; - van Senden was en is Evangelisch gebleven - hij hield zich met sterke armen vast aan weinige heldere, onbetwistbare geloofswaarheden; wat daar buiten lag, door menschen aan den Bijbel vastgeknoopt, aangehangen, aan- en opgeplakt, liet hij stil ter zijde liggen, daarvoor had hij eigenlijk - *geen tijd* - en benijdde anderen het voorregt niet, om hunnen tijd daaraan te besteden, - hij was te warm, te vurig, te levendig van aard om langen tijd in een systeem-doornbosch rond te wandelen, dan kwam tot hem - zijne muze - en bragt hem ergens anders heen - ja, zijne muze, - want van Senden was evenzoo wel dichter als kanselredenaar en oudheidskenner, dat bewijzen u zijne leerredenen - en niet minder de Alpenreize, die welligt onder de meest voortreffelijke reisbeschrijvingen behoort, welke onze leeftijd heeft begroet, - hem was het beeld, de gelijkenis, het poëtisch kleed voor zijne gedachte steeds als ter hand - hij had er somtijds last van, en moest zijne verbeelding een gebiedend: terug! toeroepen, waar zij hem aan de schrijftafel, met de preek voor zich, verraste; - beschrijven, ja, beschrijven (de waarde gemeente noemt dat: schilderen), was hem een dagelijksch brood: wij zullen er later proeven van geven, - dan vloeide de stijl als een prachtige stroom daarheen, en de toehoorder reisde op eens met den wakkeren Ulysses mede, - daarom ontbreekt meestal in de leerredenen van den rustenden leeraar de diepere blik in de theologische licht- en omnevelde wereld, de uitvoerige uitlegging, de mystische of symbolische opvatting: - alles was in om en bij van Senden te

helder gebleven, om zich op *die* wijze, ten gerieve zijner toehoorders, te verlustigen, - de man ging regt af op het hart en de ziel zijner gemeente, en waar zijn eigen gevoel sprak en hem overweldigde, werd die taal verstaan en erkend. Zoo leeft de ontslapene nog altijd voort onder zijne gemeente, vrienden, en onder degenen, die met hem nog naauwer verbonden waren. - Wij mogten dit inleidend woord niet achterwege laten, bij de beknopte aankondiging zijner nagelatene leerredenen, die ons gedeeltelijk zijn toegezonden.

De eerste aflevering bevat drie leerredenen: over het *wederzien*, Lukas VII v. 15^{b}., over *Jezus krib*, Luk. II v. 16^{b}. en de *oudejaars avond*, Job I v. 21^{b}., - derhalve reeds tegenstelling en verscheidenheid genoeg. - De moeder te Naïn gaf aanleiding om aan de hereeniging in de betere wereld de beschouwing te wijden - van de gronden waarop dat geloof steunt, van den heiligenden invloed, dien het uitoefent, van de rijke vertroostingen, die het schenkt; - hoewel hier twee en drie min of meer zamenvloeijen, heeft de leeraar de lijn toch scherp trachten te trekken, - de onsterfelijkheid wordt dan hier zooveel dat kan bewezen, de moeijelijkheden eener herkenning aangeroerd, - de verklaringen van het Evangelie als onbedriegelijk gehandhaafd. - Zeer kort en levendig is hier de ontwikkeling. - De heiligende invloed wordt beschouwd, - deze trekt ons af van de zonde, veredelt onze aardsche betrekking, doet ons staan (beter: streven) naar volmaking - en de bron der vertroosting vloeit bij de herinnering aan de verliezen der onzen, - troost bij de legerstede van stervenden, en herinnert ons om - te volgen. - Deze verdeeling brengt eene buitengewone beknoptheid in de behandeling te weeg, - de leerrede is veel meer eene korte uitspraak van geloof en hoop, maar zij verdiept zich gelukkiglijk niet in de geheimen der toekomst, of schetst toestanden, die buiten het Evangelie zijn ontloken in het gemoed des predikers, - alles is ten minste klaar en bevattelijk, zooveel zulk een onderwerp toelaat. - Om het gemoedelijke in deze leerrede te waarderen, deelen wij het slot mede:

‘Dat oogenblik van volgen komt eindelijk. Toehoorders! ware het volgen alleen, dan zoude het niet zoo zwaar zijn voor den Godvruchtige. - De grijsaard, die alles heeft verloren, - wiens speelgenooten, wiens vrienden der jeugd, wiens ouders en geliefden en weldoeners lang zijn vooruit gegaan, - en die, nu reeds onder het derde geslacht, meer dan vreemdeling is, - hij scheidt gelaten; - hij haakt zelfs naar de lang gewenschte hereeniging en verplaatsing. Zoo is het echter niet met allen. Daar zijn er, die zich nog omringd zien door zulken, aan wie heilige banden hen strengelen. Zij staan kinderen achter te laten, die ter naauwernood hen gekend hebben, - of telgen, bij welke zij het werk der vorming en opvoeding pas beginnen mogten. Daar zijn liefhebbende echtgenooten, jegens welke zij verpligting hebben, - weldoeners, wien zij nog den tol der dankbaarheid moeten betalen. - Heft allen uwe oogen op naar het land der hereeniging. - Het zwakke kind, dat gij hier achter laat, zult gij eens, nadat het de vormschool der aarde doorliep, beter wedervinden, - gij zult het zien, prijkende met de vruchten van het uitgestrooide zaad. - Eene lange eeuwigheid zal u tijd bieden, om te doen wat de

kortheid van het aardsch bestaan u belet heeft. - Den éénen dank, dien gij hier wildet uitstamelen, zult gij millioenen malen herhalen; want de dierbaren volgen u; de plaats toch is één, - en de kring is één, - en het genot is één van allen, die hier in boetvaardig en dankbaar geloof aan Jezus en in liefde tot Hem en elkander verbonden waren. - *Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven van nu aan; opdat zij rusten mogen van hunnen arbeid, en hunne werken volgen met hen*[1)], hunne geliefden volgen hen na! - Amen.'

Jezus krib, was het opschrift eener preek, die wegens het opschrift ons minder aantrekt - eene kerstijd-feestrede - 1. Jezus krib, wat zij *toen* was, 2. Jezus krib, wat zij *nu* is, - en derhalve - zij was een leger, verscholen in donkere verborgenheid, gekenmerkt door de grootste behoeftigheid, omhuld door onoploslijke raadsels - hier in deze rede is wel het 'pars pro toto' genomen, en wij houden de kribbe hier voor eene poëtische spraakfiguur, gelijkluidend met Christus' heugelijk geboortefeest. - Het tweede deel schetst ons de kribbe, wat zij *nu* is (welligt beter, zooals ze nu erkend en gewaardeerd wordt) en hier treedt dadelijk de prediker op het hem eigen gebied der beschrijving: hier is de autopsie van den pelgrim, die zijnen hoorders kan mededeelen (eene meer dan bijzondere bijzonderheid) niet wat hij las of overschreef, - maar wat hijzelf *zag*, - wij mogen deze schildering onzen lezers waarlijk niet onthouden:

'Ik zeide, de krib van Jezus is het voorwerp, waarop de wereld staart.

Ziet die allen in de oogen, welke dezer dagen het groote Christenfeest vieren. Zij hebben hunne blikken gerigt naar één en hetzelfde land; naar dat, hetwelk het Heilige genoemd wordt. Welke stip op dien bodem is het, waarop al die voorstellingen uit het oosten en westen, uit het zuiden en noorden zijn nedergezonken, waar zij elkander ontmoeten? Is het de Libanon, zoo als hij in bergtrappen opklimmende, ceders doet groeijen, en de kruin van zijnen Hermon laat blinken in eeuwige sneeuw, hetzij de middagzon er op flikkert, hetzij de ondergaande dagtoorts al de kleuren van den regenboog er op doet spelen? - Of is het Jeruzalem, dat - reeds dertig maal honderd jaren tellende, - eens het licht was, blinkende in de duisternis en schaduwe des doods? - Neen, berggevaarte en tempelstad wijken thans voor het stedeken, waar eens Jakob met tranen in de oogen en een gebroken hart kwam, - waar Ruth aren las, - waar de jongeling David zijne eerste groote gedachte schiep en zijne schoone gewaarwordingen had, - terwijl hij de schapen van zijnen vader Isaï weidde. - Het herdersstadje Bethlehem, ziet, dat is het blinkend plekje, dat schittert in aller oogen. - Niet de put, waaruit Davids krijgsgezellen het water haalden, - niet het huis van Isaï, of de tent van Boaz zoeken zij daar; - neen, minder dan dat al, - de krib van Jezus. - En de plaats, waar zij eens stond, is niet verloren. Eene overlevering, die uit de eerste eeuw onzer jaartelling dagteekent, wijst eene grot aan, die de stal der herders geweest is, waarin hunne krib stond. Een heiligdom der eerste Christenen geweest zijnde, werd aldaar, omtrent het begin der vierde eeuw, eene kerk opgerigt, die, twee eeuwen later hersteld en vergroot, er nog staat. Het is

1) Openb. XIV: 13.

een groot gebouw. Haar schip, dat van het koor is afgescheiden, wordt gedragen door vier en twintig marmeren zuilen van achttien voeten hoog; iedere rij een twaalftal uitmakende, verheffen zich die kolommen. Het koor is groot en schoon. En vóór het altaar dier kerk is aan wederzijden van hetzelve een ingang; men daalt met vijftien trappen neder in de grot, die onder het koor is. - Die grot bevindt zich niet meer in haren natuurstaat. Marmerplaten en blinkend gesteente zijn er ingevoegd en zijden gordijnen er gehangen, om gewelf en zijwanden te bedekken. Ook de vloer is met marmer belegd. Twee en dertig zilveren lampen hangen er, - dit onderaardsche vertrek vervullende met een licht, dat nimmer taant, dat wedergekaatst wordt door de wanden. Slechts hier en daar treedt, te midden van het bekleedsel, de gedaante van de grot, zoo als zij was, te voorschijn. Die grot is zeven en dertig voeten lang, elf voeten breed en negen voeten hoog. Aan de oostzijde van haar, tusschen de beide trappen, ziet men eene nis van acht voeten hoog en vier voeten breed; hier blinkt in eenen zilveren stralenkrans, die eene marmerplaat omgeeft, welker wand jaspis is, het omschrift: *hier is van de Maagd Maria Jezus Christus geboren;* terwijl daar tegenover eene kunstig gemaakte krib staat, zullende die der herders verbeelden. - Toehoorders! zoo ver ik er van ben, om op overleveringen, die grond missen, geloof te bouwen, - zoo verre ben ik er ook van, om mededeelingen der oudheid, die op gronden steunen, te verwerpen. Ik houd het er voor, dat uit de geheugenis der menschen de plaats, waar hun Heiland is geboren, nooit is verloren gegaan. Ik acht het eene merkwaardigheid te wezen, een wereldverschijnsel! De stamhuizen van vele voorgeslachten zijn zonder spoor verdwenen. Andere, uit rotsen gebouwd, op rotsen gesticht, liggen in puin; zij waren niet verheven boven de vergankelijkheid! Maar de plaats is ongeschonden, die het toevlugtsoord van Maria was, waar zij *haren eerstgeboren' zoon nam, en Hem wond in doeken en Hem nederlegde in de kribbe. Toen* geene oogen, dan die van weinigen - *nu* die van millioenen, bij honderden te tellen. Of zij wonen in dorpen of steden, - of zij de bevolking uitmaken van zetels voor wereldhandel en bestuur, - of hutten of paleizen hunne verblijven zijn, - zij allen staren heden naar de plaats, waar Jezus krib stond. - Welk eene verzameling van beschouwers; welk eene menigte! - Geliefden! hoe is het *toen* en *nu* veranderd. En gij, die hier zijt in het heiligdom, gij slaat mede daarhenen uwe oogen. Want Christenfeestvierders zijt gij niet, zoo een ander voorwerp u thans aftrekken, u thans boeijen konde. - Wij volgen de millioenen, - wij allen volgen gaarne in onze ziel de opwekking: *laat ons dan henengaan naar Bethlehem!'*

De oudejaarsavondpreek, over Job I: 21^{b}. - is, ook naar den grondtoon van den tekst, een sierlijke gevoelsklank, eene regt aangrijpende variatie op het thema van afscheid en beproeving: de verdeeling lag hier gereed, - zeer juist schetst de spreker wat de Heer gegeven heeft, gezondheid, voorspoed, arbeid, onderwijs, godsvrucht, - maar evenzoo wat de Heer nam - een woord voor de treurenden, - zeer kort is de aanwijzing - hoedanig de Heer voor alles geprezen kan en moet worden. - Men zoeke bij den, tot hoogere godsvrucht gestemden prediker, op een laatsten dag des jaars, toch niet naar geleerde en omslagtige

uitweidingen, - daarvoor is de ure te plegtig en te rijk - aan den eisch van het vroom gevoel voldoende, voldoet van Senden zekerlijk door deze rede.

De tweede aflevering brengt ons eene beschouwing van het *tellen der dagen*, naar aanleiding van Psalm XC: 12. Eerstelijk wordt deze bede beschouwd als merkwaardig door haren oorsprong, - schijnbaar overbodig uithoofde van haren inhoud, - en noodzakelijk van wege den aard des menschen - eene preek vol menschenkennis - eene menschenstudie - juist hier datgeen, wat men bij liberale en illiberale kanselstukken gewoonlijk mist, welligt omdat het meer inspanning en oefening vereischt, en nog iets anders is, dan een dor, opgeschroefd, klinkend en blinkend kansel dogmatismus: - het praktische leven teruggekeerd en toegelicht op den kansel. - Men oordeele: de schrijver schetst den indruk, welken de dood onzer betrekkingen op ons maakt; hij vervolgt alzoo:

‘Intusschen, het is opmerkelijk, - ook die indruk verliest spoedig bij de meesten zijne kracht; hij gaat bij velen geheel voorbij. Wilt gij, Toehoorders! den mensch bespieden, - ach! u zelven ook, - zoo als hij het denkbeeld der sterfelijkheid en broosheid van zich verwijdert? - “De overledene was wel bedaagd;” - “maar ik,” hervat hij, “ben nog zoo oud niet.” Dus zegt niet alleen de jongeling, ook de man. Zelfs hij of zij, die de zelfde of meer jaren bereikt hadden, vleijen zich er mede, dat hun gestel toch sterker is. - Is de overledene in de jaren der jeugd bezweken, - er zijn weder andere drogredenen. - “Hij was zwak,” zegt de eene. “Hij heeft zich te veel blootgesteld,” - oordeelt de andere. “Hij had kunnen behouden worden,” zegt de derde, “wanneer een andere weg tot herstel en tijdig door hem ware ingeslagen.” Ja, wanneer er ook een valt, die in jaren en kracht waarborgen vond voor een lang leven, er zijn uitvlugten genoeg. - “Voor die ziekte ben ik niet vatbaar!” - “Aan dien zamenloop van omstandigheden sta ik niet bloot!” - “Voor dat gevaar zal ik mij wel wachten,” - Doch waartoe meer? - Terwijl den mensch niets onderscheidt van zijnen broeder, zoekt hij zich van hem te onderscheiden. Terwijl het zwaard des doods aan eenen fijnen draad boven ieder hoofd hangt, waant hij, dat hij niet bedreigd wordt. Van het sterflot, allen geworpen, meent hij uitgezonderd te wezen, of het althans lang, zeer lang te zullen ontwijken.

Broeders en Zusters! nu in het leven nog, - eens en weldra ook in den dood! - heb ik ook u, heb ik ook mij zelven geschetst? Zijn die drogredenenaars ook wij geweest? zijn wij het nog? zullen wij het weder worden? - Inderdaad, dan is het niet overbodig, den wensch tot den onzen te maken en de bede over te nemen: *leer ons onze dagen tellen!* - Die bede heeft ons getroffen; merkwaardig door haren oorsprong uit grijze oudheid, - schijnbaar slechts overbodig van wege haren inhoud, - erkenden wij, dat zij noodzakelijk is van wege den aard des menschen.’

De heilzame uitwerking van dat tellen der levensdagen wordt bewezen, omdat wij daardoor vooreerst in het werk en de betrekkingen des levens getrouwer zijn, - ijveriger in het behartigen van het heil onzer zielen - en onder het bezwaar en lijden dezer aarde getrooster. - Ook deze rede

leert ons dat verstand en gevoel, in de kanselrede gepaard, volstrekt geene mesalliance is.

Koopt den tijd uit. Efez. V: 16. De les, hier gegeven, wordt beschouwd als juist in hare vooronderstelling, - rijk in haren inhoud - toepasselijk op onze dagen: - louter praktijk uit en voor het leven - de apostolische wijsheid blijkt meer en meer onder de menschkundige behandeling van den vrijmoedigen spreker onze wijsheid te zijn. - Als eene kleine proeve, ook om te leeren wat praktisch preken is, volge hier de toespraak aan de jonge lieden.

'*Koopt den tijd uit*, jonge lieden! - In den leeftijd, waarin gij u bevindt, staat gij er zeer voor bloot, om dit niet te doen. De levendigheid u eigen, de groote vatbaarheid voor vermaak, de zucht tot navolging van anderen leiden u ligtelijk af van het nuttig gebruik des tijds. - Intusschen, hoe veel die, welke op meerdere jaren zijn, aldus ook verliezen, gij verliest meer dan zij. Terwijl zij hunne betrekking hebben, moet gij ze nog zoeken, en gelukken zal het u niet, als gij niet door kundigheden en goed gedrag u aanbeveelt en daarin uitmunt. Of gij den tijd nu uitkoopt, dan of gij hem laat verloren gaan, daaraan hangt uw lot in de wereld. Daarom woekert met de oogenblikken; zoekt elke gelegenheid tot nuttige onderrigting; vormt uwen geest en uw hart; vreest God, en doet aldus winst voor tijd en eeuwigheid. Acht gij u soms nu verongelijkt bij anderen, die alle inspanning ontwijken, geene zelfverloochening kennen en slechts leven voor hun vermaak, - de tijd zal komen, waarop gij geregtvaardigd wordt. Maar wat zeg ik, hij zal komen? Is hij er niet reeds in de voorbeelden van hen, die de jaren van het eerste tijdperk des levens hebben verbeuzeld? Hoe staan zij daar in rijperen leeftijd, hoe wenschen zij met hartverscheurend berouw de jaren, waarop de bloeijende jeugd zich vormt en verzamelt, vurig maar te vergeefs terug! - Ach! met medelijden zie ik op u allen, Mannen, Vrouwen! die erkennen moet, dat gij den tijd niet hebt uitgekocht. Weet gij wel, dat het tijdverlies een onherstelbaar verlies is? - Uwe gezondheid, als zij verloren is gegaan, moge de geneeskunst u terug kunnen geven; middelen, als zij verkwist zijn, de fortuin u weder in den schoot kunnen werpen; - de eens ontvlodene tijd keert niet terug. Hij is een snelvlietende stroom, die niet stilstaat, die niet wederkeert, - hij is in rusteloosheid gelijk de zee in hare beweging. Het water, dat gij niet geschept hebt, terwijl gij stondt aan den tijdstroom, is voortgespoed in de eeuwigheid. - Zijt gij menschen, kort van dagen, en kent den prijs des tijds niet? - Zijt gij huishouders Gods, en kent uwe verantwoordelijkheid niet? - Zijt gij Christenen, en weet niet, dat gij Hem moet volgen, die werkte, zoolang het dag was? - Zijt gij kweekelingen voor de eeuwigheid, en kweekt en vormt gij u niet in den tijd, den welaangenamen tot zaligheid?'

De wijzen uit het Oosten, sluiten deze aflevering. Matth. II: 1-11, eerst de toelichting van het verhaal, en vervolgens eene aanwijzing van de wijsheid die tot Jezus brengt, en de opwekking daartoe.

Onze lezers zullen zekerlijk zeer gaarne wenschen te weten, hoedanig van Senden over de veelbesprokene en dikwerf mishandelde, en steeds bestredene, maar altijd toch terugkeerende en onverdoof-

bare - ster - (v. 2) oordeelde. - Welnu, men hoore en beproeve:

‘De Magiërs wendden hunne oogen naar den hemel, om die (voorteekenen) daar te ontdekken. Zij geloofden, dat de veranderingen daar boven de dingen, die hier beneden stonden te gebeuren, aanwezen. Een luchtverschijnsel, eene staartstar, een bijzondere stand of vereeniging van sterren waren dingen, die gewigtige gebeurtenissen hem aankondigden, die deze teekenen wist te onderscheiden. - Terwijl zij, onledig in de beschouwing van het starrengewelf, vervuld zijn met de gedachte: de Heilvorst uit de Joden moet weldra daarboven aangekondigd worden, - ontdekken zij iets buitengewoons. Een geheel vreemd verschijnsel boeit hunne oplettendheid, - het zelfde, Toehoorders! dat ook ten jare zestien honderd en vier werd waargenomen en, volgens vaste wiskunstige berekeningen, ook omtrent den tijd van Jezus geboorte moet plaats gehad hebben. - Zij zien twee dwaalstarren (Jupiter en Saturnus), die anders op verwijderden afstand van elkander zich bewegen, geheel in elkanders nabijheid. De glans van beide vereenigt zich aan den morgenhemel. “Dat beteekent iets groots; dat is aanwijzing der geboorte van den Koning der Joden”, zeggen zij. En in heilbegeerig verlangen, om Hem te begroeten in het leven, en hulde, onder het aanbieden van geschenken, Hem toe te brengen, begeven zij zich dadelijk op weg. Naar Jeruzalem rigten zij hunne schreden; daar, in de hoofdstad des Joodschen lands, zal ieder het hun kunnen zeggen, waar Hij zich bevindt, dien zij zoeken, de geborene Koning der Joden.’ enz. enz.

‘Zij nu, zegt vers negen, *den Koning gehoord hebbende, zijn henen gereisd; en ziet, de star, die zij in 't Oosten gezien hadden, ging hun voor, tot dat zij kwam en stond boven (de plaats), waar het kindeken was*. Wij zien hieruit, dat de Wijzen de reis van Jeruzalem naar Bethlehem in den avond voortzetteden, denkelijk, omdat zij, laat op den dag van Herodes komende, en hoorende, dat zij slechts twee uren van de stad Davids waren, door een verlangen werden voortgedreven, te sterk, dan dat zij tot den volgenden dag konden wachten. - En juist op dien weg is het, dat zij weder het zelfde aan den hemel waarnamen, dat zij ook in het Oosten gezien hadden. Ik heb straks opgemerkt, dat dit was geweest het zamentreffen van twee dwaalstarren. De beide starren, na éénen nacht zich zoo in elkanders nabijheid vertoond te hebben, dat zij slechts ééne star schenen te vormen, hadden zich weder verwijderd, omdat de eene star de andere voorbijging. Naar den vasten loop echter, dien beide volgden, moesten zij voor den tweeden en dan nog eens voor den derden keer weder in de straks vermelde plaatsing komen, zoodat zij zamen zich dan telkens als ééne star vertoonden. Dit nu geschiedde juist in dien nacht; dit moest thans juist geschieden aan het zuidelijk gedeelte des hemels. - Zoo was het dan, alsof die star hun voorging, alsof zij stond boven het huis te Bethlehem, waar het heilig gezin woonde.’

Zietdaar van Senden ook eens als Bijbeluitlegger, - wij laten het in het midden, in hoeverre deze verklaring - (zekerlijk niet geheel onbekend) - voldoende is, om alle bedenkingen op te lossen, en in hoeverre het meer vernuftige en scherpzinnige hier door de bestaande moeijelijkheden voor altijd wordt belem-

merd - de eigenaardige wijze van behandeling is echter te merkwaardig, om aan de oplettendheid van den belangstellenden lezer te ontsnappen. - De toepasselijke zijde van het bezoek der wijzen, om ook ons tot Jezus te brengen, wijst ons op den aard der wijsheid - op de middelen, die zij gebruikt - op den loon, die haar volgt.

De derde aflevering wordt geopend met eene rede over den *starrenhemel*. - Dat thema schijnt onder de meest gezochte en geliefkoosde 'Bijbelstoffen' te behooren, waardoor de predikers worden aangetrokken. - Men zoude een bundeltje preken kunnen verzamelen, en des noods uitgeven, - *alleenlijk* over den *starrenhemel*, waarbij wij gaarne van der Palm's schoone preek over den regenboog, als aanvoerder en propugnator omnium, wilden begroeten in het eerste gelid. En geen wonder! - het onderwerp is uitlokkend voor den redenaar, en boeijend voor den hoorder: - men verlaat, in den naauwer' zin, de geschiedkundige, platgetreden, dogmatische, exegetische aarden baan, en stijgt hooger op, bewandelende de hemelbaan, 'bezaaid met het stofgoud der sterren, nevens de kronkelende slang en den melkweg, benevens den Orion, enz. enz.:' - de verbeelding heeft speelruimte - de grootheid der schepping moet op de verheffing van den stijl, en de ronding der geschrevene volzinnen terugwerken. - Waarom over de natuurpreken onbarmhartig den staf gebroken? Onze tijd eischt immers ook op den kansel afwisseling, licht en duister, - schokken - electrische schokken - kleine stuipen - de moderne, gecultiveerde, lezende, sensibele wereld, zooals ze zich des Zondags in de kerken als 'gemeente' vertoont, wenscht hare eischen ook dáár bevredigd te zien, - en derhalve zal eene preek over den starrenhemel niet afgewezen worden. - Van Senden nam, in *deze* gegevene omstandigheden, uit den 8sten Psalm, alleenlijk de woorden: '*wat is de mensch*!' Deze nu beschouwt den hemel - als starrenhemel - als starrenhemel, die het werk is van Gods vingeren, - als starrenhemel, waar hem woning is bereid. - Wij deelen den lezer dadelijk de beschouwing van den starrenhemel mede, zooals de redenaar hem voorstelt, - zoowel wegens de welsprekende taal, als verhevene voorstelling.

'*Wat is de mensch!* Tot dien uitroep heeft althans rijper leeftijd, bij de beschouwing van den starrenhemel, u moeten brengen. Zegt, is dan niets van de slotsom der onderzoeking des hemels gedrongen tot uwe ooren? Weet gij dan niet, dat onze aarde een bol is, die, als eene star, er zweeft onder starren? - dat *die* hemellichten, welke eenen loop, afwijkende van de andere, beschrijven en met hooger gloed flikkeren, zusterbollen zijn van der menschen woonstede, gelegd, gelijk deze, aan den boezem der zon, die ze, als hare dochters, verlicht en koestert? Hebt gij dan niet vernomen, dat de ontelbare starren, boven maan en zon verheven, ook hemelligchamen zijn, welke, van wege den onmetelijken afstand alleen, ons klein, als stipjes, voorkomen; dat om deze, andere bollen, voor welke zij tot zonnen strekken, zich wentelen, aarden en manen, welke het menschelijk oog geheel niet of slechts als flaauwe lichten kan waarnemen? Is het u dan onbekend gebleven, hetgeen de wijzen zeggen, dat de nevelvlekken aan den hemel voor het oog, dat gewapend

is, zich oplossen in zoo vele starren? Hebt gij er niet van gehoord, dat de melkweg, - zoo noemen de aardbewoners met eenen naam uit de fabelkunde de lichtende streep, die van het eene einde des hemels tot het andere zich uitstrekt, - eene verzameling is van zonnen, aarden en manen? Kwam u dan niets ter ooren aangaande die afstanden, welke zulken, die den hemel tot het voorwerp van hun onderzoek stelden, berekend hebben, - afstanden, die, in getallen opgegeven, ons deden duizelen? Hebt gij niets vernomen van hetgeen omtrent den geregelden loop dier starren is opgemerkt? - Wie toch zou althans niet weten, dat de juistheid dier berekeningen gestaafd wordt, wanneer gij de maan bij nacht en de zon bij dag ziet verduisterd, wanneer zulks op het zelfde uur, ja oogenblik, hetwelk lang te voren was opgegeven, geschiedt? dat zij daarenboven bevestiging ontvangen, zoo vaak er starren, die een lichtstroom volgt, verschijnen, vertoeven en henengaan op den tijd, dien de starrekunde voorzegd had? - Toehoorders! ik wil het toestemmen, niet altijd werd uw gevoel opgewekt door het groot hemeltooneel; maar gij zult het ook niet ontkennen, er waren uren, dat gij, diep getroffen, uw oog ophieft tot den hemel, dat uw gevoel bewogen was onder die beschouwing. *Wat is de mensch!* zoo moest gij uitroepen. - Een druppel in den oceaan is weinig, eene zandkorrel waarlijk niet veel aan ongemeten oevers, waarop duinen rijzen. - Maar de mensch beteekent nog minder bij die getallen, hij verdwijnt nog meer in die oneindige ruimten. - Gij, die meent iets, ja veel te zijn, omdat gij uitgestrektheid van grond bezit, of omdat er zijn, die, vleijende, u zeggen, dat gij door schatten veel beteekent, dat gij om geboorte of rang boven anderen verheven, en als ware het, hoogere wezens zijt, - treedt van onder uwe daken naar buiten; plaatst u onder dat gewelf. Ziet daar, wat heerlijkheid, wat grootheid, wat luister is; en buigt u in nederigheid des harten, zeggende: *wat is de mensch!* - Maar gij, die de waarde des menschen niet afhankelijk maakt van ijdelen schijn, gij zult niet met dat beschamend gevoel onder de starren treden. Ziet, rondom u wandelt het dier met ter aarde gebogen hoofd; en, al kon het dat hoofd opheffen tot den hemel, het zoude nog geen denkbeeld, geen gevoel hebben voor hetgeen in zijne oogen blonk. - Maar gij, die tot den hemel opziet, die in vonken zonnen ontdekt, in melkwegen zonnestelsels, die de zwervende star volgt, en hare baan, ook waar zij uw oog ontvlugt, meet; die den loop van het groote raderwerk berekent, die zelfs tot eenen polsslag toe den tijd bepaalt der hemelen, - wie zijt gij? hoe groot, hoe verheven? - *Wat is de mensch!*'

Het derde gedeelte der rede komt op den ons welbekenden, maar niet altijd even onwederlegbaren grond, den starrenhemel als *onze* toekomende woonplaats te schetsen. - Dat hier eenige dichterlijke, zeer geoorloofde vrijheden plaats vinden, worde door niemand afgekeurd, - de verwachting van een ‘hier boven’ voor de afgescheidene zielen, is te algemeen, te populair, te veel geijkt geworden, om haar althans in eene zoo warme preek op de wijsgeerige weegschaal te leggen. - Wie over den starrenhemel tot de gemeente, die nog beneden is, en naar boven wil, predikt, kan er waarlijk ten langen leste niet buiten. Merkwaardig is deze rede van van Senden, ook in vergelijking gebragt met die der heeren van Oosterzee en ten Kate in hunne bundels over het-

zelfde onderwerp - deze beide bekwame mannen gaan eene schrede verder, dan de Zwolsche broeder, en eindigen hunne redenen met den Verlosser als Heer der starren voor te stellen, en daardoor aan het kanselwerk een' meer Christelijken grondtoon te geven. - Men oordeele hier en vergelijke, - waarschijnlijk echter is eene dergelijke opklimming, op uitlegkundige gronden minder, meer op de latere homiletische, goed te keuren, dan de eenvoudige en toch aangrijpende wijze, waarop van Senden zijne natuurpreek eindigt, zonder verder te gaan dan de Psalmtekst hem geleid heeft.

De krachten der toekomende eeuw, naar Hebr. VI: 5^{b}, worden eerst nader verklaard, in hare werking voorgesteld, en de invloed aangewezen, dien deze beschouwing moet en kan te weeg brengen. Het onderwerp is welligt eenigzins duister, - minder à prendre voor de goede gemeente, - 't is hier eigenlijk de terugwerkende veelzijdige invloed van het bewustzijn aan, het geloof in eene krachtige toekomst - en daardoor wint deze leerrede het wederom menige andere af in heldere praktische waarheid en wijsheid, - hier is licht, bemoediging en vriendelijke vergezigten. - Hoe verre staat van Senden hier boven den somberen boetprediker, die de kracht der toekomende eeuw liefst schildert met den rooden vuurgloed der helsche vlammen, en ons onwillekeurig aan zekeren prediker uit onzen tijd herinnert, die zoude gezegd hebben: dat het heil der gelukzaligen daar boven niet zal verstoord worden, al hooren zij het gedurig rammelen der ketenen van hunne, in de hel, verdoemde broeders.

De laatste leerrede draagt tot opschrift: *De levenswinter*, naar aanleiding der schoone, echt Oostersch dichterlijke plaats uit den Prediker XII: 1-7, - en biedt ons aan: de ontwikkeling van den hoogbedaagden ouderdom, - gaat over in toespraken, gerigt aan ons naar de onderscheidene tijdperken des levens. - De oude prediker reikt hier vriendelijk de hand aan den lateren prediker - en beide hangen ons het tafereel van den ouden dag, waarin - 't is *zeer* natuurlijk - de meesten ‘geen lust hebben’ zeer aanschouwelijk op: - de toespraken gaan tot jongelingen, tot mannen, tot grijsaards, - de toon is hier ernstig en gemoedelijk. - Waarom zoudt ge den prediker nog niet eens willen hooren in zijne toespraak aan de mannen:

‘Intusschen *die* ouderdom is nog geenszins een gelukkige, waarbij men brood heeft en eere, - in het hart woont het heil des menschen en in het binnenste zijn de uitgangen des levens. Gelukkig gij, mannen! die van kindsbeen af God hebt gevreesd; wier godzalige wandel dus een voortgang is op den weg, waarop uwe kinderlijke schreden reeds gerigt waren. Maar is dit niet zoo, - bedenkt, de zon is reeds op, is mogelijk reeds over de middaghoogte en aan het einde van den dag staat de Heer met loon en vergelding. - Wat zou ook van eenen ouderdom worden zonder God? Wat zou u troost geven onder de gebreken der hooge jaren, als het de godsdienst niet deed? Intusschen blijven wij niet staan bij godsdienstigheid in het algemeen, bij geloof in Jezus Christus en verbetering van wandel in het oppervlakkige. Mannen! vrouwen! ons levenstijdperk is dat, om ons *op te bouwen in* ons *allerheiligst ge-*

loof[1] om ons te *reinigen van alle besmetting des vleesches en des geestes, voleindigende de heiligmaking in de vreeze Gods*.[2] Zegt, hebt gij al uwe gebreken reeds afgelegd; hebt gij ze reeds opgemerkt met oogmerk, om ze af te leggen? Geliefden! doet gij het thans niet, gij zult ze mede overnemen in den ouderdom; want diep zullen zij hunne wortelen slaan en ligtelijk onuitroeibaar wezen. Vele gebreken zullen erger worden en groot nadeel moet u dat eens veroorzaken. De meeste gebreken toch van den ouderdom, waardoor hij zichzelven kwelt en anderen van zich afstoot, bestaan in zulke, die de man heeft gekoesterd. Maar, terwijl gij in de reiniging des harten, onder hulp van Gods woord en Geest, den grondslag legt voor de deugden, die de kroon der grijsheid zamenstellen, verzamelt ook wijsheid, vervult uwen geest met wetenschap van God en het goddelijke. - Als dan de jaren komen, welke de oogen donker doen worden, en de ooren zich sluiten, hebt gij eenen voorraad, die u behoedt, voor de den mensch zoo verlagende zelfverveling, die u de slapelooze nachten verkort, die p vergoedt het gezang der vogelen, het gesprek der menschen en het tafereel des woeligen levens. Eindelijk zijt vooral getrouw in het vervullen uwer pligten jegens uwe kinderen. Gelijk hunne verzorging en hun genot thans van u afhangen, zoo kunnen die van u eens van hen afhangen. Zijt gij voor hen goede vaders en moeders, zij zullen eens uwe teederheid vergelden, u liefhebben en verschoonen, zij zullen dan de weldadigheid niet vergeten, hun bewezen. Mannen! vrouwen! de tijd is kort; gij ondervindt het, de jaren gaan voor u en mij voort met steeds versnelden spoed. Wij wilden eens wel grijsaards, vrome en gelukkige grijsaards zijn, - haasten wij ons dan, om alles te doen, ten einde wij die eens kunnen worden.'

Genoeg, ter bereiking van ons doel, over deze nagelatene leerredenen medegedeeld: de korte ontwikkeling der Bijbelstoffen, de bijzondere beknoptheid, de warmte, die hier heerscht, - alles vereenigt zich, om dezen bundel aan te bevelen: - bovenal moeten de lezers en de hoorders, die de voorkeur aan *korte* en *krachtige* leerredenen geven, boven de *breedsprakige* en naar gouddraadtrekkers-methode bewerkten kanselarbeid, - op van Sendens werk, hier geleverd, opmerkzaam gemaakt worden. Evenzoo zullen zij, die zich liefst aan de zuivere Evangelische waarheid houden, en wat de menschen er hebben bij- of afgedaan, aan de menschen overlaten - deze preken met nut en stichting lezen. - Onze leeftijd en ons vaderland zijn rijk genoeg aan zeer verschillende kanselvruchten, in verschillende broeikassen, op kouden grond, en in zeer warmen dampkring, tot eene zekere rijpheid gebragt: - men kan dus kiezen en nemen, naar eigen lust en behoefte. - Velen zullen met van Sendens nagelatene redenen vrede hebben, anderen wederom niet, - dat is 's werelds loop, en kan niet anders. - Wij danken den erflater, die boven alle menschelijk oordeel verheven is, voor zijne geestelijke erfportie, en bidden, dat de zegen Gods, ook na zijn aardschen dood, op zijn steeds levend werk moge rusten!

Spiritus Asper en *Lenis*.

1) Jud. vs. 20.
2) 2 Cor. VII: 1.

Een krijgsman op den kansel te Utrecht.
L.J. van Rhijn, de Christen een krijgsman, predikatie over Eph. VI: 10-18, naar tijdsbehoefte, inzonderheid van de Nederlandsche Hervormde kerk.

> Ga uit uit des Heeren armee, gij Protestant, die alleen maar *Protestant*, en geen *Gereformeerde* zijt.
> L.J. VAN RHIJN, blz. 31.

Wij hopen dat men eindelijk voor de predikkunde eens een' beteren weg moge inslaan, dan tot heden toe, bovenal aan de Universiteiten, die duivels-broeinesten, gevolgd is. Zoolang men dáár op de leerredenen van Borger, van der Palm, Clarisse, heenwijst, somtijds tot de ketters overgaat, en de kanselvruchten der heeren van der Hoeven, vader en zoon, aanbeveelt, - zoolang is van deze zijde, voorde Gereformeerde kerk althans, de heilzon niet opgegaan. Het wordt tijd dat men, om ook hier, à la renaissance, aan den tijdgeest getrouw te blijven, tot (?) ... en vooral tot den eenigen *Abraham a Santa Clara* en *Pater Brom* terugkeere, en daar de aankomende theologanten met de eerste homiletische melk voede. De kanselarbeid van den heer van Rhijn heeft ons in *die* overtuiging versterkt. - Wij vinden hem in de bekende Utrechtsche leer- en strijd-rede als een kurassier op den kansel, gewapend, gelaarsd en gespoord. Hij heeft ons geleerd om het Christendom zoo militairement te behandelen, dat we zijne kerkelijke redevoering als een herhaald: ‘werda!’ en dan: ‘geef vuur!’ hooren knallen. - Zulk een produkt is onze aandacht overwaardig: - ‘naar tijdsbehoefte’ is er tot toelichting bijgevoegd. - Wij vooronderstellen, dat de heer van Rhijn, welgewapend, van top tot teen, en vol edelen Christelijken strijdlust, van Chaam naar Utrecht is getogen, om dáár, zoowel aan de kinderen Gods, als aan de verlorene schapen Israëls, het woord des levens te verkondigen, en van zijne zijde te waken, dat de Gereformeerde kerk, zoo als zij zich te Utrecht gelieft te openbaren, nog even bij tijds gered worde. De Gereformeerde kerk in de Universiteitsstad heeft behoefte aan zulke hartsterkingen, en moet nu en dan uit haren dommel wakker geschud, en herinnerd worden, wat haar ontbreekt. - Zoover is het gekomen, dat zelfs de heer van Rhijn, eenmaal verloren en afgedwaald Remonstrant, thans herwonnen en herboren Gereformeerd boet-kruisprediker, naar Utrecht moest komen, om dáár het wegzinkende Sion te redden. - O! voor jaar en dag was het anders, geheel anders! - Op dien vreesselijken, onvergetelijken zondag - wij huiveren nog bij de herdenking daaraan - toen in deze zelfde Domkerk, onder de leiding van den waardigen Heringa - de Remonstrantsche professor van der Hoeven heeft gepredikt - tot ijsselijke ergernis der ware Gereformeerden. - Nu wordt die smet uitgewischt - de krijgsklaroen uit Chaam verdooft eens voor altijd het woord des levens, dat toen uit den ketterschen mond is gehoord; - de tijdsbehoefte eischte dringend en gebiedend, dat de heer van Rhijn eindelijk toch ook eens te Utrecht optrad, en het rijk der duisternis, dáár altijd nog broeijende, als met een apostolischen zwaardslag versloeg. - Gideon moest verschijnen - is geroepen - is gekomen - en

heeft derhalve (om den volzin te sluiten) ook overwonnen. - Laat ons den krijgsman nader beschouwen, in zijne geharnaste leerrede - 'naar de tijdsbehoefte.'

De panoplia of wapenrusting van Paulus! - de apostolische wapenkreet: 'Er is (blz. 8) hier meer dan beeldspraak, meer dan toevallige, onzamenhangende overeenkomst, - eene innerlijke gelijkheid tusschen den Christen en den krijgsman' - derhalve

De Christen een krijgsman.

Wij zullen hooren, waartegen hij krijg te voeren heeft, - met welke wapenen, - op welke wijze hij zich van die wapenen heeft te bedienen, - om met een toepasselijk woord naar onze tijdsbehoefte te besluiten.

In het eerste deel hebben wij het met den *vijand* of de *vijanden* te doen. - Primo loco, tegen 'vleesch en bloed,' tegen de booze menschen - en deze zijn nu, (blz. 10) 'de werktuigen, hoewel geene onschuldige werktuigen, die onder den invloed, in dienst van den vorst der duisternis staan, zoodat zijn strijd in den grond niet tegen die menschen, maar tegen den duivel is gerigt.' - Alzoo bestrijden wij in de booze anti-christen - den duivel zelven - en hebben dus de handen vol met de - inderdaad - verduivelde menschen - duivels-instrumenten; - maar niet onschuldig - dat verhoede de hemel, - maar als ge nu gelooft, dat de prediker geene andere vijanden - en dezen zijn reeds erg genoeg - in de domkerk te Utrecht voor zich zag, vergist ge u - 'de daemonische magten, het rijk der duisternis, de duivel en zijne engelen' - deze moet bestreden - de heer van Rhijn is volstrekt niet van oordeel, dat de zoogenaamde *opklaring* of *verlichting* (blz. 12) ons den boozen geest zoo op eens mag ontrooven - dat gaat maar zoo niet aan - de duivelen uit het *Germaansche heidendom*, dus een eigenaardige duivelenstamboom en generatie - deze kunnen wel ter zijde - maar de Bijbelsche echte duivelen moeten bewaard. - 'Laat varen,' zegt de prediker, 'alle Germaansch-heidensche voorstellingen des duivels' - maar de Joodsch-Palestijnsche duivelen mogen we dan wel als vergoeding behouden? De heer van Rhijn heeft het ver gebragt in de genealogie der duivelen, en heeft er nog al sortering van opgedaan. Het geloof daaraan - niet aan de Germaansche duivelen - zegt de prediker, is redelijk en schriftuurlijk - bewijs, let wel: 'er is opklimming van steen tot plant, van plant tot dier, van dier tot mensch;' - nu moeten er ook hoogere wezens zijn - *ergo*, er zijn goede en booze engelen - zij *kunnen* bestaan - zij *kunnen* invloed hebben - derhalve - zijn zij er - quod demonstrandum est. - Er wordt gesproken van blijdschap der engelen in de Schrift, - daaruit volgt, dat er ook *betrekking* moet zijn en *invloed* der booze engelen - alles duidelijk, volmaakt logisch - en nu, als adstructie voor het duivelenbewijs (de curiositeit is hier eenig): 'de Gode vijandige geestesmagt, door hooger wijsheid nog toegelaten, geeft aan het rijk des lichts des te hooger *waardij* en *beduiding*. - Door dien donkeren achtergrond des boozen komt Gods licht te sterker uit. - Door de diepten des satans rijst de Christus te hooger.' (blz. 14.) - Alzoo om hier te resumeren: de duivel met zijn gevolg behoort als integrerend deel en als noodzakelijk kunstcontrast in de theologie. - Hij moet des te zwarter zijn, om het

licht des Evangelies, des te lichter te maken. - Ziet nu eens, waartoe een fijn, ontwikkeld, aesthetisch, kunst- en schildersgevoel, een prediker kan brengen, en hoedanig hij alleen, ex opposito, den duivel en zijn bestaan weet te handhaven! - En nog meer ‘door het aannemen van het rijk der duisternis (blz. 15), krijgt ons geheel leven, elke daad meer waardij, meer beteekenis - wij leeren vaak *regtvaardiger* en *billijker* over der menschen booze daden oordeelen.’ - Och, waarde heer van Rhijn, wilt ge ons die barbaarsche stelling wel eens ophelderen? - wij weten nu geen raad meer met de door den duivel beheerschte menschen, als wij ze - zoo overduiveld - regtvaardiger zullen beoordeelen! - Maar nu - wat is dat? - haalt ge op eens de zeilen in? - ‘Of, zegt ge, waar ons oog dien achtergrond (den duivel) niet meer kan ontdekken, hem ten minste vermoeden.’ - Neen, dat behoort zoo niet, gij moogt niet beginnen te wankelen, - wanneer de duivelsstelling - in uwe eigene ontwikkeling - zoo redelijk en schriftuurlijk is, dan moet men niet meer - ‘vermoeden’ - en zich met ‘een dieperen achtergrond’ uit den nood redden. Om kort te gaan, wij kennen nu, volgens den heer van Rhijn, den vijand, - 't is niet de Germaansch-heidensche duivel, maar een andere en betere. - Om het nog eens op het hart te drukken, zegt de prediker tot de gemeente te Utrecht: - ‘Wanneer iemand der oude Christenen uit het heidendom overtrad, en door den heiligen doop in des Heeren gemeente stond te worden ingelijfd, dan sprak hij, met uitgestrekte hand, het aangezigt naar het Westen gekeerd, - en dit werd het staande formulier: ‘Ik zweer u af, o Satan! u en uwe dienst, uwe werken en de schare uwer engelen, en de wereld, die in het booze ligt’ - en evenzoo naar het Oosten zich keerende, deed hij den eed der getrouwheid aan Christus (Blz. 16).

En, zegt de heer van Rhijn: ‘O mijne medegedoopten! eigenlijk hebben wij diezelfde belofte, dienzelfden eed reeds allen afgelegd,’ maar toch niet de *eerste?* Welligt dat de ware Gereformeerde kerk spoedig tot het ‘staande formulier’ hier boven terugkeert, - den satan - mits niet een Germaansch-heidenschen, maar, met verlof gezegd, den Christelijken ouden duivel, aan de doopvont terugeischt, als een verloren dierbaar erfstuk, dat door de ‘opklaring en verlichting’ niet roekeloos op nonactiviteit mag gesteld worden. - Genoeg over de duivelen, naar de beschouwing van den heer van Rhijn, ‘alles hier naar tijdsbehoefte.’

Het tweede deel der leerrede brengt ons in de eigenlijke wapenkamer, - het arsenaal, -eerstelijk de waarheid - het borstharnas, de geregtigheid, de bereidheid van het Evangelie des vredes, volgens den prediker, hier de eigenlijke ‘krijgslaarzen’ om te loopen, niet om te trappen, het schild des geloofs, waarop de booze vurige pijlen schiet, - de helm der zaligheid, - Gods woord eindelijk, dàt is de wapenrusting, en de prediker heeft ze inderdaad krachtig en naauwkeurig volgens den tekst, en resumé, ons als voor de oogen opgehangen.

Nu volgt de strijd-wijze: - ten eerste een gedurig gebed - zooals Jozua, Gustaaf-Adolf en Michiel Adriaansz. de Ruiter, - altemaal biddende strijden. - Vervolgens het gebed voor ‘al de heiligen,’ niet alleen voor het Ik, ‘alle -

strijders (zegt de prediker blz. 24) der geheele *armee* worden bezield door één doel, door één beginsel, door één *commando* van den vereerden aanvoerder, aan wien allen zich overgeven op leven en dood.' - Zeer waar, - wij gelooven dat er te Chaam dikwerf voor liet garnizoen moet gepredikt worden - 'de ware Christen strijdt als onderdeel van ééne heilige armee' - alom - dus geene 'bekrompenheid, geene zelfzucht, geen enge blik, die alleen op het eigene en allernaaste ziet.' (zie blz. 26) - Derhalve, gij krijgsman op den kansel! ook geen bekrompen en enge blik, alleenlijk voor *uwe* kerk, voor *uwe Gereformeerde* kerk, - ook een onderdeel der groote kerk - maar een blik vol liefde, en een hart vol trouw voor anderen, die niet de allernaasten zijn, die niet bepaaldelijk behooren bij de Gereformeerden? - *dàt* hebt ge toch zekerlijk bedoeld en gewenscht, door *die* woorden? - hoewel ge er op eenmaal, zeer vreemd, op laat volgen: 'de kerk, Gods waarheid, het heilig ons overgeleverd geloof, en - en - onze *diakoniegoederen*' - dat klinkt nu wel wat bar, maar het is wel aardig, - o vreesselijke armenwet! hoe siddert ge bij dien aanval! Telkens herinnert de spreker ons aan den strijd met België, - dáár kan men leeren hoedanig de Christen moet vechten. - Te regt zegt de heer van Rhijn, en 't is inderdaad waarheid: 'In den jongsten oorlog met België (1830) stond het geheele vaderland op als één eenig man. Eenigen trokken naar de grenzen; anderen naar de vesting; anderen bleven te huis;' - ja dat is maar al te waar, en ze durven nog wel zeggen, die te huis bleven, dat zij het beste deel hadden gekozen! o schande! - Met één woord - evenzoo gestreden als de Noord-Nederlanders tegen de Belgen, - zamenwerking, zamenstrijding, - tegen alle booze magten, alle booze geesten: - Palestijnsche, Germaansche en Heidensche duivels.

De prediker roert de geestelijke trom geweldig. Hij is een werver in de Domkerk te Utrecht, voor de Gereformeerde 'armee,' zonder handgeld.

Het laatste deel der krijgsmanspreek is het merkwaardigste, - hier komt de 'tijdsbehoefte,' op den omslag genoemd, duidelijk voor den dag. - Wij moeten dit gedeelte letterlijk overnemen:

'Waarom, M. Gel.! heb ik voor u en mij zelven juist dit onderwerp behandeld? Antwoord: de omstandigheden, de nood der tijden, de behoefte der Gemeente drongen mij. Groot gevaar dreigt - grooter dan de meesten doorzien en vermoeden. Het Rijk der duisternis spant zijne krachten zamen. De magten van ongeloof en bijgeloof groeijen aan, bedreigen ons dierbaar vaderland, onze dierbare Hervormde Kerk. Ja, zij hebben reeds al te veel terrein gewonnen. Reeds zijn onze volksscholen losgerukt van de Kerk en prijs gegeven aan eene ongeloovige staatstheorie. Vele der aanzienlijkste kweekplaatsen van wetenschap en geleerdheid, waar de mannen worden gevormd, die eens ons land regeren, dreigen te ontaarden in Heidensche instituten, zonder God en zonder zeden. Ons allerheiligst Christelijk geloof staat dra uit alle nationale staatsinstellingen te verdwijnen. Onze kerkelijke zelfstandigheid is reeds ten deele aan banden gelegd - zal het nog meer gedaan worden. En dit is nog maar het voorspel van hetgeen in den donkeren achtergrond ligt, en volgen zal, zoo de Heer het niet genadig

verhoedt, en Zijne Gemeente niet strijdt. De Heer het niet verhoedt! O ja! wij bidden Hem, dat Hij voortga zich te ontfermen over ons dierbaar land en volk, ook over de dwalenden, die door den leugenachtigen tijdgeest zijn verstrikt. Die biddende verzuchting, die de eerste Willem van Oranje ten hemel zond, toen hij, getroffen door het moordend lood des verraders, zijne ziel uitstortte, de God van Nederland heeft ze niet onverhoord gelaten en zal ze ook verder verhooren. Maar let wel, Geliefden! Hij zal het niet doen zonder ons, zonder Zijne levende Gemeente. Door menschen breidt Hij Zijn rijk uit, door de leden Zijner Gemeente houdt Hij Zijne gemeente in stand. Hij wil, dat wij strijden, om in te gaan in Zijn Koningrijk; strijden, om te houden, wat wij hebben, dat niemand onze kroone roove.'

Hier is de moedige krijgsman in volle actie. Hij tast de *Heidensche instituten* aan, de universiteiten 'zonder God en zeden.' Hoe zullen de goede, brave Utrechtenaars verwonderd en verbaasd zijn geweest, toen de groote man uit Chaam hun op eenmaal den blinddoek wegrukte, dien men hun voor oogen had gebonden! - 't Wordt tijd, dat men den prediker spoedig als professor extraordinarus aan 's lands hoogeschool aanstelle, en de Utrechtsche professoren mogen ook bij voorkomende, vacature wel reflecteren op den heer van Rhijn, die de 'Heidensche instituten' zal weten te verchristelijken. - Zoover moest het met u, onzalige hoogeschool! komen, dat een prediker uit Noord-Braband u met den banvloek, als Jupijn de Titans, moest verpletteren!!

Onder de merkwaardigste en onvergetelijke zinsneden van deze leerrede, behoort de volgende, die ons reeds tot motto verstrekte, blz. 31.

'*Ga uit uit des Heeren armee, gij Protestant, die alleen maar Protestant en geen Gereformeerde zijt; - die alleen Gereformeerd heet, en geen Gereformeerd, vernieuwd hart hebt of begeert*!' derhalve: - O nood en jammer! - O wee en nog eens wee! Al de *niet* Gereformeerden, - de Protestanten, de arme Lutherschen, de arme Doopsgezinden, de arme Remonstranten (maar die mogen wel het eerste in-den ban), de arme Katholieken, - zij die niet-Gereformeerd zijn - weg - marsch! - Weg, weg uit des Heeren armee! - Alleen blijven de keurbenden, de legio fulminatrix, het bliksemend legioen, met den heer van Rhijn als generalissimus aan het hoofd, maar zijn de Gereformeerden dan ook niet Protestanten?? - O lepidum!!!

Ziedaar de krijgsbazuin gestoken binnen Utrecht, - de klaroenen van Jericho wederom geblazen, - hoewel de oude muren der hoogeschool nog niet zijn omgevallen. Als de Gereformeerde kerk op *die* wijze moet verdedigd; op *die* wijze met bommen, granaten en schrootvuur, tegen de duivelen en tegen de heidensche instituten gevrijwaard; - dàn, ja dàn zouden we schier, en alle verstandige Christenen met ons, bevreesd worden om dáár dienst te nemen, en ons liever bedaard op een afstand houden, - totdat deze legioenen, welke de heer van Rhijn aan voert en commandeert, eens - kruid en lood zullen verschoten hebben!!

ANTIPHILODAEMON.

Het verband van de wijsbegeerte met de wis- en natuurkundige wetenschappen.

John Stuart Mill. A system of logic ratiocinative and inductive etc.

(*Zie Tijdspiegel* 1851, *II, bladz*. 109-116, *bladz*. 252-266.)

III.

Hoezeer Aristoteles reeds de grondslagen der logica onwankelbaar vestigde, hebben er niettemin altijd twee verschillende gevoelens over haren aard en hare toepassing geheerscht. Is zij iets meer dan de wetenschap der denkvormen van den menschelijken geest, en kan zij ons tot de kennis der voorwerpen zelve geleiden? De begrippen, de algemeene en bijzondere denkbeelden, die zij in hunne verschillende rangordening en schikking behandelt, hebben die een wezenlijk bestaan buiten het menschelijk verstand, of zijn het slechts namen of opvattingen die dit zich bij de beschouwing der zaken vormt? Ofschoon het door Aristoteles uitgemaakt was dat de logische begrippen zuivere denkvormen zijn, waren zijne uitdrukkingen echter van dien aard, dat zijne leerlingen en de meeste oude wijsgeeren, voornamelijk die welke de leer van Plato waren toegedaan, min of meer geneigd waren om die realistisch op te vatten en eenigzins met de Platonische ideën een wezenlijk bestaan buiten de dingen en het verstand toe te schrijven. Eene meening die in de middeneeuwen bleef stand houden; doch toen reeds hevig tegengesproken werd, hetgeen den strijd tusschen de Realisten en Nominalisten deed ontstaan, die zoo vele eeuwen voortduurde en zelfs heden nog niet geheel geeindigd is.

Het voorgeven der Realisten dat hunne tegenstanders de logische begrippen slechts als namen zouden aanzien, waarom zij hen Nominalisten noemden, was ongegrond. Zij waren allen, even als Abelard Conceptualisten, en het is opmerkelijk dat beide strijdende partijen hunne wapenen, zoowel tot aanval als tot verdediging, in de schriften van Aristoteles vonden. Deze logische twist staat met de beoefening der natuurwetenschappen in een naauwer verband, dan men in den eersten oogopslag zoude vermoeden. Meest alle Realisten helden tot eene toepassing *a priori* der logische begrippen op de natuur over; zij waren min of meer Pantheïsten, zoo als Duns Scott; terwijl de Nominalisten naauwkeuriger waarnemers der natuurverschijnselen waren, en, het voetspoor van Aristoteles in de wereldbeschouwing volgende, een Roger Bacon voortbragten, die de naamgenoot en voorlooper van den beroemden Baco van Verulam was.

Het *Novum Organon* van dien wijsgeer is het wetboek van de latere natuuronderzoekers geworden, en hoewel hij hierin dikwijls met zegevierende wapenen de oude Scholastica en hare logische hairkloverijen bestrijdt, is hij niet altijd regtvaardig jegens Aristoteles, wien hij ten onregte van de dwalingen beschuldigt, waartoe zij, die zich verkeerd op hem beriepen, vervielen; en zoo het waar is dat de groote Grieksche wijsgeer niet altijd zijne logische begrippen juist op zijne natuurstudie toepaste, was zulks met Baco dikwijls ook het geval; omdat hij zich ook van eene realistische opvatting van deze begrippen niet geheel kon losmaken.

De meeste nieuwere wijsgeeren sedert Descartes zijn der zoogenoemde nominalistische opvatting der logische begrippen toegedaan geweest, voornamelijk diegenen, die de ervaring als den grondslag der menschelijke kennis aannamen. Dit was voornamelijk het geval met Locke en zijne volgelingen, met Condillac en de fransche materialisten der 18de eeuw; terwijl zij en Hume het zoo ver dreven, om die begrippen, niet uit den aard van den menschelijken geest, maar uit de ervaring af te leiden, hetgeen bij den laatsten tot een Scepticismus aanleiding gaf, dat hij voornamelijk in zijn gevoelen over de begrippen van *oorzaak* en *gevolg* deed uitkomen. Leibnitz en vooral Spinoza helden meer tot het Realismus over, hij moest deze begrippen volgens zijne beginselen als moden *(modi)* van het attribuut denking *(cogitatio)* der algemeene en absolute zelfstandigheid aanzien, die zijne oneindige wijzigingen beheerschen. Kant verdedigde de objectieve waarheid der logische begrippen in den menschelijken geest, tegen den Sceptischen aanval van Hume, zij waren voor hem de regelen waarnaar zich de subjectieve ervaringskennis moest rigten.

Toen in onzen tijd Spinoza en zijne pantheïstische leer in de bespiegeling der Duitsche wijsbegeerte veld won, moest, de logica daardoor van aard en strekking veranderen. Het was vooral Hegel, die haar met de bovennatuurkunde en ontologie verwarde, en haar niet alleen in de rangschikking en het gebruik der begrippen, maar ook in de bepaling van hunnen aard en de objectieve waarheid harer stellingen het volle regt inruimde. De logica moest daardoor niet alleen eene inleiding tot de wijsbegeerte en hare methode, maar geheel de wijsbegeerte zelve worden.

Eene zoodanige verkeerde voorstelling der logica moest aanleiding tot eene vernieuwde studie dier noodzakelijke voorbereidingswetenschap geven, mannen als Trendelenburg en Rosenkranz maakten zich hierin verdienstelijk. Men kwam weder tot het rigtige gevoelen terug dat de logica de wetenschap der denkvormen is, dat deze vormen een objectief bestaan *in* en niet *buiten* den geest hebben, dat de beoefening dezer wetenschap van het grootste nut in de wijsgeerige bespiegeling is, die zij voor de phantastische afwijkingen bewaart, waartoe zij in onzen tijd is vervallen, en van de vruchtbaarste toepassing op de studie der natuurkundige wetenschappen, omdat zij zorgen moet dat de methode die zij daarin volgen, met de vereischte juistheid en naauwkeurigheid plaats heeft. In eenen tijd waarin alle wetenschappen, die tot de kennis der natuur betrekking hebben, zulke verbazende vorderingen hebben gemaakt, is het van het uiterste belang, eene grondige toepassing te kennen der denkwetten op de methoden die zij aanwenden, ten einde aan hare wetenschappelijke gevolgtrekkingen en daaruit voortvloeijende besluiten die zekerheid te geven, waarop zij billijke aanspraak moeten maken, en al de twijfelingen weg te nemen, die hare somtijds onverwachte uitkomsten zouden kunnen doen ontstaan.

Een der degelijkste logische geschriften van onzen tijd, dat tevens een uitvoerige toepassing op de natuurwetenschappen bevat, is dat van John Stuart Mill, A System of Logic ratiocinative and inductive, etc., waarvan de beroemde scheikundige Liebig met lof gewaagde, en het groote nut erkende, dat het hem in zijne studie over het verband van de schei- en natuurkunde met de physiologie en pathologie opgeleverd had; zoo zelfs,

dat hij zich slechts de verdienste toekende van eenige door dezen uitstekenden wijsgeer voorgedragene grondstellingen, betreffende het onderzoek der natuur nader te hebben ontwikkeld, en op meer bijzondere gevallen toegepast. Wij zullen alleen het inductieve gedeelte, dat met ons onderwerp in het naauwste verband staat, eenigzins nader beschouwen, omdat het eene uiteenzetting der wijsgeerige grondbeginselen van het wetenschappelijk onderzoek, in het bijzonder van de natuurkennis oplevert.

In het ratiocinative gedeelte komen echter bepalingen en wederleggingen voor, die als tot eene onmisbare inleiding voor het andere moeten dienen, en waarvan wij kortelijk gewag moeten maken. Onder logica verstaat Mili zoo wel de wetenschap van het besluiten, als de op deze wetenschap gegronde kunst van juist redeneren. Men begrijpt daaronder niet alleen het gebruik van den syllogismus, dat men (ten minsten voor het tegenwoordige doel) het besluiten van het algemeene tot het bijzondere noemen kan, maar ook om eene stelling uit reeds toegegeven stellingen af te leiden, en in dezen zin is de inductie evenzeer een rigtig besluit als de bewijsvoeringen der meetkunde. Hoezeer de meeste schrijvers over de logica de eerste beteekenis des woords volgen, is voor ons de tweede vooral van het meeste gewigt. Het gebruik van het woord logica, om daarmede de theorie der bewijsvoering aan te duiden, stamt van de scholastieken af. In hunne verhandelingen vormde de bewijsvoering slechts het derde deel, terwijl de beide vorige aan de woorden en bepalingen waren gewijd.

Wij komen tot de waarheid langs tweederlei wegen, eenige zaken kennen wij onmiddellijk door de zinnelijke aanschouwing, andere daarentegen kennen wij door middel van andere waarheden, de eerste zijn de voorwerpen van het bewustzijn, de andere die van eene juiste gevolgtrekking. De logica heeft met de oorspronkelijke praemissen der menschelijke kennis, met hun aantal, hunnen aard en de wijze waarop zij verkregen worden, niets te maken. Deze zijn onderwerpen gedeeltelijk van geen eene, en overigens van eene geheel andere wetenschap. Men ziet hieruit dat Mill de logica zuiver als de wetenschap van het rigtige gebruik der denkvormen opvat, en die volstrekt niet met de bovennatuurkunde en de ontologie wil verward hebben.

Wat wij door de onmiddellijke zinnelijke aanschouwing (intuitie) kennen, staat boven allen twijfel. Voor zulke waarheden behoeven wij geene logica; deze wetenschap bepaalt zich dus tot het gedeelte onzer kennis dat uit gevolgtrekkingen bestaat, die uit vroeger bekende waarheden afgeleid worden, deze mogen algemeene stellingen of bijzondere opmerkingen of waarnemingen zijn. Het is de wetenschap van het bewijs en geenszins des geloofs. In zoo ver zich het geloof op bewijzen grondt, moet deze wetenschap een middel aanwijzen, om te kunnen onderzoeken, of deze juist en rigtig zijn; maar de eigenlijke en innerlijke geloofwaardigheid eener stelling valt geheel buiten haar gebied. Iedere der bijzondere wetenschappen levert hare bewijzen, terwijl de logica de grondbeginselen vaststelt waarnaar deze bewijzen moeten gevoerd worden; in dien zin noemde Baco haar *ars artium*. De logica is dus de wetenschap der verstandsverrigtingen, die voor het onderzoek en het vinden der waarheid noodzakelijk zijn, zij bevat den weg om van het bekende tot het onbekende voort te gaan, alsmede alle

verstandelijke hulpmiddelen daartoe. Hiertoe behooren het geven van namen, de bepalingen (*definitien*), en de rangschikking (*classificatie*), die dienen moeten om de zaken, die wij onderzoeken willen, juist te doen kennen, te omschrijven, te ordenen, en daardoor zoo veel mogelijk de dwaling buiten te sluiten. Alle namen zijn benoemingen van iets, hetzij wezenlijke of denkbeeldige zaken; zij zijn algemeen of bijzonder. Eene tweede onderscheiding verdeelt de namen in concrete, of die der voorwerpen zelve, en in abstracte, of van die van hunne eigenschappen. Van meer belang nog is de onderscheiding in medebeteekenende (*connotative*) en niet mede-beteekenende (*non-connotative*) namen; de laatste benoemen slechts een onderwerp, of eene eigenschap, terwijl de eerste het onderwerp en eene eigenschap daarin zamenvatten. Verder verdeelen zich de namen, bij een nader onderzoek in positive en negative, in absolute en relative, welke beteekenissen dikwijls in een logische bewijsvoering te pas komen.

Van nog meer belang zijn de bepalingen en rangschikkingen, waarbij in het oog dient gehouden te worden, dat de bepalingen definitien der namen en niet der dingen zelve zijn; dat zij echter op de kennis der benoemde zaken moeten rusten. Eindelijk is de onomstootelijkheid der sluitrede of van den Syllogismus, de hoofdspil, waarop de logica draait. Men heeft onder anderen gezegd dat zij slechts op een *petitio principii* rustte. Als wij dus besluiten: Alle menschen zijn sterfelijk, Cajus is een mensch, dus is - Cajus sterfelijk, zouden wij daarin vervallen, omdat het besluit reeds in den major vervat zoude zijn. Dit is gedeeltelijk waar, omdat het bijzondere in het algemeene is vervat; maar hierop rust juist de kracht van de sluitrede, die volkomen gegrond is, wanneer de minor, als het bijzondere, in den major, als het algemeene, vervat is. Met de waarheid der praemis: alle menschen zijn sterfelijk, heeft de logica niets uitstaande, als vallende buiten haar gebied. De Syllogismus zou even juist zijn, als de praemis het tegendeel stelde. Alle menschen zijn onsterfelijk, Cajus is een mensch, dus enz. Ofschoon wij het met Mill gedeeltelijk eens zijn, dat alle, wij zeggen de meeste, gevolgtrekkingen eigenlijk slechts uit bijzondere gevallen plaats hebben, en dat algemeene stellingen niet dan bloote registers zijn van eene onbepaalde menigte zulker bijzondere gevolgtrekkingen, en korte formulen om verdere gevolgtrekkingen te maken, zoo neemt dit niet weg dat het eene denkwet van den menschelijken geest is, dat het bijzondere in het algemeene is vervat, en dat de algemeene stellingen niet allen uit de ervaring behoeven te worden afgeleid, maar velen het onbetwistbaar bewijs barer waarheid met zich voeren. Mill erkent zelf, ‘dat als wij uit eene reeks van bijzondere gevallen, eene geldige gevolgtrekking afleiden kunnen, deze evenzoo goed eene algemeene stelling kan zijn. Eene inductie die een geval bewijst, bewijst tevens eene onbepaalde menigte van gevallen, omdat in onze besluiten de inductie de hoofdrol speelt, en zelfs alle besluiten tot de inductie, of gevolgtrekkingen uit algemeene stellingen, hetzij deze uit de ervaring zijn afgeleid of niet, kunnen gebragt worden, en omdat de zoo genoemde kettingbesluiten niets anders dan eene reeks van inductieve gevolgtrekkingen, van bijzondere gevallen uit bijzondere, door kenteekenen van kenteekenen zijn, zoo is eene beschouwing van het verband tusschen de inductie en de

deductieve wetenschappen van een groot belang.

De inductie is de grondslag van alle wetenschappen, zoo wel van de deductieve als van die welke op de ervaring gegrond zijn. “Waarin,” (vraagt Mill), ligt de eigenaardige zekerheid die men aan de wetenschappen toeschrijft, die bijna of geheel deductief zijn, en waarvan de redenering de eenige methode is? Waarom heeten deze juiste wetenschappen (*sciences exactes*)*?* Waarom zijn wiskundige zekerheid en klaarblijkelijkheid van bewijs, uitdrukkingen om den hoogsten graad van gewisheid, dien de rede tot hare overtuiging bereiken kan, aan te duiden? Waarom wordt de wiskunde door alle wijsgeeren, en door vele natuuronderzoekers die takken hunner wetenschappen, die door de wiskunde in eene deductieve kennis kunnen veranderd worden, als onafhankelijk van het bewijs door ervaring en waarneming aangezien, en als een stelsel van noodwendige waarheden voorgedragen?’ Hij gelooft dat het juiste en gegronde antwoord hierop is: dat dit karakter van noodwendigheid en (met weinige uitzonderingen) ook deze eigenaardige zekerheid, eene verstandsbegoocheling is, tot steun waarvan men genoodzaakt is aan te nemen, dat deze waarheden op denkbeeldige voorwerpen betrekking hebben, en slechts eigenschappen van deze uitdrukken. Volgens zijn gevoelen zijn de hoofdbepalingen der meetkunde, het punt, de lijn, het vlak en meetkundig ligchaam, ja zelfs de axiomata der wiskunde, eigenlijk uit de ervaring ontleend, en slechts abstractien uit de waarneming afgeleid, en waarheden door de inductie uit de zinnelijke ondervinding verkregen. Hij poogt op eene scherpzinnige wijs, het tegenovergestelde gevoelen van Whewell in zijne *Philosophie der inductieve wetenschappen* te wederleggen; en ofschoon hij veel bijbrengt dat alle behartiging verdient, kunnen wij in de hoofdzaak niet met hem instemmen. De onwederstaanbare klaarblijkelijkheid der zoo genoemde noodwendige waarheden, is niet op de ondervinding, maar op den aard van 's menschen geest zelven gegrond. De ervaring bevestigt dezelve wel, maar wij zijn ook reeds *a priori* overtuigd dat zulks onvermijdelijk het geval moet zijn. De zinnelijke ervaring geeft ons de meetkundige figuren en bepalingen niet aan de hand. Zij mag de eerste aanleiding daartoe gegeven hebben, maar daar zij nergens in de natuur voorkomen, zijn het scheppingen van 's menschen geest, die meer zijn dan bloote abstractien uit de waarneming van zinnelijke voorwerpen afgeleid. Als men alles uit de ondervinding poogt te verklaren, dan zijn de noodzakelijke denkwetten der logica voor ons ook daaruit afkomstig, en hebben geen vasten grondslag in den aard van onze verstandelijke natuur; het grondbeginsel waarop die allen rusten, is dan ons ook door de beschouwing der zinnelijke voorwerpen, en de redenering *(reflexie)* daarover gegeven. Wat Mill hierop ook moge aanmerken, wij zijn het met Whewell eens als hij zegt: ‘Noodwendige waarheden zijn die, door welke wij niet alleen leeren, dat eene stelling waar is, maar waardoor wij ook zien dat zij waar zijn *moet;* bij welke de ontkenning der waarheid niet alleen valsch, maar ook onmogelijk is, en waarbij wij door de grootste inspanning der verbeeldingskracht, of door eene willekeurige vooronderstelling, het tegendeel van hetgeen betoogd wordt, niet begrijpen kunnen. Dat er zulke waarheden bestaan - kan niet betwijfeld worden. Wij kunnen als voorbeelden alle betrek-

kingen der getallen aanbalen. Drie en twee maken vijf. Wij kunnen ons niet voorstellen dat zulks anders wezen kan. Wij kunnen niet ten gevolge eener gril denken dat drie en twee zeven zijn.' Deze noodzakelijke waarheden zijn eenvoudig, en weinig in aantal. Zij zijn deze, waarvan ieder gezond menschenverstand zegt: 'dit spreekt van zelfs,' van deze waarheden kan men met zekerheid *a priori* vaststellen dat het tegendeel daarvan volstrekt onbegrijpelijk is, en altijd blijven zal, en niet van die algemeene stellingen in de natuurwetenschappen, die men lang voor onomstootelijk had aangezien, maar die door de vorderingen der kennis en ervaring gebleken zijn ten eenemaal valsch en ongegrond te zijn. Met zulke stellingen hebben de axiomata der wiskunde en de grondwaarheden der logica niets gemeens, deze worden door het verstand onmiddellijk gekend, de andere middellijk door eene inductie verkregen, die naderhand blijkt dat op verkeerde grondslagen rustte. Mill heeft dus ongelijk om het gevoelen van Whewell van dien kant te willen wederleggen.

Wat ook de uitsluitende ervaringswijsgeeren tegen het beginsel der noodwendige waarheden mogen inbrengen, zoo de grondstellingen der logica, de axiomata der wiskunde, de verhouding der getallen, de eerste bestanddeelen der algebra zulks niet zijn, maar slechts afgeleide waarheden uit de ervaring door de inductie verkregen, loopt men spoedig gevaar van tot het Scepticismus te vervallen, gelijk zoo dikwijls met de wijsgeeren, die zich alleen aan de ondervinding, als den eenigen grond van hun leerstelsel, vasthielden, het geval was. Hoezeer wij hierin met onzen Schrijver niet kunnen overeenstemmen, moeten wij echter aan de duidelijke scherpzinnigheid van zijn betoog, aan den wetenschappelijken en tevens gematigden toon van zijne wederlegging hulde doen. Het eerste gedeelte van zijn werk, dat men als eene Inleiding op het tweede of voornaamste gedeelte kan aanzien, bevat zoo veel belangrijks, dat van toepassing op eene grondige wetenschappelijke redenering en bewijsvoering is, zoo veel juiste gevolgtrekkingen, al neemt men alle praemissen van hem niet aan, en zoo vele gewigtige opmerkingen over het onderscheid en het verband der deductieve en inductieve methoden, dat men de lezing niet genoeg kan aanbevelen, om tot het regt begrip van Mill's inductieve logica door te dringen. Volgens hem, verlangt de theorie der deductie zelve eene wijsgeerige bevestiging van die der inductie. In deze theorie zal de deductie als eene soort van inductieve methode de haar toekomende plaats innemen, en een gedeelte van het licht ontvangen, dat op de groote verstandsverrigtingen kan verspreid worden, waarvan zij een zoo gewigtig deel uitmaakt.

Wij zullen even als bij het werk van Henri Martin, een algemeen overzigt van den inhoud van Mill's inductieve logica geven, en de voornaamste en merkwaardigste hoofdstukken eenigzins nader beschouwen.

De eerste afdeeling, die *over de inductie* in het bijzonder handelt, begint met eenige inleidende opmerkingen hierover, die de strekking hebben om het gewigt van de inductieve methode aan te toonen. 'Wat inductie is, en welke de voorwaarden zijn waarop zij rust, is de eerste en gewigtigste vraag der logica, eene vraag die alle andere in zich sluit, ofschoon zij op eene in het oog vallende wijze door de eerste schrijvers in deze wetenschap geheel over het hoofd gezien is. De boven-

natuurkundigen hebben dezelve in hare algemeenheid behandeld, doch daar zij geene genoegzame kennis der middelen bezaten, door welke de logische wetenschap in onzen tijd tot het opsporen van algemeene waarheden gekomen is, zoo was hunne analyse van het inductieve gedeelte niet toereikend, om eenen grondslag van practische regelen uit te maken, die in betrekking tot de inductie zelve datgeen waren, wat de regelen van het besluit voor de verklaring van de inductieve methode zijn. Van den anderen kant hebben diegenen, welke de natuurkundige wetenschappen tot haar tegenwoordig hoog standpunt verhieven, en die, om eene volledige theorie dezer verstandsverrigting daar te stellen, niets anders te doen hadden, dan hunne grondbeginselen in het algemeen, en de methode, volgens welke zij bij hun onderzoek bezig waren, bloot te leggen, en op eene menigte van vraagstukken toe te passen, - eerst laat ernstig beproefd die wijsgeerig toe te lichten, en de wijze waarop zij tot hunne besluiten kwamen, als een waardig onderwerp van hunne studie aangezien.'

'In een tijdsverloop van slechts weinige jaren hebben echter die schrijvers, die bekend waren met de meeste vakken der natuurwetenschappen, en geoefend om hunne bespiegelingen in de hoogste streken der wetenschap op te voeren, proeven tot de grondlegging eener wijsbegeerte der inductie genomen: Sir John Herschel in zijn *Discourse on the study of natural Philosophy*, Whewel in zijne *History* en *Philosophy of inductive Sciences*, en voornamelijk Aug. Comte in zijn *Cours de philosophie positive*, een werk dat meer gekend verdiende te zijn, en waarvan Mill zegt, 'dat het zijn vervaardiger in de eerste rij der Europesche denkers verheft.'

Daar echter, volgens het gevoelen van onzen Schrijver, geen dezer geleerden, of zelfs die allen te zamen, hierin hunne gewigtige taak volledig hebben afgewerkt, heeft dit hem aangespoord, het onderwerp eene schrede nader tot de volmaaktheid te brengen, en hierin is hij volgens het oordeel van bevoegden gelukkig geslaagd.

Vervolgens wordt aangetoond, dat de logica der wetenschap dezelfde is als die der bezigheden en voorvallen des levens, waar zij van eene onmiddellijk practische nuttigheid is. Overgaande tot de onjuist zoogenoemde inductie, wijst Mill aan, dat de ware van de woordelijke beteekenisverwisseling (*transformatio*) is onderscheiden. Hij begint met de bepaling van het woord inductie op te geven: 'het is deze verstandsverrigting, door welke wij besluiten, dat het geen voor een bijzonder geval (of gevallen) waar is, ook in alle gevallen waar zijn zal, die aan deze in eenige aan te wijzen betrekking gelijk zijn.' De vorm dezer transformatie is: als deze of gene A. B is, daarom is ieder A. ook B, dat echter eene voorbarige en ongegronde inductie uitmaakt; want het besluit voldoet niet aan het laatste vereischte der bepaling van de inductie, die door Mill zoo even gegeven is; want eigenschappen die aan sommige voorwerpen toekomen, komen niet aan allen van dezelfde soort toe. Omdat vele menschen zwart zijn, zijn daarom alle menschen niet zwart. Zoo men na aangewezen of onderzocht te hebben, dat alle dingen van dezelfde soort eene eigenschap gemeen hebben, en hiervan een algemeen oordeel of besluit opmaakt, zoo als wij na het waarnemen van alle planeten zouden zeggen: zij zijn alle door de zon verlicht, is dit inderdaad geen besluit, maar slechts eene herhaling der praemissen.

Eene andere verstandsverrigting, die van de inductie dient onderscheiden te worden, en die echter door de wiskundigen dikwijls zoo genoemd wordt, gelijkt haar slechts in zoover, dat het oordeel tot hetwelk zij voert, inderdaad eene algemeene toepassing heeft. Als het b.v. met betrekking tot den cirkel bewezen is, dat eene regte lijn hem slechts in twee punten snijden kan, en zulks ook omtrent de ellips, de parabool en de hyperbool plaats heeft, zoo kan dit als eene algemeene eigenschap der kegelsneden aangenomen worden; dit is echter geene inductieve gevolgtrekking, maar slechts eene zamentrekking der bijzondere gevallen in een algemeen besluit. Maar Mill gaat naar ons gevoelen te ver, als hij stelt, dat een wiskundig bewijs eener eigenschap van eenen driehoek of eenen cirkel, door een figuur gegeven, eigenlijk slechts het bewijs voor dit bijzonder geval zoude opleveren, en van geene algemeene toepassing op alle driehoeken of cirkels zoude zijn, en dat wij niet dan na de ondervinding der waarheid in vele andere gelijkende gevallen tot dit besluit kunnen komen, en dit in eene algemeene stelling uitdrukken. Wij houden het er voor, dat hier wel uitdrukkelijk eene zuivere inductie plaats plaats heeft, dat wij dadelijk na het enkele bewijs, tot de eigenschap van alle driehoeken of cirkels kunnen besluiten.

Er blijft nog een derde veel ongegronder gebruik van het woord inductie, ter teregtwijzing over, waardoor de theorie der inductieve methode op eene ongewone wijze verward is. De dwaling bestaat daarin, dat men de beschrijving van een aantal waargenomen verschijningen, met eene inductie daaruit afgeleid, verwisseld heeft. Door het zamenvatten van sommige waarnemingen, komt een zeevaarder tot het besluit, dat het een eiland is, dat hij in zee heeft ontdekt, en evenzoo kwam Kepler tot het besluit van den elliptischen vorm der loopbanen van de planeten.

Eindelijk beschouwt Mill de theorie der inductie, die Whewell gegeven heeft. De beschrijvende verstandsverrigting, waardoor een aantal van bijzondere eigenschappen in eene algemeene uitdrukking te zamen gevat zijn, is door Whewell met eene passende benaming van ‘colligatie (verbinding) van daadzaken’ onderscheiden. Hij zou echter daarin dwalen, dat hij deze colligatie als den typus der inductieve methode voorstelt, en in zijne werken de grondbeginselen daarvan, als die van de inductie aanziet.

Whewell is van gevoelen dat de algemeene stelling, die de bijzondere waarnemingen met elkander verbindt, en tot eene algemeene waarneming maakt, niet enkel de som daarvan uitmaakt, maar iets meer is, en dat daarin eene voorstelling des verstands gelegd wordt, die niet in de bijzondere waarnemingen aanwezig is. Mill is genoodzaakt dit in eenen zekeren zin toe te geven, hij merkt hier echter bij aan: ‘Doch eene voorstelling sluit het door haar voorgestelde in zich, en hoezeer de voorstelling niet in de daadzaken maar in ons verstand voorhanden is, zoo moet zij echter eene voorstelling van iets dat werkelijk in de daadzaken ligt, bevatten, eene zekere eigenschap die zij bezitten, en die zich aan onze zintuigen zou openbaren indien zij geschikt waren daarvan kennis te nemen.’ Dit wordt door het voorbeeld van de ontdekking van Kepler omtrent de loopbanen der planeten opgehelderd. Als men, gelijk Whewell, de verstandsverrigtingen op eene meer wijsgeerige wijze beschouwt, moet men tot het besluit komen, dat het

in zijne oordeelen en gevolgtrekkingen iets bijvoegt dat in zijnen aard gelegen is, en als men, gelijk Mill, de inductieve methode op de natuurwetenschappen toepast, zoekt men zoo veel mogelijk tot de ware kennis der natuurverschijnselen te geraken; doch hierin blijven wij toch altijd aan de subjectieve wetten van ons kenvermogen en van onze verstandsverrigtingen onderworpen, waardoor wij tot oordeelen en besluiten worden in staat gesteld.

Overgaande tot den grondslag der inductie, beschouwt Mill vooreerst het axioma van de standvastigheid (gelijkvormigheid) in den gang der natuur. Het bestaat daarin, dat men besluit dat eene verschijning die bij eene zekere gelegenheid heeft plaats gevonden, bij alle gelegenheden in die gevallen plaats zal hebben, die met de voorgaande in wat men de wezenlijke omstandigheden noemt, overeenkomen. Deze waarheid is door verschillende wijsgeeren op eene andere wijze uitgedrukt: b.v. De gang der natuur is gelijkvormig; het heelal is door algemeene wetten beheerscht enz., dat ook de beste wijze is om haar uit te drukken. Iedere bijzondere inductie is een syllogismus, waaraan de hoofdpraemis ontbreekt, doch de grondstelling dat de gang der natuur gelijkvormig is, kan als zoodanig voor alle inductien aangenomen worden.

Men kan in de redenering van deze grondstelling op verschillende wijzen een verkeerd gebruik maken, als men besluit dat het onbekende naar het bekende zal gelijken, en dat de toekomst met het tegenwoordige zal overeenkomen; want de gang der natuur is niet alleen gelijkvormig, maar hij is tevens oneindig verscheiden en veranderlijk. De oude wijsgeeren maakten veelal die verkeerde toepassing van dat grondbeginsel, die Baco '*In ductio per enumerationem simplicem*' noemt, zij bestaat daarin dat wij het karakter der waarheid aan vooronderstellingen geven, van welke wij niet kunnen weten, dat zij in alle mogelijke gevallen waar zijn. Dit is eene soort van inductie, aan allen eigen, die aan eene wetenschappelijke methode niet gewoon zijn. De natuurlijke neiging van den geest is, de gewone ondervinding tot eenen algemeenen regel te verheffen; de gedachte van de waarheid te zoeken, en door proeven na te sporen, de natuur *te ondervragen*, zoo als Baco zich uitdrukt, ontstaat veel later. Doordien deze wijsgeer het eerst in zijn *Novum Organon* het valsche en ongegronde van deze ruwe manier van redeneren heeft aangetoond, heeft hij den hem algemeen toegekenden naam van den grondlegger der inductieve wijsbegeerte verdiend, ofschoon de waarde zijner eigene bijdragen tot vestiging van de ware theorie der inductie te hoog aangeslagen is. De vorderingen in de natuurwetenschappen, die sedert hem plaats hadden, hebben de inductie in haren aard en toepassing nader doen kennen en ruimer uitgebreid.

Mill geeft vervolgens, om de eigenlijke inductieve methode vast te stellen, eene vergelijking op van ongegronde toepassingen met die welke als rigtig zijn erkend. Dat alle zwanen wit zijn, was zoolang op eene gegronde inductie gevestigd, totdat de ervaring bewees, dat dit besluit ongegrond was. Men kan het niettegenstaande de getuigenis van Plinius daarvoor houden, dat er geene menschen bestaan wier hoofd in plaats van boven, onder hunne schouderen is geplaatst; op logische gronden, omdat er zich nog geen bewijs door de ervaring van opgedaan heeft; om van natuurkun-

dige onwaarschijnlijkheid, die aan de onmogelijkheid grenst, niet te spreken. Daarentegen is het besluit: alle kraaijen zijn zwart, tot zoolang gegrond, totdat het bestaan van witte is uitgemaakt, en het is echter niet van die onomstootelijkheid, dat wij het geloofwaardige getuigenis van iemand die een witte kraai zoo min als die een zwarte zwaan gezien had, genoodzaakt zouden zijn te verwerpen.

Tot de beschouwing der natuurwetten overgaande, wordt eerst aangetoond dat de algemeene regelmatigheid in de natuur, een zamenweefsel van enkele regelmatigheden is, die men wetten noemt.

'Er bestaan eenvoudige en zamengestelde gelijkvormigheden, deze laatste kunnen wel in een zekeren zin als wetten aangezien, maar in eene strenge en wetenschappelijke taal bezwaarlijk wetten genoemd worden. Het is de gewoonte der geleerden in ieder geval waarin zij eenige regelmatigheid kunnen aanwijzen, de algemeene stelling, die den aard dezer overeenkomst uitdrukt, eene wet te noemen. De uitdrukking: natuurwetten, wordt ook door vele wetenschappelijke mannen met eene soort van stilzwijgende betrekking op de oorspronkelijke beteekenis van het woord: wet, als de uitdrukking des wils van een hooger Wezen gebruikt, die de beheerscher van het heelal is. Als het later bleek dat eenige in de natuur waargenomen gelijkvormigheden, van zelfs en zonder de werking van eenen scheppenden wil, uit andere gelijkvormigheden ontstonden, zoo noemde men de eerste gewoonlijk geen natuurwetten.'

'De studie der natuur is een onderzoek der bijzondere wetten, en geenszins van eene algemeene wet, een studie van gelijkvormigheden zooals zij zich in eene oneindige verscheidenheid voordoen, die, ofschoon met elkander dooreen vermengd, tot eenen zekeren graad afzonderlijk onderzocht worden. De regelmatigheid der natuur kan als een weefsel van verschillende draden worden beschouwd, dat slechts dàn begrepen kan worden als wij de enkele draden nagaan. Hiervoor is het noodig een deel van het weefsel te ontleden en de draden van elkander af te zonderen.' Dit geschiedt door de proefondervindelijke natuurkunde, waarop de methode der juiste inductie is toegepast; een onderzoek, dat ons tot de nadere kennis der eerste en algemeene natuurwetten brengen kan.

Deze wetenschappelijke inductie moet op eene voorafgaande, alleen uit het gezond verstand voortspruitende inductie gegrond zijn. Na de uiteenzetting dezer stelling beantwoordt Mill de vraag: of er inductien bestaan door welke men anderen beproeven kan? Als wij een middel vinden om minder strenge inductien van gestrengere af te leiden, zoo verkrijgen genen daardoor op eens de strengheid van dezen, en dit neemt meer en meer toe, omdat de onafhankelijke ervaring waarop de zwakkere inductien vooreerst gegrond waren, een nieuw bewijs van de beter bevestigde wet is, onder welke zij nu gerangschikt worden.' De Schrijver haalt hier een geschied- en staatkundig voorbeeld aan, dat zeer juist gezien is. 'Wij mogen uit het geschiedkundig bewijs besluiten, dat de onbeperkte regering eener monarchie, eener aristocratie of van eene democratische meerderheid, gewoonlijk eene dwingelandij zijn zal; doch wij zijn geregtigd deze algemeene waarheid nog meer te vertrouwen, als het is aangetoond, dat zij slechts eene gevolgtrekking eener nog beter bewezene waarheid is: het is die van de zwakheid en onvolkomenheid der menschelijke natuur, en de onmogelijkheid, om de heerschappij der rede

en des gewetens over de zelfzuchtige neigingen door andere middelen te bereiken, dan die het bestaan eener volstrekte magt noodwendig uitsluiten. Het is tevens klaar, dat deze in de menschelijke natuur gegronde daadzaken, door de getuigenis welke de geschiedenis van de werkingen des despotismus oplevert, op nieuw nader bevestigd worden. De strenge inductie wordt nog strenger als eene zwakkere met haar verbonden wordt.'

Als er onder de gelijkvormigheden eenige, zoover het voor ons mogelijk is, als volstrekt zeker en algemeen konden aangewezen worden: zouden wij door middel van deze, eene menigte van andere inductien tot dien trap van zekerheid kunnen verheffen. Het zou tevens van deze gelijkvormigheden bewezen zijn, dat zij het gevolg niet zijn van andere en eenvoudiger wetten, maar de uitdrukking van eene algemeene wet die wij met regt eene natuurwet zouden kunnen noemen.

Er zijn zulke zekere en algemeene inductien en omdat zij er zijn is er eene inductieve logica mogelijk.

De Schrijver is zeer uitvoerig over de wet der oorzakelijkheid, het is een der belangrijkste gedeelten van zijn werk: het zoude ons te ver leiden hiervan eene analyse te geven, het dient in zijn geheel gelezen te worden, om er de volledige juistheid van te kennen. Wij zullen ons moeten vergenoegen, met er de hoofdpunten van op te geven.

1°. Is de wet der oorzakelijkheid, de algemeene wet der op elkander volgende natuurverschijnselen.

'De natuurverschijnselen staan in eene dubbele betrekking tot elkander; in de betrekking van gelijktijdigheid en in die van opvolging. Ieder natuurverschijnsel wordt op eene algemeene wijze, met een ander verschijnsel, dat daarmede gelijktijdig bestaat of hetwelk daar aan voorafgegaan is, in betrekking gebragt.'

2°. Ieder gevolg *(consequenz)* heeft een onveranderlijke voorafgaande aanleiding *(antecedenz)*.

3°. De oorzaak van een natuurverschijnsel is de som van de noodzakelijke voorwaarden van zijn bestaan.

4°. De onderscheiding tusschen een werkend *(agens)* en een lijdend deel *(patiens)* in de betrekking tusschen oorzaak en gevolg is eigenlijk denkbeeldig en ongegrond.

5°. De oorzaak is de volstrekt onveranderlijke antecedenz.

6°. Oorzaak en werking bestaan niet altijd gelijktijdig.

7°. Er bestaan altijd voortdurende *(permanente)* oorzaken.

8°. De gelijkvormigheid van het te gelijk aanwezig zijn der werkingen van permanente oorzaken, zijn geene wetten.

Eindelijk komt de schrijver op een gevoelen van Aug. Comte in zijne *Philosophie positive*, dat de oorzaken buiten het bereik van 's menschen verstandelijk vermogen liggen; waarom hij ook de uitdrukking *oorzaak* in het vervolg van zijn werk opzettelijk vermijdt. Hij stemt slechts in zoover met Comte overeen, als hiermede de *laatste*, wij zouden liever zeggen de *eerste*, of volgens de terminologie der bovennatuurkundigen, de *oorspronkelijk werkende* oorzaken mogten bedoeld zijn. Als Mill van oorzaak spreekt, heeft hij niets anders op het oog dan die bestendige betrekkingen die tusschen twee natuurverschijnselen plaats hebben, hij houdt de woorden van veroorzaking, oorzaak en werking, als zeer gepast, voor eene klasse van betrekkingen, namelijk in de opvolging, die zoo veel wij weten

volstrekt onveranderlijk zijn, in tegenstelling van andere die als het gevolg van dag en nacht, van het aanwezig of gelijktijdig zijn van andere voorafgaande daadzaken afhangen. Hij kan zich even min met Whewell in zijne onderscheiding van wetten der natuurverschijnsels en oorzaken, vereenigen; omdat hij onder de laatsten de eerste of oorspronkelijke oorzaken verstaat. Hij ziet het wederherleven der leer dat de oorspronkelijk werkende oorzaken onder het bereik van het menschelijk onderzoek vallen, die reeds door de school van Locke en Hume wederlegd, en door hunne grootste tegenstanders Reid en Dugald Stewart opgegeven was, slechts als een merkwaardig voorbeeld aan van hetgeen men: 'het eigenaardige aanloksel, dat de geest van reactie tegen de tegenwoordige wetenschappelijke vorderingen, aan de oude ongerijmdheden verleent' kan noemen.

Hij vermeent tevens de bedoeling van Comte tegen Whewell in bescherming te moeten nemen. 'Het is eene groote onregtvaardigheid als deze van genen vooronderstelt, dat hij de boven aangeduide hoofdzakelijke onderscheiding uit het oog verloren heeft en door het uitsluiten van het onderzoek der oorzaken, die naar de algemeenste waarheden uitsluit. Comte heeft slechts andere woorden dan *agents action* en *forces* gebruikt, die hetzelfde beteekenen, als hetgeen hij in het onderzoek der natuur over het algemeen oorzaken noemt.'

Vervolgens gaat de Schrijver tot de beschouwing der zamenwerking der verschillende oorzaken over, en behandelt vooreerst de vereenigde werking der chemische en mechanische oorzaken, en tracht verder deze zamenwerking onder eenen algemeenen regel te brengen, terwijl hij met eenige aanmerkingen over de evenredigheid van oorzaak en werking besluit.

'Vele schrijvers hebben als een axioma in de theorie der veroorzaking voorgesteld, dat de werkingen aan hare oorzaken evenredig zijn, en men heeft dikwijls van dit beginsel in de besluiten, die op de natuurwetten betrekking hebben, een nuttig gebruik gemaakt; ofschoon het met vele zwarigheden en schijnbare uitzonderingen gepaard gaat, en er veel scherpzinnigheid aangewend is om aan te toonen dat deze geene werkelijke uitzonderingen waren.'

De algemeene opmerkingen over de wetten der oorzakelijkheid, die als eene inleiding tot de theorie der inductieve methode noodig schenen, beschouwt de Schrijver hiermede als voleindigd. Deze methode is wezenlijk niets anders dan een onderzoek der oorzaken. 'Alle gelijkvormigheden in de opvolging der natuurverschijnselen, en de meeste van diegenen, die zich in hunne gelijktijdigheid *(coexistenz)* vertoonen, zijn, zoo als wij gezien hebben, of zelfs wetten van oorzakelijkheid, of gevolgen van deze, die bij een naauwkeurig onderzoek daarvan kunnen worden afgeleid. Als wij bepalen konden, welke de oorzaken van iedere werking, en welke de werkingen van iedere oorzaak waren, zouden wij met den geheelen gang der natuur bekend zijn. Men zoude dan alle gelijkvormigheden, die slechts het verwijderde gevolg van zekere oorzaken zijn, kunnen verklaren, en iedere daadzaak, iedere gebeurtenis, zou vooruit bepaald kunnen worden; aangenomen dat wij de noodige gegevens, dat is, de gevorderde kennis der omstandigheden hadden, die deze in de bijzondere gevallen voorafgegaan zijn.'

Te bepalen welke de in de natuur bestaande wetten der oorzakelijkheid zijn; de werking van iedere oorzaak, en de

oorzaken van iedere werking vast te stellen is het voornaamste doel der inductie, en het is het hoogste onderwerp der inductieve logica om aan te toonen hoe dit geschieden moet.

Nu gaat Mill over om de waarneming en de wetenschappelijke proef *(experiment)* nader te beschouwen en met elkander te vergelijken. Hij behandelt eerst de analyse van de zamengestelde natuurverschijningen, en geeft een bepaling van den waren aard der waarneming, 'want hij is geen waarnemer die het voorwerp met zijne oogen slechts ziet, maar die gene, die ziet uit welke deelen dat voorwerp zamengesteld is,' men moet de zaken met een bepaald doel, met de grootste naauwkeurigheid in de gunstigste omstandigheden herhaalde malen beschouwen, eene oppervlakkige waarneming is de bron waaruit de meeste dwalingen en vooroordeelen in de natuurkundige wetenschappen voortvloeijen. Als men tot de werkelijke analyse der natuurverschijningen overgaat, komt men tot de overtuiging dat men daarin den regel van Baco naauwkeurig volgen, en de *omstandigheden veranderen* moet, om tot eenen gewenschten uitslag te komen. Deze is inderdaad, niet zoo als sommigen geloofden, de éénige, maar de eerste regel van het natuurkundig onderzoek en de grondslag van al de overigen. Er zijn omstandigheden, waarin het experiment de voorkeur boven de waarneming heeft, en ook waarin de waarneming boven de wetenschappelijke proef te verkiezen is, en weder andere, waarin het experiment niet is aan te wenden, en wij ons wel bij de waarneming moeten bepalen; dit is geheel het geval in de sterrekunde, waar alleen juiste waarnemingen den grondslag harer berekeningen moeten uitmaken; terwijl in de scheikunde het experiment een beslisten voorrang boven de waarneming heeft.

Zoo komt onze Schrijver tot de uiteenzetting der vier methoden van het experimentaal onderzoek.

'Er zijn twee eenvoudige en in het oog vallende methoden om van de omstandigheden, die een natuurverschijnsel voorafgaan of volgen, diegene af te zonderen, welke door eene onveranderlijke wet daarmede zamenhangen. De eene bestaat daarin dat men de verschillende gevallen, waarin dit natuurverschijnsel plaats heeft, met elkander vergelijkt; de andere, dat men de gevallen, in welke dit verschijnsel voorkomt, met in eene andere betrekking gelijkende gevallen vergelijkt, waarin het niet plaats grijpt. Deze twee methoden kan men de methode der *overeenstemming* en die des *onderscheids (differenzmethode)* noemen.'

Deze twee methoden worden door de twee volgende regels nader gekenmerkt. 1^0. Als twee of meer gevallen van een te onderzoeken natuurverschijnsel slechts ééne omstandigheid gemeen hebben, zoo is slechts deze omstandigheid, waarin alle gevallen overeenstemmen, de oorzaak (of de werking) van een gegeven natuurverschijnsel. 2^0. Als een geval, waarin een te onderzoeken natuurverschijnsel voorkomt, en een geval, waarin het geen plaats heeft, ieder alle omstandigheden, met uitzondering van eene enkele, gemeen hebben, en deze slechts in het eerste geval voorkomt, dan is deze omstandigheid, door welke alleen deze twee gevallen zich onderscheiden, de werking, of de oorzaak, of wel een noodzakelijk gedeelte van de oorzaak des natuurverschijnsels. De methoden der overeenkomst en die des onderscheids hebben eene wederkeerige betrekking op elkander, zij kunnen met elkander vereenigd, op verschillende gevallen toegepast wor-

den; dit wordt alsdan de indirecte differenzmethode genoemd, die onder den volgenden 3^{en} regel staat. Als twee of meer gevallen, in welke het natuurverschijnsel plaats heeft, slechts ééne omstandigheid gemeen hebben, terwijl twee of meer gevallen, in welke het geen plaats heeft, in niets dan in de afwezigheid van deze omstandigheid overeenkomen, zoo is deze omstandigheid waarin deze twee rijen van gevallen alleen verschillen, de werking, of de oorzaak, of een noodzakelijk deel der oorzaak des natuurverschijnsels. Hiermede staat eene andere methode, die van het *overschot*, in een naauw verband. Haar beginsel is hoogst eenvoudig. Trekt men van een gegeven natuurverschijnsel al de deelen af, die door voorafgaande inductien tot bekende oorzaken kunnen teruggebragt worden, zoo zal het overschot de werking van de antecedenten zijn, die niet opgemerkt werden, of welker werking tot nog toe eene onbekende grootheid was. Hierop is de 4^{e} regel toepasselijk: van ieder natuurverschijnsel trekke men al de deelen af, die door vroegere inductien als de werking van zekere oorzaken bekend werden, het overschot des natuurverschijnsels is de werking van de overig blijvende antecedenten.

De vierde methode is die van de *bijgeleidende veranderingen*. Er is nog eene klasse van wetten, die niet door de drie bovengenoemde methoden kan onderzocht worden, hierop is deze methode, waarin de 5^{e} regel geldt, alleen toepasselijk. Een natuurverschijnsel dat zich verandert als een ander natuurverschijnsel, op eene bijzondere wijze eene verandering ondergaat, is of eene oorzaak of eene werking van dat natuurverschijnsel, of door eenen oorzakelijken zamenhang daarmede verbonden. Deze methode is echter meer dan de drie overigen aan uitzonderingen en beperking in hare toepassing onderworpen.

Mill geeft vervolgens verscheidene voorbeelden van toepassingen dezer vier methoden, zoo als: de theorie der metaalvergiften van Liebig, die van de zoogenoemde geinduceerde electriciteit, die van Well over den dauw, waarin eene volledige aanwending der drie verschillende methoden plaats heeft, behalve die van het overschot, waarvan dan ook eenige voorbeelden worden bijgebragt.

Hij gaat nu over tot de behandeling van de menigvuldigheid der oorzaken, en zamensmelting der werkingen, waarbij de verschillende oorzaken beschouwd worden die eene werking hebben kan, en de bron aangewezen wordt van de karakteristieke onvolkomenheid der methode van overeenstemming. ‘Een der gewigtigste gevolgen van de menigvuldigheid der oorzaken is, zegt hij, dat zij een onzer inductieve methoden, die der overeenstemming, onzeker maakte.’ Tot staving hiervan wordt onder anderen dit volgende voorbeeld aangehaald. ‘Nemen wij aan dat twee groote kunstenaars of wijsgeeren, dat twee uiterst zelfzuchtige of grootmoedige karakters, in betrekking tot de omstandigheden hunner opvoeding en geschiedenis met elkander vergeleken worden, en dat de twee gevallen in slechts ééne omstandigheid overeenstemmend worden gevonden, zoude daaruit volgen dat deze ééne omstandigheid, de oorzaak der eigenschap zoude zijn, die beide individuen kenschetste? Gewis niet; want de oorzaken die werken om een gegeven typus des karakters voort te brengen, zijn ontelbaar, de twee individuen hadden in hun karakter kunnen overeenstemmen, ofschoon hunne vroegere geschiedenis geen spoor van gelijkenis opgeleverd had.’

De middelen worden nu opgegeven om de menigvuldigheid der oorzaken te ontdekken, en het zamenwerken van verscheidene oorzaken, die hare werkingen niet vereenigen, aan te wijzen, waarvan de zwarigheden op eene uitvoerige wijze worden uiteengezet. Hierop volgt het onderzoek naar de wetten der zamenvloeijende werkingen. Hierin is de methode der eenvoudige waarneming van geene toepassing, evenzoo min die der enkele proefneming: zij moeten met de vier inductieve wijzen van onderzoek op eene doeltreffende wijze verbonden worden, om eenigzins tot eenen gunstigen uitslag te kunnen leiden. Echter zijn er gevallen, waarin de vereeniging van al deze methoden tot geen gewenschte uitkomst kan voeren: het zijn de verschijnselen op het gebied der physiologie, en nog meer die op dat van de geschiedenis en der staatkunde. ‘Hier bestaat de menigvuldigheid en zamenvloeijing der oorzaken in een' bijna grenzenloozen graad, en de werkingen zijn grootendeels onontwarbaar in elkander vervlochten. Om de verlegenheid nog te vermeerderen, hebben de onderzoekingen in de staatkundige wetenschappen meestal betrekking op de voortbrenging van werkingen van een' zeer veel omvattenden aard, zoo als: het algemeen welzijn, de openbare zekerheid, de publieke zedelijkheid, enz. uitkomsten die onmiddellijk of middellijk met *plus* of *minus* aan iedere daadzaak in de menschelijke maatschappij, of met iedere gebeurtenis die daarin voorkomt, kunnen verbonden worden. De gewone voorstelling dat in de onderwerpen van staatkundigen aard, de zekere methoden van onderzoek die der inductie van Baco zijn, en dat geenszins algemeene oordeelvellingen, maar alleen de naauwkeurige waarneming der bijzonderheden de ware gids is, zal eens aangevoerd worden als een geheel ondubbelzinnig teeken van den nog onontwikkelden toestand der bespiegelende geestkracht der eeuw, welke dit gevoelen als waarheid aannam. Want als men met een volk of zelfs met het menschelijk geslacht, met zoo weinig bedenken als Magendie met honden en konijnen, kunstmatige experimenten in het werk konde stellen, dan zouden wij het zoo ver niet kunnen brengen, van twee gevallen in iedere omstandigheid gelijkvormig te doen worden, met uitzondering van de *aan*- of *af*wezigheid van eene enkele omstandigheid.’ De oneindige zamenvloeijing van tallooze invloeden en oorzaken op het zedelijke en staatkundige gebied, maken het onmogelijk om de methode der inductieve logica hierop te kunnen toepassen; eene dwaling, die echter door vele ervarings-wijsgeeren van onzen tijd, onder, onderen door Aug. Comte in zijne leer der Sociologie, wordt voorgestaan.

‘Omdat er dus twee van de drie mo gelijke methoden voor het onderzoek der verschijnselen, in het gebied der natuurkundige, zoowel als in dat der zedelijke en staatkundige wetenschappen, die uit de verbinding van vele oorzaken ontstaan, namelijk die der waarneming en van het experiment, volgens den aard der gevallen onbruikbaar zijn en niet dan denkbeeldige uitkomsten kunnen opleveren; blijft er nog eene derde - diegene welke de oorzaken afzonderlijk beschouwt, en de werking naar de vergelijking der verschillende uitkomsten die zij voortbrengen berekent, in korte woorden: de deductieve of *a priori* methode overig.’

De Schrijver doet in zijne behandeling der deductieve methode daarvan driederlei wijzigingen opmerken: 1^0 dat zij eene ontwikkeling der wetten van de bijzondere

oorzaken door eene onmiddellijke inductie is. ‘Deze methode bestaat dus uit drie verstandsverrigtingen, de eerste is eene onmiddellijke inductie, de tweede eene gevolgtrekking, de derde eene bevestiging, en haar doel is, de wet eener werking te vinden uit de verschillende rigtingen waarvan zij de slotsom is.

Wanneer volgens deze methode geschiedkundige en maatschappelijke verschijnselen verklaard worden, dan moeten de wetten der oorzaken, welke deze klasse van verschijnselen voortbrengen, de praemissen dezer methode uitmaken; deze oorzaken zijn de menschelijke handelingen, verbonden met de algemeene uiterlijke omstandigheden, onder wier heerschappij de menschen leven, en die den toestand des menschdoms in de wereld uitmaken. De wetten van iedere bijzondere oorzaak, die aandeel aan de voortbrenging der werking neemt op te sporen, is daarom het eerste vereischte der deductieve methode. Er bestaan echter zeer talrijke en gewigtige gevallen, waarin de oorzaken zich niet van elkander laten afzonderen, om op haarzelven te kunnen worden beschouwd, eene groote zwarigheid voor den zoo noodzakelijken inductieven grondslag waarop deze methode moet gebouwd zijn, om de vereischte zekerheid te erlangen. In dit opzigt zijn sommige gevallen in de physiologie nog moeijelijker, dan die der geschiedenis en der staatkunde, in zoo ver het eer mogelijk is de wetten van den geest en de handelingen van den mensch afzonderlijk te onderzoeken, dan de wetten der organen en weefsels van het menschelijk ligchaam op te sporen, afgezonderd van andere organen en weefsels in hetzelve, waarmede zij zoo naauw verbonden zijn, en een geheel uitmaken.’

De tweede wijziging is eene gevolgtrekking uit eenvoudige wetten op zamengestelde gevallen. ‘Het is de bepaling uit de wetten der oorzaken, welke werking eene gegeven vereeniging dezer oorzaken voortbrengen zal. Dit is een proces van berekening in den uitgestrektsten zin des woords, en sluit dikwijls eene berekening in eenen engeren zin in. Door de beschouwing van de bijzondere wetten der oorzaken, kan het ons tot een zekeren graad gelukken de volgende vragen te beantwoorden. Zoo er eene zekere vereeniging van oorzaken gegeven is, van welke werking zal zij dan vergezeld zijn? En welke vereeniging van oorzaken zou, indien zij plaats had, eene gegevene werking voortbrengen?’

De derde wijziging is eene bevestiging door eene bijzondere daarop gerigte ervaring. ‘Maar,’ zoo kan men hier vragen, ‘zijn niet dezelfde tegenwerpingen door welke de methode der onmiddellijke waarneming en der wetenschappelijke proef, als zij op de wetten der zamengestelde natuurverschijnselen moesten worden toegepast, en waardoor zij als ongenoegzaam werden aangetoond, met gelijke sterkte op de deductieve methode aan te wenden? Deze tegenwerpingen zijn inderdaad van groot gewigt, en het is onmogelijk haar iets tegen te stellen als er geene proef bestond, naar welke wij bij het gebruik der deductieve methode oordeelen konden, of er eene dwaling, zoo als bij de andere methoden plaats had, al dan niet. Er bestaat intusschen zulk eene proef, en hare aanwending vormt, onder den naam van bevestiging *(verificatie)*, het derde wezenlijke bestanddeel der deductieve methode, en zonder welke alle uitkomsten, die zij opleveren kan, geene andere waarde dan die van vermoedens hebben.’

‘Om derhalve de bevestiging der

theoriën, die door de deductie verkregen zijn, gemakkelijker te maken, is het van groot gewigt, dat niet slechts, zooveel mogelijk, de empirische wetten der natuurverschijnselen, door eene vergelijking der gevallen naar de methode der overeenstemming worden bepaald, maar ook (wat daarbij gevoegd moet worden) dat de verschijnselen op de naauwkeurigste en volledigste wijze beschreven worden, terwijl men uit de waarneming der deelen, de hoogst mogelijk eenvoudige uitdrukking voor het geheel te zamen stelt, zoo als de reeks der waargenomen plaatsen eener planeet eerst door het stelsel der epicycloïden, en daarna door eene ellips uitgedrukt werd, en de theorie van Newton de bevestiging van de wetten van Kepler opleverde, hetgeen wederkeerig een bewijs voor die theorie uitmaakt.

J.A.B.

Letterkunde.

Oude wijsheid in een nieuw kleed.

Duizend spreuken der oudheid, voor den zoon der negentiende eeuw. Staat-, zede- en huishoudkundige lessen en voorschriften van Pythagoras. Amsterdam, H.J. van Kesteren. 1851.

De oude Minerva heeft hare groote garderobe, evenzoo als onze adellijke dames, en werd sedert zesduizend jaren altijd gekleed, verkleed - ontkleed wil zij zich niet gaarne vertoonen; ten minste niet ‘hier beneden,’ voor de oogen der menschen die nog niet geheel rein en helder zijn. - Telkens komen de gepatenteerde heeren wijsgeeren, en draperen haar naar den eisch van den tijd en de behoefte der geslachten, - en daarom zoude men de geschiedenis der wijsbegeerte bij een kleedermakers-album vol modeplaatjes kunnen vergelijken, - maar de oude Minerva steekt er toch altijd in, en als zij zich vertoont: - patet Dea! - de godin verschijnt. - Oude wijsheid is derhalve geene mindere wijsheid dan nieuwere dito, en ducht den toets der waarheid niet, - alles wat hier het vorstelijk zegel draagt wordt als echte munt aangenomen. - De Salomo's van alle eeuwen behouden hun goed regt, al zijn de troonen waar ze op zaten ook vermolmd, en de natiën die zij beheerschten diep onder den grond. - Oude wijsheid, te midden der nieuwere, gistende, woelende, kokende, overkokende wereld en maatschappij, klinkt des te zuiverder, omdat alle *partijdigheid* vóór-, of *ingenomenheid* tegen den leeftijd hier ontbreekt. - Als Salomo, en de spreukenman Sirach, en het Boek der Wijsheid tot ons het woord rigten - of, op den heidenschen achtergrond, Solon, de zeven wijzen, en vooral de oude zwijger Pythagoras, dan weten we ten minste zooveel, dat ze b.v. niet aan de zijde van den lieer Groen, Doedes, Mackay, of aan die van de Groninger of eenige andere liberale school staan, - dan weten we vooraf, dat ze zich volstrekt *niet* bekommeren over de kolommen van de Tijdspiegel of van de Nederlander, over de Wekker of de Vereeniging, dat ze geene partijmannen zijn - en daardoor wint de oude wijsheid, die volstrekt onpartijdig is en blijven moet, het ons allen af, en mag des te eer gehoord worden. - Oude spreuken zijn veelal kleine schatkamers der eenvoudige, ongekunstelde wijsheid, - de kinderlijke natuurlijke taal van een helder hoofd en onbedorven hart, en zelfs de hier en daar nog altijd ‘verdoemde,’ heidensche wereld, met haar ongelukkig nederplofsel (chemisch) van ‘blinkende zonden,’ komt tot den onbevooroordeelden die de waarheid alom zoekt, even ernstig als vriendelijk terug, en ziet somtijds wel eens met een

glimlach op de moderne wijsheid neder, die het spoor bijster is geraakt, en de narrenkap draagt.

Met één woord - heldere, lichtende, kernachtige gedachten, zoo als de oude wereld die aan de nieuwere aanbiedt, behouden eene eigendommelijke waarde, en brengen hare eigene legitimiteit als op het voorhoofd geschreven mede. - Reeds zeer vroeg heeft men uit de overgeblevene fragmenten dier heidensche wijsheid bloemlezingen zamengesteld. - Hoe vele spreuken en gedachten uit die eeuwen, waar geen licht der Openbaring blonk, zijn in de schriften *onzer* oudere letterhelden overgevloeid? - Spieghel, Cats, Huygens! - en om onder de naburen slechts een' enkele te noemen: Michel de Montaigne! - hoeveel heidensche loten op Christelijken stam geënt! - Inderdaad, er ligt in dien spreukenrijkdom uit den Griekschen bloeitijd, eene frischheid, eene kracht, eene originaliteit, - somtijds een ongezochte humor, waarnevens velen onzer vooze, sentimentele, dorre, strompelende geest- en vernuft-produkten niet voordeelig optreden, - de naïveteit der oude wereld is als die onzer kinderen - somtijds, waarheid en een heldere blik, - terwijl de jonge heeren en jonge dames, later, verbazend wijs-verwaand en gekunsteld-wijs spreken en handelen, en niet meer herkend kunnen worden,

Er bestond reeds voor zeer vele jaren, - welligt vóór de 15de eeuw, - eene verzameling der spreuken van Pythagoras, den meest beroemden wijsgeer, die, ook als een praktikus, eene ‘school’ vormde, men had voor eene school in den ouden tijd nog meer over dan in den onzen, - zoo was b.v. de Pythagorische, de Eleatische, de Stoïcijnsche school nog iets geheel anders dan die van Schleiermacher, Hengstenberg, of van ons goed en braaf Groningen. - De voorganger werd spoedig het levensbeginsel van eene wijsgeerige secte, - de meester had gesproken, bijna evenzoo als men in lateren tijd heeft gezegd: Rome heeft gesproken! - Er kwam een eigenaardige wijsgeerige cyclus, - er kwam een krans of kring om de maan, - er kwamen bij-zonnen en bij-manen, - en derhalve, moesten er mede wijsgeerige spreukenverzamelingen ontstaan, die echt en onecht goud bevatten. - Zoo vindt ge de spreukenverzameling van Salomo's wijsheid - waarschijnlijk mede eene bloemlezing der contemporains; zoo kwamen er ook Pythagoriana ter wereld, - en men heeft den wijsgeerigen cyclus van dezen wijze der oudheid meer en meer uitgebreid, en er zekerlijk ook allerlei vreemde bestanddeelen in opgenomen.

Eene dergelijke pseudo-Pythagoriaansche bloemlezing wordt ons hier weder aangeboden, als in gedaanteverwisseling en herdruk, - (dus ook als echt Pythagoreër) - onder den titel van Duizend spreuken der oudheid. - De voorrede is, zoo als meest elke voorrede, eene aanbeveling van het werkje, en neemt een paar woorden over uit zeker maandschrift over Pythagoras en zijne leer en rigting. - Deze zullen intusschen nog veel beter gekend en beoordeeld worden uit de spreuken zelve, die behoorlijk genommerd voor uw geest defileren, en niet schromen de revue der negentiende eeuw te passeren. Voor allen, die dit millenarium bezitten, of ergens zien liggen, of ter leen hadden, - zal de bloemlezing een huis-, een hand-, een tafel-boekje geworden zijn: de naïeve puntigheid, - de staatkundige onverniste waarheid, - de dikwerf streng zedelijke opvatting van het huiselijk leven, - de pligt van den

wetgever, en niet minder van het volk, - alles treedt u op eenmaal in het korte, krachtige spreukenkleed verrassend te gemoet. - Gij vindt hier de oude Minerva meermalen - en negligé, - dan weder met helm en lans, dan met eene geeselkoord, dan met een' spiegel dien ze nooit uit de handen legt. - Gij zult bij deze duizend spreuken ten minste honderdmaal aan den eerste onder alle spreukenmannen, aan Salomo, denken: ‘niets nieuws onder de zon!!’ maar ge zult ook alles in uwen tijd niet zoo gaaf dadelijk toestemmen; dat behoeft immers ook niet? Pythagoras en zijne vrienden zouden zekerlijk tegen zeer vele stellingen en opiniën onzer eeuw ook dapper protesteren, als ze terugkwamen; als ze welligt eenige weken aan sommige hoogescholen - hospiteerden, - of eenige staatkundige vergaderingen te Parijs, te Weenen, te Londen, - of waar ook - als diplomaten uit de voorwereld, bijwoonden. - De lezing dezer duizend spreuken, zal niemand veel kwaad - menigeen veel goed doen: - de humaniteit, de naïeveteit der oude wereld, al schijnt ze hier en daar iet of wat boersch, - is niet ongepast, en niet nutteloos bij onzen over- en overgecultiveerden maatschappelijken toestand. - Wij gelooven, dat de uitgever en de latere bewerker van dit duizendtal spreuken zeer goed gezien hebben, om ze nog eens, eenvoudig en net gedrukt, en zeer goedkoop - dat behoort zóó, als men *oude* wijsheid aan *nieuwe* menschen verkoopt, - in de wereld te helpen. - Niemand onzer waarde verstandige lezers zal ons hard vallen, als we nu tot bewijs en tevens tot versnapering uit deze bloemlezing eene kleinere bloemlezing aanbieden: - een vijftigtal. - Als ze u aanstaan, betaal uwe 50 cents, - ('t staat gelijk en pari met een paar kop chocolaad of bouillon in de restauratie, - en één paar handschoenen kost nog tweemaal zooveel) en maak u meester van de u ontbrekende - 950 stuks.

Zoo op den morgen van den dag, waarop gij u hebt voorgenomen eenen boom te vellen, de bijen er hunne honigraat in vestigen, werp alsdan de bijl uit uwe handen.

Wacht u voor eenen bestuurder, die wijzer waant te zijn dan de wet.

Zeg niet dat gij vrij zijt, als gij uw voedsel niet zelf kunt kiezen.

Onhandige ruiters leeren aan hun paard de kniën strekken om hetzelve te bestijgen. - Bestuurders! vernedert het volk niet om het gehoorzaam te doen zijn.

Vriend der stilte! ontvlugt het huis eener bejaarde praatzieke vrouw. - Hoe meer de amandel verdroogd is en zich rimpelt, zoo veel te meer rammelt hij in zijne schil.

Verberg uwe jaren niet door uwen baard weg te nemen.

Neem om uwe oude dagen te ondersteunen geenen anderen stok, dart van den boom door u in uwe jeugd geplant.

Verbrand de krukken niet, die u in tijd van zwakte hulp hebben verschaft.

Zend uwe wenschen naar de school der behoefte.

Vernacht niet bij eene natie, welke zoo overbeschaafd is, dat bij haar de pligten achterstaan voor de wellevendheid.

Kies een *grein* gezond verstand vóór een *pond* geleerdheid.

Bestuurder! ontzeg bij de eerste kenteekenen eener volksbeweging de openbare bijeenkomsten aan de vrouwen en aan de slagters.

Mannen! zijt het schild der vrouwen. - Vrouwen! weest de gordel der eer uwer mannen.

Jonge en tevens schoone meisjes! vraagt aan de werkzame bij, of de bloemen nergens anders toe dienen dan om ruikers te maken.

Wees evenmin gevoelig voor de toejuiching of voor het gemompel der menigte, als voor het gebrom in eenen bijenkorf: het is dezelfde zaak.

Wanneer gij twee twistende gelieven ontmoet, ga voorbij. Ontmoet gij twee twistende echtgenooten, blijf staan.

Vraagt gij wat eene Natie behoeft om innerlijk vrij en van buiten af geducht te zijn? Brood, zout en goede wetten.

Raadpleeg veeleer de zon dan den zonnewijzer.

Tracht eenen vriend te verkrijgen, ten einde er iemand zij, die het regt hebbe u te berispen, wanneer gij kwaad doet.

Zoo gij uwen vriend iets te verwijten hebt, wacht dan niet tot den anderen morgen; want zoo gij des nachts sterft, dan zoudt gij uwen vriend verlaten, zonder dat hij zich voor u had kunnen regtvaardigen.

Wees liever ezeldrijver dan bestuurder van een onwetend volk.

Verbied aan den priester om wapenen achter het altaar te verbergen.

Kunstbeminnend volk! draag voor het minst zorg dat de reiziger in uwe woonplaats niet meer standbeelden dan menschen vinde.

Bestuurder! leer het roer met beide handen, links en regts, besturen.

Overval eene vrouw niet met uwen raad, wanneer zij danst.

Geef in den winter huisvesting aan de vogels, wier zang uwe werkzaamheid vervrolijkte of uw genot in de andere jaargetijden verhoogde.

Geef aan de grafplaats der vroeg gestorvene kinderen den vorm eener wieg.

Vertrouw op de liefkozingen van uwen hond, maar niet op de gunsten des volks.

Oordeel niet over den kemel, noch over den mensch, wanneer zij verliefd zijn.

Wees niet gelijk aan de rups: kruip niet aan de voeten van den Vorst of van het volk, om het regt te hebben eenmaal vleugels te dragen.

Ga niet achter een paard, noch vóór het volk.

Betracht den mensch - niet de menschen.

Om de deugd des te beminnelijker te doen zijn, zoo schenke men haar de sekse der vrouw. - Vrouwen! toont u deze hulde waardig, zij is de schoonste die men u konde geven.

Wees geen staatsman, zoo gij niet verscheidene paarden te gelijk kunt mennen.

Mistrouw de vrouw, die onmatig lacht. Het geluid van de hyëna gelijkt dikwijls naar een schel gelach.

Bestuurder van een vrij volk! eerbiedig de geheimen der huisgezinnen; onderhoud geene bespieders, het zijn de zwaluwen in de huizen.

Omring u met schoone beelden, ten einde grootsche denkbeelden te kunnen vormen; de gedachten der menschen zijn gelijk aan de kleuren, welke hun bestaan aan de stralen van het licht zijn verschuldigd.

Zoo men u vraagt: wat is de dood? Zeg dan, de ware dood is de onwetendheid. - Hoeveel dooden zijn er niet onder de levenden!

Verdraag den tegenspoed: de tegenspoed en de winter maken de menschen en de Chelidonische vijgen rijp.

Veroorloof u geene andere ledige bladen in uw leven, dan die de slaap openlaat.

Laat uwe gedachten onder uwe tong rijpen.

Zie de gebreken van eenen grijsaard

voorbij. - Kan men het ijzer breken als het gekoeld is?

Bestuurder! de wet is uwe wettige vrouw; laat u liever van haar scheiden, dan te gedoogen dat een elk zich van haar, als van eene geriefelijke vrouw bediene.

Staatsman! zorg dat uwe wetten niet geboren worden met behulp van verlostangen.

Hecht niet te veel waarde aan eenen gemeenebestelijken regerings-vorm. - Dikwijls bestaat het geheele onderscheid tusschen een koning en eenen volksbestuurder slechts dáárin, dat de eerste dwingeland is in zijnen eigen naam, de andere in naam der wet.

Dat uwe ooren gelijk zijn aan eene wan. Bewaar het goede graan en geef het onvruchtbare aan den wind over.

Vrouwen! onthoudt u van doorschijnende kleederen, zelfs in uwe binnenkamer.

Ontvang de volksregering niet uit de handen van eenen koning. - Eene zoo aanzienlijke gift, zoo geheel boven het bereik van het meerderdeel, is verdacht.

Wees de laatste, die uwe eigene waarde kent; verneem haar niet dan van anderen.

P.S. Vergeet niet, zoo als gezegd is, dat er nog 950 items ontbreken!

Spiritus Asper en *Lenis*.

Klassieke schrijvers van het buitenland.

Nieuwe vertalingen, bij A.C. Kruseman, Haarlem. 1852. Tristram Shandy. - Ivanhoe. In afleveringen.

Men mag niet langer ontkennen, dat onze boekhandelaren eindelijk, in den goeden zin des woords, *wakker* worden - en wij hopen, dat het publiek - hun aanbeeld - ook wakker worde van den weêrstoot; - men erkent, dat de lezende wereld op goede, degelijke werken, zoo al niet *gebrand* - dat werkwoord is voor den koudbloedigen Nederlander te sterk - dan toch gesteld is, en niet ongenegen, onder behoorlijke gunstige voorwaarden, eene onderneming van den boekhandel - te ondersteunen. - De koopmansgeest is zeker wel diep ingedrongen in het hart onzer maatschappij, en menig lezer weegt ook den band en den inhoud, eer hij - toehapt, - maar als het boek, de geleverde waar - fabrijk- of trafijkgoederen - transito of in entrepôt - voldoet aan de redelijke eischen, is er altijd nog hoop en uitzigt, dat de 350 à 400 exemplaren van de hand gaan. - De heeren boekhandelaars willen echter gaarne nog iets meer - als er nog een 200 à 300 rekruten boven het voltallige regiment gevraagd worden, is het niet zoo kwaad, en men getroost zich de kans van winst of verlies. - Ons publiek begint, - als wij wèl zien, - voor een zeker soort van nare, flaauwe, temerige, slaapwandelende boekwerken, een heilzaam gevoel van afkeer te verkrijgen, 't geen welligt opgewekt wordt door menige kostelijke en rijpe vrucht uit het buitenland - ja, het buitenland! Wij staan, als letterkundige wereldburgers, niet aan de zijde van hen, die op de vruchten uit het Zuiden, Oosten en

Westen met een versmadenden glimlach nederzien; - een goed werk, *waar* ook geschreven, door een broeder van Adamswege, hij zij Brit, Germaan, Belg, of Franschman, is voor en onder ons geen minder goed boek - een slecht boek is er, juist om die reden, niet beter om, - de letterkundige wereld is de groote, ware republiek, en als de afgevaardigden uit meer vreemde en afgelegen departementen dáár zitting nemen en zich laten hooren, zal eene bekrompene vaderlandsliefde hen niet mogen weren. - Klassieke werken zijn eigendom van alle tijden, volken en geslachten, - zij behoeven geen afgeteekend paspoort of geen legitimatie - en daarom is hier, in de letterkunde, *geen* buitenland, alles is binnenland: - alles wat goed, waar, schoon en degelijk is, is nationaal, en komt tot ons als eene gave van een broeder naar den geest, die het toch waarlijk niet helpen kan, dat hij Fransch, Duitsch, Engelsch denkt en schrijft. - Volgens datzelfde regt eischen we ook, dat onze letterkundige naburen, wat er bij ons goeds aan het licht komt - over- en aannemen en waarderen - zoo als dat geschiedt. - Met één woord, in de letterkunde, leven de volken in, voor en door elkaâr, - maken de schatten van geest en hart tot algemeen eigendom, zonder tolregten, en rukken de grenspalen omver, en wisschen de demarkatielijnen uit, welke de Hoog Edel Geboren Vrouwe Politica gelieft te handhaven. - Wanneer deze stellingen worden toegestemd, - dan is de onderneming van den ijverigen boekhandelaar Kruseman hoogst belangrijk, niet slechts voor hemzelven, maar ook voor het publiek - dat onbandige monsterdier - 't welk de boekhandelaars, als zoovele Herculessen, pogen te breidelen, te ketenen, en zoo als men met den helhond Cerberus voormaals deed, met honigkoeken tot bedaren trachten te brengen, - als het gedierte niet altijd en goed gevoed wordt, blaft en jankt het geweldig, en is volstrekt onhandelbaar, - daarom hebben de heeren Fuhri en Kruseman, beide, de eerste met de allerliefste rood-gouden dwergen (Engelsche uniform), die pelotonsgewijze verschijnen, - de laatste met de klassieke schrijvers uit het buitenland, eenen heldenmoed getoond, om het monster van onze dagen tot verstand en nadenken te brengen. - De voorwaarden en veilconditiën zijn hier - wij leven in een land dat door *handel* groot is geworden, zeggen immers alle menschen, tot de kinderen toe - zoo gunstig gesteld, als een menschenkind, die dagelijks drie uren op het kantoor moet cijferen, slechts kan verlangen; - 60 cents ééne aflevering! echt, puik, klassiek goed, uit het buitenland! - naauwkeurig en keurig vertaald, net uitgevoerd, op best papier, zonder vele drukfouten. Ondankbare tijden landgenooten! wat wilt ge meer? Moeten nu onze heeren boekhandelaren onophoudelijk adverteren, met reuzenletters en geheele redevoeringen, aan alle tijdschriften presentexemplaren zenden, stevige honoraria aan de vertalers, somtijds op dato, betalen - en dan nog met het herlevende, herdrukte, oudere binnenland en het buitenland - blijven zitten? - zitten - en u met booze oogen aanzien, als ge alweder zegt: ‘jongens! jongens! 't is wel heel goed - goed - maar 't kan er waarlijk niet af.’ Neen, wij vertrouwen, dat ge uw letterkundig fatsoen beter zult weten te maintineren, en dergelijke ondernemingen, is het niet uit zuivere menschen- boekhandelaars- broederliefde, dan toch om den wille van de beschaving, ontwikke-

ling, en wat er hier meer van dien aard bijgelezen kan worden, - zult steunen. - Rijpe en geurige vruchten geeft en belooft de Haarlemsche uitgever. - Hij mag in de Koster's stad volstrekt ook geene andere, dan klassieke werken, aan den volke in en buiten de stad aanbieden. - Het Christelijk Album ging voor - dáár is de regte toon getroffen - voor velen welligt niet, die meer positief, en minder practisch Christendom wenschen. Wat de buitenlandsche klassieken betreft, behoeft men van *die zijde* ten minste voor geene opgehevene vingers, gefronsde wenkbraauwen, en recensenten-anathema's te vreezen. Indien Sterne, Tasso, Cervantes, of wie er meer in de over- en namaak zijn, zich presenteren, zal men tegen hen van wege de ketterij, de liberale of minder aangename stellingen, geen heirtogt openen, dàt hielp niets meer; dat voorregt bezitten de oudere buitenlandsche scribenten boven de tijdgenooten, die, als ze een weinig te vrijzinnig, te opregt, te kordaat zijn, eventjes onder de spitsroeden moeten, als de heeren schepenen, en leden van den hoogen letterkundigen raad, de executie alzoo gelieven te ordonneren.

Wij begroeten den ouden, getrouwen vriend Sterne gaarne, als aan de hand van den grooten romanciero, - poor Yorick was altijd onze man, en onze vriend. Wij hebben hem zoo lief gekregen, om zijnen diepen, krachtigen, dikwerf indringenden humor - en als wij hem altijd liefst nog in zijne eigene taal lezen, of hem hooren redekavelen, en alles door om en onder elkaâr zien werpen, heeft de heer Lindo evenwel hier (een recensents gemeenplaats) ‘aanspraak op onze erkentelijkheid.’ Er bestaat eene vertaling van den Tristram, die vrij goed is, waar men het mede doen kan - zoo als het heet. - De heer Lindo heeft, zonder er welligt al te veel gebruik van te maken - tot dusverre - onzen vriend zeer uitnemend, in onze rijke en krachtige taal overgebragt. - Wij gelooven niet, dat men van den onbegrijpelijk moeijelijken held van Shandyhall eene betere vertolking zoude mogen eischen. Voor menig geroutineerd Engelschman, ook Nederlandsch-Engelschman, b.v. instituteurs en privaatonderwijzers, is Tristram op meer dan ééne plaats, - ze hebben 't ons zelven bekend - iet of wat onverstaanbaar. - De onverwachte spraakwendingen, de allervreemdste zinsneden, brengen de mannen van het vak in de war, - wij weten, dat de meeste eigenlijke humoristen - b.v. Jean Paul, - somtijds duister genoeg zijn - men moet een weinig meer ‘quite Englisch’ zijn, om Sterne geheel te vatten, dan om een brokstuk uit een dagblad of uit een journaal te vertalen. - Tristram zal nu eerst bij ons te huis komen - altijd in dien zin, in zooverre hij *begrepen* en *doorzien* wordt. - Er zijn waarde lezers (de lezeressen zullen er de handen of oogen, eens vooral, buiten houden - dit zij ernstig en nadrukkelijk uitgeroepen!) die met den grilligen, ongegeneerden menschenbeschrijver nooit vrede zullen hebben - De noodlottige *klok*, die niet opgewonden was - de mysterieuse wond aan uncle Toby's dijbeen, - de gebeurtenissen in de kraamkamer, - dergelijke gruwelen der gruwelen zijn steeds door den grooten ban gedrukt. Over dergelijke abnormiteiten zullen de heeren Lindo en Kruseman, vroedmeesters, peters en doopgetuigen van den herboren Tristram, zich moeten verantwoorden. - Wij hopen, dat ze alle schuld en verantwoording mogen kunnen terugwerpen - op den lijksteen van poor Yorick, en twijfelen er ook niet aan.

Ivanhoe was, als we ons niet bedriegen, in der tijd, *niet* zeer meesterlijk vertaald, zoo als meerdere verhalen van den grooten onbekende, - men maakte in den beginne, toen Scott stond, waar thans Dickens nog staat, maar ook al terugtreedt, om zekere redenen, zeer veel haast met de overbrenging der Scotsche verhalen, als ze slechts vertaald waren - de brave man moest er aan gelooven. - Eene herziening, welligt zoo goed, naauwkeurig en getrouw, als die der *grondwet*, beter dan die der *formulieren* - heeft de heer Lindo mede op zich genomen, en, zooveel wij konden beoordeelen, met zorg en smaak bewerkt. De Ivanhoe is zekerlijk een der meest onderhoudende en levendige verhalen van W. Scott, en ook onder de eersten die hier te land met stormpas binnendrongen - ook om die reden is de keuze zeer mensch- en publiek-kundig. Wij wenschen, dat op *deze* wijze, in *dezen* vorm, het buitenland, in goedkoope, nette, zorgvuldig bewerkte en herziene uitgaven, tot ons binnenland kome. - Op die wijze worden onze waarde boekhandelaren, wèl te verstaan, in de republiek der letteren, *ministers van buitenlandsche zaken*, en pleiten voor den *vrijen handel* van waarheid, geest en vernuft en ontwikkeling, - daarvoor behoeven zij (mits de afschuwelijke nadruk behoorlijk geweerd wordt - horribile visu!) geen initiatief der regering of afstemmende meerderheid van kamer-leden te verwachten en te vreezen; - maar geven uit, geven uit, geven uit, - altijd uit, uit, uit - wat ze ontvangen uit het buitenland, - en willen dan ook weder - 't is inderdaad billijk - daarvoor binnenlandsche rijksdaalders of muntbilletten - aannemen - de heer Kruseman zegt het zelf, en dat is goed - ruiterlijk er voor uit, beste vriend:

‘De uitgever, in deze onderneming niet minder door liefde voor het degelijke van zijn handel, dan door de hoop op eenig voordeel aangespoord, vleit zich met eene algemeene belangstelling, enz.’ (Zie het bemoedigende *boekhandelaarsvergezigt* of prospectus.)

Gaarne zullen we later, telkens, de afleveringen, en somtijds meer uitvoerig, aankondigen; waar we eenigzins er toe geregtigd zijn, van ganscher harte aanbevelen; liefst altijd prijzen en loven; zoodra de aanstaande afleveringen door de *zeven* gerespecteerde letterkundige accoucheurs zijn ter wereld gebragt en ons worden gezonden: - zeven heeren, die voor het werk de pied en cap berekend zijn, en daarom met alle wijze zeventallen, uit zeer *ouden* en zeer *nieuwen* tijd, gerustelijk vergeleken mogen worden.

Om kort te gaan, wij wenschen het buitenland in dezen eene gelukkige reize naar het binnenland.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Een paar woorden over te onpas aangebragten tooi van redekunstig lof- bloem- en beeldwerk.

Onlangs klaagde zeker Duitscher, die uit het standpunt der gemeente de Protestantsche godsdienst zeide te beschouwen, hare eeredienst van grove zonden aan. De Roomsche partij juichte hem luide toe; de verstandige protestant las

menige aanmerking met een medelijdend schouderophalen. Toch moest hij het een en ander toestemmen. Zoo trof ons wat hij schreef over de kunst, die bij de hervorming de voordeur uitgedreven, de achterdeur weder zou zijn binnengeslopen. Volgens hem hadden schilder- en toonkunst plaats gemaakt voor de redekunst en het misbruik en nadeel van het beeld zou in de rede van de protestantsche sprekers dikwijls veel grooter zijn dan in de beelden en schilderijen der Roomsche kerken. ‘Wat is zinnelijker’ schrijft hij ‘het beeld van den stervenden Verlosser met de doornenkroon, of de phrase, waarvan zich een prediker over den verzoeningsdood van Christus bediende: ‘het offermes des Vaders woedde (!) in de ingewanden des Zoons.’ Wij voelden ons pijnlijk aangedaan bij de lezing van dat woord, maar verheugden ons tevens, dat de aanklager op onze vaderlandsche predikers zulk eene aanmerking niet zou kunnen maken. Wij meenden, dat er dus nergens gepredikt werd. De heer Ten Kate had nog geene leerredenen uitgegeven; hij zond nu een twaalftal in het licht, bij welks lezing ons het woord des Duitschers gedurig voor den geest kwam. Wij achten het der moeite waard de aandacht te vestigen op het schromelijk misbruik dat hier van beelden wordt gemaakt.

Men noeme ons geen wilde beeldenstormers, noch legge ons ten laste, dat ons de nuchteren, dorre en drooge preekstijl behagen zou; dat wij partijdig op het verstand en niet op het gemoed zouden willen gewerkt hebben. Dat zij verre. Dan zouden Borger, van der Palm, van der Hoeven Jr., om niet van levenden te spreken, onze lievelingspredikers niet kunnen zijn. Wij erkennen het, het gepaste gebruik van beelden dat wij bij dezen vinden, boeit en treft ons telken male. Maar wat ons hindert, maar wat met alles wat er sedert Cicero en Quinctilianus over welsprekendheid en stijl gezegd is, lijnregt strijdt, is dit, dat een redenaar zijne beelden op elkander stapelt. Door de ouden zoowel als door de nieuweren is die opschik altijd als een teeken van armoede bij schijn van rijkdom voorgesteld. Hoe moet dan ieder die slechts eene der leerredenen van Ten Kate leest, niet telkens tegen deze regels gezondigd zien? Of is het niet beeld op beeld, dat hij in de bontste verwarring voor oogen voert?

En die beelden zelve, door hem gebruikt - van welken aard zijn deze? Sla op de beste kanselredenen, lees wat er over de kanselwelsprekendheid voortreffelijks is gezegd, bestudeer de redenen van den eenigen Meester, dien wij ook in ons spreken te volgen hebben, overal blijkt het dat de kanselredenaar zich niet van beelden mag bedienen, die enkel tot verfraaijing van zijn voorstel strekten. Zelfs de schijn, als wilde de prediker zijn kunst doen bewonderen, moet van den kansel verre verwijderd zijn. Eenvoudig, duidelijk, natuurlijk te wezen, ziedaar waarnaar hij streven moet. Elk beeld, waarvan hij zich bedient, moet dus de strekking hebben om de zaak die hij behandelt, levendig voor de verbeelding te stellen, en zoo aan het gemoed en aan het harte te brengen.

Wilt gij zulks doen, dan is het volstrekt noodzakelijk, dat de beelden ontleend worden aan voorwerpen, die den hoorders bekend zijn; anders dienen zij om den eenvoudigen hoorder in de war te helpen. En nu hebt gij slechts Ten Kate's preekboek intezien, om te merken, hoe hij dezen regel verwaarloost. Zal de zaak voor de gemeente helderder

worden, als hij b.v. den mensch met den paradijsvogel der fabel (blz. 33) en het hart met een kameleon (blz. 41) vergelijkt, als hij den Indischen Brama voorstelt als ‘een Paria geworden voor Hem, die voor ons als een Paria aan een vloekhout gestorven is’ (blz. 142) als hij het Joodsche volk met een Phenix vergelijkt? (blz. 339.) Het volk weet immers van het eene evenmin als van het andere. Waarom niet uit het dagelijksche leven, uit zaken, verschijnselen en gebeurtenissen, die der gemeente niet vreemd zijn, zijne beelden gekozen? Welken voorraad leveren hem hiertoe de geschriften, inzonderheid de geschiedenissen des Ouden en Nieuwen Testaments op! Het spreekt echter van zelfs, dat hij bij het gebruik van Bijbelsche beelden met de vatbaarheid van de gemeente en den smaak en de zeden van een Westersch gehoor moet te rade gaan. Maar mag hij dus veronderstellen dat de gemeente hem zal vatten, als hij zegt (blz. 105): ‘Grijpen wij als schipbreukelingen met bevende hand het kruis vast, als de eenige plank onzer behoudenis; ziet dan vat Hij (God) ons gelijk eens Ezechiel als bij het hair onzes hoofds en draagt ons door de golven tegen wind en stroom, tot wij de Rots onder de voeten hebben, die nimmermeer wankelt.’ De preker denkt hier zeker aan het gezigt dat Ezechiel had (Cap. VIII: 1-3), waarin een hemeling hem, die aan de rivier Chebar in het land der Chaldeën als balling zich ophield, bij het hair zijns hoofds opnam, waarop hij door den geest (wind?) gevoerd werd naar Jeruzalem. Maar mag hij zich voorstellen, dat de gemeente dit ook weet of zich terstond voor den geest brengt? En zullen zelfs zij die dit visioen kennen, nu het als bij de haren er bij gesleept wordt, en als eene werkelijke gebeurtenis voorgesteld, om een beeld, dat reeds vreemd genoeg is, op te helderen, het spoor niet geheel bijster worden? Bovendien is de voorstelling dat God den reeds op de plank geborgen schipbreukeling nog als bij het hoofdhaar opnemen en dragen zou, even kwetsend voor den goeden smaak als strijdig met ons godsdienstig gevoel en dat is het inzonderheid wat ons in de beeldentaal van Ten Kate ergert. Grof als met het penseel van menig middeleeuwschen schilder, wiens werk in menig Roomsch kerkgebouw het Christelijk gevoel kwetst, schildert Ten Kate. Hij verzinnelijkt het geestelijke en dat wel op zulk eene wijze, dat hij niet alleen den eenvoudigen hoorder maar ook den verstandigste moet toeschijnen te zondigen tegen de voorstelling: ‘God is een geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en waarheid.’ Of is het met de Evangelische voorstelling van Gods wezen overeen te brengen, wat hij zegt (blz. 107): ‘Gelijk een vader in den morgenstond de slaapstede zijner kinderen rondgaat en hen vriendelijk opwekt, zóó zal het gebeuren, dat de hemelsche Vader rondgaat van graf tot graf, op de hoogten, in de diepten, in het binnenste der aarde, op den bodem der zee, om met eene groote stem tot zijne kinderen te roepen: de nacht is voorbij gegaan, de dag is gekomen, ontwaakt gij die slaapt en Christus zal over u lichten. En ziet een beroering! de ruischende doodsbeenderen zoeken elkanderen,’ enz. Kan de spreker meenen dat God zóó zal rondgaan? Onmogelijk, zegt gij. Evenwel zegt hij het duidelijk door het: ‘*gelijk - zóó*.’ Een *beeld* kan hij toch niet door eene *vergelijking* willen ophelderen?

Is het vervolgens overeenkomstig met den eerbied aan Gods Zoon verschuldigd,

als ik Hem hoor noemen: ‘Gods heilig schootkind’ (blz. 58), als ik van Hem hoor zeggen: ‘Hij is het Bethesda der zielen’ (blz. 76), terwijl hij elders de verlosten noemt: ‘Ontslagenen uit het Bethesda der zonde’ (blz. 321). Is de uitdrukking (blz. 237): ‘de gantsche schuld is betaald: de eerste penning met den eersten bloeddruppel in Gethsémané, de laatste penning met den laatsten bloeddruppel op Golgotha,’ minder zinnelijk dan die, waaraan de Duitscher zich ergerde? Is er gezonde zin te hechten aan de uitdrukking: ‘dat alle Belials-beeken door Jezus ziel zullen zijn gestroomd’ in den hof (blz. 233) - een beeld nog eens gebruikt (blz. 149). - Welke onzin is het te zeggen: dat Jezus ‘het plechtanker van het schip zijner kerke had uitgeworpen in den rotsgrond des hemels, en dat zoo zijne getrouwen Hem aan het strand der eeuwigheid zouden wachtende vinden, om hen op te nemen in al de volheid zijner glorie.’ (blz. 299).

Van den Heiligen Geest zegt hij niet alleen dat Hij klapwiekte boven het hoofd van den Christus en den Christen (blz. 52 en 70), maar hij waagt het te zeggen dat die Heilige Geest ‘broedt over den stormenden baiert van ons hart’ (blz. 104), terwijl hij elders zegt dat ‘de Heilige Geest *wel wist wat Hij deed*, toen hij de vreesachtigen bovenaan plaatste op de lijst dergenen, die den nieuwen hemel en de nieuwe aarde niet zien zullen’ (blz. 262). Onwaardig en niet overeenkomende met Openbaring XXI: 8, waar niet van den Geest wordt gesproken.

Ziet, het is niet de gewone prozataal, waarin de prediker spreekt; die vindt gij nergens; het is de taal der poëzij die u overal tegenklinkt. Alleen het gemis van rijmklanken overtuigt u dat gij hier geene verzen voor u hebt. Welk een aanbidder der poëzij gij echter ook mogt wezen, het bastaard-genre, dat men poëtisch proza heet, is te regt aan de bespotting ten allen tijde prijs gegeven. Maar ook afgezien daarvan, zelfs dàn wanneer de preekvorm weggenomen en alles in maat en rijm was overgebragt, zou de taal en stijl hoogst berispelijk geacht worden. Gij vindt er telkens woorden en volzinnen, die u herinneren aan de poëzij van een Young en de nieuwere Fransche dichters, terwijl hij van al de Bijbelsche schrijvers het meest gebruik maakt van den profeet Ezechiel, wiens duistere, onnaauwkeurige en overdreven schrijfwijze de minste aanbeveling verdient. Evenwel wil Ten Kate hem nog overtreffen; de beelden van Ezechiel maakt hij tot zaken, en waar de profeet zegt dat in zijn visioen de beenderen elkander *naderen*, is dit den Zeeuwschen prediker nog niet sterk genoeg, maar zegt hij: ‘de *ruischende* beenderen *zoeken* elkanderen.’ Denk u dat eens, lezer! Voorts zou een Fokke Simonsz, indien hij thans zijn modernen Helicon zou schrijven, ruimschoots gelegenheid hebben om te wijzen op *klapwiekende arenden, zeilen* (blz. 353), en *engelen, flikkerende dagen*, en *weegschalen* enz., *vuurblikken, afbarstende gebeden*, en *losbarstende zangen, geweven droomen* en *volsponnen verzoekingen, pleegkinderen der armoede, stiefkinderen der wereld, natuur-hieroglijfen* enz., ja zelfs zou hij kunnen vinden: *tranen die het gras groen houden op het graf!* (blz. 98).

Persoonsverbeeldingen zult gij hier dan aantreffen waarover oostersche dichters verbaasd zouden staan. Zoo wordt blz. 52 het verleden van den gestorven mensch een persoon, die sterft en begraven wordt op oostersche manier en wederom opstaat. Als Ten Kate u zeggen wil dat de gestorven werelddienaar zich het aardsche

leven zal herinneren, zegt hij van dezen: ‘Terwijl hij zelf inderdaad een schijndoode is, wien alleen zijn hulsel ontzonk: werpt ook *zijn verleden den zweetdoek af en staart hem diep in de oogen*.’ Wij spreken in verheven stijl van vleugelen des gebeds; de preker spreekt niet slechts van vleugelen van een zucht, maar zegt dat ‘aan die vleugels de Vader der lichten vaak zijn beste gave ophangt’ (blz. 195.) Wat zegt gij van een ‘*getroffen geweten* dat *bloedt uit al zijne kwetsuren*’ (blz. 256.)? Gij moet hierbij niet vergeten dat in de preek over de zee, gezegd wordt dat er ‘vele schipbreuken en gruwelen weggeborgen zijn in ons wroegend geweten’ (blz. 127)!!

En bleef het nu maar bij die verwarring van eigenlijke en oneigenlijke uitdrukkingen en belagchelijke combinatien en dolle metamorphosen, die stout en dichterlijk moeten heeten, maar in waarheid getoetst aan de regels der echte poëzij niet anders zijn dan klinkklank en bombast. Maar het gewone verschijnsel, dat met die zucht naar verhevenheid, zich de platste en onwaardigste uitdrukkingen vereenigen, openbaart zich ook hier. Zoo moge het in een boek als dit niet vreemd voorkomen, dat (blz. 197) Paulus wordt vergeleken met een ‘vogel,’ schoon het nest*jen* vrij dwaas en sentimenteel klinkt, dat een geheele gemeente te Sardes een vogel *is*, (blz. 283), maar strijdig met den eerbied die ons voegt jegens den apostel, is het zeker, als tot Petrus wordt gezegd: ‘*arme vogel!*’ (blz. 252) Dat Saulus ‘Benjamins wolf’ genoemd wordt, laten wij daar, maar dat deze wolf ‘een lam wordt opdat hij nu op zijn beurt de kudde zoude weiden’ (blz. 201) gaat onze verbeelding te boven, omdat wij van een lam dat ‘schapen en zooglammerkens weiden en dragen’ moet, ons geen voorstelling kunnen maken. Den naam *wormken Jacobs* mogen anderen dan wij dierbaar noemen, hij smaakt ons evenmin als de alles behalve vleijende toespraak die hij tot den hoorder rigt: kwijnende plant! (blz. 324.) Maar de prediker mag geen aanleiding geven tot gedachten als er natuurlijk zelfs bij ernstige toehoorders woorden opgewekt, waar hij het ligchaam des menschen een ‘linnen tabernakel’ noemt (blz. 198). Het verheven beeld des apostels mag door zulk een epitheton niet in een verkeerd licht geplaatst worden.

Wij sluiten het boek digt. Het was ons niet aangenaam in zulken gezwollen stijl de heerlijkste waarheden te zien voorstellen, en den indruk dien dit boek op ons maakte aan anderen mede te deelen. Het heeft echter zijn nut, dadelijk bij het openbaar worden van eenige valsche rigting in de letterkunde daarop opmerkzaam te maken en ertegen te waarschuwen. Bewaart men daarover het stilzwijgen en laat men dergelijke producten eerst onopgemerkt binnen, straks zult gij duizend redenen hebben om over de verbasteringen van den stijl en den teruggang van ons proza te klagen. Gemakkelijk zal het dan niet zijn liet onkruid uit te rukken. De ondervinding heeft het toch reeds geleerd dat niets meer aansteekt dan deze manier. Jonge menschen worden door het schitterende daarvan weggesleept. Bij voorkeur zoeken zij zulke modellen die gemakkelijk te volgen zijn. Schiet eigen verbeelding te kort; de lezing van de jongste voortbrengselen der romantische dichtschool komt hun even als Ten Kate te hulp. De menigte wier smaak ongevormd of bij de zoogenaamde hoogere standen bedorven is, zij is dikwijls geneigd om dergelijke klanken toe te juichen. De heer Ten Kate schijnt ook reeds bevreesd te zijn dat men hem een onverdienden

lof zou toezwaaijen. (Voorr.) Inderdaad, elk wien de eer onzer letterkunde ter harte gaat moet daartegen waken. Men spreekt zoo dikwijls van de heilige roeping der kritiek en niet zelden misbruikt men dat woord om lucht te geven aan eene persoonlijke vete of om eigen geliefkoosde meeningen en inzigten door te drijven. Maar indien er van roeping der kritiek kan gesproken worden, dan mag zij het mes niet sparen, waar zich zulke hoogst bedenkelijke verschijnselen vertoonen, die zoo gemakkelijk zich verder uitbreiden en het anders bloeijende proza binnen kort geheel van kracht en leven berooven. Ziedaar wat ons tot het schrijven dezer regelen drong. Uit een theologisch oogpunt werden deze leerredenen reeds onder een andere rubriek in den Tijdspiegel beoordeeld. Slechts met een bepaald letterkundig oogmerk schreven wij. Ons past en lust het niet een woord te spreken over iets anders dan over den vorm. Wij hebben daarbij echter ons gewacht ons subjectief gevoelen als eene wet uit te spreken, wetende dat een ander met even veel regt het zijne daartegen over zou kunnen stellen. De regels van welsprekendheid en stijl, zoo als zij van de vroegste tijden af door het gezond verstand en den goeden smaak der grootste mannen zijn vastgesteld, stonden ons voor den geest. Enkele voorbeelden slechts hebben wij aangehaald, omdat wij niet verlangen op ons woord geloofd te worden, maar wenschen dat ook anderen zien en oordeelen en met ons tegen het doordringen van den meest ergerlijken wansmaak en de schadelijkste wankunst waken. Moge deze bloemlezing op een veld waar wij liefst gezonde airen hoopten te vinden, niet geheel onnuttig zijn. Erkennen wij toch dat het lezen en opmerken van waarachtige schoone produkten den smaak zal veredelen; ook het aanwijzen van gebreken van den stijl kan daartoe dienen, en om daartegen te waarschuwen, verzuimden de oude en nieuwe Schrijvers over de redekunst niet, hiervan voorbeelden aan te wijzen. En in zooverre kan de uitgave van zulk een bundel als deze hare waarde hebben, als zij dienen kan om een opkomend kwaad tijdig te openbaren en (moge het zijn!) te smoren.

Bilderdijk in het buitenland beoordeeld.

(*Zie Tijdspiegel* 1852, I, *blz.* 293.)

> Maar wie dan toch is Bilderdijk? hoor ik u zeggen; Een billijk vragen! maar o Cuninghame! die nooit Gedaan zou zijn, had niet de vloek die Babel trof De vleugels ook der Dichtkunst afgeknot. -
> SOUTHEY.[1)]

In de correspondentie van Robert Southey (V^{de} deel, blz. 172), vindt men dit uittreksel van een brief aan zijn vriend Grosvenor graaf Bedford, onder dagteekening van 17 Maart 1823.

‘Ik heb heden het eerste deel van Roderick ontvangen, in Hollandsche verzen, vertaald door de echtgenoot van Bilderdijk, een der uitstekendste letterkundigen van dit land. Voor zoover ik er

1) Volgens Da Costa.

over oordeelen kan, schijnt het mij toe; dat deze vertaling wel geslaagd is: dat is te zeggen, ik kan aan de moeijelijke plaatsen bespeuren, dat de vertaalster het oorspronkelijk volkomen heeft begrepen. Hare verdiensten ten opzigte van hare moedertaal zijn mij gewaarborgd door de goedkeuring van haren echtgenoot, die zelf even gestreng kritikus als bekwaam dichter is. Bilderdijk moet omstreeks tachtig jaren oud zijn, want hij zegt dat hij thans sedert zestig als schrijver bekend is. Zijn brief is in het latijn; het boek is mij geworden in een liverei van rood marokijn; het is mij opgedragen met eene ode, die zeer schoon is, en het genoegen vermeldt, dat mevrouw Bilderdijk heeft gesmaakt onder de lezing van het dichtstuk, en den troost dien zij er in gevonden heeft in oogenblikken van bittere droefenis, toen sommige plaatsen het innigst gevoel van haar hart opwekten.

Zij noemt mij ‘kroonpoëet.’ Ik ben voornemens haar een aantal illustraties van Roderick te zenden, zoodra ik weet hoe ze haar te doen toekomen. Ik ontving het boek door tusschenkomst van een koopman uit Amsterdam, met een brief van dezen in Hollandsch-Engelsch: benevens eene proeve over het karakter van mijn Cid die hij heeft laten drukken, na haar in een letterkundig genootschap te hebben voorgelezen. Men zwaait mij loftuigingen toe in Holland, ik zou er wel een deel van willen ruilen voor haring en Rhijnschen wijn.

R.S.

Op dit tijdstip spreekt Robert Southey niet verder over den Hollandschen dichter en zijne vrouw, maar hij moest zijne eigene nieuwsgierigheid trachten te voldoen ten aanzien van zijne vertolkster en haren echtgenoot, dewijl hij sedert het plan opvatte om naar Holland te gaan en kennis met hen te maken. Waarschijnlijk kon de poët laureat slechts bezwaarlijk de verlangde inlichtingen nopens zijn Hollandschen kunstbroeder verkrijgen, vermits Bilderdijks naam nog heden, zoowel in Engeland als in Frankrijk, schier onbekend is. Echter had hij niet alleen achtervolgens in Engeland en Frankrijk gewoond, maar stond ook door zijne studiën, verschillende talenten, overzettingen en oorspronkelijke werken gedurende zijn lang leven, in gestadige betrekking met de letterkunde, zoo al niet persoonlijk met de letterkundigen der beide landen.

Men heeft Bilderdijk nu eens met Milton, dan eens met Goethe, dan weder met Byron vergeleken, maar wie kent in Engeland of Frankrijk zijn dichtstuk: ‘De ondergang der eerste wareld’ om ons te melden of dit heldendicht inderdaad verdient beneden dan boven het Paradijs Verloren geplaatst te worden? Reeds had een Hollandsch dichter, Vondel, tijdgenoot van Milton, den Engelschen Homerus ontmoet in zijn treurspel Lucifer. In onze dagen heeft een ander bejaard dichter, James Montgomery, hetzelfde onderwerp behandeld als Bilderdijk, en het getiteld: ‘De wereld vóór den zondvloed.’ De Engelsche beoordeelaars, die de twaalf bijbelsche zangen van James Montgomery ontleed hebben, hebben Gessners dood van Abel, Bodmers Noach en andere hoogduitsche dichtstukken, te Londen vertaald en uitgegeven, aangehaald, niemand heeft gewaagd van het epos des Hollandschen dichters, dat niettemin insgelijks een grootsch tafereel van de wereld vóór den zondvloed schijnt te bevatten, zoowel als episoden, waarin de personen met den eenvoud en het

verhevene der Heilige Schrift strooken.

Gelijkt Bilderdijk op Goethe door zijn romantisch gedicht Elius, of door de Affodillen? Gelijkt hij op Byron door zijne Ziekte der geleerden, somber van ontwerp, waarin men mede iets van Dantes geest zoude kunnen aantreffen? of misschien meer door de Winterbloemen en Rouwzangen, droeve toonen, hem ontlokt door het verlies van een zoon, zijn trots, en van twee geliefde dochters?

Bilderdijk was evenwel geenszins bij uitsluiting een romantisch dichter; niemand huldigde meer dan hij het klassieke schoon. Hij vertaalde eerst Sophocles' Edipus, koning van Thebe, in verhevene en krachtige verzen. Vervolgens wilde hij staven, dat de Hollandsche taal bevallig en keurig genoeg is, om met de meesterstukken der oudheid te wedijveren, en vertolkte Bias, Theocritus en Anacreon.

Bij het beoefenen der Grieksche en Latijnsche dichters veronachtzaamde Bilderdijk de Hollandsche poëten nimmer. Hij was een ijverig kampioen voor Hollands letterkundige nationaliteit; hij was trotsch op den roem zijner voorgangers en droeg veel bij om onder zijne tijdgenooten den ouden Jacob Cats weder tot volksdichter te verheffen, die somtijds den bijnaam verkreeg van een Hollandschen La Fontaine, want Frankrijk draagt er roem op als het de buitenlandsche beoordeelaars elk dichter, wiens naïef genie zij met een enkel woord willen kenmerken, met zijn grooten fabeldichter ziet vergelijken. De oude Cats, achtervolgens ambassadeur in Engeland, en raadpensionaris van Holland, was in zijne betrekking een geheel ander man geweest, dan de goede sukkel, die voor en na dezelfde bleef. Wij zijn buiten staat uit enkele overzettingen te beoordeelen in hoever hij soms, bij het streven naar eenvoudigheid, gelijk men hem onder zijne landgenooten verwijt, door stopwoorden en herhalingen een zuiveren en duidelijken stijl, bevallige beelden, zedelessen zonder meesterachtigen toon bedorven heeft. La Fontaine heeft ook zijne stoplappen en gebreken, men mag het niet loochenen. Volgens Bilderdijk konden die gebreken van Cats de bedenkingen der vitzuchtigen niet regtvaardigen, die zijne fabelen, allegorien, zinnebeelden, herderszangen, liedjes enz. enz. tot de vergetelheid wilden doemen. De gedichten van den raadpensionaris kwamen hem vooral bijzonder geschikt voor om ze aan zijne kinderen voor te lezen, en hij was een bevoegd beoordeelaar, want hij had zelf verzen opgesteld voor zijne zonen, naar de vatbaarheid van hunnen leeftijd, om ze over te schrijven. Daar hij slechts één gebrek in Cats werken vond, dat ze in groote en lompe folianten of kwartijnen naar den smaak der zeventiende eeuw gedrukt waren, leverde hij eene uitgave in zakformaat die ze weder in zwang bragt. Indien Bilderdijk alleen uitgever van oude Hollandsche gedichten geweest was, zou men zich minder verwonderen over de weinige vermaardheid die hij buiten zijn vaderland had. Hij was ook een universeel geleerde. Welaan! vraag eens aan een lid van de koninklijke maatschappij te Londen, of aan een lid van de akademie der wetenschappen te Parijs, of zij somtijds hebben hooren spreken van een Hollander, hun tijdgenoot, die verhandelingen over de geologie heeft geschreven, waarin men, door eene zonderlinge overeenstemming, enkele denkbeelden van Cuvier over de analyse van den aardbol zou kunnen wedervinden, benevens dezelfde scherpzinnigheid om de geheele ontleding van een dier uit de voorwereld te gissen uit een enkel der

opgegraven wervelbeenen. Die Hollander heeft bestaan en heette W. Bilderdijk, en Cuvier zag hem naar Parijs komen om zijne lessen te hooren; Cuvier hield zich somtijds met hem bezig en had de beleefdheid om hem in den plantentuin te brengen. Bij dit bezoek in Frankrijk, bewees de dichter-geoloog tevens dat hij de geneeskunde beoefend had, en een professor die gaarne allerlei buitengewone en beroemde gasten aan zijne tafel vereenigde, waarvan sommigen zich thans wel zouden kunnen verwonderen, dat zij daartoe gerekend waren, de geestige en goedaardige doctor Alibert, noodigde Willem Bilderdijk meer dan eens, en stelde hem met dezelfde vrijmoedigheid aan de dames als een dichter voor, aan de oudheidkundigen als een archeoloog, aan de klassieke geleerden als een tolk van Homerus (want hij heeft Homerus ook verklaard), aan de philologen als een mededinger van Hase en Boissonade, aan de advokaten als een regtsgeleerde, leerling van van der Keessel (Vander Ressile!) te Leiden, aan de abbés eindelijk, die zoo verdraagzaam waren dat zij aan tafel wilden zitten tusschen eene tooneelspeelster en een romanschrijver, als een godgeleerde die de verborgenheden van alle geloofsbelijdenissen der menschen had gepeild.

De levensgeschiedenis van Willem Bilderdijk is nog minder bekend dan zijne werken, waarvan men althans de titels kan aanhalen die ons den verschillenden inhoud doen gissen. Zijn vader was een dier halve doctors, die, verstoken van het regt om in de hospitalen proeven te nemen *in anima vili (in corpore vili)*, straffeloos hunne eigene kinderen meenen te kunnen vermorsen. Hij verbeeldde zich dat zijn zoon krachtig en sterk zou worden, als men hem door middel van het lancet braaf wat bloed aftapte. Toen deze herhaalde aderlatingen den dood van het kind niet veroorzaakt hadden, beweerde de vader dat zij zijn leven gered hadden. Bilderdijk schreef echter aan dit misbruik van het lancet eene gezondheid toe, die hij slechts onderhield door op gezette tijden zich te doen aderlaten, en eene schier gestadige koorts, die zijn pols op zijn zeventigste jaar nog deed slaan als die van een zesjarig kind.

Ouder was hij niet toen een zijner speelmakkers hem een trap op den voet toebragt. De aanstaande hollandsche Byron was dus kreupel gelijk de dichter van Childe Haold. Deze verminking had invloed op zijn levenslot. Te vergeefs drong zekere heldenmoedige neiging hem den krijgsmansstand te omhelzen; de kreupele voet liet hem slechts de keuze eener burgerlijke betrekking overig, en hij beproefde er verschillende eer hij zich tot de letterkunde bepaalde. Het schijnt dat hij in 1795 door eenigen post aan het hof verbonden was, door eenige familiebetrekkingen, misschien alleen door staatkundige gevoelens. De omwenteling behandelde hem als vijand: hij zag zich verpligt om de ballingschap der prinsen van Oranje te deelen en stak over naar Engeland waar hij eerst te Hamptoncourt woonde. Maar bij onvoldoende middelen om in deze residentie, waar toen insgelijks prins Willem vertoefde, te leven, verliet hij haar om zich in Londen te vestigen. Daar gaf hij les in het teekenen, in talen, in wetenschappen, want, bij eene hooge mate van werkzaamheid, niet meer dan vier uren in de vierentwintig aan den slaap wijdende, was Bilderdijk spoedig op de hoogte van alles waarin hij onderwijs wilde geven.

Te Londen ontmoette hij den kunstenaar Schweickhardt, zijn landgenoot, een

niet onverdienstelijk graveur. Deze had eene dochter, genaamd Katharina Wilhelmina; Bilderdijk huwde haar in 1797. Was zij zijne eerste of tweede echtgenoot? Hij was tweemaal gehuwd, en in 1825 droeg mevrouw Bilderdijk, de vertaalster van Roderick, den naam Wilhelmina. Beide zijne echtgenooten kunnen Wilhelmina geheeten hebben; maar beide zijn geene dichteressen geweest: deze titel komt alleen aan de tweede toe, die Bilderdijk wel niet dan bij zijn terugkomst in Holland ten huwelijk zou genomen kunnen hebben.

Bilderdijk's ballingschap duurde niet langer dan tot de vestiging eener hollandsche monarchie ten behoeve van Lodewijk, broeder des keizers en vader van den tegenwoordigen president der republiek. Voordat Bilderdijk naar zijn vaderland terugkeerde, had hij Schotland doorkruist, waar de herinneringen aan Ossian hem met geestdrift bezield hadden, en hij eenigen van Macpherson's dichtstukken had vertaald. Toen hij zich in den Haag kwam vestigen, zocht koning Lodewijk, die er op gesteld was om waarlijk een koning van Holland te zijn, iemand die hem de taal van zijn volk kon leeren en tevens over iets anders kon spreken dan over spraakkunst en woordvoeging.

Bilderdijk werd hem voorgesteld: deze moest natuurlijkerwijze diepen indruk maken op koning Lodewijk, die een geleerd man was, een vriend van letterkunde, wetenschappen en poëzij, in een woord zelf een schrijver. Zijn leermeester werd weldra zijn vriend: maar niemand heette het gunst, toen de monarch hem benoemde tot voorzitter van een der klassen van het Hollandsch instituut. Om de denkbeelden van Lodewijk te ondersteunen, die meer prijs stelde op de Nederlandsche nationaliteit dan de keizer zijn broeder wel wenschte, vervaardigde Bilderdijk onderscheidene tooneelstukken, wier onderwerp meerendeels ontleend was aan de Hollandsche geschiedenis of overlevering. Maakten deze stukken veel opgang? Zulks blijft twijfelachtig. Wij hebben meer bijzonder van een treurspel Cinna hooren gewagen, waarin de dichter bewijzen gaf dat hij Corneille bestudeerd had. Zooveel is zeker, dat de koningskroon van den kweekeling niet langer duurde dan de tooneeldichterskroon van zijn meester. Het koningrijk Holland werd weldra een provincie van het groote keizerrijk.

Het was waarschijnlijk toen de keizer met de keizerin Holland bezocht, dat men hem den dichter voorstelde dien zijn broeder tot onderwijzer in de Hollandsche taal gekozen had. De groote Napoleon daalde niet dagelijks af om één vriendelijk praatje te maken met letterkundigen. Hij joeg er meer dan één schrik aan door zijne barsche vragen, als hij geen tijd had om met hen te spreken over Ossian, den mijmerenden bard, of over Corneille, den politischen dichter, waarvan Napoleon zich naderhand, in de stilte zijner ballingschap, verbeeldde een staatsraad gemaakt te zullen hebben. Men stelde hem dan Bilderdijk als dichter voor. Bij dien naam, dien de keizer misschien voor het eerst hoorde noemen, fronste hij de wenkbraauwen, en vroeg hem: ‘zijt gij bekend in de letterwereld?’ Bilderdijk hernam, met de koelbloedigheid van een Hollander: ‘Sire, ik heb ten minste al gedaan wat ik kon om te verdienen dat Holland mij kent.’ De voorstelling had geen verder gevolg. Men had misschien aan den keizer moeten melden dat Bilderdijk sommige gedichten van Ossian vertaald en een treurspel Cinna gemaakt had.

Hij had iets beters gemaakt om ten minste een glimlach te verwerven, want wij vinden op de lijst der honderd deelen zijner werken eene Ode aan den grooten Napoleon. Bilderdijk had daarenboven, gelijk zooveel andere dichters, geschreven tegen wien hij bezongen had. In 't kort, de keizer kon zijne gronden hebben, om zich niet al te minzaam te betoonen. Laten wij, letterkundigen, billijk zijn, zelfs jegens de vorsten, wanneer ook zij, gelijk Napoleon, er zich op laten voorstaan kampvechters te zijn voor den nationalen roem en zelfs voor de nationale letterkunde van het volk, waarover zij regeren. Kende hij hem inderdaad niet, wien men hem beschuldigt niet gekend te hebben? Wie weet of men niet tot Napoleon gesproken had over zijn broeders leermeester, als een dichter, die somtijds de Nederlandsche nationaliteit overdreef tot ijverzucht toe op de Fransche letterkunde, en eens een onwijsgeerigen uitval deed tegen de taal van Voltaire: ‘die bastaardtaal, gesproken door schakals en hyenen, gevormd om de goddeloosheid voort te planten, en met behulp des duivels tot de oppermagtige taal geworden?’[1)] Wij verzoeken onzen Hollandschen lezers verschooning, maar de keizer kon zelfs in Holland niet deelen in het gevoelen van Jan van Gorp,[2)] die een boek schreef ten betooge dat het Hollandsch de oorspronkelijke taal was, de taal van Adam en Eva. Deze van Gorp gaf niettemin, even als Erasmus en zijne overige tijdgenooten, de voorkeur aan twee latijnsche namen boven degenen die zijne vaderen hem vermaakt hadden in de taal van het aardsche paradijs.

Bilderdijk nam zeer levendig deel in hetgeen hem Hollands vernedering toescheen. Hij ondervond in hetzelfde tijdperk die huiselijke rampen waarop wij zinspeelden, toen wij van zijne Winterbloemen en Rouwzangen spraken. Hetzij om zijne vrouw afleiding te geven, hetzij om eene politieke vervolging te ontvlugten, hij verliet andermaal zijn vaderland, en ging te Groningen wonen. Toen hij terugkwam, vond hij de prinsen van Oranje op den troon, en koning Willem, naijverig op de gunst door koning Lodewijk aan den dichter betoond, liet hem eene betrekking aanbieden,... die hij niet aannam. Die dichters, zelfs in Holland, hebben zonderlinge bezwaren. Evenwel beschuldigde men Bilderdijk dat hij tot de partij van den teruggang behoorde, en hartstogtelijk anti-liberaal was.

In 1819 deed hij eene reis naar Frankrijk, en wij hebben gezegd hoe hij daar kennis maakte met Cuvier, die, in zijn oog, het grootste vernuft van deze eeuw was. Men verhaalt, dat de dichter en zijne waarde Wilhelmina in de diligence van Antwerpen naar Brussel gezeten waren met eene dame, die bij elken schok van het rijtuig angstkreten slaakte, en zeide dat zij een toeval zou krijgen; deze bevreesde reizigster was genoodzaakt in de hoofdstad van België te vertoeven, daar zij niet besluiten kon tot een verderen togt voorenaleer zij een acht dagen had uitgerust, om hare krachten te herkrijgen. Een verblijf van eenige maanden te Parijs had Bilderdijk zijne ongelukkige reisgenoot nog niet doen vergeten, toen een aanplakbiljet hem meldde, dat de weduwe van den beroemden Blanchard zich aan de Parijzenaars zou vertoonen, opstijgende in een luchtbol. Hij was onder het aantal nieuwsgierigen, die de onverschrokken luchtreizigster in haar schuitje zagen stappen om zich boven de wolken te verheffen. Zijn dichterlijke geestdrift bezielde hem en hij improviseerde eene ode

aan mevrouw Blanchard. Hij liet de ode drukken en wilde er hulde van doen aan haar die ze hem had ingegeven. Toen hij naar haar verblijf onderzocht had, dankte hij het toeval dat haar juist gevoerd had in het hôtel, waar hijzelf zijn intrek had genomen. De deur zijner kamer was naast de hare. Hoe groot was zijne verbazing, toen hij bij deze bewonderde buurdame toegelaten, in haar de vrouw herkende, die zoo beangst was geweest op den weg van Antwerpen naar Brussel. De luchtreizigster beleed hem, dat zij eene ware zenuwachtige huivering had voor de plaatsbeweging op aarde. Zij was zoover gekomen, dat zij de lucht als haar natuurlijk element beschouwde; eenmaal in het gebied der sterren, kon geen gevaar haren moed schokken; zij vergat dat haar man, de uitvinder der parachute, er zijn dood bij gevonden had. De oude Bilderdijk, wiens verbeeldingskracht steeds jeugdig was, hoorde haar aan, gelijk een dichter eene toovergodin zou hooren. Helaas! de luchtreis moest evenzoo noodlottig worden voor de vrouw als voor den man. Eenige maanden daarna had mevrouw Blanchard in Tivoli andermaal eene schare van nieuwsgierigen vereenigd. Na zelve al de voorbereidende werkzaamheden geleid te hebben, steeg zij van daar op, gezeten in een schuitje, verlicht met gekleurde lampions, bestuurde haar luchtschip met hare gewone stoutmoedigheid, en strooide sterren van vuur in het rond, dat is te zeggen, zij liet van tijd tot tijd vuurpijlen en kaarsen opgaan; maar eensklaps vat de ballon zelf vlam en verteert in de lucht; er valt een misvormd ligchaam midden in eene straat van Parijs neder. 't Was het lijk der ongelukkige mevrouw Blanchard. Bilderdijk was een van degenen, die haar stoffelijk overschot verzamelden. De indruk van dit voorval schokte zijne gezondheid; hij had verscheiden weken noodig om zijne ligchaams- en zielskrachten te herkrijgen.

Wij vermoeden dat Bilderdijk na de eerste nog een tweede reis naar Parijs deed. Vervolgens naar Holland teruggekeerd, hield hij niet op er aan al de muzen beurtelings zijn hof te maken, bij het genot van het huiselijk geluk, dat zijne dierbare Wilhelmina hem schonk. Bij zijn overlijden, op den 18^{den} December 1831, in de stad Haarlem, was hij meer dan tachtig jaren oud, en zijne werken bedroegen omstreeks honderd deelen.

Er zijn vele portretten van Bilderdijk bij zijn leven geschilderd, geteekend en gegraveerd. Het schijnt dat, hoewel er altijd uitmuntende schilders en graveurs in Holland geweest zijn, de dichter 't aan zichzelven verschuldigd meende te zijn al die portretten te betichten als nadrukken van zijne gelijkenis. Southey heeft een uitval in verzen van hem aangehaald tegen de kunstenaars, die hem gegeven hadden, deze het voorkomen van een uit het dolhuis ontsnapte; gene van eene verschrikte gans; een ander van een aap of grijnsaard. Hij was evenmin tevreden met zijne bustes en zijn hoofd in was geboetseerd als een kappersuithangbord.[3)]

II.

In 1825 ondervond Robert Southey Bilderdijks gastvrijheid. Wij zullen ons met den Engelschen dichter bij den Hollandschen binnenleiden en de brieven aanhalen, waarin hij zijn uitstap naar Holland en zijn verblijf te Leiden verhaalt.

Eenige weken vóór zijn vertrek (2 Mei 1825) schreef de laureat aan zijn vriend Henry Taylor, die hem verzellen moest:

‘Gij verwacht te weinig van Holland;

het is een wonderland op zichzelve, door zijne geschiedenis, door de menschen en de werken die het heeft voortgebragt. Het bestaan zelve van den grond is zoowel uit een natuurlijk als zedelijk oogpunt een opmerkelijk verschijnsel. Bergbewoner als ik ben, hoop ik in Holland meer getroffen te worden dan in Zwitserland. In plaats van bergen te bestijgen, zullen wij kerktorens beklimmen. Het panorama dat wij zullen hebben van den top des torens te Haarlem is, naar men zegt, een der treffendste van de wereld. Des avonds kan men het op zijn gunstigst zien. Nooit heb ik vergeten welk belang mij reeds als kind de geschiedenis van Filips II en Filips III door Watson inboezemden. Ik heb ze sedert niet herlezen, maar wel vele werken betrekkelijk den oorlog der Hollanders tegen de Spanjaarden, uit twee tegenovergestelde oogpunten, en geen land van Europa zou als historisch tooneel evenzoo belangrijk voor mij kunnen zijn. Misschien hebben mijne gewone studien mij vatbaarder gemaakt dan een ander voor deze soort van sympathie; maar ik zou eene verre reis doen hetzij om de plaatsen te bezoeken, waar eenige gebeurtenis voorviel, die mijn hart van edele geestdrift deed kloppen, hetzij het graf van eenig man, dien ik op een anderen trap van bestaan wensch te ontmoeten.

Mijne vertaalster, Katharina Wilhelmina Bilderdijk, is oud genoeg om uw moeder te kunnen zijn. Zij heeft mij hare vertaling opgedragen in zeer treffende verzen op den dood van haren zoon, dien zij op zee verloor, en herinnert er in, hoe zij, voordat zijn dood haar bekend was, sommige plaatsen van Roderick op zich had toegepast.

Vaarwel!'

R.S.

Southey vereenigde zich te Londen met Henry Taylor en twee andere reisgenooten, de heeren Neville While en Arthur Mallet, met wie hij den overtogt deed van Douvres naar Boulogne, om zich van daar naar Brussel te begeven, en een rustpunt te kiezen, om het slagveld van Waterloo te bezoeken.

Te Brussel bezocht hij den voornamen Belgischen boekverkooper Verbeyst, van wien hij in 1817 de Acta Sanctorum (52 deelen in folio) en meer andere werken van waarde had gekocht. Voor een geleerde en boekenliefhebber als hij, is het gezigt van een bibliotheek of boekwinkel aangenamer schouwspel dan van een slagveld. Te Waterloo had Southey met weemoed herdacht aan sommige vrienden en zijn zoon Herbert die sedert 1817 niet meer in leven waren. Hij gevoelde zijn hart reeds opgeruimder, toen hij den voet zette op den drempel van Verbeyst.

'Ik was zeer verblijd, zegt hij in zijn dagboek, hem in een grooter huis te vinden, gelukkig naar zijn hartelust, en rijk in boeken naar den mijnen. Hij heeft over de driemaal honderd duizend banden, waaronder ik den geheelen morgen sleet, totdat het tijd werd om naar den bankier te gaan, eer de uren voor de bezigheden geheel voorbij waren. Bij onze terugkomst (want Neville was bij mij), had Verbeyst Bordeaux- en Bourgognewijn met een stuk brood opgezet. Het was een onthaal voor mij, en in gezelschap van zijne echtgenoot, de lieve goede vrouw, die ik acht jaar geleden ontmoet had, hadden wij een vrolijk onderhoud. Verbeyst zeide mij, dat hij een huis laat bouwen op de boulevards, de zaal zal alleen zoo groot zijn als het geheele huis dat hij thans bewoont, en het gebouw in zijn geheel evenzoo

voornaam als het hôtel van een Engelschen lord, met een tuin zoo uitgestrekt als de groote markt. Ik ben regt verheugd, dat hunne zaken zoo goed gaan.'

Een onaangenaam toeval bragt eenige stoornis in de reis. Southey had, eer hij Engeland verliet, den voet een weinig bezeerd door een schoen, die te naauw was. Door de warmte was de wond, overigens zeer gering, ontstoken, toen te Bouchain, een dier insecten, die men niet gaarne noemt noch gevoelt, juist het kranke deel koos voor zijn beet, en het op eene ontrustende wijze vergiftigde. Southey schrijft in zijn dagboek uit Antwerpen: 'Ziedaar mij een gevangene met den voet in eene pap, en van ganscher harte verlangend om weêr te huis te zijn.' Na eenige dagen gaf de chirurgijn hem echter verlof om de reis te hervatten. Hij deed dit ondanks zijne pijn; maar te Leiden was hij nogmaals verpligt een chirurgijn te laten roepen.

Toen Bilderdijk en diens vrouw zijne aankomst vernomen hadden, drongen zij er op aan dat hij bij hen zijn intrek nam; zijn eerste brief uit deze gastvrije woning geschreven, is gerigt aan mistress Southey:

Leiden, Donderdag 30 Junij 1825.

'Waarde Edith, - het gaat met mijn voet zoo wel als mogelijk en, naar alle waarschijnlijkheid, zal hij binnen drie of vier dagen geheel genezen zijn. Na met deze tijding begonnen te zijn, 'voor uwe gerustheid,' zoo als de herbergiers te Besançon ons bij elk woord herhaalden, moet ik u melden dat ik mij bij den heer Bilderdijk bevind, waar men alle mogelijke zorg voor mij draagt, waar men mij alle mogelijke welwillendheid bewijst, waar ik in één woord alle gemakken heb die Leiden mij verschaffen kan. Gij moet echter weten hoe ik hier gekomen ben. Toen ik mij tot den heer Bilderdijk gewend had om een logement voor Henry Taylor en mij te willen aanwijzen, antwoordde hij dat het niet gemakkelijk was er een te vinden, en hij deed ons den voorslag beide bij hem te komen. Zulk een aanbod kon niet terstond aangenomen worden. Henry Taylor deed zelf nog eenig onderzoek en zag vertrekken die voor ons geschikt hadden kunnen zijn; maar toen men hem vroeg voor hoe lang wij ze noodig hadden en hij ten antwoord gaf voor acht of tien dagen misschien, zeide men dat hij voor zulk een kort verblijf wel in een logement kon gaan. Dit eindigde met mijn aannemen van het verblijf dat men mij aanbood met eene opregtheid, die boven allen twijfel verheven was, maar Henry Taylor bleef in het logement. Dingsdags morgens vertrokken Neville en Arthur Mallet naar den Haag. (Wij zullen hen misschien te Gent weder ontmoeten.) Des avonds liet ik mij met mijn kreupelen voet, mijn koffer en mijn nachtzak bij den heer Bilderdijk brengen.

'Gij kunt u verbeelden hoe nieuwsgierig ik was om de vrouw des huizes te zien, en toch zag ik haar niet terstond, wegens de schaduw van de boomen, en de zwakheid van mijn gezigt. Zij was voorkomend en hartelijk, sprak bijzonder goed Engelsch, met zeer geringe hapering en zonder eenigen vreemden tongval. Op den eersten avond ging het niet voorspoedig. Men had een souper gereed gemaakt, dat zoo laat werd opgezet en zoo lang duurde, dank zij der langzaamheid die alles in dit land schijnt te kenmerken, dat ik niet vóór

één ure na middernacht in mijn bed lag. Mijne slaapkamer is gelijkvloers, naast het vertrek waar wij eten en dat mij is toegewezen. Alles is uiterst gemakkelijk en zindelijk. 's Morgens bij het opstaan vroeg ik om mijne melk voor het ontbijt, en toen de heer Droesa, de chirurgijn, kwam, had ik de voldoening hem te hooren zeggen dat hij de wond niet verbinden zou vóór 's avonds, en haar vier en twintig uren wilde laten zitten, omdat er neiging bestond tot genezing. Bilderdijk bragt mij eenige belangrijke handschriften van oude Hollandsche dichters, en de morgen werd aangenaam gesleten. Henry Taylor kwam te half drie bij ons eten... De maaltijd duurde, hoe het kwam weet ik niet, tot zes of zeven uren. Ik verzocht dat men mij liet souperen zooals ik te huis gewoon ben; ik kreeg bij gevolg een weinig koud vleesch en lag vóór elven te bed. Ik sliep gerust, en mijn voet is op den goeden weg naar de genezing. Mijnheer Droesa is juist vertrokken nu ik de pen opvat om u te schrijven. Aanstaanden Zondag hoop ik door het huis te wandelen, en dan zal mijne gevangenschap weldra geeindigd zijn. Ik heb geen pijn en ondervind geen ander ongemak dan dat ik mijn been altijd uitgestrekt moet houden op een stoel of tabouret.

‘Gij zult zonder twijfel wel verlangen, lieve Edith, dat ik u iets mededeel aangaande de familie, bij wie ik zoo - moet ik zeggen ongelukkig of gelukkig - mijn intrek genomen heb? Het huis is aangenaam gelegen op een zeer vrolijken stand, - met eene rij boomen en eene gracht van voren, het huis is tamelijk groot en bevat al wat noodig is tot gerief der bewoners. De eenige zoon van mijne gastvrije vrienden, Lodewijk Willem, is bij zijne ouders, want de heer Bilderdijk is evenmin als ik een voorstander der openbare scholen. Dit kind heeft een buitengewoon voorkomen, dat mij belang inboezemt. Hij is blijkbaar van eene zwakke gezondheid. Zijne kleeding is net, maar deftig, en ik vermaak mij met zijne bijzondere beleefdheid jegen mij, en met het genoegen, dat hij smaakt, zoo dikwijls ik over tafel het woord tot hem rigt of hem een bewijs van oplettendheid geef. Eene jonge *vrouw* bedient aan tafel. Ik wenschte dat gij haar zien kondet, want het is nog eigenaardiger figuur dan de Portugesche dienstmaagd Marie-Rose u toescheen, toen gij haar voor het eerst zaagt. Alleen is zij minder vrolijk; zij is gekleed in het zwart en wit, zeer zindelijk, en heeft geheel de sombere bevalligheid eener bagijn. Hare muts is zeer klein, met een randje van voren, dat zich niet veel verder uitstrekt dan de groene kap, die ik somtijds opzet voor mijne oogen. Van achteren bedekt deze muts de hairen geheel, die allen naar het voorhoofd gekamd zijn. Zij is even blank van kleur als hare muts, tenger en welgemaakt; in één woord. zonder die overtollige bleekheid zou zij er vrij lief uitzien. Eene andere *vrouw*, die zich zeldzamer vertoont, draagt niet zulk eene eenvoudige kleeding, maar is niet minder eigenaardig in hare soort.

Het verkeer met Bilderdijk is allergenoegelijkst. Hij is even levendig, bezield, opgeruimd als doctor Bell. Bilderdijk doet mij elk oogenblik aan hem denken, hoewel zijn Engelsch veel minder zuiver is. Het schijnt dat hij verrukt is een gast te hebben die hem begrijpen kan en naar hem luisteren wil, te meer nog daar hij zich gelukkig rekent tusschen ons beiden vele punten van overeenkomst te vinden: want hij is even werkzaam als

ik geweest ben; hij heeft over een eindeloos aantal onderwerpen geschreven; hij is even dikwijls aangevallen door de liberalen van zijn land als ik het ben door die van het mijne, en hij veracht ze even hartgrondig en goeds moeds als ik het doe. Ik word vertrouwelijk met mevrouw Bilderdijk, wier echtgenoot altijd met zijn vurigen geest over haar tot mij spreekt. Hij bemint haar zeer, hij is trotsch op haar, hij heeft er reden toe, en zij is van hare zijde niet minder trotsch op hem. Het leven van mevrouw Bilderdijk schijnt bijkans een wonder na al wat zij geleden heeft.

Vrijdag morgen. - Mijn voet wordt gedurig beter, en zal spoedig genezen zijn. Ik kan nu, met behulp van een rotting, uit de eene kamer naar de andere gaan. Ik breng mijn tijd zeer aangenaam door. Nooit van mijn leven heb ik zulk een opmerkelijk of belangwekkend persoon ontmoet als mijn gastheer; mevrouw Bilderdijk is het weinig minder dan haar echtgenoot. Ik zal veel te vertellen hebben bij mijne tehuiskomst. In de eerste dagen van de aanstaande week hoop ik aan de vrijheid hergeven te worden. Ik zal des te beter kunnen reizen met de trekschuiten, gelijk men hier doet, zoodat mijn been zal kunnen rusten. Kwel u dus niet meer over eene ramp die voorbij is en die zulke gelukkige gevolgen gehad heeft. Nog eens, vaarwel.’

R.S.

De volgende brief is door Southey gerigt, aan zijn zoon, Charles Cuthbert, den tegenwoordigen uitgever der briefwisseling, die in 1825 slechts zeven jaren telde. Hij merkt te regt aan, dat het een lieve brief is van een vader aan zijn jeugdig zoontje:

Leiden, 2 Julij 1825.

Lieve Cuthbert!

Ik heb een geschenk voor u, van Lodewijk Willem Bilderdijk, een lieve kleine jongen, die zoo oud is als uwe zuster Isabelle. Het is een boek met Hollandsche verzen dat wij zamen lezen zullen als ik te huis kom. Toen hij een kind was en schrijven leerde, maakte zijn vader, die in menig opzigt een vader is van mijn stempel, versjes voor hem, om ze in zijn schrijfboek op te teekenen; deze verzen bevielen zóó zeer aan sommigen, dat men verzocht ze te mogen drukken. Zij werden gedrukt naar het afschrift van Lodewijk, en men heeft ze zoo goed bevonden voor de kinderen, dat men er een groot aantal exemplaren van verkocht heeft. Lodewijk zal zijn naam, naast den uwen, in het boek schrijven. Het is een aardig, lief jongentje, ik hoop dat gij en hij elkander eens hier of daar zult ontmoeten.

Ik moet u van zijn ooijevaar vertellen: weet dan dat er een menigte ooijevaars in dit land is, en dat men het als iets zeer slecht beschouwt hun kwaad te doen. Zij maken hunne nesten, die zoo groot zijn als een waschmand, op den top van huizen en kerken. Dikwijls plaatst men, bij het bouwen van een huis of kerk, op het dakwerk een houten rooster, opdat de ooijevaars er kunnen nestelen. Uit een dezer nesten was een jonge ooijevaar gevallen, en iemand, die hem in zijn tuin wilde houden, kortwiekte hem. De jonge ooijevaar beproefde nogtans weg te vliegen, maar viel neêr in den tuin van mijnheer Bilderdijk, waar hij op zekeren morgen, bijkans dood gevonden werd. Zijn bek en pooten waren reeds verkleurd, en hij zou gestorven zijn,

zoo mevouw Bilderdijk, die voor allen goed is, voor dieren en menschen, geen zorg voor hem gedragen had, zoo als wij, te Keswick, voor de zwaluwen doen, als die een geheelen nacht in huis gebleven zijn. Zij gaf hem te eten en kweekte hem op. Den eersten nacht zette men hem in eene soort van zomerhuisje, aan het einde van den tuin, dat ik u niet beschrijven kan, omdat ik er nog niet in geweest ben. Den tweeden nacht ging hij van zelfs naar de deur, opdat men die voor hem zou openen. Hij hield veel van Lodewijk, en Lodewijk hield veel van zijn *oyevaar;* dat is de Hollandsche naam, hoewel ik niet zeker ben van de spelling. Lodewijk en de ooijevaar speelden zoo vriendschappelijk zamen, dat het een lust was om hen te zien, zegt mijnheer Bilderdijk de vader; want een ooijevaar is een groote vogel, en als hij zich op zijne pooten uitrekt, bijna zoo groot als gij, mijn jongen. De ooijevaar was niet goed voor den tuin; hij at de slakken op; maar met zijn breede klaauwen vernielde hij veel, al de aardbeziën en andere planten. Echter waren mijnheer en mevrouw Bilderdijk er niet boos om; omdat de ooijevaar van Lodewijk hield en zij, bij gevolg, van den ooijevaar; somtijds zonden zij een uur ver van de stad om aal voor hem te koopen, als men ze te Leiden niet krijgen kon.

Op den dag toen ik in hun huis gekomen ben, vloog de ooijevaar weg; de veeren van zijn vleugel waren weêr aangegroeid, en waarschijnlijk dacht hij, dat het tijd voor hem was om een vrouwtje te zoeken en zijn eigen huishouden op te zetten. Lodewijk zag hem zich opheffen in de lucht en wegvliegen. Dit was een groot verdriet voor hem, niet alleen omdat hij van den ooijevaar hield, maar ook omdat hij bang was dat de ooijevaar niet in staat zou wezen zijn voedsel te vinden en van honger zou sterven. Op den tweeden avond kwam de ooijevaar terug, en ging zitten op een muur in de nabijheid. Het was schemeravond, en de ooijevaars kunnen niet zien als het donker is; maar telkens als Lodewijk riep: ooije! ooije! (zoo plagt hij hem te roepen), keerde de ooijevaar zijn kop naar de stem. Hij klom niet naar beneden in den tuin; men leide er visch voor hem; maar den volgenden morgen was hij vertrokken zonder dien aangeroerd te hebben. Wij vooronderstellen dus, dat hij getrouwd is, en vergenoegd met zijn vrouwtje levende, slechts van tijd tot tijd een bezoek zal komen brengen aan de oude vrienden die zooveel goedheid voor hem gehad hebben.

Het is zeer gelukkig voor mij, dat ik een huis gevonden heb, van zoo vele gemakken voorzien, en zulke uitmuntende menschen. Ik leer bij hen over de letterkunde, over den vroegeren of tegenwoordigen toestand en de zeden des lands veel meer dan ik op eenige andere wijze zou hebben kunnen doen....

Ik hoop dat gij regt zoet geweest zijt, en al uwe pligten gedurende mijne afwezigheid vervuld hebt. Bij mijne tehuiskomst zult gij met mij den Hollander Jacob Cats beginnen te lezen. Mijne kussen aan uwe zusters en aan iedereen. Ik hoop dat Rumpelstilzchen zijn gezondheid herkregen heeft, en dat jufvrouw poes welvarend is. Ik zou gaarne eens willen weten of miss Fitzrumpel weggegeven is, en of er een ander jong katje is. De Hollandsche katten spreken niet precies dezelfde taal als de Engelsche katten. Ik zal u zeggen hoe zij spreken als ik te huis ben. Vaarwel, lieve Cuthbert!

Uw liefhebbende vader,
ROBERT SOUTHEY.

Aan Mistress Southey.

Leiden, Donderdag 7 Julij 1825.

Lieve Edith!

...Zie hier onze dagelijksche levenswijs: 's morgens te acht uren klopt Lodewijk aan mijne deur. Al mijne bewegingen, om mij te kleeden, zijn zoo regelmatig als van een uurwerk, en wanneer ik het vertrek naast mijne kamer binnentreed, staat het ontbijt op eene tafel gereed die men voor mijn gemak bij de sofa schuift. Ik neem plaats, gezeten op een kussen, en mijn been op een ander uitgestrekt. De sofa is bekleed met zwart trijp. De familie ontbijt met koffij en ik met een groote kop warme melk; er zijn ook twee soorten van kaas op tafel, waarvan de eene zeer sterk is, zeer gekruid met komijn en kruidnagels; men noemt haar Leidsche kaas, en eet ze, bij het ontbijt, aan kleine sneedjes gelegd op het geboterde brood; het brood is versch, goed doorbakken, en in kleine regels of reepen,[1)] niet hard van korst; de boter is uitmuntend, maar zoo week dat men haar in een pot doet even als vet. Voordat wij beginnen, neemt mijnheer Bilderdijk zijn grijs petje af, en doet een stil gebed, niet veel langer, dan noodig is. Als dat gedaan is, neemt hij gewoonlijk zijne vrouw bij de hand, en zij gaan naast elkaâr zitten, tegenover mij, Lodewijk aan het eind van de tafel. Tegen twee uren komt mijnheel Droesa mijn voet verbinden, die in een mijner zijden zakdoeken gebakerd is; ik rol een tweeden over mijn pantalon, en zelfs een derden als het koud is, zoodat mijn been niet alleen een ordentelijk, maar zelfs een rijk voorkomen heeft. Na het ontbijt en de thee, wascht mevrouw Bilderdijk zelve, aan tafel, de borden, den trekpot en de kopjes af. - Bilderdijk brengt een klein gedeelte van den morgen met mij door. Het overige besteed ik om Hollandsch te lezen, of ik begeef mij, gelijk thans, naar mijne kamer om te schrijven. Henry Taylor brengt mij 's achtermiddags een bezoek, en wordt altijd ten eten genoodigd, dat hij twee- of driemaal 's weeks aanneemt. Wij eten te half drie of drie uren, en hetgeen mij vooral bevalt, het eten is geheelenal Hollandsch; gij weet dat ik een stevige eter ben, en daar ik mijn eetlust zoowel behouden had als mijn moed gedurende mijne gevangenschap en mijn kreupelen voet, eet ik al wat men mij voorzet: nooit komt er schapen- noch varkensvleesch op tafel, als schadelijk beschouwd voor ieder die eene wond heeft, en om dezelfde reden is men zeer karig met peper. De keuken is overigens zeer gekruid: de saus van den visch gelijkt eer op een gebak dan op gesmolten boter, en is ook zeer scherp van smaak. Men dient de baarzen, als ze klein zijn (de kleinen worden voor de beste gehouden), in eene terrine waar zij in schijnen te zwemmen; zij zien er goed uit en zijn inderdaad uitmuntend; bij het gebraden vleesch (dat uit kleine stukken is zamengesteld) biedt men u saus aan uit eene kom in den vorm eener schuit; groot is de verscheidenheid van groenten; groene erwten, erwten in de schil, postelein, bloemkool, tuinboonen *(abomination)*, wortelen, knollen, aardappelen enz. enz. maar buitendien eet men zeer zonderlinge zaken bij het vleesch. Ik had gisteren gestoofde appelen, zeer malsch en zeer gekruid, met gebraden wild; en toen ik

1) Waarschijnlijk ‘regeltjes wittebrood,’ die Bilderdijk, als ouderwetsch Amsterdammer, bij voorkeur zal gebruikt hebben.

op een anderen dag ingelegde kweeën op mijn bord had, zag ik, tot mijne groote verbazing, dat die gegeten moesten worden bij een ragout van ossenvleesch. Ik weet nooit, als ik aan een schotel begin, of die met suiker is toebereid, dan of er zout bij noodig zal zijn; alles is echter zeer goed, en de puddings uitmuntend. De maaltijd duurt lang: altijd volgen er aardbeziën en kersen. Tweemaal hebben wij room bij de aardbeziën gehad, zeer dik, en juist op het punt van zuur worden. Wij hebben ook meloenen en aalbessen gehad, de eersten van het saizoen. Na de koffij laat men mij een uur om te slapen. Vervolgens komt de thee. Men soupeert te half tien, bij dit maal gebruikt de heer Bilderdijk melk, en ik een weinig koud vleesch met conserf van vruchten in azijn, of saus van vleesch in den vorm van gelei; men gebruikt de olijven als agurkjes of groenten in het zuur. Te half elf ga ik naar bed. De heer Bilderdijk blijft nog drie of vier uren op, en leeft bijkans zonder te slapen.

Tweemaal hebben wij hier een Fries gehad dien wij wel eens te Keswick zouden kunnen zien, want hij spreekt van naar Engeland te gaan om er letterkundige nasporingen te doen; hij heet Halbertsma, en is mennonieten predikant te Deventer. Tweemaal hebben wij den graaf Hoogendorp gehad, een knap jong mensch, een der acht Hollanders, die gedurende zes weken bij den heer Bilderdijk wilden waken, toen hij ziek te bed lag. Een andermaal kwam doctor Brugmans, een zeer bekwaam jong mensch, thee bij ons drinken. Ik heb nooit iets genoegelijkers gehoord dan het onderhoud van mijn gastheer, en ik zou wanhopen er u een denkbeeld van te geven. Het onderwerp is altijd zoo belangwekkend, dat dit voldoende zou zijn, om de aandacht zijner toehoorders levend te houden. Voeg daarbij zijn onbeschrijfelijke opgewondenheid en de meest ongewone taal. Ik weet zeker, dat ik niet half zoo zonderling ben, als ik Fransch wil spreken. Het is Engelsch uitgesproken als Hollandsch, en waarin ik weet niet hoeveel andere talen vermengd zijn: nu eens een Latijnsch woord, dan eens een Fransch, dan weder een Hollandsch, die de heer Bilderdijk tot Engelsche woorden vervormt. Vandaar ontstaan de kluchtigste uitdrukkingen. Zoo zal hij zeggen: *ik ben vrolijk geweest*, in plaats van *ik heb dit genoegen gehad (I was pleasant*, in plaats van: *I was pleased);* of, in plaats van te zeggen dat eene arme vrouw waarmede hij in eene diligence in Engeland omviel, gewond werd *(wounded)* zal hij zeggen dat zij zwaar gezegend *(blessed)* werd. Niettegenstaande is er in al wat hij zegt zooveel kennis, zooveel geest, zooveel afwisselends en oorspronkelijks; hij bezit zooveel voorkomendheid, welwillendheid en rondborstigheid, dat ik nooit met iemand gesproken heb die mij meer belangstelling inboezemt. Hij doet mij dagelijks meer aan doctor Bell denken.

Ik heb aan een woord, dat hem ontsnapt is, bemerkt, dat mevrouw Bilderdijk zijne tweede echtgenoot is. Zij zijn trotsch op elkander, en hebben er wel reden toe. Zij heeft een groot aantal gedichten geschreven, waarvan sommigen vereenigd met enkelen van hem, en de overigen afzonderlijk zijn uitgegeven. Velen zijn van godsdienstige strekking, en daaronder die haar innigst gevoel bij de verschillende beproevingen en smarten van haar leven uitdrukken. Eenigen hebben mij nu en dan aan sommigen van mijne eigene dichtstukken, en soms aan die van miss Bowles doen denken. Men zou het

schier onmogelijk keuren, dat een wezen zoo zacht, zoo kalm, zoo afgezonderd, zoo zedig, zonder de minste gemaaktheid, eene schrijfster is die opgang gemaakt heeft, en die zelfs den eersten rang bekleedt in haar land als dichteres; de voordeelen der letterkunde zijn hier ellendig. In dit opzigt, ben ik tegenover de Bilderdijken hetgeen Walter Scott is tegenover mijzelven. Lodewijk is een lief jongentje, de eenig overgebleven van zeven kinderen. Hij is hoogst gevoelig, en ik kan hem niet aanzien zonder eene heimelijke vrees; want hij is niet sterk, en ik vrees dat het klimaat, voor zijn vader zoo gunstig, voor hem noodlottig zal zijn. Zeg aan Cuthbert dat de ooijevaar hem een herhaald bezoek heeft gegeven, en dat zijn tweede speelmakker een treffelijke kat is, even oud als hij, die echter geen anderen naam heeft dan poes, hetgeen, als kattennaam, evenzoo goed Hollandsch als Engelsch is.

De Engelsche boeken zijn hier zoo schaarsch, dat de Bilderdijken geen enkel werk van mij gezien hebben behalve Roderick. Natuurlijkerwijze heb ik geschreven om mij eene volledige verzameling mijner gedichten te zenden, benevens de Geschiedenis van Brazilië, en daar E. May op dit oogenblik te Londen is, heb ik hem verzocht, er als geschenk van zijnentwege aan mevrouw Bilderdijk bij te voegen een exemplaar der dichterlijke overblijfselen van Kirke White. Ik zal nooit dankbaar genoeg kunnen zijn voor de goedheid waarmede men mij hier overlaadt. Stel u het verschil voor tusschen het zitten in een logement met al zijne onaangenaamheden, en het leven te midden van eene familie als deze, die mij door al hare woorden en daden toont, dat zij opgetogen is van mij onder haar dak te hebben.

Met mijn bed heb ik meer last; ik weet niet hoeveel kussens er in zijn, maar er is een kleintje waarop ik mijn hoofd gelegd heb totdat ik de ontdekking heb gedaan, dat het bestemd was om mijne lendenen te ondersteunen. Ik kan mij hier in alle dingen onderrigten; maar er is niemand om mij te leeren hoe men in een Hollandsch bed komt en hoe men er in gaat liggen. Een fleschje brandewijn is op de waschtafel geplaatst, en dient om mijn mond te spoelen. Men doet saffraan in sommige soepen en sauzen. Gisteren was de eerste schotel: eene terrine met merg, om op sneedjes geroosterd brood te eten! Ik eet van alles, maar ik leef in eene dagelijksche vrees voor een of ander stuk pens of pudding met reuzel. Omstreeks een uur vóór den eten brengt men een sierlijk mahonijhouten kastje, dat likeuren bevat; men neemt er een drager met kristallen flesschen uit benevens kleine glazen met vergulde randen, en wij gebruiken een glas likeur met koek. Men noemt dit Deventer koek (biscuit), en er hecht zich eene oude geschiedenis aan. De zamenstelling van deze koek is gewoonlijk slechts aan den burgemeester dezer stad toebetrouwd, en wanneer de bakker al de overige bestanddeelen heeft toebereid, gaat men den eersten magistraatspersoon halen. Aan hem komt het regt toe of op hem rust ambtshalve de pligt, om bij het deeg te voegen hetgeen het voortreffelijke en den bijzonderen smaak van de Deventer koek uitmaakt. Ik zal u veel te vertellen hebben, want ik weet niet dat ik ooit zooveel vermakelijke, leerzame, treffende en belangwekkende dingen geleerd heb, dan sedert ik gevangene ben in dit huis.

Kus de kinderen. Vaarwel, lieve Edith.

Uw liefhebbende

R.S.

Aan Miss Katherine Southey.

Amsterdam, Zaturdag 16 Julij 1825.

Lieve Kate!

Laatstleden Dingsdag bragten wij eenen aangenamen dag op het water door, en zagen genoeg van de sluizen van den Rhijn om ons uit den droom te helpen ten opzigte der natuurlijke gesteldheid van dit land. Het is volstrekt onwaar dat de zee hooger is dan de torens van Leiden. De waarheid is dat het algemeene waterpeil van Holland hooger staat dan laag water, en een weinig lager dan hoog water. Zoo het land veel lager ligt dan de rivieren en kanalen, is zulks omdat de beddingen der rivieren verhoogd zijn door de slib die zij voortwentelen, of omdat waar nu land is, eertijds breede beddingen of diepe moerassen waren die droog zijn geworden. Woensdags ging ik met Henry Taylor naar den Haag, waar ik het museum van schilderijen zag en een bezoek bragt aan een Hollandschen letterkundige, den heer de Clercq, een dichter-improvisator. Donderdag's bragt ik mijne zaken met de boekverkoopers ten einde... O! welk een blijdschap als mijne kist met roemruchtige folianten te Keswick zal aankomen! Welk een genoegen om ze te ontpakken, ze te rangschikken op de nieuwe planken, die ik daarvoor zal noodig hebben, en welke alleraangenaamste avonduurtjes zal ik hun het geheele jaar verschuldigd zijn! Na het eten deden wij wat Bilderdijk eene wandeling met rijtuig noemt, en wij dronken thee in een dorp waar wij een grappig tooneel hadden met de kasteleines. Haar verjaardag had eenige dagen te voren plaats gehad, en bij deze gelegenheid was haar een gedicht ter hand gesteld door den chirurgijnsleerling. Zij bragt dit gedicht aan Bilderdijk, die het eveneens las als Wordsworth een belagchelijk dichtstuk zou gelezen hebben, wanneer men het hem onder soortgelijke omstandigheden in eene herberg gegeven had. De vrouw bleef regtop staan, en hoorde met stomme verbazing haren lof aanheffen met zijne krachtige stem, waar gebaar en toon klem aan bijzetten. Mevrouw Bilderdijk hield zich verwonderlijk ernstig. Ik zat nevens haar en wist niet of de verzen goed dan slecht waren, maar had een onbegrijpelijk genoegen in dit tooneel, en de dochter uit de herberg, op die ongewone klanken toegesneld, luisterde tusschen de bessenboomen in den tuin, gelijk Eva bij Milton in het aardsche paradijs.

Gisteren verzelden onze goede vrienden ons een eind wegs in de trekschuit, en wij namen afscheid van elkander met veel leedwezen van weêrszijde. Als Bilderdijk een zomer bij mij kan komen doorbrengen, heeft hij mij beloofd dit te doen, en het zou voor mij alleraangenaamst zijn, want nooit heb ik ergens welwillender en opregter onthaal genoten, gelijk ik nooit twee menschen ontmoet heb, die in de wezenlijkste punten meer met mij overeenstemden. Lodewijk is ook een lief kind en heeft zich werkelijk aan mij gehecht. Hij is de laatst overgeblevene van acht kinderen, die Bilderdijk gehad heeft bij zijne tegenwoordige vrouw, en van zeven die de eerste hem geschonken had. Nooit is eenig tijdvak van mijn leven gelukkiger verstreken dan bij hen, ondanks het verdrietig toeval, dat mij onder hun dak gebragt had. Wij kwamen te Haarlem om er het middagmaal te houden, en vervolgens te Amsterdam. Vaarwel, mijne lieve dochter.

Uw toegenegen vader,

R.S.

In de maand Junij des volgenden jaars keerde Southey naar Holland terug, alleen om er een bezoek te brengen aan den heer en mevrouw Bilderdijk. Dit tweede bezoek was kort en zonder belangrijke bijzonderheden. Wij zullen alleen den brief aanhalen dien Southey in April 1826 aan den bisschop van Limmerick schreef, ter verschooning dat hij een uitstap naar Holland boven een naar Ierland verkoos, dien de prelaat hem voorsloeg:

‘Daar de heer en mevrouw Bilderdijk mij niet kunnen komen zien, ga ik hen nog eens bezoeken. Al was Leiden nog tienmaal verder, zou ik de reis doen om het genoegen dat ik veroorzaken en zelf smaken zal. Ik kende Bilderdijk alleen uit brieven, toen ik aan zijn mededoogen werd overgeleverd. Maar het is een van die menschen, wiens rond en open hart men terstond raadt. Sedert ik hen ken, heb ik dikwijls bij mij zelven gezegd, dat ik de wereld had kunnen rondreizen zonder een paar menschen te ontmoeten, meer in overeenstemming met mij, behalve dat mijn gastheer een echte Hollander is van den ouden tijd, waardig de mannen van de Dordtsche Synode.

‘Hij telt meer dan zeventig jaren, en, in aanmerking genomen al wat hij naar geest en ligchaam geleden heeft, ja, dan is het een wonder, dat hij nog leeft. Hij is zwak geweest van zijne prilste jeugd af, als kind werd hij behouden, hoewel veroordeeld door de mannen van de kunst, dank zij eener wanhopige proef van zijn vader, die het ondernam zijne bloedmassa te veranderen door herhaalde aderlatingen. Maar daaruit vloeide voor hem de behoefte voort, om op gezette tijden de toevlugt te nemen tot het lancet, zoodat op den leeftijd dien hij bereikt heeft men hem alle zes weken een ader moet openen. Zijn pols is altijd als van iemand die de koorts heeft. Hij heeft nooit meer dan vier uren in de vier-en-twintig geslapen, en hij ontwaakt altijd met hetzelfde gevoel van vermoeidheid, alsof de slaap hem meer uitputte dan de gestadige werkzaamheid des geestes, waaraan hij zich wijdt. Geen zijner landgenooten heeft zooveel geschreven over zoovele onderwerpen, en zoo goed; dit hebben zijne vijanden toegestemd, en hij heeft tot vijanden alle liberalen en afvalligen. Zijn vermogen werd geheel verzwolgen in de schipbreuk der omwenteling, en daar hij de meest vertrouwde en getrouwe vriend van den stadhouder geweest was, ontving hij de gewone belooning der trouw na eene omwenteling. Het Huis van Oranje heeft, als alle in het gezag en op den troon herstelde families, het als staatkunde beschouwd, zijne vijanden te begunstigen en zijne vrienden te veronachtzamen. Een klein pensioen van 140 pond sterling (3,500 francs) is al hetgeen hij bezit. Men geeft hem den leerstoel van professor niet, dien de koning hem beloofd had, uit vrees van de liberalen te beleedigen.

Zijn leven is bedreigd geweest in de staatkundige beroeringen; hij heeft in zijne ballingschap bijna aan broodsgebrek ten prooi gestrekt. Na bij zijne eerste vrouw acht, bij zijne tegenwoordige zeven kinderen gehad te hebben, blijft hem slechts een kind van twaalf jaren over, een kind met den meest mogelijken aanleg, maar van zoo zwak gestel dat men het niet zonder beven kan aanzien. Zijne echtgenoote is 24 jaar jonger dan hij en zijns in alle opzigten waardig. Nooit heb ik eene vrouw gezien die meer de achting en bewondering als vrouw verdiende: wie haar niet kennen, zouden nimmer

gissen dat zulk eene eenvoudige vrouw een grooten naam als dichteres bezit. Het gelaat van Bilderdijk wijst aanstonds zijn rang aan in het gebied des geestes, maar hij vereenigt gelijkelijk de grootheid van ziel en de nederigheid in de beste beteekenis dier beide woorden. Man en vrouw zijn beide zoo geheel voor elkander geschikt, zoo berustend in hun lot, zoo diep en kalm godsdienstig, zoo gelukkig bij gevolg, en zoo dankbaar aan God, dat het mijne schuld is zoo ik niet beter geworden ben, door hen te hebben leeren kennen.

R.S.

Toen Southey de bovenstaande vertrouwelijke brieven schreef, was hij niet van zins zijn oordeel over den heer Bilderdijk en zijne echtgenoot voor de nakomelingschap uit te spreken. Om zich dus op eene plegtige wijze jegens hen te kwijten, vlocht hij hunnen lof in een dichterlijken brief aan Allan Cunningham gerigt. In dezen brief, geschreven in September 1828, verklaart hij zijn Hollandschen gastheer voor ‘een geleerde, een dichter, een wijze, een waar vaderlander, een vriend der menschheid, een Christen vol zelfverloochening en een man van genie, wien niets ontbroken heeft om een Europeschen roem te bezitten, dan in eene meer bekende taal geschreven te hebben.’

Ondanks dezen brief, is Bilderdijk zoo onbekend gebleven in Engeland, dat nog in het vorige jaar zijn naam bij wijze van eene vraag werd opgegeven aan de lezers van een weekblad, getiteld: *Notes and Queries*. Dit blad geeft aan zijne vrijwillige zamenstellers eene soort van letterkundige raadsels op, wier oplossing eenige beknopte inlichtingen bevat. Bilderdijks naam heeft ter naauwernood eene halve bladzijde opgeleverd, met eene Hollandsche onderteekening, t.w. van zekeren Jacob Douza, maar die naauwelijks drie regels bij onze eigene *Notes* heeft gevoegd. Wij herhalen dus aan onze Hollandsche vrienden de vraag der *Notes and Queries*, wel overtuigd dat wijzelven er slechts door eene onvolledige levensbeschrijving aan hebben beantwoord. Het komt ons echter voor dat de brieven van Southey van dien aard zijn, dat zij den Hollanders zelven belang zullen inboezemen door de huiselijke bijzonderheden die zij behelzen.

Wij hopen en vertrouwen, dal de een of ander onzer vaderlandsche letterkundigen waarheid en verdichting in de bovenstaande mededeeling omtrent Bilderdijk zal schiften, om daardoor te zijner tijd den onbekenden, bescheiden berigtgever in de Revue Britannique te kunnen verblijden.

Eindnoten:

1) Krekelzangen, I, blz. 101.
2) Jean van Gorp, of Joannes Goropius, bijgenaamd Becanus, van Hilvarenbeek, geb. 1518, betoogt in zijn werk Indo-Scythica, dat Adam de Cimbrische of Vlaamsche taal heeft gesproken. Men zie over hem Paquot, Mémoires pour servir à l'histoire litt. des Pays Bas, etc. III, 27-36.
3) Rotsgalmen, II, blz. 103-106.

Mengelwerk.

Maar één gebrek.[1)]

Het was een fraai en vlug tweespan, waarmede de jeugdige baron van Reitenbach huiswaarts reed, na, met het heerlijke zomerweder, een tourtje in den omtrek gedaan te hebben. De hem van ouds bekende weg werd al smaller en dieper, en verloor zich eindelijk in een hol wagenspoor, waar met geene mogelijkheid het eene rijtuig voor het andere kon uithalen. Juist op dat minst gelegen punt zag de baron, terwijl hij in vrolijken draf de paarden voortdreef, eene boerenkar langzaam en stapvoets voortsukkelen. In een oogenblik was hij er met zijne paarden achter. Hij bragt ze ook uit den draf, maar dat begon hem al zeer spoedig te vervelen. De voerman was hem niet onbekend; het was een der boeren van het uitgestrekte buitengoed, dat hij binnen kort van een rijken oom geërfd had. 'Kom!' riep hij hem toe: 'oude Hendrik! Spoed wat voort; het gaat zoo bedroefd langzaam.' - 'Heer baron!' was het antwoord: 'bij den besten wil, het kan niet! Mijn karretje is daar niet naar gemaakt; mijn paard is ook wat oud, en ik heb brekende waar op mijn wagen.' - Maar de baron was hiermede niet tevreden, evenmin als het zijn paard scheen te bevallen. Hij verstond daarbij, door het ratelen op de steenen, maar de helft van de verontschuldigingen, die onze oude Hendrik uitstamelde. Deze - of liever zijn paard - scheen dan ook om al zijn roepen en jagen geen enkelen voet verder of vlugger te willen zetten, en het ging altijd in den ouden sukkelgang voort. 'Hendrik!' riep hij eindelijk driftig uit: 'ik ben het nu moê. Rijd toch harder voort; anders rijd ik u omver of voorbij, het ga zoo het ga.'

De boer keerde zich om, stond zelfs bijna stil met zijne kar, om toch goed gehoord te worden, zeide nog eens met nadruk, dat in de manden, die daar met stroo bedekt stonden, breekbare waar was, en dus de genadige heer baron nog eenige oogenblikken geduld zou moeten hebben: want geen tien minuten verder werd de weg breeder, en daar kon hij met gemak uithalen. Maar de genadige heer was hiermede nu eenmaal niet tevreden, en verstond door zijne drift maar de helft van hetgeen de oude man zoo redelijk en bedaard zeide; ja! dreigde ten laatste, wanneer deze niet oogenblikkelijk zijn paard wat aanjoeg, dat hij met zijn disselboom hem de manden van de kar zou rijden. Dat werd nu den ouden boer toch wat te erg. Daar trok eene donkere wolk over zijn voor-

1) Het idee van deze eenvoudige vertelling is van elders ontleend; de uitwerking en toepassing zijn van mij; - dit alleen, opdat men mij niet van plagiaat beschuldige.

hoofd, en met eenigen nadruk zeide hij: ‘Heer baron! om u zelfs wil verzoek ik u, dat gij geduld hebt; want ik verzeker u, het zal u anders berouwen.’ - Maar nu ontbrandde het vuur in lichtelaaije vlam. ‘Wat!’ zoo riep hij woedend van toorn uit: ‘wilt gij mij dreigen, kerel? Dan zult gij ondervinden, dat een edelman geen boer is, en dat ik gewoon ben gehoorzaamd te worden.’ - En zonder verder toe te zien, dreef hij zijne paarden met een frisschen zweepslag aan. De disselboom baande zich een weg door en tusschen de volle korven; deze stootten en kraakten; maar, als verschrokken door zijne eigene woestheid, trok van Reitenbach toch terstond de teugels weder in. De paarden evenwel dachten er anders over, sprongen regts en links, begonnen geweldig te steigeren, en rukten eindelijk den voerman de teugels uit de hand.

Ondertusschen had de oude Hendrik, met een echt boeren flegma, dit alles zijn gang laten gaan; hij was rustig op zijn gewonen stap voortgereden, en zelfs zijn kort pijpje was er niet van uitgegaan. Nu echter, zich verwonderende dat de baron achterbleef, zag hij om, begreep dat deze in levensgevaar was, sprong van zijne kar af, liet zijn oud en mak beestje stil staan, greep de wilde en schuimende paarden bij den teugel, en bragt, niet zonder eenige moeite, het verwarde en gebroken tuig weder in orde. Zoodra hij zag, dat alles weder was zoo als het behoorde, reed hij, maar niet zonder gedurig om te zien, altijd even langzaam voort. Kort daarop kwam hij aan den lang gewenschten zijweg, waar hij zijn paard even op kon rijden en den baron den koninklijken weg naar het kasteel laten vervolgen.

Gelijk het gaat bij de grooten der wereld, ten minste al dikwijls, het eerste gevoel van den baron was: zijn vermogen om 't gepleegde onregt door geld te herstellen. Hij nam zich dus voor, om de schade, aan de vracht van den ouden Hendrik toegebragt, en die wel niet zoo aanzienlijk wezen zou, dubbel goed te maken, en - daardoor was dan de zaak afgedaan. Het was dus reeds weder in eene vrolijke en onbezorgde stemming, dat hij aan den ingang der allée, door oude kastanjeboomen gevormd, zijne jeugdige vrouw hem te gemoet zag wandelen. Hij gevoelde dan ook weinig behoefte, haar iets van het ongeval te verhalen, dat hij buitendien niet ligt zou gedaan hebben. De kleine schade aan het tuig en het onrustige der paarden viel eene vrouw minder in betoog.

De volgende dag was de verjaardag van den baron, de eerste verjaardag in zijn huwelijk. Nog eerst zes maanden had dat bloeijende en als voor elkander geboren paar te zamen het levensgeluk genoten; ja, regt genoten: want bij een onbezorgden rijkdom, eene ongestoorde gezondheid en waarachtige liefde, waren zij beiden van zedelijke en godsdienstige beginselen, en bemind door allen, die hen omringden; zoodat het denkbeeld van de ellende des menschelijken levens - hier ten minste - geen enkel plekje scheen te vinden, waar het zich vestigen kon. En toch was het des morgens, toen de baron zich bij het ontwaken den vorigen dag herinnerde, niet zoo geheel en al helder voor zijnen geest en zoo rustig in zijn gemoed als gewoonlijk, juist omdat hem zelden iets ontmoette, wat zijne gewone vrolijke stemming stoorde. Deze ligte wolkjes werden echter spoedig, door zijne schoone en innig liefhebbende gade, hem van het voorhoofd gekust. Zij liet hem in de ontbijtzaal; daar was alles rijk en smaakvol met bloemen versierd, de meubelen ten deele vernieuwd en verbeterd; en - geheel

onder de bloemen en oranjeboomen verborgen stond nog iets, waarop zij nu en dan een schalkschen blik wierp. Zoodra nu het ontbijt was afgeloopen en zij Reitenbach nog eens rondleidde, en hij haar smaak prees en hare liefde dankte, en beiden geene woorden vonden om de zegeningen der Voorzienigheid te erkennen, stond zij op eens voor den grooten oranjeboom stil en zeide: ‘Maar nu moet gij nog eens zien, wat er in dien tuin groeit.’ - Reitenbach trad naderbij, hij sloeg het oog tusschen de takken en bladeren, en zag daar een paar manden staan. ‘Wel nu, eene verrassing?’ vroeg hij. - ‘Zoek maar eens!’ lachte de jeugdige baronnes: ‘Maar pas op. Het zal u misschien niet medevallen.’

....Ach, meer dan zij wist of weten kon, had zij de waarheid gesproken. Zoodra Reitenbach een oogenblik met aandacht de twee korven had gadegeslagen, scheen het hem toe, als of hij die meer gezien had; en stond hem op eens het oogenblik voor den geest, toen zijne vurige rossen stormenderhand op de kar van den armen ouden Hendrik inreden. - ‘Wat! wat scheelt u, Eduard?’ vroeg zijne vrouw verschrikt; want hij werd zigtbaar bleek en beefde. ‘Niets!’ stamelde hij, en begon nu toch, schoon ongerust en bevend, eenen der beide korven te ontpakken, wikkelde hetgeen daarin was uit de doeken, papieren en stroo, waar het tusschen was gepakt; - maar nu was de beurt aan de arme jeugdige baronnes gekomen, om te verbleeken en te sidderen!.... Zij had zoo lang er op nagedacht, welk geschenk zij toch zou uitdenken, dat voor haren Eduard eenige duurzame waarde had. Eindelijk had zij zich herinnerd, dat hij bij het bezoeken van eene bazar met verwondering een porceleinen tafelservies in alle bijzonderheden had opgenomen, en haar bij het heengaan had toegefluisterd, dat, ofschoon zij het wel missen konden, hij eene zoo groote uitgaaf, enkel van weelde, juist niet noodig keurde, vooral daar hij nog zoo veel aan het buitengoed wilde laten arbeiden; maar dat anders deze weelde hem meer dan elke andere aanlachte. Dit had zij opgevangen. Zij had zich na naauwkeurig onderzoek verzekerd, dat hetzelfde tafelservies nog te bekomen was; eene vriendin had het, tegen hoogen prijs, voor haar gekocht; de oude Hendrik, trouw en voorzigtig, ofschoon wel wat langzaam in al zijn doen, zou het met zorg en stapvoets uit de stad af halen. De manden schenen dan ook onbeschadigd te zijn aangekomen, en zij had ze, zonder verder onderzoek, daar laten nederzetten; - en nu, ach! bijna de helft der stukken, en daaronder de grootste en kostbaarste, lagen in scherven.

- ‘Wat is die oude boer lomp geweest!’ riep de jeugdige baronnes uit, en het scheen waarlijk, dat zij in hevige woede geraken zou, - schijnbaar met een weinig meer regt, dan gisteren haar echtgenoot. - ‘Ik had het hem nog zoo aanbevolen! Hij heeft zeker zijn oud beestje in den draf gezet, of is met wagen en al omgevallen. Dat zal ik hem toch betaald zetten.’

Maar de baron legde haar den vinger op den mond en sprak: ‘Neen, lieve! de oude man is onschuldig: de schuldige staat voor u. Zie het is mij, vooral omdat het u zoo innig leed moet doen, eene smartelijke les, misschien wel de smartelijkste van mijn leven, waarin ik zoo weinig onaangenaams ondervonden heb; maar het is nog beter, als het zoo wezen moet, dat dit doode porcelein het ondervindt, dan welligt gij, mijne lieve vrouw, zelve’... Hij staarde een oogenblik vóór

zich, en vervolgde toen:’ Gij kent mij nog niet, Suze! Terwijl ik bij mijn oom opgroeide, als zijn oogappel en het troetelkind van het geheele kasteel, heb ik reeds als een aankomende knaap meer dan eens hooren zeggen: ‘Die jongen is zoo goed, zoo lief, zoo vlug, zoo knap! Hij heeft maar één gebrek: dat hij wat opvliegend is, en dan onredelijk en onbedacht; maar - geen mensch is volmaakt!’ - En zoo heb ik mij misschien wat al te veel in het hoofd gezet, dat het toch al bijzonder wèl was, maar één gebrek te hebben. En als ik mij nu die oogenblikken van hevigen toorn en woede herinner; en hoe ik gisteren bijna een moord had kunnen begaan aan den armen ouden Hendrik, die toch alleen in mijn eigen belang zoo langzaam en voorzigtig was; ja, hoe ik zelf daardoor in levensgevaar ben geweest; - ach, lieve! dan is die ernstige les, om niet in dat *maar ééne gebrek* te berusten, mij toch meer waard, dan dat geheele kostbare tafelservies, - dat dan buitendien toch nog niet geheel verloren is, en waarvoor ik u even hartelijk dank, als wanneer er geen enkele scherf uit de mand gekomen was.’

Nadat hij nog eens zijne gade op het hart gedrukt had, om toch tot de kleinste stukjes toe op te zoeken en bij een te bewaren, snelde de baron naar zijne landerijen toe. Hij wist, waar hij den ouden Hendrik zoeken moest, daar deze op dat uur altijd op den akker was. Geen oogenblik, en vooral niet op zijn geboortedag, kon hij verzwijgen, wat hij nn te zeggen had. Hij liep dus bijna een half uur ver over akkers en weiden, tot hij eindelijk den ouden rustig zag staan. Deze nam de muts af, gereed om een eerbiedigen wensch uit te spreken, even bedaard en vriendelijk als of er niets gebeurd was: - want voor geen goud zou de oude boer, altijd gewoon den grooten grondbezitter met eerbied te bejegenen, eenige norschheid over het voorgevallene hebben aan den dag gelegd, ofschoon het hem diep in het hart gegriefd had. Maar Reitenbach liet den goeden oude zijn wensch niet uitspreken. ‘Ik heb eerst nog met u af te rekenen, Hendrik!’ zeide hij: ‘Ik moet u dank zeggen, goede oude! dat gij mij gisteren, al zijt gij dan ook een boer en ik een edelman, eene goede les gegeven hebt, hoe een man zich gedragen moet; terwijl gij rustig en kalm uw pligt hebt gedaan en mij misschien het leven gered, en ik gehandeld heb als een woeste knaap. Zie! dat moest ik u eerst nog eens zeggen: want vooral op mijn verjaardag wil ik niet éénen vijand hebben, en allerminst zulk een eerlijken, trouwen kerel als gij zijt.’

Het gezigt van den oude, hoe strak het anders ook stond, toonde nu innige ontroering en vreugde. ‘Ja, ja!’ stamelde hij, en de tranen vloeiden hem over de wangen:, ‘ik heb het altijd wel geweten, heer baron! uw bloed is wat warm, maar uw hart is goed. Ik dacht het wel en ik zeide het tegen de oude vrouw, toen ik gisteren bij haar te huis kwam: ‘Dat zal onze genadige heer er niet bij laten zitten; hij kan wel onregt doen, maar hij kan het niet vergeten. ‘En wat mij betreft, ik had u misschien meer moeten zeggen, maar dat is zoo mijn aard niet. De genadige vrouw had mij het spreken verboden, en dan zwijg ik, zonder voorwaarde of uitzondering. Dat ben ik zoo gewoon; - en nu verder zegen op uw geboortedag, genadige heer!’

Eenige weken later was het de verjaardag der baronnes. Weder werd die in den huiselijken kring eenvoudig gevierd, terwijl des avonds eene luisterrijke soirée den dag zou opluisteren. Reeds in den morgen, terstond na het ontbijt, liet zich de oude Hendrik aandienen; het was

alsof hij bescheiden was, zoo stond hij met de muts in de hand aan den ingang van de op nieuw versierde ontbijtzaal. ‘Hier, oude vriend!’ zeide de baron: ‘kom nu eens nader en pak nog eens uwe korven uit voor de genadige vrouw.’ - En nu bleek het, dat er weder, maar nog beter tusschen de bloemen verscholen, dezelfde korven waren nedergezet. Met voorzigtigheid werden zij uitgepakt, hetzelfde tafelservies kwam er uit als de laatste maal, maar, o wonder! geen enkel stuk scheen er gebroken of zelfs gebarsten te zijn; en toch kon de baronnes zich niet verbeelden, dat juist een volkomen soortgelijk servies in de stad of uren in den omtrek ware te verkrijgen geweest.

Zij vroeg met de oogen; hij glimlachte en antwoordde, terwijl hij de groote soepterrine op tafel zette: ‘Zie eens, oude vriend! als dat servies daar zoo prachtig staat en prijkt, dan zal geen vreemd oog er iets bijzonders aan zien; maar gij en ik en de genadige vrouw wel. Voel maar eens! Al zijn de toppen van uwe vingers zoo fijn niet, zult gij hier de oude naden en spleten nog wel kunnen vinden, die door de kunst van den pottenbakker geheel onzigtbaar geworden zijn.’

En inderdaad, het was zoo. Wat de baronnes nog niet geweten had, er was in de stad sinds korten tijd iemand komen wonen, die de kunst verstond, om het oude en kostbare porcelein, waarvan geen tweede te krijgen was, weder in den oven te brengen en zoo kunstig aan een te bakken, dat, althans op het gezigt, niets daarvan te ontdekken was.

‘Ziet gij wel!’ zoo sloot de baron: ‘Dat alles behoeft de wereld nu niet te weten Daar doen wij ons toch altijd een weinig beter voor dan wij zijn; maar mijn lieve vrouw, en ook gij, oude vriend! gij moogt het nog wel eens bij het gezigt van dat tafelservies denken, hoe ik ten minste één gebrek, en wel één zeer groot gebrek had, terwijl ik dacht al tamelijk vrij te zijn. Ik hoop het zelf ook niet te vergeten, opdat het goed geheeld en verbakken blijve, al voelen vertrouwde vrienden soms de oude wonden en leemten nog, die 't vreemde oog niet ziet.’

En hij heeft woord gehouden. Niemand is volmaakt; maar gelukkig toch hij, die geen gebrek rustig verdraagt, omdat het, naar zijne gedachte, maar het éénige is, en die, bij opvliegendheid en luim, zich niet troost met de gedachte, ‘dat zijn hart toch goed is,’ maar het apostolisch woord gedenkt: *Geeft den toorn geene plaats!*

K** S***

Het goud.
Satyrisch - politisch - philanthropische mijmering.

> Auri sacra fames.
> VIRGILIUS.

1.

Het wordt tijd, om de regte verhouding van het edele metaal tot de zich steeds veredelende menschheid te bepalen, en ten minste het onderzoek te beproeven *wie* en *wat* meer waard is - het goud of de mensch? - Daar nu reeds als waarheid voor de hand ligt, dat de mensch zonder goud (ook als geld genomen) niet veel of niets beteekent, en niets

geldt in deze wereld, hangt de waarde van den onsterfelijken aardbewoner grootendeels af van de meer of min innige of verwijderde betrekking, waarin hij staat tot het goud.

2.

Helaas, helaas! dat de tijd nadert, waar de goudstandaard zal moeten veranderen, en voor het edele metaal een surrogaat gevonden worden; - want even als al *te veel* wijsheid, *te veel* vernuft, *te veel* welsprekendheid op de bestaande marktprijzen der wijsheid, van het vernuft, der welsprekendheid, allerongunstigst moeten drukken, zoo zal het goud door het meer dan overvloedige goud - geen goud, - waar, kostbaar, aanbiddelijk goud - kunnen blijven, maar afdalen lager en lager, tot den rang van het koper, tin of ijzer. - De gouddelvingen houden immers volstrekt geen gelijken tred meer met de opdelvingen in de staatkunde en de natuurkunde en de godgeleerdheid. Sedert de tresoren te Californië zijn ontdekt, hebben menschen van verstand de algemeene goudhartader, de groote Aorta of borstader van onze planeet opgespoord, - het edele metaal zal weldra, even als vele gedichten, beginselen, en vele menschen, verbazend triviaal worden - het goud zal geen goud meer kunnen blijven!

3.

Wat zal er in den aanstaanden nood aan de staatsmannen, de theoristen, de ministers van financiën, de bankiers in alle landen, door de wet der noodzakelijkheid worden voorgeschreven, om voor den verlaagden goudstandaard als vertegenwoordiger in de plaats te stellen? Wij hopen, dat de groote en rijke mannen in Europa daarover gaan nadenken, en ergens b.v. te Hammerfest in Noord-Noorwegen, of aan de kust van Groenland, een goud-congres beleggen, om de maatschappij te redden, en te beveiligen, wanneer ze met Amerikaansch en Surinaamsch en Australisch goud overvoerd, in den toestand van vorst Midas is gekomen - die, naar luid der fabelkunde, alles in goud zag veranderen, en toch schier van honger ware gestorven!

4.

Zal de zilveren standaard de goudswaarde kunnen vervangen? Immers neen, neen! er zijn te veel zilveren munten, met doode en levende konings- en keizerportretten, te veel zilvermijnen, te veel zilvergoed: theeserviezen, eetserviezen, oneindige twaalftallen vorken en lepels, om ook hier den overvloed niet te vreezen. - Wie zal met goed gevolg het goud tot zilver, en het zilver tot goud proclameren en promulgeren? - en de hongerende en dorstende menschheid (hier niet naar de ‘geregtigheid’ hongerende) met het surrogaat, het dagelijksch brood in de financieele wereld - proviandeeren?

5.

De nood stijgt hooger: - als men allerwege met vader van Winter, in het treurspel Monzongo, zal uitroepen en uitschreeuwen:

> Verachtlijk goud! lig daar....

wat zal de verslagene financieele menschheid dan daarvoor in de plaats oprapen? Wat zal de waarde der goederen, der granen, der koloniale producten, der huizen, der bezittingen - waardig representeeren? Zal er een nieuw metaal ont-

dekt worden? Zullen diamanten en juweelen voor de vernederde goudspeciën doorgaan, en koers maken, van boven naar beneden? Zal men met vinger- en oorringen aan de speeltafels het kaartenvermaak betalen? Zal de Engelsche, de Nederlandsche bank, eene groote diamantkist worden? - Waarheen, waarheen, ongelukkige menschheid! *zonder* goud - dat is met *te veel* goud - en met veel zonde en ongeregtigheid????

6.

Welligt ware ons geslacht te helpen, als men de gouddelvingen in Californië en ommelanden - op hoog bevel - verbood, - als de Staat, de Staat alleen -: het representatief beginsel van het volk, - de Staat, de toeziende voogd der natie - alleenlijk door geëmployeerden - de goudbergen exploiteerde, en zich meester maakte van de onderaardsche schatten, - en dan, evenzoo als de Roomsche kerk met de verdiensten der heiligen doet - uit de 'overvloedige eigendommen' (de *opera supererogatoria*) zooveel gaf en uitgaf, als voor het volk *noodig* was, om de goud- en geldbehoefte, en gouddorst - de betamelijkste onder alle dorsten - te voldoen? - Waarom zoude de Staat en de Staten zoo iets niet kunnen beproeven? Waarom niet???

7.

Wij worden warm - 'begeesterd' zeggen de taalmannen - regt warm: - ja, wanneer ten spoedigste de staatsmagten zich van de goudbergen als domein meester maakten, en het hoogst gevaarlijke, algemeene goudgraven per zwaard en bajonet beletten - is er hoop op redding, en nog meer hoop: - wij verbeelden ons, dat Nederland nog in *deze* maand Mei, een korps ingenieurs en sappeurs naar Californië of andere gezegende wereldstreken zond, - en de overige Europesche sta ten - vooral Spanje - insgelijks; dat men voor ieder land een respectieve bergketen vol goudaders, bij verdrag, in staat van beleg stelde, - dat alle staten en magten - dapper lieten graven - en dat men dan met het goud, eer het de waarde verloor - de staatsschulden betaalde, het zinkend budget, als door eene waterblaas, Californische scaphander - redde. - Menschen, menschen! - hoeveel was er dan gewonnen?

8.

Alsdan verbleef aan de ministerien van Financiën het regt, om den goudstandaard te bepalen - en de volken zouden daar vrede mede moeten hebben; - men zoude van hooger hand beslissen: 'zooveel goudswaarde heeft het goud.' - Volken en staatscrediteuren, gij die aan den lande zooveel geleend hebt, 'hoort - allen, die dezen zullen zien of hooren lezen, salut:' wij, wij stellen den goudstandaard zoo en zoo hoog, - en doen daarmede onze schulden af. - U zullen wij het goud 5 of 10 pCt. hooger aanrekenen - wij betalen u daarmeê - gij ontvangt - en binnen 2 of 3 jaar - is de schuld - leve het goud! - afgelost!! lö vivat!!

9.

Alleen op deze wijze, door zulk eene minnelijke transactie, entente cordiale, tusschen den Staat en den niet-Staat - dat is: het volk, is het mogelijk den bedreigenden goudsovervloed, tot heil der menschheid, te administreren. - Er is aan dezen maatregel, welken wij aan alle

bevoegde staatsmagten ten ernstigste aanbevelen, nog een groot heil, een degelijk voorregt verbonden:

10.

Het papieren geld! - deze denkbeeldige wereld vol banknoten en effecten, - eigenlijk juist geene *effecten*, maar *defecten* - zal meer en meer verdwijnen, - men houdt in de groote staatskassen de goud-Montblanc's gereed, en geeft, - wissels kunnen blijven, - maar die gevaarlijke en allesverslindende papieren met en zonder watermerk, - altijd het negatieve bezit - maken plaats voor de positieve metaalwaarde, - de stijgende of dalende beursthermometer der fondsen wordt verbroken, de effectenmakelaar - dat is billijk - door den Staat gepensioneerd, - en de realiteit van het goud vernietigt de papieren - gedroomde, waarde!

11.

Alleen de wijze maatregelen der hedendaagsche financiemannen kunnen zulk een groot heil uit de Californische goudaders aan het geslingerde menschdom verschaffen, - alleenlijk de staatsexploitatie kan het goud, en de menschheid, en de schuld der staten redden. - Welligt dat onze voorslag reeds in werking is, terwijl wij deze echt philanthropische mijmering den volke welmeenend mededeelen.

12.

Wij hebben nog andere gronden, waarom wij wenschen, dat de goudstandaard niet voor de menschheid, - zooals ze daar in de negentiende eeuw - en bloc - voor ons ligt, verloren ga - en wel *aesthetische, taalkundige* en *dichterlijke* gronden: - Als het edele metaal, dat reeds ten tijde van Salomo uit Ophir kwam, zijne waarde geheel verloor, - waar zouden wij heen met de schoone en prachtige vergelijkingen, die allen van het ‘goud’ ontleend zijn? Ja, waar zouden wij heen, mannen en vrouwen van smaak en kunstgevoel, met de ‘gouden zon,’ de ‘gouden lier,’ de gouden ‘kroon,’ de ‘goude trouw,’ met den ‘gouden morgenstond,’ met het ‘goudgeel graan,’ met de ‘gouden bloemenpracht?’ Wie zoude dat vreesselijk taalkundig verlies, bovenal voor de dichters - kunnen vergoeden?? Hier helpt geen zilver, geen Russisch zilver, geen platina, geen blank koper; - goud, goud, moeten we in onze vergelijkingen en dichtstukken behouden, anders zal de Muzenberg kwijnen, - en hij moet toch ook van deze zijde - altijd ideaal genoeg, - in Californië blijven.

13.

Alles nu zamengevat, blijkt ons ten duidelijkste de behoefte aan het goud, en tevens de mogelijkheid, om het edele metaal, ook in *onverminderde* waarde, te behouden, - men wanhope daarom niet! De ministers van Financiën, de muntmeesters, de essayeurs, de wisselaars, de bankiers, zullen zich (wij smeeken hen dit) niet te

ongerust maken, als de dagbladen telkens nieuwe goudaders op ons omwentelend planeetje aanwijzen, - 't schaadt niet: - ook de Muzenzonen zullen zich behoorlijk en bedaard gedragen, en het goud in hunne gedichten nog niet op nonactiviteit stellen, ook dan, wanneer zijzelven, met de twee heilige mannen, moeten zeggen: ‘Goud en zilver hebben we niet.’ - Geen nood - als de Staat slechts meester blijft van de gouden bergen,

en de gouden staven en de smeltkroezen verstandig administreert, - dan hebben we, den hemel zij dank, nog altijd een stevigen representant voor de eigenlijke waarde der dingen. - Men zorge dus, dat de dolle goudontginning binnen de aangewezene perken blijve, - de Staat geve aan ieder volk zooveel goud als het billijk dragen kan, en wat er overschiet ga in de staatskas; vooral houde men een wakend oog op de kolossale geldschieters in Europa, - op den heer Rothschild, enz. zij zouden alles kunnen bederven. - En hiermede eindigen wij voor het oogenblik onze hoogst belangrijke mijmering, en wenschen dat alle Nederlanders, eer het te laat is, onzen voorslag met mond en pen krachtdadig ondersteunen: - dat moge zoo zijn!

Spiritus Asper en *Lenis.*

Brievenbus.

IX.
Brieven uit Krähwinkel.

> Lasst ihm nur seinen Humor, er ist nun einmal unverbesserlich.
> JEAN PAUL.

Daar zit uw waarde patroon weder in de kleine, vriendelijke buitenstad, en herademt tegelijk met de natuur, die zich meer en meer in het lentekleed steekt, en het negligé der laatste wintermaanden aflegt; 't is echter nog koud en schraal op den 3^{den} April; de oostewind houdt de bloesemknoppen en bloemkelken tamelijk hermetisch gesloten, zoo als de levensomstandigheden - Cicero schreef reeds in zeer onciceroniaansch latijn - *circumstantiae* - (ba-woord!) onze harten sluiten, digt als een pot, waarin kreeften gekookt worden. - God dank intusschen, dat er altijd nog vroeg of laat, hier of daar, ontslotene bloemen, en dito harten gevonden worden, en voor menigeen, voor of na elke *uitwendige* lente, ook een *inwendig* voorjaar komt - sela! - Vriendlief! hier in mijn goed lief Krähwinkel vond ik alles, na een tamelijk lang afzijn, prompt in orde: - de buitenmenschen met hunne roodbruine wangen, als gewoonlijk; de lieve schooljeugd, even geregeld naar het eerste ontginnings-instituut optrekkend, dat hier en elders gebleven is, al werd het groote Koninklijke Nederlandsche groote-heeren-instituut intusschen opgeheven; - de stevige, wilde knapen, zonder hoed of pet op den kop, met den rossen, stekelachtigen hairbos; de meiskens met de oude, verjaarde kiepen op het hoofd, en de versletene schoolboeken in de hand - alles zoo als voorheen. - De gemeenteraad en de nieuwe burgemeester maken hier welligt eene uitzondering; maar daarmede heeft de menschencultuur der Adam's en Eva's in 32vo en 18vo nog niets te maken; - ook de velden en akkers behoorlijk bewerkt, de knollen reeds boven den grond, tegelijk opwassende met de groote en kleine eters daarvan. - De huizen hier geschilderd, - de rieten daken der boerenwoningen alom gerepareerd; de ooijevaarsnesten ongeschonden en ongedeerd bewaard, hoog op de toppen der boomen - de mestkarren, met os en paard, langzaam, ernstig, als bij eene lijkstaatsie, of opening

der Eerste en Tweede Kamer in deze of gene residentie, in statigen optogt naar den akker optrekkende. - De kleine, allerliefste tuinen met helder wit zand bestrooid - de appel-, perzik- en abrikozen-boomen besnoeid en aangebonden; - mannen en vrouwen op het veld; de waarde heeren en dames uit mijn lief goed Krähwinkel, nog met bont om den hals en om de handen, wandelende, - met één woord, alles hier in het oude, kalme, vriendelijke, landelijke leven - de rust en de tevredenheid der provincialen! Daaruit zag ik met groote vreugde, dat noch de 2de December anno passato en de president-dictator-keizer, noch de stembus voor Cavaignac en Carnot, noch de bedreigende kruistogten van held Kossuth, noch de overwinningen der Russen op held Schamyl, noch de verandering in het Engelsche ministerie, noch ons budget, en de zout-, de suikerde armenwet - eenigen den minsten zigtbaren invloed, gedurende den winter, op het zelfstandige Krähwinkel hebben kunnen maken. - Zie daar, de vlijtige hoefsmid beslaat de paarden nog altijd volgens dezelfde methode; de landman bewerkt den akker nog altijd volgens dezelfde oude, gewettigde praktijk, zoo als zijn overgrootvader; de omroeper heeft nog denzelfden tong- en toonval, en meldt der brave burgerij, nog steeds met dezelfde bewoordingen, welke visch er aan de markt is, en wat er verloren is (maar dat geschiedt slechts zelden hier), en welke verkoopingen en verpachtingen er op het raadhuis in aantogt zijn, - alles zoo bevredigend, zoo geruststellend, zoo kalm - stationair - daarom, vivat ons goed en onveranderd Krähwinkel! - Dat de staatkundige onweêrswolken elders zich bedreigend opeenstapelen; hier, hier, breidt de alma mater (niet de Utrechtsche universiteits-Dorcas) maar de oude, onverjaarde natuur, hare handen zegenend uit, boven het kerktorentje en de nederige huizen, en de gezegende velden en akkers en bosschen, met hoog en laag hout - hier ten minste vreezen we voor geene revolutie; - als ge hier nu met mij heen en weêr kondet drentelen, hier en daar het vergezigt genieten, dat thans door blad en groenend loof nog niet omsluijerd is, zoudet gij mede uitroepen: ‘Hê, man! dat doet goed aan oog en ziel, aan hart en gemoed - hier is de band, de koperen stadsband losgesprongen.’ - De mensch is weder de ‘bütenminsch’ van Claudius geworden, - hij wordt in zijne oude veld- en bosch-regten gerehabiliteerd, - daarom is het niet goed, dat sommigen der in- en opgezetenen uit dit zeer verdienstelijk Krähwinkel, gedurende den winter, zoo als het heet - ‘uit logeeren gaan’ - dàt moest de nieuwe burgemeester en de gemeenteraad hier verbieden, - vooral, is het voor de jeugdige provinciale dames, - en deze zijn hier talrijk genoeg, - allernadeeligst. - Salomo zeide immers: - ‘een enkele doode vlieg bederft den medicijnpot’ - en de triviale spreekwijze van de schurftige schapen die de geheele kudde bederven - blijve achterwege. - Als ik in de groote verleidelijke en verleidende stad eene jeugdige landbewoonster zie, die zich geweld aandoet, om al het inen aangeborene Krähwinkelachtige par force af te leggen, en zich met inspanning van alle ziels- en ligchaamskrachten - te versteedschen - dan word ik zeer bedroefd.- Arm lam, arm schaap van den lande, wat doe je in de koû? - Is het zulk een groot heil, om, in den altijd gonzenden en brommenden stadsbijënkorf mede rond te vliegen; om daar uw buitenmenschteint te verliezen; na een doorgewaakten

of doorgedansten nacht, met leelijke, roode oogen, fletse, krijtkleurige wangen en loome ledematen op te staan, - en den lieven dag als te gemoet - te gapen? - en toch zien we die landelijke bloemen, die nichtjes en vriendinnen van buiten, zoo gaarne naar de stad - bij uitnemendheid - heenvliegen, - om de schatkamers van wijsheid en ondervinvinding, dáár opgedaan, aan de respectieve over- en nablijvenden op den lande te openen. - 'Ei, zegt ge, dat heet moraliseren,' - en ge hebt er genoeg van! - 'van den hak op den tak.' Vriendje, gaat het wel in het groote en kleine leven anders? - is het daar ook niet een huppelen, een marionettendans, een konijnenberg, een vinkengevlieg heen en weêr? - Heden, de groote der aarde in zijn staatsie-menschenkleed - dan in nachtkostuum? - heden aan het hoofd van Staat, kerk of maatschappij, straks in den oudvaderlijken armstoel met de oude muts op het afgesloofde hoofd; de pantoffels aan de voeten? - Ons geheele leven is immers eene transactie met de Ciceroniaansche - circumstantiae - omstandigheden, - hoewel Horatius, de Romeinsche bonvivant en lord Brute, u en mij herinnert, om de omstandigheden aan ons, en ons niet aan de omstandigheden te submitteren, '*mihi res, non me rebus!*' -Krähwinkel is, zoo als ge uit mijn graphische beschrijving gezien hebt, nog altijd het oude, het goede, kleine menschen-nest, - als de bladeren en de bloemen gekomen zijn, de velden, nu nog zwart, met het eigenaardige tapijtwerk geborduurd zijn, - beter en schooner dan de Gobelins, of de Smyrnasche of Deventersche fabrieken dat kunnen leveren, - als die alma natura hare jaarlijksche voorjaarsbestellingen weder heeft aangebragt, en de haarden hier, even als de oude soldaten op nonactiviteit zijn geplaatst, dan is het nog beter. - De brave inwoners hier begonnen reeds aan het gewigtige schoonmaken, dat volstrekt voor Paschen moet geëindigd zijn, - want dan komen, uit weêrwraak, de familieleden uit de stad; zij komen om te genieten: - te *eten*! - malsche erwtjes en delicieuse boontjes, - (de dichter Southey noemde intusschen de tuinboonen aan den disch van zijn' vriend Bilderdijk: - *abomination)!* en de vruchten der boomen: dan zal er gewandeld worden door den stedeling; 's morgens vroeg en 's avonds laat, en neêrgezeten in het gras of gereden naar X., Y., Z., - dan zal Krähwinkel weder bloeijen, en de steedsche odeurs en welriekendheden zullen zich vermengen met de rozen-, jasmijnen geraniumgeuren.- Het is toch goed, denk ik, dat de mensch uit de stad, met zijne groote belangen, met zijne kapitalen in de ijzeren kist, met zijne waardigheden, met zijn effen bleek gezigt en zeer voorname manieren, - toch nog zin en gevoel heeft voor hetgeen er buiten is, voor de natuur: ongedresseerd en ongekapt en ongeparfumeerd, voor het tooneelperspectief, dat niet door menschenhanden geklad is, maar door diezelfde hand en vingers gevormd, welke de tien geboden op de twee steenen tafels - olim - hebben gegriffeld; voor het orgelconcert der kleine luchtbewoners, die componeren altijd in de maat, zonder dat ze iets van het contra-punt, of de theorie weten, en waar de onsterfelijke gevleugelde Jenny Lind, de *nachtegaal*, voor allen *gratis* zingt, - geheel anders dan in Noord-Amerika, voor dat alles behoudt de stedeling, ook waar hij reeds voor de helft versteend en vermuurd is, - God lof, nog altijd een open oog, en een open oor, en een open inwendigen zin, - en daarom

roem ik elk trouw vaderlandsch Krähwinkel hoog, als de uitvlugt uit de stadskooi, waar het even als in de vogelen- en beestenkooijen, - vergelijk de behuizingen der gedierten in *Natura Artis Magistra*, - verbazend naar en leelijk riekt en stinkt, - regt beestachtig! - Gij zult mij deze weinige dagen van herademing ‘auf dem Lande’ niet misgunnen, maar wel benijden, - dat verwacht ik ten minste. - Ik heb het voornemen u, nu en dan, met meer brieven uit Krähwinkel op het lijf te vallen. - Voor heden genoeg.

Uw vriend,
Spiritus Asper en *Lenis.*
Krähwinkel, 4 April 1852.

X.
Brief van eene Utrechtsche jonkvrouw over een ontmaskerden ketter.

Och, mijne lieve getrouwe, wat ik diep bedroefd ben en teleurgesteld in een zoete hope, en te meer brandt mij de wonde, omdat ik - maar is het niet altijd zoo, lieve, met ons doemwaardigen - aan eigen ongeregtigheid mijne smart heb te wijten. Och, ik had vleesch tot mijnen arm gesteld, maar ik, bedrogen door de listige omleidingen des Satans, had gemeend, dat het Geest was. En om mijne straf te voltooijen en den gloed des toorns van den God der wrake te blusschen, moet ik u ook mijne schande openbaren, om u van denzelfden dwaalweg terug te roepen, waarop ik vervallen was; want ja - en dat is nog mijn troost - gij zijt mede verleid, en mede zult gij u in zak en assche moeten verootmoedigen. Gij weet het, hoe wij gejuicht hebben bij de overkomst van Van Rhijn tot de onzen: de triomf was ook zoo schoon; hij was in de sterkste netten van den Satan verstrikt geweest: Remonstrant, en dan een dienaar van het zoogenaamde Zendelinggenootschap, waarin alle sekten nevens onze alléén ware Gereformeerde kerk geduld worden; van het Zendelinggenootschap, dat met de giftigste ketterijen van allen besmet is, dat met Groningen heult, met dat Groningen, dat van de wraakfiolen van den naijverigen God zwijgt en de zondenslaven in slaap wiegt met een lied van minne. O, hoe wij jubelden over de schande onzer belagers, toen van Rhijn de banden der goddeloosheid verbrak, en getrokken scheen te worden tot het volk Gods! En nu zou ik hem zien, en ik zou de woorden vol Geest en leven mogen zuigen van zijne lippen.... Want gij weet het, lieve, dat de keurbenden uit het leger des Heeren Zebaoth hier te Utrecht eene broederlijke zamenkomst hebben gehouden, om het plan te overleggen tot een krachtiger aanval op de kinderen Belials, die zich Hervormden noemen en geen Gereformeerden zijn. De lieve mevrouw G. zal u wel onderrigt hebben, hoe den broederen wijsheid is geschonken zelfs boven de listigheid van de kinderen dezer wereld, en het is niet oorbaar, te schrijven over datgene wat nog stille voorbereiding eischt, eer het vast genoeg is en krachtig om Groningen en zijn medestanders van ontzetting te doen beven. Maar dat wilde ik u zeggen, dat van Rhijn - broeder noem ik hem niet meer - de voorbereidingspredikatie zou houden en ook gehouden heeft. En o, hoe hij mijn hart stal, toen hij zijn vaste geloof in den duivel beleed; ik had hem kunnen kussen - met een zusterlijken kus - toen hij daar zeide: ‘Algemeen beginnen de waarlijk Christelijke geleerden in te zien, dat alle tegen-

werpingen en bedenkingen tegen het bestaan van duivel en booze geesten alleen waarde en waarheid bevatteden, in zooverre zij gerigt waren tegen de voorstellingen en meeningen, die eigenlijk aan het Germaansche Heidendom waren ontleend,' - ik had hem kunnen kussen, en als ik in heilig vuur voor ons troostrijk geloof dien student had willen verteren met mijn blik, die bij 't uitgaan van den Dom mij met geen blik verwaardigde - zeker was ik hem niet wereldsch genoeg, en zocht hij alleen wat de oogen streelt - maar tot een ander, ook zoo'n Remonstrant, zei: de kerel kent Lücke niet eens: want die Lücke is zeker ook zoo'n Groninger of opklaarder, die niet in den duivel gelooft. Ja, verteren was de begeerte mijner ziel, zóó had dat woord mij gesticht: 'de Christen een krijgsman' - ik had gebeden om een Judith's zwaard, om den Holophernes van het ongeloof te dooden ter eere van onzen God.... Ja, dien moed zou ik gehad hebben, ik zwak vat; zóó was mijn geloof versterkt. En zie, lieve, daar wordt die preek gedrukt, en ik, en ik had al tweemaal te vergeefs gezonden bij mijnheer Kemink - want dat een ongeloovige die preek zou mogen drukken, wie had dat durven vermoeden? - en toen ik de predikatie - kijk, dacht ik, dat is wat anders dan dat nieuwe 'leerrede' in handen kreeg, - ja, daar las ik weder die zalvende taal over den duivel en zijn rijk, en weder dankte ik in mijn harte, dat de man, die zelf had bekend, zoo als mij een van de onzen als een proeve van Van Rhijn's ootmoed verhaalde, dat hij altijd te zwak van hoofd was geweest om te studeren, toch zoo doorkneed was in de ware leer: een nieuw bewijs, dacht ik, dat het niet is desgenen die loopt. Maar zie, lieve, - o, hoe ik nog sidder bij het herdenken van dat oogenblik - daar kom ik op bladzijde 21, en daar lees ik: *geest!!* Niet eens, maar driemaal: *geest*, met een kleine *g.* Ik kon mijn oogen niet gelooven, ik dacht, dat de Satan mijne oogen beneveld had; maar toen ik eenige hoofdstukken in Ezechiël gelezen had, nam ik de predikatie weder op, en ja, het staat er; eerst: 'Daarom moet het met *g*eest worden gevoerd.' Dan weder: 'Het goddelijk zwaard des *g*eestes kan eerst regt door ons menschen worden gevoerd,' - en dan nog eens: 'in zooverre wij zei ven met Gods *g*eest zijn bezield.'

Van Rhijn is een Groninger!!

Van Rhijn is een Groninger; o, dat men het niet hooren kan bij het preken, of ze een groote G of een kleine *g* gebruiken... Van Rhijn een Groninger. Zoo weet de satan zich te hullen in de gedaante van een engel des lichts. Nu zijn zijne raadslagen openbaar geworden: de Remonstrant heeft zich onder ons ingedrongen, omdat hij te zwak van hoofd is om tegen de ongeloovigen op te komen. Ja wel, nu weet ik ook, wat het beteekende, toen hij sprak en 't nog eens drukken liet. 'Ook de verst verwijderde dorpeling ontga den stadbewoner niet.' En nu geloof ik *alles* wat de ongeloovigen van hem gezegd hebben, dat hij directeur van het Zendelingsinstituut - bij die Groningers - wilde worden, - en dat hij predikant van de eerste klasse in Indië had willen zijn: ja, daar hoorde de man, bij dat smakelooze zout, daar in de eerste klasse. Maar nu geloof ik ook, dat het waar is, wat een ander in de Kerkelijke Courant heeft gezegd, dat ze daar niet zoo dood en zoo smakeloos zijn, - en toch, dat kan ook al niet waar zijn, want dat is ook al een Groninger, die dat daar

geschreven heeft. Ook al een Groninger: zouden dan die Remonstranten en die Groningers verdeeld raken tegen elkander, opdat ze elkander verslinden zouden?... O, diepte der wijsheid! Maar, lieve, lees nu nog eens die predikatie: in wat een ander licht komt nu alles, nu we weten, dat het gezegd is door een, die niet van de onzen is. Overal proeft gij nu den ketter. - Zie eens, (blz. 10), als er van ‘vleesch en bloed’ gesproken wordt, dan heeft dat ‘minder’ (misschien wel in 't geheel niet?) ‘het oog op hunne zondigheid;’ - en dan (blz. 12), ‘velerlei bijgeloof en verkeerdheid’ is er gepleegd met dat donkere leerstuk van den duivel, - hoort gij ‘velerlei bijgeloof’ - dat is, om de liberalen op zijn zijde te krijgen. Op blz. 19 gebruikt hij ook al de woorden: ‘eerlijken en regtschapen wandel.’ Regtschapen, leugenprofeet, is het gedichtsel van 's menschen hart niet boos van der jeugd aan? Eerlijk, zijn wij niet allen roovers van Gods eer? En dan op die blz. 21: ‘met Gods geest zijn *bezield.*’ Dat bezield is - immers ook een woord van de neologen? Door Gods geest *aangegrepen, gedreven*, had hij moeten zeggen, en zou hij ook wel gezegd hebben, als hij van de onzen was geweest. Och, wat een blind, verwerpelijk en verdoemelijk schepsel ben ik, dat ik dat alles niet gezien heb. Maar nu zijn mij de schellen van de oogen gevallen, en nu wil ik u ook den blinddoek afrukken, en nu moet gij met die blz. 21, waarop die drie kleine *g*'s staan, dadelijk naar mevrouw G., en laat ze het terstond in den ‘Nederlander zetten.’

En och, lieve, laat ons toch op onze hoede zijn tegen de wolven in lamsvachten en tegen de valsche leeraars, die zich bij ons voegen, opdat ‘ook de verst verwijderde dorpeling den stadbewoner niet ontga.’

Bidden wij om den vrede van Jeruzalem en om het verderf van onze vijanden.

Uwe bedroefde zuster in den geloove,

MARA.

Splinters.

Onlangs, in eenige Hoogduitsche journalen bladerende, vonden wij daarin dit achttal regelen, met het opschrift: *Der Missionär.*

Mitten unter wilden Völkern
Hielt er muthig eine Rede,
Wie so slecht und unmoralisch
Das Geschäft des Menschenfressers.

Und sie hören zu aufmerksam
Und zum Schlusse sagt ein Wilder,
Nasz das Auge, tief gerürht:
‘Kann's nicht lassen - schmeckt zu gut!’

Dat is: *De zendeling.*

Midden onder woeste horden
Klinkt vol moed en kracht zijn rede,
Hoe 't barbaarsche menscheneten
Slecht is en onzeedlijk tevens.

Zie, zij spitsen luistrend de ooren.
Eindlijk vraagt een wilde broeder,
Diep geroerd, een traan in de oogen:
‘Kan ik 't laten, 't smaakt zoo lekker!’

Ligt hier, onder een wel ietwat zonderling gewaad, niet een hoogst belang-

rijke wenk ook voor de predikers onder de Christenen - om de waarde van de indrukken, door hunne redenen verwekt, niet al te hoog aan te schrijven? Is het niet een bijtende satyre op hen, die er steeds hun werk van maken, om door allerlei kunstmiddeltjes een traan op de wangen te lokken, en eene tentoonstelling te doen plaats grijpen van - geborduurde zakdoeken?

Bilderdijk schreef beneden aan de inhoudsopgave van ‘Mijn verlustiging’ deze merkwaardige woorden: ‘Kundigen zullen uit de oorsprongklijke stukken, in dezen bondel vervat, de vertalingen en verre navolgingen kennen: voor vreemdelingen in de oude en nieuwere letterkunde zou men ze nutloos onderscheiden.’ Zou men het eenig hedendaagsch dichter met grond euvel kunnen afnemen, als hij hierin het voorbeeld van den grooten ‘Maëstro’ navolgde, en soortgelijken vrijgeleidebrief aan zijne bundels medegaf, als een grooten afleider voor alle beschuldigingen van gemakkelijker of moeijelijker te ontdekken plagiaat? Maar - de navolgers overdrijven gewoonlijk. Als er verdachte stukken in de bundels voorkomen, wordt er niet alleen geen certificaat van oorsprong bijgevoegd, maar ook de waarschuwing van Bilderdijk weggelaten, waardoor deze elke beschuldiging deed verstommen!

Verbeteringen in het vorig nommer.

Bladz. 270, kol. 1, regel 1	v.o. *staat:* toetsen, *lees:* tasten.
Bladz. 274, kol. 2, regel 17	v.b. *staat:* Kinker, *lees:* Vischer.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Christendom en staatkunde.

Ze zijn elkander vreemd, ze zijn antipoden - zoo gij de partij gelooven wilt, die ten onzent thans den boventoon voert in de staatkundige wereld. Eene materialistische wereldbeschouwing, afkeer van het Christendom, dat verouderd moet heeten, onttrekt der Kerk den materielen steun van den Staat, in de hoop, dat de Kerk, en met de Kerk het Christendom, daardoor te eer zal vallen, en de Staat wordt bestuurd naar beginselen, niet ontleend aan den eeuwig waren, steeds ouden en gedurig nieuwen, alleen waarachtig hervormenden en waarachtig vrijmakenden geest van het Christendom, - niet eens naar den geest van het Germanendom, maar naar een theorie, wier bodemloosheid en onuitvoerlijkheid nog niet de grootste gebreken zijn. Wie durft spreken van een Christelijken staat - hem wacht de spotlach van het ongeloof, dat uit zijn donkere schuilhoeken den man zijn giftige pijlen toezendt, die in Christus nog den wereldhervormer wil zien.

Toch - we moeten billijk zijn, - het is niet alleen aan de onchristenen, dat de afkeer van den Christelijken staat is te wijten. De wanchristenen dragen een groot deel van de schuld. Zij, die het luidst hunne stem voor den Christelijken staat verheffen en den kruistogt prediken tegen het revolutionair staatsregt, zijn toch de partijgangers van Groen, menschen, die, bij al de talenten, waardoor hoofd en menig lid der partij zich onderscheidt, tot heden maar niet konden doordringen tot den geest van het Christendom; die zich opwerpen - in Kerk en Staat als kampioenen voor een materialistische opvatting van het Christendom, die aan de schors, aan den tijdelijken verschijningsvorm blijft hangen, en Oostersch ligchaam voor goddelijken Geest ons geven wil; menschen, die niet aan den geest van het Evangelie, maar aan de oorkonden van Israël's geschiedenis de bouwstoffen ontleenen voor hunnen Christelijken Staat. - Is het wonder, dat *zulk* een Christelijke Staat, in strijd met geschiedenis en wijsbegeerte, *zulk* een Christelijke Staat, absolutistisch en stabiel, luttel aanhangers vindt en voor het ongeloof eer een bondgenoot dan een tegenstander is?

Er zijn er, er zijn er velen en edelen en wijzen, die zich het Christendom van Groen nog niet laten opdringen, die nog strijden met de wapenen van den Geest voor den Geest; maar het zijn meest godgeleerden, die door studie, werkkring, door publieke opinie vooral worden teruggehouden van de poging om zich op staatkundig gebied te doen gelden. Van daar, dat de waarachtig Christelijke Staat, de

Staat met Christus' geest, nog zoo wek nig kenners, vereerders, verdedigers vond in ons midden. De staatsbelangen, de volksvertegenwoordiging berust meestal ten onzent bij regtsgeleerden, - en 't is hier niet, als in Engeland, waar de Bijbel gelezen, onderzocht, geloofd wordt door hooggeplaatste staatslieden; waar de minister, die de stoutheid had om te verklaren, dat hij tot geen kerkgenootschap behoorde, door de publieke opinie zou gebrandmerkt worden, - 't is hier, als in Duitschland, en erger: met enkele heerlijke uitzonderingen, wordt het Evangelie 't minst gekend, 't meest miskend door de juristen, vooral door de jongere school, wier hooggevierde reivoerders niet moede worden van proeven te geven, dat zij de Kerk en haar regt evenmin kennen als liefhebben.

Daarom is in Nederland de Christelijke Staat zoo weinig gekend; daarom wordt het met zooveel onverschilligheid aangezien, dat de Staat zich langs hoe meer van het Christelijke element los maakt, en dáárom wijst de Tijdspiegel, - wiens levensovertuiging het is, dat de ‘vernieuwde, herboren, geheiligde menschheid te wachten is van Hem, die de Weg is en de Waarheid en het Leven,’ en die daarom den strijd voert tegen het ongeloof der Christusverwerpers en het wangeloof der Christusmisvormers, - op den Christelijken Staat, zoo als hij zijn moet, zijn kan, eens zijn zal, en nu reeds geschetst wordt door een van Duitschlands uitstekende godgeleerden Dr G.C.R. Matthäi. In zijn werk: *Das Verhältnisz des Christenthums zur Politik* (Göttingen, 1850) monstert hij eerst de verschillende beschouwingen van de betrekking van het Christendom tot de staatkunde. Hij rangschikt ze onder vier hoofden. De eerste leert, dat er vijandschap is tusschen het Christendom en de staatkunde: Machiavelli, de vertegenwoordiger van het slangen-wijze despotismus; Hobbes, die den oorsprong van den Staat afleidt van de noodweer, als het middel om allen tegen allen te beveiligen. Een tweede schare predikt, dat het Christendom onverschillig is omtrent de staatkunde: Rousseau, die in het Christendom een stille Godsvereering ziet, waarmede het openbare, meer uitwendige staats-leven niets te maken heeft (volgelingen vindend in zoo menigeen in Nederland, die het Christendom tot de kerk beperken, uit staatkunde en letterkunde verbannen willen); Wagner, die nog verder gaat, en ons wil vrijmaken van de godsdienst, die ons in het jagen naar de vrijheid belemmerde (verwarring van godsdienst en absolutismus, waartoe mannen als Groen gereede aanleiding geven); Carové, die in den Joodschen vorm het specifiek Christelijke ziet, dat moest verouderen, zoodra het zuiver menschelijke tot zijn regt kwam in den Staat. Eene derde rigting zegt, de staatkunde aan het Christendom te onderwerpen, maar onderwerpt eigenlijk het Christendom aan de staatkunde: zij geeft aan het politiek absolutismus een Christelijk vernis: Zachariae, Bonald, Adam Muller; dieper en meer waar Stahl, wiens dilemma echter valsch is: ‘dat òf alle overheid door den mensch gesteld is en tot 's menschen doel bestaat, òf door God verordend is om Gods wil te vervullen. Despoten en hun aanhang hebben deze leer gebruikt, om het onheilige in heilig gewaad, staats- en heerschzucht in bijbeltaal te kleeden. De vierde school leert, dat het Christendom invloed moet oefenen op de staatkunde: Von Raumer, Dahlmann, Neander.

Tot hen behoort Matthäi. Hij wil aan

het Christendom invloed, leidenden, heiligenden, herscheppenden invloed op de staatkunde toekennen. Zijn ontwikkeling van de betrekking tusschen Christendom en staatkunde is diep, maar 't is een heldere diepte. Hij is diep, omdat hij tot de grondbeginselen doordringt: het is hem niet genoeg, dat het onchristelijke Christelijke namen drage. Hij spreekt uit den Geest van Christus, en vol geest is zijn woord. De Geest wekt leven. Om leven, Christelijk staatsleven te wekken, herhalen wij zijn bezield woord, - zoo - dat, terwijl wij slechts in enkele trekken zijn beschouwing van de verschillende rigtingen wedergaven, wijl die beschouwing reeds elders[1] volledіger is medegedeeld, aan de denkenden en het goede willenden van onze lezers door ons wordt aangeboden een meer uitvoerig, en toch gedrongen, verslag van wat de wijze in den vreemde leert: eerst wat het Christendom in den Staat werkt, dan wat het Christendom van den Staat leert.

Zijne stem zij geene stem des roependen in de woestijn.

I.
Wat het Christendom in den staat werkt.

Het verlost van de slavernij, eerst inwendig, dan uitwendig. Het is de godsdienst van den strijd tegen hetgeen verderfelijk is voor ligchaam en ziel, in het bijzondere en in het openbare leven. Bewijs: zijn strijd tegen het farizeëndom. Het Christendom verlost van *elke* zonde, dus ook van de zwaarste, de slavernij, die de zonde is van het volk tegen de menschheid: de menschheid wordt er door met het dierengeslacht, de geest met het vleesch gelijk gesteld. Zou men de zwaarste en zwartste zonde aanhouden, en toch *Christen* blijven? - de zonde, die den menschenadel doodt, welken Christus levend maakt (Joh. III:3)? - ons Godsbeeld verwoest, hetwelk Christus herstelt? De Germanen waren Christelijker, eer zij nog Christenen waren. Maar het Germanendom verlost niet van de zonde: dat alleen het Christendom, waarin alle niet-zelfverloochening zonde is. Het Christendom verlost van de zonden, die de zonde der slavernij teelen: *van de zonde van het regt van wedervergelding* (Matth. V: 38), *van de zonde in het regt der heerschappij:* Zonder Christus heet het: de staat ben ik, het land is mijn met zijn bewoners: daarin ligt de despotie, hierin de hoogmoed, hierin de verlaging van den mensch. Christus gebiedt den vorst het volk *als zijnen naaste* te beminnen. Socrates en Plato, Aristoteles en Marcus Aurelius verwerpen de slavernij niet. Mozes verzacht haar slechts: bij hem verwisselen de personen der slaven, de stand der slaven blijft.

Het Christendom verlost *van de onbewustheid* en brengt ons tot bewustzijn van alles wat wij doen (Joh. XVI: 13. VIII: 31 v.). Ons verstand is het licht van onzen geest, en het moet sterker en helderder worden (Matth. VI: 22 v.). Dus moeten wij grond en doel, regt en onregt van ons doen kennen; maar de slavernij is allerverderfelijkst voor het bewustzijn, dat blinde, alleen materiele, instinctmatige gehoorzamen. Het verstand, dat den slaaf rest, is de machinekracht, door den eigenaar naar welgevallen in beweging gebragt.

Het Christendom verlost ons *van de*

1) Repertorium v. Buitenl. Theol. 1851, II, blz. 180, 224 volgg.

vervreemding van elkander, brengt ons tot elkaâr. Het verbroedert ons (Matth. XII: 50). Christus zegt voor mensch: broeder (Matth. V: 22 vv. VII: 3 vv.), omdat wij van éénen God zijn (XII: 50). De Apostelen zeggen voor Christen: broeder in Christus (Kol. I: 2), omdat wij van éénen Christus afstammen, door wien wij wedergeboren zijn. Maar de slavernij maakt de verbroedering van menschen en volken onmogelijk. Onder elkander zijn zij zoo min broeders als de dieren, de onzen zijn zij evenmin: geen leden van het ligchaam, maar uitwassen. Paulus zegt, de slaaf moet vrij in den geest worden, zich verheffen boven zichzelven; de Christen wordt geen menschenknecht (1 Kor. VII: 22 v.). Den bekeerden slaaf geeft hij aan zijnen heer terug, ten bewijze, dat de Christen *wel* slaaf *heet*, maar het niet *is*, en zelfs *onder* de despotie, zoo lang zij niet door den nieuwen geest vernietigd is, *boven* haar verheven is (Philem. 15, 16). - De *geschiedenis* openbaart ons in daden wat de Geest ons door gedachten leert: dat Christus ook de verlosser der slaven is. Grooten omvang had de slavernij ten tijde van Christus: Attica had 20,000 burgers en 400,000 slaven. In Palestina en in Sparta waren de oorspronkelijke bewoners slaven: in Germanië werden de regten der menschen erkend. De *Kerk* staat de slavernij tegen, zelfs in de eeuwen van het grofste absolutismus. Zij dringt op gehoorzaamheid van de slaven aan de heeren aan, maar wekt hare bekeerlingen tot zachtheid jegens de slaven op, bestraft mishandeling, verheft na de negende eeuw telkens meer slaven tot de vrijheid door hen in den Klerus op te nemen. In Duitschland beschermt zij de *lijfeigenen.* De Germaan had geen slaven, lijfeigenen, aan den grond verbonden, met aandeel aan dien grond, alleen met dien grond vervreemdbaar. Sedert Karel den Groote werden zij aanhoorigen. De Christelijke kerk verleende werkdadige hulp: zij opende den slaaf haar toevlugtsoord op hare goederen, deelde hem van haar grondbezit, heiligde hun arbeid door haar gebed, gaf aan de meestbegaafde zonen der aanhoorigen eerambten. Het handwerk en de lagere kunst werd vrij gemaakt. Eindelijk werd het idée verwezenlijkt in de *vrijverklaring der negerslaven*: het waren Britsche Christenen die het deden, 1834. De Fransche abdis Javouchey 1833 en de hertog de Broglie 1835 bedoelden hetzelfde.

Eene schande is nog de slavernij in het Zuiden der Staten van Noord-Amerika. De regering der Vereenigde Staten is er tegen: de taak is zwaar, maar wat zij in Christus' Geest wil, zal haar gelukken.

Het Christendom verlost van slaafsche toestanden. Der slaven erfdeel is onbebewustheid van zichzelven, vervreemding van den medemensch. Slaafsch is elke toestand, waarin de mensch blindelings en liefdeloos behandeld wordt, in den Staat inzonderheid de toestand, waarin het menschelijke regt onregt bij God en de uitwendige wet onwettig in den Geest is. Uitspraak daarover doet niet de enkele burger, noch een partij, maar het volk, één met het hoofd, den vorst. Tegen het *volk* is de *Christelijke* vorst nooit. Van allen slaafschen toestand verlost het Christendom, wanneer zijn gebod, dat wij bewustheid moeten hebben van den grond in God en van het doel voor menschen van hetgeen ons opgelegd wordt, - bewustheid van het *Godsbeeld* en de *menschenwaarde*, - wanneer zijn gebod der *broederliefde* in hart en geweten dringt. Wel weenen wij, wanneer wij onze vijf werelddeelen aanzien:

wat slaafsche toestand! Maar duizend jaren zijn voor den Eeuwige als één dag. Eerst moet de mensch het trekken Gods, het geweten, volgen, dan laat God zijn poging gelukken. Eerst moet het volk of de meerderheid des volks door God getrokken worden, dan laat God het bloeijen. Hier helpt het Christendom, of er is geen hulp, de Christen volgt het trekken Gods, wanneer 's volks heil zijn heil, 's volks lijden zijn lijden is, wanneer hij tegen het misbruik strijdt en het regte gebruik leert: wij dienen God, wanneer wij den broeder dienen; wanneer wij den broeder niet lief hebben, dien wij zien, hoe zullen wij God liefhebben, dien wij niet zien? Het Christendom voedt den mensch op tot *waren mensch.* De Grieksche opvoeding was eenzijdig patriottisch, de Joodsche eenzijdig priesterlijk, de Christelijke vol van God en van liefde voor de gemeenschap. De Christelijke *liefde tot den naaste* is eene andere dan de *pythagoreïsche* of de *mozaïsche.* Hier zijn de naasten de leden derzelfde gemeenschap, bij Christus de leden van elke gemeenschap; de daad van toornig worden verbiedt Pythagoras en Mozes, Christus het beginsel, terwijl Hij een zelfverloochening eischt als die van God (Matth. V: 43-48); daar moet men den naasten liefhebben als zichzelven, hier, in den naaste zichzelven liefhebben, hem als zijn ander ik beschouwen (Matth. XXV: 31-46. X: 39-42). Christus ontsteekt den godsdienstigen gemeenschapszin, waarin wij ons niet gelukkig gevoelen bij 's volks ongeluk, niet rijk bij 's volks verarming, niet vrij bij 's volks onderdrukking, niet wijs bij 's volks verstomping.

Wie door Christus een waar mensch wordt, wordt door Hem ook de *regte burger.* Deze is verlost van het onbewustzijn in den staat. Zijne burgerpligten en regten, hun oorsprong en waarde heeft hij niet alleen in het geheugen, maar in het geweten. Hij weet, of zij van menschen slechts, of van God d.i. door de beste meerderheid in hart en woord bezegeld en tot heil, niet tot het tegendeel, zijn. Hij weet, of de pligten en regten het volk, of slechts der klasse, of zij alleen het ligchamelijk of middellijk ook het geestesleven nuttig zijm Hij is tegen de partij, behoort niet tot de partij, staat boven de partij. De regte burger is verlost van het eigenbelang. De kennis van den oorsprong en de waarde zijner pligten en regten gaat hem aan 't hart, dat gewijd is aan volk en vaderland. Hij doet voor aller oogen zijn pligt, niet, omdat hij moet, maar omdat hij wil, spoedig en geheel: hij kent zich *boven* den pligt, terwijl hij *onder* den pligt is, als Christus (Matth. XVII:24-27, Joh. XVIII, XIX). Hij volbrengt den pligt, die niet zijn pligt is, als ware het zijn pligt, zoo lang Gods stem in 's volks stem niet tegen den onregtmatigen pligt is. Maar hij spreekt en handelt wat hij, behoudens rust en eer, vermag, om voor den nieuwen pligt het geweten te openen. Zijne regten zijn ook zijne pligten, tenzij de regten in nood en onverstand overspannen en daarom slechts menschelijke regten waren, die verwarring en eigenbelang bevorderden. Leven en gezond leven, bezit en ongestoord bezit, eer en ongeschonden eer zijn de drie grondregten (Matth. XXVI: 51, 52, XXIII: 25, V: 22). De regten en pligten van het uitdrukkelijk verbond tusschen vorst en volk berusten op bewustzijn van grond en doel van het verschuldigde, en strekken tot vereeniging in einddoel en gevolg van het gegevene. Dat bewustzijn wordt door het Christendom gevor-

derd, omdat het waarheid in alles wil, en omdat in de Kerk ziende te worden, in den Staat blind te blijven, bestaanbaar is, als bij het tafelgebed een Christen, in eten en drinken een heiden te zijn[1)] Tot de vereeniging drijft het Christendom, omdat het de liefde tot allen wil, en in de Kerk broederlijk worden, in den Staat heerschzuchtig blijven, hetzelfde is als met de eene hand geven, met de andere nemen. Dat bewustzijn en deze vereeniging is het beginsel. In bijzondere gevallen regelen zich de regten en pligten van het verbond naar land en volk, overeenkomstig het beginsel. Het verbond is te volkomener naarmate het te beter den toets van dit beginsel doorstaat. Eens komt de tijd, dat grondwetten aan dit beginsel getoetst worden.

Het beeld van den Christelijken Staat. Alleen de vrije Staat is Christelijk, - door het stilzwijgend of uitdrukkelijk gesloten verbond tusschen volk en vorst, even als de vrije godsdienst de Christelijke is, door hetzelfde verbond tusschen menschheid en Christus. Onvrij bleef het volk onder de heidensche orakels en den Joodschen God, afgescheiden van de wereld. Christus predikt ons den God in Hem en in ons, in wien wij Jeven en ons bewegen. Zoo als de godsdienst is, is de Staat. Is God alleen buiten ons, dan is de vorst alleen boven ons, want de vorst is van God, in het heidendom, jodendom, Christendom, en wij hooren wat wij *moeten*, in Kerk en Staat: is God in ons, dan is de vorst, die van God is, een met ons, en wij hooren wat wij *willen*, in Kerk en Staat. De vrije Christelijke staat is dus die staat, waarin het despotische en het slaafsche begraven, het tegendeel er van in alle vormen opgestaan is, opgestaan op grond van de godsdienst der menschheid. Daar ziet zich de vorst in het volk, het volk in den vorst: elk wil regt, leven, bezit, eer van den ander als zijn eigen. Zoo zijn zij vrij van heerschzucht en slaafsche vrees, van willekeur en oogendienst, van hoogmoed en laagheid, van jagt op den mammon en zucht tot afpersing, en verheven tot vorstendeugd en volksvertrouwen, liefderijke voorzorg en gehoorzaamheid om des gewetens wil (Rom. XIII: 5). Wat in den werkelijken Staat daarmede overeenkomt, is Christelijk, wat er mede strijdt, onchristelijk, het mag staatkundig of onstaatkundig heeten. Waar het despotieke en slaafsche voor zijn tegendeel geweken is, bewaart hun verbond vooral: openbaarheid der handelingen van Staat, zelfstandigheid van het leven des burgers, openbaarheid van het beheer en van de regtspleging, vrijheid van woord en schrift, van verzoek en klagt - waar de ontwikkeling boven de ruwheid, de geest boven de stof is. Ook het *veel regeren* houdt op. De magt der kleine heeren wordt gefnuikt; de besluitenvan de vertegenwoordigers der vorsten komen spoedig, regtstreeks, op den grond der zaak, door eigen onderzoek, in het belang des volks. Het oog des volks ontmoet het hunne. Het eigenmagtige der ambtenaren houdt vorst en volk van elkander, het versnippert staatskracht en volkskracht, is wijdloopig en duur, dient personen, niet het algemeen, bereikt met groote middelen kleine bedoelingen. De Christelijke staatsdienaar gevoelt zich in zijn ambt zelfstandig in den arbeid en afhankelijk van de wet; de openbaarheid heeft hij noodig niet tot aansporing, maar tot de verzekering,

1) Daarom zijn de voorstanders van blindheid in den Staat altijd de vrienden van de verblinders in de Kerk: despotismus, Ultramontanismus, Oostenrijk, de Jezuïeten.
REF.

dat, even als de geest zelf licht en waarheid is, zoo ook ons leven waar en openbaar moet zijn, opdat zijne goede werken gezien en nagevolgd mogen worden. Onder de volksregering, waar vele kleine heeren groot willen zijn, bloeit het veel regeren meer dan onder vorstenheerschappij. - In den vrijen Christelijken staat is de vorst niet alleen ook in den geest de eerste en de burger de ware burger, maar daar bloeijen ook de inrigtingen, waardoor het regte vorstendom en burgerdom bloeijen en blijven - de inrigtingen ter opvoeding van den mensch tot den waren mensch. Dat zijn vooral school en Kerk.

De school onderwijst ons voor onze roeping - in Staat en Kerk, van den vorst tot den daglooner. Zij is in den Christelijken Staat eene inrigting, niet om ligchaam en ziel af te rigten of geheugen en verstand eenzijdig te ontwikkelen, maar om aan het leven van geest en ligchaam de goede rigting te geven, den mensch te verheffen. De Christelijke hoogeschool werd grooter in verstand en bij tijde in hart, naarmate zij Christelijker werd door de hervorming der Kerk, en zij zal hare mannelijke grootte bereiken door eene nieuwe hervorming, die van het leven. Want het Protestantismus heeft ons tot de wetenschap van het Christendom gebragt, deze dringt in het leven, eerst der wijzen, dan van het volk door de wijzen, en hoemeer deze door haar worden wat zij heeten, des te eer zal de school, en de hooge niet alleen, haar mannelijk tijdperk bereiken. Wanneer het koningrijk der hemelen meer in het openbare leven en de openbare meening is gekomen, komt het ook meer in de school: de man met een rein hart wil de school niet om zijnentwil, maar om der leerlingen wil, en de leerlingen niet tot zijne eer, maar tot eer van allen, van de Kerk, den Staat, de maatschappij; hij is tegen monopolie, boven partij en mededinging, voor verschil van denk-, leerwijze. Girard, Allen, Franke laten vermoeden wat in den Christelijken Staat de school vermag. Maar voor het algemeen kan de onderwijzer niet zorgen, wanneer het algemeen niet voor hem zorgt: de Christelijke Staat hebbe trouwe zorg voor den eerwaardigen onderwijzersstand van de volksschool. De arbeider is zijn loon waard. Menschenzielen zijn de heiligdommen, waarover de onderwijzer te waken heeft, en wat de wachters bedierven, omdat zij gebukt gingen onder honger en kommer, wijl men op duizenden zag, zullen de tuchthuizen, die millioenen kosten, niet goed maken. Honderdduizenden voor de veredeling van het paardenras - zou evenveel te veel zijn voor de veredeling van het menschelijk geslacht? - Er is reeds vooruitgang. Hoog staat menige Duitsche volksschool boven de Fransche of Engelsche. Zwaar is de druk van den lageren onderwijzer in het vrije en rijke Engeland, maar ook Engelands vrijheid is meer de trotsche Germaansche dan de grootmoedige Christelijke. Hartverheffend is het voorbeeld van de school in het Protestantsche Zwitserland.

De Kerk wijdt ons tot onze roeping, ons allen, van den staatsman tot den huisknecht, en leert ook den geringste, zijn beroep te beschouwen als door God gegeven en heilig te achten. Want de Christelijke kerk is een inrigting voor 's menschen hemel, niet alleen *boven*, maar ook *op* de aarde; maar zijn hemel op aarde is niet alleen *buiten*, ook *in* zijn beroep, en wij denken niet Christelijk, wanneer wij meenen, dat bidden en werken elk iets op zichzelve zijn, en omdat

wij dat nog denken, zijn er vele bidders, die niet werken, en veel arbeiders die niet bidden.

Maar kleiner wordt het aantal van zulke bidders en arbeiders door de Kerk in den Christelijken Staat. De Christelijke Staat is voor de Kerk onontbeerlijk. Eerst kwam de Staat - Konstantijn de Groote - tot de Kerk, toen kwam de Kerk tot het volk, en het volk werd door de Kerk te Christelijker, hoe steviger de Kerk door den Staat werd, met uitzondering van het tijdvak van 't misbruiken van de Kerk door den Staat, waarbij echter de Kerk zelve niet Christelijk, en de Staat geen Staat d.i. goede regeling van het openbare leven bleef. Daarom kwam dan ook de hervorming. Door haar is de Kerk meer Christelijk en de Staat meer Staat, en beide stijgen te meer in waardigheid, naarmate het beginsel der hervorming te reiner door de Kerk in den Staat dringt en hoe meer erkend door den Staat het in de Kerk blijft.

Want het beginsel der hervorming is het beginsel der verlichting, door den geest van het Christendom, - der verlichting eerst van het geloof, dan van het leven, tegen beider verduistering door den tegen-geest van het priesterdom. De Geest van Christus bragt het geweten der hervormers in opstand tegen het monster der priesterlijke werkheiligheid, en bragt hen tot de leer van de regtvaardiging door het geloof. Volgens het beginsel van den Geest van Christus spreekt de Kerk van den Goddelijken Verlosser, die menschen tot ware menschen herschept, ze tot God trekt en met Gods geest bezegelt, en zoo spreekt zij van alle soorten van beroep en van elk beroep in 't bijzonder - want ook in zijn beroep, en niet maar alleen te huis openbaart zich de mensch als waar mensch, - spreekt zoo nu van het beroep van den vorst, dan van den burger, straks van den arbeider, en verkondigt, hoe Christus ons in ons beroep waar mensch maakt, tot God trekt en met Gods geest bezegelt: opdat niet alleen onze feestdagen en zondagen, maar ook onze werkdagen ons heilige dagen worden. Zoo voltooit de Kerk het werk der school.

De Christelijke vorsten-opvoeding is een goudmijn, rijker dan die van Brazilië of Californië. Zij bepaalt zich niet tot den vorst maar hier is 't millioenenmaal waar: zoo heer, zoo dienaar, reeds in een klein land, als Anhalt-Dessau, wiens Frans zelfs in Napoleon's oog een God op aarde was.

Maar 't is geen Christelijke vorstenopvoeding, wanneer de opvoeder den prins Christelijke woorden omtrent den vorst zonder Christelijke verklaring voorpraat, b.v. geeft den keizer wat des keizers is; - dan komt er vaak een Fransche Karel of Lodewijk voor den dag: - ook niet, wanneer hij ze hem zonder eenige verklaring of in 't geheel niet voorpraat: - dan is niet zelden de vrucht een vorstenhart, dat meent in de godsdienst eerlijk, maar in de staatkunde ook wel eens valsch te mogen zijn.

Maar de Christelijke vorstenopvoeder van de 19^{e} eeuw verklaart den prins de woorden van Christus over den vorst in den Geest van Christus, in den zamenhang Zijner godsdienstige en zedelijke grondstellingen, en niet alleen in het godsdienstonderwijs, maar ook bij het onderwijzen van de geschiedenis, waar hij hem het karakter van den Heidenschen, Joodschen, Mohammed aanschen vorst leert kennen, en hij bezweert hem dagelijks, zijn leven door een Christelijk vorst zich te betoonen. Christus geeft te kennen, dat de vorst zijn volk als zijne naasten moet erkennen; Luther ontwikkelt dat: ‘hij moet ons

niet schenden en scheuren, geen hoogmoed of weelde, maar regt, trouw, waarheid moet er bij hem zijn. Christus geeft te kennen: de vorst alleen boven het volk of tegen het volk is een valsche of Farizeesche vorst; Frederik de Groote ontwikkelt dat: de vorst moet niet onbeperkt heer van het volk, maar de eerste dienaar van den Staat zijn, - en hij schrijft aan een ander vorst: het land is niet voor u, maar gij voor het land, en niet voor u zelven, maar voor het volk, heeft de Voorzienigheid u het leven gegeven. Christus wijst op den stroom des ongeluks, dien de slechte vorsten, de Farizeën, over het volk uitstortten; Frederik de Groote zegt: bliksem en vergif, pest en aanstekende ziekte zijn niet zoo verderfelijk als de slechte zedelijkheid der vorsten. En de opvoeder scherpt het geweten van den vorst tegen de Roomsche of Florentijnsche juristen, die regtvaardigheid, wanneer ze om haar zelfs wil wordt uitgeoefend, voor dwaasheid verklaren en het beginsel van het eigenbelang voor wijsheid, - en tegen de heidensche vorsten, die Christelijk heeten, en ‘neem wat gij kunt’ en ‘verdeel en heersch’ in hun programma hebben. Als voorbeelden kiest de Christelijke vorstenopvoeder zoowel lichte en donkere, als gemengde karakters, waarschuwt ook voor schemering of halfheid; zijn kompas blijven karakters als van den Groothertog, ‘die altijd het eerst aan het geluk van zijn land, en 't laatst ook aan zichzelven dacht, die het piëtismus en zijn verbond met het absolutismus vlood en de vrijere geestesrigting zocht, vreemde inblazing weerde, de in verdenking gebragte verdienste niet terugzette, de aanbevolen middelmatiog heid niet in bescherming nam.

De opvoeder in Christus geeft den vorst niet maar woorden en verzekeringen, maar ervaring en begrippen, opdat hij den Christelijken Staat als den vrijgeworden Staat, de Christelijke godsdienst als de vrijmakende godsdienst achte, niet zijne kinderen en kindskinderen, maar zijn volk als het allernaaste beschouwe - openheid en openbaarheid in de staatszaken voorsta, - school en Kerk van het volk niet lager stelle dan dynastieke belangen. Verduistering van school en Kerk is verderf voor vorst en volk. Donkere Kerk, donkere Staat; verlichte Kerk, verlichte Staat. Pausen of Stuarts, Lodewijk XI of Karel X, Frederik Willem II, of welke vorsten gij maar wilt bewijzen het.

Maar hooger dan de werkelijkheid is het idée: daar schemering, hier licht. Toch, lichter wordt ook de werkelijkheid, naarmate het licht van het idée meer schijnt in den geest, naarmate wij - van den vorstenopvoeder tot den dorpsschoolmeester, van den prediker van Gods woord aan den troon tot aan zijn broeder bij het weefgestoelte - meer den Geest van Christus kennen. Dat is de ondergang van den on vrijen staat, dien het onverstand op de vrijmakende godsdienst bouwt, en opkomst van den vrijen staat, dien de ligtzinnigheid van dezelfde godsdienst heeft willen losmaken, maar wiens beeld wij zagen, naar wiens werkelijkheid wij jagen met gloeijend en smartelijk verlangen, biddend en werkend. De openbare meening versmaadt niet een geest in het Christendom, die haar rozen tusschen de distelen wijst.

De Christelijk opgevoede vorst eert de openbare meening, en de niet zoo opgevoede geeft aan haar toe en blijft zich getrouw, wanneer zij getrouw blijft aan zich zelve. Dat blijft zij, wanneer zij door Christus' geest is geadeld. Zij is de vlam

van de vuurbaak, die eindelijk ook den onvrijen vorst op den weg der waarheid leidt. De stem der partij verstomt, de stem des volks blijft klinken. De geest van het Christendom maakt ook het volk tot volk, meer dan de Germaansche geest de millioenen tot één man kan maken. Want gene is de geest van gemeenschapszin uit godsdienst, deze uit patriotismus.

Hoog geroemd werd van oudsher het Germaansche, maar het volkomenst is het Christelijke staatsprincipe. Het staat boven het Germaansche, als het Germaansche boven het Grieksche, het Grieksche boven het Oostersche. Het Christelijke en het Oostersche staatsbeginsel staan tegen elkander over. Christus heeft de zinnelijke voorstellingen van het Oosten en het Westen van God in den hemel en Gods stedehouders op aarde vergeestelijkt, ons van den God buiten ons tot den God in ons gebragt, daarmede de stedehouderschappen Gods op aarde vernietigd.

Het Christelijke staatsbeginsel is het ware idée der vrijheid en geregtigheid in de wetten en regten van den staat op den grondslag der liefde. De wil van den vorst en van het volk is eenstemmig, de een in den ander en door den ander: de liefde van den vorst tot het volk en van den burger tot den burger is naar het voorbeeld der liefde Gods tot Zijn evenbeeld, den mensch. De godsdienst uit den staat verbannen, dat is God uit de wereld verbannen.

Het Oostersche staatsbeginsel is de onware stoffelijke onderwerping, onder den beheerscher, wiens wil de plaats inneemt van wet en regt. De wil van den heerscher en van het volk is niet eenstemmig, maar eenzelvig: de heerscher alleen kan willen, het volk alleen moeten; hij is voor zich alles, het volk voor zich niets; hij staat tusschen hemel en aarde, het volk ligt op de aarde. Hebben Perzische of Turksche sultans bij wijle eene menschelijke gezindheid, dan hebben zij die door aanraking met de Christelijke godsdienst, en volgt de ‘Christelijke’ Czaar het Oostersche staatsbeginsel, dan is door zijn naam zijn beginsel niet geheiligd.

Het Grieksche staatsbeginsel is niet aan het Christelijke tegenovergesteld, wijkt er slechts van af. Want het is het idée der vrijheid en geregtigheid in de wetten en regten van den staat op den grondslag der magt: de magt of zelfstandigheid van den staat nevens andere staten is de grondslag van de vrijheid der burgers en de geregtigheid der bestuurders. Daarmede is de slavernij nog overeen te brengen. De staat is er niet om het volk, maar het volk om den staat: het middel wordt doel.

Het Germaansche staatsbeginsel komt naast bij aan het Christelijke. Want het is het idée der vrijheid en geregtigheid in de wetten en regten van den staat op den grondslag van de waarde des menschen. Daarmede is de slavernij niet meer overeen te brengen: vrijheid van grondbezit voor allen, aandeel aan de beraadslaging over de gemeenschappelijke belangen ligt in dien geest. Daarom waren de Germanen zoo ontvankelijk voor het Christendom. Zij vonden er hun eigen grond-idéeën in terug: trouw, orde, zedelijk regt; staatsregt zonder of tegen zedelijk regt is tegen het Germaansche geweten.

Toch is het Christelijke staatsbeginsel boven het Germaansche verheven. Het Christelijke bezielt vorsten en volken niet slechts met patriottische genegenheid, zoo als het Germaansche, maar met godsdienstige liefde tot elkander, leert

ons, de vorsten, die tevens de grootsten in den geest zijn, als de door God gegeven leidslieden der volken, en de volken als de door God geheiligde kleinooden der vorsten beschouwen, en de ware regten en wetten van den staat als den regel van een geweten erkennen, *in* 't welk en niet alleen *boven* 't welk God is. ‘De liefde drijft de vrees uit.’ Daarom kan niet een Germaansch, maar wel het Christelijke staatsbeginsel de bevrijding der slavenstaten voortzetten, en regenten en onderdanen boven het Oostersche staatsbeginsel verheffen, nadat de Christelijke godsdienst hen boven de Oostersche godsdienst verheven heeft.

(*Slot in een volgend nommer.*)

De gezindtescholen.
Beschouwingen, vragen, bedenkingen.

1.

Onder de belangrijke onderwerpen, welke laatstelijk ter sprake zijn gekomen, en waarover menig hartig en nadrukkelijk woord is gewisseld, behoort het vraagstuk der *gezindtescholen* - inderdaad schier een problema, dat tot heden toe niet voldoend is opgelost, en waarover in dit tijdschrift slechts ter loops is gehandeld. Wij achten het derhalve niet ongepast, de zaak van verschillende zijden te beschouwen, en zooveel mogelijk het vraagstuk, dat links en regts is heengetrokken, op het ware gebied der beschouwing terug te brengen, ten einde later in staat gesteld te zijn, ten minste een eenigzins gegrond oordeel te kunnen uitspreken.

2.

De partijen staan tamelijk scherp tegenover elkaâr: - om ze tot vereeniging en verbroedering te brengen, zal wel vooreerst onder de vrome wenschen hier beneden behooren; maar wat er zoowel ten gunste als ten nadeele der gezindtescholen kan en mag aangevoerd worden, zal eerst kunnen blijken, als men van het godsdienstig onderwijs in het *algemeen*, en *bijzonder* van het onderwijs in den vorm der *school* tot meer eenparige beoordeeling is gekomen. - Wij zullen beproeven, wat hier kan gesteld en aangenomen worden.

3.

Godsdienstig onderwijs is een bepaald voorschrift, en onmisbare behoefte, ter handhaving en verspreiding van het Christendom, het rijk Gods op aarde, - de opvolging der geslachten vooronderstelt eene opvolging van onderwijs; - de slotsom van de onderzoekingen en kundigheden, door het bloeijend en uitbloeijend geslacht aan het eerstvolgende medegedeeld, is onderwijs - dit onderwijs, in en op het leven toegepast, wordt opvoeding, - elk voorgaand geslacht moet, willens of onwillens, het plaatsvervangende op de eene of andere wijze - onderrigten - mededeelen, wat er weder van de vaderen ontvangen is: - dat is de schakel, die niet verbroken of vernietigd kan worden.

4.

De hoofdzaak is derhalve: - *welke* slotsom wordt aan ons medegedeeld, en *wat*, en *hoedanig* zullen we die verkregene waarheden als eene regtmatige erflating aan den nakomeling, die onze onderwijzing eischt, op den breeden levensweg medegeven? Zal dit geschieden in eenen vast bepaalden, afgesloten, of in eenen vrijen vorm? Zal dit geschieden naar onverzettelijke wetten, of naar den eisch en de behoefte van den leeftijd? Zal dit geschieden op een gebiedenden, imperativen toon - of wel, geschikt naar de vatbaarheden van het geslacht, dat onze onderwijzing verwacht, verlangt, ja stellig eischt?

5.

Aan de beantwoording dezer vraag ligt ongeloofelijk veel gelegen, en de voorstanders of bestrijders der gezindtescholen hebben ze meestal in de hitte van den strijd voorbijgezien. Zeer zekerlijk, wij weten allen zeer goed, wat er geleerd en onderwezen moet worden, in godsdienstigen zin: - de Evangelische waarheid, de leerstellingen, de zedelijke Evangelische waarheid, de grondleerstukken aangaande den Vader, den Zoon, en den Geest, - dat is aangenomen, toegestemd; - maar de vorm, de vorm, - waarin dat alles op het jeugdige geslacht moet overgebragt - dáár, dáár ligt de levensvraag - en daarover is men tot heden toe niet tot eene eenparige zamenstemming gekomen.

6.

Zoo iets was trouwens ook niet te verwachten. De oudere en nieuwe leerstellige vormen, geijkt door eeuw en kerkbesluit, laten zich niet in der haast omsmelten, en bedanken beleefdelijk voor elke geweldige kunstbewerking: - deze staande vormen zijn niet als de staande legers, die met nieuwe, verbeterde taktiek en vernieuwde uniformen worden uitgerust. De leerstelling is geene stelling, die men wegneemt als het gebouw zooverre gereed is, - de vorm is meestal onbuigzaam, - men kan hem verbreken; maar niet uitrekken.

7.

Daar nu de verschillende kerkgenootschappen hunne verschillende leerstellige vormen hebben, schijnt het even ontwijfelbaar als onbetwistbaar, dat ook de Evangelische waarheid aan het opbloeijend geslacht - als onderwijs - in dien bepaalden en afgesloten vorm moet aangeboden en medegedeeld worden. - Vormloos, zegt men, kan het onderwijs niet zijn - en zoo als de vaderen ons de afgietsels hebben overgeleverd - in gothische of middeleeuwsche of wel in meer moderne gedaante - zóó nemen wij de overgeleverde Christelijke waarheden aan, en zetten ze alzoo aan onze jeugd voor, opdat deze daar het noodzakelijke onderwijs vinde.

8.

't Is dus hier weder de oude strijd tusschen vorm en inhoud - gehalte en gestalte, - de stof ligt gereed, maar *hoedanig* die der jeugd als in hart en ziel te brengen? Hier nu laten de kerkgenootschappen hunne regten gelden, en wij komen onwillekeurig op het regtsgebied: als onvervreemdbaar eigendom van het kerkelijk en gemeenteleven, verschijnen de geloofsbelijdenissen en formulieren van

eenigheid: daarin ligt, zoo als het heet, de inhoud en stof der Evangelische waarheden; alzoo, is het regtmatig om ze mede op die wijze aan het opbloeijend geslacht te onderwijzen - ja, nog één schrede verder: men mag, zonder verkrachting der kerkelijke regten, het Evangelie op geene andere wijze mededeelen; want daardoor zouden de aangeborene en onvervreemdbare regten van het kerkgenootschap noodzakelijk verkracht worden.

9.

Uit dit bepaalde oogpunt beschouwd, en naar strenge gevolgtrekking, schijnt het, dat de zoogenaamde gezindtescholen, van regtswege, *de jure*, moeten voortvloeijen uit het kerkgenootschappelijk bestaan, en de verpligting op de kerkleeraren (de eigenlijke kerkvoogden) rust ter bewaring en handhaving van de Evangelische waarheid, zoo als die gevonden en bewaard is bij de gezindte, welke hare regten niet wil afstaan aan eenig tijdsbegrip.

10.

Intusschen is de zaak voor *andere* beschouwing vatbaar, ja de billijkheid eischt, dat men de keerzijde hier niet opzettelijk of voorbedachtelijk uit het oog verlieze. De regten van het kerkgenootschap strekken zich zekerlijk uit tot de godsdienstige opleiding der leden, daarmede verbonden, en zijn aan zijne waaken werkzaamheid toevertrouwd - in zooverre mag het gerustelijk over den vorm, waarin die opleiding geschieden moet, beschikken en dien aanbevelen - maar verder gaan de regten, de verpligtingen, de eischen van het kerkgenootschap niet. Wat het onderwijs als zoodanig betreft, afgescheiden van de kerk en hare organen: - het maatschappelijk, burgerlijk onderwijs, - de *eigenlijke school*, waar de algemeene kundigheden des levens, voor het leven, onderwezen worden, - dáár kan de kerk hare beslissende magt niet laten gelden, zonder dat ze ingrijpt in een ander regtsgebied-dat haar ter zij de staat, en thans billijkerwijze ter sprake komt:

11.

De Staat. - Wij wenschen de theorie te leeren kennen, welke volgens duidelijke en onbetwistbare gronden betoogt, dat het Staatsbestuur van de verpligting ontslagen is, om voor het onderwijs in het algemeen te zorgen; - als de Staat zorgt en zorgen moet voor bruggen, kaden, voor de gasverlichting, voor de schutterij en het staande leger, voor de financiën en den waterstaat, - dan is hij volgens dienzelfden regel mede verpligt om het onderwijs te bewaken, te regelen, te besturen, te zuiveren, - dat is welligt de eerste en heiligste verpligting, waartoe de Staatsmagt geroepen is.

12.

Wie zal, buiten de Staatsmagt, dat werk aanvaarden? Als ge zegt, de Kerk, de geestelijkheid, dan brengt ge haar op een gebied, waar ze niet behoort, en slechts mag adviseren. De kundige onderwijzer valle, wat godsvrucht - nog iets anders dan godsdienst - wat zedelijkheid betreft, onder het toezigt der Kerk - maar wat betreft zijne bekwaamheid, zijne kunde, en de wetenschap - om zeer duidelijk te spreken - als taalmeester, als rekenmeester, als schrijfmeester, - dáár moet de kerk hare eischen beteugelen, en aan de wetenschap hare regten laten. - Wie zal de kunde en de

bekwaamheid des onderwijzers beoordeelen en beproeven? 't Is, voorwaar! geen werk bij bestek of aanneming; men kan zich niet laten inschrijven als onderwijzer der jeugd. Hier moet een bepaald bestuur aanwezig zijn, dat voor de hoogere belangen der menschheid zorgt.

13.

De Staat kan en mag zich aan dien eisch niet onttrekken, - als hij dat doet, worden de eigene regten vergeten, en aan eene vreemde en ongeroepene magt de gevaarlijke vrijheid gegeven om van die usurpatie misbruik te maken. Derhalve vloeit uit het begrip van den Staat, en het Staatsbestuur, het toezigt en de regeling van het onderwijs in het algemeen, school in het bijzonder, voort. Het hoogere en lagere en middelbare onderwijs, is een integrerend deel van den Staat en de Staatszorg.

14.

Wee en nog eens wee over die regering en dat land, waar dit oppertoezigt met onverschoonlijke laauwheid wordt - ter zijde geschoven, - waar de stand van onderwijzer niet onder de strenge tuchtroede van den Staat is geplaatst om de heilzaamste vruchten te dragen. De menschheid behoeft ontwikkeling, kennis, wetenschap, bekwaamheid; - er zijn algemeene gronden van menschelijke kennis, die volstrekt niet ontbeerd kunnen worden; - de jeugd moet ontgonnen worden; - wij leven niet onder de horden der wilden, met boog en pijl in de hand, in de bosschen, of onder de menschen van Rousseau, die eikels eten, en op handen en voeten kruipen; - de mensch eischt onvoorwaardelijk ontwikkeling; - hij wil, hij moet ergens - in de school.

15.

En dáár, dáár sta hem nu de Kerk, het kerkgenootschap, zooverre het de eigene regten geldt, beveiligend, bemoedigend ter zijde; maar, neme de taak niet op zich, om leidsvrouw te zijn op een gebied, waar zij niets te zeggen heeft - of om eens weder op den man af te spreken - wat zoudt ge denken, als men u vroeg naar Katholieke schrijfmeesters, naar Calvinistische rekenmeesters, naar Evangelisch- of Hersteld- Luthersche taalmeesters, naar eene Doopsgezinde aardrijkskunde, naar eene Remonstrantsche algebra, of eene Gereformeerdafgescheidene grammatica? - dat grenst, zegt ge, aan onzin - en te regt - maar zoodra het kerkgenootschap zich het beheer van de school en het onderwijs aanmatigt, wordt de deur voor dergelijken onzin geopend.

16.

De Staat is uit zijn aard - neutraal - daarom in *geenen* deele - atheïstisch, - dwaze verwarring! - hij mag en kan niet anders zijn - als hij partijdig wordt, is er groot onheil te duchten, van alle zijden - gevaar van boven en beneden, - getuige de geschiedenis! - De Staat zoekt naar den bekwamen, kundigen, vooral mensch- en kinderkundigen onderwijzer, onderzoekt hem ten dezen opzigte naauwkeurig, eischt in hem de waarborgen van en voor zijn ambt, - de Staat wil mannen, die de taal en de rekenkunde, en het groot en klein schrift, ook verder de levende talen, grondig kunnen onderwijzen: - naar meer vraagt of mag de Staat niet vragen, - de kerkgezindte ligt buiten het gebied of bereik van den Staat; de onderwijzer in de school, moet dáár onderwijzer zijn en

niets meer, geen katechizeermeester, geen proselytenmaker, geen Katholiek, geen Hervormde, geen Luthersche, geen Doopsgezinde, - daar vraagt de school en het onderwijs evenmin naar, als de Staat vraagt, of zijne beambten tot de Hervormde of Luthersche kerkgenootschappen behooren.

17.

Volgens deze stellingen vervalt het heerschende, het grove begrip der gezindtescholen - in bruto - van zelfs. - De school, als school, dat is: onderwijs, sluit de kerkelijke kleur uit - de gezindte - mede -: daarom zijn gemengde scholen, uit een zuiver staatkundig en wetenschappelijk oogpunt beschouwd, in den aard der zaak zoo duidelijk gegrond, dat hier geene sprake van afscheiding kan zijn, tenzij men het algemeene onderwijs vereenzelvigt en verwart met het godsdienstig afzonderlijk onderwijs, dat zich wel aan het gewone onderrigt aansluit, maar daar immers geen werkelijk bestanddeel van uitmaakt?

18.

De ouders zenden hunne kinderen naar de school - waarom? om te leeren, en wat te leeren? - de eerste gronden der wetenschappen; - want ook het lezen, schrijven en rekenen, is, in den naauwen zin des woords - wetenschap, - later meer, altijd meer, - eindelijk het Italiaansch boekhouden en de algebra, - zooveel het kind maar leeren kan en leeren wil, - maar meer mag de ouder niet van de school eischen, en meer behoeft de onderwijzer niet te geven. - Als nu de Katholieke of Protestantsche vader vreest, dat het onderwijs Protestantsch- of Katholiek gekleurd zal zijn, - dan treedt hij in zijne goede regten, en mag eischen, dat hier de grootste, de strengste onpartijdigheid worde in acht genomen, - nu mag hij zich als kerkgenootschappelijk man laten gelden.

19.

Als de onderwijzer, bij wijze van goochelkunst, *viâ subreptionis*, - zijne kleur, de kerkelijke, welke hij draagt, onder en benevens het onderwijs niet slechts vertoont, maar opzettelijk op de leerlingen wil *overbrengen*, wordt hij, èn voor den Staat, èn voor de Kerk, beide zijne voogden, verantwoordelijk, en is geen onderwijzer meer, maar godsdienstleraar: daartoe is hij evenmin geroepen, als de aangestelde geestelijke of bloot geestelijke onderwijzer geroepen is, om in de talen of in de rekenkunde onder het godsdienstig onderwijs - les te geven.

20.

Als er dus gezindtescholen moeten zijn, dan zullen en moeten die geheel afzonderlijk van de bekende gemengde wetenschappelijke scholen gevormd, - maar dan zijn het ook *geene* gezindtescholen meer - dan is het de reeds bestaande afzonderlijke

godsdienstige opleiding, naar eisch der verschillende kerkgenootschappen, waar de kinderen, - buiten alle schoolonderwijs - in de godsdienst worden onderwezen, en waar deze dus alleenlijk wordt gekend en gehoord.

21.

Zonder die scherpe afscheiding, zal er van beide zijden veel verloren gaan, niets gewonnen worden. - De gemengde school vraagt niet naar de doopcedel,

naar de geloofsbelijdenis der ouders en der kinderen, naar de eischen der pastoors of predikanten, wat hen betreft, maar naar de vlijt, naar het open oor, naar het vaardige geheugen, naar de opmerkzaamheid en de orde der kinderen. De onderwijzer, die een schrift laat naschrijven, of eene som ter uitwerking opgeeft, vraagt niet eerst aan het kind, of het later den Mechelschen katechismus, of den Heidelbergschen katechismus, of de Augsburgsche geloofsbelijdenis zal moeten hooren en aannemen, - en het kind heeft evenzoo min iets te maken met de private belijdenis van den meester, onderwijzer, monsieur of instituteur: er kan en mag geene grootere onzijdigheid bestaan, dan in eene gemengde school.

22.

Gij eischt dus, zegt onze lezer, dat men het godsdienstig onderwijs van de gemengde school uitsluite? In zekeren zin, ja - zoodra het bepaalde leerstellingen geldt, - zoodra het er kennelijk op wordt toegelegd, om de GEZINDTE, als kerkvorm, onder en met het algemeene onderwijs op het kind in te enten. - Zoodra de onderwijzer betaald, of aangesteld, of uitgelokt is, om Katholieke of Protestantsche leerbegrippen op den voorgrond te stellen, - dáár hebben de ouders volmaakt regt van wederzijds de grieven te laten hooren, - zij kunnen en mogen zeggen: ik zend mijne kinderen naar de school, en *niet* naar de kerkelijke onderwijzing - daarvoor is immers de afzonderlijke gepaste gelegenheid gegeven, alom waar degeestelijken, of de onderwijzers, die onder den trein der geestelijken staan, voor de godsdienst en dus mede voor den kerkvorm waken.

23.

Wat betreft de zedelijke godsdienst - godsvrucht - de algemeene zedelijke ontwikkeling, die telkens met het onderwijs zamenvloeit en er ook uit voortvloeit, dáár kan de school in hare regten blijven, - de vermaningen tot algemeen gebed, geloof en liefde, de opwekkingen tot deugd, waarheidsliefde, trouw en eerlijkheid, - kunnen door de onderwijzers, zeer goed, zeer nadrukkelijk worden gegeven, op het jeugdig hart gedrukt, *zonder* dat men den Roomschen of Mechelschen katechismus, of het Heidelberger kerkelijk leerboek, of eenige geloofsbelijdenis daarbij aanhale, - de *verstandige* en ijverige onderwijzer weet zeer goed, dat de zedekunde nog geene kerkgenootschappelijke kleur draagt, - en men nog niet spreekt van eene Gereformeerde of ongereformeerde pligtsvervulling.

24.

In zekeren zin zijn de gezindtescholen, waar zij het algemeene onderwijs, de eigenlijke wetenschappelijke school, zouden overweldigen, inslokken en bewerken, en om zoo eens te spreken, ‘kerkgenootschappelijk’ stempelen, - even onnoodig als gevaarlijk. - De onbetwistbare onzijdigheid - neutraliteit - van het elementair onderrigt, zal er meer of minder onder lijden, en, wat reeds meermalen gezegd en bewezen is, de aangeprikkelde *geloofs*-, niet de *wetenschappelijke* ijver der meesters van hoogeren en lageren rang zal wel niet altijd binnen de palen en perken blijven,

bovenal, wanneer er meerdere afsluitende gezindtescholen nevens of digt nevens elkaâr verschijnen, waar de kundigheden, de bekwaamheden voor het wer-

kelijke leven, de vlag moeten strijken voor het overheerschend gezag van sommige kerkvormen, of eens aangenomen en bijzonder geijkte geloofsbegrippen.

25.

Uit deze opmerkingen volgt onmiddellijk de overtuiging, dat in onze dagen van botsing en wrijving de stand en het ambt van onderwijzer aan vele moeijelijkheden onderhevig is; dat de meester iets van den welbekenden slangen- en duivenaard moet bezitten, om zichzelven en zijne hem toevertrouwde leerlingen uit het vuur te houden; dat hij moet weten te geven en te nemen, en zich met inspanning van alle krachten als afsluiten, in de school namelijk, van alle gezindten der nog helaas! verdeelde Kerk; vermag hij die onzijdigheid niet te bereiken of te bewaren, hij verlate zoo spoedig mogelijk de schoolbanken, en ga elders heen, b.v. waar de oefeningen of godsdienstige vergaderingen worden gehouden, en trachte daar het woord te voeren tot de groote kinderen van groote menschenkinderen, eer hij de kleine kinderen der menschen bederve.

26.

En de Staat nu? Heeft deze mast eigenlijk iets te maken met de bijzondere kerkgezindte der ouders? Wij gelooven dat niet. Hij zorge en wake voor eerlijke en gestrenge schoolopzieners, bovenal onpartijdige mannen; voor ruime en gezonde schoollokalen; besture en regele de bezoldiging der heeren onderwijzers, met hun gevolg; wake voor de grondigheid en den behoorlijken omvang der leer, en handhave de beste leermethode - en zie boven dat alles toe, dat de onderwijzer, om verschillende redenen, hem *al te wèl* bekend, de algemeene leer- en oefenschool niet in eene kloosterlijke, in eene kerkelijke, hard en bont gekleurde school herscheppe - dan heete het: ‘schoenmaker, houd u bij uwe leest!’

27.

En de Kerk? Zij matige zich niet aan, om als éénige magthebbende schoolopzieneresse op te treden, en hare regten verder uit te strekken, dan zij billijk mag - de Kerk is geene ‘magistra artium’ - zij make hare afzonderlijke onderwijzing tot eene gezindteschool, als dit woord toch *moet* behouden worden, maar belemmere en verstore den gang van het eerste, noodige, wetenschappelijk onderwijs niet - zij Wij ve met kruis en geloofsbelijdenis, met heiligen- legenden en heiligenprentjes, met katechismusvragen en kerkelijke verschilpunten - stil en gerust *buiten* de deur der school staan - en neme dáár op hare beurt den kleinen Christenmensch in de biecht en onder handen - hare school is binnen de kerkmuren of in de vertrekken der geestelijken, - dáár mag zij vrij bevelen en heerschen.

28.

Als nu de onderwijzer evenwel met zijne verschillende *kerkelijke kleurlingen* - meer of min helder van hoofd en begrip - verstandig omgaat, zal hij juist op de gemengde neutrale school, zijn gebied, de mogelijke oneffenheden, die buiten de school ontstaan zijn, kunnen en moeten dulden, of liefst, als hij daartoe bij magte is - zooveel mogelijk door het woord der wijsheid en der liefde - *waterpas* maken - evenzoo als hij de kinderen de herleiding der breuken tot de

eenheid leert, zoover die rekenkundig mogelijk is, zoo oefene hij zich in de kunst, om het verschil van geloofsbegrippen (somtijds in de kerk- en huiskamers dapper opgewekt!) te herleiden tot de groote eenheid der goddelijke liefde, en waar hij tegenspraak of tegenstand ontmoet, daar verwijze hij naar de kerk en hare leeraars, en zorge dat zijne school *geene* gezindteschool worde - geene kleine ecclesia militans - dàt zij hem op het hart gedrukt!

29.

Wij bevelen onze eenvoudige en welgemeende beschouwingen, vragen, en bedenkingen in betrekking tot het behandelde onderwerp, aan de opmerkzaamheid van onbevooroordeelde en verstandige tijd- en landgenooten, en wenschen evenzoo gaarne grondige en indringende tegenspraak, als opregte toestemming. - Later wordt ons welligt, juist daardoor, de gelegenheid aangeboden om het vraagstuk dezer dagen nader en meer gezet te beschouwen, waarvoor ten allen tijde de kolommen van dit Tijdschrift, als bij voorkeur, geopend blijven.

PHILOMATHES.

Het Luthersch zendeling-genootschap te Amsterdam.

In de maand April werd de spiegel naar de hoofdstad gekeerd, die zoo waardiglijk voorgaat als er gaven van Christelijke liefde noodig zijn, en die ook bij voorkeur gezocht wordt als er wat moet gegeven worden. Bij het keeren van den spiegel dachten wij, zou er niet het een of ander genootschap gesticht worden, nu dat van Mettray of Rysselt bij Zutphen bestaat, die hoogstvoortreffelijke inrigting door den heer W.H. Suringar gesticht in vereeniging met andere menschenvrienden, en krachtig ondersteund door Z.M. den Koning en zijn huis? Nieuwsgierig vestigden wij daarom ons oog op mannen, die of het bestaande willen verbeteren of iets oorspronkelijks ondernemen ‘om getuigenis van hun geloof af te leggen door daden.’ Wij zagen naar den kant, van waar kerkelijke inrigtingen ontstaan, en zie,... nevens het Nederlandsch Zendelinggenootschap, reeds meer dan vijftig jaren oud, en waarin *alle* Evangelische Christenen zich broederlijk kunnen vereenigen tot verbreiding van het Evangelie, zagen wij niet alleen het Genootschapje voor China, half gestorven sedert den dood van Gützlaff, noch ook dat der Doopsgezinden, die gaarne op zichzelven staan en alle vermenging vermijden met het onreine, maar een splinternieuw *Luthersch* genootschap, gesticht op den 5^{den} April dezes jaars, gesticht om de gelden van Luthersche Christenen voor de zendelingzaak te laten ontvangen door Luthersche handen, te laten tellen door Luthersche oogen, en daarna te verzenden aan Luthersche zendelingen door middel van het genootschap te Leipzig. Tot dit Luthersche genootschap te Amsterdam kunnen ook alleen Lutherschen uitgenoodigd worden, ofschoon het geld ‘van wie ook, ten *allen tijde* welkom is,’ en wel Lutherschen, die genegen zijn ‘eene verklaring af te leggen van *warme* belang-

stelling voor de *Evangelisch*-Luthersche kerk (dus niet van de *Herstelde*, tenzij de leden van deze *warme* belangstelling gevoelen in de gemeente, die zij verlaten hebben), en *van hartelijke* overeenstemming met hare leer en belijdenis,' natuurlijk gelijk zij te verwachten is van leden der Evangelisch-Luthersche kerk in de Nederlanden, wier leeraren beloofd hebben, 'de belangen van het Christendom in *het algemeen*, en van het *Nederlandsch* Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap in het bijzonder te zullen behartigen, en ter goeder trouw aan te nemen en hartelijk te gelooven 'de leer welke *overeenkomstig* met Gods heilig woord in de aangenomene symbolische boeken der Evangelisch-Luthersche kerk is vervat.'

Deze uitnoodiging komt langs verschillende wegen tot de leden, maar toch door zusters tot zusters om te werken '*onder hare kunne*,' door het volgende stuk van veertien paragrafen, in het Hoogduitsch en Hollandsch nevens elkander, en getiteld:

Statuten des Niederländischen Vereins für die Evangelisch-Lutherische Mission.
Bepalingen van het Nederlandsch genootschap voor de Evangelisch-Luthersche zending.

[Duits]

Wer einen bestimmten Olauben hat, der wird und muk ihn auch befennen; und fein billig Denfender fann es ihm verargen, wenn er denfelden, so weit es ohne Beeinträchtigung der Rechte Anderer gescheben fann, auszubreiten fucht. Die Unterzeichneten nun haben ihr Geil und ihren Frienden gefunden in dem Olauben der Evangelisch-Lutherischen Rirche, wie derfelbe, übereinftimmend mit Oottes heiligen Worte, in den Befenntnikfchriften diefer Rirche (wovon Luthers Heiner Ratechismus und die Augsburgiche Confeffion als allgemein befannt vorausgefekt werden dürfen) enthalten ift. Sie fühlen fich deshalb gedrungen, von diefem ihrem Olauben auch ein thatfächliches 3eugnik abzulegen, und find daher am heitugen Lage zufammenge -

[Nederlands]

Elk Christen, wiens geloof tot bewustzijn gekomen is, gevoelt zich gedrongen en verpligt dat geloof openlijk te belijden; en niemand zal het kunnen afkeuren, dat hij *zijne* overtuiging, voor zoover dit geschieden kan zonder de regten van anderen te krenken, tracht mede te deelen en te verbreiden. De ondergeteekenden dan, vonden heil en vrede in het geloof der Evangelisch-Luthersche kerk, zoo als dat, in overeenstemming met Gods heilig woord, uitgedrukt is, in de belijdenis-schriften dezer kerk; van welke Luther's kleine Catechismus en de Augsburgsche Confessie als algemeen bekend, mogen verondersteld worden. Zij gevoelen zich derhalve genoopt, van dit hun

[Duits]

treten zur Oünbung eines Bereins, melcher den Ramen:

Niederländifcher Verein für die Evangelisch-Lutherische Mission

tragen, und feinen Sik zu Amfterdam haben wird. Man hat fich über folgende Beftimmungen vereinigt:

§ 1.

Der allgemeine 3wect des Bereins ift: der Mission der Evangelisch-Lutherischen Rirche dienend zu belfen: Daher betrachtet er als feine befonderen Aufgaben:

a., die Unterftükung der Lutherifchen Geiben-Mission, wie fie von dem ausfendenden Evangelisch-Lutherischen Missions-Bereine zu Leipjig betrieben wird, mit Oebet und Liebesgaben;

b., die Beförderung rechter Erfenntnik des reinen Wortes und Saframents, ins befondere durch Berbreitung hierfür geeigneter Bücher und Schriften, fowie namentlich auch durch Ginwirfung auf die Oründung befonderer Lutherifcher Schulen, nach den Beftimmungen des Oefekes über die Schulen erfter Rlaffe;

c., die Wedung und Belebung des 3ufammenhangs mit der Lutherifchen Oefammt-Rirche, durch Unterftützung ihrer Beftrebungen da, wo fie zeugt, leidet und fämpft.

§ 2.

Die Stellung, welche der Berein ju anderen Chriftlichen Oefellfchaften einzunehmen münfcht, ift eine friedliche. Er nimmt nur dasfelbe Recht, womit diefe

[Nederlands]

geloof door daden een getuigenis af te leggen; en zijn daarom overeengekomen, een genootschap te stichten, onder den naam van:

NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP VOOR DE EVANGELISCH-LUTHERSCHE ZENDING.

waarvan het Bestuur te Amsterdam zal gevestigd zijn; en zulks onder de navolgende bepalingen:

§ 1.

De *algemeene strekking* van het Genootschap is: *de zending der Evangelisch-Luthersche Kerk* te ondersteunen, door alle geoorloofde middelen; - waarom zijne meer bijzondere taak is:

a. De *ondersteuning* door gebed en liefdegaven van de *Luthersche zending onder de heidenen*, in overeenstemming met hetgeen thans door het Evangelisch-Luthersch zendeling-genootschap te Leipzig geschiedt.

b. De *verbreiding der regte kennis van het Woord Gods en de Sacramenten;* in het bijzonder door uitdeeling van daartoe geschikte boeken en geschriften; als ook door de oprigting te begunstigen van bijzondere Luthersche scholen, naar de bepalingen der Wet ten aanzien van de scholen der eerste classe.

c. De *aanknooping en versterking van den gemeenschappelijken band, die de Luthersche kerk in het algemeen vereenigt;* en daar, waar zij getuigt, lijdt en strijdt, haar te ondersteunen in hare beproevingen.

§ 2.

De *stelling*, welke het genootschap *tegenover andere reeds bestaande of nog te vestigen Christelijke genootschappen* inneemt, is eene *vriendschappelijke.* Het

[Duits]

in ihrem Oeifte wirfen, auch für fich und feine befondere Richtung in Anfpruch. Die Stellung des Bereins zu der Rirche ift eine untergeordnet-dienende. Er wird fich aller Eingriffe in das vom Gerrn verordnete firchliche Girtenamt, alles unbefugten Lebrens und Predigens, nicht nur ftreng enthallen, fondern auch folchem Unfuge, fowie allem Sectenwefen und ieder Richtung, welche fich nicht in und unter, fonbern über und neben die Rirche ftellt, entfchieden entgegentreten.

§ 3.

Der Berein befteht: a., aus dem Borftande; b., aus mitarbeitenden Brüdern und Schweftern; c., aus beitragenden Oliederm; d., aus Begünftigern; alle fowohl in Amfterdam, als auch an andern Drten. Der Borftand wirb aus den ju Amfterdam wobnbaften Mitgliedern gewaählt.

§ 4.

Der Borftand befteht aus so vielen Mitgliedern, als die Leitung des Bereins erfordern wird. Sie vertheilen die Oefchäfte durch gegenfeitige übereinfunft, und ergänzen fich, in Austretungs-Fallen, aus den Olidern des Bereins. Dem Borftande liegt ob, wie die ganze Leitung des Bereins überbaupt, so auch namentlich die Anftellung, und nöthigenfalls Wiederentlaffung der mitarbeitenden Brüder und Schweftern. Jebes einzelne Borftands-Mitglied wirft zugleich auch als mitarbeitender Bruder.

§ 5.

Als Erfordernik, um Borftands-Mitglied, fowie, um mitarbeitender

[Nederlands]

maakt slechts in zijnen geest, gebruik van al die regten, waarmede deze in hunne rigting werkzaam zijn. De *betrekking* van het genootschap *tot de kerk* is eene van haar *afhankelijke en aan haar dienstbare.* Het onthoudt zich van alle inmenging in het door den Heer ingestelde herder- en leeraarambt, en wel, van onbevoegd leeren en prediken, niet alleen gestreng, maar het weert ook bepaaldelijk zulke wanordelijkheid, zoowel als elke sectenmakerij en godsdienstige rigting, die zich niet in en onder, maar boven en naast de kerk wil plaatsen.

§ 3.

Het Genootschap zoo te Amsterdam als elders, bestaat uit: het *Bestuur*, de *medewerkende Broeders* en *Zusters*, de *contribuerende leden*, en de *Begunstigers.* De Broederen bestuurderen worden uit de Amsterdamsche leden gekozen.

§ 4.

Het *Bestuur* bestaat uit zoo vele leden, als voor het beheer van het genootschap worden vereischt. Het verdeelt de werkzaamheden naar onderling goedvinden; en voorziet, bij overlijden of uittreding, in de opengevallen plaatsen. Aan het bestuur is de geheele leiding van het genootschap in het algemeen toevertrouwd, bepaaldelijk ook het aanstellen, en, indien noodig, het ontslaan der medewerkende broeders en zusters. Ieder lid van het bestuur is tevens ook medewerkende broeder.

§ 5.

Elk *bestuurder*, als ook elke *medewerkende broeder* en *zuster* leggen bij de aan-

[Duits]

Bruber oder Schwefter fein zu fönnen, wirb verlangt: die Ablegung einer Erflärung, aus welcher ein warmes Gerj für die Evangelifch-Lutherifche Rirche und das Steben auf ibrem Befenntnik-Grunde erfchtlich ift.

§ 6.

Die mitarbeitenden Brüder und Schweftern erhalten bei ihrer Anftellung ein, fie beglaubigendes, Diplom, welches fie bei ihrer Defunction zurücfzugeben fich verpflichten. Sie leiften alle ihre Dienfte unentgeldlich, um des GErrn willen. Die mitarbeitenden Schweftern haben die Wirffamteit unter ihrem Oefchlechte für die 3wecte des Bereins, als ihre Gaupt- Aufgabe anzufehen.

§ 7.

Den mitarbeitenden Brüdern und Schweftern liegt ob: dem Bereine Olieder und Freunde oder Begünftiger zu gewinnen, genaue Berjeichniffe derfelben zu hulten; diefe Berzeichniffe vierteliährlich dem Borftande einzubändeigen; dem Raffen-Führer, auf fein Berlangen, bei der Einforderung der gezeichneten Beiträge behülfllich zu fein; die zur Berbreitung vom Borftande beftimmten Bücher und Schriften auszutheilen; überhaupt für die Olieder und Freunde des Bereins, welche fich ibnen anfchlieben, den vereinigenden Mittelpunft ju bilben. Männer fchlieken fich an die mitarbeitenden Brüber, Frauen an die mitarbeitenden Schweftern an.

§ 8.

Jeder mitarbeitender Bruder sommt mit den sich an ihn anschliekenden Gliedern und

[Nederlands]

vaarding dier betrekking eene *verklaring* af, waaruit hunne *warme belangstelling voor de Evangelisch Luthersche kerk*, en hunne *hartelijke overeenstemming met hare leer en belijdenis* blijkbaar is.

§ 6.

De *medewerkende broeders en zusters* ontvangen bij hunne aanstelling, een diploma hunner erkenning, en geven dit bij hunne aftreding terug. Alle hunne diensten worden zonder geldelijke belooning, om des Heeren wil, verrigt. De *medewerkende zusters* bevorderen de bedoelingen van het genootschap voornamelijk *onder hare kunne.*

§ 7.

De medewerkende broeders en zusters bevorderen de belangen des genootschaps door leden en begunstigers aan te winnen; van deze naauwkeurige lijsten te houden; deze lijsten elk vierdedeel jaars aan het bestuur in te leveren; den penningmeester, op zijn verlangen, bij het invorderen der ingeteekende bijdragen behulpzaam te zijn; de boeken en geschriften, welke door het bestuur tot verspreiding bestemd worden, uit te deelen; en in het algemeen een punt van vereeniging daar te stellen voor de leden en begunstigers van het genootschap, die zich bij hen aansluiten. Mannen sluiten zich bij de medewerkende Broeders, Vrouwen bij de medewerkende Zusters aan.

§ 8.

Elk medewerkende broeder en elke medewerkende zuster, komt met de leden

[Duits]

Freunden, und iede mitarbeitende Schwefter mit den fich zu ihr halternden Schweftern und Freundinnen des Bereins, so oft zufammen, als fie gut finden, zur gegenfeitigen Befprechung und Erwectung; insbefondere auch zum gemeinfchaftlichen Lefen der vom Borftand empfoblenen Bücher und Schriften. Niemals aber dürfen diefe brüderlichen und fchwefterlichen 3ufammenfünfte, welche ein allgemeines Chriften-Recht find, in fogenannte Conventifel (oefeningen) ausarten, worin Einer fich zum Girten und Lebrer aufwirft, ohne dazu firchlich berufen zu fein; damit nicht gegen Oottes Wort und Drdnung (Röm. 10, 15, 1 Cor. 12, 29, 1 Cor. 14, 40. Jacob. 3, 1) gefündiget werde. Den Mitgliedern des Borftandes bleibt der freir 3ugang zu ieder 3eit offen.

§ 9.

Als Olieder des Bereins, mit dem Stimmrechte aug den allgemeinen Berfammlungen, werden allein Olieder der Lutherifchen Oefammt-Rirche, welches Alters oder Oefchlechts auch, angenommen, die fich zu einem beftimmten iäbrlichen Beitrage verpflichten. Freiwillige Beiträge werden iederzeit, von wem auch, angenommen. Olieder iedoch, welch noch nicht das zwanzigfte Lebenziahr erreicht haben, müffen bis dahin fich ihres Stimmrechts enthalten.

§ 10.

Als Freunde oder Begünftiger des Bereins, mit dem Rechte der Iheilnahme an den allgemeinen Berfammlungen, iedoch ohne Stimme, und an den 3ufammentüften der mitarbeitenden Brüder oder Schweftern, welchen fie fich anfchlieken, werden für das angefangene Jahr anerfannt: alle, ohne

[Nederlands]

en begunstigers, die zich bij hen aangesloten hebben, *zoo menigmaal te zamen*, als zij goed vinden, om met elkander te spreken over de belangen van het Rijk Gods; en meer bijzonder om gemeenschappelijk de boeken en geschriften, die door het bestuur worden aanbevolen, te overwegen. Maar nimmer mogen deze broederlijke en zusterlijke bijeenkomsten, die op een algemeen regt der Christenen gegrond zijn, in zoogenaamde oefeningen ontaarden, waarin de spreker of voorganger zich tot herder en leeraar opwerpt, zonder daartoe kerkelijk geroepen te zijn; opdat niet tegen Gods Woord en orde (Rom. X: 15; 1 Cor. XII: 29; 1 Cor. XIV: 40; Jacob. III: 1;) gezondigd worde. Aan elk lid van het bestuur verblijft de vrije toegang tot die bijeenkomsten ten allen tijde.

§ 9.

Tot *stemgeregtigde leden van het genootschap* worden aangenomen, alleen leden der Luthersche kerk in het algemeen, van welken ouderdom of kunne zij ook mogen zijn, die zich tot eene vaste jaarlijksche bijdrage verbinden. Vrijwillige bijdragen, van wie ook, zijn ten allen tijde welkom. Leden echter, die hun twintigste jaar nog niet hebben bereikt, onthouden zich tot op dien leeftijd van het stemregt.

§ 10.

Ieder, van welke Godsdienstige belijdenis ook, die het Genootschap door geldelijke bijdragen ondersteunt, wordt als begunstiger des Genootschaps voor het alsdan loopende jaar erkend. Die begunstigers mogen de algemeene vergaderingen en de bijeenkomsten der me-

[Duits]

Unterchied ihres firchlichen Befenntniffes, welche den Berein Durch Beiträge unterftüken.

§ 11.

Allgemeine Berfammlungen der Olieder werden so oft gehalten, als der Borftand es nöthig findet, iährlich aber wenigftens Eine, zur Berichterftattung über die Angelegenheiten des Bereins, fowie zur Rechnungs-Ablegung. - Mit den mitarbeitenden Brüdern und Schweftern hält der Borftand vierteliährlich wenigftens Eine befondere 3ufammenfunt, um von benfelben Berichte zu empfangen, Borfchläge zu vernehmen und mit ihnen über Angelegenheiten des Bereins zu berathen.

§ 12.

Die empfangenen Oelber werben, dach Abzug der nothwendigen Berwaltungs-Untoften zu den bei § 1 angegebenen 3wecfen, nach dem Ermeffen des Borftandes, unter Berpflichtung der iährlichen Rechnungsablegung verwendet. Das Bereinsiahr fängt mit Januar eines ieden Jahres an.

§ 13.

Sobald fich um einen mitarbeitenden Bruder, aukerhalb Amfterdam, eine Anzahl von wenigftens zwölf beitragenden Oliedern gefammelt hat, so fann fich ein Zweig-Berein bilden. Die Anerfennung eines folchen Zweig-Bereins, von Seiten des Stamm-Bereins zu Amfterdam, ift von folgenden Bedingungen abbängig:

a., dak der Zweig-Berein die, in diefen Statuten ausgefprochenen zwede, Grundfäke uud Bestimmungen als die feinigen

[Nederlands]

dewerkende Broeders en Zusters, bij welke zij zich hebben aangesloten, bijwonen, - zonder op vergaderingen of bijeenkomsten eene stem uit te brengen.

§ 11.

Algemeene vergaderingen van leden worden zoo menigmaal gehouden, als het Bestuur noodig oordeelt: jaarlijks echter wordt die ten minste eenmaal gehouden, zoo tot het doen van verslag, als van rekening. Met de *medewerkende broeders en zusters* heeft het Bestuur ten minste elk vierdedeel jaars eene *bijzondere bijeenkomst*, ten einde van hen berigten te ontvangen, voorslagen aan te hooren, en met hen te beraadslagen over de belangen van het Genootschap.

§ 12.

De ontvangene gelden worden, na aftrek der noodzakelijke onkosten van beheer bestemd: tot de onder § 1. opgegevene doeleinden, naar het inzigt van het bestuur, dat echter gehouden is daarvan jaarlijks rekening te doen. Het genootschaps- jaar vangt aan met den 1sten Januarij van elk jaar.

§ 13.

Zoodra zich om eenen medewerkenden broeder *buiten Amsterdam* een getal van ten minste twaalf contribueerende leden heeft vereenigd, kan eene *Afdeeling* opgerigt worden, die alsdan door het Hoofdbestuur wordt erkend onder de volgende voorwaarden:

a. dat de Afdeeling als de hare erkenne en aanneme, de bedoelingen, grondbeginselen en bepalingen des Genootschaps,

[Duits]

anerfenne; so weit diefe lekten feine ürthlichen hinderike finden.

b., dak derfelbe die Gälfte feiner iährlichen Einnahme dem Borftande des Stammvereins, für die Bereins-Raffe einfende.

Der Stammverein unterfükt die Zweig- Bereine, welche des Beiftandes des Stammvereins zur Beförderung der Bereins-3wecte bedürfen; da Satmm, Zweige und Aefte ein Oanzes bilden, um der Riche und ihrem Gerrn zu bienen.

§ 14.

Beränderungen in diefen Statuten dürfen nur gemacht werden nach vorhergegangener Borftellung durch den Borftand; gelten aber nur zufolge eines Befchluffes einer allgemeinen Berfammlung; nie aber dürfen diefe Beränderungen den eigenthülichen Lutherischen Charafter des Bereins antasten.

Amsterdam, den 5 April 1852.

[Nederlands]

voor zoo verre deze laatste, door plaatselijke gelegenheden niet belemmerd worden.

b. dat de Afdeeling de helft van hare jaarlijksche ontvangst aan den penningmeester van het Hoofdbestuur voor de algemeene kas inzende;

Ingeval de Afdeelingen tot bereiking van het doel des Genootschaps ondersteuning behoeven, wordt daarin zoo veel mogelijk door het Hoofdbestuur voorzien; daar alle één geheel daarstellen, om de Kerk en haren Heer te dienen.

§ 14.

Geene veranderingen in deze bepalingen worden gemaakt, dan die door het Bestuur vooraf zijn voorgesteld; zij zullen niet van toepassing zijn, dan goedgekeurd door de Algemeene Vergadering. Nimmer echter zullen die veranderingen afwijken van het zuiver Luthersch grondbeginsel.

Amsterdam, den 5 April 1852.

Bestuurderen van het Nederlandsch Genootschap voor de Evangelisch-Luthersche Zending.

LUDW. C. LENTZ, *Voorzitter.*
GEO. FR. EGIDIUS, *Thesaurier.*
R. LAUER, *Secretaris*
F.C.H. BUCHLI FEST, *Bibliothecaris.*

Eenige vragen, misschien om een antwoord uit te lokken, spiegelden zich als gevolg dezer paragrafen in onze spiegel af. Wij deelen ze zonder opmerkingen, annmerkingen of annprijzing mede.

Voorerst. Is er te Amsterdam of elders in de Nederlanden behoefte ann enn zendelinggenootschap, zoolang het Nederlandsche bestaat, nuttig werkt, en nog meer zou werken als de middelen dit toelieten?

Ten tweede. Is er voor de Lutherschen behoefte aan een Luthersch zendelinggenootschap, terwijl het Nederlandsch e mede *bestuurd* wordt door Lutherschen (wij herinneren ons bijv, de hoogleeraren Domela Nieuwenhuis en

Millies en de predikanten Lentz, Kerkhof en Stemler), en zendelingen *onderhoudt* die door hunne belijdenis tot de Luthersche kerk behooren?

Ten derde. Is het geoorloofd een zen-

delinggenootschap op te rigten en te ondersteunen dat de gelden naar Leipzig zendt, terwijl liet Nederlandsche genootschap jaarlijks te *kort komt*, en door extra collecten het deficit moet aanvullen?

Ten vierde. Handelt de *Hersteld*-Luthersche gemeente te Amsterdam niet in een echt Lutherschen geest door haar *Hulp*-zendelinggenootschap, dat de gelden *niet* naar Leipzig zendt, maar naar Rotterdam voor het Nederlandsche genootschap?

Ten vijfde. Is het dankbaar, als Hoogduitscher in Nederland door Nederlanders in volle liefde opgenomen te zijn, en 'door eene vriendschappelijke stelling *tegenover*' het Nederlandsch zendelinggenootschap regtstreeks te benadeelen in plaats van te bevoordeelen?

Ten zesde. Hoe kan men medewerkend lid en medebestuurder van het Nederlandsch zendelinggenootschap zijn, en tevens *oprigter* en *voorzitter* van een ander dat de gelden naar Leipzig zendt en dus het Nederlandsche benadeelt?

Ten zevende. Staat er niet meer in de Luthersche Bijbels:

Niemand kan twee heeren dienen; want hij zal of den eenen *haten* en den anderen *liefhebben;* of den eenen *aanhangen* en den anderen *verachten?*

Wij verlangen te weten, wat gemakkelijker is deze zeven vragen te beantwoorden of veertien paragrafen te stellen, waaruit de zeven vragen van zelven opkomen.

Christelijk openbaar onderwijs.

Fantasie en werkelijkheid, met betrekking tot het openbaar onderwijs. - Openlijk schrijven aan Dr. H.J. Spijker, door Dr. N. Beets.

> De slag is toegebracht. Een talentvol dichter ben ik genoemd, in de eerste plaats genoemd... Ik ben een bedorven man. - Daar lig ik; en sta niet weêr op...
> Dr. N. BEETS, blz. 16.

Als geleerde, en bijzonderlijk godgeleerde mannen, elkaâr openlijke, dat is: in den boekhandel verkrijgbare quasibrieven schrijven, moet daardoor de openlijke opmerkzaamheid worden opgewekt; er moeten goede en gegronde redenen bestaan, waardoor de geleerde mannen, altijd tegen wil en dank, tot die openbaarheid worden gedreven; er moeten magtige stemmen zijn, die hun alzoo toeroepen: - gij zult uw brief (?) niet over den post, beleefdelijk gefrankeerd, aan den broeder of ambtgenoot zenden, maar over de drukpers, het publiek betaalt in massa het porto, waarbij de boekhandelaar gewoonlijk niet het minste voordeel heeft. - Dergelijke openlijke correspondentie boeit de aandacht en wekt den leeshonger op, vooral - zoo boos is 's menschen hart van nature, en geneigd om den naasten te haten - vooral, omdat men hoopt, op die publieke wijze, zich aan personaliteiten - horreur! - te vergasten, en te zien, met echt Nederlandsch - leedvermaak, - op welke wijze de geleerde heeren elkaâr de ooren wasschen; - want dat vinden de vermaledeide Adamskinderen, helaas! aardig, en beginnen er later over te spotten!

Intusschen zien wij, dat broeder Beets broeder Spijker - wij leven in een tijd van verbroedering, bovenal op eene

predikanten-vergadering - zeer beleefd en minzaam aan boord komt, met een vredespijp, niet met een enterhaak in de hand. - Broeder Spijker had zich in het Christelijk maandschrift eenigzins eigenaardig over broeder Beets uitgelaten; volstrekt niet als een geharnast tegenstrever, maar zoo als wij uit den openlijken brief opmaken, - aan ons allen, die lezen en betalen kunnen - gerigt, met '*ietwat ironie*' - Die ironie, hoe onschuldig en vreemd van alle persoonlijke veete, schijnt aan broeder Beets eenigzins al te ironisch voorgekomen te zijn - en de eene broeder betaalt nu den anderen met gelijke munt: - daarin ligt niets, dat tegen Gods gebod, of de goede zeden strijdt, - en echte, degelijke, Platonische ironie, is zoo zeldzaam en kostbaar, dat we er inderdaad naar verlangen, in onzen flaauwen leeftijd. - Wij laten het stuk van broeder Spijker onaangeroerd, en verwijzen den weetgierigen lezer naar het Christelijk maandschrift, - en het opstel van den Amsterdamschen prediker: 'Een woord over schoolonderwijs, in verband met het onderwijs der kerk.' - Er ligt, als wij wèl gelezen en verstaan hebben, in den openlijken brief van Dr. N. Beets aan den ambtgenoot, een onmiskenbaar gevoel van meerderheid en overwigt opgesloten en geopenbaard. - Wij hooren hier een broederlijken voogd, die met de beste bedoelingen zijn pupil een weinigje teregt zet, en zich tamelijk gevoelig toont over de 'ietwat ironie,' - en toch - broeder Beets meent het waarlijk zoo goed met alle broeders in de predikantenvergadering, die, zoo als hijzelf mededeelt, hem zoo vertrouwelijk van alle zijden noemen: *broeder Beets!* - Later, zekerlijk, komt een *ander* broeder, die over het Christelijk onderwijs - wat-onchristelijk redeneerde, in een ander licht; maar dat schaadt niet - altemaal broêrtjes!

De briefschrijver heeft intusschen grieven, ja waarlijk grieven, tegen den ambtgenoot, en daar houdt de ironie op. - Broeder Beets staat voor broeder Spijker met een ernstig, maar toch nog al minzaam gelaat, heft den vinger dreigend omhoog, en vraagt, blz. 7: 'Wat hebt gij gedaan?' en broeder Spijker herneemt: 'Gij hebt niet naauwkeurig genotuleerd' - dat geldt nu, buiten den broeder - den sekretaris Beets. - De aangeklaagde verdedigt zich manhaftig en meesterlijk, blz. 9-13. Hij geeft ons een leerzaam tafereel van al de bezwaren en gevaren, aan een predikanten-vereenigings-sekretariaat verknocht, waar de sekretaris zelf mede spreekt, - hij overtuigt ons, dat men juist omgekeerd heeft geoordeeld, blz. 10: 'voortreffelijk werk - volkomene objectiviteit - snelschrijvers-talent - daguerréotypische getrouwheid.' - Wij kunnen hier geene beslissing geven, maar gelooven met den heer Beets, dat het verbazend moeijelijk is, om, onaangezien alle klinkende loftuitingen, een volstrekt onpartijdig en getrouw verslag te leveren van de speeches in eene predikantenvergadering, ja dat er nog dikwerf, van deze zijde, meer of minder gegronde grieven tegen alle broeders sekretarissen zullen ter tafel gebragt worden, en dat het hoogst wenschelijk ware, tot heil der predikanten-vergadering, om werkelijk een notulen-machine, een schrijf-telegraaf, een expresselijk gekozen snelschrijver te bezoldigen en aan te stellen, waardoor alle min of meer gebrekkige aanteekeningen, - 'al grijpt men terstond naar het potlood' (potloodschrift wordt ligtelijk uitgewischt) in het vervolg onmogelijk waren. O! mogt men bij de eerstkomende vergadering tot zulk een besluit kunnen komen!

Nogmaals plaatst broeder Beets zich voor broeder Spijker, en zegt nu, ruim zoo ernstig - de dreigende vinger is altijd opgeheven: - ‘Ik ga u iets zeggen, dat u verbazen zal, - het ergere u niet’ (blz. 13). - Nti zal het spannen, vermoeden wij - als geleerde heeren elkaâr zullen doen verbazen - o wee! dan riekt het reeds naar den mutsaard. - Waarover moet broeder Spijker tegen wil en dank verbaasd worden? - Over de *nederigheid*, ja over de zelfverloochenende nederigheid van broeder Beets! - *dat* hadden we niet gedacht. - Een Christelijk broeder is immers nederig van hart, en draagt zijn kruis, en kruisigt alle eer- en roemzucht?

Broeder Beets wil maar volstrekt niet in broeder Spijker zijn' lofredenaar zien - en daarover moet de laatstgenoemde zich nu verbazen: - ‘uwe welmeenendheid laat mij, of maakt mij ijskoud’ (dat is eene miserabele broederlijkheid - die zoo op eenmaal ijskoud wordt) ja nog meer, broeder Beets is er door ‘verschrikt’ geworden. (zie blz. 13) - Broeder Spijker had nooit, nooit moeten spreken van Hildebrand, liefelijker, humoristischer gedachtenis, en niet over den talentvollen lofredenaar op Paulus - en vooral niet over broeder Beets, als den ‘talentvollen dichter’: - *die* taal is voor broeder Beets als een ijskoud stortbad geweest - 't was eene onvoorzigtigheid, en de geïncrimineerde was er door verschrikt. - Hoe is zoo iets mogelijk, vragen we allen, en wenschen toch te weten, *waarom* de gevierde letterkundige landgenoot alzoo protesteert, om een talentvol dichter genoemd te worden? - Ja, ja! dat wordt een zielkundig vraagstuk, - we zouden het wel kunnen beantwoorden, maar als we, in alle welmeenendheid, den bal eens misslaan, - dan ware het mogelijk dat broeder Beets daardoor nog eens ijskoud werd gemaakt - en dat is voor warme, vurige gestellen, gevaarlijk. - Wij zouden kunnen vermoeden, dat juist de hevige schrik en schok hier is ontstaan, *niet* wegens de incriminatie en beschuldiging van letterkundige verdienste in het algemeen, maar omdat ze juist bepaaldelijk uit de pen van *broeder Spijker* is gevloeid, en *daardoor* de objective, voor eene subjective voorstelling plaats maakte; - maar om 's hemels wil! houdt dat, waarde lezers! om de ijskoude van broeder Beets niet tot en onder het vriespunt te brengen - voor een bloot vermoeden - en voor niets meer.

Broeder Beets heeft, buiten en behalve de onvoorzigtigheid en de schrikbarende aantijging, dat hij een ‘talentvol dichter’ zoude zijn, andere grieven - ze worden zelfs in een dichterlijk beeld voorgesteld - blz. 16: ‘te vergeefs tracht ge (o broeder Spijker) mijne dichterlijke krans, door mijn doctoraal diploma te overschaduwen.’ - Menschen, menschen! wat moet broeder Spijker boosaardig, en broeder Beets scherpzinnig zijn, om daarmede kwaads te stoken of daarin iets kwaads te vinden! Als wij dat alles in koelen bloede lezen, zijn wij ten einde raad, - broeder Beets wil niets van den dichter weten, en broeder Spijker wel - hoe zit dat in elkaâr? - Welligt dat de laatstgenoemde wat veel dichterlijks, als een ellendig overblijfsel van den ouden mensch, bij den ambtgenoot meende te ontdekken, en dat aanwees - maar dat mag en moet men nooit doen - dat doet het bloed bevriezen - summa - onze land- en tijdgenooten zullen zich wel moeten wachten, om voortaan ooit of ergens aan den talentvollen dichter te herinneren - dat is uit den Boozen - en de heer Beets verdraagt dat niet langer, vooral niet van een ambtgenoot. - Als de dich-

ter, wiens werken toch nog ondanks hemzelven op hooge waarde geschat worden, eens dood is, dan zal men hem nevens den doctorshoed, ook den dichterlijken krans weder veilig mogen aanbieden, en hem nu uit barmhartigheid voor zijne ‘kommervolle positie’ (blz. 17)rust laten.

Wij gaan verder. - Broeder Beets blijft beweren, dat hij zich, over het Christelijk onderwijs sprekende, geheel op het gebied der werkelijkheid bevond, en dat zijn bepaalde wensch, om Christelijke scholen te zien, volstrekt niet fantastisch was, - en broeder Beets is zoo geweldig bevreesd geworden voor alle fantazie, op dat gebied, dat wij schier medelijden met hem zouden krijgen: wij zullen daarom als tegenhanger van zijn geliefkoosd woord - *orthodoxophobie* - hier bijvoegen - *phantasiephobie!* - Broeder Beets gaat voorbij, schrijft hij, wat zekere andere sprekers hebben gezegd, in betrekking tot het Christelijk onderwijs op de school - die zekere sprekers worden *niet* genoemd - maar daar moet er één geweest zijn - o die fantast! - welke zich, in de ‘doodbedaarde predikanten-vereeniging’ door verontwaardiging voelde overweldigd, en eindelijk uitriep: ‘ik weet niet wat men toch drijft’, - die heeft durven gewagen van muzijk- teeken- en danslessen, die met gebeden werden aangevangen’ - nu dat heet eerst teregt overdrijving, en eene dubbele dosis - ironie.

De openlijke brief van broeder Beets wordt nu, blz. 27, meer exegetisch, opheldernd, meer toelichting van het hangende geschilpunt. - Waarom worden de lieden zoo uit hun centrum gerukt, als het geldt de behandeling van het Christelijk schoolonderwijs? - de schrijver lost dat vreemd verschijnsel op, door ons te overtuigen: ‘dat de menschen hier bijna allen te gelijk - dwaas, half dol en vol impieteit worden - zij worden verbijsterd,’ - zij zien visioenen, en wat al meer. - Zoo iets moet dus wel bij den heer Beets hebben plaats gevonden, terwijl andere meer bedaarde, minder dichterlijke (o wee! daar is de zonde weder!) lees: ‘minder wetenschappelijke’ menschen, die verbijstering en dien ‘ontzettenden donderslag’ dat ‘oorverdoovend geraas’ (blz. 28) niet gewaar werden, - en nu, waarde lezer, als ge niet met een groot genoegen het tafereel van eene Christelijke school met keurige verwen geschilderd, zult lezen, blz. 29-32, dan hebt ge geen smaak, geen gevoel - alleen *die* bladzijden zijn den geheelen brief waardig - daar is (vergeef ons de zonde!) Hildebrand weder, daar schetst en teekent hij, als een meester, - 't is een klein dichtstuk (andermaal: vergeving!) de schrikbeelden van Christelijke scholen staan daar zoo curieus en geestig u voorgesteld, dat ge bij deze bladzijde, zoo als de sekretaris bij de predikantenvereeniging, met uw potlood gereed staat, om hier aan te teekenen, met een dubbel groot NB! NB! - Intusschen vreezen we altijd, dat als broeder Spijker, of andere boosaardige, onvoorzigtige broeders, die voor den voogd verschijnen, die tooneelen zullen lezen, dat ze dan alweder zullen zeggen: - maar 't is toch ook hier weder verbazend dichterlijk, en iet of wat ironisch-overdreven, en dan komt de gevaarlijke ijskoude weder, waarvoor wij den warmen broeder zoo gaarne wilden bewaren. - Nu beweert broeder Beets, dat er bestaat eene zekere kwaal: *orthodoxophobie, regtzinnigheidsvrees* - en hij heeft volmaakt regt - en is hier althans geen dichter, maar een menschkundig opmerker, - dat er bij bedaarde, doodbedaarde, aan ondervinding en Chris-

telijken zin rijke mannen en predikanten eene vrees bestaat - een φόβο□ -- voor datgeen, wat velen thans *als* regtzinniglieid aanbieden en aanbevelen, dat is gewisselijk waar, en 't is tevens zeer goed; - dat deze vrees zich niet onbetuigd laat, en menig krachtig woord en nadrukkelijk vertoog uitlokt tegen eenen overpietistischen, mystieken geest, die het waarachtige en werkzame Christendom verkracht en ondermijnt - is allergelukkigst; - dat die orthodoxophobie door geleerde en wetenschappelijke mannen luide wordt verkondigd tegenover de voorstanders van menschelijke geloofsbelijdenissen, die voortdurend getoetst, ontleed, bestreden en gezuiverd worden, is een heerlijk teeken des tijds - en dat zeer velen *alles* niet voor *regtzinnigheid* gelieven aan te nemen, wat men daarvoor links en regts uitvent, te koop aanbiedt, of wel zeer onbeschaamd opdringt, - dat is zoo gewenscht en noodzakelijk, dat we schier zouden uitroepen: '*Leve, leve de orthodoxophobie!*' - Evenzoo, dit spreekt van zelfs, zoude men van eene *photophobie* of *lichtvrees* kunnen spreken, bij die personen aanwezig, die opzettelijk alle ontwikkeling en vooruitgang op het gebied der godgeleerdheid ontwijken, en zich schuil houden, niet achter den *folio Bijbel* van broeder Beets (blz. 29); maar achter de *acta synodi Dordracenae* (blz. 31): dat het dáár nog altijd tamelijk duister is, en de schaduw daar vele zaken zeer onduidelijk of verduisterd en wonderbaarlijk doet aanschouwen, zullen die heeren wel gelieven toe te stemmen, niet als ze de predikantenvergadering te Amsterdam bezoeken, maar wel als ze hier en daar, in de Hervormd-Gereformeerde-afgescheidene kerkgebouwen, eene echte Dordsche leerrede aanhoorden.

Broeder Beets heeft wederom volmaakt regt, als hij beweert, dat men zich hier schrikbeelden vormt van zuiver kerkelijke scholen - alle weldenkende verstandige en meer of min dichterlijke mannen zijn het eens, ook met broeder Beets, dat hier eene allernoodlottigste toekomst zoude bereid worden. De regtzinnige partij wil dat zekerlijk niet - ze wil voor als nog geene on-zinnige partij worden: - de heer Beets springt voor haar in de bres, en tracht de geweldige orthodoxophobie zoo spoedig mogelijk te wijzigen - hij heeft een honigkoekje gereed, - hij bewijst en beweert ('t is meermalen gelijkluidend) dat het hier alleenlijk om een zuiver Christelijk onderwijs op de school te doen is - geene dweepzucht, geen blind drijven van leerstellingen, dat de kinderen zeker in den grond zoude bederven, zoodat ze niet als lieve gehoorzame kleinen, van de school naar huis, maar als kleine Dordtenaars en Bogermannen, met benaauwde gezigten en gedrukte zielen, vice versâ, zouden wandelen; - daartegen verzet de heer Beets zich zeer nadrukkelijk, en toont, dat hij evenzoo min aan de *orthodoxophobie*, als aan de *photophobie* - beide zeer lastige kwalen - onderhevig is; - hij betuigt dat, aan het einde van het openlijk schrijven, zeer plegtig, blz. 46: 'Ik verlang geen partijschool; ik verlang geen dogmatische school; ik verlang geen "overdrijving van christelijke vormen;" ik verlang geene opvulling van de teedere hersens der jeugd met groote woorden, noch anticipatie op de ontwikkeling van het kinderlijk hart met overdaad van gemoedelijke redenen; ik verlang geen misbruik, ik verlang geen onhandig gebruik van den Bijbel op de school, zoo min als in de kerk, zoo min als in het huisgezin; maar ik verlang den Bijbel, gelijk in de Kerk, gelijk in het huisgezin,

zoo ook in de Protestantsche school, op zijne eigene natuurlijke plaats.'

Nu, bij alle verstrekene of toekomende predikanten-vergaderingen! bij alle mogelijke orthodoxophobie! - wat kan men na *dit* uitgedrukt verlangen van den broeder Beets meer verlangen? Hij wijze ons en allen, die het Christendom opregt liefhebben, hij wijze ons nu aan de juiste en geschikte wijze, hoedanig de Bijbel op de Protestantsche school moet gebruikt, verstandig, niet onhandig, en helpe ons voort, opdat we met hem geheel op het gebied der werkelijkheid blijven.

Neen, neen! nu is het duidelijk, de heer Beets wil geene kerkelijke scholen, - dat is reeds veel gezegd; - wij danken hem uit veler naam voor die mededeeling - hij is geen bedorven man, - hij ligt daar niet neder op den grond, geveld door broeder Spijker - de broederhand rigt hem vriendelijk op, neemt hem het stof van het kleed - hij is weder opgerezen en staat op de beide voeten - de ijskoude is ook al wat gebeterd, en zeker reeds overgegaan in de vriendelijke levenswarmte, waarmede de broeders, in en buiten de predikantenvergaderingen, elkaâr begroeten, en de hand reiken - om het rijk Gods in geest en waarheid op te bouwen. - Zoo zij het!

SINCERUS.

Na den afdruk dezer bladen is den steller de 'Memorie van Toelichting enz.' ter hand gekomen; terwijl hij voorloopig daarheen verwijst, wordt welligt later de gelegenheid gevonden, om meer bepaaldelijk daarop de aandacht te vestigen.

Is beschaving zedelijke kracht?

Vanwaar, o mijn vaderland! u die kalmte en rust, terwijl elders oorlog en bandeloosheid armen en rijken verbittert? Wat is uw bolwerk, dat den vloed der golven terughoudt, die u omstuwen? Vanwaar, o Nederland! u die kracht?... Beschaving is het antwoord, en wij herhalen het; maar dat woord wordt zoo dikwijls tot een dekmantel van onbeschaafdheid gebruikt. Het fluweelen kleed en gouden borduursel bedekt voor den mensch wat er onder verborgen is. Welsprekendheid en een bevallig uiterlijk wordt doorgaans naar den maatstaf der wereld afgemeten, een maatstaf, die ons het eene uur den man leert huldigen, over wien wij weinige oogenblikken later het: weg met hem! uitroepen. Vanwaar dan, o Nederland! kracht, om duurzaam staande te blijven, terwijl het om u brandt en woedt? Kunsten en wetenschappen brengen wij van heeler harte onze hulde, en wat men gewoonlijk beschaving noemt juichen wij toe, dewijl het ons leven vervrolijkt en onze genoegens veraangenaamt; maar de ondervinding wijst ons op zoo vele vernuften van ons geslacht, en wij zwijgen waar men den wijsvinger op de letteren zet: het zijn sterke beenen die de weelde kunnen dragen. Ja, er zijn er onder ons, die zich door den wierook niet laten verblinden, noch betooveren door den lof die hun toegebragt wordt; maar het zijn slechts enkelen in vergelijking van hen die op het beschaafd wereldtooneel te huis behooren. - Zietdaar den man, die het verbond der vriendschap heeft gesloten met al wat beschaving genoemd wordt en

zich den toegang tot hare kringen geopend ziet. Treurigheid plooit zijn voorhoofd niet, en de geest, die tot vreugde schijnt geschapen, trekt allen tot zich door het gelaat, dat voor elk eenen vriendelijken blik heeft. Al wat hem drukt weet hij voor de eenzaamheid te bewaren, en arm en rijk, vreemdeling en nabuur, beijvert zich hem te naderen, om nog een hozanna te plaatsen in den stralenkrans der eer. De liefde klopt aan zijne deur, hij schuift de grendels af en zij vindt er een geopend oor voor hare klagt, een geopend oog voor hare tranen, een helpenden handdruk waarvoor hij niets verlangt dan den naam '*menschenvriend.*' In alle rigtingen zendt hij zijne stralen uit, en terwijl het ligchaam krachtig is, beijvert zich de geest om de heideplanten der onverschilligheid zijnen kweekhof te ontrukken en er de liefde voor te plaatsen. Ja kon het zijn, hij zou een gouden hoofdsiersel verlangen, waarop met gouden letteren '*liefde*'. te lezen stond. In de buurten en wijken der stad kent men hem, en op de straten hoort men gewagen van eene troostende liefde en helpende mededeelzaamheid. Op het gepolijst wereldtooneel voelt hij zich te huis en waar het noodig is kan hij kruipen om te heerschen, terwijl hij den trots daar tegenover plaatst die weêr oprigt wat zijne buiging neêrwierp. Voor al wat edel en goed is kan hij leven en werken. Een liefelijken lentemorgen ziet hij opgaan boven zijn hoofd, waarin hij de rozenknoppen reeds ziet uitbotten die hij in den zomer zal uitreiken, en waarvan men hem een eerekroon vlechten zal. En terwijl het geweten hem den onbedriegelijken spiegel der zelfkennis voor oogen houdt, waar, op het hoofdsiersel zijner beeldtenis geschreven staat: 'hoogmoed komt voor den val,' houdt de verduisterde rede het kunstglas in handen, dat hem een beeld toont met nedergebogen hoofd en droeven blik, dat met verachting ziet op al wat het leven vervrolijkt, dat in de bloemengaarden des levens de rozen voorbijgaat, om de doornen te zoeken. Hij wordt gestoord in zijne gepeinzen. Dáár vloeit hem te midden een er beweldadigde menigte het: 'eere!' en 'dank!' toe; hij is verzoend metzichzelven, want de eer is hem noodig om harten en huizen voor zich geopend te zien, en de dank is de vrucht zijner daden. Het is gebrek aan verlichting en beschaving zegt zijn verstand, dat den dweeper met den krans der vroomheid siert en het hart sluit voor de vreugde die ons gemoed vatbaar maakt voor al wat schoon mag genoemd worden. Liefde voor kunst en wetenschap doet zijn hart weêr vrolijk kloppen, de vreugde staat buiten de deur en, beschaving! - beschaving voor allen! is op nieuw zijne leus. Hij spaart geene moeite, geen tijd, geen kracht en vindt aansluiting en zamenwerking Krankengestichten en armenzalen worden er opgerigt. Ouden en ouderloozen verzorgd; vreemdelingen geherbergd; naakten gekleed. Rijken en armen verbroederd, zoodat de laatsten vrede hebben bij de liefde, hun door de eersten toegereikt. Zijn naam wordt alom geroemd en geprezen, en op de gedenkrollen voor het nageslacht ziet hij denzelven gegrift. Hij droomt van zelfstandigheid en onafhankelijkheid, verheven boven de kleingeestigheid der menigte, allen buigen zich voor hem, voor wie zal hij zich buigen? hij is een man van beschaving....

Beschaving, een woord vol heil en zegen, maar helaas! al te dikwerf tot een dekkleed van zorgelooze ligtzinnigheid gebruikt. - Ziet, in de verlichte feestzaal is de vrolijke disch toebereid; boer-

tige scherts en een losse gezelschapstoon lieerscht er, en men behoeft niet te vragen, of die maagd daar ginds met het mirtekransje op de lokken gedrukt er zich te huis gevoelt. Woorden en manieren voorkomen de vraag, in welken kring zij gewoon is zich te bewegen. Zij wordt gevierd, geëerd, gevleid, zij is de bloem van het gezelschap. De muzijk roept tot vrolijken dans, en onder de eersten, die de beker der vreugde opnemen, telt men haar. Op het wetenschappelijk terrein toont zij zich geene vreemdelinge te wezen, aan toonkunst en zang heeft zij hare studie gewijd. Eene fijne beschaving, zegt men, zij is eene vrouw, die de wereld kent. - Zij, die bestemd scheen om in vergetelheid te leven, ziet zich den wierooklof der wereld toebrengen; de stralenkrans der eer wacht haar, en terwijl de mirtekroon, die haar siert, verwelkt, vlecht de wereld weêr eene frissche voor hare lokken. Maar, terwijl het: '*eere!*' haar luide toeklinkt, fluistert er eene stem in haar binnenste: 'Bewaar uw hart boven al wat te bewaren is,' daar glimlacht de wereld en spreekt van genot, toch geschonken om te genieten; van bekrompen verstand en gebrek aan ontwikkeling en beschaving; dáár ruischt de muzijk, daar wenkt haar de vreugde - Beschaving! wat biedt gij voor kracht tot de goede keuze?...

Wij dragen roem op een beschaafd Europa, en in ons Nederland roemen wij eene beschaafde natie, en toch letten wij op vreemde zeden en gewoonten, en de manieren van den vreemdeling bootst men na; en toch roemt men op eene fijnere beschaving en betere kennis, en staart met deernis op het land, waar de leuze van vrijheid den broeder in ketenen klinkt, en de broederschap het erfregt des broeders ontvreemdt. Vanwaar dan uwe beschaving, o mijn vaderland! dat u rust en kalmte schenkt te midden van beroering? Wat is uw bolwerk, dat den vloed der golven terughoudt, die u omstuwen?... Beschaving, is alweder het antwoord, maar het is eene beschaving die u eene eenvoudige woning binnenvoert, met naakte wanden en hooggewelfde bogen. Ook dáár ruischen de toonen der muzijk, ook daar galmen de liederen, maar het is de belijdenis van afhankelijkheid en de bede om kracht. Ook dáár staat een redenaar, op wien aller oog is gevestigd, maar het is: 'het zij verre van mij te roemen, dan alleen Christus en dien gekruisigd.' En de eere, die hij vraagt, is een dankbaar ootmoedig hart voor den Heer, Wien hij predikt.

Beschaving, ja, zij is het, die den mensch veredelt en gelukkig maakt. Maar het is geene beschaving *alleen* naar de wereld, zij vraagt meer dan deze. Het is de beschaving des geestes, wier wet de godsdienst, wier ideaal niet minder is dan - Christus. De godsdienst hare wet; - en die wet verbiedt niet het goede der aarde te genieten, indien ons de gaven den Gever maar nader brengen door een dankbaar Hem gewijd hart. De godsdienst; - en zij gebiedt niet aan het genot der wereld het vaarwel toe te roepen, om er eene treurige sombere eenzaamheid voor te zoeken, altijd gewijd aan zuchten en droeve gepeinzen - alleen, wie het zich onrein acht, dien is het zonde. Neen, zij gebiedt niet de doornen van het verdriet te zoeken, terwijl de zon vriendelijk wenkt tot blijdschap en geluk. Neen, haar Wetgever is ons voorgegaan, en heeft ons een voorbeeld nagelaten, opdat wij Zijne voetstappen zouden drukken. Hij kon vrolijk zijn aan den bruiloftsdisch, en zich gelukkig gevoelen in het midden

Zijner vrienden, maar als het hosanna Hem tegenklonk en het Gethsemané riep tot strijden, kon het eerste Hem niet betooveren om voor het laatste terug te deinzen, waar pligt en roeping gebood. Ziet, dat was beschaving, beschaving die zichzelve beschaafde en alleen boog voor God. Neen, beschaving is geene zedelijke kracht, zoolang zij in de school van Christus niet is onderwezen. Wel brengen wij onze wel verdiende hulde aan kunsten en wetenschappen, en wenschen den tijd onzer voorouders niet terug, schoon velen het met eenen glimlach beantwoorden wanneer er sprake is van vooruitgang; maar zedelijke kracht is eene beschaving, die alleen in de school van den Meester aller meesters wordt geschonken. Wel wijst de hedendaagsche beschaving den weg tot meerdere kennis en hoogere wetenschap, en kan zij er mede verbonden worden, mits men indachtig zij aan de woorden des Heeren: ‘Indien hand of voet of oog u ergert werp ze van u.’ Die hoogere wetenschap gebiedt niet, dat men den bruilofts-disch ontvliedt, en met gebogen hoofd en somber gelaat den levensweg bewandelt. Maar wel eischt zij, dat, waar genoegen en pligt strijden, men het eerste vaarwel moet zeggen om den tweeden aan te grijpen, al hangt hij ons ook een spotmantel om de leden en toont hij ons in het verschiet een kruis. - Ja, ik herhaal het: ware beschaving, beschaving die zedelijke kracht verleent, vindt men alleen in de leerschool van Christus. Neen, de toejuiching der menigte kon Hem niet tot hoogmoed voeren, en de vreugde en heerlijkheid der aarde kon Hem tot geenen voetval dwingen; en toch bestrafte Hij het hosanna niet noch de dankzegging der beweldadigden. En als het: ‘kruist Hem! weêrgalmt, en de doornenkrans Hem om de slapen is gewonden, staat Hij met opgeheven hoofd en kalmen blik. Dat is beschaving, zeggen wij, en de bede rijst op uit het hart:

Maak mij aan Uw beeld gelijk!

Indien datgeen, wat men in het gemeenschappelijke leven beschaving noemt, reeds zedelijke kracht was, voorzeker niet zoovelen zouden de slaven zijn van zichzelven. Ik wijs u op eenen Alexander den Groote, opgevoed aan het hof zijns vaders, den koning Filippus, uitmuntende in kennis en vlugheid, eenig in moed, vastberadenheid, onverzettelijkheid van wil, krijgskunde en dapperheid, onderwezen door den beroemdste en verstandigste der toenmalige wijsgeeren, Aristoteles, niet slechts in staat- en zedekunde, maar ook in de kennis der diepste verborgenheden, en toch een slaaf zijner hartstogten, die door onmatigheid en dronkenschap oorzaak was van zijne ziekte en dood. Plaats tegenover dien Grooten Alexander eenen kleinen eenvoudigen monnik, eenen Thomas à Kempis. Van geringe afkomst, onbekend *in* en *met* eene wereld, die voor Alexander had gebeefd, maar bekend met een landje, welks gangen en wegen voor Alexander nog verborgen waren. Alexander, door vorsten en volken gevreesd, die de wereld bijna doorkruist had, en toch vreemdeling was in dat kleine landje, dat men met de oppervlakte eener hand kan bedekken, maar waarin zich eene menigte ongemeten bergen en ongepeilde diepten bevinden: Thomas à Kempis, vreemdeling met de wereld, maar kenner in Alexander's vreemdelingschap, wachter op de verborgen paden, waar zoo menige vijand tracht post te vatten, wijsgeer in de verborgenheden van het hart. Alexander, opvolger van drift en wil waar eerzucht gebiedt; Thomas à Kempis, verloochenaar

van zichzelven, al is het op eene wijze, die wij in sommige opzigten met medelijden beschouwen. - Vanwaar die zedelijke kracht tegenover zulk eene zedelijke onmagt? Mijne verbeelding roept mij achttien eeuwen terug, en verplaatst mij op eene kleine plek gronds in Palaestina's dreven. Dáár ligt de beste der menschen krimpende van weedom, als een worm in het stof, het angstzweet parelt op zijn voorhoofd; maar weinige oogenblikken later rigt hij zich op en treedt krachtig en goedsmoeds het lijden tegen. Van waar, o lijder! U die kracht? Het antwoord is: Ik ontleende kracht van God. - Nog weinige dagen later en die zelfde lijder spreekt als overwinnaar: ‘Mij is gegeven alle magt in hemel en op aarde.’ Ziet, aan de voeten van dien Heer was het, dat Thomas à Kempis leerde, en zoo velen met hem, wat het zegt: ‘Verloochen Uzelven, neem het kruis op U en volg mij na’. Dáár en daar alleen, ontvangen wij de beschaving die wij zedelijke kracht mogen noemen. Dáár leeren wij, de eere Gods liever te hebben dan die der menschen, en dat de vriendschap der wereld vijandschap Gods is, zonder minachting van het goede dezer aarde. Dáaár leeren wij de deugd lief hebben; deugd - die bestaat in strijd - tot wier volmaking ons eene eeuwigheid is geschonken. Dat, en dat alleen is het bolwerk, dat bestand is en bestand kan blijven om de golven te weêrstaan, die van elders rondom ons klotsen. Deugd, die ons leert tegen onszelven te strijden, en tegen anderen alleen het wapen der liefde te wetten. Deugd, die het wezen is des Christendoms, omdat wij ze ontleenen van Hem, in Wien wij alleen volmaakte deugd kunnen aanschouwen.

M.B.

Amsterdam, 1852.

De Redactie vertrouwt, dat zij de aandacht harer Lezers wel mogt vragen voor bovenstaand opstel van de hand eener jeugdige landgenoote, aan wier leven vol liefde en Christenzin onze dichter Tollens trekken heeft ontleend voor het beeld van ‘de Pleegzuster.’

Letterkunde.

Legenden naar Joh. Gottfried von Herder, door R. Bennink Janssonius. Te Groningen by P. van Zweeden. 1852.

Toen Herder zijne verzameling van legenden uitgaf, had hij volkomen regt om te zeggen, dat de ridderboeken en legenden, die den bloesem en de bloem der menschelijke ontwikkeling in zich bevatten, met elkander zijn verdwenen. Hij rekende het noodig zich vrij te pleiten van den schijn, alsof hij den smaak voor en de ascetiek der legenden zou willen huldigen en aanwakkeren; maar hij meende evenwel tegen eene te groote miskenning en verachting der legenden verscheidene gronden te moeten aanvoeren, en, door dat schild beveiligd, zag zijne verzameling het licht. De tijden zijn niet dezelfde gebleven. Om niet te spreken van de romantische dichtschool, van een Schlegel enz., wijzen wij op het verschijnsel onzer dagen. In de vierde algemeene vergadering der katholijke vereeniging, in Duitschland gehouden, werd toch het besluit genomen: ‘Er moet eene katholijke maatschappij der kunsten worden opgerigt tot opwekking der katholijke kunst en poëzij in den ruimsten zin.’ Terstond werd eene commissie benoemd met den last om zich ten spoedigste met bekende dichters, kunstenaars en kunstkenners, en daarenboven met hooge kerkelijke personen, in betrekking te stellen.[1)] Men ziet dan ook, waarschijnlijk als een gevolg van dit besluit, in onze dagen de legendeboeken weder eene belangrijke plaats beslaan op de bibliografische lijsten, die in verschillende landen worden uitgegeven. Verscheidene onzer dichters begaven zich op het zoolang door onze letterkunde geschuwde gebied, en wij zien in jaarboekjes, in maandwerken en in afzonderlijke dichtbundels, de vruchten van dit streven. Aan de eene zijde heeft men over deze aanwinst gejuicht; aan de andere heeft men er zich over geërgerd. Wij voor ons meenen, dat er echter aan beide zijden overdrijving heeft plaats gehad; al valt het niet te ontkennen, dat de keuze, door sommige onzer dichters gedaan, weinig geschikt was om het vooroordeel tegen de legende, dat diep geworteld was, te overwinnen; de dichters mogen het dus aan hunne slechte of minder gelukkige keuze wijten, dat hunne proeven niet altijd met toejuiching zijn ontvangen. De andere partij, die haren afkeer van de legenden sterk uitspreekt, zou misschien niet om de haar aangebodene proeven het genre-zelf zoo luid hebben veroordeeld, indien de dichters den aesthetischen zin en het waarheidsgevoel niet te zeer hadden gekwetst. 't Is haar immers niet al te euvel te duiden, als zij waant dat dit onaesthe-

1) Kerkelijke Courant, 25 April 1851.

tische en onware een integrerend deel van het genre uitmaakt? Een fijne tact, een echt christelijke geest, een zuivere smaak, ziedaar de hoofdvereischten voor den dichter, die met gelukkig gevolg dat veld wil bearbeiden.

Wie ons de legenden voor geschiedkundige *waarheid* zou willen opdisschen, miskent den oorsprong der legenden en haren aard. Niet als geschiedkundige bewijsstukken werden zij gedacht, maar wel den volke voorgedragen met het doel om het te stichten, en de legendenboeken moeten derhalve beschouwd worden als stichtelijke geschriften, ingerigt naar den smaak en de behoeften des tijds, waarin zij werden opgesteld. Laat de kritiek het hare doen om het wezen van den vorm, de omkleeding en de versierselen van de gedachte of het feit, dat er in ten grondslag wordt gelegd, te scheiden, en wij zullen in menige legende eene schatbare bijdrage tot de kennis en waardering van den geest der eeuwen, die haar in 't aanzijn riep, van de dwalingen, van het bijgeloof en van de zwakheden der uit het Heidendom tot het Christendom pas bekeerde volken bezitten. Uit dit oogpunt wil Herder de legenden hebben bestudeerd.

Wat hij zegt van het *doel* der legenden, - wie erkent niet dat de spil, waarom het doel van zoovele legenden zich beweegt, de verheerlijking van ledigheid, aanbeveling van huichelarij, van afgoderij, van vrome domheid, van onnutte pijnigingen is? Maar het komt er op aan zich te verplaatsen in den tijd en in het leven dergenen, waarvan de legenden spreken. En zou het wel te miskennen zijn, dat men, uit dat oogpunt beschouwd, eerbied hebbe voor die ruwe en moeijelijke wegen, waarop de vrome eenvoud, die zich toen met weinige maar krachtige gedachten tevreden stelde, in het heiligdom van onverstoorbare gemoedsrust en zielesterkte geraakte, en moeten wij haar dien weg niet gunnen, ook waar wij een beteren kennen?

Het valt niet te loochenen wat er over de *voordragt of vorm* der legenden is gezegd, dat zij door het ellendige heen zijn verhaald en bezongen. Maar men verge niet van de dagen toen zij gewrocht werden, in stichtelijke boeken die uit de kloostercel uitgingen, den eenigen, klassieken stijl der beste schrijvers van Rome. Andere tijden, andere vormen! Er wordt in vele een populaire hartelijkheid gevonden, benevens een roerende eenvoud - en men vergete vooral niet, dat zij niet voor onzen tijd zijn geschreven. En daarenboven waarom zal men niet even goed, als de legenden bij de Grieken, waaruit zich de mythologie vormde, van de legende der middeleeuwen gebruik maken?

Van zulk eene beschouwingswijze doordrongen, gaf de groote Herder zijne legenden in het licht. Hij vreesde, dat zijn tijd ze niet zou willen lezen; maar terwijl hij zeide, dat zij dan even als zij, waarvan zij verhalen, begraven mogten worden, sprak hij 't vermoeden uit, dat zij misschien in een anderen tijd rijk aan vruchten zouden te voorschijn treden. Reeds zijn tijd heeft hem echter niet geheel misverstaan. De eenvoudige, onopgesierde toon, de reine gevoelens, de Christelijke denkbeelden, in een aan de stof geëvenredigden vorm voorgedragen, troffen en maakten indruk. De dichter verwierf den naam van in dit genre de baan te hebben gebroken. Geen Duitsche bloemlezing, waarin niet, onder deze dichtsoort, de eerste plaats aan verscheidene van Herder's legenden is aangewezen. Is het evenwel niet vreemd dat, in een tijd, toen men ten onzent zoo veel Duitsch las en de Duitsche letterkunde hier zulk

een grooten invloed uitoefende, deze meesterstukjes van den grooten man geheel onbekend zijn gebleven? En toch de uitgave was verre van ongepast, daar men hier geen verheerlijking van kluizenaarsdeugden, geen ziekelijk overspannen godsdienstig gevoel aantreft. Het is het Christendom, dat de wereld vernieuwt, dat in de wereld als een zuurdeesem alles doordringt, hetwelk in deze legenden wordt voorgesteld. Het is opoffering, liefde, staat, kunst, enz., dat werken, lijden, sterven leert. - Daarom ook zullen deze kunstjuweelen van den Duitschen dichter door alle eeuwen de proef doorstaan der kritiek, zelfs van de meest eischende, dewijl de kunst er naauwelijks in merkbaar is - een bewijs hoeveel kunst er aan besteed is, en wij danken den vertaler, die ons deze dichtstukken in onze taal te genieten gaf. Wie ooit eenig dichtstuk uit den vreemde vertaalde, zal bij ondervinding weten welk een wezenlijk moeilijke arbeid het leveren van eene *goede* overzetting is; maar wie ooit een blik sloeg in deze oorspronkelijke poëzij, zal de overtuiging bezitten, dat Bennink Janssonius in Herder's legenden even diep was doorgedrongen, als hij ze allergelukkigst heeft vertaald. De taak was moeilijk; en bij vergelijking zal men ontwaren, hoezeer de Hollandsche dichter er op bedacht was, dat hij iets ingewikkelds en duisters had weg te nemen voor den Hollandschen lezer, en zal men moeten bekennen dat de vertaling het oorspronkelijke overtreft - iets dat slechts van enkele vertolkingen kan gezegd worden. Waar men bij Herder soms wel eens moeijelijke constructies aantreft, en alom rijmeloos eentoonig daarheen vloeijende regels, heeft de vertolker gezorgd voor een bevalligen en gestadig naar den aard afwisselenden vorm, dien Herder naar ons inzien in 't Hollandsch zou hebben gekozen, indien Herder in deze dagen Hollandsch hadde geschreven. Wie er opgewektheid toe gevoelt vergelijke onderling het oorspronkelijke en de vertaling van: ‘De geredde jongeling,’ ‘De dappere,’ ‘De beêvaartgangster,’ ‘Het orgel,’ ‘Broeder en zuster,’ ‘De weêrgevonden dochter’ en hij zal, wij houden er ons van overtuigd, na de vergelijking onze uitspraak bijstemmen, en met ons den verdienstelijken dichter danken, dat hij velen te genieten heeft gegeven wat voor menig - al is hij ook nog zoo t' huis in de taal onzer naburen - niet zonder veel inspanning bereikbaar was. Wij noodigen den vertolker uit ons meermalen op even degelijke proeven zijner studie te onthalen. Hij zal ook op die wijze zeker medearbeiden aan de uitbreiding van het rijk van licht en waarheid, en men zal hem niet behoeven te vragen wat Herder ten slotte van het voorberigt zijner legenden schreef: ‘Musz das schöne blos nutzlos seyn? Kann es nicht auch stärkend, erquickend werden?’

Twee sprekers in het instituut te Parijs, 5 Februarij 1852.

Redevoeringen van de heeren de Montalembert en Guizot. - Naar het Fransch, door M^{r}. A. Kruseman.

Redevoeringen! wonderbaarlijk, allesomvattend woord, dat schier onbegrensd is, en aan een heirleger van begrippen vrijen intogt verleent! Redevoeringen! de pligt, de behoefte, de eisch, de wensch, het dagelijksch brood dezer eeuw, de personificatie in woord en klank van den spreker, de bloemen- en vruchtententoonstelling van den geest, de akrobatische vertooningen der kunst, de telegraphische mededeelingen op het gebied der ‘fraaije kunsten,’ en meer bevallige wetenschappen. - Redevoeringen! het summum jus, het jus pontificale van den geletterde, die van de stille schrijftafel naar een spreekgestoelte wordt heengedreven en -gejaagd, en zich moet onthullen, zoo als de standbeelden van Willem I, en Willem II, en Rembrandt, - waar is de gecultiveerde Staat zonder behoorlijke redevoeringen? - Als ge de lijn trekt, en om ergens te beginnen - hier aanvangt bij de Nut-departements-vergaderingen te Sloterdijk of Nieuwer Amstel, en eindigt bij de redevoeringen door de twee helden en herauten van hunnen tijd, de Montalembert en Guizot, dan hebt ge nog niets meer dan een begin en een einde, - maar wat daar tusschen in ligt - 't is onafzienbaar! - Alles wat een mond heeft, en een verstand, en een paar armen om gebaren te maken, alles wat eenigzins denken, en stellen, en corrigeren kan, valt onder het opperheerschend gebied der redevoeringen, of verhandelingen, of speeches - van de bedsermoenen tot aan den parlementairen heirtogt van d'Israeli, in het parlement, is alles sprekend en zich in en door het woord openbarend. - Inderdaad eene eindelooze, eene schier alomtegen woordige menschenopenbaring. - Wij gedenken niet eens aan de meer officieele, aan de ambts-redenaars, die hun leven uit- door- en af-spreken, aan de predikers, de advokaten, de leden der kamers, aan de conservatieven en liberalen op den kansels, op of nevens de tribune, - deze heeren zijn, faute de mieux, gehouden en gebonden om in ongebonden stijl hunne auditoria te binden; sprekers, niet altijd van nature, maar toch om den broode, die somtijds de luchtscheepvaart der improvisatie beproeven, veel meer behoeven, en meest altijd ongedeerd op aarde nederdalen, vooral, als de beveiligende liefdearmen van toegevende hoorders hen behoorlijk zacht opvangen, bij het gemis der ontvlambare gas-stoffen.

Men heeft zooveel voor en tegen de redevoeringen en verhandelingen gezegd en geschreven, dat de zaak er eindelijk geheel door is verward geraakt, zoo als dit gewoonlijk gaat, wanneer men zeer lang, over ééne zaak, pro en contra, handelt, en de arbitrage nog niet is aangemeld of afgewezen wordt. Wij blijven intusschen gelooven, dat zoolang er menschen op aarde zijn, die met andere menschen in betrekking komen, de stellige behoefte aan redevoeringen zal erkend en toegestemd worden, en elk jaar, vooral elken winter, de brave, welmeenende, nederige

of verwaande sprekers, als de rustende schutterij in de heel of half geleerde wereld, in de wapens zal geroepen worden om het oude molenrad der redevoering aan den gang te houden, ‘semper ab integro’ - altoos weder van voren aan!

Hoe geweldig sterk de persoonlijkheid van den redenaar op den voorgrond komt en staat, is al te wel bekend - de naam van den spreker, waaronder men, als met één oogopslag, zijne kleur, zijn talent, zijn stijl, zijne welsprekendheid - ziet - verzekert hem van de toestemming der hoorders als bij anticipatie, - de redenaars varen immers onder verschillende vlaggen. In elk land, dat eenigzins gecultiveerd is, bestaat eene zoodanige eigenaardige vlaggen- of seinkaart, waaraan men de schepen en de vloten kan herkennen. - Dat hier somtijds onder vreemde vlag gevaren wordt, ligt in den aard der zaak, en dat menigeen, die geene eigene vlag heeft of durft te ontplooijen, van A., B., of C., - het ‘veelkleurig wapperend dundoek’ leent, kan niet anders in de bestaande omstandigheid - en dat schaadt ook niet; want onder deze of gene vlag moet men toch verschijnen: en kan niet meer kleurloos blijven: - de naam van den spreker moet daarom altoos voorop, en vooraf bekend. - Als men in eene staatkundige of geleerde vergadering volstrekt niet wist, niet vermoeden of gissen kon, wie zal - optreden - (dat is vertaald - wie zal opspreken) - ware die onzekerheid voor den gevoeligen en weetgierigen mensch al te pijnlijk, te ondragelijk, te benaauwend: - een blik in een herfstnevel - daarvoor zorgen de wijze, menschkundige besturen: - de zoogenaamde rooster, de lijst der spreekbeurten, - de biljetten, die ten minste acht dagen voor de leesbeurt worden bezorgd, - de advertentie in de couranten, - is dat alles zamengenomen niet een treffend bewijs van menschenkennis en van menschlievendheid van de zijde der besturen? Is dat niet een wegwijzer, wTaarop naam en persoon u als uit de verte leesbaar begroet, opdat ge nu weten kunt, - wie er aan de beurt ligt? - om die reden is de vergelijking niet dadelijk af te wijzen, welke men heeft meenen te moeten maken, tusschen een dagelijks vernieuwde spijskaart van de restauratie, en een rooster vol sprekersnamen: - verschil van spijzen en schotels, met meer of minder aanlokkelijke titels, stevige voedzame kost, versnapering en dessertschaaltjes - inlandsche kost - versche groenten of ingelegde winterspijs, - men kome en kieze - ook het betalen behoort er bij, zoowel aan de eene als aan de andere zijde.

Wij namen de vrijheid den welwillenden lezer deze hand vol opmerkingen, die hijzelf reeds honderdwerf maakte, zonder de moeite te nemen, die op te teekenen, aan te bieden, waar we onze blikken eenige oogenblikken wenschen te vestigen op een tweetal te regt bekende, beroemde en gevierde redenaars en staatkundigen, eigendommen van het gistende en woelende Frankrijk, mannen van letteren en welsprekendheid, beide, als de constellatie van Saturnus en Jupiter, tot elkaâr gebragt aan den sterrenhemel van het Fransche Instituut; vereenigd als tot ééne constellatie; verbonden om later weder elk de afzonderlijke baan te bewandelen - twee der voorvechters van de legerafdeelingen, welke zij aanvoeren, en die zich hier ontmoeten op het stille en kalme en bloemrijke veld der wetenschap. - De eerste, de heer de Montalembert, die zich presenteert - en naar oude en bepaalde gewoonte zijn' voorganger, wiens plaats - men zegt hier stoel -

hij inneemt, moet herdenken - de tweede, die bij de receptie den aankomeling begroet en hem op den ledigen stoel plaatst, - dus in zekeren zin repliek en dupliek. Hier is echter nog meer dan eene bloote nommerverwisseling - de levende de Montalembert is wel degelijk gehouden om over den overleden heer Droz te spreken, en kan er niet buiten, hij heeft in de eerste plaats met den dooden broeder te maken, dat is: over hem te spreken, en in deze, dikwerf netelige, positie, komt hem later de tweede spreker ter hulp. - Als wij niet te stout schreven, zouden we kunnen zeggen: de schim van het ontslapen lid des Instituuts wordt, even als de geest van Banquo, opgeroepen, en stelt zich tusschen den plaatsvervanger en zijne partij, om dan, als alles in de behoorlijke vormen is afgeloopen, zoo als Shakespeare zegt, weder te maken zijn: *exit!* - Door dezen vorm, uit den ouden tijd, wordt de vorm en de inhoud der intreerede beperkt, gewijzigd, aangewezen: - men schijnt zich daaraan niet te kunnen, te willen, te mogen onttrekken - 't is ook in zekeren zin beleefd en welvoegelijk om den goeden en geleerden vriend, wiens stoel, - wij zouden kunnen zeggen: *nog* bijna *warm* - men in bezit zal nemen, een paar vriendelijke woorden in het graf na te roepen, en dan plaats te nemen, alsof men sprak: - met uw verlof, ik zal nu, wettig gekozen, hier maar gaan zitten, gij hebt nu afgedaan, maar we zullen u eerst betamelijk voor uwe zorg, moeite, verdienste en wat er meer is, bedanken, en wel op eene zeer welsprekende wijze - in de hoop, dat men ons later evenzoo behandele, alles volgens de Evangelische spreuk: ‘Wat gij wenscht dat de menschen u doen zullen, doet hun ook alzoo.’ In het beschaafde en welopgevoede Frankrijk zoude het annulleeren van een dergelijk instituut-compliment immers volstrekt ondenkbaar zijn?

Wij bevelen den weetgierigen en smaakvollen lezer (en daartoe behooren allen die Tijdschriften lezen) vooral aan, om het welgeschreven en belangrijk voorberigt van den vertaler te lezen, en zich dáár als aan zijne hand in de zaal van het Instituut te Parijs te orienteren, - de bijzonderheden, die bij deze receptie hebben plaats gevonden, worden u dáár beknopt en aanschouwelijk voorgesteld, - gij ziet de heeren komen en zich hier en daar heen begeven, waar ze behooren; de ridderteekens van den heer Guizot, de heer Montalembert, zonder decoratie, met grijze handschoenen, - gij treedt mede binnen: - ginds de geletterde wereld, daar de prinses Mathilde, en verder mademoiselle Rachel - en gij behoudt voor uw plaatsbiljet uwe 100 of 120 francs in den zak - daarvoor zult ge den wakkeren vertaler moeten danken - eindelijk verrijst de heer de Montalembert ‘ontvouwt zijne reeds gedrukte aanspraak, en leest die met voorovergebogen hoofd en ongestadigen blik voor.’

Verbazend moeijelijk zoude het zijn om eene eigenlijke schets van *deze* redevoering mede te deelen: zij bevat 59 bladzijden druks, en is er niet op aangelegd, om eigenlijk geëxcerpeerd te kunnen worden. - Zoo iets gaat beter met sommige der latere preken of leerredenen, die in gestadige drievoudige op- en afklimming, de drie verdiepingen dadelijk laten zien, en waar men slechts de trappen behoeft op te klimmen, om het ameublement, meer modern of à la renaissance, te beschouwen en te inventariseren. - De heer de Montalembert blijft

in zijne uitvoerige rede aan zijne verpligting tegenover den ontslapen Droz, en tevens aan zijne eigene beginselen getrouw; een krachtig, nadrukkelijk woord opent de levensbeschrijving van zijn voorganger: de keuze op hem gevallen als lid van het Instituut, was ‘de eenige (de eenigste) verkiezing waarvoor ik ooit moeite deed, en de eenige onderscheiding, die ik reken in mijn leven ontvangen te hebben.’ (blz. 3.) Zietdaar een woord dat weegt! Er ligt immers iets bekoorlijks en weldadigs in de gedachte of in de waarheid, - dat het Fransche Instituut, het pleeg- en schootkind van Richelieu, ondanks de staatkundige stormen is blijven bestaan, en niet is gesloopt geworden, waar zoo menige sterke vuist, met ijzeren moker gewapend, oude en nieuwe instellingen heeft vergruizeld, - de bloemengaard heeft menigen orkaan doorgeworsteld, en geene roekelooze hand, met keizers- of koningsstaf gewapend, heeft het nationale eigen- en heiligdom aangetast; - men zoude, als het hier nog noodig ware, uit *onzen* leeftijd een geheel *tegenovergesteld verschijnsel* kunnen aantoonen, maar laat ons geene heete tranen meer doen stroomen - brisons là-dessus! - Gelukkig, in zekeren zin, voor den beroemden eersten spreker, dat de levensloop van zijnen wetenschappelijken plaatsbereider, Droz (geboren 1773), hem op het woelige omwentelingstooneel bragt; want dáár, dáár werd hem als ongezocht de gelegenheid geschonken, in zijne theorie over de revolutie, aan het geprangde hart lucht te geven. - De Montalembert, een getrouw zoon der Katholieke kerk, en derhalve mede onbevreesd legitimist, kan en mag hier zijn getuigenis, eene soort van *Selbstschau*, niet verbergen; hij vlecht dan ook meermalen zijne eigene gedachten, meestal afkeurende oordeelvelling, in de biograpische schets van den man, wien hij, zooveel hij kan, regt laat wedervaren. - Wij ontmoeten meer dan eenmaal den vurigen lofredenaar op de middeneeuwen, ook wat het gebied der kunst betreft: eene proeve van die beschouwing volge hier:

‘Het was voor ons tijdvak weggelegd, twintig geslachten van kunstenaars in eere te herstellen, die ongekende en heerlijke scheppers van onze domkerken, van onze kloosters die verwoest, en van onze kasteelen die puinhoopen zijn; die scheppers van onnoemelijke schatten voor beeldhouw- en schilderkunst en maatgeluid, kunsten die het leven onzer voorvaderen bestraalden en het midden-eeuwsch Europa met meesterstukken versierden, wier vruchtbare vindingskracht niets te benijden had en niets te ontleenen aan het Heidendom. Te midden van u, M.H.! zijn zij komen plaats nemen, die van nu aan zegepralende apostelen van die andere en betere wedergeboorte, die en eene overwinning is voor den roem van ons vaderland, en eene overvloedige bron voor de toekomst der kunst.’ (blz. 11).

Hebben we, als het geheugen ons niet bedriegt, juist *deze zelfde taal* niet meermalen in ons vaderland hooren aanslaan? met of zonder regt, blijve hier onbeslist. - Na de opgave der meest belangrijke werken van Droz, vertoeft de Montalembert met een zigtbaar genoegen bij het meest klassieke werk van den voormaligen landgenoot: ‘Histoire du règne de Louis XVI, pendant les années où l'on pouvait prévenir ou diriger la révolution Française’ - hier verkrijgt de stijl der rede meer warmte en gloed. - De

redenaar staat met een klein brandijzer in de hand, hoor hem blz. 18: ‘De omwenteling heeft op nieuw haren loop hervat: wederom is zij gekomen, alle gedachten overtreffende, wederom is zij gekomen, zoowel voorzorg als stoutmoedigheid belagchende en gelijk gevende aan iederen gek, en vertrouwen aan elken booswicht.’ - Van blz. 19 treedt de spreker meer zelfstandig op - de oorzaak der omwenteling moet volgens hem gelijkelijk afgeleid worden ‘uit den strijd, door het *onbeperkte koningschap* en de *nieuwere wijsbegeerte*, geleverd tegen de oude maatschappij, zooals die door de vereeniging der priesterlijke en wereldlijke magt gevormd was. - Dit is het algemeene, en het ware gevoelen’ - en wij gelooven, dat men hier in het algemeen daarmede vrede kan hebben. - In zekeren zin is dan de omwenteling met al hare gevolgen, die thans nog werken, en welligt later nog krachtiger werken zullen, eene geschiedkundige noodzakelijkheid geweest, - moesten de bestaande oorzaken die gevolgen niet te weeg brengen? - en zonder aan een ziel verdoovend historisch fatalismus te veel ruimte te geven, ligt er in de voorstelling van den heer de Montalembert zekerlijk eene onpartijdige waarheidsliefde. - Ziet, het is merkwaardig op welk eenen toon er na meer dan 50 jaren, binnen Parijs, over den onthoofden Lodewijk wordt geoordeeld; - als pleitredenaar en verdediger vah den ongelukkgen vorst, plaatst de Montalembert telkens den onstuimigen Mirabeau op den voorgrond, dezen Hercules der revolutie, wiens royalisme intusschen nog altijd aan zekere twijfeling onderhevig blijft. - Als met opgeheven vinger en meer dreigende houding, verheft de spreker, op dit gebied staande, zich tegen de revolutie, waarin hij meer en meer de verwoestende en sloopende kracht aantoont, - gij zult hem dus gaarne zelven vernemen, waar hij den aanval hernieuwt:

‘Rabaut Saint-Etienne had der Vergadering gezegd: ‘Om het volk gelukkig te maken, moet men het nieuw maken - Gij moet zijne denkbeelden veranderen, en zijne wetten en zijne zeden. - Gij moet de menschen nieuw maken, de zaken nieuw maken en de woorden nieuw maken... alles moet verwoest worden... ja alles - want alles moet herschapen worden. De maker van dit ontwerp werd door de Vergadering tot haren Voorzitter benoemd en gehoorzaam als eene slavin, paste zij zijne stellingen toe. Zij waande alles gemaakt te hebben, toen zij alles vernield had. Hoe hadde men het haar onder 't oog kunnen brengen, dat daar slechts eene bijl voor een kwartieruurs noodig is, om den statigsten eik te vellen uit onze bosschen, en dat eene eeuw er naauw eenen anderen ziet opgroeijen. Maar zij gaf zich geene reden meer van den tijd dan van de natuur. Zij voerde oorlog en tegen den een en tegen den ander, en gaf voor, dien te voeren tegen het vooroordeel. Tot op die dagen was langdurigheid van tijd de voorwaarde geweest, van alle magt, van alle grootheid. Zij maakte er een beginsel uit, van verval en maatschappelijken ondergang.

En zij waagde het in Frankrijk de volksregering te stichten, terwijl zij in de wereldgeschiedenis niet had opgemerkt: hoe overal de regering des volks in dwingelandij ontaard is. Om tot die volksregering te geraken, moest zij alle slagboomen opheffen die tot op dien tijd de dwingelandij, 't zij die der koningen, 't zij die van vereenigde scharen, hadden tegengehouden. In alles bragt zij onvastheid in, zoowel in den staat als in

de kerk, en niet minder in den eigendom dan in den band des huisgezins.

Zij had het vreemde denkbeeld een erfelijk koningschap te willen gronden op dat eigenmagtige volksbestuur, dat zij onvast had gemaakt als het stuifzand aan de zee. Zoo schiep zij eenen staatkundigen en maatschappelijken staat van zaken, zoo als de wereld er nog geen gezien had. Zij durfde er zich zelve toe veroordeelen, de twee grondslagen der maatschappij, op alle mogelijke wijzen aan te vallen: het gezag en de *niet* gelijkheid; ik zeg de niet gelijkheid, omdat deze de zigtbare grond is voor de werkzaamheid en de vruchtbaarheid van het maatschappelijk leven; de niet gelijkheid, die en de moeder en de dochter is der ware vrijheid; terwijl de gelijkheid onbegrijpelijk is zonder dwingelandij. Ik spreek niet van de Christelijke gelijkheid, wier eigenlijke naam regtvaardigheid is, maar van die gelijkheid van geheel een volk en geheel eene maatschappij, die niets anders is dan de wettiging der afgunst, het droombeeld der wangunstige onbekwaamheid; van die gelijkheid, die nooit iets anders was dan een voorwendsel; van die gelijkheid eindelijk, die nooit verwezenlijkt kan worden dan door den ondergang van alle verdiensten en elke deugd. - Helaas! zij, de wetgevers van 1789, hebben dit in onze wetten geschreven en in onze harten gegrift, in spijt van de natuur en het gezond verstand. Zij deden die dwaze gelofte, wier verwezenlijking, altijd geloofd als zij is en altijd verwacht, de maatschappij op een onhoudbaar standpunt plaatst en haar onophoudelijk in staat van beleg doet verkeeren.

Pligtmatig is het voor wezentlijke verdiensten de schitterendste loopbaan toegankelijk te maken; en elke regtmatige eerzucht, mits gestaafd door vlijt en volharding, te voldoen; maar daarentegen, het kunstmatige en algemeene voortbrengsel van breidellooze eischen te bevorderen, door elk bolwerk weg te nemen, dat de overlevering, de gewoonte en de geschiedenis der geslachten, stelde tegen den stortvloed der gulzige middelmatigheid; bolwerken, reeds zoo verzwakt en zoo moeijelijk te verdedigen, dit was eene misdadige dwaasheid. Eene dwaasheid, die men begaan heeft en wier straf wij nu dragen.

Men moet te midden van het gevaar dat ons omringt, het openhartig durven bekennen: men heeft door te verklaren, dat allen tot alles konden geroepen worden, het kwaad dat men wilde uitroeijen, verergerd; men heeft er eene eerzucht door opgewekt die onverzadelijk is; men heeft er alle begeerten door geprikkeld en ontvlamd en zichzelven het regt ontnomen en de kracht daaraan te voldoen; men heeft er het heilzaamste gevoel, dat van in zijnen stand en op zijne plaats te zijn, door gedood; men heeft meer beloofd dan men vermogt te houden; men heeft een vraagstuk opgeworpen dat onoplosbaar is, en geheel Frankrijk het slagtoffer gemaakt eener schandelijke bedriegerij.' (blz. 29-31.)

Met een zeker bijzonder welgevallen blijft de Montalembert bij het beeld van Mirabeau vertoeven, plaatst hem andermaal in hetzelfde, en wel in een eenigzins sterker licht, dan waarin zijn voorganger hem stelde; nu als den vriend van het koningshuis, dan als den man die het dreigend gevaar eener onbeteugelde volksregering erkende, die aan Marie Antoinette de reddende hand bood, en van wie hij verklaarde: 'De koning heeft slechts éénen *man* om zich heen, en dat is zijne vrouw.' Ja! onder de handen van de Montalembert wordt Mirabeau

het wapen, waarmede hij de legitimiteit verdedigt en de revolutie bestrijdt - ook dat is zeer merkwaardig. - Aan het einde der waarlijk indringende en kernachtige rede, vermeldt de spreker den terugkeer van Droz tot een meer stellig Christendom; dit geeft aanleiding om eenige woorden over den invloed van godsdienst en Christendom te uiten, en wij zullen den kloeken verdediger hier andermaal, in zijne eigene taal, u voorstellen.

'Men spreekt van vooruitgang, maar welke vooruitgang kan bij dien der Christelijke Openbaring vergeleken worden? Deze is de eenige grondslag van elken wederopbouw der maatschappij. Zij alleen kan zoo als Bossuet zegt: *het afgedwaalde verstand op den regten weg terugbrengen*. Het gronddenkbeeld van gezag kan uit niets anders zijnen oorsprong ontleenen dan uit het denkbeeld dat wij ons van God maken; onze vijanden weten het en zij zeggen het, laat ons dan niet minder stoutmoedig zijn, en niet minder juist redeneren. - Het is hier niet te doen om het staatkundige gebouw van een onherroepelijk verleden weder op te trekken, het is hier niet te doen om de dooden weder op te wekken, maar het is hier te doen om het leven te erkennen dáár waar het nooit verloren is geweest. Het is vooral daarom te doen dat wij niet langer in het onzinnige denkbeeld blijven verkeeren van toch behouden te kunnen blijven al voeden wij ons elken dag met dat venijn dat alles wat voor ons bestond gedood heeft. Het is de uitbreiding van het Christendom die wij noodig hebben, en het vertrouwen op de heelende vruchtbaarheid der waarheid.

Het wordt tijd, want dreigende teekenen werden in menigte aan ons gegeven. Hen moet men beklagen die mogten gelooven aan eene schijnbare genezing die te snel was om wezentlijk te zijn, en wederom hen, in wier gemoed de vrees plotseling veranderen kan in blind vertrouwen. Die schijnbare rust waarop wij telkens op nieuw vertrouwen is niets dan een der vormen van onzen hoogmoed en de hoogmoed is de groote kwaal van ons land en van onzen tijd. - Wij leven in eenen tijd die met zichzelven dweept. - En niets, tenzij zijne onmagt, evenaart zijnen trots. Want onmagt noem ik die magt die dan slechts teugelloos is wanneer het aankomt op verdelgen, en die niets kan scheppen en niets zelfs kan in stand houden. En nu, de groote les van onze dagen die ons doet sidderen en toch tegelijkertijd vertroost, wordt ons door God gegeven, Hij geeft haar ons door de trotschheid en de leugenachtige wijsheid zijner schepselen te doen verstommen.

Welke vernedering voor onzen overmoed is het niet dat wij genoodzaakt zijn elken dag op nieuw te verkondigen, te verdedigen en in te roepen... Wat? wel, die allereerste grondbeginselen van het maatschappelijk leven, die de wilden zelfs niet verloochenen en die zonder ophouden herhaald, onze ooren vermoeijen: den band des huisgezins, den eigendom en de Godsdienst. Is dit het dan, wat bij ons bedreigd wordt, in het Frankrijk van de negentiende eeuw! Ziedaar dan waarop die zoo hooggeroemde vooruitgang en eindelooze volmaking van het menschelijk geslacht moest uitloopen, die beschaving die zoo trotsch is op zichzelve, die algemeene voortplanting van kennis, die onbetwiste zegepraal der rede! Men betwist ons niet het overvloedige maar het noodige, men ontkent niet alleen meer het geheimzinnige, maar zelfs de werkelijkheid. Het geloof in God is van ons gegaan om plaats te maken voor dweepzucht

met het onmogelijke. O! hoe hebben zij die het verledene veracht hebben, dat verledene bloedig gewroken!' (blz. 52-54.)

Het einde der akademische rede zoude men eene sierlijke captatio benevolentiae kunnen noemen, waar de spreker het voorregt om 'de onderscheiding te genieten, waarop Bossuet en Montesquieu reeds trotsch waren' levendig en dankbaar erkent; hij ziet de duurzaamheid van het instituut in deszelfs onafhankelijkheid; hij verwacht daar eene letterkundige verdraagzaamheid, en eerbiediging van ieders gevoelen - en toch treedt de Montalembert niet terug om zijne beginselen te verbergen, blz. 57: 'Goede schrijvers kunnen niet omwentelingsgezind zijn, mogen zij het in den beginne soms zijn, zij beteren zich naderhand; worden zij het nadat zij reeds elders of anders geschitterd hebben, dan laat zich de straf ook voor hen niet wachten, zij houden op te bestaan en zijn niet meer in tel.'

In zeer vele opzigten is deze speech, van het begin tot aan het einde, een aangenaam bewijs van staatkundige verdraagzaamheid, van edele openhartigheid, van warmen ijver voor het ware en goede, - men vergete niet, dat de aanzienlijke de Montalembert altijd een zeer getrouwe en ootmoedige zoon is der Katholieke kerk, en meermalen hare regten, naar zijne wijze van zien, met geweldigen nadruk bepleitte - men vergete niet, dat hier een zeer bepaald man des behouds verschijnt, - maar juist daardoor treedt hier de kieschheid, de omzigtigheid, het letterkundig 'savoir vivre' mede op den voorgrond, en wij mogen gerustelijk dit voorbeeld van rondborstige staatkundige geloofsbelijdenis, verbonden met het erkennen van de gevoelens en regten van andersdenkenden, *onzen tijd- en landgenooten* aanbevelen. - Deze uitvoerige rede is wederom een krachtig bewijs, hoe sterk, hoe weldadig de zachte, veredelende hand der wetenschap de geesten nivelleert, - hoe eens aangenomene staatkundige en godsdienstige beginselen, door wijsheid en liefde geleid, de aardsche broeders niet behoeven te scheiden, tegen elkaâr op te hitsen; maar zich vriendelijk buigen onder de beveiligende Aegide der onsterfelijke Minerva, die op haar breed schild, noch den naam van Katholiek, noch van Protestant, noch van liberaal, noch van conservatief, duldt, maar allen gelijkelijk als hare telgen en voedsterlingen erkent, en dus zekerlijk den huichelenden of bandeloozen of aangehitsten *partijman*, die *zijne* beginselen als onfeilbare godspraken, ten koste van anderen, wil verheffen - met verachting afwijst en bestraft, als on waardig om de heiligdommen der onzijdige wetenschap ooit of immer te betreden!

De kortere rede van den heer Guizot neemt die van den eersten spreker ernstig en vriendelijk als bij de hand, en legt eene even gunstige getuigenis voor den reeds bejaarden moedigen staatsman zelve af, wiens taal eens van de tribune loeide, wiens scherpe indringende woorden nog in menig oor klinken. - Guizot, de man der gematigde partij, de hoogst bekwame geschiedschrijver, de warme Protestant, banneling onder de republiek, nog steeds gevreesd door zijne tegenstanders, geacht door zijne vijanden - spreekt hier tegenover den meer jeugdigen letterkundigen broeder, op eene wijze - zoo als een vader zijn zoon zoude aanspreken. - Een zeker gevoel van overwigt paart zich met eene levendige, onpartijdige erkenning van de verschillende verdiensten des nieuwen broeders; inderdaad, hier

zijn schoone en onvergetelijke woorden gesproken, die op elken lezer een weldadigen indruk moeten maken.

‘Het zoude mij hoogelijk verwonderen mijnheer indien het tijdsverloop der jaren en de ondervinding van het leven op u niet denzelfden invloed hadden gehad, dien zij op mij hebben uitgeoefend. Hoe verder ik door heb kunnen dringen in de kennis en de ondervinding der zaken, der menschen, en van mijzelven, hoe meer ik de algemeene groote waarheden, die ik had leeren kennen, in kracht heb voelen toenemen, en hoe meer ik mijne eigene en bijzondere gevoelens heb zien wijken en bedaren. De regtvaardigheid, ik wil het geene verdraagzaamheid noemen, die ik verschuldigd was aan het geloof, of de staatkundige meeningen van anderen, is eene groote plaats bij mij komen innemen naast de rustige overtuiging die ik heb omtrent mijn eigen geloof. De jeugd met hare natuurlijke onervarenheid en hartstogtelijke driften, maakt ons alléén eenzijdig en streng in ons oordeel over anderen. Naarmate ik mij in mijzelven keer, en naarmate de tijd mij verder wegvoert van onze worsteling, naar die mate valt het mij ligter, heldere en verdraagzame gevoelens te koesteren voor stellingen en begrippen, die niet de mijnen zijn. - Gij weet het mijnheer: “*In het huis mijns Vaders zijn vele woningen*.” Jezus onze Heiland heeft ons dit gezegd; zoo zijn er ook hier op aarde voor regtschapene menschen, vele paden door de moeijelijkheden, en de duisternis des levens; en al zagen zulke menschen zich niet in den beginne, zelfs al hebben zij zich niet ontmoet op hunnen weg, zij kunnen zich toch vereenigen aan het einde.

Gij mijnheer, gij en uw deugdzame voorganger zijt hiervan sterke en schoone voorbeelden. Nog nooit misschien hebben twee regtschapene en kundige lieden meer van elkander verschild, èn bij hunne intrede in het leven, èn gedurende de reis op hunnen levensweg, èn in het gebruik der gaven die God hun zoo langen tijd deed genieten.’ (blz. 62-63).

Op nieuw moet de ontslapen Droz hier nogmaals als uit zijn graf herrijzen - zeker in een eenigzins ander licht, dan hij vroeger door de Montalembert is voorgesteld; daarop rigt Guizot het woord meer bepaald tot dezen - en - ja, hoe zullen wij dit uitdrukken? - vermaant, wijst teregt, schier als een leermeester, die de lieve jeugd onderwijst. - Wilt ge hooren, hoedanig Guizot, zekerlijk een competent regter, Frankrijk beoordeelt? hij zal tot u spreken:

‘Maar nu vergeet ik het verledene om slechts het heden te beschouwen, ik wil alleenlijk opmerken wat Droz was toen hij ons verliet, en wat gij zijt geworden, nu gij komt plaats nemen onder ons. De tegenstelling is verdwenen: en in de plaats van die twee mannen zoo verschillend in afkomst, karakter en denkbeelden, zie ik nu twee menschen, die zich in den grond gelijken: in de Godsdienst twee Christenen; en in de staatkunde twee mannen van 't behoud.

Wie heeft dit kunnen bewerken? Hoe heeft zich die ommekeer toegedragen? Hoe vereenigen zich twee zoo onafhankelijke en zoo opregte menschen, na zulk eenen verschillenden levensloop eindelijk toch zoo volkomen?

Er zijn tijden, die God voor zulke wonderen schijnt te hebben aangewezen, tijden waarin Hij, door gebeurtenissen die geduchte lessen zijn, over de men-

schen zulk een stroom van teekenen doet komen, dat aller geesten, opgeklaard en bedwongen zouden worden, ware het niet dat onze wufte zorgeloosheid en onze waanwijze stijfhoofdigheid dit verhinderden. Wij hebben in zulk een gedenkwaardigen tijd geleefd en wederom beleven wij er een.

Frankrijk is na God en na zich zelve aan het koningschap en aan de Christelijke kerk, zijne beschaving verschuldigd. God wijst de plaats aan der volken in de rij der menschengeslachten, en leidt hunne lotgevallen; wel groeijen en bloeijen de volken door hunne eigene pogingen en door hun eigen verstand en door de geestkracht die zij ontwikkeld hebben in den loop der eeuwen, maar altijd onder zijn oppertoezigt. De volken spelen zelve in hunne eigene geschiedenis de grootste rol, om 't even of die roemrijk of noodlottig is.

Maar naast hetgeen zij verschuldigd zijn aan de goddelijke bescherming en aan eigen arbeid, verrijzen er altijd in den boezem der volken zekere invloedrijke magten, die hen leiden en ondersteunen; zekere instellingen die de grootste hefboomen worden voor hunne kracht, hunne duurzaamheid, hunnen voorspoed en hunne grootheid. - Het koningschap en de Christelijke godsdienst hebben dit in Frankrijk te weeg gebragt; aan die twee instellingen, aan dien dubbelen invloed zijn het zedelijke leven en de staatkunde van ons vaderland steeds naauw verbonden geweest, als aan hunnen grondslag en oorsprong.

Het is niet moeijelijk na te gaan en aan te toonen hoe onvolmaakt die voor ons land zoo gewigtige instellingen zijn geworden, en welke misslagen men daarin begaan heeft. - Maar dit onderzoek kan, als men er over nadenkt, slechts aan oppervlakkige en valsche vernuften behagen. - Alle instellingen zijn onvolmaakt bij de menschen, elke menschelijke magt begaat misslagen. Het is noodzakelijk en pligtmatig deze onvolmaaktheid aller dingen te erkennen en er de volken door afdoende maatregelen zoo veel mogelijk voor te beschermen. Maar hoewel men deze overweging en dit beginsel aanneme, blijft de aard en de algemeene invloed van die instellingen, die gewaakt hebben over het volksbestaan, niettemin aanwezig; zelfs al hebbe men elk ongelijk en elke dwaling van de kerk en het koningschap in Frankrijk opgespoord, toch zal Frankrijks geschiedenis niet veranderd zijn, en niettemin zullen het koningschap en de kerk de weldadige schutsengelen blijven, die Frankrijk beschermd en geleid hebben in zijn roemwaardig bestaan.' (blz. 69-71).

Ook Guizot verschijnt in de meest achtbare vergadering van het geslingerde Frankrijk als voorstander der monarchie: hem is de revolutie eene overgangs-, eene ontwikkelings-periode, maar de toekomst ligt ook voor hem steeds omneveld. Regt, volmaakt regt, laat de magtige staatsman aan zijnen staatkundigen tegenstander wedervaren; hij schijnt opzettelijk en voorbedachtelijk den getrouwen zoon der Katholieke kerk scherp in het oog te vatten; hij heft hem echter en zichzelven tevens boven die grenslijn omhoog, en toont eene warme ingenomenheid met den waren, wetenschappelijken en letterkundigen roem, dien het Instituut waarborgt. - Vrijmoedig, bijna naïf zijn de woorden, waarmede hij het Katholieke medelid in dier voege aanspreekt, en zijne rede besluit:

'Gij hebt het daareven, en te regt aan-

gemerkt, dat als de Academie eene keuze doet, zij daardoor nog niet alle gedachten of alle woorden, van hem die benoemd is, voor de hare erkent, of er de verantwoordelijkheid van op zich neemt. Ieder onzer blijft als hij hier binnentreedt dezelfde; wij noodzaken hem niet zijne vrijheid op te offeren, gelijk ook wij die nooit aan iemand ten offer brengen.

Eens zeide Napoleon, de Keizer, met ietwat verachtelijken spot tot Fontanes: ‘Laat ons toch de republiek der letteren behouden.’ Deze hebben wij behouden mijnheer, en gij zult zien, nu gij daarin met ons gaat leven, dat die inderdaad vrij is; en niet drukkend. Maar zoo wij onze overtuiging aan niemand ontleenen of opdringen, vinden wij toch gaarne in nieuw benoemde leden de uitdrukking, en als 't ware het levende beeld terug der gevoelens die ons zoo gemeenzaam en zoo dierbaar zijn. Ook wat dit betreft mijnheer, schenkt gij ons eene ware en levendige voldoening. De hoofdtrek die u kenmerkt, en misschien u het meest aantrekkelijk maakt, is, mijnheer, dat er in uwe ziel een bewonderenswaardig naauw verband bestaat, tusschen eerbied voor het verledene en vooruitgang, tusschen getrouwheid aan de aloude overlevering en liefde tot de vrijheid. En dit zelfde is ook het onveranderlijke geweten, en als 't ware de wet dezer instelling: zij heeft de vrije ontwikkeling van den menschelijken geest en van de maatschappij steeds gewenscht en altijd voorgestaan, en ter zelfder tijd bleef zij haren oorsprong, harer geschiedenis, hare wetten en hare overleveringen steeds getrouw. Nog altijd stelt zij het zich tot pligt, de nagedachtenis te vereeren van hem die haar stichtte, van dien grooten staatsdienaar die een dwingeland was, en zijn vaderland lief had ter zelfder tijd, en die een zwakken koning en een oneenig land zoo snel heeft groot gemaakt. Nog altijd hoort gij dien grooten koning naar waarde prijzen, die aan Frankrijk zijne letterkundige befaamdheid gaf, en den roem zijner wapenen, en het grondgebied dat het behouden heeft, en den grondslag der maatschappelijke orde die het ontwikkeld heeft. Maar terwijl het Instituut eere gaf aan Richelieu en Lodewijk XIV, heeft het noch zijne gedachten over regering, noch zijne vooruitzigten voor het lot van ons vaderland ooit aan hen opgeofferd; het wenscht noch het onbepaalde gezag noch de vooruitzigten op eene algemeene heerschappij terug, en ik meen zelf het regt te hebben, te mogen verzekeren, dat het de vrijheid van geweten voor heilig houdt, en de herroeping van het Edict van Nantes betreurt.

Wat wij gezocht hebben en altijd verdedigd, wat ons mijnheer in u zoo bijzonder behaagde, is het gelukkige verbond in u, tusschen eerbied voor het verledene, en zucht naar het toekomende, tusschen den geest van behoud, en den geest der vrijheid, tusschen grootsche overleveringen, en schoone vooruitzigten, en juist dit is ook het vraagstuk, dat drukt op onzen tijd; een vraagstuk waarvan de spoedige oplossing, even onmisbaar is voor den geest der Franschen, als voor hunne maatschappij, want in spijt van u mijnheer, in spijt ook der roemrijke tegenspraak, die zulk eene verklaring in Frankrijk, ja zelfs in dit gebouw zal moeten ondervinden: de geest wordt onder ons bedreigd met onderdrukking, en hij heeft even als de maatschappij redding noodig en herstelling.’ (bl. 78-80.)

Inderdaad, te midden van eene woe-

lende en gistende maatschappij, te midden van den strijd der beginselen, vooral van godsdienstige beginselen, die al te dikwerf in onverdraagzame veroordeeling ontaarden, zijn *dergelijke* woorden in onzen tijd hoogst weldadig. - Als twee mannen van wetenschap en invloed tegenover elkaâr op die wijze met kracht en rondborstigheid optreden, mag ook de Nederlander hen eene wijle aanhooren, en hier leeren, hoe men elkaâr verdragen kan en moet, zonder het eens gekozen, eens bevestigd standpunt te verlaten. - Om die redenen wenschen wij deze twee sierlijke en gedenkwaardige toespraken in veler handen, ook der onzen, die als wetenschappelijke en geleerde mannen, bij verschil van staatkundige en godsdienstige zienswijze, door de stem des volks nevens elkaâr geplaatst zijn, en daar eenparig moeten zamenwerken tot heil van land en stad. - Niemand zal dit boekje onvoldaan ter zijde schuiven - ten minste hij, die op de teekenen des tijds acht geeft, mag twee mannen als de Montalembert en Guizot niet voorbijgaan, maar sta te luisteren wat zij zeggen. De bekwame vertaler heeft zich van de niet zoo gemakkelijke taak dapper gekweten, en zijne landgenooten verpligt; hij heeft in zuiver en sierlijk Nederlandsch de sprekers in het Instituut andermaal in ons midden opgeroepen, en toonde zich berekend voor het werk. - Mogt onze letterkunde, die vooral uit den vreemde vruchten trekt, en verbazend toeneemt aan *omvang*, door dergelijke bijdragen ook meer en meer in *inwendige gehalte* aanwassen, en daardoor een heilzaam evenwigt gevormd worden tusschen de qualiteit en de quantiteit - eene poging, waartoe wij welmeenend alle getrouwe en brave letterkundigen in het vaderland oproepen.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Een harptoon van J.J.L. ten Kate. Christus remunerator.

Niemand zal ontkennen, dat het eene smartelijke ondervinding is, als begaafde kunstzonen op een gevaarlijk zijspoor verdwalen, en ongevoelig het gebied der zuivere en onsterfelijke kunst verlaten; als ze meer en meer afwijken van den goeden, eenigen weg, en dáár zelfs nog bewierookt, en wat nog erger is, gevolgd worden. - Aan dergelijke onheilen staan alle menschen bloot, en zelfs de voortreffelijkste dichters zijn wel eens eenige graden gedaald beneden het peil der echte kunst. - *Quandoque bonus dormitat Homerus!* - Zal men nu de zonden, de ongeregeldheden der genie, de ligtzinnige uitspattingen der muze mogen goedkeuren, en hier, over elk nieuw gebrek een sluijer werpen? - Naar onze wijze van zien, zal noch de kunst, noch de kunstenaar met die methode gediend zijn, en daardoor juist de volmaking der kunst onbegrijpelijk worden benadeeld.

De heer Ten Kate is meer dan dilettant - hij staat werkelijk op den muzenberg en heeft dáár burgerregt verkregen. - Hij is dichter van natuur en professie, en altijd dichter, ook in zijne gedrukte leerredenen. - Hij kan zich hier niet verloochenen - en juist om die reden moet hij een treffelijk dichter *blijven* en

zich niet ontlauweren, - daarvoor moeten welmeenende en opregte vrienden, die niet ten allen tijde met de wierookvaten gereed staan, hem trachten te bewaren. - Hij moet op de eens ingeslagen baan voorwaarts, en niet teruggaan; aan dit onheil staat wederom ieder bloot, die mensch - kunstenaar - dichter is. - De grieven, die wij met bescheidenheid tegen den bekwamen landgenoot openbaren, en die door dezen harptoon op nieuw zijn uitgelokt, bestaan vooral hierin: - dat de dichter in zijne stukken de eenheid, den zamenhang der bewerkte stof, meestal uit het oog verliest, - dat hij zich van volstrekt valsche, onjuiste en overdrevene beelden bedient; dat hij zich door het geklank der eindrijmen laat wegslepen, en daardoor gedachten en voorstellingen ruimte geeft, die den toets van waarheid en kunstzin niet kunnen doorstaan, en die hijzelf niet kan goedkeuren. Wij weten het zeer goed, de meeste lyrische dichters zijn hier gestruikeld, - Horatius waarschuwde reeds voor de vleugels van Pindarus, - de gloed, de warmte, de ongewone verheffing van den oden-dichter brengt hem verder en hooger dan hij wil en wenscht, - daarom moet hij hier zijne krachten beproeven, en den ouden kunstregel - *saepe stylum vertas* - in eere houden.

Het beroemde tafereel van Ary Scheffer - Christus de Vergelder - ontlokte aan den dichter eenen harptoon - eene poëtische omschrijving, een gevoelszucht opgewekt door de levendige voorstelling van het tafereel en van het laatste oordeel: eene apocalyptische omwerking van het gerigt, waartoe de schilder den weg baande, - de dichter was door het tafereel diep aangegrepen - hij grijpt de harp en zingt:

Te middernacht komt de Vergelder, hij zal het oordeel uitspreken, de groote en gewigtige ure is aangebroken.

Maran atha, Jezus komt!

De voorzegging wordt vervuld, de dooden verrijzen, allen verschijnen, het woord der splitsing klinkt. - De groepeering wordt meer geanalyseerd: de held, de oproerstoker, de ongeloovige, de huichelaar, de vrek, de wellusteling, allen kort geschetst, - de hel bevolkt.

Andermaal, andere verschijning: hier treden de verschillende beelden van het schilderstuk, in het dichterlijk leven geroepen, te voorschijn: Magdalena, de verloren zoon, Paulus, de leeraren, profeten enz., later de weldadigen, de pelgrims, de moeders, de kinderen, met een terugblik op de herborene aarde sluit het gedicht - in den echten toon der hymne.

Bij de bewerking van zulk een onderwerp is een kwistige beeldentooi te verwachten, vooral van den dichter Ten Kate. - Indien hij nu slechts de eenvoudige, de krachtige, de ophelderende beelden en vergelijkingen hadde gekozen, en niet telkens aan de speling van een valsch vernuft toegegeven, of zich onophoudelijk met de hyperbel had beholpen! - daardoor verliest deze poëtisch-plastische proeve zeer veel aan waarde voor den kalmen lezer, die, buiten het geklank van het *rijm*, naar verhevene, aangrijpende *gedachten* zoekt, en zich hier tamelijk teleurgesteld vindt. - Wij zullen onze grieven staven, door de bloote aanhaling der allezins poëtische ongeoorloofde spreekwijzen:

De donder en de nachtegalen - beide zuchten?
Het Zoenbloed, is opgedroogd.
Christus worstelt van de krib naar het

kruis (is even onwaar als overdreven.)

De geest van Christus is - de onzigtbare dorpelwachter!

De doornen des vervals verdwijnen.

De eeuwigheid rust op de wieken van 't tegenwoordig oogenblik (volstrekt valsch opgevat.)

De sluier van Gods heemlen - waait op!

Heilige vlammen - ingeroest slijk - Christus de aardworm in Gethsemane - de kranke tombesteen (hoogst ontaalkundig) - *de held - een doorluchtig karkas - teedre Hyeenen* (welk een bijwoord) *vleesch in spinrag gehuld - een onbedriegelijk ziels-instinct, - meijen voor de voeten van den verheerlijkten Vergelder gespreid, - de martelaars: een adellijk geslachte - heilige adelaars der gedachte! moeders*, die de kinderen leerden - de engelen begroeten u als: *Heilige Mariën - de kinderkens: Hemelsche vlinderkens, - In der basilisken kuil komen de duifjens nesten, - de hemelstad schiet overal straten van kristal - aan den voet des Heeren 'wolkt' een duizendtal!*

Reeds genoeg! Wij kunnen en mogen het *dezen* dichter van *dit* gedicht niet vergeven, dat hij tot zulke kunst-hulpmiddelen de toevlugt heeft genomen, en daardoor aan de eenvoudigheid, aan de waarde van het ongemeen verheven onderwerp heeft te kort gedaan. - De gezwollen, de overspannen toon, het gedurig dartelen met, en jagen naar frappante eindrijmen, laat ons koud bij de lezing van deze uitboezeming; de onjuiste, ongepaste beeldendrom beleedigt het kunstgevoel. Waarom niet, zonder al die hel klinkende taal, eerst den laatsten nacht geschilderd, dan Christus wederkomst, en de splitsing der zaligen, waarbij, gelijk de dichter poogde, de verschillende beelden op Scheffer's tafereel nog veel uitvoeriger hadden nagepenseeld kunnen worden?

Echte poëzij - de oude wereld kende haar - wij noemen slechts Homerus en Virgilius, of later Milton, - Vondel, hoewel met groote uitzondering - echte poëzij schittert, treft en overwint, door waarheid en eenvoudigheid, zij behoeft geen weidsche woordenpraal - het dichterlijk gevoel is reeds rijk en krachtig genoeg, om zonder altoosdurende overdrijving het doel te treffen.

Mogt de heer Ten Kate de ware, eenvoudige, daarom echt dichterlijke harptoonen, die hier gehoord worden, niet hebben opgeofferd aan de zucht om met woord en klank te bedwelmen - te brilleren: - er is verschil tusschen een diamant der gedachte, en den brillant van het eindrijm. - Wachte hij zich, die zoo ongemeen veel dichterlijken aanleg bezit, voor valsch vernuft, en voor eene al te bereidvaardige muze, die somtijds de teugels van het gezond verstand en eener kalme kritiek wil ontsnappen.

De aanwijzing van gebreken is niet minder belangrijk, dan de voortdurende loftuiting.

PHILOMUSÕN.

Media-Noche, door mevrouw A.L.G. Bosboom-Toussaint.

De historische roman begint ook onder onze litteratuur eene waardige plaats te bekleeden. Geen wonder! in een tijd als de onze, waarin de gewigtigste vragen van den dag in den vorm van roman worden behandeld, waarin men in romans de geheele tegenwoordige maatschappij, handelend en werkend ziet voorgesteld, is het niet meer dan billijk dat men ook vroegere maatschappijen en vroegere toestanden onder een behagelijken vorm leere kennen.

De tijd is gelukkig voorbij, waarin wij overstroomd werden door zoogenaamde ‘historische romantische epizoden uit den tachtigjarigen worstelstrijd met Spanje,’ waarin zeker een valsche monnik, een wreede Spanjaard en een edele Hollander den boventoon voerden, en die doorspekt waren met min of meer langdradige beschrijvingen van gevechten en belegeringen; de rigting die men thans, zoo wij hopen, zal blijven volgen, is om ons onze voorouders of hunne tijdgenooten meer en meer voor te stellen in hunne zeden en gewoonten, of, om het in een enkel woord uit te drukken, ons hen *te huis* te laten zien; zulke historische romans moeten niet enkel getrokken worden uit geschiedboeken, maar ook en vooral uit letterkundige werken, brochures, mémoires, schilderijen enz. van den tijd, dien men behandelt. 't Geen in elk geschiedboek breed vermeld staat wordt daarbij ondersteld als gekend; het zijn niet zoozeer de feiten, waarmeê men zich ophoudt, als wel de oorzaken. Die historische romans moeten dus eigenlijk de reeds bestaande geschiedboeken aanvullen, ze moeten ons geheel terugtooveren in de dagen, waarin ze spelen, en ons de *geschiedenis* van die dagen beter doen begrijpen door ons met de *menschen* bekend te maken. Uit dit weinige zal genoegzaam blijken dat wij aan den romancier in het algemeen en aan den historischen romancier in het bijzonder hooge eischen doen en vooral van hem begeeren waarheid en ernst.

In de door ons aangeprezene rigting in de historische romantiek zien wij ons voorgaan door den heer van Lennep en door mevrouw Bosboom-Toussaint. We verheugen ons telkens wanneer hun vruchtbare pen onze letterkunde met een nieuw product verrijkt. En in den laatsten tijd hadden we stof om ons aan die vreugde toe te geven, want pas hadden wij (ofschoon dan ook misschien een weinig laat) de *Elizabeth Musch* gelezen, of we zagen in de dagbladen de *Media-Noche* aangekondigd. In beide werken vonden wij terug wat wij in historische romans zoeken.

Het is ons voornemen niet een vergelijking tusschen die beide jongste voortbrengselen onzer historische romantiek te maken; anders zouden wij kunnen zeggen dat ze beiden spelen in de tweede helft der XVIIe eeuw, dat in beiden een diplomaat de draden der intrigue weeft en vasthoudt, en we zouden mijnheer van Espenblad en mijnheer Christin, ieder met een snuifdoos gewapend, naast elkander kunnen plaatsen. *Alleen*, om met onze romancière te spreken, *alleen* we zouden dan spoedig ontwaren, dat de

Hollandsche diplomaat het wint in zedelijk bederf van den halven Spanjaard, dat de eerste een tragedie had opgezet, eindigende met een bloedig schavot, en de laatste slechts een comedie, sluitende met de scheiding van twee gelieven, die toch eigenlijk niet voor elkander geschikt waren.

En nu spreken we alleen van Media-Noche, een tafereel uit den Nijmeegschen vredehandel. De auteur zegt ons dadelijk in een zoogenaamd *Proloog* (waarom wordt het *Besluit* niet genoemd *Epiloog?* - dat ware dunkt ons conséquent, nu strijdt dat Proloog en dat Besluit *ietwat* op den Inhoud) - de auteur dan zegt ons dadelijk: ‘wij zullen u minder spreken van de *affaires* der Ambassadeurs dan van hunne personen en gedragingen, op zeker tijdstip der negotiatiën; maar wij zullen u bovenal spreken van de Ambassadrices.’ Een geruststellende verklaring zeker, want die affaires zouden misschien niet in staat zijn geweest onze belangstelling op te wekken, vooral nu wij sedert het gedenkwaardige jaar 1848 genoeg te doen hebben om den loop der tegenwoordige affaires te volgen en nog altijd met een zekere haast naar de Dagbladen grijpen, bezield door de onwillekeurige gedachte: zou er niet weder iets gebeurd zijn - een omwenteling of een Coup d'Etat?

Intusschen, schoon wij het der schrijfster volmondig toegeven ‘dat de Nijmeegsche vredehandel een wijde doolhof is, waarin het zwaar valt den weg te vinden,’ zoo stemmen wij nog niet zoo geheel toe, dat het ons aangeboden tafereel uit de dagen van dien vredehandel zoo geheel en al de blijken zou mogen dragen dat er ‘tot zoeken geen tijd was.’

Integendeel, hetgeen de auteur zelve op blz. 4 en volgende van den Proloog laat volgen, om de lezers en lezeressen op de hoogte te stellen, zou reeds alleen voldoende zijn om ons te overtuigen, dat zij ook thans weder de stoutheid heeft gehad een onderwerp aan te grijpen en te behandelen, waarvoor menigeen, waarvoor de meesten terug zouden deinzen.

Maar dit zijn wij van onze romancière gewend. Van haar, die zich wagen dorst aan het schilderen van een Sixtus V, van een Karel den stoute, van een kardinaal Ximenes, van een Bossuet, van eene Maria de Medicis, - die niet aarzelde om ons den strijd te schetsen, dien het eerste glooren der Hervorming in den boezem der huisgezinnen moest brengen, - die een tijdvak van onze geschiedenis, als dat van Leicester, dorst intreden en doorwandelen, - van haar verwondert het ons niet dat zij zich durft wagen in het Nijmegen van 1678 en zich een weg baant door dien stoet van Mediateurs, Ambassadeurs, Plenipotentiarissen en Envoyés met hunne vrouwen, dochters, zusters, nichten of vriendinnen, met hun sleep van Edellieden, geestelijken, pages, lakeijen en bedienden, als toenmaals den ouden zetel van Karel den Groote opvulden - dat zij niet schrikt voor ‘de épineuse en tortueuse paden der étiquette,’ noch voor de ‘passies’ der verschillende personen, en ons even goed binnen leidt in de salons der Ambassadrices, als ons een blik laat werpen in het gemoed der gasten of bezoekers, die wij daar vereenigd vinden.

Evenwel, behalve lof hebben wij ook aanmerkingen, en die zullen wij evenmin terug houden.

We beginnen met een kapitale aanmerking betreffende den vorm. In den Proloog alweder, daar waar de auteur nog van zichzelve spreekt in het enkelvoud, staat: ‘En zoo vergeve men mij ook vooruit, in het

belang van het karakteristieke, menigte van gallicismen, die ditmaal volstrekt onvermijdelijk zijn.'

Met uw welnemen, mevrouw, dat kunnen wij (*wij* spreken maar overal in 't meervoud, ondanks 't geen de heer Kiehl daarvan gezegd heeft, - het klinkt deftiger, vooral voor een recensent) dat kunnen wij zoo spoedig nog niet doen. We nemen het u niet kwalijk dat ge dat hier en daar hebt gedaan, we stemmen met u in dat het beter is een woord uit den tijd te nemen - een locale uitdrukking te gebruiken, dan eene omschrijving te maken; we zouden het zelfs welligt niet over ons kunnen verkrijgen om het gansch te veroordeelen, wanneer gij u hadt laten verleiden om Hollandsche staatslieden uit het laatst der 17de eeuw over de politiek te doen spreken in de taal, die bij voorbeeld Mr. Petrus Valkenier gebruikt in zijn 'Verwerd Europa ofte Politijke en Historische Beschrijvinge der waare Fundamenten en Oorsaken van de Oorlogen en Revolutien in Europa, voornamentlijk in en omtrent de Nederlanden zedert den jaare 1664, gecauseert door de gepretendeerde Universele Monarchie der Franschen' - of dat gij daar, waar gij zelve een blik werpt op de politieke verwikkelingen, u als gedrongen hadt gevoeld om woorden als: *representatie, combinatie, discussie, machinatie, intrigue* enz. onvertaald te laten - dat gij daar, waar Spanjaarden, Franschen of Engelschen spreken, een Spaanschen, Franschen of Engelschen titel, dien wij niet vertalen kunnen, een Spaanschen, Franschen of Engelschen uitroep gebruikt, - zie, dat kan er alles nog door en dat kan zelfs gedeeltelijk goed wezen; maar dat gij Spanjaarden, die *Spaansch* spreken, aldus sprekende invoert:

'Ik herhaal het, het berigt van uwe Eerwaarde affecteert mij ten hoogste. De Markies de los Balbases representeert volmaakt goed... onzen Souverein; maar de kwestiën, die nu aan de orde zijn, wegen zwaar en zijn van tortueusen en diffusen aard: zulks dat wij uwe voorlichting nevens zijne waardigheid zeer hoog noodig hebben.'

Dat gij, wanneer de heer Beverningk eene Engelsche lady aanspreekt, 't geen hij waarschijnlijk deed in hare taal, maar zeker *niet* in 't Hollandsch van 1678, deze laat antwoorden op zijn vraag, of sir William werkelijk *verreisd* was? - Zoo is het, mijnheer, dezen nacht in grooten haast en in stilte, om niet geëmbarasseerd te worden door ceremoniële afscheidsbezoeken, of *vormelijk* (?) en pompeus uitgeleide.'

Dat gij eindelijk twee Spaansche gelieven, vrij pedante would-be oud-Hollandsche uitdrukkingen in den mond legt, als, 'dat *neme* ik aan - hiermede *geloove* ik - gij doet mij *grootelijks* onregt - de *eere* - het schijnt u *ietwat ontdacht* - mijne zeer *voorzienige* zuster - had ik er *voormaals* al niet veel aan gedacht - niet *dus* luister ik - mijne misdaad, *als ik* die zwakheid noemen moet,' enz. enz.

Dat vinden wij niet goed, dat kunnen wij niet vergeven, want dat houden wij voor valsch en onwaar.

We weten wel dat de auteur in een harer vroegere werken, het huis Hondselaarsdijk, deze noot heeft geplaatst:

'Niemand ergere zich, dat Maria de Medicis spreekt in eene taal, die eenigzins het oud-Hollandsch imiteert. Ik weet niet beter het oud-Fransch terug te geven, waarin zij zeker zal gesproken hebben. Zij alleen sprekende in de vormen van onze dagen, zou de waarheid niet nader bij zijn, en in 't oorspronkelijk kan ik haar toch niet laten spreken.'

Neen, dat laatste zou volstrekt niet gaan bij de Media-Noche, waaraan zoo vele vreemdelingen deel nemen, 't middernachtelijk festijn zou dan wel iets hebben gekregen van den torenbouw van Babel. De schrijfster gevoelt dus dat ze moet vertalen, maar zij blijft halver wege steken; zij vertaalt, ja, wat in 't Fransch, Spaansch, Engelsch, Zweedsch is of kan zijn gezegd *in eene taal, die eenigzins het Hollandsch van* 1678 *imiteert*, maar zij vergeet dat ze ook dat Hollandsch van het laatst der zeventiende eeuw had moeten vertalen. Of zou de schrijfster, om consequent te blijven, wanneer ze een novelle schreef uit de laatste helft der dertiende eeuw, hare personen doen spreken in de taal van Melis Stoke, en alzoo vervallen in de zelfde fout als waaraan sommige dichters zich hebben schuldig gemaakt, door hunne dichtstukken te overladen met verouderde woorden en ze zoo doende onverstaanbaar te maken voor een gewoon mensch uit de laatste helft der negentiende eeuw? - Men vergete toch niet: ‘qu'il faut *traduire* son sujet.’

‘Het is waar,’ zegt Walter Scott voor zijn Ivanhoë, en Walter Scott is nog al een deskundige waar het historische romans geldt, ‘het is waar dat ik geen aanspraak kan maken op eene volkomene naauwkeurigheid, zelfs niet wat betreft het uiterlijk costuum en nog veel minder waar het de meer belangrijke punten geldt van de taal en de zeden. Maar de zelfde beweegreden, die mij weêrhoudt den dialoog in mijn werk te schrijven in het Angel-Saxisch of in het Normandisch-Fransch, weêrhoudt mij ook mij angstvallig te beperken tusschen de grenzen van het tijdvak, waartoe mijn verhaal behoort. Wanneer men eenige belangstelling wil opwekken, dan is het noodzakelijk dat men zijn onderwerp *vertale*, niet alleen in de taal, maar ook in de zeden van de eeuw, waarin men schrijft. Ik heb dus de oude zeden genoegzaam in een moderne taal omschreven, en de karakters en gevoelens mijner personen omstandig genoeg uitgewerkt, opdat de lezer zich zoo ik hoop niet gestuit voele door het akelige dorre van de al te naakte oudheid.’

E.L. Bulwer, die deze woorden van Walter Scott aanhaalt in zijne voorrede voor De laatste dagen van Pompei, voegt er bij:

‘Wat betreft de taal, waarin ik mijne personen heb doen spreken, daarbij heb ik zorgvuldig vermeden wat mij altijd is voorgekomen als te zijn een groote misslag van de zijde van hen, die in den nieuweren tijd individuën van een klassieke eeuw hebben pogen te schilderen. Die schrijvers hebben hunne personen doen spreken in de opgesierde, didactische taal, die zij gevonden hebben bij de Grieksche of Latijnsche schrijvers van den eersten rang, maar het is even dwaas om de Romeinen in het dagelijksche leven te doen spreken als Cicero, als het zou wezen, wanneer een romancier de hedendaagsche Engelschen de lange zinnen van een Johnson of Burke in den mond lag. Die fout is zooveel te grooter, omdat zij eene zekere aanspraak maakt op geleerdheid en toch werkelijk het ontbreken van de gezonde kritiek verraadt; het vermoeit, het verveelt, het stuit, en al geeuwende heeft men niet eenmaal de voldoening te kunnen denken dat men geeuwt als een geleerde.’

Men bedenke (om thans eens de parlementaire taal te gebruiken van *onze* dagen) tot welke absurditeiten de conséquente doorvoering van het systeem van Mevr. Bosboom-Toussaint zou leiden! Men passe dat systeem eens toe op

novellen uit langer vervlogene tijdperken, op novellen uit de dagen, toen er nog geen Hollandsch in 't geheel gesproken werd. Bulwer zou met dat systeem om het oud-Latijn te willen teruggeven anders dan in de taalvormen van onze dagen, of wanneer hij zich voor het karakteristieke menigte, niet van *gallicismen* maar van *graecismen* had veroorloofd, - Bulwer zou dan wat fraais hebben gemaakt van zijne laatste dagen van Pompei. En men zal toch wel niet aan dien roman lokale kleur ontzeggen of beweren dat het karakteristieke er aan ontbreekt.

Neen, dat gebruiken van verouderde taalvormen, moge soms een enkele maal goed en noodig kunnen zijn, waar het geldt eene door het gebruik geijkte uitdrukking, of door de geschiedenis opgeteekende eigene woorden, of waar men een omschrijving zou behoeven om tot een zuiver Hollandsche of hedendaagsche uitdrukking te geraken; maar overigens is dat gebruiken slechts een paradekleed, waardoor men meestal, zwakke of min beduidende plaatsen van zijn werk eenigzins tracht op te sieren, ten einde daaraan een glimp van originaliteit, deftigheid, degelijkheid of belangrijkheid te geven.

Eu dit willen, wij bewijzen uit het werk zelve, dat wij thans beschouwen.

Overal, waar er sprake is van politiek, waar de gang van 't verhaal wat langzaam is of mat, wordt dat hulpmiddel te baat genomen; maar daar, waar gij met de auteur indringt in toestanden en gevoelens, waar gij u voelt wegslepen door stijl en voorstelling, door het vuur en den gloed der improvisatie, daar vindt ge geen verouderde taalvormen meer.

Daar, waar de Graaf de Fuentes (later komen wij op dien titel en naam terug) en doña Lavinia zich overgeven aan de herinnering van hun eerste zamenkomst en van de wording hunner liefde (I deel blz. 115), daar vergeten zij gallicismen te maken; daar, waar jonker van Rynsse het in zoo vele opzigten voortreffelijk verhaal doet van het voorgevallene tusschen hem en prins Willem III (deel I, blz. 164), hoort men uit zijn mond bijkans geen enkel gallicisme, wanneer men de plaats uitzondert, waar hij er als het ware even aan wordt herinnerd door te gewagen van de gedeputeerden te velde. Señora Lavinia geeft haar hart tegen hare moeder lucht in vrij zuiver Hollansch (blz. 184); in het belangrijk gesprek dat zij later met van Rijnsse voert, laat zij wezenlijk even als deze alle *conventionele phrasen* daar (zie blz. 279), en slechts een enkele maal stuit men op *antipathie* en *échec*.

Nog zouden wij kunnen wijzen op het gesprek tusschen Jonker van Rijnsse en den graaf de Fuentes (II^{de} deel, blz. 88), alsmede op dat tusschen Lavinia en den ridder de St. Savornin; in dit laatste beginnen de jongelieden wel met te gewagen van *pardon*, van *particulier logis*, van *mystificaties* enz.; maar weldra door den stroom der hartstogten medegesleept (blz. 221) denken zij er niet meer aan om vreemde woorden te gebruiken, en de *Chevalier* zelf, beheerscht door zijne liefde, vergeet zijn fransch te luchten te hangen.

Maar genoeg! Men denke zich eens dat de schrijfster zich niet - misschien ondanks zichzelve - had laten medeslepen door de warmte en den gloed harer verbeelding, zoodat ze zich niet meer kon storen aan opgelegde banden - men denke zich eens dat haar de tijd niet had ontbroken om naar gallicismen te zoeken, daar waar het de schildering gold van liefde, jaloezij, toorn of edelmoed, en

waar dus de gallicismen niet als voor de hand lagen: gelijk wel het geval was, waar het politiek of diplomatie betrof, en dat dus alle gesprekken in dit opzigt geleken op die, voorkomende in het eerste deel op blz. 14 en volg., op blz. 193, op blz. 221 en volg., op blz. 230 en in het tweede deel op blz. 244 enz., waar het wemelt van: affecteren, conditioneren, faciliteren, anticiperen, passeren, desobligeren, pretenderen, rencontreren, continueren.... en van: intercessie, exécutie, ceremonie, exceptie, negotiatie, pretentie, reflexie, satisfactie, communicatie, recommendatie, dispositie, enz. enz. wel, dan zou het immers.... onuitstaanbaar zijn?

Gaan wij thans over tot eenige bijzondere grieven de taal betreffende, die evenwel ook gedeeltelijk onder de door ons vooropgezette algemeene grief behooren.

De auteur heeft een soort van oud-, of geimiteerd oud-, of ook wel nieuw-Hollandsch op haar eigen handje: elle vise à l'excentricité; zoo gebruikt ze b.v.: tot *misbruik* toe, het Duitsche *alleen* in de plaats van maar, doch, echter of slechts; het *dus* voor zoo, alzoo; het *zulk* voor zoodanig; het *als* voor zoo als, gelijk; vervolgens *veelmaals, dikmaals* voor dikwijls; *uitsporigheid* voor buitensporigheid; *indenken* voor bedenken; *mutstats* voor knevel; *zonderling* voor inzonderheid; *ietwat* (waarom niet ietwes?) voor eenigzins; *eeren* voor vereeren, in den zin van opluisteren; *doenlijk* voor uitvoerbaar; *gehaast* voor haastig; *verhechten* voor verbinden; *luidop* spreken voor hardop of luid spreken; naar zijn beste *geweten* voor weten; *verschoonlijk* voor verschoonbaar enz.

Voorts vinden wij zinnen en uitdrukkingen als de volgenden:

Deel I, blz. 110: 'Wat ik verzwegen had zonder opzet, zonder overweging van wat dit zwijgen u en mij konde zijn, - terwijl ik mij gansch verdiepte en als verloor in een zoeten droom, die mij verleden en toekomst beiden omhulde, - tooverde die vraag mij op eens, als met vlammend schrift, voor mijn oog als iets onherroepelijks.' Is dat klaar en duidelijk?

Blz. 112. 'De *schijn* van koelheid en ondankbaarheid, waaraan ik mij *prijs gaf*.' Men geeft zich niet prijs aan een schijn, men stelt er zich wel aan bloot.

Blz. 114. Mijn schrijven kon niet verzonden worden *van uit* het kleine dorp;'

Blz. 115. 'Schoon*er* waart gij, en bevallig*er meer* dan ooit.'

Blz. 116. 'Neen, hernam hij met *adel*.'

Voeg daarbij: 'redens overleg en bedwang van pligt' (blz. 160); 'er is geen lijden, waar*in* men zich niet eenigzins kan *indenken en medevoelen*' (blz. 260); een breede *trap*, die de klove *dempt* tusschen de toeschouwers en een tooneel; 'men vreesde elkander niet meer te zullen zien, dan op *vormelijken* voet;' 'de omzigtige *vormelijkheid* van de markiezin;' germanismen als: toegeschikt (zugeschickt) voor toegezonden; zich bemoeijen (sich bemühen) voor trachten of pogen; gallicismen als: ongelijk hebben - *avoir tort* (deel II, blz. 111) voor verkeerd handelen - een bescheiden gekrabbel aan de deur (*gratter à la porte*). - Don Emmanuel is een uitnemende degen (*une excellente épée*.)

Het spijt ons, maar dat kunnen we niet voor zuiver, goed, verstaanbaar Hollandsch aannemen.

Letten wij thans op de namen en titels der historische personen.

De auteur heeft een berigtgever gevolgd, dien zij noemt (deel II, blz. 238); 'een tijdgenoot en ooggetuige van den vredehandel,' wanneer hij 't laatste was, kon hij moeijelijk de eerste kwaliteit missen; - die berigtgever nu is: *le Sieur de*

St. Disdier, van wien wij hebben eene ‘Histoire des negociations de la paix de Nimègue,’ waarvan een vierde druk te 's Hage verscheen in 1697. Dit boekske behelst, zoo als Le Clerc het te regt zegt in zijne Histoire des Provinces Unies (Vol III, pag. 381): ‘une bonne partie de ce qui regarde les Ambassadeurs des Puissances diverses assemblés à Nimègue et de leurs intrigues particulières.’

Men vindt er dan ook, nevens de karakter- en geschiedkundige beschrijving van de voornaamste gezanten - die voor sommigen tot persoonsbeschrijving toe is uitgebreid - het relaas van het bal, gegeven door den Markies de la Fuente; van het standje tusschen de bedienden der Fransche en Spaansche ambassadeurs; van de *Media-noche* bij den heer van Odijck, enz.

Niet vreemd is 't, dat onze romancière veel partij van dat boekske heeft getrokken; maar wel, dat zij fouten heeft gemaakt, die St. Didier niet maakt, - ten zij dit is veroorzaakt, doordien zij eene slechte Hollandsche vertaling heeft gebruikt, gelijk men bijna zou moeten opmaken uit de aanhaling, voorkomende Deel II, blz. 239, waarin wij stuiten op *premier noble* van Zeeland - een titel, die, hoezeer men toen ter tijde ook gefranciseerd was, toch door elk Hollander wel zou vertaald zijn. Hoe het zij, en om terug te komen op de titels, in de Fransche uitgave, die wij raadpleegden, hebben wij gevonden in de Table des Médiateurs, Ambassadeurs, Envoyez Plenipotentiaires et Envoyez, die het werkje voorafgaat, *Don* Pedro Ronquillo, en verder in het werkje zelf overal *Dom* Pedro Ronquillo, maar ook (p^{e}. 69) *Dom* Paolo Spinola Doria Marquis de los Balbases. *Don* en *dom* is hier hetzelfde, maar het eerste is Spaansch, het tweede Portugeesch. Mevrouw Bosboom Toussaint gebruikt *dom* echter als een geestelijken titel. Nu is het waar, dat de leden van sommige Fransche geestelijke orden (o.a. de Benedictijnen van St. Maur) den titel van *Dom* (waarschijnlijk verkorting van *Dominus*) voerden vóór den familienaam; maar nooit gebruikt men in 't Spaansch of in 't Portugeesch *don* of *dom* voor den familie-naam alleen, maar altijd, even als het Engelsche *sir*, - waartegen ook door de schrijfster gezondigd wordt (2de Deel blz. 178) - voor den voornaam of de voornamen.

De schrijfster verraadt eene geheele onbekendheid met dit gebruik, dat zij evenwel uit den Gil Blas had kunnen onthouden, wanneer zij spreekt van *dom* Ronquillo (1ste Deel, blz. 15 en elders) *Spaanschen* pater; van *don* Christin, zoo als zij dezen Vlaming bijna het geheele werk door noemt, en van *don* Balbases (1ste Deel, blz. 184).

St. Didier spreekt overal van dom Pedro Ronquillo; maar nergens spreekt hij van dom Ronquillo of van don Christin. Wel vinden wij bij hem: (p^{es}. 52, 75 en 77) ‘Mr. (Monsieur) Christin,’ en hij zegt van hem: ‘Mr. Christin, troisième Ambassadeur d'Espagne est Flamand, Docteur en Droit, Conseiller du Conseil de Flandre en Espagne; il espérait la charge de Chancelier de Brabant pour récompense de ses services,’ 't geen overeenkomt met hetgeen wij vinden in Deel I, blz. 44 van onzen roman. De eigenlijke naam van dezen heer was: in 't Hollandsch, Jan Baptist Christyn; in 't Fransch, Jean Babtiste Christin, en in 't Spaansch, Juan Bautista Christyn, en wanneer men hem dus *Don* wil noemen, moet men zeggen: Don Juan of Don Juan Bautista Christyn.

St. Didier zegt dat, ‘*Dom* Paolo

Spinola Doria Marquis de los Balbases, premier Ambassadeur d'Espagne, avait encore avec lui une fille *mariée par procureur* au Marquis de Quintana, fils du président de Castille, qu'elle devait aller trouver en Espagne.'

De Quintana is goed, we begrijpen niet waarom die naam in Media-noche werd herdoopt in *de Quitana*.

Vervolgens spreekt St. Didier van *le Marquis de la Fuente*, qui arriva à Nimègue le 6 Mai 1678. Il est fils de l'Ambassadeur du même nom, qui fut en France après le mariage du roi, et il sortait de l'Ambassade de Vénise, ou il avait été treize ans: la Cour d'Espagne l'en avait tiré pour l'envoyer en Angleterre, mais l'on croyait que la nature des affaires importantes qu'il y avait pour lors à traiter à Londres, furent cause que le duc de Villa-hermosa l'arrêta à Bruxelles, pour le faire passer à Nimègue et y remplir la place de second Ambassadeur.'

Nergens geeft St. Didier de voornamen op van den markies *de la Fuente;* maar onze schrijfster vindt goed hem te noemen: (Deel I, blz. 64) *don Emmanuel Giovanni, graaf van Fuentes*, Plenipotentiaris-minister en Gezant van Zijne Katholieke Majesteit.

Hier echter slaat zij den bal geheel mis, of ze laat den hofmeester van den markies de los Balbases eene gruwelijke fout begaan.

Zie hier de ware namen en titels van de Fransche en Spaansche ambassadeurs, zoo als ze voorkomen in het: 'Traité de Paix, d'entre les Couronnes de France et d'Espagne, conclu et signé à Nimègue le 17 Septembre 1678;' waarin wij woordelijk vinden 't geen volgt: '.... qu'enfin lesdits Ambassadeurs Extraordinaires et Plénipotentiaires; sçavoir de la part de Sa Majesté Très-Chrétienne le Sieur Comte d'Estrades, Maréschal de France, et Chevalier de ses ordres; le Sieur Colbert, Chevalier, Marquis de Croissy, Conseiller ordinaire de son conseil d'Etat; et le Sieur de Mêmes, Chevalier, Comte d'Avaux, aussi Conseiller de ses conseils: Et de la part de Sa Majesté Catholique, le Sieur Pablo Spinola Doria, Marquis de los Balbases, de Seste, Seigneur de Zinosa, Cazalnozetta et Pontecuron, Conseiller de son Conseil d'Etat, et son grand Protonotaire en son Conseil d'Italie; Don Gaspar de Tebes et Cordua Tello et Gusman, Comte de Venasuzza, Marquis de la Fuente, Seigneur de Lorena de la Maison d'Arrucas des Yles de Guadalupa et Matalione, Maitre Perpetuel de la Victoire, Majeur Perpetuel, et grand Escrivain de la Ville de Sevilla, Gentilhomme de la Chambre de Sa Majesté Impériale, en son Souverain Conseil de Guerre son Général de l'Artillerie; Don Pedro de Ronquillo, Conseiller en ses Conseils de Castilla et des Indes; et Don Jean Battista Christin, Chevalier, Conseiller au Conseil suprême de Flandre, près de la personne de Sa dite Majesté Catholique et de ses Conseils d'Etat, et Privé au Païs-bas, en vertu des Lettres et Commissions, qui se sont etc:'

Het vredesverdrag draagt de volgende onderteekeningen:

'Le Maréschal d'Estrades.
Colbert.
De Mesmes d'Avaux.
Pablo Spinola Doria.
Conde de Benazuza,
Marques de la Fuente.
Jean Babtiste Christin.'

Dit verdrag is te vinden in het werk, getiteld: 'Actes et Mémoires des Negotiations de la Paix de Nimegue,' 3me edition La Haye 1697, tomme II, p^{e} 729.

En vlak achter het tractaat volgt het ‘Plein-pouvoir du Marquis de la Fuente’ (p^{e} 752), waarin wij vinden:

Don Carlos Segundo, por la gracia de Dios, Rey de Castilla enz.... por Vos Don Gaspar de Teves y Guzman, Marquez de la Fuente, mi Segundo Plenipotenciario, junto con los dicho Marquez de los Balbazes, Don Pedro Ronquillo y Don Juan Bautista Christyn, mis Embaxadores y Plenipotenciarios.

't Blijkt uit deze aanhalingen dat het onze romancière werkelijk aan tijd tot zoeken ontbroken heeft, zoodat ze, schrijvende een tafereel uit den Nijmeegschen vredehandel, niet eens de gesloten tractaten heeft kunnen inzien.

Wel komt er in onze Vaderlandsche geschiedenis voor een zekere Don Pedro Henriques *Graaf van Fuentes*, maar die leefde in de zestiende eeuw, en Don Juan Domingo de Zuniga y de Fonseca, Graaf van Monteey en Fuentes, Markies van Teracena, die in Augustus 1670 voorloopig het Gouverneur-Generaalschap van de Spaansche Nederlanden waarnam, gelijk wij vinden bij Dewez: Histoire Générale de la Belgique, kon ook niet worden verward met den Markies de la Fuente, die vóór 1678, gelijk wij gezien hebben, dertien jaren in de Ambassade te Venetië was geweest.

Wanneer wij nu daar nog bijvoegen, dat met dichterlijke vrijheid van de *cent écus* (dat is 300 livres), die Graaf Oxenstiern, volgens den heer St. Didier dagelijks van zijn koning genoot, *honderd rijksdaalders daags* zijn gemaakt (deel I, blz. 228), terwijl de 6000 livres (of franken), die mijnheer Heugh's maands ontving, 't geen in het geheel niet zoo weinig was, want St. Didier voegt er bij: ‘et il les dépensait honorablement et en homme du monde,’ dat die 6000 livres geconverteerd worden in *slechts* 6000 *Guldens per maand* (deel I, blz. 251); dat met geen enkel woord wordt gerept van den jeugdigen ‘Marquis de Florenze,’ die zijn oom den Markies de la Fuente vergezelde (zie Actes et Mémoires, deel I, blz. 472): dat de hertog Spinola de San-Pietro wordt genoemd San-Pietro de Spinola (deel I, blz. 194), 't geen zou overeenkomen met *Obdam van Wassenaer;* dat de Baronnet Boreel wordt genoemd VAN Boreel (deel I. blz. 147), dan hebben wij, dunkt ons, genoeg aangegeven, in hoe ver men staat kan maken op de historische juistheid tot in de kleinste bijzonderheden van het tafereel uit den Nijmeegschen Vredehandel.

(*Slot in het volgend nommer.*)

Mengelwerk.

Proeve in den smaak van Lucianus. (C.....s droom.)

Niemand geloove, dat ik geen Christenmensch ben, of zelfs, dat ik het maar ten halve ben. Inderdaad, ik verfoei het heidendom, zelfs het heidensche Christendom; maar mijne droomen heb ik niet in mijne magt en daarbij, ik kan niet helpen, dat ik wat Grieksch heb geleerd. Dit een en ander heeft mij onlangs een zonderlinge pots gespeeld. Ik had, geloof ik, op een avond eerst wat in Lucianus en daarna het Handelsblad gelezen. Wat ik gegeten had, herinner ik mij nu niet meer, maar zeker is het, dat ik een interessanten, hoezeer dan ook vermoeijenden droom had, waarvan ik u een en ander ga mededeelen. Als 't er wat heidensch uitziet, het mag u niet meer bevreemden: wanneer gij mij ooit wakende komt te zien, nimmer zult ge een onvertogen woord uit mijnen mond hooren.

Ik zelf was dood, dat wist ik zeer wel, en naauwelijks was ik begraven, of ik voelde mij zeer ligt en bewegelijk; maar, zonderling! toch had ik het niet in mijne magt, te gaan, waarheen ik wilde. In tegendeel, schoon ik eerst, uit gewoonte, bij honk wilde blijven, onweêrstaanbaar werd ik Zuid-Oostwaarts gedreven, in de rigting van Kaap Matapan. Toen ik eens merkte, dat er niet tegen te doen viel, liet ik het, om zoo te zeggen, voor den wind afdrijven, maar op mijnen langen weg zag ik er velen, die hevig tegenstribbelden en die daardoor, hoewel niet veel, wat achteraan kwamen. Bij Missolonghi ging het de golf van Lepanto over en nu begreep ik wel, dat ik op reis was naar de Onderwereld. Te midden van mijne huivering, bekroop mij toch de nieuwsgierigheid, met wie ik de eer zou hebben, kennis te maken, want ik begreep zeer goed, ik, een trouwe lezer van de *Opregte*, dat ik niet alleen in de boot zou komen en daarbij, er was den laatsten tijd veel te doen geweest te Parijs en elders. Ik begon nu ook in te zien, dat welligt zij, die ik onder weg zoo veel moeite had zien doen, om niet zoo snel te reizen, medepassagiers zouden zijn. Ik bleef niet lang in onzekerheid. Naauwelijks was ik op Morea aangekomen, of de vaart, waarmeê ik was voortgedreven, werd trager en zelfs bleef ik half onwillekeurig geheel stil staan. Zuchtende zag ik achter mij om, maar zie, daar deed zich een tooneel voor mij op, dat mij vrij wat afleiding gaf. Op dit oogenblik, waarde lezer! word ik schaamrood, als ik bedenk, hoe verward in de heidenwereld een christenziel kan worden, die Grieksch leert, maar, ik moet het nu gul bekennen, toen ik omkeek, twijfelde ik geen oogenblik, of ik zag levensgrootte Hermes in de weer, met zijn slangenstaf een be-

paalde rigting aan eene menigte schimmen trachtende te geven. Ik zag hem met genoegen, omdat ik wist, dat het een goed slag van Godheid was, en om zijne goede gunst niet te verbeuren, stelde ik mij dadelijk tot zijne beschikking. Inderdaad, zijn gelaat helderde blijkbaar op, toen hij mijne bereidwilligheid opmerkte, en spoedig nam hij mij eenigermate in vertrouwen.

'Het is inderdaad niet langer te doen, zei hij, na die laatste omwentelingen.' Ik zag hem vragende aan. 'Ja, ging hij voort, sedert al de menschen bij u op de bovenwereld gloeijen voor het algemeen welzijn en zich, o zoo gaarne! voor het heil der menschheid opofferen, sedert zijn zij met geen stokken naar de benedenwereld te drijven; allen zouden zij wel *duizend* dooden willen sterven.' Een eigenaardige glimlach zweefde om zijne lippen, toen hij dat woord *duizend* uitsprak, en ik herkende gemakkelijk den God, die schalkachtig de gouden lier van Apollo weggoochelde. 'Maar, vroeg ik, kunt gij, die zulk een populaire God zijt, kunt gij niet die menschenvrienden ongemerkt laten glippen? Wij noemen hen philanthropen en, mij dunkt, de Grieksche klank alleen van het woord, moet u sympathie inboezemen.' - 'Ik kan het waarlijk niet, zei hij, want gij moet weten, dat ik een factuur bij mij heb, die ik stipt moet verantwoorden; en schoon ik nu zeer gaarne, *salvo honore et stipendio*, van mijn post zou ontslagen worden, ongaarne onderging ik de straf, die, om u ten gevalle een nieuwerwetsch woord te gebruiken, op malversatie van Pluto's zielen gesteld is. Daarenboven, gij weet niet, wat lieden het geweest zijn, die mij nu zooveel moeite baren; maar houd u digt bij mij; ik zal den schijn aannemen, of ik met hen onderhandelen wilde, en gij zult dan hooren.'

Naauwelijks had hij dit gezegd, of een veelbeteekenende wenk, die wat goeds scheen te spellen, noopte eenige van de weêrbarstigste schimmen, om zich bij Hennes te voegen. 'Vrienden,' sprak deze, 'ik bemerk, dat gij met grooten tegenzin deze schoone wereld verlaat, en schoon nu mijne orders stipt zijn en ik mij aan niets wil binden, ik wil toch voor dit maal uwe redenen aanhooren en zien wat ik doen kan. Maar kort en bondig, als 't u belieft, want Charon wacht en op zijn ouden dag is hij vrij ongemakkelijk.'

Dadelijk trad eene hooge gestalte met zekere majesteit voor. Zij had eene kroon gedragen, of liever, zij droeg die nog werkelijk, ofschoon het niet meer dan weêrschijn was. 'Hermes,' sprak zij, 'het zou niet koninklijk zijn, indien ik huiverde voor het schimmenrijk; ook heb ik altijd gezworen, dat ik den dood niet vreesde, maar mijn langer verblijf op aarde is inderdaad onmisbaar. De hartstogten der volken zijn ontketend en als een woedende storm dreigen zij alom vernieling. Ik was de man, om dien storm te bezweren, want in mij ziet gij het beginsel van behoud, ja zelfs van teruggang. Want o hoe gaarne zou ik die dagen hebben teruggeroepen, toen de koningen nog herders waren der volken en hunne schapen leidden, werwaarts zij wilden en hen schoren, zonder dat zij den mond opdeden. Geloof niet, Hermes! dat gij of Charon er bij zult verliezen, als ge mij ontslaat; want er zullen strenge maatregelen noodig zijn, om alom de rust te herstellen en misschien moet er wel een oorlog uitbarsten.'

Zoo ver was de hooge gestalte in hare rede gevorderd, toen eene schim, die er vrij haveloos uitzag, haar vrij onbeschoft ter zijde schoof en met eene

moeijelijk te beschrijven gemeenzaamheid het woord tot Hermes rigtte: ‘Gij zijt,’ zeide hij, ‘een God naar mijn hart, want schoon ik den eigendom tot diefstal heb verklaard, ik zoek mij, onder ons, met den eigendom van de geheele wereld te verrijken en dat moet uw hart wel stelen, daar gij immers de god der dieven zijt. Luister nu eens, Hermes! als ge mij laat ontkomen, zal ik die algemeene berooving organiseren en bij de verdeeling met u edelmoediger handelen, dan de leeuw deed; daar geef ik u mijn woord op van communist.’

Zonder het oordeel van Hermes te willen vooruitloopen, plaatste ik mij onwillekeurig achter den laatsten spreker, om hem, voor zooveel mij betrof, het ontkomen te beletten. Al ras liet zich een derde hooren. ‘Ik vraag niet veel, zeî deze, Hermes! ik vraag slechts één dag uitstel, totdat gij met vader Zeus gesproken hebt, want ik ben verzekerd, dat Atropos bij vergissing mijn levensdraad heeft afgesneden. Immers, ik was bij uitstek door de goden of het noodlot voorbeschikt, om het menschdom gelukkig te maken. Ik wilde een income-taxe invoeren, de schuld vernietigen, nationale werkplaatsen oprigten, kredietbanken daarstellen, kortom allen tot broeders maken. Waarlijk ge zult er uwe populariteit bij inboeten, als ge mij onbarmhartig met u voert.’

In den vierden die voorkwam, herkende ik dadelijk een parlementair. ‘Het zijn de beginselen, sprak deze, die de wereld verpesten en waarom? Omdat zij de noodige elasticiteit missen. Men moet weten te buigen, wil men niet komen te bersten. Ook heb ik mij daarbij altijd wèl bevonden. Ik zou in alle kabinetten hebben gepast en heb werkelijk in verschillende gezeten. Ik heb gevonden, dat staatkundige stelsels voor een tijdelijke toepassing vatbaar zijn, maar dat de christelijke beginselen Hermes! het niet zijn, en naar die waarheid heb ik mij gerigt. Oordeel nu zelf, of een man als ik was, kan gemist worden, zal eens de beginselloosheid zegepralen.’

De vijfde eindelijk was iemand à la robe courte. ‘Ik, zeide hij, zoek de major Dei of zoo ge wilt Deorum gloria. Inderdaad Hermes! ik zou iets voor uwe vervallen zaak kunnen doen. Laat mij voor het oogenblik gaan; ge kunt te ieder uur over mij beschikken, maar stel middelerwijl in den Godenraad voor, dat men zich daar eene verdooping getrooste. Ik zal dan voor rijkelijk wierook zorgen en wat uw post als doodengeleider betreft, geloof mij, zeide hij, zijn linkeroog eigenaardig toeknijpende, ge zult daar geen teruggang in bespeuren: neen, waarlijk niet!’

Toen ik dit gehoord had, liet ik den communist aan zijne ingevingen over, en ik plaatste mij onmiddellijk achter den man à la robe courte. Hermes, hoezeer door zijne taal bekoord, had echter gezond verstand genoeg, om uit mijne bewegingen op te maken, dat hij met hem op zijne hoede moest zijn, en spoedig voelde ik mij nog ligter dan ik was, toen hij zijnen mond voor de volgende woorden ontsloot:

‘Vrienden! mijne langdurige ondervinding heeft mij geleerd, dat de kinderen der stervelingen zichzelven wat al te hoog schatten. Gijl. zijt mij daarvan een vernieuwd bewijs en zult mij wel vergunnen u een weinig uit den droom te helpen. Gij beschouwt u allen als onmisbaar; gelooft het niet, men is blijde, dat men u mist. Wat u betreft, ging hij voort tot den eersten spreker, een postbode, met wien ik op goeden voet ben, heeft mij

nog heden in een dagblad laten lezen, dat uw opvolger steeds in de meening heeft verkeerd, dat ge te veel met de revolutionnaire beginselen hebt getransigeerd. En gij, communist! ging hij voort, denkt ge er niet aan, dat ik Baboeuf, misvormd als hij was, ook heb getransporteerd? Die meende ook, dat *hij althans* onmisbaar was, en heeft men hem niet reeds ver achter zich gelaten? En gij, utopist! wees verzekerd, ik zal een goed woord voor u bij Pluto doen. Gij kunt daar even goed de schuld delgen en kredietbanken oprigten. Wel nu, als het lukt, wie weet of Pluto zelf niet met u speculeert. U, parlementair, moet ik herinneren, dat er reeds nieuwe verkiezingen zijn uitgeschreven en dat *gij* dus allerminst reden hebt van bezorgdheid, dat ge niet op een waardige wijze zult worden vervangen. Met u eindelijk, zeî hij tot de robe courte, was wat aan te vangen, ik beken het gaarne, maar de gebeurtenissen, onlangs in de maand Posidēon voorgevallen, geven mij de gegronde hoop, dat uwe broeders hunne geniale hersenen genoeg zullen spitsen in majorem *Deorum* gloriam; zoodat ik, vrienden! u dringend verzoeken, of des noods, gelasten moet, om....'

Bij het uitspreken dezer laatste woorden, nam de Godheid van Mercurius zulk een dreigende gedaante aan, de slangen om zijnen staf begonnen zoo vreesselijk zich te kronkelen en de spitse tong zoo afschuwelijk sissend uit te steken, dat ik waarlijk van schrik wakker werd. Ik lachte in mij zelven om mijn heidenschen droom en verwenschte de kinderachtige vrees, al had zich die ook in den slaap van mij moester gemaakt. Juist toen ik gereed was, om eens naar het uur van den nacht te zien, ging het nachtlicht uit en was het stikdonker om mij henen. Ik ben zwak van zenuwen en haat als de pest de duisternis. Doch nu vooral drukte mij de donkerheid meer dan gewoonlijk. Ik verbeeldde mij eenen vilder van schapen te zien, ik tastte angstig rond naar mijne vrouw, ik stond aan den rand van een afgrond, waarheen ik langs rozenpaden gekomen was, ik waande mij op een vlot te nidden van een woedenden storm op een bodemloos meir, het was mij, of mijne *ziel* gedood werd en al zulke liefelijkheden meer.... toen ik weder in slaap viel.

Het tooneel was geheel veranderd. In plaats van in de vlakte van den Vasili, zoo als toen ik met schrik wakker werd, bevond ik mij nu digt bij Matapan, vlak aan den ingang der onderwereld. Eene gansche schaar van schimmen was reeds de nederdaling gedwee begonnen en Hermes stond gereed met diegene te volgen, in wie hij het meest belang stelde. Werkelijk keerden wij ons voor altijd van het daglicht af en daalden op onze beurt naar beneden. Eerst bleef ons nog eene flaauwe schemering bij, maar allengs werd de duisternis tastbaar. Het was afgrijselijk.... Juist toen ons de laatste lichtstraal stond te begeven, hoorde ik de robe courte, even als zekere heer R.... in zekeren Juif errant mompelen: 'ik *wil* niet dood zijn,' maar met geen gelukkigen uitslag; want op het oogenblik, dat hij meende te ontsnappen, schenen de slangen vurige tongen te bekomen en hem met onlosmakelijke kronkelingen te omgeven, terwijl Hermes onheilspellend fluisterde: *het rad van Ixion!* Het hart kromp mij ineen, zoo wezenlijk akelig als er toen de robe courte uitzag. En toch was de togt schrikkelijk genoeg. Die weinig goeds verloren of veel verdriet achter zich hadden gelaten, waren vooruit en hielden zich tamelijk stil, maarzij, die aan dierbare betrekkingen dachten of aan de moeije-

lijke verantwoording, die ze te gemoet gingen, o! het deed u het hart breken, als ge hunne verschillende verzuchtingen en kreten hoordet, die alle toonen doorliepen van de hartverscheurende droefheid tot de volslagen wanhoop.

Op eens scheen het minder donker. Wij konden elkander onderscheiden, wij meenden water te zien; werkelijk waren wij aan den oever van den Styx. Ook duurde het niet lang, of wij zagen Charon in al zijne cruda senectus, wiens diepliggende oogen door grijze wimpers omschaduwd, overtuigend aanduidden, dat hij wel zeer zeker niet medepligtig zou worden aan uwe ontvlugting. Nadat Hermes hem met de factuur had bekend gemaakt, werden wij al ras uitgenoodigd, om ons in te schepen. Doch nu had er iets belagchelijks plaats. De parlementair had zich dadelijk van de beste plaats meester gemaakt en toen nu zijne overleden majesteit beweerde, dat zijn rang hem daarop aanspraak gaf, herinnerde hem de oud-minister, dat hij verantwoordelijk was en dus eigenlijk zijne majesteit verving. En ik, riep de communist, neem van de plaats bezit in naam der lang verdrukte, lijdende menschheid. Toen men inderdaad aux voies de fait kwam, gleed de robe courte behendig langs zijne majesteit voorbij en liet op zijn gemak de overigen hun geschil beslechten. Deze beweging trok de aandacht van Hermes en welhaast had hij er de reden van bevroed. ‘Vrienden, zeide hij, hier geldt geen ander privilegie, dan dat van ancienneteit. Ik moet dus vragen, wie van u allen het eerst gestorven is. Nu trof het toevallig, dat de verantwoordelijke oppasser van den parlementair het eerst was overleden; deze had dus boven de robe courte de voorzitting.

Op den overtogt zelven had er niets merkwaardigs plaats. Alleen de communist, voor wien trouwens die rol bijzonder geëigend was, zocht het gezelschap met de grappen van een Pierrot te vermaken, maar zijn pogen vond weinig bijval en het ging hem ook zelven niet heel goed af. Weldra hadden wij de overzijde bereikt, en moesten wij ons ontschepen. Hermes schaarde ons in paren en gelastte den robe courte, terwijl hij een beduidenden wenk op mij wierp, aan mijne zijde te gaan. Wij gingen digt langs Cerberus voorbij, die er in de verte heel vriendelijk uitzag, zoodat ik als een vriend van honden, in de verzoeking kwam, hem zijne koppen te streelen. Naauwelijks evenwel waren wij op ééne lijn met hem, of hij deed zulk een geweldigen uit val op mijn makker, dat ik inderdaad bang was, dat hem zijne verantwoording zou worden gespaard. En nu bereikten wij spoedig de vierschaar; want daarvoor hielden wij vijf personen, waaronder twee vrouwelijke, die er inderdaad niet zoo vreesselijk uitzagen. Ook zeide ons Hermes, dat het de drie bekende regters waren met Persephone en Hecate. Het deed mij een zeker genoegen op te merken, dat de laatste slechts één hoofd had. Maar het trof mijne aandacht, dat in het midden eene plaats opengelaten scheen te zijn. Ook dit raadsel loste Hermes op. ‘Hades zelf, zeî hij, zit tegenwoordig meestal bij de teregtzittingen voor. Ook is dat wel noodig: want wilde men de overledenen op hun woord gelooven, zij behoorden dan in massa naar de Elysesche velden te worden overgebragt; zoo braaf schijnen zij zichzelven toe en zoo bij uitsluiting beweren zij geleefd te hebben voor het heil hunner medemenschen. Intusschen begrijpt gij, dat dit dikwijls geheel anders uitkomt en opdat nu Minos met zijne mederegters niet gedurig misleid en wat

gewend worden aan de nieuwe wijze van instructie, durft hij bijna geen vakantie nemen en doet liefst de zaken zelf af.'

Nog had Hermes niet uitgesproken, toen ik, onwillekeurig naar de ledige plaats opziende, met huivering ontwaarde, dat zij niet langer onbezet was. Hades had den helm afgezet, waardoor hij onzigtbaar was en vertoonde zich zwart als de nacht, geweldig afstekende bij Persephone, aan de verschrikte schimmen. 'Hermes,' sprak hij, 'breng voor mijne vierschaar de afgestorvenen, die gij hebt medegebragt, eerst de jongen van dagen, dan de eenvoudige burgers en eindelijk hen, die op de bovenwereld aanzienlijk werden geacht. Over de laatste zal ik eerst, na hen allen gehoord te hebben, het vonnis uitspreken.'

Het waren de schimmen van pasgeboren kinderen of van die naauwelijks tot eenige zelfbewustheid waren geraakt, die Hermes het eerst voorstelde. Ik herinner mij niet goed, welk vonnis Hades er over velde, maar ik geloof, dat zij naar eene afzonderlijke plaats werden gevoerd, om daar den tijd af te wachten, waarop ze een nieuw leven zouden beginnen. Doch ik sta er niet voor in, want mijn hart was te veel ontroerd door hetgeen ik gezien en gehoord had. Want oppervlakkig, ja, was er niet veel aan die onnoozele schimmen waar te nemen, maar Hades liet ze van alle windsels en banden ontdoen en dan ontdekte men met ontzetting, dat sommige gestikt of geworgd of anderzins gewelddadig van het leven beroofd waren. Dat was door de moeders geschied. Hades was er door verontwaardigd. 'Zie, zeide hij, vroeger gaf de wet het regt van leven en dood over de kinderen en men hoorde er niet van, en thans, nu wet en geweten er tegen opkomen, krijg ik dagelijks die slagtoffers voor mij. En wat de moeders betreft, die krijgen daar ginds nog al eens straf, maar de vaders..... zij zoeken lagchende naar nieuwe slagtoffers. Doch laat hen hier komen; ik zal....' Hij eindigde den zin niet, maar hief dreigend den tweetand op. Na eenig stilzwijgen, mompelde hij: 'Waarlijk, dat zijn de regte lieden voor het systeem van Malthus.'

Wat nu de stillen in den lande betreft, de geringe, eenvoudige en eerzame burgers, ook deze schenen geene groote moeijelijkheid aan Hades te baren. Ik had mij met een kloppend hart gereed gehouden, om mij bij hen te voegen, maar Hermes, die wilde, dat ik het einde der teregtzitting bij woonde, had mij een wenk gegeven. Zoo was ik dan getuige er van, dat velen hunner naar de Elysesche velden of de eilanden der gelukzaligen werden afgevaardigd. Doch op verre na met allen was dit niet het geval. Inderdaad velen, als zij ontdaan waren van alles, wat belet had, hunne ziel in haren waren toestand te aanschouwen, vertoonden zich vreesselijk verminkt. Er waren er, die blijkbaar bij de communisten hadden ter school gegaan en hunne ziel met moord en roof hadden bezoedeld; bij anderen had de verkeerde toepassing van de leer der volkssouverciniteit geweldige indrukken nagelaten van onbeschoftheid, aanmatiging, vertrapping van alle gezag, minachting voor goddelijke en menschelijke wetten; vele anderen hadden naauwelijks eene ziel, zooals dieren die hebben: deze waren of verslaafd geweest aan den sterken drank en droegen ook wel sporen van gewelddadigheid aan zichzelven of hunne naaste betrekkingen gepleegd, deels waren zij verzonken geweest in opzettelijke onkunde of luiheid, en de afzigtelijkste dierlijke hartstogten waren, om zoo te zeggen, met hunne

ziel zamengegroeid. Deze allen gingen niet naar de Elysesche velden.

Thans waren de toongevers der eeuw aan de beurt. Ditmaal had de overleden majesteit de prioriteit. Hij trad voor Hades als voor zijnen pair. Hij zeide niets anders dan: ‘ik ben een *Διοτρεφής* en erfgenaam van het droit divin.’ Zoo hij in die woorden eene voldoende verantwoording gelegen achtte, was hij waarlijk niet op de volle hoogte der zaak. ‘Indien gij, sprak Hades, met uw droit divin bedoelt, dat ge alleen voor God en uw geweten verantwoordelijk waart, dan zijt ge nu op uwe regte plaats. Maar dan moet ge ook alles verantwoorden, wat uwe ministers en verdere onderhoorigen op en in uwen naam hebben gedaan. Dat moet *gij* vooral doen, die een tijd lang de verantwoording van u af op uwe dienaren hebt gewenteld en later, in het belang van uw onderdanen, zooals ge zeidet, ze weder op u genomen hebt. Maar komaan, ontdoe u van al den opschik dien gij nog om u hebt, opdat ik inderdaad moge zien hoe het gesteld is met uwe ziel.’

Toen nu, na langdurig aarzelen, eindelijk de kroon van het hoofd was geraakt, dacht ik onwillekeurig aan de schedelleer van Gall en paste die toe op hetgeen binnen het cranium was te zien. O! welk een fictie, dacht ik bij mij zelven, van de menschen daar boven, iemand autocraat of absoluut monarch te noemen! Is wel iemand minder meester, minder onbeperkt dan de Vorst? Wel iemand meer onderhevig aan dwaling dan hij? Maar zoo de organen van oordeel en kennis te wenschen overig lieten, niet beter was het gesteld met de eigenschappen van het hart. Hoe was het bedorven door vleijerij, door hoogmoed, door lage driften. Inderdaad men moet wel zeer overhellen tot het mysticisme, indien men een sterveling in een anderen zin de gratie Gods, waarbij hij regeert, toekent, dan in dezen, dat hij onder toelating van God, tot heil der menschheid, vooral tot voorkoming van veel kwaads, aan de spits staat der maatschappij, tot bewaring van het evenwigt, maar niet in dien zin, dat hem iets goddelijks boven andere zou aankleven, waardoor de menschen aan hem zouden onderworpen zijn als aan de Souvereiniteit Gods.

Zoo stond ik daar te philosopheren voor de vierschaar van Hades. Een bewijs te meer voor mij, dat de mensch juist zoo naar ginds overgaat, als hij hier aan de aarde vaarwel zegt, maar een bewijs ook voor u, waarde lezer! dat mijn droom alleen aan Lucianus te wijten is en niet aan mijne heidensche denkwijs. En nu zou ik verslag moeten doen van hetgeen verder tusschen Hades en de schim des vorsten voorviel, maar ik verzwijg het, omdat, zoo mijn eerbied en mijne genegenheid voor vorsten hunne grenzen hebben, mijn eerbied voor de grondzuilen der maatschappij grenzenloos is, en ik ongaarne verkeerd zou verstaan worden. Dit evenwel mag ik niet verzwijgen, want het trof mij diep, dat Hades zeide: ‘indien gij uwe zending begrepen hadt, gij zoudt met de Goden hebben aangelegen.’

Het viel mij in, dat Hades sedert den tijd van Lucianus minder luimig scheen te zijn geworden, maar ik kwam van deze gedachte terug, zoodra de communist verscheen. Op zijn wenk trok zich Persephone den sluijer digt over het gelaat. De communist, men moet het erkennen, was zeer consequent, en trad zijnen regter onbeteuterd onder de oogen. ‘Ik kom, o Hades! met vertrouwen uit uwe handen de belooning ontvangen, die mij hier boven door onregtvaardige regters is onthouden.’

‘Reken op mij, zeide Hades, zij zal u niet ontgaan. Maar zeg mij dan eerst, op welke verdiensten gij uwe aanspraken grondt.’

‘Eigenlijk, antwoordde de communist, ben ik een leerling van den goddelijken Plato, en dit moest mij reeds een genoegzame aanbeveling in uwe oogen zijn, maar zijn stelsel is door mij ontwikkeld en bij het mijne vergeleken slechts prulwerk. Natuurlijk hecht ik zeer aan zijne denkbeelden over het verkeer met de schoone sekse, maar ik blijf daar niet bij staan. *Alle* eigendom is volgens mij nietig, en door mij tot diefstal verklaard. Er moet eene gelijkheid daarboven zijn, zoo als hier beneden. Om nu den eigendom van grond en wat dies meer zij, tot gemeen goed te verklaren, dat had niet veel bezwaar in; het moeijelijkst was, om de vermogens van den mensch en hunne vruchten uit hetzelfde oogpunt te doen beschouwen. Maar daar heb ik wat op gevonden. Ik heb gelast, dat de een zou werken, de ander eten. Ziet ge wel, zoo moest die ongelijkheid van talenten spoedig worden geëffend en alles tot het peil der dieren afdalen. Ook moest noodwendig door de volstrekte gemeenschap van leven alle vrijheid worden vernietigd en eene aandoenlijke gelijkheid van slavernij worden tot stand gebragt. In den grond bedoelde ik, o Hades! de overbrenging der bovenwereld in deze onderwereld, opdat *gij* te magtiger zoudt zijn. Daarom als gij uw belang kent, laat mij terugkeeren, wat mij het aangenaamst zou zijn; zoo niet, dan verzoek ik dadelijk in kennis te komen met Helena, Sappho en andere dames van marque.’

Slechts van Vincennes en *niet* van Bicêtre?’ mompelde Hades, verwonderd de factuur ter zijde leggende. ‘Dank voor uwe dienstaanbieding, zeî hij vervolgens, maar ik maak er geen gebruik van, omdat allen toch vroeg of laat bij mij teregt komen. Voor het overige, vriend! twijfel ik sterk, of gij de man zijt, die gij lijkt. Dat dunkt mij zoo, omdat gij den mond vol hebt van gelijkheid en voor u zelven om een bijzondere belooning vraagt. Inderdaad, ge zult zelf ondervinden, dat ook hier die gelijkheid niet heerscht, waarvan ge spreekt. Jan van Leiden, b.v., bij uwe landgenooten onder den naam van profeet bekend....’

Hier zweeg Hades eensklaps stil, zeker om den schijn te vermijden dat hij te voorbarig was in het vellen van zijn vonnis. ‘Maar, 't is waar ook, zeî hij, laat mij u liever eens wat van naderbij bezien.’

‘Bij Zeus,’ riep hij, ‘gij zult lang mijn logeergast moeten zijn. 't Is wel waar, zoo als ge zeidet, dat ge in zekeren zin de leerling van Plato zijt, schoon 't een domme zet van u was, dat het noemen van een Griek u mijn gunst moest winnen; want die man heeft ons veel kwaad gedaan. - Maar wat zie ik daar? een teeken van manslag, omdat iemand zich met uw beminde occupeerde! En wat is dat? Een stellig bewijs van diefstal? om niet te spreken van een melkweg van escroqueries? En dan hier! Hoogmoed en gekwetste eigenliefde, omdat *uwe* waarlijk niet geringe zielsvermogens niet spoedig genoeg met goud en eer door de wereld werden beloond? Man, man! er zal wat aan u moeten gebeuren, en ik neem u in mijn bijzondere bescherming.’

Nu kwam de plannenmaker en proevennemer voor. ‘Hades,’ sprak hij, ‘ik heb met vreugde uwe afwijzing gehoord van het barbaarsche verzoek van den communist. Waarlijk, het menschdom is tot immer voortgaande ontwikkeling en tot altijd klimmend geluk geschapen. Maar het lijdt aan ongeneeslijke kwalen,

zoo ik niet als arts optreed. Laat mij daarom teruggaan, opdat eindelijk de staat aan zijne bestemming beantwoorde. Niemand voor mij heeft zoo goed ingezien, dat de wet is de steen der wijzen, zij het panacée van alle kwalen, het perpetuum mobile, de kwadratuur van den cirkel, kortom alles wat gij wilt, behalve een middel tegen den dood.'

Op deze woorden sloeg Hades andermaal een blik op de factuur, en toonde zich bevredigd, toen hij las: 'onder weg van Icarie naar Bicêtre.' 'Dat zou gevaarlijk zijn geweest voor uw lijdende confrères, man! zeide hij; want ze zouden er niet op verbeterd zijn. Waarlijk, uwe grootste fout bestond daarin, dat gij, als de groote Icarus, wildet vliegen, terwijl de mensch bestemd is, om te loopen. Qui va piano, va sano, zeggen uwe landgenooten, schoon ze er zich niet aan houden; maar een ondervinding van plus minus 6000 jaar heeft mij geleerd, dat het goede langzaam maar van zelf komt, als men de beletselen wegneemt. Gij doet dus inderdaad beter, met ons gezelschap te houden, vooral omdat er toch na de maand, die naar mijn broêr genoemd is, weinig plannen te maken en nog minder in werking te brengen zijn.

'Hades!' sprak nu de parlementair, 'ik verheug mij voor zulk een billijk regter gedaagd te zijn, als waarvoor ge ook op de bovenwereld bekend zijt. Gij weet dus, dat men eenen man als mij niet moet beoordeelen naar die alledaagsche eigenschappen, die men gewoonlijk deugden noemt, maar dat men zich bij hen op een hooger standpunt moet plaatsen. Het talent is *mijne* deugd en daaraan zijn die mindere zaken, die men deugden en ondeugden noemt, ten eenenmale onderworpen. Dat talent is de zon, die door de schakering van goed en kwaad even als door de afwisseling van licht en bruin een heerlijk tooneel beschijnt. Ik reken dus op uwe vrijspraak en durf mij in uwe dienst aanbevelen, indien deze Hermes, die thans uw eerste minister is, sporen van minder activiteit mogt vertoonen, of wel, hetgeen ik eer waarschijnlijk zou rekenen, op zijne lauweren mogt willen rusten.'

'Een zeldzaam aanbod, voorwaar!' sprak Hades, 'schoon ik het voorloopig beleefdelijk van de hand wijs. Ook is hier geen spraak van verandering van kabinet, maar van verantwoording van ministers. Kom aan, laat eens zien, hoe het gesteld is.... Wel, wel! wat hebt gij u in uzelven vergist. Ik zie van dat talent niets, daar ge zoo van opgaaft. Ik zie slechts één of twee afschuwelijke eigenschappen, zelfzucht en trotschheid; maar 't valt mij moeijelijk om te onderscheiden welke der twee de moeder der andere is. Niet dat het u aan andere ondeugden mangelt, maar ze zijn in die mate aan die twee hebbelijkheden ondergeschikt geweest, dat ze meer voorkomen als liefhebberijen van de godheid van uw *Ik*. Neen, man! ik kan u niet gebruiken, want gij begrijpt wel, dat ik onomkoopbare dienaars noodig heb.'

Na deze toespraak moest de robe courte voor de regtbank verschijnen. Hij scheen zich op eene zeer ingewikkelde verdediging voor te bereiden, en stond als Ulysses, met neergeslagen oogen. 'Hades!' sprak hij, 'dien ik bestemd had tot den koning van het heelal, door ziel en ligchaam te gelijk te dooden.... hoor mij eenige oogenblikken aan.' - Ik voelde dat ik sidderde, toen deze woorden van Hades mij als hemelsche muzijk in de ooren klonken: 'Robe courte! het is mij daar straks al ingevallen, dat, volgens het beweren van een mijner gelogeerden, de spraak aan den mensch gegeven is,

om zijne ware meening te verbergen, en daar ik nu op dit oogenblik vermoeid ben en uw gewaad mij aan sommigen, die u hier zijn voorgekomen, herinnert, zoo ontzeg ik u het woord. Ontdoe u van uw gewaad en laat mij zien, wie gij zijt.'

Met minder aarzeling dan ik gedacht had, voldeed de robe courte aan Hades' last. Hij wist wel, wat hij deed. Hades had een geruimen tijd naauwkeurig de karaktertrekken zoeken te herkennen en te ontdekken, welke deugden of ondeugden in die ziel de heerschende waren geweest, toen hij verdrietig uitriep: 'daar is niets van te maken; die ziel is zoo duister als ikzelf, wanneer ik mijn helm op het hoofd heb. Hoe daar nog ooit de oorspronkelijke gedaante van voor den dag komt, begrijp ik niet en ik weet er niet beter op dan ze à la Virgilius te behandelen, d.i. ze in 't vuur te louteren en in 't water te spoelen en dan te luchten te hangen. Voor ik over deze schim mijn vonnis uitspreek, moeten eerst die dingen gebeuren'....

Op dit oogenblik gaf mij Hermes een wenk. Ik begreep, dat het mijne beurt was, en nu ontwaakten weder christelijke elementen in het hart. Het denkbeeld van verantwoording trad op den voorgrond en het tooneel van Hades en zijn regtbank verdween ten eenemaal. Schuld! sprak mijn ontroerd hart en durfde naauwelijks het woord: Genade! laten volgen. Kortom, andermaal werd ik verschrikt wakker, maar ditmaal sliep ik niet weder in, doch bleef niet zoo zeer over anderen, dan wel over mij zelven nadenken.

Objective levensbeschouwingen.
Een zondag-voormiddag in de hoofdstad.

> Let him go on - his own way - i beseech you.
> ***

Vivat de hoofdstad, met de bevolkte Heeren- en Keizersgrachten, de overbevolkte buitenstations: - *Natura artis magistra* - door het infame gemeen de Apentuin genoemd, het Park, de Griekentuin en al de annexen, in de bijna boomlooze plantagie, waar de stammen en takken verdwijnen en de menschen verschijnen, - de reusachtige sphinxen en de verwarmde bloemen, voor het oog '*à prendre*', in den vriendelijken Hortus, die, naar den wensch van Diogenes, de glazen ruiten op de borst heeft, en zich daardoor inwendig laat - bekijken.

Een zondag voormiddag in het laatst van April legt van de hoofdstad een uiterst gewigtig getuigenis af, en de lezers van dit Tijdschrift, die als provincialen, Krähwinkler, als buitenliên het voorregt missen om de groote stad alsdan te beschouwen, zullen ons moeten danken, dat we ons tafereeltje, op onze wijze, zonder de minste gêne uitwerken. - Waarom zoude men het leven niet volstrekt *objectief* opvatten? - Dat woord verstaat ge niet, - gelukkigen! die aan den woordenschat der wijsbegeerte evenzoo vreemd zijt, als uwe keukenmaagd aan de discussiën der Tweede Kamer over de armenwet en het muntstelsel, - maar wat een 'object' is, weet ge toch?

- een voorwerp, een zigt- en voelbaar ding, bijv. gijzelve, uw kleed, uw hoed, uw rijtuig, uwe gele of paarsche handschoenen, braceletten, kleine Rembrandtsbrochen, dat zijn de objecten: - voorwerpen, - wanneer wij die nu allen, groot en klein, om en bij elkaâr gegroepeerd, u vertoonen, - dan vatten wij het leven, als vereeniging van zigtbare voorwerpen, zooals het *werkelijk is*, objectief - op - verstaat ge ons nu? Wij hopen, ja! - Welk een rijkdom van objecten kunt ge op een voorjaars-zondagmorgen in de hoofdstad zien! - Wij worden door het *talloos tal*, zoo als de dichters *juist* schrijven, overstelpt, - intusschen zijn hier zekere gebiedende eischen, die op den voorgrond treden: - als de objecten-voorwerpen behoorlijk zullen gezien en gehoord kunnen worden, moet uw thermometer boven de 50 graden Fahrenheit rijzen; - de straten moeten rein en droog zijn; de lucht zonder dreigende buijen; geen scherpe noord-ooster u de tranen uit de oogen lokken: - alles moet betamelijk voorbereid zijn, om het schouwspel in de vereischte vormen te laten aanschouwen. - Ge moet ook niet een eind weg in de bloemenmaand, Mei, zijn: - deze groote bloemenkorf, dien Gods hand voor de zondige Adam's- en Eva's-kinderen altijd opent; - want dan gaat de '*schoone wereld*' le beau monde, naar buiten, en de objecten verdwijnen uit de hoofdstad. - Als weêr en wind dus medewerken, en zich tot eene *entente cordiale*, nog beter dan die onzer staatsmannen, vereenigen, kunt ge ons volgen, om de zaken geweldig zuiver 'objectief' op te vatten, - maar - zullen we vergeten, dat het een *zondag* voormiddag is! - lieve menschen! de dag des Heeren! Eerst, gij drommen van stadbewoners! eerst naar de Kerk, dan, aanzienlijken, op de wandeling, en gij burgerlijken, zoo als het heet, 'op het pad.' - Gelooft ge dat de hoofdstad met heidenen en wilden is bevolkt, die niet eerst, naar eisch en pligt, de preek of de dienst of de mis bijwonen, en als dat integrerend deel van den Zondag is verstreken, dan eerst zeer *objectief* worden? Buitenlieden, bewoners van kleine steden! die wel eens op de groote zondenstad, met hare 230,000 zondaren en zondaressen, weemoedig nederziet, gij zult u hier dadelijk moeten bekeeren. - Ziet slechts, als de stadsklokken en de huisuurwerken 9 ure voormiddag aankondigen, wordt er in de groote stad eene eigenaardige levendigheid in de huis- en binnenkamers merkbaar: - men is gekleed, heeft wat haastig ontbeten, de Zondagsche kerk- en wandeltooi komt uit de kas en de laden, - de kinderen, die reeds kerkmatig zijn (evenzoo *goed* gezegd, als doelmatig) zijn gekamd, afgeschuijerd, behoorlijk te regt gesteld en beknord, de handschoentjes worden geproclameerd, de witte kraagjes naar beneden getrokken, de wandelstokken verboden, de kerkboeken komen voor den dag, de stuivertjes en dubbeltjes opgehaald, soms moet de knorrige huismaagd, die nog niet aangekleed is, als ter sluips naar den bakker, om te wisselen, - in het vrome Christelijke huisgezin is drukte en beweging, - men sluit de kast, zet het koffijgoed gereed; de kamers worden nog eens door de altijd knorrige dienstmaagd aangeschuijerd, - en als alles gekleed, toegerust, voor de kerk, de preek of de dienst slagvaardig is, vult de bevolking tusschen 9½ en 10 ure op eenmaal de grachten, de straten, de stegen - en hoe geregeld, hoe bedaard, hoe gemoedelijk, doorkruisen zich die grootere of kleinere benden van kerkgangers! Men

loopt langzaam, ziet ernstig genoeg om en voor zich heen; zekerlijk, dat de dochteren Eva's op den schoonen, vriendelijken Zondagvoormiddag wel eens, en passant, - ach, val haar niet te hard! - het merkwaardig kostuum, hier of daar, met een half oog slechts opnemen, en dan weder op het kerkboek nederzien. - De tijd, de aangewezen en geoorloofde tijd, om tot die inspectie over te gaan, is eerst - bedenkt dat wel - *na* klokke twaalf, - hoe later op den dag, hoe meer de wereld in hare regfen treedt, en als er niet hier en daar een avond-kerkje overbleef, dan was alles zoo goed als verloren, - en de Zondag voormiddag viel, zoo als men zegt, in den Zondag avond geheel in het water. - Indien al deze naar de kerken heenstrevende papa's en mama's, ook vaders en moeders, kinderen, dochters en zonen, met Fransche, Engelsche, of met plat Hollandsche voornamen: (de Cecilia's, de Constance's, de Amalia's, en de Pietjes, Truitjes en Jannetjes) indien ze al te zamen in die kerkstemming konden blijven, ware het goed; - want ik beweer, en beweer het openlijk, dat de gelaatstrekken van een 50,000 tal menschen in de hoofdstad, tusschen 10-12 ure des voormiddags, geheel anders geplooid en geschikt zijn, dan van 2-4 ure des namiddags, en dat er alweder in de physionomien van 8-12 ure des avonds, groote, verbazende verandering komt. - Ik beweer, dat op verre na de meeste objecten op den Zondag een *viervoudig* aangezigt vertoonen: - eerst het slaperige, gapende, onaangename gezigt, als men zich aankleedt; dan het religieuse, devote, ernstige aangezigt vóór de kerk, in de kerk, en dadelijk na de kerk, - dan het meer losse, ontplooide, meer wereldsche, glimlagchende aangezigt op de pantoffel-wandeling, te midden der bekenden en vrienden en der goddelooze dieren - in den vermaarden natuurtuin, - en eindelijk, op het Zondagsche souper of salet of het kransje, alles nog veel losser: de kerktronie is geheel weg, de ware mensch, oud of jeugdig, verwarmd door spel of vrolijk gesprek of wijn, en een goede tafel, verschijnt ten slotte geheel in naturâ - als de ware mensch - all himself! - Gij zult deze gelaatkundige opmerking met de meeste opmerkzaamheid ter harte moeten nemen, en er uwe zielkundige gedachten aan - hechten - zoo iets is niet kwaad.

De Zondag voormiddag begint dus in de hoofdstad in den B. moltoon (kerkmuzijk), met een *adagio maestuoso;* gaat dan over in een *tempo di marcia:* - de publieke wandeling en marschroute langs de aangewezene, meest bezochte plaatsen. - Het Park en de Natura maken twee groote brillante *agrementen* en *triller's* uit, - en de avondpartij sluit met eene *finale*, als *rondo scherzando con fuoco;* - zietdaar de levens- en menschen-symfonie, zoo als zij zich objectief vertoont. Intusschen ligt er iets, dat zeer weldadig is, in deze onderlinge vereeniging der verschillende menschen- en burgerklassen: eene zekere toenadering en zamensmelting der rangen en standen, die anders tamelijk scherp gescheiden zijn. - Wij gedenken hier aan von Schillers Lied an die Freude:

> Seyd umschlungen, Millionen!
> Diesen Kusz der ganzen Welt!

Zoo ook hier: eene eigenaardige communistische levensgemeenschap, eene zekere gelijkheid en broederschap. - Als ge u naar de wandeling begeeft, ditmaal meer om te zien dan om gezien te worden, zult ge den aanzienlijken, geres-

pecteerden heer koopman, met zijne echtgenoote aan den arm, en ten minste een paar dochters, opmerken; - de huisvader heeft eene zekere ernstige minzame deftigheid op het aangezigt uitgedrukt, waarvan de afglans en de weêrkaatsing bij mevrouw merkbaar wordt; - de lieve jonge dames zijn iets meer vrolijk en dartel, altijd zeer gepast, en hebben het volhandig genoeg met de parasols en met het onafgebroken groeten en knikken ter linker en regterhand; - ook vergeten papa en mama niet, om den behoorlijken Zondag-voormiddags-groet te reciproceren. - Welnu, als daar nu, op de Heeren- of Keizersgracht, zonzijde, als het niet te warm is, anders moet ge naar de schaduwzijde oversteken, - als daar nu de mr. schoenmaker met zijne statige wederhelft en ook een paar dochters den patroon en kalant nadert, - heden, even als mijnheer, in het zwart gekleed, en mevrouw-jufvrouw heden met den witten hoed, rozen en bloemen er in, en den bontgekleurden shawl (tamelijk, naar de uiterlijke kleurswaarde, wèl te verstaan, gelijkende op dien van mevrouw) en de dochters mede met parasols en al wat het Zondagsche toilet eischt, voorzien, - als deze twee paren elkaâr nu in de menschenmassa strijkelings voorbij laveren, ziet ge dan niet, hoedanig de mijnheer en mevrouw den meester en baas en zijne jufvrouw met eenen afdalenden, zeer minzamen groet, voorbij gaan - geheel anders, dan waar deze zelfde wekelijksche baas of vriendje aan mijnheer en mevrouw de schoenen of laarzen aanmeet, en nederig geknield ligt aan de voeten der heerschappen, zooals Vrijdag aan de voeten van Robinson? Op die wijze brengt de Zondag-voormiddag de menschen werkelijk tot elkaâr; eene assimilatie, eene conglomeratie, die niet onbehagelijk terugwerkt op hart en gemoed, - wat de dochters betreft, wagen wij het niet om dezelfde opmerking te bevestigen; - zij zullen welligt iet of wat uit de hoogte op den sierlijken en dikwerf kostbaren tooi der jufvrouwen van den bakker of schoenmaker nederzien, en zich ergeren - op lateren leeftijd wordt dat alles beter. - Er ligt, dit is ten minste niet te loochenen, gedurende eenen Zondag voormiddag, na kerktijd, dat is: na de ochtendgodsdienst (want de andere beurten strijken, met eenige uitzondering, de vlag, als het schoon en zoel april-wandel-weêr is) eene eigenaardige rust en kalmte over de bevolking der stad. - De winkels in de straten en stegen zijn gesloten, wel niet *hermetisch*, dat is: volstrekt licht- en luchtdicht; want hier en daar ziet men, gluipenderwijze, den werkdag, door een half geopend luikje; hier en daar de uitgestalde goederen: de gelanteriewaren in een schemerduister, de mutsjes en kantjes, die even komen kijken, de geplukte en ongeplukte vogels en gedierten, die bij den poelier, op 's Heeren dag, op den achtergrond zich blijven presenteren - maar dat is nog oude zonde, zooals die deftige mr. timmerman, afgescheiden Gereformeerd broeder, in zijn langen blaauwen jas, met het hoofd schuddende, zegt: ‘oude zonde uit den Franschen tijd.’ - Op verre na heeft de groot- en kleinhandel de vleugels ingekort, en sluimert gerust, als een schuldeloos kind, op den oogst der zes laatste werkdagen: - ons nationaal karakter treedt hierin een tamelijk gunstig licht. - De burgerlieden, en zij zijn welligt de kracht van de stad en den staat, nemen er, gelijk het heet (altijd *na* kerktijd) ook eens hun pleizier van: - de zorgvuldig bewaarde Zondagsche kleeding, voor huisvader en huismoeder, zal heden in

de niet zoo ligtelijk verjaarde regten treden. - ‘Vader’ heet het in de nog duistere binnenkamer van den winkelier; want de luiken moeten gesloten blijven, ‘vader! we hebben van daag nu ook eens rust; komaan, we zullen straks met de kinderen naar neef of zwager of buurman op de koffij gaan, en dan reis verder, met de luî wandelen, de grachten af, de plantage door, de singels om, als ik maar vroeg genoeg t'huis ben, om den pot te helpen koken.’ - Sommigen gaan ook wel eens met en nevens de groote of grootere ‘luî,’ naar een pleizier- of theetuin - de mijnheer - meester winkelier, zit deftig tegenover de jufvrouw, (de knechts zijn meermalen met de ‘mevrouwen’ en ‘jufvrouwen’ geheel in de war, en ontwijken, zeer behendig, de titulatuur, des Zondags namelijk) en heeft de pijp aangestoken, de damesjufvrouwen bezorgen de koffij en de thee, en inderdaad, de goede, brave, eerlijke burgerlieden hebben dan - pleizier - genoegen; - men rust, men schertst - de dochters vooral, die gedurende de week dapper moeten werken, koken, schrobben, boodschappen doen, en wel in eene zeer burgerlijke kleeding - gevoelen dat ze nu *leven* - leven - te midden der mooije, aanzienlijke mevrouwen en dames, en der flinke knappe jonge mijnheeren, waarvan menigeen, die met het uithangbord van een fatsoenlijk gentleman (nieuwe hoed, nieuwe zwarte rok, gelakte laarzen, moderne baard) zich zeer gelukkig mogt achten, wanneer hij de burgerdochter, daar nevens de burgerjufvrouw en den burger-vader, met zijn pijp in den mond, als echte vrouw mogt begroeten. - De pleizier- en theetuinen nemen dus, wat de grootere Zondagsche bevolking betreft, dadelijk na de kerken, hunne plaats en rang in, en wij mogen het onze goede, trouwe, werkzame stadgenooten niet te hoog aanschrijven, als ze dáár, op die wijze, in de groote, opgepropte zaal, voor een tafeltje, met elkaâr zitten te keuvelen, en onophoudelijk allerlei opmerkingen maken. - Er heerscht onder die klasse van menschen op den Zondag-voormiddag een zeker gevoel van *bien aise* - vertaal dat woord, knappe lezer! - een gevoel van stil en weldadig levensgenot, - laat ons bekennen, dat de hoogere standen juist op dien dag meermalen een zeker *mal aise* vertoonen - bovenal, als de trotsche en verwaande houding van de zoogenaamde ‘eersten en grooten’ eene ontevredenheid verraadt, die meermalen wederom in een zeker gevoel van eigene onbeduidendheid wortel heeft gevat. - O, 't is zoo te beklagen, als de menschen van hoogeren stand zich, en ook elkaâr, op den Zondag - vervelen, - wanneer ze eerst uitgekerkt, dan uitverteld, dan uitgepraat zijn - en de laatste en eenigste troost is: - de groene speeltafel op den Zondagavond, waarmede de lastige dag besloten en bekroond wordt. - Het sociale gemeenschappelijke leven der burgerlieden is, als de tijd voor de pleizier- en voor de koffij- en theetuinen voorbij is, eigenaardig genoeg; men weet dikwerf den dag te verlengen, - het kransje of de familieavond wordt met de koffij voor de tweede maal, met de pijpen ad idem, of als het er afkan met een glaasje wijn, voortgeholpen en gesteund. - Het gesprek over den winkel, de nering, over de kalanten, die prompt, die slecht, of in het geheel niet betalen, over de concurrenten in het vak, ligt aan de orde; - somtijds komen de predikanten, en de kerk, de regtzinnige en de vrijzinnige preken mede op het tapijt, in dat geval treden de moeders Eva's met hare doch-

ters in hare regten, en in die kleine consistoriën worden de leerstukken des geloofs mede behandeld, al naar dat het ieder gegeven is, - de censuur aan de koffij- of theetafel wordt vernomen, en zekerlijk, dit vertrouwen wij, alles in de Christelijke liefde. - Eindelijk is de Zondag-voormiddag in de hoofdstad, voor de broeders en zusters uit Israël, die den sabbath reeds achter den rug hebben, - ook eene zekere verbroedering en vereeniging, menig kind Abrahams gaat ongevoelig, naar den uitwendigen mensch, met den Christenbroeder tot de Zondagsche rust over, en sluit zich bij de feestelijk uitgedoste scharen aan; - in hoeverre dit met de regtzinnigheid der kinderen Israëls kan overeengebragt worden, mogen zezelven verantwoorden, - 't is evenwel eene toenadering: zij willen niet alléén achterblijven, en maken van den Zondag een kleinen supplement-sabbath: - als zij ‘stil zijn gedurende den sabbath’ zijn ze met de Christelijke broeders en zusters, op den dag des Heeren, dikwerf tamelijk levendig, en hechten zich, zonder blozen, aan de openbare vertooningen der menschen en ook der dieren - die de menschen zelfs op den Zondag het leven helpen veraangenamen. - Genoeg voor heden, - later eens meer!

Spiritus Asper en *Lenis*.

De schim van Rembrandt.

Terwijl wij deze regels schrijven en ons nationaal gevoel lucht geven, is de onthulling, (men hoorde dezer dagen meermalen - *onthuldiging* -) nog niet geschied; - de brave burgerij in de hoofdstad heeft met stille verbazing gezien, dat het groote voetstuk, - eene brave vischvrouw noemde het pedestal: - ‘eene groote roode voetenbank’ - is geplaatst, en de ijzeren pop, in stroo gewikkeld, met een doek of laken bedekt, nog wacht op het groote, en beslissende oogenblik. - Alles is nog in gespannen verwachting - intusschen is er reeds *veel* gedaan, als voorbereiding voor het feest. - De onsterfelijken zijn in de looden verzegelde doos of bus met naam en toenaam behoorlijk begraven, om eens na eeuwen weder levend te worden, of welligt na jaren, als de noodlottige verzakking, die door boosaardige menschen voorspeld wordt, zal plaats grijpen, - de namen van koningen, kunstenaars en kunstvrienden, zijn onder de voeten van den grooten schilder gelegd, niet om vertrapt en vertreden, maar om voor de toekomst der tijden bewaard, en ook gehuldigd te worden. - Gelukkig ten minste, dat de dagbladen ze *nu* reeds *bij tijds*, als bij anticipatie den volke hebben medegedeeld, - later mogt men dat vergeten, of de looden, verzegelde onsterfelijkheid zoek raken. - De schilders zijn geweldig onledig, om de decoratiën voor het monsterfeest in het park te maken. - De redenaars zijn onophoudelijk bezig, om alles, wat er omtrent den éénigen Rembrandt is overgebleven - op te zamelen - de dichters zoeken naar de gedachten en de beelden en de eindrijmen, om hunne Pindarische oden en feestzangen ter bekwamer ure te kunnen openbaren - de galanteriewinkels bieden het schoone geslacht mede Rembrandtjes aan, de bevol-

king der hoofdstad wacht met brandend ongeduld op het oogenblik, waar Rembrandt, de éénige, over alle hoofden heen, het oog ja waarheen? - zal wenden; waar de schutterij zal verschijnen en trommelen, en het geweer presenteren - waar de aanspraken zullen gehoord, of gedeeltelijk *niet* gehoord worden, de optogt gezien, en later het eigenlijke feest, dat, tegelijk met de aandeelen Hollandsche Spoorwegmaatschappij, is gerezen - van *f* 5 tot *f* 17 - alles, alles, ziet den grooten dag - onzen 10} 27} Mei, met belangstelling te gemoet, en wij betreuren de onmogelijkheid, om nog in *deze* aflevering van den Tijdspiegel, een getrouw verslag te kunnen geven van den gewenschten afloop; intusschen alles laat het beste verwachten, - de medaille is mede gereed en aangeboden. - Het juiste jaar van Rembrandts geboorte, ondanks alle chronologische Thomassen, die het ongeloof veel te ver drijven, - evenwel en desalniettemin bekend, bepaald, en gepromulgeerd - niets ontbreekt ons - dan de 27ste Mei! - en waar gij, waarde lezer, deze bladen voor u ziet - is alles reeds geeindigd, en de dagbladen zullen hunne kolommen gevuld hebben met de uitvoerige, levendige, aanschouwelijke beschrijving van het gedenkwaardige Rembrandtsfeest! - Wat blijft ons in deze benaauwende en treurige positie - de Germanen zouden zeggen: - ‘am Vorabend vor einer groszen Ereignisz,’ wat blijft ons over, dan, om de schim van den éénigen Rembrandt van Rhijn aan te spreken en op te roepen, en ons te verplaatsen in die dagen, toen de kunstenaar nog levend was onder de geslachten, wier dankbare nakomelingen hem thans - huldigen - dat is: zijn standbeeld onthullen?

O schim!

Nooit zult ge in het oude molentje, uwe eerste schetsen ontwerpende, vermoed hebben, dat een opgetogen nageslacht u een standbeeld zoude zetten, te midden der groote handelsstad, op de prozaïsche boter-kermismarkt, waar gedurende de maand September, zoo menig bont-klad-kermis-tent-schilderstuk op uwe kunst eene bloedige satyre maakt. - Als ge u dan in die regenachtige, nevelachtige dagen, omwolkt door de geuren van poffertjes- en plaatkoekenkramen, nevens uw beeld plaatst, welke ongehoorde ergernis, als ge die ellendige kunstvoortbrengsels, toch ook schilderwerk - aanschouwt! - Om die reden is uwe standplaats als een steinerne Gast, in de groote, woelende levens- en kermisopera niet te benijden, en wij wenschen, dat ge ten minste gedurende de 2 eerste weken der volksmatige herfstmaand, uw graf niet verlaat, - maar deze kleine ergernis zult ge niet te ver trekken. - Uwe etsnaald en uw penseel hebben u het gedenkteeken verworven, - men heeft gezocht, met angst gezocht naar de plaats die gij in de hoofdstad zoudt - bekleeden, - men heeft het trouwelooze oude beursplein bij tijds verworpen, - gij moest vast op uwe beide voeten staan, gij man van ijzer, en de brave burgerij heeft u met wijde oogen en wijden mond aangestaard, toen de 27ste Mei in 's lands geschiedboeken met gouden letters stond aangeteekend! - De kunst, de kunst heeft u verheerlijkt! De kunst! Wat zij u eens was, dat weten de de schilders, de kunstkoopers bovenal, de verzamelaars der portretten, die voor een echten Rembrandt door het vuur zouden loopen, en zich arm maken, om uw werk in de portefeuille te bezitten, en dan met trotsche

fierheid te zeggen tot al de andere kunstliefhebbers: - ‘Zwijgt en verstomt gij! dat stuk bezit ik, ik, ik alleen en gij niet! - gij zult het nooit bezitten, - erkent mijne waarde en buigt u neder - voor die oude, gele, maar onschatbare, onbetaalbare - prent!’-

De kunst! Zonderling en ongeloofelijk! als zij gedurende het aardsche leven van haren zoon om brood gaat, komt het *dankbare* nageslacht, en maakt de zonden van het voorgeslacht weder goed, en geeft den kunstenaar, zeker wat laat, in plaats van brood en vleesch - een ijzeren of metalen beeld. Welk eene blijdschap voor de verdienstelijke en miskende muzenzonen, dat ze toch *eens* na een leven vol honger en dorst en ontbering - getroost - dat is: gestandbeeld worden. - Wij zouden het eigenlijk in onze eenvoudigheid juist omgekeerd wenschen, - en liefst zien, dat de *dankbaarheid*, die kostelijke standbeelden weet te gieten en op het voetstuk te plaatsen, iets vroeger kwam, en den kunstenaar bij levenden lijve uit den nood hielp, - maar de kunst en de kunstenaars zijn immers onsterfelijk? - dat gevoelen de tijdgenooten diep, en willen het dankend nageslacht niet te zeer vooruit loopen, en laten dus aan de kindskinderen de schoone en heerlijke taak, - eener steenen of metalen of bronzen of ijzeren dankbaarheid over. Welligt zoude men kunnen vragen, in hoeverre schilders, zoo als Rubbens en Rembrandt, bepaaldelijk binnen de hoofdstad, en bepaaldelijk op de beruchte botermarkt - standbeelden (welgelijkende portretten, ten voete uit) - *noodig* hebben, en in hoeverre, inderdaad, daardoor de betrekkelijke verdiensten van etsnaald en penseel worden - verheerlijkt. - Sommige lieden, die helaas! iet of wat prozaïsch zijn uitgevallen, zouden in euvelen - zeer onaesthetischen - moede kunnen beweren, dat al de kunstvoortbrengsels van dergelijke meesters b.v. de Nachtwacht enz. - reeds voldoende stand- en gedenkbeelden zijn, en men den kunstenaar in zijne *eigenlijke* waarde, inderdaad niet aan en door een ijzeren beeld kan leeren kennen. - De degelijke kunstwereld kent Rembrandt reeds genoeg en voorlang, en waardeert hem, buiten en behalve en zonder alle standbeelden; - derhalve is de dankbare hulde slechts noodzakelijk geworden voor de eigenlijke brave burgerij, voor de kinderen en vrouwen, voor de voorbijgangers en voor de vreemdelingen; - wanneer *dezen* nu, uit het beeld zelve, de kunstverdienste kunnen opmaken, is de dankbaarheid van het nageslacht ten minste eenigzins gewaarborgd, en de tijdgenoot deed zijn ijzeren pligt. - Maar er is nog iets, dat hier, in betrekking tot u, o schim! niet mag ontkend worden: - men had in de hoofdstad òf te grooten overvloed van groote, verdienstelijke mannen, b.v. helden en geleerden, - òf men had er slechts één, één enkelen, bij de hand - en dat waart gij - een derde geval is niet mogelijk; - want niemand zal gelooven, dat men onder en tusschen al de beroemde telgen van het magtig Amsterdam, zoo als ten tijde der Apostelen - zal geloot hebben; - er was hier te veel - of geene - keuze - en men heeft toch *moeten* kiezen - want de hoofdstad moest, omstreeks het midden der negentiende eeuw, ten minste *één* behoorlijk standbeeld kunnen aantoonen. Als Haarlem, Rotterdam, Vlissingen, Brouwershaven, elk met één exemplaar verschijnen, en de residentie met twee, weldra drie exemplaren, werd het tijd, dat de hart- en slagader des lands mede niet achterbleef, en zich zusterlijk aan de bevoorregte steden aansloot. - Als men nu verwon-

derd vraagt: maar waarom juist een kunstenaar, een schilder, aldus verheerlijkt, en in eene ijzeren onsterfelijkheid aan het publiek aangeboden, - en geen ander? dan is het antwoord hier gereed: - juist de aanblik van het beeld, de herinnering aan de verdienste van Rembrandt, als schilder, moet de handeldrijvende Amsterdammers, de laauwe, koude Mammonskinderen, die mannen welke op de beurs - 't is bekend - om den kleinen Mercurius, - ook een standbeeld - dagelijks zich heenscharen, - bezielen, begeesteren voor de kunst; de rijke lieeren in de hoofdstad moeten zien en gevoelen, dat er ook voor de kunst door vaderland, burgers, en gemeenteraad, wat kan geofferd en gedaan worden; - daarom moest juist Rembrandt en geen ander verschijnen, als eene bestraffing voor het oppergebied van den ouden Mammon, sedert zoovele eeuwen! - Er is geen twijfel aan, niemand dergenen, die het standbeeld, zelfs op eenen afstand, beschouwen, of ze zullen tegen wil en dank voor de kunst dadelijk geheel gewonnen worden - maar de scherts, zegt ge, ter zijde, waarom dit opschrift hier geplaatst: ‘De schim van Rembrandt,’ daarmede hebben we niets meer te maken; maar wel met zijne nagelatene kunststukken, de *gekochte* en *geveilde* verdiensten, die in de musea of en portefeuille zijn, en de kunstliefhebbers, nog veel meer de gretige kunstkoopers doen watertanden. - Wel nu, wij zullen uit *ons* standpunt, naar *ons* goed regt, naar *onze* overtuiging, vrijmoedig spreken, en indien de lezers van dit Tijdschrift, en alle feestvierende Nederlanders ons afvallen, of in den ban doen, wij zullen dit met de lijdzaamheid van eenen martelaar verdragen. De kunst is ons kunst, en *niets* meer, - de schoone, behagelijke, zigtbare, aardsche, zinnelijke, vergankelijke vormen, hetzij door etsnaald of penseel of beitel voorgesteld - blijven vormen; - dáár wordt het oog gestreeld, de natuur als teruggegeven, ja, in het historiestuk de geschiedenis - en tableau - voorgesteld, maar het verheerlijken, het vergoddelijken der kunst, schijnt ons den redelijken, geestelijken, boven het stof en den vorm verheven mensch, onwaardig. - De beeldende kunst kan en mag slechts een zeer ondergeschikten rang in het menschelijk leven bekleeden: - om daarmede te dweepen, om eene schier heilige geestdrift te gevoelen en te openbaren, en van anderen te eischen voor louter vorm, louter omtrek, louter kleur, louter zinnelijke aanschouwing, achten we even overdreven als gevaarlijk; daarom zijn ons de *innerlijke*, waarachtige verdiensten van den kunstenaar, bloot als kunstenaar, hoogst betrekkelijk en aan groote beperkingen onderworpen. Als het woord *verdienste* beteekent: *werkelijke, menschelijke waarde* of *zedelijke* en *godsdienstige gehalte*, afgezien van schoone en behagelijke vormen, aarzelen we zelfs om dat woord op den kunstenaar toe te passen, en wij weten niet, of hijzelf zich dat zal durven aanmatigen. - Wij spreken in onze taal van eenen grooten en *verdienstelijken* Howard, van eenen *verdienstelijken* Wilberforce, van eenen *verdienstelijken* Oberlin, en wie ge meer wilt, maar durven den kring niet wijder maken. - Uit dit standpunt moeten we, - ge beklaagt onze ellendige bekrompenheid en ons ingesluimerd kunstgevoel - de standbeelden, en de vergoding en de verheerlijking van den aan stof en vorm gebonden, en door stof en vorm werkenden kunstenaar, - beoordeelen. - Wij kunnen en mogen niet anders, - wij kennen nog

iets hoogers dan de etsnaald en het penseel, tot waarachtig heil en tot inwendige ontwikkeling van het menschdom; nog iets meer dan de stof, die in duizend vormen verkneed, gehoorzaamt aan den zoon des stofs - wij kennen en zoeken en waarderen een hooger leven des geestes en der volmaking, dan de kunst *kan* geven of opwekken, - zij is eene dochter dezer aarde, en wijst nederig alle vergoding van de hand. - Zietdaar onze wereld- levens- en standbeelden-beschouwing, - zij verdient immers eene bestraffing, een banvonnis, en een algemeen anathema. Niet waar? Zeer zeker! Wie durft zich nog tegen de volksstem, tegen de geestdrift, tegen zoovele menschen vol kunstzin, stoutmoedig te verheffen? Wij zullen onze straf gelaten dragen, en wachten het vonnis. - De groote zonde, om aan de kunst en den kunstenaar het algemeen bijvoegelijk naamwoord van: ‘verdienstelijk en verdienstelijkheid’ te ontzeggen - 't is ongehoord en niet langer te dulden! Wij zijn reeds geoordeeld - en zullen dus welligt later moeten appelleren. - Wij zijn vernietigd! - Helpt ons uit dien nood, waarde lezers!

25 Mei.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Splinters.

‘Bij en in *l'état athée* behoort’, dus beweren sommigen, ‘zal men consequent redeneren, en later ook - handelen, *l'école athée*.’ Maar het is de vraag, of degenen, die zóó spreken, niet ter halver wege of op twee derden van den weg blijven staan, en of er niet, om zuiver consequent te zijn, bij behoort, *la famille athée*. Dan zal er wel is waar geen tijd noch plaats meer overblijven, waar men vrij en ongehinderd zijne geloofs-overtuiging en belijdenis kan uitspreken, behalve des Zondags in de Kerk, gedurende de anderhalf uur of zeven kwartier, wanneer men *zwijgt*, en sommigen *hunne* geloofsovertuiging of belijdenis niet eens *hooren*!!

Wat is er niet in onzen tijd van beweging, en meer dan dat, omvergeworpen? De mathematische zekerheid, die, als ge meenen zoudt, gehandhaafd blijft, zelfs

> - - als muren breken
> Tot puin in 't end,

ook zij wankelde! Wij hebben 't allen op de gemengde school, voor zoover wij na 1806 dáár het onderwijs genoten, geleerd, dat het *geheel* gelijk is aan *al* zijne *deelen*. Maar onze leden der Tweede Kamer hebben dat niet geleerd, of zoo al, dan hebben zij 't vergeten, of zij verheffen zich boven de mathesis. De wet op het bouwen in den kring der vestingwerken werd artikel voor artikel aangenomen, en ten slotte verworpen. Zijn dan de eertijds Edelmogenden nu tot *ζῶα ἄλογα* geworden?

t.o. III

[Tweede deel]

Inhoud.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

	Blz.
Babel, Jeruzalem, Bethlehem. De Katholieke gravin en de Protestantsche bestrijders. Van Jeruzalem naar Bethlelem.- Antwoord op het geschrift der gravin Hahn-Hahn, ‘van Babylon naar Jeruzalem.’ door Irenaeus Monasticus. Uit het Hoogduitsch. Waar is Babel? - Brief aan Ida, gravin Hahn-Hahn, van Dr. A. Ebrard, hoogleeraar te Erlangen. Uit het Hoogduitsch	1
't Ongeloof wordt ook in Frankrijk bestreden. Eene reisontmoeting	16
Rijp en groen over economie politique. Blanqui. Geschiedenis der Staathuishoudkunde van de vroegste tijden tot op onze dagen. Naar de derde uitgaaf, uit het Fransch, door Mr. J. Versfelt. 1e. deel. Mr. J.A. Molster. De Geschiedenis der Staathuishoudkunde, van de vroegste tijden tot heden. E.W. de Rooij. Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Europa van de vroegste tijden tot heden	23
Wenken aangaande den gang der geschiedenis van ons geslacht: ter aankondiging van: De Goddelijke opvoeding van den Mensch in hare grondtrekken geschetst. Uit het Hoogduitsch van J.A. Köhler, door W. Verweij, Predikant te Winschoten. Zede- en Staatkundige Toespraken van Dr. W.E. Channing. Uit het Engelsch. Tweede deeltje. De Apostelen van Nederland. 5e stukje; en de Voorbereiders der Kerkhervorming in Nederland. 1e en 2e stukje, door E.J. Diest Lorgion. Christus en de Heidenwereld, Opwekkende Rede, uitgesproken bij de	27

Broedergemeente te Zeist, den 6den Augustus 1851 enz., door J.J. van Oosterzee. - Uitgegeven ten voordeele van het Zendeling-genootschap der Broedergemeente.

Den armen wordt het Evangelie verkondigd. 36
Kinderbijbel, of de bijbelsche en kerkelijke geschiedenissen, gemeenzaam en bevattelijk verhaald voor jonge kinderen, door P. Duijs. Eerste stukje. 1850.
Bijdragen ter bevordering van het Christelijke leven, verzameld door M.A. Amshoff en W. Muurling. Jaargang 1851. Eerste en Tweede stukje,
Handleiding bij het godsdienstig onderwijs, ten dienste hunner leerlingen ontworpen, door Dr. E. Moll en Dr. S.A. Piccardt, predikanten te Goes. 1851

Een eeuvoudig woord is juist niet een dom woord. Evangelie-redenen, door U.W. Thoden van Velzen. 1851. 38

Een nieuw verschijnsel aan den Theologischen Hemel. De Morgenster. Weekblad ter bevordering van het levend Christendom. - Hoofdredactie J.P. de Keijser. - Eerste jaargang. 81

Predikkunde. Onze Vader, die in de Hemelen zijt! Het gebed des Heeren, bewerkt voor de gemeente, door H. Heemskerk, Theol. Doct. 83

Het verband van de Wijsbegeerte met de Natuurkundige Wetenschappen. Mill's A System of logic, het inductieve gedeelte. (Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel 1851, II, blz. 109-116, 252-266. 1852, I, blz. 339-355 91

Een voorstel ter verzoening van de strijdige

Blz.

partijen in de Nederlandsche kerk, briefsgewijze medegedeeld en aangedrongen door eene beschouwing van de tegenwoordige opvatting van de Bijbelsche leer van het rijk der duisternis, door M.A. Jentink, Predikant te Harlingen. 161

Hij was het licht niet; maar (was gezonden), opdat hij van het licht kwam getuigen. Johannes de Dooper, geschetst in zijn Leven en Werken, door G.E.W. de Wijs, Predikant te Schoonhoven. 169

Geschiedenis der Waldenzen van den vroegsten tijd tot op het jaar 1850. Door Antoine Monastier, Predikant en inboorling der Valleijen. - Uit het Fransch vertaald door J. Oudijk van Putten. Met eene voorrede van N.C. Kist, Hoogleeraar te Leyden. 2 Deelen.
Olivier Cromwell, protector der Engelsche republiek, of een groot maar miskend man in zijne eer hersteld. Een historisch onderzoek, door J.H. Merle d'Aubigné. - Uit het Fransch en Engelsch vertaald, door J. Oudijk van Putten. 2 Deelen. 173

De schaduwzijde der Protestantsche kerk.
Aphorismen en Theses 241

Geen volksheil zonder Christendom. Een woord aan volken en regeringen, door David R. Morier Esq., voormalig gezant van Groot-Brittanje in Zwitserland. Met een voorberigt van J.P. de Keijser. Predikant te Arnhem 247

Gedachten over lager onderwijs. Medegedeeld naar aanleiding van de toezending van twee werkjes ter beoordeeling, als:
R.J. Lambrechts. Wet en Reglement op het lager onderwijs.
Eenvoudig betoog, dat een Algemeen Christelijk Onderwijs volstrekt onmisbaar is bij het lager onderwijs en dat zoodanig onderwijs, wel ingerigt, geen inbreuk maakt op godsdienstige vrijheid enz. 251

De schaduwzijde der Protestantsche kerk. 321
Aphorismen en Theses. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, II, blz. 241-246.)

De uiterste regter- en linkerzijde. 326
Eenvoudige en stichtelijke opheldering der Openbaring van Johannes, volgens de verklaring van Prof. Dr. E.W. Hengstenberg, voor Christenen van verschillenden stand bewerkt; naar het Hoogduitsch van K.W.A. Dressel, Evang. Luth. Predikant te Rohrbeck, met aanteekeningen van den Vertaler, en eene voorrede van Dr. G.D.J. Schotel, Predikant te Tilburg.
Het Christendom, zijn geest en aard, zijne verbastering en uitzigten op herstel. Een boek voor allen, dle aan God, deugd en onsterfelijkheid gelooven; door een voormalig Roomsch-Katholiek Pastoor

Wie met mij niet vergadert die verstrooit. 332

Zes zendingspreêken, opgedragen aan, en uitgegeven ten voordeele van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap, door het medewerkend lid J. van Waning Bolt, Predikant te Grotegast en Doezum.

De zendingszaak in betrekking tot de uitstorting des Heiligen Geestes in de gemeente. Feestrede, uitgesproken bij de jaarlijksche vergadering der afdeeling 's Hertogenbosch van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap, den 1sten Junij 1852, door H.M.C. van Oosterzee, Predikant te Oirschot

Nog wat rijp en groen over Économie Politique. 337
Beginselen der Staathuishoudkunde, ten gebruike van jonge lieden, die zich aan eene staatkundige of administrative loopbaan willen toewijden, door den graaf Ferdinand de Hamal.
Handboekje der Staathuishoudkunde, getrokken uit de geschriften van Jeremias Bentham, door Et. Dumont. (Naar het Fransch.) Met korte aanteekeningen van Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis.
Eigendom en berooving, door M.F. Bastiat.
Uit het Fransch vertaald door -

Godsdienstig onderwijs op de openbare school. 340

Vlugtige denkbeelden over Kerk en Staat. 401

Geene beroeping, den predikanten in den Ring S. niet tot oneer en ontmoediging, maar tot eer en opwekking. Voorlezing in eene Noord Hollandsche Ringsvergadering. 403

De mensch in zijn bestaan op zich zelven en in zijne betrekking tot de hem omringende wezens. Een handboek voor allen die in de kennis des menschen van de zijde der natuur belang stellen. Door H. van der Horn van den Bos, med. chir. et art. obst. Doctor 410

Over de hulpmiddelen tot bevordering der kennis van de natuur, in onzen tijd. Schoedler's Boek der natuur. Naar de vijfde Hoogduitsche uitgave, bewerkt door J.W. Gunning en J.J. Altheer.

Blz.

Dr. J.H. van den Broek, redevoering over den spheroïdaal-toestand der vochten 416

Geschiedenis van het ambtsgebed in de Nederlanden; van den tijd der Hervorming tot aan den tegenwoordigen, door Jhr. Mr. A.M.O. Van Asch van Wijk. 419

Letterkunde.

Apostelen en Profeten. Dichterlijk Album met staalgravuren. Johannes Markus, door J.J.L. ten Kate. Andreas, door S.J. van den Bergh. Mattheus, door J.P. Hasebroek. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, I, blz. 182, volgg. 275, volgg.) 42

Poëzij der negentiende eeuw. J.A. Alberdingk Thijm. Een harptoon in het akkoord der Rembrandtshulde. 1852. - Bijlage van het Amsterdamsch Handelsblad. (25 Mei 1852.) 46

Media-noche, door mevrouw A.L.G. Bosboom-Toussaint. (Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel 1852, I, blz. 453.) 50

Een nieuw oorspronkelijk letterkundig Tijdschrift 56

Willem de Tweede Het leven van Willem den Tweede, Koning der Nederlanden en Groot-Hertog van Luxemburg, beschreven door Johannes Bosscha, Hoogleeraar te Amsterdam. (met negen plans en kaarten). 101

Julianus de Afvallige, of de strijd tegen het Christendom. In drie zangen, door C.W. van der Pot. Predikant te Leiden. Met Houtgravuren, naar teekeningen van C. Rochussen, door Best, Vermorcken en Verveer. 4°. 112

Een zonnestraal opgevangen! Hoe men een zonnestraal kan opvangen. Naar het Engelsch. (A trap to catch a sunbeam.) 118

Moederzorg en moedervreugde. Woorden van liefde en ernst over de 181

verpleging der kindschheid. Door eene moeder. - Uit het Hoogduitsch

Aan wie al de kettermeesters hun hart hebben opgehaald. Balthasar Bekker in Amsterdam. Een portret uit de zeventiende eeuw. Door Dr. E.J. Diest Lorgion, Predikant te Groningen. Tweede deel 184

Nederlandsche dichters. Balladen en gedichten, door S.J. van den Bergh 270

Gelukkig schijnen en gelukkig zijn. Openhartige mededeelingen van eenige vrienden. - Naar het Fransch. 272

Apostelen en Profeten. Dichterlijk Album met staalgravuren. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, I, blz. 182, volgg. 275, volgg. II, blz. 42, volgg.) 344

Mr. G. Dorn Seiffen. Geslacht tafel der koningen van Europa, van 1500-1852 enz., 2e druk 348

Tabellarisch overzigt van de geschiedenis der oude aardrijkskunde. Naar het Hoogduitsch van Dr A. Forbiger, door Dr. J. van der Kloes 350

Bijdragen tot de huishoudkunde in voorlezingen, meerendeels zamengesteld uit spreuken, spreekwijzen en spreekwoorden, door Mr. A. Modderman 423

Bladen over Japan, verzameld door J.H. Levyssohn, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, laatstelijk opperhoofd van de factorij voor den Nederlandschen handel op Japan. Met eene afbeelding van Decima 426

Mengelwerk.

Gedachten aan en over het toekomend groot nationaal woordenboek 60

De belegerde armenwet 63

Bij- en van de handsche Courantenlezing. Crossreading 65

Een woord over standbeelden en over dat van Rembrandt 66

Brievenbus.

	Blz.
I. Openbare brief aan den Redacteur van den Tijdspiegel over een openbaren brief	71
II. Brief aan den heer Philomathes, betreffende de Gezindtescholen	73
III. Fragment van een brief, naar aanleiding van het schrijven van den Tielerwaardschen Heereboer, geplaatst in den Tijdspiegel van April 1852, waaruit blijkt, hoe de Joden somtijds sommige Christenen napraten, en hoe de laatsten de eersten zóó niet moesten voorpraten	77
IV. Brief van C.L. aan zijn vriend J.N. te N. over een nieuw uitgevonden kunstterm, waarnaar reeds lang en vruchteloos gezocht was	79
Splinters	80
Het Fatsoen. Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson.	120
De zoogenaamde Electro-Biologie in hare ongunstige verhouding tot de opvoedkunde.	144
Een woord over de openbare gezondheidsregeling in Nederland	150
Brievenbus. V. Brieven uit eene landstad. Zie Tijdspiegel 1852, I, blz. 394-397)	155
VI. Nog een Brief uit dezelfde Landstad, twee dagen later.	159
Het Fatsoen. Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, II, blz. 144.).	187
Een woord over den gezondheidsleeraar Ernst Mahner en mededeeling van de grondtrekken zijner leer.	210
Oorspronkelijke levenswet.	213
Gedachten van elders over nationale waardigheid, die ook ten onzent gehoord en ter harte genomen mogen worden.	218
Schets eener Evangelisch-Luthersche leerrede over de aanhangige Concept-armenwet.	236
Brievenbus.	240

VII. Een woord van teregtwijzing, aan de Redactie van den Tijdspiegel ter plaatsing ingezonden, en door deze bij de eerste gelegenheid opgenomen

Splinters. 240

Bezoek aan België gebragt door koningin Victoria. (*Plaat*)

Het Fatsoen. Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, II, blz. 210.) 277

Een dichterlijke balling. Victor Hugo. Napoléon le Petit. - Londres 1852 295

Duitsche en Zwitsersche brieven. Impression de voyage 301

Brievenbus. 310
VIII. Open brief van een Doopsgezind Predikant, houdende eenige grieven tegen een vroeger geplaatst artikel in den Tijdspiegel

Merkwaardige dagteekeningen in het leven van Arthur Wellesley, hertog van Wellington 316

Het Fatsoen. Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson. (Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel 1852, II, blz. 295.) 352

Duitsche en Zwitsersche brieven. Impressions de voyage. (Vervolg Zie Tijdspiegel 1852, II, bl. 309.) 376

Brievenbus. 385
IX. Ingezonden Antwoord op den Open Brief van een Doopsgezind Predikant.

X. Open brief van oud gediende aan den Schrijver van de ‘Inspectie over de Zes jaren te paard enz., van den dragonder, P. Dekker Jr.’ 387

XI. Brief aan den Redacteur van den Tijdspiegel over eene vleeschelijke recensie. 389

Storm en stilte. (*Met eene plaat*) 397

Splinters 399

Gedachten van elders over nationale waardigheid, die ook ten onzent gehoord en ter harte genomen mogen worden. (Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel 1852, II, blz. 236.) 434

Duitsche en Zwitsersche brieven. Impressions de voyage. (Vervolg. Zie Tijdspiegel 1852, II, blz. 385.). 460

Couranten-lezing. 470

Eenige schoteltjes Olla Potrida. Uit den tijd, voor den tijd 471

Brievenbus. 475
XII. Brief van overeenstemming aan den oud-gediende betreffende de ‘Inspectie over de Zes jaren te paard enz., van den dragonder P. Dekker, Jr.’

Humoristische ernstige beschouwing over eenige staatkundige geijkte termen. 476

Oudejaars-mijmering van den torenwachter op den Westertoren te Amsterdam. 479

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Babel, Jeruzalem, Bethlehem.
De katholieke gravin en de protestantsche bestrijders.

Van Jeruzalem naar Bethlehem. - Antwoord op het geschrift der gravin Hahn-Hahn, ‘van Babylon naar Jeruzalem.’ door Irenaeus Monasticus. Uit het Hoogduitsch. - Brinkman te Amsterdam.
Waar is Babel? - Brief aan Ida, gravin Hahn-Hahn, van Dr. A. Ebrard, hoogleeraar te Erlangen. Uit het Hoogduitsch. - Kemink en Zn. te Utrecht.

Als ge u verwondert, op eenmaal in onze negentiende eeuw naar de oude wereld heengewezen te worden, zal die verwondering verdwijnen, zoo ge eerst weet, dat we hier weder met de beeldspraak te doen hebben. - Hier zijn geene oudheid-letter-kundige onderzoekingen, betreffende die drie wereldberoemde plaatsen, - helaas neen! 't zijn hier de strijdleuzen geworden, de blazoenen op de schilden der strijders, waarmede zij elkaâr naderen, - en wel, van de eene zijde eene *vrouw*, eene hooggeborene Germaansche gravin, die haren afval van de Protestantsche kerk verdedigt, terwijl zij zeer nadrukkelijk wordt bestreden door een tweetal geharnaste ridders, die geene genade kennen en geen voet gronds afstaan. - De overgang eener, als schrijfster zeer geroemde, gravin, tot de oudere zusterkerk, moest nog iets meer dan opzien baren: - hier en daar verontwaardiging en zeer scherpe afkeuring; spoedig kwam de geincrimineerde zelve te voorschijn, en begon nu zoowel verdedigender- als aanvallenderwijze op nieuw de pen op te vatten, - geene gezochte en tamelijk zedelooze romans meer, - maar, eene herhaalde bestorming van het Protestantismus: de vrouwelijke Giaour, de renegaat, hief het strijdvaandel omhoog - de kampstrijd ontbrandde. - De gravin Hahn-Hahn had begrepen, dat zij haren over- en ingang tot de Roomsch-Katholieke kerk, zeer gepast kon voorstellen als een togt van *Babylon naar Jeruzalem*. Babylon, de stad der vervloekinge, ook als het algemeene Babel der spraakverwarring opgevat, = de Protestantsche kerk. - Jeruzalem, als het zinnebeeld van vrede, eenheid, = de Katholieke kerk. - Het beeld was zeker van de eene zijde zeer ongelukkig gekozen; want Jeruzalem, als personificatie van het Katholicisme, gaf aan een der strijders tot allerbitterste vergelijkingen aanleiding, - een gewoon gevaar bij alle zinnebeelden, en waaraan de gravin en hare raadslieden zekerlijk niet zullen gedacht hebben, - daarom neemt Irenaeus Monasticus de betamelijke vrijheid om

liever den weg van Jeruzalem naar Bethlehem - het zuivere Christendom - voor te slaan, op die wijze de afvallige zeer krachtig te wederleggen, door Jeruzalem te schetsen in zijnen ellenadigen toestand, en Bethlehem als de eigenlijke plaats der algemeene pelgrimaadje. - Het voorberigt des vertalers leert ons in zeer korte, bondige en duidelijke taal het standpunt der gravin Hahn-Hahn kennen, op welke wijze zij Luther beschimpt en verwerpt, hoe hoog zij de Jezuïeten stelt en eert, en welk een diep respect zij koestert voor den heiligen rok te Trier, zij is, met één woord, eene echte, geheel wedergeborene Katholieke zuster - thans kloosterling - de pied en cap - en schijnt aan alle mogelijke en denkbare eischen te beantwoorden, welke de Katholieke kerk, vooral in Duitschland, aan hare leden gewoon is te doen, - daarenboven als auteur gekend, gevierd, gelezen - wel geschikt om de pen, ook als wapen, te voeren, - eene Jeanne d'Arc der negentiende eeuw, tegen wie dus de ridders zich opmaken, en zich vast in den zadel zetten, om met haar meer dan ééne lans te breken.

Irenaeus Monasticus rigt zijn zeer grooten en uitvoerigen brief tot de gravin, en verdeelt dien alzoo: *Jeruzalem en de Katholieke kerk*, blz. 12-43, - en *het Protestantisme en de plaats zijner bestemming,* blz. 44-79. - Als we nu den aard van dit strijdschrift zullen kenmerken, versta men ons niet verkeerd, waar wij verzekeren, dat hier de kracht der wederlegging met den scherpen angel der satyre vereenigd zijn, en de schrijver vooral het psychologische moment in den afval der gravin bepaald in het oog houdt; met eene zeer eigenaardige meewarigheid beschouwt en vergezelt hij de hooggeborene op haren terugtogt, en neemt de zwakke zijden van partij tamelijk onbarmhartig als onder het ontleedmes; hij bewijst dat de gravin, noch het Protestantisme, en veel minder het Katholicisme *begrepen* heeft, en deduceert daaruit hare aantijgingen, lasteringen en dwaalbegrippen. - Wij moeten bekennen, dat deze ontsluijering, volgens het Protestantsch beginsel, hier op eene zeer uitnemende, dikwerf zeer aangrijpende en geestige wijze is geschied, en de welgewapende Irenaeus Monasticus zeer weinig - ‘Umstände’ - maakt, om de gravin allergeweldigst door te strijken. - Wij zullen zekerlijk op de beste wijze ons oordeel staven, waar de ridderlijke strijder zelf optreedt, en laten hem spreken, eerst over de vereering van den rok van Trier, later over de Jezuïeten.

‘Dat het met u Hooggeborene vrouw, misschien eens daartoe komen kan, doet mij de begripsverwarring vreezen, waaraan gij ook nu nog schijnt te lijden, en die zich in uwe uitdrukkingen over den rok van Trier openbaart. Gij beweert, zeker wel alleen omdat gij de zaak niet vooraf overdacht hebt, dat het geloof hetwelk in deze reliquie een steunpunt gevonden heeft, een en hetzelfde is als dat geloof, dat wonderen heeft uitgewerkt, zoodra het met den Heiland zelf en de Apostelen in aanraking kwam. Toen gij dit schreeft, vermoeddet gij wel niet, welk eene gevaarlijke meening u ontglipt was; want daardoor geeft gij, zeer ten ontijde, aanleiding tot eene vermenging van het Christelijke geloof, met elken vorm des bijgeloofs.

Het zij verre van mij u den smaak voor zulk eene reliquie-vereering te verbitteren door tegenspraak, die zelfs den Katholiek veroorloofd is. Alleen daarop geloof ik u opmerkzaam te moeten maken, dat de geestdrift voor zulke voorwerpen, die het

hart toch slechts weinig bevredigen kunnen, terwijl zij de godsdienstige sentimenteliteit geweldig prikkelen, veeleer verwant schijnt te zijn met het fanatisme der Kruisvaarders, dan met dat geloof hetwelk op den Heiland gerigt, den geheelen mensch tot een nieuw leven doet ontwaken. Alleen daar, waar het laatste gebeurt, is *dat* geloof denkbaar, dat naar het woord van Christus - en nietsbeteekenende phrasen gebruikt hij nooit - bergen zou kunnen verzetten, indien ooit zulk een geloof met onze aardsche natuur bestaanbaar mogt worden.

De kerk is veel voorzigtiger bij het maken van dergelijke bepalingen, en al laat zij ook zulke uitspattingen der godsdienstige geestdrift toe, al begunstigt zij zelfs de ostentatie, waarmede zij zich laat gelden, zij heeft zich echter door de kwakzalverachtige dweepers der negentiende eeuw niet laten verleiden, om hare perken in deze rigting te buiten te gaan, en het zou onbillijk zijn, hare zeker somtijds laakbare oogluiking voor eene goedkeuring te houden, om met het heiligste gedachteloos spel te drijven. Wie zoo iets doet, heeft zich zonder aanzien des persoons op eene teregtwijzing voor te bereiden, en ik zou u kardinalen kunnen noemen, wier schriften, schoon zij niets anders inhielden, dan dichterlijke uitboezemingen over het bloed van Christus, aan het argusoog der kerkelijke censuur niet ontsnapt zijn. In de latere tijden is trouwens ook dit orgaan der kerkelijke tucht verstompt en daardoor partijdig geworden, zoodat men het heeft zien gebeuren, dat de censuur werken vol kettersche uitdrukkingen, zoo als Görres' *Mystiek*, geignoreerd heeft, terwijl zij andere, die de pastorale wijsheid had behooren te verschoonen, met eene partijwoede vervolgd heeft, waarvan de goede Vaders, aan wie de zorg voor het Bureau der Inquisitie is toevertrouwd, zich geen rekenschap hebben weten te geven.

Toen de Kerk nog op het toppunt van hare grootheid stond, was dit anders, en Dante's *divina Commedia*, in weêrwil, dat zij de misbruiken en schanddaden, die van den Pauselijken zetel uitgingen, op zulk eene treffende wijze ten toon stelt en brandmerkt, is toch in zoover eene eerzuil voor het Roomsch-Katholicisme, als deze aan haar, hare onpartijdigheid heeft doen blijken. Dit onvergelijkelijk schoone dichtstuk bevat oordeelvellingen, die het Kerkbestuur heden ten dage niet minder hard treffen, dan toen het werd opgesteld, en het moet reeds toenmaals, toen het werk nog aan een geregtelijk onderzoek kon onderworpen worden, te voorzien zijn geweest, dat het de opvolgers des Heiligen Vaders, als een doorn in het vleesch zou zijn, tot aan het einde der dagen. Desniettemin schijnt men naauwelijks eene poging gedaan te hebben, om het aan de handen der geloovigen te ontrukken, gelijk men gedaan heeft met den Bijbel, aan wiens uitlegging het Petrinische beginsel zich integendeel als versteenend openbaart.' (Blz. 18-20.)

'Over de Jezuïeten nu heerschen, wel is waar, zoowel bij de Katholieken, als bij de Protestanten, verkeerde voorstellingen. Deze vloeijen meestal voort uit eene eenzijdige beoordeeling van het goede en van het kwade, dat men aan het Jezuïetisme toeschrijft. De orde is niet zoo gevaarlijk, als men gewoonlijk denkt, maar evenmin zoo vast in hare beginselen, als men het gaarne zou willen doen voorkomen. Zij doet het meeste kwaad door haar gebrek aan smaak (Geschmacklosigkeit) dat de bron pleegt te zijn van alle zedeloosheid. Deze heeft zij dan ook zeer dikwijls in haar gevolg, en die zedeloosheid

is daarom des te afzigtelijker, dat zij het masker der huichelarij geen oogenblik kan ontberen. Zelfs de beste menschen worden als door besmetting veinsaards, en als het er op aankwam, dat zij aan groote wereldgebeurtenissen moesten deelnemen, men zoude van hen eene beslissing in den geest der Farizeërs moeten verwachten, ofschoon ik ver verwijderd ben van het denkbeeld, om elken Jezuïetenvriend met die verderfelijke sekte gelijk te stellen. Ongelukkig slechts heb ik aan mijzelven en anderen ondervonden, dat men aan het woord, dat de kweekelingen der Jezuïeten en de Jezuïeten zelve geven, zoo goed als niets heeft, omdat, als er het op aankomt, het gestand te doen, dat woord, bijna zonder uitzondering, iets geheel anders geworden, en met de bedoeling, waarmede men het uitgesproken waande, vaak geheel in strijd gebragt is. Wilden wij een oordeel vellen naar den regel: uit de vruchten kent men den boom, dan zou dat oordeel zeer hard moeten zijn.

Dit moet zelfs diegenen leed doen, wier uitroeijing de Jezuïetenorde beloofd heeft en bedoelt. Want het is niet te ontkennen, dat die orde groote middelen bezit, door welke zij, indien zij haren tijd kende, krachtigen invloed op de opleiding des menschdoms zou kunnen uitoefenen. Men sla toch slechts het oog op het gevolg, waarmede de Jezuïeten, die geestelijke oefeningen in gebruik brengen, waardoor zij zelfs op de zwakste gemoederen zoo krachtig weten te werken, dat zij in staat zouden zijn, aan de grootste ondernemingen deel te nemen. Men kan het mededeelen van zulk eene buitengewone kracht, schier door geen ander verschijnsel duidelijk maken, als door dat eigenaardig verschijnsel der proefondervindelijke natuurkunde, hetwelk daarin bestaat, dat men aan eenen magneet de zusterlijke kracht van het galvanisme huwt, en hem daardoor eene aantrekkingskracht geeft, die hij door de enkele magnetische bewerking daarom te minder zou kunnen ontvangen, omdat hij van ongehard ijzer zijnde, volstrekt de eigenschap niet bezit, om die aantrekkingskracht uit zich zelve te behouden. Die eigenaardige opwinding des godsdienstigen gevoels heeft ook nog dit met het genoemde verschijnsel der natuurkunde gemeen, dat zij voorbijgaande is en in haar niet terugzinkt, zoodra die verbinding met den galvanischen stroom afgebroken wordt.

Deze vergelijking, wel verre van eene afkeuring dier opleidings-methode te bedoelen, kan veeleer dienen om aan te toonen, wat langs dien weg zou kunnen uitgewerkt worden, indien men volgens andere grondbeginselen wilde handelen, en eens voor al wilde afzien van het streven om het Christendom tot eene partijgodsdienst te verlagen. Niets is meer in strijd met deszelfs wezen, dan juist dit. In de handen der politiek wordt zelfs het Christendom eene zeer dubbelzinnige staatsmagt; en al kon men ook vooronderstellen, dat deze zich in hare rigting op het goddelijke kon handhaven, zoo kleeft haar toch steeds de kwade neiging aan, om al wat laag, slecht en verderfelijk is, aan te trekken, en op deze wijze langzamerhand de geheele maatschappij te vergiftigen. Geheel anders is het geval, wanneer de Staat behoefte aan de Godsdienst toont te hebben; maar deze kan bevredigd worden, zonder dat hij nogtans de dienaars der Kerk tot zijne eigene slaven maakt.’ (Blz. 21-24.)

Men kan, als onpartijdig scheidsman nevens het tornooiveld geplaatst, aan Irenaeus Monasticus niet verwijten, dat hij, hier ten minste, al te hard en onge-

manierd met de gravin te werk gaat; hij vergeet niet, dat hier tegenover hem eene vrouw, eene dame staat, die onder den eersten levendigen indruk eener met praal en pronk gevierde bekeering leeft, en nog niet geheel tot - 'bezinning' - is gekomen: - als een blijk zijner humaniteit spreke hij nog eens!

'Roem te dragen op zijn geloof, mits in nederigheid, is goed en betamelijk, maar wee dien, die met de meerdere voortreffelijkheid van zijne belijdenis praalt. Dit is nu echter maar al te dikwijls het geval met diegenen, die tot eene nieuwe denkwijze gekomen, nog geene volkomene zekerheid hebben verkregen of de bodem, waarop zij staan, vast is. Dan ontaardt het godsdienstige leven zeer spoedig in eene hartstogtelijke voortzetting van die schoolsche twisten, waarin de leeken zich nooit hadden moeten mengen, maar die vrouwen het hoofd op hol plegen te brengen, zonder dat daardoor iets goeds gewonnen wordt, noch voor de maatschappij, noch voor haarzelve, noch voor haar huisgezin. Het bedroeft mij altijd, en mijne ziel schreit in mij, als ik geestrijke vrouwen Möhlers *Symbolik*, en dergelijke zuiver wetenschappelijke boeken ter hand zie nemen, en over derzelver uitsluitend theologisch en inhoud hoor spreken. Reeds de eerste woorden verraden dan niet alleen hare onkunde, maar hare geheele ongeschiktheid om zich met zulken zwaren mannenarbeid bezig te houden. De groene wijsheid die ons dan te hooren gegeven wordt, herinnert ons aan de waterkersbergen, die wij als kinderen op nat vilt zaaiden en die even zoo spoedig opwassen, als spoedig vergaan. Zij ontbeert allen dieperen grond, en er is geen bodem om wortel in te schieten.

Men werpe mij niet tegen, dat de heilige Katharina, de geleerden van Alexandrië met dialektische vaardigheid in het net van hunne eigene woorden wist te vangen, dat wij van de heilige Katharina van Siena, en vooral van de heilige Theresia, geschriften hebben, die in Christelijke diepzinnigheid alles te boven gaan, wat het verstand der verstandigsten van hemelsche dingen weet te zeggen. Al deze verhevene vrouwen zijn nooit op de gedachte gekomen, om de grenslijn der echte vrouwelijkheid te overschrijden. Zij hebben aan de disputen der godgeleerden nooit op eene andere wijze deelgenomen, dan als het kind Jezus, dat de schriftgeleerden beschaamde, en door eenvoudige vragen, in eene Verlegenheid bragt, waaruit zij zich niet wisten te redden. Zulk eene paradijsonschuld heeft echter niets gemeens met die ziekelijke overprikkeling, die zelfs aan mannen van ernstigen zin, het onderhoud met eene Dorothea Tieck, de geniaalste van alle theologiserende vrouwen bezwaarlijk deed uithouden.

Maar zelfs mannen, wanneer zij geene streng theologische vorming hebben genoten, zullen wel doen zich van alle kerkelijke twistvragen af te houden. Zij mogen overigens nog zoo begaafd en in theologische dingen nog zoo bedreven zijn, wanneer zij niet die eigenaardige dressuur des geestes hebben, welke de Katholieke Theologie vereischt, dan worden zij sprekende poppen, die gewoonlijk den volgenden dag herroepen, wat zij heden met ijver en vuur verdedigden. Want zoodra zij bij geestelijken, die zij vertrouwen, om raad vragen, maken deze hen gewoonlijk opmerkzaam op zoodanige punten in de redenering, waarvan het voorbijzien de geheele vraag over welke men handelt, van den aanvang af in

een verkeerd licht geplaatst heeft. Geborene en onveranderlijke Katholieken, gaan daarbij gewoonlijk veel voorzigtiger te werk, en ik heb zelfs waardige en ervarene geestelijken gekend, die in dergelijke gevallen niet waagden te beslissen, en zelfs aarzelden de eenvoudigste vragen te beantwoorden, omdat zij het voor bedenkelijk hielden in zulke dingen, zonder medehulp van een theoloog van het vak, of zonder hunne boeken te hebben nagezien, een oordeel te vellen. Zelfs de Paus heeft een theoloog aan zijne zijde, die hem dezelfde diensten bewijst, als een gegoed koopman van een kundig regtsgeleerde ontvangt en wiens voorname taak het is hem als vriend te raden en misslagen te voorkomen.' (Blz. 26-28.)

Irenaeus schijnt inderdaad zekere Katholieke mannen en vrouwen wel te kennen en te weten, hoe zwaar ze op de hand wegen - de 'groene wijsheid der waterkersbergen' is hier aan de orde van den dag, en zekerlijk, als reeds de apostel Paulus waarschuwde voor het ijveren met onverstand bij de zonen Adam's, is er van deze zijde veel grooter gevaar te wachten bij de dochteren Eva's, die naar den regel de overdrijving nog eens overdrijven, en daarom met ernst en vriendelijkheid moeten teregtgewezen worden, opdat ze voor zichzelven en anderen, in de geleerde en bovenal in de godgeleerde wereld niet als *Donna's Quixote* verschijnen, iets dat nog ongelukkiger is, omdat er reeds zoo vele Dons Quixote aanwezig zijn.

Het eerste deel van dit geschrift is der lezing en herlezing overwaardig, en legt voor den welgewapenden Irenaeus eene zeer gunstige getuigenis af, wat zijn menschenkennis en helder inzigt betreft, der al te duidelijke gebreken, welke het 'nieuwere Jeruzalem' dezer wereld aanbiedt.

Met nog meer zorg en naauwkeurigheid is het tweede gedeelte, *het protestantisme en de plaats zijner bestemming*, behandeld; hier doet de schrijver somtijds allergelukkigste grepen, en deelt opmerkingen mede, die als vonken van geest en vernuft ons voorlichten op den weg van Jeruzalem naar Bethlehem. Hij beijvert zich om het protestantismus van de blaam te ontheffen eener dorheid en schraalheid, van het gemis aan eigenlijke kunstwaarde, en beklaagt op nieuw - en dat is echt humaan-de altijd meer en meer merkbare onkunde der nieuw bekeerde vurige gravin. Wij zullen hem hooren:

'Van dit alles schijnt gij, hooggeborene Gravin! geen denkbeeld te hebben. Gij zoudt anders zulke geheel verkeerde begrippen van de schraalheid en dorheid des Lutherschen godsdienstbegrips niet gekoesterd hebben. De schuld uwer onkunde ligt echter minder persoonlijk aan u, dan aan dien maatschappelijken kring, waarin gij u bewogen hebt, en waarin uw rang u geplaatst heeft. In dien kring kan de godsdienst der Hervormers slechts bestaan, even als eene kamerplant die, uit den aard der zaak, als zoodanig kwijnen moet. Het Christendom aan de theetafel, heeft overal, zoowel onder Protestanten als onder Katholieken, tamelijk hetzelfde karakter, en doet zich dikwijls zeer onbehagelijk voor.

Het zou onbillijk zijn, indien men aan de hoogere en hoogste standen, alle diepte van godsdienstig leven betwistte. Maar dat kan men toch met vrijmoedigheid beweren, dat, indien de huiselijke godsdienst, die bij de Protestanten het middenpunt van het Christelijke leven behoort uit te maken, voor piëtistische ontaarding be-

waard blijven wil, zij zich veel meer moet verbergen, en zelfs allen schijn van praalvertooning moet vermijden. Maar wie zou u in den tijd, die uwe gemoedsverandering voorafging, tot die stille godsdienstoefening der binnenkamer den toegang hebben durven te verleenen?

Gesteld echter, dat gij met de godsdienstige gebruiken, die in Protestantsche familiën als bij overlevering van vader op zoon zijn overgeërfd, uit eigen ervaring bekend geworden waart, wat zou het u bij uwe vroegere volslagen wereldsche gezindheid gebaat hebben met dat allerheiligste in aanraking gekomen te zijn? Zoudt gij in staat geweest zijn te vermoeden, wat kern in die harde steenvrucht besloten was, of deze zelfs te openen? Ik twijfel er zeer aan, niet omdat het u aan gaven van geest of hart ontbreekt, maar omdat gij omgekeerd volkomen alle vatbaarheid mist voor die geestelijke armoede, aan welke evenwel het hemelrijk is toegezegd.'(Blz. 45-46.)

Nu voorwaar! als dit geen blik in het hart is geworpen, weten wij niet wat men daarvoor zal houden. Spoedig dringt Irenaeus eenigzins dieper in den aard van het protestantisme door, zoo als het zich in onzen leeftijd vertoont, en ontwikkelt met krachtige trekken den drievoudigen vorm: het rationalisme, het supranaturalisme - verwant met het piëtisme en de kerkelijke orthodoxie - dit geschiedt op eene hoogst merkwaardige wijze, - eene even beeldrijke, als diep in de waarheid ingrijpende voorstelling van het protestantisme kan onzen lezers hier niet dan hoogst welkom zijn: gij zult de magiërs zien, die nu inderdaad van Jeruzalem naar Bethlehem trekken.

'Maar ik zal er nu op bedacht moeten zijn, dat gij vol ongeduld naar het nommer der bladzijde zien zult, om daaruit op te maken, hoe lang de proef nog duren zal, waarop ik uwe doorgaans op de vleugelen der genie voortsnellende ziel stellen zal. Wat zal de slotsom van al die redeneringen zijn? zult gij verdrietig vragen. Wat beoogt dan het Protestantismus? Van waar komt het? Van waar stamt het af?

Het oosten kan zich op deszelfs oorsprong niet beroemen, dat is bekend. Wil men echter het geliefde beeld van Babylon met geweld in de vergelijking opgenomen zien, dan zou ik eerder zeggen, dat het Protestantisme zijnen oorsprong te danken had aan die stad, die Petrarca in dichterlijke verontwaardiging niet alleen der moeder der onzalige spraakverwarring ter zijde, maar zelfs in zedebederf gelijk stelt, dan dat ik zou toegeven, dat het schuld had aan de groote Volks- en Kerkscheuring der zestiende eeuw. Het is veeleer het resultaat van eene grootsche en ter goeder trouw ondernomen poging, om reeds onheelbaar geworden kwalen uit den weg te ruimen, en indien men klagen moest over de droevige gevolgen van zulk eene onderneming, dan zou dit slechts den Protestanten voegen, die daarvan alleen te lijden gehad hebben. Want de Katholieke Kerk heeft slechts voordeel daarvan getrokken, en weet er tot op heden nog zeer geschikt voordeel van te trekken. Ook in dit opzigt betoont zij zich den door u zoo geliefden naam van een tweede Jeruzalem volkomen waardig, daar zij voor de wet, even als dit steeds geregtvaardigd staat, maar ook genoodzaakt is, onder den druk der wet te blijven, gelijk al diegenen, die de liefde, welke Christus ons niet alleen geleerd, maar ook voor oogen gesteld heeft, niet kennen. Wel is waar, zij laat het niet aan pogingen tot bekeering ontbreken; maar

deze geven gewoonlijk slechts aanleiding tot nieuwen partijhaat, en juist aan deze kan men duidelijk zien, dat zij van dat toppunt der liefde, die hare ziel overgeeft voor hare vrienden, het geringste begrip niet heeft. Daartoe behoort inderdaad ook meer, dan die veroverings- of vergrootingszucht, die op niets anders denkt, dan op den roem en de eer der Kerk, en daarbij geheel vergeet, dat zelfs deze slechts om der menschen wil bestaat, gelijk ook Christus niet voor zichzelve in de wereld gekomen is, en de gedaante van een' mensch heeft aangenomen, maar om de wereld zalig te maken; en dezelfde taak heeft Hij aan Zijne zinnebeeldige bruid, de Kerk, opgedragen.

Het Protestantisme is op dien pelgrimstogt, die zich naauwelijks onder een treffender beeld laat voorstellen, dan onder dat der Magiërs, die de ster gevolgd waren, welke hun door haren helderen glans, de ook door het Heidendom lang te voren verwachte en gewenschte gebeurtenis aangekondigd had. Ook die vrome mannen, die dezelfde openbaring niet deelachtig geworden waren, als de herders op het veld, hadden, evenals gij, hooggeborene Gravin! gehoopt, in Jeruzalem het doel van hunnen langen togt te vinden; maar men wees hen ook van daar verder naar Bethlehem, het broodhuis, waar zij ook inderdaad het vleesch geworden Woord in de kribbe vonden. Naar die arme woning moet ook gij, moet ieder goede Katholiek heentrekken, zoo gij den Trooster, die ons noch door Sibyllen, noch door profeten, maar door Gods levende mond, Christus zelf beloofd is, zien en ootmoedig aanbidden wilt. Het laatste eind wegs zullen dus Protestanten en Katholieken gemeenschappelijk moeten afleggen, indien de laatste niet liever, op de wijze van voorname lieden, wachten, totdat men den Vredevorst te Sion tot hen brengt, en in den tempel voorstelt. Zal men hem echter daar erkennen, of zal dit slechts dienen, om den Antichrist aan te duiden, dat zijn tijd ook gekomen is?

Voordat wij Protestanten echter aan den opbouw van de kerk der toekomst kunnen denken, hebben wij nog eene lange reis door de woestijn voor ons. Eerst als wij ter plaatste der belofte zullen gekomen zijn, die ons, gelijk gezegd is, niet door Jeruzalem, maar door Bethlehem afgebeeld is, zal men er aan denken kunnen, hoe wij het op nieuw geborene Christuskind op de waardigste wijze zullen kunnen eeren en vereeren. Wij zullen daartoe echter het trotsche gebouw der Katholieke kerk evenmin noodig hebben, als de Oostersche wijzen den Joodschen tempel. Zoodra wij slechts in het bezit der kostbare gaven zijn, zonder welke vrome zielen noode voor God verschijnen, kan het offer gebragt worden, al ware het in de nederigste stulp. Maar wat heeft het Protestantisme in zulk een plegtig uur aan te bieden? Zal hij den Allerheiligsten naderen als de verloren zoon den drempel van zijns vaders huis, of zal hij van de tijdelijke goederen, waarmede God hem zigtbaar gezegend heeft, zooveel of zulke gaven overig hebben, die met de geschenken der Magiërs vergeleken kunnen worden, en die eene hoewel slechts symbolische, evenwel den goeden God welbehagelijke gave kunnen uitmaken?

De gaven, die de mensch den goeden God denkt aan te bieden, moeten altijd in zekere verhouding staan met die, welke hij van den Schepper ontvangen heeft. Want wij zelven zijn arm en behoeftig, en al wat wij bezitten, is leengoed, waarvan het aan ons staat, een meer of minder

goed gebruik te maken. Het vroom gemoed geeft der Godheid zoo gaarne het kostbaarste zijner have, niet om met hetgeen hij heeft te pralen, maar om zijn hart, dat in waarheid daaraan gehecht is, daaruit te doen kennen. Hierop berust ten deele de idee des offers, die bij de volkeren der oude wereld, in weerwil van hare materialistische verbastering tot eene wel zamenhangende ontwikkeling gekomen was.

Het Protestantisme nu heeft zulk eenen overvloed van tijdelijke zegeningen, waaronder wij, tot verwondering van velen, ook alle goederen en voorregten des geestes tellen, dat er inderdaad meer dan één leenman (*Lehnsträger*) toe noodig is, om zulk eene symbolische teruggave te bewerkstelligen, en op eene waardige wijze te verzinnelijken. Gelijk de Christelijke kunst de huldigingen des Heidendoms, die het kind Jezus uit de handen der Oostersche wijzen ontvangt, onder het beeld van drie koningen heeft voorgesteld, die als de beheerschers van drie werelddeelen optreden, van welke ieder op zijne wijze den Koning der koningen nadert, zoo mogen wij ook de menschheid, die de Katholieke Kerk verlaten heeft, aanzien, als symbolisch voorgesteld, door de drie groote phasen van het Protestantisme. De bevrijde menschengeest vertoont zich daaronder even zoo dikwijls, in koninklijke gestalte, en ieder dezer monarchen wordt gevolgd door een' onafzienbaren stoet, zonder welke niemand een togt door de woestijn kan ondernemen. Zien wij, wat ieder dezer vorsten als kroonjuweel in zijne handen heeft, en of de Vredevorst, dien zij in verre, verre landen opzoeken en willen aanbidden, in zulke geschenken behagen hebben kan? Het is immers duidelijk, dat men daarbij geen verovering op het oog heeft, nog veel minder eene landverhuizing, alleen ondernomen, om de goederen dezer aarde; maar dat men een triomftogt bedoelt, ter eere van den levenden God, die thans niet gekomen is alleen, om de menschheid te verlossen; maar wiens einddoel is, de herstelling aller dingen. Hoe, wanneer en waar deze mogelijk is, hebben wij hier niet te onderzoeken. Voor ons is het genoeg, het groote Woord genoemd te hebben, dat de Protestant als leuze bestendig in zijn hart en stilzwijgend op de lippen moest hebben, omdat zonder deszelfs vervulling de blijde boodschap des Evangelies zelve, zoo niet tot eene leugen, dan toch tot eene ijdele phrase zou worden; en verre zij het van ons, zoo iets te denken.’(Blz. 58-63.)

Deze proeven zullen toch wel voldoende zijn om de *strekking* en den *geest* van dit eigenaardige strijdschrift te karakteriseren, - de strijd wordt hier op een zeer welbekend gebied, en ernstig genoeg, en tevens met mannelijke achtbaarheid gevoerd, en de gravin zal vooreerst de handen vol hebben om alles te wederleggen, wat haar hier, op den terugtogt van Babel naar Jeruzalem - te Bethlehem - in den weg en voor de voeten is gelegd. - Wij wenschen, als protestanten, dat dit boekje ('t is niet te uitvoerig, niet te gerekt) in de handen en hoofden van vele protestanten, die alzoo heeten, maar van het protestantisme dikwerf niet veel meer dan de gravin begrijpen, moge komen; dat men daardoor tot een billijk, gegrond oordeel over alle afvallige grooten of kleinen der aarde gerake, en wel wete, *waarom* de Protestantsche kerk, van hoevele zijden ook aangevallen en bestreden, hare onverjaarde regten volstrekt niet prijs geeft. Er is hier in deze weinige bladen voor de Katholieken en voor de Protestanten zeer veel te leeren;

want daartoe zijn ze, hoe los of vast ze in hun geloof staan, nog niet te wijs, te heilig, te verlicht geworden. - Men mag, aan de eene of andere zijde staande, niet langer onkundig blijven, wat de hoogste belangen der menschheid geldt, en voorzeker heeft de vertaler door deze overbrenging een hoogst nuttig werk verrigt, en ook van zijne zijde de dikwerf geschondene eer van het protestantsch beginsel helpen handhaven, waarvoor wij hem, uit naam der Evangeliesche waarheid, gaarne den dank toebrengen.

In eenen anderen toon heeft de hoogleeraar Ebrard geschreven - geschreven? - neen, wij zouden schier moeten zeggen - als een vertoornde Jupijn gedonderd en gebliksemd, - hier is ook een brief, als ge het geschrift zóó wilt noemen, maar zulk een geweldige, vernielende brief, - een brander, die het grafelijk schip op eens op zijde komt, en met onophoudelijke losbarsting bestookt. Als we het Germaansche '*grob*' hier mogen gebruiken, - verstaat ge ons - de hoogleeraar is tegenover de hooggeboren gravin zoo impertinent brutaal, dat onze vriend Irenaeus, als een blatend lammetje nevens hem, den wolf, staat; - wij herinneren ons in den laatsten tijd geen strijdschrift ontmoet te hebben, dat zoo lijnregt, hier niet op den man, maar op 'de vrouw' afgaat, en alle mogelijke condescendance en vriendelijkheid op zijde stelt. Dr. Ebrard herinnert ons meermalen aan Dr. Luther, tegenover Dr. Eck of den gekroonden Hendrik van Engeland - 't is dezelfde grondtoon. - Als ge nu die impertinente waarheidsliefde, die bloedige geeselslagen, die verpletterende beschuldiging, tegenover eene adellijke dame, in den beginne afkeurt en u daarover ergert, moeten we echter aanmerken, dat de gravin zelve zulk eene tuchtiging had uitgelokt. Dr. Ebrard is een Protestant volbloed, zoo als de reeds genoemde Hervormer, en kent geene schikking of transactie, waar het de Protestantsche eer geldt. Hij gelooft, blijkens zijn schrift, aan de spreuk: - 'les ames n'ont point de sexe,' - en al had hij tegenover een Bellarmyn of Rodin met de pen in de hand gestaan, de strijd had niet heviger kunnen zijn. - Dr. Ebrard bestookt dadelijk de hooggeborene van eene bijzondere zijde, daar, waar Irenaeus slechts even de snaar aanroert, vat hij vuur, en begint zijne beschuldigingen tegen de gravin, met eene korte voorstelling van den *inhoud* en de *strekking* harer vroegere romantische werken. - O wee, o wee! hier staat de arme gevonnisde op eenmaal te pronk, met een groot schandbord om den hals, - kon zij het maar wegnemen! - Lees zelf, verbleek en sidder:

'Hoe gemakkelijk vergeeft gij u zelve uwe zonden! De Protestantsche kerk draagt er de schuld van. Neen, dat is geen berouw, dat geene bekeering. Of heeft u de Protestantsche kerk geleerd, om door onkuische geschriften uwe eigene verbeelding zoowel als die uwer lezers te bevlekken, en hunne begeerten tot echtbreuk en vleeschelijken lust te prikkelen?! "Vervoering en opgewondenheid, onrust en romaneske schetsen" - met deze zachte namen noemt geen *bekeerde* zulke schandelijke boeken, als gij hebt in het licht gegeven. Of vindt gij deze uitdrukking te hard, mevrouw de gravin? Noemt gij haar: "taal van het gepeupel, Protestantsch;" zoo schuilt gij, ja, daarachter op de veiligste wijze, doch denk dan ook, zoo gij wilt, aan de vereischten, welke

eene aantijging tot den titel van een schandelijk boek kunnen regtvaardigen. Een eerste vereischte zal dan in allen gevalle dit zijn, dat het boek zich in eenen gezelschapskring bewege, waar het voor “eentoonig” geldt, “steeds aan de voeten of in de armen van eene en dezelfde vrouw te liggen” en voor “bijzonder eentoonig, wanneer deze vrouw eene gade is;” in eenen gezelschapskring, waar bij allen uitwendigen adeldom van het, uit louter graven en gravinnen, baronnen en baronnessen bestaande, personeel, de meest gevierde heldin van den roman toch de ondoorgrondelijke laagheid kan hebben, haren, in openbare echtbreuk levenden, echtgenoot toe te voegen: “hoe echtgenooten met elkander willen leven, moeten zij met elkander afmaken, en daarnaar heeft niemand het regt te vragen, alleen de uiterlijke welvoegelijkheid moet voor het oog der wereld worden in acht genomen.” Een tweede vereischte voor een schandelijk boek zal dit zijn, dat heilige namen van edele zaken zonder schroom op afschuwelijke verbindtenissen worden toegepast, dat zich b.v. tusschen een jong mensch en de gade van eenen afwezigen man, met welke hij boeleert, een tooneel van huiselijkheid ontwikkelt, en met de schilderachtigste en liefelijkste kleuren wordt voorgesteld. In het algemeen moet de ondeugd zoo worden gevernist, dat zij even beminnenswaardig schijnt als de deugd. Het ontwaken van eene overspelige liefde voor eene gehuwde vrouw moet in eenen gloed van natuurlijke schildering en in eenen geur van rozen en rozenolie worden gehuld, zoodat zij van de dichterlijke schildering der meest kuische, eerste liefde niet te onderscheiden is. Aan hoeren en echtbrekers moet bij hunne Sodomsbedrijven eene onbezorgdheid worden geleend, alsof er geen geweten bestond, of, alsof zulke gruweldaden in allen deele geoorloofd en in den regel waren. Een leerling, die zich in ontucht met eene gehuwde vrouw verloopen heeft, en eenige maanden later als student te Heidelberg eene nieuwe liefdesintrigue van even zondigen aard met een tuinmeisje begint, moet door den schrijver “een onbedorven man” genoemd worden, opdat die nieuwe liefdeszaak toch evenzeer weder in een bekoorlijk licht verschijne! Een derde vereischte van een schandelijk boek is dit, dat alle deze sentimenteel en idealistisch beginnende liefdesgeschiedenissen zoo spoedig mogelijk tot het eigenlijke doel: - naakte en afschuwelijke onreinheden gevoerd worden, welke laatste dan door een mengelmoes van dubbelzinnigheden, verzwijgingen en verzachtende uitdrukkingen regt kittelend en pikant moeten gemaakt worden. Onder dit alles moet echter toch, ten vierde, bij den lezer de waan worden behouden, dat hij zoowel als de schrijver een zeer deugdzaam mensch is. Zoo wordt ergens geklaagd over de zeldzaamheid der jeugd “bij jonge mannen, en dat een werkelijk jonge man” bij wien “de kracht om te willen leven, met de bekwaamheid om het te kunnen hand aan hand gaat, in onze eeuw een wonder is.” Alleenlijk zulke zedekundige opmerkingen kunnen niet door een zedelijk gevoel zijn ingegeven, de schrijver kan er zich slechts het regt mede verschaffen tot de duivelenvreugde, nu ook dezen jongen man naar ligchaam en ziel te laten verdorven worden. Ten vijfde, en dit is eene hoofdzaak, ten vijfde moet ook het heiligste worden onteerd, ten dienste en tot sieraad der ondeugd. Wie dat goed verstaat, die zal b.v. de zuilengangen van den dom te Keulen ter schouwplaats kiezen, waar

een “schoon man” eene hem schier onbekende “schoone vrouw” met eenen onkuischen kus overvalt; iemand, die een onschuldig meisje verleid en onteerd heeft, zal hij niet slechts in allen ernst doen bepeinzen, hoe goed het is, zoo jong vader te worden, om lang van zijne kinderen genot te kunnen hebben, maar de doortrapte schrijver zal aan *deze* bepeinzing eene vrome zinsnede toevoegen, “dat het geluk toch in andere handen rust dan die van menschen,” ja hij zal den wellusteling “met vrome aandoeningen” zijn kind doen beschouwen! Ten zesde eindelijk:

Is men der ondeugd zat, dan aan de deugd gedacht. Ten zesde zal men ook nog een ideaal van de verhevenste en ingetogenste vrouwelijke deugd moeten voorstellen, die het niet tot echtbreuk laat komen, die, als gade van eenen aanzienlijken en waardigen bejaarden man, het slechts duldt dat een jong onderofficier haar het hof maakt, met en naar wien zij smacht, aan wien zij nog op haar sterfbed eenen brief schrijft over de “keten die ons verbindt,” wien zij bejegent als eenen gemeenzamen vriend en schrijft; “gij zijt de eenige gedachte, welke mij in de eeuwigheid zal bezielen;” doch die, in weerwil dezer kleine zwakheden, in het geheel geene echtbreekster is, welke met een gruwelwoord op hare lippen voor God verschijnt in het gerigt; maar als de eenige, die sterk en zelfstandig een besluit neemt, als hoogste ideaal der deugd, als een bovenmenschelijk wezen, welks verhevenheid niet sterk genoeg kan worden afgeschilderd. Ziedaar zoo wat ten naastenbij de vereischten van een schandelijk boek.’ (Blz. 3-6.)

Dat is nu wel al te raauw, maar de aanvaller, die eerst in zijne Protestantsche eer was aangerand, zocht hier naar geene omwegen; hij wil juist uit deze zoo hoogst verderfelijke strekking later het onvoldoende van de Katholieke beginselen der gravin afleiden en betoogen; dit geschiedt nu in het tweede deel der brochure op blz. 11 en verder, alwaar de hoogleeraar, op eene zeer voortreffelijke wijze eenige hoofdstellingen der Protestantsche kerkleer in het licht stelt: de regtvaardigingsleer wordt op eene korte en kernachtige wijze uit het zuivere Evangeliesche standpunt ontwikkeld, en verdient buiten allen twijfel eene bijzondere aandacht, - de schrijver vervolgt zijn weg blz. 17, en bestrijdt de beschuldiging, alsof de Protestanten, ‘de heiligmaking op zijde zouden gezet hebben,’ - ook hier is licht en kracht. - Alzoo worden verschillende grieven als stuk voor stuk weggenomen, - wilt ge nogmaals den hoogleeraar tegenover de gravin, die de Katholieke martelaren hoog verheft, vernemen hoedanig hij zijne Protestantsche martelaren als te hulp roept, - inderdaad deze bladzijden zijn historisch-welsprekend:

‘Voorzeker weet gij ook historische getuigenissen bij te brengen, mevrouw, volgens welke de ‘Katholieke kerk’ eene glorie van vruchten der heiligmaking, eenen stralenkrans van martelaren weet aan te wijzen, die buiten haar niet te vinden is. Gij herinnert (pag. 9 v.v.) aan die onderaardsche begraafplaatsen (katakomben) in de St. Sebastiaans kerk te Rome, aan die duistere onderaardsche gewelven, waar de Christenen der drie eerste eeuwen hunne geheime godsdienstoefeningen hielden. ‘Daar binnen armoede, nederigheid, verlatenheid met heilige vreugde, vrijwillige offergaven en wereldreddende liefde, daar buiten een

Herodes (?) of de herodiaansche romeinsche wereld.' Gij zijt niet zonder gevoel voor de doodsverachting, waarmede die Christenen der drie eerste eeuwen om hun Christelijk geloof en hunne Christelijke belijdenis de martelingen tegen gingen. 'Dat is schoon' (zegt gij pag. 13) 'zoo uit den glans en uit het geluk, uit de pracht en heerlijkheid, wijsheid en grootschheid der wereld in stille en donkere katakomben ongezien, onbewonderd, onbemind (?) ongeëerd zich levend te begraven.' Ook ik reken die eerste Christenen tot de heilige Katholieke (d.i. algemeene) Christelijke kerk, aan welke mij het derde artikel der apostolische geloofsbelijdenis leert gelooven - zoo zelfs, dat ik het, waar zulke vruchten ontbreken, in twijfel trek, of ik deze in apostolischen zin 'Katholieke' kerk voor mij heb.

Maar zeg mij toch, mevrouw de gravin, hoe het komt, dat deze glorie des martelaarschaps later zoo zeldzaam is geworden? In de middeleeuwen ontwaren wij haar niet weder. Hoogstens een Huss sterft op den brandstapel, een hoop Waldenzen wordt aan het pijnlijke geregt overgegeven; zelfs toen door de hervorming verscheidene kerkgenootschappen waren ontstaan, en er hier en ginds godsdienstoorlogen ontbrandden, heeft die kerk, welke zich de 'Katholieke' noemt, haar hoofd met geen martelaarskrans getooid. Ik verplaats mij in Italië en Spanje, ik ga naar Holland, naar Frankrijk, ik monster de tijden van eenen Hendrik II, Karel IX en Lodewijk XIV, ik ga naar Engeland in de dagen der bloeddorstige Maria - waar zijn de 'Katholieken' die den glans en het geluk der wereld vaarwel zeggen om op brandstapels tot eenen aschhoop verteerd te worden? Waar zijn ze?

Doch gij zult mij zonder twijfel daaraan herinneren, dat juist de tijden van eene bloeddorstige Maria, van eenen Karel IX, van eenen Alba en Lodewijk XIV, allezins rijk, overrijk waren aan menschen, die om hun geloof martelingen verduurden, waarbij de martelingen der drie eerste eeuwen in geene vergelijking komen kunnen. Gij zult mij aan dien hoogleeraar, Jean de Caturce, herinneren, die daarom levend verbrand werd, wijl hij op het driekoningenfeest bijbelspreuken citeerde in plaats van ontuchtige verzen; of aan dien koninklijken raad le Berquin, die de pracht en grootschheid der wereld verliet om in eenen duisteren kerker zich de tong te doen doorboren en te laten verworgen; of aan dien parlements raad Anna du Bourg, die uit den kerker op het schavot ging met eene kalmte en vrolijkheid, als wilde hij zich te slapen leggen; of aan die 400 Waldenzen, die in 1545 te Merindol en Cabrieres werden verworgd; of aan die 14 martelaren van Meaux (1546); of aan die 16 van Parijs (1557); of wel aan die 400 tot 500, die nog vóór de bruiloft van Hendrik van Navarra zouden verbrand worden, wie men nog eerst de tongen uitrukte, of eene wig in den mond dreef om het kakebeen te verbreken, opdat zij niet, nog van af den brandstapel spreken, en hun geloof, hetwelk hun tot zulken marteldood de kracht gaf, zouden kunnen belijden; of veelligt hebt gij in den zin mij aan de slagterijen van Alba, of aan die geloovigen ten tijde van Lodewijk XIV te herinneren, die liever maanden lang de uitgezochtste martelingen verduurden, om aan de voeten opgehangen, weken lang door naaldenprikken van slaap beroofd, geslagen, in rook verstikt, tot waanzin toe gekweld te worden, eerder dan de waarheid te verloochenen.

Allezins moet ik u toestemmen, me-

vrouw de gravin, dat uwe ‘Katholieke kerk’ niet geheel zonder verdienste bij dit martelaarschap is. Hoe jammer slechts, dat gij ditmaal de rol niet der bloedgetuigen van Christus, maar van die der ‘herodiaansche romeinsche wereld’ hebt overgenomen. Gij herinnert mij misschien aan die eenige weinige ‘Katholieke’ zendelingen, die in heidenlanden door heidenen hunnen dood vonden. Doch deze worden verre overtroffen door die eerste gereformeerde zendelingen, die (1556) in de kolonie Coligny in Brazilië door ‘Katholieken’ werden vermoord. Ook hier heeft uwe kerk de rol van Herodes of der heidenen overgenomen. Van waar mag dat komen, mevrouw de gravin?’ (Blz. 22-24.)

Ook de Mariadienst valt onder de geeselroede van den onvermoeiden bestrijder, krachtig en indringend is hier de wederlegging:

‘Zoo kunt gij u dan ook eene vrouw denken, die, wel verre van zelve behoefte aan verlossing te hebben, veel meer de medebewerkster der verlossing is. De jonkvrouw Maria noemt gij “de genade uitdeelster van alle geschapene wezens.” (Pag. 80). “Zij gaf even zoo hare vrije toestemming tot het werk Gods, als Eva tot het werk der slang.” -! Gij moet het ons Protestanten vergeven, wanneer wij in deze uwe woorden eene lastering zien en afgoderij: *Gij stelt het schepsel met den Schepper gelijk!* De slang was een schepsel en Eva was een schepsel; daar was allezins sprake van vrije toestemming. God is echter geen schepsel, dat hij de vrije toestemming der maagd Maria tot zijn verlossingsplan noodig had, en de maagd Maria, zoo als zij wezenlijk was, was ook in haren ootmoed hemelsbreed verwijderd van de aanmatiging, God door hare toestemming gelukkig te willen maken. Was de toestemming van Maria noodig geweest, dan zou verlossing, heil en eeuwige zaligheid van den wil eens menschen hebben afgehangen! Ons heil rust echter, Goddank, op vasteren grond!

Maria was eene zondares, gelijk elke vrouw (Joh. II: 4; Matth. XII: 46-50), maar zij was (door Gods genade) *eene boetvaardige zondares.* Had het huis van David immer zich zelf willen helpen in *natuurlijke* kracht en voortreffelijkheid, en de hulp des Heeren van zich gewezen (Jesaja 7), nu was dit huis van David door 600jarig lijden en ellende zoo gebroken en bekeerd, dat het nu - in deszelfs bloei, in de maagd Maria - zich als een opene leliekelk ontsloot, en zijnen schoot opende, om de hulp des Heeren aan te nemen, welke het zoolang had van zich gestooten. Na lange ongehoorzaamheid werd Davids huis gehoorzaam door berouw en ootmoed. “Zie de dienstmaagd des Heeren, mij geschiede naar uw Woord.”

Niet meer ongehoorzaam, maar bekeerd, overgegeven en gehoorzaam zijn en *vrije toestemming* tot het werk Gods, welk een onderscheid!

Als een ootmoedig bedelaarskind de genade aannemen - en “genade uitdeelster voor alle geschapene wezens” zijn, welk een onderscheid!

De historische Maria is het voorbeeld aller zielen, die nederig en in alle ootmoedigheid zich aan de leiding des H. Geestes overgeven. Uwe Maria, mevrouw de gravin, is de grondtype van elke zich zelve verheffende natuurlijke gratie van het vrouwelijke geslacht, eene koningin, gezeten op een beest met zeven hoofden en tien kroonen.’ (Blz. 35-36.)

Eindelijk nog eene proeve: hier geldt het de vereering der heiligen:-

‘Zoo ontbreekt het ons dan niet aan “heiligen” alleen wij misbruiken ze niet. “Eene kerk zonder heiligen is een smaad voor Christus” zoo zeggen wij met u. De vraag blijft slechts: welke heiligen? Zulken, die niet gelijk wij arme, genadebehoevende zondaren waren, zulken kennen wij niet. Tot onze grootste heiligen behoort de Apostel van Jezus Christus, die betuigd heeft: Door Gods genade ben ik, dat ik ben. Gij, mevrouw, hebt zeker andere heiligen aan te wijzen. Schepselen, die tot het werk Gods eerst hunne “vrije toestemming” moeten geven; menschen, die meer gedaan hebben, dan zij schuldig waren te doen, dus het woord van Christus, Luc. XVII: 10, logenstraften. Gij hebt ook wezenlijk eene menigte wonderlijke heiligen, zoo als die H. Eligius, die van zijn handwerk een smid was. Moest hij een paard beslaan, dan hakte hij het beest den poot af om er te gemakkelijker mede te kunnen omgaan; was de poot beslagen, dan zette hij dien door een wonder er weder aan. Een' der schilderijen, die ten tijde der hervorming uit de groote hoofdkerk te Zurich in de Waterkerk gebragt zijn, en zich daar nog bevinden, stelt den H. Eligius voor, terwijl hij bezig is den afgehakten poot te beslaan, tevens echter eene daarbijstaande heks in den neus knijpt.

Eene kerk zonder eenen heiligen Eligius?

Doet het u leed, mevrouw de gravin, of niet, dat het beeld van den H. Eligius niet meer in de groote hoofdkerk hangt?’ (Blz. 38-39.)

Niet minder merkwaardig zijn des schrijvers veelal geschiedkundige berigten over den ongehuwden staat, het kloosterleven, het gebruik des Bijbels, en alle welbekende betwiste leerstukken, die achtereenvolgens zeer nadrukkelijk worden bestreden, - de hoogleeraar eindigt met de vraag aan de gravin: - Waar is Babel??

Zoo als zich verwachten laat, tracht hij te bewijzen, dat Babel niet is de Protestantsche, maar wel degelijk de Katholieke kerk, ter bevestiging waarvan, op eene hoogst originele wijze, de meest kenmerkende trekken uit de Openbaring van Johannes worden aangehaald, en met eene onbarmhartige naauwkeurigheid op de Katholieke kerk worden overgebragt, hoewel wij voor de juistheid van die opvatting niet durven in te staan.

Ziedaar den heirtogt van Bethlehem naar Jeruzalem en Babel, en terug, u uit de oirkonden voorgesteld. - Hoewel het jammerlijk is, dat de Christelijke kerk in de negentiende eeuw dergelijke hevige geschriften moest uitlokken en dulden, ontkennen we intusschen de behoefte niet, in de eens gegevene omstandigheden, aan dergelijke ‘Memoriën van toelichting.’ Zoolang het Protestantsch beginsel der waarheid en vrijheid bestaat en gehandhaafd wordt, moet noodzakelijk de protesterende kerk zich openbaren, en kan, hoe vredelievend ook, tegenover de grooten der aarde, de koningen, prinsen en gravinnen geene laffe vleitaal spreken. - De Protestantsche kerk moet, als ze in hare heiligste regten wordt aangetast, tegenover de Katholieke *getuigen*, - en als zulk eene getuigenis, hoewel van zeer verschillenden aard, beschouwen wij deze twee geschriften, door ons aangekondigd. - De toon, waarop Dr. Ebrard spreekt, moge in vergelijking van dien,

waarmede Irenaeus Monasticus optrad, al te hard, te onbeleefd, te vernederend klinken, - als het de waarheid geldt, oordeele men niet te onbillijk over de diepe verontwaardiging, die aan des schrijvers stift verteerende vonken ontlokte, en hem den schorpioen-geesel van den hekel in handen gaf. - Welligt werkten hier andere, ons onbekende, oorzaken mede, waarom juist de hoogleeraar te Erlangen de zoo hooggevierde gravin Hahn-Hahn, op haren togt van Babel naar Jeruzalem, zoo ongemeen verpletterend aanvalt, en zelfs hare zedelijke beginselen, al te getrouw in de gezochte romans afgespiegeld, ten toon stelt. - Deze twee bijdragen uit den lateren tijd overtuigen ons, hoe groot de klove helaas is, en grooter en dieper schijnt te worden, die de twee zusterkerken van elkaâr scheidt, en hoeveel verbittering aan beide zijden bestaat. - Mogt in ons vaderland de strijd, die niet te ontwijken is, op eene meer vredelievende, zachtmoedige wijze gestreden kunnen worden! - Wierd de vrome wensch waarheid en werkelijkheid: dat de verdeelde geesten tot de algemeene, waafachtige groote gemeente, waar Christus, de Heer, is, terugkeerden! Kwame de verzoenende liefde het strijdende geloof ter hulp, om allen, allen, in Christus te vereenigen! - Wij durven schier vooronderstellen, dat elk onzer lezers dezen wensch tot een stil gebed heiligt, en met ons even vurig van den Hemel afsmeekt, dat er voortaan, op deze wijze, nooit en nergens meer getuigd behoefde te worden: - over den weg van Babel naar Jeruzalem of Bethlehem! - dat geve de Heer!

Spiritus Asper en *Lenis*.

't Ongeloof wordt ook in Frankrijk bestreden. Eene reisontmoeting.

Ik had Parijs bezocht. Ik was opgetogen van al de heerlijkheid, die ik daar gezien had. De schoonste paleizen getuigen van den smaak en de kunde der bouwmeesters. De natuurkunde, de chemie, de botanie, de anatomie vinden daar uitmuntende meesters. De wiskunde telt eene menigte beoefenaars. Door een groot getal van geleerden wordt de geschiedenis der menschheid bestudeerd, de wetenschap van het regt wordt door vele welsprekende mannen ijverig onderzocht. Naar Parijs gaat men om schoone vormen te zien. Naar Parijs verlangt men, als men 't fijnste porselein in de elegantste figuren wil aanschouwen. Duizende voorwerpen van weelde en pracht, van kunst en wetenschap, van nijverheid en smaak zijn als schoon en voortreffelijk geijkt, door 't epitheton: *fransch*.

Ja, ik was opgetogen. Hoe vrolijk dartelt de levenslustige menigte door de ontelbare straten en over de schoonste pleinen. 't Kostte mij moeite om de heerlijkste hoofdstad der wereld te verlaten, maar toch sleepte de Lucifer, een der beste stoomtrekkers, ons met verbazende snelheid van Parijs naar 't Noorden.

Ik had naauwelijks mijn eenigen medereiziger in de char à banc opgemerkt. Meer dan eens had hij beproefd een gesprek aan te knoopen, maar ik was te

verrukt over alles wat ik gezien had, om hem vriendelijk te antwoorden. De spraakzame Franschman scheen eindelijk te begrijpen dat hij met een zeer ongezelligen reisgenoot opgesloten was. Hij nam een soort van tractaatje uit den zak en begon te lezen.

Mijne verrukking begon langzamerhand te bedaren, zoo dat ik mijn reisgenoot opmerkzamer beschouwde. 't Was een eerwaardige grijsaard. Slechts weinige dunne witte hairen ontsnapten 't zwart fluweelen kapje. Zijn gelaat was bruin, maar uiterst vriendelijk en kalm. Hij las aandachtig, terwijl zijne oogen gewapend waren door een zilveren bril; een innemende glimlach speelde soms om zijne fijne bleeke lippen. 't Speet mij dat ik den eerwaardigen grijsaard zoo koel en afgetrokken had behandeld. Toen hij 't traktaatje naast zich nederleide en zich gereed maakte om een ander te krijgen, sprak ik: Ik heb met bewondering uwe schoone hoofdstad bezocht, mijnheer. Ik ben als bedwelmd van al 't heerlijke en voor mij zoo nieuwe, dat ik zag. In ons vaderland - ik ben een Hollander, mijnheer - ziet men niets van dien aard. Wat is ons rijke Amsterdam of ons 's Gravenhage in vergelijking van uw vorstelijk Parijs! - De grijsaard glimlachte over mijne kinderlijke bewondering. Hij nam zijn zilveren bril af en leide dien op het traktaatje naast hem neder. Ik kan 't mij wel voorstellen, zeide hij, dat een vreemdeling in Parijs verbaasd moet zijn. Ik heb ruim zeventig jaren in Parijs gewoond en ben nu zoo tamelijk gewoon geworden aan dat alles. 't Is ook niet alles goud wat er zoo blinkt. Men treedt wel eens een oud en vochtig gebouw binnen, waar 't behangsel verscheurd aan de muren hangt en 't stof door de zolders stuift en in evenwijdige lijnen op den vloer valt, omdat de eigenaar alles aan den schoonen voorgevel besteedde.

- Maar 't is alles zoo welvarend in Parijs antwoordde ik. Ontelbaar zijn de paleizen, zoo grootsch van bouworde en zoo rijkelijk versierd. Zelfs de groote menigte in de straten is zoo goed gekleed. Bij ons is 't zoo welvarend zegt men, maar men ziet er toch oneindig meer armoede. Bij ons is 't zoo onzedelijk niet als in Parijs, zegt men, maar ik heb er niets van dat verworpene en gemeene bespeurd, dat men in onze groote steden op de ergerlijkste wijze ontwaart.

Glimlagchend vestigde hij zijn zwart, nog zoo levendig oog op mij. 't Is hem aan te zien, dat hij in mijne opgewondenheid niet deelt. Men zegt, vervolgde ik, dat de Franschen zich weinig om de godsdienst bekommeren, maar ik heb 't gisteren anders gezien bij die plegtige mis in Notre-Dame.

- Ik hoor, mijnheer, zeide hij toen, dat ge een vreemdeling in Parijs gebleven zijt. Ik zie alweêr hoe moeijelijk 't is een volk te beoordeelen, waaronder men slechts eenige dagen verkeert. Daarom vertrouw ik ook onze Fransche schrijvers niet, die zoo ongunstig over uw vaderland oordeelen.

- Ik bemin mijn vaderland, antwoordde ik, maar zie, ik kan toch wel begrijpen, dat een Parijzenaar, die in Holland komt, dat men hem altijd als een rijk, land heeft voorgesteld, teleurgesteld wordt.

- Als ik eenige uren met u Parijs had kunnen rondwandelen, zoudt ge welligt anders oordeelen dan nu. Holland ken ik niet; maar Parijs zeer goed. Ik heb 't gekend onder Robespierre's dierlijke woede en onder Napoleon's glorierijken schepter. Ik heb de dynastien Bourbon en Orleans zien vallen. Ik heb den bedelaar zien zitten op den troon der koningen van Frankrijk, en de grisette zien spelen

met de paarlen der koningin. Ik heb 't volk zien opbruischen van gloeijende drift naar vrijheid, zoo hoog zich zien verheffen, dat 't Philips wierp van zijnen zetel. Ik heb 't in de straten met honderden zien vallen voor eene vrijheid van losbandigheid en anarchie. En ik heb 't in het stof zien bukken, gereed om den voet van een man op den nek te dulden, omdat die man een bijzonderen naam droeg.

- Ik geloof dat gij nu wel wat streng oordeelt, 't volk schijnt thans meer tevreden dan ooit.

- Ik oordeel niet. Ik ben zelfs gunstig voor den president gestemd, ik sprak slechts zoo, omdat ik verbaasd stond over de geweldige verandering van het volk. Maar wat was mijn doel ook? Ik ben reeds oud, mijnheer, en 't geheugen wordt zwak; o ja ik wilde u zeggen dat ik Parijs goed ken. - En hebt gij dan de werken van Eugène Sue niet gelezen, die zoo levendig een tafereel schetsen van de armoede in Parijs?

- Ja wel, maar ik heb gezien, dat zijne schetsen overdreven zijn.

- Neen, mijnheer, er wordt in Parijs onbeschrijfelijk veel geleden. Tafereelen van ellende, zooals Sue ze schetst, heb ik zelf dikwijls bijgewoond. Gij moet de dakkamertjes der zieke werklieden bezocht, de plaatsen gezien hebben, waar ouderlooze knapen en meisjes den nacht door-brengen. En gij spreekt van de zedelijkheid. O mijnheer, 't is mogelijk dat de ondeugd fatsoenlijker voorkomen hier aanneemt, dat de namen der onreinste misdaden worden verzacht. 't Is wereldbekend, wat Parijs is. Ik herinner mij eene statistieke opgave van de geboorten in Parijs van 't jaar 1831; onder de 29,540 kinderen waren 10,376 onechte. Gij spreekt van de godsdienst der Parijzenaars. Gij meet hun eerbied voor het Sacrament des altaars af naar de stilte, die gij bij eene plegtige gelegenheid opgemerkt hebt. Ga op den een of anderen Zondag naar de kerken van Parijs waar duizenden ter aanbidding moesten komen, en als ge dan zoo vele honderden niet ziet als gij duizenden verwacht hebt, dan zoudt ge anders oordeelen. Men zegt bij ons altijd, dat de verborgenheid van het Sacrament voor den eerbied noodzakelijk is. Maar in Protestantsche kerken heb ik Avondmaal zien vieren en oneindig meer eerbied opgemerkt. Ach gij weet niet hoeveel ongeloof er onder ons bestaat?

- Zou dat inderdaad zoo erg zijn?

- O ja! duizenden gelooven aan een wezen dat zij God noemen, maar waarvan zij de zonderlingste begrippen hebben. Men hoopt op eene onsterfelijkheid, maar ziedaar ook alles.

- Volgens uw gevoelen zou Frankrijk dan wel ongelukkig zijn.

- Dat is 't ook. Menigeen sterft hier hopeloos. Men brengt zich om het leven met eene koelbloedigheid, die alleen verklaarbaar is uit het bewustzijn van hunne ellende. Omdat ze 't leven niet kennen kiezen ze den dood. Wat wereldzin vermag ziet ge in Parijs, daar heeft de ‘heerlijkheid der wereld haar hoogste toppunt bereikt, daar ziet men haren meest schitterenden luister, maar ook hare diepe armoede. Als de wereldzin ooit gelukkig maakte dan deed ze 't in Parijs en de geschiedenis dezer stad is haar oordeel.

- Maar hoe komt 't, dat 't ongeloof zoo vasten zetel in Frankrijk vond?

- De Protestanten zeggen, omdat men de Hervorming in hare kiem verstikte. Alsof men 't ongeloof ook niet onder Protestanten vindt. De Katholieken beschuldigen 't Protestantisme; zijn beginsel moet tot ongeloof, zijne wijsbegeerte tot ontkenning leiden. Maar waar heerscht

't ongeloof sedert eeuwen 't sterkste. 't Fransche volk is welligt meer wereldschgezind dan andere. Alleen van veranderingen in het staatkundige verwacht 't heil en telkens bedrogen zoekt 't in eene nieuwe toekomst het geluk, tot heden vergeefs gezocht, en 't is altijd nubem pro Junone. Hunne geliefkoosde leus: vrijheid, gelijkheid en broederschap heeft alleen een vleeschelijken zin.

- 't Is waar, zoo gaat het juist met den wereldschgezinde. De hebzuchtige vindt het geluk te midden zijner geldzakken niet, en toch waant hij 't te zullen vinden, als er nog een paar bij komen. Omdat hij geen ander geluk kent, dan wat voor goud te koop is, spant hij soms wanhopig zijne laatste krachten in om het te verkrijgen. Zoo ziet men oude boomen te dieper hunne wortels boren in den grond, naarmate hun kruin verdort.

Daarenboven heeft een vloed van zedelijkheid vermoordende, anti-Christelijke Godloochenende boeken 't grondgebied van Frankrijk overstroomd. In alle standen werden de schriften van Voltaire en zijne ligtzinnige vrienden gelezen. De invloed van dezen schrijver gaat alle denkbeeld te boven. 't Dorre geraamte van een wetboek der natuur hulde men in bekoorlijke poëtische vormen. De oppervlakkigste stellingen werden gekleed in 't geheimzinnig gewaad der philosophie. Men weefde een net van wijsgeerige draden over lange vertoogen, die men leest, verwonderd over de kunst om zoo boeijend te spreken over beuzelingen. De onnoozelste bepalingen van een opperwezen die slechts op een afgod konden toepasselijk zijn, werden voorgedragen als de resultaten van diepe wijsgeerige bespiegeling. Men is thans verbaasd over de stoutheid van een Merino die gezegd moet hebben, dat de wereld eene andere gedaante zou hebben, als er twaalf mannen waren als hij. Belagchelijke trots alsof er niet vierentwintig scherpregters zouden te vinden zijn voor twaalf moordenaars. Maar luttel hoogmoedig is deze taal in vergelijking van die van Voltaire. Twaalf mannen hadden de gedaante der wereld veranderd door 't Christendom te prediken. Hij alleen meende het te kunnen uitroeijen met wortel en tak. Dat kon een man denken, die de wereldgegeschiedenis bestudeerd, en zelf geschiedenis geschreven heeft.

't Was voor Frankrijk wel ongelukkig dat zoovele mannen den grootsten invloed hadden op het volk, wier geleerdheid men fêteerde en wier kennis van het wezen des Christendoms beneden het niveau van het middelmatige stond. Vooral 't Katholieke volk liet zich misleiden; onkundig als het is nam het de beschuldiging aan tegen het Christendom ingebragt - onder den schijn van het Katholicisme te bestrijden - als een beslissend vonnis over de godsdienst der openbaring. Rousseau rigtte zijn aanval op het hart om van binnen verraad te kweeken. d' Alembert, Diderot, Mirabeau - de schrijver van het systeem der natuur - Volney, Condorcet beukten de muren van het Christendom met den stormram der logica, terwijl Voltaire stormliep met bijtenden spot en bittere sarcasmen. Ook nu bestrijdt men het Christendom onder den schijn van het Katholicisme aan te vallen, en Protestanten hebben die boeken toegejuicht zonder te protesteren tegen de verderfelijke rigting van mannen, die met de schaal ook de kern wilden stuk trappen.

- Gij hebt 't misschien nog beleefd, tot welk een uiterste het ongeloof kwam ten tijde van het schrikbewind?

- Ja, ik was toen echter nog een kind. De nationale conventie schafte het Chris-

tendom af. Men zond aan den Paus een afschrift in het Italiaansch van dit gruwelijk besluit.

Ik heb mijnen ouden grootvader daarover dikwijls hooren spreken. Hij verhaalde ons eens, dat een Fransche schildwacht tot hem gezegd had: Zonder godsdienst te zijn, dat is toch wat erg, ik wenschte dat de nationale conventie er eene decreteerde.

Die wensch werd dan ook verhoord. Onmiddellijk na dit schandelijk kruis hem, verzekerden een bisschop van Parijs en een Protestantsch leeraar van Toulouse, met eeden van vervloeking dat 't Christendom niet anders was dan een volksbedrog. De kerk Notre-Dame werd een tempel der rede. Toen zag het beschaafde, hoogverlichte Parijs, de hoofdstad der grande nation in hare straten de bespottelijkste komedie vertoonen. De godin der rede reed op een zegewagen naar Notre-Dame. Eene groote schare van jonge dochters omringde de deerne, die de eerste rol speelde in deze belagchelijke vertooning. Met schijnbaren ernst hield men de bespottelijkste aanspraken. Die komedie stelde men in plaats van het Christendom; en 't volk dat 't laatste beschouwde als een volksbedrog juichte deze zotte klucht toe als des volks waarheid. Eindelijk geloofde de nationale conventie aan de prediking van Robespierre, toen hij sprak: ‘Burgers vertegenwoordigers er is een God en eene onsterfelijkheid.’ De nationale conventie decreteerde toen dat er een God was.

- Dat was een verschrikkelijke tijd.

- In onzen tijd is 't nog niet veel beter. Gij hebt zeker wel hooren spreken van de positive wijsbegeerte van Comte?

- Ja, in ons vaderland zijn er ook een of twee die van deze philosophie het licht der wereld wachten. Maar bij ons laat men zich niet zoo gemakkelijk bedotten door philosophische orakeltaal.

- Ik las in de Revue des deux mondes: ‘Comte heeft eene eerdienst ingerigt, die hij de systematische noemt en om de liturgie daarvan in te leiden heeft hij een Calendrier positiviste zamengesteld, waarin iedere maand onder de aanroeping van een groot man van de eerste orde als Buddha, Augustinus, en Mozart begint en iedere dag den naam heeft van een belangrijk persoon van de derde orde zoo als Lao-Tseu, Anacreon, Lucretius, Galenus, Heloize, Rossini.

Dit belagchelijk pantheon - waarin Dr. Gall als eene godheid van den tweeden rang optreedt, terwijl Pascal en Voltaire in het gezelschap van miss. Edgeworth, Sophie Germain en Mad. de Motteville tot den derden rang verwezen worden - deze bespottelijke verzameling van goden en godinnen, acht de positive school waardig, om den god van Bossuet en Newton op te volgen.’[1)]

- Maar wat doet men toch wel om het ongeloof te bestrijden?

- Niet veel voorwaar! onze kerk zit wel niet stil, maar zij zal weinig uitrigten. De toon des gezags is vruchteloos; het anathema van het concilie van Trente boezemt geene vrees meer in; het: sic volo, sic jubeo van den Paus is uit.

- Gij schijnt niet zeer ingenomen met de wijze waarop uwe kerk handelt.

- Neen dat ben ik niet. Ik ben ook langen tijd ongeloovig geweest. Het Katholicisme kon ik niet aannemen. En ik meende dat alles zoo in den Bijbel stond als men 't ons leerde. Thans ben ik beter ingelicht. De Protestanten trachten 't ongeloof door Bijbel verspreiding te keeren.

1) Vertaald in het Repert. voor buitenl. theologie, jaarg. 1850 II deel blz. 206.

Maar ach, wat begrijpt de Fransche werkman van den Bijbel. Maar ik ben hoog ingenomen met zekere tractaatjes van Roussel. Gij kent hem zeker wel?

- Ja, ik hoorde ook in Parijs van hem spreken, maar zijne traktaatjes zag ik nooit.

- Hij is juist bekend met de wijze waarop hij den Franschen burger moet toespreken. Als ge 't goed vindt zal ik u den inhoud mededeelen van het traktaatje dat ik zoo even las.

- Gaarne.

- 'Een colporteur ziet zes werklieden voor een winkel zitten, terwijl ze met aandacht luisteren naar de vertelling van Napoleons glorierijke daden, door een hunner medegedeeld. Wilt gij 't woord van God koopen? vraagt de koopman. Stoor ons niet met uw woord van God riep Pieter de verteller, dat is goed voor kinderen. Ik heb Voltaire gelezen, die dreef den spot met uwen Bijbel en ik ook. Ik geloof alleen wat ik zie, en behoor niet tot die uilen van napraters, die alles op goed geloof aannemen.' Daarop heeft 't volgende gesprek plaats.

- Hoe oud zijt gij, vroeg de koopman.

- Twintig jaar.

- Wanneer had 't gevecht plaats waarvan gij zoo even spraakt.

Den 2^{en} December 1805.

- Zijt gij in Duitschland geweest?

- Neen.

- Hebt gij Napoleon gezien?

- Neen.

- Waart gij getuige van den strijd?

- Neen.

- Wel dan houd ik u voor een grooten uil van een naprater.

- Hebt gij Napoleon gezien?

- Neen.

- Wel dan moet gij niet gelooven dat hij bestaan heeft.

- Ja maar ik ken mannen die Napoleon gezien hebben.

- Hebt gij Voltaire uwen lievelings-schrijver gezien?

- Neen.

- Kent gij iemand die hem gezien heeft?

- Neen.

- Welnu, dan heeft hij nooit bestaan.

- Wat een domme zet. Ik zal u een van zijne boeken halen, dat kan zich zelf toch niet gemaakt hebben. Zoo baant Roussel zich den weg om te bewijzen, dat men niet weigeren kan geloof te schenken aan hetgeen volkomen duidelijk door de geschiedenis bevestigd wordt. Hij haalt daarna de getuigenissen aan van Tacitus, Suetonius, enz.

Pieter geeft toe dat Jezus wel zal bestaan hebben. Maar hoe weet ik nu, vraagt hij, dat 't boek door u aangeboden niet eerst binnen kort gemaakt is.

Maar, zeide de koopman, zeg gij mij dan wanneer dit boek zou gemaakt zijn.

Wat weet ik het, is 't antwoord, misschien voor 30 of 40 jaar.

- En Voltaire is reeds 50 jaar dood.

- Nu een 30 of 40 jaar vóór Voltaire dan.

Dat is mis, riep een der andere werklieden uit, want mijne grootmoeder heeft een Bijbel, die in 1640 gedrukt is.

- Nu laat hij dan wat ouder zijn, ouder dan 250 jaar is hij toch niet.

En Luther, zeide een Duitscher, is reeds 300 jaar dood, en die heeft den Bijbel vertaald.

Zie daar op die kerk, zeide de koopman, staat in een steen gebeiteld: Biblia sacra, en hoe oud zou die kerk wel zijn?

Op deze wijze gaat de colporteur voort hem te overtuigen, dat wij in alle eeuwen sporen van den Bijbel vinden tot op den tijd der apostelen toe. Hij maakt opmerk-

zaam op de vervulling van Jezus' voorspellingen, op de uitbreiding van het Evangelie, en op de werking van het Christendom.

- Dat is, dunkt mij, alles eenvoudig en doelmatig.

- Ja, en vooral voor onzen werkman zoo bijzonder geschikt. Maar laat ik u nog iets mededeelen van een ander traktaatje, dat ik gisteren las. ‘Een jong officier was in Algiers bekend geworden met een muzelman. Hij wilde hem overhalen met hem naar Parijs te gaan, doch Abdalla zeide tot hem: ik zou onder Christenen niet kunnen leven. Ik ben slechts wel te moede, waar men den eenigen waarachtigen God aanbidt en Mohammed erkent.

-Maar meent ge dan, vroeg Villeneuve, dat alle Franschen Christenen zijn. Drie vierde deel gelooft aan Christus niet. Ze gelooven als gij aan den eenigen God.

- Is 't mogelijk, riep Abdalla uit, dan heb ik uwe landgenooten miskend.

- Zij dragen echter den naam van Mohammedanen niet, ging Villeneuve voort, men noemt hen Deïsten en ik stel er eene eer in tot hen te behooren.

- De jonge muzelman kwam met zijn vriend in Toulon. Hij wandelde door de stad, en vroeg eenige menschen welke godsdienst zij beleden en kreeg overal ten antwoord: de Christelijke.

Hij kwam bij zijnen vriend terug, en zeide toornig: Gij hebt mij bedrogen, 't zijn hier al te maal Christenen.

- Maar ik verzeker u dat het getal Deïsten groot is, maar zij komen er niet terstond voor uit, antwoordde de Deïst.

- Hoe zeide de Mohammedaan, zij schamen zich dus over hunne godsdienst.

Moeijelijk kon Abdalla de redenen begrijpen, die zijn vriend hem ten antwoord gaf.

In Marseille komt Abdalla na eene wandeling door de stad bij zijn vriend terug, hij zette zich zwijgend op de sofa.

Hoe zijt ge zoo stil? vroeg Villeneuve.

- 't Is beter te zwijgen dan te liegen, antwoordde Abdalla.

- Ik heb de gansche stad doorgeloopen en kan geen eene kerk van Deïsten vinden.

Verlegen antwoordde Villeneuve: Wij Deïsten hebben geene kerken,

- Hoe geene kerken? Hebt gij dan geene behoefte om den eenigen God eene openbare godsdienst toe te brengen?

- Hoor Abdalla, wij gelooven wel in God, maar brengen hem geene openbare hulde.

Verbaasd antwoordde de muzelman: als gij dan geene kerken hebt, dan aanbidt gij in uw huis den Eenigen. Welaan laat ons te zamen hem danken.

Abdalla knielde neêr.

Villeneuve stond beschaamd. Hij is op 't punt om met Abdalla te knielen, toen zijn bediende binnenkwam.

- Jakob, zeide Villeneuve, laat ons een oogenblik alleen.

- Neen, Jakob! blijf, zeide Abdalla, gij kunt met ons bidden.

- Hoor eens Abdalla, zeide de Deïst eindelijk, onze godsdienst is vrij van alle uitwendige vormen.

- Wij hebben 't niet over vormen; maar over het gebed.

- Ook dat rekenen wij tot de uitwendige vormen, wij gelooven in God, doch wij bidden nooit.

- Ge zoudt God te veel logens moeten belijden, hernam Abdalla met bitterheid.

Ze kwamen in Parijs. Na eenigen tijd zeide Abdalla, ik heb reeds veel gezien, met vele menschen gesproken, maar nergens hoor ik den naam van het opperwezen. Heden avond waren er letterkundigen

en kunstenaars bij u, maar niemand sprak een woord over God.
- Maar, goede vriend, men houdt zich op een avond als deze met zulke zaken niet bezig.
- En waar dan? In koffijhuizen?
- Neen.
- In eene leeszaal?
- Neen.
- Op een leerstoel der wijsbegeerte?
- Neen.
- Op audientie?
- Neen.
- In de kamer der afgevaardigden?
- Neen.
- Maar, waar spreken uwe Deïsten dan over God?
- De Deïsten gelooven wel aan God, maar zij spreken over Hem niet.
- Dat is wonderlijk, hernam Abdalla.
- Dat hoor ik wezenlijk met groot genoegen, zeide ik, toen mijn reisgenoot zijn verslag eindigde, hij deelde mij toen nog van eenige andere traktaatjes den inhoud mede. Te spoedig moest mij de eenvoudige spraakzame man verlaten, met wien ik nu gaarne de geheele reis zou gemaakt hebben.
- Toen ik in mijn vaderland terug kwam, zag ik tot mijne blijdschap dat 16 van die traktaatjes vertaald waren, en onder den titel: Leidsman op den weg der waarheid, gedrukt bij van der Post te Utrecht.
- Ook in ons vaderland wonen zulke Deïsten als Villeneuve, mogten ze tot overtuiging willen gebragt worden, dan zullen ze gaarne dit uitmuntende werkje lezen. Op dergelijke wijze spreekt Roussel ook over Bijbellezen, over Bijbelvervalsching - waarvan men zoo ligt den Protestant beschuldigt, - over de noodzakelijkheid der wedergeboorte enz. Mijne reisontmoeting deelde ik gaarne mede, hopende dat 't ook anderen opwekken zou om het boekje te lezen, en dat genoegen te hebben, wat mij de lectuur van deze eenvoudige maar uitmuntende vertoogen aanbood.

D-l.

Rijp en groen over economie politique.

Blanqui. Geschiedenis der Staathuishoudkunde van de vroegste tijden tot op onze dagen. Naar de derde uitgaaf; uit het Fransch, door Mr. J. Versfelt. 1e Deel. Te 's Hertogenbosch, bij Gebr. Muller. 1851.
Mr. J.A. Molster. De Geschiedenis der Staathuishoudkunde, van de vroegste tijden tot heden. Te Amsterdam bij Gebr. Kraaij, 1851.
E.W. de Rooij. Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Europa van de vroegste tijden tot heden. Te Amsterdam bij L.F.J. Hassels.

Men geloove niet, dat wij bovengenoemde werken, even als thans gebruikelijk is met eene nominatie van predikanten, alphabetisch hebben willen rangschikken, of zelfs, dat wij zoo doende den tijd der verschijning onder ons hebben willen aanduiden; och neen! allen zijn ze het vorige jaar in 't licht gekomen, maar zoo dat no. 2 nog vóór no. 1 werd uitgegeven, en no. 3 eigenlijk reeds was afgewerkt, toen no. 1 van de pers kwam: maar we hebben, na met allen kennis te

hebben gemaakt, aan den vreemdeling de eerste plaats toegekend, omdat hij bouwstoffen aan onze landgenoten geleverd, en dus het regt van ancienneteit had en ook, omdat hij waarlijk professor is in het vak. Het toeval heeft gewild, dat wij eerst Molster, daarna de Rooij, eindelijk Blanqui, ons evenwel reeds bekend, ontvingen, en dit toeval heeft ons aan het pandspel van onze kindsche dagen herinnerd, waarin men, bij de opgaaf van eene taak, die wat moeijelijk scheen, in appel kwam, door te zeggen: 'ik verwacht beter, mijnheer!' Opregt gesproken, en dat mag men vorderen van iemand, die in de Tijdspiegel schrijft, waren wij in het geval, van eene Geschiedenis der Staathuishoudkunde te moeten koopen, wij zouden welligt den boekhandelaar, die er ons eene aanbood, een en andermaal toevoegen: 'ik verwacht beter, mijnheer!' in de hoop, dat hij met Blanqui voor den dag zou komen. Het is waar, de titel van n°. 2 (want wij zullen nu verder de werken onder hun nommer aanduiden), dien het bepalende lidwoord eene diepe beteekenis schijnt te geven, deze titel, zeggen wij, in verband met de lange lijst van geleerde werken, voor het eerste hoofdstuk geplaatst, doet aan een quintessence denken, die niet veel verschilt van het ὄντως ὄν; maar om eene wetenschap te destilleren en te zorgen, dat er niets dan fijne geest overblijft, die uw geheele wezen, zoodra ge er den neus aan ophaalt, doordringt, daar zit hem de knoop, en die is, dunkt ons, door den schrijver van n°. 2 niet behoorlijk losgemaakt.

Van knoopen gesproken, eigenlijk is er ook door den schrijver geen gelegd, of het moest de titel zijn, die, door van de geschiedenis te spreken, een probleem ter oplossing heeft aangeboden, waarvoor de schrijver, bij eenig nadenken, zelf wel terug zal deinzen. Wij althans hadden gewacht, dat hij, als nog niet bekend door een eigen systeem, in eene nadere ontwikkeling zou zijn getreden van hetgeen hij onder staathuishoudkunde verstond en van hetgeen zij worden moest en langzamerhand in den loop der eeuwen geworden was. Men had dan, in *zijn* stelsel althans, een onbedriegelijken toets gehad, waaraan men de afwijkingen van en de terugkeeringen tot de ware staathuishoudkunde had kunnen beproeven. Thans valt de schrijver, zoo als men zegt, met de deur in het huis en noemt eenige bijzonderheden op, waaruit moet blijken, dat de ouden wel geen wetenschappelijk stelsel kenden, maar dat men toch bij hen reeds sporen aantreft van hetgeen daar nu toe behoort. Waarlijk, men weet niet waar men het eind aan moet vastknoopen, als wij reeds in de eerste regels lezen: 'Bij de ouden is de aanvang van den draad, dien wij zullen volgen, en het is te regt opgemerkt, dat de waterleidingen en groote wegen te Rome of de inrigtingen der Grieksche kolonien, en vele van Solons wetten, niet behoefden onder te doen voor vele hedendaagsche instellingen.' Wij meenen althans, dat de gave der divinatie in geene geringe mate hem eigen behoort te zijn, die zoo maar in ééns het verband zal doorzien van de waterleidingen en groote wegen *te* (?) Rome en de Staathuishoudkunde. Gij bevindt u gedurig in den toestand van iemand, wien men geheimzinnig toeknikt, terwijl men zegt: 'gij weet wel, wat ik meen;' maar dikwijls hebben wij gevoeld, dat wij schaamrood werden, en dat ons de woorden op de tong zweefden: 'Mijnheer! wij wilden van u zelven wel eens bepaald vernemen, wat ge eigenlijk meent.'

Veel gelukkiger in dit opzigt komen ons de schrijvers van n°. 1 en n°. 3 voor geslaagd te zijn. De laatste spreekt niet van DE *geschiedenis* maar louter van *geschiedenis*, en beperkt haar voorzigtiglijk tot Europa. Al dadelijk gewaagt hij van de wetten over den arbeid, de voortbrenging, de verspreiding, het verbruik en de wedervoortbrenging der rijkdommen, als van eeuwige waarheden, die de staathuishoudkunde leert, en werkelijk doet hij zien, dat hare geschiedenis niets anders is dan een tafereel van de eerbiediging en miskenning dier wetten. En wat n°. 1 betreft, zijn titel komt behalve dat ongelukkige bepalende lidwoord met dien van n°. 2 vrij wel overeen, maar wij hooren dadelijk den meester in het vak rekenschap geven van zijn werk, den man van zelfstandig onderzoek, die op zijn eigen terrein de wording der wetenschap heeft bespied, en tot in hare laatste ontwikkeling nagegaan, den geleerde, die niet maar wat aan de staathuishoudkunde gedaan, maar die er in geleefd heeft en er waarlijk in t' huis is geraakt.

Wezenlijk verschilt ook de *indeeling*, door de schrijvers voor hunne geschiedenis gekozen. N°. 2 volgt de gewone voor het onderwijs in de Algemeene Geschiedenis, namelijk die in oude geschiedenis, middeneeuwen en nieuwe geschiedenis. Deze indeeling nu heeft voor de beide eerste gedeelten, onzes inziens, weinig bezwaar, maar zij stoort voor het laatste en belangrijkste deel aanmerkelijk het overzigt over den gang der ontwikkeling van de Staathuishoudkunde; want weggesleept door den loop der wereldgebeurtenissen, splitst hij de geschiedenis der wetenschap in eeuwen en ten laatste in gedeelten van eeuwen, die telkens bijwerkende voor de onderscheiden volken van Europa; waaruit voortvloeit, dat de groote feiten, die min of meer over geheel de beschaafde menschheid invloed hebben geoefend, veel minder krachtig onze ziel treffen, dan wanneer zij hunne plaats erlangen in eene zelfstandige geschiedenis der Staathuishoudkunde. Wij hebben er niets tegen, dat ook van deze tijdrekenkunde en aardrijkskunde de regter- en de linkerhand zijn, maar zij zelve moet toch overal op den voorgrond treden en, gelijk in de algemeene geschiedenis, zoo willen wij ook hier en vooral in de nieuwere geschiedenis, steeds personen of feiten aan het hoofd zien geplaatst, die aan nieuwe stelsels of aan belangrijke wijzigingen daarvan herinneren. Maar nu vergelijke men eens het register op den *Inhoud* in de beide andere werken met dat van n°. 2 en ik geloof, dat men het met ons eens zal zijn, dat zoo de laatste slechts, althans in de nieuwere geschiedenis, tijden en plaatsen heeft aangeduid, de beide andere, en vooral n°. 1, ons in groote omtrekken een beeld schetsen, waarvan reeds de gelijkenis niet meer te ontkennen valt.

Er heerscht dus, naar onze meening, in opgaaf van titel en inhoud en de toelichting daarvan in n°. 2 eene onbestemdheid, die ons het werk met een zekere beklemdheid deed in handen nemen. Inderdaad, de indruk, dien het lezen er van op ons heeft gemaakt, is niet veel sterker geweest dan die van schrift op het water. Het ontbreekt ten éénemale aan een vasten gang in het werk, zoodat de staathuishoudkundige bijzonderheden, die ge vermeld vindt zonder stelselmatigen zamenhang, u voor de oogen zwieren als de vertooningen in een tooverlantaren. Wij zouden het Oedipus te raden geven, als hij het boek kon lezen, om ons aan het einde te zeggen: ‘dit of dat is nu de

staathuishoudkunde, waarvan ik de geschiedenis gelezen heb.' Wel zou hij kunnen zeggen: 'ik geloof, dat er in de staathuishoudkunde van belastingen en privilegien en hunne werking en van verbodswetten en beschermende regten en nog heel wat andere zaken gehandeld wordt.'

Het zou inderdaad verdrietig zijn, deze aanklagt met bewijzen te staven. Men neme het boek in handen en spreke ons tegen, als men durft. En was het nog maar alleen onbestemdheid, die ons gedurig verwarde, wij zouden het daaraan toeschrijven, dat de S. geen eigen systeem heeft en dus vele dingen opneemt omdat ze nu eens tot het onderwerp behooren, maar waaraan hij zich gewacht heeft, de hun toekomende plaats aan te wijzen; doch onze voornaamste grieve is de verregaande slordigheid, (men vergeve ons de hardheid van het woord), waaraan hij zich heeft schuldig gemaakt. Wij gevoelen met leedwezen, dat we voor deze beschuldiging een en ander bewijs dienen bij te brengen. Die zijn inderdaad niet ver te zoeken. Wij gaan met stilzwijgen het artikel: Hebreën voorbij, schoon daar reeds vrij gewaagd gezegd wordt, dat onder hen geen privilegien waren in zake van belastingen en zeer onjuist uit de verkwisting van Salomo besloten wordt tot de genoegens, die zich de wijze priesters verschaften voor hetgeen tot verheffing van de godsdienst werd opgebragt en eindelijk van het *goud* gerept wordt, dat onder dien vorst te Jeruzalem zou zijn geweest als steenen; wij staan ook niet stil bij het art. *Perzen*, schoon daar van het regt der munt gesproken wordt, dat de koning zou bezeten hebben *even als bij ons;* schoon er van een staatsmonopolie gewaagd wordt, op de *Perzen* geheven en bestaande in de bevochtiging hunner landerijen, alhoewel deze bijzonderheid alleen van eene vlakte geldt, die vroeger den Chorasmiers behoorde; eindelijk schoon er van de visscherij in het kanaal (?) gesproken wordt, waarmeê denkelijk die in het Egyptische meir Moeris bedoeld is; wij slaan ook het art. Carthago over, waar o.a. verkondigd wordt, dat Carthago wel sterker was dan iedere harer dochters, doch niet sterk genoeg, om ze vereenigd de spits te bieden, en dat het grootsche gebouw door eigen zwaarte instortte, en waar verder van Aegyptische *geestelijke* heeren en van Angela (l. Augila) spraak is; in het voorbijgaan stippen wij ook slechts de belagchelijke fout aan, die de S. pag. 38 heeft begaan, waar hij, bij wijze van compilatie, over het capitularium *de Villis* van Karel den Groote willende spreken, dien titel vertaalt: *over de steden*, en *dominia* hoogst waarschijnlijk overbrengt door Staten en onder het *Vinum in bona mittant vascula* van een vervoer van wijnen gedroomd heeft: liever ontleenen wij een voorbeeld van verregaande slordigheid aan een later tijdvak, dat daarom zeer zeker aan allen beter bekend is. Wij lezen dan bladz. 129 letterlijk: 'Lodewijk XV werd in 1723 meerderjarig, aanvaardde de regering en de hertog van Orleans, *de vroegere* regent, werd minister. Na *twintig* jaren (!) dezen post te hebben bekleed, stierf hij en werd door den kardinaal de Fleury opgevolgd, die tot 1763 aan het bestuur is gebleven. De nieuwe minister.... liet het land, in vrede en rust, de voordeelen genieten van zijnen handel en industrie.... In dien tijd valt de oorlog met Frankrijk voor... enz... Tijdens het bestuur van den hertog de Noailles stond John Law een Schot van geboorte op.'

Het smart ons, dat wij ons verpligt gevoelen, op dergelijke fouten te wijzen

en er bij te voegen, dat haar getal legio is en hier het: quaqua tetigeris ulcus, zijne volle toepassing heeft; maar nog meer smart het ons, dat overdreven zucht, om van de staathuishoudkunde eene propaganda te maken, de loftrompet heeft doen steken over een onrijp werk, dat slechts in staat is, om halve of zeer onjuiste denkbeelden over die wetenschap bij te brengen. Men duide ons niet ten kwade, dat wij verder van n°. 2 zwijgen en vergunne ons, om zoodra wij het tweede deel van Blanqui zullen hebben ontvangen, over n°. 1 en 3 nog in eenige nadere bijzonderheden te treden.

C.

Wenken aangaande den gang der geschiedenis van ons geslacht; ter aankondiging van:

De Goddelijke Opvoeding van den Mensch in hare grondtrekken geschetst. Uit het Hoogduitsch van J.A. Köhler, door W. Verweij, Predikant te Winschoten. - Te Groningen, bij J.B. Wolters. 1851.
Zede- en Staatkundige Toespraken van Dr. W.E. Channing. Uit het Engelsch. Tweede deeltje. - Te Groningen, bij J.B. Wolters. 1851.
De Apostelen van Nederland. 5^{e} stukje; en de Voorbereiders der Kerkhervorming in Nederland. 1^{e} en 2^{e} stukje, door E.J. Diest Lorgion. - Te Groningen, bij H.R. Roelfsema. 1851.
Christus en de Heidenwereld, Opwekkende Rede, uitgesproken bij de Broedergemeente te Zeist, den 6^{den} Augustus 1851 enz., door J.J. van Oosterzee. - Uitgegeven ten voordeele van het Zendelinggenootschap der Broedergemeente. - Te Rotterdam, bij Van der Meer en Verbruggen. 1851.

Wij hopen, dat onze lezers, bij die reeks van titels, niet denken aan een' *afdoener*, - dat zij veeleer, bij het zien van het opschrift van dit artikel erkennen, dat de boeken of boekskens hierbij aangekondigd, onder het algemeene oogpunt daarin opgegeven, zijn zamen te vatten, ja, daaruit beschouwd, werkelijk bij elkander behooren - althans met referentenoog beschouwd. Zij behandelen alle de opvoeding des menschdoms tot - of, en dit meerendeels, zij leveren bijdragen tot de geschiedenis dier opvoeding dóór Christus, zooals die verwezenlijkt werd, of zulks nog moet worden.

Opvoeding des menschdoms door God! Een rijk, een verheven, een schoon en waar denkbeeld, zonder dat, dan rekenden wij, dat wij de geschiedenis van ons geslacht een *Comedy* - liever een *Tragedy of Errors* mogten noemen. Dan wee onzer, die geroepen waren een gewigtiger of minder beteekenende rol in de *farce* te spelen, die men de wereldhistorie noemt! Met dit idee der opvoeding van 't menschdom slechts wordt die historie waarheid, die waarheden leert. Hoe kon het anders, ineensmeltend als het is met de leer der Voorzienigheid en van 't Godsbestuur, dan Christelijk zijn, en in het Christendom gegeven. - Dat was het ook inderdaad; mogt het ook wezen als elke waarheid in het Evangelie ons wordt gepredikt, meer voor het hart dan voor het verstand, en niet zoo bepaald geformuleerd. - In het: ‘de wet is onze tuchtmeester geweest tot op

Christus' lag het immers? - In het: 'nadat God eertijds menigmalen en op menigerlei wijze tot de vaderen heeft gesproken door de profeten, zoo heeft Hij ten laatste in deze dagen tot ons gesproken door den Zoon' (Hebr. I: 1) vond men het immers? - In het 'Onze Vader, die Gij zijt, in den Hemel!' leerde men het immers? - Het was inderdaad eene dier gedachten, waarvan mede bij voorkeur het woord van Kant gold: 'Het Christendom is eene wonderbare leer. Als men lang heeft nagedacht, en men meent op nieuwe, verrassende waarheden te zijn gekomen; dan vindt men ze in den Bijbel; maar in de taal van een kind.'

En zoo moge Lessing het denkbeeld het eerst hebben gevonden (liever zouden wij zeggen: het juweel het eerst in zijne waarde erkend hebben); hij heeft het niet uitgevonden, veel minder hetzelve al zijn glans gegeven, waardoor het eerst als een kleinood verschijnt, en nog minder hetzelve dien invloed gegund op de beschouwing der geschiedenis en van het leven, waardoor het eerst in zijne regte, volle waarde kan geschat en op prijs gesteld worden. De man die bij het lijk van vrouw en kind wat sarkastisch kon zeggen: 'ik heb ook eens gelukkig willen wezen zooals andere menschen; het is mij niet gelukt!' - was bij alle scherpte van blik, minder de echt universele en geniale en vooral vrome mensch, om de groote gedachte zijne facetten te geven en er een tafelsteen van te maken, dán blijkende van het eerste water. - Daartoe was een Herder veel meer in staat. Zijne *Ideeën*, zijne *Briefe zur Beförderung der Humanität*, zijne *Aelteste Urkunde des Menschengeschlechts*, zijn rijk in gedachten uit zulk eene beschouwingswijze voortgevloeid, - straal en straalbreking uit en in dat juweel. Het denkbeeld: 'Opvoeding des menschdoms door God' is zoo rijk, zoo ingrijpend, dat wij zouden zeggen, dat de mensch met het al of niet te omhelzen, pantheïst, epicurist in opinie, ongeloovige of geloovige wordt. Het is de steen die het hoofd des hoeks is geworden, waartegen de nieuwere wijsgeerige scholen stooten, maar op welke hij ook valt en moet vallen, om ze te vermorzelen. - Het is een denkbeeld, natuurlijk tot de dogmatiek behoorende, God dank! echter eene van hare hoogten, waar de *trübe Wust* van subtiliteiten en dogmatische onderscheidingen en vitterijen en ketterijen beneden ons komt te liggen, en het uitzigt vrij en ruim wordt. Moge het aan onze individuëele wijze van zien en zijn mede wat liggen (doch wij weten er die dat gevoel deelen); maar het is mij of ik uit eene muffe, sombere ziekenkamer of gevangenis in Gods vrije, lieve natuur mag komen, als ik zoo menige dogmatiek in de kast zet en den Bijbel weder ter hand neem. - Het is ons eene gedachte des geloofs, als het ons een geloofswoord van het denken is, dát: Opvoeding des menschdoms door God.

Een geloofswoord van het denken! - en daarom ook ietwat van den vasten grond der dingen die men hoopt en een bewijs (vóórhouding? Luther zegt 'overtuiging') van de dingen, welke men niet ziet. Daarom was het ook het leidend, dikwerf het hoofdidee bij de behandeling der geschiedenis, gelijk bij Muntinghe; anderen wezen er op, als soms Rotteck; nog anderen lieten het geheellijk varen, de geschiedenis beschrijvende als bestond iets dergelijks niet, zoo als een Gibbon, Thiers, Schlosser, Carlyle, - moge bij den een meer, den ander minder, zulk een Godsplan nu en dan als de *Deus ex machina* zich vertoonen, - die meer de

menschelijke zijde der geschiedenis hebben vastgehouden en voorgesteld, soms ernstig klagend en aanklagend, nu en dan met *mockery* genoeg. Immers, *zonder* óf *onder* God! - wie voelt niet hoeveel er hier voor hart en lot en toekomst, hoe aarde en hemel voor ons op het spel staat hier?

En daarom is het ons welkom, als iemand helder en bezadigd en bescheiden ons wijst op het Godsbestuur, als zijnde de draad, die door het geheele, soms wonderbaar dooreengevlochten weefsel van het lot der volken heenloopt, het *ne quid nimis* gedachtig, en vooral met onbekrompen geest, waardoor vele zwarigheden worden vermeden. Men behoeft de betrekkelijke hoogte, waarop de vóór-christelijke oudheid, waarop Mohammedanisme, Buddhismus, Paus en Chinees stond of staat, niet te *nivelleren*, om de heerlijke, zonnige hoogten van een wel-begrepen Christendom zich ver daarboven te zien verheffen, veel minder over het onchristelijke (nog iets anders dan het antichristelijke) den staf te breken en het *sammt und sonders* naar den duivel en zijne engelen te zenden.-Maar wij vragen nog eens helderheid en bescheidenheid.- Dat God de Opvoeder des menschelijken geslachts is, dat vermoedt, dat ziet ons verstand, ons hart vraagt het, ons geloof eischt het. Het regte, volle zien, het overal zien, het ten einde toe zien; dat is slechts deel en werk van den Eeuwige, den Albestuurder zelf. Moeijelijker wordt daarom de oplossing, wanneer wij de gangen van dat Godsbestuur ook in de *détails* willen aanwijzen, waarbij men soms verdedigingen verneemt, die ons wel eens deden denken aan de bot zonder staart, bij Martinet vermeld, waarvan de gemoedelijke natuurbeschouwer zegt, dat de Voorzienigheid het vischje dat gebrek had vergoed, door hetzelve langere achtervinnen te geven. Ook in het argumenteeren ging men dikwijls te werk als bij het notenkraken, waarbij de van gebit zwakke bij voorkeur de zachte neemt om de hardere over te laten. Wij hebben liever weinige maar goede - dan meerdere doch onhoudbare argumenten en beweringen. - Maar wordt dit in het oog gehouden, waar bijna was dan waardiger voorwerp van beschouwing, van onderzoek, dan de gang welken de menschelijke geest onder Gods leiding ging, naar den weg dien hij aflegde en de rigting welke hij te volgen heeft, met één woord - de opvoeding van den mensch door God. - Immers juist dat daarover zoo verschillend wordt gedacht, terwijl de vragen daar gedaan van zoo onmiddellijk, zoo diep grijpend en hoog belang zijn, - dit alles moet voor de uitnemendste geesten een spoorslag wezen om daaromtrent tot de meest mogelijke klaarheid te komen.

En daarom hebben wij het ook een verblijdend verschijnsel geacht, dat de hoogleeraar De Groot, de man door studie en helderen blik als door echte piëteit daartoe geroepen, de handen aan het werk sloeg, en de: ‘Opvoeding des menschdoms door God tot (een rijk *tót*) Jezus Christus schreef, waaraan wij volgaarne met den eerwaardigen vertaler van Köhler's werk, groote verdiensten toekennen. Wij hadden bij die gelegenheid ook gaarne vermeld gezien het Werk daarover door Dr. L.S.P. Meyboom in het licht gegeven, dat ook nevens het meer uitgebreide van professor De Groot zijne verdiensten heeft, vooral waar Meyboom beknopt, doch klaar en voor zijn oogmerk zeer voldoende, eene meesterlijke beschouwing geeft van de voornaamste stelsels der wijsbegeerte bij de Grieken.

Van meer louter wijsgeerige zijde, meer in het afgetrokkene en algemeener, zoodat hij meer nagaat, wat het menschdom na - en ook in en door - Christus moet worden, beschouwt de heer Köhler, directeur van het seminarium voor school-onderwijzers te Grimma (Voorrede), het genoemde onderwerp. Hij doet zulks in drie hoofddeelen, waarvan hij het eerste besteedt om het *begrip* en het *wezen*, den *grond* en het *doel* van de goddelijke opvoeding des menschen op te geven, terwijl hij in het tweede hoofdstuk de *middelen* en *verordeningen* (?) door God daartoe aangewend, aanwijst, om vervolgens in het derde hoofddeel de aandacht te rigten op de *wetten* der goddelijke opvoeding der menschen. - Er is hierover, naar een voldoend schema, in het werkje veel goeds gezegd; echter ook wel het een en ander minder ter zake dienende, wat de schrijver althans bij lezers als waarop hij rekent, wel bekend genoeg mogt vooronderstellen. Daarentegen ontbreken genoegzaam geheel (en hoe gaarne hadden wij die gezien, in plaats van citaten uit ongewijde en gewijde schrijvers, uit de laatsten vooral meermalen onjuist aangebragt) de noodige aanwijzingen, *hoe* de werkelijkheid, de geschiedenis, aan de door den schrijver gestelde *formules* zou hebben beantwoord. Daardoor is de schrijver in het algemeen zeer tot het *abstracte*, ja *abtruse* vervallen, is hij op sommige punten wat *Deutsch breit*, terwijl hij op andere laat wenschen, dat hij meer mogt hebben gegeven. Hij volgt Carus idee (ook in diens Cranioscopie of Psychologie opgegeven, naar wij meenen) in zijne classificatie van de nacht- en dag-, de morgen- en avond-schemeringvolken, maar volgt dien poëtiseerenden wijsgeer in geenen deele, wat zijne gedachten over de Psyche betreft (blz. 112 en 113). Overigens zouden wij Köhler misschien geen onregt doen, rangschikten wij hem onder de *Denkgläubigen*, die halfslachtige, onbestaanbare wezens, die noch *mystici*, noch *rationalisten*, noch ook kerkelijk-regtzinnigen zijn, - die monsters alzoo, die eigenlijk niet kunnen bestaan, die hun' eigen' dood moeten sterven; doch waartoe wij niettemin gelooven, dat een Paulus, een Jacobus en nog wel meerderen hebben behoord; gewoonlijk menschen die eenen strijd, soms eenen harden inwendigen strijd hadden te voeren, maar waarvoor toch de vrede daagt, wanneer het bij hen tot een' wat anderen *Durchbruch* komt, dan die waarmede de mystieken zoo veel ophebben. Wij meenden er nog hier en daar de naklanken van te vernemen, b.v. in het geloof (?) van Frederik de Groote en Napoleon aan zichzelven. - Het ontbreekt den gematigd liberalen schrijver niet aan opmerkingen, die verdienen onder het oog te worden gehouden, vooral door hen, die met louter staatkundige inrigtingen een volk meenen te bezielen en te veredelen. Zoo zegt hij, blz. 62 in de noot: ‘Mogen wij al reeds (?) de staatsvormen en burgerlijke inrigtingen van Engeland op onze grootere en kleinere Staten van Duitschland overbrengen; zonder patriotisme, zonder strenge gehoorzaamheid aan de wet, zonder piëteit jegens ouders, overheid en God (piëteit, die zich ook in het bijwonen der openbare godsdienstoefening en in het heilig houden der daartoe bestemde dagen openbaart), zonder die deugden, gelijk het volk der Britten ze leert (?), en gelijk het Romeinsche volk ze eeuwen achtereen in den tijd der republiek bezat, zal echte, ware volksontwikkeling bij ons niet vooruitgaan.’ - Waar Köhler de taal, literatuur en geschiedenis (wis-

kunde) beschouwt als ontwikkelingsmiddelen bij de goddelijke opvoeding der menschheid, toont hij in zijn element te wezen; moge er ook hier en daar eenige gedachte nog wel eens nader te bespreken zijn. Het is een boek, wel geschikt om het met anderen te lezen, of om er des noods over te lezen.

De vertaler verrigtte zijn' arbeid goed. Een paar aanmerkingen mogen ons ten beste worden gehouden. Die *excentrieke geestesregenten* op blz. 134, die *smarotsende* worm op blz. 144 kunnen er niet door. - Op blz. 102 is die ‘buiten aan hem gegevene goddelijke wet’ wel eene drukfout. - Toch is het een interessant werk.

‘Mogt Köhler meer van Channing hebben!’ dachten we onwillekeurig, toen wij, nog met de jonge herinnering van den eerste, de Zede- en Staatkundige Toespraken van den laatstgenoemde hadden ter hand genomen. Hier is het schijnsel der wetenschap verbonden met een' gelukkigen praktischen blik en zin, met klaarheid en kalmte en te gelijk met een warm menschelijk gevoelig hart. Hij is de man van den vooruitgang, vriend des lichts, maar die er niet mede loopt te zwaaijen in schuur of op zolder. - Wij hebben de gewoonte om (onze eigen boeken altoos) met het potlood in de hand te lezen, en teekens te maken aan den kant, waar wij ontmoeten wat ons bijzonder interessant voorkomt of wat ons bevalt; doch dit tweede deeltje der Zede- en Staatkundige Toespraken van den Amerikaanschen prediker, wiens Christelijke Redevoeringen wij vroeger in ons Tijdschrift aankondigden, ziet er zoo pleizierig zwart op de kanten uit. - Hier is zedekunde; - niet de dorre, doode, afgetrokkene, die als een kluizenaar verre van het leven staat, brommend en knorrend, soms met een' geesel in de hand; maar eene menschelijke, werkzame, die iemand krachtig en toch vriendschappelijk aangrijpt, hem staande houdt, op het hart wijst en vraagt: ‘hoe is het daar gesteld, broeder?’ - die hem zijne ziekte leert kennen en hem het geneesmiddel aanbiedt. - Christelijk ook? - Indien Channing dit niet was, zouden wij niet van het aanbieden van geneesmiddel hebben gesproken. - Christelijk blijft hij, zelfs waar hij het nationale voorstaat, Christelijk ook op het gebied der politiek; want de zijne is niet dat venijnige, dubbelhartige, bloedgierige monster, dat te lang in zoo vele kabinetten heeft geloerd en daaruit is voortgekropen, verderf en vernieling brengend. Vrijheid wil hij, maar niet de furie die blindelings voortholt, het regt vertredend, de wet schendend; hij erkent geene vrijheid zonder orde. Vooruitgang wenscht hij, maar die op zedelijke en godsdienstige waarheid steunt, doch die waarheid ook niet zoo als deze ‘door bekrompen geesten opgevat en uiteengezet (uitgelegd?), door de onwetendheid verduisterd, door het bijgeloof verlaagd, door onverdraagzame dweepzucht ontzenuwd, en door schijnheiligheid in een afschuwelijk neusgehuil veranderd wordt.’ - Veel heils verwacht Channing van eene nationale letterkunde, maar die het volk verheft, veredelt, heiligt, en alzoo tot het regte doel des levens nader voert. Men voelt, dat Channings wetenschap niet die is, die ‘een ras van pedante muggezifters doet oprijzen, die op de geheimenissen van een Grieksch accent of van een verroesten penning (en ook wel op andere geheimenissen, niet zoo onschuldig en gevaarlijker) zitten te broeijen.’ Hij wenscht mannen die de oudheid beoefenen, niet, om zich in haar stof te begraven, maar om zich van haren

geest te doordringen, en de grootheid en wijsheid van mannen uit die tijden ten eigendom maken van latere geslachten. Met krachtige hand en edelen ernst breekt hij den staf over vreemde letterkunde, als een volk daarnevens geene eigene heeft. - En wij hebben hem toegejuicht toen wij van hem lazen: - ‘De belangrijkste vraagstukken der (voor de) menschheid zijn nog in behandeling. Groote beginselen moeten nog in zedeleer zoowel als in staatkunde vastgesteld (zij zijn in het Christendom gegeven, dus ‘geldig gemaakt’) worden. Wij hebben behoefte aan eene hervorming. Wij hebben behoefte aan eene letterkunde, waarin de genie bovenal aan deugd en waarheid zijne hulde zal brengen; waarin de kinderachtige bewondering voor hetgeen voor grootheid tot dusver versleten is, zal plaats maken voor een verstandig oordeel op zedelijkheid gegrond. In eene nieuwe ontwikkeling van het godsdienstig beginsel zoekt Channing de magt, den prikkel tot eene betere, meer volmaakte letterkunde dan tot dusverre. Maar ook hier heeft hij het oog op eene andere godsdienst, dan die het Christendom onder gekunstelde, willekeurige leerstukken verbergt; hij verlangt een vrij en krachtig ontwikkeld geloof.

En met zulke ideeën ten grondslag was het niet te verwonderen, dat Channing zóó kon spreken ‘over de verheffing der arbeidende klasse,’ als hij zulks hier heeft gedaan. - Gouden appelen in zilveren schalen. - Dat leze de nijvere ambachtsman, en hij zal voor God dankbaarder nederbuigen, zich minder diep in 't stof buigen voor slechts schijnbaar meer bevoorregten dan hij. Dat leze de rijke nietsdoener, wiens leven eene aaneenschakeling is van walgelijk genot en rust die geen rust is, en hij leere zich schamen, Channing's woord onderschrijvend, met hand of lot: ‘Wee den man, die niet geleerd heeft te werken!’ - Wij beschouwen die lieden als slakken, al reizen zij met spoortreinen; beroerd lam, naar, krachteloos en vies, niettegenstaande zij blinken en eene zilveren streep achter zich laten. - Channing wenscht de verheffing der arbeiders, maar geenszins hunne verandering in heeren of dames, keurende het eene armzalige roeping een modepop te zijn. - Channing ziet den *mensch* zoo goed, en weet waardoor deze inderdaad groot wordt. En daarom kon hij schrijven: ‘Uit liefde te dienen, niet te heerschen, is Christelijke grootheid. Een ambt (en wat al meer niet!) zet geene waardigheid bij. De laagste menschen ziet men, juist omdat zij aan betere beginselen ontrouw en slaven der openbare meening zijn, soms met ambten bekleed. Ik erken slechts ééne verheffing van een menschelijk wezen: het is de verheffing der ziel. En die verheffing is dezelfde voor den arbeider als voor andere menschen.’ - Men leze wat Channing zegt over het denken op blz. 61 en vervolgens. En wie beaamt het niet, als wij van den Christenwijsgeer hooren: ‘Groote ideeën in 't leven te roepen (misschien maar tot bewustheid brengen) is de hoogste taak der opvoeding. Tot dusverre heeft men er nog weinig aan gedacht. De opvoeding van de groote menigte is werktuigelijk geweest, heeft gestrekt om haar voor de gewone wijze van leven en denken af te rigten; heeft haar zedelijkheid en godsdienst als eene overlevering medegedeeld. Het wordt tijd, dat eene redelijke opvoeding de plaats der werktuigelijke inneme, dat de menschen meer naar ideeën en beginselen, dan uit eene blinde aandrift en eene gedachtelooze naäperij leeren handelen.’

Nog een paar gedachten! - ‘Goede boeken zijn goudmijnen, voor wie ze verstaat. Zij zijn de adem der groote geesten van den voortijd. Het genie ligt er niet in gebalsemd, maar leeft er voortdurend in.’ - Wat verder zegt hij: ‘Van alle verraders der menschheid is hij boven allen de verachtelijkste, die uitstekende verstandelijke vermogens aanwendt, om den geest van zijne minder begunstigde broeders onder het juk te brengen.’ Laat ons er bij voegen: ‘of te verleiden en te bederven.’ - Sprekende van de aristokratie, zegt hij: ‘In barbaarsche eeuwen houdt die het volk in bedwang; maar wanneer het volk zich langzamerhand tot een zeker bewustzijn van zijne regten en zijne wezenlijke gelijkheid met het overig deel des menschdoms verheven heeft, houdt natuurlijk de eerbied voor den rang op, en gaat hij in argwaan, naijver, in een gevoel van onregt en in eene neiging tot weêrstand over. Dezelfde instelling die eens het volk in bedwang hield, strekt nu om het uit te tarten. Zoo onmogelijk is het, door willekeurige menschelijke instellingen, voortdurend de menschelijke natuur te verlagen, of de beginselen van regtvaardigheid en vrijheid te onderdrukken. De maatschappij streeft, naar ik vertrouw, naar eenen toestand, waarin zij met verwondering op de tegenwoordige verwaarloozing of verdrukking der menschelijke vermogens zal terugzien.’ - Maar wij onthouden ons van meer mede te deelen uit den rijken schat van opmerkingen en opwekkingen ook uit zijne rede ‘Over de matigheid,’ waarin hij zoo diep grijpt in de zedelijke gronden daarvoor; wij willen hem ook thans niet volgen, waar hij over de Noord-Amerikaansche Unie spreekt. - Een oogenblik geduld nog, lezer! waar de reverend Channing spreekt over den ‘Oorlog,’ waarvan hij het onderscheidende ijsselijke daarin ziet, dat des menschen wreedheid, onregtvaardigheid, verraad en moordlust den medemensch doodt, plundert, verplettert; dat het kwaad een zedelijk kwaad, en de krijg het brandpunt is van alle menschelijke wandaden. Hij noemt het slagveld een tooneel met ontzaggelijke kosten opgerigt, om de misdaad op eene groote schaal te vertoonen. Het gekerm van den stervende ga door merg en been; nog schrikkelijker is de geest des verderfs, die dat gekerm veroorzaakt. Hij ziet het eenige middel ter uitroeijing van den oorlog in de verspreiding van de beginselen van algemeene regtvaardigheid en liefde, door den geest van Jezus Christus, die de duivelen der zelfzucht en boosheid uit het hart drijft. Maar niet in een naam-christendom, niet in zulk een Christendom, althans goeddeels, als wij zien, dat onder de willekeur van kerk en staat is opgegroeid, niet zoodanig een als de tegenwoordige sekten kenmerkt; maar het Christendom, zoo als het leefde in de ziel en straalt uit het leven van zijn' Stichter; eene godsdienst die op den mensch wijst als het voorwerp van Gods oneindige liefde en die hem de grenzenlooze liefde jegens zijne broederen aanbeveelt; eene godsdienst, wier wezen is zelfverloochening, opoffering; eene godsdienst die de zucht om anderen te overheerschen als eene der grootste zonden beschouwt; eene godsdienst, die van rijk noch arm, hoog noch laag, slaven noch vrijen weet, en de muren ter neder werpt, die de menschen van elkander scheiden.’ Maar lees het schoon, krachtig, edel gestelde vertoog verder!

Wat dunkt u, lezers? - Ik hoop, zulke gedachten maken u toch wat warm, en er is iets in uwe borst, dat daarbij hooger klopt. Wij tellen Channing onder

de boden, de profeten van eenen beteren tijd. Maar dat hart wordt bekneld, die warmte bekoelt, als wij op de werkelijkheid zien. - Wij mogten spreken, droomen! en hoewel van een' menschenvriend - toch droomen! - De morgen! ach, wanneer! - Eens! zeggen we. Het is immers reeds geen middernacht meer; het is vroeger nog donkerder geweest, en er is tóch eenig licht gekomen. Dat moedelooze ‘wanneer,’ zou gebrek aan geloof in God, gebrek aan geloof in Jezus Christus, het zou gebrek aan vertrouwen in het betere wezen, dat de Schepper der menschelijke natuur heeft ingeplant; het zou ondankbare verblinding wezen ten opzigte van wat er reeds is gebeurd. Langzaam, soms stilstaande en schijnbaar achteruitgaande, ontwikkelt zich het betere in den enkelen mensch en in het geslacht.

Ziet het aan wat Diest Lorgion ons in zijne Apostelen van Nederland en in de Voorbereiders der Kerkhervorming in Nederland te beschouwen geeft. - Van het heidendom van vroeger tot ons tegenwoordig Christendom is reeds een groote stap, een groot eindweegs, misschien inderdaad grooter dan de weg die nog moet worden afgelegd. Het gaat voorwaarts en achterwaarts met snellere schreden, in zedelijke beschaving en in verwildering. Stilstand, vertraging ware het ergste. De menschheid moet tot beter inzigt komen, het zij dan vrijwillig, of dat schade, vreesselijke schade haar wijs maakt. Hoe was het vroeger? Lees het, al ware het slechts in deze korte schetsen, soms te kort. Toch kunnen zij u mede de gangen van het Godsbestuur doen naspeuren, u aanwijzen wat de Vader der geesten door enkelen of velen kan wrochten en te weeg brengen; zij kunnen u overtuigen, dat de geest van menschen ook in donkere dagen naar het betere streeft. Hij roerde zich soms magtig in die voor middernachtelijk uitgekreten tijden. God heeft te Zijnen tijde Zijne Ludger's, Zijne Groote's of Groete's, die wel eene dubbele brochure had verdiend, de man vol echte piëteit, helderheid en praktischen zin. En wanneer de heer Diest Lorgion zijnen arbeid verder voortzet, zal hij ons te levendiger doen erkennen: Er is veel geschied; en daarom kan er nog meer geschieden! - Ook met leiding en gaven Gods heet het: ‘genade voor genade!’

‘Wij zouden dikwijls’ - dat roept de welsprekende Rotterdamsche prediker ons toe - ‘in weinige oogenblikken willen voltooid zien, wat de Heer eerst in den loop der eeuwen volvoert; maar wij zouden langs dien weg ook, als de Twaalve gevaar loopen, om door een ontijdig ingrijpen in zijn aanbiddelijk plan het schoon geheel te bederven.’ - Die woorden zijn ontleend uit de opwekkende rede van Dr. J.J. van Oosterzee, ten titel voerende ‘Christus en de Heidenwereld, uitgesproken bij gelegenheid der algemeene vergadering van de Societeit tot uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen.’ De hoogbegaafde redenaar beantwoordt twee vragen: ‘Hoe de Heidenwereld staat tegenover den Heer?’ waarop het heet: - ‘met eene diepe ellende; met een ontwakend verlangen; met eene bescheiden vraag - en de andere: “Hoe de Heer staat tegenover de heidenwereld?” waarop het antwoord volgt: - met een mond die lang kan zwijgen; met een hart dat niet kan veranderen; met eene hand die alles kan schenken.’ En dit naar aanleiding van het verhaal bij Matth. XV: 21-28, van de Kananésche vrouw. Wij vertrouwen, dat men met ons de gave der vinding zal

erkennen, waarvan de man, die den palm der welsprekendheid wegdraagt en dien tot voor weinigen bereikbare hoogte heft, ook hier eene proeve leverde. De vorm is, gelijk wij dien van v. Oosterzee gewoon zijn - nieuw, puntig, verrassend, bij rijkdom van gedachten die schier overstelpt, soms tot het kwistige toe. Aanschouwelijkheid onderscheidt zijne voorstelling, zijn toon is warm en hartelijk, beschamend soms en aangrijpend krachtig tevens is zijne opwekking tot ijver en deelneming. - Wij behooren tot die gaarne zeggen: ‘vergeten wij, om de onchristelijke wereld daarbuiten, het heidendom in onzen eigen boezem niet!’ Maar wij houden het er toch voor, dat men op dit punt het eene moet doen en het andere niet nalaten. Wilden wij wachten totdat om ons en in ons aan de eischen des Evangelies ook maar goeddeels werd voldaan; wanneer zouden wij dan werken? ook maar daarmede aanvangen?

En dan aansporing, bemoediging - niet enkel uit hetgeen van Oosterzee daar zoo treffend en wel ter sneê sprak, maar reeds hieruit, dát hij daar sprak. - Hij voerde het woord onder de oudste, trouwste, krachtigste Christusboden naar het kille Noord en het zengend Zuid - Christusboden, groot in eenvoud, sterk in liefde. Zij zijn eene zigtbare prediking voor de zendingzaak en wekken op. - Van Oosterzee, de tot eene andere afdeeling der Christelijke kerk behoorende, voerde dáár het woord. Er zijn reeds wanden der afzondering gevallen; meerdere scheidsmuren mogen vergruisd worden, liefst door den zachten adem van eenen echt Christelijken, vrijen geest. - Daarheen! heete het bij velen in de geestdrift des geloofs, in het geduld des geloofs, in de hope des geloofs! Gods woord en de idealen van waarheid, van vrede, van volmaaktheid kunnen ons niet misleiden. - Doch daarop moet gewerkt worden. Het hemelrijk is de kostbare parel, waarvoor alles moet worden verkocht. - Het is eene wet Gods, dat ons geslacht, eenig volk, de enkele mensch slechts datgene worden, wat zij met Gods hulp en onder Zijne leiding van zichzelven maken. - Wakend, ijverend, biddend - dán mag het heeten: ‘*Dieu le veut!*’ - en dit tot een heiliger, gewigtiger kruistogt dan naar eenige plek hier op aarde, hoe heilig en gewigtig anders. Er zijn verschijnselen, die ons, wat nevelen nog den hemel bedekken en of de ochtend nog niet zij gekomen, ons toch doen spreken: ‘Ich wittre Morgenluft!’ - Daarbij, en bij die idealen en bij de beloften des heils en van triomf voor de waarheid in het Woord, willen wij, niet op het jaar 2444, maar op den tijd en de ure ziende, die komen zal, moge ook de Vader die Zijner magt voorbehouden, de gedachte eens dichters tot de onze maken en spreken:

Neen; zoo zal God de Heil'ge nooit bedriegen;
Hij is niet wreed in overmoed der magt,
Dat ooit Zijn Woord, Zijn geest ons zou beliegen.
Hij heeft dier hoop vervulling toegedacht.

CHON.

Den armen wordt het evangelie verkondigd.

Kinderbijbel, of de bijbelsche en kerkelijke geschiedenissen, gemeenzaam en bevattelijk verhaald voor jonge kinderen, door P. Duijs. Eerste stukje. Te Kampen, bij K. van Hulst. 1850.
Bijdragen ter bevordering van het christelijke leven, verzameld door M.A. Amshoff en W. Muurling. Jaargang 1851, te Groningen, bij M. Smit. Eerste en tweede stukje.
Handleiding bij het godsdienstig onderwijs, ten dienste hunner leerlingen ontworpen, door Dr. E. Moll en Dr. S.A. Piccardt, predikanten te Goes. Goes. L. de Fouw. 1851.

Onze lezers verwachten wel niet een uitgebreid artikel bij de aankondiging van bovenstaande werkjes. Wij vertrouwen dat dit ook het geval zal wezen bij schrijvers ep uitgevers. Over het algemeen bevonden wij, dat de heer Duijs zijnen Kinderbijbel (waarom niet Bijbelsche Geschiedenis aan kinderen verhaald?) voldoende voor het oogmerk had bearbeid. Eenvoud en juistheid achten wij in geschriften voor kinderen een eerst vereischte. - Die *soldaten* van Amrafel en diens bondgenooten kwamen ons wat vreemd voor. - Hier en daar zouden wij b.v. bij Babel's torenbouw nog een enkelen wenk meer hebben verlangd; doch over het geheel is het praktisch, bevattelijk, en... Maar wij hebben het *laten* beoordeelen. - Wij hebben het boekske ons dochtertje in handen gegeven, en kregen het terug met de vraag: - ‘Va, wilt ge hier een papiertje bij leggen, en mag ik 't dan na schooltijd weêr?’ - Zij zal wel niet vermoeden, dat zij mede heeft gerecenseerd. Nu en dan een wenk aangaande de gesteldheid van de bakermat van ons geslacht, de Oostersche landen en de natuur daar, zou misschien niet ongepast zijn geweest.

De Bijdragen ter Bevordering van het Christelijke Leven hebben zich, blijkens de beide stukjes voor 1851 ons daarvan toegezonden, staande gehouden. Dat wil reeds iets zeggen in dagen als de onze, met dien vloed van stichtelijke literatuur. - Met den inhoud van het eerste dier beide deeltjes zijn wij over 't geheel niet zoo ingenomen als met dien van het tweede. Christus de Waarheid, had meer in zijne diepte opgevat, met wat meer warmte kunnen behandeld worden. De heer Adriani Hoen had in plaats van de meer abstracte voorstelling, een' Paulus, een' Johannes kunnen schetsen, of uit latere tijden iemand, wiens bestaan een regt geloofsleven, een leven in Christus mogt heeten. Dat spreekt; vooral tot minder redenerende menschen. - Geloof, hoop en liefde kwam ons nu eens wat sprookjesachtig, dan wat kinderachtig, dan vrij onnatuurlijk voor. Is dat vers dat er in voorkomt oorspronkelijk, dan heeft de maker geen denkbeeld van poëzij; en als 't vertaald is, naauwelijks van zin of slot - in beide gevallen niet van rythmus.

> (Met duizend blikken ziet d'Algoede neêr op onze rust,
> Ons het afgematte oog te sluiten is zijn hartelust.)

De man die dat heeft gezongen moet een baas zanger wezen. Het is om er over te vallen. Van van der Zwaag hebben wij ook wel eens wat beters gezien dan ‘Ons huis’, - wij vonden het wat flaauw. En daaraan is in onze stichtelijke literatuur eer overvloed dan behoefte. De

Christelijke stemmen uit de diepte, van Daub, oude bekenden, vullen de helft omstreeks van dit stukje. - In het volgende wordt het weder veel beter. Al spreekt de viering van het Heilige Avondmaal, als ruim *subjectiv gehalten*, minder tot ieders hart; daarvoor is Sara Martijn bij vervolg gegeven, hier zeer op hare plaats, Agathon goed, en de Christelijke gedachten zijn Goudschaal waardig. Dat is niet weinig er van gezegd. - Onze beste wenschen voor den voortgang!

Als iemand zich wil overtuigen hoezeer het den geleerden goed prediken is (niet juist omdat zij zich laten overtuigen; want dat bewijst iedere pennestrijd wel anders), dan raden we hem om voor het volk te schrijven, dat wil zeggen het volk, niet eens het plebs, eenige waarheid duidelijk uiteen te zetten, zoodat zij *à portée* van de zaak zijn, daarover met hun domme verstand, zooals men soms naïef hoort zeggen juist bij het uitkramen van wijsheid, uitspraak kunnen doen en zich in staat bevinden om de zaak met hunne eigene woorden weder te geven. - Daar hoort wat toe; en toch vóórdien vertrouw ik het niet dat zij het gevat hebben. - Ik heb boven van *dom* verstand gesproken, niet of minder van ongeoefend. Het laatste treft men bij kinderen, het eerste meer bij verwaarloosden aan. Er komt gewoonlijk *indolence*, indien niet zelfs de afkeer van den *Ψνχιϙος ανϑϱωπος* bij; want meer en meer moeten wij het er voor houden, dat niemand dom is en althans behoefde te blijven in zaken, waarvan hij inderdaad weten wil. - 'De Goden hebben alles voor moeite te koop,' heette het daarom onder het heidendom. - Naar de menigte van werken en werkjes die worden geschreven voor opkomend geslacht, eerstbeginnenden al is het dan ook wat laat beginnenden te oordeelen, zou men zeggen, dat die weg al zeer gemakkelijk wordt gemaakt, en niet het minst naar kennis van de godsdienstleer. - Klaarheid en juistheid, wil men ook wat beknoptheid, achtten wij boven een hoofdvereischte - vordering welke men, gelijk wij vertrouwen, wel billijk zal rekenen.

Aan den eisch der beknoptheid hebben de schrijvers van de bovenvermelde Handleiding bij het godsdienstig onderwijs voldaan, op een en veertig bladzijden van het klein 12° boekje, met fiksche letter gedrukt, bijbelsche geschiedenis, dogmatiek, moraal en kerkelijke geschiedenis behandelende, als de geschiedenis van Gods openbaringen en den inhoud van Gods openbaringen. Wij hebben niets tegen zulke kortheid, zelfs hopen wij, dat de eigenlijke waarheid en wetenschap in het godsdienstige, gedrukt althans, eens in nog minder ruimte zal zijn zamen te vatten. - Meer hebben wij tegen de inrigting van verscheidene vragen en daarop volgende antwoorden. Soms zijn er daar twee in elkander geschoven, b.v. in de eerste - veelal maakt het antwoord geen op zichzelf staand geheel uit b.v. de tweede vraag, waarin de aanmerking staat, 'dat God door Christus steeds voortgaat zichzelven bekend te maken,' terwijl wij liever hadden gezien, dat men daarvoor des noods er op had gewezen, dat men Hem in wien alle schatten der wijsheid en der kennis verborgen liggen immer beter moest en kon leeren verstaan. - Natuur en geweten (vr. 3) geven ons geene genoegzame zekerheid, niet alleen ten opzigte van vergeving, maar wel ten aanzien van alle hoogere waarheid (men denke aan Kant's antinomieën), hetgeen hier wel te kennen is gegeven, maar niet regt uitgedrukt. - De heilige schrijvers worden door de heidensche van die dagen

minder gekend; maar veel in de heilige schriften wordt wel zeer bevestigd. - Het zou der moeite waardig zijn om de getuigenissen in plaatsen en daadzaken in de geschiedenis te vinden, eens bijeen te zamelen, eene aparte cohorte tegen Strauss en de Tubingers, gelijk Olshausen de *monumenta praecipua* bij Christelijk kerkelijke schrijvers. En dan zou ook blijken, dat de heilige schrijvers door de Heidensche nog wat meer worden dan ‘niet gelogenstraft.’ - Jezus is wel ook in wat krachtiger beteekenis en door wat dieper grijpenden invloed de Weg, de Waarheid en het Leven, dan wij dit bl. 12 opgegeven vinden. Wij willen over de indeeling der tijdvakken niet twisten, anders zouden wij vragen: waarom den meer gewonen weg verlaten, en bij Rehabeam en elders een nieuwe station geplaatst? Maar toch vragen wij, waarom niet de jaartelling opgegeven, gelijk soms gebeurt? - De geschiedenis na Christus, behandelen de schrijvers in twee tijdvakken, van het eerste Christen-Pinksterfeest tot de vestiging (?) van het Christendom in het Romeinsche rijk, en van hieraf tot op onzen tijd. Wij zouden na ‘over geloof en bekeering’ te hebben gehandeld, ‘het Christelijk leven’ niet daarvan gescheiden, of het meer als leer van den pligt opgegeven hebben.

Wij kunnen natuurlijk niet vraag voor vraag het boekje nagaan, waarop anderen welligt meer aanmerkingen zullen hebben dan wij. Alleen nog hadden wij wel eene vraag gewacht: ‘Wat is de doop?’ hetgeen te naauwernood wordt aangeroerd, gelijk wij bij het ‘eenvoudige maaltijd’ aangaande het avondmaal nog zouden hebben opgegeven, waarmede die wordt gehouden. - Het kan en zal natuurlijk wel aangevuld worden bij 't onderwijs, doch het is voor - eenvoudigen.

Onze aanmerkingen hebben wij medegedeeld, geenszins willende laten vermoeden, dat wij het beter zouden maken. Er is zeer veel goeds in het boekske. - Eene handleiding leert men eerst regt kennen bij 't gebruik. Mogten de schrijvers zei ven daarbij hunne op- en aanmerkingen maken, die vragen van anderen die het werkje mede gebruiken, om daarmede bij een' herdruk hun voordeel te doen, ten einde deze en gene leemte aan te vullen.

CHON.

Een eenvoudig woord is juist niet een dom woord. Evangelie-redenen door U.W Thoden van Velzen. Leeuwarden, J. Swarts. 1851.

Evangelie-redenen! - Die naam voor wat men preken, of met eenig omhangsel van geleerdheid, ook verhandelingen kon noemen, kwam ons, en misschien meerderen, aanvankelijk wat vreemd voor. Het zou niet moeijelijk vallen om daaraan wel eene wat onjuiste zijde te vinden. - En niettemin erkennen wij, dat wij, na de lektuur, niet alleen vrede hadden met den wat vreemden naam, maar dat wij dien gepast vonden, dat wij geen praegnanter hadden kunnen vinden. En dan doet de naam veel ter zake. De opstellen ons hier geleverd mogen dien naam eerder dragen dan Kerkelijke Leerredenen, aan preken ook al gegeven. Dan zouden Groenianen, Kockianen, Scholtianen met meer regt protest kunnen inleggen. Kerkelijk is im-

mers dikwijls nog iets anders dan Christelijk? Waarachtig! - Evenwel zal dat ‘Evangelieredenen’ ook in hunne oogen bezwaarlijk aannemelijk wezen. Immers, het is het Evangelie uit het Evangelie weggenomen, - een *caput mortuum*, waaruit men de *essence* heeft uitgeperst, verdampt, weggestookt, door zulk een vervl.... *proces* van louter verholen rationalismus? - Wat? De praedestinatie niet tot haar regt laten komen; - en dan nog Evangelie? - De on wederstandelijke genade, waar het dierbare: ‘velen zijn geroepen, maar weinigen zijn uitverkoren’ zóó wordt verklaard, tegen hoogmoed en traagheid in, om het maar rondweg te zeggen, geloochend; - en dan nog Evangelie? - De kracht van het zoenbloed Christi, dat immers als met *hocus pocus* (verbastering van het *hoc est corpus*) onze scharlakenroode zonden wolwit maakt, niet op den voorgrond gesteld; en dan nog Evangelie? - Den mensch niet gemaakt melaatsch en onrein van schedel tot voetzool, nog het beeld Gods in hem gezien; - en dan nog Evangelie?

Wij voor ons, ons houdende aan de waarheden die ook bij deze aberratiebezwaren ten grondslag liggen, maar ze niet zoo *auf die Spitze treibend* - en wij hopen, velen met ons, zeggen hier: ‘daarom juist Evangelie, en wel zeer Evangelie’! - Dat is Goddank! vriendelijker, ruimer, vrijer, dan het Gereformeerde Sion het maakt, het dondert en bliksemt er niet als op Sinaï; maar het Licht der wereld verrijst er in, leven wekkend en ons verzoenend met God; de heilaanbrengende genade Gods verschijnt allen menschen daar, ons onderrigtend, dat wij moeten verloochenen het goddelooze doen en de wereldsche lusten, en matig, regtvaardig en godzalig leven in deze wereld. - Liefde spreekt in dat Evangelie, de vrees uitdrijvend, leerende de geboden houden, maar ze niet zwaar makend, omdat het ons voor den knechtelijken eenen kinderlijken geest inboezemt, die ons: ‘Abba, Vader!’ leert roepen.

En daarom houden wij deze Evangelie-redenen wel degelijk voor taal aan het Evangelie ontleend, op het Evangelie gebouwd, den geest, den *Spiritus intus*, van het Evangelie ademend; mogen zij sommige joodsche beelden, inkleedingen en voorstellingen, in die dagen noodig en gepast aangebragt, hebben laten vallen en varen. - Wij houden het er dan ook in den gemoede voor, dat, indien Petrus, Paulus, of wie ook der Apostelen, onder ons in onze dagen het Evangelie kwam prediken, wij wel datzelfde eenige, eeuwige Evangelie; maar niet van Abraham's schoot en aartsvaderlijk gezelschap, van genadestoel en bloed van bokken en kalveren, zouden vernemen, - dat Joodsche stof, dat de schrijvers van het Nieuwe Testament immers altijd van de voeten schudden, het veredelend, verontzinnelijkend, iets anders daarvoor in de plaats stellend. - Maar er zijn menschen, die eenmaal altijd terugwillen naar de melk, en de oude wiegenlitanie willen voorgedreund hebben. 't Is des noods voor een Jood, maar voor geen Christenkind om uit te houden; al geeft het aanleiding tot nog zoo frappante schetsen en sprekende beelden, en al worden er preken en bladen en hoofden meê gevuld, en al zijn er hoofden vol van. Er is ook orthodoxe wind van leering, ook orthodox kaf. Palaestina was de wieg des Christendoms, maar het was bestemd voor de wereld; en daarom moet het, wel met voorzigtige hand, om niet *das Kind mit dem Bade auszuschüt-*

teln, - maar moet het toch van die windelen ontdaan worden.

Wij hebben ons, met dit te allegéren, met het hiervoorgezegde aan te voeren, zoo wij vertrouwen, geplaatst op het standpunt van den ons persoonlijk onbekenden schrijver, wien wij hier, wanneer hij die wil aannemen, gaarne de broederhand bieden. Wij achten het ook met hem zaak, dat er fiksch worde gesproken tegen eene eenzijdige opvatting van het Evangelie, die niet alleen 'nog zoo algemeen is in onze dagen,' maar die meer dan vroeger wordt verbreid, aangeprezen, gehuldigd, die ons bij menig verschijnsel het: 'Heer, blijf bij ons; want het wil avond worden - avond in de wereld der geesten,' op de lippen konde leggen.

En daarom mede achten wij het eene goede keuze, dat de heer Thoden van Velzen de rij zijner vertoogen of overdenkingen opent met een, dat ten onderwerp heeft: 'dat het Evangelie een beroep is op het gezond verstand der menschen.' - Dat is het, niettegenstaande dezelfde apostel, wiens 'als tot verstandigen spreek ik' hier ten grondslag ligt, op zijn' tijd spreekt van 'het gevangen nemen van dat verstaad,' dat wel een' *Seitenblick* hier had verdiend. Wij hadden gaarne de geheele leerwijze des Verlossers, die overtuiging zoekt te weeg te brengen, die zijnen hoorders zoo veel in bedenking geeft, aangevoerd gezien, als een bewijs dat het Evangelie de hoogste redelijkheid is.

Fiksch heeft hij, in de tweede Evangelierede 'het groote nadeel elker (van elke?) afwijking van het Evangelie' aangewezen, afwijking die dáár plaats had en heeft, waar men van het Evangelie iets maakt wat het niet is, namelijk, een dor dogma (*Hinunten so fällt das Gerippe*), eene wet (*Hear, hear!*); of waar men iets anders er voor in de plaats wilde stellen, namelijk, hooge orakeltaal (*triakeltaal?*) eener aanmatigende wijsbegeerte, goochelende *in*legkunde, en wat de schrijver hier bevindingen noemt, waarbij hij het oog schijnt te hebben op de orthodox-aesthetisch-pieuze mystiekerij, die zich in onderscheidene ziekteverschijnselen op het gebied des geestes ook in onze dagen openbaart. - *Hoe?* Eilieve, verneem dit in het tweede deel; en als gij dit woord niet helder, waar en krachtig, als gij er de origineelen niet voor kunt vinden; veeg dan de oogen uit, den bril eens af, en lees het *bene emunctis naribus*, met helderen geest en zin, nog eens over.

Meer gemoedelijk en praktisch, nog meer een eenvoudig woord, maar daarom juist geen dom woord, is de overdenking over 'de enge poort en de smalle weg die ten leven leidt,' soms afgegraven en digtgeslagen, *behalve pour nous et nos amis*, door de in n°. 2 geciteerden, waarin ons de uitdrukking treffend voorkwam: 'Engelen en hemellingen zijn vol van den diepsten ootmoed, want zij weten, dat zij alles van God hebben ontvangen, en daarom passen zij op de wenken der Almagt, en zijn gedienstige geesten, en vinden hunne zaligheid in den wil Gods te volbrengen.'

Het minst bevielen ons de 'Zaligsprekingen als schets van het geestelijk leven.' - Zoo als zij hier zijn behandeld, komen zij ons voor wel wat als verstrooide leden van één ligchaam, en als zoodanig wat lijkachtig. Men had daaraan (of bedriegen wij ons?) meer organische eenheid moeten geven, hetgeen had kunnen geschieden, door ze als vereischten in het Godsrijk of tot het Christus-leven te beschouwen; hoewel de stof altijd wat ruim rijk blijft voor ééne overdenking. De schrijver was als op weg daartoe; hij heeft

het slechts niet bepaald in het oog gehouden, het niet in zijn thema uitgedrukt (bladz. 58 en 63.)

Daarvoor is er in wat er over ‘Velen zijn geroepen, maar weinigen zijn uitverkoren’ wordt gezegd, veel goeds en waars, mogen wij ook aan het woord ‘uitverkorenen’ op bladz. 76 wel niet zijne volle kracht op alle plaatsen toegekend zien (Rom. VIII: 30.) Iemand, die op de volgende bladzijde toont dat hij de regte beteekenis daarvan verstaat, behoeft niet huiverig te wezen om aan partij alles te gunnen waarop zij met eenig regt aanspraak zou kunnen maken. De stelling in het algemeen is daarmede nogtans niet onwaar geworden. - Welsprekend is de waarheid derzelve gestaafd met bewijzen uit de geschiedenis van den Heer en de kerk. Kruistogten op bladz. 81?... Lees Spittler eens daarop na.

Hoog loopen wij wederom met het laatste vertoog: ‘De bestemming des Christens om zich te doen kennen’ zóó uitgedrukt misschien beter naar Matth. V: 16 te behandelen. Maar anders een juweel! Taal die helderheid van blik en echte piëteit verraadt! Het beeld volgehouden en uitgewerkt in fijne niet gezochte détails.

Wordt zulk werk in het vuur beproefd; wij hopen dat het bestand zal worden bevonden. Er is waarheid, veel waarheid in, die in Christus en uit Christus is; het kan bijdragen tot den opbouw van den grooten Godstempel, waarvan Christus het fundament is. Het is geen hout, hooi, of stoppel. - De geest des vrijen onderzoeks en des vooruitgangs heeft er zijn' stempel op gedrukt. - En die geest zal triomferen; zij dan ook de kracht der traagheid en de gehechtheid aan het oude als een tegenwigt en *Hemmschuh*, om dien vooruitgang niet in voorthollen te doen ontaarden. - De menschheid hebbe aan waarheid, godsdienstige waarheid behoefte; noch zij, noch die waarheid laten zich op den duur binden en beknellen in den vorm der begrippen, die in één bepaald tijdvak - en God weet hoe! - hebben getriomfeerd. In de laatste instantie verliezen het onze tegenwoordige mannen van den stilstand en achteruitgang.

CHON.

Letterkunde.

Apostelen en profeten.
Dichterlijk album met staalgravuren.

Johannes Markus, door J.J.L. ten Kate.
Andreas, door S.J. van den Bergh.
Mattheus, door J.P. Hasebroek.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *I, blz*. 182, *volgg*. 275, *volgg*.)

Wederom een drietal mannen des Nieuwen Verbonds, door Nederlandsche mannen bewerkt en dichterlijk voorgesteld; te meer belangrijk, omdat we hier den zuiver Christelijken toon verwachten, en den stralengloed zullen erkennen, die uit het middenpunt, het Licht der Wereld, ons koestert. Intusschen verminderen bij de voortgaande bewerking de zwarigheden niet, die wij in vorige aankondiging reeds hebben doen opmerken. Hier staat de dichter niet als vrij man, die op Pindarische vleugels naar welgevallen hooger of lager kan stijgen; 't zij hij wil of niet, de profeet of apostel houdt hem vast en gevangen, en zegt met ernstigen blik: ‘mijn dichter! gij zult mij, mij moeten bezingen! ik laat u niet los, en al worstelt ge tegen den stroom in, ge zult te midden van het bij voegen uwer dichterlijke schoonheden of uitweidingen, niet vergeten, dat ge den persoon zult moeten voorstellen,’ - daarom bewegen onze vaderlandsche dichters zich hier minder vrij en ongedwongen, zij liggen aan banden, - laat ons zien, op welke wijze elk hunner de taak heeft aangegrepen en volbragt.

De dichter ten Kate zal het bijschrift leveren voor Johannes Markus. Hij maakt een zeer noodzakelijk gebruik der weinige, bekende, geschiedkundige, dat is Evangeliesche berigten, en schetst ons eerst ‘Mariaas *blonden*(?) troetelzoon’, den jongeling, den toekomenden martelaar (hierover straks een enkel woord.) - Markus verlaat Jeruzalem, - hij wordt Evangelist, - de bloedverwant Barnabas is hem ten geleider, maar hij verlaat spoedig zijne roeping. - Er volgt eene beschrijving van het Serapisfeest te Alexandriën, - dáár ‘wee, wee de aanbidders van het kruis.’ - Een grijze bisschop wordt onmenschelijk door de heidenen vermoord, - 't is Markus zelf:

> ‘'k Herken u, Martelaar van heden
> Gij zijt de Vluchtling van 't verleên.’

De afval en de zegepraal van den Evangelist worden nader in het poëtisch licht gesteld, - zijn togt naar Aquileia, - de hulde van Venedig aan haren patroon - de evangelie-prediking in Egypte, - eindelijk een tafereel van den martelaar Markus in den kerker, - daar zieltoogt hij gewond, - de beul zal hem den

marteldood wijden - maar reeds is de knecht Gods ontslapen, en tot den Meester teruggekeerd - en het tafereel wordt gesloten. - Op die wijze heeft de dichter zijn held beschouwd en laten kennen. - Wij vinden hier dus niets van Markus, den Evangelist, dan deze regels:

‘Hoe blonk de Godsvlam die hem dreef,
En met de Apostelkrans omstraalde,
In 't Evangelie dat hij schreef
En Romes pleinen door herhaalde.’

Waarom de heer ten Kate den Evangelist geheel aan den martelaar heeft opgeofferd, moge hijzelf verantwoorden, en niet minder, welke waarborgen hij ons kan geven voor de geschiedkundige echtheid der berigten aangaande het martelaarschap - waarbij slechts de mededeeling van Eusebius eenigzins te vertrouwen is, - en zeer zeker de berigten van den *pseudo-Origenes* en van de *Acta Sanctorum*, als de getuigenissen voor het martyrium, volstrekt niet historisch zijn gestaafd. - De dichter heeft zich dus, onvoorzigtig genoeg, hier op het gebied der traditie gewaagd; daarin poëtischen vorm overgenomen wat hij goed keurde - en dat is zekerlijk, uit een Evangelisch-protestantsch standpunt beschouwd, af te keuren, - dat opent langzamerhand de deur voor eene zeer onprotestantsche toenadering tot de *overlevering*, en brengt den Evangelischen protestant, al of niet dichtende, van den r egt en weg af. Wij weten het zeer goed, dat de stof te schraal en dor zoude geweest zijn, waar men zich eeniglijk aan de berigten, volgens Hand, der Apostelen XII, XIII en XV gehouden had, maar dit ontheft den dichter niet van de beschuldiging, dat hij zijne toevlugt dáár heeft gezocht, waar hem de zuivere en erkende geschiedenis verliet, - ten dezen opzigte is de behandeling inderdaad als zeer gewaagd en onvoorzigtig te beoordeel en. - Verder heeft de heer ten Kate den zoogenaamden afval, of *val* van Markus, waar hij zich eenigen tijd terugtrekt, Hand, der Apostelen XIII: 13, zekerlijk te hard en te onbillijk voorgesteld; 't moest welligt geschieden om den terugkeer, en het martelaarschap, naar de leer van het contrast, scherp te doen uitkomen, - daarom is de voorstelling echter niet minder overdreven, en mist den Evangelischen waarborg. - De poëtischedictie lijdt hier en daar aan zeer tastbare en onvergeeflijke overdrijving, eene zonde waaraan de heer ten Kate zich blijft schuldig maken, b.v. waar het Serapisfeest wordt geschetst:

‘Het volk omjoelt de priestrenrij:
De vreugde stijgt tot razernij
En bliksemt uit de purpren wangen.’

dat beeld is onvergeeflijk, vooral bij den dichter ten Kate, - de altoos terugkeerende eindrijmen in dit album van ‘Messias’ op ‘Elias’ en ‘Jesaïas’ luiden mede nietschoon, - de heeren bewerkers schijnen daarvoor eene (Germaansche) voorliefde te verkrijgen, - ‘platgetreden heuvelen’ is vooral niet poëtisch schoon:

Hij heeft in worstlende gebeden,
Bekeering preekende en genâ,
O ongastvrij Marmorica!
Zoo lang uw heuvlen plat getreden - enz.

Eindelijk sluit het gedicht met eene zeer ongelukkige en schier burlesque personificatie:

Wèl hem, die uit zijn zielewonde
Een nieuwe zielckracht bereidt,

En dus, verwinnaar zijner zonde,
Zijn kerker-zelf gevangen leidt.

Wij dachten eerst, dat hier een drukfout ware ingeslopen, - wat den *gevangen kerker* betreft, zulk een hyperbel zouden noch Vondel, noch Bilderdijk hebben gebruikt.[1)]
- Wij stellen den zeer be-

gaafden muzenzoon, eens en vooral, voor dergelijke abnormiteiten verantwoordelijk.

De heer Van den Bergh heeft in de negende aflevering Andreas als zijn patroon gekozen, gelijk te voren den profeet Maleachi. - Het dichtstuk neemt een aanvang met een Psalm, aangeheven door eenige Joodsche beêvaartgangers, - echte poëzij - de visschers van Bethsaïda verschijnen, waaronder Andreas, - de verwachting van den Messias wordt al meer en meer levendig, - zeker breed genoeg - onthuld in het gemoed van den Israëliet. - Andreas vindt wat hij zoekt. - Zijn broeder Simon brengt hem tot den dooper; diens boetrede wordt medegedeeld, - Andreas wordt in geestdrift ontvonkt, - hij wordt gedoopt en wacht het licht. - Nu verkondigt Simon, dat de Heer werkelijk aanwezig is. - Het Lam Gods dat de zonde der wereld draagt. - Hij volgt den broeder - de Heer begroet de visschers alzoo:

> '.... Volgt mij
> 'k Zal u tot menschenvisschers maken,'

de Apostel is getrouw gebleven, deelgenoot der pinkstervlam - heilheraut - en later martelaar.

Op deze Evangelische, ongekunstelde wijze, heeft de dichter zijne stofbeheerscht, van alle kleinere en Evangelische berigten zeer goed gebruik gemaakt; welligt zijn de eigene gewaarwordingen en de gesprekken van en met Simon breed en uitvoerig genoeg bewerkt, maar er is eene ongezochte ontwikkeling en opklimming, en daardoor is eene noodzakelijke eenheid in deze voorstelling bewaard gebleven. - Welligt ware hier en daar gelegenheid geweest, om, volgens de aanteekening van Joh. I: 35-43, Christus zelven meer in een helder licht nevens den Apostel te plaatsen, die in de kerkelijke taal den bijzonderen naam van den eerstgeroepen' (*πρωτοκλητος*) draagt, - intusschen hield de dichter zich aan zijn held, en heeft in welluidende, echt dichterlijke en niet al te weidsche taal, den Apostel waardig voorgesteld. - Zeer verstandig heeft hij het martelaarschap en de Apokryphe berigten, bij Nicephorus, zie *Fabricius Codex Ap. IV T.p. II*, en wat de *Acta Sanctorum* verkiezen mede te deelen, als onaangeroerd gelaten, en alleenlijk de bijgevoegde gravure noopte om toch iets van het bekende dwarskruis van den martelaar Andreas te zeggen. Wij vonden en behielden dus hier den Evangelischen Apostel Andreas, in poëtische omschrijving ons aangeboden. - De heer Van den Bergh heeft welgedaan, om juist op die wijze zijne stof, die inderdaad niet te rijk kan genoemd worden, te behandelen. - Hij heeft er zich eerst ingedacht, en toen de dichterlijke pen opgevat. - Wij stellen dezen Andreas onder de meest gelukkige bewerkingen in het Dichterlijk Album.

Aan den heer Hasebroek is bij deze Apostelverdeeling en Apostelverloting de Evangelist Mattheus toegewezen of toegevallen

Ook hier was de oogst voor den bewerker op het veld der Evangelische geschiedenis schraal, en moest op de eene of andere wijze vergoed worden, zooals ook geschied is. - Levi wordt ons eerst geschetst, en dadelijk begint de dichter, om met het woord Levi - (Leviet) - een soort van woordspel te drijven. - De tollenaar, Rome's knecht, wordt u als met den vinger aangewezen, - het wee over den tollenaar uitgeroepen, -

maar de Heiland der wereld is gekomen, de redder der armen en verworpelingen. - Levi (Mattheus) verwacht ook den redder. - Deze verschijnt aan het tolhuis - het beslissend uur slaat.

‘Kom herwaarts tot me en volg me, Levi!

Hij volgt den meester, is bereid het kruis - (zelfs *honderd* kruissen Heer) - te dragen. - Levi wordt herdoopt - Mattheus - Gods gaaf. - Mattheus verschijnt aan den disch met den Heer, - een afscheidsmaal - en nu de staf in de handen des Apostels, - hij is deelgenoot van de aanschouwing van des Heeren heerlijkheid, en van 's Heeren gesprekken, van het Avondmaal, van opstanding en hemelvaart - en nu eindelijk:

Uw hoogste roeping is beslist:
Apostel! word Evangelist!

Het Evangelie van Mattheus wordt bij deze aanleiding zeer juist gekarakteriseerd, en de kerkelijke symboliek, waar de Evangelist met het heilig offerdier wordt voorgesteld, - aangeroerd. - Eindelijk even teruggezien op de onzekere overlevering.

Zou de overleevring waarheid wezen?
Hebt ge aan Afrike's kust de vaên,
Van 't Evangelie opgeheven?
Wie zegt het ons?

Zietdaar de schets van dit gedicht. - Ook den heer Hasebroek komt de lof toe, in tegenstelling met den heer Ten Kate, dat hij niet onvoorzigtig het Evangeliesch-historisch gebied heeft verlaten, en zich niet heeft trachten te behelpen en te redden met eene uitvlugt op het nevelachtig terrein der traditie. Hij heeft Mattheus-Levi, zooals de Schrift hem voorstelt, met de noodige en voor den dichter onmisbare poëtische vergrooting en toelichting krachtiglijk opgevat, en veelzijdig voorgesteld. - Hier en daar echter voldoet de poëzij niet aan het onderwerp, - ongelukkig moet Levi - op eens uit zijne - *kevie!*

Kom herwaarts tot me en volg me, Levi!
Zoo klinkt een stem en - Levi gaat
Geen vogel blijder, die zijn *kevie*
Dan hij het tolhuis achterlaat’

O! dat rijm, dat rijm! 't brengt onze brave muzenzonen zoo dikwerf - ja, waarheen? - Evenzoo, maken in dit ernstig en krachtig gedicht, de diminutiven, die op eenmaal verschijnen, een onaangenamen indruk.

Zacht zal zijn hand naar malsche weiden
Het zogend moederschaap geleiden,
Geen *halmpjen* op zijn steel geknakt
Of 't wordt door hem weêr opgeheven
En 't *vlammetjen*, in gloed verzwakt -
Zal weêr zijn adem kracht hergeven.

Dat wordt al te teeder, - maar de dichterlijke voorstelling van het Heilig Avondmaal is zeer zeker niet goed te keuren, noch poëtisch, noch prozaïsch:

Nu aan de maaltijd der verzoening,
Waar 't bloed *der heilge strafvoldoening*
In 't beeld van 't bloed der druiven vliet.

Het Avondmaal is, was, en blijft in de allereerste plaats, een *gedachtenis*-maal-tijd aan 's Heeren lijden, de 'gemeenschap' met den Heer, zooals de Apostel Paulus de heilige instelling zeer bepaaldelijk erkende en handhaaft, - de woorden: 'dit is mijn bloed,' en later: 'ter vergeving der zonden' - behelzen volstrekt geene - 'heilige strafvoldoening.' - Ter vergeving uwer zonden, beteekende zeker niet datgene, wat eene latere kerkelijke theologie daaruit heeft gelieven af te leiden: - de dichter heeft hier eene kerkelijke orthodoxie overge-

bragt, die allezins is af te keuren, en die zeker door niemand der aanwezigen, bij de woorden der instelling, *alzoo* zouden opgevat zijn. - Genoeg ook wat dezen Apostel betreft. - Het Album - die titel is eigenlijk zeer ongepast - moge ons telkens meer en meer ware Evangeliesche beelden, stichtelijke poëzij brengen, - zonder kunstmatig vuurwerk of gezochte sieraden of kerkelijke traditiën - dichters en graveurs mogen elkaâr de hand bieden, om hier een goed Evangeliesch en blijvend werk te leveren, welks deugden en gebreken door den land- en tijdgenoot erkend zullen worden.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Eindnoten:

1) Of is het toespeling op Psalm LXVIII: 19?

Poezij der negentiende eeuw.

J.A. Alberdingk Thijm. Een Harptoon in het Akkoord der Rembrandtshulde. 1852. - Bijlage van het Amsterdamsch Handelsblad. (25 Mei 1852.)

De vergoding - Apotheose van Rembrandt, op hare plaats gelaten, waar zij behoort, - de lezer heeft hier vrije, Christelijke of Heidensche keuze, zoo liet het zich verwachten, dat de Nederlandsche muzenzonen niet zouden zwijgen. - Het algemeene verband der kunsten, - het *commune vinculum* van vader Cicero, - moest hier merkbaar worden, - de zusters muzen zijn ontwaakt - Ook de heer Alberdingk Thijm - heeft het publiek verpligt, met zijne hulde kenbaar te maken, en ons aangewezen, in welk een licht wij den schilder Maëstro, en de hulde, en alles wat er verder bij behoort, moeten beschouwen. - De Pindarische vlugt dezer Ode heeft ons, en zeer velen met ons, met een gevoel van duizeling overweldigd; later hebben we, met inspanning van al de ons verleende krachten, gepoogd, om te begrijpen, wat de dichter van Rembrandt bedoelde, - maar ook dit is ons slechts gedeeltelijk gelukt. - Er is zulk eene geweldige, alles overtreffende poëzij in dit gedicht, dat men tamelijk sterk van zenuwen en zielskracht moet zijn, om den dichter te kunnen volgen. - Wij gelooven, met alle bedeesdheid en schroom den loop van den klaterenden bergstroom volgende, dat het hier op nederkomt, maar wij kunnen ons intusschen zeer, zeer bedriegen, en wenschen dat toch iemand zoo spoedig mogelijk bij deze Ode eene ‘Memorie van toelichting’ voege:

Hoeveel nevelen ons omhullen, - hoeveel strijd van dreigende kohorten, hoezeer men vervreemd van den Vader des lichts, als wormgedierte op de aardkluit rondkrielt, - hoezeer het brein uit den kerker naar den onverpoosden dans van 't myriadenheir lichte en duistere bollen opwaarts zie, - hoezeer de wijsgeer dwale, die God tot een vuurvonk verlaagt, - hoezeer het menschdom ook omdoole - toch - toch - komt de morgen; - het juk des heidendoms is verbroken, - de Grieksche kunst verdwijnt, - als dorre beendertas. - Venus keert tot assche, - wij roemen op een meêdoogenloos Wandalisme, - en zweren haat aan 't schitterend Medicisme, -

daar zijn er die Christus' kruis niet volgen, - geen Dafne, geen Jupiter, geen Juno, geen Tuingod (Priaap), geen Schiller's-klacht, - men zoekt de wereld der gedachte, - eenheid - geen Faëton, - geen Faëton, - maar toch een Faëton, - geen Heiden, maar iets meer dan Faëton of Heiden. - Wie dan?? - 't Is Rembrandt! - de vaadren zien wij door den schilder gemaaid, - hij maalde Nederlanders - of Simeon in den Tempel, - en God huist in het licht en sprak dat licht - Rembrandt in. - God vindt daar zelf behagen - hoewel de vormen wegvallen. - Het tafereel der Emmausgangers, Rembrandts plaat, - dan, de zegepraal der kunst, ‘een duive, kleppend recht boven 't schilderij’ - lauwerloof voor Rembrandt. - Hij moge ons uit Gods rijk aanschouwen, - aan ‘één broederdisch!’ - Zietdaar de omtrek, de gedachtenloop eenigzins opgevat van deze *Ode*, - en tevens eene proeve der Nederlandsche poëzij in de negentiende eeuw, - en dat hier poëzij is, - vraagt ge dat, durft ge dat vragen? - Wij kunnen met een schrale inhoudsopgave niet volstaan, bij dergelijke dithyrambische adelaarsvlugt. - Laat ons eenige dezer Rembrandtstoonen in naturâ aan de lezers mededeelen.

Hoe ver de wijsgeer God zich wensche uit dees nabijheid,
Miljoenen eeuwen ver, opdat in volle vrijheid
De stervling stelsels bouw',
En hij de Godheid tot een vuurvonk kan verlagen,
Vóór heel die eeuwenreeks het stofmeir ingeslagen,
Opdat het dwarlen zoû -

Hoe nog het Menschdom dool, en God in 't Vleesch verschenen
Miskenne, om aan de stem een willig oor te leenen,
Die hem ten Kennisboom,
Ter Paradijsvrucht noodt - toch bleef dees Eeuw niet achter,
Toch schreed zij voorwaart, en te-recht spelt ons de Wachter
‘Dat haast de Morgen koom',’

Gij, Venus, keert lot asch! gij, eerdienst van de zinnen,
Gij gaat het Geestenrijk, de onsterflijkheid niet binnen!
Wij, zonen dezer Eeuw,
Wij dragen roem op ons meêdoogloos Wandalisme;
Wij zweren haat en krijg aan 't schittrend Medicisme;
Wij kennen Judaas Leeuw.

Hij kan haar met zijn hand op 't kunstpaneel verdeelen,
En met een Hemelschijn het aardsche zintuig streelen;
Hij is geen Faëton;
Hij stort niet uit zijn kar als de onbedachte Heiden;
Hij, meer dan Foebus-zelf, hij weet van geen verscheiden,
Met zijn onbluschbre zon.

(den,
't Is Rembrandt! - vloeyend goud verspreidt hij om zijn schre-
En schittrend keurjuweel; de bergmijn, op zijn treden,
Ontsluit haar diepsten schoot,
En ciert het needrig huis, waar hij zijn blik laat schijnen,
Met vonklend chryzolieth en vlammende robijnen;
Ten leven rijst de dood.

Ja, God huist in het Licht; ja, 't Licht omhult zijn Wezen;
God sprak: het zij! Het was: Zoo sprak hij lang voor-dezen;
Zoo sprak hij Rembrandt in;
En Rembrandts geest ontvlamt, en 't straalt hem uit zijnoogen;

En 't heeft zijn willig doek met tooverkracht doorvlogen;
   En 't hult een heilgen zin.

Hier vallen vormen wech; hier vindt God-zelf behagen
Een weerschijn van zijn glans voor 't oog te laten dagen -
   Opdat men hooger eer
Hem geef, en, ongedeerd door de altoos ijdle Lijnen,
Het beeld van 't Hoogste Schoon in 't Kunstwerk uit zie schij-
   Den Lichtglans van den Heer. (nen:

Dáar zegepraalt zijn kunst! daar schijnt een Duive, kleppend
Recht boven 't schilderij, 't met Hemelsch Licht doorschep-
   Aan hem den palm der vreê (pend,
Bij 't lauwerloof des roems te bieden voor zijn streven!..
Och, dat hij, uit Gods Rijk ons gadeslaand in't leven,
Ons aan één Broederdisch te zaam ons zag begeven,
   Die allen juichen deê!

Na de aandachtige lezing van *deze* dichterlijke uitboezemingen, wordt het ons duidelijk wat eigenlijk Nederlandsche poëzij in onze eeuw is en behoort te zijn: niet meer de eenvoudige, natuurlijke,

verstaanbare taal, waarin Tollens, Van Lennep, Ter Haar, en onlangs weder de grijze Van Hall hebben gezongen, niet die taal welke ieder mensch kan verstaan, en aan anderen verstaanbaar maken, - maar eene eigenaardige in- en door elkaâr gewerkte periodenmassa, een nieuw scheppen van woorden en woordvormen, - b.v. ‘Medicisme’ enz. - eene bijzondere dichterlijke taal voor de ingewijden, die door en achter dien nevel de zon van den genie ontdekken, terwijl wij voor een dikke, graauwe mistwolk staan. - Vaartheen, gij oude, verjaarde meesters! die bedaard en duidelijk Hollandsch spreekt en schrijft, - hier kunt ge de kunst in hare hoogste en laatste ontwikkeling erkennen en bewonderen!

Doch nu op den *inhoud* teruggekomen. - Wij zien met vreugde, dat de lofzanger van den schilder volstrekt tegen het Heidendom en de Heidensche kunst is ingenomen - haar niet dulden kan of mag - zekerlijk te regt, - hij gaat nog verder:

‘Gij *eerdienst van de zinnen*,
Gij gaat het Geestenrijk, de onsterflijkheid niet binnen!’

Hier dachten wij, en welligt menig Handelsbladlezer, en Rembrandtsvereerder met ons, onwillekeurig aan de - eeredienst der zinnen in de Roomsch-Katholiekekerk, en moesten ons inderdaad verheugen, dat de dichter ook daarover zulk een bepaald afkeurend oordeel uitspreekt. - Hoe krachtig wordt de bloot zinnelijke aanschouwing, het aangeprikkeld overvoeden der zintuigen, bij de Katholieke Gods- en Heiligen vereering, door *deze* regels bestraffend ten toon gesteld:

‘Gij eerdienst van de zinnen,
Gij gaat het Geestenrijk, de onsterflijkheid niet binnen!’

Hoe nadrukkelijk bevestigt de dichter zijne geestelijke opvatting in deze volgende regels:

‘De waereld der Gedachte,
Van *klatergoud* ontbloot,
Herzoekt haar eenheid; slechts één Zon kent onze Hemel;’

Treffelijk is hier voor den ingewijde het zuiver Evangeliesch, en tevens Protestantsch levensbeginsel uitgedrukt. - Ook de kerk, de *ware* kerk van den Heer, die de heidensche vormen van zinnelijke beeldendienst en uiterlijke tempelpraal versmaadt, kent en zoekt juist de wereld der gedachte - van klatergoud en tempelgoud ontbloot. Deze zoo zigtbaar uitgedrukte neiging van den heer Alberdingk Thijm naar een meer geestelijke, niet uiterlijk zinnelijke, dus niet meer heidensche Godsvereering, heeft hem, welligt ongevoelig, naar het protestantsche levensbeginsel, dat uit *geest* en *waarheid* bestaat, heengevoerd, - zijn geweldige afkeer van al de heidensche vormen, draagt reeds in zichzelve de toestemming eener onheidensche, Christelijke, Evangelische godsdienst. Inderdaad, zoo iets hadden we niet vermoed, en zijn verbaasd over deze ontdekking in den Handelsblad-harptoon, bij gelegenheid der Rembrandts-hulde!

Intusschen nemen wij de vrijheid, van den dichter eenigzins te verschillen, wat zijne opvatting betreft van het goddelijk Wezen, in betrekking tot den kunstschilder Rembrandt: - hier is de vlugt wat al te hoog. - Wij gelooven nog niet, dat de Oneindige, Ondoorgrondelijke, juist aan Rembrandt (wiens vormen niet altijd volkomen meesterlijk waren) het ongeschapen licht heeft - *ingesproken!* - een allervreesselijkste hyperbel! - en nog veel, veel minder - dat hier *God zelf* behagen vond ‘een weêrschijn van Zijn glans voor 't oog te laten dagen.’ - Ongelukkiglijk wordt de dichter hier op eens

meer dan gewoon, ordentelijk, aesthetischheidensch mensch, - hij wordt Hindoe, Bralimin, Chinees of wat ge meer wilt, - en verzinkt in een bajert van verwarring en onzin; - ‘want als de vormen wegvallen’ - zóó staat er - wat blijft er dan, voor het oog, van de schilder- of etskunst over? - de ‘altoos ijdle lijnen’ maken toch, men moge het willen weten of niet, het kunststuk uit, en moeten, naar de vaste wetten der gezigtskunde, door het oog en op het netvlies opgevangen worden: 't kan waarlijk niet anders; als de vormen wegvallen, valt de beeldende kunst met een weg, - daarenboven, wij worden treurig, dat een Christelijk, anders zoo onheidensch en geestelijk dichter, zoover kon afdwalen - daarenboven is het wel niet te vergen of schier te dulden, dat men den Grooten, Ontzaggelijken Schepper van hemel en aarde - die boven al wat stof en vorm heet *oneindig* ver is verheven - behagen laat scheppen - in - in - vormen, kleuren en omtrekken - van een aardschen schilder en kunstenaar! - Welk eene voorstelling, een begrip, moet er in het dichterlijk brein van den heer Alberdingk Thijm, van den Oorsprong aller dingen aanwezig zijn, om zoo - echt heidensch - te kunnen zingen?

Overigens blijve voor de kunst-, even als voor de vuur-aanbidders, hunne eigendommelijke beschouwing ter verdere verantwoording overgelaten. - ‘Wij kennen Judaas Leeuw’ betuigt de dichter! Als *dat* zoo is, dan zal hij, die in deze weinige woorden zooveel op eens zegt of belijdt, ook weten, dat de Leeuw van Juda - geene menschenvergoding duldt, - Hij, die zelfgeene eer van menschen wilde nemen, maar alles den Vader overgaf, Hij, die geleerd heeft, om in geestelijke reinheid en wedergeboorte tot God te naderen, als Hij tot ons naderen zal, Hij, die zijne ware jongeren juist *boven* alle stof en vorm hemelwaarts verheft, en hun geest losmaakt van de zinnelijke, heidensche eer- en beeldendienst; - ja, dat Hij, de waarachtig éénige Zon aan den hemel, de afgoderij met kunst en kunstenaars, ook in Nederland, in de negentiende eeuw zoude verwerpen en veroordeelen, en daarin een weêrklank zien van die duistere tijden, toen de Openbaring nog *niet* was gekomen, - ja, daarin een ‘meêdoogloos Wandalisme’ erkennen.

Eindelijk is het onze stellige, Christelijke overtuiging, dat Rembrandt, de schilder:

> Bij 't lauwerloof des roems te bieden voor zijn streven,
> Och, dat hij, uit *Gods Rijk* ons gadeslaand in 't leven,...

dat nietig en verwelkend lauwerloof, in het Rijk Gods, met diepe verontwaardiging van de hand zoude wijzen, en als hij de overspannen dwaasheid, en de aan stof en vorm geketende geestdrift gadesloeg, uit *dat rijk* - welligt nu omstraald door het eindelooze licht der waarheid - zoude herhalen: ‘Vader! vergeef het hun op aarde!, want zij weten niet wat zij doen!!!’

MARNIX.

Media-noche, door mevrouw A.L.G. Bosboom-Toussaint.

(*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1852, I, *blz*. 453.)[1)]

Hebben wij ons veroorloofd in het eerste gedeelte van dit verslag over Media-Noche eenige aanmerkingen mede te deelen over de Hollandsche taal, thans willen wij in dit tweede gedeelte een blik werpen op de vreemde talen, die in het Hollandsche werk voorkomen. Beginnen wij daartoe met de Spaansche tint, die over 't verhaal is verspreid, nog wat nader te beschouwen. De auteur heeft zich, zeker ook ‘in het belang van het karakteristieke’ niet kunnen weêrhouden, om daar, waar zij hare Spanjaarden sprekend op voert, hun eenige woorden of klanken, uitgaande op *a* of op *o*, in den mond te leggen; maar, o wee! qu'allait-elle faire dans cette galère.

Donna en *Madonna* (I deel bl. 64, 69 enz.) moet zijn Doha, Madona, even als Señor, Señora, Dueña. *Señor cavaliero* (bl. 63) moet zijn Señor cavallero of caballero. *Señor Conté* (bl. 67) is een liefelijke mengeling van Spaansch en Italiaansch, het moet zijn *Señor Conde*. De heer Christin, dien wij (op bl. 156) hooren zeggen: ‘zoo als wij *Spaanschen* ons uitdrukken,’ gebruikt het Italiaansche *che fare*, voorafgegaan door het Hollandsche *maar* (bl. 142), en het niet minder Italiaansche *Diavolo* (bl. 167). Op bl. 193 wordt gewaagd van *Uwe Excellenza*, 't geen zou moeten wezen in 't Spaansch: *Vuestra Excelentia*, in 't Italiaansch: *Eccellenza*.

Op bl. 268 staat *Monsignor*, lees *Monsignore.* Op bl. 312 spreekt de schrijfster van een *cavaliero serviente;* zou zij daarmede ook het Italiaansche *cavalier servente* bedoelen?

In 't zevende hoofdstuk zijn wij getuigen van eene zamenspraak tusschen doña Anna en hare beide dochters, eene zamenspraak waarschijnlijk gevoerd in 't Spaansch; dit ten minste moeten wij afleiden uit de omstandigheid dat Jonker van Rijnsse, die zich plotseling in het gesprek mengt, dit doet ‘in vloeijend Spaansch;’ alsmede daaruit, dat de Chevalier de St.-Savornin, die ook eensklaps komt invallen, iets van 't gesprek heeft kunnen opvangen. Anders zou doña Anna, zuster van den Connétable Colonna, zich wel hebben kunnen veroorloven Italiaansch te spreken met hare dochters; maar 't zou wat veel zijn om van den Ridder te vergen dat hij nu ook bij intuïtie die taal zou verstaan.

Wij hooren den Chevalier toch zelven bekennen (bl. 35 en 38) dat hij niet veel Spaansch magtig is; later spreekt hij doha Lavinia aan in het Fransch, dat deze slecht verstaat (bl. 74 en 84) en heel slecht spreekt (bl. 266); nogtans houdt hij in dat zevende hoofdstuk een gesprek met doña Lavinia en met de hertogin de San-Pietro; en, hoewel hij weder iets later maar even genoeg Spaansch verstaat om eenige weinige woorden te kunnen ontcijferen, die men hem in die taal toevoegt, en zijn best moet doen om *verstaanbaar*

1) Lees op blz. 461, eerste kolom, regel 10 v.o. ‘van Monterey’ enz.

daarop te antwoorden (II deel bl. 12), verhindert dit echter niet dat hij kort daarna toch zoo vele vorderingen in 't Spaansch schijnt gemaakt te hebben dat hij uitvoerige gesprekken met doña Lavinia houden kan. (II bl. 209.)

Doch wij moeten nog even terugkomen op het gesprek tusschen de Señoras: Dat de markiezin de los Balbases Latijnsche uitroepen bezigt als: *Virgo sancta* (blz. 186) en *Miserere mei* (blz. 187) is eigendommelijk; maar wat moeten wij denken van dona Lavinia, die anders nog al heel deftig spreekt van haren *caballero* (blz. 189), wanneer wij haar het *Spaansche* klooster, waarin zij werd opgevoed, hooren noemen het klooster van *Sancte Teresa* (blz. 188), dat dan toch wel zal moeten wezen *Santa Teresa;* wanneer wij haar bij herhaling hooren gewagen van *fra* (moet zijn *fray*) Illorenz (blz. 103)?

Dona Anna zegt tot Lavinia ‘dochter mijner ziele’ (bl. 188), eene Spaansche uitdrukking, 'tgeen ons dan ook wel op het hart wordt gedrukt (blz. 156, 185); doch waarom nu daarvoor niet het *niña de mi alma* gebruikt?

In 't tweede deel hooren wij den heer Christin uitroepen: *Oitmé!* (blz. 83) en *de grazio!* (blz. 158) - Spaansch is 't niet, Italiaansch ook niet; men heeft wel in 't Italiaansch *Oimè*, in 't Spaansch *de gracia; Allegri* (blz. 174) is Italiaansch. Op blz. 201 wordt gesproken van *de Grandezzen* (Grandeza), 't geen echter, zoo als het daar voorkomt, gelijk zou staan met het spreken van *de Staten Generaals*, wanneer men *leden* van het ligchaam der Staten Generaal bedoelde. Op blz. 231 staat *cameriero*, moet zijn *camarero;* op blz. 274 lezen wij van een *Suisse* in de Spaansche kapel, in plaats van een *Portero;* op blz. 298 verrast ons de schrijfster weder met een uitdrukking van eigen maaksel: *caballero de honor;* op blz. 301 staat *sabattina*, dus met een *t* te veel. Het hier en daar voorkomende *baso-mano* moet zijn *besamános*.

In 't eerste deel ontmoeten wij eene Française, die spreekt van een *president* AU *mortier*. (blz. 212.)

Men veroorlove ons nog twee vragen: Waar heeft de schrijfster geboekt gevonden dat een Stadhouder hier te lande *onderdanen* had (dl. I, blz. 168)? En sedert wanneer is de *Corso* van Rome naar Madrid gewandeld, om daar het *Prado* te vervangen (dl. I, blz. 97)?

We gelooven dat deze staaltjes voldoende zullen zijn om te bewijzen, dat de schrijfster er op uit is effect te maken door eenige woorden in cursijf te laten drukken, zonder de moeite te nemen om er over na te denken of ze in eene dictionnaire op te zoeken. Heeft haar daartoe werkelijk de tijd ontbroken (Proloog blz. 4), welnu, waarom dan te willen schitteren, waarom dan zand te gooijen in de oogen van onkundigen? Valsche détails kunnen nooit in het belang van het karakteristieke zijn.

Men werpe ons niet tegen dat wij vitten op kleinigheden; neen, wij lossen met voordacht het klatergoud op, dat men ons voor echt wil doen aanzien. 't Zou ons volstrekt niet hebben gehinderd, indien er geen enkel woord Spaansch of Italiaansch in 't gansche werk ware voorgekomen; indien de markies de la Fuente in 't geheel niet ware genoemd of bedoeld geworden, en een verdicht persoon onder den naam van don Emmanuel, graaf van Fuentes - mits niet als officiëel Spaansch gezant, maar even als jonker van Rijnsse en de Chevalier Hippolyte, - ware opgetreden; doch wij betreuren het dat er door onachtzaamheid, door een zekere

nonchalance zoo veel kleine vlekken zijn geworpen op een werk, dat overigens veel schoons bevat, - vlekken die den indruk wegnemen, of ten minste doen verflaauwen, die anders zeker zou zijn te weeg; sebragt.

‘Mais, ma foi! zou de Chevalier de St.-Savornin zeggen, le nom ne fait rien à la chose.’

Gaan wij dus thans over tot den inhoud, en slaan wij een blik op de karakterschetsen.

De vrouwen worden, gelijk meer het geval was, ook hier weder stiefmoederlijk door de schrijfster behandeld. Zij schijnt in de vrouwenkarakters vooral met gloed en met waarheid te kunnen tcruggeven fierheid en verzet, toorn en wraakzucht. Daarin ontmoet zij de groote actrice Rachel, die het grootst is, wanneer zij als Camille hare smart en verontwaardiging lucht geeft en Rome vervloekt; wanneer zij er zich als Marie Stuart in verheugt dat zij de zwakke zijde van Elizabeth heeft weten te treffen, al zal het haar ook 't leven kosten; wanneer zij als Phèdre, Oenone met haar ‘*Tu le savais*’ verplettert; wanneer zij als Hermione, Oreste aanspoort, om haar te wreken op Pyrrhus, of hem later toespuwt:

> ‘Et, tout ingrat qu'il est, il me sera plus doux
> De mourir avec lui, que de vivre avec vous.’

Maar zachte, vrouwelijke gevoelens weet onze romancière niet zoo goed weêr te geven; beproeft zij het, dan geraakt zij meest buiten de waarheid en dobbert tusschen exaltatie en sentimentaliteit.

De vrouwen in Media noche zijn: Doria Anna, de gemalin van den Markies de Los Balbases, een zwakke moeder, die haar kind niet weet te doorgronden, die zeer weinig scherpzinnigheid aan den dag legt en *bigot* is.

De hertogin de San-Pietro, trotsch, scherp, bemoeiziek en heerschzuchtig.

Mevrouw de Maréchale d'Estrades, eene coquette en galante dame.

Mevrouw Colbert, een zeer gedweeë gemalin, vrij nietsbeduidend, zoo zelfs dat haar man haar toevoegt: ‘Ik verzoek u, mevrouw, niets te denken, of althans uwe gedachten geen lucht te geven in woorden,’ en haar precies voorschrijft wat zij te doen en te laten heeft; overigens gelukkig wanneer zij haren slechten smaak kan overwinnen en met haar toilet anderen kan nabij streven en haren rang ophouden.

Mevrouw de gravin van Oxenstiern, de Zweedsche ambassadrice, leeft wat te veel voor de wereld der cercles en der feesten om goed toezigt te houden over haar huis en de handelwijze harer bedienden, zij is even als haar gemaal ordeloos en verkwistend, waarvan een gevolg is, dat het er ten haren huize slordig uitziet en dat het er verward en ongeregeld toegaat; zoo zelfs, dat, om de weinig dichterlijke uitdrukking der schrijfster te bezigen, ‘de fortuin van den graaf en zijne rijke wedde als ambassadeur in dit huis verdwenen als in een *zinkput*.’

Bij mevrouw Heugh, de Deensche ambassadrice, ziet het er daarentegen zeer ordelijk en netjes uit, maar zij zelve is ook al eene wereldsche vrouw, die hare ontroostbaarheid over den dood van haren broeder als voorwendsel gebruikt om zich niet met hare vijanden te verzoenen.

Tegenover die allen staat alleen de schoone freule Oelenstedt, de nicht van mevrouw Heugh, die hare sexe wat opheft; uit haar mond hooren wij ten minste woorden als deze:

‘Daar is, naar mijne gedachte, geen

edeler bedrijf en dat beter aan een Christen edelman past, dan vrede stichten: en ware het, dat nooit de politiek tot slechter daden dreef, mij dunkt, ze zou zich zeer wel met het vrouwelijk gevoel vereenigen laten.'

Ook lezen wij van haar, dat zij was 'eene van die liefelijke gestalten, die voor zich innemen zoo *haast* slechts de opmerkzaamheid zich op haar vestigt,' en dat zij kwam tot mevrouw van Oxenstiern, 'als eene bodinne van vriendschap en vrede, met woorden van zachte goedwilligheid op de lippen en met een hart vol opregte trouw.'

Maar waar elders gezegd wordt: 'De dames waren gekomen; doch tusschen haar was de twistappel, *als* wij weten, ook nog niet gedeeld; en al ware dat, ze zouden *veelligt* nog getwist hebben over de schil, hetgeen maakte, dat zij meer zamen schenen om elkander te bespieden en van tijd tot tijd eenige hatelijkheden te wisselen, dan om het genot van een vrolijk gesprek en gezellig verkeer te smaken.'

'De vrouwen, die het fijne rigtsnoer waarnaar men den pas moest rigten langs de paden der étiquette, wel behendig wisten uit te spinnen met de teêre vingeren, maar die het òf te naauwer aantrokken tot meerdere belemmering van anderen en van zich zelve, òf op eenmaal, naar ingeving van eene luim of van eene gewaarwording, uit de hand wierpen, om dwars door de struiken over kloven en heggen heen, te komen waar ze wezen wilden, of te doen wat zij besloten hadden te volbrengen.'

'Het was wel aardig te hooren hoe die beide dames (mevrouwen d'Estrades en Colbert) in hoffelijke vormen elkander scherpheden en zelfs grofheden zeiden, en den schijn aannamen te twisten over iets, dat haar eigenlijk niet schelen kon; terwijl zij inderdaad van verbeten woede gloeiden om iets, dat voor haar beiden *sous-entendu* was in het gesprek, hoewel het voor ieder ander daar gansch buiten lag.' (De oorzaak der twist was de persoon van den Chevalier Hippolyte).

Waar dit alles gezegd wordt, zouden wij haast aan een *parti pris* beginnen te denken om de dames aan te vallen en haar in een min gunstig daglicht te stellen. En nu hebben wij nog niet eens gesproken van de heldin, van Doña Lavinia, die ons zeker niet wordt voorgesteld 'als een model van volmaakte opregtheid, zoo min als van volmaakte deugd' (dl. I, blz. 298); maar wij kunnen dan ook geen achting, geen sympathie zelfs koesteren voor een meisje van 17 jaar, dat, al acht het zich verdrukt, niet gelooft zich te kunnen opheffen uit de verdrukking dan door list en logen. Lavinia gebruikt die beide wapenen dan ook niet weinig; bedriegt en misleidt hare ouders, die zij door openhartigheid had kunnen winnen; laat zich zoo ver door haar hartstogt vervoeren, dat zij zelfs voor eene misdaad niet zou terug schrikken; haat hare zuster meer dan zij hare moeder lief heeft; knoopt intrigues aan met een jong Fransch edelman, dien zij volstrekt niet kent, en dien zij wil opofferen aan hare belangen; reikt voor het altaar hare hand aan den man, die haren gemaal moet vertegenwoordigen, besloten om hare gelofte niet gestand te doen, en er alleen toe overgaande om hare ouders in slaap te wiegen en die mate van fortuin en vrijheid te verkrijgen, die haar de vlugt en het verblijf in een vreemd land mogelijk zou maken. Maar, wat alles overtreft, Lavinia begeeft zich in persoon als page verkleed, naar de *petite maison* van den Chevalier de St.-Savornin, dien zij weet dat op haar verliefd is, om hem over te halen haar bij hare

vlugt te helpen; en wanneer zij dan in dien jongen fat plotseling een verstandig, edelmoedig man vindt, die haar tracht terug te brengen van hare dwaze ontwerpen, begint zij te speculeren op zijn hartstogt; en als hij eindelijk, wanneer zij blijft aanhouden, haar toevoegt: ‘Ik voel mij te zwak, u geheel zonder eigenbaat te dienen;’ antwoordt zij daarop:

‘En wie zegt u, dat ik nu zulke zelfverzaking van u eische? Wie zegt u, dat niet gebeuren zal, wat gij een oogenblik hebt gewenscht? Mijn hart.... ik wil opregt zijn.... is niet het uwe, maar het is weêr vrij, het is weêr het mijne. Don Emmanuel heeft er zijn regt op verloren, hij heeft er te wreed mede gespeeld: en zoo hij plaats houdt in mijn aandenken, is het omdat hij er leeft voor mijne wrake. Oordeelt gij, dat wie best mij tot die wrake helpt, zoo weinig beduiden zal in mijn oog, *zoo* ligte aanspraken zal houden op mijne dankbaarheid? en weet gij ook, of ik niet reeds daarin mijn grootste wraak zal weten te zoeken, met hem een *zulken* opvolger te geven in mijne... vriendschap, die hem 't meeste tegen moet zijn, omdat hij.... ja, dit moogt gij weten.... omdat hij er zich vroeger tegen verzet heeft, dat ik mij *aan* u zoude wenden voor de hulp, die ik noodig had?’

En Doña Lavinia voegde bij de verleidelijke beloften harer woorden die wegslepende uitdrukking van stem en gelaat, die overreden moest, al overtuigden de eersten niet.

De Ridder, geheel betooverd, herneemt: ‘Gij hebt daar zoo straks aan de Heilige Moedermaagd gelofte gedaan, u aan haar toe te wijden, zoo zij u regt verschafte tegen uwen beleediger,... maar als *ik* het nu ben, die hem straffe....

‘Dan deed ik die gelofte aan u’ fluistert zij, en, medegesleept door zijne onstuimige teederheid, zegt zij hem, altijd op zijn kamer, dat het haar berouwde, hem vroeger, bij oppervlakkige kennis, zoo weinig gewaardeerd te hebben en zoo vaak miskend.

't Is de geschiedenis van Hermione met Pyrrhus en Oreste, en even als deze, na den dood van Pyrrhus, Oreste verplettert door het:

> ‘Je renonce à la Grèce, à Sparte, à son empire,
> A toute ma familie; et c'est assez pour moi,
> Traitre, qu'elle ait produit un monstre comme toi!’

zoo ook zou Lavinia den ongelukkigen Chevalier hebben verpletterd, indien don Emmanuel door zijn staal ware gevallen. Nu dit gelukkig niet is gebeurd voegt zij hem dan ook toe:

‘Wees dankbaar, dat het u niet is gelukt. Mijn afschuw, mijn haat, mijne wraak waren grenzenloos geweest, en ik zou u vervolgd hebben, werwaartsgij ook waart gevlugt.’

We kunnen niet zeggen dat Lavinia een ideaal is; ook niet dat zij veel vrouwelijke kieschheid bezit; dat hoeft nu ook wel niet, maar wij moeten toch opmerken dat, gelijk wij zoo nader zullen aantoonen, de schaal merkelijk overheit, ten voordeele der mannen.

Eerst nog een blik geworpen op het uiterlijke van onze Hermione, daarna op onzen Oreste, onzen Pyrrhus, en sommige der andere heeren.

Wat Hermione betreft, zoo vinden wij haar uiterlijk volstrekt niet in harmonie met haar innerlijk.

Wij lezen van haar: dat zij meer geschikt was te poseren als Spaansche danseres, dan als eene Romeinsche madonna, dat schalkheid en levenslust tintelden uit hare oogen, dat in geheel hare fijne teêre gestalte, van hare kleine voeten af tot op haar aardig wipneusje en frisch lag-

chend mondje, dartelheid en drift lagen, dat hare kleeding meer had van die eener Madridsche *mañola* dan van eene Spaansche dona van haren rang. En al wordt daar nu bijgevoegd ‘dat die dartelheid en drift, die IN *hare gestalte lag tot* OP haar neusje en mondje (?), zeker, zoo haast er gevoel in sprak, zich als heftige hartstogtelijkheid zou uitdrukken,’ zoo kunnen wij nogtans dat aardig wipneusje, dat frisch lagchend mondje en die carnavals-kleeding (zooals de hertogin de San-Pietro opmerkte) moeijelijk rijmen met de geheele persoonlijkheid van dona Lavinia, die fier is tot bitsheid toe, wier stem bijna heesch kan worden onder den invloed harer gewaarwordingen, en wij bekennen het dat wij ons onder 't lezen harer handelingen geweld hebben moeten aandoen om ons haar als een ‘aardig wipneusje’ voor te stellen.

De chevalier Hippolyte is, wat zijn karakter en zijne bekwaamheden betreft, zeker de minste der broederen; blinkend en onbeduidend, eene gelukkige mengeling van werkelijken moed en snoeverij, van opgewondenheid en van overmoedigen levenslust; een figuur, veeltijds belagchelijk; - maar toch wordt hij door diepgevoelde smart gelouterd en veredeld: ja, de Chevalier wordt zelfs, gelijk wij reeds met een enkel woord hebben aangestipt, zóó waardig en edelmoedig, dat wij bijna in verzoeking zouden komen te zeggen, dat hij zijn karakter even spoedig schijnt te kunnen veranderen, als hij zich een vreemde taal eigen weet te maken. Ziedaar onze Oreste.

Pyrrhus of de graaf van Fuentes wordt voorgesteld als een zeer edel mensch, zeer ernstig, zeer fier, zeer onbaatzuchtig, maar ook zeer onhandelbaar, in het minst niet geschikt om zich naar tijd en omstandigheden te plooijen of iets te laten afdingen van de groote voorstellingen, die hij zich had gemaakt van eer en geluk. Hij is eerst bereid zijne liefde op te offeren aan zijn pligt; later dooft die liefde uit, zoodra hij ziet dat zij, waaraan hij zijn hart had toegewijd, hem niet waardig is, zijne achting niet verdient.

Even als dit met den Chevalier niet het geval is, strijdt ook don Emmanuels uiterlijk volstrekt niet met zijn innerlijk. De fiere, deftige Spanjaard heeft een waardig pendant in den rustigen, ronden Hollandschen Jonker Peter van Rijnsse, die dadelijk onze sympathie opwekte van het oogenblik af dat wij hem in het kabinet van mijnheer Christin aantroffen, met zijn fleren krijgshaftig gelaat, zijne sprekende en schrandere trekken, zijn open en eerlijk oog; en al is het dan dat zijn vastheid soms halsstarrigheid worden kon, dat er ook iets stugs en stroefs in zijn blik lag, zijn rond en ruiterlijk *handelen* nam ons geheel voor hem in.

Ofschoon van Rijnsse tot de Roomsche kerk behoort en hij daardoor als 't ware gedwongen wordt zijn vaderland te verlaten, is hij echter een schoon beeld van een Hollander uit de 17de eeuw; hij blijft den weg bewandelen, dien gezond verstand en strikte eerlijkheid hem aanwijzen, te midden van al de diplomaten die hem omringen, en ‘al voelde hij in de aanslagen, die men tegen hem smeedde, de hand zelve van haar, die hij wilde opgerigt houden, toch bleef hij zijn woord gestand, dat hij die niet los zou laten. Hij zag slechts met te dieper deernis neder op eene, die niet alleen ongelukkig was door anderen, maar ook schuldig voor zich zelve.’

Van harte gunnen wij hem de schoone Ulla; hij was waardig een goede, trouwe levensgezellin te vinden.

Bij den graaf van Fuentes en jonker

van Rijnsse kan de Engelsche mediateur Sir Lionel Jenkins, worden genoemd, die, hoewel niet een der eerste rollen vervullende, ons echter als een gemoedelijk en opregt Christen wordt geschetst.

Mijnheer Christin, dien wij haast om zijn geslepenheid en zijn behendige kunstgrepen CRISPIN zouden willen doopen, spint, als handlanger van Don Pedro Ronquillo, aardig de draden der intrigue, schoon het hem in 't eind toch tegenloopt, en hij het sluiten van een afzonderlijken vrede tusschen Frankrijk en de Vereenigde Provintiën niet beletten kan. Wij moeten de scherpzinnigheid en de gevatheid bewonderen, waarmede hij van allen en van alles gebruik weet te maken, en vooral van den Chevalier, die, zoo als hij zelf zegt, hem noodig was om door hem zekere verhouding tusschen de beide Fransche ambassadeurs te kunnen doorzien; terwijl verder diens liefdeshistorie zijn taktiek begunstigde om door het gekibbel der dames de rust der heeren soms te storen. Wilt gij staaltjes van zijn slimheid en sluwheid? ge vindt ze onder anderen in 't tweede deel, blz. 192 en 235, 240, 269 en 303.

Wij eindigen met den wensch, dat een volgend werk van de gevierde romancière missen zal de sporen van eene onachtzaamheid, die misschien het gevolg is van de groote gave van aanschouwing, van intuitie, der schrijfster zoo eigen, eene gave, die zich ook op menige bladzijde van dit werk schitterend toont, maar die evenwel geen onderzoek moet buiten sluiten of gering doen achten. - Wij hebben getracht onpartijdig te oordeelen; maar we bekennen toch de spreuk voor oogen te hebben gehad: van dengenen die veel heeft, kan ook veel gevorderd worden.

De uitgever, de heer A.C. Kruseman te Haarlem, die zich steeds zoo gunstig doet kennen, verdient ook nu weder alle lof; druk en papier zijn net en goed, en het door C. Rochussen geteekend vignet is zeer schoon door Desvaches gegraveerd.

A.I.

Een nieuw oorspronkelijk letterkundig tijdschrift.

Onder den vloed van tijdschriften, jaarboekjes en periodieke vlugschriften, die in prachtbanden met verguldsel opgeluisterd, of gehuld in gele, groene, roode en blaauwe omslagen, ons vaderland overstroomen, onder dien vloed grijpen we soms met meer sympathie naar het een dan naar het ander. Wij strekken het eerst de hand uit naar die onder de velen, die varen onder een vlag, waarvan de bekende kleuren te onderscheiden zijn, die eene zekere rigting, een bepaald doel hebben. We gevoelen geen groot respect voor die boekjens, waarin, om een bepaald aantal weken, de meest heterogene bestanddeelen worden zamengevoegd en aan het leesgierig publiek aangeboden; we doelen hier minder op verscheidenheid van inhoud en vorm, dan wel op verscheidenheid van afkomst en oorsprong. Oorspronkelijk en niet oorspronkelijk worden soms zoo wonderlijk door één gehaspeld, dat men zelfs met de gallicismen, germanis-

men en anglicismen in de war raakt, en er soms niet meer uit zien kan of een stuk oorspronkelijk is, dan wel of het is *vertaald uit* of *gevolgd naar*, of eenvoudig *uit* of *naar* ('t geen eigenlijk precies hetzelfde is) - de taal van een onzer drie groote naburen.

't Schijnt toch, dat men er nog minder been in vindt om een proza stuk uit den vreemde te leenen, zonder het er bij te vermelden, dan een dichtstuk. - 't Is waar, een Fransch, Duitsch of Engelsch proza novelletje wordt meestal incognito verhollandscht, en men kan dus den vertaler niet naar 't voorhoofd werpen dat hij heeft willen pronken met geleende veêren, maar 't is er daarom niet te beter om; 't wordt dan ook meestal enkel gekozen, omdat het slechts zóó of zóó lang is, en men nog zóó of zóóveel kopij noodig heeft.

Wij houden dus meer van tijdschriften, die er rond voor uitkomen, wàt zij zullen geven; zoo zal men bijv, in het *Leesmuseum*, door den uitgever van den *Tijdspiegel* in de wereld gezonden, niet naar oorspronkelijke stukken zoeken, en, houdt men niet van vertalingen - is men zoo gelukkig alles in de oorspronkelijke taal te kunnen lezen en te kunnen verstaan - welnu, dan zal men het *Leesmuseum* laten rusten.

Wij voor ons hebben niet tegen vertalingen, mits het er bij vermeld staat; maar wij koesteren toch nog meer achting en sympathie voor wat oorspronkelijk Nederlandsch is, en daarom zullen wij in het vervolg wel spoedig grijpen naar *Gelderland*, tweemaandelijksch tijdschrift voor Nederlands Letterkunde, onder redactie van Mr. W. van de Poll.

Wij gelooven dat het den wakkeren redacteur, wiens naam ons een waarborg is voor een degelijken inhoud, niet aan de noodige medewerking ontbreken zal om hem in staat te stellen elke twee maanden zes vellen druks te geven. Wij juichen hem toe, waar hij in zijn prospectus zegt: ‘Onze Nederlandsche dichters en prozaschrijvers worden tot nu toe nog te weinig door onze hoogere, onze beschaafde standen gelezen; dit moet ophouden; hunne werken moeten doordringen tot in de modieuse salons; onze rijke taal en letterkunde mogen niet langer door die hoogere, verfijnde standen veracht, niet langer versmaad worden.’ En wij herhalen zijn wensch: ‘Mogt het tijdschrift Gelderland daartoe iets bijdragen; het zou ons verheugen!’

Wij hadden tot nog toe slechts één oorspronkelijk uitsluitend belletristisch tijdschrift, namelijk: Nederland; wij achten het niet kwaad dat er een concurrent van Nederland is opgestaan; onderlinge wedijver toch zal de beide redactiën wakker houden en goed uit de oogen doen zien, en het bestaan van twee oorspronkelijke tijdschriften zal mede gunstig werken voor den auteur en vooral voor den jeugdigen auteur, die thans twee wegen voor zich geopend ziet, waar hij er vroeger maar één zag, soms nog misschien door de eene of andere toevallige omstandigheid voor hem gesloten.

In onze stoomeeuw, waarin alles periodiek moet uitkomen, waarin alles maar spoedig moet worden gedrukt en in de wereld gezonden, kan een oorspronkelijk periodiek orgaan voor onze Nederlandsche letterkunde, dat onder een bepaalde vlag vaart, nooit kwaad, en verdient de verschijning daarvan zelfs toejuiching; zulk een orgaan toch moet en zal medewerken tot den bloei en de verspreiding van de vruchten onzer literatuur. Wij hebben Gelderland dus met blijdschap begroet en zullen dit ook in 't vervolg blijven doen, wanneer de inhoud blijft beantwoorden

aan het uitgedrukt doel van het tijdschrift.

De eerste aflevering bevatte een historische Novelle uit het begin der elfde eeuw door den Redacteur, waarin hij ons met de hem eigene getrouwheid een inval der ruwe Noormannen in ons vaderland schetst. Dr. Henry Riehm deelde eene herinnering mede uit den akademietijd, en schilderde ons daarin met zijn fiksch penseel het contrast tusschen liefelijke droomen, gulden idealen, en koude, prozaïsche werkelijkheid. Dr. A.C.C. de Jongh sloeg in zijn Verjaren en Verhuizen blikken in het huiselijke leven en in het zielenleven, die ons doen hopen dat zijn ‘tot wederziens’ geen ijdele formule zal wezen.

De poëzij werd vertegenwoordigd door een lang gedicht van den heer Van Dam van Isselt op de Mode, en door een kort versje van A. van der Hoop Jrs. zoon op Sonsbeeck; wij hopen dat wij die beide dichters nog dikwijls in Gelderland zullen mogen begroeten... evenwel, met andere zangen.

In een achter de aflevering gevoegd *Bijblad voor Nederlands letterkunde*, bestemd om het publiek opmerkzaam te maken op de nieuwe bloemen, die er bij ons ontluiken in den hof der fraaije letteren, werd onze aandacht in de eerste aflevering bepaald bij de pracht-jaarboekjens voor 1852, en bij den Nederlandschen en den Gelderschen Volks-Almanak voor dat jaar. Met genoegen zagen wij hier aan de beschouwing der proza bijdragen evenveel plaats gewijd als aan die in gebonden stijl, 'tgeen elders niet altijd het geval plag te zijn.

In de tweede aflevering vonden wij in het Bijblad eene beredeneerde aanprijzende beoordeeling van een vijftal boekwerken, waarin o.a. een welverdiende litilde wordt toegebragt aan den ontslapen Gelderschen dichter Lulofs, en een bloempje wordt gelegd op het graf van den niet onverdienstelijken prozaschrijver, bekend als het ‘Neefje van Klikspaan.’

Verder is de inhoud van de tweede aflevering niet onder dien van de eerste gebleven. A. Ising geeft ons in zijn ‘Morgen op den Drachenfels,’ een pendant van zijn ‘Nacht aan 't Laachermeer,’ dat wij vroeger in een jaarboekje lazen; de voorstelling is levendig, de dialoog gemakkelijk, los en vloeijend, zooals we dat van hem gewoon zijn. De natuurbeschrijving is hier evenwel slechts het opzetpapier voor de teekening; de lijst, waarin de schilderij van het verhaal gevat is. De verliefde ‘Verstolk’ verrigt een soort van Hercules' werk, en wischt den naam zijns medeminnaars met levensgevaar uit van de ruïne. Maar de uitkomst bekroont zijne zielswenschen, en zeker keerde hij in eene geheel andere stemming huiswaarts, dan hij zich in zijne droeve en sombere mijmering op de stoomboot aan ons vertoont, bezig met de oplossing van het groote vraagstuk: ‘zou het mij ooit gegund zijn lief te hebben?’ - Het verhaal is onderhoudend geschreven, en wij willen er geene schets van geven, om den lezer het verrassende der nieuwheid niet te benemen. T. van Westrheene Wz., schetste in zijn ‘Eene uit velen’ met warmte en gloed een toestand uit onze tegenwoordige maatschappij, waarbij hij gelegenheid vond menige treffende opmerking te leggen in den mond van de ‘eene uit velen,’ die hij sprekende opvoert. In het belang van het phantastische, dat over 't geheele verhaal ligt verspreid, en dat zeer goed door den stijl wordt aangegeven, hadden wij wel gewenscht dat de slotwoorden achterwege waren gebleven. De Redacteur plukte weder op het gebied der historie eene episode ‘de Ge-

stoorde Bruiloft' getiteld, waarin wij aan zijne hand nader kennis maken met den beruchten Maerten Schenk, die krachtige, woeste figuur, die op het doek van een Salvator Rosa gepast zou hebben. - Het spijt ons dat wij den naam niet kunnen noemen van den tourist, die ons zoo zeer voor zich innam door zijne 'Reisherinnering uit het Schwarzwald'; mogt hij de belofte, waarmede hij zijn allerliefste bladzijde uit zijn reisboek eindigt, niet vergeten! - Een gedicht, waarvan ons de titel volstrekt niet poëtisch wil toeschijnen, 'de Muichelmoord' door R. C.H. Römer, besluit de tweede aflevering van Gelderland.

Wat eindelijk het voornemen der Redactie betreft om, gedachtig aan den naam van het tijdschrift, den lezers nu en dan te herinneren aan Gelderland, aan dat paradijs van ons Vaderland, ook daar kunnen wij niets tegen hebben, want ook wij hebben het bevallige oord lief, 'waar,' zooals Bernard ter Haar zingt,

'Waar 't slank en rijzig dennenwoud
Op 't hoofd der heuvlen slaat gebouwd,
Waar aarde en hemel lacht:
En, steeds in hoogtijdsdos getooid,
Natuur haar bruidsgewaad ontplooit,
En kleuren door de dalen strooit,
Met morgenlandsche pracht.'

Wij wenschen Gelderland en zijn redacteur heil en voorspoed!.

L.H.

Mengelwerk.

Gedachten aan en over het toekomend groot nationaal woordenboek.

Hoe opus, hic labor.

Wat het grootboek der nationale schuld is, zal eens en weldra ons nationaal Noorden Zuid-Nederlandsch woordenboek worden - de oude taalschulden worden met de renten afbetaald. - Er is in ons vaderland geen letterkundige, wien de bedaarde en langzame vorming van dit algemeen woordenboek niet ter harte gaat. - Uit den taalbajert verschijnt eindelijk de nieuwe schepping, - de organieke wetgeving zal erkend worden, - het wetboek algemeen en plegtig ingevoerd, - maar groot en zeer groot moeten de bezwaren zijn, aan dat werk verbonden. - Wie een blik werpt in Bilderdijks geslachtlijst, in Weilands groot woordenboek, en Terwens etymologische proeve, die zoo gelukkig en moedig het werk aangreep - o! welk eene strijdende, en gistende en ongevormde woordenmassa, - een berg van rijstenbrij, volgens het oude plaatje, waar een mensch, met het hoofd vooruit, zich doorwerkt, - en toch, er moet hier in den ouden chaos licht en orde komen - dan kómt de rustdag. - Aan welke der twee strijdende legermagten: de mannen en voorstanders der Bilderdijksche, of Siegenbeeksche spelling, zal het lauwerloof worden toegestaan? Wie zal de taal-amphibiën, naar het water, of naar het land heenwijzen, - dat wil zeggen: de geslachten der woorden eens en voor altijd bepalen, en zich niet langer door de noodlottige hermaphrodieten laten misleiden, maar zoo als eens bij de paussen, na den tijd der pausin Johanna, het geslacht - *constateren?* - Of zal men nog langer de gebaardde en manhaftige *schildwacht* voor eene Eva houden, en onze vestingen en stadsgebouwen door vrouwen in uniform laten bewaken? zal *de school*, waar alles zoo mannelijk is, waar alles zoo wetenschappelijk wordt, niet weder tot den mannelijken leeftijd terugkeeren? zal men - *het oorlog* - onzijdig laten - juist daar, waar geene onzijdigheid denkbaar is, en niet wederom de mannen, de heeren der schepping, met kanon en zwaard het menschdom laten cultiveren? Zal men diezelfde ongeoorloofde en onzinnige onzijdigheid willen bewaren en handhaven bij *de auteurs*, bij *de echtgenooten*, en hier met al te groote meêwarigheid het geslacht met taalkundige vijgebladen bedekken, zoodat men raden moet naar man of vrouw? Zal *de godsdienst* haar} zijn} bestreden mannelijk eerstgeboorteregt niet ontvangen, of zal men hier, om volstrekt onpartijdig te blijven, tot de onzijdigheid moeten terugkeeren? Zal men nog langer spreken van *het lid* der vergadering, des gezins, der gemeente, en ons in de

noodlottigste onzekerheid laten, of we hier aan de stervelingen in *broeken* of in *rokken* moeten denken? Dergelijke kapitale vragen liggen als voor de hand, waar we met stil en wel bevestigd vertrouwen, het toekomend nationaal woordenboek te gemoet zien: - het reuzenwerk dezer eeuw, dat welligt nog vroeger zal tot stand komen, dan eene nationale schuldvereffening, een nationaal tooneel, en eene nationale eenstemmigheid aan de stembus. - Wij zien inden geest de klinkers en de medeklinkers, juist als in den Muis- en Kikvorschkrijg van vader Homerus, met gevelde speren tegen elkaâr aanrukken; - zij zullen elkaâr de oude regten betwisten; zij zullen zich niet laten verminken, of op pensioen en nonactiviteit stellen, en de schim van Bilderdijk zal, gelijk die van Ossian, en van de Zwitsersche berggeesten, in kolossale grootheid, boven die strijders zweven, de strijd zal zijn op leven en dood. Intusschen - de teerling is geworpen, - de mannen van het congres hebben, in den eigenlijken zin des woords, A. gezegd, en ook reeds in hunne kopij A. *gezet*, moeten *B* zeggen en zetten, zullen zelfs met de *C*, de *Q* en *Kw*, met de X moeten worstelen, - er zal eenheid en orde verschijnen. - De buigzaamheid en elasticiteit der taal zal zoo geweldig onderzocht worden, dat het nu eerst blijken zal, wat een woord, met een denkbeeld er in, lijden en dragen kan, eer het breekt of barst: - bovenal zal de *methodus purgandi*, de zuiverings-methode, in volle kracht zich moeten openbaren. - Ja, ja, wij zien ze, beschaamd, bedroefd, en teleurgesteld, in kleine gelederen aftrekken, even als de douaniers vreesselijker gedachtenis, ten jare 1813, uit onze zeesteden, - die onbeschaamde indringers van het buitenland - eerstelijk die *Germanen*, welke het taalkundig burgerregt hebben gestolen of overweldigd, - laaghartig gestolen - die vreemdelingen, met hunne looze vermomming, worden door onze wakkere taalkundigen over de grenzen gebragt, en daar ten eeuwigen dage verbannen; - ze zullen voortaan vruchteloos hunne krachten *benuttigen*, om volzinnen *daar te stellen*, en *onaangezien* alle *aanstrenging* en *woondervolle bemoeijingen*, hoe schoon ze *zich* trachten *uit te nemen*, den terugtogt moeten aannemen - de gehuichelde *demoed* helpt niet meer. - Deze Germanen worden allen in grooten getale vogelvrij verklaard - en evenzoo de Britten en Gallen, hoewel in kleiner getal, men zal ze aan de grenstollinie naauwkeurig onderzoeken - het beslissend Schibboleth moet gehoord, - onze taalmeesters zullen zich naar het voorbeeld vormen der heeren commiesen, te Emmerik of te Lobith, er zal een streng gerigt gehouden worden over de vreemdelingen, die al te lang als hatelijke indringers onze nationaliteit bedreigden, ook bedierven! - Maar er zal ook eene taalverrijking ontstaan-waarom zoude het oude taalgoud niet tot nieuwe meer sierlijke vormen omgesmeed kunnen worden? de oude oor- hangijzers der vorige eeuwen tot nieuwe brôches-ornamenten herschapen? - De wetenschap en de kunst wachten niet op de nieuwe woordenboeken, - zij vliegen, rennen en stoom en voort. - De taal moet volgen - en zekerlijk verwachten wij onze gepatenteerde en Nederlandsche vertegenwoordigers, aan de plaats der vreemdelingen, die ons nog dagelijks op het lijf vallen; - wij verwachten plaatsvervangers voor de vreemde overloopers: - *locomotieven, waggons, machinisten, telegrafen, bureaux, rails, excentriquen* -

en wat de stoomgod, de ijzeren koning over koningen en volken, nog meer uit den vreemde aanbiedt. - Er zal een vreesselijke strijd op het taalgebied ontbranden, waar de moedertaal al hare tallooze bastaardwoorden, hare onechte zonen en dochters, uit overspel met de galante naburen verwekt, zal verdrijven - en al bloedt haar moederhart, de tijd is gekomen - de tijd der finale scheiding - de boedel moet eindelijk, zoo als soms die van koningen en vorsten, in de regtmatige handen, en de eisch van eigendom moet bewezen en gestaafd, - de oude moeder en grootmoeder zal dien zwerm van bastaardtelgen, welke haar brood aten tot heden toe, aan de hoogere policie overleveren, hoe vele tranen dan gestort, hoevele protesten gehoord, hoevele bezwaren geopperd, als hier eindelijk de wan geschud wordt, en het kaf van het koren gescheiden! Nog grootere eischen doet de nationaliteit (dat beteekent: het grootere of kleinere hoopje nationale mannen) aan de taalmeesters en taalherauten, die het woordenboek zamenstellen. - Het *begrip*, het *denkbeeld*, zal juist volmaakt in het woord moetén passen, - hermetisch; er zal hier geen verschuiven, of verwijden of vernaauwen meer geduld mogen worden, - men zal moeten weten, wat er al *in*, en wederom wat er al *niet in* de ‘wijsbegeerte’ in de ‘zielkunde’, in de ‘aard-, lucht- en vuurkunde’ behoort; waar de ‘geneeskunde’ met de ‘artsenijmengkunde’ verwant of geheel afgescheiden verschijnt, waar de ‘kruidkunde’ met de ‘plantenkunde’ vermaagschapt is, waar het ‘staats- en volkenregt’ waar ‘kerk en gemeente’ werkelijk of schijnbaar in taalkundige bloedverwantschap zijn: - het taalkundig woordenboek zal de menschen, die altijd *spreken*, ook moeten leeren helder, geregeld en bepaald te *denken*, men zal met de woorden geen goochelspel meer drijven of spelen, zoo als tot op dezen dag toe; men zal ons voortaan geene *formulieren* meer voor *geloofswaarheden* aanbieden, geene *systemen* voor *Evangelische lichtstralen*, geene *dogmata* voor *bouwstoffen*.- Het woord zal helder als kristal moeten zijn, en niemand meer behoeven te vragen, of men een stuk geslepen glas, een brillant of een diamant in handen heeft. - Het woord zal dus, eens vooral, in dit dubbelzinnge leven, alle dubbelzinnigheid moeten afleggen, en zoo gevormd en georganiseerd zijn, dat men niet langer aan slijpen of hakken denkt, om er een privaat-eigendom van te maken. - De valsche munters, de woorden-Jezuïeten, zullen eens vooral van de aarde verdwijnen, en niemand zal het taalgoud of taalzilver meer kunnen besnoeijen, zoodra onze keur- en taalmeesters er hun: ‘God zij met ons!’ omheen stempelden, - dat groote vereischte bij eene taalvernieuwing en taalhervorming mag niet vergeten worden. - Derhalve zullen onze taalmeesters en taalheeren ook niet, zooals de Hervormers, Luther, Zwingli, bij het noodzakelijke werk der reformatie, onderling oneens mogen worden, of het vraagstuk van welken aard ook - adjourneren - het nationale, gefiltreerde, geijkte woord, moet op de goudschaal gewogen, en aldus gestempeld, zooals de zilveren lepels en vorken, en alle mogelijke kostbaarheden, den volke aangeboden - daar valt niets op af te dingen - de woorden moeten eindelijk waarheid spreken, en ieder, die spreekt, moet weten wat hij zegt, en een ander, die het hoort, moet weten wat het beteekent; aan dergelijke groote en belangrijke eischen des tijds zullen onze latere en laatste taalbewerkers gehoor moeten geven. - O! dat ze, als de schip-

breukelingen uit de Aeneïde van Virgilius (1e boek), in de groote woordenzee rondzwemmende,[1]) allen behouden mogten aanlanden, beladen met onnoemelijke taalschatten! - Men wacht van hunne vereenigde pogingen eene nationale eenheid, waarbij de groote Germaansche volkeren-eenheid van 1848 niet in de minste aanmerking of vergelijking komt; - wij roepen met de opregtste deelneming onzen taalmijnwerkers onophoudelijk het welbekende: 'Glück auf' toe.

Spiritus Asper en *Lenis*.

De belegerde armenwet.

> Daar naakt het monsterdier en toont de tanden bloedig rood.
> ***

Er zijn zekere zaken, die eigenlijk nooit *te veel* besproken of beschreven kunnen worden; waar men niet over mag zwijgen; die van zoo groot belang zijn, dat ze altijd weder als met eene eigenaardige veerkracht - opduiken - even als die zwarte en leelijke poppetjes, welke men in den kinderspeelgoed-winkel koopt, en die, zoodra het deksel wordt weggenomen, één, twee, drie! omhoog springen - en ons somtijds verschrikken. - Dergelijke zaken komen in dagbladen, brochures en tijdschriften, als de ebbe en vloed, getrouwelijk terug, en men kan ze niet wegdringen. - Nevens die algemeene belangen, waarover steeds gehandeld wordt, zoo als daar zijn; het geloof, en de goede werken, en de koloniale baten: de formulieren en de geregelde rentebetaling; de hervorming der zestiende eeuw, en de republiekeinsche of monarchale vormen; de praedestinatie en de standbeelden, - nevens dergelijke algemeene belangen staat nog altijd in dreigende houding - de armenwet! - Er is wel geen tijdschrift, waarin dit punt van beschrijving (zoo als bij de groote Nutsvergadering in de maand Augustus) niet min of meer is behandeld; - men heeft zelfs in euvelen moede den onschuldigen vreedzamen diaken van de kerkdeur of uit de bedeeling op het papier geroepen, en hem laten brullen als een brieschenden leeuw, - en toch zijn de geheime voorstanders der armenwet niet bevreesd geworden bij dat ijsselijk geluid; toch zegt men, dat ze de hoop niet opgeven, om: 'het er door te krijgen,' - een zeer bijzondere tijds- en levensterm: want iets ergens door krijgen, vooronderstelt eenig magtig bezwaar, eene groote inspanning. - b.v. een tamelijk dikken of uitgerafelden draad door het oog eener fijne Engelsche naald, een gezwollen vinger door den ring of trouwring, dien niemand ooit al te onvoorzigtig moest afleggen - en zoo al meer. - Sommige zaken in deze wereld moeten er door, al komen ze er later ook geheel misvormd, gebroken, ontredderd en miserabel door - zoo als het gewoonlijk heet: 'als men er maar komt.' - De armenwet boezemt, 't is merkwaardig, juist aan de armen het minste belang in - en dat is reeds eene heldere en lichtzijde der zaak - de armen, wie de wet eigenlijk geldt, zijn er verbazend lijdelijk en stil onder, - terwijl de ontwerpers, de voorstellers, de verdedigers, de bestrijders,

1) Rari nantes in gurgite vasto.

er juist des te meer belang in stellen, even alsof het hen persoonlijk aanging: en dat is wederom uiterst menschlievend, dat deze heeren, geleerde, regtsgeleerde heeren zoo magtig ijveren voor de belangen der armen. - Degenen, die willen en wenschen, dat de wet er *niet* doorgaat, hebben vooreerst, zoo ver ons bekend is, het voorregt en voordeel aan hunne zijde, dat zij achter een papieren bolwerk van 5 of 600 adressen staan, en van daar, als uit de schietgaten, den vijand bestoken. Deze adressen missen, zegt men, het kenmerk van oorspronkelijkheid, en zijn vergeleken geworden bij den donder in het gebergte, die, als de eerste oorspronkelijke slag is gehoord, van alle zijden, links en regts weêrkaatst, - of men heeft ze nog eens vergeleken bij kopijen van Rubbens of Rembrandt, waar bij gebrekkige uitwerking, de oorspronkelijke aanleg en groepering, het licht en bruin, tamelijk getrouw terugkeert - daarom was het zeer goed, en nuttig en menschlievend, dat men bij tijds eenige van de adressen tegen de armenwet, door den druk, den volke kenbaar maakte, om aan andere broeders en vrienden, uit ware barmhartigheid, de behulpzame hand te leenen - en deze gelukkige methode van navolging en overname (want hier bestaat geen kopij-regt of verbod van nadruk) is wederom voor de voorstanders en verdedigers der armenwet hoogst gewenscht; nu kan men de meeste adressen, allen te gelijk, als onder éénen hoed vangen, en gezamenlijk als de bijen op eens in den korf brengen; dat spaart veel moeite en tijd, - de geringere afwijkingen in de wijze van betoog of behandeling laat men ter zijde, - in de hoofdzaak, zooals men zegt, - zijn de adressen het hier wonderbaarlijk eens. - Nu zal de strijd ook gestreden moeten worden. - Wij kunnen die menschen niet hooren of verdragen, die durven beweren, dat eene Staatswet, zooals de Armenwet, langzamerhand op den achtergrond zoude geschoven worden, dat men daarmede zoude handelen als met een minder sierlijk of wormstekig meubelstuk, dat de timmerman op den zolder of op de vliering brengt, om het later in de verkooping te steken. - Wie geeft u, onnoozele, voorbarige menschen, de minste aanleiding tot dergelijke ongeoorloofde verwachting? - Of is 't omdat ge voordien reus, dien honderdarmigen Briareus vreest, die de handen reeds uitsteekt naar uwe kerk- en Diakonie-goederen? - Als dat de beweegreden is, waarom ge dus hier eene gedeeltelijke, of welligt eene totale Armenwet-eklips berekent, zijt ge met uzelven in geweldigen tweestrijd; - want hebt ge uw heirleger adressen niet reeds op den vijand afgezonden? - Staan die gewapende gelederen met geveld geweer niet gereed om de Eerste en Tweede Kamer binnen te rukken, en dan pelotonsgewijze vuur te geven, - vuur op dezen en genen, die uw goed en onvervreemdbaar Diakonie-regt wil aanranden, en het hoofd van alle Diakenen, - den Diaken der Diakenen - ergens in de residentie zal aanstellen, en u tot lid der subkommissie verlaagt? - Waarom te vreezen, als ge uwe argumenten, als behendige tirailleurs, in het kreupelhout hebt verscholen, en met uwe regtsvorderingen, als met het artilleriepark, gereed zijt den vijand tot zwijgen te brengen, of ten minste, buiten het gevecht te stellen? - Of denkt ge dat eene kordate en krachtige regering voor een heirleger van adressen terughuivert? - dat mag ze niet. - De regering mag niet terugtrekken, zoolang ze niet overwonnen is; gij moogt niet vreezen, zoolang de slag

nog niet geleverd is, maar ook niet zegepralen, zoolang de troepen niet in het constitutioneel vuur kwamen, maar nog gerustelijk in het bivouac der griffie op de wacht liggen te snurken, en nu en dan eens naar buiten zien, of de trommel ook geroerd, het trompetgeschal gehoord wordt, - waar ze zich met den vijand zullen meten. - *Gansch* Nederland (zooals men zegt - als het de nationale *schuld*, het nationale *volksgezang*, of de nationale *fondsenmarkt* - betreft), - gansch Nederland wacht met reikhalzend verlangen naar de ontknooping der groote zaak, die weldra weder ter sprake komt, waaraan wij onze lezers op eene eigenaardige wijze moesten herinneren, uit vrees, dat ze die intusschen mogten vergeten.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Bij- en van- de handsche Courantenlezing. Crossreading.

(Recept: - Neem uw dagblad en leg de eerste, derde, de vierde, de tweede kolom nevens en tegenover elkaâr, en lees dan voort, waardoor de aangenaamste verwarring, en de zonderlingste zamenvoeging ontstaat.)

Men verneemt dat het kabinet te Berlijn - de kinderen op de afzonderlijke bewaarschool, tot een openbaar examen zal toelaten.

De laatste interpellatiën van lord Derby hebben ten gevolge gehad - dat de aardappelenteelt bij dit gunstige weder zeer veel belooft.

De leden der Tweede Kamer zijn te zamen gekomen om te beslissen - in hoeverre het waterpeil in het Haarlemmermeer zal wassen eer de Leeghwater weder werken kan.

De commissie van onderzoek der adressen tegen de armenwet was vereenigd - om de proefneming van den heer de Koningh over de electrische biologie (biologische electriciteit) bij te wonen.

Men heeft in de sectie-vergadering over de koloniale baten besloten - dat de poorten te X. gedurende dezen zomer des nachts zullen geopend blijven.

Op een voornaam Duitsch handelkantoor zoekt men naar - een huisorgel van zes octaaf, uit de hand te koop, voor huiselijke godsdienst geschikt.

De president der bondsvergadering heeft bekend gemaakt dat te Frankfort - versch gesneden zuurkool tot verminderden prijs is te verkrijgen.

De Eerste Kamer is bijeen geroepen - om naar bevind van zaken, de houten brug over de oude wetering te Amsterdam, te laten repareren.

De voorzitter sluit na langdurige beraadslaging de zitting, en verklaart dat - de aanhoudende droogte de meikevers in Gelderland verbazend heeft doen toenemen.

Laatste berigten van Konstantinopel maken gewag dat de verhevene Porte - eene hypotheek van *f* 10 à *f*20,000, op vaste goederen in de Beemster gelegen, verlangt.

De gouddelving in Californië is in die mate toegenomen - dat de laatstgehouden vergadering der belanghebbenden de zaak voor insolvent verklaart.

De aartsbisschop van G. - heeft door herderlijke brieven bekend gemaakt dat - bevallen is van twee welgeschapen kinderen, mijne geliefde echtgenoote --

Uit Parijs verneemt men de allerbelangrijkste tijding dat - de muzikanten van het korps jagers, een nieuwen feestmarsch zullen uitvoeren en instudeeren.

Uit de residentie schrijft men, dat, onaangezien de vermeerderde inkomende regten - de suiker met trage koopers - de koffij gewild en de raapolie vliegend is.

De koningin Victoria en prins Albert hebben het voornemen - om in persoon de expeditie ter opsporing van kapitein Franklin te kommanderen, en zullen eerstdaags uitzeilen.

Uit Petersburg is de belangrijke tijding aan de Europesche hoven medegedeeld dat - de groote olifant te Parijs in den jardin des plantes, door den invloed der laatste gure dagen, dreigt te zullen sterven.

Enz. enz.
Uw dienaar,
EEN OPMERKZAAM COURANTENLEZER.
Junij, 1852.
(*Wordt zeker vervolgd*)

Een woord over standbeelden en over dat van Rembrandt.

> Non omnis moriar.
> HORATIUS.

> Le plaisir de la critique nous ôte celui d'être vivement touchés de très-belles choses.
> LA BRUYÈRE.

> Für den modernen Begriff ist der Genius nicht zugleich etwas Göttliches ausser und über dem Menschlichen sondern, er ist das Göttliche rein innerhalb des Menschlichen selbst, er ist ganz und vollstandig nur das Menschliche, zwar das Menschliche nach seiner höheren Seite gedacht, aber doch von demselben auf keine Weise zu trennen.
> ULLMANN, Cultus des Genius.

Nog zijn vele hoofden warm, nog vloeijen veler monden over van Rembrandt en zijn standbeeld. Wel is er reeds eene maand voorbij gevloeid sedert Nederlands hoofdstad feest vierde, maar de herinnering aan den 27sten Mei is nog

levendig genoeg in veler harten, en openbaart zich in woorden van uitbundige toejuiching of stille afkeuring. Opmerkelijk is liet, dat er bij elk feest eerst bewonderd, later gekritiseerd wordt, en dit is toch natuurlijk; immers op den feestdag zelf zijn er genoeg, die nolens volens mede in de handen klappen, enkel en alleen om meê te doen met anderen, die juichen, terwijl zij later het doel en de strekking van het feest wat naauwkeuriger toetsende, tot de slotsom geraken, dat er op het een en ander, wat den feestelijken dag betrof, nog al veel af te dingen is. - Anderen zijn er weder, die, als zij een feest vieren, toch vooral niets buiten hunne tegenwoordigheid wenschen te zien plaats grijpen, die overal moeten zijn, om mede te eten, te drinken, te dansen, zich te laten verdringen, en t'huis te komen, onder den uitroep: Wat *hadden* wij een genoegen! Jammer maar, menschen, dat uw genoegen zich bij een of twee of drie dagen, gelijk bij het Rembrancltsfeest moest bepalen, dubbel jammer voor u, dat het geheele leven door u in geen bonte kermistent gesleten wordt, voor u die de eenzaamheid haat, omdat gij par force uw leven op eene ronzebons wilt doen gelijken. - Er is nog een derde soort van menschen, die wij best doen onder de rubriek der kniesooren te plaatsen. Zij hooren dat het feest in aantogt is uit ieder dagblad, zij zien hoe velen hunner stadgenooten in eene hun onbegrijpelijke ekstase zijn, maar blijven even koud, even phlegmatisch, menschen, die een donderknal even onverschillig hooren als een muggengegons, en dan zeggen: Was het niet anders, dan wat ik daar hoorde? O gij koelhartigen, gij behoordet op den 27sten Mei niet te Amsterdam, maar te Laodicea, al wierd daar ook al *geen* standbeeld opgerigt. - Nu zoude deze of gene lezer kunnen vragen; waartoe die aanmatigende toon? de schrijver zal toch ook wel onder eene dezer klassen t'huis behooren. Lezer, ik kan u verzekeren, dat ik mij geenszins aan het feest onttrokken heb, en dat ik mij innig verheugde *dat* men een groot man herdacht, maar ik verheugde mij minder over de wijze *hoe* men aan een groot man herdacht, namelijk door oprigting van een standbeeld. En nu ad rem. Er laat zich over de standbeelden in het algemeen veel zeggen. Het oprigten van beelden of standbeelden klimt op tot de grijze tijden. Beeldendienst heerschte er een tijd lang in Israël - men denke b.v. aan de gouden kalveren te Dan en Bethel, aan den lijfrok van Gideon (ten minste ook een soort van beeldendienst) terwijl men in het beeld niet God aanbad, maar eene eigenschap, eene kracht Gods, zinnebeeldig onder den steenen vorm voorgesteld, vereerde. Zoo werd de stier Apis in Egypte niet regstreeks aangebeden, maar openbaarde zich de godsdienstige zin van het volk in de oprigting van een beeld voor de hooge Godheid, onder den vorm van een dier.

Maar wanneer wij van het oprigten van beelden spreken, valt onze blik thans bijzonder op Rome en Athene. Ia beide wereldsteden gaf de oprigting van een standbeeld de schitterendste getuigenis van de gunstige denkwijze der burgers over hunne medeburgers. Vestigen wij het eerst den blik op Athene. Dààr hebben in den bloeitijd der republiek inderdaad *groote* mannen geleefd, mannen wier namen het nageslacht met achting en eerbied noemt. Wij herinneren ons nog den tijd, toen we door onzen eenvoudigen Nepos zoo vele groote mannen van Athene lief kregen, die zooveel goeds,

zoo veel schoons voor hunne medeburgers hebben gedaan. Behoef ik ze u te noemen, de namen van eenen Themistocles of Aristides, Pericles of Demosthenes, Timoleon of Philopoemen? Inderdaad zij verdienden den naam van *groot* meer dan een Alexander, die als wereldveroveraar eene *kleine* rol speelde, omdat de overwinning van eenige volken en vorsten hem *niets* kostte, en de zegepraal op zijn eigen hart zoo veel. Maar niet slechts die staatsmannen, waarvan ik sprak, de wijsgeeren der Akademische school waren ook *groot*, omdat zij het heiligdom der wetenschap ontsloten, aan welks poorten het: Ken u zelven! zoo lang als raadsel gestaan had. Geen wonder dat hunne namen de erfschat van hun vaderland geworden zijn. Velen vonden verguizing bij hun leven, - Aristides week voor het despotieke ostracismus, Socrates dronk den giftbeker, - maar er vloeiden weinige jaren na hunnen dood voorbij, of zij werden op de luisterrijkste wijze in hunne eer hersteld. - Onder de eerbewijzen, die in de eerste plaats aan burgers van Athene, die voor den staat nuttig gewerkt hadden, ten deele vielen, behoorde de opname in het Prytaneum. De overwinnaars in de Olympische, Nemeische, Pythische en Isthmische spelen werden openlijk den volken van iederen Griekschen stam bekend gemaakt, de krans der overwinning sierde hun hoofd en men stelde ze den volke voor, met palmtakken in de hand. Waren zij van de plaats der zegepraal in het vaderland teruggekeerd, dan stond men hun de epi-nikiën toe. Lofdichten werden ter hunner eere uitgeboezemd, *standbeelden* ter hunner eere opgerigt. Hun geheele leven lang mogten zij verder allerlei groote onderscheiding genieten, zij hadden eene eereplaats bij de openbare schouwspelen, en waren vrij van openbare lasten. - Van anderen aard was het eerbewijs, dat den éénigen Demosthenes ten deel viel. Toen Aeschines zijne opregtheid en vaderlandsliefde door de schandelijkste aantijgingen poogde verdacht te maken, verdedigde hij zich in de wereldberoemde Oratio pro Corona, eene redevoering, waarin hij den Atheners aantoonde, hoe hij de gouden kroon, die zij hem als openlijke hulde wilden aanbieden, en die de nijd van zijnen laaghartigen mededinger hem niet gunde, door zijn gedrag, als eene stilzwijgende getuige zijner vaderlandsliefde, verdiend had. Hij genoot de eerbewijzing, waarop zoo ooit iemand, hij ruimschoots aanspraak mogt maken. - Op deze treffende wijze beloonde meermalen het Atheensche volk zijne groote mannen; hij, die eene gouden kroon naar de meening des volks waardig was, ontving deze hulde openlijk, meestal op een der feesten en verscheen dan onder het gejuich des volks met het teeken zijner onderscheiding op het theater. Wufter dan het Romeinsche volk was het Atheensche dikwijls bij zijne eerbewijzen aan eenen medeburger of vreemdeling. - Ik herinner mij eens gelezen te hebben van zekeren Demetrius, voor wien oudtijds in Athene 300 standbeelden werden opgerigt. Maar dit zegt nog weinig, wanneer wij vernemen dat alle die 300 marmerblokken het beeld van denzelfden Demetrius, telkens in dezelfde houding voorstelden, - terwijl hij nog onder het getal der levenden behoorde. En om welke reden hadden de beeldhouwers eigenlijk de uitvoering van dit ontzaggelijk werk ondernomen? - Om ter wille der wufte Atheners hem te beloonen, die eenige bloedige, maar nuttelooze slagen geleverd en eenige steden belegerd en veroverd had. Doch plotseling ontwaakte

zulk een weerzin tegen hem in de bewoners van Attica's hoofdstad, dat zij den naauwelijks zoo gevierden man weder versmeten, door zijne 300 standbeelden op zekeren nacht te verbreken en in het stof te werpen. - Tal van standbeelden werden te Athene voor goden en halve goden opgerigt. Zoo werd de herinnering van eene Minerva en Theseus levendig gehouden. Door den beitelslag van eenen Phidias werd leven in het marmerblok gebragt, en met de heerlijkste vormen bezielde de adem der kunst den dooden steenklomp. Zoo verrees te Olympia het meesterstuk der kunst in den Jupiter. Phidias had zijn ideaal bestendig voor den geest, en hij, van wien Homerus zong: *μεγὰν δ᾽ ἔλελιξεν ᾽Ολυμπὸν* moest wel op eene waardige wijze door de scheppende kracht der meesterhand gehuldigd worden. - Het aesthetisch gevoel van den Griek, die in het rijk zijner idealen de eerste plaats aan schoone vormen toekende, moest wel gestreeld en geprikkeld worden door die gewrochten, welke wel door het nageslacht nagestreefd, nimmer echter overtroffen zijn. - Zoo dikwijls wij Schiller's Götter Griechenlands lezen, verplaatsen wij ons met hem in die wereld van het schoone onder zinnelijke vormen, ja de natuur is ‘entgöttert,’ - en toch, men viert nog Apotheose, al is het ook maar nu en dan, - doch daarover straks.

Steken wij van het schoone, aan standbeelden rijke Athene over naar de eeuwige Roma, dan zullen wij ook dáár moeten nagaan, welke eerbewijzen de Romein aan zijne groote stad- of landgenooten schonk. Rome's oudste dagen waren niet rijk aan standbeelden. Het eerst dat wij van een standbeeld niet voor een God, maar voor een meisje gewag vinden gemaakt, is bij Livius (II cap. 13) die van Cloelia, het heldenmoedige meisje, dat met eenige gezellinnen, uit het kamp van Porsenna, den Tiber naar Rome overzwom, verhaalt dat de Romeinen haar met eene nieuwe soort van eerbewijzing, een ruiterstandbeeld, eerden. Op het hoogere gedeelte van de Via Sacra werd de maagd voorgesteld zittende te paard. - In lateren tijd vond deze eerbewijzing aan menschen meermalen plaats; in den keizerlijken tijd schijnt Rome buitendien zeer rijk te zijn geweest aan borstbeelden; wij hebben een berigt dat Alexander Severus onder andere borstbeelden ook dat van onzen Heer in zijne zalen zoude bezeten hebben. Of dit zoo geweest zij, is nog al moeijelijk te beslissen. Aan de goden werd mede te Rome groote eer bewezen, wij herinneren slechts aan den Jupiter Capitolinus en Juno Moneta. Onder de overblijfselen, die hoewel weinig in getal, nog herinneren aan de eeuwen der verledenheid, bewondert het nageslacht nog steeds eene Venus van Medicis en Apollo van Belvedère. - Bekend is het, hoe binnen de atria der voorname Romeinen de borstbeelden der patres in de armaria gesteld werden, met een opschrift voorzien, en vaak door stemmata of eerekransen verbonden. De eerbewijzingen die aan krijgshelden werden toegestaan, waren de triumphus of ovatio; den krijgsman, die het leven van een burger gered had, viel eene corona civica of burgerkroon te beurt, aan hem, die eene belegerde stad bevrijd had, een krans van grashalmen, - Wij hebben tot dus verre *facta* aangestipt, thans zullen wij het oog slaan op eenen Romein en Griek, Cicero en Plato, waar zij over standbeelden hunne meening te kennen geven. Cicero spreekt ergens als ter loops van *statuae turmales* drommen van standbeelden (de Oratore II: 64). Elders (Brutus c. 2) spreekt hij uitvoeriger van stand-

beelden, maar heeft daarbij meer het aesthetische op het oog, hij meent dat wij het ideaal van een standbeeld als kunstgewrocht zelfs schooner kunnen denken, dan het meesterstuk van Phidias en op meer dan eene plaats geeft Plato duidelijk te kennen dat men bij de *εἴδωλα χαλὰ* niet moet blijven staan, maar opklimmen tot de *θεια ἀγάλματα*, opdat men het ware, goede, schoone, dus ook het groote en verhevene in zooverre dit waar, goed en schoon is, niet als reaal reeds voor zich meene te zien, maar tot het ideaal, tot de zaak *αὐτὸ χαθ' αὐτὸ* opklimme. Tegenover de statuae staan ten minste eenigermate de cenotaphia, het begraven van een beeld in plaats van den persoon, dien het voorstelt. Ik meen dat men bij Virg. Aen. III: 66 van zoo iets melding gemaakt vindt in de woorden: animamque sepulcro condimus. Terwijl het standbeeld in liet algemeen de eer te kennen geeft, die men aan eenen persoon bewijst, is de verbranding *in effigie* eene handelwijze, vroeger veelal omtrent ketters in zwang, daarvan een lijnregte tegenhanger, als bewijs van de verguizing waarmede men iemand wilde overladen.

Wat nu eindelijk het standbeeld van Rembrandt betreft: *dat* men hem eert, keur ik goed, want hij was een *groot* schilder. Zoo gij ooit 'de Nachtwacht' aandachtig hebt gade geslagen, dan zult gij, dunkt mij, aan deze waarheid geen oogenblik twijfelen. Dat hij een *groot* man was, ik herhaal het, staat vast, hij was in zijn vak *groot*. Maar vergunt mij daarbij de volgende opmerkingen: indien het waarheid is, dat het geheugen der menschen niet steeds kan en zal vervuld mogen zijn met de enkele herinnering aan de daden, door groote, edele mannen verrigt, indien die herinnering niet in de harten gegriffeld staat, en daar reeds en daar alleen eene *duurzame* woning vindt, dan, ja dan eerst moge men standbeelden oprigten, maar - niet eer! Zijn mannen waarlijk groot, dan behoeven zij zulke steenen gedenkteekenen niet, hun geest is vereeuwigd bij den Vader der lichten. Wat moeten die vereeuwigden denken, wanneer zij op deze brooze aarde eens op menschen konden nederzien, menschen, die hunne beeldtenis zigtbaar als hulde van het nageslacht weder aan hun nageslacht willen overleveren. De geest der eeuw brengt nu eenmaal mede, dat men de standbeelden van groote mannen gaarne te kijk zet en te kijk ziet. Is dat goed, is dat billijk? Staat de geest dan niet boven den vorm? O onze tijd is schier al te materieel, men beijvert zich om zooveel mogelijk in vormen te kopïeren, en aan de stof wordt tijd en geld gewijd! Stofbewoners willen en kunnen niet anders, - omdat zij alles met de zintuigen moeten kunnen waarnemen. Het oog des geestes wordt gesloten, opdat het zinnelijk oog zich in het genot van zinnelijke vormen en voorstellingen moge baden! Maar dit schijnt nog niet genoeg en - daarom breng ik twee groote grieven tegen de oprigting van het standbeeld des grooten schilders in. Ik zie in de oprigting van dit standbeeld *kunstvergoding* en *eenzijdigheid*.

Kunstvergoding? Gelooft gij het niet lezer? Herinnert u dan, hoe men den 29sten Mei in den Hollandschen Schouwburg eene *Apotheose* van Rembrandt 1652-1852 ten tooneele heeft gevoerd. Gij ergert u daaraan niet? Welligt niet, omdat gij gezien hebt, hoe men dat woord *Apotheose* een paar dagen later in een dagblad niet: *vergoddelijking* maar enkel: *verheerlijking* heeft vertaald. Het woord *Apotheose* beteekent in het algemeen: VERANDERING *van het menschelijke in het goddelijke*. En gij ergert u daaraan niet? Neen, zegt

gij, men heeft met dat woord niet die zaak bedoeld. Toegegeven, maar is dat dan geen schromelijk misbruik maken van woorden? Onze Heer wilde zelfs niet *vergoddelijkt* worden, en onze overbeschaafde, eerlievende, eer najagende eeuw wil een groot schilder boven den Heer stellen? Bewondert den kunstenaar, maar vergoddelijkt, verheerlijkt hem niet! De groote Rembrandt was even als gij en ik een feilbaar, zondig mensch, roemt zijne verdiensten, niet enkel door zijne zoogenaamde *on*-sterfelijkheid in metaal vast te kluisteren, maar ieder streve om in zijn vak het voorbeeld te volgen, dat hij als schilder eens gegeven heeft! Maar geene vergoding, geene verheerlijking, waar ons bewondering alleen mag voegen. - De oprigting van het standbeeld bewijst eene *eenzijdigheid*. Wij durven gerustelijk vooronderstellen, dat de echte Nederlandsche schilder Rembrandt reeds *zonder* het standbeeld genoeg zal bewonderen. Een standbeeld, waar liet ook opgerigt worde, moet voor het volk zijn. Wij weten het, velen in de hoofstad wenschen een standbeeld van eenen koning b.v. van den held van Waterloo. Dat bevredigt het volk. Maar nu wat doet men? men geeft aan de stem des volks niet gehoor, maar veroordeelt een groot schilder tot eene onsterfelijkheid, als dat *staan* op een voetstuk zoo lieeten mag. Een standbeeld vertegenwoordigt in het algemeen in het beeld de kunst of de wetenschap, niet *eene* kunst, *eene* wetenschap. De toonkunstenaars en andere mannen van de kunst hebben van hunne zijde evenveel regt om ook een beeld voor *een hunner* coryphaeën op te rigten, dan staat Rembrandt niet meer eenzijdig, maar is de eerste stap tot eene veelzijdige vertegenwoordiging van de kunst gedaan. Hetzelfde geldt van het beeld van Erasmus, als de eenige gestandbeelde representant van de wetenschap. Rembrandt's beeld staat daar nu eens - het blijve er staan als ‘hulde van het nageslacht.’ (Is dit synoniem met hulde van *geheel* het Nederlandsche *volk?* Ik weet het niet.) Wat mij betreft, ik bewonder het beeld en de meesterhand van onzen Royer, - maar het *principe*, dat het standbeeld deed oprijzen, keur ik af. De ware kunstenaar behoeft geen beeld - zijne kunst woont in de harten van het nageslacht, maar behoeft niet op de pleinen van het nageslacht te staan, om enkel - gezien te worden. Men wil de stof, minder dan den geest, men wil den vorm - het zij zoo, maar men wil dan ook dat de verontwaardiging hare stem over eene eeuw laat hooren, die spirituëeler beginselen behoorde te ontwikkelen! O tempora, o, mores!

X.X.X.

Brievenbus.

I.
Openbare brief aan den Redacteur van den Tijdspiegel over een openbaren brief.

Gij vraagt mij, Amice, een verslag van den *openbaren brief* aan *Mr. J. Heemskerk, Azn., na de lezing zijner beschouwing van het ontwerp van wet op het armbestuur van* 1851, door een ongenoemden Lutherschen diaken, blijkbaar een regtsgeleerde, geschreven[1]. Wat zal ik er u

1) Te Amsterdam, bij Loman en Reudler. 1852.

van zeggen? Ik heb de behandeling van het beruchte ontwerp door de pers met naauwgezetheid en hooge belangstelling gadegeslagen, hier en daar taliter qualiter een woord medegesproken, en - ik heb er genoeg van: vooreerst, omdat het geheele ontwerp lang dood geslagen is, het kan geen lid meer verroeren; het plan om in spijt van regt en grondwet de diakoniën te knevelen, is voor het oogenblik althans mislukt; de adressen hebben het bedolven, tot het verstikt was. Ten tweede: de toon, waarop de discussiën van de eene zijde zijn gevoerd, wekt mij walging. In een *Naschrift* wijst de schrijver der brochure, die gij mij zendt, op een artikel van het Handelsblad, ik wijs er u bij op een stuk van de Arnhemsche Courant, waarop de *Kerkelijke Courant* in zijn n°. 24 van dezen jaargang opmerkzaam maakte, - en ik vraag u, zoo het ontwerp nog slagen behoefde, zou de bitterste tegenstander er zoo hevige en doodelijke kunnen toebrengen als die verdedigers? Geheele kerkgenootschappen, honderden van belangelooze, menschlievende diakenen, de achtbaarste kerkbesturen, zamengesteld uit mannen, ook in het burgerlijk leven de hoogste plaatsen bekleedende, hoogleeraren in het kerkregt en uitstekende juristen in de hoogste regterlijke waardigheden geplaatst, zijn daar gescholden, uitgekreten als domme, verwaten, heerschzuchtige clericalen; de geheele Hervormde kerk is geïdentificeerd met de zoogenaamde antirevolutionaire partij of de factie van Groen, die er de kleine minderheid uitmaakt. - Waarlijk, het doet mij leed, dat een man als Thorbecke zulke helpers niet openlijk verloochend heeft; ik wil zelfs geen oogenblik het vermoeden laten opkomen, dat zulk een hulp hem aangenaam kon zijn. Maar nu het ontwerp na zijn bedelving onder de adressen nog zulke moordende vrienden krijgt, - wat zouden wij het nog langer hard vallen? Ik wil u dan alleen herinneren, dat de drie bekwame schrijvers van de *denkbeelden* bij monde van Mr. Heemskerk een beschouwing gaven van het ontwerp, en dat op deze beschouwing een repliek wordt geleverd in den *Openbaren brief*: de toon van dien brief is zoo waardig; en humaan, als een man als Heemskerk verdient, en een zaak, als de briefschrijver verdedigt, eischt: het is goed, dat men het stuk der schrijvers van *de denkbeelden* er bij legge, om de repliek te beter te kunnen volgen; maar ook zonder dat zal de opmerkzame lezer bemerken, dat hier weder duchtige argumenten worden aangevoerd, tegen het beginsel om de kerkelijke liefdadigheid aan de Staatswet te onderwerpen, en de bewering, dat de diakonie-goederen goed der armen zijn. Laat mij u maar op ééne aanteekening, blz. 9, mogen wijzen. ‘Ons burgerlijk regt erkende *tot heden* den eigendom van armen-inrigtingen: zie b.v. artt. 947 en 1717 Burg. Wetboek = 910 Code Napoleon, waar sprake is van “makingen ten behoeve van armen-inrigtingen, van schenkingen *aan gestichten*.” Men dacht nog niet aan *armengoed*. Zal nu, bij eene invoering van zoodanige wet op he*t armbestuur, dit* burgerlijk regt stilzwijgend worden afgeschaft? Zal zoodanige wet van *bestuurs-regeling* tevens worden eene *acte translatif de propriété*, en zich zelfs niet behoeven te bekreunen over de *verkregene* regten van eigendom? -Aardig rijmt met dit nieuwe eigendomsregt der armen, b.v. art. 71 der Conceptwet, ook door u in de *Denkbeelden* aangegeven: de Diakoniën kunnen daardoor den onderstand, dien zij *uit het goed der armen* hebben verstrekt, *terugvorde-*

ren, niet slechts *van die armen* zelven, maar zelfs *van hunne familie*. Een schreeuwend voorregt aan *bestuurders van eens anders goed* toegekend! Waarom de Diakoniën zoo begunstigd? - Waarom ook van *armlastigheid* gesproken, waar de behoeftige van *zijn geld*, van *zijne vruchten* leeft? Zou men voortaan onder de middelen, waardoor *eigendom* verkregen wordt, in art. 639 Burg. Wetboek niet moeten bijvoegen: “door een vierjarig verblijf in ééne gemeente?”’

Uwer aandacht ontga insgelijks niet, hoe ook deze schrijver op het *onrustbarende* der voordragt wijst; hoe ook hij in het ontwerp een eersten stap ziet op een weg, waar de tweede schrede zou heeten: verbeurdverklaring der diakonie-goederen.

Maar reeds genoeg voor een brief: de aangehangen adressen van de Luthersche diakonie te Amsterdam en van de Synodale commissie der Luthersche kerk waren u zeker als mij reeds bekend, en gij hebt beide collegien als waardige, vrijmoedige en scherpzinnige verdedigers van de diakoniën leeren kennen. Zeker is 't u ook gegaan als mij, dat het punt der octrooijen, waarover ik 't minst gunstig dacht, in een meer gunstig licht is geplaatst.

Het ontwerp is bezweken. De kerk heeft eer van haar strijd. Waarschuwen wij haar, dat zij niet insluimere. Zóó kan het ontwerp niet weder voorgedragen worden; maar men stelle zich met geen partiele wijziging tevreden. Er is sedert lang een sterke neiging bij de politieken geweest om de diakoniën van hare vrijheid te berooven. De poging zal herhaald worden: waakt de kerk, dan is het gelukken onmogelijk. Maar een wijle zorgeloosheid kon voor haar, voor de armen, voor den Staat zelven, verderfelijk zijn. Gelukkige diakoniën, die ter aller ure over verdedigers kunnen beschikken als de schrijver is van den openbaren brief aan Heemskerk.

Vale

Uw

- S-

II.
Brief aan den heer Philomathes, betreffende de Gezindtescholen.

In de Tijdspiegel, voor Junij j.l. hebt gij, onder het opschrift: ‘*de Gezindtescholen*’ eenige *beschouwingen, vragen* en *bedenkingen*, paragraafswijze, ter sprake gebragt en deze, in betrekking tot het behandelde onderwerp, aan de opmerkzaamheid van onbevooroordeelde en verstandige tijd- en landgenooten aanbevolen; wenschende evenzoo gaarne grondige en indringende tegenspraak, als opregte toestemming.

Het zij mij vergund, mijnheer! u van mijne toestemming te verzekeren en die toestemming met eenige redenen te bekleeden. Gij schijnt toch naar de gelegenheid te wenschen, om het vraagstuk dezer dagen nader en meer gezet te beschouwen; en daartoe kunnen welligt de volgende regels aanleiding geven.

Heb ik u goed verstaan, dan is het uwe bedoeling, dat het lager onderwijs, in zijnen ganschen omvang, eene *godsdienstige strekking* hebbe; maar geenszins, dat er op de scholen, een eigenlijk gezegd *godsdienstig* - anders gezegd: *kerkelyk leerstellig-onderwijs* den kinderen worde toegediend. Even zeker als ik, uit innige overtuiging, met u van dezelfde meening ben; even zeker is het, dat de voorstanders van *Gezindtescholen*, in dezen, hunne toestemming zullen weigeren.

Zelfs zij die verklaren, gelijk de heer Beets gedaan heeft (zie deel I, blz. 430 van de Tijdspiegel, volgens de aanhaling van den heer Sincerus.) ‘Ik verlang geen partijschool; ik verlang geen dogmatische school; en wat daar verder volgt; maar ik verlang den Bijbel, gelijk in de kerk, gelijk in het huisgezin, zoo ook in de Protestantsche school, op zijne eigene natuurlijke plaats,’ zullen u niet bijvallen.

De heer Beets moge nu al verklaren, geen *partijschool* te willen - eene verklaring, die mij, uit den mond van dien heer, aangenaam is te hooren - maar hij verlangt dan toch eene *Gezindteschool;* en tot dat verlangen moet hij wel komen, daar hij den Bijbel op de school, gelijk in de kerk en het gezin, wil zien ingevoerd, terwijl dit immers niet zou voegen, waar ook Roomschgezinde kinderen aan het onderwijs deelnamen.

Intusschen zijn er, althans ten platten lande, een aantal gemeenten, waar de bevolking uitsluitend uit Protestanten bestaat, en alzoo aan 't verlangen van den heer Beets voldaan zou kunnen worden.

Kunnen worden - zeg ik - maar vraag tevens, zoo bescheiden mogelijk, zou dit raadzaam wezen?

Kennelijk is het, dat genoemde heer den Bijbel *in zijn geheel* verlangt. Maar zijn dan de geschriften des Ouden en Nieuwen Verbonds ten behoeve van kinderen geschreven, en, uit dien hoofde, in de kinderschool op hare eigene natuurlijke plaats? De heer Beets zal dit toch wel niet willen beweren; integendeel zal hij de eerste wezen, om te bekennen, dat er, vooral in de schriften des Ouden Verbonds, een aantal plaatsen, ja geheele hoofdstukken voorkomen, die door den Christelijken huisvader of huismoeder, wel *niet* onder het oog van den twaalfjarigen knaap of het tienjarig meisje zullen gebragt worden.

‘Maar kan de onderwijzer niet evenzoo bedachtzaam handelen?’ hoor ik vragen.

Hij zou dit *kunnen* doen; maar daartoe wordt eene mate van Bijbelkennis, een als te huis zijn in de Heilige Schriften gevorderd, die men van alle schoolonderwijzers niet kan of mag verwachten. Maar zij ook de onderwijzer nog zoo geoefend, zoo blijft het toch waar, dat de Bijbel geen boek is, oorspronkelijk bestemd, om aan kinderen in handen gegeven te worden. Er zijn wel gedeelten des Bijbels, waarvan de kennisneming der jeugd grootelijks tot nut kan strekken, en deze zijn dan ook op de *algemeene boekenlijst*, ten gebruike der lagere scholen aangewezen. Naar mijne meening is de vordering niet onbescheiden, dat men zich daarmede vergenoegde: Te veel is voor niets nuttig en goed!

Ik stel mij, voor een oogenblik, een ideaal van een schoolmeester voor, die aan de schooljeugd, uit den Bijbel, die gedeelten voorleest, die hij voor hen nuttig en goed vindt, en ik bewonder zijne bedrevenheid daarbij - maar herinner mij tevens het gezegde van den kamerling, Handel. VIII: 31, op de vraag van Philippus: ‘*Verstaat gij ook 't gene gij leest?*’ - ‘*Hoe zoude ik toch kunnen, zoo mij niet iemand onderrigt?* en daarbij stel ik mij dat groot aantal volwassenen voor, die bereids belijdenis hunnes geloofs hebben afgelegd, maar voor wien, helaas! de Bijbel een gesloten boek mag heeten. Is nu de vraag der tien- en twaalfjarige kinderen niet natuurlijk: ‘Hoe zouden wij het voorgelezene, in eene niet altijd even verstaanbare taal en stijl vervat, kunnen verstaan, zonder nadere verklaring en onderrigt?

En, wanneer de schooljeugd dit vraagt, zal dan de schoolonderwijzer, als een andere Philippus, als verklaarder en uitlegger der woorden van Jezaias, Paulus, Petrus, of van den Eenigen Meester optreden?

't Zou, dunkt mij, den eerbied dien wij aan de gewijde bladen, waarin het woord Gods vervat is, verschuldigd zijn, te kort doen, wanneer wij deze vraag toestemmend beantwoordden.

En, geeft men een ontkennend antwoord, welk wezenlijk nut zal dan het Bijbellezen op de school aanbrengen?

Het is waar, men kan hier met den heer B. opmerken: ‘ik verlang geen overdrijving van Christelijke vormen; geene opvulling van de teedere hersens der jeugd met groote woorden, noch anticipatie op de ontwikkeling van het kinderlijk hart met overdaad van gemoedelijke redenen; ik verlang geen misbruik, geen onhandig gebruik van den Bijbel op de school, zoo min als in de kerk, zoo min als in het huisgezin.’ Maar *hoe*, èn dat misbruik, èn dat onhandig gebruik van den Bijbel, bij een schoolonderwijzer, die Hebreeuwsch noch Grieksch verstaat, en nimmer eenig eigenlijk gezegd theologisch onderrigt genoot, vóórgekomen of geweerd? Beroemde leeraars en hoogleeraars zijn het dikwerf onderling niet eens, over de vertaling en uitlegging van menige Bijbelplaats, en nu is de vraag, wat is er in dezen van eenen in de uitlegkunde der Heilige Schriften onervarenen schoolonderwijzer te wachten?

Teregt verlangt daarom de heer Sincerus, dat de heer Beets de juiste en geschikte wijze aantoone, hoedanig de Bijbel op de Protestantsche school moet gebruikt worden. Wij mogen van den begaafden schrijver der *Fantasie en werkelijkheid met betrekking tot het openbaar onderwijs* gewis iets wachten, dat niet uit het gebied der idealen ontleend is; maar mijnheer! het zij mij vergund op te merken, dat die taak, vooral met een oog op den onderwijzersstand, aan groote bezwaren onderhevig mag geacht worden. En vindt gij de zaak, nevens mij, niet van te veel gewigt om haar aan onbedrevene handen toe te vertrouwen? Ik erken, *theoretisch* beschouwd en de menschen beschouwende gelijk zij zijn *konden* en *moesten*, laat zich welligt daarover menig aannemelijk woord op het papier brengen; maar - de heer Beets zal dit zelf gereedelijk toestemmen - op de *praktijk* komt in dezen alles aan! Men moet niet slechts op het gebied der werkelijkheid *komen*, maar er ook op *blijven!*

Wat zegt toch het uitmuntendst en best geregeld uurwerk, wanneer het door een onbedrevene hand in zijnen gang belemmerd, ja, welligt bedorven wordt? Dit beeld staat mij gedurig voor den geest, waar ik denk aan het gebruik des Bijbels in de school, door de tusschenkomst van eenen in de Heilige Schriften geheel onervaren schoolonderwijzer.

Maar de bezwaren vermeerderen, wanneer ik mij de uiteenloopende rigtingen des geestes bij verschillende onderwijzers voorstel. Aan wien is, in onzen bewogen tijd, de spanning onbekend, die door het gebruik der woorden orthodox en heterodox en de daaraan verbondene denkbeelden, wordt veroorzaakt? Ook de schoolonderwijzers volgen, in dezen, hunne godsdienstige overtuiging, en niets is natuurlijker, dan dat zij deze, bij het gebruik des Bijbels in de school, in toepassing zullen brengen. Maar nu denkt de schoolonderwijzer liberaal - de predikant anti-liberaal, of omgekeerd, en de leeraar vermeent, uit dien hoofde, dat de

schoolonderwijzer onkruid zaait tusschen de tarwe. Welke gevolgen zullen daaruit voortvloeijen? Ik laat het geheel in het midden of de schoolonderwijzer, bij de verklaring en de opheldering der gelezene hoofdstukken, zich als Bijbelsch- of formulierregtzinnig of onregtzinnig, naar 's leeraars oordeel, doe kennen; maar in 't midden laten mag ik niet, wat al miskenning, verdeeldheid, twist, vijandschap enz., uit verschil van opvatting, kunnen ontstaan, en ik vraag daarnevens, wie zal als regter optreden in eene van wege den Staat verordende school?

Ik vrees zeer, dat de zoogenaamde ‘Gezindtescholen’ in der daad en waarheid, na weinig tijdsverloop, ‘partijscholen’ zullen worden, waarin, wanneer menschelijke hartstogten en driften eenmaal in werking zijn gebragt, der lieve jeugd een Bijbelsch onderwijs zal worden gegeven, waaraan niets ontbreekt dan de geest des Christendoms, de geest der liefde, die alle dingen verdraagt, hoopt en gelooft, en dat, alsdan, de voorstanders der ‘Gezindtescholen’ het zich, maar te laat! zullen beklagen, dat zij van de wijze en verstandige verordeningen der schoolwet van 1806 zijn afgeweken.

De voorstanders van het Bijbellezen op de scholen, zullen toch wel niet zoo bekrompen van bevatting wezen, dat zij dat *lezen* alléén als voldoende zullen beschouwen, zonder eenige verklarende *toelichting*, ten behoeve der geheel onervarene jeugd; maar juist in die verklaring en toelichting, door geheel onbevoegde onderwijzers, zo mogen, overigens, qua onderwijzers, hoogen lof verdienen, zie ik de klippen, waarop vrede en rust, verdraagzaamheid en eensgezindheid eene droevige schipbreuk zullen lijden.

Zij, die thans, met zooveel aandrang, voor ‘Gezindte-scholen’ ijveren, zullen alsdan de treurige ervaring bekomen, dat zij, bij de daarstelling dier scholen (verkrijgen zij werkelijk wat zij verlangen), tevens den grondslag voor ‘Partijscholen’ gelegd hebben. En dan.... arm vaderland! dan zal de werkelijkheid toonen, welke wrange vruchten het gebied der idealen en fantasiën oplevert!

Dit een en ander, mijnheer! wenschte ik aan uwe kennisneming en nadere overweging te onderwerpen. De zaak is van een te overwegend belang, dan dat men besluiten zou eenen weg te verlaten, die, wat de *beginselen* waarop hij, voor eene halve eeuw geleden, werd aangelegd, betreft, zoo uitnemend geschikt is, om ons op een algemeen Christelijk standpunt te voeren. Men mag wel hooren en wederhooren, wel alles naauwkeurig wikken en wegen, alvorens tot het besluit te komen, om een goeden, vruchtdragenden boom om te houwen, en er een stam voor in de plaats te stellen, waarvan het wel te vermoeden is dat hij bitter-zure appelen dragen zal!

Mogt ik de zaak te donker inzien, schenk mij dan eenig verblijdend licht. Maar ik hecht te veel aan de zaak van het lager onderwijs, om de ‘Christelijke school’ niet veel hooger dan de ‘Gezindte-school’ te schatten. Al die menschelijke wijsheid, al werd zij ook door Kerkvaders, Conciliën of Synoden gepredikt, heeft aan menschheid en Christendom zelden veel goeds geschonken.

Met hooge achting noem ik mij

Uw ootmoedige dienaar, ERASTUS.

III.
Fragment van een brief, naar aanleiding van het schrijven van den Tielerwaardschen Heereboer, geplaatst in den Tijdspiegel van April 1852, waaruit blijkt, hoe de Joden somtijds sommige Christenen napraten, en hoe de laatsten de eersten zóó niet moesten voorpraten.

..... De Tielerwaardsche brief over de Groninger N in den Tijdspiegel?... ja, of ik dien gelezen heb! Men zou er zich ligt meê vermaken, als 't niet een al te treurig verschijnsel was in onze vaderlandsche kerk. Die arme Groningers moeten er al zoo wat om lijden! Als 't nog maar haast vredig afloopt, gelijk voormaals de strijd tusschen de discipelen van Voet en Coccejus! 't Begint er soms helaas! al bedenkelijk genoeg uit te zien; ik wil niet zeggen, als onze oude vriend Doedes de fleuret gaat opnemen, om zonder knop scherpelijk tegen Prof. de Groot te schermen, - of als baron Mackay aan 't batonneren trekt, en er op in slaat, zóó dat hij in plaats van zijn tegenpartij te raken, zichzelven de spieren verrekt, ten bewijze van zijn christelijk gevoel, verbeelding en heldenmoed, - of als neef Balthazar (ge kent hem immers nog, dien *fijnen* heer), aan een *fijn* diné gezeten met een vet kalkoens-kluifje in de hand en een glas *fijne* wijn naast zich, zijn krachtig anathema uitspreekt over die verschrikkelijke Groninger school, - of als nichtjen Anne met haar proper *fijn* geplooid mondjen, daar ze nu voortaan alle hoop opgeeft, sedert Dominé S. zijn tweede vrouw gevonden heeft: *dáárom* al wat zij vroeger op de katechizatie geleerd heeft, als Groninger leer veroordeelt en verfoeit, neen, - maar als ik zoo die ergerlijke zotteklap onder 't volk zie komen dan wordt het mij wel eens bang. Daar wordt gekheid zoo ligt ernst. Het praatje van die Groninger ketterij loopt over de straat als een vuurtje. Nog vliegt het, en dartelt het hier en ginds, en trekt zelfs de lagchers tot zich, maar straks schiet het in wilde vlammen uit, die de gansche stad verteren. - Gij houdt die anecdote, door dien gewaanden heereboer ons opgedischt, *wèl verzonnen*? Toch niet, mijn waardste! Ik zelf herkende bij het lezen, er in eene iets opgesierde, waarachtige geschichte. Gij noemt het een karikatuur der anti-Groningsche sententies? Jammer maar, dat er zulke karikaturen *leven*, even venijnig als de meeste mismaakte menschen. Ik verzeker u, dat ze leven, en veel kwaad doen. Ik moet er u daarom eene mededeelen, die ikzelf onlangs tegen 't lijf liep. Gij zijt nog al een vriend van dergelijke kluchten. Maar, ik bid u, vat ze niet al te ligt op! Als gij ze mededeelt in den Tijdspiegel, laat dan ook 't kwaadaardige van die gedrogten zien! Doch ter zake! Ik moest onzen ouden vriend D^{s}. K. spreken. Gij kent hem immers uit uwe jeugd nog, den gullen Rotterdammer jongen? Hij moest nog terug komen van de katechizatie, doch werd alle oogenblikken verwacht. Ik mogt maar zoo goed zijn, zeî de meid en wachten in de zijkamer. Niet wetende wat te doen, ga ik voor 't venster staan, de voorbijgangers bestuderen. De eerste, dien ik zie, is een klein, krom smousjen, met al zijn instrumenten gewapend, om te krammen en te lijmen. Het Joodjen schelt bij den Dominé aan, en de schelle, schorre stem van den zoon Israël's, die op de weigering van de meid niet afhoudt, maar toch wat zachter wordt. - ‘Na toch! zoû er niets voor den armen Levi zijn te verdienen?... Je manheer is een Groninger,

nietwaar?' - '"Loop, malle Jood!"' - is 't antwoord - '"mijnheer is zoo goed als ik van Rotterdam."' - 'Na, je hebt gelijk, dat je zoo spreekt! Ik zal het ook met je vertellen, maar heb je niet wat te krammen of anders wat? 'Toe ja, ik zal 't ook vertellen!' - Middelerwijl had ik de deur van de zijkamer zachtkens open gedaan. - De Jood kijkt sluw in 't rond doch bemerkt mij niet. Hij trekt de meid wat naar zich toe, en zegt heel geheim: - 'je hebt gelijk meid! dat jij je zelve goed houdt, maar ik weet het wel. Ik heb je manheer ook al preêken gehoord, maar ik verzeker je, of het te merken was, dat hij een Groninger was.' - '"Ben jij ook van Groningen?"' - vraagt de meid. - 'De hemel bewaar mij' - zegt de Jood, - 'ik zoû geen cent meer kunnen verdienen. Geen mensch zoû meer met Levi te doen willen hebben! - Maar om het het je nou maar te zeggen,' - fluistert hij; - 'ik woû je manheer toe ook eens hooren preêken. De menschen hadden er zoo veel van gesproken; en dat je manheer ook al van die Groninger Dominé's was. Ik hoorde dat er van die groote luî waren, die bang waren, van er naar toe te gaan. Levi is nooit bang. Die stapte naar jelui kerk, en ja, ik stond er pas, of ik heb het wel gemerkt.' -'"En waaraan dat?"' - zegt de meid, die van Groningen naauwelijks de ligging wist, Hollandsche van geboorte en opvoeding even goed als haar meester, onze K. - 'Wel aan de uitspraak, waar anders aan? Ik ben in 't vorige jaar nog Groningen gepasseerd; - familie-zaken - weetje, - ik heb de Groninger school zelf gezien, - een mooi gebouw! - hoor je? - Maar toe, vraag eens, of er voor Levi niet een cent te verdienen is? Hij zal het overal zeggen, in de stad, dat jou manheer geen Groninger is.'

Alzoo de man uit de besnijdenis. Hij zou misschien zijn doel hebben bereikt, toen hij gestoord werd door onzen vriend, den zoogenaamde Groninger manheer, die de gansche straat lang de meid al met den Jood had zien praten, en haar nu over dat tijdverspillen eene zachte maar ernstige teregtwijzing gaf. Nu hadt ge dat gezigt van Levi eens moeten zien, terwijl hij aftrok. Ik deelde K. natuurlijk 't afgeluisterde deurpraatje mede. Hij lachte er hartelijk om, zooals ge wel denken kunt. - 'Maar toch,' - hernam hij, nadat de karikatuur van alle zijden was bezien, - 'toch vind ik er iets heel weemoedigs in. 't Is in der waarheid eene regt humoristische schets. Zij toont den gapenden afgrond aan, die broeders van elkanderen scheidt. Begrijp eens, hoe bang die goê gemeente wordt gemaakt om onder 't gehoor van eenen als Groningsch verdachten Godgeleerde te komen. Dat zijn de echo's van Da Costaas: 'Liever Turksch dan Groningsch!' - en van Groen's *Nederlander*; Daaraan heeft toch waarlijk Waarheid in Liefde geen schuld, al beweert men niet zonder grond dat het zelf de oorzaak mede is der hedendaagsche polemiek tegen de Groninger school, door dat het de Godgeleerde wetenschap tracht te populariseren. Het bragt toch die wetenschap onder een beschaafd publiek en gaf haar niet als de tegenstanders aan straatjoden en *Eckensteher* ten prooi. Waarlijk! Doedes moest niet zoo schamper gevraagd hebben: - 'Wat klaagt gij?' - ''t gaat in de daad te ver!'

Alzoo de Predikant die geen Groninger was, maar met hen gesmaad was geworden.....

IV.
Brief van C.L. aan zijn vriend J.H. te N... over een nieuw uitgevonden kunstterm, waarnaar reeds lang en vruchteloos gezocht was.

Veel genoegen deden mij uwe laatste letteren, die mij eene aangename lectuur verschaften. Ik kon mij echter niet wederhouden eens te glimlagchen bij het lezen uwer jeremiade, dat uwe afgelegene standplaats de onaangename oorzaak is, dat een au courant zijn met het nieuws van den dag, eene onmogelijkheid voor u is. De nieuwe wet op de posterijen schijnt op uwe plaats nog eene leemte overgelaten te hebben, daar onze waarde boekverkoopers anders op verzendingen nog al attent zijn, vooral (houd mij deze opmerking ten goede) tegen contante betaling. Het is echter ter eere van uw crediet ook waar, dat er zaken zijn, minder geschikt om u door die hand te doen toekomen, of liever gezegd, zaken, die zich opdoen, zonder dat echter de pers u dat nieuws opzettelijk vermeldt. Gij verzocht mij u zulke zaken en nieuwtjes mede te deelen, en zie mij dan met mijne gewone bereidvaardigheid terstond gereed aan uw verlangen te voldoen. Gij weet wel, mijn liberale vriend, dat de oudheidkundigen tegenwoordig druk bezig zijn met bedolven schoonheden aan het stofte onttrekken, ook in de theologische wereld heeft dit weerstuit gevonden, en geleerde, ten minste gestudeerde menschen zijn druk bezig met het opzoeken van reliquiën, vooral van Anno 1618, zelfs van ettelijke eeuwen vroeger. Die navorschers zijn echter zeer angstvallig, en denken in hunnen argwaan, dat anderen, die zich meer op een vrij Christelijk standpunt plaatsen, en zich niet kunnen vereenigen met het bewonderen van die reliquiën, die bovendien door veel schrappen en plooijen eenig aanzien moeten krijgen, dat deze liberale Christenen voor hunne liefhebberij vrees hebben. Ja waarlijk, mijn vriend, het is sterk, door vrees te vreezen dat een ander ook vrees heeft, en deze triplo-vrees is echter zoo echt anti-revolutionair. Dat heeft al zoo lang wat gewoeld en gewerkt, doch liet zich niet onder woorden brengen, en wel om deze eenvoudige reden, wijl er nog geen woord voor was. Hunne positie was benaauwd tot stikkens toe, te voelen maar niet te kunnen uitdrukken, en toch zoo gaarne het op de markten te willen verkondigen; zij namen de toevlugt tot omschrijven, maar dat is toch het regte niet *in een tijd dat er gesproken moet worden*. Eindelijk is de verlossing geschied, maar ik kan u zeggen, het heeft moeite gekost, al is het ook maar een misgeboorte, en zie hier dan het nieuws dat ik u wenschte mede te deelen.

Gij herinnert u nog wel dat liedje, dat wij op de school zongen (toen alles nog niet exclusief Christelijk behoefde te zijn):

> ‘Als iemand verre reizen doet,
> Dan kan hij iets verhalen.’

nu dat is al weder bewaarheid geworden, al mag dit op de bijzondere (fatale) scholen niet meer gezongen worden. O in mijn jeugd, toen mogten wij nog eens als jongens zingen, thans kan dat niet goed meer, en is de jeugd knapper in veinzen, en dat heet - opvoeding!

Eindelijk dan is de term gevonden, en de schitterende star aan den letterkundigen hemel heet: *Orthodoxophobie*, dat is: regtzinnigheidsvrees, dezen uitleg geven de gebruikers van dit incourante artikel er u altijd in éénen adem bij, daar nu *zij* vreezen niet goed verstaan te zullen worden. Men beweert wel eens, dat het licht het snelste eenen afstand aflegt, ik

kan u echter verzekeren, dat bij de geboorte met nog grooter snelheid dit woord is overgewaaid, of heilbegeerig is overgenomen, en dezer dagen het stopwoord van eene partij is, nog meer gesignaleerd dan onze weeskinderen, ofschoon die er al kakelbont genoeg uitzien. Maar, vraagt gij, regtzinnigheidsvrees, wat is dat? vrees voor de waarheid, of vrees door gebrek aan kennis der waarheid? Als mijn gelaatskleur groen was, zoo als ik nu nog gelukkig de redelijke kleur van een gezond mensch heb, dan zou ik zeggen: ja, ja, juist dat is het: vrees voor de waarheid. Jammer dat die partij altijd ten halve blijft steken, want eigenlijk behoorden zij er achter te voegen: 'De waarheid *die wij* voor waarheid erkennen' en hier komen wij op een terrein, dat uitgestrekt, en wier sophisme u bekend is - en ik zal dus nu maar afscheid van u nemen. Of de uitvinder al een octrooi heeft aangevraagd, weet ik niet; maar wel dat deze vrienden regt over deze inventie in hunne nopjes zijn. - Hoe gaat het bij u, wij hebben hier reeds eenige warme dagen gehad, ten gevolge waarvan zich reeds een geval van watervrees heeft opgedaan.

Schrijf spoedig eens aan uwen vriend
R. 1 Junij 1852.
C.L.

Splinters.

Wat werd er al in den laatsten tijd in Frankrijk niet op het tooneel gebragt, zoowel binnen de wanden van den schouwburg, als op dat des maatschappelijken en burgerlijken levens! Men aanschouwde er den wandelenden Jood, dien de schrijvers en dichters nog altijd laten wandelen; men hoorde er bij eene profane voorstelling van het laatste oordeel als uitverkorenen oproepen: Socrates, Marcus Aurelius, Washington, Napoleon, en eindelijk ook aan Ahasuerus genade toekennen! - Zeer onlangs woonde een talrijk publiek in sommige Parijsche theaters de herhaalde voorstelling bij van een drama, getiteld: *La dame aux camélias*, waarin onder anderen voorkomt: De onschuld van de vrouw behoort aan hare eerste liefde, en geenszins aan haar eersten minnaar. - Een weinig liefde hergeeft eener vrouw hare verloren kuischheid, enz. enz. Voorzeker, indien het tooneel te Parijs eene school der zeden zal worden, bestaat er eene dringende behoefte aan naauwlettende en gestrenge censuur.

Dat er een groot onderscheid is tusschen Godgeleerdheid en godsdienst, grooter nog tusschen Godgeleerdheid en Christelijk geloof, hebben Strausz en de mannen der Tubinger school voor lang in Duitschland gestaafd. Ook ons vaderland kan het helaas! getuigen, en 't werd te midden van zoo menigen wanklank op verschillend gebied in Nederland met verbazing... neen! met verontwaardiging vernomen, hoe een theologiae doctor sprak: 'over het kerkelijk wezen, dat men God noemt.' Velen, en wij vertrouwen, ook de lezers van den Tijdspiegel, voor zoover zij dien wanklank opvingen, zullen daarbij gedacht hebben aan Hand. der Apost. XXVI: 24^{b}, en het woord van Festus in den meest eigenlijken zin toegepast: 'de groote geleerdheid brengt u tot razernij.'

Jongeling. Liefste mijner ziel laat mij hier, ver verwijderd van het gewoel der menschen, mijn hart lucht geven, laat mij
Jongejufvrouw. Sta toch om 's Hemels wil op, mijnheer Smit, maak mij niet belachlijk - wacht toch ten minste tot dat de spoortrem voorbij is!

Steendr: v.P. Blommers te 's Hage.

Heerejee Jan.....
Bukken

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een nieuw verschijnsel aan den theologischen hemel.

De Morgenster. Weekblad ter bevordering van het levend Christendom. - Hoofdredactie J.P. de Keijser. - Eerste Jaargang. Te Arnhem bij van der Wiel.

Leverrier, de sterrekundige, heeft voor eenige jaren eerst de onbekende X-ster op het papier gevonden, toen aan den hemel, hoewel men hem later die astronomie bij anticipatie strijdig maakte; - hier is het niet anders: men had reden, om, vroeg of laat, eene dergelijke morgenster te verwachten, want de theologische constellatiën in ons vaderland verlevendigden die hoop. - Van alle zijden kwamen ook sterren aan den meer en meer duisteren hemel te voorschijn, die niet zeer veel licht gaven, en meerendeels tot de sterrenbeelden van 1618 en 1619 behoorden. - Avondsterren genoeg, - nu werd het dan ook tijd, dat er een eigenlijke Lucifer, een morgenster, oprees, en zonder te kunnen bepalen hoe lang die reeds in de maak was, verschijnt het gestarnte eerst nu boven Arnhem op den 7^{den} Julij, wij hopen, bij goed en helder weêr: - eene Geldersche morgenster, die Christus aan het hoofd stelt en ons een *levend Christendom* belooft, - eene schoone en heerlijke belofte - eene ster uit het Oosten, die ook velen den weg aantoont naar den Heer, ondanks de pogingen van alle huichelende en ongeloovige Herodessen van onzen tijd. - Eene morgenster, die over Nederland zal heenstralen met vriendelijken glans, en zoo als ons voorspeld is, ‘niet om haar zelfs wille schijnt, maar de rijzende zon spelt’ - (voorspelt). - Een Tijdschrift en weekblad dus te meer (om tot de doodnuchteren proza terug te keeren), een soort van Godgeleerd, praktikaal, maar extra liberaal weekblad, à *f* 8 per jaar, behoorlijk gezegeld, en waar een tamelijk groote kolom voor de advertentien (die materiëele levensbeginselen van sommige Tijdschriften) reeds openstaat, à 20 cents de regel, behalve nog 35 cents zegelregt. - Ziedaar de prozazijde van de Morgenster, - zij kan, ondanks allen stralengloed, aan de aardsche vormen en voorwaarden niet ontsnappen, en moet, als een flonkerend hemelligchaam zelfs bukken - onder den beknellenden zegelstempel! - maar dat is nu eens op aarde niet anders. - De Morgenster is een weekblad, en zal dus twee en vijftigmaal 's jaars moeten opgaan zonder fout of vertraging, - totdat ook zij eindelijk met al de papieren sterren, in hope, een zaligen dood sterft, na veel licht te hebben verspreid; - want bij eene ster, van welken rang ook,

is de lichtgevende kracht de hoofdzaak, en als zij haar licht nu zuiver en oorspronkelijk ontleent van de eenige centraalzon: de Christus, dan bestaat er het verblijdend vooruitzigt, dat zij zeer lang kan blijven schitteren, - en dit verzekert de redactie: de voedsterheeren der Morgenster beloven veel, bijna al te veel op eens. - Het prospectus, of vergezigt, toont ons niets anders aan, dan zeer liefelijke, hoogst begeerlijke zaken, de prediking van den levenden Christus, - ijver voor de regtzinnigheid, - een in liefde werkzaam Christendom, - eenheid des geloofs, - de voortdurende ontwikkeling der kerk, - strijd tegen de letterdienst, - strijd in liefde, - de Christelijke waarheid geopenbaard, zoo als de geloovige wetenschap haar leert, - verklaring van den Bijbel, - met één woord, alles, wat met het *levend geloof* is verbonden. - Wij willen niet zoo kwaaddenkend zijn, om hier aan eenen zekeren bekenden regel uit Horatius (de arte poëtica vs. 139) te herinneren, - maar gelooven integendeel, dat de Morgenster inderdaad al dat goede, ware en schoone, daar zoo even genoemd, wil en wenscht te geven: - in hoeverre zij dit kan en vermag zal de tijd ons leeren, als de profetie van het prospectus zal zijn vervuld. - De verschijning van dit weekblad is in zekeren zin een merkwaardig, een noodzakelijk teeken des tijds. - Men veroorlove ons om hier rond en onfarizeesch voor de zaak uit te komen. - De Arnhem sche Morgenster wenscht hare lichtstralen te verspreiden over zeker verduisterd, of in schemerachtig donker gehuld gebied, waar de mannen van het theologisch behoud zich bij elkaâr bevinden, - zij wil vrijheid van denken en gelooven bevorderen, - de letterdienst bestrijden, en op den weg van den vooruitgang allen voorlichten, - daardoor verkrijgt dit weekblad uit zijnen oorspronkelijken aard eene opponerende, zelfs eene polemische strekking. - Zeer nadrukkelijk wordt die strekking, in het eerste nommer, 't geen naast ons ligt, gevonden in de rubriek: - *Opgevangen* - alwaar andere weekbladen - bij name de *Nederlander*, de *Tijd* - worden aan- en doorgehaald. Wij verwachten dus, dat er uit de kern der Morgenster nu en dan grootere en kleinere bliksemstralen zullen uitschieten, en daardoor een zeer *eigenaardig* licht verspreiden. - Zoo iets was met regt en reden vroeg of laat te verwachten: - de meer vrijzinnige partij onder de Hervormde predikanten in Nederland wenscht ook hare organen en handhavers, en zoo treedt de Arnhemsche prediker de Keijser, van meer dan ééne zijde, ook als letterkundige reeds gunstig en krachtig bekend, aan het hoofd eener mannenschaar, als eerste zanger in het mannenkoor, die den levenden Christus zullen prediken en verkondigen. - Wij wenschen opregtelijk, dat zij allen, in alle opzigten, aan hunne groote en gewigtige beloften zullen getrouw blijven, - bovenal hopen wij, dat Christelijke wijsheid en bezadigdheid, grondige beschouwing, krachtige wederlegging, en nadrukkelijke teregtwijzing de wapenen mogen zijn, waarmede de strijd wordt aangevangen, voortgezet, en eens gelukkig voleindigd. - De verschillende stukken, in het *eerste nommer* medegedeeld, versterken aanvankelijk die verwachting: wij vinden korte beschouwingen over het *geloofsleven*, - des Christens groote kracht in Christus, - over het *geloofslicht* - één geloof, - over den *geloofstoets*, orthodoxophobie, en eindelijk, wat hier en daar is - *opgevangen*. - Wij behoeven naauwelijks te verzekeren, dat

deze verschillende stukken allen eenen zeer vrijzinnigen goest ademen, - telkens terugwijzende op en als terugroepende naar den levenden Christus. - De heer Denier van der Gon bestrijdt ernstig de leer der volstrekte onmagt naar de voorstelling van Paulus, - de heer Boon ontwikkelt het begrip der ware eenheid van het geloof, - de redacteur, de heer de Keijser, vat het wachtwoord van Dr. Beets, 'de orthodoxophobie' veelzijdig op, en toont aan, dat er werkelijk reden en aanleiding genoeg is, om voor de orthodoxen te vreezen, - zoo als hij die, wel te verstaan, voorstelt: - merkwaardig genoeg, dat juist *deze zelfde wijze* van opvatting, door een der medewerkers van den Tijdspiegel, bij de aankondiging van Dr. Beets 'Fantasie en Werkelijkheid' (zie Tijdspiegel Junij 1852, blz. 429 en 430) kortelijk is ontwikkeld. Moeijelijker welligt dan men vermoedt, zal het voor de bewerkers van dit weekblad zijn, om steeds het juiste gouden midden te bewaren en te vinden. - Als de geesten warm worden, worden de pennen scherp, en het is een kapitaal werk, om alle persoonlijkheid te ontwijken, - de personen toch vertegenwoordigen de verschillende rigtingen in de kerk, en ook in onze Nederlandsche kerk; men kan de stellingen niet losmaken van hen, die ze in persoon voorstellen, - daardoor moet de strijd worden, men moge dit al of niet willen bekennen: - man tegen man - er zullen nu en dan namen genoemd moeten worden, - en personen, als met den vinger, - dat is: de vinger die de pen vasthoudt - aangewezen. - Hoewel wij dit voor geene hoofd- en doodzonde houden, komt ligtelijk verbittering, en misverstand, overdrijving, zoowel van de eene als van de andere zijde - 'Iliacos intra muros peccatur et extra'. - Mogt het aan de oprijzende Morgenster eindelijk gelukken, om voor kerk en vaderland niets te geven, - dan licht - licht - licht voor hart en hoofd, licht dat in de duisternis schijnt, en niet *kan* uitgedoofd worden, *omdat* de stralen eenparig uitgaan van den levenden Christus. - Met die opregte bede begroeten wij de eerste verschijning der Morgenster aan onzen theologischen hemel; later zullen we dikwerf in de gelegenheid gesteld worden, hare stralen op te vangen, en blijven de hoop vasthouden dat *deze* Lucifer, in den *goeden* zin des woords, tot heil en verheldering van velen in den lande, week aan week, moge verrijzen!

Spiritus Asper en *Lenis*.

Predikkunde.

Onze Vader, die in de Hemelen zijt! Het gebed des Heeren, bewerkt voor de gemeente, door H. Heemskerk, Theol. Doct. - Te Haarlem, bij A.C. Kruseman.

Onze Nederlandsche homiletische school behoudt hare eigenaardige kenmerken en - nuancen. - De geesten kunnen zich niet verloochenen, en vooral niet in dezen kerkelijk bewogen tijd. - De gedrukte leerredenen, die talrijk genoeg verschijnen, brengen getrouwelijk iets van den tijdgeest mede, en zijn welligt harder gekleurd dan van vroegeren tijd, toen er geene aanhoudende donderwolken aan den kerkelijken hemel zigtbaar waren. Immers de leerredenen of preken

van de afgescheidene Gereformeerde kerkleeraren zien er geheel anders uit, dan die van Borger of van der Palm, of als ge een preekbundel van den hoogleeraar van der Hoeven naast dien van den dichterlijken ten Kate legt, zult ge een zeer merkbaar verschil zien. - De verschillende theologische rigting openbaart zich steeds duidelijker ook in het dusgenaamde kanselwerk, dat men somtijds, boosaardig genoeg, bij banketbakkerswerk heeft willen vergelijken, waar het alleenlijk om een delicieus mondjevol en een sierlijk verguld of verzilverd uiterlijk te doen was: - dergelijke vergelijkingen moesten van hooger hand verboden worden. - Nu en dan komen er preekbundels te voorschijn, die door gematigdheid, eenvoudigheid, en bovenal door het praktikaal beginsel, eenen welverdienden lof wegdragen. - Niet, dat we gelooven, dat eenig kanselredenaar in ons land, bij de uitgave zijner stukken, bepaaldelijk op lof en menscheneer jagt maakt, en met een zeker heimelijk, moeijelijk tes verbergen verlangen naar de aankondiging uitziet in de kerkelijke couranten of de tijdschriften: - daarvoor zijn de predikers uit den aard hunner roeping te nederig en te Christelijk en ook te verstandig; - maar de goedkeuring des publieks, waarin het gunstig debiet ingewikkeld ligt opgesloten, is hun, die het gesprokene en geschrevene kansel woord in de gedaanteverwisseling van het gedrukte laten verschijnen, niet ten eenemale onverschillig. - De bundel, dien wij thans aankondigen, over het gebed des Heeren, kwam tot ons van eene zeer onzijdige, neutrale zijde: de Remonstrantsche prediker Heemskerk, te Amsterdam, heeft het Onze Vader, eerst bepaaldelijk voor de gemeente, zijne gemeente, bewerkt, en tot algemeen eigendom gemaakt; deze bewerking is nu voor *alle* gemeenten bestemd - en daarover mogen we ons verheugen, - de Remonstrant is de onzijdige, de kleurlooze, in den besten zin des woords, de Hervormde, zonder de steunsels van formulier of kerkgeloof - de naam is wel wat oud en versleten, even als die van Protestant, daar de eigenlijke remonstrantie niet meer noodig is, maar de *zaak* is er nog. - Immers de broederen Remonstranten, de ongeketende, vrije, Christelijk-Evangeliesche kerk, die haar levensbeginsel uit de Heilige Schrift zelve zoekt, trekt en bewhart, zooals de wortel van het gewas, uit den grond, waarin het geplant is - en wel door Gods en niet door menschenhand geplant - de broederen Remonstranten zijn om die reden talrijker geworden dan zij vermoeden of weten; zij hebben hunne meer of min openbare aanhangers werkelijk onder de Gereformeerden, de groote kerk, de Lutherschen, Evangelieschen, en Herstelden, de Doopsgezinden (hier met de ééne vaste, welbekende voorwaarde echter) gevonden, - de vrijheid van denken, gevoelen, schriftuitleggen en prediken, is meer en meer toegenomen; ja, er worden in ons waard vaderland, op elken zondag, zelfs bij gelegenheid van de Heidelbergsche katechismus-middagbeurten, honderd Remonstrantsche preken gedaan en gehoord, zonder dat iemand aan die ketterij of die toenemende onregtzinnigheid denkt. - Uit dien hoofde kon de heer Heemskerk zijne bewerking van het Onze Vader ook gerustelijk als een *Gemeingut* aanbevelen; wij mogen u ten dezen opzigte zijne eigene woorden uit de Voorrede niet onthouden, welke ons tevens het regte standpunt ter beoordeeling aanwijzen:

‘En zoo spreek ik in dit geschrift tot *alle* Christenen, van welken naam of kerkgemeenschap ook. Ik geloof ééne, heilige, algemeene Christelijke kerk, aan welke ik mij door doop en belijdenis, door avondmaal en gebed voel verbonden. Wie Jezus als den Christus, den Zoon van God, belijdt, en opregt begeert door Hem verlost en gezaligd te worden, dien reik ik de broederhand in Christus. Voor het overige laat ik den Vader tusschen zijne kinderen rigten, den Oversten Herder zijne kudde scheiden. Uit het verschil van kerkgenootschappen, 't welk ik als een gevolg van menschelijke onvolkomenheid betreur, zie ik de wijsheid des Heeren het goede werken; en terwijl ik meen, dat de volle waarheid bij geen enkel afzonderlijk is te vinden, beschouw ik de verschillende confessiën als de onderscheidene straalbrekingen van een en hetzelfde licht. Voor mij zelven behoef ik geene andere confessie, dan welke de Apostelen vorderden; aan welke de Kerk gedurende de twee eerste eeuwen van haar bestaan, heeft genoeg gehad; en die mij met alle Christenen van alle eeuwen en geslachten verbroedert, zoodat ik in den volsten zin de gemeenschap der heiligen belijden en genieten kan. Hier en daar heb ik enkele zinsneden uit verschillende kerkelijke belijdenisschriften in mijne redenen aangehaald. Ik deed het, waar verklaring of uitdrukking mij onverbeterlijk juist en treffend toescheen, en werp van mij elke andere gevolgtrekking, welke men hieruit zou mogen afleiden.’ (Voorb. V - VI.).

Straalbrekingen van een en hetzelfde licht! Maar altijd, met uw verlof, broeder Remonstrant! hier en daar geweldig verschillend, vooral als er een kunstig geslepen glas gebezigd wordt, om de stralen zóó te breken en te buigen, dat er geheel andere lichtfiguren verschijnen dan het eerste oorspronkelijke licht vertoont en bedoelt; - want als ge die straalbreking met eigene oogen ziet, b.v. eenige preken van Krummacher of Kohlbrugge, en wederom bij den Groninger hoogleeraar de Groot of Muurling, of wie ge, als contrast, meer wenscht, is het theologisch-optisch verschil - ten minste enorm groot, om geen ander woord te bezigen; - maar ook dat is de vrijheid der geesten, die preken maken en uitgeven in de negentiende eeuw: - wij zullen dat niet kunnen veranderen. - Ook wij gelooven met den Remonstrantschen prediker nog altijd, met een vast geloof, aan die ‘ééne, heilige, algemeene Christelijke kerk,’ willen ook even gaarne de broederhand reiken aan ieder, die belijdt wat de Schrift als belijdenis eischt; - wil men er dan nog wat *confessioneel zout* en *peper* bij, om het maal te kruiden, men late de vrienden gerustelijk begaan, als ze ons de schotels maar niet zoo overzout of heet maken, dat we voor den disch moeten bedanken, en de mond ons zamentrekt: - een wreinigje peper is wellicht voor sommige zwakke magen niet kwaad; men zij echter voorzigtig, en neme niet te veel op eens!

De bewerking van het volmaakte gebed heeft eigenaardige voorregten en aanlokselen, die dadelijk voor de hand liggen. - Zeer dikwerf heeft men, sedert vader Luther, de verschillende beden homiletisch behandeld, zoowel in de Katholieke als in de Protestantsche kerk, en daarom had vader Luther niet verkeerd gezien, toen hij het: Onze Vader in zijn tijd reeds ‘den grootsten martelaar’ noemde. - Hier staan voor den prediker de zeven

of acht wegwijzers gereed, die hem aanwijzen waarheen hij met de gemeente zal gaan. - Elke bede is een thema, en een bundel lichtstralen, die zich gemakkelijk laten opvangen, en door het prisma der kanselrede in veelvuldige, liefelijke straalbreking voorstellen. - Op die wijze heeft Athanase Coquerel in zijne welbekende mede vertaalde bewerking van het Onze Vader daarin den hoofdinhoud van het Christendom willen vinden en aantoonen, en inderdaad, de hoofdleerstellingen, in het Nieuwe Testament verspreid, met eene kunstige hand aan het gebed des Heeren aangeknoopt, en bestendig toegevoegd, en vernuftig ingelascht; reeds een bewijs voor den rijkdom der stof, die zoo rekbaar was. - Anderen hebben wederom anders beproefd: - de heer Heemskerk heeft meer in algemeene trekken den hoofdinhoud en de praktikale ontwikkeling der verschillende beden, mogen wij het alzoo zeggen - hoofdelijk - opgevat, en zich laten leiden door den biddenden Heer zelf, en daardoor had hij zeker den besten leidsman gevonden.

Wij zouden in het algemeen de preekmethode van dezen prediker kunnen noemen: - de gemoedelijke, de kalme, de ernstige. - Hier is het niet de verbeelding, niet het scherpziende verstand, niet de opgewekte fantazij, waarop wordt gewerkt - maar het Christelijk gemoed wordt als gradueel, trapsgewijze, verwarmd, gereinigd, gelouterd. - Met eene bijzondere zorg is de eerste leerrede, als inleiding voor het geheel, bewerkt; hier wordt de vraag onderzocht in hoeverre dit gebed een verbindend voorschrift, dan wel een voorbeeld is - daarop wordt gehandeld over het gebed des Heeren - het allervolmaaktste gebed - en ten dezen opzigte in levendige en warme taal, de hooge waarde van dit eenige, en nog niet overtroffen formulier, aangetoond. - Merkwaardig is de algemeene, verbroederende en vereenigende kracht, welke aan 's Heeren gebed wordt toegeschreven. - Er zal wel niemand zijn, die de volgende zinsneden niet met dadelijke toestemming leest:

‘En nog hooger rijst die waarde, als wij daarbij ons oog op *de Kerk van Christus* slaan. Aan zijne *Gemeente* heeft Jezus dit gebed gegeven. Gevoelt gij de kracht en beteekenis dezer waarheid, Geliefden? Wij belijden *ééne heilige, algemeene* Christelijke Kerk en eene *gemeenschap* der heiligen. Waarom hebben wij die betrekking niet levendig gehouden, en reeds zoo vele schoone banden van gemeenschap losgemaakt? Maar het gebed des Heeren is een gemeengoed der gansche Christenheid gebleven. Het is de band, die de Christenkerk omsluit, en alle geloovigen van alle tijden vereenigt. De Kerk van Jezus heeft reeds *achttien eeuwen* op aarde bestaan. Maar één band omstrengelt het geslacht van Christenbroeders: 't is het gebed des Heeren, dat door alle eeuwen uit éénen mond met éénen zin ten hemel stijgt. De Kerk van Jezus is wijd *verspreid* over de gansche aarde. Maar één band houdt het groote huisgezin van Gods kinderen zamen: 't is het gebed des Heeren, dat aan alle plaatsen over den ganschen aardbodem wordt gehoord. De Kerk van Jezus is jammerlijk verscheurd en *verdeeld* op aarde. Maar nog één band verbroedert alle geesten: 't is het gebed in Jezus naam, het gebed des Heeren, waarin allen zich verzamelen voor den troon van God. In dat gebed stemmen alle harten en zinnen zamen. Voor de gescheiden belijders is dit het formulier van éénigheid. Gij bidt: *Onze*

Vader! uw Roomschgezinde broeder bidt het ook: zult gij hem dan de broederhand in Christus weigeren? Gij vindt uwe hoogste en heerlijkste goederen neêrgelegd in dat volmaakte gebed; zoo gelooft en erkent ook uw Medechristen, en hoe verre in begrippen van u verwijderd, in den gebede staat hij naast u voor God. *Ons* is het woord, waarmede wij in Jezus naam tot den Vader naderen: en met dat woord omvatten wij al de broeders, en elk, die Christen heet. In den gebede zijn allen één. En één in den geest des gebeds, worden allen meer en meer in den geest der liefde eenig, zullen allen ten laatste in den geest des geloofs vereenigd zijn.' (blz. 16-18.)

En toch, helaas! wederom eene treurige belijdenis des tijds: - toch zijn diezelfde harten en diezelfde lippen, welke hetzelfde Onze Vader! gevoelen en dan uitspreken, zoo verre, zoo verre van elkaâr verwijderd! toch heffen deze zelfde kinderen van dezen zelfden vader de hand en vuist bedreigend tegen elkaâr op, en verscheuren dien band! - Mogt de spreker hier waarheid gesproken hebben: 'Voor de gescheiden belijders is dit het formulier van éénigheid' ware het niet juist omgekeerd in onzen tijd, waar men dat Onze Vader, Onze Zoon, Onze Geest, in den meest *egoïstischen* zin opvat, waarvoor het betrekkelijk voornaamwoordje vatbaar is, en zich alles bij wijze van afen uitsluiting toeeigent, wat de Vader van alle menschen, als algemeen eigendom, allen aanbiedt! De groote wan der kerk moet nog geweldig geschud, en dan het kaf van het koorn gescheiden, voordat, inderdaad, faktisch, het Onze Vader 'het formulier van éénigheid' zal geworden zijn. - Was hier de gemoedelijke, vredelievende prediker welligt meer profeet en ziener in de toekomst, dan een werkelijk prediker van en voor zijn tijd? - Welnu wij willen hier met hem dwalen, en gedenken aan het woord van Cicero: 'Vellem sic erraremus!'

Wij gevoelen ons verpligt, om den aard dezer leerredenen uit een meer homiletisch oogpunt iets nader te leeren kennen, eenige schetsen mede te deelen; - wij nemen, zonder bepaalde voorkeuze, de leerrede over de *tweede Bede:* 'Uw Koningrijk kome' - hier wordt op den *inhoud* en den *eisch* heengewezen - en dus eerstelijk het oog geslagen op het *onderwerp - den zin* - en de *vervulling* - daarna de eisch - Het koningrijk onzes Gods - een geestelijk rijk - door Christus geopenbaard, - voor allen geschikt, - de groote eenheid - een koningrijk - met één hoofd - met burgers - en wel inwendig - in ons aanwezig - door het geloof en de heiligheid moet dit rijk toenemen - en eenmaal zal de geheele rijke vervulling gezien worden, - de geheele wereld zal dit rijk aannemen, - dan zal alles volvolbragt zijn, de Zoon geeft alles den Vader over, - het Godsrijk IS gekomen. - Het tweede deel, *de eisch* - dit woord is een zendingswoord - en geeft ons eene drievoudige zending op, een geestelijken arbeid *bij ons zelven, in onzen naasten kring - in dewereld* - dit alles wordt zeer krachtig en nadrukkelijk ontwikkeld.

Inderdaad, deze en soortgelijke schetsen bevelen zich door eenvoudigheid en rijkdom aan, er is hier geen jagt gemaakt om met bijzondere kunstmatige verdeelingjwaar dikwerf het woordenspel geen kleine rol speelt, te schitteren; ieder die met aandacht over dezen tekst-mediteert, - komt vroeg of laat op eene dergelijke ontwikkeling, en daarin ligt zekerlijk een voorregt van zoodanige eenvoudige preek-

dispositie. - Mogen nu de hoorders hier geene geweldige schokken en trillingen der zenuwen ondervinden, vloeit hier alles effen en kalm daarheen, en toch warm en diep gevoeld - dan verkrijgen dergelijke didactische leerredenen juist eene hoogere waarde, omdat ze die niet vooraf gezocht of nagejaagd hebben door eene homiletische onverwachte electrischbiologische kunstbewerking, eene kunstbewerking, dikwijls op leven en dood.

Wij zullen, ter nadere opheldering hiervan, de schets, zoo veel mogelijk die op te vangen is, mededeelen, en wel van eene leerrede des beroemden Franschen predikers over dezelfde Bede, waar onze deskundige lezer het hoogst eigenaardige standpunt van beide kanselredenaars meer aanschouwelijk zal erkennen.

Athanase Coquerel stelt de godsdienstige waarheid in betrekking tot het Godsrijk, bepaald op den voorgrond: ‘La prière du Seigneur ne pouvait passer sous silence, cette puissante faculté de penser, d'apprendre et de croire, qui fait de l'homme un être intellectuel. - Le lien entre Dieu et nous, qui constitue l'essence de la religion, et dont le culte est la forme, suppose des croyances, des convictions, aux quelles la raison se soumet... O Dieu que ton règne vienne, qu'a la vérité toute intelligence parmi les hommes soit soumise.’ (pag. 64-65).

Uit dit oogpunt beschouwt de prediker de bede - en ontwikkelt de hier gestelde gedachten: ‘I. L'homme aspire à la vérité. - II. Chacun de nous selon ses facultés - se fait un système de toutes ces pensées. - III. Connaissez, quelle importance a le choix du système, au quel nous soumettons notre vie, notre culte, notre conscience. - IV. Il semble que le temps de cette prière soit passé (ontwikkeling en ontzenuwing dezer tegenstrijdigheid). - Nu volgt het meer praktische gedeelte:’ La question est adressée: Le règne de Dieu est-il venu? - Est-ce par habitude que vous êtes Chrétiens?- Estce par droit de naissance, de privilège, d'hérédité que le règne de Dieu vous est venu? - Est-ce par esprit de convenance, par respect humain, que vous avez laissé le règne de Dieu venir à vous? - Est-il venu pour vous seulement au moyen de l'étude? - en ten slotte: descendez de vous mênie, afin que le régne de Dieu vienne réellement pour tous.’

Uit onderlinge vergelijking dezer twee schetsen wordt het blijkbaar, voor hoevele opvattingen en bewerkingen eene en dezelfde Bijbelspeuk vatbaar is, en deze vergelijking pleit ten minste hier voor de oorspronkelijkheid der beide kanselredenaars, die ieder zijne bijzondere wegen zocht en vond. - Wat ons betreft, wij vonden meer eenvoudige, gemoedelijke waarheid bij onzen landgenoot, welligt meer vernuft en wijsgeerige ontwikkeling bij den te regt gevierden A. Coquerel. - Wij vestigen, om niet te breedvoerig te worden, het oog op de leerrede over de laatste bede: ‘Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den Booze’ - zij wordt onderzocht in haren *waren zin* en *beteekenis* en vervolgens beschouwd als de *laatste bede* van het Onze Vader. - Wat verzoeking is, wordt aangetoond, de verzoeking is niet uit God. - Zij kunnen onder zekere voorwaarde zaligend zijn. - ‘Maar verlos ons van den Booze’ - Wie is de Booze? - eene twistvraag ‘want (blz. 113) niet in het *wezen* der zaak, maar in de *voorstelling* alleen kan nog verschil bestaan.’ - Verlos ons van den Booze - betrekking op het inwendig booze, - deze bede omvat het gansche gebied des kwaads. - Eindelijk wordt

zij als de laatste bede in het Onze Vader beschouwd, en hare gepastheid wordt duidelijk, wanneer we opmerken, hoe zij uit het *vorig bidden* ontstaat, de *overige beden verzekert*, en het *geheele gebed volmaakt*.

Wederom eene eenvoudige geleidelijke ontwikkeling, die zich aansluit aan deze praktikale Schriftverklaring. - Bovenal is ons deze leerrede merkwaardig, wegens de wijze, waarop de prediker over den Booze oordeelt, en de teedere, netelige zaak die hier moest behandeld worden, - zoo als de Germanen zeggen - beseitigt; - wij mogen aan onze lezers ook dit gedeelte der leerrede niet onthouden:

'*Maar verlos ons van den booze*. Dit tweede deel der bede vordert insgelijks een naauwkeurig onderzoek. Wie is *de booze?* Wij stooten hier al aanstonds op verschil van vertaling. Van de vroegste tijden der Kerk tot op deze dagen, werd het door sommigen van *het* booze, door anderen van *den* booze verstaan. De oorspronkelijke tekst laat ons geheel in het onzekere; alléén het spraakgebruik kan beslissen; en op dien grond verklaren wij ons voor de lezing van onzen tekst. Maar nu ontstaat nog grooter verschil van opvatting der zake. Toehoorders! wij zijn hier niet gekomen om over moeijelijke vraagstukken te twisten, maar om elkander op te leiden in den geest der gebeden. De booze moet ons niet verdeelen, waar het *onze* Vader ons vereenigen moet. Wij willen daarom liever naar onderlinge overeenstemming zoeken. Zij ligt meestal nader, dan men in de verblinding van hartstogt meent; en, bedrieg ik mij niet, zoo wordt zij ons hier ook aangeboden. In het gebed des Heeren staat *deze* bede tegen de *derde* over; dat is, naar onze vroegere aanwijzing, het werk des *Heiligen Geestes* tegenover de werking des *boozen*. De *Heilige* Geest wordt dáár niet uitdrukkelijk genoemd, want hij was ook nog niet, overmits Jezus nog niet verheerlijkt was;[1)] wél wordt hier de *booze* geest met name vermeld, want hij was bekend en leefde in de harten. De Heilige Geest *uit God;* de booze geest is *uit de wereld*. De eerste leeft en werkt *in de geloovigen*; de laatste *in de kinderen der gehoorzaamheid*. Al wat in *strijd* is met God en *zijnen wil*, alle goddeloosheid en ongeregtigheid is hier zaamvereenigd. Als *geest* is hij levendig en werkzaam, en oefent hij zijn verderfelijken *invloed* op menschen uit. Terwijl de Heilige Geest in de waarheid leidt, de harten reinigt, en onze zielen *vereenigt* met God; verblindt daarentegen debooze geest de zinnen, bederft de harten, en *trekt* de zielen *af* van God. De eersten zijn de *kinderen Gods;* de laatsten heeten *kinderen des boozen*. - Ziet hier de algemeene waarheid der Schrift, waarin voorzeker alle Christenen zamenstemmen. Niet in het *wezen* der zaak, in de *voorstelling* alléén kan nog verschil bestaan. Wilt gij de waarheid aanschouwelijk voor uwe *verbeelding* brengen? Zoo volgt gij veiligst de levendige voorstelling der Schrift. Wilt gij haar daarentegen nader brengen aan uw bespiegelend *verstand?* Zoo vat gij ze liever in een afgetrokken begrip te zamen. De voorstelling op zich zelve betreft het wezen der zake niet. Dan eerst zou de waarheid worden miskend en geloochend, wanneer gij met de voorstelling ook de zake, met de omkleeding het innerlijk wezen verwierpt. Er bestaat een magt des kwaads in de zedelijke wereld, - noemt het duivel of zonde! - er bestaat een geest des boozen, in strijd met den Geest van God. Hij leeft

1) Joh. VII vs. 29. (Lees: 39. RED).

in de ongeloovigen van harte; hij bezielt en bederft niet weinig van het schepsel Gods, dat ons omringt. Zoo werkt hij ook *op* ons; en als hij *in* ons werkt, is onze afval zeker. Wij zijn in zielsgevaren ons leven lang. Ons betaamt de dagelijksche bede: Hemelsche Vader! *verlos ons van den booze!* (blz. 132-134).

Hier stond de spreker zoowel op een exegetisch als dogmatisch grondgebied, waar menigeen voor hem is gestruikeld en gevallen; want de oude steen des aanstoots is nog altijd aanwezig. - De heer Heemskerk heeft zich met beleid en voorzigtigheid uit het vuur gehouden - zijne voorstelling moest, uit den aard der zaak, zeer negatief worden, - intusschen zijn we toch eenigzins teleurgesteld, wat het eigenlijk gevoelen van den bekwamen en gemoedelijken prediker is aangaande - den Booze - wij blijven hier zoo tamelijk in het onzekere. - Velen, zeer velen, zullen er volstrekt geen vrede mede hebben, als ze lezen: ‘Er bestaat een magt des kwaads in de zedelijke wereld, *noemt* het duivel of zonde! - er bestaat een geest des boozen, in strijd met den Geest van God’ -Velen, b.v. de heer van Rhijn, die in de leerrede over den Christen-krijgsmanmede over den duivel menig hartig woord heeft gezegd (Zie Tijdspiegel Mei, blz. 335, 336, 398) zal daar geen vrede mede kunnen hebben, - men is hier alleenlijk met *den geest*, met *een geest* volstrekt niet gediend, - men wil, wat het leerstuk des duivels betreft, iets meer handtastelijks, meer postief dogma. - Honderd theologanten, ten minste in Nederland, zullen nog altijd een zeer geweldig groot onderscheid maken tusschen: den *duivel* en de *zonde*. - Wij binden dit den wakkeren, vrijzinnigen en tevens echt Bijbelschen Remonstrant ernstig op het hart. Hij moge zich tegen die aanvallen kunnen verdedigen, en dat hij dit kan, daarvoor pleit zijn bezadigd oordeel en Christelijke wijsheid, die, als betamelijk is, met de Christelijke liefde verbonden blijft.

Wij kunnen met deze aankondiging volstaan, en wenschen dat deze bundel leerredenen, voor *alle* Christenen geschikt, door *vele* Christenen gelezen en herlezen moge worden. - De eenvoudige, Evangeliesche, ernstige, hoog ernstige waarheid staat hier in een zeer bevallig kleed; men vergeet, dat hier een broeder *Remonstrant* tot *zijne* gemeente spreekt, die tijd is ook voorbij, waar men juist daaraan dacht of daaraan moest herinnerd worden. - Hoe verbazend wij ook gevorderd zijn in theologische, praktikale wijsheid, zooverre zijn we nog niet gevorderd, dat men afzonderlijke leerredenen of preken van Gereformeerde sprekers voor enkel Gereformeerden, van Luthersche voor enkel Lutherschen, van Doopsgezinde voor enkel Doopsgezinden stelt en uitgeeft, - hoewel het mogelijk is, dat we vroeg of laat eene dergelijke aanbeveling op het titelblad zien verschijnen, - zoodat het met de leerredenen zal zijn als met de kaarten, waar ieder in *zijne* kleur en van zijn partner speelt, en gaarne in die kleur *troef* maakt. - De heer Heemskerk - zooverre wij hem uit zijne Christelijke, algemeene, Remonstrantsche redenen over het Onze Vader leeren kennen, behoort niet onder hen, die hunne stellingen willen opdringen, of met een gebiedende stem als onfeilbaar voorschrijven; - zijne beschouwingen zullen door alle weldenkende Christenen, tot welke kerkgenootschappen, zij ook uiterlijk (dikwerf alleen

door droit de naissance) behooren, zonder het minste gevaar voor de regtzinnigheid of het confessioneel *peper* en *zout*, gelezen kunnen worden, en zekerlijk met zegen, met vrucht. - Wat den echten zuiveren stempel van Christus' geest en leer vertoont, draagt de aanbeveling reeds aan het voorhoofd, en is daardoor een werkelijk integrerend deel der ‘ééne, heilige, algemeene kerk.’

Spiritus Asper en *Lenis*.

Het verband van de wijsbegeerte met de natuurkundige wetenschappen.

Mill's A System of logic, het inductieve gedeelte.

(*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1851, II, *blz*. 109-116, 252-266. 1852, I, *blz*. 339-355.)

IV.

De natuurkundige wetenschappen die op de Inductieve methode gegrond zijn, moeten daardoor eindelijk de deductieve tot rigtsnoer van haar onderzoek verkrijgen. ‘De deductieve methode waardoor wij de wet eener werking uit de wetten der oorzaken afleiden, door welker zamenwerking zij ontstaat, kan tot doel hebben òf de wet te ontdekken, òf de reeds ontdekte wet te verklaren. Het woord *verklaren* komt zoo dikwijls voor, en neemt in de wijsbegeerte eene zoo gewigtige plaats in, dat het zeer noodzakelijk is de beteekenis daarvan vast te stellen. Men noemt een bijzonder geval verklaard, als men zijne wet aangetoond heeft, dat is: als men de wet of de wetten der veroorzaking aantoont, waarvan dit geval de werking is. Op eene gelijke wijze houdt men eene wet of eene gelijkvormigheid in de natuur voor verklaard, als eene andere wet of wetten aangewezen kunnen worden waarvan deze wet zelve een geval is, en waaruit zij afgeleid worden kan.’ -- Volgens dit gestelde grondbeginsel gaat onze Schrijver tot de verklaring der natuurwetten over.

De eerste wijze van deze verklaring is: De oplossing der wetten van zamengestelde werkingen in de wetten der zamenwerkende oorzaken, en het aantoonen van haar gelijk bestaan (*co existenz*). De tweede, de ontdekking van een tusschenlid in de rij der werking, waarmede de oplossing der bijzondere wetten in meer algemeene natuurwetten in verband staat, die als de derde en meest vruchtbare wijze van verklaring kan aangezien worden. Hierdoor komt men tot de oplossing der vraag hoe ver de verklaring eener natuurwet gaan kan?

‘Bij de zulken, die niet aan een naauwkeurig denken gewoon zijn, vindt men dikwijls eene verwarde en duistere voorstelling dat de algemeene wetten de *oorzaken* der bijzondere zijn; dat de wet der algemeene zwaartekracht het verschijnsel van den val der ligchamen op de aarde veroorzaakt. Het is een misbruik maken van het woord: oorzaak, dit als zoodanig aan te nemen, de aardsche zwaartekracht is geene werking maar een bijzonder geval der algemeene, dat is: eene soort der bijzondere gevallen, waarin zich de algemeene wet vertoont. Eene natuurwet te verklaren kan dus niet anders meer zijn, dan andere algemeene wetten in hare zamenwerking op te sporen, waaruit de

bijzondere zonder eene nieuwe vooronderstelling volgen moeten.' Dit wordt door verschillende voorbeelden duidelijk gemaakt, en voornamelijk door Liebig's theoriën van de voortplanting der scheikundige werking, en door die van de ademhaling bevestigd; zelfs kan men deze wijze van verklaring somtijds op de zedelijke wetenschappen toepassen.

'De deductieve methode is in den tegenwoordigen toestand der wetenschap onwederroepelijk bestemd, den gang der wetenschappelijke onderzoekingen voortaan te beheerschen. Vreedzaam en als van zelve bereidt zich eene omwenteling in de natuurwetenschap voor, het tegendeel van die, waaraan Baco zijnen naam verbond. Deze groote man veranderde de deductieve methode der wetenschappen in eene experimentale, die zich nu weder naar eene deductieve omkeert. Maar de deductiën, die Baco verbande, waren uit voorbarige, overijlde en willekeurig aangenomen praemissen afgeleid. De beginselen waren noch door de wettige regelen van een experimentaal onderzoek vastgesteld, noch de slotsommen door het onontbeerlijk bestanddeel eener rationele deductieve methode, en de bijzondere gevallen door specifieke ervaring beproefd. Tusschen deze oorspronkelijke methode van de deductie en die wij hebben zoeken te verklaren, is er evenzoo veel onderscheid als tusschen de Aristotelische physica en de Newtonsche theorie des hemels.'

Het hoofdstuk over de grenzen der verklaring van de natuurwetten en van de hypothesen, is zeer belangrijk, en levert verschillende nieuwe gezigtspunten en verrassende toepassingen op. Hetgeen er in gezegd wordt over de hypothesen, verdient wel dat wij er een oogenblik bij stilstaan. 'Eene hypothese is eene vooronderstelling die wij maken zonder een werkelijk, of met een erkend ongenoegzaam bewijs, om besluiten daaruit af te leiden, die met de werkelijk bestaande daadzaken in overeenstemming zijn. Als er geene bekende wetten bestaan die ons eene verschijning verklaren, dan vinden wij zoodanige uit, of nemen die aan welke zulks doen, en dit noemen wij: eene hypothese voorstellen.' Er zijn gegronde hypothesen, die later zich bevestigen en als wetten kunnen worden aangenomen, of tot de ontdekking daarvan leiden, en willekeurige, die weldra blijken geheel ongegrond te zijn, en tot niets anders dienstig te zijn geweest dan om aan eene oude dwaling een' schijn van waarheid te geven. Een voorbeeld eener hypothese van de eerste soort zijn de verschillende vooronderstellingen in betrekking op de centraalkracht der planeten, die de ontdekking voorbereidden van de ware wet waarnaar deze kracht in eene omgekeerde rede tot den afstand verandert. Deze wet werd door Newton eerst als eene hypothese voorgesteld en daardoor bevestigd datzij deductief tot Keppler's wetten voerde. Hypothesen van de tweede soort waren de draaikringen van Descartes, die geheel verdicht waren, en waarvan men willekeurig aannam datzij aan de bekende wetten eener ronddraaijende beweging zouden gehoorzamen.'

De dienst die ons de hypothesen in het wetenschappelijk onderzoek doen, is van dien aard dat wij die niet ontberen kunnen. Hetgeen ons in den eersten oogopslag duister, verward en onverklaarbaar toeschijnt, wordt dikwijls daardoor op eene voldoende wijze opgelost. Met regt zegt Comte, hier door Mill aangehaald: 'Eene daadzaak wordt nog niet begrepen, of eene wet is ons nog onbekend, wij nemen alsdan eene hypothese aan,

die zooveel mogelijk met het geheel der gegevens, waarvan wij reeds in het bezit zijn, overeenstemt, en terwijl de wetenschap op deze wijze in staat gesteld wordt, zich onbelemmerd voorwaarts te bewegen, voert zij ten laatste tot nieuwe gevolgtrekkingen, die voor de waarneming vatbaar zijn en die op eene ondubbelzinnige wijze de eerste vooronderstelling of bevestigen of wederleggen.... 'Noch de inductie noch de deductieve methode, vervolgt hij, zouden ons in staat stellen de eenvoudigste natuurverschijningen te verstaan, als wij niet dikwijls daarmede aanvingen naar de resultaten te grijpen, terwijl wij eene voorloopige vooronderstelling, die eerst slechts een vermoeden is, in betrekking op eenige gevallen maakten, die de laatste voorwerpen van het onderzoek vormen.' (Cours de Philosophie positive II. 434). Er zijn dus wettige en onwettige hypothesen, waarvan Mill verscheidene voorbeelden aanhaalt, zoo als er ook schijnbaar hypothetische onderzoekingen inductief zijn, zooals hij onder anderen met het voorbeeld van de theorie van La Place omtrent den oorsprong der aarde en der planeten bewijst, die hij aantoont dat wezenlijk het strenge inductieve karakter der nieuwe geologische wetenschap draagt

Vervolgens gaat de Schrijver over tot de behandeling der toenemende werkingen en de voortdurende kracht der oorzaken, die van zooveel belang in de natuurkundige wetenschappen zijn, en hetgeen hem tot de bepaling der empirische wetten in tegenoverstelling van de natuurwetten brengt. 'De natuuronderzoekers geven gewoonlijk den naam van empirische wetten aan die gelijkvormigheden, waarvan het bestaan door de waarneming en het experiment aangegeven is; doch waarop zij zich in zulke gevallen die van de waargenomene sterk afwijken, niet kunnen verlaten, omdat zij geen inzigt kunnen verkrijgen *waarom* zulk eene wet zoude plaats hebben. Het begrip van eene empirische wet brengt met zich mede dat het geen laatste wet is. Het is eene afgeleide wet welker oorsprong nog onbekend is. De verklaring, het *waarom* van eene empirische wet aan te geven, is: de algemeene wetten aan te toonen waarvan zij is afgeleid, de laatste oorzaken waarvan zij afhankelijk is, doch dit is zelden bij empirische wetten het geval; zoodra dit echter plaats heeft, worden zij tot natuurwetten verheven.' De verschillende toepassingen der empirische wetten leiden Mill als van zelve op het toeval, en zijne wegneming in het wetenschappelijk onderzoek. 'Men spreekt gewoonlijk van het toeval als van het tegendeel een er wet; alles, zoo neemt men aan, wat men niet aan eenige wet toeschrijven kan, is het gevolg van het toeval. Het is ondertusschen zeker dat alles wat in de wereld voorvalt, het gevolg van eene wet, de werking van eenen zamenloop van oorzaken is, die met de kennis dezer oorzaken en harer wetten zou vooruitgezien kunnen worden.' - Dus bestaat er eigenlijk geen toeval, en het is de taak der wetenschap dit eigenlijk nietsbeteekenende denkbeeld uit het onderzoek te doen verdwijnen. De waarschijnlijkheidsleer staat hiermede in een naauw verband, waarvan men hier eene uitvoerige ontwikkeling aantreft, met eene wederlegging van sommige stellingen van het: *Essai philosophique sur les probabilités*, van La Place. Eindelijk spreekt de Schrijver van de uitstrekking van afgeleide wetten op aangrenzende gevallen, waarna hij tot de behandeling van de analogie en het analogisch bewijs overgaat. 'Het woord analogie, als de naam van eene wijze van

besluiten, wordt algemeen als eene soort van argument aangezien dat een inductief karakter heeft, zonder dat het zich tot eene volkomene inductie kan verheffen. Er is geen woord dat in een onjuister en menigvuldiger zin gebruikt wordt, dan het woord analogie.' De analogische methode moet met veel voorzigtigheid gebruikt worden, wil zij niet tot zeer gewaagde en ongegronde besluiten aanleiding geven.

Hetgeen over het bewijs van de algemeene wet der oorzakelijkheid, en zijne gronding op de inductie *per enumerationem simplicem* gezegd wordt, verdient een naauwkeurig onderzoek, waarmede wij ons thans niet inlaten; doch waarop wij de aandacht der wijsgeerig gevormde onderzoekers vestigen, als zijnde eene zaak van het hoogste gewigt.

'Is de wet der oorzakelijkheid in alle gevallen aanwezig? Zonder twijfel kan men zeggen dat de *meeste* natuurverschijningen als werkingen met eene zekere antecedenz of eene oorzaak tezamen verbonden zijn; dat is: dat zij niet voortgebragt worden zonder dat eene aan te wijzene daadzaak ze vooruitgaat; doch de omstandigheid, dat dikwijls een zeer ingewikkeld inductief onderzoek noodzakelijk is, toont aan, dat er gevallen zijn, in welke deze regelmatige orde van opvolging voor ons eenvoudig opvattingsvermogen niet zoo toegankelijk is. Als daarom echter het onderzoek, dat deze gevallen in dezelfde kategorie als de overige brengt, verlangt dat wij de algemeenheid der wet, waarvan zij op den eersten blik geene gevallen schijnen te zijn, daarop toepassen, is dit dan inderdaad geen *petitio principii?* Kunnen wij eene stelling door een argument bewijzen, 'twelk deze stelling reeds als toegestaan aanneemt? En als zij niet op dezen grond bewezen wordt, waarop rust dan het bewijs?' Men dient de beantwoording dezer vragen bij den Schrijver na te gaan, om een juist oordeel in deze ingewikkelde zaak te kunnen vellen.

Niet minder belangrijk is het onderzoek van de gelijkvormigheden van het tegelijk bestaan *(coexistenz)* van wetten, die niet van oorzaken afhangen; van de aannaderende generalisatie en het waarschijnlijkheidsbewijs; en eindelijk van de nog overig blijvende natuurwetten, waarin over de waarde van het wiskundig onderrigt en het verband van de wis- met de natuurkundige wetenschappen gesproken wordt.

'De waarde van wiskundige wetenschappen, in deze moeijelijke onderzoekingen, bestaat in de toepasselijkheid niet van hare leerstellingen, maar in die van hare methode. De wiskunde zal altijd de volkomenste typus der deductieve methode in het algemeen zijn, en de aanwending der wiskunde op de eenvoudigste vraagstukken der physica is de eenigste school, waarin de wijsgeerige natuuronderzoekers het moeijelijkste en gewigtigste deel hunner kunst, namelijk: het gebruik der wetten van eenvoudiger natuurverschijningen tot verklaring en voorspelling van meer zamengestelde, werkelijk kunnen leeren. Deze gronden zijn toereikend om de wiskundige wijze van besluiten voor de onontbeerlijke basis eener wetenschappelijke opvoeding te houden, en met Plato de mathematica, als de wezenlijke voorbereiding tot de beoefening der hoogere takken der wijsbegeerte aan te zien.' In de behandeling van deze ingewikkelde vraagstukken moet men de klare en duidelijke voordragt van den Schrijver bewonderen, zijner gematigde wederlegging van hen met wie hij in gevoelen verschilt hulde doen, en daar

waar wijzelven van hem moeten blijven verschillen, zullen wij erkennen dat hij, uit zijn standpunt geredeneerd, niets beters ter verdediging van zijn gevoelen zoude hebben kunnen te berde brengen.

Een der opmerkelijkste gedeelten van het werk van Mill is dat hetwelk over de gronden van het ongeloof handelt. ‘De wijsbegeerte der inductie en van het experimentale onderzoek is zoo lang onvolledig, als de gronden niet alleen van het voorwaarhouden, maar ook van het ongeloof en den regtmatigen twijfel niet aangegeven zijn. Onder ongeloof is hier niet de enkele afwezigheid van het geloof te verstaan. De gronden, die ons van het geloof aan de waarheid van eene daadzaak of gebeurtenis afhouden, liggen eenvoudig in de ongenoegzaamheid van het bewijs, en toen wij beschouwden wat een toereikend bewijs was, om een besluit te ondersteunen, hebben wij tevens doen zien, wat voor een besluit tot dit doel niet genoegzaam of geheel valsch was. Onder ongeloof is hier niet die toestand van den geest te verstaan, waarin wij omtrent een voorwerp onwetend zijn, of ons geen begrip daarvan kunnen vormen; maar een zoodanige, waarin wij volkomen overtuigd zijn, dat eene meening niet waar is: dermate, dat zoo een bewijs en zelfs wel een zeer streng (op het getuigenis van andere of op onze eigene schijnbare zinnelijke waarneming gegrond) tot staving dezer meening bijgebragt werd, wij zouden gelooven dat deze getuigenis valsch is, of dat men zich (of ook wij, indien wijzelven de waarneming gemaakt hebben) bedrogen of gedwaald heeft.’

‘Dat er zulke gevallen zijn, zal niemand betwijfelen. Gebeurtenissen of daadzaken, die door schijnbaar stellige bewijzen rijkelijk worden ondersteund, worden dikwijls om hare onwaarschijnlijkheid o*f* onmogelijkheid niet geloofd, en het is dus van belang te onderzoeken wat deze woorden beteekenen, en of de eigenschappen, die zij uitdrukken, toereikende gronden voor het ongeloof zijn.’

Mill gaat daarop voort tot het onderzoek van de leer van Hume over de wonderen, hetgeen men in zijn geheel lezen, en aan zijne beginselen moet toetsen om tot de overtuiging te komen, dat Hume's beroemde grondstelling, dat niets geloofwaardig is wat met de ervaring strijdt, of tegen de wetten der natuur indruischt, niet anders dan de eenvoudige en ontegenzeggelijke regel is, dat het geen eene volkomene inductie tegenspreekt voor ongeloofwaardig moet gehouden worden. Dat zulk eene grondstelling als eene gevaarlijke ketterij wordt aangezien, dat deze groote en diepe waarheid kon ontkend worden, geeft eene slechte getuigenis voor den toestand der tegenwoordige wijsgeerige bespiegeling over dit onderwerp. ‘Volgens onzen schrijver kunnen de wonderen, naar de gegeven bepaling van Hume, in de wetenschap geene plaats vinden. Het geloof aan dezelve behoort in het godsdienstig gebied, waarin de wetten der inductie van geene toepassing zijn, te huis, en alle bewijzen die men hiervoor kan aanvoeren, kunnen, volgens hem, den toets der streng logische redenering niet doorstaan.’ - Het zoude ons te ver leiden indien wij zijne gronden hiervoor in de bijzonderheden wilden nagaan. Wij bepalen ons om zijn gevoelen bloot te leggen, het aan anderen overlatende, om, indien zulks noodzakelijk en wetenschappelijk mogelijk is, dit te wederleggen.

De tweede afdeeling van Mill's inductieve logica handelt over de hulpverrigtingen der inductie; vooreerst over de

waarneming en beschrijving, veel is in de waarneming gevolgtrekking van wat ons onmiddellijke ervaring toeschijnt, en het is van het grootste gewigt om juist te bepalen wat eene beschrijving van eene waarneming eigenlijk moet behelzen. Overgaande tot het onderzoek der abstractie of vorming van algemeene voorstellingen, toont de Schrijver aan, dat de vergelijking ons tot deze algemeene voorstellingen brengt. ‘De bovennatuurkundige onderzoeking over den aard en de zamenstelling van hetgeen men afgetrokken denkbeelden genoemd heeft, of in andere woorden van de begrippen die in onzen geest klassen en algemeene benamingen voorstellen, behoort niet tot de logica, maar tot eene andere wetenschap, en het doel, dat Mill zich voorstelde, vordert niet, dat hij zich hiermede inlaat.’ ‘Het is hier genoeg dat zij bestaan en door het verstand uit de bouwstof der zinnelijke waarneming gevormd worden. De algemeene voorstellingen behoeven dus in onzen geest niet vooraf te bestaan, zoo als sommige realistische wijsgeeren hebben aangenomen. De algemeene voorstelling is een typus van vergelijking, vooral wanneer zij duidelijk en met de waarneming overeenkomstig zijn.’ Whewell (die hier in dit onderzoek gedeeltelijk wederlegd wordt) zegt dat de oude wijsgeeren, en de nieuwere bespiegelaars, de ware wet eener natuurverschijning niet ontdekten, omdat zij eene niet overeenkomstige *a priori* gevormde voorstelling, in plaats van eene overeenkomstige *a posteriori* uit de waarneming opgemaakte, daarop toepasten. Hij is dus ook van gevoelen, dat bij de vergelijking der verschillende gevallen der verschijning, zij verzuimden te bepalen in welke gevallen hunne voorstellingen hiermede overeenkwamen, en zij dus de gewigtig ste punten van overeenstemming over het hoofd zagen, en zich aan dezulke hielden die òf ingebeelde òf in het geheel geene overeenkomsten waren; of zoo zij zulks mogten wezen, betrekkelijk eene zeer geringe overeenkomst opleverden, en met de natuurverschijning, waarvan de wet gezocht werd, in geen of zeer weinig zamenhang stonden. Echter kunnen er gevallen plaats hebben, waarin de voorstelling vooraf bestaan moet, om tot eene voldoende uitkomst te geraken. ‘Voor zulke gevallen is meer noodig dan een geest, die aan eene naauwkeurige waarneming en vergelijking gewoon is. Hiertoe wordt een geest vereischt die met vele algemeene voorstellingen voorzien is, die hij reeds te voren heeft verkregen en welke van dien aard zijn, dat zij met het voorwerp des onderzoeks een verwantschap hebben. Ook zal hier veel van de natuurlijke sterkte en de ontwikkeling van hetgeen men wetenschappelijke phantasie noemt en van het vermogen afhangen, bekende bestanddeelen in nieuwe verbindingen, die in de natuur wel nog niet waargenomen zijn, maar toch niet tegen de gekende wetten strijden, verstandig te ordenen en tot een geheel te verbinden.’ Dit heet wetenschappelijk genie, dat onder anderen een' Keppler op het denkbeeld van de ellipsiteit der planetenbanen bragt, en een' Newton de wetten der zwaartekracht deed ontdekken.

Het leerstuk over de benaming beslaat onder de hulpmiddelen der inductieve logica eene voorname plaats, en is hier met die scherpzinnige naauwkeurigheid behandeld, die het in eene zoo hooge mate verdient. De grondeigenschap der namen, of naamwoorden, die een zoo voornaam werktuig der gedachten zijn, wordt door den Schrijver het

eerst uiteengezet, zoowel als hunne werking in de inductieve methode, en de beteekenis der algemeene benamingen. Vervolgens gaat hij over tot de aanwijzing van de noodzakelijkheid eener wijsgeerig wetenschappelijke taal, en de vaststelling der grondbeginselen van de bepalingen (*definitiën*) door een hoogst belangrijk betoog, waarin wij uithoofde van de grenzen die wij ons in de beschouwing van zijn doorwrocht werk stellen moeten, hem niet kunnen volgen. Evenzoo min als in zijne natuurlijke geschiedenis der veranderingen, in de beteekenis der woorden, dat wij ook aan taalgeleerden ter lezing kunnen aanbevelen. De verdere beschouwingen over de beginselen eener wijsgeerig wetenschappelijke taal maken een belangrijk slot van deze logisch taalkundige behandeling uit. Het hoofdstuk over de klassifikatie als hulpmiddel der inductieve methode, verdient de aandacht van ieder die zich met de logische en natuurkundige wetenschappen bezig houdt. Vooreerst wordt hier het verschil aangetoond tusschen klassifikatie der voorwerpen, en die der benamingen die zoo even behandeld was, de theorie der natuurlijke groepen in de verdeeling van planten en dieren, die voornamelijk door de botanische rangschikking opgehelderd wordt, en vervolgens de vraag beantwoord of die natuurlijke groepen door den natuurlijken typus of door de definitie worden vastgesteld? De goed bepaalde soorten maken de natuurlijke groepen uit; doch het komt er voornamelijk op aan om eene juiste benaming der soorten te geven. Men kan alsdan tot eene klassifikatie door reeksen overgaan, terwijl de met de natuur overeenstemmende reeksen uit natuurlijke groepen bestaan. Het vaststellen van eene typussoort maakt de verdeeling der reeksen gemakkelijker. Eindelijk besluit Mill zijne beschouwing over de klassifikatie, door aan te toonen, dat de zoölogie het volkomenste voorbeeld eener wetenschappelijke rangschikking oplevert. Hij eindigt aldus: ‘Ofschoon de wetenschappelijke ordening der organische natuur tot nog toe slechts een volledig voorbeeld der ware beginselen eener rationele klassifikatie in groepen of reeksen aanbiedt, zoo zijn deze beginselen toch op alle gevallen toepasselijk, waarin de mensch geroepen is, de verschillende deelen van een uitgebreid onderwerp in eene geregelde rangschikking te brengen, onverschillig of de onderwerpen de kunst, de nijverheid of de wetenschap tot doel hebben.

De eigenaardige orde van een wetboek b.v. hangt van dezelfde wetenschappelijke bewijzen af, als de klassifikatie der natuurlijke geschiedenis, en er kan geene betere voorbereiding voor eene zoodanige rangschikking bestaan, dan de studie der beginselen van de natuurlijke ordening, niet alleen in het afgetrokkene, maar in de werkelijke toepassing op die klasse van natuurverschijningen, voor welke zij het eerst bepaald werden, en die nog de beste school tot aanleeren van hun gebruik blijft.’

De derde afdeeling van het inductieve gedeelte van Mill's *System of Logic* handelt over de dwaling. Hij begint met de noodzakelijkheid eener theorie daarvan aan te toonen. ‘Als de wijsbegeerte van het rigtig besluiten volledig heeten zal, zegt onze Schrijver, moet zij zoowel de theorie van de valsche als van de gegronde wijze van besluiten bevatten.’ Toevallige dwalingen zijn geene verkeerde besluiten, en behoeven dus in de leer der logische dwaling niet opgenomen te worden; doch men dient vooreerst op te merken, dat er eene betrekking

tusschen de zedelijke en verstandelijke bronnen der dwaling bestaat. Tot de rangschikking der verschillende dwalingen, die uit verkeerde besluiten bestaan, overgaande, worden eerst de kenteekenen opgegeven, waarop deze klassifikatie gegrond moet zijn. Er zijn vijf klassen van logische dwalingen: 10. die uit een verkeerd onmiddellijk besluit, op eene zinnelijke gewaarwording gegrond, voortspruiten; 20. de inductieve dwalingen die uit eene gebrekkige waarneming, 30. of uit een verkeerd geveld algemeen oordeel (generalisatie) voortkomen, 40. de deductieve die uit valsche besluiten en gevolgtrekkingen ontstaan; en eindelijk 50. de dwalingen die eene verwarring der gegeven bestanddeelen tot oorzaak hebben. De vier laatste dwalingen zijn valsche redeneringen, waarvan er drie uit een onduidelijk bewijs voortvloeijen, en de laatste, hoewel op een duidelijk bewijs rustende, echter door eene verkeerde rangschikking der sluitredenen tot een verkeerde slotsom voert. Dwalingen uit vooroordeel, hoewel niet tot de logische behoorende, kunnen echter tot de eerste soort, namelijk die *a priori* gebragt worden.

‘Er bestond altijd en er bestaat nog een algemeen vooroordeel dat als eene onwedersprekelijke waarheid stilzwijgend wordt aangenomen, dat in de voorwerpen der natuur dezelfde orde heerschen moet, als die welke in onze denkbeelden daarvan plaats heeft. Dat, indien wij altijd twee zaken te gelijk of te zamen denken, die twee zaken ook immer te zamen bestaan moeten; dat, indien eene zaak aanleiding geeft om aan eene andere te denken, die aan haar voorafgaat of haar opvolgt, deze andere haar inderdaad voorafgaan of opvolgen moet, en omgekeerd; dat, indien wij ons twee zaken niet te zamen voorstellen kunnen, zij niet te zamen kunnen bestaan, en hare verbinding zonder bewijs van de lijst der mogelijke gebeurtenissen kan geschrapt worden.’ Dit is de verwisseling der subjectieve in objectieve wetten, die de bron van zooveel bijgeloof, en van het geloof aan goede en kwade voorteekenen, der waarzeggerij en der voorspellingskunst was. Het is ook eene dwaling die dikwijls plaats heeft, dat men zaken die ons onbegrijpelijk voorkomen voor onmogelijk houdt; dit wordt met treffende voorbeelden gestaafd uit de geschiedenis der wetenschappen ontleend. Descartes en Newton zelfs waren daarvan niet vrij; maar het komt ons voor dat Leibnitz ten onregte door Mill daarvan beschuldigd wordt, omdat hij in de plaats der *Nouveaux Essais, etc*. die hij aanhaalt, zegt: *Je reconnais qu'il n'est pas permis de nier ce qu'on n'entend pas, mais j'ajoute qu'on a droit de nier (au moins dans l'ordre naturel) ce qui absolument n'est point intelligible ni explicable*.’ Leibnitz bedoelt hiermede in zichzelve tegenstrijdige zaken, waarvan zich liet verstand geen bestaanbaar begrip kan vormen en die het volstrekt niet verklaren kan. Iets anders is het eigenschappen, krachten en werkingen in de natuur te ontkennen, omdat men die niet begrijpt. Leibnitz begint immers met te zeggen dat het niet geoorloofd is te ontkennen hetgeen men niet begrijpen kan; ieder die eenigzins doordenkt, is overtuigd dat er werkingen kunnen bestaan, waarvan wij de oorzaak of moeijelijk, of wel misschien nooit, zullen kennen, en die dus onverklaarbaar zijn: zonder dat wij geregtigd zijn de onmogelijkheid daarvan staande te houden.

De geheele afdeeling over de dwaling,

die het gedeelte van het werk van Mill, dat wij beschouwden, op eene zoo belangwekkende wijze besluit, is vooral merkwaardig door de gepastheid der voorbeelden die hij bijbrengt; in één woord, de inductieve Logica die hij geleverd heeft, is een meesterstuk waarop onze eeuw roem mag dragen, en die niet anders dan heilzaam voor de beoefening der wijsbegeerte en der natuurkundige wetenschappen wezen kan, omdat zij den waren weg tot de waarheid aan wijst, en de hinderpalen die daarop kunnen voorkomen zorgvuldig aantoont. Mill heeft zich dus bij de wetenschap hoogst verdienstelijk gemaakt even als Whewell door zijne Philosophie en Geschiedenis der inductieve wetenschappen. Hij mag hier en daar met dezen zijnen voortreffelijken landgenoot verschillen; doch hij is zeer gematigd in den toon zijner wederleggingen, en doet hem overigens alle regt wedervaren. De werken van beide voortreffelijke schrijvers moeten de handboeken zoowel van de natuuronderzoekers als van de beoefenaars der wijsbegeerte worden; dan zal de philosophie meer en meer naderen tot hetgeen zij wezen moet, namelijk: de wetgeefster van alle wetenschappen, die ze door haren geest bezielt, en tot fakkel en leidsvrouw moet verstrekken.

Wanneer men de geschriften van Henri Martin en van Mill met elkander vergelijkt, ziet men dat zij zich onderling volledige maken. De *Philosophie spiritualiste de la nature* tracht door de kennis van den geest tot die der natuur te geraken; de inductieve logica daarentegen neemt meer uitsluitend de zinnelijke ervaring, de waarneming, en het experiment tot grondslag, en past die ook in het gebied der zedelijke en staatkundige wetenschappen toe. Zij wil ons door de kennis der natuur tot die van den geest brengen. Martin acht het niet alleen mogelijk, maar zelfs noodzakelijk het geloof met de wijsbegeerte der natuur te verbinden. Hij is vast overtuigd van het bestaan eens Opperwezens, oorzaak van alles, van de zedelijke vrijheid en onsterfelijkheid van den menschelijken geest en van het aanwezen van algemeene eindoorzaken. Het heelal is voor hem door eene oneindige kracht bezield, die de oorsprong der natuurwetten is; de studie der natuur is bij hem niet alleen *doel*, maar tevens ook het *middel* om van de Almagt en Wijsheid des Scheppers de ontegenzeggelijkste bewijzen te ontvangen.

Bij Mill treffen wij eene zekere strekking aan, om niet verder dan tot de natuurlijke verklaring der verschijningen te gaan, - om de kennis der natuurwetten als het laatste doel der wetenschap aan te nemen, en in het gebied der zedelijkheid en van den geest diezelfde wetten als heerschende te doen aannemen. Hij houdt streng en uitsluitend aan het beginsel vast: *dat de ervaring de bron van alle kennis is;* deze grondstelling kon geen bekwamer en gematigder verdediger dan hem verkrijgen. Maar men zij voorzigtig, bij het aannemen van een éénig en volstrekt principe. De ervaring alléén brengt ons tot het materialismus, de eenzijdige bespiegeling tot het Pantheïsme, en beide rusten nog niet om zich meester van het gebied der wetenschap te maken. Eene voorzigtige, en het rijk der natuur en van den geest omvattende wijsbegeerte, heeft de roeping om voor die uitersten te waarschuwen, die, het een zoowel als het ander, tot ééne en dezelfde uitkomst geleiden, zoo welsprekend door een hedendaagsch Fransch schrijver aangetoond. ‘Alles is onver-

schillig in de natuur, want alles is noodzakelijk, alles is schoon, want alles is bepaald. Het individu is niets als afzonderlijk wezen; zijn oorsprong, zijn doel zijn buiten hem. Het al bestaat volstrekt en onverwinnelijk, zonder een andere oorzaak dan zichzelve, zonder andere wetten dan die zijner natuur, zonder een ander voortbrengsel dan de eeuwige verwisseling zijner verschijnselen. Niets is in het bijzonder met de natuur overeenkomstig: want niets is buiten haar; alles is voor haar gelijk, of liever, zij geeft aan niets de voorkeur, wil niets, veroordeelt niets, zij gevoelt zich in alle deelen, maar zij schrijdt voorwaarts met eene onwederstaanbare kracht, zonder doel zoowel als zonder vrijheid. Zij heeft het gevoel maar niet de bewustheid van zichzelve. Zij kan niet anders zijn dan zij is, zoo als zij ook geenszins niet aanwezig zijn kan; zij is omdat zij was; zij zal zijn, omdat zij is. Eeuwig onvergankelijk, stelt zij zonder ophouden alle hare deelen te zamen, bewerkt en vernietigt ze als bewegelijke en voorbijgaande verbindingen harer onvernietigbare zelfstandigheid. Hare vormen planten zich voort en verdwijnen in eene reeks zonder begin noch einde die zich nooit herhaalt, en hare onveranderlijke algemeenheid bestaat in eene opvolging van altijd nieuwe voorwerpen. Er kunnen geene grenzen voor deze alles omvattende natuur bestaan: de mogelijkheid buiten haar, is even onmogelijk als eene ruimte die zij niet vervult, als een tijd die haar voorafging of haar zal volgen. Alles wat mogelijk is heeft of zal bestaan, alles wat is, is gelijk noodzakelijk en draagt tot de zamenstelling bij van het groote geheel. Het schoone, het ware, het regte, en het kwaad en de wanorde bestaan niet dan voor de zwakheid der stervelingen, het kunnen redenen van keus voor het afzonderlijk deel, beperkte betrekkingen voor een individuelen kring zijn; maar zij zijn niets in de natuur die alles bevat, boven alles verheven is, en alles met eene gelijke noodzakelijkheid uit haren onuitputtelijken schoot voortbrengt.’ Moet ons de wetenschap tot dezen afgrond voeren, of tot God, die de wijze almagtige en liefderijke oorsprong van alles is?

J.A.B.

Letterkunde.

Willem de Tweede.

Het leven van Willem den Tweede, Koning der Nederlanden en Groot-Hertog van Luxemburg, beschreven door Johannes Bosscha, Hoogleeraar te Amsterdam, (met negen plans en kaarten.) Te Amsterdam, bij C.M. van Gogh, 1852.

Weinig vorsten hebben een zoo afwisselenden levensloop gehad, zijn zoo verschillend beoordeeld geworden in de onderscheidene tijdperken van hun leven als Willem de Tweede, koning der Nederlanden. - Geboren erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden, werd hij op tweejarigen leeftijd met zijn gansche geslacht van den vaderlandschen grond verdreven door den storm der omwenteling, welke geheel Europa schudden deed. In zijne jongelingsjaren op vreemden grond als balling zwervende, verduisterde zich het uitzigt hoe langer zoo meer om immer het vaderland weder te aanschouwen, of daar ooit zijne erfelijke waardigheden te bekleeden. Dat vaderland werd hem geheel vreemd, of liever hij had het nooit gekend, zoodat zelfs zijn taal hem eene vreemde was; - een onheil dat Fransche of andere verdreven vorsten niet overkomen kan, voor wie de taal nog altijd een band blijft, die hen verbindt aan het volk, waartoe zij behooren; - en hij, die ballingschap kent, weet hoe hecht deze band is, wat gevoelens en gewaarwordingen het suizen dier vaderlandsche toonen verwekt in het hart van den balling. - Helaas, alzoo niet bij het gezin onzer stadhouders, waar doorgaans eene vreemde taal gesproken werd. - Ter helft door eene Duitsche opvoeding gevormd, werd de jongeling, op zestienjarigen leeftijd, naar Engeland overgebragt, en werd daar met hart en ziel Engelschman. Engelands nationaliteit, Engelands roem en grootheid werden de zijne, en hoe hij zich die eigende, wat hij daarvoor leed en streed, dat getuigen de vestingwerken van Ciudad-Rodrigo, en van Badajoz, - dat de velden van El-Bodon, van Salamanca, van Vittoria; - dat de eenparige getuigenissen zijner wapenbroeders, - dat de lofspraken van den beroemden opperbevelhebber en 's prinsen voorbeeld, den hertog van Wellington. Te laat mogt men het inzien en betreuren, welk een uitstekend krijgsman, maar ook welk een beminnelijk vorst en mensch aan het vaderland door den storm der revolutie ontrukt en den vreemde in de armen geworpen was.

Maar nu nam het lot der wereld een keer, waardoor het levenslot van den jeugdigen prins eene onverwachte verandering onderging. Na eenige roemrijke gevechten en overwinningen in het westelijk gedeelte der Pyreneën, staat het Britsch-Spaansche leger op de toppen dier bergen, gereed om in Frankrijk af te dalen; - gelijk-

tijdig is de ster van Napoleon ondergegaan in de sneeuwvelden van Rusland en Polen, en haar glans scheen, na eene kortstondige flikkering bij Lützen en Bautzen, voor altijd verdonkerd door den kruiddamp van den volkenslag bij Leipzig. Nederland, zijner vroegere glorie gedachtig, hoorde het uur zijner verlossing slaan in het kanongebulder, dat het uit de velden van Saxen in de ooren klonk, en, zonder de medewerking der overwinnende mogendheden af te wachten, verbrak het de onwaardige boeijen, welke het sints vier jaren ketenden aan den troon van den wereldveroveraar; het hernam zijne onafhankelijkheid en riep eenparig den Oranjevorst, den zoon van Willem V, om het te besturen en te beschermen.

Uit het voor ons liggende werk van den hoogleeraar Bosscha blijkt, dat het plan der Engelsche diplomatie was om den jongeren Oranjevorst, den zoon van Willem Frederik aan het hoofd te stellen eener beweging in Holland, ten einde bij het oprukken der mogendheden van het vaste land naar de grenzen van Frankrijk ook met haar staatkundig gewigt te kunnen intreden, zonder te behoeven eene oorlogsmagt te ontwikkelen, gelijk aan de Russische, Duitsche en Zweedsche legerscharen. - Iets dergelijks schijnt haar reeds voor den geest gezweefd te hebben na de nederlagen der Franschen in Rusland, toen Pruissen zich tegen Napoleon had verklaard, en zijne legerscharen met die van Rusland oprukten naar de Elbe. Toen echter had de spoed waarmede de keizer, als met een tooverslag een nieuw leger te velde bragt en zijne breed uitgemeten zegepraal bij Lutzen en Bautzen dit ontwerp doen staken; thans werd het verijdeld, of liever voorgekomen door de omwenteling, welke in de maand November des jaars 1813 Holland bevrijdde van de Fransche overheersching en het als zelfstandige staat deed optreden, die, met den vorst zijner keuze, zich aansloot aan de bestrijders van Napoleons wereldheerschappij, en aan de bondgenooten een nieuwe bres opende in het bolwerk, waarachter de keizer op Frankrijks bodem zich nog verschanste.

Willem Frederik als soeverein vorst der Nederlanden gehuldigd zijnde, deelde zijn oudste zoon, wien ook het Nederlandsche volk vereerde als den held, die zich in Spanje een waardig nakomeling van Maurits en Willem III betoond had, in de liefde en achting, waarmede het teruggekeerde vorstenhuis ontvangen was; doch zijne stelling als erfgenaam van den nieuw opgerigten vorstenzetel was, bij de werkzaamheid van den steeds naar eigen inzigten handelenden vader, minder beduidend; de ingetogenheid en schuchterheid van het Nederlandsche volksleven strookte weinig met zijn rustelooze, in het woelig oorlogsveld onder den zuidelijken hemel van het romantische Schiereiland ontwikkelde geaardheid. Alles was hem in zijn vaderland vreemd; taal, zeden, gewoonten, godsdienst; - want schoon Protestant door geboorte en opvoeding, was zijn, voor zinnelijke indrukken zoo ontvankelijk gemoed, weggesleept door de uiterlijke plegtigheden der Episcopaalsche kerk van Engeland, - welligt door de gansch zinnelijke eerdienst van het Roomsch-Katholieke Spanje. - Weldra opende zich voor den jeugdigen vorst een ander tooneel, waar hij zich vrijer zoude bewegen en beter tehuis gevoelen. België werd bestemd om met Nederland vereenigd een koninkrijk uit te maken onder den schepter van Oranje, om ten bolwerk in het

Noorden te strekken voor de veiligheid van het nieuwe statenstelsel van Europa tegen het altijd woelige en gevreesde Frankrijk. - Bij de bewoners van de nu zuidelijke Nederlanden, voor een goed deel in aard den Franschen zoo gelijk en, de hoogere standen althans, de Fransche taal sprekende vond de prins van Oranje veel meer sympathie dan bij de koele en voor den vreemdeling weinig toegankelijke Noord-Nederlanders. En toen nu de banneling van Elba den keizerstroon in Frankrijk, als door een wonderwerk, weder opgerigt had, en het tegen hem vereenigde Europa nogmaals dwong den beslissenden strijd te voeren, waarin de Prins van Oranje zulk een schoon deel had, toen hij eerst aan de stelling bij Quatrebras een gedeelte van het keizerlijk leger onder den Maarschalk Ney het doordringen belette, terwijl de keizer zelf de linien der Pruissen onder Blucher bij Fleurus had doorgebroken; en twee dagen later in den onvergetelijken worstelstrijd bij Waterloo de zege hielp bevechten, waarbij zijn bloed stroomde, op het oogenblik dat de zegepraal zoo goed als beslist was, - toen steeg de geestdrift der Belgen voor den Prins van Oranje ten top, en schenen de achting en genegenheid voor hem onuitroeibaar in hunne harten gevestigd; zijne enkelde verschijning en eene vriendelijke toespraak was voldoende om de opgewondenheid der lagere volksklasse te Brussel, door duurte der levensmiddelen in 't voorjaar van 1817 tot eene bedenkelijke gisting gestegen, te doen bedaren. - De openlijke blijken van erkentelijkheid en hulde den Prins van Oranje in Noord-Nederland gegeven waren niet minder sprekend, zoo niet welgemeender dan toch duurzamer en degelijker, (dit hebben de kort daarop gevolgde gebeurtenissen bewezen) dan - de Prins was toen bij voorkeur, de liefde en oogappel der Belgen.

In hunnen omgang, waarbij hij, gedreven door zijne openhartigheid en gemeenzaamheid, afkeerig van den dwang der hoofsche vormen, al te toegankelijk was voor listige indringers en gewetenlooze intriganten, zocht en vond hij ontspanning en vergetelheid van zijne min vertrouwelijke stelling tegen over den koning zijn vader, die hem al te zeer buiten alle regeringszaken liet, en hem zelfs te weinig kende in het hem opgedragen bestuur van het Departement van Oorlog. Gering was zelfs de overeenstemming van den kroonprins met den koning ten aanzien van de door dezen gevolgde regeringsbeginselen, jammerlijke verdeeldheid, welke den toekomstigen vorst en regent al te zeer vervreemdde van de kennis veler zaken en vertrouwdheid met staatslieden en de gewigtigste aangelegenheden! - Zoo vervlogen vele jaren van zijn leven in een soort van gevaarlijke werkeloosheid, die ter naauwernood werd aangevuld door de waarlijk vaderlijke zorg voor de opvoeding zijner kinderen, het volgen zijner neiging voor sommige schoone kunsten, inzonderheid der schilderkunst, in feesten en vermaken, welke te jammerlijk onderbroken werden door den oproerkreet in Brussel aangeheven; weldra door gansch België herhaald, en welke òf niet, òf onhandig gesmoord, de aanleiding werd tot een opstand, waarvan de afscheuring van België en de splitsing van het schoone koninkrijk der Nederlanden het gevolg was.

De tijden van den Belgischen opstand waren de gewigtigste en gevolgenrijkste in het leven van Willem van Oranje. De veranderde gezindheid der Belgische bevolking ten aanzien van het kort te voren

nog geliefde vorstenhuis en de dáár zoo luid geprezene, milde regering, mogt zij al in verkeerde maatregelen en onvoorzigtige handelingen van deze haar grond hebben, uitte zich thans op eene wijs, welke aan vele schandelijke drijfveeren denken doet, en de vroeger betuigde gehechtheid en trouw van zeer velen grootelijks verdenken doet. - Zoo iets, dan bewijst dit de onverschoonlijke ontvangst, neen - openlijke mishandeling den vroeger aangebeden prins van Oranje aangedaan op diens driedaagsch verblijf 1-3 September 1830 - te Brussel, waar hij door verraders gelokt, zonder troepen, steunende op de hem toegezegde trouw der burgers, zich heen begaf en waaruit hij na duizend doodsgevaren, omringd, en bedreigd door eene woeste en woedende volksmenigte, gedrongen door de onbetamelijkste eischen van opgewonden volksleiders, ter naauwernood als aan een moordhol ontkwam.

Deze daad des prinsen, zijn moed en zelfopoffering, zijne kalmte en beradenheid, maar niet het minst zijne edele standvastigheid en de zedelijke dwang dien hij zich in allerlei opzigten moest aandoen, verheffen hem boven het gewone peil der menschen. Welke drijfveeren van eigenbelang en die van zijn huis daarbij ook mogen werkzaam geweest zijn, te ontkennen is het niet, dat hij zijn leven, en meer dan dit, zijn eer in het grootste gevaar stelde om een, toen als onoverkomelijke ramp aangeziene, omwenteling te stuiten; dat hij een vreesselijken strijd, moeijelijker dan op eenig slagveld, te strijden had, en daaruit zegevierend scheidde, gekroond met den schoonsten lauwerkrans: dien van ongeschokte trouw!

Eene treurige bladzijde der geschiedenis vullen de daarop gevolgde gebeurtenissen. Ontrouw en verraad, en bij voortgang van den gruwel der omwenteling, klimmende stoutmoedigheid, geweld en wreedheden tegen de voormalige Hollandsche broeders aan de zijde van België, - weifeling, halve maatregelen, nu toenadering dan fiere terughouding aan de zijde van Nederland, zoo als dit niet anders te verwachten was van een bestuur dat vóór alles behouden wil, maar niet weet welken weg daartoe in te slaan, 't zij dien der zachtmoedigheid of der strengheid. En daarbij eene staatkunde der verbonden mogendheden van Europa, die het koninkrijk der Nederlanden geschapen en gewaarborgd hadden, (aan wier opregtheid men toen nog eenvoudig genoeg was te gelooven) waarvoor de onpartijdige geschiedschrijver geen naam zal weten om hare onstandvastigheid en ontrouw jegens den bondgenoot en blijkbare bescherming van het beginsel der omwenteling te brandmerken - en die zich zelfs niet verontschuldigen laat door de zucht tot behoud van den Europeschen vrede, welke toch zoo dikwijls gevaar liep van verbroken te worden. - Onder de onheilen waartoe deze staatkunde, waaraan het belang van het getrouwe Nederland in allen opzigte opgeofferd werd, aanleiding gaf, rekenen wij niet het minste de valsche positie waarin de prins van Oranje kwam, toen de koning hem, op 't verzoek van eenige notabelen, met uitgebreide volmagt naar Antwerpen zond, om het laatste middel tot behoud van België te beproeven. Een maatregel, welke toen reeds in Nederland, waar de langgetergde verontwaardiging tegen België thans op 't hevigst ontgloeide, hooge afkeuring ondervond; - maar toen de Prins, misleid door schijnvrienden, geslingerd door de inblazingen eener overmagtige partij, gedreven door de (niet geheel

laakbare) zucht om het schoone België voor zich en de zijnen te behouden en door eene, welligt edele opwelling, om gelijk hij in de straten en tusschen de barricaden van Brussel beproefd had, zich nog met ridderlijken moed op het wilde ros der omwenteling te werpen, ten einde het te beteugelen, - toen de prins, na eene eerste mislukte poging om de Belgen te bevredigen, in overeenstemming met zijn koninklijken vader, die ongelukkige proclamatie van den 16^{den} October 1830 afkondigde, waarin de omwenteling scheen te worden geregtvaardigd, die Nederland op zoo veel jammer, schatten en bloed (men scheen dit alles bij voorraad te gevoelen) nu reeds en in 't vervolg zou te staan komen, en waarbij niet alleen de naam en de eer van Oranje, maar ook die van Nederland door de meerderheid der Belgen op eene laaghartige wijs waren gehoond en verguisd, - toen brak aldaar de algemeene verontwaardiging uit tegen den prins, waarin op het eerste oogenblik ook de koning scheen te deelen; en er scheen niets minder noodig dan al de trouw, de opregtheid en piëteit van het Nederlandsche volk om zich op eene zoo ondubbelzinnige wijs aan zijn koning aan te sluiten, en dat bewijs te geven van onwankelbare gehechtheid, onbezweken moed en opofferingen van allerlei aard, hetwelk een der schoonste eertitels uitmaakt van de Nederlandsche natie, in dien onvergetelijken tijd.

De prins ging zich, als 't ware, verbergen te London, en even ongunstig waren zijne pogingen in het belang van zijn huis, hem door den koning opgedragen, bij de listige diplomatie, die hem zelfs overhaalde tot den vernederenden stap om zich bij het in België zaamgeroepen congres tot candidaat te stellen voor de kroon van dat land, 't welk hem zoo mogelijk nog dieper deed dalen in de schatting der Noord-Nederlanders. - Weldra echter veranderde de staatkunde der conferentie in London geheel ten voordeele van België, met verzaking zelfs van de door haar gedane toezeggingen aan Nederland, toen de prins van Saxen-Coburg, de beschermeling van Engeland, tot den Belgischen troon geroepen werd.

Van dat oogenblik scheen Nederland aan zichzelven overgelaten of liever bedreigd met de vijandschap der conferentie, daar het zich niet goedschiks aan hare tegenstrijdige en voor zich, in allen opzigte nadeelige, besluiten wilde onderwerpen. Toen ontwaakte bij koning Willem den Eerste, door zijne vroegere onderdanen diep gegriefd, door zijne bondgenooten verlaten en opgeofferd ter gunste van hen, die hij als opstandelingen beschouwde, het betamelijk gevoel zijner waarde en vol edele verontwaardiging, greep hij, aangemoedigd, toegejuicht en krachtig ondersteund door de hem getrouwe bevolking van Noord-Nederland, tot de wapenen, om billijker voorwaarden voor zich en zijn volk te bedingen. Dat was een schoon oogenblik in de geschiedenis van Nederland, maar - een der moeijelijkste in het leven van den prins van Oranje. Wie anders dan hij, de bekwame veldheer, de held van Quatre-bras en Waterloo, was geschikt en bevoegd om in deze omstandigheden het opperbevel van het leger te aanvaarden en - was het nood - het ten strijde en ter zegepraal te geleiden?... Nogtans - de ontevredenheid bij het volk en het leger over 's prinsen onverklaarbaar gedrag in de jongste gebeurtenissen was groot. Hoe zich te herstellen in de verloren volksgunst, hoe zich aangenaam te maken in de oogen der scharen, die sints jaar en

dag aan de grenzen stonden, om het bedreigde vaderland te bewaken tegen de Belgen, toen zoo 't scheen, onverzoenbare vijanden, - en die door den prins waren gevleid!... Onvoorbereid verschijnt hij in de hoofdstad, terwijl zich het koninklijk gezin aldaar bevindt, het is waar vergezeld door zijne gemalin, die alle gevaren met hem deelen wil, de hoogvereerde en geliefde kroonvorstin!... Maar reeds heeft bij de trouwhartige Nederlanders het hevig misnoegen plaats gemaakt voor kalmer beschouwing en verschoonende beoordeeling van's prinsen gedrag. - Zijne enkelde verschijning, zijne gemeenzaamheid en vriendelijkheid, het blijkbaar teruggekeerde vertrouwen des konings zijn vader en de liefde zijner gemalin zijn voldoende om de laatste sporen van wrevel uit te wisschen; de prins wordt overal met betamelijken eerbied ontvangen - hij had de volksgunst herwonnen. - Bij het leger was het misnoegen scherper geteekend, ofschoon men daar de behoefte aan een bekwaam hoofd gevoelde, wanneer het beslissend oogenblik van den strijd naderde, waarnaar men reikhalsde - niet om veroveringen te maken, - want scheiding van België was sints lang aller leus - maar om den onverdienden smaad en de wreed geschonden eer van het oude vaderland te wreken en te herstellen. - Dat oogenblik kwam na de laatste verklaringen des konings aan de conferentie te Londen. De koning verscheen met zijn zoon in het leger - en de uitkomst overtrof de verwachting - de prins had zijne oude wapenbroeders wedergevonden, de jongere strijders door onweêrstaanlijke minzaamheid aan zich verbonden. Nu verscheen zijne benoeming als opperbevelhebber. In een dagorde, welke tevens eene zijdelingsche verklaring aan de natie behelsde, welke men als eene voldoende regtvaardiging van zijn gedrag aanmerkte, wekte hij zijne hem toebetrouwde legerbenden op tot den moeijelijken strijd, waartoe zij geroepen werden. - Het lang verbeide ‘Voorwaarts’ klonk door de gelederen, en werd langs al de liniën met geestdrift herhaald - Nederland en Oranje waren weder één, gelijk in de schoonste dagen van strijd en overwinning, welke zij vroeger hadden beleefd - en het uur van Neêrland's herstelde eer en Oranje's zegepraal had geslagen!

Thans volgde die gedenkwaardige veldtogt van tien dagen, waarin twee legerbenden des vijands verslagen en verstrooid werden, de prins tot in Leuven is doorgedrongen, en zijne zegevierende standaards zou geplant hebben op de muren van Brussel, ware hem dit niet door 's konings bevel belet, bij het inrukken der Fransche legerbenden onder den Maarschalk Gérard in België, in wier tusschenkomst koning Léopold zijn eenig behoud zag; - en het zegevierend leger trok terug naar de Nederlandsche grenzen, om daar alleen een verdedigende houding aan te nemen.

Men heeft later, na den afloop der gebeurtenissen, veel getwist over het al of niet gepaste van dien inval in België, en het heeft niet ontbroken aan scherpe veroordeeling van dien maatregel. Wij kunnen thans dit punt niet in het breede ontwikkelen; maar merken alleen op, dat het hier, even als overal, oneindig gemakkelijker is een oordeel te vellen na den uitslag der gebeurtenissen, dan te voren en in het gezigt van de bijomstandigheden en der kansen in 't verschiet, welke de hoofdzaak in een gansch ander licht plaatsen dan bij de uitkomst. Doch, zoo wij eens voor een oogenblik konden toegeven, dat er, wat het materieel belang betreft, meer

scheen verloren dan gewonnen te kunnen worden (waaraan wij echter grootelijks twijfelen) dan nog vragen wij: of de herstelling der geschonden eer en waardigheid van een miskend volk ook niet in rekening gebragt moeten worden? Er was zooveel gebeurd, waardoor Nederland, niet slechts in de oogen van het snoevende België, maar ook in die van geheel Europa in een ongunstig licht verschijnen moest. Door schandelijke logen, verraad en ontrouw scheen het of Nederland in zijne vernedering alleen de schuld droeg van al het gebeurde, en of het in 't gevoel zijner onwaarde en onmagt verzonken was tot een voorwerp van verachting en uitjouwing der volken. - Nederland, luisterrijk is zijn eer hersteld, of liever gehandhaafd in den Tiendaagschen veldtogt, en dat het 't hoofd kon opbeuren, den laster tot zwijgen brengen, en den rang dien het eenmaal onder de volken van Europa verkregen had, zich nog waardig betoonen, ziedaar wat deze gebeurtenis heeft uitgewerkt, welke aan den Franschen geschiedschrijver, den burggraaf De Beaumont-Vassy de getuigenis afdwong:[1] 'Holland had met den degen in de hand de lasteringen der Belgische dagbladen wederlegd; het had aan Europa zijne sterkte en zijn gevoel van volkswaarde getoond; kortom het had door een sprekende manifestatie van zijne onafhankelijkheid bewezen, niet geheel afhankelijk te zijn van de diplomatie en de protokollen.'

Het mogt den veldheer, die zich zoo uitnemend van zijne taak gekweten had, even als het door de diplomatie verdrukte volk van Nederland, dat daarvoor zoovele offers gebragt had, niet gebeuren de gewenschte vruchten van zijn moed en krachtsinspanning te plukken. In de eerste jaren, welke nu volgden, zoo noodlottig wegens het aangenomen stelsel van volharding (waaromtrent de denkbeelden bij de meesten later ook gansch anders waren dan vroeger) had hij als veldmaarschalk niet weinig zorg voor de veiligheid der niet al te goed verzekerde grenzen des lands, vooral bij het oprukken van een Fransch leger om de Hollandsche bezetting uit de Citadel van Antwerpen te verdrijven, waarbij hij nog de smart moest verduren om, terwijl onze dapperen aldaar door het Fransche moordtuig bestookt werden, zijn leger met het geweer in den arm binnen de grenzen te moeten laten, en niets tot hun ontzet te *mogen* doen!... Nog eenmaal kwam er een benard oogenblik, toen na de eindelijke toetreding van Koning Willem in 1838 tot de schikking met België, dit Rijk zich thans aan de, door de conferentie gestelde voorwaarden niet wilde onderwerpen, en thans beter gewapend en geoefend, op zijn beurt Nederland met de wapenen scheen te willen aanvallen, waartegen de bestaande verdedigingsmiddelen hoogst onvoldoende schenen, en buitengewone voorzieningen vereischten, door den prins-veldmaarschalk in 't werk gesteld. Doch gelukkig werd het gevreesde gevaar afgewend, en het half getrokken zwaard bleef, op eene waarschuwing der conferentie, in de schede. Ten aanzien der buitenlandsche staatkunde bleef de prins van Oranje van de jaren 1832-1839 lijdelijk. Doch nu openbaarde zich de zorgelijke toestand van 's lands geldmiddelen, ten gevolge van de in-, neen overspanning der laatste jaren. Andere redenen van misnoegen tegen koning Willem I kwamen daarbij. Een naderende storm deed zich gevoelen; koning Willem ontweek dien, door afstand te doen van den troon, en de

1) Aangehaald bij Bosscha, bladz. 574.

troonsopvolger besteeg dien onder den naam van Willem II, bij den aanvang van een nieuw tijdperk, gekenmerkt door de zucht tot groote veranderingen, en verlaten van het vroeger stelsel, dat van 't behoud genaamd, - weldra door hevige omwentelingen buiten 's lands, niet zonder invloed gebleven op den toestand van Nederland, - ofschoon dit bewaard bleef voor de schokken, welke elders de troonen en staatsinstellingen deden waggelen en instorten. Echter ontbrak het niet aan groote bezwaren en moeijelijkheden, waarmede de koning, Willem II, te worstelen had, die hij gaarne, hieraan twijfelen wij geenszins, ten beste des lands zou overwonnen hebben: zij het ook dat de daartoe door hem ingeslagen weg niet altijd de meest aanbevelenswaardige was. Wij behoeven slechts te denken aan de vraagpunten omtrent het openbaar onderwijs, de gerezen zwarigheden in de Hervormde kerk, de uitvoering van het, onder de vorige regering, gesloten concordaat met den Paus, en, wat niet het minste woog, de regeling der financiële aangelegenheden van den Staat, wiens schuldenlast door het gebeurde in de laatste jaren tot eene ontzaggelijke hoogte gestegen was, en dreigde met een gevreesde ontknooping... In een en ander dezer aangelegenheden werd voorzien, niet naar 't genoegen van velen, doch met bewijzen van zorg voor het welzijn van allen, en de verklaarde zucht der regering, om de billijke eischen der ingezetenen, die in de geldleening van 1844 weder een zoo doorslaand bewijs gegeven hadden van vaderlandsliefde, althans van belangstelling in 't behoud van 't crediet van den staat - te voorzien. - Dit deed het reeds lang geuite verlangen naar eene herziening der grondwet meer op den voorgrond stellen. Sommige leden der Staten-Generaal kwamen met een voorstel daartoe strekkende, ter bane; en ofschoon toen nog afgewezen, vernieuwden zich de aanvragen daartoe van alle zijden. - Eindelijk verscheen de toegezegde wijziging der regering in de welbekende zeven en twintig ontwerpen, - die zoo weinig aan de algemeen opgevatte meening voldeden - te midden van de zich opvolgende gebeurtenissen in het buitenland, waardoor het democratisch beginsel zich hoe langer zoo meer vooruit drong. Geen wonder dat de partij van den vooruitgang ookhierom op herziening der grondwet in ruimer zin aandrong; en de koning, na zich overtuigd te hebben, dat het meerendeel der leden van de Staten-Generaal de aangeboden herzieningen onvoldoende oordeelden, en terwijl schrikbarende, (hoogst waarschijnlijk overdreven) geruchten tot hem doordrongen, als stond de revolutie voor de deur, de koning beried zich met den voorzitter van de Tweede Kamer, zonder medewerking zijner ministers, en gaf vrijheid tot het doen van nadere voorstellen tot herziening, in één woord de weg was gebaand tot de nieuwe orde van zaken, waarbij ook in onze grondwettige instellingen het beginsel der volkssouvereiniteit meer gehuldigd werd, - en waarover het aan de toekomst verbleven is de einduitspraak te doen. - Het is ontegenzeggelijk dat de koning, zelf handelende, met verwaarlozing van alle constitutionele vormen, tot de ruimere herziening der grondwet aanleiding heeft gegeven; ‘uit eigen beweging’ gelijk hij dit noemde. Wij laten echter ons oordeel over de wijs, waarop hij dit ten uitvoer bragt in 't midden, en zouden ook niet durven beweren, dat hij van de noodzakelijkheid der herziening *in dien zin* stellig overtuigd was. Wij achten Willem den Tweede om deze

reden niets te minder, die voorzeker ter goeder trouw het constitutionele grondbeginsel was toegedaan, al is het ook dat wij de herziening der grondwet zoo als die heeft plaats gehad, niet als een uitvloeisel van zijne bijzondere denkwijs en liberale beginselen beschouwen.

Deze gewigtige staatsaangelegenheid bragt voor den koning vrij wat zorgen te weeg, welke niet weinig verzwaard werden door het daarmede zamentreffend overlijden van prins Alexander, 's konings tweeden zoon, in de volle kracht des levens aan eene uitterende ziekte te Madeira, waar hij de verlorene gezondheid hoopte te hervinden, bezweken. Deze smartvolle tijding deed echter de uitbundige betuigingen der volksvreugde, of van eenige zich noemende volksvrienden over den door den koning toegezegden triomf der vrijzinnigheid vrij wat bedaren; en voorts liep de herziening der grondwet met de gewone daaraan verbonden formaliteiten en contestatiën, doch zonder eenige volksbeweging ten einde. De koning mogt echter niet lang getuige zijn van de invoering der herziene grondwet en hare eerste gevolgen. Spoedig daarna openbaarden zich verontrustende verschijnselen van zijne reeds lang gevoede hartkwaal. Zij waren reeds zigtbaar, tijdens de opening van de eerste zitting der Staten Generaal, volgens de nieuw ingevoerde beginselen verkozen, op den 13^{den} Februarij 1849. Een maand later was de koning, die een togt naar zijn geliefd Tilburg ondernomen had, een lijk!...

Wij hebben, met het oog op het bovenaangekondigde werk van den Hoogleeraar Bosscha eenige trekken uit het leven van Willem den Tweede verzameld, ter herlevendiging van zijn beeld aan onze lezers, hetwelk zij in het gemelde werk met uitvoerige en breede behandeling, wij durven er gerustelijk bijvoegen, op meesterlijke wijze, zich voor oogen gesteld zien. Het is eene schilderij waarin waarheid, kracht en edele eenvoudigheid om den boventoon dingen, waarin de gelijkenis onmiskenbaar is, ofschoon, even als bij portretten door eene meesterhand geschilderd steeds het geval is, de indruk van het geheel, in weerwil der hoogst mogelijke getrouwheid, ietwat verhevener, bijna zouden wij zeggen, ietwat idealischer is, dan de natuur zelve aanbiedt; eene afwijking, welke wij niet alleen aan de kunst of de wijze van behandeling moeten toeschrijven, welke wij zelfs waarnemen bij goed uitgevoerde daguerreotypen. Zoo wordt, ook bij de zuiverste overbrenging altijd hier iets verzacht, daar iets verhelderd, soms de eene of andere trek gewijzigd. Niets of niemand schijnt in staat het oorspronkelijke in zijne volkomen ontwikkeling weder te geven.

Het schrijven dezer levensgeschiedenis is door Z.M. Willem III zelven aan den hoogleeraar opgedragen; daarna heeft Z.M. verlangd, dat het werk aan de koningin-weduwe, zijne hoogvereerde moeder zoude worden opgedragen. Wij verbeelden ons dat dit vereerend verlangen, en later die opdragt, beiden een werk van piëteit van den regerenden koning, den Schrijver in eene eenigzins moeijelijke stelling plaatsten, waarop alleen een hoogst begaafd talent als het zijne zich konde handhaven. Maar juist deze verhoogde eischen vermeerderen niet weinig de bewondering welke de aandachtige lezing van het werk inboezemt. Nergens heeft de geschiedschrijver den toon der lofrede aangeslagen; zijn werk is eene ware levensbeschrijving; - en toch heeft hij met bewonderenswaardigen tact en kieschheid het geheel zoo-

danig geordonneerd, dat de schaduwzijde geen schreeuwend contrast maakt met het wel uitgespaarde licht, zonder nogtans door het laatste geheel uit het oog te verdwijnen. - Wij herhalen het, zóó kon alleen een meesterhand zijn tafereel scheppen, zonder de haar, pligt- en kieschheidshalve, voorgestelde eischen te verzaken, en zonder tevens aan de strenge waarheid iets te kort te doen.

Maar wat inzonderheid het werk des hoogleeraars onderscheidt, is de wijsgeerige blik, de mensch- en zielkundige opmerkingen en wenken door het werk verspreid, welke niet slechts den uiterlijken mensch en zijne handelingen ons vertoonen, maar ook den inwendigen toestand der ziel ontsluijeren en zoo veel mogelijk den grondtrek van dit karakter en de roersels zijner daden doen aanschouwen. Zoo is 's vorsten ontwikkeling in zijne eerste levensjaren, de aard zijner studiën te Oxford, en zijne bijzondere roeping voor den krijgsmansstand met groote scherpzinnigheid voorgesteld, inzonderheid bladz. 31-33 van het eerste boek. - Zoo de ware aard zijner dapperheid, door Wellington juist gekenschetst: ‘his usual gallantry and intelligence’ niet slechts vermeld, inzonderheid op bladz. 172 ald., maar ook overal, waar de schrijver zijn held op het oorlogstooneel laat optreden, in sprekende trekken aanschouwelijk gemaakt. - Zoo zijne mindere geschiktheid voor de verwikkelingen en kronkelpaden der staatkunde, in strijd met zijn open, ridderlijk karakter, (ook reeds door Wellington in hem opgemerkt, blijkens diens merkwaardig schrijven, bladz. 143, 144 ald.,) treffend in 't licht gesteld; een trek in 's prinsen beeld, welke inzonderheid uitkomt gedurende zijn merkwaardig verblijf te Brussel in de ongelukkige dagen van 1-3 September te Brussel, en later te Antwerpen. - Zoo de overdrijving niet verheeld of verbloemd, waartoe zijne bewegelijke en voor alle indrukken ontvankelijke ziel, zijne zucht voor schoone vormen, ook in de openlijke Godsvereering, hem deed overhellen; welke hem al te toegankelijk maakten voor listige indringers, of zijne godsdienstigheid in 't oog van velen een zweem deed hebben van neiging tot de plegtigheden der Roomsch-Katholieke kerk, en - dwaas genoeg - hem door sommigen van deze gezindte deed beschouwen als een der hunnen, waarvan echter 's vorsten eigen getuigenis, bij gelegenheid van het afleggen der geloofsbelijdenis van prinses Louise, de dochter van zijn broeder prins Frederik, bladz. 647 van het 2^{e} boek, eene voldingende wederlegging is. - Zóó zijne niet altijd aangename stelling als kroonprins, bladz. 229, zóó zijne houding als constitutioneel koning op het juiste standpunt geplaatst, waarvan men haar beschouwen moet; bladz. 615-618 van het 2^{e} boek. - Doch genoeg van deze aanwijzingen, om de waarde dezes werks, ook van de zijde der psychologie te doen erkennen; - 't welk bovendien, bij eene meer dan gewone kennis der oorlogszaken, eene aanschouwelijke voorstelling geeft zoo van de krijgsoperatiën als van de pligten en bemoeijingen eens veldheers, - trouwens, dit mogt men bij voorraad verwachten van den voormaligen hoogleeraar aan de militaire academie en den schrijver van Neêrlands heldendaden te land.

Wij zouden een zeer onvolledig verslag geven van onze beschouwing dezes werks, wanneer wij niet met een enkeld woord gewaagden van den uitmuntenden stijl, waarin het vervat is. Hoe gaarne zouden wij daarvan eenige proeven mededeelen, maar wij zouden verlegen staan

in de keus; want het zijn niet enkel schoone en levendige beschrijvingen, beknopte of duidelijke voorstellingen, fiks geteekende karakterschetsen welke de lezing er van zoo aangenaam maken, (als bijv. 's prinsen togt naar Segovia bladz. 117 van 't 1e boek; de togt van het Engelsche leger ten noorden van de Ebro, bladz. 158 ald.; het karakter des krijgsmans in verband met het karakter des Nederlandschen volks, bladz. 233 ald.; enz.) maar ook de verrassende wendingen, en ongezochte toespelingen, als bijv. de herinnering aan Nelson in de baai van Trafalgar, bladz. 46 van het 1e boek, en aan Jacob van Heemskerk in de baai van Gibraltar, bladz. 47 ald.; of aan prins Filips Willem, oudsten zoon van den grooten Willem I, blad. 113 ald.; het fijn en toch niet verbloemd oordeel over den opperbevelhebber Wellington, vóór het aangaan van den slag van Waterloo, bladz. 283 ald.; - en andere lichtpunten meer, welke den lezer boeijen en het boek noode uit de hand doen leggen. Doch aanhalingen kunnen wij ook daarom overbodig achten, omdat de stijl des hoogleeraars genoegzaam uit zijne andere schriften bekend en algemeen gewaardeerd is. - Zie, dit is een voordeel 't welk onze tijd op vroegeren vooruit heeft, dat ook de mannen van het vak der oude letteren, met geen minder zorg en gelukkige uitkomst in de taal des lands schrijven dan in die van Griekenland en Latium. Voor de schatting in onze dagen van de Nederlandsche taal en letterkunde zal het tegenwoordige werk bij latere geslachten een allergunstigst getuigenis afleggen.

De schrijver geeft geene bronnen op. Behalve eenige legerberigten en brieven, in het werk zelf ingelascht, noemt hij slechts een enkelde maal William Napier's History of the War in the Peninsula. Trouwens de schrijvers en berigten waaruit hij geput heeft, allen van den tegenwoordigen tijd, mogen als genoegzaam bekend ondersteld worden. Maar waar het sommige bijzonderheden of gesprekken betreft, moeten wij hem op zijn woord gelooven. Van dien aard is het geen door den schrijver vermeld wordt van een onderhoud des prinsen met koning Karel den Tiende te St. Omer, in October van het jaar 1827, - naar hetgeen ‘later in vertrouwelijke kringen verhaald is.’ - Een dagblad, welks naam ons schrift niet bezoedelen zal, heeft zich ten aanzien van dit onderhoud, een alleronbetamelijksten uitval tegen den hoogleeraar veroorloofd, den schijn aannemende, als of bij den schrijver van dit artikel de juiste inhoud van dit gesprek goed bekend ware, doch dien hij, (zeer voorzigtig!) verzwijgt. Wenschelijk ware het echter, naar ons inzien, dat de heer Bosscha hier en daar eene nadere aanwijzing gedaan hadde van de bronnen, waaruit de bijzonderheden, door hem vermeld, geput zijn, 't welk aan zijne beschouwingswijze ongetwijfeld een helderder licht zou hebben bijgezet, of den lezer in staat gesteld hebben, om het oordeel des schrijvers nader te toetsen.

Met dit al achten wij het werk van den heer Bosscha een kostbaar geschenk, zoo aan de geschiedenis als aan de Letterkunde onzes vaderlands; en een gedenkstuk, wenschelijker en gepaster voor wijlen Z.M. Willem den Tweede, dan het fraaist uitgevoerde standbeeld. - Gelijk zulk een gewrocht als een enkelde, voltooide gedachte uit de hand des kunstenaars komt, zoo moet, naar onze wijze van zien, een standbeeld ééne groote gedachte van den vereerde aanschouwelijk maken. Daarom zijn wij meer in-

genomen met het gronddenkbeeld van het nationaal standbeeld van Willem den Eerste van Royer, dan van het Ruiterstandbeeld van den graaf van Nieuwerkerke - zulk eene alles beheerschende gedachte missen wij in den vorst, wiens leven, daden en gevoelens in dit werk gehuldigd worden op eene wijs, als het voortreffelijkste standbeeld nimmer kan wedergeven.

De typographische uitvoering des werks laat niets te wenschen over. Het is een sieraad der Nederlandsche pers. De daarbij gevoegde kaarten en plannen zijn van eene juistheid en keurigheid welke aller bewondering verdienen. - Wij betreuren het alleen dat de prijs zoo hoog is, dat weinigen, die het meeste belang er in stellen, het zich zullen aanschaffen. - Het ware misschien een echt koninklijke daad geweest, indien het bezit des werks, dat toch tot een nationaal gedenkstuk bestemd is, voor een matiger prijs, onder het bereik van velen gesteld ware; wij willen ten minste hopen, dat het later door eene goedkoopere uitgave in meerder handen kome, dan tegenwoordig het geval is.

A.B.

Julianus de afvallige, of de strijd tegen het Christendom.

In drie zangen, door C.W. van der Pot. Predikant te Leiden. Met houtgravuren, naar teekeningen van C. Rochussen, door Best, Vermorcken en Verveer. 4°. Te Haarlem, bij A.C. Kruseman.

De strijd en de zegepraal des Christendoms is ons het keerpunt, de knoop der wereldgeschiedenis. In de paradijsbelofte aangewezen, afgeschaduwd in den levensloop der aartsvaderen, en in de geschiedenis van het volk van Israël, kwam het Godsrijk in de volheid der tijden op aarde, om de wereld te herscheppen en tot het geluk te voeren; niet door uiterlijken glans en grootheid, maar door kennis, geloof en liefde, waardoor alleen het gemoed der volken en der individuën gestemd en vatbaar gemaakt wordt voor de zegeningen van het Rijk des vredes, zoo als het door den Heiland der wereld en zijne onmiddellijke navolgers verkondigd werd.

Dat die stemmen niet dadelijk begrepen werden door eene wereld ‘die in het booze ligt’ wien zal dit verwonderen? Geen tegenspraak noch belemmering echter konden haar verdooven, en zij klonken uit kerkerholen en rotskloven en door den smook der brandstapels, krachtiger dan het bazuingeschal om de muren van Jericho, en deden de hoogten en torens van ongeloof en trotschheid vallen, en zij bragten de boodschap des heils in de paleizen en hutten, in de bevolkte steden van Azië en in bosschen van het nog half onbeschaafde Europa; en de zegepraal van het Christendom scheen volkomen, toen de beheerscher van het Romeinsche rijk, die den schepter zwaaide over de drie werelddeelen, na de neêrlaag van zijn laatsten mededinger, het kruis verhief in zijn labarum, en door de vestiging van zijn rijkszetel te Byzantium, aan het heidensche Rome het krachtigst steunpunt van zijn gebied deed verliezen.

Maar in die verheffing des Christen-

doms lag de kiem tot een schromelijk verval. Wereldwijzen en wereldgrooten, niet altijd uit zuivere beginselen, dikwijls uit eer- en roemzucht het Christendom omhelzende, ongaarne hunne voormalige grootheid en aanzien verliezende, bragten hunne heidensche of Joodsche denkbeelden in het Christendom over. Er vormde zich een kerkelijke hierarchie, zoo als die vroeger nimmer bestaan had, en de eenvoudige godsdienst van Jezus werd omgeven van al de pracht en luister der verlaten eerdienst. Naarmate men het vroeger verdrukte Christendom hooger zocht te vereeren, werd het dieper miskend in zijn goddelijken oorsprong en hemelsche roeping. Onder de verachtelijke opvolgers van Constantijn den Groote? drie zijner zonen, elkander in naam en ondeugden vrij gelijk, werd het een voertuig in de hand van het geweldigst despotisme; de godsdienst der vrijheid, der liefde, der zachtmoedigheid werd verlaagd tot een werktuig van onderdrukking, haat en vervolging.

In dien toestand, overbekend bij ieder, die niet geheel vreemdeling is in de kerkelijke geschiedenis, vond haar Julianus, de eenige bloedverwant van den laatst overgebleven zoon van Constantijn, die aan de moordzucht van den wreeden en lafhartigen Constantius ontkomen was; - zoo vond hij haar althans aan het hof van zijn oom en bij de grooten, die hij leerde kennen. - Zijn geest, gevoed door de schriften der ouden, gedurende zijne gevangenschap in Cappadocië, later gedurende zijn verblijf in Nicomedië, versterkt door de schriften van Libanius en andere wijsgeeren in de geestelijke opvatting der symbolen van het heidendom, kon zich niet vereenigen met den beuzelachtigen geest, de twisten en hairkloverijen, welke toen de kerk van Christus ontsierden en verdeelden; wij gelooven niet, dat Julianus, in weerwil van zijne uitwendige belijdenis van het Christendom (waartoe zijne verhouding tot den keizer zijn oom hem dwong) immer een Christen geweest zij, en dat alzoo inderdaad de naam van ‘Afvallige’ op hem van toepassing is. Maar zóó wordt het althans verklaarbaar hoe hij, na zijne uitroeping tot keizer, in de herstelling van het heidendom de herschepping van den geestelijken toestand des rijks zocht, gelijk in de hervormingen, door hem in de hofhouding en het rijksbestuur met bewonderenswaardigen moed en volharding te weeg gebragt, de regeneratie van den diep geschokten staat.

Maar was de herstelling van het heidendom door Julianus geen staatkundige misslag? - Wij gelooven ja! - In weerwil van de onzuivere elementen welke zich met het Christendom vermengd hadden, was toch het levenwekkend beginsel dat het bevat, te diep en te ver doorgedrongen, dan dat het door de herplanting van de uitgebloeide twijg des heidendoms kon verdrongen worden. De prachtige feesten en offerplegtigheden door Julianus ingesteld en gevierd mogten de processiën en hoogmissen der Christenen overschaduwen, niet daarin lag het wezen van het Christendom; deze zouden eenmaal blijken, nietige en kleingeestige omhullingen te zijn van de godsdienst in geest en waarheid, welke als de kern in dezen ruwen bolster verholen bleef, maar eenmaal in oorspronkelijke reinheid zich zou vertoonen, wanneer haar deze onwaardige omhulling ontviel. - De zegepraal welke Julianus zich beloofde, kon, van een louter menschelijk standpunt beschouwd, niet dan voorbijgaande zijn. Noch de heerschende geest, noch de toestand des Romeinschen rijks, reeds tot in

zijne grondvesten geschokt, noch de behoefte des volks, 't welk, zonder den wijsgeerigen geest waarin Julianus het opvatte, aan het uitwendige heidendom niet meer gelooven *kon*, maakte deszelfs duurzame herstelling mogelijk.

En de wijs waarop Julianus zich tegen het Christendom verzette, zij was zeker slim overlegd. Geen vervolging als vroeger, alleen uitsluiting van eer en voordeel voor zijne belijders, inzonderheid onthouding van kennis en onderrigt (het middel van allen, ook in onzen tijd, die zich, 't zij zich des bewust of niet, tegen de verspreiding van ware verlichting en zedelijkheid aankanten), en voorts - wat hem, den keizer en wijsgeer zeker het minst vereert, schimp- en smaadredenen (waartoe echter de Christenen zelve, vooral die van Antiochië te veel aanleiding gaven); maar deze, hem onwaardige handelwijs, welke zijn tijdgenoot, de geschiedschrijver Ammianus Marcellinus zelf in hem berispt, keerde het eerst op hem terug. - Doch voor het overige, kon zijn stelsel van uitroeijing des Christendoms slechts werken in de toekomst; en welke toekomst had een bestuur dat niet erfelijk was, en bij de keus van een volgenden keizer, geheel van aard kon veranderen? zoo als werkelijk in de verheffing van Jovianus, na Julianus' dood, het geval was.

Vatten wij deze denkbeelden in weinige woorden te zamen, dan zien wij in Julianus eenen bestrijder des Christendoms, wiens gedrag zich verklaart uit het schromelijk verval en de diepe verdorvenheid, welke reeds in zijn tijd de toen zegepralende kerk aankleefden; maar die overigens, tegenover de vorsten zijne onmiddellijke voorgangers, in alle opzigten, gunstig afsteekt als mensch en regent; doch wiens zoogenaamde apostasie, noch in doel noch in middelen geschikt was om de groote zaak van het Christendom te benadeelen.

Julianus de Afvallige is en blijft een belangrijk onderwerp van studie voor den geschiedvorscher en den wijsgeer - is hij het evenzeer voor den dichter? Zoo wij immer geaarzeld hadden in de beantwoording van deze vraag, het voor ons liggende dichtstuk van den heer Van der Pot zou ons wettigen, om daarop een ontkennend antwoord te geven.

Het dichtstuk is in drie zangen afgedeeld. - De eerste zang draagt tot opschrift: *de Afval.*

De dichter heeft de geschiedenis van Julianus' apostasie nuchter opgevat en getrouw wedergegeven:

> ‘Mijn geest heeft Jezus nooit gediend!
> Schoon ook mijn knie voor hem zich boog,
> 'k Bleef in mijn hart der *goden* vriend,...
> Komt! rigt hun standbeeld weêr omhoog!’

Maar wij gelooven in ons regt te zijn, wanneer wij hier een dieper blik verwacht hadden in de geest- en gemoedsgesteldheid van Julianus. Iets meer dan de kort voorafgaande beschrijving van den held:

> Een helder brein; een wakkre geest;
> Een fijn vernuft; een scherpziend oog;
> Een hart voor geen gevaar bevreesd;
> Een wil die voor geen weêrstand boog;
> Een fier gemoed; onleschbre dorst
> Naar eer en grootheid in de borst;
> Een telg van de oude heldenteelt, -
> Ziedaar des keizers beeld!

Niet onjuist voorzeker; maar die geen enkelen lichtstraal werpt op de groote gedachte zijner godsdienstige overtuiging, - ten zij, - dat men die van zulk een geest en zulk

een gemoed niet zoo onjuist, - althans, niet ongemotiveerd verwacht. - Zie, dit stemt niet gunstig voor de zaak, welke hij verwerpt; en wie

gevoelt niet dat de dichter, naar mate hij meer het feit nadert, gelijk het zich in Julianus' afval vertoont, minder het poëtisch effect bereikt, 't welk de dichterlijke behandeling dezer stof had moeten te weeg brengen. Dit gebrek wordt niet verholpen door de daaropvolgende uitroepen, hoeveel grooter roem de keizer zich zoude verworven hebben door een anderen weg in te slaan en het Christendom te steunen; noch door een onbewezen blaam van toelating en geheime vreugde over bloedige vervolging der Christenen op Julianus te werpen, gelijk in het volgende couplet:

> Weerhield zijn mond ook 't wreed *gebod*, -
> Toch werd er menig zwaard gewet,
> En menigeen op 't moordschavot
> De martlaarskroon op 't hoofd gezet,
> Die zijn geloof, zijn liefde en trouw
> Voor goud noch eer verlooch'nen wou; -
> En 't stroomen van het christenbloed
> Deed 's Keizers hart toch goed.

Deze dichterlijke vrijheid wordt nog versterkt door de daarbij gevoegde gravure, een tafereel uit de wreedste vervolging der Christenen onder vorige heidensche keizers. - Doch, 't is waar, zonder deze pathetieke voorstelling hadden wij den overgang gemist tot het slot van dezen zang, waarvan de inhoud is, dat geen aardsch geweld bestand is tegen hooger Magt.

De tweede zang: *de Tempelbouw* geheeten, schetst de poging door Julianus in 't werk gesteld om den Joodschen tempel te Jeruzalem te herbouwen; - volgens sommigen om de Godspraak, welke de verwoesting van dien tempel voorspeld had, te logenstraffen; volgens anderen, een door den dichter omhelsd, meer aannemelijk gevoelen, om in den Tempel het vereenigingspunt der Joodsche natie te herstellen; die van hare verspreiding over de aarde tot het land en de eeredienst der vaderen teruggebragt, zou ophouden, in hare verstrooijing, het levend getuigenis te zijn van den tegen haar uitgesproken vloek, wegens de verwerping van den Messias. Die tempelbouw werd echter door vreesselijke natuurverschijnselen verstoord, en het plan van Julianus, wat dit dan ook moge geweest zijn, verijdeld. - Wij laten de veel besproken vraag over het wonderbare in deze verstoring van den herbouw des Tempels in het midden. Het feit zelf, zoowel door Joodsche en heidensche als Christenschrijvers vermeld, schijnt aan geen twijfel onderhevig, en de dichter was ten volle geregtigd daarvan, volgens zijne opvatting, gebruik te maken. - Die gebeurtenis maakt dan ook het meest dichterlijke tafereel uit van het gansche stuk, ofschoon zij als episode te zeer gerekt is. En de gevolgen van de gebeurtenis hadden levendiger kunnen geschilderd worden en, naar de opvatting des dichters, eene andere wending kunnen doen verwachten, dan de koude vermelding, dat de mare van een opstand der Christenen, of een uitstorting van Germaansche volksstammen over Italië, minder ontzettend voor den keizer zoude geweest zijn, dan de tijding:

> ‘De *bange worstling* is VERLOREN, (?)
> Die Galileër zoo veracht,
> Is sterker dan uw keizersmagt!’

De derde zang: *Laatste strijd en dood*, vangt aan met een droomgezigt van Juliaan; dit toovert hem zijne jeugd voor den geest,

> Hij-----ziet zichzelven,
> Gelijk hij was voor menig jaar,
> Zich zelven met de Christenschaar
> In Cesarea's kerkgewelven

Gebogen voor het hoog altaar.

Nu vloog hem in een bonte rij
Een heir van droomen wild voorbij.

Daaronder een

spooksel
Dat over hem zich nederboog,
Met ernst en weemoed in het oog;
En, staande aan 't vorstlijk ledekant,

(een geweldig in 't oog springende stoplap!)

Al dieper tot hem nederbukte,
En *plotseling* zijn schedel drukte,
Met de uitgestrekte regterhand,
En toen die hand werd opgeheven,
Stond dáár, zijn voorhoofd ingegrift,
Een woord *in onuitwischbaar schrift*,
Een naam: - 'Afvallige' geschreven.

(Een fraai denkbeeld, maar door te veel overtolligheden, waarop men vooral niet het - *superflu, chose si necessaire!* toepassen kan, ontsierd.)

Later ziet de vorst zelfs het beeld des Heeren - maar hij stoot het weerbarstig van zich af, en - Julianus zet zich aan 't schrijven tegen het Christendom.-

---- Hij doopt zijn veder
In gal en edik. - Dartle spot,
Die spel drijft met het woord van God,
Bestuurt zijn pen. -

Zoo staat dan dat fraaije droomgezigt zonder eenig verband tot de handeling of den inhoud van het gedicht, als eene - hoe zullen wij 't noemen? dichterlijke tirade of parade? geheel op zich zelven! het wekt zelfs niet eene enkelde herinnering op bij den vorst in zijn stervensure, waar er misschien grootelijks partij van te trekken was geweest; - het dient werkelijk tot niets!

Doch wat te maken van den hoofdinhoud van dezen zang, Julianus' strijd tegen de Perzen? Er bestaat niet het minste verband tusschen deze gebeurtenis en het onderwerp van het gedicht: de strijd tegen het Christendom. Of wilde de dichter daarin, en in het sneuvelen van Julianus in dien strijd den wissen ondergang van 't heidendom aanschouwelijk maken, door hem geschetst in deze regels:

En 't heidendom, van d'arm beroofd,
Waarvan 't herboren *glans* en *luister*
En heerschappij zich had beloofd,
School weer terug in 't nachtlijk duister,
En boog ontmoedigd 't stervend hoofd.
Scheen 't ook, bij 's Keizers leven weder
Tot nieuwe grootheid op te gaan,
't Viel bij diens dood verpletterd neder,
Om later nooit weêr op te staan.?

Maar waartoe dan die uitvoerige schildering van den strijd, zelfs van de wijze van strijden der Perzen, het meest geducht wanneer zij ter vlugt tijgen? (Voorzeker een der fraaiste gedeelten van het gedicht als descriptieve poëzij, doch een geweldig *hors d' oeuvre*!)-

De dichter schijnt dit zelf gevoeld te hebben, en vandaar welligt de inlassching der volgende regels op bladz. 53:

> ----Waar 't slechts gelukt,
> De Perzen voor zijn troon gebukt
> Te zien, dan had zijn alvermogen
> Geen grens meer. Hij ware opgetogen,
> Met heel zijn rijksmagt, en zijn vuist
> Had Christus' kerk in 't eind vergruisd.

Doch dit voornemen, geheel in strijd met de tot nog toe gevolgde staatkunde van Julianus, wordt hem zeer eigendunkelijk toegedicht; even als de wijs van zijn sterven, door sommigen van 's vorsten vijanden, waarvan de dichter heeft goedgevonden gebruik te maken in de volgende regels:

> Hij vangt in de open hand het bloed,
> Dat gudst uit de *ongeneesbre* wonde,
> Werpt *toen* 't omhoog en roept verwoed,
> Als waar de bittre smaad hem zoet,
> Als deed die laatste hoon nog goed
> Aan 't stervend hart: ‘gij hebt gewonnen,
> Gij Galileër wien ik haat!’

Wij vinden deze voorstelling van Julianus' uiteinde noch fraai noch edelmoedig.

De bittere haat van zijne tegenstanders moge zich vermeid hebben in die bloedige en meer dan onverschrokken daad, in dat opvangen van het bloed in de stervende hand en het opwerpen daarvan ten hemel, - natuurlijk is zij niet, en zij mist daardoor reeds de waarschijnlijkheid; doch al had zij werkelijk plaats gehad, dan twijfelen wij of die naakte voorstelling er van overeen te brengen zij met de regelen van den goeden smaak. Maar wij vinden die voorstelling bovendien onedelmoedig. Bedriegen wij ons, of heeft zij iets van het schoppen van den dooden leeuw? De keizer Julianus met zijne onbetwistbare kundigheden, den roem zijner dapperheid, zijne edele hoedanigheden, zijne strenge zeden, zoo gunstig afstekende, wij zeggen niet bij de keizers zijne onmiddellijke voorgangers, maar bij vele Christenen van zijnen tijd, de keizer Julianus, in weerwil van zijne dwalingen en zwakheden, is ons een te belangrijke figuur om hem te zien sterven op eene wijs als alleen de bitterste haat versieren kon. - Had de dichter dan niets voor hem op te wekken dan afgrijzen? Kon de Christen-zanger dan zelfs bij dàt sterfbed geen traan van deelneming doen storten? Of, zoo hij grond meende te hebben, om hem als een verhard zondaar en loochenaar van den Christus te moeten voorstellen, had hij dan geen enkelen straal op dat donkere tafereel kunnen werpen, - had hij ten minste niet een toon van medelijden met den diep rampzalige aan zijne luit kunnen ontlokken?

Wij meenen door de beknopte ontleding van het dichtstuk: Julianus de Afvallige te hebben aangetoond dat de stof zich niet gemakkelijk tot eene poëtische bewerking leent. Het belang wordt, bij eene nuchtere opvatting der geschiedenis, dadelijk te zeer verdeeld - en weinig verschilt het of wat onze antipathie wekken moest, wekt onze sympathie en omgekeerd. - Of echter het onderwerp, met de noodige kieschheid, smaak, en vooral door een meesterhand behandeld, niet een waarding kunsttafereel zou kunnen worden, is eene andere vraag; maar wij moeten rondborstig verklaren, dat deze taak te veel omvattend schijnt voor de krachten van den heer Van der Pot.-

Wij laten aan anderen over om in kleinigheden aan te wijzen wat hem nog in dictie, woordenkeus enz. ontbreekt; gaarne geven wij hem den lof van meester te zijn der versificatie en dat sommige détails schoon en verheven zijn; vooral is zijne poëzij echt Christelijk, zij bevat Bijbelsche beelden en waarheden, in welluidende verzen uitgedrukt, en zoodanige schoone gedachten laten nimmer na om luide goedkeuring uit te lokken. - Doch wij achten het talent van den heer Van der Pot te hoog, om hem niets dan een weerklank dier toejuiching te doen hooren; alsof de kroon der dichtkunst tot zoo geringen prijs te verkrijgen ware; - neen, die eischt van hem nog veel studie, indien hij zich krachtig genoeg voelt om op het ingeslagen spoor voort te gaan.

De typographische uitvoering doet de pers van den heer Kruseman eer aan. De teekeningen van den heer Rochussen en de gravures van de heeren Best, Vermorcken en Verveer zijn zeer fraai, - doch onzes inziens niet altijd met smaak aangebragt, - gelijk b.v. het beeld der biddende moeder met haar kind op blz. 9, die slechts als vergelijking in 't dichtstuk voorkomt.

Een zonnestraal opgevangen!

Hoe men een zonnestraal kan opvangen. Naar het Engelsch. (A trap to catch a sunbeam). - Te Arnhem, bij H.B. Breijer, en te Amsterdam, bij G.W. Tielkemeijer. 1852.

Men zou in deze heete dagen bijna vragen: hoe ontkom ik die zonnestralen, en voorkom ik dat ik moge *be catched by a sunbeam?* - Hier evenwel is daarvan geen sprake. - De schrijver of schrijfster heeft een' zonnestraal opgevangen, een lumineus idée vastgehouden, uitgewerkt en daarvan een licht gemaakt, dat het licht, dat allen in het hart werd gelegd, kan aansteken, helder kan doen schitteren en koesterend stralen. - Het is met hart geschreven; dáár is de bron van des auteurs talent. Lublink Weddik vond er waarheid, fijn gevoel, opbeuring en godsvrucht in; en wij weten allen of - en dat hij de man is om deze te onderscheiden, - wij vertrouwen dat ieder zulks zal erkennen, in wien het licht nog niet geheel duisternis is geworden, die in zijn hart nog heeft dat bij de lichtstralen blinken kan. - Hier wordt aangestoken, opgerakeld, gesnoten. - Zouden wij het niet noodig hebben? - Waar is de wijze, de brave, de menschenvriend, de geloovige, die niet ondervindt dat het woord van vader Homerus waarheid is, en - dat des menschen gemoed is gesteld naar mate de dagen zijn, welke de Vader der goden en menschen laat komen? Dan kunnen wij soms wonderbaar gemeen, wonderbaar traag en onverschillig, wonderbaar ongeloovig, wonderbaar vergeetachtig wezen. Wij hebben het noodig dat wij opmerkzaam worden gemaakt op de milde goudaderen, die door leven en hart heenloopen, wachtend slechts om te worden bewerkt, ten einde ons rijker te maken dan Golconda en Potosi, dan Californië en het Zuidland vermogen.

Hoe en langs welken weg? - De Engelsche auteur heeft dat openbaar geheim zeer netjes afgeluisterd en fluistert het u in deze weinige bladen vriendelijk, vertrouwelijk, overredend toe. - Het mag wat vreemd wezen, wanneer hij de vrijheid neemt om den schoenlapper David Kolf bij u te *introduceren*; ik durf u raden: - ‘ontvang den man behoorlijk, al heeft hij zwarte handen vol eelt en al wascht hij zich eerst niet, en al kan hij niets en al heeft hij niets om *toilet* te maken en zich te *adoniseren.*’ - Er wordt eigenlijk nog iets meer van u gevergd, lieve dames en mijne heeren *s.s.t.t.* - Gij zult naar den man moeten op zijn achterkrot, met die vuile glazen, dien ongehavenden boêl, die pek- en lederlucht (haast hadden wij, denkend aan sommige muffige, overvolle scholen in zoo heete dagen, ‘leerlucht’ geschreven), dien kouden, morsigen haard, waar hij zit brommend en knorrend - puur alsof gij in menige menschenziel, en daaronder in die van rijkbegunstigde, vertroetelde Adamszonen kwaamt. - Excuseer het, heb geduld een beetje; - het kan bij David en in zijn vertrek; - het kan - want ik laat mij stelen, als de auteur u dat met al zijne onnoozelheid niet wil laten voelen - ook bij u beter worden, en dit door *geestkracht*, die de zaken aanpakt, door wat er ons vergenoegd bij doet wezen, *tevredenheid*, - door *liefde* die alles voor anderen heeft, en *geloof*, dat nog iets beters dan dit alles kent en verwacht.-

Dat wordt hier lief, met een fijn penseel geschetst; zoodat het kleine verhaal, vriendelijk en roerend als Dicken's beste stukken, - het lief verhaal zelf, eene kleine Elfe (bl. 5) wordt van bekoorlijke schoonheid, waarin gij gedachten vindt, die schitterende vlinders, bonte kevers en heerlijk gekleurde kapellen mogen heeten. Het komt tot u, met eene stem als van zoetkwelende muzijk, waarheid uit en voor het hart sprekende. Aanschouwelijk stelt het u voor, hoe het in kring en hart van David Kolf, onder den invloed van de liefde en de godsdienst weder licht, hoe hij door opoffering en werken voor anderen rijk wordt. Het geheel is eene roerende variatie op het thema:

> Laat ons beter worden,
> En 't zal beter zijn.

En vóór dien, lieve, rijke, hooge, arme, oude, jonge lezers, wordt het ook niet beter - door grondwetten niet, door ministeriëele veranderingen niet, door synodale besluiten en reglementen niet - door *orthodoxophobie* niet, door *orthodoxomanie* niet. - Tot onzen vrede hebben wij nog iets anders noodig, iets wat buiten en boven dit alles ligt.

De Vertaler vol voerde zijne taak goed. Hij gaf menige *quite*-Engelsche phrase gelukkig weder. De straal is niet een droeve geworden door het Hollandsche glas. - Moge het lumineuze idée, dat in den geest des Schrijvers viel, dat hij opving en wedergaf, voor velen lichten óók onder ons volk!

‘Geef u aan God over, om uzelf regt te vinden en te voelen.
Om groot te wezen, word dienaar uwer broeders.
Matig uw genot en heilig het door liefde, om regt te genieten.
Om balsem voor eigen leed te vinden, verzacht dat van anderen!’

Dat is in het geestig gevoelig werkje het woord tot allen. - Hebt ge 't land aan uzelf, aan de wereld, lees: *how to catch a sunbeam* - en doe alzoo!

CHON.

Mengelwerk.

Het fatsoen.

Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson.

De Blijspeldichter moet nimmer vergeten, dat zijne hoofdzaak is, karakters en zeden te vertoonen.
BLAIR.

Personen.

KARVER, stedelijk ontvanger.
Mevr. KARVER, zijne echtgenoote.
Kapitein KARVER} zijn broeder.
ook VAN NECK} zijn broeder.
Jufvr. DE WIND, moeder van mevr. KARVER.
Jufvr. SWERVER, gezelschaps-jufvrouw van mevr. KARVER.
GERRITS, bediende van KARVER.
FATERING, rijke leeglooper.
BRAMER, koopman.
BLUFFA, intriguant.
STRAK, kommissaris van policie.
Eene gesluijerde vrouw.
Twee dienders.
Een dienstmeisje.
(*Het stuk speelt in de stad Ouderwijk, meestal ten huize van den heer* KARVER.)

Eerste bedrijf.

Modern gemeubileerd vertrek, op eene straat uitziende, eene deur aan weêrskanten. Ter regterzijde naar den voorgrond eene geopende secretaire, waarvoor KARVER zit; nevens hem een vierkante haard, waarin vuur brandt. Twee portretten in crayon aan den wand.

Tooneel I.

KARVER, *alleen.*

Jan Karver! Jan Karver! de boêl loopt in 't riet. Jan Karver! de boêl loopt waarachtig in 't riet. Het fatsoen is eene ongunstige temperatuur voor den groei van het kapitaal, en de neigingen van eene welopgevoede vrouw doen den financiëelen thermometer van een burgerman spoedig dalen tot het vriespunt.

Er waren jaren (gij waart toen nog niet getrouwd) dat uw jaarlijksch batig saldo bestond uit vier cijfers - het fatsoen uwer vrouw loste elk saldo op in eene groote ronde O. Jan Karver! Jan Karver! Was het daarbij maar gebleven, er was nog reden

van dankbaarheid, maar... het fatsoen klom met de jaren en de kinderen; een klein deficitje nam de plaats in van de ronde O, en eindelijk verdween ook dat op zijne beurt voor een grooter - oen grooter!

(na eenig stilzwijgen.)

Al de Karvers waren burgerlieden: tabakskervers en kruideniers, zoowel van zwaard- als spil-zijde; zij trouwden dochters van kruideniers, en - verzamelden allerliefste spaarpotten... Het fatsoen kenden zij slechts van hooren zeggen, zoo veel wisten zij: wie meer koopt dan hij betalen kan, doet onfatsoenlijk. Allen hebben zij geleefd en zijn gestorven zonder eenige de minste - nieuwjaarsvrees - zonder het geringste deficit.

De eerste dame in de familie Karver, was - mevrouw Karver

(hij buigt zich tegen het vrouwenportret aan den wand)

, de eerste Karver die een fatsoenlijk man werd, was mijnheer Karver

(hij buigt tegen zijn eigen portret)

. Het gevolg van dezen vooruitgang is: - het *niet* aanwezig zijn van een spaarpot, en het *wel* aanwezig zijn van een deficit...

Niemand is ter aller ure wijs - zegt het spreekwoord; de duivel hale het uur waarop ik onwijs genoeg was, mijn hof te maken bij mevrouw Karver; - de duivel hale het oogenblik, waarop zij mij verrukte met haar lispelend - ja!...

(na een oogenblik stilzwijgen)

. Alle vrouwen zijn engelen! wie zal het betwisten? fatsoenlijke vrouwen in superlativo - dat spreekt van zelve; nogtans is *hij* wijs, die het produkt der natuur verkiest boven dat der kunst, de oorspronkelijke uitgave boven *die*, welke door de kostschoolhouders is herzien, vermeerderd en verbeterd.

Eene lieve, fatsoenlijke, gevoelige, geleerde kostschool-engel is een zangvogel - dùùr te onderhouden; ik zeg en ik zweer het: een kostbare zangvogel, die om gezond te blijven wekelijks dient te ruijen en niet zingt dan in eene vergulde kooi. Bekoorlijke wezens op zichzelve, maar... niet veel te groote vleugels - om in keuken en kelder rond te fladderen - met veel te verheven zin - om zich te vergenoegen - voor haar huisgezin te leven. In plaats van een oogje over het huishouden te laten gaan, - of eenig opzigt te voeren over het dienend personeel - zit de dame gedichten te fabrieken - of te isochromeren of...

(men hoort eene piano in het naaste vertrek)

Fransche en Duitsche deuntjes op hare piano te trommelen. In plaats van hare kinderen behoorlijk op te voeden - voert zij eene interessante correspondentie met eene andere kostschool-engel - over de opvoeding - of peinst over de voortreffelijkheid van het stelsel van Kant - of over alles - wat zoo ver mogelijk buiten haren kring ligt.

Had ik het wensch-hoedje van Fortunatus - of was er eene of andere weldoende tooverkoningin die mij vroeg: Wat wensch je het liefste - Jan Karver!... ik zou geen schatten vragen - waarachtig niet! - Ik zou alleen zeggen: - neem het fatsoen weg van mevrouw Karver - lieve, beste tooverkoningin! - en verlos mij daardoor - van het deficit!.... al mijn leven zal ik er u voor danken.

(eenige papieren verschikkende)

Het fatsoen is de oorzaak der zenuwachtigheid - van den trots, de weinige onderwerping aan het echtelijk gezag van mevrouw Karver; het fatsoen.... de duivel hale het fatsoen!.... Het fatsoen is als de caoutchouk rekbaar tot in het oneindige -

bij het vermeerderen van het vermogen rekt zich het fatsoen uit, tot het juist weêr eenigzins hooger staat dan gij bereiken kunt.

Toen ik het erfdeel van mijn' broeder kreeg dacht ik: ah ça! in het vervolg - zal ik geruster slapen! fluiten! zie je! - Den volgenden dag had mevrouw Karver de majesteit van een mandarijn en den moed van een millionnair - het gevolg is - een nieuw de - fi - cit!

De boêl loopt in 't riet, Jan Karver! de boêl loopt waarachtig in 't riet!....

(onrustig door het vertrek wandelend.)

En waarom loopt de boêl in 't riet? Door eigen schuld, gij dwaas; ellendige zotskap... die geen moeds genoeg hebt, den strijd met gindsche dame in ernst aantevangen, die in plaats van gindschen vogel de slagpennen geregeld uitterukken naarmate zij aangroeijen, met de handen in de zakken staat toe te kijken, naar zijne steeds hoogere vlugt - die in plaats van het bot in te palmen - dat dagelijks verder laat vieren.

(zuchtende.)

De uitgaven staan hier nooit stil - den godganschelijken dag is er bezoek - de een heeft zijne hielen nog niet geligt of een ander is er weêr!.... Die komt om mevrouw, die om de oude jufvrouw, die om de jonge jufvrouwen, die eindelijk om mijnheer.... Mevrouw immers is zoo beschaafd en zoo begaafd - de oude jufvrouw zoo gul en zoo naïef - de jonge jufvrouwen zoo lief, en mijnheer zoo'n... zoo'n uilskuiken!... (*met den voet stampend*) Duivels, Jan Karver!

Er moet een einde aan komen....

(hoofdschuddende)

Hoe vaak heb ik dit besluit genomen zonder ander gevolg dan eene kijfpartij - eindigende met een zenuwtoeval, en - eene nieuwe bijdrage tot het deficit!.... De zwakke zenuwen van mevrouw bleken van grooter vermogen te zijn, dan de sterke wil van mijnheer.... zwakke zenuwen.... er is geen vernielender wapen voor het maritaal gezag!.... Gij wilt een enkel - een klein - een bescheiden woordje zeggen... gij wilt slechts even opmerkzaam maken - op het ligte gebrekje van uw beter deel; - gij zijt ter naauwernood begonnen of.... vlan! - een stortvloed van tranen - eene bui - van beschuldigingen - eene betuiging van diepe rampzaligheid - eene pose van miskenning en pof.... daar ligt uw lieve, gevoelige engel voor mirakel....

(Door de beweging van den arm waarmede hij de laatste woorden vergezelt, valt eene rekening van het blad der secretaire.)

Daar vliegt een stuk van het allerjongste deficit!...

(het papier oprapende.)

Een fraai gesatineerde nieuwjaars-wensch aan mevrouw Karver!

(hij gaat zitten.)

Veel heil en zegen in 't nieuwe jaar! Veel heil en zegen, van...

(naarmate hij elk artikel opnoemt, schrijft hij het montant op een stuk papier, en vouwt vervolgens eene nieuwe rekening open)

de modemaakster.... van den galanterie-koopman..., van den juwelier.... van den goudsmid.... van den muzijkhandelaar.... van den boekverkooper.... van den bloemist.... van den koopman in kunstbehoeften.... van den - haarkunstenaar!.... Veel heil en zegen in 't nieuwe jaar aan mevrouw Karver!

(tellende.)

Twaalf.... twee en twintig - veertig: nul ik hoû er vier.
Achttien.... vier en dertig.... acht en veertig.... vier - twee en vijftig - twee en vijftig. Vijf en twee is zeven

(met de handen in 't haar woelende).

Zeven honderd en twintig gulden geleverd aan kleine behoeften van mevrouw: zeven honderd en twintig gulden, waarvan meer dan twee derde eene verrassing is.... een wel gelukzalig nieuwjaar van mevrouw Karver aan haar welbeminden echtgenoot....

(hij knikt.)

Men moet bekennen - zij durft!

(Hoofdschuddende)

Jan Karver! Jan Karver!...
Tot dusverre mevrouw - laat zien, wat onder mijnheer's vlag voor mevrouw's rekening vaart. Wat hebben we hier? Ah! Nieuwjaarswenschen voor mevrouw's kinderen... hm! hm!...

De teekenmeester,... de muzijkmeester,... de dansmeester,... de taalmeester,... de schrijfmeester,... de tandmeester van mejufvrouw Mathilde,... mejufvrouw Margaretha,... en den jongen heer Pierre. De heeren maken hun kompliment, met....

(Kloppen aan de deur regts.)

Wie klopt daar?

(Onduidelijke stem van buiten.)

KARVER.
Ik ken die stem niet en ik heb ook niet hooren schellen. Wie mag mij zoo vroeg al storen? Binnen!

Tooneel II.

KARVER. BLUFFA. (een kistje onder den arm.)

BLUFFA.
Heb ik de eer met mijnheer Karver te spreken?

KARVER

(norsch.)

Ik heet Karver.

BLUFFA.
Dan ben ik teregt, mijnheer ik ben waarschijnlijk beter in naam dan in persoon bij u bekend...

KARVER

(onverschillig en voortgaande met schrijven.)

Een commis-voyageur!... Ik heb niets noodig.

BLUFFA.
Mijnheer vergist zich, ik heb....

KARVER

(forsch.)

Ik vergis mij niet - ik heb niets noodig!... Weet gij het beter?

BLUFFA.
Ik ben....

KARVER.

Niet noodig! niet noodig! niet noodig! - de duivel hale de handelsreizigers en hunne onbeschaamdheid!

BLUFFA.

Maar ik ben geen handelsreiziger.

KARVER.

Nu goed, de patroon dan; - niet noodig mijnheer!

BLUFFA.

Ik ben koopman noch koopmansbediende; professor Bluffa heeft het genoegen, u een goeden morgen te wenschen.

KARVER.

Phuut!...

(opstaande en beleefd.)

Een professor.... ik bid u mijnheer! houd mijne onbeleefdheid ten goede, uw kistje dáár bragt mij in eene dwaling. Het land wordt tegenwoordig zoodanig overstroomd door handelsreizigers in alle vakken, dat men wel genoodzaakt is, zich eenigzins brusk van hen te ontslaan, wil men niet blootstaan aan onophoudelijk tijdverlies.... maar ik bid u, neem plaats: ik ben inderdaad verlegen over de wijze....

BLUFFA.

Ei, geene verontschuldigingen meer, ik ben een man zonder komplimenten. De voordeur aan ziende staan - treê ik eenvoudig binnen, zelfs op 't gevaar af van eene onbescheidenheid te begaan.

KARVER.

Mijn toon...

BLUFFA.

Is vergeten en vergeven

(Karver de hand drukkende)

Hoe vaart u - hoe gaat het mijnheer?

KARVER.

Ik dank u, ik...

BLUFFA.

En mevrouw en de overige familie?

KARVER.

Zeer verpligt, maar... ga toch zitten, ik... Waaraan heb ik de eer van uw bezoek te danken?

BLUFFA.

Wel, waaraan anders, dan aan de aangename letteren, die ik het genoegen had, eergisteren, uwentwege te ontvangen. In weerwil van mijne overgroote drukte,

heb ik geen oogenblik geaarzeld aan die invitatie te voldoen - et - me voici!

KARVER

(verwonderd).

Letteren van mijnentwege ontvangen?... Mijnheer, er moet hier eene dwaling bestaan, ik ben zeker nimmer een regel aan een' professor te hebben gerigt.

BLUFFA.

Ook was de brief, dien ik de eer had te ontvangen, van uwe vrouw; mevrouw Karver schreef uit naam van haren echtgenoot.

KARVER.

Uit mijnen naam?! Mijne vrouw durfde schrijven aan u... een professor... en als ik zoo vrij mag zijn te vragen - waarover?

BLUFFA.

Wel zij verzocht mij over te komen om hare dochters te onderwijzen in de Homoiopantographie en de Papyroleographie.

KARVER

(verschrikt).

De..e... Ho-moeopathie!... Mijn God, Mijnheer!

BLUFFA

(verbeterend).

Ho-moi-o-panto-gra-phie en Pa-py-ro-le-o-graphie, twee woorden, aan het Grieksch ontleend, en beteekenende, de kunst van....

KARVER

(schielijk).

Maar Mijnheer ik schrik er van!.... Mijne vrouw heeft stellig niet genoegzaam overwogen... de portée van haar verzoek - zij zal zich vergist hebben! Ik heb volstrekt geen plan, mijne dochters eene geleerde opvoeding te doen geven, en wat mijn zoontje aangaat, hij is jong - piepjong, - nog geene tien jaren oud; u zult mij moeten toegeven, dat dit geen leeftijd is, om het onderwijs van een professor te ontvangen.

BLUFFA.

En waarom niet? Het beste onderwijs is altijd het beste, een stelregel die vooral van toepassing is op de Papyroleographie en de Homoiopantographie - twee vakken die ik mij sterk maak, na mijn onvergetelijken leermeester, den heer Gaillard, 't best te onderwijzen. U spreekt van jong mijnheer! ik zeg: de jeugd is het juiste tijdstip voor het onderwijs in de Papyroleographie en de Homoiopantographie; al was uw zoontje nog een zuigeling, ik zou zeggen: koop hem rinkelbel noch hansop, maar doe hem onderwijs geven in de Papyroleographie en de Homoiopantographie.

(Vlug en in zekere sleur).

Onze tijd mijnheer! is een tijd, vruchtbaar in groote uitvindingen - onze tijd is een tijd van resultaten; een wonderbare tijd: de tijd der spoorwegen, der electriesche telegraphen, der papyroleographie, en der homoiopantographie! Gebruik makende van hetgeen er vóór ons is gedacht en gevonden - ontdoet hij dit van alle noodelooze omslagtigheid; hij neemt de kern en verwerpt den bolster. Onze tijd is een tijd van wonderen, en - van regt! Den eersten uitvinder van den stoom - liet men driehonderd jaren geleden in een gekkenhuis versmachten; - had de uitvinder der Homoiopantographie en der Papyroleographie zijne kostbare ontdekking destijds gedaan, men had hem als toovenaar verbrand, of op zijn minst de ooren afgesneden; thans wacht hem een burgerkroon - en mogelijk wel de Leeuwen-orde!

KARVER.

Ik...

BLUFFA.

(met de hand wenkende.)

De regte spoorweg vervangt thans allerwege den slingerenden zandweg; in zoovele minuten als vroeger uren is men ter plaatse. Wizz! Wizz! Ruww! Ruww! gij zijt op den top van den berg en

Wizz! Wizz! Ruww! Ruww! gij zijt reeds tien uren verder! Zoo ook de Homoiopantographie en de Papyroleographie - de een is de spoorweg der kunst - de andere is er de electriesche telegraaph van. De wetenschap zelve is nog achter, maar het zal geene tien jaren duren, of den Gaillard der letteren zal het gelukt zijn voor *zijn* vak te doen, wat de eigentlijke Gaillard deed voor de kunst. Geene tien jaren zullen er verloopen, of men zal het middel vinden, om de geheele som der menschelijke ervaring en wetenschap in een duodecimo zamen te persen, dat dus de quintessence van alle *weten* inhoudende (gelijk een pil van den grooten Holloway de quintessence van alle geneeskrachten inhoudt - en slechts hoeft ingenomen te worden om van elke kwaal genezen te zijn), evenzeer slechts hoeft van buiten geleerd, om den titel: Hooggeleerd voor zijn' naam te mogen schrijven. Accipe hoc!... en de domme jongen is op eens professor!... Den heer Gaillard mijnheer! is het gelukt...

KARVER.

Maar mijnheer!...

BLUFFA.

Ik bid u laat mij uitspreken,

(meer en meer gezwollen)

. Den heer Gaillard gelukte het door onophoudelijke navorschingen, door stalen vlijt en ijzeren volharding, eene methode te ontdekken, volgens welke een volwassene in slechts zes lessen, en zonder dat hij ooit een potlood op het papier behoeft gezet te hebben, de schilderkunst volmaakt kan leeren. De jaren tot uren condenserende, bevindt gij u na verloop eener week door zijne methode...

KARVER.

Ei mijnheer...

BLUFFA.

Ik bid u hoor mij aan!... Bevindt gij u na verloop van nog geene week in het bezit van het bewonderingwaardig talent - binnenhuizen, zeeën en landschappen te kunnen schilderen, als weinig meesters voor...

KARVER.

(ongeduldig.)

Mijnheer! mijn tijd is...

BLUFFA.

(met de hand wenkende.)

Als weinige oude of moderne meesters zich konden of kunnen beroemen te hebben gedaan. Immer voortbouwende op dit wonderbaarlijk resultaat van menschelijk genie en kennis, gelukte het mij ook het hoog-historiëel - stillevens, bloemen, en wat niet al? bij het opgegevene te voegen en aldus de schilderkunst in al haren omvang in slechts acht lessen te onderwijzen - kinderen een dubbele cursus.

KARVER.

En de zuigelingen een driedubbele zeker? Wij zullen niet gediend zijn mijnheer de professor!

(hij gaat weêr voort met schrijven.)

BLUFFA.

Geene opvoeding is voortaan kompleet zonder de papyroleographie en homoiopantographie.

KARVAR.

Wij zullen niet gediend zijn van de papyrolaphie noch van de hontomolie - niet gediend!

BLUFFA.

Ik heb eene officiëele uitnoodiging ontvangen, om deze schoone kunsten aan uw huis te komen onderwijzen.

(de deur ter linkerzijde woordt zachtkens geopend - jufvrouw Swerver ziet door den kier - en tracht door teekenen de opmerkzaamheid van Bluffa te trekken.)

KARVER.

(schrijvende.)

Niet gediend! Op gemelde schoone kunsten zullen niet in mijn huis onderwezen worden - nu heeft u eene nog offi-

ciëeler weigering, mijnheer de professor.

BLUFFA.

Maar mijnheer, u kan mijne schade niet willen, ik ben....

KARVER.

Maar mijnheer, noch u de mijne!

(zich buigende)

. Ik heb de eer mij reverentelijk in uw aandenken te bevelen, en verzoek u deze audientie te beschouwen als te zijn getermineerd!

BLUFFA.

Ik heb een afstand van zes uren te voet afgelegd....

KARVER.

Welnu, het is mooi wandelweêr en de weg is uitmuntend; daarenboven hier over in de Gouden Leeuw is rijtuig te krijgen voor civiele prijs - neem er uw gemak van en rij terug mijnheer de professor Bluffa!

BLUFFA.

Het is eene behandeling....

(hij ziet op naar de deur waar jufvrouw Swerver staat, en wisselt een blik van verstandhouding met haar, die door Karver (wiens rug naar de deur gekeerd is) niet wordt opgemerkt.)

.... eene onwaardige behandeling

(een papier uit eene brieventasch nemend.)

Ziehier mijnheer! het billet van mevrouw; de zin is duidelijk en hoe u ook over de kunst denken moogt - u zal mij geene schadevergoeding kunnen weigeren.

KARVER.

Zóó? niet?

(hij neemt den brief en leest.)

Mijnheer!

Namens mijn echtgenoot, verzoek ik u mijne dochters te komen onderzvijzen in de papyroleographie en de homoiopantographie. De onkosten van reis en verblijf, boven uw honorarium loopende, zullen wij u gaarne en ruimschoots voldoen.

F. DE WIND,
KARVER.

KARVER.

(binnensmonds).

Namens mijn echtgenoot!... Reis- en verblijfkosten *gaarne* en *ruimschoots* voldoen!.... Ze wordt heelemaal gek!

(hij scheurt het billet in kleine stukken en werpt die in 't vuur)

Marsch!...

BLUFFA.

Mijnheer.... dat...

(hij doet vergeefsche moeite om de stukjes papier uit de vlammen te redden.)

dat is... dat is...

KARVER.

Knap, hè?

BLUFFA.

Een schandelijk misbruik van vertrouwen!

KARVER.

(lagchende.)

Niet waar? het was handig!... maar doe geen verdere moeite, ik zie dat ik u eenige vergoeding schuldig ben.

(ter zijde)

Het wordt anders een publiek schandaal.

(luid)

Ziehier! *(hij neemt een coupon uit eene nevens hem liggende brieventasch)* een briefje van twaalf gulden vijftig; het zal het uwe zijn, mijnheer de professor, mits...

BLUFFA.

Mits?

(hij ziet naar jufvrouw Swerver, die hem toestemmend wenkt.)

KARVER.

Mits je aannemen wilt, onmiddellijk de stad te verlaten en beloven - in uwe woning teruggekeerd, aan mij, versta je? *aan mij*, te willen schrijven dat je afziet om mijne dochters te onderwijzen - in de papirolomie en de hontalogie...

BLUFFA.

Doe er nog een zoo bij.

KARVER

Aannemen of niet?

BLUFFA.

Mijnheer het is hard - bedenk! een hoogleeraar...

KARVER.

Bah!... Voor 't laatst - aannemen?

BLUFFA.
In 's hemels naam!

(Bluffa af).

Tooneel III.

KARVER.

(alleen.)

Ziedaar een van de afzetterijen waaraan mijner vrouws mode- en spilzucht mij onophoudelijk blootstelt! Geen nieuwigheid, hoe bespottelijk, hoe onmogelijk ook, wordt er aangekondigd, of zij wenscht er in te doen. Vóór eenige jaren was het de methode Richter, later het dessin indélébile - die mij het geld uit den zak klopten - daar hebben we nu de papiro... papirolo... papirolomanie - of hoe is het ook? die komt - om morgen of overmorgen weêr voor eene nog nieuwere manie plaats te maken. Het had mij honderd guldens gekost zoo goed als een duit, zoo...

Tooneel IV.

KARVER. GERRITS.

KARVER.

(knorrig.)

Ei wat duivel is er nu weêr?

GERRITS.
Een heer om u te spreken.

KARVER.
Dat loopt den godganschelijken dag! Wat voor een heer?

GERRITS.
Een jong heer.

KARVER.
Ja wel, maar wat wil hij?

GERRITS.
U spreken.

KARVER.
Dat heb je nog eens gezegd, ik vraag je: of je niet weet wààròm?

GERRITS.
Neen.

KARVER.
Geen kievit[1)] hoop ik?

GERRITS.
Wel mogelijk.

KARVER.
Wat? en je weet wat ik gezegd heb - waarom heb je niet gevraagd?

GERRITS.
Ik vroeg.

KARVER.
Welnu?

GERRITS.
Neen.

KARVER.
En je zeî: - 'wel mogelijk!'

GERRITS.
Kan hij niet liegen zoo goed als die van eergisteren?

KARVER.

(lagchende)

Onovertroffen lakonismus!... Welnu, ik zal komen.

(Gerrits keert zich om)

Wacht eens even! - Hoe kwam het, dat de voordeur niet gesloten was, zoo dat een vreemde snuiter hier aan de kamerdeur kon kloppen, zonder te zijn aangediend?

GERRITS.
Omdat Griet de deur opengelaten had.

KARVER.
Zeg aan Griet, dat - wanneer ze mij dat nog eens bakt - ik voor goed aan die onvoorzigtigheid een eind zal maken met er haar uit te zetten.

GERRITS.
Goed.

KARVER.
De deur is nu, hoop ik, gesloten, nadat de man er uitging?

GERRITS.
De man is er niet uitgegaan.

KARVER.
Niet?... niet uitgegaan?

1) Dus noemt men in de Noordelijke provinciën de handelsreizigers.

GERRITS.
Neen.

KARVER.
En waar duivel is hij dan heengegaan?

GERRITS.
Naar mevrouw's kamer.

KARVER
Naar mevrouw's kamer!... En wie heeft hem die aangewezen?

GERRITS.
Wel, wie anders dan mevrouw's nieuwe meid - die *wij* jufvrouw moeten noemen!

KARVER.
Jufvrouw Swerver?

GERRITS.
Ja.

KARVER.
Jufvrouw Swerver bragt den vreemdeling naar mijne vrouw's kamer?... Vervloekt vrouwspersoon, - hoe kreeg zij het in hare hersens!...

(schielijk)

of vroeg de man soms naar mijne vrouw?

GERRITS.
Wel neen ik!

KARVER.
Was zij dan soms in den gang of bij de voordeur, zoodat zij dààr met hem in aanraking kwam?

GERRITS.
Wie, de kamerkat?

KARVER.
De jufvrouw - ja.

GERRITS.
Wel neen ik!

KARVER

(ongeduldig)

Ei wat hagel, kerel! 't is of elk woord je een dukaat kost, zoo spaarzaam ga je er meê om, pak dan toch uit! - Hoe duivel kwam het vrouwspersoon bij den vent?

GERRITS.
Griet zegt: dat zij haar oor tegen de kamerdeur geplakt had, en ik denk dat dit wel waar kan wezen.

KARVER.

Wat, de jufvrouw zou aan deze kamerdeur geluisterd hebben?

GERRITS.

Ja.

KARVER.

Spionnen in mijn eigen huis - het wordt hand over hand fraaijer!

(zacht en van Gerrits gekeerd.)

Niet zonder reden hield ik dit schepsel verdacht, hare onbeschaamde tronie teekent de volleerde intriguante, zoo niet wat ergers. Zij zal de deur uit, al moet er ook een zenuwtoeval op volgen, een zomerschen dag lang. Sedert deze vogel in huis is, fluit de andere al hooger wijzen, en... en...

(tegen Gerrits.)

De jufvrouw luistert mogelijk wel meer aan mijne deur?

GERRITS

(knikt.)

KARVER.

Hm! hm! En aan mijne vrouw's deur welligt ook - hé?

GERRITS

(knikt.)

KARVER.

En waarom heb je mij dat nooit gezegd?

GERRITS

(haalt de schouders op.)

KARVER.

Jij, mijn vertrouwde bediende - die vijftien jaren mijn brood hebt gegeten.... ik dacht dat ik eenige aanspraak op uwe genegenheid kon maken.

GERRITS.

Mijn vader heeft mij geleerd:

(declamerend.)

Die onder vreemde menschen wil verkeeren, Moet - zien, hooren en zwijgen leeren.

KARVER.

Eene mooije leer? vooronderstelt, de jufvrouw besteelt de kas; zou je zien, hooren en zwijgen?

GERRITS.
Ze moest ereis komen!

KARVER.
Het een te beletten is zoowel in mijn belang als het ander.

GERRITS.
Waar ik voor aangesteld ben, *dat* bezorg ik; op 't vrouwvolk te passen behoort niet tot mijn departement.

KARVER.
En wanneer ik je nu eens verzocht een oog in 't zeil te houden?

GERRITS.
Dan is 't wel.

KARVER.
Wanneer ik zeide: let mij op de sluipwegen van de jufvrouw - en zoo er iets gebeurt dat je verdacht voorkomt, breng het mij aan Gerrits!

GERRITS.
Dan is 't mij zeer wel.

KARVER.
Wel nu man! denk er om, ik reken er op!... Nog iets: mijnheer Fatering was hier gisteren avond?

GERRITS.
Ja.

KARVER.
Om *mij* te spreken?

GERRITS.
Hij vroeg naar mevrouw.

KARVER.
Bij mijne vrouw en de jufvrouw gebleven?

GERRITS.
De jufvrouw was uitgegaan.

KARVER.
Hm! hm! de jufvrouw uitgegaan!

(ter zijde)

Verdoemde windbuil, wees voorzigtig!

(luid)

Zij zullen muzijk gemaakt en verzen gelezen hebben; mijnheer Fatering is verzen-fabrikant en mijne vrouw consument.

(na eenig stilzwijgen)

Kom! - laten we eens gaan zien, wie ons wil spreken. *(hij staat in gedachten op zonder de secretaire te sluiten)*

GERRITS.

(hem terughoudende en daarop wijzend)

Openblijven?

KARVER.

Waarachtig niet! Leg die papieren met de brieventasch in het vak links, sluit de secretaire en breng mij den sleutel op het kantoor.

GERRITS.

Bestig.

(Karver af.)

Tooneel V.

GERRITS alleen.

(Hij staat eenige oogenblikken droomend en stokstijf naar de deur te staren, waardoor zijn heer zich verwijderde; daarop gaat hij met groote schreden naar de secretaire, waar hij met de papieren en brieventasch in de hand op nieuw blijft staan.)

Neen, de wagen loopt scheef... ze dragen hem weg - zóó kan het onmogelijk lang duren! Het wijf heeft de broek aan! Ik denk, dat - als - ik - zoo'n wijf had - ze aan mij een kwaje zou vinden... - ik zette haar, geloof mij, onder kuratele... ja! ja! ik denk zoo waar - dat ik het deed! 't Is jammer van den man, en van zen kapitaal er bij... Ik denk, dat de kamerkat den vreemden vent kent. Griet zegt: dat zij gezien heeft dat zij hem oogjes gaf, en dat zij hem in de hand kneep voor zij hem binnen bragt; ik denk: - vogeltjes van eender veeren!

(knikkende)

Oppassen en... knijpen!... o ongenadig - ik moet haar eens trapperen! - Griet zegt: Fatering is een schuine met een hoek er uit, die wel weet waarom hij hier komt, als mijnheer niet t' huis is; - ik denk, dat hij om niemand anders komt dan - om mevrouw...

(juffrouw Swerver opent weder de deur en ziet in 't vertrek)

en dat de kamerkat de hand in 't spel heeft. Ik denk niet dat de

duivel beter dienaresse ter wereld heeft dan die kamerkat.. Griet meent ook, dat zij heksen kan - maar ik denk het niet; - want, wat hoefde zij dan altijd te luisteren en loeren voor deuren en ramen?

Griet zegt: Fatering betaalt de kamerkat dat zij hem helpen zal bij mevrouw; - ik denk dat hij haar ook voor nog wat anders betaalt - want ik weet wat ik weet!

(Jufvrouw Swerver maakt een vuistje en verwijdert zich daarop schielijk, nadat zij haar wijsvinger als om zich te bedenken aan haar voorhoofd heeft gebragt.)

Mijne zorg!

(hij legt de papieren in de secretaire, en neemt een net bewerkt kistje in de hand, om plaats te maken voor de brieventasch; op dit oogenblik stoot jufvrouw Swerver, gevolgd van jufvrouw de Wind, de deur voorzigtig open; zij wijst haar met levendige gebaren Gerrits aan, die, met den rug naar de deur gekeerd, niets van dit alles merkt.)

Mijne zorg!

(het kistje op de hand wegende.)

Ligter geworden!

(hoofdschuddende)

't Is het eigendom van de oude jufvrouw Stapel... ‘die meent te staan, zie toe, dat hij niet valle!’

(hij sluit de secretaire)

Mijne zorg; ik denk: een mensch kan zijn noodlot niet ontvlugten, en waar het kalf verdrinken zal vindt het zijn sloot gegraven!

(Op het oogenblik dat hij zich omkeert, verwijderen zich de beide vrouwen.)

Tooneel VI.

VAN NECK. BRAMER.

(de deur ter linkerzijde binnentredende.)

GERRITS.

(heengaande.)

BRAMER.

(tegen Gerrits.)

Zeg aan uw heer dat mijnheer van Neck en Bramer hem wachten.

GERRITS.

't Is wel!

(af.)

VAN NECK.

Het huis is niet te herkennen, zoo min als de stad zelve. Het deftige oud burgerlijke is er genoegzaam uit verdwenen, en heeft plaats gemaakt voor eene soort van karakterlooze praal; eene verandering die alles behalve de eer heeft mij te behagen.

BRAMER.

Je zult nog wel grooter veranderingen zien, neef!

VAN NECK.

(een sigaar uit zijn koker nemende.)

Inwendig en moreel, ja

(het vertrek rond ziende).

Inderdaad deze kamer...

(tegen Bramer die hem lagchend op zijn sigaar wijst)!

Wat meen je?

(den sigaar beschouwende)

. Echte Havannah, zonder smet of blaam!

BRAMER.

Je zult toch wel wijzer wezen, hoop ik.

VAN NECK.

Wel wijzer?...

BRAMER.

Die sigaar...

VAN NECK.

Welnu, die sigaar is uitmuntend.

BRAMER.

Maar niet om in een fatsoenlijk vertrek te rooken. Weet je dan niet, mijnheer van Neck, dat het geen stijl meer is, bij aanzienlijke lieden te rooken? Hoe jammer dat je mij den tijd niet gegund hebt om u een weinig te prepareren op het fatsoen van dit huis; uwe begeerte om mijnheer Karver te zien was zoo groot, dat je mij naauwelijks tijd liet om behoorlijk te ontbijten, laat staan u eenige inlichtingen te geven. Ziedaar nu de gevolgen!... Onfatsoenlijk mensch... Een sigaar op te willen steken in den salon van mevrouw Karver!

VAN NECK.

Hoe! in dit afgelegen nest van een stadje, begin jelui ook al met deze fratsen van de groote wereld na te apen? Niet rooken, hìer in mijne geboorteplaats, hìer

waar men vroeger leefde volkomen op zijn gemak! Niet rooken ten huize van een ontvanger! - een aanzienlijk man, zoo als jij zegt... Wel, dat is bespottelijk!

BRAMER.

Hola wat neef! hola wat! je bent hier niet meer in Indië, en zoo je er prijs op stelt met onze fatsoenlijke klasse om te gaan, zal het noodig zijn uwe tong een weinig te bedwingen. Wij beminnen hier de kritiek niet - zelfs niet eens die van schatrijke oud-gasten. Wat deze stad was, een groote veertig jaar geleden - wil ik daarlaten; - dit is zeker: thans is het eene zeer fatsoenlijke stad, en onze aristokratie duldt er zoo min eene inbreuk op den goeden smaak als die van de residentie mag denken; mevrouw Karver...

VAN NECK.

En is Jan Karver zoo'n Branie geworden, om dus met minachting op zijner brave ouders gewoonten en zeden neêr te zien? Hij plagt oudtijds een stijve, doodgoede jongen te wezen, van wien men zoo iets moeijelijk kon verwachten,

(op nieuw rondziende en het hoofd schuddende)

Van binnen nog meer veranderd dan van buiten...

(met gevoel)

Dit vertrek waar ik zoo menigmaal als kind speelde... is mij geheel vreemd geworden. De zolder met zijne kleine dwarsbalkjes verdween onder een plafond, de ouderwetsche stoelen met hunne gemakkelijke zittingen en hooge ruggen van groen fluweel maakten plaats voor deze nieuwerwetsche nesten, die kraken wanneer men er meê overleunt

(hij voegt de daad bij het woord)

. De deftige geslepen spiegel met zijne ebbenhouten lijst - werd weggedaan - voor dat smakelooze ding daar, met zijne lijst van vergulde kalk! Ginds waar het cilindertafeltje stond, staat - eene sofa...

BRAMER.

Chaise longue, neef!

VAN NECK.

En dáár op de plaats van het lessenaartje met den grooten Bijbel van Keur, een tafeltje met Chinesche afgodsbeelden!

BRAMER.

Chinoiseries, beste neef!

VAN NECK.

En waar het kabinet van mijne onvergetelijke moe... tante stond, staat nu een nieuw soort van glazenkast - vol lorren!

BRAMER.

Etagère, bid ik u, neef van Neck.

VAN NECK.

Zoo als je wilt. In den gang, op de plaats van de ernstige, eerwaardige kastklok - met hare zilveren maan - en zeilende scheepjes, hangt nu een kleine koekoek maar niet eens met een vogel! Weet je wat, neef Bramer! - dat alles bevalt mij niemendal, zoo min als het lange wachten, 't is of Jan Karver een Pangerang of Resident is, en wij zijne pandelingen!

(hoofdschuddend)

Malle kerel, zooveel topzeil te voeren... nooit had ik het van hem gedacht; waar heeft hij het toch geleerd?

BRAMER.

Waarde neef - mevrouw Karver is zoo'n fatsoenlijke vrouw!

VAN NECK.

Een fatsoenlijke aap! Storm en weêrlicht! Wie onder de burgerluî deed hier van te voren aan het fatsoen? Slecht en regt was het nog in mijne jeugd het land in, al was het zeden-verval ook toegenomen in de groote steden door de aanraking met de Franschen. Toen ik naar de Oost vertrok, nu vijfenveertig jaar geleden, zag je hier nog geene burgerdochters gekleed als de eersten van 't land. Een oud man kon met een poeijerjas aan, en een lang stroo in 't hoofd over straat loopen - zonder dat iemand er den neus tegen

optrok, en wat de jonge luî betreft, zij dachten er niet aan zich 's daags op te schikken; een lap achter den elleboog was geene schande, ja die was mooi die een gaaf buis en broek aan had. 's Zondags alleen was ieder in de noppen en droeg men zijn kistentuig.[1)] Zie nu eens uit! Elke kwâjongen, die voorbijkomt, is gekleed als een Resident, en draagt zijne handschoenen tegen den besten Hagenaar - met broek en vest zoo bont, dat mijn oude sneeuwbal Peter ze niet mooijer zou wenschen. Fatsoen!... en wie is deze jufvrouw Karver met haar fatsoen!

BRAMER.

Mevrouw Karver, als je blieft!

VAN NECK.

In mijn tijd was de vrouw van een ontvanger jufvrouw - zoo wel als de vrouw van ieder ander ongestudeerd persoon - en 't was al heel mooi zoo iedereen 't zeggen woû. De boêl lijkt wel omgekeerd! Wat hamer! er is geen goochelaar, geen bureaulist, geen kostschoolhouder, geen kruidenier, die voor meer dan een half pond te gelijk verkoopt, die zijn wijf niet - mevrouw laat noemen, en wat meer is - mevrouw laat spelen. Men klaagt over het toenemen der armoede, maar het is waarachtig geen wonder! Ieder doet zijn best, verder te springen, dan zijn stok lang is; de kleinste boot tracht op te zeilen tegen de grootste sloep; de minste kof pareert zich met het tuig van een driedekker!

Toen ik in den Haag kwam - nu een groote drie weken verleden - dacht ik: 't is het Hof, al van ouds was het daar: - groote parade en klein garnizoen - het zal het land in wel beter worden; maar ik redeneerde als een gek - zie ik! Jan Karver zijne vrouw laten mevrouwen!... maar wacht eens, ze is mogelijk wel van groote kom-af?

BRAMER.

Mevrouw Karver is de dochter van Pieter de Wind op het hoekje van...

VAN NECK.

(schielijk.)

Op het hoekje van den naauwen sluisweg en de achtelingen-steeg Hij moest grootvader zeggen tegen den ouden Willem, die bode was op Munnikenhuissloot; de man staat mij zoo klaar voor als ik jou zie. Nooit zag je zijns gelijken in 't loopen en daarom noemden we hem wind-Wullem, ook wel haas-oor, maar daar werd hij kwaad om. Er waren er die beweerden, dat alles niet regt toe met hem ging - en dat hij van wat anders, dan van zijne lange beenen gebruik maakte - 's nachts over de heide; babbelen deden ze hier altijd. 't Zij hoe 't zij, Willem was zoo grootsch op zijn bijnaam, aan te nemen - in plaats van zich als van ouds simpelweg naar den vader te noemen - hij naar het stadhuis toog - en zich als Willem de Wind liet inschrijven. - Zijn zoon was kruidenier op 't hoekje van den naauwen sluisweg; - 't was een schreeuwertje en een eerste prinsman, die in 87 wel alle patriotten woû zien ophangen, al was 't aan touw van zijn eigen leverantie; - wat hem bitter opbrak bij de komst van de Franschen, want een zekere de Lange, een schoenmakersgezel, die meê naar St. Omer was geweest, trappeerde hem op een goeden avond bij het uitgaan van de kroeg, en sneed hem met een stuivertje eene W op 't voorhoofd met eene netheid en zorg alsof hij een sluitappel van zijn knikker woû maken. Maar ik zou wel dagwerk hebben met je al die oude histories te vertellen; om op Piet te komen - 'k heb honderde malen met hem ge-

1) Kistentnig, dat is: zondagsche kleeding.

knikkerd, honderde malen! hij was een goede jongen, schoon wat vuil in 't aanzien, want zijne moeder had even als de katten een schrik voor 't water. Wel! wel! heeft onze Jan eene dochter van Piet Wind: - dat heeft hij mij nooit geschreven... maar hoe duivel is hij zoo'n hoogvlieger geworden?

BRAMER.

Wel, Piet Wind - die, zooals je weten zult, kruidenier was als zijn vader, liep het meê in den handel, zoodat hij een aardig kapitaaltje bij elkaâr scharrelde; ook kreeg hij nog een erfenisje van een' zekeren dominé Schaap, een neef van zijne vrouw.

VAN NECK.

Wel bekend; wel bekend! Dominé, zijn Matje, en zijn appelhof! - Matje leeft nog?

BRAMER.

Zeker, en je zult haar straks wel zien. Zij dan erfde van den ouden dominé, zoodat Piet het door 't een en 't ander vrij wel kon stellen, en de borst in den wind begon te dragen als een kropperduif. Hij had maar twee kinderen; een zoon, die later den boêl in 't riet stuurde, maar gelukkig jong stierf, en eene dochter - Trijntje -

(zachter)

onze tegenwoordige mevrouw Karver, eene wilde meid in hare jeugd, wat je haar nu niet meer aan zoudt zien. Wat wil het geval? hier komt wonen een kwidam uit Amsterdam, wien eenige ongelukkige speculatien en handels-reversien, benevens een paar te ver gedrevene fatsoenlijke liefhebberijen, noodzaakten, een kleiner tooneel voor zijn' werkzamen geest op te zoeken. Deze partikulier was een neef van dominé Schaap, en bij gevolg ook een neef van de De Winds, en niet lang duurde het, of hij had stem en zitting in hun huisgezin. Hij bragt het fatsoen in Piet's huis en eene ebbe in Piet's kas; want, behalve den inslag van fatsoen dien hij hem liet doen, haalde hij hem over om deel te nemen in zijne ondernemingen in Spanjaarden....

VAN NECK.

Ai! die klip heeft er wijzer doen verzeilen, maar, ga voort.

BRAMER.

Wel, van dien tijd dateert de hervorming der familie De Wind, en van menige familien in onze stad; want, de vreemdeling bepaalde zijne operatien niet tot één huis. Piet's zoon zou advokaat worden en werd naar de Latijnsche school gezonden; de kwidam was een man van vooruitgang, en Piet - een gek. Wat de juffer betreft, zij ging naar een voornaam kostschool, en nooit zag men grooter verandering, dan bij haar eersten terugkeer in het ouderlijk huis. Als Trijntje was zij heengegaan, als jufvrouw Trinette keerde zij weder; eene dame van top tot teen, die zich eerst na lang nadenken, de namen en aangezigten van hare voormalige kornuitjes kon herinneren en dezer platte taal zoodanig was ontwend, dat het: ‘Wat belieft u?’ - van jufvrouw Trinette nog tot op den huidigen dag als aardigheid bij het jonge goedje koers heeft. Maar dat alles haalde nog niet bij hetgeen zij was, toen zij na drie jaren leertijd, door madame Hogguer als een volmaakt afgewerkt meubel werd afgeleverd. Een pronkstuk van fijne opvoeding, dat beloof ik je: - geheel bezet met talenten. Zij kon borduren, kantwerken, knoopen, millioneren, isochromeren, orientaliseren en daarenboven in was boetseren, en op fluweel en zijde schilderen; zij speelde de nieuwste airtjes op de piano en guitarre, zij danste als een Fee, zong als een Engel, en kleedde zich als eene hertogin, en of dit alles nog niet genoeg was -

zij sprak Fransch, Engelsch en Duitsch als eene kievit.

VAN NECK.

En kon, honderd tegen één, hare eigene kous niet breijen, - haar eigen jurk niet naaijen en welligt niet eens behoorlijk een stuk vleesch braden en een aardappel koken!

BRAMER.

Hoe zou zij dit kunnen, daar zij het niet geleerd had; ook zendt men, om het huishouden te leeren, geene meisjes naar instituten. Ha! eene hedendaagsche fijngevoelige jonge dame aan den pot - quelle absurdité! Dat was goed voor onze moeders en grootmoeders, eerwaardige vrouwen zeker, maar zonder eenige idée van vrouwenwaarde; - arme sloofsters, die zich aftobden - in allerlei huiselijke beuzelingen - doch met dikwijls weinig meer lektuur dan haar' Bijbel en keukenboek. Maar onze kostschoolengelen!... Ik zeg u, dat er onder haar zijn, die met hetzelfde gemak een dichtstuk of roman disloqueren als jij of ik een patrijs, ja ik ken er die het beslag van eene novelle of historisch-romantisch tafereel - voor een of ander onzer pracht-almanakken of tijdschriften, in een omzien en volgens de regels weten te roeren, doen rijzen en bakken - schoon haar man's tafel u de overtuiging geeft - dat zij verlegen gestaan hebben, hoe dit aan te vangen met een eenvoudigen meelpodding. Beste neef, hoe kan je ook zoo vragen?

VAN NECK.

Zoo als ik zeî - de boêl lijkt omgekeerd. In plaats van burgers - vindt men heeren, in plaats van burgervrouwen - dames, in plaats van welvaart en tevredenheid - bankroeten en malaise! Nederland zinkt met het ontaarden zijner burgerij; er steekt niets wonderlijks in... Één ding verwondert mij echter in dit alles, en dat is: hoe mijn goede Jan zin kon krijgen in eene zoo verwenschte modepop.

BRAMER.

Mijn waarde neef, wat zal ik u zeggen? De liefde is een wonder ding - en verliefd zijn is minder een gevolg van het verstand dan van het bloed - ja bij sommigen is het niets dan het gevolg eener simpele verstands-eclips. ‘Les amoureux, il faut tout leur pardonner, ainsi qu'aux gens des petites maisons’ zeide eene beroemde vrouw[1)]. Ik zie geene kans mij sterker uit te drukken.

VAN NECK.

(lagchende)

Dat geloof ik gaarne, er is kracht in die expressie - en menig gehuwd man zal er de oplossing in vinden van zijne bevindingen den dag na het eindigen der wittebroodsweken. Arme Jan! hij was dus onder den invloed van eene verstands-eclips?

BRAMER.

Zeker! maar er was meer - er waren oude wijven in het spel bij zijn huwelijk. De familie Karver, en de familie De Wind, zijn in 't bezit van eenige eerwaardige oude tantes en nichten - brave vrouwen, die hoewel een verder huwelijk zelve hebbende opgegeven, verre zijn van alle belangstelling te hebben laten varen in dat van anderen - en boven alles in dat der familieleden. Jan Karver bleef in weerwil zijner voordeelige zaken ongehuwd; dat was niet in den regel; nicht Trinette zag haar

1) De Sévigne.

achtentwintigste jaar ten einde spoeden, zonder dat het iemand gewaagd had deze trotsche vesting op te eischen - dat deugde in 't geheel niet. Het is waar, het was ook eene gewaagde onderneming; want, behalve dat de dame aan elk die het maar hooren wilde, als haar gevoelen opgaf:

dat er in het huwelijk iets was dat tegen haar gevoel van zedelijkheid en kieschheid aandruischte, liet zij er nog doorgaans eenige volzinnen op volgen ‘over een morelen band, zoowel door aanschouwing van elkanders inwendige voortreffelijke eigenschappen geboren, als door de bewondering der zielshoedanigheden - gegoten in den vorm van uitwendige talenten - een gevoel waarmede ligchaamshoedanigheden en driften, als eigenschappen van het dier, niets gemeens hadden.’

VAN NECK.

Bah!

BRAMER.

Dat zeiden onze jongeluî ook. Zij waren eenvoudig genoeg, meisjes te zoeken, die het huwelijk van eene minder ongewone zijde beschouwden, en mejufvrouw Trinette bleef met al hare talenten, en hare inderdaad uitstekende schoonheid bij maatje De Wind t'huis, fraai op den weg om als eene ame méconnue te grijzen.

VAN NECK.

Niet meer dan billijk.

BRAMER.

Zóó dachten er de matronen, waarover ik zoo aanstonds sprak, niet over. Bij het ingaan van het negenentwintigste levensjaar van nicht Fij, werd er door opgemelde deftige dames een familieraad gehouden, ten huize van de tachtigjarige tante Davelaar, waarin, na hevige woordenwisselingen, het huwelijk van Jan Karver met jufvrouw De Wind werd gearresteerd, en wel op grond: - dat de laatste nagenoeg dertig jaren oud zijnde het tijd werd dat zij aan kant kwam, en dat de eerste, reeds vijfenveertig jaren tellende, en daarenboven dubbel en dwars in staat om eene vrouw te onderhouden, eene zedelijke verpligting op zich had rustende, om eene vrouw te nemen, weshalve: enz., enz., enz. De tegenwerping omtrent de huwelijksaversie der dame - door eene der aanwezenden geopperd - werd door de oude vrouwen deels als illusoir, deels als niet ter zake dienende, verworpen.

VAN NECK.

Een fraai besluit waarachtig, en Jan Karver onderwierp zich?

BRAMER.

Onmogelijk om het *niet* te doen, waardste neef! De rollen werden nog dienzelfden avond door de dames verdeeld, nadat de intrigue was aangelegd; er zou stof te over in zijn voor een blijspel. - Genoeg, de geallieerden werkten met dusdanigen ijver en eenheid, dat Jan Karver zich schielijk zoo vond ingesponnen, dat hij geen stap kon doen of hij zag jufvr. Trinette, hij hoorde jufvr. Trinette, of hij hoorde *van* jufvr. Trinette; geen half jaar verliep, of hij was doodelijk verliefd *op* jufvr. Trinette! Wat de dame aanbelangt; zij was niet verliefd op den persoon, maar... de positie was niet verwerpelijk; - na lang worstelen, na veel haspelens, gelukte het onzen waardigen vriend eindelijk, de huwelijks-aversie zijner schoone in zoo verre te overwinnen, dat zij hoop gaf op eene eindelijke transactie met hare kieschheid - fin final, een jaar na de aanlage der intrigue door de oude vrouwen was Jan Karver getrouwd.

VAN NECK.

En zijne vrouw de baas?

BRAMER.

Eene oude historie - Adam...

VAN NECK.

Adam heeft ons wat op den hals gehaald, met niet behoorlijk tucht te houden.

(levendig)

En waar zal dit alles op uitloopen?

BRAMER.

Moreel of materieel?

VAN NECK.

(klopt op zijn zak.)

BRAMER.
Neef - het fatsoen kost geld!

VAN NECK.
Neen, ik bid u... ik stel er groot belang in, het te weten...

BRAMER.
Hm! je hebt den broeder van Karver gekend?

VAN NECK.
Als mijzelven.

BRAMER.
Je weet dus mogelijk, dat hij nog vóór zijn dood zijn ouderlijk erfdeel hier aan zijn' broeder schonk?

VAN NECK.
Zeker.

BRAMER.
Welnu, men zegt dat zonder deze welkome bijdrage....

VAN NECK.

(levendig)

Dat zonder deze welkome bijdrage?...

BRAMER.
Mevrouw Karver het zoo ver gebragt had....

VAN NECK.

(haastig)

Zoo ver gebragt had..., voort, voort... zeg ik!

BRAMER.
Dat haar echtgenoot een groot deel van zijn vast goed moest verbinden, en een gedeelte verkoopen; iets wat zijn krediet geen geringen knak toebragt, en....

VAN NECK.
Verdoemd! en....

BRAMER.
En dat, wordt er geen orde gesteld, mevrouw Karver middel zal vinden, niet ter halver wege op dezen schoonen weg te blijven staan, maar... wat scheelt u?

VAN NECK.

(aangedaan.)

Het is dan maar al te waar, en het gerucht heeft deze keer niet gelogen... Het ouderlijk goed... een heiligdom voor elk kind... verkoopen... en dit ter wille van de pronkzucht en dwaasheid eener vrouw!...

BRAMER

(met verwondering)

Neef... ik begrijp niet, eene dergelijke belangstelling...

VAN NECK.

(zich herstellende.)

Komt u vreemd voor... ik wil het gaarne gelooven. Belang te stellen in het lot van iemand, dien men in vijfenveertig jaren niet zag - moet wel vreemd voorkomen aan een' man - die bij ondervinding weet - hoe verre de belangstelling der wereld gemeenlijk gaat... Ook ligt bij mij een diepere grond voor dit gevoel... Mijnheer Bramer, ik ben, niet wie ik schijn...

BRAMER.

Wat!

VAN NECK.

Ik heb mij bij u voorgesteld onder den naam van uwen neef...

BRAMER.

En met welk doel mijnheer?

VAN NECK.

Ik ben Willem Karver, de broeder van...

BRAMER.

Mijn God is het mogelijk!... De tijding van uwen dood was zoo stellig, dat niemand er aan twijfelde. Gij zijt dus op eene wonderbare wijze aan den dood ontkomen?

Kapitein KARVER.

De goede Voorzienigheid verwaardigde zich den armen zondaar redding toe te zenden, op het oogenblik, toen hij meende dat alle hoop verloren was.

BRAMER.

(zijne hand drukkende.)

Mijnheer Karver, hartelijk deel ik in deze gelukkige uitkomst, en...

Kapitein KARVER.

Ik dank u! ik dank u! - Maar noem mij als te voren van Neck en niet Karver... ik wil voor als nog niet bij mijn broeder bekend zijn.

BRAMER.
Incognito de zaken eens opnemen?

Kapitein KARVER.
Zoo is het. Hoor, ik ben schatrijk, weduwenaar zonder kinderen, en heb geen plan te hertrouwen. Al wat ik bezit zou dus na mijn dood in handen van mijn broeder of zijne kinderen komen. Eer ik echter een penning zou geven om een trant van leven aan te moedigen als hier heerscht, wierp ik liever mijne schatten in zee! Geene nuttelooze hommels zullen den honig verteren, dien een onafgebroken vlijt van eene kleine halve eeuw vergaderde. Ik haat daarenboven alles wat naar overdrijving, wat naar gemaaktheid zweemt, en de zotte pretensies van deze dochter eens kruideniers, vrouw van een onaanzienlijk stadsambtenaar, zouden mij tegenstaan, ook zonder mijne overtuiging dat hare dwaasheid het ongeluk van haar man, hare kinderen en van haarzelve na zich moet slepen. Ik wil eene poging aanwenden om haar door eene zeer gestrenge les, zoo niet te genezen, althans onschadelijk te maken - ik wil haar vernederen - krenken! en eerst dan, wanneer de natuurlijke orde van zaken in dit huis hersteld is, wanneer de kinderen aan haren dwazen invloed zijn onttrokken, wil ik mij bekend maken, want dan eerst zal mijn geld dat nut kunnen doen, waartoe...

(De deur ter linkerzijde van het tooneel vliegt met geweld open - jufvrouw Swerver wordt in het vertrek geworpen - en houdt zich met moeite staande - nevens den stoel van Kapitein Karver. Gerrits staat stijf en regt in de deur - van tijd tot tijd goedkeurend knikkend en zich in den arm knijpende. Bramer en Kapitein Karver zijn verwonderd opgestaan en zien elkander lagchend aan.)

Tooneel VII.

GERRITS.
Dit en datsche kamerkat!... dat zal je leeren het dikoram beter te bewaren op een anderen tijd - denk ik!

Jufvr. SWERVER.
Hemelsche goedheid, wat ben ik geschrikt...

(Zij valt op een stoel neder)

O!... Oho!... O!... O!...

Kapit. KARVER.

(haar ondersteunende.)

Wat voor een satans huishouden is dit hier!... Duivelsche kerel, wat vang jij aan voor kwinten?... Neef! hou haar eens vast, ik moet hem dààr eens even laten zien, hoe ik in vroeger tijd op mijn schip insubordinatie plagt te straffen... houd haar eens vast, zeg ik; want zij wil flaauw vallen, en ik dien hem ginds eens even door de vingers te laten loopen!

(hij treedt op Gerrits toe)

GERRITS.

Blijf van mij af... ik heb gedaan wat mij is bevolen!

(terug wijkende)

Blijf van mij af - zeg ik; wou jij een oud soldaat slaan?

Kapitein KARVER.

Jij, een oud soldaat! - Jij, die zoo weinig gevoel van eer hebt, dat je vrouwen dus mishandelt!... Wacht! (*hij vat Gerrits bij den kraag en heft zijn rotting op om toe te slaan.*

BRAMER.

Laat af, neef! hij is de vertrouwde bediende van mijnheer Karver, en inderdaad een waardig man, en dat wel op zijn eigen manier daarbij.

Kapitein KARVER.

(Gerrits loslatende.)

Waardig of niet waardig, hij zal een warme broek hebben! Mijn eigen handen wil ik er niet aan schenden, maar Jan Pik, mijn oude bootsman, zal hem gerijven, naar echte zeemanswijze, en dat wel - instanter - zooals de oude Handjebak plagt te zeggen, als...

BRAMER.

Stil eens, hij heeft mogelijk wel alle schuld niet! Hoe is het, Gerrits, waarom wierp jij de jufvrouw hier zoo woest tegen de deur, had jelui rusie?

GERRITS.

Wel neen ik.

BRAMER.

(tegen Kapitein Karver.)

Onze vriend is Trappist, zonderde gelofte, een woorden-oeconoom, waaraan menigeen een voorbeeld mogt nemen: antwoorden en daarmeê uit.

(tegen Gerrits)

Was het dan bij ongeluk?

Jufvr. SWERVER.

Bij ongeluk - hij, die vrouwenbeul, die babok... oude drasbroek!

(Kapitein KARVER.

(Goedkeurend knikkend.)

Andere thee als flaauw vallen... andere thee! Ga voort jufvrouw! het moet donderen voor het mooi weêr kan worden.

Jufvr. SWERVER.

Die uil in doodsnood - die Jan die niet kan... moet mij eens weêr aanraken!

Kapit. KARVER.

(als voren)

Krachtige taal op mijn woord, en met vuur geuit; vervolg jufvrouw!

GERRITS.

(met geweldige beivegingen der armen)

Zòò zal ik je doen, en zòò zal ik je doen - vind ik je weêr luisteren!... en zòò...

Jufvr. SWERVER.

En zòò zal ik je doen...

(zij loopt driftig op hem toe.)

GERRITS.

(haar ontwijkende)

Kiss! kiss! kiss! Asa!...

(*Jufvrouw Swerver vervolgt Gerrits, die haar bedaard met groote schreden ontwijkt - of van tijd tot tijd een stoel tusschen zich en haar plaatst.*

Kapitein KARVER.

Ik geef geen oortje voor zijn gezigt... de kerel speelt met zijne oogen!... Kletsss!... mis!... pang!... alweêr mis! Goed gewend!... Help hem de duivel!... Roer over!... Flink!... Als hij daar uitkomt,... patsch!... weêr ontweken! Ik krijg achting voor zoo veel koelbloedigheid!... Ai! - eene netelige positie!... Tik! tak!... averij aan den boeg... Hij is 't zoo waar weêr ontkomen... Hij blaast den aftogt!...

(Terwijl Gerrits in de deur staat, ontwijkt hij behendig jufvrouw Swerver, die met groote drift hem voorbijloopt, waardoor hij gelegenheid vindt, haar buiten te sluiten.)

Kapitein KARVER.

Eene uitmuntende manoeuvre!... de kerel kent zijn vaarwater en zijn vijand.

GERRITS.

(De deur vasthoudende, tegen jufvrouw Swerver buiten).

Leg nou je oor maar aan het sleutelgat, deze keer mag je!

Jufvr. SWERVER.

(buiten.)

Ik ga mij bij mevrouw beklagen, - deze dag zal je heugen!

GERRITS.

En ik bij mijnheer - we zullen eens zien wie er baas is!

Jufvr. SWERVER.

(buiten.)

We zullen zien of zij zal toelaten, dat een lompe knecht den baas over haar en ieder zal spelen!

GERRITS.

We zullen hooren of hij langer luistervinken onder zijn dak zal dulden en opmakers!

Jufvr. SWERVER.

(buiten.)

Zij zal zeggen, of zij het goed vindt dat een neutenkraker gaat over hare brieven en haar geld in de sekretaire!

GERRITS.

Hij zal beslissen, of het zaak is dat een floddermadam de provisiekamer uitsleept en den wijn vertient!

Jufvr. SWERVER

(buiten.)

Een floddermadam!

GERRITS.

Een dik stuk floddermadam!

Jufvr. SWERVER.

(buiten.)

Ik?

GERRITS.

Jij!

Jufvr. SWERVER.

(buiten.)

Ellendige kerel!

GERRITS.

Kiss! kiss! kiss!

Jufvr. SWERVER.

(buiten.)

Dat zal ik je betaald zetten, dat woord zal je heugen!

GERRITS.

Ga mijn schatje!

Jufvr. SWERVER.

(buiten.)

Schatje... traanbok!

GERRITS.

(op een huilenden toon zingend.)

Mijn Kloris,
Mijn Roosje!
Mijn liefje! mijn schat!
En och! och! dat ik jou maar eens had!

(Jufvrouw Swerver verwijdert zich, na tweemaal hard op de deur gebonsd te hebben.)

Tooneel VIII.

Kapitein KARVER, BRAMER, GERRITS.

Kap. KARVER.

Een fraai huishouden, waarachtig, dit fatsoenlijk huishouden - neefje!

(tegen Gerrits die met zijn zakdoek het bloed van zijn neus veegt.)

Niets dan een paar schrammen in de boegbekleeding, mijn dappere. Het is boven denken en wenschen afgeloopen... Dit vrouwspersoon stond dus te luisteren aan de deur?

GERRITS.

Ja.

Kap. KARVER.

Sints lang.

GERRITS.

Zij kwam juist.

BRAMER.

Dan heeft zij niet veel kunnen verstaan van ons gesprek?... niet of zij mogt wel.

GERRITS.

Ik zou de heeren verzoeken in de zaal te komen - zij ging net voor mij uit en meteen zag ik dat zij luisterde.

Kap. KARVER.

Geen zwarigheid dus

(tegen Bramer)

. Willen wij gaan?

(Alle drie af.)

Tooneel IX.

(Jufvrouw Swerver treedt door de tegenovergestelde deur binnen, en ziet schichtig om zich heen.)

Allen weg?... des te beter... Schielijk dan nu!

(zij sluipt op hare teenen naar de secretaire - iets in de hand houdende, dat zij op het slot drukt en daarop met welgevallen beschouwt)

Netjes!... een afdruksel in was, waarlijk een vernuftige uitvinding - zonder monsieur Sue was ik niet op het idée gekomen; - zeg nu dat er uit zulke boeken niets te leeren valt... maar we dienen ons te haasten

(de deur ter regterzijde een weinig openende)

Sijmen, ben je haast klaar?

BLUFFA

(van buiten.)

Ik kom.

Jufvr. SWERVER
Schielijk dan, het oogenblik is gunstig, er is niemand.

Tooneel X.

Jufvr. SWERVER, BLUFFA, eerst in de deur, later binnenkomende.

BLUFFA.
Ik ben zoo gereed, ik moet eerst dit landschapje voor haar afmaken.

Jufvr. SWERVER.
Gekheid, 't is al mooi genoeg, zij kan

toch niet zien of het goed is of niet. Was mijnheer nog bij haar binnen, naar je hooren kondt?

BLUFFA.

Ja, en het scheen mij toe, dat zij woorden hadden.

Jufvr. SWERVER.

Dan duurt het ook niet lang, of mevrouw ligt in katzwijm, en ik word geroepen, om haar kwasie weêr bij te brengen; we zullen dus maar een oogenblikje tijd hebben,

(zijne hand vattende.)

Lieve Sijmen...

BLUFFA

(terugtredende.)

Stil wat!... Lieve Sijmen!... een kostelijke afloop van je fraaije speculatie:- twaalf gulden van hem - achttien van haar, - dat is alles wat ik met mijn marsch naar hier gewonnen heb!...

Jufvr. SWERVER.

En reken je het dan voor niets, dat we elkander eens gezien en gesproken hebben? O beste...

BLUFFA.

Honderd gulden zoo goed als een duit zou ik hier kunnen verdienen... je kondt met derlui doen wat je woudt!... en nu ik kom, word ik brutaal ontvangen en krijg met moeite dertig gulden. 't Is mooi!

Jufvr. SWERVER.

Kan ik het helpen, dat je in plaats van eerst bij mij te komen, bij hem in de kamer loopt? - dàt heeft de zaak bekaaid! Mevrouw wil zich nooit met geweld tegen hem verzetten; zij doet wat ze wil, maar haar fatsoen brengt meê, om geen schandaal te maken, nu krijgt ze er rusie over, en dat kost haar eene flaauwte: heb je dus niet verkregen, wat ik je beloofd had, dat is je eigen schuld.

BLUFFA.

Je kunt er op rekenen, dat ik later jou praatjes zal gelooven; fluit zoo mooi als je wilt vogel! je vangt mij niet weêr.

Jufvr. SWERVER

(huilende.)

En is dit de belooning voor al mijne opofferingen, heb ik daarom...

BLUFFA.

Hoor, Mie! eens vooral, zullen we goede vrienden blijven - niet janken: je weet

(lagchende)

tranen verteederen mij te veel, ik heb zenuwen als een juffers-hondje, en zou je uit loutere aandoening moeten mijden!

Jufvr. SWERVER.

Schaam je...

BLUFFA.

Goed! goed! de rest is je geschonken - we kennen het einde van 't lied zoo goed als het begin, meid! Doe dus maar net of we 't gehad hebben - droog je traantjes - geef mij nog wat geld en laat mij uit; want ik wil den oudste daar binnen maar liever niet weêr zien, het zou mijne aandoeningen maar noodeloos in beweging brengen.

Jufvr. SWERVER

(driftig.)

Geld geven na zulk eene behandeling - nooit!

BLUFFA.

Nu, dan wil ik je groeten en alles is afgedaan.

(hij gaat heen.)

Jufvr. SWERVER.

Sijmen! Sijmen! zoo mijne liefde te beloonen... zoo...

(zij snikt.)

BLUFFA

(terugkeerende.)

Weêr aan!... Laat hooren, wat wil je dan toch in 's duivels naam? Spreek, wat wil je?

Jufvr. SWERVER.

(verwijtend.)

Honger en koude heb ik geleden om je goed te doen; nacht en dag heb ik wakende en werkende doorgebragt om je eene verkwikking te bezorgen toen je gevangen zat om dien wissel!... Toen was ik goed, toen waren er geene woorden lief en mooi genoeg voor mij!... je zoudt

mij trouwen, zoodra je maar weêr op vrije voeten waart, niemand anders dan ik...

(zij snikt.)

BLUFFA.

Ik zou je trouwen, goed! maar je weet wel, wanneer ik je trouwen zou; je weet dat ik gezegd heb, toen je uit Amsterdam gingt: - dat we een paar zouden worden, wanneer het mij of jou gelukt zou zijn, zooveel bij elkander te krijgen - om 't een of 't ander te beginnen. Ik weet niet hoe jij er meê staat, wat mij betreft - 't lijkt er niet veel na! De oude kunstjes leveren weinig op - en oom antwoordt niet eens meer op mijne brieven; - de grap die ik eenmaal speelde, om mijn fatsoen te houden vis à vis mijn beeren - is mij te bitter opgebroken, om haar te herhalen; een strop is een al te ruwe halsdoek voor een fatsoenlijk mans kind, om niet voorzigtig te zijn! Onlangs had Toon Dubbel en de mof Poefpaf een ander schuifje bij 't end, een soort van gevaarlijk smokkelwerkje, waaraan ik deel zou gehad hebben; ongelukkiger wijze, komt er een liefhebberijstukje van de beide heeren ter kennisse van den kommissaris - die onbarmhartig genoeg was, om Toon in de giebis te plakken, en ook Poefpaf juist op dezelfde wijze wilde trakteren, toen die het in 't neusje kreeg, en het daarom raadzaam oordeelde, zijne renten maar weêr in zijn eigen land en op zijne eigene domeinen te gaan verteren, wat hij deed. Ik was ten einde raad; - van jou kreeg ik geene tijding, zoo min als een cent, en de andere waren allen ook op zwart zaad. In dezen nood sprak ik iemand, die van een Franschman het kunstje had geleerd, om schilderijtjes te fabriceren, naar een nieuw recept:- schielijk en lekker. Voor de laatste boeken van mijn studententijd werd ik bezitter van 't geheim, en reisde nu, na een splinternieuwen naam aangenomen te hebben - van Gad naar Askalon, en van Askalon naar Gad - als professor in de Papyroleographie en de Homoiopantographie... Professor - een mooije titel maar een verdoemd slecht beroep: hongerlijden, met eene niet noemenswaardige uitzondering; - monsieur Gaillard had de meezen weggevangen, er was niets meer te snaaijen! Een Hollander laat zich gaarne in de luren leggen van een vreemdeling; - vat een landgenoot eene dergelijke industrie ter hand, hij klopt aan een dooven mans deur. Hier te lande is geen ding geldig - geene gedachte zelfs gangbaar die niet uit den vreemde komt; wil je hier opgang maken, je moet voor 't minst een mof wezen. Eergisteren kreeg ik je mevrouw's brief, een dag later die van jou; op de vleugelen der liefde en der hoop vlieg ik hierheen - wat vind ik? een ellendige dertig gulden, en eene vrouw, die mij verwijtingen doet, in plaats van mij te beklagen,

(hij neemt eene theatrale houding aan en slaat de oogen naar het plafond.)

Jufvr. SWERVER.

Sijmen! Sijmen! zoo ik je vertrouwen kon... zoo...

BLUFFA.

(pathetisch.)

Verwijtingen!...

Jufvr. SWERVER.

(nadenkend.)

Maar wie waarborgt mij de vervulling van zijne beloften, zoo ik dwaas genoeg was, wat ik bezit, in zijne handen te stellen?

BLUFFA.

(met sterke bewegingen.)

Verwijtingen!... niets dan verwijtingen heeft zij voor mij!

Jufvr. SWERVER.

We kennen elkaâr zoo'n beetje.

BLUFFA.

(met een diepen zucht en theatraal.)

Ellendige, er blijft u niets anders over

dan heen te gaan; waar geen vertrouwen is, bestaat geene liefde!...

Jufvr. SWERVER.

Laat dien toon varen - je fopt er mij niet meê, ik weet heel goed dat je twee jaar lang komediant waart! Neen, ik vertrouw je niet, wat ik heb zou je mij afhandig maken, en mij zou je vergeten. Ik wil een waarborg.

BLUFFA,

(vleijend en haar middel omvattend.)

Lieve Mimi, welken waarborg...

Jufvr. SWERVER.

Neen, dat is nu op eens weêr veel te mooi... hoor Sijmen, ik heb geen geld.

BLUFFA.

(ter zijde.)

Ja, kind, zoo dom zijn we nu niet,

(luid en met een voorkomen van opregtheid.)

Helaas! Mietje, ik kan je geen ongelijk geven dat je mij wantrouwt. Ik ben ligtzinnig... was ik het niet - zou ik wezen, wat ik thans ben - een arme zwerver die... tot allerlei laagheden... ja tot de misdaad zijne toevlugt heeft moeten nemen om zijn ellendig leven te rekken... ik, een kind van foetsoenlijken huize, in weelde groot gebragt!... Wil je mij wantrouwen, je hebt er maar al te veel regt toe;.. want zonder eene behoorlijke leiding, is mijn te prikkelbaar gemoed maar al te ontvankelijk voor de verleiding... Het is niet anders!... één ding intusschen is waar: mijn hart is goed gebleven en niet minder waar is het -

(haar omhelzende)

dat hart is u opregt genegen!... Scheen ik daar aanstonds koel, het was uit teleurstelling; o je weet niet half, jij, die hier eene goede tafel, en een warm bed hebt, wat het is beide te missen. Helaas! ik ging van hier, in de hoop van mijne wenschen een stap naderbij te zijn gekomen, en zie, het was weder eene teleurstelling... en dat maakte mij korzelig. Geloof mij echter dat ik nimmer vergeten heb, en nimmer vergeten zal wat ik aan je verpligt ben, zoo min als wat je voor mij geleden hebt, en dat ik slechts wacht op een middel van bestaan, om je te trouwen. Ziedaar nu mijne waarachtige meening.

Jufvr. SWERVER.

Mooije woorden!... Vooröndersteld, ik bezorgde je dat middel van bestaan?

BLUFFA.

Zoo moog je zelve onzen trouwdag bepalen.

Jufvr. SWERVER.

(den vinger opstekende.)

Sijmen!

BLUFFA.

Hoe, en bij wat wil je dat ik zweer?

Jufvr. SWERVER.

Bij niets! want er valt mij iets in dat een betere waarborg zal zijn dan duizend van uwe eeden.

BLUFFA.

Maria!...

Jufvr. SWERVER.

Bah! ik ben geen kind!... hoor Sijmen, mijne oude tante Stapel wordt dagelijks minder.

BLUFFA.

Wat, die oude brave vrouw, die eenige duizende poppen en geeltjes in eene oude kous bewaart, en haar genoegen haast niet durft te eten, puur uit vrees dat zij hare erfgenamen ontrijven zal? Brave ziel, ik voel mijne tranen wellen! zij heeft je tot universele erfgenaam gemaakt?

(hij drukt hare beide handen in de zijne.)

Jufvr. SWERVER.

Ze heeft mij tot den laatsten cent ontmaakt!

BLUFFA.

(hare handen loslatende.)

Verdoemd oud wijf!... en wie krijgt nu de kous met de duiten?

Jufvr. SWERVER.

(op de secretaire wijzende.)

Wie de kous krijgt weet ik niet, maar haar meeste geld, hare juweelen en goud,

is in een kistje in gindsche secretaire - straks heb ik het nog gezien.

BLUFFA.

't Was beter dat je het gepakt had!... Maar hoe voor den Satan komt zij er toch bij, om den mammon aan je heer te geven, die immers genoeg voorzien is?

Jufvr. SWERVER.

Mijnheer is er niets anders dan de bewaarder van; zie hier hoe de vork aan den steel zit: je weet, dat ik nooit erg in de gratie van tante Kee stond, de goede brave vrouw zat vol vooroordeelen: ik was haar te wereldsch en te opschikachtig en te mal, en meer zulke vijven en zessen, te lang om te vertellen.

BLUFFA.

Ja wel, en ook te bekend! mijn oude oom had dito opmerkingen op mijn gedrag. Grillen van oude luî! Perge! dat is: ga voort.

Jufvr. SWERVER.

Hoofdzakelijk om in de gelegenheid te zijn, haar dagelijks te zien, en door allerlei attenties en franje haar te winnen, besteedde ik mij hier als jufvrouw van gezelschap; - in 't eerst scheen het dat ik wat won, maar gaauw zag ik dat het larie was; - niet lang geleden kwam ik er achter, dat zij een testament gemaakt had, waarbij zij alles onder een hoop nichtjes en neefjes van haar mans zij verdeelde...

BLUFFA.

Zag men ooit zoo'n koppigheid en onregtvaardigheid in eene oude heks? Kende zij dan de oude spreuk niet:

(declamerend)

‘Die wel wil sterven,
Moet zijn goed de regten doen erven?’

't mensch zal niet kunnen rusten in 't graf... Nu, het testament deugt waarschijnlijk dus niet - anders zie ik bij mijn ziel niet in, in welk opzigt deze historie bevorderlijk kan zijn tot ons huwelijk.

Jufvr. SWERVER.

Toen ik zag dat ik alzoo van mijn erfdeel zou beroofd worden, deed ik eene poging, om... om... om...

BLUFFA.

Om haar de kous te ontfutselen... pouah! dat was gek - namelijk dat het je mislukte. Ze merkte je?

Jufvr. SWERVER.

Zij merkte er zooveel van, dat zij van dat oogenblik af het geld niet meer aan haar huis wilde hebben.. Zij liet onzen mijnheer, die met mijnheer Bramer haar executeur is, komen, en dien gaf zij het in bewaring. - 't Oude wijf, haar mammon niet meer bij zich hebbende, werd van stonden aan ziek - maar hare koppigheid won het van hare gierigheid; - zij liet het kistje hier.

BLUFFA.

Ik blijf er bij, Mie! dat de heele historie, zoo als ze daar ligt, zeer weinig bevorderlijk kan zijn tot ons huwelijk.

Jufvr. SWERVER.
De historie niet, maar wel dit stuk was!

(zij vertoont het afdruksel van het slot.)

BLUFFA.
Ik mag stom staan - de eerste keer de beste - waarbij een paar onervaren kuikens te plukken vallen, zoo ik je begrijp!

Jufvr. SWERVER.
Domoor! ik behoef een sleutel van gindsch slot - dit is het afdruksel...

BLUFFA.

(zeer wijd gapende.)

Auuu... au! niet gek gepraktiseerd...

(het stuk was aannemende)

Wanneer moet je den sleutel hebben - je weet ik ben zelf een halve smid?

Jufvr. SWERVER.
Uiterlijk morgen.

BLUFFA.
Vertrouw op mijn ijver, ik zal oogenblikkelijk aan 't werk gaan.

Jufvr. SWERVER.

Zie dat is geen stelen - ik neem het niet vóór tante dood is - en dan is het eerlijk mijn eigendom, en niet...

BLUFFA.

Van een troep hongerige welpen, mijn kroonjuweel!... Er is nooit eerlijker diefstal bedreven, en het moet een verdoemde epicier van een regter wezen, die er je voor naar de galg wijst! - Gut Mie! wat zullen we een paar jaar lang een deftig paar wezen, wat zullen we leven en laten leven! Ik stel mij voor al dien tijd niets dan Champagne te drinken, en dat uit de grootste fluiten die ik vinden kan, en jij, mijn hartje, zult gelukkig wezen in de beschouwing van uw gemaals geluk!

(Op een geraas achter de schermen gaan beide schielijk af.)

EINDE VAN HET EERSTE BEDRIJF.

De zoogenaamde electro-biologie in hare ongunstige verhouding tot de opvoedkunde.

Als een' anderen Gützlaff, den eerwaardigen Evangeliepredikerr onder de Chinezen, zien wij thans den heer L. de Koningh het land doortrekken, - niet om ons op te wekken tot belangstelling in de eenige waarheid, waarvoor Gützlaff zijn leven veil had; maar toch, om ons bekend te maken met eene leer, die ons eenen dieperen blik in het zieleleven doet werpen. Van deze zijde beschouwd, is zij vooruitgang, en zou zij een licht kunnen verspreiden over de kennis van het zieleleven, - ware, er geen sprake van grof misbruik. Deze leer was vóór den heer De Koningh in Nederland nog onbekend. Alleen had Dr. J. Zeeman, onder het opschrift Mesmerisme, in de Gids van Januarij dezes jaars[1] gewezen op Bennett en Braid, en wat dezen in Engeland van die leer hebben aan het licht gebragt. Even gelijk in het vorige jaar een groot deel der beschaafde wereld van Engeland en Schotland daardoor werd in rep en roer gebragt, schijnt de Electrische Biologie bij ons reeds gemeen roofgoed te zijn geworden, en als eene manie van stad tot stad voort te gaan. - Waar de heer De Koningh komt, noodigt hij het publiek, tegen de geringe som van 75 cents, of iets meer, uit, zijne proeven te komen bezigtigen, en geeft hij, na afloop der beschouwingen, aan elk, wie daarvoor 15 gulden over heeft, les in het aanwenden der Biologie (levensleer, levenskunde), niet met verbod, om die leer toe te passen, maar met verbod, om ze binnen een jaar tijds aan anderen te leeren. En ofschoon wij noch de proeven van den heer De Koningh, noch van een' zijner leerlingen hebben aanschouwd, en evenmin ons in die leer hebben doen onderrigten, gelooven wij toch kennis genoeg daarvan te bezitten, om een oordeel uit te spreken over de gevolgen van het schromelijk misbruik, dat thans reeds van haar wordt gemaakt, of het ons ook gelukken mogte, om aan elk, wie waarlijk zien wil en oordeelen, zooveel ware levenskennis bij te brengen, dat hij noch zijne eigene ziel noch die zijner medemenschen aan banden wille leggen,

1) Eene en andere opmerkingen uit het hier genoemde belangrijke opstel van Dr. Zeeman, dat de lezing overwaardig is, zijn in deze letteren opgenomen.

en het goddelijke, dat in den mensch ligt, doe verstompen. En al is ook ons opstel onvolledig, gebrekkig zelfs, wij hebben het niet van ons kunnen verkrijgen, om te zwijgen, waar wij tot spreken ons verpligt achtten.

De heer De Koningh noodigt uuit, om op een koperen plaatje, dat met zink is ingelegd, een kwartier te turen; zijne leerlingen gebruiken onverschillig welk voorwerp ook, een' knoop, eene kurk of iets anders. Door dit aanhoudend turen wordt het gezigt min of meer verduisterd, allengs ziet men slechts door een' nevel. Bij velen blijft dit zonder verdere uitwerking. Diegenen echter, welke geschiktheid voor de biologische kunstbewerking bezitten, vertoonen een gevoel van loomheid en slaperigheid, anderen krijgen eene strakheid in de oogleden of geven een of ander teeken van opgewektheid. Terwijl dit turen plaats heeft, wordt het voorhoofd en de slapen van het hoofd zachtelijk gestreken. De eerste proef doet men met het openen en sluiten der oogen, dat geschiedt op het magtwoord van den biologist, terwijl even zoo op zijn magtwoord: *al klaar* de gewone toestand terugkeert. Wordt den gebiologeerde gezegd: gij kunt uwe oogen niet openen, dan kan hij zulks niet; maar op het gezegde: *al klaar*, opent hij ze weder. Op dezelfde wijze doet men nu den gebiologeerde alle mogelijke bewegingen maken, en welke tegenstribbelingen hij ook daartegen aanwendt, het staat niet in zijne magt, om weêrstand te bieden: hij moet gehoorzamen tot het: *al klaar* hem de wezenlijkheid teruggeeft. Zoo steekt hij zijnen arm op, zoo loopt en staat hij, gaat zitten op den aangewezen stoel, kan niet weder opstaan, danst en maakt elke beweging, of onderwerpt zich aan elke positie van rust, die hem wordt opgelegd. De zaal met toeschouwers wordt hem ontnomen, en hij is in een eenzaam bosch overgeplaatst; er ligt sneeuw op den grond, en hij gooit met sneeuwballen; of het regent allergeweldigst, zoodat hij zich naauwelijks onder de parapluie verbergen kan. Op het magtwoord: *al klaar* krijgt hij zijne bezinning terug, en bevindt zich weder in de zaal, waaruit zijne verbijstering, maar niet de werkelijkheid hem verwijderd had. Een ligt voorwerp, een wandelstok bij voorbeeld, krijgt op het magtwoord van den biologist de zwaarte van een' vijftigponder, de gebiologeerde *moet* dien laten vallen. Het is hem aan te zien (en zoo getuigt hij ook later), dat hij al zijne spierkracht aan wendt, om den hem al zwaarder en zwaarder wordenden wandelstok te blijven vasthouden, tot hij dien, uitgeput van krachten, vallen laat.

Op soortgelijke wijze worden hem zijne zintuigen ontnomen, zelfs twee of drie te gelijk; op bevel voelt hij pijn, en eene wezenlijk bestaande is hem ontnomen, tot altijd het: *al klaar* de wezenlijkheid doet terugkeeren. Van enkel water drinkt hij limonade, rum, enz., enz., en waggelt op het magtwoord van den biologist als een beschonkene. Zoo laat men hem mede alles eten, wat men verkiest. Hij ziet, hoort, smaakt, ruikt en voelt steeds op bevel, en is volstrekt genoodzaakt, om te zien, te hooren, te smaken, te ruiken en te voelen, wat zijn beheerscher verkiest. Zijn geheugen wordt hem benomen, zoodat hij zelfs zijn' eigen naam niet meer kent, ofschoon hij zich daartoe alle mogelijke inspanning geeft. *Al klaar*, en hij weet het weêr, enz., enz. Men begrijpt ligtelijk, dat dit op honderden wijzen genuanceerd kan worden. Of twijfelt men nog, want de heer De Koningh is nog niet overal geweest? Doch neen,

geef vrij allen twijfel op, de zaak is reeds zoo klaar geworden, al hebben we u nog niet gebiologeerd, dat ge verstandigst handelt door u nolens volens op genade over te geven, om nog maar niet uitgelagchen te worden, hoe ge aan eene zoo klare zaak kunt twijfelen. Op bl. 59 van meergemeld opstel toont Dr. Zeeman aan, dat de grootste twijfelaars zich hebben moeten overgeven. En waar de heer De Koningh zijne voeten zet, komen de biologisten als paddestoelen op. Het verwondere u dus niet, dat wij, niettegenstaande onze vroegere bekentenis, zoo goed zijn ingelicht. Doch de zaak is te ernstig, om ze al gekkende te behandelen, de dwaasheid met de biologie begaan is zelve reeds al te groot.

'De ware oorzaak der Mesmerische verschijnselen,' zegt Dr. Zeeman, bl. 83, 'nu is gelegen niet in een vreemden invloed van buiten, maar in een geestverbijstering

(mental delusion)

, die in den persoon zelf ligt en die zijn rede en vrijen wil verlamt, zoodat hij voor een gegeven tijd slechts de speelpop is in de hand van een ander, door wien hij onweêrstaanbaar beheerscht wordt, zoodat hij niet anders, dan volgens diens wil en in de rigting, die deze aangeeft, kan zien, hooren, smaken, voelen of handelen. De lijders hebben hunne geheele aandacht gevestigd op hetgeen hun gezegd of op andere wijze te kennen gegeven wordt door die vermeende hoogere magt, en dien ten gevolge ontvangen zij indrukken door middel hunner opgewekte zinnen, die in de magnetische[1)] behandeling betrokken zijn, welke zij in hun gezonden toestand niet zouden kunnen waarnemen. Het uitgemaakte feit, dat in sommige toestanden van het zenuwstelsel de menschelijke geest zoo naar willekeur ten onder gebragt kan worden, verdient van meer dan ééne zijde onze belangstelling; men mag toch aannemen, dat een persoon onder die voorwaarden tijdelijk even zoo onverantwoordelijk is voor zijne daden als een waanzinnige.'

Trouwens dat de ziel, zich gevangen gevende, in staat is, of liever gedrongen, tot alle lijdelijke handelingen, wordt ons duidelijk, wanneer wij acht geven, wat reeds de kracht der navolging kan uitwerken. Hoe velen worden als onwederstaanlijk gedreven, om geheel te handelen, zoo als ze dat van anderen zien doen. Van waar het geeuwen en gapen, wanneer ons dit wordt voorgedaan, - het onwillekeurig zich tot dansen zetten bij het spelen van bekende walsen, of zelfs het trippelen bij het zien dansen, - het medezingen of neuriën, wanneer bekende volksliederen worden aangeheven, - het lagchen, als anderen zulks doen, al weet men niet waarom, en zoo veel meer? Hoort men niet het gerucht, wat men zich had voorgesteld te hooren, al is er geen geluidgevend ligchaam aanwezig? Ziet vooral de vreesachtige niet, wat zijne verhitte verbeelding hem voor den geest spiegelt? En zal men, door het biologisme voorgelicht, niet welligt zich juister voorstellingen leeren vormen van de duivelskunstenarijen, bezweringen, betooveringen, enz., - van de dansers, schudders, raaskallers, enz., - van de orakelspraken der ouden, - ja, hoe het mogelijk is, dat wonderdoende beelden werkelijk mirakelen verrigten? Is niet het vertrouwen in den geneesheer en de door hem voorgeschreven middelen reeds de halve genezing? En wat men hier nog meer zou kunnen bijvoegen ter opheldering, hoe het net der verbeelding van alle netten,

1) Het Mesmerisme wordt, volgens Dr. Zeeman, in navolging van Mesmer, gewoonlijk magnetische kracht genoemd.

die ooit zijn uitgezet, steeds de ruimste vangst had.

De biologie grijpt gewis in geheel het zieleleven in, en de ontdekking harer werking zou zoo vele weldaden aan het menschdom kunnen aanbrengen, als ze thans voor hetzelve een vloek wordt. Dat wij de biologie toetsen aan eenige opvoedkundige regelen.

De ware opvoeder der jeugd, die de ziel des kinds heeft bestudeerd, en weet, hoe eene gezonde ziel in een gezond ligchaam werken kan, houdt zich steeds voor oogen:

Waar de kinderziel eenen natuurlijken gang gaat, behoeft men hare werking slechts te ondersteunen.

De ontwikkeling moet vrij zijn, en niet dan bij hooge noodzakelijkheid in hare vrije werking beperkt worden.

Wek het verstand op, ontwikkel het verder, en leid den jongen mensch op de omringende wereld, opdat hijzelf leere handelen.

Verhoog het edele in den mensch, opdat hij de volmaaktheid meer en meer nadere.

Alle ondersteuning in de vrije werking der ziel moet van de zedelijkheid uitgaan.

Wat eenen goeden indruk op den jeugdigen mensch maakt, wordt door den opvoeder opgemerkt, opdat uit al die lichtpunten eene heerlijke schilderij ontsta.

Daar de ziel zich geregeld, alzijdig en harmonisch ontwikkelt voor de verschillende zielsvermogens, is de kennis daarvan de basis der handelingen van den opvoeder.

De kunst der opvoeding is, om uit elk ontwikkeld vermogen aanleiding te nemen tot opwekking en versterking van andere vermogens.

De ziel staat nooit stil in hare werking, daarom gaat de opvoeder in de ontwikkeling der kinderlijke vermogens immer voorwaarts.

Wij hebben echter geen oogmerk, eene opvoedingsleer te schrijven, het betoog dezer regelen en van zoo vele andere, die bij te brengen zouden zijn tot een goed geheel, laten wij daarom aan elks overdenking over. Wij willen alleen aantoonen, dat de biologie niet opvoert, maar nederdrukt, - niet uitbreidt, maar zamentrekt, - niet verhoogt, maar verlaagt, - niet veredelt, maar verdwaast, - niet volmaakt, maar doodt.

De biologie toch neemt de ziel gevangen, alle indrukken worden haar benomen door het staren op een bepaald punt. En heeft men nu eenmaal de ziel in slaap gewiegd, dan is alle werking onnatuurlijk, tegenstrijdig, onwaar, onteerend en doodend.

Men zal een spel maken van het edelste in den mensch, waardoor hij God gelijkvormig kan worden; men moge het gevoelen zijn toegedaan, dat de mensch het beeld Gods verloren hebbe, of dat de kiem is blijven bestaan, - elk gelooft en weet, dat de mensch voor oneindige volmaking vatbaar is. Dat deze aarde daartoe de voorbereidingsplaats is, maar dat zijn eigenlijk leven eerst aanvangt daar boven bij God. Kan er dan grooter verderfengel in Nederland rondwaren, dan de biologie, zoo als hare leer tot een spel is verlaagd, - waarbij de cholera zelfs niet is te vergelijken, daar deze voor de ligchamen, maar gene voor de zielen doodelijk is!

In handen van den man van kennis kan het niet dan voordeelig werken, dat men de werking der ziel nader heeft leeren kennen. Doch in plaats van geneesheeren zijn het kwakzalvers, die biologeren. Er zullen in de edele kennis der ziekteleer en hare geneeswijze wel altijd kwakzalvers blijven bestaan, en galvanische kettingen en holloway's pillen en zalf en wat dies meer zij hare wonderen doen, als men slechts gelooven wil aan hare heil-

zame werking; maar zoude er ooit zoo groote kwakzalverij gepleegd zijn als thans door onze tegenwoordige biologisten! ‘Deze kunstbewerkingen, *mits voorzigtig en met zorg geleid*;’ zoo voert Dr. Zeeman Mr. Braid sprekende in, bl. 98 en 99, ‘zijn geheel onschadelijk en kunnen tevens tot de heilzaamste gevolgen leiden, door het verligten of genezen van zekere ongesteldheden, die óf in eene hooge mate hardnekkig ter behandeling zijn, óf zelfs geheel ongeneeslijk op de gewone manier van behandelen met enkel medicamenten. Op deze wijze kunnen wij de stemming der zenuwwerking, den toestand van den bloedsomloop, hetzij plaatselijk, hetzij algemeen, en diensvolgens de verrigting van een bepaald orgaan opwekken of neêrdrukken in eenen zeer aanmerkelijken graad, naar gelang der manier van kunstbewerking, waartoe men in elk individueel geval zijne toevlugt neemt. Langs dezen weg dus kan ziekelijke inbeelding en ziekte niet alleen teweeggebragt, maar ook in vele gevallen genezen worden, en dat wel niet enkel voor zoover de geestvermogens, maar zelfs waar de ligchamelijke verrigtingen er bij betrokken zijn. Elke verrigting kan verlamd of gestoord worden, door eene bepaalde manier van bewerking, van opdringing, van manipulatie; zij kan versterkt en te regt gebragt worden door een tegenovergestelde wijze van behandeling. Meer dan ergens anders, ziet men dit bewaarheid bij patiënten, welke in den zoogenoemd magnetischen slaap geraakt zijn.’

En nu deze *voorzigtig en met zorg te leiden* kunstbewerking in handen van oningewijden, die daarenboven de biologie als spel bezigen!

‘Tot nog toe heeft men steeds gevonden, dat, naarmate deze verschijnselen (de vatbaarheid voor biologie) vaker bij iemand worden te weeg gebragt, zij in het vervolg des te gemakkelijker kunnen opgewekt worden, en dat de lijdende persoon des te gevoeliger en zenuwachtiger wordt.’ bl. 50.

‘Hoe belangwekkend eene vertooning het zij, die ons leert, dat de menschelijke geest op zulk eene wijze ten onder gebragt en beheerscht kan worden, zoo herinnere men zich wel de zoo even reeds aangeprezen omzigtigheid, waarbij van hare geneeskundige toepassing sprake was. Braid houdt de voortgezette herhaling van de bedoelde proeven bij wakenden voor alles behalve gevaarloos voor de geestvermogens van zulke lijders, die er in een blijvenden ziekelijken toestand door kunnen geraken. Andere deskundigen oordeelen er eveneens over, dat het zonder onderscheid nemen van proeven op zenuwachtige personen nadeelig kan zijn.’ bl. 99.

‘Een gezonde geest kenmerkt zich door het juiste evenwigt van al de geestvermogens, op dezelfde wijs als de gezondheid des ligchaams afhangt van de juiste werking van alle zenuwen. Men heeft dus volkomen regt den hier besproken toestand een' ziekelijken te noemen.’ bl. 94.

‘Verscheiden voorbeelden zijn hem (prof. Bennett) bekend, dat verstandige jongelui - studenten aan genoemde (Edinburghsche) akademie - gedurende korteren of langeren tijd ongeschikt geworden waren hunne gewone bezigheden te volgen, en verpligt werden, wegens gebrek aan opmerkzaamheid en geestkracht, hunne collegiën en studiën te laten varen. Enkele van hen, de schade gevoelende, die zij daarvan reeds ondervonden hadden, weigerden bepaaldelijk zich het nemen van verdere proeven op hun persoon te laten welgevallen, en de ouders van enkele zeer gevoelige jon-

gelieden, verschrikt door het blijkbaar nadeel, dat de gezondheid hunner kinderen er bij leed, hebben eene herhaling van deze gebeurtenissen ten strengste verboden.' bl. 42 en 43.

Bij ons heeft men reeds sommigen na de uitspraak van het: *al klaar* flaauw zien vallen, anderen eenige malen als een' tol in de rondte zien draaijen. Men verhaalt nu al reeds erger gevallen, die met hersenkrenking vrij wat overeenkomst hebben. En wat zal het einde wezen! En toch biologeert men er maar dapper op voort. Daarenboven maakt de biologische bewerking schuw. Wij hebben er zich zien verschuilen wanneer de biologist in de verte aankwam, want de overgave aan hem is onwederstaanbaar en houdt dagen lang aan. En als men dan in aanmerking neemt, dat het enkel zien, vooral het nabootsen, van vallende ziekte dezelfde kwaal werkelijk deed ontstaan, hoe moeten dan de zenuwtoevallen door de bewerking van de biologie vermeerderen! Er loopen geruchten dat én in Hamburg én in Engeland de toepassing dezer levenskunde is verboden. Moet het bij ons ook zoo verre komen, dat het dan toch spoedig zij.

En nog daargelaten al het onverantwoordelijke, dat er in ligt, om de zielen zijner evennaasten te verzwakken, en hare vrije werking haar geheel of gedeeltelijk te ontnemen, welk eene onteering voor de menschheid, wanneer men hare individuen op het magtwoord van anderen ziet dansen als apen en beeren, - wanneer men hen allerlei vernederingen ziet ondergaan. Wie zou zich daartoe laten gebruiken, al meent men zijner ziele geen nadeel toe te brengen. En nogtans doet de nieuwheid overal de voorwerpen voor de biologie vinden, en zijn er nog altijd velen, die eens willen ondervinden, hoe men zich dan toch bevindt, als men gebiologeeerd wordt. Dat men daarnaar en op die wijze nieuwsgierig kan zijn!

Vaders! zult gij nog langer uwe kinderen tot de speelbal der grappen van anderen laten, of zelf - hoe is het mogelijk! - op uwe kinderen uwe aardigheden aanwenden! Wanneer de *aanleiding tot eene onverstandige opvoeding der kinderen* door Salzmann nog eenmaal mogt herdrukt worden, dan moeten de *algemeene middelen, om de kinderen van de gezondheid en het leven te berooven* met een zesde onderwerp vermeerderd worden, onder het opschrift: *laat ze herhaaldelijk gebiologeerd worden.*

Medeonderwijzers! wij hebben het van onzen duren pligt geacht, onze leerlingen met al de nadeelen der biologie bekend te maken, waarbij wij niet in gebreke zijn gebleven, hen het bespottelijke te doen gevoelen, om op het magtwoord van anderen genoodzaakt te zijn allerlei kunsten te maken!

Echtgenooten! zult gij uwe vrouwen aan die vernederende kunstbewerking onderwerpen! Al laat gij haar ook allerlei aangename spijzen eten, zij is de speelbal uwer nukken, en gij maakt haar ten spot uwer vrienden.

Heeren! zult gij uwe ondergeschikten aldus verlagen!

Wie zou, bij nadenken, het edelste in den mensch zoo willen verstompen, verdwazen en der bespotting prijs geven! Of wordt de mensch door de biologie niet nog onmagtiger dan de beschonkene door den drank! Dat de biologie spoorloos mogte verdwijnen, alvorens hare slagtoffers te treffen!

Zijn wij te streng in ons oordeel, wij onkundigen, oningewijden (evenwel er belmoren noch groote geleerdheid noch

schatten toe, om de biologische proeven (!!!) zelven te kunnen nemen!), God geve, dat het waar zij! Zijn wij altijd geneigd, onze dwalingen, bij overtuiging, te herroepen, hoe gaarne zouden wij later ontwaren, dat wij tegen windmolens hadden gevochten, en dat wij al te veel kruid hadden verschoten, daar de vijand slechts een vogelverschrikker bleek geweest te zijn. Thans zijn wij daarvan zoo weinig overtuigd, dat wij huiveren op het bloote denkbeeld: de heer De Koningh reist nog altijd Nederland rond, om biologische proeven te doen, en te zorgen, dat zijne kennis na hem niet versterve.

Was ons oordeel scherp, wij hebben dit gewild, opdat elk, wie nog geen biologist is, zich eens bedenke, hij mogte anders naderhand minstens genoodzaakt zijn, op den idioot te staren!

Wij vallen den heer De Koningh niet hard: met genoegen vernemen wij, dat hij een hupsch mensch is. Wij vallen zijne leerlingen niet hard: er zijn onder hen, die wij hoogachten en wier verstand wij boven het onze stellen. Wij zijn tot heden innig overtuigd, dat indien alle biologisten kennis droegen van het doodelijke hunner kunst, voor de toenadering geen er menschelijke wetten vatbaar, zij hunne menschonteerende handelingen zouden staken, en de proeven der biologie alleen aan de heeren doctoren overlaten.

Heeren biologisten! wilt gij werkelijk de wetenschap verrijken, och neemt dan uwe proeven op de dieren; zoo gij hen niet martelt, wij kunnen er vrede mede hebben, maar neemt ze toch niet op hen, die met u eenmaal voor den troon van God zullen gesteld worden, om rekenschap te geven van al hun doen en laten.

8 Julij, 1852.

Een woord over de openbare gezondheidsregeling in Nederland.

Een gezonde ziel in een gezond ligchaam te bezitten werd ten allen tijde en teregt voor een onschatbaar voorregt gehouden. De gezonde of kranke toestand van het ligchamelijke in den mensch bepaalt voor een groot deel de zielsuitingen, of, met andere woorden, hij die het geluk heeft een gezond ligchaam te bezitten zal zich moreel en intellectueel veel vrijer kunnen ontwikkelen dan hij, die door ziekte aanhoudend gekweld en aan banden gelegd wordt. Is dit voor elk individu in het bijzonder waar, niet minder geldt zulks voor eene verzameling van individus, voor een volk; stellen wij dat het mogelijk ware, dat er een volk bestond waarvan elk individu een gezonde ziel in een gezond ligchaam omdroeg, of, juister uitgedrukt, waarvan de physische en de psychische verrigtingen bij elk individu in volmaakte harmonie waren, hoe groot een materieel en moreel overwigt zoude zulk een volk op andere volkeren verkrijgen, hoe zou het in kracht en aanzien stijgen en bij zijne naburen, ja door de geheele wereld in eere staan. Een gezonde staatshuishoudkunde zal de groote waarde van de gezondheid der burgers op prijs stellen en de kracht beseffen die er voor den staat in gelegen is, zelfs al brengen wij het verlies niet in rekening aan kapitaal in handenarbeid, geestarbeid en geldswaarde, dat door ziekte verloren gaat. Elke regering van deze beginselen

doordrongen zal dus de zorg voor de openbare gezondheidsregeling ter harte nemen, de ziekmakende oorzaken opsporen en zoo mogelijk uit den weg ruimen en alles aanwenden wat in staat is, krachtige, gezonde burgers te verkrijgen. De Spartanen begrepen dat reeds zeer goed, hoezeer hun doel om door strenge opvoeding de burgers tot flinke, krachtige krijgslieden te maken niet prijzenswaardig, althans in onze tijden niet navolgenswaardig mag genoemd worden. In Nederland schijnt de regering en het volk nog niet tot de volle overtuiging van bovengemelde waarheden gekomen te zijn; van eene goed georganiseerde hygiène publique althans wordt bij ons geen spoor gevonden, en bepaalt zich deze bij policie-maatregelen, zonder eenige eenheid of overeenstemming. Bij onze naburen daarentegen is sedert eenige jaren een groote levendigheid op het gebied der gezondheidsregeling te bespeuren. Van het practische Engeland was dit te verwachten, maar dat de wufte Franschen, te midden van politieke beroeringen en aanhoudende spanning aan de zorg voor de gezondheid der burgers denken en dat de Belgische muiters zoo als wij ze in het jaar 1831 en volgende noemden, thans den palm wegdragen op het gebied der hygiène, zie daarover moesten wij ons schamen. Onze landgenooten zijn zoo spoedig gereed om op den Franschman te smalen bij elke revolutie of coup d'état en met niet weinig zelfverheffing op de rustige houding van Nederland te wijzen bij het woelen der democratie in de naburige landen, en zien dan zoo ligt het goede voorbij, dat die andere volken boven ons vooruit hebben; en waarlijk, met betrekking tot ons onderwerp, steken onze naburen ons de loef af.

Het conseil supérieur d'Hygiène te Brussel heeft onlangs met autorisatie van den minister van Binnenlandsche Zaken van België vastgesteld, dat er op den 20sten 21sten en 22sten September 1852 weder een hygiènisch congres te Brussel zal gehouden worden, tot bijwoning waarvan allen die belang stellen in hygiènische hervormingen worden uitgenoodigd, en ‘vestigt bepaaldelijk de aandacht van de deelnemers uit den vreemde op de eerste paragraaf van haar programma, waarin zij verzocht worden, om de *organisatie*, den *toestand* en den *voortgang* van de hygiène in die landen waartoe zij behooren, in een algemeen overzigt uiteen te zetten, ten einde op die wijze te vergelijken en alzoo de resultaten der verkregen ondervinding in verschillende landen tot een geheel te vereenigen.’ Een schoon doel voorwaar, dat heerlijke vruchten kan dragen; of Nederland een rijken overvloed van hare ondervinding in den schoot van dat congres zal kunnen uitstorten, is te betwijfelen, dat het nut trekke uit de mededeelingen die daar gedaan zullen worden, is te hopen. De Nederlander die deelneemt aan genoemd congres zal van zijn land moeten getuigen, dat eene eigenlijke *organisatie* van de openbare gezondheidsregeling niet bestaat, dat de *toestand* er van gebrekkig is en de *voortgang* een slakkengang. Behalve het vraagstuk betreffende de algemeene uiteenzetting van de organisatie, den toestand en gang der openbare zorg voor de gezondheid in de verschillende landen is het programma van het congres verdeeld in drie hoofdafdeelingen. De eerste afdeeling handelt over *publieke wegen* en *gebouwen*, de tweede over *voeding* en *ligchamelijke zorg.* de derde over *gezondheidspolicie.* Eene vlugtige beschouwing van dit programma zal doen zien, welke belangrijke onderwerpen op

het congres behandeld zullen worden, onderwerpen die behartiging verdienen, bij elke regering niet alleen, maar wier onderzoek tevens aan elk beschaafd mensch dringend verdient aanbevolen te worden.

Onder de eerste afdeeling wordt in § 1 de vraag voorgesteld: ‘welke zijn de maatregelen die genomen moeten worden om de buurten van de arbeidende en behoeftige klassen gezonder te maken en hunne woningen te verbeteren, zoowel in de steden als op het land? Welke regels moeten gevolgd worden bij het bouwen van die woningen?’ - Een punt van gewigt voorwaar, en dat eerst regt begrepen zal worden door hem, die van nabij bekend is met de woningen der behoeftigen in Amsterdam, waar geheele gezinnen eenige voeten onder den grond in vochtige kelders wonen waar bij nat weder het water tot aan de enkels komt en het vocht door de naakte wanden sijpelt; de gevolgen van het leven in zulke woningen liggen voor de hand. In Engeland en Frankrijk bouwt men gemeenschappelijke woningen voor de arbeidende klassen; tegen een matigen huurprijs ontvangen zij ruime, luchtige, naar de eischen der hygiène ingerigte kamers; onzindelijkheid wordt niet geduld en die zich daaraan schuldig maakt, moet vertrekken. Voor honderden zijn deze inrigtingen reeds een zegen geweest en tevens hebben de daaraan besteede kapitalen aanzienlijke interessen opgeleverd. Waarom zouden dergelijke inrigtingen bij ons onuitvoerbaar zijn, daar de invloed dien men er van kan verwachten op de ligchamelijke en zedelijke welvaart van den behoeftigen stand, onberekenbaar is?

§ 2 luidt aldus: ‘Welke zijn de wezenlijke punten, die in acht genomen moeten worden bij den bouw en de inwendige inrigting der ziekenhuizen en gestichten?’ Op dit allezins belangrijk punt der openbare gezondheidsregeling is ons land begonnen zich gunstig te onderscheiden en gaarne zal ieder instemmen in den lof die aan de cellulaire gevangenis te Amsterdam, aan het krankzinnigengesticht Meer-en-Berg en het nieuwe ziekenhuis te Rotterdam teregt wordt toegezwaaid. Prijzenswaardig voorzeker is de philanthropie waarmede voor de ligchamelijke belangen van zieken, gevangenen en krankzinnigen wordt zorg gedragen, maar niemand zal ontkennen dat deze gestichten veel minder bevolkt zouden zijn, als de woningen der gezonden meer aan de behoeften beantwoordden; ziekten te genezen is goed, ze te voorkomen is beter.

§ 3. ‘Welk systeem moet men volgen bij den aanleg van publieke en private riolen en van de verzamelplaatsen van drekstoffen uit het drieledig oogpunt van de gezondheid, de veiligheid en van het behoud der excrementen, die voor den landbouw van nut kunnen zijn?’ Van veel belang is de behoorlijke inrigting der riolen, daar verpestende uitwasemingen een nadeeligen invloed uitoefenen, vooral in groote steden bij opeenhooping der bevolking waarvan de geschiedenis der epidemische ziekten bewijzen zoude kunnen leveren. Wat het ten nutte maken van de excrementen voor den landbouw betreft, herinneren wij dat daartoe eerst sedert een paar jaren te Amsterdam eene maatschappij is opgerigt die aanvankelijk gunstige resultaten oplevert.

De 4de of laatste § der eerste afdeeling vraagt: ‘naar de wezenlijke vereischten voor de ventilatie der publieke gebouwen en private woningen, en welk systeem hiertoe bijzonder aanbevelenswaardig schijnt.’ Goede ventilatie in publieke en particuliere woningen is bij ons te lande zeldzaam; er zijn er zelfs die naauwelijks

het onderscheid kennen tusschen togt en ventilatie. Het zijn hier weder voornamelijk de woningen der mingegoeden waar eene goede ventilatie ontbreekt. Luchtverversching, die in kleine, overbevolkte woningen dubbel noodzakelijk is, kan daar alleen verkregen worden door het maken van togt, die de oorzaak wordt van allerlei door verkouding ontstane ziekten, die menigeen het leven kosten. Bij gemeenschappelijke woningen waarvan wij hierboven spraken, kan gemakkelijk voor doelmatige luchtverversching worden zorg gedragen.

In de *tweede afdeeling* § 1 wordt gevraagd: 'Welke zijn de middelen om de vervalschingen der voornaamste voedingsmiddelen te herkennen, die voor de gezondheid schadelijk zijn en het meest in den handel worden aangetroffen? Welke maatregelen moeten genomen worden om ze te voorkomen en te onderdrukken?' Het zal onnoodig zijn het gewigt aan te toonen van eene behoorlijke zorg van staatswege, dat de voedingsmiddelen, die het volk worden aangeboden, zuiver en onvervalscht zijn; dat er dikwijls vervalschingen plaats hebben is genoeg bekend; als voorbeelden zij het genoeg, den wijn, de suiker en het meel te noemen, waarmede meermalen het schandelijkst bedrog wordt gepleegd. Geregelde winkelvisitaties door bevoegde personen zijn daarom onontbeerlijk, wil men het volk niet aan het gevaar van vergiftiging blootstellen.

§ 2. 'Volgens welke beginselen en regels moet de voeding, bijzonder der kinderen worden ingerigt, met het doel om hunne constitutie te versterken en de menigvuldigst bij hen voorkomende gebreken en ziekten te voorkomen?' Hoewel dit onderwerp meer tot de bijzondere gezondheidsleer behoort, kan de staat echter een gunstigen invloed uitoefenen door vermindering der belasting op de noodigste voedingsmiddelen, door verspreiding van populaire geschriften over diaetetica en door het oprigten van kinderklinieken die bij ons ten eenenmale ontbreken. Wanneer de behoeftige in de gelegenheid gesteld werd eene voldoende hoeveelheid dierlijk voedsel te gebruiken en niet, zoo als meestal het geval is, bijna uitsluitend met aardappelen en andere meelspijzen zich moet voeden, zou hij zich ongetwijfeld krachtiger ontwikkelen en gezonder bloed verkrijgen, dan wij nu in den regel bij de behoeftige klasse waarnemen. Eene nadere uiteenzetting is overbodig voor ieder die de brochure van den hoogleeraar G.J. Mulder heeft gelezen: 'Over de voeding in Nederland in verband met den volksgeest.'

§ 3. 'Welke zijn de kenteekenende eigenschappen van drinkbaar water? Volgens welke regels moet de distributie plaats hebben, om deze met de behoeften in overeenstemming te brengen?'

Wat het zegt, geen zuiver drinkwater te bezitten, wordt het best beseft door den vreemdeling die onze hoofdstad bezoekt, waar niet alleen zuiver water gemist wordt, maar ziekte en dood met het regenwater worden ingedronken, als geen kostbare filtreertoestellen de giftdeelen vooraf hebben afgescheiden. De aanstaande duinwaterleiding (eene particuliere onderneming) belooft daaromtrent eene heilzame verbetering. Het gebrek aan zuiver drinkwater drukt voornamelijk op de min gegoeden; niet in staat om in de kosten van filtreertoestellen te voorzien, of zich steeds het zoogenaamde schuitwater aan te schaffen lijden zij niet zelden aan de gevolgen van de vergiftigende uitwerking van de looddeelen, die meestal in het Amsterdamsche regenwater bevat zijn.

§ 4. ‘Volgens welke regels moet de inrigting der bad- en waschhuizen in de groote en kleine steden plaats hebben?’ - Voor het groote publiek toegankelijke bad- en waschhuizen ontberen wij ten eenenmale; de om zijne zindelijkheid beroemde Hollander bezit in zijne hoofdstad geen inrigting waardoor de behoeftige, die van de kostbare Haarlemmer bleekerijen geen gebruik kan maken, zijn ligchaam en zijne kleederen behoorlijk kan reinigen. Dit baart te meer verwondering, daar dergelijke inrigtingen in andere landen vrij aanzienlijke voordeelen voor den ondernemer afwerpen. In België worden hier en daar belooningen uitgereikt aan die huisgezinnen, die gedurende een zeker tijdsverloop boven anderen hebben uitgemunt door zindelijkheid. Teregt is men daar tot de overtuiging gekomen, dat reinheid welvaart in haar gevolg heeft, hetgeen vooral in tijden waarop epidemische ziekten heerschen, in het oog valt, wanneer men zien kan hoe onzindelijkheid de offers van de ziekte op eene ontzettende wijs vermeerdert. Hoe wenschelijk de oprigting van bad- en waschhuizen, althans in onze grootere steden zijn, zal niet nader behoeven betoogd te worden.

De *derde afdeeling* van het programma, over gezondheids-policie handelende, bevat even als de beide vorige 4 vraagstukken.

§ 1. ‘Volgens welke regels moet de administrative organisatie van de openbare zorg voor de gezondheid plaats hebben?’ Dat van de goede administrative organisatie der hygiène publique alles afhangt, zal naauwelijks behoeven gezegd te worden; wij zagen boven dat die bij ons ontbreekt.

§ 2. ‘Welke maatregelen moeten er genomen worden om de prostitutie tegen te gaan en de nadeelen en gevaren er van te verminderen?’ Dit capitale onderwerp, dat ingrijpt in de ligchamelijke zoowel als de zedelijke belangen van een volk is in den jongsten tijd in vele landen vooral in Pruissen veelvuldig besproken en onderzocht, en ofschoon de meeningen grootelijks verschillen, onderzoekt men de zaak grondig en neemt proeven op groote schaal, getuige de sluiting der bordeelen in Berlijn en de latere toelating er van onder bepaalde voorwaarden, onder gestreng toezigt der policie. Dat bij ons gewigtige hervorming dienaangaande noodig is blijkt reeds bij eene oppervlakkige beschouwing van het toenemend zedebederf in de hoofdstad. Bij dit dubbel belangrijk punt roepen wij de regering toe: Videant consules ne quid respublica detrimenti capiat!

§ 3. ‘Welke bepalingen moeten worden toegepast op industriele inrigtingen in het algemeen zoowel in het belang van de gezondheid der aldaar werkende arbeiders, als in dat der gezondheid van het algemeen?’ Ook dit punt zal men niet van belang ontbloot achten als men weet hoe eene enkele fabriek door voor de gezondheid nadeelige dampen te verspreiden een geheele buurt bijna onbewoonbaar kan maken.

§ 4. ‘Welke regels moeten worden in acht genomen bij het begraven en tot het gezonder maken der kerkhoven? Welk nut hebben lijkhuizen en, zoo dit nut erkend wordt, op welke wijze moeten ze worden ingerigt?’ - Het begraven binnen kerkgebouwen zou hier ter sprake gebragt kunnen worden en zal zekerlijk op het congres een punt van beschouwing uitmaken; dat er een afkeurend oordeel over zal uitgesproken worden, betwijfelen wij naauwelijks.

Wij hebben de zorg voer de openbare

gezondheidsregeling in België en bij ons te lande, al was het dan ook maar in vlugtigen omtrek voor den Tijdspiegel gehouden, omdat uit die vergelijking voor ons veel te leeren valt. Het geldt hier onze dierbaarste belangen, die zoo dikwijls miskend of verkeerd begrepen worden. Het is te wenschen dat beide, regering en volk meer en meer doordrongen worden van de noodzakelijkheid van krachtige en spoedige hervorming dienaangaande, want stilstaan is achteruit gaan, en elke dag dat bestaande misbruiken langer bestaan of heilzame inrigtingen of bepalingen uitblijven, is als verlies voor den staat te beschouwen. Wij zagen hoe het vooral de arbeidende en behoeftige klasse is, tot verbetering van wier lot nog veel, zeer veel zou kunnen gedaan worden; is het niet billijk, ja pligtmatig dat zij, die in het zweet huns aanschijns hun dagelijksch brood verdienen, die een groot deel van de kracht der natie uitmaken, in staat worden gesteld zich gezonde woningen, gezond voedsel, gezonde lucht en reiniging voor hun ligchaam aan te schaffen. En al gebood de menschelijkheid het niet, het welbegrepen belang van den staat eischt luide hervormingen in de openbare gezondheidsregeling. Wij zeiden het hierboven, gezondheid naar ligchaam en geest doen een volk in magt en aanzien rijzen; wee het volk dat hiervan niet doordrongen is, wee de regering die de gezondheid der burgers gering schat. Maar genoeg, reeds te veel vergden wij welligt van het geduld van den lezer, ofschoon wij in het gewigt van ons onderwerp onze verontschuldiging meenen te vinden.

C.

Brievenbus.

V.
Brieven uit eene landstad. (*Zie Tijdspiegel* 1852, I, *blz.* 394-397.)

II.

Gij hebt regt, volmaakt regt, mijn vriend! dat opschrift moet veranderd en verbeterd - geen Krähwinkel meer, dat Germaansche Kampen, waar de karikaturen zoo talrijk zijn, als de mieren op den mierenhoop, en de bijen in den korf. Wij willen geen Nederlandsch kraaijennest, zoo als de Britten hunne Ieren, de Franschen de Gaskonjers - persifleren. - Onze lieve kleine landsteden kennen slechts enkele karikaturen, die men als ter loops medeneemt - maar gij vindt ze niet minder, en ruim zoo krachtig en sprekend, in de groote handels- en residentie-stad: - daarom eens vooral, volgens uwe nadrukkelijke vermaning, geen Krähwinkel meer op Nederlandsch druk- en machinaal Tijdspiegel-papier! Welnu, als ik u uit de stille, vriendelijke Geldersche landstad, waar geene audientiën gegeven of afgeschreven worden, waar geene diplomatische discussiën zijn, waar ook geen oorverdoovend straatgedruisch, of het dagelijksch da capo beurs-klokje vernomen wordt - als ik u uit mijn dagelijksch gezelschap van boomen, bosschen, vergezigten en rivieren schrijf, heb ik thans voor niets anders een oog, een hart, een pen en een blad over dan voor de natuur - de warme, echte zomer-Julij-natuur. Ik heb hier ook mijne tijdelijke zorgen

en belangen - voorzeker! Welke? vraagt ge, - glimlagch slechts niet-: des morgens, reeds zeer vroeg, als de dauw nog op de bladen en takken glinstert, en op menig oogenpaar de slaapdauw, - wij kennen immers:

'Tir'd Nature's sweet restorer, balmy Sleep!'

dan werp ik de tuindeur open, en neem, naar professor Lichtenbergs vriendenraad, het eerste morgen-luchtbad - alles riekt dan, - ja, *hoe* riekt alles? - uit den eigenaardigen en onschatbaren parfumerie-winkel (daar is alles gratis) - van mama alma-natura -: morgen-frisch, verkwikkend, naar versch geoogst hooi, naar boekweit, naar reseda - alles welriekendheid - dat is het eerste genot - het reukorgaan geeft den toon aan - dan breng ik, in een zeer diep négligé - want het is nog warm ondanks den wijden sterrenmantel van de koningin des nachts, mijn heilgroet aan de bloemen, die gisteren avond behoorlijk zijn begoten en - met uwe en aller taalkundigen permissie - behoorlijk bewaterd. - Ik verbeeld mij, dat die moschroos daar, dat bedje Fuchsia's, die Verbena's, even als de eerste morgenstralen der zon, ook mijn morgengroet verwachten - een vorstelijk bloemenlever! Ik heb dan in de eenzaamheid mijne geheimzinnige gesprekken met deze bloeijende kinderen der natuur; ik onderzoek, bespied, beschouw de kleur- en geurmengeling, en maak (ge begrijpt dit) bij dit eerste morgenoffer, mijne eigenaardige opmerkingen, die vreemd genoeg zijn, en door weinigen gewaardeerd kunnen worden - b.v. ik vergelijk de ontwaakte bloemen, met hare geopende kelken, bij de ontwakende menschen, die op vunzig stroo of op kostbare elastieke bedden rusten; ik ga voort en overtuig mij, dat de bloemen er geheel anders bij haar ontwaken uit den zomernacht-slaap uitzien, dan de waarde menschen van beiderlei geslacht - b.v. een Europeesch koning of keizer, na een reuzenfeest, en een nacht vol zorgen, en vorstelijke muizennesten, - en dan die roos daar, die mij toelagcht, en waar op elk blad een paar glinsterende dauwdruppels hangt - zoo als welligt op menige wang, bij het ontwaken, een paar tranen! - of wederom denk ik aan al die kranke, lijdende, benaauwde, koortsende menschen, in de ziekenkamers of gasthuizen, hier te midden der morgenfrissche gezonde bloemen, die den heeten zomerdag met meer moed tegemoetgaan (als men zoo iets van de bloemen kan zeggen) dan de arme lijders, die in *deze* dagen, buiten hunne kwalen, nog zoo allergeweldigst moeten transpireren, - met één woord: mijn vroegmorgen-tuinbezoek wordt op deze wijze tusschen de bloemen een soort van cursus van praktische wijsbegeerte, een collegie in de hoogere moraal, waar de alma mater natura, niet in het Latijn, maar in hare eigene welluidende bloemenspraak, de Hefte opent, en niets als honorarium verlangt dan een open oog, een rein hart, en een ontwaakte ziel in het ontwaakte ligchaam. - Gij ziet dus, dat ik hier met de schepping, ook waar zij verkleind zich vertoont, op een verbazend goeden voet sta, en mijn dag begin, zoo als de menschen zeggen, met een bloemen-bezoek, waar ik ten minste, den Hemel zij dank, bevrijd ben van de ondragelijke, snappende, nietsbeduidende, altoos zeer respectabele natuurgenooten; waar geen laster, nijd of eigenbelang of geldzucht zich in de eerste tien volzinnen als het niet reeds vroeger is, openbaren; waar de roos zelf met hare doornen nog niet boosaardig waagt te prikken, als ik haar een vriendelijk 'goeden mor-

gen' toewensch, - wederom anders dan bij de niet-roos- en niet-bloem-menschen, die van geen goeden morgen of goeden avond iets willen weten, maar ons van alle zijden een 'kwaden morgen' een 'kwaden avond' een 'kwaden dag' bezorgen. - Maar apage vos! gij uilen en apen en krokodillen! gij zult mij hier in dezen bloemenhof de vreugde niet verstoren. - Lieve verleiders, heete het hier, gaat achter mij - (gij kunt er ook wel 'Satans' voor lezen.) - En nu, mijn vriend! de tweede morgenwandeling langs het breede koren- of boekweitveld, of langs dit langwerpig schiereiland, waar de onschatbare aardappel, als in geregeld gelid, met de witte of roode bloemenpluim op het hoofd, mij reeds verwacht; en dáár boven het hoofd dat hooge - neen! 't is *meer* dan hoog - dat ongepeilde diep blaauwe dak, gestukadoord, niet met ronde of vierkante gipsfiguren - maar hier en daar met een zwevend, doorschijnend morgenwolkje, een veertje, dat de koelte heen en weêr blaast. - O hier, hier ten minste, drukt het ons niet op het hoofd, zoo als in de prachtige vertrekken van de grooten der aarde, of in de smoorheete kerken (met uw verlof altijd), of in de kerkers, bijzonder in de cellulaire kerkers, of in de vergadering, waar veel menschen zijn, om vele en groote zaken op eens af te doen, en dan het uitgedrukte te laten drukken, - b.v. de staatsraad en de groote kerkeraad, en de gemeenteraad, ook welligt - ik weet het niet - in den ministerraad - overal waar het zoo laag en drukkend van verdieping is, heeft de mensch de *handen* en het *hoofd* vol - hier, hier, onder het niet gebouwde hemel-koepeldak, waar het zoo hoog van verdieping is, wordt boven- en mitsdien het *hart*, soms het *oog* vol. - Wij hebben ook onze waarde organisten, onze koorzangers in den natuur-tempel - daar den leeuwerik, den vink, dan de kleine, nederige koristen (of spellen we in dezen taalbeginselloozen tijd beter: choristen?) de bijen, de muggen - en als de vesper slaat - o wee, het unisono der weêrvoorspellende kikkers. - Alle menschen die buiten, werkelijk 'buiten' zijn, zoo als gij en ik, en daar herademen, en wat ze in de stad goeds en kwaads opdeden herkaauwen, stellen eene morgen-wandeling tusschen veld en akker en in het zwijgende bosch, op zeer hoogen prijs - eigenlijk op *geen* prijs; - want ik weet niet, waarmede wij den Schepper aller (dezer) dingen dat natuurgenot zouden kunnen vergelden of betalen! hier is volstrekt de rekening niet meer *pari* te maken; wij zijn, als arme zondaren, echte bedelaars, altijd ontvangen, altijd maar nemen, nemen, hand over hand, met oog en ziel en gevoel van alle zijden: hemelsblaauw, korengeel, boekweitwit, boschloof, geen Spaansch-groen, - en de Éénige Groote, die geeft, altijd geeft, zoodat we op onze zomermorgen-wandeling ten minste ingevleeschde duivels moesten zijn, als we niet een klein inwendig morgen-hallel zongen, en onze hoofden diep, en altijd dieper, met de gevulde aren op het korenveld, nederbogen voor Hem, die dat alles van de maanden Mei tot October, om niet - geheel *gratis* geeft. - Ik ben er weder gedurende deze dagen op toereikende gronden van overtuigd geworden, dat er ook in Gods heerlijke schepping een *Heilige Geest* woont en ademt - ik wil met u op geene theologische gronden (o de natuurgrond is *hier* eigenlijk overal zuiver theologisch - zie dat grassprietje daar slechts!) strijden, wilde ik zeggen, of die Heilige Geest een ander is, dan waarvan melding ge-

maakt wordt Joh. III: 5 en volgg., of die waarmede Ananias en Saffira zich - we zullen met de groote wereld in *hare* taal spreken - 'compromitteerden' - maar ik moet staande houden, dat er in door en uit de natuur een Heilige Geest Gods ademt, die mede volgens het gevoelen der oudere godgeleerden, onwederstaanbaar is - eene *gratia irresistibilis* - een genadige Heilige Geest, die, de Hemel weet hoe, even als de bloemengeur, na en voor een onweder, ons allen tegenademt, tegenwierookt, ons het gesloten hart opent, het gemoed indringt, zelfs in het hoofd, het zwaar beladene, geleerde, bazarachtige hoofd, ingang vindt - en eindelijk leert gelooven, hopen, bidden, en wat er meer echt goeds van dien aard voor een menschenkind te vinden is; - want, als ge u daar, als een kind Gods, te midden dier heerlijke, rijke, vruchtbare schepping beweegt, - dáár waar de mensch nog niet met zijn leelijke, inhalige, vuile handen, alles bedorven heeft, waar alles even kuisch en rein en zegenend en verkwikkend is, dáár komt die Heilige Geest der liefde en des geloofs, en lispelt u toe, uit dat zacht murmelend korenveld, uit dat fluisterend boom- en bladgeritsel, uit die frissche, zoele morgenkoelte: er zijn duizend stemmen in de natuur, die aangehoord en verstaan worden. - Als we goed geslapen hebben, en een zomer-Julijmorgen lokt ons naar buiten, dan zijn we voor de helft op weg om *mystikers* te worden - geen Bijbel-mystikers, zooals Böhme en Krummacher, of (zet hier maar 27 vraagteekens????), maar natuurdweepers, - wij hebben onze eigenaardige bevindingen en visioenen, daar niemand iets van weet of begrijpt. - Zulk eene morgen-godsdienst is meermalen, mijn vriend! de voorbode en voorwaarde van eenen goeden, Christelijken, *fermen* levensdag, - er komt uit Gods schepping, tusschen 5 en 8 ure des voormiddags, leven, licht en vreugde in den zondigen mensch. - Ik wensch daarom, en gij met mij, dat gedurende deze heerlijke, verkwikkende Julijdagen, alle Europesche keizers, koningen, ministers, staatsraden, alle generaals (Haynau en Radetzky principaal) behoorlijk, even als ik, hier of daar, waar Gods schepping een Heiligen Geest ademt, morgen-wandelingen mogen doen, zoo als ik ze deed; ik beweer, dat zijzelven en hunne volkeren, en hun tijd, en het tolverbond, en het politiek evenwigt, er waarlijk gezonder door zullen worden; - wij zouden ze zoo gaarne per circulaire daartoe willen uitnoodigen, - maar 't zoude alweêr niet veel baten; omdat we geene andere *titels* kunnen developperen, dan die van eenen grilligen - Spiritus Asper en Lenis! - Ik zie, dat ik hier juist en zeer plotseling had kunnen eindigen met het naamcijfer, - en zal er maar toe overgaan. - Intusschen verzoek ik u en uwe waarde waardste toch met de meeste zorg voor uwe bloemen, die gij zoo getrouwelijk voor uw venster plaatst, te waken. Ze hebben het in deze hitte - (hier steeg de onfeilbare kwikkolom tot 93°), - zoo als vele arme menschen, die het kwaad *hebben* of kwaad *deden*, thans - hard te verantwoorden. - Bevochtig, - bewater ze getrouwelijk; er is echter eene bloem in uw hart, die der beproefde vriendschap, welke, God lof! zoo iets *niet* noodig heeft, en ook in het mijne, en met dit axioma, waartegen de grootste twijfelaar niets kan inbrengen, blijven wij uwe getrouwe vrienden

Spiritus Asper en *Lenis.*

W... 17 Julij 1852.

VI.
Nog een Brief uit dezelfde Landstad, twee dagen later.

III.

Heden heb ik u aan mijne zijde gewenscht, niet wegens de drukkende hitte, die ons, als waren er in alle huizen dooden, de luiken deed sluiten: - nu zegt ge, en glimlacht, op verre na in de meeste huizen zijn ook altijd, in zekeren zin, dooden naar den geest en het hart, en wij mogten, op hoog bevel, zekerlijk de huissluiting om de vijf à tien woningen - bevelen. - De hitte heeft eindelijk, zoo als alle zaken, haar hoogste punt bereikt, en culmineerde, ja, staat hierin gelijk met de fondsen, met de zonde, met de mode, met de tijdschriften. - Wij hebben het voorregt genoten om afgekoeld te worden, wij menschen, met en benevens de dierlijke wereld. - Wij genoten, op den berg, die het landstadje begrenst en beveiligt, een prachtig onweder met al zijn toebehooren, - een tafereel, dat zich niet laat schilderen, of beschrijven, of bedichten. - De Psalmist staat hier nog steeds op den voorgrond. - Bij hem ‘dondert de God der eere’ inderdaad, in weinige, krachtige Hebreeuwsche verzen: latere dichters hebben, even als de tooneelmeesters, geraas en lawaai genoeg gemaakt met kunstwerktuigen, met koperen bladen en holle *planken* (gij kunt hier ook *klanken* lezen); zij moesten den eenigen, waren donder Gods, nimmer zoo vierkroonen-achtig nagedonderd hebben. - A bas les scélérats! - Ik heb u nevens mij gewenscht, - zonder Jean Paul, uit wiens werken wij bijna eene donderbui-theorie in poëtischen vorm kunnen opmaken. - Gij kent dat eigenaardige in de natuur, 't geen de Brit awful - noemt, - gewitterschwer voegt ge er nevens, - daar aan den verren gezigteinder, boven die zacht gebogene bergruggen, stapelde eene onzigtbare reuzenhand de witte, zware wolkgevaarten, op en in elkaâr, een Zwitsersche Alpenketen van grijze, opstijgende dampen, altijd hooger, - daar tusschen in werd de lange, koolzwarte streep als met een lijn getrokken, waarop het effen, diepe hemelblaauw vermoeid scheen te rusten: eene kalme vrome ziel bedreigd door een dwingeland! Er lag eene stilte *om* en *in* alles, wat mensch en dier heet, - daar stond de bruingebrande, hijgende landman digt nevens mij, leunde even op zijne spade, en zag ernstig naar de opkomende bui, - ginds ratelde op den straatweg de wagen met versnelde vaart voort, - en daar voor mij fladderden de kleine woudbewoners angstig onder de laagste takken der hooge lindeboomen, die geen blad verroerden, - de rijkelijke zweetdruppel stond mij op het voorhoofd, - eene zachte, laauwe, verzengende koelte kroop schier onmerkbaar over het kruid der aarde, - en beneden aan den voet van den berg, zagen we op het uitgebreide, groene tapijt tusschen de hier en daar verspreide wilgen, de runderen zich bij elkaâr voegen, en met de gehoornde koppen tegen het donkergrijze zuid-oosten als in slagorde staan. - Het hemelblaauw werd van sekonde tot sekonde als boven onze hoofden teruggedreven en ingekort: een aftrekkende vriend, die zich verwijdert van den vlammenden blik van eenen dreigenden vijand. - Weldra ruischten de hoogste toppen der beuken en eiken, die ons beschaduwden, een eigenaardig geheimzinnig akkoord, dat door millioenen bladeren te gelijk werd aangeslagen en herhaald. - De grijze wolkgevaarten schenen als geplet te worden, en vertoonden nu

eene onafzienbare en gelijkmatige vlakte aan den hemel, van lichtgele kleur, met witte reusachtige sneeuwgebergten doorvlochten - en toen werden de registers, een voor een, uitgetrokken, - eene ontzaggelijk magtige hand greep en liep over de toetsen, - de blaauwe kronkelende vuurslang boog zich, in reusachtige grootheid, telkens om den verren gezigteinder heen, en werd opgevangen door het volle, rijke akkoord 't geen als van de eene pool naar de andere werd heengezonden, en gedurende eenige minuten tot in andere gewesten al wegstervend voorttrilde, - toen kletterde en ruischte de groote, warme regendrup van boven af op alles wat vatbaar was om den zegen te genieten, - en digter en digter stroomden de waterbeken, en dieper en dieper klonken de ratelende donderslagen, en vingen elkaâr op, alsof ze tot geen adem konden komen, en rooder en vuriger kronkelden de bliksemstralen, boven de kruinen der bosschen, terwijl de opgezette wind als met de stormkracht de takken heen en weder zwiepte, - en de mensch, de kleine, de nietige, de nietsbeteekenende mensch, onder den met vuur overladen hemel - zweeg, of waagde het naauwelijks de lippen te openen - hij gevoelde zoo iets van den rang en het aanzien der kleine aardwormen, die daar aan zijne voeten heen en weder kropen. De groote hemel-symfonie uit alle sleutels overweldigde den sterveling, - de ontzettende vereeniging en losbarsting van natuurkrachten ontsloot een eigenaardig besef van Gods grootheid, en 's menschen ongeloofelijke nietigheid, waarvoor het woord ons ontbreekt, en in geen woordenboek ooit gevonden zal worden - en toch alles weldaad, alles zegen, alles herademing, alles eigenlijk - genade - en nu dachten we, op den berg, aldus diep getroffen, aan de donders en bliksems der menschen op het slagveld, die elkaâr juist *zonder* genade, en *zonder* zegen, *vermoorden*; - wij dachten aan den Oneindigen Alzegenaar, die door deze krachtige natuurontknooping aan alles leven en vreugde en heil schenkt, en aan den veldheer, die, wanneer zijne legermagten uitgedonderd en uitgebliksemd hebben, des verkiezende, door eene roode bloedzee kan waden, en er zijne door kruiddamp zwart geblakerde *heerlijke* lauweren in kan doopen, en ze dan ten toon stellen aan de *bewonderende* wereld! - Mijn vriend! wij hebben op den berg veel gedacht, veel genoten, - en traden afgekoeld, verkwikt, ook tamelijk bevochtigd, het steile bergpad af, terwijl de verwijderde donderslagen ons uit de verte een vaarwel toeriepen. Thans rust de schepping en de mensch, - alles is een zegen, een groote zegen, - geen menschen-zegen, maar een zegen Gods. - Ik heb u nevens mij gewenscht, en gij zult u voor ditmaal moeten tevreden stellen met een blooten ‘donderbrief’ - als een flaauwe weêrklank der heerlijke Godsopenbaring, die ons hier ten deel werd.

Wij wenschen u vrede en heil en koelte, zoo als wij ze hier genieten, en ons straks opmaken, om den berg weder te beklimmen, en het eerste bedrijf van een heerlijken zomernacht (Midsummernightsdream) met onze tegenwoordigheid te vereeren.

Vergezel ons daarheen, - altoos als de vriend van uwe vrienden
Spiritus Asper en *Lenis.*
W... 19 Julij 1852.

Verbetering in het vorig nommer.

Blz. 50, kolom 1, regel 3 v.o. *staat*: Excelentia, *lees*: Excelencia.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Een voorstel ter verzoening van de strijdige partijen in de Nederlandsche kerk,

Briefsgewijze medegedeeld en aangedrongen door eene beschouwing van de tegenwoordige opvatting van de Bijbelsche leer van het rijk der duisternis, door M.A. Jentink, predikant te Harlingen. Te Rotterdam bij van der Meer en Verbruggen.

Is de verwarring in onze kerk zoo grenzeloos, de verdeeldheid zoo groot, de verbittering zoo hevig, als men tegenwoordig uitroept? Is 't protestantisme inderdaad een Babel van verwarring, zoo als de gravin Hahn-Hahn 't noemde, toen zij tot de Katholieke kerk overging, met de zonderlinge hoop om den Christus te vinden in het sacrament des altaars tusschen de wierookdampen, dien zij niet schijnt gevonden te hebben, toen men haar voor het Evangelie bragt, dat Christus' beeld zoo duidelijk voorstelt. Voorzeker men behoeft niet te vreezen, dat er verdeeldheid zijn zal in de verklaring van des Heeren woorden, als men tevreden is met de beschouwing van een krusifiks. Gelijk de bewegingen van eene armee den onkundigen een tooneel van verwarring schijnen te vertoonen, gelijk de sterrenhemel hem eene ordelooze menigte sterren schijnt te zijn, zoo kon ook het protestantisme voor deze vrouw een Babel van verwarring schijnen.

Is de verwarring in onze kerk inderdaad zooveel grooter dan toen een theologisch stelsel de heerschappij voerde? In hoevele deelen is 't protestantisme niet verscheurd zegt men, wat een verschil tusschen Gereformeerden, Lutherschen, Doopsgezinden enz.? Men moet toch waarlijk wel zeer naar het uiterlijke oordeelen, als men onder de menigte die in ééne kerk zamenkomt 't verschil van beginselen over 't hoofd ziet. Kan er grooter tegenstelling zijn dan geloovigen en ongeloovigen, werelds- en hemelsgezinden, eigenregtvaardigen en ootmoedigen, die God liefhebben boven alles en die de wereld beminnen, en toch komen zij niet zelden in ééne kerk zamen. Zult ge dan alleen 't verschil betreuren dat u van den Lutherschen Christen scheidt, omdat hij in een ander kerkgebouw de prediking van Christus hoort, en 't verschil vergeten tusschen u en den ongeloovigen, die met u in dezelfde kerk zamenkomt. Ligt bestaat er in ééne kleine gemeente meer verschil van beginselen, begrippen en streven, dan de namen der verschillende protestantsche kerkgenootschappen te kennen geven. Meer dan ooit naderen de protestanten van verschillende belijdenis elkander, terwijl zij de hoofdbeginselen van het protestantisme levendig erkennen. Of ‘heeft men den tijd verge-

ten, waarop het Luthersche Duitschland den ongelukkigen koning van Boheme, Frederik van de Palts, aan de woede van Oostenrijk ter prooi gaf, omdat hij 't Gereformeerde stelsel aanhing? Heeft men den tijd vergeten, waarop men de Doopsgezinden met inquisiteursijver vervolgde? Denkt men niet meer aan den heeten strijd tusschen Remonstranten en contra-Remonstranten, tusschen Voetianen en Coccejanen?

't Is waar er bestaat ongeloof meer misschien dan vroeger; 't is waar er is veel gebrek aan Christelijke beginselen, aan Christelijke liefde, veel gebrek aan Christelijk gemeenschapsleven. Maar er is minder verdeeldheid dan vroeger in het leerstellige des Christendoms. Er is strijd tusschen eene oude en eene nieuwe opvatting der Christelijke waarheid, en die strijd is weldadig. Daar staat de Katholieke kerk nog als eene rots, opdat geene grenzelooze subjectiviteit in het protestantisme zou zegepralen. Op den bodem der oude symbolen steunt ook de leer der Gereformeerde kerk, ten opzigte van de eigenlijk genoemde theologische dogmen. Met bewonderenswaardige juistheid ontwikkeld door tal van diepdenkende godgeleerden, met onnavolgbare consequentie tot een stelsel zamengevoegd door degelijke, wijsgeerige mannen, met eenen vromen zin in de taal des Bijbels dikwerf gepredikt door mannen, in welke Christus gestalte verkregen had, en wier meest beschimpte geloofsijver 't bewijs dikwerf was van hunne voortreffelijkheid, moet de kerkleer niet onbedacht verworpen, veelmin verguisd of bespot worden. Die kerkleer bezit schatten van geleerdheid en menschenkennis en van vromen zin, die slechts door de onkunde miskend en door frivoliteit worden geloochend. Hare diepe opvatting bijv. van de leer der zonde is meer evangeliesch en meer wijsgeerig dan menige rationalistische verklaring van het zedelijk kwade. 't Is niet goed dat de leeraar onbedacht den rijkdom der kerkleer aan zijne gemeente onthoudt, om haar te voeden uit de soms zeer arme bron van zijne subjectiviteit, als hij de moeite niet neemt om te onderzoeken, maar slechts verwerpt wat hem niet behaagt.

Niets is ook gemakkelijker dan liberaal te zijn in de theologie, niets gemakkelijker dan oppervlakkig te mogen redeneren over de waarheden des Christendoms, niets gemakkelijker dan te verwerpen wat men niet verstaat. - Al moest de kerkleer alleen uit een dogmen-historisch oogpunt beschouwd worden, dan nog verdiende zij onze innige aandacht. Zij heeft een dam opgeworpen tegen den stroom van het rationalisme. Miskend, verloochend, bespot zweeg zij toen 't harer waardig was te zwijgen, toen hare stem onverstaanbaar zou geweest zijn te midden der stormen, maar nu spreekt zij weêr ernstig en krachtig terwijl zij menigeen tot dieper onderzoek wekte van wat zij vroeger slechts vlugtig beschouwd had.

Ik heb uwe stem gehoord, achtbre vaderen, toen het rationalisme ons Christendom wilde reduceren tot een stelsel van zedeleer, op eene pelagiaansche wijze den mensch wilde verheffen, terwijl 't waande de slang der zonde hare gevaarlijkste gifthaken te hebben uitgerukt. Mij dunkt ik hoor 't nog hoe men spotte met de leer van den duivel, hoe men de daemonologie op zijde schoof, als niet behoorende tot een stelsel van theologie, alsof men 't groote offer door Chistus gebragt kon verstaan, zonder de evangeliesche begrippen van het rijk der duisternis. 't Is daarom goed dat de leer der kerk hare verdedigers vindt, omdat ver-

schil van begrippen niet gevaarlijk is. Maar 't is niet goed, als men in plaats van de leer der kerk zijn eigen hoogmoedig verstand op den troon wil plaatsen. Verschil van begrippen is onschadelijk voor de beoefening der liefde niet alleen, 't kan weldadig zijn als 't aanleiding geeft tot liefderijke onderwijzing, en de begeerte opwekt om in de waarheid geleid te worden.

't Verminderde onze liefde voor onze leermeesters niet, dat zij andere, meer duidelijke en bepaalde begrippen hadden dan wij. Maar als zij hunne begrippen in onze ziel wilden drukken, gelijk men letters afdrukt in leem, als zij verlangden dat wij hen slechts napraten zouden, of als wij onze kinderlijke denkbeelden onnoozel hoogmoedig tegenover de hunne plaatsten, dan kwijnde het vertrouwen. Als men van het orthodoxe standpunt geen ander Christendom erkent dan waarvan de belijdenis letterlijk met de hunne overeenkomt, en den naam van ongeloof gereed heeft voor menig hart, dat voor Christus klopt, dan kwetst men, dan grieft men, dan wil men niet genezen, maar verbrijzelen.

Beschouwt ons als menschen die nog niet op de hoogte staan; vermaant ons dat wij de diepte der Evangeliesche voorstelling nog niet hebben gepeild, dat ons geloof te klein, onze liefde voor Christus te flaauw nog is, dat wij Zijn persoon niet duidelijk en levendig genoeg voor den geest hebben; waarschuwt ons dat onze afkeer van de zonde nog niet hevig genoeg, onze eerbied voor het offer van Christus niet innig genoeg is - en wij zullen u gaarne hooren. Maar als gij den geest die in ons is, die ons met vertrouwen bezielt en geloof, die ons strijden leert en bidden, en onderwerping geeft aan 's Vaders wil, veroordeelt, verwerpt, versmaadt, dan legt gijzelven den grondslag voor eene verwijdering die wij altijd betreuren. Leert uwe diepere beschouwing ons kennen, toont ons uw vaster geloof, uwe meer krachtige liefde, uwe meer duidelijke kennis van Christus. Er zijn nu integendeel strijders onder uwe gelederen, die over dogmata strijden waarvan zij noch de beteekenis, noch de geschiedenis kennen, die over protestantisme spreken, en er niets anders in zien dan eene ontkenning, die zoo oppervlakkig eene beschouwing in 't openbaar durven uitspreken, en dus zelfs niet twijfelen of eene kennis ook onjuist zoude kunnen zijn, waarvan de ongegrondheid in 't oog loopt bij de minste beoefening der historie.

Ook de heer Van Rhijn betreurt den toestand van onze Kerk. Van de verschijnselen in onzen tijd, die hij betreurt, waant hij de oorzaak te vinden in het verschil van begrippen en 't redmiddel in éénheid van kerkleer. Hoe die éénheid van begrippen mogelijk is, in welk verband zij staat met de godzaligheid, hoe men door dat wapen de geestelijke boosheden van onzen tijd bestrijden en overwinnen kan, dat zegt men ons echter niet.

De Apostel Paulus heeft de volle wapenrusting van den Christen beschreven, maar dat eenige beslissende wapen heeft hij niet gekend. De lendenen zijn omgord met de waarheid, de borst is gedekt door het borstharnas der geregtigheid, en de voeten geschoeid met de bereidheid van het Evangelie des vredes. Met het schild des geloofs en den helm der zaligheid is de wapenrusting voltooid, die den Christenkrijgsman dekt tegen den aanval. 't Eenige wapen ten aanval dat de Apostel vermeldt is het zwaard des geestes, hetwelk is Gods woord. Daarmede hebben de Apostelen 't ongeloof en het bijgeloof bestreden.

Hoe men de behoeften van onzen tijd zoo droevig miskennen kan, dat men in eenheid van kerkleer 't heil en 't leven der menschen zoekt, is waarlijk onbegrijpelijk. Weet men wat eenheid van begrip is, zoo ja, kent men dan ook het middel om de menschen tot die eenheid van begrippen te brengen?

Doch laat ons zien wat de heer Jentink daarover schrijft:

'Het denkbeeld kerkelijke eenheid door eenheid van kerkleer is ontijdig schrijft hij aan Van Rhijn. Wie zal de kerkleer herzien? vraagt hij. De mannen der wetenschap, gelijk ook de opstellers der formulieren geleerd waren? Zal men daarmede vrede hebben? Zullen minder kundige mannen (b.v. die 't Protestantisme zoo weinig begrijpen dat zij er slechts eene ontkenning in zien) onze hoogleeraren voorschrijven wat waar is? Zal een concilie decreten opmaken met meerderheid van stemmen? En als dat decreet niet geheel met mijne overtuiging overeenkomt, wat zal ik dan doen? Door wien zullen de geloofsregters aangesteld worden en met welke magt zullen zij bekleed zijn? En de gevolgen van zulk een toestand? Zoo eens broederliefde week voor achterdocht, verdenking, hoogmoed, huichelarij.'

Maar men had dan toch eenheid van kerkleer, al was 't ook maar schijn, mijnheer Jentink, en gij spreekt van herziening der kerkleer. De heer Van Rhijn verlangt die toch zeker niet, want dat is immers juist de ziekte van onzen tijd dat men dat doet. Maar ja, de heer Jentink schrijft: 'Onbevangen komt gij er voor uit' 'de kerkleer is niet *in alles* onfeilbaar, zij is niet bindend *in alles.*' Inderdaad als de heer Van Rhijn dat geschreven heeft dan lijdt hij aan dezelfde kwaal, die onzen tijd ontrust. Zeer ter snede haalt D_s. Jentink eene plaats van Jacobus aan: die de geheele wet zal houden enz.

Tegen het voorstel van den heer Van Rhijn heeft de Schrijver vier tweeledige bedenkingen.

'Vooreerst zegt hij, geeft gij te veel toe en te weinig, want hoe kunt gij 'uwe handhaving' der kerkleer behouden bij de uitspraak 'dat zij niet in alles onfeilbaar is.'

'Uwe bepaling, gaat de Schrijver voort, is te rekkelijk en te streng. Zij schift van de Gereformeerde kerkleer uit, de reprobatie, de eschatologie en het verbod van kerkgezang behalve de Psalmen, maar zet de andere ten troon als triniteit, satisfactie, electie enz.

'Maar als nu iemand in zijne poging om de reprobatie van de electie te scheiden niet zoo gelukkig geslaagd is, hoe dan?' Wij voegen er bij zou men inderdaad kunnen gelooven door zulk eene herziening der kerkleer b.v. de tot afscheiding gezinden te winnen? Men onderzoeke of in die gemeenten, waar die leerstukken gepredikt worden, die door den heer Van Rhijn op den troon gezet zijn, geene afscheiding bestaat. Zoo beweert de Schrijver eindelijk nog, dat de bepaling van den heer Van Rhijn 'te goedig en te hard, te naauwkeurig en toch niet juist genoeg is.'

Een formulier behoeven wij, zegt de heer Jentink daarna, en wel zoo een waardoor de drie levensvragen worden opgelost: hoe komen wij tot de eenheid der liefde, hoe tot de vastheid der kerkleer, hoe tot een gemeenschappelijk geloof? Naar die vragen beproeft hij aphorismen vast te stellen over een formulier van eenigheid, en stelt drie punten voor 1° geene andere verbindtenis dan door Christus, 2° geene andere waarheid dan uit Christus, 3° geen ander geloof dan in

Christus. Achttien aphorismen helderen deze beginselen op. Wij verwachten dat de heer Van Rhijn die beginselen niet zal ontkennen, dat hij die integendeel zal beschouwen als den grondslag waarop hij zijn gebouw wil oprigten.

Als er echter een formulier van eenigheid noodig is, wat wij niet ontkennen willen, dan zijn deze aphorismen alleen als grondstellingen te beschouwen, waarop een formulier kan worden gebouwd. Hoe zij als aphorismen over een formulier van eenigheid tegenover die des heeren Van Rhijn kunnen beschouwd worden begrijpen wij niet. De Schrijver loopt dan ook volstrekt geen gevaar dat iemand zou denken, dat hij zich ‘aan het zamenstel eener modelbelijdenis gewaagd heeft.’

‘Eerst moet men zich omtrent de praemissen en beginselen verstaan, zegt de heer Jentink, en mijn onderzoek naar het leerbegrip van het rijk der duisternis moet in het licht stellen hoe weinig zulks het geval is. Uit die eene bijzonderheid is tot alle te besluiten.’

Als men de ontwikkeling der verschillende leerstellingen, en haren tegen woordigen toestand gadeslaat, dan springt het in 't oog, hoe onmogelijk het is in onzen tegenwoordigen tijd te denken aan eene eenheid van begrippen omtrent de fundamentele leerstukken des Christendoms. Men vindt toch geene eenheid door de verschillende tegenstellingen te ignoreren, noch minder door ze met geweld tot zwijgen te brengen. Zij moeten wetenschappelijk overwonnen worden, en dat worden zij, als ze in eene hoogere eenheid opgelost worden. De vereeniging van Lutherschen en Gereformeerden heeft ons dat geleerd. Eene uiterlijke vereeniging kwam tot stand, in één kerkgebouw vereenigden zich de volgelingen van Luther en Calvijn, maar inderdaad had men nu in plaats van twee drie partijen, de Lutherschgezinden, zij die Gereformeerd bleven denken, en die zich met de unie vereenigen konden.

De onmogelijkheid van eene eenheid, zoo als de heer Van Rhijn wil, blijkt 't beste als men zich den toestand van eene enkele leerstelling duidelijk voor oogen stelt.

Dat bedoelt de heer Jentink met de uitgave van zijn: ‘Onderzoek naar de tegenwoordige opvatting van de Bijbelsche leer van het rijk der duisternis.’

‘Een verbindingsformulier is onmisbaar’ zegt hij, dat die behoefte bestaat wil hij aantoonen, dat het niet volstrekt onmogelijk is die behoefte te bevredigen wil hij aanschouwelijk maken.

Wij hebben dat onderzoek met groot genoegen gelezen, en wij bewonderen de uitgebreide kennis en de juiste gave van onderscheiden, door den Schrijver ten toon gespreid. Den weg van zijne redenering willen wij vlugtig volgen.

Letten wij daartoe op de tegengestelde resultaten, die onze leermeesters in de wetenschap hebben verkregen, als zij de leer van het rijk des duivels onderzochten. Wij zetten ons aan hunne voeten en vragen, hoedanig was volgens uw onderzoek de oorspronkelijke toestand van het rijk der duisternis? Die toestand, antwoordt men ons, was, volgens de leer des Bijbels, onuitsprekelijk heerlijk. ‘Twee goden, zoo wordt gezegd, staan naast elkander: de God des Hemels en de God dezer eeuw (2 Cor. IV: 4), zichzelven vertoonende dat Hij God is.’ Dat de God dezer eeuw zich zou geopenbaard hebben als Vader, Zoon en Geest, dat ook hij mensch geworden was, zijn slechts curiositeiten, die beter in eene aanteekening vermeld waren. ‘Gelijk God door Zijne engelen, zoo is ook Hij door overheden, magten en wereldbeheerschers omstuwd.’ In

eene aanteekening verhaalt de Schrijver hoe zeker geleerde het getal der booze geesten begroot op 572 aartsduivelen en 7,405,926 gemeene. ‘Zijn troon was geplaatst in den hemel. Zijne verbanning uit den hemel werd beschreven Openb. XII: 7.’

‘De afkomst van den duivel is zoo hoog, dat hij overste der wereld genoemd wordt, dat hij het geweld des doods heeft, dat hij over de koningrijken der wereld beschikt en dat de Zaligmaker volgens sommige kerkvaders aan hem den losprijs zou betaald hebben. Maar zoo hoog eenige dogmatici hem verheffen, zoo diep wordt hij door andere vernederd.’

‘Dat de Zoon van God geopenbaard is om de werken des duivels te verbreken staat bij de meesten vast, maar het hoe en in hoeverre laat zich naar het schijnt niet bepalen.’

‘Wij vragen vervolgens, is de satan nog in den hemel?’ Neen, zeggen de doctoren. Jezus zag hem uit den hemel vallen. Ja, zeggen anderen; want Paulus zegt dat wij den strijd hebben tegen de geestelijke boosheden in den hemel.

Woont hij dan misschien in lagere gewesten? Neen, zeggen eenige, hij woont in de woestijn, volgens Matth. XII: 43.

Ja, verzekeren anderen, hij is de beheerscher van de magt der lucht, volgens Eph. II: 2.

Is zijne vrijheid hem ontnomen?

Neen, want hij gaat rond als een brieschende leeuw 1 Pet. V: 8.

Ja, leeren anderen integendeel, want hij is in den duisteren kerker geworpen, volgens 2 Pet. II: 4, Jud. 6.

Zijn de Christenen dan verlost uit de magt der duisternis?

Neen, is 't antwoord, want wij moeten bidden: Verlos ons van den boozen.

Ja, prediken andere dogmatici, want hij heeft ons verlost uit de magt der duisternis, Col. I: 12 en 13.

Is de duivel dan zeer te vreezen?

Neen, zegt Jacobus, wederstaat den duivel en hij zal van u vlieden, maar Paulus zegt, doet aan de gansche wapenrusting Gods, opdat gij bestand kunt zijn tegen zijne listige aanslagen.

Is de duivel ook de oorzaak van kwade gedachten? Neen, leert men u, want een iegelijk die verzocht wordt, wordt door zijne eigene begeerlijkheid weggerukt. Wel zeker, zeggen anderen, Petrus heeft immers Ananias gevraagd, waarom de Satan zijn hart vervuld had.

Is er nu ook zoo groote strijd tusschen de schriftverklaarders? De Schrijver toont aan, hoe een groot getal van bezwaren verdwijnt bij eene naauwkeurige grammaticale exegese, en beproeft op eene gelukkige wijze een paar plaatsen uit den brief aan de Ephesen taalkundig zoo te verklaren, dat zij een anderen zin opleveren, dan men er in vond, Maar ook de grammaticale exegese kan de zwarigheden niet wegruimen, ten opzigte van den tegenwoordigen toestand van het rijk der duisternis. De leer eener accommodatie was de eenige uitweg om zich uit al die bezwaren te redden, waar de taalkunde den godgeleerden geen uitkomst bood. 't Is bekend hoevele en gewigtige gronden tegen deze accommodatietheorie zijn ingebragt. Is er ooit een hermeneutische regel vastgesteld, die tegen 't gezond verstand indruischte, dan was 't deze. De heer Jentink bestrijdt haar door eene plaats van Paulus aan te halen, die naar dezen regel verklaard werd. De Apostel zou zich daar geschikt hebben naar de Aeonenleer der Gnostieken. ‘Zou de Apostel, vraagt de Schrijver, zich hebben diets gemaakt dat hij de

verderfelijke Aeonenleer zoo zou kunnen bestrijden, en sommige wijsgeeren zou winnen, door zulke concessies te doen?

En wat doet de apologetiek in zoo groote moeijelijkheid. Zij zegt, dat wij kortzigtig zijn, dat het rijk der duisternis buiten het Evangelie ligt, dat de zaak van weinig gewigt is en dat het verlangde antwoord niet kan gegeven worden.

'Er bestaat eene vergissing, gaat nu de Schrijver voort, van overoude dagteekening. Wat door den Heer en Zijne Apostelen gezegd en geschreven is, is in Oosterschen zin gezegd en bedoeld en wil met Oostersche oogen gelezen zijn.' Zou dit waar zijn? Zou de Heer niet veel gezegd hebben wat geen nationaal karakter draagt? En de brief aan de Romeinen bijv.? 'De eerste exegeten waren Grieken, zegt de heer Jentink, beroemd door de juistheid van hunne begrippen en hunne naauwkeurigheid. Hier zoek ik den wortel van het kwaad.' Hebben de discipelen dan altijd den Heer begrepen, ofschoon zij Oosterlingen waren als Hij? Heeft het Joodsche volk Hem niet dikwerf verkeerd verstaan? Begreep Nicodemus den Heiland? Hebben ook de Oosterlingen den Verlosser niet dikwerf eigenlijk verstaan, waar Hij oneigenlijk moest begrepen worden? Kan men dan zeggen, dat de oorzaak van de verkeerde opvatting der woorden van onzen Heiland daarin lag, dat de eerste exegeten Grieken waren? 'De kerkvaders konden het eigenaardige van den bijbelstijl niet genoeg onderscheiden, en hunne verklaring door vele andere oorzaken ondersteund werd de grondslag ook voor latere tijden.' En daar de Schrijver nu eenmaal den wortel des kwaads heeft gevonden in de Grieken, die gaarne juiste begrippen hadden, meent hij dat 'de wiskunde, die ten grondslag ligt van de vorming onzer godgeleerden wel zoo geschikt is om den loop der planeten te leeren volgen, dan dien van de bijbelsche poëzij. En wat hunne logica en moderne wijsbegeerte betreft, zegt hij, ik zou een anderen leiddraad verlangen voor hen wier roeping is, het geestelijke en levendige der bijbeltaal met Oostersch dichterlijken zin te onderscheiden.' Is dit het resultaat van des Schrijvers redenering, dan toont 't den onjuisten grondslag waarop zij gebouwd is nogmaals aan. Hebben de Oostersche Christenen de taal van het Evangelie beter begrepen? Hebben die volken welke in ons 'Germaansch flegma' niet deelden, den zin des Heeren beter, inniger verstaan? Wat dichters en schilders dikwerf van de bijbelsche tafereelen gemaakt hebben is bekend. Die beschuldiging tegen de wiskunde en de logica ingebragt, is wel ietwat onbedachtzaam uitgesproken. Ik wil niet herinneren aan zoovele plaatsen, die alleen door een diep en regelmatig nadenken kunnen gepeild worden, ik wil alleen opmerkzaam maken op de leer van het Evangelie aangaande het toekomende leven. Bijna al de plaatsen, die daarop betrekking hebben, zijn in oneigenlijken zin te verstaan. Zullen wij nu de leer aangaande het toekomende leven kunnen verstaan, zonder naauwkeurig onderzoek naar den eigenlijken zin dier plaatsen, zonder juiste onderscheiding van wat eigenlijk of oneigenlijk moet opgevat worden, zonder opmerkzame vergelijking van al die plaatsen, en zonder een in denken geoefend verstand, om een algemeen begrip daaruit afteleiden? Voorzeker, de verwarring zou nog grenzeloozer worden, als dichterlijke zin en weelderige verbeelding zonder logica en wijsgeerig geoefenden blik de heilige schriften moesten verklaren. Als men daaraan twijfelt,

zijn er tal van dweepende secten om het te bewijzen. Met meer genoegen lazen wij hoe de Schrijver opmerkzaam maakt op het gebrek aan vaste beginselen, waarmede de exegeten vele plaatsen verklaard hebben, die op het rijk der duisternis betrekking hebben. Op dezelfde plaatsen in dezelfde perioden neemt men een gedeelte zinnebeeldig, een ander gedeelte letterlijk op, terwijl men daarbij alleen naar willekeur handelt. B.v. Matth. XXV: 41 verstaat men het eerste gedeelte figuurlijk,*gaat weg van mij, gij vervloekten! in het eeuwige vuur,* het volgende letterlijk, *dat den duivel en zijne engelen bereid is.* Zoo zal het eerste gedeelte van Luk. X: 18, *ik zag den Satan,* letterlijk, het andere, *als een bliksem uit den hemel vallen,* figuurlijk moeten opgevat worden. Als de Zaligmaker zegt: *De satan heeft zeer begeerd ulieden te ziften als de tarwe,* dan wordt zijn woord gedeeltelijk eigenlijk, gedeeltelijk oneigenlijk verstaan. Een groot getal van plaatsen wordt door den Schrijver aangehaald, die men op dezelfde wijze verklaart.

Na al die bezwaren te hebben voorgesteld deelt de heer Jentink zijne denkbeelden mede ten opzigte van een ‘hermeneutisch verbindings-formulier’ om die uiteenloopende meeningen te verzoenen.

Volgens zijne beschouwing van de oorzaak der verwarring stelt hij nu als eerste grondbeginsel vast ‘wat Oostersch gezegd is moet Oostersch onderscheiden worden. Men schrome dan niet beeldspraak te onderstellen in het Nieuwe Testament, die te erkennen en aan die erkentenis van beeldspraak getrouw te zijn.’ Jammer dat de Schrijver ons niet duidelijker gezegd heeft wat hij verstaat onder Oostersche beeldspraak. Is zij onderscheiden van andere beeldspraak, zoodat zij ook andere hermeneutische regels behoeft? waarin onderscheidt zich de Oostersche beeldspraak van de Westersche bijv. van die van Ossian, wiens stijl zooveel overeenkomst heeft met de taal der bijbelsche poëzij?

Bij de behandeling dezer grondregels heeft de Schrijver zeer vele juiste opmerkingen gemaakt, die wij met genoegen gelezen hebben, en die verdienen algemeen bekend te zijn. Hij ontzenuwt ‘twee bedenkingen der Westersche hermeneutiek dat het niet geoorloofd zou zijn in dezelfde allegorie het overdragtige en het letterlijke te vermengen, en dat bij eene authentische verklaring eener allegorie aan geene beeldspraak zou te denken zijn.’

‘Bij de verklaring van die beeldspraak moet de schriftuitlegger Oosterling willen zijn, gaat nu de Schrijver voort, hij moet trachten in Oostersch kinderlijke zielsstemming zich te verplaatsen, zoowel wegens den *vorm* als den *inhoud* der Bijbelsche beeldspraak. Die vorm en die inhoud eischen een kinderlijk gemoed. Zoo zegt de Heer, ik zag den satan als een bliksem uit den hemel vallen. Zal men daarbij vragen waarom viel de satan juist uit den hemel? wanneer gebeurde dat? waar is nu zijne verblijfplaats? enz. Men moet wel dwalen als men hier gelegenheid zoekt om te dringen in eene theosophische geestenleer.’

‘Door dien kinderlijken zin geleid zal de uitlegger der Schrift op de wijsheid van den Heer vertrouwen, om ook niet alleen inkleeding zonder wezen te zoeken in wat de Heer leert van het rijk der duisternis. En vooral moet bij den schriftverklaarder de behoefte gevoeld worden aan een gemoed door het Evangelie verlicht’

Ja, daar hebben wij de cardo rei. Zonder hemelsgezindheid zal ik nooit

verstaan wat het Evangelie van den hemel leert. Zonder 't leven te hebben zullen wij niet begrijpen wat Christus van het eeuwige leven ons zegt. Zonder heiligen afkeer en zonder heldere begrippen van het kwaad, zal ik de geheele beteekenis niet kunnen verstaan van wat de Verlosser spreekt van het rijk der duisternis. De heilige geest zal in de waarheid leiden.

De Schrijver eindigt met eene voorstelling van de bijbelsche leer over het rijk der duisternis naar de vastgestelde beginselen. Wij zouden het geheel moeten overschrijven als wij des Schrijvers denkbeelden wilden mededeelen. Of die voorstelling algemeen bijval vinden zal? Opregt moeten wij verklaren dat wij er ons niet door bevredigd gevoelen. Zou dit boek ter verzoening van de strijdige partijen iets kunnen uit werken? Voor die geopende oogen heeft is 't duidelijk gemaakt, hoe weinig doordacht het voorstel is om in onzen tijd, als door een coup de main, eenheid van kerkleer vasttestellen, hoe welgemeend het overigens ook zijn mag.

Het boek van den heer Jentink is wel wat vreemdsoortig van inhoud, maar 't geeft meer dan één bewijs dat hij zoo afkeerig van en zoo onbedreven in de Logica niet is, als men uit zijn oordeel over deze wetenschap zou kunnen vermoeden. 't Is geschreven in eenen levendigen en aangenamen stijl, en 't openbaart den vredelievenden maar ook aan de waarheid getrouwen zin van den bekwamen Schrijver.

D-L.

Hij was het licht niet; maar (was gezonden), opdat hij van het licht kwam getuigen.

Johannes de Dooper, geschetst in zijn Leven en Werken, door G.E.W. de Wijs, Pred. te Schoonhoven' - Te Schoonhoven, bij S.E. van Nooten. 1851.

Wanneer men zich een' recensent, met eenige onderscheiding van een' referent, voorstelt als iemand, die er op uit is om aanmerkingen te vinden en die deze mededeelt; als men naar aanleiding daarvan verwacht, dat wij hier op verkeerde opvatting, leemte, gebrek zullen wijzen, zijn wij met onze houding eenigzins verlegen. - Waarom? - Wijl dit werk ons bevalt, behaagt, bevredigd heeft - 't is te flaauw - liever, omdat het ons als uit onzen geest is geschreven.

De heer De Wijs heeft zijne aandacht sedert jaren op het onderwerp, op den Dooper gevestigd. - De Godsman verdiende zulks - heette het in ons, terwijl wij ons herinnerden, hoe wij, altijd den edelen, ernstigen prediker der boete hoog vereerend, vroeger een' eerbied koesterden voor den krachtigen, onafhankelijken mensch van karakter en die toch zoo bereid was om eens anders, eens grooteren meerderheid te erkennen, die ons, minder doorgedrongen als wij waren in den dieper' zin van dat gezegde, oplossing deed zoeken voor het woord dat wij aannamen - 'dat de minste in het koningrijk der hemelen grooter was dan hij.' - En waar is de voor zedelijke grootheid, voor adel van denkwijs, voor sterkte van geest, voor trouw aan pligt en roeping ongevoelige,

die zich niet buigt voor - die niet eerbiedig opziet tot die krachtige gestalte, zoo in overeenstemming met de natuur die hem omgeeft, zoo harmoniëerend geencadreerd door die woester oorden? Wie is er die niet eerbied ontwaart voor dien zoon van den ernst, die niet in zachte kleederen gaat, den onverschrokken getuige der waarheid, die dreigend den vinger opheft tegen die mannen der hoogheid, die het bederf zijn van hunnen tijd en hun land, en hen het: ‘gij adderengebroedsel!’ laat vernemen en hun de, oordeelen Gods aankondigt. Dan zien wij den Godsgezant in donkere, heerlijke majesteit prijken. - En als hij dan voor Herodes verschijnt, schier al te onafhankelijk, onwillig om den weg des overlegs te bewandelen dien eens Nathan insloeg, den weekeling zijn' wellust verwijtend, hem onder het oog brengend het onregt dat hij beging, maar zijn' moed boetend met het hoofd, dan neemt hij eene eervolle plaats in in de rij der martelaren voor het goede.

Evenwel is hij niet enkel de man der kracht, *made from sterner stuff*, de John Knox van zijn' tijd en land; hij weet menschen aan zich te verbinden, hij kent zachtheid en ootmoed, hij kan achterstaan en zich verblijden gelijk de vriend des bruidegoms, wanneer Hij komt, wien Johannes zich niet waardig keurt de schoenriemen te ontbinden. - Diens wegbereider te wezen - dat is doel, roem, heil des Doopers, - dat is het punt, waarin de wenschen van den waren Israëliet, den warmen vriend van zijn God en zijn volk, zich vereenigen. - Toen hebben wij dikwerf, ziende op wat de Dooper deed en was, ons afgevraagd, niet, hoe hij de grootste kon heeten onder de van vrouwen geborenen; maar hoe de minste in het koningrijk der hemelen grooter kon wezen dan hij? - totdat wij in Johannes den man erkenden, die aan den Christus reikte, maar Hem niet bereikte, die van Dengene die komen zou nog wat andere gedachten voedde, dan dat Hij zachtmoedig en ootmoedig allen aan zich zou onderdanig maken, en dat Hij, zichzelf ten offer gevende, zich een volk ten eigendom zou reinigen. Zoo werd Johannes als de sluitsteen van het gewelf waarop de hoeksteen van het groote Godsgebouw zou rusten - eene grootsche, eene heerlijke, niet de hoogste roeping. - En hoe hij daartoe werd geleid en gevormd, en hoe hij daaraan voldeed, heeft De Wijs in deze monopraphie aangetoond. Hij behandelt tot dat einde eerst de berigten aangaande Johannes den Dooper vóór zijne openbare werkzaamheid, daarna zijne werkzaamheid voordat Jezus in het openbaar was verschenen, vervolgens Johannes' voortzetting van zijn werk, tijdens Jezus' openlijke optreding, en eindelijk het laatste tijdperk en den dood van den lateren Elias. De volgorde is geleidelijk en de rustpunten door het onderwerp zelf aan de hand gegeven.

Conscientieus, waardig, van veelomvattende studie getuigend, mag de bewerking heeten, zoo ordelijk als mogelijk is in een Leesboek voor beschaafde Christenen. De heer De Wijs noemt zijne behandeling (blz. 23) niet streng stelselmatig; zij mag natuurlijk en geleidelijk heeten, en dit achten wij eene grootere verdienste dan dat houterige systeemachtige. Hier is een excuus gemaakt voor wat verdienste mag heeten. - Rijkdom van inhoud onderscheidt dit werk, de meeste lezers zullen er nog wat anders van kunnen zeggen dan: ‘och, zoo mooi!’ - En daardoor onderscheidt de arbeid van den heer De Wijs zich gunstig van

een goed deel van onze liberaler of meer orthodoxe stichtelijke literatuur. - Wij hebben een paar woorden geschreven, die sommigen zullen doen vragen: ‘van welke kleur?’ - Voor wie den heer De Wijs niet mogten kennen zeggen wij, dat hij behoort onder onze liberale theologen, in den allerbesten zin van het woord, onder hen die in den Bijbel het Woord Gods zien, maar als tot verstandigen gesproken, onder hen die het: ‘onderzoek de Schrift, dring door tot hare diepte, dan moet er harmonie komen tusschen haar en het bescheiden gezond verstand, tusschen geloof en weten,’ tot hunne leuze hebben gekozen, en die zich gaarne *Denkgläubigen* laten noemen, - moge dat woord ook wat tot *Spitzname* zijn gemaakt. - Maar of men langs dien weg ook tot bevredigende voorstellingen kan komen, moge men zien uit blz. 34 en daaromtrent, waar wordt gesproken over de profeten. Men sla gade wat De Wijs zegt over den trapswijzen voortgang, de ontwikkeling in de voorstelling van het Messiasidee. En bij zulke zienswijze komt (natuurlijk trouwens) een heldere blik op de geschiedenis en haar gang, daarmede gaat gepaard eene juiste psychologie, die den sleutel geeft voor menig verschijnsel. - Die erkent men in zijne beschouwing van de jeugd en vorming des Doopers, blz. 98-114, welke wij zeer ter lezing aanbevelen; men erkent die als De Wijs aantoont, hoe in zulk een karakter en vorming en in de gesteldheid van den toenmaligen tijd, maar vooral in de roeping en de bedoelingen Gods, zulk optreden van den boetgezant lag, als de geschiedenis ons van hem mededeelt, terwijl wij daarbij tevens aangeduid vinden, waarom dezelfde man zich niet nog hooger verhief, hetgeen nog meer uitkomt, wanneer ons het beeld van Johannes, predikend in de woestijn (hierbij de plaat naar de schilderij van Kruseman), wordt geschetst, en vooral wanneer De Wijs de voortgezette werkzaamheid van den Dooper beschouwt in diens nadere verhouding tot den Heiland. - Onbekrompen en vrij van vooringenomenheid wordt de belangrijke vraag behandeld, waarom Johannes zich niet naauwer aan Jezus sloot, maar zijn' eigen' weg bleef bewandelen; alsmede hoe de man, die in den Heer het lam Gods had erkend, later *irre* aan Hem kon worden, en de vraag: ‘zijt gij het die komen zult, of zullen wij eenen anderen verwachten?’ hem van de lippen kon komen. Wie zich door het aangevoerde niet bevredigd acht, dien herinneren wij, dat de heer De Wijs verkeerd zou hebben gehandeld, bijaldien hij had beproefd, om inderdaad meer te willen leveren dan de geschiedenis geeft. Uitmuntend heeft hij, onzes inziens, op blz. 288 en volgg. aangewezen, hoe op Johannes' standpunt zulke twijfelingen, die bezwaren, konden ja schier moesten ontstaan, en den hoogen, doch tevens voorwaardelijken lof gemotiveerd, dien de Heer aan Johannes toekent, ook nadat de Dooper had bewezen, hoe hij den voet had gezet op een pad, waarlangs duizenden in dien tijd tot ergernis aan den Éénigen werden gevoerd.

Kalm maar waardig is zijne voorstelling van den tragischen dood van den godsbode, waarin men bijna meer gloed zou wenschen, sprak het uiteinde van zulk een man niet zelf reeds treffend genoeg. Men zie zulks op blz. 316, waar de in de noot aangehaalde blz. 244, wel 274 zal moeten zijn, en aangegeven had kunnen worden, dat Josephus meldt, dat Johannes in de sterkte Machaerus is gedood op bevel van den dwingeland. En geenszins overbodig tot de kennis van

's Doopers karakter, geen overtollige trekken tot het anders afgewerkte beeld is de beschouwing van de verdere getuigenissen aangaande hem in de heilige boeken te vinden.

Kortom, wij ontvingen hier eene belangrijke, eene weldoorwrochte monographie. Het zou een woord wezen voor alle tijden; maar dat wij bij den stand der wetenschap in onze dagen dubbel gepast mogen rekenen. De Schrijver heeft haar bewerkt, met het oog ook op de brutale tegenwerpingen en gezochte bezwaren, die in de laatste jaren door eene destructive theologie zijn geopperd. Hij heeft deze waardig tegengesproken, en niet op dien scheldenden toon, die dikwerf is aangeslagen, maar die even weinig waardig als afdoende is. - Voor Strauss schijnt De Wijs ons nog meer achting te hebben dan voor een' Bruno Bauer. Wij hebben ook bij den eerste nog altijd aan eenen zedelijken ernst geloofd. En waar deze slechts is, is de hoop niet verloren. Wij vertrouwen dat het eens ook van hem nog kan heeten: ‘Zie, hij bidt!’ - Zonder het bepaald te beoogen, heeft hij der wetenschap reeds vele der ongewilde diensten bewezen, welke wijzen van zijne aanvallen verwachtten. - Hoe menige diepere blik en juister uiteenzetting zouden wij, zonder hem, ook bij De Wijs hebben gemist!

Het speet ons, en dit was het eigenlijk wat onze gedachten dien loop deed nemen, dat de heer De Wijs zijn plan niet heeft gevolgd, om ook aangaande de sekte der Sabiërs ons eenig nader berigt te geven. - Moeijelijk zou het wezen om de Gnostieke inmengsels te scheiden van hunne oorspronkelijke stellingen, om slechts hunnen eigenlijken oorsprong aan te wijzen. Doch ook dáár ligt, wat den historischen grondslag van het Christendom kan verbreeden en stevigen. En wat daartoe kan strekken mag welkom wezen tegen de vermetelheid onzer nieuwere Tubingers. - Krijgen wij het welligt nog nader?

Gewaagd kwam ons de gissing voor aangaande den oorsprong der berigten omtrent Zacharias en de geboorte van Johannes, ofschoon wij geene betere weten. Een paar malen vonden wij *den* heiligen geest afgekeurd en daarvoor *een* geplaatst; - waar in het oorspronkelijke geen artikel bestaat late men het in de vertaling ook achterwege. Wij hebben geen begrip van eene persoonlijkheid van den Heiligen Geest, waar deze als medegedeeld wordt voorgesteld. - In het ‘ziet het Lam Gods’ enz. schijnen meer dan ééne nevenvoorstelling elkander te ontmoeten. - Gaarne zouden wij die veelbesproken plaats nog eens nader behandeld zien.

En zullen wij nu nog over een' enkelen germanismus spreken, op eene schrijfof drukfout wijzen, als op blz. 34? - Wij zouden het, bij zulk een werk vooral, dubbel kleingeestig rekenen. Wij leggen het niet voor goed uit de handen; maar hopen het nog dikwerf te lezen.

De heer De Wijs heeft zijnen goeden naam als theoloog fiksch gehandhaafd.

CHON.

Geschiedenis der Waldenzen van den vroegsten tijd tot op het jaar 1850.

Door Antoine Monastier, Predikant en inboorling der Valleijen. - Uit het Fransch vertaald door J. Oudijk van Putten. Met eene voorrede van N.C. Kist, Hoogleeraar te Leijden. 2 Deelen. - Te Rotterdam, bij Van der Meer en Verbruggen. 1851.

Olivier Cromwell, protector der engelsche republiek, of een groot maar miskend man in zijne eer hersteld.

Een historisch onderzoek, door J.H. Merle d'Aubigné. - Uit het Fransch en Engelsch vertaald, door J. Oudijk van Putten. 2 Deelen. - Te Rotterdam, bij Van der Meer en Verbruggen.

> Worin die Lehre bestanden habe, welche Jesu Schüler auf seinen Befehl der Welt verkündigen sollten, darüber streitet man sich nun(bald) achtzcehn Jahrhunderte, und dieses Streiten macht einen wichtigen Theil der nachfolgenden Erzählung (Geschichte der Christlichen Kirche) aus.
>
> SPITTLER.

Wij hebben de wat uitgebreide titels opgegeven van twee werken uit eene lange reeks van die soort, welke wij schier zouden wenschen dat nooit hadden kunnen geschreven worden, dat niet behoefden te worden geschreven. Ware de stof daartoe nooit geleverd! Ware de spiegel, dien zij ons voorhouden, niet meer noodig! Wij eeren den heldenmoed, de geloofskracht, de trouw aan het heilige, den ijver voor de waarheid, die daar bezielen, schragen, sterken tot lijden en handelen hoog, wij bewonderen de duldenden, de krachtigen; doch hoe zien wij hier vreesselijk, waar Christenen tegen Christenen kampen, het woord bevestigd: ‘Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard!’ - hoe zien wij hier bevestigd, ‘dat ons geslacht door eene Roode zee van bloed en tranen zich op weg begeeft naar het Heilige Land der waarheid en des vredes’ - altijd nog niet bereikt, waarvan wij nog door, God weet hoe lange streek van barre dorheid, door hoeveel strijd en kamp, zijn gescheiden.

Wij zijn innig overtuigd, dat het geloof als de ziel van ons inwendig bestaan, dat godsdienst het wezen van den mensch is, wij weten dat de waarheid in Christus het eeuwige leven is, dat niemand naar waarde den zegen vermeldt, dien ons geslacht daaraan dankt; - doch acht het zwakheid: maar ziende op verdeeldheid en gruwel daaruit geboren, konden wij spreken: ‘noch te Jeruzalem, noch te Gerizim,’ wij konden bidden: Doe mij de waarheid verstaan, Vader, en laat mij blijven een der stillen in den lande!

Maar kunnen, mogen wij dat? - ‘In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten!’ is een vonnis, dat niet minder op het gebied des geestes, dan voor het leven der aarde en ten aanzien onzer tijdelijke behoeften geldt. - Dan doet het woord:’ Wie mij voor de menschen verloochent, dien zal ik voor mijnen hemelschen Vader ook verloochenen,’ ons terugschrikken van dien wensch naar rust; wij voelen, onze tijd gunt en vordert iets anders dan rust. Ons ergerend dat er strijd bestaat, gorden wij ons aan tot dien strijd, uitziende naar al wat hoop

biedt, dat die eens zal eindigen; maar klagen daarom het Christendom niet aan. Neen! het bederf komt van de menschen. - Door hun misverstand, hun verloochenen van den Christelijken geest, hun inmengen van lage bedoelingen, door hunne hartstogten is het met zijn licht, zijnen vrede, in de wereld zoo vaak geworden als het Paradijs, doch waaruit de menschheid en de enkele mensch zichzelf heeft gebannen, waarheen het zuchtend schepsel den toegang weder zoekt, waarheen wij blikken vol verlangen - in onze heiligste oogenblikken de helderste blikken rigten -'Ik heb u vuur en water, goed en kwaad, dood en leven voorgesteld; grijpt naar hetgeen gij wilt!' dat woord des profeten geldt nog voor de geslachten der menschen.

Doch dan is het ons, nevens het opzien naar boven, eene bemoedigende en aanmoedigende gedachte, dat hoe ook magt des kwaads en magt der duisternis mogt dreigen, er ook nog triomf kwam, dat hoe donker het mogt worden, er nog altijd kniën ongebogen bleven voor Baäl. Bemoedigend en aanmoedigend is het, als wij zien hoe veel boosheid toch reeds schier onmogelijk werd; bemoedigend en aanmoedigend wordt de blik op hen, die zooveel zwaarder strijd mannelijk hebben gekampt, die ten prijs van inspanning en offers dien vooruitgang hebben bewerkt.

Dan heet het in ons als in het Woord: 'Volhardt! Wie volhardt tot aan het einde, die zal zalig worden!' - Eens móeten er dagen aanbreken, waarin men op onze tijden zal terugzien, als op tijden waarin men ja iets was gevorderd en om te vorderen kampte, maar waarin toch veel waarheid onverstaan bleef, veel kracht nog werd verspild, veel zegen vergooid, veel heil gemist. Natuur en Woord en hart, nu nog niet in hun diepte verstaan en te vaak slechts schemerschijn verspreidend en klove vormend tusschen weten en geloof, moeten beter worden doorschouwd, en, het volle licht gevend, tot overeenstemming worden gebragt. Onkunde, bekrompenheid, dweepzucht moeten vallen, gelijk hier en elders de afgoden vielen. De politiek moet tot regtschapenheid komen, welbegrepen vrijheid het deel worden van volken en standen en menschen. De aarde moet eens geven wat zij geven kan; ons geslacht moet daarop worden wat het worden kan.

Men zegge toch niet: droombeeld, dweeperij! Er is boven ons, om ons heen, in ons; er ligt achter ons, wat ons die verwachting opdringt en derzelver verwezenlijking doet te gemoet zien. - Wij zeggen echter met Krug: '*Wir reden nicht vom Jahre* 2444, *sondern von einer viel spätern Ziet. Denn das menschliche Geschlecht steht der Sage nach, erst im sechsten Jahrtausende, d.h. Jahre - hat also noch nicht einmal die Milchzähne abgeworfen.*' Gods oogmerken moeten verwezenlijkt worden, al is het dat menschen en geslachten die kunnen vertragen, zoolang Hij zulks gedoogt. - Het hoofdmiddel, waardoor die bedoelingen kunnen en zullen worden bereikt, is in het Evangelie, in Jezus Christus gegeven. Daarin ligt de hoogste wijsheid, alle schat van wijsheid, de edelste humaniteit. Tot mededeeling daarvan zijn de wegen wijder opengesteld dan zij zulks vroeger waren. Uitvindingen op uitvindingen stellen de schatten des aardrijks (niet enkel Australisch en Californisch goud) meer en meer ook daartoe beschikbaar. Er worden van onderscheidene zijden ideeën geopperd, pogingen aangewend, inrigtingen daargesteld, die daartoe strekken, moge ook eene ongeloovige wereld

daarbij haar: ‘Wat zal dat worden?’ vragen en van *chimère* spreken. En er is daarvoor reeds veel geschied. - Wij hebben dit dankbaar beseft, en de erkentelijkheid heeft ons vertrouwen gevoed en verlevendigd, bij het doorlezen der beide bovengenoemde werken, die ons deden aanschouwen de taaije levenskracht, de veelvermogende herstelkracht van den geest der menschheid, zooals deze wortelde en voedsel vond in het Christendom - taaijer en meervermogend, naarmate dat Christendom beter werd begrepen, reiner opgevat en warmer omhelsd.

En dan, waar bijna kon meer blijken, wat het geloof voor den mensch, maar wederkeerig wat de mensch voor zijn geloof kan wezen, dan in die Dalluiden (Waldenzen), waarvan de heer Monastier ons hier de geschiedenis levert, geschiedenis waaraan hier bereids vóór twee eeuwen de hand werd geslagen, en die reeds vóór zeventig jaren door onzen Martinet werd geboekt. - Met warmte en ingenomenheid heeft de heer Monastier zijn onderwerp ter hand genomen. Trouwens, waar het nog iets anders dan enkele koene daden, soms zelfs gemeene daden geldt, waardoor iemand werd wat men een stichter van zijn geslacht noemt,... waar men daarop nog een anderen adel bouwt, dan dien middeleeuwschen, erfelijken, die *non-sense* is, - waar de geest adelde en het nageslacht van dien geest niet vervreemdde, - waar het eene overtuiging geldt die de kroon en de schat en het wel bewaarde pand ook van het nakroost is gebleven; - dáár spreken wij niet met een' Ajax: ‘*nam avos et proavos et quae non fecimus ipsi, vix ea nostra voco.* Neen, daar is wel degelijk het deel der vaderen ook dat der kinderen. - Wij vinden daar zelfs hooge ingenomenheid met die zaak en met die vaderen natuurlijk. En daarom willen wij er den heer Monastier niet hard over vallen, dat hij, niet tevreden met hun ontstaan in een' lateren tijd van grover verbastering van het Christendom te stellen, den oorsprong der Waldenzen zoekt reeds in de dagen der Apostelen, of korten tijd nadien. Moeijelijk valt het steeds om een beweren tegen te spreken, waarvoor weinig en weinig *plausible* grond is, en waar*tegen* de gronden uit den aard der zaak weinig of geene kunnen zijn, waar het eindresultaat inderdaad moet heeten: ‘Wij weten er niet van.’ Doch bestonden de Waldenzen toen, of zelfs vier eeuwen later, alreede, dan konden zij en hunne stellingen een' Claudius van Turin, den protestant der negende eeuw, bezwaarlijk verborgen blijven; deze had zich, juist op zijn standpunt en bij de twisten waarin hij was gewikkeld, mede allereerst en allermeest op die dalbewoners moeten beroepen. En dan konden zij hun bestaan wel bezwaarlijk in zoodanige onbekendheid hebben voortgezet. Zij zouden genoemd, bekend en wel waarschijnlijk vervolgd zijn geworden; iets, waartoe het bij de toenemende magt der Paussen in de kerk geenszins aan aanleiding en vermogen ontbrak. - Of er in de beginselen en begrippen van Claudius, die de liturgie zocht te verbeteren, de beelden en kruisen te verbannen, die aandrong op een redelijk onderzoek der waarheid, en die vooral trachtte om studie des bijbels te bevorderen, ja, of er in zijne strengere scheiding van het Goddelijke en menschelijke in Jezus Christus, sporen zijn te vinden van zijne verwantschap met - zijn vaderschap bij de Waldenzen, die overigens meermalen met andere sekten zijn verward; wie zal het uitmaken?

Doch genoeg! eeuwen lang vóór de

Hervorming bestond in de bijna ontoegankelijke dalen en bergkloven op de grenzen van Frankrijk en Piemont een volk, afgescheiden bijna van de schier onchristelijke Christenwereld, en betere Christenen dan de massa daarbuiten. Dit mag blijken uit de zelfstandigheid der taal, uit den ouderdom van vele hunner schriften en uit het eigendommelijke hunner belijdenis, welke de heer Monastier ons als bijlage mededeelt; - dáár bestond een klein volk, aanvankelijk tegen den storm van vervolging die later over hen zou losbarsten, gelukkig geborgen, gelijk de waarheid bij hen als eene wijkplaats vond. Immers het mag opmerkelijk heeten, als men ziet hoe zuivere denkbeelden van de leer zij hadden in hunne geloofsbelijdenis, die van 1100 dagteekent, als men ziet, hoezeer zij op de meeste punten, vasten, biecht, mis, Mariadienst, eerbied voor den Bijbel, leer van de sacramenten, overeenstemmen met de voorstanders der hervorming, die goeddeels terugkeer was tot het oude en oorspronkelijke Evangelie. - Daarvan heeft de heer Monastier proeven geleverd, die te meer afdoend mogen heeten, omdat die goeddeels aan de schriften van bestrijders der Waldenzen zijn ontleend. Zelfs handlangers bij het werk der vervolging tegen hen, daaronder een Rainier Sacco, laten hun ten aanzien hunner zeden geregtigheid wedervaren, waarmede in later tijd, een Du Bellay, door François I, den ridderlijken deugniet, afgezonden om inlichtingen in te winnen aangaande de Waldenzen, heeft ingestemd.

Maar wat kan redden, wat verdedigen, waar dweepzucht en eigenbaat zamenspannen? Mogten de Waldenzen tot misschien in de dertiende eeuw stiller voortleven en door hunne zendelingen arbeiden; de booze geest der verketterings- en vervolgzucht, die elders reeds zoo vele gruwelen had aangerigt, zou ook hen treffen, en dan lang, herhaald en vreesselijk treffen. - Katharen, Albigenzen, hetzij dan loten aan den stam der Waldenzen gegroeid, of mét - en als dezen ontsproten aan den gemeenschappelijken wortel en tronk, waarmede de afgehouwen stam der kerk nog slechts door vezel en een deel bast verbonden bleef, ondergingen vervolging ten bloede, tot uitroeijens toe. De pauselijke legaat en kardinaal Amalric sprak zijn onmenschelijk, duivelsch: ‘Slaat ze maar allen dood! God zal wel weten te onderscheiden, wie daaronder al dan niet de zijnen zijn’ - en duizenden vielen onder het zwaard, of werden verbrand, met verbeurdverklaring hunner goederen. Waardige wegbereiding voor de inquisitie, die dat werk welhaast door eeuwen heen en stelselmatig wreed zou drijven!

Later komt de Capitaneis, van wien een Fransch generaal mag hebben geleerd Bedouïnen in rook te verstikken; - doch hier waren het geen trouwelooze vijanden, het waren ketters, weerloozen met hunne kinderen, het was een aartsdiaken, die dien gruwel pleegde, later in Pragela herhaald. - En daarmede is de jagt geopend, waarin bloed wordt vergoten dat schreeuwde om wrake, die eindelijk aanleiding moest geven tot verzet en strijd der wanhoop, die jaren heeft geduurd en telkens werd hervat, om heviger op te vlammen als Bersour daaraan deel neemt, die het hevigst woedt, als d'Oppède, op last van Frans I, de steeds bedreigden heviger bestookt. - Het was eene jagt, jagt ter vernieling, zoo als men verscheurend gedierte verdelgt. Doch leest dat tafereel blz. 276 en volgg. herhaald, wanneer de valleijen weder onder de Piemonteesche heerschappij zijn ge-

keerd. Daar baatte geen dikwerf roerende trouw, het vorstenhuis bewezen. Trouw en offers, zij werden vergeten, als de nood niet meer drong. Schrikwekkend en stuitend is die lange reeks van tafereelen van bloedstorting en geweld, van verraad en wreedheid, waartegen de geloofsmoed, de volharding en eindelijk de dapperheid der Dallieden, onder Janavel en Jayer, luisterrijk afsteekt, totdat de overmagt hen dwingt om, bedreigd door gevaren zonder tal, vaderland en haardsteê te verlaten, schuilplaats te zoeken tot aan de kusten der Oostzee. - Maar een deel hunner keert, keert met bovenmenschelijke inspanning, naar den grond en de graven hunner vaderen, zij mogen die onder aanvoering van den heldenmoedigen Arnaud bereiken, innemen en tegen Frankrijk's keurveldheer Catinat verdedigen. Hoe ook benard en benaauwd, en blijve het zwaard der vervolging gestadig opgeheven boven hun hoofd, de Waldenzen blijven, een wonder Gods! bestaan, totdat de dagen komen van meerder vrijheid en 1848 hun verlossing brengt.

Doch dat onze lezers zichzelven overtuigen van de belangrijkheid dezer geschiedenis, die ons heeft doen huiveren, die ons nu en dan een traan van meewarigheid, een traan van bewonderend mededoogen ontperste. - Ligt en kort was daarbij de lange, bange worstelstrijd, dien onze vaderen hadden te voeren. Dankbaarheid doorstroomde ons hart, toen wij lazen wat Karel Albert hun gaf, wat het betere deel der natie hun gunde. - Wij juichten de Piemontezen van onzen tijd toe en leerden gelooven aan betere dagen, toen wij lazen, hoe het besturend comité bij de plegtigheid der aanneming van het constitutionele stelsel besloot, dat de Waldenzen aan het hoofd zouden worden gesteld der corporatiën van de hoofdstad, - toen allen zulks toestemden en men riep: ‘Zij zijn lang genoeg de laatsten geweest, dat zij nu ten minste de eersten zijn! - Wij hebben gejuicht, toen wij lazen, hoe de Waldenzen, toen zij met hunne banier optrokken, werden begroet met het: ‘Leven onze broeders, de Waldenzen, leve onze broederschap, leve de emancipatie!’ en de Genuezen hun uitdrukkelijk geluk lieten wenschen. Het trof ons, toen wij lazen, dat de deputatiën der studenten en van den handelsstand hun de hand reikten en het in Turin klonk: ‘Leve de vrijheid van Godsdienst! de vrijheid van geweten!’ - Wij juichten mede, toen wij lazen, hoe zij overal, en het meest en hartelijkst in de fatsoenlijke wijken der stad werden begroet en bewijzen ondervonden van vriendelijke belangstelling. Wij voelden ons getroffen, toen wij lazen, dat priesters hunne hoeden in de lucht wierpen en uit al hunne magt ‘Leven onze broeders, de Waldenzen!’ riepen, toen dezen voorbijtrokken, en er onder hen waren, die de Dalluiden hartelijk omhelsden. Met welke gewaarwordingen mogen die menschen hebben gestaan, begroet en gevierd als zij werden door volk en priesters en vorst, terzelfder plaatse, waar hunne voorvaderen om hetzelfde geloof dat zij nog beleden, werden gefolterd en gedood!

> Ai ziet, hoe goed en lieflijk is 't, dat broeders
> (zamenwonen.

Daar moge een bisschop van Pinorolo, Charvaz, bijstaan, met zijne hoogkerkelijke begrippen een vertegenwoordiger van den ouderen tijd van dweepzucht en onverdraagzaamheid; het mag hier heeten: ‘Vox populi, vox Dei!’ Hoe jammer, dat de zaak van het liberalismus door schijnbaar verwante, inderdaad strijdige inmeng-

selen, werd bedorven en verloren ging! En toch is er voor de Waldenzen veel gewonnen. Hun zijn de burgerlijke regten gegund gebleven, hun kerkbestuur is georganiseerd, Radetzky heeft hun vrijheid gegeven om in Piemont's hoofdstad een bedehuis op te rigten, waartoe de handen der protestanten in Europa en ook in ons vaderland, zoo vaak mild voor hen, zich hebben geopend. - Moge het goede over hen en bij hen bestendig zijn, en de kerk der Waldenzen hare oude spreuk bevestigen: ‘Het licht schijnt in de duisternis,’ - ook nu haar toestand gunstiger, hare vooruitzigten helderder werden. Zeer verhoogt het de waarde dezer Nederduitsche vertaling, dat daaraan is toegevoegd het verhaal van hetgeen den Waldenzen in de laatste jaren gebeurde, even als de Bijdragen welke de heer Monastier leverde, en die bijzonderheden behelzen aangaande hunne woonplaats, hunnen tegenwoordigen toestand, eene opgave van de schriften der oude Waldenzen, alsmede hun' katechismus, hier wel ter plaatse zijn aangebragt. - Wij zouden ieder raden om deze eerst te lezen. Men kan zich met eene wat uitgebreide kaart van Piemont, of ook van Zwitserland behelpen; toch spijt het ons, indien zulks den prijs niet te zeer had verhoogd, dat geen kaartje van de landstreek, waarin wij ons dikwerf zoo levendig verplaatst vonden, het werk versiert. Over het werk des vertalers willen wij straks spreken. Dank hebbe de hoogleeraar Kist, de ten volle bevoegde om te oordeelen, die dit werk onzen landgenooten aanbeval, en dit met gronden, die opwekken tot de lezing!

Wij hebben met de aankondiging van de Geschiedenis der Waldenzen die van Olivier Cromwell verbonden. De meesten onzer lezers zullen begrijpen, wat ons daartoe bewoog. - Het is bijna *gang und gäbe* geworden, dat Katholieken en Protestanten, waar van vervolgingen om het geloof sprake was, Ierland aanvoerden als een bewijs van Protestantsche vervolgzucht en onverdraagzaamheid. Men heeft Cromwell deswege als een koud dweepzuchtig en schijnheilig - Willem III als een politiek zeloot gelaakt. Wat den eersten betreft heeft men hier te lande de beschuldiging algemeen laten gelden. Volkshaat zag gaarne den man vernederd, die, het werk van Elizabeth voortzettende, Engeland en vooral zijne zeemagt groot maakte, die met ons dong om den schepter der zee vóór en ná hem een' tijd lang door Nederland gevoerd, op wien de smet van koningsmoord scheen te kleven. Wij hebben vroeger dat gevoelen gedeeld, daartoe geleid door vaderlandsche schrijvers en door Hume, die hem toedicht ‘dat hij door schijnheilig gebabbel een listig gedrag wist te omsluijeren,’ tot dat Macauley, in zijne *Essays* en in zijne *History of England*, ons den man zachter, wij hopen ook billijker leerde beoordeelen, en van dat kleed, dat naar schijnheiligheid zweemde, veel op rekening deed schrijven van zijnen tijd en den geest die daarin heerschende was. - Die geest mogt heeten reactie tegen de overhelling tot het pausdom en den weelderigen wereldzin van Hof en Grooten, reactie die tot uitersten leidde van bibliolatrie en rigorisme, waarmede zich zeker niet alle naturen van harte konden vereenigen, en daarom ook bij sommigen geveinsd. Praise-God Barebone, Kill-Sinn Pimple en anderen handelden wel ongematigd als dweepers; doch wij gelooven ter goeder trouw, zelfs waar zij van deze verder schijnen af te wijken. Hume maakt op dit punt de opmerking, dat de gods-

dienstige huichelarij van een' bijzonderen aard is, dikwerf onbewust begaan door den huichelaar zelf!

En Cromwell? - Wij denken aan Constantijn, van wien Spittler zegt: ‘Wie weet, hoe godsdienst en staatkunde zich in de ziel van den vorst mogen hebben vermengd?’ - Wij denken aan Mohammed, en vragen: wie kan zeggen, welk deel politiek *hier* - goede trouw *ginds* aan zijne handelingen hebben gehad? - De man, die zonder ooit het zwaard te hebben gehanteerd, legers aanvoerde zonder ooit geslagen te worden, die eene bijna hopelooze zaak handhaafde, die magtige partijen bedwong, die zich niet ontveinsde tot welke handelingen zijne onderneming kon voeren, die helder van oog was in theologische geschillen niet slechts maar in politieke zaken, bezat wilskracht, beleid; hij was een buitengewoon man. - Bedroog hij, naar Hume wil, alle partijen, om later geweldenaar te worden? - God weet het! maar ons schijnt zijne politiek, was die ook meermalen open en krachtig, vooral jegens de vreemde mogendheden niet zoo eerlijk. Wij hebben aan die politiek meermalen gedacht bij de diplomatie van onzen tijd, zooals die een' rol speelde ook in gebeurtenissen wier heugenis nog versch is. Eerlijk was wel misschien zijne staatkunde naar binnen, althans in den aanvang; zij hij dan ook in die dagen niet van intrigue en willekeur vrij te spreken. Bij het vonnis over Karel I, den wellustigen, bedorven, dubbelhartigen aanhangeling van Frankrijk, ging hij wel naar zijne overtuiging te werk niet alleen; maar ook naar het staatsregt. - Men leze Macauley, die dezen stap op gronden verdedigt. En Cromwell daarom veroordeelen kunnen wij niet, ook bij de twijfelingen welke Rapin Thoiras oppert niet - wilden wij ook die daad in geenen deele voor onze rekening nemen. - Protestant was hij, in zijne pogingen om de magt van Spanje te fnuiken, in zijne bdreigingen tegen den paus ter wille der vervolgde Waldenzen, in zijnen afkeer van de bisschoppelijke kerk, in zijne houding jegens de Katholieke priesterschap, in zijn oordeel over andere protestanten - ultra-protestant. - Ierland is eene vlek op zijne geschiedenis; doch hoe werd hij tot strenger maatregelen als gedwongen, waar de Ieren Spanje, Cromwell's en Engeland's doodsvijand, en Lotharingen te hulp riepen! Daar vroeg zelfbehoud meerdere gestrengheid. Moge hij voor der zijnen fortuin hebben gezorgd - maar hoe werden verbindtenissen met den man van magt en invloed ook gezocht - eigenlijk gierig en laag baatzuchtig was hij niet. - Doch bezwaarlijk zouden wij hem zóó durven prijzen als Merle d'Aubigné zulks doet, die zijne dubbelhartigheid, zijn' willekeur, met stilzwijgen voorbijgaat en verschoont, wiens geschiedenis wel wat eene bloemlezing van het gunstige mag heeten, en hier en daar doet twijfelen, of het werk wel zoo geheel ‘ongevoelig tot een boek is geworden.’ - Hij laat ons Cromwell vooral beschouwen als protestant en als huisvader en bloedverwant, stelt ten minste die gunstiger zijden zeer in het licht. Van zulke eenzijdigheid hebben wij herhaalde malen de sporen gevonden. En wij vertrouwen toch van den heer Merle d'Aubigné, dat het bij hem niet zal heeten: ‘Wees alles wat gij wilt, maar - orthodox!’ - Hij heeft geschreven: ‘Zoodra de Christenen vergeten, dat het wezentlijke der zaak de *geestelijhe* kerk is, en zij zich bijgeloovig hechten aan uiterlijke vormen (wij voegen er

bij: ‘overgeloovig aan formulieren en bepaalde zegswijzen)’, vervallen zij tot sektegeest en fanatisme. Men leze b.v. wat de Schrijver zegt van het ‘arminianisme en het pausdom en de overhelling tot deze beide (!) dwalingen bij de Anglikaansche geestelijkheid!’ - *C' est bien fort!* mogen beide ook gemeen hebben, dat zij zich niet met Augustinus' noch Dordt's praedestinatie konden vereenigen. Ons herinnerde het Gomarus' woord bij gelegenheid van een dispuut, dat Arminius had gehouden:’ Men heeft van dezen dag de teugelen des pausdoms treffelijk wat Merle d'Aubigné blz. 127 zegt: - ‘Geestdrijverij derhalve was de bron der dwaling van Cromwell(om door het gebed bepaalde voorlichting te zoeken). Daarin ligt voorzeker eene belangrijke godsdienstige fout (de geestdrijverij beging er duizendmaal erger); doch neemt die *fout*, waar zij in godsdienstig opzigt niet te ontkennen valt, de *morele* fout niet weg?’ - Wij antwoorden: misschien bij Turken; - bij Christenen, wien een beter voorbeeld is nagelaten, in geenen deele! - Wij willen eenige verontschuldiging zoeken in geest en rigting des tijds; doch verstandige menschen, met het Evangelie in de hand, behoeven niet te twijfelen in - en omtrent hetgeen pligt is. - Verder heeft de heer Merle d'Aubigné zich half of geheel Franschman getoond daarin, dat hij nu en dan wel eens wat veel beweert (bl. 190), dat zijne gevolgtrekkingen niet altijd juist gemaakt zijn, en wij hier en daar enkele tirades ontmoeten, die minder ter sneê zijn aangebragt.

En toch is het, ondanks onze aanmerkingen, een boek der aandacht overwaardig. Het kan, met oordeel gelezen, dienen om ons den man billijker te doen beschouwen, die het parlement dat hij uiteen joeg kon toevoegen: ‘*God be judge between you and me!*’ - Of hij waarlijk niet heeft begeerd koning te wezen, en dit uit moreele beweegredenen? - Des menschen hart is een trotsch en versaagd ding; wie kan het doorgronden? - *Few indeed*, zegt Macauley - *loved his government; but those who hated it most, hated it less, than they feared it... It had moderation enough, to abstain from those suppressions which drive men mad; and it had a force and energy, which none but men driven mad by oppression would venture to encounter.*’ - Ziedaar een *milieu*, alhoewel geen *juste* zeker. - *Medio tutissimus ivit.* - Hij heeft magt boven magtvertoon geschat, even als eens Caesar.

De vertaling mag meer dan gewoon goed heeten. Dat is den heer Oudijk van Putten zeer wel toevertrouwd. Enkele kleine aanmerkingen b.v. op ‘opvolgelijk’ rekenden wij vitterij. - Zijne aanen opmerkingen zijn belangrijk, dikwerf noodig tot goed verstand. Zijn aan de geschiedenis der Dalluiden toegevoegd hoofdstuk, waarin hij naar aanwijzingen en mededeelingen van den heer Monastier, de jongste lotgevallen der Waldenzen beschreef, verhoogt de waardij dezer Nederduitsche vertaling en verdient bijzonderen lof. - Hier en daar hadden wij in het werk van Merle d'Aubigné teregtwijzing gewenscht, vooral waar de Schrijver Cromwell's verdiensten hoog verheft, wel zeer ten koste van Willem III. Doch geen woord meer; wij schrikken, ziende de lengte van onze aankondiging.

CHONIA.

Letterkunde.

Moederzorg en moedervreugde.
Woorden van liefde en ernst over de verpleging der kindschheid.

Door eene moeder. - Uit het Hoogduitsch. - Te Gouda, bij G.B. van Goor.

De Nederlandsche uitgever heeft de aankondiging van bovengenoemd werkje gemakkelijk gemaakt, door niet terug te houden de voorrede van D^{r}. Diesterweg, directeur der kweekschool voor onderwijzers te Berlijn; welke voorrede eigenlijk eene soort van recensie is op den arbeid der onbekende moeder. Die recensie telt niet minder dan twaalf loffelijke eigenschappen op, die het werkje aanbevelen, weshalve het ons voorkomt, dat de uitgever wèl zou gedaan hebben, met de voorrede van D^{r}. Diesterweg afzonderlijk te doen drukken en bij wijze van prospectus te verspreiden. Immers het baat niet genoeg, dat de kooper van het boekje tevens in het bezit geraakt van de recensie; integendeel moest het lezen der laatste tot aankoop van het eerste uitlokken; en daarenboven kan het naauwelijks van de Redactie van een Nederlandsch Tijdschrift worden verwacht, dat zij de aanprijzing van een Duitschen nabuur zou laten afdrukken. Intusschen schiet ons al weinig anders over, dan met een enkel woord die voortreffelijke hoedanigheden, door D^{r}. Diesterweg opgesomd, te karakteriseren en nog een en ander tot aanvulling daarbij te voegen, zoowel om den aard van het werk zelf als van de vertaling te doen kennen.

De heer Diesterweg dan prijst het werk aan: 1°. omdat het vrij is van alle vertoonmaking; 2°. omdat het, bij hooge prijsstelling op godsdienstige vorming, afkeerig is van alle kerkgenootschappelijk- of secteonderrigt; 3°. om het aandringen op eene nationale opvoeding; 4°. om de hooge waardering der door God ingeplante menschelijke natuur, vooral van het kind; 5°. om de strekking ter bespieding en involging dier natuur; 6°. om de opwekking tot het betoonen van redelijke, niet lijdelijke gehoorzaamheid en godsvrucht, en tot het luisteren naar de stem van het geweten en des harten aan de zijde des kinds, gelijk aan de zijde der opvoedster insgelijks tot het acht geven op de stem van haar hart, dat haar niet ligt verlegen zal laten; 7°. om de keurige opmerkingen, geput uit de schatkist der ervaring en des nadenkens, betreffende de geaardheid der kinderen en de wijze, waarop zij zich voordoen; 8°. om de erkenning der moederlijke pligten in hun geheelen omvang, maar tevens van de grenzen van het menschelijk vermogen, waardoor dus de moeder genoopt is, om al het mogelijke te doen, maar ook het besef erlangt, dat zij niet alles kan en zelfs niet alles moet willen; 9°. om de waarheid en waarheidsliefde, waarop

alle opvoeding gegrond wordt; 10°. om de warmte en ingenomenheid voor het welzijn ook van de lagere klassen en voor de opleiding der kinderen, als een krachtig middel tot opruiming van de maatschappelijke kwalen; 11°. om den afkeer der schrijfster van te vroegtijdige opwekking zoo der ligchamelijke als der geestelijke behoeften van de kinderen, hoezeer zij die, welke op natuurlijke wijze zich opdoen, ook op onbekrompen wijze wil bevredigen; 12°. om het gezag, dat aan dit werkje met regt toekomt, als voor moeders door eene moeder geschreven, ter verhooging van de verstandige, opofferende moederliefde en ter hartelijke waardering van de heiligheid en het inwendig stille genot, dat de opvoeding geeft.

Zietdaar u zoo kort mogelijk de gronden medegedeeld, waarop de heer Diesterweg niet aarzelde, zijne aanprijzende voorrede te schrijven. Wij voor ons kunnen ons over het geheel zeer goed daarmede vereenigen, ofschoon wij, zonder aan de ongenoemde moeder, de deugden onder N°. 10 vermeld, te betwisten, die toch in dit werkje te veel op den achtergrond zien verschijnen, om ze als karakteristiek uitkomende, te durven noemen. Integendeel, het boek is door eene moeder uit den beschaafden stand met het oog op denzelfden stand geschreven. Dit springt overal in het oog. Gedurig is er spraak van kindermeiden, met wie de zorg der moeder moet gedeeld worden; van geneesheeren, die voor en na moeten geraadpleegd worden; van onderwijzers, die men met behoedzaamheid moet kiezen; van eene oppassing, die veel meer tijd en zorg vereischt, dan met den besten wil de moeder uit den gewonen, laat staan uit den geringeren burgerstand aan hare kinderen kan wijden. Deze bijzonderheid heeft ons zoo sterk getroffen, dat wij ons meermalen afvroegen: hoe vele moeders moeten, willen zij zich niet bedroeven, dit boekje ongelezen laten!

Eene tweede opmerking is deze. De moeder spreekt hier als eene Perzische vrouw, zoo als die, volgens het berigt van Herodotus, tot op het zevende jaar met de verzorging van het kind belast was, zonder dat zelfs de vader het te zien kreeg. Er is inderdaad in het geheele boekje van den vader geene spraak; de moeder zwaait als onbepaalde gebiedster den schepter, alsof haar in den regel geen echtgenoot ter zijde stond. Nu erkennen wij wel, dat de man gewoonlijk de kinderverzorging voor zijne gade overlaat, ofschoon hij gaarne zijn deel heeft aan de oudervreugde, maar wij vragen toch, of men in een opvoedkundig werkje van den bedoelden aard den schijn mag aannemen, of het kind geen vader had en of men daardoor den man mag schijnen te regtigen, om zich aan alle bemoeijing met zijne kinderen te onttrekken. Wij gelooven integendeel, dat geene vrouw den man in haar stelsel van opvoeding buiten berekening mag laten, maar dat zij wel degelijk verpligt is, hem dat stelsel aannemelijk te maken en de toepassing er van met hem te regelen. Wij gelooven ook, dat, zoo de man aan de eene zijde zich behoort eigen te maken met het plan der moeder, aan de andere zijde deze laatste niet roekeloos den steun mag verwerpen, dien de vader haar aanbiedt in het eenparig volgen van dat plan, en dat zij vooral in de verstandelijke ontwikkeling der kleinen door hem eene vastheid en regelmatigheid kan zien aanbrengen, waarvoor hare moederlijke teederheid en gebrek aan kennis welligt minder berekend zijn. In alle geval hadden wij gaarne gezien, dat de beste wijze,

waarop de menigvuldige botsingen, die zoo ligtelijk uit verschil van inzigten ontstaan, kunnen uit den weg geruimd worden, ware aangegeven. Wij althans beschouwen deze gaping als een wezenlijk gebrek en gelooven, dat zij een gevaarlijke strekking heeft.

Tegenover deze leemte echter stellen wij gaarne eene eigenaardigheid, door D^{r}. Diesterweg niet opzettelijk vermeld, maar die in ons oog de waarde heeft van eene deugd. Zij bestaat hierin, dat de schrijfster hare kinderen in dezen prillen leeftijd niet alleen digt om de moeder wil verzameld houden, maar dat zij haar ook het eerste onderrigt wil hebben overgelaten. Zij rept met geen enkel woord van bewaarscholen, maar tracht op de nadrukkelijkste wijze de eigen opleiding der moeder als het meest gepast en pligtmatig voor te stellen. Wij scheppen een weinig adem, als wij eene *moeder* dus hooren spreken, want slechts enkele malen waagden wij het, als man, ons in dien zin te uiten en de stroom van den tijdgeest smoorde maar al te dikwijls die overtuiging in ons binnenste.[1)] Intusschen is de bedoelde meening van de schrijfster een vernieuwd bewijs voor hetgeen wij in de eerste plaats beweerden, dat het boekje voor den beschaafden stand geschreven is; want bewaarscholen achten wij, helaas! voor de geringere standen eene onschatbare weldaad. Maar is het geen onuitwischbare schande voor onzen tijd, dat zij het dikwijls ook voor de hoogere zijn? Hoe! eene moeder, die twee of drie dienstboden tot hare beschikking heeft, die eene redelijke gezondheid geniet, haren tijd behoorlijk verdeelt en zelve fatsoenlijk is opgevoed, zulk eene moeder zal geacht worden, tot behoud van haren welstand en ter behoorlijke vervulling van hare overige pligten behoefte te hebben aan eene bewaarschool? Maar, bij den hemel! voor de vervulling van welke pligten is zij duidelijker en als met den vinger aangewezen dan voor die omtrent hare kinderen. Wie heeft dan toch beter *al* de verschijnselen en hunne overgangen tot gedurig dieper beteekenis bij het kind gadegeslagen dan zijzelve? En men zal meer vertrouwen stellen in hunne ontwikkeling door eene vrouw, die een gedurig afwisselend aantal van 40 of 50 kleinen om zich henen ziet, met wier omstandigheden zij volstrekt niet vertrouwd is en door wier gewoel zij, als zij het zich ten minste aantrekt, gevaar loopt, krankzinnig te worden? Waarlijk, wij hebben ons nooit kunnen verklaren, hoe eene moeder in gewone omstandigheden het van zich kan verkrijgen, dagelijks zoo vele uren lang hare kleinen prijs te geven aan de opleiding tot een wereldburgerschap, dat zich, meenden wij, zeer langzaam uit den huiselijken kring moest ontwikkelen. Wij weiden thans over dit punt, dat de stof levert tot eene scherpe satyre, niet uit, maar wij betuigen ons groot genoegen, dat we op Duitschen bodem en wèl, zoo 't schijnt, te Berlijn, eene moeder in onze zienswijze op onze zijde hebben. Wat het wetenschappelijk onderrigt, door de moeder te geven, betreft, het beweerde daaromtrent zouden wij cum grano salis wenschen toe te passen.

Wij achten eene uitvoeriger toelichting van het werkje overbodig. Den gang er van aan de eischen der anthropologie te toetsen rekenen wij ongerijmd, met het oog zoowel op de moeder schrijfster als op de moeders lezeressen, die wij het

1) Men vergelijke b.v. het hier zeer ter zake dienende: Wat alzoo de fatsoenlijke moeder in onzen tijd voor hare dochter doet. Tijdspiegel 1847, II, blz. 496-509.
RED.

toewenschen. Het is waar, veel nieuws hebben wij er niet in gevonden; maar zeldzaam is het, dat eene moeder over dit onderwerp tot moeders spreekt: wij althans, op wie de treurige en moeijelijke taak rust, van bij onze kinderen ook de roeping der moeder te moeten vervullen, hebben het boekje met hooggaande belangstelling en niet zonder nut gelezen. Ach! dat vele Nederlandsche vrouwen, zich ook naar aanleiding van dezen arbeid harer zuster echte moedervreugd door moederzorg leeren bereiden, en dat zij zich opgewekt gevoelen, om den schat harer eigen ondervinding door kennismaking met andere dergelijke lectuur te verrijken.

De vertaling komt ons voor, vrij goed geslaagd te zijn. De bearbeider had het nut er van kunnen verhoogen, door een overzigt te geven van de Nederlandsche literatuur in dit genre, en door zich niet enkel te bepalen, om voor Duitsch Nederlandsch, of voor Duitsche namen hier en daar Nederlandsche te schrijven. Wij willen niet hard vallen over uitdrukkingen als blz. 37 VAN *de moederborst ontwend*, of over zinstorende drukfeilen als blz. 67, waar *vaderlandsliefde* blijkbaar voor *waarheidsliefde*, of blz. 113 regel 10 en regel 3 van onder waar *ting* voor *rigting* of zoo iets en *hunne* voor *hare* staat. Wij eindigen met den wensch, dat de vertaler, zoo hij ons publiek met den naderen arbeid mag bekend maken, zich geheel zette op de hoogte van zijne taak en van onze behoefte. Hadde hij dit ook nu gedaan, veel van het zwevende en duistere zou hebben kunnen worden weggenomen, dat nu op verschillende plaatsen schijnt te liggen over den leeftijd der kinderen, telkens door de moeder bedoeld, en waardoor het welligt te verklaren valt, dat zij, naar ons gevoelen, de jeugdige kleinen veel te hoog heeft gezet in vatbaarheid voor de opleiding die zij hun toedenkt.

C.... R.

Aan wie al de kettermeesters hun hart hebben opgehaald.

Balthasar Bekker in Amsterdam. Een Portret uit de zeventiende eeuw. Door D^{r}. E.J. Diest Lorgion, Predikant te Groningen. Tweede deel. - Te Groningen, bij H.R. Roelfsema. 1851.

Wij hebben in der tijd het eerste deel van dit werk aangekondigd (Tijdsp. Mei 1851), ons eene nadere beoordeeling daarvan voorbehoudend. Het verdient zulks om het onderwerp; de aankondiging daarvan is op zijne plaats in onzen Tijdspiegel, omdat zulke verhalen een spiegel zijn voor onzen tijd, - op vele punten lang niet zóó die der verlichting en waarachtige verdraagzaamheid als menschen die alles *wit* zien en noemen, ons wel wilden doen gelooven, aan den anderen kant zijn goeds medebrengende boven de vorige dagen. - Waarschuwingen zijn zij, zulke wenken, als wanneer een vriend ons herinnert: ‘gedenk, hoe gij *toen* zijt gevaren!’

Onze tijd is niet zóó die der verdraagzaamheid en verlichting, als sommigen ons wel wilden diets maken. De teekenen spreken. Of wat vindt men, het oog slaande naar het gebied van school en kerk? - Een twist, een strijd, een wantrouwen, een gehaspel en geharrewar

(vergeve men ons die woorden!), zelfs tusschen wie anders elkanderen nader moesten staan, die inderdaad bedroevend, soms afkeerwekkend mogen heeten; verschijnselen, waarbij wij waarlijk niet met blijde hoop in 't hart het: ‘Wat zal daarvan worden?’ vragen. - Maar dan is ons eene geschiedenis als die van Balthasar Bekker welkom.

Bij werken als dat wij hier aankondigen, leeren wij bij sommige verschijnselen onzer dagen spreken: ‘Het is meer zoo gegaan, en toch is het later kalmer geworden!’ - Wij leeren ons verheugen, dat er toch in menig opzigt vooruitgang merkbaar is, dat men in kennis der waarheid, in humaniteit is gevorderd, dat betere begrippen zelfs in de massaas zijn doorgedrongen, die daarentegen van andere zijden wel iets mogen hebben verloren. Bij menig tooneel van geestelijke heerschzucht in het genoemde werk door den heer Diest Lorgion geschetst, hebben wij het gezegend, dat het toch niet meer de dagen zijn dier pruikige aanmatiging; bij tafereelen vol ijsselijkheid als die van de weduwe Nebelings, de naar lijf en ziel getortureerde, hebben wij het gezegend dat er toch meer menschelijkheid is gekomen, zelfs in ons lijfstraffelijk regt, hier en daar gewraakt, als ruim zeer overhellende tot eene wat weeke philanthropie, waar vermetele slechtheid moet worden in toom gehouden. Bij wenken, die ons onbillijkheid herinnerden jegens dissenters, hebben wij het gezegend, dat men niet meer ook die negatieve onderdrukking kende van andersdenkenden op het punt van religie, welke men toenmaals zelfs in het vergelijkenderwijs waarlijk verdraagzaam Nederland deed voelen. - Wij zouden meerdere punten kunnen aanvoeren, waarbij men leert, dat het in die vaak hooggeroemde dagen waarlijk niet alles *couleur de rose* was, en men nog grond heeft om het: ‘Zeg niet dat de vorige dagen beter waren dan deze; want gij spreekt dat niet wijsselijk’ van den Prediker op de lippen te nemen. - Wij achten het goed dat de *laudatores temporis acti*, de loftrompetters van den goeden, ouden tijd, op verschijnselen worden gewezen, als hier op het veld der geschiedenis worden gezameld, om de *rococo*mode althans niet op het gebied van het leven des geestes en der menschheid ingevoerd te wenschen.

Wij zeggen: ‘Op het veld der geschiedenis,’ de heer Diest Lorgion heeft zijn werk een ‘portret’ geheeten. Daar vragen wij in de allereerste plaats gelijkenis = historische trouw. Of aan dit hoofdvereischte voldaan is? Meer dan dit, het beeld mag eene *daguerréotype* heeten; ofschoon dan opgewerkt met kleuren, zoo veel als noodig was om daaraan den doodschen schijn te ontnemen. Wat daarin van - en omtrent Bekker is aangevoerd, is authentiek, niet te loochenen, gelijk met aanduiding der bronnen wordt bewezen. De lezer mag het boek aanmerken als een geschiedkundig werk. - En deze, waarlijk gewigtige, verdienste in het oog gehouden, willen wij het den heer Diest Lorgion niet hoog aanrekenen, dat hij niet hier en daar het oog meer op de staatkundige en burgerlijke omstandigheden dier dagen heeft geslagen, vooral omdat het beeld van Bekker, die daarmede minder te doen had, zeer goed op zichzelf kon worden beschouwd, en hij door de kerkelijke en geestelijke zaken en personen met genoeg bijwerk is voorzien. - Wij hebben den heer Diest Lorgion bewonderd, dat hij de gave van het dramatische zoo regt ter snede heeft weten aan te wenden, dat de drooge inhoud van dorre acta en notulen

daardoor levendigheid en gloed heeft gekregen, bij ondervinding wetende, hoe moeijelijk en wel een rak werks zulks mag heeten.

Wij stellen dan ook zijn' Bekker in Amsterdam, in geenen deele, noch in belangrijkheid der stof, noch in den vorm, beneden zijn' Bekker in Franeker. Wij houden het er voor, dat de heer Diest Lorgion inderdaad zijn kerkgenootschap, en vooral die van eene vrijere rigting (den anderen, indien zij zulks verkiezen, eene nog grootere) in hetzelve, eene wezenlijke dienst heeft gedaan, met deze bewerking der levensgeschiedenis van een man, die diep ingreep in het geestelijk leven in zijnen kring, die in zijne bemoeijingen als in zijne ondervindingen een beeld mag heeten, dat bemoedigt om naar licht en vrijheid te streven, ook in dagen die daarvoor nog niet ten volle rijp mogen heeten, en ondanks allen tegenstand en iedere zegepraal, zelfs van wie uit bekrompenheid van geest, van gevangenschap in formulier- of stelselboeijen, of uit welke beginselen en met welke bedoelingen ook, die vrijheid die in Christus is willen beperken. - Bekker's tegenstanders toch genieten de treurige eer, of liever dragen de schande, van meerendeels nog slechts door hunne vijandschap tegen den helderdenkenden, bezadigd-ijverigen man, bekend te zijn en genoemd te worden, terwijl het nageslacht aan Bekker geregtigheid heeft laten wedervaren. Als zoodanig ook mag de uitgave van het werk in dagen als de onze in geenen deele misplaatst worden gerekend en kan het beschouwd worden als gronden van troost en bemoediging bevattende voor mannen, wier opvatting van het Christendom sommigen niet kerkelijk, niet regtzinnig genoeg is.

Dit alles aan te wijzen als met den vinger, was, gelijk de Schrijver te regt in het oog heeft gehouden, onnoodig. Het dringt zich bij de lectuur aan den lezer op. - Een enkele keer heft hij den vinger op Deel I, blz. 114.

Wij hadden wel gewenscht, dat er in Bekker's geschiedenis meer rekenschap ware gegeven van de gronden, waarmede zijne tegenstanders hunne opiniën bepleitten. Zij zijn soms zeer aardig. Het werkje van Ludovicus Lavaterus ‘Over de Spoken en Nachtgeesten, Gorinchem 1681’ had onder anderen den Schrijver daarbij curieuze diensten kunnen bewijzen. - Hij had daardoor een *Seitenstück* kunnen leveren tot eenige voorbeelden van *exegese* uit die dagen, in het werk aangevoerd. Men kan dikwerf de gedachte niet weren aan verscheidene dogmatische opvattingen, die in onzen tijd hare voorstanders vinden, waarover de toekomst haar' staf heeft te breken, die dan ook wel niet altijd heel zal blijven.

Moge het alom goeds stichten! Het kan zulks.

CHON.

Mengelwerk.

Het fatsoen. Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *II, blz.* 144.)

Tweede bedrijf.

Tooneel I.

Salon van mevrouw Karver. Modern, eenigzins bont gemeubeld vertrek. Dubbele deur in den achtergrond. Zijdeuren.

Kapitein KARVER, BRAMER, *Jufvrouw* DE WIND. *Jufvr.* DE WIND. *(inkomende) (Hare kleeding verraadt de opgeschikte burgervrouw).*

BRAMER,

Ei, ziedaar mijne waardige vriendin - Jufvrouw De Wind! Wel, jufvrouw, hoe gaat het? maar hoe kan ik ook zoo vragen - vlug en vrolijk als een bijtje op een zomerdag, en ook evenzoo gezond, men behoeft u maar aan te zien om er van overtuigd te wezen. Zoo even zeide ik nog tegen mijnheer... ja, kijk hem maar eens goed aan - je hebt hem wel meer gezien, al is 't ook wat lang geleden; wat zeg ik? welligt was hij een uwer talrijke aanbidders!

Jufvr. DE WIND.

(glimlagchende.)

Foei, schaam je, meheer Braamber - schaam je, man! zulke taal is lijkewel niet fatsoendelijk! Goed dat me dochter je niet hoort, en buiten dat, wat moet meheer wel denken?

KARVER.

Wat? veel aanbidders te hebben is niet fatsoenlijk? mijn lieve mensch! ik verzeker je dat de fatsoenlijkste dame het niet beneden zich acht, door een half land aangebeden te worden - ja door de halve wereld; zoo daar mogelijkheid op was. Praat er mij niet van - en je weet wel beter, zoo wel als mijnheer!

Jufvr. DE WIND.

Kom! kom! doe niet. En UE zegt dat meheer uit onze stad is?

BRAMER.

Al zeide ik dat niet - het is zoo. Geboren en getogen in de stede Onderwijk Anno Domini... maar het fatsoen belet mij het jaar te noemen, daar het tevens eene onbescheidene gissing omtrent uw' eigen ouderdom zou behelzen. Ik weet wat de dames toekomt, en bovendien, zeiden niet reeds Wolf en Deken: men moet de vrouwen eerbiedigen...

Jufvr. DE WIND.

(lagchend haar hoofd schuddende.)

Altijd met zijne malligheid, altijd met zijne dubbelzinnigheden; net zoo als men dochter zeit: je kan meheer Braamber niet vertrouwen, zeit ze; - als je denkt dat hij 't ernstig meent, is 't

een halias. (*tegen Kapitein Karver.*) Maar meheer praat in 't geheel niet... Ik zou zeggen UE hangt mij aan 't oog en toch kan ik UE niet t' huis brengen; maar mijn geheugen is ook zoo bitter verzwakt sedert mijne laatste ziekte...

BRAMER.

Ja, mijnheer: dat moet de jufvrouw u eens vertellen - die vreesselijke ziekte, die zij heeft doorgestaan, nu drie jaren...

Jufvr. DE WIND.

Neen, 't zal met St. Jan vijf jaren zijn - 't was in zeven en veertig, dat heete jaar, weet UE; - juist toen me dochter in den Haag lozeerde... UE woont mogelijk in den Haag?

Kapitein KARVER.

Neen.

Jufvr. DE WIND.

Ik dacht het somtijds, omdat me dochter veel kennissen in den Haag heeft, van 't kostschool weet UE! - allemaal meisjes van groote kom-af, dat beloof ik je. O mensch! als ik je dat eens vertelde, en hoe mijn' dochter daar is gerassipeerd - bij al de rijkdom van de stad, je zoudt je handen te zaam slaan. Ja wat een brilie of daar in de huizen heerscht, dat is ijsselijk; - verguld en verzilverd wat je oog ziet. Mijne dochter was gelozeerd - bij een hofleverancier, een groot vriend van den koning en de prinsen weet UE? O watte man! watte man: watte kostbaar man, en deftig van stijl!... mijne dochter sprak er dagelijks klinkklaar Fransch of Engelsch - ja de minste knecht was een vreemdeling - en kon geen woord Hollandsch... zeî ze. Wij hebben haar dat allemaal in de brefectie laten leeren - omdat het zoo fatsoendelijk is, en omdat het een zoo vlug kind was. Gut! Gut! wat dat leeren kon - heele tombladen papier had ze in een oogenblik in 't hoofd. - Ik plagt wel eens tegen mijn man zaliger te zeg gen: - Pieter!... Die heeft u mogelijk dan wel gekend - Pieter de Wind - gossier in kruidenierswaren - op 't hoekje van den naauwen sluisweg en de achtelingensteeg?

Kapitein KARVER.

Uitmuntend, jufvrouw.

Jufvr. DE WIND.

Ei kom! - zoo? mijn man wel gekend, dat is dan toch raar, bij manier van spreken, dat UE mij zóó kunt ontgaan zijn - meheer... och... meheer... dings... hoe zeide u ook dat je naam was?

BRAMER.

Maar, jufvrouw, je zoudt ons immers vertellen van je ziekte - ik bid je...

Jufvr. DE WIND.

Ja, dat is ook wraar, 't was mij ontgaan... meheer is mogelijk wel zelf een dokter?

Kapitein KARVER.

Neen.

Jufvr. DE WIND.

Omdat de vader van de nicht van een van men dochters beste vriendinnen - een dokter is, in Amsterdam - en hier verwacht werd. Is UE. van morgen met de dilizanze van half negen aangekomen?

Kapitein KARVER.

Ja!

Jufvr. DE WIND.

Dat dacht ik al half, omdat er gisteren avond geene vreemdelingen meê aangekomen zijn; de koessier en de kondikteur waren maar alleen - en de kondikteur was zoo dronken als een kartouw... Volk! volk! 't is toch wat te zeggen... aan zulke menschen vertrouw je je leven! Wat ik zeggen woû, 't is een heele zit van Amsterdam naar hier; - maar zoo UE een koopman is, zal u het reizen wel een halve gewoonte geworden wezen. Ja, Gut! er komen hier zoo vele reizigers,

en, in alles! - Mogelijk heeft mijn man de Gossier ook wel zaken met u gedaan? - Of doet u niet in kruidenierswaren?

Kapitein KARVER.
Neen.

Jufvr. DE WIND.
Dan vast in kaas of boter?

Kapitein KARVER.
Neen.

Jufvr. DE WIND.
Omdat ik meende - dat u zeide - dat u te Amsterdam woonde, en mijn man...

Kapitein KARVER.
Ik woon niet te Amsterdam.

Jufvr. DE WIND.
Zoo, niet?... ja het is moeijelijk na te gaan waar van daan iemand komt, al die straatwegen loop en in mekaâr als een streng garen dat in de war is... Er is veel veranderd in mijn tijd, en het heugt me, dat we maar eenmaal in de week een postwagen hadden - en dat de halve stad zamenliep - als hij aankwam - maar als u hier geboren is, zal je het zoo goed weten als ik; want onze jaren zullen mekaâr niet veel ontloopen, naar ik denk. Uw vader deed ook negotie?

BRAMER.

(knikkende)

De jufvrouw komt er wel.

Kapitein KARVER.
Mijn vader deed negotie... en

Tooneel II.

DE VORIGEN, KARVER.

KARVER.

(Kapitein Karver staat eenige oogenblikken als onder den invloed eener groote aandoening, langzamerhand herstelt hij zich en herneemt zijne vorige opgewekte houding).

KARVER.
Mijne heeren! neemt niet kwalijk dat ik u dus liet wachten - groote drukte op het kantoor hield mij terug. Mijnheer Bramer, bij u is eene verontschuldiging onnoodig. Mijnheer...

kapitein KARVER.

(tegen bramer)

Dit is dus Jan Karver?

Jufvrouw DE WIND.

(haar breiwerk ontrollende)

't Zal mij dan toch eens benieuwen, wie hij is.

KARVER

(met bevreemding.)

Met wien heb ik het genoegen te spreken?

Kapitein KARVER

(hem hartelijk de hand drukkende.)

Met wie?... Wel, kereltje, hoe gaat het?... hoe vaar je, oude jongen?

KARVER.

Maar mijnheer, ik ken u niet... ik...

Kapitein KARVER.

En ik jou des te beter... en wel aan een wis kenteeken; - onder honderd duizend zou je mij niet ontloopen!

KARVER

(gedwongen.)

Mijnheer...

Kapitein KARVER

(hem op den schouder kloppend.)

Wel Jantje! herinner je je nog wel, dat vóór lange, lange jaren, de schooljongens van 't Hoog en 't Laag een hevige battaille hielden bij Piet Geertjen brug, die de Lagen verloren, en waarbij zij een gevangene in den steek lieten - een kleinen dreumes van een jongen nog maar, dien de wilde deugnieten meênamen, in weerwil van zijn schreeuwen, naar 't notenboschje aan den molenvliet... waar zij hem tot aandenken van deze overwinning (zoo 't heette) een keepje in 't oor wilden geven, wat zoo onbehendig geschiedde, dat het den armen jongen bijna zijn halve oor kostte.... Weet je dat nog wel, zeg ik?

KARVER.

Zou ik dat niet weten - daar ikzelf die kleine jongen was?...

Kapitein KARVER.
Goed onthouden! En hij, die het snoeimes zoo kostelijk hanteerde, was ik!

(opspringende.)

Ik, Harmen van Neck, je volle neef, en voormalige scherpregter!... Laat ons dus nog eens vuisten, en nogmaals zeg ik: hoe vaar je, Jan Karver? - hoe vaar je, mijn beste Jan?...

KARVER.
Vriend van mijn' overleden broeder, wees mij van harte welkom!

Jufvr. DE WIND

(tegen Bramer.)

Wel je zoudt zeggen... wat kan een ding te regt komen! Was er ooit een deugeniet in de stad, dan was 't Harmen van Neck, en nou zoo'n statig heer!... Ik kan 't maar niet opkrijgen!

Kapitein KARVER.
Harmen van Neck, met en benevens zijn vriend, Willem Karver, eens de katjes van de baan; ja ik verzeker je, wat wij lieten staan, behoefde een ander niet aan te vatten. Geene schutting was ons te hoog, geen gracht te wijd, geen weg te lang, wanneer wij eens iets ter dege wilden. We hebben wattuksen uitgevoerd; ja de heele stad hielden wij in vrees! - Ook waren we gezien als vossen in eene wildbaan. En nu... Matje Reynders!

(Jufvrouw De Wind de hand reikende en haar kussende)

Oude liefde roest niet, hoop ik?... Denk maar eens aan Gerrit Wanders houtschnurtje.

BRAMER.
Wat zeî ik jufvrouw - sloeg ik den bal wel zoo geheel mis?

Jufvr. DE WIND

(lagchende.)

Wel, kon men zoo iets denken!...

Kapitein KARVER.
Dominé Schaap mogt vrij preken tegen de Belials kinderen der stad - de Enakim gelijk, lagen leggende in verborgen plaatsen; - in welker handen diefstal is, en in wier oogen verleiding; nicht Matje was niet zoo zuinig op een appel of zoo miesum[1)] van een kus, om altijd dominé's tuinpoortje even zorgvuldig gesloten te houden.

BRAMER.
Duivelsch, jufvrouw!... ik dacht dat men in oude tijden wijzer was... gelukkig dat mevrouw uwe dochter hier niet is!...

Jufvr. DE WIND

1) Provinciaal woord, iets meer uitdrukkende dan *afkeerig.*

(druk breijend en haar hoofd schuddende.)

Waar blijft de tijd, waar blijft de tijd!... ik was toen een kiddig jong ding!...

KARVER

(die intusschen gescheld heeft - tegen een dienstmeisje.)

Verzoek mevrouw hier bij ons te komen koffij drinken.

(de meid af.)

(tegen Kapitein KARVER.)

En mijn arme broeder vond dus met alles wat hij bezat den dood in de golven? - Ik bid u, verhaal mij eenige nadere bijzonderheden - u waart immers met hem op 't zelfde schip?

Kapitein KARVER.
Zeker! Ofschoon in de laatste jaren - ver van elkander verwijderd levende, was onze vriendschap nimmer verkoeld, en wij hadden het zoo overlegd, dat het zelfde schip ons naar het vaderland terug zoude voeren. Den 1sten Mei van het voorgaande jaar scheepten we ons te Sourabaya in op de Johanna Sophia, en bereikten na eene allervoorspoedigste reis de Kaap, en hier...

KARVER.
Arme broeder...

Kapitein KARVER.
Hier overviel ons een van de hevigste orkanen, van wier geweld men in Europa geen denkbeeld heeft; drie dagen en drie nachten rekten wij met alle mogelijke middelen den strijd - eindelijk was alles hopeloos; - het water drong van alle

kanten binnen, en ieder zocht een goed heenkomen. Gelukkig waren wij niet ver van de kust, en de brave Kapenaars deden alles wat in hun vermogen was, om ons te redden. Uw broeder en ik waren in de groote boot geweest - deze was in de branding omgeslagen, en nu moest ieder zijn best doen, om zich door zwemmen te redden... ik was een der eersten wien het gelukte den wal te bereiken. Zoodra ik tot genoegzame bewustheid was gekomen, zag ik uit naar uwen broeder... juist werd hij door twee matrozen weggedragen.

KARVER.

Hoe...

Kapitein KARVER.

Vlei u niet - hij leefde geen drie uren meer. Een balk of ander zwaar hout was onder het zwemmen tegen zijn borst gestooten, zijn herstel was onmogelijk. De eene bezwijming volgde de andere - en de pijn belette hem bijna een woord te uiten. Even voor zijn dood was hij wat kalmer, en de pijn eenigzins bedaard - hij wenkte mij, bij hem te komen - daar hij mij een geheim had toe te vertrouwen...

KARVER.

(aangedaan.)

Arme, lieve Willem!...

Kapitein KARVER

(hem de hand drukkende.)

‘Mijn vriend!’ zeide hij met afgebrokene woorden - ‘mijn vriend! ik schonk aan mijn broeder in Europa mijn ouderlijk erfdeel.. zelf, zoo als gij weet, ruim gezegend met middelen, en bovendien, behalve voor mijn persoon, slechts voor één wezen behoevende te zorgen, begreep ik dat ik dit goed zeer wel zou kunnen missen, terwijl ik er hem (die, hoewel zeker een oppassend en gegoed man, nogtans vrouw en kinderen heeft) welligt eene groote veraangenaming van het leven mede verschafte. Ik schreef hem dit dus, niet lang geleden, en sloot eene behoorlijk onderteekende akte van afstand in, om hem bij mogelijk plotseling versterf - voor elke onaangenaamheid - van de zijde mijner boêlredders vrij te waren.’

KARVER.

Het zijn, behalve het spreken van een erfgenaam, genoegzaam dezelfde woorden als die hij mij schreef; ik kan niet gissen, wie...

Kapitein KARVER.

Hoor verder. ‘Verblind,’ vervolgde hij, ‘door mijne tot hiertoe immer standvastige fortuin, heb ik de onverantwoordelijke ligtzinnigheid begaan, om niet vooraf een gedeelte van mijn vermogen naar Europa over te maken; alles wat ik bezit, bevond zich, op eene kleine uitzondering na, op het verongelukte schip... en hij, die mij boven alles dierbaar is, zal nu overgegeven zijn aan de ellende... mijn kind...’

KARVER.

(verbleekende.)

Een kind... mijn broeder liet een kind na?

Kapitein KARVER.

Hij liet een zoon na, en niet lang zal het duren, of hij is hier - maar hoor de toedragt der zaak:

Niet lange jaren vóór zijn wettig huwelijk, had uw broeder eene verbindtenis met een inlandsch meisje; - het was eene jonge slavin van zeldzame schoonheid - en moogt gij ook streng denken over eene dergelijke zaak, uw broeder was niet minder streng omtrent zichzelven; want hij besloot door een wettig huwelijk zijn misstap uit te wisschen.

De afstand alleen van een bevoegd ambtenaar deed dit plan tot gelegen tijd uitstellen; in dien tusschentijd beviel het meisje van een zoon - welks geboorte zij

echter slechts kort overleefde. Uw broeder betreurde haar van ganscher harte - want zij was zoo goed als schoon, en lang duurde het - voor hij zijne vrolijkheid terugkreeg. Maar de tijd heelt de meeste wonden - en de kennismaking met de schoone dochter van kolonel Fortman bragt het hare bij om de zijne verder te doen genezen. Mejuffer Fortman werd zijne vrouw - het was een meisje - opgevoed in zoo strenge zedelijke beginselen - dat om haar niet te ergeren uw broeder zwak genoeg was - niet alleen zijne verbindtenis met de arme Howahna te verzwijgen - maar ook derzelver vrucht voor haar oog te verbergen. De kleine Willem werd op eene naburige plantaadje opgevoed, en slechts zelden genoot de vader het geluk, zijn' zoon in zijne armen te mogen drukken. - Zijne tweede vrouw overleed als de eerste, maar zonder afstammelingen na te laten - wat uw's broeders genegenheid voor het kind der slavin verdubbelde. Hij besloot nu met hem naar Europa terug te keeren, en hem daar te doen wettigen. Door eene zonderlinge tegenstrijdigheid, of, zooals hij mij zeide, door een geheim voorgevoel gedreven, wilde uw broeder zijne schatten en zijn kind niet aan *één* bodem toevertrouwen - maar zond den laatste met twee zijner vertrouwdste bedienden - met de Agatha Wilhelmina af - juist eene week vóór ons vertrek. Dit schip, hoewel door denzelfden orkaan beloopen, als het onze, was echter gelukkiger, het kwam er met eene geduchte schade af, en is thans, naar ik gezien heb, Portsmouth binnengeloopen, zoodat gij eerstdaags uwen neef te gemoet kunt zien.

KARVER.

Hij zal mij welkom zijn als mijn eigen zoon, en wat de schenking betreft, zij zij vernietigd - mijns broeders zoon herneme zijne regten.

Kapitein KARVER

(zijn broeder de hand schuddende.)

Bravo, Jan Karver!... uw broeder had geene andere gedachte van u. ‘Één ding vertroost mij in dit alles’ sprak hij, nog even vóór zijn dood, ‘en dat is, dat mijn broeder niet alleen geen gebruik zal willen maken van het stuk, dat ik hem toezond, maar dat hij ten vader zal verstrekken van mijn armen Willem...’

KARVER.

Dat zal ik, broeder, dat zal ik!

Kapitein KARVER.

Bravo, Jan Karver! bij mijne ziel, bravo! en nu nog één verzoek, dat je mij ten goede zult houden, als in het belang van den armen wees... Niet om uzelve, uw goed rond Hollandsch gezigt is in levendige tegenspraak met al wat naar ontrouw gelijkt; maar je kunt sterven, en uwe erfgenamen zouden niet kunnen denken - als jij. Ik ben met kapitein Verkerk, van de Agatha Wilhelmina - tot voogd door uwen broeder aangewezen... het is dus mijn pligt... het bewuste stuk, je begrijpt mij?

KARVER.

Zonder twijfel

(een papier uit de lade van een meubel nemende, en het Kapitein Karver overreikende)

. Ziehier dat stuk - vernietig het.

Kapitein KARVER.

Nooit! ik zal het bewaren, als een gedenkteeken van oud-Hollandsche goede trouw en belangeloosheid.

Jufvr. DE WIND.

(ter zijde)

En ik geloof niet dat Fij bijzonder met deze scheutigheid ingenomen zal wezen.

(luid)

't Is toch geen zwartje, neef van Neck, dat nieuwe neefje, hé?

Kapitein KARVER.
Neen, een bruintje, nicht, een liplap!

Jufvr. DE WIND.
Ha jak! dat's naar, dat zal mijne dochter niemendal bevallen.

Kapitein KARVER.
Dat's minder, nicht! dat's minder! dat went met ter tijd. Je hebt voorbeelden van zeer fatsoenlijke vrouwen, die zoo nukkig werden, dat zij 't afleiden als een zwarte haar maar aankeek; later bleven ze beste vrienden, al bepaalde hij zijne vriendschap niet bij aankijken. Zoo'n gekheid slijt van zelve.

Jufvr. DE WIND.
Ja, maar mijne dochter is zoo teêr van zenuwen, o neef! dat is ongeloofelijk! Kijk, een niet brengt haar van haar centrom.

Kapitein KARVER.
En een niet er weêr op. Kunsten! de duivel haal mij zoo het niet meest kunsten zullen zijn. Komaan, waar weêrga wou je dochter zenuwen van daan hebben? Zij, een kind van flinke, krachtige ouders, geboren en opgevoed in eene streek zoo gezond - als melk en brood. Ik weet niet dat ergens de menschen ouder werden dan hier. Het heugt mij, dat hier zeven à acht oude paaijen leefden, waarvan de jongste negentig jaren was. Daar hadt je Jan Kalmer, die op de Westervoort woonde, hij viel van zijne kruk als een afgeleefde raaf, honderd negen jaar oud; daar was Lo Timmer, de oude landsschrijver, hij bragt het tot zijn honderd vierde jaar; hij zou er mogelijk nog tien bij geleefd hebben, had hij zich niet overaasd aan gebakken paling; de anderen kwamen even over, of genoegzaam tot de honderd. De zwarte Jan Simpel op den Kerkweg zou mogelijk ouder geworden zijn dan zij allen, maar hij sloeg op zijn zesentachtigste jaar een jonge meid van zesentwintig aan - wat hem bekwam als den hond de worst - zoo als je begrijpen kunt. Ziekten, zoo ver mij heugt, waren hier niet - zoo je althans de mazelen en kinderpokjes uitzondert: - nu moet ik er dit bijzeggen, dat er in mijn tijd uren in 't rond geen doktor te vinden was. Te Munnikenhuissloot was er één, die was medicijnen doktor, ten minste hij zeî het: hier hadden we een meester, zoo als men toen zeî: de man was onschadelijk - want in alle ziekten gaf hij klaprozen of dropwater - en liet voor 't overige de goede natuur zorgen. In 't scheren en aderlaten was hij een baas! Verder weet ik niet dat we in den ommekring van acht uren een man van de kunst hadden wonen. Thans heb jelui er hier drie, in Munnikenhuissloot zes, en verder op het minste boeren-kraaijennest een kwak. Dat de ziekten dus toegenomen zijn, is op zichzelve geen wonder, maar - zenuwen!... dat is eene uitvinding, die op eene plaats, waar geene tradities bestaan zoo als in groote steden, niet zoo gemakkelijk geperfectionneerd wordt. Honderd tegen één is 't maar een flaauw namaakseltje, en ik zou durven aannemen, je dochters zenuwen te genezen met een emmer water en een gloeijende breipriem. Wat zeg jij, mijn goede Jan - het is immers gekheid met je vrouw?

BRAMER.
Mevrouw zal in dit opzigt groote verpligtingen hebben aan haar kostschool.

Kapitein KARVER.
Ei wat! - nu, wat zeg je?

KARVER.
Mijne vrouw is inderdaad zeer prikkelbaar.

Jufvr. DE WIND.

Daar moest je mijnheer Fatering eens over hooren... die weet wat eene fatsoendelijke vrouw toekomt, die weet wat zenuwen zijn. Nooit zal hij mijne dochter een

vers voorlezen, of haar wat voorspelen of voorzingen, of hij vraagt wel espres, of ze 't wel verdragen kan op 't pas. Nooit heeft hij een gestelletje gezien als van Fij, zegt hij - ja hij heeft er laatst nog een heel vers op gemaakt, dat in een gedrukt boek komt, zoo mooi is het! Maar kom, ik zal eens gaan zien hoe ze 't maakt en hoever jufvrouw Swerver met de koffij is, daar lijkt wel weêr niets van te komen.

(af.)

Tooneel III.

De vorigen, GERRITS.

Kapitein KARVER.
Mijnheer Fatering, wat is dat voor een snaak?

BRAMER}

(te gelijk)

KARVER}

(te gelijk)

Een bel esprit!
Een gek!

Kapitein KARVER

(lagchende.)

Wien moet ik gelooven, lof of blaam?

BRAMER.
Wij zullen de beslissing aan uzelf overlaten, want, vergis ik mij niet, dan komt hij juist de stoep opwippen om zijne dagelijksche opwachting bij mevrouw te maken...

(uitziende.)

Inderdaad hij is het.

Kapitein KARVER.
Fatering... Fatering... dat is geen bekende naam - ik herinner mij niet hier Faterings gekend te hebben.

BRAMER.
Hij is een Hagenaar - en houdt zich eerst sedert een groot jaar hier op zonder bekend doel... zoo ver men weet.

KARVER.

Hm! hm! de duivel hale hem!

Kapitein KARVER.
En wat is hij van zijn ambacht?

BRAMER.
Hij knipt coupons.

KARVER.
En dresseert honden en paarden.

BRAMER.
En fabriceert verzen; - als ik het wel onthouden heb - volgens het Byroniaansch recipe.

KARVER.
Geen wonder - dat is mode, en mijnheer Fatering is een fatsoenlijk man bij uitnemendheid.

BRAMER.
Verder is hij (zegt men) lid van eene bent...

Kapitein KARVER

(lagchende).

Struikroovers toch niet?

BRAMER.
Neen, recensenten - van eene bent recensenten - zeer beminnelijke lieden - die zich verbonden hebben elk en een iegelijk te executeren - die hunne zienswijze niet deelt.

Kapitein KARVER.
Gal en eigenwaan - dat was in mijn tijd niets beter.

BRAMER.
Ik twijfel er aan - of men het vóór vijftig jaren wel zoo ver gebragt had als thans. Men bepaalt zich niet meer alleen bij het wapen te slijpen, waar men zijne tegenpartij mede kwetst - maar men vergiftigt het - en...

GERRITS

(aankondigende.)

Mijnheer Fatering is in de zijkamer.

KARVER.
Ik zal mij een oogenblik dienen te verwijderen om iets te teekenen.

(tegen Gerrits)

Laat mijnheer binnen komen.
KARVER *en* GERRITS *af.*

Tooneel IV.

Kapitein KARVER, BRAMER, (iets later FATERING, door GERRITS ingelaten).

Kapitein KARVER.
En ik zal een klein briefje dienen te

schrijven naar mijn logement. Zie hier alles wat ik daartoe noodig heb

(hij schrijft eenige regelen, waarna hij het papier vouwt en daarna verzegelt)

. Zie zoo.

BRAMER.
Ik voorzie een hevig onweêr van den kant van mevrouw Karver, over den afstand van het vermogen, dat haar man daar, ik moet het bekennen, onvoorzigtig genoeg deed.

Kapitein KARVER.
Het plan gelukt aanvankelijk volkomen, en ik heb hier

(het billet vertoonende)

iets gedaan, wat ik bijna had vergeten, en dat toch tot het welslagen volstrekt noodig is... maar - ziedaar dus mijnheer Fatering.

FATERING

(na een onachtzamen groet, tegen Gerrits.)

Mevrouw lag nog te bed, zeî je?

GERRITS.
Ja.

BRAMER.
Hoe, is mevrouw ongesteld?

GERRITS.
Dat zeît ze.

FATERING.
Lomperd!

GERRITS.
Dank je!

Kapitein KARVER.
Eilieve, Gerrits, doe even dit briefje bezorgen, aan mijn bediende in de Gouden Leeuw.

GERRITS.
't Is wel.

(Een dienstmeisje brengt koffij, brood en toebehooren, Gerrits en het meisje af.)

Tooneel V.

Kapitein KARVER.

Weet je wat, neef Bramer - ik zal eens inschenken, man; - ik heb trek in een kop koffij en in een stuk brood er bij. Den geheelen nacht doorgereisd met die verwenschte rammelkast van eene nachtdiligence, en niets gebruikt, zoo je een cotelet of twee en een paar broodjes met een ei uitzondert, die ik gekommandeerd had op het laatste station, in de gedachte dat men behoorlijk tijd zou hebben tot het nemen eener hartsterking. Maar ja wel! dat duivelskind van een konducteur liet mij geen tijd, om mijn kop koffij koud te blazen, laat staan behoorlijk te eten

(zich een boterham makende)

. Ik was pas aan mijn derde ei, toen hij sein maakte voor den aftogt. Hei, hei wat kereltje! zeî ik - stop eens even!... Keulen en Aken zijn niet op een' dag gebouwd; eerst het schip behoorlijk geproviandeerd, en dan in Gods naam weêr in zee!... Maar ja wel! - de kerel werd brutaal als een Schotsman, en ik kon openteren met mijn provisie in de hand, wilde ik niet achterblijven,

(etende)

zoo dat ik zeggen wou... dat een boterham... mij niet ten onpasse komt... en vooral niet, een... met zulke kostelijke Stolksche kaas. Hoor man, wanneer je, zooals ik, vijfenveertig jaren buitenslands hadt gezwalkt (zal ik je ook eens inschenken?) en de koeskas en pruttelsoppen van allerlei volkje geproefd... Zal mijnheer ook gediend?...

FATERING.

(stug en zeer gemaakt)

Ik dank u.

Kapitein KARVER.

... Dan zou je eerst regt de degelijkheid van de vaderlandsche keuken en producten op prijs weten te stellen.

(zich op nieuw bedienende)

. Ik zal er maar een stuk of drie te gelijk klaar maken, dan hoef ik niet voort weêr met 't mes in de hand te staan. Dat rookvleesch is als zalm, daar dien ik ook een wisjewasje van te nemen; een oude kennis mag men

niet versmaden, en vooral niet wanneer hij van zulk een gehalte is. Wat ik zeggen wou: elk land heeft zijne eigenaardige lekkernij en menigeen verdient zijne renommée, maar ik voor mij verkies, zonder het buitenlandsche in 't minst te verwerpen, deze voortbrengselen van onzen grond. Ik laat alles staan voor het genot van deze kaas en vooral van die boter. Het is weelde ze te smaken, zij heeft de geur van onze weiden.

(hij eet met smaak)

.

FATERING.

(ter zijde)

Chameau!... zeg nu dat het reizen beschaaft!

(luid, zeer gemaakt en sterk sissende en brouwend sprekende)

. U was al dien tijd buiten 's lands?

Kapitein KARVER.

Vijfenveertig jaren, mijnheer! heb ik doorgebragt - het grootste gedeelte in Indië. Ik ben er kustvaarder en koopvaarder geweest, en eindelijk koopman en grondbezitter. Vier weken is het geleden, dat ik voor het eerst na genoegzaam eene halve eeuw afwezens, weêr de witte duinen van de vaderlandsche kust zag blinken. Bij God - Bramer!... ik heb veel in mijn leven ondervonden, ik heb zware verliezen geleden, en menige heb ik doorgestaan, als een man - zonder een traan te storten, maar... toen mijne oogen die blanke streep uit de groene golven zagen opdoemen - voor 't eerst... sedert mijne jongelingsjaren... ik schaam mij niet het te erkennen... mijn gemoed werd vol - zoo vol... dat ik niet uit kon roepen, zoo als ik meende te doen - Hoezee! het lieve Vaderland!...

BRAMER.

(zijn kopje tegen dat van kapitein Karver stootende)

Hoezee dan nu voor het lieve Vaderland!

Kapitein KARVER.

(met geestdrift)

Hoezee!...

FATERING.

(ter zijde)

Hoe banael... hoe laf... hoe triviael...

(luid)

De Hollandsche boter verwekt bij u eene geestdrift die zij niet verdient; men maekt tegenwoordig buiten 's lands even goede boter, als hier.

Kapitein KARVER.

Mogt je de koekoek!... 't lijkt er evenveel na, als een uil op een valk lijkt - wat zeg jij, Braam?

BRAMER.

Ik zeg - dat dit alles voor u en mij een geur heeft, dien het onmogelijk voor mijnheer hebben kan; de vaderlandsliefde kruidt het ons.

Kapitein KARVER.

O ho! mijnheer is dan een vreemdeling? ik dacht het al half aan zijne zonderlinge uitspraak: - hij klutst de r tegen zijne keel dat zij als eene g te voorschijn komt. Wat landsman? - Engelschman welligt?

BRAMER.

Je vergist je, kapitein; mijnheer is inderdaad een geboren Nederlander, en voor zoover ik weet ook van Nederlandsche ouders, en wat zijne uitspraak betreft - uwe langdurige verwijdering, en uw weinige omgang met lieden comme il faut, zullen uwe dwaling bij hem doen verschoonen. Zoo te spreken eischt het fatsoen - het is als op Java het Bosodalam - de taal onzer aanzienlijken.

FATERING.

(zich buigend)

Fijn! Hollandsch, de pied en cap! - eene aerdigheid, die naar kaeskist en botervat ruikt.

BRAMER.

(buigt zich wederkeerig)

Inderdaad de gissing is niet onvernuftig - mijn vader was kruidenier; ligt dus dat mijne opmerkingen iets aan zijn handel zijn verschuldigd - zooals de uwe aan het beroep van uw groot-paepae... die was immers lakkei bij den prins?

Kapitein KARVER.

(lagchende)

Zoo mag ik ze... grondschoten!... dat gekanonneer in de verte, zooals de Franschen plagten te doen, is maar gekheid. Oud-Hollandsch - boord aan boord, en dan - pang!

FATERING.

(boos)

Mijnheer - mijn grootpaepae was ambtenaer aen 't huis van den prins!

BRAMER.

Ja wel, hij had het ambt van kleêruitklopper en schoenpoetser ten hove, maar ik acht hem daarom geen zier minder, dan zijn zoon, die een gentleman is, ten minste zijn best doet - dat men er hem voor houden zal.

Kapitein KARVER.

Hoe, mijnheer is toch geen vriend van de Engelschen?

BRAMER.

En zoo hij dat is, volgt hij daarin niets dan de eischen van het fatsoen, dat de Y-achtclub op de Maas staande houdt, en *hurrah!* roept bij de Horse-stakes op de Laarder-heide en de Zandvoortsche en Scheveningsche duinen!

Kapitein KARVER.

Van alle manieën is er in mijn oog geene - die nader aan landverraad grenst, dan - Anglomanie!

FATERING.

Het zal nog zoo verre komen, dat men niet zal mogen zeggen, dat men een plumpudding prefereert boven een pannekoek, zonder voor een Anglomaen te worden gehouden. Ik zie niet in waerom ik geen Hollander zou kunnen zijn, en te gelijk een bewonderaer van het magtige, het nobele Brittanje!

Kapitein KARVER.

Nobel?... Wat zegt hij?... Engeland - nobel?... de Engelschen!...

FATERING.

Het wordt tijd, dat wij ons *beschränkt* naetionael standpunt verlaeten, en eindelijk eens leeren inzien, hoe ons genie te kort schiet voor de taek die op ons rust!

BRAMER.

En den herstellers van alle onregt, den strijders voor de verdrukte onnoozelheid, den toegang tot onze bezittingen openen, om er hen de wonden te doen heelen - door onze onbekwaamheid geslagen; - om hun eindelijk de vurig verlangde gelegenheid te geven, van onder voorwendsel van handel te drijven, het Christendom voort te planten, en wel onder Engelsche vlag!

FATERING.

Hebben wij ons het bezit van zulke kostelijke possessies waerdig gemaekt?

BRAMER.

Inderdaad men leze de Warren, en schaamrood zullen wij moeten staven, dat men Engelschman moet zijn om een paradijs te kunnen scheppen als Engelsch Indië! Waarlijk, hoe is het mogelijk, wanneer men de daden van dit onbaatzuchtig volk nagaat, hunne regtvaardige oorlogen, hunne welwillende bescherming, hunne onschuldige hof-intrigues - dat er nog zoo weinigen onder ons zijn, zoo belangeloos en edelmoedig, om hun regt te doen wedervaren, ja dat er ter naauwernood iemand is, vrijgevig en beleefd genoeg, om Raffles het bloed van onze vermoorde landgenooten te Palembang kwijt te schelden - of een ander staat op met de kennelijk kwaadaardige bedoeling, om den nobelen Brit deze leelijke bloedvlek weêr aan te wrijven.[1)] Dat is vermetel, dat is onregt!

Kapitein KARVER.

(zet zijn bril op en gaat bij Fatering staan om hem nieuwsgierig te beschouwen.)

Een vriend van de Engelschen... en

1) De Gids is met vrucht omtrent dit punt na te slaan.

dat na alles wat er gebeurd is, en nu weêr gebeurt! Mijnheer, uwe familie moest een ervaren geneesheer raadplegen!

FATERING.

(met den voet stampende.)

Mijnheer!... Niet verder, of...

BRAMER.

Of hij zal eene bittere satire op u schrijven, op u en uw bekrompen standpunt, een stuk waarin hij klaar als de dag zal bewijzen, dat wij als volk uitgeleefd hebben, en niet beter kunnen doen, dan ons land te doen besturen door onze broeders van Germanië, en onze bezittingen en kolonies door onze buren aan gene zijde van het kanaal; waartegen wij de vrijheid zullen hebben, Sänger-feste te organiseren, en Yacht-klubs en Horsestakes te houden als echte Duitschers en Engelschen...

FATERING.

Kinderachtige afkeer.

BRAMER.

Die eene ernstige berisping verdient, ik gevoel het. Schrijf dus, mijnheer, schrijf! - er zijn tijdschriften wier redactie u gaarne zal ondersteunen. - Wat? wij zullen ongestraft Raffles beleedigen, de Christelijke en beschavinglievende bedoelingen van Brooke betwijfelen, Pritchard verachten, Bulwer veroordeelen, don Pacifico verguizen!..

FATERING.

Er is tegen uwe domme vooringenomenheid geen spreken.

BRAMER.

En daarom zult gij er tegen schrijven. *Hurrah, old England!* - de band zijner goede werken omvat de geheele wereld, geene natie, die niet wel eens de *traditioneele staatkunde* zijner ministers smaakte. Spanje, Portugal, Napels, Turkije, Nederland, Denemarken, en wie niet al, ondervonden beurtelings wat Britsche goede trouw is - en op welke wijze dat land meent te *moeten waken* voor het *bewaren van den vrede*... Thans verheugt zich Griekenland in een vriendschappelijk bezoek van Lord Palmerston. How do you do, my dear Otto?

Kapitein KARVER.

Weldra wordt het onze beurt; er is hier nog meer te ruïneren dan in Griekenland. Had ik nog een schip onder mijn bevel, van stonden aan zou ik mij voorzien van alles wat noodig was om een verraderlijken aanval af te slaan; wie weet of er niet reeds orders naar de verwijderdste bezittingen van deze regtverkrachters gezonden zijn, om op een gegeven tijdstip de Hollandsche bezittingen aan te vallen! Engeland heeft ook thans nog roovers als Rodney, en Nederland bezit nog in 1850 genoeg plaatsen, zoowel waard om uitgeplunderd te worden als St. Eustathius in 1781!... Een anglomaan!... verdoemd, mijnheer! je verdiende - dat ik je bekend maakte bij mijn ouden bootsman - Jan Pik. Hij heeft de Engelsche gastvrijheid gesmaakt op de Hulks!... 't is een kerel als een kalf, maar hij wordt een tijger, als hij de Engelschen hoort prijzen! Hij was waarachtig in staat, vooral wanneer hij wat in de muts heeft, wat hem somtijds overkomt, je den nek om te draaijen, en dat zonder meer omstandigheid, alsof hij een of ander schadelijk gedierte worgde, en... maar, te

duivel! daar hebben we eindelijk onze waarde nicht, ze lijkt, God beter' 't, eer de koningin van Scheba in alle hare heerlijkheid, dan eene eerzame burgervrouw!

Tooneel VI.

De vorigen. Mevrouw KARVER komt binnen, door de dubbele deur in den achtergrond, die open blijft, en het gezigt geeft op een vertrek even als het eerste ge-

meubeld en behangen. Vier ramen in den achtergrond zien uit op een tuin. Zij wordt geleid en gedeeltelijk ondersteund door haar echtgenoot, en aan de andere zijde door Jufvr. De Wind. Zdj neemt plaats, na zich deftig tegen de aanwezigen te hebben gebogen.

KARVER.

Mijne lieve! Ziehier neef Van Neck, de oude, beste vriend van mijn' armen broeder.

Mevr. KARVER

(voornaam lispende en zich even buigende.)

Wees welkom, neef!

FATERING.

Ha mevrouw, ziedaer eene surprise! uw domestiek had ons au desespoir gebragt, door de tijding uwer indispositie; ik zie, dat hij, gelukkig, de zaek heeft overdreven - schoon ik met smart bemerk dat u nog souffrerende schijnt.

(Hij neemt een stoel, dien hij naast dien van mevrouw zet, en waarop Karver plaats neemt.)

Ah pardonneer!...

KARVER.

Zonder komplimenten.

Mevr. KARVER

(kwijnend.)

Oh, ik dank u, mijnheer Faetering - het heeft weinig te beduiden; niets dan eene geringe afmatting, veroorzaekt door een slaepeloozen nacht.

FATERING.

Wederom eene insomnie - het is treurig!

Kapitein KARVER.

Wat hoor ik, nicht - heb je slecht geslapen?

Mevr. KARVER.

Bijnae geen oog geloken - neef.

Kapitein KARVER.

Je hadt mogelijk eene vork of wat te veel gegeten gisteren avond!

Mevr. KARVER

(bits.)

Te veel gegeten... ik?

FATERING.

Insolent!... Te veel eten!...

Jufvr. DE WIND.
't Is zonde, neef, hoe durf je het te zeggen... mijne dochter te veel eten...

Mevr. KARVER.
Ik... Mijn God!

Kapitein KARVER.
Neem niet kwalijk - nichtje - ik bedoelde niets kwaads - het was louter eene gissing - en de matigste struikelt wel eens over een lekker beetje. - Uwe slapeloosheid had dus eene andere oorzaak - en dat is alles.

Jufvr. DE WIND.
Mijne dochter kan niet slapen van hare verhevene idée's - ook kind?

Kapitein KARVER

(schalk.)

Zoo, zoo, nicht! Ja, dat was moeijelijk te gissen.

Mevr. KARVER

(verlegen.)

Och maemae, zwijg toch.

FATERING.
Ik vrees, dat ik mij, door mijne voorlezing van gisteren aevond onwillekeurig complice gemaekt heb van de oorzaeken uwer insomnie. Uw geest, mevrouw! is een wilde zwerver, die uit het geringste aenleiding neemt, om zijne vlugt uit te breiden.

Mevr. KARVER

(de oogen neêrslaande.)

Ik bid u, mijnheer...

FATERING.
Inderdaed, was er middel om den fantast te binden, of maer, hem somtijds te noodzaeken, eene verpoozing te zoeken in de baenaeliteiten der conversaetie; - - mijnheer Karver kon het niet duur genoeg koopen!

Mevr. KARVER

(als voren.)

Ik bid u, mijnheer Faetering!...

FATERING.
Geloof mij, u verkort de regten van dit teeder ligchaem - dat de woelingen

van den rusteloozen dwingeland, dien het herbergt, onmogelijk lang zal kunnen weêrstaen! Dit bloemenweefsel zal verschroeijen voor den gloeijenden aedem van zijn bewoner, - eer men het kan vermoeden. O, ik bid u, wees voorzigtig! Behoef ik u de zoo poëtische als waerachtige woorden te herinneren - van den dichter. ‘Het lemmer verteert de schede?’

Mevr. KARVER

(kwijnend.)

Daegelijks gevoel ik de treffende waerheid van dit heerlijke beeld!

Kapitein KARVER.

Met uw verlof nicht - eene vraag: ik ben zeker geen kompetent regter in zaken als deze; zoo ik dus een bok schiet, wijt het aan mijne onkunde, maar - waar schuilt de waarheid en het treffende van dat beeld?

Mevr. KARVER.

Hoe, iemand kan dit vragen? maer is het wel mogelijk? Wat! een zoo sprekend beeld van den verwoestenden invloed der voortdurende zielswerkzaemheid op het ligchaem treft u niet? Het lemmer verteert de schede... het schildert kompleet!

FATERING.

Het stael, de edele kern, dat door zijn gloed het vergankelijk omkleedsel verwoest... Het lemmer verteert de schede! Het lemmer verteert de schede!... Maer het is plastiek!

Kapitein KARVER

(op denzelfden toon als Fatering.)

Maer het is niet waer!

(op zijn gewonen toon.)

Begrijp ik het wel, dan moet het beeld, zal het treffen - in de hoofdpunten eene overeenkomst met de waarheid hebben, die het bestemd is nader aan te dringen. Mijnheer wilde (geloof ik) nicht eene aardigheid zeggen, met haar te verzekeren, dat de levendigheid van haar geest haar ligchaam sloopte; om dit mooi te maken - gebruikt hij het beeld van een lemmer, dat zijne schede verteert. Het lemmer toch is staal, en wordt dus geacht in edelheid van stoffe de schede te overtreffen, gelijk de ziel het ligchaam. Hoe jammer, dat hiermede alle vergelijkbaarheid en overeenkomst ophoudt; want, sloopt de ziel het ligchaam door hare werkzaamheid: het lemmer sloopt de schede door rust en - roest. Het lemmer verteert de schede, het is waar, maar niet door zijn gloed, zooals mijnheer zeide - niet door zijn leven - beide eigenschappen mist het; niet, wanneer het nog blank en bruikbaar is, maar wanneer het door verwaarloozing voor het gebruik ongeschikt is geworden. Het beeld deugt niet, tenzij - gebruikt als persiflage, en dan, ik beken het, kon het moeijelijk vinniger gekozen zijn.

BRAMER.

Weshalve mijnheer Fatering heeft te kiezen tusschen een *valsch* kompliment of een dichterlijk windei.

KARVER.

Het is de moeite niet waard, een van beiden op te nemen.

FATERING

(zeer verstoord.)

En mijnheer noemt zich incompetent? beminnelijke nederigheid van een groot man! O! zoo mijnheer zich verwaerdigen wilde... verzen te schrijven... welke monsters van bon-sens zoude men niet kunnen verwachten. Ik gaf een week van mijn leven voor het genot: eene kompositie van hem te lezen.

BRAMER.

En er eene recensie op te schrijven! - Ei lieve, waarde neef! heb je niet nog een snipper uit je jonge dagen; - uit den tijd, wanneer men behoefte heeft, zijn gevoel te berijmen: - je bent mijnheer eene kleine voldoening schuldig, zie hem aan:

‘Zijn vuchtel hongert in de scheide!’

Kapitein KARVER.
Als ik iets kan vinden, met pleizier. Zoo als ieder, maakte ik in de jaren, als mal en vroed om het meesterschap worstelen, mijne coupletten op de maan, mijne stanzen op de schoone oogen mijner uitverkorene. Wanneer men achttien jaren, en verliefd is, is er geene zotternij waarvoor men terugdeinst; men rijmt *lieven* op *grieven, maan* op *traan - vrede* op *schede*, en *lemmer* op *klemmer* - als ware men de eerste uitvinder - en de tijd niet kostbaar. Er moet in mijne rommelmand nog wel iets te vinden zijn. Mijnheer recenseert, zeide je?

BRAMER.
Zeker. Scherp...

Kapitein KARVER

(tegen Fatering)

U zal mijne coupletten hebben, reken er op.

FATERING.

(zich driftig afkeerende en binnensmonds)

Chameau va!

(tegen mevr. Karver)

Heeft u plan, mevrouw! het bal masqué bij Wils bij te wonen?

Mevr. KARVER.
Naetuurlijk - men moet op eene plaets als deze zooveel mogelijk alles wat eene fatsoenlijke tendance verraedt, aenmoedigen - ik weet zeer wel dat het niet kan zijn, zooals het behoort, en dat er veel choquants zal voorkomen, - maer het is eene poging die goedkeuring verdient - en daerom...

KARVER.
Hoe, lieve, je wilt naar dat bal - hoor ik het wel?

Mevr. KARVER.
Je hoort zeer wel, mon ami!

KARVER.
Bedenk uwe zwakke gezondheid...

Mevr. KARVER.
Bedenk wat ik zoo even zeide.

KARVER.
Uwe slapelooze nachten, bedenk...

Mevr. KARVER.
Ik heb bedacht, mon cher!... daerbij eenige beweging zal mij goed doen.

Kapitein KARVER.
Een bal, hier - een bal masqué! - de duivel haal mij, zoo ik het geloof!

KARVER.

(zuchtende)

Het is maar al te waar, neef!

BRAMER.

Wij hebben hier bals, casino's, clubs, concerten, gedurende den winter; wij hebben piqueniques met of zonder tombola - fête champêtre's des zomers. We zijn in één woord door en door befatsoend!

KARVER.

(zuchtende)

Helaas!...

Mevr. KARVER.

Wel zeker - mijnheer Karver!...

Jufvr. DE WIND.

Ja, neef, daar wisten we in onze jeugd zoo niet van - maar de wereld wordt van dag tot dag mooijer en verlichter.

Kapitein KARVER.

Ligter, nicht Matje, ligter, dat is het woord; ligter van zeden, ligter van geld, subtieler besneden, mooi van fatsoen, - maar klatergoud!

FATERING.

De heeren wenschten gaerne hunne jongeluî-partijtjes van vóór vijftig jaren terug - waarop men innocente spelletjes speelde: hangen en verlangen, de poolsche bedelaer, hei 't was in de Mei...

Mevr. KARVER.

Ik bid u, houd op, het is al te walgelijk!

Jufvr. DE WIND.

Ja; en: vrouwtje kom ten hoof, Hoe genoeg 't u, Rozeblom, Hoe we dansten!...

Mevr. KARVER.

(met een gebaar van afkeer)

Ik bid u, maemae, wil u mij ziek maeken?

Kapitein KARVER.
Ziek worden, nicht! alleen op 't hooren noemen van een pandspel...

BRAMER.
Een pandspel, neef... men weet toch wel, waar dit op uitliep.

Kapitein KARVER.
Natuurlijk, op...

Mevr. KARVER

(opstaande.)

Mijnheer, het zal u toch, hoop ik, bekend zijn - dat men in gezelschap van dames - gewoon is dergelijke grofheden te vermijden... het is choquant.

Kapitein KARVER.
Neem niet kwalijk - nicht! een kus is dus eene grofheid? Waarachtig, ik wist het niet - had ik het geweten - ik zou mij wel gewacht hebben iets te noemen, dat uwe kieschheid de ooren doet opsteken als een schichtig paard. Men had mij wel gezegd, dat het fatsoen sommige namen van kleedingstukken als oneerbaar had verbannen, en het van zijne belijders vergt dat zij blozen - of weggaan (als de kleur niet wil komen) op het hooren noemen daarvan, maar kussen...

(driftige gebaren van Mevrouw)

bij mijne ziel, het was niet in mij opgekomen! Onze moeders en grootmoeders, nicht! maakten niet zoo veel omstandigheid van een woord - of echter hare zedelijkheid minder was dan die van hare dochters en kleindochters, zou ik niet gaarne in haar nadeel beslissen; - het is meer gebeurd dat men den naam met te onverbiddelijke gestrengheid vervolgde, naarmate men de zaak zelve in het verborgen te driftiger liefkoosde...

Mevr. KARVER.
Mijnheer...

Kapitein KARVER.
Ik beschuldig niet, nicht, ik vooronderstel! - Één ding intusschen is zeker, en wel, dat het een studiewerk is, elk woord te vermijden dat niet zijdelings of regtstreeks op eene majesteitsschennis van het fatsoen uitloopt, en dus...

GERRITS.

(in de deur.)

Mijnheer, de schipper om u te spreken.

KARVER.
De schipper?... Ik kom.

(Karver en Gerrits af.)

Tooneel VII.

BRAMER.

Ik zal u een lijstje schrijven, kapitein, van alle verdachte, geïncrimineerde, verbannen en veroordeelde woorden.[1)]

Kapitein KARVER.

Je zult mij eene groote dienst bewijzen, neef! Ik ben een man opgevoed in de begrippen van zedelijkheid van een vroegeren tijd; de daad stuit mij - niet de naam - het wezen vrees ik - niet den schijn, en ik sta dus bloot aan onophoudelijke misvattingen. Vóór zes weken was ik in Londen en wandelde met de vrouw en dochters van den heer King in Regentspark. Een arme barrevoeter liep over de sneeuw en vroeg ons bibberend van de kou om eene aalmoes... mijne gezellinnen keerden zich onder een eenstemmige ‘shocking’ af - ik dacht dat haar medelijden gaande gemaakt was - maar er volgde geen enkele penny... en met snelle schreden verwijderden zij zich van den armen man... niet haar hart was getroffen - maar alleen hare kieschheid beleedigd op het zien van zijne naaktheid en bloote...

(Mevr. Karver wendt zich

1) O die *indecente decentie!* zoo als een beschaafd en verlicht vriend die noemde. Er zijn lieden, die om den wille dier *decentie* de onschuldigste benamingen tot *indecente* woorden maken.

(Gesprek over de Nichten, medegedeeld door den Schrijver van de Nichten.)

gramstorig af)

. Hoe nu!... heb ik het al weêr verbruid?

BRAMER.

(met overdreven gewigt.)

Naaktheid mijnheer! en *bloote*... Is het niet waar, mijnheer Fatering?

(Deze keert zich mede gramstorig af.)

Kapitein KARVER.
Schrijf mij de lijst, neef Bramer, en wel zoo schielijk mogelijk, twee bokken in één adem te schieten is te erg...

(Men hoort eenig gerucht achter de schermen.)

Maar, wat drommel, hoor ik daar Jan Pik niet? al zijn levens dagen!...

Tooneel VIII.

De vorigen. JAN PIK, *achter hem* GERRITS, *die hem tracht vast te houden.*

JAN PIK.

(tegen Gerrits.)

Weêrgasche zandhaas, met je Goudsche-pijpachtig onderstel - blijf me van me want, en laat me loopen, of ik blaas je om, versta je? Wat zal 't hier wezen? Hier is de kapitein, en dien moet ik spreken - weet jij het beter?

GERRITS.
Denk jij, dat je in een andermans huis doen mag wat je wilt?

JAN PIK.
Als er geene andere haaijen in mijn vaarwater zijn als jij - ja!

Mevr. KARVER.
Wat wil je, kerel! Denk je in een fatsoenlijk huis de bedienden te molesteren? of meen je dat het hier eene kroeg is?

JAN PIK

(zijne muts afnemende.)

'k Vraag wel hexkuus, jufvrouw - en het heele gezelschap insgelijks! Jan Pik is een eerlijk zeeman en geen vechter of tiktakker, waarachtig niet! maar de persoon daar heeft me in me pondonneur getast, hij heeft me beleedigd, zie je.

GERRITS.

Niet waar.

JAN PIK.

Persoon, hiet me niet liegen, persoon! Heb je me niet bij de kraag vastgehoûen, alsof ik een *lebendige* dief was, perbeer 't niet om et te ontkennen; nou?...

GERRITS.

Waarom liep je de gang in?

JAN PIK

(met overtuiging.)

Daar heb je 't nou al, jufvrouw en 't heele gezelschap - daar kan je 't nou hooren - hij hiel me vast! Al verder: heb je mij uitgemaakt, persoon, - zeg ja of neen?

Mevr. KARVER.

Ik wil er niet meer van hooren, doe je boodschap en vertrek! De geheele atmospheer is verpest met jenever- en tabakslucht! Horribel!...

(Fatering biedt haar eene flacon aan.)

JAN PIK.

Een oogenblikje, mijne lieve jufvrouw! Jan Pik wil om de dood den naam niet hebben, van zijn fatsoen niet te kunnen hoûen - waar dat te pas komt. Laat de kapitein spreken, waar ik dertig jaar meê op en neêr heb gegaan; laat hij vertellen, zeg ik, of Jan Pik een krimeneele behandeling verdient.

Kapitein KARVER.

Neen, Jan - neen! maar wat heb je te zeggen?... deze dame kan niet wel tegen de uitwasemingen van je pijp.

JAN PIK.

En de jufvrouw heeft gelijk ook, 't is bogt van tabak - baai van den kastelein - echte stinkert als de vent zelf.

(Mevrouw wendt zich af.)

Ik zal mijn smookje bergen. En nou, persoon! spreek waarom heb je mij uitgemaakt?

GERRITS

(trekt de schouders op.)

JAN PIK.

Biecht op - en ik zal je pardon geven - maar de duivel haal mij - geen flinken. Nou?

GERRITS.
Ei wat, kerel!

(hij wil heengaan.)

JAN PIK.
Neen!

(hij houdt Gerrits vast.)

Eerst zal je zeggen, dat je mij voor een kievit uitgemaakt hebt.

(Gelach.)

GERRITS.
Laat mij los! - is 't anders niet - dat wil ik bekennen!

(zijne armen wrijvende.)

Kerel, wat heb je mij zeer gedaan!

JAN PIK.
Zeer gedaan, ik moest je in mekaâr geknepen hebben als een rotte appel - alleen om je flinken! Eerst mij uit te maken voor kievit en dan et te willen ontkennen.

BRAMER.
Wel, oude zwabber - kievit is toch, dunkt mij, geen erg scheldwoord.

JAN PIK

(verlegen met zijne muts spelende.)

Zoo, denkt uwé niet - mijnheer... percies weet ik het ook zoo bepaald niet, maar als het niets kwaads was - waarom riep hij het mij dan na - hier handelsreiziger - kievit! - Waarom deê je dat, persoon?

GERRITS.
Wel...

JAN PIK.
Nou, biecht op!

GERRITS.
Ik...

JAN PIK.
Zonder flinken - zie je - waarom riep je mij zoo na?

GERRITS.
Omdat mijnheer geen handelsreizigers in huis wil zien - en ik dacht - omdat je naar binnen liept, dat je er een waart.

BRAMER.

Ja wel, hij volgde zijne orders, mijnheer Karver houdt niet van deze ongepluimde trekvogels. Gerrits had geene schuld en jelui moet vrede maken.

JAN PIK

(rondziende.)

Zoo we eene kleinigheid hadden om af te drinken, - zal ik daar geen hond in wezen; ik ben niets haats - maar hier staat niets dan koffij.

BRAMER.
Welnu, die is zoo goed als iets anders.

JAN PIK.
Koffij? neen meheer! - dat heeft geen eisch; - je zoudt even goed schoon water kunnen nemen.

BRAMER.
Ik zou niet inzien, waarom niet?

JAN PIK

(zijn hoofd schuddende, en zijn broek optrekkende.)

Drank - zuivert! Gooi een glas drank in eene puts bedorven water - alle vuiligheid, bij menier van spreken, zal er van sterven; daarom moet je om vijandschap af te drinken - drank en geen ander gesnor hebben; - der zou een doodvijandschap van kunnen groeijen - waarom ik zeg: laat de persoon een glas drank halen, zoo het niet te klein is, zal ik met hem drinken, en geen woord meer over zijne schimperijen zeggen. Ga persoon!

Mevr. KARVER.
Zijn de heeren haest voldaen van dit interessant discours?...

BRAMER.
Mevrouw is bang voor ongelukken, Jan! - en het komt mij ook voor - dat de zaak geen afdrinken waard is.

Kapitein KARVER.
En zal ik eindelijk ook eens gewaar worden - wat je hier kwam doen?

JAN PIK.
Kapitein!... ik kwam zeggen, dat meheer... meheer...

Kapitein KARVER.
Mijnheer Verkerk?...

JAN PIK.
Zoo als u zegt - is aangekomen.

Kapitein KARVER.
Nu al? en je gaaft mijn briefje?

JAN PIK

(verlegen.)

De duivel moet in 't spel geweest zijn, maar het briefje was weg.

Kapitein KARVER.
Was weg?... en wat heb je toen gedaan?

JAN PIK.
Wel kapitein, eerst heb ik mij gek gezocht - en toen ben ik hier heen gekomen.

Kapitein KARVER.
Stoffel!... en waar is mijnheer Verkerk nu?

JAN PIK.
Die was juist uitgegaan - toen ik bezig was met zoeken.

Kapitein KARVER.
Voort met mij meê, hem opzoeken. Het is volstrekt noodig dat ik hem spreek... voor hij... Ga je meê, Bramer?... Nicht, gegroet...

(Kapitein Karver, Bramer, Jan Pik en Gerrits af.)

Tooneel IX.

Mevrouw KARVER. FATERING. Jufvrouw DE WIND.

Mevr. KARVER.
O mijn Hemel! ik bezwijm...

(zij werpt zich achterover in haren leuningstoel.)

FATERING.
Schielijk! mevrouw wordt ongesteld... water... spiritus... Help mij jufvrouw!... Ellendelingen... ziet daar uw werk!...

Jufvr. DE WIND.
Kind! kind! weêr zoo'n attaki!... Arm kind... daar, ruik eens!... och Gut! zij sterft...

(huilende)

Wacht, ik ga mijn zoon roepen...

Mevr. KARVER.

(met eene flaauwe stem.)

Neen... o... neen!...

Jufvr. DE WIND.
God dank!... zij komt weêr bij. - Is dat schrikken - zij was heelemaal weg!... Mijn zoon niet roepen, kind?...

Mevr. KARVER.

(als voren.)

Neen... neen!

Jufvr. DE WIND.
Die zenuwen... die zenuwen - zie dat beschrijft wat!... Zal ik de kinderen gaan halen - de kinderen?

Mevr. KARVER.

(de oogen opslaande.)

Arme kleinen - neen!

FATERING.
Ah mevrouw...

(hij drukt hare hand.)

het bedaart dus een weinig?

Mevr. KARVER.
Oh, pardonnez-moi!... ik ben zoo geaegiteerd... zoo gedegouteerd... deze menschen... Wat gevoel ik mij flaeuw...

Jufvr. DE WIND.
Zal ik je wat boellion maken of wat water-suikelâ?

Mevr. KARVER.

(kwijnend.)

Een weinig bouillon...

Jufvr. DE WIND.
Kom! 't zal in een ommezientje klaar wezen...

(haar liefkozende)

Beste kleine Fij! - hou je nou goed, kind!... mijnheer Fatering blijft zoo lang bij je tot ik weêr kom. Dag Fij! dag kind... 't zal zoo klaar wezen...

(Onder het heengaan).

Arm schepsel, haar verstand maakt haar kapot!

(Af.)

Tooneel X.

De vorigen, zonder jufvrouw DE WIND.

FATERING.
Bedaert het wat, mijn beste, ik bid u spreek een woord...

Mevr. KARVER.
O mijn hemel, welke monsters! welke horribele wezens!

FATERING.
Hoe ik souffreerde, toen ik u zoo zag lijden, is onbeschrijfelijk.

Mevr. KARVER.
Het was voor ons beiden een folterbank!

FATERING.
Hoe ook gewoon de wereld te zien miskennen wat zij niet begrijpt; - de ontblaedering der bloem te aenschouwen, welker aeroom zij niet weet te schatten...

Mevr. KARVER.
Welk een nieuw en verrassend beeld!...

FATERING.

(zich buigende)

... Zag ik nogtans maer zelden eene zoo ruwe hand uitgestrekt naer het heiligdom van het vrouwelijk gevoel - zag ik nimmer een poëtisch denkbeeld met meer groteske ruwheid aenogerand. Ha! een wildeman oordeelende over de waerde van een juweel; een boer die de teedere wiek van een vlinder tusschen duim en vinger wil vatten; een dwerg die het waegt een greppel te graeven, om er een laevae-stroom in te dwingen!... Ha!...

Mevr. KARVER.
Beeld op beeld!... Het eene al schooner dan het andere... Eene intaerissaebele bron - van stoute en schoone gedachten! U te hooren vergoedt mij de doorgestaene supplice.

FATERING.

(zich buigende)

Ah mevrouw! hoe moest ik mij bedwingen, om hen niet teregt te stellen zoo als zij verdienden,

(met den voet stampende)

Wees verzekerd, zonder uwe presentie...

Mevr. KARVER.
Ik zag den strijd op uw gelaet, en prees bij mijzelve het zelfsbedwang, dat mij bewaerde voor nieuwe horreurs.

FATERING.

(met woedende gebaren)

Eenmael, eenmael zal ik mij wreken... Va chameau! Va rustre! Ours va!...

Mevr. KARVER.
Hemel, Vaelentijn, je doet mij schrikken - wees toch niet zoo vreesselijk - zie mijn angst.

FATERING.

(met pathos.)

Vergeef! o vergeef!... ik bedacht niet...

(hare hand kussende.)

Arme zilveren snaer - zou ook ik nog mijn wanklank toebrengen - om u te doen springen... nooit!

Mevr. KARVER.
O Vaelentijn wist je, kon je weten wat men daegelijks van deze snaer vergt!

FATERING.
Alsof mij dat een geheim waere! Alsof ik hem niet kende, die, geheel uw antipode, zijn maeterialisme zoo ver drijft om elke uiting van uw goeden smaek - elke bloesem uwer fantaesie te willen meten met de maet zijner mesquine burgerlijke begrippen. Alsof ik niet wist - dat alleen uwe geestesmeerderheid hem in zoo verre in ontzag houdt - dat hij zijne geheime tegenwerking zich slechts zeldzaem vermeet tot eene openlijke te doen komen! Alsof ik dit alles niet ervoer!... en al waere het ook - dat het mij tot heden waere verborgen gebleven, - was woord en blik van zijn knecht straks niet genoeg geweest om mij het geheim te releveren - dat mijnheer Karver zijne engelachtige echtgenoote voor eene... verkwistster houdt?

Mevr. KARVER

(met verbittering.)

Ah je merkte dus?! mijnheer houdt de commis-voyageurs verwijderd - en niet tevreden daervan geen geheim te maeken voor een sujet als die Braemer - neemt hij knecht en meid in zijn vertrouwen! Ik verkwistende...

FATERING.
Het raekt kant noch wal.

Mevr. KARVER.
Ons huis is verreweg op den minst fatsoenlijken voet gemonteerd van alle aenzienlijke dames mijner kennis... jae, bedenk eens... twee onzer vertrekken zijn zonder tapijten...

FATERING.
Is het mogelijk!

Mevr. KARVER.
Één zelfs is niet behangen... noch geplaefonneerd, - op een paer uitzonderingen nae zijn de schoorsteenmantels van hout.

FATERING.
Ridicule wansmaek!

Mevr. KARVER.
Die op mij neêrkomt; - wie verwacht iets van hem? Ik vrees daegelijks dat de boden - de laecunes in mijne toiletbenoodigdheden - de afzigtelijke kaerigheid - waarmede ik mij elke onmisbaere benoodigdheid moet aenschaffen, publiek zullen maeken. - Ik zou mevrouw De Hooghe niet durven aenzien - zoo zij het regte wist.

FATERING.
Arme, gefolterde vrouw!

Mevr. KARVER.
En dit is nog maer een gering deel mijner grieven!... Mijne piaeno is een onnut meubel in zijn oog; denk eens mijne piaeno!

FATERING.
Het zal zijn dat de roerende uitdrukking van lijden, die u aen uw spel weet bij te zetten, hem in weerwil van hemzelven treft.

Mevrouw KARVER.
O, hem treft geen klank dan van geld - wanneer ik zing kijkt hij zuur!

FATERING.
Chameau!

Mevrouw KARVER.
En dat omdat ik geene Hollandsche liedjes zing...

FATERING.
Hollandsche liedjes... par exemple!

Mevr. KARVER.
Bespottelijke wansmaek... Hollandsche liedjes! Hollandsche muzijk! ha! ha! ha!

FATERING.
Hollandsche liedjes!

(Zingende en op eene overdrevene wijze den kadans accentuërende.)

Dáér kwám ééns één méísje van Schévéníng aén, En ze wás mét één mándjé met ve-hisch belaên. ha! ha! ha!
Ze riep - och géwis!
Wie koopt - er mijn vísch?
'k Heb róggén - 'k heb tárbôt die kéu-ré-lijk is.
ha! ha! ha!
kéu-ré-lijk is!

ha! ha! ha!

Mevr. KARVER.

Het stinkt naar 't vischwijf:
ve-he-hisch!
Het is een lijfstukje van mijnheer mijn echtgenoot.

FATERING

(zingende.)

Een stáeltje - waeráchtig - dat kéu-ré-lijk is!

Mevr. KARVER.

Onlangs dacht ik eens te moeten beproeven in hoeverre mijne ‘gedachten’ hem zouden treffen; ik las hem dus eenigen uit de tweede periode, die u bijzonder bevallen waeren, voor...

FATERING.

Paerlen voor de zwijnen geworpen, paerlen voor de zwijnen!... Wat zeide hij?

Mevr. KARVER.

Ik heb hem nimmer zoo onverdraegelijk gezien!... Hij zette een bijster schrander en wouldbe-satieriek gezicht, en... ik kan het ter naeuwernood vertellen... ik viel haest van mijzelven van ergernis...

FATERING.

Imbecille! Wat durfde hij op deze schoone bloesems en vruchten van uwen geest aenmerken? (*hij keert zich lagchend af.*)

Mevr. KARVER.

Wel... hij stond op, en, mij lagchend

aenziende, begon hij te declaemeren, als waere het eene sententie van Boileau:

Mijn kostlijke van Emmeden
Och maek toch liever hemmeden!...

degoutant... niet waer?

FATERING.

Horrible! Horrible! most horrible! Afschuwelijke wansmaek - eene aerdigheid aan te haelen uit den Huisvriend!

Mevr. KARVER

(opgewonden.)

Och maek toch liever hemmeden!...
hemmeden! hemmeden! hemmeden!... Ik zou hemden maeken... ik!... infaem!... Wat zou zoo iemand La Bruyère wel toegevoegd hebben?... ik gaf wat liefs om het te weten!

FATERING.

Hij was in staet geweest, hem toe te roepen:
Mijn kostlijke La Bruyèrée
Och lap toch liever schoenzolée!...

Mevr. KARVER.

Och maek toch liever hemmeden!...
Eene vrouw als ik zou hemden maeken... hemden!... IJst ge niet op het denkbeeld?

FATERING.

Mevrouw, geene tael kan mijne verontwaerdiging uitdrukken! U, de gevoelvolle schrijfster, de uitstekende musicienne!...

Mevr. KARVER.

Zou hemden maeken... hemden!

FATERING.

De habile teekenaresse - de bedreven' componiste...

Mevr. KARVER.

(gillende)

Zou hemden maeken!...
Och maek toch liever hemmeden!...

FATERING.

(hare hand kussende.)

Bedaer, mijne beste Trinette! bedenk wie het zeide.

Mevr. KARVER.

Hemden, hemden, hemden - maeken!

FATERING.

Bedaer!

Mevr. KARVER.
Hemden!... alleen deze gedachte is genoegzaem, mij in 't graf te brengen, hemden maeken!...

FATERING.
In 't graf?... mogt ik er rusten... dan was ik voor goed bevrijd van eene gedachte... die ook mij kwelt... (*op zijn hart wijzende*) Hier... knaegende worm!

Mevr. KARVER.
Ik hoorde er u vaek over klaegen... en... kwelt zij u sinds lang?

FATERING.
Sedert mijne komst hier ter stede - laet zij mij nacht noch dag met rust.

Mevr. KARVER.
Helaes! even als de mijne, dag en nacht kwelt zij mij... hemden maeken!

FATERING.
Al weder!.. Laet mij om u deze haetelijke gedachte - deze schandelijke persiflaege een oogenblik te doen vergeten - u verhaelen wat ik dezen nacht droomde...

Mevr. KARVER.
Van *úwe* gedachte?

FATERING.
Hoor slechts: Ik wandelde in mijn droom in mijn park: een echt Engelsch park. Alles wat mij omringde was geïmpregneerd met dat onbeschrijfelijk eigendommelijke, dat fashion heet, en waervan ons Hollandsch fatsoen slechts eene flaeuwe reflectie is; - alles wat mij omringde was fashionable...

Mevr. KARVER.
Welk een overschoone droom!

FATERING.
Alles was fashionable! van de boomen en heesters, voor en om mij, tot het hondenhok en the stals aan mijne zijde; van de gazons onder mijn voet, tot de van mos en onreinheid gezuiverde boom-

stammen nevens mij, was er niets, of het was zeer fashionable. De honden, die nevens mij liepen, waeren Engelsche honden; de koeijen, die hier en daer graesden, waeren Engelsche koeijen, jae, de groom achter mij was geen bastaardgroom, zooals de mijne is, maer... hij was een echt Engelschman.

Mevr. KARVER.
Welk een fashionable droom!

FATERING.
Hij was gekleed *met* roode frac en veste, grijze inexprimable, witte *beenkleeding* en opgetoomden hoed; zijn haar was rood... nog hoor ik zijn plat Londensch: Ees Zur!...

Mevr. KARVER.
Ees Zur... Ah hoe treffend!

FATERING.
Ees Zur! zeide hij op mijne vraag: of Mylady reeds was opgestaan.

Mevr. KARVER.
Het is een waer genot, zulk een interessanten droom te hooren verhaelen...

FATERING.
O Trinette! hoe genoot ik, want, niet alleen, dat mijne omgeving was - zonder de minste failure, maar het gevoel was *op* mij, dat het juweel waarnaar ik vroeg, niet eens anders, maar mijn eigen juweel was...

Mevr. KARVER.
Uw... juweel?...

FATERING.
Mijn!... (*hij staat plotseling op.*)

Mevr. KARVER.
Wat scheelt u Faetering! wat scheelt u... mijn Hemel!

FATERING.
Genoeg, ik was gelukkig in mijn droom... waekend zal ik nimmer gelukkig zijn!

Mevr. KARVER.
Hoe beklaeg ik u...

FATERING.

(met emphase.)

Rustelooze, immer knaegende worm!

Mevr. KARVER.
Ik bid u, goede Vaelentijn! bedaer, o vermogt ik uw verdriet te lenigen...

FATERING.

(zich nevens haar plaatsende en hare hand grijpende)

O mogt... durfde... ik spreken!

Mevr. KARVER.

(hare hand terugtrekkende)

Ik bid u, bedenk...

FATERING.

Helaes, het is waer... ik mag niet... durf niet spreken... ik moet bedenken...

Mevr. KARVER.

(afgetrokken)

Waer kan mijne moeder blijven!...

FATERING.

Ik moet bedenken... dat het - te laet is om te spreken.

Mevr. KARVER

(houdt de oogen neêrgeslagen, en speelt in verwarring met haar zakdoek.)

FATERING.

Verschrikkelijke gedachte: te laet! Eenige jaeren vroeger gesproken... en de liefelijke bloem, die thans in eens anders tuin staet te kwijnen... zou in den mijnen bloeijen! Liefelijke bloem!... onwaerdig mensch die haer bezit... liefelijke bloem, die te vergeefs haer hemelsch schoon ten toon spreidt, te vergeefs de lucht die haer omringt doorbalsemt... Uw bezitter is ongevoelig voor die weelde, wat zeg ik, in plaets van een enkele zorg aen u te wijden, onthoudt hij u licht en zon, en... verraedt gij ook, arme bloem! verraedt gij ook door bleeker kleur, en tengerder vorm... uw lijden... de rampzaelige wordt er te ongevoeliger door... de rampzaelige verstaet niet uwe stomme welsprekendheid...

Mevr. KARVER.

(snikkende achter haar zakdoek)

Ach, Faetering...

FATERING.

(op nieuw hare hand vattende)

Was deze schat de mijne... voor haer bezit ruilde ik niet de heerschappij der wereld, was...

Tooneel XI.

De vorigen. Jufvr. DE WIND komt met groote haast het vertrek binnen.

Mevr. KARVER.

(verschrikt hare hand terugtrekkende)

Mijn God! Maemae, wat is er toch? is dat wild binnenvliegen!... foei!

Jufvr. DE WIND.
Schrik niet, kind! schrik niet... ik bid je, schrik toch vooral niet! Hè!...

Mevr. KARVER.

(hevig verschrikt, en zich aan haar stoel vasthoudende om niet te vallen)

De kinderen... zijn...

Jufvr. DE WIND.
Neen... wees gerust... de kinderen zijn wel!... arme meid, nog is ze geschrikt - in weerwil van al mijn roepen van: schrik niet! Zijn dat zenuwen?... foei!

FATERING.
Maer in 's duivels naem - zeg dan toch, wat er gebeurd is!

Jufvr. DE WIND.
Er staan drie wagens met meubels voor de deur... eene rekening van achttienhonderd gulden!... Karver loopt als een gek mensch door de achterkamer, en praat van te scheiden of zich van kant te maken! Watte man... wat een onbarmhartig man! wat een onbarmhartig man! wat een eigenzinnig, onnatuurlijk man!

Mevr. KARVER.

(plegtig)

Ik hoop de noodige kracht te vinden... Faetering... maemae... ondersteun mij!

(Zij verlaten met langzame schreden het tooneel).

EINDE VAN HET TWEEDE BEDRIJF.

Een woord over den gezondheidsleeraar Ernst Mahner en mededeeling van de grondtrekken zijner leer.

In het jaar 1836 verscheen bij den boekhandelaar P.H. van den Heuvel, te Rotterdam, eene vertaling van het werk van den beroemden geneesheer en hoogleeraar aan de hoogeschool te Weenen Ph. Carl Hartman: de kunst om gelukkig te leven en tevens zijne gezondheid, schoonheid, ziels- en ligchaamskrachten te behouden en te volmaken. In Duitschland had toen dit klassieke werk reeds een derden druk beleefd. Of het in ons land bijval heeft gevonden, is mij niet bekend; zeker echter is het, dat het niet dien opgang heeft gemaakt, dien en het onderwerp en deszelfs behandeling en ook de uitmuntende vertaling verdienden. Van weinig boeken mag zoo zeer gewenscht worden, dat zij in ieder huisgezin eene plaats en een beslissenden invloed erlangen als van het (niet lijvige en gewis tot kleinen prijs verkrijgbare) boek van den grooten Hartman. Door warme menschenliefde gedreven stelde hij het op te midden zijner vele bezigheden, om zijne landgenooten van het eindeloos en onhandig kwakzalven aan eigen ligchaam, waartoe eene ziekelijke en zondige genotzucht den mensch drijft, terug te brengen en hen de waarde van eene eenvoudige met de natuur overeenkomstige levenswijze voor gezondheid en levensgeluk te doen schatten. Op aan-

beveling van den man, wiens naam boven deze regelen vermeld staat, kwam het mij in handen en zeer zou het mij verheugen, indien deze mijne aanprijzing er iets toe mogt bijdragen, om menig huisvader het werkje, dat zoo rijken schat van levenswijsheid bevat, voor zijn gezin te doen aankoopen. Navolger van den edelen Hartman noemt zich Ernst Mahner. Uit dien naam wil hij echter, en met regt, niet hebben afgeleid, dat hij blootelijk een slaafsche verkondiger zijner leerstellingen wezen zou. Neen, de man, die in Hartmans voetstappen getreden is, mag in meer dan één opzigt op oorspronkelijkheid aanspraak maken, en verdient, naar mij voorkomt, in onze schatting eene nog hoogere plaats dan zijn voorganger. Hij toch meende niet genoeg te doen met uit eene stille, afgezonderde, rustige studeercel een geschreven woord te doen uitgaan, eene hoogere bezieling dreef hem met het stelsel, waaraan hij een goddelijk beginsel had ten grondslag gelegd, en dat hij tot nog meer volkomen eenheid en eenstemmigheid had gebragt, in het midden zijns volks op te treden, om daar met levende stem en heenwijzende op eigen voorbeeld en ervaring voor de ontdekte waarheid hunne harten te winnen. Hartman's woord, dus hoorde ik eens hem zeggen, heeft niet dien invloed gehad, dien het verdiende, misschien ook omdat het pleit, waarvoor hij sprak en ijverde, hem nog te veel eene zaak des verstands was, - zaak des harten, ging hij voort, zaak des levens moet zij worden, dan alleen is het mogelijk voor haar voorstanders te winnen. En blijkbaar was de gezondheidsleer den man, die zoo sprak, eene zaak des harten, welke zoozeer zijne gedachten en wenschen had ingenomen, dat zijn bezield gemoed hem niet toeliet zijnen invloed alleen tot de grenzen van zijn vaderland te bepalen. Misschien heeft hij in ons midden bij oppervlakkige beoordeelaars van zijn uitwendig voorkomen meer bevreemding en nieuwsgierigheid dan wel belangstelling gewekt, wie echter met opmerkzamer blik zijn helder blaauw vriendelijk oog en de edele trekken van zijn minzaam gelaat gadesloeg, vermoedde reeds onder het niet door wereldsche pracht schitterend uiterlijk eene voor waarheid, liefde en godvrucht gloeijende ziel. Zoo ook is hij gebleken aan allen, die uit edeler beginsel dan eene voorbijgaande nieuwsgierigheid zijne vrije toespraken hebben gevolgd. Een diep, helder en stellig Christelijk geloof was blijkbaar veelmeer dan bij Hartman drijfveer van Mahners spreken en handelen. Het bewustzijn, het ligchaam is een tempel des Heiligen Geestes, gaf immer den grondtoon aan in al zijne beschouwingen. Dat warm geloof maakte hem tot een waar krijgsknecht voor de zaak des Christendoms, in zooverre het hem dreef om met biddenden ernst zijne natuurgenooten toe te roepen: beschouwt en behandelt toch uw ligchaam als het schoonste kunststuk van Gods vingeren, en verlaagt niet uw leven tot een spel, om dagelijks op nieuw te beproeven, hoeverre gij zonder oogenblikkelijke schade gaan kunt in het toegeven aan dierlijke zinnelijkheid en hartstogt. Binnen in u gaf God u een leidsman uit den hemel, om uwen voet te leiden op het pad van gezondheid en waarachtige levensvreugde. Hoort hem, maar vergenoegt u niet met alleen het ligchaam gezond en krachtig te bewaren, gij zijt van Gods geslacht, maakt daarom ook de verkregene krachten dienstbaar, om het vleesch en zijne lusten alzoo te onderwerpen aan den geest, dat het in waarheid gekruist mag hceten en Gods Hei-

lige Geest gebied voere over uw leven. In dien geest, waarde lezer! ontwikkelde de Apostel der gezondheidsleer de grondstellingen, waarvan wij hiernevens eene vertaling u aanbieden. Niet meer dan grondtrekken worden door mij u aangeboden, gaarne gaf ik bij elk punt: wat mij van het gehoorde is bijgebleven, maar ik zou te dikwijls onvolledig moeten blij ven en ook met het onvolledige reeds verre de mij vergunde plaatsruimte overschrijden. Bovendien ontvangt de belangstellende in het gegevene niet te weinig. Vermits Mahner niet op eene wetenschappelijke zeeft heeft gelegd de vraag: welke verkeerde gewoonten en hebbelijkheden kan het ligchaam zonder te merkbaar nadeel dragen, maar de vraag: wat betaamt den naar Gods beeld geschapen en in Christus tot zijnen ouden rang herroepen ménsch - kan ieder, die een hooger leven op prijs stelt, zonder veel moeite zijn stelsel verstaan, waarderen en het hier gegevene naar eigene behoefte uitbreiden. Op ééne bijzonderheid wil ik hierbij opmerkzaam maken. Ook hier ondervonden verkeerde beoordeeling deed er Mahner voor ijveren: dat men toch zijne raadgevingen niet beschouwen zou als losse, zonder zamenhang gegeven wenken, zooals vroegere en latere zijner voorgangers gegeven hadden, waaruit men naar willekeur kon kiezen en verwerpen; maar als een naauw te zamenhangend organisch geheel, dat de vrucht van eene redematige en aanhoudende studie en niet de onrijpe vrucht van ziekelijke overdrijving was. Overdrijvers noemde hij hen, die vooral van een watergebruik zonder maat of van eene gymnastiek, die in ijdele kunstenarij ontaardde, de ligchamelijke wedergeboorte der menschheid wachten, maar hij voor zich durfde gerustelijk allen, die het doel des levens stelden in iets hoogers dan zinnelijk genot - in arbeiden tot heil der menschheid en tot heerlijkheid van God - uitdagen, om in eenig punt hem overdrijving aan te wijzen van de weldadige grenzen door natuur en godsdienst den mensch gesteld. Geen lager gesteld levensdoel wil Mahner gebezigd hebben ter toetsing zijner grondregelen en eenvoudig en op verhevene wijs heeft hij den geest, die hem bezielt, uitgesproken, toen hij in zijn Oratorium voor het eenmaal te vieren gezondheidsfeest, het gebed des Heeren, het Onze Vader, tot thema koos en aan elk zijner beden eene verheven dichterlijke uitbreiding gaf.

En nu, zal, ook door deze mededeeling, het woord van den moedigen en geestdriftvollen prediker eenigen blijvenden bijval vinden? Wie zal het met zekerheid bepalen? Zeker echter komt het mij voor, dat het Christendom, - als godsdienst van zelfverloochening en kruisdragen eene plante van het gebied der hemelsche liefde, - niet naar eisch kan bloeijen en vrucht dragen te midden van een geslacht, dat door verkeerde zelfzucht van jaar tot jaar aan meerdere verweeking en verwijfdheid zich prijs geeft. Waar de geest rusteloos werkzaam is tot het uitdenken van nieuwe zinnelijke prikkels, om het gemis van ware levenskracht en levensgenot te vergoeden, daar kan de kracht en moed zich niet vrij ontwikkelen, om al die offers te brengen, welke de eer van God en het heil der menschheid eischen. Als eens de tijd aanlicht, waarin het zoo weinig geestkracht vereischende ijveren voor menschelijke geloofsbepalingen zal hebben plaats gemaakt voor den edelen kampstrijd van een in alle rigtingen zich ontwikkelend beoefenend Christendom, zal

ook, wij betwijfelen het niet, in deze regelen van ware matigheid, reinheid en krachtsontwikkeling de levenswijs der Christelijke krijgsknechten staan afgeteekend. En zou die tijd, waarin zooal niet allen, dan toch velen in éénen geest jagen naar het groote doel des Christendoms, navolging van Hem, wiens zelfverloochening volmaakt en wiens kruisdragen eenig was, zoo verre behoeven te zijn. Gaat de groote en goede zaak des Heeren niet telkens eene schrede voorwaarts, als het een van hare belijders gelukken mag eene zijde der waarheid, wier geheel onze trage ziel slechts langzaam en stuksgewijs schijnt te kunnen opnemen, helder en overtuigend voor te stellen aan zijne medemenschen. En gewis eene zijde van overwegend belang is hier in een licht gesteld, dat haar moet aanbevelen aan het geweten van alle menschen. Dat geweten kome meer en meer tot zijn regt, drijve in de kracht Gods de daemonen van vadzigheid, onmatigheid, wellust - geheel het walgelijk legioen van de satellieten der zelfzucht buiten en leere den mensch te worden, waartoe God hem bestemd heeft, koning der schepping en medeërfgenaam van Zijn eengeboren Zoon. Stelt gij, waardste lezers, voor u zelven nog eenigen prijs op deze titels, bedenkt, dat de mond der waarheid gezegd heeft, dit geslacht gaat niet uit dan door bidden en vasten. Onder den indruk van die ernstige taal zij het oog op de gestelde levensregelen gerigt en de beschuldiging van overdrijving zal verstommen op de lippen, en daarin niet anders worden erkend dan eene heilige eenstemmigheid met het woord van God.

Oorspronkelijke levenswet.

Soli Deo gloria. - Gode alleen zij de eer. Instinktmatige wedergeboorte.

Wees gezond, wees blijde.
Na kruis heerlijkheid.
Heb moed en volhard.

Schat deze wet hoog

want als eene innerlijke, u aangeborene wet komt zij van God en brengt u heil en vreugde, want God wil, dat al wat leven heeft, ook in het bezit des levens zich verheuge.

Hoort, broeders, hoort het heilig woord,
Dat tot bedachtzaam waken spoort
Voor 't ware ziels- en ligchaams leven;
Dat woord van God eens uitgegaan,
En grondslag van ons gansch bestaan,
Is ons in 't bloed als ingeweven.

De wedergezondmaking en veredeling van het menschengeslacht en de herstelling van den ons aangeboren levensen gezondheidsleidsman in zijne regten, vorderen eene stipte naleving van de volgende geboden.

Wat waarlijk groot is, kan met geestdrift slechts volbragt;
En zonder geestdrift wordt op aard niets groots geboren,
Hij, die zichzelf beheerscht, heeft onbeperkte magt,
En naar zijn Vorstenwoord zal al wat goed is hooren

I.

Alle dingen, die het ligchaam betreffen, doe die naar aanwijzing van den weder in zijne regten herstelden inner-

lijken gezondheidsleidsman, die uit de wijsheid Gods zijne wording heeft.

Hoort! Voor het verloren gaan der onbedriegelijke ons aangeborene gezondheidkunde waren alle menschen, zoo als nog heden ten dage de vrije dieren geboren meesters in de levenskunst (diätetische virtuosen.) Inwendige ziekten kwamen toen bijna niet voor, bij een door de oorspronkelijke levenswet geregeld leven waren zij zoo goed als *onmogelijk*, want van een overoud bedachtzaam voorkomen derzelve is hier geen sprake. - De hedendaagsche ziektenlegers (volgens Plouquet plus minus 6000 man sterk, terwijl de zuidzee-eilanders, toen de eerste scheepvaarders tot hen kwamen, ter naauwernood ééne inwendige krankheid kenden) zijn een natuurlijk uitvloeisel van de onverstandige geheel verkeerde behandeling des ligchaams en deze weder een gevolg van de verloren gegane innerlijke levenskunst.

Een billijke gevolgtrekking uit het gestelde is: de verkeerde levensrigting, die in het inwendige des ligchaams als krankheid zich openbaart, kan niet door een blind en gewelddadig ingrijpen van menschen, kan niet door pillen, poeijers, bloedaftapping of overmatig watergebruik weder in den regel gebragt worden, maar zelve brengt zij zich in den regel, en kan dit ook alleen zelve, door den innerlijken levensleidsman in zijne regten te herstellen en op zijne aanwijzing naar deze oorspronkelijke grondwet te leven. Tot herstelling van krankheid verdient tevens de ernstigste opmerkzaamheid onze leer over vasten, water en geest, zie gebod XI.

De groote instinktmatige wedergeboorte en de door haar uitgewerkte wedergezondmaking des menschen geschiedt slechts eenmaal en houdt dan hare kracht geheel het verder leven door.

Dit is de heilbrengende Urpanacee (oorspronkelijk alle ziekten genezend heelmiddel) en de kunst om niet krank te worden, die tot heil der menschheid zich aan mijnen geest heeft geopenbaard.

't Instinkt, dat zijn bevel u geeft,
Wil, dat gij naar zijn wenk slechts leeft;
Acht nooit zijn wijs bestuur gering,
Maar volg het trouw bij ieder ding;
Zoo houdt ge uw boozen lust in toom
En kweekt wat edel is en vroom.
Eens was natuurdrift rein en goed,
Vernieuwd woon zij ons in in 't bloed.

II.

Leef en werk in de schepping Gods, waarin de Heer u geplaatst heeft.

Merk in u op het verlangen naar licht, zonneschijn en frissche lucht en de onaangename gewaarwordingen door eene beslotene ruimte vol bedorvene levenslucht verwekt. - Oefen tot geheele opheffing van alle verkoudingsziekten - met kalmen moed het ligchaam bewegend en innerlijk als dooreenschokkend - de u aangeborene wederstandskracht door lucht-, regen-, water- en sneeuwbaden. - Arbeid en denk, geniet en rust, wasch en baad u zooveel mogelijk in de opene vrije lucht. Uw hoofd en hals zij, wanneer gij slechts kunt, ongedekt gehouden. Laat de verwijfde, ziekelijke krijthuid door de in waarheid schoone en gezonde bruine tint der natuur worden vervangen.

De zon doet 's menschen harte goed,

Geeft kracht en vreugd door licht en gloed,
Ontvlugt dan licht en warmte niet,
Wier magt het waar genot ons biedt.

III.

Onthoud u van alle warme, heete en gedisteleerde dranken en verdrijf altijd

den warmen, droogen dorst door naar de mate van uwen dorst gedronken frisch en koud water, (zoowel in den winter als in den zomer), - door koude ongekookte melk, door alle soorten van vruchtenmost, door goeden, zachten wijn, door frisch koud moutrijk (liefelijk niet giftig bitter) bier, door limonade, kruidenwijn en soortgelijke dranken. - Alleen de zuigeling, in wien honger en dorst nog een zijn, drinkt bloedwarm, later moet iedere drank koud zijn! - Het is even ongerijmd als verderfelijk zich in den winter door warme of sterke dranken te willen verwarmen, maar verstandig en heilzaam is het, (n.b. voor den aan de natuur getrouwen mensch) om in den zomer den warm droogen dorst met frisch koud water te lesschen! (N.B. Wie drinkt en baadt koud als de visch, blijft steeds als hij gezond en frisch.)

Drink frisch en koud en nooit te veel,
Verkwikking is dan steeds uw deel;
Maar vocht door vuur of stoken heet.
Schaadt meer dan menig gist of weet.

IV.

Spijzig uw ligchaam naar het voorschrift van spijsbegeerte en innerlijk gevoel, dat is: 1°. Naar de aandrift van den echten natuurhonger. 2°. Naar het voorschrift van de weder in oorspronkelijke reinheid herstelde reuk en smaak. 3°. Naar de maataangifte van het gezond verzadigdheidsgevoel. - De eerste natuurhonger doet zich gevoelen twee of drie uren na het opstaan (en wordt het best bevredigd in den zomer met versche of in den winter met gedroogde vruchten.) De tweede honger komt vier of vijf uren later, (ten twaalf of een uur), de derde of voorname honger volgt op den arbeid en de moeiten des daags (des avonds van 6-8 uur.) Het avondeten zij uwe hoofdmaaltijd. - Vermijd alle scherpe, heete, te zoute, bittere, zure en zamentrekkende spijzen, als ook alles, wat bedorven is of onaangenaam riekt. Stel hoogen prijs op alles wat zoet, zacht en liefelijk is, als melk, honig en vooral rijpe vruchten (ook vijgen, dadelen, rozijnen en amandelen.) Ja, eet vrij met de natuur niet strijdige lekkernijen uit het dieren- en plantenrijk. - Moeijelijk te verteren en daarom hoogst onraadzaam is het gebruik van soep en brei. - Vleesch moet gebraden niet gekookt worden. - Uw maaltijd zij eenvoudig of besta minstens uit niet tegen elkander strijdige spijzen.

Onthoud bij alle gebrek aan eetlust u streng van spijs, maar vast ook in gezonden ligchaamstoestand nu en dan van drie tot vijf dagen (E.M. vastte menigmaal van 7-10 dagen zeer streng) en doe het met vasten wil en met hoog opgewekten, blijden zin.

Maak vrij ter maaltijd u gereed,
Wat reuk en smaak als goed u prijzen.
Eet koud of bloedwarm, nimmer heet
De eenvoudig u bereide spijzen;
En wat gij eet zij stevig, vast,
Een vloeibre spijs baart noodloos last.

V.

Verwerp met edelen afkeer alle verdoovend vergif.

De tabak, dien de Schepper zelf door zijnen reuk en smaak en door zijn verwekken van hoofdpijn, benaauwdheid tot stervens toe en brakingen als vijand des menschen kenteekende, is een doodvijand van het ons aangeboren ons leven en gezondheid beschermende instinkt. Hij maakt de tanden zwart en vermolmd, het speeksel onzuiver, het ligchaam droog, het bloed scherp en is voor zenuwen, voor neus en oogen, voor maag en borst,

in een woord, voor den geheelen mensch schadelijk. - Vergeef o wijze en goede Schepper uwe dwalende menschenkinderen, zij weten niet wat zij doen.

Jaag den tabak van uit uw huis.
Zijn vuil en stank geeft enkel kruis.
Verveling, kwade smaak en toon
Verhieven 't giftig kruid ten troon.

VI.

Kleed u overeenkomstig het natuurlijk gevoel van welbehagen, alzoo in den zomer koel, in den winter warm; doch altijd zoo dat uw ligchaam gehard wordt of blijft! Vermijd alle kleeding die inpent, benaauwt en zweet naar buiten jaagt.[1)] - Wek de wederstandskracht tegen koude en natheid op, door luchtbaden in den zomer zoowel als in den winter. - Houd het hoofd ontbloot of slechts zeer ligt gedekt. - Onthoud u van en weer het onzinnig gebruik der onnatuurlijke en schadelijke en het ware schoon bedervende dassen en corsetten, en toon niet minder u een vijand van het broeijen der voeten en het inbakeren van jeugdige kinderen. - Gehoorzaam terstond aan het inwendig natuurbevel, dat verwisseling van onderkleeding voorschrijft, zoo dikwijls dat zich hooren doet.

Draag warme stof of kleed u koel
Slechts naar uw innerlijk gevoel,
Maar draag een wijd en luchtig kleed,
Opdat gij nooit door broeijing zweet.
Een zweet slechts is 't, dat niet verweekt,
Dat door uw werk van 't lijf u leekt.

VII.

Ook uw rustbed zij slechts matig zacht en warm. Geheel vlak zij het gespreid, met slechts eene kleine hoogte voor het hoofd. Uwe slaapkamer zij zoo ruim en frisch mogelijk, nooit vochtig of bedompt. - Het broeijen en zweeten tusschen ziekte wekkende en ziekte overplantende vederbedden, heeft reeds ontelbare krankheden in de wereld gebragt. - De door de oorspronkelijke gezondheidskunde teregt gebragte zal zonder schade ongekleed zijn bed verlaten en in een sneeuwachtigen winternacht naar buiten treden.

Niet broeijig zacht of zwaar gedekt
Zij 't bed, waarop ge uw leden strekt,
Laat u geen vederzak gelusten;
Maar breid uw matte leden uit
Op paardenhaar of geurig kruid,
En doe uw hoofd te hoog niet rusten.

1) Met krachtigen nadruk ijverde Mahner tegen het in ons land zoo gewone dragen van flanel of baai op het bloote lijf.

VIII.

Het waardigheidsvolle sieraad van het mannelijke gelaat zult gij heilig houden.
Leviticus XIX: 27.

> Veracht den achtbren baard toch niet,
> Die manlijk schoon en voordeel biedt,
> En draag vrij lang uw haar ten toon,
> 't Is voor ons hoofd de schoonste kroon.

IX.

Gebruik met gelijkmatigheid de krachten van ligchaam en ziel, opdat gij verstandig en gezond wordt. - Wederopwekking van de in vele menschen verloren gegane behoefte aan beweging en bestrijding der traagheid door met de natuur overeenstemmende ligchaamsoefening, (gymnastie der oude Grieken te stellen boven hedendaagsche overdrijving en kunstenarijen) door harde ligchaamsen geestesarbeid, welke bevorderd worde door een moedig vasten en baden in koud water. - Ga niet over de grenzen van het waarachtig vermoeijenisgevoel, noch bij ligchaams- noch bij geestesverrigtingen. - Verbetering van de opvoeding der jeugd. - Verboden zij het

aanhoudend zitten en huishangen der vrouwen tot het vervaardigen van allerlei nutteloozen tooi en huisversiering, en het plakken der mannen bij flesch en tabakspijp. - Alle ligchaamsoefening en arbeid geschiede zooveel mogelijk in de vrije lucht, zelfs ook in den winter bij niet te guur weder, dat bij fiksche beweging heilzaam werkt. - Men make een gelijkmatig gebruik van armen en beenen (wandelen alleen voldoet niet) en gebruike evenzeer de linker- als regterzijde des ligchaams. (Bij handenarbeid als zagen, graven enz. wissele men dikwerf de handen af). De liggende rust is verre aan te bevelen boven de zittende, vooral bij voetreizen. - (Het aanliggen der ouden aan den maaltijd)

Gebruik en sterk uw ligchaamskracht,
Beweeg u buiten overvloedig,
Opdat uw geest ook vrij en moedig
Het werk volbreng u toegedacht.
De traagheid doet een bron van kwalen
Op haar verweekte slaven dalen.

X.

Houd heilig de wet van het dagelijksch baden in de rivieren, beken, meren of zeeën van uw land. - Gehoorzaam zoo mogelijk even gereedelijk aan de behoefte naar verkoeling als aan uwen dorst. (De innerlijke wederstandskracht weert alle verkoudheid). Blijf niet in het water, wanneer een innerlijk gevoel van beving u heeft aangegrepen, slechts nu en dan zij dat gevoel door krachtvolle beweging tot sterking der wederstandskracht overwonnen. Warme baden zijn even schadelijk als warme dranken. Een kortstondig afwasschen in open water des winters is in overeenstemming met de natuur en hardt het ligchaam. Het afdroogen geschiede door zonneschijn, lucht en loopen.

Man, jongling, meisje, kind en vrouw
Baadt daaglijks u en vreest geen kou;
De frissche en snel bewogen vloed
Brengt vrede, vreugde en levensmoed.

XI.

Vasten, water en geest.
Hoogere oefening der oorspronkelijke gezondheidskunde.

Vast met geestdriftvollen heldenmoed en kenmerk het door een vrolijk gestemde zielsgesteldheid. Zonder nadeel voor het ligchaam kan men van 3-10 dagen streng vasten, dat is bij een zeer matig gebruik van frisch water, - of 3-4 weken zachter, dat is, bij een zeer spaarzaam gebruik van vruchten. - Hiermede verbinde men dagelijksche reinigings- en wijdingsbaden, gevolgd door loopen en inspanning des ligchaams. Maak zoo den geest los van het vleesch, en frissche levens- en gezondheidsmoed beziele u. Uw gemoed leere zich bezielen tot hooger geestdrift,

tot geestvolle aanbidding, tot het ware wakker worden der ziel in het rein en ledig gewordene ligchaam.

Houd heilig en betracht deez' raad,
Dan deert u niet, wat andren schaadt,
Maar wijken krankheen, zonde en druk
En smaakt gij hier en ginds geluk.

XII.

Deez' wet zij u een geestewet,
Die u in 't hart haar voorschrift zet
En u als engel blijft omzweven;
Zoo brengt zij u het ware leven
En werkt in u Gods grootheid eer, -
Die EER is 't doelwit dezer leer.

Randschriften.[1)]

1°. De oorspronkelijke gezondheidskunde lag in den mensch. Zij stierf in hem maar moet tot wederopstanding komen, want gezondheid, dat is, regelmatige gang des levens is slechts mo-

1) Deze beide randschriften staan in het oorspronkelijke als spiegelranden om de twee wetstafelen.

gelijk bij eene ligchaamsbehandeling, die geregeld wordt door de onder de wijze heerschappij der ziel staande natuurdriften en gevoelens. Deze zijn gelijk aan edele rossen, die slechts door eene gezonde ziel kunnen geteugeld en bestuurd worden.

2°. De oorspronkelijke gezondheidskunde bevat de verkondiging des goddelijken wils ten aanzien van den ligchaamstoestand der menschen, want het van God afstammend ons aangeboren instinkt is van eene onbedriegelijke en reine natuur en leidt in verbond met de wijsheid der ziel tot gezondheid, schoonheid, deugd, godvrucht, vreugde en een langer leven. Met de weder aan het licht gebragte oorspronkelijke gezondheidkunde zal een nieuw tijdperk beginnen voor de menschheid en voor de wetenschap.

Juicht, gij volken, uwe redding is nabij.

PHILANTHROPOS.

Gedachten van elders over nationale waardigheid, die ook ten onzent gehoord en ter harte genomen mogen worden.

Velen onzer lezers zullen niet onbekend zijn met het werk van den heer Jottrand: ‘Londres au point de vue Belge’, maar waarschijnlijk slechts weinigen met de beoordeeling er van door Eug. Zetternam, voorkomende in de beide laatste nommers van het Belgische tijdschrift Het Taelverbond, en zoo het werk van den heer Jottrand algemeen verdient bekend te zijn, niet minder is dat, onzes inziens, het geval met de bedoelde recensie. Ook voor ons Nederlanders bevatten beide allerbelangrijkste en behartigenswaardige wenken; ook bij ons is het, helaas! niet onnoodig het gevoel van eigenwaarde, van ‘nationale waardigheid’ op te wekken; ook bij ons is het niet vreemd dat men medelijdend de schouders ophaalt over hetgeen hier te lande gedaan of beproefd wordt, terwijl men als het ware opgetogen is, over hetgeen elders, al is het niet minder gebrekkig, geschiedt. Ook ons heeft de opmerking getroffen, dat men in onze wetgevende kamers op Frankrijk, Engeland of Belgie wijst, wanneer er sprake is van belangrijke, vooral organieke wetten, even alsof bij ons *reapse* moest gedijen, wat daar geene ongunstige uitkomst opleverde. Ook bij ons bestaat te veel zucht tot navolging, in plaats dat wij den invloed in Europa trachten te herwinnen, die ons in vroegere eeuwen zoo niet de eerste, althans eene eerste plaats onder de natien deed bekleeden. De redactie van den Tijdspiegel zou meenen aan haren pligt te kort te doen, zoo zij geen gewag maakte van ‘Londres au point de vue Belge’, en zij gelooft dit niet beter te kunnen doen, dan door de beoordeeling van dat werk door den heer Zetternam over te nemen. Wij merken daarbij slechts aan, dat het tusschen ‘’ geplaatste de vertaling is van brokken uit het werk zelf van den heer Jottrand, terwijl het overige de woorden zijn des heeren Zetternam.

Voorwoord van het werk des heeren Jottrand.

‘Londen uit een Belgisch oogpunt beschouwd.’ Wat wil dat zeggen? Zouden de Belgen, die tegenwoordig hunne eigene

zaken bijna uitsluitend door vreemde schrijvers doen behandelen, ijdel genoeg zijn hun gevoelen over eens anders zaken uit te brengen? Ge wilt van Londen spreken? Dit zal zeker zijn met betrekking tot de tentoonstelling in het Glazen Paleis, hoewel die sedert drie maanden gesloten is? Maar Londen is reeds voor de Belgen beoordeeld in de feuilletons uit Parijs aan het Brusselsch dagblad l'Indépendance afgezonden?

Uit een Belgisch oogpunt? Waarom niet uit een Samojeedsch of Kamschatdaalsch oogpunt?

De opmerking is des te ernstiger, daar onze naam, die onder de staatkundige gebeurtenissen der laatste eeuwen verloren was geraakt, ons sedert twintig jaar niet wedergegeven schijnt, dan om tot aanbeveling te dienen voor eene valsche waar, waarin de meesten onzer naburen geen vertrouwen stellen. Inderdaad, Belgische nationaliteit, Belgische staatkunde, Belgisch ministerie, Belgisch leger, Belgische letterkunde, ziedaar eene valsche munt, die onder het niet te vertrouwen toezigt van Frankrijk geslagen is.

Ondertusschen kan de Londensche tentoonstelling, waarvan boven gesproken werd, oorzaak worden dat wij onze persoonlijkheid in de wereld wederkrijgen. “Belgium,” “Belgium” was het opschrift boven verscheidene afdeelingen dier uitgestrekte verzameling, tot wier zamenstelling Engeland al de volken der wereld uitgenoodigd had. “America, Austria, France” ziedaar onze naburen in het Glazen Paleis in Hydepark. Voortaan zullen wij - ten minste in Engeland - voor iets gelden. Dit is althans eene aanwinst, en ziedaar ook wat ons heeft aangemoedigd, in onzen naam van Belg, over eene hoofdstad te spreken, welke op het feest waarop zij alle natien bij name had uitgenoodigd, ons vaderland de eer heeft bewezen het in zulk een voortreffelijk gezelschap te plaatsen.

Ook wij schaamden ons over de bloôheid waarmede wij ons gevoelen uitbrengen over hetgeen ons omringt. Nu wij het bestaan, dat men het hoore! Op bals, concerten of andere vergaderingen hebt ge wel eens onhandige jongelingen ontmoet, die door huisvrouw of gastheer met welwillendheid aan iedereen werden voorgesteld. Men vergeeft hun in den beginne hunne gedwongene wijze van doen, hunne neêrgeslagen oogen en onduidelijke taal; maar indien zij zich niet spoedig herstellen en eene meer waardige houding aannemen; indien zij den tijd doorbrengen met langs den wand te sluipen en de handschoenen uit en aan te doen; indien zij niemand durven aanspreken, - weldra is hun vonnis geveld: “het zijn sukkelaars” en twintig anderen die dit bemerken, doen zich ten hunnen nadeele gelden. Belgie heeft lang genoeg in dien belagchelijken toestand verkeerd. Zijne inwoners werden op het feest, dat onderscheidene maanden in Engelands hoofdstad geopend bleef, genoodigd. Velen hebben zich derwaarts begeven, en er zullen er zijn die hun gevoelen uitbrengen over het feest en over de gastheeren.’

Is de gelijkenis van den baardeloozen jongeling, die zijne verlegenheid tracht te verbergen door zijne handschoenen aan en uit te trekken, niet juist getroffen? Zijn wij allen geene sukkelaars, die geen oordeel durven vellen over iets dat den vreemdeling betreft? Gelukkig indien wij slechts dat gebrek hadden, want dit zou aan nederigheid kunnen geweten worden; maar hebben wij niet tevens het nog grootere gebrek van alles af te keuren wat onze zuidelijke naburen in ons te berispen vinden?

Maken de Franschen eene aanmerking op onze zeden: gaauw, gaauw, wij wijzigen onze zeden; verachten de Franschen onze taal en krijten zij haar voor een onverstaanbaar *jargon* uit: gaauw, gaauw, we durven ze niet meer spreken. Is er een oud-vaderlijke roem, die de Franschen in de schaduw stelt en dien zij daarom betwijfelen: gaauw, gaauw, wij verloochenen dien roem!

Zoo is er veel uit onze geschiedboeken gewischt, dat ons harte van genoegen zou moeten doen trillen! Zoo besmetten de Franschen de zuiverste bladzijden onzer historie.

Wat is de faam van onzen onvergelijkelijken Rubens geworden, sedert de Fransche feuilletonschrijvers in de Brusselsche dagbladen, zijne teekening voor grof, zijne kleur voor overdreven durven uitkrijten? omdat de Franschen die losse teekening niet volgen, die schitterende kleur niet bereiken kunnen. Hoe velen onzer jeugdige schilders zijn er die in Rubens het kwade in plaats van het goede zoeken? Hooger stellen zij Horace Vernet, van wien zij nooit iets zagen; hooger Poussin wiens vlugt zij onbereikbaar achten; hooger David, die (de tijd in aanmerking genomen waarin die vergriekschte Franschman leefde), naar zij beweren, nog buitengemeen veel talent had.

Bepaalden zij zich bij die begaafde mannen, men zou er het zwijgen toe kunnen doen, maar kleine Franschen schijnen nog grooter in hunne oogen, dan reusachtige Vlamingen; en de jeugdige Belgische schilder vreest tegenwoordig dat men hem voor een weetniet boude, zoo hij den ouden vaderlandschen roem niet veracht.

Sedert velen onzer geschiedschrijvers de Franschen naschrijven en eigen bewijsstukken en eigen oordeel verachten, is het met onze staatkundige helden nog erger gesteld: de groote Artevelde is bij velen een ellendige oproermaker; keizer Karel V een dweepziek dwingeland.

Omdat hij de partij des volks toegedaan was, verloochent men Artevelde; omdat hij de aanzienlijken en den adel begunstigde, verloochent men keizer Karel. Bevroeden de partijen dan niet dat de Franschen die helden verkleinen, omdat deze hunnen grootsten roem putten uit de menigvuldige zegepralen die zij op de Franschen behaalden?

Ten hunnent achten de Franschen hunne groote mannen wel, zonder te letten op de kleur der grondbeginselen die zij huldigen. Blijft de dwingeland Lodewijk XIV, blijft Richelieu, die krachtige voorstander der alleenheerschappij, niet voor allen groot? En vinden de hevigste tegenstanders der republikeinsche leerstellingen niet dat de revolutie-makers van 1793 zich door de wanhopige en heldhaftige verdediging hunnes vaderlands hebben befaamd gemaakt?

Waarom schatten wij den roem onzer voorouders niet hooger, onverschillig hoe die behaald zij? Waarom gelooven wij de Franschen, als zij onze groote mannen verkleinen, om de hunne daarvoor in plaats te stellen? Waarom prijzen wij Frans I en dingen wij af op den roem van keizer Karel?

Er is geen Fransch geschiedschrijver die, de quaestie behandelende, niet over de onlusten uitweidt onder de voormalige volksregering der stad Gent. Daar zijn er weinigen die niet op allerhande wijs een sluijer trachten te werpen over de wandaden, wreedheden en schelmstukken der eerste Fransche omwenteling. Waarom laten wij ons door zulk een grof bedrog misleiden? Waarom berusten wij in zulk een oordeel? Waarom toonen wij niet aan

dat de Franschen in onze oogen splinters zoeken, terwijl zij de balken in hun eigen oogen niet zien?

Staven wij onzen roem en putten wij er kracht uit om de laauwheid te overwinnen ons door Jottrand met zooveel regt verweten. Dan zullen wij in het groot gezelschap der Europesche natien durven spreken. Dat wij dit nu niet doen, komt daar van daan, omdat wij ons zelven als ongelukkigen beschouwen, die slechts in vodden en lompen gekleed zijn. Het is uit eerlijke schaamte dat wij ons in hoeken verbergen: wij meenen dat onze geschiedenis geen roemrijken mantel oplevert om er ons mede te tooijen! Welnu, die prachtige mantel, wij bezitten hem; maar wij hebben hem in stukken gescheurd! Haasten wij ons hem te herstellen, en dan als ordelijke lieden gekleed, zoeken wij met fierheid in het gezelschap der Europesche volkeren te treden en er ons gevoelen te doen gelden!

Om nog stelliger te bewijzen hoe noodzakelijk het is eigen roem, eigen waarde en achting voor zich zelven te bewaren, willen wij hier het volgend hoofdstuk uit Jottrand's werk inlasschen. Men zal er uit leeren wat de Engelschen doen om hunne eigenwaarde te doen gelden.

‘Daar het Glazen Paleis stellig een bouwkunstig gedenkteeken van Londen blijft en men het barbaarsch voornemen heeft laten varen, om het na de sluiting der tentoonstelling waarvoor het is opgerigt, af te breken, zal het steeds de eereplaats in de beschrijving der wonderen van de groote hoofdstad bekleeden. Wat men er met het meeste regt van zeggen kan is, dat noch de beschrijvingen, noch de teekeningen welke men er van gemaakt heeft, er een juist denkbeeld van geven. Wij zullen ons dus niet aan eene beschrijving wagen, die zeker mislukken zou; maar zullen liever het Glazen Paleis uit een ander oogpunt beschouwen.

Men heeft beweerd dat de openbare meening de beheerscheresse is der wereld, en dit schijnt waar, zelfs zonder dat men de vraag oplosse of het eene eerlijke of het geen opgedrongen meening zij. Welk eene kracht is aan het kortstondig Fransche keizerrijk niet gegeven door de bewering, dat de Fransche natie de grootste natie was, eene bewering die Bonaparte, om zijne magt te vergrooten, door de policie en openbare redevoeringen deed uitbazuinen.

Tegenwoordig meenen de Engelschen dat zij het grootste volk der wereld zijn, en dit zelfvertrouwen heeft hen onvermijdelijk ondersteund in de reuzenwerken, die ze achtereenvolgens in China, Indie, Australie en Egypte ondernomen en uitgevoerd hebben.

Sedert korten tijd is het hun toegeschenen, dat ze zekere ondernemingen die ze beraamden en die, ofschoon niet ver verwijderd, daarom niet minder moeijelijk zullen zijn, gemakkelijker zouden ten uitvoer brengen, indien zij de goede gedachten, die zij van zich zelven hebben, aan iedereen wisten in te boezemen. Om dat doel te bereiken, moesten zij iets schitterends doen, dat niet alleen het beschaafde verstand, maar ook de verbeelding van het groote publiek trof. Het ontwerp der algemeene wereldtentoonstelling en het cyclopisch gebouw dat men daarvoor heeft opgerigt, schijnen geen ander doel gehad te hebben.

En dit doel hebben de Engelschen bereikt. Tot de volken die, hunne kusten niet bezoekende en hunne taal niet sprekende, ter naauwernood hunnen vooruitgang kennen; tot de natien die door hare eigene schrijvers aangaande den waren toestand van Groot-Brittanje be-

drogen worden, hebben de Engelschen gezegd: ‘Komt toch eens zien wat bij ons gebeurt.’

‘Maar de zee scheidde hen van die natien, en die uitnoodiging, al was zij van een gewoon lokaas vergezeld, zou nimmer in staat geweest zijn om de volken te bewegen het water over te steken. Er moest iets ongehoords daargesteld worden om ze er toe te doen besluiten. Men heeft dat beproefd: de volken zijn gekomen. Zij hebben met eigen oogen gezien wat zij in hunne boeken niet leerden, en het oordeel der vreemdelingen is dat Engeland fier mag zijn op zijn wezenlijken voorrang en op zijn overwigt. Dit zal voor Engeland een nieuwe, overmagtige hefboom in de toekomst zijn.

Ziedaar de maat, waarmede wij het beroemde Glazen Paleis gemeten hebben, toen wij, daags na onze aankomst te Londen, langzaam om hetzelve rondwandelden.

Toen wij er binnentraden, moesten dezelfde overwegingen bij ons oprijzen.

“Komt Russen, Oostenrijkers, Pruissen; komt Turken; komt Franschen; komt gij zelfs, Amerikanen. (Zoo scheen ons een onziglbare deurwachter aan iederen ingang toe te roepen). Komt zien wat wij allen gelden, gij en wij. En gij, kleinere volken, komt ook, opdat gij beter ingelicht dan tot hiertoe, moogt kunnen besluiten wie gij tot voorbeelden van nijverheid, oftot staatkundige beschermers kiezen moet.”

Wij die tot een klein volkje behooren, en dus in de eigendunkelijke worsteling der groote mededingers ons niet mengen kunnen, wij hadden weldra ons gevoelen uitgebragt.’

‘Al had de natie die alle anderen opriep, den palm ook al niet behaald door de verscheidenheid en waarde der voortbrengselen welke zij ten toon stelde, al had zij den bijstand niet gehad harer erkende onderhoorigen, de volken van Indie, van Egypte en der tallooze kolonien, - dan nog moest die natie de eerste zijn, om de stoutheid waarmede zij allen tot den wedstrijd heeft uitgedaagd, en om het strijdperk dat ze ten dien einde heeft daargesteld. Wel is waar voegden wij er bij, komt de zege der bevalligheid niet toe aan alle Engelsche voortbrengselen. Het sierlijke en bevallige zijn misschien minder onder hun bereik dan het rijke, sterke en nuttige. Ziedaar Italiaansche en Fransche marmers, waarbij, wat fijnheid en bevalligheid betreft, geen dier Engelsche beelden halen; maar eensklaps schoot ons de voorzegging van den ouden Anchises uit de Aeneïs te binnen:

> Excudent alii spirantia mollius aera
> Credo equidem; vivos ducent de marmore vultus,
> .....
> Tu regere imperio populos, *Britanne*, memento.

De tentoonstelling in het Glazen Paleis is in de eerste plaats en vooral eene groote staatkundige opvatting geweest.’

Wat is de hoofdinhoud van dit hoofdstuk?

ACHT UZELVEN HOOG; UIT DIE OVERTUIGING PUT GIJ KRACHT OM IETS GROOTSCH TE DOEN, EN MEN ZAL U VOOR MAGTIG AANZIEN.

Jottrand vraagt: ‘Welke vastheid heeft het Bonapartische keizerrijk niet gekregen door de verpligting welke de keizer aan zijn beambten oplegde, om gedurig te zeggen, dat de Fransche natie de grootste van allen was.’

Maar is het alleen onder het keizerrijk dat de Franschen dat hebben staande gehouden? Is de gewoonte om dat te beweren, niet bij de Franschen als aangeboren? Waarom vinden wij de Fran-

schen zoo groot, zoo het niet is om hun gezwets? Is het niet omdat zij zich het beschaafdste volk noemen, en ook eenigermate omdat zij ons voor de kleinste natie houden?

Onze betrekkingen met Frankrijk gelijken aan die van een hond, die van zijn meester slagen krijgt. Hoe meer hij geslagen wordt, hoe nederiger hij kwispelstaart.

Is er een enkel Fransch schrijver, die ons niet voor lompe bierdrinkers uitscheldt? Durft Victor Hugo in zijn *Notre-Dame de Paris* (onder Lodewijk XI, toen ons Vlaanderen het beschaafdste land der wereld was), geen Vlaamsch burger voorstellen als een onbeleefden boer, slechts in staat om met het Parijsche gepeupel te schreeuwen?

Maar het is het Vlaamsche volk niet alleen dat zoo behandeld wordt - en daarin vinden wij de logica der Fransche zwetserij, - alle volken ondergaan hetzelfde lot.

Lees slechts een Fransch reiziger: overal wordt hij als een wonder ontvangen; de dienstmaagden beschouwen hem als eene godheid; er is geene belangrijke vrouw, die niet min of meer op hem verliefd wordt; wordt hij toevallig ergens eens onbeleefd behandeld, dan rigt hij zich vol majesteit op, om te bewijzen hoe onbeschaafd en lomp men daar is.

Overal spreekt men zijne taal, overal leest men zijne werken. Alexandre Dumas wordt door Spaansche roovers vorstelijk ontvangen, omdat zij zijne verhalen kennen: hij waant zich Torquato Tasso. En bij al die zelfverheffing weten de Franschen hunne verachting voor andere natien met beleefdheid (want ze zijn immers de beleefdste natie?) uit te drukken. De Duitschers eten gelijk ossen en rooken gelijk schoorsteenen; de Engelschen zijn excentriek, en doen niets gelijk een ordentelijk mensch doen moet; de Hollanders zijn stijve houten mannen, door koffij en thee ontzenuwd; wij Belgen zijn namakers (anders gezegd apen, 't geen nog al waar is); de Spanjaarden zijn paapsche sluipmoordenaars, die altijd met paternoster en dolk in de hand loopen enz. enz. Geen enkele hoedanigheid wordt onvoorwaardelijk, onbetwist, ongeschonden aan ééne dier natien tot vergoeding toegekend.

Dit stelsel volgen de Franschen niet alleen in hunne reisverhalen, maar in hunne schriften, 't zij van wetenschappelijken, 't zij van letterkundigen aard. Men begrijpt, dat al wie gedurig dergelijke boeken leest, allengs de zaken uit hetzelfde oogpunt gaat beschouwen, en ten laatste onvermijdelijk de Fransche natie voor de grootste van allen houdt.

Wij, in onzen ootmoed, bewandelen een geheel tegenovergestelden weg, en daarom dalen wij zóó in de achting der Europesche volken, dat weinigen weten dat er een Belgische natie bestaat.[1)] Wij zingen den lofzang der vreemdelingen mede.

Wordt er gesproken over schilderkunst, wij noemen, om belezen te schijnen, Raphaël, Michel-Angelo, Murillo, Ribeira, Horace Vernet. - Onze van Eycken, Otto Venius, Rubens, van Dyck, Teniers, Wappers enz. worden vergeten.

In de muzijk prijzen wij Mozart, Rossini, Meyerbeer. - Onze Tinctor, Willaert,

1) Onze *Vlaamsche* roem is bij den vreemde nog niet zoo dood als bij ons. Zegt men in een ander land: ik ben een Belg, dan verstaat men u niet dan na eene breedvoerige uitlegging, en men antwoordt: Ha, ha, ge zijt een Vlaming? Een antwoord dat onweerlegbaar bewijst, dat wij in de laatste jaren, of zoogenaamden Belgentijd, in het naäpen der Franschen niets gedaan hebben dat de aandacht der volken van Europa verdient.

Roland de Lassus en Grétry zijn dood.

In de staatkunde is het Peel, Guizot, zelfs Thiers, Louis XI, Richelieu. - Onze Artevelde, Philip de Goede en keizer Karel hebben niet bestaan.

In den oorlog kennen wij Napoleon, Condé, Washington. - Onze Godfried van Bouillon, Jan I, de Leeuw van Vlaanderen, de twee Arteveldes, keizer Karel, Karel de Stoute, Tilly enz. enz., ja daar heeft men wel eens uit de verte van gehoord.

Men ziet het, wij hebben bij het opnoemen onzer landslieden slechts *die* beroemde mannen aangehaald, welke ieder Belg, in weerwil der verminking onzer geschiedenis, zou moeten kennen; maar wat zouden wij er nog anderen opgenoemd hebben? Er zijn zooveel Belgen die de geschiedenis hunnes vaderlands niet lezen, omdat ze door landgenooten geschreven wordt, terwijl zij deFransche historie van buiten leeren, omdat ze door oen Franschman is opgesteld!

En als men zoo met den ouden roem handelt, wat moet men dan met den nieuwen doen, den nieuwen, die reeds vóór zijnen tijd door afgunst en nijd bezwalkt wordt?

Belgische boeken leest men niet!

Op de tentoonstellingen prijst men al wat Fransch is, tot zelfs de kladderijen die voor schilderijen moeten doorgaan, terwijl men scherpe aanmerkingen maakt op het minste gebrek in een nationaal gewrocht.

Het bestuur des legers wordt aan Franschen overgelaten, alsof er geen Belgen toe geschikt waren.

In het gouvernement huizen vreemdelingen, alsof wij ons zelven niet besturen konden.

Men roept Fransche dagbladschrijvers om de daden des bestuurs te beoordeelen, alsof wij zelve niet bekwaam waren het kwaad aan te toonen, dat men ons doet; alsof wij zelve in onze beurzen niet konden voelen, dat men ons ondragelijke lasten doet opbrengen.

Hoe wil men nu dat men een Belg ergens acht, daar hij zich zelven veracht, en het getuigschrift zijner onbekwaamheid onderschrijft!

Wij moeten met spijt bekennen dat het voorbeeld dier laffe zelfverloochening door onze kamers van volksvertegenwoordigers gegeven wordt. Wordt er over eene wet van stoffelijk belang beraadslaagd, men bestrijdt ze door te zeggen: in Amerika is ze beproefd en mislukt; men verdedigt ze door te zeggen: in Frankrijk is ze in werking gebragt, en levert zij de beste vruchten op. Zelden zegt men: met ons land is het zóó of zóó gelegen; diesvolgens en door den natuurlijken drang der omstandigheden, moet de wet dezen of dien uitslag hebben. Neen, dit nooit! Bij den vreemde goed, hier ook goed; bij den vreemde slecht, hier ook slecht. Uit ons zelven kunnen wij, volgens onze wetgevers, niets goeds of niets slechts voor het land doen.

Even zoo goed zou men kunnen beweren: alle menschen moeten op dezelfde wijze leven, de rijken gelijk de armen.

Het is gebeurd, dat als wij in onze kamers hoorden zeggen: die maatregel is in Amerika of in Engeland, of in Frankrijk met den besten uitslag bekroond, dus moeten wij hem hier invoeren, het is gebeurd, herhalen wij, dat wij ons zelven alsdan afvroegen: Maar als een eenvoudig burger nu eens bij zich zelven fluisterde: ‘zie ginds, die rijke man, uit dat prachtig paleis, heeft zulke schoone paarden, zulk een zacht rijtuig, als wij ons ook eens dergelijke koets en paarden aanschaften, wat zouden wij genoegelijk

rijden!' en dat de burger aan die verlokkende gedachte toegaf, wat zou er van hem worden? Hij ging te gronde? terwijl hij door de tering naar de nering te zetten, nogtans genoegelijk en met eere had kunnen leven.

Het zal ons als dien bedrogen burger vergaan, als wij in onze tegenwoordige handelwijze blijven volharden; want onze natie staat tegenover de groote natien in dezelfde verhouding als een burger tot een rijke.

Men versta ons echter wel. Wij zijn er niet tegen dat men het goede uit den vreemde neme; maar alvorens het in te voeren, moet men het eerst aan de grootte van ons land, aan zijne middelen, aan zijne ligging, zijne betrekkingen, zeden en aan den lust zijner inwoners toetsen.

Dat men er ook op lette of er door die ligging, die zeden, dien lust geene maatregelen worden bevolen, welke nog nooit beproefd zijn, want daar men nergens zich volkomen in den toestand van Belgie bevindt, heeft Belgie onwedersprekelijk behoeften, die nergens elders gevoeld worden.

Doch om de magt te hebben tot het vinden van eigenaardige maatregelen, moet men zich zelven waarde toekennen; men moet eigendunkelijk, men moet hoovaardig zijn. Hoovaardige menschen zijn tot alles bekwaam; menschen die zich zelven wantrouwen, zijn nog niet goed genoeg om bedelaars te worden; want die vreezen dat ze te verachtelijk zijn, omdat men hun een aalmoes zou geven.

Welk verschil tusschen Belgen, Franschen en Engelschen! Beide laatsten noemen zich de grootste volken der aarde. De Franschen, van wie wij hun eigen lof het meest hooren, worden reeds door ons als zoodanig aangezien. Nog meer volken bewonderen de Engelschen; wat doen de Belgen?

Gelijk de heer Jottrand te regt zegt, is het uit dit zelfbewustzijn van magt en uit den eerbied dien zij aan alle volken afpersen, dat de Engelschen kracht putten om de wonderbare daden te verrigten, die zij uitvoeren. Welnu, volgen wij dezelfde beginselen, laat ons ook denken, dat wij tot groote dingen geroepen, en tot nog grootere dingen bekwaam zijn. Bewonderen wij ons eigen nationaal genie, branden wij wierook voor al onze beroemde mannen, en staat er in ons midden een groote geest op, laten wij hem met geestdrift zóó hoog opheffen, dat hij door gansch Europa gezien worde! Miskennen wij niets, en indien een van ons eene nuttige uitvinding doet, dat hij niet verpligt zij ze bij den vreemde ter toepassing te brengen, om er belooning voor te zoeken; maar dat, bij gebreke aan onderstand van het gouvernement, een inschrijving onder de burgers hem ondersteune; ja, laat ons aldus bewijzen dat wij zelfstandig willen zijn!

Zoo doende zullen wij wel nimmer heel de wereld in een glazen paleis als bij het magtigste volk der aarde kunnen noodigen; maar wij zullen door de grootere natien geacht worden, gelijk men een fatsoenlijk burger acht, die zich op eene waardige wijze gedraagt, zonder hooger te vliegen dan zijn staat hem veroorlooft, maar ook zonder één trap lager te dalen.

ACHT U ZELVEN HOOG; IN DIE OVERTUIGING VINDT GIJ KRACHT OM IETS GROOTSCH TE DOEN, EN ZAL MEN U VOOR MAGTIG AANZIEN.

Handel.

Daar wij tot hiertoe geene eigene staatkunde hebben, zou het ten minste wen-

schelijk zijn, dat wij eene natie volgden, die in neiging en behoefte met de onze overeenstemde. Ongelukkig is dit zoo niet, want de Franschen zijn de kinderen der mode; hun nationaal talent bestaat daarin dat zij aan iets, dat door zich zelf geene waarde heeft, door het keurige der bewerking eene schijnbare waarde weten te geven. Niemand ter wereld zal gelijk zij - wat de kleederen aangaat - een tooneelist een koning doen schijnen.

Wat ons betreft, wij houden meer van eigenlijk stoffelijke waarde, en onze nationale nijverheid zal nooit in smaak bestaan. Wij zouden nimmer het behangselpapier uitgevonden hebben: geweven tapijten, goudlederen behangsels, dat was onze prachtnijverheid! Gelijk de Engelschman, achten wij het *comfortable* boven iets nets; de Franschen integendeel schatten iets smaakvols, iets nets boven het *comfortable*.

Rubens is de zedelijke uitdrukking van hetgeen onze natie behoeft. Ziedaar echt vleesch, daar is bloed en leven in! 't Is wel niet altijd poëtisch; maar onnatuurlijk gekleurde beelden, hoe gevoelig geschetst, hoe treffend voor den dichter, zullen bij ons nimmer aan de menigte behagen. Dit spruit daaruit voort, dat wij, gelijk meest al de kinderen van het Noorden, bijzonder veel stoffelijke behoeften hebben. Wij houden van eene industrie die in het noodigste voorziet; van een handel die aanvoert wat het leven veraangenaamt en vergemakkelijkt.

Waarom zijn onze betrekkingen dan niet menigvuldiger met eene natie die dezelfde behoefte, hoewel nog in grootere mate, heeft als wij; waarom zijn wij niet beter bekend met de handelwijze der Engelschen?

Wij laten hier een hoofdstuk volgen, waarin de heer Jottrand een denkbeeld van de bedrijvigheid des Engelschen koophandels poogt te geven. Wij betreuren het, dat de diepdenkende schrijver ons niets heeft medegedeeld aangaande de fabrieken van dit nijverigste aller volken.

‘Het is onmogelijk op een enkelen dag de *City* van Londen te bezigtigen. Als men de wijken der kooplieden en de kantoren die van *Fleetstreet* tot aan *Trinity-square* voortloopen, gezien heeft, blijven de eigenlijk gezegde nijverheidswijken, die van koop- en zeehandel over: deze behooren onder de belangrijkste en dit zullen wij den lezer pogen te bewijzen.

‘Als men den *Tower* voorbij is, komt men in de dokkenwijk, dat is: aan die uitgestrekte dokken, waarin een gedeelte der Engelsche koopvaardijschepen ligt; ze zijn door nog uitgestrekter magazijnen omringd, waarin de rijkdommen opgestapeld zijn, welke door die talrijke vloot gedurig aangevoerd worden.

‘Die wijk heeft een geheel ander voorkomen dan de overige wijken der *City*, daar wonen bij verkiezing matrozen, en die soort van werkgasten, wier armen tot den scheepsarbeid, het laden en lossen der waren benoodigd zijn. Voeg bij die bevolking al de vreedzame of luidruchtige bedrijven, die aan het onderhoud van schepen en magazijnen gebezigd worden, smid, timmerman, kuiper, draaijer, touwslager, verwer enz. en daarbij de duizend ambachten, die van de nooddruft eener groote bevolking leven, van den herbergier en den bakker tot den appelen zwavelstokverkooper, van den kleer-, hoeden- en schoenmaker tot den speldenverkooper, en gij zult u een klein denkbeeld van die buurt kunnen vormen.

‘Men verbeelde zich echter niet, dat die bewoners woeliger dan de anderen zijn;

dáár is het ons bijzonder bewezen dat in alle bijzondere omstandigheden des levens, het Engelsche volk eene loffelijke kalmte en ordelijke handelwijze bewaart. Om daar nog beter over te kunnen oordeelen, hebben wij verscheiden malen de *barrooms* en *parlours* der matrozenhuizen bezocht; dat zijn de herbergen en eethuizen van die moedige en arbeidzame klasse van menschen, die men in alle landen der wereld de onbeschaafdste kinderen des volks noemt.[1)]

'De reinheid en hare gezellin de goede orde, heerschten in die kroegen, en de dienaren der policie in die omstreken schenen niet woester of strenger dan die uit de andere deelen der stad, hetgeen een ontwijfelbaar bewijs is dat de lieden waarmede zij omgaan, niet alleen op de wet van den sterkste vertrouwen, en dat de vrees hun eenige toom niet is. Overigens verzekerden ons de ambtenaren welke wij ondervroegen, dat die menigte van onderscheiden ambachtslieden gewoonlijk vreedzaam is. Dit wil niet zeggen dat de misdrijven en wanordelijkheden, die aan alle opeenhooping van menschen eigen zijn, in die volkrijke wijken geen plaats hebben: wij beweren alleen, dat er alles gelijk elders met die eigenaardige Engelsche kalmte gebeurt, welke het bestuur het best in staat stelt de wanordelijkheden te voorkomen vóór zij uitbarsten, en ze te stillen wanneer ze bij toeval uitgebarsten zijn.

'De dokken en de rivier, wier bedrijvigheid de bevolking, waarmede wij ons bezig houden, doet leven, zijn aan die zijde der *City*, door een oneindig aantal straatjes verbonden, en het is juist in die straatjes, in die welke rondom de dokken gelegen zijn, en in die welke langs de overzijde van de Theems loopen, dat deze bevolking leeft en zich beweegt.

'Wij hebben de *London's docks*, die de belangrijkste van allen zijn, bezocht; de andere gelijken hun overigens in alles.

'Men verbeelde zich groote vijvers, die door van sluizen voorziene afwateringen met de Theems verbonden zijn; daar rondom zijn pakhuizen van verscheidene verdiepingen opgerigt, onder welke uitgestrekte kelders loopen. Tegen de kaden dier waterkommen, aan de deur zelfs der magazijnen, liggen de schepen, die moeten gelost of geladen worden, en in het midden liggen de schepen die hunne beurt om te lossen afwachten, of die van eene vroegere reis uitrusten, terwijl zij op eene nieuwe bevrachting wachten. Wij hebben het getal niet kunnen tellen; maar zij die Hâvre en Amsterdam (zonder van Rotterdam en Antwerpen te gewagen) bezocht hebben, kunnen verzekerd zijn dat de waterafleidingen en dokken dier steden er geen denkbeeld van kunnen geven.

'Wat de kelders

(vaults)

der magazijnen betreft, die zijn te groot dan dat men bij een eenvoudig bezoek uit nieuwsgierigheid er aan zou kunnen denken, om ze te doorloopen. Dit geldt ook de verschillende verdiepingen der pakhuizen, die alle voor onderscheiden soorten van koopwaren bestemd zijn; hier suiker, daar koffij, ginds thee, elders onbewerkte zijde en katoen: de opsomming zou niet eindigen. Kortheidshalve bezoekt men eene enkele afdeeling van die uitgestrekte magazijnen, en toch slijt men nog eenige uren met ze te doorloopen. In de kelders gaat men, met eene lamp in de hand, door lange gangen, aan weêrszijden waarvan

1) Te Antwerpen kan men aan het dok dezelfde kalmte en dezelfde regelmatige wijze van doen bemerken; dit is een bewijs te meer, dat ons volk in vele opzigten met het Engelsche overeenkomt.

wijn- en andere drankvaten verscheidene ellen hoog op elkander zijn gestapeld. Die gangen, zelve reeds door lampen verlicht, welke aan het gewelf hangen, kruisen verscheidene malen met andere dergelijke gangen, en om een denkbeeld te geven van hunne lengte, merken wij op, dat men aan het begin van zulk een gang naauwelijks de lamp kan zien, die aan het einde hangt. Even groote uitgestrektheid beslaan de beneden- en de beide bovenverdiepingen, waaruit die magazijnen gewoonlijk bestaan.

'Balen en kisten, met de waren waartoe de afdeeling bestemd is, vormen de gangen dier verdiepingen, en onmogelijk zou het zijn al die schatten naar waarde te waarderen. Doch men kan zonder grootspraak verzekeren, dat indien Engeland gedurende een of twee jaren een leger moest onderhouden dat tegen de grootste legers eener mogendheid van het vaste land moest opwegen, het voldoende zou zijn één enkel der pakhuizen van de Londensche dokken te verpanden, om in het onderhoud van zulk een leger te voorzien.

'Uit het voorgaande kan men opmaken, *dat de Londensche dokken ten naaste bij zooveel plaats beslaan als onze kleinere steden*, en die geheele uitgestrektheid is van buiten met muren omringd en van binnen met talrijke straten doorsneden. Deze loopen langs de havens voort, achter en tusschen de magazijnen, en 't is door deze, dat de talrijke werklieden, beambten en bezoekers trekken, die zich dagelijks naar de dokken begeven.'

Welk verschil tegenover Belgie; welk oneindig verschil! Wat zijn wij *in evenredigheid* toch onbeduidend in den handel. Arm Antwerpen, nog armer Ostende!

En waarom is het verschil zoo oneindig groot, zoo het niet is omdat wij onze oude overleveringen vergeten hebben? Waar is de tijd toen onze magistraat en het staatsbestuur zich meest met handel en nijverheid bezig hielden. Nu krakeelen zij over clericaal en niet-clericaal, een twist die ons niet eigen is, en die ons, van over Quiévrain, met de werken van Voltaire en de Sans-culottes van 1793 is overgewaaid. Wij slijten den tijd met ellendige woordenkramerijen over staatkundigen voorrang, - over vormen, en intusschen gaan handel en nijverheid ten gronde, en uit dien ondergang trekken de partijen voedsel om elkaâr te bevechten en aldus aan het bewind te komen, ten einde den nationalen rijkdom nog meer te doen verminderen!

In vorige eeuwen onthaalde men de vreemde kooplieden; men bezorgde hun alle gemak; waar is het Hansenhuis, de Engelsche beurs, de Leguit: al die gebouwen wier namen nog heden getuigen hoezeer men vroeger moeite deed om den handel te doen bloeijen. - Nu voor den handel moeijelijkheden van douanen; moeijelijkheden van het zee-commissariaat; moeijelijkheden overal en in alles, tot zelfs moeijelijkheden om een uitvoerlading te krijgen, omdat men niet weet waar men de waren zal verkoopen, - geene *débouchés*, niets!

Wij weten wel dat de handelwijze onzer voorouders aandruischt tegen de hedendaagsche zeden, en dat het invoeren derzelve niet alleen onmogelijk, maar veelal belagchelijk zou zijn; 't is ook daarom niet dat wij er van gewagen. Wij spreken er van als van eene herinnering, om te doen zien dat onze voorouders op de vorderingen van hunnen tijd en de eischen des lands wisten acht te geven. - Vandaar dat zij wèl slaagden. De ligging onzes lands is dezelfde gebleven,

de krachten onzer arbeiders zijn niet verzwakt, de landerijen nog even vruchtbaar, de Schelde stuwt nog hare schoone golven zeewaarts, - en nogtans welk verschil met vroegeren tijd!

En waardoor dit verschil?

Omdat men tusschen twee handelsstelsels dobbert, en nog niet wetenschappelijk onderzocht heeft of een van beiden op ons land toepasselijk is.

Omdat men die handelsstelsels gemengd heeft met staatkundige twisten, die dweepzucht en ongeloof wekken.

Omdat die laatste driften door pennestrijd aangevuurd, den geest aangaande de stoffelijke belangen des lands verblinden, en menig katholiek staat, om des gewetens wille, een handelssysteem voor dat hij anders zou verloochenen, terwijl insgelijks de liberaal, uit haat tegen de clericalen, een stelsel huldigt, dat soms zijne belangen krenkt.

Omdat men, eindelijk, den handel en de nijverheid niet in hunne eigendommelijke eischen naspoort, en als een blinde in het wild rondschermt.

Inderdaad, is er hier te lande wel iets zoo weinig gekend als handel en nijverheid *uit een Belgisch oogpunt beschouwd?*

Men heeft zich eenige theorien eigen gemaakt, en men wil die buitenlandsche stelsels toepassen, zonder te weten wat het in praktijk brengen derzelve voor ons land zou uitwerken.

Dat men toch, om Gods wil, van uit het oogpunt van stoffelijk belang (en niet uit dat van clericaal en liberaal) beginne te onderzoeken, wat die theorien voor ons land waard zijn. Wij weten het, die studie zal moeijelijk wezen, want men moet daarin van meet af aan beginnen; wij hebben nogtans de overtuiging, dat wij een vaderlandsch en eigendommelijk stelsel zouden vinden, bijaldien men tot het vormen van hetzelve den nationalen geest opriep.

Dat zal wel lastig zijn; maar met vasten wil zal men er allengs in slagen. De tijd doet in alles veel, en eensklaps is men niet volleerd. Wat ons bedunkens daarheen zou leiden, is het uitschrijven van prijsvragen over handels-quaestien.[1)]

Men zou al de theorien die over handel en nijverheid gemaakt zijn, aan de middelen des lands moeten toetsen, bij voorbeeld kunnen uitschrijven: Betoogen tot hoever het staathuishoudkundig stelsel van Adam Smith en Say op Belgie toepasselijk is, in aanmerking nemende de magt der Belgische kapitalen, den toestand zijner verschillende takken van nijverheid, de bevolking die van elk derzelve leeft, de *débouchés* waar Belgie over beschikt, die welke het zich zou kunnen verschaffen; welken invloed Belgie door die nieuwigheid op het vasteland zou krijgen; tegen welke landen het de mededinging zou moeten ondernemen; welke kracht dezelve zou hebben; welke takken van nijverheid door die mededinging zouden kunnen te niet gaan; welke middelen er noodig zouden zijn om aan de menschen, die door het stilstaan van die nijverheid van hun bestaan beroofd werden, andere bezigheden te verschaffen, enz., enz.

Zoo zou men ook moeten vragen:

Tot hoever is het handels- en nijverheids-stelsel, in Engeland gevolgd, toepasselijk op Belgie, de magt zijner kapitalen in aanmerking genomen, enz., enz. - dezelfde bespiegelingen als vroeger.

Welke Engelsche, Fransche, Amerikaansche of Duitsche handels- en nijver-

1) Het Gouvernement zon niet alleen den overwinnaars eene groote belooning moeten geven, maar al wie in het vak iets redelijks had geleverd, zou eene aanmoediging moeten ontvangen, die zijnen arbeid ruimschoots vergoedde, en hem aanmoedigde de kans in het vervolg nogmaals te wagen.

heidswetten zou men hier kunnen invoeren, en welken invloed zouden die wetten op onze nijverheid, handel en bevolking hebben?

Men zou dergelijke vragen tot in het oneindige kunnen vermeerderen, en op afzonderlijke bedrijven toepassen, b.v.: welke zijn de redenen van het verval van deze of gene nijverheid; welke middelen zouden er in het werk kunnen gesteld worden om ze op te beuren; welke nieuwe markten zou men er voor kunnen vinden; welke concurrentie zou men op die markten moeten wagen; tegen welke gelijkslachtige producten moet zij door hoedanigheid kampen enz.[1] Men ziet dat zulke prijsvragen niet alleen een middel zijn om aan de handelszaken meer uitbreiding te geven, zij zullen ons ook onfeilbaar den toestand onzer nijverheid tot in den grond doen kennen. Daardoor zal men een bepaald denkbeeld krijgen van het nationale fortuin, van de kapitalen die voor handel en nijverheid bruikbaar zijn; van de takken die kwijnen, van de takken die bloeijen. - Uit dit alles zou een stelsel ontstaan met onze natie, met onze middelen, met onze ligging, met onze krachten in overeenstemming.

Tegenwoordig verwijten de leden der vertegenwoordiging elkander gedurig, dat de wetten die ze goedkeuren, niet die uitkomst opleveren, welke zij er van verwachtten. 't Is niet te verwonderen:

men volgt geen stelsel dat ons land *eigen* is en de wetten die gemaakt worden, zijn slechts proeven, waaraan maar zelden voorafgegane nationale studien een goede werking verzekerd hebben.

Bij het instellen van zoodanigen wedstrijd, zou allengs aan de Kamers een vaste weg worden afgebakend, en behalve dit onmiddellijke nut, zou dit plan, zoo men het genoegzame uitbreiding gaf, ons grondige kennis verschaffen van den handel der vreemde volken.

Immers daarmede zijn wij niet half genoeg bekend, en bij de eerste beantwoording eener daarop betrekking hebbende prijsvraag, zou onze onkunde blijken: wij bezitten bijna geene inlichtingen, tenzij over Frankrijk, want de kennis der handelstractaten is voor een ernstig werk over koophandel van weinig nut, aangezien de tractaten het werk zijn van hetgeen men weet, en men in tegendeel zoeken moet wat men nog niet te weten is gekomen. Om iets doelmatigs te kunnen doen, dient men den rijkdom, de statistiek en het stelsel der handelswetten van elk afzonderlijk land te kennen; men moet weten wat elk land opbrengt, wat het verbruikt, wat het te veel, wat het te weinig heeft, enz. De Engelschen hebben over dit alles volledige bescheiden; 't is daarom ook dat zij zoo doelmatig voortgaan en zoo wél slagen.[1]

Maar onze nationale geest schijnt tegenwoordig geheel van het ernstig doel des onderzoeks der vreemde natien afgetrokken; zoodra men eenige Fransche wer-

1) Er is vroeger door het Ministerie van Binnennenlandsche Zaken eene dergelijke *enquête* ingesteld aangaande de linnen-nijverheid. Zulk eene afzonderlijke poging is niet voldoende. Zoodanige *enquête* moet ook bewerkstelligd worden aangaande opkomende takken van industrie, en men moet onderzoeken of het voordeelig zij aan eene in schijn bloeijende nijverheid eene nog grootere uitbreiding te geven; welke middelen van bestaan zulk eene nijverheid heeft? enz., enz.

1) Om zich te overtuigen dat de Engelschen zich behoorlijke moeite geven om inlichtingen te bekomen aangaande den handel van andere volken, leze men: *Enquête faite par ordre du Parlement d' Angleterre pour constater les progrès de l'industrie en France et dans les autres pays du continent.*

ken over staathuishoudkunde gelezen heeft, waant men zich volleerd. De dagbladen geven het beste denkbeeld van de weinige moeite die men neemt om zelf een oordeel over de andere volken te vormen; valt er over Europesche diplomatieke quaestien te oordeelen, spoedig een artikel uit het *Journal des Débats*, uit den *Constitutionnel*, of uit de *Presse*, en 't is afgedaan; - vertaalt een Fransch dagblad een artikel uit den *Times*, uit den *Morning Chronicle*, dan drukt men dat artikel na, zonder zich door het lezen van het oorspronkelijke blad te vergewissen, of de Fransche vertalers de woorden der Engelschen niet naar hunnen zin verdraaid hebben. Over ons eigen land zeggen de bladen even weinig als over de landen die buiten Frankrijk liggen; in de Belgische *Indépendance*, in de *Émancipation* moet men dikwijls angstig naar een oorspronkelijk artikeltje over ons land zoeken, dat zich als beschaamd in een hoekje verstoken houdt; integendeel vindt men drie à vier correspondentien uit Parijs, die acht kolommen beslaan. Gezegden van den President der Fransche Republiek, namen der mannen die hij naar Cayenne zendt, feesten door zijne aanhangers gegeven, personen die daar komen, kleeding die men daar draagt, - ziedaar de inhoud onzer dagbladen, ziedaar waarmede men den geest onzer natie bezig houdt!

Naauwelijks verneemt men eens bij toeval, dat er bij de vertegenwoordiging van dit of dat land over handel en nijverheid sprake is geweest, en nogtans ligt dáár de kern van allen vooruitgang. Van Engeland, dat zooveel in voortbrengselen en in handel met ons gemeens heeft, zouden wij niet slechts moeten vernemen dat een ministerie valt; al wat er over handel en nijverheid gezegd wordt, moest ons worden overgebragt; want zoolang wij dien magtigen, dien grooten mededinger onzer nijverheid niet door en door kennen, zullen wij als industrieelen nimmer iets beteekenen.

Ten aanzien dezer laatste onbetwistbare waarheid kunnen wij den heer Jottrand niet genoeg danken, omdat hij de aandacht der natie op dit werkzaam volk heeft pogen te vestigen. Zijne beschrijving der Londensche dokken, het grootsche dat men zich daarvan voorstelt, kan niet nalaten aan ieder de overtuiging te geven dat de studie der wetten, die zulk een onvergelijkelijken handel in het leven hebben geroepen, noodzakelijk is; dat al wat die rijk ontwikkelde natie betreft, moet onderzocht worden. Wij hopen dat men dan ook allengskens meer en meer inlichtingen daarover zal vragen, meer en meer inlichtingen daarover zal zoeken.

De pogingen van enkelen zijn daartoe niet voldoende, het Gouvernement zou dit onderzoek met kracht moeten ondersteunen; het zou bij voorbeeld een exemplaar der Engelsche officiele bladen waar wetten en parlementaire discussien in opgenomen worden, in de openbare bibliotheken van Antwerpen, Gend en Luik, de drie hoofdsteden van handel en nijverheid, moeten neêrleggen.

Ook zou het van onmiddellijk nut voor ieder zijn, indien ons staatsbestuur te Londen eene correspondentie daarstelde, die, uit een Engelsch oogpunt (men versta dit wel, uit geen Fransch, wij willen het nieuws onverminkt hebben) de belangrijkste aanmerkingen over staatkunde, nijverheid en handel, uit de voornaamste Engelsche dagbladen zamentrok en ons die bij elke post overmaakte. Die correspondentie zou, in het Fransch vertaald, te Brussel uitgegeven en voor een zeer geringen prijs aan al de nieuws-

bladen medegedeeld worden. Zoo zou men ten minste iets geloofwaardigs over dat invloedrijke land te weten komen; het Fransche nieuws zou daarvoor de plaats moeten ruimen en wij zouden iets nuttigers bekomen, iets dat minder tijddoodend is. Handel en nijverheid zouden er ook hun nut uit trekken, en als men door deze en andere middelen het eene land na het andere aldus onderzocht, zouden wij allengs eene grondige kennis van alle landen, dus ook van den waren toestand der diplomatie, der nijverheid en des handels krijgen, 't geen ons zou toelaten nuttige betrekkingen aan te knoopen, rijke *débouchés* te vinden, en onzen handel op vaste grondslagen te vestigen.

Kunsten.

Even als men zich naar Engeland moet wenden om de onontbeerlijke inlichtingen aangaande den handel te bekomen, is het ook raadzaam er zich heen te wenden, om algemeene kennis van schilderkunst te verkrijgen.

Het is overal bekend dat de Engelschen de ijverigste kunstverzamelaars der wereld zijn, en die verzamelziekte heeft in hunne museums de meesterstukken van al de landen der wereld vereenigd.

Het is dus doelmatig te Londen eene studie over de schilderkunst, in haar geheel genomen, aan te vangen; doch om de deugdelijkheid van dien raad te staven, zullen wij het hoofdstuk, 't welk daarover handelt, uit het voortreffelijk werk des heeren Jottrand overnemen.

‘Nu zullen wij de talrijke en kostbare kunstverzamelingen eens bezigtigen, van welke wij nog niet gesproken hebben, en die over het algemeen volledіger zijn dan die van Parijs, Napels, Florence of Venetie, Dresden, Berlijn en Weenen.

‘Dit zal hun onwaarschijnlijk voorkomen die over Londen slechts oordeelen naar hetgeen hun de Fransche schrijvers wijsmaken. Maar het is niet dan al te waar dat Londen alleen genoeg volledige schilderijverzamelingen bezit, om de verschillende scholen gelijktijdig te kunnen bestuderen.

‘Te Parijs is de Vlaamsche school naauwelijks vertegenwoordigd. Genrestukken ontbreken er niet, maar men ziet er van Rubens weinig meer dan de galerij-Medicis, welke meer eene muurversiering is, dan dat zij een anderen naam verdient. Stukken van Van Dyck en Rembrandt zijn er zeer zeldzaam; van Jordaens, Otto Venius, van der Helst vindt men er geen. Evenzoo is het gesteld met de Duitsche schilders, en ge zoudt de Parijzenaars hartelijk doen lagchen, indien gij van eene Engelsche schilderschool durfdet spreken.

‘De museums van Italie zijn meerendeels met Italiaansche voortbrengselen opgevuld. De oude scholen van Italie zijn rijk genoeg om alleen die schoone afdeeling te versieren. Dit kunstland heeft wel een weinig het regt de vreemde schilderscholen te miskennen.

‘De Duitsche museums bezitten van alles wat; evenwel ontbreken hun stalen van de Engelsche school.

‘Te Londen bieden de museums, gezamenlijk overzien, meesterstukken van alle scholen aan. De schoonste kunstgewrochten van Rubens, van Van Dyck, de meestberoemde Rembrandts schitteren naast de Poussins en Claudiussen; Velasquez, Murillo, Ribeira, Zurbaran ontmoet men er in gezelschap van Romeinen, Venetianen, Bolognezen, waarvan het getal hier niet op te sommen is. De Duit-

schers zijn er het zeldzaamst, maar de voornaamsten ontbreken er niet, en dáár alleen vindt men Engelschen.

‘Maar zijn er Engelsche kunstschilders? zullen zij vragen welke van die eilandbewoners niets weten, dan hetgeen men van hen op het vaste land vertelt. Wij hebben reeds elders gezegd dat de Engelsche school de schitterendste niet is; eigenlijk gezegde historieschilders ontbreken haar; noch West, noch Webber trekken onze bewondering; maar portretschilders gelijk Lawrence zijn sedert de XVII^{de} eeuw zeldzaam geweest: zelfs heeft men er weinige gelijk Reynold aangetroffen. Wilkie heeft binnenvertrekken geschilderd, die door weinige Hollandsche kunstenaars geëvenaard zijn. Wat de kleine historie betreft, de tafereelen uit den Spaanschen oorlog, zijn, mijns bedunkens, beter dan eenige Fransche schilderij van dien aard. Ook komt het ons voor dat men weinige dierenschilders van het vaste land tegen Landseer en Herings zou kunnen overstellen.

‘Het is dus niet zonder reden dat wij beweerd hebben, dat Londen alleen voldoende schilderijverzamelingen bevat, om al de groote scholen te bestuderen. Dat wil daarom niet zeggen dat eene reis naar Londen voor een echt kunstliefhebber de bezigtiging kan vergoeden der Italiaansche, Duitsche, Fransche, Hollandsche en Belgische museums. Desniettemin houden wij staande, dat alle kunstenaars die tusschen Parijs en Londen moeten kiezen, aan Londen de voorkeur zouden moeten geven. De nationale verzameling, die van Vernon, van Bridgewater, van Northumberland en, eenige mijlen van Engelands hoofdstad, de verzamelingen van Dulwich, Greenwich, Windsor, zonder van die van Hamptoncourt te spreken, vereenigen, in meesterstukken van al de scholen der gansche wereld, het dubbele van den rijkdom en de verscheidenheid die de Louvre, het Luxembourg of Versailles bevat.

‘Wij hebben eenige bijzondere verzamelingen nevens de openbare genoemd; dit komt omdat te Londen vele groote heeren het zich ten pligt stellen hunne paleizen voor bezoekers te openen, gelijk de Staat zijne museums opent. Ge wordt in *Northumberland-house* even goed als in de *National gallery* ontvangen, en ge geniet, behalve het gezigt der schilderijen van den hertog, nog de bezigtiging van al de zalen zijner woning, waarvan de meubelen niet onder overtrekken verborgen, noch de tapijten met lijnwaad bedekt zijn, gelijk dat nog wel eens bij onze rijken van gisteren plaats heeft.

‘Het is de tweede maal dat wij den hertog van Northumberland noemen en zijne herbergzaamheid vermelden. Te dezer gelegenheid willen wij aanmerken dat de Engelsche aristocratie hare voorregten, door de wijze waarop zij het publiek behandelt, weet te doen vergeven. Hier is het de hertog van New-Castle die zijne pachters in eene *meeting* vergadert, om zich, ter gelegenheid van de verandering der graanwetten, met hen over nieuwe voorwaarden van pacht te verstaan. Sir Robert Peel had hem daar trouwens reeds het voorbeeld van gegeven. Daar is het de markies van Carlisle, die achtereenvolgens de verscheidene graafschappen doorreist, waar zijne goederen liggen, om er openbare lessen van practische kennis aan boeren en werklieden te geven. Elders is het lord Dudley, die zich aan het hoofd eener maatschappij plaatst, ter oprigting van openbare waschhuizen ten voordeele van arme huisgezinnen, of wel het is prins Albert zelf, die eene goedkoope woning

voor werklieden uitvindt, en er den opbouw van bevordert. Is de openbare genegenheid voor eene groote zaak opgewekt, 't zal nogmaals een edelman, 't zal Dudley Stuart zijn, die het op zich neemt de blijken dier genegenheid te regelen. - Men moet bekennen dat met zulk eene staatkunde de Engelsche adel kans heeft zich nog lang door de overige natie te doen dulden.

'Daar zijn we nu ver van de kunstverzamelingen! Komen wij er op terug om een woordje over het *British museum* te zeggen, dat eene uitgebreide bibliotheek, een kabinet van medailles, van natuurlijke geschiedenis en die beroemde verzameling van bouwkundige oudheden bevat, welke onder den naam van Elquische marmers en Egyptische en Assyrische oudheden bekend staat. De ontdekkingen onlangs door doctor Layard in de bouwvallen van Ninivé gedaan, hebben het *British museum* met eene reeks van voorwerpen verrijkt, welke nieuwe wegen zullen banen ter nasporing van de geschiedenis der vroegste eeuwen. Terwijl de Engelsche staatkunde met hare legers de streken van hoog-Azie voor den handel opent, welke de bewoners hardnekkig gesloten hielden, doen de Engelsche geleerden de doode volken van West-Azie opstaan en verpligten hen door hunne gedenkteekenen hunne vergeten geschiedenis te verhalen.'

Behalve de les die zekere stand van menschen uit een deel van dit hoofdstuk trekken kan, vernemen wij er uit, dat het juist Parijs niet is, hetwelk de echtste denkbeelden der kunst geven kan. Het gevoelen der Engelschen mag ook in aanmerking komen, en met des te meer aandacht moet men ernaar luisteren, daar het tegen de Fransche denkwijze opweegt.

In kunsten, zoo min ais in iets anders, is het raadzaam slechts een enkel gevoelen te raadplegen: uit wrijving van denkbeelden wordt het licht geboren.

Ook let men in de schilderkunst te uitsluitend op hetgeen Parijs oordeelt. Dit gaat zelfs zoo ver, dat onze schilders hunne oorspronkelijkheid aan den Parijschen raad opofferen, en zij iets deftigs meenen zamengesteld te hebben, als zij een Fransch voorbeeld hebben nageäapt.

Dit is de oorzaak waarom onze nationale schilderkleur allengs verdwijnt. De Franschen die nooit op schitterende kleuren hebben kunnen roemen, die nooit de moeijelijkheden van het palet zijn meester geworden, kunnen uit nationale waardigheid niet nalaten te verkleinen al wat door kleur schittert. Maar waarom moeten *wij* naar die afgunst luisteren? Moeten wij ons talent verloochenen, omdat de Franschen het niet hebben? Moeten wij het voornaamste dat de Vlamingen in de kunst bezitten, moeten wij onze oorspronkelijkheid - *dat is de kleur* - verloochenen?

Wat zullen wij gewonnen hebben als wij door veel studie er eindelijk in geslaagd zullen zijn, middelmatige tafereelen voort te brengen in den Franschen smaak? Wie zal hun waarde toekennen? Wie zal ze willen? Wie zal ze koopen? Indien ze hier te lande bij de Franschgezinde partij aftrek vinden, zullen de vreemdelingen, die zich in Vlaanderen om de eigenaardigheid der kleur, van schilderijen kwamen voorzien, ze daarom nemen? Neen, die zullen in Frankrijk het oorspronkelijke halen, terwijl ze hier te lande het nageäapte met medelijden zullen laten pronken.

Indien de Fransche feuilletonisten, die onze tentoonstellingen beoordeelen, afgezonden waren om de Belgische kunst-

industrie (indien men de schilderkunst zoo noemen mag) te dooden, zouden ze niet staatkundiger kunnen handelen. Allengskens boezemen zij aan onze schilders eene minachting in voor al wat de Vlaamsche schilderijen waarde gaf; reeds gelooven nog slechts weinige jeugdige schilders aan de magt van hun nationaal talent; zij zien al wat zich aan de oude Vlaamsche traditien hecht, door den modder sleuren, en uit schrik voor de kritiek, laten zij zich door den Franschen stroom medeslepen. Dit is de reden waarom er keer op keer, meer kopijen van Fransche prenten op de tentoonstellingen verschijnen; en als die zucht tot kopieren overal zal doorgedrongen zijn; als de vreemdelingen zullen te weten komen dat men hier noch eigene volkstooneelen, noch eigene landschappen, noch kleurenrijke geschiedkundige tafereelen meer vervaardigt, zullen ze zeggen: de Vlaamsche kunst is dood, gelijk al wat den stempel dier uitgestorven natie droeg: - wij betreuren de plaats, die de Vlaamsche kunst in onze verzameling zal open laten.

Doch het zijn niet alleen de Fransche feuilletonisten, die ons die toekomst voorbereiden. Het gouvernement draagt er de meeste schuld van, door al de schilders die te Brussel wonen, in het oogloopend te beschermen; door subsidien te gunnen aan de leerlingen der Teeken-academie te Brussel; door subsidien te weigeren aan die welke te Antwerpen leeren.

Om alles te centraliseren en van Brussel de hoofdstad der Belgische kunst te maken, moest het gouvernement te Brussel eene school stichten, welke die van Antwerpen vijandig was. Gelijk al wat men in de hoofdstad van Belgie oprigt, kon die school niet nalaten Fransch te wezen, en met al de kracht die het hooge bewind aan een maatregel kan geven, met al de magt die de nieuwe Fransche school uit de overgewaaide Fransche dagbladschrijvers kan putten, zal de Brusselsche school die van Antwerpen overrompelen.

Maar die overrompeling geschiedde niet spoedig genoeg naar den zin der Belgische academie te Brussel (Académie royale de Belgique). Zij die met het instand houden onzer kunsten en wetenschappen belast is, moest doen zien dat ze het op den ondergang onzer nationale schilderschool toelegde. Om dus den Franschen invloed op onze kunsten onweêrstaanbaar te maken, en ieder te overtuigen dat men geen kunstenaar kan worden zonder het gevoelen der Parijzenaars te kunnen verstaan, deed ze besluiten, dat niemand de toelage van 2500 fr. (gedurende vier jaren toegezegd aan al wie den eersten prijs in het concours van Rome behaalt) zal kunnen genieten tenzij hij niet alleen de Fransche taal versta, maar er ook een opstel in kunne maken.

Wij willen er hier niet op wijzen hoe inconstitutionneel die maatregel is. Dit zal later te pas komen; wij verklaren alleen dat hij regtstreeks in strijd is met artikel 23 der Grondwet, dat in zoovele woorden zegt:'Het gebruik der talen, die in Belgie in zwang zijn, is willekeurig. Het kan slechts door de wet geregeld worden en alleen voor de handelingen der openbare overheid en der regtszaken.'

De kunst heeft niets te maken met de handelingen der openbare overheid of der regtsbedeeling, en gelijk men ziet, is het stellig door art. 23 der Grondwet verboden in andere zaken op de taal eenigen dwang te leggen; hoe komt het dan dat men den Vlaamschen kunstenaar de Fransche taal opdringt? Hoe komt het, dat men eene schending der con-

stitutie aan den koning ter onderteekening durft voorleggen tenzij men aanneme dat alles geoorloofd is, zóódra het de Vlamingers vernedert? Doch op nieuw herhalen wij het, van de staatkundige waarde diens maatregels is hier geen quaestie: toonen wij liever welken invloed hij op onze kunst zal hebben.

Om dit in eens duidelijk te maken, aarzelen wij niet te verklaren dat bijna geen onzer bekende Antwerpsche kunstenaars - en dezen zijn het toch die sedert het jaar 1830 den langdurigsten en meest onbetwistbaren luister op onze schilderkunst hebben geworpen - de Fransche taal grondig magtig is. Velen zijn er die ze naauwelijks verstaan, anderen die ze slechts gebrekkig lezen. Wij kennen beeldhouwers van uitstekende talenten, die geen woord Fransch kennen.

Dit bewijst ten eerste dat men kunstenaar kan zijn zonder Fransch te kunnen spreken.

Dit bewijst ten tweede dat, had de maatregel waarvan wij spreken, vroeger bestaan, de meeste dier talenten waarvan er velen zich op eene reis naar Rome ontwikkeld hebben, voor het vaderland zouden verloren zijn.

Er zijn Vlamingen die het Fransch niet leeren kunnen: dezulken treft men vooral onder de kunstenaars aan, die zich natuurlijk op eene geheel andere studie dan die der talen moeten toeleggen. Zal men die allen de jaarlijksche toelage van het concours van Rome weigeren? Men zal daartoe dan dikwijls verpligt zijn; want de maatregel is naauwelijks afgekondigd, slechts één wedstrijd heeft onder die onregtvaardige voorwaarde plaats gehad, en de Vlaamsche overwinnaar is van het verkrijgen der toelage, die *door hem gewonnen is*, reeds een jaar verstoken, gedurende welken tijd hij de Fransche taal zal moeten aanleeren. Die overwinnaar heeft nogtans klaar bewezen dat men zonder de Fransche taal te kennen, zijne Fransch sprekende mededingers in de kunst kan overtreffen, en wat nog meer bewijst dat de Fransche taal niet noodzakelijk is om kunstenaar te worden, is dat de schilder, wiens werk dat van den kunstenaar het digst nabij kwam, ook een Vlaming is, die geen enkel woord Fransch verstaat.

Waarschijnlijk zullen velen beweren dat het jaar uitstel 't welk men aan den Vlaamschen overwinnaar toestaat om het Fransch te leeren, de onregtvaardigheid des maatregels verzacht. Helaas! daarin ligt juist het grootste kwaad, en als men met ons de quaestie wil onderzoeken, zal men zich daarvan gereedelijk overtuigen.

(Vervolg hierna.)

Schets eener Evangeliesch-Luthersche leerrede over de aanhangige concept-armenwet.

Inleiding.

Men heeft eens gezegd, bij de indiening van adressen aan de Staten-Generaal door de Evangeliesch-Lutherschen ter zake van de aanhangige concept-armenwet: *dat zij zich weerden.* Zien wij, Aandachtige Hoorders, of zij daartoe redenen hebben, dan wel of zij belmoren tot de tegenstanders, die, gelijk de voorstanders

beweren, de concept-wet niet eens kennen, haar zelfs niet gelezen hebben, maar alleenlijk geluid geven als automaten, opgewonden door ongelukkigen Predikantsijver. Kiezen wij hiertoe tot

Tekst

Art. 12 der Concept-wet.

'*Alle*, niet door het Staats- of Provinciaal gezag opgerigte, *Godshuizen* zijn - *onderworpen aan het onmiddellijk toezigt van Burgemeester en Wethouders* der gemeente, waar zij zijn gevestigd.

'*Alle*, ook provinciale, *Godshuizen zijn onderworpen aan het oppertoezigt van het Algemeen Bestuur, dat zich,* zoo dikwerf het dit noodig oordeelt, *door een onderzoek in de gestichten zelve, verzekert, dat zij aan hunne bestemming blijven beantwoorden.*'

Tekstverklaring.

A. Uit de Memorie van Toelichting.

Blz. 26 (Uitg. Loman en Reudler) zinsnede 5. 'Het ontwerp vordert dat het openbaar gezag toezie, *dat de Godshuizen - aan hunne bestemming blijven beantwoorden.*'

Op art. 12. 'De voorschriften van dit artikel zijn *noodig,* om der (de) Regering in staat te stellen, *ten aanzien der Godshuizen*, met vrucht de zorg te kunnen uitoefenen bij de Grondwet (?) aan haar opgedragen.'

NB. De daarop volgende gelijkstelling met krankzinnigen kan voor eene nadere leerrede bewaard blijven.

Op art. 5. (Dit) 'eerbiedigt DE VRIJHEID *der bevoegde kerkbesturen* tot regeling van het beheer der kerkelijke instellingen!!'

Op art. 20 en 21. 'Van overheidswege wordt toegezien, dat de bezittingen der instellingen van weldadigheid *voor hare bestemming*, ZOOVEEL MOGELIJK, *ongeschonden bewaard blijven.*' - NB. Hier kan de spreker eens rusten om te kugchen enz.

'De zorg, bij art. 195 der Grondwet bedoeld, strekt zich tot alle (d.i. gesubsidieerde en ongesubsidieerde, of vrije en onafhankelijke) instellingen uit??'

Blz. 24, zinsnede 6. 'De Grondwet veroorlooft, des noods, VERDER te gaan en de geheele armenzorge als eene *publieke dienst* te beschouwen. Maar *zóóver* te gaan, schijnt THANS noch noodig, noch nuttig.'

Blz. 28, zinsnede 1. 'Al mogt men aan deze wet geene meerdere waarde willen toekennen, dan die *eener wet* VAN OVERGANG, enz.'

B. Uit M^{r}. J. Heemskerk Azn., *het ontwerp van wet op het Armbestuur van* 1851 *beschouwd* enz.

Blz. 44. 'Voor die armen - treed ik (scil. de Staat) als OPPERVOOGD op, even als bij iedere litigieuse (?) zaak voor ieder minderjarige of afwezige (?) - mijne taak en als *algemeen armverzorger* (met woord en *daad*)? enz.'

Blz. 56. Dat geen gesticht van dien aard *aan administratief toezigt onttrokken zij is allerheilzaamst* (?)' - Maar wij vragen met eene reeds boven door ons aangehaalde petitie: '"zal dit toezigt in een bloot werkeloos *zien* bestaan?"' Zonder *de magt om*

ook TE VERBETEREN, of, bij weigering van verbetering (of verslimmering?) in zekere gevallen *het gesticht* TE SLUITEN, zal dit toezigt niet veel baten.

Thema.

Geen heil voor een Godshuis zonder *oppervoogdij*van gemeentebestuur en *alleropperste voogdij* van staatslieden.

Uitwerking van het thema,

à la renaissance
bij wege van Spiegel Historiael,
b.v. door aan te brengen het navolgend zuiver en echt extract, uit de notulen van het Diakoniehuis der Evangeliesch-Luthersche gemeente te Amsterdam.
'Voor de stad.

'Extract uit het verbaal van 't verhandelde bij de Maire der stad Amsterdam.'

'Dingsdag den 26sten Maart 1811.'
'Ontvangen eene missive van Mijn heer de Préfect van het Departement van de Zuiderzee, in dato 25 dezer no. 263, daarbij, uithoofde dat de evacuatie van het tegenwoordig militair Hospitaal als dreigende door bouwvalligheid in te storten, den grootsten spoed vereischt, en vermits alle de door den Maire geproponeerde Localen, *sommige niet disponibel*[1] en andere niet geschikt zijn, of bruikbaar bevonden, aan den Maire ter kennisse brengende, *dat er niets anders overschiet dan* in dit zoo dringend geval *gebruik te maken* van het oude Mannen- en Vrouwenhuis van de Luthersche gemeente, staande en gelegen op 't Weesperveld[2], als *op welks gebruik* ter voorzeyde Einde *de Heer Commissaris-ordonnateur*[3] LIACILTY *ten sterkste was aandringende*, en zulks bij wijze van Leening en tegen betaling van een te contracteren Huur, voor den tijd van drie jaren, met last aan den Maire om d'Heeren Administrateuren van dit gesticht te engageeren, om op de voorgestelde conditien en ten allerspoedigsten[1] aan de administratie van oorlog afstand te doen.'
'*Wordende de Maire* voornoemd door den Heer Préfect tevens *gelast, om niets te verzuimen, om alle die tegenwerpingen te overwinnen, die ten deezen opzichten, door de Administrateuren van 't gemelde gesticht aangevoerd mogten worden, vermits de Maire* ZICH ALS OPPERADMINISTRATEUR VAN ALLE DE WELDADIGE GESTICHTEN, BINNEN DEZE STAD, BESCHOUWEN MOEST[2] *en de Maire in dit geval geen gehoor kon verleenen aan eenige bijzondere consideratien, die die Maatregelen zouden vertragen,* WELKE TOCH VROEG OF LAAT ONVERMIJDELIJK GENOMEN ZOUDEN MOETEN WORDEN.[3] En is goedgevonden deze aanschrijving met toezending van een afschrift van deze dispositie, onverwijld te brengen ter kennisse van Heeren Administrateuren van 't gemelde gesticht, *tot derzelver naricht*, en met invitatie om den Maire *ten allerspoedigsten* te dienen van berigt, in de Fransche taal, omtrent de schikkingen, door hem ter voldoening aan den inhoud der voormelde aanschrijving te maken[4];

1) Natuurlijk, als *bijzonder* eigendom. Godshuizen zijn *wel* disponibel, want: die disponeert, is *oppervoogd*.
2) *Memorie van toelichting* hiervoren blz. 26; Mr. J. Heemskerk, Az. blz. 44, vinden hier volstrekte toepassing.
3) De titel is naïf: de goede man *ordonneerde* hier nog al zoo iets.
1) Natuurlijk: de militaire bewoners konden niet op straat blijven; - de 250 oude lieden tusschen de 60 en 100 jaren wel; deze waren ook slechts geadministreerden.
2) Zie den tekst, en Mr. J. Heemskerk Az., t.a.p. blz. 56.
3) In verband te brengen met den tekst, de tekstverklaring en het thema; welk laatste zonneklaar hierdoor kan worden bewezen.
4) *Niet*, omtrent de vraag, of het gesticht *disponibel* was; dit had de *Oppervoogd* reeds uitgemaakt, maar alléén omtrent de wijze van uitvoering.

en zal een afschrift van deze dispositie aan de gemelde Heeren Administrateuren worden gezonden tot informatie en naricht.

Accordeert met het verbaal,

(*was get.*) F.J. PELLETIER.

Hierbij kan worden medegedeeld: dat de *onder-administrateuren*, gelijk toen van zelven sprak, bezweken voor de goede redenering van den *opper-administrateur* en voor zijne goede zorg *in de waarneming der wezenlijke belangen van deze weldadige inrigting* en zijnen ijver om te waken dat deze aan hare *bestemming* bleef beantwoorden. Men kan er bijvoegen, dat men echter hoogst genadig eene schikking verkreeg waarbij niet *de toevlugt der grijzen*, maar slechts *het huis der weezen* werd afgestaan en alzoo *gesloten*, daar Regenten dezen gemakkelijker in het Diakoniehuis konden overbrengen, dan omgekeerd.

Toepassing.

Lieve broeders, die de natie vertegenwoordigt, wilt toch uit dezen ouden Tijdspiegel opmerken, wat er al zou *kunnen* volgen uit de conceptarmenwet. Wij willen gaarne toegeven, dat het ministerie Thorbecke zulke bedoelingen niet heeft, dat men THANS nog niet op het oog heeft de oppervoogdij zóó te doen werken, dat men den stokoude en den wees zou verjagen, omdat het huis, dat de liefdadigheid der gemeente alléén hun schonk, voorkwam bijzonder geschikt te zijn voor een militair gebruik; maar personen verdwijnen en stelsels blijven; en wie waarborgt ons, dat een volgend Ministerie even zoo ingenomen zal zijn met de kerkelijke armverzorging, om niet het Fransche voorbeeld te volgen, steunende op de wet, die gij geroepen zijt mede tot stand te brengen. Gij vertegenwoordigt onze natie; eilieve, de *natie is gehecht aan* HARE *bijzondere instellingen van liefdadigheid, aan* HARE *bijzondere Godshuizen*, o Christelijke volksvertegenwoordigers! behoedt die gestichten voor bederf, vernieling, slooping, en neemt het kleine amendementje aan, in het adres van de Evang. Luth. Diakonie te Amsterdam uitgedrukt, waar zij in haar adres zegt: ‘Dien ten gevolge zou zij wenschen, dat in art. 3 lit. *b*, even als in art. 3 lit. *a*, het woordje *uitsluitend* werde ingevoegd.’ Ook bij de wet van 1818 heeft men zoet gefluisterd: *dat de wet zoo kwaad niet was en de kerkelijke armverzorging ongedeerd liet*; DAAROP is zij doorgegaan.. en thans... beweert men immers, dat ook die wet wel deugdelijk slaat op Diakoniën. Neemt dan, bidden wij u, dat amendementje aan en hetgeen daaruit moet volgen ten aanzien van andere, vaak besprokene, artikels, die ingrijpen zouden in de regten der kerkelijke armverzorging, aan welke de Staat zooveel te danken heeft, en gij zult wèl doen, en gij zult zorgen voor de wezenlijke belangen des volks, en voor het welgemeende heil van den Staat, en gij zult keeren, dat er in lateren tijd onregt kan geschieden. Dat zij zoo!

Hierop volgt *de aanbeveling der armen aan de* tot heden niet geschokte *liefdadigheid der gemeente.*

EEN CONSONANT UIT HET KERKELIJK ARMBESTUUR, DOOR GEENEN PREDIKANT GEBIOLOGISEERD.

Brievenbus.

VII.
Een woord van teregtwijzing, aan de Redactie van den Tijdspiegel ter plaatsing ingezonden, en door deze bij de eerste gelegenheid opgenomen.

In de aflevering 6, Junij 1852, staat op bladz. 418: “‘noch ook dat der Doopsgezinden, die gaarne op zich zelven staan en alle vermenging vermijden met het onreine.”’ Zal dit ironie zijn, dan had ze t'huis kunnen blijven; is het ernst, dan dient tot narigt voor den schrijver dat hij tamelijk onkundig of onvoorzigtig is: 't is immers geen geheim dat het Doopsgezind zendeling-genootschap is ontstaan omdat te Rotterdam een Doopsgezinde die ook zendeling wenschte te worden, is afgewezen. - Evenmin is 't een geheim (de schrijver behoorde 't althans te weten) dat er zeer vele Doopsgezinden zijn, die tijd, moeite en geld besteden aan het Nederlandsch zendeling-genootschap (niet aan het Doopsgezinde) juist omdat zij *niet* gaarne op zichzelven willen staan, maar verbroedering wenschen. Dat ze vermenging vermijden met het *wezenlijke onreine* zal slechts den *naam-Christen* bevreemden.

15 Augustus, 1852.

Een Doopsgezinde, Lid van het Ned. Zendel. genootschap.

Splinters.

Dat er eene taal is, die alle andere in zich bevat, en eigenlijk het magazijn en de schatkamer is van alle spraken, en dat dit het Sanskrit is, is voor velen aan geen redelijken twijfel meer onderworpen, en zoodra het Sanskrit algemeen op onze gymnasiën zal onderwezen worden, zal dit zonneklaar blijken. Men heeft intusschen al zonderling met de verwantschap en overeenkomst der talen omgesprongen, en de geleerdste mannen hebben soms de zonderlingste invallen gehad. Wij hebben het in der tijd nog al kras gevonden, toen wij lazen hoe het in vollen ernst beweerd was, dat het eiland van Circe, door den ouden reiziger Ulysses op zijne omzwervingen bezocht, niets anders was dan Zierikzee; maar alle etymologische of taal-genealogische wijsheid moet voorzeker de vlag strijken voor Joannes Goropius, die de namen der personen uit het boek Genesis met onbegrijpelijke behendigheid tot Cimbrische of Vlaamsche stempelt, en daaruit de zeer curieuse gevolgtrekking afleidt, dat er in het paradijs Cimbrisch of Vlaamsch is gesproken. Ziehier een staaltje van 's mans vernuft: Adam, d.i. hath dam (dam tegen den nijd); Eva d.i. eu vat (vat der eeuw); Abel d.i. hath belg (twisthater); Caïn d.i. cat int (kwaad end); Nimrod (neem brood); Methusaleh(maect thu salich). Zeg nu nog, lezer, dat het de moeite niet beloont om oude boeken na te snuffelen!

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De schaduwzijde der protestantsche kerk. Aphorismen en theses.

> Wee hunner, die het kwade goed heeten, en het goede kwaad; die de duisternis tot licht maken, en het licht tot duisternis, die het bitter tot zoet, en het zoet tot bitter maken.
> Wee hunner, die wijs zijn in hunne eigene oogen, en verstandig in hun eigen waan!
> JESAJA V: 20 en 21.
> (Vertaling van VAN DER PALM.

1.

Wij wijden deze regels aan onze tijden landgenooten, die, of als voorstanders, of als bestrijders der Protestantsche kerk, op het wereldtooneel hunne plaats bekleeden, en derhalve geregtigd zijn, om over godsdienstige zaken en belangen te denken, te spreken, te schrijven, te oordeelen, ieder uit zijn standpunt, en begrensd door den meer wijden of naauwen gezigteinder, welke hem omsluit. - Is de onze te wijd of te eng, wij zullen gaarne den tijdgenoot, die op een beter en veiliger punt van beschouwing staat, hooren, mits men ons ook vergunne mede te spreken, - een billijke eisch.

2.

Het opschrift: - ‘de schaduwzijde der Protestantsche kerk’ - luidt niet aangenaam; menigeen zoude liever daarvoor in de plaats lezen: - ‘de licht-, de zonzijde’ - intusschen hebben alle voorwerpen, die niet geheel doorschijnend zijn, alle opake ligchamen, die in het licht, ook het licht der geschiedenis staan, allernoodzakelijkst ook hunne schaduwzijde, - de Protestantsche kerk kan hier, als een geschiedkundig voorwerp, geene uitzondering maken. - Geen duivel van Salamanka heeft haar die schaduw ontnomen, en vriend Chamisso blijft hier buiten het spel.

3.

Men vergunne ons, om een algemeen en vreemd axioma te handhaven: - elke verschijning, elk feit, elke ingrijpende daad in de geschiedenis der menschheid, is aan de wet der *rotatie* - omwenteling - onderworpen, en toont even als de maan aan de aarde licht en duister. - Zoo kunnen we over de Protestantsche kerk, zekerlijk zeer naar waarheid en ondervinding, spreken over het eerste en laatste kwartier, over de volle en schijnbaar donkere maan, zelfs over de eklipsen. - Wij zijn nog niet

zoo overprotestantsch geworden, om de kerk, na en onder de Hervorming, bij de zon, die *zelve* lichtbron is, te vergelijken: - men duide ons dat niet ten kwade.

4.

Maar - heeft de Protestantsche kerk dan wel inderdaad zulk eene schaduwzijde? is het wel geoorloofd dat in onze dagen in een Protestantsch Tijdschrift rondborstig te verklaren? Vindt ge dan inderdaad in deze schoone, heerlijke, alom zoo verlichte land- en bergstreek der menschheid sedert de zestiende eeuw, die *via mala*, die Pontijnsche moerassen, en die crevassen, en die heide- en zandgronden? Is de Protestantsche kerk niet een schoot- en troetelkind der altijd voortstomende cultuur, ja de voorwaarde tot de volledige emancipatie der altijd min of meer geketende menschheid?

5.

Op deze vragen antwoorden wij dadelijk met de twee hier boven afgedrukte verzen uit de geschriften van den Hebreeuwschen en profeet, en verzoeken u deze in hare volle kracht op ons onderwerp te willen toepassen. - Is het niet een Farizeesche streek, een boevenstreek, om het ‘goede kwaad, het kwade goed te noemen,’ om het zuur voor zoet, het zoet voor zuur te verklaren? Dat moge, door den heer De Koningh, hier en alom, electriesch-biologiesch kunnen geschieden; maar ge zult ons vergunnen, dat we u den kelk met azijn hier niet als Bourgogne, en den Bourgogne hier niet als azijn aanbevelen en voorzetten. - De Protestantsche kerk kent een oud, geheiligd regt, dat niemand haar mag ontrooven: zij wil naar *waarheid* beoordeeld worden.

6.

't Zal moeite kosten, de goede, trouwe moeder hier en daar te beschuldigen; 't zal ons leed doen, hare inconsequentiën, hare traagheid en al te groote toegevendheid, ook haren kijfachtigen gemoedsaard te moeten erkennen, - maar zij is voorwaar evenmin als de oudere Katholieke zuster nog geene heilige geworden; deze negentiende eeuw heeft haar nog niet kunnen en durven kanoniseren, en al heeft deze moeder ook een krachtig en deugdzaam kroost, zij zal, wat hare methode van opvoeding betreft, zeer nadrukkelijk teregt gewezen moeten worden.

7.

Zoo iets is, zegt ge, onvoorzigtig en ongeoorloofd; men moest hier met den ouden, wijden (imperméablen) apostolischen mantel der liefde gereed staan; men moest hier, bij deze zwakheden der Alma Mater, die haar eerste burgerregt in de valleijen van Piemont, later te Wittenberg en Genève heeft gezocht, meer toegevendheid gebruiken, slechts hare deugden en voortreffelijkheden optellen. Weet ge wel, dat

ge door het aantoonen van die breede schaduwstrepen, dezen en genen, wien het Protestantsch beginsel, als bladgoud, zeer los aankleeft, nog meer afkeerig zult maken van de oude, goede moeder? Bedenkt ge dat wel?

8.

Juist dat hebben we overdacht, en wenschen zeer hartelijk, om de verregaande vooringenomenheid, de vergoding van, de afgoderij met de Protestantsche kerk - NB. zoo als ze geschiedkundig verschijnt, te matigen, te bedwingen; hier

is geene transactie denkbaar, en als de Protestantsche kerk, zooals zij voorgeeft, inderdaad verstandig en verlicht, wèl opgevoed is, zal zij zeer gaarne hare feilen en onvolmaaktheden hooren optellen, en daarmede, zoolang het nog tijd is, haar nut doen. - Een gestreng en openhartig berisper is beter dan een ontijdig en onhandig lofredenaar.

9.

En wie beschuldigt haar dan? Wij antwoorden: - deze eeuw, hare ontaarding, hare bekrompenheid, hare onvaste beginselen, - en vooral hare eigene kinderen, de Protestanten, in massa, en ook, als individuën. - 't Is eene harde rede, - intusschen alweder - vergelijk den profeet, ter aangehaalde plaatse.

10.

Wij werpen vooraf een' blik op de *oudere Katholieke zuster*, - zij vergunne ons, zonder dadelijk een banbliksemstraaltje bij de hand te hebben, dat we de verklaring afleggen, hare oudere regten tot zekere mate te respecteren; dat we hare groote, krachtige, ingrijpende werkzaamheid, die troonen deed beven, en kroonen deed wankelen, en schepters verbrak, als rietstaven, niet miskennen; dat we haar, als het depositorium der hoogste en heiligste openbaring, gedurende een reeks van eeuwen, dat regt van schatbewaarster toekennen; dat we haar in den luister harer liefde, in de kracht harer voortreffelijke kerkhelden bewonderen; - maar zij duide het ons niet ten kwade, dat we hare algenoegzaamheid voor den mensch en de menschheid, hare onfeilbaarheid, hare voorgewende eenheid, hare volstrekte noodzakelijkheid, als integrerend deel der menschelijk-Goddelijke opvoeding, niet kunnen aannemen; deels niet op inwendige - Christelijke, - deels niet op uitwendige - geschiedkundige, gronden. - Wij zijn er ten minste voor ons, in gemoede, van overtuigd, dat ook zij, de reeds zoo hoog bejaarde, en alom gevierde zuster, insgelijks hare zon- en schaduwzijde heeft, en inderdaad, - vergelijk den profeet nogmaals - niet eerlijk en niet verstandig handelt, om zich hier bijzondere, uitblinkende voorregten boven hare meer jeugdige zuster aan te matigen.

11.

Als een voortreffelijk opvoedingsmiddel voor de Protestantsche kerk, als een uitstekend middel tot herstel en genezing, zouden we haar, on voorwaardelijk, de studie der geschiedenis dezer oudere Christelijke kerk durven aanbevelen. - ‘Wie zich aan het leed van een ander - bij tijds - spiegelt, spiegelt zich zacht.’ - Daar leere zij de klippen te vermijden, waarop het Petrus-scheepje is gestrand; daar zie zij, hoedanig de behoudende krachten tot verdelgende krachten zijn geworden; daar onderzoeke zij, met omzigtige hand, de leemten, de gebreken, de verborgene bouwvallen, welke een nieuwmodiesch schilderwerk bedekken wil; - daar ga zij, de Protestantsche zuster, eerst ter schole, en zie dan eens, waar zij zelve dikwerf onwetend en onwillig meer en meer Roomschgezind is geworden en nog dreigt te worden. - Onze goede, trouwe, driehonderdjarige moeder zal zich verwonderen, en

verbaasd staan, als zij gewaar wordt, hoe vele verkeerde en verwerpelijke beginselen haar eigen zijn, die zij zelve, op al te hoogen en meesterachti-

gen toon bij de Katholieke zuster luide afkeurt, dat is gewisselijk waar.

12.

Door onderzoek en vergelijking leert men de waarheid kennen, - de beginselen der ‘vergelijkende ontleedkunde’ zijn zeer toepasselijk voor de beoordeeling der Protestantsche kerk. - Zij heeft het dikwerf in den loop harer levensjaren, niet beter, nog erger gemaakt dan de Katholieke kerk, en daarom moet ze zeer voorzigtig zijn met hare beschuldigingen en aantijgingen, opdat hier het woord van Horatius: ‘*Fabula de te narratur*’ - niet gehoord worde. - Zoodra de Protestantsche kerk inderdaad beter aan haren aard en hare strekking leert te beantwoorden, zal ze met meer regt de andere partij mogen berispen; nu heeft ze vooreerst nog genoeg te doen, om hare eigene, tamelijk verwarde huishouding weder op orde, en daar alles op de juiste plaats te brengen.

13.

Ziedaar onze eerste grieve - wat hare innerlijke huishouding betreft - de oekonomie, als ge dat woord wilt; - de Protestantsche kerk is, - altijd in deze eeuw, dikwerf - 't woord moet er uit - eene onregtvaardige rentmeesteresse - (vergelijk de welbekende gelijkenis Lukas XVI). Zij behartigt de belangen van haar patroon zeer zonderling, - zij heeft ook meer dan eens de schuldbrieven van vroeger verwisseld, maar deed dat niet altijd, om de schuldenaars eene plaats ‘in de eeuwige hutten’ te bezorgen, - of met andere woorden, zij is aan haar beginsel, aan haar levensbeginsel, ontrouw geworden, zij heeft in jeugdigen overmoed, - want drie eeuwen is betrekkelijk nog een jeugdige leeftijd, - te veel op eigene krachten gebouwd, zij is welligt wat al te warm van bloed, te dartel, te losbandig, te vlugtig geworden.

14.

Hier moeten we bovenal over de *beginselen* spreken; want de Protestantsche kerk is, bij uitnemendheid, eene kerk van beginselen, van gronden. - Tegenover haar oudere zuster, wier opperheerschappij zij ontweek, en zichzelve krachtig en moedig emancipeerde, moet ze dat beginsel, waardoor ze is wat zij is, en verder blijven moet, wat zij eens kan worden, - kunnen handhaven en allerwege aantoonen. - Het grootste nadeel, dat deze kerk zich steeds zelve aandoet, is hare - inconsequentie - ze moest hier Kants Kritik der reinen Vernunft in den aanvang beter bestudeerd hebben, - men weet waarlijk nog niet, hoe allergeweldigst inconsequent de Christelijke kerk, waar zij als de groote Hervormde optreedt, zich heeft vertoond, - dat is jammerlijk! maar 't is niet te loochenen.

15.

En waarin, vraagt ge, bestaat dan hare ongelijkheid met haarzelve, of om weder een hard woord te bezigen - hare beginselloosheid? - Ook daarin, dat zij nu en dan terugkeert van haar eerste levensbeginsel, en dat verloochent, namelijk: het *vrije Evangelische onderzoek* en de daarmede verbondene *inwendige overtuiging* der geopenbaarde waarheid in het *woord Gods* - de Protestantsche kerk heeft gedaan wat vele menschen doen, veel beloofd, maar niet alles, dikwerf zeer weinig, gegeven. Hare eerste levens-

kiem was rein, heerlijk, schier goddelijk: de herstelling en handhaving der menschelijke regten en der vrijheid, - de ontkerkering van geweten en geloof, - de adel der menschheid gered, - de teruggave van het kleinood Gods - de aangeborene vrijheid, - wat Christus als eenige gevolmagtigde des Vaders verrigtte, - de boeijen geslaakt van menschelijk geweld en overheersching - de vrijheid der kinderen Gods, - dat was haar eerst en zuiver waarachtig levensbeginsel, hare *conceptio immaculata*, - en daardoor staat ze, volstrekt ongelijkbaar, in meer dan menschelijken luister in de geschiedenis - maar aan dat beginsel is zij volstrekt niet getrouw gebleven. - Welligt (zoo heeft men gezegd en vermoed) welligt is het menschelijk geslacht *nog* niet rijp genoeg, om door *zulk* een beginsel geleid, ontwikkeld en voor de groote heerlijke toekomst, in het rijk Gods, oorbaar gemaakt te kunnen worden. - Hier beslisse, wie waagt te beslissen!

16.

Men zoude kunnen vermoeden, aan de hand der geschiedenis, dat de jeugdige Protestantsche kerk met hare eigene emancipatie, met hare herkregene regten van vrijheid en onderzoek - *verlegen* is geweest - dat zij al te veel op eens ontvangen had, en niet wist, hoedanig waar en voor wie zij dezen schat zoude gebruiken, - daaruit hebben hare bestrijders, reeds ten tijde der eerste hervormers, afgeleid, dat deze vrijheid gevaarlijk was; dat de banden, dikwerf de ijzeren banden der kerk, dat zijn dus de ketenen, noodzakelijk waren, om de geëmancipeerde geesten te bedwingen, - als we eene burgermansspreekwijze mogen bezigen, dan heet het hier: toen de kerk zich vrijmaakte, liep het water op eens uit al de spiegaten, de ton dreigde te barsten.

17.

Zeer zeker heeft de Protestantsche kerk - of hier hare waardige tolken en hare edele vertegenwoordigers, en hare meer geleerde handhavers, dat gevaar erkend. Luther bovenal, die in zijn tijd wel begreep, dat men het nu bevrijde, voorthollende ros, dat zich op eens in volle, onverhinderde, magtige spierkracht durfde te bewegen, den teugel moest aanleggen, en zelf met donderende kracht tegen de kerkelijke opstandelingen in zijne dagen lostrok. - Zeer zeker heeft men spoedig naar band en middel gezocht om de vrijheid van geloof niet te doen ontaarden, en men vond dan ook wat ten laatste gevonden *moest* worden, en eigenlijk per saldo der rekening alleenlijk overbleef: het woord Gods.

18.

Het woord Gods, aangenomen, geloofd, en als eerste en laatste alles beslissende regel erkend - dat moest het vertegenwoordigend ligchaam, het voertuig worden voor de levenskiem voor de ziel: de vrijheid - de *stof* moest hier, zoo als in de schepping, in een bepaalden *vorm* verschijnen - de Protestantsche kerk moet niet als een nevelbeeld tusschen hemel en aarde zweven - zigtbaar en tastbaar moet zij verschijnen, - en zij vertoonde zich werkelijk eerst in dien vorm - als het levend

woord Gods - de Bijbel was het eerste en oorspronkelijke kleed, het morgenkleed, waarin zich de jeugdige geëmancipeerde kerk aan de bewonderende blikken van honderdduizenden vertoonde; - zij kon ook geen ander en beter kleed hier beneden vinden.

19.

Hier ontwikkelt zich de eerste strijd, de Protestantsche kerk miste een steun, een grond, een fondament, en werd daardoor dadelijk een weinig duizelend, en greep links en regts heen, om zich vast te houden en niet te vallen - zij miste den steun - van het *gezag*, van het *kerkelijk gezag*, - zij voelde dadelijk den grond onder hare voeten wankelen, beven, wijken, - de autoriteit lag en bleef aan de andere zijde der bergen: - te Rome bij den Paus, in het vatikaan,- de Protestantsche kerk kwam op eenmaal, zonder dat gezag, in een toestand van overspanning, en *hypersthenie*, - zij wist eigenlijk niet wat met haar gebeurd was, en nog veel minder, wat met haar gebeuren moest en kon. - Men neme het ons toch niet kwalijk: zij was bij die eerste schokken - niet geheel compos mentis.

20.

Daarom was het voor haar een zegen, een zegen Gods, dat zij zich reeds spoedig met verhoogde geestdrift - der Heilige Schrift in de armen wierp, - dat de kloeke, en boven alle beschrijving werkzame Augustijner ci-devant monnik de Schrift aangreep, vertaalde, zoo goed hij daartoe in staat was, en daardoor en daardoor alleen aan de fatale positie der zoo even geëmancipeerde een einde maakte. Er moest hier, wat geloof en leer en waarheid betrof, een laatste scheidsman gevonden worden, die het pleit beslechtte, het pleit dat noch te Nicea, noch in het Lateraan, noch te Rome zelfs, beslist had kunnen worden, - de Protestantsche kerk verscheen, zoo als weleer onze thans *weggesmoltene* Hollandsche maagd op de zilveren munt, steunende op den Bijbel, - dáár lag de waarborg voor haar bestaan, voor hare toekomst, dáár moet ze leven of sterven, - de Schrift was voor haar de conditio sine quâ non, - dáár werd hare duurverworvene vrijheid erkend, gewaarborgd, en ook *beperkt*, en binnen de bepaalde grenzen gewezen en teruggehouden.

21.

Binnen deze grenzen? Helaas neen! op die hoogte stonden de menschen vóór drie eeuwen niet, en zij staan er thans nog niet: om de vrijheid en de noodzakelijke vrijheid te vinden in de afhankelijkheid van het woord Gods en van het woord Gods *alleenlijk* - want, zoo scheen het, een gezag van *parkementen bladeren*, van geschreven of gedrukte schriften, stond altijd verre, zeer verre beneden het gezag van *kerkvoogden, conciliën*, van *kerktucht* - dáár was de autoriteit niet slechts leesbaar, maar des noods gevoelbaar, *zeer* gevoelbaar, - hier ging het geschrevene of het gedrukte blad van hand tot hand. Het geduldige en zwijgende, weerlooze parkement, heeft, drie eeuwen geleden, geene tuchtroeden laten geeselen, en geen ketters ten vure gedoemd, en geen ongeloovigen verbannen. Er moest buiten en boven de Heilige Schrift gezag gevonden en gevoerd worden, - wederom een der hoogst kritische en gevaarlijke tijdperken en beproevingen, waarin de hand der hoogere wijsheid de Protestantsche kerk heeft geplaatst.

Wij hopen later aan te toonen, op welke wijze zij zich, in dezen toestand gebragt, gedragen, en waar zij zich hier misdragen heeft.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Geen volksheil zonder Christendom.

Een woord aan volken en regeringen door David R. Morier Esq. voormalig gezant van Groot-Brittanje in Zwitserland. Met een voorberigt van J.P. de Keijser. Pred. te Arnhem. - Oudewater, bij A.J.A. Roldanus.

Wanneer men 't oordeel van sommige mannen, die staatkundigen zich noemen, over het Christendom hoort, dan zou men inderdaad kunnen wanen dat het Christendom 't ongeluk, de oneer, de schande van den Staat was, als men niet iet of wat beter bekend was met de bedoeling van het Evangelie. Om de magt ons te geven om kinderen Gods te worden stierf de Ééngeboren. Dat hij slaaf is, de mensch, en in zijne onwetendheid om de boeijen bidt, dat is zijne schande, maar Christus wil hem vrij maken. Ware rust wil Hij ons schenken. Wat was 't heil dat Christus predikte voor 't Joodsche volk? was 't verandering van eenige staatsinstelling? Men verwierp den Christus, gelijk in onzen tijd Zijn woord, omdat Hij 't volksgeluk daarin niet zoeken wilde.

Zou 't ook der moeite waardig zijn 't woord en 't gedrag onzes Heeren te leeren kennen? Dat de Jood, de ongeloovige, een ander volksgeluk verlangt is niet vreemd, maar dat menschen, die Christenen zich noemen, boven Christus zich plaatsen, is waarlijk wel verwonderlijk.

Zou 't waarheid zijn dat Jezus Christus menschen gelukkig maken kan?

Zou 't waarheid zijn dat de zonde het ongeluk der volken is?

Zou 't dan waarheid zijn dat men in 't bepalen en zoeken van 't heil des volks 't Christendom niet behoeft?

Ja, zegt men, en met een zelfvertrouwen, dat alle wederlegging onmogelijk schijnt te wanen. En toch twijfelt de Christen aan hunne verzekeringen, toch blijft hij gelooven dat 't Christendom 't geluk is van een volk.

Bayle beweerde zelfs dat een Staat uit louter Christenen zamengesteld onbestaanbaar was. Treffend antwoordt Montesquieu: Pourquoi non? Ce seraient des citoyens infiniment éclairés sur leurs devoirs, et qui auraient un très grand zèle pour les remplir; ils sentiraient très bien les droits de la défense naturelle; plus ils croiraient devoir à la religion, plus ils penseraient devoir à la patrie. Les principes du Christianisme, bien gravés dans le coeur, seraient infiniment plus fort que ce faux honneur des monarchies, ces vertus humaines des républiques et cette crainte servile des états despotiques' (blz. 4).

De zonde is mijn ongeluk, zegt Gods woord, en 't is waarheid, ik gevoel 't, mijne levensgeschiedenis en mijn geweten spreken 't ja en amen uit op de uitspraak des Bijbels. Wat kan dan grooter geluk voor mij zijn, dan verlossing van zonde?

Ook voor mijn gezin is 't Christendom behoefte. Tevredenheid, onderwerping, liefde zijn de grondslagen waarop 't huiselijk geluk moet gebouwd worden. Of zou rijkdom alleen 't geluk der gezinnen vestigen. Zou men 't gevonden hebben, als nog een akker bij de andere gevoegd, nog een geldzak naast de andere gelegd werd. Als rijkdom de ware rust aan 't menschelijk harte gaf, dan zou men haar vinden in de paleizen der koningen.

De geschiedenis leert ons dat de vorsten de hoog opgerigte zinnebeelden waren van de heerlijkheid der wereld, maar ook van hare ongenoegzaamheid. Ook op de magtigste troonen waarden zorgen, kwelden angsten, prangden smarten, stroomden tranen.

Even zoo duidelijk is 't dat ook eene gemeente in 't Christendom alleen 't ware heil moet zoeken. De zonde die in haar woont, de zelfzucht die op den troon zit, de begeerlijkheid die niet verzadigd wordt, dat is de kanker die knaagt aan hare rust. Van daar de twisten, de haat, de naijver, de wraak; van daar de gierigheid van de rijkeren, de luiheid der armen.

Zou die gemeente gelukkiger zijn als zij rijker was en aanzienlijker? Maar ik zie de zonde nog stouter haar hoofd verheffen, nog meer ongeluk en verwarring aanrigten waar meer geld is en aanzien. Als de akkers eens zooveel koorn opbragten, de boomen tweemaal in 't jaar vruchten droegen, zouden dan de bronnen gestopt zijn van haar ongeluk? Als een ander bestuur aan de gemeente werd gegeven, zou zij dan de volkomenheid gevonden hebben? Zou 't huwelijk dan gelukkiger, de onderlinge liefde sterker, de innige tevredenheid bevestigd worden? Zou 't lijden dan verdwijnen of minder worden gevoeld, als men uit gouden bekers den bitteren drank inslikt? Zou 't voor een volk niet zoo zijn? wat ieder in den Staat moet zoeken, zou de Staat 't kunnen verwerpen? Zou een volk het koningrijk der hemelen niet eerst moeten zoeken? Zullen ons al die andere dingen toegeworpen worden? vraagt men spottend. Men zou inderdaad niet spotten, als men 't woord van Christus verstond. Heeft men 't ooit beproefd? Als eene regering door vreemde volken benard de hulp van hare onderdanen behoefde, dan zag men haar niet zelden den naam van Christus gebruiken om 't volk ten strijde op te roepen. Zou 't dan zoo dwaas zijn dat zij in dien naam ook vrede en welvaart zocht? Moeten de volken dan alleen bidden als de nood 't hen leert? Moeten zij alleen bidden voor de slagorde van hunne vijanden?

Er zijn ook staatkundigen, die zoo Christelijk verlicht en Christelijk gezind zijn, dat zij 't gaarne erkennen niet alleen, maar 't ook gaarne prediken dat er geen volksheil is zonder Christendom.

Met vooringenomenheid lazen wij daarom het geschift van David Morier. Met vooringenomenheid omdat de titel ons reeds innam. En de inhoud heeft ons in ons gevoelen bevestigd, dat 't Christendom 't heil der volken is. De Schrijver heeft ons regt duidelijk zijne meening voorgesteld en op eene zeer overtuigende wijze. De zedelijkheid gaat hem innig ter harte en daarom heeft hij 't Christendom lief. Hij heeft zijn volk lief maar niet om zelf groot te worden of rijk, en daarom schrijft hij met innige overtuiging, opregt en eenvoudig, wat tot 't heil des volks hem noodig schijnt.

De voorrede, geschreven met innige liefde voor de kracht der Christelijke waarheid, geeft juist te verstaan hoe men 't opvatten moet als men van het Christendom heil voor den staat verwacht. ‘Er moet gewezen worden, zegt Ds. de Keijser, op den waren Christelijken staat, op den staat niet gewrongen naar den tijdelijken vorm, waaronder het Christendom verscheen, nog minder naar voor-Christelijk model, maar doordrongen van den geest, die het Christendom tot het hervormend en bezielend beginsel van geheel den mensch en van geheel het menschdom maakt.’ Juist beoordeelt hij

ook 't werk van Morier. De ontwikkeling van het verband tusschen godsdienst en staatkunde staat niet boven wat anderen reeds geschreven hebben, maar zijne redenering is toch niet oppervlakkig, maar zeer degelijk en overtuigend.

‘Er kan, zegt de heer Morier, geene andere zedewet zijn voor hen die regeren, dan voor hen die geregeerd worden. Eene wet kan echter slechts zoo algemeen verbindend zijn, wanneer zij geheiligd wordt door het gezag eener magt, die verheven is boven hen aan wien zij gegeven wordt. Daaruit volgt dat Gods wil, zooals die geopenbaard is, de wet van den staat moet zijn. Zij die 't ontkennen, moesten toch bewijzen dat 't doel ook en nog beter langs een anderen weg bereikt worden kon.’

‘Een staat, vervolgt hij, sluit in eene regering en die geregeerd worden; de magt van wie regeren rust op de openbare meening. Wordt die magt misbruikt dan lokt zij eindelijk tegenstand uit, maar een tegenstand die eindelijk elk openbaar gezag vernietigt; de eerste grondslagen van de welvaart der maatschappij worden afgebroken en ieder op zich zelven wordt overgegeven aan dien toestand, welken men sedert de schepping der wereld poogde te ontvlugten door 't stichten eener maatschappij.’ Nadat de Schrijver daarna de vereischten van eene goede regering beschouwt spreekt hij over het maatschappelijk karakter van het Christendom.

‘In den staat, zegt hij, wil men het beginsel der zelfzucht onderdrukken, ieder moet wat opofferen voor het algemeen welzijn. En toch is het beginsel waarop men werkt geen ander dan juist diezelfde zelfzucht. De menschelijke wet zegt dus: verzaak uw belang omdat uw belang het eischt.’ Wat uit zulk een beginsel wel voortkomen zou, als 't algemeen werd aangenomen? ‘Het Christendom, gaat de schrijver voort, stelt een beginsel op den voorgrond, waardoor de eigenbaat vernietigd worden moet; de Christelijke staatkunde plaatst de betrekking der burgers tot elkander, tusschen overheid en onderdaan op den breeden grondslag van den pligt. En zij die de toepassing van het Christelijk beginsel onmogelijk achten voor den tegenwoordigen toestand der maatschappij erkennen het zedelijk bederf als de bron der bezwaren, zonder hun toevlugt te nemen tot het stelsel, dat alleen hoop geeft op een gelukkigen strijd tegen den invloed van dat bederf.’

Vervolgens spreekt de schrijver over de ongelijkheid der menschen en hare oorzaken, en ontwikkelt den grond, waarop de magt van weinigen steunt die over velen regeren. De stoffelijke kracht is aan de zijde der menigte, het gezag der regerende minderheid moet dus op zedelijken grondslag rusten. De mogelijkheid en noodzakelijkheid eener regering rust op het onweêrlegbaar feit van de natuurlijke ongelijkheid. Wat schrikkelijk misbruik is er gemaakt van dit feit door de zelfzucht. De wetgevers der oude wereld zochten daarom de grenslijnen streng te bepalen en te handhaven die de standen der maatschappij van elkander scheiden. Van daar de kasten. Maar zulk een misbruik kan alleen verkregen worden door de schending van eene andere eeuwige wet - dat namelijk het welzijn der maatschappij niet van de verstomping en verlaging der menschelijke krachten afhankelijk is gemaakt, maar wel daarvan, dat zij trapsgewijze vooruitgaan, volkomen ontwikkeld en bovenal door zuivere beginselen bestuurd

worden naar het hooge doel, waartoe God Zijne redelijke schepselen schiep. En behoud en vooruitgang zijn nu alleen door het Christendom gewaarborgd. Men toetse de twee antwoorden op de vraag naar den waren oorsprong der regering, die de maatschappij op eene zoo bedenkelijke wijze verdeelen. De eene partij handhaaft het onbeperkt monarchale beginsel, de andere de volkssouvereiniteit. De voorstanders van de eerste zouden de scheidsmuren tusschen de onderscheidene standen gaarne hoog optrekken, terwijl zij vergeten dat dit doel alleen bereikt worden kan, door doodelijken dwang te doen aan de natuurlijke aandrift van den mensch om zijne krachten in toenemende mate, in steeds ruimer kring toe te passen. Deze rigting bekrompen en zelfzuchtig als zij is verzet zich tegen de wet van vooruitgang. De andere partij angstvallig bezorgd voor de majesteit der menigte, loochent het feit van maatschappelijke en persoonlijke ongelijkheid. Zij overdrijft de magt der menigte om die van de individu's te verwaarloozen; zij maakt feitelijk elken vooruitgang onmogelijk, daar zij verbiedt, dat een zich boven het algemeen soort verheft.'

'Zou de onbeperkte magt der menigte minder aan misbruik onderworpen zijn dan wanneer zij door een Czaar uitgeoefend werd. Juist het tegendeel is waarschijnlijker, d.i. wanneer onbeperkte magt door velen of in veler naam uitgeoefend wordt, is zij meer onderworpen aan uitgestrekt misbruik, is haar drukkend wigt meer algemeen, dan onder een enkelen despoot, om de eenvoudige reden, dat zij van elke persoonlijke verantwoording ontslagen is - ten zij deze door een blik op de guillotine of de galg afgedwongen wordt. Wat aller misdaad is, is niemands misdaad. De dwingelandij van den alleenheerscher kan gematigd en beteugeld worden door schaamte, voorzigtigheid, roemzucht, geweten enz. Maar welk een vat kan het geweten of de vrees voor de openbare meening hebben op den veelhoofdigen tiran der menigte? De openbare meening is dan niets anders dan de weerklank van des dwingelands eigen despotieken wil.'

Wij herinneren ons bij 't lezen van deze regelen, het tafereel in den Juif errant, waar de beradenheid van den priester Gabriël den abt d'Aigrigny redt uit de handen eener woedende menigte. De abt lag achter het koorhek op den grond, de priester Gabriël stond voor den ingang van het hek, waarachter de digt ineengedrongen menigte tierde. Zij was vast besloten om den abt te dooden.

- Wilt gij hem toch dooden? vroeg Gabriël.

- Ja, antwoordde de steengraver, die aan 't hoofd der menigte stond, terwijl hij met bloedige oogen en gloeijende wangen naderde.

Gabriël ging hem te gemoet en zeide: kom. - Daar is 't slagtoffer; sla toe.

- Ik! riep de steengraver aarzelende, ik... geheel alleen...

- O, hernam Gabriël, hij zal geen weêrstand bieden, vrees niets. Sla toe.

- Neen, riep de woesteling, achteruittredende, ik ben geen beul... ik wil geen beul zijn.

Zoo redde Gabriël den priester uit de handen eener bloeddorstige menigte op eene treffend menschkundige wijze.

Doch wij willen uit het boek van den heer Morier niet meer overschrijven. Wij deelden een en ander mede om op te wekken tot de lezing van een eenvoudig

maar inderdaad nuttig boek. Wij danken den vertaler voor zijn werk, hij heeft medegewerkt om ons volkomen te overtuigen dat er geen volksheil is zonder Christendom.

D-L.

Gedachten over lager onderwijs, medegedeeld naar aanleiding van de toezending van twee werkjes ter beoordeeling, als:

R.J. Lambrechts. Wet en Reglement op het lager onderwijs, te Amersfoort bij Joh. V. Wermeskerken D. Rz. 1852 en Eenvoudig betoog, dat een Algemeen Christelijk Onderwijs volstrekt onmisbaar is bij het lager onderwijs en dat zoodanig onderwijs, wel ingerigt, geen inbreuk maakt op godsdienstige vrijheid enz. Te Sneek, bij J. Campen. 1852.

Wij meenen ons te herinneren, dat eens, in eene zitting der Tweede Kamer de minister van Binnenlandsche Zaken verklaard heeft, dat eene wet op het onderwijs niet zoo bijzonder moeijelijk was. Wij beginnen te gelooven, dat zij tot de gemakkelijke behoort, als wij letten op de verschillende ontwerpen van wet, voorzien van memories van toelichting, die sedert eenige jaren in 't licht verschenen. Of evenwel de minister bij zijne verklaring over het niet bijzonder moeijelijke aan eene wet dacht, die gemakkelijk den bijval der vereischte meerderheid zou verwerven, durven wij niet beslissen, ten ware hij zeker was van eene meerderheid, gereed om hem quand même te ondersteunen. Wij althans, hoe vaak wij ook art. 194 der Grondwet hebben gelezen en overwogen, altijd hebben wij gemeend, dat er, naar de *gewone* uitlegging en opvatting, ongerijmdheden in vervat waren, die niet zoozeer tegen den grondwetgever getuigen, als zij de moeijelijkheid bewijzen van de regeling eener stof, die aller belangstelling gaande maakt. Geen wonder, de Christelijke godsdienst is eene propaganda naar het bevel van haren stichter en de geschiedenis heeft bewezen, dat iedere opvatting van het Christendom eene nieuwe propaganda is, die vaak in zielental hare voornaamste kracht zoekt. En zou dan niet iedere gezindte in het onderwijs een plechtanker zien voor haar behoud en hare uitbreiding? Voorzeker! en niet minder zij, die het gezag der Kerk en van een geestelijk Opperhoofd eerbiedigen, dan zij, die hunne geloofsbegrippen in formulieren nederleggen en dan zij zelfs, die van de Christelijke leer eenige algemeene waarheden afzonderen en beweren, dat daarin het Christendom bestaat. *Wie* hier, in het *wezen* hunner begrippen, den naam van liberaal of illiberaal verdienen, laten wij in het midden; maar, uit het oogpunt van propaganda beschouwd, gelooven wij, dat iedere partij, als zij de hand in den boezem steekt, er die melaatsch zal uithalen, *in zoover* als ieder zou moeten bekennen, met min of meer hevigheid te wenschen, dat alle anderen dachten en deden zoo als hij, en in zoover als ieder waarlijk niet ongezind zou zijn tot eenigen dwang, wanneer hij daarmeê die

gewenschte eenheid kon bereiken Maar als dit nu zoo is, dan begrijpen wij niet, hoe eene grondwet, bij het handhaven van gemengde scholen, kan beloven: 1° een onderwijs, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen en 2° hoe zij kan beloven een *voldoend* onderwijs. Wij verklaren bij deze gelegenheid rondborstig, geen de minste overhelling in ons te bespeuren tot de Roomsch-Katholieke kerk en even weinig de opvatting der Dordtsche Vaderen te zijn toegedaan, zoodat wij in zoo verre ons wel mogen rekenen tot hen te behooren, die zich bij uitnemendheid liberalen noemen; maar als wij dan letten op het hemelsbreed onderscheid tusschen Roomschen, oud-Gereformeerden, Evangelieschen, waarlijk, dan zeggen wij: de Grondwet belooft iets, wat zij niet geven kan. 't Zou nog aangaan, als onderwijs zonder godsdienst denkbaar was en als de staat dan alle godsdienstig onderwijs buitensloot; maar daar het eerste eene ongerijmdheid en het laatste geenszins het geval is, durven wij gerustelijk herhalen: de Grondwet belooft iets, wat zij niet geven kan.

Wij zeggen: ‘onderwijs zonder godsdienst is eene ongerijmdheid.’ - De ouden hebben het bewezen en zij plantten hun bijgeloof voort, als zij den kinderen Homerus in handen gaven of Hesiodus. Wij weten wel, dat er zijn, die beweren, dat ge uw onderwijs bepalen moet bij het onderrigt, hoe ge de woorden zult leeren uitspreken, hoe ge een *a* of *b* zult leeren schrijven, hoe ge zult leeren, dat tweemaal twee vier is; maar wij hebben nooit begrepen, hoe men, bij zulk onderwijs en bij de hoogst gebrekkige aanvulling der opvoeding te huis en op de katechizatie, de opkomende ondeugden in kinderen zou tegengaan en hoe uit zulk eene school de maatschappij met loffelijke burgers zou kunnen worden versierd. Maar behalve dat, de Staat verlangt zulk onderwijs ook niet. Al noemt hij het Christelijk beginsel niet, hij zegt toch door den mond van zijnen dienaar: ‘Gij moet slechts theologischen twist vermijden:’ al schrijft hij zulk onderwijs niet voor, hij zegt toch: ‘Gij moet slechts niet opzettelijk aan de godsdienstige begrippen van anderen te kort doen.’[1)] Wel nu, is daarmeê niet, zoo al niet het Christelijk dan toch het godsdienstig beginsel opgenomen? En zoo gij dat eens hebt opgenomen, waar blijft gij dan met die vermijding van theologischen twist? Waar stelt gij de grens, waarbij het opzettelijk te kort doen aan de godsdienstige begrippen van anderen begint? Want dit niet uit het oog te verliezen, dat die eerbiediging van godsdienstige begrippen ja wel om de kinderen in de Grondwet heet geschreven maar om door de ouders te worden bewaakt, en dat juist bij deze de opvatting oneindig moet verschillen, waar de theologische twist begint, die, let wel, altijd slechts van de zijde der onderwijzers wordt opgeworpen, en waar die opzettelijke kwetsing van eens anders begrippen aan vangt.

Wilt gij nader bewijs, dat de Grondwet eene onmogelijkheid belooft (altijd naar de gewone opvatting en uitlegging), welnu, wij bepalen ons tot de geschiedenis, onder de leervakken noodwendig op te nemen. In de eerste plaats komt daarbij de vaderlandsche in aanmerking en bij de behandeling van deze neemt de strijd tegen Spanje gewis eene eerste plaats in. Juist daar ligt voor de Protestanten het beginsel hunner opregte

1) Zie Voorduin. Geschiedenis en beginselen der Grondwet enz. blz. 491.

Vaderlandsliefde, zoo als het voor de Roomschen ligt in de gebeurtenissen na 1795, toen allen gelijke regten hebben verworven en een gelijk belang hebben verkregen bij het behoud van 't vaderland. Maar kunt gij nu dien strijd tegen Spanje waardig en naar waarheid verhalen, kunt gij er voor de opvoeding van de jeugd al die partij van trekken, die er van te trekken valt, als ge kinderen hebt van verschillende gezindten? Ja wel, men heeft, eenige jaren geleden, te 's Hage bij de Nederlandsche Maatschappij voor schoone kunsten onder anderen eene vaderlandsche geschiedenis met caricaturen, alias met portretten uitgegeven, waarin men inderdaad den schijn had aangenomen van eerbiediging van *alle* godsdienstige begrippen; waarin bijv. van het ontstaan van den opstand alleen gezegd wordt: ‘Philips wilde de inquisitie aan het Protestantisme tegenstellen’ en van de opkomst der Protestanten: ‘Als ze geen andere hoofden hadden gehad dan Jan van Leiden’ enz., waardoor de zaak van het Protestantisme in een valsch licht wordt geplaatst; maar wij vragen, of *zulk* een eerbiediging niet met verkrachting der waarheid gelijk staat? Wij zijn er zeker van, dat niemand, die zijn hart raadpleegt, ons zijne toestemming onthoudt en dat ieder diep zal gevoelen, hoe vaderlandsliefde bij de Roomschen moest verkoelen, waar de opstand iets anders werd dan verzet tegen Philips wegens schending der privilegien en hoe die eerst regt weder warmte kon krijgen bij de gelijkstelling van alle gezindheden. En zoo men ons voorhoudt, dat men toch wel degelijk onderwijs kan geven in den geest der boekjes van de Maatschappij voor Schoone Kunsten, dan vragen wij op onze beurt, of zulk onderwijs verdient *voldoende* te heeten. Wij althans gelooven niet, dat een onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis voldoende is, waarin van de inquisitie wordt gesproken als van een gewonen maatregel van bestuur en waarin Jan van Leiden een hoofd van de hervormers wordt genoemd. Waarlijk zulke boekjes zijn gelijk geworden aan den azijn van Cleopatra, waarin de kostbare parel was opgelost.

Men zegge niet, dat de ondervinding van 40 jaren ons tegenspreekt. Die dat in ernst beweert, kent de geschiedenis niet. Ei lieve, welke was de geest der vorige eeuw in het godsdienstige? Een geest van volslagen onverschiligheid. In de Roomsche kerk zedeloosheid althans in de hoogere standen en ongeloof, in de Protestantsche onnatuurlijke formulierendwang; zietdaar wat, in verband met wijsgeerige navorschingen, die veelzins tot dwaling leidden aan de kerk van Christus alle gezag had doen verliezen en de Christenheid deels tot uitsporigheden deed voorthollen, die ons, Gode zij dank! heden doen huiveren, deels onder het ijzeren juk bragten van eene overheerschende partij, waaraan men den moed niet had, zich te ontrukken. Was het wonder, zoo er, na het doorstaan der crisis een geest van onverschilligheid volgde, die men gewoon is, verdraagzaamheid te noemen. Voeg daarbij, dat de Roomschen hier te lande, aan een geest van slaperige ondergeschiktheid gewoon, zich in den nieuwen toestand van zaken zeer behagelijk voelden aangedaan en zich, wat de overgroote massa betreft, aanvankelijk met schroom en vrij lang zonder bekwaamheid naast hunne vorige meesters plaatsten; eindelijk, dat wij weldra een gemeenschappelijken meester kregen, die er boven al behagen in schiep, om over den paus en de geestelijkheid te heerschen, - en ge hebt althans eenige

gegevens, waaruit gij de verdraagzaamheid van het begin dezer eeuw kunt verklaren. Welnu, onder zulke omstandigheden moest de wet van 1806 wel voor een meesterstuk gelden. De wijsgeeren waren tevreden met de opleiding tot Christelijke en maatschappelijke deugden; de protestanten verheugden zich, dat zij facto zoo goed als uitsluitend onderwijzers leverden en de Roomschen waren tevreden, dat zij niet voor papen werden gescholden. Maar was dat nu de echte verdraagzaamheid? Neen voorwaar, maar dat is verdraagzaamheid, als men schoon doortrokken van en bezield door een levendig werkzaam geloof, toch een ander zijne overtuiging laat, hem open in de oogen ziet en hartelijk de hand drukt.

Men beschouwt het als een ongunstig teeken des tijds, dat men tegen de wet van 1806 bezwaren gaat opperen. Wij gelooven, dat er drijvers kunnen zijn, wier bedoelingen men moet misprijzen, althans mistrouwen, maar in 't algemeen houden wij het voor een gunstig teeken, dat onze Roomsche broeders zich mondig beginnen te voelen; wij houden het ook voor zoo ongunstig niet, dat in de Protestantsche kerk positieve strekkingen zich opdoen, die in allen geval van vernieuwd godsdienstig leven getuigen. Wij weten wel, dat onze Roomsche broeders, zoo als het gaat met hen, die zich mondig voelen, wel eens overdreven zijn in hunne eischen, dat zij, die zich bij uitstek Gereformeerden achten, welligt het regt van eerstgeboorte zouden willen doen gelden, maar wij voor ons hebben de innige overtuiging, dat van de meeste vrijheid de meeste liefde het gevolg zal zijn, en dat, indien, bij de vervulling van alle redelijke wenschen, de liefde voor het Vaderland de algemeene band zal zijn, langzamerhand ieder, tot welke gezindte hij ook behoore, op de plaats zal komen, die hem toekomt.

Maar, roept men ons toe, hoe gaat het in Belgie? Wij weten niet naauwkeurig, hoe het in Belgie gaat, maar wij gelooven, dat het lager volksonderwijs daar nog veel te wenschen overig laat; wij gelooven niet, dat volksverlichting, in een gezonden zin genomen, daar nog algemeen is. Is dat wonder? Wij meenen van neen! Wij hebben nooit gehoord, dat onder het Spaansche en Oostenrijksche bewind het volksonderwijs tot eene hooge mate van ontwikkeling was gekomen en wij hebben wel gehoord, wat ten tijde van Josef II en van Willem I is voorgevallen. Wij weten, dat Belgie steeds eene groote liefde voor zijne vrijheden en voor zijne eerdienst heeft weten te verbinden; maar wij weten tevens, dat de liefde voor de laatste een bijna onoverkomelijk bezwaar voor de vrijmaking van het onderwijs oplevert; wij weten, dat men van Overheidswege het wetenschappelijk onderwijs meer en meer op den voorgrond tracht te stellen, dat er hier en daar zeer goede bijzondere scholen bestaan en eindelijk, dat het, met het scheppen van volksverlichting geheel anders gaat, dan met het scheppen van dat licht, dat God door zijn magtwoord te voorschijn riep. Wij voor ons gelooven, dat het met de zaak van onderwijs in Belgie niet terug is gegaan.

In één woord, wij voor ons koesteren die vrees niet voor sectenscholen, zoo als men ze gelieft te noemen, die anderen doet sidderen; wij koesteren, na al het gebeurde, nadat zoo vele en groote verwachtingen werden opgewekt, inderdaad meer vrees voor gemengde scholen, niet als zij van zelve ontstaan, maar als de wet ze opdringt. Vergunt ons, lezers! u in eenige bijzonderheden de gronden van

onze gerustheid te ontwikkelen. Vooreerst vestigen wij uwe aandacht op de alom in Europa ontwaakte belangstelling in de zaak van het onderwijs en wel vooral in die landen, waar zij tot nog toe sluimerde. Voor eenige weinige jaren vergeleek de hoogleeraar van Swinderen onze schoolwet van 1806 met dergelijke wetten, sedert in andere landen tot stand gebragt; en is het niet opmerkelijk, dat die hoogleeraar uit de wetten onder anderen van Spanje, van Frankrijk, van 't Waadland, van Baden, van Oostenrijk, vele bijzonderheden heeft vermeld, die wij wezenlijk aan die landen mogen benijden? Vraagt gij, of wij gelooven, dat het onderwijs daar reeds nu, bij het bezit van die betere wetten, zoo goed is als bij ons, wij antwoorden met vertrouwen: *neen*, omdat wij zwakke stervelingen, gelijk wij straks reeds aanduidden, allerminst in de zedelijke wereld door een magtwoord licht kunnen scheppen; maar door het ontwerpen en uitvaardigen dier wetten toont men toch, de zaak in haren omvang te beseffen, toont men toch den ernstigen wil, om het onderwijs meer en meer gelijkvormig te maken aan het model, dat in den menschlievenden geest van edele mannen oprees. En zou men daar, zelfs onder eene doortastende reactie, dat model kunnen vergeten? Zou de magt der hel in staat zijn, om er de volken tot de vorige barbaarschheid terug te voeren? Ja wel, er kunnen er zijn, die zich tot het bereiken van zulk een oogmerk geroepen achten; maar zullen zij met de hand aan den hemel kunnen reiken?

Maar ten andere de Grondwet is ons een waarborg tegen de nadeelige gevolgen van sectenscholen.[1)] Wij lezen daarin, dat het onderwijs zal zijn onder het toezigt der overheid. Hier is de staat volkomen in zijn regt. Dwang uit te oefenen, over de gewetens, 't zij in een positieven, 't zij in een negatieven zin, komt den staat niet toe; maar om ieder burger te nopen, dat hij een waardig lid worde van de maatschappij, ziedaar den heiligsten pligt van den Staat, omdat er zelfbehoud meê is verbonden. Hier geldt het: ‘dwingt ze, om in te gaan;’ hier is het preventieve systeem het stelsel der verlichting. En dat moet de Staat tot in de uiterste consequentie doorzetten; hij moet hier geen godsdienst hoegenaamd belijden en alleen hen in zijne dienst aannemen, die bekwaam en waardig zijn. De Staat mag hier met het volste regt ieder Nederlander te gemoet voeren: ‘ik heb u volle vrijheid gelaten, om uwen God te dienen, zoo als gij best oordeeldet voor het heil uwer onsterfelijke ziel, maar ik heb u voorgeschreven, hoe gij *mij* moest leeren dienen; kunt ge dat niet, een ander neme de plaats, die gij te onregt voor u zelven wenscht.’ Zoo doende durven wij alle hoop koesteren, dat er, ook bij het bestaan van sectenscholen, een edele naijver zal geboren worden, om de een den ander in kunde en wetenschap voorbij te streven en dat de jeugd, door echt godsdienstig onderwijs opgevoed, beter gewapend tegen verzoeking de maatschappij zal intreden.

Allerminst zijn wij bevreesd, dat in ons vaderland, het vaderland der Geert Groetes en der Wessel Gansvoorts, het vaderland der broeders van het gemeene leven, het onderwijs zal komen te vervallen. De publieke geest was te allen

1) Wij behouden opzettelijk dezen hatelijken naam, ofschoon het later, vleijen wij ons, blijken zal, dat hij voor scholen, in onzen geest opgerigt niet juist gekozen is.

tijde voor het onderwijs gestemd. De Staat ja liet aan het verhongerde Leiden de keus van eene belooning, maar de burgerij koos eene hoogeschool. Reeds vóór het ontstaan der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen lieten vele gegoeden op hunne kosten kinderen van minvermogenden onderwijzen, en die Maatschappij zelve ging zij van den Staat uit, of kwam zij voort uit den boezem des volks? Waarlijk men toont al zeer weinig zijn volk, zijne geschiedenis te kennen, als men nu, terwijl de Grondwet aanhoudende zorg voor en toezigt op het onderwijs aan de Regering voorschrijft, als men nu, terwijl de belangstelling in dat onderwijs zoo verbazend is toegenomen, meent, dat de Nederlander van den ouden geest zal vervreemden. Juist die vrees, gegrond of ongegrond, is mij een waarborg voor het tegendeel.

Eindelijk vragen wij, of de geest des tijds de bekommering wettigt, dat men op sectenscholen stelselmatig andersdenkenden zal leeren haten? Er zijn bladen, die wantrouwen prediken, er zijn voorgangers, die het vuur van tweedragt aanblazen, er zijn inrigtingen, die meer dan uitsluitend, die bijna verdoemend zijn, er gebeuren ook hier en daar dingen, die tot waakzaamheid verpligten; maar als men de gebeurtenissen in het groot gadeslaat, als men ziet, dat, onder vallen en opstaan, de onderscheiden gezindheden toch meer en meer in het bezit van gelijke regten geraken; als men overweegt, dat in de omwentelingen der laatste jaren godsdiensthaat althans geen hoofdrol heeft gespeeld, kan men zich dan te goeder trouw voorstellen, dat men de godsdienst der liefde op nieuw tot een geesel voor het menschdom zou willen aanwenden? Wij althans gelooven, ter eere der menschheid, dat geen Nederlander, die weet, dat hij in alles dezelfde regten, dezelfde belangen met zijne landgenooten deelt, niet van verontwaardiging zou gloeijen, als hij ontwaarde, dat een bedienaar der godsdienst, dat een onderwijzer zijner kinderen zich verstoutte, in hun hart, in plaats van er hemelzin te kweeken, eene hel te stoken.

Waartoe dit alles? Het is, om u, lezers! de gronden te doen kennen, waarom wij de gewone opvatting en uitlegging der Grondwet afkeuren, het is, om ons den weg te banen tot eene andere opvatting en uitlegging, die wij althans voor redelijker, voor vrijzinniger, voor staatkundiger houden. Wij zien namelijk vooruit, dat de toepassing eener wet, waaraan gemengde scholen ten grondslag liggen, tot onoverkomelijke bezwaren aanleiding zal geven. Ei lieve verplaatsen wij ons ergens in eene school met een Roomschen onderwijzer aan het hoofd. Die onderwijzer spreekt er en mag er spreken, niet opzettelijk, maar bij voorkomende gelegenheden, van de sacramenten, van de goede werken, van de heiligen, van de overlevering: zult gij, Protestanten! aan dat onderwijs uwe kinderen gaarne laten deel nemen? Wij verplaatsen ons ergens, waar een Protestantsch onderwijzer aan het hoofd staat. Men spreekt er over het nietige der goede werken, over den eenigen middelaar Jezus Christus, over den Bijbel als het beste en alleen voldoende boek, om ons den weg der zaligheid te wijzen: ei lieve, zult gij Roomschen! aan dat onderwijs uwe kinderen laten deelnemen? Men zegge niet: ‘tot dus ver heeft men, zonder overgroot bezwaar, deze wijze gevolgd.’ Dit is slechts zeer betrekkelijk waar, maar de zaak is door Art. 194 uit haar verb and gerukt en die stelling voor de toekomst is niet houdbaar

meer. Wij voorspellen, dat alom, maar vooral in Noord-Brabant en Limburg, in Groningen en Friesland bijzondere scholen als uit den grond zullen oprijzen en dat men geene middelen onbeproefd zal laten, aan de zijde der Roomschen zoowel als der Protestanten, om de kinderen daarheen te lokken. En nu vragen wij: zal het toezigt der Regering op die bijzondere scholen zoo krachtig zijn als op de openbare? En wat zal er nu van uwe derde alinea worden? ‘Er wordt overal in het rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven.’ Het geheele onderwijs heeft zich in de bijzondere scholen opgelost. Waartoe dat schoollokaal, die schoolbehoeften, die onderwijzer? Zullen die noodelooze kosten, althans schijnbaar, niet tot regtmatige verbittering aanleiding geven? Maar wij gaan verder en vragen: waartoe die dwang? Wij erkennen, ja, dat er ettelijke gemeenten zullen gevonden worden, waar men, om het gering aantal òf van Protestanten, òf van Roomschen, geene school bepaaldelijk voor elke der beide gezindheden zal kunnen stichten; maar leveren niet de meeste, verreweg de meeste plaatsen, waar eene gemengde bevolking is, een genoegzaam aantal kinderen op, om dat wel te kunnen doen? En waarom wilt gij dan allen naar de Roomsche of Protestantsche scholen drijven? Om zeer oppervlakkige jeugdige wijsgeeren te worden? Wij voor ons zien hen liever tot Christenen vormen. ‘Die niet als kind gelooft, hoe zal die wijsgeer heeten?’

Waarlijk voor ons heeft die eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen dan eerst beteekenis, als zij niet neêrkomt op uitsluiting van godsdienstig geloof. Men behoorde dus, wilde men eerlijk zijn, de grondwet zoo uit te leggen, dat er alom van overheidswege voor de beide groote afdeelingen der Christenheid, openbaar onderwijs werd ingerigt. Wat de dissenters der Protestanten betreft, wij hebben nooit gehoord, dat zij bezwaar vonden in scholen, waarvan de onderwijzers tot de gezindte der meerderheid behooren, behalve dat hunne eigen kweekelingen niet ligt ergens gevaar loopen, te worden afgewezen, omdat zij daartoe niet behooren. Integendeel, de Nutstheologie, zoo als zij genoemd wordt, was voor vijftig jaar volmaakt in den geest van een paar dier dissenters en thans, nu iedere gezindte het kenmerkende van hare geloofsleer zoo ijverig ontwikkelt, en ieder beschaafd Protestant den rijkdom der Christelijke leer niet éénmaar veelzijdig in zich tracht op te nemen, thans zou alleen een warhoofd aan afzonderlijke scholen voor Lutherschen kunnen denken. Alleen de Afgescheidenen schijnen eenig bezwaar op te leveren, maar dit is niet meer dan schijn. Ook onder hen vindt men een uiterste regteren eene uiterste linkerzijde. Allen nu, die aan deze zijde van het centrum zijn, zullen gaarne hunne kinderen naar eene school zenden, waar de onderwijzer de algemeene en vaderlandsche geschiedenis niet langer behoeft te verknoeijen en waar hij naar het Evangelie van de openbaring der genade Gods vermag te spreken, en wat hen belangt, die dat centrum voorbijstreven, zij willen met het hoofd door een muur en wat men er ook tegen inlegge, leerstellig onderrigt aan hunne kinderen doen geven. Laat dit zoo zijn en stemmen wij daarenboven toe, dat ons stelsel niet overal zou kunnen worden toegepast, omdat welligt ettelijke plaatsen slechts een zeer gering getal 't zij Roomsche 't zij Protestantsche kinderen kunnen opleveren, maar be-

halve dat niemand tot het onmogelijke gehouden is, er zou welligt aan de wenschen van ⅞ gedeelten der bevolking voldaan zijn, als men een minimum bepaalde, waarvoor eene openbare school kan gevorderd worden.[1)] Als de natie den goeden wil der Regering, aan welke nu eenmaal grondwettiglijk die zorg is opgedragen, duidelijk ziet, zal zij daar, waar de toepassing van ons stelsel onuitvoerlijk wordt, zich gaarne in de gemengde scholen schikken. Maar zelfs daar is nog de kleine minderheid onder de bescherming van het gebod der Grondwet, 'dat het openbaar onderwijs met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen wordt geregeld.' Immers men gevoelt, dat, bij onze opvatting, de phrase eerst zin en uitbreiding ontvangt. In de gewone opvatting sluit zij eigenlijk de godsdienst uit, maar in de onze heeft die eerbiediging waarachtiglijk plaats, 1°. van wege de overheid en 2°. ook in de scholen, omdat de Grondwet ook daar weerklank moet vinden in het hart van den onderwijzer, die, al voelt hij zich niet meer in onlosmakelijke strikken gekneld, toch eens anders begrippen onaangerand moet laten.

Men zou ons, na al het aangevoerde, groot onregt aandoen, als men meende, dat wij zelfs in de verte overhellen, om leerstellig onderrigt in de godsdienst op de de school toe te laten. Neen, dat behoort daar niet te huis, dat behoort op de katechizatie; daartoe is de onderwijzer niet bevoegd; wij zouden het hem in den regel niet toevertrouwen. Wij willen ook, al zijn wij Protestanten, geregtigd zijn, des verkiezende, onze kinderen bij den Roomschen onderwijzer der Staatsschool te zenden; de Roomsche moet het bij den Protestantschen kunnen doen: maar gelijk de zon in de natuurlijke wereld alles verlicht en verwarmt, gelijk de waarheid haar zegel moet zetten op hetgeen wezenlijk schoon en goed en heilig zal heeten, zoo willen wij, dat de godsdienstige zin als een andere zon het verstand verlichte, het hart verwarme, en dat zij, als de hoogste waarheid, het zegel zette van kindsbeen af op de daden der menschen. Maar het gezond verstand en de dagelijksche ondervinding leeren ons, dat de geheele ziens- en denkwijs van het kind een bijna onuitdelgbare plooi erlangt, naarmate het al of niet Roomsch wordt opgevoed, en dat natuurlijk zulk een kind, tot man en tot onderwijzer opgegroeid, wanneer hij bij zijn onderwijs, ten nutte zijner leerlingen, uit de bron der godsdienst putten wil, in zijne voorstelling dat eigenaardige, dat met hem vereenzelvigd is, behouden moet. Zietdaar, wat vele ouders verontrust. Zietdaar, wat den staat nopen moet, om, daar hij geen bepaalde gezindte voorstaat, het geweten van niemand opzettelijk te kwetsen. De Protestanten eerbiedigen elkanders meeningen en doen er hun voordeel mede, maar aan vele begrippen der Roomschen hebben zij een eeuwigen oorlog verklaard, gelijk de Roomschen die begrippen tegenover hen hardnekkig vasthouden. Vindt evenwel een Roomsche of Protestantsche vader voldoende redenen, om zijn kind bij iemand te zenden, die niet van zijn gezindte is, het sta hem

1) Wij hebben met eenige naauwkeurigheid het *Alphabetisch Register van alle bewoonde oorden des Rijks*, in verband met de laatste officiele opgaven omtrent het zielental der verschillende gezindten nagegaan en zijn tot bovengemeld resultaat gekomen, dat te minder onwaar zal bevonden worden, naar mate men het minimum redelijker stelt, en naar mate men in aanmerking neemt, dat niet het verschil van gezindte maar de afstand veelal de inrigting van scholen bemoeijelijkt.

vrij, mits hij zich getrooste, dat de onderwijzer geen knoeijer of huichelaar zij als hij op zijne eigenaardige wijze van God en zijne dienst spreekt, de deugd aanprijst, de geschiedenis behandelt.

Zoo ongeveer schreven wij onder anderen reeds voor omtrent drie jaar, voornemens onze gedachten nader uiteen te zetten en publici juris te maken. Dit voornemen hebben wij niet verwezenlijkt, deels om den stroom van geschriften over het lager onderwijs, deels om velerlei beslommeringen, waarin wij sedert gewikkeld werden. Eerst dezer dagen, toen ons bovenstaande werkjes werden toegezonden, namen wij ons opstel nog eens in handen en konden wij den lust niet weêrstaan, om bij de, zoo wij vertrouwen, met rassche schreden naderende indiening eener wet op het onderwijs, ook onze zienswijze kenbaar te maken. De inrigting van het lager onderwijs is, wat de minister ook moge zeggen, naar onze meening, nog moeijelijker dan eene wet op de waterschappen. Uit den aard der zaak is er veel concreets in; er moet dus ook veel subjectiefs in zijn. Wij vermeten ons daarom geene recensie en plaatsen slechts onze denkbeelden naast die van anderen. Als de groote man komt, die de zijne tot het abstracte en het absolute weet te verheffen, zal al onze arbeid welligt als kaf voor den wind verstuiven. Wij voor ons hebben slechts eene getrouwe naleving der Grondwet naar eene redelijke opvatting op het oog gehad, en wij hebben ons alleen hoofdbeginselen ter behandeling voorgesteld. Indien wij ons eene aanmerking op den vorm van het werk van den heer Lambrechts veroorloven, het is deze, dat hij artikelen van Wet en Reglement door elkander heeft gemengd, zoodat wij vaak van gewigtige beginselen tot minutieuse en lokale bijzonderheden worden afgeleid; indien wij op den inhoud eene aanmerking zouden maken, het zou deze zijn, dat hij hier en daar te veel op twee gedachten hinkt en niet den positieven toon aanslaat, die den wetgever voegt. En wat betreft den schrijver van het *Eenvoudig betoog*, hij heeft zich veel moeite gegeven, om, in den smaak der Groningsche school, eene waarheid te bewijzen, die weinigen zullen tegenspreken en om er een gevolg uit af te leiden, dat niemand dan die van zijnen rade zijn, ligtelijk zal aannemen. Zijn eigen betoog is het beste bewijs voor onze bewering. De waarheden, die hij er in behandelt, worden er door hem eigenaardig in voorgedragen, maar daar in het oog van velen de waarde van waarheden geheel afhankelijk is van de wijze van opvatting, moeten zij wel, om den vorm, waarin hij ze giet, in veler oog veel van haar gewigt verloren.

Men vergunne ons, nadat wij hebben trachten aan te wijzen, *hoe* de Grondwet schijnt te moeten ten uitvoer te worden gelegd, nog kortelijk onze zienswijze over sommige hoofdbeginselen mede te deelen. Wij zullen daarbij meermalen gelegenheid hebben onze denkbeelden met die van den heer Lambrechts te vergelijken.

In de eerste plaats smart het ons, dat die heer in zijne *artikelen* het Christelijk beginsel van het onderwijs niet heeft genoemd. Hier vooral hinkt hij op twee gedachten. Terwijl hij blz. 33, zonder gronden daarvoor aan te voeren, zich oor gemengde scholen verklaart en blz. 34 heftig uitvaart tegen den heer van Toorenenbergen, die alleen voor Roomschen en Protestanten scholen wil (ofschoon, let wel! waarop de kerk regtstreekschen invloed kan uitoefenen), zegt hij blz. 36: ‘Wij zijn echter niet zooda-

nig voorstanders van gemengde scholen, dat wij naast dezelve geene gezindheidsscholen zouden dulden' waarop dan eene fraaije apologie dier gezindheidsscholen volgt, totdat hij uitroept: 'niet alleen dulden wij de gezindheidsscholen, wij bevelen ze zelfs aan.' Wij voor ons vinden dien naam zeer onnoodig en het gebruik er van ondoelmatig; wij verlangen slechts, dat de Roomsche en de Protestant, waar dit redelijkerwijze kan gevorderd worden, bij den geloofsgenoot hunne kinderen kunnen zenden, schoon wij, als Protestant, de onze aan den Roomschen onderwijzer zouden vertrouwen, als hij een kundig en redelijk man was. Wij gelooven, dat zoo doende de rust van duizenden ouders zou worden bevorderd, en dat de oprigting van vele bijzondere, d.i., wezenlijke sectenscholen zou worden voorkomen.

Maar, om op het Christelijk beginsel terug te komen, de heer Lambrechts, zeiden wij, noemt dit niet. Wij meenen, dat ook het wetsontwerp *de Kempenaer* het verzweeg, en ons staat flaauw voor, dat het Nuts-ontwerp de Christelijke deugden in zoo algemeenen zin wilde aanbevolen hebben, dat er de Israëliet zich gerustelijk meê vereenigen kon. En waarom verzwijgt men het? Wil men welligt aanstoot vermijden? Het zij zoo, maar wij gelooven, dat men, in zijne liefde voor rust, wel eens een oogenblik zou kunnen wenschen, dat er geen Christendom in de wereld was. Maar, nu vragen wij, kan er voor eene Christennatie schromelijker aanstoot gegeven worden dan deze, dat men den eenigen grond onzer hoop in leven en in sterven zoo niet zoekt weg te cijferen, althans in de schaduw te stellen? En met welk uitzigt doet men het? Met dat van wèl te slagen? Men vergist zich jammerlijk, als men den geest des volks afmeet naar zijne eigen subjectieve individualiteit. Het Nederlandsche volk is nog altijd eene Christelijk godsdienstige natie en mag practisch een wijsgeerigen zin ontwikkelen, maar zijn inwendig leven steunt nog altijd op het Christelijk geloof. Men kan de wezenlijkste behoeften van een volk niet weggoochelen, door ze te verzwijgen. - Wil men zich dan achter de Israëlieten verschuilen? Het zou inderdaad bespottelijk zijn, als 30 of 40 menschen het liefste, wat zij hadden, prijs gaven ten gevalle van een enkelen, die dat niet verlangde. Want wij weten het, de Israëlieten waren altijd billijk in de beschouwing van hunne verhouding tot een Christenstaat, en altijd gloort nog in hun hart de hoop, dat zij hier en elders slechts gasten zijn. Daarenboven kan immers ook op hen de bepaling van het minimum worden toegepast?

Welligt voert men ons te gemoet: 'Uwe bezorgdheid is overtollig: hoe toch zou het onderwijs anders dan Christelijk kunnen zijn?' Zeggen *zij* dat, die anders beweren, dat het overtollige in de wet niet schaadt? Welnu, dat zij zichzelven gelijk blijven. Maar neen, daarom verlangen wij het niet; wij verlangen het, omdat het Christelijk beginsel wel eens geheel op den achtergrond kon geraken. Als er gemengde scholen *moeten* bestaan, dan hebben wij gezien, tot welke oneindige harrewarrerij dit aanleiding zal geven. Zietdaar één gevaar. Een ander is dit, dat niet enkelen van hun ongeloof eene professie maken, en het grootste welligt dit, dat ook onder de onderwijzers waanwijzen konden gevonden woorden, die gaarne hunne eigen leer in de plaats van Christus' leer zouden stellen, dat is: eene leer zonder vast punt van uitgang en zonder bestemd doel. De oude Perzen

verhieven dankbaarheid tot een beginsel in de opvoeding, maar wij zien waarlijk niet, hoe wij de beschuldiging van het tegendeel zouden ontgaan, als wij in de Wet dat opvoedend beginsel onvermeld lieten, waardoor wij Nederlanders wel bij uitstek groot zijn geworden, waardoor wij nog heden zijn, die wij zijn en waardoor alleen wij gesterkt onze nationaliteit tegen magtiger volken zouden kunnen handhaven. Maar laat varen uwe gemengde scholen en de zaak is gemakkelijk geworden: gij huivert niet meer voor hetgeen gij, als wij het niet in ons midden hadden, uit verre landen ontbieden moest en gij kunt er gerust op zijn, dat uwe kinderen bij een hoofd een hart zullen erlangen.

In verband met dit beginsel zoowel als met ons hoofddenkbeeld van afzonderlijke onderwijzers voor Protestanten en Roomschen, behoeven wij naauwelijks te zeggen, dat ons de bepalingen, die de heer Lambrechts in artikel 6 en 8 voorslaat, niet kunnen bevallen. In die artikels wil hij o.a. de oprigting eener staatsschool in eene gemeente beneden de 800 zielen, van de magtiging van Provinciale Staten en den minister van Binnenlandsche Zaken afhankelijk hebben gemaakt, en hij wil, dat van meer dan 1000 zielen van dezelfde gezindheid, in gemeenten van meer dan 2500, meer dan 150 hoofden de oprigting eener afzonderlijke staatsschool zullen moeten vragen. Wat al aanleiding tot gehaspel, en welk een karigheid! Op eene bevolking van ongeveer 200000 zielen gingen er in de provincie Groningen 30000 ter school, d.i. van de zeven één, en de heer Lambrechts wil het bestaan eener Staatsschool in eene gemeente van 600 of 700 zielen afhankelijk hebben gemaakt van Provinciale Staten en den minister? Hoe! er zullen ergens 150 schoolpligtige kinderen van dezelfde gezindte zijn en eerst dan, als even zoo vele hoofden van huisgezinnen zich in een aanzoek daartoe vereenigen, zal men aan de oprigting eener afzonderlijke school kunnen denken. Wij herhalen het, wij willen ons niet wagen aan ondergeschikte bepalingen, waartoe ons aan de eene zijde de noodige gegevens ontbreken, en die wij aan de andere zijde gerustelijk aan den minister overlaten, maar wij gelooven niet, dat zulk eene betrachting der Grondwet opregt en te goeder trouw zou kunnen worden genoemd. Ieder gevoelt de billijkheid van een minimum, maar, wil men inderdaad tevredenheid wekken, men stelle het vooral niet te hoog, en het onderwijs alom verkrijgbaar. Er zij ten minste harmonie tusschen de postwet en de wet op het onderwijs!

Maar keeren wij tot hoofdzaken terug. Wij zeiden zoo even, hoe de jeugd bij een hoofd een hart zou krijgen, maar waarlijk dat hoofd behoort goed ontwikkeld te worden, zal men op de gelukkige vorming van het hart kunnen rekenen. Immers deugd en godsvrucht erlangen slechts waarde door wetenschap en door haar alleen wordt het geweten eene duidelijke inspraak, gelijk trouwens uit het woord zelf blijkt. Zal men dus het oogmerk der opvoeding bereiken, dan dient wel in de eerste plaats op de vorming der onderwijzers te worden gelet. Niet wat sommige bijzondere bepalingen, maar wat de hoofdzaak betreft, zijn wij het hier ten volle eens met den heer Lambrechts, als hij de oprigting voorslaat van kweekscholen voor onderwijzers, met normaalscholen verbonden. Het ontwerp de Kempenaer, ofschoon te regt de echt wetenschappelijke vorming op die kweekscholen ver boven die bij bijzondere

onderwijzers stellende, sprak eenigzins onbepaald ‘van ééne of van meerdere kweekscholen’ die tot opleiding van onderwijzers, van rijkswege zouden dienen te worden opgerigt. Maar wij bidden u, lezers! hoe kan men een oogenblik de mogelijkheid stellen, dat slechts ééne voldoende zou zijn? Onzes inziens is het bijeenbrengen van alle vaderlandsche studenten aan ééne hoogeschool aan overgroote bezwaren verknocht, maar hoe zou dat gaan met de duizenden van onderwijzers, die ter vervulling der behoeften noodig zijn? Zoo wij nu aan de eene zijde ook daarom die kweekscholen verlangen, omdat er voor de kweekelingen aanmerkelijke kosten meê verbonden zullen zijn, en omdat dit ons het uitzigt opent, dat er nog meer dan thans ontwikkelde en beschaafde jonge lieden als onderwijzers zullen optreden, zoo willen wij toch aan de andere zijde de bereiking van dit doel niet onmogelijk maken, door hen allen naar eene enkele plaats te drijven.

Stelt nu eens, dat men zes zulke scholen oprigte, dan hoor ik u vragen: ‘hoe brengt gij die inrigtingen met uwe Protestantsche en Roomsche scholen in verband?’ Welnu, wij gelooven, dat, als er, zoo als ons best voorkomt, bepaalde districten voor zijn aangewezen, uit den aard der zaak het meerendeel der kweekelingen hier Protestantsch elders Roomsch zal zijn. Zeker zal dat onderscheid eigenaardig inwerken op de opleiding, maar men verlieze niet uit het oog, dat onze kweekscholen oneindig verschillen van eene theologische faculteit of van een geestelijk seminarium. Even als op de scholen zelve zij hier het onderwijs Christelijk en voorts streng wetenschappelijk. Men late overal kweekelingen van allerlei gezindheden toe, maar bepale in zooverre den gang van het onderwijs, dat men aan de hoofden der kweekscholen eene overruime keus vergunt uit eene breede boekenlijst, waarop van allerlei schrijvers werken over verschillende wetenschappen voorkomen. Wij zien niet in, dat deze schikking tot bijzonder groote bezwaren aanleiding kan geven. De jonge lieden, die men op de kweekscholen zal opnemen, zullen ten minste den ouderdom van 14 of 15 jaren hebben bereikt, en dus den geest des onderscheids reeds in merkelijke mate bezitten. Zij hebben daarenboven bij de bedienaren hunner eerediensten opzettelijk leerstellig onderwijs genoten en blijven dat genieten. Indien nu in den geest der Grondwet, d.i. met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, maar tevens zonder onredelijken dwang in godsdienstigen geest wetenschappelijk onderrigt wordt gegeven en het gebeurt al eens, dat hier of daar de rigting van den onderwijzer ongezocht uiteenloopt met de rigting van kweekelingen, kan men dat in goeden ernst gevaarlijk rekenen voor jonge lieden, die wel bij uitstek zelfstandige mannen dienen te worden?

Wij willen niet uitweiden over het hooge nut der kweekscholen, dat ook in andere landen is ingezien, wij willen alleen opmerken, dat de ondervinding bevestigt, wat het gezond verstand leert, namelijk dat de kweekeling van een individu minder is dan zijn onderwijzer en dat, zoo een aldus door enkelen op enkelen gedurende eenige geslachten toegepast onderwijs denkbaar was, de laatste leerling zou eindigen met niets te weten, terwijl het onderwijs door meerderen met meerderen den stroom der wetenschap steeds breeder en dieper doet vloeijen. Het eerste levert kopijen, die, als de afdrukken van eene plaat, gedurig

flaauwer worden; het laatste concentreert, wat in velen vereenigd is en nadert meer en meer aan een ideaal. - Niet dat wij hier de uitstekende diensten betwijfelen van sommige onderwijzersgezelschappen en den goeden wil van vele onderwijzers en ook schoolopzieners, maar veelal heerscht er gebrek aan hulpmiddelen, aan opwekking van naijver, en soms verschuilt zich onkunde achter het masker van pedanterie.

Er is nog een punt, waaromtrent wij met den heer Lambrechts sympathiseren, doch waaromtrent hij, onbegrijpelijk genoeg, het stilzwijgen heeft bewaard, 't zij dit aan een soort van smokkelarij, 't zij aan achteloosheid zij toe te schrijven. Het is bijna een noodwendig gevolg van zijn stelsel van staatsscholen en kosteloos onderwijs en nog meer van het onze; maar het zou kunnen gebeuren, dat sommigen onzer lezers eene zekere huivering door de leden voer, als wij het noemen. Toch zal ons dit niet beletten, ons te doen hooren. Wat is het dan?... Wij zouden wenschen, dat alom de armen- en tusschenscholen werden opgeheven en dat de kinderbevolking uit alle standen *eenig* gemeenschappelijk onderwijs genoot. Wij gelooven, dat de grootste moeijelijkheid, om dit denkbeeld te doen zegepralen, daarin zou bestaan, dat men een strijd tegen vooroordeelen zou hebben te voeren. Intusschen het is zoo ver, van een nieuw uit de lucht gegrepen denkbeeld te zijn, dat de verwezenlijking er van eene herstelling diende te heeten van de natuurlijke orde der dingen. Wij weten wel, dat armenscholen gedeeltelijk reeds van eenigzins oude dagteekening zijn, maar wij weten tevens, dat zij vooral in de groote steden te huis behooren, en dat zij gedurende de laatste halve eeuw, even als de tusschenscholen, in tal en bevolking ontzettend vermeerderd zijn. Wij dingen niets af op de edele bedoelingen der stichters, maar wij beweren, dat zij noodlottig werken op de maatschappij. Het is zoo ver gekomen, dat welligt ons voorstel bij sommigen eene communistische kleur schijnt te hebben en toch gelooven wij, dat niets meer anti-communistisch kan zijn. De overvloedigste bron toch van het communismus zal wel zijn de verwijdering, waarin rijken en armen leven en de haat, die daarvan bij de laatsten uit onbekendheid met de eersten het gevolg is. Wij spreken hier niet van het maatschappelijke leven, noch van de verhouding van dienstboden en ondergeschikten tot hunne heeren en vrouwen, maar bepalen ons alleen tot de school. Maar welken indruk, denkt gij, moet het, bij het toenemend besef onder de armen van hunne ellende, op die armenkinderen maken, als zij reeds van hunne prilste jeugd af zorgvuldig, als waren zij pariahs, worden afgescheiden, niet slechts van de rijken en gegoeden, maar zelfs van de mingegoeden en van hen, die wij kleine burgers noemen? Is 't niet, alsof men opzettelijk een koperen muur wilde oprigten tusschen hunne hutten en den weg der beschaving? Waar is de band, die het hoogste aan het laagste moet verbinden, als ge overal onoverkomelijke kloven schept? Hoe wilt ge, dat uwe kinderen die armen of die armen uwe kinderen zullen liefhebben, als zij elkander niet mogen naderen of leeren schuwen? Gij kweekt aan de eene zijde trots, aan de andere wrok en gij berooft armen en rijken van eene wereld van gewaarwordingen, ja maar ook van kennis, die hen tot betere menschen en burgers zouden maken. Het kan niet missen, of de armen worden verfijnd door den om-

gang met de gegoeden en zij benijden hen minder, als zij hen vaak minder gezond en gelukkig zien; ook moet het gunstig werken, als zij hen onderworpen zien aan dezelfde tucht en wet: maar ook de rijken zien minder laag op de armen neêr, als zij tot hen afdalen langs onmerkbare trappen en als zij de gelegenheid hebben, om op te merken, dat talenten onafhankelijk zijn van aardsche goederen, eindelijk, dat ligchaamskracht, gehardheid, tevredenheid niet het meest aan de zijde der rijken zijn.

Wij gelooven niet, dat het echte philanthropie is, *armen*scholen te stichten en kinderen naar het geld, dat hunne ouders bezitten, te klassificeren, maar wel, om hen in den jeugdigen leeftijd bijeen te brengen, zonder andere onderscheiding, dan de toestand der maatschappij van zelf medebrengt. Die kennismaking, helaas maar al te spoedig afgebroken, laat voor het geheele leven onuitwischbare indrukken na, en zij, die elkaâr op de schoolbanken hielpen of beschermden, zullen het ook nog in hun volgende leven doen. Voegt daarbij, dat de armen zich vereerd gevoelen, als hunne kinderen althans ergens met die der rijken op gelijken voet zullen zijn en dat dit niet kan nalaten, op hunne zindelijkheid en wellevendheid een voordeeligen invloed uit te oefenen. Wij stemmen toe, dat hunne kinderen ruwer en gemeener in hunne manieren zijn, maar wij hebben reden om te gelooven, dat zij met geheime ondeugden althans niet meer bevlekt zijn dan die der rijken en daarom zouden wij niet gaarne de vraag beantwoorden, voor wie het gevaar van toenadering wezenlijk grooter zou zijn, voor de eerste of voor de laatste?

Wij willen niet pathetiek worden even min als wij eene verhandeling schrijven: wij beroepen ons alleen op de ondervinding en vragen met vertrouwen, of het zamenzijn van alle standen ten platte lande en in ettelijke steden immer tot wezenlijke ongelegenheden aanleiding heeft gegeven? Voor zoo ver *onze* waarneming strekt, is er meer band tusschen de verschillende standen, waar die vereeniging plaats heeft en geen mindere ondergeschiktheid bij de geringen; het liberalisme, dat er heerscht, lost zich op in burgerzin en is er verstandiger, dan dat philanthropische, dat op het studeervertrek uit boeken werd opgedaan; wij gelooven ook, dat de arme er verstandiger is. Maar behalve dit alles prijst zich bij de regeling, die wij tot stand brengen, deze schikking nog om andere redenen aan. Het laat zich vooruitzien, dat de verschillende gezindheden, in zoover zij prijs stellen op bijzondere scholen, ook de armenkinderen niet uit het oog zullen verliezen. Zij zullen beweren, dat gemis aan geld den Staat geen regt geeft, om den kinderen een kleurloos godsdienstig onderwijs op te dringen en zij zullen aanspraak maken op fondsen, die de liefdadigheid bijeenbragt, of die de gemeentekassen aanbieden. Zietdaar al weder een Gordiaanschen knoop, dien ge kunt doorhakken, maar zonder er een rijk meê te winnen; doch heft uwe gemengde scholen op en verdeelt uwe armen over al de openbare scholen, die gij sticht, gij bekomt daardoor aanzienlijke fondsen, die ten goede komen; gij bevredigt de Protestanten in Noord-Brabant, de Roomschen in Friesland; gij beurt den armenstand op in de jeugd, die weldra met uwe zonen tot mannen zal opgegroeid zijn; gij voedt uwe zonen op in echte humaniteit; gij laat het aanstootelijk onderscheid tusschen onderwijzers en onderwijzers wegvallen, kortom, gij hebt den knoop voorzigtig los gemaakt.

Men beangstige zich ook niet te zeer, dat dat gemeenschappelijk onderwijs van langen duur zal zijn. Dat is onmogelijk; de bestemming der verschillende kinderen loopt verbazend uiteen. Het ontwerp *de Kempenaer* stelde twee verschillende klassen van scholen voor. Wij gelooven dat deze klassificatie in volkrijke steden allezins uitvoerbaar is en anders zal er bij de gewone school nog eene klasse voor meergevorderden dienen te worden gevoegd; welnu, alleen op de lagere school of op de lagere klassen der school zullen kinderen van alle standen elkander ontmoeten: de meer gegoeden zullen het lager onderwijs in den regel geheel doorloopen en welligt naar nog hoogere inrigtingen bevorderd worden.- Men heeft daarenboven te regt opgemerkt, dat de ontwikkeling der armenkinderen, om ligt te bevroeden redenen, veel minder gevorderd is, in den regel althans, dan van die der gegoeden. Van zelf zal daaruit voortvloeijen, dat die armen, die op de gemeenschappelijke schoolklassen hun uitzet zullen opdoen voor geheel hun volgend leven, daar welligt een paar jaren langer zullen moeten verblijven, dan zij, die hooger onderwijs zullen ontvangen. Wij stappen van dit punt af, alleen nog maar in het voorbijgaan opmerkende, dat er geen spraak meer van sectenscholen kan zijn, indien men besluiten mogt tot de inrigting van Industriescholen.

En zietdaar nu in ons stelsel den koninklijken weg gebaand tot het geven van kosteloos onderwijs, althans op die scholen der tweede klasse, althans tot die hoogte van kennis, waartoe men *ieder* kind in Nederland wenscht op te voeren. Wij weten wel, dat latere staathuishoudkundigen en onder hen Bastiat dit stelsel afkeuren, maar de Grondwet stelt nu eens het lager onderwijs onder toezigt der Overheid en *wij* vragen voor den eenen niets meer dan voor den anderen. Immers, zoo men dat kosteloos onderwijs aannam bij het behoud van gemengde, scholen, het zou, onzes inziens, onregtvaardig zijn, omdat vele duizenden in gemoede zich verpligt zouden achten, hunne kinderen aan de openbare scholen te onttrekken; maar zoo ge aan ieder onderwijzers geeft, die, zonder in het minste geregtigd te zijn tot leerstellig onderrigt, evenwel hun geweten niet behoeven te verkrachten, of hier de waarheid te verzwijgen, daar te verdraaijen en die, bij slot van rekening, toch nog zoeken te Romaniseren of te protestantiseren, als gij, zeggen we, zulke onderwijzers geeft, dan moogt ge, zonder onbillijkheid, uw onderwijs kosteloos aanbieden en daarvoor de waarborgen vermeerderen, dat ieder Nederlander tot beschaafd mensch opgroeije. Vraagt men ons, of het geweten ons vrijspreekt, als wij personen in de belasting voor het onderwijs laten deelen, die er voor eigen kinderen nimmer genot van kunnen hebben, wij antwoorden volmondig, ja! 1° omdat er van staatswege ten behoeve van enkele bedrijven of standen uitgaven worden gedaan, waarvoor allen betalen en waarvan weinigen regtstreeks genot hebben, maar 2° omdat ieder ouder, die het onderwijs zijner kinderen bekostigt ja wel een oudrenpligt vervult, maar tevens eene gewigtige dienst aan den staat bewijst en omdat, uit den aard der zaak, geene dienst aan den staat meer ongelijk drukt dan deze, dewijl de millionnair welligt slechts één kind te verzorgen heeft en de fatsoenlijke man met slechts *f* 800 inkomsten, misschien des te rijker met kinderen gezegend is.

De heer Lambrechts zal, dunkt ons, toestemmen, dat kosteloos onderwijs meer

ongedwongen uit ons stelsel voortvloeit, dan uit het zijne, omdat *onze* staatsscholen (wil men liever *gemeentes*cholen, wij hebben er niets tegen) meer leerlingen zullen tellen dan *zijne* gemengde. Hoe dit zij, wij huiveren er tegen, even als hij, om het *verpligt* onderwijs in de wet op te nemen, niet zoozeer, omdat wij zouden vreezen, daardoor die hooggeroemde vrijheid der ouders, waartegen de heer Lambrechts overigens te regt uitvaart, te schenden, als wel, omdat wij, in de uitvoering, geen mogelijkheid zien, om dat gebod te handhaven en onderwijzers zoowel als de commissien van toezigt en de regering zelve er door in oneindige moeijelijkheden zouden gewikkeld worden. Het zou hier ook veelal zijn:

'Dat veniam corvis, vexat censura columbas.'

De wet zelve en vooral de Reglementen, zoo algemeene als huishoudelijke, kunnen echter veel goeds in deze doen door het opnemen van doelmatige bepalingen ten aanzien van de getrouwe waarneming, tijd van duur en gevolgen van verzuim. Wat de staat hierin vermag, hebben wij boven reeds aangeduid, maar het meest zal wel de geest des volks vermogen, om het onderwijs algemeen te doen zijn. Die volksgeest moet een schandmerk als het ware inbranden op het voorhoofd dier ouders, die, terwijl zij kosteloos de toekomst van hunne kinderen kunnen verzekeren, onverantwoordelijk die toekomst voor tijd en eeuwigheid op het spel zetten; maar diezelfde volksgeest moet ook elken gegoede terughouden, om jeugdige kinderen zoo in zijne dienst te nemen, dat er het onderwijs door wordt gestoord en moet ieder nopen, om altijd aan hen, die de beste getuigenissen van de school medebrengen, de voorkeur te geven. Waarlijk wij zouden op dit punt den schijn van hardheid niet schuwen. Laat, wie zijne kinderen dom wil laten, den Nederlandschen bodem vaarwel zeggen, wij hebben er niets tegen; maar zoo hij er blijft, dan moet hij zijn aandeel in de gemeenschap kunnen opleveren; anders zal hij erger wezen dan nuttelooze ballast. Wie niet geheel vreemd is aan den staat der ontwikkeling van de kinderen der armen en zelfs van vele gegoeden, zal toestemmen, dat niets treuriger kan zijn en dat zulk een staat van zaken niet mag voortduren.[1)]

1) Hoezeer het ons ernst was met een *verpligt* onderwijs, mag onder anderen blijken uit hetgeen wij voor drie jaren daaromtrent neêrschreven: 'Er is niets geldigs tegen een verpligt onderwijs in te brengen. Niets geldigs? hooren wij vragen: kunt gij dan van vele ouders vergen, dat zij aan hunne talrijke kinderen een lang voortgezet onderwijs verstrekken? - Als zij hun waar belang inzagen, antwoorden wij, dan moesten zij het onmogelijke doen; maar juist omdat het hun zoo moeijelijk zou vallen, juist omdat zij met het onderwijs hunner kinderen den *Staat* eene gewigtige dienst bewijzen, zijn wij zulke groote voorstanders van het kosteloos onderwijs. Maar die armenkinderen dan, zegt men, die reeds van het negende jaar af, kleine diensten bewijzen aan de huizen der meervermogenden. Inderdaad! hunne ouders meenen, dat zij zoodoende dubbele winst behalen, vooreerst door besparing van schoolgeld, ten tweede door de ontvangst van een klein loon; maar wij beweren, dat zij dubbel verliezen, vooreerst door het gemis van onderwijs, ten andere, omdat zij nimmer in hun volgend leven hunne diensten op prijs kunnen stellen. Maar ziet nu eens, bidden wij u, het goede, waardoor zich het stelsel van kosteloos maar verpligt onderwijs aanbeveelt. Gij komt de ouders halverweg te gemoet en gij verkrijgt voor den Staat een nieuw onbetwistbaar regt op naauwlettend toezigt. Maar is *dat* geen dwang? Het is zooverre van dwang, dat wij voor ons den Staat zouden beschuldigen, slechts met laauwheid en ten halve zijn regt uit te oefenen, als hij daar bleef staan. Immers zulke ouders moesten strafbaar wezen voor de wet, die hunne kinderen tot weetnieten en vagebonden lieten opgroeijen. Waarin zou ook die dwang bestaan? In het geweten? Maar uwe godsdienstige begrippen worden geeerbiedigd: gij hebt voor uwe kinderen een onderwijzer, die met u tot dezelfde eeredienst behoort. In uwe vrijheid? Maar waarin bestaat die? Daarin, dat gij moogt doen, wat gij moet willen. In uwen eigendom? Maar gij verschaft aan uwe kinderen door onderwijs een onvervreemdbaar kapitaal, een kapitaal, dat mot noch roest kunnen verteren, dat de dieven niet kunnen ondergraven. Maar noemt het dwang, zoo gij wilt; wij zouden niet aarzelen, op dien voet het despotisme te schragen.' - Zoo schreven wij toen: thans zijn wij een weinig bekoeld.

Wij mogen niet eindigen, voor wij ook onze meening hebben gezegd omtrent een belangrijk punt betreffende het toezigt op het onderwijs. De regeling daarvan laten wij gaarne en met vertrouwen aan den minister over, maar het kan zijne nuttigheid hebben, zoo hem over dat punt eene stem te meer ter oore komt. In de hoofdzaak zijn wij het ook hier met den heer Lambrechts eens; met de ondergeschikte bepalingen minder, ja wij zouden ons volstrekt niet kunnen vereenigen met die van art. 94, waar aan den hoofdschoolopziener, en met die van artikelen 24 en 110, waar aan den gewonen schoolopziener het regt van beslissing wordt toegekend, o.a. tusschen schoolcommissiën en gemeentebesturen! Maar de hoofdzaak, die wij thans op het oog hebben en die de heer Lambrechts even als wij en vele anderen wenschelijk vindt, is deze, dat de onderwijzers zelve hun aandeel erlangen in het toezigt op het onderwijs. De heer Lambrechts laat duidelijk zijnen twijfel doorschemeren aan de geschiktheid van sommige der tegenwoordige schoolopzieners. Wij voor ons hebben daaromtrent onze overtuiging en gelooven, dat in sommige provinciale schoolcommissien een stelsel van zelf-verheerlijking voorzit, dat juist niet voortvloeit uit diep inzigt in de eischen van het onderwijs. Doch de zaak verdient vooral beschouwd te worden uit het oogpunt van vermoeden van geschiktheid voor die betrekking bij kundige onderwijzers, en dan zal niemand betwijfelen, dat die stand zeer bekwame schoolopzieners kan opleveren. Wij mogen waarlijk eenigzins bij ondervinding spreken, maar op grond daarvan durven wij verzekeren, dat nergens minder dan in schoolzaken het toepasselijk maken van oordeelvellingen in abstracto opgaat. De onderwijzer moet een man van oneindigen tact zijn; hij moet naar vaste beginselen handelen, en zorgen, dat zijne leerlingen daarvan den diepsten indruk hebben; maar terwijl hij regt en billijkheid onwrikbaar handhaaft, terwijl hij nimmer de reinste zedelijkheid uit het oog mag verliezen, moet hij in honderd onvoorziene gevallen met ongeloofelijke bekwaamheid nu eens dus, dan weêr anders handelen, en toch steeds zijne leerlingen van de wijsheid van zijn doen innig overtuigd laten. Aan de meeste schoolopzieners, aan de meeste schoolcommissien ontbreekt, wij zeggen niet, het noodige fonds van bekwaamheden, maar de noodige tact, om over schoolzaken een juist oordeel te vellen. Al die collegien mogten zich geluk wenschen, als zij een of meer in jaren en ondervinding rijpe onderwijzers in hun midden hadden, om door hen min of meer in de geheimen van het onderwijs te worden ingewijd. Wij zwijgen hier van het ongerijmde, dat mannen, aan wie Nederland een goed deel van zijne toekomst vertrouwt, niet bevoegd zouden zijn, om in hunne eigen aangelegenheden een oordeel uit te brengen. Aan de andere zijde zouden wij ongaarne zien, dat de invloed der onderwijzers te groot werd, omdat de ondervinding ons geleerd heeft, dat zelfs de bekwaamste onder hen, door

onophoudelijk met groote belangstelling de betrekkelijk nietigste zaken te behandelen, ligtelijk aan kleinigheden blijven hangen, een plooi van beschroomdheid opdoen en langzamerhand een vrijen blik missen.

Voor het overige ziet men, dat wij voorstanders zijn van het behoud der schoolopzieners, hoezeer hun getal welligt kon verminderd worden: dit niet alleen, wij zijn het ook van provinciale inspecteurs. Hunnen werkkring bepale de minister, maar de instelling der laatste achten wij noodzakelijk. Men stelle zich eens voor, dat aan ieder hunner, wanneer er tien mogten zijn, gemiddeld een ressort van 300000 zielen zou toevallen, dan kan men nagaan, dat het getal van schoolpligtige kinderen er ongeveer 45000 zou kunnen bedragen. Rekent men nu voor iedere school, groote en kleine dooreen, 100 kinderen, dan bekomt men 450 scholen. Wat al voorzieningen en bemoeijingen van uit- en inwendig belang brengt zulk een aantal mede. Zou het niet hoogst wenschelijk zijn, dat men in iedere provincie in zulk een inspecteur een vast punt van vereeniging vond? Wij zijn door afwisseling van woonplaats eenigzins bekend met het personeel in een groot deel van ons land, maar op grond daarvan twijfelen wij, of men in de talrijke distrikten, wij zeggen niet, bekwame personen zal kunnen vinden voor de betrekking van schoolopziener, maar of men er zal vinden, die geneigd zijn, haar tegen eene uiterst karige belooning met de vereischte standvastigheid waar te nemen. De inspecteur Wijnbeek, wiens onvermoeiden ijver wij steeds bewonderden, was overladen met eene menigte van betrekkelijk onbeduidende werkzaamheden en daardoor, dunkt ons, vaak gedwongen, zich te bepalen tot het afdoen van de loopende zaken. Om de zeven jaren, gelooven wij, vernieuwde hij zijn schoolbezoek in de verschillende provincien; maar bij al den tact, dien men een bekwaam man, rijk in ondervinding, mag toeschrijven, gelooven wij, dat men het weinig afdoende zal gevoelen van zulke schoolbezoeken, en dat men zal erkennen, dat een man, bij aanhoudendheid gedwongen, aangelegenheden en détail te behandelen, langzamerhand zin en geest moet missen, om de zaken in het groot te beschouwen. Maar stelt daar nu voor iemand in de plaats, aan wien slechts een tiende gedeelte der werkzaamheden is opgedragen, brengt hem in gedurige correspondentie met de schoolopzieners in zijne provincie, laat hem eens of een paar malen 's jaars al de scholen aldaar bezoeken en wij gelooven, dat ge andere resultaten zult bekomen, wij gelooven, dat hij al het gebrekkige, dat gedeputeerde staten, plaatselijke besturen en schoolcommissien met den besten wil zullen overlaten, naar redelijke wenschen zal kunnen aanvullen.

Deze opmerkingen schreven wij, zoo als we boven reeds zeiden, veelal woordelijk, voor omtrent drie jaren neder. Zij kwamen of reeds toen voor een groot deel met de denkbeelden van anderen overeen, of er werd later door anderen in gedeeld. En toch heeft ons stelsel nuances, waardoor het zich wezenlijk van alle andere onderscheidt en waarom wij het verkieslijk achten. Want in geen ander is de Grondwet zoo naauwgezet in het oog gehouden op het teedere punt, in geen ander wordt meer ongedwongen het geweten van onderwijzers, ouders en leerlingen geeerbiedigd, met geen ander schijnt men beter gewaarborgd tegen beklagenswaardige scheuringen en onder de burgers van Nederland. Wij willen er niets bijvoegen dan nog

eens dit, dat wij schreven met het oog op de Grondwet, die het openbaar onderwijs een voorwerp noemt van de aanhoudende zorg der Regering en de inrigting er van voorstelt als door de Wet te regelen. Hoe de regering die zorg verstaat, welke regeling zij op het oog heeft, hieromtrent raken wij geheel het spoor bijster, als wij dezer dagen de hoogescholen opengesteld zien voor allerlei binken, met dezelfde regten als waarop de meest ontwikkelde jonge lieden aanspraak hebben. Wij dachten daarbij dadelijk aan alinea 1 van Art. 194 en aan de afleiding van lucus a non lucendo. Zeker behoort die maatregel tot een stelsel, maar, hoezeer doordrongen van de wijsheid des ministers, hoezeer nog meer bezield met vertrouwen op den goeden geest onzer natie, wij kunnen ons geen stelsel denken, waarin zulk een maatregel voegt, dat niet, als het plotseling moest worden ingevoerd, tot schromelijken teruggang en verwarring aanleiding moet geven. Is daarentegen het oogmerk des ministers, om aan de maatschappij beter waarborgen te geven van de bekwaamheid van hen, die er eens den gewigtigsten invloed op zullen uitoefenen, dan deze maatregel schijnt te voorspellen, in dat geval gelooven wij, dat van nu af grievende teleurstellingen aan vele ouders en jonge lieden zijn bereid.

AUGUSTUS 1852.

C.

Letterkunde.

Nederlandsche dichters.

Balladen en Gedichten, door S.J. van den Bergh. - Te Schiedam, bij Roelants.

He loves his country and his - art.

Gedichten? - men spreekt dit kapitale woord niet uit, of schrijft het, zonder er in gedachten een groot ‘vraagteeken’ achter te stellen. - Gedichten? - ja, wat kan er al onder dien enkelen grooten hoed niet gevangen worden? - Er is niets op de aarde en onder den hemel, of in de wateren der zee, of op het gebied der menschelijke kunst en kracht, waar men niet een gedicht op, over, en aan vastgemaakt heeft. - Immers van Homerus' ‘belegerd en bloedig Troje’ tot op het ‘houten Schotje in het Amsterdamsch Athenaeum,’ vonden de Muzenzonen brandstof, en - ‘heilige roeping.’ - Er is niets onder de zon, dat voor den dichter onbereikbaar blijft, - zelfs hebben de dichters zichzelven bezongen, beurtelings gepluimd of ontpluimd, en, zoo als Lamartine en Bilderdijk, vreesselijk *gejokt*, als ze het verterend dichtervuur - verwenschten en maltraiteerden - beter dan, voorzeker! de dichter Da Costa, die in zeker schoon gedicht wenscht, dat het dichtervuur, dat hem ‘doortintelt en dooradem’t’ - hem - meteen moge - ‘vernielen!’ - maar zij meenen het zoo erg niet - en dat zoude ook zeer jammer en droevig zijn voor de kunst, den kunstzin, voor de letterkunde en voor den boekhandel.-

De dichter Van den Bergh is productief, en zangerig van aard. - De hofstad, waar men ook grootere en kleinere Muzentempels (almede ‘heilige Hallen’) heeft, levert zooveel poëzij op - vergelijk Beeloo, eenmaal Van den Bergh zelf: - de Gevangenpoort - de schimmen der De Witten - en Tromp er bij, met den hoed over de oogen, - het Groene Zoodje, - de Loterijzaal, - de *ijsselijkste* metamorphose, die er op aarde denkbaar is, - het bosch, - Scheveningen, - het hof, cum suis, - en de Eerste en Tweede Kamer, - alles louter poëzij voor hem, die even als de honigbij en de dichter Van den Bergh, uit al die bloemen honig weet te puren. - Men kan, als dichter geboren, in de hofstad woonachtig, niet behoorlijk leven en ademen, zonder tevens een vaderlandsch, dat is, in goed Hollandsch overgebragt: *nationaal* dichter te worden - 't moet er uit, en 't kan er uit. - De vaderlandsche *Gedichten en Balladen*, die ons hier worden aangeboden, staan echter *niet* in verband tot *onzen tegenwoordigen nationalen* tijd. - Wij hebben hier geene Ballade aangetroffen, die, òf eene zitting van den homogeenen ministerraad, òf eene aangenomene of afgestemde wet in de Kamers, òf eene evolutie van het

artilleriepark, nabij het Haagsche bosch, beschrijft of bezingt - neen, de vaderlandsche dichter heeft, zekerlijk om redenen, hem bekend, in den ouden heldencyclus der zestiende en zeventiende eeuw zijne helden en heldinnen gezocht, en zal welligt later ook *onzen* nationalen tijd poëtisch-dramatisch behandelen. - Wij gelooven, dat hij hier eene goede, verstandige en logische orde heeft gevolgd, verwachtende dat hij hier, in volgende bundels, van de genoemde eeuw - tot de achttiende en allerbeminnelijkste negentiende, altijd als *klimax* - zal kunnen blijven *klimmen*. (?) - Vaderlandsche gedichten, heldenfeiten, moedige, bloedige, niet altijd goedige daden der waarde voorouders te bezingen, wordt eenigzins moeijelijker, sedert vader Tollens hier met den meesterstaf vooraan ging, en in de snaren greep, even magtig als welluidend. - Uit den aard der zaak, brengen de beste, zuivere vaderlandsche gedichten, eene zekere eentoonigheid in het thema te weeg, waarop niet al de variatien even gelukkig terugslaan. - 't Is wel hier en daar, links en regts, altijd een bewonderenswaardig heldenfeit, - maar 't loopt altijd weder op vechten, kloppen, palstaan en - overwinnen - uit, - anders ware 't ook niet regt vaderlandsch. - De dichter, die ons den sierlijken bundel aanbiedt, heeft echter, zooveel mogelijk, hier, met het ‘boeck historiael’ nevens hem, naar verscheidenheid gezocht, en de nationaliteit van alle zijden gehandhaafd. *De zonen van den Predikant de Swarte,* - daar het onsterfelijk *hondje* van den *Eersten* Willem - ginds de *Onversaagde Tamboer*, en al die onvergetelijke, oudhollandsche personaliteiten, dappere landen water-leeuwen: *Rochus Meeuwiszoon, - De Lange, - Jakob Martens, - Jasper Leunszoon, - 't Hoen, - Jan Braadt,* - enz. enz., allen, mannen *gedecoreerd*, ja wel degelijk gedecoreerd, ge-sterd, voor drie eeuwen reeds *ge-ëikenkroond* door de hand der geschiedenis, en nogmaals overgeridderd door den wakkeren dichter, die zijn land, dat is hier, zijne voormalige landgenooten, lief heeft. - Hij bezingt ze met kracht, warmte en gevoel, en vergeet ook de vrouwen niet, - dat is nationaal-galant, - *de Leidsche weduw, - Margarethe van Kalslagen, - de Drentsche dienstmaagd*. - Wij zien hier eene ‘galerij’ - (zoo als men eens de boeken betitelde) - van dappere, kloeke mannen en vrouwen, die met moed, list en kracht, de geweldenaars, principaal de broeders van ‘Hispaniën’ - het hoofd en de borst toonden, en op eene geweldige wijze de handen uit de mouw staken. - Wij moeten den heer Van den Bergh een nationalen dank brengen, dat hij meer dan één minder bekend heldenfeit van het geschiedblad behendig oprakelde, losmaakte: en tot fiksche, strijdende, vechtende, gewapende en geharnaste - coupletten herschiep; hoewel wij hem niet steeds toegeven, dat hier de *eigenlijke Ballade* te vinden is, - vergelijk slechts Von Schillers Balladen. - Het kunstwoord is echter nog niet begrensd genoeg, en taal-wis-kundig afgebakend, om er over te strijden - pro en contra. - Als de heer Van den Bergh zijn bundel noemt: ‘Balladen en Gedichten,’ zal hij, dit vertrouwen wij, dezen titel *beter* kunnen verantwoorden, dan zoo menig menschenkind onzer dagen den respectieven titel, dien men hem, (vergeef het woordspel)! als een *tittel* op de *i*, heeft gelieven te - accrocheren - ofte wel: op het hoofd te zetten. - De vaderlandsche dichter ga echter, als een verstandig man, zoo als hij inderdaad is,

en een goed braaf man tevens, voorzigtig en spaarzaam te werk: - *nimium nocet!* - te veel schaadt - sprak de Grieksche wijze, en hij is nog niet wederlegd. - Men moet op onze letterkundige ‘open tafels’ niet te veel van één soort opdragen, - dat mogen de letterlievende en aangestelde ‘Herrn Oberkellner’, niet vergeten; anders maken de gasten, die aanzitten, en voorgediend worden, - reflectiën, en geven u het tafelbord, al liggen er louter vaderlandsche spijzen, liefelijk gekruid, op, met een ontevreden gezigt terug. - Men moet nergens of nooit, noch in staatkundigen, noch in letterkundigen zin - *uitputten* - de heer Van den Bergh geve ons nu eens weder een ander voor- of nageregt, en kome dan weder, echt, oud, degelijk nationaal - te voorschijn. - De overige gedichten, die van anderen aard zijn, gedeeltelijk bekend, beschouwen we als eene liefelijke toegave. - Zooveel kracht en vuur, als er in het vaderlandsch gedicht ligt, en in het hart weêrklank vindt, zooveel gevoel in de *Wachtende*, in *Fidèle*, in *Ebba Niels*, ook dáár weet de heer Van den Bergh het Muzenpaard - (en 't is niet altijd even goed gedresseerd) te leiden op eene zachte, groene, malsche weide, tusschen louter bloemen en rozen, - elders hinnikt het strijdros, zoo als in het boek Hiob - en zegt telkens: ‘Hui, hui!!’ - De heer Van den Bergh maakt gedichten en laat ze uitgeven, - omdat hij dichten *moet* en dichten *kan*. - 't Is hem behoefte en natuur, - en daarom acht en mint hem het vaderland, het letterkundige vaderland, en hij vindt zijne vrienden daar, waar men met hem, al is het ook in proza, zonder balladen en gedichten, naar het goede, ware en schoone zoekt. - Wij wenschen dat deze bundel, keurig naar het uitwendige uitgerust, op zeer vele leestafels, in leesmuseums, in boekenkasten en op theetafels moge gevonden worden, - ook al op de digtbelommerde en dikwerf zeer schaduwrijke tafel van den broeder-recensent. - De dichter *uit* en *voor het volk* zal zijn' weg zekerlijk vinden, en men trede hem niet met een leelijk boosaardig gezigt in den weg, als hij luide en dapper zingt, - zoo als hij deed, doet, en, dat hopen wij, doen zal! - Ons doel was alleenlijk om zijn laatste werk - aan te kondigen.

De bundel is voorts opgedragen in dichtmaat aan Z.M. den Koning der Nederlanden.

Spiritus Asper en *Lenis*.

September.

Gelukkig schijnen en gelukkig zijn.

Openhartige mededeelingen van eenige vrienden. - Naar het Fransch. - Te Utrecht, bij Kemink en zoon. 1852.

Het blijkt volstrekt niet, wat den vertaler en uitgever bewogen hebbe, bovengenoemd werkje in Nederlandsch gewaad te doen verschijnen; immers, als wij moeten aannemen, zoo als wij doen, dat ook het *Voorwoord* uit het Fransch is overgenomen, dan weten wij alleen, dat de heeren Kemink en zoon een vertaler

voor dit product van vreemden bodem hebben gevonden en het met zijne medewerking in het licht hebben gegeven. Wij moeten dus eenigzins raden naar het hoofddoel, met de uitgave beoogd, en het is ons voorgekomen, dat dit tweederlei heeft kunnen zijn. Want òf men heeft den Nederlandschen lezer met een stichtelijk geschrift, òf wel men heeft hem met eene letterkundige curiositeit willen bekend maken. Toetsen wij nu in beide gevallen den inhoud aan het doel, dan, dunkt ons, had altijd de uitgave gerustelijk kunnen achterwege blijven en zien wij daarom geene bijzondere reden, om het werkje onbepaald aan te bevelen. Men oordeele zelf.

Acht vrienden, tot de hoogere, althans tot de zeer gegoede en deftige standen behoorende, aan wier burgerlijk leven vlek noch rimpel kleeft en reeds tamelijk bejaard, houden zoo 't schijnt in Frankrijks hoofdstad, waar zij elkander hebben ontmoet, opzettelijk eene bijeenkomst, om elkander hunne levensbijzonderheden mede te deelen. Voor het oog der wereld en voor elkander zelfs *schijnen* zij gelukkig en zij zijn het ook in zekere mate; maar al ras, bij de vertrouwelijke uitstorting van hun hart, blijkt, dat zij het niet *volkomen* zijn en dat heimelijk een worm aan dat geluk knaagt, dat der wereld zoo zeer in het oog steekt. En welke is die worm? Het is het diepgaand besef van de onbestendigheid, kortheid en wisselvalligheid van het ondermaansche; het gevoel van onvoldaanheid, van walging, van zedelijke gebrekkigheid, dat onverwinnelijk is en in verband daarmeê de vrees, zoo niet de siddering, voor het laatste oordeel, dat hen onvermijdelijk wacht. Er is eene opklimming in acht genomen, zoowel wat betreft de degelijkheid van de gronden, waarop gewoonlijk het aardsch geluk gevestigd wordt, als ten aanzien van den graad van sterkte in het gevoel van gemis aan hooger goed, dan de wereld vermag aan te bieden. Terwijl de eene in geld, de andere in dichterlijken roem, de derde in wetenschappelijke verdiensten hoofdzakelijk zijn geluk heeft gezocht, ondervond de een slechts walging, een ander bepaaldelijk vrees voor het einde, een derde schrik voor het oordeel. enz. Het is waar, de verdienstelijke daden, door de meesten gedurende hun leven verrigt, worden door de overigen hoog geschat, maar hij, die ze verrigtte, heeft er zelf al zeer weinig meê op. Slechts een der vrienden, een om zijne geestigheid alom toegejuicht en gezocht man, verkeert in een staat van bedwelming, waarin hij zich voor de toekomst zoekt te verblinden, hoezeer hij niet kan ontveinzen, dat hij oogenblikken van verveling en geesteskwelling heeft.

Terwijl men nu, met deze uitzondering, ja wel algemeen dieper besef heeft gekregen van het onvoldoende van zijn geluk en levendiger gevoel van behoefte om dat, wat men heeft, niet alleen niet te verliezen, maar om het volkomen te maken, zonder dat men elkaâr een middel daartoe weet aan te prijzen, komt gelukkig de achtste der vrienden, een beroemd geneesheer, binnen, die al dadelijk ontwaart, dat zijne vrienden niet op hun gemak zijn. Toen hij er de reden van vernomen had, begon ook hij zijne geschiedenis te verhalen. Dit is eene soort van bekeeringsgeschiedenis. Gods oneindige barmhartigheid en genade had hem, den vrijdenker, op wien men roemde als op het ondoordringbare staal der rede, nog als jong mensch, op de ontleedkamer, terwijl men het lijk van een zelfmoordenaar opende, door het zeggen

van een leeraar der anatomie, die zijne vrees over den toestand der ziel van den afgestorvene had uitgesproken, op eene verpletterende wijze tot nadenken gebragt met de vraag:'waar zal mijne ziel heengaan?' Dit was het eerste zaad geweest der bekeering, dat nimmer geheel in zijn hart was verstikt, ofschoon hij langen tijd had geloofd, dat een ingetogen leven genoeg was, om God te behagen. Later had het afsterven van zijn oudsten zoon, dat de gezondheid zijner vrouw schokte, hem van de nietigheid van het wereldsche goed overtuigd en die vraag hem op eene indrukwekkende wijze herhaald; terwijl ook de bekentenis van een jeugdig choleralijder, die verklaarde, dat het uiterlijke schijnschoon in Gods oog niet altijd met het binnenste overeenkomt, hem de ongenoegzaamheid zijner regtschapenheid had doen inzien. Om kort te gaan, eindelijk had een kranke nederige pachter hem op de genade Gods in Jezus Christus gewezen, om wiens wil onze ongeregtigheden genezen en onze zonden bedekt zijn. Van dien dag af was er een nieuw licht in zijne ziel opgegaan, van dien dag af had zijn geluk gedagteekend. - Nu volgt nog de oplossing van eenige bedenkingen, tegen de degelijkheid van het geloof in Jezus Christus gemaakt. Vooreerst wordt gevraagd, of die godsdienst niet eer eene bespiegeling is dan eene werkelijkheid in de uitvoering, maar deze vraag wordt zegepralend beantwoord met Titus I vs. 16, Jacob. II vs. 26 en 1 Joh. I vs. 6. Ten tweede werpt men tegen, dat toch even goed de mensch aan verzoekingen en rampen is blootgesteld en vraagt men, of die dan, bij het geloof in Christus, niet het geluk verstoren. Daarop wordt aangemerkt, dat het zeker vertrouwen op het behoud onzer zielen en op een eeuwig zalig leven in de nabijheid van den Zaligmaker zoo zeer alle aardsche rampen en gebrekkigheid te boven gaat, dat deze daarbij vergeleken geheel wegvallen, even als bij den ter dood veroordeelden alle overige ellenden als hij met kwijtschelding van lijfstraf begenadigd is. Eindelijk wordt nog aangetoond, dat de heiliging van het hart een noodzakelijk gevolg is van het ware geloof en dat de Heilige Geest daartoe het zwakke menschelijke hart te hulp komt, terwijl nog daarenboven het besef, dat God ons eerst heeft lief gehad, eene krachtige drangrede is tot een Godzaligen wandel.

Wij ontkennen niet, dat het alle voortreffelijke zaken zijn, die in dit boekje worden besproken, en dat de dramatische vorm er eene verdienstelijke zijde van is. Karakteristiek is b.v. het vertrek van den geestigen man, zoodra het gesprek bepaald eene godsdienstige wending neemt en het heengaan van den bankier en den staatsman, zoodra er sprake was van de barmhartigheid van God in Christus en het geloof des harten in Hem. Wij voor ons, die maar een leek zijn, hebben ook geen aanstoot genomen aan een enkele uitdrukking, die welligt in de school der orthodoxen of der Groningers niet is geijkt. En toch, wij zien het nut van de uitgaaf niet in, omdat Goddank! bij ons te lande, in de hoogere standen, waarvoor dit boekje uit zijnen aard bestemd is, behoudens enkele uitzonderingen niet ligt iemand van zijne jeugd af deze eenvoudige waarheden niet in haren vollen rijkdom en dikwijls uitstekend heeft hooren ontwikkelen: 1°. geld, eer, roem en wat dies meer zij, vermag den mensch niet gelukkig te maken en 2°. de aanneming van Gods genade in Christus maakt ons reeds hier aanvankelijk volkomen gelukkig.

Maar welligt heeft men de mededee-

ling van eene letterkundige curiositeit bedoeld. Inderdaad, dat is het ook! Wij Nederlanders hebben weinig gedachte van den echt godsdienstigen zin der Franschen en van hunne vatbaarheid voor ernstige belangstelling in het heil hunner ziel. Toegelicht door de geschiedenis van hun uit- en inwendig leven verbeelden wij ons en niet zonder eenigen grond, dat zij eigenlijk zonder Godsdienst zijn en dat de zinnelijkheid van hunne eeredienst wonder wel strookt met de zinnelijkheid van hun hart. En is het nu niet een merkwaardig verschijnsel, dat men in Frankrijk een boek kan uitgeven, waarin acht mannen worden voorgesteld uit den hoogeren stand, die gulhartig uitkomen voor de nietigheid van alle aardsche grootheid en waarvan vijf tot de bekentenis komen, dat men het voor de rust van zijne ziel hooger moet zoeken dan in een dusgenaamd onberispelijk leven, waarin vaak de schijnbaar voortreffelijkste daden uit eene onzuivere bron voortwellen?

Doch nog in een ander opzigt is het boekje curieus. Een beroemd geneesheer, een aanzienlijke regter, een gelauwerd dichter, een uitstekend natuurkundige, een dapper kolonel leggen hier de bekentenis af, dat zij vreemd zijn aan het Evangelie. De doctor is er meê bekend geraakt door den nederigen pachter en nu voor 't eerst schijnen de overigen van hun vriend, om zoo te zeggen, te vernemen, dat er een Evangelie is, uitgenomen de regter, die er reeds een groot gedeelte van doorgeloopen had. Immers de dichter zegt: ‘Mijne Heeren! ik verbind er mij in uwe tegenwoordigheid toe, laten wij ook het Evangelie lezen, opdat dit heilige boek ons onderwijze en besture;’ - en de natuurkundige: ‘van heden af aan, Mijne Heeren! zal ik doen, hetgeen de kolonel reeds heeft gezegd, ik zal mij een Evangelie aanschaffen en het lezen.’ - Zietdaar Frankrijk, zietdaar de gevolgen van de kerk verbastering, maar zietdaar dan ook een bewijs voor hetgeen wij beweren, dat het boekje op onzen bodem niet te huis behoort.

Eindelijk is dit ook nog curieus, dat het personeel zoo zeer naar ons gevoel verschilt van het personeel, zoo als dat zou optreden in een Nederlandsch werkje van gelijke strekking. Men zou daarin, ik weet niet welk een lange inleiding noodig hebben, om te verklaren, hoe acht personen zoo vervreemd konden zijn van de kennis van het Evangelie en men zou met geen mogelijkheid er toe komen, om onder die acht personen zulke hooggeplaatste, beschaafde, welopgevoede mannen op te nemen. Maar in Frankrijk is het iets anders. Daar is het Evangelie aan het gros des volks niet bekend en allerminst aan den geringen burgerstand of aan den bewoner van het platte land. Wie zal daar dus eerder zich aan de klaauwen van het priesterdom ontrukken dan de naar de wereld onafhankelijke en door zijne opvoeding meer ontwikkelde man? Wij herhalen het, het boekje behoort bij ons niet te huis, het is eene hoezeer dan ook verblijdende curiositeit.

Verblijdend ook daarom, dat er geen spoor in te vinden is van hetgeen buiten het Evangelie om tot de poppenkraam der R.K. kerk behoort. Zoo iemand daaruit opmaakt, dat het door een Protestant kan geschreven zijn, welligt heeft hij gelijk, maar in alle geval heeft deze toch blijkbaar zijn arbeid berekend op de behoefte van zijne landgenooten en ingerigt naar de regelen der waarschijnlijkheid.

En nu de slotsom. De Heeren

Kemink en zoon hebben nu eenmaal gezorgd, dat het bij ons in 't licht is verschenen, en wij wenschen hun voorspoed op hunne onderneming; want, zoo het al niet verder zal brengen, ontstichten zal het niemand dan den steilen kerkheilige. Maar om den overvloed van Erbauungsschriften, waarvoor onze uitstekende Godgeleerden dagelijks in allerlei vorm zorg dragen en omdat de inhoud op ons gevoel oneigenaardig werken *moet*, hadden wij gewenscht, dat men er zich bij bepaald had, om den inhoud van het werkje in een of ander tijdschrift b.v. het Letterlievend Maandschrift bekend te maken.

C.

Mengelwerk.

Het fatsoen.
Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *II, blz.* 210.)

Derde bedrijf.

Tooneel I.

Vertrek van het eerste bedrijf. Een kraamschut is zoodanig geplaatst dat het vertrek er genoegzaam in twee deelen door wordt verdeeld.

Mevrouw KARVER. Jufvrouw SWERVER. Jufvrouw DE WIND (aan eene tafel ter regterzijde van den haard.)

Jufvr. DE WIND.
Bedaar, Fij-lief... kind! hou op met huilen! bedenk, alle mannen zijn zoo!... je kunt uit een vat niet anders tappen dan er in is. Kom, drink de boellion, beste! en denk er niet meer om.

Mevr. KARVER.
Eene verkwistende vrouw!... en dat om eene onmisbaere emplette van nog geen achttienhonderd guldens.

Jufvr. DE WIND.
Kom! kom! praatjes om zunst! 't Is een stroovuurtje, dat manluî-volk: de beste vliegt op als buskruid - bij zoo'n geval. 't Heugt mij nog als gisteren, dat mijn zalige man - je vader, kind! - een leven maakte, waar geen end aan vast was, en dat over eene simpele rol of wat matten, die ik zonder zijn weten besteld had voor 't opkamertje. Ze zijn niet anders, en Karver is anders ook nog al volgzaam.

Mevr. KARVER.
De kaerel is gek geworden!...

Jufvr. DE WIND.
't Zal wel weêr bedaren, kind! 't Zal wel weêr bedaren. De schrik is 't ergste. Hou jij je meubeltjes een dag of wat kasjé, en plaats ze van tijd tot tijd waar je ze hebben wilt; - hier een stukje, daar een brokje; - langzamerhand komt Harmen in 't wambuis, en je man merkt het niet eens. O, er is geen onattenter volk als dat manluî-volk, en zooals ik zeî: jouwes is nog al volgzaam ook, wat mijn zalige Pieter niet was. Kom, drink jij de boellion, alsof er niets gebeurd was. De heele kaskenade loopt af met een sisser en een pof.

Jufvr. SWERVER.
Als ik mevrouw was, zou ik heel eenvoudig doen wat ik verkoos, en laten brommen wat niet goed vond stil te zwijgen. Is dat manier van doen, zoo'n leven te maken om een voddige handvol of wat geld - terwijl men zich zelvers niet schaamt, vrouw en kinderen te kort te doen ten behoeve van Jan Rap en zijn maat! De mijne, zoo ik

het ongeluk had er een te hebben, moest het eens proberen!... Goede, lieve!... ik zou hem

brommen, ik zou hem tateren! - Niet kikken moest hij, zoo hij zijne oogen lief had... of 't zou mij vergeten zijn!

Jufvr. DE WIND.

Wel vast! wees jij de wijste, kind! laat hem uitbrommen... en doe je zinnetje; betalen moet hij toch.

Mevr. KARVER.

Hij zou perk en pael aen mijne verkwistingen weten te stellen... hij zou...

Jufvr. DE WIND.

Kom! kom! dat zijn echte manluîpraatjes, aartjes voor de vaak; - ze zijn er altijd klaar meê, wanneer ze zelven schuld hebben! Drink jij de boellion, en laat hem zeuren: of hij hoog springt, of laag springt, hij moet betalen, zie je!

Mevr. KARVER.

Mijne verkwistingen!... Fraei, op mijne eer... verkwistingen... mijne pogingen... om fatsoenlijk te leven!... Ik zeg pogingen... want alles immers (*schreijende*) is hier factice! Van al de daemes, waermede ik op 't kostschool was, ben ik de minste... de oogen moet ik van schaemte neêrslaen - wanneer mevrouw Begoudt, mevrouw de Hooghe of Marie van Berckel - zich verwaerdigen mij te komen bezoeken. - Nog laetst immers was dat fière ding, Kato Verstolk, hier... 't was of ik door den grond zonk toen zij alles met haere vinnige oogen naeging, en ik wist niet wat te antwoorden - op haer snibbig: ‘Gut lieve, duldt jij zulk nagemaekt goed in je huis?...’ Haere mannen hebben alles over voor het fatsoen - de mijne daarentegen zou niets liever zien - dan dat ik een keukenschort voordeed - en zelve de aerdappelen schilde en de potten en pannen schuurde. Helaes! waerom trouwde hij geen keukenmeid?

Jufvr. SWERVER.

Hij moest mij getrouwd hebben! Ik zou hem keukenmeiden, hem met zijn mummie-grammie van een Gerrits, met zijn landziekig: ik denk... Ik denk, dat ik hem denken zou leeren... Gosjemijne! wat zou hij gaauw buiten staan, en met hem alle zwarte jongens en kwasineven! Mevrouw moest beter doortasten.

Jufvr. DE WIND.

Ja kijk, dat zwarte kind! dat daarbij nog niet eens echt is...

Mevr. KARVER.

(zich afkeerende.)

Ik bid u, maemae, zwijg toch... hoe is het mogelijk eene dergelijke onzedelijkheid te noemen!... Leer toch u fatsoenlijk te exprimeren...

Jufvr. SWERVER.

Ja, en was er aan dit alles nog maar een sikkepitje waarheid, zoo als 't geval niet is, dan was 't nog wat, maar 't lijkt eene pure afzetterij! Die kostelijke meheer van Neck, met al zijn pretensies, is zoo min meheer van Neck als ik ke izerin van Egypte, of koningin van den grooten Turk.

Mevr. KARVER

(met belangstelling.)

Wat zeg je daer, jufvrouw - heb je...

Jufvr. DE WIND

(met nieuwsgierigheid.)

Wat je zeît! Ziedaar, als ik het niet gedocht heb, ben ik een boontje! Ik zeî nog straks bij me zelve: wonderbaar! dat dit de wilde van Neck kan zijn; die had een kromsteven van een neus die wat mans was, en deuze heeft er een die niet meer dan gewoon is. Nou mogt et zijn, dat hij ingedroogd was door de felle zon, bij manier van spreken, dat wezen kon omdat et gebeurlijk is... Zoo! en wat heb jij er eigenlijk van gehoord - jufvrouw?

Mevr. KARVER.

Als het maer waer is - wat men je verteld heeft.

Jufvr. SWERVER.

Wat ik mevrouw vertellen zal, daar kan mevrouw op aan, daarenboven...

Jufvr. DE WIND.
Je zoudt zeggen, hoe kom jij achter de dingen, wel mensch...

Mevr. KARVER

(bits.)

Ei moeder! laet de jufvrouw dan toch vertellen, altijd ben jij ook vooraen!

Jufvr. DE WIND

(verstoord.)

Nu, goed dan, kind! Ik mag toch ook nog wel praten, denk ik?

Mevr. KARVER.
Wel nu, jufvrouw?

Jufvr. SWERVER.
Mevrouw moet dan weten, dat ik straks even naar mijne tante Stapel ben geweest, om eens te zien hoe 't haar ging. Al heeft ze mij dan ook alles ontmaakt, ik wil van mijn kant geene aanleiding geven tot gebabbel - en bezoek haar dus van tijd tot tijd, als ware er niets gebeurd. Nu - in de Bakkersstraat al - hoorde ik dat het niet beter met haar was; ik haast mij wat, en zie! bij haar deur komende vind ik schelen Piet Abel (die kwasie dan nu haar erfgenaam zal worden, of wat 't zelfde is, zijn broedsel dan) en die sluit mij de deur voor den neus - flap!...

Jufvr. DE WIND

(met de tong klappende.)

Wel mensch nog toe!... en wat zeî je?

Jufvr. SWERVER.
Wat ik zeî? - wel wat anders zou ik zeggen, als wat bij de omstandigheden paste. ‘Wel hoe zal 't hier wezen man, zeî ik! zal de eigen zusters dochter buiten gehouden worden? zeî ik, en zal jij, zeî ik, die net zooveel in de sibbe bent, als de torenka was van de papegaai van Jezopus, zeî ik, zal jij hier de baas spelen? Weg! zeî ik, ik wil mijne moeders zuster zien.’ - Hij, veel vijven en zessen, ‘'t mensch kon geen praten velen, 't mensch was van der positive’ ad setera, ad libiton!... Ik zeî: ‘'k Wil er visch of vleesch van hebben’ en zoo drong ik er in, maar 'k had niet veel gewonnen; 't mensch dat niet bij er positive zou zijn, 't mensch dat geen praten kon velen, was nog mans genoeg om mij voort bij 't binnenkomen toe te snaauwen:

(eene oude vrouwenstem nabaauwende)

Ga, Mietje Swerver! ga, juffertje! ik heb met jou niets gemeens!

Jufvr. DE WIND.
Kijk eens aan! dat is nou evel alles behalve Kristelijk, en ik moet bekennen, dat al had ze nog zoo veul redenen om te onvreê met je te zijn, als ze had, dan...

Jufvr. SWERVER

(vinnig).

Redenen om te onvreê met mij te zijn, en welke redenen mogen dat wel zijn, als ik dat weten mag, jufvrouw?

Jufvr. DE WIND.
Ja, zie je, *die* zal je zelvers wel 't beste weten, mensch! 't spreekwoord zeît niet vergeefs...

Mevr. KARVER.
Moeder! moeder! is het niet om dol te worden!... Zwijg dan toch, en laet de jufvrouw nu vertellen; 't is raer met jou!

Jufvr. DE WIND.
Nu, goed dan, kind; 't is mij wel dan, kind!... Ik zal dan toch, denk ik, wel niet behoeven te zwijgen, als men mij wil arguweren!...

Jufvr. SWERVER.
Arguweren!... wie arguweert hier? ik zeg...

Mevr. KARVER.
Ik zeg, dat ik er niet meer van hooren wil!... Vertel dan nu toch van Van Neck, jufvrouw! 't andere hooren we wel laeter eens.

Jufvr. SWERVER.
Ik was er juist aan toe. In 't weêrom komen van tantes huis - zag ik vrouw Stolz, de kasteleines uit de Gouden Leeuw, in er deur staan, druk aan 't labben met een van haar gasten... die haar, nota

bene, *jufvrouw* noemde... jufvrouw! denk eens aan - een potte-moffin, die voor vier jaren blij was, zoo ze, met permissie gesproken...

Mevr. KARVER.

Laet dat, laet dat!... nu, ze riep je waerschijnlijk in?

Jufvr. SWERVER.

Wel ja! deê ze niet? Ik moest immers zien dat een meneer haar in hare roode armen kneep!... (

zemelend iemand nasprekende.)

Ooooo!... o! Ze was so gantz on gar betrübt, hertzselig betrübt... über meine Muhme, die so gantz on gar onredlick meinenthalbe war! ja gar onredlick... Ooooo!... Valsche tang!... jongens, dacht ik, mogt ik jou eens judassen... mocht ik jou eens 'betrüben...' dit en datsche kreng!

Mevr. KARVER.

(afkeerig)

Leer toch dergelijke afschuwelijke woorden en expressies vermijden... foei!...

Jufvr. SWERVER.

Ja, mevrouw moet niet kwalijk nemen - maar als men getraiterd wordt - neemt men het niet altijd zoo naauw met et fatsoen - dan vliegt er wel eens een woord - dat niet op zijn zondagsch is,... maar dat tot daar aan toe; ik moest dan een kopje koffij bij haar drinken, ze was net klaar, en beste ook, met een heerlijk trommeltje er bij... kostelijk amandelbanket... denk eens potte-Trien amandel-banket!... Nou dat 's anders, dacht ik, als graauwe geert[1)] omgeroerd met een houtspaan, of een boekweite-pannekoek beslagen in bier!

Maar, wat ik zeggen wou, ze vertelde mij dan van haar LOZEMENT, 'oe 't gunk jao gar so trefliek! oe 't gunk jao gar so gantz schön!' afin, taal om misselijk te worden. Na twee langen twee breeden alles aangehoord te hebben, woû ik weggaan, maar ziet! net wil 't geval dat de man - ik meen hem, die zich hier voor van Neck uitgaf, met nog een ander hindividu en zijn zeehond van een knecht langs 't raam spanseerde: Kijk! mogt ik zoo zeggen, - daar gaat meheer van Neck ook heen met zen dommestiek.

- Gar nicht, - zeî 't wijf.

- Gar nicht? - zeî ik? - Gar wel!... Zou ik 't niet weten? - 't is nog geen twee uur geleden dat hij bij ons aan huis was! De madam schudde haar dikken kop, en verdraaide daarbij de oogen - alsof zij dat van den reus uit het doolhof te Amsterdam had afgekeken. Ik zag eens uit het raam, of ik mij ook vergist had; de man stond juist met een knecht te praten, zoodat ik hem klaar opnemen kon, en wel degelijk was hij het - die hier geweest was:

- Hij is 't wel vast, - zeî ik.

- O nein! - de madam.

Daar steekt wat achter, dacht ik, en dààr dien ik meer van te weten.

De dikkert liet een annisetje komen, en daar ik mij nu toch eenmaal zoover met haar had ingelaten - begreep ik niet te moeten weigeren. Ik dronk dan een glaasje en noemde haar jufvrouw.... Een spreeuw op 't dak maakt nog de lente niet - op een anderen dag zeg ik weêr Trien - om alles te redisseren.

1) Provinciale benaming voor ongebuild roggenmeel, in water gekookt, ook wel *dollies* genoemd.

Mevr. KARVER.
Redresseren - meen je.

Jufvr. SWERVER.
Nu ja! maar men zegt ook redisseren; 't komt op 't zelfde neêr, de zaak is maar dat ik, na veel vijven en zessen, en na een hoope - ‘on ich’ en ‘schol ich’ achter 't fijne van de mis kwam...

Jufvr. DE WIND.
Nou, en...

Mevr. KARVER.
Stil toch, moeder! wel?...

Jufvr. SWERVER.
Wel; de pottemoffin, jufvrouw Stolz dan, had hare lange ooren aan de kamerdeur gehouden, op een oogenblik dat er min of meer rusie was tusschen den heer en den knecht over een verloren briefje...

Jufvr. DE WIND.
Wis en zeker 't zelfde, dat hij hier schreef, en...

Mevr. KARVER.
Moeder! moeder! stil toch... nu?

Jufvr. SWERVER.
Ze had niet alles kunnen verstaan, maar toch zooveel, dat uit dit briefje kon blijken: dat de heer een valschen naam aangenomen had, en dat, zoo dit bekend werd, *hij niet slagen kon in zijne plannen bij den ontvanger*.

Mevr. KARVER.
Hemel, bij ons!... een afzetterij dus!

Jufvr. DE WIND.
Wis en zeker eene afzetterij - van 't begin af aan stond ik zijn neus niet, en...

Mevr. KARVER.
Verder! verder!

Jufvr. SWERVER.
Toen hij dit gezegd had, was de heer binnengekomen, aan wien hij het briefje geadresseerd had - en die nu met hem liep; - zij hadden zich vervolgens met elkaâr opgesloten en heel zoetjes gepraat, zoodat de moffin er niet meer van kon verstaan, maar vast en zeker wist zij nog dat de vreemde heer eens tegen hem, die zich hier Van Neck noemde, gezegd had: ‘nou Karper!...’ waarop de ander den vinger op den mond gelegd had en gezegd: ‘Wees toch in 's duivels naam voorzigtig en bedenk dat ik Van Neck heet, en jij Verkerk! - één woord door een verkeerd oor opgevangen, en alles is bekaaid!’

Mevr. KARVER.
Een komplot! een komplot!- Laeten wij oogenblikkelijk iemand naer jufvrouw Stolz sturen, met verzoek om, zoo zij het briefje mogt vinden - dit hier te zenden - of zoo zij dit niet wil - aan den kommissaeris... ik...

Jufvr. SWERVER.

(lagchende)

Het briefje...

Mevr. KARVER.
Zeker, dat is van belang.

Jufvr. SWERVER.
Dat dacht mij ook, en daarom heb ik het meêgebragt.

Mevr. KARVER. }

(te gelijk)

Meêgebragt?

Jufvr. DE WIND. }

(te gelijk)

Meêgebragt?

Jufvr. SWERVER.

Wel zeker!... te zeggen dan een afschrift. Ik merkte al heel gaauw dat potte-Trien, zoo zij het al niet had verdonkeremaand - het briefje althans gevonden had, en niet lang duurde het of zij bekende, dat de knecht in de keuken was geweest om eene pijp op te steken, en dat hij waarschijnlijk bij 't uithalen van zijn tabaksdoos het had laten vallen; ten minste zij had het bij zijn stoel gevonden, en daar het lak gebroken was (zoo als Trien met stijve kaken volhield), - had zij het niet gelezen (want dat kan ze niet); - maar door haar adjudant - de keukenmeid - laten lezen, en toen zij dit gedaan had - durfde zij het niet weêrom geven, omdat, het lak stuk zijnde, men haar toch niet zou gelooven, of zij al zeide dat zij er geen oog in geslagen had.

Afin, kortom! 't kostte mij in 't eerst nog al wat moeite om het briefje te mogen lezen, en toen om het te mogen afschrijven, 't was ‘nein! nein!’ voor, en ‘nein! o nein!’ na - veel mofsche

knepen - om het in eens te zeggen. Ten laatste knikte zij toch van ja... en zoo heb ik het dan hier.

(Zij geeft mevrouw Karver een briefje.)

Mevr. KARVER

(lezende.)

Zend Jan P. terstond om mij te halen na inzage dezes. Alles zvat men ons ten aanzien van J.K. verhaalde heb ik bevestigd gevonden en nog veel meer, zoodat mijn plan thans vaststaat, om een geduchten aanval op zijne kas te ondernemen en daardoor... maar - de bijzonderheden mondeling. Ik heb mij onder den naam 'van Neck' bij hem en B. gepresenteerd, denk er om dat gij 'Verkerk' heet, en kapitein zijt van de Lucia Wilhelmina. Adieu.
W.K.

Mevr. KARVER.

Er is geen ander bewijs noodig! Het staet er met ronde woorden in; de schandelijke kaerels hebben het gemunt op ons vermogen!...

Jufvr. DE WIND.

Kind! kind! ik ontstel er van, ijsselijke dingen!... moordenaars en dieven zijn het... ik ga Karver roepen...

Mevr. KARVER

(vast.)

Blijf! Wat zou hij hier doen, hij, die met de schaepachtigste domheid ten eerste in den gelegden strik liep - en het eenigste bewijs van zijn eigendoms-regt, na het aenhooren van eene domme leugen - in handen stelde van een escroc... En een zoodaenige... durft het waegen mij verkwistster te noemen!... een zoodaenige zal perk en pael aen mijne verkwistingen weten te stellen...

Jufvr. SWERVER.

Ik zou denken - dat mevrouw hier zelve moest handelen; - als ik in mevrouws plaats was - ik liet den kommissaris komen.

Mevr. KARVER

(met majesteit.)

Ik zal handelen! het blijkt hoognoodig dat ik de initiative op mij neme. Intusschen moet ik voorzigtig te werk gaan, en daerom dien ik eerst met iemand te raedplegen. Ik zal mijnheer Faetering verzoeken om hier te komen - om mij met zijnen raed bij te staen. Ik gae hem een billet schrijven

(tegen jufv. Swerver)

, dat je hem eigenhandig zult overreiken;

(heengaande)

ik zal bellen wanneer ik gereed ben.

(af.)

Tooneel II.

De vorigen, zonder Mevr. KARVER.

Jufvr. SWERVER.

(maakt op eene zeer kokette wijze haar toilet)

Jufvr. DE WIND.
Je lijkt wel zeer te vreê, mensch, dat je zoo tegen je zelve lacht in den spiegel!

Jufvr. SWERVER.

(zoetsappig)

Doe ik? 't is mogelijk! ik ben nog jong, en zoo de mannen zeggen - niet leelijk.

Jufvr. DE WIND.
Zoo, niet, mensch?

Jufvr. SWERVER.
Neen, vindt u zelve wel, mijne goede jufvrouw? - Een goed figuur, eene frissche kleur, een levendig oog, zijn toch regt aangename dingen; als men oud is en dat zoo allemaal gehàd heeft, moet men dat wel dubbel gevoelen... niet waar?

Jufvr. DE WIND.
Wel hoor me zoo'n verwaand schepsel eens aan!

Jufvr. SWERVER.
Ouderdom is wèl naar en beklagelijk -hé, alles zoo vervallen!

Jufvr. DE WIND.

(hevig verstoord)

Schepsel! je moogt wenschen, je moogt wenschen...

Jufvr. SWERVER.

(den spiegel naar de zijde van Jufvr. De Wind keerende.)

Zie ons beiden eens in den spiegel... groote goedheid! zie eens!...

Jufvr. DE WIND.

(loopt driftig heen)

De deerne is stapelgek, dolhuisgek! Nou! als jij niet te pas komt... zal 't mij verwonderen... geen oogenblik wil ik mij langer bij je betrouwen!...

(af.)

Tooneel III.

Jufvr. SWERVER.

(alleen)

Juist zoo als ik dacht en begeerde - oude malloot!... Het oogenblik was te gunstig om het nutteloos voorbij te laten gaan. - De fortuin begunstigt niet alleen mijne plannen, maar wat meer is... dezen sinjeur Van Neck voert zij mij toe... om mij voor de gevolgen te vrijwaren.

(Zij gaat schielijk naar de secretaire - ontsluit die - neemt het bewuste kistje, verbergt het onder haar voorschoot en sluit hem weder)

... Gerrits zou eerst de zondebok geweest zijn, en duizendmaal had hij het aan mij verdiend... maar... wraak moet zwijgen voor belang...

(eene bel klinkt)

Ja wel!

(roepend)

Ik kom!... Hoe het nu aan te leggen... om...

(zij houdt den vinger aan haar voorhoofd als om zich te bedenken.)

Dat kon dienen... neen!...

(herhaald gebel)

Is dat wijf gek?...

(roepend)

Ik kom! Ik kom! je zult je Fatering hebben; wees maar gerust!... Wacht! mijn vriendin uit de Gouden Leeuw wil ik bezoeken... wanneer ik

(op het kistje tikkende)

dit heb geborgen... en van Fatering terug kom... ik zal dan gelegenheid vinden... om in haar huis het een en ander te verstoppen... dat mijnheer Van Neck zwaar genoeg zal vallen om te verduwen, ha! ha! ha!

(hevig gebel)

Zag men ooit zoo'n malle verliefdheid - ze kan zelfs geen oogenblik langer wachten. -

(roepend)

Ik kom! ik kom! ik kom!

(Zij gaat schielijk heen)

.

Tooneel IV.

GERRITS

treedt te voorschijn uit eene kas in den achtergrond. Hij huppelt op eene stijve wijze naar voren... en maakt allerlei zonderlinge bewegingen om zijne voldoening te kennen te geven.

Hoe! hoe! hoe!..... hi! hi! hi!..... Nou heeft Gerrits jelui allemaal!.....

(hij wrijft in zijn handen)

Zaterdagsche kamerkat... zou ik op mijn kop gehad hebben... dat jij stal?... Ik ben een mummie-grammie, denk ik... Ik denk dat ik jou een kooltje zal stoven, als er nooit een te Brusssl gestoofd is... Van Neck! dat is ook al een schavuit, denk ik... niet beter als jij... die kan dus wel wachten... dat hij eerst eens zit... en dan zei jij er aan gelooven... hartedief!... Maar voor alle dingen is het noodig dat ik weet waar jij den aap stopt... en weet ik dat... dan ben jij in mijn handen, denk ik...

(hij gaat lagchende en met groote schreden heen.)

Tooneel V.

MEVR. KARVER

komt uit de deur ter linkerzijde - terwijl GERRITS zich door de tegenovergestelde verwijdert. Zij heeft een papier in de hand - dat zij met belangstelling schijnt te lezen.

Pas is jufvrouw Swerver met mijn briefje de deur uit - of ik ontvang dit billet van Faetering, het berigt inhoudende dat zijne gedachte hem noopt deze oorden

vooreerst te ontvlieden... en dat diezelfde gedachte... hem belet... persoonlijk afscheid van mij te nemen! Helaes! met hem ontvalt mij mijn eenigste steun... en mijne hoop is... dat Jufvr. Swerver hem nog te huis zal vin-

den. Hoe treurig is zijn toon! (LEZENDE.)

Mijn verblijf hier wordt mij onverdragelijk; alles herinnert mij een wensch, die nimmer zal vervuld worden, alles voedt hier eene gedachte -die elke seconde eene nieuwe rotszwaarte voegt bij mijn reeds ondragelijken last. Het is mij onmogelijk persoonlijk afscheid van u te nemen - geene andere vrouiv dan u... zoude ik echter durven vergen - deze onbeleefdheid alleen toe te schrijven aan eene source... die haar verborgen moet blijven... Ingesloten... de verlangde regels, geschreven in het album van Mejufvr. Greve... ik...

De brief is hier afgebroken... zijn gevoel belette hem de voltooijing... Arme Faetering! zoude ik eene vrouw wezen - en de bron uwer supplice aen mij onbekend gebleven zijn?... Helaes, hoe scherp steekt bij deze vereering het lompe gedrag af van zeker iemand!... En ik zelve?... ach... wie kan koel blijven bij zoo veel beminnelijks, bij zulke nobele eigenschappen en principes.

(een papier valt op den grond.)

Het gedicht aan Mej. Greve... geheel geimpregneerd van deze roerende melancolie:

(declamerende.)

Aan eene BRUID, *welke mij om een paar regels in haren album had verzocht - en mij noodde op hare bruiloft.*

Vraag aan mijn harp geen liefelijke akkoorden,
Geen zoeten toon, geen lied der min;
Mijn zangster is te droef, te somber zijn haar woorden
Om intestemmen met uw levenszin.

Neen, laat mij droomen, eenzaam en verlaten,
Ver van uw vreugd in 't pijnboomwoud;
Mijn alsemdrank.....

Tooneel VI.

KARVER komt in door de deur ter linkerzijde; naarmate hij naar voren treedt, wijkt Mevrouw achter het kraamschut naar den achtergrond, niet zoo ver echter, of hare bewegingen kunnen door de aanschouwers duidelijk waargenomen worden.

Karver.

Doorgetast, Jan Karver! doorgetast, man! pompen en ligten. Al het onnoodige afgesneden, het overtollige vermeden, en er is hoop deze klip te boven te zeilen. Eerlijk duurt het langst; mijn broeders zoon zal niet klagen, dat zijn oom, misbruik makende van een beschreven blad papier, en de vooroordeelen der wereld te hulp roepende, beide deed dienen om zijn vaders erfdeel in te slikken. Welkom zal hij mij zijn, al voegt zijn verblijf hier ook een pak nieuwe zorgen bij den reeds zoo zwaren last. En Mevrouw Karver?... Doorgetast, Jan Karver! - eindelijk eens met vaste hand het roer gegrepen, en gindsche dame getoond, dat ook de grootste lijdzaamheid een eind heeft. Niet dan na ongeloofelijke moeite en inspanning is het mij gelukt,

het noodzakelijkste op te nemen - om in het te kort te voorzien - dat het fatsoenlijk instinct van Mevrouw Karver in mijn eigen en ook reeds in mijns broeders kapitaal had gemaakt; deze interessen beloopen eene vrij aanzienlijke som, en het zal volstrekt noodig zijn om de strengste spaarzaamheid in acht te nemen - willen wij den mast ophouden... Eene levenswijze geheel strijdig met het fatsoen!... En Mevrouw Karver?... Hoe noode ook, zij zal zich moeten onderwerpen - haar trots zal buigen of breken!

(Driftige gebaren van Mevrouw.)

Buigen of breken! het is volstrekt noodig dat wij den geheelen ballast van het fatsoen over boord werpen. Met Julij

betrekken wij een kleiner huis; - dit zal ik verhuren - met en benevens het kostbaar, en toch zoo onnoodig ameublement. Mijner goede ouders kostelijke meubelen, thans naar den zolder verbannen - worden weder in dienst gesteld... Jufvrouw Swerver wordt gecasseerd!... het heirleger muzijk-, teeken-, tand- en dansmeesters - gecasseerd!... de keukenmeid en stalknecht - gecasseerd!... paard en tilburij - gecasseerd! en na al deze cassaties...

MEVR. KARVER.

(plotseling te voorschijn komende).

Vrouw en kinderen... niet waer?

KARVER.

(verschrikt.)

Fa..a..a! Zat jij daar achter... Trinette?...

MEVR. KARVER.
Ik zat daer achter.

KARVER.
En hoorde mij spreken?

MEVR. KARVER.
Ik draeg geen kaetoen in de ooren.

KARVER.
En waarom zeide je niet, dat je daar waart?... dan was ik bij je gekomen.

MEVR. KARVER.
Wel, het zou zonde geweest zijn een zoo fraeije monoloog te storen.

KARVER.
Je kondt mij toch immers niet verstaan?

MEVR. KARVER.
Ik ving zoo hier en daer een woord op.

KARVER.
Ik sprak over koetjes en kalfjes.

MEVR. KARVER.
Een sujet, mijnheer Karver waerdig.

KARVER.
Ja! ja! en over bezuiniging.

MEVR. KARVER.
En vereenvoudiging - de kreten van den dag!

KARVER.
Zeker, niets is noodiger ook in een huishouden.

MEVR. KARVER.

Ook meen ik iets gehoord te hebben over de moeijelijkheid om gelden op te nemen...

KARVER.
Ik sprak daar met een woord van.

MEVR. KARVER.
Iets wat noodig geworden was, door de dwaeze handelwijze van zeker iemand...

KARVER.
Het is waar.

MEVR. KARVFR.
Welker trots moest buigen of breken!

KARVER.

(aarzelend.)

Dat herinner ik mij niet zoo bepaald meer.

Mevr. KARVER.
Ik wel! Dan volgde... het verhuren van een groot huis, het betrekken van een kleiner - en eindelijk... de cassaties.

KARVER.

(ter zijde.)

De duivel haal mij, zij heeft alles gehoord... en niet op het aangenaamste voorgedragen... We moeten nu zien haar op een zachte wijze over te halen,

(luid)

Zoo iets zeide ik ten naastenbij... te zeggen, ik sprak min of meer in beelden!...

Mevr. KARVER.
Ei zoo waerlijk? In beelden... min of meer in beelden... je hadt je dichterlijk talent tot nog toe zorgvuldig voor mij verborgen gehouden.

KARVER.
Ja, heel dichterlijk ben ik mogelijk ook wel nooit geweest... nogtans een goed vers...

Mevr. KARVER.
Mits positive poëzij - werd door u bewonderd; ik herinner mij uw lijfstukje: dat klinkt als een builmolen:

Hij is een man,
Die builen kan,
Om 't ligte kaf
Te scheiden af
Van 't voedzaam meel,
Dat, blank en eêl,
Getreed, gekneed,
In d'oven heet,
Gebakken wordt.....
robbob-bob-bof! robbob-bob-bof! rob-bob-bob-bof! robbob-bob-bof!...
Een fraei stukje, j'en conviens! maer er zijn geene beelden in - zoo als in uwe expectoraetie! Laet zien - wat beteekent het beeld: - een groot huis verhuren en een kleiner betrekken?

KARVER.
Wat dat beteekent?... Wat?... ja, dat is eigenlijk niet zoo zeer een beeld...

MEVR. KARVER.
Zoo! dus de zaek zelve! - En wie van onze kennissen zal een kleiner huis betrekken?...

KARVER.

(aarzelend)

Wie?

Mevr. KARVER.
Jae, wie is genoodzaekt zich op eene zoo onaengenaeme wijze te bekrimpen?

KARVER.

(vleijend.)

Lieve vrouw! om u de waarheid te zeggen, was het wel heel goed dat wij dit deden...

Mevr. KARVER.
Zoo?

KARVER.

(met meerdere vastheid)

Dat wij onzen staat wat verminderden, eenigen van onze booijen afschaften, en onze konversatie voor een groot deel inkrompen.

Mevr. KARVER.
Zoo?

KARVER.
Je zult mogelijk nog verdrietig zijn, om de woorden - die ik van morgen in drift uitte - en die, ik beken het gaarne, veel te sterk waren, veel te sterk! maar toch, het is waar, eene levenswijze als wij thans leiden, kunnen wij onmogelijk langer volhouden.

Mevr. KARVER.

Zoo, zoo!

KARVER.

(met overtuiging)

En wat hebben wij eigenlijk aan al dezen omslag? - niets dan verdriet en onkosten! Wat hebben wij aan deze konversatie?... weinig meer dan verveling! Geen oogenblik is men zeker van zijn tijd: - de fatsoenlijke bezoeker ontziet uwe uren zoo min als uwe beurs. Hij komt u storen iri uwe drukste bezigheid - en betaalt uw tijdverlies met de valsche munt zijner komplimenten. Zit men eens stil en gerust in den schoot zijner familie - tien, twintigmaal gaat somtijds de bel over, die een bezoek aankondigt, - en in een oogenblik is uw vertrek vol met menschen - die men het aan kan zien, dat, òf uit verveling, òf om aan de begrippen van hun fatsoen te voldoen, u last komen veroorzaken - en zichzelve verdriet. Tienmaal hoort gij achter elkander hetzelfde: *Mevrouw hoe vaart u? Mijnheer hoe vaart u? En de overige familie? En de jonge jufvrouwen - en de oude jufvrouw?... Het is koud weêr van daag - het is bijster guur. Het is eene onderneming de deur uit te gaan!* waarop gij even zoo vaak hebt te antwoorden: *Ik dank u! Ik dank u! Hoe vaart mijnheer? Hoe vaart mevrouw? Zie dat vind ik nu eens regt lief! Het is waarlijk eene verrassing! Ja, het is ongemeen koud; het is inderdaad ongemeen guur! Wij vreesden waarlijk dat niemand den moed zou hebben zich door dit weêr te wagen!* Hoe lief! Hoe aardig! hoe amusant, en hoe kostbaar - want...

Mevr. KARVER.

Zeker, dat doet de deur toe!

KARVER.

Waarachtig! Zelfs nog de kosten niet in aanmerking genomen, - kan jij, mijne lieve! in deze dagelijks wederkeerende nietigheden - in het aanhooren van altijd hetzelfde thema iets aangenaams vinden? of zelfs maar de minste hartelijkheid of belangstelling? Geloof je - dat, toen wij vóór drie jaren in bitteren rouw gedompeld waren door het verlies van ons kindje - dat de schaar, die ons van den vroegen morgen tot den laten avond geen rust liet, kwam uit waarachtig medegevoel? - dat al de buigingen van deze condolerende mijnheeren en mevrouwen - iets anders waren dan de knip, die op het touwtrekje volgt van de tirannes, het fatsoen? - dat hun handdruk - of de trek van rouw op hun gelaat iets minder hartelijk of sterk zou geweest zijn - bij een hun volmaakt onbekende? - denkt gij - dat zij niet verrukt waren - toen zij die lastige fatsoens-gelaatsplegtigheid achter den rug hadden; - geloof je, dat zij er eene halve minuut later iets minder vrolijk om zullen geschertst, - iets minder luchtig om zullen gedanst hebben?

Mevr. KARVER.

En voorondersteld ik stemde al deze dingen toe - voorondersteld - ik vond veel, even als gij, lastig... blijft het daarom niet minder waar - dat zekere stand zekere verpligtingen mede brengt; - dat men niet ongestraft zich der aangenomen wet onttrekt; - dat, in één woord: wil men geacht zijn - men zijn fatsoen behoort te houden.

KARVER.

Ha! ziedaar eene phrase, die welligt even zooveel slagtoffers gemaakt heeft, als het ‘Erger dan de cholera’ van mijnheer Heldring! Men moet zijn fatsoen houden! dat is: men moet, of men er genoegen in vindt of niet, - of het vermogen het toelaat of niet, zich dwingen in het corset der mode; - elke gril volgen van het fatsoen! Men moet atheïst zijn met Diderot en Voltaire, wanneer de mode het meebrengt;-men moet zijne naasten verdoemen en den God der Christenen tot een kleingeestig, Joodsch dwingeland vernederen, wanneer het fatsoen eischt Gomarus boven Arminius te verheffen - of een walgelijk poespas van bluf en straattaal ambrozijn te noemen.

Men moet zijn fatsoen houden; dat is: de koopman, die even rondschiet, moet zijn rijken buurman volgen; - moet, wanneer hij zich paarden en rijtuig aanschaft, dat ook doen, moet gaan reizen, als hij gaat reizen, moet zijne vrouw en dochters kleeden, als hij de zijne; moet, in één woord, volgen! volgen! volgen! tot de krediteuren hun: tot hier toe en niet verder! uitroepen. De rijke koopman, op zijne beurt, heeft weêr een rijker boven zich, waartegen hij zich uitput; deze weêr een rijker; deze weêr een magtiger, een hooger; de koning eindelijk..... Helaas! het fatsoen spaart niemand!

Mevr. KARVER.

Genoeg! ik behoef deze lange redevoering niet om te weten - dat al, wat fatsoenlijk is, de eer heeft door mijnheer Karver te worden mingeacht.

KARVER.

(gevoelig)

U vergist zich, mevrouw! mijnheer Karver haat een bankroet!

Mevr. KARVER

(verachtelijk).

Een bankroet! een bankroet!...

KARVER.

Zeker - of is de klank van het woord minder fatsoenlijk, dan de levenswijze, die tot de daad leidt?

Mevr. KARVER.

En wie is bespottelijk genoeg te durven beweren - dat eene, aen een gezond

begrip van fatsoen zoo weinig beantwoordende levenswijze, als de onze, tot eene zaek zou leiden, als dit - afschuwelijk woord uitdrukt.

KARVER

(vast).

Ik!

Mevr. KARVER.
Ah, en geen wonder! Het is naetuurlijk, dat men gaerne op eene onschuldige zaek eene smet werpt, wanneer men zichzelve daermede denkt te verschoonen. Zonder mijnheer Karver's afstand...

KARVER

(schielijk).

Hoe! mijne vrouw, die zich spitst een fijn gevoel van eer, en zin voor regtschapenheid te bezitten, zal toch wel niet de uitkeering van het wettig erfdeel van een wees afkeuren, en dat alleen, omdat dit haar zal noodzaken tot eenige bekrimpingen?...

Mevr. KARVER.
Tot elke bekrimping, die het gevolg is van een door de eer gevorderden afstand, zoû ik mij bereid vinden - maer op die, welke het gevolg is eener sottise, zeg ik: neen!

KARVER

(gevoelig).

Eene sottise, mevrouw?

Mevr. KARVER.
Eene sottise... ce n'est pas le mot... eene bêtise - mijnheer Karver!

KARVER.
Uwe verblinding gaat verre!

Mevr. KARVER.
En de uwe overschrijdt - pael en perk... Zijn wettig eigendom over te draegen aen een bende bedriegers - na het hooren van een bespottelijken roman!

KARVER.
Bedriegers! bedenku wel, vrouw! mijnheer van Neck een bedrieger!...

Mevr. KARVER.
Een onbeschaemde bedrieger... een chevalier d'industrie, die met den naem Van Neck - niets gemeens heeft.

KARVER.
Ei wat! - de vrees voor uw kostelijk fatsoen benevelt uw verstand.

Mevr. KARVER.

Ik wenschte, dat ik de vrees voor wat dan ook, tot prétext kon doen dienen voor uwe bêtise.

KARVER

(driftig).

De duivel haal mij! maar dit gaat te ver!

Mevr. KARVER.
In plaets van de onwaerschijnlijkheid van het ellendig zaemengeflanst romannetje ook maer in het minst te bevroeden, in plaets van althans een paer daegen zijn oordeel op te schorten - ik zeg niet in het belang van eene verkwistende vrouw - maer in dat van onschuldige kinderen ten minste... bijt men als een stomme visch in het voorgehouden lokaes... en blijft hangen!

KARVER

(eenigzins verlegen).

Mijnheer van Neck, die zelf schatrijk is...

Mevr. KARVER.
Is welligt te Amsterdam, te Londen, of te Parijs... hier is hij niet.

KARVER.
En door welke tooverij zou jij dat weten?

Mevr. KARVER

(hem het briefje van jufvr. Swerver overreikende).

Lees dit.

KARVER

(na eene vlugtige inzage).

Het is het schrift van uwe vertrouwelinge.

Mevr. KARVER.
Het origineel is te vinden bij jufvr. Stolz in de Gouden Leeuw.

KARVER

(verbleekende - na het briefje te hebben gelezen)

Ik...

Mevr. KARVER

(met bitteren spot).

En nu breek mijn trots, noem mij eene verkwistster... weêrstreef mijne neigingen... deze verstandige handelwijze geeft u volle regt.

KARVER

(als in een droom).

Het is niets!... het is niets!...

Mevr. KARVER.
O neen, het is de moeite niet waerd er van te spreken; vrouw en kinderen ongelukkig gemaekt te hebben, en dat ten behoeve van een bende escrocs!

KARVER.
Ik loop onmiddellijk naar den kommissaris!

(Hij verlaat in geweldige ontroering het tooneel.)

Tooneel VII.

Mevrouw KARVER

(alleen.)

Helaes! hoe heb ik mij dus kunnen mésallieren! Hoe is het mogelijk dat ik er toe gekomen ben mij dusdaenig weg te werpen!... Lomperd! hoe kwam de ruwheid van zijn gemoed boven, toen hij zich daer alleen waende! - Deze man moest eene werkster, eene deerne van de straet getrouwd hebben; - om bij haer te zitten, onder de druipende schouw eener keuken - en zich gelukkig te voelen onder het pruttelen van den brijpot - of zich te verkneukelen bij het braeden van aerdappelen in de asch..... Maer, waer kan jufvrouw Swerver zoo lang blijven? Hij... zal toch nog niet vertrokken zijn?... Ach, deze gedachte!... deze gedachte!...

(Zij vouwt op nieuw het papier open, dat zij bij het plotseling binnenkomen van Karver in haren boezem verborg.)

Laet mij nog eens het parfum genieten van dezen dichterlijken geest.

(declamerend:)

Vraag aan mijn harp geen liefelijke akkoorden,
Geen zoeten toon, geen lied der min;
Mijn zangster is te droef, te somber zijn haar woorden
Om in te stemmen met uw levenszin.

Neen, laat mij droomen, eenzaam en verlaten,
Ver van uw vreugd in 't pijnboomwoud;
Mijn alsemdrank past niet bij uwe honigraten,
Mijn rouwfloers-wâ niet bij uw bruiloftsgoud!
Laat daar mijn lied in stillen weemoed klinken
Wegsterven met het windgesuis!
Mijn bloesemrijke lent zag mijn gelukszon zinken;

Verbleekte bloem! pas ik bij 't feestgedruisch?

Neen! laat mij droomen - eenzaam en vergeten,
Bij gindschen stroom in 't oeverriet;
't Verdorde loover voegt niet in uw bloemenketen,
De lijkcipres past in uw bruidskrans niet.

Treffend!... dat gevoel roert mij tot traenen... Het denkbeeld van een vroegtijdigen dood, het kwijnen van een dichterlijken geest, die als eene verbleekte bloem over een stroom hangt, naedat de zon van zijn geluk is ondergegaen, kon niet fraeijer uitgedrukt worden. Er ruischt een als uit de verte klinkend klokgebom uit deze heerlijke verzen u tegen:

Mijn bloesemrijke lent zag mijn gelukszon zinken.

Helaes! arme dichter... waerom vermag zij, die deze zon deed ondergaen... die ook niet op nieuw te doen verrijzen!..

(Zij gaat in gedachten heen.)

Tooneel VIII.

Jufvr. SWERVER, vervolgens BLUFFA met veranderde haren en baard, en in een eenigzins militair gewaad.

Jufvr. SWERVER.

Blijf daar! blijf daar, kerel! ben je een fatsoenlijk man, en vervolgt de lieden dus tot in hunne huizen?... Schaam je!

BLUFFA. (*zijne pruik afnemende.*)

Ha! ha! ha!...

(zingende)

Ik was een braaf studentjen,
En nam bij Bacchus les;
Dat kostte menig centjen
En duurde een jaar of zes,
Toen joeg Piepa 't presentjen
Balstorig op de flesch,
Balstorig op de flesch faldera,
Balstorig op de flesch.[1)]

Jufvr. SWERVER.

1) Braga ontleend.

Wat! Sijmen... jij hier... en in zoo'n pak... de drommel haal mij zoo ik je herkende.

BLUFFA.

Dat was mijn plan ook niet... mijne engelin!... dat was ook mijne bedoeling niet-mijn vorstinnetje!... met mijne vermomming... Herkend woû ik niet wezen... waarachtig niet... Werd Sijmen Zwendel herkend - ze plakten hem zoo waar als hij zijn derde flesch Bourgogne op heeft... inter nos... zie je!

Jufvr. SWERVER.

Je bent dronken vent!... en wat heb je nou weêr uitgevoerd - dat je je weêr moet verstoppen en vermommen - op zoo'n manier?

BLUFFA.

Uitgevoerd? Niets, mijn kroonjuweel: ten minste niets - dat noemenswaard is. Bij de geldzakken van mijn oom - onschuldiger dan ik kwam nimmer iemand in onaangenaamheden met de justitie... Ik had het je gisteren maar niet verteld... Wat hoef ik haar beminnend hart in - ongerustheid te storten - mijnentwege - dacht ik - te meer daar er aan het heele geval geen gevolg zal gegeven worden. Heb een épicier tot kommissaris - en je zult zien dat de zaken épicier behandeld worden, - ik zeg: reken er op - dat alle bagatellen vervolgd worden - tot doodonschuldige bagatellen toe. Weêr en wind! zijn dat menschen!

Jufvr. SWERVER.

Nu ja, goed - maar hoe zit de zaak eigenlijk... en hoe kom je juist weêr hier, en daarenboven - in gezelschap van mijnheer Fatering en zijn dronken kornuiten?

BLUFFA.

Dat zal ik je alles in orde vertellen - in volkomen orde en wel met in acht neming van alles wat tot een behoorlijk verhaal vereischt wordt, de knoop, de... intrigue...

Jufvr. SWERVER.

Is je geschonken. - Vooreerst, waarom heb je de stad verlaten?

BLUFFA.

Waarom? wel, zoo als ik zeî, om eene vergissing, eene kleinigheid, die alleen een épicier van een kommissaris als iets ernstigs kon opnemen. Ik was ter naauwernood weêr in stad - en had je sleuteltje in orde gemaakt en afgezonden: - je hebt het immers ontvangen?

Jufvr. SWERVER.

Ja.

BLUFFA.

En ook al geprobeerd? hè, lieve! eens gepast?

Jufvr. SWERVER.

Nog niet. - Nu, verder!

BLUFFA.

Goed, dan! Pas had ik het mij een weinig gemakkelijk gemaakt - of ik krijg een briefje van een goede kennis - waarin mij werd aangeraden, - om wat uit logeren te gaan - en wel onder een anderen naam - en dat alleen, om van het gemaal en de verdrietelijkheden ontslagen te worden - die de kommissaris mij wilde aandoen om mijn vergissing...

Jufvr. SWERVER.

En waarin bestond die vergissing?

BLUFFA.

Wel, verbeeldje, ik had twee horlogies van een kennis gekregen om die te verhanselen, 't een was van verguld pinsbek, 't ander van goud, overigens zoo gelijk mogelijk, en zoo gelijk alsof ze gemaakt waren tot bedrog. Nu verkoop ik het echte - maar door een fatale haast - en in schemeravond - geef ik het koperen meê; en dàt vat mij nu de vent op als bedrog - en klaagt mij aan.

't Is immers te simpel om van te praten.

Jufvr. SWERVER.

En waarom verruilde je ze dan niet, toen je wist dat je je vergist had?

BLUFFA.

Daar zit hem juist de knoop - daar heb je het eigenlijke gekke van de historie! Net toen de vent weêrom kwam - was ik het gouden ook kwijt; - verkocht, naar je begrijpt, voor koper!... Als een gek mensch naar den kerel toe geloopen - gevloekt, gebeden, gesacredieud... Vergeefsche moeite;-de gannef lagchte mij in mijn gezigt uit... Nu zou ik de schaê moeten lijden. En daar pas ik voor! Dat 's nou alles, en denk je dat die duivelskinderen van de justitie dat nu willen gelooven?... dat ze hier een abuis willen aannemen?... Waarachtig niet-altijd alles van den ernstigsten kant opnemen... altijd het ergste van iemand denken... Vermaledijde kommissaris!

Jufvr. SWERVER.

(hoofdschuddende)

Sijmen! Sijmen! En denk je nu hier veilig te zijn?

BLUFFA.

Wel neen ik - maar mijn weg naar het gelukkig Westfalen leidde hier door - en dan woû ik met een eens hooren, hoe het met de onderneming staat: - je weet wel, schatje! - Zoo je de huig geligt had - kon ik hem zachts meênemen - om jou voor de verdenking te vrijwaren, weet je! Het sleuteltje...

Jufvr. SWERVER.

En hoe raakte je zoo bij Fatering verzeild?

BLUFFA.

Wel, net toen ik hier de poort binnenstapte - wie komt mij tegen? Niemand anders dan Wim Pimpel, een oude akademiekennis. - Ik was nog niet in de gelegenheid geweest, mijn kostuum genoegzaam te veranderen - en al had ik dat ook gedaan - ik geloof dat ik mij voor Wim niet zou kunnen vermommen - hij herkende mij oogenblikkelijk.'Daar is bij mijn ziel - *den dollen*' - riep hij, toen hij mij zag. 'Wel beest! hoe maak je het? Waar hang je uit? en wat voer je uit, sedert je ooms hoogste sjees je uit onze liefdearmen ontvoerde?' ... Ik vertelde hem een gedeelte van mijne treurige historie - en lapte een weinig - waar een hiatus was - waar Wim zich aan zou kunnen ergeren. Summa summarum, ik verzweeg hem mijne bisbilles met de heilige Hermandad ook niet, schoon ik, om der langwijligheids wille, de aanleiding veranderde in een duel à mort! Staande ons gesprek kwamen er nog een paar heeren bij ons, waar Wim Pimpel mij aan voorstelde - en toen werd er met algemeene stemmen besloten, - dat ik meê zou gaan naar mijnheer Fatering - waar zij feest zouden vieren - en waar zij zorgen wilden, dat ik niet alleen een geschikt kostuum kreeg - om mij in te versteken - maar daarenboven reisgeld - een kostelijk maal en een fijn glas wijn - als in de goede dagen van ouds!... En dat alles is gelukt - zon mijner ziel!- en ik heb moed gekregen als een koning!

(hij wil haar omhelzen.)

Jufvr. SWERVER.

(hem afwerende)

Ik ben op dat soort van moed niet gesteld - en waar is het, schoon je je tong weêr vrij wel onder je bedwang hebt, - je bent alles behalve nuchter!

BLUFFA.

En al was dat ook zoo - mijn hartediefje! - gesteld ook al - ik was ook min of meer ebriolus, zoo al niet meer ebrius, - wat zou je er op aanmerken?... want, in een fatsoenlijk gezelschap heb ik het gekregen - en met fatsoenlijken drank... Bij Bacchus! zelfs geen afschaffings-man zou er een vuistje

om mogen maken... Het was niets anders dan Bourgogne en Madera en Port en Champagne... wat er bruischte - en dat: ‘haal aan en breng meer!’ - Die Fatering is een klantje - en Wim vertelde mij dat we te Leiden geen aflegger gehad hadden - die 't op den duur tegen hem had kunnen volhouden. Ook hadden hij en ik de satisfactie - de overige drie onder de tafel te pokuleren. Net toen jij binnenkwaamt, was Wim - het laatste lijk - bijgezet - en mijnheer Fatering en ik namen een glas sodawater - sakkerloot, Mie!... wat een uitmuntend specifiek!...

Jufvr. SWERVER.

Bah! zwijg toch met je dronkenmanspraatjes. Eene mooije boodschap voor mijne mevrouw! Die verbeeldt zich, dat dàt heer wegkwijnt uit puur verdriet-omdat zij mevrouw Karver is en niet mevrouw Fatering, of wat mogelijk op 't zelfde neêrkomt: omdat zij wat veel zwarigheden maakt - om over zekere zaken heen te stappen. Ik ken dat mensch zoo wat! Daar moet ik nu heen in vliegende haast - opdat het mannetje toch niet uit klinkklare wanhoop - op reis mogt gaan - als de ridders uit de romanneboeken - naar 't Heilige land of zoo - en hem te vragen - om toch as je blieft eerst van haar afscheid te komen nemen. Hoe vind ik hem?... In plaats van in zak en assche te zitten, ligt hij op twee stoelen aan tafel - genoegzaam smoordronken, en wel in een gezelschap dat langer van toeten noch blazen weet! Dat noemt mevrouw: - wegkwijnen, door het knagen eener gedachte!... ha! ha! ha! Vertrouw de praatjes der mannen, zeg ik!

BLUFFA.

Vertrouw de woorden van uw Sijmen, licht mijner oogen!... de woorden van uw Sijmen, die hetzij als professor Bluffa gisteren, of als kapitein Sanders heden, of als Simon Zwendel morgen - altijd *uw* Sijmen is, was, en wezen zal. Vertrouw hem geheel en onverdeeld; getrouwer hart klopte nooit onder een geleenden frak! Ik zeg: de oude tante is welligt dezen nacht niet beter geworden?

Jufvr. SWERVER.

Vertrouw de woorden van uw Sijmen! - Hoelang?

BLUFFA.

Hoelang?

(theatraal.)

Wreede! twijfelt gij aan zijne trouw? Zie hem aan - uw Sijmen!... een man, zwaar beproefd door de fortuin, en mogelijk niet in alles onberispelijk, maar met een hart... een hart... een hart...

Jufvr. SWERVER.

Een dorstig hart!

BLUFFA.

Een getrouw hart... een verliefd hart... een hart - waar het beeld van Mietje Swerver in geprent staat. Ondankbare! En nu zeg, de tante is?...

Jufvr. SWERVER.

Beter of niet beter; van de onderneming komt niet.

(ter zijde.)

Ik kom met de andere verder.

BLUFFA.
Komt niet? Komt niet? Komt niet?

Jufvr. SWERVER.
Neen.

BLUFFA.
De kous met den mammon wou jij overlaten aan den schraapzuchtigen schoenmaker en zijn schoenmakers-welpen?

Jufvr. SWERVER

(haalt de schouders op.)

BLUFFA.
Hoe, en daardoor ons huwelijk onmogelijk maken?... je begrijpt toch...

Jufvr. SWERVER.
Ik begrijp alles, maar ik kan niet anders.

BLUFFA.
Satans, Mie! - de papen hebben je

toch niet onder handen gehad, en je muizenesten in het hoofd gebragt?

Jufvr. SWERVER.
Toen ik kwam, was het kistje...

BLUFFA.
Zeg niet - dat het geflambeerd was, zeg het niet, Mie - spaar je Sijmen!...

Jufvr. SWERVER.
Mijnheer had het aan Bramer gegeven, of een ander was mij voorgekomen; het kistje althans - was weg.

BLUFFA.
Adieu - Champagne - feesten en plegtigheden - vette dagen in futuro! - Adieu gevulde beurzen en bedwongen beeren - vriendelijke waardinnengezigten en gekalmeerde waarden! - Adieu aanzien, en... Verdoemd, Mie! waarom heb je mij ook niet eerder geschreven? - dan waren we nu binnen Marken...

Jufvr. SWERVER.
Ik hoop niet, dat onze liefde door dit ongeluk...

BLUFFA.
Zal lijden?

(heengaande.)

In 't minst niet, en zoo je ooit den mammon weêr mogt vinden, of een nieuwen ontdekken; reken op je getrouwen Sijmen, in wiens hart, de naam: Mietje Swerver met metalen letters gegrift staat!...

(af.)

Tooneel IX.

Jufvr. SWERVER

(alleen).

Dacht ik het niet?... Het is een kerel die geen scheut pulver waard is - neen, dan liever de brave Jan Pik! en blijft die bij zijn voornemen, dan... maar daar komt mevrouw!

Tooneel X.

Jufvr. SWERVER. Mevr. KARVER.

Mevr. KARVER.

Eindelijk terug?... Welnu?...

Jufvr. SWERVER.
Mevrouw, ik ben zoolang opgehouden -doordien ik den knecht van dien kwasimijnheer van Neck ontmoette - en ik nog iets van hem trachtte gewaar te worden.

Mevr. KARVER.
En ben je nog iets van hem gewaer geworden?

Jufvr. SWERVER.
Denk eens - ik had nog geen vijf minuten met hem staan praten of hij deed mij eene propositie.

Mevr. KARVER.
Eene propositie? En welke?

Jufvr. SWERVER.
Wel om mij te trouwen!

Mevr. KARVER.
Bah! is het anders niet... en mijnheer Faetering?...

Jufvr. SWERVER.
Ja - mijnheer Fatering!

Mevr. KARVER.
Helaes! hij was dan reeds vertrokken!

Jufvr. SWERVER.
Neen, zijn vertrek zal nog wel een paar dagen duren.

Mevr. KARVER.
Gelukkig... en zijn antwoord?

Jufvr. SWERVER.
Ik heb geen antwoord.

Mevr. KARVER.
Hij zal dus onmiddellijk zelf hier zijn?

Jufvr. SWERVER.
Dat denk ik niet, want...

Mevr. KARVER.
Want?

Jufvr. SWERVER.
Mijnheer was zeer ongesteld.

Mevr. KARVER.
Zeer ongesteld! Arme, arme man! ach, zijne gedachte heeft hem op het ziekbed geworpen!

Jufvr. SWERVER.
Zijne gedachte? Het is mogelijk, maar

één ding is zeker - geheelenal door *eene gedachte* was het niet - dat mijnheer ziek was!

Mevr. KARVER.
Zoo, jufvrouw, zoo! je bent zeker volkomen op de hoogte om dat te kunnen beoordeelen!

Jufvr. SWERVER.
Als zien, hooren en ruiken iemand op de hoogte kunnen brengen, zeker ja. Één woord zoo goed als tien - mijnheer was stom-dronken, toen ik hem mevrouw's briefje overgaf!...

Mevr. KARVER.
Dronken? stomdronken? onmogelijk!

Jufvr. SWERVER.
Hij was zoo dronken als een kartouw, zoo waar ik een zondig mensch ben...

Mevr. KARVER.
Is het mogelijk? Maer hoe kan ik ook zoo spreken?... hij zal, om zijne gedachte te ontvlugten, een glas wijn gedronken hebben, en dat heeft hem een weinig beneveld. Een druppel drank kan in zulk eene zielsgesteldheid van eene verschrikkelijke uitwerking zijn!... Neen, ik zeg u, zijne gedachte is de ware oorzaak van zijn roes - zijne gedachte, en niet de wijn.

Jufvr. SWERVER.
Er stonden anders leêge flesschen genoeg, om met reden te kunnen vooronderstellen dat de wijn er voor geen klein beetje aan toegebragt had. Ze waren met derlui vijven geweest, en ik telde twintig leêge flesschen, behalve die bij stukken en brokken op het kleed lagen; het knechtje zeî, dat er een kleine dertig gevlogen waren.

Mevr. KARVER.
O, dus was er gezelschap?

Jufvr. SWERVER.
Of er! Mevrouw! Mevrouw! wat dat manluî-volk een beestenboêl kan maken! - Twee van de meneeren lagen onder de tafel te snurken, de derde lag dwars op een ledekant, 't eene been in de laars, 't andere in de...

Mevr. KARVER.
Ei, meid! zwijg toch! En Faetering?

Jufvr. SWERVER.
Hij zat of lag op twee stoelen met nog een ander sojawater te drinken, en uit den treuren te zingen. - Allerlei beestachtige liedjes... mevrouw moest erluî eens gehoord hebben!...

Mevr. KARVER.
Arme Faetering! Om zijne gedachte te ontwijken, zal hij een paer kennissen geïnviteerd hebben, en dezen, misbruik maekende van zijn overprikkeld gevoel, hebben hem zoo verre gebragt. Ik zeg u, meid! alles heeft geene andere oorzaek dan deze folterende gedachte!

Jufvr. SWERVER.

Nu ja, mevrouw zal het zeker het beste weten, intusschen was ik al blij - toen ik buiten het bereik hunner handen - laat staan hunner gedachten was; denk eens - zij stonden te gelijk op om mij te vangen en de kleine groemi (groom) zoo als ze hem noemden - moest mij vasthouden...

Mevr. KARVER

(met eene flaauwe stem).

Faetering ook?

Jufvr. SWERVER.

Wel hij was de ergste; gelukkig, dat hij viel, toen hij mij op eene onbeschaamde wijze wou aanvatten.

Mevr. KARVER.

(hoofdschuddende).

Zijne gedachte - zijne gedachte heeft hem in deze ordures gestort; hoe bitter zal hij zich morgen die onfatsoenlijkheden beklaegen!

Jufvr. SWERVER.

Het zal zijn, zoo als mevrouw zegt - want hij moet een schrikkelijke hoofdpijn hebben na zoo'n beestenboel, en...

Mevr. KARVER.

Maar mijn billet?... dat heeft hij dan toch gekregen, hoop ik?

Jufvr. SWERVER.
Hij had nog zoo veel besef, dat hij het, na het kwasi te hebben gelezen, in zijn zak werkte, maar hij zeî er niets van.

Mevr. KARVER

(pathetisch).

'Ach dass die Menschen so unglücklich sind!'

Jufvr. SWERVER.
Dat zal er langs gaan, met die vier gasten op reis! allemaal geld - en geen schrooml-Eerst, zeî 't knechtje, gingen ze naar Hamburg, en daar wouën ze een maand vertoeven; 't was er zoo jolig, zeî 't kind!... Zoo'n aap!... hij is al kant en al bedorven door zijn heer en diens kornuiten. Van daar...

Mevr. KARVER.
Hoe, Faetering ging niet alleen op reis?...

Jufvr. SWERVER.
Ja 't mogt wat! Met erluî vieren gaan ze. - De groote steden van Duitschland willen ze in den winter eens gaan zien - zeî 't jonkje - om beter in de gelegenheid te wezen...

Mevr. KARVER.
Het is verkeerd - op deze wijze zijn verdriet te willen smoren. - Ik dien volstrekt Faetering te spreken vóór zijn vertrek; - als vriendin ben ik verpligt hem te waerschuwen... mogelijk ook gelukt het mij hem een weinig te vertroosten.

EEN DIENSTMEISJE.
Mevrouw! mijnheer Fatering is in de tuinkamer.

Mevr. KARVER.
Zeer wel, breng het theewaeter daer, ik zal oogenblikkelijk volgen.

(het dienstmeisje af.)

Jufvr. SWERVER.
Hij is wonder gaauw weêr bijgekomen!

Mevr. KARVER.
Wij zullen zien, hoe hij zijn gedrag zal regtvaerdigen, en hoewel ik ook verpligt ben, mijne gevoeligheid over dezen mispas tegen het fatsoen niet te verbergen; ben ik echter te wel overtuigd, dat de redenen, die hij daervoor bijbrengen zal, mij weldrae zullen ontwaepenen. Zijne gedachte, ik herhael het, zijne gedachte is het alleen - die hem heeft doen struikelen.

Jufvr. SWERVER

(tegen het publiek).

En ik zeg, en herhaal, dat de wijn hem heeft doen vallen!

EINDE VAN HET DERDE BEDRIJF.

Een dichterlijke balling.

Victor Hugo, Napoléon le Petit. - Londres 1852.

> Comment s'y prendre, puisqu'on ne peut apprivoiser cęs terribles pamphlétaires, pour briser du moins, entre leurs doigts, leur plume de fer? C'est de les tuer, ce qui serait plus tôt fait, ou ce qui serait peut-être mieux, selon nous, c'est de gouverner dans l'intérêt du pays.
> TIMON, *Livre des Orateurs*.

Een merkwaardig boek wandelt Europa door, zoo als de geest van Hamlet, en roept met somberen toon: '*Mark me, mark me*!' Zie en lees mij. - De magten der aarde hebben dat merkwaardige boek verboden, en afgewezen aan hunne grenzen; sommigen hebben het boek met afgrijzen verworpen; anderen met geestdrift

aanbevolen. - In Belgie heeft men een hoogleeraar met afzetting bedreigd, indien hij aan zijne kweekelingen nog meerdere bladen uit het boek voorlas - al was het slechts ter stijloefening. - In ons vaderland heeft men te kennen gegeven, dat men zeer *ongaarne* de vertaling van dat boek zoude zien, om redenen - en toch is het werk van den dichter-balling in veler handen, en wordt ook ten onzent - chez nous - zeer verschillend beoordeeld.

't Moet dus zekerlijk een zeer merkwaardig boek zijn.

Maar - 't is een ergerlijk schimp- en schandschrift, zegt en schrijft men; 't is een verwoede aanval van eenen half razenden demokraat, die, op eene ongehoorde wijze, eenen vorst aangrijpt, met scheldwoorden overlaadt, verguist, en van alle zijden vertrapt. 't Is een libel, zegt ge, - ergernis en schande voor den schrijver, de uitstorting eener magtelooze wraak, die het vorstelijk purper als aan flarden scheurt, en de gescheurde lappen, met bloed overdekt, aan Europa vertoont, met den grijnslach der hel op het gelaat, zoo zegt men.

Wat de hedendaagsche libellen, schoten schandschriften, het vergrijp tegen de koninklijke waardigheid betreft, verwijzen wij onze lezers naar de artikelen *zoo* en *zooveel* van het Lijfstraffelijk Wetboek, - en - en - naar een paar geschiedkundige anekdoten, aardigheden uit den ouden en nieuweren tijd, die wij zullen mededeelen. - Luistert even, als ge tijd en lust hebt.

Daar was eens een zeker wijsgeer, genaamd Socrates, en een zeker blijspeldichter, genaamd Aristophanes, - zij waren beide tijd- land- en stadgenooten, - en zeer verschillend van beginselen en zienswijze. - Aristophanes vond er genoegen in, om het Atheensche volk te vermaken en te laten lagchen. - Socrates vond meer genoegen, om het volk en zijne vrienden te onderwijzen, te veredelen. - Zoo hadden deze beide mannen hunne eigenaardige roeping, - en ziet, wat gebeurt er? - Aristophanes, de dichter, had een nieuw stuk gemaakt, de *Wolken*, - 't beviel regt goed, men applaudisseerde - en daarin (om eens regt in den tijd te grijpen) werd de persoon van Socrates ten tooneele gebragt, en van meer dan ééne zijde erg belagchelijk, bespottelijk voorgesteld; - dàt was de geest van dien tijd, en Aristophanes meende de *goede* Atheners daardoor inderdaad een bijzonder genoegen te doen, en Socrates, zoo dacht Aristophanes, is te verstandig, om van zulk een théater-coup de tering te zetten. - Toen nu het Grieksche dramatische libel op Socrates, den Wijze, alzoo aan den volke werd prijs gegeven, en de groote schouwburgzaal zeer vol was, - treedt Socrates, de ware, oorspronkelijke, zelf, op eens, zwijgend, in zijnen wijden mantel gehuld, op het tooneel, en stelt zich te midden der spelers, tegenover het Atheensche publiek, en welligt niet verre van den auteur Aristophanes, en - ja - en - wat er verder gebeurd is, kunt gij bij de Ouden nalezen. - Op deze eigenaardige wijze heeft Socrates, de wijsgeer, zich gewroken op den boosaardigen dichter, die hem voor het volk ten toon stelde.

De tweede geschiedkundige curiositeit behoort in het midden der voorgaande eeuw, en heeft mede betrekking op eenen man, die door een schimpschrift hevig was beleedigd, en de wijze waarop deze

het libel en den onbekenden schrijver behandelde, die man heette Frederik de Eerste, men voegt er bij, de Groote.

In een der straten te Berlijn, had men ergens een vinnig, giftig schotschrift tegen den koning van Pruissen aangeplakt, eene ergerlijke, ongeoorloofde muuradvertentie; het Berlijnsche volk of gepeupel, weetgierig of nieuwsgierig van aard, liep naar de plek, waar het schrift was te lezen, en verdrong zich dáár, - jammer, dat het blad wat te hoog was geplaatst, en de *goede* Berlijners de halzen moesten uitrekken om te lezen, wat er den volke werd medegedeeld. - Juist komt Frits, de koning, voorbij, - hij bemerkt den volksdrang, en niemand durft hem de reden zeggen, waarom een deel zijner onderdanen zoo verbazend weetgierig is geworden, - en dat was zeer natuurlijk. - Eindelijk komt de koning achter de waarheid, - men vreest, dat hij het volk door de bajonet zijner reuzengarde uiteen zal jagen, maar - ziet - de koning blijft staan, rust op zijn stokje, kijkt rond en glimlagcht, - en beveelt: dat men het schimpschrift toch spoedig iets lager zoude hangen, opdat zijne goede, getrouwe Berlijners het stuk beter, meer op hun gemak zouden kunnen lezen, - en toen ging de koning heen, en is, vermoeden wij, het volk mede heengegaan.

Zietdaar twee - welbekende - geschiedkundige curiosa, waaruit alleenlijk valt op te maken en te leeren: op welk eene wijze een Socrates van Athene, en Frederik van Pruissen zich hebben gewroken op lasterlijke en ergerlijke beleediging, op libellen, als ge dat woord liefst leest, - en hiermede - *punctum!*

De dichter-balling - Victor Hugo - moge zelf verantwoorden, voor tijdgenoot en nakomeling, al wat hij tegen zijn meester, die hem het land uitzette, heeft aangevoerd. - 't Gaat *ons* hier volstrekt *niet* aan - de vergelijkingen met Nero, Karel IX, den tijger, mogen door de belanghebbenden beoordeeld worden, - wie er lust toe heeft, leze het *onvertaald* boek, wij voor ons willen, *buiten* alle mogelijke staatkundige bommen en granaten, den balling in zijne verwonderlijk krachtige en gespierde taal even hooren, waar hij zijn tijd, als ontwikkelingsperiode der menschheid, beschrijft, eene proeve van stijl en inkleeding, die, ook blootelijk uit een *aesthetisch* oogpunt beschouwd, hoogst belangrijk is. - Wij verzekeren onze waarde vaderlandsche lezers, die welligt benaauwd kijken, als ze werkelijk een vertaald blad uit den vreesselijken, horribelen - *Napoléon le Petit*, - zullen lezen, dat dit blad - wordt niet zoo bleek en beeft zoo niet beste lezers! - zeer schuldeloos is, en er geen enkel schimp- of scheldwoord zal gevonden worden, - weest dus maar gerust, en werpt dit nommer van den Tijdspiegel niet onder uw stoel, - er is hoegenaamd geen het allerminste gevaar bij de zaak.

Victor Hugo beschrijft zijne verwachtingen der toekomst, wat de menschheid en Frankrijk betreft, aan het einde van zijn boek op de volgende wijze; onze vertolking zal zooveel mogelijk letterlijk, en dus eenigzins vreemd moeten zijn, - daarvoor verschooning.

‘Laat ons blijven hopen en gelooven.

Neen, we mogen niet geheel verslagen worden. Wanhopen is ontvlugten.

Beschouwen wij de toekomst.

De toekomst, - men weet niet welke stormen ons van de haven afscheiden; maar die haven, die verafgelegen en schitterende haven, men ziet haar, - de toekomst, wij herhalen dit, is het gemeenebest voor allen - wij voegen er bij - de toekomst is de vrede met allen.

Dat we niet in de gemeene dwaling vervallen, om deze eeuw, waarin wij leven, te lasteren en te onteeren. - Erasmus noemde de zestiende eeuw: ‘het schuim der tijden’ - *fex temporum;* - Bossuet teekende de zeventiende eeuw als ‘een slechte en nietige tijd;’ - Rousseau ontheiligde de achttiende eeuw in deze woorden: ‘Deze groote verrotting waarin wij leven.’ - Het nageslacht heeft deze verhevene geesten in het ongelijk gesteld; het sprak tot Erasmus: de zestiende eeuw is groot; - tot Bossuet: de zeventiende eeuw is groot; tot Rousseau: de achttiende eeuw is groot.

Het schandaal van die eeuwen kon waarheid geweest zijn, hoewel deze krachtige mannen geen regt hadden, zich te beklagen. - De denker moet met eenvoudigheid en kalmte het standpunt aannemen, waar de Voorzienigheid hem plaatste. - De luister van het menschelijk verstand, de hoogte der genie, schittert niet minder door de tegenstelling, dan door de zamenstemming met den leeftijd - de stoïcijnsche en diepdenkende mensch wordt niet verlaagd door uiterlijke verwerping en verlaging. - Virgilius, Petrarcha, Racine zijn groot in het purper hunner talenten; - maar Job is grooter op zijn mesthoop.

Intusschen, wij kunnen het betuigen, wij mannen der negen tiende eeuw, ja de negentiende eeuw zelve is geen mesthoop. - Welke ook de schande is van den tegenwoordigen oogenblik, welke de slagen zijn, waarmede de ebbe en vloed der gebeurtenissen ons verwondt, welke de dadelijke terugwijking of de oogenblikkelijke dofheid der geesten ook zij, niemand der onzen, volksmannen, zal dit luisterrijke tijdperk verloochenen, waarin we ons bevinden: - de mannelijke leeftijd der menschheid.

Dat we het luide, als van de daken verkondigen, ja verkondigen wij het in onzen val en in onze nederlaag, - deze eeuw is de grootste der eeuwen, - en weet ge waarom? Omdat ze de meest zachtmoedige is, - deze eeuw, dadelijk ontsproten uit de omwenteling der Franschen en haar eerstgeboren, bevrijdt den slaaf in Amerika, heft den Paria in Azië op, vernietigt den kastengeest in Indië, en verbrijzelt in Europa de laatste brandspanen der houtmijt, beschaaft Turkije, doet het Evangelie tot in den Koran doordringen, geeft der vrouw hare waarde terug, maakt het regt van den sterkeren aan dat van den meer regtvaardigen ondergeschikt, onderdrukt de zeeroovers, vermindert de lijfstraffen, herschept de Bagno's, werpt het gloeijend brandijzer in de straatgoot, veroordeelt de doodstraf ter dood, ontneemt den voet der booswichten de kogel, vernietigt en verwerpt den oorlog, ontzenuwt de Alva's, de Karel's IX, en rukt den tirannen de klaauwen uit!

Deze eeuw verkondigt de heerschappij van den burger, en de onschendbaarheid van het leven; hij kroont het volk en heiligt den mensch.

In de kunst zijn al de geniën aanwezig: schrijvers, redenaars, dichters, geschiedschrijvers, staatkundigen, wijsgeeren, schilders, beeldhouwers, toonkunstenaars; de majesteit, de lieftaligheid, de magt, de kracht, het schitterende, de diepte, de kleur, de vorm, de stijl; -

alles herleeft te gelijk in het denkbeeldige en in het werkelijke leven; de kunst draagt twee bliksemschichten in de hand - het ware en het schoone. - In de wetenschap wordt het tal van wonderen voltooid, - zij maakt uit katoen een ontploffend salpeter, - uit den damp een vaardig ros, uit de kolom van Volta een werkman, uit de electrische vloeistof een renbode, van de zon maakt ze een schilder! zij besproeit zich met onderaardsch water, in afwachting dat ze zich verwarmt aan het centrale vuur van den aardbol; zij opent voor eene dubbele oneindigheid twee vensters: den teleskoop voor het oneindig groote, - den mikroskoop voor het oneindig kleine, - dáár vindt ze een afgrond van sterren, dáár een afgrond van insekten, die beide het bestaan van God prediken. - Zij verdelgt den tijd, zij verdelgt de ruimte, zij verdelgt het lijden, zij schrijft een brief van Parijs naar Londen, en ontvangt het antwoord binnen tien minuten, - zij neemt het dijbeen van den mensch weg, - en de mensch zingt en glimlagcht!

De wetenschap behoeft slechts eene schrede verder te gaan, - en zij is op weg - om haren zegetogt te voltooijen, - er blijft nog over om het middel te vinden, waardoor men in een luchtmassa een ligteren luchtbol zal kunnen besturen, - de wetenschap houdt den luchtbol reeds vast, zij houdt hem gevangen; men zoeke naar de voortstuwende kracht; men make het luchtledige voor den luchtbol, men verbrande de lucht voor den luchtbol, zoo als de vuurpijl het voor zichzelve doet; op de eene of andere wijze moet dit vraagstuk opgelost, en het zal opgelost worden, en weet ge, wat alsdan geschieden zal? Op dien oogenblik verdwijnen de grenslijnen der rijken; de slagboomen worden opgeheven, - alles, wat men als een Chineschen muur om de gedachte, om den handel, om de nijverheid, om de nationaliteiten, om den vooruitgang, belemmerend heeft heengebouwd, - stort in elkaâr; - ten spijt der censuur, ten spijt der lijst van verbodene boeken, regent het schriften en tijdschriften, alom; Voltaire, Diderot, Rousseau, vallen als een hagelslag neder, op Rome, - op Napels, op Weenen, op Petersburg. - Het menschelijk woord wordt een manna, en de lijfeigene en landman raapt het op, uit de voren van zijn akker, - het vernielend bijgeloof zieltoogt, de onderdrukking wordt onmogelijk; de mensch sleepte zich over de aarde, hij rijst op en ontvlugt; - de beschaving schiet vogelvlerken aan, en dwarrelt omhoog, en verheft zich vrolijk boven elke plek dezer aarde, - ziet, ziet, daar komt en nadert zij, - vernagel uw zwaar geschut, vergrijsde overheersching! zij, de beschaving, veracht u, - gij zijt slechts de kogel, zij is het licht - geen haat meer - geen eigenbelang, dat zichzelve verslindt, geen oorlog meer - een soort van nieuw levensbestaan, gevormd uit eenstemmigheid en verlichting, zal de wereld en ontwikkelen en geruststellen, - de verbroedering der volkeren doorwandelt de ruimte, en staat in gemeenschap met het eeuwig blaauw des hemels, de menschen vereenigen zich in de hemelen!

Terwijl we deze laatste ontwikkeling verwachten, ziet nu het punt, waar de beschaving deze eeuw heeft gebragt.

Voorheen was er eene wereld waarop men met loome schreden heenwandelde, met gebogen rug, met neêrgezonken voorhoofd; waar de graaf de Gouvon zich aan de tafel door Jean Jacques liet bedienen; waar de ridder de Rohan zijne stokslagen aan Voltaire uitdeelde; waar men Daniel de Foë aan den schandpaal hechtte;

waar de afstand tusschen eene stad als Dijon en eene stad als Parijs zoo groot was, dat men zijn testament maakte vóór men op reis ging, onder weg struikroovers in alle hoeken der bosschen vond loeren, en tien dagen in den postwagen moest zitten; - waar een boek een soort van schandaal en onreinheid was, 't welk de scherpregter aan de trappen van het paleis van justitie verbrandde; waar bijgeloof en woeste onderdrukking elkaâr de regterhand reikten; waar de Paus tot den Keizer zeide: ‘dat we elkaâr de hand reiken en het zwaard met het zwaard verbinden’ *(Jungamus dexteras, gladium gladio copulemus*), waar men bij elke schrede kruisen ontmoette, waaraan de amuletten (tooverteekens) gehecht waren, en galgen waaraan menschen hingen, - toen men vond ketters, Joden en melaatschen, - toen de gebouwen wachttorens en schietgaten hadden, - toen men de straten afsloot met een ketting, de rivieren ook met een ketting, en zelfs de kampen wederom met een ketting, zooals bij den slag van Tolosa, de steden met muren, de landen met belasting en strafbedreiging; waar, uitgenomen het gezag en de kracht, die onderling naauw vermaagschapt zijn, alles in parken was afgedeeld, en onderscheiden, of afgesneden, of afgeknipt, of afgeknot - alles hatende of gehaat, - verstrooid en dood; - de menschen stof, - de magt eene doode kracht. - Heden is er eene wereld, waarin alles leeft, alles vereenigd, zamengebonden, aan elkaâr gehecht, en vermengd is; - eene wereld waar de gedachte heerscht, benevens de handel en de nijverheid; waar de staatkunde, meer en meer gevestigd, zich tracht te vereenzelvigen met de wetenschap; eene wereld waar de laatste schavotten en de laatste kanonnen zich haasten om de laatste hoofden te laten vallen en het laatste schroot te werpen, - eene wereld waar de dag, als bij minuten, groeit en opwast, - eene wereld, waar de afstand is verdwenen, waar Konstantinopel nader bij Parijs is, dan Parijs bij Lyon voor honderd jaren; waar Amerika en Europa denzelfden hartaderslag gevoelen; eene wereld waar alles liefde en onderlinge mededeeling is; waar Frankrijk is de hersenkas, - de ijzeren wegen de slagaderen zijn, en de electrieke draden de vezels en zenuwen. - Ziet ge het niet, hoe de bloote voorstelling van dien toestand alles op eens verklaart, oplost en ontraadselt? Gevoelt ge het niet, dat die oude wereld, al te jammerlijk, eene oude ziel had: de overheersching; en dat in de nieuwere, noodzakelijk, onwederstaanbaar, goddelijk, eene jeugdige ziel zal afdalen: - de vrijheid?’

De lezer oordeele en veroordeele, en sta gereed met zijn anathema. - Er zullen steenen genoeg gevonden worden voor dezen Stefanus-balling - dit intusschen zal waarheid zijn en blijven: - hier is - poëzij!

SALAMANDER.

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage.

I.

Eene vraag zonder antwoord. - De Alpen. - Natuurhonger en dorst. - ‘Te Deum’ in stilte. - Steen en geen steen. - Oorspronkelijk element. - Anticipatie-genot. - Eene boosaardige, mislukte vergelijking. - Een Douaniers-voorpost - Kehl. - Politieke onschuld. - Een geweldenaar. - Tabaks-nood. - Peperdure cigaren - Twee soorten van recensenten. - Een blik op den Rhijn. - Stoomboot-lijden en vreugde. - Oude bekenden: graauw, groen en hoog. - Emmerik. - De Pruissen en een Javaan. - Een monnik in lange kleêren. - Preekheeren-kruis, en kleinere editiën. - Keulen bij nacht. - Afhankelijkheid van den reiziger. - Onvoltrokken huwelijk van den Dom. - Menschen- en rivieren-poëzij. - Van Bonn tot Bingen - gecrayonneerd. - De reizenden op de Goudrivier. - Leve de Badensche stoom vulkaan! - Twee ijzeren armen - west- en zuidwaarts. - Straatsburg.

Straatsburg, Augustus 1852.

Waarom gij mij uitgenoodigd en aangemoedigd hebt, om wederom reisbrieven te schrijven, en u rijp en groen, door elkaâr, uit den vreemde te zenden, moogt ge zelf weten en verantwoorden, waarde vriend! ik ben er geheel onschuldig aan. - Daar ik nu begonnen ben, is het een ‘fait accompli,’ en ge zult, waar tijd en lust aanwezig zijn, Reisebilder, Impressions de voyage, voor u zien. - Als ge, vóór twee jaren, uw geduld niet verloren hebt, van Elberfeld naar Baden-Baden, hoop ik dat ge dat kostelijk ding, om mijnentwil, zult behouden, van Arnhem naar de Alpen. - Naar de Alpen! Ge weet hoezeer ik juichte en jubelde toen de reis daarheen voorgeslagen en bepaald werd. - Ik werd rood en bleek van vreugde, toen de gedachte aan Zwitserland, op eens, als eene Madonnaverschijning, voor mij stond - ik heb tot heden toe, onafgebroken gedroomd van ijsselijk hooge, onbereikbare bergtoppen, met sneeuwvracht beladen, van hemelhooge donderende lawinen, afgronden, gemzenjagers, dan weder van Chalets, Kuhreigen - en watervallen. - Wanneer eens die liefde tot de natuur, die onverkoelde, steeds klimmende neiging, om met bosschen, bergen, rivieren, wolken en vergezigten, op den meest intimen voet te converseren - is ontwaakt - dan is hier geen beteugelen meer. - Hoe het komt, weet ik niet, maar uw vriend is ten dezen opzigte, onder een bijzondere ster, met een helm, geboren - een echte natuurdweeper, zoo goed en kwaad als er een is, - de schepping is mij Charlotte, en ik tegenover haar Werther, zonder gevaar van doodschieten, wèl te verstaan. - Zwitserland, - de Alpen, - een blik dáár op het reuzenwerk der almagt van Hem, die in het groot kapitaal letterschrift van bergketens Zijn naam heeft geschreven, den onuitspreekbaren naam! - Waarde vriend! mijne ziel hief een behoorlijk ‘te Deum laudamus’ aan, toen ik in het reiskleed stond, met mijne, u bekende, lieve reisgenooten, met *Bädekers, die Schweitz*, en de Rhijnkaart op den bundel jassen *geschnallt*, en vriend van Sendens *Alpenrozen* in den koffer. - Somtijds komt het Adamskind in den vreemdsoortigen toestand, dat hij werkelijk hongert en dorst (niet naar de geregtigheid), maar naar de natuur: ver, ver heen, - ergens heen, dáár, waar God en niet de mensch meer spreekt; waar de ‘lieden’ de schepping nog niet ver- en om- en misbouwd hebben; waar de natuur de kunst onder de armen grijpt; waar geen steenen huizen, steenen menschen, steenen beginselen, steenen sluizen zijn -

met één woord, waar het kind dezer aarde in zijn oorspronkelijk levens-element - als de vogel in de lucht, en de visch in het water, terugkeert, en daar plast, en vliegt, en plompt, en zweeft, en alle krachten ontwikkelt, zoo ongegêneerd, dat het een lust is om aan te zien. - De gedachte aan en de blik naar Zwitserland deden mij van eene heilige vreugde nu en dan trillen; ik heb er mij met geslotene oogen een eigenaardig voor-genot uit geschapen - maar later meer daarvan, als wij werkelijk een half dozijn Alpen of consorten onzen heilgroet hebben gebragt. - Wij zijn nu nog in de verwachting der dingen, die komen zullen, deze zijde van schuldeloos genieten is niet de minste: - 't is de poëzij van het reizen, de profetie van eenen buitenlandschen togt - het *maag-elixir* om den honger op te scherpen - maar - wacht even - dat is een goddeloos beeld en vergelijking, in ons afschaffend en matig vaderland - haal *die* booze regels spoedig met uw pen door, mijn vriend! - Ik heb hier te Straatsburg waarlijk niet aan uwe genootschappen gedacht.-

Zoo ver zijn we, heden morgen, gelukkig over water en land, altijd per vuur en damp, over buigzame Rhijngolven en onbuigzame rails gekomen, behoorlijk voortgedreven en geschud, en te Kehl, de geweldige douaniers-voorpost van het merkwaardige Straatsburg, geïnspecteerd; het signalement der paspoorten, met onze onschuldige, Nederlandsche, baardelooze, aangezigten en gelaatstrekken vergeleken, - totdat men ons van Germaansch op Fransch-republiekeinsch grondgebied heeft gelieven door te laten, wel en deugdelijk overtuigd, dat wij N.N. *niet* behoorden tot de geheime agenten van den graaf de Chambord; *niet* tot de booze Orleanisten; *niet* tot de neefjes of achterneefjes van vriend Thiers of Mazzini. - We hadden ook gezorgd, om, onder de handen, en het mes der Fransche douane, geene *petits Napoléons* in den koffer of in den nachtzak (beter dagzak) mede in te smokkelen - geen *Corsaire* of *Times* - we stonden, even zoo onschuldig, te midden der reizenden, in het Kehlsche douaniers-gebouw, als schapen en lammeren - die niet eens blaatten - maar - o wee! - een verborgen dwingeland, een reusachtige, onzigtbare gensd'arme overviel ons eensklaps, te midden der geopende kisten en koffers, waar al de dag- en nacht-partikulariteiten der heeren- en dames reizigers, als met beschroomde, en blozende troniën, aan het licht moesten komen - die dwingeland - is - de *regie!* die barbaren, met hunne groote baarden - echte Longobarden - en roode, wijde broeken (daarover later) hebben onze dierbare, wel ingepakte manilla's, met onheilige handen aangegrepen, betast, beroken, geteld, gekeurd, en zoo wat bekeurd - het gelukte ons evenwel, om dezen reisleeftogt aan hunne griffioenen weder te ontweldigen - hoewel ik u plegtig verzeker, dat we, op onzen kleinen Zwitserschen togt, *ongehoord* dure cigaren hebben gerookt - dit a gouverno voor alle reizende en rokende Nederlanders, die ooit met hunne ligchamen en goederen, te Kehl, nabij Straatsburg, worden afgeladen, en zoo onmenschelijk - *gerecenseerd* - alsof ze op eens stonden midden onder de ontembare redacteuren en medewerkers - aan den Nederlandschen Gids of Tijdspiegel met consorten, te veel om hier te noemen.- Gij zult mij veroorloven, dat ik u vooraf nog iets vertel van onze Rhijntogten, weinig slechts, omdat er reeds zoo geweldig veel over verteld, geschreven en nage-

schreven is, en gij, als het u in het hoofd kwam, onze vorige reisaanteekening hier kunt vergelijken. - Wij verzekeren u, dat de Keulsche boot nog even traag als in vorige jaren opwaarts werkt; dat het even vervelend en afmattend is, om van Arnhem tot aan de oude Bisschopsstad, van 6 ure 's morgens tot 1 ure des nachts voortgestoomd te worden; dat te Emmerik de beleefde Pruissen zich met koffer en kist, naar 's lands wet, nog steeds lang genoeg onledig houden, en de inspectie gewoonlijk zonder groote schade afloopt, - alles echter met uitzonderingen, - want we hadden eenen braven Oosterling mede aan boord, die wel belast en beladen was met Javaansche producten: breek- en eetbare, - bij ons wel bekend - minder bekend echter bij de Pruissische douanen - en nu ziet, onze mede-reiziger werd, door zijne talrijke kisten en Oostindische foudralen gevolgd, in plegtigen optogt, naar het bureau gedeporteerd - de oogen van de Pruissische adelaars hebben al de overzeesche producten beschouwd en gekeurd - voor onze waarde Pruissische broeders eene bijdrage tot de kennis der Indische natuurkunde en nijverheid, - daarop zijn man en goederen, na behoorlijke afbetaling van inkomende *regten*, weder ingescheept, en tegelijk met deze een zwarte monnik, die ons te Emmerik, aan den wal, reeds in het oog viel - in een zwart grof gewaad, met geweldigen rozenkrans op zijde, gepaternosterd, en daaronder een zwarte pantalon en laarzen - altijd beter, bij het ongestadige weder, dachten we, dan de bloote beenen in de sandalen, - 't is echter zeker niet naar de oude kloosterorde - evenmin dat onze waarde *Hervormde* predikanten - die niets met de monniken gemeens hebben - het gedistingueerde steekhoedje met lange broek en glimmende laarzen hebben durven vereenigen, - immers mede, zegt men, eene mésalliance der negentiende eeuw. - Wij zagen op de boot te Bonn, een' zeer zwaarlijvigen, minzamen, deftigen dom-of preekheer, die eindelijk den zorgvuldig digtgeknoopten geestelijken jas opende, en ons op de borst een zwaren, gouden ketting met een verbazend groot gouden kruis liet zien - een echt dégelijk ridderteeken, dat den reeds bejaarden geestelijke niet ontsierde, en ons met een zeker medelijdend mededoogen aan de kleine nationale kruisen herinnerde, miniatuurkruisjes, waarmede wel- en ongeestelijken verschijnen, maar *niet* altijd onder digtgeknoopte overrokken. - Verder verzekeren wij u, dat een nachtelijk bezoek te Keulen, na middernacht, let wel, in de sombere, verlatene, spookachtige, middeneeuwsche straten, volstrekt geen poëzij ontwikkelt, nog minder als de logementen - 't spreekt van zelf - allen reeds overbezet of gesloten zijn, en uwe eerste, noodzakelijke, afgebedene nachtrust geheel afhangt van de luim en de menschelijkheid van eenen slaperigen akeligen *Herr Kellner*, die tot zoo laat in den nacht nog aan de half geopende deur staat te knorren en te brommen, als een Cerberus, en wachten moet of er nog een verloren reiziger met pak en zak door de duistere straat komt aandraven, die om hulp schreeuwt. De groote Dom te Keulen staat nog steeds, even als het groote Germaansche rijk, op eene vereeniging met de tweede wederhelft te wachten - het huwelijk tusschen de twee steenkolossen is nog niet gesloten. - Wij bragten der grijze Bisschopsstad reeds zeer vroeg onzen afscheidsgroet, en waren niet weinig verheugd, toen het snorrend en gonzend en dampend wateruurwerk en vuurwerk ons langs de zeven-

tigmaal zevenmaal beschrevene, en bezongene, en geteekende, en geïllustreerde Rhijnoevers naar Manheim zoude brengen. - Naauwelijks hief het Zevengebergte de kruin voor onze blikken omhoog, toen de fashionable manschap (ook vrouwenschap) op de boot, de Tomblesonsche slangenvormige Rhijnkaarten opende, - gij weet, dat de Vorst der stroomen, even als alle menschenkinderen (Nero, Cromwell, Robespierre, en een paar dozijn canailles uitgezonderd) zijne poëtische, vriendelijke zijde heeft - en dat men van Bonn tot aan Bingen - achter elkaâr- een opvolging, een klimax van uitroepingen verneemt, in alle tongen en talen der wereld: - ‘c' est beau ça’ - ‘beautiful, upon my soul, beautiful indeed, splendid’ - en wij ook al weder met ons oud woordje: - ‘mooi!’ somtijds: ‘heerlijk!’ - Wij hebben u weder gezien, hoewel niet beklommen, oude, onbewegelijke Drachenfels, in uw somber, bruinzwart kleed, en den bouwval op uw kruin - vriendelijk Nonnenwerth, waar de kloostergelofte door het bordengerammel der Kellner eens is vervangen, maar nu doodsch en verlaten, alsof de schimmen der monniken en nonnen zich willen wreken op de ontheiliging.- Magtige, indrukmakende Lurley, met uw doorschijnende wolkenkap, waar de rivier zich ombuigt en als zamenwringt, als een bergmeir, en de echo van het miniatuurstoomboot-mortier altijd mislukt, - oude weder opgelapte en altijd verlatene bergsloten, ter liefelijke herinnering aan den Germaanschen bandieten-tijd, waarbij een dosis bloedig veemgerigt en wat toekruid van ridder-heldendaden, en eene sauce piquante van burgtheeren en burgtvrouwen, à la Walter Scott toebereid, behooren. - Welkom, Muizentoren te Bingen, die, zigtbaar, dezer dagen weder is opgeknapt, en met versche kalk gevoegd, om de reizigers en de stoomboot-liefhebbers niet te leur te stellen, en Bisschop Hatto voor de onsterfelijkheid te bewaren. - Wij hebben de wijnranken, en den Apollinarisberg, de stoomslepers, deze Nederlandsche water-Herculessen, weder gezien - de kleine stoombootvloot, die op en af, ook in dezen schoonen, warmen zomer de natiën door elkander werpt, en bovenal de heeren en dames Britten van de krijtbergen naar de Rhijnbergen voert, waar men, gelukkig, den Lord van zijn schoenmaker, en den baronet van zijn pachter niet wèl kan onderscheiden. - Altijd weder de oude heerlijke Rhijn, de levensbron, de groote Aorta, borstslagader voor het beschaafde Europa: de goudrivier, vol goudkorrels, in den vorm van Louis d'or, Guinje's, voor de prachtige, bevolkte hôtels, voor de welgevleeschde, ongemeen fatsoenlijke heeren logementkoningen, en voor de stoombootmaatschappijen, en voor de kohorten der gedienstige dragers en hulptroepen, die uwe reisgoederen, even als voorheen, met een geweld, als een *Oom* en *Neef Napoleon*, de *groote* en *kleine* (wees gerust, we zijn nog niet te Straatsburg)!! vermeesteren. - Alles weder ter loops gezien! - Hier bragt ons de onvermoeide Badensche vulkaan, over Manheim, Heidelberg, en langs den sierlijk gebogen Taunus, - verder, verder, - elke vernieuwde stoomkracht een eind nader tot de Alpen, waar we echter nog niets van zagen, - maar, daarentegen de Voghesen - en nu werpen we u het eerste blad toe, in vrolijke stemming, gehuld in een quasi-republiekeinschen dampkring,-te Straatsburg, dáár, ter linkerhand, de ijzeren arm, die u naar Parijs, naar den president, en naar

de volksfeesten, binnen tien uren overzet en heenblaast, ginds, zuidwaarts, een tweede arm die u opneemt, en gemakkelijk te Basel plaatst. - Wij zullen hier even - pleisteren - ten minste eenige merkwaardigheden bezien, - daarom verwacht in een eerstvolgenden brief - volstrekt geen landschap bij zon- of maanlicht, - maar een stadsgezigt, zoo goed en kwaad wij u dat kunnen schetsen, - later zal u, hopen wij, van het blad papier, een frisschere berglucht tegenademen. - Heil en vrede u toegewenscht, van

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

II.

Stadsgezigt. - Vier merkwaardigheden. - De ganzenlever Europeesch eigendom. - De hemel en het gehemelte. - De Munster. - Kerkbezoek. - Spierkracht der kunst. - Bronzen kracht in de steenen. - Durven en volvoeren. - Een inwendige harmonie. - Avondlicht. - De kerkwachter. - Ontstemming door de wonderklok. - Mechanieke marionetten. - De eeuw en de sekonde. - Saturnus gedwee gemaakt. - De amphibie. - Parijs in zusterlijke liefde. - Fransche stempel. - Kok en militair. - Bloedroode broeken en tallooze dakvensters. - Twee standbeelden. - Nationale ergerlijke laauwheid. - Guttenberg en Coster. - Onverdragelijk wereldburgerschap. - Eene graftombe. - De kunst, als taal en zegepraal. - Marmeren draperie en de vingertoppen. - Marmer-spraak. - Andere standbeelden! - Een hoed in de oogen. - Oom en neef te Straatsburg. - Een dubbele ontvangst. - Reisroute.
Straatsburg, Augustus 1852.

Een stadsgezigt hebben we u beloofd, en de kroon van den Elzas verdient om meer dan ééne reden onze opmerking. - Straatsburg is eigenaardig bekend, we zullen niet zeggen beroemd (lees: befaamd) geworden, door heterogene, ongelijksoortige zaken: - de twistappel van vorsten, kabinetten en legers, onder de Fransche Lodewijken, - vergelijk de geschiedenis, de onvergelijkelijk schoone, eenige Munster of Domkerk, - de nog veel *meer* beroemde *pâtés de foie gras*, - waardoor de gans thans hooger waarde bereikt, dan eenmaal bij het kapitool te Rome. - Het monument van den maarschalk van Saksen, - en eindelijk de geschiedkundige herinnering aan den tegenwoordigen hoofdbestuurder der zoogenaamde Fransche republiek, - die eerst te Straatsburg gevangen genomen - later, zeer onlangs weder te Straatsburg volgens het regt der wedervergelding is ontvangen, met vreugde en pracht gehuldigd en onthaald. - Inderdaad, vooreerst merkwaardigheden genoeg. - Reeds is de wereldberoemde *ganzenlever* een voldoend creditief voor de bloeijende stad der negentiende eeuw; als de dichter Burger beweert dat de ganzenschacht de wereld regeert, plaatsen wij er de kostbare, witte terrines nevens, die immers, met, en even als de Oude en Nieuwe Testamenten, en de rum en de jenever, tot in Noord-Amerika, tot in Australië, tot in Hong Kong zijn doorgedrongen. - Wij beweren, dat er geen enkel gedierte op aarde is, 't welk op het allesbeheerschende smaakorgaan eene zoo volstrekte zegepraal heeft behaald, als de onsterfelijke gans in den Elzas. - Eene wijsgeerige beschouwing der tallooze terrines leert u dadelijk, hoeveel de mensch, de burger der hemelen, aan zijn gehemelte ten koste legt, als eerst de ziel behoorlijk is verzorgd: dit brengt ons dadelijk, als door natuurlijken overgang, om met u, de Munster-kerk te bezoeken; voor de reizenden zijn de kerken in de grootere

steden, wat de bergen in het landschap zijn: - men kan ze des noods beiden beklimmen, hoewel de kerk toch eigenlijk niet gebouwd is om beklommen, maar om inwendig gezien te worden. - 't Was reeds schemeravond, toen we ons eerste bezoek aan den middeneeuwschen reus bragten; gij kunt u den overweldigenden

indruk moeijelijk verbeelden, welken de buitenzijde van het gebouw op ieder moet uitoefenen. - De gothische bouwkracht is hier tot eene Herculische kunstspierkracht geworden, - alles, de ingang, de portiek, de daarboven oprijzende slanke kolommen, de nissen, de kant- en borduurwerken in steen, en bovenal de toren zelve, die, als men goed gemeten heeft, omstreeks 500 voeten hemelwaarts stijgt, - alles ontwikkelt eene ons te voren volstrekt onbekende grootheid en overmagt, - daarbij, de echt antieke, zwartbruine kleur der steenen en beelden,-het heerlijk en waarachtige *brons der eeuwen*, nog nimmer nagebootst, en dan de onvergelijkelijke stoutheid van opvatting, waar de gebogene, spitse, gothische hoofdvorm, met de spichtige kolommen, zich weldadig vereenigt, - en deze kolommen hooger en hooger, honderd en meer voet rijzen, altijd rijzen, en eindelijk, als op reuzenhanden den met kant en loofwerk geheel bezetten toren, als ten hemel heffen, zoo hoog, dat men schier moet zeggen: - ‘'t kan, 't mag niet hooger.’ - Er ligt in dezen kerkbouw zulk eene edele kracht, ongemeene eenvoudigheid en volmaakte harmonie, dat men in het onzekere blijft, wat hier meer bewondering eischt, - het ontwerpen van deze *Domkerk*, het *durven* en aangrijpen,- of later, het *volvoeren* en bewerkstelligen.- Als de voorvaders in de duistere middeneeuwen zooveel ziels- en ligchaamskrachten konden aantoonen en ontwikkelen in het bouwen van kerken, hopen we, dat het nageslacht *dit* erfdeel bewaart en erkent, al ware het ook voornamelijk, om die gelegateerde krachten tot nog hoogere, betere, en meer duurzame doeleinden aan te wenden. - Wij treden met u binnen, - en de inwendige kracht ontbreekt inderdaad niet. - Het hooggewelfde dak rust op de verbazend kolossale kolommen, als de hemel op eenige bergketens,-eene reusachtige, gekleurde rosette als vensterraam, wierp een flaauw licht door den zwijgenden zuilengang,- in het midden, het schip der kerk, gelukkig geen beeld of versiersel, des te meer in de zij-kapellen, die de eenvoudige schoonheid van het gebouw niet verstoorden, en zich als verscholen, om den bouwmeester niet te kwetsen en te dwarsboomen, - het avondlicht, dat door de kostelijk geschilderde hooge vensters, als wegstervend nederzonk, en den geestelijken reuzenhof in een geheimzinnig duister hulde, vergrootte, verbreedde, verdubbelde al de vormen, - er lag iets dat meer dan plegtig was in dezen aanbrekenden kerk-nacht, onze stemming werd evenwel ‘omgestemd,’ (we beginnen reeds met eenige germanismen vertrouwd te worden) toen de vriendelijke, sierlijk uitgedoste Marguillier (kerkwachter) - met breede bandelier en staf voorzien, - ons de wereldberoemde *wonderklok* aanwees, die zich inwendig ter hoogte van 40 voeten, aan een der zijvleugels van den Munster verheft, - en aller oogen trekt. - Gij vindt hier eene complicatie van mechanische krachten en astronomische berekeningen, waarbij (zouden onze grootmoeders gezegd hebben) - ‘ons verstand stil staat,’ - maar wij zeggen zoo iets thans niet meer. - Ik beschrijf u dat kunstwerk liefst niet, - vooral niet de aardigheden der beeldjes: Christus, de dood, de Apostelen en de kraaijende haan, - die allen, bij het geheele en halve uur, en vooral op het middaguur, mechanische vertooningen en komplimenten maken, zegenen met de handen, slaan op een bekken, en kraaijen, enz. - 't Is wel heel raar en wonderbaarlijk om aan te zien, - doch,

een weinig kleingeestig, bovenal in eenen middeneeuwschen Dom - intusschen behage het u te weten en te gelooven, dat het astronomiesch uurwerk, de verschillende menschelijke tijdsbepalingen, als aan twee uitersten, aan twee polen heeft aangegrepen, en werkelijk aanwijst, - daar beneden kunt ge op den grooten hemelsblaauwen bol - de *eeuw* aangeteekend zien, - daarboven op het uurbord, de *seconde*, - beide worden hier naauwkeurig aan de tijdgenooten opgegeven:- een werktuig, dat slechts eenmaal om de honderd jaren beweegkracht ontwikkelt, - en een ander, dat u het zestigste deel van uwe kostbare levensminuut - voor-tikt! - Wat er tusschen in ligt, uur, dag, maand, jaar, zonnestand, eklips, sterrencombinatie enz. - alles, is hier vereenigd en als beveiligd - 't is vreemd - voor den sloopenden tijd zelven, die hier wordt aangekondigd en gerecenseerd - door de onbewegelijke, onverzettelijk vaste muren, waarop de oude zeissen van Saturnus zich afstompt, terwijl hij, als bij wijze van uitzondering en pligtpleging, het handenwerk der zwakke menschen schijnt te eerbiedigen. - Genoeg over de kerk en het wonder-uurwerk, neem, als ge iets meer wilt weten, uwen Goethe, en volg hem, als hij u met een diep kunstenaarsgevoel, den Straatsburger Munster beschrijft, in zijne *Wahrheit und Dichtung. Negende Boek*. - Welligt dat we later, op onzen terugtogt, nog eens met u, hier binnengaan, als ons tijd en gelegenheid wordt geschonken.

Wat nu de groote, drukke stad zelve betreft - zij is eene amphibie - half Germaansch, eene Elzasserin van geboorte-en voor de andere - de grootste helft - eene Fransche, republiekeinsche stedemaagd - en wat ze later, welligt spoedig, worden zal, weten we niet. - Parijs heeft haar zusterlijk aan den ijzeren-spoorweg-leiband genomen of geketend - als met een tooverslag, de vesting met hare ingebouwde pleinen en straten, en naauwe, vuile stegen, tot op 17 uur afstands, naderbij gebragt en genaturaliseerd - waardoor, 't spreekt van zelf, het Fransche levenselement, dat door mensch, dagblad, boek en kleed - en vooral door het militair - zietdaar de groote leus onzer dagen! - is ontwikkeld, wordt overgestort en overgestoomd van de Seine naar den Rhijn. - Ruime pleinen, statige, krachtige gebouwen, en allernoodzakelijkste *trottoirs* - waar is hier uw woordenboek, mijn vriend! vertaal maar eens dapper op! Hôtels, waar alles reeds, vooral sedert het laatste bezoek van den prins-president degelijk (ondegelijk) Fransch is geworden - de heeren Kellner als garçons - de kok bovenal, met zijn onsterfelijke kunst, het ameublement van dienende geesten, van beiderlei geslacht, de geregten, de soepen, - alles, een Fransche stempel op den Germaan - gezegeld en geregistreerd met den adelaar daarboven, en de versterkte stad behoorlijk gemeubileerd met een jeugdig Fransch garnizoen - vrolijke, aardige, heeren en jongens militairen, die echter, met hunne *bloedroode* wijde pantalons, voor ons oog eene allervreemdste vertooning maken - als gepatenteerde bloedkleur, kunnen we het roode laken volstrekt bij den krijgsman niet verwerpen of misprijzen, maar dan kleedt inderdaad een roode Engelsche soldatenrok veel beter dan dit ondergoed, met een schavotkleurtje. - Ongemeen gelukkig zijn de bouwheeren van Straatsburg, in het bewerken en voltallig maken - van dakvensters - elk dak heeft een half dozijn oogen - onder den schoorsteen, boven de daklijst, staan die

venstertjes hooger en hooger, - mansardes, - en zoldervertrekjes, waar goede en kwade geesten - wonen - welligt altijd nog nader bij de aarde, dan bij den hemel.

Wat zullen we u van de beide standbeelden hier zeggen - van *Guttenberg*, - en *Kleber*, beide nog uit den eersten republiekentijd, blijkens de allegorische bijfiguren. *Kleber*, de Fransche Egyptenaar, eens Napoleons regterhand en regteroog, staat in eenvoudige houding, op de *place-Kleber* (wedachten hier aan het *afgestemde* Rembrandtsplein) en *Guttenberg*, in kolossalen vorm - met het attribuut van boekstaaf en blad in de hand. - Wij hebben echter, in verdelgende nationale geestdrift ontvlamd - deze maal, geene poging gedaan, om het standbeeld van dezen indringer, die onzen *Coster* den lauwer der uitvinding altijd wil ontrukken, van het pedestal af te werpen en te verbrijzelen - we hebben ons zelfs niet eens geërgerd, of boos gemaakt wegens dien diefstal - maar ons verheugd, dat men zich op meer dan *eene* plaats, in meer dan *eene* stad, met dankbare hulde, de emancipatie en ontginning der geesten van ons geslacht, sedert de 15de eeuw, door middel van onschatbare boekstaven erkent, als een *algemeen* eigendom der gansche beschaafde wereld, voor alle tijden, ook voor de onze, zoo als reeds zesduizendmaal is bewezen en gezegd.

En thans staan we met u, in de overoude, Protestantsche *Thomaskerk*, die zeer gemoderniseerd is, en vertoeven, om de beelden-beschouwing te bekroonen, voor *de graftombe van Maurits van Saksen*, welke een geheelen zijmuur der kerk - in meer dan betooverende schoonheid bekleedt, en beroemd heeft gemaakt. - Wij zijn het tamelijk spoedig eens geworden, dat de beeldende kunst hier op *deze* wijze haar toppunt bereikt - dat de kunstenaar hier helder, verstaanbaar spreekt tot de wereld, dat hij zijn gedachte, zijn gevoel, als in letteren van beelden-groepering - uitdrukt. - Hier is een levend schilderij van bezield marmer - de hoofdbeelden, vier in getal, maken een volmaakt geheel uit: - de geharnaste held, die, de marmeren (levens) trappen af, in zijn doodkist treedt - dan, het zinnebeeld van Frankrijk, eene onverbeterlijke wanhopende vrouwenfiguur, die den held met de eene hand tracht terug te houden, en met de andere naar beneden gekeerd, den dood wil afweren - en de dood zelf, in een marmeren lijkkleed gehuld, waarvan wij de plooijen met den vinger moesten onderzoeken en betasten, om ons te overtuigen dat hier geen bedrog plaats greep, en de steenmassa zoo week en buigzaam was gewonden dat ze het kleinste, geringste kreukje opneemt - dan weder aan den voet van het monument als tegenhanger van den gedrapeerden dood - een weenende Hercules, een beeld, Phidias waard-en als ge nu weder iets hooger ziet - de zinnebeelden der overwonnen volken, de arend, leeuw ('t geldt ons) het luipaard, als gebreideld door de hand van den held en aan de andere zijde de vlaggentrofée - met één woord, hier is de gedachte kunst, de kunst gedachte en beeld geworden. - 't Is hier eene *taal*, die uit de steenen, uit de beelden, uit de vormen, uit de opvatting spreekt - en deze is de kunst, de *ware* kunst in hare voleinding, hier smelt ze te zamen met de poëzij, en met de welsprekendheid, en met de geschiedenis, en met het leven! 't Is de grootheid, de zegepraal der beeldende kunst, die geen tolk of dragoman behoeft: maar het

leven doet herleven - die denkt, gevoelt, spreekt en de oorspronkelijke kracht aan de schoonheid der vormen huwt; daarom laten we *onze* waarde, nationale, eenzame, meest altijd voorovergebogene, *standbeelden* in vrede. Deze blijven, al staat er naam en datum bij, zwijgende, doode, steenen afgietsels, - maar de groote, sprekende, aangrijpende gedachte, die hier geopenbaard is, veredelt alleen de kunst, - dat zij dan in vrede rusten, die slapende, liggende, of stokstijf staande, mannen en heeren uit den ouden tijd. - Als ge ooit de graftombe van Maurits van Saksen hebt bewonderd, door den beitel van Pigallo, schier eene eeuw geleden, getooverd, - ge zult op markt en plein *onze* nationale *doode* standbeelden voorbijgaande, den hoed diep in de oogen drukken, en u zoo spoedig mogelijk uit de voeten maken.

Eindelijk moeten we u bekennen, dat de vesting Straatsburg zulke verbazend groote, sierlijk aangelegde wandelingen bezit, besloten binnen de boosaardige redouten en kasematten, dat ge hier aan een geheim huwelijk tusschen Mars en al de tuingoden en -godinnen, Flora en Pomona mede, zult gelooven - de prachtige oranjerie, in slingerlanen geëncadreerd, waar eens Napoleon - de *Oom* wel te verstaan - met Maria Louisa vertoefde, om redenen, liever buiten, dan binnen de stad-terwijl onze gids, monsieur le commissionnaire, ons op een zeker punt even verzocht stil te staan, en daar in de verte de caserne aanwees, alwaar de president, ter zijner tijd, was gevangen genomen wegens zekere redenen - en toen ons verzocht even om te zien naar het schoone en breede gebouw der prefectuur, alwaar dezelfde president, in de warme Julijdagen 1.1., vorstelijk was ontvangen, en gelogeerd, en *niet* weder is gevangen genomen; - zulke geschiedkundige herinneringen zijn, alweder om zekere redenen, merkwaardig genoeg.

Wij staan gereed Straatsburg te verlaten, en ons, met een gloeijend verlangen naar de Alpen, zuidwaarts te keeren, - binnen wreinige uren brengt ons het ijzer, het rad, het vuur en de stoom, naar de Zwitsersche grenzen, - gij zult het voor heden met ons stadsgezigt voor lief moeten nemen, - weldra werpen wre u weder een paar bladen uit ons reisboek toe, naar alle menschelijke berekening uit Basel of Solothurn. - Wij bevelen u en ons mede aan alle goede geesten aan.

Uwe trouwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

Brievenbus.

VIII.
Open brief van een Doopsgezind Predikant, houdende eenige grieven tegen een vroeger geplaatst artikel in den Tijdspiegel.

Mijnheer de Redacteur van den Tijdspiegel!

Het doet mij genoegen, uit uwe aflevering IX, September 1852, te ontdekken, dat gij hetgene gij als gezien in den Tijdspiegel mededeelt aan het publiek, niet voor onfeilbaar, en zelfs niet voor feilloos houdt, maar ook een woord van teregtwijzing wilt hooren en plaatsen. Uit hoofde van deze uwe liberaliteit meen ik te mogen verwachten, dat gij ook een dergelijk woord van mij zult willen opnemen, en alzoo mij in de gelegenheid stellen, om mij te zuiveren van eene blaam, in een artikel, dat *Doopsgezinde Verdraagzaamheid* ten opschrift heeft, en dat voorkomt in aflevering IV, April 1852, blz. 250, mij en een tweetal mijner broederen aangewreven. Des te eerder verwacht ik, dat gij hiertoe besluiten zult, als gij gelieft te bedenken, dat die aangewreven blaam mij in een' kwaden reuk gebragt heeft niet slechts in de vaderlandsche kerk in het algemeen, maar ook bij de gemeenten van mijn genootschap in het bijzonder, zoo zelfs, dat iemand zijne spijt heeft te kennen gegeven, dat een onzer meest geachte leeraren met mij denzelfden naam en dezelfde letter van voornaam voert.

Op den 3^{den} Maart ll., dus luidt dat artikel, *kwam de Recensent, Algemeen Letterlievend Maandschrift voor den Tijdspiegel, en deze reflecteerde eene beoordeeling der vertaling van Prof. Lange's boekje tegen den kinderdoop, overgezet door D^{s}. J. Visscher van Utrecht, aanbevolen door S. Blaupot Ten Cate, en waarvan beoordeelaar is D.S. Hoekstra.* - De spiegel is toen met damp beslagen geweest, of er heeft iets anders aan gehaperd, waardoor hij de zaak, die hij reflecteerde, niet getrouw in beeld heeft wedergegeven. Dit laat zich het naaste denken; want het zou wat al te erg zijn, te vooronderstellen, dat het oog van den opmerker al aanstonds bij het zien der woorden: *tegen den kinderdoop* door boosheid is beneveld geworden, daar toch de kinderdoop geen integrerend deel van de leer der Hervormde kerk uitmaakt; - of hebt gij misschien een' Luthersche van de Herstelde kerk in uwen spiegel laten zien? Nu, dat is een korzelig volk, ik herinner mij nog uit mijn' studententijd het wedervaren van den proponent Kohlbrugge voor zijn consistorie. Doch wat hiervan ook zij, de man zal uit het geziene aantoonen, hoeveel reden de voorstanders van den kinderdoop hebben, om van het genoemde Doopsgezinde Driemanschap, Visscher, Blaupot Ten Cate en mijn persoon, *de nederigheid te erkennen, - de fijne menschenkennis te bewonderen, - en over hare liberaliteit zich te verbazen*. En als het nu op een aantoonen van deze drie punten losgaat, haalt hij op zijne wijze de woorden aan van slechts één' persoon van het driemanschap. Hoe komt hij er toe, om aan de drie ten laste te leggen, wat slechts één bedreef? Dat is klaarblijkelijk toepassing maken van de laatste woorden in 1 Joan. V vs. 7. Ja drie één of twee één, een begrip te hoog voor ratio-

nele theologen, is zeker meer eigen aan een Luthersch brein. De hooggeleerde professor Martensen te Koppenhagen heeft de leer der consubstantiatie ook al op den doop toegepast.

Wat dan *de nederigheid* van het driemanschap *betreft*, dus vraagt de spiegelkijker, *zou zij grooter kunnen zijn, dan die van den beoordeelaar, waar hij tegenover Dr. Doedes op de kerkelijke theologen het gezegde toepast: ik tart u, om mij onder die partij één' knappen kerel te noemen?* - Ik herinner mij, dat in de tent, waarmede madame Blanche verscheidene jaren achtereen op kermissen heeft rondgereisd, ook spiegels waren, in dier voege geslepen, dat de een het aangezigt ellenlang uitmat, en de ander het geheel plat te zamen drukte, en men in den derden een verbazend dik hoofd met opgeblazen kaken ontving. Op den 3^{den} Maart schijnt de Tijdspiegel de laatstgenoemde eigenschap van misvorming van het origineel bezeten te hebben. Immers in den Recensent staat als besluit eener voorafgaande redenering:

De vervaardigers der formulieren in de Hervormde Kerk hebben dus wel niet aan een' tweeledigen doop gedacht, maar hebben den kinderdoop beschouwd als den eenigen christelijken doop, denzelfden, die door Jezus ingesteld en door de Apostelen toegediend en omschreven is.

En dan volgt er:

De Eerw. D^{r}. Doedes zegt, indien ik hem wel versta, dat zij hunne stellingen gegeven hebben, zooals zij meenden dat die in de H. Schrift vervat waren, zonder zich om inconsequenties te bekommeren. Bij het lezen hiervan kwam mij onwillekeurig voor den geest, hetgeen ik eens in een' woordentwist over Remonstranten en Contra-Remonstranten een voornaam navorscher onzer vaderlandsche geschiedenis zijnen tegenstander, zeker stout genoeg, heb hooren toevoegen: ik tart u, om mij onder die partij één' knappen kerel te noemen.

Hierop volgt dan nog:

Overigens zou ik wel van D^{r}. Doedes wenschen te vernemen, uit welke plaats in de H. Schrift de Heidelbergers de meening getrokken hebben, dat in het N.V. de doop is ingezet voor de besnijdenis in het O.

Het is zoo klaar als de dag, dat het gezegde *ik tart u* enz. hier niet op de kerkelijke theologen in het algemeen, maar bepaaldelijk op de vervaardigers der formulieren wordt toegepast, en dat wel, in gevalle zij waarlijk zoo gehandeld hebben, als D^{r}. Doedes zegt. En ik zou, N.B., dat gezegde *tegenover D^{r}. Doedes* op de kerkelijke theologen hebben toegepast! De Tijdspiegel moet dan op den 3^{den} Maart al zeer wonderlijk zijn gesteld geweest, daar hij de zaken volstrekt omkeert. Ik had beweerd, dat in de beschrijvingen of bepalingen van den doop in de belijdenisschriften der Nederlandsche Hervormde kerk evenzeer contradicties, zoo al niet woordelijk, dan toch zakelijk, gevonden worden, als in die der Luthersche, en voerde nu ten slotte het zeggen van D^{r}. Doedes aan, die, als hij aanwijst, hoe de inconsequenties zijn *ont*staan, natuurlijk het *be*staan derzelve erkent, en dus met het door mij beweerde instemt. *Tegen* D^{r}. Doedes heb ik wel niets beweerd, daar de uitdrukking volstrekt koren op mijn molen was; ik ben alleen een weinig verder gegaan, en heb nagedacht, hoe het mogelijk zijn kan, stellingen te geven, zooals men meent dat die in de H. Schrift vervat zijn, zonder zich om inconsequenties te bekommeren. Hierover heeft D^{r}. Doedes zich niet uitgelaten; doch naar mijn inzien is het niet

denkbaar van eenig verstandig mensch, dat hij zich niet om inconsequenties bekommeren zal. Voor ons zelven, in onze eigene geschriften tegen dezelve zorgvuldig op onze hoede als tegen eene doodzonde, is het ons wel verre van onverschillig, of wij ze ook aan anderen toeschrijven, wier gevoelens wij uit hunne geschriften opmaken. Wij zien zorgvuldig toe, of het ééne verkregene resultaat ook in strijd is met het andere, en, zoo wij strijd ontdekken, wikken en wegen wij alles nog eens op het naauwkeurigst, ten einde te ontdekken, of de schuld aan ons of aan den schrijver ligt, terwijl het eerste ons het waarschijnlijkste voorkomt, en wij niet dan met huivering er toe overgaan, om het laatste, indien daarvoor alles pleit, vast te stellen. Dit in aanmerking nemende, moet ik wel bekrompenheid van verstand, althans ongewoonte om eigen oordeel te gebruiken, aan de vervaardigers der formulieren toekennen, indien zij hunne stellingen gegeven hebben, zooals zij meenden dat die in de Heilige Schrift vervat waren, zonder zich om inconsequenties te bekommeren. En zoo mag dan het gezegde, eens door mij gehoord ten aanzien van de Contra-remonstranten, op hen worden toegepast: ‘ik tart u, om mij onder die partij één' knappen kerel te noemen.’ Ik weet wel, dat, gelijk ik voor het bestaan der inconsequentie in het artikel van Doop eene andere reden heb aangevoerd, zoo ook Dr. Doedes eene geheel andere reden voor de door hem aangewezene handelwijs van de opstellers der formulieren zou opgeven, dan de door mij genoemde, namelijk het gezag van de Heilige Schrift, uit eerbied waarvoor zij alleen datgene hebben willen geven, wat naar hun beste weten de Heilige Schrift bevatte, en bij het op die wijze vormen hunner stellingen zich opzettelijk hebben voorgenomen, eigen rede te laten rusten en om geene inconsequenties zich te bekommeren, - waardoor mijne redenering op eens vervalt, en iets tot eere wordt, wat ik tot oneer heb aangerekend, en de quaestie op een ander terrein wordt overgebragt - doch ik sta niet in het strijdperk tegen Dr. Doedes, maar heb te doen met den Tijdspiegel, en ten opzigte van dezen houd ik mij verzekerd, dat noch Dr. Doedes, noch iemand anders, die met eigen oogen ziet, het door mij geschrevene zal beschouwd hebben als eene uittarting, om mij onder de kerkelijke theologen één' knappen kerel te noemen; elk zal mij veeleer moeten toestemmen, dat men, om het geschrevene zoo te kunnen beschouwen, door een' spiegel moet zien in eene duistere rede (1 Cor. XII: 12), gelijk geschied is op den 3^{den} Maart.

Overgaande om een staaltje van de fijne menschenkennis van het Doopsgezinde driemanschap aan te voeren, zegt de opmerker: *wat de menschenkennis aangaat, is er fijner uit te denken, om de voorstanders van den kinderdoop te genezen van hunne bezetenheid, dan hen toe te voegen: ‘wie overtuigd is, dat geene zaligheid mogelijk is zonder heiligheid, hij moet wel den kinderdoop als vrucht des* BIJGELOOFS *verwerpen*’ en: ‘*in een zuiver rationeel Christendom, van Mystieke en Orthodoxe inmengselen vrij, is kinderdoop een* WANKLANK.’ - Och, och, mijnheer de redacteur, wat rare gezigten heeft de man op den 3^{den} Maart in uwen spiegel gezien, kinderdoopers in het kostuum van bezetenen, misschien hijzelf als Beëlzebul vooraan onder den hoop, en drie Doopsgezinden in het kostuum van duivelbanners daarbij! Hoe kwam de man aan dat duivelengezigt? De Recensent, die open-

geslagen voor den spiegel kwam, gaf er niet de minste aanleiding toe; dus moet de oorzaak zijn gelegen geweest in 's mans eigen ontstemde verbeelding. En dat in zulk een' toestand een echte, aan het oude vasthoudende, Lutheraan, duivelen ziet, zal wel niemand verwonderen, die zich herinnert, dat ook Luther onophoudelijk met den duivel in het spier was. Maar hoe kwam hij er bij, om juist kinderdoopers in den staat der bezetenheid te zien? Ook dit moet gelegen hebben in zijn eigen gestel. In zijne hooggaande verbolgenheid van door een' professor van de Augsburgsche confessie in eene zoo heilige zaak, als de kinderdoop, aangetast te zijn, zal hij zich als een bezetene aangesteld, en zoo in den Spiegel gezien hebben! - De drie Doopsgezinden als duivelbanners werkzaam, boeijen inzonderheid zijne aandacht, hij ziet hunne onhandigheid in dit werk, en schatert het uit: ‘wat fijne menschenkennis! Kijk, die menschen staan daar te preken en te beredeneren, dat de kinderdoop een vrucht des bijgeloofs is, en in een zuiver rationeel christendom een wanklank! Hoe zot, tot bezetenen te spreken, alsof zij vatbaar waren voor reden! Al die taal is olie in het vuur! Op zijn meest worden slechts de woorden *bijgeloof* en *wanklank* gehoord, om de patienten nog woedender te maken. Ha, ha, wat fijne menschenkennis in die Doopsgezinden! het is hun wel aan te zien, dat zij weinig op hebben met den duivel en zijnen aanhang! Neen, mannen, als gij menschen van bezetenheid wilt genezen, gaat dan eerst een lesje in de kunst halen van de heeren doctoren op Meerenberg!’ - Hoe vreemd deze vertooning ook is, toch kan ik de gegrondheid van 's mans opmerking niet loochenen. Rondborstig beken ik, al strekke het mij ook tot schande, dat ik mij nooit heb toegelegd op kennis van menschen in den abnormalen toestand; het verband tusschen zenuwen, hersens en ziel in den normalen toestand was reeds altijd te fijn voor mijn begrip. En nog kan ik maar niet besluiten, om mij tot eene studie van dien aard te bepalen. Dus zal ik mij moeten blijven houden aan het voorbeeld van den Apostel Paulus, die zeide: ‘als tot verstandigen spreek ik, oordeelt gij, hetgeen ik zeg (1 Cor. X: 15)’ en mij niet kunnen inlaten met bezetenen, dewijl hiertoe mijn menschenkennis niet fijn genoeg is. Slechts dit hoop ik met hart en ziel, dat ik mij niet we der in de menschen vergissen mag, ten einde voortaan verschoond te blijven van eene dergelijke tentoonstelling, als in den Tijdspiegel op den 3^{den} Maart.

Eindelijk zal nog de opmerker verbazing wekken over de liberaliteit van het Doopsgezinde driemanschap. ‘*Welk eene voorbeeldige liberaliteit aan het slot*, zegt hij, en haalt de vergelijking aan, door mij aan het slot der recensie bijgebragt tot verduidelijking der meening, door prof. Lange geopperd, en door Ds. Visscher en mij toegestemd, dat de kinderdoop eene vrucht des bijgeloofs zal zijn. Hij geeft de vergelijking getrouw weder:

Er zou ergens bij een heidensch volk een paardendoop bestaan. Eene oude godsdienstwet zou voorschrijven, dat men paarden, in de bosschen opgevangen, in zeker badwater moest brengen, waardoor zij van wild tam, en dus leerzaam en voor het gebruik geschikt zouden worden. Doch nu, daar de bosschen geene wilde paarden meer opleverden, was men gewoon, de veulens van zijne eigene paarden, terstond na de geboorte, in dat water te werpen, opdat de wilde natuur, die men hun van wege de ge-

boorte toeschreef, al aanstonds week, en zij des te eerder vatbaar werden, om te leeren en den mensch te dienen. Men wist wel niet regt, of de kracht in het water zat, of in de handeling der priesters, of in eene werking van hooger magt, maar men achtte toch het gebruik doelmatig en bevond er zich wel bij.

En nadat hij mij nu, bij het schrijven dier woorden eene gelijke bedoeling heeft toegekend, als waarmede de Zaligmaker tot de Joden in gelijkenissen sprak, zegt hij vervolgens, *dat ik mij hierin wel vergissen kon, en dat de discipelen, die ik voor mij en Ds. Visscher, en die Blaupot Ten Cate voor Lange in ons vaderland wenscht, mij de verklaring der gelijkenis konden geven op deze wijze:*

De paardendoop is de doop der heidenen en Joden.

En de oude godsdienstwet is de instelling: gaat heen, onderwijst alle volken, dezelve doopende.

De veulens zijn de kinderen der Christenen.

Die niet weten, waarin de kracht zit, of in het water, of in de handeling, of in eene werking van hooger magt, zijn de verschillende theologische partijen in de eene algemeene christelijke kerk, die den doop erkennen.

En de men, die toch het gebruik doelmatig achtte, en bevond er zich wel bij, is de Gereformeerde kerk in ons vaderland.

En de geheele conclusie is: de kinderen van christenen zijn geen heidenen en Joden, de instelling bedoelt dus hun doop niet. Daar hij echter doelmatig blijkt te zijn, en men er zich wel bij bevindt, wordt hij ook behouden. Kinderen tot jaren van onderscheid gekomen, opmerkende, dat zij niet zijn tamme veulens van vroeger wilde paarden, maar zelve wilde paarden, in bosschen opgevangen, laten zich doopen, om van wild tam, en dus leerzaam en voor het gebruik geschikt te worden.

Zou men niet denken, dat nu de Spiegel helder geworden, en de manie van den kijker geweken ware? Het teekent waarlijk vernuft en gevatheid, de gegevene gelijkenis op die wijze te verklaren. En hoe volkomen juist stelt hij zoowel zijnen kinderdoop, als mijnen doop van volwassenen voor! De eerste heeft met de instelling: *gaat heen* enz. niets gemeens, en tot den laatsten biedt men zelf zich aan, als men, tot jaren van onderscheid gekomen, ontdekt, dat men (door het onbeteugeld in volgen van zinnelijken lust en hartstogt) met wilde paarden gelijk staat; men wil door zich te laten doopen van wild tam worden (van den breeden weg op den smallen overgaan), en leerzaam en voor het gebruik geschikt (op den wil en het welbehagen Gods zijne ziel rigten, en zich dienstbaar stellen aan de bereiking van Gods bedoelingen met ons door Christus). Ik sta verbaasd over de clairvoyance van den man; want ik zie geene kans, om de beteekenis en de bedoeling van den doop van volwassenen juister uit te drukken. - Maar helaas, hoe spoedig begint hij weêr te raaskallen? Het *leerzaam* en *voor het gebruik geschikt worden* past hij toe op het leven in de burgermaatschappij. '*Is dat*, dus gaat hij voort, *de bedoeling van den heer Hoekstra, dan danken wij hem voor zijne gelijkenis, wier kracht wij gevoelen, sedert hijzelf ons leerde, dat de Doopsgezinden niet afgezonderd van en nevens de burgermaatschappij behoeven te leven, maar wapenen dragen, overheidsambten bedienen, dus ook eed afnemen, en alleen datgene behouden uit de stellingen der vaderen, waardoor zij in de burgermaatschappij geene eer missen en geene schade lijden. Zij moeten derhalve*

leerzaam en voor het gebruik geschikt zijn.' - Met dezen waanzinnigen coup laat ik mij niet verder in, maar hecht des te meer op den volgenden, dewijl ook hij hierop bijzonder gehecht wil hebben als zullende de voorbeeldige liberaliteit van het Doopsgezinde driemanschap eerst regt in het licht stellen, en dus als eigenlijk de quintessens uitmakende van het geheele stuk, dat *Doopsgezinde Verdraagzaamheid* ten opschrift voert. Vergeef mij, heer Redacteur, dat ook ik, even als partij, de woorden *liberaliteit* en *verdraagzaamheid* promiscue gebruik, ofschoon zij in beteekenis hemelsbreed verschillen!

'*Had de heer Hoekstra eene minder piquante bedoeling, zoo bedenke hij het woord van den Apostel: "verdraagt de zwakken," vergevende, dat wij ziende niet zien, en hoorende niet hooren noch ook verstaan, want het hart dezes volks is dik geworden, en daardoor durft het meenen: Ware verdraagzaamheid berust op onderlinge achting van* ELKANDERS *begrippen.*' - Ja, ik ben zoo zeer als iemand bereid, om de zwakken te verdragen, en denzulken te vergeven, die ziende niet zien, en hoorende niet hooren, dewijl hun hart dik geworden is, indien ik namelijk maar eerst stellig overtuigd ben geworden dat ik met de zoodanigen te doen heb; want dat te denken, alvorens men zich met hen inlaat, zou de grootste vermetelheid, quasi nederigheid, zijn, het laat zich onmogelijk eerder denken, dan men het bij eigen ondervinding te weten komt. Wat meer is, ik draag denzulken, en zelfs den bezetenen, een toegenegen hart toe, op grond dat zij als ik menschen zijn en kinderen van God. Maar achting te hebben voor hunne begrippen, als die naar mijn oordeel apert valsch en verkeerd zijn, neen, dat is veel te veel gevergd, dat is mij eene onmogelijkheid. Eene verdraagzaamheid, die op onderlinge achting van elkanders begrippen berust, is mij onbekend, en toch zal deze de *ware* verdraagzaamheid zijn? Ik stem het den man gaaf toe, dat, om zoo iets te durven meenen, het hart dik moet zijn van toorn en daardoor het denkvermogen ontstemd. Hoe, ik zou waanzinnigen verdragen uit achting voor hunnen waanzin, ik zou zondaren verdragen uit achting voor hunne booze bedenkingen enz. Matth. XV vs. 19? - Of had de man eene minder piquante bedoeling, dan zijne woorden, in booze drift nedergeschreven, te kennen geven, heeft hij mij ten laste willen leggen, hetgeen mij ook door een ander is toegevoegd, dat ik met de gebezigde vergelijking mij op eene onkiesche, spottende, schimpende, honende wijs over de begrippen der voorstanders van den kinderdoop heb uitgelaten; ik zal mij dan hieromtrent verantwoorden.

De woorden, die de vergelijking voorafgaan, hebben niet den minsten zweem, dat mijn toeleg was, te spotten of te schimpen; zij zijn deze:

Maar indien er aan den mensch eene bovennatuurlijke werking moet geschieden, alvorens hij zelf iets tot zijne zaligheid doen kan, eene werking tot wegneming van erfzonde, erfsmet, natuurlijke verdorvenheid, of tot instorting van heiligen geest, en de doop of zelf die werking uitvoert of het symbool dier werking is, dan ontvangt de kinderdoop beteekenis en waarde, en zou ook steller dezes evenzeer en meer nog tot het doopen van jonge kinderen, die nog zonder bewustheid zijn, dan tot den doop van volwassenen, wier verstand reeds ontwikkeld is, overhellen.

En voorts ben ik mij dien toeleg zoo weinig bewust geweest, dat ik, toen mij

dezelve aangewreven werd, heb moeten vragen, waarin men dan toch den schimp gelegen achtte? Het antwoord kwam hierop neder, dat ik menschen met paarden heb vergeleken. Welnu, als dat kwetsend is voor kiesche ooren, hoe moet dan wel Aesopus gekwetst hebben, toen hij de beschaafde Atheners voorstelde onder het beeld van kikvorschen, die eenen koning begeerden (Phaed. Fab. I, 2), of, om een bijbelsch voorbeeld te gebruiken, hoe beleedigend was het dan voor Jezus, dat Joannes de Dooper Hem bestempelde met den naam van lam (Joan. I vs. 29 en 36)! Indien het in eene beschaafde maatschappij ongeoorloofd is, vergelijkingen te ontleenen uit het dieren- of planten-rijk, weg dan alle fabeldichters! Doch ondersteld ook, dat er iets kwetsends ligt in het spreken over eenen doop van paarden, wat reden hebben dan nog de voorstanders van den kinderdoop, om zich de zaak zoo bijzonder aan te trekken? Door paardendoop toch wordt de doop in het algemeen bedoeld, zooals die al spoedig in de christelijke kerk is beschouwd geworden, namelijk als op zich zelven eene ontzondigende, heiligende en zaligmakende kracht bezittende (Augustinus heeft het reeds uitgesproken: *wie niet gedoopt is, wordt verdoemd*. Zie C.W.F. Walchs Entwurf einer vollständigen Historie der Kezereien, Spaltungen und Religions streitigkeiten, bis auf die Zeiten der Reformation 4er Th. S. 770.), en aan deze beschouwing worden de oorsprong en het doelmatige van den kinderdoop toegeschreven. Het ergerlijke zou dan alleen zijn, dat de Kinderen der Christenen, gedoopt wordende, door veulens in het badwater of het paardenwed worden aangeduid. Als dit de misgreep is, dit spotten met het heilige, verzoek ik den Steller van het artikel, na de fijne menschenkennis ook nog de fijngevoeligheid van het Doopsgezinde driemanschap, van mij althans, te bewonderen; maar dan alleen verbaze hij zich over mijne liberaliteit of liever verdraagzaamheid, wanneer ik, wetende wie hij is, en hem ontmoetende, hem de broederhand toereik, ondanks alle verschil van begrippen en den daarover gevoerden strijd!

Met hoogachting heb ik de eer te zijn, Mijnheer de Redacteur!
UEd. Dw. Dienaar, S. HOEKSTRA.
Twisk, 9 Sept. 1852.

Merkwaardige dagteekeningen in het leven van Arthur Wellesley, hertog van Wellington.

Geboren	1 Mei 1769.
Vaandrig	8 Maart 1787.
Luitenant	25 Dec. 1787.
Kapitein	30 Junij 1791.
Majoor	30 April 1793.
Luitenant-kolonel	30 Sept. 1793.
Kolonel	3 Mei 1796.
Majoor-generaal	29 April 1802.
Luitenant-generaal	25 April 1808.
Generaal in Spanje en Portugal	31 Julij 1811.
Veldmaarschalk	21 Junij 1813.
Gestorven	14 Sept. 1852.

1794. Te Cork ingescheept als commandant van het 33ste regement om zich bij het leger van den hertog van York in de Nederlanden te voegen, en te Ostende aangekomen	Junij.
Weder ingescheept en zich naar Antwerpen begeven	Julij.
1795. Als oudste officier drie bataillons gecommandeerd op den terugtogt van het leger door Holland	Jan.
Vroeg in de lente bij het opbreken van het ijs met	

het leger te Bremen naar Engeland ingescheept.	
Bij zijne terugkomst in Engeland als commandant van het 33ste regement naar de West-Indiën ingescheept	Oct.
1796. Door zware stormen genoodzaakt om terug te keeren, na zes weken op zee te zijn geweest, weder in de haven gekomen	19 Jan.
De bestemming van het 33ste regement naar Indië veranderd	12 April.
Aan de Kaap de Goede Hoop zich bij het 33ste regement gevoegd	Sept.
1797. In Bengalen aangekomen	Febr.
Zich gevoegd bij eene expeditie naar Manilla, maar van Penang teruggeroepen	Aug.
Naar Calcutta teruggekeerd	Nov.
1798. Madras bezocht	Jan.
Naar Calcutta teruggekeerd	Maart.
Het 33ste regement aan het etablissement van Madras geplaatst	Sept.
1799. Benoemd tot commandant der krijgsmagt tot ondersteuning van den Nizam, bij welke het 33ste regement gevoegd was	Febr.
Aantogt van het leger op Seringapatnam, kolonel Wellesley op den regtervleugel, gedurig aangevallen door den vijand	10 Maart.
Tippoo Sultan in eene sterke stelling te Mallavelly op den regtervleugel aangetast door den divisie-kolonel Wellesley	27 Maart.
Aankomst van het Engolsche leger voor Seringapatnam	3 April.
Eerste aanval door het 33ste regement en het 3e Bengaalsch inlandsche regement onder kolonel Wellesley	5 April.
Tweede aanval met vermeerderde magt	6 April.
Beleg van Seringapatnam tot	3 Mei

Bestorming en inneming, waarbij kolonel Wellesley de reserve in de loopgraven kommandeert	4 Mei.
Kolonel Wellesley tot gouverneur van Seringapatnam benoemd	6 Mei.
Benoemd in de commissie ter regeling van het gebied van Mysore	4 Junij.
De commissie ontbonden	8 Julij.
Benoemd tot kommandant van Seringapatnam en Mysore	9 Julij.
1800. Benoemd tot kommandant eener expeditie tegen Batavia, welke dienst hij afwijst uit hoofde van het grootere gewigt zijner betrekking in Mysore	Mei.
Trekt te velde tegen Dhoondiah, een vrijbuiter, die de rust van Mysore verstoort.	Julij.
Verslaat zijne magt; dood van Dhoondiah en einde van den krijg	10 Sept.
Uit Mysore teruggeroepen om het kommando te aanvaarden over eene te Trincomale verzamelde krijgsmagt	Oct.
Tot kommandant van die magt benoemd, welke zich gereed moet houden om elken aanslag tegen Indië te keer te gaan	15 Nov.
1801. Order uit Engeland door den gouverneur-generaal ontvangen om 3000 man naar Egypte te zenden	6 Febr.
Generaal Baird als eerste en kolonel Wellesley als tweede in kommando over de magt naar de Roode Zee bestemd	11 Febr.
Kolonel Wellesley begeeft zich op het vernemen der orders uit Engeland naar Bombay, als kommandant der troepen	15 Febr.
Wordt onderweg naar Bombay onderrigt, dat majoor generaal Baird tot opperbevelhebber is benoemd	21 Febr.
Door ziekte verhinderd den togt naar Egypte mede te doen, ontvangt kolonel Wellesley bevel zijn gouvernement van Mysore weder te aanvaarden	28 April.
1803. Benoemd tot kommandant eener magt te Hurryhur verzameld, om het gebied der Mahratten in te trekken	27 Febr.

Optogt van Hurryhur	9 Maart.
Aankomst te Poonah	20 April.
De Peshwah op den troon hersteld	13 Mei.
Gemagtigd tot het beheer en bestuur van alle staats- en krijgszaken in het gebied van den Nizam, den Peshwah, in de Staten der Mahratten en Deccan	26 Junij.
Begin van den oorlog tegen de Mahratten	6 Aug.
Belegering en inneming van Ahmednuggur	11 Aug.
Belegering en inneming van Baroach	29 Aug.
Slag van Assaye	23 Sept.
Belegering en inneming van Asseerghur	21 Oct.
Slag van Argaum	29 Nov.
Belegering en inneming van Gawilghur	15 Dec.
Vredeverdrag met den Radja van Berar	17 Dec.
Vredeverdrag met Dowlut Rao Scindiah	30 Dec.
1804. Verrassing en verdelging eener bende stroopende Mahratten na eenen buitengewonen geforceerden marsch	6 Febr.
Een degen van 1000 ₤ waarde door de Engelsche inwoners van Calcutta aan majoor generaal Wellesley vereerd	21 Febr.
Eene gouden vaas aan hem vereerd door de officieren zijner divisie, naderhand met een zilveren servies verwisseld, waarop het woord ‘Assaye’	26 Febr.
Bezoekt Bombay en wordt door de bezetting de bewoners feestelijk vereerd.	4 Maart tot 15 Mei.
Keert naar het leger bij Poonah terug.	17 Mei.
Legt de magt neder die hem door den gouverneur generaal was opgedragen	25 Junij.
Verlaat het leger om zich naar Seringapatnam te begeven	29 Junij.
Dank-adres der ingeborene inwoners bij zijne terugkomst van het leger	6 Julij.
Naar Calcutta geroepen om in krijgszaken van raad te dienen.	
Tot ridder der Bath-orde benoemd	1 Sept.
Op nieuw benoemd tot het door hem nedergelegde burgerlijke en militaire gezag	9 Nov.

Keert over Madras naar Seringapatnam terug	30 Nov.
1805. Legt zijne magt in Deccan neder met voornemen om naar Europa terug te keeren	24 Febr.
Dank-adressen van officieren en inwoners van Seringapatnam.	
Groote maaltijd te zijner eer gegeven door de ambtenaren en officieren van het presidentschap	5 Maart.
Dankbetuiging van den Koning en het Parle-	

ment, in eene dagorde door den gouverneur-generaal medegedeeld	8 Maart.
Gaat scheep naar Engeland	Maart
Aankomst in Engeland	Sept.
Benoemd tot kommandant eener brigade van de expeditie naar Hanover onder Lord Catheart.	Nov.
1806. Na het overlijden van den markies van Cornwallis tot kolonel van het 33ste regement benoemd	30 Jan.
Van de Hanoversche expeditie terugkomende tot kommandant eener brigade infanterie in Sussex benoemd	Febr.
Tot lid van het Parlement benoemd.	
1807. Tot secretaris van Ierland benoemd onder den Hertog van Richmond als lord luitenant.	3 April.
Beëedigd in den geheimen raad	8 April.
Aangesteld tot kommandant in het leger onder Lord Catheart in de expeditie tegen Kopenhagen	Julij.
Gevecht van Kooge	28 Aug.
Benoemd om te onderhandelen over de capitulatie van Kopenhagen	5 Sept.
1808. Ontvangt op zijne plaats in het Huis der Gemeenten den dank van het Parlement voor zijn gedrag te Kopenhagen	1 Febr.
Keert naar Ierland terug.	
Benoemd tot kommandant eener expeditie te Cork verzameld	Julij.
De expeditie zeilt uit naar Corunna en Oporto	12 Julij.
Landt eindelijk aan den mond der rivier de Mondego in Portugal	1 tot 3 Aug.
Gevecht van Obidos	15 Aug.
Gevecht van Rolica	17 Aug.
Slag van Vimiero	21 Aug.

Vervangen in het bevel over het leger door den luitenant-generaal Burrard.	21 Aug.
Teekent den wapenstilstand met generaal Kellerman, die tot de conventie van Cintra leidde	22 Aug.
Een stuk zilverwerk aangeboden aan luitenant-generaal sir A. Wellesley, ter gedachtenis aan den slag van Vimiero, door de daarbij gediend hebbende officieren	22 Aug.
Kommandeert eene divisie onder sir H. Dalrymple	22 Aug.
Conventie van Cintra.	30 Aug.
Keert naar Engeland terug.	4 Oct.
Hof van onderzoek over de conventie van Cintra.	17 Nov.
Legt daarvoor getuigenis af	22 Nov.
Begeeft zich weder naar Ierland.	
1809. Ontvangt de dankbetuiging van het Parlement voor den slag van Vimiero	27 Jan.
Benoemd tot kommandant van het leger in Portugal	April.
Legt den post van secretaris van Ierland neder.	April.
Komt te Lissabon aan en aanvaardt het bevel.	22 April.
Overt van de Douro en slag van Oporto.	12 Mei.
Door den prins-regent van Portugal tot maarschalk-generaal van het Portugesche leger benoemd	6 Julij.
Slag van Talavera.	27 en 28 Julij.
Tot pair verheven met de titel van Baron Douro van Wellesley en Viscount Wellington van Talavera	26 Aug.
1810. Dankbetuiging van het Parlement voor Talavera.	1 Febr.
Jaargeld van 2000 p. St. goedgekeurd voor lord Wellington en zijne twee opvolgende mannelijke erfgenamen.	16 Febr.
Tot lid van het regentschap in Portugal benoemd.	Aug.
Slag van Busaco	27 Sept.

Neemt eene positie om Lissabon te dekken.	10 Oct.
Volgt den aftogt van het Fransche leger onder maarschalk Massena tot Santarem	16 Nov.
1811. Volgt wederom den aftogt van het Fransche leger tot Ciudad Rodrigo.	5 Maart tot 10 April.
Gevechten met het Fransche leger gedurende den aftogt:	
Van Pombal	11 Maart.
Van Redinha	12 Maart.
Van Cazal Nova.	14 Maart.
Van Foz d'Arouce	15 Maart.
Van Sabugal	3 April.
Dankbetuiging van het Parlement voor de bevrijding van Portugal	26 April.
Slag van Fuentes d'Onoro	3 en 5 Mei.
Overgaaf van Almeida	11 Mei.
Slag van Albuera	16 Mei.
Beleg van Badajoz opgeheven	10 Junij.
Zamentr. van het leger aan de Caya.	10 Junij.
Beleg van Badajoz opgeheven	10 Junij.
Voert het leger noordwaarts.	1 Aug.
Gevecht van El Bodon	25 Sept.
Gevecht van Aldea di Ponte	27 Sept.
Door den prins-regent in naam des konings toegestaan om van den prins-regent van Portugal den titel van Conde de Vimiero en het grootkruis der orde van den toren en het zwaard aan te nemen	26 Oct.
Generaal Hill's verrassing van generaal Gerard bij Arryoo Molinos	28 Oct.
1812. Bestorming van het fort Renaud bij Ciudad Rodrigo	8 Jan.
Belegering en inneming van Ciudad Rodrigo	19 Jan.
Door het regentschap tot Grande van Spanje verheven met den titel van Duque de Ciudad Rodrigo.	

Dankbetuiging van het Parlement voor Ciudad Rodrigo.	10 Febr.
Verhoogd in het Britsche pairschap met den titel van Graaf van Wellington	18 Febr.
Goedkeuring door het parlement van 2000 p. St. 's jaars bij dien titel.	21 Febr.
Belegering en inneming van Badajoz.	6 April.
Dankbetuiging van het parlement voor Badajoz	27 April.
Forten van Almarez door generaal Hill ingenomen.	19 Mei.
Belegering en inneming der versterkte kloosters van Salamanca	27 Junij.
Slag van Salamanca	22 Julij.
Cavalerie-charge te La Serna.	23 Julij.
Orde van het Gulden Vlies door het regentschap van Spanje opgedragen.	
Trekt Madrid binnen.	12 Aug.

Tot generalissimus der Spaansche legers benoemd.	
Verhooging in het Britsche pairschap met den titel van Markies van Wellington	18 Aug.
Verhoogd door den regent van Portugal tot den titel van Marquez de Torras Vedras.	
Trekt naar Burgos op.	4 Sept.
Belegering van Burgos mislukt en opgebroken.	22 Oct.
Aftogt naar de grenzen van Portugal tot den	12 Nov.
Dankbetuiging van het parlement voor Salamanca.	3 Dec.
Gift van het parlement van 100,000 p. St. om besteed te worden tot aankoop van land tot dat bedrag, als eene belooning voor zijne diensten en om hem in staat te stellen zijn waardigheid als pair op te houden	7 Dec.
Verhoogd door den regent van Portugal tot den titel van Duque da Victoria	18 Dec.
Bezoekt Cadix, waar hij door eene deputatie der Cortes wordt ontvangen.	24 Dec.
1813. Benoemd tot kolonel van het koninklijke regement garde te paard.	1 Jan.
Keert naar Portugal en Lissabon terug, waar hij door de geheele bevolking wordt ontvangen.	16 Jan.
Feesten door het regentschap gegeven.	
Brief bij het verlaten van het 33ste regement als kolonel	2 Febr.
Tot ridder van den Kousenband verkozen.	4 Maart.
Trekt in twee kolonnes Spanje binnen; de regter kolonne onder zijn persoonlijk kommando naar Salamanca.	6 Mei.
Gevecht bij Salamanca.	25 Mei.
Begeeft zich naar de linker kolonne te Miranda de Duero	29 Mei.

Gevecht der huzaren brigade te Morales de Todo.	2 Junij.
Vereeniging der twee kolonnes te Toro, en aantogt van het leger op Valladolid en Burgos.	4 Junij.
Het kasteel van Burgos in de lucht gesprongen.	12 Junij.
De Ebro omgetrokken.	14 Junij.
Gevecht bij San Milau.	18 Junij.
Slag van Vittoria.	21 Junij.
Bevorderd tot veldmaarschalk.	21 Junij.
Vervolging van het Fransche leger tot in Frankrijk.	
Dankbetuiging van het parlement voor Vittoria.	8 Julij.
Beleg van San Sebastian.	17 Julij.
Het regentschap van Spanje biedt, op voordragt der Cortes, den Hertog het landgoed van Soto de Roma in Grenada aan in naam van het Spaansche volk, ten blijke van deszelfs opregte dankbaarheid.	22 Julij.
Eerste mislukte bestorming van San Sebastian.	25 Julij.
Aantogt van het Fransche leger onder Maarschalk Soult, zich zamentrekkende bij Pampeluna.	24 tot 27 Julij.
Slag van Sorauzen.	28 Julij.
Terugtogt van het Fransche leger naar Frankrijk.	30 Julij.
Gevecht bij de Puerto de Echalar.	1 Aug.
Bezetting der positien in de Pyreneën door de verbondene legers.	2 Aug.
Tweede bestorming en val van San Sebastian.	31 Aug.
Gevechten van de Bidassoa en San Marcial.	31 Aug.
Capitulatie van het kasteel van San Sebastian.	8 Sept.
Overtogt van de Bidassoa en intogt in Frankrijk.	7 Oct.
Dankbetuiging van het parlement voor San Sebastian	8 Oct.

Overgaaf van Pampeluna.	31 Oct.
Het geheele leger trekt Frankrijk in; overtogt en slag van de Nivelle.	10 Nov.
Overtogt van de Nive.	9 Dec.
Maarschalk Soult tast achtereenvolgens den linker en regter vleugel van het Engelsche leger aan en wordt afgeslagen.	10 tot 18 Dec.
1814. Laat twee divisiën Bayonne blokkeren en volgt Maarschalk Soult met het overige van het leger.	Feb.
Gevecht van Hellette.	14 Febr.
Slag van Orthez.	27 Febr.
Overtogt van de Adour.	1 Maart.
Gevecht van Aire.	2 Maart.
Ontvangt verlof van den prins-regent tot het dragen der volgende orden	4 Maart.
Grootkruis der keizerlijke militaire orde van Maria Theresia.	
Grootkruis der keizerlijke Russische militaire orde van St. George.	
Grootkruis der koninklijke Pruissische militaire orde van den Zwarten Adelaar.	
Grootkruis der koninklijke Zweedsche militaire orde van het Zwaard.	
Detacheert twee divisiën naar Bordeaux	8 Maart.
Gevecht van Tarbes.	20 Maart.
Dankbetuiging van den prins-regent en het parlement voor Orthez.	24 Maart.
Overtogt van de Garonne	4 April.
Slag van Toulouse.	10 April.
Verhooging in het Britsche pairschap met de titels van markies van Douro en hertog van Wellington.	3 Mei.
Bezoekt Parijs	3 Mei.
Bezoekt Madrid; ontvangt van koning Ferdinand de bevestiging van alle eerbewijzen en belooningen hem door het regentschap en de Cortes opgedragen	24 Mei.

Eene gift van 400,000 ₤ door het Parlement aan hem goedgekeurd, boven en behalve alle vroegere giften	Junij.
Terugkomst in Engeland	23 Junij.
Begeeft zich naar den Prins Regent, zich toen met de verbondene vorsten te Portsmouth bevindende	24 Junij.
Ontvangst in het Huis der Pairs, daarin zitting nemende als Baron, Markgraaf, Graaf, Markies en Hertog	28 Junij.
Betuigt zijnen dank voor de balie van het Huis der Gemeenten en wordt door den spreker aangesproken	30 Junij.
Tot ambassadeur aan het hof van Frankrijk benoemd	5 Julij.
Feest door de corporatie van Londen gegeven	9 Julij.
Ontvangt heraldieke eereblijken	25 Aug.

Woont het Weener congres bij	1 Nov.
1815. Wordt bij de terugkomst van Napoleon in Frankrijk tot kommandant der Britsche krijgsmagt op het vasteland benoemd en begeeft zich van Weenen naar Brussel bij het leger	11 April.
Stelt zich in gemeenschap met Blucher.	2 Mei.
Voert het vereenigde leger naar Nivelle, toen het Fransche leger onder Napoleon te Charleroi de grenzen overtrekt.	15 Junij.
Slag van Quatre Bras	16 Junij.
Betrekt eene positie om Brussel te dekken aan den zoom van het bosch van Soignies.	17 Junij.
Slag van Waterloo	18 Junij.
Door den Koning der Nederlanden tot prins van Waterloo verheven.	
Dankbetuiging van den prins regent en het parlement voor Waterloo	22 Junij.
Vervolging van het vlugtende overschot der Fransche troepen naar Parijs	
Overgaaf van Cambrai	25 Junij.
Overgaaf van Peronne.	
Capitulatie van Parijs	3 Julij.
Verhoedt door zijn tusschenkomst de vernieling der kolom op de Place Vendome en der brug van Jena	6 Julij.
Gift van 200,000 ₤ door het Parlement goedgekeurd boven de vorige giften	Julij.
Benoemd tot opperbevelhebber der verbondene occupatie-legers van Frankrijk	22 Oct.
1818. Woont het congres van Aken bij	Oct.
Benoemd tot veldmaarschalk in de Oostenrijksche, Russische en Pruissische legers	Oct.
Ontruiming van Frankrijk door de verbondene legers	1 Nov.
Benoemd tot grootmeester der artillerie.	26 Dec.

1819. Benoemd tot gouverneur van Plymouth.	3 Dec.
1820. Benoemd tot kolonel en chef der brigade scherpschutters	19 Febr.
1821. Vergezelt George IV, koning van Engeland, naar het slagveld van Waterloo	1 Oct.
1822. Standbeeld van Archilles in Hyde Park aan den Hertog opgedragen	18 Junij.
Woont het congres van Verona bij	22 Oct.
1826. Vertrekt met een bijzonder gezantschap naar Petersburg	Febr.
Legt het gouvernement van Plymouth neder om Constable van den Tower van Londen te worden	29 Dec.
1827. Benoemd tot kol. der garde grenadiers	22 Jan.
Benoemd tot opperbevelhebber	22 Jan.
Bedankt	30 April
Wederom benoemd	27 Aug.
1828. Door den Koning geroepen tot den post van Eersten Lord der Schatkist, legt hij het bevel over het leger neder	15 Febr.
1829. Benoemd tot Lord Bewaarder der vijf havens	29 Jan.
1830. Legt den post van Eersten Lord der Schatkist neder	Oct.
1834. Verkozen tot kanselier der universiteit van Oxford	Jan.
Door den Koning vereerd met den geheelen last van het gouvernement en de zegels der drie secretarissen van Staat	Nov.
Blijft secretaris der buitenlandsche zaken.	Dec.
1835. Aftreding als minister	April.

Ontvangt koningin Adelaïde als kanselier der universiteit van Oxford	19 Oct.
1837. Met groote hartelijkheid door het volk ontvangen bij de krooning van koningin Victoria.	28 Junij.
Bestuurt als voorzitter eene vergadering ter oprigting van een monument voor lord Nelson.	1 Aug.
1839. Feestelijk onthaal den Hertog te Dover aangeboden.	30 Aug.
1841. Ministerie van Peel; de Hertog in het kabinet zonder portefeuille	Sept.
1842. Koningin Victoria bezoekt den Hertog op Walmer-Castle, zijne woonplaats, als lord-bewaarder der vijf havens.	
De Hertog tot kommandant der krijgsmagt benoemd.	Dec.
1844. Standbeeld te paard op de koninklijke beurs ingewijd.	18 Junij.
Standbeeld te paard te Glasgow ingewijd.	8 Oct.
1845. Eerste steen der Waterloo kazerne in den Tower door den Hertog gelegd	14 Junij.
Koningin Victoria bezoekt den Hertog op zijn landverblijf Strathfieldsay.	20 Junij.
1846. Het ministerie van Peel treedt af; de Hertog verwijdert zich uit het kabinet.	6 Julij.
Kolossaal standbeeld te paard op den boog in Green-Park te Londen opgerigt.	30 Sept.
1848. Uitgave van des Hertogs brief aan sir John Burgoyne over de verdedigingsmiddelen van Engeland.	Jan.
De hertog bestuurt de groote toebereidselen om een oproer der Chartisten te verhoeden	Maart.
Standbeeld van den hertog in den Tower opgerigt	Oct.
1850.	22 Junij.

De hertog als peter bij den doop van prins Arthur.	
1852.	18 Junij.
Standbeeld te paard te Edinburg ingewijd	
Overlijden des hertogs op Walmer Castle	14 Sept.

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

De schaduwzijde der protestantsche kerk. Aphorismen en theses. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *II, blz.* 241-246.)

> Wee hunner, die het kwade goed heeten, en het goede kwaad; die de duisternis tot licht maken, en het licht tot duisternis, die het bitter tot zoet, en het zoet tot bitter maken.
> Wee hunner, die wijs zijn in hunne eigene oogen, en verstandig in hun eigen waan!
> JESAJA V: 20 en 21.
> (Vertaling van VAN DER PALM.)

22.

De Protestantsche kerk heeft, sedert hare mondigverklaring, slechts twee verschillende wegen kunnen inslaan: òf, zich geheel te vereenzelvigen met het woord Gods, en dáár alleenlijk hare grondvesten en bouwstoffen te vinden, òf, zich wederom onder het een of ander kerkelijk gezag te stellen, en naar een meer bepaalden, uitwendigen vorm te zoeken. - Jakob en de Engel worstelende, - de autoriteit en de vrijheid tegenover elkaâr. - Zij heeft niet lang geaarzeld, en zich onderworpen aan de keur en den stempel van meesters en heeren.

23.

De oude kerkelijke symbolen, de geloofsbelijdenissen, de bepaalde geloofsvormen, in hoofdstukken en artikelen, later in leerstukken gesplitst, ontloken, om en nevens de frissche, geurige plant, die ruim drie eeuwen geleden door de aardkorst heenboorde, - daardoor, meende men, zoude het teedere gewas voor de stormen des tijds beveiligd worden, - hier en daar zag men in de afgeperkte geloofsbelijdenis de ondoordringbare Aegide, -jammer intusschen, dat de godin Minerva er niet steeds aanwezig was, en menigeen het geloofsschild wilde aanbieden, zoo als het nog heet uit de eigene smidse te voorschijn kwam.

24.

Men heeft de Protestantsche kerk van inwendige armoede, van beginselloosheid, van toenemende zwakheid beschuldigd, juist omdat ze reeds zoo vroeg naar geloofsvormen greep, die, hoewel uit de Heilige Schrift afgeleid, evenwel eene vergoeding moesten zijn voor de Heilige Schrift zelve, - een surrogaat, een kruk-

kenpaar, om de arme, wankelende en wseifelende op de been te houden. - Voldoet, zoo beschuldigde men, voldoet deze herborene, vrije, rijk bloeijende kerk, werkelijk aan den eisch der waarheid, en den eisch der godsdienstige menschheid, - welnu, zij trede op, geheel en alleenlijk geheiligd en bevestigd door het oorspronkelijke woord Gods, - zij taste niet, bij hare eerste verschijning op aarde, naar hulpmiddelen; zij binde zich niet, waar ze zoo even is losgebonden; zij neme geene menschelijke vormen aan, waar ze de vormen van een vijftiental bijgeloovige eeuwen verbrak en verwierp. - Zij heeft zich door die geloofsvormen dadelijk als ontoereikend zelve veroordeeld. - De Protestantsche kerk? Eene mislukte poging van kloeke mannen, die thans, na genomene proefneming van drie eeuwen, als onhoudbaar en verwerpelijk verschijnt, - voor den eenigen vleeschen paus te Rome, een tal parkementen en papieren paussen in de plaats - die ruilhandel is niet gelukkig en voordeelig te noemen!

25.

Uit dat oogpunt beschouwd, hebben zoowel Katholieke als Protestantsche schrijvers, denkers, en godgeleerden de Protestantsche kerk, zoo als zij zich tot op den huidigen dag vertoont, beschuldigd en veroordeeld: - zij staat weder in ketens geklonken; zij wordt hier en daar in het stelsel gekeurslijfd; zij heeft hare oorspronkelijke vrijheid prijs gegeven, - of- zie hier het bedreigende alternatief: is dan de Christelijke godsdienst en kerk, uit *haren aard* en volstrekt gedwongen, om telkens, bij elke hernieuwde openbaring in het leven des menschen en der geslachten, van menschelijke vormen, geloofsbelijdenissen, stelsels en leerstukken afhankelijk te zijn en te blijven? Kan zij dan nimmer rein, zelfstandig, zuiver door de stervelingen aangenomen en genoten worden? Is dan elke hervorming slechts eene verwisseling van menschelijke inkleedsels, eene onafgebrokene opvolging van opvattingen, voorstellingen? - Moet de oorspronkelijk Evangeliesche kracht en geest, volstrekt in de verschillende, meer of min Gothische of moderne vormen van geloofsbelijdenis verschijnen? Hier Nicea, Trente, Augsburg, Heidelberg, enz. enz., altijd oude en nieuwere vazen en vaten, gereedschappen, waarin de oorspronkelijke geestkracht moet, wij zeggen: *moet* besloten liggen? - Wat zal de Protestantsche kerk hierop antwoorden?

26.

Welnu, zij herneemt: - ‘ik deed derhalve wat ik doen kon en niet meer, - ik was een kind der eeuw, waarin ik geboren ben, en heb mij niet kunnen verheffen boven den schoolschen afgeperkten vorm - ik moest op die wijze geleid, opgevoed, ontwikkeld en hersteld worden, - ik moest’... Wij vallen haar in de rede en vragen hier: ‘Zijn uwe verschillende symbolen, geloofsbelijdenissen, met het aanhangsel der verschillende formulieren van Eenigheid, - (eigenlijk formulieren van wederkeerige *on-eenigheid*), - zijn deze *werkelijk* middelen geweest ter opvoeding, ontwikkeling, herstelling - of veeleer - lees uwe eigene geschiedenis, - middelen ter scheuring, verwarring, oplossing en ontaarding? - Kan de Protestantsche kerk, zoo als ze geschiedkundig is opgetreden, deze schaduwzijde ontkennen, loochenen, - of, wat het ergste is - met gebondene oogen - ignoreren?

27.

Onpartijdige, onbevooroordeelde lieden, ook uit dezen tijd, hebben uit die beschuldiging de gevolgtrekking afgeleid, dat de geëmancipeerde kerk alleenlijk eene voorbereiding, eene inleiding, eene voorproef was op eene andere, betere, toekomende, en meer heilige, waar meer licht en minder duister te vinden is, - zij hebben zelfs het ontoereikende der groote algemeene Hervormde kerk, in al hare deelen en onderdeden, erkend. - Wij noemen hier slechts, om geene wolk van getuigen aan te halen: *E. de Pressensé, Conférences sur le Christianisme*. - (ook in het Nederduitsch vertaald) - (Paris 1849) alwaar ge een zeer krachtig hoofdstuk kunt lezen, onder den titel: *Insuffisance du Protestantisme*. - Hoort den Protestantschen geestelijke (blz. 191): ‘Et d'abord, ou irons nous chercher le dogme Protestant? Qu'entendons nous par la? Il ne faut pas, qu'on puisse nous accuser, soit pour le peindre en beau, soit pour le denigrer, de ne pas nous en tenir au vrai dogme Protestant. On me refusera peut-etre d'emblée le droit de le definir, en me disant: le *principe* même du Protestantisme *vous interdit* de presenter une doctrine qui soit la doctrine Protestante: vous ne devez nous parler que du libre examen.’

28.

Welaan, wij zullen, omschanst en belegerd door de Protestantsche geloofsbelijdenissen, naar het groote, allesbevattende dogma, naar den grond en de kern en inwendige waarde der betrekkelijk jeugdige kerk zoeken. Wij zullen ons in gestadige opvolging de leerstukken der Augustijnsch-Luthersche kerk laten voorleggen - der latere Saksische twistende kerk; der Zwitsersche kerk; wij zullen de afwijking en toenadering en botsingen der partijen beschouwen, - hier de hoofdleiders Luther, Zwingli, Melanchthon, Oecolampadius, Calvijn, Beza, Calovius, Quenstedt - daal de eeuw af: - dat de Hernhutters, de Kwakers, de Methodisten zich aanmelden; de Baptisten, als Doopsgezinden; de dissenters alom en alom, en rust eindelijk vermoeid en ademloos uit, hier nevens de Schleiermacheriaansche, of daar bij de Hengstenbergsche school, en beken uwe magteloosheid, als ge u thans ten onzent tusschen de *Oud-Dordsche* en de *Groninger school* geklemd ziet; terwijl professor Scholten, te Leiden, met geweldige hand, het oude gebouw, al herstellende, toch afbreekt, en zelfs eene hel flikkerende *Morgenster* u de oogen verblindt, waar de regtzinnige *Nederlander* nu de boetbazuin des oordeels steekt, dan den klaagzang aanheft. Welk een tafereel ‘vol grouwel en ellende!’

29.

Men duide het ons niet ten kwade, dat we hier, zoo als men zegt, ‘man en paard’ hebben genoemd, en tegenover de Protestantsche kerk geene laffe en onwaardige pligtplegingen maakten. 't Verwekt ons ten minste walging, om de altoosdurende afgoderij te aanschouwen, waarmede men haar benevelt, en zichzelven bedriegt. Wij aanbidden en vereeren geenszins eene *alleen zaligmakende Protestantsche kerk*, zoo als zij daar werkelijk als onloochenbare geschiedenis tusschen de zestiende en negentiende eeuw voor ons staat-maar wij beminnen, handhaven, en vertrouwen des te meer het *protestantsche onverdelgelijke beginsel:* dat der vrijheid van hoofd en geweten, het be-

ginsel der Evangeliesche vrijheid, ons en ieder gewaarborgd - niet door paus of concilie - ook niet door hervormers of geloofsbelijdenissen - maar door den Heer der kerk zelven reeds door dit allesbeteekenend en volledig woord: ‘Indien gij blijven zult bij mijn woord zoo zijt gij mijne ware jongeren - en gij zult de waarheid erkennen en de waarheid zal u vrij maken.’ - In deze woorden ligt het wezen, de kracht, de waarborg, ja de geheele Protestantsche kerk en tevens - 't is onze heilige overtuiging - hare toekomst, in de diepte der nog ongeborene eeuwen die slechts aan God bekend zijn.

30.

Hare toekomst alzoo? en zal die dan volmaakt licht, helder, en zonder de tegenwoordige schaduwzijde zijn? Zal eens de kerkelijke strijdleus zwijgen? Het kerkelijk zwaard - de pen - ter zijde gelegd worden, en de geesten der menschen zich vereenigen om de oude apostelkerk te vestigen op de bouwvallen van verbrokkelde en ingezonkene scholen, sekten en geloofsbelijdenissen? Wij antwoorden op deze kardinale vraag nogmaals met het woord des Heeren: ‘Gij zult eerst de waarheid *erkennen!*’

31.

Welke waarheid dan? die van Arius, Athanasius, van Augustinus en Pelagius? van Luther of Zwingli - van Kalvijn? van Zinzendorff of Pusey? van Bilderdijk of Hofstede de Groot? Welke waarheid dan? Wij zullen onze lezers toch niet met vele woorden behoeven te overtuigen, dat de *waarheid*, welke de Heer der Kerk bedoelde, dikwerf eene geheel andere is, dan *die* dezer heeren en meesters, en dat het Evangelie der genade en der behoudenis niet eerst te Augsburg, te Genève, te Oxford, bij de Sorbonne, te Berlijn, te Groningen, Leiden of Utrecht, of zelfs te Arnhem aan zeker seminarium behoeft geregistreerd en gehomologeerd te worden.

32.

Er is hier geen uitweg of middel: de Protestantsche kerk moet hare waarheid wederom bij Christus en Zijn woord, en *dáár* alleenlijk zoeken, of zij loopt gevaar, in het geheel geene waarheid, maar een heirleger van vermengde waar- en onwaarheden, vreesselijk door elkaâr geschud, en dikwerf onkenbaar, te behouden - zij moet wederom beginnen - en wel van voren af aan beginnen - om die waarheid te zoeken, en zoo als er staat: ‘te erkennen’ - ja, te *erkennen*.

33.

Zeer zekerlijk zal eene onderlinge, onpartijdige, naauwkeuriger vergelijking der kerkelijke symbolen, geloofsbelijdenissen en zoogenaamde formulieren van Eenigheid veel kunnen bijdragen als voorbereiding om tot die noodzakelijke

Evangeliesche kennis te geraken. Men zal in gemoede verpligt worden, om al deze kerkelijke geloofsbrieven te openen, te lezen, te doorgronden, en alsdan het besluit opmaken, waarin zij, al dan niet, met de Evangeliesche waarheid, zoo als de Heer die openbaarde, overeenkomen. Men zal ook een gezag, eene autoriteit, laten gelden: het gezag van Christus, en dáár, en dáár alleen, zal het hangende vraagstuk opgelost kunnen, moeten worden: - eerst de waarheid zoeken en erkennen.

34.

Hebben dan, vraagt ge, de Hervormers en stellers der kerkelijke geloofsbelijdenissen dat niet juist gewild en gewenscht? Was het niet hun doel en voornemen, om die Evangeliesche Christus-waarheid te vinden, vast te houden, als vast te bannen binnen het paal- en metselwerk van artikelen des geloofs, en den ringmuur der formulieren? Buiten allen twijfel! - maar juist omdat hun werk zoo *gewigtig* en *veelomvattend* was, zullen wij van onze zijde, met uw verlof, de betamelijke vrijheid nemen, om met en nevens hen, alles nog eens te onderzoeken en na te zien, wat zij onderzocht en nagezien hebben; - zij, die goede, edele, geleerde, maar daarom niet *onfeilbare* mannen. - Als men ons eene drukproeve aanbiedt, waarin de mogelijkheid bestaat van drukfeilen (hoe ligtelijk kan de knapste mensch zich vergissen, of eene fout over het hoofd zien!), - dan ware het onbillijk en onverdragelijk, om ons de *revisie*, altijd nog eene revisie, te willen onthouden - de corrector zoude dan te regt met zijne grieven kunnen optreden en zich openlijk beklagen.

35.

Alzoo, eene revisie en eene correctie der bestaande geloofsbelijdenissen? - Zeer zekerlijk, waarom niet? mits ge u de moeite geeft, om u aan het zuivere, verstaanbare, reine, heldere Evangeliesche Christuswoord te houden, en u niet te plaatsen dadelijk nevens of onder de voogdijschap van die kerkelijke oirkonden, maar iets hooger, ja, veel hooger, zoo hoog gij kunt en moogt: - dat is - nevens den Heer en zijne jongeren, zijne leerlingen. - Paulus? Jakobus? ook zij zullen, als de Heer eerst gesproken, geoordeeld en aangenomen of verworpen heeft, gehoord mogen worden, - maar toch steeds eene regtbank ‘ter tweeder instantie’ - en wilt ge dan later uwe vrienden, patronen, of Protestantsche beschermheiligen ook mede laten spreken: - de hervormers, de kerkleeraars, - ook zij zullen gehoord worden, maar, onder de billijke en onverzettelijke voorwaarde, om zich te schikken en te onderwerpen, aan en onder den *eenigen* Heer en Meester, die hier en alom, alleenlijk als magthebbende kan optreden.

36.

Wij gelooven, door deze wijze van beschouwing, het Evangeliesch beginsel, ook het ware en eenig duurzame beginsel der Protestantsche kerk: - dat der waarheid en vrijheid - eenvoudig en verstaanbaar genoeg te hebben aangetoond. - Wij gelooven, dat elk verstandig Christen die overtuiging met ons deelt, dat, dien ten gevolge, alle mogelijke formulieren geloofsdwang stellig anti-Christelijk is, en vroeg of laat zal moeten wegvallen, - ja, wij gelooven, dat de Protestantsche kerk, hoe deerlijk misvormd en Ontaard ook, in haarzelve de levenskiem besloten houdt eener betere, reinere en meer Apostoliesche, groote, algemeene gemeente - dat is gewisselijk waar.

37.

Nog gedurende jaar en dag en eeuw, zal er gestreden moeten worden over het onschatbaar heilgoed der waarheid en der vrijheid in de kerk. - Gelukkig zelfs voor de ontwikkeling en handhaving der Protestantsche kerk, dat de oudere Katholieke zuster haar blijft

gadeslaan, aanklagen, ontleden, beschuldigen, en niet al te zusterlijk - tergen, - dat houdt haar levend en levendig. - Voor de kracht der Protestantsche kerk waren Von Haller, de graaf von Stolberg, Le Sage Ten Broek, en ook al mede de gravin Hahn-Hahn, nuttig en welkom. - De vijand openbaart meer waarheid, dan de vleijer. - Wee, wee der Protestantsche kerk, als zij nu reeds geloofde, in tegenspraak met den Apostel Paulus, dat zij het reeds bereikt had, maar zij jage en streve daarnaar, ook in onze gistende negentiende eeuw, of zij het eens bereiken moge, en werpe hare kluisters af, en keere terug tot de groote, tot de laatste Eenheid - deze is Christus in zijne openbaring.

38.

Wij eindigen onze opmerkingen met eene welgemeende bede aan den lezer onzer stellingen. - Wanneer hij ze niet kan toestemmen of beamen - levere hij, zelfs in den Tijdspiegel, betere en meer volledige - maar onderzoeke intusschen, of hij welligt ook zelf de schaduwzijde der Protestantsche kerk helpt vermeerderen; in dat geval, wenschen wij hem het noodige licht en de noodige waarheid, opdat het rijk Gods tot, en onder allen kome!

Spiritus Asper en *Lenis*.

De uiterste regter- en de linkerzijde.

Eenvoudige en stichtelijke opheldering der Openbaring van Johannes, volgens de verklaring van Prof. Dr. E.W. Hengstenberg, voor Christenen van verschillenden stand bewerkt; naar het Hoogduitsch van K.W.A. Dressel, Evang. Luth. Predikant te Rohrbeck, met aanteekeningen van den Vertaler, en eene voorrede van Dr. G.D.J. Schotel, Predikant te Tilburg. - Te 's Hertogenbosch, bij Gebrs. Muller. 1852.
Het Christendom, zijn geest en aard, zijne verbastering en uitzigten op herstel. Een boek voor allen, die aan God, Deugd en Onsterfelijkheid gelooven; door een voormalig Roomsch-Katholiek pastoor. - Te Amsterdam, bij Joh. van der Hey en Zoon. 1852.

Deden wij met het opschrift denken aan Kamers of Staten, waarin mannen van verschillende kleur en zienswijs elkander ontmoeten, dezelfde zaak behandelen ten overstaan van elkander; wij verzoeken deze nevengedachte maar achterwege te laten. - En gelukkig! dat mannen als Hengstenberg en die gewezen Katholieke pastoor en zoo velen van allerlei tong, kleur, rigting en zin, niet zoo worden bijeengebragt. Er zouden nog andere *scènes* uit voortkomen, dan de woeligste zittingen der vroeger zoo woelige Fransche volksvertegenwoordigers hebben opgeleverd. - Men telde dan zeker meer dan ééne rooverssynode in de kerkelijke geschiedenis. - Op 't papier zetten wij ze veel geruster nevens elkander.

Men kent den Berlijnschen hoogleeraar, sedert jaren de man, die nu eens met de inspanning der wanhoop, dan triomfant, nu als exegeet van het Oude Testament, dan als dogmaticus, soms als schrijver van den dag, de zaak der reactie heeft voorgestaan, die thans, zij het ook met van inspanning of van schuwe vrees nog bevende stem, victorie! mag kraaijen. -

Men moet hem nogtans de eer geven dat hij, toegejuicht of gesmaad, onder goed of kwaad gerucht zijn weg is gegaan; - van dien kant de Metternich der uiterste orthodoxie, al liet hij deze niet op alle punten gelden. - Hij heeft zich gewaagd aan de verklaring van het Boek, dat meer dan eenig ander werd bestreden en beschermd, heilig gehouden of luttel geacht, verworpen of tot in de fijnste deelen uitgeplozen is; waaruit men, wie weet wat al, heeft gehaald, waarin men, wie weet wat al, heeft gelegd. - Eens zoo in minachting (Dr. Schotel gewaagt er van in zijne waarlijk welgeschreven Voorrede, die in *ons* oog met de noten van den Vertaler het beste deel van het werk uitmaakt), dat iemand het als een kenmerk aanzag van een gezond verstand en een helder hoofd, wanneer hij zich nooit om de Openbaring had bekommerd; is dat boek in den lateren tijd het voorwerp geworden der navorsching van onderscheidene geleerden, die daaraan schat van moeite hebben ten koste gelegd, terwijl dweepers van alle tijden het hebben verklaard zooals zij het wilden en verkozen. (Zie Schotel's Voorrede, die daarop een meesterlijken *coup d'oeil* heeft geworpen). - Wij willen bekennen, dat wij, mogten wij ook gaarne sommige treffende voorstellingen en heldere diepgrijpende gedachten in genoemd boek van heeler harte regt laten wedervaren, er ons nooit in konden vinden noch welbehagelijk in voelen. Wij konden dit niet, noch onder het geleide van Herder in zijn *Buch von der Zukunft des Herrn*, noch onder dat van den lateren Züllig. - Daarmede willen wij hun den roem niet ontnemen, dat zij veel hebben verduidelijkt, dat het beschouwen van den schrijver als *ein rückwärts schauender Prophete*, die in beelden aan de zieners van het grijs verleden ontleend, eene voorstelling gaf van gebeurtenissen der latere tijden, ons voorkwam een sleutel te wezen voor menige onverklaarbaarheid; maar niettemin moesten wij belijden, dat wij, terwijl men wat wij hier in wonderbare schier groteske beelden voorgesteld vonden, den strijd en de zegepraal van het Godsrijk, elders in onze H. Boeken in zooveel duidelijker bewoordingen en vormen, en goeddeels door Jezus Christus zelf aangekondigd zag, aan 't laatste de voorkeur gaven. Al mogten wij ook de kleurenmengeling, geholpen door uitleggers als wij boven noemden, nu en dan eene gestalte zien verkrijgen; wij durfden op hetgeen wij meenden te zien te weinig bouwen, de *strange shapes* waren ons te vreemd, dan dat wij ons verzekerd durfden houden dat wij het gegrepen hadden. Wij willen dit goeddeels aan onzen meer nuchteren aanleg en meer prozaïsche natuur wijten; doch wij weten, het is een indruk, dien velen deelden wie wij daarover spraken. - Bij anderen kwamen wij er minder goed af; wij hadden in dezer schatting ‘geen oogen, geen smaak, het regte inzigt er niet voor, wij hadden den geest niet; en daarom bleef het voor ons als het noorderlicht, als de wateren waarover de geest nog zweefde en broedde, en konden wij de regte vervulling der profetien niet erkennen.’ - Dezulken bevredigde dan ook Herder, met zijne *massale* opvatting mogten wij het noemen, in geenen deele.

Nu kwam Hengstenberg. - En waarlijk, indien iemand in staat scheen om in dat uit bouwstof van het Oude vervaardigde Nieuwe Testament ons den weg te wijzen, dan zou hij dat wezen. Immers hij had dat Oude Testament altijd met hooge ingenomenheid, wij zouden zeggen

niet voorliefde behandeld, Oud en Nieuw stond in zijn oog elkander nader dan in dat van velen, te meenen dat hém de geest ontbrak, zou bijna lastering zijn. Hem stond het denkbeeld van eene trapswijze ontwikkeling der openbaringsleer (door Scheitlin zoo overtuigend behandeld) niet in den weg. - Met een '*auctor et dux nolis!*' namen wij zijne Opheldering der Openbaring van Johannes, en deze 'stichtelijk en eenvoudig' ter hand.-

Hij wijkt van velen zijner voorgangers af. Hengstenberg rekent dat de Openbaring is geschreven onder de regering van Domitianus, die van 81-96 na Christus regeerde, die aangeduid wordt onder den naam van het bloedroode beest en tevens van de verschrikkelijke vrouw des Satans, die dronken is van het bloed der getuigen des Heeren. - Doch hier komt Hengstenberg terstond reeds met zijne manier van verklaren voor den dag. Volgens hem, namelijk, is de profetie minder eene bepaalde, duidelijker of duisterder aanwijzing van eenig feit, maar eene voorstelling *en gros* van dingen, die twee- of drie- ja meermaal kunnen gebeuren. Aan tijdsorde, aan plaatsaanduiding is bij de profetie, althans in de Openbaring niet te denken. Die Openbaring bevat groepen, die inen over elkander heen grijpen tot in de verste tijden toe. - Zoo wordt dan ook met dat 'bloedroode beest en de vrouw des Satans' niet Domitianus maar de valsche wijsheid (!) aangeduid, die niet 'De stem van keizer Domitianus is de stemme Gods!' maar daarentegen 'De stem des volks is de stemme Gods' schreeuwt en daarmede bedoelt men de stem van het bedorven vleesch. Dorsten, zegt Hengstenberg bij deze gelegenheid, doet men naar het bloed van alle belijders van Jezus, die voor dezen Baäl hunne knien niet buigen en dezen afgod niet offeren willen (bl. 13). De Vertaler heeft dit standpunt eenigermate opgegeven bl. 183 noot 3-Doch wij vragen, of de Heer Hengstenberg in plaats van dat 'eenvoudige' niet met volle regt had mogen zeggen 'dubbelzinnige Verklaring?' Over het 'stichtelijke' willen wij ons niet breedvoerig uitlaten. Wij weten allen hoe zeer subjectief dit is. Er zullen er wezen, misschien zullen het velen zijn, die zich door dit werk zeer gesticht zullen vinden. Wij hebben hier en daar er in gevonden wat ook ons stichtte. Soms ontmoeten wij klare begrippen en duidelijke voorstellingen, b.v. van den *actus*, de daad der openbaring op bl. 16, hoewel de verklaring van het 'in tongen spreken' en van de 'profetie' ons wat verward voorkomt. - Vreemde en regt zinnelijke voorstelling van een' engel bij de profeten vonden wij op blz. 24 - vreemde en regt zinnelijke voorstelling van den verheerlijkten Christus op blz. 50. - Een deel der Joden komt er treurig af, blz. 107. 'Het zal nooit tot bekeering komen; het zal terugblijven als onrein bezinksel in het vat; het zal blijven voortbestaan als synagoge des satans; en als vertegenwoordigende den gloeijendsten haat tegen en vervolging van de Christelijke gemeente tot aan het jongste gerigt.' - Aan krasse beweringen ontbreekt het niet, b.v. II D. blz. 63. - 'De mensch kan bij geene mogelijkheid uit zich zelven hebben, wat hij denkt en oordeelt over alles wat betrekking heeft op God en de eeuwigheid, op zijn eigen leven en bestemming. Deze hoogste voorwerpen der waarheid, zaken die in het naauwst verband staan tot 's menschen waarachtig en eeuwig geluk, *worden hem door God of den Satan uigegeven; zij zijn uit den hemel of uit de*

hel.' - Zoo heeft Jezus niet gedacht over de verkeerde inzigten zijner jongeren, Petrus niet over de Joden, Paulus niet, toen hij zijn: 'als tot verstandigen spreek ik, oordeelt gij over hetgeen ik zeg,' sprak.

Dat evenwel bij zulk eene wijze van uitlegging voor de willekeur een wijde weg is geopend, spreekt van zelfs. Wij bedoelen daarmede nog niet, dat Z.H. Gel. nu en dan een hoofd of een' hoorn vergeet; dit willen wij hem niet zoo euvel duiden. Er hebben zich mogelijk even veel aan dit boek *vér*teld, als er aan *ge*teld hebben. Maar wij hebben andere stof om den heer Hengstenberg op het gebied der exegese toe te roepen:

> Sei nicht zu spitzig;
> Die Spitze zerbricht.

Wij voeren tot een bewijs èn van die willekeur èn van scherpzinnigheid zijne verklaring aan van het bekende *crux* (Hoofdst. XIII: 18) 'het getal van het beest.' - Hengstenberg zegt dat de oplossing van dit raadsel tallooze ongerijmdheden in het leven heeft geroepen, en dat de zaak toch zeer eenvoudig is. Hij drukt op het getal, als niet *in* den naam begrepen, maar als voorkomende *bij* eenen naam. (De tekst zegt eenvoudig het getal van den naam). Nu komt 666 voor in de opsomming van de Israëlieten, die uit de Babylonische gevangenschap terugkeerden, als uitmakende het bedrag van de kinderen *Adonikam's*, en deze naam, beteekenende '*de Heer verheft zich*,' is het getal van het Beest. En dit wordt toegepast op het *Ik*, dat de mensch (van zelfs de natuurlijke, niet de vrome, regtzinnige mensch) zoo zeer, zoo veel laat gelden. - De verklaring van dien naam als Nero, de waarlijk vernuftige vinding van Züllig, die dit getal op Bileam, den zoon Beor's den toovenaar, bij Josua XIII: 22 toepaste, moge volgens Hengstenberg hare plaats zoeken onder de 'tallooze ongerijmdheden,' welke hij echter tot ééne meer dan talloos heeft gemaakt. Van die van Newman, die uit dit 666 koningin Victoria leest, kon hij geen kennis hebben. - Ons heeft zijne raadseloplossing in geenen deele kunnen behagen. - Vraagt ge ons, lezer, hoe Hengstenberg hier in 't algemeen is te werk gegaan; wdj zouden antwoorden, dat de Openbaring de *reflex* is van het Oude Verbond, van geschiedenissen en profetien daarin. Vóór dien spiegel heeft Hengstenberg te regt zich gesteld; maar zóó digt, dat hij zijn eigen beeld te zien kreeg, geëncadreerd door wat er van de Openbaring uitstak. Wij voegen hierbij alleen nog, dat wij, volgens Hengstenberg, het duizendjarig rijk reeds achter ons hebben, gedurende hetwelk de draak, de oude slang, de satan gebonden en in den afgrond geworpen en gesloten zou worden; maar dat hij nu weder los is. - Ei, melieve Luthersche, hier on-Luthersche Hengstenberg, wanneer heeft de Kerk dien gezegenden, rustigen tijd gekend? - De menigte in de Anglikaansche Kerk, die er altijd nog zoo geduldig op wacht, heeft dan wel zeer misgerekend. - Volgens den schrijver moet dit geweest zijn van 800 tot 1800; - het lijkt er, wanneer wij de kerkelijke get schiedenis ter hand nemen, niet veel naar. - *Mit Allegorieen spielen in der Christlichen Lehre ist gefährlich. Die Worte sind bisweilen fein lieblich, und gehen glatt ein, es ist aber nichts darhinter; dienen wohl für die bei den gesunden, klaren Text nicht bleiben wollen; die greifen zu den Allegorieen, darinnen nichts gewisses gelehrt wird, darauf man gründen und füssen könnte* - zeî Luther.

Wij hebben den man gehoord, die de theologie en de geloofsleer boven alles *stationnair* wil hebben, dien wij als een der vertegenwoordigers van de uiterste regterzijde mogen beschouwen. Thans het woord aan den spreker ter linker!

Wij willen naar zijnen naam niet vragen; ofschoon die wel, bij gissing althans, op de lippen van ieder zweeft, die dat: ‘door een voormalig Roomsch-katholiek pastoor’ op den titel leest. Er zijn er weinigen op wie dat predikaat past. - Wat hebben wij te wachten? Zal hij zich nog bevangen toonen door hetgeen hij vroeger was? - Wij bedoelen daarmede juist niet die wat gedwongen houding, dien eigenaardigen gang en al wat verder tot den stempel behoort, die op de meesten der herders in de Kerk is ingedrukt, even als een gepasporteerd soldaat in politiek nog zijne *tournure* als militair behoudt; - maar dat eigendommelijke in manier en gang van denken, dat altijd een weinig naar het handboek riekt, een zekere *Scheu* voor wat eens in zijne oogen heilig was. Ziet hij nog altijd de kerk aan als eene moeder, waarmede men *contre coeur* moest breken, waarvan men zich afscheurde maar met een hart dat bloedt uit spade of nooit te heelen wonde, - of heeft hij met haar ten volle gebroken? - Het laatste! - En de weêrstoot is krachtig geweest, te krachtig dan dat hij zich enkel van haar kon verwijderen, om stil zijnen weg te gaan. Wij kunnen ons dit verklaren, gelooven zelfs, dat iets dergelijks lag in zoo iemands karakter en omstandigheden. - Stil te treuren moge den menschen van een' geduldigen geest tot troost verstrekken; de mensch van hooger, gelijk Salomo zegt, dat is van vuriger, minder buigzamen geest, zoekt zijne gewaarwordingen lucht te verschaffen. - Dezen treft het dieper, ergert het meer, wanneer hij ontmoet wat in zijn oog verkeerdheid is. Ziet hij zich te leur gesteld waar hij lang vertrouwde, lang eerbied en innige verkleefdheid kende, gaan hem daarvoor de oogen open; het is hem niet genoeg om stil te breken, hij kan den schijn van goede verstandhouding niet bewaren, hij slaakt klagten gelijk Job die eens uitboezemde, toen diens geduld verzet, zijne onderwerping schier wanhoop was geworden, en - overdrijft, om ligtelijk tot uitersten over te slaan.

Reeds het punt vanwaar de Schrijver uitgaat toont, dat hij het denkbeeld van een christendom tegenover - en toch in de wereld, zoo als de Heer het hemelrijk voorstelt in de gelijkenis van het onkruid en de tarwe, het denkbeeld van eene *ecclesia militans* in den beteren zin van het woord, niet genoeg heeft in het oog gehouden. Anders kon hij bezwaarlijk schrijven: - ‘Het christendom is, volgens het Evangelie, in strijd met de wereld; maar er is heden geene wereld meer tegenover het christendom, want de wereld is Christen geworden - dus moet óf de wereld bekeerd, óf het Christendom veranderd zijn. - De wereld is niet bekeerd, dus is dan het christendom veranderd, dat is te zeggen, men heeft er het ware begrip van verloren en er een ander voor in de plaats gesteld.’ Wij ontmoeten hier verwarring van begrippen, halve waarheid, die inderdaad alleen van de naam-Christenen - niet van de zwakken in 't geloof, niet van de gemoedelijken, maar in deze of gene opvatting dwalenden geldt. Overigens, waar is hij en was hij ooit, die naar de maat was van Christus' volkomen ouderdom?

En dit volmaakte Christendom nu, zooveel het zich althans onder begrippen brengen en in woorden kleeden laat, deze

juiste opvatting van de Christelijke godsdienst, wil de Schrijver hier verkondigen en tot haar goed regt brengen. Hij wil aantoonen, wat men zoo al voor Christendom houdt, en bewijzen dat de begrippen daaromtrent valsch zijn, dan duidelijk maken, wat de eigenlijke aard en geest des Christendoms is, en ook hoe men tot de ware opvatting des Christendoms kan terugkeeren.

Na kortelijk de verschillende hoofdbeschouwingen van het Christendom die in zwang zijn - hetzij als *verzoening*, als *geestelijke wedergeboorte* of als *verlossing* te hebben opgegeven (men ziet hoe onvolledig die opgave is), - gaat de Schrijver over tot de bronnen van kennis des Christendoms, *overlevering, geschiedenis, onfeilbaar kerkelijk gezag, onfeilbaarheid van den Paus, de Heilige Schrift* en daarna *de wetenschappelijke bronnen onzer kennis van het Christendom* (beter met zijne beschouwing van de Heilige Schrift te vereenigen), ten einde daarna op de *rede* en het *gemoed* te komen - in welke laatsten hij den maatstaf vindt, waaraan de mensch alle zedeleer moet toetsen, waaraan hij moet beproeven wat hem door het woord of voorbeeld van anderen als zedelijk en godsdienstig (als waarheid en regel) wordt voorgehouden. (blz. 79.) Het Christendom moet volgens zijn inzigt wezen: '*Eene instelling ter verzedelijking van den mensch, om hem tot de kennis zijner betrekking tot God en zijne medemenschen, en tot den* OUDEN *pligt, hem van den beginne af door den Schepper in het eigen hart geschreven, terug te brengen, en zulks langs eenen hem niet onbekenden weg, waarop hij slechts gewezen moest worden om hem (dien) te herkennen*.' - Men ziet, hoe plat rationalistisch des Schrijvers standpunt is; en dit wordt nog meer kenbaar, wanneer men nagaat, *hoe* hij de bovengenoemde onderwerpen heeft beschouwd en behandeld. - Dat wij hem geen onregt doen, blijke ook uit hetgeen hij op blz. 160 zegt van het Christendom (wij voegen ons naar des Schrijvers terminologie en gebruik van woorden). Daar zegt hij, *dat het niets anders is dan eene herinnering van de wet der natuur aan den mensch.* - Wij komen er voor uit, dat wij nog rationalistische elementen hebben, waarvan wij, Goddank! moeijelijk kunnen scheiden en hopen nooit te scheiden; - maar wij verklaren even gaarne, dat het Evangelie, was het niets anders en meer, en moest het niet iets anders en meer geven, met uitwassen en overtolligheden bezet zou wezen, die daarvan inderdaad eene misgeboorte zouden maken. Wij hebben meer dan eens trachten aan te toonen het onhoudbare van vele hyper-Christelijke meeningen, wij huiveren voor overdrijvingen der kerkelijke orthodoxieën en wat deze al van verzoenings- en voldoeningstheorieën hebben geopperd, waaronder verstand en zedelijkheid moesten lijden; doch verzoening des zondigen menschen met God moet het blijven, of wij rekenen het Christendom vermoord, de ziel daaruit genomen, en dit door het allerwillekeurigst proces.

Dit schijnt de Schrijver dan ook stilzwijgend te hebben erkend, en daarom heeft de vaak helderziende man veel als te betwijfelen moeten beschouwen, waarvoor geschiedkundige en redelijke gronden pleiten. Hij is wonderbaar gaauw met zijn: *ergo, non liquet*, ook dáár waar de feiten zoo wèl zijn gewaarborgd, als het op zulken afstand van tijd slechts mogelijk is. Hij heeft den naam niet genoemd; doch het zou niet moeijelijk vallen om hem te dwingen, om op het standpunt van Strauss te gaan staan. - Men zie b.v. wat hij op blz. 196 van het

Avondmaal en daarna van den Doop zegt.

En desniettemin kent onze auteur hier en daar een zedelijken ernst, het schijnt hem zoo eene zaak van het hart om de waarheid te vinden, dat wij ons de gemakkelijkheid waarmede hij negeert, het positieve van zijn twijfel niet anders kunnen verklaren, dan dat wij hierin den weêrstoot zien van zijn voormalig overgeloof, van zijn ongegrond geloof. - Maar juist dit kon ons aan ééne zijde bezorgd maken voor eene *récidive*, zoo als wij er meerdere hebben gezien. Mogt hij dit woord nog hebben teruggehouden, mogt hij nog lang hebben gedacht, getoetst, en ons dan eerst het resultaat hebben gegeven! Hij heeft op blz. 40 b.v. te goed gesproken over het eigenlijk wezen des geloofs, dan dat hij op zijn tegenwoordig standpunt kan blijven staan.- Voor geheelen teruggang schijnt hij tot hiertoe (men zie wat hij van de Overlevering en van den Paus zegt) tamelijk veilig te wezen; zal hij zulks blijven? - Hij hangt als tusschen hemel en aarde. - Wie zoekt zal vinden. - En moge dan ook aan hem worden bevestigd het woord van Claus Harms: - '*Es wird eine Zeit kommen, worin das suchende Herz auch das gesuchte ist*.

CHON.

Wie met mij niet vergadert, die verstrooit.

Zes Zendingspreêken, opgedragen aan, en uitgegeven ten voordeele van het Nederlandsch Zendelings-Genootschap, door het medewerkend lid J. van Waning Bolt, predikant te Grotegast en Doezum. - Te Amsterdam, bij P.B. van Waning Bolt. 1852.

De zendingzaak in betrekking tot de uitstorting des Heiligen Geestes in de gemeente. Feestrede, uitgesproken bij de jaarlijksche vergadering der afdeeling 's Hertogenbosch van het Nederlandsch Zendelings-Genootschap, den 1sten Junij 1852, door H.M.C. van Oosterzee, predikant te Oirschot. - 's Hertogenbosch, Gebr. Muller. 1852.

- Gij brengt mij het bundeltje en de enkele preken terug, doctor? wat is uw oordeel er over?

- Over de zaak daarin behandeld, of over de preken?

- Liefst over beide. Laat de zaak voorafgaan. Doch uw gelaat begint wat bedenkelijk te staan.

- Dan helpt het mij een weinig en het bereidt u voor op mijne opinie. Ik ben er niet zoo hoog mede ingenomen, en heb daarom de boekjes meer vlugtig doorgezien. - Men drijft die zaak in onze dagen met vrij wat warmte; doch ik kan er niet zoo veel heil in vinden. Ik heb waarlijk knappe menschen, die in de oorden waarheen men sedert jaren zendelingen zond waren geweest, er over hooren spreken, doch dan was het bij lang na niet zóó *couleur de rose*. Sommigen durfden zeggen, dat vele volken, b.v. op Amboina, geschikter en handelbaarder, vlijtiger en matiger waren, dan sedert men hen zoogenoemd bekeerde. Vraagt men thans diensten van hen; zij zeggen: 'ik ben even goed een Christusmensch als gij.'

- Wanneer zij het zoo opvatten, dan zou ik zeggen, dat men hun het Evangelie verkeerd heeft gepredikt, of dat zij het verkeerd begrepen hebben.

- Och, zie even rondom u. Het

Christendom is tweeduizend jaar bijna in de wereld; wij heeten te wonen in een Christenland, een bij uitnemendheid Christelijk land; en wat heeft het te weeg gebragt? Zet den milden, zachten Hindoe tegenover zoo menigen Christen, onderdrukker van dat volk, zet zoo vele Turken nevens menigen Griek; en ik laat mij stelen, als ik niet liever onder de onchristenen leef.

- De beschuldiging is bar genoeg en niet ontbloot van schijn van waarheid. - Is onze ontvanger de koorts al kwijt?

- Die beroerde kerel raakt haar niet kwijt; daarvan kan hij wel een briefje krijgen. Te hooi en te gras mag hij eens innemen; maar als hij een veêr van den mond kan blazen, gaat hij op de jagt en overvreet zich, als ik 't woord mag gebruiken, aan haas. Het een en 't ander is net de pest.

- En toch is het een zeer eenvoudige *intermittens*, zoo als ik van u hoorde. Waar blijft gij met uwe *quinine*, uw geroemd *specificum?*

- Maar die vent bederft de kuur. Ik zou er u tien en twintig kunnen noemen, wien de heerschende koorts is afgenomen door de *quinine*, als zij maar goed wordt gebruikt en er niet zulke zotheden worden begaan.

- *Fiat applicatio*, doctor! - En toen men u voor een week of wat vervalschte *quinine* daarenboven had geleverd; wat kondet gij toen uitvoeren? Zoo gaat het, mijns inziens, ook met het Evangelie. Waar het goed wordt gebruikt helpt het. Ik zou u daarvan ook wel bij tien en twintig de bewijzen kunnen leveren, en onder anderen zou ik op mijn goeden vriend, doctor Berk zelf wijzen, die dikwerf meer en beter Christen is, dan hijzelf weet en althans wil schijnen; in eene omgekeerde rede, mogt ik zeggen, dan soms anderen.

- Maar waarom niet liever eerst gemaakt, dat het er in ons eigen midden beter uitzag? - Ik kom natuurlijk in mijne betrekking nog al eens in wat meer intime aanraking met menschen; doch ik verzeker u, het Christelijke zit er zoo dun op.

- Mijn beste doctor; moest het zoo in allen deele en ten uiterste toe heeten: ‘geneesmeester, help u zelven!’ dan beken ik, dat ik mij niet eens om de zedelijke gesteldheid van mijn buurman zou durven bekommeren, en ik voor als nog voor de eigen deur genoeg te schrobben vond. Maar poogt gij niet ook anderen te helpen en trouw te helpen, al blijft gij lijden aan uwe maagkwaal? Als gij kwalen niet kunt wegnemen, tracht gij dan toch niet ook maar gedeeltelijke genezing te weeg te brengen? - Bij hoe vele patienten zoudt gij handen aan 't werk slaan, als zij wilden, dat gij hen perfect en in allen deele *gezond* moest maken?

- Maar zij hebben die Amboinezen, bij voorbeeld, erger gemaakt.

- Toegegeven eens! Doch dan is 't geen reden om niets aan dezen te doen, maar om iets *beters* aan hen te doen. Dat is uwe taak immers ook, als gij soms een' verknoeiden patiënt krijgt? - En als er nu eens met die zoogenoemde verknoeijing toch voor de toekomst veel gewonnen was; - want dat kon ook nog wel het geval wezen.

- Bezwaarlijk.

- Wil maar niet te gaauw en te veel zien. Maar hoe zijn de Saksers in der tijd tot het Christendom gekomen?

- Raar genoeg; toen Karel de Groote hen in de Saale liet jagen, naar ik meen.

- En wat is evenwel na eeuwen de

uitslag geweest? Dat ik anders lijnregt tegen allen dwang om - of voor 't geloof ben, weet ge.

- Maar ik houd het er toch voor, dat men het heidendom uit ons eigen, midden moest bannen. Ik verzeker u, het is om te verschrikken, als men ziet, hoeveel onkunde er heerscht, hoe woest er wordt geleefd en hoe verlaten gestorven, te midden eener zoogenaamde Christelijke maatschappij, in hare laagste klassen.

- En dikwerf in hare hoogere ook; al is het te midden van allerlei *comfortables*, en bij aangename uitwendige vormen en zelfs *elegance*. Dáár wordt het leven vaak niet minder miskend en vermorst.

- Nu ja; derwaarts mogt uwe *innere Mission* ook wel eens hare opmerkzaamheid rigten; ofschoon men haar daar wel hoogst beleefd spottend de deur zou wijzen. - Waarlijk, voor uw kerkgeloof is het *hier* de tijd niet meer, gelijk het daar *ginds* het land en het volk er niet voor is.

- Ik weet niet en wil niet weten van dat wat gij kerkgeloof noemt. De protestant althans begrijpt zijne kerk niet, het Christendom niet, en zichzelf niet, wanneer hij daaraan nog meer hecht dan een geschiedkundig belang. - Ik zie daarin miskenning van het Evangelie. - Even als de doctoren misschien het meest aan de gezondheid der menschen - vele dorre literatoren het meest aan hunnen goeden smaak - de advokaten het meest aan het zuivere regt en bestaande wetten hebben geknoeid en verknoeid; zoo hebben onhandige theologen aan geloof en vroomheid welligt de meeste afbreuk gedaan. - Gij zijt door ervaring in uw vak wijs geworden en hebt het *simplex sigillum veri* (het eenvoudige is het zegel der waarheid) van Boerhave aangenomen, gij houdt u meer aan de natuur, en bevindt u daarbij goed. Gun ons diezelfde vrijheid; laat ons ons houden aan het eenvoudige Woord. En laat de inwendige zending en die naar buiten zich daaraan houden.

- Dat ver te zoeken is, en waarvan men zich, naar het schijnt, in onzen tijd weder meer dan vroeger verwijdert. Gij hebt niet gezien dat ik u nog een derde boekske heb medegebragt. Ik heb u eene brochure van Diesterweg '*Über die innere Mission*' in de handen willen smokkelen. Een harde bittere amandel om te kraken.

- Ik ken het uit zijn' paedagogisch Jahrbuch. Ik nam het reeds in handen met een: 'hoor uwen vijand en gij hoort uwe gebreken!' Hij beschuldigt de *innere Mission*, die zich der armen naar den geest, der verwaarloosden en gevallenen aanneemt,- 'dat zij de scheidsmuren tusschen menschen en menschen, burgers en burgers, verhoogt en verbreedt, *item*, dat zij eenzijdig maar een enkel middel (niet kwaad, als 't voldoende is) grijpt en op den godsdienstigen aanleg des menschen werkt, maar om dien in het kerkelijk systeem te schroeven en gebonden te houden en hem daarmede onder de knechtschap der letter te brengen, die slaafsche bekrompenheid ten gevolge heeft - met één woord, dat het licht dat zij brengt duisternis, het leven dat zij voorgeeft op te wekken de dood is, dat zulk een Christendom het hoofdgebod des Evangelies schendt en verkracht.

- En wat zegt ge daarop?

- Dat het goeddeels waarheid is, wanneer men zulk zendingswerk drijft, maar daarbij van - en op een bekrompen kerkelijk stelsel uitgaat. Doch dat willen de mannen, wier leer- of feestredenen ik u gaf, in geenen deele. Zij hebben het met de zending onder heidenen te doen; doch

hoe ruim is van Waning Bolt's opvatting van het Christendom, getuige dit zijne tweede preek: ‘Over de verzoening der wereld met God.’ Lees wat hij op blz. 53 in zijne preek over Gods langmoedigheid, zigtbaar in zijne handelwijze omtrent de heidenwereld (door van Oosterzee mede zoo meesterlijk behandeld), aangaande de letterknechterij zegt. Het zal u als uit het hart geschreven wezen. En niet minder welberaden, en evenwel met warmte, licht en gloed aangenaam vereenigend, is Oosterzee's woord op blz. 24 en 25, terwijl gij op de volgende bladzijde vindt wat u als middel om minder heiden te worden, juist de belangstelling in - de medewerking aan de bekeering van heidenen aanprijzen kan. Diesterweg zelf zou daarbij van geen scheidsmuren en kerkelijk systeem spreken. - Weet ge waarvan uw grond, dat wij nog genoeg heidendom in onzen eigen boezem hebben, om ons niet te bemoeijen met het verre en den vreemde, veel heeft?

- Van eene wijze spaarzaamheid, die geen brood aan anderen uitdeelt, vóórdat de kinderen verzorgd zijn.

- Of van eene mildheid, die zegt tot den arme: ‘Ik heb wel wat, ik kon u nu wel wat geven; doch wacht totdat ik rijk ben, dan krijgt ge met handenvol.’ Neen man, begin maar te geven. Geef geld, geef uwe belangstellende pogingen waar ge iets goeds kunt doen; geef uzelf, dat is, uw hart voor de zaak. Dat wordt gevorderd. Lees blz. 54, boven aan, in de Zendingspreeken van van Waning Bolt, en de zendingzaak wordt eene praetensie van boven op ons; gij herinnert u onwillekeurig het versje van Bilderdijk: ‘Voor mij betaal aan ieder die 't behoeft,’ en denkt eens om de ‘strengheid van het hemelsch wisselregt.’

- Kon men verzekerd wezen, dat het altijd in de regte handen kwam, dat de zaak aan de regte handen werd toevertrouwd; zeker zouden er met mij velen zich niet willen onttrekken. Het doel is edel, het is het hoogste, maar... het bereiken. - En men heeft niet altijd met menschen als van Waning Bolt en Oosterzee te doen. Er is gebeurd, wat velen eenig wantrouwen ten aanzien van het zendelinggenootschap heeft ingeboezemd.

- Ge hebt het oog op den heer van Rhijn en diens uit de Oost zoo ruiterlijk tegengesproken rapport. Ik wenschte, dat wij daaromtrent zekerheid hadden. Daarin is op hoogen toon de staf gebroken over mannen, die meenen dit geenszins te verdienen.

- Althans ik voor mij moest tot de overtuiging komen, dat die beschuldiging wel beter bewezen had moeten worden.

- Ik zeg met u, dat de Inspecteur zich wat veel had laten ontvallen, om er zich met zoodanige magtspreuk af te maken, als hij heeft gedaan. Dat mag *bramarbasiren* heeten. Iemand vergeleek onlangs hem en de zijnen bij een *soi-disant corps d'élite*, doch waarin men door eigen keus trad, en waar de christen-krijgsman onder de beerenmuts der orthodoxie eene fiere houding aannam en met de winksen (*wings?*) van artikelen des geloofs en de *brandenbourgs* of *revers* van den katechismus zeer prijkte. Ontmoette men nu onder het gros der armee kleine, tengere soldaatjes: men kon dit noch hun noch hun corps zoo zeer wijten. Maar als men in dat *corps d'élite* ook nog zoo veel zwaks en menschelijks vond, dàn meende hij, kon men een lachje van spot of beklag niet zoo geheel euvel duiden, ja, was dit natuurlijk.

- Toch heeft die zaak hier en daar nog al kwaad bloed gezet tegen het zen-

delinggenootschap. Men heeft gevraagd, hoe de heeren directeuren aan zoo iemand de inspectie konden opdragen, wijl men het er voor hield, dat daartoe wel een onbevooroordeelde, vrije blik noodig was. En de heer van Rhijn draagt een vrij sterk gekleurden bril, verdenken wij ook zijn hart nog niet.

- Ik hoop dat wij dan van wege het bestuur van het zendelinggenootschap zullen worden ingelicht, of de verdere berigten en rapporten daaronder al dan niet hebben geleden. Overigens valle men die directie daarover in geenen deele hard. Ik zag althans in die keuze van een Remonstrantsch predikant een bewijs van liberaliteit; en er heeft zich in der tijd, zoo veel ik weet, geen enkele stem tegen die keuze laten vernemen. *A posteriori* had ik wel gewenscht, dat men iemand had gekozen, die aan wat meer echte humaniteit en wat minder ingenomenheid met het systeem kennis had gepaard van de taal der Inlanders. Zóó móest er veel op de informatiën der zendelingen, en kón er veel op het parademaken aankomen. Het enkele getal doet het hem niet. Dat is zoo goed beseft door den heer Brumund, die ons een lief verslag gaf van den arbeid van broeder Jellesma in het Maandschrift, dat door den Ring van Amsterdam wordt uitgegeven. - Dat van buiten leeren van de tien Geboden, van het Onze Vader en de Artikelen des Geloofs beviel mij. Daaraan kan best en overvloedig worden geknoopt wat die menschen noodig hebben te weten, waaronder ik geenszins reken de subtiele leerstukken waarover wordt getwist. Het herinnerde mij Luther's kleinen Katechismus; en die man wist wat *dem Volke noth thut*. - Dat men er toch meer op uit ware om Christenen dan juist Gereformeerden of Baptisten of Lutherschen te maken! Doch daartoe wordt wat meer en wat anders gevorderd dan sommigen hebben en willen.

- En dan heb ik nog eene aanmerking.

- En die is, doctor?

- Naar ik van sommigen mijner bekenden vernam, geeft men den Javaan eene Bijbelvertaling in eene taal, die nog slechts op eene enkele kuststreek volkstaal is, het Hoog-Maleisch, en preekt men hem daarin voor, in plaats van zich van het Laag-Maleisch te bedienen. Dat heeft er nu veel van, alsof gij bij preek of katechizatie u bediendet van de taal, welke de heer Alberdingk Thijm zoo koost en veelligt wel onder ons wilde invoeren. De kwaê woorden, de onverstaanbaarheid, ontbreken niet. Maar welligt is die gebruikelijke landstaal te eenvoudig.

- Voor de dogmatiek kon dat het geval wezen; voor de Evangeliesche waarheden zal het bezwaarlijk zoo zijn. - En dat heeft op mij een' aangenamen indruk gemaakt, dat in de zendingspreeken van Van Waning Bolt en in de feestrede van Van Oosterzee, even hooge ingenomenheid is te bespeuren met de laatste, als zij der eerste weinig *das Wort reden*. - Daarenboven moeten die waarheden vooral geknoopt worden aan hetgeen die menschen weten, of ook maar meenen. Paulus te Athene is nog altijd in ons oog het toon- en voorbeeld voor den zendeling. - Die zijde van de zaak had de waardige Gützlaff zeer goed begrepen en gegrepen, gelijk menschen als de heer Van Rhijn daarmede noode zich zullen vereenigen. Doe mij pleizier, en neem de beide boekjes nu nog eens mede. Maar neem Van Waning Bolt zijne wat splinterige woorden en wat verwarring in het begrip van *model* in het Voorberigt, zijne niet geheel bekookte loftoezwaaijing aan

den heer van Höevel *c.s.* op blz. 13, zijne onbillijke tirade over de Hollandsche boeren, over wie hij een goed artikel had kunnen lezen in de *Revue des deux Mondes* van Januarij, zijne niet geheel juiste aanwending van den tekst in de eerste preek, niet al te kwalijk. - Gij vindt daarentegen èn bij hem, èn bij Van Oosterzee menig waardig, warm, opwekkend woord. Ik wil mij overigens, ten aanzien van wat mij soms in de zendelingzaak minder behaagt, troosten met - en mij daaraan niet onttrekken in de gedachte: 'Indien maar de Christus gepredikt wordt.'- *Opinionum commenta delet dies*.

CHON.

Nog wat rijp en groen over économie politique.

Beginselen der Staathuishoudkunde, ten gebruike van jonge lieden, die zich aan eene staatkundige of administrative loopbaan willen toewijden, door den Graaf Ferdinand de Hamal. Te Deventer, bij J. de Lange. 1850.

Handboekje der Staathuishoudkunde, getrokken uit de geschriften van Jeremias Bentham, door Et. Dumont. (Naar het Fransch.) Met korte aanteekeningen van Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis. Te Deventer, bij J. de Lange. 1851.
Eigendom en berooving, door M.F. Bastiat. Uit het Fransch vertaald door - Te Franeker, bij E. Ippius Fockens. 1851.

Wij hebben, dunkt ons, reeds eenmaal ernstig gewaarschuwd tegen het overbrengen van vreemde werken in onze moedertaal, zonder de lezers bekend te maken met de schrijvers of het standpunt door hen gekozen of den tijd, waarin zij schreven. Indien deze waarschuwing in 't algemeen van toepassing is, zij is het in 't bijzonder op werken eene wetenschap betreffende, die in gedurige ontwikkeling en gestadigen vooruitgang is. Wat zou men zeggen van den uitgever van een handboek voor de scheikunde, dat ergens voor 50 jaren het beste was, zoo die uitgever niet zijne duchtige redenen voor zijne onderneming bijbragt? En doet nu de heer de Lange wel veel beter, als hij ons het werk van den graaf de Hamal aanbiedt, zonder in eenige toelichting te treden omtrent gezegde punten, schoon hij weet, dat het verouderd is en niet op de hoogte van den tijd? Wij zeggen *verouderd* en gelooven, dat tegenspraak bezwaarlijk zal zijn, als wij b.v. blz. 36 hooren spreken van Groot-Brittanje als het rijk, waar nog zeer uitsluitend het verbodstelsel wordt toegepast, of blz. 63, waar sprake is van het *tien*jarige budget, dat men in Nederland pleegt vast te stellen, en van de onontbindbaarheid der kamers, of blz. 67, waar van de civiele lijst van het Koninklijke huis in Frankrijk gerept wordt, of blz. 136, waar beweerd wordt, dat Engeland bij gebrek aan vrijheid van den arbeid in zich zelf vergaat en vervalt. Maar wij meenen ook, dat het niet meer is op de hoogte van den tijd. Bastiat b.v. heeft in strijd met de oude school in het allerhelderste licht gesteld, dat alleen de diensten der menschen op den duur den prijs der dingen bepalen, en dat de medewerking der natuur al spoedig een gemeen goed wordt, dat wil zeggen, dat wij al wat van haar komt, op den koop toe hebben: en nu lezen wij blz. 52, dat

de eigenaar van eenen grond, zoo hij zelf ondernemer is, een evenredig voordeel bekomt van den bijstand der natuur, die hem, na aftrek der onkosten tot voortbrenging, het overige als eene gift schenkt, en dat hij, zoo hij bloot eigenaar is, in het pachtgeld de vergoeding ontvangt evenredig aan deze gift der natuur. Wij vragen of dergelijke stellingen, na de verschijning der Harmonies, behoorden gedrukt te worden, zonder een woord tot toelichting er bij te voegen, en of de heer de Lange wèl deed, als hij een vertaler te werk stelde, die aan geen tegengift dacht, wanneer hij den graaf de Hamal op het gezag van eenen Say stellingen laat overnemen, als wij vinden op blz. 102, waar wij lezen:

'Het eigendom, welks wettigheid het twijfelachtigste is, is het grondeigendom; want welke bezitter is in staat, om te bewijzen, dat zijn land onder bezwarenden titel of door vrijwillige gift, of door erfopvolging van hand tot hand, van den eersten bezitter af op hem is overgegaan?' enz. enz. Wij zouden meenen, onze lezers te beleedigen, indien wij nu nog voor hen de ongegrondheid van dergelijke redeneringen trachtten te betoogen. Schoon wij dus aanvankelijk eene menigte plaatsen hadden aangeteekend, waarop wij wilden terugkomen, hebben wij daarvan later afgezien, overtuigd als wij waren, dat de opgenoemde gebreken zoodanig in het gansche werkje als 't ware ingeweven waren, dat het niet te pas kwam, om nog andere op zich zelve staande stellingen ter toets te brengen, of om te bewijzen, dat het boekje, door een Franschman voor Franschen geschreven, minder geschikt was voor Nederlanders, die altijd in hunne vrijheid beperking en in hunne beperking zoo veel mogelijk vrijheid hebben gewild.

Meer bruikbaar is het werkje in de tweede plaats hier boven aangekondigd. De stellingen daarin vervat, hoezeer door een Engelschman ter neêr gesteld, of liever, omdat een Engelschman ze heeft ter neêr gesteld, hebben iets veel meer objectiefs en daardoor aantrekkelijks voor den vrijzinnigen Nederlander, die meer van algemeene dan van Fransche waarheden houdt. Ook heeft de kundige vertaler den lezer eenigzins op de hoogte gebragt van den schrijver, dien hij hier en daar verbetert en van den tijd, waarin hij het boekje schreef. Niet, dat wij met al zijn aanmerkingen evenzeer zijn ingenomen; immers nu en dan berijdt hij zijn stokpaardje, b.v. in n°. 13, waar hij over de ontginning onzer Oost-Indische tinmijnen en in n°. 18 en 19, waar hij over de monopolie-prijzen van de Javaansche producten en over de onderdrukking der Javaansche bevolking spreekt; - somtijds ook, door zijn stokpaardje gebragt, waar hij niet wezen wilde, schijnt hij op twee gedachten te hinken, b.v. in n°. 9, waar hij in éénen adem van de onzedelijkheid en van de voordeelen van den sluikhandel spreekt, iets, wat in ons oog zeer gevaarlijk is, eninn^{o}. 10, waar hij te gelijk eene inkomstenbelasting afraadt en aanraadt, en voor den zoogenoemden hoofdelijken omslag de benoeming van eene commissie bij regtstreeksche verkiezing aanbeveelt, iets wat zeer curieus zou zijn, om kuiperijen uit te lokken, ten einde *niet* benoemd te worden en waaromtrent het ons verwondert, dat hij schijnt vergeten te zijn, wat zijn auteur zelf stelt blz. 25, waar deze uitdrukkelijk zegt: 'Al de middelen van bestaan dezer klasse (d.i. van de armen in tegenoverstelling van de rijken) kan men terugbrengen tot zijn dagloon' waaruit dus voortvloeit dat het niets baat, of men den

arme ontheft, terwijl men den rijke bezwaart: - maar, om een einde aan den langen tusschenzin te maken, dien wij konden verlengen door uit te wijden over N° 24, waar de heer Sloet eene tirade heeft tegen de kostbare gezantschappen, over het geheel zijn de aanmerkingen zeer ter snede aangebragt en getuigen er van, dat de vertaler niet met ongewasschen handen zijne taak heeft aanvaard.

Het zal een ieder, die de beide boekjes verlangt te koopen, in 't oog vallen, dat een geniale kop het tweede heeft gedacht en dat zijn fiksche geest het bezielt. Het *kapitaal* is schering en inslag, dat het uitgangspunt van al de stralen, dat het punt van eenheid, waartoe alles terugkeert. Wij zien dat onder allerlei invloeden van leening, schenking, premiën, vrijdommen van belasting, verbod, belastingen en wat dies meer zij, ontstaan, toenemen, verminderen en te niet gaan, maar altijd weêrgalmt het *laissez faire et laissez passer* ons als in de ooren. Het is waar, wij moeten, om billijk te zijn niet vergeten, dat het eerste voor jonge lieden werd opgesteld, maar hoe gebrekkig is, bij de beschouwing van de voortbrenging, die indeeling, om de gevolgen, die er uit worden afgeleid, in het aandeel van de natuur, van den arbeid en van het kapitaal, en hoe schroomvallig wijdt de schrijver een aanzienlijk deel van zijn werk aan de opsomming van de pligten der regering omtrent den landbouw, den handel en de nijverheid! Overigens is de strekking van Benthams beschouwingen geweldig materieel. Dit blijkt al dadelijk uit zijne bepaling van den rijkdom, waaronder hij wil verstaan hebben ‘ieder voorwerp, dat door de menschen begeerd kan worden, en vatbaar is, om een deel hunner bezittingen uit te maken en dat uit zijn aard tot hun gebruik dienstig is of worden kan;’ en voorts uit den weinig omzigtigen toon, waarop hij, blz. 74, spreekt ‘van de schade, door niemand te berekenen, welke de gedwongene rust van den Zondag aan het volk veroorzaakt,’ of eindelijk uit het overmatige gewigt, dat hij, blz. 50, hecht aan de klasse der voortbrengers boven die der zoogenoemde ledigloopers.

Ten slotte mogen wij eene opmerking niet verzwijgen, die ons trof bij het lezen der volgende uitspraak van Bentham, waar hij de vraag beantwoordt: ‘Welke zijn de gevolgen van eene belasting, die wij zelven op de fabrijkwaren van ons eigen land leggen en die in het buitenland verbruikt worden?’ en waar wij als duurzame gevolgen vinden opgegeven: ‘Voor zoover het verbruik niet afgenomen is, is de handeling eene zuivere en duidelijke winst voor ons. De druk van de belasting wordt door den vreemdeling gedragen en het voordeel wordt door ons zelven genoten.’ - Wij dachten hierbij aan de marktgelden vooral van de Noord-Hollandsche steden, wier financiële toestand meestal zeer gedrukt is, doch die door gezegde marktgelden, ten voordeele van de burgerijen, aanmerkelijk worden verligt. Nu vroegen wij: wie betaalt die ongelden? Is het niet de vreemdeling? En zijn die zoo belangrijk, dat er het verbruik door zal toenemen? Wij gelooven met volkomen overtuiging van niet en dus zal er van de twee dingen een moeten plaats hebben: of de concurrentie der kooplieden vermeerdert niet door de ontheffing en dan deelen zij met de boeren de winst, of zij vermeerdert wel en dan heeft men een onbeduidend geschenk aan den vreemdeling gemaakt, dat toch een groot verlies is voor de bevolking van gezegde steden.

N°. 3 is een juweeltje van het eerste water van Bastiat, dat welligt voor den niet oppervlakkigen lezer nog te beter uitkomt, naar mate het in eenvoudiger kas gevat is, iets wat wij daarom den uitgever Fockens, die nog jong is in het vak, niet als bijzonder loffelijk willen toerekenen. Hij heeft evenwel zeer wèl gedaan, het werkje uit te geven, in Friesland vooral, waar weinig politieke ontwikkeling, althans minder dan gisting is en waar de overheersching der aristocratie, in de personen der nu wijlen grietmannen in het vleesch geopenbaard, tot allerlei Ausschweifungen in denk- en zienswijze, die overigens door eenige raddraaijers geleid wordt, aanleiding, geeft. Het ware te wenschen, dat het stukje even als de godsdienstige traktaatjes, gratis onder de menigte werd verspreid, omdat de socialistische begrippen in ons land meer ingang vinden dan men wel vermoedt, en omdat de aankoop der *Harmonies*, en vooral het bestuderen er van, niet ieders zaak is. Het hoofddoel van het werkje strekt om te betoogen, dat het regt op grondrente wettig is en niet voor het regt op den arbeid behoeft gekocht te worden. Het lezen er van zal ons oordeel over N°. 1 regtvaardigen en zoo wij hopen den heer de Lange omzigtiger maken in het opdisschen van vreemde geregten aan zijne begunstigers. Wij treden hier niet in bijzonderheden, maar eindigen met aan de schim van den waardigen Bastiat onzen innigen dank te brengen, dat hij, naar zijn vermogen, eene edele poging heeft gedaan, om het menschdom vrij te waren van de grootste ramp, die het immer zou kunnen overkomen, van den natuurstaat, door Rousseau hoogelijk geroemd, maar waarin het, schoon door aanleg boven de dieren verheven, feitelijk ver daar beneden zou komen te staan.

Godsdienstig onderwijs op de openbare school.

Het maakt een verbazend verschil, of men handelt *de constituenda republica*, of dat men in *constituta* uitvoering geeft aan wettige beginselen. Dit verschil wordt vooral uit het oog verloren, bij den strijd, dien men sedert lang met groote heftigheid voert. De vraag is niet, hoe men de maatschappij zoude wenschen in te rigten; het is geene bloote bespiegeling, die eene nieuwe schepping overpeinst; maar het leven is eene voortgaande ontwikkeling. Het tegenwoordige is uit het verledene geboren en de toekomst ligt in het heden verborgen. Men bereidt zich gedurige teleurstelling, indien men deze waarheid uit het oog verliest. Alle hervorming moet van het bestaande uitgaan, en hij, die nieuwe wetten ontwerpt, moet in zijnen eerbied voor, vroegere instellingen den waarborg vinden van het vertrouwen op de duurzaamheid zijner wijzigende verbeteringen.

Opgewonden partijgeschreeuw kan de gemoederen wel verontrusten, maar geene verandering ten goede voorbereiden. Algemeene bespiegelingen kunnen ledige oogenblikken aangenaam doen doorbrengen, maar vermogen weinig tot regeling van de ingewikkelde maatschappelijke belangen.

Wij hebben sedert nagenoeg vijftig jaren een schoolwezen, dat zich onder

velerlei lotwisselingen tot eene aanmerkelijke hoogte verhief en een nationaal eigendom is geworden. Wij hebben in de Grondwet bepalingen zien opnemen, die de regeling van het onderwijs gebiedend voorschrijven. Alle behandeling van de zaak behoort van deze grondslagen uit te gaan; het bestaande en het grondwettige voorschrift wijzen op den kring der bemoeijingen. Die het eene niet kent en het andere verloochent moge sierlijk spreken of schrijven: het zal een ijdele klank of eene doode letter blijven, en het algemeene welzijn zal niet bevorderd worden. Sedert er zoo gedurig en zoo hevig gestreden wordt over woorden en hersenschimmen, kan de zaak zich niet veel op vooruitgang beroemen, en den minst zwartgallige bekruipt somwijlen de vrees, dat de letter ook hier den geest zoude kunnen dooden.

Is de school ongodsdienstig? en beoogt het voorschrift der grondwet dit doel? Kan men het in ernst vragen? Kom en zie! maar vergeet bij uw komen uwe abstracte theoriën en aanschouw met een onbeneveld oog.

Zoolang gij meent, dat de staat bestemd is om eene partij te dienen, zult gij onregtvaardig zijn, want de beginselen der schoolwet, door de grondwetsbepaling bekrachtigd, genieten het voorregt van aan alle partijen te mishagen. En indien men dan let op de algemeene goedkeuring der onpartijdigen, waarin de school-inrigtingen zich verheugen, dan moet men wel besluiten, dat die een standpunt aannemen, hetwelk boven gewone partijzucht verheven is.

Men heeft echter de gemoederen verontrust, door de bewering, dat de bepalingen der grondwet inbreuk maken op de schoolwet; maar het is zonneklaar, dat beiden overeenstemmen. Wel zijn de schoolverordeningen van tijd tot tijd misvormd door onoverdachte wijzigingen; maar de doorgaande geest is dezelfde. Verplaats u in het tijdperk der instelling, en zie, hoe groote gelijkheid 1848 heeft met het begin dezer eeuw. En toch is de wet van 1806 lang algemeen als goed geacht, en de groote meerderheid zou tevreden zijn met het behoud van hetgene zij gaf. Wat is men toch met wreinig tevreden, al overvraagt men zoo veel. Het is mij altijd voorgekomen, dat die opleiding tot maatschappelijke en christelijke deugden, in gebrekkige woorden, een minimum was, dat niemand als een *te veel* aanstoot kon geven.

Langzamerhand zijn de eischen gestegen en men wil meer. De Grondwet geeft het beste: *vrijheid*; vrijheid om bij te voegen, waar de staat te kort schiet; - vrijheid om de kinderen tot iets meer op te voeden, dan tot brave burgers en goede Christenen; vrijheid om de letter te stellen boven den geest; vrijheid om voorbijgaande begrippen te verheffen tot eeuwige ideën.

Dwang is onbestaanbaar met de milde beginselen van onze staatsinrigting; dwang en monopolie strijden tegen den geest der schoolwet. De grondswetsherziening moest onfeilbaar leiden tot hetgene wrij verkregen; er kon verschil zijn over woorden en uitdrukkingen, - niet over geest en beginselen. Wie zal nu in ernst kunnen beweren, dat het den staat mogelijk zoude zijn het godsdienstig onderwijs voor te schrijven op de staatsscholen? Wij laten de vraag daar of het goed en noodig zij. Neen het is onmogelijk, en het onmogelijke wordt van niemand gevorderd. Is nu de tijd gekomen om weder te herstellen, wat in 1795 is afgeschaft? De wet van 1806 kent geen godsdienstig onderwijs op de school, en

zult gij de magtiging daartoe dan ontleenen aan de Grondwet van 1848? - Schrijf en schreeuw over eene nieuwe grondwetsherziening, maar begin met gehoorzaamheid aan de bestaande Grondwet, en dan doorziet gij de onmogelijkheid om bij de regeling van de staatsscholen het godsdienstig onderwijs, onder welken vorm ook te doen binnen sluipen.

Indien wij nu al buigen voor de onmogelijkheid, dan kon die evenwel toch zeer te bejammeren zijn. Is het niet treurig, indien wij in eenen toestand verkeeren, waarin het noodzakelijkste onmogelijk geworden is? Voorzeker ja! Is de godsdienst niet het waarachtige leven van den mensch? Kan hij gezegd worden zonder haar te bestaan? Ik ga verder, en beweer, dat hij niet door eigene ontwikkeling tot dien zin kan komen, maar dat wij gevormd moeten worden voor het ware leven, voor het leven des geestes. Maar of dit door opzettelijk onderwijs op de school moet geschieden is eene andere vraag. Is godsdienst een zamenstel van begrippen, of is het de hoogste rigting des geestes, de gezindheid des harten, die in broederliefde den vader aller menschen het welgevalligste offer biedt? Ziet gij den Christen in hem, die groot is in duistere woorden en in diepzinnige spitsvondigheden? of in hem, die den Heiligste in zijne liefde tracht na te volgen?

Moet de opleiding tot dezen zin in opzettelijk onderwijs bestaan, of moet alle onderwijs dienstbaar gemaakt worden aan de opleiding tot dezen zin? Is de opleiding afhankelijk van de woorden, die de onderwijzer bezigt, of van den *zin*, die hem bezielt? Is het mogelijk de godsdienst in woorden te onderwijzen, en is het denkbaar, dat de onderwijzer in den regel bevoegd zal zijn, om dit onderwijs, in zooverre het in wetenschappelijken vorm kan voorgesteld worden, mede te deelen? Leert men dan godsdienst als aardrijkskunde en geschiedenis? Indien dit ongerijmd is, waartoe dan dat ijdel geschreeuw over godsdienstig onderwijs op de school, dat wel weinigen den onderwijzer wenschen aanvertrouwd te zien. De onderwijzer, wien de teedere jeugd ter ontwikkeling wordt aanvertrouwd, moet voor alles een man zijn van godsdienstigen zin, opdat die geest zijn onderwijs doordringe, en hij de harten vorme voor het waarachtige leven. Maar meent gij nu, dat die zin bestaat in de bijzondere begrippen, die hij zich vormde of aangenomen heeft? Zult gij hem voorschrijven, hoe hij denken moet? Wilt gij bepalen, wat hij spreken zal? Of is dit alles ongerijmd, en zal hij slechts de waardige onderwijzer zijn, die zich verheft boven kleingeestige partijzucht; wiens hart godsdienstig en wiens hoofd kinderlijk is?

Het afrigten der kinderen tot wetenschap is eene treurige zaak, maar het afrigten tot godsdienst is een ongerijmd en gruwelijk werk; dat is het pad, waarop men huichelaars vormt. De wijsheid der menschen is zoo trotsch en aanmatigend; - de wijsheid Gods is eenvoudig en kinderlijk.

De staatsscholen moeten eenen dam opwerpen tegen den toenemenden sectegeest, en eene kern van burgers vormen, wier kenmerk onderlinge liefde is.

De wet, die de staatsscholen regelt, kan geen godsdienstig onderwijs voorschrijven. De staat kan zorg dragen voor de geregelde opleiding der onderwijzers, opdat edele, echt godsdienstige mannen gesteld worden aan het hoofd der school-inrigtingen; mannen, die niet door woorden de kinderen afrigten tot huichelachtig geklap, maar die in hun gedurig gedrag,

in woorden en werken het kind ontwikkelen tot het ware leven.

De geheele strijd ontspruit uit vooroordeel en partijschap. De heilige verpligting rust op den staat om met bedaardheid en kracht den moedwil te beteugelen, en ongeschokt het beginsel der wet ten uitvoer te brengen. Niets worde toegegeven aan het woedende geschreeuw, maar vertrouwvol worde de poging beproefd, of het Nederlandsche volk verlicht genoeg zij eene goede keuze te doen, en een staatsschoolwezen te handhaven, dat de beste waarborg moet zijn tegen den toenemenden sectegeest, die wel heilige namen in zijn schild voert, maar vervreemd is van den geest des Christendoms.

Eens werd mij op eene vergadering opentlijk toegevoegd, dat ik waarschijnlijk wel instemde met Rousseau, die elk godsdienstig onderrigt tot ver in de jongelingsjaren verschoof; - gelijk ik toen niet schroomde te antwoorden, zoo zeg ik nog: een kind van zes jaren weet zooveel van godsdienst als de geleerdste professor van Europa. Het geloof ontwikkelt zich *in* en *door* het leven; want het is de grond des levens; maar het weten is den sterveling niet gegeven, en het onderwijs is het onzekerste en onvruchtbaarste middel, indien men het waagt om den mensch af te rigten tot het zeggen van hetgene hij gevoelen moet, en dat hij als den grond zijns aanzijns in zijn leven uitspreekt en zoo zelden in woorden weet in te kleeden.

Mogt men toch bedenken, dat de strijd over die teedere belangen tot geene uitkomst leiden kan, daar men, behoudens den onbetwisten zin der Grondwet, de onmogelijkheid moet inzien om het godsdienstig onderwijs op de openbare school in te voeren.

Wie ook het ontwerp zamenstelle, de uitkomst zal dezelfde zijn; het geheele onderwerp vindt zijne plaats niet in het ontwerp, en wat men ook beproeve, het zullen woorden zonder beteekenis zijn. Het is onredelijke dwang, die slechts rampzalige gevolgen kon hebben, indien men het wagen mogt voorschriften te geven.

Maar de vruchtelooze strijd is niet zonder invloed op het schoolwezen zelf; het volk wordt verontrust door schrikbeelden van ongodsdienstigheid en ongeloof; de zedelijke kracht wordt aan het schoolwezen ontnomen; de geregelde ontwikkeling houdt op, - de teruggang begint. De staat van onzekerheid bedreigt het met zooveel inspanning verkregene; allen, die het vaderland liefhebben, wenschen vurig eene regeling van de dierbaarste belangen. De wet moet heerschappij voeren; onzekerheid en willekeur moeten wijken. Dan eerst zal het partijgeschreeuw beschaamd worden, als het niet meer wijst op eene onbekende toekomst, maar als de wettige regeling van het onderwijs, den laster tot zwijgen brengt en de voorspellingen vernietigt, door den bloei van een staatsonderwijs, waaraan de zegenende werking op de algemeene ontwikkeling des volks niet ontbreken kan.

N.P.

Letterkunde.

Apostelen en profeten.
Dichterlijk album met staalgravuren.

Johannes de Evangelist, door A.J. De Bull.
Simon Petrus, door N. Beets.

Tiende en elfde aflevering.

(*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *I, blz.* 182, *volgg.* 275, *volgg. II, blz.* 42, *volgg.*)

Voorzeker, dat aan de twee dichters, De Bull en Beets, in de breede rij der geloofshelden geen ongelukkig lot is toegevallen. - Zij stonden, bij de bewerking dezer twee sterren van de eerste grootte, in haren vollen stralengloed, en moesten, met dergelijke beelden voor zich, ontgloeid worden, en dien gloed aan de lezers van het dichterlijk Album eenigzins kunnen mededeelen - maar ook aan de beoordeelaars? vraagt ge glimlagchend: waarom niet? Het gedicht, vooral het Christelijk (religieuse) gedicht is een stroom, die u als tegen wil en dank voortsleept, en waar u de kracht en magt van den toonval overweldigt; want ge gevoelt het: - ‘hier staan we op gewijden grond.’ - Lees de Psalmen of eenige der krachtigste hoofdstukken uit Hiob, en gij zult ons toestemmen. - De zoogenaamde gewijde poëzij maakt derhalve op grooteren indruk, maar tevens op eene meer gestrenge en onbewimpelde beoordeeling aanspraak, - wij zullen toch wel genoodzaakt en geregtigd zijn, om een dichterlijk bijschrift op Napoleon, Frederik den Groote, of Wellington, eenigzins anders, eenigzins milder te beoordeelen, dan eene poëtische voorstelling van Johannes en Petrus? Wie het portret van Godsmannen vervaardigt, wete dat hij eene groote verantwoordelijkheid op zich neemt, en zich niet redden kan tegenover het publiek, en de waarheid, en de kunst, met eene gravure en eenige los daarheen geworpene coupletten of slotregels.

Het is ons voorgekomen, dat de begaafde dichter De Bull niet zeer gelukkig is geweest in de opvatting en bewerking van Johannes den Evangelist. - Hier bestaat onmiskenbaar eene eenzijdige voorstelling van den jonger, dien Jezus bij voorkeur lief had, en verschillende, voor den dichter zeer rijke en aangrijpende situatiën, waarin de Evangelist verschijnt, zijn voorbij gegaan of aan de opmerking van den dichter ontsnapt. - Immers (ziehier de loop van het dichtstuk) verjaart de treur-gedenkdag van 's Heilands kruisdood, - Johannes en Maria zijn ter bedevaart naar Golgotha

opgegaan, dáár verhaalt en herhaalt de jonger het treurtafereel des kruislijdens, ‘de oude wonden branden,’ de aandoening grijpt beiden, bij deze herdenking, diep in het hart, - de zamenspraak eindigt met het bekende tweede kruiswoord - en Maria fluistert: - ‘Amen’ - (dit het eerste gedeelte van het dichtstuk.) In het volgende, waar de dichtmaat zeer gepast verandert, vinden we een soort van loflied des jongers op den verheerlijkten Meester, waar zekerlijk hier en daar de trekken aan de Evangeliesche aanteekeningen zijn ontleend, maar toch zoo algemeen, dat elk der jongeren des Heeren op die wijze zoude gedacht en gevoeld *kunnen* hebben. - Eindelijk vereenigt zich Maria weder met den lofzingenden vriend van haren Goddelijken Zoon, en daarmede keert de eerste situatie in het dichtstuk terug; de band der heiligste liefde wordt hernieuwd tusschen den jonger en zijne moederlijke vriendin, - en hiermede verdwijnt het ‘gezicht’ voor 's dichters oog.

Wij aarzelen niet, om deze voorstelling en opvatting, hoe vele dichterlijke verdienste zij ook moge ontwikkelen, te eenzijdig, te onvolledig te noemen. - Waarom de heer De Bull zich zoo uitsluitend bij het tweede kruiswoord, als de hoofdvorm waarin de Evangelist moet verschijnen, bepaalde, blijft ons vreemd. - Inderdaad, hoeveel schoons en goeds ware er niet te zeggen geweest, naar aanleiding der eerste zamenkomst van Johannes met Jezus (Matth. IV, - Luc. V, Joh. I: 41), - welk eene indrukmakende tegenstelling - (zij is slechts even aangeroerd) - met den hevigen, onstuimigen jonger, den Boanerg, zoon des donders, die het Eliasvuur van den hemel afsmeekt, en den zelfden milden, zachten, hemelsgezinden Johannes? Waarom Johannes niet geschilderd, als meer en meer door den heiligen en magtigen geest der liefde ontgloeid, in tegenoverstelling van zijnen duisteren, bloeddorstigen tijd? Waarom de jonger niet teruggevonden aan de borst des Heeren, in het plegtig oogenblik des Avondmaals? Eindelijk, had inderdaad het zeker keurige en gevoelvolle gedicht van den heer De Bull niet op eene uitnemende wijze kunnen besloten en gekroond worden door en met de zoo algemeen en welbekende, en tevens als waarheid gewaarborgde kerkelijke overlevering van den zieltogenden grijsaard te Efeze, die zijne discipelen, welke hem omringden, onafgebroken met stervende lippen toelispelde: ‘Hebt u lief onder elkaâr, kinderkens!’ - de heerlijke weêrklank uit zijne brieven?

Men kan het ons niet ten kwade duiden, als we deze vragen met ernst en bescheidenheid in het midden brengen, en te regt wenschen, dat de Christelijk Evangeliesche dichter, die in het *Beeld der Toekomst*, zoo voortreffelijk, den *waren* geest des Christendoms openbaarde, dezen Evangelieschen rijkdom, bij zulk eene gepaste aanleiding, niet ongebruikt had gelaten, - de *adelaar* onder de Evangelisten bleef hier wat te veel over de aarde zweven. - Hij had zich hooger kunnen en moeten verheffen. - Onze opmerking ontneemt daardoor de dichterlijke waarde niet van die eene, enkele, bepaalde zijde, waar wij Johannes nevens Maria zien neêrgezeten. - Er ligt eene zeer schoone en weldadige overtuiging in deze on verkoelde liefde der twee bondgenooten op den levensweg, die eenmaal aan den voet van een bloedig kruis voor altijd vereenigd werden, -

maar wij eischen hier meer. - Minder gelukkig was zekerlijk de terugblik, waartoe de jonger des Heeren Maria uitnoodigt, naar het feestmaal te Kana:

‘Zij blijft luisteren, gelooven,
Maar geeft hij in rijke taal
Haar een trouw geschiedverhaal
Feiten, die zij mocht aanschouwen,
Nog waant zij bij 't feestlijk maal
Zich in Canaa's bruiloftszaal
De gelukkigste aller vrouwen.’

Wij laten het liever onbeslist, in hoe verre *deze* laatste regel volstrekte waarheid bevat, als we over het ernstige en indringende woord des Heeren, juist bij die gelegenheid, nadenken: ‘Vrouwe! wat is er tusschen u en mij?’ Hoedanig deze woorden ook verklaard worden, zij schijnen in eenige tegenspraak te staan met de uitdrukking des dichters, hier gebezigd. - Wij erkennen wederom de moeijelijkheid, ook bij de zoo warme en gevoel volle voorstelling van dezen Johannes van den heer De Bull, om aan de gestrenge en onveranderlijke eischen der gewijde poëzij te voldoen; wie intusschen die taak aanvaardt, blijft er verantwoordelijk voor, niemand toch, dit durven wij te onderteekenen, is meer afkeerig van laffe, en gekochte, of afgebedelde vleitaal, dan onze Nederlandsche Muzenzoon, die reeds in zoo menig treffelijk gedicht, van zijn diep gevoel, ook voor het Christelijk ware, schoone en goede, eene voor hem hoogst vereerende getuigenis heeft afgelegd.

De heer Beets geeft ons en het godsdienstig publiek, dat reeds zooveel aan hem verpligt is, zijnen Simon Petrus, en wij wenschen te weten, welk een Petrus; want, is er eenig karakter in de gewijde geschiedrolle des Nieuwen Verbonds, waar zich het menschelijk groote en menschelijk kleine als zamenstapelt en Verdringt, het is hier: - de rots der kerk, de eerste onder de eersten, - *de primus inter pares* - de echte mensch: Petrus - welligt dat juist om die reden, eene dichterlijke behandeling van den eenigen geloofsheld, aan eene zuiver psychologische bewerking groote afbreuk doet, en men zich meer aan den uit-, dan aan den inwendigen Petrus hecht. - Dergelijke vuurkolommen onder de menschen, als we die uitdrukking mogen bezigen, moeten met kracht en gloeijende taal geschilderd, - wie Petrus bezingt, moet een weêrschijn van zijn geest laten zien, - dat kan bijna niet anders - het onderwerp moet bezielen. - Op welk eene wijze heeft de heer Beets den Apostel tot zijne lezers als bij de hand ingeleid? - Wij lezen in den aanvang van het dichtstuk eene beschrijving van het meir Gennezareth, - eene keurige beschrijving, die omstreeks zestig dichtregels aanvult, - echte poëzij - descriptief - aan de boorden van dat meir verschijnt Petrus; hij hoort de blijmare: ‘dat de Christus is gekomen;’ hij verlaat het visschersscheepje, - en op eenmaal - deelt ons de dichter hier het Evangeliesch verhaal van Christus op de zee wandelende mede, - welligt een weinig te vroeg en te gezocht, maar de voorstelling van het meir gaf een punt van aanknooping, - vervolgens wordt in krachtige taal op de verloochening van den jonger gezinspeeld; alles in de voortgezette leenspreuk van een stormend meir, maar de morgenstond rijst. - Wederom ontmoeten we aan het meir den verrezen Christus, waardoor Petrus, 't was billijk, meer in het dichterlijk tafereel terugtreedt, aan hem wordt de vraag gedaan: - bemint ge mij? - en vruchteloos

zochten we hier, zoowel naar het antwoord, als naar de hooge en eigenaardige stelling, waarin Petrus voortaan zich moest vertoonen. - Neen! de dichter besluit dadelijk zijne voorstelling, in weinige korte en gedrongene regels, door de verdere lotgevallen van den jonger - even als met den vinger aan te roeren, - en hem in zijne lijdende liefde te verheerlijken.

Wij mogen het wederom met bescheidenheid aan den onpartijdigen lezer vragen, in hoeverre hier al of niet is te kort gedaan aan den eisch der kunst en der waarheid? - Wij vinden hier geenszins den vurigen, onstuimigen, dikwerf ongebreidelden mensch, den waren Simon Petrus, - wij vinden slechts den zwakken, weifelenden Apostel, die later weder - gerehabiliteerd moet worden. - Het eigenaardige, kernachtige, indrukmakende karakter van den menschenvisscher bleef ons hier verborgen. - Voorwaar! 't is niet de Petrus, zooals de Heilige Schrift hem telkens als met den vinger aantoont, - 't is niet de man, die nu den Heer als met stalen armen omklemt, dan hem wil terughouden om naar Jeruzalem te trekken; die moest leeren om zeventigmaal zevenmaal te vergeven. - 't Is vooral in deze dichterlijke voorstelling niet de Pinksterheld. - Waarom staat de rots der kerk ons hier niet geteekend op den grooten geboortedag der Christelijke kerk, de ware en onvergelijkelijke Chrysostomus onder de Apostelen? Waarom leeft hij niet, en keert hij niet terug in zijne eigene woorden, waarvan schier elk een bijzondere karaktertrek kan genoemd worden? - Het staat niet aan ons, om deze vragen te beantwoorden, - maar de uitmuntende poëzij van den heer Beets, en de weinige werkelijke Petrus-lineamenten, die hij ons hier mededeelde, geven ons regt en aanleiding, om deze vragen niet te onderdrukken. - Het schijnt inderdaad, alsof de bekwame dichter, tevens rijk begaafde schrijver, geen bestek, geen plan heeft gemaakt, toen hem deze Petrus werd opgedragen, en hij alleenlijk eenige regels aan den vorst der kerke, aan de rots der kerke heeft toegewijd en aangeboden, - deswege beklagen we ons, èn om den wille van den Apostel, èn om den wille van den heer Beets. - Wij zouden den dwazen wensch kunnen koesteren, dat er spoedig een herdruk van het ‘Dichterlijk Album’ noodig ware, en de dichter nogmaals, zooals hij dit ver boven anderen vermag, ons een ander Petrusbeeld leverde, waar wij den Apostel inderdaad in groote, krachtige, en breede trekken terugvonden, en niet slechts den menschenvisscher, of den verloochenenden jonger. - Indien ook al de heer Beets, en andere kunstregters dien wensch niet kunnen deelen, of onze afkeuring van hunne zijde afkeuren, dan berusten wij gaarne in elk oordeel, dat strekken kan ter waarachtige opbouwing der gewijde poëzij in ons vaderland.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Een paar hulpboeken.

M^{r}.G. Dorn Seiffen, Geslachttafel der koningen van Europa, van 1500-1852 enz., 2^{e} druk. - Te Breda, bij Broese en Comp.

Indien het voor den auteur van bovengenoemd werkje eene aangename omstandigheid is, dat ook deze zijn arbeid een tweeden druk beleeft, het doet ook ons goed, te zien, dat den Nestor der docenten op gymnasien nog wakkerheid genoeg overblijft, om dien arbeid volledig en met den nimmer rustenden tijd gelijken tred te doen houden. Wij wenschen den waardigen man met de verschijning van dezen tweeden druk geluk en aarzelen niet, zijne jeugdiger ambtgenooten op hem te wijzen als op een man, die in der tijd zijne ridderorde *verdiende* en die welligt, als het hem gegeven werd, andermaal jong te worden, zonder zich te bedenken, andermaal de gewigtige maar doornige loopbaan van onderwijzer zou kiezen.

Ook in dit werkje is de geest van den opsteller niet te miskennen. Die geest is bij uitstek practisch; het is de geest van den verstandigen onderwijzer, die gedurig uit de wereld der idealen tot de werkelijkheid wordt teruggevoerd; de geest van den man van ondervinding, die zich gedurig afvraagt, niet, wat wenschelijk was, maar wat redelijkerwijze kan verlangd worden. Inderdaad, bij de encyclopaedische rigting, die het onderwijs dagelijks meer en meer ontvangt, terwijl de wetenschap, die één is, gedurig nieuwe namen bekomt, behoort er niet weinig kracht van geest toe, om een vasten gang te gaan en zich voor het onderwijs een oogpunt te kiezen, waaruit men het geheel overziet, en dat voor al het overige als 't ware een middelpunt wordt. Is het wonder, dat de man, die meer dan eene halve eeuw onderwijzer was van jonge lieden, die dus zoo ongeveer weet, ‘wat van hun maaksel zij te wachten,’ opdat ze in de geschiedenis met eenig gemak zouden kunnen vorderen, een oogpunt heeft gekozen, dat tot geen al te hooge vlugt noodzaakt, maar aan feiten en personen bindt en bewaart voor die holle zoogenaamde philosophische beschouwingen, die te belagchelijker zijn, naar mate zij minder gegrond zijn op kennis van zaken? Inderdaad, de bekendheid met de stamhuizen der vorsten en met hunne onderlinge betrekkingen is eene geschikte propaedeusis in de geschiedenis, vooreerst omdat zij door aan tijd te binden, orde schept in den chaos, ten tweede, omdat zij een zeker verband brengt in de lotgevallen van verschillende rijken, eindelijk omdat zij veelzins een leidraad in handen geeft, met behulp waarvan wij vele vooral uitwendige verschijnselen leeren verklaren. Jonge lieden, die dien leidraad volgen, zullen later met grooter gemak de inwendige ontwikkeling der staten, die dan toch het voornaamste deel is der geschiedenis, kunnen gadeslaan, en wij zelve, die niet geheel vreemd zijn aan het onderwijs, gelooven vast, dat men gerust de poging kan laten varen, om van jonge lieden, die nog niet eens zich zelven leerden kennen, zoo maar dadelijk Macaulays te maken.

Indien wij ons dus in zoo verre ver-

oorloven, een gunstig oordeel te vellen over den arbeid van Mr. Dorn Seiffen, mogen wij toch aan de andere zijde niet nalaten, onze zienswijze over het naar onze meening alleen doelmatige gebruik van het boekje mede te deelen. Vooraf stippen wij aan, 1° dat de titel niet geheel beantwoordt aan den inhoud, omdat er, behalve de koningen, ook de keizers, paussen en sultans in zijn opgenomen en 2° dat het te bejammeren is, dat niet, in plaats van den titel van *koningen*, die van *voornaamste vorsten* gekozen is, omdat men dan ongetwijfeld, behalve de Nederlandsche stadhouders, ook b.v. de keurvorsten en hertogen van Brandenburg, Saksen, Wurtemberg en Beijeren, wier invloed toch zoo onbeduidend niet was, zou hebben vermeld.

Dan ter zake:

Vooreerst komt ons voor, dat het boekje, om zoo te zeggen, uitsluitend kan dienen tot een leidraad bij repetitie voor eigen oefening. Als niet voorafgegane studie van facta, als niet een vrij groot fonds van daardoor verkregen kennis tot grondslag ligt van zijn gebruik, kan het tot weinig anders strekken dan tot voldoening aan eene ijdele nieuwsgierigheid en eene pronkzucht met de kennis aan onbeduidende dingen.

Ten andere moet men niet uit het oog verliezen, dat het onmiddellijk voor exoterische, maar niet voor esoterische beoefenaars der geschiedenis is ingerigt. Ja wel, zij, wien het te doen is, om met een oogopslag herinnerd te worden aan de belangen der dynastien en de bedoelingen der kabinetten, ontwaren, als zij den naam van een Karel II van Spanje, Lodewijk XIV van Frankrijk, Karel VI van Duitschland met hunne familiebetrekkingen daar voor zich geschreven zien staan, dat eene reeks van herinneringen zich in hunne ziel als verdringt, maar zij loopen toch zoo doende gevaar, het wezen der geschiedenis in dynastieke belangen, in hofkabalen en intrigues, in den invloed van maitressen, in oorlogen en veldslagen, in uitbreiding of inkrimping van grondgebied te stellen. Er is eene andere geschiedenis, die zich, trots de inwerking van al die bijzonderheden, ontwikkelt en haren stillen gang gaat, zonder gebonden te zijn aan de jaren van opvolging der vorsten, of van den ouderdom waarop zij huwelijken sluiten, of het tal van kinderen, dat hun geboren wordt.

Ten derde. In verband met de beide vorige aanmerkingen zouden wij haast in bedenking geven, of niet, bij eene nieuwe uitgaaf van het werkje, ook nog eene tabel zou mogen gevoegd worden, die ministers bevattende die hun naam gaven aan de kabinetten. Immers wie zal het ontkennen, dat, naar mate wij ons van de 16 eeuw verwijderen, de persoonlijkheid der vorsten minder beslissend wordt, zoo zelfs, dat zij vaak genoodzaakt worden, ministers te benoemen, wier stelsel lijnregt met het hunne in strijd is. Wij houden het er voor, dat gaande weg, naar mate de constitutionnele vormen meer heerschende worden, eene geslacht-tafel als die wij op 't oog hebben, zonder een overzigt van de ministers, zelfs voor het staatkundig gedeelte der geschiedenis van hare bruikbaarheid zou verliezen.

Eindelijk spreekt de titel van eene *Geslacht*-TAFEL. Nu ja, dat is het ook, maar zij is toch niet tabellarisch ingerigt, zoo als het *Gelijktijdig Overzigt* enz. in vier tabellen van denzelfden schrijver. Waarom van dien vorm afgeweken, die veel meer tot de zinnen, ja maar ook tot de ziel spreekt? Zegt men: ‘die tabellen

komen duur uit en toonen weinig: men wil liever een boek' dan zuchten wij en zwijgen; doch nu wij eens van tabellen gesproken hebben, moet het hooge woord er uit, en beweren wij, dat, behoudens eene verstandige aanwending, zulke tabellen veel rijker zijn dan de onderhavige geslacht-tafel, waarop wij van oudsher reeds dichters, wijsgeeren, staatsmannen enz. behalve de vorsten vermeld vinden. Wilde men het belang der familierelaties buitendien doen uitkomen, welnu eene tabel leent zich gemakkelijk tot eene veranderde inrigting.

C.

Tabellarisch overzigt van de geschiedenis der oude aardrijkskunde.

Naar het Hoogduitsch van Dr. A. Forbiger, door Dr. J.v.d. Kloes. Te Doesborgh, bij A. Mongers en Zoon, 1851.

De heer van der Kloes duide ons niet ten kwade, dat wij, schoon hij zelf arbeidde voor de *Oude* aardrijkskunde en zijn ambtgenoot voor de *Nieuwe* geschiedenis, toch, bij de aankondiging van hun werk, aan den laatsten de prioriteit gaven, eenig en alleen uit ontzag voor de grijsheid. Het zou ook kunnen zijn, dat hij deze schikking aanzag als een wenk, om het vuur zijner jeugd te temperen, en dit kon zijne nuttigheid hebben. De arbeid van den heer van der Kloes toch getuigt van een onbepaald geloof in de ontvankelijkheid van den geest bij jeugdige menschen en zulk een geloof levendig werkzaam te zien is inderdaad hartverheffend; maar zou het ook door overspanning tot teleurstelling kunnen leiden? Dan volgt zoo ligt verslapping en weldra onverschilligheid.

Moeten wij opregt wezen? Wij weten, dat de heer van der Kloes de opregtheid bemint. Welnu, dan gelooven wij, dat door dezen en dergelijken arbeid, hoe bij uitstek loffelijk ook, voor de degelijke beoefening der klassieke letterkunde niet gewonnen, maar veeleer verloren wordt, altijd in de vooronderstelling, dat hij het *Tabellarisch Overzigt* aan de jonge lieden in handen wil gegeven, en er nader onderrigt van den onderwijzer op wil gebouwd hebben. En waarom gelooven wij dit? Omdat, naar onze meening, bij de eischen van den tegenwoordigen tijd, ten aanzien der als noodzakelijk beschouwde vorderingen in de wetenschap, zoo als zij thans is, de oude aardrijkskunde nimmer een aanmerkelijk deel van den tijd voor het onderwijs kan innemen. En dat zou zij inderdaad vorderen, als de jonge lieden zich, met eenig uitzigt op blijvende vrucht, naar aanleiding van deze tabellen, moesten bekend maken met de bronnen dier wetenschap, de ontwikkeling van de kennis der aarde en de wis- en natuurkundige aardrijkskunde der Ouden. Want het is niet genoeg, dat gij uwen leerlingen eene les opgeeft uit uwe tabellen: dat zou waarlijk zijn alsof ge op water schreeft; neen, maar gij zult daar eigen onderzoek en studie en gedurige herhaling bij moeten voegen en dan nog blijft u de staatkundige aardrijkskunde over, die dan toch tot regt verstand der Ouden wel van het

meest overwegend belang is. Maar ook aan de zijde der onderwijzers zal de tijd te kort schieten. Of hoeveel uren zal men wel voor die oude aardrijkskunde moeten afzonderen, daar men toch immers met pas aangekomenen niet voegzaam over de begrippen der wijsgeeren ten aanzien van de gedaante der aarde enz. zal kunnen spreken. Veel van dat alles beschouwen wij ook, ronduit gesproken, als nutteloozen ballast voor hunne onsterfelijke ziel.

Wij verbeelden ons, dat de heer van der Kloes eenigzins in drift opstuift en vraagt: welk een armzalig denkbeeld hebt gij wel van degelijke behandeling der klassieke letterkunde, als ge niet inziet, dat met behulp van onze tabellen een licht opgaat over honderde plaatsen bij de Ouden? Duid ons phlegma niet ten kwade en duld, dat wij u vragen, hoeveel van die plaatsen de jonge lieden ter behandeling krijgen en hoeveel er verloren zou zijn, als zij sommige daarvan door de onkunde van den onderwijzer niet dadelijk begrepen. O ja, wij weten zeer wel, dat eene volledige kennis alle onkunde buitensluit, maar waarlijk, de omstandigheden in aanmerking genomen, dan houden wij voor het tegenwoordig onderwijs alleen dat voor eene degelijke behandeling der oude letterkunde, die haar aanwendt als een middel bij uitstek voor de logische ontwikkeling van den jeugdigen mensch, als een middel tot vorming van zijn smaak, als een middel tot versterking van zijn godsdienstig geloof. Wij zijn van oordeel, dat de literatoren, die van alle kanten worden bedreigd, door in overeenstemming met dit doel zich zooveel mogelijk aan de grammaticale interpretatie der Ouden te houden, het minst terrein zullen verliezen en de grootste weldaden aan de maatschappij zullen bewijzen.

Keuren wij dan de uitgave van deze tabellen af? Volstrekt niet! Wij zeggen er dank voor en wenschen ze in handen van iederen onderwijzer, wij wenschen ze ook als geschenk te zien uitgereikt, of als een nuttig werk aangeprezen aan verdienstelijke jonge lieden, die bijzonder door de Oudheid worden aangetrokken. Maar als handboek voor de leerlingen verlangen wij ze bepaald niet, omdat de mogelijkheid ons niet blijkt, dat ze ook onthouden worden, of zoo wij ons al daarin vergisten, omdat wij er het nut niet van inzien.

Overigens achten wij het bezit er van niet overtollig, zelfs niet na de verschijning van Forbigers handboek, onlangs te Leyden uitgegeven. Tabellen spreken duidelijk en deze zijn met groote naauwkeurigheid ingerigt en met eene gemakkelijkheid voor het gebruik, die allen lof verdient. Nu tien jaren geleden gaf Forbiger het eerste deel uit van zijn Handbuch der Alten Geographie aus den Quellen bearbeitet, dat nog door twee deelen werd gevolgd, maar de toets van die tien jaren heeft bewezen, dat Forbiger in de oude aardrijkskunde een waardig opvolger is van mannen als D'Anville, Rennell, Gail, Mannert enz. en dat hij met ongeloofelijken ijver zich ten nutte heeft gemaakt, wat door latere ontdekkingen of verbeterde interpretatie der Ouden is aan het licht gebragt.

C.

Mengelwerk.

Het fatsoen.
Blijspel in vier bedrijven, door P.J. Peterson. (*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1852, *II, blz.* 295.)

Vierde bedrijf.

Tooneel I.

Vertrek in het logement de Gouden Leeuw. Eene tafel bij den haard, waarop flesch en glazen.

Kapitein KARVER. BRAMER.

Kapitein KARVER.

Kinderen?... Apen, zeg ik! - Al had ik geene andere grieven tegen het fatsoen - ik zou het den oorlog verklaren. Eene kinderlijke ziel aldus te vergiftigen - de dwaasheden en ellenden van den volwassen leeftijd de arme kleinen in te enten - op de jaren waarin zij behoefte hebben om geheel natuurlijk te zijn!... Zijn dat kinderen, die mij daar verlieten? - Kleuters van elf en twaalf jaren, die reeds volslagen nuffen zijn; - een borstje van tien jaren met de wijsheid en pretensies van Salomo's kat!...

BRAMER

(ironisch).

Wij leven niet meer natuurlijk, niet meer gemakkelijk, niet meer eenvoudig, kapitein! wij leven haastig. Knop, bloesem en vrucht volgen elkander onder de broeiramen der hedendaagsche verlichting met eene zoo verrassende snelheid op - dat men reeds een wrang vruchtje vindt - waar men pas een bloemknop zocht.

Onze eeuw voert den naam ‘Spoed’ in hare banier: - zij bouwt huizen in eenige dagen, groote fabrieken en paleizen in eenige weken; - het is waar, hun duur is aan dien vluggen bouw evenredig - en een gebouw mag solide genoemd worden - dat met het tiende jaar van zijn aanwezen niet een of ander zeer verontrustend gebrek vertoont. Wat de kinderen aangaat - wanneer men die van het kanaille, van het onfatsoenlijk deel der burgerij uitzondert, zij trekken met hun zesde of achtste jaar de kinderschoenen uit - en ontvangen het teeken van het fatsoen. Bij menigeen geschiedt dit nog veel vroeger - en welligt bestaat er menig ongelukkig klein martelaartje - dat nimmer naar hartelust heeft mogen spelen - maar van zijne eerste schrede - zijne sprongen heeft zien regelen - door eene pest van eene Fransche of Zwitsersche gouvernante!

Het fatsoenlijk-mans-kind is sedert zijne wijding - een heertje of dametje: - het heeft in het klein de vermakelijkheden van papa en mama, kinderbals, kinderconcerten, en kinderpreken! -

voor het overige zijne kinderbibliotheek - want de studie neemt den overigen tijd van den kleinen fatsoenlijken man weg, en weldra zegt hij met volmaakte hypocrisie van Alphens pedantje na:

Mijn spelen is leeren, mijn leeren is spelen!

Maar waartoe langer geredeneerd? Uw neefje, de jonge heer Pierre, en uwe nichtjes, de jonge dames Mathilde en Margot - die u zoo verlieten - zijn volmaakte staaltjes van wat eene fatsoenlijke opvoeding vermag.

Kapitein KARVER.

Praat er niet van! Wind en weêr, maak mij niet op nieuw boos!... De dames trokken neusjes tegen mijne pijp; - de jongen haalde met eene onbeschrijfelijke minachting zijne schouders op, toen ik hem vroeg of zijn vader hem cijferen leerde... Papa!... zeide hij op een verachtenden toon! Verder vernam ik dat hij thans de Grieksche mythologie bestudeerde!...

BRAMER.

Natuurlijk! Zonder deze geene algemeen- oppervlakkige kennis, en zonder die geen fatsoenlijk discours! Men dient in prillen leeftijd bekend gemaakt te worden met de zedeleer der minnarijen van Jupiter Optimus - het zinrijke der schaking van Ganymedes, het leerrijke van het vervolgen van Daphne door Apollo, de bedoeling der verlustigingen van Hercules bij Omphale!

Kapitein KARVER.

Eene kostelijke stof tot nadenken voor een maatje van tien of twaalf jaren!

BRAMER.

Dat doet er niet toe; kennen en weten is hier het doel - voor het overige zorgt Sint Feiten. Zoodra op den jaarlijkschen of halfjaarlijkschen wedloop om een boekwerk of loftuiting (de eerste grondslag welligt tot de onzen tijd kenmerkende lint- en kruiswoede) de ouders in dit opzigt gerust gesteld zijn - rigten zij een familiepartij aan - waarbij het gelauwerde kind voorzit - en storten tranen van bewondering over de kennis hunner spruit, terwijl zij zichzelven afvragen: - van waar dit wonderkind zijn groot talent komt?

Wanneer uw neef Pierre den gewonen loop van zaken volgt, dan is hij op zijn achttiende jaar een man van ondervinding - die met loodbleek gezigtje zijn koffijhuis en klub frequenteert, en met zijne vrienden schertst en lagcht over hunne avonturen ten huize van madame R - of madame S -! Op zijn vierentwintigste jaar is hij un homme blasé, een wezen dat zich beroemt, geene illusie meer over te hebben - en dat alleen voortgaat met meisjes verleiden en geld verkwisten - uit lange gewoonte en fatsoenshalve!

Kapitein KARVER.

Daar zal ik een speldje voor steken!

BRAMER.

(bitter).

De maatschappij gaat inderdaad eene schoone toekomst te gemoet. De godsdienst is eene fatsoenlijke uitspanning geworden, de kerk een schouwburg, die floreert, naar mate de een of ander beroemde orthodoxe of liberale acteur een voorstelling zal geven. In dit geval koopt het fatsoenlijk publiek zijne kaartjes en maakt queue.

- De minder begaafden zijn voor het kanaille, dat trouwens nog eenvoudig genoeg is om een eenvoudig woord tot het hart hooger te schatten - dan een woord en een geste au bon goût. - Het huwelijk... wie trouwt er nog - zonder er eene financieele operatie mede te verbinden? - Het fatsoen wijdt de helft der ‘lelien die niet spinnen noch weven, en nogtans

prachtiger gekleed zijn dan Salomo in al zijne heerlijkheid' - aan de deugd der onthouding. - Welke jonge dame vindt een fatsoenlijk en serieus pretendent - zoo de piepa van zijn kant het contract niet zoodanig kan spekken - dat mijnheer de echtgenoot kans ziet er de kosten der ménage - die van zijne en zijner aanstaande's fatsoenlijke liefhebberijen - met en benevens die - benoodigd voor het onderhoud - eener variante, waarmede hij zijne gemalin na het eerste of tweede huwelijksjaar beschenkt, uit te halen...

Kapitein KARVER.

Houd op! ik wil er niets meer van hooren! De duivel hale het fatsoen - het is een koekje van zijn eigen deeg! Ik verklaar het den oorlog! Van nu aan wil ik zoo onfatsoenlijk mogelijk leven, dat is: ik wil alleen handelen naar het woord van God, de inspraak van mijn geweten, en de eischen van het gezond verstand. Ik wil niet langer - condoleren, feliciteren, complimenteren - menschen, die mij volkomen onverschillig zijn, en die mijne buiging alleen verlangen om des fatsoens wille!... De eerste soirée, waar ik mij verveel, verlaat ik; den eerste, die mij een compliment maakt, lagch ik in zijne facie uit, en den eersten schoft, dien ik op eene schandelijke daad trappeer, schop ik voor zijn g.., al heet hij ook duizendmaal een fatsoenlijk man! Wat mijns broeders huisgezin aangaat - weldra zullen wij daar de hekken verhangen. - De komedie, die ik tot leering van mevrouw Karver speel - zal haar louteren - want zij zal haar haar fatsoen doen verliezen - maar haar gehalte zuiveren!

BRAMER

(lagchende).

Ik hoop het - schoon ik vrees dat de intrigue uwer komedie veel te wenschen overlaat voor het doel; - een weinig kritiek - een weinig onderzoek... en

(blazende)

Phuut!

Kapitein KARVER.

En ik zeg je dat de komedie als van zelve gaat. De schenking vernietigd zijnde, treedt de erfgenaam in zijne regten - heden avond neem ik de effecten over - tegen overlegging van een gisteren door mij geschreven voogdijstelling - en gedagteekend - de Kaapstad. - Bij de terugkomst van Van Neck, die zijn jongen mulat is gaan halen - om voor het neefje te spelen - zullen wij de scheiding van het vaste goed in orde maken, en dàt eenmaal geschikt - is alles gewonnen.

BRAMER.

En vooronderstelt, de duivel steekt een spaak in 't wiel - door de valschheid van uwen naam en dien van het kind aan 't licht te brengen, dan is alles verloren!

Kapitein KARVER.

Abuis! Ik heb nog een klein achterdeurtje open - om ook dan nog te slagen; maar ik behoef den geheelen omslag niet meer, en kan weldra in mijn waar karakter optreden - want de goede fortuin kwam mij met een accident te hulp - dat het ten tooneele voeren van den liplap onnoodig maakt. Habeo Themistoclem! zoo als de oude meester Handjebak plagt te zeggen - wanneer het hem gelukt was een diefachtigen kabouter met het corpus delicti in zijne hand te trapperen. Habeo

Themistoclem! roep ik hem na - want ik heb een grooter overwinning behaald - mevrouw Karver is mijn!

(Hij drinkt zijn glas ledig.)

BRAMER.

Je maakt mij waarachtig nieuwsgierig, kapitein!

Kapitein KARVER.

Schoon je wel een heel klein beetje

twijfelt aan de waarheid van mijne overwinning.

BRAMER.

Wat zal ik u zeggen! Mevrouw Karver is inderdaad geen katje om zonder handschoenen aan te vatten; geloof mij, al weet zij hare nageltjes alleraardigst te verbergen, zij heeft ze, en weet er een gepast gebruik van te maken.

Kapitein KARVER.

En al had zij griffioens-klaauwen, ik zal haar mores leeren. Braam! Braam! nooit had ik gedacht - dat dàt scheepje onder zulke valsche papieren voer - nooit had ik gedacht - dat het fatsoen hier zoo geheelenal eene aangenomene vlag was tot een verdachten handel! Deze mevrouw Karver, deze ultra-precieuse, die het vertrek wilde verlaten, toen ik het woord: *bloot* uitsprak, die walgde op het denkbeeld van een pandspel, deze hoogst fatsoenlijke vrouw deinst niet terug voor eene zaak, die hare onfatsoenlijke grootmoeder - ja zelfs het dwaze oude wijf, hare moeder, zich zouden geschaamd hebben...

BRAMER.

Hoe, ik hoop toch niet...

Kapitein KARVER.

Denk eens, madame stemde toe in een onderhoud à huis clos!

BRAMER.

Wat?

Kapitein KARVER.

Waarachtig! Ik was met mijn bootsman toevallig getuige van eene afspraak, om van avond in de oranjerie afscheid te komen nemen van onzen vriend Fatering, die op reis schijnt te zullen gaan.

BRAMER.

Zoo ver had ik inderdaad niet gedacht, dat zij de zaak zou drijven.

Kapitein KARVER.

Zoo min zeker als het heertje?

BRAMER.

Wie, Fatering?

Kapitein KARVER.

Ja.

BRAMER.

Ha! ha! ha!

Kapitein KARVER.

Dus ook in dit opzigt geheel schijn?...

BRAMER.

(zijn glas toeschuivende.

Schenk eens in, kapitein - ik wil een glas wijden aan uwe goede trouw!

(Kapitein Karver schenkt in).

Je vertrouwde dezen mijnheer Fatering dus nog al? Mijnheer Fatering? wel ik dacht dat zijn zwarte moriaanshuid genoeg schemerde door de dunne laag waterverw, waarmede het fatsoen hem beschilderde - om een zoo naauwkeurig waarnemer niet te ontgaan. Uwe gezondheid!

(hij drinkt)

Schijn? zeide je. Ik zeg u, deze man is niet anders! Zijne deugd, zijn geweten, zijne eer, zijn moed huist op zijne tong, zijn hart is lêeg - of houdt den droessem van dit alles ín. Mijnheer Fatering (dat hij geene evenbeelden had!) is Hollander in schijn; hoewel hier geboren, heeft zijne opvoeding hem onze zeden leeren verachten; hij is dichter in schijn - want hij geeft voor dichterlijke gedachten dichterlijke woorden; zijne zedelijkheid is schijn; - hoogst kiesch in het gezelschap van dames, is hij in het geheim overgegeven aan de allerzinnelijkste grofheden; matig tot overdrijving toe in gewone bijeenkomsten, - daalt hij tot de onmatigste zwelgerijen af sub rosa!

Kapitein KARVER.
Een zeer beminnelijk karakter - op mijn woord - hetwelk ik mij sterk maak een weinig te corrigeren!

BRAMER.
Gekheid.

Kapitein KARVER.
Geloof mij, op een schip leert men ook

de weerbarstigsten een weinig rede te doen verstaan - een klein weinigje rede.

BRAMER.

Maar je hebt den delinquent niet op een schip.

Kapitein KARVER.

Neen, maar de ingredienten zijn bij de hand - ik heb een grapje in het hoofd - een heel aardig grapje - dat, goed uitgevoerd - dezen mijnheer Fatering tot groot nut kan zijn - en hem (ten minste vooreerst) - het privatief grondgebied leeren eerbiedigen. Ik wil nog eene kleine wandeling doen. - Ga mede - dan zal ik het u mededeelen.

Tooneel II.

De vorigen. JAN PIK.

JAN PIK.

Mijnheer Bramer - de kompelementen van de erfgenamen van jufvrouw Stapel - en of uwé daar oogenblikkelijk wou komen; - de oude jufvrouw had het zoo afgeleid.

BRAMER.

Daar dien ik oogenblikkelijk heen - tot van avond, kapitein!

Kapitein KARVER.

Ik ga mêe zoo ver.

(allen af) (Het tooneel verandert)

Tooneel III.

Vertrek van het eerste bedrijf. Lamplicht.

KARVER alleen.

- (de tafel is overdekt met papieren.)

Naar ik denk zal de kommissaris er nu wel meer van weten; ook hem kwam de zaak hoogst verdacht voor, en hij begreep dat wij met de uiterste voorzigtigheid moesten te werk gaan. Wie zal voortaan meer menschen gelooven of vertrouwen? - mijn gansche vermogen zou ik er op verwed hebben - dat dit gezigt niet loog - dat deze toon ongeveinsd was! En toch is het zoo!... Nu, wij zullen weldra het fijne van de zaak weten - en heb ik eenmaal de acte weêr in handen, een tweede Van Neck praat er hem zoo gemakkelijk niet weêr uit... Ja, het was wel wat onvoorzigtig... wel wat heel ter goeder trouw - het is waar; - al is dit ook eene vinnige opmerking van mevrouw Karver. En waar blijft, na deze rampzalige nederlaag - mijn plan van bezuiniging? Jan Karver! Jan Karver!... het ligt in duigen - in scherven als een gebroken flesch - overgeleverd aan alle duivels! - Het fatsoen... gij raakt het niet

kwijt - het is als het kleed van Nessus - dat, eenmaal aangepast, niet meer kan afgelegd worden - gij wordt er mede in 't graf gelegd - rampzalige! Gij zult sterven als een fatsoenlijk heer - arm, als Job op zijn mesthoop - maar becondoleerd en be-rouwd - naar de beste regels! Jan Karver! Jan Karver!...

(na eenige oogenblikken stilzwijgen)

. Maar kom, ik dien wat aan te werken, wil ik gereed zijn tegen de komst van den controleur; - men is met eene fatsoenlijke conversatie, als de onze is, aan zooveel tijdverlies onderworpen, dat men waarachtig er zijne zaken niet meer behoorlijk door kan waarnemen! In minder dan een uur tijds had ik vier bezoekers, die mij letterlijk niets hadden te zeggen, en die ik echter genoodzaakt was, met eene vriendelijke grimas te ontvangen, en te verzekeren van mijne gevoeligheid voor hunne attentie!

Viermaal werd mij als wat nieuws verteld - dat de zon in eene bank onderging, en wij met de nieuwe maan -

wel verandering van weêr zouden krijgen, en viermaal was ik genoodzaakt, deze belangrijke tijding met mijne leêgloopers te overwegen, en hunne gevolgtrekking als volkomen juist toe te juichen! De laatste maakte het dan toch wat al te erg, hij begon te geeuwen, onder het naïeve beklag: ‘dat hij met zijn tijd verlegen was!’ - “en ik met mijn gezelschap!”-kon ik niet laten hem toe te duwen; hij stond geraakt op - al mompelend van ‘eene onfatsoenlijke behandeling!’ Fraai, op mijn eer!

(lagchende)

Ik denk toch, dat...

(kloppen.)

Maar wie is daar nu weêr!...

(knorrig)

Binnen!

Tooneel IV.

KARVER. BRAMER.

KARVER.

Ah Bramer!... ik had bijna gezegd: wie duivel is daar nu weêr? - gelukkig dat ik het niet deed. - Mijnheer Bramer kent te wel de waarde van den tijd - om een ander er doelloos van te berooven!

BRAMER.

Vrij beleefd gesproken voor een knorrig mensch! - Ik heb u iets te vragen en u iets mede te deelen. Om met de vraag te beginnen: je hebt eene aanklagt bij den kommissaris gedaan tegen Van Neck, en dat op het vinden van een briefje?

KARVER

(verwonderd).

Ja! maar hoe weet jij dit? De zaak vereischt voorzigtigheid en geheimhouding, de kommissaris zeî het zelf.

BRAMER.

Ik kwam hem zoo op 't oogenblik tegen vlak bij de Gouden Leeuw - hij sprak mij aan, omdat hij wist - dat Van Neck 't eerst bij mij was geweest, en mijn neef is... maar vriendlief! hoe kon je in deze zaak zoo overhaast te werk gaan?... Ik ben overtuigd dat deze aanklagt u eenmaal bitter zal berouwen.

KARVER.

Dat geloof ik niet! Het briefje is duidelijk: het sprak van een *aanval* op de *kas* van J.K.; daarbij moest de persoon aan wien het gerigt was een *valschen naam* aannemen, en hij, die het schreef, zegt duidelijk: ‘dat hij zich onder den *naam* van *Van Neek* bij K. en bij B. (dat ben jij) had gepresenteerd.’ - Wat wil je meer? -

daarenboven ben je toch niet vergeten - op welke wijze men mij de acte van cessie uit de handen heeft gepraat!-

BRAMER.

(ter zijde)

Het is inderdaad meer dan genoeg om iemand op presumptie te plakken; - van nu af aan is het gedaan met 's kapiteins kostelijke plannen! ...

KARVER.

Neen, maar moet je zelf niet bekennen - dat hier alle redenen bestaan - om een schelmerij te vermoeden?

BRAMER.

Wat zal ik zeggen? - de uitdrukkingen in het briefje zijn zeker vreemd genoeg, maar... heb je het origineel in handen gehad?

KARVER.

Neen, de kommissaris had het toen nog niet.

BRAMER

(met inzigt).

Dat is jammer, het zien van het handschrift had welligt uwe aanklagt voorkomen. Genoeg - de zaak is gebeurd en heeft geen keer - en met een paar uren zullen wij er wel wat meer van weten. Wat ik u verder zeggen wou, is: dat de oude jufvrouw Stapel voor een klein uurtje is overleden, weshalve ons executeurschap is begonnen.

KARVER.

Eindelijk!... nu dat is een lange strijd geweest! Heb je een bewaarder in huis gesteld, en den kantonregter kennis gegeven?

BRAMER.

Zeker, maar nu wenschte ik wel, zoo je het mede goedvindt, het kistje met geld en juweelen, dat jij onder bewaring hebt, en dat toch het voornaamste deel van den boedel is - mede te nemen naar het sterfhuis, om het in tegenwoordigheid van den kantonregter te openen - en den inhoud te vergelijken met de lijst die de weduwe er van bewaarde. Een paar van de erfgenamen hebben mij niet onduidelijk hun wantrouwen te kennen gegeven - zij kunnen dan zelven zien - en alles houdt op.

KARVER.

Gaarne!

(ter zijde)

Hoe goed dat ik het geleende gisteren avond aanvulde!

(luid)

Ik zal blijde zijn van de verantwoordelijkheid ontslagen te wezen! Een zoo aanzienlijken schat voor een ander te bewaren, is alles behalve aangenaam.

(hij sluit de secretaire open.)

Dat zal een gepronk geven in de arme schoenmakersfamilie - met deze... Maar wat duivel is dat?

BRAMER.

Wat scheelt er aan?

KARVER.

Mijn God! wat zou hier gebeurd zijn! Licht eens bij...

BRAMER

(met de lamp.)

Wat is er? wat is er?

KARVER

(met wilde haast papieren en andere voorwerpen verschikkende, en gedeeltelijk op den grond werpende.)

Waar is het kistje, het kistje! het kistje!...

BRAMER.

Wat! het kistje van jufvrouw Stapel?...

KARVER

(hij trekt alle laadjes achter elkander open)

Het kistje is er niet!... Groote God! ik ben bestolen!

(hij houdt zich aan de secretaire vast.)

BRAMER.

Bestolen...

KARVER

(nogmaals in de grootste onrust alles door een werpende.)

Weg!... nergens te vinden... Men moet de secretaire hebben weten open te breken.

BRAMER

(het blad en het slot der secretaire beschouwende.)

Onmogelijk! hier is spoor van braak noch geweld - je hebt het vast op eene andere plaats geborgen.

KARVER.

Neen, zeg ik je, neen!... Gisteren avond om elf ure stond het kistje dáár

(de plaats aanwijzende)

dáár! Ik weet het zeker... want eenig geld... dat ik er uit gewisseld had... deed ik er in. Het is gestolen... Ik ben een verloren man!

BRAMER.

(het slot nogmaals beschouwende.)

Het is onmogelijk te breken zonder eenig spoor na te laten

(den sleutel in het slot ronddraaijende)

en het slot is uitmuntend. Zoo er gestolen is, moeten de dieven van uw sleutel gebruik gemaakt hebben.

KARVER.

Mijn sleutel... neen! die heeft mij geen oogenblik verlaten.

BRAMER

(schielijk.)

En uwe eigene fondsen... uw geld... hoe staat het daar meê?

KARVER

(eene brieventasch doorbladerende.)

Zoover ik zien kan, is hier niets ontvreemd.

(een paar laadjes opentrekkende.)

En ook hier niet.

BRAMER.

Een vreemde en geheimzinnige dief-

stal!... Niemand, zelfs uwe vrouw niet, had een sleutel, behalve jij van deze secretaire?

KARVER.

Niemand.

BRAMER.

Een gek geval, een verdoemd netelige positie... het geld moet er wezen... en dat is geene kleinigheid - want er was voor nagenoeg vijftienduizend gulden waarde in het kistje - volgens de reçu, die, door ons beiden onderteekend, zich onder de papieren der weduwe bevindt.

KARVER.

Ik ben geruïneerd!

(hij valt wanhopend op een stoel.)

BRAMER.

Hoor! de dief schuilt in uw huis, wie anders dan een huisgenoot kon de plaats weten, wie...

KARVER.

(plotseling opstaande en bellende.)

Neen, de dief schuilt niet onder mijne huisgenooten!... Ik herinner mij gisteren middag den zoogenaamden Van Neck een der ringen met een kostelijke brillant uit dit zelfde kistje te hebben laten zien... hij zag de plaats waar het stond... niemand anders dan hij is de dader!

(Tegen het dienstmeisje, dat binnenkomt.)

Grietje! loop onmiddellijk naar den kommissaris van policie - en verzoek hem zonder verwijl hier te komen - loop, vlieg, meid! er is groote haast bij...

HET DIENSTMEISJE.

Meheer! de kommessaris kwam net het kantoor in, toen meheer belde.

KARVER.

Uitmuntend - verzoek hem hier te komen.

(Grietje af.)

BRAMER.

Je vergist je, mijn vriend - Van Neck kan onmogelijk een dief zijn.

(ter zijde.)

Ik hoop maar niet, dat hij om zijne plannen van verbetering door te zetten, zijne toevlugt zal genomen hebben tot zulk eene dolligheid.

Tooneel V.

De vorigen, DE KOMMISSARIS van policie.

KARVER.
Mijnheer, zie eens hier!...

DE KOMMISSARIS

(schielijk nader tredende.)

Wat is hier gebeurd?

BRAMER.
Een diefstal van vijftienduizend gulden!

Tooneel VI.

De vorigen. Jufvr. DE WIND vliegt onstuimig binnen.

Jufvr. DE WIND.
Waarvan ik den dader ken!

ALLEN.
Wat?

Jufvr. DE WIND.
Ik ken den dief!

KARVER.
En wie...

Jufvr. DE WIND.
Niemand anders dan Gerrits heeft hier gestolen.

KARVER.
Onmogelijk!

DE KOMMISSARIS.
Zeer onwaarschijnlijk!

Jufvr. DE WIND

(roepend.)

Kom hier, mensch! Jufvrouw Swerver, kom eens hier!

Tooneel VII.

De vorigen. Jufvr. SWERVER. (Zij is bleek en hare houding onrustig.)

Jufvr. DE WIND.

En nou mensch, vertel jij aan meheer, wat we gisteren morgen gezien hebben.

Jufvr. SWERVER.
Ik?...

Jufvr. DE WIND.
Jij, mensch, als ik dan toch geen geloof verdien!

ALLEN.
Spreek...

DE KOMMISSARIS.
Wat heb je gezien, jufvrouw!

Jufvr. SWERVER

(ontwijkend.)

Och, wat zou ik gezien hebben!

Jufvr. DE WIND.
Wel zag men ooit van zen leven... wel kijk dàt nou eens aan!... Wel mensch wat scheeltje nou? heb jij zelversmij niet geroepen om Gerrits te komen kijken - daar hij stond voor de geopende sikketaire? wel jou draaibord, nog eens zoo!

Jufvr. SWERVER.
Welnu, ik zag Gerrits, maar...

Jufvr. DE WIND

(tegen den Commissaris.)

Ziet UE?

(tegen jufvr. Swerver.)

En heb jij niet, zoo wel als ik, gezien, dat juist toen wij de deur inkwamen hij het kistje in de eene, en de brieventasch in de andere hand had?

Jufvr. SWERVER.
Zeker, maar hij nam er niets uit.

KARVER.
Als ik mij wel herinner, heeft Gerrits voor mij eenige papieren in de secretaire gelegd, en die gesloten - terstond daarop bragt hij mij den sleutel en dit zal de geheele zaak wezen! Het was immers 's morgens, moeder?

Jufvr. DE WIND.
Ja, bij tienen, maar...

KARVER.
Welnu, en gisteren avond om elf ure was het kistje er nog, het moet dezen nacht of van morgen gebeurd zijn en wel met een valschen sleutel..

DE KOMMISSARIS.
Iets, wat volkomen met mijn gevoelen en bevinding strookt

(den sleutelring uit het slot der secretaire nemende.)

Zie eens hier!

(hij haalt den sleutel van Jufvr. Swerver voor den dag.)

Dit sleuteltje vond ik in het vertrek van den waardigen heer Van Neck

(hij draait er het slot mede om)

en ziedaar! Kan iets ter wereld beter op deze secretaire passen?

(Algemeene teekenen van verwondering; jufvr. Swerver gaat in een donkeren hoek zitten.)

KARVER.

De schelm is hier van den morgen eenige oogenblikken alleen geweest, hij heeft toen zijn slag waargenomen, nadat hij gisteren op de eene of andere wijze de maat van het slot heeft weten te nemen. Ik hoop dat u ten zijnen opzigte maatregelen genomen heeft, mijnheer?

DE KOMMISSARIS.

Wees gerust, hij wordt overal gevolgd door een diender, en deze door een tweede, hij kan ons niet ontkomen.

Jufvr. DE WIND.

Nou! dat is wel vreemd, al heel vreemd! en het gaat boven mijn verstand, dat doet het - want ik zou er de vingers voor durven opsteken, dat het kistje in den koffer is van Gerrits.

DE KOMMISSARIS.

En op welken grond, jufvrouw?

Jufvr. DE WIND.

Wel nog geen uur geleden was ik boven, aan de wasch bezig; want u moet weten, dat om des omslags wille...

KARVER.

Ja! ja! laat de omslag blijven! vertel alleen, moeder, waarom je Gerrits verdenkt.

Jufvr. DE WIND.

(verstoord.)

Nu goed dan! dat deed ik immers... ieder is tegenwoordig zoo kort af; ik moet toch tijd hebben, om behoorlijk te kunnen vertellen!...

DE KOMMISSARIS.
Natuurlijk! U was dus boven, aan de wasch bezig, en?

Jufvr. DE WIND.
De wasch, moet u dan weten, hangt op den zolder, en aan de linkerzijde is de koekoek waar Gerrits zijn slaapkamertje heeft; nu was ik vlak naast dat kamertje bezig met strijken, en zóó wou ik weg gaan om de meid te roepen, om nieuwe bouten, toen ik Gerrits op zijn kamertje hoorde komen, en al op en neêr loopen en in zichzelfs praten, als was er vreesselijk wat aan de hand. Nou! op een anderen tijd zou ik daar geen erg in gehad hebben, Gerrits is daar wel meer bezig - hij zit dan te dampen en te rooken uit den treuren, - wat hij beneden niet doen mag - fatsoenshalve, - en wat het lawaai maken in zijn eentje aangaat, hij is altijd zoo wat voor 't rare geweest, zoo wel als zijn vader, die met al zijn verstand, en al zijn geharrewar, een arme stumper gebleven is - maar - dat's tot daar an toe! Ik zeg: het is een familiekwaal, die voorterft als de tering, van vader op zoon, vicie versa; volk! ze zijn meer te beklagen als te verachten. Een ding is vast, en dat is: dat sedert *ik* Gerrits gezien heb aan mijn zoon's sikketaire - ik tot mij zelve zeî: - pas op, die heeft kwaad in 't zin! - en toen ik hem dus hoorde in zich zelve arguweren en parlementeren - kwam het bij mij op, om eens te zien waarom hij zoo liep. Mijne moeder plagt altijd te zeggen: Kind! doet iemand goed, het mag wel gezien worden, en doet iemand kwaad - God wil dat het kwaad gestraft worde; al waarom ik door eene reet gluurde. Nou, denk eens aan!... toen zag ik Gerrits, en die had zijn grooten koffer open, en hij sloeg heen en weêr met zijne lange armen, en hij knikte met zijn hoofd, en verdraaide zijne oogen - orribel! ja zóó - dat et mij griezelig om 't harte begost te worden. Sedert mijne laatste ziekte...

DE KOMMISSARIS.
Ah jufvrouw! ja die ziekte moet u mij later eens in haar beloop vertellen, ik heb daar veel van gehoord; wees nu zoo goed en zeg ons wat u meer zaagt.

Jufvr. DE WIND.
Wel mijnheer, dat wou ik juist doen, alleen wou ik maar zeggen - dat ik zoo ontstelde - door Gerrits zijn manier van doen - dat ik er eene suizing van kreeg in 't hoofd.-Om de waarheid te zeggen - ik dacht dat de man een maling kreeg - een St. Vitus-dans of zoo wat - 't kon immers wezen: we zijn wezens van vleesch en bloed - en zoo als ik zeî: - Gerrits was altijd wat aan de rare kant. Summi summari, ik bleef door kijken, met al mijne ontsteltenissen, en zoo zag ik dan, dat hij percies zoo'n kistje, als mijn zoon nu is ontstolen, bij zich had staan - en dat hij dat kistje nam, en het heel voorzigtig in zijn grooten koffer sloot-waarna hij den sleutel schoof tusschen het beschot en den muur.

KARVER.
En waarom heb je mij dat niet verteld, moeder?

Jufvr. DE WIND.
Wel! mijne dochter, die ik het vertelde, wou het je zelve zeggen, en om vast te gaan, dat Gerrits het kistje niet wegtoogde onder de hand, - heb ik den sleutel in mijn zak gestoken, hier is hij!...

(Zij vertoont een sleutel.)

DE KOMMISSARIS.

Eilieve mijnheer Karver! laat uw bediende eens even roepen.

KARVER.

Hij doet eene boodschap voor mij, buiten de stad, en het zal nog wel een klein uurtje aanhouden, voor hij terug kan zijn.

DE KOMMISSARIS.

Dan zullen wij de vrijheid nemen, in zijn afwezen eens even te gaan zien, wat hij met zoo veel omstandigheden in zijn koffer verborg.

KARVER.

Ik zal den koffer af doen halen, - ga maar even meê, moeder!

Jufvr. DE WIND.

Kom jufvrouw - jij kunt ook wel eens een toetast helpen!... jij zit daar alsof je geen vijf kunt tellen; anders weet jij jou snapper wel te roeren - en waart alles behalve Gerrits-achtig daarbij-nou lijkt het wel omgekeerd - en men zou zeggen...

KARVER.

Kom - voortgemaakt!

(Karver, Jufvr. de Wind en Jufvr. Swerver af.)

Tooneel VIII.

BRAMER. DE KOMMISSARIS.

DE KOMMISSARIS.

Men kan nooit weten, hoe zonderling de eene zaak met de andere in verband staat - of hoe de ontdekking van de eene misdaad den draad in handen geeft - ter ontsluijering van de geheimen eener tweede. Schoon bijna overtuigd, dat de schrijver van het briefje de eigentlijke dader is, heeft het verhaal van de goede jufvrouw zooveel zonderlings, dat het mij niet zou verwonderen of vriend Gerrits met al zijn voorkomen van eerlijkheid en goede trouw is op eene direkte of indirekte wijze in den diefstal betrokken. Het is eene der treurigste ervaringen die ik aan mijn beroep verschuldigd ben: - dat de ongunstige vooronderstellingen tienmaal opgaan - tegen de gunstige ééns.

BRAMER.

En wie, die de moeite genomen heeft zijn eigen binnenste - en de menschheid om hem - een weinig meer dan oppervlakkig te beschouwen, zal uwe ervaring wraken? Wie, die de wereld kent, zal loochenen, dat een kunstige schijn meestal de plaats inneemt van het wezen - dat men den held, menschenvriend, regtvaardige, vrome speelt voor het publiek - maar, van de planken getreden, dikwijls het omgekeerde is, gelijk menig akteur, die heden een millionair voorstelt, zich badende in alle weelde - morgen welligt geen krediet genoeg vindt - om een schellingsmaaltijd te houden. Schijn is het meeste wat wij zien, het wrare beginsel der huidige zamenleving: - tegen één juweel honderd glas-diamanten; - van honderd prachtige daden ter naauwernood ééne, uit een wezenlijk edel beginsel; - van honderd steunpilaren der kerk achtennegentig inwendig voos; - van honderd vriendschapsaanbiedingen dikwijls geene enkele die proef houdt! Ik ken vrouwen die van verontwaardiging blozen, op het hooren van het vloekwoord: duivel - maar die met valsche schalen wegen. IJveraars in Christo - die van de hoogte huns predikstoels en voor het oog van eene gansche gemeente hun anathema uitdonderen over het hoofd eener arme

gevallene - maar die 's nachts hun ledikant deelen met hunne dienstmaagd; fijne zusters - die in gemeenschap met den Heer leven - maar geld op intrest zetten tegen zestien percent! - Schijn is het meeste wat wij zien; maar ook het wezen bestaat: er is nog ware godsdienst, er zijn nog goede zeden - er bestaat nog goede trouw, en somtijds is zij juist dáár, waar wij haar in het geheel niet verwachten; ik maak mij sterk, mijnheer de kommissaris - dat gij thans eene goede ervaring zult opdoen.

DE KOMMISSARIS.
Wij zullen zien.

(Karver, jufvr. de Wind, jufvr. Swerver met een koffer.)

Tooneel IX.

DE KOMMISSARIS.

(den koffer openende.)

Kleeren, een pak papieren, wier geheim wij niet noodeloos zullen schenden - eenige pijpen en tabak - een klein zakje met geld, linnen, en...

KARVER.
Het kistje! daar in den hoek... Groote God! is het mogelijk!

Jufvr. SWERVER

(mompelend.)

Het kistje - dat ik...

(zij verwijdert zich ontsteld naar den achtergrond, nadat de kommissaris het kistje heeft geopend.)

Jufvr. DE WIND

(met voldoening.)

Wat zei ik? Nu, wat heb ik gezegd?

DE KOMMISSARIS.
Het kistje - vol geld en juweelen!... Meester Gerrits schijnt niet van katvisch te houden; de slag is wel voor een eerst beginnende! Welnu, mijnheer Bramer?

BRAMER.
Welnu, mijnheer! Gelukt het u ook Van Neck op dezelfde wijze te ontmaskeren, dan geloof ik nimmer weder aan een menschelijk woord, dan wantrouw ik voortaan ieder en in alles.

(Jufvrouw Swerver gaat handenwringend op en neêr in den achtergrond.)

DE KOMMISSARIS.
Dat zou eene te erge logenstraffing zijn van uwe eigene woorden, om ernstig te meenen. Mijnheer Van Neck intusschen is door deze ontdekking eenigzins gedechargeerd, schoon het zeer wel zijn kan, dat hij de lastgever, en Gerrits slechts zijn commissionnair is, maar... daar is hijzelf.

Tooneel X.

De vorigen. Kapitein KARVER.

Kapitein KARVER.
Open hof?... Algemeene ontsteltenis... een geopende koffer! Wat duivel is hier gebeurd?

DE KOMMISSARIS.
Heb ik het genoegen met mijnheer Van Neck te spreken?

Kapitein KARVER.
Om u te dienen, en wie is mijnheer?

DE KOMMISSARIS.
Mijn naam is Strak, mijn beroep kommissaris van policie.

Kapitein KARVER.

(verschrikt.)

De kommissaris van policie... en wat...

DE KOMMISSARIS.
Uw naam is Van Neck - en

(een papier voor den dag halende)

uw schrift dit, als ik wel onderrigt ben.

Kapitein KARVER

(verward.)

Ik kan niet ontkennen, ik...

DE KOMMISSARIS.
Zeker? het briefje werd door u geschreven - in dit huis - en Gerrits, de dader van den diefstal van dit kistje met kostbaarheden, bezorgde het voor u aan een persoon - thans afwezig - die door u met den naam van W.H. aangesproken wordt, terwijl uwe onderteekening is - laat zien: W.K. - W.K. maar waarom niet met uwen waren naam onderteekend - of met de voorletters daarvan?

Kapitein KARVER.
Mijnheer Bramer, dáár, weet dat ik met dit alles niets kwaads in 't zin had, ik...

DE KOMMISSARIS.
Ik twijfel er echter aan, of ook niet de heer Bramer eene zonderlinge overeenstemming zal opmerken in de uitdrukking: ‘een aanval op de kas van den heer J.K.’ - den daarop gevolgden dief-

stal van dit kistje, de omstandigheid - dat het werd gevonden in den koffer van hem - die een geruimen tijd met den persoon aan wien het geadresseerd was heeft vertoefd; - ik twijfel of hij nog langer zal willen weten dat u met dit alles geen kwaad in 't zin had - wanneer hij zal hooren, wat u goedvondt te schrijven

(lezende)

'Ik heb mij onder den naam van Van Neck bij hem (mijnheer K.) en B. (dat is hoogstwaarschijnlijk Bramer) gepresenteerd, denk er om dat gij Verkerk heet en kapitein zijt van de Lucia Wilhelmina' en wanneer hij tevens zal weten - dat men dit

(hij laat den sleutel zien)

in uw vertrek vond... Welligt is u dit sleuteltje niet onbekend?

Kapitein KARVER

(met verontwaardiging.)

Hoe! men durft mij van diefstal beschuldigen; men meent dat ik in komplot sta met den dief van dit kistje?

DE KOMMISSARIS

(lezende.)

'Zoo dat mijn plan nu vaststaat - een geduchten aanval op zijne (dat is Karvers) kas te ondernemen.' U zal moeten toestaan mijnheer! dat zelfs een ander dan een kommissaris van policie hier zou denken aan een adder onder 't gras schuilende!

Kapitein KARVER.
Vervloekt zij mijne onvoorzigtigheid!

DE KOMMISSARIS.
Zeer wèl! Ik zal zoo vrij zijn u te verzoeken mij te willen volgen naar het logement, om mij eenige inzage in uwe verdere papieren te geven.

(naar de deur gaande en naar buiten roepende.)

Snap-em! ben je daar?

SNAP-EM

(van buiten.)

Ier ben ik, meneer - mot ik de ijzertjes meêbrengen?

(de kommissaris en de diender spreken zacht in de deur, jufvrouw de Wind vertrekt.)

BRAMER

(zacht tegen kapitein Karver.)

Het is dunkt mij genoeg voor een tevreden mensch - en zoo u de zaak niet ernstig genoeg voorkomt, Snap-em's handboeijen zullen u weldra die overtuiging geven.

Kapitein KARVER.

(zacht)

Jan Pik heeft mij daar een mooi kooltje gestoofd.

(hij onderhoudt zich verder zacht met Bramer aan de eenezijde van hettooneel.)

KARVER

(het briefje opvattende - dat de kommissaris op de tafel heeft gelegd.)

Mijn God, wat zie ik?... De hand van mijn broeder... W.K.!... zijne voorletters... maar het is immers niet mogelijk!... en toch... zijne hand is zoo kennelijk... daarbij...

(hij gaat naar den kant waar kapitein Karver, die hem niet bemerkt, met Bramer staat te praten)

Nooit viel het mij zoo in 't oog - hij gelijkt mijn vader!... zijne stem...

Kapitein KARVER

(tegen Bramer - altijd zonder Karver te bemerken, die digt achter hem staat.)

Er is geen ander middel - mijn broeder moet weten, dat ik hem niet wilde bedriegen...

KARVER.

Mijn broeder! zou het mogelijk zijn...

Kapitein KARVER

(zich omkeerende.)

Broeder! beste broeder; het is meer dan mogelijk; - het is waar!... Ik ben het zelf!

(Zij omhelzen elkander.)

DE KOMMISSARIS.

(tegen Bramer.)

Wat is dit?

BRAMER.

Eene verrassing, niets meer... deze keer is mij de overwinning...

DE KOMMISSARIS.

Het zal mij ten hoogste aangenaam wezen. Zij zijn broeders?

KARVER.

En nu verklaar ons uwe redding - de reden van uwe vermomming - het booze spel dat je met ons gespeeld hebt!

Kapitien KARVER

Gaarne! hoewel mijn incognito een

weinig te vroeg is verbroken, door het verliezen van het kartebelletje en

(op den kommissaris wijzende)

de inmenging van mijnheer! Mijne redding ben ik verschuldigd aan de boot van een Engelsch schip - welke mij met nog een schipbreukeling opnam - nadat wij anderhalve dag op een stuk van den mast in zee gezwalkt hadden - en zóó zóó door vermoeijing en gebrek meenden te bezwijken. Wat mijne vermomming betreft - deze was ten deele een grap, ten deele eene kleine beproeving. Ik bragt het leven van mijne schipbreuk af, maar wat ik u onder den naam van Van Neck verhaalde is waar - mijn vermogen verloor ik in de golven - ten minste voor een goed deel. Ik ben dus in zoo verre behoeftig, dat ik mijn ouderlijk erfdeel (eenmaal aan u afgestaan) noodig zal hebben - om met eenig gemak te leven. Nu was de roep van uwe eerlijkheid en goede trouw, mijn beste Jan! zoodanig, dat ik schielijk hoorde, dat wanneer ik mij bij u vertoonde onder mijn waren naam, het mij geene moeite zou kosten - om mijne regten te hernemen. Ik wilde u nu op eene gevaarlijker proef stellen, en daar ik door Van Neck, die eenige jaren na mij het vaderland had verlaten, met elke kleinigheid was bekend geworden, sedert mijn vertrek hier voorgevallen, viel het mij gemakkelijk in zijn karakter op te treden, en u met een verzonnen kind in een veel gevaarlijker verzoeking te brengen, eene verzoeking, die ge glansrijk hebt doorgestaan, mijn beste broeder! - tot dit briefje, dat door mijn bediende werd verloren - en dat mijn vriend Van Neck op de hoogte van de zaken moest houden - u op een dwaalweg bragt - en mij

(lagchende)

haast de handboeijen van mijnheer Snap-em om de gewrichten zou gebragt hebben.

DE KOMMISSARIS.

Wij zullen Snap-em zeggen dat hij ze bergt - en dat hij u voortaan laat gaan - waar het u behaagt; - één ding moet ik u nog vragen - niet uit wantrouwen, maar om inlichting: - kan u ook gissen - hoe deze sleutel in uw vertrek kwam.

Kapitein KARVER.

Volstrekt niet. - Waar ergens werd hij gevonden?

DE KOMMISSARIS.

Ik vond hem bij uw ledikant zoodanig gelegd, alsof hij uit den zak eener pantalon was gevallen.

Kapitein KARVER.

Ei! ei! dus wel ter dege op eene mij beschuldigende wijze!... Drommels! men zou hier bijna beginnen te denken aan eene bepaalde intrigue... om mij de schuld op den hals te werpen. Wacht eens, daar schiet mij te binnen dat Jan Pik, mijn bediende, eene amourette heeft met een meisje hier uit de stad: - hij is zoo pardoes verliefd geworden, en heeft mij straks gezegd - dat het wel wezen kon - dat hij binnen kort eene vrouw nam. 't Is een rare - die Jan! nu meen ik, dat hij met dat meisje van den morgen in mijne kamer is geweest - om haar ik weet niet wat ook meer te laten zien... dat zou toch niet...

DE KOMMISSARIS.

(schielijk).

Waar is uw bediende, mijnheer...

(Jufvrouw Swerver valt op een stoel neder, in den achtergrond, terwijl hare gebaren haar vreesselijken angst uitdrukken.)

Kapitein KARVER.

Ik zal hem u met een uurtje zenden, thans vervult hij voor mij eene kleine missie... waarbij het

(op zijn horologie ziende)

tijd zal worden dat ik hem volg. Uwe vrouw, broeder Jan - is immers niet te huis?

KARVER.
Zij is bij eene vriendin, en zou tegen negen ure terug zijn.

Kapitein KARVER.
Dat meende ik ook - nu tot straks! - hei!

(terugkeerende)

mijnheer, uw Snap-em!

DE KOMMISSARIS.
Het is waar!

(hij gaat bij de deur en spreekt met den diender. Kapitein Karver af.)

Tooneel XI.

DE KOMMISSARIS

(schielijk terugkeerende en een tafelkleed over den koffer werpende.)

Daar is de brave Gerrits terug - houd u of er niets gebeurd is.

(tegen Karver)

Vraag hem - of hij iets weet.

Tooneel XII.

De vorigen. GERRITS, *een oogenblik later Jufvr.* DE WIND.

KARVER

(loopt heen en weêr - alsof hem iets kwelt.)

GERRITS.
Mijnheer... hier is de brief.

KARVER.
Gerrits! Gerrits! Eene vreesselijke ramp is mij overkomen... ik ben bestolen... men heeft mij het kistje van jufvr. Stapel uit de secretaire weten te nemen... een slag die, wordt hij niet hersteld - mij ruïneert.

GERRITS.

(phlegmatiek.)

Dat zal zoo'n vaart niet loopen - denk ik!

KARVER.

Er was voor vijftienduizend gulden waarde in - dit verlies kom ik nimmer te boven.

GERRITS.

Ik hoop van ja.

DE KOMMISSARIS.

Ik ben hier gekomen, om deze zaak te onderzoeken - en daar de gissingen van de dienstboden zich genoegzaam tot één persoon bepalen - wensch ik ook uw gevoelen te vernemen.

GERRITS.

En wien wantrouwen zij?

DE KOMMISSARIS.

Zij meenen dat de dader hier in huis schuilt, maar - ik moet zeggen, dat ik moeijelijk kan gelooven - dat een bediende van een zoo goed heer - als mijnheer Karver is - tot eene zoo zwarte daad kan komen.

GERRITS.

Hm!

DE KOMMISSARIS.

Wel is waar is het gestolen kistje niet het eigendom van mijnheer Karver - maar het is aanvertrouwd goed - hij zal het dus moeten vergoeden - en deze vergoeding zou (zoo als hijzelf zeide) hem ten gronde rigten.

GERRITS.

Ja, het is slecht!

DE KOMMISSARIS.

Wij allen kunnen dwalen - want wij allen zijn menschen; - de minst onderrigten hebben echter meer aanspraak op vergeving dan zij, die handelen met volkomen zelfbewustheid. Bij de eersten is eene misdaad mogelijk - uit onkunde; - zij kunnen zich vergrepen hebben - zonder de grootte van hun vergrijp volkomen te beseffen. - Deze diefstal onder anderen kan gepleegd zijn in de gedachte - dat men iets wegnam dat eigentlijk aan niemand behoorde, - en zonder nagedachten dat de bewaarder verpligt is voor het pand in te staan, kan men gemeend hebben - dat, het kistje weg zijnde - niemand de schade behoefde te vergoeden; - omdat de doode niet meer

daar was om haar eigendom terug te vorderen. Het is mijn beroep - (en ik heb voor de trouwe vervulling daarvan een plegtigen eed gezworen)- om de misdaad op te sporen - en haar te doen straffen - maar ik reken mij verpligt - om dáár, waar ik meen - dat meer onkunde, dan slechtheid in het spel is, ja zelfs meer verblinding, meer zwakheid dan verdorvenheid van gemoed - alle omstandigheden zóó voor te dragen - dat de wet slechts drukt, waar zij anders zou verpletteren. Zoo heb ik gezegd: - hij, die door een verkeerd begrip geleid werd - in het wegnemen van dit kistje - en het gaaf en ongeschonden terugbrengt - vóór ik het proces-verbaal heb opgemaakt - zal in mij niet een onverbiddelijken ambtenaar der wet vinden - maar een man die genegen is - een mantel te spreiden over de zwakheid van een natuurgenoot - die een strenge wet kent, maar tevens weet - dat Christus gebood: Hebt elkander lief!

GERRITS

(Jufvr. Swerver aanziende.)

Het was te wenschen - dat men aan zoo iets gehoor gaf.

(Jufvr. Swerver, die gedurende dit tooneel de hevigste aandoeningen door hare gebaren te kennen gaf - komt op de laatste woorden naar voren - alsof zij zich wilde aangeven - maar loopt even schielijk terug - en valt op nieuw op haren stoel in den achtergrond neder.)

DE KOMMISSARIS

(vervolgende.)

Maar wee hem - die deze woorden hoorende den tijd nutteloos laat voorbijgaan; al was hij mijn eigen broeder - hij zal de volle gestrengheid der wetten ondervinden...

(Jufvr. Swerver slaakt een ligten kreet.)

DE KOMMISSARIS.

En nu - spreek, wien verdenkt gij?

GERRITS

(Naar jufvr. Swerver wijzende.)

Ginds zit de schuldige.

Jufvr. SWERVER

(treedt wild naar den voorgrond.)

Neen! neen! neen! Ik niet... hij...

DE KOMMISSARIS.

Wat? - haar... durft gij beschuldigen?... bedenk u... ten ernstigste roep ik nog eenmaal: bedenk u!

GERRITS.

Geen andere dan zij is de daderes - zoo waarlijk...

(hij steekt de vingers op.)

DE KOMMISSARIS.

(slaat hem op den arm.)

Houd op huichelaar!... houd op!... wilt gij meineed voegen bij misbruik van vertrouwen, bij diefstal. Na uw meester bestolen te hebben - wilt gij niet alleen uwe onschuld bezweren - maar een ander de bittere vruchten uwer misdaad doen smaken!

(roepend)

Komt binnen, mannen!

(Twee dienders verschijzzen in de deur.)

Huichelaar!... beken!...

GERRITS.

Ik ben geen huichelaar - ik ben geen dief... ik vrees u niet - noch uwe dienders - ginds staat de dief - en dat zal ik bewijzen.

DE KOMMISSARIS

(het kleed wegtrekkende waardoor de geopende koffer zigtbaar wordt.)

En zie hier de getuige die haar vrijspreekt.... meineedige!

GERRITS.

Wat! mijn koffer - hier? - en geopend - ... en wie durfde aan mijn goed komen?

DE KOMMISSARIS.

Zag men ooit iets dergelijks?...

(allen geven teekenen van afschuw.)

Boeit hem, mannen!

(De geregtsdienaars treden naar voren.)

Gerrits.

(zich tot zijne volle lengte opheffende, en met opgeheven arm de geregtsdienaars afwijzende.)

Terug!... God kent mijne onschuld!...

maar Hij niet alleen... ik heb getuigen!

DE KOMMISSARIS.

Voort met hem!

(hij wenkt de dienders, die zich na een korten strijd van Gerrits meester maken, onder zijn geroep - van: Ik ben onschuldig!)

(De dienders met Gerrits en den kommissaris af - gevolgd door de overigen - die met het licht uitgeleide doen.)

Tooneel XIII.

Het tooneel verandert in eene oranjerie, die van de linkerzijde verlicht wordt door de maan, welker stralen, van tijd tot tijd door eene wolk onderschept worden, en dan het tooneel duister laten. In den achtergrond is eene deur, die in den tuin uitkomt; - regts op den voorgrond eene andere, waarnevens eene bank, die naar de vertrekken van mevrouw Karver geleidt. Oranjeboomen en andere heesters zijn zoodanig geplaatst, dat zij bevallige groepen vormen - en het verbergen van iemand op den voorgrond links waarschijnlijk maken.

Kapitein KARVER alleen.

(Hij wandelt op en neêr.)

Goed! op deze wijze is het beter! Eene morele les, die hem zijn leven lang heugen zal, en die daarbij nog het voordeel heeft... ons voor goed van hem te bevrijden. Ik geef het touwtje op, hoe nuttig ik het ook vind eene physieke correctie aan eene morele te verbinden... Het kan niet... het kan niet... het zou te veel gerucht maken, en...

Tooneel XIV.

Kapitein KARVER. JAN PIK. (komt binnen door de deur in den achtergrond.)

JAN PIK.

In orde, kapitein! het oude wijf zal oogenblikkelijk komen; maar ik heb haar twee tientjes moeten beloven, als zij zich goed houdt; ze was er met één lang niet aan toe.

Kapitein KARVER.

Zeer wel! en is zij zoo leelijk als de jufvrouw zeî?

JAN PIK.

Leelijk?!... Kapitein! leelijk?!... Hoor, ik dacht dat onze oude mulattin Venus meê kon doen, maar die is der bij mijn ziel eene schoonheid bij! Leelijk? Kijk, het is liefhebberij!

(spuwende)

Wel alle duivels! ik laat mij gewillig opknoopen aan de eerste ra van het eerste schip, dat ik weêr zal zien, als ik haar voor een tientje wou zoenen - en nogtans zal niemand zeggen, dat Jan Pik vies valt.

Kapitein KARVER.
Komaan, dan voldoet zij aan ons bestek, en is wel twee tientjes waard... Wat ik zeggen wou - ik denk dat het wel een groot half uur zal duren voor onze sinjeur hier kan zijn, zooveel visite heb ik hem bezorgd - intusschen - zoo hij eerder mogt komen - denk om je les.

JAN PIK.
Der zal geen haartje an ontbreken, geen haartje, kapitein. Ik zal pront wezen als een kompas.

Kapitein KARVER.
En...

JAN PIK.
Ja wel, kapitein - Jan Pik kent de les: zoodra *hij* wild begint te worden - roep ik de overigen... en de lichten staan klaar...

(zijne handen wrijvende)

Diten datsche Engelschman, wat zal hij...

Kapitein KARVER.
St!... ik hoor gerucht... mijne nicht komt... Afgemarcheerd! - en breng de vrouw, als ik fluit!

(Jan Pik af.)

Tooneel XV.

Kapitein KARVER plaatst zich nabij de deur op den voorgrond - met den rug naar het licht gekeerd, dat op dit oogenblik niet met volle helderheid schijnt; bij het openen der deur geeft hij door een ligt hemmen zijne tegenwoordigheid te kennen. Mevrouw Karver treedt voorzigtig en weifelend nader.

Kapitein KARVER.

(met eene onderdrukte stem.)

Mijne lieve!

(hij vat hare hand)

mijne lieve... hoe gelukkig maak je mij...

Mevr. KARVER.

Helaes Faetering... mijn pligt... mijn... echtgenoot...

Kapitein KARVER.

(haar middel omvattende.)

Al weder zulke bezwaren... je bemint mij dan niet?...

Mevr. KARVER.

Kan ik sterker bewijs daarvan geven... dan hier te komen... waar... mijn pligt...

Kapitein KARVER.

Uw pligt! spreek niet van pligt op dit oogenblik... spreek van... Zie mij aan!

(hij wendt zich zoodanig naar het licht, hetwelk op dit oogenblik in volle helderheid schijnt, dat mevrouw Karver hare vergissing bemerkt.)

Mevr. KARVER

(terugdeinzend.)

Groote God! dat is Faetering niet.

Kapitein KARVER.

Neen misdadige, eervergeten vrouw - dat is Fatering niet!

Mevr. KARVER (hevig ontsteld, zinkt op de bank neder.)

Kapitein KARVER.

Geen spel!... geene bezwijming. Uwe zenuwen waren sterk genoeg, om de misdaad te gemoet te treden - zij zullen u ook thans niet begeven. - Vrouw! ik gebied u wakker te blijven!...

Mevr. KARVER.

(handen wringende.)

Genaede...

Kapitein KARVER.

Dit is dan uw fatsoen?... dit is de keerzijde van die fijngevoeligheid, die onbegrijpelijke kieschheid, die overtreding ziet in elk woord - van 't welk een onrein gemoed kan afdalen tot eene onreine gedachte. Hoe? een woord zonder erg in het openbaar gesproken kan u doen blozen, maar een verraad aan de huwelijkstrouw doet u niet terugdeinzen, zoo slechts duisternis en eenzaamheid ten sluijer mogen strekken van uwe misdaad, opdat uw fatsoen zich steeds even schoon, even heilig kunne blijven vertoonen, opdat gij het regt moogt blijven behouden, den morgen na de bedreven schandelijkheid u in billijke verontwaardiging te verwijderen, of uw gelaat op eene kuische wijze af te keeren, op het hooren noemen van een pandspel!

Mevr. KARVER.

Genaede! genaede!...

Kapitein KARVER.

Genade! vraag die aan uw beleedigden echtgenoot, geveinsde!... ik ga hem roepen, opdat hij beslisse wat zijne eer vordert te doen.

Mevr. KARVER

(zich voor hem nederwerpende.)

O mijn God! spaer mij... wees barmhartig! Laet mijn opregt berouw u treffen. O, wist gij - welken strijd ik streed voor ik hier kwam... gij zoudt mij niet zoo streng veroordeelen... roep mijn echtgenoot niet... heb medelijden met eene arme diepschuldige vrouw, die in uwe handen zweren wil... zich van stonden aen te wachten voor alles... wat de eer van haer echtgenoot zou kunnen kwetsen... die zich gaerne verbinden wil, ook

niet een enkel woord meer tegen hem te spreken, die...

(haar snikken belet haar voort te varen - terwijl zij hare handen naar kapitein Karver opheft.)

Kapitein KARVER

(zich afwendende en met moeite zijne aandoening bedwingende.)

Hm! hm!

(met gemaakte barschheid)

Ja wel, zoo gaat het! in de verlegenheid mild met beloften - eenmaal er weêr uit, haastig in het vergeten!

Mevr. KARVER.
O, was het mogelijk uit te drukken wat ik op dit oogenblik lijde...

(zij wankelt op hare kniën)

Kapitein KARVER

(haar oprigtende en op de bank plaatsende.)

Hoor, ik zal zwijgen, onder ééne voorwaarde.

Mevr. KARVER.
Wat ook... ik zal u dankbaar zijn...

Kapitein KARVER.
Weet gij wie ik ben?

Mevr. KARVER.
Gij zijt Karver's broeder.

Kapitein KARVER.
Gij kent mij?

Mevr. KARVER.
Zoo op het oogenblik hoorde ik, wien ik onregtvaerdig beschuldigde.

Kapitein KARVER.
En weet gij de reden van mijn naamsverandering?

Mevr. KARVER.
Niet geheel.

Kapitein KARVER.

(zich op een tuinstoel tegenover haar nederzettende.)

Het was om uwentwille - het was om uw fatsoen! Ik ben een verklaard vijand van het fatsoen, niet van dat, wat leert, zich betamelijk in de maatschappij te gedragen,

dat wil - dat de inwendige beschaving zich vertoone ook in den uitwendigen vorm - dat ruwheid weert, dat wellevendheid prijst, - maar van dat fatsoen, dat alleen op vorm, nimmer op inhoud ziet: - dat een schelm, een huichelaar, een verleider zijn kring niet ontzegt, zoo lang het hem gelukt den schijn slechts te redden - zoolang hij naar de eischen der mode leeft en buitenlandsche manieren volgt; maar dat een eerlijk man veracht omdat zijn rok niet door een Franschen kleêrmaker is gesneden - omdat hij zijn vaderland boven alles op prijs stelt - en het veracht, te brouwen, sissen, lijmen of kwaken - wanneer hij zoo gelukkig is geweest - deze leelijke gebreken niet van de natuur te hebben ontvangen. Ik ben, zuster! een vijand van gemaaktheid - van al wat vijandig is aan onze nationaliteit, ik ben een vriend van burgerlijkheid - en eenvoudige zeden, een man, die de innige overtuiging heeft, dat wanneer de burger weêr burger wilde zijn - als weleer, - en geen mijnheer als thans - 's volks welvaren - in een korten tijd onbegrijpelijk zou toenemen. Wij moeten Nederlanders zijn, zuster! en geen halve of kwart Engelschen, Duitschers of Franschen - of, een mixmax uit die allen! Van onze kinderen mogen wij geene apen maken - afgerigt op eenige schitterende kunstjes, - opgevoed in de bewondering van het vreemde; de wereld intredende - met minachting van het vaderlandsche; aan deszelfs toekomst wantrouwende, uit gevoel van eigen zwakheid; - maar krachtige staatsburgers - geloovende aan God en hun goed regt - en met een vasten wil gewapend - om, waar de nood het vereischt, het hoofd niet te buigen voor buitenlandschen euvelmoed. Ik behoef u na dit alles niet te zeggen, hoe bedroefd ik was, toen het huisgezin van mijn broeder, hem, wien ik bemin als den appel van mijn oog, mij als lijnregt in strijd met deze beginselen beschreven werd;

toen men mij zeide dat hij zijn ouderlijk vermogen, en dat wat ik hem schonk, verspilde in het najagen van het spook - fatsoen, - en dat het slechts korte jaren kon duren, of zijne dwaasheid zou hem tot de bitterste armoede, - of tot zelfmoord brengen - terwijl zijne vrouw en kinderen...

Mevr. KARVER.

Houd op, bid ik u... dat alles was mijne schuld...

Kapitein KARVER.

Zuster, het verheugt mij dat uw eigen mond deze bekentenis uitspreekt, en het bespaart mij verder verwijt - want, het doet mij hopen, dat gij, uwe dwaling inziende, die zult vermijden. - Ja, het is waar: uwe dwaze opvoeding is de schuld van alles, zij heeft u de begrippen medegedeeld, die uw huisgezin op den rand van het verderf bragten! Uw kostschool leerde u met minachting nederzien op de heilige pligten van moeder en echtgenoote; zij leerde u buiten den kring treden der vrouw; zij prentte u in, dat het de vrouwelijke waardigheid kwetsen is: - zich in te laten met het huisbestier, wanneer men geleerd heeft drie talen te spreken, een albumblad te teekenen, en muzijk te maken... en nu, wilt gij beloven...

Mevr. KARVER

(hare hand in die van (den kapitein leggende.)

Alles wil ik doen, om voortaen eene Hollandsche vrouw te zijn!

Kapitein KARVER,

(aangedaan)

God moge uw besluit zegenen - en uwen wil versterken.

Men hoort zachtjes tikken op de ramen der oranjerie.)

Ziedaar het teeken van mijn knecht, dat uw verleider genaakt! - Ga zuster! - ga in uwe kamer - en tracht er u te herstellen van uwe ontroering. Wat gebeurd is, blijft onder u en mij - en de Heer vergeeft hem, die opregt berouw heeft over zijne overtredingen. Ga, mijne thans geliefde zuster - en beschouw mij voortaan... als iemand... die, na uw man en uwe kinderen... u 't opregtst toegenegen is...

(Mevr. Karver gaat naar de deur, maar keert zich plotseling om, en kust den kapitein, waarna zij zich schielijk verwijdert.)

Tooneel XVI.

Kapitein KARVER alleen.

(met groote schreden op en neêr wandelende.)

Drommelsche tranen!

(hij veegt zich de oogen af.)

Redeneer eens tegen het gevoel, zeg ik... mij zulke parten te spelen! Weêraan? Ik wil niet! Ik wil niet!

(hij loopt sneller.)

Op mijne jaren!...

(hij fluit, Jan Pik komt binnen.)

Tooneel XVII.

Kapitein KARVER. JAN PIK.

Kapitein KARVER.
Welnu?

JAN PIK.
Zij is er.

Kapitein KARVER.
Roepen.

(Jan Pik wenkt naar buiten, eene gesluijerde vrouw treedt binnen.)

Tooneel XVIII.

Kapitein KARVER. JAN PIK. Eene gesluijerde vrouw.

DE VROUW

(met eene schrille, onaangename stem.)

Geld... eerst geld!

Kapitein KARVER.
Hier!

(hij geeft geld.)

DE VROUW.
Wie is de man?

Kapitein KARVER.
Hij heet Fatering.

DE VROUW.

Een satans-kind!... waar moet ik staan?

Kapitein KARVER.

Kom hier!

(hij opent de deur op den voorgrond.)

Wacht hier tot het oogenblik je gunstig schijnt - en zorg de voile niet op te ligten, zoolang de maan zoo helder schijnt... Maar zacht, ik hoor hem - Schielijk binnen! Hier, Jan Pik... denk om alles...

(de vrouw en Jan Pik af. Kapitein Karver versteekt zich op den voorgrond, Fatering komt binnen door de buitendeur.)

Tooneel XIX.

FATERING

(rondziende.)

Zij is er nog niet!... Het was of alles tegen mij zaemenspande, om mij te beletten hier te komen. Tienmael hield men mij op - en wat het ergst was - hier voor de tuinpoort vond ik dien ijsbeer van een knecht - met grimmige blikken rondwaeren - tot hij eindelijk nog ter goeder ure (hoop ik) ik weet niet waer verdween. Maer waer kan zij blijven?... zij zal toch niet weêr heengegaen zijn omdat zij mij niet vond?...

(hij klopt zachtjes op de deur in den voorgrond)

Trinette! dierbaere Trinette!... Vervloekt aevontuur dat mij dus te laet deed komen... De mooije zottin zal welligt verstoord zijn...

(roepend)

Beste Trinette!... ik ben het... Vaelentijn!...Ik...

(hij opent de deur - de vrouw treedt hem schuchter te gemoet.)

Tooneel XX.

DE VROUW.

St!... St!...

FATERING.

Mijne beste Trinette!... o ik vreesde u verstoord te zullen hebben; een zaemenloop van facheux en facheuse zaken scheen als tegen mij zaemengezworen... het was mij onmogelijk eerder hier te kunnen zijn... Mijne lieve!

(hij wil hare hand grijpen.)

DE VROUW.

(hem ontwijkende.)

St... St...

FATERING.

Nog altijd dezelfde! ô ik had gedacht... mijne wenschen eindelijk een stap naederbij te zijn gekomen, uwe woorden straks gaeven mij hoop...

(hij treedt op haar toe.)

DE VROUW.

(terugtredende.)

St!... St!...

(zij ontwijkt hem naar de linkerzijde van den voorgrond.)

FATERING.

(haar volgende.)

Helaes! ik rampzaelige... wat blijft mij anders over dan in den vreemde te gaen en te sterven... Trinette, nog eens!

(Hij valt op zijne knie, terwijl hij hare hand vat; door haar verder terugwijken vallen een paar bloempotten. Kapitein Karver, die stilletjes naar de regterzijde is geweken, geeft een ligt tikje op de deur.)

Tooneel XXI.

Beide deuren, die op den achtergrond't eerst, even later die ter regterzijde worden geopend. Door de laatste treden binnen: KARVER, BRAMER, *Jufvr.* DE WIND *en de* KOMMISSARIS; *door de eerste:* GERRITS, JAN PIK, GRIETJE *en twee dienders; allen hebben een kandelaar met een brandende kaars of eene lamp in de hand, waardoor het tooneel schitterend verlicht wordt.* FATERING, *die zijn rug naar de binnenkomenden gekeerd heeft, staat verschrikt op, wanneer de kring om hem (open naar den kant der aanschouwers) zich gevormd heeft - hij bedekt zich het gelaat met zijn mantel: de vrouw speelt de verschrikte en beschaamde.*

KARVER.

Wat duivel is hier te doen?!...

Kapitein KARVER.
Ik kwam ook op het geraas af, vreezende voor dieven, maar hier schijnt wel wat anders te gebeuren! Eene verliefde bijeenkomst... als ik mij niet vergis.

KARVER.
Een rendez-vous in mijne oranjerie!... 't lijkt wel dat mijn huis in de laatste dagen aan alle duivels is overgegeven.

(op Fatering toegaande.)

Wat moet dit beteekenen?... wie schuilt onder dien mantel?... wie ben je mijnheer?

FATEEING

(met eene veranderde stem.)

Mijnheer! ik bid u, onderzoek dit geheim niet... de nood drong ons, hier eene schuilplaets te zoeken... mijne echtgenoote...

DE VROUW (haalt de schouders op.)

Kapitein KARVER.
Dat is een romantisch gevalletje, broerlief!... daar is voor de duizend en eenste keer weêr de een of andere beul van een oude heer, of voogd in 't spel, wiens kwaadaardigheid het arme paartje dwingt, hier, op onvrij territoir te komen kirren en kozen. Het zou wreed zijn hen te storen, de scheiding was welligt lang en treurig.

DE VEOUW (legt de handen op den rug.)

Kapitein KARVER

(met een ligten hoofdknik.)

Arme vrouw, zij is verrast en geschokt... ik ben zeer geroerd door dit alles!...

KARVER.
Geschokt of niet, ik wil geen gevrij in mijn huis dulden zonder te weten van wie!... en zoo mijnheer zich niet verkiest te ontmaskeren, zullen we de vrijheid nemen, eens te zien welke schoonheid deze nijdige voile...

(hij wil de voile der vrouw opligten.)

FATERING

(beangst.)

Om 's hemels wille, maek deze daeme niet ongelukkig... het is haer hoogste belang, onbekend te blijven...

(door de beweging, die hij maakt, verschuift de kraag zijns mantels, waardoor het gemakkelijk wordt hem te herkennen.)

Kapitein KARVER.

Het is bij mijn ziel uw geangliseerde vriend Fatering, die hier voor doffer speelt - Jan-broer!

KARVER.

Waarachtig... niemand anders!

BRAMER.

(zacht tegen kapitein Karver.)

Deze les is te streng... ik zeg niet voor hem, maar... voor haar; houd toch op!

Kapitein KARVER

(insgelijks zacht.)

Wees gerust.

(tegen zijn broeder.)

Wanneer deze dame mijnheer's echtgenoote is, Jan! zoo als hij zegt... behoor je haar te laten gaan.

KARVER.

Mijnheer zal niet durven volhouden dat hij gehuwd is - bij mij, die beter weet.

FATERING.

Mijnheer! het is waer... deze daeme is mijne echtgenoote niet, maer zij is iemand waervoor ik de teederste affectie koester... eene noodlottige omstandigheid is oorzaek dat ik mij niet wettig aen haer heb kunnen verbinden... wat mijn vurigste wensch zou zijn. Ik beken, de schijn is tegen mij, maer de woorden die ik spreek zijn waerachtig, en niet minder waerachtig is het, dat zoo gijlieden mogt persisteren, haer te demasqueren... dit voor haer van hoogst noodlottige gevolgen zoα zijn. Ik verwacht van fatsoenlijke menschen eene fatsoenlijke behandeling...

DE KOMMISSARIS.

Ik vlei mij, een fatsoenlijk man te wezen, intusschen mijnheer! mag ik u niet verzwijgen, dat deze dame mij allezins verdacht voorkomt, waarom ik de vrijheid zal nemen, haar te verzoeken zich te ontsluijeren.

FATERING.

Dan zal u mij toestaen mij te verwijderen.

(hij gaat naar de buitendeur.)

DE KOMMISSARIS.

Aha!... dat is een slecht teeken!... Snap-em en Kees... mijnheer blijft hier!

(de dienders stellen zich voor de deur.)

FATERING ***(terugkeerend.)***

Mijnheer... dat is eene onfatsoenlijke behandeling!

DE KOMMISSARIS.

Dat zal moeten blijken, mijnheer!

(tegen de vrouw)

en jij mijn hartje!... ik zag daar even een gedeelte van uw voetje, alsmede een handje, dat veel belooft, als het overige er aan geëvenredigd is. Ontdek u, mijne schoone!

DE VROUW

(met eene scherpe en krassende stem.)

Als mijn zoetelief wil...

(Fatering ziet verwonderd naar haar om; allen zijn in gespannen verwachting.)

DE KOMMISSARIS.

Ook zonder den wil van uw zoetelief, mijn schat!

(hij slaat den sluijer terug, en ontdekt zoo een afschuwelijk gelaat)

Modde van Gompen... ik twijfelde al half!...

ALLEN

(behalve Fatering, lagchende en in de handen klappende.)

Modde van Gompen! Modde van Gompen!

FATERING.

Hel en verdoemenis!... Wat is dat?

KARVER.

Fatering bevonden in tête a tête met Modde van Gompen!... ha!ha!ha! - een mooi nieuws voor mijne vrouw.

BRAMER.

Dat is uwe beminnelijke zoetelief, mijnheer Fatering!... waarachtig, ik sta versteld over uwen smaak! Maar, wat kan het toch zijn, dat u belet u wettig te verbinden aan iemand, die door u met de teederste affectie wordt vereerd?... De brave Modde is toch, naar ik meen, haar tiende lustrum ingetreden, en dus van voogd of vader onafhankelijk... is zij u dus genegen, zoo als uit hare tegenwoordigheid hier schijnt te blijken... welnu...

Kapitein KARVER.
Ik vrees dat hier iets ergers in het spel is. Mejufvrouw schijnt aangedaan. Heb ik het wel?

DE VROUW.
Hij had hier een ander verwacht... de leelijkert!...

KARVER.

(voor zich.)

Hm, te duivel!...

(luid.)

En wie als ik vragen mag?

De VROUW.
Hij had het eene eerbare vrouw zoo lastig gemaakt met zijne schandelijke aanzoeken... dat...

Kapitein KARVER.
Welzoo! welzoo!... ik giste iets dergelijks... en deze dame had u zeker verzocht, hem eens terdeeg het schandelijke van zijne handelwijze onder het oog te brengen?

DE VROUW.
Zij heeft mij bekocht, om in haarplaats hier te kommen, en hem eens ongemakkelijk teregt te zetten!... Ik heb handen an men lijf...

(Zij maakt een vuistje tegen Fatering.)

BRAMER.
Aha! daarom sprak mijnheer van ‘hoogst noodlottige gevolgen’ voor de dame, ‘wanneer men haar ontsluijerde!...’ Eene getrouwde vrouw...

(Fatering schuift zich den kraag van zijn mantel voor het gezigt.)

Ja mijnheer! bedek u vrij het aangezigt... intusschen zal het u weinig helpen, uw fatsoen is reddeloos naar Sint Feiten, want zoo *wij* al wilden zwijgen wat wij zagen, er zijn ginds opmerkers met scherpe oogen en radde tongen... die er zeker anders over zullen

denken. Morgen, mijnheer! rolt deze ergerlijke historie over aller lippen, met wie weet nog welke - vrolijke bijvoegselen.

Kapitein KARVER.

Het is niet meer dan billijk dat, waar eene slechte daad buiten het bereik der strafwet is, de publieke opinie ze brandmerke. Mijnheer Fatering verdient gekend te worden voor hetgeen hij is, en ik voor mij zal aan niemand de redenen verzwijgen, waarom ik mijnheer Fatering... veracht!

DE KOMMISSARIS.

Ik ben het volkomen met den kapitein eens, en ook ik wil het mijne bijdragen om mijnheer Fatering van zijne ware zijde te doen kennen.

(Een papier uit zijn zak krijgende.)

De voorlezing van mijn proces-verbaal door dit incident afgebroken zijnde, zal ik u verzoeken, om het slot even aan te hooren, met dat - wat ik er ten opzigte van mijnheer Fatering bij zal voegen.

(hij leest.)

‘Dat het meergemelden Gerrits is gelukt zijne volkomene onschuld aan den gepleegden diefstal te bewijzen, en ik gemeend heb hem te moeten ontslaan, en meergemelde Maria Swerver in verzekerde bewaring te nemen. Dat...’ en dit zal ik er nu dienen bij te voegen, ‘ik kommissaris’

(hij schrijft op een zakboekje, terwijl hij het geschrevene overluid herhaalt)

‘bezig zijnde met het opmaken dezes procesverbaals, ben geroepen in het achterhuis van meergemelden heer Jan Karver, op speciale aangifte van genoemden Jan Pik, bediende van welgemelden heer Willem Karver, als zouden zich daar verstoken hebben dieven, of althans lieden van kwade intentien en bedoelingen. Al waarom ik mij, vergezeld van al de voornoemde personen, heb begeven naar voornoemd achterhuis, waar wij hebben gevonden twee personen, waarvan de eene weldra bleek te zijn... zekere Geertruida Dalter... alias Modde van Gompen...’

DE VROUW.

Die zie zooveel geeft om den kommissaris en al zijn verbalies.

(zij knipt op haar duim, en vertrekt daarop door de buitendeur, Fatering wenkende, haar te volgen

.

DE KOMMISSARIS.

(lagchend vervolgende)

‘En zekere heer - Valentijn Fatering...

FATERING.

F...u bête, va!

(hij baant zich met geweld een weg, en ontsnapt door de deur op den voorgrond.)

DE KOMMISSARIS.

(lagchend.)

De delinquenten schijnen niet zeer nieuwsgierig.

BRAMER.

De heer Fatering althans scheen zeer gepresseerd.

Kapitein KARVER.

Wel bekome hem de pil, het zal lang duren, voor hij er den nasmaak van kwijt is.

(naar het publiek gekeerd.)

Het fatsoen is voor tweederlei opvatting vatbaar: mijnheer Fatering noemt zich een fatsoenlijk man; ik ook meen een fatsoenlijk man te zijn - doe gij uitspraak tusschen mijnheer Fatering en kapitein Karver.

EINDE VAN HET VIERDE EN LAATSTE BEDRIJF.

Julij 1850.

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *II, blz.* 309.)

III.

Spoed van alle zijden. - 40 tot 4 vertientald. - Van Straatsburg naar Bazel. - Een monster-klok. - Kostbare seconden. - Één heer aan den vuurwagen. - Monarchie aan de rails. - Pauze. - St. Louis. - Welkom Zwitserland! - Sensatie. - Grenslijnen: begoocheling. - Bazel niet geschetst. - Geene hoogeschool en annexen, geene merkwaardigheden. - De Rhijn en het ontbijt. - De hemel weet, waarheen? - Het leven en het reizen. - De heirweg. - Terugblik naar het vaderland. - Een superlatief en een glimlagch. - Wachten en hopen. - Druipen van boven. - De voorhang gaat op. - Liesthal. - De vallei. - Maïsveld en chalêts. - Waldenburg. - Kleine en hooge muren. - De Schepping, in Zwitserland en op zes platen. - Natuur en kunst. - Huss. - Etensuur. - Hauenstein en een paar schilderstukken - geëncadreerd. - Taal-armoede. - Solothurn. - Katholieke en Protestantsche lands-physiognomie. - Eene verrassing. - De eerste Alpen in het gezigt. - Zenuwachtigheid en aankomst te Soleure. - St. Ursus, geen beer. - Een oude steenen leugenaar. - Dito-menschen. - Diligences en kerkelijk leven. - Naar Bern.
Solothurn, Augustus 1852.

Gij leest het, gij ziet het, gij weet het, wij zijn werkelijk in het land der bergen en der vrijheid, in het land van melk en honig, en ademen reeds de echte, oude, onvervalschte Alpenlucht in, ja zijn in dit gewest, zonder koning of keizer, meer en meer republiekeinsch geworden (daarover later iets meer, hopen wij); maar eerst terug, naar eisch der chronologie, waar gij ons en wij u verlieten: te Straatsburg, gereed om als met too verkracht en tooverspoed, over de Zwitsersche grenzen geworpen te worden. - De ijzeren spoorweg van Straatsburg naar Bazel, levert (zeggen de reizigers, vooral als ze sliepen of ontevreden zijn) niet veel bijzonders op: - alleenlijk zult ge ons benijden, dat we den afstand van schier 40 uren gaans, of welligt nog iets meer, van de Elzasser vesting naar de eerste Zwitsersche Rhijn- en bergstad, binnen 4 uren afstoomden, - hier kent dus de vuurwagen nog een extra geforceerden stormmarsch, - gij zult dus *onze* veilige, (?) phlegmatieke stoomwagens als gevleugeld moeten denken; - met korte, ratelende, elkaâr dadelijk opvolgende slagen, bruist en gonst de trein daarheen, - aan de linkerhand, eenige uren verwijderd, ligt de bergketen die van Heidelberg tot aan Mühlhausen ons scheen te vergezellen; ginds ziet ge de torens en schansen van het zoo welbekende Colmar, krijgszuchtiger nagedachtenis; - uitgestrekte koren- en tabaksvelden omzoomen de onafzienbare ijzeren stangen, waarop we voortijlen. - Het oponthoud is aan de verschillende stations als bij sekonden afgewogen: - onder het hooge dak, waar de vuurwagen werkelijk *schijnt* te herademen, ziet ge telkens een verbazend groote klok, met uur- en minuutwijzer, zoo groot als uw arm - een vreesselijke, onbarmhartige tijdmeter - want als de bepaalde minuut wordt aangewezen, vliegt ge dadelijk voort, en zult de achterblijvers, die ademloos, hijgend, den trein naschreeuwen, alleenlijk kunnen beklagen. - Hier voorwaar is de grootste spoed met de grootste naauwkeurigheid gepaard, en als ge daarenboven weet, dat, in den regel, één enkele conducteur, den overbevolkten, langen trein beheerscht, en het oppercommando gemakkelijk voert, zult ge moeten toestem-

men, dat wij met onze nationale ‘Rhijn en Hollander’ tant soit peu, achterlijk zijn. - Zietdaar is St. Louis! - Eene pauze. - Welkom, welkom, riepen we: Zwitserland! wij vermeenden werkelijk eene soort van sensatie en geest-verruiming te gevoelen, toen het beweegbare vuurwerk stil stond, en de rijzige, krachtige Zwitsersche gendarme ons even pro forma het gedrukte vrijgeleide vroeg - een zeker gevoel van vrijheid en levenslust drong in onze aderen - of harten - of boezems ('t is poëtisch eenerlei) toen we het quasi-Fransche-republiekeinsche grondgebied verlieten, en de grens overschreden van het oude, magtige, on verzettelijke gemeenebest, waar de schimmen der Tell's en Winkelrieds ons onzigtbaar schenen te begroeten. - 't Is toch vreemd, dat een denkbeeldige grenslijn zoo geweldig veel indruk maakt, - welk eene begoocheling! Immers de demarkatie-lijn had even zoo goed ook achter Bazel kunnen liggen, en *dáár* zouden we dus weder onze eigenaardige vrijheids-sensatie gevoeld hebben, die ons nu reeds te St. Louis overmeesterde! O, goede hemel! wat zijn wij menschen, ook reizende en voortstomende menschen, afhankelijk van grensliniën, van denkbeeldige land-termijnen, van vormen en begoochelingen. - Ontneem ons vooral hier dien zoeten waan niet! Wij waren juist te St. Louis, hoewel die kleine plaats volstrekt niets Zwitsersch heeft, toch zoo gelukkig, gelukkig als de kinderen, dat we nu inderdaad *in* Zwitserland waren! - Wij zullen u de oude, extra gerenommeerde stad Bazel, niet beschrijven. - Als ge haar van de noordzijde nadert, ontdekt ge niets, niets, van het wonderland der Alpen, - en toch heeft de antieke stad reeds iets dat u inneemt: - de golvende straten, de eenvoudige breede houten brug, die den geweldig stroomenden Rhijn met hare houten bogen wonderbaar bedwingt en breidelt, de eigenaardige bouworde, half Duitsch en Fransch, - alles bewijst u, dat ge reeds niet meer op zuiver Duitschen bodem zijt. - 't Is de opene, vriendelijke, uitnoodigende poort voor het heerlijke, het eenige, het kolossale land der Zwitsers. - Wij zijn echter eeniglijk natuur-reizigers, en daarom kunnen en zullen we u niets mededeelen over den handel en de nijverheid der vriendelijke stad, noch over de hoogeschool, noch over den kapitalen, ons dierbaren hoogleeraar Hagenbach, of den nu zaligen (op aarde *niet* zoo zaligen) professor De Wette, - evenmin over de merkwaardigheden en oudheden, en wat er meer in reisboeken te vinden is. - Naauwelijks hadden we den eersten nacht op Zwitserschen bodem, dat is (prozaïsch): op zeer goede bedden geslapen, terwijl de heldere maan op de Rhijngolven scheen, die aan onze voeten, dat is (prozaïsch): onder aan ons logement, murmelend en onafgebroken voortbruisten; naauwelijks hadden we ons eerste ontbijt hier met *Honig* en *Kräuter* genoten, toen de verdere reis bepaald werd, over Solothurn naar Bern, en van daar - zooveel tijd en wreder ('t laatst is tusschen de bergen niet het minst) dit vergunden, naar het Oberland, naar de Jura, naar Thun, Lauterbrunnen - ja de goede hemel weet waar al naar toe! - dat weten we nu te Solothurn evenmin als gij in den Haag - 't is met het reizen als met het leven: - altijd nieuwe incidenten en nieuwe combinatiën, waardoor men eindelijk, ‘tureluursch’ wordt. - Wij zullen echter, zoo als het zich laat aanzien, over Bazel terug naar de huis- en haardgoden, en scheiden dus van de eerste aanlegplaats, zoo als de leden van

den gemeente- en kerkeraad - op *reces*. - Toen we alzoo, reeds zeer vroeg, Bazel achter ons, op den breeden, kostelijk gemacadamizeerden heirweg, het Alpenland inreden en indraafden - een tamelijk bedreigende hemel boven ons, een paar fiksche paarden voor het rijtuig, - en waren vol verwachting der dingen die we zouden zien, - toen overviel ons eene eigenaardige, komisch-humoristische, en toch aangrijpende gewaarwording: - vóór drie dagen waren we nog wel en goed te huis in ons braaf Nederland, en nu hadden we reeds geheele landen en volken achter ons; wij waren door Pruissen, Baden, Frankrijk heengevlogen, en snelden de ijsbergen en de gletschers te gemoet. - Er ligt in dien superlatieven spoed, voor den mensch, die aan tijd en plaats gebonden is, een wonderbaar gevoel van krachts-ontwikkeling en menschelijke vooruitgang - over zulke dingen zoude men, tegen wil en dank, kunnen glimlagchen en het hoofd schudden. - Met het vooruitzigt van een nooit beschreven, nooit geteekend, nooit geschilderd natuurschoon, al is het ook honderdmaal beschreven en geteekend of geschilderd, te zullen genieten, zaten we op den landweg van Bazel naar Solothurn - letterlijk te wachten, wat er dan nu zoude komen; - maar de eerste teleurstelling is hier onvermijdelijk, als tegenwigt voor het genot, dat ons wacht. - Gij zult ons op het woord gelooven, dat het in Zwitserland even geweldig regenen kan, als in onze vochtige noorderkwartieren, en wij zullen u niet kwellen met onze respectieve ondervindingen van dat *zeer* gewoon natuurverschijnsel, als nooit geeindigde herhaling, mede te deelen - maar nu - het voorhangsel rolt omhoog, langzaam, als plooi voor plooi; - wij erkennen in eene andere natuurwereld te zijn. - Ziet ge niet, hoe de bergen, die ons altijd, van het Zevengebergte, vergezelden, in hoogte en breedte toenemen - even alsof wij de Rhijn- en Taunus-*heuvelen* in een vergrootspiegel aanschouwen? Hier begint eene klimming, een klimax in de natuur, even als in de oden van Pindarus en Horatius, - de schepping zingt voor ons haar waarachtig heldenlied - zij rijzen op, en rijzen weder hooger op, die groenende, met boomgaard en weide doorstikte en doorweven bergruggen - de weg stijgt en stijgt, en de gedwongen slakkengang van het voertuig is eene weldaad, - daar opent zich een vergezigt, eene sierlijk gebogene, schier onafzienbare vallei, op drie uren omvang berekend, brengt u het eerste echt Zwitsersche dorp Liesthal voor het oog: - eene vallei, die alleenlijk reeds eene onzer kleine provincien zoude op nemen - en welke kracht hier, kracht alom! - kracht in den bruinen rotswand, of in het uitgestrekte bloeijende maïsveld - een Oostersche episode in het bergland - of in de stevig en eenvoudig gebouwde nette huizen, met hunne vooruitspringende gevels, en opene gaanderijen, die wij in onze miniatuur-chalêts - miserabel - nabootsen. - De blik in het Liesthal overweldigt reeds, - 't zijn de ernstige, geweldig groote, kolossale vormen eener magtige schepping, die overvloeit van pracht en vruchtbaarheid - en verder, verder wil nu de mensch, die hier overgevoed wordt met de schoone kracht eener rijke natuur. - De vallei is reeds achter ons, en de altoos breede en treffelijke landweg klimt onafgebroken. - Wij zullen ons met u te Waldenburg verpoozen - het vriendelijk, alierschilderachtigst dorp, dat volstrekt ingesloten

ligt, en als verborgen door en onder rotswanden, die loodregt omhoog stijgen, en als onafmeetbare muren achter de nietige, kleine, witte, duodecimo muren der nederige huizen, ernstig, bedreigend, schrikwekkend, ongehoord, oprijzen; als ge die ontzaggelijke Trachiten ziet, zegt u een onzigtbare berggeest, dat ge u hier in de Urwelt, de eerste oorspronkelijke wereld, bevindt, - gij denkt aan de eerste schepping vóór zesduizend jaren. (vergelijk Genesis) - Welk een onwillekeurig spel voor den humor! - Gij zult er nog eens aan gedenken, als op de nette bovenkamer van het Waldenburgsche Gasthof, u een zestal platen aan den wand treffen, of ten minste uwe opmerking trekken, - waar gij nog eens de schepping in zes dagen vindt afgebeeld: - de Schepper, altijd als grijsaard, met eigen hand Adam en Eva formerende, en zoo al voort, al de schepselen naar de orde, en op de laatste plaat de rust na den arbeid. - O heilige eenvoud! - Sancta simplicitas! - hebben we uitgeroepen, maar in een *meer* aangename positie dan wijlen de martelaar Huss op den brandstapel, - want we vonden hier, in Waldenburg, een echt stevig, krachtig middag- of ochtendmaal (wij eten *vóór de beurs*, gewoonlijk ten één ure.) - Ik wenschte thans op de eene of andere wijze in staat te zijn, u den verrukkelijken bergtogt, over den Hauenstein, langs het Schloss Falkenstein, te kunnen beschrijven. Ik wenschte u dien witten, breeden weg, welke zich zesmaal, als een reuzenslang, twee honderd voeten hoog, tegen de rots opwerkt, te kunnen laten zien; die spiraalbogen, waarop wij ons langzaam, voorzigtig naar boven ophieven, en dan de sierlijke bogt aan onze voeten weder als wegzonk in de diepte - en daar op eenigen afstand die twee, meer dan drieduizend voeten hooge grijsbruine rotswanden, reuzenkegels, welke als door een ontzettenden mokerslag van een gespleten, u een doorzigt openen, waar ge een groen, opstijgend grasveld, met hutten en boomen bezaaid, aanschouwt, een zonnig landschap, in de lijst van twee zwarte rotsen! en daar beneden een bruisende bergstroom, waar langs en nevens een schilderachtig dorpje met kerktorenspits, en blaauwe daken, u als uit de diepte vriendelijk toelagcht - wij zwegen in overspanning van gevoel, en als we dat tafereel, boven alle beschrijving verrukkelijk, eens genoten, herdenken, bejammeren wij alweder, dat er voor dergelijke oorspronkelijke openbaringen in Gods heerlijke natuur geene taal gevonden is, of ooit gevonden zal worden. - Zooveel schoon leverde ons het eerste blad der schepping, die tusschen Bazel en Solothurn ligt opengeslagen, reeds op! - O, mijn waarde vriend! waar moet 't heen, als 't zóó voortgaat? en wij gevoelden dit, *zóó* moest het voortgaan. - Daar in het blaauwe verschiet, rijst de oude, eerwaardige toren van Solothurn omhoog, de weg is weder meer waterpas geworden, de gezigteinder breidt zich uit, de rotswanden zinken achter ons weg, - wij zijn reeds in het *tweede* kanton van het groote staatkundige Europesche-mozaïek-gemeenebest. - Ziet gij daar die groote, hooge steenen kruisen alom aan den weg? Het Katholieke Soleure hecht zich aan het Protestantsche Bazel in vrede en vrijheid - maar 't is niet *altijd* zoo geweest - weldra zullen we ons tweede reis-station bereiken - eerst nog eene verrassing - eene? - inderdaad, hier weet ik geen woord, om u uit te drukken, wat ons toen, nabij Solothurn, op den weg is overgekomen. - We zullen eene poging wagen, om u daar iets van

te doen begrijpen; maar 't zal waarschijnlijk mislukken. - De avond was schoon en helder geworden, - de nevelkappen zonken van de kruinen der bergen, als daarheen geworpene, doorschijnende wolkgordijnen, lager en lager, en legerden zich in wentelende golving aan hunnen voet. - Onwillekeurig bleef ons oog aan den gezigteinder geboeid; - wij zagen hier op den afstand van welligt twaalf of meer uren den horizon op eens omzoomd met vreemde, ongewone, schitterende, onverwachte voorwerpen - neen, neen, dat waren niet de avonddampen, die neêrdaalden, daar rezen op verkleinde schaal de eeuwige ijsbergen omhoog; de spitse punt, de geknotte kegel, overstroomd met het roodgloeijend licht der zinkende zon! - *De Alpen! De Alpen!* - de eerste ontzaggelijke Jura-bergketen, die achter Bern oprijst, en tot in het hart van Zwitserland zich uitstrekt. - Er was iets, mijn vriend! dat ons de zenuwen deed trillen, toen we zoo onverwacht, verrassend, onzen eersten Alpengroet, diep getroffen, lieten hooren, en in stilte in het hart ons Alpenlied zongen! - die eerste ontmoeting was indrukmakend, plegtig, onvergetelijk, - en nu de gedachte, dat we die koningen onder de bergen in Europa zouden zien, van nabij bewonderen, welligt beklimmen, en de warme Augustusdagen met een sneeuw- en ijsfeest vieren - dat greep ons eigenaardig aan, en wij kwamen ‘high spirited’ zoo als onze Engelsche medereizigers zeggen, in het nederige Solothurn. - Dat we den prachtigen Weissenstein, waar op vierduizend voet hoogte, een zeer goed Gasthof, als adelaarsnest, ons uit de wolken opwaarts wenkte, - niet beklommen, werd ons door de berggeesten, in de sombere gedaante van bedreigende neveldampen, kategorisch verboden. - Het overoude Soleure is een vriendelijke, kleine, Zwitsersche, zeer geprononceerd Katholieke stad, getuige de drukbezochte *Sanct Ursuskerk*. - St. Ursus, een Romeinsch krijgsman, en respektabel martelaar, onder den Romeinschen keizer Maximiaan, en dus volstrekt niet verwant met het naburig beerengeslacht der Berners; - als gij het gelooven wilt, toont men u hier een *extra* antieken toren, die, volgens het opschrift in het Latijn, 400 jaren *vóór* Christus zoude gebouwd zijn! Wij weten intusschen dat zoowel de menschen, vooral de vrouwen, even als de opschriften op torens enz., waar het *den ouderdom* geldt, kapitaal liegen, - de oude Bourgondische strijdtoren, uit de 15de eeuw, kan er echter niets tegen inbrengen. - Solothurn, een onvermijdelijk station, op den grooten, overbevolkten landweg tusschen Bazel en Bern, is dus de transito-plaats, het tijdelijk entrepôt-dok der reizende Britten, die ons hier, als muggen in den zomer, reeds omzweven; een heirleger van diligences rolt, bij den nacht, de gebogene straten op en af; terwijl de geestelijkheid even onophoudelijk, ook ten onzen aanhooren, in de Ursuskerk, een prachtig gebouw, de mis leest. - Wij maken ons weldra gereed, diep in het hart van Zwitserland te dringen, en hopen uit Bern, dat we morgen tegen den avond bereiken kunnen, u een supplementbrief te overhandigen. - Gedenk onzer in trouw en liefde.

Uwe vrienden,

Spiritus Asper en *Lenis*.

IV.

Voorspoedige aankomst in de Beerenstad. - Het derde moederkanton. - Nederland in Zwitserland. - Huizen, gevels en opschriften. - Karakter der Zwitsers. - Een kalme, bedaarde kermis.- Bijzonderheden: leelijke vrouwen, heldere mannen. - Wit paardenbrood. - Bern in het gezigt. - De Aare. - Waterkleuren: blaauw-groen, vaalgeel. - Bern aan de voeten. - Ligging. - De stad in de berglijst. - Huizen, kussens, straten, goten en de Arkade. - Gewigt van een noodzakelijk stadsgewelf. - Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas. - Twee zijden van beschouwing. - Het verhevene en het komisch-humoristische. - De Munster-Terrasse en de Alpen. - Uitroeping van onmagt. - Naderende wanhoop. - De beeren. - Groote en kleine beeren. - De ridder met bloote beenen. - Eene legende. - Doode en levende exemplaren der Hanzen. - Vreesselijke teleurstelling aan de Beerengroeve. - Armoirie parlante der dierenwereld. - Beestenheraldiek. - Het arsenaal. - De firma Tell, en de edele Herr von Zähringen. - Eene guirlande van miserabele halskragen of stroppen, erfenis uit den boedel van Karel van Bourgondië. - Het museum. - Nog een beer en familie. - Een waarachtig menschenvriend op vier pooten. - Onbepaalde bergtogt. - Vooruitzigten. - Reiswoede.
Bern, Augustus 1852.

Wanneer we steeds zoo gelukkig en voorspoedig al de tijdperken van ons leven doorreizen, als tot heden toe de kantons van Zwitserland, zullen we ons niet te beklagen hebben. Gij ziet, dat we reeds in het derde gemeenebest-distrikt zijn aangekomen, in de merkwaardige Beerenstad, in het brandpunt der oude republiek, waar de aristokraten, de radikalen, de ultra-liberalen werkzaam zijn; thans bovenal bezig om het bergland van spoorwegen en telegrafen te voorzien. - Bern is de goede trouwe moeder, die, luidens de geschiedenis, hare zusterkantons gaarne tot onderworpene dochters heeft willen maken, - doch laat ik mij bij tijds wachten, om u met geene politiek aan boord te komen; iets, dat volstrekt buiten ons bestek en uw verlangen ligt -derhalve, op den ouden toon met u gekeuveld: - wij verlieten, tamelijk vroegtijdig, het minder opwekkende Solothurn, en bemerkten dadelijk, hoe meer we Bern naderden, de toeneming van welvaart en cultuur in het *Protestantsche* kanton; welligt dat ook de nabijheid der grootere stad, alwaar de levenskrachten meer centripetaal - (middelpuntzoekend) - werken, daartoe iets en veel kan bijdragen. - Om en nabij Bern, heeft het landschap al de eigenaardigheden van een onzer Nederlandsche vruchtbare streken, b.v. tusschen Haarlem en Leyden, - niet de spoorweglinie, maar de oude weg, die thans op nonactiviteit is geraakt - alles tamelijk vlak: - ruime, heerlijke boomgaarden, frissche weiden, zelfs onze nationale heggen en slooten aan den rijweg - en telkens de vriendelijke, nette boerderijen, alwaar, alleenlijk, de altijd vooruitspringende gevels, en de breede gaanderijen, met versierde en kunstig uitgesnedene figuren, u herinneren dat ge in Zwitserland zijt; waarbij geheele opschriften in groot Gothisch schrift, onder de daklijst, een eigenaardige vertooning maken. - Deze zijn meestal in godsdienstigen zin, zooals de Zwitser zelf, in het algemeen, in tijd van vrede en rust, eene oorspronkelijke vroomheid medebrengt. De Helvetiërs zijn mij althans als een vreedzaam, landbouwend volk voorgekomen; zelfs meen ik iets weemoedigs op hun gelaat gestempeld te vinden; een ernst, met een zeker phlegma verbonden, dat hen voordeelig onderscheidt. - Wij kwamen gisteren tegen den middag door een aanvallig dorp, alwaar het, gelijk wij dadelijk bespeurden, kermis was; daar wij een oogenblik halte maakten, mengde

ik mij, zooveel dit voor den reiziger in het reiskleed oirbaar en mogelijk was, onder de mannen en vrouwen, die in hunne nationale kleeding iets ongemeen romantisch vertoonden. - Hier stond een soort van spel; daar een half dozijn kramen en annexen, - eene talrijke menigte bewoog

zich op en neer - maar, als ge gezien hadt, hoe alles met eene bedaardheid en ernst in het werk ging: geen luid gejoel, geschreeuw of getier, - nu, eene hier en daar hoogst schilderachtige groepering, waar jeugdige en oude mannen, met de houten pijp in den mond - stonden te praten, - ginds de deerne, met haar zwart en wit gewaad op en neder drentelde, - alles in kalmte en vrede - gij zoudet dáár reeds het Zwitsersche karakter ontdekt hebben - waarschijnlijk is 't niet overal zoo. - Onder de bijzonderheden, die wij 'en route' opmerkten, behoort mede, dat de jeugdige vrouwen gansch niet mooi, de oude ongemeen leelijk zijn, - dat de mannen, ook uit den minderen stand, zich onderscheiden door zeer fijn, helder linnengoed, en dat men op meer dan één station, de paarden met wit in plaats van met zwart brood, zooals bij ons, voedde - daar ik het brood niet geproefd heb, vermoed ik, dat het een soort van maïsbrood zal geweest zijn, - de maïs wordt hier verbazend veel geteeld.

Als Bern reeds in het gezigt is, neemt de natuur weder een minder Nederlandsch, en meer eigenaardig karakter aan; het vergezigt rijst hooger en hooger - uitgestrekte bosschen omgeven u aan de regter- en linkerhand, totdat ge eindelijk in de diepte, de rivier de Aare ziet, die u verrast met de eerste lichtgroene golfjes. - Een ongewoon gezigt voor ons, die alleen de lichtgele, of grijsgroene, of bruingroene, vuile waterkleur kennen, en bij dit groenblaauwend rivierkristal ongevoelig aan een chemisch praeparaat, aan de tinctuur van Spaanschgroen dachten - dwaas genoeg. - De ligging van Bern is onbeschrijfelijk schoon - of geef ons dan toch eindelijk een *beter* woord, om hier uit te drukken, wat men moet zien om het te bevatten! - Wij daalden van de hoogte af, terwijl de stad zich bijna geheel aan ons oog ontsluijerde, en in een sierlijke geweldig groote bogt gebouwd (28,000 inwoners), aan onze voeten lag als geruggesteund door langzaam oprijzende weiden en wandeldreven, eenige duizend voeten hoog, waardoor de stad allerbevalligst in eene reusachtige lijst werd gezet, en ons over hare breede, kolossale, arduinen brug binnennoodigde - en zij stelt de verwachting niet te leur. - In netheid, orde, zindelijkheid, staat de Beerenstad verre boven de Rhijnsteden, Manheim alleenlijk uitgezonderd, - de breede, lange straten, vooreerst, zijn alle regelmatig doorsneden met eene helder vloeijende, wijde goot, waar het water altijd krachtig stroomend blijft, en voor besprenging en reiniging groote diensten bewijst. - De huizen zijn hoog, meestal modern gebouwd, - de opene vensterramen deden ons telkens op de vooruitspringende en uitgebouwde vensterbanken, sierlijke, hel roode en blaauwe kussens ontdekken, waarop 'the Gentry,' zich bevond en naar omlaag zag, en onder de huizen - wonderbaar! eene doorgaande, schier onafzienbare, *arkade*, (Bogengang der Duitschers) een overdekt trottoir, waar in den achtergrond, de elegante winkels, die letterlijk alles, alles hier aanbieden, en file gereed staan. - Hoe allernuttigst deze steenen berceau, die misschien aan de beide zijden der hoofdstraten meer dan anderhalf uur gaans lang is, in dagen van regen, wind en zonneschijn zijn kan, zal niemand ontkennen, en zouden wij proefondervindelijk, meer dan eenmaal, met bewijzen kunnen staven. - Bern biedt den opmerker (wij maken gaarne op dien titel eenige aanspraak) eene tweevoudige zijde van beschouwing aan: *eene verhe-*

vene, schilderachtige, - eene komische, humoristische, - Wat nu betreft het verhevene, geleiden we u naar de zeer beroemde *Plattform of Munster-Terrasse*, die 108 voeten boven de Aare oprijst: een groot vierkant veld met lanen beplant, aan de zijden met restaurations voorzien, terwijl men over het massieve steenen - Geländer - een panorama geniet, zoo als de bewoner van deze planeet hoogst zeldzaam aantreft: het gezigt op de heerlijke Alpenketen, die gij in allerverbazendste stoutheid van vorm, en somtijds, betooverende mengeling van gloeijend licht en regenbogentinten regt voor u heen aanschouwt; de met zilver-sneeuw gekroonde bergketen, waar de Jungfrau, de Wetterhorn, de Schreckhorn, de Finsterhorn, een gezigteinder vormen, die u de voeten als aan den grond nagelt, en het oog en de ziel als vastboeit aan die reuzen, die hier, albeheerschend, reeds eene taal spreken, welke slechts door het overstelpte gevoel zoude kunnen - nagelispeld worden! - O, mijn vriend! wat zullen we met u nog veel te strijden, te worstelen hebben, om de Alpen, als we ze, als onder den voet, onder den duim hebben, te beschrijven, te beteekenen. - Wij beginnen er nu reeds aan te vertwijfelen. - Houd ons dan eene naderende, onvermijdelijke excentriciteit ten goede! - 't Kan niet anders. - Onze arme noordelijke steden missen immers juist dien schoonheids vorm: - de terras - alleenlijk komt mij hier Nijmegen voor den geest, waar de ligging dat voorregt heeft vergund en aangewezen. - Gij kunt gerustelijk gelooven, dat het uitzigt op de Alpen, gezien van het schoon en altijd woelige terras te Bern, nog geheel iets anders is, dan het gezigt op de Maas of het Y - hoe lief en ruim wij het daar ook vinden, en zekerlijk te regt. - Als ge nu de komisch-humoristische zijde van Bern wilt zien, verzoeken we u, den schutspatroon, of, deftiger gesproken, de *armoirie parlante* te begroeten, overal, omhoog en omlaag: - *de Beer* - ja de *Beer!* zoo als op de sterrenkaarten, en wat minder duidelijk aan den fonkelenden sterrenhemel - de *groote* Beer, de *kleine* Beer, de zwarte Beer, van steen, de miniatuur houten witten Beer, in de kinderspeelgoedwinkels - altoos de Beer. - Der *Alte Mutz*, zoo heet de patroon hier, is ons reeds komischtragisch uit Reineke Fuchs bekend, in alle fabelboeken speelt hij een groote rol, almede in de Heilige Schrift, alwaar hij kinderen opeet[1)] - hier is het de heilige der stad geworden. - Wilt ge weten wat de legende zegt? - de hoogberoemde stichter van Bern, de manhafte ridder Berchthold von Zähringen (zijn portret staat zesmaal meer dan levensgrootte, als een leelijke boeman, in een hemd, met bloote beenen, op een der oude stadspoorten), zoude, bij de grondlegging der stad, het eerste wilde dier, dat hij in de bosschen velde, als emblema en naamteeken voor de stad - promulgeren - en ziet, het was een - Beer! - Wij hebben ons hier met dit dierensoort in alle mogelijke vormen bekend, gemeenzaam gemaakt - en een eigenaardig ontzag gekoesterd en behouden voor den dikken, grooten, bruinen, loggen Hans, die in het algemeen zoo dom-goedig, vredelievend en bedaard op zijne twee achterpooten zit te kijken. - Gij vindt den patroon op een der hooge stadsbronnen, gewapend van top tot teen, met helm, schild, en scheenstukken, een zwaard in den eenen ruigen poot, en een vendel in den anderen. - Gij vindt op de twee kolossale ko-

1) 2 Koningen II: 24.

lommen van ele Murtenerpoort, twee extra stevige Beeren, als op schildwacht, die ieder met een poot vooruitgestrekt, den kop een weinig op zijde gebogen, en een allerbedaardste beeren-physiognomie, onbewegelijk zitten, en ons en al de talrijke reizenden, met ernst en belangstelling schijnen op te nemen. Het zal u niet verwonderen, dat we, zoodra er tijd en gelegenheid was, ons naar de *levende Bärengraben* lieten brengen, om daar, in het diep gelegen reservoir, de echte nakomelingen van de familie *Mutz*, bij levenden lijve te begroeten, welke familie inderdaad aanzienlijke legaten, in baar geld, trekt, en daarvoor *vorstelijk* onderhouden wordt - tafel- en hofgeld! - Eene hardrennende citadine bragt ons daarheen; - ‘de Beeren, de Beeren!’ riepen wij: - ‘hier zijn ze’ was het antwoord van den koetsier, die wat al te schalk glimlagchte - en wij stegen uit, en keken naar beneden, in een zeer groot, vierkant, open keldergat, en zagen - niets - niets - dan een paar kleine dassen, die de beerenfamilie zeer ontoereikende vertegenwoordigden. Later werd ons berigt, dat de gerenommeerde oud-Bernsche vierpootige aristokraten zich dikwerf schuil houden in de hokken, en de nieuwsgierige reizigers, even als ons, door vorstelijk beerachtige luimigheid - afgrijselijk te leur stellen. - De beer is door gedaante en zeden en eigendommelijke groteske voorstelling hier een stadshumor. - Koevele steden en landen, dachten we, hebben mede hunne *armoirie parlante* evenzoo van de zoo hoog begunstigde en gepatrocineerde dierenwereld ontleend; - wanneer we denken aan de *Leeuwen*, de Nederlandsche en zoovele andere, Noordsche en Zuider-Leeuwen, aan den *Luipaard* en den *Eenhoorn*, der Britten zinnebeeld; aan de ridderorde van den dikken *Olifant*, de enkele en dubbele *Arenden*, de Oostenrijksche, de Pruissische, en wel *zeer* principaal aan den *Adelaar* van den Oom en Neef Napoleon, aan den Haagschen *Ooijevaar*, aan de *visschen* in het Amsterdamsche wapen - alom de dierenwereld geëmblematiseerd. - Vivat daarom Bern, met zijn legioen beeren! - Wij zullen, om kort te gaan, u melden, dat een vlugtig bezoek in het Arsenaal, en het keurige en rijke Museum, den reizenden niet onverschillig is. - Het arsenaal opent u zaal aan zaal, gevuld met kanonnen, geweren, pistolen, sabels, bijlen, patroontasschen en al het kunstmatig moordtuig dezer eeuw, - men heeft maar te grijpen, links en regts, en is op eens - soldaat: - een bovenzaal vol antiquiteiten was voor ons merkwaardiger: - een levensgroot beeld van Tell, met den boog gewapend, en aan het andere einde der zaal, Tell, minor, met een grooten, rooden appel op zijn blond hoofdje, - de edele Herr von Zähringen, die met den beer hier altijd om den voorrang strijdt, te paard, in volle, middeneeuwsche, stalen wapenrusting, en galop, en een detachement harnassen uit den vorigen heldentijd der brave Zwitsers - en eindelijk, meer dan eene kostbare reliquie van Karel van Bourgondië, die bij Murten het hoofd te bersten stiet op de Helvetische strijdkolven, en, zoo als ge weet, het leven verloor. - Wij zagen aan de zoldering der ruime zaal, die al deze oudheden bewaarde, een talloos tal (poëtisch gezegd) van stroppen, die, zoo als de oude Zwitsersche militair ons verhaalde, uit de krijgsnalatenschap van Karel van Bourgondië, ab intestato, door de Berners waren aanvaard, en waaraan de waardige hertog eenige honderdtallen vrije Zwitsers had wenschen - op te knoopen! - 't Werd

hem echter niet alzoo vergund, en deze zonderlinge, eigenaardige trofée maakt een zeer kurieuse guirlande uit - een beul zoude er van watertanden! - In het Museum van natuurkunde, dat veel te rijk en te schoon en te geleerd is, om u te beschrijven, zagen wij dadelijk bij de intrede onzen vriend, een verbazend grooten, dikken, bruinen Beer, - den stamvader, den Adam-beer van zijn beroemd geslacht met zijne Eva en kleine afstammelingen, opgezet, en tal van roofdieren en roofvogels, die de Zwitsersche bergen bevolken, - ook een exemplaar van een der honden-menschenvrienden, van den St. Bernard, die vijftien menschen van onder de sneeuw zoude gered hebben - een waarachtige philanthroop - en hiermede sluiten wij den brief, en hopen morgen onzen eigenlijken bergtogt te beginnen - het plan is nog niet bepaald; wij zullen ons echter van een gids voorzien, en hoorden reeds in de verte mompelen van bergbeklimmers, zoo en zoo veel duizend voeten hoog, van Gletschers, en lawinen, en Sennehütten, - de verwachting is verbazend gespannen, - als nu de dreigende regenbuijen ook mede ontspannen worden! - en wij ons ergens op een Alp kunnen nederzetten om u van daar te groeten in den geest! - Onze eerstvolgende brief zal u dus, naar allen schijn, den bergtogt, die beraamd wordt, mededeelen. Wij zijn zoo nabij de bron, al meer en meer dorstend - vol onleschbare, ontembare reiswoede. - U zij vrede en liefde toegewenscht van

Uwe Vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

Brievenbus.

IX.
Ingezonden Antwoord op den Open Brief van een Doopsgezind Predikant.[1)]

Mijnheer de Redacteur van den Tijdspiegel!

Het zij mij vergund u dank te zeggen voor de plaatsing van den brief, dien de heer S. Hoekstra van Twisk u gezonden had ter verdediging zijner beschimping van den kinderdoop, waarover hij in een artikel, getiteld: *Doopsgezinde Verdraagzaamheid* (blz. 250) eenigzins was teregt gezet. Want uit dien brief is mij duidelijk gebleken, dat zijne verdraagzaamheid van eenen bijzonderen aard is, waarnaar hij zelfs de beteekenis van het woord schijnt te veranderen. Hij schrijft: ‘eene verdraagzaamheid die op onderlinge achting van elkanders begrippen berust, is mij onbekend.’ De zijne strekt zich dan ook zeer consequent niet verder uit dan tot het toelaten van 't geen hij niet kan verhinderen of afschaffen bij anderen wier godsdienstige overtuiging aangaande eene hun heilige plegtigheid

1) De Redactie oordeelde, dat de onpartijdigheid en billijkheid, die haar noopten den Open Brief in zijn geheel te plaatsen, haar ook voorschreven nevensgaand Antwoord onverkort op te nemen. In het vertrouwen, dat men haar deswege niet van onverdraagzaamheid beschuldigen zal, verzoekt zij echter haar voortaan geen Brieven meer over het hier besproken onderwerp in te zenden, beducht dat ze minder van irenischen, dan van ironischen geest zouden zijn.

hij opentlijk aanrandt, smaadt, bespot en verguist, het dan nog kwalijk nemende, dat een voorstander van die plegtigheid die handelwijze onverdraagzaam noemt. Het zou misschien ook beter geweest zijn, dat wij bij de woorden ‘de kinderdoop is de vrucht van het *bijgeloof*, en *wanklank*’ gedacht hadden aan de manoeuvres van straatjongens die uit de verte schelden; maar daartoe schijnt ons de zaak te ernstig. Intusschen maakt een scheldende en smadende vermaner het hart te afkeerig om zich te mogen vleijen met een genegen oor. En de heer S. Hoekstra had daarom het regt aan zijne zijde, als hij ten antwoord verwachtte: ‘Wat bemoeit gij u met ons in een geloofspunt, dat ten minste uit de Heilige Schrift evenmin weêrsproken als naar uwe meening bewezen kan worden.’ Ook wil ik over de zaak niet schrijven, en mij vergenoegen met het vriendelijk verzoek aan u, om den heer S. Hoekstra van Twisk bij het beantwoorden van zijnen brief (of antwoordt ge misschien niet op soortgelijke brieven?)mijne dankzegging over te brengen voor een en ander dat in zijn schrijven voorkomt, en ik met blijdschap opgemerkt heb.

1°. Heeft hij geschreven, dat ik bij het lezen *zijner* woorden ‘door een spiegel in eene *duistere rede* heb moeten zien.’ Zoo is dus mijne schuld niet, dat ik zijne woorden naar zijne meening verkeerd had verstaan. Dank voor deze geruststelling!

2°. Heeft hij mij geprezen, dat ik de vergelijking van den paardendoop goed had verklaard: daarbij merkt hij echter op, dat ik één punt heb voorbijgegaan, en naar zijne meening het voornaamste wat tegen den kinderdoop pleit. Intusschen had hij verzuimd dat punt in zijne vergelijking op te nemen, ‘dat de paarden zichzelven tot den doop aanboden en zich dus met volle bewustheid uit eigen keus lieten doopen.’ Is het dus mijne schuld, dat deze trek niet is overgebragt? - Ook had hij niet beweerd dat kinderen niet behooren tot *volken*, dus ook niet tot *alle* volken. Kon ik ze dus uitsluiten van het bevel: *gaat heen* enz?

3°. Drukt hij de hoop uit, ‘voortaan verschoond te blijven van eene dergelijke *tentoonstelling* als in den Tijdspiegel op den 3den Maart.’ - Mijnheer de Redacteur! Heb toch de goedheid in uw antwoord te verzekeren, dat uw Spiegel slechts terugkaatste, hoe de heer S. Hoekstra zichzelven *ten toon stelde* door zijne vergelijking: want hij schijnt het zelf niet opgemerkt te hebben. Zonderlinge verblinding! Zij staat toch niet in verband met zijne betuiging: ‘Ik heb mij nooit toegelegd op kennis van menschen in een abnormalen toestand?’

Te schimpen op eene godsdienstplegtigheid die der zedelijkheid en godsdienstigheid zeker meer voordeel dan nadeel heeft aangebragt, bewijst bij hem ‘eenen normalen toestand!’ Zoo wordt te Twisk weêrsproken: ‘Le mal ne peut pas prendre nature!’

4°. Schrijft de heer S. Hoekstra: ‘dan alleen verbaze hij zich over mijne liberaliteit of liever verdraagzaamheid, wanneer ik, wetende wie hij is en hem ontmoetende, hem de broederhand toereik, ondanks alle verschil van begrippen en den daarover gevoerden strijd.’ - Ik smeek u, mijnheer de Redacteur! hem toch spoedig te verzekeren, opdat alle botsing bij tijds worde voorgekomen, dat mij niet meer verbaast wat ik reeds meermalen van soortgelijke ‘liberaliteit of liever verdraagzaamheid’ heb ondervonden, ‘de natuur gaat boven de leer!’ Bij die ontmoeting zal ik overigens denken aan

het woord: ‘die niet wederschold toen hij gescholden werd.’

5°. Noemt de heer S. Hoekstra de Lutherschen van de Herstelde kerk ‘een korzelig volk.’ Toen ik verklaarde niet te begrijpen wat deze of andere Lutherschen tegen hem misdaan hadden, en veel minder, met welk regt hij geschreven heeft: ‘dat de leer van den kinderdoop geen integrerend deel is van de leer der Hervormde kerk,’ fluisterde iemand mij in het oor: ‘on se moque de son semblable.’ Mijnheer de Redacteur! ik verzoek u niet dit ingefluisterde in uwen brief op te nemen: maar wilt gij mij verpligten, schrijf dan den heer S. Hoekstra, dat ik vroeger evenmin als nu ‘*in drift*,’ dus ook niet ‘in *booze* drift’ geschreven heb, gelijk hij onderstelt. Wel was en ben ik verontwaardigd, dat een *Doopsgezind* leeraar spotten kon met den doop, gelijk hij in zijne vergelijking gedaan heeft. Voor zijne rekening zij ook de verdediging, waarbij hij den titel *lam Gods*, dien Johannes de dooper aan den Heer heeft gegeven, op ééne lijn stelt met dien van *paardendoop!* En of de vergelijking van den doop der Christenen met een *paardendoop* evenmin kwetsende moet zijn voor onze ooren, als voor de Atheners dat zij bij Aesopus met *kikvorschen* vergeleken worden, laat ik gaarne aan anderen over te beslissen. Die Atheners - kikvorschen - en doopsgezinden komen zonderling genoeg bij elkander!

Eindelijk noodig ik u uit, het verzoenende en schitterende van de verdediging te zien in den uitroep: ‘indien het in eene beschaafde maatschappij ongeoorloofd is, vergelijkingen te ontleenen uit het dierenof plantenrijk, weg dan alle fabeldichters!’ Mijnheer de Redacteur! ik wist niet dat de heer S. Hoekstra, schrijvende tegen den kinderdoop, gelijk stond met een *fabeldichter!!* Dank hem voor deze inlichting. Had hij haar vroeger gegeven, b.v. aan het einde zijner recensie, de tentoonstelling van 3 Maart zou on mogelijk geweest zijn bij

Uwen bestendigen lezer,
H.S.

X.
Open brief van een oud gediende aan den Schrijver van de ‘Inspectie over de Zes jaren te paard enz., van den dragonder, P. Dekker Jr.’ Te Amsterdam, bij H.J. van Kesteren.

Kerel, gij zijt mijn man, zoo waar ik leef, mijn man, gij oude kameraad uit het leger, - gepasporteerde, niet naar Australië of Cayenne, maar, naar uw huis en hof, bij vrouw en kind; want ik weet, denk ik, *wien* ik voor heb, kordate vent, ze hebben me dat toegefluisterd, en als ik beter *schrijven* kon, als uwé *spreken* (vat je maatje)! maakte ik een gedicht op u, of een vers, of een rijm, - ik weet niet of er nog wat verschil tusschen die drie dingen is, - uwé beter dan ik. - Ik ben bij den heer Van Kesteren geweest in de Warmoesstraat te Amsterdam met mijn brief, die hier is, in de hand, en verzocht dien heer, om er het adres aan u op te schrijven, - maar hij nam het papier, zag het in, en zeide toen regt vriendelijk. - ‘Laat mij maar begaan, heer serjant! Ik zal wel zorgen, dat die brief te regt komt, maar zonder adres, daar weten we wel middeltjes op.’ - Toen heb ik als een oud militair voor hem aangeslagen, en gezegd: - ‘heer Van Kesteren, met al je boeken en je kaarten om je heen! - doe wat je niet laten kunt, en zorg dat mijn brief naar den gepasporteerden onderofficier komt,

hoe eer hoe liever! - Ik groet je vriend!’

Kerel, wat hebt ge ons, kornuiten van het leger, een pleizier gedaan, om dien vent *zóó* de ooren te wasschen! - Ge hebt hem geïnspecteerd, zooals ze ons dat deden, toen we heel wat kans hadden, om tegenover de blaauwkieltjes de blaauwe boonen in het lijf te krijgen. - Ik heb meermalen gehoord, dat er onder het letterkundig volk een slag van menschen is, die men *recensenten* noemt, zoo wat overeenkomende met onze voormalige serjant-geweldigers: barsche venters, die eenen auteur casseren, degraderen, en jaren lang in de letterkundige provoost zetten, - als er één is in ons lieve vaderland, die zulk een recensent mag heeten, is het de gepasporteerde onderofficier: - uw persoon. - Gij hebt den militairen stand zeer bijzonder aan u verpligt, en als ze allen te zamen over het krijgswezen zoo dachten als gij en ik, en nog heel wat andere oud gedienden, men zoude meer respect voor dien stand hebben, en nooit zulke leelijke dingen zeggen, als van: ‘gouden torren, vergulde hongerlijders’ - enz. - Ge hebt in uw boekje tegen den allermiserabelsten dragonder Dekker - (een zandruiter) - ons getoond, wie een militair en wie er geen is, en wat men al verkeerds onder hen vindt. - Als ons ferm leger (we krijgen nu goede verwachting, met den nieuwen minister van Oorlog, die van zich af durft bijten), - als ons ferm leger uit Dekker's bestond, dan konden we den boêl wel inpakken, en Jan en alle man naar Amerika zeilen bij de afgescheidenen, ergens in een groot bosch. - We bedanken u wel zeer, dat ge de eer van ons leger hebt gesauveerd, en ons aangewezen, op welke wijze een hartig vaderlander met nietige kreaturen moet omspringen zonder veel consideratie, - want zoo waar ik mijne knevels eens heb gedragen, zoo waar is het, dat ge met den vent geene consideratie gebruikt, en hem van alle zijden als met stormpas aanvalt. - Dekkertje zal niet gedacht hebben, dat hij, reeds lang uit den stijgbeugel, *zóó* in het vuur zoude komen, en hoe hij er weêr uit raakt, begrijp ik niet. - De kerel is kapot, waarachtig kapot, en dat was goed. - Ik kan maar niet begrijpen hoe iemand, die een enkelen druppel vaderlandsch bloed in zijn ligchaam heeft, - er zijn er genoeg die alleen water en melk hebben, - we kennen ze ook nog, - zich zoo heeft kunnen vergrijpen aan de waarheid, aan de eer, aan het leger, aan het zwaard, en aan zijn eigen conscientie, aan alles, zooals Dekker heeft gedaan. - We hebben 't ook nooit kunnen begrijpen, hoe een dragonder, al was hij een uilskuiken van het eerste soort, zich met een zeker Tijdschrift, of hoe heet zoo'n ding, heeft kunnen inlaten, - en dáár de trompet blazen - maar nu de man, per slot van rekening, gedeserteerd is uit zijn kompagnie, en die in den steek heeft gelaten, en bij onze broeders, - waren 't allemaal maar broêrtjes! - naar de Katholieken is overgeloopen en ingeschreven met of zonder avancement - nu komt uw boek als een bom juist te regt neêr. - O man! wat maken ze heden, de dragonders en de niet-dragonders, al van het Christendom! - Gelukkig dat we voor het oogenblik geene veldprekers noodig hebben; want anders waren we met zulk een vent, die den Handwijzer links en regts heen en weêr draait, zooals het best in zijn kraam te pas komt, ellendig geschoren. - Ik vind het heel ferm van u, dat ge telkens man en paard noemt, en ons overal met de hand heen wijst - niet met een Dekkerschen handwijzer, - en de getuigen

oproept, die het schandaal hebben gezien - met één woord, ik heb, zoo lang ik uit de dienst ben, nooit een boek gelezen, dat mij zoo geweldig pleizier deed; dat zoo alleraardigst, zoo curieus geschreven is, waarin zulke kapitale meppen en stokslagen worden uitgedeeld, als in uwe ‘Inspectie.’ - Als er eene vakante plaats is, moesten ze UEd., of U (ik weet niet of ge ook titels aan het lijf hebt), - tot Inspecteur-Generaal bij het Departement van Oorlog maken. - De Dekkers en consorten zouden eene leelijke pijp rooken, - dat beloof ik u. - Mijn geschrijf is niets anders, excellente heer onderofficier! dan een ding, dat men thans, als ik goed gehoord heb, noemt: ‘een bewijs van sympathie’. - Ge weet wel, wat dat zoo omtrent beteekent, en dat zullen alle braven, in en buiten het leger, wel met mij eens zijn. - De waarheid moet aan het licht, en gij zijt de man, om de nietelingen van alle soort eene goede les te lezen, die ze nooit weder vergeten. - Nu heb ik niets meer te zeggen, dan dat ik graag wilde, dat alle ferme kerels in Nederland uw Dekkertje met evenzoo veel genoegen lazen en herlazen, als

Uw Dienstv. Dienaar,
JAN KASPAR ZWAARDVEGER.

XI.
Brief aan den Redacteur van den Tijdspiegel over een vleeschelijke recensie.

Mijnheer de Redacteur!

Teleurgesteld te worden in een vriend, op wien men jaren lang bouwde, het valt hard, maar het haalt niet bij de bitterheid van het geschokte vertrouwen op een' geheelen stand. Ik heb dat ondervonden: ik had volle fiducie in den recensentenstand. Zelf meer liefhebber dan letterkundige van professie, ging ik meest op beoordeelingen af. De *Gids*, als het wetenschap betrof, - hoe het pessimisme er zich huwde aan camaraderie, zoodra het belletrie gold, wist ik - uw Spiegel, en voor de theologie, onder wier trosknechten ik een plaatsje bekleed, de *Jaarboeken*, hadden krediet bij mij. Behoorde het meerendeel der redacteurs ook tot een theologische rigting, die niet geheel de mijne is, er heerschte toch een loyaliteit in menige recensie, die mijn hart won. Nu is dat alles weg: nooit is door eene anonyme recensie - waarop auteurs altijd zooveel afgeven - het recensiewezen zoo gecompromitteerd als door Oosterzee's beoordeeling van Ten Kate's preeken. Ik ben nog geheel onder den indruk der lectuur, die ik zoo even ten einde bragt: ik moet u dien indruk mededeelen. Toch, meen niet dat ik optreed om op nieuw den Middelburgschen prediker hard te vallen: hij heeft er genoeg van gehad, en niemand kan minder bevoegd zijn om zijn preeken te beoordeelen dan ik: ik las ze niet, en zachter dan ooit ben ik nu gestemd voor Ten Kate, wiens lot inderdaad mededoogen eischt. Daarover straks nader: eerst heb ik Van Oosterzee's stuk te beschouwen buiten verband met Ten Kate. De recensie is blijkbaar eene apologie van den recensent. Men heeft overeenkomst gevonden tusschen de preekmanier van den Rotterdamschen en den Middelburgschen leeraar, en de beoordeeling van des laatsten bundel wordt nu dienstbaar gemaakt aan de vergoding der manier waarin hij werkte, daarbij van den geest, waarin Van Oosterzee sedert eenigen tijd meent te moeten prediken.

Reeds spoedig hoort gij de verzekering,

dat sommige dogmatische beschouwingen den heer Van Oosterzee ‘door Gods genade iets meer zijn dan bloote meeningen, die een problematisch regt hebben nevens andere, daarmede geheel strijdige meeningen.’ Ongerijmde poging om aan het theologisch stelsel, dat Dr. Van Oosterzee op dezen stond met zijnen bijval vereert den voorrang boven anderen te verzekeren. Ieder houdt zijne eigene beschouwing voor de ware, anders liet hij ze varen; - gelooft hij aan de mogelijkheid dat anderen het regte hebben, 't is omdat geschiedenis en ervaring hem de feilbaarheid, ook van den beste, leeren, maar niet, omdat hij meent, dat zijne denkbeelden een problematisch regt nevens anderen hebben: dat is alleen het werk van den onverschillige of den karakterlooze. Ieder dankt wel het licht, waarin hij zich verheugt, aan ‘Gods genade’ zonder die genade nu juist verantwoordelijk te stellen voor de eene of andere dogmatiek: deze wordt door onderzoek, door naauwgezet gebruik van de middelen, daartoe door God verordend, verkregen: maar begint men met van de vooronderstelling uit te gaan, dat deze of die zienswijze boven anderen een vrucht van Gods genade is, men heeft dan wel het voorregt, - als alle fanatieken - van zeer vast in zijne overtuiging te staan, maar ook het groote nadeel van het goede bij anderen voorbij te zien, nader onderzoek overbodig te achten, en op Gods vermeende genade als een gemakkelijk hoofdkussen zachtkens in te dommelen.

De vruchten van dat berusten in vermeende genade laten zich bij Ten Kate's recensent reeds aanwijzen. Maakt hij gewag van het een of ander dat als eene fout bij een prediker algemeen wordt erkend, dan zegt hij: ‘eene zonde, die *wij* althans voornemens zijn te herhalen,’ alsof het daarmede ophield een zonde te wezen. Maar ook in de predikkunde schijnt Van Oosterzee zich een hooger onmiddellijk licht toe te schrijven. Hij wil bij zijn beoordeeling niet uitgaan van de vaste regelen der wetenschap, waarvoor hij den *Spitzname* heeft van ‘geusiteerde begrippen en traditioneel gewordene regelen,’ maar van zijne personele opinie, en wanneer hij een homiletische zonde verdedigd heeft, verklaart hij ‘dat hier overigens de grootste bedachtzaamheid noodig is, die welligt minder door bepaalde regels dan door geoefenden tact wordt geleerd.... erkent niemand liever dan wij.’ Wat dunkt u, zou het niet te veel gevergd zijn, de beslissing van hetgeen homiletisch goed en schoon is, te laten afhangen van iemands ‘tact’, daar wij toch weten, dat de rede ons door den Schepper gegeven, door het Christendom geheiligd is, om op redelijke gronden ons te laten handelen, maar overigens Gods genade aan D^{r}. Van Oosterzee zeker al evenmin als aan iemand anders homiletiek of dogmatiek doceert. De dwaling is zeer gewoon bij een soort van menschen, dat zij hun overtuiging, hun beschouwing van de waarheid, verwarren met de waarheid zelve, en dan voor de waarheid meenen te strijden, terwijl zij kampen voor hun eigen meeningen. Zoo neemt menigeen zijn dogmatiek, rondt die goed af, zegt: dat is het Evangelie, en bestrijdt gij wat er verkeerds in is, dan heet het: Gij loochent het Evangelie, gij verwerpt Christus. Die weg is zeer gemakkelijk, maar het is niet de weg tot de waarheid.

De preekmanier van Van Oosterzee is schitterend beeldrijk, de fantasie is zijn leidsvrouw, en ze heeft hem tallooze en onmiskenbare schoonheden verleend, maar ook hem op treurige dwaalwegen geleid. Wil hij nu zijn afdwalingen niet verschoo-

nen, maar - verdedigen, dan vraagt hij onder anderen: ‘waarom zal men den prediker hard vallen, wanneer hij van den sterrenhemel dingen verzekert, die hij even weinig bewijzen kan als Jesaja en van Alphen hunne voorstellingen?’ en het antwoord - 't is onbegrijpelijk - komt hem niet voor den geest: wel, omdat de roeping van den prediker en van den dichter hemelsbreedte verschillen: streeling van het aesthetiesch gevoel is voor den laatsten hoofddoel, voor den eersten mag het niet meer dan een zeer ondergeschikt middel zijn.

Het ‘motto-preeken’ is ‘in den regel niet aan te raden,’ ja, Van Oosterzee herhaalt het, dat het beter is, zich aan den gekozen tekst te houden; en zeker te regt, zoo men althans de gemeente niet prijs wil geven aan de willekeur van de soms ziekelijke, overprikkelde fantasie des predikers, - en toch wordt toegestaan ‘als uitzondering, aanknoopen aan een schriftwoord, dat meer naar den klank dan naar de bedoeling opgevat wordt;’ waarom? ‘*Ik* (Van Oosterzee) heb het nooit onder mijne homiletische fouten kunnen rekenen, dat...’

De preekmanier van Van Oosterzee wordt van overlading beschuldigd. Hoe verdedigt hij zich? Door tegenover zijn te volle preeken te stellen niet anderen, die genoeg stofs bevatten, maar niet overvuld zijn? neen, door op ledige, aan denkbeelden arme, preeken te wijzen. De vrouw, wie men haar weelderigen tooi en blinkenden opschik verwijt, vraagt: behaagt u de in lompen gehulde bedelares dan beter? ‘Menig prediker kan zich niet beklagen, dat de denkbeelden hem in overvloedige mate toestroomen. Dikwijls munten zijne preeken slechts uit door twee drie gelukkige passages, denkbeelden, soms phrases alleen, die met zekeren tact daar ter plaatse zijn aangebragt, waar zij het meeste effect kunnen maken. Een groot deel der rede bestaat uit verklaring van wat niet onverstaanbaar, uit ontwikkeling van wat niet zeer ingewikkeld, uit verdediging van wat naauwelijks betwijfelbaar is, maar zulk een passage, gelukkig geplaatst en uitgevoerd, releveert dan het mager geheel. Eene groote menigte houdt die twee, drie lichtende punten alleen in het oog, terwijl de rest wordt vergeten, en tevreden met eene preek, waarvan men zeker een zestal per dag zou kunnen aanhooren zonder hoofdpijn te krijgen’ (wat dan ook het hoogste doel van den prediker wel niet zal zijn?), bewondert men bovenal de *spaarzaamheid* en *eenvoudigheid* van den spreker, zonder te vragen, of zij ook armoede, en een gevolg is van de eenvoudige, maar noodlottige oorzaak, dat men niet meer had te geven.’

Ik dacht aan Van der Palm en las het slot van de voorrede voor Steenmeijer's Mozes nog eens na, - en ik bedroefde mij, dat eigenliefde, door menschenlof overprikkeld, liever tot ongerijmdheden en miskenning de toevlugt neemt, dan ook maar ééne zwakheid te belijden.

Van Oosterzee houdt niet van geschreven gebeden: mijn ideaal zijn ze evenmin; maar er zijn mannen, die hoog genoeg staan, dat ze om mijn gevoelen kunnen glimlagchen en voor Van Oosterzee het hoofd niet behoeven te buigen, en die van oordeel zijn, dat ze voor het spreken tot God zich op dezelfde wijze moeten voorbereiden als voor het spreken tot de menschen: hun vrijheid is altijd geëerbiedigd, hun gronden zijn steeds de eer der wederlegging waardig gekeurd: Van Oosterzee doet het niet. Hij meent, ‘dat waar inhoud en gang in het algemeen zijn bepaald, de woordelijke

vorm op het oogenblik geboren *moet* en ook in den regel geboren *zal* worden, wanneer men - maar hoevelen ontbreekt het daaraan - waarlijk *vol* is des geloofs en des H. Geestes.'

Zoo zijn de wetenschappelijke vragen spoedig beantwoord: wie een andere dogmatiek heeft dan D^{r}. Van Oosterzee, mist de genade Gods, en wie anders bidt, mist het geloof en den H. Geest!

Die toon van fanatieke zelfverheffing klinkt - en 't is een schrille wanklank - door de geheele recensie. Het is een niet ongewoon, maar daarom niet minder onedel middel, anderen te verlagen, opdat men zelf te hooger sta. 'Deze en gene' - lezen wij als oordeel van den broeder over broeders - zal welligt uit Ten Kate's bundel in stilte te vrijer stelen, naarmate hij er in 't openbaar te luider op scheldt.' De beoordeelaar van Ten Kate in de Gids is algemeen, de recensenten in den Tijdspiegel zijn u en mij bekend, mijnheer de Redacteur, ik vrage u, zijn het mannen, die zich met de gestolen veêren van Ten Kate behoeven te sieren; en is er al hier of daar deze of gene arme broeder, die van de kruimkens moet leven, welke van der heeren tafels vallen, is er dan geen voedzaam brood genoeg elders te krijgen, dat ze zich met het geklopt eiwit van den banketbakker moeten vergenoegen?....

Op denzelfden liefdeloozen toon wordt er gesproken van 'opzettelijke verguizing', wordt het belang van de vraag aangetoond of een 'neef of collega' de recensent is. Ik betwijfel of D^{r}. Van Oosterzee van *de* collega's zoo treurige ervaring had, anderen hadden ze niet: over zijn collega Doedes althans had hij zich niet te beklagen, en was er op bentgenootschap te wijzen, verwantschap van dogmatiek schijnt nog wel zoo sterk te werken als bloedverwantschap. Ik herinner mij, hoe een Theologiae Doctor, bij wien men eenige vatbaarheid voor de orthodoxie meende op te merken, door de leiders der regtzinnige partij werd verschoond en gevleid, dat kortzigtigen zich verbaasden, hoe zoo een ketter bij die regters zóó veel genade kon vinden, en de beoordeelde zelf zei: 'de honden lekken mij - ze zullen mij niet krijgen.' Ze kregen hem toch. Nog voor kort zagen wij een jeugdigen Hoogleeraar in de regten, die als dilettant-theoloog eenige neiging tot de orthodoxie had betoond, door dezelfde partij 'lekken', of ze hem ook krijgen kon.

Ik moet u wijzen - en reeds maakte ik den overgang - op eene andere zijde van de recensie. Ze is partijdig: ze is geschreven in de dienst der partij, waaraan Van Oosterzee zich heeft overgeleverd. Gij bemerkt het reeds uit dat woord: 'het zijn de slechtste Christenen niet, die zich vrienden Israëls toonen.' Is het christelijk leven dier 'vrienden Israëls' zoo zuiver, hun liefde zoo warm?.... De mannen, die landen en zeeën afreizen om één zoon Israëls te winnen, die de bedestonden voor Israël als voorpost uitzetten in den krijg tegen het vrije Evangelie, en door hun bidden en preeken meer Christenen tot Joden dan Joden tot Christenen maken, hebben dezelfde dogmatiek, waarin Van Oosterzee een geschenk van Gods genade ziet, en die dogmatiek staat bij hem zóó hoog, dat hij en aesthetiek en homiletiek en het Christendom zelf er voor op den achtergrond zet. Het standpunt, dat hij bij de beoordeeling van Ten Kate's preeken kiest, bewijst het u: '*Wat* predikt hij aan de Gemeente des Heeren? Ziet daar de vraag, die dan nu voor alle dingen onderzoek en antwoord verdient. Meer

dan bij den vorm van iemands rede, heb ik bij den inhoud belang. Beter een dronk levend water, uit een aarden nap mij gereikt, dan een bedwelmende of vergiftige teug, in een zilveren kroes mij geschonken. Daarom vóór alle dingen bij de beoordeeling van deze, van elke prediking des Evangelies gevraagd: *Wat* predikt de leeraar? *Een* Christus van zijn eigen philosophisch maaksel, of *den* Christus van het Evangelie; een God, die *louter* liefde, of een God, die “niet alleen barmhartig, maar ook regtvaardig” blijft; een zondaar, die zedelijk zwak, of een zondaar, die in zich zelf reddeloos verloren is; eene opvoeding van den onvolkomenen of eene verlossing van den verlorenen; volmaking door zedelijke verbetering, of herschepping door wedergeboorte; bovenal, regtvaardiging door tegenwoordige of toekomende heiliging, of regtvaardiging om niet, uit Gods vrije genade in Christus? Ziet daar, wat meer dan iets anders in aanmerking kan en moet komen. Wie een ander Evangelie predikt, dan dat van Johannes en Paulus, ik verwerp zijne prediking, ofschoon hij ook de taal der Engelen sprake.’

Leefden wij in Duitschland, waar de Christusverloochening hooger en lager standen heeft besmet, en het pantheïsmus menigmaal den kansel beklimt, - dit woord ware gepast; maar hier, waar op elken kansel Christus gepredikt wordt, waar alle partijen Christus als den Zone Gods en den eenigen Zaligmaker van zondaren erkennen, en de verschilpunten loopen over fijne dogmatische onderscheidingen, hier, waar de meest vrijzinnige rigting - de Groningsche - Christus uitsluitend op den voorgrond stelt, kan zulk een woord alleen zijne verklaring vinden in verblinde ingenomenheid met eene fanatieke factie, die het Evangelie verloochend acht, wanneer haar dogmatiek niet gepredikt wordt; hier heeft men geen Christus van zijn eigen philosophisch maaksel, maar streeft - ik geloove een ieder- maar zeker niet het minst de verguisde en belasterde vrijzinnige rigting om den Evangelischen Christus te prediken; hier verkondigt men wel - als Christus zelf - een God die louter liefde, maar die louter *heilige liefde* is; en gelijk Groningen geene onheilige liefde verkondigt, heeft Scholten - Van Oosterzee allerminst moest ons aan dien geleerde herinneren: het past hem niet na de ontvangen kastijding - nooit anders gepredikt dan een ‘regtvaardiging om niet, uit Gods vrije genade in Christus.’ Het is partij werk, wanneer de denkbeelden van anderen tot een karikatuur worden misvormd, om er zich de zegepraal te ligter door te maken. Ik meende, dat Van Oosterzee nog te nobel was om die kunstgreep van *Handwijzer* en *Nederlander* af te zien; ik achtte hem nog onbekrompen genoeg om *zijn opvatting* van het Evangelie van Johannes en Paulus niet met het Evangelie van Johannes en Paulus zelf te verwarren, en ik geloofde hem Christen genoeg om boven Johannes en Paulus den éénigen Meester te stellen. Het is partij-werk, wanneer de dogmatiek van eene factie tot toetssteen wordt gebruikt van een preekbundel: dan wordt straks de kansel-arbeid van een van der Palm, Koetsveld, de Groot, Pareau, Ter Haar, Steenmeijer, afgekeurd, en het gerel van een Witteveen, of het geschreeuw van den ‘zondaar van top tot teen’ als model van kanselwelsprekendheid opgevijzeld. Is dat kritiek, wordt die zoo geoefend door den theoloog, die ons Schenkel aanbeval?

Die partijdigheid verblindt, zoodat de zaken in een geheel ander licht voorko-

men, dan waarin ze voor het onbeneveld oog staan. ‘Opmerkelijk’ zegt Van Oosterzee ‘is die Hollandsche afkeer van al wat poëtisch is op godsdienstig en theologisch terrein.’ Ei, de dichter Janssonius is prediker in de hofstad, de dichters Ter Haar en Hasebroek in de hoofdstad, de Stichtelijke Uren van den dichter Beets en vooral de dichterlijke prceken van Van Oosterzee hebben een in ons land voorbeeldeloos debiet. Juist de dichterpredikers en nog meer de dichterlijke predikers vonden, welke donkere schaduwen hun preekmanier overigens ook had, een bijval, die toont, hoe in Holland het dichterlijke element op den kansel wordt geschat, overschat, zoodat menigeen, wie het heil der gemeente ter harte gaat, soms vraagt: wat zal er van het geestelijk leven worden bij al dat dichterlijke, bij al dat ‘mooije’ preken? - Partijdigheid verblindt: ze legt den beoordeelaar de bekende woorden aan het slot in den mond, die reeds een verdiende tuchtiging vonden in de opmerking ‘hoe men martelaars-kroonen wint.’ Zijn eigen dogmatische bevangenheid aan anderen toeschrijvende, vergetende, dat hij zelfde eerste is, die bovenal vraagt: *wat* preekt Ten Kate? stelt Van Oosterzee den Middelburgschen leeraar voor als gesmaad om zijn dogmatiek, en de naam des Heeren wordt misbruikt tot een dekmantel voor de onkunde van Zijn prediker, gelijk daarboven de genade Gods toteen steun voor een wankelende dogmatiek. Daarbij valt het mij moeijelijk, de palen aan een openbaar schrijven gesteld, niet te buiten te gaan. Meent Van Oosterzee dat de Heer aan Van Gilse of *ons* minder dierbaar is dan aan Ten Kate, of is de liefde tot Christus bepaald tot de partij van Groen? Dan moet de stemming der regtzinnigen omtrent den Heer dien zij niet zien, geheel anders zijn dan omtrent de broeders die zij wel zien. Zoolang de regtzinnigheidspredikers zich bewegen in de wierookwolke, waarin de misleide menigte haar hult, is het nog geen tijd voor hen om van ‘lijden’ en ‘kruis’ te spreken. Die tijd zal komen, wanneer de gemeente hare waarachtige vrienden zal kennen; maar dan nog zal het geen lijden zijn om den wil des Heeren.

Beschouw de recensie in betrekking tot den beoordeelde zelven, - en de bezwaren worden verdubbeld. Oordeelend naar de proeven, hier en daar medegedeeld, bouwende op het karakter der beoordeelaars - die allen mij bekend zijn - is mijne opinie omtrent Ten Kate's preekbundel verre van gunstig, en ik wenschte, dat hij dien had achtergehouden: het is onzer aller roeping niet, uitstekend te prediken, maar laten we onze preeken ongedrukt laten, zoo ze althans niet dragelijk zijn. Maar toch, eene beoordeeling, als Ten Kate hiervan Van Oosterzee wedervaart, stuit mij tegen de borst: de vorige recensies waren scherp, deze verbergt de vlijmende nagels onder een fluweelen pootje. Hoor:

‘Mijn Middelburgsche ambtgenoot zal in den geest wel niet aan de redactie van ons Tijdschrift gevraagd hebben, dat zij bij voorkeur een recensent voor hem zocht, die, hem zooveel mogelijk tegenovergesteld, ontgloeide voor wat hem koud laat en koel, of onverschillig bleef voor wat hem van verrukking deed blaken.’

Is dat ‘vragen in den geest’ niet een bittere satire voor een ieder die weet, dat onder de vrienden van Ten Kate reeds lang vóór de recensie verscheen, gefluisterd werd, dat Van Oosterzee hem zou rehabiliteren?

Dan dat herhaalde ‘jeugdige predi-

ker' dat 'welkom aan den aanvang der baan,' als ware er spraak van een proponentje, dat zijn eerste proefpreek deed, niet van een bekend auteur, die als prediker zeven dienstjaren telt, na twee kleinere gemeenten gediend te hebben, in eene provinciale hoofdstad is geplaatst, en met een preekbundel voor het groote publiek optreedt. Zet de aanmerkingen eens nevens elkander, die daar tusschen de vaderlijke lessen en honigzoete woordjes zijn heengestrooid, en gij zult met mij erkennen, dat welligt nooit een preekbundel zoo vriendelijk door het slijk is gesleurd. Zie hier eenige proeven:

'Wij durven de inleidingen tot deze preeken niet onder hare meest gelukkige bladzijden tellen.'

'Zijne *tweede* en *twaalfde* zijn in naauwelijks noemenswaardige verhouding tot het ten tekst gekozen schriftwoord geplaatst.'

Eene medegedeelde schets is over *Paulus te Rome*.

"De gevangene, die zijne banden zegent."

"De lijder, die in zijne verdrukkingen roemt."

Het plan van twee anderen is 'zoo dood eenvoudig, dat het naauwelijks een plan kan genaamd worden.'

'Eerst dan kunnen wij ons van de prediking iets beloven, wanneer *verstand en geweten* nimmer stiefmoederlijk bedeeld worden, ten believe van gevoel en verbeelding. En dit laatste, waarom het verzwegen, komt ons voor een der zwakste zijden van onzen medebroeder Ten Kate te zijn.'

'Die als prediker over veel gevoel en verbeelding beschikken kan, moet in veel wetenschap des verstands en in veel naauwgezetheid des gewetens een weldadig tegenwigt hebben, opdat er niet te veel bedwelmende geur en te weinig voedende kracht zij aan de spijze, die hij honderden voorzet.'

'Hoe meer phantasie en gevoel een' prediker eigen zijn, des te meer verlang ik in hem eene *tüchtige theologische Grundlage*, opdat hij geene dwaasheden uitkrame.'

'Dat een volgende bundel van Ten Kate ons meer bevredigende bewijzen vertoone, dat exegetische studie aan zijn predikwerk is voorafgegaan.'

'Bepaaldelijk op Eschatologisch terrein was het ons hier en daar onmogelijk om behoorlijk te onderscheiden, wat inhoud, wat inkleeding van Ten Kate's voorstelling was.'

'Op het punt der aesthetiek heeft Ten Kate genoeg misdreven, om door strenge Aristarchen, met eenigen schijn van regt, aangeklaagd en veroordeeld te worden.'

'Ten Kate zal in later tijd met een glimlach op enkele regels neêrzien.'

'Het moge waar zijn, dat Ten Kate nog meer schitterend dan stichtelijk preekt.'

'Wij zouden het gros onzer vaderlandsche gemeenteleden beklagen, indien er in den regel niet anders dan op *deze* wijze gepredikt werd.'

'Hij heeft meer van Israëls profeten, dan van Jezus' eerste getuigen geleerd, en zijne stukken hebben niet zelden een meer oud- dan nieuw-testamentisch, een meer Oostersch dan Westersch karakter.'

'Wat wij vooral moeten opmerken, de rijkdom, die hier heerscht, is minder een rijkdom van *zaken*, dan van sterk metaphorische *uitdrukkingen* en stout gegrepen *beelden*.'

'Niet alleen dat de heer Ten Kate kan zeggen *wat* hij wil, maar - zoo wonderbaar is de volubiliteit zijner dic-

tie - de vorm is de gedachte bijna vooruitgesneld, en liepen wij geen gevaar, verkeerd begrepen te worden, haast zouden wij schrijven: hij is in staat, door zijne zeldzame heerschappij over de taal, *meer* uit te drukken dan hij nog volkomen heeft gezien en gevoeld.'

Dat heet ik het offer versieren om het te slagten.

De geheele recensie is vol van die bittere ironie; reeds het beginsel, waarvan de recensent uitgaat, is te dwaas dan dat het hem ernst kon zijn! 'Wie predikt hier?' heet het eerst, straks: 'om geheel anders dan hij gedaan heeft, te spreken, zou Ten Kate geheel anders, dan hij geworden is, moeten zijn.'

Gedurig wordt ons herinnerd, dat de preeken als preeken niet deugen, maar dat wij ze beoordeelen moeten als voortbrengselen van een dichter.

Een collega van D^{r}. Van Oosterzee, 'onder het kruis' spreekt in een *soidisant* preek, die ik voor mij heb: 'de Heer zal uw bitterglazen en bitterflesschen wegrapen...' Dat is schoon, want '*wie* spreekt hier, wij moeten oordeelen naar de subjectiviteit des schrijvers.' Een man, die volgens zijn eigen verklaring 'acht en twintig jaren knecht op een geneverschuit is geweest bij onbekeerde menschen.'

De zwaarste slagen brengt Van Oosterzee zijnen Middelburgschen broeder toe door de voorbeelden, die hij uit de preeken aanhaalt: 'Ook een hagepreek kan zielen voeden, en ook uit een Neandergrot klimt de psalm tot Gods eeuwigen zetel' - zal wel den meesten hoorders onverstaanbaar zijn geweest.

'Er zijn plaatsen in dezen bundel,' - lezen wij verder - 'die men bewonderen zou, als men ze in het werk van een' geijkten en geaccrediteerden kanselredenaar had gevonden. Men oordeele:

'Blz. 12: "slechts een kinderlijk gemoed heeft een open zin voor de nabijheid des Almagtigen, die ons toehuivert uit de blaauwe verte. Het roept *Hosanna* in den grooten tempel, terwijl de schriftgeleerden het voorhoofd fronselen en de wisselaars in den voorhof zich verlustigen in den klank van het slijk der aarde.'

'Blz. 262: "Zoo de hoogmoed zijne duizenden verslaat, de menschenvrees verslaat hare tienduizenden. Zij is eene moeder der leugenen, die den held maakt tot een huichelaar, en den Apostel tot een Apostaat."

Ziedaar twee van de drie plaatsen, door Van Oosterzee als schoonheden uit den bundel aangehaald: is er niet iets meer dan bitters in die aanhaling? Het tot heden onbekende 'toehuiveren,' die 'blaauwe verte,' die toch in de 'nabijheid' is, die 'klank' van het 'slijk' maken de geheele plaats tot klinklang. Nog treuriger is het met dat tweede: pas heeft Van Oosterzee gezegd, dat deze en gene vrij uit den bundel van Ten Kate zal stelen (reeds het in aanraking brengen van dezen dichter met letterdieverij is hatelijk), of hij haalt deze plaats aan, die u terstond het woord van Beets in zijn Stichtelijke Uren voor den geest roept: 'onreine begeerlijkheid, booze hartstogt hebben hunne duizenden verslagen, valsche schaamte hare tienduizenden,' waarvan de navolging ontsierd wordt door de valsche tegenstelling van 'held' en 'huichelaar.'

Zulk een lof is moordend.

Vraag mij geen verklaring van de feiten, waarop ik u wees. De geschiedenis van deze recensie, de waardering van den toestand der Protestantsche, vooral der Hervormde kerk, zal een raadsel blijven, zoo lang men niet gelieft in te zien, dat

(hoe eerbiedwaardig de orthodoxie soms zij) het orthodoxismus een ziekte is van het hart, - dat het de zonde is in een harer gevaarlijkste vormen. In mijn brief over een ‘strijd tusschen vleesch en geest’[1] waagde ik een eerste poging om een kranke op de eenig ware wijze te behandelen: zie hier een tweede recept. Nu evenmin als toen bestaat er behoefte aan de kennis van mijn naam. De patienten hebben soms aanvallen van woede, die zich vooral tegen den geneesheer rigt.

Vaarwel.

J.

Storm en stilte. (*Met eene plaat.*)

Vale en graauwe wolken pakken aan den gezigteinder zich zamen. De dag is nog niet verstreken. Toch schijnt het dat de schemering van den avond reeds is gedaald. Een somber floers ligt gespreid over ieder voorwerp, waar het oog op rust. Al meer en meer wordt het uitspansel met zwarte en donkere wolken overtogen, en de blik vermag naauwelijks iets te onderscheiden dan hetgeen in zijne onmiddellijke nabijheid zich bevindt. De zwoele dampkring had reeds te voren iets beknellends, en spelde een naderenden storm. Hoe angstig en schuw strijkt het gevogelte langs het strand, al digter en digter bij den grond. Zie, daar stuift het zand dwarlend in ontelbare wielingen sneller en sneller omhoog. Daar verheft zich de storm. Hoort zijn ontzettend, verheven, majestueus geluid. Eerst klinkt zijn stem langzaam, statig, als door eenige tusschenpoozen afgebroken; vervolgens al sneller en sneller, al krachtiger en krachtiger, aldra wordt zijn stem alleen gehoord. Zijn geweldige vuist zweept en geeselt de wateren, dat ze bruisen en koken. Daar kletteren de regenstroomen, daar klieven de rosse bliksemschichten het zwerk, en scheppen in den nacht des daags een schitterend zonnelicht van weinige seconden. Zie ginds! Is dat geen schip? Nu rijdt het op den rug der baren, als een ruiter, die zich angstig klemt aan de blanke manen van zijn reusachtig, steigerend ros; dan wordt het, met onweêrstaanbaar geweld, van zijne hoogte in de diepte geslingerd; dan verdwijnt het, met lillend schuim overspat, en schijnt reddingloos in den gapenden afgrond verzwolgen. Arme schepeling! die daar in uwe drijvende woning geslingerd wordt op de verbolgen vloeden. Daar doemt zij voor u op, de vaderlandsche kust, te regt u zoo dierbaar en waard; maar angstiger slaat thans u 't harte, dan toen gij er verre van verwijderd waart. Welligt zult gij haar niet meer bereiken, en deze togt zal uw laatste geweest zijn. Misschien zal uw vaartuig, op bank of rots gedreven, door het geweld van den storm gebeukt, onder zijn geduchte mokerslagen tot splinters verbrijzeld worden, en, aan zoovele gevaren ontworsteld, nabij het doel uwer reize, het vratig watergraf u opnemen in zijn killen schoot.

Nog neemt de kracht van den wind niet af. Nog duurt het bonzend stormgeloei voort.

1) Zie Tijdspiegel 1851, II, blz. 385-394.
Red.

Gij zijt vertrouwd met de bezwaren en gevaren van uw bedrijf; gij hebt den dood menigmaal onder de oogen gezien; gij staart op de vaderlandsche duinen; gij verlaat u *op*, gij bidt *tot* Hem, die ook in den storm u nabij is!

Een schip in nood! Vreesselijk, deerniswaardig schouwspel. En toch, hoevelen gevoelen zich als met magnetische kracht getrokken naar de plaats, van waar zij dat droeve schouwspel kunnen gadeslaan. Wat is de reden hiervan? Is het, gelijk de oude Romeinsche dichter, Lucretius, beweert, omdat het iets zoets en aangenaams in zich heeft de ellende te aanschouwen, waarvan men zelf bevrijd is (*quibus ipse malis careas, quia cernere suave est*)? Is het alzoo eene nieuwsgierigheid, maar zonder belangstelling en deelneming, verwant met die weinig menschelijke en menschwaardige neiging, welke men in onze taal, ik meen, sedert Joh. Lublink de Jonge, den naam van *leedvermaak* heeft gegeven? Of is het de zucht, om den mensch te kunnen opmerken en bewonderen in zijne kleinheid en in zijne grootheid tevens, waar hij, als de speelbal van wind en golven, moedig en volhardend, zoo lang hij immer kan en vermag, den worstelstrijd met de weêrbarstige elementen voortzet? Of is het de trek naar het pathetische, die in het menschenhart verborgen schijnt, en onmiskenbaar raakpunten heeft met al, wat tragisch heeten mag? Wie zal het eene volstrekt ontkennen, het andere stoutweg loochenen, het laatstgenoemde ronduit tegenspreken?

Een schip in nood! De noodvlag is geheschen. Men zwiert en seint en wuift met doeken, aan haken en stokken bevestigd, men rent en draaft ademloos heen en weêr op het veege boord. Dáár genaakt een klein getal edelen en braven. - De reddingboot wordt uitgezet. - O, aan hen de regtmatige hulde, de welverdiende lauwer, de schitterende kroon, der waarachtige menschenliefde verschuldigd, die gereed zijn met de kracht van hunnen arm en de vlugheid hunner rappe leden, met ongeschokten moed en taai geduld, - die inspanning noch opoffering schromen, - die door geen verijdelde pogingen noch herhaalde teleurstellingen afgeschrikt worden, - ja, die het eigen leven niet te dierbaar achten, om den ongelukkigen, die met storm en golven kampt, ter hulp te snellen, en zoo mogelijk te ontrukken aan de wijd opgesparde kaken des wissen doods. Driewerf heil dien edelen en braven!! Ach! dat ook dáár de menschenliefde soms in strijd geraakt *met*, en belemmerd wordt *door* snoode en verfoeijelijke baatzucht! Dat het rampzalig eigenbelang soms de roofgierige klaauwen uitstrekt, om zich te verrijken met den buit des schipbreukelings, en den reeds zoo deerniswaardige nóg te grieven door de gedachte, dat hij de menschlievende (?) hulp, hem betoond, duur, misschien *zeer duur* zal moeten *betalen!*

Uitgewoed heeft de bulderende orkaan, die den moedigen en ervaren schepeling met angst en ontzetting vervulde, en hem zijne nietigheid deed beseffen in zijne brooze hulk. Gestild zijn de hevige stormwinden, die nu met een scherp, doordringend, honderdvoudig fluiten elkander als te hulp riepen, om met vereende magt hun ontzaggelijk vermogen voor den sterveling ten toon te spreiden; dan met oorverdoovend gehuil, als het

brullend woudgedierte op zijne prooi, over de wateren uitschoten; straks weder, ratelenden donderslagen gelijk, door duizende echoos in het luchtruim herhaald werden, en zich oplosten in een doffen, dreunenden knal, waarvan een feller rukvlaag het voorttrillend geluid weder onderschepte, en op haar' magtigen adem weldra tot de vorige, alles overweldigende kracht deed klimmen.

Kalmte en rust zijn weder gespreid over het onafzienbaar watervlak, en de golven, niet meer, als te voren, met ziedend schuim opwaarts gestuwd, en tot eene reusachtige hoogte dreigend boven elkander aanwassende, vloeijen glad en effen daarheen. Eene statige, hoorbare stilte, weldadig na het vreesselijk stormgeloei, heerscht alom. De natuur is vermoeid van hare krachtsinspanning. De liefelijkste vrede heeft het beangstigend oproer der elementen vervangen. De schepping rust. Zij herademt, zij bepeinst zwijgend de indrukwekkende symphonie, die de storm met forsche hand op het reuzenorgel deed hooren.

Stilte na den storm! Spreekt zij niet krachtig tot het gemoed? Wekt zij den sterveling niet op, om eerbiedig de magt te erkennen van den Heer der natuur, die den woedenden orkaan ontketent en breidelt? die evenzeer bij het bruisen der fel bewogen vloeden op de vaak onstuimige levenszee Zijne magt wil en zal openbaren aan hen, bij wie het niet de taal der kleingeloovigheid, maar des geloofs is: Heer, behoed ons, wij vergaan!

Zietdaar, waarde lezers! eenige gedachten en fantazijen, die er bij ons oprezen, toen wij de voor den Tijdspiegel bestemde afbeelding aanschouwden van de stoomboot, nabij Scheveningen gestrand op den 7 October dezes jaars, en van het wrak, zoo als zich dat aan het oog van den strandbezoeker vertoonde, en gewis door eenigen uwer in eigen persoon zal bezigtigd zijn.

Splinters.

Rousseau heeft aan Parijs den eeretitel gegeven van ‘berookte en beslijkte stad, waar de vrouwen niet meer aan de schaamte gelooven, en de mannen niet meer aan de deugd.’ Niemand zal beweren, dat hij in deze *weinige* woorden weinig gezegd heeft, gelijk thans menigen in deze en gene vergadering de kunst verstaan zulks met *vele* woorden te doen. Rousseau heeft het echter niet te erg gemaakt, als wij zijne uitspraak vergelijken met die van een hedendaagschen schrijver, die, hoezeer zelf bewoner eener groote stad, zijne verontwaardiging op de volgende, niet altijd even aesthetische en kiesche, wijze lucht geeft. Hij noemt de steden, onder anderen:

‘Kostbare menageriën, waarin de wildste hartstogtsdieren achter gouden en ijzeren tralies met rollende oogen rondloopen, en 't interessantste zijn als ze gevoederd worden.’

‘Renbanen van de ondeugden, van de eerzucht, den nijd, de roemzucht, de hebzucht, den wellust, den haat, de wraak, de ijdelheid, waar elke ondeugd, die het eerst haar doel bereikt, den prijs wegdraagt.’

‘Paradijzen, waar de slang regtop gaat, en de boom der kennis vergiftige vruchten draagt; waar de tranen meer batisten dan grove zakdoeken bevochtigen; waar meer zuchten gedrukt worden uit harten onder gedrukt fluweel, dan uit harten onder katoen; waar het blozen tot kunst en de bleeke gelaatskleur tot natuur is geworden; waar vroomheid tot een grap, liefdevolle opoffering tot zelfverslaving, geestdrift tot een kluchtspel, bewondering tot een goochelkunstje, dankbaarheid tot een schimpdicht, weldoen tot een courantenbluf, en vriendschap tot eigenbaat à quatre mains geworden is.’

De steden kunnen het, dunkt ons, voorloopig hiermede stellen, en behoeven zich althans niet te beklagen, dat ze hier in een al te gunstig licht zijn geplaatst geworden. De welwillende menschenvriend, die het bovenvermeld advies heeft gegeven, is de ook ten onzent niet onbekende heer M.G. Saphir, te Weenen.

Indien de stelling waarheid behelst, dat men bij alle redenering van zichzelven uitgaat, mag men die dan ook toepassen en er gevolgtrekkingen uit afleiden bij die hedendaagsche predikers, die hunne evennaasten altijd onder een Ararat van zonden willen bedelven, en het booze gedichtsel van het menschenhart steeds en bij elke gelegenheid op den voorgrond plaatsen?

Eene vraag, ligter gedaan dan beantwoord, gelijk trouwens met vele vragen doorgaans het geval is.

't Is ons menigmaal toegeschenen, als wij in verhandelingen en redevoeringen bekende en onbekende, meer en minder degelijke zaken hoorden voordragen, dat vele menschen inderdaad veel *weten* en groote *wijsheid* bezitten. Niettemin zullen sommigen, die eenigzins van critiserenden aard vallen, bij al die wijsheid nu en dan aan de booze opmerking van Lichtenberg zich herinneren: ‘Zij slikten wel veel wijsheid binnen; maar 't is eveneens, alsof alles bij hen in de verkeerde keel gekomen is.’

Godgeleerdheid. - Wijsbegeerte. - Staatkunde. - Opvoeding en onderwijs.

Vlugtige denkbeelden over kerk en staat.

I.

Ook 't ongeloof, zoo wel als het geloof, verandert van tijd tot tijd zijn standpunt en zijne wapens. Het Deïsme van de eerste helft der vorige eeuw is verzwakt en oud geworden; en het rationalisme, dat het Christendom zelf tot een plat Deïsme vernederde, bijna daarmede te gelijk in de schaduw gesteld. Het Atheïsme, waarmede de 18de eeuw haren ouderdom schandvlekte, heeft door zijne naaktheid en armoede zijne eigene kinderen verschrikt. In het Pantheïsme ligt de kracht van 't ongeloof in onzen tijd. Het is de positive zijde daarvan, de laatste consequentie van het overheerschend verstandsbegrip, gelijk het Atheïsme de zuiver negative zijde was. Maar bij louter ontkenning heeft de menschelijke geest geen rust.

Indien ik wel zie, is Pantheïsme en Communisme naauw verwant; zoodat men het laatste wel pan-anthropisme zou kunnen noemen. Het Pantheïsme toch zet de *Natuur* op den troon van 't heelal; het Communisme zet de *Menschheid* op den aardschen troon. Beide nemen de persoonlijkheid weg: eerst van 't Opperwezen, en daarna van den mensch. Maar zoodra zij zich geheel en consequent hebben uitgesproken, stranden zij ook op de rots van 't menschelijk zelfbewustzijn, en vinden een' te magtigen vijand in 't zelfbehoud.

II.

Bijgeloof is eigenlijk niet - zoo als de naam zou doen vermoeden - ‘een bijvoegsel tot het geloof’ maar ‘een surrogaat van het geloof.’ - Ieder surrogaat bewijst eene behoefte; daar men zich nog liever met het valsche en nagemaakte vergenoegt, dan dat men het begeerde, en al wat het verplaatsen of vergoeden kan, geheel zou missen. Zoo maken de volken, die gewoon zijn van brood te leven, het nog liever van gort, boonen of aardappelen, ja zelfs van boomschors na, dan dat zij zonder zouden blijven.

De algemeenheid van het bijgeloof is dus het sterkste bewijs voor de onmisbaarheid van 't geloof. Geen volk heeft nog immer het bijgeloof laten varen, omdat het de dwaasheid daarvan inzag. Alleen het reine Christendom is de dood voor het bijgeloof. Waar 't brood goedkoop wordt, maakt men 't niet meer uit boomschors na.

III.

Waarin bestaat de geheel eenige waarde van den Bijbel? - ‘In het praktikale en zedelijke’, zeggen velen, die zich liever

over 't geloof niet uitlaten: ‘In de deugd van Abraham, de onschuld van Jozef, 't geduld van Job, de wijsheid van Mozes en Salomo; - in 't verheven voorbeeld eindelijk en de reine zedeleer van Jezus.’ - 't Is echter opmerkelijk, dat, juist waar men den Bijbel (of liefst alleen de Christelijke zedeleer) zoo hoog roemt, als bruikbaar voor de maatschappij, dit bruikbare boek 't meest met stofbedekt wordt. En toch is dit, bij nader inzien, natuurlijk. De Bijbel is op die wijze, van huis- en handboek voor 't volk, een bibliotheekwerk geworden; een oud klassiek boek, dat tusschen Plato en Cicero eene eervolle plaats verdient, maar daardoor juist uit de volkslektuur verdwijnt, omdat die wijsheid en deugd zoo eenvoudig is, dat ieder ze reeds meent te kennen, en zij dan toch ook thans in aangenamer vormen gekleed wordt, dan in zulk een - wel *klassiek*, maar altijd *oud* boek.

Neen' zoo lang ik in den Bijbel niet meer vind, dan een leesbaar schrift voor het dagelijksch leven, zal hij niet ‘het Boek’ (Biblia) wezen, maar slechts ‘een boek’ en dan nog ‘een oud boek;’ terwijl 't algemeen altijd het nieuwe de voorkeur geeft, al acht het ook, op een' eerbiedigen afstand, de eerste, klassieke beginselen der wetenschap hoog. De hooge rang, dien de Schrift sinds zoo vele eeuwen voor zich heeft gehandhaafd, ligt niet in dat leesbaar schrift voor den dag van heden; maar in de half uitgesleten Og rafschriften der vaderen van 't menschelijk geslacht, en in de half leesbare karakters, die eene schoonere toekomst voorspellen. De achting voor den Bijbel is dus gegrond in 't geloof aan een groot verleden en nog heerlijker toekomst. Zoo het mogelijk ware, dat dit geloof in den nacht van het pantheïsme onderging, bleef den Bijbel, bij den Koran en de Zend-avesta, slechts eene eervolle rust in de antiquiteits-kamer over.

IV.

Bij den geweldigen strijd der partijen, en vooral bij de onmatige eischen der Roomsch-Katholijke Kerk, willen wij tot onze geruststelling hopen, dat ze toch ook wel, - willens en wetens, - wat overvragen; even als een Jood, bij 't uitventen zijner waren, daartoe wel meer dan half gedwongen wordt, omdat men nu eenmaal niet laten kan, hem vrij wat af te dingen: - want het is toch een Jood!

Het afdingen, - op marktterrein en op staatkundig of kerkelijk gebied, - wordt, als bij stilzwijgende overeenkomst, zekere averij of zeeschade, waartegen het overvragen de assurantie-premie is. En niet alleen schreeuwende uitventers of niet minder schreeuwende partijhoofden gewennen zich dit, maar zelfs de kalme jurist, met de koude wet vóór zich, wordt soms een weinig door die passie aangestoken; zoo als eens een Jood een oud moedertje troostte, bitter verschrikt door den zwaren eisch, dien de officier der regtbank tegen haren zoon deed: ‘Nah! schrik doch zóó niet. 'k Heb 'm al zoo lange jaren gekend, die mijnheer. Altijd overvraagt hij wat!’

V.

Men spreekt thans zoo veel over den *staat*, dat ik blij ben, wanneer ik weder eens van ons *volk* hoor spreken. 't Eerste is eigenlijk een *afgetrokken* (abstract) denkbeeld, dat ligt het volk van zijne nationaliteit, - mogelijk zelfs van zijn godsdienstig beginsel zou *aftrekken*. In den staat gevoelt ieder zoo, waar hij *onder staat*, en gaarne *boven* staan zou; maar tevreden is hij, die, met de Sunamitische,

heeft leeren zeggen: ‘*Ik woon in het midden mijnes* VOLKS.’ (2 Kon. IV: 13.)

VI.

De censuur behoort tot de wetten op de voogdijschap, maar geeft den voogden eene magt in handen, die door niemand wordt gecontroleerd, en dus gedurig misbruikt. Er zijn echter, mijns inziens, tijden en landen, waarin de groote losbandigheid van schrijven en spreken zulk een tijdelijk kwaad onvermijdelijk maakt. Jammer slechts, dat doorgaands de politieke voogdij er zich niet op toelegt, om het volk meerderjarig te maken, maar wel, om het minderjarig te houden. Daarom is het in den regel verkieslijker, de nadeelen eener vrije drukpers te dragen, als maar Staat en Kerk even levenskracht genoeg bezitten, om die door te worstelen. Gelukkig ons vaderland, waar nog het karakter of de eer der uitgevers en boekverkoopers, zoo wel als het zedelijk en godsdienstig gevoel der natie, eene vrije censuur uitoefenen, en de verspreiding van godlooze of onzedelijke lektuur, zonder wet, verhinderen of verlammen.

VII.

Wanneer wij, vooral bij een' gevaarlijken togt, eenen gids hebben aangenomen, houden wij niet alleen zijne schreden in het oog, maar ook zijne trekken, geheel zijne houding, zijnen toon; kortom, wij hebben niet alleen zijn geleide noodig, maar ook het vertrouwen op hem, die hier alleen den weg kent en de gevaren kan berekenen. Hij mag dus wel, bij een' vasten gang, ook eenen vasten wil en sterk zelfbeheer hebben, om niet te spoedig zijne aandoeningen en vooral zijne twijfelingen te verraden. Slaat hij een' donkeren blik op de wolken, wij meenen van verre reeds den storm te hooren loeijen of den donder ratelen. Plant hij zijn bergstok voorzigtig in den grond, of meet hij met bezorgden blik eene hoogte, 't is of onze voeten al wankelen. Maar ziet hij zelf onzeker in 't rond; schudt hij weifelend het hoofd, beproeft hij nu dezen dan genen uitweg door mijnen en holen of over rotsen en gletschers, terwijl natuur- of kunstlicht hem dreigt te begeven, dan houdt hij bijna op, onze *gids* te zijn, en er is weinig noodig, om het ‘*sauve qui peut!*’ te doen opgaan, - dat gewoonlijk het verderf van allen is.

Gewigtige les ook voor hen, die op een staatkundig of zedelijk grondgebied geroepen zijn, om anderen als gids voor te gaan!

K** S***

Geene beroeping, den predikanten in den Ring S. niet tot oneer en ontmoediging; maar tot eer en opwekking.

Voorlezing in eene Noord-Hollandsche Ringsvergadering.

B. Brs! Ik ben ook jong geweest. Ik heb nu *mijn* tijd al lang gehad. De dagen mijner ambtsbediening in de kracht en het vuur der jeugd, zij staan mij evenwel nog zoo helder voor oogen, en *nu* ter ruste neigende, en al *nabij* mijn uit-

gang, ben ik - natuurlijk niet gevoelig meer voor bevordering in de vaderlandsche kerk. En toch, ja - ik zou de waarheid niet huldigen, wanneer ik verklaarde op het punt van Predikantsberoepingen geheel onverschillig te zijn. Ik wil; - ik moet zelfs meer zeggen. Ik ontwaar, - hoe gevoelloos ook met de jaren geworden, zekere spijt en wrevel, als ik in Kerkelijke Courant, in Boekzaal en groenen Nederlander van beroepingen lees. - Bedrieg ik mij niet, dan zal het lezen der Predikantsberoepingen in die bladen van even jeugdige en krachtvolle ambtgenooten, en ook zelfs van reeds oudere, bejaarde Herders en Leeraars mijnen Ringbroeders, - bijzonder den jongeren ook niet hoog bevallen; - ronduit gezegd, voor en na een scherpe doorn in het vleesch zijn. Ik ontveins het althans niet, dat het mij, nog jeugdig bedienaar des Evangelies zijnde, bij het lezen, dat deze en gene tijdgenoot naar aanzienlijke gemeenten was beroepen, - dat het mij wrevelig maakte, en wetende, hoe zwaar des beroepenen kunde en bekwaamheid woog, het mij wel eens korzelig vragen deed: *waarom ik niet?* Maar dan, straks, ja vond ik eenige vertroosting in het spreekwoordelijk gezegde: *de gekken trekken de kaart*. - Evenwel verre van mij, dit ooit toegepast te hebben op jeugdige menschen, die mij voorgetrokken en op aanzienlijke dorpen, in uitgebreide gemeenten of akademiesteden *te regt* geplaatst werden; op talentvolle akademiekennissen, als op een' in het Oostersch zoo ver gevorderden Tydeman; op een' in liberale systematische theologie uitmuntenden Van Volkom; op een' in oratorische gaven rijken Gerlach, en op een' in alle wetenschappelijke vakken des theologants en Evangeliepredikers doorgeleerden Borger. Met alle deelneming zag ik deze en eenige anderen in voornamer gemeenten geplaatst; Borger een' leerstoel te Leijden aangewezen; zoo dezer mannen talenten en gaven *naar waarde* erkend en hunnen zoo wel besteden akademietijd rijk vergolden.

Maar anderen, op de schalen der wetenschap, zoo niet *te* ligt, dan toch *zeer* ligt bevonden, *die* ook hooge vlugt in de kerk te zien nemen, - ik herhaal het, dat hinderde mij voor 35 à 40 jaren. - Zoo, B.B! zal ook door u, en bijzonder door mijne jeugdige, talentvolle ambtgenooten, dezer dagen, en wel - sinds de 3 à 4 laatste jaren, niet gevoelloos in kerkelijk blad gelezen worden: *en deze hier, en gene is daar beroepen, - of ook wel andermaal op eene en dezelfde plaats; - of wordt om de* 3 à 4 *weken beroepen*. - Ja, wie bloed in zijne nagels heeft, hem stijgt het bloed naar het hoofd: al zijne aderen zwellen. En men denkt daarbij: welk een' naam krijgt die prediker daardoor in de kerk, en welke geschenken, en - wat de deur toedoet, - *verhooging van traktement!* Nu staat men wrevelig op en loopt, zonder aan vrouwliefs vragen: *wat deert u toch?* gehoor te geven, naar de studeerkamer en mijmert en bromt: welk een kerkelijk leven in Gelderland, in het sticht van Utrecht, Gooiland en Zeeland; ja, bijna in alle gewesten, behalve in - Noord-Holland, dat koude Noord-Holland, dien zak, die fuik, waaruit men nooit terug kan kruipen; - neen, waar men vergeten, *geheel* vergeten, en eindelijk der dagen zat, en afgetobt door studiewerk en afgesloofd door huiselijke zorgen begraven wordt! Zietdaar al het loon van ons ploegen en zwoegen op den Noord-Hollandschen kerk-akker. - Naam en eerstaat komt hier zoo zelden voor in het aktenboek.. Wel schijnt veeleer een bitter vochtig

iets op een blad van het kerkeraadsboek bewijs te zijn van te leur gestelde hoop, gekrenkte verwachting en der droefgeestigheid van vroegeren scriba.

Ja, B.B.! Zoo heb ik ook wel eens gedacht, en dezer dagen de beroepingen en *herhaalde* beroepingen van ambtgenooten in andere oorden onzes vaderlands lezende, en daaronder van niemand uwer, ja, maar zelden van iemand uit Noord-Holland naar elders was ik, - hoezeer voor mij zelven daarop geene aanspraak makende, toch onvergenoegd, en dacht ik: dit is toch geen eer; dit waarlijk tot ontmoediging mijner jeugdige en krachtvolle Ringbroeders. Maar aldra bragt mij mijne mijmering tot andere slotsom, en nu stond het bij mij vast: *geene beroepingen den Predikanten in onzen Ring, en anderen in deze streek niet tot oneer en ontmoediging; maar tot eer en opwekking*.

Wie uwer nadacht, - en zeker deedt gij dit, over de beroepingen dezer dagen, of liever over de personen, wien kerkelijke beroepingen in onzen tijd het meest - bijna uitsluitend te beurt vallen, voorzeker hij beaamt mijne stelling.

Moge ik u kortelijk mijne denkbeelden hierover in deze bijdrage mededeelen!

Wie zijn die Dominées en *welke zijn de kerkeraden*, of ook wel *de gemeenten*, die *deze* Predikanten beroepen?

I.

Wie zijn die Predikanten? Die zijn niet van onze cohorten.

Zij zijn vlaggemannen bij een ons vreemd bataillon. Zij zijn sterkgekleurden, naar het *groene*, - deze meer, deze minder overhellende personen. Zij rieken allen naar zekere straat, naar zekere school in de Hofstad. Zij zijn, - zoude ik haast zeggen, echte loten van den vroegeren Schiedamschen *Vijgeboom*; minstens geöculeerd op oud Dordrechtschen harden en knobbeligen stam, alzoo allen, - hoe dan ook, zigtbaar geijkt. Gij gevoelt, - hoop ik, nu al welke predikanten ik bedoel. Gij roept mij toe: de ultra-orthodoxen! Mannen, die de triniteitsleer, de praedestinatiestelling, de plaatsbekleedende verzoeningstheorie, het diep onvermogen des redelijken menschen ten goede, het onmogelijke van het herstel, of van het behoud en der volmaking der menschheid, van eene in zonde en ellende zoo diep begraven wereld met hand en tand vasthouden; ja, bestendig prediken, trots alle taalkennis, exegetische en critische wetenschap; trots alle gezond verstand en oordeel. - Ja, de Dominees, die *het woord regt snijden*, lange sermoenen houden in den geest der Dordrechtsche vaderen, uitgerekte gebeden aanheffen, Davids psalmen laten zingen en met luide stemme accompagneren, en den Oud-Testamentischen zegen met priesterlijk gebaar over de gemeente uitspreken. En nog meer. Dominees, die, altijd in Predikantsgewaad, aan de huizen der verslagenen en verbrijzelden van geest femelen en kwezelen (oud Holl: *futzelen*), en over geestelijke bevindingen en punctueel aangewezen tijdsbekeeringen over de hel als een auto da fé kunnen, willen, en altijd kunnen en willen spreken, en intusschen de mug uitzuigen en de huizen der weduwen opeten, en dan, - wèl voldaan, met embonpoint et ventre gros naar de Pastorie keeren en vrouw en kroost nog bonne bouche mogen geven, - deze zijn de Dominees, die dezer dagen beroep op beroep, herhaalde beroepingen krijgen.

En B.B! Zoudt gij het u tot eer reke-

nen in de zoodanigen uw eigen beeld te erkennen? - Verre van daar! En de teekening dier mannen is eigenlijk nog niet afgewerkt. Er moet nog meer schaduw en donker op het doek gebragt worden, zal het tafereel, - zij het dan ook naar eisch geen kunststuk, naar waarheid zijn.

Het spijt mij wel zeer, dat er nog meer zwarte verw voor onze op te hangen portretten noodig is; doch het vermoeden; - helaas! het bewijs, daadzaak, eigene ondervinding gebieden het. - Wanneer ik van die mannen hoor spreken, hun geheel Predikantsleven beschrijven, en dan ten aanzien van eenigen hunne vroegere predik- en algemeene levenswijze daarmede *nu* vergelijke, - wanneer ik denk aan A, B, en C, hoe zij op mijnen kansel, niet vele jaren geleden, predikten; wie zij in mijn' huiselijken kring, en mijne, en hunne vroegere gemeenten waren, en *nu* zijn, dan vrage ik mij zelven: van waar die allen in 't oog loopende verandering, dat *nu* wandelen in de duisternis in plaats, gelijk vroeger, in vol licht? Dan vraag ik mij: hoe is het mogelijk bij zoo veel licht, vlugheid van geest, scherpziend oordeel, waarheidsgevoel, goeden smaak en als aangeborene loyaliteit *nu* de zoo donkere, sammelende, temende en bekrompen predikant en mensch te zijn? Waartoe dit, - die geheele omkeering van den mensch? - O! de gedachte grieft mij, en toch - ik kan het denkbeeld niet van mij werpen, het denkbeeld: deze zijn de broodpredikers; deze, zij staan à tort et travers naar het vette der aarde, naar rijken disch en schuimenden beker. Ja, hoor ik, zie ik, hoe zij femelen met oude besjes en Robert le Diable eener jeugdige schoone voorlezen, dan denk ik: neen, gij zijt geene mannen van karakter; *gij heult met de wolven in het bosch; om het smeer likt de kat den kandelaar*.

Zoude het zoo erg zijn? Ik wenschte te overdreven gesproken te hebben. Ik laat het aan uw helder oog, - het mijne is al wat te duister; ik laat het aan uwe diepe menschenkennis gaarne over. Maar *moet* men *zoo* prediken, en *zoo* leven om dezer dagen beroepen te worden, dan ziet gij af van bevordering in de kerk. Gij zoudt een' beroepsbrief aan u gerigt, als Predikant van dezen stempel, u tot geene eer rekenen. Gij behoort toch niet tot degenen, die van zoodanigen geest zijn, en wilt dus geene gemeenschap met kerkeraden, die dergelijke Predikanten beroepen.

En *welke zijn dan die personen?*

Onnoodig is het u hen af te malen. Immers zoekt soort meestal soort, of zijns gelijken, dan hebben wij die kerkeraden en een deel, - wel eens het grootste der gemeenteleden slechts naast de door hen begeerde, en door ons voorgestelde Herders en Leeraars te plaatsen en hunne beelden staan voor ons. Maar ik wil toch iets van die personen zeggen. Het zijn op hun stuk stokstijf staande mannen, die daarvan geen haarbreedte, - ook bij de gezondste redenering willen afwijken. Het zijn mannen, die, u komende hooren, uwe woorden op hunne schaal met echt Dordtsch gewigt wegen. Die op uwe kleeding; rok, broek, bef, mantel, ook op uwen baard met Argusoogen letten. Die, hooren zij u, b.v. spreken *van God, als vader Zijner menschenkinderen*; van *Jezus als Verlosser der wereld*, eene trilling door al hunne leden ontwaren; ja, op het punt staan om onder een naauwelijks gesmoord anathema de kerk te verlaten. - Het zijn mannen, die wijzer zijn dan de Predikanten; die den aanbevolen of in hunnen

geest reeds naam hebbenden leeraar met genot en voldaanheid gehoord hebbende, zich bij Zijn Eerwaarde vervoegen en hem kategorisch naar zijn *geheel* godgeleerd systema vragen, en hem hunne geleerde gedachten wel voor de voeten durven werpen, of hij, namelijk, het behandelde onderwerp toch nog niet al *te* los voorgesteld ¡heeft, en het strenger had behooren aan te dringen met aanhaling van dezen of genen helle-tekst? - Zoo zijn er. Dominus M. heeft zich zulk een onderzoek moeten laten welgevallen. Hoe zeker willen dan die Eerwaardige, voor de waarheid, - *hunne* waarheidsleer wakende en daarvoor hooge traktementen veil hebbende mannen, hoe *zeker* willen zij gaan en gaan zij te werk! Neen, *men verkoopt* HUN *geene appelen voor citroenen*.

Zoo zijn *die* kerkeraden, die dezer dagen de geschetste Predikanten beroepen. En weder vragen wij u: begeert gij zulke commissiën, om u te hooren? Zoudt gij u hun beroepsbrief tot eer rekenen? waarlijk niet. Neen, gelijk gij u verblijdt, en te regt, uwe namen te lezen op de nominatie van een' helderdenkenden, wèl zienden, en gezond oordeelenden kerkeraad van dorp of stad, zoo zoude het u grieven uwe namen te vinden onder die der huidige *groene* of vroegere, of nog aanwezige *Vijgeboomsche* secte. - En u, M.B.! wien dergelijke beroepingen niet ten deel vielen, en u dit waarlijk tot eer moogt rekenen, het zal u dan ook wel niet ontmoedigen. Neen! Eerder strekke het u tot opwekking!

II.

Velen uwer zijn reeds jaren in deze streek werkzaam geweest, en kennen dus de Noord-Hollandsche gemeenten. En wanneer gij nu die jarenreeks nog eens nagaat, dan vrage ik u met alle vrijmoedigheid, of gij niet veeleer reden tot opwekking, dan stoffe tot klagte en moedeloosheid hebt ook bij het vernemen, dat elders vele predikanten, - ook van uwe jeugdige tijdgenooten en wel eens zelfs bejaarde ambtsbroeders beroepen worden, en gij *hier* - vergeten woont?

Hoedanige zijn onze gemeenten, en *welke* zijn de gevolgen van ons Herdersen Leeraarswerk?

Over het algemeen genomen arbeiden wij in gewenschten kring, ploegen wij op goeden bouwgrond. Niet dat er geene akkers gevonden worden, waar onkruid onder de tarwe en een enkel bouwveld, waar meer doornen en distelen, dan goed graan groeit en bloeit in onzen omtrek. Ook in onze gemeenten nog ontuig; - ook bij alle zorg, dat den wasdom en rijping van het goede zaad wel eens verstoort. - Doch over het algemeen genomen veel goeds, en voor ons wenschelijks. Of brengt gij daartoe niet, dat in onzen ring geene, in onze klassis maar 3 à 4 gemeenten gevonden worden, waar eene zoogenaamde afgescheidene kerk gesticht is? Dat er maar zeer weinigen leeken zijn, die min of meer van de *groene* kleur hebben, '*ketelachtig van gehoor zijn*,' met ons niet tevreden; '*maar zich leeraars vergaderen naar hunne eigene begeerlijkheden?*' Treffen wij dezulken, zulke waag- en ijkmeesters in *onze* gemeente wel aan? Prediken wij de gezonde leer des Evangelies niet zonder de minste aanmerking van de zijde onzer toehoorders? - Een enkele keer moge, - gelijk het mijzelven te H. eens overkwam, een wijsneus ons over onze predikwijze aanvallen; waar i de *geheel* zuivere gemeente des Heeren

op aarde? Een regt, gezond Evangelisch woord vindt in ons midden een open oor en ontvangbaar hart. Ja, ook dan, als wij meenen aanleiding te hebben, om, bijv. natuurkundige onderwerpen openlijk, of in bijzondere zamenkomst te behandelen, - onze gemeenten luisteren, de toespraak over de natuurverschijnselen, over de wonderen des heelals hooren zij gaarne, waarvoor wij in 't bijzonder de gemeente H. ten tijde van Domine V.W. en dat reeds vóór jaren, en daarbij eigene ervaring ten bewijs kunnen aanvoeren. - Komt het voor, dat wij iets nieuws bij de openbare godsdienstoefeningen moeten invoeren; - immers bij een verstandig leiden volgen zij al aanstonds. De invoering der Evangelische gezangen in geheel Noord-Holland vond immers geen tegenstand; - van een enkel bekrompen gemeentelid weinig beduidende tegenspraak. Neen, bij ons, gelijk in Zuid-Hollandsche, Zeeuwsche, Overijsselsche en andere gemeenten geene verwarring in de openbare zamenkomsten, geen oproer. Maar ook hier geene Leeraars, gelijk zekere in eene stad, en misschien ook dergelijke elders, die het kleinste vers eens kerklieds altijd uitzoekt, en dan met gesloten oogen (uit zekere devotie, of om de gemeente te doen zien, dat hij *niet* mede zingt?) nederzit; maar bij het aangewezen, *herhaald* aangewezen psalmgezang staat als een paal en schreeuwt als een omroeper. - Hier geene leden, die u zeggen: *onderwijs uit Hellenbroek!* Geen leden, die uit gemoedsbezwaar nooit ten Avondmaal gaan; maar ook geene Predikanten, die bij die plegtigheid spreken over de woorden: '*alwaar het doode ligchaam zal zijn, daar zullen de arenden vergaderd worden*.' Onder onze leden zeldzame, weinige drijvers, heethoofden en kabaalmannen. En zou het ons dan ontmoedigen jaren lang, misschien wel *altijd in onze gemeenten* te verblijven? Neen, gelijk wij het ons tot eer rekenen bij de vacante gemeenten van tegengestelden geest niet in aanmerking te komen, evenmin ontmoedigt ons het voortdurend arbeiden op de kerkakkers ons aangewezen. Niet, - wij herhalen het, dat wij beweren willen, dat in onzen Ring, omtrek en gewest alles goud is wat er blinkt. Verre van daar! Wij kennen de *hier* heerschende volksgebreken, een van de voornaamste, met name: *de ligtzinnigheid* geboren uit en gevoed onder andere door slempempenlust en kermisliefde. Die lust en die liefde is hier eene erfelijke ondeugd, - niet ligt uit te roeijen. Maar - enkele Zondagen in het jaar uitgezonderd, zoo worden toch die dagen en de hoogtijden nog altijd even getrouw gevierd, als vóór ruim 40 jaren. De tempelgebouwen zijn heden niet minder bezet, dan bij het aanvaarden mijner ambtsbediening en collega's van die dagen, - toen reeds grijze mannen, zeiden mij bij mijn klagen over die Noord-Hollandsche erfsmet: *dat was reeds zoo in den ouden tijd!* Ik beken het: dit steeds heerschend gebrek strekt onzer gemeenten tot geen' lof. Neen, die ligtzinnigheid haar tot schande en oneer; maar behoort, bij al het overige goede, dat in haar midden gevonden wordt, niet te ontmoedigen. Neen, veeleer op te wekken tot ijverigen, verstandigen en getrouwen arbeid als bedienaars des Evangelies.

Zijn dan de hier heerschende gebreken geenszins te verbloemen; - integendeel zigtbaar en schadelijk voor de opvoeding der ons aanbevolene schare voor hare hoogste bestemming, B.B! moed gehouden; ja, te vuriger van geest, te voorzigtiger in onzen wandel! En daartoe hebben wij reden bij *de voorstelling der*

gevolgen van ons Herders- en Leeraarswerk.

Ook hiervan nog een woord. Wij behoeven trouwens na het gezegde over het karakter, over de gesteldheid onzer gemeenten ook maar weinige woorden. Hooren zij ons met zachtmoedigen geest, wij mogen vertrouwen, dat wij niet altijd op rotsen ploegen. Dat hier en daar een zaadje valt in goede aarde, en begeerde vrucht zal dragen ten zijnen tijd. - En die vruchten, - zijn zij ook niet *alleen* die van *onzen* arbeid, zien wij. - Zal ik ze u aanwijzen? Vruchten van onzen arbeid zie ik, als wij, ook bij aanhoudend kermisgaan der leeken, of ook na bezochte markten dezer dagen geene dronken gasten, of kooplieden, - althans nu zelden, - vroeger in groot getal, langs den weg zien slingeren, en het kermisfeest zelf van jaar tot jaar afneemt, en dien ten gevolge ook minder luidruchtig gewoel in onze dorpen vernomen wordt. Wij mogen nog eene andere vrucht van ons Leeraars- en Herderswerk opnoemen. Gelijk het zoo aangewezene vrucht mag heeten van onze openbare ernstige waarschuwingen tegen brooddronkenheid en ligtzinnigheid op kermisdagen, zoo is ook ons bezoeken der gemeenteleden, de meer gulle en vertrouwelijke verkeering en omgang aan hunne huizen zeker bevorderlijk aan hunne beschaving, wekt dit den lust tot onderzoeken bij hen op en onderwijzen en stichten wij alzoo ongemerkt, - zonder Predikants-vertooning, veel goeds in onzen gemeentekring. Ja, nog iets goeds van dezen omgang. - Sinds eenigen tijd openbaart zich bij ons ten platten lande een goede snaak, - elders *zoo* niet aan te treffen. Er zijn er; onder jongen zelfs, die het jaarlijks uit te geven geld op kermissen *nu* afzonderen, sparen en daardoor zich ander, edeler, hun waardiger genot verschaffen. Die andere provinciën gaan bezoeken; enkelen zelfs, die een reisje den Rhijn op tot Keulen en verder maken; ja, ten verleden jare de wereldberoemde tentoonstelling te Londen bezochten.

Zoo zijn; van *dien* geest onze gemeenten. En zouden wij dan, vragen wij bij herhaling, droef te moede zijn wegens ons verblijven in haar midden, klagen en morren? - Vruchten plukten wij bij aanvang, en wij vleijen ons die voortdurend van onzen geestelijken arbeid in te oogsten. - Zijn er onder u, wier oogst nog te wenschen overlaat, - B.! met den tijd zult gij, aanhoudende, gelijk gij als verstandige en ijverige bouwlieden, op den akker u aanbevolen, begonnen zijt, ook naar uwen arbeid inzamelen. - En verzamelen wij ook niet naar onze meening, zegt mij, B.B.! wie weet het, wat goed graan, door ons gezaaid, reeds in de schuren des Hemels vergaderd is? - Zijn wij tevreden! Tevreden *hier*, - ook schijnbaar vergeten! Tevreden *hier*, waar wij waarlijk veel goeds en zegens op onzen arbeid hebben; zoo veel als welligt elders niet; althans niet in de gemeenten, waar zoo veel kerkelijk; maar, ach! *welk* kerkelijk leven is. Niet dat van *onzen* geest; niet het rein Evangelische; niet dat des waren Christendoms, wat wij *hier* wenschen, en eendragtig en met verstand en ijver, en in hope op de hooge goedkeuring van onzen Heer en Zender trachten te bevorderen en uit te breiden. - Nog eens. - Houden wij goeden moed, zelfs bij de opmerking, dat ook in onze gemeenten bij al onze trouw en zorg veel te wenschen overblijft; bij de ervaring van tegenstand, van ligtzinnigheid en bijgeloof. - Immers men kent ons ook elders, en wel *daar ter plaatse, waar het bekend zijn en genoemd worden bij vacaturen* ons tot eer en roem, en ons ploegen op onze, - zij het ook eenigzins afgelegene akkers

als tot eervolle belooning van ons arbeiden in den wijngaard des Heeren gerekend mag worden.

Wien onzer, - en dit nog onlangs, te beurt viel, of nog vallen zal, onze deelneming betuigen wij dien Broeders; - eens nog worde de prijs op de geestelijke loopbaan door u behaald!

Hoe ook. De goede geest onzer gemeenten; de goede broederlijke zin, die ons allen voor elkander bezielt, blijve! Zij beiden werken én voor het rijk van onzen Heer, én voor ons, zijne dienaars, voortdurend dat goede en zegenrijke uit, wat wij bedoelen, wat wij wenschen, en als de getrouwen op onze posten tot den einde verwachten; aan het einde ons blijdschap schenkende in onzen Heer!

B.

De mensch in zijn bestaan op zich zelven en in zijne betrekking tot de hem omringende wezens.

Een Handboek voor allen die in de kennis des menschen van de zijde der natuur belang stellen. Door H. van der Horn van den Bos, med. chir. et art. obst. doctor. Eerste en tweede deel, 1850 en 1851. Te Leiden, bij C.G. Menzel.

De oude spreuk ‘Ken u zelven’ die op den tempel van Delphi voorkwam, is gedurende zoo vele eeuwen door de meeste wijsgeeren en zedeleeraars aangeprezen, dat de studie van den mensch reeds van Socrates onafgebroken is voortgezet, maar het onderwerp is zoo onuitputtelijk, en kan van zoo vele verschillende zijden bezien worden, dat het er verre van af is, dat men het onderzoek voor gesloten kan houden; integendeel blijft er op dit onafzienbaar veld zooveel ter beschouwing overig, wat nog niet in aanmerking kwam, dat dit onderzoek altijd op nieuw aangevangen, nog verder uitgebreid worden, en tevens nog tot onverwachte ontdekkingen aanleiding geven kan.

De mensch maakt het middelpunt van het zigtbare heelal uit, hij staat daardoor met al de hem omringende wezens en met de gansche natuur in eene naauwe betrekking. Hij is de microcosmus, die in zich het wereldgeheel afspiegelt. Maar het is tevens waar dat hij niet altijd als zoodanig is beschouwd; meestal werd hij eenzijdig uit een bepaald en uitsluitend standpunt bezien. Vroeg kwam men reeds tot het denkbeeld, om hem als eene zamenstelling van twee onderscheidene en tegenovergestelde bestanddeelen, namelijk als eene verbinding van een ligchaam en eene ziel aan te zien, zonder dat men zich rekenschap van dit verband kon geven, waarom men zich in de gewaagdste vooronderstellingen verdiepte, om daarvan eene schijnbare oplossing voor te stellen. Vele tegenstrijdigheden zijn uit deze beschouwingswijs voortgevloeid, en het zoude ons te ver leiden, die allen afzonderlijk na te gaan. De hoofdoorzaak daarvan was voornamelijk gelegen in de eenzijdige ontwikkeling van hen die zich met de studie der menschkunde bezig hielden.

De meeste wijsgeeren die den mensch beschouwden, bezagen hem als een verstandelijk, redelijk en zedelijk wezen, en omdat zij het beginsel waardoor hij zulks is, zich niet zoo als zijn ligchaam

zinnelijk konden voorstellen noemden zij het onzinnelijk en onstoffelijk; hetgeen slechts ontkennende eigenschappen zijn, die eigenlijk ons niets van de natuur van dit beginsel leeren, dat door sommigen de *ziel* werd genoemd, terwijl anderen het den naam van *geest* gaven, en daardoor eene drieheid van geest, ziel en ligchaam, in plaats van 't gewone dualismus van ziel en ligchaam in den mensch aannamen.

Hoe kon nu dit onstoffelijk beginsel op het stoffelijke werken? Om dit te verklaren werden verscheidene theoriën uitgedacht, sommigen namen een *fluidum nervorum* aan, dat de indrukken in het *sensorium commune* overbrengt, om zoo tot de ziel te geraken, alsof door deze verklaring iets opgehelderd zoude zijn; want de vraag blijft bestaan, hoe werkt het zinnelijke *sensorium* op de onstoffelijke ziel? Anderen, die deze zwarigheid zagen, namen hunne toevlugt tot een wonder, en lieten de Godheid onmiddellijk het verband leggen tusschen ziel en ligchaam, dit was de leer der occasionalistische oorzaken, en weder anderen, die zich met die onophoudelijke onmiddellijke tusschenkomst van God in het geheel niet konden tevreden stellen, namen aan dat door eene goddelijke voorbeschikking, tusschen ligchaam en ziel eene vooraf bepaalde overeenkomst vastgesteld was, dat hoe zeer beide van elkander gescheiden en afzonderlijk werkende, deze werking altijd zou zamentreffen, dit was de *harmonie préetablie* van Leibnitz.

De éénheid van den mensch, zoo als hij zich op aarde als zinnelijk, redelijk en zedelijk wezen vertoont, was hierdoor geenszins in het licht gesteld, men is later tot het denkbeeld gekomen dat men de ziel niet als in tegenstelling met het ligchaam noch afgescheiden van de natuur moest aanzien, maar haar of den geest, als idealiteit van de stof, en de stof als realiteit van de ziel moest aannemen, om hierdoor tot de gewenschte éénheid te geraken. Het komt ons echter voor dat het vraagstuk daardoor geenszins opgelost is, en men gerust achter idealiteit van de stof en realiteit der ziel, een dubbel?? kan plaatsen. De éénheid van ligchaam en ziel was echter reeds door Aristoteles opgemerkt, terwijl hij den geest als het hoogere, het goddelijke aanziet, dat boven het individu, de vereeniging van ligchaam en ziel, verheven is. Bij Spinoza was de eenige en oneindige zelfstandigheid onder het attribuut van denken als geest, of onder dat van uitgebreidheid als stof te beschouwen. De geest is bij de latere wijsgeeren, als het hoogste, het eenigste beginsel aangenomen, dat zich in de natuur als ligchaam en ziel openbaart. Hij is de eenheid, kracht en stof zijn slechts zijne factoren. Al deze verklaringen bewijzen tevens, dat het den menschelijken geest niet gegund is in het geheim van het wezen der dingen door te dringen, en dat stof en geest, kracht en zelfstandigheid slechts begrippen zijn, die wij wel niet als tegenovergesteld, maar als wijzigingen der éénheid mogen aannemen, zonder in hunnen aard te kunnen doordringen.

Door de psychologen is de mensch meestal éénzijdig van den kant zijner verstandelijke, redelijke en zedelijke vermogens beschouwd, zij zijn in vele verdeelingen en onderafdeelingen vervallen, en hebben dikwerf de éénheid van het onsterfelijk beginsel, dat in den mensch denkt, gevoelt en wil, uit het oog verloren; dit heeft de zielkunde, vooral bij zoogenoemde ervaringswijsgeeren en physiologen in mistrouwen gebragt, zelfs zoo, dat zij zoo ver gegaan zijn, deze studie voor geheel ijdel en nutteloos te

verklaren, en Comte die in zijne *Philosophie positive* van de lijst der menschelijke wetenschappen heeft afgeschrapt. De mensch is, volgens zijne theorie, geheel uit de Biologie, of de wetenschap des levens, te verklaren, een gezigtspunt even éénzijdig als dat der rationele psychologie. Het leven is evenzoo min uit het organisme af te leiden, als de bewerktuiging uit een onstoffelijk beginsel, en de hoogere zielsvermogens kunnen niet als het gevolg van de ligchamelijke organisatie worden aangezien.

Om tot de kennis van den mensch te geraken, moeten de physiologic en psychologie elkander de hand bieden. De eerste moet het organisme, waardoor het onsterfelijk en individueel beginsel werkt, doen kennen, en de laatste moet die werkingen, in verband met de organen, niet door eene willekeurige constructie, a priori vaststellen, maar door eene naauwgezette waarneming en vergelijking tot de wetten trachten door te dringen, waaraan de mensch, zoowel als alle andere bewerktuigde wezens, onderworpen is. Zoo werken dan de beide wetenschappen, die meestal tot nog toe vijandig tegenover elkander stonden, gemeenschappelijk om de Anthropologie op juiste grondslagen te vestigen; hetgeen tegenwoordig meer algemeen begint ingezien te worden. Men vermijdt hierdoor eene materialistische beschouwing, die in onzen tijd, tot de willekeurige uitspraken der Phrenologie en Cranioscopie aanleiding heeft gegeven. De ware kennis van den mensch is ook tevens de grondslag der wijsbegeerte, die daardoor van het terrein eener dikwijls onvruchtbare bespiegeling, op het gebied wordt teruggebragt, waarin zij als de grondwetenschap, ter regeling en vorming van het algemeene verband van alle takken der menschelijke kennis met een heilzaam gevolg werkzaam zijn kan.

Het werk van den heer Van der Horn van den Bos, dat wij aan de lezers van den Tijdspiegel eenigzins nader willen bekend maken, voldoet over het algemeen aan de vereischten, die men thans in eene beschrijving van den mensch vordert.

Volgens dezen Schrijver staat de mensch in het midden der aardsche schepping, en zijne beschouwing volgt uit de algemeene beschouwing der natuur, ontvangt hieruit licht en uitbreiding, want hij kan uit zich zelven alleen niet gekend worden. De menschkunde of Anthropologie is dus de kennis van den mensch naar alle zijden zijns bestaans op zich zelven en in betrekking tot de hem omringende wezens.

Hij opent dus zijne beschouwing van den mensch, als wezen op zich zelf, met een algemeen overzigt der natuur en het standpunt dat de mensch daarin beslaat. Hij is aan het hoofd der ontwikkeldste bewerktuigde dieren, wat zijn ligchaam betreft, geplaatst; hetgeen een gereeden overgang tot eene algemeene ontleedkundige beschouwing van het zamenstel des menschelijken ligchaams geeft, en verder van de organen, en de verrigtingen der organische, plantaardige, ligchamelijke of voedende levensspheer. Overgaande tot de organen en verrigtingen der dierlijke, zinnelijke of betrekkingslevensspheer, wordt door hem het hersenen zenuwstelsel uitvoerig beschreven, even als ook het gevoel, de zinnen en zintuigen, met de beweging, die de reactie van de betrekkings-levensspheer uitmaakt. De werking van het hersenen zenuwgestel wordt tevens aan een naauwkeurig onderzoek, vooral wat de middelpuntsorganen betreft, onderworpen.

Hetgeen men hier over het leven en het levensbeginsel aantreft, geeft blijken

van de wijsgeerige studie van den auteur, die zich hierin zoowel van eene materialistische opvatting als van eene grondelooze bespiegeling eener aprioristische natuurphilosophie heeft weten vrij te waren. Wat het leven eigenlijk is, of het eene kracht zij, die op zichzelve bestaat, of, die hoofdzakelijk met de stof verbonden, zich slechts in eene hoogere ontwikkeling openbaart, als de zamenstelling der stof hiervoor is geschikt geworden, zullen wij nimmer te weten komen, omdat wij tot het wezen der dingen niet kunnen doordringen; wij kennen het leven alleen door de werkingen van het levensbeginsel, dat de stof in alle trappen van ontwikkeling bezielt. De stof is het werktuig van het leven, de stof zonder kracht is dood, doode stof bestaat er in de natuur evenzoo min, als eene levenskracht zonder een stoffelijk werktuig, waarin en waardoor zij werkt.

Wij krijgen verder eene schets van het zieleleven, die door eene algemeene beschouwing van dit leven in zijne eerste ontwikkelingsgraden geopend wordt; nadat het naauwe en alleen door den dood oplosbare verband van ligchaam en ziel wordt aangewezen, gaat de Schrijver tot de verschillende ontwikkelingsgraden over bij de ongewervelde en gewervelde dieren, en eindelijk bij den mensch. De slotsom daarvan is, dat er in de opvolging der graden, gemeen gevoel en zinnelijke bewustheid bij de dieren in het algemeen bestaat, dat zich in de hoogere diersoorten tot zelfbewustzijn ontwikkelt, en den hoogsten trap in den mensch bereikt. De hoogere graden bevatten immer de lagere in zich, zoodat de mensch door het gemeen gevoel en de zinnelijke bewustheid tot de dierlijk bewerktuigde wezens behoort. Zoo is het gevoel en de wil nog duister en onbestemd in het gemeen gevoel, doch het een en ander nadert in de zinnelijke bewustheid meer het verstandelijke bewustzijn, het uit zich door de dierlijke driften en het instinkt, dat den mensch evenzoo min als de overige dieren ontbreekt; er zijn echter bijzondere instinktmatige kunstdriften aan eenige diersoorten eigen, die den mensch niet ten deel gevallen zijn, omdat hij hoogere vermogens bezit die hem in staat stellen aan zijne bestemming te voldoen.

De hoofdvermogens der ziel, namelijk het ken-, gevoel- en wilvermogen, worden vervolgens afzonderlijk beschouwd. In eene geleidelijke orde worden vooreerst de gewaarwording, de opmerking, de waarneming, de voorstelling, het geheugen en het herinnerings-vermogen behandeld, en het onderscheid tusschen beide laatsten aangetoond. Waarnemen en herinneren zijn het begin van het denken, zij brengen ook de verbeeldingskracht en de phantasie in beweging, en ontwikkelen het verstand, dat in de wetenschap den weg tot de kennis van het *ware* zoekt, en volgens de regelen der redenering (*logica*) werkt. Ten slotte wordt hier het onderscheid van het verstand bij de dieren en bij den mensch aangewezen.

Het gevoel, eerst in het algemeen, wordt vervolgens als schoonheidsgevoel beschouwd; hetgeen den Schrijver gelegenheid geeft om zeer juiste opmerkingen over de aesthetiek, het *schoone*, de kunst en den smaak te maken, en die kortelijk op de verschillende kunsten, zoowel schoone als beeldende, toe te passen; waardoor hij eindelijk tot de uiteenzetting van het gevoel voor het *verhevene* komt.

Het zedelijk gevoel, dat van het *goede*, is bij hem geen gevolg van het verstand, het rust op eene on voorwaardelijke achting van de zedewet, en op de onom-

koopbare uitspraken van het geweten. De rede, als het hoogste vermogen van 's menschen ziel, sluit den kring van het denken, en vereenigt harmoniesch verstand en gevoel tot het streven naar vooruitgang en volmaking.

Het wilsvermogen rust op vrijheid, hierop volgt eene uitvoerige omschrijving van den instinktmatigen, verstandelijken, redelijken en zedelijken wil, welke laatste de grond der zedelijke vrijheid is. Tot besluit worden de zielsvermogens in hun onderling verband en graden ontvouwd en vergeleken.

Nu wordt de ziel in haar geheel beschouwd, naar de verschillende wijzen waarop zij zich in haar leven openbaart; als geest en gemoed, hetgeen tot eene vergelijking tusschen het ligchamelijk en zieleleven aanleiding geeft, waarop verder opmerkingen omtrent de hartstogten en gemoedsaandoeningen, de betrekking tusschen ziel en ligchaam en de verschillende temperamenten volgen.

Het eerste boek of hoofdafdeeling van dit werk eindigt met een hoofdstuk over de uitdrukking der betrekking tusschen ziel en ligchaam in de bewerktuiging, en handelt daar voornamelijk over de gelaatkunde en de schedelleer, waarin de ongenoegzaamheid van beide wordt aangetoond. Het stelsel van Gall en Spurzheim wordt met dat van Carus vergeleken, en aan het laatste de voorkeur gegeven. Uitvoerig is de Schrijver over de wijze om de afmetingen van den schedel te bepalen, de verschillende afmetingen der schedels bij de verschillende menschenrassen en volken worden hierbij opgegeven, en eindelijk worden door hem de grondregelen eener algemeene physiognomiek uit de gebaren, stem, gelaat en schedelvorm in onderling verband aangegeven.

De tweede hoofdafdeeling beschouwt den mensch naar het verschil in sekse, in zijne voortplanting en in zijne ontwikkeling der levenstijdperken; al hetgeen tot de voortplanting betrekking heeft wordt door onzen Schrijver met eene groote naauwkeurigheid behandeld, zooals uit zijne beschrijving der verschillende levenstijdperken blijkt, die met de bevruchting van het ei begint, en het leven en de vorming tot een menschelijk wezen in het moederlijk organismus tot aan de geboorte voortzet, om verder het kind in zijn zuigelingstijdperk en meer gevorderden leeftijd te volgen. Hierna houdt hem het tijdperk der jeugd en van den bloei des levens bezig, waarop de volwassene of middelbare leeftijd, de stilstand, afneming, en de ouderdom volgen.

Vervolgens gaat hij over tot de dagelijksche afwisseling in het levensverloop, tot de toestanden van waken en slapen, en de bijzonderheden die bij den slaap opgemerkt worden, zoo als de droom, de slaapwandel, of het *somnambulismus*, het helder zien, de *clairvoyance*, en het dierlijk magnetismus, waaromtrent zeer gegronde aanmerkingen voorkomen, die in onzen tijd, waarin het magnetismus weder *en vogue* schijnt te komen, alle behartiging verdienen.

De derde hoofdafdeeling over den mensch als soort in de rij der levende wezens, bevattende tevens een onderzoek naar de natuurlijke en historische éénheid des menschdoms, is voorzeker niet de minst belangrijke. Hierin wordt aangetoond dat het verschil tusschen den mensch en het dier, in het algemeen welligt in eenige bijzonderheden der bewerktuiging, doch hoofdzakelijk in zijn geestelijk bestaan te vinden is; en dat er een wijde kloof bestaat tusschen den ontwikkeldsten aap en den ruwsten en wildsten mensch. Het verschil tusschen de

menschen onderling is evenwel zoo groot, dat vele geleerden drie of meer verschillende menschenstammen van eenen afzonderlijken oorsprong aangenomen hebben. De schrijver is met Cuvier, Pritchard en vele anderen van gevoelen dat het menschdom uit éénen stam zijn oorsprong genomen heeft. De onderlinge verschillen zijn echter niet van dien aard, om de eenheid van het menschelijk geslacht in twijfel te stellen. Het verschil in den schedelvorm en de bepalingswijzen van Camper, Blumenbach, Pritchard, Retzius, Zeune, J.v.d. Hoeven, Cuvier en Tiedemann worden afzonderlijk beschouwd en overwogen, en een overzigt der verschillende menschenrassen volgens Blumenbach, Rudolphi, Cuvier, Desmoulins, Bory de St. Vincent, Lesson, Retzius, Zeune on Pritchard gegeven; de slotsom daarvan is, dat de menschenrassen slechts verscheidenheden van ééne soort zijn.

Nu geeft de Schrijver zijne verdeeling dor menschen in groepen op als: 1° De Indo-Europesche of Prau-groep. 2° De Mongolen- of Turan-groep. 3° De Negerof Soudan-groep. 4° De Amerikaansche groep, en eindelijk 5° de Oceanische groep. Ofschoon deze verdeeling niet onaannemelijk is, kan men daaraan evenzoo min als aan de vroegere een onbepaald vertrouwen schenken, tot nog toe is er geene voorgesteld waarop niet de eene of andere gegronde aanmerking zoude te maken zijn. De beide laatste hoofdstukken, namelijk, een overzigt der volkengroepen naar de verwantschap in taal, en een onderzoek naar de historische éénheid des menschdoms, besluiten op eene onderhoudende en leerrijke wijs deze uitvoerige Anthropologie van den heer van der Horn van den Bos, en leveren tevens de bewijzen op van de veelzijdigheid zijner studie in taalkennis en geschiedenis, en van de moeite die hij besteed heeft om zijn werk die volledigheid te geven, welke het vereischte van een wetenschappelijk geschrift in onzen tijd wezen moet; - al is het ook hoofdzakelijk geschikt om de resultaten van het geleerd onderzoek meer onder het bereik van het beschaafd publiek te brengen, het dient echter even als de Sterrenhemel van Kaiser, de Zielkunde van Roorda, en vooral zoo als de Kosmos van von Humboldt op de hoogte der wetenschap te zijn. Hierom kunnen wij deze uitvoerige beschrijving van den mensch aan allen, die er belang in stellen, om henzelven en hun geslacht nader te leeren kennen, gerust aanbevelen, alsmede ook aan de beoefenaars der genees- en heelkunde, die hier nog veel kunnen aantreffen, dat hun dienstig kan zijn. Een duidelijke en vloeijende stijl doet de lezing daarvan niet vermoeijend zijn, en de verdeeling in paragraphen met eene uitvoerige inhoudsopgave maakt het gebruik daarvan gemakkelijk.

J.A.B.

Over de hulpmiddelen tot bevordering der kennis van de natuur, in onzen tijd.

Schoedler's Boek der Natuur. Naar de vijfde Hoogduitsche uitgave, bewerkt door J.W. Gunning en J.J. Altheer. Te Utrecht bij Dannenfelser en Doorman. 1850-1851.

D^{r}. J.H. van den Broek. Redevoering over den spheroïdaal-toestand der vochten. Te Utrecht, bij J.G. Broese. 1851.

Vroeger waren zij, die zich op de wetenschappen wilden toeleggen, of tot verrijking van hunne kennis en beschaving van hunnen geest zich met den hoofdinhoud daarvan wilden bekend maken, genoodzaakt om de lessen der leeraars in de verschillende vakken op de hoogescholen bij te wonen, of zich den inhoud der weinige leerboeken, die meestal in het Latijn opgesteld, en in eenen ingewikkelden en droegen vorm ingekleed waren, eigen te maken. Dit maakte, dat de stand der geleerde en wetenschappelijke mannen meer en bijna geheel afgescheiden was van dien van het algemeen, waar de kennis in de verschillende wetenschappen, en ook in die welke op de natuur betrekking hebben, uiterst gering, en met vele vooroordeelen en bijgeloovigheden besmet bleef. Het is thans geheel anders geworden: ieder, die eene eenigzins beschaafde opvoeding genoten heeft, zoude zich nu schamen om niet aan het omwentelen der aarde om de zon, en aan de onmetelijke uitgestrektheid van het heelal te gelooven, en de stelling dat er geen tegenvoeters zouden kunnen bestaan, niet onder de sprookjes van toovenaars, heksen en spookverschijningen te rangschikken.

Sedert een geruimen tijd zijn er vele leer- en handboeken, vooral in die wetenschappen, die betrekking hebben op de kennis der natuur, uitgekomen, niet meer in de taal der geleerden, die hoe langer hoe meer in onbruik schijnt te komen, maar in die des lands en in eenen vorm, meer aantrekkelijk en verstaanbaar voor hen, die geene eigenlijk gezegde wetenschappelijke opleiding genoten hadden. De wetenschappelijke kennis is hierdoor meer algemeen geworden, zonder echter in juistheid en grondigheid te winnen: zij is en blijft nog altijd oppervlakkig; ofschoon er in onzen tijd vele hulpmiddelen zijn, om haar van deze oppervlakkigheid te genezen.

Het is voornamelijk de beschaafde stand, dien wij op het oog hebben, voor dezen is in de laatste jaren veel gedaan, om hem met de vorderingen der natuurkundige wetenschappen bekend te maken, en op de hoogte te houden van de ontdekkingen en vorderingen, die hierin bijna dagelijks gedaan worden. Behoeven wij wel, wat in het bijzonder de sterrekunde en wiskundige aardrijkskunde betreft, aan de voortreffelijke populaire *Beschrijving van den Sterrenhemel* van onzen verdienstelijken landgenoot Kaiser te herinneren, een werk, waardoor men, zonder eene wiskundige kennis te bezitten, zeer gegronde denkbeelden over de zamenstelling des heelals, en den loop der hemelligchamen kan verkrijgen. Voor hen die nog eenigzins verder willen doordringen, zijn de *Volkssterrekunde* van Littrow en Sommer's *Tafereel van*

het Heelal, zeer geschikte handleidingen waarin zij een schat van wetenswaardige zaken zullen vinden.

In de natuur- schei- en werktuigkunde, wetenschappen die in een zoo naauw verband met de industrie staan en daardoor zooveel belang bij het algemeen wekken, ontbreekt het ook niet aan geschriften, die van een algemeen gebruik zijn en door iedereen die niet geheel ontbloot is van beschaafde kennis, kunnen gelezen en aangewend worden. Zelfs voor de meer burgerlijke en arbeidzame standen is door de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* gezorgd, en al mogen hare vroegere wetenschappelijke *School-* en *Handboeken* verouderd zijn, hare *Volkswerktuigkunde* en *Handleiding tot de kennis der Natuur*, voldoen geheel aan hare bestemming en staan niet beneden de hoogte der wetenschap, wat hare resultaten en vorderingen aanbetreft.

Voor meer gevorderden, zelfs voor hen die beoefenaars zijn der sterrekundige en physische wetenschappen, zijn er werken verschenen die in grootsche en juiste trekken het geheel der wetenschap behandelen, die grondighied met beknoptheid, eenen bevalligen en duidelijken stijl met eene klare en heldere uiteenzetting der onderwerpen paren, en den lezer met eene gemakkelijkheid op de hoogte des onderzoeks plaatsen, die hem de moeite doen vergeten, welke hij soms aan het volgen hunner geleerde en geschiedkundige nasporingen besteden moet. De *Exposition du Systême de l'Univers* van de la Place en de *Kosmos* van A. von Humboldt, zijn echte meesterstukken waarop met regt onze eeuw roem kan dragen. De wetenschap legt hier hare edelste schatten bloot, ten gebruike van allen die daarvan eene nuttige aanwending maken kunnen. Hier ziet men niet alleen de hoogte van kennis, die men in onzen tijd bereikt heeft, maar men wordt geschiedkundig langs den weg geleid, dien 's menschen geest van onderzoek heeft gehouden om er toe te geraken. Zulke geschriften zijn de krachtigste hulpmiddelen om de beoefening der natuurkundige wetenschappen in onzen tijd te bevorderen, en echte en grondige kennis in de plaats van eene oppervlakkige betweterij te stellen, die men niet kan ontkennen, dat bij velen nog huisvest, en waartoe sommige geschriften die de wetenschappen en *résumé* behandelen gereede aanleiding geven.

Men kan, volgens onze meening, Schoedler's *Boek der Natuur* onder deze rubriek plaatsen. Op den titel afgaande zoude men denken, dat het eene eenigzins volledige beschrijving der natuur zoude opleveren, die tevens eene aangename en nuttige lektuur zoude zijn voor hen, die zich niet regtstreeks op de natuurkundige wetenschappen toeleggen, en toch gaarne bekend zouden worden met de slotsommen, die tegenwoordig door eene naauwkeurige waarneming van het zigtbare heelal verkregen zijn. Het bevat integendeel algemeene beginselen der Physica, Astronomie, Chemie, Mineralogie, Geologie, Physiologie, Botanie en Zoölogie; dit ruime en veelomvattende gebied wordt in nog geen 800 bladzijden afgehandeld. Het is dus te kort voor een Wetenschappelijk Handboek, waaruit men de algegemeene beginselen van al deze vakken zoude kunnen leeren; zonder verklaring en uitbreiding zal de oningewijde hier niet veel voedsel ter uitbreiding zijner kennis aantreffen, te meer daar de vorm zeer didactisch en droog is, en meest alles met eene beknopte ineengedrongenheid wordt voorgesteld; voor de eenigzins ge-

vorderden heeft het ook weinig aanlokkelijks, omdat hij er niets nieuws en verrassends in zal aantreffen, niets dat op de geschiedkundige ontwikkeling der natuurwetenschappen betrekking heeft, die hier alleen stelselmatig worden voorgedragen. De Physica en Astronomie worden ieder in ruim 100 bladzijden afgehandeld, de Chemie en Mineralogie zijn meer uitvoerig uiteengezet, evenzoo de Botanie en Zoölogie. Het ligt buiten ons bestek en buiten den aard van ons meer bepaald letterkundig tijdschrift, den inhoud van deze afdeelingen in het bijzonder na te gaan, anders zouden er vele onnaauwkeurigheden en onbestemde bepalingen in aan te wijzen zijn. Het werk is met platen versierd, die veel ter opheldering van den tekst bijdragen; doch soms tot verwarring aanleiding zouden kunnen geven, zoo als fig. 39 van de Astronomie, waar de namen onder de karakters der hemelteekenen verkeerd geplaatst zijn, zoodat men nu hier den naam van den Ram in plaats van onder Maart, onder het teeken van den Stier in April geplaatst vindt, waardoor alle hemelteekenen van den zodiäk of dierenriem een maand schijnen terug te staan; terwijl zij in den tekst juist worden aangegeven. Ofschoon wij veel goeds in een kort bestek over de verschillende natuurwetenschappen bijeengetrokken vonden, leverde het geheel niet zoo veel bijzonders op, dat wij niet elders zóó en nog beter, in de leer- en handboeken die reeds in onze taal bestaan zouden kunnen vinden, waarom wij moeten betwijfelen of men aan de vertaling van Schoedler's *Boek der natuur* wel eene zoo groote behoefte had. Waren alle platen zoo klein van afmeting en onduidelijk van voorstelling als N°. 1 en 11 van de Astronomie, de beide regtstandige helften van den Sterrenhemel verbeeldende, zij zouden gevoegelijk weg kunnen gebleven zijn, om den prijs van het werk niet noodeloos te verzwaren.

De redevoering van D^{r}. J.H. van den Broek, de verdienstelijke vertaler van de *Sporen van de Geschiedenis der Schepping*, uitgesproken voor de leden van het natuurkundig gezelschap, over den spheroïdaal toestand der vochten op verhitte, gloeijende en gesmolten metalen is eene *monographie*, die over eene merkwaardige eigenschap van het water en andere vloeistoffen handelt, welke met vreemde en indrukmakende verschijnselen gepaard gaat; maar die tevens ook als uit het dagelijksch leven is genomen, waardoor de kennis der daarin behandelde zaken voor het algemeen publiek van belang kan genoemd worden, uithoofde van de dadelijke toepassing daarvan op de stoomwerktuigen, de beweegkracht der machinerie voor fabrieken en middelen van vervoer.

Het is bekend, dat het water, door de vermindering van warmte op eenen zekeren graad tot een vast ligchaam overgaat, dat wij ijs noemen, en dat het daarentegen door zekere maat van hitte in een dampvormigen toestand komt, dien wij stoom noemen, een vierden vorm kan het nog aannemen, dien van bolvormige korreltjes, als men het plotseling met gloeijende metalen in aanraking brengt, dit is de zoogenoemde spheroïdaal toestand der vochten, die zeer merkwaardige eigenschappen bezit, welke men in deze redevoering uitvoerig en duidelijk vindt uiteengezet, zoodat zij eene belangrijke bijdrage tot de nadere kennis der natuur kan genoemd worden.

Wij zijn van gevoelen, dat zulke verhandelingen over bijzondere eigenschappen der ligchamen, en andere belangrijke verschijnselen die zich in de natuur kunnen opdoen, meer kunnen medewerken

tot verspreiding van eene nuttig aan te wenden kennis der krachten die in de voorwerpen schijnen te sluimeren, dan al die bekorte en soms oppervlakkige compendia der natuurwetenschappen, waarvan men thans overvloedig genoeg voorzien is. Geschriften zoo als die van Dr. van den Broek, zien wij als de beste hulpmiddelen aan, tot bevordering van de kennis der physische wetenschappen, en het is uit dien hoofde dat wij dit geschrift aan alle beoefenaars en beminnaars daarvan ruimschoots aanbevelen. Wij eindigen met den wensch, dat de bekwame Schrijver ons van tijd tot tijd nog meer van zulke uitkomsten van zijn naauwkeurig onderzoek der natuurverschijnselen zal mededeelen.

Geschiedenis van het ambtsgebed in de Nederlanden, van den tijd der hervorming tot aan den tegenwooodigen,

Door Jhr. Mr. A.M.O. Van Asch van Wijk. - Te Utrecht, bij Kemink en Zoon. 1852.

De heer Van Asch van Wijk toont zich, door het uitgeven van bovenstaande brochure, in zoo verre den waardigen zoon van een waardigen vader, als hij blijkt, tijd noch moeite te ontzien, om een bijzonder punt uit onze geschiedenis toe te lichten. Inderdaad is zijn arbeid in geenen deele van belang ontbloot en geeft ons zijn boek duidelijke wenken omtrent de rigting van den godsdienstigen zin van voorgeslacht en tijdgenoot. Immers wij vinden hier een gemakkelijk overzigt van de geschiedenis en den inhoud van het gebed in de hooge collegiën van Staat, in de provinciale en stedelijke vergaderingen vooreerst van de vestiging af van onzen Staat, na den afval van Spanje en daarna van de invoering der Bataafsche republiek tot op het jaar 1851. En wie zou nu niet den heer Van Asch van Wijk dank zeggen, dat hij ons in de gelegenheid stelde, onze voorvaderen te bespieden bij de godsdienstige uitstorting des harten, die zeker te inniger gemeend was, naarmate wij ons nader denken aan den oorsprong der gebeden.

Maar eene andere vraag is het, of de geachte Schrijver zich bij de bearbeiding op een onberispelijk standpunt hebbe geplaatst, en dit is het, wat wij reeds dadelijk om de gekozen motto's betwijfelen. Die motto's moeten den in ons vaderland heerschenden geest van 1580-1775 en van 1775-1852 karakteriseren en zijn geene andere dan de verzen 32 en 33 van Matth. IX. Maar nu vragen wij, of het niet verwaten is, het voorgeslacht tot 1775 om zijne belijdenis van Christus te verheerlijken en het latere geslacht tot op onze dagen om zijne verloochening van Christus te veroordeelen op grond van het al of niet of het gewijzigd uitspreken van het ambtsgebed? Wij ontkennen wel niet, dat het Christelijk beginsel regtstreeks of van ter zijde b.v. in de armenwet of in het onderwijs wordt bedreigd, maar om aan eene verloochening van Christus toe te schrijven, wat even gemakkelijk uit eerbied voor den Zaligmaker kan verklaard worden of althans als een natuurlijk gevolg van - scheiding van Kerk en Staat, nadat eene

heerschende kerk ophield te bestaan, kan beschouwd worden, dat gaat waarlijk te ver. Hoe is het mogelijk, dat de Schrijver zijne eigen partijdigheid niet gevoeld heeft, als hij in zijn *Voorwoord* schreef, dat het ambtsgebed bij een bij uitnemendheid Christelijk volk, als het Nederlandsche was, het algemeen vertrouwen bevestigen moest in de vastheid hunner Christelijke beginselen, in de eerlijkheid hunner bedoelingen, in de bezadigdheid hunner besluiten en in de onpartijdigheid hunner oordeelen. Ja wel, in zoo verre de Schrijver met vastheid van Christelijke beginselen orthodoxe begrippen mogt bedoelen, kon er het Nederlandsche volk zich vrolijk meê maken, maar de geschiedenis weêrspreekt hem ten eenemale, als hij wil beweren dat de goede gemeente, om de gewoonte van bidden, de overtuiging kreeg van de eerlijkheid der bedoelingen der regenten of van de bezadigdheid hunner besluiten en de onpartijdigheid hunner oordeelen. Wij behoeven den zoon van den voormaligen Utrechtschen burgemeester geene bijzonderheden op te sommen, die het tegendeel bewijzen, maar wij herinneren hem alleen, dat men voor 1775 al biddende in den naam van Jezus Christus de dagen van 1795 heeft voorbereid, en dat men nu althans opregter schijnt, indien men huiverig is, politieke vergaderingen met een gebed te beginnen. Is het ook niet overdwaas, het eenige criterium van het Deïstisch en het Christelijk gebed in het al of niet noemen van den naam van Christus te stellen en min of meer uitdrukkelijk allen voor Deïsten te verklaren, die met een gebed genoegen nemen, waarin die naam niet voorkomt? Het zou te onnoozel zijn, de mogelijkheid van het tegendeel te willen betoogen. Maar wij vreezen, dat de Schrijver hier onder de vanen van de orthodoxie te velde is getrokken, en dat hij zonder het zich welligt zelven te bekennen den naam van Christus in het ambtsgebed als een schibboleth heeft willen bezigen, om er de voor- en tegenstanders van de tegenwoordige grondwettige orde van zaken aan te onderkennen. Dit nu kunnen wij volstrekt niet goedkeuren, al eerbiedigen wij ook overigens zijne godsdienstige en politieke overtuiging.

Men ziet uit het weinige, dat wij aanvoerden, dat de Schrijver door te veel te bewijzen, niets bewijst. Juister gesproken heeft hij een soort van inquisitiegerigt gehouden, waarbij vrijspraak en veroordeeling van het noemen van een naam afhankelijk was. Althans heeft hij eene breede lijst van verdachten geleverd en velen aangeduid als verdacht van verdacht te zijn. Want welke waarde zou iemand met gezonde hersenen er aan hechten, indien hem eene reeks gebeden werden voorgelegd en een ander verzekerde hem plegtig, na even die gebeden te hebben ingezien: ‘die bidder is een Deïst en deze een Christen, omdat deze Christus genoemd en die hem niet genoemd heeft?’ Waarlijk, dat bewijst op zich zelf, even weinig als het lidmaatschap van eene kiezersvereeniging bewijst voor de aanhankelijkheid aan het programma. Neen waarlijk, dat mag niet heeten resultaten uit geschiedkundige navorschingen trekken, maar eigen meeningen aan de geschiedenis opdringen en het wordt hoog tijd, dat zoo iemand onderzoekt, of zijne vaderlandsliefde wel van den echten stempel zij. De Schrijver hebbe slechts de goedheid, eens bedaard over den loop van zaken na te denken en wij twijfelen niet, of dit zal hem tot eene andere uitkomst leiden.

Of waaruit ontsprong wel het ambts-

gebed? Ongetwijfeld uit den drang des harten, dat in de benarde tijden van het laatst der 16de en de eerste helft der 17de eeuw alleen bij God raad en troost zocht. De zegepraal van den Staat en van het Gereformeerde geloof was toen vereenzelvigd en schoon de voorspoed dezer landen aanhoudend toenam, wie mag het vergeten, dat de harten onzer voorvaderen dikwijls beklemd moeten geweest zijn bij de geduchte wendingen der gebeurtenissen in Duitschland, die op hen zelven zoo vreesselijk konden terugwerken? Maar zelfs na het einde van den dertigjarigen krijg vielen er in Frankrijk, in Engeland, in Duitschland, in Piemont dingen voor, die eene gedurige onrust en spanning moesten onderhouden en de vrees verlevendigen, dat hier en elders het licht van den kandelaar kon worden genomen. Is het te verwonderen, dat zij, die zitting hadden in een collegie van bestuur, één van geloof als zij waren, gaarne gemeenschappelijk in ootmoedig opzien tot den Heer hunne gebeden opzonden om hulp en redding? Doch ook waar het louter materiele belangen gold, waren de ondernemingen van geheel anderen aard dan thans. Aanvankelijk waren de middelen gering, de zeevaartkunde minder ontwikkeld, de zee vervuld met vijanden en roovers, de reizen langdurig, de gindsche kusten door barbaarsche volken bewoond, of door wangunstige mededingers betwist. Waarlijk, men wist en gevoelde het diep, waarvoor men te bidden had.

Hoe zijn sedert de omstandigheden veranderd! Immers om met het laatste te beginnen, het heeft der Goddelijke Voorzienigheid behaagd, het aanhoudend streven der menschheid in die mate te zegenen, dat duizenden gevaren, die vroeger onoverkomelijk schenen, of geheel verdwenen of althans aanmerkelijk verminderd zijn en dat vele togten en ondernemingen geheelenal tot het peil der dagelijksche zaken gedaald zijn. Nu weten wij wel, dat ieder individu, zal hij niet gedurig zijn val nabij zijn, een diep besef moet hebben, dat wij in Hem leven, ons bewegen en zijn, maar de gewone omstandigheden zijn van dien aard, dat een formuliergebed op den duur niet dien innigen drang des harten schijnt te kunnen opwekken, die ons alleen waardiglijk God kan doen naderen. Maar nog grooter is de verandering van den politieken toestand. Ons koningrijk bestaat zonder Gereformeerd te zijn en heeft alle elementen, zelfs den Jood, onder gelijke voorwaarden, in zich opgenomen. Dit is een feit, dat u mag ergeren, maar daarom niet veranderd wordt. Doch er is meer. De formulierendwang zoo doodend of zoo knellend in de 18de eeuw heeft ook in het godsdienstige tot revolutie geleid, die ja wel onder hare vreesselijke verschijnselen het ongeloof telde, maar die wij toch, Gode zij dank! in zoo verre zijn te boven geworsteld, dat thans weêr de godsdienst bij duizenden, als bij onze vrome voorvaderen, eene zaak van het hart is geworden. Maar vergt men nu niet van het echt godsdienstig gevoel te veel, als men verlangt, dat zich dat hart verkwikt zal gevoelen door het voorlezen van een formuliergebed, waarvan de termen politiek moeten gekozen en ingerigt zijn? Men behoorde toch het wezen der dingen niet uit het oog te verliezen. Gelijk er in kerkeraden soms lang gebeden en gedankt wordt, waar het de kennisneming geldt van personen, die attestation verlangen, of indienen, eene gewoonte, die onzes inziens ergerlijk mag genoemd worden, evenzoo wor-

den er vaak raadsvergaderingen gehouden, waarin de te behandelen zaken weinig om het lijf hebben; en wilt gij dan dat men het gebed tot huichelarij of bijgeloof verlage? En gebeurt het ook niet al te dikwijls, dat partijen zich in de politieke vergaderingen opdoen (die niet altijd buiten personaliteiten blijven) waaronder men vooraf tot in bijzonderheden beraamt en er elkaâr zijn woord op geeft, om zoo en zoo te spreken, en zoo en zoo te stemmen? Maar daarenboven, waar zou de verloochening van Christus grooter zijn, dáár waar ik hem prijs gaf, om noodeloos, terwijl *ik* hem aanbad, den éénen eene ergernis, den anderen eene dwaasheid te zijn, of dáár, waar ik hem naar de inspraak van mijn hart in mijne binnenkamer naderde, om hem te smeeken, dat ik, door zijne hulp gesterkt, getrouw mogt bevonden worden in al mijn openbare en bijzondere aangelegenheden?

Blijft nu de Schrijver na het gezegde nog van meening, dat de toepassing van het ambtsgebed aan geen historische invloeden onderworpen is, maar dat het altijd storeloos zijnen eenzelvigen cirkelgang kan gaan, wij kunnen het niet helpen. Wij voor ons denken ons gaarne terug in die tijden der voormalige republiek, toen een Gereformeerde staat onder Gods zegen, naar de natuurlijke ontwikkeling der dingen, was een noodzakelijk gewrocht van den tijd en wij zouden gaarne ook nu nog vergaderingen bijwonen, waarin een onverdeeld gevoel zich tot God verhief, maar wij gelooven niet, dat er bij mogelijkheid sprake van Christusverloochening kan zijn, dáár, waar men niet geroepen wordt, om hem te belijden, maar om de openbare belangen te behartigen en wij schrijven het aan geen ongeloof toe, als men liever niet bidt dan door middel van een diplomatiek formuliergebed, dat vaak in den notulendreun zou worden voorgelezen. En hiermede stappen wij van dit onderwerp af, gaarne den heer Van Asch Van Wijk toestemmende, dat in de Geldersche en Friesche Provinciale Staten door de leden R. en H. groote dwaasheden zijn uitgekraamd.

C.

Letterkunde.

Bijdragen tot de huishoudkunde in voorlezingen, meerendeels zamengesteld uit spreuken, spreekwijzen en spreekwoorden,

Door Mr. A. Modderman. - Te Groningen, bij R.J. Schierbeek. 1852.

Men moet, zegt het spreekwoord, een gegeven paard niet in den bek zien. Zoo dachten wij, toen wij, deze voorlezingen in handen nemende, al spoedig zagen, dat zij een geschenk waren ter stijving van de Groninger Departements-kas van het Nut, en dat dus de opsteller niet alleen zijn gehoor nuttig had zoeken te verpoozen, maar nog daarenboven getracht had, door zijn arbeid ten beste te geven, in de groote geldelijke behoeften van zijn Departement te helpen voorzien. Evenwel alle *daarom* heeft zijn *waarom* en daar ons nu het stuk ter beoordeeling is toegezonden, mag dit een voldoende reden zijn, waarom wij het helpen aankondigen.

De heer M. toont zich een kerel als Cats, want 't is geen kinderenwerk, vijf achtereenvolgende malen als spreker in een Nuts-vergadering op te treden en bij de laatste gelegenheid nog op meer redevoeringen hoop te geven. Ieder zijn meug, maar wij voor ons zouden passen; doch de jeugd moet er uit, zeî bestje, en zij sprong over een strootje, en gaarne laten wij ieder in zijn sop gaar koken. Doch om nog eens op den heer M. zelven terug te komen, dat hij een mannetjesman is en geen kat, om zonder handschoenen aan te tasten, blijkt daaruit, dat hij er in deze voorlezingen geen doekjes om gewonden heeft, maar vierkant zijn meening heeft gezegd. De spreker trad op in het liberale philanthropische Groningen, waar deugd en godvrucht fabrijkmatig worden behandeld, en waar eerlang, denken wij, deugdzame en godvruchtige menschen bij het stuk staan afgeleverd te worden, en zie, hij vindt er geen been in, om zeker ook niet enkele van zijne hoorders duchtig de ooren te wasschen, omdat het met hunne philanthropische en vaderlandslievende bemoeijingen over de hooge schoenen heen loopt, en hij geeft niet onduidelijk te kennen dat menigeen zoo doende ongemakkelijk de klei kan komen te rijden. De heer M. wil daatom den wagen weêr in 't spoor brengen en blijkbaar velen uit de koortsachtige spanning verlossen, waarin zij, uit zucht, om deze onze aarde tot een paradijs te herscheppen, geraakt zijn. En wat kon daartoe geschikter zijn, dan hen terug te voeren tot het huiselijke leven, en dat te schetsen als de bron van tevredenheid en, omdat het vooral weldadig op de opvoeding der kinderen moet terugwerken, ook van huiselijk geluk?

In tegenoverstelling nu van de duizend

en een werkjes over de staathuishoudkunde, draagt deze arbeid den naam van: Bijdragen over de *Huishoud*kunde, inderdaad een vak, waarin te weinig gedaan wordt en dat toch de grondslag dier als zoo veel hooger geroemde wetenschap diende te zijn. De eerste der Bijdragen is slechts eene Inleiding, eene apologie van den vorm, dien de Schrijver zal bezigen en van het plan om, bij gebrek aan redenaars, zoo herhaaldelijk op te treden en ten slotte aanduiding van het te behandelen onderwerp en van het doel, om daardoor de ‘goê lien’ uit de verheven patriottische en philanthropische spheer weêr zoo wat in de huiselijke ree te brengen. Eerst in de tweede stelt de Schrijver de vraag: Wat is huishoudkunde? terwijl hij in de derde tevredenheid als den grond van huiselijk geluk voorstelt; in de vierde komt die tevredenheid voor als de vrucht van huiselijk leven, en eindelijk in de vijfde het huiselijk leven als de bron van toekomstig geluk.

Met welnemen van den Schrijver zij het ons vergund eene kleine aanmerking op de rangschikking te maken. Wij vinden het kostelijk, dat hij eerst zijn onderwerp bepaalt en door al wat verkeerd is af te zonderen, een denkbeeld geeft van het echte *huishouden*. Maar zou het niet meer logisch geweest zijn, het huiselijk leven vervolgens, als bron van tevredenheid en deze op hare beurt als bron van huiselijk geluk te schetsen? De tevredenheid heeft nu wel iets van een Deus ex machina, en wel reeds in het derde bedrijf: onzes bedunkens was het beter, alles uit het huiselijke leven te ontwikkelen, omdat dit nu toch eens de spil is, waarom alles draait.

Of wij nu met de manier van uitvoering op hebben? - Ronduit gezegd, niet bijster veel. Wij willen hier zwijgen van de eerste bijdrage, waaraan het groote publiek weinig of niets heeft en van de lange inleiding op de tweede, die geheel lokaal is; maar wij hebben vooral het oog op de inkleeding door den Schrijver gebezigd. De heer Modderman namelijk, gelijk reeds uit den titel blijkt, heeft de gewigtigste lessen zoeken aan te bevelen, door uit den verbazenden schat van spreuken, spreekwijzen en spreekwoorden telkens groepen te formeren van dezulken, die op één aanbeeld slaan en daardoor den indruk, dien men verlangt te weeg te brengen, moeten versterken. Nu gelooven wij niet, dat zoo doende het beoogde wit zal getroffen worden. Vooreerst zouden wij zeggen moet niet al de boter op één stuk gelegd worden en de saus niet over den visch heen loopen: immers een maaltijd van enkel kruiderijen zou, denken wij, zelfs den heer Modderman niet smaken; maar ten andere, gelijk er geen eigenlijke synonymen zijn, zoo zijn er ook geen spreekwoorden, die geheel hetzelfde beteekenen, en nu gevoelt men wel, dat, als men ééne waarheid wil aanbevelen, de eenheid van den indruk moet verloren gaan, als er telkens verschillende gezegden gebezigd worden, die eigenlijk tot even zoo velerlei betoogvoeringen konden dienen. De Schrijver is dus in hetzelfde gebrek vervallen, waaraan helaas nog vele kerkelijke redenaars onderhevig zijn, dat zij namelijk hunne toehoorders met een stortvloed van Bijbelplaatsen overstroomen, die dezelfde groote waarheid moeten aandringen, maar die niets gemeens hebben dan zekere klanken en, uit haar verband gerukt en zonder exegese daarheen geworpen, geen ander resultaat opleveren, dan dat de toehoorders geen rekenschap van het gehoorde weten te geven en hun verslag bepalen bij het zeggen: ‘Wel, wel, wat

heeft hij afgepraat,' of: 'wat is die man Bijbelvast.' - En nu is er nog een derde bezwaar, dat welligt het gewigtigste is. De Schrijver zegt wel, dat de spreekwoorden zoowel tot het verstand als tot het hart spreken, maar wij zijn het hier evenmin onbepaald met hem eens, als wanneer hij beweert, dat zij uit oogenblikkelijke invallen werden geboren. Integendeel, wij gelooven, dat verre de meeste spreekwoorden uitvloeisels zijn van het koele, gezonde verstand, en dat zij, ja wel door een gelukkigen inval van uitdrukking, maar toch eerst *na* eene gerijpte en als 't ware geconcentreerde ondervinding konden ontstaan. Is dit zoo, gelijk wij het er voor houden, dan is eene opeenstapeling van spreekwoorden, als wij in deze Bijdragen aantreffen, minder geschikt voor een onderwerp, waarbij men evenzeer zoo niet meer op het hart als op het verstand tracht te werken. De geheele inrigting der stukken krijgt den schijn van aardigheid, zoo niet gezochtheid en het zou ons niet verwonderen, als de toehoorder meer zijn aandacht er op vestigde, hoe dit of dat spreekwoord werd te pas gebragt, dan wel daarop, hoezeer de aangedrongen waarheid hem tot beschaming moest strekken. Hoe veel beter ware het dus geweest, indien de redenaar eenige treffende spreuken of spreekwoorden tot grondslag van zijne betoogen had gelegd en dan daarbij van anderen zich bediend had, waar het er op aankwam, om eene analyse synthetisch, geconcentreerd, als quintessence of bij wijze van den slag van een vuurpijl zamen te vatten, juist zoo als de bekwame prediker, die zijn betoog voldongen acht door het ten slotte aanwenden van een treffenden Bijbeltekst, die zelve, door de gepaste aanwending, evenveel licht ontvangt, als hij verspreidt. Inderdaad! wanneer komen ons de Spreuken van Salomo schooner, wijzer, doeltreffender voor, als wij er in éénen adem een paar hoofdstukken van uitlezen, of als wij er met Van der Palm eene enkele van ontwikkelen en toepassen? 't Zou daarom geen onbelangrijke onderneming zijn, indien men een volksblad in den ruimsten zin ondernam, waarin telkens een spreekwoord ten grondslag werd gelegd van ophelderend en piquant betoog, en wij raden den heer Modderman aan, om daarover zijne gedachten eens te laten gaan.

Overigens willen wij niet geacht zijn, deze aanmerkingen te hebben gemaakt, om het debiet van het werkje te verminderen. Integendeel reeds om het doel vinden wij de uitgave loffelijk en wij durven den lezers verzekeren, dat zij, zoo zij zich de moeite getroosten, om de bijdragen twee- of driemaal te lezen, om zoo regt goed den draad te vatten, zij hunne moeite met intrest zullen beloond vinden, met intrest zeggen wij, voor hun huiselijk geluk en dat hunner kinderen en voor het lieve vaderland en hunne onsterfelijke ziel.

C.

Bladen over Japan,

Verzameld door J.H. Levyssohn, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, laatstelijk opperhoofd van de factorij voor den Nederlandschen handel op Japan. Met eene afbeelding van Decima. - Te 's Gravenhage, bij gebroeders Belinfante. 1852.

In eene eeuw, waarin zoo vele standbeelden en gedenkteekenen oprijzen, die de grootheid en verdiensten van voorvaderlijke landgenooten aan de geheugenis van het thans levend geslacht trachten terug te roepen, heeft men van menigen kant door vele hekelaars de dikwerf ongegronde aanmerking moeten hooren, dat het eene soort van waanzinnigheid scheen, om op zoodanig eene wijze aan de deugden der vaderen te gedenken; terwijl de tijdgenooten als een waar pigmeën-geslacht, te krachteloos om hun voorbeeld te volgen, zich slechts met het ontwerpen van beeldtenissen wisten op te houden, wier invloed alles behalve aan de zedelijke strekking beantwoordde, die men zich daarvan vermeende te moeten voorstellen. Velen verklaarden zelfs, dat wij van der vaderen grootheid afgeweken, in onbezorgde rust op den roem teerden, dien zij zich eenmaal door moed en trouw, door een' stouten ondernemingsgeest, of door buitengewone vorderingen in handel en wetenschap hadden verworven.

Dat deze stelling eenige waarheid behelst, kan niet geheelenal worden betwijfeld, maar of zij on voorwaardelijk op onzen tijd geheel van toepassing kan zijn, is een vraagpunt hetgeen, nu onze industrie en handel eene meer gunstige ontwikkeling schijnt te gemoet te gaan, wel der overweging waardig is.

Het was in dien goeden ouden tijd, toen wij met de grootste mogendheden om eigen behoud worstelden, of met het bestuur van ons vaderland zoo verlegen waren, dat wij het bewind zoo gaarne aan vreemde gebieders wenschten op te dragen, waarlijk ook zoo bijzonder gunstig niet gesteld; want als men de natie, verlegen als zij was, naar meer dan een buitenlandsch hoofd van den Staat zag omzien, dat door persoonlijke belangen geslingerd, of door Staatszuchtige redenen gedreven, zich niet kon staande houden, dan moet de goede oude tijd van die dagen, ook wel duchtig betreurd zijn geworden. Wel is waar, men rigtte geen standbeelden op, maar het toen levend geslacht herinnerde zich echter niet minder aan de verdiensten hunner vaderen; en de zedelijke prikkel die op de verbeelding werkte, om b.v. den bezem nog eens op den mast te zien, zal welligt veel meer krachten in het gemoed hebben opgewekt, dan de zintuigelijke indruk eens standbeelds kon te weeg brengen.

Zoodanig eene beeldtenis toch, heeft tot nu toe, geloof ik, het doel niet kunnen treffen; want hoe loffelijk het moge schijnen, der vaderen verdiensten op die wijze te gedenken en hunne gebreken te vergeten, zoo worden die beelden meer als een versiersel beschouwd, waarop het oog des wandelaars kan rusten, dan als eene zedelijke opwekking ten behoeve van het volk, hetgeen door zijne dagelijksche behoeften gedreven, hen ongemerkt voorbij gaat, of ten hoogste het

voetstuk voor een zitbank gebruikt, om zijne vermoeide leden eenige ontspanning te verschaffen.

Maar is men dan zoo ongevoelig voor der vaderen deugden en verdiensten; leven zij niet meer in onze herinnering, of laten wij ons door den geest des tijds onnadenkend medeslepen, die thans zooveel afbreekt, zonder daarvoor iets goeds - ik wil niet zeggen - iets beters in de plaats te stellen, ten zij het plastiek element den indruk zal moeten vervangen van vroeger en meer levendige gewaarwordingen, waarvoor deze eeuw van statistiek en cijfers ons minder vatbaar schijnt te rekenen? Kan men ook de lessen der geschiedenis vergeten hebben, die Griekenland en Rome, ja zelfs onze Christelijke kerk in verval bragt, toen men helden en keizers, apostelen en cenobieten in standbeelden voorstelde en trachtte te vergoden of te huldigen? En zal diezelfde neiging, die zich in onzen tijd zoo zonderling openbaart, niet wederom dezelfde gewrochten moeten opleveveren en welligt eene verbastering in onze natie kunnen te weeg brengen, zoo als die genoemde vroegere tijdperken ongetwijfeld hebben aangetoond?

In het algemeen vertrouwe ik, dat de voorstelling van de dapperheid, den moed en de trouw onzer voorvaderen, met geestdrift in het jeugdig gemoed geprent, in ruimer mate den lust ter navolging zal kunnen opwekken, dan het aanschouwen van een koud en zielloos standbeeld; ja ongetwijfeld zal het ontrollen van onzen standaard de verbeelding met meer warmte kunnen prikkelen, haar in verrukking brengen en onze natie tot daden aansporen, die het verledene aan het tegenwoordige zal moeten aanknoopen; want zal men in tijden van gevaar, van onrust en van nood, zich niet veeleer onder onze vlag, dan onder het fraaiste standbeeld scharen? De beelden toch, zoo strijdig met de denkwijs van het meerder gedeelte van onzen landaard, zullen nooit dat zedelijk vermogen van zelfsverdediging kunnen opwekken, wat onze vlag, die in alle oorden van de wereld werd geplant, zoo dikwerf en met zooveel luister heeft bewezen.

Wat biedt ooit schooner herinnering aan, dan wanneer wij onze nationale driekleur zoo feestelijk zien wapperen; wie gevoelt zich niet begeesterd, wanneer men haar bij gewigtige gebeurtenissen ontrolt, en wie is niet trotsch op eene vlag, die de waardigheid van onzen Staat allerwege zoo plegtig kan vertegenwoordigen. Wat zij de natie kan doen uitrigten, dat heeft eene reeks van tallooze gebeurtenissen bewezen; en wie zou haar, die nimmer van de wereld verdween, als het toonbeeld onzer grootheid, in verre gewesten, niet eerbiedigen, waar zij nooit werd nedergehaald!

Het verre Japan, het kleine Decima! Ziedaar het fundament onzer glorie, daar zag de vlag haar driekleur onbevlekt uitwaaijen, daar werd zij voor vernedering bewaard en bleef ongerept in het *palladium* van onzen nationalen roem. Beschermd door eenen Nederlander, wiens naam zoolang zal leven, als zij zal mogen wapperen, blijft dit kenmerk door onze vaderen tot stand gebragt, onuitwischbaar in onze geschiedenis, en

> Blijf ik o vaderland! tot aan het uur des doods,
> Als Nederlander op dien schoonen eernaam grootsch.

Niemand onzer mag dan onbekend zijn met een land, waaraan zoovele herinneringen zich vasthechten; of de betrekkingen uit het oog verliezen, die gedurende derde halve eeuw, ons aan het verre Oosten boeijen. Een land,

waar van alle Westersche volken, wij, ten spijt van groote handeldrijvende en oorlogvoerende natiën, alleen den toegang hebben, en waar onze verdiensten in handel, in wetenschap en in staatkunde, op hoogen prijs gesteld en met onbezweken trouw, onveranderlijk erkend en gehuldigd worden!

Die streken ter liefde van ons Vaderland naauwkeurig te kennen en hoog te schatten, is ieders pligt; en al wat in staat kan zijn die kennis aan te kweeken en haar aan onze kinderen mede te deelen, is onze eerste roeping. De geschiedenis toch is de hoeksteen der vaderlandsliefde; hare grondige beoefening mag niet alleen het eerste vereischte wezen om de nationale welvaart te bevorderen, maar ook voornamelijk door hen allen worden behartigd, die eenmaal zullen geroepen worden om 's lands belangen voor te staan.

Nangasaki en Decima, als de merkwaardige nalatenschap onzer vaderen, liggen ons evenzoo na aan het hart als het beminde vaderland; en duurzamer eerzuil kan er voor al die opofferingen, voor al de verdiensten onzer ijverige voorgangers niet worden opgerigt, dan de Hollandsche vlag op de oostelijkste grenzen der wereld, van waar zij als het zinnebeeld onzer grootheid, dieper indruk maken moet, dan het schoonste standbeeld ooit zal kunnen te weeg brengen.

Iedere bijdrage derhalve die het verafgelegene Japan nader kan doen leeren kennen, moet ons zeer welkom zijn, hopende daarin weder een getuige te meer te zullen aantreffen ter beslissing van het groote vraagstuk, of het Nederland van thans nog het Nederland onzer voorzaten is. Daarom ontvingen wij die *Bladen* met de hoogste belangstelling, ons vleijende hierin niet teleurgesteld te zullen worden. Immers den in houd raadplegende, dien wij met korte woorden zullen mededeelen, waarborgt ons die reeds voor de vrees, dat noch de waardigheid van ons vaderland, noch het voorregt van onzen handel verzuimd is geworden en doet ons daarenboven de hooge roeping kennen van hem, aan wien, als opperhoofd, even zoo vele en gewigtige als teedere belangen zijn toevertrouwd.

Het is geene gemakkelijke betrekking, de bemiddelaar te zijn van de Europesche belangen tegenover eene natie, wier eigenaardige beschaving en afsluiting onveranderd dezelfde gebleven is, als toen wij het regt verkregen om ons in haar midden te vestigen; maar die tevens, hoe wijsgeerig hare instellingen zijn, zich aan bepaalde vormen houdende, niettemin uitmunt in kennis en lust tot wetenschappelijk onderzoek. Ofschoon de landbouw en handel bloeijen, de industrie zeer groote vorderingen maakt en de natie deswege in alle hare behoeften weet te voorzien, zoo blijft zij nogtans gehecht aan hare gewoonten, die, ondersteund door eene hoogst consequente staatkunde, dit raadselachtig land aan de zonderlingste oordeelvellingen van den vreemdeling blootstelt.

Voor den Nederlander toegankelijk, weet deze de geheimzinnigheid van het Japansche bestuur te doorgronden en kan hij, zonder eenig misbruik van het vertrouwen te maken, dat hij sinds onheugelijke jaren genoot, onbedenkelijke voordeelen voor zijn vaderland bedingen. Men herinnere zich slechts de gebeurtenissen in Japan, toen wij met de Portugezen om het voorregt van den handel kampten en de onvergetelijke Specx dien op eene wijze vestigde, waarop dat verkeer sedert dien tijd tot nu toe, onafgebroken is blijven bestaan.

De Japansche Staatsinrigting wordt ons in deze Bladen oppervlakkig medegedeeld. De *Annuaire des deux mondes* gaf den Schrijver daartoe den leiddraad aan de hand, maar zoo beknopt, dat wij die beter uit vroegere en welonderrigte Nederlandsche schrijvers zullen kunnen leeren kennen. Doch in aanmerking nemende, dat hij een kort berigt noodig achtte, om als inleiding te dienen en den lezer met weinige woorden op het standpunt te brengen, van waar hij het beheer van het laatst afgetreden opperhoofd te duidelijker kan overzien en begrijpen, zoo mogen wij voor het oogenblik zulks voor voldoende achten, omdat het vooral eenige aanmerkingen geldt, die ons doen zien, hoe gretig de Japanner naar gelegenheden zoekt, om zijne kennis over de Europesche rijken en streken te vermeerderen en zijne wetenschappelijke beschaving uit te breiden, zonder daarbij nogtans eenige inbreuk op zijne eigene wetten te maken. Verder in de beoordeeling van de organisatie dezer wetten niet willende treden, moet men, hoe zonderling gestreng, ja zelfs wreed ze mogen zijn, om het afsluitings-stelsel voor den inboorling te handhaven, de consequentie roemen, waarmede ze worden ten uitvoer gelegd. Zulks herinnert ons min of meer aan het zoogenoemde continentaal stelsel, waaronder wij in onzen leeftijd gebukt gingen. De middelen waardoor de Japansche regering dit doel tracht te bereiken, hebben de meeste overeenkomst met het staatkundig spionnen-stelsel der voormalige Venetiaansche republiek; maar zijn door de verkleefdheid aan hunne aloude overleveringen zeer dragelijk en zoodanig in het karakter dier natie ingeweven, dat het omverstooten van dien maatregel, werkelijk eene levensquaestie worden zou

Intusschen kan men, met de *Herinneringen uit Japan* van Doeff, en met *Japan in zijne burgerlijke en staatkundige inrigtingen* van Lauts, als de jongste werken, te rade gaande, hiervan breeder melding gemaakt vinden.

Het hoofddoel van onzen Schrijver was vooral om ons bekend te maken met zijne handelingen, gedurende zijn verblijf als opperhoofd der factorij van den Nederlandschen handel op Japan, welke aller belangstelling verdienen.

In de eerste plaats komt hier in aanmerking de poging die het Fransche eskader, onder het bevel van den schout bij nacht Cecile in het werk stelde, om eene opening in Japan te maken, benevens het verslag der redenen, waardoor die expeditie ten eenemale mislukte. De heuschheid waarmede die vlootvoogd behandeld, en de diplomatieke beleefdheid waardoor hij afgewezen werd, pleiten in allen deele voor de gevolgtrekking, dat de Japansche regering geen haarbreed van harer vaderen voorschriften is afgeweken; en of men met den Franschen schrijver van dit artikel, hetgeen uit het *Journal des Debats* is overgenomen, moge beweren, dat groote oorlogschepen en eene krijgshaftige bemanning voldoende zouden wezen, om de belangen zijner landgenooten te beschermen, zoo weten wij even zeer, dat zoo lang Japan aan zijne staatkunde getrouw blijft, het geweld de weg niet is, waardoor de toegang tot zijnen handel kan geopend worden. Veeleer zal men door de zachtste middelen gevolgen kunnen verkrijgen, die niet alleen duurzamer zijn, maar welligt ook door den tijd eene merkwaardige omkeering in zijne wetten zullen te weeg brengen, en waardoor het afsluitingsstelsel als het ware van zelve zal moeten vervallen. De Schrijver heeft hiervan eenen wenk ge-

geven, dien wij iets verder als hoogst belangrijk zullen mededeelen. De Fransche toeleg ondertusschen verdiende bijna geene bijzondere aandacht, want wij kenden in de tweede plaats uit de Reis van Langsdorff om de wereld in 1803 tot 1807 dezelfde resultaten.

Immers de verdedigingsmiddelen en staatkunde door de Japanners, bij gelegenheid der Russische expeditie in die jaren aan den dag gelegd, doch met veel bezwaar volgehouden, deden den Russischen zaakgelastigde onverrigter zake aftrekken.

Ook aan de Engelschen wedervoer vroeger eene gelijke uitkomst, waardoor zij dermate doordrongen werden van het gevaar om zich met kracht van wapenen in Japan te vestigen, dat zij in 1846 openlijk moesten te kennen geven, voor de verdedigingsmiddelen van zulk eene natie te moeten terugdeinzen.

Niet minder leeren wij de beschaving en de staatkundige instellingen der Japanners uit hunne handelwijze kennen, omtrent de verschillende ongelukkigen, die door schipbreuk op hunne kusten geworpen werden. Behulpzaam en menschlievend boden zij hunne diensten aan, om iedereen, onverschillig van welke natie, te helpen; maar even naauwgezet kwamen de kustbewoners, onder het oog van den gouverneur der provincie of van de landstreek, de wetten van afsluiting na, die onder het oog van dien ambtenaar in praktijk gebragt werden. Bij de minste afwijking daarvan, gold het het leven van dien Landsheer.

De officiele rapporten en missives dienaangaande pleiten daarvoor te veel, dan dat zulk een gedrag en hulpbetoon, door verkeerde berigten miskend, nog betwijfeld zou kunnen worden. Intusschen moet men tevens de meeste achting koesteren voor de verdiensten van het laatste opperhoofd, aan wiens tusschenkomst al de schipbreukelingen van wege het Japansche bestuur aanbevolen zijnde, van de noodige transportmiddelen voorzien en op Hollandsche schepen naar Batavia verzonden werden. Zoo werden door zijnen invloed de Franschen beschermd en de Amerikanen gered, en op menige bladzijde van zijn werk vindt men deze menschkundige bedoelingen der Japanners ten volle bevestigd. Het ridderlijk eergevoel dezer fiere natie pleit te veel voor hare hoffelijkheid, dan dat zij zich aan lafhartige moorden van vreemdelingen zou schuldig maken, vooral van de zoodanigen, die door zeegevaar en ongelukken, in eenen hulpbehoevenden toestand, op hare kusten geworpen werden. Het Japansche Gouvernement heeft zich daaraan ook nimmer schuldig gemaakt; integendeel, het heeft door bemiddeling der Nederlandsche Regering, de overige Europesche mogendheden doen te kennen geven, dat die verordening zijnerzijds volstrekt niet is opgeheven. Het is niet te ontkennen, dat de Japanners den schipbreukeling afsluiten, opdat hij geen oog op hun land, cultuur en binnenlandsch verkeer zou slaan, maar zij zullen hem daarbij nooit beleedigen, mits hij zich volkomen aan dien maatregel onderwerpe; in dat geval wordt hij alsdan op eene wijze verzorgd, die men bij tallooze Christenvolken vergeefs zou moeten zoeken.

Wat verder de handelingen en den invloed van den heer Levyssohn op de Japansche aangelegenheden nog gunstiger doet onderscheiden, is de invoering der *koepok-inenting*.

Na die bewerking als heilzaam en noodzakelijk te hebben aanbevolen, werd hij, op last der Japansche regering, daarin op eene heusche wijze niet alleen onder-

steund, maar ook door de policie-maatregelen van den Gouverneur van Nangasaki dermate bijgestaan, dat zulks menig Europeesch Gouvernement zou beschamen. Gewigtige gebeurtenis inderdaad! die misschien den grond kan leggen tot eene toekomstige omwenteling in het Japansche gebied en de mogelijkheid kan doen gissen, dat na verloop van jaren zijne afgeslotene kusten door den Japanner ner zullen opengesteld, en de havens des keizerrijks voor iedere handeldrijvende natie toegankelijk kunnen worden. Te regt mag de heer Levyssohn dus zeggen: ‘Ik ben in staat uit persoonlijke ervaring op mijne gedane hofreize naar Jedo in 1850 hier bij te voegen, dat de *vaccine* zich werkelijk op de eilanden Kioesioe en Nippon op onbegrijpelijk spoedige wijze heeft uitgebreid, zelfs is het mij gebleken, dat in het afgelegenste gebergte, de inënting met koepokstof werd bewerkstelligd.

‘Bij de overweging van de beteekenis der invoering van de vaccine op Japan komt men tot de slotsom, dat de gevolgen hiervan van vrij meer belang kunnen zijn, dan men oppervlakkig zou kunnen denken. Immers is het aan de sterfte door de kinderziekte vooral toe te schrijven, dat de bevolking in dit land, sedert eeuwen op gelijke hoogte is gebleven, niettegenstaande het verbod om het land te verlaten. Andere epidemiën hebben er niet bijzonder geheerscht. Door het ophouden van de kinderziekte, zal de bevolking merkelijk vermeerderen, en zal de wet des lands eenmaal voor de wet der natuur moeten wijken, en men hierdoor de Japanners, in vervolg van tijd, het spoor der Chinezen zien volgen, om hunne haardsteden te verlaten en elders hun bestaan te zoeken. Welligt zouden dan gelijk vroeger, Japansche hulptroepen in Indië niet vreemd zijn.’

Belangrijk is de verzameling van officiële stukken, berigten en vertoogen over de nadere pogingen tot handelsaanknooping en de tegenwoordige onderneming der Noord-Amerikanen naar Japan. Voor een gedeelte is deze gebeurtenis ons reeds uit de dagbladen bekend. Dewijl zij tot de geschiedenis van den jongsten tijd behoort, behoeft zij geene bijzondere herinnering. Alleen het vertoog uit den *New Yorck courier and enquirer* van Maart 1852, wat in deze bladen in zijn geheel is overgenomen, doch verschillende teregtwijzingen behoefde, wegens de vermeende onregtvaardigheden, jegens de Amerikanen gepleegd, draagt den stempel van volkomene onbekendheid met een land en met eene natie, aan welke men veeleer bewondering en hoogachting verschuldigd is, dan dat men haar aan miskenning en verguizing zou blootstellen. Men moet deswege den Schrijver zeer verpligt zijn, het tegendeel door grondige bewijzen te hebben aangetoond. Maar de Amerikanen hadden een voorwendsel noodig, om hunne expeditie tegen Japan te regtvaardigen, welke echter even zoo zeer zal mislukken, als de pogingen van andere volken daar mede schipbreuk geleden hebben.

Onze dagbladen intusschen hebben dan ook bij voorraad de verzekering gegeven, dat de Vereenigde Staten van alle pogingen van geweld hebben afgezien, maar dat hun bestuur de beslissing van dit vraagstuk aan de tusschenkomst onzer hooge regering zou opdragen, ten einde langs eenen diplomatieken weg, ware het mogelijk, hun doel te bereiken. En hiervan vinden wij almede het bewijs in de nota van Maart 1851, die door onzen gezant te Washington aan den minister van Buitenlandsche Zaken der Vereenigde Staten gerigt en op blz. 124

dezer Bladen in zijn geheel overgenomen is; houdende hoofdzakelijk de verzekering, dat aan de schipbreukelingen de noodige hulp in zoodanigen toestand zal worden verstrekt; dat het Nederlandsch gouvernement uit naam der Japansche regering, verzocht werd, daarvan aan alle mogendheden kennis te geven en dat, ofschoon het uitsluitingsstelsel geenszins was opgeheven, het Nederlandsch gezantschap niettemin in last had, de regering der Vereenigde Staten van bovengemelde daadzaken kennis te geven.

Uit de verdere aanteekeningen kan men in de eerste plaats vernemen welk eene gezindheid de Japanner voor de wetenschappen koestert, en in de tweede plaats hoeveel prijs men stelt op de Hollandsche wetenschappelijke litteratuur. Teregt merkt de Schrijver derhalve aan, hoe oplettend de Japanners op vorderingen van kunsten en wetenschappen zijn, en zij dus waarlijk den naam van onbeschaafden barbaren niet verdienen, dien men hun zoo gretig naar het hoofd werpt. Integendeel de Japanner heeft door zijne eigenaardige bedaardheid, beleefde manieren en lust tot onderzoek zulk een takt ter vermeerdering zijner kennis, dat men - om mij slechts tot de geneeskundige wetenschap te bepalen - van hem geneeswijzen in Europa heeft in praktijk gebragt, die thans nog met veel vrucht aangewend worden en door de ondervinding geijkt, hunnen roem, in de gegevene gevallen, blijven bewaren. Wat de verloskunde betreft, zoo moet men haar wel in geene vergelijking brengen met den stand dezer kunst in Europa, maar niettemin de scherpzinnigheid der Japansche geneeskundigen bewonderen in sommige der vragen, die onder anderen door Mima Zunzo aan den heer Von Siebold over de geheele uitgestrektheid van dien tak der geneeskunde gerigt werden.

Als zeer belangrijk mag men het Bibliographisch Overzigt over Japan beschouwen. Die rubriek behelst eene volledige opgave van het meest wetenswaardige, wat in Europa en Indië omtrent dat rijk is in het licht verschenen. Het moet den Schrijver eene onbegrijpelijke moeite gekost hebben, deze verzameling van geschriften en werken bijeen te brengen. Zij verdient niet alleen aanbeveling, maar tevens eene bedaarde nalezing. Hierdoor zal men al de merkwaardige nasporingen leeren kennen, waardoor de Jezuïeten zich zoo verdienstelijk jegens de wetenschap hebben gemaakt. Aan hunne geschriften toch, zijn wij de eerste kennis van dat afgesloten gebied verschuldigd, hebbende zij den grond gelegd voor al de wetenswaardige bijzonderheden, die in later tijd door de Nederlanders bekend gemaakt zijn, en waarin *de Beschrijvinghe van het machtigh Koningrijcke Japan* door Francois Caron (waarover onlangs in den Navorscher sprake was), geene onaanzienlijke plaats bekleedt. Evenzeer doet de Schrijver hulde aan de kennis en ervaring van Camphuis, aan wiens handschrift het groote werk van Kämpfer, *de Beschrijving van Japan*, zijn klassieken naam verschuldigd is. Een regtmatige lof wordt verder daarin toegebragt aan het achtbaar hoofd op Decima, H^{k}. Doeff, wiens *Herinneringen uit Japan*, in verband gebragt met de geschiedenis onzer onderdrukking en vernedering tijdens de Fransche overheersching '*als een onvergankelijk gedenkstuk voor zijnen roem mag beschouwd worden*.'

Om van den geleerden Von Siebold, die als Nederlandsch geneesheer aan de Hollandsche factorij op Japan verbonden was, en van zoo vele andere

Nederlanders niet te gewagen, wier verdiensten allezins op onze billijke hulde kunnen aanspraak maken, zoo mag ik ten slotte den Schrijver dezer *Bladen over Japan* niet vergeten onder diegenen te noemen, wiens jongsten arbeid de lof toekomt, van bij zijne nederigheid eene mate van kennis in handelszaken en wetenschap te voegen, die hem bij onze regering hoog doet aangeschreven staan. Niet onduidelijk is dit ook door onzen geëerbiedigden koning erkend, hebbende Z.M. hem de ridderorde van den Nederlandschen Leeuw als een onderscheidingsteeken toegewezen; eene onderscheiding, die slechts twee zijner voorgangers, namelijk Hk. Doeff en J. Cock Blomhoff, als opperhoofden van den Nederlandschen handel in Japan, heeft mogen te beurt vallen.

Hoe vlugtig de schets van dit werk moge zijn medegedeeld, dat inderdaad een veel uitgebreider verslag waardig was, dan van de redactie eens tijdschrifts kan worden gevergd, zoo meende ik hiermede eene hulde te moeten toebrengen aan onze natie in het algemeen, maar vooral aan diegenen onder haar in het bijzonder, welke, afgesloten van allen maatschappelijken omgang, zich voor onze belangen op zulk eene wijze onderscheiden hebben, dat wij, tijdgenooten, te regt op hunne pogingen tot behoud van onzen handel en vertegenwoordiging onzer nationale belangen trotsch mogen wezen.

Het eiland *Decima* worde nooit uit ons geheugen gewischt. Immers hierop is de grondslag onzer onafhankelijkheid gevestigd gebleven; daar is het ware standbeeld voor den Nederlandschen invloed op het verre Oosten opgerigt, ongerept aan de nakomelingschap overgeleverd, alwaar het, wij hopen zulks, zich in het schitterend zinnebeeld onzer vlag, met eene onbevlekte eer zal mogen staande houden.

I.G.V.

Mengelwerk.

Gedachten van elders over nationale waardigheid, die ook ten onzent gehoord en ter harte genomen mogen worden. (*Vervolg en slot. Zie Tijdspiegel* 1852, *II, blz.* 236.)

Inderdaad, welk kunstenaar, die het grootsche en schoone der kunst reeds begrijpt, zal zich met ijver op het onaangename en prosaïsche van de Fransche spraakkunst toeleggen? Dit zal hem weldra doen walgen en ontmoedigen; want hoe moeijelijk is het beoefenen eener vreemde taal niet voor iemand van rijpere jaren, zelfs als hij niets anders in het hoofd heeft? Maar aangenomen dat het aanleeren eener vreemde taal aan den kunstenaar van gevorderden leeftijd, wiens geest door de kunst wordt aangetrokken, niet moeijelijk ware, aangenomen dat hij zich *con amore* aan de eischen van schoolmeester en van spraakkunst onderwerpe, - welk een kostbaren tijd doet men den ongelukkige niet verliezen! Die veelbelovende kunstenaar dobberde midden in de moeijelijkheden zijner kunst; zijne zegepraal in het concours van Rome bewijst dat hij op het punt is, de moeijelijkheden te boven te komen; nog eenige pogingen en hij is meester in de kunst; - helaas! zijne aandacht wordt van die moeijelijkheden afgetrokken, en zijn door God gestempelde geest verwijderd van de kunst waarvoor hij geroepen is; men zal hem door eene vreemde studie doen vergeten wat hij kent en een afkeer doen krijgen van hetgeen hij nog leeren moet; men zal zijne vlugt stuiten, den armen vogel de vleugels afsnijden, en hij zal vallen alsof hij tot niets grootsch geschapen ware! En dien zedelijken moord zal men plegen omdat die kunstenaar Vlaming van geboorte is, omdat hij de Fransche taal niet met de moedermelk heeft ingezogen! Roept dat niet om wraak?

En menig schoone aanleg zal men alzoo te keer gaan, want velen zal men de reis naar Rome moeten weigeren.

Dat zal de overigen ontmoedigen, want zij zullen tot zich zelven zeggen: wat zouden wij in het concours van Rome mede strijden! al winnen wij, dan nog wordt ons de landsonderstarid geweigerd; wat baat het ons dat de Fransche taal niet noodig is om kunstenaar te worden? Men antwoordt ons: wij zien dit wel; maar we willen geen Vlaming meer op het gebied der kunst! Wij willen den dood der kunst in het roemrijk Vlaanderen!

Ja, men wil uwen dood, o Vlaanderen, steeds zoo groot en schitterend op het gebied der kunst; ja, men wil uwen dood, arm, veracht, vernederd, verwonnen en verslaafd land! Men wil uwen dood in de kunst; want voor uwe kleine burgers is het veld der kunst gesloten;

uwe herders, uwe veedrijvers zullen geen schilders meer worden. - Ge zijt uw meesten roem (den tegenwoordigen zoowel als den verledenen) aan kinderen verschuldigd uit de nederige klassen der maatschappij gesproten, - welnu, het Gouvernement weet dit, maar daarom juist snijdt het den weg der kunsten voor uw volk af! Het wil geene Vlaamsche kunstenaars meer en roept luide, zeer luide door zijne daden: sterf, sterf, kunstrijk Vlaanderen!

Wie zal durven loochenen dat de maatregelen om den eersten in den wedstrijd van Rome Fransch te doen leeren, een oorlog is tegen den Vlaamschen roem? 't Is een strijd tegen de Vlaamsche provincien; 't is de verheffing van den Waal in de kunst!

Wanneer de Vlamingen de maatregelen die door het Belgisch bestuur - in weerwil zelfs der constitutie - tegen hen genomen worden, begrijpen zullen, is Gode bekend, maar ons komt het voor dat de Vlamingen met blindheid geslagen zijn, en dat die blindheid hen geheel en al ten gronde zal leiden, zoo zij er niet van genezen worden. Gelukkig schijnt er nu en dan een lichtje, dat hun de oogen kan openen, en onder dezen tellen wij het werk van den heer Jottrand. Daaruit toch vernemen wij dat er in Londen kunstverzamelingen bestaan, die de studie van alle Europesche schilderscholen vergemakkelijken.

Het gevolg daarvan is dat de Engelschen, welke die verzamelingen altijd onder de oogen hebben, achtingswaardige kunstenaars moeten zijn. Dit is een wenk om hen te raadplegen, of ten minste hun gevoelen te hooren. Dit is een wenk, om niet enkel naar de Franschen te luisteren, daar hij ons bewijst dat die de volledigste kennis der kunst niet bezitten. Ook is de onpartijdigheid der Engelschen in de schoone kunsten, eene aanbeveling der juistheid van hun oordeel; immers, daar ze hun grootsten roem in de kunst niet stellen, zijn ze niet, gelijk de Franschen, mededingers en regters tevens; zij oordeelen vrijmoedig en zonder arrière pensée. 't Is daarom dat zij het meest geschikt zijn om de quaestie *der kleur* te beslissen, welke zich zoo ongelukkig in ons vaderland heeft opgedaan. Niet, gelijk de Franschen, een nationaal belang hebbende om alle schoone kleur te verloochenen; niet, gelijk de Franschen, daarin hunne onmagt moetende verbergen, zullen zij in hun oordeel onpartijdig zijn.

In die omstandigheden is het dus noodig dat onze Vlaamsche kunstenaars naar Londen gaan. Welnu, dat het midden-committé van Brussel, door de overige Vlaamsche maatschappijen ondersteund, aan het Bestuur vrage: 1^0. dat de onregtvaardige en inconstitutionnele maatregel, waarvan wij boven gewaagden, afgeschaft worde; en 2^0. dat den overwinnaar in het concours van Rome worde opgelegd om behalve Frankrijk en Italie, ook Londen te bezoeken. Er ligt in die reis een dubbel nationaal doel; want niet alleen zal hij te Londen diepe kennis van de schilderkunst opdoen, hij zal zich daar insgelijks met eigen oogen overtuigen dat Parijs het grootste wonder der wereld niet is. Reeds overtuigd dat de Franschen in hunne zoo beroemde hoofdstad overtroffen worden, zal hij beginnen te twijfelen of zij in alles de groote meesters zijn, en dus ook minder lust hebben hen als onfeilbare orakels na te volgen.

Wetten.

Niet alleen voor kunsten en handel is

het bestuderen van Engeland nuttig, het schijnt ook raadzaam zijne wetten te onderzoeken en zijne policie na te volgen. Ten minste blijkt dit klaar uit het werk des heeren Jottrand, waaruit wij het volgende des betreffende overnemen.

DE POLICEMAN. WIE HEM HEEFT IN HET LEVEN GEROEPEN. ZIJNE ROEPING. BETEUGELENDE POLICIE VAN LONDEN. DE ONZE IN BELGIE.

‘De policeman’ is zoo nuttig, wij zouden bijna zeggen zoo onontbeerlijk in Londen, dat men zich moeijelijk kan voorstellen hoe het er toeging, voor Sir Robert Peel het wonderbaar policiestelsel uitdacht, dat thans in Londen in zwang is. Die weldaad des grooten ministers dagteekent van veel vroeger dan de afschaffing der inkomende regten op de granen en dan de bewonderenswaardige hervorming der Engelsche finantiele wetten, die den naam van Sir Robert Peel zullen doen leven tot aan den laatsten dag in het bestaan van dit groote land. Doch al was de ‘policeman’ de eenige getuige der deelneming van Sir Robert Peel aan het bestuur der landszaken, dan nog zou dit voldoende zijn om aan dien staatsman eene langdurige vermaardheid te verzekeren.

Wij herinneren ons nog levendig, wat men voor een dertigtal jaren van de Londensche policie op het vaste land zeide. De ‘constable’ met zijn stok gewapend, was een schrikbeeld bij hetwelk al de ‘dienders’, al de ‘sergents de ville’ en al de ‘sbirri’ van Noord-, Midden-en Zuid-Europa verbleekten. Dagelijks hoorde men verhalen van bloedige gevechten tusschen den ‘constable’ en den ‘mob’ (het gepeupel); klagten over de onmagt der ‘constables’ om den vreedzamen burger tegen de stoutheid van dieven of zakkerolders te beveiligen. De ‘watchman’ was ook een nachtvogel, wiens geschreeuw door den vreemdeling gevloekt werd als dat van den uil.

Insgelijks herinneren wij ons het gerucht, dat kort daarop het invoeren van Robert Peel's maatregelen verwekte. Gelijk alle nieuwigheden, waren die maatregelen het doelwit van duizenderlei beschimpingen: het Engelsche volk werd als een slaaf behandeld; men onderwierp het aan een toezigt, dat enkel voor galeiboeven paste. De Engelschman liet zich lafhartig van zijne kostbaarste burgerregten berooven, en nooit hebben de Londensche dagbladen zoo vele beleedigingen opeengestapeld, als op die ongelukkige Peel-policie, gelijk men haar spottend noemde.

Ten laatste heeft men bevonden, dat het policie-stelsel van sir Robert Peel - welks grootste voordeel is de onderlinge gemeenschap en zamenhang der ambtelijke ordebewaarders over de geheele uitgestrektheid van Londen te vergemakkelijken, - al de verdiensten had, die eene dergelijke hervorming wettigen. Inderdaad, spaarzaamheid en kracht; verzachting der bestraffing uit de zekerheid der bestraffing zelve spruitende; verbetering der zeden van de policie en van het volk tevens - want toen de policie zachter werd door gemakkelijker hare roeping te kunnen vervullen, gewende er zich het volk weldra aan haar als beschermster en niet meer als vijandin te beschouwen; - ziedaar het nut dat er uit gesproten is.

Om kort te gaan, ziehier wat de Londensche ‘policemen’, na een dertigtal jaren, sedert de hervorming van sir Robert Peel in werking is, zijn geworden. Wij zouden aan de gemeenteraden onzer groote steden aanraden, jaarlijks op hun budget eene som te brengen om heeren burgemeesters dit wonder der

Engelsche beschaving op de plaats zelve te doen bestuderen en te trachten het in Belgie in te voeren.

Op bijna al de hoeken der straten van Londen en op de plaatsen waar zich de menigte, 't zij uit vermaak, 't zij voor bezigheden vereenigt, ontmoet gij ‘heeren’ (aldus werden zij door een landbewoner, die ons vergezelde, genoemd), die, netjes in 't blaauw gekleed, met een ronden vilten hoed op, en gewoonlijk met vrij goede handschoenen aan, bedaard op en neer wandelen, en die als uit bloote nieuwsgierigheid, hetgeen in een dergelijke stad heel natuurlijk schijnt, alles gadeslaan wat hen voorbijgaat of in hunne nabijheid voorvalt.

Als gij er reeds vele dergelijke gezien hebt, treft de eentoonige kleur hunner kleeding eindelijk uwe aandacht, en dan eerst opmerkzamer geworden, ontdekt gij op den blaauwen kraag dier ‘gentlemen’ eene kleine witte cijfer. Die brengt u op het spoor; gij vraagt aan een voorbijganger, wie toch die vreedzame menschen zijn, welke gij gedurig ontmoet, en het onveranderlijke antwoord ‘policeman, sir’ licht u voor altoos in.

Maar waartoe kunnen die ‘policemen,’ die noch degen noch stok dragen, dienen? vroeg ons een Parijzenaar, die ons insgelijks vergezelde.

Inderdaad, waartoe kan een policie-beambte dienen, welke noch sabel noch stok heeft? Die vraag kan zoowel door een Belg als door een Franschman gedaan worden. Waarlijk, gaan onze ‘sergents de ville’ ook niet fier met den degen op zijde; en zien wij de wachten aan de stations van den spoorweg van den Staat niet meesterachtig met hunne stokken op den vloer der wachtkamers stampen?

Waarom is dan in Engeland de policie-beambte ongewapend? Vooreerst leert zulks den ‘policeman’ zoowel als het volk, dat de roeping des eersten eene vreedzame roeping is, en geen eeuwigdurende bedreiging van gewelddadige bestraffing. Die ongewapende vertegenwoordiger van het openbaar gezag is het sprekendst afbeeldsel van hetgeen het bestuur in vrije landen moet zijn. Het gezag dat zich aldus vertoont, wordt weldra erkend in de waarde welke het zich zelve toekent. Zal het gemeenste gepeupel zich ooit op een man werpen, die geene zigtbare wapens draagt? Zijne tegenwoordigheid is nooit eene uitdaging, en om het met een enkelen trek te schetsen, tusschen den Londenschen ‘policeman’ en den winderigen beambte der groote steden van het Vasteland, bestaat hetzelfde verschil als tusschen een beleefd verzoek en een barsch bevel. Over het algemeen en al moet men zelfs een deel van zijn regt opofferen, voldoet men aan een beleefd verzoek, terwijl men steeds geneigd is het barsch bevel te wederstaan, zelfs als hij die het geeft, in zijn volle regt is.

De ‘policeman’ in zijne vreedzame betrekking beschouwd, dient in de straten van Londen bijzonder om den weg te wijzen en het uur te zeggen aan hen, welke die inlichting noodig hebben. Ook beveiligt hij de vreemdelingen tegen de knevelarijen der huurkoetsiers. Hij belet dat rijtuigen in drukke straten den doortogt versperren; hij raapt de dronkaards op, brengt verdwaalde kinderen te regt, en, als *bijzaak* zoo men wil, verhindert hij daarenboven de vechters de nationale regels van het boxen te overschrijden; zelfs zou hij de regelmatige boxers aanhouden, bijaldien er zich een te groote toeloop volks rondom hen schaarde. Hij belet den zakkerolders te veel horologien en zakdoeken te ontfutselen, waakt des

nachts dat er geen diefstal met braak plaats grijpe, en neemt overigens al degenen gevangen die op heeter daad bij grove misdrijven worden betrapt. Hij verleent of vraagt hulp in al de gevallen, waarbij de orde en openbare veiligheid gevaar loopen.

Om te kunnen verrigten wat wij de *bijzaak* zijner roeping noemden, heeft de policie-beambte een wapen. Het is een klein stokje dat hij op gewone tijden in den zak van zijn rok verborgen houdt. Het is enkel een verdedigingswapen, maar dat als zoodanig de noodige kracht bezit. Hij kan er des noods gelijk een Engelsch regtsgeleerde beweerde, mede op het hoofd des moedwilligen slaan, die zich tesen de wet verzet.

Het gansche geheim der krachtdadigheid eener dergelijke policie ligt, gelijk wij reeds zeiden, in zijne bewonderenswaardige inrigting. Van den eenen kant van Londen tot aan den anderen zijn linien gevormd van policie-beambten, welke op alle uren van den dag en nacht door gemakkelijke teekenen met elkander kunnen corresponderen. Daarbij zijn er in alle wijken vaste posten, die niet ver van elkander verwijderd zijn. Laat ons hierbij voegen, dat de ligte misdrijven zoo spoedig in Londen ontdekt en beregt worden, dat het niemand stuit de policie bij te staan, opdat hare werking zoo volmaakt mogelijk zij.

In Belgie zoowel als in Frankrijk - want wij hebben nog het geluk onder de *geheiligde* wetten van dit laatste land te leven, - in Belgie zoowel als in Frankrijk zoude niemand, wanneer het een geval geldt dat voor vredegeregt of voor correctionnele regtbank moet behandeld worden, het over zijn geweten kunnen krijgen de policie-beambten te helpen in het ontdekken en doen straften der misdadigers: de arme drommel, dien men doet vervolgen, lijdt altijd groot tijdverlies en zware kosten. Te Londen daarentegen, worden alle kleine diefstallen, zonder van eigenlijke straatschenderij te spreken, binnen de vier en twintig uren door het stadsgeregt behandeld, dat dagelijks in de verschillende wijken der hoofdstad zitting houdt. *Indien men eene gevangenisstraf ondergaan moet, doet men ze terstond ondergaan; geldt het eene boete, ze wordt onmiddellijk aan het bureau des regters betaald.*

‘Vergelijk daarbij onze beteugelende regtsbedeeling bij geringe misdrijven: procesverbaal, aanklagt, onderzoek, dagvaarding, veroordeeling, beteekening, welke ceremonien te zamen, in eene zaak van enkele policie, wel twintig dasen kan duren, en in een correctionnele nimmer korter duurt. Welk fatsoenlijk man zal in gewone gevallen het op zich nemen dit hatelijk raderwerk in beweging te brengen, om een armen drommel te plagen, die gewisser door eene dergelijke justitie tot den bedelzak dan tot beterschap zal gebragt worden.’

Policie-beambten. boxers.

De eerste merkwaardigheid die bij onze aankomst te Londen onze opmerkzaamheid trok, was een policie-beambte die de orde bewaarde onder de jeugdige pakdragers, welke zich verdrongen om het reisgoed der vreemdelingen te mogen drasen. De tweede merkwaardigheid was een vuistgevecht, dat midden op de straat, zonder gerucht en waarschijnlijk om de mededinging in hun bedrijf, tusschen twee pakdragers geleverd werd.

Ziedaar reeds de verkeerde wereld voor iemand die zoo pas van het Vasteland aankomt. Bij ons zou de policie de

reizigers niet tegen den overlast der kruijers beschermen, maar de vechtenden scheiden en naar de wacht brengen.

Ziehier nu het gevolg dezer beide verschillen de handelwijzen.

In Engeland worden de talrijke reizigers - welke reeds genoeg in verlegenheid gebragt zijn door de moeijelijkheden der aankomst in eene groote stad, - tegen den schaamteloozen aandrang dier straatroovers beschermd; wier minst gevaarlijk voornemen is hunne dienst zeer duur te doen betalen, daar men den tijd niet heeft gehad aangaande den prijs overeen te komen. Deze bescherming wordt den reizigers verzekerd door middel van een stokje, waarmede de policie-beambte eene scheidslinie tusschen de vreemdelingen en de al te lastige pakdragers op den grond trekt. Bij dien maatregel voegt hij nu en dan tot bevel: *stop; fall back* (stil; achteruit)!

Wel is waar, niet ver van daar, en zonder dat hun dit iemand belet, deelen twee mannen elkander een regen van vuistslagen mede, dikwerf tot groote schade van oogen of tanden; maar men moet erkennen, dat zulks met hun eigen goedvinden geschiedt, en dat zij het aan niemand moeten wijten, zoo zij niet ongekwetst van daar komen.

Te Parijs of te Brussel zouden de vechters den tijd niet hebben elkander een blaauw oog te slaan; men zou ze voor vier en twintig uren in den *amigo* steken; daarna zouden ze misschien voor twintig dagen in eene voorloopige gevangenis zitten, en in allen gevalle zouden ze ten laatste veroordeeld worden tot eene correctionnele gevangenis van veertien dagen. Nu blijven ze wel gezond van ligchaam, maar hunne broodwinning is voor verscheidene maanden vernietigd, en terwijl de policie wegens eene ellendige oorveeg de twee vechters tot zulk eene ongelukkige uitkomst brengt, maken de pakdragers zich stormenderhand van de reisbagaadje des vreemdelings meester, en verpligten den laatsten hen te volgen voor den prijs, dien ze gelieven te vragen.'

Wij begrijpen niet waarom een recensent uit een Franschgezind Belgisch blad den heer Jottrand zoo hard valt, omdat deze het gedrag der Engelsche policie in het laatste geval goedkeurt. Inderdaad, indien onze policie-mannen aan de stations aldus handelden, telken male als er iets dergelijks voorviel, zouden zij twee onheilen beletten, het verarmen namelijk van den vechter en het plunderen van de reizigers.

Overigens zijn wij verre van het Engelsche boxen op dezelfde wijze te beoordeelen als de Franschen en hunne naäpers. Hoewel wij het niet goedkeuren, moeten wij toegeven, dat die eigenaardige en geoorloofde wijze van vechten in Engeland belet dat de mannen uit de volksklasse voor de minste vechtpartij met het geregt in aanraking komen. Het boxen kan als het tweegevecht des volks beschouwd worden, en uit dit oogpunt kunnen wij niet begrijpen, hoe de Franschen, die het meer moorddadig duel in eere houden, dit Engelsche volksduel kunnen beschimpen.

Ofschoon het onze wensch zij, dat er nimmer eene vechtpartij plaats hebbe, vinden wij (en al wie de zedelijke opvoeding des volks ter harte gaat, zal ons dit gereedelijk toestemmen), dat aan eene vechtpartij van werklieden in Belgie al te veel gewigt gehecht wordt. Zeer dikwijls ontstaat er tusschen hen in dronkenschap eene worsteling uit misverstand. Indien in dergelijke omstandigheid onze policie-beambten het karakter hadden der Engelschen en niet dat eener voortdu-

rende bedreiging, zou op een welwillend verzoek van een hunner het gevecht eindigen. Maar wat is bij ons het gewone gevolg der tusschenkomst van de policie? Op eene grove wijze bejegent zij de vechtenden, welke reeds door dronkenschap opgewonden zijn; daardoor verzet tegen de onbeleefde policie, waarvan een klein regtsgeding en eenige dagen gevangenis het onvermijdelijk gevolg zijn.

Heeft de werkman eens de verpestende lucht des kerkers ingeademd, dan is zijn eergevoel verontreinigd; weldra zal de schande van eenige dagen gevangenisstraf hem niet meer doen blozen; immers, dit ongeluk wordt hem dagelijks door zijne makkers verweten, en in de herbergen wordt hij er om beschimpt. Heeft hij nog eergevoel genoeg om zich wegens die beschimping te wreken: nieuwe vechtpartij, nieuwe veroordeeling, en zoo wordt de gevangenis *de tweede woonplaats* van den ongelukkige. En dit alles is het gevolg van een vuistslag uit misverstand gegeven!

De grootste kracht van het geregt moet men daarin zoeken, dat het de menschen houdt buiten deszelfs bereik. Als men het geregt niet kent, boezemt het schrik in; is men er eens mede in aanraking geweest, dan verbaast het niet meer. Het geregt is voor het volk als een nachtspook; van verre maakt het vervaard; van nabij vindt men niets dan rook. Het is het eergevoel der burgers dat het geregt kracht geeft, niet de straf, - en dit is zóó waar, dat dezelfde gevangenen steeds in den kerker terugkomen, en dat, als een misdrijf gepleegd is, men het eerst onderzoek doet bij diegenen die reeds in een *verbeterhuis* gezeten hebben.

Indien de straffen verbeterden, zouden zij die gestraft zijn, niet zoo ligt tot herhaling van misdrijf vervallen.

Nu wij ons gevoelen over deze gewigtige quaestie gezegd hebben, moeten wij verklaren dat de recensent in de *Indépendance* den gang onzer regtspleging in kleine zaken bijzonder lief moet hebben, daar hij geenszins van de vergelijking spreekt welke Jottrand maakt tusschen het kleine geregt van Engeland en dat, hetwelk wij in navolging van Frankrijk hebben aangenomen. De recensent moest nogtans begrijpen dat de reden, waarom de heer Jottrand van het ongestoord laten vechten der boxers gewaagt, bijzonder in verband staat met de wijze, waarop dergelijke misslag bij ons wordt gestraft. Jottrand toch wil, evenmin als wij, dat men de vechtpartijen geheel en al haren gang late gaan: hij vindt slechts beter dat men dede alsof men ze niet bemerkte, dan dat men een onbeschaafd man, die gevochten heeft, twintig dagen voorloopige, en als gevolg van het vonnis, veertien dagen correctionnele gevangenisstraf oplegt. En dit is stellig beter; want behalve de reden waarom wij straks zeiden dat de aanraking des volks met het geregt moet vermeden worden, leidt zulk eene straf, gelijk Jottrand te regt opmerkt, niet zelden tot vernietiging der broodwinning.

Indien dergelijke misdrijven in Belgie gelijk in Londen binnen de vier en twintig uren geoordeeld wierden, zou dit niet de vernietiging der broodwinning te weeg brengen; immers dan zou de zaak minder opspraak verwekken.

Nu, telken male dat de aangeklaagde opgeroepen wordt, of dat hem de regterlijke dagvaarding of een dergelijk papier te zijnent wordt gebragt, wekt dit altijd grooter opspraak bij buren en kennissen. Het komt ter oore van dengene, bij wien de ongelukkige zijn geld verdient, en wantrouwen is daarvan het gevolg.

Indien b.v. een ambachtsman, die gedurende de kermis het een of ander doet, dat hem voor de regtbank brengt, dadelijk geoordeeld en gestraft wierd, zou die zaak bij zijn baas of meester voor een kermisstreek doorgaan; maar nu zij door een duur van vijf of zes weken gewigt krijgt, is de wegzending des werkmans niet zelden het gevolg der ondoelmatigheid van de regtspleging; zoo komt de ambachtsman dikwijls ten laste van het armbestuur. Gelukkig als uit die ondoelmatige bestraffing van een eersten en geringen misslag, nog geen ergere en schandelijker gevolgen voortkomen!

Wij betreuren het dat de heer Jottrand dit gewigtig punt niet uitvoeriger heeft behandeld, om de noodzakelijkheid der bespoediging van de kleine regtspleging nog meer te doen uitkomen, en vooral stemmen wij hem niet toe, dat het in zijn boek de plaats niet is om over de Engelsche regtsbedeeling wijdloopig te spreken. (Zie de brochure op bladz. 73.) Het staaltje dat hij ons van de doelmatigheid van het Engelsche geregt geeft, doet ons vermoeden dat er in het straf- en waarschijnlijk ook in het burgerlijk regt dingen voorkomen, welke het nuttig zou zijn te kennen. Wij danken echter den verdienstelijken schrijver, omdat hij de aandacht daarop gevestigd en een ander licht geworpen heeft op dit gedeelte der Engelsche zeden, hetwelk bij ons door Fransche karrikaturen en geschriften zoo belagchelijk is gemaakt.

Weldadigheid.

Om weldadigheid te leeren, mag men ook naar Londen gaan: daar beoefent men ze in 't groot, in 't algemeen en onophoudelijk. Doch de heer Jottrand zal daar de beste inlichting van geven. Hij zegt:

‘Daar wij van markten enz. spreken, zal men ligt in het denkbeeld geraken, dat wij van al de nuttige en openbare instellingen zullen gewagen; maar de scholen, gasthuizen, gevangenissen en andere zoo belangrijke inrigtingen behooren niet tot ons programma. Dit zijn geene plaatsen welke men ter loops bezoekt, en waarvan men, zonder eene opzettelijke voorbereiding, kan spreken. De studien eens geneesheers zijn de onze niet, en ook ontbreken ons de noodige kundigheden des “bedrijfs” van menschenvriend.

Zeggen dat “St. Bartholomew's hospital” 't welk wij als model zagen, even belangrijk is om zijne oudheid (het werd in 1102 gesticht) als om de wijze waarop het heden ten dage bestuurd wordt; daarbij voegen dat “Newgate” en “Pentouville” de gevangenissen der XIII^{de} en der XIX^{de} eeuw, om hare verscheidenheid wel verdienen naauwkeurig onderzocht te worden; en gewagen van de universiteit van Londen en van de “ragged schools” (bedelaars-scholen) als van de twee uiteinden van het openbaar onderwijs, - zou, indien het eene verhandeling gold over de gevangenissen, gasthuizen en scholen van Londen, noch u, lezer, noch ons voldoen. Wij kunnen er nogtans niet meer van zeggen, omdat wij inderdaad niet meer inlichtingen genomen hebben, dan wij daar opgaven.

Wij moeten dus gasthuizen, scholen en gevangenissen ter zijde laten, doch niet zonder met betrekking tot dezelve eene belangrijke opmerking te maken.

De meeste openbare en nuttige gebouwen door de voorouders der Engelschen, zoowel als door de onzen, door middel van stichting in de doode hand opgerigt,

't zij godsdienstige of andere, hebben tegenwoordig in beide landen eene herschepping ondergaan.

Bij ons heeft het Fransche regt, op het einde der vorige en in het begin dezer eeuw ingevoerd, het getal dier stichtingen veel verminderd en het daarstellen er van voor de toekomst zeer moeijelijk gemaakt. In Engeland, hoewel daar vele instellingen in de doode hand zijn blijven bestaan, is het ook zeer moeijelijk nieuwe daar te stellen.

Maar zie hier nu het verschil tusschen de Engelschen en ons: de vorm van inrigtingen in de doode hand is aan beide kanten bijna verboden; maar de Engelschen volharden in nuttige en openbare gestichten op te rigten, terwijl de Belgen die gewoonte allengs afleeren.

In Londen ziet men overal gebouwen aan liefdadige oogmerken gewijd, welke in hunnen gevel de woorden dragen: “supported by voluntary contribution.” Komt ge langs de Theems, dan leert u daar reeds het vermaarde “Dreadnought”, dat drijvend gasthuis, waar de zeelieden van alle natien verzorgd worden, tot welke groote dingen de weldadigheid in staat is, wanneer men op haar vertrouwt. Van “Dreadnought” tot verscheidene uren van daar, bij het nieuwe gasthuis voor borstzieken, het “New Brompton” kunt ge wel honderdmaal die liefdadige spreuk “supported by voluntary contribution” lezen, en op dit laatste gasthuis, op “New Brompton” zelf, is die spreuk het uithangbord van een der schoonste gebouwen der groote hoofdstad.

Door vrijwillige bijdragen onderhouden, is de letterlijke vertaling dier spreuk; maar de Engelschen hechten er eene ruimere beteekenis aan, en bedoelen er mede: “door persoonlijke inschrijvingen opgerigt en onderhouden”; die spreuk duidt alzoo de wonderbare magt aan der samenwerking van bijzondere personen, en moedigt bij voortduring aan om van dit onfeilbaar middel gebruik te maken tot het in het leven roepen van alle goede instellingen, waarbij de menschheid belang heeft, en waar de hedendaagsche regeringen verre zijn van aan te denken, of, rigten zij dergelijke op, dan geschiedt zulks niet dan met gevaarlijke bij-oogmerken.

Dat “supported by voluntary contribution” herinnert ons tegen wil en dank aan het beruchte “vrijheid, gelijkheid en broederschap” dat sedert het “toeval” van 1848 op den gevel van al de publieke gebouwen te Parijs als zoovele leugens geschreven stond, en er nu, gelijk men weet, van verdwenen is. Eenvoudigheid en waarheid te Londen; ijdele en aanmatigende woorden te Parijs.

Hoe komt het, dat, hoewel wij dezelfde voorbeelden en genoegzaam dezelfde zeden als de Engelschen hebben, wij niet, even als zij, datgene hebben vergoed wat de wetten in den vorm aan de voortdurende liefdadigheid verbieden? Wij hebben wel is waar te Brussel onze oudemannenhuis, bewaarscholen, kinderkribben (crèches), eene koninklijke maatschappij van menschlievendheid en eenige andere instellingen, die van onze weldadigheid getuigen, en waarboven wij met regt het Engelsche “supported by voluntary contribution” zouden mogen schrijven; maar al deze gestichten van liefdadigheid noemen wij meer op als navolgenswaardige uitzonderingen, dan als het gevolg van de algemeene handelwijze.

Wij moeten het hier wel bekennen en onzen medeburgers een weinig verwijten: wij hebben ons te ver laten medeslepen door die verderfelijke staatkunde, welke

in het Fransche regt de afschaffing van stichtingen uit de doode hand en het beletten derzelve vergezeld heeft.

Zeker, wij loven volmondig al de Fransche wetten, die zoo vele zaken als openbare instellingen afgeschaft hebben, wier bestaan sedert lang noodeloos was, en Frankrijk heeft daarbij voor zich en zijne naburen op het einde der XVIII^{de} eeuw niets anders gedaan, dan hetgeen de Hervorming reeds in de XVI^{de} eeuw bij andere Europesche natien had uitgewerkt. De afschaffing der doode hand en de onmogelijkheid om eene nieuwe in het leven te roepen, zijn weldaden, waarover wij ons niet beklagen, en de ondervinding die de grondbeginselen der staathuishoudkunde dienaangaande bekrachtigd heeft, maakt het ons ten pligt goed te keuren wat de Hervorming der XVI^{de} en de Fransche omwenteling der XIX^{de} eeuw voor het grootste gedeelte van Europa gedaan heeft. Maar dat de twee of drie regeringen, welke na de Fransche Republiek gekomen zijn, alles in het werk gesteld hebben om het onderwijs en de liefdadigheid, die twee werken van menschenliefde, alleen te regelen en te besturen, - ziedaar wat wij veroordeelen; en wij voegen er bij, dat men in Belgie te lang reeds de Fransche wetten volgt, die het Gouvernement uitsluitend belast, met hetgeen vooral de pligt der burgers is.

Thans, nu de verderfelijke wetgeving van het Directoire en van het Keizerrijk bij ons voor een groot gedeelte verdwenen is, nu de vereeniging (*association*) bij ons vrij is, en het burgerlijk en godsdienstig onderwijs ook vrij zijn, nu is het tijd ons geheel aan de voogdij te onttrekken, waaronder men ons te lang gehouden heeft. “Het Gouvernement doet niets. Het budget is uitgeput en kan dit niet ondersteunen, dat niet bekostigen,” ziedaar zinsneden, die uit onze woordenboeken moeten verdwijnen. “Supported by voluntary contribution,” ziedaar wat men eens op alle scholen, gasthuizen, tot zelfs op de kerken van Belgie moet schrijven, wel te verstaan zonder af te schaffen, wat er in dien zin reeds is gebouwd en bestaat. Dit ware nutteloos de handelwijze van een geheel ander geslacht aan de handelwijze der Angelsaksen opofferen.’

Weet ge wat de beoordeelaar in de *Indépendance Belge* tegen dat krachtig betoog heeft in te brengen? Wij schamen ons bijna het te vertalen, omdat het zoo kleingeestig is; doch vermits het in zulk een belangrijk dagblad voorkomt, gelooven wij dat het pligt is den invloed tegen te gaan, dien het hebben kan. Luister.

‘‘Ongelukkig trekt de heer Jottrand hevig te velde tegen de gasthuizen. In Engeland worden die door de individus onderhouden, hier belast het budget zich er mede. De liefdadigheid door den Staat uitgeoefend, is eene rampzalige en verderfelijke zaak, juist gelijk de heer Malou zou zeggen. Volgens onze zienswijze, is er niets rampzaliger dan het vooroordeel dat, onder voorwendsel van vrijheid, zou beletten het goede te doen. Wij herinneren ons dat toen wij verleden jaar van de prachtige verbeteringschool van Ruysselede kwamen, in gezelschap van een der liefdadigste, voornaamste, en, ofschoon hij tot onze staatkundige tegenpartij behoort, een der verlichtste menschen van Brussel, - wij herinneren ons, zeggen wij, dat die man zeide: ‘jawel, dat is eene schoone instelling; maar niet verre van daar woont een pastoor, die met behulp der burgerlijke liefdadigheid, er eene nog schoonere heeft gesticht; wij zien die liefdadigheid liever dan die van den Staat.

Welnu, wat doet het er toe wie geeft, als de arme slechts verzorgd wordt, en men zijn buurman slechts niet belet op zijne beurt te geven! Waarom die uitsluiting? En moet men geen acht geven op het verschil der zeden en gebruiken in de onderscheiden landen?

Zijn er in Belgie rijken, die heden voor honderd pond zullen inschrijven voor de schipbreukelingen der *Amazone*, morgen op nieuw voor honderd pond voor de overstroomden van Holenfirth, overmorgen voor eene andere ramp, en daarenboven voor - elk gasthuis, elke school, elke verbetering? En toch, al vond men ze, zou men den Staat minder moeten achten, omdat hij eeuwigdurende instellingen oprigt nevens die onzekere? Daar de heer Jottrand uit een Belgisch oogpunt wil spreken, dat hij eens inzie wat Belgie is, vóór hij het met dezelfde mate mete, waarmede Engeland moet gemeten worden.''

Is het nu niet ellendig zulk eene belangrijke quaestie als de weldadigheid is, tot een voorwerp van partijtwist te verlagen? Moet men dan de weldadige handelwijze van Engeland geheel afkeuren, omdat Jottrand eenigermate gesproken heeft als Malou; omdat een deftig en verlicht persoon gezegd heeft, dat hij het gesticht van een pastoor boven dat van den Staat stelt? Is dat niet kleingeestig, en vindt ge in al wat Jottrand zegt, reden tot zulk eene belagchelijke polemiek?

Omdat Jottrand de liefdadigheid onzer voorouders inroept; omdat hij verlangt dat wij eenigermate (de verlichting des tijds in aanmerking nemende) tot hunne handelwijze zouden terugkeeren; omdat hij vindt, dat wij in liefdadigheid, gelijk in alles, Frankrijk te zeer navolgen, - is hetgeen hij voorstelt, achteruitgang! Maar is Engeland dan zoo achteruit; is de natie die heden aan het hoofd der beschaving, zoowel als der nijverheid en des handels staat, is die natie zoo verachterd, dat wij haar zelfs in hare wijze van weldoen niet mogen volgen?

Maar, het is waar, de beoordeelaar in de *Indépendance*, die ongetwijfeld een Franschman is, wil bewijzen dat hetgeen wij eeuwen achtereen gedaan hebben, en Engeland nu nog doet, niet in onze zeden ligt. Hij vraagt, wie hetgeld voor weldadige doeleinden geven zal, en of men daarin Belgie naar Engeland mag afmeten?

In alles is evenredigheid en Belgie zal zoo veel niet opbrengen tot dit doel als Engeland, maar de behoefte in Belgie is ook zoo groot niet als die in Engeland. Maar toch, als het de bevordering der centralisatie geldt, weet men wel geld te vinden; want rigt men te Brussel eene zuil ter herinnering aan de constitutie op, dan bekomt men wel inschrijvingen; bouwt men te Laeken eene kerk om des te meer vreemdelingen naar Brussel te lokken en ze er langer te houden, dan krijgt men ook inschrijvingen, dan storten de provinciebewoners het geld, dat voor hunne ondernemingen noodig is; dan werpen zij hunne penningen, die zij in hunne eigene zaken zoo moeijelijk missen kunnen, in de bodemlooze kolk, die tegenwoordig alles verslindt, en het leven en de schatten des lands verdelgt. Dan helpen zij te Brussel Parijs naäpen, Parijs, dat door de centralisatie met te veel leven overladen, den ondergang van Frankrijk heeft veroorzaakt. - En waar men geld ter gunste der noodlottige centralisatie vindt, zou men geen geld voor de weldadigheid vinden? Wij vertrouwen dat de Vlaming beter hart zal hebben, en dat de zoogenaamde Fransche beschaving hem nog niet geheel van zijn verstand zal hebben beroofd.

Volksvermaken.

Onder de massa van onbillijke beoordeelingen over het voortreffelijke boek van den heer Jottrand die wij gelezen hebben, vinden wij die van de *Indépendance Belge* de buitensporigste. Niet alleen bewijst ze in iederen regel, dat de schrijver derzelve het genoemde werkje niet heeft willen verstaan, maar daarenboven, dat hij er de bespottelijkste uitleggingen aan heeft willen geven, opdat het boekske zijne uitwerking zou missen en de geheiligde invloed der Franschen er niet door zou kunnen verminderen.

Zoo wordt er b.v. in gezegd, dat Jottrand de vrolijkheid onzer danspartijen opgeeft als eene reden waarom wij niet vooruitgaan, en dat wij sedert twee en twintig jaren stilstaan, omdat wij te veel gezongen hebben. Hoe geestig dat gezegde aan een Franschgezinde moge schijnen, de kwaadaardigheid straalt er te veel in door, en de schrijver van ‘Londen uit een Belgisch oogpunt beschouwd,’ staat te zeer als een ernstig man bekend, dan dat zulke zotteklap op hem vat zou hebben, en hoewel Jottrand met regt wenscht dat wij ons niet als onze zuidelijke naburen - die daags nadat zij hunne vrijheid verloren hebben, als zotten kunnen staan dansen - te veel aan vermaak zouden overgeven, wil hij geenszins dat wij zoo stijf als de Engelschen in vrolijke oogenblikken worden. Ziehier overigens hoe de heer Jottrand spreekt, na zijne verwondering uitgedrukt te hebben over de koele deftigheid waarmede de Engelschen een bal bijwonen.

‘Belgen, tijdgenooten, zou het geen tijd zijn te onderzoeken, of het wel waar is, gelijk men te Parijs schrijft, dat het vermaak het grootste doel der natien op deze aarde is? Laat ons dansen, muziek maken; vergeten wij noch onze oude kermissen, noch onze wedstrijden van zang-, schilder- of tooneelkunst. Wij zijn niet van de stof waaruit men Puriteinen maakt, en dit hebben de vorige eeuwen bewezen; maar vallen wij niet in een tegenstrijdig en gevaarlijk uiterste? Het is niet goed dat een der opmerkzaamsten onzer tijdgenooten, dat Kossuth onze geneigdheid om ons voor het vermaak te vereenigen, als eene bijzonderheid in ons prijzen moet.

Te Londen kan men zich nuttige uitspanningen verschaffen. Onder anderen het goedkoope bezoek der verzamelingen van zeldzaamheden, welke des avonds geopend zijn, terwijl men de galerijen van kunst- en wetenschappelijke voorwerpen over dag kan bezigtigen.

Dit is nog een oogpunt waaruit zich de hoofdstad van Groot-Brittannie als de wezenlijke hoofdstad van heel de wereld voordoet. Hare vaste bevolking is groot genoeg, hare vlottende bevolking vernieuwt zich dikwijls genoeg, om het onderhoud van zoo veel verschillende inrigtingen te kunnen bekostigoen. Ge kunt wel twintig avonden doorbrengen met allerlei soort van museums te bezoeken, met belangrijke en voor ieder bevattelijke verklaringen van deze of gene menschelijke kennis bij te wonen.

Te Leicester-square is opzettelijk eene sterke ronde steenen zaal gebouwd, om daarin een groot afbeeldsel van den aardbol te vertoonen, dat tot in de geringste bijzonderheid dit belangrijk deel der schepping begrijpelijk voorstelt, zelfs aan degenen, die slechts zeer weinig aardrijkskundige kennis bezitten.

In het Collosseum, bij Regents Park, in een gebouw dat zelf reeds een wonder is, laat men een panorama zien het-

welk de beroemdste gebouwen van het oude Rome voorstelt.

In de wijk van het Glazen Paleis waren gedurende de tentoonstelling, nog drie of vier minder belangrijke panorama's te zien, en daaromtrent kon men ook eene voorstelling der levenswijze van de Chinezen zien, als ook de voorwerpen bij hen in gebruik, en dit alles onder het opzigt eener echt Chinesche familie, een getrouw monster van dit zonderlinge volk.

Niet ver van daar kon men een talrijk gezin wilden uit Noord-Amerika zien; elders een jongen Eskimo, nog pas medebragt van eene reis ter opsporing van Franklin. Op de Theems zelve voltooide eene Chinesche *Jonk*, die daar met hare bemanning geankerd lag, deze soort van volkenkundige verzameling, hoedanige vroeger in geen deel van Europa is vereenigd geweest.

Slechts op den reusachtigen voet van Londen ingerigt, kan eene verzameling van wassenbeelden de belangstelling van ernstige lieden opwekken. Dit is het geval met het vermaard kabinet van mevrouw Tussand, waarvan geen dergenen van dezelfde soort, die men op het Vasteland gezien heeft, een denkbeeld kan geven.

De zaal van Curtius te Parijs, die in haren tijd ook eene zekere vermaardheid gekregen had, is de eerste grondsteen der verzameling van mevrouw Tussand te Londen geweest. Wij zullen hier de beroemde mannen van onzen tijd niet opnoemen, die daar afgebeeld zijn; genoeg zij het te melden, dat, naar het groot getal 't welk wij er van kennen, de uitvoering er van, wat gelijkenis en natuurlijke houding betreft, volmaakt is. Die verzameling is overigens zeer rijk, en eene der uitgestrekte zalen van het gebouw is daarbij met vele kostbare schilderijen versierd, de opkomst des Franschen keizerrijks in het begin dezer eeuw voorstellende. Het verhaal van den oorsprong van eenige dier schilderijen en van den weg dien zij hebben afgelegd om de plaats te bereiken waar zij nu schitteren, behoort tot de geschiedenis van het nieuwe Keizerrijk, dat, zoo het schijnt, bij onze wispelturige naburen weêr opkomt.

De natuurkunde is in de laatste tijden op zulk eene verscheidene en wonderbare wijze toegepast, dat eene goede en beknopte voorstelling dier wonderen voor de oogen van het gemeen de aantrekkelijkheid eener tooverij heeft. Het electrike licht, de electrike telegraaph, het galvanisme toegepast op de beweegkracht, hebben sedert kort eene reeks van nieuwe wonderen gevoegd bij de lange rij der reeds bekende wonderen van de luchtpomp, van de duikerklok en van den ijzeren luchtweg. Het denkbeeld om met al die leerrijke uitvindingen eene voor ieder begrijpelijke vertooning daar te stellen, is in de *Royal Polytechnic Institution*, in de Regentstreet verwezenlijkt. Alle avonden verdringt zich eene talrijke menigte om die voorstellingen en de nuttige verklaringen, waarmede zij gepaard gaan, bij te wonen. Ziedaar eene uitspanning een ernstig volk overwaardig, en dat de Engelschen er in geslaagd zijn om van eene uitspanning een gedurig en dagelijks bezocht onderwijs te maken, is, onzes erachtens, het grootste bewijs van de meerderheid van dit volk boven alle andere natien. Aan dezen moge het den palm der vrolijkheid moeten afstaan, aan anderen dien van den fijnen smaak in nuttelooze dingen, aan nog anderen dien der schoone kunsten en geslepen staatkunde, - grootsche ondernemingen en uitogestrekte middelen om ze

te doen gelukken, ziedaar het deel hetwelk Engeland zich heeft weten te veroveren.

Op die baan heeft het slechts één mededinger, dat andere volk, uit de Engelsche natie gesproten, en door haar voor twee eeuwen naar gene zijde des Oceaans gezonden, en dat reeds heden op onze kusten de wonderen meldt, die het heeft verrigt. Wat zal eens het reeds voorspelde bondgenootschap dier twee mededingers voortbrengen, die beiden denzelfden oorsprong, dezelfde taal, dezelfde godsdienst hebben? Ziedaar voor de vrolijke, loszinnige en verfijnde natien eene vraag, wier beantwoording wel eenig nadenken verdient. Want het is moeijelijk voor de traagste en meest verkwistende volkeren meester te blijven van eene wereld, die God aan vlijt en arbeidzaamheid heeft gewijd.'

Deze laatste opmerking is welgeschikt om tot nadenken te stemmen. Ons volk is wezenlijk te veel overgegeven aan vermaken en kan buiten zijne werkuren zijnen geest door geene ernstige denkbeelden beschaven. Wij moeten met Jottrand bekennen dat de vlottende bevolking van Londen alleen talrijk genoeg is om leerzame gestichten voor het volk, *wanneer het zich aanmeldt*, in het leven te behouden; maar wij hebben nog minder kans groote en rijke lieden te vinden, die rondreizen om het volk kosteloos te onderwijzen.

Maar is dit alles eene reden om het volk aan zijne driften over te laten en, buiten zijn werk, geen ander vermaak te gunnen, dan de zedeloosheid en de dronkenschap?

Minder dan iemand verlangen wij dat het Gouvernement zekere vermaken opdringe: wij eerbiedigen en beminnen daarvoor te zeer de bijzondere vrijheid; maar zou het Gouvernement geene meer vruchten dragende vermaken kunnen daarstellen, dan de gezelligheid der geestverdoovende kroeg?

Onder het volk openbaart zich nu en dan een zucht naar ernstige uitspanning, wanneer het werk van den dag is afgeloopen. Wij kennen te Antwerpen eenige rekenscholen, waarvan de naam reeds het doel aanduidt; andere zijn er opgerigt om vreemde talen te leeren: in nog andere houdt men voorlezingen.

Is dit alles niet een eerste grond om op voort te bouwen, en zou het doelmatig verleenen van onderstand en de naauwgezette keus van eenige onderwijzers niet geschikt zijn om die scholen uit te breiden en er het onderrigt meer verscheiden te maken?

Wij weten zoo goed als iemand, dat de rekenscholen en dergelijke gezelschappen, waarvan wij spreken, een aantal hunner leden verschuldigd zijn aan de partijtjes, die nu en dan de lessen afwisselen; menigeen zal beweren dat wij dus het kwaad niet volkomen tegengaan. Een omweg te nemen, is dikwijls raadzaam, en daar die partijtjes gewoonlijk bekostigd worden uit de boeten welke zij opbrengen, die de lessen verzuimen, schijnen zij nog een nieuwe prikkel om de lessen bij te wonen. Daar het nu altijd moeijelijk is onwilligen smaak te doen vinden in de wetenschap, zoo laat ons in 's hemels naam de pil vergulden!

Maar wat spreken wij van nieuwe middelen om het volk op een aangename wijze te onderrigten! Worden de reeds bestaande door het Bestuur niet geheel en al voor het Vlaamsche volk verwaarloosd? Is onze arme niet reeds lang tot onkunde gedoemd? Het lezen is een tijdverdrijf dat even nuttig als zedelijk is. Terwijl de ambachtsman des avonds

bij het vuur iets voorleest, verteert hij geen geld en onderwijst hij zijn gezin. Er is spaarzaamheid en beschaving beide.

Welnu, wat wordt er door het Gouvernement gedaan om het lezen van het Vlaamsch te bevorderen? Wat doet men om eene Vlaamsche encyclopedie tot stand te brengen? De Vlaamsche schrijvers - dit zal ieder onpartijdig regter erkennen - hebben reeds veel gedaan om den leeslust bij eene natie op te wekken, welke sedert zoo vele eeuwen het lezen ontwend was. Zij hebben moeite noch kosten gespaard, en bij hunnen arbeid hebben velen de kosten van het drukken uit eigen middelen bestreden. En nog verwijt men hun dat de Vlaamsche letterkunde te weinig degelijk is en dat er weinig praktische boeken in zijn uitgekomen!

Maar kunnen zij dan alles doen, en zijn zij magtig genoeg om de onverschilligheid van het publiek, de tegenwerking van het onderwijs, en laten wij er maar rond voor uitkomen, de vijandigheid van 't Bestuur te overwinnen? Zou eene volledige Vlaamsche encyclopedie, die zoo nuttig en zoo noodzakelijk is, niet door het Gouvernement dienen uitgegeven te worden, en zou het Bestuur geene middelen moeten zoeken om ze onder het volk te verspreiden, door ze, b.v. als prijzen op de scholen te geven?

Wij vreezen dat deze wenk, als al de andere, zal verloren gaan. De intellectuële vernietiging des Vlaamschen volks schijnt in ons land beslist; zijne volkomene afscheiding van de beschaafde standen schijnt onherroepelijk vastgesteld, want daar men volstrekt geen Vlaamsch op de gouvernementsscholen leert, maakt men al wie kennis en wetenschap verkrijgt, onbekwaam om boeken te schrijven in de taal die het volk begrijpt; men belet dus niet alleen het onderwijs der menigte, inaar ook een zedelijk tijdverd rijf, 't welk spaarzaamheid, bekwaamheid, beschaving en zedeverbetering in de woning des ambachtsmans brengt.

Straten en markten.

Wij vertalen de volgende hoofdstukken omdat zij veel goeds inhouden: ten eerste - en hierin stemt de recensent in de *Indépendance* mede in - omdat onze stedelijke besturen te Londen veel kunnen leeren met betrekking tot de bestrating, bevochtiging en het schoonhouden der straten; ten tweede: omdat elk die dit leest, zal weten welke levensmiddelen men naar Londen kan uitvoeren. Ten voordeele van den landbouw raden wij ieder aan, al wat den uitvoer betreft, te verspreiden, opdat deze zoo belangrijk mogelijk worde. Zelfs ware het wenschelijk dat men zich niet bij de opgegevene bepaalde, maar de proef nam met nog meer artikelen. Het ware van het grootste nut, dat er onderzocht wierd, waar Londen behoefte aan heeft en wat uit Belgie goedkooper dan uit de landbouwende streken van Engeland naar die stad kan gevoerd worden.

‘Over het algemeen gelooft men op het Vasteland dat Londen geheel met macadam bestraat is, en dat men er in het slijk plast, wanneer men niet door het stof verstikt. Ziedaar nog een der talrijke vooroordeelen, welke de Fransche reizigers op rekening van onze overzeesche naburen hebben verspreid.

Londen heeft geene voorliefde voor eenig stelsel van bestrating: in eene lange straat treft men dikwijls macadam, houten blokken en keijen aan. Het eenige verschil dat er te dien opzigte tusschen Londen en Brussel bestaat, is dat dáár

alles voorbeeldig wordt ogemaakt en voorbeeldig onderhouden.

In de breede straten en in die welke van het eene einde der stad tot het andere loopen, heeft de macadam de overhand; in de oude wijken en in de betrekkelijk kleine straten, vindt men het meest keijen: houten blokken wisselen in meer dan eene wijk, met de laatste af. Maar wat ook het stelsel zij, de straten zijn over het algemeen effen en zindelijk, behalve in eenige deelen der City, waar het reinigen derzelve door de onophoudelijke drukte zeer moeijelijk wordt.

Een der voornaamste middelen om de straten schoon te houden, is het begieten. Bij ons ziet men dit niet behalve des zomers, en dan nog slechts bij wijze van uitzondering, in groote steden. Te Londen worden de straten elken morgen begoten door een vernuftig uitgedachten toestel. Het water springt op onderscheidene plaatsen uit buizen, die men onder den grond heeft gelegd, en overstroomt terstond de straat; dan komen lieden met bezems dit water en slijk in de riolen vegen welke aan weêrszijden van de straten zijn. Aldus worden deze, even als een voorhuis gereinigd. - Het nagaan van dit stelsel zou niet nutteloos zijn voor de stedelijke besturen, welke men naar Londen zou zenden om er de policie te bestuderen, gelijk wij boven aanrieden.

Dit schoonmaken der straten hindert 's morgens niemand, daar het vroeg geschiedt; terwijl over dag de straten in de voornaamste wijken nog met draagbare gieters worden bevochtigd: op die wijze vermijdt men altijd het stof en den modder.

Het is niet alleen deze handelwijze welke wij aanbevelen; nog wenschten wij den bezem, dien men te Londen gebruikt, hier ingevoerd te zien. Bij ons kent men niet dan berken- of heidebezems, en het spreekwoord “nieuwe bezems vegen schoon” bewijst dat de oude niet meer zoo goed hunne dienst verrigten. Te Londen gebruikt men bezems van walvischbaarden, die tot het einde toe goed blijven; die borstelen de steenen met kracht en kunnen in geene hand verslappen. Het is een lust zulk een bezem door een paar sterke armen te zien gebruiken; en zij halen het slijk tusschen de voegen der steenen weg, al kleeft het er ook aan als pek.

De riolen te Londen zijn sedert lang even beroemd als die van Parijs. Men verbetert en vermeerdert ze noog sedert het Parlement bij eene acte een voortdurende commissie benoemde, belast met het toezigt over al de riolen der hoofdstad. Die commissie houdt zich tegenwoordig met een reuzenplan bezig. Men wil namelijk, langs den linkeroever der Theems, voor zoover deze rivier door de stad stroomt, een gemetselden vergaarbak maken, waarin al de riolen, welke in de rivier uitloopen, zich zouden vereenigen. Die vergaarbak, wiens gewelf eene kade der Theems zou worden, zou de vuilnis tot verder dan Blackwall voeren en dan in eens in de rivier werpen, zoodat de ebbe haar naar zee voert, of *men zou den mest voor den landbouw bezigen*, gelijk men reeds te Edimburg doet.

De uitvoering van zulk een plan zou niet minder verwonderenswaardig zijn, dan de bekende riolen van het oude Rome. Nu men dit ontwerp onderzoekt, en het grootsch en nuttig tevens is, lijdt het geen twijfel of de Engelschen zullen er weldra gevolg aan geven.

De veemarkt van Smithfield, waar zestien à twintig duizend schapen, vier

à vijf duizend ossen, en eene geëvenredigde massa kalveren en varkens, twee of drie maal 's weeks te koop geveild worden, kan slechts een klein denkbeeld geven van den honger van Londen en van de hoeveelheid vleesch die daar gegeten wordt. Twee bijzondere markten, die van Leadenhall en die van Newgate, vooral dienende om het vleesch dat te Londen niet geslagt is, te verkoopen, verdienen vermeld te worden. Daar ziet men stukken ossen- en varkensvleesch, die langs den spoorweg of met de stoomboot van alle zijden van Groot-Brittannie afgezonden worden. Misschien hebben wij er stukken gezien, die van Antwerpen of Ostende kwamen. Zeker is het dat het grootste gedeelte der gereed gemaakte konijnen, welke men op de markten van Leadenhall en Newgate in zulk een grooten voorraad te koop stelt, van onze Vlaamsche en Brabantsche markten komen. Men weet hoeveel konijnen, geheel gereed om gebraden te worden, van Kortrijk, Yperen, Turnhout. 't Land van Waes, en de omstreken van Aalst, Assche en Halle verzonden worden. Londen gebruikt drie vierden van die kleine huisdieren. In een geestig boekje beweert de schrijver, dat al wie zich op hunne aanfokking toelegt, zich weldra een jaarlijksch inkomen van drie duizend francs verzekeren kan. Dit kan in Belgie misschien waar geworden zijn; maar ons dunkt, dat de Vlamingen, nu ze toch hunne konijnen geheel gereed naar Engeland zenden, de Engelschen ook moesten leeren hoe ze te braden. Niets is inderdaad walgelijker dan het gekookte konijn, dat men soms te Londen opdischt.

Het gevogelte, de boter en de eijeren, op dezelfde markt uitgestald, komen ook uit het plantenrijk Belgie, en de twee millioen eters (en welke eters!) die twaalf of vijftien uur varens van onze kusten wonen, en onophoudelijk “nog meer! nog meer!” roepen, is niet de geringste band die ons aan Engeland hecht. *Belgie kan zijn eetwaren spoediger en beter koop naar Londen voeren dan de meeste landbouw-districten van Engeland*.

Niet ver van Leadenhall, als men de Theems afvaart, vindt men de groote vischmarkt van Billingsgate. Het is eene overdekte plaats, wel niet zoo fraai als de vischmarkt te Brussel en te Antwerpen, maar welk een overvloed van visch vindt men onder dat bouwvallige afdak!

Op de dagen dat de versche visch aankomt, treft men te Billingsgate in zijne soort een even rijk tooneel aan, als te Smithfield. Men zou er onderwijs in de vischkunde geven kunnen, zoo groot is de verscheidenheid van visch die er aangebragt wordt. Onze slechte wetten op de vischvangst zullen ons nog lang beletten den overvloed te kennen en van de lage prijzen gebruik te maken, welke daaruit voortspruiten. Dit zal dan slechts plaats hebben als men aan al de visschers van Blankenbergh lijfrenten zal verzekerd hebben, op voorwaarde dat het ons vrij zal staan ons van visch te voorzien waar wij willen. Wij zouden reeds lang dien overvloed gekend hebben, zoo wij, zonder op het geschreeuw van enkele luije reeders van Ostende en Blankenbergh acht te slaan, de Engelsche tarbot en zalm hadden willen ruilen tegen onze konijnen. De Engelschen nemen tegenwoordig de vrijheid hunne keukens en provisiekamers te voorzien, waar zij dat het bestkoop kunnen doen, en wij Belgen zijn loszinnig genoeg ons het gebruik van vele lekkernijen te ontzeggen, om aan een paar dozijn visschers welgevallig te zijn! Waarlijk, wij zijn genoodzaakt op onzen bovengemelden raad aan

te dringen en dien te herhalen: men pensionnere, ten koste van het budget, de visschers van Blankenbergh, Nieuwpoort en Ostende, opdat wij beter koop visch uit Holland en Engeland bekomen.

Maar alle scherts ter zijde latende, is het zeker, dat het beter zou zijn, zoo de versche visch vrij van alle regten ingevoerd kon worden. Niet alleen zouden onze meer landwaarts gelegene steden eene welvoorziene vischmarkt hebben, maar ten laatste zouden onze visschers ook zeelieden worden. Het is de bescherming die hen verlamd heeft. Thans kunnen zij volstaan met weinige uren van de kust, eenige ellendige roggen en leverzuchtige schelvisschen uit het water te trekken, om - wegens den schrikkelijken prijs dien men ons voor zulk eene ellendige waar afperst - eene week te leven. Dat men de visscherij aan de vrijheid overgeve, en die visschers, die even goed gevormd en voor verbetering vatbaar zijn als de Hollandsche en Engelsche, zullen goede zeelieden worden, gelijk hunne voorouders waren. Hunne kinderen, zoo niet *zij zelve*, zullen ons dan zooveel visch toevoeren, als nu op de markt van Billingsgate wordt aangevoerd.

Toen wij den overvloed gadesloegen en op den matigen prijs letteden, waarvoor de beste en gezochtste visch te Londen verkocht wordt, herinnerden wij ons dat de Engelschen geen *vasten* kennen, en toch eten zij dagelijks uitmuntentenden visch. Wij Belgen kennen het vasten, onderhouden het, en hebben daarenboven wekelijks nog twee vastendagen, - en ter naauwernood kunnen wij ons tegen betrekkelijk hoogen prijs verschen visch verschaffen!

Ziedaar vele woorden over Billingsgate maar dit zal misschien tot iets dienen, als men ons leest.

Hoe nuttig het voor de belgen zou zijn londen te bezoeken.

Overvaart. Zeeziekte. Verblijfkosten te Londen. Engelsche taal. Haar tegenwoordige en toekomende invloed.

Ziedaar Londen gelijk wij het gezien hebben: wij verlangen dat onze schets bewerke dat een groot getal onzer landgenooten de zee oversteke, om ginds de waarheid te onderzoeken van hetgeen wij geschreven hebben.

De tentoonstelling van 1851 heeft reeds veel goed gedaan, door gedurende eenige maanden vele Belgische bezoekers van onze kusten naar Engeland te doen stroomen. Men zou die zucht tot reizen moeten onderhouden. Dit werkje heeft geen ander doel dan om daartoe mede te werken.

Het onderwijs dat men uit alle reizen trekt, ter zijde latende, hebben de Belgen, naar ons inzien, tegenwoordig een bijzonder belang om geloofwaardige inlichtingen te verkrijgen aangaande een volk dat hun niet afgeschilderd is, gelijk het wezenlijk bestaat. De Franschen, van wie wij sedert een vijftigtal jaren al onze inlichtingen ontleenen, hebben de Engelsche natie bijzonder mishandeld. Wien tijd en middelen ontbreken om een volk in alle bijzonderheden te bestuderen, moet in de hoofdstad de voornaamste narigten inwinnen. Voor zulk eene studie is Londen het best geschikt. Geene hoofdstad beter dan Londen kan een juist denkbeeld geven van den handel, de nijverheid, de kunsten, van alles wat de magt en den rijkdom van een volk daarstelt. Bij welk ander volk is de hoofdstad tegelijk het middenpunt des koophandels en van de reusachtige ondernemingen van nijverheid; het heiligdom

van kunsten en letteren, de plaats waar de wetten vervaardigd worden en waar tevens de scheepstimmerwerven en wapenmagazijnen zich bevinden? In welk ander gedeelte der wereld is de natie door eene voortdurende aanwezendheid van 2,000,000 menschen vertegenwoordigd, die op één punt vergaderd blijven om de nationale beschaving te bewaren en uit te breiden.

Heden ten dage vereenigt zich alles om de Belgen aan te sporen vooral de Engelsche hoofdstad te bezoeken, zoowel uit nieuwsgierigheid als met het edeler doel om iets te leeren. Het stoffelijke belang voegt zich daar voor velen bij.

Men kan ons, wel is waar, tegenwerpen, dat de ongemakken der overvaart, de hooge verblijfkosten en bijzonder het verschil der taal de reis moeijelijk maken; maar hoezeer wij het gewigt dier tegenwerpingen erkennen, wij gelooven dat het noodzakelijk is ze tot hare ware beteekenis terug te brengen, want men vergroot ze gewoonlijk.

De overvaart van Antwerpen of van Ostende naar Londen is door de stoomvaart dermate verkort, dat de reis zelve niet meer in aanmerking kan komen. Zij duurt slechts achttien uren van Antwerpen en twaalf van Ostende. Ook is de prijs in evenredigheid verminderd, zoodat met het oog op tijd en op geld, eene reis naar Londen voor een Belg met eene reis naar Parijs gelijkstaat.

De zeeziekte verschrikt ook slechts diegenen, die meenen dat het prachtig bezint des Oceaans geene meer dan genoegzame vergoeding is voor die zonderlinge kwaal.

De zeeziekte gelijkt, op de keper beschouwd, aan al die wangedrogten, welke de verbeelding verschrikkelijker maakt, dan ze in werkelijkheid zijn. Bij gewoon weder overvalt ze gewoonlijk niemand dan vrouwen, kinderen en hen die ziek zijn naar ligchaam of naar geest. De vrees voor de ziekte is voor drie vierden de reden dat zij zich openbaart, en de geprikkelde zenuwen en moeijelijke spijsvertering komen voor negen tienden in de andere gevallen in aanmerking. Een volmaakt evenwigt tusschen de verschillende werkingen des ligchaams en eene kalme en bedaarde gemoedsstemming, ziedaar het beste voorbehoedmiddel tegen deze ongesteldheid. Bij deze gelegenheid, zouden wij aan de uitleggers van Horatius eene nieuwe verklaring van dat deel der schoone Ode: Justum ac tenacem enz. voorstellen.

> ..... neque Auster,
> Dux inquieti turbidus Adriae,
> Mente qualit solidâ.

Dat beteekent, naar onze opvatting, dat een krachtige wil geene zeeziekte te vreezen heeft.

Maar de overdragtige spreekwijze daarlatende, verzekeren wij dat slechts een vierde deel der reizigers door die ziekte wordt aangetast, wanneer zij met de stoomboot van Belgie naar Engeland oversteken; wij hebben dit in persoon ondervonden, en dit hebben ons ook de personen verzekerd, die door gedurige reizen in de gelegenheid waren dit te onderzoeken. Ééne kans op vier van eene voorbijgaande en niet gevaarlijke ziekte te krijgen, is dit eene reden om een verstandig man van eene reis naar Londen terug te houden?

Wat de groote verblijfkosten in die stad betreft, er is niets dat men meer vergroot heeft in de verhalen die men sedert kort omtrent Engeland heeft in het licht gegeven. Men kan te Londen, als men het op dezelfde wijze aanlegt,

voor denzelfden prijs leven als te Brussel. Daartoe is alleen noodig dat men de strikken vermijde, welke in alle landen der wereld aan vreemdelingen gespannen worden. De Engelschen hebben zich reeds sedert lang beklaagd dat men hen in de logementen van ons land gruwelijk duur deed betalen. De middelen die men daartoe bezigt, wendt men te Londen in dezelfde omstandigheden aan. Ten tijde der groote tentoonstelling had deze stelselmatige afzetterij natuurlijk nog meer uitbreiding bekomen dan gewoonlijk. Wij hebben uit de handen van een Londenschen logementhouder een Franschman gered, die spoedig al zijn geld zou hebben verteerd, daar men hem dertig francs per dag deed betalen. In een voortreffelijk burgerkosthuis betaalden wij voor huisvesting, den vollen kost en de dienst der huisbedienden, slechts tien francs. De beklagenswaardige Franschman was te Londen gekomen, zonder een enkel woord Engelsch te verstaan. Hij moest dus noodzakelijk in het net geraken van een dier speurhon den, welke door zekere hôtels naar al de plaatsen van aankomst aan de Theems en aan den spoorweg worden gezonden. Reeds drie dagen was men bezig hem levend te plukken, toen hij, ons met eenige vrienden in het Glazen Paleis Fransch hoorende spreken, ons eenige inlichtingen aangaande Londen kwam vragen. Nu vernam hij in welk een roovershol hij geraakt was; hij verzocht ons hem in het huis te brengen, waar wij onzen intrek genomen hadden, en kwam zich aldaar nog dien zelfden dag vestigen tegen denzelfden prijs welken wij hadden bedongen. Tot een aandenken van zijn vorigen gastheer, bragt hij de rekening van zijne laatste vertering mede, waarop, o.a. het volgende artikeltje voorkwam.

“Voor het naaijen van een knoop aan den rok van mijnheer, twee en een halven shilling.”’ Iets meer dan drie francs!

Toen de Franschman voor het eerst met ons het middagmaal gebruikte, ontstelde hij toen wij om wijn vroegen. Hij dacht nog aan de tien shillings welke men hem in zijn vroeger logement voor elke flesch Bordeaux-wijn had doen betalen. Wij stelden hem gerust door hem te verzekeren, dat men te Londen den wijn voor denzelfden prijs kon bekomen, dien men er in Frankrijk en Belgie voor betaalt. Ten dien einde moet men Marsalla, een lekkeren Siciliaanschen wijn, of rooden wijn van de kaap de Goede Hoop vragen, die beiden de hoedanigheden van goeden Franschen wijn bezitten. De wijnen van Sicilie en van de Kaap zijn in Engeland niet aan zulke hooge inkomende regten onderworpen als de Fransche, en zijn niet zoo zwaar als de Porto en Sherry (Xérès), waaraan de Belgen even als de Franschen zich nimmer zullen gewennen. Ook moet men zelf den wijn bij den wijnkooper doen halen, want om wijn te mogen verkoopen, moet men een afzonderlijk patent nemen, hetgeen de burgerkosthuizen niet doen. Die kosthuizen (boardinghouses) zijn de beste wijkplaatsen om zich te beveiligen tegen zekere hôtelhouders van Londen. Intusschen zijn er ook een groot aantal logementen, waar men de reizigers behoorlijk behandelt. Ongelukkig zijn dit dezulke, welke de reiziger bij zijne aankomst het moeijelijkst ontdekt. Zij plaatsen geene bluffende aankondigingen in de dagbladen, zenden geene wervers naar de stations en vertrouwen op het spreekwoord: ‘goede wijn behoeft geen krans.’ Om ze te leeren kennen, moet men ingelicht worden door degenen die er reeds ge-

weest zijn; en vóór dat Londen door de Belgen meer bezocht wordt, zal het moeijelijk zijn zoodanige narigten te krijgen, als men inwint wanneer men zich naar Parijs begeeft.

De schrik voor de overvaart, en het bezwaar der kostbaarheid van het verblijf te Londen opgeheven zijnde, blijft de moeijelijkheid der taal over, en dat is eene wezenlijke moeijelijkheid.

Het is eene groote dwaling te gelooven, dat, gelijk de Franschen beweren en misschien ook gelooven, de Fransche taal overal verspreid is. Het Fransch is u te Londen van even weinig dienst als elke andere taal van het Vasteland. Er zijn zeker Engelschen die Fransch spreken, gelijk er zijn die Hoogduitsch, Spaansch of Italiaansch spreken, maar geleerden en gegoede lieden zijn juist de personen niet waarmede de reiziger het meest in aanraking komt. Ziehier wat wij dienaangaande over het algemeen hebben opgemerkt.

Wij zijn met de duizende bedrijven en ambachten in aanraking geweest, waarmede men zich in betrekking moet stellen, als men gedurende eenige weken van 's morgens tot 's avonds, eene hoofdstad en de omliggende plaatsen doorkruist en er zich daarbij op toelegt, om zoo volledige mogelijk narigten te bekomen omtrent hetgeen men ziet of gezien heeft. Wij hebben in het hospitaal van Greenwich een ouden matroos ontmoet, die redelijk Fransch sprak, en in ‘Trafalgar-square’ een bediende, welke die taal een weinig kende. In de nabijheid van het Glazen Paleis kon men ook een paar ‘policemen’ vinden, die Fransch of Hoogduitsch spraken. Het schijnt dat de commissie van bestuur had gezorgd dat er zich dergelijke *veeltalige* beambten in de wijk bevonden, waar zich, gedurende de tentoonstelling, het grootste getal vreemdelingen moest vereenigen. Dit is eene beleefdheid waarvan de kieschlieid, zooveel ons bekend is, nog niet openlijk is erkend.

Behalve bij de twee gelegenheden welke wij zoo even aanroerden, zou het Fransch ons te Londen van evenveel dienst zijn geweest als het Chineesch. Nog ware ons die laatste taal, indien wij haar verstaan hadden, van meer dienst geworden, sedert men de Chinezen der bemanning van de Keying, op de Theems voor anker liggende, in de theewinkels als bedienden had aangenomen. Dit was eene eigenaardige aanbeveling, welke de winkeliers gedurende de tentoonstelling in het werk stelden.

Eens gaven wij er onze verwondering over te kennen, dat de Fransche taal zoo weinig te Londen verspreid was; wij poogden den logementhouder, bij wien wij aten, toen wij naar Hampton Court gingen, aan te toonen, welk een voordeel het hem zou verschaffen zoo hij de Fransche taal sprak, daar hij door dat middel de talrijke reizigers dier natie, welke Engeland bezoeken, tot zich zou lokken. - 't Is waar, antwoordde hij; maar tot heden hebben de Franschen ons nog niet betaald om hunne taal te leeren. Dit zal nu misschien veranderen als zij ons komen bezoeken en bij ons geld komen verteren.

Dat is eene tinnegieterspolitiek, zal men mogelijk zeggen; maar dit neemt niet weg, dat de opmerking van dien logementhouder waarlijk gegrond is. Dadelijk herinnerden wij ons dat wij te Boulogne hadden bemerkt, dat daar bijna de gansche bevolking Engelsch spreekt, omdat de Engelsche reizigers gewoonlijk lang in die stad vertoeven, welke op Franschen grond tegen over Groot-Brittannie ligt.

Tot nu toe moet men dus wat Engelsch kennen om Londen met vrucht en vermaak te bezoeken. Een groot getal onzer Vlaamsche landgenooten, bijzonder die der aan zee gelegene provincien, zijn daar reeds in volleerd: hunne moedertaal maakt hun het aanleeren van het Engelsch zoo gemakkelijk! Wat de Walen betreft, wij zullen hun juist niet aanraden Engelsch te leeren om Londen te bezoeken, maar voor al de Belgen de volgende opmerking nederschrijven: ‘Als de politieke invloed van Engeland, gelijk zich laat verwachten, zich overal de kleine volken die zijne bescherming noodig hebben, moet uitbreiden, zou het dan voor al die kleine volken niet wenschelijk zijn dat de Engelsche taal algemeen bij hen bekend ware?’ De invloed der koopmansbetrekkingen tusschen de Belgen en Engelschen schijnt ook bestemd om dagelijks aan te groeijen. De glasblazers en spijkermakers van Charleroy zullen dat toestemmen, zoowel als de kooplieden in allerlei levensbehoeften uit de Vlaamsche provincien. Bij de betrekkingen met Engeland moet men die met Amerika voegen, waarmede de messenmakers van Namen en de wapensmeden van Verviers meer dan iemand in Belgie bekend zijn. Welnu, de Amerikanen spreken dezelfde taal als de Engelschen. Dit moeten de bewoners der Waalsche provincien niet uit het oog verliezen. Als zij daarover goed nagedacht zullen hebben, zullen zij bemerken dat de Engelsche taal nog voor iets meer nuttig is, dan voor eene reis naar Londen.

Toen Spanje zijnen invloed op Europa uitoefende, spraken velen onzer landgenooten Spaansch. De reden die hen tot het aanleeren van die taal aanspoorde, waren de betrekkingen van staatkunde, van handel: dezelfde die wij nu voor Engeland en Amerika doen gelden. Hoeveel overblijfsels van Spaanschen oorsprong vinden wij nog niet in onze Vlaamsche en Waalsche spreekwijzen!

Later en sedert de Fransche invloed, van Lodewijk XIV tot Napoleon, dien van Spanje op het Vasteland heeft vervangen, is de Fransche taal tot zelfs in onze Vlaamsche provincien doorgedrongen.

De invloed der Angelsaksen van beide zijden des Oceaans, vervangt van nu af in de wereld dien van Frankrijk. Hoeveel zal het volk niet in belangrijkheid winnen, na de Angelsaksen, dat zich het eerst zijne taal en beschaving eigen maakt. *Dit alles, men versta ons wel*, ZONDER VERWAARLOOZING VAN EIGENE TAAL EN VAN EIGENE BESCHAVING. Het Spaansch heeft bij ons noch het Vlaamsch, noch het Waalsch doen verdwijnen. Het Fransch, al wordt het Waalsch er door gezuiverd, heeft het Vlaamsch niet verdrongen. Wij raden de Belgen der beide taaltakken aan, zich het Engelsch eigen te maken, zonder daarom hunne eigene oorspronkelijkheid te verzaken; *als het vriendschappelijke betrekkingen geldt, mag men zich geen slavenhonden smeden*.

Nieuwe redenen voor de verbroedering van belgie met Engeland. Algemeene bedenkingen. Bedenkingen der Walen.

Het wordt tegenwoordig genoeg erkend, dat ons welbegrepen belang medebrengt, ons van het lot van Frankrijk te scheiden. Hetgeen wij in 1843 tot groote ergernis van vele kortzigtige Belgen zeiden (Notre frontière du Nord-Ouest, pages 218 et 219) is duidelijk geworden voor iedereen.

Wij beweerden toen:

- Indien de Fransche natie haar tegen-

woordig bestuur moede wierd en er zich van wilde ontdoen, zou ze, nadat haar zulks gelukt was, nog in zoo vele partijen verdeeld wezen en door instellingen en zeden zoo weinig bereid zijn om een vasten grond voor de vrijheid te leggen, dat zij nog vele en langdurige stuiptrekkingen zou moeten doorstaan, voor dat zij door eene nieuwe omwenteling tot eenige uitkomst geraakte.

- Iets dergelijks als thans in Spanje plaats grijpt, zou Frankrijk, daags na eene begonnen omwenteling, kunnen bedreigen.

- De geweldenarij van het bestuur van Napoleon en het stelsel van omkooping van Lodewijk Filips zullen weldra van Frankrijk gemaakt hebben, wat Spanje door de ijzeren hand van Filips II en de listen en lafhartigheid van zijne opvolgers geworden is. Het karakter der natie zal vernietigd en in de gemoederen zal het zaad van regeringloosheid gestrooid worden; want nergens schiet dit beter op dan waar vrees en omkooping zwakheid en wantrouwen telen.

- België mag zich niet aan het zieltogend Frankrijk binden; want België heeft overal inwendige rust en zamenstemming noodig, om de verbroederende beschaving verder te bewerken tusschen de beide groote verdeelingen van Europa, waartusschen de Voorzienigheid het geplaatst heeft.

- Indien Frankrijk, onverwachts door eene omwenteling overvallen, in buitenlandsche veroveringen een uitweg voor binnenlandsche oproeren zocht, zou België er het allergrootste belang bij hebben, zoo het vooraf niet slechts geheel en al van de Fransche staatkunde losgemaakt, maar reeds lang door de staatkunde zijner andere naburen gesterkt en ondersteund ware.

Zoo deze waarheden heden tastbaar geworden zijn, hoeveel te meer reden hebben wij dan niet eene toenadering met Engeland te wenschen en te bevorderen! Dit is overigens, gelijk wij reeds aangetoond hebben, niet anders dan een terugkeer tot de oude overleveringen onzer nationale politiek.

Wij weten wel dat de opvoeding die ons sedert vijftig jaren opgedrongen wordt; dat de vooroordeelen die men ons inprent; en zelfs dat het belang van een drietal provincien belet hebben, dat de betrekkingen van België met Engeland zoo naauw worden, als zij vroeger waren.

Daar wij beweren enkel te schrijven als vaderlander, dat is voor geheel België, zonder onderscheid van Zuid of Noord, hechten wij er dus groote waarde aan alle overtuigingen met de onze te doen overeenstemmen; dat is: aan ieder te doen gevoelen, dat wij tegenwoordig, uit een staatkundig oogpunt, gelijk Nederland, Zwitserland en Sardinie, ons aan de Engelsche beweging moeten aansluiten. Om die overtuiging te doen deelen, zijn wij verpligt de tegenwerpingen te bestrijden, welke men ertegen maakt.

Die algemeene tegenwerpingen, voortspruitende uit de opvoeding die men sedert het begin dezer eeuw, toen men ons de Fransche wetten oplegde, ons opdringt, zijn dat wij tegenwoordig te ver van de Germaansche beschaving afgeweken zijn om tot dezelve terug te keeren, zelfs onder de leiding en aanmoediging van het verlichtste der Saksische volkeren. Daar kan men tegen inbrengen, dat onze politieke instellingen sedert 1815, maar bijzonder sedert 1830, bijna geheel van de Fransche overleveringen ontdaan, in onze zeden veel hebben teruggebragt van hetgeen er de eigenlijk gezegde

vreemde wetten uit hadden verwijderd. De jaren 1848 en 1851 hebben eene nog diepere groeve tusschen onze instellingen en die van Frankrijk gegraven. Zelfs moet men erkennen dat de onze geene aanleiding tot verdere ontwikkeling van buiten kunnen bekomen dan uit Engeland, waaruit volgt dat wij daarom onze aandacht bijzonder naar dit land moeten wenden. Men merke daarbij op, dat het ontwaken van den Vlaamschen geest in onze meer noordelijke provincien, op zich zelf een magtig blijk is van onze zucht om van staatkunde te veranderen, en om de schoone toekomst te bereiken die ons onze ligging en geschiedenis mogen doen verwachten.

Maar hier stuiten wij juist op de bijzondere tegenbedenkingen onzer Waalsche provincien.

Als men in het bestuur des lands afwijkt van de Fransche grondbeginselen, dan moet natuurlijk het overwigt verminderen dat de Waalsche Belgen sedert 1830 bijna uitsluitend op het Gouvernement uitoefenen. Kent men het menschelijke hart, dan zal men ligt voorzien dat zij, die zoo lang *alleen* de openbare magt in handen hebben gehad, die niet vrijwillig zullen willen deelen, zelfs niet met degenen, die regt hebben zulk eene verdeeling te eischen.

Het is derhalve noodig aan te toonen, dat zulks voor het algemeen welzijn noodzakelijk is: eene andere reden zou niet baten.

Dat het bij het verminderen van den Franschen invloed op den gang der zaken van Europa, voor de Walen onmogelijk is hun overwigt in ons land te behouden, is onbetwistbaar voor ieder die de oorzaak van dat overwigt heeft nagegaan. Dat overwigt is geboren - en dit nog slechts sedert het begin dezer eeuw - uit het invoeren der Fransche taal en der Fransche denkbeelden, aangeprezen door den schelklinkenden naam welken Frankrijk over het gansche Vasteland verkregen had door de regering van Lodewijk XIV, de wijsbegeerte der XVIII^{de} eeuw en de groote omwenteling welke uit die wijsbegeerte sproot. De opkomst in 1830 van den ouden derden stand, die al het gezag dier Fransche wijsbegeerte en der omwenteling van de XVIII^{de} eeuw erfde, heeft in Belgie het overwigt der Walen in de regeringszaken bevestigd. Daar de geleerde stand en de fabrikanten in de steden, met uitsluiting der geestelijkheid en des grondbezittenden adels en bijzonder met uitsluiting van den landbouw, regeerde, moest de Fransche taal, die in al onze steden de taal van den ouden derden stand geworden was, natuurlijk de overhand krijgen. Dat gedeelte van Belgie, waar de Fransche taal aan ieder gemeen is, is er des te belangrijker door geworden. Indien door een ommekeer, dien alles voorspelt, de derde stand het einde zijner regering nadert; indien de meerderheid haar regt herneemt, dan zullen de Vlamingen voorzeker den invloed terugbekomen die hun in 's lands zaken toekomt.

Indien de meerderheid bij ons, gelijk elders, de overhand verkrijgt, en indien het gebruik eener enkele der beide landstalen ophoudt een wezenlijk voorregt te zijn, dan zal de invloed der Vlaamsche provincien, die rijker in landbouw zijn, waar de orde van zaken, gelijk die vóór de Fransche omwenteling bestond, beter bewaard gebleven is, aangroeijen en eene verandering in de staatkunde van Belgie brengen. De Fransche centralisatie zal verlaten worden; het plaatselijk gezag zal eene uitbreiding ondergaan, welke

men nutteloos, en bijzonder in de laatste jaren, heeft pogen te verlammen. De druk en de grondslag der belastingen zullen op nieuw worden onderzocht; en al de verbeteringen eindelijk, welke onder den dwang derzelfde oorzaken in Engeland verwezenlijkt zijn, zullen het programma onzer nationale staatkunde worden.

Dat programma is niet gunstig voor hen die, hoewel ze minder lasten betalen, toch de meeste ambtenaren onder hunne partij tellen, omdat zij het onbetwistbaar voordeel genieten dat hun de bevoorregte taal als aangeboren is. Nog is dat programma ongunstig voor degenen, die door de centralisatie der besturen een kunstmatig gezag uitoefenen, waardoor zij in de meeste onzer provincien den eigenaardigen geest dooven, om er eene geheel tegenovergestelde meening voor in plaats te stellen.

Uit dit alles zal vooreerst eene zekere worsteling ontstaan, zeer vijandig tegen de eenheid der nationale beweging, welke steeds voor kleine Staten wenschelijk is, en die worsteling zal dan eerst ophouden als onze zuidelijke provincien op nieuw eene waarheid zullen erkend hebben, welke met vele andere waarheden, gedurende de laatste halve eeuw, bedolven is onder een hoop wijsgeerige en geschiedkundige wartaal, door de Fransche schrijvers zamengebragt, alleen om diegenen te verblinden, welke slechts geloof slaan aan al wat genen zeggen.

Die waarheid is dat Belgie, in staatkundigen zin, aan twee soorten van dienstbaarheid onderworpen is, welke uit zijne geographische ligging spruiten: de verpligting om den doortogt te verleenen aan Engeland, en de noodzakelijkheid om een voormuur te zijn voor Nederland en de Rhijn-provincien. Het eerste kan met het Vasteland niet in aanraking komen dan door Belgie; de bewoners der andere gewesten zijn ten hunnent niet in volkomen zekerheid, tenzij zij op ons kunnen bouwen, om de muren en grachten hunner vestingen in staat van tegenweer te brengen. Die dienstbaarheden zullen voor Belgie blijven bestaan, zoolang er vijandschap is tusschen de Roomsche en Germaansche volken; zij zijn ten voordeele der laatsten.

Daaruit sproten al de oorlogen waaraan wij deel hebben genomen of waarvan wij slechts getuigen geweest zijn, sedert den slag bij Bouvines tot op dien bij Waterloo. Van daar de beide Barrièretractaten; van daar de grensvestingen van 1815.

Hetgeen Belgie in de laatste tijden bij die beide dienstbaarheden gewonnen heeft, is: de eenige bewaker zijns gronds te zijn, nogtans niet zonder twee voorzorgen der belanghebbende volkeren: de tractaten betrekkelijk de vaart op de Schelde, en de tractaten betreffende Maastricht en Luxemburg.

Vóór dat Belgie dit voordeel verkreeg, handelden, gelijk men weet, de belanghebbenden zonder onze tusschenkomst over die dienstbaarheden en over den grond, die ze schuldig was.

Dit begrijpende, is het onbetwistbaar dat de Waalsche provincien Belgisch moeten blijven door een onvermijdelijken dwang, waaraan eenige van dezelve uit eigenbelang zouden wenschen zich te kunnen onttrekken: - Belgie bestaat ten voordeele der Germaansche volkeren. Deze kunnen Belgie niet missen; de punten waar Belgie de Rhijn-provincien raakt, kunnen niet verdedigd worden tenzij men meester is van de bronnen der rivieren, waaraan die punten gelegen zijn;

Belgie mist een noodzakelijk bestanddeel als het die rivieren niet vrij bezit; die rivieren ontspringen bij ons: dus zijn wij Belgen van de Germaansche volken afhankelijk.

Ziedaar de redenering welke de Waalsche Belgen volgen moeten, en waaraan zij zich reeds sedert elf eeuwen, sedert de verdeeling van het rijk van Karel den Groote, onderwierpen.

Wanneer nu, volgens die redenering, bij den ommekeer der staatkunde, onze Vlaamsche provincien een grooter deel kregen in onze nationale ontwikkeling; wanneer nu, als gevolg daarvan, de Engelsche grondbeginselen bij ons de overhand bekwamen, zou voor onze Waalsche provincien de schoone roeping weggelegd zijn om allengs die grondbeginselen ingang te doen vinden bij diegenen onzer naburen, wier voorspoed niet taant, dan omdat zij die leerstellingen hebben miskend en veracht.

Besluit.

Het is eene moeijelijke taak eene natie op nieuw den weg te doen inslaan dien zij vroeger volgde, maar waarvan zij door geschiedkundige onheilen is afgeweken. Om daarin te slagen, moeten de omstandigheden bijzonder gunstig zijn, en wij hebben geoordeeld dat het thans raadzaam was te beproeven den band die Belgie reeds vroeger met Engeland vereenigde, naauwer aan te halen.

Twee stelsels van staatkundige hervorming, waar tusschen wij tot nog toe konden weifelen, hebben bij onze magtige naburen tot eene uitkomst geleid: het stelsel van gewelddadige hervorming bij de Franschen; dat van trapswijze verbetering bij de Engelschen. Het Engelsche stelsel heeft uitgewerkt wat het had beloofd; het Fransche heeft juist het tegendeel gedaan.

Onze nationale onafhankelijkheid, door de hulp dier beide naburen hersteld, wordt door degenen (door de Franschen) bedreigd, die ons, gelijk men beweerde, het meest genegen waren; en het zijn de anderen welke voortgaan die onafhankelijkheid te beschermen.

De volken van Europa volgden den raad van Frankrijk als den besten ter bevordering hunner belangen, en Engeland, hetwelk zij wantrouwden, gaat tegenwoordig alleen voort diegenen te beschermen, die hunne vrijheid nog bewaren.

Zoo het Belgische volk thans niet begreep dat het noodzakelijk is zich aan de oude bondgenooten van Van Artevelde, aan de groote tegenstrevers van Lodewijk XIV en Napoleon te verbinden, zou het blijken dat het Belgische volk de zucht naar onafhankelijkheid verloren heeft, en dat het zijne toekomst niet begrijpt. Het Belgische volk zou toonen dat, als het moet kiezen tusschen de groote partijen, welke op nieuw om het oppergezag der wereld den strijd zullen aan vangen, het de kracht verloochent welke zijn voorouders, sedert hunnen tegenstand tegen Julius Cesar tot aan den slag van Waterloo, hebben ondersteund; het zou bewijzen dat het der partij des gewelds de voorkeur schenkt boven die der rede en der vrijheid.

‘Wij gelooven dat zulks onmogelijk is.’

Duitsche en Zwitsersche brieven.
Impressions de voyage. (*Vervolg. Zie Tijdspiegel* 1852, *II. blz.* 385.)

V.

Alpenvreugde. - Herschepping van den mensch. - Gods schrift op de bergen. - Het Oberland. - Een beveiligende berggeest in grijs gewaad. - Physiologie van den gids. - Zijne veelzijdige betrekking. - De landweg naar Thun. - Gelukkig deficit van tolhuizen, tegenstelling met den tolrijken Doornweerth. - Thun, arme schilders met penseel en pen! - Reisgoederen te koop. - Stok, en schoen en hoed. - Eene villa. - Lommerverkwikking. - Kleine meirvaart. - De Alpenketen, met de jonkvrouwchjke vorstin. - Een onvergelijkelijk berg- en watergezigt. - En carrière naar Interlaken. - De Engelsche kolonie. - Velp op grootere schaal in de schaduw der Alpen. - De Engelschen op hun prachtig buitengoed. - Uitpakken. - Verwachting. - Spanning. - Bedevaart naar den voet der Jungfrau. - Tot wederziens.
Interlaken, Augustus 1852.

Gij ziet, wij zijn reeds met magt en spoed in het Berner Oberland ingedrongen; op den oogenblik van alle zijden ingesloten door den buitenmuur der sneeuw-Alpen, en gereed om over een paar uren ons als met gloeijende zielen aan de kolossen vast te klemmen; - wij genoten reeds de eerste, meer dan verrukkelijke voorproef onzer afgebedene Alpenvreugde, en weten niet waar het ligchaam en de ziel de behoorlijke kracht zullen vinden, om deze openbaring eener nieuwe wereld te dragen. Wij vermoeden zeer natuurlijk dat gij u over zulke overdrevene taal verwondert, en gij zult u nog wel meer verwonderen; want dit wonderland herschept den ganschen mensch, in- en uitwendig. - Er grijpt bij ons allen eene gedaanteverwisseling plaats, die aan Ovidius herinnert, - men ziet, hoort, gevoelt, denkt hier anders: - 't is eene doorgaande wedergeboorte, een zamensmelten, zamenleven, vereenzelvigd worden met een wonderland, waar de vinger Gods niet op twee steenen tafelen, maar in de schier ondenkbaar schoone en verhevene, reusachtig uitgestrekte tafereelen tienduizendwerf zijn naam, zijne magt, zijne heerlijkheid schrijft, - en wij het hoofd aanbiddend buigen - maar daarover alweder later iets meer en beter, als we in staat zullen zijn op onszelven Zwitsersche ziel-ontleedkundige proeven te nemen. - Wij gaan even terug naar Bern, vanwaar we dezen morgen de reis naar het eigenlijke Oberland aanvaarden, over Thun, Neuhaus, naar Interlaken. - Zoo als wij u reeds meldden, hebben we thans een onmisbaren reis- en bondgenoot geassumeerd, een jeugdigen, vriendelijken Berner jonkman, die, in zijn ligt grijs gewaad, met den sierlijken witten hoed op het hoofd, een berggeest vertegenwoordigt, die den pelgrim, als vrijgeleide, vergezelt. - De man is, het bleek ons, in den grond bekend met de eigenaardigheden der reizenden, hunne behoeften, zelfs luimen, even als met de wegen; 't is veilig om zich geheel en onvoorwaardelijk aan den gids over te geven, die geruggesteund door de noodige voordeelen en buitenkansjes, ons weder, dat hopen we ten minste, heelshuids in het Berner hôtel aflevert. - Een gids staat met alles wat hem omringt in eene alzijdige, geheimzinnige betrekking: - met zijne reizenden, nommer een - met hunne goederen, met den voerman, met de paarden, met alle mogelijke, kleinore en grootere hotels, en ten laatste met de

steile en bedreigende bergpaden, waar hij te huis is, en waakt dat ge, bedwelmd door natuurgenot, intusschen den hals niet breekt. - De landweg van Bern naar Thun slingert door het bekoorlijk Aare-dal heen, en laat, wat breedte en kostelijke aanleg betreft, niets te wenschen over. De Berner landstenden dragen ongemeen zorg voor de wegen, die het groote voorregt bezitten, om geen tolhuizen, tolgaarders, enkele en dubbele slagboomen te dragen, en waar ge dus, van deze zijde, een echt republiekeinschen geest vindt; - bij ons te lande is dit iet of wat anders: - men gedenke hier aan den Brakelschen-Doornweertschen barrièrenovervloed, waar ge het schoone Geldersche uitzigt in en nabij Oosterbeek wel zeer deugdelijk moet betalen, en telkens weêr en weêr betalen, - maar de landheer heeft zijn regt, en laat dat geldig gelden. - Wij naderden spoedig genoeg het stedeke Thun, dat ons tevens den eersten binnenlandschen meirtogt op de Thuner See beloofde. - Indien alle dichterlijke schilders, die er op de wereld zijn, of ooit zullen komen, zich vereenigden, om een allerbekoorlijkst Zwitsersch stadje te tooveren, zouden ze, aan de boorden van het Thuner meir geplaatst, - evenwel geheel ten einde raad zijn. - Ziet die naauwe, met winkels opgevulde, klimmende en dalende straten, en daar ginds de echt Gothische kerk op een hoog rotspunt gebouwd, als om het heerlijk schoone land- en watertafereel, gebiedend, te overzien; - met moeite glijdt en hotst en slingert onze stevige wagen langs, en over, en door de enge bergstraat; wij staren met belangstelling op al het Alpen-reismateriaal, dat zich hier achter de vensters in de op elkaâr gedrongen winkels vertoont - hier de vijfvoet lange sierlijke Alpenstok, met ijzeren punt, en de gebogen gemzenhoorn aan het andere einde; - daar de noodzakelijke bergschoenen en berglaarzen met ongehoord dikke zolen en koperen spijkers beslagen; ginds de witte hoeden (oudhollandsch model), de dikgevoerde sneeuwjassen, en alles wat een bergbeklimmer noodig heeft. - Weldra opent zich de naauwe straat, en gij vindt u, in klimmende verbazing, op eenmaal voor het digtbelommerd, allerbekoorlijkst aangelegd - buitengoed - want die naam past hier, *Bellevue*. - Onder hooge, zware lindeboomen en breedgetakte kastanjeboomen, schuilt een modern kapitaal gebouw aan de boorden van de Thuner See gelegen, waar achter een terras van achthonderd voet hoogte, bevallig oprijst, en u, als met een tooverslag verplaatst te midden eener Italiaansche villa, in de omstreken van Napels, of zoo als wij eenparig uitriepen: - in het Flötenthal van Jean Paul's Titan, of in een onzer boomrijke Geldersche lustoorden, b.v. Rozendaal of Beekhuizen. - Vriendelijk grenst de Thuner See, ruim drie uren in omvang, aan de villa, waar alle noodzakelijke ververschingen den reiziger verwachten, en wij met een tal opgewekte Alpen-liefhebbers ons middagmaal vonden, terwijl de warme zomerzon om ons heen straalde, en weldadig werd getemperd door het digte en ruischende, frisch groene loof der kastanjeboomen. - Daar zijn wij met eene kleine bevolking op de gereed liggende stoomboot, die ons naar Neuhaus zal voeren. - Het ligte en sierlijke vaartuig snijdt door de effene, hel groene, doorschijnende watervlakte, als ware het de hand, die met een diamant gewapend, een spiegelschijf doorsnijdt - en daar rijzen de echte voor-Alpen meer en meer omhoog, achter de bruin gele rotswanden, die het allerbekoorlijkst meir omschansen, klimmen de sneeuwtoppen

naar boven - hier de *Niesen*, daar de *Blumalp* en ginds de *Eiger*, eindelijk boven allen dezen hooger dan de hoogste zilverkruinen, de *Jungfrau*, wier nu kegelvormige, dan meer afgeknotte spits, in het oogbetooverend sneeuwkleed ligt gehuld - en als ge nu eens midden op de effene groene watervlakte op verren afstand het Gothisch kasteel met zijne torens en gekartelde muren op het eiland Schadau ziet oprijzen, en de oevers bezaaid met witte huizen, terrasvormige tuinen, en dan weder het oog werpt op de allerprachtigste sneeuwbergen - inderdaad, alle denkbare bekoorlijkheden zijn hier als zamengeperst, en wij beklagen ons dat de korte stoomvaart slechts uren en geene dagen mogt aanhouden. - De Thuner See behoort onder de schoonste en liefelijkste meir-partijen in Zwitserland, al mist ze den omvang van het meir van Genève, en de klassieke Tell's-natuur van de Vierwaldstädter See. - Overtuigt u toch, zoo spoedig gij kunt, door de drie of vier voortreffelijke kunstplaten in professor van Kampen's Zwitserland, dat ge, ons ten gevalle, bij onze brieven naast u zult opengeslagen houden; - daar zal de kunst ten minste eenigermate uwe verbeelding te hulp komen. Naauwelijks was de boot bij Neuhaus - een gehucht - aan wal, toen de geheele bemanning (ook bevrouwing) in ongemeenen spoed en geweldigen ijver, in stormpas, naar een stuk veld of een grasperk heenstroomde, 't geen letterlijk van alle zijden ingenomen was door grootere en kleinere reiswagens, meer dan vijftig in getal, allen gereed om het ‘reizend publiek’ in vollen draf, naar Interlaken te brengen. - In een oogwenk waren onze koffers met touw en koord behoorlijk bevestigd aan den reeds zeer gebruikten reiswagen, onze gids sprong als een gems nevens den voerman op den bok, en wij draafden, onder geleide van telkens aangroeijende reizigers, den landweg op naar Interlaken. Het verschillend kostuum der reisgenooten, in tallooze Ein- en Zweispänner verdeeld, het zweepgeklap, het vrolijk gejoel dezer menigte, maakte met de oneindig verhevene natuur, die ons omsloot, eene treffende tegenstelling - en nu hier, - ja wij zijn daar op eens in een Engelsch nieuw aangelegd dorp; want Interlaken is eigenlijk eene latere kolonie der aanzienlijke Britten, die hier den zomer doorbrengen, en het eens onbekende gehucht een Europesche befaamdheid hebben gegeven; - gij moet u, tot beter verstand, het eerste gedeelte van den Arnhemsch-Velpschen straatweg voorstellen, waar een twintigtal moderne allersierlijkste hôtels - hier *pensions* genaamd - achter vijftig en zestig voet hooge, geweldig breedgetakte kastanjeboomen, u toelagchen - de twintig voet breede, gladde, witte landweg, met de meest elegante en keurig uitgedoste Engelsche aristocratie, te voet, te paard, in de ligtgebouwde rijtuigen, bevolkt, - de Engelsche winkels, waar de Londensche shops hunne dépôts aanbieden, - de dood-magere, langbeenige, of paarsroode en zwaargebuikte heeren der krijtbergen, voor of onder de veranda's gezeten, met de groote breede *Times* of *Morningpost* in de hand, de rijzige, jeugdige, meer bejaarde Engelsche vrouwen, op en neder wandelend, - een eigenaardige Britsche pleizier-, geene strafkolonie, in het hart van het Berner Oberland, tusschen de rotsen, als onder de ontzaggelijke schaduw der Alpen! Wij benijden onze overzeesche naburen hunne kluizen, maar zooals ge later zult lezen, was er welligt in het meer noordelijk zuiden van Europa geen plek te

vinden, waar de zomer zulke genietingen oplevert, als hier te Interlaken. - Wij kunnen hier slechts (de gids beveelt en drijft) weinige oogenblikken vertoeven, in een oogwenk zijn onze koffers in een der hôtels naar boven gesleept, - wij laten de zwaardere reisgoederen - altijd noodige ballast, hier. - Er moet in allerijl uitgepakt worden. - Wij voorzien ons slechts van het hoogst noodige, dat den bergtogt niet belemmert - wat ons eigenlijk te wachten staat weten en begrijpen we niet, - intusschen toeft ons rijtuig daar beneden, en wij zullen dezen avond de vallei van Grindelwald bezoeken, en ons ettelijke duizend voeten hoog nedervlijen aan de voeten der Jungfrau, de *eeuwig omsluijerde*, die we nu reeds meer en meer naderen. - De gids spreekt reeds, met verhoogde geestdrift, van een heerlijk Alpengloeijen, van eenige Gletschers, van lawinen - en wij gloeijen mede van een steeds toenemenden, tot in merg en been dringenden Alpenlust. - O! wat ons nu, na den heerlijken meirtogt, te wachten staat! - Wij mogen er schier niet aan denken, - deze dus hier gesloten en afgebroken, - om u later met onze reisbeschrijving te vervolgen; wanneer we over Grindelwald, den Wengernalp, naar Lauterbrunnen, weder te Interlaken zullen teruggekeerd zijn, met Alpenrozen in het hart en in de handen, - tot zoolang dus weder

Uwe getrouwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

VI.

Toonsleutel der reize omhoog. - Göthe en Byron. - Van Interlaken naar Grindelwald. - De Abendberg en de Cretinen. - Wijding in den tempel Gods. - Bergwanden. - De bergstroom. - Bruggen en rotsklompen. - Ruysdaelen in het groot. - Zacht-pijnlijk-genieten. - Twee ongeschapen en meer dan gekroonde koningen op weg. - De Eiger en de Jungfrau. - 5000 voet hoog. - Alpengloeijen. - Rozenen bloedrood op het sneeuwveld. - De blozende bergmaagd. - Avondtafereel. - De Gletscher en het grasveld. - De uitersten raken elkaàr. - De vallei bij nacht. - Sluimerende kinderen der aarde, aan het Hoog Altaar Gods. - De bergtogt. - Overleg en afreize. - Paarden, ruiters en draagzetels. - Het bergpad. - Klimmen, altijd klimmen. - Diep- en vergezigten. - 7000 voet hoog. - Oprijzende bergketens. - De Jungfrau in volle pracht - met hare lijftrawanten. - Onbeschrijfelijke zielsgevoelens. - Waarachtige antiquiteiten in de kunstzaal Gods. - Een groet en wedergroet. - De zomerlawinen. - De Sennenhut. - De Kuhreigen. - Alpenhoorn en Alpenlied. - Muzijkaal bergorgaan. - Een paar droppels op de wangen. - De arme herder, zonder en met geld. - Een reisgezelschap. - Alom Alpenrozen, en tevens taai bergvleesch. - De Staubbach. - Afdalen. - Het dal van Lauterbrunnen. - Wondertafereel à vol d'oiseau. - Voort. - Een ijdele wensch van den vriend. - Naderende terugtogt. - Göthe en Byron, als tolken, opgeroepen.
Interlaken, Augustus 1852. - *Twee dagen later*.

De togt is volbragt, het doel bereikt, en getrouw aan onze belofte brengen wij u andermaal den groet uit Interlaken, en hechten deze bladen aan de vorige. - Iets vooraf: wij deelen aan het einde van dit hoogst onvoldoend verslag een paar aanhalingen mede van onzen Germaanschen en Britschen dichter. - Wij bidden u ernstig om ze eerst, eer gij u aan dezen brief waagt, te lezen, als eene volstrekt

noodzakelijke inleiding; - 't is de toonsleutel, waaruit deze reiscantate gezet is - en nu, - wij zullen beproeven om u van onze allerlaatste gewaarwordingen en reine genietingen deelgenoot te maken, - en toch - dat is boven menschelijk vermogen! - Tegen den namiddag zijn wij het woelige en rijkbevolkte Interlaken ontweken, met een helderen hemel boven ons, die hier in dit wonderland der bergen, als een eeuwigdurend gewelf, op bergkruinen, als de kolommen in een Domkerk, schijnt te

rusten. In den beginne behield de slingerende landweg het ons welbekende, nederige en vriendelijke voorkomen, - boomgaarden naast en om de nette Zwitsersche woningen, glooijende velden, en hier en daar aan den bergwand een ernstig kerkje; maar spoedig verandert de schepping, en draagt niet meer den stempel van menschenhand en menschenkracht. - 't Is of nu de sterveling bloost en zich schaamt, om de koene en dikwerf moedwillige hand nog verder aan het pracht- en reuzenwerk des Heeren aan te leggen. - Voor onze blikken steeg, eenige duizend voeten hoog, de Abendberg op, alwaar op de kruin (wij dachten immers aan adelaars) een hospitaal is gebouwd voor de ongelukkige Cretinen, een soort van menschelijke monsters, die hier, zoo geweldig hoog, met Christelijke barmhartigheid, door de barmhartige zusters uit Solothurn worden verpleegd, - wij zagen slechts een paar der afzigtelijke wezens, en nog wel op een afstand. - Terwijl nu de reeds minder breede landweg merkelijk, hoewel zeer gemakkelijk, stijgt, begint de *wijding* in dezen tempel; - want zoo iets, dat naar eene nieuwe levensperiode gelijkt, wordt hier verwezenlijkt - de rotswanden nemen een ongewonen vorm aan, loodregt rijzen ze op, en toonen u hier het oorspronkelijke graniet, de onvernietigbare grondstof, waaruit sedert de schepping de aardkorst is gevormd. - Altijd in krachtigen stijl gebouwd, verheffen de rotswanden de geplette of gekartelde toppen, en waar een groene en vruchtbare plek is overgebleven, verschijnt de den en spar, en daarnevens de kleine berghut - en toch is er onder en bij die ontzaggelijke praeadamiten, met beenderen en spieren van graniet, die onbewegelijk op u nederzien, - leven en levenskracht- telkens valt, honderd en meer voet hoog, een zilverwit lint naar beneden, langs den bruinen of grijzen bergrug, en plast en klettert neder in den bruisenden, en ziedenden en kokenden bergstroom, die op weinige voeten afstands, onafgebroken naast u voortgezweept wordt. - O! die huppelende en dartele en toch met krachtige vuist als voortgejaagde stroom, waar het bevend schuim schijnt te koken, en zich eindeloos weder, altijd weder, heenwerpt over de koolzwarte rotsblokken, die midden in de wateren, vruchteloos hunne geweldige kracht trachten te breken! - De Zwitsersche bergstroomen, wij noemen ze zacht afhellende onafzienbare watervallen, - geven aan de bergpartijen juist het ontbrekende leven, en als ge nu hier en daar de uit ruw hout gebouwde hangende brug begroet, die over den schuimenden en ziedenden bergstroom schijnt heen te zweven, en toch al trillend niet bezwijkt, - dan hebt ge hier van alle zijden uwe Ruijsdaelen voor u op grootere schaal, niet op het zwijgende doek, maar levend in de sprekende natuur. - De landweg naar Grindelwald is een aaneengeschakelde, in elkaâr gevlochten, en telkens stouter en krachtiger overvloed van tafereelen, waarvan elk ons in bewondering als aan den grond vastnagelde, en overstelpte met een gevoel van oorspronkelijk, onbereikbaar schoon, ongekende harmonie, in die oprijzende en elkaâr als opvangende bergschakels, met de grootste verscheidenheid gepaard, een onafgebroken opvolging van schilderstukken, ettelijke duizend voeten in omvang, waar wij met starende en meest vochtige oogen, de nooit geëvenaarde, nooit door de kunst herborene, geheimzinnige wonderen aanschouwden dezer Zwitsersche schepping - pracht en grootheid, die meermalen het gemoed al te

pijnlijk overweldigden; zoodat we, waar op eens een nieuw onverwacht bergtafereel en een even onverwachte naar ons heenschietende bergstroom ons overrompelde - alleenlijk met de uitgestrekte hand konden heenwijzen en aanduiden, - terwijl de lippen weigerden om het regte woord der bewondering voort te brengen - en toch, was dit alles slechts een voorspel der heerlijkheden, welke het Berner Oberland ons weldra zoude ontsluijeren. - Altijd hooger slingerde ons spoor door het onafzienbare dal, - de avond daalde intusschen neder, en reeds was de zon achter den bergmuur gezonken - nu scheen het, alsof mede achter ons het gansche, onbeschrijfelijk prachtige tooneel, dat wij beschouwd hadden, wegdook en afdaalde, en zich als op zichzelve nederboog, - terwijl wij voor ons slechts twee ontzaggelijke gevaarten onafgebroken in het gezigt behielden, - hier ter linkerzijde de *Eiger*, en daar, regterzijds, een der afhellingen der allesovertreffende *Jungfrau*. - Wij konden nu de sneeuwvelden, uren in omvang, op hare kruinen met den blik omvatten; wij stonden als verstomd, het scheen of hier de eindpaal van alle reizen en togten op de wereld moest zijn. - Intusschen waren uwe vrienden, ongevoelig, zonder de minste inspanning reeds 5000 voet boven het Thuner meir gerezen, en daar in de verte aan den ingang der vallei van Grindelwald ontdekten wij onze rustplaats: het ruime Zwitsersche gebouw reeds in de avondschemering gehuld, en vriendelijk als leunende tegen den benedensten rotswand van de Eiger, die omstreeks 9000 voeten hoogte bereikt; - nu werden wij, om den togt in alle deelen te bekroonen, op eenmaal verrast door het ongeloofelijk schoon - Alpengloeijen: - de helwitte sneeuwvelden, die de omstreeks van 9000 tot 13000 voet hooge kruin der Jungfrau bedekten, en eeuwiglijk bedekken zullen, ontvingen de laatste zonnestralen, en ziet op eenmaal werden die sneeuwmassa's, zoo oneindig hoog boven onze hoofden, met een zacht rozenrood overpurperd, een gloed, een blos, een warme zomergloed overstroomden die sneeuwterrassen, en bewerkten eene ondenkbare, boven alle beschrijving indrukmakende, herschepping: - de blozende bergmaagd, omstraald en verheerlijkt door het licht, dat de God der hemelen haar als om het hoofd wierp! - aan de andere zijde werden de bruine rotswanden van de Eiger eerst geel verlicht, de bovenwand door dienzelfden avondgloed op eenmaal bloedrood, en daarboven de nog blaauwe, heldere zomerhemel, tintelend en brandend hier en daar, met ster op ster, die om de kruin der Jungfrau een fonkelenden krans vlochten. - O mijn vriend! wij kwamen tot in het diepste der ziel ontroerd, met jagenden polsslag, met hijgenden adem, en trillende van een ons nog volstrekt onbekend genot, aan onze nederige woning, te Grindelwald, - maar toen wij aan ons Zwitsersch eenvoudig avondmaal nederzaten, wachtte ons weder een tafereel - wederom nieuw - geheel nieuw voor den noordelijken reiziger. - Zeer nabij ons, welligt op een half uur afstands, lag voor ons, in stille, doode, verhevene, heerlijke kracht - de reusachtige Gletscher - de eeuwige, gebogene, met spitse kegels prijkende ijszee, die zich als tusschen de steile rotswanden naar beneden wringt en dringt, en eindelijk als wegvloeit in den benedensten rand der bergen, en zich wonderbaar aansluit aan het groene met hut en kudden rijk gestoffeerde veld - twee geweldige uitersten: - een ijsveld

en een grasveld! - voorwaar hier geldt het in den meest ruimen zin: - les extrêmes se touchent! - Vergeet niet om ook hier weder van Kampen's Zwitserland te vergelijken, waar ge eene uitmuntende plaat van het Grinderwalder Gasthof, met een gedeelte der Jura zult vinden - en daar nu, zoo digt nevens ons, de twee monarchen van het Oberland, die de glinsterende Gletschers, als een zilverwitte toga langs hunne voeten lieten afglijden - en ginds beneden ons, de vallei van Grindelwald, die eenige uren in omvang, in sierlijke golving voor ons oog zich uitbreidt en zich verliest in den invallenden nacht. De vallei, met kleine flikkerende lichtpunten doorvonkeld, tot hoog aan den bergrand geëmailleerd en doortinteld, - terwijl de ontzaggelijke sneeuwvelden op de kruin der Jungfrau een geheimzinnigen gloed behielden, en het nachtelijk donker schenen te trotseren. - Hoewel naar ziel en ligchaam, door zooveel diep aangrijpende aandoeningen geschokt, bleven wij, door de koele berglucht omgeven, uren lang het indrukwekkende schouwspel genieten - en zoo sloten wij allen, met gewaarwordingen, die wij *nimmer* aan het papier willen of mogen toevertrouwen, de oogen, veilig gelegerd, zooveel duizend voet hoog, aan de wortelen der wereldkolommen, ver van allen aardschen strijd, en twist, en nood en ellende; kalm rustend, als een kind aan den voet van een altaar, waar de heilige moeder Natuur, als priesteresse Gods, den avond- en nachtzegen over ons heeft afgebeden!

Op den volgenden morgen, omstreeks vijf ure, stond onze gids reeds reisvaardig, - onze reiswagen van Interlaken verliet ons, met den reiszak, en wij behielden slechts bij ons het overkleed, - de minst mogelijke bagaadje. - Ziet welk een gewoel daar zoo vroeg reeds aan de groote voor- en buitendeur van ons Gasthof - weder een schilderstuk - een Verschuurtje of Wouwerman - tal van gezadelde bergpaarden, draagzetels en een drom van sierlijk uitgedoste berggidsen; reizigers daar tusschen in, allen volijverig en ongeduldig bezig om zich op den bergtogt over de Wengern-alp, langs de Jungfrau te begeven, en van daar af te dalen naar Lauterbrunnen. - Weldra verdeelen zich de reizenden, die zich hier, waar alles tot vrede noopt, vriendelijk den morgengroet brengen - het is een oogenblik van onderling gewoel en reisgedruisch: - le moment du départ! - Wij zitten weldra in den zadel, op het zeer prozaïsche en meer sterk gespierde dan wel gevleeschde bergros, - onze waarde vrouwelijke reisgenoote verkoos, om meer veilig en minder vermoeijend te reizen, den stevigen draagstoel, dien wij door een viertal vrolijke Zwitsers, echte menschelijke gemzen, zagen opheffen, terwijl wij, stapvoets, ons aan den reisstoet aansloten, - een heldere blaauwe hemel boven ons - en een hemel in het hart. - De togt, die ons toen wachtte, over de Wengern-alp, is een der schoonste en rijkste, welke Zwitserland den tourist aanbiedt: - men geniet op enkele punten een overzigt over het geheele Berner Oberland, en heeft hier reeds genoeg, volkomen genoeg, om de grootsche, boven alle gedachten en beschrijving grootsche type van het drukbezochte Zwitserland voor altijd in de verbeelding te stempelen. - Daar nemen onze bekwame gidsen, de Berner geleigeest voorop, onze paarden bij den teugel, en wij moeten, gaarne of ongaarne, het steile,

eigenlijke bergpad, hier *Saumpfad* genaamd, op, altijd op, hooger en hooger - met verwonderlijke behendigheid, vaardigheid en vastheid, klauteren hier menschen en dieren tegen de bergen omhoog. Ons spoor slingerde zich, nu zeer steil nederwaarts, zoodat het evenwigt voor den ruiter moeijelijk te bewaren was, dan nog steiler omhoog, zoodat de gewillige ronsinanten steunden en hijgden - ons spoor was als aangeplakt tegen de lagere Alp, die van de Jungfrau en den Mönch (de bewaker der Jonkvrouw) door een onmetelijken afgrond is gescheiden, somtijds boog het zeer enge, glibberige pad, zich minder uitnoodigend, aan den uitersten rand der Alp, die wij beklommen, en opende het zeer eigenaardige, niet *ver*maar *diep*-gezigt, in eene diepte waar het oog op den bodem de voorwerpen niet meer kon onderscheiden, - dan stegen wij weder langs breede, groene, met boom en plant doorvlochten weiden. - Toen we nu ongeveer de hoogte van 7000 voet bereikt hadden, werd er, 't was nog vóór het middaguur, even halte gemaakt - en wij poogden het panorama te omvatten, dat zich nu aan ons oog vertoonde - maar hier moest ik de pen eigenlijk nederwerpen, en u en allen onophoudelijk toeroepen: ‘kom en zie!’ - Drie en vier of vijf bergketens, alle met glinsterende sneeuwkoppen, rezen aan den gezigteinder, die hier niet zoo laag hangt als bij ons, maar altijd als in den hemel opstijgt, achter elkaâr omhoog; wij zagen uren, dagen ver op eens - en beneden rustte dieper en altijd dieper in de diepte de ontzettende kom of het reuzendal, waarin het geheele distrikt van Grindelwald lag besloten, met de helderblanke Gletschers, thans reeds ver beneden ons, met de woningen, gehuchten, de boomgroepen, de blanke bergstroomen, alles in den zacht, bekoorlijk wegsmeltenden afgrond, - en daar, daar, ter regterhand, altijd als aan onze zijde, nu in volle en ongekende grootte, als ter halver lijve uit, de Jungfrau, die zich nog ruim 6000 voet hoog boven ons standpunt verhief, en nevens haar de duistere en ontzaggelijke kruin van de Wetterhorn, en bovenal de Silberhorn, die spits als een naald uitloopende, zonder eenig rotsbruin, met het blinkendste sneeuwkleed bedekt was - en ginds over en langs die sneeuwpleinen of -velden gleed de Gletscher naar beneden, en dook weg in de diepte, die voor ons bedekt bleef, en welligt al te duizelingwekkend ware geweest. - Onze gewone afmetingen en dimensiën van vroegeren leeftijd waren hier niet meer toereikend - het oog zag anders, en de ziel met een - altijd het aangrijpende contrast: - hier de welige, groene zomervallei, aan de eene zijde, en daar de ijs- en sneeuwvelden aan de andere! - Er kwamen meer en meer gewaarwordingen in ons op, die nog altijd behooren tot de eeuwig omsluijerde geheimen van het zieleleven. - Op het hoogste punt gekomen, konden wij de vorstin van het Oberland onzen groet als van nabij brengen, - wij hielden de teugels aan, en verzonken in stille aanbiddende beschouwing van dit allesovertreffende scheppingsgevaarte, eene echte, waarachtige antiquiteit in de kunstzaal, welke de Almagtige hier opent, om ons aardwormen een blik te vergunnen in den onuitputtelijken rijkdom Zijner heerlijkheid - en ziet, daar beantwoordde de Jungfrau onzen groet: in zachtmurmelenden donder ruischte de zomer-stuiflawine naar beneden, en onthaalde ons op eene Alpen-solo, die verder en verder doordrong en weêrgalmde - 't was hier niet de verdelogende

kracht, waar de sneeuwwolk als een beweegbare sneeuwberg boom en hut en gehucht overstelpt, - de Jungfrau schudde even haren wijden mantel, en wierp ons in de telkens herhaalde lawine een zilverwolk als van de hoogte toe. - Hier wachtte ons de eigenlijke Sennhut, op een groen en malsch veld gelegen, waar we onthaald werden door den *Kuhreigen*, ons toegeblazen door een *Schweizerbub*. - Er ligt in die drie of vier Alpentoonen eene wonderbare, geheimzinnige, onverklaarbare melodie, een diepe weemoed, een vrede en rust in het bergakkoord - volstrekt eenig, en als de lange Alphorn den voorttrillenden luchtstroom tegen berg en berg voortstuwt, zoudt ge de wegstervende echo, vooral voor de eerste maal, niet kunnen hooren, zonder dat er een traan, die met den Kuhreigen zelf consoneert, in uw oog staat. - Wij stegen af, en werden door den bejaarden Alpherder met room, kaas en aardbezien ontvangen; onder het kleine afdak zaten, de reizenden opwachtende, een paar Zwitsersche deernen, en hieven onverwacht het zoo welbekende Alpenlied aan; wie kent dat niet? - maar dat lied, zoo echt nationaal, moet gehoord, gekend en verstaan worden, tusschen de Zwitsersche bergen, dáár waar het eens geboren is; en die zachte, ook weder zoo weemoedige en vrolijke, die echte bergtoonen, dringen u regelregt in het hart, - gij vergeet ze nooit. - Wij waren, door zooveel aanhoudend genot, in een toestand van overspanning geraakt, die ons thans nog met eene eigenaardige huivering vervult: eene oplossing van den geheelen mensch, in en met de natuur; eene mengeling van biddende bewondering en heilige gevoelens, - gewaarwordingen die telkens bij zwijgende lippen de tranen uit de oogen persten - toen, omgeven door deze ondenkbare en onnavolgbare schepping, heb ik de schoone regels van Byron, - gij leest ze hieronder - bij mijzelven herhaald en begrepen en als gezongen en - als in merg en been ingezogen - de dichter heeft ze alzoo, tegenover een der wonderwerken in de natuur, kunnen en moeten uitboezemen! - O die kleine, bevallige Sennhut, waarachter de geweldige Juraketen zich eindeloos hoog ophief, welke diepe indrukken hebben we daar ontvangen, - en wederom eigenaardige, toen de arme herder, die van de reizenden de spaarzame gifte ontvangt, ons zoo vriendelijk in zijn bijna onverstaanbaar Zwitsersch-Duitsch toesprak - toen deze ons weder zag heentrekken, en wij hem het frankstuk in de hand stopten, schudde hij droevig en verlegen het hoofd, en reikte ons het geld over, zeggende: ‘ik heb niets om u terug te geven of te wisselen,’ - ‘behoud het dan maar’ sprak onze reisgenoot - en gij zoudet u verheugd hebben, om de aan aandoening grenzende vreugde van den bergbewoner te zien, die ons van zijne hoogte met een warmen zegengroet in de diepte zag verdwijnen. - Wij vertoefden nog eenige oogenblikken in het - zoogenaamde hôtel - *de Jungfrau*, - de naamgenoot der heerscheresse in het Oberland - eigenlijk een ruime boerenwoning, waar wij alles bezet vonden met berglustige Engelsche heeren en dames, met alpenrozen in de hand, op den hoed, op de borst, en met alpenstokken gewapend, die van Lauterbrunnen naar Grindelwald togen: paarden, gidsen, menschen, gewoel, getrappel, gedruisch, alles op een steilen bergrand! - Toen de maag hare regten deed gelden, en het gemzengebraad ons uitnoodigde, moesten we echter van deze verbazend taaije spijze afzien, en *die* Zwitsersche nationaliteit

overlaten aan het gebit der Britten. - Weldra werd de togt, die tot dusverre steeds stijgend was geweest, voortgezet, maar nu, altijd steil, zeer steil afdalend, naar de vallei van Lauterbrunnen, waar de beroemde *Staubbach*, de waterval, die 900 voeten hoog afstroomt, ons verwachtte, en we ons weder op gelijken bodem zouden bevinden, en den terugtogt naar Interlaken ondernemen. - Meer en meer kronkelde het bergpad naar beneden, toen we ons geheel onverwachts te midden eener talrijke kudde grazend vee geplaatst zagen; ettelijke duizend voeten hoog en tegenover een der prachtige Gletschers, die in eeuwige versteening langs den bergrand afhangt. - Het eigenaardig harmonieus geklingel der groote koperen schellen, aan den hals dezer viervoetige bergbewoners bevestigd, maakte eene hoogst indrukwekkende unisono-cantate, te midden der zwijgende ernstige schepping, - maar, kan pen of stift u het onuitsprekelijke, de allerstoutste verbeelding overtreffende en vernietigende tafereel doen aanschouwen, dat zich toen in eene diepte van 3000 voeten voor onze blikken opende! - De vallei van Lauterbrunnen! - Een liefelijke, groene afgrond, waar het eene dal als onder en in het andere geschoven, en daaruit ontluikende, de rijkste bosschen tusschen de kolossale rotsen, met bergstroom en afvloeijende rotsbeken doorstikt, vertoonde eene mengeling van Zwitsersche landschappen, heerlijk aan en in elkaâr geschakeld, en dat alles, als met vogelvlugt - à vol d'oiseau, uit de hoogte - beschouwd; daar in de diepte der diepte, de Staubbach, die ons hier een zilverstraaltje toescheen, dat op den malschen bodem afvloeide. - Inderdaad, 't was een prachtig, oneindig prachtig vergezigt, maar nu, op eenmaal van de anders regtstandige ligging naar beneden gekeerd, naar onderen gewenteld, alles in de diepte, kostelijk verlicht; alles *neêrgebogen*, wat men gewoonlijk *voor* zich door den horizon begrensd bewondert. O hoe de blik in dat meer dan rijke landschap boorde, en drong, en als wegzonk! - Langzaam daalden wij van den eenen bergrug tot den anderen af; naderbij kwam het liefelijke Lauterbrunnen-dal, en weder hooger rees de besneeuwde Alpenketen, boven en achter onze hoofden, als in de wolken. - Het geweldig steile, slingerende bergpad bragt ons omstreeks 4 ure in den namiddag, wel en warm en met opgetogen zielen in het hôtel te Lauterbrunnen - nadat wij, dit verzekeren wij u, als geoefende ruiters, den ganschen dag vast in den zadel hadden gezeten. - Hier verlieten ons gids en bergpaarden. Wij deden andermaal in het rijtuig, dat ons beneden wachtte, den u reeds medegedeelden togt naar Interlaken terug, - en schreven *dezen dag* met onuitwischbare letters in onze levensboeken. - 't Was eene openbaring, - een blik in eene andere en betere wereld - duizendvoudige stemmen Gods, die welligt tot aan onzen jongsten snik op ons sterfbed, nimmer, nimmer geheel uit het heiligdom van den inwendigen zielsmensch kunnen en mogen verdwijnen! En nu voorwaar genoeg, meer dan genoeg. Mogt het u, waarde vriend! bij den flaauwen, gebrekkigen weergalm van al het rein en zuiver genot, dat ons heden te overvloedig toevloeide, ook eenigzins warm om het hart geworden zijn! Wij wenschen spoedig over Bern, Bazel, Straatsburg den terugtogt aan te nemen, en als tijd en gelegenheid dit toelaten, werpen we u uit de eene of andere plaats nog een blad toe. - Alles goeds u toegebeden door

Uwe vrienden,
Spiritus Asper en *Lenis*.

Wie ekeln mich meine Beschreibungen an, wenn ich sie wieder lese! Nur dein Rath, dein Geheisz, dein Befehl können mich dazu vermögen. Ich las auch so viele Beschreibungen dieser Gegenstände, ehe ich sie sah. Gaben sie mirdenn ein Bild, oder nur irgend einen Begriff? Vergebens arbeitete meine Einbildungskraft, sie hervorzubringen, vergebens mein Geist, etwas dabei zu denken. Nun steh' ich, und schaue diese Wunder, und wie wird mir dabei? ich denke Nichts, ich empfinde Nichts und möchte so gern Etwas dabei denken und empfinden. Diese herrliche Gegenwart regt mein Innerstes auf, fordert mich zur Thätigkeit auf; und was kann ich thun, was thue ich? Da setz' ich mich hin und schreibe und beschreibe. So geht denn hin, ihr Beschreibungen! Betriegt meinen Freund, macht ihn glauben, dass ich Etwas thue, dass er Etwas sieht und lies 't.

Seh' ich eine gezeichnete, eine gemalte Landschaft, so entsteht eine Unruhe in mir, die unaussprechlich ist. Die Fuszzehen in meinen Schuhen fangen an zu zucken, als ob sie den Boden ergreifen wollten; die Finger der Hände bewegen sich krampfhaft; ich beisze in die Lippen und es mag schicklich oder unschicklich sein, ich suche der Gesellschaft zu entfliehen; ich werfe mich der herrlichen Natur gegenüber auf einen unbequemen Sitz; ich suche sie mit meinen Augen zu ergreifen, zu durchbohren, und kritzle in ihrer Gegenwart ein Blättchen voll, das Nichts darstellt, und doch mir so unendlich werth bleibt, weil es mich an einen glücklichen Augenblick erinnert, dessen Seligkeit mir diese stümperhafte Uebung ertragen hat.

VON GÖTHE, *Briefe aus der Schweiz. Erste Abtheilung*.

I live not in myself, but I become
Portion of that around me; and to me
High mountains are a feeling, but the hum
Of human cities torture: I can see
Nothing to loathe in nature, save to be
A link reluctant in a fleshly chain,
Class'd among creatures, when the soul can flee,
And with the sky, the peak, the heaving plain
Of ocean, or the stars, mingle, and not in vain.

Are not the mountains, waves, and skies, a part
Of me and of my soul, as I of them?
Is not the love of these deep in my heart
With a pure passion? should I not contemn
All objects, if compared with these? and stem
A tide of suffering, rather than forego
Such feelings for the hard and worldly phleghm
Of those whose eyes are only turn'd below,
Gazing upon the ground, with thoughts which dare (not glow?

BYRON, *Childe Harolds pilgrimage. Canto III, Stanza 72 and 75*.

Couranten-lezing.

Voor de beide tot de Duitsche vloot behoorende oorlogschepen, zijn aanbiedingen tot aankoop gedaan door - den directeur van het algemeen Huur- en verhuurkantoor O.Z. Voorburgwal te Amsterdam.

Dezer dagen werd alhier een persoon in hechtenis genomen, beschuldigd door de Geneeskundige Commissie van - het gebruik van Revalenta Arabica.

De formele en plegtige opening der Tolconferentie zal - tot nader order gesloten blijven.

Uit Weenen verneemt men dat op aanraden van het Russisch Kabinet - de tooneelvoorstelling heden avond geen plaats zal hebben.

Veel wordt er gesproken over de omstandigheid dat de Gravin van - zich in gezegende omstandigheden bevindt.

Heden was aan de beurs een gerucht in omloop dat de President aan den Senaat - het gebruik van Gunthers gehooropwekkers voorschreef.

De begrafenis van den Hertog van Wellington zal 18 November plaats hebben - plaatsen kunnen besproken worden van 1 tot 4 ure. Militairen mits in uniform betalen half entrée.

Men ziet de uitroeping van het keizerrijk alle dagen te gemoet. - Verzoeke van brieven van rouwbeklag verschoond te blijven.

Heden zal alhier aanbesteed worden 10,000 Ned. kan jenever 1e qualiteit, ten behoeve van - het bestuur der vereeniging tot afschaffing van sterken drank.

Het spijt ons te moeten berigten dat de bevalling der koningin van Spanje - door onvoorziene omstandigheden geen plaats kan hebben.

Ten gevolge der herhaalde betuigingen dat het keizerrijk de vrede is, heeft er algemeene - versterking der kusten van Engeland plaats.

Men verneemt met algemeen genoegen dat de President der Bondsvergadering - als Badeloch in Gijsbrecht van Amstel zal optreden.

Eenige schoteltjes olla potrida.
Uit den tijd, voor den tijd.

Let him go his own way... ***

I.
Fabelen.

1. De dieren en de vos.

De dieren des velds bielden eene raadsvergadering. - Ossen, ezels, paarden, varkens, veulens en kalveren, allen kwamen te zamen, om over de belangen der dierenwereld te confereren. - De os brulde, de ezel maakte zijn eigenaardig geluid, het paard hinnikte enz., - allen spraken op hunne beurt. - Toen ze einlijk na lang beraad zich in sectiën verdeelden, en de rapporten zouden opgemaakt worden, kwam een oude, magere, bruine vos bedaard aanloopen, en begon elk der dieren - te interpelleren, - maar hij deed deze kunstbewerking zeer verstandig, - de oude vos was van zessen klaar: - hij bewerkte door zijne vertrouwelijke mededeelingen, raadgevingen, beloften, de bovengenoemde dieren, elk in het bijzonder en afzonderlijk, en had ze allen voor zich gewonnen, toen zijzelve tamelijk onafhankelijk dachten te handelen, - daardoor verkreeg Reintje een algemeenen, ongehoorden invloed, en regeerde ongemerkt de

dierenvergadering, - maar de leeuw, die op eenigen afstand lag teherkaauwen, zag dat stuk bedenkelijk aan, schudde de manen, en rekte den ruigen regterpoot bedreigend uit, - en wat deed ons vosje? - hij raapte den heerschersstaf, die voor den leeuw op den grond was gevallen, voorzigtig op, boog zich een paar maal, en plaatste den staf weder tusschen de klaauwen en nagels van den leeuw, - en toen ging het vosje weder aan die zaken, welke aan de orde van den dag waren.

2. De konijnen, de hazen, en de jagers.

De konijnen wilden met de hazen een verbond sluiten, - 't zoude niet meer of minder zijn, dan om alle jagers en stroopers te vangen, te binden, en dan gezamenlijk op te hangen, - en in de geheime genootschappen der konijnen en hazen werden de stroppen reeds gereed gemaakt, en meer dan één der zaamgezworenen oefende zich bij nacht en ontijd in de kunst van opknoopen; - maar de jagers hadden er de lucht van gekregen, en overvielen de dieren, toen ze met de stroppen en de oefeningen om op te hangen nog lang niet gereed waren. Toen gingen de hazen en konijnen op hunne achterpooten zitten, en keken de jagers, die met de geweren en honden kwamen, zeer verlegen en benaauwd aan, - en zij kwamen tot andere gedachten, - zij maakten een verbond met de jagers, en verzochten dat dezen alleen gedurende den jagttijd op hen wilden schieten, zoo als in vorige jaren en eeuwen, en ze overigens in rust mogten laten, - en de jagers lieten zich dat aanleunen, maar verzochten vriendelijk, - terwijl ze intusschen het geweer opnamen, even alsof ze wilden losbranden, en de honden zeer geweldig lieten blaffen, - dat de hazen en konijnen voortaan buiten hun weten geen verbond wilden sluiten, - en de dieren hebben toen: - ja! gezegd.

3. De ooijevaars.

Drie ooijevaars zaten op een hoog dak, met elkaâr over de philanthropie te redeneren, - en besloten eindelijk krachtdadige middelen in het werk te stellen om het lot der arme musschen in den winter te verbeteren, de torren en kleinere insekten een beter bestaan te verschaffen. - ‘Wij moeten ze werk geven,’ - sprak een oude ooijevaar met vuurroode pooten en verstandigen blik, - ‘werk en geen aalmoezen,’ - en de twee andere bijzitters knikten met het hoofd, en hernamen - ‘ja, werk - maar, hoe zullen wij ze aan den kost helpen, die arme, kleine, ongelukkige dieren, eer dat ze bevriezen?’ - Men zweeg eerst - eindelijk sprak de oude ooijevaar: - ‘als het met de verloting, de vrijwillige bijdragen en inschrijvingen niet lukt, zouden we hen kunnen gebruiken, om voor *ons* en ons jeugdig gebroed de nesten te maken, en daardoor aan den kost te komen - want, dan waren zij en ook wij geholpen, - we zullen 't maar eens beproeven, of het zóó kan geschikt worden, tot heil der arme dieren. - Wij intusschen zullen het oppertoezigt houden, en wel en scherp toezien, dat onze nesten goed en stevig, warm gebouwd worden,’ - en dadelijk zijn twee der ooijevaars in commissie naar de arme, koude, half bevrozen musschen heengevlogen, - met welk een uitslag is ons onbekend.

4. De uilen.

Eenige steen- en katuilen kwamen in eenen stormachtigen Novembernacht op den boventrans van een vervallen kerktoren bijeen, om eindelijk de laatste en

beste middelen te beramen, waardoor de toenemende verlichting en vrijzinnigheid onder de valken, spreeuwen, eksters, en het overige vluggere en helderziende gevogelte kon geweerd worden. - ‘Zoo kan en mag het niet langer,’ hief een vergrijsde steenuil, met twee hel gloeijende oogen, aan, - ‘als het ongebreidelde en boosaardige geslacht der valken en spreeuwen niet wordt verjaagd of uitgeroeid, zullen weldra al de kleinere vogels, de musschen, de vinken, de kwartels ons overschreeuwen, en het gezag der uilen zal wankelen of verdwijnen.’ - Al de uilen begonnen, na deze mededeeling, in koor op den ouden kerktoren te stenen en te kermen. - Eindelijk kwam een looze katuil aanvliegen en klapte met de vlerken, ten teeken, dat hij iets in het midden had te brengen, - juist ging de maan geheel achter de wolken schuil, en alles was volstrekt duister. - ‘Mannen broeders’ - hief de katuil aan: - ‘ik weet een middel: - als wij de menschen, de magtige goden der aarde, en vooral de valkenjagers konden overbalen en overreden, om al de valken de oogen uit te steken en de spreeuwen te vangen en in kooijen op te sluiten, dan waren we meester van de zaak, en ze konden ons niet meer in den weg zitten - *hoe, blinder hoe beter!*’ - Het voorstel werd in deliberatie genomen, rijpelijk overwogen, en in omvraag gebragt, - en de uilen bogen zich voor den spreker, eenparig zeggende: ‘Uw wil geschiede!’

5. De vogels en de nachtegaal.

‘Wij zullen u niet langer dulden, of in ons midden toelaten,’ spraken de ekster, de koekoek en de vink, tot den nachtegaal, die onafgebroken zijn heerlijke toonen aansloeg, - ‘gij hebt reeds lang genoeg ons en de menschen begoocheld, en met uw treurig, eentoonig, hatelijk gezang verveeld, - nu is de beurt aan ons.’ - De arme vervolgde nachtegaal vloog van tak tot tak, altijd zingend, en de vergramde vogels verjoegen hem verder en verder - eindelijk vloog hij geheel en al uit het gezigt, verre, verre weg. - ‘Nu hebben wij het rijk, en zullen het kunstkeurige publiek eens beter vergasten’ spraken de vogels, en het dichterlijk bentgenootschap der schreeuwende woudbewoners begon geweldig te zingen, ieder op zijne wijs, - maar de menschen, die onder de hoornen wandelden, liepen spoedig weg, en de kwade jongens wierpen met groote en kleine steenen naar de krijschende vogels - des te harder begonnen dezen nu te krijschen - de nachtegaal was intusschen op een eenzamen boom gaan zitten, en sloeg krachtige en heerlijke toonen aan - en de menschen stonden in zwijgende geestverrukking onder dien boom en bleven hem eenparig toejuichen.

6. De apen en de menschen.

‘Wij zijn gelukkige wezens,’ - riepen de apen in eenen zoölogischen tuin, in ruime en luchtige, echter welvoorziene, en getraliede vertrekken opgesloten, - ‘ziet, die verstandige, ontwikkelde menschen, onze blanke en vriendelijke broeders, stellen ons op hoogen prijs, - ouden en jongen, mannen en vrouwen, geleerden en ongeleerden, staan ons aan te gapen en te bekijken, en gevoelen de onmiskenbare verwantschap van ons geslacht met dat van hen. - Zouden,’ - riepen zij, ‘zouden de apen wel ooit zooveel moeite doen en zooveel kosten maken om de menschen te vangen en in een kast of kooi ten toon te stellen, als zij, onze welwillende broeders, die voor een echt exemplaar van ons geslacht zooveel betalen, als een

arm huisgezin noodig heeft gedurende den winter?' - en de apen begonnen hoogmoedig en verwaand te worden, omdat de menschen zooveel werk van hen maakten. - Eindelijk gebood een eerwaardige Orang-outang, rijk aan jaren en ondervinding, stilte, en deelde deze opmerking mede: 'Gijlieden kent de menschen niet: wanneer zij niet onze voorregten levendig gevoelden, onze vlugheid, naïeveteit, en altijddurende vrolijkheid bewonderden, zij zouden ons niet opvangen, - onze broeders daar, die op vrije voeten gaan, vinden zichzelven, zoo natuurlijk, zoo geheel in onze zamenleving en in onze gewoonten terug, dat ze ons onvoorwaardelijk beminnen. Gelooft mij waarde stamgenooten! als wij, heeren apen, een paar dozijn van die kijkers, van die blanke half-apen, hier opsloten, waar wij zitten, 't zoude niet de moeite waard zijn, om er een paar minuten lang bij te blijven stilstaan, - daarom: vivat het apendom!'

II.
Spreuken, gedachten, splinters.

De menschen doen niets met meer smaak, gevoel en krachtsinspanning - dan *parade maken* - dit geschiedt in de geestelijke, in de staatkundige, en de letterkundige wereld: - in groot tenue voor de wereld te verschijnen, is zoo uitlokkend, dat men aan het gescheurde en vuile hemd of het afgesleten ondergoed niet eens meer denkt - als de galarok of de schitterende uniform slechts gezien wordt - wat er onder zit - doet niets af.

Koningen maken koningen, en keizers maken keizers, maar volken maken niet altijd volken.

Letterkundige verdiensten zijn gelijk aan de kometen: zij verschijnen op ongeregelde banen - verdwijnen spoedig en onverwacht - en de kern is dikwerf doorzigtig en onvast - zoodat men vermoedt, dat hier niets is dan eene - watermassa.

'De liefde tot zijn land is ieder aangeboren' deze regel verkrijgt verbazende uitzonderingen, sedert de aardappelenziekte, de verhoogde belastingen, en de gouddelvingen in Californie en Australie.

Te veel licht is voor zwakke oogen en zwakke hoofden gevaarlijk - daarom heeft men in de staatkundige en godgeleerde wereld, uitgebreide en geheim werkende fabrieken aangelegd van groene en bijkans zwarte licht- en oogen-schermen, die zoo kunstmatig ingerigt zijn, dat langzamerhand het beveiligende oogenscherm geheel *op* en *over* de beide oogen nedervalt - en men veiligheidshalve - om de oogen niet te bederven - geheel geblinddoekt is.

Als er zooveel bloemen en waslichten op en bij de altaren staan, verwachten we van de priesters en de gemeente, als ze niet schromelijk liegen en bedriegen, gevolgelijk niets anders dan liefde en licht.

De waarheid bedelt, even als de kunst, volgens Lessing, om brood - maar zij is zoo onbehoorlijk, onfatsoenlijk moedernaakt, dat de beschaafde en zeer gecultiveerde menschen blozen bij haar verschijnen, of de handen voor de oogen moeten houden,

en zich zouden schamen die impertinente bedelaresse eene gifte te geven - als ze niet eerst behoorlijk *bedekt* en *aangekleed* is.

Het huwelijk wordt, zoo als bekend, gesloten voor den burgerlijken stand, op het stad- of raadhuis; vervolgens meestal in de kerk; later of vroeger voor de ouders, den notaris, en de oom's en tante's - somtijds, volgens het spreekwoord, ‘in den hemel’ - maar dikwerf zijn de ondermaansche akten zoo verbazend in elkaâr geschreven, en met zooveel naamteekeningen en cijfers voorzien - dat er voor een engel uit den hemel geen plaats meer overbleef, om het stuk te legaliseren - en het document dus ongeteekend teruggaat.

De lach van het kind en van den booswicht geschieden door dezelfde beweging en op- en nedertrekking der lachspieren-maar de geest en de ziel spreken des te meer uit het oog - dáár is geen bedrog mogelijk.

In het huisgezin is de constitutionele regeringsvorm nog steeds de beste - het absolute despotismus van den keizer of de keizerin: man en vrouw, komt in gedurige botsing met de emancipatiebegrippen der kinderen, der familie, der dienstboden, - als de monarch zichzelven legitimeert - vreeze hij vroeg of laat behendig onttroond te zullen worden.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Brievenbus.

XII.
Brief van overeenstemming aan den oud-gediende betreffende de ‘Inspectie over de zes jaren te paard enz., van den dragonder P. Dekker Jr.’

Waardste vriend!

Dat ge vlug en vaardig zijt met de pen, ik weet het zoo goed als iemand het weten kan, en het was mij dikwijls tot blijdschap en vertroosting. Onlangs heb ik dat evenwel met een weinigje spijt opgemerkt. Ziehier wat er van de zaak is. Ik zal er maar rond voor uitkomen. In het laatste nommer van den Tijdspiegel hebt ge een brief laten plaatsen, als een bewijs van sympathie gerigt aan den bij ons beiden bekenden en geschatten Schrijver der ‘Inspectie over de zes jaren te paard’ enz., en gij hebt mij daarmede een vlieg afgevangen; want ik had het zelf willen doen. Al verschuilt gij u ook achter den aangenomen naam van Jan Kaspar Zwaardveger, ik heb u toch dadelijk herkend; want er kwam zoo eene en andere uitdrukking in uw geschrijf op het tapijt, die u terstond ontmaskerden. Nu is er eigenlijk, wat de zaak zelve aangaat, niets aan verbeurd, dat ge mij (zekerlijk zonder opzet) vergaauwd hebt; want mijne teleurstelling is merkelijk getemperd door den inhoud van uw brief. Ik ben het volmaakt met u eens, dat de gepasporteerde wachtmeester zich meesterlijk van zijne taak heeft gekweten, en den brutalen dragonder eens terdege heeft afgedekt, en zulk eene afdekking heeft haar groot nut, bepaaldelijk in onze dagen. 't Is wel waar, dat soms een verachtend stilzwijgen evenzoo goed is als eene krachtdadige wederlegging; maar nu de publiciteit aan de orde van den dag is, schaadt het zeldzaam als de zaken zoo publiek mogelijk worden behandeld, vooral waar laster en kwade trouw en... in het spel zijn. Men moge van iemand,

die *mir nichts dir nichts* van het eene kerkgenootschap naar het andere overloopt, zijn weldoener (die voor het vullen van zijne maag, of voor zijn zwak gezigt zorgde, of hem eene commissie van vertrouwen opdroeg, of bewijs van vertrouwen schonk) met ondank en laster beloont, zeggen: *il ne vaut pas la poudre;* - 't is toch altijd maargoed, dat het groote publiek met kennis van zaken over lieden, als Dekker en consorten, kan oordeelen. Ik heb dikwijls puur van pleizier in de handen gewreven, toen ik de Inspectie van den wachtmeester in questie las, die op zijn jovialen toon en oudstudentschen trant de fijnste snaren van het gevoel weet te treffen, en zoo dikwerf toont dat hij een regtschapen vent is, die het wèl meent met zijn vaderland, met het Christendom, met de letterkunde, en wien het hart op de regte plaats zit. Zijn Huygensiaantje (hij is 't nog niet verleerd, al heeft hij thans wel wat prozaïschers te doen dan verzen te maken) op blz. 15 zal u zeker als mij goed gedaan hebben, en de ironische kieschheid, waarmede hij het laatste anderhalve woord weglaat, zal u gewis hebben doen glimlagchen. Waarlijk, de knoedelmajoor der ironie heeft onzen braven wachtmeester uitstekende diensten gedaan, en is hem getrouw van blz. 1 tot 44, d.i. van het begin tot het einde ter zijde gebleven.

Al kom ik nu met een en ander, zoo als men zegt, wat op het nagras; ik verbeeld mij echter dat gij mij, bij onze eerste ontmoeting (spoedig, hoop ik) niet scheel zult aanzien, omdat ik uw brief iet of wat vervolg, ofte aanvul. Als ge den wachtmeester ziet, groet hem dan van mijnentwege, en meld hem dat ik mij bij het lezen van zijne Inspectie regt heb verkneukeld, en het mij goed deed in mijn binnenste, dat hij eenen stand, waarop zoo dikwerf te onregt wordt gesmaald, zoo degelijk heeft gerehabiliteerd. Een stand, waarvan zoo onbegrijpelijk veel afhangt, al mogen ook menige Christenen een weinig Kwakerachtig daarover denken, en met de Vrienden des Vredes instemmen. Een stand, die zoo vele achtingwaardige, brave, edele, Christelijke mannen telt, waarop het vaderland zich in tijden van gevaar en nood verlaten kan. Gij zijt het immers met mij eens, waarde Zwaardveger! dat Uncle Toby, dien wij beide liefhebben, den spijker op den kop sloeg, toen hij zeide: ‘dat God Almagtig een zoo goed en regtvaardig bestuurder van deze wereld is, dat indien wij slechts onzen pligt gedaan hebben, - hij niet onderzoeken zal, of wij zulks gedaan hebben in een' rooden rok, of in een' zwarten.’ In de hoop, dat wij vooreerst geene dragonders, of on-dragonders, of wandragonders, gelijk Dekker, als auteurs zullen zien optreden, eindig ik mijn schrijven, en noem mij, als steeds,

Uw vriend,

FREDERIK SABELKNOP.

Humoristisch-ernstige beschouwing over eenige staatkundige, geijkte termen.

Paulo majora canamus.

PETITIONEREN. - Er is onder de zon, waar trouwens niets nieuws geschiedt, niets, dat zoo aan de orde van den dag is, als het petitioneren. - Alles levert petities in. De zuigeling aan de reine, trouwe moederborst, - het kind aan de

ouders, om brood en speelgoed, - de burger aan den burgemeester om een vacanten kommissaris- of dienderspost, - de onderdanen wegens het gemaal, den turf, de zeep, de steenkolen, aan de Tweede Kamer, - de mannen aan de vrouwen, om liefde, trouw, spaarzaamheid en verminderde uitgaven op het dagelijksche huishoudboekje, - de vrouwen aan de mannen om bedaardheid en huiselijkheid, en verder in de eerste plaats na- en voorjaarspetitien, om nieuwe hoeden, nieuwe talma's, nieuwe doeken, vooral, de altijd versletene (nieuwe) handschoenen. - Ook de vorsten petitioneren, maar ingewikkeld en bedekt, in den vorm van troonredenen en wetsvoordragten, - en niet het minst door de eigenaardige methode van nieuwe belastingen en leeningen. - Geestelijken en predikers, wederom onvermoeide petitionarissen aan den hemel, na de leerrede, voor vorst, vaderland en gemeente, voor de zieken, en reizenden te water en te land, niet het minst voor de rust en vrede der wereld: - allen petitioneren onophoudelijk, allergeweldigst - sedert de eerste petitie der verleidende slang aan moeder Eva, tot op die van den armen man of vrouw, die daar zoo even aan uwe voordeur stond, zeer Christelijk lezer, allen met een of meer vragen op de lippen. - Wij verzoeken u in gemoede daarmede voort te gaan, totdat ge uwe allerlaatste petitie op het sterfbed inlevert, die in geen beter vorm kan worden geresumeerd, dan volgens het allervoortreffelijkste model: vergelijk Lukas XXIII: 46.

INTERPELLEREN-geschiedt mede gedurig en is allernuttigst - bovenal in de staatkundige wereld, zoo als bekend. - Als minister heeft men, buiten vele andere voorregten, het eigenaardige voorregt der verantwoordelijkheid, een voorregt, dat niet genoeg gewaardeerd wordt; want, het vooronderstelt ongemeene belangstelling in den persoon en de waardigheid van den interpellandus. Interpelleren is immers bij onze staatsmannen, niets anders, dan bij- toe- voorlichten, - of eene vraag in dezer voege: ‘Met uw verlof, mag ik eens even zien, wat ge, beste vriend, bedoeld hebt met uwe voordragt; ik ben niet regt op de hoogte, ge zult me wel vergunnen u te vragen, of dáár achter dien volzin een vraagteeken of punt moet staan, - ik ben iet of wat bijziende geworden, - och kom, gaauw wat, help mij uit den nood.’ - Zooveel over staatkundige interpellatie. - Huiselijke interpellatie geschiedt, blijkens de bedsermoenen van Douglas Jerrold, achter de gordijnen, maar ook geregeld in het gewone dagelijksche leven. - Als de kinderen niet willen deugen, - het middagmaal aangebrand is, - de koffij te slap, de melk verzuurd, of de rekening van Sinkei of Bahlmann te hoog, - of de toiletuitgaven ver boven de begrooting, - alsdan interpelleert het hoofd des gezins het andere hoofd, en er komen zeer langdurige, hevige discussien, die zich weder oplossen in het bedsermoen. - De zaak wordt ernstiger, waar de mensch (klei en geest) den hemel interpelleert, bij onvoorziene misrekeningen, - zoo als: langdurige rheumatische of podagreuze beproevingen, steenen in het ligchaam, aanhoudende tic douloureux, of de tic douloureux in de beurs, in de kas, - of bij zware stormen, aanstekende ziekten, aardappelenkwalen, misgewas, hagelslag, ondeugende, onhandelbare onderdanen, plotselinge effectendaling - en wat er meer is, waardoor de mensch, naar ziel ofligchaam geheel van zijn streek geraakt, dan interpelleert de oude

Adam, die nog altijd een weinigje ook in elken nieuwen, wedergeboren Adam huist - den hemel - op verschillende wijzen: - nu door smeekgebeden, - dan door geheime verwenschingen, - zelfs door biduren en bedestonden. - Men interpelleert den hemel zelfs om de Israëlieten te bekeeren, de Jezuïeten uit te roeijen, en een nieuwen keizer op den vacanten troon te helpen. - Eindelijk worden we allen, koningen, leden der beide Kamers, menschen in zijde en gescheurde kleederen, gekken, schurken, wolven, vossen, ezels en apen, - allen, door den waarden Freund Hain, ter bekwamer ure geinterpelleerd, om ten laatste de groote reis aan te nemen, die, den hemel zij dank! eens en vooral aan al de aardsche interpellation een finaal einde maakt.

NAAR DE SECTIËN VERZENDEN - behoort onder de geijkte termen, in een constitutionelen regeringsvorm, en is, wèl beschouwd, een kostelijk ding. - Hier gelijkt de Staat zeer volkomen op den physischen mensch (zooals deze weder op het varken gelijkt, volgens de ontleedkundigen) - de mond verzendt dus spijs en drank, het noodzakelijke voedsel, naar al de sectiën des ligchaams, - daar worden ze bewerkt, gekleinsd, door het alvleeschvocht, en het gansche menschelijk werktuig blijft in behoorlijke orde. - Er is hier eene eigenaardige voortstuwende en terugwerkende kracht. - Als de dronkaard het gloeijend, vloeibaar vergif naar de sectiën verzendt, wordt de staat ondermijnd, en de algelieele oplossing eindigt in het tremor potatorum. - Ook in huiselijk-burgerlijken zin, is deze staatkundige en constitutionele maatregel bijzonder aanbevelingwaardig. - Er zijn huiselijke belangen en aangelegenheden, waar de huisvader wèl degelijk zijne wetsvoordragt naar de vrouwelijke sectiën moet verzenden, en dáár de rapporten inwinnen en afwachten, - b.v. wat sommige punten van opvoeding betreft, of maatregelen van bezuiniging. - Enkele zaken moeten volstrekt in *die* sectiën behandeld worden, en de monarch is geheel afhankelijk van het min of meer gemotieveerd verslag der rapporteurs, - wij noemen hier de groote wasch, het verstellen der onderkleederen, het inmaken der groenten, het aanschaffen of verkoopen van meubelstukken enz., - dáár moeten de sectiën gehoord. - Wat de wereld der geleerden, der taalkundigen, der geschiedschrijvers, der dichters betreft, zullen wij hen, hoe zwaar ze ook gelauwerd zijn, moeten aanraden, om hunne geschriften eerst naar de rapporterende waarheid, het gezond verstand, de echt Christelijke verlichting te verzenden, en als dáár de stukken behoorlijk onderzocht, goed- of afgekeurd zijn, deze kenbaar te maken - den volke.

CONVERSIE EN AMORTISATIE. - Hoewel deze spreekwijzen meer tot het financiëel departement behooren, zij alleenlijk aangemerkt, dat in *zedelijken* zin, evenzoo goed als in geldelijken, eene algemeene conversie meer en meer noodig wordt: - algemeene schuldvermindering voor den hemel, en minder bezwarende rentelast voor het geweten, dat weldra tot 10 en 20 pCt zal moeten betalen, en eindelijk geheel gewetenloos zal worden. - De amortisatie der groote schuld, welke de menschheid drukt, zal niet verkregen kunnen worden door doode, en aan letter en formulier geklonken orthodoxie, evenmin door onverdraagzame verkettering, evenmin door openbare boetedoening of Farizeesch treurgelaat. - Er zal een nieuwe kracht, die der hemelsche en God-

delijke *Liefde*, moeten geboren worden, en in alle aderen des maatschappelijken levens doordringen, om, met goed gevolg, die schuld te amortiseren. - Ons budget tegenover den hemel is nog altijd verbazend ongunstig, - we zullen u dus verzoeken, om, zoo spoedig mogelijk, aan uwe eigene conversie te beginnen. - Nader eens meer.

Spiritus Asper en *Lenis*.

Oude-jaars mijmering van den torenwachter op den westertoren te amsterdam.

Ik ben een stedelijk ambtenaar - ik, - wel verstaan? en heb daarom regt om mede te spreken, zoo als ik het voorregt heb om alleen des nachts te blazen, en op mijn sterretoren naar al de windstreken uit te zien. - Komt mijn stuk, dat eigenlijk in den gemeenteraad moest voorgelezen worden, ook een maand te vroeg: 't schaadt niet - beter te vroeg, dan te laat. - Op den eersten Januarij 1853, kwam ik immers achteraan? - daarom helderop gemijmerd, en neêrgeschreven wat mij thans invalt. - Elf maanden stond ik, getrouwelijk u bewakende, groote, beroemde, magtige handelsstad, in storm en regen, onder tintelende sterren, met en zonder de maan, altijd op mijn observatorium, - en dan die duizendtallen daken en huizen onder mij, allen rustend, en vol sluimerende of ook wakende stadgenooten! - Het jaar 1852 heeft nog al iets aangebragt - ik zal beproeven om te gaan optellen - als het lukt: eerstelijk schulden, zonden, goud uit de mijnen van Amerika en Australie; en gedichten, redevoeringen, troonredenen; en oude wijn en nieuwe haring en volksvertegenwoordigers, mede oude en nieuwe, en geweldige hitte, hevigen storm, en duizendtallen met de spoorwagens heen en weder; - eindelijk ook hier en daar nieuwe volksbestuurders, ook een Keizer meer in Europa. - Dáár voor de stad, die zoo gerust sluimert, waar de gaslantarens reeds zijn gebluscht, en slechts het noodige licht is overgebleven in enkele koffijhuizen, bordeelen, ook het droevige licht in de ziekenkamer, en het vriendelijke licht in de stille cel van den geleerde - dáár is ook veel goeds gezocht en gewerkt en beloofd. - Men heeft mijn ouden, trouwen toren, waar ik, stads-ambtenaar, des nachts, de rol van den ooijevaar speel, hersteld, het klokkenspel telkens geregeld, en somtijds de goede gemeente met den tijd geheel in de war gebragt, als de klepel op eens zweeg, en de uurwijzer stil stond, - men heeft bruggen en straten verbeterd, de grachten uitgediept, en belooft ons weldra versch duinwater, als de duinen zoo gewillig en gehoorzaam zijn, als de inwoners en de Engelsche deelhebbers. - Wanneer ik, van mijne hoogte, den blik laat rusten op deze tallooze gebouwen, en derzelver duizendtallen inwoners, dan sta ik verbaasd over al het goede en nuttige dat hier in de laatste elf maanden is gewerkt, en nog verder gewerkt zal worden: - al die preken en missen en aalmoezen en gebeden des Zondags! die ondernemingen en berekeningen! die gedrukte en herdrukte boekdeelen, zelfs voor verminderden prijs; die couranten, dagbladen en tijdschriften, voor hen die hongeren en dorsten naar het nieuws van

den dag! die geregelde uitgave der brieven - zes- zevenmaal daags, die onomkoopbare commiezen, en knappe dienders, in en bij de hoofdstad - herstelde spoorwegen, waar het hout niet verrotten kan en mag, en locomotieven, die nooit stilstaan, - handel, scheepvaart, nijverheid, - nieuwe gebouwen! alweêr vermeerdering der edele *Natura Artis Magistra*, en inkorting der plantaadje, - een splinternieuwe, glinsterende Rembrandt op het plein, voor drie maanden in eigenaardige wolkzuilen, geuriger gedachtenis, gehuld! Waar zoude ik, met het oog op mijne goede, rustende, sluimerende stad geslagen, beginnen en ophouden, als ik alles mijmerend beschouwde, wat sedert primo Januarij 1852, tot aan ultimo December of eigenlijk November, in hetzelfde jaar, is gegeven en ontvangen van alle zijden! - O! wat mij betreft, hoe zeldzaam klonk mij het doffe en holle: ‘brand! brand!’ van den wakkeren ratelwacht, hier in de ooren; hoe duizendwerf waren mijne toonen hier die van veiligheid en rust, - geen bloedroode vlam, die op eens in de verte of nabij omhoog kronkelde, - maar altijd boven mijn hoofd het oude, getrouwe sterrenlicht - of geregeld de liefelijke zilveren maan, die voor mijnen blik de daken, de torens, de gebouwen met een blaauw doorschijnend licht als overstroomde, en de eindeloos lange schaduw van mijn toren op den grond, daar diep aan mijne voeten, als afteekende. - Als gij reeds gerust de oogen hadt geloken, mijne waarde stadgenooten, stond ik hier en verheugde mij in den heerlijken, zoelen zomernacht, of hulde mij in den wijden regenmantel, als de storm om mij heenfloot en gierde, en de oude Westertoren op zijne grondvesten met mij scheen te schudden en te kraken, - dan dacht ik aan u, arme vaderlandsche schepelingen, aan u, als de donkere wolken om de hooge sombere torenspits heenjoegen, en de rukwind den grooten koperen haan, boven mijn hoofd, met knarsend geluid, om de spil heen en weder deed stormen. - Ik versta die taal der stormen - en heb hier op mijn wachttoren leeren bidden. - Telkens als de dag aanbreekt, en de stad ontwaakt, werp ik weder een treurigen blik naar beneden. - Hoeveel zonden, hoeveel trouweloosheid, hoeveel jammer en ellende, weder gedurende den levensdag voor deze tweemaalhonderdduizend arme stervelingen! maar ook hoeveel goeds bij grooten en geringen, bij rijken en armen! Ziet, daar rijst de Novemberwinterzon in een neveldamp omhoog - mijn taak is weder geeindigd. - Als de Heer wil en wij leven, hef ik over een maand in den oudejaarsnacht mijn torenlied krachtig aan, en speel mijne solo voor de stadgenooten, waarvan er geen enkele zoo hoog staat, als ik thans. - Tot zoolang, vaartwel!

Spiritus Asper en *Lenis*.